AYLIK

ANSİKLOPEDİ

YÜZDEN FAZLA PROFESÖR, DOÇENT, DOKTOR,
Y. MÜHENDİS VE UZMANIMIZIN ELBİRLİĞİYLE

ÇIKARAN

SERVER İSKİT

CİLT : III

16 Nisan 1946 — 15 Nisan 1947

336 sayfalık metin içinde 220 bent, 849 resim ve fotoğrafi,
40 harita ve kroki, 13 renkli tablo.
Ayrıca 48 sayfalık ilâve kısmında 47 resim, kronoloji, bibliyografya ve kültür hareketleri

İSTANBUL - 1947
HER HAKKI MAHFUZDUR

AYLIK
ANSİKLOPEDİ

İstanbulda Her Ayın 1 inde Çıkar Dergi
Sahib ve umumî neşriyatı idare eden: SERVER İSKİT

Cağaloğlu, Himayel Etfal sokak No, 2/4 İstanbul, Posta Kutusu No. 18

NOT: Bu cildin metni İskit Dizimevinde dizilmiş, 25 - 32 nci sayıları Çituris, 33 - 36 ncı sayıları Bozkurt matbaalarında basılmıştır. Renkli tablolardan 32 deki Mevleviler ile 33 teki orta oyunu tabloları Millî Eğitim Bakanlığı matbaasında ve diğerleri Çituris'te basılmıştır. Yazı işlerinde Server İskite, Sadun Galib Savcı yardım etmiştir.

ÖNSÖZ

Aylık ANSİKLOPEDİ'nin üçüncü cildini de vererek, günün isteklerine uygun bir eser sunmakta ne kadar isabet ettiğimizi okuyucularımızın gösterdiği büyük rağbetten bir daha anlamış bulunuyoruz.

Evvelce kapaklarımızda da yazdığımız gibi, biz bu işde **«Larousse Mensuel»** i örnek tuttuk. Onun sistem ve tipini mümkün olduğu kadar muhafaza ettik ve fakat kendi mevzularımıza ve bilhassa millî meselelerimize daha fazla yer ayırdık.

Bu üçüncü cildimizde de görüldüğü veçhile, bu tip ansiklopedi, bir ansiklopediye geçecek değerde olup bir ay zarfındaki hâdise ve icaplar dolayısiyle ön plâna giren mevzuları hemen işleyip sütunlarına almakta, geçmişteki mevzuları da yıldönümlerinin yeni aylara tesadüfü, yahut herhangi diğer bir vesile ile sayfalarına koymaktadır. Bu suretle, zamanla bir klâsik ve bütün ansiklopedinin her maddesi bu nevi ansiklopediye gire gire günün birinde bu ansiklopedi de tamamlanacaktır.

Bu şekil, klâsik bir ansiklopedinin, itmam edilinciye kadar geçmesi tabiî olan zaman içinde, evvelce yazılmış olan bazı maddelerinin değişmiş bulunmasını da önliyerek her hâdiseyi, her keşfi ve icadı hemen o ay içinde verdiğine göre bunların en son ve en yeni şeklini tesbit eylemektedir. Bu hal, günün icaplarına nazaran müracaat edilmesi gerekli bentlerin behemehal istifadeye arzını temin ettiğinden, okuyucuyu, klâsik ansiklopedilerde bâzı maddeleri bulmak için onların muhakkak ikmalini beklemek mecburiyetine de sokmamaktadır.

Bu nevi ansiklopedilerin bir hususiyeti de hangi ay münderecatını ihtiva ediyorsa o aya ait siyasî veya kültürel bütün hareketleri ayrıca bir ilâve kısmının içine almasıdır.. Her ay dörder sayfa olarak verdiğimiz bu kısmı da bir ayın iç ve dış olaylariyle kültürel hareketlerini ve bibliyografyasını sunmuş bulunuyoruz.

Şimdi elinize vermiş olduğumuz üçüncü ciltte 336 sayfa metin ile 48 sayfa da aylık hareketlere ait olup yukarıda adı geçen kısım bulunmaktadır.

Metinde 220 bent vardır. Bu bentler günün ve geçmişin birinci derecede ehemmiyetteki mevzularını çözmektedir. Bu metinler 849 resim ve fotografi, 40 harita ve kroki ve 13 renkli tablo ile süslenmiştir.

Bu önsözümüzün sonuna koyduğumuz isim listesi, bu cildi vücuda getiren heyetimizi göstermektedir. Bunun tetkikinden anlaşılacağı veçhile, şu, büyük emeklerle meydana gelen önemli esere memleketin, kendi mevzularında üstün bilgiye sahip profesör, doçent, doktor ve fikir adamlarının emeği geçmiştir. Şimdiye kadar hiç bir eserimize nasip olmıyan bu muazzam teşekkülü meydana getirerek onunla teşriki mesai etmekten müessesemiz gurur duymaktadır. Münderecatımızın ehemmiyeti ve doğruluğu hakkında bu imzaları bir garanti olarak gösteririz.

Yurda pek lüzumlu olduğunu tahminde isabet ettiğimizi gösteren rağbet, yazı ekipimizi daha genişletmiye, kâğıt ve baskı işlerine de daha kuvvet verdirmiye kifayet edecek kudrette bir teşviktir. Dördüncü cildimizin ilk fasikülünü 1 haziran 1947 de daha iyi şekilde neşredecek ve bundan sonra her ayın ilk günü vereceğimiz diğer sayılarımıza münderecat bakımından da itina göstererek karilerimizin teveccühüne daha ziyade lâyık olmıya çalışacağız.

Server İSKİT

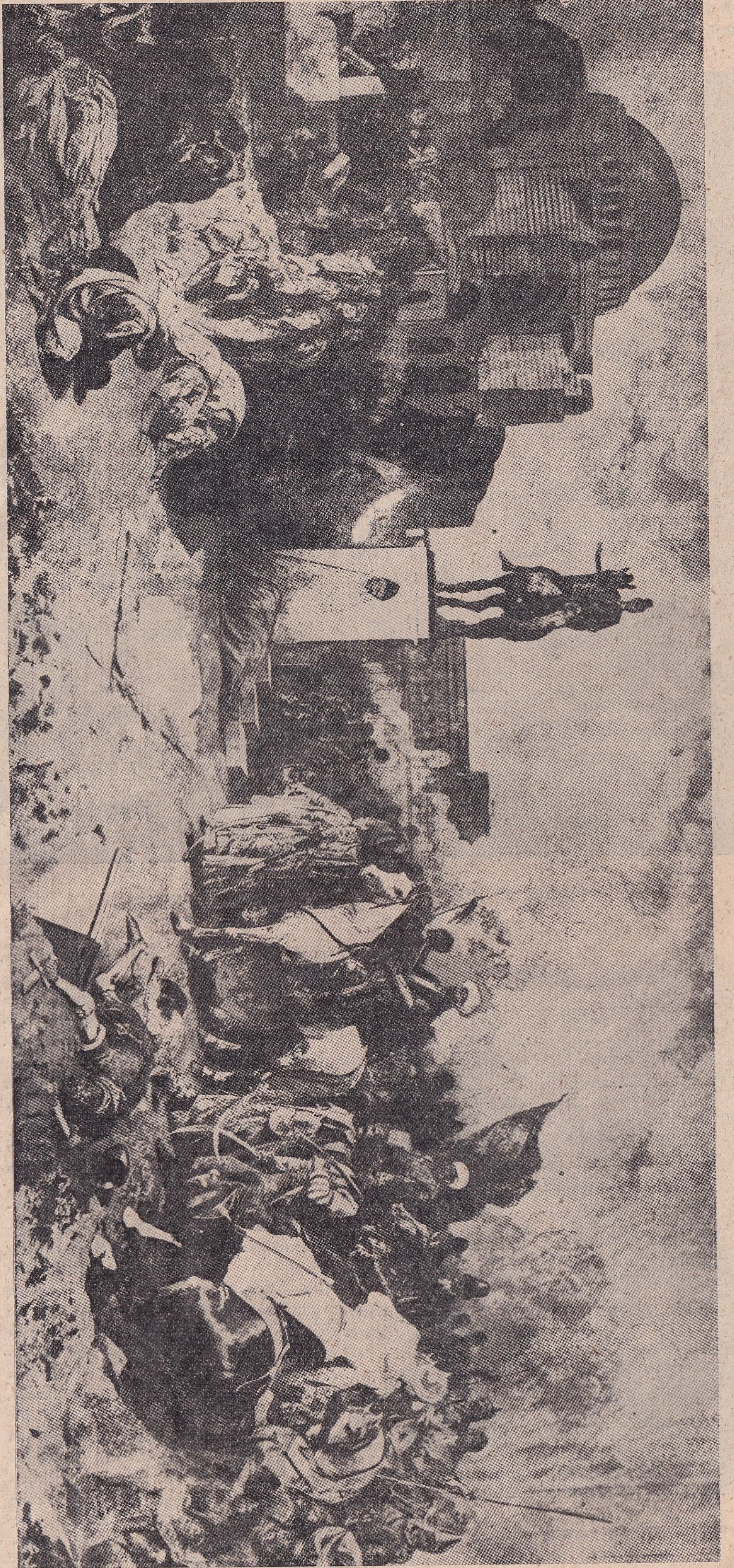
ÜÇÜNCÜ CİLDİMİZİN YAZI HEYETİ

A. B., Abdülbâki Gölpınarlı, Abidin Dav'er, Ahmet Bahtiyar Esen, Ahmet Hamdi Aksekili, Ahmet Sanır, Ahmet Ziya Suner, Ali Haydar Taner, Ali Sadi Yaver, Altemur Kılıç, A. K., Asım Us, Bahattin Kutay, Bekir Sıtkı Baykal, Besim Darkot, Cevat Memduh Altar, Ercüment Ekrem Talû, Esat Hamdun, Faik Reşit Unat, Fatin Gökmen, Feridun Dirimtekin, Feridun Ergin, Feridun Fazıl Tülbentçi, F. Selim Albatros, Fuat Ezgü, Galip Atakan, Hakkı Tarık Us, Halûk Şehsuvaroğlu, Hamza Gürgüç, Hasan Âli Ediz, Hasan Bardakgil, Hasan İlgi, Hasan Konuk, Hasan Sam, Hasan Toy, Hâzım Âtıf Kuyucak, Hulki Saner, Hüsamettin Bozok, H. B., Hüseyin Yurdaydın, Hüsnü Alan, İbrahim Hoyi, İzzet Oykam, Kâzım İsmail Gürkan, Mehmet Ali Kâğıtçı, Mehmet Ali Yarar, Mehmet Anamur, Mehmet Zeki Pakalın, M. Kenan Kan, Nahid Sırrı Örik, Nami Bilge, Nâzım Poroy, N.B., Nejad Akipek, Nihad Sami Banarlı, Nuri Faris, Nuri Ömer Ergene, Nurullah Berk, Osman Nuri Kazara, Ratıp Yüceluğ, Refet Sezen, Reşat Ekrem Koçu, Rıza Aydan, Rıza Nâsır Tüm, Sadi Arık, Salih Sabit Togay, Samih Nafiz Tansu, Selçuk Trak, Sermet Mutar Alus, Server İskit, S. İ., S.R., Sezà Sarıca, S. G. S., Süreyya Ergün, Süreyya Tanay, Şinasi Altundağ, Tahsin Öz, Tevfik Sadullah, Timoleon Nağum, Vehbi Kocagüney, Vedat Garan, Yakup Kalgay, Zarif Ongun, Zihni Akdeniz.

İSTANBUL FETHİNİN KRONOLOJİSİ — (6 nisan 1453 - 29 mayıs 1453) İkinci Sultan Mehmet, 1451 de ikinci defa olarak tahta çıktığında henüz yirmi bir yaşında bir delikanlıydı. Daha padişah olmadan yanındakilere: «Yemin ediyorum! Tekrar hükümdar olduğum zaman ilk işim İstanbul'u zaptetmek olacaktır!» der ve bu sözleri sık sık tekrar ederdi. Bütün Bizanslılar bu genç, cesur ve çalışkan Türk prensinin İstanbul hakkındaki niyetlerini bilirdi. Padişah olur olmaz, İkinci Sultan Mehmedin ilk işi İstanbul cengine hazırlanmak oldu; tek düşüncesi İstanbulu almak olan genç adam, gündüz İstanbul şehri ile etrafını gösteren ve kendi eliyle çizilmiş olan bir harita - kroki üzerinde etrafına kumandanlarını toplıyarak muhasara işini konuşur; geceleri, plân ve proje tomarlarını yatağının baş ucuna yığarak uyurdu.

İstanbul şehrinin üç tarafı denizdi; etrafında, çepeçevre dünyanın en kuvvetli kale duvarları vardı. Şehir Karadeniz ve Akdeniz Boğazları yoluyla imdat alabilirdi. İstanbulu karadan ve denizden sarıp kuşatmak için büyük bir ordu, kuvvetli bir donanma, sarsılmaz bir inan ve sonsuz bir cesaret lâzımdı İstanbulun kale duvarlarını, o zamanın harplerinde kullanılan mancınıklar ve koç başları yıkamazdı. Top, henüz orduda ancak birkaç tane bulunan yeni bir silâhtı. Daha ziyade gürültüsü ile düşmanı korkutmak için kullanılırdı. Sultan Mehmet, ilk defa olarak ordusunda gayet kuvvetli bir topçu sınıfı kurdu. Çeşitli büyüklükte yüzlerce top döktürttü. Bundan sonra, bütün dünyaya, artık kale duvarlarının topa karşı büyük şehirleri koruyamıyacağını ispat edecekti. Karadeniz ve Akdeniz boğazlarını kapatmak için, evvelâ Akdeniz boğazında karşılıklı iki kale yaptırarak Akdeniz boğazını kapadı. Sonra, Karadeniz boğazı içinde de, Yıldırım Beyazıdın yaptırdığı Güzelcehisar'ın (Anadoluhisarı) tam karşısında Boğazkesen hisarını (Rumelihisarı) yaptırttı. Geliboluda bir tersane kurarak donanmasını hazırladı. Edirnede de büyük bir kara ordusu toplamıya başladı,

Boğazkesen hisarı : Daha İkinci Murat zamanında, Bizanslılarla yapılan bir anlaşma ile, Türk ordusunun, Rumeliden Anadoluya, Anadoludan Rumeliye gidip gelmesi için boğazın bu noktasından geçmek hakkı kabul edilmişti. Sultan Mehmet, 1452 mayısında Anadoluya iki bin yapı ustası ve dört bin amele ile kalenin yapılacağı yere geldi; ve hemen işe başlandı, öyle ki, iki ameleye bir usta düşüyordu. Ameleyi şevk ve gayrete getirmek için, kumandanlar toprak kazıyor, taş taşıyordu. İmparator Onbirinci Kostantin Dragazas Boğazın Rumeli yakasında bir kale yapıldığını haber alınca, Sultan Mehmede elçiler gönderdi; şehrin yanı başında böyle bir kale yaptırmanın sulh anlaşmalarına uygun olmadığını bildirdi. Sultan Mehmet evvelâ bu kalenin, imparatorun da düşmanı olan korsanlara karşı yaptırıldığını söyledi. Elçiler yapının durdurulmasında ısrar edince: «İstanbul surlarının dışındaki bütün topraklar benimdir. Babam Sultan Murat Varna Muharebesine giderken, sizler, Akdeniz Boğazından geçmesine mani oldunuz, o da buradan geçmek zorunda kaldı ve burada bir kale yaptırtmıya andiçti; ben onun yeminini yerine getiriyorum. İmparatorunuza şunu da söyleyiniz ki şimdiki Türk padişahı eskilerine benzemez. Gücümün yettiği yerlere sizin hayallerinizi dahi ulaşamaz» cevabını verdi. Kale, dört ay içinde, 1452 yılı ağustosunda tamamlandı.

Fatihi Ayasofya önünde tasvir eden ve tamamlanmamış kalan bu tablonun nerede bulunduğu ve ressamı mechuldür. Foto kopyası vaktiyle Askerî Müzemizden alınmış ve Ressam Münif Fehim tarafından bize verilmiştir. Bizans İmparatorunun başını bir mızrak ucunda heykelin kaidesine dayalı, vücudunu yerde gösteren bu tablonun mevzuu tarihî hakikatlere pek uymamaktadır

25

Bugün İstanbulun hemen her tarafından bir beyaz kartal gibi görünen bu cenk abidesi, İstanbulda büyük Türk hâkimiyetinin

Fatihin 1470 de Costanzo da Ferrara tarafından yapılmış portresi
Aslı Topkapı sarayı müzesinde bulunmaktadır

Fatihin Sinan Bey tarafından yapılmış resmi
Topkapı sarayı müzesindedir

ölmez bir gazisi vekariyle yaşamaktadır. Şunu araya sıkıştıralım ki, zamanının inşaat vasıtalariyle gayet kısa bir zamanda meydana getirilen bu büyük eseri harabiden kurtarmak biz, Fatihin torunlarına borçtur. Kalenin mimarı Muslihiddin Ağa idi; ikisi yüksekte, karada, biri de aşağıda deniz kenarında üç büyük kuleden, bu kuleleri birbirine bağlıyan kuvvetli ve yüksek duvarlarla burçlardan mürekkepti. Kaleye «Boğazkesen» adı verildi. İçine Firuz Ağa isminde bir kumandanın emrinde dört yüz er yerleştirildi. Boğazı geçen gemiler hisarı selâmlıyacaklar, kumandanından izin alacaklar ve bir geçit parası vereceklerdi. O günlerde izinsiz geçmek istiyen bir Venedik gemisi, atılan toplarla hemen batırılmıştı.

Büyük toplar: İstanbulun zaptına hazırlanan Türklerin ikinci büyük işi, Bizans surlarını yıkacak olan topları dökmekti. İçlerinde en meşhurları Sarıca Bey ve Muslihiddin Ağa olan Türk top mühendisleri, Edirnede geceli gündüzlü çalıştılar. İrili ufaklı yüzlerce top döküldü. Bunları, çok değerli dökümcü ustaları, büyük dikkatle döktüler; bu ustaların arasında Urban adında bir Macar da vardı. Türk top mühendisleri, İstanbul surlarını yıkmak için bir tane de çok büyük bir top plânı çizmişlerdi. Bu topun namlusunun boyu 2,745 metre, çapı 0,915 di. Edirnede ilk tecrübeleri yapılırken kimsenin korkmaması için tellâllar bağırmıştı. O kadar korkunç bir şekilde gürleyerek patlamıştı ki, sesi, otuz mil uzaktan işitilmişti. Güllesi 540 kilo ağırlığındaydı. Edirneden 1453 şubatı sonlarında yola çıkarılan bu büyük toplardan herbiri yüz elli çift öküz ile çekilerek Bizans surları önüne ancak iki ayda getirilebilmişti. Bu nakil işinde kumandan Karaca Bey kumandasında on bin asker kullanılmıştı. Yolda, devrilmemesi için bir topu iki yanından daimî surette iki yüz kişi tutuyordu; iki yüz yol amelesi, elli dülger ve köprücü ustası da, topların önü sıra yollarda çalışıyordu. İstanbul muhasarasında bu büyük toplardan üç tane kullanılmıştır. Gülleleri surlara çarptığı zaman, taşları un gibi ufalıyordu. Bu toplar, bir günde en çok yedi gülle, gecede ancak bir gülle atıyordu. Topun ağzından doldurulması, güllenin sıkıştırılması, atıştan sonra kızan namlunun zeytinyağıyle soğutulması iki saat sürüyordu.

İstanbul cengi: Etrafına değerli kumandanlar, bilginler, topçu ustaları ve mühendisler toplamış olan İkinci Sultan Mehmet, İstanbul muhasarası plânını, kendi eliyle çizdiği bir haritada kendisi hazırlamıştı. Hücumlara en uygun yerleri, topların yerleştirileceği en güzel noktaları, gedik açılacak yerleri, lâğım kazılacak yerleri bu harita üzerinde işaret etmişti. Bütün hazırlıklar bittikten sonra, iki yüz bin kişilik Türk ordusu, Edirneden İstanbula doğru yola çıktı. 2 nisan 1453 pazartesi günü öncü kuvvetler Bizans kalesi önünde göründü. Bizanslılar da o gün, kale duvarının önündeki büyük hendek üzerinde bulunan köprüleri yıktılar. Kale kapıları kapandı. Arkaları taş ve toprak yığınlariyle beslendi. Bu, İstanbul kapılarının Bizans devrinde son kapanışı oldu. Bir daha, İstanbul Türkler tarafından fethedildikten sonra açılacaktı. Üç gün sonra da, 5 nisanda, büyük ordu İstanbul önüne geldi. Başkumandan İkinci Sultan Mehmetti. Diğer kumandanlar; Sadrazam Çandarlı Halil Paşa, Zağnos Paşa, Mahmut Bey (sonra Paşa), İskender Bey (sonra Paşa), Hamza Bey (sonra Paşa), Baltaoğlu Süleyman Bey (donanma kumandanı) di.

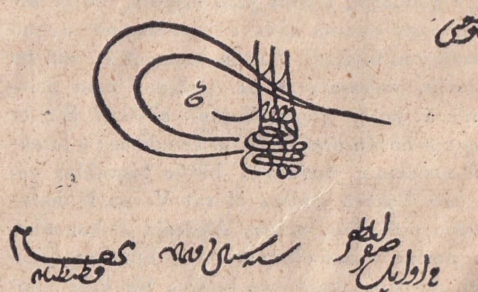
Bir cuma gününe rastlıyan 6 nisanda muharebe başladı. İstanbul muhasarası cengi elli üç gün sürdü ve parlak bir Türk zaferiyle neticelendi. Orta çağı kapıyan İstanbul fethiyle, dünyanın en büyük İmparatorluklarından birinin de temel taşı konmuştu.

Fatihin mührü

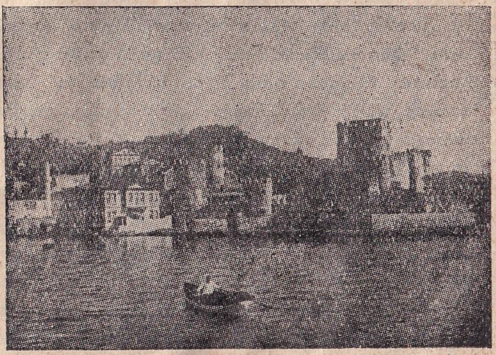
İstanbul cenginin kronolojisine geçmeden, en çetin muharebelere sahne olan İstanbul kara surlarının krokisini dikkatle gözden geçirmeyi tavsiye edeceğiz. Bu kroki, İstanbul cenginde bulunmuş Türk askerlerinin ne güçlükler yendiğini pek açık olarak gösterir.

Birinci gün (6 nisan, cuma): Türk ordusu, Marmaradan Halice kadar yedi kilometre kadar uzunluğunda kale duvarlarının önünde boydan boya yerleşti. Toplarla döğülecek ve sonra üzerine yürüyüşler yapılacak

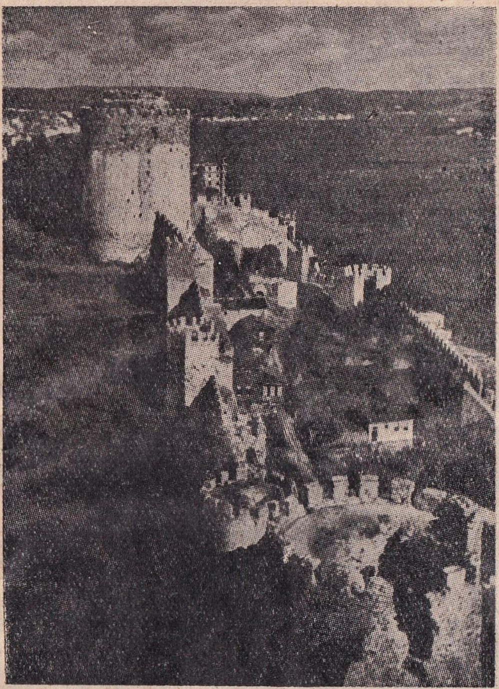
Fatihin tuğrası

olan bu kale duvarlarının en önemli parçası Edirnekapı ile Topkapı arasıydı. Bu parçadaki askerin kumandasını, Sultan Mehmet kendi

Anadoluhisarı (Güzelcehisar)

üzerine almıştı. Padişahın Başkumandanlık otağı kale duvarlarının bu parçasında Edirnekapının karşısındaki tepeye kurulmuştu ki, bugün Otak Tepe diye anılagelmektedir; fetihten sonra şehitlerin bir kısmı da bu tepeye gömülmüştü. En çetin Türk hücumlarına uğrıyacağı anlaşılan Topkapının müdafaasını

Rumelihisarı (Boğazkesen)

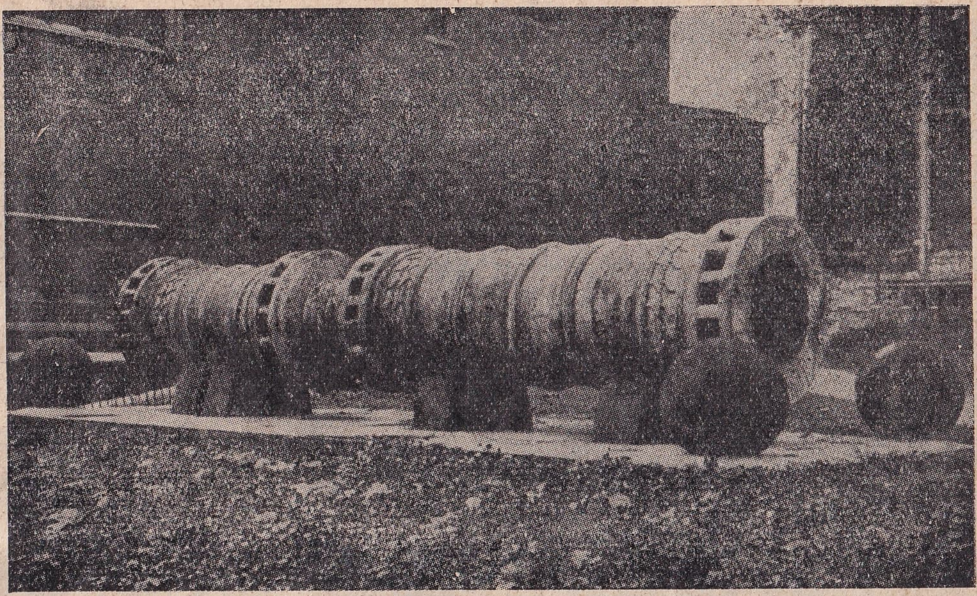
Jüstinyani adında Cenevizli bir İtalyan şövalyesi ile İtalyan gönüllüleri üzerlerine almışlardı. O zamanlar, Sakız adası bir Ceneviz sömürgesi, Jüstinyani de bu sömürgenin beylerindendi. Bu general, Türklere karşı, savaşın son gününe kadar kahramanca düğüştü. Şehrin müdafaa ordusunun başkumandanı İm-

Bizanslıların Haliçi kapattıkları zincir

parator Kostantin'di; İmparator Kostantin de harbin sonuna kadar vazifesini kahramanca yaptı.

Halicin karşı yakası, Beyoğlu tepeleri Türk kıtaları tarafından tutuldu. Galata, etrafı kale duvariyle çevrilmiş bulunan İstanbuldan ayrı bir şehirdi. Galata Cenevizlilerin

Fatihin kullandığı toplardan biri. Bu top British Museum'dadır

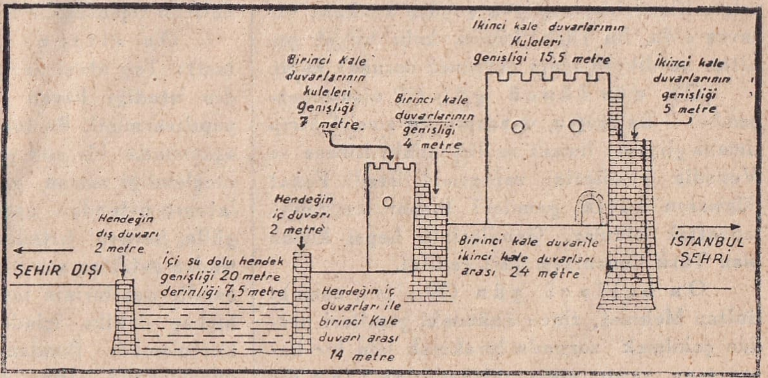
bir sömürgesiydi. Galata Cenevizlileri Türk hükümdarına bir elçi heyeti gönderdiler; kendilerinin İstanbul cengine karışmıyacaklarını, Bizanslılara yardım etmiyeceklerini söylediler. Türk hükümdarından da kendilerine dokunulmamasını dilediler; eğer İstanbul zaptedilirse, Galatayı savaşsız teslim edeceklerini söylediler.

Sultan Mehmet, Müslüman - Türk âdetince, Bizans imparatoruna bir mektup gönderdi. « Şehri harpsiz teslim edin, kimsenin malına, canına, hürriyetine dokunmıyacağıma söz veriyorum» diyen bu mektuba İmparator « Şehri teslim edemem, ölünciye kadar müdafaaya yemin ettim » cevabını verdi. Bunun üzerine emir verildi. Toplar ve tüfekler ateşlendi. Bizans kalesine Türk okları yağmıya başladı. İstanbul cengi başlamıştı.

İ k i n c i g ü n (7 nisan, cumartesi): Şehir top ateşine tutuldu. Herbiri dört topluk on dört bataryanın elli altı topu, yedi kilometre üzerine aralıklarla dizilmişti. Üç büyük, ağır top henüz ateşe başlamamıştı. Boğaziçinde Bizansın iki küçük kalesi zaptedildi.

Ü ç ü n c ü g ü n (8 nisan, pazar): Top ateşi devam etti. Türk topları Bizans surlarında yaralar açtıkça, müdafiler derhal kapatıyordu. Fakat kapanan yaralar artık eski sağlamlıkta olmuyordu.

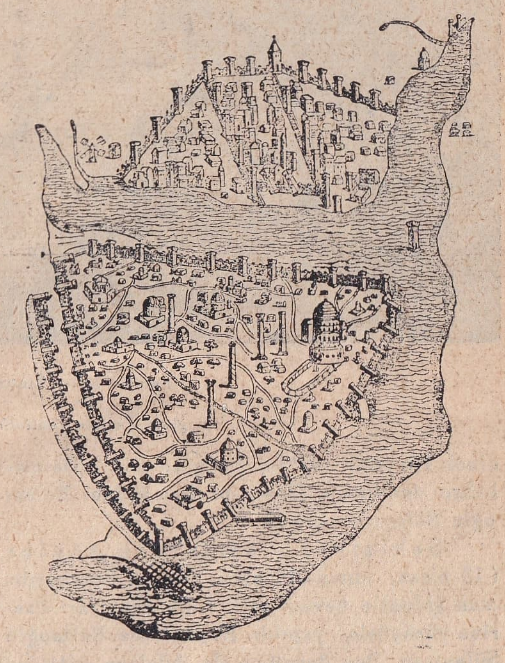
D ö r d ü n c ü g ü n (9 nisan, pazartesi): Bizanslılar; limanı kapamak için, İstanbul duvarlariyle Galata duvarları üzerinde iki kale kulesi (burç) arasına kalın bir zincir germişlerdi. Türk donanmasının hücumunu önlemek için bu zincirlerin arkasına dokuz büyük ve kuvvetli gemi yerleştirildi.

Kat kat İstanbul surlarını izah eden kroki

B e ş i n c i g ü n (10 nisan, salı): Top ateşine devam edildi. Yaya asker de kale duvarlarını kurşun ve ok yağmuruna tuttu.

A l t ı n c ı g ü n (11 nisan, çarşamba): Türk topları hep birden ateşe başladı. Bu, ilk büyük bombardımandı. Bizanslılara göz açtırılmıyor, ateş geceleri de aralıklarla devam ediyordu.

Bizans devrini gösteren bir İstanbul haritası

Y e d i n c i g ü n (12 nisan, perşembe): Çok şiddetli bombardıman devam etti. Kale duvarları inliyor, yer yer yıkılıyordu. Bizanslılar yas içindeydi. Yıkılan yerleri tamire koşuyorlardı. Bugün erkenden Türk donanması da İstanbul önüne geldi. Dört yüz sek-

sen parça gemi Anadolu yakası boyunca ilerliyerek, davul ve zurna sesleri ve gemicilerin nağraları arasında Beşiktaşın biraz berisinde bulunan bir koyda demir attı. Bu koy Onyedinci Yüzyılda doldurulmuş ve adına Dolmabahçe denilmişti. Donanıma kumandanı Baltaoğlu Süleyman Beydi.

Fatihin bakır üzerine kazılmış portresi

Aslı Pariste Bibliothèque Nationale'de dir

S e k i z i n c i - o n i k i n c i g ü n l e r (13 nisan, cuma - 17 nisan salı): Bombardıman şiddetle devam etti. Kale duvarları üzerine yürüyüşler yapıldı. Bugünlerde Baltaoğlu Süleyman Bey donanma ile Adalara gitti ve Adaları zaptetti

O n ü ç ü n c ü g ü n (18 nisan çarşamba): Bir Türk hücum kolu hendeği geçti, kale duvarlarına dayandı. Duvarlara merdiven dayadılar. Bizanslılarla göğüs göğüse korkunç bir savaş oldu. Bu Türk hücum kolu birçok şehitler verdikten sonra çekilmek zorunda kaldı.

O n d ö r d ü n c ü g ü n (19 nisan, perşembe): Baltaoğlu, donanma ile zinciri kırıp limana girmek, limanı ve limandaki Bizans ve Venedik gemilerini zaptetmek istedi. Fakat düşmanın büyük gemileri limanı korumıya muvaffak oldular. Gemilerinin hepsi küçük olan Türk donanması geri çekildi.

O n b e ş i n c i g ü n (20 nisan, cuma): Sultan Mehmet, zincir önündeki gemileri oradan çekilmek zorunda bırakmak için bir havan topu yaptırtmayı düşündü; ve böyle bir topun yapılması için mühendislere emir verdi.

Gene bugün, Cenevizden İstanbula dört büyük gemi geldi; eşya ve erzak doluydu. Türk donanması bu gemilerin üzerine hücum etti. İstanbul önünde çok büyük bir deniz muharebesi oldu. Ceneviz gemileri Türk donanmasının elinden kurtulup liman ağzına geldiler; zincir indirildi, gemiler içeri alındı ve zincir tekrar gerildi. Müdafiler tarafından bu manevra büyük hünerle başarılmıştı. Sultan Mehmet bu muharebeyi Galatanın az ötesinde, kıyıdan seyrediyordu. Ceneviz gemilerinin kurtulduğunu ve birkaç Türk gemisinin de zincir önünde battığını görünce, öfkesinden atını denize sürdü; Baltaoğluna, limana kaçan gemileri kovalaması ve yakalaması için bağırmıya başladı. Sultan Mehmet, büyük deniz muharebesini kazanamıyan Baltaoğlunu donanma kumandanlığından attı; Hamza Bey donanma kumandanı oldu.

Gene bugün, kale duvarlarının çok şiddetli bir top ateşiyle dövülmesine devam edildi.

O n a l t ı n c ı g ü n (21 nisan, cumartesi): Top ateşi devam etti. Sultan Mehmedin istediği havan topu da bir gece içinde yapılıvermişti. Bu top, Galata burnunun biraz aşağısında bir sırt gerisine yerleştirildi. İlk ateşlendiği zaman gülle havaya fırladı, Galatanın üstünden aşarak denize düştü. İkinci gülle, havaya fırladıktan ve Galatanın üzerinden aştıktan sonra zincir gerisindeki büyük gemilerden birinin tam ortasına düştü. Gemi birkaç dakika içinde battı; içinden kimse kurtulamadı. Bundan sonra gemiler, Galata duvarlarının altına, daha emniyetli bir yere çekildiler. Zincir önüne, Türk donanması hücuma kalktığı zaman gelecekleri. Tabiî o zaman Türkler de havan topuna ateş veremiyeceklerdi.

O n y e d i n c i g ü n (22 nisan, pazar): İstanbulun Marmara ve Haliç kıyılarındaki kale duvarları, yalın kat duvarlardı. Çünkü bu duvarların önü deniz olduğu için hücuma uğramak korkusu yoktu. Gemilerin daracık kıyıya dökecekleri kuvvetler kale duvarlarının üzerindeki müdafiler tarafından kolaylıkla imha edilebilirdi. Sultan Mehmet, ağzı zincirle gerilmiş olan İstanbul limanını zaptetmek istiyordu. Türkler eğer limanı zaptederlerse, Haliç üzerinde köprü kurarak şehrin o kıyıdaki duvarlarına saldırmak mümkün olacaktı. Sultan Mehmet, zinciri kırarak limana girmek için yapılan deniz muharebesi kazanılamayınca, limanı zaptetmek için çok parlak yeni bir proje hazırladı: Donanmanın bir kısmını kızaklara bindirerek karadan, Beyoğlu sırtlarından yürüterek Halice indirmek! İşte bu proje, İstanbul cenginin on yedinci gününe rastlıyan 22 nisan pazar günü şafakla beraber yerine getirildi. Beyoğlu sırtlarını tutmuş olan Türk askerinin kumandanı Zağnos Paşa idi. Türk donanmasının bulunduğu limandan (bugünkü Dolmabahçeden) Taksime, oradan Kasımpaşa deresine inmek üzere tahta bir yol yaptırdı. Altmış yedi tane küçük Türk gemisi kızaklara çekildi. Kızaklar da yağlı ve yuvarlak kalaslar üzerinde öküzlere çektirildi. Fakat bu işe canla başla sarılan binlerce asker de, heyecana gelerek halatlara sarılıp gemileri çektiler. İstanbul cenginde bulunmuş biri, gemilerin karadan yürütülüşünü şöyle anlatıyor: «... Gemiler yolun üzerine çekildiler. Altlarına büyük mertekler ve her iki tarafından destekler konuldu. Halatlarla sıkıca bağlanarak doğru durmaları emniyet altına alındı. Emir verilince, askerler büyük bir hevesle halatlara ve makaralara sarıldılar ve gemileri kızakların üstünde yürütmiye başladılar. Tayfalar denizde olduğu gibi, karada da tamamiyle gemilerin içindeydi ve gûya denizdeymiş gibi, kumanda ile yelkenleri açmışlardı, kürekçiler

Fatihin zırhı

Askeri müzededir

havaya kürek çekiyorlardı. Gemilerin reisleri, kaptanları da güvertede direkler etrafında öteye beriye koşarak, ıslık çalarak, bağırarak ve kamçılıyarak kürekçileri gayrete getiri-

yorlardı. Her halde kaptan ve tayfalar büyük bir şevk içindeydiler...» Türk gemileri Haliçte görününce, Bizanslılar dehşet içinde kaldılar.

On sekizinci gün (23 nisan, pazartesi): Ayni gün, Venedik ve Bizans kaptanları, Galatada büyük bir toplantı yaptılar. Halicin Kasımpaşadan gerisini zaptetmiş olan Türk gemilerinin batırılması için bir deniz muharebesi yapılmasını konuştular, kararlaştırdılar.

En büyük Türk topları, Bizans surlarını dövmiye bugün başladı.

Halicin karşı kıyısı ile Ayvansaray arasına, dubalar üzerinde bir köprü kuruldu. Şiddetli top ateşinin himayesinde kurulan bu köprü altı yüz metre uzunluğundaydı; üzerinden yan yana beş kişi geçecek kadar genişti. Önemli yerlerine toplar yerleştirilmişti. Bu köprüden geçirilen asker, Ayvansaray önündeki Haliç duvarlarını sıkıştırmıya başlamıştı.

On dokuzuncu-Yirmi üçüncü günler (24 nisan, salı - 28 nisan, cumartesi): Bizanslılar Haliçteki Türk donanmasına hücum hazırlığını yaptılar. Türkler de bu hazırlıktan haber aldılar; karşı koymıya hazırlandılar. Sallar ve dubalar yapıp üzerine toplar yerleştirdiler. Bizanslıların ve Venediklilerin hücumu 28 nisan sabahı gün doğmadan iki saat evvel başladı ve müthiş bir bozguna uğradılar. Hücum eden deniz kuvvetine kumanda eden amiralin gemisi batırıldı. Amiral bütün kumanda heyetiyle beraber boğuldu.

Bugünlerde, kara surlarına karşı bombardıman bütün şiddetiyle devam etti.

Yirmi dört ve yirmi beşinci günler (29 nisan, pazar - 30 nisan, pazartesi): Kara surlarına top ateşi devam etti. Yer yer fedai kıtalarının küçük çarpışmaları oldu.

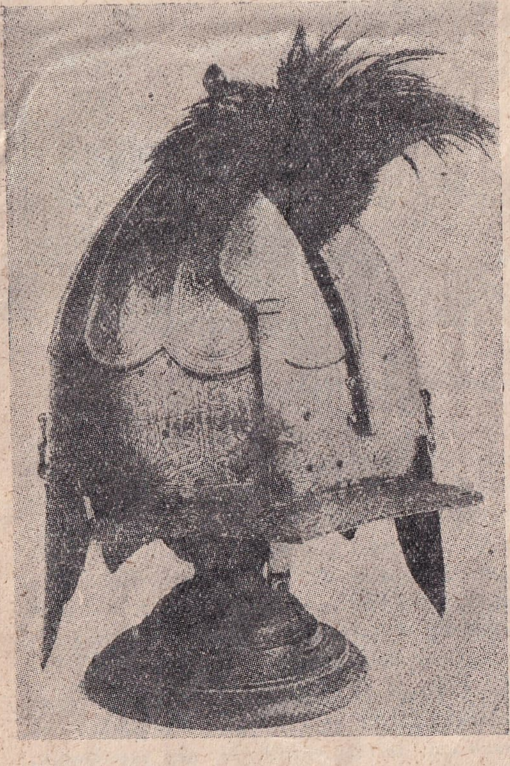
Yirmi altı ve yirmi yedinci günler (1 mayıs, salı - 2 mayıs, çarşamba): Küçük çarpışmalar oldu. Top ateşi devam etti. Türk askerinin cenk nağraları Bizanslıları çok korkutuyordu. Şehirde ilk defa olarak yiyecek sıkıntısı bugün başladı.

Yirmi sekizinci-Yirmi dokuz ve otuzuncu günler (3 mayıs, perşembe - 5 mayıs, cumartesi): Küçük çarpışmalar oldu. Top ateşi şiddetle devam etti. Bizanslılar duvarlardaki yaraları tamir için geceli gündüzlü çalışıyorlardı. İmparator at üzerinde, durmadan müdafaa kıtalarını teftiş ediyor, askeri ve halkı, dayanıklı ve cesur olmıya teşvik ediyordu.

Fatihin, son zamanlarında yapılmış portresi

Ölümünden beş ay evvel yapıldığı söylenmektedir

Fatihin miğferi

Askerî müzededir

Otuz birinci gün (6 mayıs, pazar): Kara tarafındaki duvarlara bombardıman şiddetle devam etti. Gün battıktan dört saat sonra Türkler otuz bin kişiyle kale duvarları üzerine büyük bir yürüyüş yaptılar; Topkapı tarafından yapılan bu hücum üç saat sürdü. Göğüs göğüse, boğaz boğaza cenkleşildi. Topkapı müdafii Jüstinyani büyük yararlıklar gösterdi. Türklerden Yeniçeri Murat ve Ömer Bey adında iki yiğit eşsiz kahramanlıklar gösterdiler ve şehit oldular. Türkler geri çekilmek zorunda kaldılar.

Otuz ikinci-Otuz altıncı günler (7 mayıs, pazartesi - 11 mayıs, cuma): Bombardıman şiddetle devam etti. Bizanslılar yas içindeydi. Erkek, kadın, çocuk herkes taş güllelerin açtığı gedikleri kapamak için taş, kalas ve eşya taşıyordu. Bazan, açılan gedikleri yün şilteler, ot ve saman çuvallariyle tıkıyorlardı. Gülleler böyle yumuşak yerlere çarpınca, daha az tesir yapıyordu. Geceleri de kiliselerde sabahlara kadar dua ediliyordu. Bizanslılar arasında, şehirlerinin hâmisi olan Meryem Ana'nın kendilerini kurtaracağı ümidi vardı.

Otuz yedinci gün (12 mayıs, cumartesi): Gece yarısı, elli bin kişi ile ikinci büyük yürüyüş yapıldı. Tekfur Sarayı ile Edirnekapı arasındaki kale duvarlarına yapılan bu hücum da çok kanlı oldu. Türkler bu sefer de şehre giremediler.

Otuz sekizinci-Kırkıncı günler (13 mayıs, pazar - 15 mayıs, salı): Bombardımana şiddetle devam olundu. Yer yer küçük fedai çarpışmaları oldu.

Kırk birinci gün (16 mayıs, çarşamba): Türkler ilk defa olarak bugün yer altından bir lâğım kazdılar. Böylece kale duvarlarının altına kadar giderek, duvarları yer altından lâğım ile atmak istediler. Bu lâğım, yer altından gelen kazma gürültüleri yüzünden keşfedildi, Bizanslılar da hemen ayni istikamette bir lâğım kazmıya koyuldular; iki tarafın lâğımcıları arasında yer altında korkunç bir boğazlaşma oldu; Türkler lâğımı ateşliyemediler. Fakat müdafileri bugünden sonra bir de lâğım korkusu sardı; her an her yerde bir infilâk beklenebilirdi; kale duvarları boyunca yer altından kazma sesleri dinlemiye başladılar.

Kırk ikinci gün (17 mayıs, perşembe): Kara tarafındaki kale duvarlarına şiddetli top ateşi devam etti.

Kırk üçüncü gün (18 mayıs, cuma): Sabahın alaca karanlığında, ortalık zor seçilirken, kale duvarları üzerindeki müdafilerden bir dehşet çığlığı yükseldi: Türkler, bir gece içinde, tekerlekler üzerinde yürüyen tahtadan bir cenk kulesi yapmışlardı; hem öylesine ki, büyük hendeği yüzerek ve ses-

sizce geçen Türk ustaları, bu kuleyi, kale duvarlarının dibinde, Bizans nöbetçilerine duyurmadan yapmışlardı. Muhakkak ki, portatif yapılmış olan bu kule, fedailer tarafından parça parça geçirilmiş ve hendeğin öbür tarafında şaşılacak bir süratle kuruluvermiş olacaktır. Bu kulenin etrafı, ok ve ateş tesir etmemesi için üç kat öküz gönü ile sarılmıştı; birkaç kat olup, en üst kısmı, birinci sıra kale duvarlarından daha yüksekti; en üstünde, halatlarla indirilip kaldırılan bir köprüsü vardı; köprü kale duvarının üzerine indirilince, akıncı fedailer kaleye atılacaklardı. Bu tahta cenk kulesiyle karşısındaki sur parçası ve burçlar arasında, akşama kadar çok kanlı bir cenk oldu. Akşama doğru, müdafiler, su ile sönmiyen neftli kundaklarla kuleyi tutuşturup yakmıya muvaffak oldular.

Hava çok sisliydi. Top ateşi biraz hafifledi; fakat şiddetli lâğım muharebesi devam etti. Ateşlenen lâğımlarla, Bizansın meşhur surları yer yer çöküyordu.

Kırk sekizinci gün (23 mayıs, çarşamba): Durmadan devam eden bombardıman, İstanbul surlarında artık tamir edilemiyecek, kapatılamıyacak gedikler açmıştı. İmparator ve bütün şehir halkı ümitlerini kesmişlerdi. Halk kiliselerde, Meryem Anaya koruduğu bu şehri kurtarması için geceli gündüzlü dua ediyordu. Bugün, Sultan Mehmet, top ateşini durdurarak, İsfendiyaroğlu İsmail Beyi elçilikle imparatora gönderdi. Son defa olarak, hazinelerini de alıp istediği yere kurtulamıyacak, İmparator kurtulsun» diyerek Kostantinin limandaki büyük gemilerden birine binip kaçmasını teklif ettiler. İmparator bu sözlerden çok müteessir oldu ve düşüp bayıldı; çiçek ve gül suyiyle oğarak ayılttıklarında: «Düşman benim cesedimi çiğniyerek şehire girecektir!» dedi; kaçmayı kabul etmedi. Kadınların ve çocukların kaçırılmasına karar verdiler ve kadınlarla çocuklar, dolabildikleri kadar, limandaki beş on parça gemiye bindirildi. Bombardıman şiddetle devam ediyordu. Gece Türk ordugâhında büyük bir şenlik yapıldı. Yer yer meşaleler yakıldı. İmparator sabaha kadar surların üzerinden bu gece şenliğini acı acı düşünerek seyretti.

Fatih Sultan Mehmedin İstanbul kapıları önündeki muharebelere iştiraki

Bu tablonun aslı, meçhul bir yabancı ressamın eseridir. Ressam Münif Fehim tarafından Ansiklopedimize kopya edilmiştir

Bombardıman bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bir taraftan da lâğımlar kazılıyor, lâğım muharebesi oluyordu.

Kırk dört ve kırk beşinci günler (19 mayıs, cumartesi-20 mayıs, pazar): Şiddetli bombardıman ve şiddetli lâğım muharebeleri devam etti.

Kırk altıncı gün (21 mayıs, pazartesi): Donanma, liman ağzındaki zinciri kırmak için son bir hücum daha yaptı; fakat yüksek bordalı Venedik gemilerinin karşısında geri çekilmiye mecbur oldu. Karada korkunç bombardıman ve lâğım muharebeleri devam etti.

Kırk yedinci gün (22 mayıs, salı): gitmek şartiyle şehri teslim etmesini teklif etti. Şehir halkı da, bütün malı ve servetiyle istediği yere gitmekte serbest bırakılıyordu. İmparator bu teklifi kabul etmedi: «Şehri teslim etmek elimde değildir; yemin ettik, ölünciye kadar müdafaa edeceğiz» cevabını verdi.

Kırk dokuzuncu gün (24 mayıs, perşembe): Bombardıman ve lâğım muharebesi şiddetle devam etti.

Ellinci gün (25 mayıs, cuma): Kara surları, birçok yerinde, artık tam bir harabe halindeydi. Şehir, Türkler tarafından zaptedilmek üzereydi. İmparatorun başkanlığında kumandanlardan ve kilise büyüklerinden ve şehrin ileri gelenlerinden mürekkep büyük bir meclis toplandı. Elli gündenberi uykusuz ve yorgundular. Mecliste bulunanlar: «Şehir

Elli birinci gün (26 mayıs, cumartesi): Çok şiddetli bambardıman devam ederken Türk ordugâhında genç Sultan Mehmedin başkanlığında bir harb kurultayı toplandı. Sadrazam Çandarlıoğlu Halil Paşa hakkında herkeste bir şüphe vardı. Kendisinin imparatorla gizlice anlaştığı, Sultan Mehmedi İstanbulu kuşatmaktan vazgeçirmek için çalıştığı söyleniyordu. Bu kurultayda Halil Paşa, hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirecek şeyler söyledi: «Muhasara uzuyor, yürüyüşlerde çok telefat verdik, bir şey yapamadık, donanmamız bir muvaffakiyet gösteremedi. Denizden Venedik donanması geliyormuş; arkadan da Macarlar büyük bir ordu ile hücuma hazırlanıyorlar. Henüz vakit varken muhasarayı kaldıralım, üç ateş arasında mahvolmıyalım» dedi. Halil Paşaya karşı bütün

kumandanlar çok sert söylediler; bunlardan bilhassa Zağnos Paşa çok acı konuştu: «Bu sözleri sadrazamdan başkası söyleseydi boynu vurularak cezalandırılırdı. Dayanıklı, cesur ve inanlı olmak, Bizansa hemen saldırmak lâzımdır. Şehir düşmek üzeredir!» dedi ve çok alkışlandı. Bütün kurultay âzası, şehre son bir yürüyüş yapılmasını teklif ettiler. Sultan Mehmet, Zağnos Paşayı orduyu teftişe memur etti. Askerinin neşe ve imanını yakından öğrenmek istiyordu.

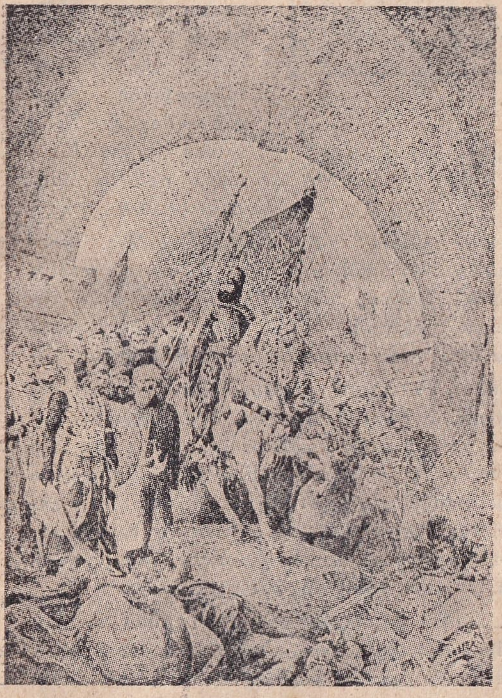
Fatihin, gemileri kızakla Boğaz sırtlarından Halice indirişi

Bu tablo İkinci Hamid'in baş ressamı İtalyalı Zonaro'nundur

Fatihin Atmeydanındaki Yılanlı Sütuna ok atışı

Fatih bununla hurafelere inanmadığını göstermiştir. Bu minyatür "Hünername„ den alınmıştır

Fatihin İstanbula girişi

Ressam Delacroix'nın eserinden bir kopyadır. Fatih İstanbula böyle girmemiştir

Bugün, şehirde de büyük bir tören yapıldı. Erkek, kadın, çocuk, baş açık, yalın ayak, Meryem Ananın altından yapılmış büyük tasvirini aldılar, dualar okuyarak surlara götürdüler; bu resmi kale duvarlarına tutarak, şehri koruması için yalvardılar. Tam o sırada âni olarak bir fırtına koptu; çok ağır olan tasvir, taşıyanların elinden sıyrılarak yere düşüp kapaklandı. Bizanslılar çığlıklarla ağlaşmıya başladılar, bunu uğursuz bir felâket işareti saydılar. Fırtına ile beraber bir de tufanı andıran yağmur boşandı; sokaklardan seller aktı; bunu da ikinci bir felâket işareti zannettiler.

stanbulda şiddetli muhasara muharebeleri

Ressam Tintoretto'nın eseridir. Aslı Venedik sarayında bulunmaktadır

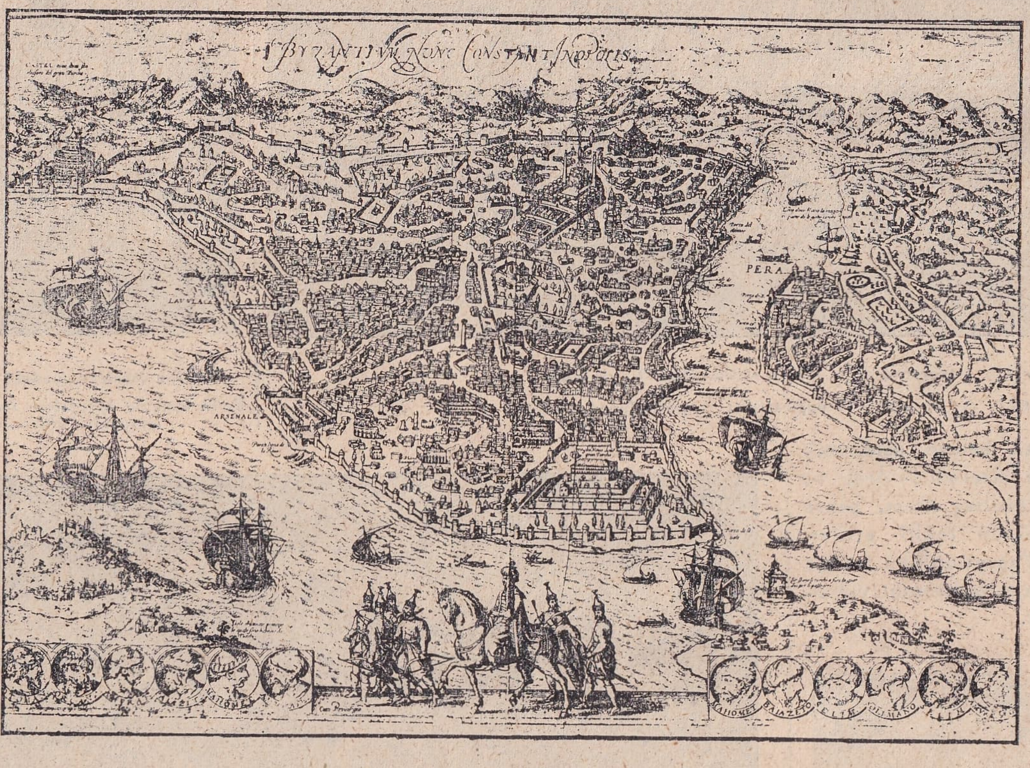
O gece Türk ordugâhında tekrar meşale şenliği yapıldı. Sultan Mehmet, askere, ertesi gün oruç tutulmasını emretti.

E l l i i k i n c i g ü n (27 mayıs, pazar) Akşama kadar, şehir ve etrafı, çok kalın bir sis tabakası altında kaldı. Sultan Mehmet erkenden kalktı, en büyük topları Topkapı önüne yerleştirdi. Yedikuleden Halice kadar uzanan ordugâhını baştan başa teftiş etti. O akşam Türk ordugâhında iftar sofraları kuruldu. Gece meşale şenliği yapıldı. Meşa-

lelerin arasında askerler, memleketlerinin oyunlarını oynuyorlardı. Davul zurna sesleri İstanbula kadar geliyordu. Tam gece yarısında bütün ışıklar söndü; sesler kesildi. Bizanslılar, sabaha kadar uyumıyarak her an bir hücum beklediler.

E l l i ü ç ü n c ü g ü n (28 mayıs, pazartesi): Bugün, büyük yürüyüş için hazırlıkla geçti. Türk ordusu, surlara, Edirnekapı, Topkapı ve Üçüncü Askerî Kapı denilen üç noktadan bütün kuvvetiyle saldıracaktı. Sabahtan akşama kadar dağlar gibi oklar, kalkanlar, kılıçlar, merdivenler yığıldı. Hendeği dolduracak topraklar ve kütükler, çalılar getirildi. Bizanslılar da harabolmuş surlarda Türklerin üzerine atmak için taşlar, neftli paçavralar yığıyordu. Halk, baş açık, yalın ayak, kendilerini ve şehirlerini kurtarmak için kiliselerde ağlaşarak dua ediyorlardı. Meryem Ananın mukaddes tasvirleri sokaklarda gezdiriliyordu. En son Ayasofyada büyük bir toplantı yapıldı. Ayasofyada toplananlar, şehir Türkler tarafından fethedilinciye kadar oradan ayrılmadılar. Yalnız imparator, Ayasofyadaki büyük duada bulunduktan sonra, atına binerek harabolmuş İstanbul surlarını son bir defa dolaştı, teftiş etti; askerlerine, kanlarının son damlasına kadar dövüşmelerini emretti. Akşam üstü, Sultan Mehmet, ikinci bir harb kurultayı topladı. Bu kurultaya ordunun bütün zabitleri çağrıldı; Sultan Mehmet bir nutuk söyledi ve gece yarısından sonra, İstanbula üç koldan hücum edileceğini bildirdi.

Fatih Sultan Mehmedin hücum nutku: «Ey benim Paşalarım, Beylerim, Ağalarım, şu İstanbul savaşındaki silâh arkadaşlarım! Sizi buraya, kararlaştırdığım umumî hücumda şimdiye kadar gösterdiğinizden daha büyük fedakârlık ve cesaret istemek için topladım. Adı bütün cihanda ün salmış İstanbul gibi bir şehri zaptedeceksiniz. İstanbulun adı geçen yerlerde, o şehri zaptedenler kahramanlar olarak şan ve şerefle anılacaksınız! Bize daima pusular hazırlıyan bu şehri zaptettikten sonra, emin yaşıyabileceğiz, kapımızı açık bırakabileceğiz! Kale duvarlarını toplarla o kadar hırpaladık ki, size, hücum hedefi olarak bir kale değil, bir düzlük gösteriyorum. Fakat bununla beraber şehrin alınmasını pek o kadar kolay zannetmeyin! Sur enkazı üzerine atılacak yiğitler, büyük tehlikelerle karşılaşacaklardır. Maharetimiz, cesaretimiz her şeye üstün gelecektir. Zafer rüzgârı bizden yana esecektir. Kostantiniye bizim olacaktır. Bütün yiğitliğinizi takınınız, askerlerinizi şevk ile döğüşmek için coşturunuz! Onlara anlatınız ki, askerlik, harb üç şeye bağlıdır: yılmamak; namus; itaat!. Ne kadar yüksek bir maksada hizmet ettiğinizi gözönünde bulundurun! Hücumda ben sizin yanınızda bulunacağım. Herkesin vazifesini nasıl yaptığını göreceğim. Şimdi dağılınız, çadırlarınızda yemek yiyiniz, dinleniniz, emirlerimi askerlerinize bildiriniz. Hücum emri verildikten sonrası sizindir. Kumandanlar sizi selâmlıyorum!» (Kritovolos tarihinden bugünkü dile çevrilmiş hulâsa).

İstanbulun G. Amyrotzes tarafından yapılan plânı

Aslı Fatihin emriyle yaptırılan bu plânın, Onaltıncı Yüzyıl ortalarında Venedikte basıldığı bildirilmektedir. Plânın aşağısında ve ortada Fatih devrinin askerleri bulunmaktadır. Sonraki baskılarından biri olan bu levhada on iki padişahın da resimleri görülmektedir

T ü r k l e r i n İ s t a n b u l a g i r i ş i (29 mayıs, salı gecesi): İstanbula son büyük hücum. 28 - 29 mayıs salı gecesi saat bir ile iki arasında başladı. Donanma, Marmara kıyıları boyunca sıralanarak, denizle kale duvarları arasındaki daracık sahile asker çıkarmış, Türk askeri, çok büyük bir çember halinde surların üzerine atılmıştı.

İnsan dalgaları, cenk nağraları arasında, kılıç, mızrak, balta, taş, kütük... silâh vazifesini gören her şey ve aletle, çok kanlı boğuşuyordu. Gök yüzünü kaplıyan insan ve silâh seslerine, binlerce kilisenin durmadan çalan çanlarının uğultusu karışıyordu. En zorlu hücum ve boğuşma, Topkapı önünde oluyordu. Fakat şehre ilk giren Türk askeri, güneş doğmadan az evvel, Kerkoporta denilen kapıdan girdi. Sokaklarda Türklerin koşuştuğunu gören Bizanslılar "Şehir alındı!„ diye bağrışarak kaçışıyorlardı. Şafak söküyordu, Bizanslılar son bir gayretle bu kapıdan giren hücum selini durdurabildiler. Bu sırada Topkapıyı müdafaa eden General Jüstinyani çok ağır yaralanmıştı, askerleriyle beraber, memleketi olan Sakıza gitmek üzere limanda bulunan gemisine çekilmişti. Sultan Mehmet müdafaanın gevşediğini farketti, atının üzerinde doğrularak: «Şehri alıyoruz! Hattâ elimizde gibidir! Bakınız, karşınızda müdafaa eden asker kalmadı! Askerlerim, askerlerim!. Arkamdan geliniz! İstanbul bizimdir!» diye bağırdı.

Topkapı önünde kale duvarlarını ilk aşan Hasan adında bir yeniçeri olmuştu. Kastamonunun Ulubat kazasından uzun boylu dev yapılı, güzel yüzlü yiğit bir delikanlıydı. Sol elindeki kalkanını başının üzerine siper olarak kaldırmış, sağ elinde kılıç, yıkık bir halde bulunan birinci duvarın üzerine tırmanmıştı. Arkasından üç yeniçeri daha atılmıştı. Orada son müdafilerle göğüs göğüse kanlı bir çarpışma oldu. Hasan, üzerine yuvarlanan büyük bir taş ile ağır yaralandı. Kale duvarlarından yere kaydı. Bu sırada kaleden üzerine iri iri kayalar attılar; delikanlı dizleri üzerinde doğruldu, fakat üzerine çullanan yüzden fazla Bizanslının hançer ve mızrakları altında can verdi; lâkin arkasından önüne durulmaz bir hücum seli boşandı. Surların üzerine Türk bayrakları dikildi; Türkler, bu gedikten kol kol şehrin sokaklarına yayılmıya başladı.

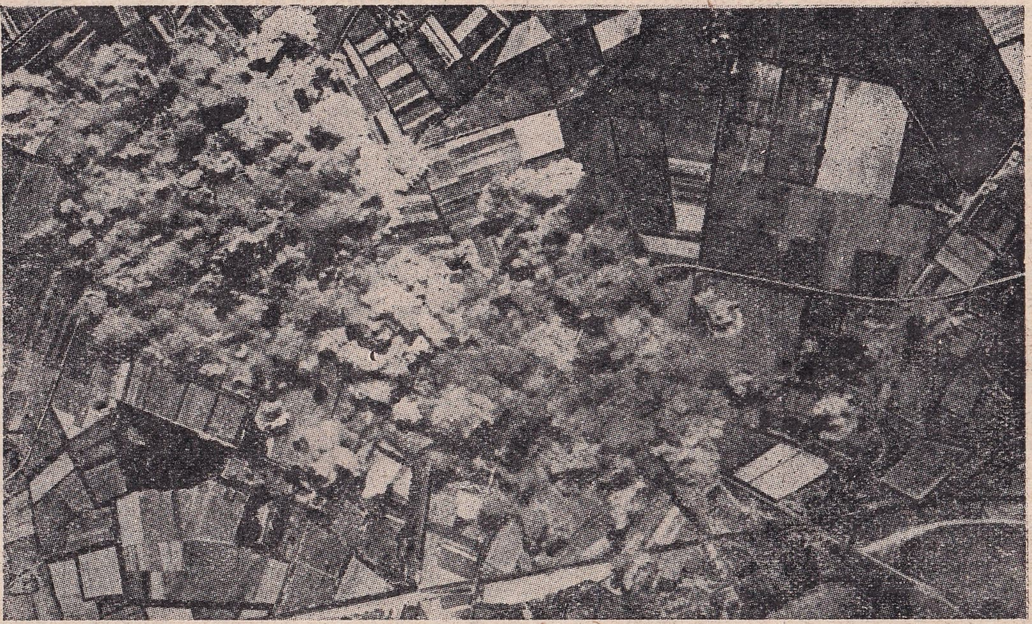
Bütün ümitlerini kaybeden İmparator Onyedinci Kostantin Dragazas üniformasını çıkarıp bir köşeye attı, üzerinde, hüviyetini ispat edecek, yalnız ayaklarındaki kırmızı üzerine yaldızla iki başlı kartal resmi işlenmiş ayakkabıları kalmıştı. Kılıcını çekti, kalkanını siper ederek, maiyetinden üç zabitle beraber ölünceye kadar çarpıştı. Kılıcı kırıldı, mızrak ve kılıç darbeleri altında yere yuvarlandı. Bu savaşta Türk ordusunda bulunmuş bir asker anlatır: «Neferlerden biri Sultan Mehmede kesik bir baş getirmiş: «İmparatorun başı!» demişti. Sultan Mehmet bu başı esir edilen Bizans zabitlerine göstermiş, onlar da «Evet, İmparatorun başıdır» demişlerdi. O zaman Sultan Mehmet, neferin elindeki kesik başa hürmetle bakmış: «Ey Kostantin! Sen kahraman bir hükümdardın! Şan ve şerefle öldün! Daima hürmetle anılacaksın!» diyerek eğilmiş, alnından öpmüştü.Sonra bu başı gene esirler arasında bulunan İstanbul Patriğine göndererek: «Şerefi ile uygun bir yere gizli olarak gömsünler!» emrini vermişti. Bu kesik başın, gümüş bir kap içinde, Ayasofyanın bilinmiyen bir yerine gömüldüğü söylenir. Sultan Mehmedin, imparatorun cesedi için de parlak bir cenaze töreni yaptırttığı ve cesedin Vefa Camii yanında bir yere gömüldüğü rivayet edilir.

1453 yılının 29 mayıs salı günü sabahı, güneş doğduğu zaman, İstanbul şehri artık Türklerin elinde bulunuyordu. Sultan Mehmet, parlak bir zekâ ile süslenmiş gençliğinin gayretiyle zafere kavuşmuştu. Tarih ona «Fatih» diye parlak bir unvan verdi. Hazreti Muhammet: «İstanbul mutlaka fethonulunacaktır. Onu alacak kumandan ne mutlu kumandan ve onun askerleri ne mutlu askerdir!» demişti. Bu şanı henüz yirmi üç yaşında iken Fatih Sultan Mehmet kazanmıştı.

(*Reşat Ekrem Koçu*)

ALMAN TAYYARE FABRİKALARINA YAPILAN HAVA TAARRUZLARI — Alman tayyare sanayiine karşı yöneltilen büyük hava akınları 1943 yazında başlamıştır. 1941 ve 1942 senelerinde bu gibi hedeflere akınlar yapılmışsa da bunlar büyük önemde değillerdi. 1943 senesine kadar tayyare fabrikaları Alman İstihsalât Bakanlı Speer'in emrinde olmayıp doğrudan doğruya Hava Bakanlığına bağlıydı. Esasen harbin ilk yıllarında Alman hava kuvvetlerinin ihtiyaçları mahdut olduğundan istihsal de fazla değildi.

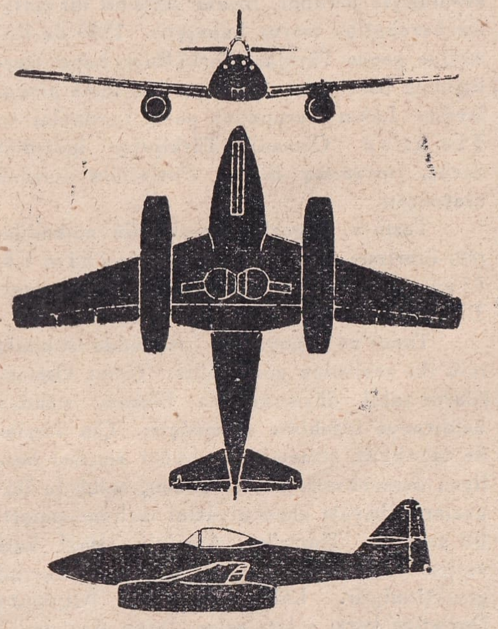
1943 yılı yapılan akınlarda on dört tayyare fabrikasına (bunlardan çoğu tayyare gövdesi yapan fabrikalardı) 5092 ton bomba atılmıştır. Almanların hemen hemen standart tip av tayyaresi olan Messerschmidt Me. 109 ların istihsali bu akınlardan hayli müteessir olmuştur. 1943 haziranında bu tayyarelerden 725 tane yapılmışken temmuzda bu sayı 536 ya ve aynı senenin aralık ayında 357 ye düşmüştür. Gene üstün vasıflı bir av tayyaresi olan Fockewulf Fw. 190 ların aylık istihsali de temmuz ile aralık ayı arasında 325 den 203 e düşmüştür.

Nantes civarındaki Bougon şatosunda bulunan Heinkel tayyare fabrikasına uçan kaleler tarafından yapılan taarruz

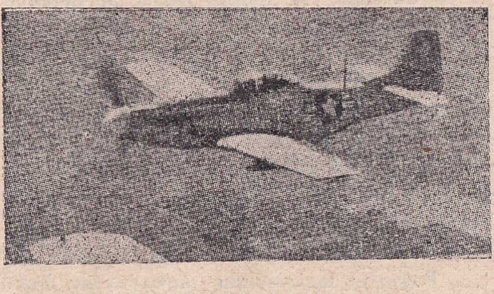
Almanlar, bu akınlardan sonra tayyare fabrikalarını kısımlara ayırarak dağıtmak için tedbirler almaya başlamışlardır. Tabiî bu da istihsalin azalmasında önemli bir âmil olmuştur.

Alman tayyare sanayiine karşı yapılan akınlar 1943 yılı aralık ayında en şiddetli devresini bulmuştur. Uzun menzilli av tayyareleri olan Thunderbolt P. 47 ve Mustang P. 51 ler himayesinde bir hafta içinde Alman tayyare sanayii merkezlerine 3636 ton bomba atılmıştır. Bu ve bunu takip eden haftalar zarfında Almanya'nın hemen tekmil tanınmış tayyare fabrikaları bombalanmıştır. Buna rağmen sonradan yapılan incelemelerde istihsalin uzun bir müddet için sekteye uğratılamamış olduğu anlaşılmıştır. Bunun başlıca sebeplerinden biri fabrikaların bombardımanlar sonunda yıkılmasına rağmen makine ve aletlerin bombardımanlardan az müteessir oluşudur. Ayrıca Almanlar orijinal buluşlarla eksikleri tamamlamakta yüksek kabiliyet göstermişlerdir. 1943 de başlıyan şiddetli akınlar dan sonra istihsalin kontrol ve idaresi Hava Bakanlığından alınarak Speer Bakanlığına devredilmiş, bu bakanlığın aldığı verimli tedbirler istihsalin durdurulamamasında ve hattâ akınların seyrek yapıldığı 1941 ve 1942 yıllarına nazaran artmasında büyük âmil olmuştur. Alınan bu tedbirler arasında yukarıda da bahsedildiği gibi fabrikaların kısımlara ayrılarak hava taarruzlarına karşı daha az hassas duruma sokulması, kifayetsiz ve yetkisiz idarenin tensikı, tayyare tiplerinin tevhit ve tenkisi gibi hareketler göze çarpmaktadır. Yalnız bu devrede göze çarpan diğer bir nokta da Alman tayyare sanayiinin istihsali artırılırken diğer taraftan inşaatta kalitenin ikinci plâna atıldığıdır. 1943 ve 1944 yıllarında Alman tayyare sanayiine yapılan akınlarla dahi istihsalin durdurulamaması, fabrikaların hasara uğratıldıktan pek kısa bir müddet sonra tamir edilerek faaliyete konmaları keyfiyeti bu fabrikaların fasılasız surette bombardıman edilmeleri lüzumunu meydana koymuştur.

Messerschmidt Me- 262

Saatte 480 mil süratli av tayyaresi. Otuz santimetrelik dört topu vardır

Thunderbolt P.51

Uzun menzilli himaye av tayyaresi

Tayyare imalâtının akınlardan fazla müteessir olmadığı görünmekle beraber, Alman hava kuvvetlerinin, bu akınlardan sonra Müttefik hava kuvvetlerine ciddi bir engel olmaktan çıktıkları da bir hakikattir. 1943-44 kışında P - 47 ve P - 51 tipindeki himaye avlarının kullanılmasında ve himaye tâbiyesinde de geniş ölçüde değişiklikler yapılmıştır. Evvelce himaye avlarının başlıca ödevi bombardıman tayyarelerini yakından korumaktı. Sonraları bunlara Alman av tayyarelerini savaşa teşvik ve hattâ taarruz etmek görevi de verildi. Bu suretle himaye avları pasif bir savunmadan aktif bir savunma tâbiyesine geçtiler. Bu tâbiye Alman av tayyaresi kaybını olağanüstü arttırmıştır. Almanlar 1944 ocak ayında 1115, şubatta 1118 ve martta 1217 av tayyaresi kaybettiler. Kaybedilen bu tayyareler tecrübeli pilotların azalmasına da sebebolduğundan neticede Alman av birliklerinin savaş kabiliyet ve kudretleri azalmıştır. Bu suretle 1944 ilkbaharında Alman hava kuvvetlerinin karşı koyması artık tesirsiz denecek bir hal almıştı.

1944 eylûlünden sonra Alman tayyare imalâtı devamlı surette düşmüştür. 1944 aralık ayındaki teslimat 3155 tayyaredir. 1945 ocak ayında da akar yakıt darlığı dolayısiyle Jet tayyarelerinden başka tiplerin imali tamamen durdurulmuştur. Jet tayyareleri ve bilhassa Messerschmidt Me. 262 av tayyaresi savaş alanında o zamana kadar görülenlerin en üstünüydü. Almanlar bu tip tayyarenin avantajlarını vaktinde anlıyamadıkları için bu mükemmel tayyarenin imalâtı gecikmiştir. Bu gecikmede doğrudan doğruya Hitler'in de âmil olduğu söylenmektedir. Eğer bu tip tayyareler iyi yetişmiş pilotların sevk ve idaresinde altı ay evvel savaşa katılmış olsalardı harbin sonucu değilse bile seyri üzerinde azımsanmıyacak tesirler yapacağı ve Müttefiklere ağır kayıplar verdireceği muhakkaktı.

1944 senesi ilkbaharında Alman hava sanayiine karşı yapılan sistematik akınlara son verilmiş ve Fransa sahillerine yapılacak çıkarma hareketine önem verilmiştir. İki aydan fazla bir müddet Fransada çerçevelenmiş bir saha içindeki demiryolu merkezleri, akar yakıt tesisleri ve Müttefik çıkarmasına engel olacak her türlü hedefler devamlı bir surette bombalanmıştır. Ve bu sırada mutlak hava üstünlüğünü sağlamak için Alman hava kuvvetlerine yerde ve havada nerede rastlanırsa taarruz edilmiştir. Gerek savaşan ve gerek tarafsız devletlerin yayınlarında Avrupa kıtasına bir çıkarma yapılıp yapılmıyacağı tartışma konusu olmakta devam ederken ayni günlerde Müttefik hava kuvvetleri çıkarma yapılacak bölgeyi ve bu bölgedeki savunma kuvvetlerini ve tesislerini hazırlanmış bir hale getirecek akınlarına devam ediyorlardı. Bu harekât günü gününe takibeden kimseler için birkaç ay içinde istilâ hareketinin başlıyacağını kestirmek zor bir şey değildi.

(Kurmay Galip Atakan)

BOĞAZLAR MESELESİ — Boğazlar, tarih boyunca büyük mücadelelere sahne olmuştur. İlk çağlardanberi, Akdenizde ve Doğu Avrupada emperyalist emeller besliyen kavimlerin alâkası Boğazlar üzerine çevrilmiştir. Boğazlar, Akdeniz ve Yakın Doğu memleketlerinin Balkanlar ve Tuna havzasiyle olan iktisadî ve siyasî münasebetlerinde bir kilit rolü oynamıştır.

Tarihte, Boğazları kontrol altına alan devletler, Doğu Asya ve Batı Avrupa toprakları üzerinde sürekli bir hâkimiyet kurmağa muvaffak olmuşlardır. Fakat bu hâkimiyet coğrafya, siyaset ve iktisat sahalarında kazandırdığı faydalara karşılık, daimî bir gaile kaynağı olmaktan geri kalmamıştır. Doğu Akdeniz ve Karadeniz bölgelerini istilâya kalkışan kavimler ergeç Boğazları elinde tutan kuvvetle çarpışmışlardır. Boğazlar; Anadolu ve Balkanlar üzerine çöken emperyalizm tehditleri karşısında tarihî bir kale rolü oynamıştır.

Boğazların tarihî rolü, Truvalılar çağından itibaren başlar. Milâttan evvel Onüçüncü Yüzyılda aralarında Hercule'ün de bulunduğu esatirî Yunan kahramanlarından mürekkep elli kişilik bir gurupun Boğazlardan geçerek Gürcistan'ı fethetmek üzere Karadenize açıldığına dair bir efsane vardır. Milâttan önce Sekizinci ve Yedinci Yüzyıllarda, Yunanlılar Karadeniz ve Marmara kıyılarını, Çanakkaleyi ve İstanbul civarını işgal etmişlerdir. Önce Kadıköyünü ve daha sonra bugün Sarayburnu diye anılan yerde Bizans şehrini kurmuşlardır (M. E. 657).

M. E. Altıncı Yüzyıldan itibaren, Boğazlar civarında İranlılar ile Yunanlılar arasında çetin ve uzun bir mücadele başgöstermiştir. İranlılar Bizansı almıya muvaffak olmuşlardır. Fakat Medya harplerinin Yunan zaferiyle neticelenmesi, Boğazları tekrar Yunan hâkimiyetine geçirmiştir.

Büyük İskenderin babası Makedonyalı Filip, Asya üzerindeki emellerini gerçekleştirmek yolunda ilk merhale olarak Boğazları almak istemişti. Fakat Boğazların Makedonya tehdidi altına düşmesi üzerine, iki ezelî düşman, Yunanlılar ve İranlılar birleşmişler ve Filip'i İstanbul önlerinde mağlûbetmişlerdir.

Boğazlar üzerindeki Roma ve Bizans hâkimiyeti, M. E. 198 yılından Milâttan sonra 1453 yılına kadar sürmüştür. Bizans İmparatorluğu devrinde Ukrayna Gotları, Hünler, Avarlar, İranlılar, Araplar ve daha başka kavimler zaman zaman Boğazları tehdidetmişlerdir. Fakat Türkler Anadoluya yerleşmezden önce, en ciddî ve devamlı tehlike Ruslardan gelmiştir. Boğazlar üzerindeki Rus emellerinin bin yıllık bir tarihi vardır. 941 den itibaren, Balkanlar ve Anadoluda Rus kuvvetlerinin belirdiği görülmüştür. İlk olarak Rus prensi İgor Karadeniz kıyılarına saldırmışsa da, püskürtülmüştür. Lâkin 944 de eski düşmanı Peçeneklerle birleşerek Kırımı almış, Bizansı haraca bağlamış ve Peçenekleri Bulgaristan üzerine sevketmiştir.

Aynı zamanda muktedir bir komutan olan Nicéphore Phocas Bizans tahtına geçince, Rusların hileye başvurdukları ve maksatlarını dostluk ve askerî ittifak maskesi altında gerçekleştirmiye çalıştıkları görülmüştür. Swiatoslaw, Şarkî Roma İmparatoru ile anlaşmış ve Bulgar topraklarını Bizans namına ele geçirmiştir. Lâkin bu toprakları Bizansa teslim etmiyerek Tuna bölgesinde icrayı hükûmete başlamıştır. Fakat Peçeneklerin Kiev'e hücumu üzerine geri dönmüş, giriştiği muharebede bozguna uğramış ve öldürülmüştür.

Bizans, Boğazlar hakkında Venedik ve Ceneviz ile anlaşmak zaruretinde kalmıştır. İlk olarak Venediklilere Boğazlardan geçmek, Karadenizde ticaret etmek ve Galata'da yerleşmek müsaadesi verilmiştir. On ikinci Yüzyılda, Cenevizlilere de Karadenizde ticaret imtiyazı tanınmıştır.

1203 haziranında ve 1204 martında Haçlılar İstanbul'a girmişler ve şehri yağma etmişlerdir. 1204 de Bizans hanedanı yerine Baudoin de Flandres geçmiştir. Lâkin 1260 da Cenevizlilerin yardımiyle Bizans hanedanı eski mevkiini istirdadetmiş ve mükâfat olarak Karadeniz ticareti Cenevizlilerin inhisarına verilmiştir. Birkaç yıl sonra da Venedikliler tekrar Karadenizde ticarete başlamışlardır.

Arapların, Rusların, Selçukluların ve Moğolların faaliyeti Bizans aleyhinde katî netice vermemiştir. Moğol atlılarının Şimalî Avrupa steplerini çiğnemeleri ve buralarda Türk devletlerinin kurulması, Rusların sinmesini temin etmiştir. Bizans; askerî harekâta, siyasî manevralara, entrikaya ve din propagandasına dayanarak, karşılaştığı tehlikeleri savuşturmıya muvaffak olmuştur. İstanbul istikametindeki istilâ dalgaları bir med ve cezir gibi kabarmış ve çekilmiştir. Fakat Osmanlı Devletinin kuruluşiyle beraber, Bizans sistemli bir çevirme hareketine maruz kalmıştır. 1360 da Rumeliye geçen Türkler, Şarkî Roma İmparatorluğunun bakiyesini demir çember içine almışlardır. Lâkin Avrupadan gelen yardımlar ve Timur'un Osmanlı Türklerine indirdiği darbe, yıpranmış Bizans Devletinin ömrünü uzatmıştır.

Tarihte, Boğazlar meselesinin mukadderatı üzerinde tesir yaratan üç mühim hâdise vardır. Bunlardan ilkinin mesuliyeti Timur'a aittir.

Timur'un Boğazlar mukadderatındaki rolü iki cepheden görülebilir. Timur Osmanlıların tabiî düşmanı olan Bizansı ortadan kaldırmıya teşebbüs etmemiştir. Çin üzerinde tahakkuk etmemiye mahkûm emeller besliyen Semerkantlı devlet adamı, belki de Boğazların hayatî ehemmiyetini anlıyamamıştı. Bu sebeple, Timur'un Anadolu seferi katî netice vermemiş ve sadece tarihin seyrini geciktirmiştir. Lâkin Timur'un Altınordu Devletine karşı açtığı sefer, Doğu Avrupadaki kuvvet muvazenesini bozmuş ve Moskovanın kalkınarak günün birinde Pasifik Okyanusundan Baltık Denizine ve Şimal Buz Denizinden Anadolu sınırlarına kadar yayılmasına ve Rus emperyalizminin dünyayı tehdidetmesine yol açmıştır. Timur'un tarih karşısında en büyük suçu, Altınordu Devletini ortadan kaldırmasıdır.

İstanbul'un alınmasını (29 mayıs 1453) takibeden otuz yıl zarfında, Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiştir. Fakat Osmanlılar da, Bizanslılar gibi, Karadeniz ticareti üzerinde inhisar zihniyeti gütmemişlerdir. 1540 a kadar Venediğe, 1535 de Fransaya, 1579 da İngiltereye ve 1612 de Holândaya ticaret müsaadesi vermişlerdir.

Boğazlar meselesinin mukadderatı hakkında katî tesir yaratan ikinci mühim hâdise, Don ve Volga nehirleri arasında kanal açma teşebbüsüdür. Eğer Sokollu tarafından girişilen bu teşebbüse muvaffak olabilseydi, Timur'un Altınordu seferinden doğan menfi netice bir dereceye kadar tamir edilebilirdi. Don - Volga kanalının açılması, Türk donanmasının Hazer denizine inmesi demekti. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu, en kuvvetli çağında, Asya Türkleriyle temas haline gelecek ve dolayısiyle Rusların ve Kazakların genişleme hareketine karşı kayıtsız durmamak lüzumunu duyacaktı. Diğer bir deyişle; Osmanlı İmparatorluğu, Altınordu Devletinin çöküşünden sonra aksayan Doğu Avrupa muvazenesinde nâzım bir rol oynıyabilecekti. Sokollunun plânı tahakkuk edebilseydi, tarih belki de Türkiye ile Rusya arasında Boğazların sürekli bir ihtilâf mevzuu haline gelmesine meydan vermiyecek bir seyir takibedecekti.

Osmanlılar devrinde Rus tehdidinin nüksetmesine sebebiyet veren ve Şark Meselesinin doğuşuna kaynak olan üçüncü mühim hâdise; 1683 Viyana bozgunudur. Türk atlarının Vistül çayından su içmelerini Polonya için «istiklâl müjdesi» olarak ifade eden bir Leh atasözü bulunduğu malûmdur. Polonyanın esir bir millet haline gelmesi, Viyana bozgununun mukadder bir neticesidir. Ve buna sebep, Leh kralı Jean Sobiesky'nin 1683 seferine karışmasıdır. Polonyalılar Türklerin Orta Avrupadan ricatinde âmil olmakla, Rus emperyalizminin müsait şartlar içinde gelişmesine zemin hazırlamışlardır. Şark meselesi, Boğazlar üzerindeki Rus iddiaları ve Polonyanın paylaşılması; Türkler Orta Avrupadan çekildikten sonra bahis mevzuu olmuştur.

Ruslar, 1695 de Azak'a muvaffakiyetsiz bir taarruz yapmışlar ve 1696 da burasını zapta muvaffak olmuşlardır. 1700 yılında Azak kalesi ve civarı Ruslara bırakılmıştır. Fakat 1711 Prut zaferi, Rusları Karadeniz kıyılarından uzaklaştırmıştır.

1700 - 1774 arasında geçen devre içinde, Çarlık Karadenizde silâh kuvvetiyle mahreç temin etmek üzere büyük gayretler sarfetmiştir. 1774 Kaynarca muahedesi bu maksadı sağlamıştır. 1774 den itibaren, Rus ticaret gemileri Boğazlardan serbestçe geçmiye başlamışlardır. 1784 de aynı hak Avusturya lehine de tanınmıştır.

Kaynarca ve Yaş muahedelerinden sonra, Çarlık dışişleri siyaseti, Rus harp gemilerinin Boğazlara girmesini temine çalışmıştır. 1798 ve 1805 muahedeleri, geçici bir zaman için, Rusların emellerine kavuşmalarına meydan vermiştir. Fakat 1807 de, Napoléon'un İstanbul'daki elçisinin teşvikiyle, Boğazlarda yabancı gemilerin seferi yasak edilmiştir. Bu kararı protesto maksadiyle, İngiliz donanması Çanakkale Boğazını baskınla geçerek İstanbul önüne gelmiş ve bir ültimatom vermiştir. Üçüncü Selim, İstanbul sahillerine bataryalar yerleştirmek suretiyle bu ültimatomu cevaplandırmış ve halk adalara çıkan İngiliz bahriyelilerine dayak atmıştır. Marmarada barınamıyan İngiliz donanması ricate mecbur kalmış ve Çanakkaleden geçerken açılan top ateşinden zarar görmüştür. Bu hâdiseden sonra, 1809 da, Büyük Britanya ile Boğazların yabancı harp gemilerine kapalı tutulacağına dair bir anlaşma imzalanmıştır.

1825 de, Çar Birinci Nicolas tahta çıktıktan sonra, Rusya Swiatoslaw'ın siyasetine dönmek imkânlarını araştırmıştır. Birinci Nicolas, Osmanlı Devletine barış yolu ile nüfuza çalışmıştır. Kavalalı isyanı, bu siyasetin tahakkuku için müsait zemin hazırlamıştır. İstanbulu müdafaa için donanma ve ordu birlikleri gönderilmiştir. Fakat 1833

Kütahya muahedesinden sonra Rus kuvvetlerine ihtiyaç kalmadığı zaman, Rusların Boğaziçinden çekilmek niyetinde olmadıkları hayretle görülmüştür. Rusya'nın karşılıklı yardım bahanesiyle Boğaziçine yerleşmesi üzerine İngiltere ve Fransa'nın müdahalesi de fayda vermemiştir. Ruslar, ancak Hünkâr İskelesi Muahedesi imzalandıktan sonra birliklerini geri almışlardır.

Hünkâr İskelesi Muahedesi, diğer memleketler aleyhine olarak, yalnız Rus donanmasına Boğazlardan geçmek hakkını tanımaktaydı. Bu sebeple, Büyük Britanya ve Fransa, Hünkâr İskelesi Muahedesini iyi karşılamamışlardır. Fakat o sıralarda İngiltere ile anlaşmak lüzumunu duyan Rusya, Boğazlar üzerinde elde ettiği imtiyazlardan vazgeçmek zaruretinde kalmıştır.

1840 yılında, Mısır meselesinin halli sırasında, İngiltere Boğazlardan harp gemilerinin geçemiyecekleri hakkındaki klâsik prensibin ihyasını sağlamıştır. Bu prensip, 1841 Londra Muahedesinde bir defa daha teyid edilmiştir.

Kırım Harbinde, Türkiye ve müttefikleri galip gelmişlerdir. 1856 Paris Kongresinde, Boğazlar statüsü yeni bir esasa bağlanmıştır. Karadeniz tarafsızlandırılmış ve burada harp gemisi bulundurulmaması karar altına alınmıştır. Boğazlar, yine yabancı harp gemilerine kapalı tutulmuştur. Donanmasını Marmara veya Akdenizde barındırabilen Osmanlı Devleti, Karadenizde harp gemisi bulundurmak hakkından mahrum edilen Rusya'ya karşı müsait bir duruma geçmiştir. Bu suretle, Çarlığın Boğazlar üzerindeki emellerine kısa bir müddet için set çekilmiştir.

Paris Muahedesiyle tesis olunan rejim ancak birkaç yıl devam edebilmiştir. 1870-71 Alman-Fransız Harbi, Avrupa muvazenesinin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Rusya, Fransanın durumundan faydalanarak, 1871 Londra Muahedesinde Karadenizde silâhlanmak hakkını istirdadetmiştir.

1878 de, İstanbul kapılarına dayanan Çar ordularının zoriyle imzalanan Ayastefanos Muahedesine, Türkiye ile harb halinde bulunduğu zaman dahi Rusya'ya giden tarafsız ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçebileceklerine dair bir hüküm konulmuştur. Fakat bu hüküm Avrupa memleketleri tarafından iyi karşılanmamış ve Berlin Kongresinde 1871 Londra Muahedesinde kabul edilen hükümlere dönülmüştür.

Yirminci Yüzyılda, Rusya, Türkiyenin karşılaştığı zorluklardan ve Avrupa muvazenesinde beliren buhranlardan faydalanarak Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmiye çalışmıştır. Meşrutiyetin ilânına ve Trablus Harbinin patlak vermesine rastlıyan yıllarda, iki defa, Boğazlar statüsünün tekrar gözden geçirilmesini istemiş, fakat netice alamamıştır.

Birinci Cihan Harbinde, İngiltere ve Fransanın Boğazlar üzerindeki Rus isteklerine boyun eğdikleri görülmektedir. Her şeyden önce harbin mukadderatını emniyet altına almak istiyen bu iki büyük devlet, 1915 martında yapılan gizli bir anlaşma ile, Boğazlar hâkimiyetinin Rusya'ya intikalini kabul etmişlerdir. Fakat bu anlaşmanın ömrü, Çarlık rejiminin geriye kalan sayılı günleri kadar kısa sürmüştür.

Birinci Cihan Harbinde, Çanakkalede kazandığımız büyük zafer, galip devletlerde Boğazları tarihin tekerrürüne meydan vermiyecek bir statüye bağlamak emelini uyandırmıştır. Sèvres Muahedesi, Türkiye'nin hükümranlık hakkını kısa bir müddet için gölgelemiştir. Boğazlar bölgesi tarafsızlandırılmış, milletlerarası bir rejime bağlı tutulmuş, harb ve sulh zamanında her nevi deniz ve hava nakil vasıtalarına açık bırakılmıştır. Boğazların idaresi, milletlerarası bir komisyona verilmiştir.

Çanakkale Boğazına kuşbakışı

Boğazların milletlerarası bir rejime bağlanmasına itiraz eden tek yabancı memleket Rusya olmuştur. Karadeniz kapılarının büyük devletler donanmalarına karşı tahkim edilmemiş açık bir geçit haline konulması, kendi emniyetini her zaman tehlikede gören bir memleket hesabına garanti teşkil etmekten çok uzaktı. Bu sebeple Rusya, 1921 Moskova Muahedesinde ve Lozan Konferansında Karadenizin yabancı memleketler kuvvetlerine kapanması lehine cephe almıştır.

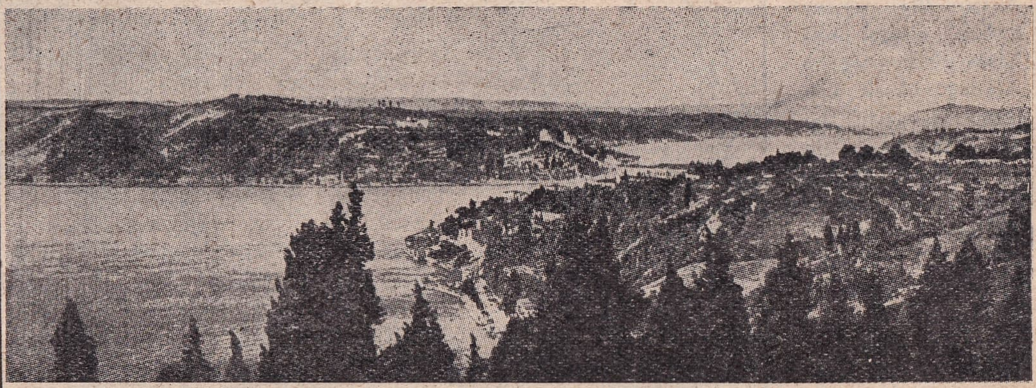
Lozan Konferansında, Boğazlar meselesi muvazeneli bir hal çaresine bağlanamamıştır. Buna sebep, Avrupa diplomasisinin bu ezelî dâvayı Birinci Cihan Harbinin tesirlerinden kurtulamıyan dar bir zihniyetin çerçevesi içinde görmesidir. Lozan'da, Amerikalı diplomat Child tarafından müdafaa edilen ve hakikatte hayat sahası nazariyesinin bir varyantından başka birşey olmıyan teze uygun bir rejim kabul edilmiştir. Boğazlar gayrı askerî bir mıntaka haline konulmuş ve statünün muhafazasına milletlerarası bir komisyon memur edilmiştir. Boğazların emniyeti Milletler Cemiyeti tarafından garanti altına alınmıştır. Sulh zamanında veya Türkiyenin tarafsız bulunduğu bir harp halinde, deniz ve hava filolarının Boğazlardan geçebilmelerine imkân bırakılmıştır. Türkiye bir harbe girdiği takdirde ise düşmana yardım etmemek şartiyle tarafsız ticaret gemilerine geçiş hakkı tanınmıştır. Yalnız Akdenizden geçecek donanmaların Karadenizdeki kuvvetlere nisbetle muvazenesizlik arzetmemesi için bazı hükümler konulmuştur.

Birinci Cihan Harbinden sonra, kurulan barış nizamının sakatlığı birkaç yıl içinde meydana çıkmıştır. Milletlerarası bir ahenk yaratmak uğrunda girişilen gayretler boşa gitmiştir. Avrupa muvazenesinin nezaket kesbetmesi, Türkiyenin siyasî rolüne büyük bir ehemmiyet kazandırmıştır. Deniz irtibat yollarını açmak ihtiyaciyle Türkiyenin kendi toprakları ve kara suları üzerindeki hâkimiyetini birbiriyle telif zarureti duyulmuştur. Montreux Anlaşması, bu zaruretin bir neticesidir.

1936 Montreux Anlaşmasında, Boğazlar Komisyonu kaldırılmış ve vazifesi Türkiye'ye devredilmiştir. Tarafsız bölgede tekrar askerî tahkimat yapılabilmesi karar altına alınmıştır. Türkiye'nin kendi toprakları üzerindeki hakları iade edilmiştir. Harp gemilerinin Boğazlardan geçiş şartları, Türkiyenin ve Karadeniz memleketlerinin emniyetleri bakımından takyitlere tâbi tutulmuştur. Boğazlar bölgesinde ve Karadenizde yabancı filoların yığınak yapmaları ihtimalini önleyici hükümler konulmuştur. Harb hali veya tehdidi karşısında, Türkiye, gerekli emniyet tedbirleri alabilmek ve Boğazları kapatabilmek mevkiine geçmiştir. Karadeniz, Akdenizden geçecek donanmalara yarı kapalı bir hale gelmiştir.

Bugün, Boğazlar meselesi, biri iktisadî ve diğeri siyasî olmak üzere iki cephe arzetmektedir.

İktisadî bakımdan, Boğazlar rejimi şimdiye kadar herhangi bir ciddî mahzur kaynağı teşkil etmemiştir. Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları, Karadenizin dışarısiyle olan ticarî münasebetlerini önliyen mutlak bir inhisar zihniyeti gütmüş değillerdir. Esasen Karadeniz havzasının iktisadiyatı kısmen Orta ve Şimal Avrupaya bağlıdır. Boğazlar vasıtasiyle yapılan ticaret tâli mahiyettedir.

İstanbul Boğazına yüksekten bir bakış

Siyasî bakımdan, Boğazların mevzu olduğu mücadele, harb gemilerinin geçip geçmemesi meselesi etrafında cereyan etmiştir. İlk defa 1798 de tarih sahnesine çıkan bu dâva, zamanımıza kadar nüksedegelmiştir. Fakat Birinci Cihan Harbindenberi, bu eski dâvanın ruhunu teşkil eden şartlar tamamiyle değişmiştir. Birinci Cihan Harbi, mücadelenin seyri üzerinde Boğazların tesir yarattığı son boğuşmadır. Akdenizin Karadenize veya aksi

istikamette yapılacak akınlara karşı Karadenizin oynadığı tedafüî rol artık Karadenizden Balkanlara ve Akdenize kadar uzanan geniş sahanın herhangi bir noktasında tahakkuk ettirilebilir. Bugünkü şartlar altında, Boğazlar rejimindeki herhangi bir değişiklik, iktisadî ihtiyaçlar veya emniyet sebepleri bakımından mutalâa edilemez.

Hakikatte, Boğazlar meselesi, müstakil bir dâva değildir. Dünya siyaset muvazenesiyle alâkalıdır. Son bir buçuk yüzyıldanberi devre göz önünde bulundurulursa, dünya siyasî muvazenesi aksadığı zaman Boğazlar meselesinin de buhranlı bir safhaya girdiği dikkati çeker. Rusya, Boğazlar meselesini kurcalamak için daima Napoléon Harbleri, Alman - Fransız Harbi, Bosna - Hersek meselesi, Trablus Harbi, Birinci ve İkinci Cihan Harbleri gibi siyasî hâdiselerin belirmesini kollamıştır. Bu gibi fırsatların zuhurunda, bir taraftan Türkiye üzerinde tazyika geçerken, diğer taraftan büyük devletlerle Boğazlar hakkında pazarlığa girişmiştir. Tarihin ve hakikatlerin ışığı altında, Boğazlar üzerindeki hâkimiyetin zayıflatılması veya kaldırılması istikametinde yapılacak herhangi bir teşebbüste, emperyalist emellerin ve düşüncelerin izlerini görmemek kabil değildir.

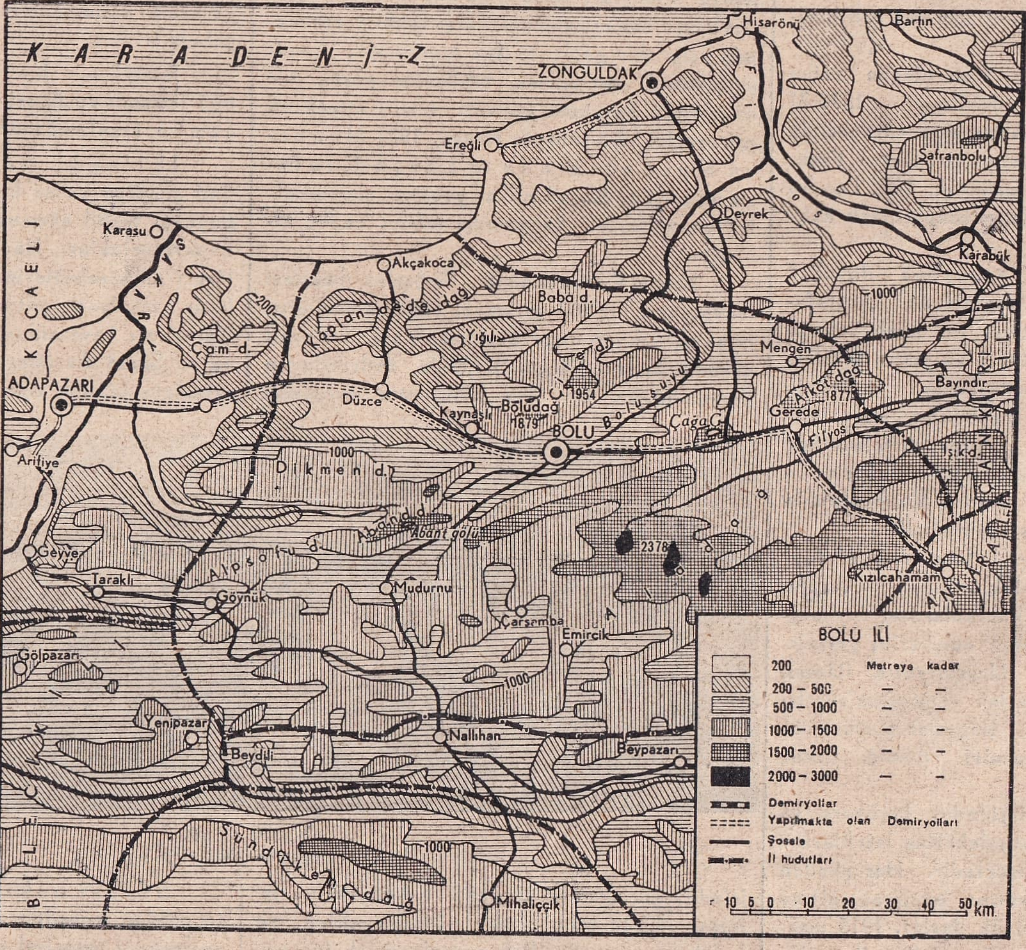
(Dr. Feridan Ergin)

BOLU İLİNİN COĞRAFYASI — Şirin ve güzel bir ilimizdir.

Sınırları: Bolu İli; yurdumuzun kuzey kenarında geniş bir şerit gibi uzanan Karadeniz bölgesinin batı kısmında (Batı Karadeniz bölümü) yer alır ve kendisini batı komşusu olan Kocaeli (İzmit) İlinden ayıran sınır çizgisi, Karadeniz bölgesini Marmara bölgesinden ayıran hududa yaklaşır. Güney batıda Bilecik İlinden de ayrılır. Güneyde Ankara İlini ayıran hudut çizgisi bilhassa güney doğuda Aladağ yüksek kitlesinin devamına dayanır. Doğuda Çankırı İline komşu olan Bolu, kuzey doğuda da Zonguldak İli ile Karadenizden ayrılır ve bu denize, yalnız Melet suyu ağzından itibaren doğuya doğru 25 kilometreden biraz fazla uzunlukta, az girintili çıkıntılı ve yüksek bir kıyiyle komşu olur. Bolu İlini komşularından ayıran hudut, umumiyetle tepelik ve hattâ dağlık sahaları takibeder, ancak bu dağlar arasında birtakım dar vâdiler, yahut gediklerle komşu illere geçilir ki, buralardan geçen yollar vasıtasiyle Bolu başka şehir ve bölgelere bağlanır.

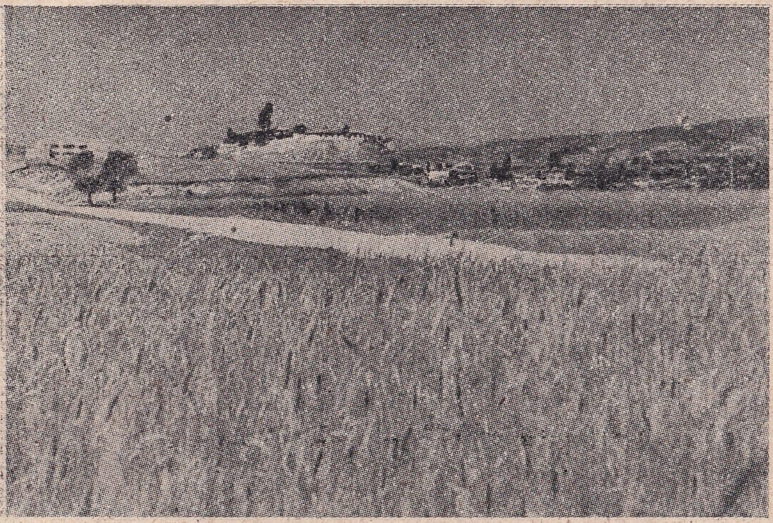
Yüzölçümü: Bolu İlinin yüzölçümü 11.140 kilometre karedir. İstanbul İlinden iki misli büyük ve Konya İlinden dört buçuk defa daha küçüktür.

Arazi karakteri ve iklimi: Bolu İli bütün Kuzey Anadolu bölgeleri gibi dağlık bir sahadır; ancak dağlar, Doğu Karadeniz kıyıları gerisinde olduğu kadar yüksek ve oradakiler kadar devamlı olmadıkları gibi, aralarında da bazan epeyce geniş dairevî veya beyzî çukur ovalar, oluk şeklinde uzayıp giden vâdiler bırakırlar ki, bu çukur sahalar ve oluklar, hem iç kısımlarda insanlara yerleşecek ve ekin ekecek bir toprak temin eder, hem de yolların geçmesine imkân verir. Bununla beraber, Bolu İlinin dağları, Kuzey Anadolu bölgesindeki dağların müşterek karakterini gösterirler; kıyıdan itibaren az çok birbirine paralel sıralar halinde, birbirlerinden oluk şekli vâdilerle ayrılmış olarak uzanırlar ki, gerek bu dağ sıraları, gerekse vâdiler, umumî olarak, kıyıya paralel bir istikamet gösterirler: kuzey doğudan güney batıya doğru uzanırlar. Kıyıdan içeriye doğru gidecek olursak, ilkin Karadeniz kıyısının hemen gerisinde alçak tepeler halinde başlıyan ve 1.000 metreyi az aşan geniş sırtlara rastlarız ki, Karadenizden gelen rüzgârların getirdiği yağmurlarla ve kışları pek soğuk olmıyan bir iklim altında kısmen ormanlarla kaplı, kısmen bunların tahribedilmesi yüzünden çalılıklarla örtülüdürler; doğudan batıya Baba dağı (Kızıltepe 1440 m.), Kaplandede dağı ve Çam dağı gibi. Bu dağlar batıda Düzce ovası adını taşıyan geniş bir çukur sahayı denizden ayırırlar. Bu ovanın dört tarafı dağlar ve tepelerle çevrili olup suları, kuzeydeki dağları yaran Melen deresi vasıtasiyle Karadenize boşalır. Umumiyetle daha yüksek olmakla beraber, gene 2.000 metreye varmıyan ikinci bir dağ sırası, evvelkine nazaran daha içeride uzanır: Müşterek olarak Bolu dağları adını verebileceğimiz bu dağ sırası, Gerede kuzeyinde Arkot Dağı (1877 m.), Bolu kuzeyinde Çile doruğu (1954 m.), Düzce ovasının güneyinde Dikmen dağı (1760, m.) ve Mudurnu çayı vâdisiyle bundan ayrılmış Abant Dağları ve Alpsofu dağlariyle batıda ve il hudutları dışında Geyve boğazına kadar dayanır. Bu dağlar kıyı sıralarına nispetle daha yüksek olduklarından gene bol yağmurdan faydalanarak sırtlarında büyük ormanlar taşırlar ki bu ormanlar büyücek şehir ve kasabalara, yahut yollara yakın yerlerde çok tahribedilmiş olmakla beraber, sapa yerlerinde eskilerin verdiği «ağaç denizi» adına hak kazanacak kadar muhteşemdirler. Ormanlar arasında, yükseklerde çamlara rastlanmakla beraber, alçaklarda yerine göre meşe, gürgen, kayın, kestane, ıhlamur gibi.. kışın yapraklarını döken ağaçlar bulunur. Bolu dağları, daha içeride yer almış bulunan yüksek Aladağ kitlesinden hemen hemen devamlı uzun bir çukur saha ile ayrılmaktadır. Bu çukur saha yer yer çukur ovalar halinde, genişlemekte, bazan iyice darlaşmaktadır. Doğuda Çerkeş ovasından Gerede ovasına, oradan Çağa gölünün bulunduğu çukura, nihayet daha batıda yüksek dağların çevirdiği ve diğerlerinden daha büyük Bolu ovasına geçilir. Bu da güney batıda Mudurnu ovasına intikal eder. Bütün bu ovaların zemini yukarda söylediğimiz Düzce ovası (deniz seviyesinden 200 metre kadar yükseklikte) gibi alçak olmayıp hemen hemen İç Anadolu ovaları gibi yüksektir (Mudurnu ovası, 850 m.; Bolu ovası; 700, Gerede ovası; 1.300 m.). Yüksekliği dolayısiyle bu ovaların iklimi kışın çok soğuk (Boluda ocak ayı ortalama sıcaklığı 0°, en fazla soğukluk — 29°), denizden uzaklık ve dağlarla kuşatılma neticesi olarak yazlar sıcak (ağustos ayı ortalama sıcaklığı 20°, en fazla 38°), yağışlar kuzeydeki, hattâ güneydeki dağlara nisbetle azdır (Boluda ortalama yağış 55 santimetre); kıyı üzerinde kışın kar yağmakla beraber yerde fazla durmadığı halde, bu ovalara ve etrafındaki dağlara bol kar düşer ve geçitler bazan her türlü gidiş gelişe engel olacak şekilde tıkanır. Aynı zamanda civardaki dağların, insanlar tarafından tahribedilmedikleri yerlerde, tamamiyle ormanlık olmasına karşılık, bu ovalar yaz mevsiminde şiddetli sıcaklarla kavrulan otluklariyle İç Anadolu bozkırlarını bir dereceye kadar hatırlatırlar. Bolu İlinin en kalabalık ve verimli sahaları, Gerededen Boluya ve oradan Düzceye doğru uzanan bir sıraya dizilmiş ovalarıdır. Fakat ne yazık ki, bu ovalar son yıllarda şiddetli yer sarsıntılarına uğramış, hemen hepsi de birer birer zelzele ile yoklana-

rak üzerlerindeki şehir ve köylerde ağır zararlar ve insan kayıpları kaydedilmiştir.

İlin güney doğu ucu Aladağ'ın yüksek ve geniş kitlesiyle kaplanmıştır. Bu dağlık sahanın en yüksek yeri, bütün bu dağlarda efsanevî bir ad bırakmış olan kahramana izafe edilerek Köroğlu tepesi ismini taşımakta ve 2.378 metreye kadar çıkmaktadır. Karadenizden gelen nemli rüzgârlardan hâlâ faydalandığı için yetecek kadar yağmur alan bu dağlarda iri gövdeli çam ormanları bulunur. Fakat onların gerisine geçilince, bilhassa çukur sahalarda İç Anadolunun kurak manzarası, ağaçsızlığiyle beraber, görünmiye başlar.

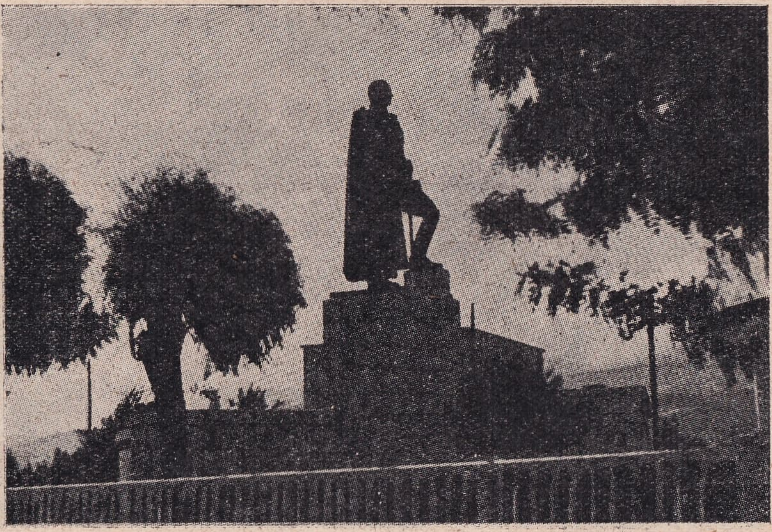

Gerede tarafından Boluya giriş

Boludan bir parça

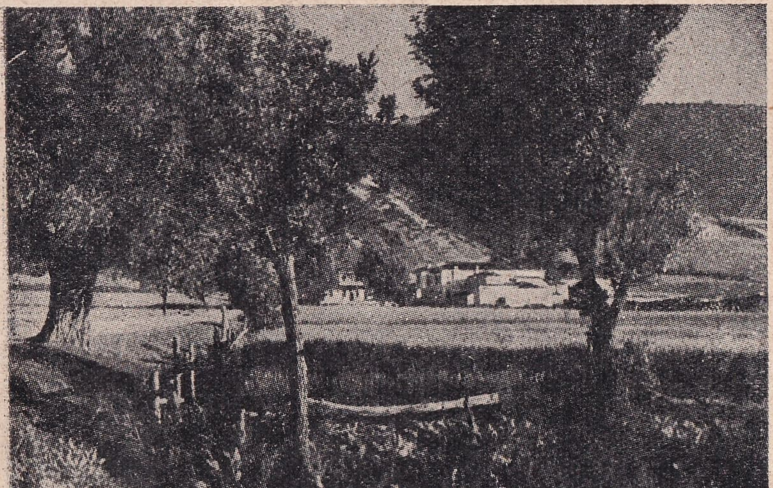
Bolu İlinin kıyı dağ sıraları umumiyetle ikinci zamanın ve nadir olarak da üçüncü zamanın az kıvrımlı kireçli killi tabakalarından yapılmış bulunur ki kuzey komşusu olan Zonguldak İlinde, bu tabakaların altından, birinci zaman sonuna ait ve içinde maden kömürü bulunan karbon devri arazisi çıkmaktadır. Daha karışık daha kıvrımlı ve kırıklı bir yapı gösteren Bolu dağlarının terkibinde granitler, birinci ve ikinci zaman tabakaları, üçüncü zamanın tortul ve erüptif kayaları bulunmaktadır. Nihayet güneydeki dağlar, doğu yarısında baştan başa andezit tipinde volkanik (üçüncü zaman) kayalarından, batıda (Mudurnu, Göynük) daha ziyade ikinci zaman sonuna (tebeşir devri) ait killi, kireçli ve kumlu tabakalardan meydana gelmiştir.

Boluda Atatürk heykeli

Bolu İlinin yağışlı iklimi, akar sularının bolluğuna meydan vermiştir; ilin bütün suları Karadenize dökülür: Güney yarısında bu suları (Aladağ suyu, Göynük suyu, Mudurnu çayı) Sakarya nehri toplar. Kuzey doğu parçasındaki sular (Gerede Çayı, Bolu suyu), ağzı komşu Zonguldak İlinde bulunan Filyos ırmağı vasıtasiyle Karadenize gider, nihayet kuzey batıda (Düzce ovası ve etrafı) sular Melet deresiyle Karadenize akar.

Bolu İlinde irili ufaklı birtakım göller vardır: Bunlardan çoğu, gerçekte, ovaların çukur kısımlarında biriken, yazın hemen hemen kuruyacak hale gelen bataklıklardır ki, etrafları için umumiyetle tehlikeli bir sıtma kaynağı olmaktan başka bir tesirleri yoktur. Halbuki, Bolunun güney batısında aynı adla tanınan dağlar arasında yüksek bir dağ gölü olan Abant gölü vardır ki, etrafını kuşatan muhteşem ormanları, kenarında yazın bile yeşil kalan çayırlariyle memleketimizin en güzel bir sayfiye yeri olmakta, şöhreti memleketimize gelen yabancılar arasında bile yayılmış bulunmaktadır.

Bolu civarındaki kaplıcalar

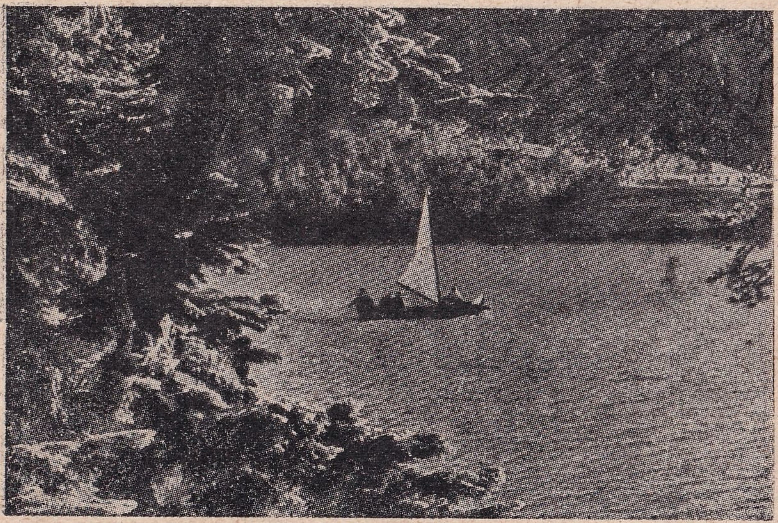
Abant gölü

Nüfusu: Bolu İlinin nüfusu, 1945 sayımının yeni yayınlanan ilk neticelerine göre, 277.600 kadardır. 1940 sayımında bu nüfus 257.400, 1935 de ise 248.000 idi. Memleketimizin birçok illerinde olduğu gibi Bolu İlinde de bu nüfusun en büyük kısmı, %90 ı, köylerde yaşamaktadır. Muhtarlık teşkilâtı olan köy sayısı 740 dır. Nüfus sıklığı, kilometre

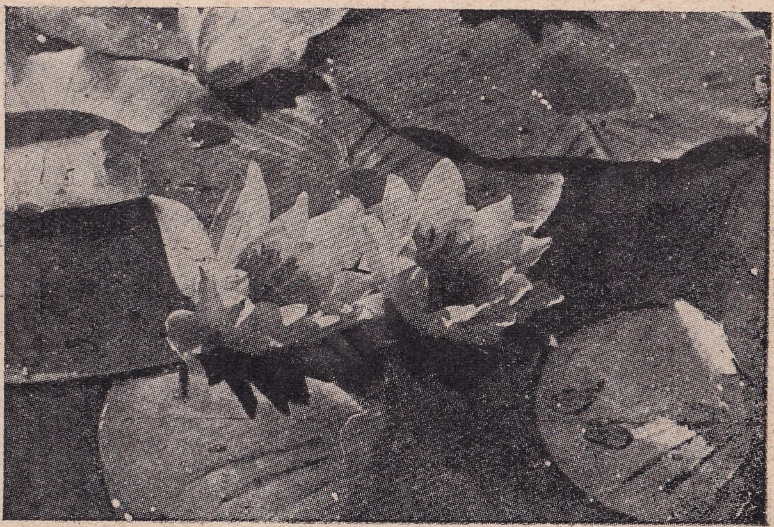
kareye 25 kişi, Türkiyenin ortalama nüfus sıklığına eşit gibidir. Bununla beraber Bolu ve bilhassa Düzce ovalarında kilometre kareye düşen nüfus sayısı yüzden fazla, arızalı sahalarda ise beşten eksiktir.

İdarî taksimatı: Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında Kastamonu İline bağlı bir sancak iken müstakil liva haline geçen Bolu, Türkiye Cumhuriyeti mülkî teşkilâtında bir vilâyet (il) halini almıştır. Bolu İlinin Bolu, Akçakoca, Düzce, Gerede, Mudurnu, Göynük ilçeleriyle bu yıl içinde, ilin doğu köşesinde kısmen eski Çarşamba bucağı toprakları üzerinde yeniden kurulan Seben ilçeleri vardır. Son sayıma göre, Bolu İlinde on bin nüfuslu bir şehir yoktur. İl merkezinin nüfusu 7.500, Düzce kasabasınınki 8.700 olup üçüncü gelen Gerede 4.000, Karadeniz kıyısındaki Akçakoca 3.500 nüfusludur; Mudurnu kasabasının 3.000, Göynük'ün ise ancak 1.600 nüfusu vardır. Bu rakamlar bir evvelki sayım neticeleriyle karşılaştırılacak olursa il merkezi nüfusunun biraz eksildiği (1940 da 8.100), ötekilerin azçok artmış olduğu görülür.

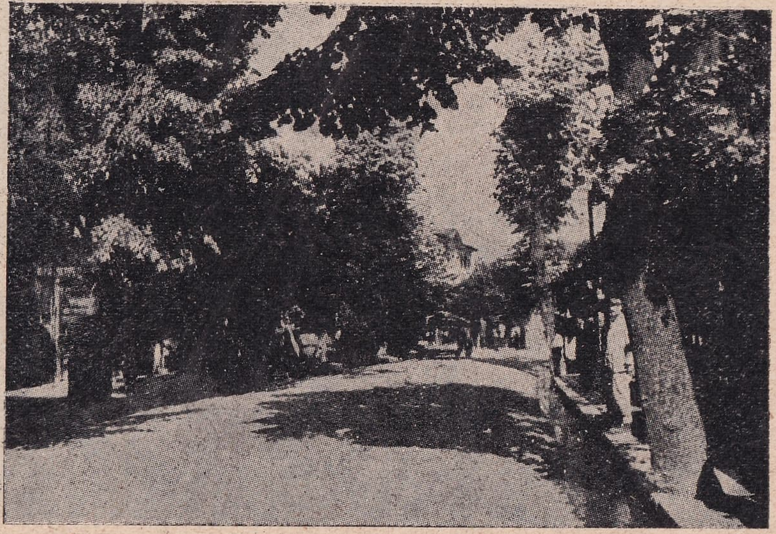
İl merkezi olan Bolu şehri kendi adını taşıyan ovanın içinde kurulmuştur. Şehrin aşağı kısımları deniz seviyesinden 710 metre yükseklikte olup ortaokul binasının bulunduğu tepeye doğru zemini yükselmektedir. Bu tepe, evvelce bir surla kuşatılmıştı ki, sonraları şehir devlet hudutlarından uzak kaldığından müdafaa tertibatına lüzum kalmamış ve duvarları ortadan kalkmıştır. On üçüncü Yüzyıldanberi Türklerin hâkimiyeti altında bulunan Bolu, bir zamanlar önemli bir yol uğrağı iken, son zamanlarda demiryolları Anadolu nakliyatını buradan çekmiş ve şehir eski ehemmiyetini epeyce kaybetmiştir. Birinci Cihan Harbinden evvel şehrin nüfusunun yirmi binden fazla olduğuna dair rastlanan kayıtlar mübalâğalı görülmektedir: 1290 senesine doğru bu nüfusun 11.000 e varmadığı Cuinet tarafından kaydedilmektedir. Son yıllarda şiddetli bir zelzelenin tahribatına uğramış bulunan Bolu şimdi yavaş yavaş kalkınmıya çalışmaktadır.

Abant'da sandal safası

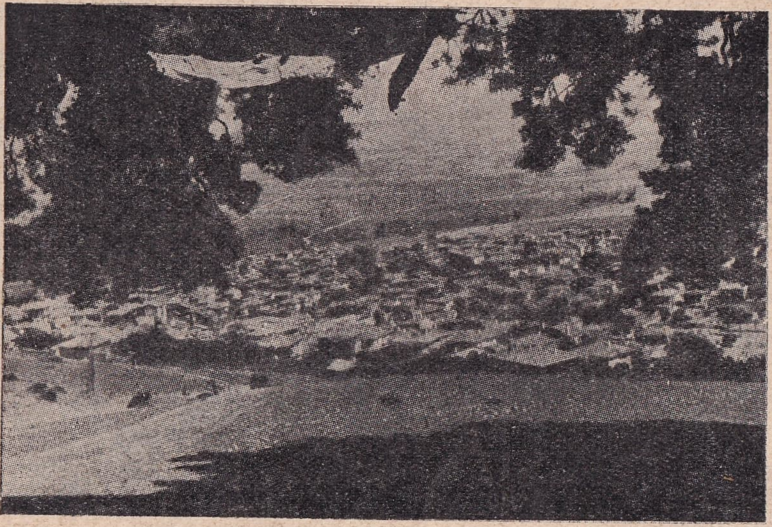

Abant'ın meşhur nilüferleri

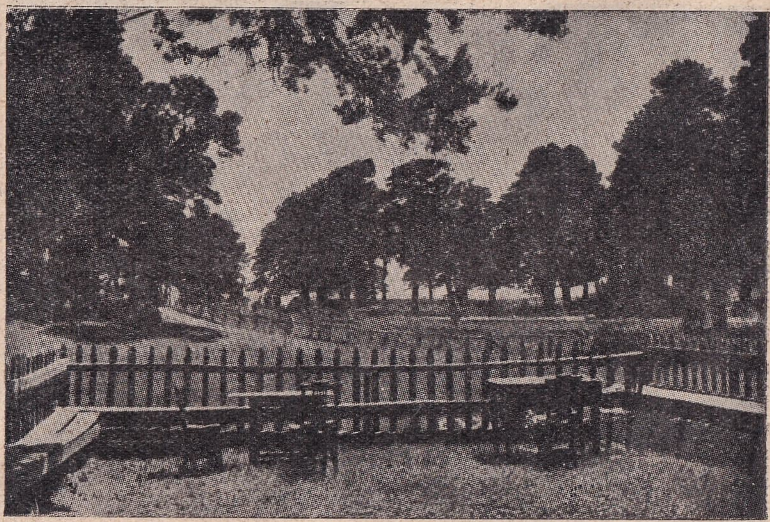

Düzce

Ekonomik durumu: Bolu İli, bilhassa bir ziraat memleketidir. Tarlaların en büyük kısmını hububat işgal eder ve bunların başında buğday gelir (40 000 - 170.000 ton), ikinci sırayı mutat olduğu gibi arpa değil, fakat mısır alır ki yazın suya muhtacolan bu bitkinin ekimi, Bolu İlinin, kurak yazlariyle daha ziyade buğday ekimine elverişli olan İç Anadolu karakteriyle beraber Karadeniz bölgesi karakterini taşıdığını gösterir: Mısır üretimi 20.000 - 45.000 ton arasında oynar, daha ziyade Düzce ovasında ve kıyıda ekilir; buğday üretimi ise Bolu ovası gibi iç kısımlarda yer alır. Hububat arasında arpa (15.000 - 30.000 ton), çavdar (3.000 - 4.000) da sayılabilir. Yulaf ve darı ekimi azdır. Pirinç üretimi birkaç yüz tonu geçmez. Baklagillerden bilhassa fasulya azçok

Gerededen bir görünüş

Gerede Esentepe

ekilir. Patates üretimi 3.000 - 5.000 ton kadardır. İklim keten ve kenevir ekimine de elverişlidir. Meyvacılık büyük ölçüde gelişebilirse de elde edilen mahsuller şimdiki halde, başka şehirlere ihracat yapılabilecek kadar çok değildir. Bolu İlinin önemli bir mahsulü, Düzce ovasında en itinalı bir şekilde yetiştirilen tütündür (son yıllarda 1.900 - 2.600 ton). Düzce tütünleri - komşu Hendek tütünleriyle beraber - dünya piyasasında tanınmış bir mahsuldür ve her yıl mühim bir miktarı Avrupa ve Amerikaya gönderilir.

Hayvancılık önemlidir; en ziyade koyun (200.000 kadar), kıl keçisi (100.000 den fazla), tiftik (150.000 kadar), sığır (150.000 den fazla) yetiştirilir. Bölgenin satışları arasında hayvanî mahsuller epiyce yer tutar ki bunlara kümes hayvanları ve yumurtayı da katmak lâzımdır.

Bolu İli topraklarının yüzde otuzu, yani hemen üçte biri ormanla kaplıdır ve kereste ihracatı, Bolu İlinin başlıca geçim kaynaklarındandır.

Bolu İli topraklarında türlü madenlere rastlanırsa da bunların işlenmiye elverişli denecek darecede zengin oldukları şimdilik kesin bir şekilde söylenemez. Sanatlar, mahallî ihtiyaçları gidermiye yarayan dokumacılıktan ve ağaç biçip kereste yapmaktan ileri gitmemiştir.

Nakliyat bakımından Bolu İli, İstanbula yakın, Karadeniz kıyısında, Marmaraya komşu olmasına rağmen pek elverişli durumda değildir. Bugün il toprakları üzerinden geçen

Yerli erkek kılığı

bir demiryolu yoktur. Eskiden Bolunun Karadeniz Ereğlisiyle ticarî münasebetleri vardı ve ihraç malları ağır manda ve öküz arabalariyle buraya, yahut şimdiki ilçe merkezi olan Akçakoca'ya gönderilirdi. Daha yakın devirlerde Bolunun ticaret faaliyeti Düzce ve Hendek üzerinden, 118 kilometrelik bir şose ile Adapazarı istasyonuna doğru çekilmektedir. Diğer taraftan Bolu, Gerede ve Kızılcahamam üzerinden 242 kilometrelik bir şoseyle Ankaraya bağlıdır. Haydarpaşa - Adapazarı demiryolunun Düzce - Bolu - Gerede'ye doğru uzatılarak buradan bir kol ile Zonguldak hattına Bayındır istasyonuna bağlanması, başka bir kol ile de Ankaraya raptedilmesi düşünülmektedir ki bu tedbirlerle Bolunun yeniden eski önemli yol uğrağı rolünü kazanacağı umulur.

T a r i h ç i ğ i : Bolu şehrinin, Claudiopolis denilen eski bir beldenin yerine kurulmuş olduğu sanılmaktadır. Bugünkü şehirde İnönü Tepesi (Eskihisar) nin Bythynia şehrinin bulunduğu yere tekabül etmesi mümkün görülmektedir. İskender istilâsından sonra, Bythynia adiyle bağımsız bir krallık olan Bolu havalisi, Roma devrinden önce pek önemli değildi. Romalılar devrinde itibar gören Bolu şehri, Claudiopolis adından başka Hadrianopolis adını da almıştı.

Bizans devrinde Homorids eyaletinin merkezi yapılmış olan Bolunun yukarıda söylediğimiz Claudiopolis veya Hadrianopolis kelime-

Yerli kadın kılığı

sinin sonundaki belde manasına gelen «polis» ekinden ad almış olması muhtemeldir. Yedinci ve Dokuzuncu Yüzyıllarda Batı Anadoluya ilerliyen İslâm orduları aradaki dağlar yüzünden Boluya nüfuz edememişlerse de On üçüncü Yüzyılda Anadolu Selçukları bütün bu havaliyi ellerine geçirmişlerdir.

Bolu, Osman Gazi zamanında Konuralp tarafından zaptedilmiştir. Orhan Gazi zamanında Boluya gelen İbn Batuta buraların Türklerle meskûn bulunduğunu kaydetmiştir.

Timur istilâsından sonra İsfendiyar Oğullarının tecavüzüne uğrıyan Bolu, İkinci Murat zamanında tekrar Osmanlı idaresine girmiştir. 1867 den başlıyarak Kastamonu Vilâyetinin bir sancağı olan ve daha sonra (yani 1908 Meşrutiyetinden sonra) müstakil sancak haline getirilen Bolu Cumhuriyet devrinde İl merkezi olmuştur.

Bolu eski eserler bakımından hayli zengindir. Bunlar Bizans ve Osmanlı eserleri olarak ikiye ayrılır. Surlar, su yolları, bentler, sütunlar v. s. Bizans devrine; cami, medrese, han, hamam gibi binalar Osmanlı devrine aittir.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

CAZ MÜZİĞİ — Yirminci Yüzyılın müzik lûgatinde yeni bir isim olan caz, Amerikadaki zencilerin ritmik (mevzun) karakterli müziği ile beyazların halk havalarının imtizacından doğmuş ve son örnekleri müstesna, münhasıran dans müziği ismi ile karakterlenmiştir. İlk örnekleri On dokuzuncu Yüzyıl sonlarına doğru «ragtime» (okunuşu: regtaym) şeklinde gördüğümüz cazın, karakterini öğrenmek ve bünyesini anlamak ancak, sırasiyle «blues,» (okunuşu: bluz), «hot caz», «swing» ve «senfonik caz» tekâmülünü teker teker incelemekle mümkün olur.

1 — R a g t i m e : Menşei eski zenci âyinlerinde ve tiyatro gösterilerinde söylenen şarkılardır. Bünye itibariyle ekseriya majör ton'lar (do'dan başlıyan beş bütün ve iki yarım ton) üzerinde kurulmuş olup melodi (ayrı ayrı birçok seslerin birbirini takibederek meydana getirdiği ses dizisi; bu seslerin ölçülü ve ritmik olması şarttır) lerin muayyen bir mevzuu yoktur. Parçaya ilk olarak piyanist başlar, diğerleri, ayni ton üzerine sonradan iştirak ederler. Melodiler sekizer mezür (bir havanın devam müddetinin müsavi kısımlara ayrılması) lük cümlelerden kurulmuştur. Nota bilmiyen beş ilâ yedi zencinin tamamiyle serbest emprovizasyon (tulûat) larla çaldıkları parçalarda şaşırtıcı disonant (ahenksiz parça) lara ve kontrpuan (birden daha çok seslerin birbiriyle örülüp meydana getirilen müzik parçası; bir diğeriyle güzelleştirilmiş melodi) lara daima rastlamak mümkündür. İlk ragtime 1895 de basılmıştır; yeni örneklerle yavaş yavaş tekâmül eden bu müzik en ileri devrini 1914 - 15 de bulmuştur. Misaller: T. M. Turpin'in «Harlem Rag» (1895), Zez Canfrey «Kitten on the Keys» (1921); İrwing Berlin'in «Elexander's Ragtime Band» (1911).

2 — B l u e s : Ragtime'ın son devrelerinde meydana çıkan blues'ların menşei zencilerin çalışma esnasında söyledikleri şarkılarla âyinlerde söylenen dualardır. Melodiler ekseriya minör ton (la'dan başlıyan üç bütün, bir bir buçuk ve üç yarım ton) dan on ikişer mezürlük cümlelerden meydana gelir. Misaller: W. C. Handy'nin «Memphis Blues» (1919);

Bir caz takımı

gene onun «St. Louis Blues» (1914).

3 — H o t c a z : Ciddi çalışmalarla cazın perde ve sahneye intikalinden sonra daha ziyade tekâmül eden melodilerde herkesin kendi stili ile solo (bir aletin yalnız çalınması) yapması «hot caz»ı meydana getirdi. Bu arada büyük Amerikalı bestecilerin özel kompozisyon (beste) larına çok rastlarız. Bilhassa Fredie Grofe, Duke Ellington, Paul

Whiteman ve Georges Gershwin gibi tanınmış bestecilerin yaptığı parçalar cazın en güzel nümunelerindendir. Misaller : Georges Gershwin'in « Rhapsody in Blue »; Georges Gershwin'in «Swanee» (1919); gene onun «Of Thee I Sing» (1931 - 32 de Pulitzer mükâfatını kazandı).

4 — Swing : Hot müziğin bir devamı ve tekâmülüdür. Swing müziği ismiyle caz, artık bugünkü mütekâmil şeklini almış bulunuyor. Bu tekâmülde Benny Goodmen gibi beyaz müzikcilerin caz ile meşgul olmaları ve Paul Whiteman gibi bestecilerin klâsik müzikten yaptığı özel aranjman (bir müzik eserini herhangi bir müzik aletiyle çalınabilecek tarzda tertiplemek) lar en önemli rolü oynamıştır.

Caz kadroşu : Caz orkestralarının umumiyetle muayyen bir kadrosu yoksa da, büyük bir caz, az çok standardize edilmiş şekilde şu enstrüman (müzik aleti) lardan ibarettir. 4 - 5 saksofon, 4 - 5 trompet, 4 - 5 trombon, 5-10 keman ve ritm gurupu denilen kitar, bas, davul, piyano. Bundan başka, vibra - harp, elektro - kitar gibi yeni enstrümanlar da yerine göre cazlarda daima kullanılmaktadır.

Son zamanlarda Amerikada verilen senfonik caz konserleri halkın fevkalâde rağbetine mazhar olmaktaysa da bu rağbete bakıp cazın müstakbel Amerikan müzik sanatının esasını teşkil edeceğine dair doğan fikri birçok Amerikalılar kabul etmek istemezler. Bununla beraber, Debussy'den sonraki modern klâsikler üzerine caz müziğinin derin tesirleri olduğu inkâr edilmez bir hakikattir.

Kısa bibliyografya: W. Sergent; Jazz Hot and Hybrid, 1938. B. Goodman and I. Kolodin; The Kingdom of Swing, 1939. W. C. Handy; Father of the Blues. W. Hobson; American Jazz Music, 1939. H. Panasie; Hot Jazz, 1936. F. Ramsey; Jazzmen, 1939. P. E. Miller; Down Beets Year book of Swing, 1939.

(Hulki Saner)

“CUMHURİYET„ GAZETESİ — (Tesisi: 7 mayıs 1924) Yurdun belli başlı gündelik siyasî gazetelerinden. Kurucusu Yunus Nadi Abalıoğlu (Bakınız : Abalıoğlu, Yunus Nadi; Aylık Ansiklopedi, sayfa 419) dur.

İstanbulda işgal kuvvetlerinin önce tazyik, sonra takiplerine uğrıyan Yunus Nadi 1920 nisanında İstanbuldaki gazetesi « Yenigün » ü kapatmıya mecbur olup Ankaraya giderken gazetesini bir gün gene İstanbulda neşre ahdetmiş ve bu düşünce ile İstanbuldaki binayı iki sene daha isticarı altında tutmuştu. Fakat, bu « Cumhuriyet » adlı yeni gazetesinin neşri ancak Cumhuriyet rejiminin ilânından takriben altı ay sonra mümkün olabilmiş ve ilk sayısı 7 mayıs 1924 de çıkmıştır.

« Cumhuriyet » in çıkış hazırlıkları için idare müdürü Fahri İstanbula gelmiş, Cağaloğlunda şimdi İstanbul Lisesi olan eski Düyunu Umumiye karşısındaki Kırmızı Konağı kiralamıştır. Sonraları Millî Emlâk İdaresinden taksitle satın alınan bu bina şimdi Cumhuriyet'le La République'in idare merkezidir. Binaya ilk konan makine, Maliye tarafından satılığa çıkarılan eski bir rotatiftir. Matbaa sonraları mütekâmil bir hale gelmiştir.

İlk sayıda Atatürk'ün verdiği bir mülâkat vardır.

Gazetenin başmuharriri de Yunus Nadi idi. İlk yazı işleri müdürü Kemal Salih Sel bulunuyordu. İlk muharrirleri arasında Ziya Gökalp, Ahmet Rasim, Ekrem Reşat, M. Agâh, Selim Sırrı Tarcan, M. Zekeriya Sertel, Kemal Ragıp, Aka Gündüz, Nebizade Hamdi, Ali Süreyya Ergün, Nüzhet Hâşim, Mümtaz Faik Fenik, Bâli (epey zamandanberi idare müdürüdür), Hasan Bedrettin, Kadri, Celâl,

Cumhuriyet

Milletvekili seçimi neticelenmedi

Paris Konferansı akamete uğrarsa

Fransa, ihtifâli halletmek için tavassutta bulunacak

Amerikada icad edilen yeni gizli silâhlar

Kızılİspanyolla

SPOR

M. Sırrı, İlhami Şevket ve diğer yazıcılarla ressam Ali Cemal, Foto Namık ve diğer zevat bulunuyordu.

Gene ilk zamanlar ikinci tahrir müdürü olarak bulunan Abidin Dav'er Kemal Salih'in ayrılmasiyle uzunca müddet işe yalnız olarak bakmış ve sonra kendisine Feridun Osman halef olmuştur. Bugün yazı işleri müdürü Cevat Fehmi Başkut'tur. İlk günlerdenberi yazı işleri müdür muavinliğinde Ahmet İhsan Açıkgözoğlu bulunmaktadır.

Yunus Nadi Cenevrede tedavi edilirken vefat edince (28 haziran 1945) gazetenin mül-

“Cumhuriyet„ gazetesinin ilk yazı heyeti

kiyeti, bayanile oğul ve kızlarından mürekkep Abalıoğlu ailesine intikal etmiş ve gazetenin sahipliği bu şirket adına büyük oğlu Nadir Nadi adına tescil edilmiştir.

Gazete işlerinde senelerdenberi çalışan iki oğlundan Nadir Nadi, bugün başmuharrirliğini de yapmakta ve Doğan Nadi de yazı ve idare işlerine nezaret etmekte ve yazı yazmaktadır.

Gazetenin istihbarat şefi Fuat Duyar ve Ankara muhabir ve mümessili Mekki Sait Esendir; yazı ve istihbarat teşkilâtı geniştir.

(Server İskit)

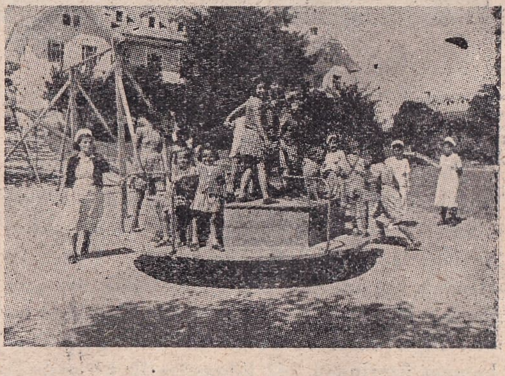
ÇOCUK ESİRGEME KURUMU — (Kuruluşu : 30 haziran 1921) Türkiyenin belli başlı hayır kurumlarından biri. 30 haziran 1921 de Ankara'da Hâkimiyeti Milliye (şimdiki Ulus) Matbaasının küçük bir odasında « Himayei Etfal Cemiyeti » adiyle kuruldu. Bu ad, dil devriminde « Çocuk Esirgeme Kurumu » na çevrildi. Kurumun ilk günlerinde varidatı kurucu on üyesinin ayda verdikleri ikişer liralık aidat tutarından ibaretti. Bununla bereber kurumun mütevazı, fakat azimli çalışması İstiklâl Savaşında çok iyi izler bıraktı. Mareşal Fevzi Çakmak tarafından telgrafla gösterilen lüzum üzerine, İstiklâl Savaşında çarpışma alanı olan köylerdeki kimsesiz bin beş yüz çocuk için evlerde geçici yerler hazırlandı ve bu yavruların bakım ve beslenmelerine başlandı.

İçerden ve dışardan, meselâ Amerika'daki Türklerden, günden güne artan yardımlarla Kurum, faaliyetini arttırarak yurdun her tarafında teşkilâtlanmıya başladı. Ayni zamanda Millî Eğitim Bakanlığına müracaat edilerek okullarda kız öğrencilere çocuk bakımı dersi verilmesi sağlandı. İlk işler arasında

Kurumun “Ana Kucağı„ nda

Hacı Musa mahallesinde genişçe bir ev kiralanarak « Çocuk Bakımevi » ittihaz olundu. Kurumun ilk günlerdenberi başında bulunan doktor ve milletvekili Fuat Umay'ın 1923 te zaferlerden sonra Amerikaya yaptığı seyahat gerek iş, gerek maddî yardım bakımından Kurum için çok faydalı olmuştur.

Bugün Kurumun yalnız Ankara'daki

“Ana Kucağı„ nın bahçesinde

mülklerinin kıymeti bir milyon liradan bir az fazladır. Buna arsa bedelleri dahil değildir. Diğer merkezlerin bina, dükkân, arsa, tarla, bahçe yekûnu yüz yirmi dokuz parçadır. Kuruma bağlı sağlık ve sosyal müesseseleri yekûnu iki yüz elli altıdır. Bugün Kurumun yedi yüz otuz beş şubesi vardır.

Kurumun çalışma mevzularından başlıcaları şunlardır : Aileyi teşkil edecek çiftlerin bünye, kültür ve karakter bakımından denk olmalarının sağlanması ve çocuğun ana karnında iken Kurum kliniklerinde haftada iki defa kontrol

edilmesi; gebe kadınlara çocuk bakımı ve korunmasına ait faydalı bilgiler verilmesi; gebe kadınların doğum devrelerinde daimî kontrol altında bulundurulması; sütsüz annelere sterilize süt sağlanması; bir çocuk doktorunun her gün kliniğe getirilen yavruları muaye-

Çocuk Esirgeme Kurumunun genel merkezi ve diğer binaları

nesi, fişlerinin tutulması, gerekli tıbbî müdahale, yardım ve öğütlerde bulunulması; Kurumun seyyar hemşirelerinin Kuruma kayıtlı yavruların evlerini ziyaretle anne ve çocuğu kontrol etmesi ve gerekli yardımlarda bulunması. Bunlardan başka Kurumun faaliyetleri arasında bir de poliklinik görülmek-

Çocuk Esirgeme İstanbul merkez binası

tedir. Kurumun çocuk bahçelerinde yavrular bir nezaretçi idaresinde oyunlar oynamakta, havuzlarında yüzme öğrenmektedir. Kurumun bir de sinema teşkilâtı vardır. Kurum tarafından «Çocuk», «Ana» ve «Anneye Öğütler» dergileri yayınlanmaktadır. Ayrıca dünyanın çocuk ruhiyatı ve bakımiyle ilgili tanınmış birçok eserleri türkçeye çevrilmiş, ayni mevzularda telif eserler yazılmıştır.

Kurumun elinde Ankarada beş yüz mevcutlu bir «Çocuk Yuvası» vardır. Burada, bilhassa, anadan yetim kalmış yavrulara yatılı olarak bakılmaktadır. Bu yuvada ayrıca çocuklar için hastabakıcı yetiştiren yatılı bir okul kurulmuştur. 1929 da kurulmuş olan bu okul her yıl yirmi beş ile elli kişi arasında mezun vermektedir.

Kurumun, yeni gelir kaynakları sağlandıkça gerçekleştirilmek üzere Ankara için hazırladığı yeni bir inşaat programı vardır.

Bu hayır kurumu hakkında bendimizi 1921 den 1944 yılına kadar Kurumun merkez ve şubeleri tarafından yapılan yardımların bir cetvelini aşağıya geçirmek suretiyle tamamlıyoruz: Süt verilenler yekûnu 1.074.677; yiyecek verilenler 3.941.871; giyecek veri-

Kurumun İstanbuldaki çalışmaları

lenler 403.078; muayene ve tedavi 482.778; diş tedavisi 111.833; doğum 3.368; okul levazımı 188.001; para yardımı 70.611; mekteplere yerleştirme 6.190; banyo alanlar 467.621; bahçelerden faydalananlar 468.420; kütüpanelerden faydalananlar 85.140; erzak yardımı 13.687; öğüt gönderilenler 20.122.

(Seza Sarıca)

ÇIRAĞAN SARAYI — Sultan Aziz tarafından yaptırılmıştır. İnşasına 1863 de başlanarak 1867 de bitirilmiş ve Meclisi Mebusan olarak kullanılırken 1910 da bir kaza neticesi çıkan yangınla yanarak birkaç saat içinde duvarlarından başka bir şey kalmamıştır.

Beşiktaş tarafını ilk şenlendiren Birinci Ahmet'tir; bu padişah oralarda küçük bir sarayda doğduğu için, yüksek bir tepede, şimdiki Abbasağa mevkiinde bir saray inşa ettirmişti.

Dördüncü Mehmet te 1678 de Kara İbrahim Paşayı Bina Emini tâyin ve altı yüz yirmi beş bin akçe sarfederek, arkasındaki yoldan ve saraya mülhak bostandan bir miktar yer almak suretiyle «bir sarayı dilküşa ve has oda önünde dahi lebideryada mücevvef ve sengin kemerler üzerinde fevkanî bir kasrı ziybâ» bina ettirmişti. Devrinde Boğaziçinin en şâşaalı bir safhasını açan, has bahçeleri ve kasrı hümayunları büyük zevkle imar ve tezyin ettiren Birinci Mahmut ta 1747 de burada yirmi iki sütunlu «Kasrı Dilâra» yaptırdı. Üçüncü Selim yaz mevsimlerini, kendisinin de birçok tesisler ve ilâvelerle yaptırdığı bu sahilsarayın güzellikleri arasında geçirirdi. İkinci Mahmut devrinde, bazı tâdiller gördükten ve yeni binalar ilâve edildikten sonra, Dolmabahçe Sarayının inşasiyle, Beşiktaş Bahçesi ve Sahilsarayı tarihe karıştı.

Osmanlı rönesans mimarî tarzının bir enmuzeci olan Çırağan Sarayı, evvelce Kazancıoğlu bahçesi iken sonra Has bahçeler arasına girmiş olan ve Dördüncü Murat tarafından hemşiresi ve Melek Ahmet Paşa zevcesi Kaya Sultana hediye edilen yerde yapılmıştır. Ancak burada, sonraları Üçüncü Ahmed'in sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa kethüdası ve damadı Kethüda Mehmet Paşa'nın eline geçerek içinde çırağan şenlikleri yapıldığı için Çırağan Yalısı adı verilen bir yalı mevcuttu. Çırağ; şem'a, kandil ve mum gibi aydınlık vasıtası demektir. Bir taraftan soğanının beş yüz kuruştan ziyadeye satılmamasına bir ilâm bile sâdır olan «mahbup» lâleleri dikilen ve daha başka nadide çiçeklerle de göz kamaştıran bahçe, kandillerle donatıldığı gibi sırtlarına bu şem'alardan yani balmumlarından dikilip yakılan kaplumbağaların şimşirlikler arasındaki seyirlerinden, diğer taraftan Ortaköy cihetinden zeytin yağı doldurulup birer fitil yakılmış midye kabuklarının hafif akıntı ile yavaş yavaş geçmelerinden karada ve denizde husule gelen görülmiye değer manzara buraya o adın verilmesine sebebolmuştu. Sadrazam İbrahim Paşadan başka Üçüncü Ahmet de burada haftalarca kalır, ve bu vesile ile meşhur Lâle Devri sefahatinin Çırağan eğlenceleri birbirini takibederdi. Ölünceye kadar burada kalmış olan Fatma Sultan'ın hayatı müddetince sönük geçtikten sonra, Üçüncü Selim burayı 1804 de yeniden yaptırmış ve Yeniçerilerin ilgasından sonra da İkinci Mahmut, ön kısmını kırk kadar mermer sütunla süslü bir koridor bulunan klâsik bir cephe ile ve çok zarif şekilde, ahşap olmak üzere, yeniletek hayli zaman burada oturmuştur.

Fakat sonraları saraylardan çıkarılmak ve çırağ edilmek lâzımgelen cariyeler burada iskân edildiği için çırağ kelimesinin cemi olan çırağan kelimesi de bu yeni işine dahi münasip düşmüştür.

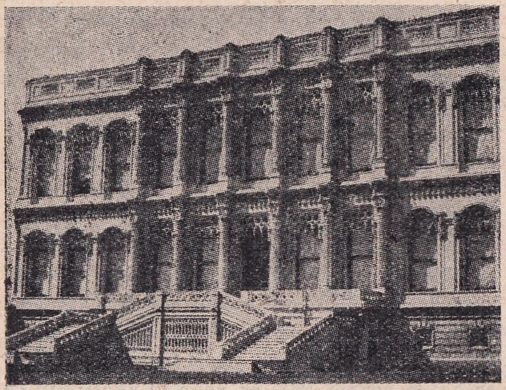
Abdülmecit, saltanatının sonlarında, Dolmabahçe Sarayı yetmiyormuş gibi burada da yeni bir saray yaptırmak maksadiyle, 1860 da mevcut binayı yıktırmış ve mızıka feriği Necip Paşanın nezareti altında yeniden bir saraya başlatmış sa da efkârı umumiyede hissolunan galeyan üzerine inşasından vazgeçmiye mecbur olmuştu.

Sultan Aziz tahta geçince, misafirhane ile mızıka kışlasını birleştirmek suretiyle bir saray inşasına başlatmış ve bitmesine yakın beğenmiyerek yıktırıp Mevlevihane ile Ortaköye doğru mevcut birkaç sahilhaneyi de istimlâk ettirerek uzunluğu yedi yüz elli metreyi bulan saha üzerinde, Avrupadan istikraz edilen milyonlardan bir kısmı sarfedilerek, içinin ziynet ve ihtişamı itibariyle Dolmabahçe Sarayını fersah fersah ge-

ride bırakan bu Çırağanı yaptırmıştır. Sarayın mimarı Karabet kalfanın oğlu Serkis Beydir. İçindeki paha biçilemiyecek mükemmeliyette olan nakış ve resimler de tamamen kendisinin eseriydi. O zaman rütbesi liva olan Müşir Mahmut Mesut Paşa inşaata nezaret etmişti; inşaat dört sene sürmüştür. Sarayın kapıları bile kıymetli ağaçlardan mozayik tarzında yapılmıştı. Hünkâr dairesi odalarının duvarları somaki ve bir kısmı çini idi. Direkler kâmilen mermerdi. Hamamı dillerde destandı. Sarfolunan paranın miktarı hakkında elimizde katî bir vesika yoktur; ancak ağızdan ağıza yayılmış ve gazetelere geçmiş olan dört milyon liraya mukabil doğruluğu tevsika muhtaç şöyle bir rivayet te vardır: « Sultan Murada mezarı dünyevî olan yalnız Ç ı r a ğ a n S a r a y ı i ç i n, T o p h a n e v e t e r s a n e s a r f i y a t ı h a r b i y e s i m ü s t e s n a o l d u ğ u h a l d e, b i r b u ç u k m i l y o n O s m a n l ı l i r a s ı sarfolunmuştur. (Tevfik Nurettin; Sultan Azizin Hal'i ve İntiharı, 1324, sayfa 7).»

Çırağan Sarayı mimarî noktai nazarından Osmanlı sanatının rönesansını gösteren bir eser olarak kabul edilmektedir. Mamafih cephesi sanatın icabettirdiği bir tenasüple inşa edilmemiş olduğu gibi üzerini dolduran birçok ziynetler de Osmanlı sanatının eski hususiyetini kaybettirmiştir. Dahilî tezyinat cihetinden daha sanatkâraneydi.

Sultan Aziz Avrupa seyahatinden döndüğü zaman inşaatı bitip yalnız camların takılması kalmış olan bu saraya nakletmişse de

Çırağan sarayından yan cephe

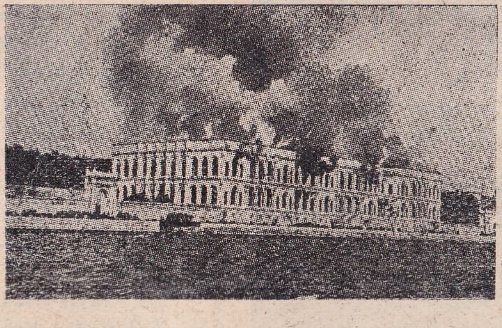
loşluğu hoşuna gitmemiş ve bundan dolayı Dolmabahçe Sarayına naklettiği için bir müddet boş kalmıştır. Hattâ Mevlevihanenin yıkılıp arsanın saraya kalbi yüzünden teşe'üm etmiş, burada hastalanması da ona atfolunmuştu. Rivayete göre Âli Paşayı bir defa burada yatağında kabul etmişti. Abdülaziz, hal'inden sonra da burada oturtuldu. Hattâ intiharı da burada, Beşiktaşa en yakın kısmın birinci katında denize nazır olan ve üç penceresi görülen odada kollarının damarlarını kesmek suretiyle vaki olmuştur.

Beşinci Murat hal'inden sonra ölünceye kadar Çırağanda mahpus hayatı geçirmiş ve meşhur Ali Suavi vakası dahi bu sarayda cereyan etmiştir.

1908 Temmuz İnkılâbı üzerine toplanan Mebusan Meclisi, İstanbulda Sultanahmetteki (yanan Adliye) binasını dar bularak, Çırağan Sarayına naklini hükûmetten istemişti. Bunun üzerine Ortaköy tarafındaki daire Mebusana, Beşiktaş cihetindeki daire Âyana, orta taraf ta kalemlere tahsis olundu. Az sonra 20 ocak 1910 da çıkan yangınla iki saat içinde mahvolup gitti. Gazetelerde yangının kalorifer dairesinden çıktığı yazılmışsa da hükûmetin resmî gazetesi olan "Takvimi Vekayi" in çıkardığı ilâvede Mebusan içtima salonunun bitişiğindeki muhasebe dairesinin yanından çıktığı ve kaza eseri olduğu yazılıdır.

Binanın kendisi gibi mefruşatı da çok kıymetliydi. Meclise tahsis olunması üzerine Yıldız Sarayından da birçok şeyler nakledilmişti. Kıymetli tablolar arasında « Ayvazofski » nin tabloları ve eşya arasında da Yusuf Kâmil Paşa tarafından hediye edilen gayet kıymettar bir saat vardı.

O zamanki gazetelerin tahminine göre b i n a v e e ş y a n ı n y a n m a s ı n d a n m ü t e v e l l i t z a r a r s e k i z m i l y o n altındır. Bugünkü farkla ölçülünce bu zarar yüz yirmi milyon Türk Lirası demektir.

Çırağan sarayı yanarken

Şimdi, İstanbul Belediyesi, kalan duvarlarından istifade ederek burada seyyahlar için pek lüzumlu olan bir otel inşasını düşünmektedir.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Silâhtar Tarihi, cilt 1, sayfa 732. İzzi Tarihi, sayfa 122. Naima Tarihi, cilt 2, sayfa 107. Raşit Tarihi, cilt 5, sayfa 205 ve cilt 6, sayfa 29, 284. M. Tayyip Gökbilgin; İslâm Ansiklopedisi, Boğaziçi maddesi. Boğaziçi, Şirketi-Hayriye, Tarihçe, Salname, sayfa 81 - 82. Mehmet Ziya; İstanbul ve Boğaziçi, ikinci kitap, sayfa 241 - 242. İkdam, Sabah, Yeni Gazete, Yeni Tanin, Tasviri Efkâr gazetelerinin 7 ocak 1325 (20 ocak 1910) tarihli nüshaları.

(Mehmet Zeki Pakalın)

DUT — Herkesin bildiği meyva. Bu meyvayı veren ağaç veya fidanların bütün dünyada beş çeşidi vardır: 1) beyaz; 2) tatlı kara; 3) ekşi kara; 4) tatlı pembe; 5) ekşi pembe.

Dut ağaçları Avrupa, Asya ve Amerikanın en mutedil bölgelerinde yetişir. Bizde yetişenleri daha ziyade beyaz ve kara dutlardır.

Teknik adı «morus» olan dut ağacı ısırgangillerdendir ve sütlü usaresi vardır. Bazı yerlerde böğürtlene yabani dut denilmesi yanlıştır; zira böğürtlen gülgillerdendir.

Beş çeşit dut ağacının hepsinin de yaprakları birbirinden farklı biçimlerdedir. Dut ağaçları başak halinde gruplanmış (erkek) ve kısa (dişi) çiçekler, etinde ufacık çekirdekleri bulunan yumuşak meyva (dut) lar verir.

Beyaz dut, Çinden gelmiştir. Ağacının kerestesi abanozculukta pek makbuldür. Beyaz dut bilhassa, ipekböceğine gıda olan yaprakları için yetiştirilir. Bundan dolayı yaprakları, ağacı kısırlaştırmamak için iki senede bir toplanmalıdır. Beyaz dut bazı yerlerde kurutulur; Doğu illerimizde pestili de yapılır. Avrupada daha ziyade hayvan gıdası olarak kullanılır. Kara ve pembe dutlar Ön Asyada ve Avrupada yetiştirilmiştir; kara dut ağacının kabuğunda solucan düşürücü hassa vardır. Kara dutların meyvası önce kırmızılaşır, sonra kararararak olgunlaşır. Kara duttan reçel ve şerbet yapılır. Kara dutta tıbbın boğaz ve

Solda yabani ve sağda kara dut

ağız guddeleri iltihaplarında kullandığı şifalı hassalar vardır. Pembe dutlar, kara dutlar derecesinde makbul değildir.

Meyva halinde yenen dutun bilhassa karası serinletici ve iştehâ açıcıdır.

Dut ağacı çabuk çoğaltılabilir, kolay yetişir, hemen her topraktan hoşlanır. Bununla beraber pek soğuk topraklarda yetiştirilmemesi ve güneşli yerlerde yetiştirilmesi tavsiyeye şayandır.

(A. B.)

İRAN — İran, Birinci Dünya Harbinde olduğu gibi, İkinci Dünya Harbinde de önemli bir rol oynadı. İrana bu rolü oynatan âmillerin en başında, İranın ekonomik ve coğrafî durumu gelir. Son İran olaylarını daha iyi anlıyabilmemiz için, sırasiyle bu noktaları gözden geçirelim.

N ü f u s v e a r a z i : İran, dört bir tarafı yüksek dağlarla çevrili, büyük bir yayladır. Orta Asyayı Batı Asyaya bağlıyan İran yaylasının doğusunda Afganistan ve Hindistan; kuzeyinde Sovyetler Birliği ve Hazer denizi; batısında Türkiye ve Irak; güneyinde Basra körfezi ve Hint denizi bulunmaktadır.

İranın arazisi, 1.644.000 kilometre karedir. 1940 yılı martında yapılan nüfus sayımına göre nüfusu 16.850.000 dir. Kilometre kare başına rastlıyan nüfus sayısı 15 - 20 dir.

İranın başkendi, 531.000 nüfuslu Tahran şehridir. Diğer meşhur şehirleri: 220.000 nüfuslu Tebriz; 139.000 nüfuslu Meşhet; 120.000 nüfuslu Şiraz; 100.000 nüfuslu İsfahan; 100.000 nüfuslu Hemedan'dır.

İ k t i s a d î v a z i y e t : İranın doğu kısmiyle orta kısımları yüksek bir yayla olup, yer yer dağlarla çevrilidir. İklim itibariyle çok sert olan bu havalide hayat eseri yok gibidir. İşte bundan ötürüdür ki İranın nüfusu, bilhassa Hazer denizi kıyılariyle İranın batısında, kısmen de petrol bölgesinde toplanmaktadır.

İran, geri bir ziraat memleketidir. İranda ziraate elverişli toprağın yüzde 80 i beylerin; 10-15 i devletin ve vakıfların; geri kalan yüzde 5 i de köylünün elindedir.

Mahsulâtı: Toprak mahsulleri içinde en başta buğday ve çavdar gelmektedir. Bu mahsullerden gerek buğday, gerek çavdar İranın kuzey batı bölgesinde yetiştirilmektedir.

Pirinç ve pamuk mahsulleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan başka afyon, zeytin ve zeytinyağı, tütün, üzüm ve diğer bazı mahsuller de oldukça bol yetişmektedir.

1936 yılı istatistiklerine göre İranda 21.596.000 kental buğday; 8.826.000 kental arpa; 3.985.000 kental pirinç; 370.000 kental pamuk ve 14.000 ton tütün yetiştirilmektedir.

Gene 1936 yılı istatistiklerine göre İran-

da 329.000 beygir; 1.126.000 merkep; 2.673.000 sığır; 13.615.000 koyun; 6.822.000 keçi bulunmaktaydı.

Aynı yıl içinde İranda, 13.000 ton yapağı, 15.000 ton yağ; 5.000 ton peynir elde edilmişti.

İranın tabiî servet kaynakları: İranın başlıca tabiî servet kaynağı petroldür. İran, petrol istihsalâtında dünyada dördüncü gelmektedir.

1939 yılı istatistiklerine göre İranın yıllık petrol istihsalâtı 10.867.000 tondur. İranın en büyük petrol bölgesi, memleketin güney batısındadır. Bu bölgenin petrol ihtiyatı yedi milyar ton olarak farzedilmektedir, ki dünyada mevcudiyeti bilinen petrol ihtiyatının yüzde on ikisini teşkil etmektedir.

İranın kuzeyinde de bir miktar petrol istihsal edilmektedir. Bu bölgedeki İran petrolleri, kısmen devletin, kısmen yerli sermayenin elindedir.

Ama, umumiyetle İran petrolleri, İngiliz sermayesinin kontrolü altındadır. Bu petroller «Anglo - İran Petrol Şirketi» tarafından işletilmektedir. İran petrollerinin hemen hemen hepsi de ihracedilmektedir.

İranda petrolden başka, altın, bakır, demir, kömür, gümüş, kalay, çinko, kurşun, cıva madenleri de bulunmaktadır. Ama bu madenler, hemen hemen el değmemiş bir halde, toprağın içinde yatmaktadır.

İran sanayii: Son yıllarda İranda, bilhassa dokuma sanayiinde esaslı bir gelişme kaydedilmiştir. İran dokuma sanayii içinde bilhassa halıcılık önemli bir mevki işgal etmektedir. Halı ihracatı İranın dış ticaretinde mühim bir yer tutmaktadır. Meselâ 1913 yılında 537.000.000 riyal (bir tümen on riyaldir. Eskiden bir riyal on kuruşumuza ve bir tümen bir liramıza mukabildi. Şimdi bir riyal beş kuruşumuz kıymetindedir) değerinde halı ihracedildiği halde, 1938 - 39 yıllarında ihracedilen halıların değeri 112.000.000 riyaldi.

İranın dış ticareti: İran, başta petrol olmak üzere 2,5 milyar riyal değerinde mal ihracetmekte, buna karşılık 705.000.000 riyallik mal ithal etmektedir.

İran ihracatının yüzde 69,9 unu petrol teşkil etmektedir. Bundan sonra yüzde 6,5 ile yaş ve kuru yemişler; yüzde 4,4 ile halılar; yüzde 2,5 ile pamuk; yüzde 1,4 ile afyon gelmektedir.

İran ithalâtında ise, bütün ithalâtının yüzde 14,2 sini teşkil etmek üzere birinciliği şeker; yüzde 12,3 ile ikinciliği çay; yüzde 6,1 ile nakil vasıtaları; yüzde 3,2 ile makineler teşkil etmektedir.

Harbden önce İran ithalât ve ihracatında birinci derecede rol oynıyan memleketler: İngiltere, Almanya, Sovyetler Birliği, Hindistan, Mısır ve İtalya idi. 1937 - 1938 yılına ka dar İran ithalât ve ihracatında, en başta İngiltere ile Sovyetler Birliği gelmekteydi. Meselâ 1929 - 1930 yılında, İranın dış ticaretinde İngilterenin mevkii yüzde 38,2 idi. Bu nisbet 1937 - 1938 yıllarında yüzde 26 ya kadar inmiştir. Aynı yıl içinde İran dış ticaretinde Sovyetler Birliğinin mevkii, yüzde 33 idi.

İranın demiryolları: İranın başlıca demiryolu, kuzeyden güneye doğru bir bıçak gibi İranı ikiye bölen, Trans-i iraniyen demiryoludur. 1938 de inşaatı biten bu demiryolunun uzunluğu, 1394 kilometredir. Bu demiryolu Basra körfeziyle Hazer denizini birbirine bağlamaktadır.

Bu İran haritasındaki petrol hudutları son gelen Rus gazetelerine göre işaretlenmiştir

Bundan başka, biri doğuya doğru Tahran - Meşhet; diğeri de batıya doğru olmak üzere Tahran - Tebriz demiryolları de yapılmıştır.

Harb içinde Birleşik Amerikanın Sovyetler Birliğine yaptığı harb malzemesi yardımlarını nakletmek için, İranda harb yılları içinde birçok şoseler yapılmıştır. İranın güneyinden kuzeyine doğru uzanan ve demiryoluna paralel olarak yapılan bu şoselerin, yarın İranın iktisadî hayatında faydalı bir rol oynayacağı pek aşikârdır. Ayrıca İranı Türkiyeye, Iraka ve Hindistana bağlıyan şoselerin de büyük bir önemi vardır.

İranın tarihi: İran dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurmuş bir memlekettir. İran, Milâttan önce 331 yılına kadar nüfuz ve kudretinin en yüksek noktalarına ulaşmış bulunuyordu. Bu tarihlerde dünya fatihi büyük İskender, bu imparatorluğu yıktı. Her ne kadar sonraları İran, Romanın yenilmez bir rakibi olan Fars İmparatorluğu halinde tekrar meydana çıktıysa da, onu önemli bir Müslüman devleti şeklinde yuğuran Arapların karşısında kudreti eridi. İran, bir aralık Moğol istilâsına da uğradı. Sonra, gene bağımsızlığına kavuştuysa da, artık bir daha eski azametini hiçbir zaman bulamadı. Hafız'ların, Sadi'lerin, Hayyam'ların vatanı olan İran, bilhassa Avrupada vukua gelen sanayi inkılâbından sonra, birçok sosyal, dinî ve ekonomik sebeplerin tesiri altında, yavaş yavaş iktisadî bağımsızlığını kaybetmiye başladı.

Örsle çekiç arasında İran: Daha 150 yıl önce, Afganistana, Kafkasyanın mühim bir kısmına hükmeden İranın, yavaş yavaş ehemmiyetini, iktısadî bağımsızlığını kaybederek bir yarım müstemleke haline geliş hâdisesi oldukça enteresandır.

İranın Batı Avrupa devletlerinin dikkatini çekişi, bilhassa iki sebepten ileri geliyordu. Bu sebeplerden biri stratejik, diğeri ekonomikti.

Bir defa İran, her şeyden önce zengin iptidaî madde kaynakları; bilhassa bol petrol membaları dolayısiyle, kapitalizmin emperyalizm safhasına ayak basan Avrupa devletleri için bir alâka mevzuu teşkil etmiye başlamıştı.

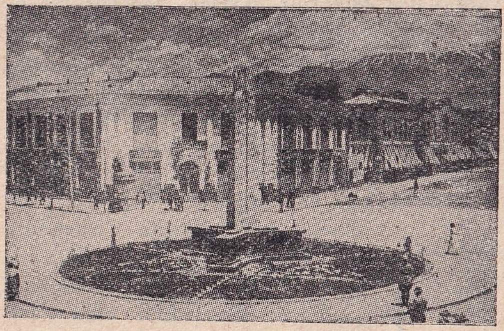
Bundan başka İran, dünyanın en zengin müstemlekelerinden biri olan Hindistana giden yol üzerinde bulunmaktaydı. Halbuki, Hindistana el koyan İngiltere, Hindistana giden bütün kara ve deniz yollarını kontrolları altında bulundurmak zaruretini duyuyordu. Bu bakımdan İran, herkesten önce İngilterenin dikkatini çekti.

Tahran'dan umumî bir görünüş

Emperyalizm safhasına geç girmiş bulunan Çarlık Rusyası da, hem bir iptidaî madde kaynağı, hem de Rusyadan Hindistana giden en kısa yol olmak bakımından İrana aynı

ilgiyi göstermiye başladı.

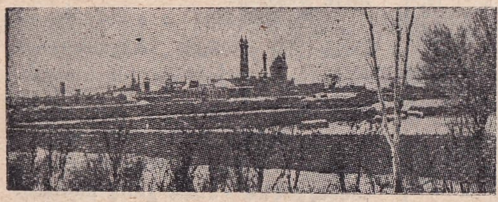
İngilizler ilk defa 1761 yılında Bender - Abbas'ta; 1763 yılında ise Bender - Buşir'de bir ticarî merkez kurdular. Aynı yıl içinde İran, Batı - Hindistan İngiliz şirketine birçok kolaylıklar gösterdi; bu şirketin İrana getir-

Tahran'da Atatürk hâtırasına yapılan âbide

diği ve İrandan gönderdiği mallardan gümrük resmini kaldırdı. Buna rağmen, On sekizinci Yüzyıl sonlarında Batı Avrupa devletlerinin İrandaki vaziyetleri henüz çok zayıftı. İran İngilizler için henüz o kadar çekici görünmüyor, Çarlık Rusyası ise yeni yeni emperyalist safhaya giriyordu.

1802 - 1812 Rus - İran Harbi: İran, geri bir feodal nizamla idare olunmaktaydı. Halk, şahların keyfi idarelerinden ve zulmündan bıkmıştı. O zamanlar Gürcistan, Erivan, Nahcivan, Bakû birer prenslik halinde İrana bağlıydılar. Bütün bu prensliklerde, İrana karşı

Kum şehrinden bir görünüş

bir hoşnutsuzluk vardı. Çarlık Rusyası bundan faydalandı. 1804 yılında Rus orduları ansızın Gence'yi işgal ettiler. Bu hâdise, Rus - İran harbinin başlamasına bir sebeboldu. İran muntazam bir ordudan mahrum olduğu için mağlûboldu. 1813 yılında imzalanan barış antlaşması gereğince, Gürcistan, Dağıstan ve Azerbaycan Rusların eline geçti.

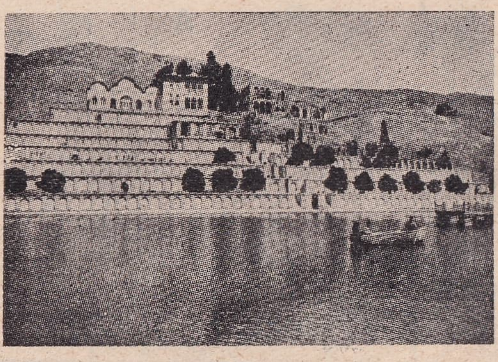
Bu harbin neticesi İngilizleri fena halde kuşkulandırdı. Çünkü Çarlık Rusyası emin adımlarla Hindistana doğru kendine emin bir yol açıyordu. İngiltere derhal İranla bir pakt imzaladı (1814). Bu paktın biricik gayesi, Rusyaya Hindistan yolunu kapamaktı.

Ecnebi sermayesinin İrana girişi: On dokuzuncu Yüzyılın ortalarına doğru, İrana şiddetli bir ecnebi sermayesi akını başladı. 1833 yılında İrana giren ecnebi malın kıymeti 15.000.000 ruble iken, bu miktar üç yıl içinde, yani 1836 yılında 40.000.000 rubleye kadar yükseldi. 1837 yılında ise ecnebiler, başta Tebriz olmak üzere, İranın birçok şehirlerinde ticaret odaları açtılar.

1856 - 1857 İngiliz - İran Harbi: 1853 yılında Kırım Harbi başlamıştı. İngiltere ve müttefikleri üç yıl süren bu seferle meşgul bulundukları sırada, İran bundan faydalanarak 1855 yılında Herat'ı zaptetti. İngiltere İrana harb açmak zorunda kaldı. İngiliz orduları bir yandan karadan İrana karşı harekete geçerken, öte yandan İngiliz filosu da Basra körfezine girdi ve bir İngiliz müfrezesi Bender - Buşir'e çıkarıldı. İngiliz orduları Karun nehri boyunca İranın içerlerine doğru ilerlerken, Hindistanda karışıklık çıktı. İngilizler İran harekâtını tatil etmek zorunda kaldılar ve 1857 yılında Pariste İranla bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşma gereğince İran, Afganistandaki ordularını geri çekecek, bundan böyle de Afganistanın iç işlerine karışmıyacaktı. Bu suretle, İngiliz - İran harbinde, İngilizlerin muvaffakiyet kazanmalarına rağmen, İngiltere bu harbden maddî hiçbir fayda görmedi. 1856 - 1857 İran - İngiliz harbi, İranın On dokuzuncu Yüzyılda Avrupalılara karşı yaptığı harplerin sonuncusu oldu. Bundan sonra 1860 yılından itibaren, İranın barış yoliyle istilâsı devri başlar.

İranın barış yoliyle istilâsı: On dokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısına doğru, İranın Avrupaya olan iktısadî ve siyasî bağlılığı gittikçe artmıya başladı. Bilhassa İngiliz ve Rus ihracatçıları, İranın iç pazarlarında göze batacak kadar hâkim bir rol oynamıya başladılar. Çarlık Rusyası, Volga nehri ve Hazer denizi yoliyle kolay bağlar kurabildiği Kuzey ve Orta İran pazarlarına büyük bir ilgi gösteriyordu.

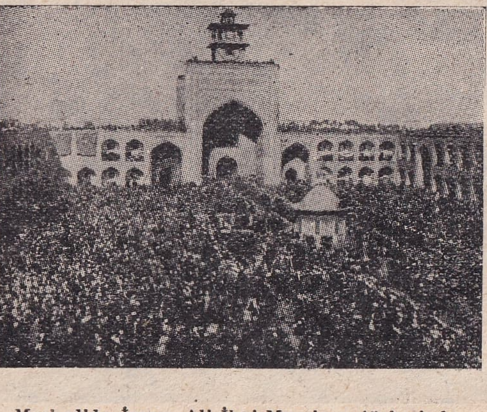
İngilizler de aynı işi İranın güneyinde yapıyorlardı. Onlar da çok miktarda İngiliz malını Basra körfezine yığıyor ve Karun nehri yoliyle iç pazarlara sevkediyorlardı.

Şiraz'da Bagıtaht

İranda Rus ve İngiliz nüfuzu arttığı nispette, bu iki devlet arasındaki rekabet de şiddetleniyordu. Bu rekabeti arttıran âmillerden biri de, İranın, Rusyadan Hindistana giden en kısa yolu teşkil etmesiydi.

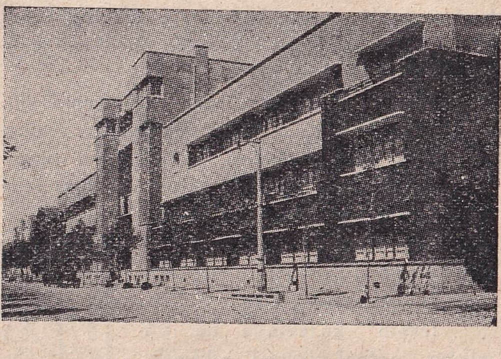
İranın daima iktisadî bakımdan kendilerine bağlı kalmasını istiyen İngiltereyle Çarlık Rusyası, ancak bir noktada birleşiyorlardı; bunlardan hiçbiri, İranda yerli sanayiin

Meşhed'de İmam Ali İbni Musa'nın türbesinde dinî âyin

doğmasını istemiyor, bütün kuvvetiyle bunu önlemiye çalışıyordu. Bundan başka, gerek İngiltere, gerek Çarlık Rusyası, İranda stratejik mahiyeti haiz hiçbir demiryolu yapılmasına da taraftar değillerdi: İngilizler Rusların Kuzey İranda; Ruslar da İngilizlerin Güney İranda demiryolu yapmalarını istemiyorlardı. Bunun tabiî bir neticesi olarak, Birinci Dünya Harbi başlarken, İrandaki bütün demiryollarının uzunluğu 52 kilometreyi geçmiyordu.

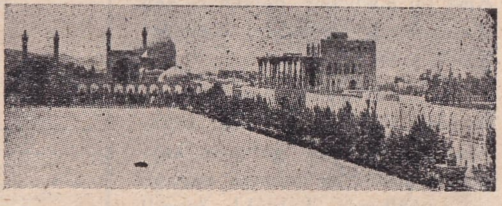
İranda yabancı imtiyazları: 1867 yılında İngilizler, Rusların ve Almanların muvafaka-

Tahran'da modern bir bina

tiyle, İngiltereyi Hindistana bağlıyan bir telgraf hattının İrandan geçirilmesi müsaadesini aldılar. 1899 yılında, Çarlık Rusyası da buna benzer bir müsaade kopardı. Bu telgraf hatlariyle beraber, bu hatların muhafızları, teknisyenleri, telgraf merkezleri de İrana girdi. Gene bu sıralarda, bir İngiliz sermayedar gurupu Ahvaz - Isfahan şosesinin yapılışını üzerine aldı. Daha sonra aynı gurup, Karun nehri üzerinde nakliyat yapmak müsaadesini de kopardı.

1872 yılında, İngiliz sermayedarlarından Reuter, İranda şoseler yapmak ve petrol araş-

Isfahanda Şah Meydanı

tırmak üzere 70 yıl müddetle bir imtiyaz koparmıya muvaffak oldu. Reuter 1889 yılında, Şehinşah Bankasını açmak müsaadesini de aldı. Ruslar da İngilizlerden geri kalmak istemediler. Rus sermayedarlarından Polyokov 1890 yılında bir Rus bankası açmak müsaadesini aldı.

İran borçlanıyor: İmtiyazları, ödünç para almalar takibetmiye başladı. 1891 yılında İranda tütün inhisarı aleyhinde şiddetli bir kaynaşma başladı. İran Şahı bu inhisarı lâğvetmek zorunda kaldı. Halbuki tütün inhisarı İngilizlere verilmişti. İngilizler, inhisarın lâğvına karşılık, İran Şahından büyük bir para istediler. Şahın parası yoktu. Reuter imdada yetişti. Bu zatın aracılığiyle, İran Şahı 1892 yılında İngiltereden 500.000 İngiliz lirası tutarında büyük bir istikraz yaptı. Bunu bir Rus istikrazı takibetti.

Alınan borçlar için bir karşılık göstermek lâzımdı. En emin karşılık gümrüklerdi. Bu suretle İran gümrükleri yavaş yavaş yabancıların eline geçmiye başladı. Bütün bu paralar, İran halkının sırtından çıkıyordu. Memlekette hayat pahalılaşıyor, sefalet artıyordu. Sefalet arttıkça hoşnutsuzluk da çoğalıyordu. Hoşnutsuzluk çoğaldıkça, zulüm ve tazyik da artıyordu.

İran inkılâbı: Bu sıralarda Rusyada, Çarlığa karşı büyük ölçüde bir hareket başlamıştı. Çarlık kendi başının çaresine bakmak durumuna düştüğü için, İran üzerindeki tazyıkını gevşetmek zorunda kaldı. Bunun neti-

cesi olarak 1905 yılı aralık ayında bütün İranda Şaha karşı ayaklanmalar başladı. Nihayet İran Şahı 1906 yılı aralık ayında çıkardığı bir emirnameyle İran parlâmentosunu topladı. Az sonra da ilk İran anayasası ilân olundu. Rusya İrandaki bu demokratik hareketle meşgul olamadı. İngiltere ise, ananevî siyasetine sadık kalarak, hem Şahla dost geçiniyor, hem de, İran parlâmentosunu kazanmıya çalışıyordu.

İranın Rusya - İngiltere arasında paylaşılması : 1905 yılında Çarlık Rusyasının Japonlara mağlûbolması ve 1905 inkılâpçı hareketleri, Çarlık Rusyasını zayıf düşürmüştü. Çarlık Rusyası, İngiltere ve Fransadan ödünç para almak zorunda kaldı. İngiltere, bu vaziyetten faydalanmakta gecikmedi. Yeni sahneye çıkan, fakat gittikçe tehlikeli bir hal almakta olan Alman emperyalizmini ezmek için bundan iyi bir fırsat olamazdı. Derhal Rusya ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma neticesinde İngiltere - Fransa - Rusya ittifakı doğdu. Rusya ile İngiltere İranı nüfuz bölgelerine ayırdılar. İranın iktisadî bakımdan en değerli bir bölgesi olan Kasrışirin - Isfa-

Rıza Pehlevî'yi Şah ilân eden Mebusan Meclisi celsesi

han - Yezd kuzeyinde kalan bölge Rusyanın nüfuz bölgesi; Benderabbas - Kerman - Bercend hattının güney doğusundaki kısım da İngilizlerin nüfuz bölgesi oldu.

Ama İranın bu taksimi şimdilik kâğıtta kalmıştı. Bunu hayata tatbik edebilmek için, herşeyden önce İrandaki demokratik hareketi boğmak lâzımdı. Bunun tabiî bir neticesi olarak İranda irticaî hareketler başladı. Çarlık Rusyasiyle İngiltere açıkça eski idareyi iltizam ettiler. Bu suretle 1911 yılında İran Mebuslar Meclisi lâğvedildi. Memlekette koyu bir irtica başladı.

Birinci Dünya Harbinde İran : Birinci Dünya Harbi patlak verdiği zaman, İran tarafsızlığını ilân etmişti. Ama buna rağmen, harbin başlamasından kısa bir zaman sonra İran, bir yandan Rus, öte yandan İngiliz ordularının taarruzuna uğradı. İkinci Dünya Harbinde olduğu gibi, o zaman da İngilizlerle Ruslar müttefiktiler. Ama, Şimal denizinden Basra körfezine kadar uzanan bir saha içinde bu iki müttefiği birleştiren bütün kara ve deniz yolları, bunlara düşman milletler tarafından tutulmuştu. Halbuki teknik itibariyle geri olan Çarlık Rusyası, üstün tekniğiyle harbeden Alman ordularının baskısına dayanabilmek için İngiltere ve Fransanın acele bir yardımına muhtaçtı. Çarlık Rusyasiyle İngiltereyi birleştirebilecek olan biricik serbest yol İrandı. İşte İngiliz ve Rus orduları bu maksatla İrana girmişlerdi. Ama, geçen dünya harbinde İngiliz ve Ruslara karşı harbeden

İran askerleri

Osmanlı İmparatorluğu, bu iki orduyu birleştirmemek için, bir kama gibi, bu iki ordu arasına girmiş, bu suretle Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar İran, bu üç ordunun işgali altında kalmıştı.

1915 yılında Çarlık Rusyasiyle İngiltere, İranın katî surette paylaşılması için aralarında bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşma gereğince, Çarlık Rusyası, İstanbul ve Boğazlara karşılık, İranın o zamana kadar işgal görmemiş «tarafsız» bölgelerini de İngiltereye terkediyordu.

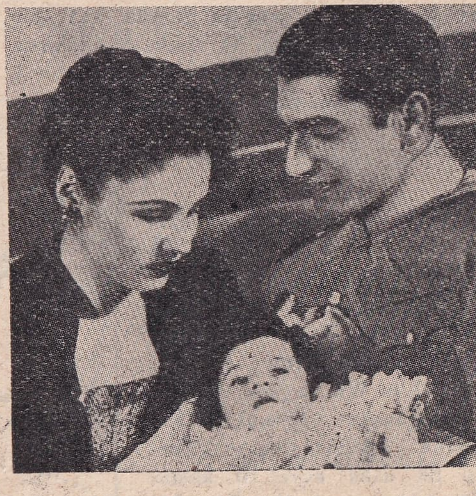

Rıza Şah Pehlevînin tahta çıkışı

Rıza Han Pehlevî : İngilterenin bütün İranı tesir ve nüfuz altına alması, İranda derin akisler uyandırdı. Birçok yerlerde ayaklanmalar başladı. Bu hareketin başında, bir Kazak tümeninin komutanı olan Rıza Han Pehlevî bulunuyordu. Rıza Han iktidarı eline aldı. Kaçar sülâlesinin son hükümdarı Ahmet Şah, İrandan uzaklaşmak zorunda kaldı. Rıza Han, İran şahı oldu. Memlekette birçok ıslâhat yaptı.

İkinci Dünya Harbinde İran : İkinci Dünya Harbi başladığı zamanlarda İran tarafsızlığını ilân etti. Rus - Alman Harbi başlayıncaya kadar İranın bu tarafsızlığına riayet edildi. Ama Almanların Sovyetler Birliğine taarruzları üzerine vaziyet değişti. Birinci Dünya Harbinde olduğu gibi, bu defa da Ruslara yardım etmek, günün en acele bir meselesi halini aldı. Amerikadan Rusyaya sevkedilecek maddeler için en kestirme yol İrandı. Ruslarla İngilizler, İrandan yol istediler. Rıza Şah buna razı olmadı. Bunun üzerine, Rus ve İngiliz orduları, biri kuzeyden diğeri de güneyden olmak üzere İrana girdiler. Rıza Şah tahtından çekildi. 1941 yılı ağustosunda İranla İngiltere ve Rusya arasında bir antlaşma imzalandı. Bu anlaşma gereğince, İran, İngiliz ve Rus ordularına yol verecek, Rusyaya yapılacak malzeme sevkiyatını kolaylaştıracaktı. Buna karşılık müttefikler de, İranın arazi bütünlüğüne ve bağımsızlığına riayet edeceklerine, harbin bitiminden altı ay sonra da İranı tahliye edeceklerine söz verdiler.

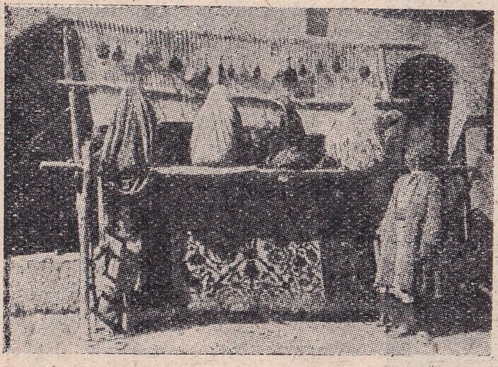
İkinci Dünya Harbi fiilen 1945 yılı 2 eylûlünde bittiğine göre İranın Müttefik ordulardan boşaltılması da 1946 yılı 2 martında başlamak lâzımdı. Anglo-Saksonların 1946 yılı 2 martında ordularını İrandan çekmelerine rağmen Rusların İranda kalmakta devam etmeleri, dünya ölçüsünde birçok dedikodular, Müttefikler arasında karşılıklı notalar verilmesine sebeboldu. İran Azerbaycanında beliren muhtariyet hareketleri ise, İran işini büsbütün bir çıkmaza soktu. İran işi, Güvenlik Konseyine intikal etti. İşte bu sıralarda İranla Sovyetler Birliği arasında bir antlaşma imzalandığı şayi oldu. Gerçekten de, bu şayiadan kısa bir zaman sonra, Sovyet ordularının fiilen İranı boşaltmıya başladıkları görüldü. Bu boşaltma işi devam ederken, İranla Sovyetler Birliği arasında imzalanan petrol

İran Şahı Pehlevî ve refikası

antlaşmasının metni de neşredildi. Bu antlaşmaya göre, Kuzey İranda petrol araştırmalarında bulunmak ve bulunan petrolleri işletmek üzere Sovyet - İran Petrol Şirketi adını taşıyan bir şirket kurulacaktır. Bu şirketin ilk

25 yıllık faaliyeti içinde, bu şirkete ait hisse senetlerinin yüzde 49'u İran hükûmetine, yüzde 51 i Sovyet hükûmetine ait bulunacaktır. Şirketin ikinci 25 yıllık faaliyeti sırasında, şirkete ait hisse senetlerinin yüzde 50 si İrana, yüzde 50 si de Sovyetler Birliğine ait olacaktır. Şirketten

Halı dokuyan kadınlar

elde edilecek kâr, hissesenetlerine göre paylaşılacaktır.

Bu şirkete ait imtiyazlı arazi, haritada görüldüğü gibi, İranın kuzeyindeki bölgelerdir.

Müddetin bitiminde İran, ya bu antlaşmayı daha 10 yıl uzatmak veyahut,bütün tesisatı satın almak hakkını haizdir.

Dünkü İran kadını

Bu antlaşma, 24 mart tarihinden başlıyarak, en geç yedi ay içinde İran meclisinde tasdik olunduktan sonra, muteber olacaktır.

Öte yandan, İran Azerbaycanını temsil eden hükûmetle İran hükûmeti arasında da bazı konuşmalar olmuş ve henüz katî bir anlaşmıya varılamamış, bu arada hududlarda bir çarpışma dahi olmuştur. Bu husustaki vuzuhsuzluk devam etmektedir.

(Hasan Âli Ediz)

KUZEY AFRİKA ÇIKARMASI VE ASKERÎ SONUÇLARI — İngiliz Bahriye Bakanının 21 kasım 1942 tarihli demecinden anlaşıldığı veçhile bu harekâtın esasları Churchill'in Washington, Kahire ve Moskovaya yaptığı seyahatlerde kurulmuştur. Churchill de daha evvel 10 kasım 1942 deki demecinde «İki Afrika teşebbüsü, uzun müddet gerçekleştirmiye çalıştığım yegâne stratejik telâkkiden mülhem olmuştur» demiştir.

Birinci Dünya Harbi incelendiği zaman görülür ki Mihverciler 1 eylûl 1939 dan 1942 yılı ekim ayına kadar, yani üç yıldan fazla, bütün cephelerde teşebbüsü ellerinde tuttular. Yaptıkları taarruzlar sonunda Doğu cephesinde, genel olarak, Leningrat - Moskova - Stalingrat hattına vâsıl oldular; Kuzey Afrikadaki Mihver kuvvetleri de Mısır kapılarına dayandı. Bununla beraber Batı Avrupada, elinden her şeyi alınmış bir Vichy hükûmetiyle, Mihvere taraftar bir İspanya kaldı. Mihverciler Tunus, Cezayir ve Fasa da ayak basmadılar. Hâsıl olan askerî durum, İngilterenin, Akdenizden kolayca faydalanmasına mâni olduğundan, Orta ve Uzak - Doğu ile olan bağlılık daha ziyade Afrikanın batısından dolaşarak devam ettirildi. Bu yolun Akdeniz yoluna nazaran çok uzun oluşu fazla gemiye, zamana, paraya maloldduğundan, İngilizler harbin başındanberi Akdenizi düşmandan temizlemiye önem verdiler. Bu yüzden ilk İngiliz taarruzuna Doğu Afrikada rastladık ve burası İtalyanlardan temizlendi. Fakat İngilizler Kuzey Afrikadaki Mihver kuvvetlerini Elâlemeyn'de güçlükle durdurabildiler. İngilizler bu sonucu elde ettikten sonra mukabil taarruza hazırlandılar. Bu hazırlık devresinde Berline dönmüş olan Mareşal Rommel gazetecileri kabul ederek şöyle dedi: «Mısırın kapısı elimizdedir. Oraya geri dönmek için gitmedik.»

İngiliz taarruzu: 23 ekim 1942 günü gece yarısına doğru başlıyan İngiliz taarruzu Mihver ordularını, atılmıyacaklarını sandıkları mevzilerden çıkardı ve bunlar çekilmiye başladılar. General Montgomery emrindeki muzaffer Sekizinci Ordu da kaçan düşmanı kovalamıya koyuldu. Mahir bir asker olan Mareşal Rommel'in emrindeki Mihver kuvvetlerini çölde kuşatarak tamamiyle yoketmek şansı pek azdı. Mihvercilere Kuzey Afrika çöllerini mezar yapmak, bunların gerisine yapılacak yeni bir çıkarma ile gerçekleştirilebilirdi. Esasen Anglo-Amerikanlar böyle bir hareketi vaktiyle düşünüp gereken hazırlıkları yapmışlardı.

Çifte çıkarma: 8 kasım 1942 günü Fasın Safi, Rabat, Casablanca ve Fedala limanlariyle Cezayirin Oran ve Cezayir limanlarına Amerikan kıtalarının çıkarılmasına başlandı. İngiliz kuvvetleri 10-17 kasım arasında Bougie, Philppoville limanlarına çıktılar. İngilizlerin Amerikalılardan sonra çıkması, o gün için Vichy hükûmetiyle İngiltere arasında mevcut olan siyasî havaya da uygundu. Anglo - Amerikan kıtalarına, karargâhı Cebelitarıkta olan General Eisenhower komuta ediyordu; deniz kuvvetleri de İngiliz Amiralı Cunnigham'ın emrindeydi. Anglo - Amerikan kıtaları İngiliz generali Anderson'un emrindeki Birinci Ordu ile, Amerikan generali Omar Bradley'in emrinde olduğu söylenen 7-8 tümenlik bir Amerikan kuvvetinden ibaretti. Çıkarma yapılan yerlerde Mihver kuvvetleri yoktu, Vichy kuvvetleri vardı. O zaman burada en yüksek Fransız şahsiyeti Amiral Darlan'dı. Bu devrede Cezayir ve Fastaki Fransız kuvvetlerinin şöyle olduğu sanılıyor:

Cezayirde — 14 piyade alayı, 7 süvari alayı, 6 topçu alayı, 1 motorlu mıntaka muhafız lejyonu; Fasta — 14 piyade alayı (9 u Faslılardan ibaret), 6 süvari alayı, 6-8 topçu alayı, Casablanca müstahkem mevki garnizonu.

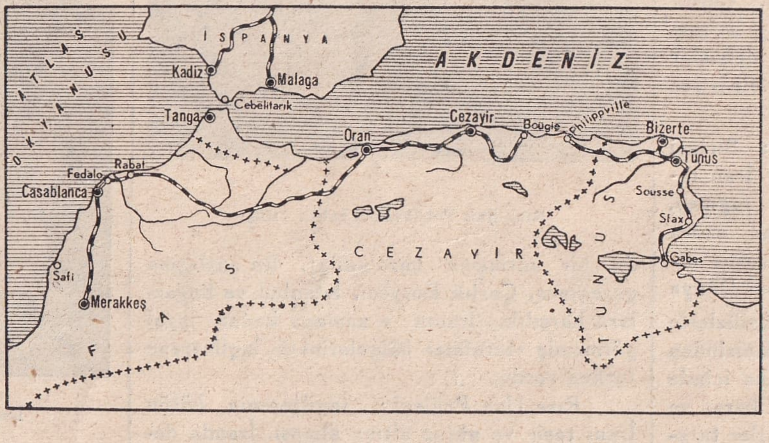
Kuzey Afrika başlangıçta Vichy'nin emrine uyarak Anglo - Amerikan kıtalarına karşı koydu. Cereyan eden küçük çaptaki muharebeler sonunda Cezayir, Oran, Casablanca gibi şehirler işgal edildi ve nihayet 11 kasım 1942 de Amiral Darlan, General Eisenhower'le bir

Çıkarmadan bir görünüş

mütareke yaparak Kuzey Afrikadaki mukavemete son verildi.

Kuzey Afrika çıkarması Mihvercileri telâşa düşürdü. Uzun zamandanberi «aşılmaz» diye vasıflandırılan «Avrupa kalesi» nin bir efsaneden ibaret olduğunu bütün dünyanın anlaması yakınlaşıyordu. Bu çıkarma üzerine Mihverciler ve bilhassa Almanlar şu tedbirleri aldılar: 1) Rommel ordusu Kuzey Afrika kıyısı boyunca süratli bir çekilmiye koyuldu. Bu bölgede bulunan şehirlerin birbirinî müteakip Sekizinci İngiliz Ordusu tarafından alındığı duyuldu. 2) Rommel ordusunu yokolmaktan kurtarmak ve Kuzey Afrikada son bir köprübaşı tutarak Anglo - Amerikanları bir müddet daha oyalıyabilmek için Tunusa General Von Arnim komutasında bir ordu çıkarıldı. Tunustaki çıkarma yerleri Sousse, Sfax ve Gabes limanlarıydı. 3) Almanlar Kuzey Afrikada tutunamıyacaklarını ve bir gün burada serbest kalacak olan Anglo - Amerikan kuvvetlerinin Avrupaya çıkabileceklerini düşünerek, Kuzey Akdeniz kıyısındaki son boşluğu da ortadan kaldırmak istediler. Burası Vichy Fransasıydı. 11

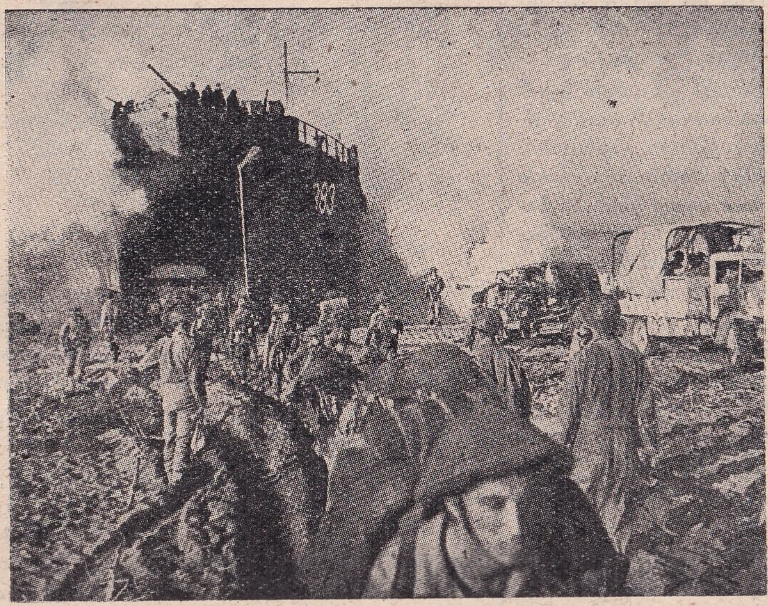

Kuzey Afrika çıkarma yerlerini gösterir harita

kasım günü Vichy topraklarının işgaline başlandı, ayrıca İtalyanlar da Korsika adasını işgal ettiler. Mihver orduları 12 kasım 1942 de Marsilya'ya girdiyse de Fransız donanmasının bulunduğu Toulon limanının işgal edilmiyeceği bildirildi. Fakat, Hitler sonradan bu kararından caydı. 27 kasım 1942 de bu limanın işgaline kalktığından Fransız donanması intihar etti. 4) Almanlar bütün Akdeniz kıyısı boyunca savunma tedbirleri almak zorunda kaldılar.

Kuzey Afrika çıkarmasiyle Alman harb makinesinin esaslı surette sarsıldığı günden birkaç gün sonra, yani 19 kasım günü, Sovyetler de Stalingrat ta taarruza başladılar. Bu taarruz sonunda şehrin içinde ve dolaylarında döğüşen General Paulus ordusu (20-22 tümen) kuşatıldı. Kasım ayı yalnız Afrikada değil Avrupada da Almanlar için uğursuz bir ay oldu. 1942 yılı kasımından sonra Almanlar bir daha bütün cephelerde teşebbüsü ele alamamışlardır. Bu yüzden 1939 eylûlünden bu aya kadar, yani üç yıldan fazla parlıyan Alman yıldızı bu aydan sonra sönmiye yüz tutmuştur.

(Kurmay Hamza Gürgüç)

Bir çıkarma görünüşü daha

MARUL — Salata nevinden bir sebze. Yunanca «maruli» kelimesinden gelmiştir. Lâtince teknik adı «lactuca» dır. Bu kelimeden alarak Fransızlar «laitue», Anglosaksonlar «lettuce», İtalyanlar «lattuga», Almanlar «lattich» demişlerdir. «Lactuca» gene Lâtince süt demek olan «lac» ve «lactis» kelimelerindendir. Zira marulda sütümsü bir özsu (usare) vardır.

Yabani marul çeşitleri eski zamanlardanberi kuzey yarı kürresinde yetişen bir veya birkaç yıl ömürlü bitkilerdir. Bunların başlıcalarının teknik adları «lactuca silvestris» «lactuca saligna» ve «lactuca virosa» dır. Sebze bahçıvanlığı bu yabani marullardan «lactuca sativa» teknik adını taşıyan birçok yenir marullar yetiştirmiştir. «Lactuca sativa», bileşikgillerden tam ve dil yapraklı ve bir yıl ömürlü bir bitkidir. Bu bahçe veya bostan marulları çok eski zamanlardenberi Asya ve Avrupada bir gıda bitkisi olarak yetiştirilmiştir.

Bahçe veya bostan marulları başlıca üç sınıfa ayrılır: 1) Âdi marul veya Romalılar marulu: uzunca ve sertçe yapraklı ve bu yaprakları koçanı etrafında pek muntazam ve sıkışık olarak sıralanmamış cinsi; 2) Göbekli marul: ekseriya kırmızımtırak lekeli yeşil ve yuvarlakça yaprakları bir göbeğe lâhana gibi sıkıca sarılmış olan cinsi; 3) Batavya marulu: kıvırcık cinsi. İlk iki cinsi bazı memleketlerde dört mevsimde de yetişir. Bunların dışında bir de dev marul denilen bir cinsi de vardır ki bazı memleketlerde sırf tıpta ve endüstride kullanılan usaresi için yetiştirilir. Lactucarium = marul sütü (lactukaryom) denilen bu usare, zayıf bir afyon yerine kullanılır.

İstanbulda marul mevsimi, mayısta başlar ve en meşhurları Yedikule bostanlarında yetişir.

Marul çiy veya salata olarak, bazı Avrupa memleketlerinde de hafif pişmiş bir sebze olarak yenir; hattâ lâhana gibi dolması da yapılır. Marulun çiy ve salata olarak yenen yaprakları müsekkindir. Soyularak yenen koçanında da ayni hassa vardır. Marulun hemen hemen üçte birini, bitkinin sellüloz, yani koçan ve yaprakların koçanımsı kısmı teşkil eder. Bu kısımda mide rahatsızlıkları ve kabız hallerinde bağırsakların boşalmasına ve temizlenmesine çok yardımcı bir hassa vardır.

Bir litre suya bir kahve kaşığı tuz, iki pırasa, bir havuç, bir şalgam ve yarım marul

Yeşil salata ve marul

atarak ancak yirmi, yirmi beş dakika pişirmeli. Bundan fazla pişirilir ve kaynatılırsa acı olur. Bu iş, bir menku elde etmek sınırını aşmamalıdır. Bu menku aç karnına ve soğuk olarak içilirse, mide rahatsızlığı ve kabız çekenler için son derece faydalıdır; âdeta barsakları temizliyen bir serumdur. Bu menku, biraz şehriye ilâvesiyle, sıcak ve hafif bir çorba olarak da içilebilir. Çocuklarada ilâç tiksintisi vermeden kolayca içirilebilir.

Marulun bir de milletlerarası edebî bir darbımesel haline gelmiş tarihî bir fıkrası vardır ki şudur:

305 te iktidar mevkiini kendi isteğiyle bırakan Roma imparatorlarından Dioclétien (Diyoklesyen) Salone'ye çekilerek kendi eliyle meydana getirdiği bahçesinde gene kendi eliyle sebze yetiştiriyordu. Bir gün arkadaşı Maximien (Maksimyen) gene iktidarı ele almasını teklif ettiği zaman: «Ah! Bir gel de yetiştirdiğim marulları gör!» cevabını vermişti. O zamandanberi «Diyoklesyen'in marulları» sözü, bezginlik duyan devlet adamlarından bahsedilirken kullanılır.

(A. B.)

NEHRU, CAVAHARLAL — Hindistanın siyasî liderleri arasında, Gandhi'den sonra en ileri gelen zattır. Bizzat Gandhi'nin kurduğu siyasî bina ve bünye içinde çalışan, Gandhi'ye büyük bir minnet ve saygı duygusiyle bağlı olan Nehru, bu bağlılığına rağmen başlı başına dikkate değer bir şahsiyet, zaman zaman Gandhi'nin fikir ve siyasetinden ayrılan kuvvetli bir önderdir. Hindistan istiklâli hareketinin bu iki kuvvetli önderi, birçok bakımlardan birbirlerine tamamiyle benzemekte, birçok

Nehru

bakımlardan da biri diğerinin tamamiyle zıddı görünmektedir.

Tıpkı Gandhi gibi, Nehru da tezatlar dolu şaşırtıcı bir şahsiyet sahibidir. Kâşmir'li zengin ve çok asîl bir ailenin oğlu olan Nehru, asırlarca geriye giderek ceddini sayabilmektedir. Cetlerinden Raj Kaul'un sanskrit ve farsça bilgisi, zamanın imparatorunun da dikkatini çekmiş ve Kaul o zamanın başkendi Delhi'ye davet edilmişti. Bu aile şehirdeki kanal yanında imparator tarafından kendilerine hediye edilen bir evde yerleşmişler ve o günden itibaren «nahar = kanal, nehir» kelimesine izafeten «Nehru=kanallı» ismile anılmışlardır. Ailesinin asîl kanına zenginliğine rağmen Nehru'nun koyu bir sosyalist oluşu, şahsiyetindeki tezatların en mühimlerindendir.

Bugün Hindistan'ın istiklâli uğrunda hiçbir mücadeleden kaçınmıyan, bu uğurda hayatına en ufak bir kıymet dahi vermiyen Nehru, tamamiyle garplılaşmış, vatan sevgisinin koyuluğuna karşılık tamamiyle beynelmilelciliği kabul etmiş bir liderdir.

Çocukluk hayatının on bir yaşından sonra evde yalnız geçen safhası şahsiyeti üzerinde tesirini göstermiş ve Nehru, çekingen âdeta kendi içine kapanan son derece ferdiyetçi bir seciye sahibi olmuştur. Ferdiyetçi-

liğine rağmen kitlelere bağlı, onlar tarafından sevilir bir lider oluşu Nehru'nun şahsiyetinde mündemiç tezatların bir diğeridir.

On beş yaşına kadar evde hususî hocalardan ders gören Nehru, 1905 te, babası, annesi ve kızkardeşiyle birlikte İngiltereye hareket etmiş ve yaşının nispeten büyüklüğüne rağmen, Londranın meşhur mekteplerinden Harrow orta okuluna yazılmıştır.

Hindistanda iken Nehru'nun üzerinde büyük tesirler bırakan hâdiseler, gündelik hayatta İngilizlerin kendilerine imtiyazlar sağlayışları olmuştur. Küçük Nehru bir Hintliyi öldüren bir İngilizin bizzat Hintli jüriler tarafından beraet ettirilmesini, kalabalık trenlerde seyahat eden İngilizlerin hususî kompartımanları oluşunu, hattâ zaman zaman tek başlarına bir kompartıman işgal ederek içeri Hintlilerin girmesine müsaade etmeyişlerini, umumî parklarda veya diğer umumî yerlerde Avrupalılara hususî mevkiler ayrılmasını, bir türlü anlıyamamış, hazmedememiştir. Bu hâdiseler karşısında duyduğu büyük infial küçük Nehru'da yabancı idaresine karşı bir düşmanlık yaratmıştır. Bununla beraber İngiliz dadıları elinde büyümüş, İngiliz hocalarından ders almış, babasiyle beraber İngiliz dostlariyle bir sofrada yemek yemiye alışmış olan Nehru, fert olarak İngilizlere karşı hiçbir husumet veya kin beslememiştir.

Harrow'da iken küçük Nehru'nun üzerinde büyük bir tesir bırakan hâdisesi 1905 sonlarındaki İngiliz umumî seçimi olmuştur. Bu seçimi pek yakından takibetmiş ve bu hâdise Nehru'da siyasete karşı büyük bir alâk yaratmıştır.

1907 de Harrow'tan ayrılarak Cambridge Üniversitesine yazılan Nehru, tatillerinde muhtelif Avrupa memleket ve şehirlerinde dolaşarak 1910 da tahsilini tamamlamış, baro imtihanını de geçerek 1912 de Hindistana dönmüştür.

Nehru yurduna döndükten sonra memleketin siyasî hareketine karışmakta gecikmemiş ve aynı sene içinde Millî Kongreye âza yazılarak bilhassa Hint köylülerinin dâva ve meseleleriyle yakından alâkadar olmuştur.

Nehru Gandhi'yi ilk defa 1916 Noelindeki Kongre toplantısında görmüştür. O zamana kadar genç, ihtiyar Hintli birçok siyaset adamı gibi Nehru da o zaman Cenup Afrikada bulunan Gandhi'nin İngiliz hükûmetiyle mücadelesini büyük bir alâka ile takibetmiş, Hindistanın müstakbel liderini bir dereceye kadar kendilerinden uzak, hemen hemen siyasetle alâkasız kabul etmekle beraber, mücadeledeki iman kuvvetini takdir etmekten kendisini alamamıştır. Birinci Cihan Harbinin sonu Hindistanı pek karışık bir durumda bırakmıştır. Bir taraftan memleket sanayileşmiş, bu sayede sermaye sahipleri büsbütün zenginleşerek servetlerini koruyabilmek ümidiyle büsbütün İngilizlere bağlanmışlar, diğer taraftan ise, orta sınıf ve fakir halk harbin ağır yüklerinden bir türlü bellerini doğrultamamışlardır. Fazla olarak, umumiyetle İngilizlere bağlı olan Müslümanlar, Türkiyeye ve Halifeye yapılan muameleler karşısında infiallerini belli etmekten geri kalmamışlardır. Kaynamakta olan bir kazana benziyen memleketin bu durumu karşısında hükûmet «Rowlatt Fermanı» namiyle maruf yeni kanun maddeleri hazırlıyarak şiddet yoluna sapmak temayülünü göstermiştir. Bu sıralarda ağır bir hastalıkla yatmakta olan Gandhi bir mektupla validen bu fermanın neşredilmemesini rica etmiş fakat sözünü dinletememiştir. Bu muamele Gandhi'yi ister istemez mücadele hareketine girişmek ve bu hareketin başına geçmek durumunda bırakmıştır. Gandhi'nin mukavemet hareketi tek kelime ile «itaatsizlik» ten ibaretti. Nehru büyük bir şevkle bu harekete iştirak etmiş ve binnetice 1921 de ilk defa hapishaneyi boylamıştır.

Nehru, 25 senelik siyasî müeadele hayatında müteaddit defalar ceman 17 sene 9 ay hapse mahkûm edilmiştir. Bazan hapis müddetini doldurmadan cezası affedilmiş olmakla beraber Nehru sekiz defa hapse girerek, ceman hayatının dokuz yılını kilit altında geçirmiştir. Hapishane hücresinin yalnızlığı içinde geçirdiği uzun günlerde Nehru kendini düşünebilmiye, siyasî meseleleri kafasında evirip çevirerek bunlardan bir mâna çıkarabilmiye ve bir neticeye ulaşmıya hasretmiştir. 1934 haziranından 1935 şubatına kadarki mahkûmiyet günlerinde yazmış olduğu hayatının hikâyesi, bu tefekkürün mahsulüdür. Tekrar basılışında «Hürriyete Doğru» ismini taşıyan bu kitap derin bir kültür ve malûmata sahip bir münevverin hayatının hikâyesi olduğu kadar, bütün bir cemiyetin şakulî ve ufkî ince bir tahlilidir.

Bütün siyasî mücadelelerinde Gandhi'nin yanında yürüyen Nehru, liderinin «kavgasız mukavemet» siyasetiyle bir türlü uyuşamamıştır. Onca; «bu, bir mücadele usulü olabilir, fakat neticeleri bilinmiyen, ancak tecrübelerden sonra kesin olarak öğrenilecek bir mücadele usulü olmaktan ileri gidemez. Fertler böyle bir usulü kabul veya reddedebilirler. Siyasî teşkilâtlar ise, sonundan emin olmadıkları usul ve şekillerle aslâ vakit kaybedemezler.» Nehru, kavgalı bir istiklâl mücadelesi yolunda uzun tefekkürlerden sonra bunun sadece milliyetçi Hintlilerle İngiliz hükûmeti arasındaki bir mücadeleden ibaret olmadığı kanaatine ulaşmıştır. Ona göre; «İngiliz emperyalizmi kapitalist sistemin tabiî bir neticesinden ibarettir. Bu itibarla İngiliz emperyalizminin muhalifi sadece bir milliyetçi değil aynı zamanda bir de sosyalist olmalıdır.» Bu düşüncelerle Nehru, hiçbir maaş veya maddî mükâfat görmeden, ailesinin servetini Kongre dâvası uğrunda sarftan çekinmeden, bir tek rey alabilmek için 175 bin kilometre dolaşmıya üşenmeden ve bir hafta için de 150 nutuk vermekten yorulmadan çalışmış, dâvasını arkadaşlarına da kabul ettirerek Hindistanın istiklâl mücadelesine bir beynelmilelcilik havası vermiye, Hindistanın iç dâvasını, dış âlemlerdeki değişikliklere, mücadelelere ve hâdiselere bağlamıya uğraşmıştır. İşte bu mücadeledir ki, son yıllarda liderle çırağını birbirinden ayırmıya başlamıştır. Bununla beraber hâlâ iki adam birbirini tamamlamakta ve Nehru'ya gene Gandhi'nin yerini tutabilecek yegâne adam gözüyle bakılmaktadır.

(M. Kenan Kan)

PAPATYA — Yıldız çiçekleri familyasından bir bitki. Papatya kelimesi, bu bitkinin yunanca adı olan «papadia» dan gelmiştir.

Dünyaya Avrupadan yayılmış olan papatyanın birçok çeşidi vardır. Bunların bir kısmı tarlalarda kendi kendine yetişir, bir kısmı da bahçelerde ve hattâ bazıları saksıda yetiştirilir.

Birkaç sene yaşıyan, daha doğrusu ömrü

Sağda yalınkat ve solda katmerli papatya

boyunca birkaç kere çiçek açan papatyalar; ince ve uzun saplar ucunda teker olmak üzere ortası sarı ve bunun çevresindeki çiçek yaprakları beyaz veya sarı çiçekler verir. Her iki renkten katmerli çiçekler veren papatya çeşitleri de vardır.

Memleketimiz çiçekçilerinin "margerit" veya "margarita" adı altında sattıkları beyaz papatyalar küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılır. Lâtincede "margarita" inci demektir ve beyaz papatyalar baharda gerçekten tarlaların ve kırların incisidir.

Beyaz papatyalara dilimizde koyungözü de derler. Fransızlar bunların Avrupanın kuru ve işlenmemiş topraklarında bol miktarda yetişen güzel kokulusuna yunanca "khamaimêlan" kelimesinden «camomille» derler. Çiçekleri ilâç olarak kullanılan daha fazla budur ve lâtince teknik adı «anthemis nobilis» tir. Tarlalarda ve kırlarda yetişen ve teknik adı "bellis" olan küçüklerine paskalya doğru çiçek açtığından «pâques=paskalya» dan "pâquerette" adını vermişlerdir. Buna "petite marguerite" de derler. Küçük margeritler umumiyetle beyaz olmakla beraber pembesi de vardır. Kırlarda ve tarlalarda bol miktarda yetişen büyüğüne de "grande marguerite" adını vermişlerdir. Bizim mayıs papatyası dediğimiz büyük margerit mayıstan temmuza kadar çiçek açar ve bahçelerde de yetiştirilir.

Margerit

Birçok çeşidi olan sarı papatyaya gelince, buna dilimizde sığırgözü de denilir.

Binde on nispeti üzerinden hazırlanmış papatya (camomille) çiçeği menkuu; hâzım, hafif terletici, müdrir ve sinirleri teskin edicidir. Papatya çiçeği kaynatılınca çileğinkini andıran kuvvetli bir koku verir. Papatya çiçeği suyu göğsü de yumuşatır. Hariçten kullanılan papatya lâpası, çocukların karın ağrısına iyidir. Hafif şekerli papatya çiçeği suyu çocukların hazmını kolaylaştırmak bakımından faydalıdır. Eskiden tahta kurularına karşı kullanılan sarı toz da papatya çiçeğinin ortasındaki sarı kısımdan çıkarılır. Hattâ yatakların etrafına tahta kuru-

larını kaçırmak için papatya korlar. Aşk dilinde papatyaların her çeşidi bağlılık ve samimiyet ifadesidir.

(A. B.)

TANSİYON, HİPERTANSİYON VE HİPOTANSİYON — «Fransızcaları tension, hypertension, hypotension». Dolaşım cihazında (deveran cihazı) bir kan baskısı (kan tazyiki) vardır. Kan bu cihaz içersinde dolanırken bir baskı altındadır. Bu baskı, yani tazyik, kalp kuvveti, damarların muhitî mukavemeti, damarlar içindeki kan miktarı ve bu kanın yapışkanlığına (lüzucet) bağlı bir keyfiyettir. Kalp sistol (tekallüs) halindeyken içindeki kanı damarlara sevkeder. Sevkedilen bu kan kitlesi damarların civarında bir mukavemetle karşılaşır ki bu mukavemet küçük arteryalarda (şiryan) ziyadedir.

Tansiyon (Tension) : İşte bu sebepten deveran cihazı içinde bir tazyik husule gelir ki buna türkçede «tazyik-ı şiryanî = kan baskısı» fransızcada « tension arterielle» adı verilmektedir.

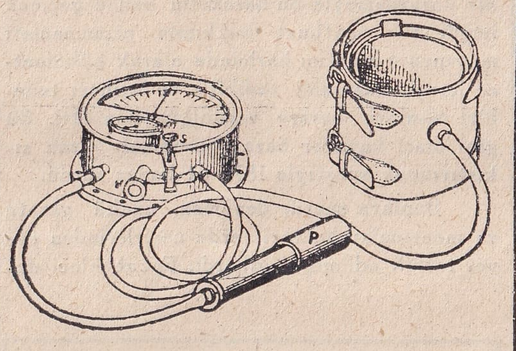
Biz bunu hususî bir takım aletlerle ölçebilmekteyiz. Bu aletlerin birçok nevileri vardır. Bir kısmı cıvalı bir manometre ile, bir de lâstik kolluktan ibarettir ki, bunlar Riva-Rocci cihazı esası üzerine yapılmıştır. Bir kısmı ise manometresi madenî olan Vaquez - Laubry ve pachon aletleridir. Bir de son zamanlarda «tonoscillograph» isminde bu tazyikı kâğıda çizen aletler de kullanılmaktadır. Bütün bu adı geçen aletlerin bir lâstik kolluğu ve bir de manometre kısmı vardır. Lâstik kolluk hemen daima kol üzerinde arteria brachialis'e tatbik edilir. Bu lâstik kolluğa pompa ile hava verilir ve bu hava dolayısiyle arteria brachialis'i tazyik eder ve kan cerayanına mani olur. Bunu o kolun nabzını muayene ederek tetkik ederiz. Kola yapılan hava tazyikı, kan tazyikından yüksek olunca kan cereyanı durur ve bu esnada nabız da duyulmaz. Azar azar kolluktaki havayı boşaltacak olursak bir müddet sonra nabız duyulmıya başlar. Bu esnada manometredeki ibrenin veyahut cıva seviyesinin hangi sayı üzerinde olduğu okunur. İşte bu sayı kan tazyikıdır.

Bu kan tazyikının maxima (âzamî), minima (asgarî) ve bir de orta tazyikı vardır. Maxima tazyik, kalp sistoli ile alâkadardır ki buna sistolik de derler. Minima ise diastolik (gevşeme) tazyiktir. Orta tazyik ise, maxima ve minima tazyiklarının yarısıdır. Normalde maxima tazyik 120 - 130 M. M. Hg'ye (milimetre cıva sütunu), minima tazyik 75 - 80 M. M. Hg'ye, orta tazyik ise 100 M. M. Hg'ye muadildir (yani herkesin bilgisiyle âzamî 12 - 13, asgarî 7,5 - 8 ve orta ise 10 derece).

Fizyolojik olarak bu normal kan baskısında değişmeler olabilir. Meselâ, yaşın tansiyon üzerinde rolü ehemmiyetlidir. Yeni doğan çocuklarda maxima baskı 20 - 60 M. M. Hg, bir aylık çocukta 80 M. M. Hg, 12 yaşında 105 M. M. Hg, 17 yaşına gelen bir gençte ise 120 M. M. Hg. olur. Ondan sonra sabit kalır ve 65 yaşından sonra da sistolik tazyik yükselmiye başlar. Şişmanlarda tazyik biraz daha yüksektir. Hazım esnasında sistolik tazyik biraz yükselir. Bu normal tansiyonu tanzim eden merkezler vardır ki damarları büzerler; bir heyecan, korku veyahut üzüntülü hâdiseler bu merkezlere tesir ederek tansiyonu yükseltebilirler. Adalî faaliyette de tansiyon yükselir.

Hipertansiyon (Hypertension) : Muhtelif sebepler altında meydana gelir: 1 — Esasî hipertansiyon; 2 — Böbrek hastalıklarından husule gelen hipertansiyon; 3 — Geçici hipertansiyonlar.

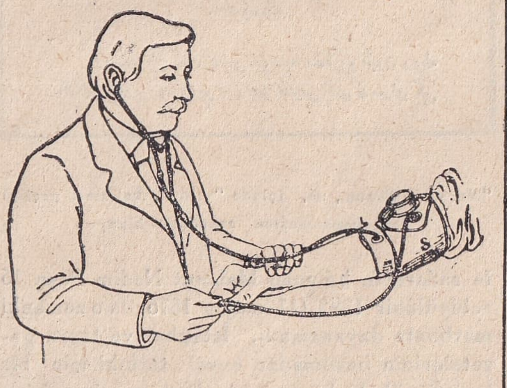
1 — Esasî hipertansiyon (essential hipertension) buna iptidaî (primery), idiopathic hypertension dahi derler. Eskiden damar sertleşmesinin bir tezahürü olarak telâkki edilirdi. Bugün bu telâkki değişmiştir ve damar sertleşmesiyle bir alâkası yoktur. Burada muhitî, küçük arteryaların tonüs (mukavviyet) lerinin artması mevzuubahistir. Adı geçen bu arteryalarda daralma vardır. Hastalığın pathogénie (tekevvünü maraz) si bugün meçhu-

Pachon tansiyon aleti

lümüzdür. Birçok nazariyeler ortaya atılmıştır. Yukarıda yazdığımız gibi, vücudumuzda damarları daraltan bir sistem vardır. Bu sistemin fazla hassasiyeti esasî hipertansiyonun sebebi olarak gösterildi. İrsiyetin de rolü olduğu ve bazı aile efradına tesadüf edildiği, zamanımızın hayat şartlarının, asabî ve ruhî sarsıntıların tesiri olduğu söylendi. Daha sonraları da hormonların tesiri olduğu, meselâ böbrek üstü guddesinin ve beyindeki hipofis guddesinin bazı hastalıkları, âdetten kesilmeden sonra yumurtalık guddesinin yetersizliği sebep olarak gösterildi. Hülâsa olarak diyebiliriz ki, bugün esasî hipertansiyonun patogenisi hakkında katî bir şey bilmiyoruz.

Volhard, iki türlü hipertansiyon tarif eder. Birisi; kırmızı, diğeri soluk hipertansiyondur. Kırmızı hipertansiyonda, hastaların

Vaquez tansiyon aleti

muhitî damarları geniştir ve böbreklerinde ilk zamanlarda bir tagayyür bulunmaz, irsiyet rolünün mühim olduğu zannedilir. Bu türlü hastaların faaliyetlerinde hiçbir tagayyür yoktur. Valhard'ın bu kırmızı hipertansiyonu esasî hipertansiyon'dur. Ekseriya 40-50 yaş aralarında zuhur eder.

2 — Böbrek hastalıklarından husule gelen hipertansiyon: Bir kısım böbrek hastalıkları vardır ki, bunlar iç hastalıklarını alâkalandırır. Böbreklerin glomerul ismini verdiğimiz yumak şeklinde bir damar sistemi vardır; bu sistemi alâkalandıran bir nevi iltihaplı hastalığa glomerulo - nephiritis adı verilir ve ekseriya bademcik iltihaplarından ve kızıl hastalığından sonra görülür. Bunun münteşir bir şekli vardır ki, bu hastalıkta hipertansiyon daha ilk devirlerde görülür. Hastalık müzminleşince hipertansiyon da daimî olarak kalır. Bir de böbrek damarlarının sertleşmesinden nephrosclerose ve habis nephrosclerose'da da hipertansiyon vardır ve önemli sonuçlar verir. Bu türlü hipertansiyonlar ise Volhard'ın soluk hipertansiyonlarıdır.

3 — Geçici hipertansiyonlar : Bunlar bazı zehirlemelerden husule gelirler ve diğerleri kadar önemli değildirler.

Hipertansiyonların ârazı : Baş ağrısı, baş dönmesi, kulak uğultusu, uykusuzluk, kalp nahiyesinde sıkıntı gibi hislerdir. Bazan el ve ayaklarda karıncalanma, hararet hissi, hafıza teşevvüşleri, kalp çarpıntısı, hareketle nefes zorluğu ve asabî hallerdir. Bu türlü hastalıkların kan baskısı ölçülecek olursa, gerek maxima ve gerekse minima baskının yüksek olduğu görülür. Maxima 160 - 350 M. M. Hg'ye, ve minima ise 8 - 150 M. M. Hg'ye kadar yükselir. Bu hastaların kalpleri dinlenecek olursa, aort (epher şiryanı) mihrakında ikinci zamanda bir şiddet duyulur ve röntgen muayenesiyle de sol kalbin büyüdüğü görülür. Bazan hipertansiyonlu hastalarda kalp bozukluğu da zuhur eder. O zaman hastalarda devamlı nefes zorluğu ve kalp nahiyesinde ağrılar olur, daha sonraları da ayaklarda şişlik görülür. Hipertansiyonun en mühim ve tehlikeli ihtilâtlarından birisi beyin kanamasıdır. Böbrek hastalığiyle birlikte olan hipertansiyonlarda ise üremi'ye benzer ârâz ve böbrek yetersizlikleri görülür. Esasî hipertansiyonun seyri yavaş ve uzundur. 40 - 50 yaş aralarında vukua geldiği için bir ihtilât zuhur etmezse ve hasta tıbbî korunma tedavilerine riayet edecek olursa, uzun müddet ârızasız olarak yaşıyabilir.

Tedavi ve korunma : Esasî hipertansiyonun aile ve irsiyetle alâkalı olduğunu düşünerek, istidadı olanları korumak bir dereceye kadar mümkün olabilir. En mühim korunma vasıtalarımız, rejim ve hastaların hayatını tanzimdir. Bilhassa deveran ve böbrek cihazlarını yormıyacak bir rejim şarttır. İstirahat en mühim korunma vasıtasıdır. Burada vücut istirahatiyle birlikte bilhassa beyin istirahati de ehemmiyetlidir. Damarlardaki tonüsiteyi idare eden merkezî ve muhitî âmiller, ruhî ve dimağî yorgunluktan fazla müteessir olurlar. Birçok hastalara tatbik edilen istirahat, mezuniyet ve sanatoryom tedavileri hipertansiyonu düşürmiye kâfi gelmektedir. İstirahatin o kadar bariz bir tesiri vardır ki, hattâ birkaç günlük yatak istirahati bile bu işde aşikâr tesir gösterir.

Rejimde esas: Tuzsuz, susuz bir sebze rejimidir. Az proteinli tuzsuz bir rejim de şayanı tavsiyedir. Çay ve kahve azaltılır. Alkollü içkiler menedilir. Bilhassa suyu bol olan bira ve şarap gibi içkiler kat'î surette menedilmelidir. Muhitî deveranı tanzim etmek maksadiyle gaz karbonikli banyolar ve hafif vücut masajları tavsiye edilir. Hastalarda gece uykusu da çok önemlidir. Erken yatarak bütün gece tam istirahat halinde uyumalıdırlar. Bunu temin için hafif uyku ilâçları, bu meyanda, Luminal verilir. Asabî hastalara da müsekkin ilâçlar tavsiye edilir.

Hipertansiyonun bir de cerrahî tedavi-

sinden bahsedilir. Karın organlarının siniri olan nervus splanchinicus'un kesilmesi tavsiye edilmiştir. Bazıları bir taraf böbrek üstü guddesinin çıkarılmasını, bazıları ise bu guddenin kabuk kısmının tahribini tavsiye etmişlerdir.

Hipotansiyon (Hypotension): İsminden de anlaşılacağı üzere kan tazyikının düşmesidir. Hipotansiyonu da; 1 — esasî hipotansiyon, 2 — geçici hipotansiyon, 3 — ayakta durmaktan mütevellit hipotansiyon diye üçe ayırabiliriz.

1 — Esasî olan hipotansiyonlar: Daha ziyade bünyevî ve ailevî bir hastalıktır ve bir sebebe bağlı değildir. Hastalarda devamlı surette kan tazyikı 110 M. M. Hg altında bulunur.

2 — Geçici hipotansiyonlar : Muhtelif sebeplerden meydana gelir. İntan hastalıklarında (tifo, grip vesair hastalıklarda), kan zayi edenlerde, verem hastalığında, kalp adalesinin kifayetsizliğinde, kalbi besliyen koroner arteryasının tıkanmasında ve sarılıkta görüldüğü gibi iç ifraz guddelerinden olan böbrek üstü guddesinin kabuk kısmının vereminden husule gelen Addison hastalığında da hipotansiyon görülür.

3 — Ayakta durmadan meydana gelen hipotansiyon nadir olan bir şekildir. Hastalar ayağa kalkınca birden kan tazyikleri düşer ve maxima 40 M. M. Hg, minima ise sıfır olur. Bu esnada hastalar baygınlık hisséderler.

Ârâz : Hipotansiyonlu hastalarda yorgunluk, baş ağrısı, baş dönmesi ve halsizlik gibi arazlardır. Bunlar başka bir şey hissetmezler.

Tedavi : Hipotansiyonun sebebini bularak tedavi lâzımdır. İntan hastalıklarından sonra hastaları kuvvetlendirmek ve kan tazyikını yükseltecek ilâçlar vermek, hava tebdili dağ iklimi sayfiyeleri iyi gelmektedir. İç ifrazı guddelerinin bozulmasından husule gelen hipotansiyonlarda ise hastalara ve guddelerin hulâsalariyle fazla tuz ve su vermek iyi gelmektedir.

Kısa bibliyografya : Danlop, Davidson, Mc Nee; Textbook of medical Treatment. E. Frank; Dahilî böbrek hastalıkları kliniği. E. Hedon; Precis de Physiologie. H. Kaleli; İnsan fizyologisi ders kitabı. A. Noyan; Gülhane klinik dersleri. J. Plesch; The Blood pressure and its disorders including Angina pectoris. Süreyya Asım Tanay; Tedavi dersleri notları. Cyclopedia of Medicine, surgery and specialities (Volume four).

(Prof. Dr. Süreyya Tanay)

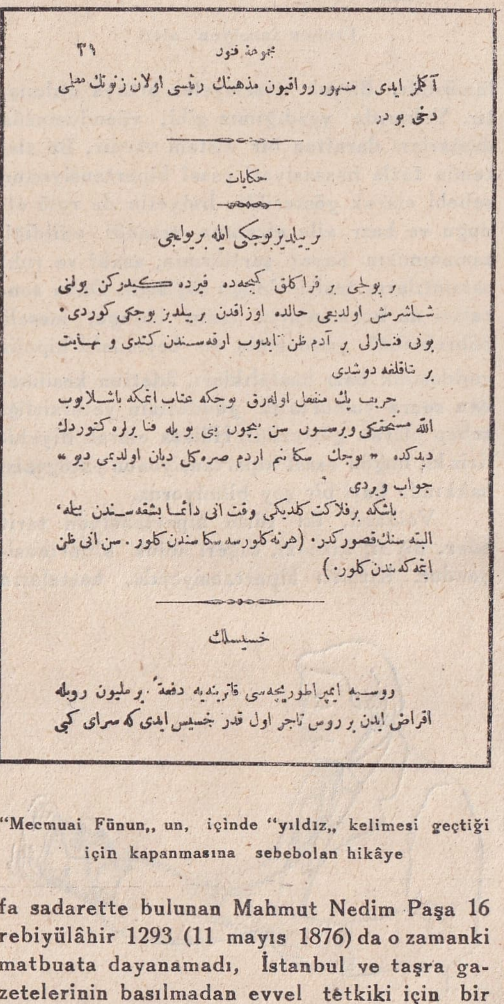
TÜRKİYEDE SANSÜR TARİHÇİĞİ — «Aslı fransızca olan bu censure kelimesi sansür şeklinde okunur.» Neşriyatın basılmadan ve dağıtılmadan evvel hükûmetler tarafından politikalarına göre tetkik ve teftişi demektir. Bunu yapan memurlara fransızcada censeur denir ve sansör şeklinde okunur.

Türkiyede ilk türkçe gazetemiz «Takvimi Vekayi» devletin resmî gazetesi olarak 1831 de çıkarılmıştır (bakınız : Aylık Ansiklopedi, sayfa 189). 1857 de her nevi matbuaların tetkikini hedef tutan bir matbualar nizamnamesi çıkmıştır. 1840 da bir 1860 da diğer bir hususî gazete çıkınca kalem münakaşaları başlamış, 1864 de de bir matbuat nizamnamesi çıkarılmıştır.

Vâkıa bu nizamnameler çıkıncaya kadar matbuat hayatı yeni olduğu için onun devletle münasebetinde ve idaresinde de bazı acemilikler olmuş alelumum neşriyat bazan matbualar nizamnamesi hükümlerince, bazan idarî kararlarla idare olunmuş ve fakat nizamname çıkınca matbuat üç sene bu nizamname hükümleriyle ve sansür olarak idare edilmiştir.

Bu üç sene zarfında altı gazete ve mecmua çıkabilmişse de bunlar arasında bir ikisi o zamanın telâkkisine göre hayli ileri gitmiş ve bilhassa Şinasiden sonra Namık Kemal ve Ali Suavi bu hususta tebarüz etmiştir. Âli Paşa beşinci sadaretinde (1867) çıkardığı bir kararnameyle bu hareketin önüne geçmek istedi ve «matbuat hakkında nizamnamatı mevzuanın ahkâmı haricinde olarak hükûmetçe icrayı muamelei tedibiye ve ittihazı tedabiri maniaya karar» verildiğini ilân etti. Bu gibi idarî kayitler bazan gevşemek bazan sıkıştırılmak suretiyle 1876 ya kadar sürdü.

Bunlara sansür denemez, çünkü gazete ve mecmualar bu tarihlerde neşirlerinden evvel tetkik edilmiş değillerdi. Fakat ikinci de-

مجموعهٔ فنون ٣٦

آكلمز ایدی . مشهور رواقیون مذهبنك رئیسی اولان زنونك معلمی
دخی بودر

حكایات

بر یلدیز بوجكی ایله بر یولجی

بر یولجی بر قرانلق كیجه‌ده فیرده كیدركن یولنی
شاشرمش اولدیغی حالده اوزاقدن بر یلدیز بوجكی كوردی .
بونی فنارلی بر آدم ظن ایدوب آرقه‌سندن كتدی و نهایت
بر باتاقلغه دوشدی
حریف پك منفعل اوله‌رق بوجكه عتاب ایتمكه باشلایوب
الله مستحقكی ویرسون سن نیچون بنی بویله فنا یرلره كتوردك
دیدكده « بوجك سكا نم اردم صره‌كل دیان اولدیغی دیو »
جواب ویردی
باشكه بر فلاكت كلدیكی وقت انی دائما بشقه‌سندن بیله .
البته سنك قصوركدر . (هرنه كلورسه سكا سندن كلور . سن انی ظن
ایتمه كه سندن كلور .)

خسیسلك

روسیه ایمپراطوریچه‌سی قاترینه‌یه دفعهٔ بر ملیون روبله
اقراض ایدن بر روس تاجر اول قدر خسیس ایدی كه سرای كبی

"Mecmuai Fünun,, un, içinde "yıldız,, kelimesi geçtiği için kapanmasına sebebolan hikâye

fa sadarette bulunan Mahmut Nedim Paşa 16 rebiyülâhir 1293 (11 mayıs 1876) da o zamanki matbuata dayanamadı, İstanbul ve taşra gazetelerinin basılmadan evvel tetkiki için bir heyeti vükelâ kararı aldı. Bu karar kendisine uğursuz geldi ve o gün sadaretten infisal etti. Yerine gelen Mütercim Rüştü Paşa üç gün sonra bunu kaldırdı. Matbuat tarihimizde ilk sansür budur.

İkinci Abdülhamit, Azizi takiben gelen Beşinci Muradın üç aylık saltanatından sonra gene 1876 senesi içinde padişah olunca yeni bir matbuat kanunu hazırlığına koyuldu; matbuatı sıkan proje 1877 de Meclisi Mebusana verildi. Fakat meclis sıkı maddeleri kaldırdığı için Hamit kızdı, bunu meriyete koymadı. Meclisi feshettikten sonra matbuatı ele aldı. Vâkıa, gene ilk matbuat nizamnamesi meriyetteydi. Fakat o her şey gibi matbuatı da keyfî şekilde idare ediyordu. Nihayet 1295 (1878) de sadık adamlarından mürekkep bir sansür heyeti teşkil edip matbuat müdürlüğüne bağladı. İşte bu sansür, müthiş birşey olacaktı. Türkçeyle ve memlekette konuşulan ekalliyetler lisaniyle intişar eden yerli matbuatın sansürü de Dahiliye Nezaretine bağlı bulunan bu Matbuatı Dahiliye Müdürlüğü tarafından yapılırdı.

Gerek memaliki ecnebiyede basılan ve gerekse Türkiyede sahibi ecnebi bulunan bir matbaada basılan yabancı dilli gazetelerin tetkiki Hariciye Nezaretine merbut olan Matbuatı Hariciye Müdürlüğüne aitti. Ancak, yabancı memleketlerden gönderilen matbuat ve kitaplar daha gümrük ve postahanelerde iken Maarif Nezareti tarafından tayin edilen, fakat gümrük ve posta müdürlüklerine merbut kimselerce tetkik olunurdu.

Yerli kitapların ve diğer matbuaların sansürü de Maarif Nezaretine merbut komisyonlara tevdi edilmişti.

Diğer bir sansür de, tiyatrolara mahsustu. 1290 (1873) denberi hiçbir piyes İstanbulda Matbuat İdaresiyle Zaptiye Nezareti ve vilâyetlerde de Maarif Müdürlüklerinden izin alınmadıkça oynanamazdı. Her piyes evvelce sansür tarafından okunur ve bunlardan gelişi güzel bazı sözler, roller ve hattâ sahneler çıkarılırdı. Vatanperverane piyesler hiç oynanamaz ve hattâ korkudan tetkike bile arzedilemezdi. Yerli ve yabancı gazeteler Divanı Hümayunda da okunur, bunun üzerine her gün Yıldızdan verilen direktifi gazete sahipleri Matbuat Müdürlüğü vasıtasiyle alır, ona göre hareket ederlerdi. Bu direktifler dairesinde yazılan makale ve haberlerin basılmış sütunları Matbuat Müdürlüğüne gönderilir, sansür tetkik ederek çizer, çıkarır, değiştirir ve sonra imzalıyarak idarehanelere gönderirdi. Bu mevaddın, tek harfi değiştirilmeden, aynı şekilde neşri tabiî idi.

Yıldız sarayının direktif ana hatları aşağı yukarı şöyleceydi : Siyasî ve idarî mesail, sarayın vazifeleri, şehisları, memurinin suistimalleriyle uğraşılmıyacaktır. Dikte edilen haber ve tebliğlerin harfiyen geçmesine itina gösterilecektir.

Bu dikte edilen haberler alelekser tahrif edilmişlerdi ve karii açıkça aldatırlardı. Bütün ecnebi telgraflar kontrol ve tahrife tâbi olduklarından Türk kariler daima yanlış haber alırlar ve meselâ bir hükûmet reisinin katlini füc'eten vefat şeklinde öğrenirlerdi.

Bazı kelimelerin katiyen kullanılmaması tamim edilmiş ve bir liste halinde alâkadarlara gönderilmişti. Bunlar arasında: *grev, suikast, ihtilâl, anarşi, sosyalizm, dinamit, infilâk, kargaşalık, hal', kıtal, kanunu esasî, hürriyet, vatan, müsavat, Bosna, Hersek, Makedonya, Girit, Kıbrıs, yıldız* kelimeleri başta gelenlerdendi. 1279 (1862) den itibaren dört sene küsur çıkan «Mecmuai Fünun» uzun müddet kapalı kaldıktan sonra 1300 (1882) de Maarif Nezaretinden mazul Münif Paşa tarafından ilk nüshası çıkarıldığı vakit buna bir «Yıldız Böceği» hikâyesi konmuştu, bundan dolayı hemen kapatıldı ve böyle bir mecmuanın intişarına ruhsat verdiğinden dolayı da o günün Maarif Nazırı bulunan zat tevbih olundu. İrfan hayatımızda Münif Paşa mühim bir simadır, maarif nazırı iken mecmua ve eserleri himaye ederdi.

Abdülhamit büyük burunlu olduğu için

«büyük burun» telmih edilemez ve sabık padişahı hatırlatır diye «Murat» adı yazılamazdı. Daha bir sürü gülünç iltibas cihetleri gözetilerek birçok tavsifler ve kelimeler sansürce çıkarılırdı.

Gerek cülûsu ve vilâdeti, gerekse cuma selâmlığı dolayısiyle gazetelerin en başında padişaha methiyeler çıkar, memleketteki huzur ve terakkiden, milletin mesudiyetinden bahsolunarak padişahın ömrüne uzun uzun dualar yazılır; ve adı; şevketmaap, Peygamber vekili, sultanüssalâtin, zillullahı filâlem, emirülmüminin gibi sıfatlarla tavsif olunurdu.

Böyle bir matbuatın fazla sürüm yapamıyacağını bilen padişah, ayni zamanda bu sadakatlarını da nazarı itibare alarak gerek gazete sahiplerine ve gerekse belli başlı bazı muharrirlere muayyen ihsanlar ve maaşlar verirdi. Bu zamanın gazete tirajları bin, bin beş yüz arasındaydı.

1295 (1878) de konan bu sansür 1299 (1881) dan sonra her sene biraz daha şiddetini arttırdı. 1305 (1888), 1312 (1895) tarihli Matbaalar Nizamiyle - ki zahiren kanunî şekilde hareket fikriyle çıkarıldığına şüphe yoktur - kitaplar vesair evrakı matbua ile fikir işleri hakkındaki bu hareket, kanun yoliyle de sıkıştırıldı. Gazete ve mecmualar için hâlâ kanunî bir hüküm yoktu ve olmıyacaktı. Fakat kanunsuz muameleler tethiş şeklini almıştı.

Bomba imal edebilir diye hurufat dökümhanelerini bile pek sıkı kotrola tâbi tutan - ki bir zaman, mevcudu bir iki üçü bulan dökümhaneleri, gayri kanunî olarak, Sanayi mektebinde toplamıştı - Hamidin mektimi, tabiatiyle matbuat memurlarına da sirayet etmişti. Matbaalara, muharrirlerin odalarına ve hattâ husus î ikametgâhlara birdenbire girerler ve hele bazıları isnat ve iftiralarla üstelik bir de para sızdırmıya çalışırlardı. Hükûmetin matbaalardan ve matbuattan emniyetsizliği çok aşırı dereceyi bulmuştu ve matbuat müdürlerine geniş salâhiyetler verilmişti.

Gümrüklere ve postalara gelen yabancı neşriyatın buralardaki kontrolünden bahsetmiştim. Abdülhamit resmî notalar vererek bir takım ecnebi matbuat aleyhine «men'i ithal» kararları için alâkadar devletlerden müsaadeler almıştı. Meselâ, efkârı tahdiş edecek mahiyette resimler bulunan neşriyat ile, intişarları memlekette suitesir yapabilecek meşhur ve şayanı hürmet zevatın resimlerini havi eserler, kendi resmini ihtiva eden kitaplar, Victor Hugo'nun, Voltaire'in, Jean Jacques Rousseau'nun, Racine'in, Corneille'in, Shakespeare'in ve Zola'nın bazı eserleri bunlar meyanındaydı. Larousse'un bile Hamidin resmini ihtiva eden nüshaları sökülerek bu suretle beynelmilel şöhretli büyük ilmî ve edebî eserlerden Türk münevverinin istifadesine set çekiliyordu. Gerek yabancı gazetelerden ve gerekse kitaplardan ithalleri memnu olanların sayısının haddi hesabı yoktu.

15 aralık 1900 tarihli bir resmî tebliğle tiyatrolara müteallik ilânların bile tabedilmeden evvel Matbuat Müdürü ve sansür tarafından müsaadeye tâbi olmaları emredilmişti.

Hükûmet ilmî ve bilhassa tarihî eserlere pek musallattı. «Muzur» diye toplanıp Maarif Nezaretinde yığılmış olan birçok mühim ve muhallet eserler Nezaretin duvarından Çenberlitaş hamamına bir geçit açılarak 1902 senesinde bu hamamın külhanında günlerce yakıldı ve sonra bu husus için «Matbaai Âmire» de yaptırılan hususî bir ocak senelerce Türk irfanının mukaddes vasıtalarına «maktel» olmak vazifesini yaptı.

Gazetecilik âleminde ise ihtarlar, tatiller, imtiyaz fesihleri kısa fasılalarla birbirini takip ediyordu. O zaman tashih hataları yüzünden kapanan gazeteler pek çoktu. Musahhihin gözünden kaçan bir tertip sehvine, gayretkeş memurlar elinde hemen bir mâna verilmiye kalkışılır ve bu akla gelmedik mânalar fena bir şeyi ifade ederse gazete ve mecmualar hemen kapatılırdı. Bunun için selâmlık, cülûs ve vilâdet günlerine mahsus ubudiyet yazılarının gazetece birer klişesi yaptırılarak tashih hatalarından ve avakıbından bu suretle korunmıya çalışılırdı.

Bu tashih hatalarından gazetelerin kapanmasiyle neticelenen birkaçı o zaman matbuat tarihi için pek enteresandır. Meselâ, «Sabah» gazetesinde «Şevketlû Abdülhamit» yerine bir defa eski harflerle «şu kötü» gibi okunur şekilde, «İkdam» gazetesinde ise bir cülûs donanmasında «leylei mes'ude» yerine «mes'ude»nin ortadaki ayın harfi düşerek karanlık gece mânasına gelen «leylei mesude» şeklinde çıkmıştır.

Hıfzı Bey — Kemal Bey

Hamid'in en zalim iki matbaat müdürü

Devletin evamir ve mukarreratını ilân ile muvazzaf resmî gazetesi olan «Takvimi Vakayi» bile Abdülhamidin elinden yakasını kurtaramamış ve tashih hataları bahanesiyle iki defa kapanmıştır. Hattâ bu kapanma felâketi 1320 (1902) senesinde bizzat Matbaai Âmirenin de başına gelmiştir.

Hamidin dışardan gelen neşriyata karşı da vehmi meşhurdu. Bunlar, yalnız aleyhtar vatadaşlarınkine inhisar etmiyor, ecnebi memleketlerde Türkiye hakkında yapılan bütün neşriyat onu kuşkulandırıyordu.

Ecnebilerin, memleketlerinde bastırdıkları Türkiye ve padişah aleyhindeki birçok kitaplar, sefaretlere emir verilerek ve satın alınmak suretiyle toplanarak imha edilirdi. Bundan bazı şantajcılar da istifade ederlerdi. Türkiye aleyhinde neşriyat yapmıya müstait gazete ve muharrirler de satın alınırdı.

Türkiyede bulunan ecnebi muharrirlerin çoğu Yıldızca satın alınmışlardı. Abdülhamit Avrupanın mühim gazetelerinden bir kısmına pek çok abone yazılmak, yahut aksiyonlarını satın almak suretiyle yaranarak kendilehine meylettirmiye, yahut hiç olmazsa aleyhine yazdırmamıya mecbur etmiye çalıştı. Bilhassa Times, Temps, Kölnische Zeitung, Tribuna, Neue Freie Presse, Viedemosti gibi büyüklere çok ehemmiyet verirdi. Debats gazetesinin en büyük aksiyonerlerinden olduğu söylenirdi.

Bu irfan engizisyonu 1908 temmuzunda İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar sürdü ve matbuat görülmemiş bir serbestî, âdeta bir anarşi içine daldı. 1909 da yeni bir matbuat kanunu çıkarıldı. Bu devirde de sansür vardır. 1909 nisanında da Hareket Ordusu İstanbula gelince konan askerî sansür 1912 mayısında kaldırılmış, fakat 1913 de gene konmuştu. 1914 de Birinci Cihan Harbine girilince tekrar konarak 1918 ekiminde kaldırılmış ve fakat bir taraftan işgal kuvvetlerince, diğer taraftan 1919 şubatında da Vahdettin tarafından konmuş ve bu hal, İstanbulun tâ millî kuvvetlerimiz tarafından işgaline kadar devam etmiş ve 2 ekim 1923 de işgali müteakip 7 ekim 1923 de bir icra vekilleri heyeti karariyle kaldırılmıştır. Bundan sonra matbuat tarihimiz bir daha sansür görmemiştir.

Kısa Bibliyografya: *Server İskit; Türkiyede Matbuat Rejimleri, 1939. Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, 1939. Türkiyede Matbuat İdareleri ve politikaları. 1943.*

(Server İskit)

ZOLA, EMİLE EDOUARD CHARLES ANTOINE — (1840 - 1902)

Velût bir nuvelci ve romancı olan Emile Zola Fransız romancılığında natüralist (realist) ekolün şefi olarak şöhret bulmuştur. Zola, Fransız tâbiiyetine girerek Pariste yerleşmiş olan Dalmaçyalı bir İtalyan mühendisin oğludur. 1840 da Pariste doğdu, tahsilini de bu şehirde yaptı ve tamamladı. Bundan sonra memur olarak Hachette kitapevine girdi, bir müddet sonra da «Figaro» gazetesine nuveller yazarak edebî hayatına başladı. Ayrıca «Le Petit Journal»e makaleler, «La Vie Parisienne»e hikâyeler, Lyon'da çıkan «Le Salut Public»e edebî tenkitler yazdı (Bu tenkit yazıları daha sonra «Mes Haines» adını taşıyan bir kitap halinde yayınlanmıştır). Yirmi dört yaşına yaklaşırken Hachette kitapevinden çekildi ve kendini roman yazmıya verdi. 1864 de yayınlanan ilk eserleriyle kısa zamanda dikkati çekmekle beraber asıl 1871 den itibarendir ki, eserlerine yöneltilen şiddetli ve müteaddit hücumlarla büyük şöhretini sağlıyacak olan romanlar serisini açtı ve ölümüne kadar da durmadan yazdı. Hattâ öldüğü zaman, yazmakta olduğu bir eseri tamamlıyamamış bulunuyordu. Bununla beraber Zola, sade romancılık sahasında kalmıyarak ocak 1898 de yabancı bir devlet ajanına askerî vesikalar vermekle itham ve 19 aralık 1894 de mahkûm edilerek Şeytan adasına sürülmüş bulunan Alfred Dreyfus'ün haksız yere mahkûm edildiği iddiasiyle «L'Aurore» gazetesinde meşhur «J'accuse!» (İtham ediyorum!) beyannamesini yayınladı. Bu yüzden kendisi de takibata uğradı ve çok gürültülü bir duruşmadan sonra bir sene hapse ve üç bin frank para cezasına mahkûm oldu. Bunun üzerine kendiliğinden bir müddet İngiltereye gitti ve 1899 haziranında Dreyfus dâvasının mahkûm lehine beliren hakikatlerle tekrar gözden geçirilmesi kararlaştırılınca ve kendisi de affa uğrayınca Parise döndü. Yeniden muhakeme edilen Dreyfus on seneye mahkûm oldu, fakat Rennes Askerî Temyiz Mahkemesi bu kararı da bozdu, nihayet Dreyfus 1906 da (Zola'nın ölü-

münden dört sene sonra) tamamiyle temize çıkarak bütün hakları iade edildi. Bu işde Zola'nın oynadığı rol pek büyüktür. Zola 1902 de mahiyeti şüpheli görülebilecek bir kazaya uğradı ve bulunduğu odanın ocağından, yayılan karbonik gazlerin tesiriyle Pariste öldü. Kemikleri 1908 de Panthéon'a nakledildi.

E s e r l e r i : Kırk yıla yakın bir zaman durmadan yazmış olan Zola'nın başlıca eserleri bir muharrir için muazzam sayıda görülebilecek romanlarıdır. Bununla beraber Zola; oldukça önemli bazı edebî tenkit eserleri bıraktığı gibi bir aralık (yalnız iki sene) tiyatro eserleri de yazmış, fakat bu yolda fazla ısrar etmemiştir.

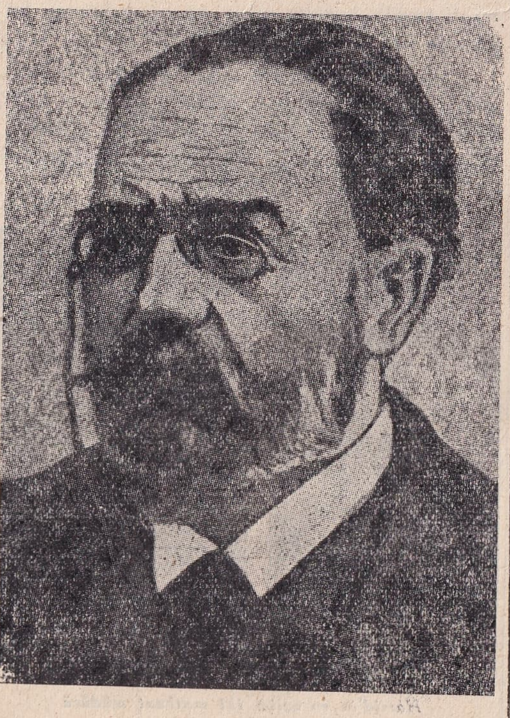
Muharririn başlıca eserleri şunlardır: «Les Mystères de Marsaille», «Le Voeu d'une Morte» ve «Contes à Ninon» (1864); «Mes Haines» ve «Mon Salon (edebî tenkitler; 1866); Manet (sanat tenkidi) ve «Thérèse Raquin» (1867); Madeleine Férat (1868); «Les Rougon - Macquart; Histoire Naturelle et Sociale d'une Famille sous le Seconde Empire (yirmi cilt; 1871 - 1893); «Thérèse Raquin» (aynı adlı romanından çıkardığı dram, 1873); Les Héritiers Rabourdin» ve «Le Bouton de Rose» (komediler); 1874); «La République et la Littérature» (edebî tenkit; 1879); «Roman Expérimental» (edebî tenkit; 1880); «Les Romanciers Naturalistes», «Nos Auteurs Dramatiques» ve «Documents Littéraires» (edebî tenkitler; 1881); «Trois Villes» (üç cilt; 1894 - 1898); «Quatres Evangiles» (dört cilt; 1899 - 1902). Muharririn bütün bu roman, tiyatro ve tenkit eserlerine «Les Soirées de Mèdan», «Le Capitaine Burle», «Naïs Micoulin», «Confession de Claude» gibi bazı eserlerini de eklemek gerektir. Bu arada W. Busnach adlı tiyatro muharririnin Zola'nın Rougon - Macquart serisindeki bazı romanlarından piyesler çıkararak oynattığını da kaydedelim.

E s e r l e r i n e k ı s a b i r b a k ı ş : Burada Zola'nın en dikkate değer eserleri hakkında kısaca bilgi vereceğiz: Zola her kesin ve münekkitlerin dikkatini çekmiye küçük, güzel ve fizyolojik bir roman olan «Contes à Ninon»la başlamıştır. Romancı o tarihte realiteyi henüz bir menşurden görüyor, yani realizmle romantizmi karıştırıyordu. Bu roman, Zola'nın en iyi ve en saf eseri sayılır.

Zola'nın tam bir realizme girişi «Thérèse Raquin»iyle başlar. Romanın mevzuu şudur: Camille, halası Raquin'in kızı Thérèse Raquin ile evlenir. Thérèse Raquin, âşıkı Laurent'la birlikte, kocasını boğar ve iki suç ortağı evlenirler. Fakat vicdan azabı onları hiçbir yerde rahat bırakmaz. Meflûç ve dili tutuk bir halde olan Raquin Hala önünde cinayeti açığa vurarak birbirlerini itham ederler ve nihayet kendilerini zehirlerler. Umumiyetle çiğ ve haşin bir üslûpla yazılmış olan bu romana şiddetli bir realizm hâkimdir.

Zola; Rougon - Macquart adını verdiği yirmi ciltlik seri romanında, bir İkinci İmparatorluk familyasının sosyal ve tabiî tarihçiğini çizerek bu ailenin fizyolojik kusur ve ayıplarını, irsî karakterlerin ailenin ayrı ayrı her ferdinde kudretli bir tesirle gelişmesini çıplak bir realizmle etüdeder. Bu seri romanın her bir kitabı sırasiyle şunlardır: 1) La Fortune des Rougons (1871); 2) La Curée (1874); 3) Le Ventre de Paris (1874); 4) La Conquête de Plassans (1875); 5) La Faute de l'Abbé Mouret (1875); 6) Son Excellence Eugène Rougon (1876); 7) L'Assomoir (1877); 8) Une Page d'Amour (1879); 9) Nana (1880); 10) Pot - Bouille (1882); 11) Au Bonheur des Dames (1883); 12 La Joie de Vivre (1884); 13) Germinal (1885); 14) L'Œuvre (1886); 15) La Terre (1888); 16) Le Rêve (1888); 17) La Bête Humaine (1890); 18) L'Argent; 19) La Débâcle (1892); 20) Docteur Pascal (1893). Bunlar arasında en kuvvetli eserler «Nana», «L'Assomoir», «Germinal» ve bilhassa «La Débâcle» dır.

«L'Assomoir» felâketin bir türlü yakasını bırakmadığı çamaşırcı kadın Gervaise'le biri tembelliğin ve öteki sarhoşluğun esiri olan âşıkı Lentier ve kocası Coupeau'nun hikâyesidir. Muharrir bu eserde Paris işçilerini ve iş çevrelerini çok canlı bir şekilde etüt fır-

Emile Zola

satını bulmuştur. Muharririn teferruatta gösterdiği çiğlik tenkidedilirse de görüş koyuluk ve topluluğu esere gerçek bir kudret vermiştir. "Nana,, , çok sert ve çıplak bir üslûpla yazılmış kudretli bir eserdir. Bunda her yaklaşanı baştan çıkaran, mahveden ve hiç değilse hüzne boğan, kısacası sosyal bir kurutma vasıtası olan orospu Nana hikâye edilmiştir. Müellifin düşüncesinde Nana, halkın aristokrasiden intikam alışının timsalidir. «Germinal», madencilerin ve maden hayatının çok kuvvetli bir etüdüdür. Bu eserde bir grev dikkate değer bir kudretle tasvir edilmiştir. Teferruattaki çiğliğe ve 'üslûbun bazan açık saçıklığına rağmen müellifin en kuvvetli eserlerinden biridir. «La Débâcle»e gelince, bu eserin kahramanları birbirine zıt iki sembolik şahıstır. Biri yorgun ve mütefessih İkinci İmparatorluk Fransasını, öteki de enerjiyle kalkınmıya çalışan sağlam ve canlı bir Fransayı temsil eder. Eser 1870 Harbinin Bazeilles müdafaası, Sedan günü gibi güzel ve canlı menkıbelerini ihtiva eder.

Zolanın, bir rahibin düşüncelerindeki gelişmeleri adalet ve iş çevresinde bir nevi sosyal katolikliğin mucizesi gibi tasvir ettiği «Trois Villes» i üç cilttir: 1) Lourdes (1894); 2) Rome (1896); 3) Paris (1898). Zolanın «Quatre Evangiles» i dört cilttir: 1) Fécondité (1899); 2) Travail (1901); 3) Vérité; 4) Justice (bu eser müellifin ölümiyle tamamlanmadan kalmıştır). Döl Bereketi, Hakikat, İş, Adalet adlarını taşıyan bu son eserlerinde Zola kendisine gittikçe artmıya başlıyan bazı siyasî ve içtimaî düşünce ve temayüllerin tesiri altında kalmıştır.

Muharririn edebî tenkit eserlerine gelince bunlar, zamanında son derece şiddetli polemiklere sebebolmuştur.

E d e b î h ü v i y e t v e ü s l û b u : Zola hemen bütün eserlerinde, edebî yazı ve tenkitlerinde de defalarca açıkladığı natüralist teorileri desteklemekle, yani fennî usullerin romana tatbikına çalışmış, insanları irsiyet icaplarına göre tabiî ve fizyolojik bakımlardan etüdetmiştir. Hele sıhriyetle birleşmiş Rougon ve Macquart soylarında insanların, menşei ve irsî bir sebebin basit neticeleri olarak bütün bedenî ve ahlâkî kusur ve ayıplarını, kötülüklerini hattâ mistik hülyalarını veyahut bazı stoik faziletlerini ortaya koymuştur. Müellifin kahramanları, eserlerinde, her şartta her çevreye yerleştirilmiş görülür: Başkente, taşraya, meyhaneye, maden kuyusuna, büyük mağazaya, demiryollarına, borsaya, orduya vesaireye. Zolanın eserlerinde şahıslar ve çevreler, hele umumî tasvirler, dikkate değer bir kudretle belirtilmiştir. Münekkitler Zolanın sırf hayatın çirkin taraflarını belirtmiye temayülünü, bu tasvirlerdeki sınırsız çiğliği ve çıplaklığı, tecrübî roman anlayışındaki sunîliği kabahatlendirebilmişlerdir; fakat eserlerine verdiği hayatiyet, kendisinin görüş kuvveti ve bilhassa düşünce kudreti bahsinde müttefiktirler. Esasen Zolanın eserlerinde dıştan görülen maddicilik ve kötümserliğin altından bir nevi idealcilik ve beşerî iyimserlik çıkmaktadır. Zola, romanlarına tamamiyle fennî usulleri tatbik ettiği iddiasında bulunmakla beraber bunlar, sanatının açığa vurulamamış inhimaklerine uygun olarak, daha fazla epik, ve liriktir. Nitekim «Germinal», «La Débâcle» ve «Docteur Pascal» da göze çarpan bu temayüller «Trois Villes» de ve «Quatre Evangiles» de tamamiyle meydana çıkar.

Fransada ve hattâ yabancı memleketlerde hiçbir modern romancı Zola kadar okunmamıştır. Üslûbunun sistemli aşırılıkları, tasvirlerinin çapkınca çıplaklığı dolayısiyle çok defa hücumlara ve tenkitlere uğrıyan Zola. buna rağmen Fransız roman tarihinde geniş bir yer tutar.

T ü r k i y e d e Z o l a : İlk defa 1891 de Muallim Naci'nin hulâsa halinde tercüme ettiği Thérèse Raquin eseriyle dilimize girmiştir. Bundan sonra, yeni harflerin kabulü tarihi olan 1929 a kadar Zola'dan ancak gazete sayfalarında kalan tercümeler yapılmıştır; içlerinde en mühimi İsmail Müştak tarafından tercüme ve "Tanin,, de tefrika edilen "Meyhane,, eseridir. Asıl Zola, yeni harflerin kabulünden sonra geniş ölçüde dilimize çevrilmiye başlanmıştır. O tarihten bugüne kadar çevrilenler on yediyi bulmaktadır.

Bunların çoğu Millî Eğitim Bakanlığı klâsik tercümeleri arasında çıkmış bulunmaktadır (Zola'nın dilimize çevrilen eserlerinin tam bir listesi için Millî Eğitim Bakanlığının ve kitabevlerinin genel ve özel bibliyografyalarına müracaat gerektir).

K ı s a b i b l i y o g r a f y a . Guy de Maupassant; E. Zola, 1883. R. H. Sherard; Zola, 1893. A. E. Vizetelly; E. Zola, 1904. H. Barbusse; Emile Zola, 1932.

(Ahmet Bahtiyar Esen)

AGÂH EFENDİ, YUSUF — (1744-1824) Devlet adamı ve İngiltereye giden ilk Türk ikamet elçisi. Birinci Abdülhamit devri ricalinden Süleyman Penah Efendinin oğlu olup 1744 de Girid'de doğdu. 1774 de Mektubii Sadrıâli Kalemine girdi ve bir müddet sonra hâcegân sınıfına geçti. 1780 de Mevkufatçı, 1784 de Enderun Emini, 1792 de Kalyonlar Kâtibi tâyin edildi. 1793 de İngiltereye Elçi olarak gitti ve 1796 da döndü. Londradan döndükten sonra Yeniçeri Kâtibi oldu, sonra sırasiyle Ambar Emini, Tersane Emini, Matbah Emini, 1806 da tekrar Tersane Emini, 1807 de Rikâbı Hümayun Defterdarı tâyin olundu. Bir yıl geçince azledildikten ve bir sene bekledikten sonra gene sırasiyle Baruthane Nazırı, Rikâp Kethüdası, Cephane ve Mehterhane Nazırı, Hibetullah Sultan Kethüdası oldu. Beşiktaş sarayının tamirine memur edildi. Daha sonra Mübayaacılık ve Nüzül Eminliği vazifelerinde bulundu. 1811 de Sadaret Kethüdası oldu. Vehabî istilâsı ortadan kaldırıldıktan sonra fevkalâde Sürre Emini olarak Hacca gönderildi. Dönüşünde Nişancı, 1816 da tekrar Sadaret Kethüdası, 1818 de Tersane Emini, Mübayaacı, 1822 de üçüncü defa Matbah Emini tâyin edildi ve bu vazifedeyken 4 ocak 1824 tarihinde öldü. Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut devirlerinin ileri gelen şahsiyetlerin biriydi.

Yusuf Agâh Efendi

Elçiliği: Osmalı Devletinin Avusturya ve Rusya ile harb halinde bulunduğu ve Avrupada Fransız ihtilâlinin başladığı bir sırada Osmanlı tahtına geçen Üçüncü Selim Ziştovi (4/8/1791) ve Yaş (9/1/1692) muahedelerini imzalıyarak memleketi sulhe kavuşturduktan sonra dikkatini Avrupada olup bitenlere çevirmişti. «Avrupanın terakkiyatı cedidesi ve Devleti Aliyyenin vaktü hali iktizasınca düveli Avrupa ile peyda olan revabıtı adîdei düveli Avrupa kaidesince sefaret usulünün lüzumu vaz' ve tesisini» icabettirdiğini görerek Osmanlı Devletinin de Avrupa devletleri nezdinde birer ikamet elçisi bulundurması ve bu elçilerin üçer senede bir değiştirilerek bu suretle Avrupa ahvaline yakından vukuflu kimseler yetiştirilmesi kararlaşmış ve ilk olarak Londraya o tarihte Kalyonlar Kâtibi bulunan Yusuf Agâh Efendinin gönderilmesi uygun görülmüştü.

Yusuf Agâh Efendinin maiyetine Mektubii Sadrıâli hulefasından Mahmut Raif Efendi sır kâtibi, Derviş Ağa adında bir zat da ataşe olarak tâyin edilmiş ve kendisine iki tercüman ile Hıristiyan tebaadan bir maiyet memuru daha verilmiş ve her birine ayrı ayrı maaşlar ve harcırahlar tahsis olunmuştu. Tercümanların ve Hıristiyan maiyet memurunun adları mevcut yazılarda geçmemektedir.

Yusuf Agâh Efendi ve maiyeti 14 eylûl 1793 de İstanbuldan kara yoliyle Londraya hareket ettiler. İngiltere Kıralına götürecekleri hediyelerle diğer maiyet halkı için de bir gemi kiralanmış ve bunlar deniz yoliyle İngiltereye gönderilmişti. Yusuf Agâh Efendi, İstanbuldan hareketinden sekiz ay sonra deniz yoliyle gönderilen hedi-

Bu resmin matbu aslı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindedir. İngiltere Kralı Üçüncü George'a ilk daimî Türk Elçisi Yusuf Agâh Efendinin itimatnamesini verdiğini göstermektedir. Aslının altındaki yazılara göre ve soldan sağa şahıslar şöyledir : Lord Salisbury, Mr. Pitt, Kral Üçüncü George, Lord Şansöliye, Protokol Şefi, Lord Grenville, Yusuf Agâh Efendi, Mavrudi, Derviş Efendi, Kâtip Mahmut Raif Efendi, Tercüman [bu tercümanın Ramadanidi olduğuna diğer bir resmin delâletile ihtimal verilmektedir]. Bu resmin aslı büyük kıtadadır ve altında 1795 te neşredildiği yazılıdır

yeler de kendisine ulaşınca, hâmil olduğu name ve hediyeleri İngiltere Kıralına takdim ederek vazifesine başlamış ve 1796 da yerine gelen İsmail Ferruh Efendiye memuriyetini devredinceye kadar Londrada ilk Türk ikamet elçisi sıfatiyle bulunmuştur. Bu memuriyete ait olarak bugün elde mevcut vesikalar, bir sureti Cevdet Tarihi'nde neşredilmiş bulunan ve Babıâliye elçinin yolladığı ilk tahrirat olan takrirle, Sır Kâtibi Mahmut Raif Efendinin fransızca jurnali ve Yusuf Agâh Efendinin bir nüshası İstanbulda Fatih Millet Kütüphanesinde bulunan Sefaretname (Havadisname) sidir. Takrirde, elçinin İngiltere Kıralı Üçüncü George tarafından kabulü törenine, sefaret alayına ve bilâhara Kıral ve Kıraliçe ile yaptığı görüşmelere ve götürdüğü hediyeleri dağıtmasına ait malûmat bulunmaktadır.

Yusuf Agâh Efendinin sefaretnamesine gelince, hakkında birçok yerlerde «sefaretname» tâbiri kullanılmış olmakla beraber elde mevcut tek yazma nüshanın üstünde adı «1209 senesi İngiltere devleti nezdine memur olan elçi Yusuf Agâh Efendinin havadisnameleri» olarak yazılmış bulunmaktadır. Nitekim sefaretnamenin muhtevası da elçi Yusuf Agâh Efendinin Londrada bulunduğu 1793 - 1796 yılları arasında, Türkiyede geçenlerden haber aldıkları da birlikte olmak üzere, olup biten hâdiseler ve yaptığı siyasî mükâlemeler ve muhabereler hakkında icabına göre uzun veya kısa sıra ile tuttuğu kayıtlar veya suretlerden, aldığı emirlerle yazdığı cevaplardan terekkübetmektedir.

Bu havadisnamenin içindeki bir bentte Yusuf Agâh Efendinin tahsisat alamayışından şikâyetle merkeze yazdığı ricanamesi vardır ki dikkate şayandır. Burada bilhassa «bu abdi âciz bazı kere yüz kuruşu komedye ve opera seyirlerinde sarfeder», «abdi âciz bazirgân olmayıp aslından dahi sahibi servetü saman olmadığı malûmu âlemiyandır ve bu akçanın her bir kuruşu indimde bir kese gibidir. Diyarı küffarda kime muhtaç olayım» diye şikâyet etmektedir.

«Havadisnamei İngiltere» nin orijinali Fatih Millet Kütüphanesinde 840 numarada kayıtlı olarak bulunmaktadır. Müstakil olarak baskısı yoktur.

Kısa bibliyografya: Cevdet Tarihi, cilt 4 ve 12. Maharreratı Nadire. Mehmet Tahir; Osmanlı Müellifleri. Mehmet Zeki Pakalın; Edebiyatı Umumiye Mecmuası. Süreyya Bey; Sicili Osmanî, cilt 4. Zeyli Tarihi Vasıf. Pashner; Osmanlılarda Coğrafya = Hâmit Sadi Selen tercümesi, Türkiyat Mecmuası, cilt 2. Babinger; Geschihte Schreiber der Osman und ihre Werte, 1927. Faik Reşit Unat; Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri (basılmaktadır. Bu bend muharririn müsadesiyle ve eserin basılmış formalarından kısaltılmıştır.)

(Faik Reşit Unat)

AĞAOĞLU, AHMET — (1869-1939) Tanınmış fikir adamlarımızdan ve gazetecilerimizdendir. Azerbaycan Türkleri harsının beşiği olan Karabağ yaylasının merkezi Şuşa şehrinde doğdu. Babası ulemadan Mirza Hasan namında bir zattır.

Doğduğu şehirde ilkmektebe devam ederken hususî olarak arapça ve rusçayı da öğreniyordu. Gene aynı şehirde yegâne mektep olan Rus orta mektebine girdi. 1884 de burayı ve 1887 de de Tiflis'te liseyi bitirdi. Yüksek tahsil için Petersburg'a gitti ve İnstitut Politechnique giriş müsabakasını kazanarak kabul edildiyse de gözleri ağrıdığından memleketine döndü. 1888 başında iyileşince Paris'e gitti. Fransızcasını kuvvetlendirdi ve Hukuk mektebiyle beraber alâkadar diğer iki mektepte Şark Akvamı Tarihiyle arapça, farsça ve türkçe dil derslerini takibetti. Zamanın bazı büyük edipleriyle orada tanıştı ve ilk yazısı 1890 da ve yirmi bir yaşındayken «Journal des Débats» da çıktı. Sonra oradaki bazı mecmualara yazı yazmakta devam etti. Paris'te altı sene kalan Ağaoğlu, Hukuk mektebinden lisansiye oldu ve «Collège de France» dan diploma aldı. 1894 mayısında İstanbul yoliyle Kafkasyaya döndü ve Tiflis ile Bakû'da muallimlik yaptı. İsmail Gasprenski, Hüseyinzade Ali, Ali Merdan Topçubaşı ile beraber millî şuur için çalıştı. «Kaspi» adlı rusça bir gazeteyi Türk organı haline getirdi. 1904 den sonra türkçe «Hayat» ı neşre başladı. Bir sene sonra kendi başına türkçe «İrşad» ı çıkardı ve bir hayli müşkülâtla karşılaştı. Nihayet, İkinci Meşrutiyet inkılâbımızı müteakip 1908 senesinin nihayetine doğru İstanbul'a geldi.

Ahmet Ağaoğlu

Paris'te talebeyken tanıştığı Ahmet Rıza ve Doktor Nâzım vasıtasiyle İttihat ve Terakki Fırkasına girdi. Maarif Nezaretinde İptidaî Tedrisat Müfettişi ve Süleymaniye İttihat ve Terakki kulübünün reisi oldu. Ayni sene zarfında fransızca «Jeune Turc» gazetesinin başmuharriri ve iki sene sonra da «Tercümanı Hakikat» gazetesinin başmuharriri oldu. Ziya Gökalp, Yusuf Akçora, Şair Mehmet Emin ile birlikte Türkocağı'nı ve «Türk Yurdu» mecmuasını tesis etti. 1911 - 12 de Darülfünunda Türk Medeniyeti Tarihi muallimi oldu. 1915 te Afyonkarahisar Mebusu ve İttihat ve Terakkinin Umumî Merkez âzası seçildi. 1917 nihayetinde Nuri Paşa ile birlikte Azerbaycan'a gitti. 1918 de Mütareke üzerine İstanbul'a döndü ve İngilizler tarafından İttihatçı rical ile beraber tevkif edilerek Malta'ya gönderildi.

1920 senesinin sonunda Malta'dan doğruca Ankara'ya geldi. Evvelâ İrşad Heyeti âzası, sonra Matbuat Umum Müdürü oldu.

Üstadın Umum Müdürlüğe 130 lira maaşla tayini 29 kasım 1921 ve ayrılış tarihi 11 ağustos 1923 tür. Umum Müdürlüğünde aynı zamanda «Hâkimiyeti Milliye» gazetesinin başmuharrirliğini de yapıyordu.

Zaferden sonra Halk Partisinin namzedi olarak Kars Mebusu seçildi. Partinin program ve nizamnamesini hazırlıyan heyete dahil oldu. Aynı zamanda Teşkilâtı Esasiye Kanununun lâyihasını Ziya Gökalp'la birlikte hazırladı.

İkinci ve üçüncü Büyük Millet Meclisinde Kars Mebusu olarak bulunan Ağaoğlu, Ankara Hukuk Fakültesinde Hukuku Esasiye Profesörüydi. Matbuat Umum Müdürlüğünden ayrılan ve şirket halinde teşkil edilen Anadolu Ajansının İdare Meclisi Reisi ve «Hâkimiyeti Milliye» gazetesinde de başmuharrir oldu. Mecliste bir zaman Hariciye Encümeni Riyasetine getirildi ve Parti İdere Heyeti âzası seçildi.

Serbest Fırka teşekkül ettiği zaman oraya girdi ve fırka dağıldıktan sonra tekrar mebus seçilemiyerek İstanbul Darülfünununda Türk Hukuk Tarihi Profesörü oldu. 1933 de «Akın» gazetesini çıkardı. Darülfünun ıslahatında kadro harici kaldı ve tekaüt oldu. Bundan sonra da ilmî ve siyasî yazılarına devam etti ve 19 mayıs 1939 da yetmiş iki yaşında vefat etti.

Ahmet Ağaoğlu'nun türkçe, fransızca ve rusça olarak gazete ve mecmualarda yirmi bir yaşındanberi yazdığı siyasî, içtimaî ve ilmî yazılar hesapsızdır. Kitap halinde neşredilmiş eserleri şunlardır: İslâmlığa Göre ve İslâm Âleminde Kadın, Üç Medeniyet, İngiltere ve Hindistan, Devlet ve Ferd, Serbest İnsanlar Ülkesinde, Ben Neyim?, İran ve İnkılâbı, Gönülsüz Olmaz, İhtilâl mi İnkılâp mı?, Ahlâk, Türk Teşkilâtı Esasiye Dersleri Notları, Türk Hukuk Tarihi Dersleri Notları, İslâm ve Ahund, Şii Mezhebi ve Membaları.

Bir kısmı, küçük oğlu Samed Ağaoğlunun himmetiyle vefatından sonra basılan bu seriye henüz gayri matbu bulunan Yakutlar, Türk Hukuk Tarihi, Türk Teşkilâtı Esasiyesi ve Hâtıratı ile Rus Edebiyatı, İnkılâbımıza Dair ve Ananeye Sadakat gibi bazı seri makaleleri de kitap haline konmak suretiyle gene Samed tarafından tabılarına himmet olunacaktır. *(Server İskit)*

BİZDE MODERN RESİM SANATI (Ondokuzuncu Yüzyılda) — Türk ressamlığı çok eskidir. Türkler, daha İslâmiyeti kabul etmeden, Çin tesirleri gösteren fevkalâde resimler yaparlardı. Moğol ve Uygur kabilelerinde resim sanatı o derecede ilerlemişti ki, bunlar Orta Asyadan İrana geçtikleri zaman kendi görüş ve tekniklerini de bu memlekete yaymışlardı. Türk ressamlığı sonraları Selçuklu ve Osmanlı Türklerde de aynı kudretle devam etmiş, İstanbulun zaptiyle yeniden hız almıştı. Bu hal, Türkiyenin garplılaşma hareketinin başlangıcı olan Onsekizinci Yüzyılın sonuna kadar devam etti.

O zamana kadar Türkler, resimde "minyatür„ denilen tarzda çalışırlardı. Malûm olduğu üzere minyatürler, yazılı kitaplara eklenen küçük çapta resimlerdi. Minyatürler ince fırçalarla işlenmiş parlak renkli "illüstrasyon„ lardı. Osman, Nigâri, Levni gibi minyatür ressamları bize şaheserler bıraktılar.

Onsekizinci Yüzyılda Üçüncü Ahmet Türkiyenin Avrupa çerçevesine girmesine çalıştı. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi gibi elçiler, Damat İbrahim Paşa gibi vezirler bu garplılaşma hareketinin gerçekleşmesine büyük çapta yardım ettiler. Bunun neticesi olarak Türkiyeye ecnebi memleketlerinden, bilhassa İtalya ve Fransadan birçok muharrirler, mimarlar ve ressamlar gelmiye başladı. Türk mimarisinde bariz değişiklikler görüldü. "Rokoko„, denilen üslûp doğdu. İstanbul, Bursa ve İzmir gibi büyük şehirlerde manzara resimleri yapan İtalyan ve Fransız sanatkârları saray hayatını da tasvire başladılar. Her tarafta görülmiye başlıyan bu ressamların eserleri Türk sanatı üzerinde yavaş yavaş tesirini göstermiye başladı.

Bu tesirler, Ondokuzuncu Yüzyılın ortalarına doğru büsbütün bariz bir şekil almıştı. Türk ressamları artık minyatür tekniğini bırakmışlar, yağlı boya kullanmıya ve büyük çapta tablolar vücude getirmiye başlamışlardı.

Abdülaziz ve Abdülmecit devirlerinde minyatür sanatı ölmüş, onun yerine Garp tekniği hâkim olmuştu. Bilhassa Sultan Abdülaziz, sanatı seven ve bizzat resim yapan bir hükümdardı. Yağlı boya ile çalışan ilk Türk ressamları onun devrinde yetişmişlerdir.

Türk resmi, pek tabiî olarak, minyatür tarzından yağlı boya tekniğine birdenbire geçmedi. Dönüm devresine ait olan eserler Onsekizinci Yüzyılın sonları ile Ondokuzuncunun birinci yarısıdır. Topkapı Sarayı Resim Galerisinde görülebilen bu eserler büyük çapta, fakat yağlı boya ile yapılmış minyatürler tesirini uyandırır. Dolmabahçe Resim ve Heykel Müzesinde bulunan bazı manzara resimleri de aynı hususiyetleri gösterir. Dolmabahçe Müzesinin, Hüseyin Giritli, Ahmet Bedri, Fahri, Mustafa, Molla Aşkî imzalı tablolarını teşhir eden birinci salonundan çıkıp diğer salonlara geçtiğimiz zaman, henüz minyatür hususiyetlerini taşıyan bu eserlerle bizde Avrupa pentürünün yolunu açan sonraki tablolar arasındaki farkı derhal görürüz. Bu pentürün bizdeki mübeşşirleri, bir Hüsnü Yusuf, bir Servili Amet Emin, bir Süleyman Seyit, bir Osman Hamdi gibi sanatkârlardır. Bunlar, ve birazdan tetkik edeceğimiz diğer ressamlar portre, manzara, natürmort, enteriyör, kompozisyon gibi tamamiyle Garp resmine has tarzları tatbik etmişlerdir. Şekil idrakleri tamamiyle avrupaidir. Gene Avrupa sanatından natüralist deseni, ışık, gölge ve yarım gölge bilgisini öğrenmişler ve minyatürün iki buut üzerinde tezahür eden geometrisini tamamiyle bırakarak, valörlerle ifade edilen üçüncü buudu, yani derinlik endişesini de kendilerine maletmişlerdir.

Garp tarzında resim yapan Türk sanatkârları arasında evvelâ sayılacak isimler Kaymakam Hüsnü Yusuf ve Ferik Tevfik Paşadır. Bunların eserlerini bulmak çok güçtür. Nuri Paşa deniz manzaraları ve bilhassa deniz muharebeleri yapmıştır. Doğum ve ölüm tarihlerini bile katî olarak bilmediğimiz bu sanatkârlar ve onların zamanında yaşamış olan diğer ressamlar hakkında etraflı araştırmalar yapılması lâzımdır.

Yağlı boya tarzında çalışan bütün Türk ressamlarını ayrı ayrı tetkik etmek burada imkânsız olduğundan bunların en **mühimlerini ele alarak** şahsiyetlerini ve sanat hususiyetlerini inceliyelim.

Şeker Ahmet Paşa: Hayatının muhtelif devirlerini kolaylıkla takibedebildiğimiz ilk Türk ressamlarından biri Şeker Ahmet Paşa diye anılan Ahmet - Ali Paşadır (1841 - 1907). Şeker Ahmet Paşa Garp tarzındaki Türk yağlı boya sanatını açan ilk Türk ressamıdır. Bu itibarla evvelâ onu ele almak icabeder. Ahmet - Ali Paşanın 1862 de Abdülaziz tarafından Parise gönderilmesi Türk resmine yeni ufuklar açan bir hâdisedir. Ahmet - Ali Paşanın Pariste yaşadığı seneler bu şehrin en parlak devirlerinden birine rastlamıştı. Üçüncü Napoléonun saltanatı bütün ihtişamiyle hüküm sürüyordu. Paris, Offenbach'ın operetlerinin neşeli nağmeleri arasında eğlenip zevk etmekteydi. 1868 Beynelmilel Sergisi açılıyor ve Paris şehri bütün dünya kıral ve prenslerini kendine çekiyordu. Sanat hayatı ise türlü ve çeşitliydi. "Yaşayan sanat,, ın en büyük mümessilleri henüz şöhret kazanmamışlar, fakat mücadelelerine başlamışlardı. Empresyonistler, Cézanne, Renoir, Seurat, Toulouse-Lautrec, Manet, Courbet henüz birer silik şahsiyetti. Buna mukabil, Louis Boulanger, Léon Gérôme, Tony Robert Fleury gibi akademi âzası ve ruhsuz reçetelerin tekrarlayıcısı olan ressamlar büyük bir şöhret ve prestij sahibiydiler.

Hüseyin Zekâi Paşa

Şeker Ahmet Paşa

Hamdi Bey

Halil Paşa

Hoca Ali Rıza Bey

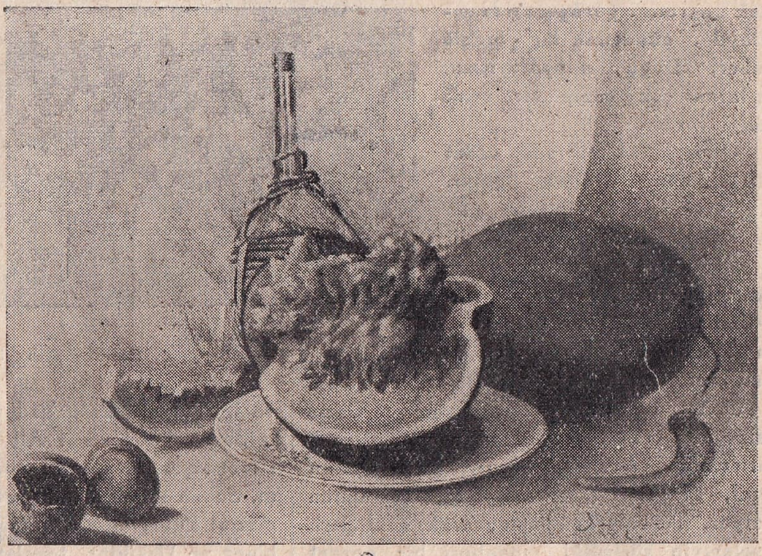

Şevket Dağ

Ondokuzuncu Yüzyıl ressamlarımızdan birkaçı

O zaman mülâzım rütbesini taşıyan Ahmet - Ali, devrin modasına uyarak, Boulanger ve Gérôme'un atelyelerine yazılmakla beraber, belki kendi de farkında olmıyarak, meselâ bir Courbet'nin daha ziyade tesiri altında kalmış ve onun tabiat sevgisinin akislerini kendinde de bulmuştu. 1870 Alman - Fransız Harbinin başlamasiyle memleketine dönen Mehmet-Ali süratle terfi etmiş, paşa olmuş, sarayın teşrifatçı payesine erişmiş, fakat sanatını her şeyden üstün tutarak, Beyazıttaki büyük atelyesinde çalışmıya başlamıştı. En ziyade orman resimlerinde ve türlü yemişleri toplıyan büyük natürmortlarda muvaffak olduğunu görüyoruz. Kuytu ağaçlıklarında, geyik ve karacalarında Courbet'nin tekniğini hatırlıyoruz.

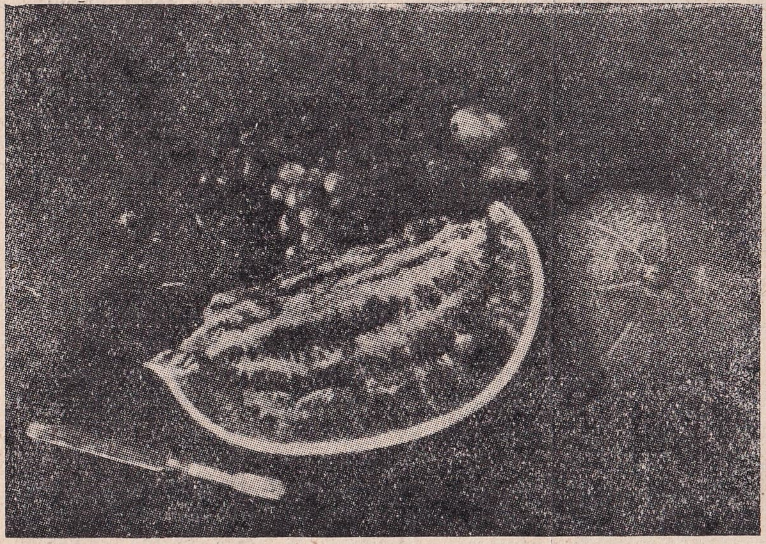
Süleyman Seyit: (1842 - 1913) Ahmet-Ali Paşanın talebelik arkadaşı olan Süleyman Seyitte, daha büyük bir renk ve tazelik endişesi görmekteyiz. Şimdiye kadar onun yalnız birkaç çiçek ve yemiş natürmortunu görebildik. Bunlarda resmedilen eşyanın maddesini ve nescini en ince ve en nadir renk kıymetleriyle ifade etmek endişesi görülüyor. Süleyman Seyit orta devre Türk ressamları arasınde sanatın entellektüel meseleleriyle en yakından alâkadar olanıydı. Boya terkipleri, perspektif bilgisi onu çok meşgul eder ve her eseri kendisini aylarca uğraştırırdı. Bu endişelerinden dolayı, ona arkadaşları "metrolojist,, demişlerdi. Büyük bir dikkat ve titizlikle çalıştığından, Süleyman Seyit nispeten az eser bırakmıştır. Fakat bu mahdut eserlerin birkaçı, kendi mü-

Hüseyin Zekâi Paşanın bir tablosu

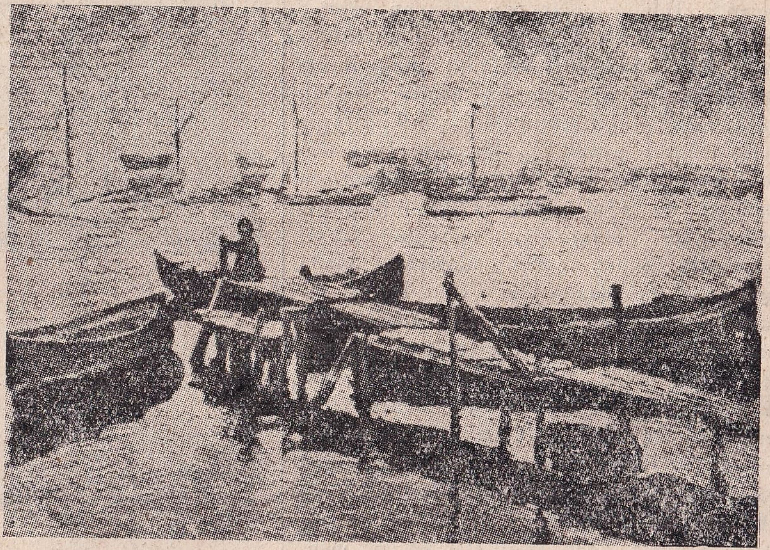

Seyit Beyin bir tablosu

tevazı çerçeveleri içinde tam bir mükemmellik arzediyor. Süleyman Seyit'in bazı çiçek natürmortlarını tereddütsüz bir Vignol'un veya bir Fantin-Latour'un eserleriyle mukayese edebiliriz.

Osman Hamdi: (1842-1910) Türk arkeoloji ilmine yaptığı büyük hizmetlerden dolayı ressam olarak da diğer arkadaşlarından fazla şöhret bulmuş ve ismini yalnız Türk cemiyetine değil, Avrupa ilim ve sanat muhitlerine de tanıtmıştı. Bugün, Liverpool ve Baltimore müzeleriyle bazı Avrupa kolleksiyonlarında eserleri vardır. Salomon Reinach ile beraber Sayda hafriyatını yapan, Eski Eserler Müzesiyle Sanayii - Nefise Mektebini kuran, İskenderin lâhdini Almanya İmparatoruna vermemek için Abdülhamidin emrine karşı koyacak kadar medenî cesaret gösteren Osman Hamdi Türk kültür tarihinin büyük simalarından biridir. Resim sahasındaki başarıları münakaşa edilebilir. Gerçe onda hocası Gérôme'un tesiri altında birçok şahıslı büyük kompozisyonlar vücude getirmek ve figür, natürmort ve peyzaj gibi, bir araya geririlmesi müşkül muhtelif unsurları muvaffakiyetle toplamak kudretini görüyoruz. Hamdi Beyde, akademik bir görüşle beraber, Doğu minyatürlerini hatırlatan çok cazip bir renk tazeliği vardır.

Şeker Ahmet Paşanın bir tablosu

Halil Paşanın bir tablosu

Onun tablolarında, sedef saplı silâhlar, çiniler, halılar, türlü tezyinat, elbiseler, en taze, en parlak, en göz okşayıcı renklerle örtülüdür. Batı kültürünün hayranı ve memleketimizde mümessili olan Osman Hamdi, tablolarında Gérôme'un tesirleriyle beraber, Doğu ruhunu da ifadeye çalışıyordu. Onun şahsiyetinin tenkit ve münakaşa edilebilecek taraflarından biri de bu hususiyetidir. Osman Hamdi, bir Batı "oryantalist„ ressamına benziyor. Türbelerin içine sokarak, eski Şark elbiseleriyle süslediği modelleri bir operet şarkısının pandomimasını oynamakta ve bizde, hakikî muhiti ile alâkasız bir ressam tesirini uyandırmaktadır. Osman Hamdide bir Boulanger'nin, bir Gérôme'un, bir Ziem'in oryantalizmini görmek istemezdik. Diğer taraftan bu sanatkârda, Şeker Ahmet Paşanın, Zekâi Paşanın, Hoca Ali Rızanın saf, fakat çok samimî tabiat aşkını göremiyoruz. Ancak, Osman Hamdi, buradan kaybettiğini, büyük figürlü kompozisyonlar yapmak iktidariyle denkleştirmekte ve diğer arkadaşlariyle mukayese edilince, daha geniş teknik imkânlara sahip bir ressam olarak kendini empoze etmektedir.

Hoca Ali Rıza: (1864-1935) Türk resminin bir nevi Corot'su, fakat daha saf ve iptidaî bir Corot'sudur. Onu tanımış olanlardan yaşlı bir zat Ali Rıza Beyi şöyle tarif etmişti: "Muhterem, mübarek bir adamdı. Sabah şafakla beraber kalkar, sonra namazını kılar, boya kutusunu alarak eşeğine biner ve Üsküdar tepelerine çıkardı, yiyeceğini de yanında götürürdü. Akşamlara kadar «motif» in karşısında çalışır, namaz vakitlerini kaçırmaz, akşam olunca evine döner ve topladığı birkaç arkadaşiyle sohbete dalardı. Herkes onu çok severdi. Sanatında çok titiz çok dikkatliydi. Ağaçların dallarını ve yapraklarını birer birer çizerdi: Çünkü tabiatı çok severdi. Hele durgun bir deniz üzerinde bir yelkenliyi, yehut kayalar arasına bir çam ağacını öyle bir konduruverirdi ki, bu hüneri cihan değerdi!»

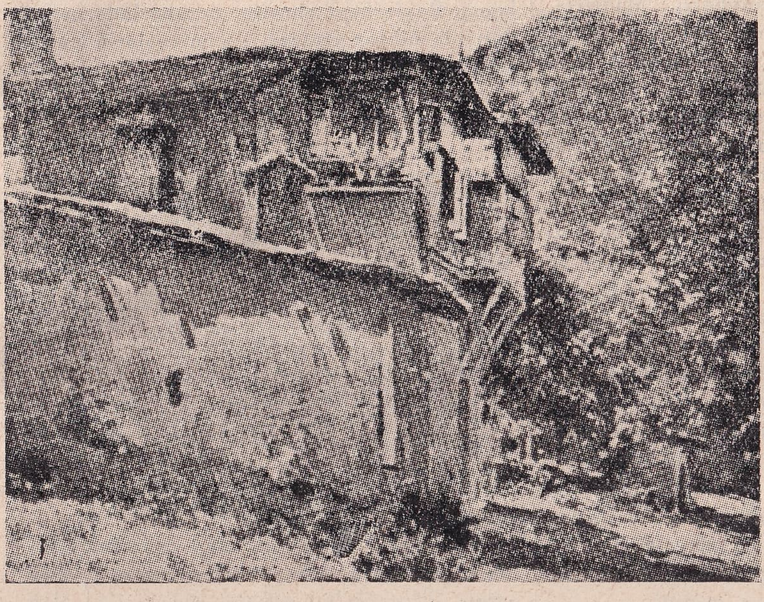
Hamdi Beyin bir tablosu

Hüseyin Zekâi Paşa: (1860-1919) Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi, Süleyman Seyit ve Hoca Ali Rıza ile beraber Ondokuzuncu Yüzyıl Türk ressamlığının en kuvvetli şahsiyetlerinden biridir. Hüseyin Zekâi, hemen hemen bütün eski ressamlarımız gibi asker ocağında yetişmiştir. 1882 de eserleri sarayda beğenilen sanatkâr Fransaya gönderilmiş ve uzun müddet orada çalışmıştır. O, bir portre veya figür ressamı olmaktan ziyade manzara ressamıdır. Hattâ, empresyonizm tekniğine uygun olarak çalışan ilk ressamımız odur. Mülâzım rütbesinden çarçabuk paşalığa yükselen Hüseyin Zekâi kendi devri ressamlarında görülen koyu, siyah renkleri paletinden atmış ve ışıklı, parlak manzaralar vücude getirmiştir. Bu tarzda yaptığı tabloların en tanınmış olanı, Dolmabahçe Müzesindeki «Çamlıca» sıdır. Bu renkli ve güneşli manzara her hangi bir Avrupa müzesinde yer alacak mükemmeliyettedir.

Ahmet Ziya Akbulut: (1869 - 1938) Uzun zamanlar evvelâ Sanayii Nefise Mektebinde, sonra Güzel Sanatlar Akademisinde menazır - perspektif öğretmiş bir matematikçiydi. Ressam ve sanatkâr hüviyeti uzun zamanlar gizli kaldı.

Uzun zamanlar, muhiti ve talebesi onu sadece bir ilim adamı, bir menazırcı olarak tanıdı. Ahmet Ziya Bey, resim sergilerine iştirak etmez ve sanatkâr şahsiyetini gizli tutardı. Onun hisli bir ressam olduğunu iddia edemeyiz. Başlıca kaygısı tablolarında menazırın doğru çizilmesi ve tabiatın mümkün olan sadakatle tuvale aksettirilmesiydi. Bu objektif titizliği son haddine varmış, onu, sanat faaliyetinde sistematik bir taassuba götürmüştü. Ahmet Ziya Üsküdardan, Boğazi-

çinden birçok manzaralar vücude getirmiştir. Bunlar, son derece büyük bir dikkat, ve titizlikle işlenmiş samimi eserlerdir. Tabiatın bütün teferruatı sadık bir fotoğrafçı göziyle kopye edilmiştir. Bu böyle olmakla beraber Ahmet Ziyanın eserleri rahat ve geniştir. Renklerde büyük bir tazelik ve şeffaflık var-

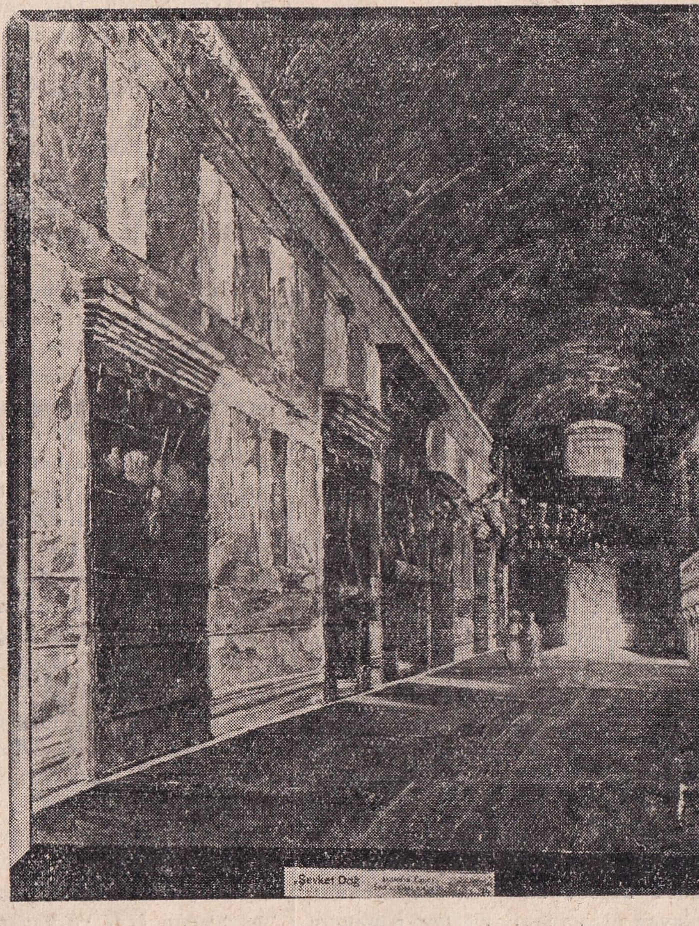
Hoca Ali Rızanın bir tablosu

dır. Menazır kaidelerine verdiği kıymetten dolayı Ahmet Ziya, eserlerinde, derinliği mükemmel bir şekilde tasvir etmiştir.

Halil Paşa: (1857 - 1939) Şevket Dağ ile beraber, Ondokuzuncu Yüzyılda doğup bu devir Türk resmini temsil etmiş olan son sanatkârdır. Yirminci Yüzyılın ortalarına doğru ölmüş olmasına rağmen bu sanatkâr, ruhu, kültürü ve tekniğiyle tam mânasiyle geçen yüzyılın adamıdır. O da, diğer eski ressamlarımız gibi, bir askerdir. Fakat ömrünü sanata vermiş, rütbelerini sanat başarısı sayesinde kazanmış bir asker. Ressam Halil 1900 senesinde Parise giderek orada uzun müddet çalıştıktan sonra memlekete dönmüş ve muhtelif askerî okullarda resim öğretmiye başlamıştır. 1914 Dünya Harbi yılları içinde Halil Paşa Sanayii Nefise Mektebine müdür tâyin edilmişti. Sanatkârın ismini memlekete tanıtan büyük manzaralar bilhassa bu devrenin mahsulüdür. Halil Paşa Boğaziçi sahillerinde güneşli, ışıklı tablolar vücude getirmiştir, Bu tablolarda empresyonist teknik hâkimdir.

Sevket Dağ: (1876 - 1944) Onun ölümiyle Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısın dan sonra doğan bir resim tarz ve anlayışının son mümessili de tarihin malı olmuş bulundu. Şevket Dağ, Osman Hamdi Beyin, Şeker Ahmet ve Hüseyin Zekâi Paşaların çizdiği yolda yürüdü. Ne gençliğinde, ne de olgunluk ve yaşlılık devresinde Avrupaya gitmedi, gitmek istemedi. Şevket Dağ her türlü Batı tesirinden uzak yaşıyarak tam mânasiyle bir Türk ressamı kalmak istedi. Esasen seçtiği mevzularda han, hamam, çeşme ve bilhassa camiler gibi tarihi abidelerimiz çerçevesinden dışarı çıkmadı. Şevket Dağ'ın en meşhur, en rağbet gören eserleri cami içleridir. Sanatkâr büyük mabetlerin sessizliğini, loşluğunu muvaffakiyetle ifade etmiştir. Bu itibarla Şevket Dağ bir figür veya manzara ressamı olmaktan ziyade bir «enteriyör» ressamıdır.

Türk resminde yağlı boya tarzının doğuşunu kaydeden bu devre sanatkârlarımızın bellibaşlıları olan bu şahsiyetlere diğer birkaç isim ilâve edebiliriz. Kaymakam Hüsnü Yusuf, Servili Ressam Ahmet, Muallim Şevket, Rifat Keçicioğlu Türk resminde yağlı boya tekniğinin kurucularındandır. Yukarıda kısa biyografilerini sıraladığımız sanatkârların hemen hepsi Ondokuzuncu Yüzyılda doğdukları halde Yirminci Yüzyılda ölmüşlerdir. Ölüm tarihleri bakımından bize pek yakın olmalarına rağmen bu sanatkârları geçen yüzyılın çerçevesi içine soktuk. Hemen hepsi Abdülaziz devrinden itibaren ve eski minyatür tarzına aksülâmel olarak doğan bir görüş ve tekniğin mümessilleridir. Bu ressamların hemen hepsi asker ocağında yetişmiş ve ilk sanat bilgilerini askerî okullarda edinmişlerdi. Filhakika Türkiyede Batı tarzında ilk resim dersleri «Mektebi Harbiye», «Mühendishanei Hümayun» gibi askerî müeesseselerde tatbik edilmiye başlanmıştı. Ondokuzuncu Yüzyılda doğan Türk ressamlarının hemen hepsi uzun yıllar Avrupada çalışmakla beraber Batının ancak ve ancak tekniğini ve malzemesini kabul etmiş ve millî şahsiyetlerinden hiçbir şeyi feda etmemiştir. Osman Hamdi müstesna diğer bütün eski ressamlarımız sadakat ve safiyetle Türk manzarasını ve Türk havasını ifadeye çalıştılar. Bilhassa Hüseyin Zekâi Paşa, Hoca Ali Rıza, Halil Paşa ve Şevket Dağ gibi ressamlar memleketimizin renklerini ve kendine has havasını eserlerinde canlandırmıya muvaffak oldular. Yaşadıkları zamanda Batı resim dünyasını çalkalıyan fikir hareketlerinden tamamiyle uzak yaşamış olmalarına rağmen vücude getirdikleri eserlerin saflığı ve dürüstlüğü isimlerini Türk sanat tarihinde ebediyen yaşatacak değerdedir.

Şevket Dağ'ın bir tablosu

Kısa bibliyografya: Sami Yetik; Ressamlarımız, cilt 1, 1940. Nurullah Berk; Türkiyede Resim, 1943. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası. Ar mecmuası. Güzel Sanatlar mecmuası.

(*Nurullah Berk*)

BİBER — Muhtelif dillerde az çok birbirine yakın değişik şekiller alan «biber» kelimesinin aslı hintçedir. Ve aslında Hindistanda yetiştirilen «piper» teknik adlı karabiber fidanını ve meyvasını gösterir. Biz burada sebze bahçelerinde yetiştirilen, çiğ veya lezzet vermek için çeşitli yemeklerde pişmiş olarak yenen, gene çiğ olarak salatalarda kullanılan biberden bahsedeceğiz. Kelimenin doğmasına vesile olan karabiber fidanı tamamiyle başka bir cins bitkidir; bizim bahsedeceğimiz biber ise patlıcangillerdendir.

Biber, bir yıl ömrü olan bitkilerdendir. Bu bitkinin yetiştiği memlekete göre adlandırılan çeşitleri vardır. Biberin teknik adı "capsicum,, dur. Biber çeşitleri başlıca iki kısma ayrılır: capsicum annuum (uzun biber ve dolmalık biber) ile capsicum cerasiforme (ufak, yuvarlak, kiraz biçimli "mercan biberi,,).

Uzun biber yeşil olarak koparıldığı zaman taze biber veya yeşil biber; koparılmayıp güneşte kızarmıya bırakıldığı taktirde kırmızı biber veya arnavut biberi adlarını alır. Esasen bütün biber çeşitleri koparılmayıp bırakıldıkları taktirde kızarırlar. Dilim dilim, içi boş ve tombalak olan dolmalık biber umumiyetle kızarmıya bırakılmadan toplanır; kıyma ve pirinçle sadeyağlı, yalnız pirinçle de zeytinyağlı dolması yapılır.

Biberler lezzet bakımından da ikiye ayrılırlar: tatlı ve acı. Acılıkları derece derecedir. Uzun biberin sapa yakın kısmı ne kadar katmerli olursa acılığı o nisbette fazladır. Tabiî bunların kızarmıya bırakılan ve sonra dövülerek kırmızı toz biber haline getirilenlerinin tatlılık veya acılık dereceleri de asıllarındakine bağlıdır. Dolmalık biberler umumiyetle tatlı veya acılıkları nispeten hafiftir. Mercan biberi daha fazla süs olarak yetiştirilmekle beraber kırmızısı dövülür; fakat öteki kadar makbul değildir.

Bunların dışında gene patlıcangillerden

olup acımtraklığı bakımından biber, şekil ve mahiyeti bakımından daha fazla domates sayılabilecek olan bizim kavata dediğimiz bir cins "solanum pseudo-lycopersicon,, u Frenkler biberler arasına korlar.

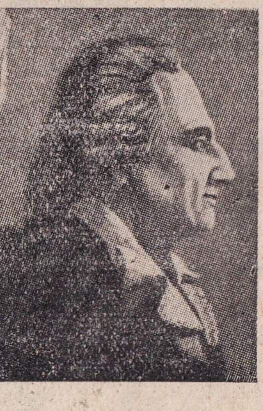

Biber : Solda uzun, sağ yukarıda kaba biber ve altta kavata

Yeşil biberin turşusu yapılır, ufak parçalar halinde kırmızı biber bazı turşulara, bilhassa patlıcan turşusuna lezzet vermek için kullanılır. Kavatadan ise münhasıran turşu kurulur.

(A. B.)

CASANOVA, GİOVANNİ GIACOMO — (1725 - 1798) "Kazanova okunur,, Aşk maceralariyle, seyahatleriyle ve bunları anlatan "hâtıralar,,la şöhret kazanmış İtalyan serserisi. 1725 de Venedikte dünyaya gelen Casanova, bir aktörle bir aktrisin oğludur. Büyük anası tarafından büyütüldü. Tahsilini Padova'da papas mektebinde yaparken pek genç yaşında kumar oynamıya, oyunda hile yapmıya, öteye beriye borçlanmıya, genç kızların peşinde koşmıya başladığı için mektepten kovuldu. Romada Kardinal Acquaviva'ya kâtip, daha sonra asker, subay oldu, İstanbula geldi. Orada, Fransız generallerinden olup bir hâdise yüzünden Avusturya'ya, daha sonra Türkiye'ye sığınarak İslâm dinine giren ve Üçüncü Ahmet tarafından Paşa yapılan Bonneval Kontu (Ahmet Paşa) ile tanıştı, sefih bir adam olan paşa ile birlikte bu hayatı sürdü. Beş parasız Venediğe döndü ve bir tiyatroda kemancılık etmek zorunda kaldı. Âyandan Bragadin'i bilgisiz bir doktorun tedavisinden ve kan hücumundan kurtardı. Bragadin onu himayesi altına aldı. Hamisinden kopardığı para ile seyahate çıktı; Fransada Lyon şehrine gitti ve orada farmason oldu (1750). Oradan Parise geçti ve sefahet âleminde günün adamı haline girdi. 1755 de Venediğe döndü; Murano şehrinde bir rahibeyi iğfal etti ve yazdıklarına inanmak lâzım gelirse kendisi ve rahibe dahil olmak üzere, Fransız sefiri, Başrahip de Bernis (daha sonra Kardinal)in de rol aldığı dört kişilik sefahet âlemleri yaşadı. Venedik enkizisyoncuları tarafından, kendisine göre bunlardan birine âşıkane rekabetinden dolayı, fakat muhtemel olarak dinsizliği, sihirbazlığı ve farmasonluğu yüzünden hapsedildi. Venedik Dukalık sarayının tavan arasındaki meşhur Kurşunlu Hapisane'den, gene kendine göre, en parlak aşk maceraları sayesinde kaçtı (1755). 1757 de ikinci defa Parise gitti ve orada uzun müddet para sızdırdığı Markiz d'Urfé ile tanıştı. 1760 da Kolonya Belediye Başkanının karısını baştan çıkardı. Fransız edibi Voltaire'e üç gün misafir oldu ("Hâtıralar,,ında meşhur ediple konuştuklarının parlak bir hikâyesi vardır). Romada Papa On Üçüncü Clément, Berlinde İkinci Frederick, Sen Petersburg'da

Casanova

İmparatoriçe İkinci Katerina, Varşovada Kıral Stanislas Poniatowski tarafından kabul edildi. Bu sırada, Polonyalı Kont Branicki ile bir dansöz yüzünden düello yaptı ve kontu ağır yaraladı. Bu düello şöhretini çok arttırdı. Fakat bir müddet sonra her tarafta kendisine sırt çevirmiye başladılar; bu arada devamlı hamisi Bragadin'i de kaybetti. Madritte, Barselonada hapsedildi, her yerden kovuldu. Venediğe dönmiye çalıştı; enkizisyoncular onu evvelâ dışarıda kullandılar, sonra 1774 de (Casanova'nın aşağıda yerinde bahsedeceğimiz kendi yazdığı hâtıraları bu tarihte biter) Venediğe girmesine izin verdiler; onların casusu ve 1780 de enkizisyon "sırdaş,, ı oldu, fakat bu vazifede ancak üç ay kaldı. 1782 de bazı çirkin rüşvet hâdiselerinden dolayı vatanından ebediyen nefyedildi. 1783 de Bohemyada Dux şatosunda Kont Waldstein'a senede bin filorin ücretle kütüphane memuru oldu ve bu şatoda 4 haziran 1798 de öldü. Hâtıralarını ve eserlerinden bir kısmını şatoda geçirdiği on beş sene içinde yazdı. Bununla beraber kadınlarla temasını kaybetmedi, zaman zaman şatodan kaybolarak sefahet hayatı yaşadı, her defasında borçlanmış olarak döndü, borçlarını Kont Waldstein ödedi. Son zamanlarını ise, daha fazlasını yapamadığı için, her sınıftan genç kızlarla mektuplaşarak geçirdi.

Eserleri: Venedik hükûmeti başkanının gözüne girmek için yazdığı Fransız tarihçisi Amelot de la Houssaie'nin "Venedik Hükûmeti Tarihi,,nde "Reddiye,, (1769) sini ve "Polonya Karışıklıklarının Tarihi,,nin ilk üç cildini (1774) esasen Dux şatosuna kapılanmadan neşretmişti. Şatoda iken yazdığı eserlerinin başlıcaları şunlardır: "Venedik Cumhuriyetinin Kurşunlu Denilen Hapsanelerinden Kaçışımın Hikâyesi (1787); dikkate değer düşüncelerle dolu siyasî romanı "Icosaméron,, (1788 - İkozameron); Delos'lılar Meselesinin İsbatlı Halli (1790: hal tarzının yanlış olduğunu, kendisi de kabul etmiştir) ve nihayet meşhur "Hâtıralar,,ı.

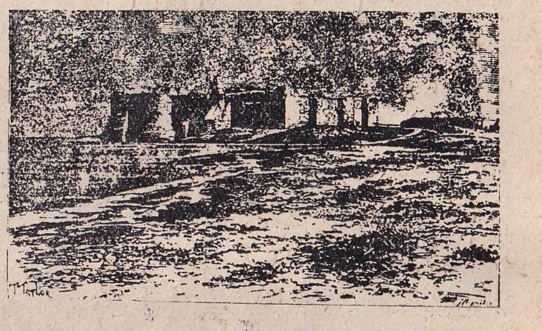
Casanova, "Hâtıralar,,ında, ifadesine göre sayısı yüz altıyı bulan bütün aşk maceralarını bir İtalyan belagatiyle ve etraflı olarak anlatır. Bu eserde adı geçen şahsiyetlerden hiçbirinin hayalî olmadığı ve maceraların tarihle az çok ilgili bulunduğu tahakkuk etmiş olmakla beraber maceralardan çoğunun mübalâğalı ve hattâ uydurma olduğu kanaati umumidir. Meselâ İstanbula aslâ gelmediği, gelse bile subay olarak değil bir gemide kürek mahkûmu olarak geldiği, Murano rahibesi hikâyesinin uydurma olduğu, Kurşunlu hapisaneden kaçışının aşıkane maceralar sayesinde değil Bragadin'in zindancıya para yedirmesiyle olduğu söylenir.

Casanova hayale dayanan bir romancı değil, fakat cesur bir yalancıdır. Eserinde hayatının iç yüzünü saklamak için en doğru hâtıraları, çok defa yanlış tarihler zikrederek o devir adamlarının hâtıra ve mektuplarından alınmış vesikalarla ve ihtiyarî yalanlarla karıştırmıştır. Casanova'nın el yazısı metni "hayatımın 1797 ye kadar hikâyesi,, başlığını taşıdığı ve hâtıralarının on beş cilt olacağından bahsettiği halde neden 1774 de ve on iki ciltte kesildiği de bir sırdır. Bununla beraber "Hâtıralar,, dikkate değer bir eserdir.

(Hüsnü Toy)

CERBE DENİZ SAVAŞI — (1560) Muhteşem donanmasiyle bir vakitler Akdenizi titreten Barbaros Hayrettin Paşa, Beşiktaş sahillerinde ebedî uykusunu uyurken Turgutçalar, Piyaleler ve Sinanlar Türk denizcilik tarihine yeni yeni şeref sayfaları yazıyorlardı.

Murat Paşa öldükten sonra Trablusgarp Beylerbeyliği Turgut paşaya verilmişti. Turgutça, çok sevdiği bu memleketi bir daha düşman eline vermemek için çalışmıya başlamış, Beylerbeyi olurken beraberinde getirdiği bir miktar yeniçeri ile bu eyaletin muhafazasını sağlamıştı. En büyük emeli memlekette adalet yaratmak ve umran eserleri vücude getirmekti. Bu sıralarda Cezayir Beylerbeyi,

Cerbe hisarı

kendi damadı Hayrettin Paşazade Hasan Paşa idi. Trablusgarp zaptolunduktan sonra, evvelce zaten Turgutça'nın elinde bulunmakta olan bazı şehirler de Trablusgarb'a verilmiş bulunuyordu. İspanyollar, Trablus'u Malta şövalyelerine vermek istemişler, fakat şövalyeler bu koskoca memleketi müdafaaya güvenemedikleri için kabul etmemişlerdi. İspanyollar da Mehdiye'de vücude getirdikleri tahkimatı bozarak çekilip gitmişlerdi. Korsanlık devrinin parlak günlerinde her taraftan gelen kıymetli ganimetler, Trablus'un muhafazası için silâh altında tutulan kuvvetlerin masrafını ödemiye kâfi geldiği gibi şehrin güzelleştirilmesi ve rahat bir hayat sürülmesi için de yetiyordu. 1551 yılını takibeden seneler, evvelâ Sinan Paşa, 1554 ten sonra Kaptanı Derya olan Piyale'nin kumanda ettiği donanma Akdeniz'e çıktığı zaman Turgut'la teşriki mesai ederek Cenubî Avrupa sahillerini vuruyorlardı. Bu taarruzların bir gün gelip kendilerini de çok müşkül bir duruma sokacağını tahmin eden Malta şövalyeleri Akdeniz'in bütün Hıristiyan devletlerine müracaat ederek Akdeniz'de emniyet ve refahın kurulabilmesi için Trablusgarb'ın Türkler elinden alınmasını istemişlerdi. Turgut'un hak ve adalete dayanan güzel idaresi Arap eşrafının menfaatlerini zedelediğinden onlar da Hıristiyanlarla iş birliği yapmak için can atıyorlardı. Hattâ İspanyollarla bunlar arasında gizli muhabereler dahi oluyordu.

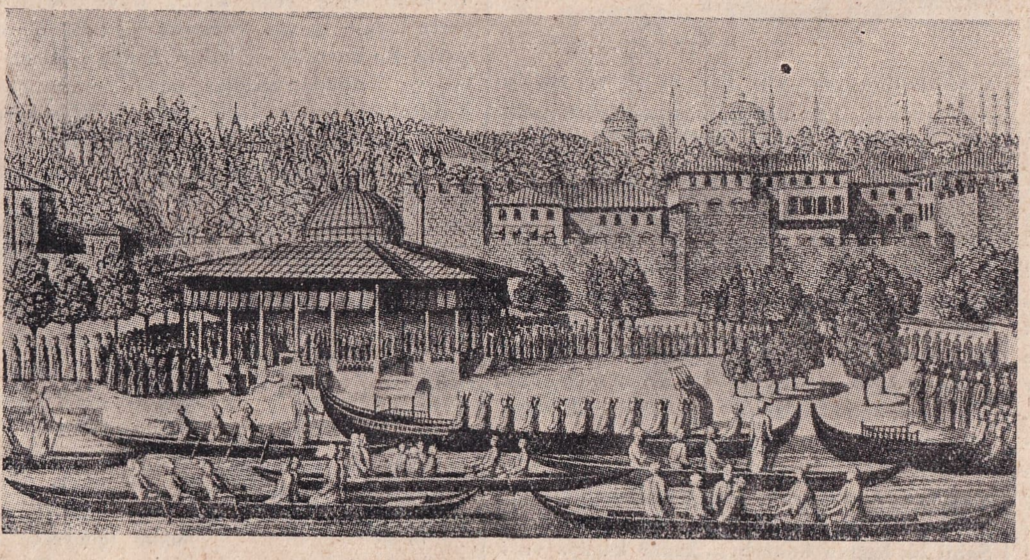
Malta şövelyelerinin taleplerini destekliyen ve bunu fiilî bir sahaya sokmak istiyen Papa Dördüncü Pie ise, Akdeniz devletlerini bir Haçlılar donanması meydana getirmiye teşvik ediyordu. Papanın bu müzahereti İtalyanları, İspanyolları ve diğer Hıristiyan devletlerini harekete getirdi. Sicilya limanlarında donanma için hazırlıklara başlandı. Şu şekilde bir plân hazırlanmıştı: Evvelâ Trablusgarp istilâ edilecek, Malta ve Sicilya donanmaları orada bırakılacaktı. Bunlar Türk donanmasının Akdeniz'in batısına geçmesine mâni olmıya çalışacaklardı. Bu suretle belki Cezayir İstanbuldan imdat alamıyacak, kendi kuvvetiyle yalnız kalacaktı. Trablus'un fethi tamamlanırsa Cezayir'e hücum edilecek ve buradaki Türkler de imha olunacaktı. Tunus ise esasen İspanyol tebaasıydı. İspanyollar, Cenovalılar, Papalık ve Malta şövalyeleri bu karara iştirak

etmişlerdi. 1526 da felâketten kurtardığımız ve 1553 te ittifak muahedesi imzaladığımız Fransa ve hattâ o zaman dost münasebetler idame ettiğimiz Venedik bile bu kararı gizli olarak kabul etmişlerdi. Fransa, bütün maziyi unutmuş mağlûbedilecek bir Türkiye'den hisse bile istemiye kalkışmıştı. Venedik'in İstanbul'daki Balyozları Türk - Venedik dostluğunun takviyesi için çalıştıklarını her fırsatta tekrar ediyorlardı.

Müttefikler ilk ağızda 45 galerya, muhtelif tipte 34 harb gemisi ve 12.000 seçme savaşçı hazırlamıya muvaffak oldular. Mesina limanı Hıristiyan harb gemileri ile dolup boşalıyordu.

Donanmanın kumandanlığına meşhur İspanyalı Amiral Dük dö Medinaselli tâyin edilmişti. Akdeniz'in kurdu ve Barbaros Hayrettin Paşanın yegâne rakibi Andrea Doria artık ihtiyarlamış ve açık denizlere çıkacak kudret ve kuvveti kalmamıştı. Fakat sefere çıkacak donanma onun tecrübesinden istifade ediyordu. Cenova filosuna Andrea Dorianın sevgili yeğeni Giovanni Giannetino Doria kumandan ediyordu. Turgut, Haçlıların hazırlıklarını en yakın bir alâka ile takibediyordu. Düşman donanmasının savaşa girmek için hazır bir hale geldiğini haber alınca vaziyeti İstanbul'a bildirmiş ve buna göre, mukabil tedbirler alınmasını Kanunî Sultan Süleymana arzetmişti.

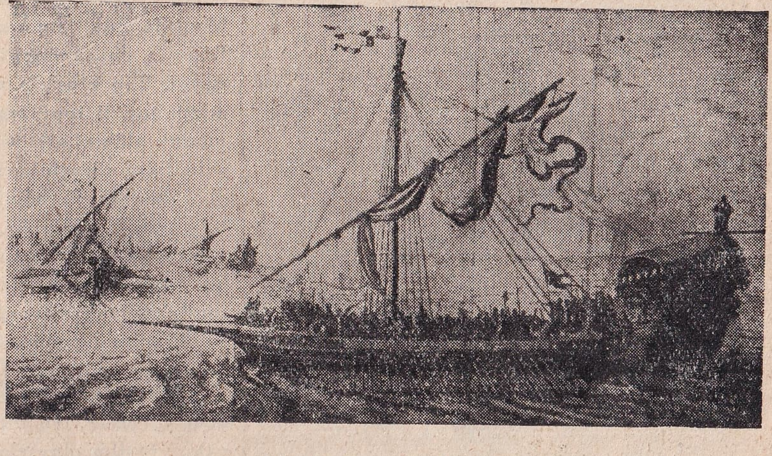
Bu haber İstanbul'da endişe ile karşılanmıştı. Çünkü devlet haricî ve dahilî meselelerle esaslı bir şekilde uğraşmak zorundaydı. Şehzade Selim ile Şehzade Beyezit arasındaki rekabet almış yürümüş, iki kardeş kozlarını silâhla halletmek çarelerine başvurmuşlar, Kanunî Sultan Süleyman ise müdahale ederek vaziyeti yatıştırmak istemiş, kendi ölmeden tahtı için kavga eden bu iki oğlunu evvelâ nasihatle, sonra ihtarla yola getirmek istemişti. Zamanın vezirlerinden bir kısmı Selim'i, bir kısmı da Bayezit'i tutuyordu. Vezirler arasındaki bu rekabet şehzadeleri de harekete getiriyordu. Süleyman büyük oğlu Şehzade Selim'i nasihatle ve biraz da tehdit ile yola getirmiş, fakat Beyezit, ihtarlara kulak asmıyarak tâyin edildiği merkezi Amasya olan Rumeli valiliğine gitmemişti. Kanunî çaresiz kalarak Sokollu Mehmet Paşayı oğlunun üzerine göndermiş ve Sokollu 30 mayıs 1559 da Şehzade Bayezit'i mağlûbetmişti. Bunu birçok hâdiseler takibetti. Nihayet Bayezit İran Şahına ilticaya mecbur kaldı.

Donanmalar sefere çıkarken Sarayburnunda Yalı Köşkünde yapılan merasim

Ruslar ilk defa Azak denizine inmişlerdi. Portekizliler Basra körfezi sahillerinde dolaşıyordu. Venedikliler ise Türkiye'ye harb açmak için hâdiselerin gelişmesini bekliyorlardı. Böyle bir durumda Müttefikler donanmasının Trablusgarb'a taarruz etmesi Kanunî Sultan Süleyman'ı haklı olarak düşündürüyordu. Bununla beraber Kaptanı Derya Piyale Paşaya bütün tedbirlerin derhal alınması için emirler verildi. Rodos korkulu bir yerde olduğu için İskenderiye Derya Beyi Şücca Beye filosiyle Rodos'a gelmesi ve Rodos filosunun, Gelibolu Beyi Ali Beyin ve Kurdoğlu Ahmet Beyin Piyale Paşaya iltihak etmesi için hüküm vesikası yazıldı. Piyale Paşa 1559 senesi baharında 80 gemiyle Akdeniz boğazından çıkmış ve diğer limanlardan kuvvetine on gemi daha katarak Arnavutluk sularında Trablus hazırlıklarının ne durumda olduğunu kolaçan etmiye başlamıştı. Yazı Hıristiyan donanmalarını nezareti altında bulundurmakla geçirdi. Filhakika Piyale Paşanın Arnavutluk sularında dolaştığını haber alan Müttefikler denize açılmak cesaretini kendilerinde bulamadılar. Deniz seferi mevsiminin geçmesi, Trablus'ta havaların kurak gitmesi, kâfi miktarda erzak bulunmaması vesair sebepler yüzünden donanmanın İstanbul'a dönmesi icabediyordu. Fakat Piyale Paşa, buna resen karar vermek mesuliyetini üzerine alamadığından ve Müttefiklerin 15 ağustos 1559 da Trablusgarb'a taarruz etmek niyetinde olduklarına dair birtakım haberler aldığından keyfiyeti bir kere de İstanbul'dan sormuş, fakat katî bir talimat alamamıştı. Vaziyetin açıklanması için yaptığı tekit üzerine İstanbul'a dönmesine dair katî emir geldi. Ve donanma kışı geçirmek üzere İstanbul'a döndü. Donanmanın Halic'e dönmesi bir hata idi. Müttefikler, Piyale Paşanın İstanbul'a döndüğünü haber alınca, hazırlıklarını ve taarruz plânlarını çabuklaştırdılar. Şimdi Turgutça Paşa Trablusgarp'ta yalnız başına kalmıştı. Fakat Piyale Paşa, İstanbul'da boş durmamış, bütün hazırlıklarını yapmış ve donanmayı savaşa sokacak bir duruma getirmişti.

Türk donanmasının Akdeniz'de olmamasından istifade etmek istiyen Müttefikler, taarruz plânlarını hemen tatbika koymak istiyorlardı. Fazla beklemek kendileri için tehlikeliydi. Çünkü aralarında her zaman ihtilâf çıkması ihtimali vardı. İtalyanlarla İspanyollar birbirlerini çekemiyorlar, Cenovalılar da İspanyolların emri altında bulunmayı izzeti nefislerine yediremiyorlardı.

Akdenizde bir Türk kalyonu

Akdenizin fırtınalı günleriydi. Müttefikler donanması beş defa yola çıkmak istemişse de, aksi ve sert havalarla geriye, limana dönmüştü. Nihayet 10 şubat 1560 da, 53 büyük çekdir, 4 galyot, 2 kalyon, 28 yüksek, 12 alçak gemi ve General Don Alwaro Desandi kumandasında nakliye gemilerine bindirildi. 17.000 savaşçı Mesina limanından hareket etti ve doğruca Maltaya geldi. Burada geri kalan galerileri bekledi. 10 şubatta uygun bir hava ile Tunusun doğusunda bulunan Cerbe adasına geldi. Buradan su aldıktan sonra Trablusgarba doğru yol aldı. Donanmaya vaktinde yetişemiyen ve Misinadan geç hareket eden Floransa, Monako ve Sicilya gemileri Cerbeye giderken bir kısmı yolda Turgutça Paşanın pususuna düşerek yakalandılar. Turgut, en itimadettiği Uluc Aliyi İstanbula göndererek Müttefiklerin Trablusgarba taarruz için harekete geçtiklerini ve Donanmayı Hümayunun sefer mevsimini beklemeden Akdenize açılmasını rica etti. Müttefikler Trablusa giderken gemilere askerlerin haddinden fazla doldurulması ve uzun müddet askerlerin gemilerde kalmasının bir neticesi olarak kanlı basur, hümma ve iskorpit gibi hastalıkların çoğalmasını intacetti. Binlerce asker bu yüzden öldü. İki bin kadar ceset denize atıldı. Hasta ve yorgun düşmüş bir kuvvetle Turgutçanın müdafaa ettiği Trablusgarbı işgal etmenin güç olacağını anlıyan kumandanlar ne yapacaklarını şaşırdılar. Bir kısmı Cerbeye dönülmesini, bir kısmı ise her ne pahasına olursa olsun, Trablusa asker çıkarılmasını ileri sürdüler. Bilhassa Malta Granmetri Trablusgarbın işgalinde ısrar etti. Hattâ fikri kabul edilmezse şövalyelerini alarak geriye döneceğini söyledi. Sicilya Dukası da bu fikre katıldı. Fakat fırtına çıkmış ve donanmadan bir iki gemi batmıştı. Askerde savaş için bir istek yoktu. Çaresiz Cerbe adasına gidildi. Cerbeyi Turgut'un adada bıraktığı 800 tüfekli piyade ve 200 sipahi ve bir miktar da yerlilerden alınmış asker müdafaa ediyordu. Müttefikler donanması 2 mart 1560 da Cerbe adasının müstahkem mevkii Valgutenara burnu yakınlarında demir attılar. Ve 7 mart 1560 da karaya asker çıkardılar,

Kalenin muhafızları kısa, fakat şiddetli bir mukavemetten sonra, içerilere çekilmek mecburiyetinde kaldılar. 8 mart 1560 da ada teslim oldu. 15 mart 1560 da adanın şeyhi teslim vesikasını, Kuranı Kerim üzerine yemin

Cezayir gemicilerinden bir tip

ederek imzaladı ve senelik muayyen bir miktar vergi vermeyi kabul etti. Müttefikler derhal tahkimat yapmıya başladılar. Bu tahkimat işi epey zaman aldı.

Turgut'un haberi İstanbula gelir gelmez, Ağrıboz, Midilli, Kıbrıs, Avlonya, Kocaeli Sancak Beylerinin bütün askerleriyle denize açılacak olan Piyale Paşaya iltihak etmeleri emredilmişti. Piyale Paşa, her sancak askerinin hangi gemilere bineceğini Beylere bildirmişti. Donanmamız 120 gemiyle denize açıldı. Koyun adasında iken Turgutçadan düşman hakkında yeni malûmat geldi. Bu haberde Cerbe adasının düşman tarafından işgal edildiği bildiriliyordu. Piyale Paşa, sancak askerlerini evvelce bildirilen yerlerden alarak 5 nisan 1560 da Modon limanına geldi. Buradan bir miktar asker aldıktan ve gemiler tamir edildikten sonra hareket edilerek 7 mayıs 1560 da Maltanın Goza adasına gelindi. Adaya asker çıkarılarak ganimet ve esirler alındı. Gerek esirlerin ifadesinden ve gerekse Turgut'un gönderdiği bir kadırgadan düşmanın henüz Cerbede olduğu ve Trablusgarba taarruz edeceği anlaşıldı. Piyale Paşa Gozada vakit geçirmeyi doğru bulmıyarak derhal Cerbeye doğru yelken açtı. Türklerin Maltada görülmesi üzerine Malta şövalyeleri gayet süratli bir kadırga donatıp Müttefiklere Türklerin geldiğini bildirdiler. Bu haber Müttefiklerde dehşetli bir korku uyandırdı. Ne yapacaklarını şaşırarak Lane Pole'in dediği gibi, gemisini kurtaran kaptandır, diyerek çarelerini aradılar. Çünkü Müttefikler sefer mevsimi gelmeden Piyale Paşanın denize açılacağına ihtimal vermemişlerdi.

Başkumandan Dük dö Medinaselli kaçmak istiyor, fakat Dorianın yeğeni Giovanni, sahildeki kalenin toplarına güvenerek donanmayı karaya yaklaştırmak istiyor, Papanın kumandanı Orozini Türk donanması gelmeden gece karanlığından istifade ederek firar etmenin en iyi hareket olduğunu ileri sürüyordu. Türk donanması 13 mayıs 1560 da, yani düşmanın haber aldığından üç gün sonra, Cerbe sularına gelerek 12 mil açığına demir attı. Ertesi sabah, 14 mayıs 1560 da, sisler dalgaların üzerine inerken heybetli Türk donanması harb nizamına girmiş bir yarım ay şeklinde adaya doğru ağır ve emin olarak yürümiye başladı. Piyale Paşa merkeze, Kurdoğlu Ahmet Bey sağ kanada, Midilli Beyi Mustafa Bey sol kanada kumanda ediyordu. Düşman donanması da bir nısıf daire şeklindeydi. Top ateş'yle savaş başladı. Donanmamızın tesirli top ateşi altında düşmanın bozgunluk alâmetleri belirdi. Bunu farkeden Piyale Paşa süratle düşmanın üzerine yürünmesini emretti. Piyalenin üzerine doğru geldiğini gören Medinaselli, donanmasını iki fırkaya taksim etti. Bir kısmı denize açılmak istiyor, bir kısmı da hisarların altına sığınmak için sahile doğru gidiyordu. Piyale Paşa, kaçanların üzerine hücum ederken Kurdoğlunu karaya çıkanlara gönderdi.

Her biri sekiz yüz zırhlı İspanyol askeri alan paryalar ya top ateşimizle batıyor veyahut teslim oluyorlardı. Kurdoğlu hisarların altına sığınan kadirgalara saldırmıştı. Burada çok şiddetli bir savaş olurken, Piyale Paşa selâmeti firarda bulan Giovanni Doria'nın kadırgalarını yakalamış ve aralarında kanlı bir mücadele başlamıştı. Denizi top ateşinin dumanları kaplamıştı. Gemiler birbirlerine rampa etmişler, savaşçılar her türlü silâhlarla göğüs göğüse, boğaz boğaza dövüşüyorlardı. Giovanni Doria bu şiddetli Türk saldırışı karşısında dayanamadı. Kadırgalarını yüzüstü

Cezayirde Hıristiyan esirleri fidye ile kurtaran rahipler

Bu resim, o zamanki Hıristiyan âleminin bir iftirasına suret vermektedir. Türkler böyle zulüm etmemişlerdir

bırakarak kaçtı. Midilli Beyi Mustafa Bey de arkadaşlarından geri kalmıyor, su kesimleri çok olup karaya yanaşamıyan gemilerinden leventleri düşman kadırgalarına atlatıyordu. Kaçmak istiyen diğer ufak düşman gemileri dalgalara kapılıyor, hulâsa Cerbe sahilleri ana baba günü yaşıyordu. Piyale, savaşa tamamen hâkim olmuş, en katî zaferi kazanmak için ne yapmak lâzımsa yapmıştı. Nihayet öyle oldu ki, Akdenizi Türk donanmasından tamamen temizliyeceğini ve Trablusgarbı istilâ edeceğini söyliyen Dük dö Medinaselli'nin Müttefikler donanmasından bir şey kalmadı. Sahil bir baştan öbür başa kadar karaya vurmuş gemiler ve kıyılara dizilmiş binlerce esirle dolmuştu. Bütün gemiler ya batmış, ya karaya oturmuş veyahut elimize geçmişti. Kaçmıya muvaffak olanlar sayılamıyacak kadar azdı. Kaçanlar arasında Doria'nın yeğeni Giovanni de vardı. Andrea Doria, Cenova'da oturmuş Müttefiklerin müjdesini bekliyordu. Hakikati bütün fecaatiyle öğrendiği zaman çok müteesir oldu. Yeğeninin kurtulduğu haberi kendisini biraz teselli edebildi. Piyale Paşa, kazandığı bu parlak savaşta zaptettiği 28 harb, 27 nakliye gemisi ve 1.800 esirle İstanbula zafer müjdesi götürürken Andrea Doria, Barbarosun bu büyük düşmanı, deniz rüzgârlariyle sertleşen ihtiyar ve alil vücudunu sürükliye sürükliye kiliseye gelmiş, yeğeninin kurtulmasından dolayı Allaha dua ediyordu.

P i y a l e P a ş a, 27 e y l û l 1560 d a, İ s t a n b u l a p a r l a k b i r t ö r e n l e g i r d i. A m i r a l g e m i s i n i n a r k a k a s r ı n d a e s i r k u m a n d a n l a r Don Alwaro Desandi, General Sanyö dö Levya, Sicilya ve Napoli donanmaları kumandanı Don Juan dö Kardona bulunuyorlardı. Zaptolunan kadırgalar direksiz, dümensiz yedekte çekiliyordu. Kanunî Sultan Süleyman, sarayın deniz kenarındaki köşkünde bu muhteşem sahneyi vakarla ve sükûnla seyrediyordu.

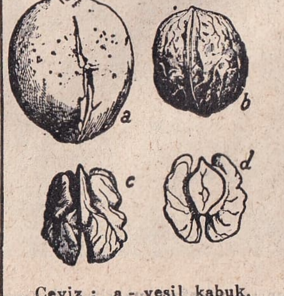
K ı s a B i b l i y o g r a f y a : Aziz Samih İlter; Şimalî Afrika'da Türkler, cilt 2. Ali Rıza Seyfi; Turgud Reis. Kâtip Çelebi; Tuhfetülkibar fi Esfarülbihar. Mehmed Şükrü; Esfarı Bahriyei Osmaniye. Lane - Pole; Berberiye Korsanları. Ahmet Refik; Cerbeden Dönerken, Donanma mecmuası, sayı 1. Saffet; İkinci Cerbe Harbi, Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, sayı, 1 - 2. Divanı Hümayun Mühimme Defteri.

(Feridun Fazıl Tülbentçi)

CEVİZ — Ceviz ağacının meyvası. Dilimizde "koz" da denilen bu meyvanın arapçası "cevz", farsçası "gevz" dir. Başka dillerin bir kısmında bu meyva adını, lâtineesi olan "nux" dan almıştır. Meselâ fransızcası "noix", italyancası "noce" dir.

"Juglans" teknik adını taşıyan ve cevizgillerin tip bitkisi olan ceviz ağacının yedi veya sekiz cinsi vardır ki bunların da başlıcası, birkaç çeşidi olan âdi cevizdir.

Ceviz ağacı bileşik yapraklı büyük bir ağaçtır. Bir kısmı tek tırtılsı (erkek) ve bir kısmı başak ucu halinde (dişi) olmak üzere iki çeşit çiçek açar. Meyvası yeşil ve yuvarlak bir kabuk içindedir. Bu meyva tamamiyle olmadan önce yeşil kabuk ikiye yarılarak ceviz bıçak uciyle çıkarılır ve taze olarak yenir. Bu devrede, iç kabuk henüz sertleşmemiş ve üstünde çizgiler peyda olmamıştır. Kurutulacak ceviz, yeşil kabuk hafifçe ayrılmıya başladığı sırada uzun bir sırıkla ve ağacı zedelememek için hafifçe vurularak devşirilir. Bunlar kuru bir yere serilir; zaman zaman, iç kabuktan tamamile ayrılan dış kabuklar çıkarılarak cevizlerin kurutulmasına devam olunur, bu devrede iç kabuk gittikçe sertleşir ve üstünde çizgiler peyda olur. Bu kabuk uzunlamasına yapışmış olarak iki bölmeden meydana gelmiştir; ceviz bunun içindeki ve ince, kuvvetli bir zarın içinde dört kısımdır. Ceviz; taze, kuru (kabuklu veya ceviziçi) olarak satılır. Kuru cevizin kabuklusu veya ceviziçi yıllandıkça, esmerleşir ve kurur; bunlar makbul değildir. Cevizin kurusundan "ceviz yağı" çıkarılır. Bu yağ bizde "paça boyası" ile karıştırılarak "çerkes tavuğu" nda kullanılır. Endüstride yağlı

Ceviz : a - yeşil kabuk, b - sert kabuk, c ve d - iç

boya imaline yarar. Cevizin tazesi ve kurusu yemiş gibi yendiği gibi kurusu dövülerek tatlılara çeşni vermekte kullanılır. "Koz helvası „ denilen cevizli ve şekerli helva, itidalle yenmek şartiyle tonik bir gıdadır. Cevizin yağı alındıktan sonra kalan küspesi sabunculukta ve boyacılıkta kullanılır. Ceviz henüz yeşil ve ufak iken reçeli ve şurubu yapılır; her ikisi de midevî ve toniktir.

Ceviz ağacının sert, koyu ve ekseriya damarlı, cilâya pek elverişli kerestesi mobilyacılıkta çok makbuldür ve diğer keresteleden pahalıdır. Ceviz ağacının yapraklarından binde bir nispetinde (bin gram suya on gram yaprak) yapılan menku hâzım ve mukavvidir. Bilhassa iki ile on yaş arasındaki zayıf ve hastalığa müstait çocuklara zayıf kadınlara içirmek pek iyidir. Ceviz yaprağı banyosu da zayıf ve kemik hastalılarına istidatlı çocuklar için pek faydalıdır. 500 ilâ 1.000 gram ceviz yaprağı on litre kaynar suda bir saat bırakılır, sonra süzülür ve bu sudan münasip miktarda banyo suyuna ilâve edilir. Ceviz ağacının kabuğu da siyah boya yapmıya yarar. (*A. B.*)

ÇANAKKALE İLİNİN COĞRAFYASI

ÇANAKKALE İLİNİN COĞRAFYASI — Ekonomi, siyaset, askerlik ve tarih bakımından önemli bir ilimizdir.

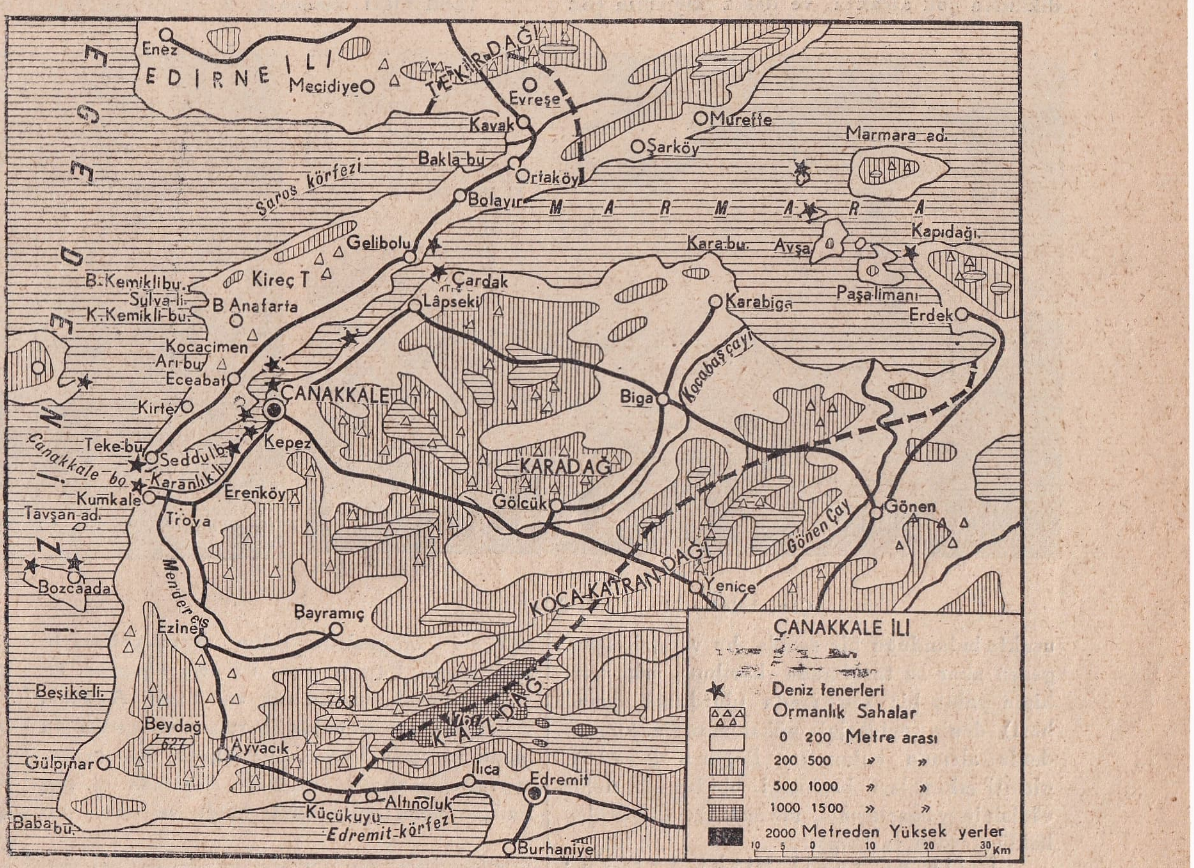
Y e r i, h u d u t l a r ı v e y ü z ö l ç ü m ü : Çanakkale İli, Marmara denizini Ege denizine birleştirmek suretiyle, Karadenizi Akdenize bağlıyan Çanakkale Boğazının iki yakası boyunda yer almakta ve toprakları İstanbul İli gibi, hem Asya hem Avrupa üzerinde uzanmaktadır. İlin en büyük parçası Asya (Anadolu) yakasına düşer (7399 kilometre kare) ve doğuda Edremit - Erdek körfezleri arasında çekilen bir hudut çizgisi kendisini Balıkesir İlinden ayırır. Avrupa (Rumeli) tarafındaki toprakları ise, Gelibolu yarımadası üzerinde yer alır (1165 kilometre kare) ve kuzeyde bir hudut çizgisi Tekirdağ ve Edirne İllerini ayırır. Nihayet Boğaz dışında, biri kuzeyde İmroz Adası (285 kilometre kare), öteki güneyde Bozcaada (30 kilometre kare) Lozan Barış Antlaşması hükümlerine göre, Ege denizi adalarından Türkiye Cumhuriyetine ait bulunanlar olup Çanakkale İline bağlanmışlardır. Bütün bu toprakların toplamı olmak üzere, İlimizin yüzölçümü 9879 kilometre kareyi bulur.

A r a z i y a p ı s ı : İlin en büyük kısmı, Marmara denizi, Boğaz, Ege denizi ve Edremit körfezi arasında Anadolunun batıya doğru geniş berzahlı bir yarımada gibi ilerliyen bir çıkıntısı üzerinde yer almaktadır. Coğrafyacıların Biga yöresi adını verdikleri bu yarımadanın arazisi tepelik, hattâ bazan dağlık bir görünüşte olup ovalara daha ziyade bazı akar sular boyunda ve bunların denize döküldükleri yerlerde rastlanır. Dağların en önemlisi güney doğuda, Edremit körfezi üzerinde dik bir duvar gibi yükselen ve eski çağlarda İda ismiyle tanınan Kazdağı'dır ki en yüksek zirvesi 1767 metreye varır ve Balıkesir İli hudulu üzerinde bu dağlar kuzey doğuya doğru Gürgen, Kocakatran ve Tahtalı dağlariyle, git gide alçalarak devam ederler. Bu dağların yapısında, granit tipinden billûrlaşmış kayalarla beraber, yer tarihinin birinci zamanına ait mermerleşmiş kireç taşları, billûrlu şistler ve sert kum taşları yer tutar. Daha batıya doğru gidildikçe, Biga yarımadasının orta kısmında, yükseltisi daha az (1.000 metreden alçak), fakat vâdilerle derince yarılmış, geçilmesi güç tepeler uzanır ki bunların yapısında, çoğu üçüncü zamanın ilk yarısında faaliyete geçmiş volkanların mahsulü olarak, bugün aşınıp ortadan kalkmış eski yanardağ ağızlarından çıkarak etrafa yayılmış koyu renkli lâvların, yahut açık renkli volkan küllerinin meydana getirdiği arazi hâkimdir. Nihayet, Çanakkale Boğazının iki yakasında, üstleri düz, Boğaza doğru ekseriyetle dik yamaçlarla inen, vâdilerle yarılmış çoğu açık renkli, killi, kumlu ve kireçli, üçüncü zamanın ikinci yarısına ait araziden meydana gelmiş sırtlar uzanır. Bu sırtların yükseltisi Boğaz yakınında 200 metreden aşağıya düştüğü halde, Gelibolu yarımadasında kuzey batıya doğru basamak basamak yükselerek nihayet Saros körfezi boyunda hemen 400 metreyi bulan dik bir duvar halinde sona ererler.

Yukarıda verilen izahlar, harita üzerinde takibedilecek olursa, Biga yarımadasının en yüksek kısmı olan güney doğudan itibaren, kuzeye ve batıya doğru alçalan meyilli bir satıh teşkil ettiği anlaşılır. İlin başlıca akar suları da, bu meyile uyarak kuzeye ve batıya doğru akarlar. Bunların oldukça önemlileri, Marmara denizine dökülmek üzere Bigadan geçen Kocabaş çayı (bunun yukarı kısmına Çan deresi, aşağı kısmına Biga suyu da denir ve eski taribte Granik adiyle tanınır; uzunluğu 90 Km.), Çanakkale yanında denize dökülen Kocaçay, Boğazın güney ağzında Kumkale yanında sona eren Menderes (eski adiyle Skamander; uzunluğu 100 Km.) daha güneyde Tuzla suyudur. Bu akar suların ve tabilerinin vâdileri çok yerde dar boğazlar meydana getirmekle beraber, boylarında irili ufaklı ovalar da yer alır. Menderes çayının yukarı kısmında, Bayramiç ve Ezine kasabaları bu türlü ovaların kenarında kurulmuşlardır. Bununla beraber, ilin büyücek ovalarına, akar suların ağız kısımlarında rastlanır. Biga ovasiyle Menderes çayı ağzında, bir kenarına Truva harabelerinin yerleşmiş olduğu ova bunlardandır. Bu sonuncu ova, tarih devirlerinde, akar suyun getirdiği kum ve çamurlar (alüvyon) ile denizden yer kazanmış evvelce denize pek yakın olan Truva, şimdi beş kilometre kadar içerde kalmıştır.

Kıyılar, çoğu akar su ağızlarına rastlıyan ovalar dışında, ekseriytle düz ve yüksektir. Güney batıda Baba burnu (24° 4′ boylamında), Anadolunun en batı noktası, İmroz adasının ucundaki Avlaka burnu (25° 40′ boylamında) ise, Türkiyenin en batı noktasıdır.

Ç a n a k k a l e B o ğ a z ı, ilin coğrafî tetkikinde, üzerinde ayrıca durulmıya değer bir konudur. Boğazın umumî istikameti kuzey doğu - güney batı olup en fazla darlaştığı orta kısmında kuzey - güney istikametini alır. Oldukça keskin dirseklerle birbirine eklenen parçalardan meydana gelmesiyle Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazına az çok benzer: Karşılıklı kıyıların, gidişlerinde birbirlerine az çok paralel oluşları bu benzerliği arttırır, fakat İstanbul Boğazı boyunda mevcut olmadığı halde burada göze çarpan akar su deltaları, görünüşte bir fark yaratır. Çanakkale Boğazının boyu ve eni, İstanbul Boğazının iki misli kadardır. Boğazın iki ucu arasında, tam ortadan geçen bir çizginin boyu hemen 62 kilometreyi bulur. Boğazın genişliği kuzeyde 1,9 - 5,8 kilometre arasında, güneyde ise 3,6-8 kilometre arasında değişir ve orta kısmında, Çanakkale ile karşıdaki Kilitbahir arasında 1250 metreye kadar düşer. Boğazın derinliğine gelince, 60 metre derinliğinde bir oluğun baştan başa uzandığını, bu oluk boyunca yer yer, göbek şeklinde daha derin çukurlar bulunduğunu söyliyebiliriz. En fazla derinlik, elde mevcut malûmata göre, Boğazın en dar kısmında karşıdan karşıya çizilecek bir çizginin biraz kuzeyinde, 106 metreyi bulmaktadır.

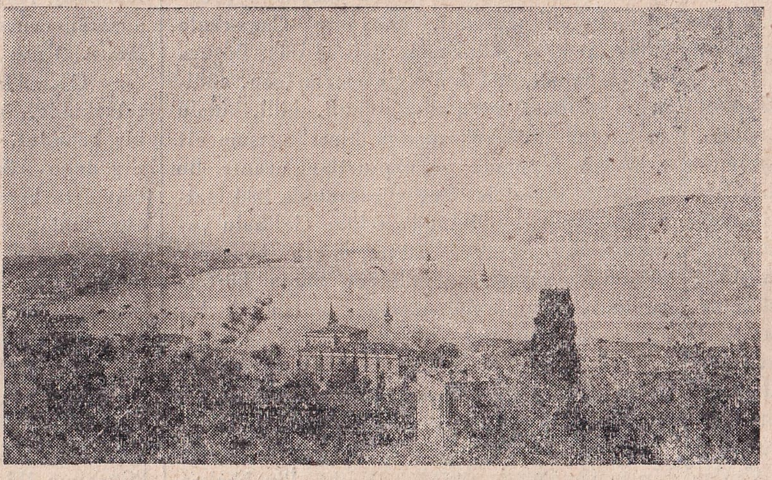

İstanbul Boğazında olduğu gibi, Çanakkale Boğazında da, birbirinin aksi istikamette altlı ve üstlü iki akıntı vardır: Üst akıntı, Karadenizden gelen az tuzlu (binde 26) ve hafif suları Akdenize geçirmekte, alt akıntı ise, Akdenizin çok tuzlu (binde 38 - 39) ve ağır sularını Marmaraya akıtmakta, üst tabakanın kalınlığı, Boğazın kuzey ağzında 20 metre kadarken, güneyde 10 metreye düş-

mektedir. Üst akıntının hızı bilhassa burunlar önünde hissedilmekte, en fazla olarak saniyede 1,5 metreyi bulmakta, şiddetli poyraz (kuzey doğu) rüzgârı estiği sırada daha da hızlanmakta, şiddetli ve sürekli lodos (güney batı) rüzgârı estiği sırada, bunun aksi olarak, Marmaradan gelen üst akıntı bazan duraklamakta, bu sırada Boğazın sathî suları muvakkaten Ege denizinden Marmaraya doğru akmaktadır. Bununla beraber, gene İstanbul Boğazında olduğu gibi, normal zamanlarda bile, koylar içinde, ters akıntılara rastlanmaktadır.

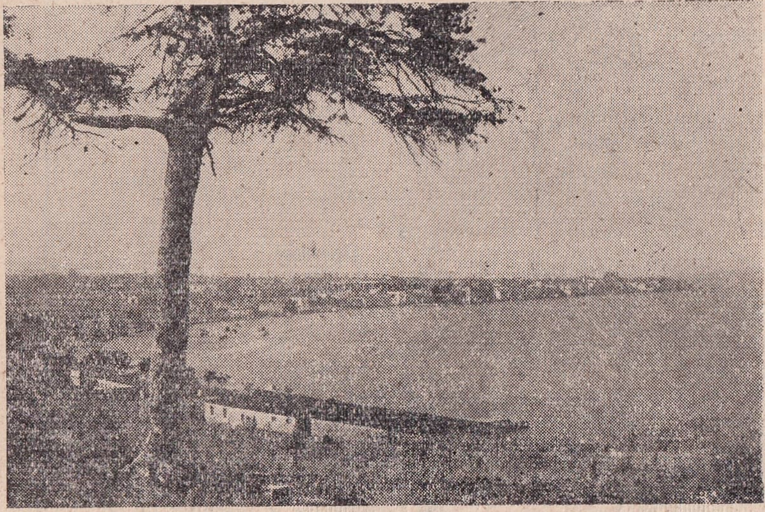
Ekonomik ve politik bakımdan dünyanın en önemli su yollarından biri olan Çanakkale Boğazının menşei hakkında şimdiye kadar birçok faraziyeler ileri sürülmüştür. Eskiden, Boğazların büyük bir hareket neticesinde, arazinin çatlaması suretiyle açıldığı fikrini kabul edenler vardı. Bugün bile halk arasında taraftar bulan böyle bir faraziyenin hiçbir ilmî değeri yoktur. Çanakkale Boğazının, İstanbul Boğazı gibi, eski bir vâdi olduğunda şüphe edilemez. Deniz seviyesinin şimdikinden çok alçakta ve deniz kıyısının çok uzakta bulunduğu bir sırada, bu vâdi, içinden geçen akar su tarafından kazılmış, arz tarihinin yakın bir zamanında (dördüncü zaman başı), deniz seviyesinin yükselmesiyle, kısmen deniz altında kalmıştır. Boğazın karşılıklı girinti çıkıntıları herhangi bir büyük nehir vâdisinin yamaçlarında normal olarak görülen büklümlerden farksızdır.

İklim ve tabiî bitki örtüsü: Çanakkale İlinin dağlık ve tepelik arazisinin dörtte birinden fazlası ormanla kaplıdır. Bu ormanlar, insan baltasının kolay kolay yetişemiyeceği yolsuz ve sapa kısımlarda henüz çok gür ve sık olmakla beraber, yollara yakın ve kasabalara komşu olan kısımlarda büyük tahriplere uğramış, birçok yerlerde çalılıklar şekline dönmüştür. Tahripten kurtulmuş olduğu yerlerde orman, yüksek sahalarda hemen hemen Karadeniz boyunda görülenlere benzer. Buralarda kışın yapraklarını döken ağaçlar (meşe, gürgen, kestane, ıhlamur gibi) hâkimdir; daha alçaklarda ve Akdenize bakan tarafta ise, yaz kış yaprağını saklıyan yüksek çalılıklara rastlanır ve Gelibolu yarımadasında, Ege denizi boyunda da rastlanan zeytin ağacı kümeleri, güneyde, Edremit körfezi boyunda âdeta orman denecek bir ehemmiyet kazanır. Genişçe ovalarda ise bitki âlemi daha ziyade, yazın kuruyan otluklar halinde olup bu otluklar arasında tek tek, yahut küme küme ağaçlıklara rastlanır. İçerlerde bu ovalar, akar sular boyundaki söğüt dizileri ve köylerin etrafındaki kavak ağaçlariyle hemen hemen İç Anadolu manzaralarını hatırlatır.

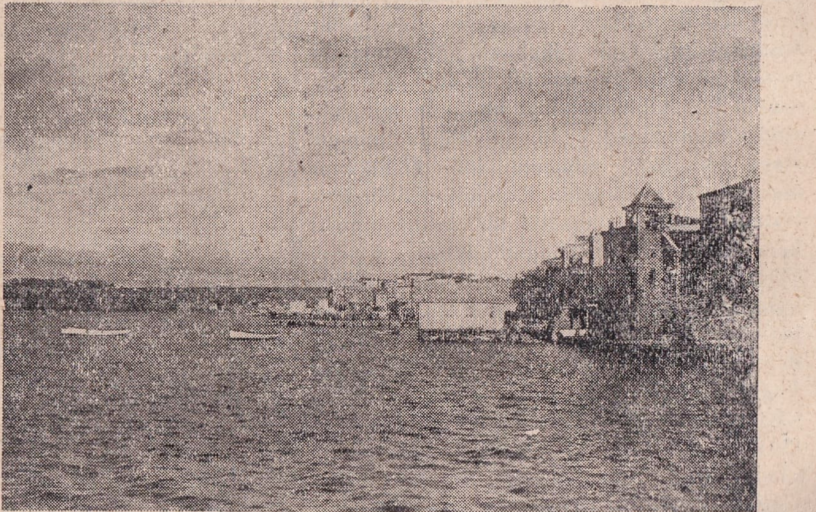

Çanakkale ve Boğazdan umumî görünüş

Tabiî bitki âleminin bu çeşitliliği, Çanakkale bölgesinde iklim husustyetleriyle izah edilir. Burada esas itibariyle yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı Akdeniz iklimi hâkim olmakla beraber, Karedenizin nemli ve serin havası, Çanakkale Boğazı kenarında yazların İzmir ve Adanada olduğu kadar sıcak geçmesini önler ve hattâ bu mevsimde biraz yağmur bile yağdırır. Kışın da, Balkan yarımadası üzerinden kopup gelen soğuk baskınları olur. Son on yıl içinde yapılan rasatlara göre, Çanakkale şehrinde en sıcak ayın ortalama sıcaklık derecesi 25°, en soğuk ayınki 5° olup termometrenin yazın 37° ye çıktığı, kışın —12° ye indiği görülmüştür.

Çanakkaleden bir görünüş daha

Gene Çanakkale

Gene Çanakkale

Yıllık yağış tutarı ise 62 santimetre, en kurak aylar temmuz ve ağustos, en fazla yağışlı olanlar da sırasiyle aralık, kasım ve şubattır.

Nüfusu, idare bölümleri ve şehirler: Çanakkale İlinin nufusu, 1935 sayımında 243.000, 1940 da 305.000 ve 1945 sayımının neticelerine göre 318.000 olup, son sayım rakamları alınırsa, kilometre kare başına ortalama 32 kişi düşer. Gerçekte, Boğaz kıyılarında nüfus sıklığı 50 ye yaklaştığı halde, iç kısımlardaki ormanlık çalılık sahalarda bu rakam 10 u geçmez. İdare bakımından, Osmanlı Devleti devrinin Biga Müstakil Mutasarrıflığiyle, Edirne Vilâyetinin Gelibolu kazası (sonradan Mutasarrıflık) toprakları üzerinde kurulmuş olan ve bugün, Trakya Umumî Müfettişliğine tabi bulunan Çanakkale İlinin 12 ilçesi vardır. Bunlardan sekizi Anadolu tarafında (Çanakkale, Biga, Lâpseki, Ezine, Ayvacık, Bayramiç, Çan ve Yenice), ikisi Rumeli yakasında (Gelibolu ve Eceabat) olup, diğer ikisini de, İmroz ve Bozcaada meydana getirmektedir. Bu son iki adada yaşıyan Rumlar haricinde, ilin tekmil nüfusu Türktür.

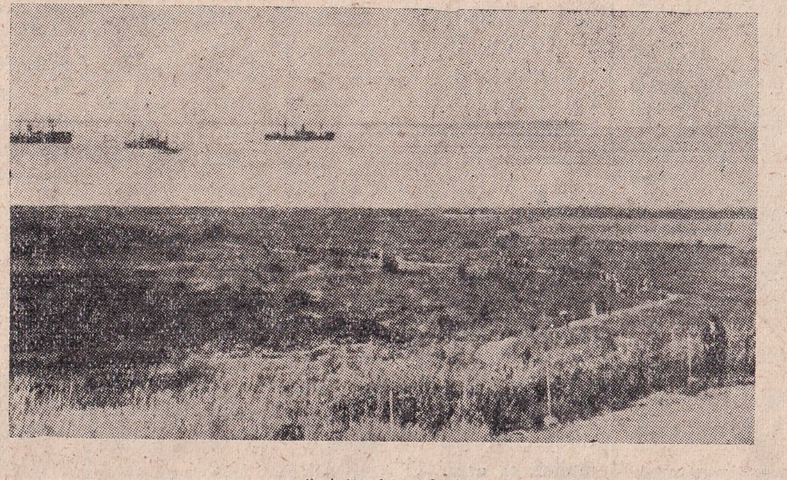
Son sayıma göre nüfusu 22.000 kadar olan Çanakkale şehri ile 13.000 e yakın nufuslu olan Gelibolu dışında ilde on binden fazla nüfuslu şehir yoktur. Bu bakımdan, Çanakkale Boğazı, kıyıları üzerinde İstanbul gibi büyük bir şehrin yerleşmiş olduğu komşu boğazdan farklıdır. İlçe merkezi olan kasabalardan yalnız üçü 5.000 ve daha fazla nüfusludur:Biga (8.300 nüfus), Ezine (6.100 nüfus), Eceabat (eski adı Maydos, 5.000 nüfus); ötekilerin nüfusu daha da azdır. Bu izaha göre, Çanakkale İli nüfusunun en büyük kısmının, sayısı 560 dan fazla olan köylerde yaşadığı anlaşılır.

Ekonomik bakımdan Çanakkale İlinin çeşitli kaynakları vardır. Ziraat sahasında hububat ekimi iç kısımlardaki ovalarda epeyce yer tutarsa da, ihtiyacı karşılıyamaz. Son yıllarda ekilen hububat: Buğday (15.000 - 30.000 ton), arpa (7.000 - 11.000), yulaf (7.000 - 13.000), mısır (3.000 - 7.000), çavdar (2.000 - 4.000), diğer mahsuller arasında bakla, nohut, patates, az olarak keten ve Eceabat civarında biraz pamuk, ay-

rıca tütün ekilmektedir. Meyvacılık büyük gelişme istidadı göstermektedir. Bağlar yeniden canlanmaktadır. Edremit körfezi boyunda zeytinlikler çok yer tutar; istihsal merkezi Ayvacıktır. Çanakkale İlinin zeytinyağı istihsali son yıllarda ortalama 5.000 ton kadar olup bunun 3.400 tonu Ayvacık kazasından elde edilmektedir. 218.000 hektar tahmin edilen ormanlardan iptidaî şekilde faydalanılır ve orman mahsulleri arasında, dericilikte mühim rol oynıyan meşe palamutu da sayılabilir. Hayvancılık, iç kısımlarda önemli yer tutar: 400.000 den fazla koyun, bunun yarısı kadar keçi, 150.000 kadar sığır beslenir. Koyunların yününden el tezgâhlarında keçe ve aba gibi şeyler yapılır. Çanakkale boğazı, balıkçılık bakımından önemlidir. Balıkların geçme sıralarında büyük mikdarda avlamak imkânı vardır. Gelibolunun sardalya balıkları meşhurdur. Burada kutu balığı hazırlanır.

Başlıca nakliyat deniz yoliyle yapılır. İlerde, Anadolu demiryolunun Bozöyük istasyonundan ayrılarak Bursaya kadar ulaştırılacak bir kolu, batıya doğru ilerletilerek Gönen - Biga - Lâpseki üzerinden Çanakkaleye kadar uzatılacaktır.

B ö l g e n i n k ı s a t a r i h ç e s i : Dünya tarihinin hiçbir devri yoktur ki Çanakkale boğazı kıyıları kadar çok önemli hâdiselere sahne olmasın (bakınız: Aylık Ansiklopedi, Boğazlar Meselesi, sayfa 764). Bugünkü Batı medeniyeti Doğu Akdeniz kıyılarında doğmuşsa, onun ilk önemli vakası, boğaz kıyılarında, bir efsane gibi tarihe yazılmış ve barbar kavimler ilk defa burada tarihe geçmişlerdir. Şimdiki Yunanistan topraklarında ve adalarında yaşıyan Elenler ile, Küçük Asyalıların rekabeti, burada Yunan tarihinin ilk büyük hâdisesini doğurmuştur. Yunan kavimlerinin bir ittifak halinde harekete geçerek, başka bir ittifak halinde toplanmış olan Anadolulularla çarpışmalarına sahne olan Truva yahut İlion şehrinin harabesi, 1871 de Alman ilim adamı Schliemann (Şliman) tarafından Menderes çayı ağzı yakınında Hisarlık köyü civarında bulundu. On yıl süren ve Truva Kıralı Priam'ın oğulları Paris ve Hektor ile Yunanlı (Argos Kıralı) Agamemnon'u, Aşil (Ahilleus)i karşı karşıya getiren Homer (Omiros) in İliada ve Odisia'sında terennüm edilen kahramanlıkları savaşı ve şiirle anlatılan neticeleri ne kadar efsaneli olursa olsun, tarihî bir temele dayandığı ve Truva'nın Aka'lılar tarafından Milâttan önce 1280 yılına doğru zaptedildiği biliniyor. Bu hâdise, Doğu Akdeniz (Ege denizi) kıyılarında doğan medeniyetin Marmaraya, Karadenize doğru yayılma başlangıcını işaret eder.

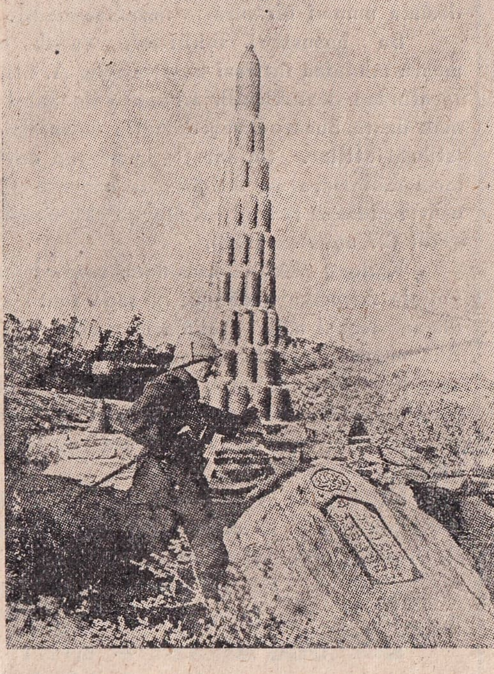
Seddilbahir sahili

İlk çağlarda Hellespont adiyle tanınan Çanakkale boğazı, başlangıçta sapa kalan İstanbul boğazına nispetle daha işlek ve mamurdu. Kıyılarında birçok şehirler vardı.

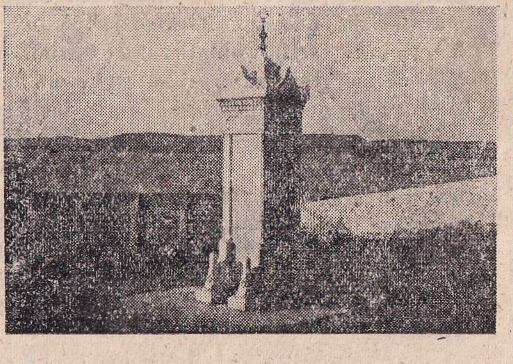

Anzak koyu

Güney ağzındaki Truva'dan başka, Anadolu yakasında şimdiki Kepez civarında Dardanos (Avrupalıların yakın devirlerde boğaza verdikleri Dardanel'ler adı buradan gelmiştir),

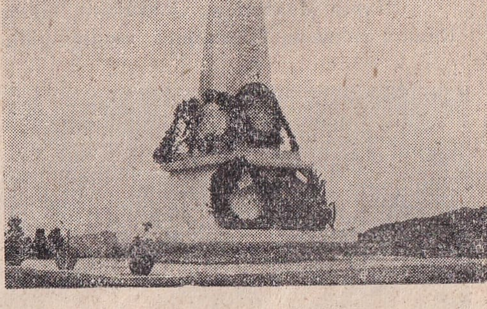
Çanakkale'nin Kireçtepe harb mevkiinde yapılmış şehitler âbidesi

Deniz şehitleri âbidesi

şimdiki Çanakkalenin kuzeyinde Abydos, bunun karşısında Sestos, şimdiki Gelibolunun yerinde Kallipolis ve bunun karşısında, şimdiki Lâpseki yerinde Lampsakos... gibi şehirlerin çoğu Ege denizi beldelerinden (Midilli, Foça, Milet) gelen göçmenler tarafından kurulmuştu. Diğer taraftan, Asya ile Avrupa arasındaki büyük geçit buradaydı. Milâttan evvel Beşinci Yüzyılda İran - Yunan harblerinin önemli sahneleri burada oynandı. Dârâ ve Serhas orduları buradan geçtiler. Daha sonra Asyayı fethe çıkan büyük İskender Milâttan önce 334 baharında boğazı geçerek Granikos (Biga çayı) kenarında İran ordusunu ilk bozguna uğrattı. İskenderden sonra burası Lizimak'ın ve Batı Anadolu hükümdarlarının, doğudan gelen Mitridat'ın hükmüne girdi. Nihayet Milâttan önce 190 yılına doğru Roma devleti buralara hâkim oldu. Daha sonra Bizans, Doğu Romanın başkenti olunca, Çanakkale boğazı da, İstanbulun bekçisi oldu ve burada, gemilerin geçişini kontrol edecek kaleler inşa edildi. Fakat Yedinci Yüzyıl ortasından az sonra İslâm donanması burayı zorlayıp geçti. Daha sonra Haçlılar tarafından taarruza uğradı. Ondördüncü Yüzyıl başlarında Türkmen beyleri (Saltık Bey, Umur Bey, Yahşi Bey) burada Bizanslılarla mücadele ettiler. Osmanlı Türkleri daha Orhan Gazi devrinde Rumeliye geçtiler, 1356 da hükümdarın oğlu Süleyman Paşa Gelibolu ile beraber tekmil yarımadayı fethetti ki bu büyük kumandanın türbesi Gelibolu yakınındaki Bolayır kasabasında bulunmakta, Namık Kemalin mezarı da bunun yanında yer almaktadır.

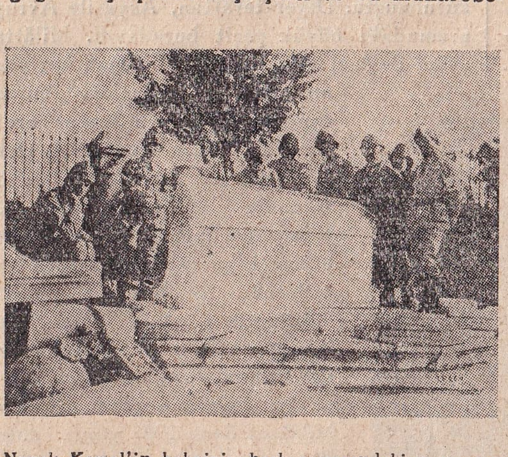
Osmanlı hâkimiyeti altında Çanakkale boğazı esaslı şekilde tahkim edildi ve Gelibolu, Türklerin büyük tersanesi oldu. Onyedinci Yüzyıl ortalarında Venediklilerin tecavüzüne uğradıysa da Köprülü Mehmet Paşanın gayretiyle Venedik donanması mağlûbedildi ve boğaz ağzında, birisi Seddilbahirde öteki Kumkalede olmak üzere iki kale inşa olundu. Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısında Orlov'un idaresindeki Rus donanması boğazı zorlamak istedi. Bu sefer, Baron de Tott'un nezaretiyle yeni tahkimat yapıldı. 1807 de, küçük bir İngiliz filosu boğazdan geçtiyse de esaslı bir netice elde edemedi. boğaz kıyılarında yeni tabyalar inşa edildi. Trablus Harbi (1911 - 12) esnasında İtalyanların Boğaz önündeki hareketleri birer nümayişten öteye geçmedi. Nihayet Birinci Cihan Harbi sıra-

Mehmetçik âbidesi

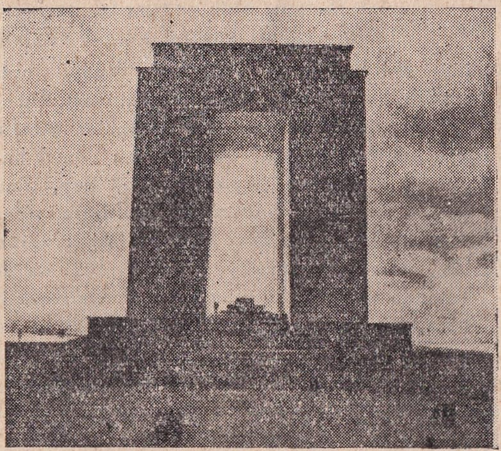
sında 1915 yılında, Çanakkale boğazı evvelâ denizden, İngiliz - Fransız donanması tarafından zorlandı, sonra Gelibolu yarımadasına yapılan çıkarmalar neticesinde tarihin en kanlı muharebelerinden birine sahne olduysa da büyük devletlerin ciddi hazırlıklardan sonra

yaptıkları hücumların hepsi de Türkün, imanlı göğsüne çarparak boşa çıktı ve bu muharebe-

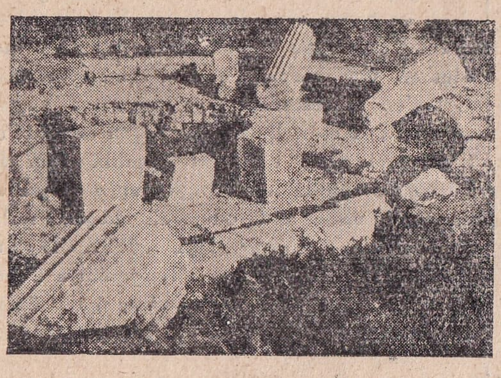
Namık Kemal'in kabrinin harb zamanındaki manzarası

ler Birinci Cihan Harbinin gidişini, temelinden değiştirdi (bakınız: Aylık Ansiklopedi,

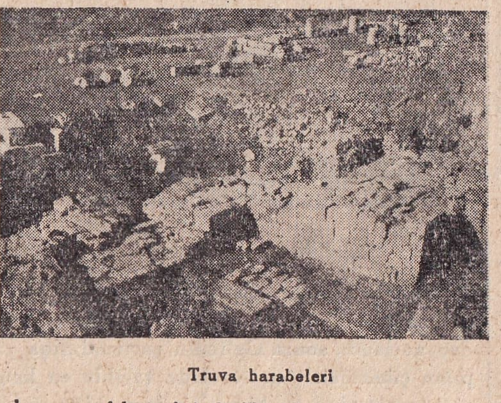
Cumhuriyetin Çanakkale şehitlerine yaptıracağı anıtın projesi (birinciliği alan)

Çanakkale zaferi, sayfa 332. Anafartalar muharebeleri, sayfa 483).

Truva harabeleri

Sèvres Muahedesi, Çanakkale Boğazının Rumeli yakasını Yunanlılara verdiği gibi, iki

Truva harabeleri

kıyısının idaresini de Türklerin dahil olmadığı bir Boğazlar Komisyonuna bırakıyordu. Lozan Sulhü Türklerin hakkını iade etti ve Montreux Anlaşması da, Boğazın kontrolünü doğrudan doğruya Türkiye Cumhuriyetine bıraktı. *(Prof. Dr. Besim Darkot)*

KELLOGG, FRANK - BİLLİNGS — (1856 - 1937) «Kellog okunur» Birleşik Amerika devlet adamı. New York Devletinin Potsdam şehrinde doğdu. Kuvvetli bir hukuk tahsilinden sonra, baroya girdi (1877) ve siyasetle ilgili ekonomi işlerinde mütehassıs bir avukat olarak şöhret sağladı. Bilhassa federal hükûmetin hırslarını ve nüfuzlarını tahdit etmiye önem verdiği büyük tröstlere karşı gürültülü dâvalar aldı ve kazandı. Bu dâvalardan sonra bilhassa şimendifer meselelerinde hükûmetin hususî müşaviri oldu. 1912 de Amerika barosunun başkanlığına geçti.

1904 den itibaren doğrudan doğruya siyasete atıldı ve 1917 de Minnesota'dan senatör seçildi ve bu ünvanı 1923 yılına kadar muhafaza etti. O sene Şilinin Santiago şehrindeki Pan-Amerikan konferansına temsilci olarak gitti ve gene o senenin aralık ayında Londraya büyük elçi tayin edildi. Bu vazifede ancak bir sene kaldı ve 1924 Paris Maliye Konferansında memleketini temsil etti. 1925 şubatında Dışişleri Bakanı oldu. Önce Birleşik Amerikanın Amerika kıtasındaki bazı devletlerle olan işlerini ele aldı, sonra da gözlerini Avrupa meselelerine çevirdi. Kellogg'un gayesi ebedî barışı sağlamaktı. Teşebbüslerinden ikisi, 1927 ilkbaharında deniz silâhlarının tahdidini hedef tutan bir konferansın Cenevrede toplanması ve 1928 ağustosunda harbden feragat muahedesinin umumî bir surette imzalanmasıdır.

Frank Kellogg

Bu husustaki teklifleri, ancak bazı meşru müdafaa ihtirazî kayıtlarıyla, A. Briand tarafından desteklendi. Almanya da dahil olmak üzere önce on beş devletin muvafakatini istihsal ettiler. Bu suretle imzalıyan devletlerin milletlerarası ihtilâflarda kuvvete müracaatı reddeden Briand - Kellogg Paktı meydana geldi (27 ağustos 1928).

Kellogg paktın imzasından sonra İrlanda yoliyle Amerikaya döndü. iki sene sonra kendisine Nobel sulh mükâfatı verildi (1930). Bununla beraber daha nisan 1929 da faal siyasî hayattan çekilmişti ve Dışişleri Bakanlığına mukabil Milletlerarası Adalet Divanında bir mevki almıştı. Beş sene sonra (eylûl 1935) buradan da ayrıldı.

Hiç değilse Avrupada tamamiyle unutulduğu bir sırada, 22 aralık 1937 de Minnesota Devletinin Saint - Paul şehrinde öldü. *(Ahmet Ziya Suner)*

KELLOGG MİSAKI — Millî siyaset gayelerini tahakkuk ettirmek için harbin vasıta olarak kullanılmaması hakkındaki prensibin dünya çapında bir tezahürüdür.

Batı Avrupada ikinci bir koalisyon harbini önlemek maksadiyle imzalanan Locarno Muahedeleri (türkçede Lokarno okunur), sulhün yaşıyabilmek için muhtaç bulunduğu itimat ve emniyet havasını temin edememiştir. Fransa; Avrupada ittifak blokları kurmak suretiyle siyasî ve askerî durumunu kuvvetlendirmiye çalışmıştır. Fakat Fransız militarizminin gelişmesi, Büyük Britanya tarafından iyi karşılanmamıştır. Her iki memleket arasında rekabet, Almanya ile Fransa arasındaki ihtilâfların müspet bir hal şekline bağlanmasını zorlaştırmıştır. Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand; İngiliz rekabeti ve Almanya meselesi yüzünden sarsılan siyasî durumu, Amerika Birleşik Devletleriyle anlaşmak suretiyle düzeltmeyi düşünmüştür.

1927 yılında, Amerika Birleşik Devletleriyle Fransa arasındaki siyasî münasebetler oldukça gergindi. Fransa, harb borçlarını ödememişti. «Denizcilik Silâhsızlanma Konferansı», Fransanın çıkardığı zorluklar yüzünden barış gayelerine faydalı olamamıştı. Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Cihan Harbinde katlandığı fedakârlıkların semere vermemesinden doğan hayal kırıklığı içindeydi. Böyle bir durum karşısında, Amerika Birleşik Devletlerinin Fransayı desteklemesini temin etmek çok güçtü.

Halbuki, Fransa ile Amerika arasında 1908 de imzalanmış bulunan "Hakem Muahedeleri„ nin süresi bitmek üzereydi. Amerika, tatbikat bakımından fazla bir kolaylık kazandırmamış olan bu muahedeleri yenilemek ihtiyacında değildi. A. Briand ise, Amerika ile Fransa arasındaki ananevî bağları bir defa dahe dünyaya ilân ederek memleketinin milletlerarası mevkiini kuvvetlendirmek arzusundaydı.

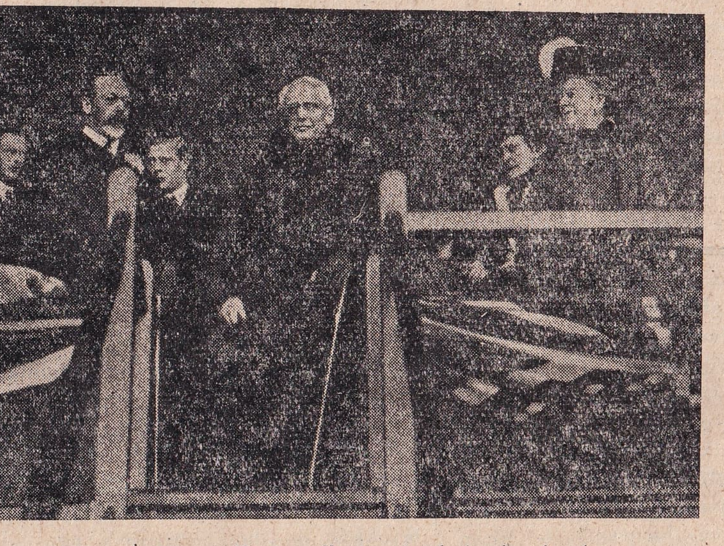
Aristide Briand, bu emelini gerçekleştirebilmek için, Amerikanın milletlerarası ahlâk prensiplerine ve siyasî idealizme karşı gösterdiği bağlılıktan faydalanmak istemiştir. Fransız Dışişleri Bakanı, Amerika Birleşik Devletlerinin Birinci Cihan Harbine katılmalarının yıldönümü münasebetiyle, 6 nisan 1927 de gönderdiği bir mesajda "her iki büyük demokrasinin aralarında harbi kaldırmalarına ve millî siyaset vasıtası olarak harbe başvurmamalarına dair„ bir anlaşma teklifinde bulunmuştur.

A. Briand'ın Amerika efkârı umumiyesine hitaben yaptığı teklifi, 3 haziran 1927 de Fransız Hükûmetinin resmî bir teşebbüsü takibetmiştir. Fakat Amerika Hükûmeti, A. Briand'ın hakikî maksadının ittifak mahiyetinde bir anlaşma imzalamak olduğunu sezmiş ve cevabını geciktirmiştir. Bu müddet zarfında, mesele daha ziyade akademik bir münakaşa mevzuu teşkil etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri âyan âzasından Capper, mütecavizin Locarno Muahedelerine uygun bir şekilde tarifi, milletlerarası ihtilâfların hakeme müracaat edilmesi suretiyle halledilmesi ve harbin önlenmesi hakkında bir karar teklifinde bulunmuştur. Burton isminde diğer bir âyan âzası da, Amerikanın tek taraflı olarak böyle bir kararı almasının daha doğru olacağını ileri sürmüştür. Âyan Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı Borah ise, harbin kanun dışı edilerek devletler hukuku bakımından bir suç addolunması fikrini müdafaa etmiştir.

Amerika, Fransız teklifine verdiği cevabı sekiz ay geciktirmiştir. En nihayet Âyan Meclisinin ve efkârı umumiyenin tesiri altında Amerika Dışişleri Bakanı Kellogg, memleketinin yalnız Fransa ile değil, bütün dünya devletleriyle harbi kaldırmak hususunda anlaşmıya hazır bulunduğunu bildirmiştir. Hakem muka-

veleleri meselesi ise, ayrı bir müzakere mevzuu teşkil etmiştir.

Kellogg teklifi, milletlerarası ahlâk bakımından sağlam bir temele dayanmakla beraber, Avrupa memleketlerinin takibettikleri dış siyasete uygun düşmemekteydi. Harbin

Kellogg İngilterede Kıral ve Kıraliçe tarafından karşılanırken

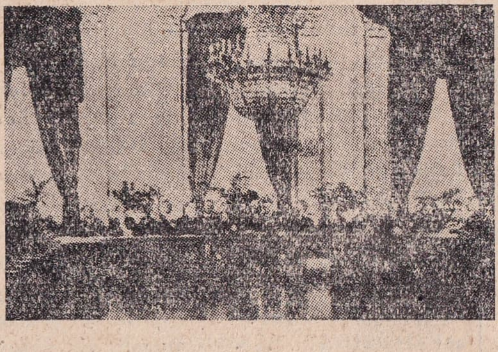
kaldırılması, Fransanın Avrupada kurduğu müşterek müdafaa sisteminin mânasını kaybetmesi demekti. Fransa ittifak muahedeleri imzalamış ve dost devletlere yardım vâdinde bulunmuştu. Küçük memleketler, emniyetlerini korumak kaygısiyle Avrupanın en büyük askerî devleti addolunan Fransanın kanadı altına sığınmışlardı. Fransa, bu sayede geniş bir sahada büyük bir siyasî nüfuz kazanmıştı. Harbin lâğvedilmesi, Fransız nüfuz şebekesinin dağılması demekti. Diğer taraftan, Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain de, İmparatorluk memleketlerini birleştiren bağları kuvvetlendirmiye çalışmaktaydı. Müşterek müdafaa sistemi, bu bağların hayatiyetini sağlıyan en kuvvetli âmildi. Harbin kaldırılması ve hakem sisteminin konulması bu bağları zayıflatacağı gibi, Mısır gibi bazı memleketlerle olan ihtilâflarda imparatorluk işlerine yabancı devletlerin karışmasına yol açabilirdi. Bu sebeple, Büyük Britanya da, harbin kayıtsız ve şartsız kanun dışı edilmesine taraftar değildi. Fakat hiçbir memleket, harbin kaldırılmasına taraftar olmadığını açıkça söyliyemezdi. Bu sebeple Kellogg teklifi esas itibariyle kabul edilmekle beraber, muhtelif tahdit ve tefsirler öne sürülmüştür.

Dışişleri Bakanlıkları arasında yapılan temaslar neticesinde, Fransa ve Büyük Britanyanın görüşlerini kabul etmek zarureti hâsıl olmuştur.

F r a n s ı z g ö r ü ş ü n ü n a n a h a t l a r ı şöyleydi: Briand'a göre, harbin kanun dışı bırakılması, millî siyasete âlet edilmemesi demekti. Diğer bir deyişle, yalnız "tecavüz harbleri„ mahkûm edilmeliydi. Müdafaa harbi, meşru bir haktı. Milletlerin millî savunma hakkından mahrum edilmesi bahis mevzuu olamazdı. Netekim Milletler Cemiyeti Paktı ve Locarno Muahedeleri, tecavüzü önlemek gayesini güttükleri halde harbi kaldırmamışlardı. Harbin lâğvedilmesi, Avrupa devletlerinin Milletler Cemiyeti Paktı ve Locarno Muahedeleri gereğince giriştikleri taahhütlerle telif olunamazdı.

B ü y ü k B r i t a n y a n ı n m ü d a f a a e t t i ğ i t e z de; Fransız görüşüne uygun düşmekteydi. İngiltere de, tecavüz ve müdafaa harbleri arasında fark gözetilmesine taraftardı. Kellogg ise, böyle bir tefrik yapıldığı takdirde, harbden feragatin pozitif kıymetinin zayıflıyacağı ve hattâ kaybolacağı fikrindeydi. Fakat neticede, meşru müdafaa hakkı ve Milletler Cemiyeti Paktı veya Locarno Muahedeleri gereğince girişilecek müşterek müdafaa tedbirleri kabul edilmiştir.

Büyük Britanya, ayrıca, «İngiliz Monroe Doktrini» diye adlandırılan ihtirazî bir kayıt ileri sürmüştür. Bu doktrin «İmparatorluk işleri yalnız Britanyalıları ilgilendirir» şeklinde ifade olunabilir. Austen Chamberlain, dışişleri bakanlıkları arasındaki muhaberat esnasında, İngilterenin anlaşmıya gireceğini; fakat «tamamiyet ve refahları sulh ve emniyet bakımından Büyük Britanya için hayatî menfaat arzeden bölgelerde hükûmetin hareket serbestisini muhafaza edeceğini» bildirmiştir. Bu suretle Büyük Britanya, kendi menfaat bölgelerine müdahale edilmemesini şart koşmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain tarafından harbin millî siyasete

Kellogg Misakının Paristeki imza merasimi

alet olamıyacağı hakkındaki siyasete bir istisna kabul ettirilmesinden maksat, diğer devletlerin Mısır meselesine karışmalarına meydan bırakmamaktı. Fakat doğrudan doğ-

İmza merasiminde devletler delegeleri

ruya Mısır meselesinden bahsedilmemiş ve umumî bir şart ileri sürülmüştür.

En nihayet 23 haziran 1928 de hazırlanan metin tasarısı üzerinde anlaşmıya varılmış ve Briand - Kellogg Paktı 27 ağustos 1928 de Pariste imzalanmıştır.

Kellogg Misakı, üç maddeden ibarettir. M u a h e d e h ü k ü m l e r i i l k i k i m a d d e d e t o p l a n m a k t a d ı r. A y n e n n a k l e t m e y i faydalı bulmaktayız:

"Madde 1 — Yüksek âkit taraflar, milletlerarası anlaşmazlıkların hallinde harbe müracaatı takbih ettiklerini ve aralarındaki münasebetlerde harbi millî siyasete alet ittihaz etmiyeceklerini milletleri adına resmen beyan ederler.

«Madde 2 — Yüksek âkit taraflar, mahiyet ve kaynağı ne olursa olsun, aralarında belirecek ihtilâf ve muarazaları barış yoliyle hal ve fasletmek hususunda mutabıktırlar.„

Görüldüğü gibi, 59 d e v l e t t a r a f ı n d a n k a b u l edilmiş bulunan Kellogg Misakı, sadece, millî siyaset maksatlarının gerçekleştirilmesinde harbin vasıta olarak kullanılmamasını hedef tutan bir zihniyetin ifadesidir. Fakat bu zihniyetin geniş bir tatbik sahası bulabilmesi istikametinde esaslı bir tedbir alınmamıştır. Locarno Muahedelerinde olduğu gibi, anlaşma bozulduğu takdirde ne şekilde hareket edileceği gösterilmemiştir.

Kellogg Misakının müeyyide kuvvetinden mahrum kalmasına ve sırf bir iyi niyet tezahürü mahiyeti taşımasına sebep, Briand'ın teklifiyle Kellogg'un hedef tuttuğu gaye arasındaki zihniyet farkıdır. Briand, Amerika ile Fransa arasında harbi kaldırmayı teklif etmekle, zımnî bir ittifaka zemin hazırlıyacağını düşünmüştü. Halbuki Kellogg bütün milletler arasında harbin kaldırılması fikrini müdafaa etmekle, ittifak bloklarını ve emperyalizm temayüllerini önlemiye teşebbüs etmiştir. İki ayrı zihniyeti uzlaştırmak maksadiyle yapılan fedakârlık, muahedenin fiilî değeri üzerinde tesir yaratmıştır. Büyük Britanyayı tatmin için, kendisini imparatorluk nüfuz sahasında serbest bırakmak zarureti hâsıl olmuştur. Halbuki Amerikalı müellif Gilbert Murray'ın belirttiği gibi, İngiliz Monroe doktorinine açık kapı bırakılması, Milletler Cemiyeti Paktı ve Kellogg zihniyetiyle kabili telif değildi. Harbi devletler hukuku bakımından bir suç olarak tanımak ve bu suçun işlenmesini önlemek imkânsızlığı; sulhün temellerini sağlamlaştırmak yolunda yeni bir merhaleye erişilmesine mani olmuştur. İlk bakışta milletlerarası ahlâk prensiplerinin bir zaferi gibi gözüken Kellogg Misakı, bütün devletlerin insanlık dâvasına aynı samimiyetle bağlanmamaları yüzünden, h a k i k a t t e p l â t o n i k b i r t e m e n n i t e ş k i l e t m e k t e n i l e r i g i d e m e m i ş t i r.

(Dr. Feridun Ergin)

KEYNES, JOHN MAYNARD — (1883 - 1946) «Keyns okunur» Geçen nisan ayında altmış üç yaşında iken ölen Keynes dünyaca tanınmış mühim bir İngiliz iktisatçısıdır. Yıllarca hükûmet müşavirliğini ve İngiltere Bankasının direktörlüğünü, otuz üç yıl Economic Journal'ın başyazarlığını yapmıştır. Zeki bir kollej idarecisi olarak kendisini göstermiş, güzel sanatlara karşı da derin ilgisiyle şöhret bulmuştur. National Gallery'nin müdürlüğünde, Musiki ve Güzel Sanatları Teşvik Konseyinin idare meclisi reisliğinde ve Cambridge Sanatlar Tiyatrosunun idare meclisi başkanlığında bulunmuştur.

Baron Keynes, gençliğinde tabiatiyle, Eton'a ve Cambridge Üniversitesinde King's College'e gitmiştir. 1905 de Cambridge Union Society'ye başkan seçilmiştir. Zekâsı, fikirlerini etrafındakilere anlatırken delil ve işaretlerini kullanıştaki mehareti, arkadaşları arasında bir darbımesel halini almıştı. İşte bu sıralardadır ki, aralarında sonraları Lady

Keynes olacak olan meşhur bale yıldızı Madam Lydia Lopokovada bulunan bir talebe gurupunun gelecekteki iktisat dahisi, ilk defa «harb sonrası kredilere dair» düşüncelerini açıklamıştır.

1906 dan 1908 e kadar çalıştığı Hindistan Nezaretinde, Ondokuzuncu Yüzyıldan miras kalan iktisadî politikada tam bir islâhat yapılmasının gerektiğini anlamıştı. Bu iktisat dâvalarını anlamak ve kavramaktaki bilgisi o kadar derindi ki, daha henüz otuz yaşlarında bulunurken, Hint Maliye ve Parası Komisyonuna âza seçildi. O tarihtenberi de, büyük

Keynes

iktisadî meselelerde güçlüğe uğrıyan her hükûmet, Keynes'e başvurdu.

1915 den 1919 a kadar vazife gördüğü hazine müşavirliğinde ve 1919 yılının ilk altı ayında Paris Sulh Kongresinde hazine baş temsilcisi sıfatiyle, Keynes mesleğinin en ileri görüşlü bir eri olarak sivrilmişti. Bu esnada, büyük üçlerin «kuvvetler muvazenesi» ve hudut meseleleri üzerinde boğuşmalarına şahit olup Avrupa iktisadiyatı prensiplerine dair hiçbir şey yapılmadığını görünce, siyaset adamlarının kullandığı tâbiye ve mantığın sulhü imha edeceğini anlamış ve vazifesinden istifa ederek The Economic Consequences of the Peace (Sulhun İktisadî Neticeleri) adlı ve kendisini başta gelen milletlerarası adalet, ahlâk ve sağduyu ifadecisi olarak yükselten meşhur eserini yazmıştır.

Bundan sonra, Keynes tekrar üniversiteye dönerek bir başka iktisatçılar nesline, iktisat ilmini öğretmiştir ki, bu öğrencileri İkinci Cihan Harbinde, onun iktisadî stratejisini tatbik eden faal yaverleri rolünü oynamışlardır.

Keynes'in 1930 da neşrettiği Treatise on Money (Paraya Dair) isimli ve İngiltereyi altın esasından uzaklaşmıya mecbur eden icapları daha o zaman belirten eseri, iktisat ilim ve çevrelerinde büyük ve derin tepkiler uyandırmış ve iktisatçılar arasında şiddetli ve hararetli tartışmalara yol açmıştır. 1936 da yaydığı The General Theory of Employment (Genel Teori) eseriyle de ilk nazariyesini tamamlamıştır. Paranın iktisadî hayattaki mevki ve önemini belirten Keynes, Amerikan iktisatçısı Irving Fisher'in miktar nazariyesini esas itibariyle kabul eder. Umumiyetle deflasyon aleyhinde bulunan Keynes, bu temayülün devlet müdahalesiyle önlenmesi gerektiğine kanidir. 1925 de yazdığı broşüriyle, W. Churchill tarafından girişilen İngiliz lirasını değerlendirme hareketinde eski İngiliz Başbakanının nasıl yanlış hükümlere saptığını ortaya koymuştur.

Keynes sermaye ve tasarruf hakkındaki fikirleriyle, klâsik ekol mensuplarına, bu arada Adam Smith, Senior Böhm Bawerk ve Marshall'a karşı cephe almıştır. İktisadî muvazenenin bozulmasında ve buhranların belirmesinde tasarrufun mühim rol oynadığı fikrindedir.

İkinci Cihan Harbinin başlangıçlarında «How to pay for the war» adlı eseriyle, harb masraflarının ne suretle karşılanacağına dair hükûmete bir plân sunmuşsa da, hükûmet ilk önce bu plâna lâzım gelen ehemmiyeti vermemiş, fakat sonraları, ana hatlarını harb ekonomisinde tatbik cihetine gitmiştir. Amerika Müttefikler safında yer alarak, İkinci Dünya Harbine karıştıktan sonra, dünya iktisatçısı Keynes'i davetle bazı meseleler hakkında kendisine danışmıştır. Milletlerarası bir kliring sistemi kurulmasını hedef tutan, milletlerarası bir para projesi (ki bu proje, meşhur Bretton Woods kongresinin akdine sebebolmuştur. 169 uncu sayfamıza bakınız) hazırlamış olan Keynes, İngilterenin Amerikadan alınmıya muvaffak olduğu dört milyarlık istikrazın görüşmelerine, İngilterenin o zamanki Amerika Büyük Elçisi Lord Halifax'la birlikte baş temsilci sıfatiyle iştirak etmiş; Büyük Britanyanın istikbalini rehine koymak gibi bir tehlikeye düşmeksizin memleketine en büyük yararlıkta bulunmuştur.

Vergi sistemleri, enflâsyon meseleleri, krediler ve faiz hadlerinin tanzimi, haricî borçların ve milletlerarası iktisadî münasebetlerin idaresi gibi konularda ortaya sürdüğü salâbetli nazariyelerle Yirminci Yüzyıl iktisat âleminde büyük akisler uyandıran Lord Keynes, dünya iktisadiyatında büyük bir otorite. İkinci Dünya Harbinde, İngiltere, Amerika, hattâ Almanyada izlenen iktisat siyasetinde fikirleri önemli rol oynıyan kudretli bir iktisatçı; güç ve çapraşık iktisadî dâvalarda daima en evvel baş vurulacak en yetkili bir kaynak ve memleketinin dosdoğru fikirli ve feragati nefis sahibi bir müşaviri olarak tarihe geçmiştir. *(İbrahim Hoyi)*

LLOYD'S — «Loidz okunur» Dünyanın en muazzam gemi değerlendirme, sigorta vesaire iş müessesesidir. Küremizde bundan daha büyük, işi bunun kadar geniş, ilgisi bunun kadar dallı budaklı, nev'i şahsına has başka bir teşekkül veya müessese yoktur denilebilir. Dünyanın en hücra noktasına, insan ayağının basmadığı yere gidilse mutlaka Lloyd's ile karşılaşılır. Onun ajanları, haberciler ve mühendisleri her noktada hazırdır; haberleşme istasyonları her bucağa serpilmiştir. Fakat garibi şu ki; akla durguluk verecek kadar muazzam ve müthiş olan bu teşekkülün Londranın Leedenhall sokağının 12 numaralı binasındaki merkezinden başka şubesi yoktur. Lloyd's ile işi olan her fert doğrudan doğruya bu merkeze başvurmıya mecburdur. Onun doğrudan doğruya veya dolayısiyle ilgisi olmadığı bir felâket, bir kaza veya hasar yoktur.

Daha garibi bunun menşeinin İstanbul olmasıdır. Daha yelken gemilerinin emekleme devrinde bulunulduğu ve telli, telsiz telgraf ve gazete gibi haberleşme vasıtalarının hattâ karada bile bulunmadığı Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıllarda İstanbula gelen Venedik ve Ceneviz denizcileri Galatadaki denizci kahvelerine gelirler, gemilerle malı gelen veya mal gönderecek olan tacirler gemicilerle bu kahvelerde buluşup iş görürler, gemilerden haber bekliyenler de bu kahvelere gelen denizcilerden haber alırlarmış ve bu kahveler âdeta bir «denizcilik borsası» halindeymiş. O zamanın ihtiyacını karşılıyan bu çok güzel ve faydalı âdet gemiciler vasıtasiyle Londraya kadar varmış, gemi armatörleri ve Londraya gelen denizciler Onyedinci Yüzyıl sonlarında Edward Lloyd adındaki bir adamın kahvesinde buluşmıya başlamışlar. «City» nin komisyoncularıyle sigortacıları da bunlara iltihak ederek işe sigortacılık da girince kahvede buluşma âdeta piyasa halini almış, müteşebbis bir adam olan Edward Lloyd da denizcilerden topladığı haberleri 1696 da «Lloyd's News», daha sonra «Lloyd's List» adı altında yayınlamıya başlamış, bu da bugün çıkmakta olan «Lloyd's List and Shipping Gazette»in nüvesini teşkil etmiştir. Nihayet kahvede bulunan sigortacıların ileri gelenleri 1727 yılında bir teşekkül meydana getirerek buna kahvenin adına izafetle Lloyd's adını vermişlerdir.

O tarihten sonra muhtelif memleketlerde kurulan deniz sigorta şirketleri Lloyd's umumî adını almışlardır. Bunun için nev'i şahsına münhasır olan İngiliz Lloyd'i bütün dünyada Lloyd's diye şöhret bulmuştur.

Kahveci Lloyd öldükten sonra kahvehanesi kapanmamış, bilakis teşekkül mensupları tarafından genişletilmiş ve âdeta bir denizcilik ve sigorta borsası halini almış, teşekkülün adı da bütün dünyaya yayılmıya ve bilhassa İngiliz denizcilik âleminde büyük ehemmiyet almıya başlamış, bu hal hükûmetin dikkatini çekmekle yapılan incelemede Lloyd's in memlekete çok faydalı ve güvenilir hizmetlerde bulunduğu anlaşıldığından bir fermanla vücudu resmen tanınmış; teşekkül büyük bir daireye nakledilip büyük bir müesseseye dönmüş, fakat Lloyd's adını daima muhafaza etmiştir.

Lloyd's ne bir şirket, ne bir cemiyet ve ne de bir devlet müessesesidir. O başlı başına nev'i şahsına has bir korporasyon, bir loncadır. İşi: 1) her türlü malı sigorta etmek, 2) hangi millete ait olursa olsun istenilen her gemiyi sınıflamak ve gemi hareketlerini almak ve yaymaktan ibarettir. Lloyd's her sene, her millete mensup gemilerin denize elverişliliklerine, yaşlarına ve tonajlarına göre alfabe sırasiyle sınıflanmasını gösteren bir kitap çıkarır ki adı «Lloyd's Register» dir. Bu kitap, dünya denizcilik ve muamelelerine esastır. Bu iki sınıf iş birbirinden tamamiyle ayrıdır. Bu teşekkül o kadar güven kazanmıştır ki; İngiltere Hükûmeti kendisine ait vazifelerin çok ehemmiyetli bir kısmına Lloyd's'i tevkil etmiştir. Borcunu ödeme hususundaki çabukluk ve kolaylığın eşi yoktur, bütün tarihinde borcundan bir santimini ödeyememiş olması vaki değildir. Bir misal, 1799 da Lloyd's'e sigortalı ve içinde altı milyon dolar değerinde altın bulunan Lutine adlı bir İngiliz firkateyni Holânda kıyısı açığında battı; vakayı haber alan Lloyd's İngiliz Bahriye Bakanlığına bir mektupla o değerde altının sevkedilmek üzere hazır bulunduğunu bildirdi. Birçok seneler sonra bu altınların büyük bir kısmı ve bu meyanda geminin kampanası da kurtarıldı ve bugün Lloyd's'de «Lutine» kampanası adiyle pek meşhurdur.

Bu kampananın altında oturan kırmızı

renkli ve sırmalı cübbeli elbiseli Lloyd's'in tellâlı, kaybolmuş sanılan bir geminin geldiği gibi ehemmiyetli haberleri vermek için salondakileri sükûta dâvetle haberi duymaları için, eğer haber fena ise bir defa ve eğer iyi ise iki defa vurarak haberi ilân eder.

Bu büyük işi, on iki âzadan ve bir de başkandan ibaret «Lloyd's Komitesi» adı verilen bir heyet idare eder. Sigorta işlerinin yapıldığı salon da «Room» adiyle meşhurdur. Lloyd's'in sigorta yapan 1870 âzası vardır ve bunlar «name» adiyle tanılırlar. «Name»ler ya doğrudan doğruya kendileri sigorta yaparlar veyahut kendi adlarına «underwriter» denilen sigortacılarla temsil edilirler. «Name» kendi hesabına sigorta yapar ve borcunu paranın son santimine kadar ödemiye mecburdur. Lloyd's'e âza olmak istiyen bir adam hakkında çok sıkı ve derin tahkikat yapılır, hesap müfettişleri bu adamın malî durumunu, bir felâket ve kaza tazminatı ödeyip ödeyemiyeceğini, iş hayatının dürüst ve temiz olup olmadığını anlarlar. Bu adamın, Lloyd's komitesine para olarak yatıracağı kırk bin dolardan başka sırf şahsına ait en aşağı yüz bin dolar bir parası da olması lâzımdır. Bir Lloyd's sigortacısı bütün dünyanın siyasî ve ekonomik hareketlerini bilecek, kendisinde bir Brezilya çiftçisinin mehareti olacak, derhal karar vermek meziyetini taşıyacaktır. Bu sebepten sigortacıya bir Amerika sinema yıldızı kadar yüksek ücret verilir.

Son senelerde Lloyd's'in başarısına bir misal olarak şu vaka zikrediliyor: 1943 de Lloyd's'e sigortalı iki yüz bin dolar değerinde mücevher taşıyan bir tayyare Hartum yakınında çölde kazaya uğrayıp parçalanıyor. Lloyd's sigortacıları vaka yerine City'nin en işgüzar avukatlarından William Krocker adında birini gönderiyorlar. Bu avukat vaka yerine gidiyor. Tayyarenin süratini ve mücevherlerin bulundukları kabdan fırlama tarzlarını hesab ediyor, hesabının gösterdiği yerde eliyle koymuş gibi sekiz kratlık bir zümrüdü buluyor ve etraftaki kumları torbalara doldurup oteline getiriyor ve geceleyin yattığı odanın banyosunda bu kumları yıkayıp kaybolan mücevherlerin çoğunu buluyor.

Sigortacılık çok büyük para ve kapitale ihtiyaç gösteren bir iş olduğundan başka memleketlerde yapılan sigortaların mükerrer sigortaları yani rizikoların bir kısmı Lloyd's'de yapılmaktadır. Hattâ bizim Yavuz'un tamirinde havuz sigortası Lloyd's'de yapılmıştır.

Sigorta poliçelerinin standard formülleri hemen kâmilen Lloyd's'in eseridir. Lloyd's'den garip garip sigortalar ve poliçeler istenilmeden bir gün geçmez ve sigorta primini ödeyecek olan her hangi bir müracaatçının isteği reddedilmez.

Lloyd's hayat, bekârlık, başından nikâh geçmemiş dulluk sigortası yapmaz. Fakat buna mukabil Amerikalı zengin çocukların haydutlar tarafından kaçırılmasına karşı, ana ve babalarını sigorta eder ve çocuk sağ ve salim geri geldiği takdirde zenginin haydutlara ödediği parayı ona tazmin eder. Amerikada Lloyd's'e en çok sigorta yaptıran Hollywood'dur. Bura emlâkinin çoğu depreme karşı Lloyd's'e sigortalıdır. Büyük sinema şeritleri nin de; bazı artistlerin ölümünden veya kazaya uğramalarından veya hastalıklarından doğan kayıplara karşı yedi yüz elli bin dolara sigorta edilmesi âdettir.

1906 San-Fransisco depreminde ve bundan doğan yangınlarda tam yarım milyar dolar zarar ve ziyan olmuş, bu para yüz yetmiş sigorta kumpanyası arasında taksim edilmişti ve bundan elli milyon doları İngiliz sigorta piyasasına düştü. Lloyd's hiçbir zaman kaçamak yoluna sapmaksızın derhal bu parayı ödedi; bundan başka yangından kurtulanların iskânı için de yapılacak binaları sigorta etmiye hazır olduğunu bildirdi.

Lloyd's kanatlı bombalara karşı binaları ve mütarekenin imzası üzerine halkın vaki olacak heyecan ve taşkınlığına karşı bazı bina'arla sahiplerini de sigorta etmiştir. Lloyd's uçak ve havacılık sigortalarına da başlamış olup bundan iyi kazanç elde etmektedir. Bir Amerika yolcu uçağının her uçuşu iki milyon dolara sigorta edilmektedir. Fakat Lloyd's'in en büyük sigorta sahası, gemi ve deniz kazalarıdır. Harbin ilânı üzerine ticaret gemilerini İngiliz Hükûmeti sigorta edince Lloyd's'in faaliyet sahası küçülmüş ve tabiatiyle işi ve ticareti azalmıştır. Fakat ihdas ettiği yeni bir poliçe ile devlet sigortasını uzlaştırmış ve tekrar deniz sigortasını yapmıya devam etmiştir.

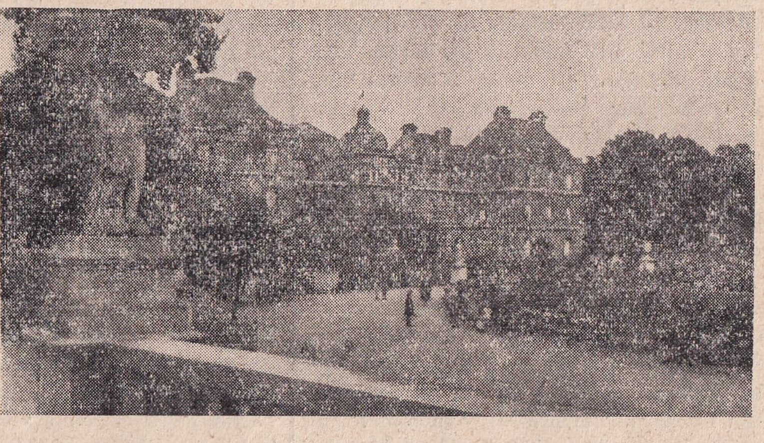
Bugün Lloyd's'in elindeki en büyük riziko, çökmiye veyahut başka bir kazaya karşı kırk milyon dolara sigorta edilmiş San Fransisco Oakland Bay köprüsüdür. Lloyd's sigortacıları bir takım Amerika sigorta kumpanyalariyle bu muazzam rizikoyu paylaşmışlardır.

Kısa bibliyografya; Reader Digest: Shipping and Shipbroking. Lloyd's Calendar. Ocean Shipping.

(Salih Sabit Togay)

LUXEMBOURG SARAYI — «Dilimizde Lüksemburg» Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği dışişleri bakanlarının İkinci Dünya Harbi barış konferanslarını ve andlaşmalarını hazırlamak üzere 25 nisan 1946 dan itibaren içinde toplandıkları saray.

Bu saray Pariste Altıncı Belediye Dairesi sınırları içinde ve Seine nehrinin sol kıyısındadır. Onaltıncı Yüzyılda Piney-Luxembourg Dükü Prens de Tingry şimdiki sarayın yerinde, kendi adını taşıyan bir konak yaptırmıştı. Dördüncü Henri öldükten sonra, 1612 de, Marie de Médicis bu konağı satın aldı. Yıktırdığı konağın yerine, Fransada önemli mimarî eserler bırakmış olan Jacques Debrosse'un plânlarına göre ve bu mimarın nezareti altında 1615 den 1620 ye kadar muhteşem bir ikametgâh yaptırdı. Sonradan Louis - Philippe zamanında bu ikametgâhın bahçeye bakan cephesine bir ön kısımla iki pavyon eklendi. Debrosse binayı, İtalyanın Floransa şehrindeki Pitti sarayını hatırlatan bir plâna göre yapmıştır. Marie de Médicis binayı tezyin için meşhur Flâman ressamı Rubens'i dâvet etmişti. Bu tezyin işine ayrıca Fransanın en şöhretli ressamlarından Poussin ile Flâman ressamların en seçkinlerinden Philippe de Champaigne de iştirak ettiler.

Dörtlerin toplandığı Luxembourg sarayı

Gene Debrosse tarafından çizilen bahçelerin mükemmeliyeti, binanın ihtişamına pek uygun düşüyordu. Sarayın bahçesinde gene bu mimarın yaptığı «Fontaine de Médicis» denilen çeşme ve havuz kudretli bir sanat eseridir. Çeşmenin iki tarafındaki oyuklar Fransız heykeltraşlarından Ottin'in iki eseriyle süslüdür; orta motifi ise aynı heykeltraşın Yunan mitolojisine ait güzel bir grupu teşkil etmektedir.

Marie de Médicis menfaya giderken sarayını Onüçüncü Louis'in kardeşi Gaston d'Orléans'e devretti. Bundan sonra saray sırasiyle onun kızı Montpensier Düşesine (ki Büyük Matmazel diye tanınmıştır) ve diğer kızı Elisabeth de Guise'e geçti. Bu sonuncusu da, Ondördüncü Louis'ye verdi.

İhtilâle kadar saray sırasiyle İspanya dul Kıraliçesi Brunswick Düşesine ve nihayet 1779 da Onaltıncı Louis'nin kendisinin malı kalmak üzere verdiği kardeşi Provence Dükünе ikametgâh oldu. Düke veriliş sırasında, Kardinal sarayı yapılıcıya kadar Richelieu'nün ikamet ettiği Petit - Luxembourg (Küçük Lüksemburg) sarayı, malikâneye ilhak edildi.

İhtilâlde saray hapisane oldu: Devrin tanınmış bazı simaları ve bu arada Danton burada hapsedildi.

1795 de Directoire (Direktuvar) Hükûmeti toplantılarını bu sarayda yaptı ve hükûmetin beş üyesi Küçük Lüksemburg'da ikamet etti. Directoire ile imparatorluk devirleri arasında saray Consulat (Konsüla) Hükûmetine geçti; pek az sonra da Beş - Yüz'ler Meclisinin bir kararnamesiyle âyan sarayı oldu. Onsekizinci Louis Asîller Meclisini buraya yerleştirdi. İhtilâlden beri sarayın bahçeleri Chartreux manastırının zararına olarak yapılan arazi ilhaklariyle büyük ölçüde genişletildi.

İkinci İmparatorluk sonuna doğru bir hayli değişiklik yapıldı. Rasathane caddesi saray bahçesinin parmaklığı içine alındı; Médicis çeşme ve havuzunun yeri değiştirildi ve çeşmeye Ottin'in heykelleri ve grupu bu değişme sırasında ilâve edildi. Bahçeye yer yer Ondokuzuncu Yüzyıl sanatkârlarının eserleri olan heykeller ve gruplar kondu. Binanın kendisine gelince, Louis Philippe zamanında, ilk binada Rubens'in tabloları duran büyük galeri yıktırıldı ve onun yerine mimar Chalgrin (Fransa Kolleji mimarı) büyük şeref merdivenini yaptı. Bu merdiven ihtilâl devrinin meşhur generallerinin ve kanun vâzılarının heykelleriyle süslenmiştir. 1879 da Âyan Meclisi tekrar bu saraya yerleşti ve bu, Fransanın 1940 mağlûbiyetine kadar sürdü.

Fransanın kurtuluşundan sonra İstişare Meclisi bu sarayda toplandı ve General de Gaulle, sarayın Victor Hugo salonunu kendisine çalışma dairesi yaptı. Dört Devlet Dış İşleri Bakanları da bu salonda toplandılar.

Lüksemburg sarayının yer yer setli olan bahçesi Parisin en büyük ve güzel bahçelerin-

dendir. Luxsembourg Müzesi de bu bahçe için-dedir. *(Y. Mimar Zihni Akdeniz)*

MACHİAVELLİ, NİCCOLO Dİ BERNARDO DEİ — (1469 - 1527) «Makyavel diye tanırız» İtalyan devlet adamı ve tarihçisi. Pek az politika adamı onunla ölçülebilecek bir prestij kazanmıştır. Onun hayatı ve yazıları, aradan iki üç yüz yıl geçtiği halde, bir İkinci Frederick'e ve daha yakında Mussolini'ye devlet idaresi hakkında, birbirinden farklı olmakla beraber, birtakım düşünceler ilham etmekten geri kalmamıştır. Machiavelli bu prestijini «Il Principe» (Prens) adlı eserine borçludur. Fakat hakikatte ve esasen mânası çok defa tahrif edilmiş olan bu eserin değerine rağmen, Machiavelli'nin dikkatimizi çekecek daha başka tarafları vardır.

Machiavelli, 1469 da Floransada doğdu. Aslen Toscana'nın Motnespertoli köyünden olan Floransalı mütevazı ve iyi bir ailenin çocuğuydu. İyi bir klâsik tahsilden sonra kendini lâtince öğrenmiye verdi. Buna o kadar gayret sarfetti ki lâtince ikinci bir ana dili oldu ve italyancayı yazarken bile cümlelerine lâtincenin edasını verdi. Onun mükemmel bir

Machiavelli

biyoğrafisini yazmış olan İtalyan tarihçilerinden Prezzolini, bunun içindir ki «italyancayı, karaya çıkınca hâlâ yalpalamıya devam eden bahriyeli gibi yazardı» diyor. Yunanca bilip bilmediği tartışma konusu olmuştur. Prezzolini bunu müphem bırakıyor. Hayatını yazmış olan başka müellifler bilmediğini söylüyorlar. Fakat yirmi sene kadar önce bir bilgin onun, henüz o devirde tercüme edilmemiş olan Plutarhos'un ve Procopius'un eserlerine sık sık baş vurduğunu göstermiştir. Bu itibarla yunancaya da, söylendiği kadar yabancı olmadığı anlaşılır. Her ne olursa olsun, kendisinin de belirttiği üzere bilhassa menkûp bulunduğu zamanlarda klâsikleri ve hele büyük yurddaşları Dante ile Petrarca'yı okumaktan büyük bir zevk duyduğu muhakkaktır. Machiavelli'nin siyasî felsefesi; hiç değilse devrindeki şahsiyetlerin ruhuna nüfuz ve bizzat karıştığı hâdiseleri tahlil etmek kadar eski eserleri tetebbu etmesinden doğmuştur.

Machiavelli'nin uyanışı, İtalyayı uyutan Medici'lerden Büyük Lorenzo'nun ölümüne tesadüf eder; o zaman yirmi üç yaşındaydı ve ilk siyasî intibaları Savonarole'nin Floransada yarı teokratik, yarı demokratik bir meşrutiyet kurmıya çalıştığı zamana aittir. Machiavelli; Savanarole Papanın emriyle diri diri yakıldıktan hemen sonra politika hayatına atıldı. 15 haziran 1498 de Floransa Cumhuriyeti kâtipliğine tayin edildi. Unvan parlaktı. Fakat görev; işi çok, şerefi az, maddî faydası daha az ve kelimenin tam mânasiyle bir kâtiplikten ibaretti. Machiavelli, bir nevi ordu ve harb komisyonu olan Onlar komitesinin kâtibiydi. Burada büyük meseleler politikasını ve adamları tanımayı mükemmel öğrendi. Çok geçmeden siyasî rol oynamıya başladı. Düşüncelerine, Floransa cumhuriyet erkânı tarafından son derece değer veriliyordu.

Machiavelli'nin politika prensipleri basitti. Her şeyi iki zıt tarafından mütalâa ederdi: «Pisa'yı güzellikle kazanamaz mısınız? Pek âlâ! O halde zorla alınız». «Prens» adlı eserinde söylediği gibi «bütün iki uçların ortası hatâ ve zaaftır».

Machiavelli'nin mevkii, oturmayı gerektiren bir vazife değildi. Aksine olarak birçok siyasî yolculuklar yapmasını ve Floransa Cumhuriyetine kazanılması gereken yüksek şahsiyetlere nutuklar söylemesini icabettiriyordu. Machiavelli bu yolculukları yaparken ya edebiyattan ziyade vakalara dayanan nutuklarını mırıldanır; yahut da her geçtiği yerde insanları tahlil eder, oraların kanunlarını, idare sistemlerini gözden geçirirdi. Machiavelli'nin bu müşahede ve tahlilleri; bir dereceye kadar Aristotelis'in «Politika» sına veya Montesquieu'nün «Kanunların Ruhu»na benziyen «Prens» adlı eserine geniş bir ilham kaynağı olmuştur.

Machiavelli, Floransa Cumhuriyeti topraklarında yaptığı birçok siyasî yolculuklardan başka dördü Fransa Kralı Onikinci Louis, ikisi Almanya İmparatoru Birinci Maximilian ve ikisi Roma Sarayı nezdine, üçü Siena, üçü Piombino, biri Forli, biri Perugia ve yedisi Pisa'ya olmak üzere yirmi üç defa siyasî vazife ile dışarıya gönderildi.

Machiavelli'nin bu siyasî vazifelerde tanıdığı en dikkate değer şahsiyet, César Borgia'dır. O César Borgia'yı «Prens» ine örnek devlet adamı olarak almış, bu suretle ona karşı duyulan umumî nefreti paylaşmıştır. Machiavelli, César'ın iyi tarafları kadar kötü taraflarına da hayrandı; onun en bayağı kancıklıklarını dâhice bir hareket, en korkunç cinayetlerini meşru görüyordu. Zira Machiavelli'ye göre «hikmeti devlet» bunların hepsini mazur kılar.

Machiavelli yalnız İtalyanın birliği taraftarı değil, ücretli askerlerin de hakikî bir ordu ile değiştirilmesi taraftariydi. Bu düşüncesini, Piero Soderini'nin cumhuriyet yargıcı olduğu 1502 - 1512 yıllarında gerçekleştirmiye çalıştı. Onun askerlik sistemi; her aileden bir erkek almak, devlet hesabına teçhiz ve yortu günlerinde talim etmekti. Bunu 1505 de «milis» i ihdas eden iki kararname ile cumhuriyet idaresine kabul ettirdi. Fakat bütün gayretlere rağmen bu reformu, bilhassa Floransa dışındaki halka kabul ettirmekte güçlük çekti. Bununla beraber enerjisi, engelleri yıktı. Fakat Floransa Milisinin Prato'da İspanyollar karşısında yenilerek kaçışı millî milis düşüncesini iflâs ettirdi. Buna rağmen Machiavelli yılmadı, milis düşüncesini müdafaa için «Harb Sanatı» adlı eserini yazdı.

1512 de Piero Soderini'nin ve demokratik rejimin düşmesi, Medici'lerin tekrar iktidarı ele alması, Machiavelli'nin gözden düşmesini doğurdu. Machiavelli Floransanın yeni efendilerine yalvardı yakardı, yaltaklandı, fakat ne yaptıysa para etmedi. Bunun üzerine Floransa civarında San Casciano'ya çekildi ve orada başlıca eserlerini ve bu meyanda «P r e n s»i y a z d ı. Prezzolini bu e s e r d e n ç ı k a n d e r s l e r i ş ö y l e h u l â s a e d i y o r: Machiavelli; devletleri doğan, büyüyen ve hayat mücadelesi yaptıktan sonra ölen canlı mahlûklar sayar. Devletler bir şiddet hareketiyle doğar. Devlet kurucusu daima haşin bir haristir. Yalnız sert bir kanunun daha iyi olmıya zorladığı budala ve kötü mahlûklardan meydana gelmiş insan harcını dürüştlükle yuğurur. İnsanlar her zaman ve her yerde böyle oldukları için, onları sevk ve idare eden nizamlar yeknesaktır. Her şeyden önce, devlet reisi yaratıcı faaliyet diye tercümesi gereken «virtu» ye veya isteniyorsa «efficience» (gerçek tesir) e sahip olmalı, fakat buna hiçbir ahlâkî mâna sokulmamalıdır. Zira, Machiavelli'nin anladığı mânada «fazilet», iyilik veya fenalık faaliyetinin yüksek bir şekli olduğuna göre; gene Machiavelli için devlet reisi «iyilik ve kötülükte aşırı» olmalıdır. Birbirinden farksız olarak «prens» in ve dolayısiyle devletin başarısına yardımcı oldukları için esasen her ikisi arasında hiçbir fark yoktur.

E s e r; m ü e l l i f i n h ü k ü m d a r l a r a i s t i b d a t k u r m a k v e m i l l e t l e r e m ü s t e b i t l e r d e n k u r t u l m a k y o l l a r ı n ı t a m b i r t a r a f s ı z l ı k l a ö ğ r e t m e s i n e r a ğ m e n b ü t ü n d ü n y a d a b i r i s t i b d a t k a n u n u ş ö h r e t i k a z a n m ı ş t ı r. Halbuki esasında, o devir İtalya tarihinin mükemmel bir teşrihidir.

Machiavelli'nin dikkate değer bir tarafı da, İtalyan birliğinin müjdecisi olmasıdır. Gerçekten de bütün İtalyayı tek devlet halinde getirmek onun başlıca düşüncelerinden biri olmuştur. Muhtelif eserlerinin muhtelif yerlerinde memleketini kurtaracak adama hararetli hitaplarda bulunmuştur. Sade bu bakımdan Machiavelli İtalya tarihinde yer almıya hak kazanmıştır.

Machiavelli, edebî hayatının en verimli devri olan nikbet zamanlarında yalnız «Prens»i yazmakla kalmadı; «İtalyanın en güzel nesri olan nesriyle ve dünyanın en berbat nazmı olan nazmiyle» edebiyatın her nevinden eserler yazdı: Dünya tiyatro eserleri arasında sayılı olan «Mandragola» komedisi, «Castruccio Castracani» adlı tarihî romanı, «Titus Livius Hakkında Nutuklar» adlı siyasî eserle hiçe kaçan hikâyeleri, tarih tenkitleri, kötü şiirleri hep bu devrin mahsulleridir. Bu devirde siyasî düşünceleri de değişmiştir. Zira önce yazdığı «Prens» de monarşi, sonra yazdığı «Titus Livius Hakkında Nutuklar»da cumhuriyet taraftarıdır.

Machiavelli 1519 da Medici'lerin affına uğradı. 1520 de Kardinal Giuliano Medici'nin emriyle ve yüz florin aylıkla «Floransa Tarihleri»ni yazdı ve bu eserlerinde tarihî hâdiseleri kardinalin istediği kalıba soktu. Floransada tekrar cumhuriyet kurulunca Machiavelli devlet nazırlığına namzetliğini koydu, fakat meclisin 10 haziran 1522 toplantısında ezici bir çoğunlukla reddedildi. Ona, hele yurddaşları arasında güvenen pek azdı. Machiavelli 1527 de öldü.

Ölümünden sonra uzun zaman M a c h i a v e l l i ' n i n adı, h i l e n i n, i k i y ü z l ü l ü ğ ü n, s o ğ u k k a n l ı ve h e s a p l ı z u l m ü n m ü r a d i f i o l a r a k y a ş a d ı. Bununla beraber o, hem İtalyan birliğini yaratmıya çalışan bir yurtsever, hem de kuvvetli bir muharrir ve tarihçiydi. Gözden düştüğü zaman pek dostu olan Fransa kıralının yanına gitmesi tavsiye edildiği zaman; «Floransada öldürülmeyi Fontainbleau sarayında hazımsızlıktan

ölmiye tercih ederim» dediği meşhurdur.

(Dr. Nami Bilge)

MUSSET, LOUİS-CHARLES-ALFRED DE — (1810-1857) «Alfred dö Müsse okunur» Fransız şair ve muharriri. 11 aralık 1810 da Pariste doğdu. Zamanının en güzel şiirlerini, birçok nuveller, küçük komediler ve tiyatro eserleri yazdı; Fransanın Ondokuzuncu Yüzyıl şairlerinin ilkleri ve ileri gelenleri arasına girdi. Bununla beraber hemen bütün hayatı ıstırap içinde geçti. Gerek hayatının bu şekli almasında en önemli rol oynıyan, gerek eserlerinde en kuvvetli izler yaratan George Sand oldu. Asıl adı Aurore Dupin olan bu kadın, Ondokuzuncu Yüzyıl Fransasının şöhretli romancılarındandı. 1804 de doğan, 1822 de Baron Dudevan ile evlenip edebî şöhretini George Sand iğreti va erkek adı altında yapan, iki çocuk sahibiyken 1836 da kocasından ayrılan, Musset'den başlıyarak zamanının tanınmış bazı sanat adamlariyle âşıkane münasebetlerde bulunan, sefih ve isterik olan bu kadına çılgınca bağlılığı Musset'nin hayatında, birçok fırtınalı ve ıstırap verici hâdiseler yaratmak bakımından velût oldu. Bu yüzden sefahatte düştüğü ifratlar, dehasının en güzel ve kuvvetli taraflarını zedeledi, bedenini yıprattı ve 2 mayıs 1857 de genç denecek bir yaşta ölümüne yol açtı. Şair ölümünden beş yıl önce Fransız Akademisine seçilmiştir. George Sand'ın 1859 da yazdığı «Elle et Lui» (O ve O = Kadın ve Erkek) adlı eseri kendisinin Musset ile münasebetlerinden bahseder. Aynı yıl şairin kardeşi Paul-Edme'in yazdığı «Lui et Elle» (O ve ve O = Erkek ve Kadın) eseri de bu münasebetlerinde Musset'nin hâtırasını müdafaa eder. Fakat her iki eserin de bu bahiste vesika tutulmakta ihtiyatla karşılanması tavsiye edilmektedir.

Alfred de Musset

E s e r l e r i : Musset'nin başlıca şiir kitapları; Contes d'Espagne et d'Italie (İspanya ve İtalya Hikâyeleri), Namouna (Namuna), Mardoche (Mardoş), Les Nuits (Ceceler), L'Espoir en Dieu (Allahtan Umu), Le Souvenir (Hâtıra) v. s. dir.

Musset'nin yirmi bir yaşındayken çok tabiî ve akıcı bir üslûpla yazdığı «İspanya ve İtalya Hikâyeleri»; fantazi tarafı kuvvetli manzum hikâyelerdir. Bunlar Musset'nin şairliğinin başlangıcıdır. Şairin üstünde durulacak eserlerinden biri Rolla'dır. 1833 de yazılan bu eserde; bir sefih, elinde kalmış son birkaç altını, ertesi sabah hayatına nihayet vermeyi kararlaştırmış bir kızın gecesini satın almakta kullanır. Sefih adam ve genç kız bir an, aşkların en safını yaşarlar. Bu eser yalancı bir duygunun ilhamı olmakla beraber son derece parlak ve samimidir. Şairin en kuvvetli ve güzel bir eseri de «Geceler» dir. 1835 - 1840 da yazılan «Geceler» ıstırap ve aşkın ilham ettiği nadir güzellikte şiirlerdir. Bilhassa «Mayıs Gecesi», «Ağustos Gecesi», «Kasım Gecesi», «Aralık Gecesi» en kuvvetli parçalardır.

Şairin, bazı şişirilmiş ve sıkıcı sayfaları da bulunmakla beraber kuvvetli bir eseri de, 1836 da yazdığı «Confession d'un Enfant du Siècle» (Asrın Bir Çocuğunun Günahının İtirafı) dır. Yer yer kuvvetli düşünceler ve hattâ hikmetlerle de dolu olan bu eser şairin George Sand ile olan münasebetinin ve çektiği ıstrapların hikâyesidir.

Musset'nin tiyatro eserlerine gelince başlıcaları 1834 de yazdığı Fantasio (Fantazyo), 1835 de yazdığı «On Ne Badine Pas Avec l'Amour» (Aşk Şakaya Gelmez), 1848 de yazdığı «Il Ne Faut Jurer de Rien» (Hiçbir Şeye Yemin Etmemeli), 1851 de yazdığı «Les Caprices de Marianne» (Maryanın Kaprisleri) dir.

«Aşk Şakaya Gelmez», Musset'nin şaheser dramıdır. Bu piyes; yazılışından ancak yirmi altı ve Musset'nin ölümünden dört sene sonra Comédie - Française'de oynandı. Bu piyeste Perdican adındaki delikanlı akrabasından Camille'i sever, fakat Camille ona burun kıvırır. Bunun üzerine Perdican inat için küçük köylü kız Rosette'e kur yapar. Camille bundan muztarip olur ve nihayet kendisini Perdicanın kolları arasına atar. Sevilmediğini, bir kıskançlığa tahrik vasıtası yapıldığını anlıyan Rosette kederinden ölür, bu felâkete sebebolan Camille de manastıra kapanır. Musset bu eserine aşkın bütün huzursuzluklarını, kıskançlıklarını, hamlelerini ve öldürücü ıstırabını koymuştur.

Musset'nin «Aşk Şakaya Gelmez» den sonra gelen "Hiçbir Şeye Yemin Etmemeli„ si zarif bir komedidir. Bekâr kalmakta ısrar eden bir delikanlı, kadınlara itimat caiz olmadığı düşüncesindedir. Kendisine namzet gösterilen bir kızı sekiz günde baştan çıkararak bu düşüncesini ispata yemin eder. Fakat lâtif bir sahnede kızın dâmına düşerek mağlûp olur.

E d e b î d e ğ e r i : Musset Fransanın en duygulu, en samimi, en heyecanlı ve en büyük "aşk şairi„ dir. Hemen bütün şiirlerine parlak ve espri dolu bir üslûp, şehevî ve gölgeli bir tahayyül, aynı zamanda da müstehzî bir eda hâkimdir. Sahne eserlerine gelince bunlara Marivaux'nun lâtif üslûp şuhluğu ve Shakespeare'in kuvvetli fantazisi karışmıştır. Piyeslerinde ikinci derecedeki şahsiyetlere eğlendirici karakter ve espriler vermekte büyük meharet göstermiştir. *(Esat Hamdun)*

ROYAL OAK'UN BATIŞI — «Ro'yel ôk okunur» İkinci Cihan Savaşı başlıyalı bir hafta kadar olmuştu; bir gün dünya efkârı umumiyesinde bir bomba tesiri yapan bir haber ortaya atıldı; İngilizlerin Royal Oak muharebe gemisi Scapa Flow'da (İngilterenin ana üssü; Büyük Britanya adasının kuzeyindeki Orkney adalarının ortasındadır) demirli yatarken bir Alman denizaltısı tarafından torpitolanarak batırılmıştı. Haber doğruydu. İngiliz efkârı umumiyesi de haklı olarak bir düşünceye dalmıştı. Daha harbin başıydı; buna rağmen Alman donanması, elindeki denizaltı silâhı ile mühim bir başarı temin etmiş ve bütün dünyaya İngiliz donanmasının, denizaltı gemileriyle mefluç bir hale getirilebileceği hakkında, sonradan kendisi için de felâketli olan yanlış bir his aşılamıştı. İngilizler bu durum karşısında az çok şaşkın bir halde kendi kendilerine bazı sualler sormaktaydılar: Bu iş nasıl olmuştu? Artık üslerde yatmak emniyet temin edemiyecek miydi? Bu hâdise İngiliz deniz hâkimiyetinin tehlikeye girdiğine mi işaret ediyordu? Zaman bu suallerin hepsine hâdisat ile cevap vermiştir. Bunlardan cevapsız kalan bir tanesi vardır ki o da bu hâdisenin nasıl olduğudur. Ben burada bunu bazı endirek kanallara istinat ederek izaha çalışacağım. Göreceksiniz ki durum bir tâbiye hareketi olmaktan ziyade bir espiyonaj ve daha doğrusu bir sabotaj hareketidir.

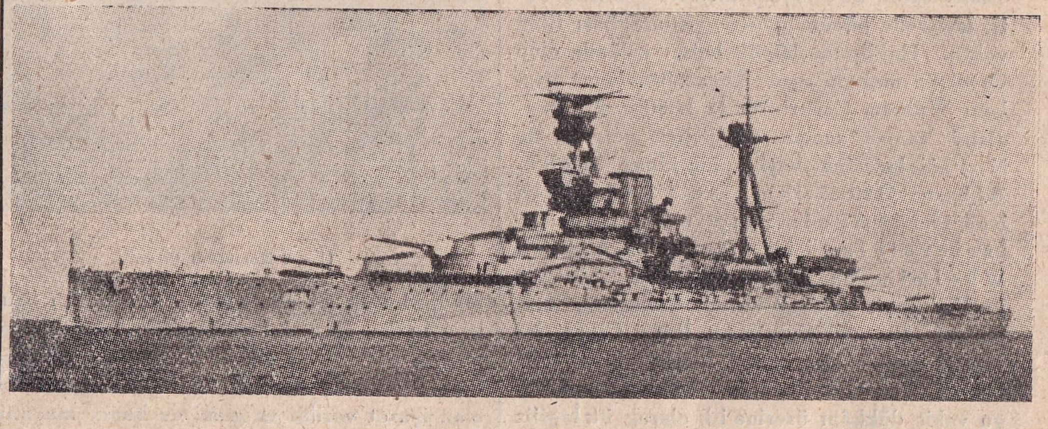
Hâdisenin akabinde her zaman olduğu gibi türlü türlü rivayetler çıkmaya başladı. Kimisi Alman denizaltısının Scapa'daki geçitlerden birini tıkamak için batırılmış olan blok gemilerinin aralıklarından girmiş olduğunu; kimisi denizaltının, günün muayyen saatlerinde üsse giren bazı İngiliz gemilerinin peşine takılarak ağ geçitlerinin açık olduğu bir zaman içeri girdiğini; kimisi de bu işin bir sabotaj mahsulü olduğunu ileri sürüyorlardı. Bütün bu rivayetlerin arasında birlik olunan bir tek nokta vardı, o da geminin bir Alman denizaltısı tarafından batırılmış olduğuydu.

İngilterede ve dünya efkârı umumiyesinde bu tereddütler devam ederken Almanya, başarılan bu işi propagandanın iri çarkları arasından dolaştırarak hâdiseden her cihetçe faydalanmak istiyordu. Bu maksatla Scapa kahramanına büyük merasimler yapılıyor, Alman denizaltı kumandanı Prien ise memnun ve mesrur olarak başarısiyle iftihar ediyordu.

Harb sürelerinde öyle olaylar olur ki, bunları her iki taraf birden uzun müddet gizli tutmayı daha münasip bulur ve üzerinden uzunca bir zaman geçtikten sonra gereken açıklamaları yaparlar. Bu nevi şeylere deniz harekâtında daha sık rastlanır.

İşte, bir tâbiye hareketi olmaktan çok uzak olan Royal Oak'un batışının sebepleri de bu kabilden olup uzun müddet bu hususta sarih bir açıklama yapılmamıştı.

Şimdi sizinle 1923 senesine ve Orkney adalarından biri olan Kirkwall'e gidelim. Burası Scapa'ya çok yakındır ve Scapa'da yatan İngiliz donanması mürettebatiyle yakından temas temin etmek mümkündür. Zira birçoklarının aileleri bu adalarda olup birçok-

Royal Oak

ları da izinlerini buralarda geçirirler. Kirkwall çok ufak bir yer olup bütün sekenesi âdeta tek bir aile imiş gibi yekdiğeriyle çok samimidir. Ahalisi genel olarak balıkçı ve dolayısiyle denizcidir. Gemilerden ve deniz olaylarından iyi anlarlar. Kirkwall'de herkesin sevdiği son derece iyi kalpli ve mesleğinin ehli bir de saatçi vardır. Bu saatçinin tamir ettiği saatler uzun zaman bozulmaz, aynı zamanda her yerden de daha ucuza tamir eder. Dükkânda aynı zamanda denizcileri ilgilendirebilecek güzel hediyelikler de bulunmaktadır. Bu mütevazı saatçi bilhassa çocuklarla ve tercihen balıkçı ve donanma mensubu kimselerin çocuklarıyla çok yakından ilgilenir ve onlara çikolata vesaire ikram eder. Dükkânını erken açar, erken kapatır, kendi halinde kanaatkâr bir adamdır.

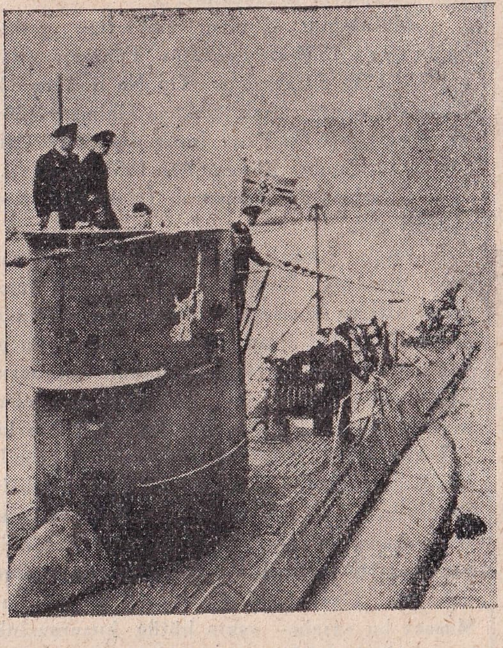
Bu saatçinin neyin nesi olduğunu ve ne için üzerinde bu kadar durduğumu her halde merak ettiniz. Size kendisi hakkında biraz izahat vereyim: Bu saatçinin ismi Albert Ortel'dir. Kendisi İsviçreden muhacir olarak buraya gelmiş ve adaya kendi halinde bir saatçi olarak yerleşmiştir. Ortel'in İsviçrede bir büyük babası ve birçok da akrabası vardır. Bunlardan kendisi bol miktarda mektup alır ve ara sıra da genç ahbapları onu bizzat yoklamıya gelir. Ortel bir İsviçreli muhacir olmakla beraber son zamanlarda, 1932 de, İngiliz tebaası da olmuştur.

1939 senesinde İkinci Cihan Savaşı daha henüz birkaç haftalık hayata sahipken, ekim ayı sabahı Ortel amcaya çikolata almak için gelen çocuklara Saatçi Ortel; «Yavrum baban, nerede?» diye sorduğu zaman, bir çocuk cevap olarak; «Scapa'daki kuzey geçidinin ağları dün akşamki fırtınadan altüst olmuş, manialar bozulmuş, bunları tamir etmek için alıp güney limanlarına götüreceklermiş, babam filân hep gittiler, bir hafta sonra yenilerini alıp gelecekler» dedi.

Bir anda ihtiyar Ortel'in gözleri parlamıştı. Demek kuzey geçidi şimdi açık bulunuyordu. Buradan Scapa'ya kolaylıkla nüfuz edilebilirdi. Ortel, akşam dükkânını her zamankinden daha erken kapadı. Sevinç ve heyecan içinde odasına çekildi. Lavmananın altında sakladığı basit bir telsiz mürsilesiyle çocuktan almış olduğu kısa fakat paha biçilmez haberi Holânda'daki Alman ataşemiliterine ulaştırdı.

Şimdi artık Ortel'in hakikî mahiyetini anladınız. Bu adam Alman istihbarat ajanlarından bir deniz subayı olup Scapa'yı tetkik etmek üzere bu adaya bililtizam gönderilmişti. İsviçrede büyük babası ve akrabası filân yoktu. Hakikatte büyük baba rolünde olup Ortel ile mektuplaşan Alman istihbarat başkanı Wilhelm Canaris'in ta kendisiydi, kendisini zaman zaman yoklamıya gelenler de Nazi ajanlarından başka hiç kimse değildi. Albert Ortel ismi ise kendisinin hakikî ismi olmayıp uydurma bir İsviçreli ismi idi. Asıl adı Alfred Whelming'di. 1932 senesinde özel bir ödev ile Kirkwall'e gelerek burada yerleşmiş, kısa bir zamanda muhiti tutarak İkinci Cihan Savaşı çıkmadan biraz evvel İngiliz tebaası dahi olmıya muvaffak olmuştu. Harb ilân olunduğu vakit dükkânı üzerine ilk olarak ilk İngiliz sancağını çeken ve Nazilere karşı savaşmak için gönüllü olmıya müracaat eden de oydu. İşte Royal Oak'u batıran hakikî adam böyle bir şahıstı. Denizaltı ise ancak bir vasıtaydı.

Holânda'daki Alman deniz ataşesi bu telsiz haberini alır almaz, derhal genel karargâhı haberdar etti. Alman Başkomutanlığından derhal bir emir çıkararak o anda Şimal denizinde bulunan ve durumu itibariyle en müsait vaziyette olan Kıdemli Yüzbaşı Prien,-in komutasındaki U - 6 denizaltı gemisine

Almanların U - 6 denizaltısı

hemen Holânda kıyılarına giderek Alman ataşesinden gereken talimatı alması emredildi. U-6 denizaltısı, evvelce tesbit edilmiş olan noktaya gelince gemi komutanına gizli emir zarfı verildi. Şimdi U - 6, Scapa'ya doğru rota vermiş ve süratle seyrediyordu. Hava çok puslu idi ve rüyet, dolayısiyle çok azdı; tehlikeli sulara girilince teyakkuz arttırıldı. İngiliz karakol gemileri geçildi ve Kirkwall'in

U - 6 Komutanı Prien

bir bir buçuk mil güneyinde satha çıkıldı. Kulede herkes göz kesilmişti, nefesler tutulmuş, etrafta bir ışık aramakla meşguldü. Nihayet kıyıda sislerin içerisinden, kararlaştırılmış olan işaret verildi ve gemi de buna, mukabil parolayı verdi. Denizaltıdaki portatif kauçuk dingi derhal şişirilerek denize indirildi ve ziyanın geldiği tarafa doğru gönderildi. Aradan birkaç dakika geçtikten sonra dingi, içerisinde bir sivil ile avdet etti. Bu adam Scapaya girmek için U - 6 ya kılavuzluk edecek olan, Saatçi Ortel'in ta kendisiydi.

U - 6, ağları kaldırılmış olan kuzey geçidinden kolayca, İngilizlerin bu güne kadar düşman gemisi görmemiş olan ana üssü Scapa'ya girdi. Rüyet hâlâ çok fenaydı. Mamafih bu biraz da denizaltıya yardım temin ediyordu. Şimdi artık hedefler belirmiye başlamıştı. En önde muhripler demirlemişti. Bunların gerisinde kruvazörler yatıyordu. Mamafih bunların hiçbiri bu akına değecek derecedeki hedefler değildi. Kruzerler de geçildikten sonra sislerin içerisinde büyük bir karaltı belirdi. Bu, hedef olarak seçilecek olan talihsiz Royal Oak idi. Denizaltının içerisinde şimdi keskin ve sert komutalar verilmiye ve mürettebat da, kuleden gelen emirleri ifaya başlamıştı. Nihayet son ve katî bir «Ateş!» komutası verildi. Bunu bir ölüm sessizliği takibetti ve sonra bir biri arkasına iki büyük infilak duyuldu. Her şey olmuştu. İngiliz donanmasının en iyi gemilerinden biri, Skagerrak Savaşının kahramanı Royal Oak yana yatmış ve batıyordu.

Alman gizli servisleri bu başarının mahiyetini pek iyi bildiği halde, Alman milletini tatmin etmek ve halkın istediği bir millî kahramanı ona yaratmak için, bu başarı U-6 Komutanı Prien'e mal edildi ve büyük merasim yapıldı, ona Alman demir salip nişanının en büyük rütbesi tevcih edildi.

Yukarıdan beri anlatılan durumdan da anlaşılacağı veçhile bu işte Prien'in büyük bir hissesi yoktur. O iyice hazırlanmış bir casusluk hareketi için teknik vasıtayı temin etmiştir. Asıl vaka kahramanı ise Alfred Whelming'in kendisidir

Ben bunu şahsen bir tâbiye hareketinden ziyade büyük çapta bir sabotaj hareketi diye sınıflandırmayı daha uygun bulurum. Bu basit hareket bize, bir üs'teki en ufak hareketlerden dahi düşman ajanlarının nasıl faydalanabileceğini göstermektedir. İzinli çıkan erlerin, subay ailelerinin, subay çocuklarının, üs ile ilgili olan her şahsın basit görerek çekinmeden yapacağı bir boşboğazlık vatana birçok canlara ve milyonlara mal olabilir. Bunun en canlı misali de Royal Oak'un başına gelen bu felâkettir.

(Kurmay Selim Albatros)

SERVETİFÜNUN EDEBİYATI — (1895 - 1901) On dokuzuncu Yüzyılda, Ziya Paşa - Şinasi - Namık Kemal ile başlıyan "Türk edebiyatının avrupalılaşması" hareketi, bu yüzyılın sonunda Servetifünun akımı ile en katî bir devreye ulaşmıştır.

Bu hareket, ayrupaî Türk edebiyatının ilk edebî bilgiler kitabını yazan ve yeni nesle gerek Galatasaray Sultanisi ve Mülkiye Mektebi kürsülerinde; gerek neşriyat alanında hakikî bir hocalık yapmış olan Recaizade Ekrem'in önderliğiyle Servetifünun mecmuası etrafında toplanan genç edipler tarafından yapılmıştır.

Bununla beraber, yakınçağ veya çağdaş Fransız edebiyatını örnek edinmeyi bir gelenek haline getiren avrupaî Türk edebiyatının bütün hareketlerinde olduğu gibi Servetifünun edebiyatının da ana kaynağı ve en besleyici örneği On dokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısındaki Fransız edebiyatıdır.

Servetifünun Edebiyatı, Abdülhamit devrindeki disiplinli idarenin bir istibdat kılığı aldığı şiddetli bir devirde meydana gelmiş; devlet ve millet için her bakımdan acı ve ümitsiz yıllar içinde bu sebeple üslûp ve şe-

kil bakımından Fransız realistlerinin izinde yürüyen bu edebiyatın bir taraftan da yerli ve içtimaî bir romantizmin etkisi altında kalarak hasta ve kötü gören bir hassasiyetin izlerini taşıdığı görülür.

Hiçbir sosyal hareketin başına geçmek imkânını bulamıyan ve dert edindikleri birçok memleket dâvalarını açığa vurmıyan bu devir sanatkârları, genel olarak Şinasi - Ziya Paşa - Namık Kemal grupundan ziyade Hâmid - Ekrem - Sezai grupunun sanat hareketlerine ve gene Fransız realistlerinin sanat anlayışlarına uyarak "sanat için sanat" nazariyesine sadık kalmayı tercih etmişlerdir. Bu tercih kısmen devrin imkânsızlığı yüzünden olmakla beraber kısmen de mühim bir kısım Servetifünun sanatkârlarının gerek yaratılış ve gerek sanat terbiyesi bakımından böyle bir sanat anlayışına daha elverişli bir ruha sahip olmalarından ileri gelmiştir. Bu cereyanın genç edipleri kendilerinden önceki sanatkârlardan ayrılarak Doğu kültüründen çok Batı kültürü aldıklarını; Doğu edebiyatından önce Batı edebiyatını öğrendikleri, hattâ aralarında bunun böyle oluşiyle övünenler bulunduğu için Fransız edebiyatını; devirlerine nispetle; daha çok bilgiyle ve daha sanatkârane bir şekilde taklide muvaffak olmuşlardır. Nazımda, şiirin mevzuunu arttırmışlar; aruz veznini daha ustalıkla, daha serbest ve elâstikî bir tarzda kullanmışlar; Türk edebiyatına bazı avrupaî nazım şekilleri getirmişlerdir. Nesirde külfetli ve artistik nesre değer vermişler, aralarında nesirle şiir yazmıya çalışanlar olmuştur. Bu devrin hikâye ve romanı da teknik bakımından Batı tekniğine daha uygun Avrupa edebiyatının hikâye ve roman anlayışına daha yakın bir kıvama yükselmiştir. Servetifünun edebiyatına bu umumî isimden başka iki isim daha verildiği görülmüştür. Bunlardan biri E d e b i y a t - ı C e d i d e tâbiridir. Bu tâbir önceleri Şinasi - Ziya Paşa - Kemal - Ekrem - Hâmid - Sezai silsilesinin meydana getirdikleri yeni ve avrupaî edebiyatın mensupları için kullanılıyor ve bu sanatkârlara «üdeba-yı cedide» deniliyordu. Servetifünuncular, üdeba-yı cedide'den de yeni bir edebî hareket yapmak arzusunda bulundukları için, muarızları bu genç neslin vücude getirdiği edebiyata, önce istihza maksadiyle «Yeni Edebiyatı Cedide» gibi gülünç ve küçük görücü bir isim vermişlerdi. Fakat zaman bu tâbirin başından yeni sıfatını kaldırmış ve Servetifünun edebiyatı çok defa Edebiyat-ı Cedide ismiyle anılmıştır. Bu edebiyatın üçüncü daha karakteristik bir ismi de T e v f i k F i k r e t - H a l i t Z i y a o k u l u'dur. Hiç şüphesiz Avrupa edebiyatındaki edebî ekoller ölçüsünde bir mektep karakterine sahip bulunmamakla beraber son yüzyıllar türkçesinin en mühim edebî hareketi olan bu cereyan birçoklarınca nazım ve nesir alanlarındaki en büyük iki üstadının ismiyle anılarak ve gene birçok bakımlardan çok haklı olarak Fikret - Halit Ziya mektebi diye isimlendirilmiştir. Fakat bu edebiyatın en tabiî ve en yaygın ismi, bütün kurucu sanatkârlarını pek kısa bir zaman için bile olsa bir araya toplamış bulunan «Servetifünun» mecmuasının adına uyularak söylenilen S e r v e t i f ü n u n e d e b i y a t ı'dır.

O k u l u n k u r u l d u ğ u ç a ğ l a r : Tanzimat inkılâp ve edebiyatı oldukça geniş bir kültür burjuvazisi yetiştirmişti; yeni ve avrupaî bilgilerle mücehhez, münevver bir gençlik meydana getirmişti. Yeni yetişenlere vatan sevgisi, millet sevgisi ve bunların hepsinin üstünde olarak geniş gayeli bir hürriyet aşkı verilmişti. Başta Namık Kemal olmak üzere büyük ve idealist Tanzimatçılar daha o

Üstad Recaizade Ekrem

devir Türkiyesine Fransada gördükleri içtimaî hürriyeti vermek ve Avrupa demokrasilerine benzer bir idare tarzını Türkiyede mümkün görmek istemişlerdi. Bu sebepledir ki yeni neslin en şiddetli arzusu pek tabiî olarak böyle bir hürriyet havasıydı. Fakat bilhassa Abdülhamit devrinin birbirini kovalıyan içli

Tevfik Fikret

Halit Ziya

Cenap Şahabettin

Hüseyin Cahit

dışlı acı hâdiseleri böyle bir hürriyet havasına imkân bırakmıyor, bu imkânsızlık da gene pek tabiî olarak en çok bu münevver gençliği hırpalıyor; onları asabî hareketlere, marazî ümitsizliklere sürüklüyordu. Daha 1293 Savaşında çocukluk çağlarının ilk acı hâtırasını Rusların Ayastefanosa dayandıkları elîm günlerde bulan bu yeni nesil, İmparatorluğun Rumelide istiklâllerini kazanmıya başlıyan küçük hükûmetler karşısında bile zayıf bir duruma düşürüldüğünü gün geçtikçe daha yakından kavrıyorlardı. Fakat devletin bu zaafı sadece «mutlakıyet tarzı» nın icabı sanılan ve kontroldan hoşlanmıyan bir «keyfî idare» nin eseri değildi. İmparatorluğu parçalamak istiyen büyük devletler de dışarıdan ve hattâ içerden yaptıkları sistemli ve devamlı sıkıştırmalarda Osmanlı Hükûmetini memleket dahilinde şiddetli tedbirler almak zorunda bırakıyordu. Ancak dünyayı kaplamakta olan milliyet, hürriyet ve demokrasi cereyanlarının baş döndürücü sürati karşısında şaşırmış; her zengin coğrafyaya saldırmaktan yorulmıyan Avrupalıların muazzam kudreti önünde bunalmış bir idarenin bu dahilî tedbirlerdeki kifayetsiz hareketleridir ki, Sarayı, genç münevverler nazarında bütün bu yıkılış çağlarının yegâne suçlusu durumuna düşürüyordu. Buna mukabil yeni nesle örnek olmak iddiasında bulunan ve devlet idaresi aleyhinde ancak Avrupa topraklarında çalışmak imkânını bulan bir kısım Jön Türkler arasında da devlet mefhumunu ve dış tehlikelerine karşı millî bütünlüğün lüzumunu anlamamış olanlara rastlanıyordu. Her ne pahasına olursa olsun mutlakıyet hükûmetini devirmek tarzındaki tehlikeli bir hürriyet anlayışı yüzünden meselâ İmparatorluğun aleyhinde çalışan Ermeni anarşistleriyle işbirliği yapanlar olmuş ve gençlik arasında Türk Devletine karşı bir Ermeni hareketini alkışlıyacak kadar mensup oldukları devleti en büyük düşman sayan bir zihniyet yaratılmıştı. Sarayın bütün bu olaylar karşısında sağlam bulunmayı sağlamak gayesiyle devam ettirdiği «şiddet siyaseti» bu sebeplerle de ifrata varıyor ve bundan doğan fenalıklar da gene en çok memleket aydınlarındaki asabiliği ve marazî hoşnutsuzluğu arttırıyordu. Yeni nesilde Saray düşmanlığı öyle bir dereceye ulaşmıştı ki iktidarın Sarayın elinden alınmasiyle imparatorluğun kurtulacağına ve memleketin tam bir huzura kavuşacağına inanılıyordu. Bir kısım münevverler de bu müzminleşen bahtsızlıklar karşısında kayıtsız kalmıya alışıyor, fakat onların da benliğinde iman boşluğunun yarattığı bir başka muztarip hava esiyordu. Yahut bu kimseler kendilerini daha marazî bir şekilde ve yurt için zararlı bir Avrupaperestliğe kaptırıyorlardı. Bununla beraber bütün bu sıkışık durumlar bir ezilmeden ziyade bir hız almanın mevcudiyetini ve yakında ister istemez şuur kazanacak bir halk hareketinin başlıyacağını haber veren hâdiselerdi. Nitekim bu zor devir, böyle içten ve dıştan bir itilişin eseri olan 1908 İnkılâbiyle yıkılarak nihayet buldu. Fakat memleket gençliğinde yarattığı ruh hastalığının akisleri ve memleket hayatında açmış bulunduğu derin yaraların izleri daha yıllarca devam etti. O kadar ki bu çağlar nihayet bir imparatorluk tarihi bakımından çok hazin bir netice ile kapandı.

O k u l u n k u r u l u ş u : İşte Servetifünun okulu, yeni fikirlerle mücehhez münevverlerin sayısı arttıkça hürriyetsizliğin daha şiddetle ve daha elemle hissedildiği ve Batı medeniyet ve edebiyatına karşı duyulan iştiyakın daha kuvvetle çoğaldığı böyle bir çağda kuruldu.

Gene bu çağda Tanzimatçıların yıkmıya muvaffak oldukları ilk saltanat olan eski Osmanlı edebiyatı ve divan şiiri, saltanatın bıraktığı sanat ve edebiyat miraslariyle yapı-

lan mücadele devam ediyordu.

Yeni neslin sadece birer edip sıfatiyle değil, aynı zamanda birer mücadele kahramanı olarak tanıdıkları Tanzimatçılar, memlekette yalnız istibdat idaresini değil, eski ve geri sayılan bütün fikir ve edebiyat anlayışlarını da yıkmıya çalışmışlardı. Şinasi - Ziya Paşa - Namık Kemal'den sonra Ebüzziya Teyfik ve Mizan'cı Murat Beyler, hattâ Hâmid - Ekrem - Sezai grupu da bazan açık, bazan kapalı hareketlerle bu siyasî ve edebî inkılâpları devam ettiriyorlardı. Bu sonuncuların tamamiyle avrupaî tarzda verdikleri kuvvetli eserler «yeni» nin esaslı zaferleri ve kuvvetli örnekleri arasındaydı. Memlekete, yurdun içtimaî ıstıraplariyle de ilgili ve eski edebiyatın inkıraz çağlariyle ölçülemiyecek kadar canlı ve hayatî bir edebiyat ve bir sanat anlayışı getirilmişti.

Bununla beraber yalnız Anadoluda yedi yüz yıllık saltanatlı bir mazisi olan Divan edebiyatının bütün hayatiyetini bir hamlede yıkmak mümkün değildi. Bu edebiyatın millî zevkle ve millî ihtiyaçlarla birleştirilmiş, canlı bir tonu olduğu ve gerek bu canlı cephesiyle, gerek çok kuvvetli edebî gelenekleriyle Divan edebiyatının mutlaka yaşıyacak tarafları ve şerefli hâtıraları bulunduğu şiddetle ihmal ediliyordu.

Bunun içindir ki Tanzimatın bütün göz alıcı yeniliklerine rağmen, eski edebiyatı, kuvvetle ve ısrarla yaşatmıya çalışanlar eksik olmuyordu. Bu tabiî durum, edebiyatımızda gittikçe müzminleşen bir eski - yeni mücadelesi yarattı. Servetifünundan önceki devirde eski tarzın en kuvvetli mümessili diye tanınan şahsiyet Muallim Naci idi. Kuvvetli bir Doğu kültüriyle yetişmiş olmasına rağmen zamanla fransızca öğrenen ve Fransız edebiyatından devrinin en başarılı tercümelerini yapan Naci'nin edebî anlayışı o zaman için belki de en mutedil ve en makbul bir anlayıştı. Muallim Naci, o çağlarda hemen herkesten iyi bildiği eski edebiyatımızdan çok canlı hâtıralara sahipti; ve eski tarzda gazeller söylemek onun şahsî ve tabiî zevkleri arasındaydı.

Ancak Naci'nin kuvvetli şahsiyeti etrafında biriken eski edebiyatın daha zayıf taraftarları düşmanlarına karşı onun bilgisine sığınıyor ve Naci'yi âdeta eskiliğin bir bayraktarı gibi tanıtacak hareketler yapıyorlardı. Hele yeni edebiyatın hakikî bir üstadı tanılan ve yenilik taraftarı gençlerin hocası olan Recaizade Ekrem Beyle Muallim Naci arasında - daha çok şahsî sebeplerle - yapılan münakaşalı neşriyat, bu zannı büsbütün kuvvetlendirmişti. Yoksa, Ahmet Rasim'in Edebiyat-ı Garbiye isimli ve fransızcadan tercüme edilmiş, seçme parçalardan mürekkep bir eserinin başına: «Biz tarik-i i'tidalden ayrılmayız. Ne şive-perest-i firenk olarak âsar-ı milliyemizden bütün bütün yüz çeviririz, ne de ecnebilerdeki her türlü mehasini almakta tereddüt ederiz. Daima bu doğru yoldan gideriz. İlerliyemez miyiz? İstediğimiz kadar!..» gibi satırlar yazacak kadar şuurlu bir edebî anlayışı olan hele «sade lisan» taraftarlığını eserlerinde zevkle ve bilgiyle tatbik eden Muallim Naci'yi müteassıp bir mürteci diye tanımak çok yanlış bir anlayıştı. Fakat Naci'nin gençler tarafından böyle yanlış tanınması edebiyatımızdaki eski - yeni mücadelesinin devamı bakımından faydasız olmadı. Gerçi Servetifünun isimli edebî cereyan başladığı zaman Muallim Naci artık hayatta değildi. Esasen hayatta olsaydı onun Edebiyatı Cedidecilere karşı sert bir cephe alması çok uzak bir ihtimaldi. Fakat eski edebiyat taraftarlığını devam ettirenler, bu hareketlerini gene bir nevi Naci taraftarlığı halinde yapıyor ve kendi düşüncelerini Naci'nin fikirleriyle hattâ Naci'nin mısralariyle beslemiye çalışıyorlardı. İşte Servetifünun edebiyatı gene Naci - Ekrem mücadelesinden miras kalan böyle bir münakaşa ananesinden doğdu; ve bu doğuşa bir mecmuacılık rekabetiyle bir kafiye dâvası sebep oldu: Ahmet İhsan tarafından çıkarılan Servetifünun mec-

Ahmet Hikmet — Mehmet Rauf

Süleyman Nazif — Süleyman Nesip

Hüseyin Suat — Hüseyin Siret

muasının yayınlanması 1891 de başlamıştı. Mecmua sahibi, Recaizade Ekrem'in talebesindendi. Bu mecmua ilk yıllarda genel olarak bir takım popüler fen bilgilerini ihtiva ediyor, sağlık bilgileri veriyor, Türk okuyucularına Avrupadaki fennî keşiflere ait meraklı haberler getiriyordu. Bu ilk yıllarda mecmuanın edebî çehresi pek sönük bulunuyordu. Bununla beraber güzel, resimli ve bilhassa muntazam bir mecmua olan Servetifünun okuyucular arasında kâfi bir rağbet görüyor, mecmua sahibinin fransızcadan tercüme ettiği roman tefrikalariyle de ayrı bir alâka çekiyordu. O kadar ki ondan iki yıl sonra neşredilen Malûmat isimli diğer bir mecmua kısa bir zaman sonra Servetifünun'u taklidetmek zorunda kalmış ve bu mecmua ile gizli bir rekabete girişmişti.

1895 yılı sonlarında Malûmat mecmuası Hasan Asaf isimli genç bir şairin Bur-han-ı Kudret başlıklı bir şiirini yayınladı. Fakat bu şiir gene aynı mecmua sütunlarında tenkidedilerek şiirin bilhassa: «Zerre-i nurundan iken muktebes = Mihr - ü mehe etmek işaret abes» beytinin gerek mâna gerek kafiye bakımından hatalı olduğu ileri sürüldü. Münekkide göre «abes» ve «muktebes» kelimeleriyle kafiye yapılamazdı. Bunun üzerine Hasan Asaf Malûmat dergisine bir mektup göndererek şiirini müdafaa etti. Bu mektupta kafiye meselesi şöyle bir cümle ile müdafaa ediliyordu: «Abes ile muktebes takfiye edilemez denilmiş! Edib-i müşarünileyh utufetlû Ekrem Beyefendi Hazretlerinin (kafiye sem' içindir, basar için değildir) diye irad buyurmuş oldukları hikmet-ı edebiyeyi bizzat işitmiştir.» (Filhakika Recaizade Ekrem, yeni nesle kafiyede şekilden ziyade ses aranılması gerektiğini telkin ediyor ve onların bu çeşit kafiyelerini de takdirle karşılıyordu. Çünkü eski kafiye anlayışında ifrata varmış olanlara göre birbiriyle kafiyeli olan kelimelerin Arap harfleriyle yazılışındaki şekil benzerliği, ses benzerliğinden daha mühimdi. Gene bu anlayışa göre sonu arapçadaki «se» harfiyle biten «abes» kelimesi, sonu «sin» harfiyle neticelenen «muktebes» kelimesiyle kafiyeli sayılamazdı.)

Fakat Hasan Asaf'ın bu mektubu, Malûmat'ta çok müstehzi bir lisanla karşılandı. Bu arada Recaizade'nin şahsiyetine de şiddetle hücum edilerek onun gerek «üstad-ı edeb» oluşiyle; gerek bu hâdise üzerine tekrar müdafaa ettiği «kulak için kafiye» taraftarlığiyle alay edildi. Ayrıca: «Işitildi yine gülzâr-ı suhande ma'hûd = Bülbül-i herze - eda'nın yeni bir Zemzemesi = Lâl eder bir gün onu aksederek âfaka = Yine bir bâz-ı feza-yı edebin Demdemesi» gibi kıtalariyle, gene Muallim Naci'nin «Zemzeme» şairini tenkid maksadiyle yazmış olduğu «Demdeme» isimli eseri hatırlatıldı. Recaizade bütün bu hareketlere ağırbaşlı cevaplar vermekten geri kalmamakla beraber Malûmat'ın fazla ileri giden sövüntülerini nihayet sansür dairesinin bağlı bulunduğu Maarif Nezaretinin müdahalesini istemek yoliyle önlemek zorunda kaldı. Sansür, Malûmat'ı bazı nushalarını toplatmak yoliyle cezalandırdı. İşte bu çeşit hâdiselerin verdiği ilhamla, Recaizade Ekrem Bey, yeni edebiyata daha geniş bir hayat vermek; eski ile fiiliyat alanında karşılaşmak ve edebiyatta yeniliği perçinlemek gibi gayelerle genç neslin ileri gelenlerini Servetifünun mecmuasında toplıyarak onlara zengin bir faaliyet sahası hazırlamayı düşündü. Ve 1895 yılı sonlarında Recaizadenin teşviki ve delâletiyle Servetifünun mecmuasının başmuharrirliği, onun en kıymetli talebesi olan Tevfik Fikret'e verildi. Gene o yıllarda yazılarını «Mektep», «Maarif», «Hazine-i Fünun», «Mirsad» ve «Malûmat» mecmualarında yayınlamakta olan, devrin daha birçok genç istidatları, birbiri ardınca Servetifünun mecmuasına katıldılar. Bu sanatkârlar arasında; Ali Ekrem, Ahmet Hikmet, Ahmet Reşit, Ahmet Şuayip, Celâl Sahir, Cenap Şahabettin, Faik Âli, Hüseyin Cahit, Hüseyin Siret, Hüseyin Suat, Mehmet Rauf, Süleyman Nazif, Süleyman Nesip (bu imzalardan Ali Ekrem, Servetifünunda A. Nadir; Ahmet Re-

şit, H. Nazım müstear isimlerini kullanmışlardır. Süleyman Nesip, ise Süleyman Paşazade Sami Beydir. Süleyman Nazif'in müstear adı da İbrahim Cehdi'dir) gibi her biri edebiyat tarihimizde birer kıymet olacak şahsiyetler vardı. Bu zengin yazı kadrosu, gene Recaizade'nin davetiyle, ilk yazılarını İzmirde ve İzmir gazetelerinde yayınlamış olan Halit Ziya'yı da kazanmakta gecikmedi. Ayrıca İsmail Safa gibi şöhretlerini Servefünundan önce yapmış olan bazı imzalar da bu yeni harekete iştirak ettiler. Böylelikle Servetifünun mecmuası, Türkiyede hiçbir edebî harekete nasip olmıyan zengin bir kadro ile ve kuvvetli elemanlarla birkaç yıl boyunca gerçekten edebî bir hareket yaptı. Hattâ bir edebî cereyan yarattı; ve bu edebî cereyana «Servetifünun» adı işte böyle haklı bir sebeple verildi.

Bununla beraber, Cenap Şahabettin ve Süleyman Nazif gibi edebiyatımızda birinci sınıf bir şahsiyet yapabilmiş olan sanatkârlarla Faik Âli ve İsmail Safa gibi Edebiyatı Cedide üslûbu dışında başka tesirler altında kalıp, başka söyleyişlere sahip bulunan simalar bir tarafa bırakılacak olursa; Servetifünunda çalışan bütün şairler, Tevfik Fikret nazmının çok kuvvetli tesiri altında kalmış, hemen bütün söyleyişlerinde Fikret'in sağlam lisanına tebaiyet etmişlerdir. Tıpkı bunun gibi bu ekolün nesir, hikâye ve roman alanına üstadane eserler vermek yoliyle önderlik eden baş sanatkâr da Halit Ziya'dır. Bu münasebetle Servetifünun edebiyatına «Tevfik Fikret - Halit Ziya mektebi» diyenleri haklı çıkaracak esaslı sebepler vardır. Ancak ister nazımda olsun, ister nesirde olsun her iki grupun da edebî yenilik yolundaki müşterek ve hakikî örneği On dokuzuncu Yüzyılın birinci ve bilhassa ikinci yarısındaki Fransız edebiyatıdır.

S e r v e t i f ü n u n e d e b i y a t ı n ı n u m u m î v a s ı f l a r ı : Servetifünun edebiyatının ana karakteri, çağdaş Fransız edebiyatına benzer eserler vermek ve bu hareketi daha ziyade «sanat için sanat» prensipini gözeterek yapmaktır. Servetifünuncuların örnek edindikleri Fransız sanatkârları realistlerle natüralistlerdir. Aynı ekolün şiirde yaptığı yenilikler, Parnasse ve sembolizm cereyanlarına uymak arzulariyle olmuştur.

Bu edebiyatın ikinci önemli vasfı, Avrupa tipi eserler vermek yolunda Tanzimat devri edebiyatından daha becerikli, daha alışkın ve bir bütün halinde düşünülmek şartiyle daha verimli oluşudur.

Servetifünun devrindeki sanat eserleri edebî kıymet bakımından da Tanzimat devri eserlerinden üstün bulunmaktadır.

Servetifünuncular kendilerinden önceki avrupaî Türk edebiyatını hem iptidaî hem de kifayetsiz buluyorlardı. Doğu ve Osmanlı edebiyatını ekseriya iyi bilmedikleri için küçük görüyorlar, Batı edebiyatının ise memleketimize kâfi derecede getirilememiş bulunduğuna dikkat ediyorlardı. Gerçi, Türk edebiyatı, Servetifünundan önce de Batıya yönelmişti. Fakat bu, hem dar bir sahada olmuş, hem de çok az «eser» vermişti.

Servetifünunculara göre bu eserlerin avrupaî olanları Jean - Jacques Roussau'dan beş on sayfa, La Fontaine'den birkaç efsane, Ahmet Vefik Paşanın Molière adaptasyonları; sayısı onu geçmediği halde sanat bakımından hiç de başarılı sayılamıyacak birkaç hikâye; daha çok ahlâkî ve içtimaî maksatlarla yazılmış birkaç zayıf sahne eseri; nihayet Hâmid'in gene sahne tekniği bakımından kusurlu dramlarından ibaretti.

Bu devrin şiiri de gerek şiir anlayışı, gerek söyleyiş bakımından divan şiirinin kuvvetli tesirlerinden ya tamamiyle kurtulmamış yahut - Servetifünunun en büyük Tanzimat şairi olarak tanıdığı - Abdülhak Hâmid'in eserlerinde olduğu gibi avrupaî şiire doğru kuvvetli bir ilerleyiş kaydetmesine rağmen kâfi derecede gelişmemişti.

Servetifünun edebiyatının üçüncü mühim vasfı, birinci ve ikinci maddelerde gösterilen hususiyetleri dolayısiyle; geniş, hattâ dar ölçüde bir «halk kitlesi» ne hitap etmekten uzak kalışıdır. Bu edebiyat yurt ekseriyetinin millî, bediî ve içtimaî ihtiyaçlarını gözetmemiş, duygu, düşünce ve mevzularını ekseriyetle yüksek zümrenin veya avrupaî aydınların hayatından almış ve gene münhasıran böyle bir tabakaya hitap eden bir s a l o n e d e b i y a t ı olmuştur.

Dillerinin mübalâğalı aristokratlığı ve çağlarının ürkütücü tazyiki yüzünden halk kitlesine bir şeyler söyliyemiyen bu zümre sanatkârları sadece « üstün bir sanat » gözeten edebî anlayışları dolayısiyledir ki dil bakımından olsun daha şuurlu bir yoldan yürüyememişlerdir. Bu devirde Şinasi - Ziya Paşa - Namık Kemal grupunun hiç olmazsa lisanı sadeleştirmek ve halka halk diliyle hitap etmek tarzındaki ülkülerine devam edilebilseydi Servetifünun edebiyatının edebiyat tarihimizdeki ehemmiyeti bugünkünden çok daha ileri olacaktı. Ancak Namık Kemalden çok Abdülhak Hâmidin eserlerindeki göz kamaştırıcı Osmanlı dili saltanatına kapılan Servetifünun sanatkârları edebiyatımızda dil sadeliği bakımından hiçbir yenilik yapmamışlardır.

Bu sebeple Servetifünun edebiyatının dördüncü mühim vasfı, lisanının fazla külfetli ve fazla aristokrat oluşudur.

O kadar ki Servetifünuncu'ardan birçokları yazılarında süslü cümleler kullanmak, zarif ahenkli fakat işitilmemiş kelimeler bulundurmak yolunda âdeta birbirleriyle yarış etmişlerdir. İçlerinde arapça ve farsça lûgatlerden seçtikleri kelimeleri ilk defa kullanmış olmayı bir meziyet sayanlar vardır. Ayrıca o çağlar türkçesinin bağlı bulunduğu gramer kaidelerine de değer vermek istemiyen Edebiyatı Cedide sanatkârları, kısa bir zaman sonra, Servetifünun lisanı diye isimlendirilen oldukça hususî bir lisan yaratmışlardır.

Bununla beraber bu lisanın edebiyatımız için tamamiyle zararlı olduğunu iddia etmek çok yanlış bir anlayıştır. Çünkü Servetifünun lisanı denilen dil, pek tabiî olarak yepyeni bir dil değildir. Bu dili Osmanlı türkçesinin oldukça hızlı ve zevkli bir gelişmesi olarak kabul etmek lâzımdır. Edebiyatımıza geniş bir tefekkür dünyasını, yeni bir sanat anlayışını, yeni bir edebî dalgalanışı bütün incelikleriyle getirmek istiyenlerin mevcut lisana elbette birtakım hamleler yaptırmaları gerekecekti. Her medeniyet, kendini kabul eden ülkelere, kendi kelimeleriyle, hiç olmazsa kendi hareketlerini ifade edebilecek kelimelerle girer. Tabiatiyle fransızca söyleyemiyecek olan Servetifünuncuların o çağdaki Osmanlı dilini her çareye baş vurarak biraz daha zengin bir hale getirmeleri belki «sade türkçecilik» bakımından zararlı olmuş fakat edebiyat sanatının gelişmesine hizmet etmiştir. Onların Osmanlı diline verdikleri genişleme kabiliyeti israfla fakat zevkle kullandıkları farisî terkiplerle bilhassa en zor ifadeleri bile kolayca söylemeği mümkün kılan zengin ve pervasız «Edebiyatı Cedide vasfı terkibîleri» ile büsbütün ziyadeleşmiştir.

Zaman zaman klâsik lisan kaidelerine aykırı olarak yapılan bu mürekkep sıfatlar, Servetifünunun muarızları için parlak bir hücum ve alay mevzuu olmuştur. Fakat Edebiyatı Cedidecilerin zevkle kullandıkları bu zengin mânalı sözlerin onların dilini birer vecize zarifliğiyle süslediği muhakkaktır.

Bütün bu sebeplerle türkçenin Servetifünundan sonra, sadeliğe doğru yaptığı büyük akım, böyle bir zengin devirden hareket ettiği için dilimizin birdenbire pek fakir bir duruma düşmesi gibi herhangi bir tehlike belirmemiştir. Bu mesut neticeyi biraz da Servetifünun lisanının zenginliğinde ve her kalıba girebilen kuvvetli musikisinde aramak lâzımdır.

Fakat Servetifünun edebiyatının en önemli cephesi, edebî nevilerde yapmış olduğu yeniliklerde ve genişlemelerdedir. Bu sebepledir ki Edebiyatı Cedidenin bu alanlardaki hususiyetlerini «Servetifünunda edebî neviler» başlığıyla ve ayrı bir bölüm dahilinde tanıtmak zarureti vardır.

Servetifünun'da edebî neviler — a. ş i i r :
Edebiyatı Cedide şiiri; gerek dil, gerek şekil, gerek şiir anlayışı bakımından Tanzimat şiirinden ekseriya büyük farklarla ayrılır. Servetifünun şiirinde her şeyden evvel çok kuvvetli bir musiki lisanı vardır. Bu lisan, dış musikisi yani şekil ve vezin kusursuzluğu bakımından en ziyade Fikret'in manzumelerinde gelişmiş; iç musikisi yani «duyurucu şiir» olmak bakımından da en ileri haddine Cenab'ın şiirlerinde ulaşmıştır.

Edebiyatı Cedide şairleri, sadece açık ve kapalı hecelerden müteşekkil olan Türk diline Arap ve Fars dillerinin - biraz da aruz vezni yolile - hediye ettikleri bir «üçüncü hece»yi, yani «uzun hece»yi mısralarında türkçenin tabiî bir hecesi gibi seslendirmişlerdir. Filhakika dilimize yabancı dillerden gelip yerleşen kelimelere ait olan bu «uzun hece»nin Türk diline çok zengin bir ahenk verdiği inkâr olunmaz bir hakikattir. Servetifünun şairleri; aruzun, böyle bir Türk dilinin musikisine en uygun kalıplarını zevkle ve ihtimamla seçerek türkçeyi bu seçtikleri vezinlere ustalıkla yerleştirmişlerdir. Edebiyatımızda Muallim Naci ile başlıyan «aruzun saltanatlı devri», bilhassa Tevfik Fikretin şiirlerinde duyurucu bir ses bulmuş ve bu güzel fakat yabancı vezin bir «Türk aruzu» olmak yolunda en kuvvetli adımını bu devirde atmıştır.

Edebiyatı Cedide şairlerinin nazım şekillerinde yaptıkları en göze çarpar değişiklik, Avrupa edebiyatının klâsik bir nazım şekli olan «sonnet»yi kullanmaları ve bir «serbest nazım hareketi» yapmalarıdır.

Edebiyatımızda ilk defa sone yazan şair Süleyman Nesiptir. Fakat Servetifünunun en güzel soneleri Fikret ve Cenap tarafından yazılmıştır. Sone şekli bir aralık o derecede moda olmuştur ki «Türkçü ve hececi» şair Mehmet Emin bile şiirlerinin mühim bir kısmını bu sone tarzında söylemiştir.

Fakat Servetifünun şairlerinin manzum söyleyişte yaptıkları en başarılı hareket Fransız sembolistlerinden ilham alarak aruz vezinlerini çözmek ve divan şiirindeki müstezad şeklini genişletmek suretiyle vücude getirdikleri «serbest nazım» akımıdır. Bu hareket de gene en çok Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin tarafından üstün bir başariyle yürütülmüştür. Bu şairlerin kafiye anlayışları da şekilden ziyade ses esasına dayanan kafi,

ye tarzıdır ki onlar bu anlayışı Recaizade ile birlikte «kafiye göz için değil, kulak içindir» iddiasiyle ifade ediyorlardı.

Divan şiirinde kemikleşmiş bir mahiyet arzeden «manzum cümle» anlayışı da en katî olarak Servetifünuncular tarafından yıkılmıştır: Eski şiirde herhangi bir manzum sözün bir beyitte başlayıp gene ayni beyit içinde tamamlanması zaruriydi. Bu beyitler üzerinde her bakımdan işlenerek, şiirin «toplu güzellik»den ziyade «parça güzelliği» gözetilirdi. Gerçi bu söyleyişin, Nedim tarafından ihmal edildiği ve zaman zaman Tanzimat şairlerince de bir yana bırakıldığı olmuştu. Fakat bu sözün bir beyitte başlayıp, diğer bir beyit boyunca devam ederek, bir başka beyitin ortalarında bitmesi tarzındaki serbest ve devamlı söyleyişi en katî olarak Servetifünuncular tatbik ettiler. Bu hareket bilhassa Fikretin söyleyişinde nazmı nesre yaklaştırmak gibi müfrit bir mahiyet de aldı. Fakat şiirde «toplu güzellik» anlayışını katileştirmek bakımından faydalı olmaktan uzak kalmadı.

Edebiyatı Cedidecilerin şiirde yaptıkları en esaslı yenilik ise onun mevzuunu hudutsuz bir şekilde genişletmiş olmalarıdır. Şiirimizde bilhassa Hâmidin eserlerinde başlıyan bu çeşitlilik Servetifünuncuların elinde süratle yayıldı ve Türk dili hayatın iyi, kötü, çirkin, güzel; her hali, her duygusu, her düşüncesi ve her sesi için kuvvetli şiirler vermiye başladı. Yalnız bu tenevvü, şiirleşen heyecanların «ulvî» olmasına mani olmadı. Şiiri iptizale uğratıp, bayağılığa düşürmedi (Bu devrin nazım lisanını yapan ve bu lisana hâkim olan en büyük sanatkâr Tevfik Fikrettir. Cenabın iyi kavrayamamakla beraber Fransız sembolistlerinden aldığı ilhamlarla yazdığı şiirlerinde hayal inceliği ve mecaz zenginliği bakımından daha çok şiiriyet vardır. Fakat onun şiirleri Fikretin mısraları kadar yaşamak kudretini gösterememiştir. Esasen Cenap Servetifünündan sonra ve bilhassa neir alanında daha büyük bir üstat olacaktır. Gene o devirde mahzun bir ruhun terennümlerini yazan Süleyman Nazifin de gerek nazımda gerek nesirde Namık Kemal mektebini devam ettirerek yarattığı en güzel ve en canlı eserler Servetifünundan sonradır. Türk ırkının meziyetlerine hayran olan ve onun ıstıraplariyle kavrulan bu sanatkârın erkek sesi ve sağlam lisanlı feryatları Servetifünundan sonra yazdığı mensurelerinde seslenmektedir).

b. Nesir: Edebiyatı Cedide sanatkârlarının gene Servetifünün lisanı denilebilecek hususî bir nesir dili vardır. Bu dil divan devri nesrindeki kelime ve mâna oyunlariyle cümle giriftliğine kapılmamakla beraber, Tanzimatın sade nesri ile de ölçülemiyecek kadar süslü, zarif ve aristokrat bir nesirdir. İçinde Arap ve Fars dillerinden seçilmiş «asîl kelimeler» ve renkli terkipler vardır. Halit Ziyanın roman ve hikâyede kullandığı bu süslü üslûp birçok Servetifünun muharrirleri tarafından örnek edinilmiş ve hemen hemen müşterek bir Servetifünun dili haline getirilmiştir. Bununla beraber Halit Ziyanın kaleminde sağlam ve itinalı bir sentaksa dayanan bu «Servetifünun lisanı» Edebiyatı Cedidenin bir kısım muharrirleri tarafından aynı bilgiyle kullanılamamış, bu nesirde kaide harici hattâ kaide yıkıcı bir takım ihmaller yapılmıştır. Bu ihmaller Servetifünun muarızlarının şiddetli hücumlarına ve alaylarına hedef olmuştur.

Fakat Edebiyatı Cedide sanatkârlarının lisanımıza yeni bir nesir çeşidi daha getirdikleri görülmektedir. Bu nesir sadece eskiden de mevcudolan bir «artistik nesir» den ibaret değildir. Yeni nesrin en karakteristik tarafı şairane duyguların terennümüne ve yeni bir şiir anlayışına vasıta oluşudur: Bir kısım Servetifünuncular nesirle şiir söylemeyi tecrübe etmişler ve ihtisasların tekâsüf ettiği «an»lara mahsus heyecanları küçük «mensur şiirler» halinde söylemişlerdir. Fransız edebiyatında; Bertrand, Baudelaire, Mallarmé ve Rimbaud gibi birinci sınıf şairlerin başariyle söyledikleri bu tarz mensur şiirler, Türk edebiyatına Servetifünun sanatkârları tarafından getirilmiştir. Yeni nesir çeşidinin «mensur şiirler» ismini Baudelaire'in «Küçük Mensur Şiirler» isimli kitabından aldığı söylenebilir. Bu tarz ş'irin Servetifünun edebiyatındaki kurucu sanatkârı Halit Ziyadır. Devrin en güzel mensur şiirleri de gene Halit Ziya ve Mehmet Rauf tarafından yazılmıştır. Daha çok his ve hayal unsurlariyle yüklü olan bu nesir, yarı süslü, yarı ihmalkâr bir üslûpla karalanmış, küçük fikir ve duygu parçaları halindedir. Ancak bu ihmal, şiirin ruhunu teşkil eden «musiki c"mlesi»ni zayıf düşürdüğü için «mensur şiir» tarzı Servetifünun devrinde istenilen başarıyı elde edememiştir.

c. Roman ve hikâye: Servetifünun romancıları bu ekolün şairlerinden daha çok avrupaîdirler. Edebiyatı Cedide şairlerini Batıya çeken kuvvetler ölçüsünde olmamakla beraber eskive bağlıyan rabıtalar da vardı. Onlar, ya doğrudan doğruya yahut Tanzimat şiiri vasıtasiyle hattâ «divan şiiri» nin bile hâtıralarına sahiptiler. İçlerinde gençlik şiirlerini divan tarzında yazanlar da vardı. Vezinleri divan şairlerinin ve..inleriydi. Şekillerinde ve söyleyişlerinde eski Türk şiirinden yankılar bulunuyordu. Fikretin bazı divan şairlerini çok iyi tanıdığı, Süleyman Nazifin bu eski şiirden zevk ve ilham aldığı aşikârdı. Hattâ bu yüzden şiirde yenilik Tanzimatın başlangıcından beri roman ve hikâyedeki yenilik kadar kolay yapılamamış, şairler oldukça geniş bir münevver sınıf arasında yayılmış bulunan eski ve sağlam temelli bir zevki hattâ kendi ruhlarından bile uzaklaştıramamışlardı.

Halbuki Servetifünun romancılarına örnek olanlar ya doğrudan doğruya Avrupa sanatkârları yahut gene Batı tesiri altında eserler veren Tanzimat edipleriydi. Ötedenberi şiirle karıştırılan eski ve manzum Şark romanının yıkılışı, şiirin yıkılışı gibi sarsıntı yapmadığından yeni romanın kuruluşu daha Tanzimat yıllarında bile güç olmamıştı. Tanzimatçılar gibi Servetifünun sanatkârları da «romansız cemiyet» olamıyacağını düşünmedikleri ve Şark romanını kendisinden bazı roman unsurları alacak kadar dahi mühimsemedikleri için eski Türk hikâye unsurlarından faydalanamamışlardı. Musikinin Batı tekniğiyle Türk seslerini işlemek vazifesi gibi, roman ve hikâyenin de Avrupa tekniğiyle yerli roman hâtıralarını birleştirmesi lâzım geldiği ve orijinal Türk romanının böyle bir sentezden doğacağına dair herhangi bir fikir, o devirde pek hatıra gelmiyordu. Bunun içindir ki Servetifünunun hikâye ve romanında - genel olarak - sadece avrupaî bir roman mimarisi değil, o ölçüde avrupaî bir hayat da vardır.

Bununla beraber Servetifünun romancıları yeni Türk romanına daha ileri bir «edebî roman» karakteri vermiye muvaffak olan sanatkârlardır. Eserlerinde geniş ölçüde bir Türk - Osmanlı cemiyeti ve yerli hikâye motifleri bulunmasa bile onların yeni Türk romanına kendilerini çerçeveliyen dar mesahalı içtimaî hayattan kuvvetli sahneler getirdikleri inkâr edilemez. Gene devirlerinin içtimaî romantizminden kurtulamamakla beraber eserlerinde mümkün olduğu kadar çağdaş «realist mektep» in hususiyetlerini yaşattıkları bir hakikattir. Bu devrin büyük romancısı Halit Ziyanın ve Halit Ziyayı yakından takibeden Mehmet Raufun bir çok kahramanları o çağlarda İstanbul havasını teneffüs eden simalar arasındadır. Halit Ziyanın «Mavi ve Siyah» isimli ro.nanındaki Ahmet Cemil tipi ve «Aşkı Memnu» daki Firdevs Hanım, o yılların İstanbulunda yaşamışlardır.

Servetifünunun küçük hikâyesi daha çok Sami Paşazade Sezai Beyin vâsıl olduğu merhaleden harekete geçmesi gibidir. Bununla beraber bu devrin en muvaffakiyetli küçük hikâyelerinde Batının romandan daha açık tesiri görülür. Servetifünunun en üstün hikâyeleri Halit Ziyanın mahallî ve hattâ millî renkler taşıyan hikâyeleridir. Küçük hikâyelerinde daha sade bir lisan kullanmış olan Halit Ziya bu edebî nevide bazan romanlarından çok daha üstün kıymette eserler vermiştir. Onun «Alinin Arabası» gibi hikâyeleriyle Anadolunun içlerine kayması ve diğer bir takım hikâyelerini de fakir halk sınıfının hayatına tahsis etmesi Servetifünunun hatırı sayılır zaferlerindendir.

Tanzimatın hikâye ve romanı, Fransız romantiklerinden ve kısmen realistlerden örnek almıştı. Servetifünun romancılarına örnek olan Avrupalı sanatkârlarda genel olarak realist ve natüralist Fransız edipleriyle gene Fransada bir psikolojik roman çığırı açan şahsiyetlerdir.

Servetifünunun hikâye ve romanında nispeten sade bir dil kullanan muharrir Hüseyin Cahiddir. Bu devrin «avrupaî masal» tarzındaki yegâne eserini «Hâristan ve Gülistan» isimli hikâyesiyle Ahmet Hikmet yazmıştır. Onun bu masalında tam bir «Servetifünun lisanı» vardır. Fakat Ahmet Hikmet gerek Servetifünunda, gerek Servetifünundan sonraki çalışmalariyle arkadaşlarından büyük farklarla ayrılan bir sanatkârdır. O, mevzu ve lisan bakımından gittikçe daha «milliyetçi» olan eserler vermiş, eski Türk tarihinden konular almış, Türk milletine meziyetlerini belirten hikâyeler ve destanî eserler yazmış, lisan bakımından ise gittikçe sadeleşmiş, hattâ içinde hiç yabancı kelime bulunmıyan parçalar yazmayı tecrübe etmiştir.

ç. Tiyatro: Servetifünun yıllarında hemen hiç eser vermiyen edebi nevi, tiyatrodur. Bu ekolün sanatkârları birçok da istipdat idaresinden çekinerek topluluklar karşısına sahne eserleri koymıya cesaret edememişler ve bu yüzden tiyatro edebiyatını ihmal etmişlerdir. Esasen sanat anlayışı bakımından da bir hayli titiz olan Servetifünun sanatkârlarının eserlerini temsil ettirmiye heveslenecekleri ciddi bir sahne ve bilhassa bu eserlerde rol vermiye güvenilir bir «kadın sanatkâr» o devirde mevcut değildi.

Bununla beraber Edebiyatı Cedideciler içinde bilhassa Meşrutiyetten sonra tiyatro sanatini deneyenler olmuştur. Halit Ziyanın, Cenap Şahabettin'in, telif ve tercüme tiyatro tecrübeleri vardır. Fakat Servetifünun sanatkârları arasında en muvaffakiyetli sahne eserlerini yazan edip, Hüseyin Suat Yalçın'dır. Onun «Kirli Çamaşırlar», «Kayseri Gülleri», «Çifteli Mikroplar» isimli komedileri Darülbedayi tarafından temsil edilmiştir. «Ahrette Bir Gün» isimli manzum feerisi de orjinal tiyatro eserlerindendir. Ancak Servetifünun yıllarından

sonra yazılmış olmalarına rağmen bütün bu eserlerin gerek sahne dili, gerek yerli tiyatro unsurlarını sahneye koymak bakımından birer başarı olduğunu söylemiye imkân yoktur. Ahmet Hikmetin «Yeğenim» adlı meşhur monoloğunda zeki buluşlar ve başarılı bir "sahne söyleyişi" vardır.

d. T e n k i d v e t e t k i k: Servetifünun yıllarında eski veva mutedil edebiyat taraftarlariyle yeni edebiyat mensupları arasında yapılan çeşitli ve şiddetli edebî münakaşalara rağmen; çok az gelişen bir edebî nevi de «ciddi» bir tenkid edebiyatıdır.

O kadar ki ne bu ekolün kuruluşunda hissesi olan kafiye münakaşalarını; ne ekolün devamı boyunca bilhassa Hüseyin Cahit tarafından muarızlara tevcih edilen şiddetli ve cesur yazıları; hattâ ne de bazı Servetifünuncuların Batı edebiyatına dair bilgiler vermiye çalışan çeşitli makalelerini ilmî esaslara dayanan birer tenkid yazısı olarak kabul etmek kolay değildir.

Yaşanılan devrin bediî - içtimaî ihtiyaçlarını kavrayarak sanatkârlara bu ihtiyaçlara cevap verebilmeleri için yol gösterebilecek ölçüdeki edebî bir otoritenin her şeye rağmen taklidî bir zümre edebiyatı yapmakta olan şahsiyetler arasında yeri olamıyacağı aşikârdır. Bununla beraber Hüseyin Cahid'in nispeten daha ürkek olan itidal taraftarlarına karşı giriştiği yazılı kavgaların o devir için lüzumlu ve faydalı bir münakaşa havası yarattığı muhakkaktır. Hattâ onun kendi arkadaşlarının neşriyatı hakkında yürüttüğü fikirlerle bu fikirleri kuvvetlendirici bir mâna taşıyan tercüme makaleleri o devrin edebî hayatının ve edebî kıymetlerinin gelişmesinde rol oynamış yazılardandır.

Fakat Servetifünun devrinin bilhassa Fransız edebiyatı hakkında bilgiler edinerek bu bilgilerini elinden geldiği kadar Türk edebiyatına da tanıtmak yolunda daha ağır başlı bir hizmet gören ilimci siması, Ahmet Şuayiptir. Genç yaşta ölümü, ciddi kayıplarımızdan olan Ahmet Şuayib'in realist ve natüralist Fransız ekolleri hakkındaki yazılarını "Hayat ve Kitaplar" isimli bir eserde toplanmıştır. Bu kitaptaki makalelerin Servetifünunda Tevfik Fikretin teşvik ve ısrariyle neşrolunması da gerek Fikret, gerek Ahmet Şuayip için birer iyi nottur.

D i ğ e r e d e b î n e v i l e r: Servetifünunun ya fazla bir hususiyet taşımıyan yahut herhangi bir edebî hareket yapmıyan daha birtakım edebî nevileri vardır. Bunlar arasında hemen bütün Servetifünuncular tarafından tecrübe edilen "m a k a l e" çeşidi hatırlanabilir. Bu makaleler ekseriyetle Batı edebiyatını tanıtmak maksadiyle yazılmış sütunlar halindedir. Cenap Şahabettin'in «Hac Yolunda» isimli eseriyle kendini gösteren s e y a h a t e d e b i y a t ı, daha mühim bir harekettir. «Hac Yolunda» muharririn memuriyetle gönderildiği Hicaz bölgesindeki intibalarını bildiren mektuplar halindedir. Kuvvetli bir görüşün ve zekâ unsurlariyle yüklü bir söyleyişin eseri olan bu yazılar edebiyatımızda bilhassa Servetifünundan sonra gelişecek olan seyahat edebiyatının iyi bir başlangıcıdır. Tanzimattanberi Cenaba kadar ve Cenap devrinde yazılan başka seyahatnamelerin fazla bir edebî kıymeti yoktur. Gene en çok Cenabın muvaffak olduğu diğer bir edebî nevi de "v e c i z e" tarzıdır. Cenabın bu vecizeleri ileri bir zekâ ve fikir mahsulü oldukları için hakikî bir zevkle takibedilmiştir.

S e r v e t i f ü n u n u n y ı k ı l ı ş ı: Servetifünunun yıkılışı edebî bir kısırlığın eseri değildir. Edebiyatı Cedide cereyanı bu edebiyata içten ve dıştan vurulan darbelerle yıkılmıştır. Fikret - Halit Ziya mektebi mensuplarının Servetifünun mecmuasında ve toplu bir halde çalışmaları altı yılı doldurmamıştır. Bu zaman içinde bazan birbirlerini darıltmış bazan muarızlarını lüzumundan fazla hiddetlendirmiş ve en zoru bir takım beceriksiz hareketler yüzünden Sarayın hiddetini dâvet etmişlerdir.

Edebiyatı Cedideyi sarsan darbelerden en mühimmi o tarihlerde geniş bir okuyucu kitlesi tarafından sevilmekte olan halkçı muharrir Ahmet Mithat'ın - kısa bir zaman için dahi olsa - onlara muarız bir vaziyet alışıdır. Servetifünuncuların dil bakımından halka hi aptan uzak kalmaları, eserlerinde millî ve mahallî renklere yer vermemeleri velhasıl lüzumundan fazla Garpçı oluşları Ahmet Mithat'ın onları Dekadanlar diye sıfatlandırmasına sebebolmuştu. Edebiyatı Cedideciler, aynı sebeplerle Hüseyin Rahmi'nin ve Ahmet Rasim'in kısmen haklı ve kuvvetli itirazlarına hedef oldular.

Buna mukabil devamlı bir surette yersiz ve haksız olarak da «Malûmat» gazetesi sahibi Baba Tahir'in hücumlarına uğradılar. Baba Tahir'in bu hücumları hemen sadece satış rekabeti gibi hasis birer sebepten ileri geliyordu. Fakat bu adam Saray tarafından tutulduğu için bu edebî cereyana engel olmak imkânlarını buluyordu.

Bu edebî toplantıyı içeriden sarsan sebep ise daha ziyade Tevfik Fikretin hemen bütün arkadaşlarını gücendirecek dereceyi bulan geçimsizliğiydi. Halit Ziyanın bulduğu bir tâbirle «melekâne bir beşeriyet hulyası» içinde, etrafındaki her hâdiseyi kendi içinde istediği şekilde görmek isteyen Fikret, arkadaşlarını en olmıyacak sebeplerle gücendiriyor, hattâ Servetifünundan uzaklaşacak bir hale getiriyordu. Ahmet Reşit'le Ali Ekrem'in Servetifünunu terkederek "Malûmat" gazetesine geçecek dereceye gelmeleri de böyle bir sebepten ileri gelmişti.

Bununla beraber Saray işe karışmasa bütün bunlar Servetifünunu yıkabilecek ölçüde birer sebep değildi. Edebiyatı Cedide gittikçe kuvvetlenen bir sanat cereyanıydı. Fakat Sarayın matbuat münakaşalarından kuşkulanması bilhassa matbuatı kontrol eden kimselerin müşkül duruma düşmekten korkmaları gibi önüne geçilmez aksilikler Servetifünuna dolanmıya başladı. Bilhassa her mânaya çekilebilecek kelimelerle örülebilen "nazım" hiddeti çekiyordu. O kadar ki bir gün Saraydan gelen bir emir, matbuatta her türlü "manzum yazı" yasak etti. Bu beklenilmez hâdise Servetifünun şairleri için hakikî bir darbe oldu. Hâdise bilhassa Fikretin sinirlerini bozarak onun bazı arkadaşlarını daha gücendirmesine ve nihayet Servetifünundan çekilmesine yol açtı. Edebiyatı Cedide süratle sönmiye başladı. Nihayet Hüseyin Cahid'in fransızcadan tercüme ettiği «Edebiyat ve Hukuk» başlıklı bir makalenin intişarı Sarayı büsbütün hiddetlendirdi: «Fransızlar gibi krallarını idam edecek dereceye varmış bir milletin fikirlerini memlekete sokarak halkın hayatını bozmak isteyen» bu muharrirlerin şiddetle cezalandırılmasına dair ferman çıktı. Servetifünun mecmuası gerek mecmua sahibi, gerek Hüseyin Cahit aleyhine hükûmet tarafından açılan bir dâva ile 7 ekim 1901 de kapatıldı. Fakat âdil bir mahkeme karariyle 22 kasım 1901 de tekrar intişara başladığı zaman o, artık edebî bir mecmua değildi.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: *Agâh Sırrı Levent; Edebiyat Tarihi Dersleri ve Servetifünun Edebiyatı. Ahmet Hamdi Tanpınar; Tevfik Fikretin Hayatı, Şahsiyeti, Şiirleri. Ali Ekrem; Recaizade Ekrem Bey. Fuat Köprülü; Tevfik Fikret ve Ahlâkı. Osmanlı - Türk Edebiyatı, Türk madd. (İslâm Ansiklopedisi). Halit Ziya Uşaklıgil; Kırk Yıl, Saray ve Ötesi, Bir Acı Hikâye. Hıfzı Tevfik Gönensay; Türk Edebiyatı Tarihi. Hüseyin Cahit Yalçın; Edebî Hâtıralar. İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri. İbrahim Alâettin; Süleyman Nazif. İbrahım Necmi; Tarihi Edebiyat Dersleri. İsmail Habip; Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi, Edebî Yeniliğimiz. İsmail Hikmet; Tevfik Fikret, Hayatı ve Eserleri. Murat Uraz; Cenap Şahabettin. Mustafa Nihat Özün; Metinlerle Maasır Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Edebiyatında Münakaşalar (Oluş mecmuası). Ruşan Eşref; Diyorlar ki, Tevfik Fikret. Salih Nigâr Keramet; Fikretin Hayatı ve Eserleri. Sadettin Nüzhet Ergun; Cenap Şahabettin. Süleyman Nazif; Mehmet Akif. Aylık Ansiklopedi. Türkçe İslâm Ansiklopedisi. Servetifünun mecmuaları.*

(Nihad Sami Banarlı)

ŞEKER HASTALIĞI (Diabetes mellitus) — Şekerli diyabet adı da verilen bu hastalık, bir karbonhidrat metabolizması hastalığıdır. Gıda maddelerimiz içinde önemli mevkii olan ve karbonhidrat adı verilen nişastalı, şekerli maddeler vücudumuzda yanarak hararet ve mekanik kudret husule getirirler. İşte buna karbonhidrat metabolizması derler. Adı geçen bu nişastalı ve şekerli gıdaların adı polisakkarit (polysaccharide) dir. Bunlar hazım cihazımızda birtakım maya (ferment) lar tesiri altında hazmedilerek monosakkarit (monosaccharide) = glikoz (glycose) a tahavvül ederler. Meydana gelen bu glikoz, ince barsaktan emilerek karaciğere gider. Orada glikojen (glycogène) denilen bir maddeye tahavvül ederek depo edilir. Vücutta glikoz ihtiyacı hasıl olunca, bu defa da tekrar glikojenden glikoz yapılır ve kana sevkedilir; kandan da lâzım olan yerlere sarfedilmek üzere gönderilir. Glikozun glikojene tahavvülü yalnız karaciğerde değil, adalelerde de olmaktadır. Gerek karaciğer ve gerekse adalelerde glikojenin teşekkülü, pankreas guddesinin hormonu olan ensülin sayesinde ve bu glikojenin tekrar glikoza tahavvül etmesi de böbrek üstü guddesinin ilik kısmı hormonu olan adrenalin'in sayesindedir. Bütün bu izahattan anlaşılıyor ki; hali tabiîde kanımızda glikoz vardır; bu glikoz ise vücudumuzda hararet ve kudret temin etmek için yanmaktadır.

Kanda, hali tabiîde glikoz miktarı yüzde 80 - 110 miligramdır, bu miktar glikoz, aç karnına bir insanda sabittir. Bu keyfiyet, vücudumuzdaki hormonlar ve sinir sistemi sayesinde tanzim edilir. Kandaki glikoz miktarı normal had dahilinde iken glikoz idrarla harice tardedilmez. Eğer glikoz tanzim mekanizması bozulacak olursa kandaki glikoz miktarı artar ve glikoz idrarla da harice tardedilir. İ ş t e b u n a ş e k e r h a s t a l ı ğ ı a d ı v e r i l m e k t e d i r. Şeker hastalığına müptelâ olanların hücreleri glikojenden glikoz yapma fiilini arttırmışlardır. Buna mukabil kandan glikozu glikojene çeviremezler. Ve hastaların kanında glikoz miktarı çok olması-

na rağmen bundan istifade edemezler.

S e b e p : Şeker hastalığı muhtelif sebeplerden meydana gelmektedir. Vakaların birçoğunda pankreas guddesinin hormonu olan ensülinin kana kâfi miktarda sevkedilmemesi sebep olarak gösterilir ve hakikaten bir çok şeker hastalarında pankreas guddeleri mütegayyir bulunmuştur. Bundan başka böbrek üstü guddesinin ilik kısmı hormonu olan adrenalin çok miktarda kana sevkedilirse, karaciğerdeki glikojen deposundan fazla miktarda glikoz meydana gelir ve kana sevkolunur; bu suretle şeker hastalığı olabilir. Ortabeyinde bazı şeker merkezleri vardır. Bunların da tenbihi şeker hastalığı yapabilir. Hipofiz guddesinin ön parçasının hastalıklarında şeker hastalığının meydana geldiği nazariyesi son zamanlarda ehemmiyet kesbetmiştir. Şeker hastalığının irsî ve ailevî olduğu da müşahedelere atfen kabul edilmiştir.

A r a z : Başlıca arazlar fazla su içme ve fazla acıkma ile yorgunluk, isteksizlik, halsizlik ve tenasül kuvvetinin azalmasıdır. Bu esnada idrarın miktarı çok olmakla beraber glikozu da ihtiva eder. Hastaların kanında şeker miktarı da artmıştır. Bunlar saf ve basit diyabet arazlarıdır. Ekseriya şeker hastalığında bu arazlara ilâveten tâli ve ihtilât arazları da zuhur eder. Meselâ deride kaşıntı, sinirde bozukluk (sinir iltihapları, siyatik gibi), his organlarında, gözde bozukluk, deveran cihazında, arteryalarda ve bilhassa kalbin kroner arteryasında sertleşme neticesi kalp ârızaları, el ve ayak küçük arteryalarının bozulmasından gangrenler ve daha buna benzer arazlar da mevcuttur. Şeker hastaları intan hastalıklarına tahammül edemezler. Bilhassa verem hastalığı şeker hastalarında çok vahim neticeler verir; nihayet şeker hastaları şeker koması adı verilen ağır bir zehirlenmeye düçar olurlar ve ekseriya bunun tedavisi de kabil olamaz.

T e d a v i : Şeker hastalığı irsî ve ailevî hastalıklardan olduğundan bir dereceye kadar korunmak mümkün olabilir. Bol iştahlı, şişman ve hastalığa müstait kimseleri itidale sevketmek, hayatlarını intizam altına koymak ve sık sık idrar ve kan muayeneleri yaparak kontrol etmekle korunma mümkün olabilir. Asıl şeker hastalığı tedavisinde en mühim vasıtamız diyet = rejim ve bir de ensülin tedavisidir. Yeni lâboratuvar usulleriyle şeker hastalarını tetkik etmek daha emin neticeler vermektedir. Eskiden birçok ağır şeker hastalarını kurtarmak mümkün olamazdı. Bugün ise mevcut tedavi usulleriyle bu gibi hastalar kurtarılmaktadır. Bilhassa ensülinin keşfi şeker hastalığı tedavisine yeni bir çığır açmıştır. Bu ilâç hormon şeker hastalığının ihtilâtlarında ve cerrahî müdaheleyi icabeden vakalarda büyük faydalar temin etmektedir.

D i y e t : Şeker hastalığında diyet her hastaya göre tanzim edilmelidir. Hastaların kanı hususî usuller ile muayene edilir ve ona göre diyet tanzim edilir. Bunun için, hastaların bir klinikte yatması lâzımdır. Hastanın karbonhidrata karşı tahammülü ölçülür ve bu tahammül ölçüsünün yarısı kadar karbonhidrat verilir. Şeker hastalarını büsbütün karbonhidratsız bırakmak halen doğru sayılmıyor. Meselâ hastalara günde yüz gram kadar karbonhidrat verilmelidir. Bununla beraber albümin miktarını da azaltmalıdır. Eğer ihtiyaçtan fazla albümin alıyorlarsa, o zaman vücut, bunları karbonhidrata çevirir. Netice olarak da bazı zehirli maddeler, meselâ, aseton cisimleri teşekkül eder ki bunlar tehlike doğururlar. Hastalara kilo başına 0, 75 - 1 gram kadar albümin vermelidir. Yağı da günde yüz gramdan fazlaya çıkarmamalıdır. Bunlara ilâveten hastalara C, B vitaminleri verilir. Bu zikrettiğimiz rejim bir misaldir. Her hastayı iyice tetkik ederek rejimin tanzimini mütehassıs bir doktora bırakmalıdır.

E n s ü l i n t e d a v i s i : İnsülin 1921 tarihinde iki Kanadalı genç doktor olan Best ve Banting tarafından keşfedilmiştir. Bu hormon pankreas guddesinin içinde bulunan ve Langerhans adacıkları adı verilen bir gudde kısmının hormonudur. Ensülinin keşfi insaniyete büyük hizmetler yapmıştır. Bir çok ağır şeker hastalığı vakalarında ensülin kurtarıcı bir kudrete maliktir. Yalnız bunu da gelişi güzel kullanmak doğru değildir. Gene mütehassıs bir doktorun nezareti ve tavsiyesi altında kullanmalıdır.

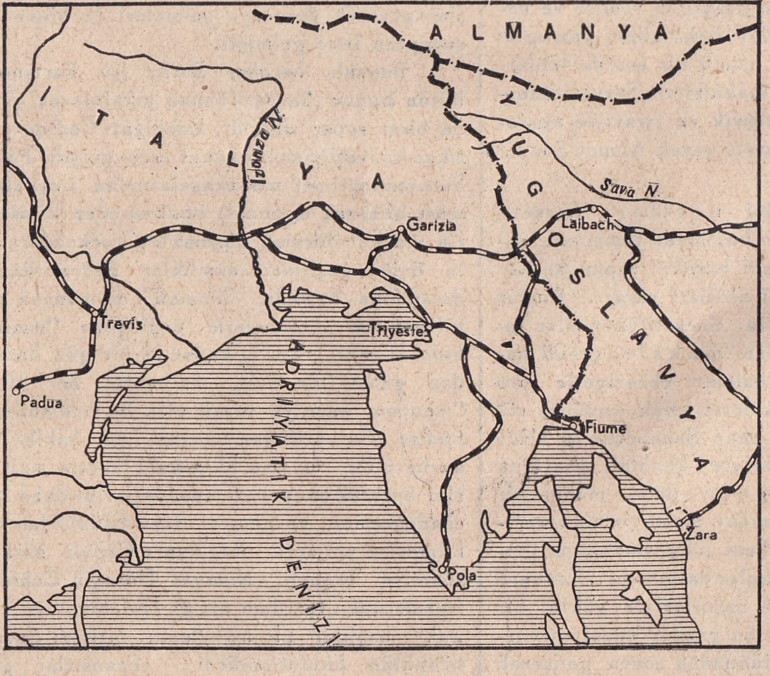
K ı s a b i b l i y o g r a f y a : İhsan Aksan; Pratikte Şeker Hastalığı ve Tedavisi. Abdülkadir Lütfi; Gülhane Klinik Dersleri. Sedat Tavat; Fiziopatologi. Bell; Textbook of Pathology. Frederick Madison Allen A. B. M. D.; The Cyclopedia of Medicine Surgery and Specialities, No. 4 (Diabetes Mellitus). D. M. Dunlop, Davidson. Mc Nee; Textbook of Medical treatment.

(Prof. Dr. Süreyya Tanay)

TRİYESTE MESELESİ — Bugünlerin de en mühim meselelerinden biridir.

H â d i s e y e t o p l u b i r b a k ı ş : Bugün İtalya ile Yugoslavya arasında bir anlaşmazlık konusunu teşkil eden Triyeste ve Venezia-Julia meselesinin kökleri 1919 yılına kadar dayanır.

Birinci Cihan Harbi sonunda yıkılan Avusturya - Macar İmparatorluğunun mirası taksim edilirken, bir yandan İtalya, öte yandan da Yugoslavya bu bölge üzerinde hak iddia etmişlerdi. O zaman kurulan çeşitli barış konferanslarında ileri sürülen projeler, kâh

Triyeste ve civarının coğrafî vaziyeti

İtalyanın, kâh Yugoslavyanın itirazına uğramış, bir türlü, iki tarafı tatmin edecek bir karara varılamamıştı. En nihayet, Müttefiklerin mağlûp Avusturya ile 1919 yılı 10 eylûlünde imzaladıkları Saint - Germain Antlaşması, bugünkü Yugoslavyanın devlet hudutlarını çizerken, bu meseleyi de halletmiş ve İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar yürürlükte kalan İtalya - Yugoslavya arasındaki sınırları da tespit etmişti. Buna nazaran Yugoslavya ile İtalya arasındaki hudut, kuzeyde Korniya Alplerinin sırtlarından başlamakta, Predil boğazından geçerek Triglav şehrine kadar gelmekte; sonra, Sava nehriyle İzonzo nehrinin su taksim hattı arasından geçmekte; güneyde ise bu hudut Postumiya şehrine gelerek Postumiya - Fiume demiryolu boyunca sahile kadar uzanmaktadır.

Bu yeni hudut neticesinde evvelce Avusturya - Macar İmparatorluğuna ait bulunan 248.379 nüfuslu Triyeste şehriyle, 46.259 nüfuslu Pola şehrini ihtiva eden İstriya yarımadası; Adriyatik denizinin Yugoslavya kıyısındaki bazı adalarla mühim bir askerî üs olan Zara şehri İtalyaya geçti. Fiume şehri ise müstakil bir şehir olarak ilân olundu.

Saint - Germain Antlaşması gereğince tespit edilen bu hudut muhtelif bakımlardan olmak üzere, ne İtalyayı, ne de Yugoslavyayı hoşnudetmemişti.

Yugoslavya, tespit edilen bu hudut neticesinde 300.000 kadar Slâv unsurunu ihtiva eden bir bölgenin İtalyaya geçtiğini iddia etmekte, İtalya ise stratejik bazı mülâhazaları ileri sürerek, bu yeni hudut içine mutlaka Fiume şehrinin de girmesi gerektiğini söylemekteydi.

Saint - Germain Barış Antlaşmasının imzalanışından takriben bir ay sonra 1919 yılı ekim ayının 12 sinde İtalyan şairi Gabriel d'Annunzio kumandasındaki silâhlı bir müfreze, bir baskınla, 53.896 nüfuslu Fiume şehrini de işgal etti. İtalyada faşizmin iktidar makamına geçişinden sonra ise, yani 1924 yılında, Fiume katî olarak İtalyaya ilhak olundu.

O zaman, bütün bu olup bitenleri kabul etmek zorunda kalan Yugoslavya, fırsat buldukça buna itiraz etmişti.

Almanya ile ortaklarının mağlûbiyeti üzerine Veneziya - Julia meselesi yeniden alevlendi. İlkin Londrada, Müttefik Dışişleri Bakanları Konferansında, son defa olarak da, mayıs ayı içinde Pariste, gene Dışişleri Bakanlarının Konferansında görüşüldü. Fakat ne birinci, ne de ikinci konferansta müspet bir netice alınamadı.

Gerçekten de çok karışık olan bu mesele hakkında bir fikir edinebilmek için, anlaşmazlık konusu olan bu bölgenin tarihî, coğrafî, iktisadî durumu üzerinde durmamız lâzımdır.

V e n e z i a - J u l i a h a v a l i s i : Bugün İtalya ile Yugoslavya arasında bir anlaşmazlık konusu olan Venezia - Julia havalisi, Adriyatik denizinin kuzey - doğusunda bir müselles şeklinde çıkıntı teşkil eden bir arazi parçasıdır. 9.590 kilometre karelik bir yer kaplıyan bu arazi parçası, üç bölgeden müteşekkildir: a) İstriya yarımadası, b) Triyeste şehir ve limanı, c) Dalmaçya sahil böl-

gesinde uzanan bir arazi şeridiyle Fiume şehri ve bu kıyılara bağlı birkaç ada...

Venezia - Julia havalisinin bugünkü nüfusu ve bu umumî nüfus içinde Slâv unsuriyle İtalyan unsurunun nispeti kesin olarak belli değildir. Elde mevcut biricik resmî ve inanılabilir istatistik, Avusturya - Macar İmparatorluğu devrinde 1910 yılında yapılan nüfus sayımıdır. O zamanki sayımlara göre, takriben şimdiki Venezia - Julia havalisinin nüfusu 827.000 olarak gösterilmiştir. Bu nüfusun 437.000 i Slav (Hırvatlar ve Slovenler), 356.000 i de İtalyandır. Yüzde olarak alındığı takdirde Slâvlar bütün nüfusun yüzde 53 ünü; İtalyanlar ise yüzde 43 ünü teşkil etmektedirler.

Amma bu rakamların da çok su götürür tarafları vardır. Çünkü, bu havalide toplanan Slâv nüfusiyle İtalyan nüfusu, çok dağınık ve karmakarışık bir şekilde bulunmaktadır. Meselâ bu havalinin öyle bazı kasaba ve şehirleri vardır ki nüfusunun büyük bir kısmı İtalyandır. Konuşulan dil, hemen hemen tamamen italyancadır. Buna karşılık aynı kasaba veya şehire bağlı yüzlerce köy, baştanbaşa Slâvlardan mürekkeptir. Konuşulan dil tamamen slovence veya hırvatçadır.

Misal olarak Triyeste şehrini alalım: 1910 yılı istatistiklerine göre o zaman Triyeste şehrinin nüfusu 191.000 imiş.. Bu nüfusun 119.000 i İtalyan, 72.000 i Slâv imiş.. Görülüyor ki, bütün bu havalide bulunmakta olan İtalyan nüfusunun hemen hemen üçte ikisi Triyeste şehrinde toplanmakta imiş..

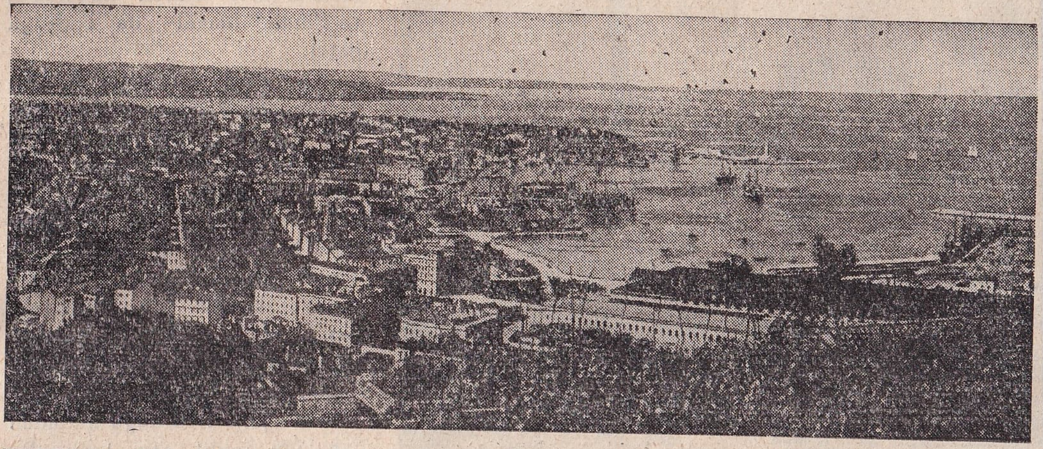
Triyeste şehrinin durumu bugün de aşağı yukarı böyledir. Şehrin bugünkü 248.379 nüfusundan takriben 160.000 i, yani bütün şehir nüfusunun takriben üçte ikisi İtalyandır. Öte yandan bütün bu havalideki İtalyan nüfusunun aşağı yukarı yarısından biraz eksiği yalnız bu şehirde toplanmış oluyor.

Yugoslavların bugünkü iddialarına göre Venezia - Julia havalisindeki nüfus miktarı 970.000 dir. Bu nüfusun 650.000 i Yugoslav, 320.000 kadarı da İtalyandır. Gene Yugoslavların iddialarına göre, İtalyanlar ancak Triyeste, Gorizia şehriyle diğer bazı sahil şehirlerinde ekseriyet teşkil etmektedirler.

Öte yandan 1919 yılından 1945 yılına kadar devam eden İtalyan işgali esnasında, İtalyanların gösterdikleri « İtalyanlaştırma » politikası neticesinde bu bölgelerin nüfusunda İtalya lehine ufak tefek bazı değişiklikler olması da mümkündür.

Venezia - Jülia bölgesinin hususiyet ve ehemmiyeti: Yukarıda verdiğimiz izahattan anlaşıldığı üzere Venezia - Julia bölgesinin nüfus dağılışı gerçekten de bir hayli karışıktır. Amma buna rağmen iş yalnız nüfus bakımından mütalâa edilseydi, meselenin şu veya bu şekilde halli, hiç de bugünkü kadar zor olmıyacaktı. Bu takdirde, bazı bölgelerde küçük bir nüfus mübadelesi yapmak suretiyle mesele pek âlâ hallolunurdu.

Fakat iş yalnız şu veya bölgedeki Slâv veya İtalyan nüfusunun kesafetiyle bitmiş olmuyor. Venezia-Julia havalisinin önemini arttıran daha başka, daha mühim âmiller var. Şimdi bunları gözden geçirelim.

Triyeste şehrinin umumî manzarası

Venezia - Julia havalisi, Venedik ovasını ve İzonzo nehri havzasını Tuna havzasından ayıran Alp dağlarının batı eteklerinde bulunmaktadır. Bu suretle, Venezia - Julia havalisinin batı kapısı (Kuzey İtalyadan) açık olup doğu kapısı (Tuna havzasından) kapalı bulunmaktadır.

Amma iş yalnız bununla bitmiyor. Bu havalinin, Adriyatik deniziyle olan münasebeti de hususî bir önem taşıyor. Mesele şu ki, Venezia - Julia havalisinin bütün sahilleri, Adriyatik denizinin doğu sahillerinin (yani Balkan yarımadası sahillerinin) bir parçasını teşkil etmektedir. Bu vaziyete göre Venezia - Julia sahillerinde bulunan Triyeste, Fiume, Pola, Rovigno gibi limanlar, Triyeste körfeziyle ayrıldıkları İtalyadan ziyade, Balkan yarımadası memleketlerinin ithalât ve ihracatiyle ilgilidirler. Tarih boyunca birbirleriyle rekabet halinde bulunan Adriyatik denizinin kuzeyindeki iki mühim limandan Venedik, daima Kuzey İtalyanın, Triyeste ise daima Balkan yarımadasiyle Tuna havzasının ekonomik durumu üzerinde müessir olmuşlardır.

Bundan başka, Tuna havzasının başlıca nehir limanları olan Liubliana, Karlovatz, Zagreb, Marburg gibi şehirler, Triyeste ile Fiumeden ancak 95-150 kilometre bir uzaklıkta bulunmaktadır. Bu suretle bu iki şehir, yani Triyeste ile Fiume, Balkan yarımadasının Adriyatik denizine açılan biricik elverişli limanları olmuş oluyor. Gerçe Adriyatik denizinin doğu kıyılarında Split, Dubrovnik, Kataro gibi çok güzel limanlar vardır. Amma gel gelelim, burada, Adriyatik denizine muvazi olarak Dinar Alpleri, bu limanların Balkanlarla olan bütün irtibatını kesmekte, bu limanların kıymetini sıfıra indirmektedir.

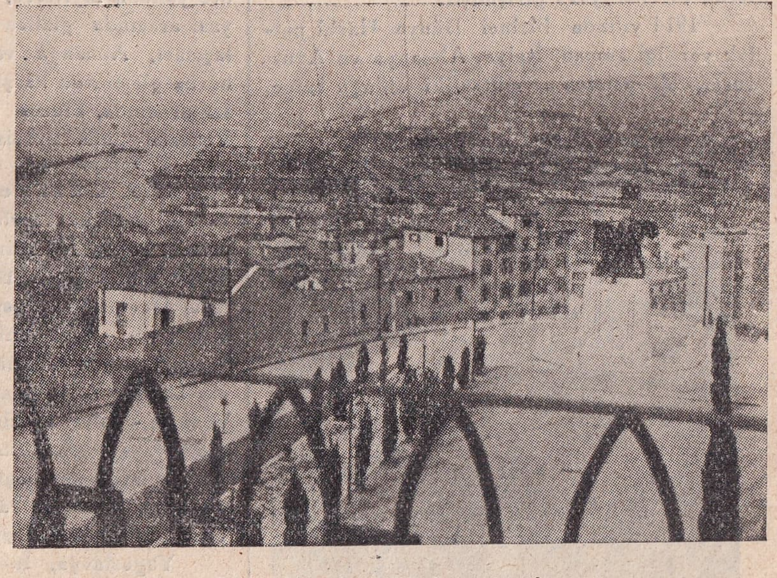
Tarihte Venezia - Julia: Venezia - Julia havalisinin Triyeste şehri, uzun bir devir boyunca Venedik Cumhuriyetine ait bulunmaktaydı. Avrupadan Akdenize ve Doğuya giden ticaret yollarını elinde bulundurmıya çalışan Venedik Cumhuriyeti, Balkanların Doğu Adriyatiğe açılan biricik limanı Triyesteyi daima eli altında bulundurmıya çalıştı. Bu münasebetle Venedik Cumhuriyeti Onüç - Ondördüncü Yüzyıllar arasında dört defa Triyesteyi işgal etti. Her defasında da, Adriyatik kıyılarına çıkmıya çalışan Avusturya ile karşılaştı.

Avusturya ile Venedik gibi iki kuvvetli düşman arasında sıkışıp kalan Triyeste, bu iki düşmandan birini tercih etmek zorunda kaldı. Triyeste, pek tabiî olarak Avusturyayı tercih etti. Çünkü, Triyestenin ekonomik bakımdan bağlı olduğu bütün bölgeler, Avusturyanın elinde bulunmaktaydı.

Bu suretle Triyeste 1382 yılından itibaren katî olarak Avusturyanın hâkimiyeti altına girdi. Bu vaziyet (1805 - 1816 yılları müstesna) 1918 yılına kadar sürdü. Bu suretle Triyeste, 536 yıl devamınca Avusturyanın Adriyatik denizine açılan biricik esaslı limanı olarak kaldı.

Triyeste yıllarca Venediğin rekabeti altında inkişaf imkânlarını bulamıyarak küçük bir kasaba halinde mevcudiyetini korumıya çalıştı. Meselâ 1586 yılında Venediğin nüfusu 152.000 iken Triyestenin nüfusu ancak 3.000 kadardı.

Onbeşinci Yüzyıldan itibaren, dünya ticaret yollarının Akdenizden Atlantik okyanusuna intikali üzerine Venedik limanı yavaş yavaş eski ehemmiyetini kaybetmiye başladı. Bu hal, Habsburgların Adriyatikte kuvvetlenmelerine, dolayısiyle Triyestenin büyümesine imkân verdi. Bilhassa Adriyatik denizinde serbest gemi işlemesine müteallik İmparator Altıncı Charles'ın 1719 yılında neşrettiği bir emirname, Triyestenin mütekâmil bir liman haline gelmesine imkân verdi.

Triyeste'den bir umumî manzara daha

Napoléon'un Venedik Cumhuriyetini ortadan kaldırışından sonra, Venedik Viyana Kongresi gereğince, 50 yıl müddetle Avusturyanın eline geçti. Bu devir, Venedik şehrinin çöküş ve Triyeste şehrinin parlayış devridir.

İlk defa olarak 1831 yılında, merkezi Triyestede olan bir vapur kumpanyası meydana geldi. Birkaç yıl sonra ise (1857 de), Triyes-

teyi Viyanaya bağlıyan ilk demiryolu yapıldı. Bu âmiller neticesinde, 40 yıl içinde (1860 - 1900) Triyestenin deniz ticareti 2,5 misli arttı.

Amma, Triyestenin asıl süratle büyümesi, Yirminci Yüzyılın ilk devirlerinde başladı. 1900 den 1913 yılına kadar geçen 13 yıl içinde Triyestenin deniz ticareti yeniden 2,5 misli arttı.

1907 yılında, Triyesteyi Güney Almanyaya bağlıyan ikinci bir demiryolu yapıldı. Bu demiryolunun yapılışı neticesinde Münihten Triyesteye olan uzaklık 674 kilometreden 576 kilometreye indi. Halbuki bu devirde Münihten Hamburga olan uzaklık 810 kilometreydi. Bu suretle Triyeste değil yalnız Balkanlarla Tuna havzasının, amma Almanyanın da Adriyatiğe açılan bir limanı haline gelmiye başladı.

Birinci Dünya Harbi patlak verdiği zaman, Triyeste bu suretle, inkişafının en parlak günlerini yaşamaktaydı.

Birinci Dünya Harbinde Venezia - Julia bölgesi: 1914 yılına, yani Birinci Dünya Harbine kadar İtalyanın Triyeste ve havalisi üzerindeki resmî hiçbir isteği yoktu. Bununla beraber Ondokuzuncu Yüzyılın sonlariyle Yirminci Yüzyılın başlangıcında, İtalyada emperyalist temayüllerin uyanmıya başlamasiyle beraber, Triyeste ve civarının İtalyaya ilhakı etrafında bazı propagandalar da başlamamış değildi. Bilhassa bu devirde İtalyada kurulan İtalyan Nasyonal Partisi, ırk esaslarını ileri sürerek Triyestenin anavatana ilhakı için geniş ölçülerde bir faaliyete girişmişti.

1914 yılında Birinci Dünya Harbi patlak verdiği zaman İtalya, Almanya ve Avusturya - Macaristanın müttefiki olduğu halde,

Mareşal Tito

hemencecik harbe girmemiş, ortaya çıkan bu durumdan hususî bir şekilde faydalanmasını bilmişti. İtalya, tarafsız olarak kaldığı ilk on ay içinde, ortaya birtakım istekler atarak, bir yandan Avusturya - Macaristanla, öte yandan da İtilâf Devletleriyle gizlice müzakerelere girişti. İtalya, iktisadî ve coğrafî durumunu ileri sürerek, İtilâf Devletlerine karşı bir harbe giremiyeceğini Avusturyaya bildirirken, tarafsız kalması için Avusturyadan bazı tavizat istedi. Amma Avusturyanın Triyeste işine hayatî bir ehemmiyet atfettiğini bildiği için, açıkça burasını istiyemedi. O zaman İtalyada iş başında bulunan Salandro - Sonino Hükûmeti, Triyestenin müstakil bir hükûmet olarak kabul edilmesini talebetti.

G. d'Annunzio Fiume'yi gönüllüleriyle nasıl zaptettiğini Mussolini'ye anlatıyor

İtalyanın Avusturya - Macaristanla yaptığı müzakereler müspet bir sonuca bağlanmadı. Çünkü, İtalyanın o sıralarda gizlice ve muvazi olarak müzakere halinde bulunduğu İtilâf Devletleri, İtalyan isteklerini tatmin hususunda daha uysal davranmışlardı.

1915 yılı 25 nisanında bir yandan İtalya, öte yandan İngiltere, Fransız ve Çarlık Rusyası arasında gizlice imzalanan Londra Antlaşması, Almanya ve Avusturya aleyhinde harbe girmesine karşılık İtalyaya birçok yerler arasında, Fiume şehri hariç olmak üzere Venezia - Julia arazisini ve bütün Dalmaçyayı da veriyordu.

1919 müzakereleri: Birinci Dünya Harbi İtilâf Devletlerinin zaferiyle sona erince, çöken Avusturya - Macaristanın mirası da taksime uğradı. Bu münasebetle İtalya ile İtilâf Devletleri arasında bir anlaşmazlık ortaya çıktı. O zamanlar barış konferansında İtalyayı temsil etmekte olan Orlando, 1915 yılı Londra Antlaşmasınca İtalyaya vâdedilen Venezia - Julia arazisiyle iktifa etmemiş, Yugoslavyaya terkedilmiş bulunan Fiume şehrini de istemiye başlamıştı. İtalyanın bu isteklerine karşı en fazla ayak direyen memleket o zamanlar Birleşik Amerika olmuştu.

Yugoslavya, tabiatiyle, Venezia - Julia da dahil olmak üzere İtalyaya vâdedilen Triyeste, İstriya gibi yerlerden başka Fiumenin de kendine verilmesini istiyordu.

Birleşik Amerikada o zamanlar yapılan seçimlerde demokratların kaybetmesi üzerine Cumhurreisi Wilson çekilmiş, bu suretle, Yugoslavya da hâmisiz kalarak, kendisine teklif edilen şartları kabul etmişti.

1919 yılı eylûlünde toplanan ve İtalya - Yugoslavya hudutlarını tayin eden Saint - Germain Antlaşmasından başka, ayrıca, İtalya ile Yugoslavya arasında 1920 yılında Rapollo Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma gereğince, 1915 Londra Antlaşmasının İtalyaya sağladığı bütün arazi, Dalmaçya sahilleri müstesna olmak üzere İtalyaya verildi. Fiume işi askıda kaldı. Çünkü, yukarıda da söylediğimiz gibi Gabriele d'Annunzio bir olup bittiyle şehri zaten eline geçirmiş bulunuyordu. Askıda kalan bu mesele de, 1924 yılında İtalya - Yugoslavya arasında Romada yapılan görüşmeler neticesinde katî olarak hallolundu ve Fiume limanı da İtalyaya geçti.

Bugükü durum: Almanya ile ortaklarının mağlûbiyetinden sonra, Venezia - Julia meselesi yeniden alevlenmiş bulunuyor... 1945 yılı eylûlünde beş devletin dışişleri bakanlarının iştirâkiyle toplanan Londra Konferansında, kendi görüşlerini izah eden İtalyan delegeleri, yeni İtalya - Yugoslavya hududu tesbit edilirken 1919 yılında Cumhurbaşkanı müteveffa Wilson'un ileri sürdüğü hududun kabulünü teklıf etmişlerdi. Bu teklife göre, İstriya yarımadasının batı kısmıyle Triyeste, Pola, Gorizia şehirleri, Lusin adası ve Sloven sahillerinin bir kısmı İtalyaya verilmeliydi. Bu teklifin ihtiva ettiği arazi, takriben 6.680 kilometre kare tutmaktadır.

Yugoslav delegeleri, tarihî, coğrafî, iktisadî ve etnografık sebeplere dayanarak, bu bölgelerin tamamen kendilerine verilmesini istemişlerdir.

Londra Konferansı bu mesele hakkında müspet hiçbir karara varamamıştı. Bu defa, mayıs ayı içinde Paris'te toplanan Dörtler Konferansında bu mesele yeniden bahis mevzuu olmuş, İtalya ve Yugoslavyanın görüşleri dinlendikten sonra, Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa delegeleri birbirinden farklı ayrı ayrı dört teklif ileri sürmüşlerdir. Sovyetler Birliği, Yugoslavyanın isteklerini aynen desteklemiş, Fransız delegeleri buna yakın bir teklif ileri sürmüşlerdir.

Fransız teklifleri kabul olunduğu takdirde, 1910 yılı istatistiklerine göre, İtalyada 139.572 Yugoslav ve Yugoslavyada da 130.972 İtalyan kalmış olacaktır.

Triyeste sokaklarında sık sık vukua gelen nümayişler

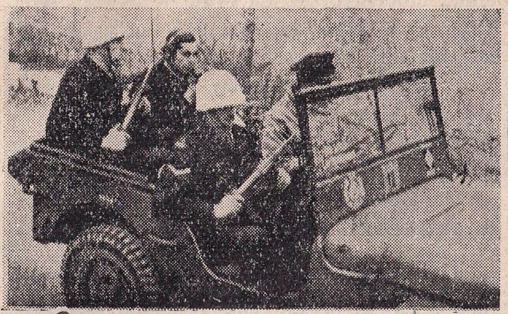
İngiliz teklifi esas olarak alındığı takdirde, İtalyada 188.457 Yugoslav, Yugoslavyada da 83.911 İtalyan kalacaktır.

Amerikan teklifleri esas olarak alındığı

takdirde ise İtalyada 209.025 Yugoslav; Yugoslavyada da 55.548 İtalyan kalmış olacaktır.

Yugoslav teklifine göre ise, tabiatiyle 350.000 kadar İtalyanın Yugoslav arazisinde kalmaları gerekmektedir.

Yugoslav delegeleri bunu takdir ettikleri için istediklerini ileri sürerken bilhassa

Triyeste'de nümayişlere karşı İtalyan, İngiliz ve Yugoslavlardan mürekkep bir Müttefik devriyesi

Triyeste hakkında şunları söylemektedirler :

«Yugoslaya, şehir halkından büyük bir kısmının italyanca konuştukları bu şehir üzerinde bir hak iddia ederken, hiçbir zaman millî esaslara dayanmamaktadır. Şehrin civarı Slav halkiyle meskûn olmakla beraber, şehrin İtalyan mahiyeti, en küçük bir şüpheye yer bırakmıyacak kadar kuvvetlidir. Amma, İtalyan kültüriyle İtalyan dili istisna edilirse, şehir diğer sahalarda tamamen, Adriyatik denizinin Yugoslavya kıyısına bağlıdır.»

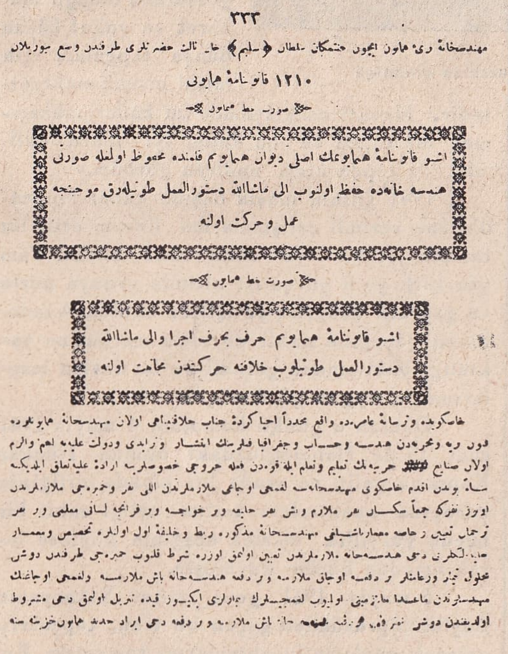
Yugoslavlara göre, Triyesteyi o bölgeden ayırmak başı vücuttan ayırmak demektir.

Görülüyor ki, Venezia - Julia tarihî, örfî, kültürel, iktisadî, stratejik gibi birçok sebepler dolayısiyle fevkalâde karışık bir manzara arzetmektedir ve iki tarafı memnun edecek bir hal çaresi bulmak bir hayli zor olacaktır. *(Hasan Âli Ediz)*

TOPÇU OKULU (MÜHENDİSHANEİ BERRİİ HÜMAYUN) VE TOPÇULUK TARİHÇİĞİMİZ — Sınırlarımız Söğüt ve Domaniç yaylalarından Tunaya, Ege denizine ve Akkoyunluların batı sınırlarına doğru genişlerken azap, sekban ve yeniçeri ocakları arasına topçu ocakları da katılmış, savaş meydanlarında kullandığı topun maddî ve mânevî etkisiyle düşman saflarına korkular salmış, kazanılan şan ve şerefi arttırmıştır.

Top ve tüfek; bu savaşlarda kılıç ve mızrağa kudretli, güvenli bir arkadaş olmuş, artık katapult ve mancınık tarihe karışmıştı. Ordu mızrağı ve kılıcı kadar topu da benimsemiş, nişancılıkta pek çabuk ileri gitmişti.

Gelibolu Tophanemizin orduya sunduğu ilk top Kosova zaferine (1389) büyük yardımlarda bulunmuş, Belgradı çeviren ordunun 300 ve Fatih Ordusunun 130 topunun koca imparatorlukların tahtlarını temelinden sarsmada ve ordumuza zaferin yolunu açmada önemli yardımı dokunmuştu. Toplarımızın Muhaç ovasında, Viyana önlerinde, Bağdat kalesinin alınmasında rolleri pek büyük olmuştu. Birbiri peşine İran savaşlarında topçuların gösterdikleri hizmetler destan olmuş, topçu ocaklarının sancağı en çok sevilen ve övülen sancaklar arasına karışmıştı. Yıllar geçtikte topta, cephanesinde büyük ilerlemeler göze çarpıyordu. Fakat hep bunlar, toplara komuta eden Ağaların yalnız keskin zekâsına ve amelî varlıklarına dayanıyordu.

Mühendishanei Berrii Hümayunun 1210 (1795) tarihli kanunnamesinden

Topçuların okulu toplarının başı, eğitim devreleri de birbiri peşinden gelen muharebelerdi.

Fatihin enderunu, memlekete çok değerli adamlar yetiştirmesine karşılık topçuluk âlemine bir hizmeti dokunmamıştı. Bir bilgi ocağı bu amelî yetişmeyi fennin nurlarına ve yardımına ulaştırabilmiş olsaydı daha ne önemli işler başarabilirdi.

Ne yazık ki bu, kurulamamıştı; tersine olarak Onsekizinci Yüzyıl ortasında Toptaşında açılan Kumbarhane ve Hendesehane ile

Mühendishanenin 1848 talimatnamesinin ilk sayfası

Ragıp Paşanın sonradan Karaağaçta açtığı okul da o devrin kara kafalıları tarafından kapatılmıştı.

Daha şehzadeliğinde iken topçuluğa dair risale yazacak kadar bu fenne hevesi ve sevgisi olan Üçüncü Sultan Selim, bir gün Kâğıthane topçu talimgâhının yaptığı atış tatbikatında bulunmuş; topçuların mermilerini hedefe isabet ettiremiyecek derecede eğitimin ve nişancılıklarının zayıflamış bulunduğunu görünce sebebini sormuş ve incelemişti; bu atış yerine çağırtılan matematikçi Gelenbevî İsmail'in yardımiyle yapılan talim yanlışlıkları giderilmiş, vuruşları doğrultulmuştu.

Bu deneme ile Üçüncü Selim, topçuluğun başlı başına bir ilim olduğuna, topçuların bir okulda yetişmelerinin gerektiğine inandı, bunu orada hazır bulunanların dikkat gözüne koydu ve okur yazar matematikçi topçu subayı yetiştirecek bir okulun hemen açılmasına karar verdi. 1793 yılında Halıcıoğlunda «Mühendishanei Berrii Hümayun» un temelini attırdı. İki yıl sonra o k u l a ç ı l d ı ve d e r s e b a ş l a n d ı (10 mayıs 1795). Bu başarının yüksek sonuçlarını tarihimizin yüz elli yıllık sayfalarını okuyan ve gören bizler ve bizden sonra görecekler bu büyük başarıcının önünde eğilelim.

Mühendishane kuvvetle çalışıyordu. Her yıl hudut kalelerine, Anadolu ve Rumelideki orduların Suratciyan ortalarına (seyyar topçu bataryalarına) değerli subaylar gönderiyordu.

Tunanın kalelerinde, bilhassa Şumnu, Rusçuk ve Silistire savunmalarında bu topçuların önemli hizmetleri olmuştu.

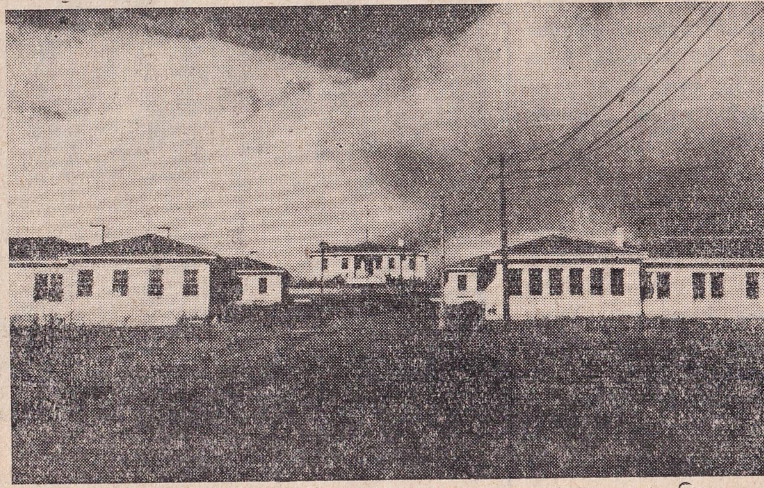
Yeniçeri ocaklarının çirkin kargaşalık ve zorbalıkları karşısında topçu ocaklarının yüksek disiplinli hareketleri çok beğeniliyordu. İkinci Mahmudun yüksek sevgisini kazanan topçuların üst subaylarının ve topçu başının gizli konuşmalarda oylarından faydalanılıyor, kararlarda oyları bulunuyordu. Talimin ve harbin vücubuna fetva verildiği zaman topçu ocaklarında görülen düzen ve itaatli çalışmalar örnek gösterilmişti. Bir cuma selâmlığı sonunda Hakanın yeniçerilere hiç bakmayıp yalnız sağdaki topçulara dönüşü ve selâmlayışı herkesin dikkat gözünü çekmişti.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Mühendishane daha büyük bir önem kazanmış «asakiri mansure» teşkillerinde okulu bitirmiş subaylara daha çok yer verilmişti. Bu subaylar bataryalarda top hizmeti ve nişancılığı sahih esaslara bağladılar, yeni kurallar koydular, kitaplar ve talimnameler yazdılar.

Halıcıoğlu'ndaki Mühendishanenin - Topçu Okulunun denizden görünüşü

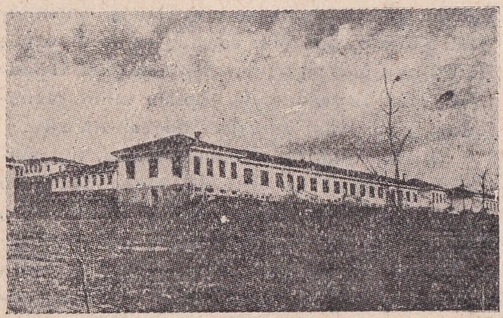
Okulun talim ve ders programlarında günden güne yenilikler beliriyor, her yıl, verimini ve feyzini bir kat daha artırıyordu.

Bugünkü Topçu Okulu Komutanlık binasının uzaktan görünüşü

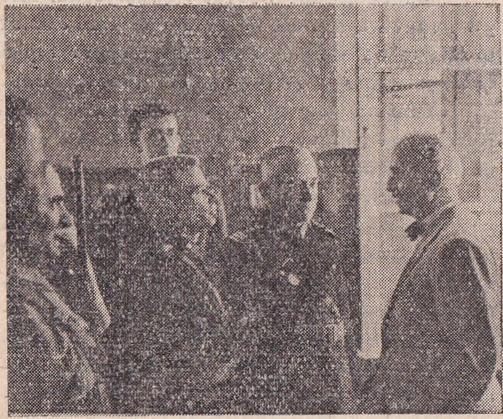
Yetiştirdiği subaylar yalnız topçuluk alanında değil ordunun en yüksek makamlarına erişmekteydi. Akademiyi bitirenler arasında topçular daha çok seçkinleniyordu.

Bunların başında, 1903 de mektebi birincilikle bitiren bir genç gelir ki o, mekte-

Topçu ve Top Atış Okulunun genel görünüşlerinden

bin en büyük şerefidir. İdare âmirlerinin, öğretmenlerinin büyük sevgisini, sınıf arkadaşlarının ve yakın sınıf öğrencilerinin eşsiz sevgi ve saygılarını kazanan bu genç «İsmet» dir; Türk milletinin makûs talihini yenerek

Okulun eski ve şerefli talebesi İnönü'nün Okulu bir ziyareti

ona acı devirlerde istiklâlini kazandıran Batı Cephesi Orduları Komutanı ve bugün Başbuğumuz ve Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü. Onun millete ve memlekete yaptığı, yapmıya devam ettiği yüksek hizmetlerin şeref Aylası; hiç şüphesiz Mühendishanenin ve şimdiki Topçu Okulunun tarihinde ebede kadar şerefle yaşıyacaktır.

1903 den evvel ve sonra yetişen topçu subayları Yirminci Yüzyılın hiç eksilmiyen savaşlarında ve yurdumuzun üç büyük kıtasında kahramanca çarpışan ordularımızın saflarında yüksek birer mevki kazandılar. Çanakkalenin kara ve deniz muharebelerinin en tamusal günlerinde onların büyük hizmetleri vardı. İstiklâl Savaşındaki büyük hizmetlerini Büyük Millet Meclisimizde Ebedî Şef Atatürk tarihin bütün devamınca Mühendishanelilerin göğsünü kabartacak olan şu cümleleriyle anmışlar ve takdir buyurmuşlardı :«Topçularımızın göstermiş olduğu maharet ve vukuf bütün dünya topçuları için misal olacak mahiyettedir. Hayatı askeriyemde bu kadar mükemmel bir topçu ve bu kadar iyi idare edilmiş bir topçu ateşi nadiren gördüm.»

1941 yılının mayıs başına kadar Mühendishane verimli çalışmalarına devam etti. Bu tarihte Anadoluya nakil emri alındı. Tam yüz kırk yedi yıl çatısı altında orduya nurlu ve gayretli unsurlar yetiştiren okulun Anadolunun göbeğine nakli devletin merkezine yakınlığı bakımından gerekli ve bu devrin icaplarına da uygun görülmüştü.

Okulun o günkü komutanı 4 mayıs 1941 saat 15 de Halıcıoğlundaki okulun Hünkâr Kapısına gelip ve orada bir piyade birliğinin subayına anahtarları teslim ettiği vakit bir buçuk yüzyıllık meslek ocağının böylece bırakılışından hüzün duymuştu.

5 mayıs 1941 gece yarısı Sakaryanın Beylik köprüsünden geçen bir tren, topçuları, gelecek günlerin komutanlarını taşıyordu. Ertesi sabah Mühendishane, Sakaryanın kıyısına çadırlarını kurdu. Al bayrağını Polatlının şehitlerle dolu tepelerine dikti. Beşkardeşler, Duatepe, Kartal ve Yıldız tepeleri, Toydemir ve Çal muharebelerinin hâtıraları anıl-

Topçu Müfettişi Tümgeneral Vehbi Kocagüney Polatlı'da Topçu Okulunun temelini Millî Şefimiz adına atarken [4 ağustos 1941]

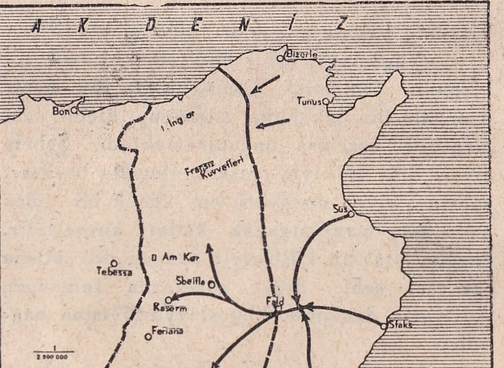
dı. İnönünün karargâhı olan ev büyük ve manevî sevinçle selâmlandı. Ankarada 8 mayıs 1941 de derslere başlandı.

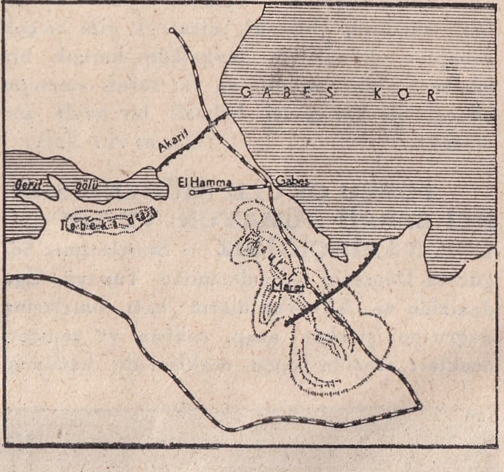
(Top. Mf. Tümgeneral Vehbi Kocagüney.)

TUNUS MUHAREBELERİ — Anglo-Amerikan kuvvetlerinin Kuzey Afrikaya çıktıkları devrede, Sekizinci İngiliz ordusu, karşısındaki Rommel kuvvetlerini mevziinden atmış ve 3-4 kasım gecesinden itibaren takibe geçerek 9 kasımda Marsa Matruh'u almıştı. Sekizinci ordu henüz Mısır topraklarında döğüşüyor ve bu ordu ile, Kuzey Afrikaya çıkan kuvvetler arasında kuş uçuşu 1100 kilometrelik mesafe bulunuyordu.

Birbirinden bu kadar uzakta bulunan iki orduaun birleşme yeri Tunus'tu.

Tunus Orta Akdeniz geçitlerinden en önemlisinin bir tarafıdır. Sicilya adasiyle bu adanın karşısına düşen Tunus toprakları elde tutulduğu takdirde, İngilizlerin hayat damarımız dedikleri Akdenizden serbestçe faydalanmak mümkün ol maz. Bundan başka, Tunus. o günkü askerî şartlar içinde Mihverin Akdeniz muvasalasını kesmek için elde tutabi-

Tunus harekâtının ilk safhalarını gösteren kroki

leceğini ve burasını tuttuğu takdirde Afrikadaki kuvvetlerini icabında Avrupaya çekebileceği sandığı biricik toprak parçasıdır.

Bu yüzden Mihverciler Tunusu, kudretlerinin yettiği nisbette elde bulundurmıya çalışacaklardı.

Harekâtın cereyan tarzı her iki tarafın Tunusun stratejik önemini gayet iyi kavradıklarını gösterdi. Cezayire çıkan Anglo-Amerikan kuvvetlerinin Tunusa yöneldiğini, Mihvercilerin de derhal buraya kuvvet geçirmiye başladıklarını gördük.

Bir memleketin arazi durumu, o memlekette yapılacak askerî hareketlere şekil verir. Bu bakımdan Tunus muharebelerine girişmeden evvel coğrafî bir bilgi vermek istiyoruz.

Cezayirden Tunusa girmek için başlıca iki bölge vardır: 1 — kıyı bölgesi, 2 — Gerid gölünün kuzeyine rastlıyan bölge.

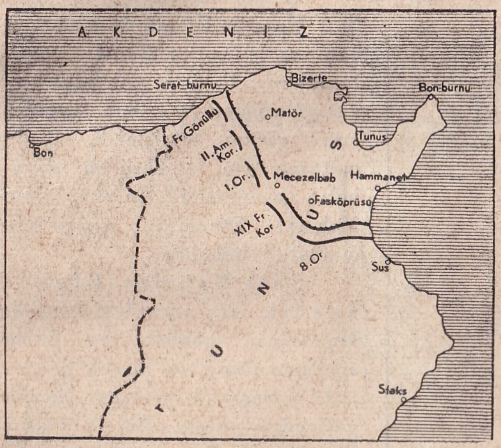
Kıyı bölgesi : Burada başlıca üç yol vardır: a) Matör-Tabarka-Bon yolu, b)

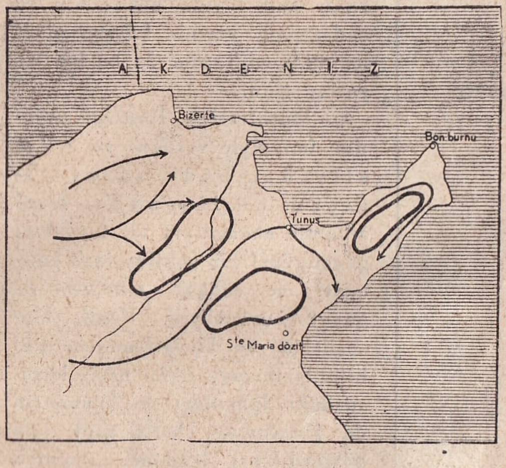
Bon'dan başlıyarak Megerda nehri boyunca Tunus şehrine uzanan yol, c) Sukahraz-El Şef-Tunus yolu (bu yoldan El-Şef'ten ayrılan kollar Tunusun düz olan kısmına doğru uzanır).

a ve b fıkralarındaki yollar Mecezelbabda birleşir. Bu bölgede değeri olan başka bir kavuşak noktası da Fas köprüsüdür.

G e r i d g ö l ü n ü n k u z e y i n e r a s t l ı y a n b ö l g e : Burada başlıca bir ana yol vardır. Bu yol Tebessa - Feriana - Gafsa yoludur. Bunlardan Feriana'dan ayrılan bir kol Faid üzerinden Sfaks'a doğru gider.

Tunusta ilk muharebeler bu yollar üzerinde başladı. Anglo-Amerikanlar kıyı bölgesindeki yollar boyunca Tunus ve Bizerte limanlarına doğru ilerlerken, Albay Raff komutasında olduğu söylenen bir paraşütçü bir-

Tunus'taki harekâtın son safhaları

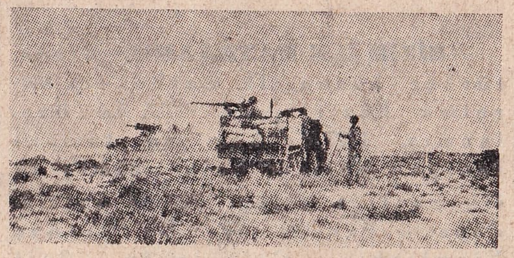
lik de çok önemli bir yer olan Tebessa'ya indirildi; bunun arkasından İkinci Amerikan Kolordusu da buraya sevkolundu.

Mihverciler de üzerinde durduğumuz bu yönleri tıkayacak şekilde hareket ettiler.

Başlangıçta Birinci İngiliz Ordusu kıyı bölgesine restlıyan iki yol boyunca ilerlerken Fon Arnim'in kuvvetleriyle karşılaştı ve bunların yaptığı mukabil taarruzlar sonunda durdu. 10 aralıktan sonra Birinci İngiliz Ordusu bölgesinde bir durgunluk başladı. Bu durgunluğun sebepleri arasında kış yağmurlarının başlamış olması da vardır.

Amerikalılar güneyde Tebessa'yı aldıktan sonra Tunusa girdiler. Kaserin, Sbeitla ve Faid kasabalarını işgal ettiler. Alınan haberlere göre, Faid geçidini Otuzdördüncü Amerikan kuvveti tutuyordu.

Amerikalıların bu geçitten faydalanarak doğuya doğru yapacakları bir taarruz, henüz bir kısmı Maret hattında bulunan Mareşal Rommel ordusunun Fon Arnim kuvvetlerinden ayrılmasını ve yokedilmesini doğurabilirdi. Bunu takdir eden General Fon Arnim çekilmekte olan Rommel kuvvetlerinden de faydalanarak, 16 şubatta Faid geçidindeki Amerikan mevziine taarruz etti. Bu esnada bir müddettenberi savunmıya geçmiş olan Birinci İngiliz Ordusiyle bunun güneyinde

Tunus çöllerinde bombardıman

Fransız kuvvetlerine de taarruz edildi. Bundan maksat, adı geçen kuvvetleri yerlerine bağlamak ve bunların güneydeki kuvvetlere yardım etmesini önlemekti.

Mihver kuvvetleri güneyde Faid, Kaserin, Sbeitla kasabalarını aldılar. Durumun bu bölgede fenalaşması üzerine General Eisenhower mevcudolan yedek kuvvetlerden bir kısmını girme yapan Alman kuvvetlerinin kuzey kanadına taarruz edecek şekilde muharebe bölgesine yanaştırdı.

Bir taraftan başlıyan bu hareket, diğer taraftan cephedeki mukavemetin artması 25 şubatta Almanların durmasını intacetti. Esasen Mihverciler de geçitleri elde etmişler ve Rommel ordusunun gerilerini tehdidedilmekten kurtarmışlardı.

Almanlara göre, bu muharebede bozguna uğratılan kuvvetler bir Amerikan zırhlı kuvvetiyle iki piyade tümeni ve üç İngiliz tugayıdır.

General Eisenhower kaybedilen yerleri yeniden almak zorundaydı. Bu maksatla yapılan hazırlıklar 26 şubatta bitmiş olduğundan yeniden taarruza geçildi. 27 şubatta İkinci Amerikan Kolordusu Kaserin'i, 3 martta da Sbeitla'yı aldı. Bu kolordunun güneyden ilerliyen bir kolu da Maknasi'ye yanaştı. Almanlar için evvelce mevcut olan tehlike yeniden başgöstermişti. Bu bakımdan General Fon Arnim her çareye başvurarak Amerikalıların daha fazla ilerlemesine engel oldu ve onları durdurdu.

Amerikanın daimî bir ordusu bulunmadığı hatırlardadır. Amerikan kara kuvvetleri Amerikanın harbe girmesinden sonra yani 7 aralık 1941 den sonra vücude getirilmiştir. İşte Kuzey Afrikada döğüşen Amerikan kuvvetleri henüz bir yaşına girmemiş olan bu

İtalyan ve Alman esirleri

kuvvetlerin bir parçasıdır. Bu bakımdan ilk hareketler o kadar parlak olmamıştır. Fakat, her alanda büyük bir kudrete sahibolan Amerikalılar, vakit geçtikçe muharebe etmiye de alışmışlar, bu husustaki yüksek kabiliyetlerini de az zamanda bütün dünyaya tanıtmışlardır.

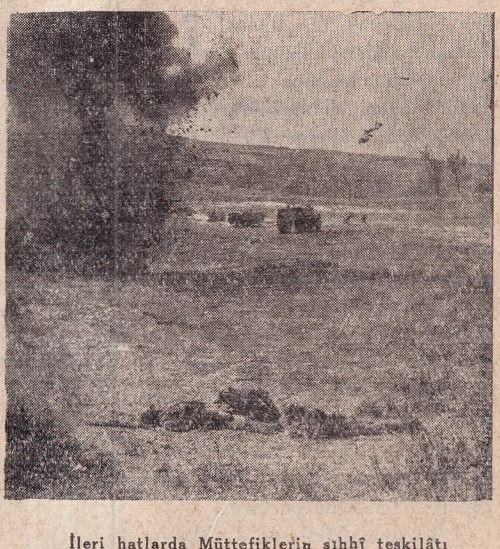
Sekizinci İngiliz Ordusu 5 mart 1943 de Tunusa girdi ve Maret hattına yerleşmiş olan Rommel kuvvetlerinin bir kısmına taarruz etmek için hazırlık yapmıya koyuldu.

Mareşal Rommel mahdut hedefli bir taarruzla bu hazırlığı bozmak istedi ve buna teşebbüs etti. Taarruz ilk günlerde gelişti ve Almanlar asıl muharebe hattının 20 kilometre kadar ilerisinde bulunan Medenin kasabasını işgal ettiler. General Montgomery, bu taarruzu 9 martta durdurdu ve ileri çıkan Alman kuvvetlerini geri atarak yeniden Maret hattına yaklaşıp hazırlık yapmıya başladı.

Bu esnada İkinci Amerikan kolordusu da, Maknasi ve Faid geçitlerinde, Almanlar tarafından durdurulmuş bulunuyordu. Amerikalılar buralardan doğuya doğru ilerledikleri takdirde Maret ve Akarit hattının gerilerine düşerek Rommel kuvvetlerini fena duruma sokabileceklerdi.

Şimdi biraz Maret ve Akarit hatları hakkında bilgi verelim.

M a r e t h a t t ı : Maret kasabasının önünden geçen eski bir mevzidir. Bir tarafı Gabes körfezine, diğer tarafı İksur tepelerine dayanan bu mevziin uzunluğu, ortalama 30 kilometre kadardır. Bu mevzii yalnız, güney kanadın dayandığı tepeleri aşarak kuşatmak mümkünse de bu hareket hayli zordur. Çün-

İleri hatlarda Müttefiklerin sıhhî teşkilâtı

kü, bu istikamette bir tek yol vardır. Bu yol da Medenin'den başlar; Tebeke dağının eteklerinden Gerid gölüne doğru uzanır. Bu yönde yapılacak bir kuşatmanın Maret mevziinde yerleşen düşmana tesir etmesi için İksur tepeleriyle Tebeka dağı arasından El-hamma'ya doğru ilerlemek icabeder. Bu istikamette bazı çöl yolları vardır.

A k a r i t h a t t ı : Bu hat, Gerid gölünün Gabes körfezine doğru uzanan koliyle körfez arasına rastlıyan El - Akarit vadisinden ibarettir. Genişliği 25 kilometre kadar olup Tunusa güneyden giren kuvvetlerin karşısına çıkan en dar bölgedir. Vâdinin gerisinde, en yüksek yeri 275 metre olan bir tepe vardır. Bu hat, darlığı ve kuşatılma imkânının olmaması yüzünden önem gösteren bir mevzidir.

Bu izahat da gösteriyor ki El-Alemeynden Maret önlerine kadar gelen Sekizinci Ordunun karşısında hatırı sayılır engeller vardır. Bu ordunun işinin kolaylaşması için üzerinde durduğumuz iki hattın gerilerine, Amerikan kuvvetlerinin düşmesi lâzımdır.

Sekizinci İngiliz Ordusu yaptığı hazırlığı müteakip 21 - 22 mart gecesi Maret'e taarruza başladı. Bu orduya bağlı olan Yeni Zelandalı kuvvetler de yukarda bahsettiğimiz yönde mevziî kuşatmıya sevkedildi. Bir taraftan bunların, diğer taraftan cepheden yapılan baskının sonunda Mihver kuvvetleri nisanın ilk

günlerine doğru mevzii bırakarak Akarit hattına çekildiler. Montgomery süratle ilerliyerek 6 nisan saat 00.30 da bu hatta karşı taarruza geçti. Amerikalılar bu esnada, yukarıda kendilerinden bahsettiğimiz geçitleri zorluyorlardı. Sekizinci Ordu 9 nisanda Akarit mevziini yardı ve İkinci Amerikan Kolordusiyle birleşti. Bu suretle başlangıçta birbirinden ortalama 1100 kilometre uzakta bulunan iki ordu birleşmiş oldular. Akarit aşıldıktan sonra, Sekizinci Ordunun önündeki harekât alanı genişledi. Artık zayıf Mihver kuvvetlerinin burada mukavemet etmelerine imkân yoktu. Bunlar Kuzey-Doğu Tunusa doğru söratle çekilmiye koyuldular. Mihvercileri takibeden Sekizinci Ordu 10 nisanda Sfaks ve 12 nisanda da Sus şehirlerini aldı ve kuzeye doğru ilerliyerek Mihverin Tunustaki son mevziine yaklaştı. Bu mevzi, genel olarak, Serat burnu - Mecezelbah - Fas köprüsü - Hammamet hattından geçiyordu.

Müttefikler bu hatta taarruz etmiye hazırlandılar. Yapılan plâna göre, Sekizinci Ordudan üç tümen Birinci Ordunun emrine verilecek ve Birinci Ordu Mecezelbabdan Tunus şehrine doğru yarma yapacaktı. Bu taarruzu General Eisenhowerin muavini sıfatiyle General Alexander idare edecekti.

Tunstaki Mihver kuvvetleri Alman generali Fon Arnimin emrindeydi. Mareşal Rommel daha evvel Almanyaya çağırılmış ve kendisine başka bir görev verilmişti. Mihver komutanı Tunustaki son darbenin Sekizinci Ordu bölgesinden indirileceğine kani olduğundan mevziin doğu kanadına önem veriyordu; halbuki Müttefikler, mevzii ortasından yarmıya hazırlanıyorlardı.

Kuzey Afrikadaki Mihver mevziine karşı yapılacak taarruz 29 nisanda bütün cephede başladı. Birinci Ordu 4 mayısa kadar Mihver mevziini yarabildi ve bu orduya bağlı birlikler 6 mayısta Massiklot kasabasını aldılar.

Mevzi yarıldıktan sonra yapılacak iş; Mihver kuvvetlerinin Bon yarımadasına çekilmelerini önlemekti. Bunun için süratle hareket ederek Sekizinci Ordunun karşısına rastlıyan Mihver kuvvetlerinin arkasına düşmek icabediyordu.

Birinci Ordu bu hareketi de muvaffakiyetle yaptı. Bu esnada daha kuzeyde bulunan kuvvetler de 7 mayısta Bizerte şehrini aldılar. Fon Arnim 12 mayısta St. Marie du Zit'te teslim oldu. Alınan haberlere göre, esir Mihverciler 16 sı general olmak üzere 150.000 kişidir.

Üç kıtada yapılan harb 12 mayıs 1945 günü Berlinde sona erdi. Afrikanın Mihvercilerden temizleumesiyle yalnız Akdeniz güven altına alınmıyor; aynı zamanda Mihvercilerin etrafında vücude getirilmiye çalışılan hava çemberi de tamamlanmış oluyordu. Artık Kuzey Afrikaya yerleşen Anglo-Amerikan uçakları İtalyayı bombalıyacaklardı. Netekim de böyle yaptılar. Aynı zamanda birkaç küçük adayı işgal ettikten sonra Sicilyayı da aldılar.

Harbin başındanberi ardsız aralıksız yenilgiye uğrıyan İtalya mukavemet edemiyeceğini anladı; Anglo-Amerikanlarla teması aradı ve en nihayet Almanları terkederek Müttefiklerin cephesinde yer aldı. Bu suretle Afrikada Anglo-Amerikanlar lehine biten harb Avrupaya sirayet etti. *(Kurmay Hamza Gürgüç)*

BİZİM İLK MATBAAMIZ— Bizde, türkçe basan ilk matbaanın kurulma hazırlığına 1726 da başlanmış, 1727 de her şey tamamlanarak çalışır hale gelmiş ve ilk bastığı kitap 1729 da istifadeye çıkarılmıştır. Bu matbaa Yirmisekiz Çelebizade Sait Mehmet Efendi ile İbrahim Müteferrika adlı iki ortağın malı olup birincisi fikir, mevki ve parasiyle ikincisi de bizzat çalışarak eseri meydana getirmişlerdir. Müessese devletten de maddî ve mânevî yardım görmüştür.

İlk matbaayı kuran Yirmisekiz Çelebizade Sait Mehmet Efendinin güzel bir portresi
Bu resmi, kendisi Pariste iken pastel olarak yapılmıştır. Topkapı Sarayındadır

Avrupada müteharrik harflerle kitap tab'ı teşebbüsü 1440 senesinde başlamış ve matbaa, hurafeleri yıkarak yeni bir ilmî ve içtimaî devrenin inkişafına sebebolmuş ve intibah yaratmıştı. Bizdeki Şarka bağlılık, bu intibahı görmemize mâni oldu ve orada her şey düzelir, nura giderken, bizde karanlık ve bu karanlığın vücude getirdiği körlük, müteassıp zihniyetle üç yüzyıl daha sürdü.

Matbaanın bizde de nev'ama bir intibah devresi başlangıcı olduğuna şüphe yoktur. Çünkü ilmin tarif ettiği şekildeki ilmî eserleri ve müspet ilim kitaplarını bize ancak matbaa temin etmiş ve pek bati de olsa bu vazifeyi gene o yapmıştır.

Matbaadan evvel elde bulunan ve kıymeti olan eserler çok değildi ve her eserden de ancak birkaç nüsha bulunabilirdi. Buna rağmen, bunları istinsah eden hattatların cehaleti yüzünden pek çoğu da yanlıştı.

Avrupa ile siyasî temaslar, hele oralara giden birkaç adamın müşahedesi bize yavaş yavaş Garbın intibahını anlatıyor ve bu yüzden birkaç vatandaş uyanıyordu.

Nihayet Yirmisekiz Çelebizade Mehmet Efendinin Paris sefareti bu uyanıklığı meyvalaştırdı, faydalı oldu.

Yirmisekiz Çelebi Parise giderken oğlu Sait Mehmet Efendi de memuren yanında gidiyordu. Bunlar uyanık insanlardı. Pariste matbaayı bizzat görmüşler ve bunun faydalarını takdir etmişlerdi. Bizde matbaacılığın teessüsü bu seyahatin semeresidir ki sırf, Sait Mehmet Efendinin gayretiyle olmuştur denebilir.

Sait Mehmet Efendi uyanık bir adamdı demiştim. Memlekete dönüşte bu fikrin arkasına düştü ve birçok kimselerle konuşarak matbaayı vücude getirmiye çalıştı. Bu sırada İbrahim Ağayı kendine yardımcı seçti ve işe girişti. Bir lâyiha hazırlandı ve sadrazama verildi. Lâyiha gayet muknidi, sadrazam da bu işe taraftar oldu.

Müteferrika İbrahim Ağanın imzasiyle verilen ve «Vesiletüttıbaa» adını taşıyan bu lâyihada, fenni tıbaatın ehemmiyet ve faydaları gayet güzel bir şekilde izah edilmişti ve esbabı mucibesi de gayet kuvvetliydi. Bunda, Musevilerin ve Hıristiyanların dinî kitaplarını vaktinde neşir husundaki ihmalleri ve İslâmların da Kuranı ve Hadisi zapt için gösterdikleri itinaları anlatılmakta, Cengiz ile Helâgûnun ve Endülüste Avrupalıların istilâları zamanında birçok kitapların ziyaa uğradığı bildirilerek, artık büyük kitapları istinsah edecek hattat kalmadığı ve bulunanların da istinsah ettiklerinin hata ile dolu olduğu tesbit olunduktan sonra basma sanatını tarif ve bunun faydaları da izah olunmaktaydı.

Müteferrika'nın bu lâyihasında, tıbaatın faydaları şöyle anlatılıyordu: 1 — Mühim kitapların teksiri avam ve havas için faydalıdır, 2 — Mühim eserlerin tab'ı bunların ihyasına ve İslâmlar arasında intişarına sebebolur, 3 — Matbu kitapların yazıları okunaklı, güzel ve doğru olacağı için okutan ve okutanlara kolaylığı mucibolur; hem mürekkepleri sabit olduğundan yazma eserler gibi sudan da müteessir olmaz, 4 — Basmacılık, kârlı sanattır; bir cilt kitap yazmak zahmetiyle binlerce kitap elde edilebilir ve bu suretle kitap ucuzlıyacağından herkes istifade eder, 5 — Kitapların başına ve sonlarına fihristler konularak

aranılan şeyin kolayca bulunmasına imkân hasıl olur, 6 — Kitapların ucuzluğu taşralardaki şehirlerle kariyeler halkının da kitaptan istifade etmelerine sebebolur, 7 — Şehirlerde büyük kütüphaneler tesisine imkân bulunur ve ilim tahsil edenler çoğalır, 8 — Osmanlı Devletinin cihat ile bütün İslâmların şerefini arttırdığı gibi kitap neşri suretiyle de İslâmlara hizmet etmesi münasibolur, 9 — Avrupalılar arapça, farsça ve türkçe kitapların kıymetini bilip bastırmaktadırlar; fakat bu bastıkları kitaplar hem yanlış ve hem de yazıları hüsnü zinetten âri ve galat ve hata üzerine carîdir. Buna rağmen, yarın bir ehlini bulup Şark eserlerini doğru ve güzel surette bastırarak İslâm memleketlerine göndermeleri ve bu vesile ile İslâmlardan pâra çekmeleri muhtemel bulunduğundan bu hususta da onlara takaddüm etmek lâzımdır. 10 — Fenni tıbaatın memleketimizde tatbikı için artık imkân mevcuttur. Bütün Âlemi İslâmın muhtacolduğu kitapların basılması devletin şan ve şerefini arttıracaktır.

Matbaanın tesisi mühim bir mesele oluyor, istihzarata başlıyan Müteferrika'nın tekrar verdiği bir istida üzerine nihayet Şeyhülislâm Abdullah Efendiden şöyle bir fetva alınıyordu: «Basma sanatında maharet iddia eden zeyd, lûgat ve mantık ve hikmet ve heyet ve bunların emsali ulûmu âliyede telif olunan kitapların huruf ve kelimatının suretlerini bir kalıba nakşedüp evrak üzerine basma ile ol kitapların misillerini tahsil ederim dese, zeyd'in bu veçhile ameli kitabete mübaşeretine şer'an ruhsat var mıdır, beyan buyrula.

«Elcevap Allahü âlem, basma sanatında mahareti olan kimesne bir musahhah kitabın huruf ve kelimatını bir kalıba sahihan nakşedüp evraka basmakla zamanı kalilde bilâ meşekka nusahı kesire hâsıl olup kesreti kütüp ve rehisi baha ile temlike bais olur. Bu veçhile faidei azimeyi müştemil olmakla ol kimesneye müsaade olunup birkaç âlim kimesneler sureti nakşolacak kitabı tashih için tayin buyurulursa gayet müstahsen olan umurdan olur.»

Bu fetvayı müteakip Sait Mehmet Efendi ile Müteferrika İbrahim Ağaya hitaben bir müsaade fermanı da veriliyor, fakat bu fermanda matbaanın tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm kitapları basmaması emrolunuyordu.

Resmîye yakın bir mahiyeti haiz olan matbaa, bu fetva ve fermandan sonra, Sait Mehmet Efendi ile Müteferrika İbrahim Efendinin aralarında kurdukları şirketi müdarebeyi müteakip 1139 (1727) senesinde Müteferrikanın Sultanselim semtindeki konağında fiilen tesis edilerek kitap tab'ına başladı.

Hattâ daha evvel 1726 danberi başlıyan hazırlık faaliyeti o sene kemalini bulmakla, ertesi sene işe girişmekle geçti ve tecrübe olarak iki harita basıldı ve kitap olarak ilk eserini de 1141 (1729) senesinde istifadeye çıkardı. Muhtelif gürültüler geçirerek ve hattâ bazan arada senelerce kapalı kalarak devam etti ve matbaacılığımızın temeli olarak tarihe geçti.

Matbaanın tesisinde bizde ilk itirazı yapanlar tariki ilmiye ricali idi. Bu inhisarcılar hemen; «lüzumundan fazla kitapların mevkii tedavüle vaz'ile asayişi umumî ve muamelâtı diniyeye ihtiraı mezkûrun tehlikeli olacağını» söylediler. Bundan dolayıdır ki, ferman din kitaplarının tabedilmemesini şart koşuyordu. Halbuki Avrupada bu icattan en evvel istifade edenler din adamları ve ilk basılanlar da din kitaplarıydı.

İkinci itiraz, kitap istinsah ederek geçinen hattatlardan geldi. Hattâ bunlar, bir gün kalem ve divitlerini bir tabuta koyarak cenaze alayı yapmak suretiyle nümayişte bulundular ve fakat, en çok okunan dinî kitapların esasen tabedilmemeleri takarrür ettiğini duyunca, bunları gene istinsahta devam edeceklerini düşünerek sükûnet buldular.

İlk matbaamızı kuran ve bir teknisyen gibi ustalığını yapan Müteferrika İbrahim Ağa
Bu resim "İstanbul gazeteciler birliği„ tarafından Münif Fehim'e yaptırılmıştır

Tashihleri bile zamanın en yüksek ulemasının himmetine ihtiyaç göstermesine, hele dizmesi şimdikilere nazaran on misli müşkül olmasına rağmen Arap harfleriyle yapılan matbaacılığımız da kendine göre gene iş görmüş ve fakat, bu iş pek bati yürüyerek çok uzun zamana, büyük mesaiye rağmen pek az randıman vermiştir.

Müteharrik harflerle kitap tab'ı teşebbüsünde zaten Avrupaya nazaran iki yüz seksen yedi sene geciken ve bu suretle Garbın intibahından böylece zaten üç yüzyıl geri kalan Türk milleti, matbaasının da Arap harfleri esası üzerine kurulmasından dolayı çektiği müşkülâtla, matbaadan sonra da iki yüzyıl boyunca bati yürüyen neşriyat hareketleri yüzünden kültürel inkişafımıza tam bir serbestî vermemiştir.

Bu ilk matbaamızda (bittabi Arap harfleriyle) ilk türkçe eserin basılış tarihi 1141 (1729) dir. Bu harflerle tabı işleri 1928 senesine kadar devam ettiğine göre de, Arap harflerinin kültürümüz üzerindeki matbu şekilde hükümranlığı tam iki yüzyıldır.

Bu matbaamızın tarih ve randımanı üzerinde biraz durmak lâzım gelecektir. Çünkü açıldığı tarihten sonra geçen yetmiş küsur sene zarfında türkçe eser basan yegâne matbaamızdır.

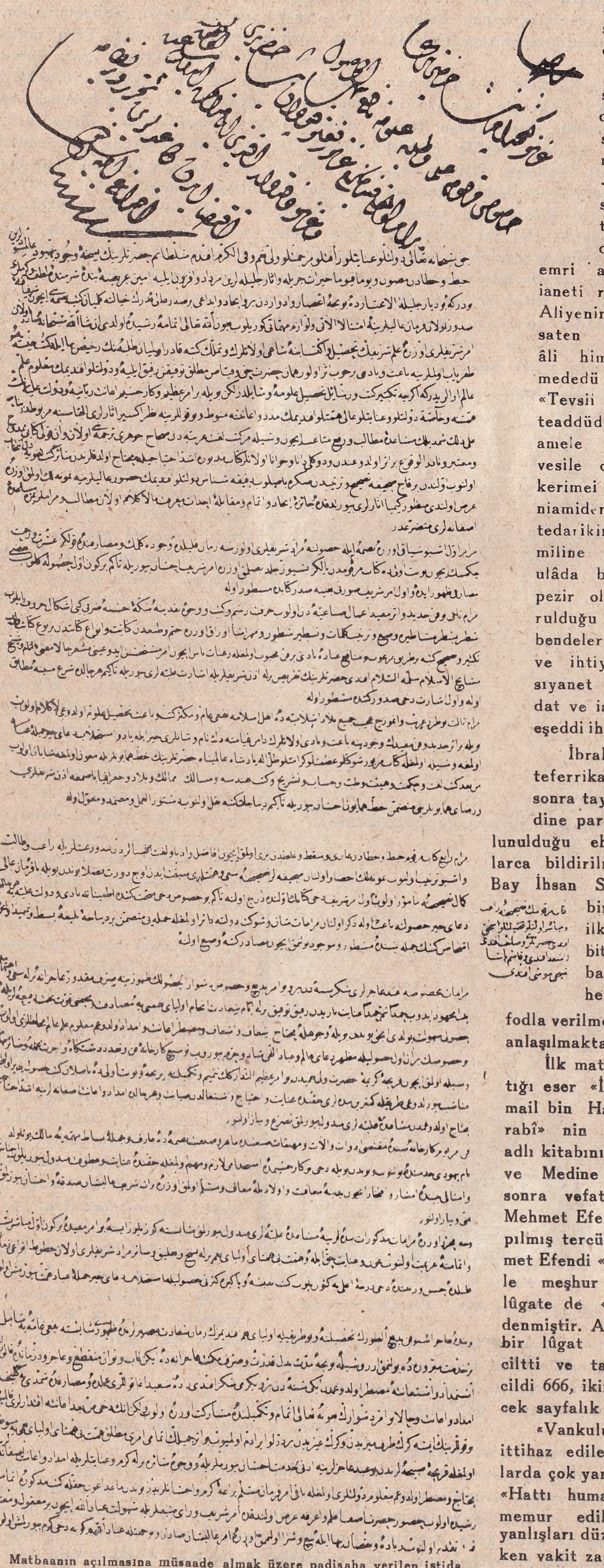
Matbaa açıldıktan iki üç sene sonra Sait Mehmet Efendi daha büyük makamlara (sonra paşa ve sadrazam oldu) yükselmiye çalışmaktan, matbaa işleriyle uğraşamıyacak bir hale gelmişti. Onun için yeni padişah Birinci Mahmut zamanında 1145 (1732) senesinde ferman yenilendiği vakit bu sefer muhatap yalnız Müteferrika idi.

Müteferrika 1158 (1745) senesinde vefat etti. Matbaası kâh büyük bir faaliyetle, kâh yavaş yavaş ve bazan muattal kalarak işledi. Ve hattâ, kendisi son zamanlarda tab'a da nezaret edemedi. Müessesesini kurduğu 1139 (1727) dan, öldüğü 1158 (1745) tarihine kadar geçen yirmi sene zarfında bastığı eserin adedi, en evvel bastığı iki haritadan başka, kitap olarak on altıdır. Bunlardan bazıları ikişer ve üçer cilt olduğundan cilt itibariyle yirmidir ki, kendisinin basıp her nedense matbaanın ismini vermekten korktuğu ve Fransızlara türkçeyi öğretmek gayesiyle meydana koyduğu eseri de ilâve edersek hepsi yirmi bir cildi bulmaktadır.

Müteferrika yalnız matbaacımız değil aynı zamanda da ilk naşirimizdir. O, «Vesiletüttıbaa» adlı lâyihasından sonra fetva ve ferman almak maksadiyle verdiği istidasında hangi nevi eserler basmak istediğini şu satırlarla anlatmaktaydı: «Min badin kütübü lûgat ve hikmet ve heyet ve tıp ve hesap ve teşrih ve kütübü hendese ve mesaliki memalik ve bilât ve coğrafya basmıya izni şeriflerini ve rızayı humayunlarını mutazammın hattı humayun verilmesi..»

Fetva ve ferman cehalete karşı birer siperdi. Halbuki maddî yardıma da ihtiyaçları vardı. İstida da;

«İki senedenberi Yirmisekiz Efendizade Sait Ağa kulları amelde ve masarifte şimdiye gelince imdat ve ianet ve hâlâ bu emri düşvarın biavnihi taalâ itmam ve tekmilinde müşareket üzere olup ve lâkin anın dahi min badin ianete iktidarları kalmayıp bu kullarının ise gerek tarafı mirîden ve gerek gayriden bir iradım olmayıp bu eseri cemilin itmamı emri mutlak himmeti bihemtayı evliyayı ni-

Matbaanın açılmasına müsaade almak üzere padişaha verilen istida

Matbaanın faydalarını anlatan bu istidanın hülâsası metnimizde vardır. Bu, istidanın orijinalinden alınmıştır

amiye menut olmakla karihai sabihalarından bu abdi âcizlerine edna hizmet ihsan buyurmalariyle ve vücuhu saire birle kerem..» den bahsediyordu.

Gene bu istidasında maddî yardım talebi için yazdığı şu satırları da koymaktaydı: «Gerçi - fenni tıbaat - teksiri kütüp ve resail tahsili ulûma vesaildir. Lâkin böyle bir emri azîm ve kârı cesim ianeti rabbaniye ve Devleti Aliyenin himmetine ve hassaten devletlû, inayetlû âli himmetlû efendimin mededü inayetine menut..» «Tevsii kârhanei fen ve teaddüdü destgâh ve ücreti amele ve sair mehamine vesile olmak için karihai kerimei hazreti veliyyün niamiden bu emri azîmüttedarikin tetmim ve tekmiline ayrıca ve növbeti ulâda basılan kütüp husulpezir olunca münasip buyrulduğu tarikle kemterin bendeleri hakkında inayet ve ihtiyaç ve iştigalden sıyanet ve herhalde imdat ve ianeti asıfanelerine eşeddi ihtiyaciyle muhtaç..»

İbrahim Efendinin, müteferrikalığa bu istidadan sonra tayin edildiği ve kendine paraca yardımda bulunulduğu ehemmiyetli mehazlarca bildirilmekte ve merhum Bay İhsan Sungu'nun bulduğu bir vesikaya göre de, ilk kitabın basılması bitinciye kadar matbaa müstahdemlerine hergün on beş çift fodla verilmesine ferman çıktığı anlaşılmaktadır.

İlk matbaamızın ilk bastığı eser «İmam ebu Nasr İsmail bin Hammadülcevherilfarabî» nin «Sıhahı Cevherî» adlı kitabının Manisa müftüsü ve Medine kadısı olduktan sonra vefat eden Müderris Mehmet Efendi tarafından yapılmış tercümesidir ki, Mehmet Efendi «Vankulu» lâkabiyle meşhur olduğundan bu lûgate de «Vankulu Lûgati» denmiştir. Arapçadan türkçeye bir lûgat olan bu eser iki ciltti ve tabedilince birinci cildi 666, ikincisi de 756 büyücek sayfalık bir hacim almıştı.

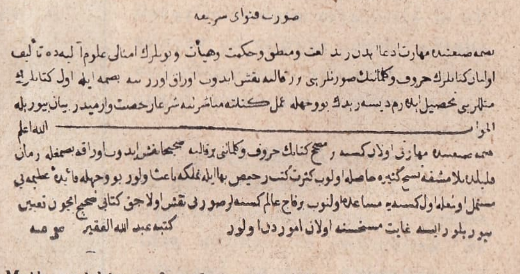
«Vankulu» basılırken esas ittihaz edilen yazma nüshalarda çok yanlışlar görülmüştü. «Hattı humayun» ile tashiha memur edilen «fudalâ» bu yanlışları düzeltmekle meşgulken vakit zayi oluyordu. Vakit ziyaına meydan vermeyip, kârhanei tıbaat amelesini boş bırakmamak için arada başka bir esere de başlamışlardı. «Vankulu» ndan dört ay sonra ve gene 1141 (1729) senesinde intişara vazedilen bu eser Kâtip Çelebi tarafından yazılmış olan Türk bahriye tarihine ve bahriyemizin tanzimine dair olan «Tuhfetülkibar fi esfarülbihar» adlı kitaptır.

Bu kitap hacmen Vankulun'dan biraz daha küçük kıtada olup yetmiş beş çift sayfa idi ve beş tane haritası vardı. Bundan da bin tane basıldı.

Müteferrika Matbaasının üçüncü kitabı 1142 (1730) da bin iki yüz nüsha olarak bastığı «Tarihi Seyyah» adlı eserin tercümesidir. Eserin muharriri Krozinski isminde bir papazdır ve tercümeyi bizzat Müteferrika yapmıştır. Bu kitap küçük kıtadadır ve doksan altı çift sayfalıktır.

1142 (1730) senesinde basılan bir kitap da «Tarihi Hindigarbî Bimüsemma Hadisi Nev» dir. Bu kitap 991 (1588) senesinde Emîr Mehmet bın Emîr Hasanülmes'udî isimli bir zatın «Kitabı İklimi Cedit» adiyle o sıralarda Amerikanın keşfi münasebetiyle yazıp Üçüncü Murada verdiği kitaptır.

Bu eser resimli ve haritalıdır. Merhum Selim Nüzhet «Türk Matbaacılığı» adlı eserinde, bu kitabın yazma nüshasının Umumî Kütüphanede 4969 numarada kayıtlı olarak bulunduğunu ve metninin matbuu ile tamamiyle birbirinin aynı ve fakat matbu resimlerin yazmadakilerden başka olduğunu ve bunların her halde bir ecnebi eserden nakledilmiş bulunduğunu bildirmekte ve kitapta mevcut Batlamyos nazariyesine tevfikan yapılmış, arzı merkezi cihan olarak gösteren bir haritai semanın da köşesinde Müteferrikanın imzası bulunduğunu tesbit ederek İbrahim Efendinin her suretle muktedir ve himmet sahibi olduğundan takdirkârane bahseylemektedir.

Matbaacılıkta şerî mahzur olmadığını bildiren fetvanın Arap harfleriyle basılmış bir sureti

Bu eser, resimli olarak ilk çıkan kitabımızdır ve bundan beş yüz basarak bu adedi tab'ı, bundan sonra bastığı on ikinci esere kadar böyle devam etmiştir.

Gene 1142 (1730) senesinde Müteferrika neşriyatının beşincisi, Bağdadî Nazmizade Murteza Efendinin İbni Arabşahtan tercüme ettiği «Tarihi Timur Gürgân» dır. Küçük kıtada yüz yirmi dokuz çift sayfalıktır.

Gene 1142 (1730) senesinde basılan altıncı kitap, Divanı Mısır kâtiplerinden Süheylinin «Tarihi Mısrı Kadîm ve Mısrı Cedid» idir ki 1038 senesine kadar olan Mısır tarihini ve «Tarafı Devleti Aliyeden Mısıra vali olan vulât icmalini cami risalei ibretnüma» dır. Küçük hacımdadır. İlk kısmı 65, ikinci kısmı 51 çift sayfadır.

Müteferrikanın yedinci kitabı 1143 (1731) de gene Bağdadî Nazmizade Murteza Efendinin telifi «Gülşeni Hulefa» dır. Hicrî yüz yirminci seneden bin yüz otuz üç senesine kadar olan vakayii havi bir tarihtir. Bunun kıtası büyüktür ve yüz otuz çift sayfalıktır.

Bu sene meşhur Patrona İsyanı olmuş, Üçüncü Ahmet tahttan indirilmiş ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa parçalanmıştır,

Matbaanın aynı sene neşriyatına devam edebilmesi isyanın matbaaya bir zarar vermediğini ve muhalifi kalmadığını göstermektedir.

İbrahim Efendi matbaasının sekizinci kitabı çıkarması biraz bu siyasî hareketle alâkalıdır. Çünkü yeni padişah Birinci Mahmut «küffarın birçok zamanlar galip ve ehli İslâmın mağlûp olmasındaki esbabı ve galibiyet vesilelerini» aramayı ilk iş edindiğinden hemen Müteferrika kaleme sarılıp «Usulülhikem finizamilümem» adlı bir risale telif ve arzediyor. Bu risale beğenildiğinden derhal bastırılıyor. Tabı tarihi 1144 (1732) dir. Müteferrika eserinin başında Lâtin lisanına aşina olduğundan bu milletlerin her türlü kitaplarını tetkik ettiğini ve bunlardan istifada ettiğini bildirmektedir. Kitap küçük hacımda kırk sekiz çift sayfadır.

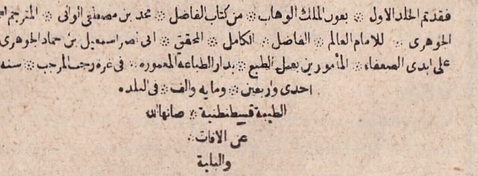
Ayni sene gene hezarfen üstat Müteferrika İbrahim Efendi tarafından lâtinceden tercüme edilen yirmi üç çift sayfalık küçük bir eser basılmıştır. Adı «Füyuzatı Mıknatısiye» olan bu kitap Müteferrika Matbaasının dokuzuncu meyvasıdır.

1145 (1733) de Birinci Mahmut, Üçüncü Ahmedin verdiği tabı fermanını Müteferrika namına yeniledı. Bu fermanda Sait Mehmet Efendinin adı geçmiyordu. O, evvelce dediğimiz gibi, büyük siyasî işler peşindeydi ve boyuna Avrupayı geziyordu.

1145 (1733) senesi, matbaa en nefis ve büyük eserlerinden birini daha vermiştir. Bu, Kâtip Çelebinin «Cihannüma» sıdır.

«Cihannüma» coğrafya hakkında umumî malûmat veren ve bütün kıtaat ile memleketlerden bahseden bir eserdir.

Bunun İstanbul ve havalisine ait kısımları hazırlandıkları halde basılamamıştır. İkinci kısmın neşredilememesinin sebebi de klişeler için çekilen müşkülât ve büyük ma-

فقدتم الجلد الاول بعون الملك الوهاب من كتاب الفاضل محمد بن مصطفى الوانى المترجم اصحاح
الجوهرى للامام العالم الفاضل الكامل المحقق ابى نصر اسمعيل بن حماد الجوهرى
على ايدى الضعفاء المامورين بعمل الطبع بدار الطباعة المعموره فى غرة رجب المرجب سنه
احدى واربعين ومايه والف فى البلده
الطيبة قسطنطنية صانها الله
عن الافات
والبلية

Vankulu Lûgatinin son satırları. Bu bent, Müteferrika Matbaasının harflerinden bir nümunedir

sarifine karşılık paraya intizardır.

Çıkan kısmında Orta ve Garbî Anadolu ve İzmit, Üsküdar ve Boğaziçine dair malûmat vardır.

Tabolunan kısımda, Kâtip Çelebinin yazmasında bulunmıyan bazı vilâyetler, Ebubekir bin Behram Efendinin coğrafyasından alınmıştır.

Müteferrikanın kendi de matbu esere bazı ilâveler yapmıştır. Ezcümle riyaziye ve heyete müteallik ilâvelerle ve birçok yerlerde verdiği izahat bu kabildendir.

İbrahim Efendi «Cihannüma» ya pek büyük emek ve bilgi sarfetmiştir. Bu, onun matbaasının onuncu eseridir. Altı yüz doksan sekiz büyük sayfayı ve otuz dokuz harita ile eşkâli ihtiva etmektedir.

Müteferrika ertesi 1146 (1734) senesi, gene Kâtip Çelebinin dünyanın 1058 tarihine kadar büyük hâdiselerini sayan «Takvimüttevarih» adlı esrini, Şeyh Mehmet Efendinin zeylinden 1144 senesine kadar doldurarak ve iki sene de kendi ekliyerek 1146 senesine kadar tamam bir eser halinde neşretmiştir ki, bu, matbaasının on birinci eseridir.

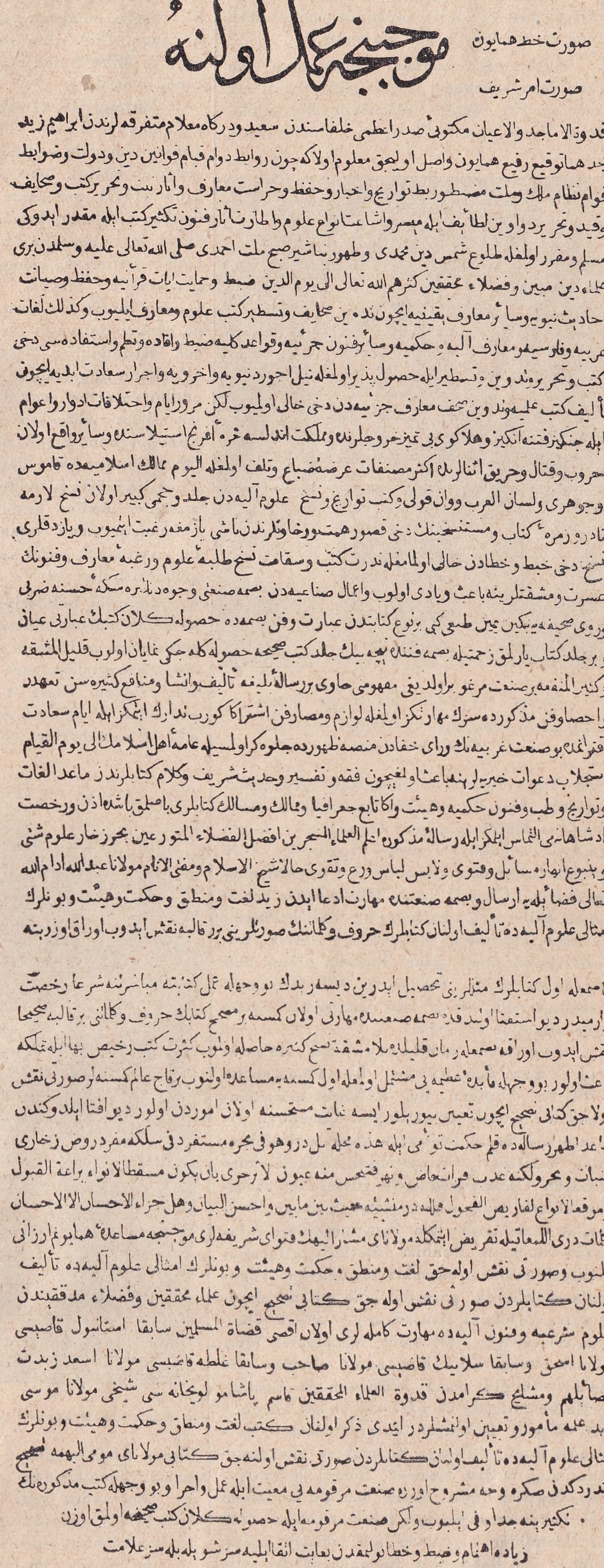
Daha ertesi senenin, yani 1147 (1735) meyvası iki ciltlik «Naima Tarihi» dir. 1070 senesine kadar almaktadır ve matbaanın on ikinci eseridir. Bu tarihten 1153 (1740) senesine kadar beş sene muattal kalan matbaa bu tarihte Vakanüvis Raşit Efendinin 1071 den 1131 senesine kadar olan vukuatı ihtiva eden üç ciltlik tarihini çıkarmıştır. Bu ciltlerin kıtaları büyüktür, birinci cilt 554, ikinci 388 ve üçüncü cilt de 128 sayfadır. Bu eser on üçüncü meyvadır. Yirmisekiz Çelebizade Mehmet Efendinin seyahatnamesi ilk defa bu eserle intişar etmiştir.

1154 (1741) de Çelebizade Asım Efendinin tarihi intişar sahasına konmuştur ki büyük hacımda 316 sayfadır ve matbaanın on dördüncü eseridir.

Gene aynı sene Bosnalı Ömer Efendinin, 1149 dan 1152 senesine kadar Bosnada geçen muharebatın bir tarihçesi olan «Ahvali Gazevat der Diyarı Bosna» adlı eseri basılmıştır. Bu da Müteferrikanın on beşinci neşriyatıdır. İbrahim Efendi bunun mukaddemesinde kitaptaki harb vakayiini bizzat nasıl tahkik ve tevsik ettikten sonra bazı reddiyatla, tashih edip bastığını anlatmaktadır ki bu hal tabettiği eserler üzerindeki titizliğini göstermektedir.

Müteferrika Matbaasının on altıncı ve son neşriyatı büyük kıtada iki büyük ciltlik, «Ferhengi Şuurî» dir ki biri 454, diğeri 451 sayfalıktır. «Ferhengi Şuurî», Suurî Hasan Efendi adlı bir zatın eseri olup farsçadan türkçeye bir lûgat kitabıdır.

Müteferrikanın bastığı ve adı geçen tarih kitapları tarih sırasıyle birbirini takibetmekte ve birinin bıraktığı tarihten diğeri başlamak-

موجبنجه عمل اولنه
صورت خط همایون
صورت امر شریف
قدوة الاماجد والاعیان مکتوبی صدر اعظمی خلفاسندن سعید ودرگاه معلام متفرقه لرندن ابراهیم زید
مجده ها توقیع رفیع همایون واصل اولیجق معلوم اولا که چون روابط دوام قیام قوانین دین ودولت وضوابط
قوام نظام ملك وملت مسطور ربط تواریخ واخبار وحفظ وحراست معارف وآثار ثبت وتحریر کتب وصحایف
وقید وتحریر دواوین لطایف ایله مبصر واشاعت انواع علوم واطارت آثار فنون تکثیر کتب ایله مقدر ایدوکی
مسلم ومقرر اولمغله طلوع شمس دین محمدی وظهور بشایر صبح ملت احمدی صلی الله تعالی علیه وسلمدن بری
علماء دین مبین وفضلاء محققین کثرهم الله تعالی الی یوم الدین ضبط وحمایت آیات قرآنیه وحفظ وصیانت
احادیث نبویه وسایر معارف یقینیه ایچون تدوین صحایف وتسطیر کتب علوم ومعارف ایلیوب وکذلك لغات
عربیه وفلوسیفه معارف آلیه وحکمیه وسایر فنون جزئیه وقواعد کلیه ضبط وافاده وتعلم واستفاده سی دخی
[illegible]

Matbaanın açılmasına Üçüncü Ahmet tarafından verilen müsade fermanı

Bu, fermanın aslı değil eski harflerle basılmış bir suretidir. müteferrika'nın bastığı bir eserden istinsah edilmiştir

tadır. Bunu Kâtip Çelebinin «Takvimüttevarih» ini bastığı vakit mukaddemesinde izah etmiş ve o zaman haber vermiştir.

Müteferrika sağken, matbaasının son eseri olana «Ferhengi Şuurî» müstesna olmak üzere evvelki bütün eserlerinde kendisinin, bizzat emeği vardır. İlk üç eser müstesna ol-

Yirmisekiz Çelebizade Sait Mehmet Efendi

Uyanık bir adam olan mamaileyhin bu resmi de Pariste yapılmıştır

mak üzere diğerlerinin hepsinde; «Alâ yedilfakirülmuhtaç ilâ rahmetü rabbülkadir İbrahim min Müteferrikagânı dergâhı âli» kaydi bulunduğu halde «Ferhengi Şuurî» de: «Alâ yedilhakirülmemur biamelittabı» kaydini okumaktayız. Çünkü artık altmış sekiz yaşını bulan Müteferrika çalışamıyacak bir haldeydi. Bu eser, kendisinin yetiştirdiği kalfası Rumeli kadılarından gene İbrahim Efendi adlı bir zatın eliyle basılmıştı. Müteferrikanın hastalığı ve ölümü de tabı âlemimizin birkaç sene ataletine sebeboldu.

İbrahim Müteferrika, Macaristanın Kolojvar kasabasında 1764 de doğmuştu. Kalvinist mezhebinden fakir bir ailenin evlâdıydı. Çocukken papaz olmak üzere Protestan Papazları Mektebine verilmişti. Macar Kıralı Tökeli İmre 1692 de Osmanlı ordusiyle müştereken Avusturyalılarla muharebeye giriştiği zaman, Protestan olmak itibariyle Avusturyalılar tarafında bulunan İbrahim askerlerimiz tarafından esir edilmiş, on sekiz yaşındayken İstanbula getirilerek pazarda köle olarak satılmıştır. Kendisini alan adam çok zalim olduğundan esirliğe tahammül edemiyerek Müslüman olmuş ve İbrahim adını almıştır. Bu zeki ve bilgili insan Müslümanlığı samimiyetle benimsemiş ve 1711 - 14 yılları arasında bir «Risalei İslâmiye» yazarak Damat Nevşehirli İbrahim Paşaya sunmuş ve himayesini kazanmıştır. Sait Mehmet Efendi ile tanışarak, Garptan feyiz almış olan bu iki adam pek yakından anlaştılar. İbrahim Efendi 1715 de Nemseliler aleyhinde muharebeye hazırlanmak için Belgrad'da toplanan Macar asılzadeleri ve bir sene sonra da Arşova'da Kıral Rococi ile mükalemelerimizde tercümanlık etti. Dergâhı âli müteferrikalığına tayini, matbaacılığını daha iyi yapabilmesi için bir yardımdı.

Müteferrika 1158 (1745) de yetmiş bir yaşında iken öldü. Kendisi bilgili, anlayışlı, çok zeki ve çok hamleli bir zattı. Türk irfan âlemi, Sait Mehmet Paşayı ve Müteferrika İbrahimi daima hürmetle tebcil edecektir.

Müteferrikanın vefatından iki sene sonra kalfası Kadı İbrahim Efendi, yanına Anadolu kadılarından Ahmet Efendiyi arkadaş alarak hükûmete müracaat etti. 1160 (1747) senesinde Birinci Mahmut'tan matbaa fermanını kendi namlarına aldılar ve fakat sekiz seneden fazla bir zaman, tarihçe tesbit edilmemiş esbaptan dolayı, faaliyete geçemediler. Ancak, 1168 (1755) de Üçüncü Osman tarafından ferman gene kendi adlarına yenilendiği vakit işe sıvanabildiler ve pek çok satıldığından dolayı nüshaları tükenen «Vankulu» lûgatinin ikinci defa olarak birinci cildini ve ertesi sene de ikinci cildini bastılar. Bunu müteakıp Müteferrikanın halefi Kadı İbrahim Efendi de vefat etti. Tarihten öğrendiğimize göre devlet o sıralarda; «Bazı umur ile müştagıl olduğundan bir gayri kimesneye imalini tenbih ve tavsiyeye vakit bulamayıp ameli mezkûr metruk» olmuş ve bu metrukiyet yirmi yedi sene gibi uzun bir müddeti bulmuştur.

Seferler dolayısiyle böylece bir müddet unutulan matbaa nihayet, Müteferrikanın veresesinden ve Fransız sefareti tarafından satın alınacağı duyulunca Divanı Humayun beylikçilerinden Raşit Mehmet ve o sırada Vakanüvis bulunan Vasıf Efendiler bu metrukeyi satın alıp

Müteferrikanın kabiri (Aynalıkavak mezarlığında)

Birinci Abdülhamit'ten gene dinî kitap basmamak tembihiyle bir ferman elde ettiler.

Matbaanın yeni sahipleri o sene, yani 1189 (1783) senesinde «Sami, Suphi ve Şakir Tarihi» ni basıyorlar.

Ertesi sene bu tarihin zeyli olan «İzzi Tarihi» ni tabederek bu suretle Müteferrikanın «Takvimüttevarih» mukaddemesinde verdiği tavsiye, yani birbirini takiben yazılmış olan tarihler silsilesinin itmamı da müyesser oldu.

1201 (1786) de İspanyaya sefir olarak giden Vasıf Efendi daha bu sıralarda ortaklıktan ayrılıyor ve Raşit Mehmet Efendi, matbaanın yegâne sahibi iken «Ârabülkâfiye» basılıyor. «Ârabülkâfiye»nin tab'ı tarihi 1200 (1785) dir ki bu kitap; «kütübü nahviyeden ibni Hâcibin müellefi olan kâfiye üzerine Güzelhisarlı Zeynizade Hüseyin Efendi

Yirmisekiz Çelebizade Sait Mehmet Efendi

Bu resim de Pariste yapılmıştır. Topkapı sarayında bulunmaktadır

merhumun telif eylediği «Ârabülkâfiye» dir ve ilk ders kitabıdır.

Merhum Müteferrikanın Raşit Efendi elinde bulunan matbaası yedi senelik gene bir atalet devresi geçirdikten sonra, askerî işlere ehemmiyet veren Üçüncü Selim zamanında ve kendisinin emriyle eski Buğdan Voyvodası Aleksandr İpsilanti'nin oğlu Kostantin İpsilanti Efendiye tercüme ettirilen üç askerî kitabı basmıya başlar ki bunlardan resimsiz olan «Fenni Harb» 1207 (1792), on bir resmi bulunan «Fenni Lâğım» 1208 (1793) ve otuz üç resmi bulunan «Fenni Muhasara» da 1209 (1794) tarihlerinde tabolunur.

Raşit Mehmet Efendi 1212 (1798) de vefat etmiştir. Esasen, ara sıra himmet görmesine rağmen, köhneleşen ve son zamanlarda hurufatı kullanılmıyacak bir hale gelen Müteferrika Matbaası da tatili faaliyet eder.

İlk tesis terihi olan 1139 (1727) senesinden Raşit Mehmet Efendinin vefatiyle tarihe karıştığı 1212 (1798) senesine kadar yetmiş küsur sene fiilen mevcut addedeceğimiz Müteferrika Matbaasının 1141 (1729) da başlayıp 1209 (1794) senesinde son eseriyle nihayet bulan randımanını tesbit edersek görürüz ki; Müteferrika hayatta iken on altı, halefi Kadı İbrahim tarafından iki, Raşit Mehmet Efendi zamanında da altı ki ceman yirmi dört eser vermiştir ve bunlardan bazıları, yukarıda işaret ettiğimiz gibi iki ve üçer citliktir.

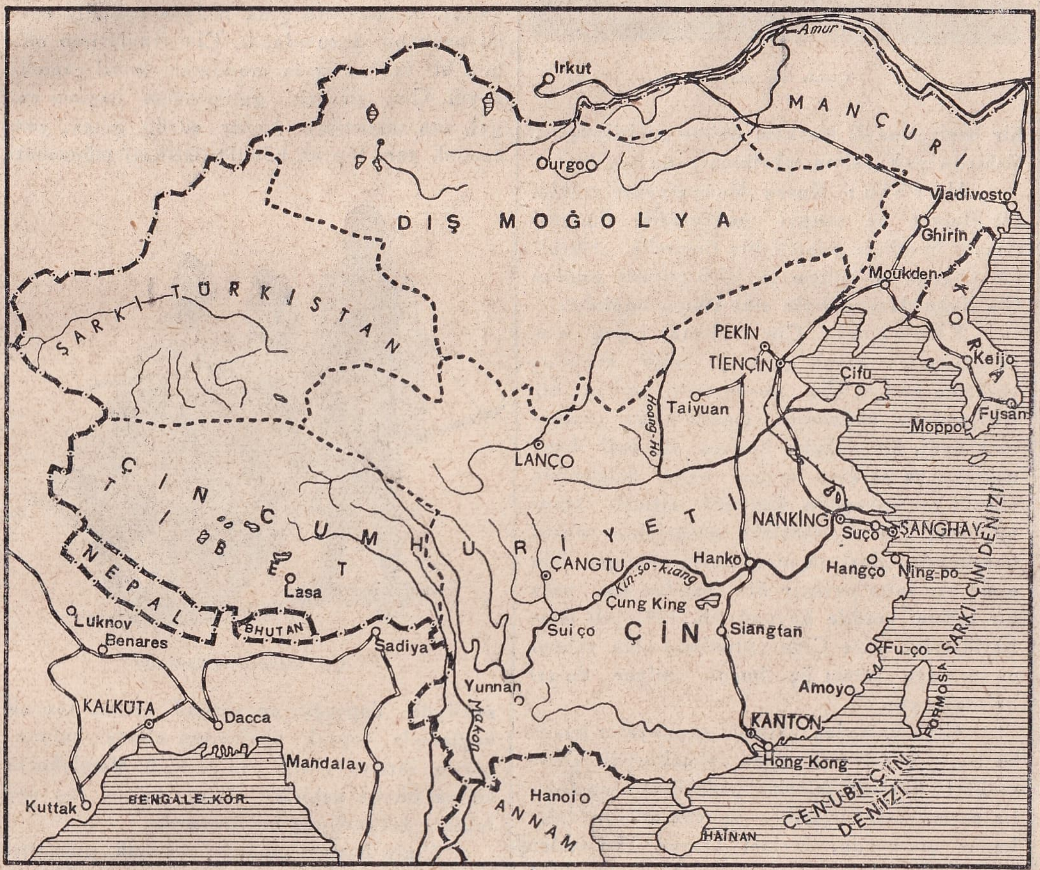
Bu ilk matbaamızı takiben devlet tarafından açılan Mühendishane, Üsküdar ve Takvimhanei Âmire matbaalariyle bunları takibedenler hakkında bilgi edinmek için «Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış» kitabının yirmi beşinci sayfasından başlıyarak takibetmek icabeder.

Kısa bibliyografya ; Server İskit; Türkiye Matbaat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, 1939. Server İskit; Türkiyede Neşriyat Hareketleri, tahlil ve tarihçe kısmı, 1939. Selim Nüzhet Gerçek; Türk Matbaacılığı I Müteferrika Matbaası, 1939. Aladar V. Simonffy = Faruk Yener tercümesi; İbrahim Müteferrika, 1945. İbrahim Alâettin Gövsa; Türk Meşhurları, İbrahim Müteferrika bendi, 1946. (Server İskit)

ÇİN — Uzak Doğu'da Japon emperyalizminin yıkılışı, artık bağımsız, demokratik ve büyük bir Çinin doğuşu için gerekli şartları tamamlamış bulunuyor. Gerçekten de bir devlet olarak ele alındığı zaman Çinde, gerek nüfus, gerek arazi, gerek tabiî zenginlik kaynakları bakımından böyle bir doğuş için lâzımdır. Esasen dünya istatistiklerinin kullandıkları rakam da budur.

Çin resmî kaynaklarının verdiği haberlere göre ise Çinde her 1.000 kişide 549 u erkek, 451 i kadındır. Doğum pek fazladır. Hemen hemen binde 50 dir. Bu hale göre Çinde büyük bir nüfus artımı olmak lâzımdır. Amma buna karşılık Çinde ölüm nisbeti de yüksektir. Açlık, sefalet, çeşitli bulaşıcı hastalıklar, nihayet bitmek tükenmek bilmiyen iç savaşlar Çinde nüfus artımına engel olan başlıca sebeplerdir.

Çinde nüfus dağılışı çok nisbetsizdir. Doğu Çin, nüfus kesafetinin en çok olduğu bir bölgedir. Nüfusun en çok toplandığı sahalar, sahil kısımları ve ırmak boylarıdır.

Çin, Asıl Çin, Mançuri, Dış Moğolistan, Şarkî Türkistan, Tibet olmak üzere beş kısımdır

lâzım olan bütün maddî imkânları tamamiyle mevcudolduğu görülmektedir.

Sınırları : Çin, Doğu ve Orta Asyayı kaplıyan, nüfus bakımından dünyanın en büyük, arazi bakımındansa, Sovyetler Birliğinden sonra, dünyanın ikinci gelen devletlerinden biridir.

Çinin kuzeyinde, Sovyetler Birliği ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti; kuzey batısında Sovyetler Birliği; batısında, kısa bir sahada Afganistan; güney doğusunda, Hindistan ve Birmanya; güneyinde, Fransız Hindi Çinisi; kuzey doğuda, Kora yarımadası; doğusunda, Pasifik Okyanusunun kolları olan Sarıdeniz, Doğu Çin ve Güney Çin denizleri bulunmaktadır.

Yüzölçümü ve nüfusu : Çinin yüzölçümü 9,5 milyon kilometre karedir, fakat nüfusunu kesin olarak tâyin etmek biraz zordur. Çünkü Çinde şimdiye kadar nüfus sayımı hiç yapılmamıştır. Çinin nüfusu hakkında çeşitli kaynakların verdiği malûmat, Çinin nüfusunu üç yüz milyonla beş yüz milyon arasında götermektedir. Çinde yer alan çeşitli hükûmetlerin verdiği birbirini tamamlayıcı malûmata göre de Çinin nüfusunu dört yüz elli milyonla dört yüz yetmiş milyon arasında kabul etmek

Buna karşılık Çinin batısı nüfus bakımından çok fakirdir.

Millî bünye bakımından Çin çok mütecanistir. Nüfusun hemen hemen yüzde 90 95 i Çinlidir. Nüfusun geri kalan yüzde 4-10 unu Moğollar, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar ilh... teşkil ederler.

Ziraî buhranlar, kuraklık ve buna benzer diğer birtakım iktisadî ve tabiî felâketler yüzünden, Çinde memleket dışına göç etmek temayülü de kuvvetlidir. Bilhassa Ondokuzuncu Yüzyılın sonlariyle Yirminci Yüzyılın başlarında Çinden göç eden Çinlilerin sayısı büyük bir yekûn tutmuştu. Bugün Çinin dışında bulunmakta olan Çinlilerin sayısı on milyonu geçmektedir. Bunlar bilhassa Siyamda (2.500.000), Felemenk Hindistanında (1.500.000), Britanya Malayasında (2.000.000) Fransız Hindi - Çinisinde (400.000), Hong-Kong'da (850.000), Birmanyada (200.000) toplanmış bulunmaktadırlar. Bundan başka, hayatlarını kazanmak için dünyanın dört bir tarafına dağılmış daha yüz binlerce Çinli vardır. Birçok memleketler, Çin göçmenlerinin akınına mâni olmak için hususî kanunlar yapmak zorunda kalmışlardır.

1931 yılı istatistiklerine göre Çinde yaşıyan yabancıların sayısı 300.000 kadardır. Bunun 260.000 kadarını Japonlar teşkil eder. Bunun dışında, 13.000 kadar İngiliz, 8.500 Amerikalı, 8.600 Fransız, 3.400 kadar da Alman bulunmaktaydı.

Çinde nüfusun yüzde 20 - 25 i şehirlerde, yüzde 75 - 80 i de köylerde yaşar. Büyük fabrikalarda, el sanayiinde, deniz ve kara taşıt vasıtalarında çalışan işçilerin sayısı elli milyon kadar tahmin olunmaktadır. Bunların içinde üç milyon kadarı büyük sanayi işçisidir.

İdarî taksimat ve büyük şehirler : Çinin esas çekirdeğini Doğu Çin teşkil etmektedir. Birçok kaynaklar buraya «Asıl Çin» veyahut «İç Çin» demektedirler. Çinin diğer bölgeleri ise «Dış Arazi» adını almaktadır. Dış Arazi; Mançurya, İç Moğolistan,Sintsiyon (Doğu Türkistan) ve Tibet ten müteşekkildir. 1931 yılında Japon istilâsına uğrıyan Mançurya ile İç Moğolistanın bir kısmı, Mançu - go adını taşıyan sözde bağımsız bir devlet halini almıştı.

İdarî bakımdan Çin, yirmi dokuz eyalete ayrılır. Bu eyaletlerin yirmisi Asıl Çine dahildir.

1936 yılı istatistiklerine göre Çinde nüfusları bir milyonu aşan beş şehir; nüfusları yarım milyonu aşan altı şehir; nüfusları yüzbini aşan dokuz şehir bulunmaktadır. Bunların içinde en meşhurları: Şanghay (3.490.000), Beypin (1.556.000), Tiyentsin (1.292.000), Kanton (1.123.000), Nanking (1.019.000), Hankov (778.000), Mukden (740.000), Uçan (661.000), Çunking (635.000), Çanşa (607.000), Tsindav (515.000), Harbin (463.000), Hangeçu (537.000) gibi şehirlerdir.

Çunking : Bugünkü millî Çin hükûmetinin başkentidir. Bu şehir Siçuan eyaletinde Yantsitsiyan ırmağı kıyısındadır. 1937 yılında Japonlar Nanking şehrini işgal edince Çin millî kuvvetleri, o zamana kadar başkent olan bu şehri boşaltarak Çunking şehrini başkent yaptılar. Gerek Doğu Çindeki birçok fabrikaların ve yüksek okulların

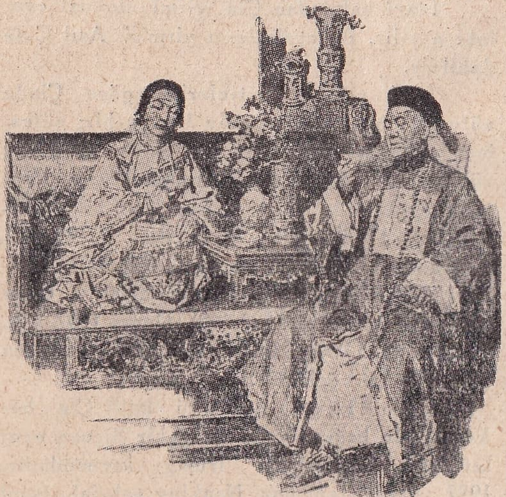
Çinlilerin büyük filozofu Konfüçyüs

buraya taşınmasiyle, gerek burada yeniden açılan fabrikalarla Çunking şehri fevkalâde büyüdü.

Şanghay : Tsiyansu eyaletinde, Huanpu ırmağı kıyısındadır. Denizden 70 kilometre içerde olmasına rağmen, büyük gemilerin girip çıkmasına elverişlidir. Şanghay,

3,5 milyon nüfusiyle değil yalnız Çinin, dünyanın da en büyük şehir ve limanlarından biridir. Burada bilhassa pamuklu ve ipekli dokuma sanayii önemli bir yer tutmaktadır. Bütün Çindeki pamuklu dokuma fabrikalarının yarısından fazlası burada bulunmaktadır. Bunların içinde otuz büyük pamuklu dokuma fabrikası Japonlara; yirmi yedisi Çinlilere; dördü İngilizlere ait bulunmaktadır. Şanghay'daki ipekli dokuma fabrikalarının sayısı yüzü geçmektedir. Çine yatırılmış bulunan ecnebi sermayesinin üçte biri Şanghay fabrika ve bankalarında toplanmış bulunmaktadır. Şanghay nüfusunun yarısı, şehrin eski kısmında ve Putun, Çapey, Honkü gibi banliyölerinde; diğer yarısı ise Setlment adı verilen milletlerarası bölgede ve Fransız imtiyazlı bölgesinde oturmaktadır. 1938 yılında Şanghay'a karşı olan Japon tehdidi artınca, Çin millî kuvvetleri, şehrin belli başlı 220 fabrikasını söküp memleketin derinlerine taşımışlardı.

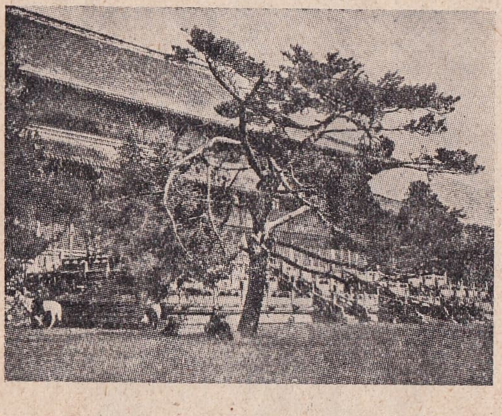
N a n k i n g : 1928 yılından 1937 yılına

Eski Çinli kılıklarından

kadar Çinin başkentiydi. Burası da Çinin mühim ticaret, sanayi ve kültür merkezlerinden biridir. Nanking, çok eski devirlerde de Çine başkentlik ettiği için burasına «Güney başkenti» mânasına gelen Nanking adını takmışlardı.

B e y p i n : 1928 yılına kadar Çinin başkentiydi. Gene bu tarihe kadar esasen,

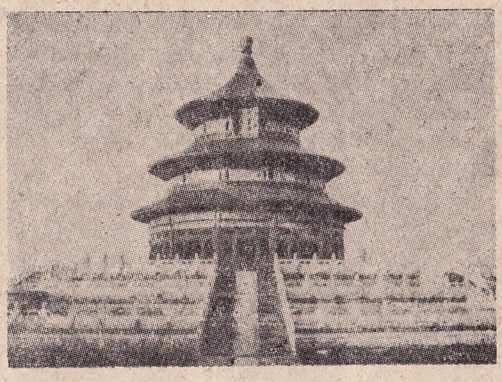

Birinci İmparator Ming'in mezarı

«Şimal başkenti» mânasına gelen Pekin'di. Beypin birçok yüzyıl boyunca Çine başkentlik etmiştir. Burası bir sanayi şehri olmaktan ziyade bir kültür merkezidir. Birçok üniversiteleri vardır.

K a n t o n : Güney Çinin en büyük bir limanı, en önemli bir ticaret ve sanayi şehridir. Sitsiyan nehri deltalarından biri üzerinde, denizden 150 kilometre kadar içeride. Kanton'daki fabrikalar içinde ipek dokuma fabrikaları birinci plânda gelmektedir. Kanton Çin millî kurtuluş hareketinin en önemli merkezlerinden biridir.

M u k d e n : Güney Mançuryanın merkezidir. Japonların işgalinden sonra önemli

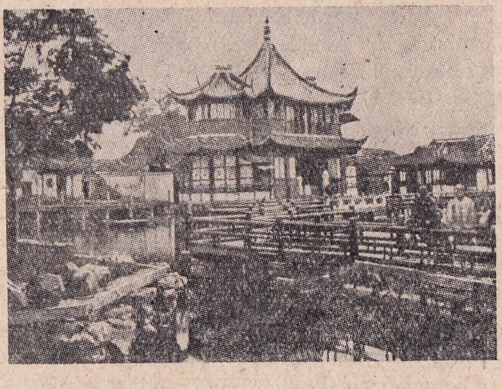
Çinde bir mâbet

bir harb sanayii merkezi haline getirilmiştir. Şehirde yağ, sabun fabrikaları da vardır.

H a r b i n : Kuzey Mançuryanın mühim bir ticaret ve sanayi merkezidir. Sungari ırmağı üzerinde önemli bir limandır. Harbinin doğuşu ve gelişmesi, 1898 yılında yapılan Çin doğu demiryoliyle sıkı sıkıya bağlıdır.

E k o n o m i : Çin halkının Japon emperyalizmine karşı giriştiği millî kurtuluş savaşına kadar, Çin ekonomisi, açıkça bir müstemleke ekonomisi manzarasını göstermekteydi. Memleketin başlıca iktisadî kaynakları, ya açıktan açığa, veya dolayısiyle ecnebi sermayesinin kontrolü altında bulunuyordu. Çin 450.000.000 nüfusiyle, sanayi bakımından ileri memleketlerin malları için eşsiz bir satış pazarı; öte yandan da, ucuz bir iptidaî madde kaynağıydı. 1931 yılı istatistiklerine göre Çine yatırılmış olan yabancı sermaye tutarı üç buçuk milyar doları bulmaktaydı.

Çine yatırılan yabancı sermayeler içinde en başta İngiliz sermayesi gelmekteydi. Çinin muhtelif iktisadî işlerine yatırılmış olan İngiliz sermayesi, bir milyar üç yüz milyon dolar kadar çıkıyordu. Birinci Dünya Harbinden sonra Japonların Çin pazarına olan ilgisi artmış, Çindeki Japon sermayesi bir milyar yüz milyon dolara yükselmişti. Bundan sonra iki yüz elli milyon dolarla Birleşik Amerika,

Şanghay'da kazıklar üstünde bir bina

iki yüz milyon dolarla da Fransa gelmekteydi.

Çinde millî kurtuluş savaşı başladıktan sonra, bilhassa İkinci Dünya Harbinin seyri içinde, Amerikalıların Çindeki iktisadî faaliyetleri artmış olduğundan, bugün Çindeki Amerikan sermayesinin iki yüz elli milyon dolardan çok daha fazla olduğu muhakkaktır. Yabancı sermaye bilhassa Çinin maliyesiyle ticaretine ve taşıt vasıtalarına büyük bir ilgi göstermiştir: Çinin başlıca demiryolları yabancı sermayesiyle yapılmış, hemen hemen bütün bankaları yabancı sermayesi tarafından vücude getirilmiş, en önemli fabrikaları yabancı sermayesiyle kurulmuştur. Çinin, Asıl Çin, Mançurya, Tibet, İç Moğolistan gibi muhtelif bölgeleri, birbirinden farklı birer iktisadî çehre göstermekle beraber, bir bütün olarak ele alındığı takdirde, Çin, bünye itibariyle, bir ziraat memleketidir. Nüfusunun dörtte üçü ziraatle, rençperlikle uğraşmaktadır. Çinin millî gelirinin yüzde 80 ini toprak mahsulleri teşkil etmektedir. İkinci Dünya Harbine kadar Çinin başlıca ihracat maddeleri, toprak mahsulleriydi.

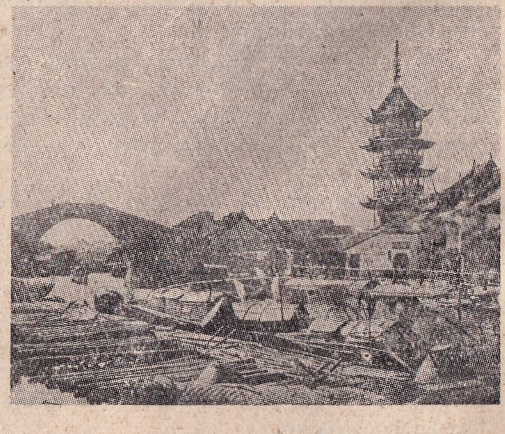
Z i r a a t : Arazinin fevkalâde geniş, iş kadrosunun da fevkalâde zengin oluşuna rağmen, Çin ziraati Birinci Dünya Harbine kadar, memleketin gıda ihtiyacını temin edemiyecek bir durumdaydı. Çin ithalâtının mühim bir faslını gıda maddeleri teşkil etmekteydi. Çin, ziraatin gelişmesine başlıca engel, son zamanlara kadar sürüp gelen, yarı feodal, yarı toprak köleliği istihsal münasebeti

Çin arabasında kadınlar

şekliydi. Toprağın en verimli kısmı, toprak beyleriyle toprak ağalarının elinde bulunuyordu. Ziraat tekniği çok geriydi. Memlekette birçok büyük nehirler olduğu halde, her şey tabiata terkedilmiş bulunuyordu.

Çinin başlıca toprak mahsulü pirinçtir. Bilhassa Yantsi nehri boyunca ve Güney Çinde kitle halinde yetiştirilmektedir. Çinde

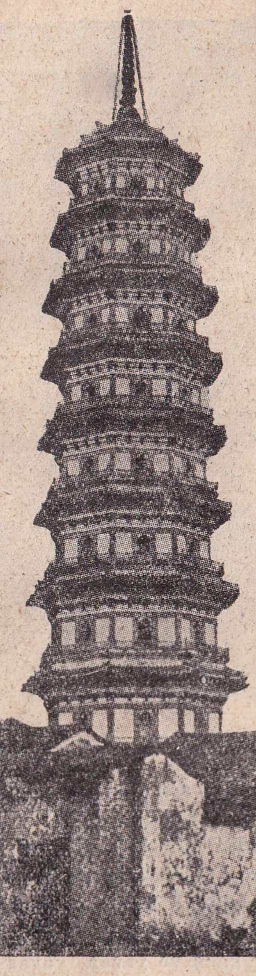

Kanton şehri civarı

yılda iki defa pirinç mahsulü veren bölgeler bile vardır. Yıllık pirinç istihsalâtı kırk altı ile kırk sekiz milyon ton arasındadır. Pirinçten sonra buğday gelmektedir. Yıllık buğday istihsalâtı on dokuz ile yirmi üç milyon ton arasındadır. Çay Çinin çok eski toprak mahsullerinden biridir. Bilhassa Orta Çinle Güney Çinde yetiştirilmektedir. Yıllık çay istihsalâtı üç yüz ile beş yüz bin ton arasındadır. Çinde pamuk istihsalâtı da önemli bir yer

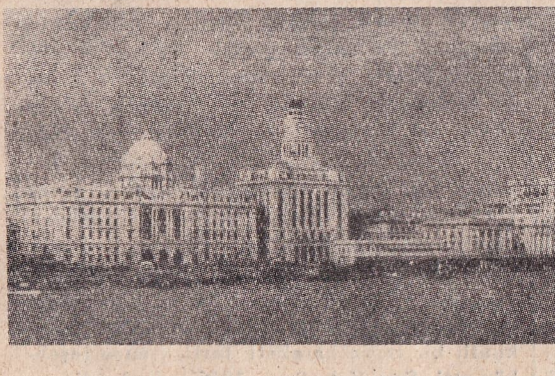
tutmaktadır. Çin, pamuk istihsalâtında, Birleşik Amerika ve Hindistandan sonra üçüncü gelmektedir. Aynı suretle Çinde tütün ve haşhaş da yetiştirilmektedir. Önceleri Avrupalılar, sonraları Japonlar Çinde haşhaş istihsalâtının arttırılmasına bilhassa hususî bir önem vermişlerdir.

Çin arazisin genişliği, nüfusun çokluğu dikkate alınacak olursa, burada yetiştirilen çeşit hayvan sayısının pek de çok olmadığı dikkate çarpar. En çok önem verilen kümes hayvanlariyle domuz cinsidir. 1935 yılı istatistiklerine göre Çinde 4.080.000 beygir, 10.547.000 merkep, 4.666.000 katır, 22.647.000 sığır, 20.957.000 koyun, 21,933.000 keçi, ve 62.639.000 domuz bulunmaktadır.

Kanton'da bir pagod (mabed)

Sanayi: Sanayi istihsalâtının biricik şekli olan yabancı maliyle yabancı sermayesinin Çine girişinden önce, Çin sanayiinin en karakteristik vasfı, el sanayii halinde olmasıydı. Gerek dışarıdan giren yabancı malların, gerek Çinde yapılan fabrika mallarının çok kuvvetli bir rekabetle karşılaşmasına rağmen, Çin el sanayii, Çin halkının ihtiyaçlarını sağlamak hususunda, hâlâ, baş rolü oynamaktadır. Çinde dokunmakta olan pamuklu dokumaların yüzde ellisinden fazlası, el tezgâhlarından çıkmaktadır. Çinde kurulan büyük fabrika sanayii, doğrudan doğruya yabancı sermayenin bir mahsulüdür. Bundan ötürü de, memleketin umumî menfaatlerinden ziyade kendi şahsî menfaatleriyle ilgilenmiştir. Meselâ Çindeki yabancı sermayesi, hiçbir zaman Çinin sanayileşmesini arzulamamıştır.

Şanghay'ın denizden görünüşü

Çünkü Çinin sanayileşmesi, hem dışardan gelmekte olan yabancı malların girişini önliyecek, hem de bizzat Çinin içinde gene yabancı sermayesiyle kurulan yabancı fabrikaların mallarına rekabet etmiş olacaktı. Bunun tabiî bir neticesi olarak Çin, bilhassa ağır sanayi mahsulleri sahasında, mutlak olarak dış pazarlara muhtaç bulunmaktadır. Çindeki ecnebi sermayesi, uzak bir gelecekte kâr getirecek olan ağır sanayiden ziyade, bugünden yarına kâr getirecek olan dokuma, yiyecek, tütün sanayii gibi geniş istihlâk maddeleri yapan sanayi şubeleri kurmakta menfaat görmüştür. Çinde millî kurtuluş hareketi başlayıncaya kadar, Çin fabrika sanayii, daha ziyade: Şanghay, Kanton, Tiyentsin, Hankoy, Tsindav gibi yabancı hâkimiyetinin nüfuzu altında bulunan sahil bölgelerinde toplanmış bulunuyordu. Amma, Japon ordularının Doğu Çini istilâ etmesi üzerine, başlıca sanayi bölgelerindeki sanayi istihsalâtı tamamen felce uğradı: Çin millî hükûme'i, hemen hemen bütün sanayi müesseselerini ve fabrikaları yerlerinden söküp düşmanın erişemiyeceği uzak batı bölgelerine taşıdı. Taşınması mümkün olmıyan müesseselerse tamamen tahribedildi. Bu arada Batı Çinde, yepyeni esaslar dahilinde yeni bir millî Çin sanayii kurulmıya başladı. Millî Çin Hükûmeti, münhasıran yerli sermaye, yerli mütehassıslar tarafından kurulan bu millî sanayi sayesinde, yıllarca hiçbir taraftan yardım görmeden, her bakımdan kendisine kat kat üstün bir düşmana karşı mukavemet imkânlarını sağladı.

Tabiî zenginlik kaynakları: Çin tabiî zenginlik kaynakları bakımından çok iyi bir durumdadır. Toprak altında gizli bulunan kömür ihtiyatı dokuz yüz otuz milyar ton tahmin olunmaktadır. Amma ne yazık ki yıllık kömür istihsalâtı henüz otuz milyon tonu geçmemiştir.

Kömürden sonra demir cevheri gelmektedir. Çinde yerin altında bulunan demir cevheri bir milyar ton tahmin olunmaktadır. Bunun takriben yedi yüz elli milyon tonu Mançuryadadır. Şimdilik yıllık demir istihsalâtı ancak iki buçuk milyon tondur. Renkli madenler içinde, bilhassa antimon ile volfram başta gelmektedir. Çindeki antimon istihsalâtı dünya istihsalâtının yüzde 95 ini; volfram istihsalâtı ise, dünya istihsalâtının yüzde 50 sinden fazlasını teşkil etmektedir.

Taşıt vasıtaları: Bugünkü asrî taşıt vasıtalarını teşkil eden trenler, vapurlar, kamyon, kamyonet ve otomobiller tamamen yabancı sermayesinin elinde bulunmaktaydı. İkinci Dünya Harbinden önce Çinde yirmi beş bin kilometre uzunluğunda demiryolu bulunmaktaydı ki, bunun yarısı Japonların işgali altına geçen Mançuryada kalmıştır. Çinin dahilinde en esaslı ticaret yolları, su yollarıdır.

Çindeki büyük ırmakların vapurların işlemesine yarıyan uzunluğu yirmi bin kilometreyi bulmaktadır. Bu nehirlerin kayıkların işlemesine yarıyan uzunlukları kırk bin kilometreyi bulmaktadır. Çinin deniz ticaret filosu pek de büyük değildi. Çinin dış ticareti, yabancı gemilerle, bilhassa İngiliz ve Japon gemileriyle yapılmaktaydı. Çinin limanları içinde en önemlisi Şanghay'dı. Harbden önce, Çine girip çıkan malların beşte ikisi bu limandan geçerdi. Bundan başka Kanton, Tiyentsin, Hankoy, Tsindav, Nanking Çinin en önemli limanları sayılmaktadır.

Dış ticaret: Millî kurtuluş savaşından önce, Çinin dış ticareti de bir yarı müstemleke ticareti mahiyeti taşımaktaydı. Ziraatin geriliği, geniş ölçüde pirinç, buğday ve un ithalini icabettirmekteydi. Bundan başka, petrol ve fabrika malı birçok eşya da ithal edilmekteydi. Yapılan ihracat arasında bazı ham maddeler en başta gelmekteydi. Çin millî kurtuluş savaşiyle İkinci Dünya

Çin halkı sık sık kıtlıktan muztariptir

Harbi, Çin dış ticaretine büyük bir darbe indirdi. Bu suretle 1937 yılından 1939 yılına kadar dış ticaret, yüzde 50 nisbetinde azaldı. Ama buna karşılık Japonyanın, Çinin dış ticaretine olan iştirak nisbeti arttı.

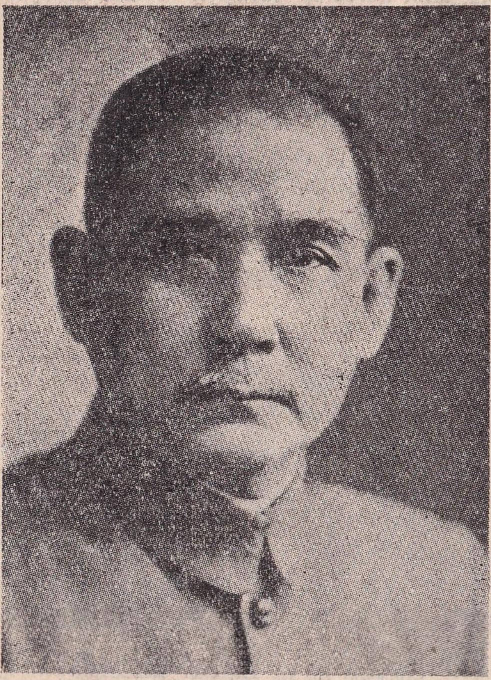

Çinliler pirinçlerini iki değnekle yerler

Başlıca devletlerin Çinin ithalât ve ihracatında tuttukları yeri, yüzde hesabiyle, şu cetvelden anlıyabiliyoruz:

Memleketler	İhracat		İthalât	
	1937	1939	1937	1939
Birleşik Amerika	27,6	21,9	19,7	15,9
Japonya	10	6,5	15,7	23,3
İngiltere	9,6	8,8	11,7	5,8
Almanya	8,6	4,4	15,3	6,5
Fransa	3,9	0,7	1,6	0,8
Hindistan	1,4	2,9	1,3	8,9

Tarihte Çin (Yabancı sermayenin girişine kadar): Geniş Çin toprakları, dünyanın en eski bir medeniyetine beşik vazifesi görmüştür. Bundan iki bin yıl önce Çinde, oldukça yüksek tekniğe dayanan bir cemiyet vardı. Hattâ bu eski cemiyette o

Çinin büyük evlâdı Sun - Yat - Sen

zaman için büyük bir yenilik teşkil eden ve ancak binlerce yıl sonra başka yerlerde kullanılan harb silâhları bile mevcuttu. Gene o devirde, çince hiyeroglif yazıları bile kullanılmaktaydı. O zamanlar Çin, iptidaî ve müşterek bir cemiyet hayatı yaşıyordu. Yavaş yavaş şahsî mülkiyet doğdu. Zamanla Çin, küçük küçük feodalitelere ayrıldı. Bu feodaliteler arasında bitmez tükenmez kavgalar başladı. Bu hâdise Çinin normal gelişmesine uzun yıllar boyunca engel oldu. Öte yandan, başta Moğollar olmak üzere o devirde göçebe bir yaşayış sürmekte olan birçok milletler, bu zayıf düşmüş Çine saldırmıya başladılar. Çin sırasiyle: Türklerin, Moğolların istilâsına uğradı. Uzun mücadelelerden sonra Çin, Altıncı Yüzyılda, takriben 589 senelerinde Çin - Luy hanedanı etrafında yeniden birleşti. Ama bu hanedanın ömrü uzun sürmedi. Memlekette gene isyanlar ve iç kavgalar başgösterdi. 618 yılında askerî şeflerden Lü - Yüan idareyi eline aldı ve Türklerin yardımiyle Tang hanedanını kurdu. Bu hanedan 618 - 907 yıllarına kadar Çin idaresini elinde tuttu. Çin bu devirde Orta ve Batı Asya ile, Hint Okyanusu kıyılarında bulunan memleketlerle ticarî ve iktisadî münasebetlere girişti. Bunun tabiî bir neticesi olarak Çin medeniyeti bu bölgelerde de kendini hissettirmiye başladı. Ama bu durum çok sürmedi. Yedinci Yüzyılın başlangıcında Çin İmparatorluğu yıkılma ve dağılma belirtileri göstermiye başladı. Bunun neticesinde memlekette birçok prenslikler kuruldu. Çinin bu devrine «Beş Hanedanın Hâkimiyeti Devri» denilir.

Onuncu Yüzyılın ortalarına doğru Çin yeniden Sun hanedanı etrafında birleşti. Sun hanedanı 960 - 1279 yıllarına kadar Çini idare etti. 1212 - 1213 yıllarında Çin Cengiz Hanın istilâsına uğradı. Cengiz'in haleflerinden Kublây, 1280 yılında Çini, Moğollardan Yüan hanedanı etrafında birleştirdi. Çinde Moğol idaresi Ondördüncü Yüzyıla kadar sürdü. 1368 yılında Çin, Ming hanedanının eline geçti. Onyedinci Yüzyıldan itibaren de Mançu'lar Çini tehdidetmiye başladılar. O sıralarda Çin, gerek politik, gerek ekonomik bakımdan çok zayıftı.

Mançurya kabilelerinin bitmez tükenmez hücumları neticesinde Ming hanedanı devrildi. Yerine Tsin veyahut Day - Tsin hanedanı (1644 - 1911) geldi. Aslı Mançuryalı olan bu hanedana mensup İmparator Kansi zamanında (1661 - 1722) Çinin Avrupa ile, bilhassa Rusya ile olan bağları kuvvetlendi. 1689 yılında ilk Çin - Rus antlaşması imzalandı ve bu iki memleket arasında esaslı ticarî bağlar kuruldu. Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllar arasında Çin, bir defa daha İmparatorluk hudutlarını Orta Asya ve Hindistana kadar genişletti. Bu vaziyet, Çinin Avrupa ile olan ticarî bağlarının kuvvetlenmesine sebeboldu.

Çine yabancı sermayenin girişi: Ondokuzuncu Yüzyılda Çine afyon ithaline başlandı. Bu hal Çinin ekonomik ve politik yıkılışını hızlandırdı. Yavaş yavaş memleket yabancı sermayenin esareti altına girmiye başladı. Bunun neticesi olarak 1839-1841 Birinci Afyon Harbi patlak verdi. Bu muharebe sonunda imzalanan Nanking Antlaşması (1842) gereğince Çin Avrupalılara, o zamana kadar açık bulundurduğu, Kanton limanından başka daha dört liman açmak zorunda kaldı. Ayrıca Honkong'u kaybetti ve tazminat olarak da yirmi bir milyon tael ödemiye mahkûm oldu. Çine Avrupa sermayesinin girişi, memleketten geniş ölçülerde gümüş ihracı, memlekete afyon sokulması Çindeki sosyal tezatları kuvvetlendirdi. Mem-

Çinin ilk cumhurreisi Yüan - Şi - Kay

lekette köylü isyanları başladı. Bunların içinde bilhassa «Taypin İsyanı» adını taşıyan ve halkın yabancı sermaye ile Mançurya monarşisi aleyhine ayaklanmasını doğuran

Çinin yeni usulde ilk askerleri

hareket on dört yıl (1850 - 1864) sürdü. Bu iç savaşı fırsat sayan Avrupalılar (bilhassa Fransa ve İngiltere) Çine karşı yeniden bir savaş açtılar (1856 - 1857). Tarihte «İkinci Afyon Harbi» adını taşıyan bu savaş neticesinde Avrupalılar, Çin gümrüklerini ellerine geçirdiler. Yeniden on bir liman daha Avrupalılara açıldı. İngiltere ile Rusya, Çinden bazı topraklar ve imtiyazlar kopardılar. Ticarî gemilerin çoğalması, Süveyş kanalının açılması, Çindeki ecnebi bankaların artması (Çinde ilk yabancı banka 1856 yılında açıl-

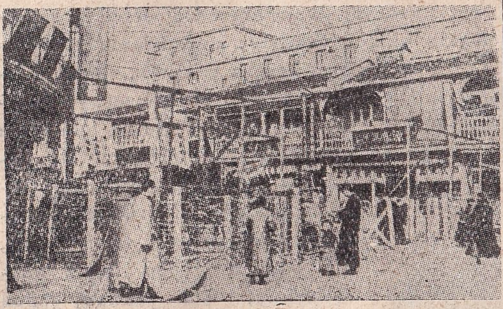

Yüan - Şi - Kay asker elbisesiyle

mıştı) Çindeki yabancı nüfuzunu büsbütün kuvvetlendirdi. 1871 yılında Çarlık Rusyası, 1881 yılında Fransa Çinden yeniden birçok topraklar kopardılar. 1884 - 1885 yıllarında İngiltere Birmanyayı aldı. Gene bu sıralarda Japon emperyalizmi de siyaset sahnesine çıkmış ve yavaş yavaş Kora yarımadasına yerleşmiye başlamıştı. 1894 - 1895 Çin - Japon Harbi, Çinin esaretini hızlandırmış, bilhassa Çinde imtiyazlar elde etmek için emperyalist devletler arasında şiddetli bir rekabete yol açmıştı. Japonya gene bu yıllarda Çinden Formoza adasiyle daha başka yerler kopardı. 1896 yılında Çarlık Rusyası, Kuzey Mançuryadan geçmek üzere Çin doğu demiryolu inşaatının imtiyazını aldı. 1897 yılında Almanya, Sandun eyaletinde, Tsindav limanı da dahil olmak üzere Kiao - Çao'yu eline geçirdi. Gene bu arada İngiltere Veyhayvey'i kiraladı. Çarlık Rusyası Port - Arthur'ü işgal etti. Fransa da bunlardan geri kalmadı. Çin, emperyalistlere, daha birçok demiryolu imtiyazları verdi. Bütün bunlar, memleketin ekonomik durumunda esaslı sarsıntılar doğurdu. Halkta hoşnutsuzluk arttı. 1895 yılında başlıyarak, bilhassa 1898 yılında büyük bir şiddet kazanan isyan hareketleri başladı.

Sun Yat-Sen: 1895 yılına kadar Çinde, gerek yabancı sermayeye, gerek Çin monarşisine karşı yapılan mücadeleler, teşkilâtsız mücadelelerdi. İlk defa olarak 1895 yılında büyük Çin inkılâpçısı Sun Yat-Sen tarafından kurulan «Çinin Yeniden Doğuşu Cemiyeti» Kantonda teşkilâtlı bir isyan hareketi tertibetmiye teşebbüs etti. Sun Yat-Sen, 1866 yılında, Kvantung Vilâyetinin bir kasabasında doğmuştu. Tahsilini Honolulu'daki Hawai Kolejinde ve Hon-Kong'daki Queen's College'de yapmıştı. Sun Yat-Sen her ne kadar doktorluk tahsil ettiyse de, hiçbir zaman doktorlukla uğraşmadı. Bütün hayatını inkılâp işine, Çinin kurtuluş dâvasına bağladı. Sun Yat-Sen'in kurduğu «Çinin Yeniden Doğuşu Cemiyeti»

nin rehberliği altında 1895 yılından itibaren Çinde bir sıra isyanlar daha oldu. 1898 yılında başlarında Kan Yüy - Vey, Liyan Tsi-Çao ıslahatçı liderlerin bulunduğu bir grup isyan etti. Amma, bu grubun kitleyle herhangi

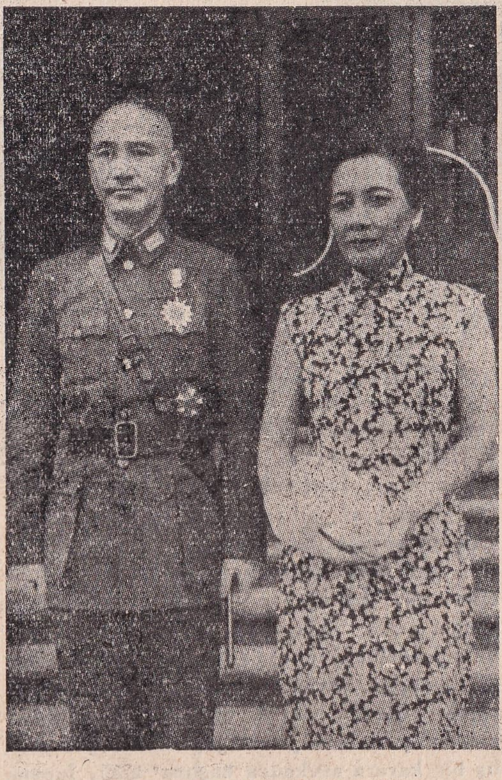

Şanghay'daki Fransızların Çinlilere karşı tel örgüleri

bir ilgisi bulunmadığı için bu hareket pek çabuk bertaraf edildi. 1900 yılında çıkan «Bokser İsyanı» adiyle tarihe geçen çok önemli bir isyan hareketi oldu. Bu, teşkilâtsız olmakla beraber, Çin halkının kitlevî bir hareketiydi. Bokser İsyanı, İngiltere, Japonya, Almanya ve Çarlık Rusyasının silâhlı müdahalesiyle bastırıldı. 1901 - 1911 yılları içinde Çinde yabancı nüfuzu gittikçe kuvvetlendi. Bu arada Mançurya yüzünden Japonya ile Çarlık Rusyası arasındaki rekabet de şiddetlendi. 1905 Rus - Japon Harbi, bu rekabetin bir neticesidir. 1905 Rus - Japon Harbinde Rusyanın mağlûbiyeti, bunun neticesinde doğan 1905 Rus İhtilâlı, Çin üzerinde tesir yapmaktan geri kalmadı. 1905 yılında Sun Yat - Sen, «Çinin Yeniden Doğuş Cemiyeti» ni ıslah etti. Ana program olarak milliyetçilik, demokrasi, halkın refah ve saadeti gibi üç prensip attı. Bu prensiplerden bilhassa başta gelen ikisi bütün Çinde derin akisler uyandırdı. Çin halk kitleleri demokrasi ve nasyonalizm şiarları etrafında toplanmıya başladı.

1911 İhtilali: 1911 yılında, Doktor Sun Yat - Sen'in idaresindeyken Kantonda, sonra da bütün Çin ölçüsünde geniş bir isyan hareketi başladı. İsyan bir yandan, memleketi bir çiftlik gibi kullanan Çin imparatorluk hanedanına, öte yandan da yabancı hâkimiyetine karşı başlamıştı. İmparator, hâkimiyetini kurtarmak için, o zamanlar Çinin en tanınmış siyaset adamlarından biri olan Yüan Şi - Kay'dan yardım istedi. Yüan Şi-Kay ile Sun Yat - Sen orduları birkaç defa çarpıştılar. Kâh biri, kâh diğeri galip geldi. Nihayet Sun Yat - Sen'in orduları Nanking şehrini işgal ettiler. 1911 yılı aralık ayında Sun Yat - Sen, Çinin geçici cumhurbaşkanı ilân olundu. Bu hâdiseden kısa bir zaman sonra, Sun Yat - Sen ile Yüan Şi-Kay arasında barış görüşmeleri başladı. Görüşmeler, cumhurbaşkanlığının Sun Yat - Sen tarafından Yüan Şi - Kay'a verilmesiyle sona erdi. Bu suretle Yüan Şi - Kay Çinin ilk Cumhurbaşkanı ilân olundu. Yüan Şi - Kay'ın mürteci bazı temayyüller taşımasına ve Sun Yat-Sen'in temsil ettiği halk hareketinin mağlûbolmasına rağmen, 1911 - 1913 hâdiselerini, Mançurya hanedanının yıkılışını ve cumhuriyet rejiminin kuruluşunu doğuran demokratik ve ileri hâdiseler olarak mütalâa etmek lâzımdır. Sun Yant - Sen evvelce kurmuş olduğu «Çinin Yeniden Doğuşu Cemiyet» ni, 1912 yılında «Gomindan» adını taşıyan bir parti haline getirdi. Bu tarihten itibaren bu parti, Çinin siyasî hayatında çok önemli bir rol oynamıya başladı.

— Birinci Dünya Harbinde Çin: Birinci Dünya Harbinde (1914 - 1918) İngiltere, Amerika, Almanya, Fransa, Çarlık Rusyası gibi belli başlı bütün büyük devletlerin Avrupa harbiyle meşgul olmalarından faydalanan Japonya, Çinde istediği gibi at oynatmak imkânlarını buldu. 1914 yılı sonbaharında, Almanlara ait Tsindav arazisiyle, Almanlara ait demiryolunu zapteden Japonya 1915 yılı ocak ayında, Çinden 21 maddelik bir istekte bulundu. O zamanki Çin Cumhurbaşkanı Yüan Şi - Kay bu isteklerin çoğunu kabul etmek

Mareşal Çan Kay - Şek ve eşi

zorunda kaldı. 1917 yılında Pekin Hükûmeti de Almanyaya harb ilân etti. Bu suretle Çin Almanya aleyhindeki koalisyona girmiş oldu. Amma, Çin ordularının herhangi bir askerî harekete iştirak etmelerine fırsat kalmadan Birinci Dünya Harbi bitti. Neticede, önceleri Almanlara ait olan yerlerin Versailles Antlaşması gereğince Japonlara verilmesi, Çinde Japon aleyhtarı büyük bir hareketin patlak ver mesine sebeboldu.

1927 inkılâpçı hareketi: 1921 yılına kadar, Çindeki bütün inkılâpçı hareketlerin başında Çin münevverleriyle, Çin yüksek okul öğrencileri ve Çin üniversite öğrencileri bulunmaktaydı. Amma Birinci Dünya Harbi içinde bir hayli kuvvetlenmiş olan Çin sanayii, yeni bir sosyal kuvvetin sahneye çıkmasına sebebolmuştu. Bu yeni sosyal kuvvet, Çin işçileriydi. 1921 yılına doğru Çin işçilerinin sayısı on beş milyona varmaktaydı. 1921 yılında Çin Komünist Partisi kuruldu. Fakat bu parti, o zamanlar Çinde ecnebi işgaline karşı girişilen millî savaşı zaafa uğratmamak için, memleketin büyük bir otoritesi olan Gomindan partisi dışında kalmayı uygun bulmadı ve ona iltihak etti. Gomindan partisi bu suretle Çin işçi sınıfını da arasına almakla, tam mânasiyle bir kitle partisi halini aldı. 1925 yılında büyük Çin inkılâpçısı Sun Yat - Sen öldü. Ölürken de bizzat kendisinin ortaya attığı üç prensibin hayata tatbiki için mücadelenin elden bırakılmamasını vasiyet etti. 1925 yılı 30 mayısında, Şanghay imtiyazlı bölgesinde Çinli nümayişçilere ateş edilmesi üzerine, Doğu ve Güney Çinin bütün büyük şehirlerinde nümayişler ve grevler başladı. Bu nümayiş ve grevler hakikî bir halk hareketi halini aldı. Bu hareketlerin tesiri altında, Kanton'daki Gomindan hükûmeti, kuzeyde bulunan mürteci generallere karşı savaşa girişti. Kısa bir zamanda bütün Orta Çin, ve Hankoy gibi sanayi bölgeleri halkçı hareketin eline geçti. Bu hareketin başında şimdiki Çin millî hükûmetinin lideri Çan - Kay - Şek bulunmaktaydı. Çan - Kay-Şek orduları 1926 yılında Uçan, Hankoy, Hanyan şehirleri dahil olmak üzere bütün Uhan bölgesini; 1927 yılı martında da Şanghay ve Nanking'i işgal etti. Bu sırada Gomindan partisi ikiye ayrıldı. Çan - Kay - Şek'in idaresindeki grup, Nanking'de bir hükûmet kurdu. Gomindan partisinin sol kanadını teşkil eden diğer grup da Uhan'da bir başka hükûmet kurdu. Bu hükûmetin âzalarından ikisi komünistti. Çok geçmeden bu grubun içinde de bir anlaşmazlık çıktı. Komünistler tamamen Gomindan partisinden ayrılarak Mao Tse - Dun ile General Cu De idaresinde olmak üzere ayrı bir hükûmet kurdular ve Çinin oldukça geniş bir bölgesinde Çin sovyetlerini teşkil ettiler.

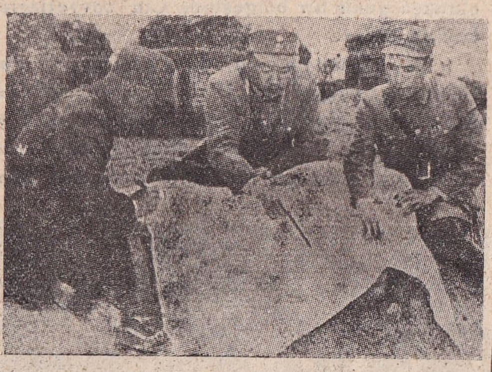
Mançuryanın Japonlar tarafından işgali: 1931 yılı eylûlünde, Japonlar, sudan bir bahaneyle Mançuryayı istilâya başladılar. Bu hareket yeniden Çin ölçüsünde muazzam bir millî fırtınanın kopmasına sebeboldu. Çin halkı, yer yer Japonlara karşı silâha sarılıyor, ana yurtlarını karış karış müdafaa ediyordu. Bilhassa Şanghay şehri Japonlara karşı kahramanca bir mukavemet gösterdi. Fakat Japonların üstün

Bu harbin içinde Çan Kay - Şek'le Roosevelt ve Churchill'in bir toplantısı

silâh ve kuvvetlerle yaptığı taarruzlar, zayıf olan millî kuvvetleri çekilmiye mecbur etti. Nanking hükûmeti Japonlarla anlaşmak zorunda kaldı. Japonlar 1932 yılı şubat ayında Mançuryada Mançu - Go adlı kukla bir hükûmet kurdular. Bu hükûmetin başına da Çinin son imparatorluk hanedanı mümessillerinden Pu - İ'yi imparator tayin ettiler. Japonlar 1933 yılında, yeniden Çin toprakları içinde ilerlemiye başladılar ve birçok şehirler zapt ettiler. Bu vaziyet Çindeki bütün yurtsever kuvvetlerin birleşmesini icabettiriyordu. Bu hal 1935 yılına kadar sürdü. 1935 yılında Çin millî ordusuyla komünistlere bağlı Dördüncü ve Sekizinci Kızılorduların birleşmesini, ve müşterek düşmana karşı müşterek bir cephe tutmalarını icabettiriyordu. Çin millî kuvvetleriyle Dördüncü ve Sekizinci Ordular arasında müzakereler başladı. Bu zamana kadar Çin millî kuvvetleriyle komünistler arasındaki anlaşmazlıktan faydalanarak kolayca birçok yerleri istilâ eden Japonya, Çinde bir millî cephe kurulduğu takdirde hiçbir iş yapamıyacağını anladı ve bütün Çini istilâ etmek hususundaki plânlarını bir an önce hayata tatbik etmek hususunda acele etti. Bu kararın neticesi olarak, 1937 yılı 7 temmuzunda, ciddi hiçbir sebep göstermiye ve harb ilânına lüzum görmeden, Çin millî hükûmetine karşı büyük bir harekete girişti.

Çin millî kurtuluş savaşı ve İkinci Cihan Harbi: Japonyanın büyük maksatlarla harekâta girişmesi,

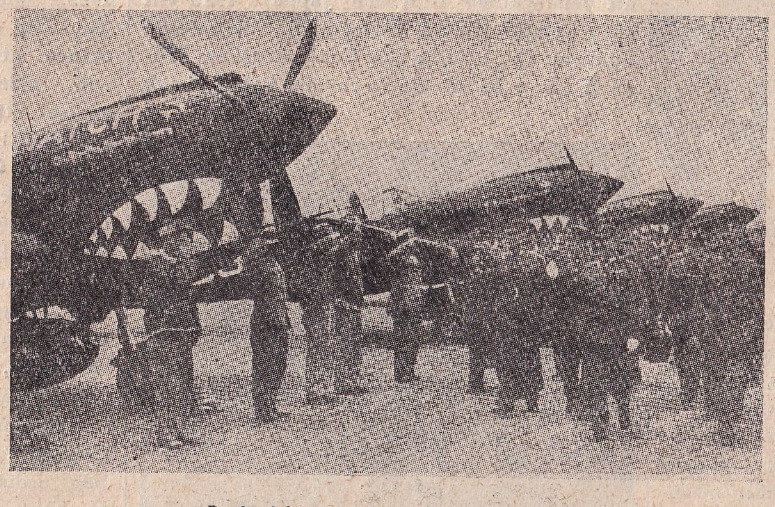

Bu harbde Çin subayları

Çinde millî bir cephenin kurulması işini hızlaştırdı. Çan Kay-Şek'in idaresindeki millî hükûmetle komünist hükûmeti arasında bir anlaşma imzalandı. Kısa bir zaman sonra millî ve müşterek bir Çin ordusu vücude getirildi. Çin millî ordusu, başlıca üç Çin ordusunun bir araya gelmesinden teşekkül etti. Bu ordular şunlardı: 1) Millî Çin hükûmetinin emrindeki muntazam ordu; 2) Sekizinci ve Dördüncü Halk Orduları adını alan Çin Kızılordusu, 3) Çinin muhtelif bölgelerinde hüküm süren Çin generallerine bağlı dağınık birtakım ordular.

Çin Millî Ordusunu teşkil eden bu üç ordu, kayıtsız ve şartsız olarak Mareşal Çan Kay - Şek'in komutası altına girdi ve işte bu tarihten itibaren, Çinde ilk defa olarak Japon emperyalistlerine karşı, bütün Çini temsil eden büyük bir silâhlı kuvvet ayak diremiş oluyordu. Çinde millî kurtuluş savaşı inkişaf ettiği ve uzadığı nisbette Millî Çin Ordusu da tekâmül etti, tecrübeleri arttı ve hakikî bir ordu haline geldi.

Bu zamana kadar Çinde mecburî askerlik sistemi mevcut değildi. Muayyen bir bölgeyi elinde tutan her generalin emrinde gönüllü ve paralı askerlerden mürekkep bir ordu bulunmaktaydı. Bu orduya mesup askerler, maaşı nerede fazla görürlerse oraya koşup giderlerdi. Bunun için generaller arasındaki mücadelenin en kızgın safhalarında, karşı

Bu harbde Çin ordusu : Tayyareciler

tarafça kendisine daha yüksek bir maaş vâdedilen bir ordunun, bütün teçhizatiyle, rakip tarafa geçtiği çok olurdu. Aynı vaziyetten yabancılar da faydalanır, bu suretle, büyük bir engele rastlamadan, Çinde diledikleri bir yeri zaptetmek imkânlarını elde ederlerdi. Japonlar 1937 yılı temmuzunda Çinde geniş ölçüde bir harekete başlarken bu mücadelenin üç aydan fazla sürmiyeceğini düşünmüşler, bütün hazırlıklarını da buna göre yapmışlardı. Hattâ, bunu resmen ilân etmekten çekinmemişlerdi. Japonları böyle yanlış bir karara sevkeden başlıca âmil, Japonyanın bundan önce Çinde giriştiği askerî hareketlerde kazandığı kolay başarılardı. O zamanlar Japonlar cepheden ziyade, cephe gerisinde iş görmüş, parti parti bir çok Çin ordularını top yekûn satın almışlardı. Bu defa da aynı sonuca varacaklarını uman Japonlar cepheye, usta ve tecrübeli kumandanlar yerine, «Çin hususiyetlerini bilen yüksek kaliteli ajanlar» göndermeyi tercih etmişlerdi.

Çin millî kurtuluş savaşının birinci safhası: Çin millî kurtuluş savaşını iki safhaya ayırmak lâzımdır. Birinci safha, 1937 yılından İngiltere ve Amerikanın Japonya ile harbe tutuştuğu tarih olan 1941 yılı 7 aralık ayına kadar devam eder. Savaşın bu safhasında Çin millî ordusu, hiçbir yardım görmeksizin en modern silâhlarla mücehhez bir düşmana karşı, yalnız başına tam dört yıl savaşmak zorunda kalmıştır. Japonlar, tasarladıkları yıldırım harbi plânını gerçekleştirmek için, tank, uçak, hattâ zehirli gaz gibi zamanın en modern ve en korkunç silâhlarını kullanmaktan bile çekinmemişlerdir. Gerçe Japonlar bu üstün silâhlar sayesinde 12 kasım 1937 tarihinde Şanghay'ı, 27 aralık 1937 tarihinde Nanking'i, 22 ekim 1938 tarihinde Kanton'u; 27 ekim 1938 tarihinde Hankov'u ve

Çin quisling'i Pu - İ

diğer birçok mühim şehirleri almıya muvaffak oldularsa da, Çin millî ordusunun ve Çin halkının savaş kabiliyetini kırmıya bir türlü muvaffak olamadılar. Çin millî ordusu, memleketin derinlerine çekildi. Başkent olarak Çun-King şehrini ilân etti. Millî Çin hükûmeti, sadece Japonlara karşı eephede savaşmakla iktifa etmiyor, mücadelenin uzayacağını hesaba katarak, sahil bölgelerindeki bütün sanayi müesseselerini, memleketin içerlerine taşıyordu. Çin millî kurtuluş savaşının parlak bir sahnesini teşkil eden bu «fabrikaları memleketin içerlerine taşıma işi», bir yandan Japon deniz kuvvetlerinin, öte yandan Japon hava kuvvetlerinin amansız bombardımanları altında büyük bir muvaffakiyetle yapıldı. Hele Japon istilâsının ilk yılında, bilhassa Şanghay ve Nanking'in düşüşünden sonra, değil yalnız fabrikalar, binlerce kilometre uzunluğundaki demiryolları bile sökülüp taşındı. Sökülüp memleket içerilerine taşınan fabrikaların sayısı 450 yi, bunların ağırlığıysa 120.000 tonu bulmuştur. Bu 450 fabrikadan 181 tanesi makine sanayiine ait, 25 tanesi elektrik malzemesi inşaatına ait; 66 sı kimya, 22 si gıda maddelerine ait fabrikalardı. Millî Çin hükûmeti yalnız bu fabrikalarla iktifa edemezdi. Bir yandan bu taşınan fabrikaların montajı yapılırken, öte yandan millî kurtuluş hükûmetinin merkezini teşkil eden bölgelerde yeniden muazzam bir sanayi kuruldu. 1941 yılında yayınlanan

Bu harbde Çin kadını

istatistiklere göre, millî Çin hükûmetinin hudutları içinde, gerek işgal bölgelerinden taşınan, gerek yeniden yapılan sanayi müesseselerinin sayısı 1.400 ü bulmaktaydı.

Çin millî kurtuluş savaşının ikinci safhası: Çin millî kurtuluş savaşının ikinci safhası, Japonyanın Amerika ve İngiltereye savaş açtığı 1941 yılı aralık ayının 7 sinden başlar. Çin millî kurtuluş savaşının bir safhası da, Çindeki Japon ordularının tedricen zayıflayıp, buna karşılık Çin millî ordusunun harb gücünün artışiyle karakterize edilir. Gerçekten de Çin millî kurtuluş savaşının bu safhasında Japonlar, en iyi kuvvetlerini diğer cephelere ayırmak ve Çinde müdafaaya geçmek zorunda kalmışlardı. Buna karşılık Birleşik Amerika ve İngiltere ile birer ittifak antlaşması imzalıyan millî Çin hükûmeti, ödünç verme ve kiralama kanunundan faydalanarak ordusunu en yeni silâhlarla silâhlandırmak imkânlarını da elde etti. Çin millî kurtuluş savaşının bu safhasında, Çin millî ordusunun İkinci Dünya Savaşının kazanılma-

sında demokratlara büyük bir yardımı dokunduğunu da kaydetmek yerinde olur.

Japonyanın, Birleşik Amerika ile İngiltereye giriştiği savaşın ilk zamanlarında mühim bazı başarılar kazanması, Hindistanı ciddi bir tehlikeye düşürmüştü. Fransız Hindi Çinisini, Siyamı, Singapuru, Britanya Malayasını işgal eden Japon orduları, Hindistan kapılarına dayanmışlardı. Bizzat Hindistanın içinde de, Japonlarla anlaşmak gayesini güden kuvvetli bir cereyan vardı. Harbin bu en nazik safhasında, 1942 yılı şubat ayında, Generalismus Çan Kay - Şek bir uçakla Hindistana gitti. Bu seyahatin hedefi, nüfusları sekiz yüz milyonu tutan bu iki büyük milleti, mütecavize karşı mücadele için birleştirmekti. Çan Kay - Şek, Hint milletine yaptığı bir demeçte, dünyanın kurtuluşu için girişilen bu savaşta, Hindistanın lâyik olduğu yeri işgal edeceğini belirtti. Bu seyahat neticesinde Çin ile Hindistan arasında bir antlaşma imzalandı. Çin millî ordusu, İngiliz ordusiyle elele, Birmanyanın ve Hindistanın müdafaasına iştirak etti.

İkinci Dünya Harbinden sonra Çin: 1945 yılı eylûlünde Japonyanın tesliminden sonra Çin, son birkaç yüzyıl içinde tarihte ilk defa olarak, medenî milletlerle eşit haklara sahip büyük bir millet olarak ortaya çıkıyor. Gerek Japonların 1932 yılında teşkil ettikleri kukla Mançu - Go Hükûmeti, gerek son işgal yılları içinde Van - Tin - Vey'in yeniden teşkil ettiği Quisling hükûmeti, tabiatiyle tarihe karışmış bulunuyor. Şimdi, Çinde yeniden iç kavgalar başlamaz ve Çin demokratik inkişaf yolunu tamamlıyarak, tamamen feodalizm artıklarından kurtulabilirse, nüfusu dört yüz elli milyonu bulan bu büyük milletin parlak bir istikbale namzet olduğunu nöylemek yerinde bir hareket olur. *(Hasan Âli Ediz)*

DÖRT BÜYÜKLER DIŞİŞLERİ BAKANLARI BİRİNCİ PARİS KONFERANSI — Dört Büyükler diye anılan Birleşik Amerika, Britanya, Rusya ve Fransanın dışişleri bakanları Pariste Luxembourg sarayında 25 nisan 1946 dan 16 mayıs 1946 ya kadar devam eden konuşmalar yaptılar. Bu Paris Konferansının, daha doğrusu yarı resmi adıyle Dışişleri Bakanları Konsey inin gayesi, gene Pariste ve aynı sarayda toplanması mukarrer bulunan Sulh Konferansının tarihini tesbit etmek ve İtalya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Finlandiya ile yapılacak sulh muahedelerini hazırlamaktı. Dışişleri bakanları muavinleri on iki haftadanberi Londrada Lancaster House'da bu iş üzerinde çalıştıkları halde hiçbir netice elde edememişlerdi. Muvaffak olamamalarının başlıca sebebi Rusyanın Balkanlarda yegâne hâkim olmayı ve Akdenize inmeyi istemesiydi. Paris Konferansı da kâh ümit verici, kâh ümit kırıcı safhalardan geçtikten sonra, hiçbir esaslı karar ve netice alınamadan 15 haziran tarihine talik edildi. Dolayısiyle 21 milletin iştirak edeceği Sulh Konferansı da geri kaldı. Oysa ki Avrupanın yeni siyasî nizam ve veçhesini bu konferans tâyin edecekti ve Avrupa milletlerinin, siyasî durumun bir an evvel istikrar kesbetmesine büyük ihtiyaçları vardı.

Konferansa iştirak eden dört devletin durumlarını şöyle hulâsa edebiliriz: Rusya herkesten âzamî derecede şüphe ediyor ve yeni Avrupa nizamının kendi emniyetini sağlıyacak esaslar dahilinde kurulmasını istiyor; İngilterenin başlıca kaygısı Avrupadaki prestijini muhafaza edebilmek ve İmparatorluk yollarını emniyet altında bulundurmaktır; Amerika da eski infiratçılığının aksine olarak Avrupa siyasetinde faal bir nâzım rolü oynamak istiyor; ve nihayet Fransa bu üç büyük devlet arasında arabuluculuk yapmak istemekle beraber istememez, bahis mevzuu olan menfaatlerini müdafaa etmiye çalışıyor. Bu arzular sarih veya zımnî olarak gerek Muavinler Konferansında ve gerekse Paris Konferansında kendilerini belli etmişlerdir.

Dört devlet Paris Konferansına elli şer kişiyi aşan büyük heyetlerle iştirak ettiler; bunlardan başka her milletten gazeteciler ve menfaatleri doğrudan doğruya mevzuubahsedilecek milletlerin müşahitleri de Parisi doldurmuşlardı.

Dört büyük devletin delegasyonlarındaki başlıca şahsiyetler şunlardı:

Birleşik Amerika: James Byrnes (Dışişleri Bakanı), James Clement Munn (Dışişleri Bakan Muavini), Tom Conally ve Arthur Vandenberg (Âyan Âzaları) ve Benjamin Cohen.

Britanya: Ernest Bevin (Dışişleri Bakanı), Galdwin Jebb (Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Eski Muvakkat Sekreteri ve Dışişleri Bakanları Muavinleri Konferansındaki Britanya Delegesi), Patterson (Britanyanın Moskova Büyük Elçisi).

Sovyet Rusya: M. Molotov (Dışişleri Bakanı), Andrei Vichinsky (Dışişleri Bakanı Muavini), Dekanosov (Dışişleri Bakanı Muavini), Goussev (Rusyanın Londra Büyük Elçisi)

Fransa: Georges Bidault (Dışişleri Bakanı), Couve de Murville (Dışişleri Bakanlığı Siyasî İşleri Genel Direktörü) ve Fouques Duparc (Konferanslar Sekreterliği Şefi)

Dört büyük devlet dışişleri bakanlarının Paris Konferansı

Bakanlar bütün resmî toplantılarını, sırasiyle Kıral ve Prens saraylığı, ihtilâl esnasında hapishanelik ve nihayet Âyan meclisliği yapmış olan Luxembourg sarayının (Bakınız : Aylık Ansiklopedi, sayfa 797) Victor Hugo salonunda yapmışlardır. Bu salonun ortasındaki yeşil örtülü yuvarlak masanın etrafındaki dört koltukta bakanlar ve sağ ve sollarındaki iskemlelerde de muavinler oturmuştur. Her bakanın arkasında da, lâzım olacak vesikaları derhal vermiye hazır onar delege bulunmuştur. Bu resmî toplantılara delegelerden ve tercümanlardan başka kimse girememiş ve müzakereler gizli olarak cereyan etmiştir. Bakanlar resmî toplantılardan gayrı, hususî temaslarda da bulunmuşlardır.

Konferans esnasında, Bevin hafta sonu tatillerinden istifade ederek Londraya gitmiş ve konferansın gidişi hakkında, Londrada toplantı halinde bulanan İmparatorluk başbakanlarına izahat vermiştir. Molotovla Byrnes de Moskova ve Washingtonla sık sık telefon görüşmeleri yapmışlardır.

Konferansın gizli olarak yapılmasına rağmen Parisi dolduran gazeteciler epeyce haber sızdırabilmişler ve dünya efkârı umumiyesine konferansın safhalarını hakikate uygun olarak bildirebilmişlerdir.

Akametle neticelenen ve 15 hazirana talik edilen konferansın bilançosu şudur:

İtalya için: Bakanlar İtalyan - Yugoslav hududu meselesini, Triyestede ve Venetia Juliada tetkiklerde bulunmuş olan Dörtler Komisyonunun hazırlamış olduğu raporu esas tutarak münakaşa etmişler ve dört devlet de İtalya ve Yugoslavya arasında başka bir hudut hattı teklif etmişlerdir. Amerikanın teklif ettiği hat İtalyanın en lehinde olan hat, Rusyanın teklif ettiği hat da Yugoslavyanın en lehinde olan hat idi.. Müzakereler neticesinde Amerika ve İngiltere Rus ve Amerikan hatları arasında mutavassıt bir hat olan Fransız hattını desteklemiye karar vermişlerse de Rusya noktai nazarında ısrar etmiş ve bu meselede hiç bir karara varmak kabil olmamıştır.

İtalyan - Avusturya hududu meselesinde de Triyestenin İtalyada kalması kabul edilmekle beraber, tâli değişiklikler yapılabileceği kaydedilmiştir.

İtalyan - Fransız hududu meselesinin dışişleri bakanları muavinlerine bırakılmasına karar verilmiştir.

Bakanlar On iki Adanın Yunanistana verilmesi hususunda hemfikir olmakla beraber, Sovyet Rusya bu meselede henüz katî bir karar alınmamasını istemiştir.

İtalyan müstemlekeleri hususunda, Fransa bu müstemlekelerin İtalyanın vesayeti altına verilmesini, fakat Birleşmiş Milletler teşkilâtı tarafından da kontrol edilmelerini teklif etmiştir. Amerika bu hususta beynelmilel vesayet tarafını tutmuş, İngiltere de müstemlekere derhal istiklâl verilmesini istemiştir. Sovyet Rusyaya gelince, Molotov Trablusun İtalyan-Rus, Sirenaika'nın da İtalyan - İngiliz vesayeti altında bulundurulmasını teklif etmiştir. Fakat neticede Rusya da Fransız teklifine yanaşmış, İngiltere de

Sirenaika kendi vesayetleri altına verilmek şartiyle bu teklifi kabul etmiştir. Fakat neticede bu hususta da hiçbir karara varılamamıştır.

Tazminat bahsinde de Ruslar İtalyanlardan kendileri için 100 milyon, Arnavutlar, Yugoslavlar ve Yunanlılar için de 200 milyon dolarlık tazminat istemişler; neticede bu rakamın dörtte üçü üzerinde uyuşulmuştur.

İtalyanın donanmasının bir kısmını muhafaza etmesine ve geri kalan harb gemilerinin, mütehassısların hazırlayacakları esaslar dairesinde Müttefikler arasında taksim edilmesine karar verilmiştir.

Sovyet Rusya Müttefik kıtalarının İtalyayı tahliye etmesini teklif etmişse de bu hususta hiçbir karar alınmamıştır.

Finlandiya için: Finlandiya ile yapılacak sulh muahedesi hiç mevzuubahsedilmemiş ve mesele doğrudan doğruya büyük sulh konferansına bırakılmıştır.

Balkan sulh muahedeleri için: Balkan devletleriyle yapılacak sulh muahedeleri için bazı kararlara varılmıştır: Transilvanya Romanyaya iade edilecek ve Romen-Macar hududu 1 ocak 1938 deki hudut olacaktır. Romen - Bulgar hududu aynen kalacaktır. Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistana tazminat verecektir. Bu tazminatın miktarı ve Macaristanın ödeyeceği tazminat hususunda ve Tunanın beynelmilel kontrolu meselesinde de bir karara varılmamıştır.

Almanya için: Fransa üç maddede hulâsa edilebilecek bir teklif yapmıştır: 1) Ruhr havzası milletlerarası kontrol altına alınacak, buradaki madenleri de Birleşmiş Milletler idare edecektir. 2) Rhin'e muhtariyet verilecek ve Rhin'nin sol kıyısı Fransız, İngiliz, Belçika ve Holânda işgali altında bulundurulacaktır. 3) Sarre bölgesi Fransız gümrükleri içine sokulacak ve Fransa tarafından idare edilecektir. Bevin Bidault'nun bu teklifine itiraz ederek Almanyanın siyasî bütünlüğünün muhafaza edilmesi lüzumunu dermeyan etmiştir. Byrnes de bu teklifi desteklemek yerek şu teklifleri yapmıştır: 1) Dışişleri bakanları muavinleri ve mütehassıslar 15 hazirana kadar bilhassa Ruhr ve Rhin hakkında ve diğer kısa vâdeli meseleler hakkında bir rapor hazırlıyacaklardır. 2) Muavinlerin ve mütehassısların diğer uzun vâdeli meseleler hakkında hazırlıyacakları rapor da 12 kasıma kadar tamamlanacak ve bu tarihte toplanacak olan Konsey Almanya ile yapılacak sulh muahedesini hazırlıyacaktır. Fakat bu hususta da hiçbir karara varılamamıştır.

Konferansın taliki: 15 mayısta Byrnes başkaca dört teklifte bulunmuştur.

İlk olarak Konseyin bu oturumunun, ertesi gün Almanya meselesi görüşüldükten sonra 15 hazirana talik edilmesini teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir.

Byrnes bundan sonra 21 milletin iştirakiyle yapılacak Sulh Konferansının 15 temmuzda yapılması arzusunu izhar etmiş ve eğer olmazsa bu konferansın tarihinin 15 haziran celsesinde tesbit edilmesini istemiştir. Neticede Sulh Konferansının tarihinin 15 haziran toplantısında tesbit edilmesine karar verilmiştir.

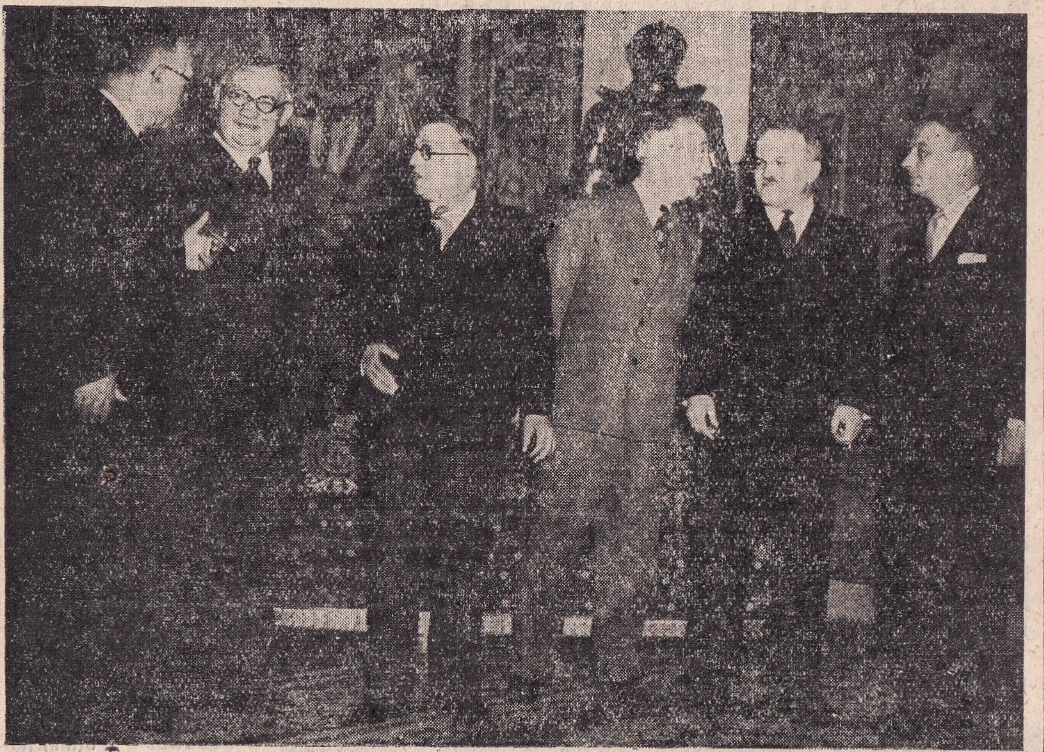
Byrnes, İtalya ile yapılacak yeni mütarekenin şartlarının parafe edilmesini istemiş ve yeni mütarekenamenin esbabı mucibesini dermeyen etmiştir.

Byrnes nihayet Avusturya ile yapılacak sulh muahedesinin hazırlanmasının 15 haziran celsesi gündemine alınmasını teklif etmişse de Molotov itiraz etmiş ve bu meseleye dair bir karar verilmemiştir.

Konsey 16 mayısta son bir toplantı yaparak yeni İtalyan mütarekesini parafe etmiş ve Almanya meselesinin görüşülmesi esnasında takibedilecek usul üzerinde konuşmalar yapılmış, fakat bir neticeye varılmamıştır.

Hulâsa olarak Dört Dışişleri Bakanları Konseyinin ilk oturumu hiçbir esaslı karara varmadan 15 hazirana talik edilmiştir. Sulh Konferansının tarihi bu ikinci celsede tesbit edilecek ve iki celse arasında da dışişleri bakan muavinleri ve mütehassıslar askıda kalan meseleleri tetkik etmekte devam edeceklerdir.

Konferansın sona erişinden bir hafta sonra 22 mayısta Amerika Dışişleri Bakanı Byrnes konferansta esaslı bir anlaşmaya varılmadığını itiraf etmiş ve bunun sebeblerini tahlil etmiştir. *(Altemur Kılıç)*

Dört dışişleri bakanları bir arada : Soldan ikinci Bevin, dördüncü Byrnes, beşinci Molotov, altıncı Bidault

EDEBİYAT FAKÜLTESİ (İstanbul Üniversitesi) — Bizde ilk edebiyat fakültesi teşkilâtı, Tanzimat devri devlet adamlarının Avrupa üniversitelerini örnek alarak kurmak teşebbüsünde bulundukları ilk darülfünunla başlar. 1845 (Hicrî 1261) yılında toplanan muvakkat bir maarif meclisi, tanzim etmiş olduğu lâyihada, yatılı bir darülfünun tesisine lüzum göstermişti. Aynı yılda neşredilen bir resmî tebliğde, İstanbulda münasip bir yere Darülfünun inşası ve cihazlandırılması işi için «Meclisi Maarifi Umumiye» namiyle bir meclis teşkiline karar verildiği bildirilmektedir. Fakat inşasına başlanan Darülfünun binasının (bu bina ikmal edildikten sonra birçok işlerde kullanıldı ve sonraları Adliye ve Evkaf Nezaretlerine tahsis edildi ki 1933 te çıkan bir yangın neticesinde tamamiyle yanan Ayasofyadaki İstanbul Adliyesi binasıdır) tamamlanması birçok sebepler yüzünden sürüncemede kaldığından açılış ve dersler de gecikti.

Keçecizade Fuat Paşa sadrazam olduktan sonra, bu işin daha da uzayacağını görerek, açılış törenini beklemeden bazı derslerin serbest olarak umuma mahsus konferanslar şeklinde okutulmasını kararlaştırdığından, 1863 te Darülfünun binasının tamamlanan kısmında birkaç oda dershane şeklinde hazırlanarak derslere başlandı. Edebiyat zümresine bağlı tarih derslerini, Divanı Muhasebat Reisi Ahmet Vefik Efendi (Paşa) fahrî olarak okutmıya taliboluduğundan tarih konferanslarına başlandı. Bu arada, Mülkiye Mektebi Coğrafya Muallimi Mehmet Cevdet Efendinin haftada bir saat fizikî coğrafya konferansı verdiğini öğreniyoruz. 1865 yılında bu dershaneler Darülfünun binasından, Atikalipaşa Camisi karşısında Nuriefendi Konağına kaldırılmış ve bir müddet sonra çıkan bir yangın neticesinde bu konak bütün muhteviyatiyle yandığından serbest derslere devam edilememişti. Böylece bizde, modern manâda kurulması kararlaştırılan ilk üniversitenin edebiyat zümresi de henüz emekleme çağındayken bu yangınla geri kalmıştır. Esasen bu serbest derslere devam edenler, hiçbiri orta tahsil görmemiş olan bazı heveslilerle muntazam şekilde gelemiyen memurlar ve boşta gezenlerdi.

Bu uğurda yapılan ikinci teşebbüs, 1870 te Saffet Paşanın (evvelce Ticaret ve Nafia Nazırlığı, Paris Büyük Elçiliği etmiş olan Mehmet Esat Saffet Paşa) Maarif Nazırlığı esnasında neşrolunan «Maarifi Umumiye Nizamnamesi» nde beliriyor. Bu tarihten önce İstanbul'da orta tedrisat müesseselerinden idadî ile sultanî (lise) mahiyetinde okullar meydana gelmişti. Nizamnamenin 79 uncu maddesinde gösterilen «Darülfünunu Osmanî namiyle bir medresei ilmiye» tesisi için, Çemberlitaş hamamiyle İkinci Sultan Mahmut türbesi arasındaki arsaya yeni bir darülfünun binası yapılmıya başlanarak, 1870 yılında inşası tamamlandı. Nizamnamenin 80 inci maddesinde «Darülfünunu Osmanî» nin edebiyat şubesinde birçok ilim ve fenden ve fransızca, arapça ve farsça gibi yabancı dillerden başka eski Yunan ve Lâtin dilleriyle, diğer ana dillerin mukayeseli gramerine varıncaya kadar okutulacağı, hattâ arkeoloji ve meskûkât bilgisi (nümismatik) de gösterileceği kaydedilmekteydi. Dersler türkçe takrir edilecekse de, türkçe takrire muktedir muallimler yetişinceye kadar fransızca takririne cevaz verilmişti. Tarih dersleri için, Mektebi Harbiye Tarih Muallimi Mahmut Efendi, hikmet

(felsefe) ve kelâm derslerine Meclisi Maarif âzasından Abdülkerim Efendi, edebiyattan arapça takrir olunacak derse de Ahmet Faris Efendi tayin edilmişlerdi. İmtihanla talebe kabul edilmekte olup, bu talebelerin çoğu medreselilerdi. İşte bu darülfünun da nizamnamede gösterilen asıl programını tatbika vakit ve imkân bulamadan, hattâ bir orta tahsil müessesesi seviyesinin üstüne çıkarılamadan, taassup ve cehaletin tazyiikyle 1871 yılı sonlarında kapatılmıştır.

Darülfünunu Sultanî (1874); üçüncü teşebbüs olup, Maarif Nazırı Saffet Paşa bu

Edebiyat Fakültesinin şimdiki binası

müesseseyi, Galatasaray Lisesi Gülhane Kışlasındayken, Hıristiyan bir müdürün ve birçoğu Hıristiyan veya Avrupalı muallimlerin eliyle açmayı deneyerek, lisenin müdürü Sava Efendi (Paşa) yi bu işe memur etti. Sava Efendi Avrupa üniversitelerini örnek alarak bu müesseseyi kurdu ve bir broşür neşretti; yalnız hukuk, turuk-u maabir (nafia), edebiyat fakülteleri açıldı. Edebiyat Fakültesinde; program Arab, eski Yunan, Lâtin edebiyatları, felsefe, mantık, umumî tarih, mitoloji, arkeoloji dersleri konuldu. Tedris heyeti arasında Mantık Muallimi Kerim, Yunan ve Lâtin Edebiyatı Muallimi Karolidis, Arkeoloji Muallimi Jacquemont, Hikmet ve Felsefe Muallimi Perard'ın adlarını görüyoruz. Fakat programda Osmanlı edebiyatının, İslâm ve Osmanlı tarihlerinin bulunmayışı dikkati çekmektedir. Lüzumlu kitaplar yazılıncaya kadar tedrisatın hem türkçe ve hem fransızca yapılması kabul edilmişti. Fransızca olarak okutulan dersler, muallim muavinleri tarafından türkçe tekrarlanıyordu. Meselâ felsefe ile umumî tarih fransızca, mantık hem fransızca hem arapça olarak okutuluyordu. Bu müesseseye üniversite mânasına darülfünun demekten ziyade Galatasaray Lisesinin yüksek sınıfları demek daha doğru olur. Salnamelerde Edebiyat Fakültesine «Edebiyatı Âliye Mektebi» deniliyor. Bu yeni darülfünunun da ömrü kısa olmuştur. Hukuk Fakültesi 1881 yılına kadar devam etmişse de Edebiyat Fakültesinin daha önce kapatıldığı sanılıyor.

Darülfünunu Şahane: Bu yeni dördüncü darülfünunun açılması lüzumunu herkesten önce Sadrazam Sait Paşa hissetmiştir. İkinci Abdülhamidin isteği üzerine kendisine takdim ettiği lâyihada; edebiyat şubesinde okutulacak dersleri sayarken Osmanlı tarihine ve edebiyatına dair derslerden bahsetmemiş olması, padişahı kuşkulandırmamak kaygısiyleydi. Bu dördüncü darülfünun 1900 yılında açıldı. Edebiyat şubesine yalnız yirmi beş talebe alınacağı nizamnamede açıklanıyordu. Cağaloğlunda Mülkiye Mektebi binasının içinde ayrılan yerlerde açılmıştı. Edebiyat şubesinde tedris müddeti üç sene olup bir senesi doktoraya ayrılmıştı. Edebiyat şubesi programı: Osmanlı edebiyatı, Arap edebiyatı, Fars edebiyatı, Fransız edebiyatı, Osmanlı tarihi, büyük devletler tarihi, umumî coğrafya, Osmanlı coğrafyası, umranî coğrafya, arkeoloji, usulü terbiye ve tedris, hikmeti nazariye (psikoloji, mantık, ahlâk, estetik). Yabancı muallim olarak Fransız Perard Fransız edebiyatı, Alman Mordtmann da arkeoloji okutuyordu. Muallimlerin tedrisatı, her derste bulunan maarif müfettişleriyle kontrol ettiriliyordu. Hususiyle Abdurrahman Şeref Beyin dersleri devamlı bir kontrol altındaydı. Efdal Bey İslâm tarihi, Hammer mütercimi Atâ Bey Osmanlı edebiyatı okutuyordu. Fakat netice olarak, bütün şubelerde olduğu gibi, edebiyat şubesinde de bir lise derecesinde bile tahsil gösterilmiyordu. Osmanlı edebiyatı metinlerin şerhinden ibaret kalmaktaydı. Büyük devletler tarihi okutulmuyordu, göz boyamak için programa konulmuştu.

Dördüncü darülfünunun edebiyat şubesi Meşrutiyet inkılâbına kadar bu şekilde devam etti. Meşrutiyet inkılâbından Darülfünun çok faydalanacaktı. 1909 da Veznecilerde Zey-

Millî Eğitim Bakaniyle Fakülte Dekanı, öğretim kurulu ve öğrencilerden müteşekkep bir grup

nep Hanım konağı tâdil edildi; talebe sayısının tahdidi kaldırılacak ve darülfünun tahsili ücretsiz olacaktı. Edebiyat şubesinde tarihe, edebiyata ve felsefeye dair dersler kuvvetlendirildi. Her şubede ve bu arada Edebiyat Şubesinde bir müderrisler meclisi teşkil edildi. 1911 de toplanan «Ulûmu Edebiye» ve «Ulûmu Şer'iye» müderrisleri her iki şube için müşterek olarak Abdurrahman Şeref Beyi reisliğe (Edebiyat Şubesinin ilk müdürü 1900 den 1910 yılına kadar, Ulûmu Şer'iye Şubesinin de müdürü olmak üzere eski Matbaai Âmire Müdürü Mahmut Zarif Beydi; 1914 de «Medresetül Mütehassısin» açıldığından Ulûmu Şer'iye Şubesinin Darülfünun dahilinde kalmasına lüzum görülmiyerek lâğvedilmişti) ve Hamdullah Suphi'yi kâtipliğe seçmişlerdir. Aynı toplantıda Mehmet Akif ikinci sınıfın edebiyat muallimliğine, Faik Reşat Bey üçüncü sınıf edebiyat muallimliğine seçilmişlerdi. Maarif Nazırı Emrullah Efendinin 8 nisan 1912 de neşrettiği bir emirname gereğince yabancı dillerden fransızca, almanca, ingilizce ve rusça programa alındı; bu dillerden birini seçmek talebe için ihtiyarî oldu. Edebiyat şubesinde; fenni terbiye, iktisat, Türk edebiyat tarihi, estetik, Osmanlı tarihi derslerinin okutulması kabul edildi. talebe, Arap ve Fars edebiyatlarının birini seçmiye mecbur tutuldu. Nizamnamenin üçüncü maddesi gereğince, Edebiyat Şubesine girmek için sultanîler (liseler) veya yedi senelik idadi şahadetnamesi olanlar şu derslerden imtihan vererek kabul olunurlardı: tarih, coğrafya, ulûmu tabiiye, Türk edebiyatı, arapça ve farsça lisanlarından biri, fransızca veya diğer bir yabancı dil.

1913 - 1918 ders yılları Darülfünun için hususiyle Edebiyat Fakültesi bakımından pek feyizli olmuştur. Yeni bir ders programı tertibedilmiş, Avrupadan profesörler getirtilmiş, darülmesailer (seminerler) açılmış, her dilden birçok kitap getirtilmiş, ders levazımı ve aletleri alınmıştır. Edebiyat Fakültesi için, Birinci Cihan Harbinin doğurduğu zaruretler neticesinde, münhasıran Almanyadan on profesör getirildi (bunlardan Coğrafya Profesörü Obest çok faaliyet göstermiş, talebeleriyle birlikte tetkik gezileri yapmış; iklim rasatları yapmak için memleketin muhtelif yerlerinde rasat istasyonları kurdurmuştu. Anschost da tecrübî psikoloji için mükemmel bir seminer kurdurmuştu). İçlerinde yalnız Macar profesörü Meszaros türkçe biliyordu. Diğerlerinin dersleri, muavinleri tarafından türkçeye çevriliyordu. Bu sırada, lise tahsilini bitirmiş olan Türk kızlarının darülfünun tahsilinden mahrum kalmamaları için Zeynep Hanım konağında, kadınlara mahsus serbest dersler

namî altında umumî dersler açılmış ve biraz sonra edebiyat ve riyaziyat ve tabiiyat tahsil etmeleri için müstakilen hanımlara mahsus sınıflar tesis edilmişti. Zeynep Hanım konağı seminerler için kâfi gelmediğinden civarda konaklar kiralanmıştı. Mütarekede Alman profesörler gidince seminerler tekrar fakülte binasına taşındılar. Bu arada Rıza Tevfik felsefe muallimi oldu.

Bu sırada, Darülfünunu modernleştirmek hareketi Edebiyat Fakültesi müderrisleri arasından çıktı. Bazı kürsülerin sayısı arttırıldı. ve gelişmiş bir progarm hazırlandı. 2 ekim 1919 tarihli nizamnamesiyle sınıf usulü kaldırılarak sömestr usulü kabul edildi. Şube veya fakülte yerine «medrese» tâbirinin kullanılması bu nizamnamenin göze çarpan bir noktasıdır. Edebiyat Fakültesi programlarında da değişiklikler yapıldı: Arap edebiyatı tarihi, edebî metinler tetkiki, nazariyatı edebiye, İslâm felsefesi, İslâm memleketleri coğrafyası, kıtalar coğrafyası, son asırlarda Avrupa ve Osmanlı Devleti tarihi, Eski şark kavimleri tarihi, Orta Zaman şark kavimleri tarihi, Türk lisanı tarihi gibi ilâveler yapılmıştı.

İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) nın darülfünun eminliği zamanında; Cumhuriyet hükûmeti 1 nisan 1925 tarihli kanunla 52 maddelik bir talimatname neşretti. Bu arada, Edebiyat Fakültesinin programı ve imtihanının yapılış tarzları hakkında da hükümler konulmuştu. En büyük değişiklik Edebiyat Fakültesi programlarında yapılmış olup, ilâve edilen yeni dersler şunlardı: tarih ve felsefei edyan, pedagoji, Yunan ve Roma tarihleri, Batı ve Ortaçağ tarihi, Kurunucedide tarihi, Avrupa Türkiye münasebeti tarihi, İslâm ve Türk sanayii nefise tarihi, siyasî tarih. Biraz sonra programa yeniden şu derslerin eklenmiş olduğu görülmektedir: İran edebiyatı tarihi, umumî psikoloji, tarihi sınaat, umumî Türkiye tarihi.

Edebiyat Fakültesinde birbiri ardınca gelen reisler şunlardır: Abdurrahman Şeref Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey, Mehmet Ali Aynî, Halit Ziya, Ali Ekrem, Mahmut, İsmail Hakkı, Ali Reşat, Köprülüzade Fuat.

13 mayıs 1933 tarihinde çıkarılan 2252 sayılı kanunla, 1 ağustos 1933 den itibaren Darülfünunun lâğvından ve yerine İstanbul Üniversitesi kurulduktan sonra; 11 kasım 1934 de İcra Vekilleri Heyetinin kararı ve Cumhurbaşkanının tasdikiyle bir talimatname tatbik mevkiine konulmuştur. Bu talimatname gereğince en çok değişiklikler Hukuk Fakültesinde ve (Türk kültürü en çok Edebiyat Fakültesinden doğacağı ve buradan alacağı hamlelerle kuvvetleneceği için) Edebiyat Fakültesinde yapılmıştır. İlâhiyat Fakültesi bu değişiklikte «İslâmî Tetkikler Enstitüsü» haline konulmuş ve sonradan bu enstitü, Edebiyat Fakültesi teşkilâtında «İslâm dini ve felsefesi» namiyle bir tek ders haline inkılâbetmiştir. Son ıslahatta, tarih bölümünde, Türk tarihine daha çok önem verilmiştir.

Yeni İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesine dekan olarak, Fuat Köprülü (eski Edebiyat Fakültesi reisi) getirilmişti. 1939 nisanında, Yüksek Öğretmen Okulu Müdürü Hâmid Ongunsu; tarih ordinaryus profesörlüğüyle fakültedeki eski görevine alınmış ve dekanlığa tâyin edilmiştir. Bugün Edebiyat Fakültesi teşkilâtında 12 enstitü vardır: Türkoloji, Tarih, Felsefe, Coğrafya, Arkeoloji, Şarkiyat, Klâsik Filoloji, Romanoloji, İngiliz Filolojisi, Alman Filolojisi, Ön-Asya Dilleri, Pedagoji. Ayrıca, Üniversite Yabancı Diller Okulu da Edebiyat Fakültesine bağlıdır. Bu muhtelif enstitülerin kütüphanelerinde 25.000 den fazla kitap vardı; her sene bu mevcuda binlerce yeni kitap ilâve edilmektedir.

Edebiyat Fakültesinin şeref levhası çok büyük bir isim taşımaktadır: Fahrî Profesör Gazi Mustafa Kemal. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi, 19 eylûl 1922 tarihli oturumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşay oy birliğiyle Edebiyat Fakültesi müderrisliğine (profesör) seçmiştir (aynı yılda Fen Fakültesi de İsmet Paşayı fahri profesör seçmişti). Bu seçim Atatürk'e bir telgraf çekilerek bildirilmiş, alınan cevapta: «Türk harsinin mihrakı olan fakültenize fahrî müderrisliğine intihabımdan dolayı meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki millî istiklâlimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal edecektir. Bu şerefli tekâmülün husulünü deruhte eden heyetiniz arasında bulunmak bence baisi iftihardır.» denilmektedir.

Edebiyat Fakültesinde, talebenin müessesedeн âzamî derecede istifade etmeleri için

Fakültenin Beyazıt'ta yanan binası; Zeynep Hanım konağı

ciddi tedbirler alınmıştır. Talebenin devama mecbur tutulması, Yabancı Diller Okulunda ayrıca lisan dersleri görmeleri, gittikçe zenginleşen kütüphanelerde ve seminerlerde tedris heyetinin nezareti altında çalıştırılmaları neticesinde talebeye ilim metodlariyle incelenme ve araştırma itiyadı aşılanmakta ve ilim zihniyetiyle yetişmelerinde âmil olunmaktadır.

Fakülteyi bitirenler: Edebiyat Fakültesi 1903 den 1908 yılına kadar 100 mezun vermiştir, 1908 den 1933 yılına kadar verdiği mezunların sayısı 505 dir. 1933 den 1942 ye kadar 520 mezun vermiştir. 1942 den 1945 yılına kadar verdiği mezunların mecmuu 118 erkek ve 327 kız olmak üzere 445 kişidir. Talebe sayısı gittikçe artmaktadır. 1940-41 ders yılında, 351 erkek ve 670 kız olmak üzere, 1.021 talebe varken; 1945-46 ders yılı talebe sayısı, 882 erkek ve 1.126 kız olmak üzere, 2.008 kişiye yükselmişti.

Edebiyat Fakültesine 1944 yılındanberi giriş imtihaniyle talebe alınmaktadır. Tedris heyeti kadrosu, seminerler ve dershanelerin genişliği gözönünde tutularak her bölüme yazılmak istiyenlerin sayısı 100 kişiyi geçerse yazılı bir müsabaka imtihanına tâbi tutulmaktadırlar.

1945-1946 ders yılı tedris heyeti kadrosu şöyledir: 8 ordinaryus profesör (dördü yabancı), 21 profesör (yedisi yabancı), 19 doçent, 35 asistan, 10 ilmî yardımcı (dokuzu yabancı), 32 lektör (dokuzu yabancı). 2 tercüman, 6 öğretmen (filoloji şubelerinde).

Edebiyat Fakültesi, yıllardanberi bulunduğu Zeynep Hanım konağının üst katına artık sığmadığından, 1942 yılı şubat ayında Dolmabahçe sarayının Veliaht dairesine (bugün Resim ve Heykel Müzesi) taşınmıştır. 28 şubat 1942 akşamı çıkan bir yangın neticesinde ve otuz üç yıl süren bir bilgi ocağı vazifesinden sonra, Zeynep Hanım konağı tamamiyle yanmıştır. Fakülte, 1943 ekim ayında Fındıklıda Güzel Sanatlar Akademisinin yanında, kolordunun senelerdenberi bulunduğu binaya nakledilmiştir. Esaslı bir tamir görerek güzelleşen bu binada, eski Zeynep Hanım konağının yerinde yapılmıya başlanan yeni binasının bitirilmesini bekliyerek, tedrisata devam edilmektedir.

13-6-1946 tarihli ve 4936 numaralı Üniversiteler Kanununun dördüncü maddesi gereğince «Edebiyat Fakültesi» nin organları şunlardır: a) Genel Kurul, b) Profesörler Kurulu; c) Yönetim Kurulu; d) Deken. Edebiyat Fakültesi; İstanbul Üniversitesinin özerkliği (muhtariyeti) ve tüzelkişiliği (hükmî şahsiyeti) içinde, bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzelkişiliğe sahibolmuştur.

Kısa bibliyografya: *Osman Nuri Ergin; Türk Maarif Tarihi. Cemil Bilsel; İstanbul Üniversitesi Tarihi. Mehmet Ali Aynî; Darülfünun Tarihi. Edebiyat Fakültesi Rehberi. Edebiyat Fakültesi Yayınları. Edebiyat Fakültesi Profesörler Meclisi Zabıtları.*

(Fuad Ezgü)

GÜRCİSTAN VE GÜRCÜLER —

Gürcü Sosyal Demokrat Cumhuriyetinin istiklâli, 22 kasım 1917 de Gürcistan Asamblesi tarafından seçilmiş olan teşriî heyet, yani Millî Konsey tarafından 26 mayıs 1918 de Tifliste ilân edilmişti. Bu karar, 12 mart 1919 da da Kurucu Asamble tarafından teyidolunmuştur. 25 şubat 1921 de ise, Gürcistan sovyet şeklini kabul ederek Gürcü Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. 15 aralık 1922 de toplanan [Birinci Trans-Kafkasya Sovyet Kongresinde Gürcistanın Ermenistan ve Azerbaycanla birleşmesiyle Trans-[Kafkasya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş, ve bu cumhuriyetin anayasası da 16 ocak 1923 te kabul edilmiş ve yayınlanmıştır. 1936 da Gürcü Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin müessis cumhuriyetlerinden biri olmuş ve Birliğin diğer cumhuriyetleri gibi S. S. C. B. nin anayasasiyle abenkli bir yeni anayasa kabul etmiştir.

Gürcü Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine Abaza Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, (Merkezi: Sukhumi) Acara Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Merkezi: Batum) ve Güney Oset Muhtar Eyaleti (Merkezi: Staliner) dahildir.

Yüzölçümü ve nüfus: Gürcistan Trans-Kafkasya'nın bütün batı kısmını ve 69.900 kilometre karelik bir araziyi kaplar. 17 ocak 1939 da nüfusu 3.542.300 idi (Bunun 1.066.600 ü şehirli, 2.475.700 ü köylüdür). Tbilisi (eski Tiflis; nüfusu 1939 da 519.175) hem Gürcistanın hem de Trans-Kafkasyanın merkezidir. Bu şehir Gürcistanın en eski şehirlerinden biridir, fakat bir dereceye kadar yeniden inşa edilip modernleştirilmiştir.

Eğitim: 1938 de ilk ve orta okullarda 660.000 ve 21 daha yüksek okulda da 20.000 öğrenci vardı.

Tarım ve ekonomi: Başlıca üç tarım bölgesi vardır: 1 (Karadeniz sahili boyunca rutubetli tropik - altı bölgede çay, turunçgiller, tung ağacı (bundan bazı sanayi yağları istihsal edilir), ökaliptüs, bambu ve iyi cins tütün yetişir (Türk tütünü üretimi bakımından Abaza bütün S. S. C. B. de birincidir; 2) Başlıca üzüm ve ipek bölgesi olan İmereti (Kutais bölgesi); 3) Kura nehrinin kollarından biri olan Alazani üzerindeki bağları ve şarapları ile meşhur bölge (Kakheti bölgesi).

Gürcistanın ormanları boldur ve bunlardan muhtelif kereste nevileri elde edilir.

Gürcistanda başlıca manganez madenleri vardır. Manganez bakımından en zengin olan bölge de Şiaturi bölgesidir. Gürcistandaki manganez cevherinin 250.000.000 ton olduğu tahmin ediliyor ki bu 140 kilometre karelik bir bölgeye yayılmıştır. Tkvarşeli'de (tahminen 250.000.000 ton) ve Tkvibuli'de (tahminen 80.000.000 ton) kömür damarları da vardır.

Trans - Kafkasyanın en kuvvetli elektrik merkezi Gürcistanda, Kura nehri üzerindeki Zemo - Avşal hidro - elektrik merkezidir ki 36.000 beygir kuvvetindedir. İkinci kuvvetli merkez Abaş hidro - elektrik merkezidir. Yapılmakta ve veya yapılacak olan diğer merkezler de vardır. 1933 de Kırım hidro - elektrik merkezinin 36.000 kilovat takatindeki ilk kısmı işletmeye açılmıştır.

Gürcistanda 920 kilometrelik demiryolu şebekesi vardır. Ana hat Batumdan başlıyarak, Tiflis'ten geçer ve Hazer denizi sahillerindeki Bakû'ya varır. Bu hattın Tkvibuli'deki kömür madenlerine Poti'deki limana,

Kral İkinci İrakli

Şiaturi'de manganez madenlerine, Borjom maden kaynağına, Signakh ve Telavi şehirlerine, ve Allahverdi kömür bölgesinden geçerek Ermenistan hududuna giden bir çok dar hat kolları vardır. Bu sol kol Ermenistanda ikiye ayrılır; bir kol İran'da Tebriz'e gider, diğeri de Erzurum'a gelir.

Şimdi Karadeniz sahilindeki Akhal - Senaki'den başlıyarak Sukhumi yolu ile Tuapse'ye giden yeni bir hat inşa edilmektedir.

1941 bütçesi 1.233.760.000 ruble olarak tesbit edilmiştir. 1940 bütçeşi ise 1.222.700.000 idi.

Tarihi: Gürcüler kendilerini Kartveli (cemi: Kartvelni), memleketlerini de Sakartvelo diye adlandırırlar. Gürcüler diğer Kafkas milletleri gibi Batı Asyaya yapılan çok eski muhaceretlerden kalmadırlar. An-

Gürcistan ve komşularını gösteren harita

tropolojik bakımdan Gürcü tipi çok yeknasaktır ve Karadeniz boyunca bazı dolikosefal değişiklikler istisna edilirse Gürcüler kesin olarak brakisefaldirler.

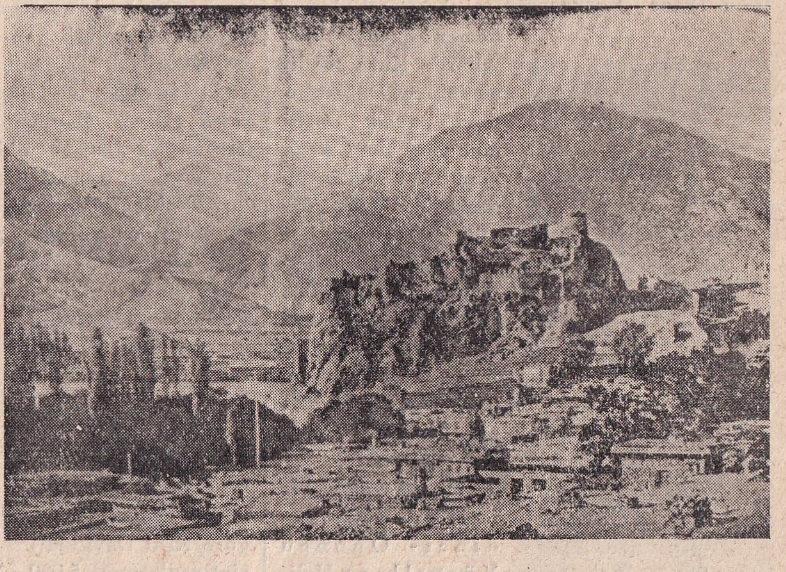
Gürcü lisanı başlıca diyelekleri olan Kartli, Mengreli, Lâz ve Svan lehçeleriyle birlikte Kafkasya dilleri grupuna dahil sayılır. Kafkas dilleri grupu; Batı Kafkas (çerkesçe ile muhtemel olarak Gürcü dili arasında bir merhale alan Abazaca) Güney Kafkas (bütün Gürcü diyelekleri) ve Doğu Kafkas (Çeçen, Avar ve diğer Dağıstan diyelekleri) lehçelerinden müteşekkildir. Karadeniz sahillerinde tâ Atinaya kadar kullanılan Lâz diyeleği, Acara'da, Mingrelya da kullanılan dille yakından ve Svanetya'da konuşulan dille uzaktan alâkalıdır. Güney Kafkas grupunun bu batı kolu Kartlide konuşulan Gürcü lisanından epeyce farklıdır. Çerkes dil ve tarihinin en son tetkikçileri Namitok ve Başmakov, Lâz diyeleğinin meydana gelişinde kuvvetli Çerkes tesiri görüyorlar. Bu dil türkçenin ve Pontos yunancasının tesiri altında da çok kalmıştır. Çerkes âmilinden bahsederken. Evliya Çelebi Onsekizinci Yüzyılda Trabzon ve Dağıstan Lâzghilerini ayırmıyor. Onsekizinci Yüzyılda Lâzghiler Dağıstandan bütün yukarı Kura vâdisi boyuna yayılmıştır.

Kafkas dil grupunun diğer dil aileleriyle rabıtası henüz aydınlanmamıştır. Fredrick Müller, Lepsius ve Schuchart Kafkas dillerini «isolierte» (münferit) addetmişlerdir. Diğer taraftan Sayce, Hommel, Wincler, Bork ve Marr bunları «alarodian» ve «japhetic» gibi sentetik (yapma) isimlerle izah etmişlerdir; De Margan ve Max Müller de bunlarla turanî grup, Trombetti ise semitik grup arasında rabıta görmüşlerdir. Gürcü âlimi Michael Tserteli ise Gürcü diliyle Sümer dili arasında bağlar bulmuştur (Kralî Asya Cemiyeti Jurnalı, 1916).

Tarih başlangıcı: Tarihten evvelki devirlerde ve Hitit devrine kadarki tarih başlangıcı devirlerinde Anadoludaki ve Gürcistandaki maddî kültür kalıntıları arasında, müşterek noktalar gözükmektedir (Bilhassa Alacahöyük'teki ve Gürcistanda Trialeti'deki son kazılarda).

Umumiyetle «alpin» diye bilinen brakisefal tipinin Pamirlerden Kafkaslara ve Toroslara kadar uzanan dağ bölgesinde otokton (yerli) olduğu anlaşılıyor. Gürcü ve Anadolu halkının bir esas tabakası bu otokton halkın modern mümessilleri olabilir. Milâttan önce Yedinci Yüzyıldan itibaren vuku bulan mükerrer istilâlar Kafkasların doğusundaki steplerden ve Balkanlar yoliyle Tunadan yeni elemanlar getirdi. Başmakov Simmer'leri, Karadeniz ve Kafkasya (yani Kırım, Dağıstandaki Gimri ve Gümürü) toponomisi (yer isimleri listesi) nde izler bırakmış bir Çerkes völker wanderung'u (göçebe) addediyor. İskitler ve halefleri Sarmatlar da muhtemel olarak karışık Kafkas, İndo - Avrupaî (Slav) ve Türk elemanlarını temsil ediyorlardı.

Batıdan gelen Frijya istilâları, Merkezî Anadoludan gelmiş olan eski halkların yerini alarak bunları Merkezî Kafkasya ve Dağısta-

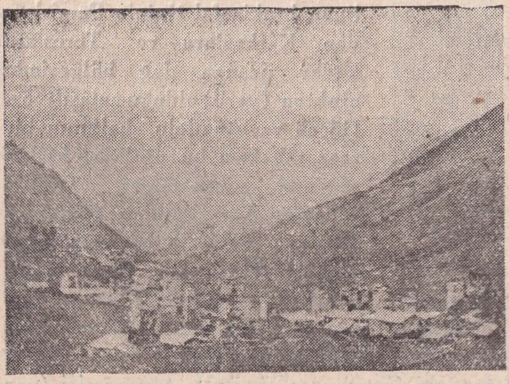

Atskveri (Açkur)

na doğru geri sürdü. Böylece yavaş yavaş doğuya doğru ilerliyen İndo - Avrupaî Muskiler Mazaka'da (Kayseri), Samtzkhe de (Orta zamanlar Gürcü şairlerinden Rustaveli'nin vatanı olan «Meskh'ler memleketi») ve Mtzkheta da izlerini bıraktılar. Eski kaynaklarda Muskilerle birlikte, görünüşe nazaran isimleri İberia (sonra Kartli) ve Arnavutluk (Şirvan) daki klâsik krallıkların esasını teşkil etmiş bulunan Tubal - Tibarenoilar da

zikredilir. Muskiler diğer otokton elemanlar meyanında Dağıstanda halen yaşamakta olan Kumuhlara benziyen Kommagenelerin de yerini aldılar. Balkanlardan daha sonra gelenler arasında iki Fırat kolu (Karasu ve Murat suyu) vâdilerine ve Van gölü havalisine yeni Hint - Avrupa dili getiren Ermeniler de vardı. Bunlar Hurri ve Urartu (Haldia) kültürlerini kurmuş bulunan eski otokton halkları ya yerlerinden ettiler, yahut ta temsil ettiler.

Türkçe konuşan halklar, Gürcistan ve bütün Kafkasyanın tarihî tekâmülünde daima büyük rol oynamışlardır. Daha Milâttan önce Altıncı Yüzyılda Gürcü tarihlerinde, Kura vâdisine Bunturkilerin (Brosset'ye göre iptidaî Türkler) yerleştiğine dair kayıt vardır. Hıristiyanlık devrinin ilk yüzyıllarında Hazerin kuzeyindeki steplerden gelen Nomadlar (Hunlar, Avarlar ve Hazarlar) Trans - Kafkasya'nın doğu yaylasında ve Kura'nın orta

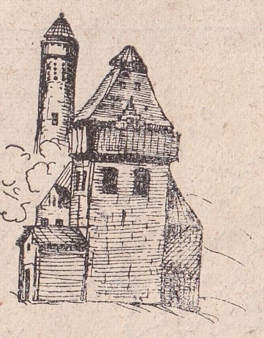

Svaneti'de Ushkuli (Uşkuli) komününün üç köyü

vâdisinde yerleştiler. Aynı devre esnasında İran'daki Sasani medeniyeti (ki bunda da Türkler ehemmiyetli bir yer işgal ediyorlardı) Kura vâdisindeki hayatın şekil almasında yegâne âmil oldu. Rus, Azerbaycan ve Gürcü ilim akademileri tarafından son zamanlarda yapılan kazılar, Sasani medeniyetinin Arapların Trans - Kafkasyayı işgal etmelerinden hemen önceki yüzyıllarda Kura vâdisindeki ve Dağıstandaki parlak durumunu meydana koymuştur. Milâttan sonra Yedinci Yüzyılın ilk yirmi beş yılında, Bizans İmparatoru Heraklius'un Kafkasya seferleri esnasında, bu seferlere karşı koyan başlıca şahsiyet Hazar Hakanı Thong Yabgu idi.

Kakheti Kralı İkinci İskender

Hazar - Halifelik devri; Yedinci - Onuncu Yüzyıllar: Halifeliğin ilk yüzyıllarında Araplar ve Hazarlar Kafkasya da tehlikeli bir kuvvet muvazenesi idame ettirdiler. Bu devir esnasında Volga üzerindeki Hazar payitahtı İdil, Bağdat ve Bizansla birlikte Orta Doğunun üç büyük payitahtından biri sayılıyordu. Trans - Kafkasya'nın diğer eyaletleri olan Aran, Şirvan ve Mughan'da türkçe konuşulurdu ve Arap coğrafyacıları bu eyaletlerde konuşulan diyelekle Horasan'da konuşulan diyeleğin benzerliğini kaydetmişlerdir.

Abaza - Gürcü Krallığı; Onuncu - Onüçüncü Yüzyıllar: Bizans imparatorları, Karadenize hâkim bulundukları cihetle Suram dağlarının batısındaki Gürcü eyaletlerindeki nüfuzlarını muhafaza edebildiler ve bunların himayeleri altında mahallî prensler Hıristiyan kültürünü muhafaza ve inkişaf ettirebildiler ki bu, sanat ve mimarî bakımından Bizans kültürüne çok benzer.

Kralların misafir köşklerinden biri

Bu prenslerin başlıcaları Aşağı Çoruh'da ve Abaza'da Artanuk'da yerleşmiş bulunan Bagratid ailesine mensupturlar. Aslan Ermeni olan bu aile Yahudi krallarından geldiğini iddia ediyordu ve Ondokuzucu Yüzyılın başlarına kadar Gürcistan krallarının armaları Yudah krallarının armasının eşiydi. Bağdat Halifeliği inkıraza yüz tutunca bu prenslerin küçük arazileri Abaza hanedanının hükümdarlığı altında bir krallık olarak birleştirildi ve bundan sonra da Gürcistan kralları Abaza kralları ünvanını taşıdılar. Onbirinci Yüzyılda ortaya çıkan ve çok geçmeden Melik Şahın hâkimiyeti altına giren bu krallık, karakter bakımından Gürcü olmaktan ziyade Kafkasyalıydı. Bu krallığın başlıca kuvvetini Abazalı ve Ossetyalı (Alan) dağlılariyle Orta Kuran vâdisinde yaşıyan birçok göçebe kabileler teşkil ediyordu ki bunlardan çoğu Türktü. Diğer taraftan hâkimiyet iddia eden asil ailelerin bazıları da Ermeni (Orbelyanlar ve Lori melikeleri) idi.

Kral İkinci David ve Kıpçak kolonizasyonu: Gürcü Krallığının en haşmetli günleri Onikinci Yüzyılda ve Onüçüncü Yüzyılın başındaydı. Selçuk ve İslâm dünyası Birinci Haçlı Seferiyle temasa girince Bagratid kralları Selçukların hâkimiyeti altında oldukları halde, Hıristiyanlığın bu umumî taarruzunda rol oynadılar. Onikinci Yüzyılın ikinci on yılında Kral İkinci David Aşağı Çoruh'daki ve Yukarı Kura'daki araziyi işgal ediyordu ve Borçaludaki ve Orta Kura'daki göçebe Türk halkları üzerinde hükümranlık tesis etmişti. Gürcü kaynaklarına göre Kral David Hıristiyanlaşmış 5.000 Kıpçak Memlûkünden müteşekkil hususî bir muhafız kıtası kurdu ve ordusunu daha fazla kuvvetlendirmek için de Daryal geçidini kuzeyden gelen göçebelere açtı ve Gürcistanda binlerce Kıpçak ailesi iskân etti. 1122 de David Tiflisi dört yüz yıldan beri idare eden Arap emîrlerinin elinden aldı ve iki yıl sonra da sırasıyile Kürt, Arap ve

Onyedinci Yüzyılda bir Türk kemankeşi

Ermeni prenslerine payitahtlık etmiş olan Ani şehrini kendisine payitaht ittihaz etti. Kral Davidin halefleri ve bilhassa Üçüncü Georg ve Kraliçe Tamar zamanlarında Gürcistanın hudutları Orta Çoruh toprakları ve Arpa çayı, Araks hattına kadar genişletildi. Gürcü garnizonları Kars ve İspir'de birkaç yıl kaldı ve Gürcüler bazan Şirvan şahları ile ittifak ederek Azerbaycan içlerinde Miana ve Kazvine kadar baskınlar yaptılar. Fakat Gürcüler hiçbir zaman Bayburt veya Erzurumu işgal altına alamadılar. Gürcülerin Selçuklularla ve Erzurumun hâkimi olan Selçuklularla siyasî münasebetleri ekseriya dostane idi ve Tamaranın kızı ve halefi olan Rusudan, İmereti krallarının soyundan olan bir Selçuk prensiyle evlenmişti. Gürcülerin Trabzondaki Komnen hanedanı ile münasebetleri iki yüz elli yıl münkati olmuştu, fakat esasen Komnen hanedanı sahilde Giresun'dan Rize ve Hopaya kadar hâkim bulunuyordu ve Gürcü krallarının nüfuzları da hiçbir zaman Gonia ve Gurianın batısına geçmemiştir.

Suaneti'de Ugviri dağından Mukhra vâdisine bakış

Gürcülerin ve Selçukluların birbirlerine tesirleri: Gürcü Krallığının parlak devri Tiflisin 1122 de İkinci David tarafından işgal edilmesinden Kral Ondördüncü Georg'un Moğollar tarafından 1293 de mağlûbedilmesine kadar, tam yüz yıl sürdü. Doğudaki Haçlı krallıkları ve Sicilyadaki Norman Krallığı gibi Ortaçağ Gürcü Krallığının kültürü de İslâm medeniyetinin büyük tesiri altında kalmıştır. O devirde Fars - Selçuk medeniyeti, komşuları için, Onsekizinci Yüzyılda Fransanın Avrupa için olduğu kadar cazipti. Gürcü sarayında Fars stilinde giyinilirdi ve bütün saray ve idare unvanlarının menşei komşu Selçuk krallıklarından alınmıştı. Böylece Akhaltzikhe hâkimleri Atabey ve arazileri Sa - atabag - o (atabeyler memleketi) tesmiye edilirdi. İkisi de Saatabago'da doğmuş olan, Genceli Nizami'nin muasırları iki meşhur Gürcü şairi, Şota Rustaveli ve Tmogvili Sargis Fars şairlerinin tesiri altında kalmış-

Kartli Kralı Rüstem (Hüsrev Mirza)

lardı. (Meselâ Rustavelinin «gürcüce yazılmış bir Acem hikâyesi» dediği «Panter Postu İçindeki Adam» ve Tmogvili Sargisin «Vis ve Raminin Hikâyesi»ne bakın). Gürcüler Celâleddin-i Rumi'nin tasavvufî neo-platonizminin tesiri altında çok kalmışlardır; diğer taraftan Yunus Emre de, ihtimal Tmogvili Sargisin insanî radikalizmini ifade etmiş olabilir. Gürcülerle Selçuklular arasında epeyce rabıtalar vardır. Bagratidlerle Selçuk hanedanı arasında epeyce izdivaçlar olmuştur. Aynı zamanda muasır mimarî ve heykeltraşlıktaki sıkı artislik rabıtalara da dikkat etmek icabeder (meselâ duvar tezyinatındaki bazı üslûplarda).

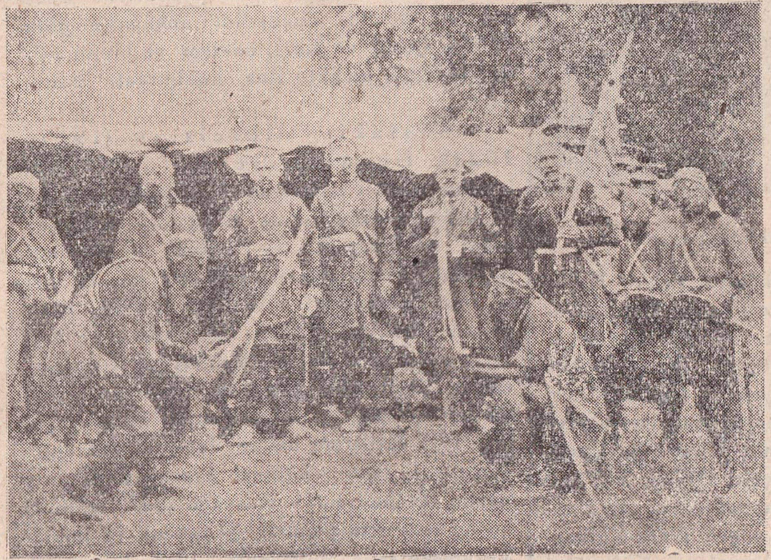
Moğol hâkimiyeti; Onüçüncü-Onbeşinci yüzyıllar: Gerek Gürcüler, gerekse Selçuklular Onüçüncü Yüzyılın son çeyreğinde Moğol istilâlarına uğramışlardır. Gürcü Krallığı iki Bagratid prensinin idaresinde Batı ve Doğu Gürcistan (İmereti ve Kartli) olarak ikiye ayrılmıştır. Aynı zamanda Akçaltzikhe atabeyleri gibi eyalet hâkimlerinin, müstevli ile anlaşarak doğrudan doğruya İlhanlıların hâkimiyeti altına girmeleriyle Gürcistan Krallığının birliği parçalanmıya başlamıştı. Bundan böyle Gürcü müfrezeleri Moğol ordusuna katıldılar; Konya Beyi İkinci Gıyasettin Keyhüsrevi (ki aynı zamanda kaplıyan Gürcistan Krallığı ile ittifak, İran İlhanlıları ile paityahtları Volga üzerindeki Saray'da bulunan Altınordu hanları arasındaki hâkimiyet mücadelesinde mühim bir rol

Kral İkinci Taymuraz

oynadı. Şimdiye kadar hususî olarak hiç tetkik edilmemiş bulunan bu enteresan çatışma, hele Altınordu hanları Kahredeki Memlûk kuvvet yolliyarak Tortum kalesini zaptetti.

Osmanlı hâkimiyeti devri; Onbeşinci - Onyedinci Yüzyıllar: Timur İmparatorluğunun parçalanışı esnasında bütün Anadolu ve Gürcistanda ayrılıkçı temayüller gelişmiye başladı. Fakat Batı Anadoluda da Gürcistandaki Bagratid krallarının ve kudretleri Azerbaycandan Erzincana kadar uzanan parlak Türkmen hanedanlarının zararına olarak Osmanlı hâkimiyeti teessüs ediyordu. Mahallî ayrılıkçı temayüller ve dahilî harb Gürcü Krallığını zayıflattı. Onbeşinci Yüzyılın sonlarına doğru Gürcistan arazisi, Kakheti (Alazani vâdisi), Kartli (orta Kura vâdisi) ve İmereti (Rion vâdisi) diye üç «krallığa» bölünmüş bulunuyordu. Mingrelia, Abaza ve Guriadaki derebeyleri kendilerini müstakil hükümdar ilân etmişlerdi; ve, orta ve aşağı Çoruh vâdisiyle, Borcom geçidine kadar bütün Kura yaylalarının hâkimi olan Akhaltzikhe (Saatabago veya Samtzkhe) atabeyleri de, İslâmiyeti kabul ederek babadan oğula intikal eden paşalık unvanı ile sultana merbut Akhaltzizhe derebeyleri olmuşlardı. Bosna beyleri gibi bu mühtedi Samtzkh ve Acara Gürcü derebeyleri de hemen sultânın menfaatlerinin müdafii oluvermişler, ve birçok diğer Gürcü asilleri de muvaffakiyetle Türk devlet ricali

Gudani'nin Khevsur aşiretlileri

Lebaiskari köyünde Khevsur kadınları

Gürcü kralıçesi Rusudan'ın damadı bulunuyor ve ordusu Abazalı Prens Dardan Şarvaşidze tarafından kumanda ediliyordu) mağlûbeden Moğol ordusunda bir de Gürcü kıtası bulunuyordu. Ondördüncü Yüzyılın ortasında İlhanlıların inkırazı üzerine Kral Beşinci Georg'un zamanında Gürcü Krallığının birliği tekrar temin edilebildi. Bütün Moğol ve Timur de-

Gürcü aşiret hayatından bir kroki

virleri boyunca (1223 - 1405) Gürcü Krallığının siyasî ehemmiyeti milletin kuvvetine nisbetle çok daha büyüktü. Kafkas geçitlerinden güneyden kuzeye doğru başlıca geçiş hattını hanedanının, yardımını sağlayınca, Volga'dan Nile kadar bütün Orta Doğuyu kaplıyan üç köşeli bir mücadele halini aldı. Mughan steplerindeki (kışlar) ve Göle ve Bingöl yaylalarındaki yedek beygir yığınaklarına dayanan bir mihveri esas tuturak haraket eden Timur, Toktamışa ve Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıta karşı açtığı mükerrer seferlerde, iyi bir çete savaşçısı olan Gürcü Kral Altıncı Georg'u daima cenahında buldu. 1386 - 1387 kışında Timur Gürcülerin üzerine yürüdü. 1389 da bu hareket amansız bir şiddetle tekrar edildi. 1395 te Timur Toktamışa karşı son seferini yaparken Altıncı Georg tekrar müdahele ederek, Timurun oğluna karşı ayaklanmış bulunan Jalairid Tahir Sultana yardım etti. Doğu Kafkaslardaki savaş o kadar şiddetlendi ki, Moskovaya karşı başlattığı ilerlemeyi geri bırakmıya mecbur kaldı. 1397 de yapılan yeni bir tedip hareketinde de Altıncı Georg'un bertaraf edilmesine muvaffak olunamadı. 1401 de, Bingöldeki üssünde Beyazıta karşı yapacağı sefere hazırlanırken, kuzey cenahını Gürcülerin herhangi bir hareketinden vikaye etmek için bir meyanında hizmet etmişlerdir (Onyedinci Yüzyıl sonlarında bir Gürcü ailesi kendi memlûkü Gürcü muhafızları ile babadan oğula intikal eden Bağdat paşalığını almıştı).

Türk kültürü Abazalara (ki bunların hükümdarları olan Şarvaşhidzeler de Müslüman olmuşlardı) ve Çerkeslere aynı derecede cazip göründü; diğer taraftan Kafkasların

Gürcü aşiret hayatından bir kroki

kuzey yamaçlarında, Balkars ve Karaçayda yaşıyan Türk kavimleri de tabiatiyle Osmanlılara temayül ettiler.

Guria, Mingrelia ve İmereti'deki Hıristi-

yan prensler de aynı zamanda Osmanlı hâkimiyeti altına girdiler. Diğer taraftan Gürcistanın Doğu eyaletleri İran nüfuzu altına girdi; ve Onyedinci Yüzyıla kadar Tifliste hükümran olan Mukhran kolundan gelen Bagratid prensleri Şii müslüman oldular. Mukhran prensleri, diğer birçok Gürcüler Onyedinci Yüzyılın sonlarına doğru, Safavî hanedanının inkırazı esnasında İsfahan siyasetinde mühim bir rol oynadılar. İsfahan valileri (daruga) Bagratid ailesi mensuplarından olurlardı ve diğer Gürcü prensleri de şahların daimî olarak bir Gürcü garnizonu bulundurdukları Kandahar'da komutanlık ederlerdi.

Gürcistanda Osmanlı siyaseti: Sokollu Mehmet tarafından ibda edilip Köprülüler tarafından geliştirilen Osmanlı siyasetinin esası Karadeniz sahilleri boyunca bir tampon devletler kemeri bulundurmaktı ki bu da Ulah, Moldavia, Kırım ve İmeretide dost prenslere müstenitti. Bu siyaset Onyedinci Yüzyılda, İmereti Kralı Üçüncü Aleksandrın uzun hükümdarlığı esnasında çok iyi yürüdü. Bu devirde, 1636 Tark - İran muahedesi Suram dağlarını Türk ve İran nüfuz bölgelerini ayıran bir hudut telâkki edildi. Bu menfaatler muvazenesi, ana ticaret yolları üzerindeki şehirlerin zenginliğini intacetti, ve Akhalizikhe, Kûtais, Tiflis, Şemakha, Gence ve Erivan zenginleştiler. Bu hali, Evliya Çelebi, Sir John Chardin, Olearius (Şah Abbas nezdindeki Danimarka mümessili) ve Toloçanov (İmeretide Üçüncü Aleksandrın sarayına giden Rus temsilcisi) gibi seyyahlar tasvir etmişlerdir.

Gürcistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi; Onyedinci - Onsekizinci Yüzyıllar: Rusların Kafkasyada genişlemek arzuları daha Onyedinci Yüzyılın başlarında Boris Godunov, Kakheti ve Kartlide hâkim olan ailelerle Rus hanedanı arasında hanedan izdivaçları yapmak isteyince belli olmuştu. Rus emperyalizminin Büyük Petro zamanındaki büyük devresi İranda Onsekizinci Yüzyıl başında Savafî hanedanının, inkırazından doğan buhrana tekabül eder. Fakat Büyük Petro doğuya doğru genişleme plânlarında hiçbir zaman fazla muvaffak olamadı. 1771 de Türkler tarafından Prut'ta durduruldu ve on yıl sonra da İran işlerine müdahale ederek Derbend'e bir ordu yolladığı zaman Tiflis'te bir Türk ordusu, istilâ siyasetini talik etmesine sebeboldu (Hazinan 1723).

İranın Türkmen Nadir Şah zamanında tekrar kuvvetlenmesi Kafkaslarda İran nüfuzunun tekrar yerleşmesini muciboldusya da Nadir Şahın 1747 de ölmesi üzerine İranda tekrar zuhur eden anarşi Rus istilâsı için müsait zemini hazırladı. Gürcistanda Onsekizinci Yüzyılın son üç çeyreğinde hüküm süren iki dikkate değer kral, İkinci Taymuraz ve İkinci İrakli sadece Doğu Gürcistanı değil, Orta Kura (Borçalo ve Kazak) ve Erivan, Şaki ve Gence Hanlıkları gibi Türk mıntakalarını da içine alacak bir Kafkas Krallığı kurmıya teşebbüs etmişler, fakat İrakli, Dağıstanda Avar hanları Nur Ali ve Ömer'e karşı açtığı seferlerden çok zayıf düşmüş ve 1760 ta ihtiyar babasını Moskova'dan yardım istemiye yollamıştı. Kafkasya'nın ve Gürcistan'ın mukadderatını 1768 - 1774, 1787 - 1792 ve 1806 - 1812 Türk - Rus harbleri tâyin etti. Esasen 1784 te Georgievsk Muahedesiyle İrakli, krallığını Rus himayesi altına sokmuştu (Katerina da aynı yıl, Kırım'ı ilhak etmişti). Fakat bu muahede İraklı Ağa Mahmut Muhammet Han'ın 1795 te Tiflis'i yağma etmesine mâni olamadı. Bu İran istilâsı Gürcüleri çok zayıf düşürdü ve 1801 de Kral Onkinci Georg'un ölümünden sonra dahilî harb tehlikesi başgösterince Ruslar, İmparator Pol'ün neşrettiği bir demeçle Kartli ve Kakheti Krallıklarını Rus İmparatorluğuna ilhak ettiler. 1803 te Mingrelia da Rus tacına ilhak edildi. 1806 - 1812 Türk Rus Harbi esnasında İmereti Kralı İkinci Solomon Türk ordusu sayesinde istiklâlini muhafaza etmiye çalıştı; 1812 de Napoléon'un Moskova seferi esnasında Doğu Gürcistanda geniş bir

Gürcülerin Polo [Trokūs] oyvnu

kalkınma hareketi başgösterdi. Fakat Napoléon Harbleri sona erince Ruslar, Abaza, Guria ve Svanetiayı ilhak ederek Gürcistan üzerinde tam bir hâkimiyet tesis ettiler. Ondokuzuncu Yüzyıl boyunca Rus hükûmeti aleyhinde dağınık bazı köylü isyanları olduysa da Sen Petersburg'daki saray hayatının cazibesine kapılan birçok Gürcü asilleri, düşman hâkimiyetiyle bağdaştılar, diğer taraftan yüzyılın sonlarına doğru Trans-Kafkasya demiryolunun inşa edilmesi ve Kafkasyada endüstrinin gelişmesi Tiflis'teki Gürcü ve Ermeni burjuvalarına şahsî ilerleme imkânları bahşetti. Ancak Yirminci Yüzyılın ilk on yılındadır ki Gürcistanda millî bir istiklâl hareketi dirilmiye başlamıştır.

Tiflis'te bir cadde

Gürcü - Türk hududu: 1828-1918 arasındaki doksan yılda vukubulan dört Rus - Türk savaşı esnasında Rusların batıya doğru daha fazla ilerlemelerine, hudutta yaşıyan kabilelerin muannit ve sebatlı mukavemetleri mâni olmuştur. Kars yaylası ve Atskhur'a kadar Kura vâdisi ve Tiflis'in hemen kuzey doğusundaki Baydar ve Kazak mıntakalarına kadar uzanan muvazi Akstafa ve Borçalı mıntakaları Onbirinci Yüzyıldan beri Türk kalmışken, Aşağı Çoruh vâdisi ve Şavşeti dağlık masifleri ahalisi ırk bakımından Gonia ile Atskhur arasındaki bütün hudut Onbeşinci Yüzyıldan beri Türk nüfuzu altında bulunuyordu. Onsekizinci Yüzyılda meşhur Gürcü coğrafyacısı Prens Vakhuşt türkçenin gürcüceyi istihlâf etmesinden ve halkın Hıristiyanlığı terkederek İslâmlığı benimsemesinden şikâyet ediyordu. Ondokuzuncu Yüzyılın sonlarında da Prens Kazbegi ve Profesör Marr namındaki iki Gürcü seyyahı da Gürcü lisanının kaybolmasına teessüf ediyorlardı. Profesör Marr ekseri Şavşeti köylerinde gürcücenin bilinmediğini söylüyordu (Ermeni ve Gürcü Filolojisi Tetkikleri. VII cilt).

Çok mutekit ve müfrit Müslüman olan Acara ve Lâzistan köylüleri Pontos Alplerinin sahil silsileleri boyunca Rus ilerlemesine mâni olmuşlardır. Bütün harb boyunca Batum'u almak için şiddetli savaşlar yapıldı ve harbin son haftasında başlıca Acaralı ve Lâzistanlı efrattan mürekkebolan Türk garnizonu Rusların sulh konuşmalarının başlamasından evvel şehri ellerinde bulundurmak için yaptıkları bir taarruzu püskürttü. Buna rağmen Berlin Muahedesi ahkâmına göre Batum, Çıldır ve Kars, savaşçı ve metin hudut halkiyle birlikte Rus hâkimiyeti altına geçti.

Müstakil Gürcistan (1917-1921); Hudut meselesi: 1905 teki ilk Rus ihtilâli esnasında Kafkasya halkları ve bilhassa Gürcüler ve Ermeniler arasında ciddi milliyetçilik ve istiklâl temayülleri başgösterdi. Batum civarındaki sahada bir Gurian Cumhuriyeti ilân edildi. 1914 kasımında Türkiye ve Rusya arasında harb başlayınca Gürcüler sakin kaldılar, fakat üç sancağın Türk ve İslâm nüfusu arasında ciddî bir mukavemet hareketi gelişti. Bu mukavemet 1917 İhtilâline kadar dağınık safhalardan geçti. Brest - Litovsk Muahedesine göre Berlin Muahedesince Rusyaya ilhak edilmiş bu üç sancakta plebisit yapılacak ve bunlar Türkiyeye iade edilecekti. 1918 başlarında Türkler 1877 hudut hattını işgal ettiler.

Aynı aylar zarfında Rus devletinin inhilâl etmesi üzerine Kafkasyada bir Trans-Kafkasya Federasyonu kurulmuştu. Bu federasyon Türk murahhas heyetiyle evvelâ Trabzon'da sonra Batum'da müzakerelere girişti. Fakat federasyonu teşkil eden üyeler anlaşamayınca federasyon feshedildi ve müstakil üç cumhuriyet, Ermeni, Azerbaycan ve Gürcü cumhuriyetleri kuruldu.

Gürcü Cumhuriyeti, umumî seçim neticesinde mevkii iktidara geçen sosyal demokrat hükûmetin idaresinde harb sonrası durum içinde pek güçlükle yaşıyabildi. Mondros Mütarekenamesi hükümlerine göre Türkler tarafından tahliye edilmiş bulunan Artvin - Ardahan mıntakasını tutmak teşebbüsü ve Akhaltzikhe ve Akhalkalaki köylerinin Türkiye ile birleşmek isteklerinin nazarı itibara alınmaması cumhuriyetin siyasî vaziyetini çok güçleştirdi. Cumhurbaşkanı Jordanianın Gürcü hükûmeti aynı zamanda Abazadaki güçlükler ve Mingrelia ve Ossetia'daki isyan hareketleriyle de uğraşmak zorundaydı.

Moskova Gürcü Hükûmetini tanımış ve Tiflis'te bir Rus siyasî heyeti yerleşmişti. Fa-

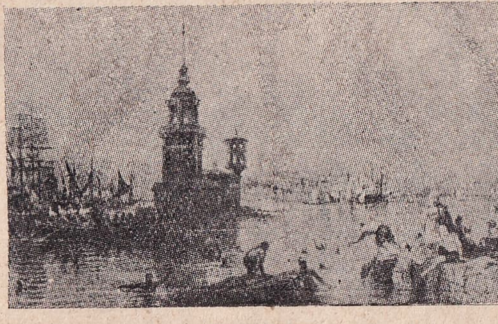
kat buna rağmen 1921 martında Kızılordu harb ilânı etmeksizin Gürcistan Cumhuriyeti arazisini işgal etti. Sosyal demokrat hükûmet evvelâ Batuma oradan da Fransaya kaçtı. Kızılordu Gürcistanı işgal edince Ardahan ve Çoruhtaki Gürcü garnizonları geri çekilmiş ve yerleri Türk kıtaları tarafından alınmıştı. Fakat Ruslar Batumu da işgal ettiler. Bu emrivaki Kars ve Moskova Muahedeleriyle Türk ve Rus hükûmetleri arasındaki anlaşmanın pratik esası olarak kabul edildi (mart ve ekim 1921).

Kısa bibliyografya: Brosset; Histoire de la Georgie, 4 cilt, 1849-58. Dubois de Montpereux; Vayage autour du Caucase, 6 cilt ve 2 ilâve cilt atlas, 1839-43 Miansarov; Bibliographia Caucasica et Transcaucasica, eylûl 1874-6. Wardrop, Sir Oliver; The Kingdom of Georgia, London. 1888. Visramiaiani: The Story of the Loves of Vis and Ramin, cilt XXIII. Wardrop, Mis Marjory; The Man in the Panther's Skin: A Romantic Epic of Shota Rustaveli, OTF, cilt XXI. Baddeley, J. F.; The Rassian Conquest of the Caucasus, 1908. Javakhashvili; Kartlis Eris Istoria (Gürcü milletinin tarihi) Bashmakov; Cinquante Siècles d'Histoire autour de la Mer Noire, Paris, 1940. Allen, W. E. D.; History of the Georgian People, 1932. Avalishvili; Prisoedinenie Gruziik Rossii, eylûl 1906. Nezavısımost Gruzii. (İngilizce baskısı, 1941). İslâm Ansiklopedisinde Tiflis bendi. Mevkut dergiler: Cucasica (Leipzig), Georgico (Londra), Gürcü Akademisiyle Tiflis Üniversitesinin muhtelif yayınları. Zengin Gürcü edebiyatı hakkıda Gürcü dilinde temel eserler; (Kekelidze, Panashvili); Rus dilinde (Khakhanov, 4 cilt).

(Osman Nuri Kazara)

İSKELE VE LİMANLARIMIZ—Deniz; tarih boyunca «en kısa, en düz ve ucuz yol» rolünü oynıyageldiği için milletlerarası ticaret mübadelesindeki yerini, önemini korumuştur. Deniz ticaretinin gelişip genişlemesi ve maliyet fiyatlarının dünya piyasasına göre daha elverişli olarak rekabet edebilmesi meseleleri ise iskele ve limanların varlığına ve bunların iş kudret ve kabiliyetlerine bağlıdır.

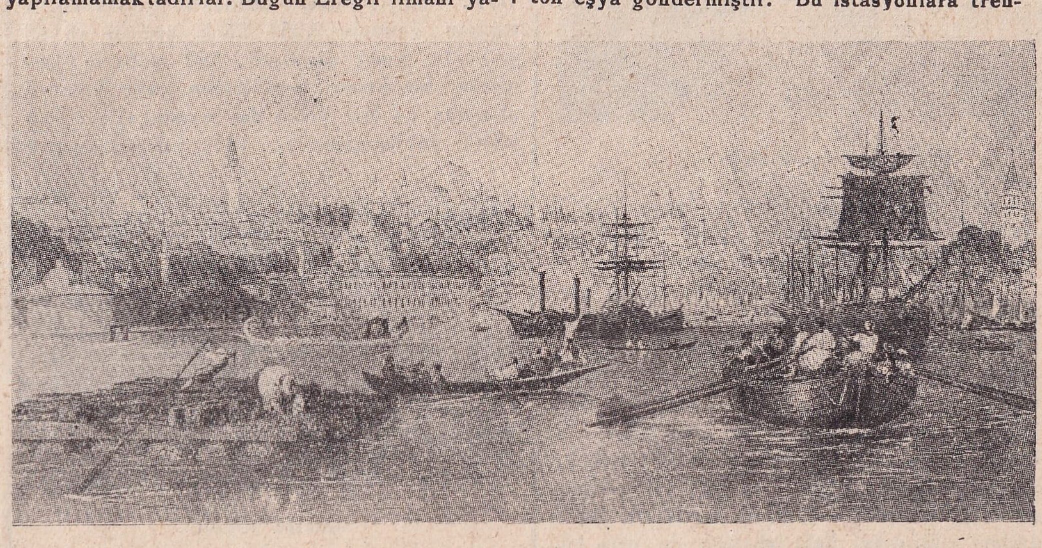
Dünyanın üç kıtasının ortasında ve üç yandan da denizlerle sarılmış bir yarımada halinde olan Türkiye, Hindistan Yolu'nun da geçit noktalarından bir başlıcasıdır, Akdeniz, Karadeniz, Ege ve Marmara denizlerinin yurt çevresindeki kıyı uzunlukları tutarı 7.000 kilometreye yakındır, Türkiyenin bu coğrafik

İstanbul limanından eski bir görünüş

durumu, bütün deniz ticaretinin gelişmesine çok elverişli ve milletlerarası ekonomik münasebetlerine en uygun bir imkân vermektedir. Bu bakımlardan, kıyılarımızın deniz ticaretinin icabettirdiği her ihtiyacı temin edecek durumda iskele ve limanlarla donatılması kadar lüzumlu bir şey olamaz. Bununla beraber; Türkiyede bugüne kadar modern taşıt vasıtalarının yanaşıp barınabilmelerine elverişli, hakikî anlamiyle, bir liman henüz kurulamamıştır. Bu ihtiyaç millî hükûmet kuruluncıya kadar Haydarpaşa, Zonguldak, İzmir limanları ve memleketin İnebolu, Antalya, Bandırma gibi birkaç bölgesine serpilmiş bir halde bulunan iskelelerle temin edilegelmiştir. Türkiyede teknik ve ekonomik mânada liman inşası işi de demiryolu gibi, millî hükûmetin kuruluşu ile başlamış ve bu maksatla zaman zaman kanunlar yayınlanarak liman ihtiyacı, gün geciktirilmesine tahammülü olmıyan bir dâva halinde ele alınmıştır.

Liman inşaatı, çok pahalıya malolan yapılardandır. Limanlar, hem zorluğu, hem de, pahalılığı yüzünden, diğer yapılar gibi, çabuk yapılamamaktadırlar. Bugün Ereğli limanı ya-

İstanbul limanının yüz elli sene evvelki hali

pılmakta ve Trabzon limanının yapılması işine de başlanmış bulunmakta olduğu gibi bilhassa Marmara denizi ve Çanakkale boğazında bir hayli iskeleler de yeniden yapılmıştır. Demiryollarımızın kendilerine kadar ulaştığı Samsun, Kozlu, Zonguldak limanlarının inşası artık şüphe götürmez bir ihtiyaç ve zaruret olmuştur. Bir yandan modern limanlar inşasına doğru ilerlenirken diğer yandan da yükleme ve boşaltmada kolaylık ve ucuzluk ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir hayli iskeleler de yapılmış ve yapılmakta bulunmuştur. Meselâ: Bandırma, Tekirdağ, Erdek, Silivri, Ereğli, Gelibolu, Lâpseki iskeleleri yapılmış ve bu arada İskenderun limanında da betonarme modern bir iskele (Bakınız: İskenderun iskelesi ve tesisleri, Aylık Ansiklopedi, sayfa 273) kurulmuştur.

Bandırma limanı: Bandırma limanı İzmir-Bandırma demiryollariyle bağlanmış olduğu gibi, Kütahya-Balıkesir iltisak hattiyle de daha geniş bir hinterlandın iskelesi olmuştur. Bandırmadan Anadolunun içine birçok istikametlerden gidilir. İzmir-Bandırma demiryoliyle birleştirilmiş olan Balıkesir-Kütahya istikametinde ve daha içerlere gidilebildiği gibi; Balıkesirden gayet muntazam bir şose ile Çanakkaleye kadar da uzanılabilir.

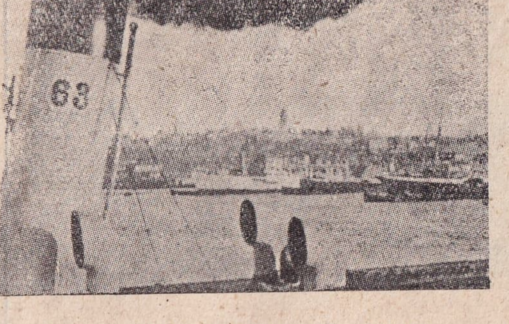
Bandırmanın, ticarî ehemmiyetiyle mütenasip olarak, konforlu otel ve lokantaları vardır. Arsıulusal İzmir Fuarının açık bulunduğu müddetçe Bandırma, seyahat kafileleri, yolcu gurupleriyle sımsıkı dolar, boşalır ve tekrar dolar. Çünkü, İzmiri İstanbula bağlıyan en kısa yolun, en işlek limanıdır. Bandırmanın 22 kilometre mesafesinde de Erdek limanı bulunuyor. Bu liman, Kapıdağ yarımadasının karaya birleştiği yeri olup Marmara havzasının çok şirin ve cana çok yakın köşelerinden birini teşkil eder.

Mudanya limanı: Marmara denizi kıyılarına sıralanmış bulunan iskelelerden biri olan Mudanya; Bursa ve çevresinin en ileride iş gören iskelesidir. Bilhassa Mudanya-Bursa dar (1,00 metrelik) demiryolunun Bozöyük istasyonundan ayrılmak suretiyle normal genişlikte yapılmasından ve ana hatta bağlanmasından sonra bu iskelenin iş verimi bir hayli çoğalacaktır.

Belli başlı birkaç iskelenin ve istasyonun yalnız demiryoluna verip aldıkları eşyanın tonajı hakkında genel bir fikir verelim: Demiryollarının 1940-1941 yılları istatistiklerine göre; Bursa istasyonu 14.846, Mudanya istasyonu 35.418, Bandırma istasyonu 11.205 ton eşya göndermiştir. Bu istasyonlara trenlerle gelen eşya miktarı ise: Bursa 20.027, Mudanya 18.469, Bandırma 89.668 tonu bulmuştur.

Birkaç liman ve iskelenin faaliyeti hakkında bir fikir vermek için elimize geçen ve 1929 normal senesi için tanzim edilmiş bulunan istatistikten şu rakamları kaydediyoruz: Mudanyadan İstanbula giden 5.076.945, Bandırmadan 8.940.000, İzmitten 7.187.566 ve İstanbuldan Mudanyaya giden 15.988.523, Bandırmaya 15.131.000, İzmite 24.245.943 kilo.

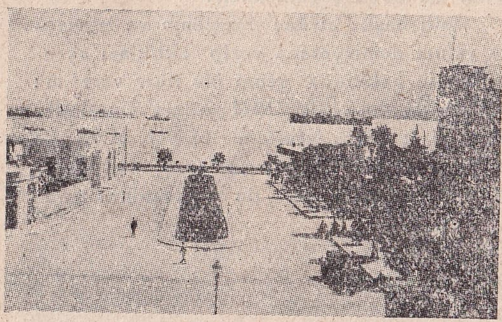
Son yıllara ait faaliyetleri de Devlet Demiryolları İşletme Umum Müdürlüğünün 1940-1941 istatistiklerinden mütalâa edelim. Verdiğimiz rakamlar yalnız trenlerle taşınmış olanlardır. Bursa istasyonunun 1940-1941 yılında gönderdiği maddelere ait bu istatistik rakamları şöyledir: Kuru sebze 189 ton, kuru

Bugünkü İstanbul limanından bir köşe

meyva 1.358 ton, kavun ve karpuz hariç yaş meyva 2.018, patates 1.672, tütün 2.292, yumurta 120, buğday 209, buğday ve arpa hariç un ve diğer hububat 495, kepek 155, pirinç ve çeltik 483, krom 406, işlenmiş deri 123, ceviz kütüğü 590 ton. Bu rakamlara göre; sözü geçen yıl içinde Bursa istasyonunun

göndermiş olduğu maddelerin ağırlık tutarı 14.864 tonu bulmuştur. Aynı sene istatistiklerinden aynı hulâsaları yapmıya devam edersek: Arifiye istasyonunun 7.878, Adapazarı istasyonunun 87.977, Mudanya istasyonunun 35.413, Bandırma istasyonunun 11.205 ton tutarında mal göndermiş oldukları görülür (Bu miktarlar içine davarlar, sığırlar katılmamıştır). Bu istasyonların durumlarını daha iyi belirtmek için 1940 - 1941 de aldıkları hamule

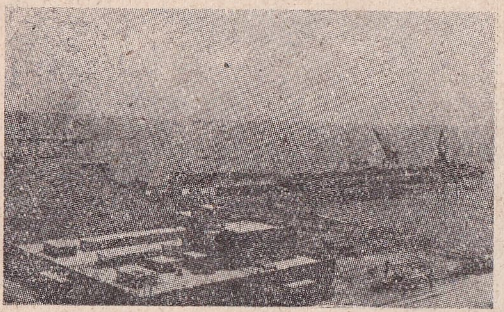

İskenderun limanı

tonajlarını da kaydediyoruz: Bursa 20.027, Arifiye 849, Adapazarı 21.922, Mudanya 18.469, Bandırma 89.668 ton hamule almışlardır.

Deniz ulaştırma işlerimizin ağırlık merkezi olan Marmara çevresi kıyılarında bazı iskelelerin yeniden ve bazılarının da uzatılarak inşası suretiyle sahil noktaları arasında ulaştırma kolaylıklarının teminine çalışılmaktadır. Bu maksat ve gaye ile Tekirdağı, Gelibolu, Erdek ve Bandırma gibi iskeleler; su kesimleri büyük vapurların kolaylıkla yanaşıp iş görebilecek ölçüde ve derinlikte yapıldıkları gibi, diğer bazı iskeleler de orta büyüklükte vapurların ve bazı iskeleler dahi ayrıca araba vapurlarının yanaşmalarına elverişli olarak inşa edilmişlerdir.

Zonguldak limanı: Karadeniz kıyılarımızda tabiatın eliyle korunmakta olan iki limanımız vardır. Biri batı bölgesinde Ereğli, öbürü de doğuda Sinop'tur. Fakat, bunlar çok değerli tabiî durumlarına rağmen bugün için ekonomik alanda gelişememişlerdir. Halbuki; gene Karadeniz kıyılarımızdaki Zonguldak limanı sözü geçen durumda olmamakla beraber sürekli bir gelişmiye namzet bulunuyor. Bu limanın normal, meselâ 1938 yılı istatistiklerini ele alarak, iş verimini gözden geçirelim: 1938 yılında Zonguldak limanına denizden 1.000 ton girmesine mukabil bu limandan 242.000 ton çıkmıştır. Girip, çıkmış olan bu tonajın değer tutarı 2.509.882 Türk lirasıdır. Bunun yüzde 54,5 miktarı dı-

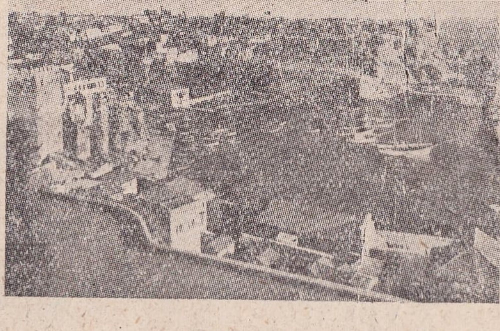
Mersin limanı

şarı gönderilen ve yüzde 45,5 miktarı da limana giren eşyanın karşılığıdır. Birkaç yıl için girip çıkan eşyanın kıymetlerini de verelim: 1935 de giren eşya kıymeti 1.609.359 lira, çıkanın kıymeti 2.179.432 lira, 1936 da giren 747.808 ve çıkan 1.127.020 lira, 1937 de giren 653.826 ve çıkan 908.696 lira, 1938 de giren 1.140.108 lira ve çıkan da 1.369.774 lira.

Görülüyor ki; Zonguldak limanı, daha çok ihracat limanı durumundadır. İhraç maddeleri arasında taş kömürünün en önemli bir tonajda bulunduğunu da göz önünde bulundurarak buraya kömür limanı demek doğru olur.

Zonguldak limanına giren eşyanın neler olduğuna dair bir fikir vermek için gene 1938 yılı istatistiklerine bakalım: Demir ve çelik malzemesi yüzde 49,6, makine ve aksamı yüzde 29,6 (Karabük demir ve çelik fabrikaları için olması mümkün), madenler yüzde 6,1, kara taşıt vasıtası yüzde 3,7, maden direği yüzde 2,5, camlar yüzde 1,6, diğer türlü eşya yüzde 6,7.

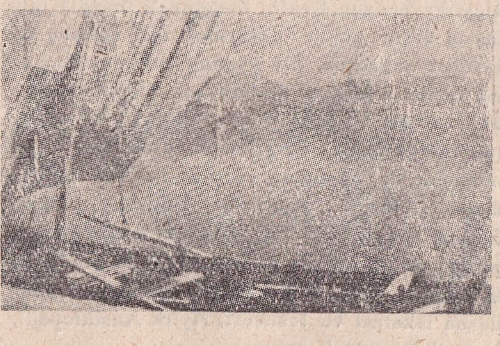
1938 yılında Zonguldak limanına 911 Türk, 162 yabancı memleket bayraklarını taşıyan gemiyle 2.254 Türk motörü ve 58 yelkenli gemi girmiştir. 162 yabancı gemiden bir kısmı kendilerine yakıt kömürü almışlar ve bir kısmı da memleketleri için kömür yüklenmişlerdir. 1938 yılında en çok

Antalya limanı

kömür almış olan yabancı memleketler sırasiyle Fransa, İtalya, Yunanistan, Brezilya ve Romanyadır.

Kömür havzasındaki kömürlerin yüzde 60 - 70 i Zonguldak ve çevresinden çıkarılmaktadır. Zonguldağın kuruluşu tarihi kömür

Fethiye limanı

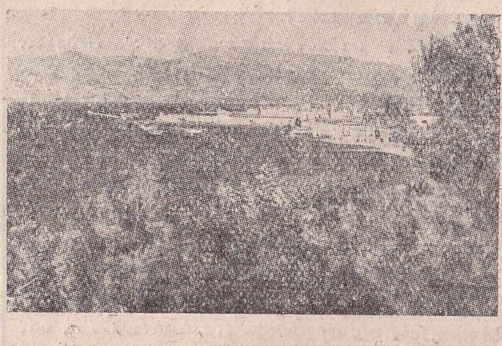
madenlerinin esaslı olarak işletilmiye başlanmasına rastlar. Bu da 1865 yılıdır. Bundan önce 1806 yılına kadar Zonguldak, Ereğliye bağlı küçük bir yerdi. 1896 yılının eylül ayında kaza merkezi olmuştu. İş hacmı genişleyip nüfus sayısı çoğalınca 1 haziran 1920 yılında mutasarrıflık yapılmış ve cumhuriyetten sonra da 1 haziran 1924 de il merkezi olmuştur. Mevcut mendereği 1893 yılında yapılmıştır.

Haydarpaşa limanı: Haydarpaşa rıhtımının imtiyazı Zihni Paşanın Nafıa Nazırlığı zamanında 11 mart 1899 tarihli imtiyaz mukavelesiyle Anadolu şirketine verilmiştir.

İstanbul liman ve rıhtımlarının imtiyazı da 85 sene müddetle 29 ekim 1890 da Nafia Nazırı Raif Paşa zamanında Mişel Paşaya verilmiştir. Bugün Galata cihetinin rıhtımlarının uzunluğu 738 metre ve yüzölçümü 6.700 metre karedir. İstanbul cihetinin uzunluğu 369 metre ve yüzölçümü de 2.973 metrekaredir.

1942 - 1943 yılında Haydarpaşa limanına deniz yoliyle 134.413 tonu ticarî ve saire, 55.697 tonu idarî olmak üzere 190.110 ton eşya girmiş ve 344.632 tonu ticarî ve saire, 6.822 tonu idarî olmak üzere 351.454 ton eşya çıkmıştır. Giren çıkan eşyanın toplamı 541.564 tondur.

Haydarpaşa limanına içerden buğday,

İzmir limanı

arpa, mısır, yulaf, çavdar vesair hububat yüklü olarak gelen tam hamuleli vagonların sayısı 1940 da 29.134, 1941 de 34 936 1942 de 37.016, 1943 de 36.200 dür.

Haydarpaşa limanındaki silolar 1942-1943 yıllarında 54.925 ton işlemiş ve 43.622 lira hasılat elde etmiştir.

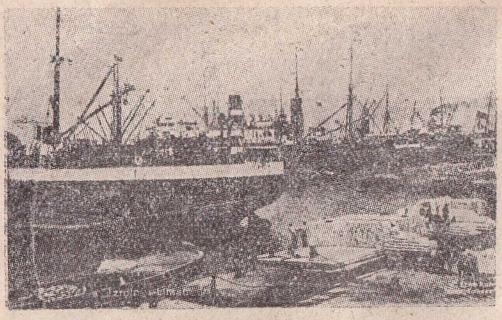
Haydarpaşa limanına giren ve çıkan hayvan miktarı büyük ve küçük baş karışık olarak şöyledir: 1939 - 40 yılında karaya giden 3.084, karadan denize çıkan 103.280, 1940 - 41 de karaya 3.684, denize 77.580. 1941 - 42 de karaya 1.930, denize 281.053. 1942 - 43 de karaya 8.569, denize 209.650.

Haydarpaşa liman ve rıhtımının yıllara göre geliri ve gideri: 1938 - 39 da 690.966 lira gelir, 380.331 lira gider. 1939 - 40 da 931.377 gelir, 269.882 gider. 1940 - 41 de 1.292.101 gelir, 366.343 gider. 1941 - 42 de 1.498.254 gelir, 570.804 gider. 1942 - 43 de 1.536.617 gelir ve 788.664 gider.

Mersin limanı: Mersin limanına 1942 - 43 yılında gelmiş olan gemiler bayraklarına göre şöyledir; 111 Türk, 30 İngiliz, 27 Fransız, 44 Suriye, 46 Mısır, 3 Norveç, 10 Yunan, 2 Filistin, 2 Felemenk ki hepsi 275.

Aynı sene denizden içeriye giren yük 149.457 ve çıkan 84.850 tondur.

İzmir limanı: İmtiyazı 1868 de Ticaret Nezareti tarafından bir İngiliz şirketine otuz sene müddetle verilip o şirket tarafından yapılmasına başlanmış ve sonra ge-

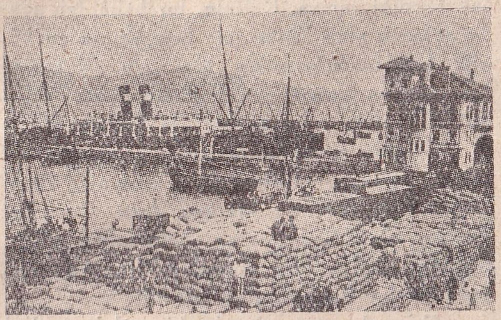

İzmir limanı

nişletilmiştir. Bugün bu rıhtımın uzunluğu 3.360 metre ve yüzölçümü 94.900 metrekaredir.

İzmir limanının en hareketli, en işlek zamanları, ihracat yaptığı mevsimdir. Bununla beraber bunun dışında kalan zamanlarda da liman boş kalmaz. Türk ve yabancı bayrak

taşıyan bir hayli gemilerin uğrağı olur. Harbden önceki normal zaman ve şartlar içinde yapılmış istatistiklerde limana uğramış olan gemiler hakkında şu rakamlar verilmektedir: 1926 da 1.913.117 tonilâtoluk 1.385 gemi, 27.427 tonilâtoluk 1.345 motör ve yelkenli, 1927 de 1.740.547 tonilâtoluk 1.414 gemi, 38.560 tonilâtoluk 1.486 motör ve yelkenli, 1928 de 2,054.068 tonilâtoluk 1.465 gemi, 48.607 tonilâtoluk 1.618 motör ve yelkenli,

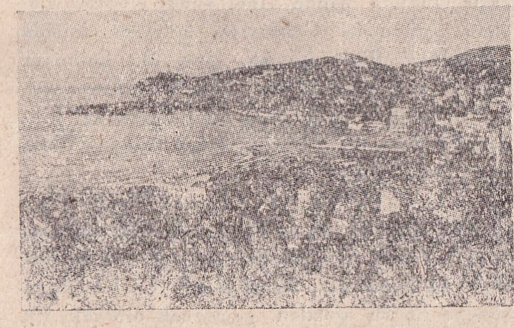
Bandırma limanı

1929 da 1.995.146 tonilâtoluk 1.470 gemi, 44.479 tonilâtoluk 1.456 motör ve yelkenli. Gene bu yıllarda limandan çıkarılmış ve limana getirilmiş olan eşyanın tonajı şudur: 1926 da çıkarılan 122.879, getirilen 120.562 ton, 1927 de çıkarılan 214.433, getilen 116.264 ton, 1928 de çıkarılan 16.436, getirilen 133.624 ton, 1929 da çıkarılan 211.816, getirilen 261.622 ton.

1929 yılından sonraki yıllarda İzmir limanına giren ve çıkan eşya tonilâtoları: 1930 da giren 254.251, çıkan 231.808 ton. Limana giren gemi sayısı 2.419, tonajı 231.808. 1931 de giren 162.153, çıkan 191.181 ton. Limana giren gemi sayısı 769, tonajı 162.153. 1932 de giren 208.593, çıkan 208.197 ton. Limana giren gemi sayısı 757, tonajı 190.523. 1933 de giren 181.619, çıkan 196.731 ton. Limana giren gemi sayısı 842, tonajı 1.124.881. 1934 de giren 60.022, ton. Limana giren gemi sayısı 744, tonajı 1.017.772. 1935 de giren 50.657, ton. Limana giren gemi sayısı 1.585, tonajı 1.042.578. 1937 de limana giren gemi sayısı 2.295, tonajı 1.015.280.

İskenderun iskelesi: Bu modern iskele hakkında Ansiklopedimizin 273 üncü sayfasında bir bent bulunduğu için burada tekrar etmiyeceğiz. Ancak girip çıkan eşya ve gemiler hakkında bazı rakamlar vermekle yetsineceğiz.

1942-43 yılında deniz yoliyle İskenderun limanına ticarî olarak 224.373 ton eşya

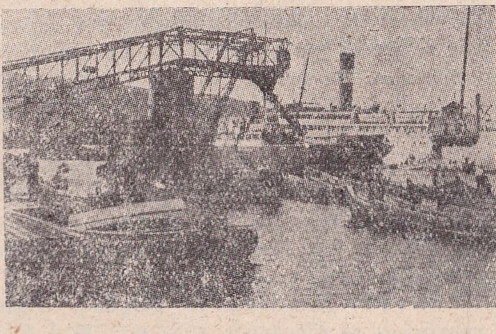
Zonguldak limanı

girmiş ve gene deniz yoliyle 139.189 ton eşya çıkmıştır. Giren ve çıkan eşya yekûnu 363.562 tondur.

Aynı sene içinde yüz on beşi Türk olmak üzere limana muhtelif bayraklı 194.158 tonilâtoluk 218 gemi gelmiş 224.373 ton eşya çıkararak 139.189 ton almıştır,

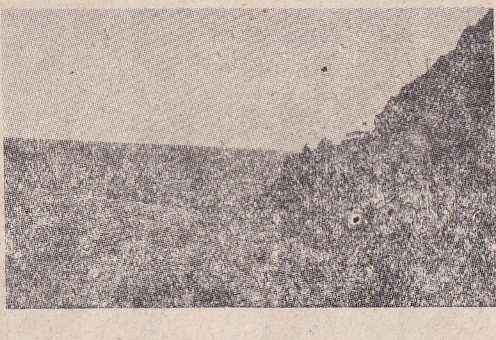
Ereğli limanı: Karadenizin güney batı bölgesine rastlıyan Ereğli limanı, bugün yapılmaktadır. Ereğli yerin üstünde sık ormanları, yerin altında zengin maden kömürleri ile tabiî iki servet kaynağıdır. 1.256.000 dönüm kadar tahmin olunan ormanlarını işletmek için 20 ocak 1341 de bir kanun yayınlanarak Ereğli-Karadere dar hattının yapılmasına bile mezuniyet verilmişti.

Kömür havzamızda liman inşası konusu başladığı sıralarda, Çatalağzında yeniden bir liman kurulması, ya Zonguldak limanının genişletilmesi, veya Ereğlide modern bir liman yapılması gibi düşünceler ileri sürülmüştü. Bu sırada Bayındırlık Bakanlığınca yapılmış olan incelemeler sonunda limanın Ereğlide yapılması kararlaştırılmış ve 29 temmuz 1945 de limanın temeli de atılmıştır. Ereğlinin seçilmiş olması sebeplerine gelince; bellibaşlı birkaçını belirtelim: 1) Artık tamamen belli olmuş bir gerçektir ki Karadenizde fırtınaların şiddetle en çok hüküm sürdüğü bölge; bu denizin batı kısmıdır. 2) Ereğlinin kereste ve

Zonguldak limanı

kömür serveti bakımından zengin, engin bir bir çevresi vardır. 3) Ereğli fırtınalı havalarda gemilerin kolayca bulup güvenle sığınabildikleri kendi adında bir körfezin içindedir. 4) Limanın Ereğlide yapılmasına tabiat da cömertçe yardım etmiş, özenerek, bezenerek

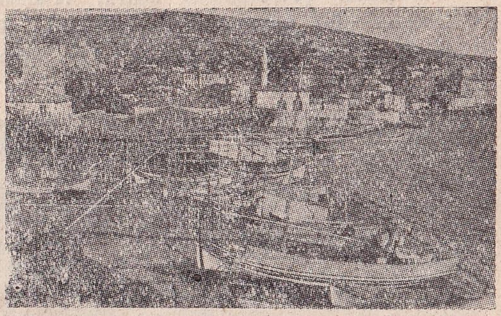
İnebolu limanı

mahfuz bir biçim vermiştir. 5) Ereğli körfezi bilhassa kuzeyden gelen sert rürgârlara karşı kapalıdır, ki en önemli üstünlüğünü bu tabiî durumuna borçludur.

Limanın yapılması ve tamamlanması devrelere ayrılmıştır. Birinci devre inşaat işlerinde 755 metre uzunluğunda bir dalgakıran 700 metre uzunluğunda rıhtım ve rıhtımların arkasında limanın işletilmesine gerekli hangarlar, ambarlar ve binalar yapılacaktır.

İnşaatın ikmalinden sonra limanda 35 gemi ya demir atmış veya şamandıralara bağlanmış olarak güvenle barınabilecekleri gibi, 5 gemi de rıhtımlara yanaşarak rahat rahat işlerini görmüş olacaklardır. Ereğli limanının rıhtımları ilk yıllarda 750.000 tonu bulacağı tahmin edilen kereste, kömür ve diğer ürünlerin yüklenmesine yeter genişlikte, 100 hektar üzerine yapılacak ise de iş hacmı çoğaldığı zaman, rıhtımların uzunluğu 3.250 metreye çıkarılarak iş alanının genişletilmesi imkânı da hesaba katılmıştır. Bu takdirde yalnız rıhtımlara yanaşabilecek gemilerin sayısı 25 i bulacaktır.

Trabzon limanı: Karadeniz çevresinde Trabzon limanı inşaatına da başlanmıştır. 8 temmuz 1946 da Bayındırlık Bakanı Sırrı Day tarafından temeli atılan bu limanın ilk birinci kısmının inşaat keşif bedeli sekiz milyon liradır. İlk devrede 700

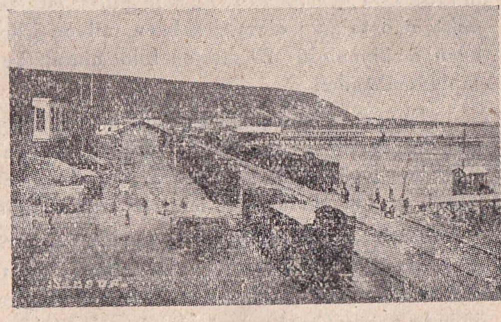

Samsun limanı

metre uzunluğunda bir menderek (bu menderek sonradan ihtiyaca göre 410 metre kadar uzatılabilecektir) yapılacaktır. Bir yandan bu işler yapılırken diğer yandan da deniz —10 metre derinliğe kadar taranacaktır. İcabeden 23 yerde yapılmış olan sondaj deniz dibinin kalın tabakalar halinde graviye ve graviyeli kumdan teşekkül etmiş bulunduğunu göstermiştir.

Sıvas-Erzurum demiryolunun elverişli bir noktasından ayrılmak üzere yapılması kararlaştırılmış bulunan ve 250 kilometre uzunluğu bulacağı tahmin olunan Erzurum-Trabzon hattiyle demiryolları şebekesine bağlandıktan sonra, limanın önemi katmerleşmiş ve iş verim kabiliyeti bir hayli çoğalmış olacaktır. Bugün Trabzon limanı Erzurum transit şosesiyle bağlanmış bulunuyor.

Samsun limanı: Dünya harbi yüzünden Akdeniz yolu kesilmiş olduğu halde, kendisine bağlanmış olan demiryolları sayesinde tütünlerini Basra yoliyle Amerikaya gönderebilmiştir. Tarihte nam almış Bağdat Caddesinin son bulduğu bir ucu Samsun limanıdır. Memleketin çok içersine kadar uzanan geniş bir hinterlandı olan Samsunda liman yapıldığı gün ekonomik durumunun kayda değer bir gelişme göstereceğine şüphe yoktur. Bafra tarafından Kızılırmak, Çarşamba tarafından Yeşilırmak gibi iki büyük nehrin taşıdığı rüsubat, limanı doldurmakta ve kara kısmı denize doğru ilerlemektedir. Bu

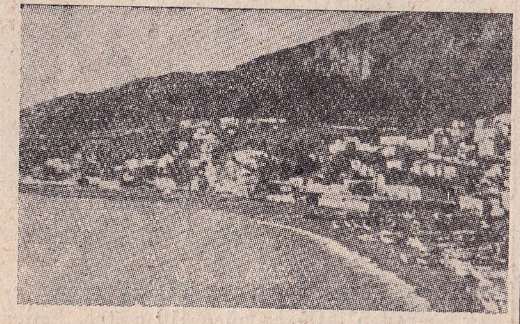
Samsun limanı

yüzden limana uğrıyan gemiler çok açıklarda demirlemek zorunda kalmaktadırlar.

1943-44 Devlet Demiryolları İstatistiği» ne göre bir yıl içinde trenlerle Samsun limanına 88.556 ton eşya gelmiş ve 69.982 ton eşya gene trenlerle çıkmıştır. 1938 yılında başlıca Almanyaya 29.491 ton eşya gönderilmiş ve

4.961 ton eşya almış; Amerikaya 527 ton eşya göndermiş ve çoğu motörlü taşıt vasıtası olarak 2.564 ton eşya almış; İtalyaya 10.132 ton eşya göndermiş ve 22 ton eşya almış; ve Yugoslavyadan da 3.448 ton eşya almış ve vermiştir. Gene 1938 yılında yabancı memleketlere gönderilmiş olan eşyanın; 12.206 tonu buğday, 29.464 tonu arpa, 1.232 tonu kabuklu ceviz, 1.008 tonu antimuvan, 1.966 tonu tütündür.

Samsun; çevresindeki Bafra, Alaçam, Çarşamba gibi bölgelerinde yetiştirdiği tütünleriyle dünya tütün piyasasında da değerlenmiş bir merkezimizdir. Samsun, giren, çıkan ve transit geçen eşya bakımından en işlek bir liman olduğu gibi yakın sahil illerimiz için de bir dağıtma merkezidir. Samsun; bereketli toprakları bakımından çok mahsul veren Çarşamba ovasından gelmek üzere Çarşambaya dar bir demiryoliyle bağlanmış olduğu gibi normal demiryolları şebekemize de bağlanmış olması bakımından da doğu, batı ve güney yurt bölgeleriyle, hattâ Suriye ve Basra körfeziyle de ilgilenmiş bulunacaktır. Samsun ve çevresinin tütünden başka yetiştirdiği toprak mahsulleri de vardır. Bunlar arasında kayda değer hacım tutanları kuru fasulye, mısır gibi ürünlerdir.

Trabzon limanı

Samsun ve çevresinin dış ticareti bakımından normal yıllarda limana giren ve limandan çıkan tonajlar hakkında bir fikir verelim: 1936 da limana giren eşya 6.346 ve limandan çıkan 9.475 ton, 1937 de giren 18.046 ve çıkan 39.232 ton, 1938 de giren 16.670 ve çıkan 49.967 ton, 1939 da giren 12.131 ve çıkan 29.866 ton, 1940 da giren 1.768 ve çıkan 14.897 tondur.

Samsun İlinde tütünün yıllık istihsal miktarı ortalama olarak beş ile dokuz milyon kilo arasındadır. Mısırın yıllık istihsal miktarı ortalama olarak, seksen milyon kilo, kuru fasulyeninki 20 milyon kilo olarak hesaplanmaktadır.

Ekonomik durumun bu gelişmesine rağmen Samsunda henüz bir liman inşa edilmemiş olması yüzünden gemiler açıkta demirlemekte ve her türlü taşıt işleri mavuna, duba ve motörlerle yapılmaktadır. Gemilerle kara arasında bu sistem taşıt işinin bilhassa fırtınalı havalardaki zorluklarını, zararlarını gözönünde tutan Cumhuriyet Hükûmeti, Samsun limanının da inşasını kararlaştırmış bulunmaktadır. İnşalarına başlanmış olan Ereğli ve Trabzon limanlarından sonra sıra Samsun limanınındır. Esasen daha önceleri her türlü tetkik işleri yapılmış, gerekli plânları da hazırlanmış bulunan Samsun limanının inşası yakın bir gün meselesidir.

(Yüksek Mühendis Yakup Kalgay)

KALİNİN, MİHAYİL İVANOVİÇ — 1919 yılından beri, yani aralıksız olarak yirmi yedi yıl müddetle, Sovyetler Birliği Yüksek İcra Komitesi Reisliğini yapmakta olan Yoldaş Kalinin, ağır bir hastalıktan sonra, 3 haziran 1946 günü sabahı ölmüştür.

Mihayil İvanoviç Kalinin, 1875 yılı kasım ayının yirmisinde, bugün kendi ismine izafe edilmekte olan Tver İlinin yukarı Troitsa köyünde, bir köylü ailesinden dünyaya gelmiştir.

Kalinin, 1889 yılında, doğduğu köyün dört senelik ilkokulunu bitirmiş ve on dört yaşındayken, hayatını kazanmak üzere Petersburg şehrine gelmiştir.

1893 yılında Petersburg'da bir yandan Starıy Arsenal fabrikasında çırak olarak çalışırken, öteyandan da gece kurslarına devam etmek suretiyle, eksik kalan okumasını tamamlamıya gayret etmiştir.

Kalinin, 1895 yılında, Petersburg'un en büyük fabrikalarından biri olan Putılov fabrikasında çalışırken, o zamanlar Rus işçileri arasında büyük bir nüfuzu olan Rus Sosyal Demokrat Partisinin gizli neşriyatiyle ilgilenmiş ve yavaş yavaş bu parti mensuplariyle tanışmıştır. Bu sırada Lenin'in kurmuş olduğu «İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği» nin üyesi olmuştur.

M. İ. Kalinin, 1898 yılında Rus Sosyal Demokrat Partisinin üyeliğine yazıldı. 1899 yılında ise Çarlık polisi tarafından yakalandı. On aylık bir mevkufiyetten sonra, Tiflis şehrine sürüldü.

Bu ilk yakalanma ve sürgünü, diğer yakalanma ve sürgünler takibetti. M. İ. Kalinin, sürgün edildiği Tiflis ve Reval şehirlerinde de inkılâpçı faaliyetine devam etti.

Kalinin

1905 yılı, Çarlık Rusyasının bir felâket yılıdır. Uzak Doğuda, fena bir sevk ve idare yüzünden, Rus orduları, birbiri peşinden Japonlara mağlûbolurken, memleketin dört bir tarafında inkılâp dalgaları yükselmiye başlamıştır. M. İ. Kalinin de bu inkılâpçı harekete iştirak etti. Petersburg inkılâpçı hareketinin en faal elemanlarından biri oldu. Rus Sosyal Demokrat Partisinin dördüncü kongresine delege olarak iştirak etti. 1906 - 1908 yıllarında Maden İşçileri Birliğinde faal bir rol oynadı. 1908 - 1910 yıllarında Moskova'da, Bolşevik Partisinin safları içinde çarizme karşı gizli faaliyette bulundu. 1911 - 1917 yılları arasında ise, Petersburg'ta çalıştı. 1912 yılında Prag'da toplanan Bolşevik Partisinin kongresince, Parti Merkez Komitesi yedek üyeliğine seçildi.

Birinci Dünya Harbi devam ettiği müddetçe, Bolşevik Partisinin kararlarına tebaan çarizmin mağlûbiyeti ve yıkılması için çalıştı.

1917 yılında Rusyada Şubat İhtilâli patlak verdiği zaman, Kalinin, bu ihtilâlden sonra gelecek olan Ekim ayı İnkılâbının en büyük hazırlayıcılarından biri oldu. Kerenski hükûmetine karşı yapılan silâhlı isyan hareketini hazırlıyanlardan biri de Kalinin'di.

İnkılâp muzaffer olup Lenin ve arkadaşları iş başına geçtikten, ve o zamanlar Parti Genel Sekreteri ve Merkez İcra Komitesi Başkanı olan Sverdlov'un ölümünden sonra, Kalinin, Merkez İcra Komitesi Başkanlığına, yani Devlet Başkanlığına seçildi.

Rusyada vatandaş harbi patlak verdiği zaman, Kalinin köylü üzerindeki nüfuz ve otoritesinden faydalanarak, Kızılordu erlerini cesaretlendirmek maksadiyle, cepheler arasında mekik dokudu.

Bolşevik Partisi arasında, Troçki, Zinovyev - Kamenev, Buharin - Rikov muhalefetleri başgösterdiği zaman, Kalinin daima parti hattına sadık kaldı.

1938 yılında Yüksek Şûra Başkanlığına seçildi. 1946 yılı 10 şubatında yapılan seçimlerden sonra, gözlerindeki rahatsızlık arttığı ve artık çalışamaz bir hale geldiği için, yeniden Şûra Başkanlığına seçilmedi.

Bu suretle 1919 yılından 1946 yılına kadar, fiilen yirmi yedi yıl devlet başkanlığı yapmış oldu.

M. İ. Kalinin, hakkındaki yazıların bildirdiğine göre temiz yürekli, mütevazı bir insandı. Bilhassa köylülere hitabetmesini çok ivi bildiği için, Rusyanın en ücra köşelerindeki köylüler bile, bir dertleri olduğu zaman, ona koşup başvururlardı. Kalinin öldükten sonra kendisine büyük törenler yapılmış, onun başucunda Stalin, Molotov ve diğer Sovyet erkânı ihtiram nöbeti tutmuşlardır.

(Hasan Âli Ediz)

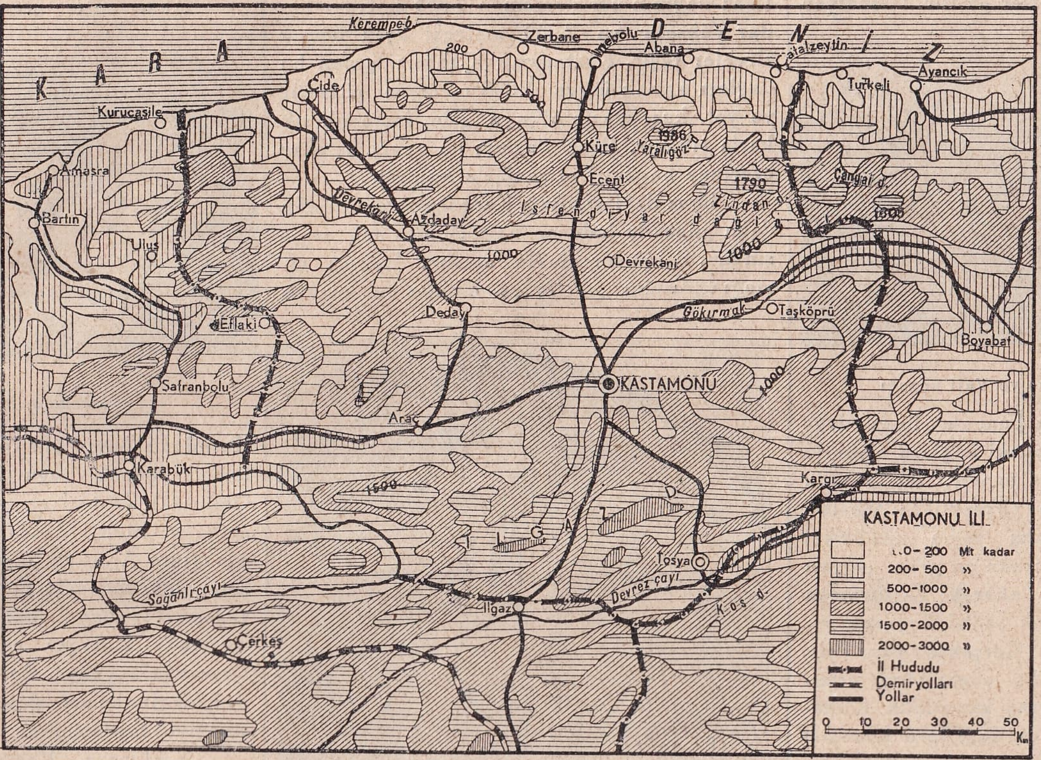
KASTAMONU İLİNİN COĞRAFYASI — Güzel bir ilimizdir.

İlin yeri, sınırları, yüzölçümü: Kastamonu İli, Karadeniz bölgemizin batı bölümünde yer alır. Karadeniz kıyılarından Ilgaz dağlarına kadar, bu bölümün orta kısmını kaplar, kuzeyini Karadeniz kuşatır, doğuda Sinop İline, güney doğuda Çoruma, güneyde Çankırıya, nihayet batıda Zonguldak İline komşu olur. Bu hudutlar içinde yüzölçümü 14.912 kilometre kareye varır ki, buna göre Kastamonu İli, İstanbul İlinden 2,5 defa daha büyük, fakat Ankara İlinin yarısı kadardır.

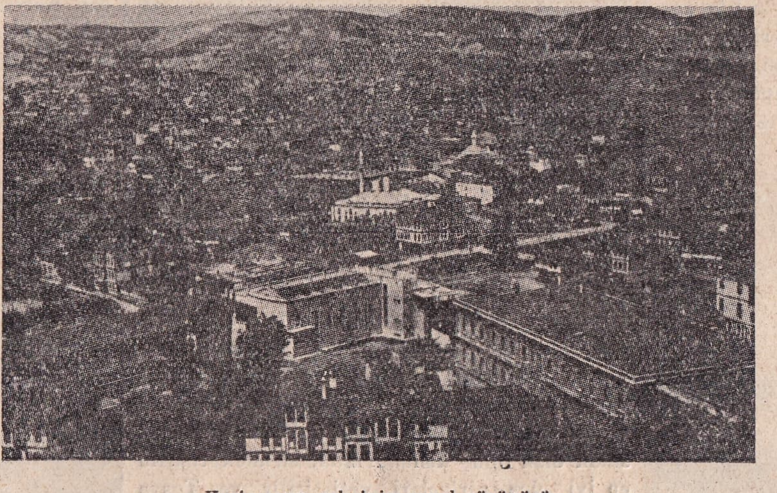
Arazi şekilleri; a) Kıyı: Kastamonu İli, Karadeniz bölgesinin batı kısmındaki dağların en yükseklerini, ovaların en genişlerini içine alır. Arazi şekillerini kuzeyden güneye doğru gözden geçirecek olursak ilk önce, çok az girintili çıkıntılı ve ekseriyetle yüksek bir kıyı çizgisine rastlarız. Bu kıyı doğuda Çatalzeytin yakınından, Kerempe burnuna kadar, 42° paralel dairesini pek yakından takibeden doğu - batı istikametli, hemen hemen düz bir çizgi teşkil eder. Kerempe burnunda, denize doğru belirtili bir çıkıntı meydana getirmiyen kıyı çizgisi, bu sefer güney batı doğrultusunu alır. Denizin nemli ha-

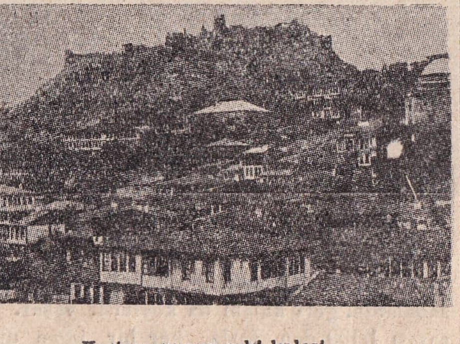
vasını alan, bol yağmur ve kardan faydalanan bu kıyı hemen baştan başa ormanla kaplı ve çok güzel manzaralı olmakla beraber Karadeniz fırtınalarına açık ve muhafazasızdır. Bu fırtınalar sırasında gemiler kıyıya sokulamaz; denize açılmak, yahut, yerine göre, daha doğudaki Sinop veya batıdaki Ereğli limanlarına sığınmak zorunda kalırlar. Kıyı halkı, yüksekte, ağaç kümeleri arasında, küçük tarlaları ortasında birbirinden uzak evlerde dağınık yaşarlar ve bir duvar gibi dik inen yarlar arasında büyücek köyler, kendilerine ancak bu duvarları yaran derelerin ağzında yer bulurlar. Gerideki dağların yüksekliği, kıyı ile iç taraflar arasında gidiş gelişi güçleştirir. Kıyı köylerinin nüfusu kısmen küçük tarlalarının mahsuliyle, kısmen de kararsızlığına, oynaklığına alışık olduğu denizde gemicilikle geçinir ve motörlerle, İstanbula yumurta, tavuk, kereste, yemiş gönderirler. Kıyıda ehemmiyetli sayılabilecek iki iskele vardır: İnebolu ve Cide. Her ikisi de fırtınalardan hiç olmazsa kısmen korunmak üzere küçük bir kıyı çıkıntısının «gölgesine» sığınmışlardır. Bunlardan Cide, gerçekte dağınık birkaç köy mahallesinden meydana gelmiş, ancak 1.800 nüfuslu bir mevkidir ve iç taraflara, iyi bir yolla bağlı değildir. İneboluya gelince, liman hiç de muhafazalı olmamakla beraber, Kastamonunun iskelesi olmak bakımından, işlektir. Ankara - Zonguldak demiryolu yapılmadan evvel, tekmil Kastamonu İli ile beraber Çankırının denize ve İstanbula bağlılığı buradan sağlanırdı. Hattâ Millî Mücadele yıllarında İnebolu, Ankaranın da iskelesi olmuştu. İnebolu, 4.300 nüfuslu sevimli bir kasabadır. Tatbik edilmek üzere olan bir projeye göre, limanına bir dalgakıran yapılmak suretiyle, vapurların kıyıya yanaşması ve fırtınadan korunması mümkün olacaktır.

Arazinin sarplığı, arazinin dereler ve sel yataklariyle derin yarılmış olması ve büyücek kasabaların yerleşmesine elverişli olmaması bakımından, Kastamonu İli kıyıları Doğu Karadeniz bölgesi derecesinde kalabalık olmadığı gibi denizcilikte de doğuda olduğu kadar faal değildir. Boydan boya kıyıya paralel bir yol da bulunmaz.

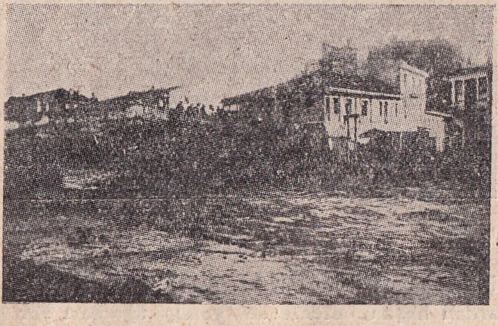

b) İç kısım; dağ ve ova dizileri: Dik ve düz Karadeniz kıyılarının hemen gerisinde dağlar başlar. Bu dağlar kıyıya ve birbirlerine paralel olmak üzere iki sıradır. Kıyıya yakın ve kuzeyde olan dağlar nisbeten daha alçak, fakat vâdilerle daha fazla parçalanmış, geçilmesi daha güç bir sıra meydana getirirler ki yeni coğrafya kitaplarında bunların takımına birden İsfendiyar dağları (bu bölgede hüküm sürmüş bir Türk hanedanının adı) yahut Küre dağları (İnebolu - Kastamonu yolu üzerinde bir ilçe merkezi olan 1.200 nüfuslu kasabanın adı) deniliyor. Doğuda - Sinop hududunda - Çangal (1.605 metre) ve Zindan (1.750 metre) dağlariyle devam eden bu dağlar, Yaralıgöz dağında 1.985 metreye varmak suretiyle en fazla yükseltilerini kazandıktan sonra, İnebolu - Kastamonu şosesine Küre güneyinde 1.275 metrede geçit verirler ve daha batıda, artık 1.500 metreye varmamakla beraber, yamaçlarının sarplığı ve aralarından geçen vâdilerin derinliğiyle gene geçilmesi güç dağlık bir saha meydana getirirler. Yapılarında en ziyade ikinci zamanın tebeşir devrine ait kumlu, killi ve kireçli, az kıvrımlı arazisi hâkim bulunan bu dağlar arasında, daha derin arazi tabakalarına da rastlanır. Batıda, Zonguldak civarında işletilen taşkömürlü tabakaların doğuya doğru buralarda da devam etmesi pek mümkündür. Yolların az olduğu bu bölgede şimdiye kadar, bu bakımdan, esaslı bir inceleme yapılmamıştır. İsfendiyar dağları geniş ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlar, alçaklarda, daha ziyade kışın yapraklarını düşüren ağaçlardan meşe, gürgen, kestane ve sairedir. Yükseklerde çam cinsleri meydana gelmiştir. Ormanlardan kesilen ağaçlar, bazan su ile işletilen testerelerle biçilerek tahta elde edilir. Komşu Sinop İlinin Ayancık kasabasında modern bir kereste fabrikası vardır ki, buradaki orman işletmesine, yukarda adı geçen Zindan ve Çangal dağlarının adlarının ilk ve son heceleriyle Zingal adı verilmektedir. Ormanlar bazı kısımlarında çok tahribedilmiş olmakla beraber, yer yer çok azametli ve pek güzeldir. Küre'nin güneyinde Ecevit mevkii, ha-

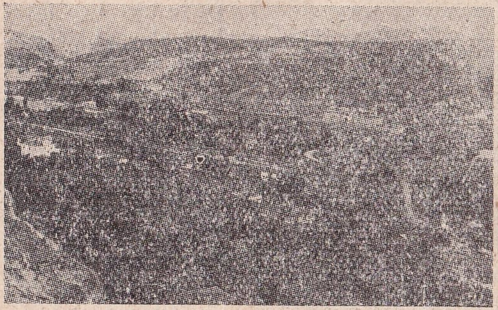

Kastamonu şehrinin genel görünüşü

Kastamonunun eski kalesi

Kastamonudan bir genel görünüş daha

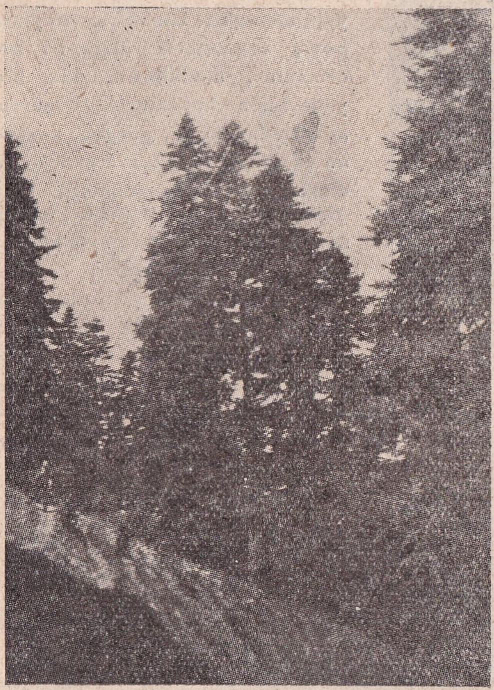

Kastamonuda Köprübaşı

vasının ve manzarasının güzelliğiyle ün salmış bir dinlenme yeridir. Bu ormanlar içinde yollardan uzak öyle güzel köşeler vardır ki, Avrupa memleketlerinde çok rağbet gören ve bizde yeni yeni başlıyan kış sporları ve yaz kampları için ideal yerler sayılır. İsfendiyar

Sanat Okulu, Hastane ve Vali konağı

dağlarının güneyinde ve bununla Ilgaz dağları arasında, iki tarafındaki dağlara nisbetle çukurda kalan bir saha uzanır. Bu sahada 1.000 hattâ 1.500 metre yükseklikte tepeler, vâdilerle azçok yarılmış yayla düzlükleri bulunmakla beraber, burada en göze çarpan kısım, batıdan doğuya akarak Kızılırmağa kavuşacak olan Gökırmak vâdisi boyunca genişliyen bir ovadır. Gerçekte yer yer darlaşan ve genişliyen bu ovanın batı ucunda Daday kasabası, güney kenarında Kastamonu şehri, doğusunda da Taşköprü kasabası bulunur. Ovayı kuşatan dağlık - tepelik sahanın yapısında daha ziyade birinci zamana ait şistler ve üçüncü zamanın başına ait kumlu - kireçli tabakalar hâkimdir. Orman örtüsü burada daha seyrek, kısmen tahribedilerek çamlık haline geçmiş bulunmaktadır. Ortadaki çukur saha ise, yağışların azlığı dolayısiyle ağaç yetişmesine pek elverişli olmayıp otluklarla kaplıdır ve yaz mevsiminde bu otluklar kuruyarak İç Anadolu steplerini andırır. Bununla beraber, ilin ziraate en elve-

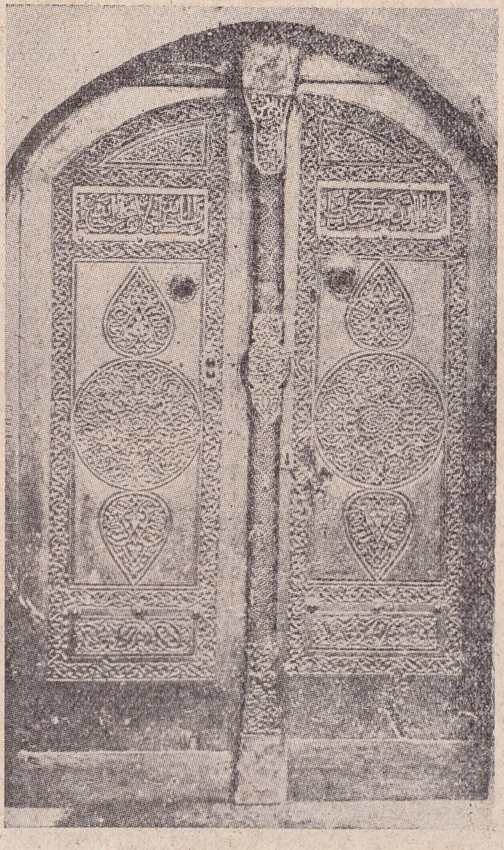

Kastamonuda Ilgaz ormanı

rişli sahaları buralarıdır. Kenardaki ormanlardan başka, eteklerde yemiş ağaçları yer alır. Yayla düzlüklerinde ve ovanın kurak kısımlarında hububat ziraati yapılır ve çok sulak yerlerde pirinç bile yetiştirilir.

Alçak saha, güneyde, Ilgaz dağ kitlesi ve bunun doğuya ve batıya doğru devamını meydana getiren dağ sırasiyle sınırlanmıştır. Yapısında birinci zamanın çok kıvrılmış kayaları, mermerleşmiş kireç taşları, sert şistleri hâkim bulunan, batıya doğru ikinci zamanın çeşitli arazisine intikal eden bu dağlar Ilgaz dağının ulu zirvesinde 2.565 metreye kadar yükselir ve 2.000 metreyi aşan birçok zirveler taşır. Kastamonu - Çankırı şosesi bu dağları aşmak üzere 1.800 metreye yükselir ve yol, kuzeyde de olduğu gibi, kışın sık sık karla tıkanır. Ilgaz dağları da geniş sahalar üzerinde heybetli ormanlarla kaplıdır.

Ilgaz dağları, Batı Karadeniz bölümünün daha güneyde bulunan üçüncü bir dağ sırasından, derin bir olukla ayrılır. Devrez ırmağı vâdisinin yerleşmiş olduğu bu oluğun

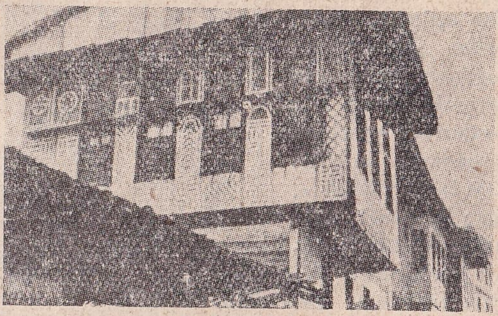

Elgüzel camisinin kapısı

güneyinde başlıyan bu dağların takımına birden, yeni kitaplarda Köroğlu dağları deniliyor. Kastamonu İli, güney doğuda, Kargı civarında Kızılırmak'a karışan Devrez ırmağı vâdisinin bir kısmına sahiptir ki, vâdinin çok sulak olan öbür kısımlarında, memleketimizin en iyi cins pirinçleri yetiştirilir ve Tosya kasabası da, Ilgaz dağlarının bu vâdiye inen etekleri önünde kurulmuş bulunur. Ilgazın güneyinde yer alan çukur ovalar dizisi yer kabuğunun çöküntü sahalarına tekabül eder ki son yıllarda burada vukua gelen şiddetli depremler, bu çöküntülerin henüz yerine oturmamış bulunduğunu göstermektedir.

İklim: Kastamonu İli, bilhassa dağlık kısımlarda, dağların denize bakan yamaçlar üzerinde nemli deniz havasından faydalanır. Karadeniz kıyısında yazlar serin (temmuz ayının ortalama sıcaklık derecesi 22°), kışlar az soğuk (ocak ayında ortalama 5° veya 6°) geçer. Kıyıda yağmur bol (İneboluda yıllık ortalama yağış bir metreden fazla) ve dağlar üzerinde daha da fazladır; fakat deniz rüzgârlarının sokulmasına engel olan bu dağların gerisinde yağışlar azalır (Kastamonuda 47 santimetre), kışlar soğuk (Kastamonu şehrinde ocak ayı ortalama sıcaklık derecesi —1,5), yazlar oldukça sıcak (temmuz ortalaması 21°) geçer, kışın termometre —27° ye düşebilir ve yazın 37,5° kaydedilebilir. Ilgaz dağları yeniden fazla yağmur ve kar alırsa da bu dağların güneyinde yağışlar azalır, yaz kış sıcaklık farkları artar, böylelikle yavaş yavaş İç Anadolu iklimine geçilmiş olur.

Akar sular bakımından Kastamonu İli,

Kastamonuda eski bir ev

Karadeniz havzasına tâbi bulunur. İl toprakların güney doğu kısmındaki akar sular Gökırmak ve Devrez çayı vasıtasiyle Kızılırmağa dökülür. Güney batıdakilerse, Filyos ırmağının Araç ve Soğanlı kollarına katılır. Kuzeydeki akar sularsa doğrudan doğruya Karadenize inerler ki bunların en önemlisi Cide civarında Kocaçay adiyle denize dökülen Devrekâni suyudur. Bu akar suların bazılarından, değirmenleri işletmek ve kereste biçmek suretiyle faydalanılır.

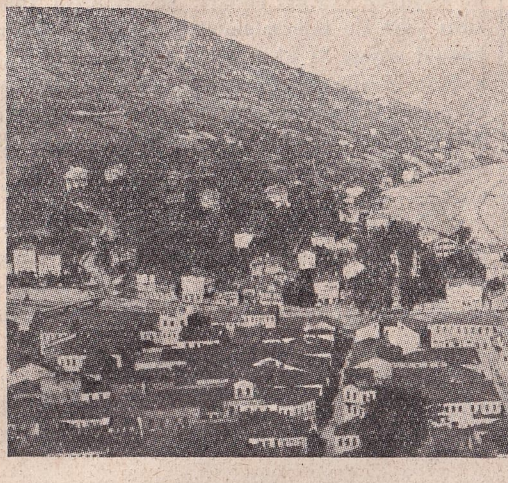
Nüfus: Kastamonu İlinin nüfusu 1940 sayımında 370.000 ve 1945 sayımının muvakkat neticelerine göre 384.000 olup kilometre kareye ortalama 25 kişi düşer. Bununla beraber, nüfus sıklığı bakımından ilin muhtelif kısımları arasında büyük farklar vardır. Karadeniz kıyısı boyunca bu sıklık 30 dan fazla, hele İnebolunun doğusundaki kıyı üzerinde 50 yi aşmakta, Kastamonu ovasında da 30 u geçmekteyse de, diğer taraflarda 20-30 arasında, dağlık bölgelerdeyse 20 den aşağı-

İneboluda bir sokak

dır. Bu nüfusun onda bir kadarı şehir ve kasabalarda, geri kalanı da köylerde yaşar. Köy sayısı 1.100 den fazla, her bir köye düşen ortalama nüfus 300 kadar olmakla beraber kıyı bölgesinde iskân şekli çok dağınık, diğer taraflarda toplu, dağlık sahalarda köyler küçük, ovalık sahalarda ise büyüktür. Kas-

tomonu İlinin on iki ilçe (kaza) si vardır. Kıyı üzerinde: Abana, İnebolu, Cide; orta kısımda: Küre, Taşköprü, Devrekâni, Kasta-

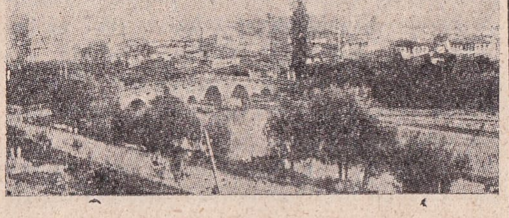

İnebolunun genel görünüşü

monu, Daday, Azdavay (yeni kurulmuştur); güneyde: Araç, Tosya, Kargı. Yalnız il merkeziyle Tosya şehrinin nüfusu 10.000 den fazla, bütün öteki kaza merkezlerinin nüfusu 5.000 den azdır.

Tarihcik: Kastamonu şehri, Kuzey Batı Anadolunun en eski beldelerinden biridir. Her ne kadar şehrin kale harabesinin yerleşmiş olduğu dağda oyulmuş mağara mezarları, buranın pek eski çağlardanberi meskûn olduğunu anlatıyorsa da, Kastamonu adı bilhassa Doğu Roma İmparatorluğu devrinde geçmektedir. Bizanslılardan Komnen hanedanı buradan türemiştir; bunlar Türk istilâsı sırasında, Danişmentlilere ve Selçuklulara karşı şehri korumak için çok gayret etmişlerse de, Onikinci Yüzyıl ortasında Kastamonu bir daha dönmemek üzere, Bizanslıların elinden çıkmış, sonra bütün Danışmetli topraklariyle beraber Selçuklular hükmüne girmiş ve idare Konya hükümdarları tarafından Hüsamettin Çoban ailesine bırakılmış, Selçukî İmparatorluğu yıkılınca Eflânî Türkmenlerinden İsfendiyar oğulları tarafından işgal edilmiş ve bunların kurdukları devlete merkez olmuştur. 1392 de Yıldırım Beyazıt burayı Osmanlı mülküne katmış, her ne kadar Timur istilâsı üzerine yeniden İsfendiyarlılara verilmişse de, 1460 yılına doğru Fatih Sultan Mehmet tarafından katî olarak Osmanlı Türkleri tarafından alınmıştır. Şehrin Bizanslılar tarafından yaptırılmış olan kalesi Selçuklular tarafından da tamir edilmiş olmakla beraber, Osmanlı Devleti toprakları içinde hudutlardan uzak kalmış bulunduğundan zamanla harabolmuştur. Kastamonuda bilhassa Selçuklu ve İstendiyarlı devrinden kalma anıtlar vardır. Gazi Atabey camisi, İsfendiyarlı İsmail Bey camisi gibi. Eski Kastamonu vilâyeti Kızılırmak ve Sakarya aşağı mecraları arasında, Karadeniz bölgesinin bütün batı kısmını içine alıyordu. Son yıllar büyük demiryollarına nazaran sapa kalmak ve memleket endüstri kalkınmasına iştirak edememiş bulunmak yüzünden, Kastamonu nüfusu azalmıştır: 1927 sayımında 14.600 olan nüfusu, 1945 de 12.600 e düşmüştür. Buna karşılık Tosyanın nüfusu aynı iki sayım arasında 9.700 den 10.700 e çıkmıştır.

Ekonomi: Kastamonu İli, orta derecede bir ziraat ve hayvancılık, önemli bir orman işletmesi sahasıdır. Kıyı bölgesinde serin ve yağışlı yazlar buğday ekimine elverişli olmayıp daha ziyade mısır ekilir, yemiş ağaçları yetiştirilir (elma, fındık, ceviz v. s.) iç kısımlarda buğday, arpa, kendir (Kastamonu şehri memleketimizin kendircilik merkezidir), pirinç (başlıca merkez Tosya) yetiştirilir. Kastamonu meyvaları arasında kuru erik meşhurdur. Kastamonu İlinde tütün ziraati yapılmaz. Son yılların üretim rakamlarına göre ilin başlıca mahsulleri: buğday (35.000 - 80 000 ton), arpa (20.000-30.000), mısır (10.000 -15.000), çavdar (8.000-12.000), pirinç (4.000 - 5.000 ton; illerimiz arasında Antalyadan sonra ikinci), çeşitli baklagiller, patates (8.000 - 12.000), kenevir (3.000 - 5.000 ton), keten (200 ton kadar) dir. Ehlî hayvanlardan en fazla tiftik keçisi (300.000 den fazla, bilhass güney kısımlarında), koyun (200.000 den fazla), sığır 300.000 kadar), manda (50.000), adi keçi (50.000 e yakın) yetiştirilir. Bilhassa kıyı bölgesinde bol olarak beslenen kümes hayvanları, önemli bir yumurta ticaretine meydan verir. İl topraklarının yüzde 24 kadarı ormanla kaplı olup bunlardan kerestecilik sahasında faydalanılmaktadır. Kastamonu İlinde maden zenginliklerinin çeşitli olduğu biliniyorsa da bunların işletme bakımından ne dereceye kadar elverişli olduğu henüz iyice belli değildir. Küre'de yakın vakte kadar işletilmiş bakır madenleri, şurada burada rastlanmış demir, krom, çinko, manganez yatakları vardır. Zonguldak kömür havzasının

Taşköprü

doğu devamının buralarda bulunması mümkün olduğunu yukarıda söyledik. Endüstri faaliyeti ileri değildir. Kastamonuda kendir iş leri, dericilik, köylerde tezgâhla dokuma işleri, ormanlık sahalarda kerestecilik vardır. İnebolu gibi iskelelerde evvelce önemli olan gemi inşaatının yeniden canlanması pek mümkündür.

Ulaşım bakımından Kastamonu İli henüz elverişli durumda değildir. İl toprakları üzerinde şimdilik demiryolu yoktur. Kastamonu yolcuları şimdilik ya İnebolu deniz yolundan, yahut Ankara - Çankırı - Zonguldak demiryolundan faydalanmaktadırlar. Demiryolunun Tosya üzerinden Samsun hattiyle birleştirilmesi düşünülmekte olduğu gibi, bir gün Kastamonuyu memleketin demir ağına bağlıyacak bir projenin tatbika konulacağı da ümit edilmektedir. *(Prof. Dr. Besim Darkot)*

ÖMER RÜŞTÜ PAŞA, MEKKELİOĞLU — (1843 - 1922) Komutanlıklarda, İkinci Meşrutiyette Harbiye Nazırlığında ve Âyan âzalığında bulunmuş Osmanlı müşirlerindendir. Kütahyada doğdu. Ora eşrafından Mehmet Efendinin oğludur. Dedelerinden biri Hicaza giderek orada uzun bir müddet kaldığından Mekkelioğulları diye anılırlar.

İlk tahsili memleketindedir. Bursa Askerî İdadısinde okumuş, sonra Harbiye Mektebine girerek oradan 1866 da erkânıharb yüzbaşısı olarak çıkmıştır.

Ömer Rüştü Paşa

Mektepten çıkınca Bosna ve Pazarcık Fırkalarında bulundu. Bulgaristan karışıklıklarında, Sırp Harbinde, sonra Rus Harbinde bulundu ve yararlıklar gösterdi. Hudutlarda yapılacak bütün istihkâmların keşfine memur komisyonda çalıştı. Sırasiyle terfi ederek 1885 te mirlivalığa yükseltilerek Edirne tarafındaki Birinci Kolordu Erkânıharbiye Reisliğine getirildi. Bir sene sonra Yemen'e, daha bir sene sonra da İstanbul'daki Hassa Ordusu Erkânıharbiye Reisliğine getirildi. 1892 de ferik olarak Trablusgarp Fırkası Komutanlığına, aynı sene sonunda Beşinci Ordu Komutanlığiyle Şam'a gönderilerek burada dört yıl kalmıştır. 1896 da İstanbul'a dönerek Yunan Harbi çıkınca Alasonya Orduları Erkânıharb Reisliğine getirildi. Harb zaferle neticelenince hizmet ve başarılarından dolayı kendisine Gazi ünvaniyle beraber, Murassa Osmanî nişanı ve altın bir kılıç verildi.

Mütareke esnasında, yeni Yunan hududunun tahdidine ve hudut haritasını almıya memur komisyonların reisliğinde bulunmuş, bu vazifeleri bitip Yunanlılar'la sulh yapıldıktan sonra İstanbul'a gelerek 1898 tarihinde Erkânı Harbiyei Umumiye Reis Muavinliğine tâyin edilmiş ve altın liyakat madalyası almıştır.

Yeni hududu göstermek üzere tanzim ettiği haritanın intizam ve mükemmeliyeti dolayısiyle kendisine altın ve gümüş imtiyaz madalyaları verilmiştir.

1902 tarihinde müşir ve 1903 te Yaver-i Ekrem olan Ömer Rüştü Paşa, Arnavutlukta çıkan karışıklıklar ve ayaklanmalar üzerine üç fırka askerden mürekkep kolordu ile Arnavutluğun Pırzen, Yakova ve İpek cihetlerine gitmiş, buradaki pek nazik durumu düzeltmiştir. Daha sonra, Manastır dolaylarında ayaklanan Bulgarların tenkili için aynı fırkalarla Manastır'a gitmiş, toplanan seksen taburun harekâtını tanzim ederek 1903 te İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da gene Manastır Kolordusu uhdesinde olmakla beraber İkinci ve Üçüncü Ordular Müfettişliği ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reis Muavinliği vazifesi kendisine verilmiştir.

1905 tarihinde Erkânı Harbiyei Umumiye Reisliğine, bir ay kadar sonra da ilâvei memuriyet olarak Yüksek Teftişi Askerî Komisyonu âzalığına tâyin olunmuş, Meşrutiyetin ilânından sonra ilk Sait Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olan Ömer Rüştü Paşa, sonradan Âyan Meclisi âzalığına tâyin edilmiş, ölümüne kadar bu vazifesinde kalmıştır. Adı geçen nişanlardan başka daha birçok nişanları hâmildi.

Hayatının büyük kısmını cephelerde, muharebe meydanlarında geçirmiş bir asker, muktedir bir komutandı. Dürüstlüğüyle ve

namusluluğuyle meşhurdur. 1 temmuz 1922 de vefat etmiş ve Maçka mezarlığına gömülmüştür.

Kısa bibliyografya: Paşanın kendi notları. Yunan Harbi sıralarında çıkan „Malûmat„ mecmuasının 85 inci sayısı. 15 temmuz 1922 tarihli "Ceridei Askeriye„.

(Nejat Akipek)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN SEÇİM DÖNEMLERİ — Türkiye Büyük Millet Meclisi, 10 haziran 1946 da genel seçimin yenilenmesine karar verdi. 14 haziranda da toplantısını 5 ağustos 1946 ya bıraktı. 21 temmuz 1946 da yapılacak ilk dönemi dört yıl sürmemiştir; 1 nisan 1923 tarihinde seçimi yenileme kararı verilmiş ve 16 nisan oturumu Büyük Meclisin son oturumu olmuştur.

İkinci seçim dönemi: Yeni seçimden sonra, 11 ağustos 1923 tarihi ikinci seçim dönemine başlangıç olmuştur; fakat bu Meclis de 1 kasım 1923 girdiği zaman - Kanunu Esasî ananesine tatbik yeri görmediğinden - bunu bir toplantı yılının başı olarak dikkate almamış ancak Atatürk'ün bir açış söyleviyledir ki 1 kasım 1924 ikinci seçim döneminin resmen ikinci toplantısı başı olmuş, fakat bu nutukta da bu toplantı yılı «Büyük Millet Meclisinin 6 ncı faaliyet senesi» olarak kaydedilmiştir; yani 11 ağustos 1923 den 31 ekim 1923 e kadarki sürenin «olağanüstü bir toplantı» olacağına işaret olunmamıştır. Bu ikinci seçim dönemi kanuna göre 31 ekim 1927 de bitmek lâzım gelirdi. Bu Meclis bu süreyi aslen değilse de hükmen bitirmiş, 26 haziran 1927 de seçimi yenilemiye karar verip birleşimi 1 kasım 1927 ye bıraktığından o tarihte Meclisin üçüncü seçim dönemi başlamıştır. Bugüne kadar Büyük Millet Meclisi hayatında kanunî süresini bitiren tek Meclis budur.

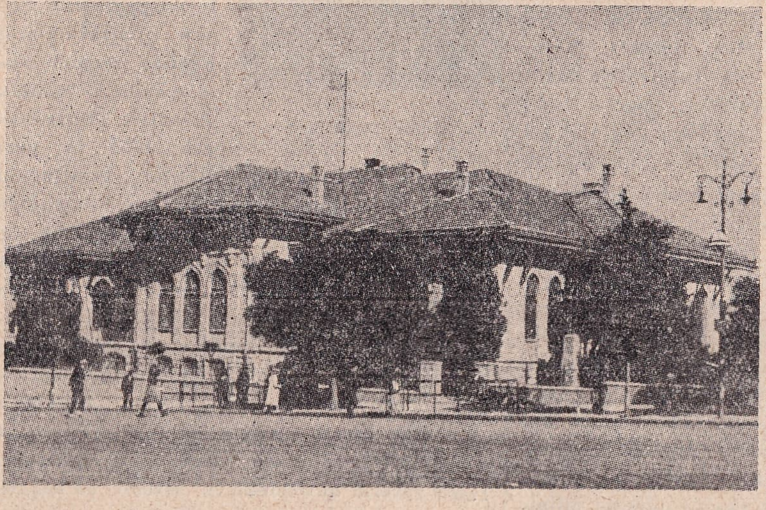
Üçüncü seçim dönemi: 1 kasım 1927 de başlıyan üçüncü Meclisin seçimi yenileme kararı üzerine son birleşimi 26 mart 1931 dedir.

Dördüncü seçim dönemi: Bunun için Büyük Millet Meclisi zabıtlarında ilk olağanüstü toplantı tâbiri dördüncü Meclisin 4 mayıs 1931 ile 31 ekimi arasındaki ilk süresi için kullanılmıştır ve bu olağanüstü toplantıdan sonra dördüncü seçim döneminin dördüncü yılı da hemen iki aydan ibaret kalmıştır. Bu dördüncü Meclis 23 aralık 1934 de son birleşimini yapmıştır.

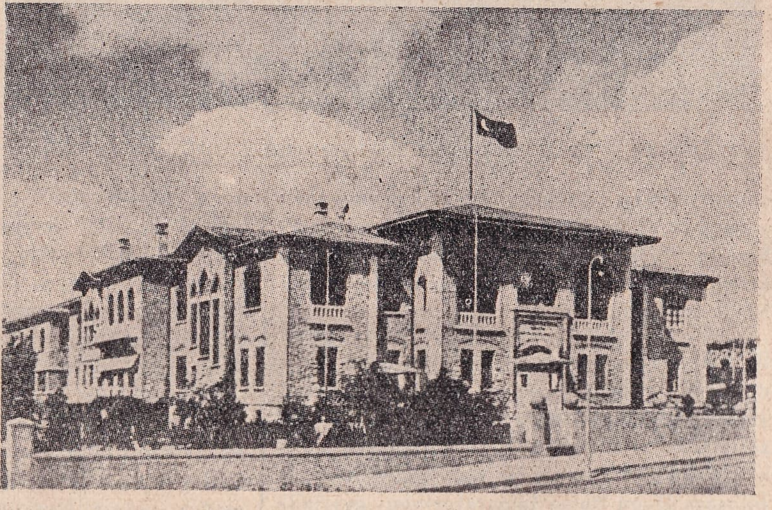
Beşinci seçim dönemi: Bu toplantı yılından kalan süreyi 1 mart 1935 de başlıyan beşinci Meclis «olağanüstü toplantı yılı» ile tamamlamıştır. Beşinci Meclisin kanunî süresi 31 ekim 1939 da bitecekti. Fakat bu Meclis de süresi bitmeden dokuz ay evvel seçimi yenilemeyi kararlaştırmış ve 27 şubat 1939 da son birleşimini yaparak yerini 3 nisan 1939 da gelen altıncı Meclise bırakmıştır.

Altıncı seçim dönemi: 3 nisan 1939 da toplanan altıncı Meclisin 23 ekim 1939 a kadarki birleşimleri bu seçim döneminin olağanüstü toplantısını teşkil edecek ve bu dönem de dördüncü toplantı bitmeden 15 ocak 1943 birleşimiyle hükmen 7 mart 1943 e kadar sürecektir.

Yedinci seçim dönemi: yedinci Meclis, 8 mart 1943 de olağanüstü toplantısına başlamıştı. 1 kasım 1943 de başlıyan dört yıllık normal süre 31 ekim 1947 ye kadar gidebilirdi. Büyük Meclis iki dereceli seçimlerden bir dereceliye geçmiye karar verdiği ve dünya durumunu bir an evvel milletin tecelli etmiş iradesiyle karşılamayı üstün bulduğu için 14 haziran 1946 da son birleşimini yaparak yedinci seçim devresine 4 ağustos 1946 tarihiyle son vermiş oluyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk binası

Türkiye Büyük Millet Meclisinin şimdiki binası

tek dereceli seçimde çoğunluk kazanacak olan yurttaşlar da 5 ağustos 1946 daki ilk birleşimleriyle Büyük Meclisin sekizinci seçim döneminin olağan üstü toplantısını açacaklardır. Demek oluyor ki şimdiye kadar yedi seçim dönemi yaşamıştır.

Anayasaya göre Büyük Millet Meclisinin her toplantısı normal olarak, dört yıl sürer ve bu süre kasım ayının ilk günü başlar. Meclis eğer bu süreyi bitirmeden, bu defada olduğu gibi, seçim yenilenmiş bulunursa dört yıllık yeni seçim döneminin ilk yıl toplantısı gene kasım ayının ilk günü başlamış olur; ancak yeni Meclisin toplantı tarihiyle kasım arasında kalacak ve evvelki seçim döneminin son yılını tamamlıyacak olan zaman «olağanüstü toplantı» adiyle anılır. Geride kalan seçim dönemi de yeni seçimle gelecek milletvekillerinin ilk birleşimiyle sona ermiş olur.

Birinci seçim dönemi: Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihe 23 nisan 1920 de doğmuştur. O tarihte Osmanlı Kanunu Esasîsi ve Meclisi Mebusan Nizamnamesi yürürlükte olmakla beraber yeni bir seçimi zafer ve sulha bırakarak «müstemirr» kaydiyle işe başlıyan Büyük Millet Meclisi malî yıl başı olan martı, toplantısı için de başlangıç saymış ve şubat 1921 bitip de mart 1921 girdiği gün yapılan birleşime Atatürk, birinci seçim döneminin ikinci toplantısını açan bir söylevle başlamıştır; gerek bu martta, gerek bundan sonra gelen 1922 ve 1923 martlarında söylediği açış nutuklarında da bu yılları «millî yıl» diye saymış ve öyle vasıflandırmıştır. Büyük Millet Meclisinin birinci seçim

Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir toplantı

5 ağustos 1946 da toplanacak olan Meclis, Anayasaya göre sekizinci seçim döneminin olağanüstü toplantısiyle işe başlamış olacak ve bu toplantı 31 ekim 1946 da, dört yıllık süresi de 31 ekim 1951 de bitmiş bulunacaktır.

Bu satırlar yazıldığı sırada, 21 temmuz 1946 da başlayacak olan yeni milletvekilleri seçimi için faaliyet hararetli devresindeydi. Yeni teşekkül eden partilerle C. H. P. arasında sıkı bir seçim mücadelesi vardı. Bilhassa Demokrat Partinin fazla faaliyet gösterdiği görülüyordu.

Not: Anayasanın ve içtüzüğün türkçeleştirilmesinde değiştirilip bu yazıda geçen terim ve kelimelerle eski karşılıkları şöyledir: Seçim dönemi = Devrei intihabiye. Toplantı = bir yıllık içtima senesi. Birleşim = eskiden Meclisin bir günlük toplantı karşılığı olarak kullanılan in'ikad. Oturum = bu bir günlük toplantı aralıkla yapılmışsa bunun her parçası, eski ıstılahla celse.

(Hakkı Tarık Us, Refet Sezen)

BEVİN, ERNEST — (1881) «Türkçede aynen okunur» İngiltere Dışişleri Bakanı. Bugün bastığı yeri âdeta titreten bu iri yapılı, yüz on kiloluk Dışişleri Bakanı, bundan altmış beş yıl evvel, Winston isimli küçük bir köyde, fakir bir ailenin, cılız oğlu olarak dünyaya geldi. Henüz altı yaşındayken anasını kaybeden küçük Bevin, on yaşında rençperliğe başladı. Küçük yaşında hakkını aramayı öğrendi, çok geçmeden tek başına grev yaparak yarım şilinglik haftalığının arttırılmasını istedi, bittabi derhal kapı dışarı edildi. Çok geçmeden diğer bir çiftlikte, istediği gibi iki misli haftalıkla iş bulan Bevin, okuma yazma bilmiyen çiftlik sahibine geceleri gazete okumak suretiyle reçel, bal misali mükâfatlar da kazanmıya başladı. Bundan sonra çiftlikten büyük şehire, Bristol'e nakletti. Namuslu bir insan sıfatiyle, hayatını kazanabileceği hiçbir işi reddetmedi; arabacılık, oteller de garsonluk, dükkânlarda tezgâhtarlık, satıcılık, tramvaylarda biletçilik yaptı. Bütün bu işler arasında da gecelerini sosyalistlerin meccani mektebinde çalışmakla geçirerek tahsilini de tamamlamıya muvaffak oldu. Çocukluğundanberi ekmek parası için ter dökerek mücadele etmiş olan Bevin, tabiî bir sevkle, işçilerin dertlerini benimsedi ve 1908 yılı Noel gecesi Bristol kilisesine duaya gelen zenginlerden, işsizler adına iane toplamak suretiyle bilfiil İşçi Partisi hareketine iştirak etti.

Bevin, İşçi Partisi içinde sendikalar lideri olarak şöhret kazandı. Filhakika kafasının düşmanı, hislerinin dostu Churchill, 1940 da kendisini çalışma bakanı yaptığı zaman, Bevin dünyanın en büyük sendikalarından biri olan, bir milyondan fazla azalı Nakliyat ve Umumî İşçiler Birliğinin reisi bulunmaktaydı.

1945 ağustosunda İşçi Partisi iktidar mevkiine geçtiği zaman bu hâdiseden en ziyede memnuniyet duyanlar Sovyetler olmuştu. Sovyetler kendilerininkine yakın bir ideolojiye bağlı solcu bir parti ile kolayca uyuşabileceklerini ummuşlardı. İngilterede herhangi bir iktidar partisinin imparatorluk esasından ayrılmıyacağı bütün dünyaca malûmdu. Bununla beraber, sola mütemayil liderlerin beynelmilel birçok meselelerde, görüşlerini Sovyet görüşüne göre ayarlamaları da ihtimal dışında değildi. Fakat, aradan geçen zaman gösterdi ki, İşçi Partisinin dış siyaseti, her şeyden evvel ananevî İngiliz dış siyasetidir. Rus siyasetiyse bu İngiliz siyasetinin ananevî karşı kutbudur. Bu vakıayı bir diplomattan umulmuyacak kadar açık ve beliğ bir şekilde bütün dünyaya anlatan adam, düşündüğünü düşündüğü gibi söylemekten çekinmiyen yegâne diplomat, İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'dir.

Bevin'in yükselişinin sebeplerini araştıranlar bunu, onun vasat adam vasıf ve meziyetlerine vasattan çok üstün bir derecede sahiboluşunda bulurlar. İngiliz Dışişleri Bakanının evsaf ve meziyetlerini tahlil eden bir Amerikan muharririne göre Bevin vasatın çok üstünde kuvvetlidir; günün birinde Bristol limanındaki bir işçi toplantısında canını sıkan hasmını tuttuğu gibi kaldırıp denize atıvermiştir. Bevin vasatın çok üstünde dürüşt bir adamdır; şerefine verilen mükellef bir öğle ziyafetinde banker ev sahiplerine dönerek: «Hele şimdi keyfinize bakın, midelerinizi doldurun! Biz iş başına gelir gelmez topunuzun birden canına okuyacağız!» demiştir. Bevin, vasat adamda bulunmıyan bir derecede hatır, gönül tanımıyan bir insandır; 1935 de Naziler büyük bir tehlike halinde belirmiye başladıkları sıralarda partisinin sulhperver liderini fazla mızmız bularak, hiç tereddüt etmeden adamcağızı yerinden edivermişti. İşçi Partisinin temel taşlarından biri sayılan George Lansbury bu darbe karşısında müteessir bir halde göz yaşlariyle beyaz sakalını ıslatırken Bevin alaycı bir eda ile: «Yıllardır George Lansbury evliyalık arıyan bir kahraman, fedakâr bir münci rolünde odun yığınının üzerine çıkmış, odunlara ateş versinler diye bekleyip duruyordu. İşte ben odunları ateşliyorum» demekten çekinmemiştir.

Ernest Bevin

İşçi Partisi büyük bir muzafferiyetle iktidar mevkiine geçtikten sonra, muhtelif kabine sandalyelerini parti ileri gelenleri arasında nasıl taksim edeceğini düşünen Attlee başlangıçta, mizaçları apayrı arkadaşları arasında bir muvazene kurabilmek hususunda büyük bir güçlük çekmiştir. Zira Bevin Maliye Bakanlığını istiyor; «Beni beş sene maliyede bırakın, göreceksiniz memleketi öylesine değiştireceğim ki, bir daha kimsenin eskiye dönmesine imkân kalmıyacak!» diyordu. Hugh Dalton kendisini bir dışişleri mütehassısı olarak ileri sürüyor Whitehall (Dışişleri Bakanlığı) e yerleşmek istiyordu. Halbuki altı yıllık yıkıcı, ezici bir harbden yeni sıyrılan İngiltere, âdeta hayatı için mücadele etmek zorundaydı. Daha dün azametli devletlerin en başında gelen İngiliz İmparatorluğu, bugünün büyük devletleri arasında zorlukla tutunabilecek bir durumdaydı. Kraliçe Victoria devrinde çiftlik sahibi efendisine imparatorluğun satvet menkıbelerini okuyan Bevin, kendi Dışişleri Bakanlığına geçtiği gün, bu imparatorluğu Birleşik Amerikaya bağlı, Birleşik Amerikanın attığı adımları takibe âdeta mecbur bir durumda bulmuştu. Sosyalist Bevin, Asyada milliyetçilik cereyanlarının feverâniyle karşılaşıyordu. Demokrat Bevin Asyadan Avrupaya akan, İngilterenin hayat yollarını tehdideden bir Rus hâkimiyetiyle çatışıyordu. Harbde zafer İngiltereye çok pahalıya malolmuştu. Acaba sulhte zafer kaça patlıyacaktı? Bevin bu suali kısaca cevaplandırdı; «Herkes, benim İngilterenin dış siyasetini değiştirmemi bekliyor. Bütün bu adamların unuttukları bir şey var. İngilterenin dış siyaseti bir vakıadır. Vakıalarsa değişmezler.» Değişmiyen vakalardan biri de İngiliz - Rus münasebetleri ve siyasetleridir. Kalinin'in «Avrupanın mürteci sosyalistleri» diye tavsif ettiği grupun en başında yer alan Bevin; Rusya, demokrasiyi «tek bir parti, tek bir namzet listesi, konrol altında bir ağızdan konuşan bir matbuat ve bir yığın sivil polis..» olarak tarif ettikçe sosyalist İngiltere ile komünist Rusyanın kolay kolay anlaşamıyacağına inanmaktadır. *(M. Kenan Kan)*

ERZURUM İLİNİN COĞRAFYASI — Doğunun en mühim ilidir.

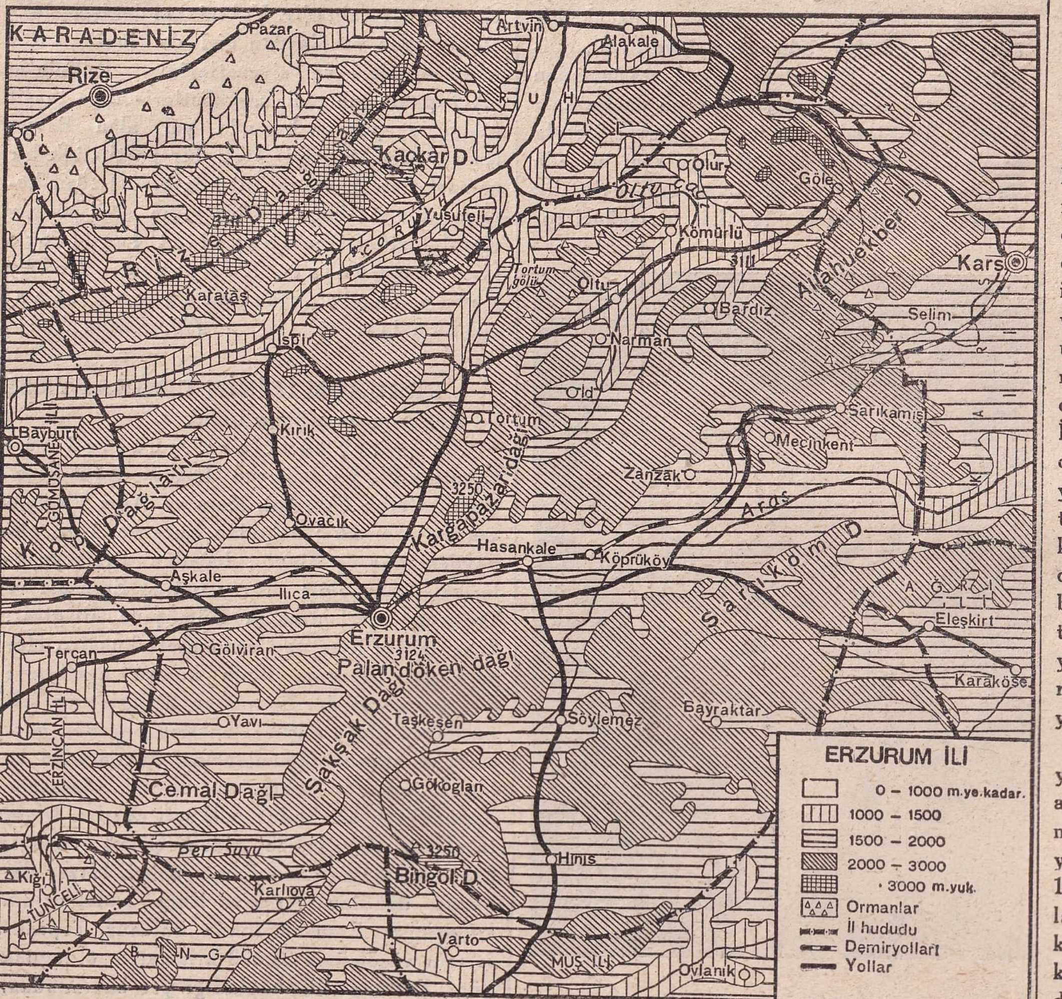
Yeri, hudutları, yüzölçümü: Erzurum İli, yurdumuzun kuzey doğu köşesinde, Çoruh (Artvin), Kars ve Ağrı illeriyle beraber yer alır; doğudan Kars ve Ağrı, güneyden Muş ve Bingöl, batıdan Erzincan illerine komşu olur; kuzey batıda Erzurum ve Trabzon illeri arasına Gümüşane İli girer; kuzeyini ise Rize ve Çoruh illeri kuşatır. Her ne kadar Erzurum ilinin komşu devletlere hududu yoksa da, Sovyetler Birliğine ve İrana doğru giden başlıca yolların buradan geçmesi ve burada düğümlenmesi bakımından bu ilimiz, askerî bakımdan birinci derecede ehemmiyetli bir hudut vilâyeti sayılır. Diğer taraftan, Karadenize giden Çoruh ırmağı, Basra körfezine akan Fırat nehri, Hazer denizine dökülen Aras ve Kura ırmaklarının kaynakları Erzurum İlinde bulunur. Topraklarının yüzölçümü 25.692 kilometre olduğuna göre, Erzurum İli, kapladığı yer bakımından, Konya, Ankara ve Sıvas İllerinden sonra dördüncü gelir.

Tabiî coğrafyasının ana çizgileri: Erzurum adı, Doğu Anadolunun çok önemli hudut şehrini olduğu kadar, dağlık bir memleketi, kışları pek soğuk geçen sert bir iklimi de hatıra getirirse de, Erzurum İlinde yer şekilleri ve iklim şartları çok çeşitlidir: Bu ilde yazın bile karı eksik olmıyan dağlar bulunduğu gibi geniş ve düz yaylalar, ılık kışlı, sıcak yazlı sahalar da vardır. Bu çeşitliliği, il toprakları üzerinde, kuzey batıdan güney doğuya doğru yapacağımız bir seyahatle belirtebiliriz.

1) Kuzey batıda Erzurum İli toprakları Rize dağlarının zirve çizgisine dayanır. Evvelce gördüğümüz çizgi (Trabzon İli coğrafyası'na bakınız: Aylık Ansiklopedi, cilt II, sayfa 408), memleketimizin en yüksek ve en devamlı dağ sıralarından biri olan Rize dağları arası kesilmeden, burada üç bin metreden daha yüksek, azametli bir set halinde uzanır; en yüksek zirvesi olan Kaçkar dağı (3.937 metre), Erzurum - Rize - Çoruh illerini ayıran bir sınır anıtı gibi yükselir. Bu dağların Karadenize bakan kuzey yamaçları, yurdumuzun en bol yağmur ve kar alan sahası (yılda 2,5 - 3 metre yağış) olduğu gibi, ılık bir denizin komşuluğundan ve kışın soğuk kuzey rüzgârlarının yolunu kesen Kafkas dağlarının siperinden faydalanır; bu sayede sık bir orman örtüsiyle kaplanmış bulunur. Buna karşılık, dağların Erzurum İline ait bulunan güney yamaçları üzerinde yağışlar daha az, orman örtüsü daha seyrek olmakla beraber, yer yer sık ağaç kümeleri ve çalılıklar görülür. Kışın karla kaplanan yamaçlardan ilkbaharda kuvvetli seller iner ve bu yamaçlar üzerindeki

yeşil otlaklara, yazın hayvan sürüleri çıkartılır.

2) Rize dağlarının gerisinde, Çoruh nehrinin derin bir oluk şeklinde uzanan vâdisi, bunun güneyinde de genel olarak Çoruh dağ-

ları adını verdiğimiz dağlar uzanır ki, başlıca zirveleri, Mescit dağı (3.255 m.), Hortik dağı ve Erzurum - Trabzon şosesinin geçtiği Kop dağıdır. Bu dağlık bölge, Erzurum İlinin bütün kuzey batı köşesini kaplar ve Çoruh nehriyle onun başlıca kolları olan Oltu ve Tortum çayı vâdileriyle pek derin şekilde ya-

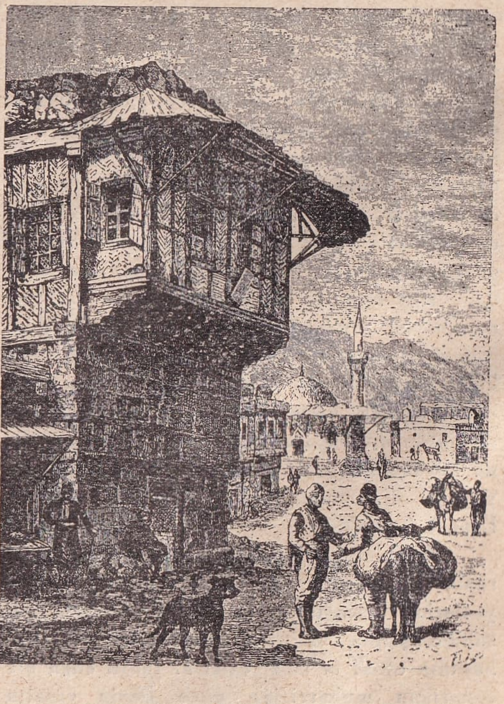

Erzurumun eski bir resmi

rılmış bulunur. Vâdilerin tabaniyle, onları yakından boylıyan dağların zirveleri arasında bazan 1.500 metreyi aşan yükseklik farkları görülür. Vâdiler bazı yerlerinde bir patikanın geçmesine elvermiyecek kadar dar ve dik yamaçlı oldukları halde, bazan bir ova denecek kadar genişler. Bu ovalar, fazla yüksek olmadıkları gibi, dağ siperleriyle soğuk rüzgârlardan korunmuş bulundukları için kışları az soğuk, yazları sıcak geçer: Çoruh vâdisinin Erzurum İli topraklarında başlıca merkezi olan İspir kasabası, muntazam yollarla bağlı olmamasına rağmen, ilin sebze ve meyva bahçesi sayılabilir. Diğer iki vâdi üzerinde de, hemen hemen aynı durumda Oltu ve Tortum kasabaları bulunur. Tortum çayı vâdisi boyunca, adı geçen kasabadan akış aşağı 35 kilometre mesafede Tortum gölü vardır ki, bunun biraz aşağısında, suların elli metre yüksekten düştüğü meşhur Tortum şelâlesine rastlanır.

3) Çoruh ve tabilerinin derin vâdilerle yardığı dağlık bölgeden güneye doğru geniş yaylalar alanına geçilir. Bu yaylalar, üçüncü zamanın sonuna doğru, bazan daha yeni, volkanların yer yüzüne yaymış oldukları akıcı lâvlarla örtülmüş olup yükseklikleri genel olarak, deniz seviyesine göre 2.000 metreyi geçer. Şiddetli rüzgârlarla süpürülen bu yüksek yaylaların iklimi pek sert olup kalınlığı pek fazla olmıyan kış karları altından çıkan kısa otluklarda yazın sayısı çok koyun sürüleri otlatılır. Bu otluk sahalar yaz mevsiminde sürüler ve çadırlarla canlandığı halde kışın tamamiyle ıssız kalır. Erzurum İlinin orta ve güney kısımlarında en fazla yer kaplıyan arazi şekli budur. Bununla beraber, ayni yaylalar üzerinde yükselen dağlara ve bu yaylalar arasına girmiş çukur sahalara, ovalara da rastlanır. Birçok dağların yüksekliği 3.000 metreyi geçmekle beraber, bunların eteğinde yer alan yaylalar da zaten yüksek olduklarından, dağlar, çukur ovalar yakınında müstesna, pek heybetli görünmez, daha ziyade basık sırtlar şeklini arzederler: Fırat (Karasu) kaynaklarının bulunduğu Gâvur dağları böyledir. Bu dağlar, Kargapazarı (3.288 m.) ve Kars İli topraklarında Allahuekber dağı (3.111 m.) ile beraber, kuzey doğuya doğru yönelmiş bir sıra meydana getirirler; ikinci bir sıra, daha güneyde, Fırat (Karasu) ve Aras vâdilerine güneyden paralel olarak uzanır ki bunun en tanınmış kitlesi, Erzurum şehrinin tam güneyinde yükselen Palandöken dağıdır (3.124 m.). Nihayet, Erzurum İli topraklarının güneyinde yer alan Bingöl dağı, güneyden gelindiği zaman, yavaş yavaş yükselen bir yayla düzlüğü manzarasını gösterdiği halde, güneyinde bulunan Varto çukurovası üzerinde yalçın bir duvar halinde dikelen azametli bir dağ şeklini alır. Bütün bu dağlar, etraflarındaki yaylalar gibi, ağaçtan tamamiyle mahrumdur. Bu ağaçsızlık, yüksekliklerde kışların gayet şiddetli ve sürekli olmasiyle beraber, kısmen de insanların yaptıkları tahribatla izah edilir.

Erzurum İlinin başlıca hayat sahaları, yukarıda adı geçen ıssız dağ ve yaylalar arasına yerleşmiş olan çukurovalarda toplanmıştır. Çukurova adı, bunların zeminlerinin yüksek olmamasından değil - zira hepsi de 1.500 metreden yüksektir - fakat dağ ve yaylalar arasına gömülmüş bulunmalarından hak kazanır. Etraflarının az çok yüksek dağlarla kuşatılmış olması, iklimlerinin nisbeten az şiddetli bir hal almasına meydan verdiği gibi, sellerle dağ yamaçlarından indirilen toprakların birikme sahası olmak bakımından da, ziraate elverişlidirler. İşte, Erzurum İlinin

Erzurumdan eski bir resim daha

yalnız önemli şehir ve kasabaları değil, köylerinin de hemen hepsi bu «çukurova» ların kenar veya ortasında yer almıştır. Yalnız, bu ovaların menşei, yer tarihinin yakın bir devrinde vukua gelen çöküntülere bağlandığı gibi, bu çöküntü sahaları da henüz yerlerine oturmamış bulunduğundan, bazan şehir ve ka-

sabaları alt üst, köyleri yerle beraber eden şiddetli depremler vukua gelmektedir. Bu depremlerin en yenisi, 1946 ilkbaharında Varto kasabasını harabetmişti. Erzurum İli

Hükûmet meydanına bir bakış

toprakları içinde bulunan çukurova, zemini deniz seviyesinden 1.900 - 2.000 metre yükseklikte bulunan Erzurum ovası olup bundan doğuya doğru meşhur Deveboynu geçidiyle Pasinler ovasına geçilir ki burada da Hasankale kasabası bulunur.

Erzurum şehrinde yapılan iklim ölçüleri bölgenin iklim gidişi hakkında bir fikir edin-

Hükûmet meydanı

memize elverişlidir: Bilindiği gibi burada kışlar sürekli ve şiddetlidir; ortalama sıcaklık, ocak ayında, — 9,5° olup senenin dört ayının sıcaklık ortalaması sıfır derecenin altındadır ve termometre hemen hemen her yıl — 25 dereceye kadar düşer ve hattâ — 30 dereceye düştüğü olur. İlkbahar kısa geçer, yaz kısa sürer, fakat epeyce sıcak olur; temmuz ayının ortalaması 18,8°, ağustosunki 19,9°; yaz içinde termometre 34 dereceye kadar

Bir sokak

yükselebilir. Temmuz ve ağustostan başka bütün aylarda geceleyin bazan sıfırdan aşağıya düşen sıcaklık dereceleri kaydedilmiştir. Yağışlara gelince, yıllık tutarı pek fazla değildir (55 santimetre). En fazla yağış ilkbahar sonlarına, en azıysa kışa rastlar. Kış mevsimi fazla yağışlı olmamakla beraber, daha sonbaharda yağmıya başlıyan karlar erimiye vakit bulmadan birbiri üzerine yığılıp ilkbahara kadar toprak üstünde kaldığından, çok görünürler ve geniş yolları, geçitleri tıkarlar ki bu yüzden çok yerde nakliyat araba yerine kızakla yapılır.

Nüfus ve idare teşkilâtı: Erzurum İlinin nüfusu, 1935 sayımında 326.000 1940 sayımında 371.000, ve 1945 sayımında (muvakkat netice) 396.000, olduğuna göre, devamlı bir artma halindedir ve son sayıma göre nüfus sıklığı (kilometre kareye düşen ortalama nüfus) 15 tir. Bununla beraber, dağlık sahalar ve yüksek yaylalar hemen hemen boş denecek haldeyken, ovalarda kilometre kareye düşen nüfus 30, hattâ 40 ı geçer.

Halkovi

Erzurum İlinde bir tek şehir vardır. İlçe merkezlerinin bir çoğunun nüfusu 2.000 i

Kış hayatı

bulmaz ve ancak bir tanesininki 5.000 i geçer: Hasankale (5.981). Erzurum İlinin ilçeleri Oltu, İspir, Tortum, Aşkale, Erzurum, Pasinler (merkezi Hasankale), Karayazı (merkezi Bayraktar), Hınıs ve 1946 senesinde kurulan Örtülü (Oltu ve Sarıkamış arasında), Tekman (eski adı Tatos; Hınıs ilçesinden ayrılmıştır) olmak üzere on tanedir. 1940 senesinde, Erzurum İlindeki köylerin sayısı 1.012 idi. Buna göre, her köye düşen ortalama nüfus 300 ü

Erzurumda bir park

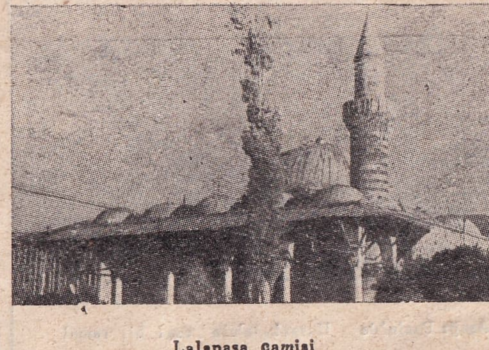
geçmez. Gerçekte Erzurum İli toprakları üzerinde büyük köyler bulunduğu gibi, «kom» adı verilen ve bir iki evden meydana gelen küçük topluluklar da vardır.

Erzurum şehri, kısa tarihi ve coğrafyası: Bugünkü Erzurum şehri, kendi adiyle yâdedilen ovanın güney kenarında, Eğerli dağı eteğinde 1.950-2.000 metre

Çarşıdan görünüş

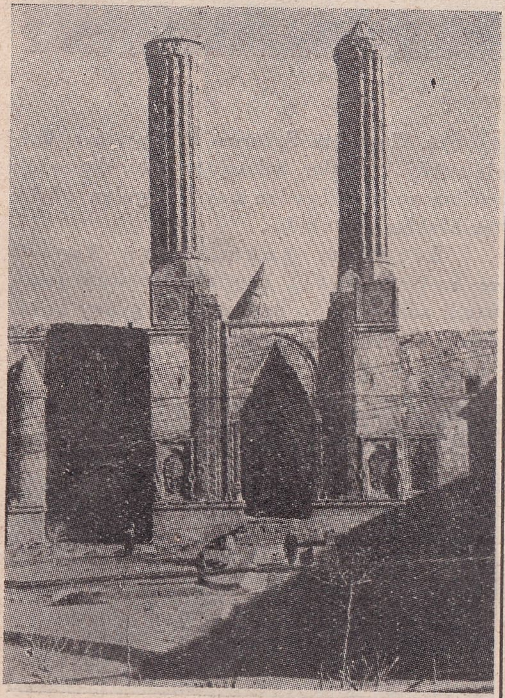
yükseltide hafif eğimli bir satıh üzerinde kurulmuş olup bir taraftan Tebriz üzerinden İran'dan, diğer taraftan Kars üzerinden Kafkasyadan Anadoluya gelen yolların tek giriş kapısıdır. Ayrıca, Karadeniz kıyısında Trabzona iyi bir yolla bağlı bulunduğu gibi Van gölü kıyıları ve Diyarbakır yaylasiyle de münasebetleri vardır. Şimdiki Erzurum kurulmadan evvel, tarihin ilk çağlarında, bugünkü şehrin kuzey batısında, eskilerin Karni-Kalak

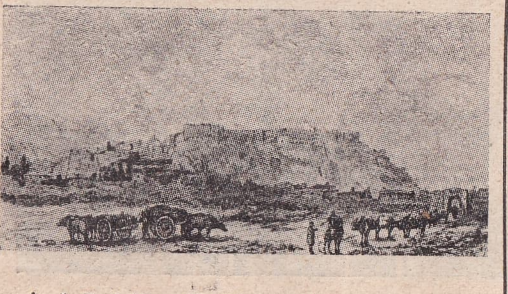
Lalapaşa camisi

dedikleri (sonradan Araplar bunu Kali Kala şeklinde kullandılar) bir belde vardı ki burası Etilerin, Orartuların, İranlıların hükmüne geçmiş, Milâttan Önce Birinci Yüzyılda Roma İmparatorluğuna ilhak edilerek Dördüncü Yüzyılda Bizans (Doğu Roma) mirasına

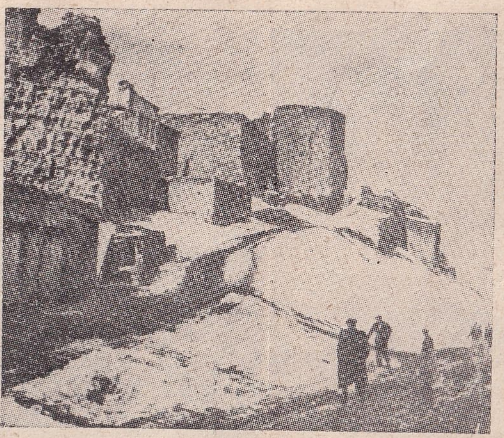
girmiştir. Roma devrinde buraya Teodosiopolis deniliyordu. Burası Yedinci Yüzyıl ortalarında Arap Müslümanlar tarafından zaptedildi vebundan sonra Bizanslılar, Araplar ve yerli prensler arasında birkaç defa elden ele geçmiş, Onbirinci Yüzyıl ortalarından itibaren Selçuklular tarafından fethedilerek, artık devamlı bir şekilde bir Türk şehri olmuştur. O sırada Teodosiopolis'in doğusunda Arzan adı verilen bir başka kasaba vardı ki bugün kullandığımız Erzurum adı bundan gelmiştir. Onikinci Yüzyıl sonunda Saltık Oğullarının idaresinde bulunan ve Onüçüncü Yüzyıl ortasında Moğolların, Onbeşinci Yüzyıl başında Timur'un istilâsına uğrıyan Erzurum daha sonra Akkoyunlu Türk Devletinin hükmüne girdi ve Uzun Hasan, Erzuruma bir iç kale yaptırdıysa da, daha bu meşhur hükümdarın hayatında, Otlukbeli Muharebesinden sonra (1473) burası Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı Devletine katıldı ve imparatorluğun mühim bir eyalet merkezi oldu. Erzurum, Ondokuzuncu Yüzyıldan itibaren, Anadoluyu Rus istilâsına karşı koruyan kale rolünü oynadı; 1877-78 de büyük kuvvetlere karşı şanlı bir müdafaa ile, harbin hemen sonuna kadar dayandı ve Birinci Cihan Harbinde de, kahramanlıklar yarattıktan sonra düşman eline düştü. 1917 senesi kışında Ruslar Kafkasyaya çekilirken şehri Ermeni çetelerine bıraktılar. Erzurum, yeniden Türk hâkimiyetine girmeden önce, bu çeteler tarafından yakılıp yıkıldı, şehirden kaçamıyan halk, türlü işkencelerle yok edildi. İstiklâl Harbimizin ilk kararı, her taraftan yurdu istilâya başlamış düşmanlara karşı Anadoluyu korumıya azmetmiş olan Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından burada verildi (Erzurum Kongresi 23 temmuz 1919). Cumhuriyet, Erzuruma lâyık olan önemi esirgemedi: Şehir hemen yeni baştan kuruldu, geniş caddeler açıldı, büyük binalar (lise, öğretmen okulu, umumî müfettişlik, komutanlık, hastaneler, memur evleri..) yapıldı. Türk hâkimiyetinin eski devirlerinden kalma Çifteminareler ve Hatuniye Medresesi, Yakutiye Medresesi, Ulucami gibi eserler taşıyan bu şehir, nihayet 1939 yılında demiryoluna da kavuştu. Bir zamanlar yurdumuzun en uzak bir köşesi sayılan Erzuruma bugün İstanbuldan altmış saatte gidilmektedir. Trabzon - Erzurum - İran hududu transit yolu da cumhuriyetin eseridir.

Çiftemināreler

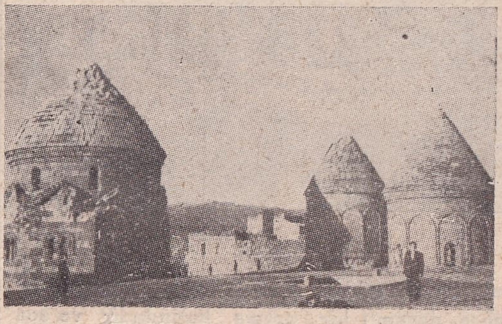

Aşağı Pasin'de Hasankale'nin eski bir resmi

Erzurum kalesi

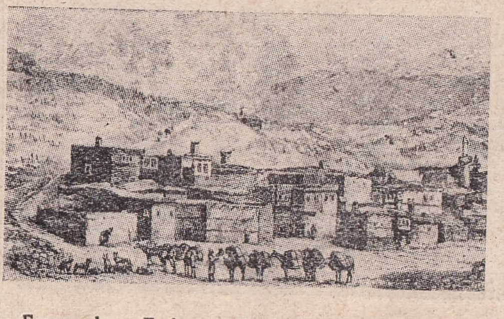
Şehrin Rus istilâlarından evvel, bir aralık yüz bini aşmış olan nüfusu, daha Ondokuzuncu Yüzyıl sonunda otuz bine düşmüş, Birinci Cihan Harbinin son senelerinde büsbütün azalmıştı. 1927 sayımında otuz bir ve 1935 de otuz üç bin olan nüfus, 1940 da 47.613 e çıkmış, 1945 de ise 52.532 olmuştur.

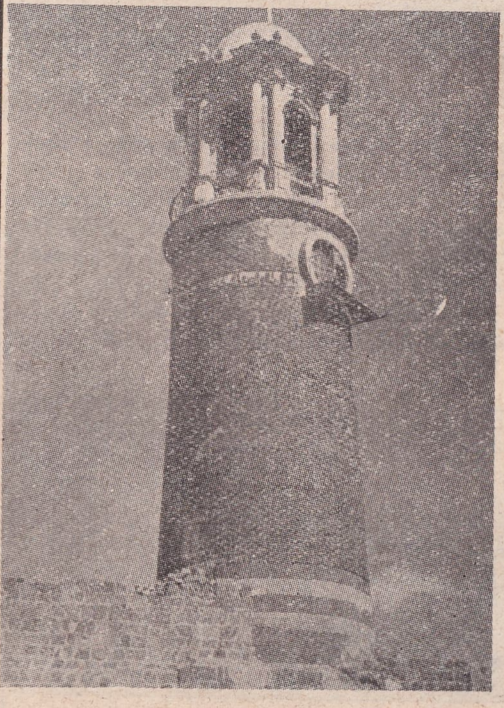
Üçkünbetler

E k o n o m i k d u r u m : Erzurum İlinin büyük kısmında arazinin yüksek ve ikliminin şiddetli (kışlar soğuk, yazlar kısa), yaşışların nisbeten az olması yüzünden, Karadeniz kıyılarında ve Batı Anadolu illerinde gördüğümüz çeşitli ziraat görülmez. Çoruh vâdisi ve tabilerinin muhafazalı köşeleri bir tarafa bırakılacak olursa, burada daha ziyade hububatla dayanıklı sebzeler (patates, lâhana gibi) ekilir. Hububat tarlaları umumiyetle ilkbaharda işlenir ve ekinler kısa süren, fakat epeyce sıcak olan yaz mevsiminin sonunda biçilir. Bu bakımdan, buğdaya nisbetle daha tez yetişen arpa (60-100.000 ton), buğdaydan (50-70.000 ton) daha fazla ekilir. Çavdar (8-13.000 ton) ve mısır (3-14.000 ton) daha az yer tutar. Hayvancılık, ziraatten daha önemlidir. Geniş otlaklarda çok sayıda koyun (450.000), keçi (100.000 den fazla) tiftik keçisi (25.000) yetiştirilir. Sığır sayısı bakımından da Erzurum İli büyük bir yer tutar (300.000 den fazla) ve canlı hayvan ihracı, önemli kazanç getirir. Erzurum İlinde ormanların sahası 125.000 hektardan az değilse de bunlar sapa yerlerde bulunduğundan, şehirlerde şimdi demiryoliyle gelen linyit kömürü yakılmakta, fakir halk ise umumiyetle tezek yakmaktadır. Erzurum İlinde muhtelif maden suyu ve sıcak su kaynakları (Erzurumun batısında Ilıca), tuz çıkarılan tuzlu su kaynakları, linyit damarları bulunduğu gibi petrol bulunması da muhtemeldir. Dokumacılık el tezgâhlarında yapılır. Ziraî ham maddelerin varlığı sayesinde, ileride ziraat endüstrilerinin gelişmesi mümkündür. Münakale bakımından, demiryolunun ve transit caddesinin açılması, Erzurumun varlığına yeni bir canlılık katmıştır. Erzurumun, doğu hudutlarımız yakınındaki tarihî rolü de, her zaman olduğu gibi, çok kuvvetlidir.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

Erzurum'un Trabzon yolundaki uğrağı : Bayburt

Saat kulesi

FECR-İ ÂTİ EDEBİYATI — Türkiyede 1908 Meşrutiyet inkılâbı ardından yapılan ilk edebî hareket, Fecr-i Âti toplantısıdır. F e c r - i Â t i g e r ç e k t e n b i r e d e b î a k ı m v e y a b i r e d e b î e k o l d e ğ i l d i r. Bu hareket, hemen hemen devrin genç edipleri tarafından yapılan birkaç hevesli toplantıdan ibaret kalmıştır. O kadar ki eğer Fecr-i Âti teşekkülüne katılan bu gençler, gitgide, Türkiyenin edebî hayatında hakikî birer değer payesine ermemiş olsaydılar, edebiyat tarihimiz belki de bu toplantılardan bahsetmek için fazla çekici bir sebep bulamıyacaktı. Fakat Servetifünun'cuların dağılışından 1908 İnkılâbına kadar geçen birkaç yıllık sükût devresinin hazırlayıp yetiştirdiği bu gençler, önce, tıpkı Ser-

vetifünuncular gibi, hattâ gene Servetifünun mecmuasında, toplu bir hareket yapmak için heveslenmişler; sonra, türlü sebepler yüzünden bunda muvaffak olamayınca; ayrı ayrı mecmualarda yazarak ve ayrı ayrı edebî yollardan yürüyerek; Yirminci Yüzyıl Türk edebiyatının en tanınmış simaları arasında yer almışlardır. O kadar ki bugün Ahmet Haşim gibi, Fuat Köprülü gibi; Hamdullah Suphi, Refik Halit ve Yakup Kadri gibi edebiyat ve sanat hayatımızda birer kıymet olan şahsiyetlerden ve bilhassa onların sanat hayatlarından bahsederken, bir zamanlar Fecr-i Âti teşekkülünde ve hep bir arada çalışmış olduklarını söylemek, ihmal edilmez bir âdet olmuştur.

Şu demek ki Fecr-i Âti toplantılarının en bahse değer tarafı; istikbalde böyle isimler yapacak olan birtakım genç edipleri; kısa bir zaman için dahi olsa; bir araya getirmiş olmasıdır.

Fecr-i Âti'nin genç edipleri, Hürriyetin ilânından sonra, Servetifünun sanatkârlarının, durmaksızın şikâyet ettikleri «istibdat» tan kurtulmuş olmanın verdiği hızla ve birdenbire harekete geçeceklerini; eskisinden daha zengin ve daha canlı bir «edebî hamle» yapacaklarını ummuş ve beklemişlerdi. Fakat bu bekleyiş uzun sürdü. Çünkü Servetifünuncuları dağıtan kuvvet sadece istibdat değildi. Onları biribirine bağlıyan edebî ve içtimaî bağlar da yıpranmış, hattâ kopmuştu. Esasen Servetifünuncular çok kere eksik ve zayıf tarafları için istibdadı müthiş bir sebep olarak göstermek suretiyle, istikbalin tenkidinden kolayca sıyrılmak istiyorlardı. Hele toplu bir halde çalışmaları için istibdadın bir engel olmak şöyle dursun, birleştirici bir sebep teşkil ettiği onların Meşrutiyetten sonraki dağınık hayatlarından kolayca anlaşılmaktadır. Fecr-i Âti gençleri, Servetifünun sanatkârlarının ilk Meşrutiyet yılında biribirlerinden ayrı olarak dahi öyle parlak eser veremediklerini gördüler. Bütün bir yıl içinde onların gözlerine çarpan en mühim eserler, Tevfik Fikret'in, «Rücu» ve «Mazi-Âti» isimli manzumeleriyle Halit Ziyanın «Nesl-i Ahîr»'inden ibaret kaldı. Bu iki büyük Servetifünuncuya ait yazılar da onların eski yazılariyle ölçülebilecek bir değerde değildi. Bu sebepledir ki Fecr-i Âticiler daha ziyade beklemek istemediler ve gene Servetifünun şairlerinden Faik Âli ile Celâl Sahir'in kendileriyle işbirliği yapmalarından aldıkları cesaretle hep birden, yeni bir edebî akım yapmak istediler.

Genç edipler, faaliyete geçmeden önce 11 şubat 1325 (1909) tarihli Servetifünun mecmuasında bir «Beyanname» neşrettiler. Bu beyanname o devir için dikkate değer cümleler taşıyordu. Fecr-i Âticiler diyorlardı ki: «Şimdiye kadar memleketimizde «edebiyat» kelimesinin taşıdığı ciddiyet ve ehemmiyeti anlıyan ve bu ehemmiyeti halka anlatan; tereddütsüz söyliyebiliriz ki; pek az kimse gelmiştir. Edebiyat tarihimizi tetkik edersek, en parlak devirlerde bile edebiyatın, mânasındaki bütün genişlikle anlaşılıp, anlatılmadığını görürüz. Onun içindir ki bizde sanat ve edebiyat boş vakitlerin güzel bir arkadaşı olmaktan fazla bir ehemmiyet alamamış ve bunların nasıl hissî terbiyenin tekâmülüne hizmet etmek yoliyle bir milletin terakkilerine önder olduğu takdir edilememiştir. Eski devirlerden ayrılıp zamanımıza doğru gelince bu anlayışın yavaş yavaş bir değişiklik geçirdiğini görürüz. Kemal Bey ve çağdaşları birçok münasebetlerle bu husustaki fikirlerini söylemişlerdir. Kemal Beyin «edebiyatsız millet, dilsiz insan gibidir.» sözü meşhurdur. Fakat efkârı umumiyenin anlamaktan ve anlamak için hiçbir ciddî ve iyilikçi rehber bulamamaktan ileri gelen kayıtsızlığına böyle bir cümlenin deva olabilmesi elbette mümkün değildir.»

Fecr-i Âti beyannamesinin, terkiplerini türkçeleştirerek naklettiğimiz bu cümleleri, yeni neslin edebiyatı bir içtimaî müessese gibi telâkki etmeleri tarzında o devir için gerçekten önemli sayılabilecek, oldukça yeni bir düşünceye sahibolduğunu göstermektedir. Fakat; «Osmanlı efkârı umumiyesinin bu rehberi, katî surette bulduğu tarih, itiraf etmeli ki Edebiyatı Cedidenin genç ve faal zekâlarının Servetifünun sayfalarında ilk tesis-i meslek ettikleri zamana tesadüf eder. Bu heyet-i edebiyenin erkânı o mecmuanın sayfalarında muhitini tenvir eden bir manzume-i muzi'e vazifesini görüyordu. Fakat hükûmetin gittikçe artan zulmü onların kalemlerine ilk darbe-i anif-ü-kahharı indirdi. Ve bunlar ilerde tekrar toplanmak ümidiyle, hepsi dağılıp gittiler. Hürriyetin ilâniyle tekrar ziyalarına intizar edildiği zaman ise, pek az istisna ile, artık onlar eski melike-i hayalleri olan sanat ve edebiyata karşı bir sehab-ı lâkaydî ile bürünmüştüler.» diyerek bir taraftan Edebiyatı Cedideye karşı olan hayranlıklarını gizliyemiyen, öte yandan beyannamelerini bu cümlelerde görüldüğü gibi tamamiyle Servetifünun lisaniyle yazan Fecr-i Âti'ciler de genel olarak Servetifünunun bir devamı olmaktan daha başka bir şey yapmak iktidarında değillerdi.

YakupKadri

Celâl Sahir

Fuat Köprülü

Hemdullah Suphi

Refik Halit

Tahsin Nahit

Fecr-i âti simalarından birkaçı

Beyanname şu mühim cümlelerle devam ediyordu: «Fecr-i Âti âzası, kendilerine herkesten ziyade edebiyat-perest ve azimperver olmaktan fazla bir kıymet ve ehemmiyet vermemekle beraber temelini attıkları müessesenin bu ilim ve edebiyat çölünde zümrüt renkli bir gölgelik haline gelmesini beklerken, şimdilik Avrupadaki benzerlerinin küçük bir örneğini temsil ve irae etmesine çalışacaklardır. Lisanın, edebiyatın, edebî ve içtimaî bilgilerin ilerlemesine hizmet etmek, şurada burada ayrı ayrı beliren istidatları sinesinde toplamak ve bu birleşmelerden doğacak tekemmülle: «müsademei efkârın parlatacağı barikai hakikatle» fikirleri aydınlatmıya çalışmak: işte Fecr-i Âti'nin gaye-i azm-ü-meramı!..»

Daha Meşrutiyetin ikinci yılında; kendilerine hattâ uzun gelen bir bekleyişten sonra; işte bu gaye ile meydana atılan Fecr-i Âti, «bir edebî mahfil olarak 7 mart 1325 (1909) de kuruldu. Fakat kuruluşunun üçüncü haftasında önce 31 Mart hâdisesi yüzünden dağılıverdi. Sonra 10 Temmuzu müteakip yeniden harekete geçti. Fakat maalesef bu faaliyet te öyle uzun ömürlü olamadı; Fecr-i Âti'yi kuran sanatkârlar, önce sanat anlayışı bakımından birleştirici mahiyette ve yeni bir teze sahibolmadıkları için; sonra içtimaî muhitin İstibdat devrinde yaptığı tazyika benzer sebeplerle bir yerde toplanmak ihtiyacını duymadıkları için, nihayet Türkiyede edebî neşriyat yaparken yalnız Servetifünun mecmuasına bağlanmıya lüzum kalmadığı ve Meşrutiyeti takibeden yıllarda daha yeni, daha çekici birtakım mecmualar çıkarıldığı için biribirlerinden sessizce ayrılmıya başladılar. Ve edebî faaliyetlerine tamamiyle müstakil olarak yazı ve kitap neşretmek ve bu, çeşitli mecmua ve gazetelerde çalışmak yoliyle devam ettiler.

Fecr-i Âti ile işbirliği yapmayı vadederek, hattâ onları teşvik ederek bu edebî toplantıya cesaret veren Faik Âli ve Celâl Sahir gibi iki Servetifünun'cu istisna edilirse yeni teşekkülü kurmak için harekete geçildiği zamanlarda Fecr-i Âti kadrosunda belli başlı şu edipler vardı: Ahmet Haşim, Ahmet Samim, Ali Süha, Cemil Süleyman, Emin Bülent, Emin Lâmi, Fazıl Ahmet, Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, İzzet Melih, Mehmet Behçet, Müfit Ratip, Refik Halit, Şehabettin Süleyman, Tahsin Nahit, Yakup Kadri.

İçlerinde birer büyük kabiliyet oldukları halde genç yaşta ölen Tahsin Nahit, Şehabettin Süleyman, Ahmet Samim, Müfit Ratip gibi simalar; «Kin» ve «Hisarlara Karşı» isimli şiirleriyle millî edebiyatımız için pek büyük bir ümit ve istikbal olduğu halde edebiyat hayatına çabuk veda eden Emin Bülent gibi ateşli bir şair ve bugün edebiyatımızda birer haklı şöhret ve birer ebedî isim olan Ahmet Haşim, Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, Refik Halit, Yakup Kadri gibi büyük edipler bulunan bu teşekkülü, Türkiyede Servetifünun'dan sonra isim bakımından en zengin kadrolu bir teşekkül olarak karşılamak zarureti vardır. Filhakika «Fecr-i Âti'ye dair» başlıklı bir makalesinde

çocukça edebiyat heveslerinden, toplantıya iştirak eden genç ediplerin hep böyle çocuk denecek bir yaşta olduklarından bahseden Refik Halid'in, «İçimizde en küçük ve tabiî en cahil iki genç vardı : Hamdullah Suphi ve Köprülüzade Mehmet Fuat. Ancak bunlardan birincisi memleketin Maarif Vekili oldu. İkincisi, ilmî eserleriyle ilim âlemimizin haklı bir iftihar duyduğu büyük bir âlim..» mealindeki sözleri Fecr-i Âti'nin başlangıciyle, kadrosundaki ediplerin ulaştıkları şöhret ve kıymeti kuvvetle belirtmektedir. Gene Refik Halit'in bir makalesine göre Fecr-i Âti'nin ismi aslında S i n â - y ı E m e l olacaktı. «... Bir cemiyet kurmak için Faik Âli reisliğinde toplanan gençler bu edebî teşekküle isim ararlarken, ilk önce ileri sürülen kelime S i n â - y ı E m e l olmuştu.» Onlara göre, nasıl Musa Peygamber, «Sinâ adasında Tûr'un tepesine çıkarak Rab ile buluşmak suretinde mesleğinin en ileri haddine erişdiyse» Fecr-i Âti teşekkülü de «öyle bir dereceye yükselme ümidini taşıyacak, bu ümitle çalışacak» tı. Gerçekten «Edebiyatı Cedide'ye mahsus bir kelime, hayal ve fikir tuhaflığı» taşıyan bu isim bile Fecr-i Âti'cilerin daha ilk toplanışlarında ne derecede bir Servetifünun edebiyatı yapmak istidadında olduklarını gösteriyordu. Filhakika yukarda bir iki cümlesini gördüğümüz «Fecr-i Âti Beyannamesi» ndeki nesir lisanı kadar meselâ, Fikret'in ve bilhassa Cenab'ın şiir lisanını en ileri haddine ulaştırdıktan sonra şiirde ancak kendini bulmıya muvaffak olan Ahmet Haşim'in ve daha bazı Fecr-i Âti şairlerinin mısraları da ilk zamanlarda tamamiyle Servetifünun'un kuvvetli bir devamından ibaretti. Toplantıda reddedilen Sinâ-yı Emel yerine kabul edilen Fecr-i Âti terkibinin de gene bir Servetifünun terkibi olduğu aşikârdır. Fakat ne olursa olsun Fecr-i Âti, teşekkül ettiği yıllardaki edebî karanlığı yırtan bir ışık olmak vazifesini görmüş ve devrin en değerli genç ediplerine bir edebî hareket yapmak cesaretini vermişti. Bu manzarayı tarif ederken «karanlığa uzanan mumun kadrini gece yolcusuna sormalı» diyen Refik Halid'e hak vermek lâzımdır.

Bununla beraber Tahsin Nahid'in, «Ruh-ı Bikayd» isimli şiir mecmuası için Ahmet Haşim tarafından yazılan bir makale ile, 1325 (1909) yılında tazelenen «yeniler - eskiler» meselesi, Fecr-i Âti gençlerinin tamamiyle «meselesiz» sayılmalarına imkân bırakmamaktadır. Fuat Köprülünün daha o tarihte kuvvetli bir görüşle hulâsa ettiği bu «mesele» nin edebiyat tarihimizin gelişimini yakından takibedebilenler için, hiç te küçük görülemiyecek gerçekler taşıdığı aşikârdır. Köprülü'nün 1326 (1910) da neşrolunan Servetifünun Salnamesine yazdığı bir makaleden hulâsa ettiğimiz şu cümleler bu gerçeği aydınlatacak mahiyettedir : «Edebiyatımızda nazım ve nesir dili pek tabiî olarak tedricî bir tekâmül göstermiştir. Bu tekâmül tamamiyle zamanın icaplarına göre olmuştur. Veysi'den Reşit Paşa'ya, Reşit Paşadan Namık Kemal'e, Namık Kemal'den Halit Ziya'ya doğru ilerliyen ve değişen bir lisan olduğunu inkâr etmiye imkân yoktur. Bunun sebebi de Cenab'ın dediği gibi «Aynı edebî nesilde bile zamanla değişiklik gösteren edebiyat, bir nesilden diğer bir nesle geçerken mutlaka değişir.» hakikatidir. Düşünülmelidir ki, Edebiyatı Cedideden sonra Hürriyet ilân edilmiş ve yeni sanat eserlerinin meydana gelmesini icabettirecek şartlar ve sebepler hâsıl olmuştur. İlk nazarda bu yeni şartlar dahilinde yapılacak yeni edebî hareketlerin Edebiyatı Cedide üstatları tarafından yapılması lâzım geldiği akla geliyorsa da işte onlar, Hürriyetin ilânından beri susuyorlar». «Biz onların artık bir hareket yapmak durumunda olmadıklarına kani olarak yeni hareketin nesl-i âhir tarafından yapılması gerektiğine inandık.» «Bu yeni edebiyatı vücude getireceklerin kalemleri hiç şüphesiz ki

Fazıl Ahmet

Müfit Ratip

İzzet Melih

Şahabettin Süleyman

Enis Behiç

"Fecr-i Âti, edebiyat hakkındaki gayelerini tevhidetmemiş zevattan ibaret bir heyet-i muhtelitedir,, sözü, bundan otuz yedi sene evvel söylenilmiş olmasına rağmen Fecr-i Âtiyi hâlâ en iyi tarif eden cümledir.

Fec-i âti simalarından birkaçı daha

eski neslin miraslarına sahiptir. Ancak bazılarının söylediği gibi nesl-i âhir, eski neslin istitalesi değildir. Ve mutlaka değişmiş bir tarafı vardır.» Gene Fecr-i Âti teşekkülünü, «edebiyat hakkındaki gayelerini tevhidetmiş bir edebî zümre» addetmenin doğru olmadığını daha o tarihte ileri sürerek bizzat Fecr-i Âti'cilerden biri olan Ahmet Haşim'in bu noktada yanıldığını belirten Fuat Köprülü bu hususta şöyle söylemektedir : «Sanat şahsî ve muhteremdir» düsturuna riayet eden Fecr-i Ati, edebiyat hakkındaki gayelerini tevhidetmemiş zevattan ibaret bir heyet-i muhtelitedir. Bu heyette bir şahsiyet-i sanata malik ve edebiyatta lüzum-u teceddüde kani olanlar bulunduğu gibi eski üstatları taklideden ve lüzum-u teceddüde kani olmıyanlar da pek çoktur.»

Hakikat şudur ki zaman, Fecr-i Âti teşekkülünü, kendi devrinde böyle bir cümle ile hulâsa eden Köprülü'nün bu görüşünü ispat etmiş bulunuyor. Zira ancak memleketlerindeki edebî karanlığı, kendi cesaret ve enerjileriyle yırtarak ortaya ellerinden geldiği kadar bir sanat ışığı vermiye çalışan Fecr-i Âti gençlerinin o tarihlerde kurdukları bu edebî teşekkül çabuk dağılmıştır. Fakat edebiyat alanındaki ilk büyük cesaretlerini bu teşekkülde bulan genç ediplerin mühim bir kısmı bugün tamamiyle ayrı ayrı yollardan yürüyüp gelerek milletlerinin edebiyat tarihlerinde şerefli birer mevki almıya muvaffak olmuşlardır. Bunlardan :

A h m e t H a ş i m (1885 - 1933): Biraz Fikret'in, birçok ta Cenab'ın tesiri altında ortaya koyduğu ilk şiirlerinden itibaren dikkati çekmiye başlamıştır. Türkiyeye önce Cenap tarafından getirilmek istenilen «symbolist Fransız şiirini daha kuvvetle benimsiyereke», kısa bir zamanda bu tarz şiirin edebiyatımızdaki en güzel örneklerini vermiye muvaffak olmuştur. Hayranı olduğu, «symbolisme»i, şiirlerinde tam mânasiyle tatbik edememiş olmasına rağmen Haşim'i «symboliste» ekolün Türkiyedeki en kuvvetli mümessili olarak tanımamız lâzımdır. Haşim'e göre şiir, anlaşılmak için değil, duyulmak için söylenilmiş, «sözle musiki arasında, sözden ziyade musikiye yakın» ve «şairlerle insanlar arasında müşterek bir teessür lisanı» dır. «Göl Saatleri» isimli şiir mecmuasındaki tabiat ve tahayyül güzellikleriyle dolu birkaç şiiri, aynı zamanda sözden ziyade musiki olan şiirin de kuvvetli örnekleri arasındadır. Fakat Haşimin bizzat tarif ettiği şiiri daha büyük bir başariyle terennüm ettiği en güzel manzumeleri «Piyale» isimli kitabının birinci kısmındaki şiirleridir. Piyale, Merdiven, Bir Günün Sonunda Arzu, Karanfil isimli manzumelerinin dudaklarda bir «beste» halini alışının yegâne sebebi budur. Yollar ve O Belde isimli manzumeleriyle de Haşim, «aruzla serbest nazım» ın her bakımdan kusursuz örneklerini vermiştir. «Gurabahane-i Lâklâkan» ve «Bize Göre» isimli eserleri ve bilhassa ikincisi onun en güzel nesirlerini toplamaktadır. Nesrinde nazmı ile ölçülemiyecek derecede sağlam ve açık bir ifade vardır. «Frankfurt Seyyahatnamesi» seyyahat edebiyatımızın kazandığı güzel eserlerden biridir. Haşim'i Yirminci Yüzyıl Türk edebiyatının Yahya Kemal'den sonra en büyük şairi olarak kabul etmek lâzımdır. Onun kendinden sonraki Türk şiiri üzerinde söyleyiş bakımından değilse bile, anlayış bakımından çok büyük bir tesiri vardır.

F u a t K ö p r ü l ü : Fecr-i Âti'nin edebiyatımıza bir şair olarak tanıttığı Fuat Köprülü bugün, Türk ilminin kendisiyle en büyük iftiharını duyduğu bir tarih ve edebiyat âlimidir. Önce Fecr-i Âti'cilerle birlikte Servetifünun tarzı şiirler yazmış, sonra «Millî Edebiyat cereyanı» na katılarak hece ile şiirler söylemiştir. Bir taraftan da Türkiyede hakikî bir «millî edebiyatın» yerleşebilmesi için bu cereyanın ilim cephesini kuvvetlendirmiye çalışmış ve bilhassa Türk edebiyatı tarihi üzerinde bir sanatkâr ruhiyle ve tam bir âlim metodiyle çalışarak Türkiyede ilk defa, Türk edebiyatı tarihini başlangıçtan bugüne kadar bir bütün halinde inceleyip meydana çıkarmıya muvaffak olmuştur. Bir yandan çok genç yaşta İstanbul Darülfününuna profesör seçilmiş, öte yandan bütün Avrupa ilminin dikkatini çekerek kısa bir zamanda beynelmilel büyük bir şöhret olmuştur. Avrupalı âlimler içinde onu «her yerde

ve her zaman vatanını seven ve ona iman eden bir âlim» sıfatiyle ananlar olmuş, Avrupalı ilim müesseseleri Köprülü'yü kendi müesseselerinde âza görebilmek için âdeta yarışmışlardır. Heidelberg Üniversitesinden aldığı fahrî doktorada «İstanbul'da fevkalâde temeyyüz etmiş âlim ve Türkiyede şarkiyat araştırmalarının yorulmak bilmez bânisi» cümleleri vardır. Gerçekten bu âlimimizin çok büyük bir yekûn tutan ve her sayfası ayrı bir kıymet olan eserlerini meydana koyabilmek için bir insanın ancak, büyük ve millî bir idealle çalışması lâzımdır. Bugün Türkiyede ve Avrupada Türk edebiyatı tarihi hakkındaki bilgilerini ondan öğrenmemiş veya onun verdiği bilgilerle bütünlememiş tek bir kimse mevcut değildir (Sorbonne Üniversitesinin Köprülü'ye merasimle verdiği fahrî doktorluk payesini alırken, bu üniversitede dalgalandırılan Türk bayrağı, Türk ilminin iftiharlarından biridir).

Hamdullah Suphi: Fecr-i Âtî ve Millî Edebiyat cereyanının hitabet edebiyatı alanında yetiştirdiği heyecanlı bir ediptir. Parlak, çekici ve inandırıcı ifadesiyle bilhassa Türkocağında yurt gençlerine yaptığı hitaplarla millî duygularımızın inkişafı üzerinde büyük hizmetleri olmuştur. Onun «Dağ Yolu» ve «Güne Bakan» isimli kitaplarında tapladığı yazıları millî edebiyatımızın, tarihe gizlenen Türkü, yaşıyan Türke tanıtmak yolunda birer hakikî başarıdır. Cumhuriyet yıllarındaki hayatı daha çok idarî ve siyasî ödevlerle geçen Hamdullah Suphi'nin «millî edebiyat» ve «milliyetçilik» tarihimizde herhalde şerefli bir mevkii vardır.

Refik Halit: Edebî hayata Fecr-i Âti ile başlıyan klâsik Türk sanatkârlarından biri de Refik Halit'tir. Onun zeki ve usta kaleminden ışıklı bir hareket güzelliğiyle rakseder gibi dökülen, duru ve şeffaf «nesir dili» ni Yirminci Yüzyılda «Türkiye türkçesi» nin «örnek dil» i olarak kabul etmek mümkündür. Keskin ve nükteci zekâsı ve nâfiz görüşleriyle bir yandan mizah edebiyatımızın birinci sınıf bir sanatkârı olmuş, öte taraftan yurt içinde ve bir müddet yurt dışında kalan Hatay topraklarında geçirdiği sürgün hayatı esnasında yazdığı eserlerle Anadolunun ve kaybedilmiş toprakların hikâyelerini yazmıştır. «Kirpinin Dedikleri», «Ago Paşanın Hâtıratı» gibi eserlerinde mizahî zekâsının; «Memleket Hikâyeleri», «Gurbet Hikâyeleri» gibi kitaplarında hikâyecilik kabiliyetinin parlak örnekleri vardır. Hatay topraklarında geçen mahzun hayatının ondaki yurt hasretini, millet ve memleket sevgisini kuvvetle belirten güzel mensureleri «Bir İçim Su» isimli eserindedir. «Çete», «Yezidin Kızı», «Sürgün» adlı romanları, millî romancılığımızda bir merhale sayılabilecek değerdedir. Fakat bütün bu eserlerdeki türkçenin, Türk hikâye lisanının zaferlerinden biri olduğunu tekrarlamak yalnız bir edebî vazife değil, aynı zamanda lüzumlu bir kadirşinaslığın ve millî bir şükran borcunun ifadesi sayılmalıdır.

Yakup Kadri: Yeni Türk edebiyatı-varlıklar ötesi bir duygu ve düşünce âleminden esrarlı terennümler getiren bir «artistik nesir» sanatkârıdır; ve bir bakımdan Fecr-i Âti nesline Servetifünun devrinden miras «sanatkârane nesir», hattâ «mensur şiir» tarzının Meşrutiyet yıllarındaki en kuvvetli mümessili sayılır. «Erenlerin Bağından» ve «Okun Ucundan» başlıklı mensurelerinde en olgun sesini bulan Yakup Kadri nesri, o zamandan beri edebî kıymeti aşılamamış bir nesir mahiyetindedir. Ancak onun bu kuvvetli nesri mistik ve artistik bir nesir olmakla yetinmeyip de bir gazete makalesi, bir hikâye, bir roman lisanı haline geldiği zaman Yakup Kadri'nin derhal «birinci derece» yi terkettiği görülür. O kadar ki sanatkâr, müstakil nesirlerindeki güzelliği bize ancak romanlarında da üslûp yapmıya kalktığı sayfalarda hatırlatabilir. Bu bakımdan bilhassa realist romanın icaplarından uzak kalan bu çeşit eserleri büyük bir muvaffakiyet sayılamaz. Bununla beraber her biri yakın tarihimizin «Tanzimattan, Cumhuriyetin halihazırına hattâ istikbaline kadar uzanan» bir devrini hikâye eden romanlarında gerek sanat, gerek tarihî ve içtimaî görüş bakımından ihmal edilmez güzellikler ve özellikler vardır. Sanatkârın en büyük kusuru medenî ve içtimaî bazı geriliklerimizi lüzumundan fazla büyültüp, asabileşerek bunun kabahatini çok kere millî kifayetsizliklerimizde aramasıdır. Her halde tahassüslerini millî mevzularla birleştirmediği zamanlarda daha çok ve daha hakikî bir «büyük sanatkâr» olabilen Yakup Kadri'ye edebiyat tarihimiz iyi bir roman sanatkârı demekten çekinmiyecek, fakat onu daha çok, şiir dolu mensur terennümleriyle hatırlıyacaktır.

Fecr-i Âtį teşekkülünün edebiyat tarihimize hediye ettiği en mühim sanatkârlar bunlardır. Fakat hayatlarının vefasızlığı dolayısiyle böyle bir duruma ulaşamıyan Fecr-i Âti'ciler içinde de gene büyük istidatlar bulunuyordu. Bunlardan:

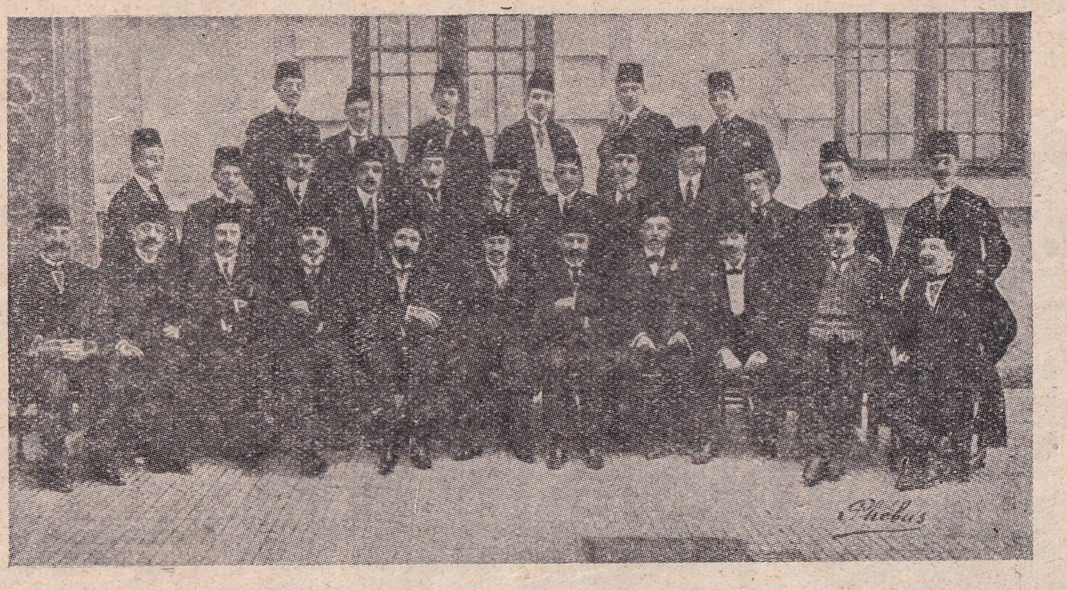
Şahabetttin Süleyman (1885-1921): Gittikçe tekâmül eden bir nesir lisaniyle muhtelif eserler ve orta derecede tiyatro kitapları yazıyordu. Her sahada çalışmak istiyen bir şahsiyetti. Edebiyatı ve Osmanlı Edebiyatı tarihine dair tek başına ve Fuat Köprülü ile birlikte yazılmış kitapları vardır.

Tahsin Nahit (1887-1918): Daha büyük bir istidattı. Gerek dil gerek söyleyiş bakımından başarılı şiirleri ve gene muvaffakiyetli tiyatro eserleri vardı. İlk şiirlerini Ruh-u Bikayd adiyle toplamış, daha sonraki şiir kitabına «Kırlar ve Denizler» ismini vermişti. Piyesleri arasında «Rakibe» «Bir Çiçek İki Böcek» isimli eserler o zaman için haklı bir şöhret kazanmış, müteaddit defalar temsil edilmişti. Genç yaşta ölümü, Türk edebiyatı için ciddî bir kayıp oldu.

Müfit Ratip (1887-1917): Telif, tercüme piyesleriyle, Maupassant'dan çevirdiği «Güzel Dost» isimli tercümesiyle şöhret kazanan Müfit Ratip pek genç ölerek hızla başlıyan ve başariyle devam eden edebî faaliyetinden doğan ümitleri boşa çıkardı.

Fecr-i Âtinin bazı istidatları böyle genç yaşta ölüyor, bir kısım değerleri de sonradan edebiyatı terk ediyordu. Edebî hayatı terkedenler arasında «Kin» şairi Emin Bülend'in ismini tekrarlamamak mümkün değildir. «Sermet», «Tezat» isimli hikâye-romanları, «Leylâ» adlı bir piyesi ile daha bazı eserleri ve bilhassa Garp klâsiklerinden tercümeleri olan İzzet Melih de ilk zamanlarda büyük bir ümit olmasına rağmen, sonraları edebiyatı bir «ikinci meslek» halinde devam ettirebilmiştir.

Yalnız iki Fecr-i Âtici daha hevesle başladıkları edebî hayata ömür boyu sadık kalmışlardır. Bunlardan Fazıl Ahmet son zamanlarda yorulmuş olmasına rağmen şöhretini tamamiyle edebî çalışmalariyle kazanmıştır. Edebiyata önce ciddî ve ilmî eserlerle başlamış, fakat hakikî şöhretini mizahî manzumeleriyle tesis etmiştir. Terkedilmiş olan divan şiiri tarzını devrin mizahî terennümleri için bir vasıta olarak kullanmış ve bu tarz birden bire büyük bir rağbet görmüştür. Devrinin meşhur şahsiyetleri ağzından, fakat divan şairlerinin gene meşhur şiirlerindeki vezinler, kafiyeler hattâ söyleyişlerle tertibettiği manzumeler, mizahla naziresiliği birleştiren yeni bir çeşit olmuştur. Meşhur şairlerin ruhuna onların şiirlerini aynen söyliyebilmek tarzındaki nüfuzu bilhassa dikkate şayandır. Onun en eskiden en yeni şiire kadar böyle mizahî-bazan ciddî-nazireleri vardır. Gene hayat ve tabiat görüşlerini karikatürize eden orijinal manzumeleri de çok sevilen yazılarındandır. Fazıl Ahmet şiir anlama kabiliyeti, hattâ yazma kabiliyetinden daha ilerde olan bir şahsiyettir. «Divançe-i Fazıl», «Harman Sonu», «Kırpıntı», «Şeytan Diyor ki..» tanınmış eserleridir. Her şeyden çok, değerli bir edebiyat öğretmeni olan Mehmet Behçet Yazar, Fecr-i Âti'nin unutulmaz isimleri arasındadır. «Ergenun» isimli şiir kitabı, şairliğine bir başlangıç olmuş, daha yeni, daha orijinal ve daha şiirli manzumelerini «Yumak» adlı eserinde toplamıştır. Fakat onun en kıymetli verimleri bilhassa son çağlar edebiyatı üzerindeki salâhi-

1911 de Abdülhak Hâmit şerefine verilen bir ziyafette Servetifünuncularla Fecr-i Âticiler bir arada

yetli takip ve araştırmalarıdır. «Genç Şairlerimiz ve Eserleri», «Genç Hikâyecilerimiz ve Eserleri» adlariyle neşrettiği kitapları kuvvetli bir görüş, seçiş ve tanıtış mahsulüdür.

İşte edebî hayatlarının ilk şöhretli başlangıcı Fecr-i Âtî toplantılarında olan bütün bu Türk edipleri, Türk edebiyatına böyle ayrı ayrı yollardan yürüyerek hizmet etmiş, bu edebiyata unutulmaz eserler kazandırmışlardır. Her halde Fuat Köprülü'nün: «Fecr-i Âti, edebiyat hakkındaki gayelerini tevhidetmemiş zevattan ibaret bir heyet-i muhtelitedir» sözü, bundan otuz yedi sene evvel söylenilmiş olmasına rağmen Fecr-i Âti'yi hâlâ en iyi tarif eden cümledir.

(Nihad Sami Banarlı)

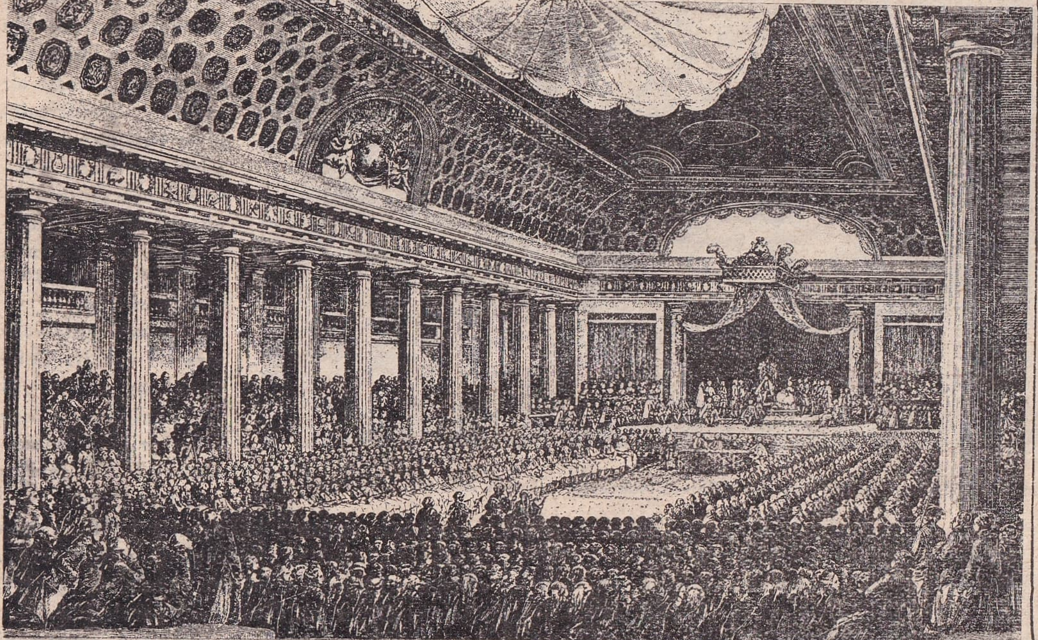

Millî Meclis üyelerinin and içmeleri (20 haziran 1789)

Louis Charles Couder'in bir tablosundan

FRANSANIN GEÇMİŞTEKİ ANAYASALARI VE SON ANAYASASI — Tarihinin en uzun istilâsını, hayatının en acı günlerini yaşadıktan sonra tekrar hürriyetine kavuşan Fransa, iktisadî buhranının yanında siyasî buhranını yeni bir anayasaya yürümek şeklinde geçirmektedir. 1789 Büyük ihtilâl ve inkılâbından sonra - başka memleketlerle mukayese edilemiyecek surette - sık sık geçirdiği sarsıntılar Fransayı zaten bir anayasa tecrübeleri diyarı yapmıştır denebilir. Yalnız Fransada değil, bütün dünyada bir dönüm noktası olan bu büyük inkılâba takaddüm eden devirlerde Fransa Kırallığı mutlak ve müstebit bir kuvvetti (omnipotence royale). Allahın iradesine dayandığını iddia eden bu kuvvet, millet ve memleket üzerine tasarrufta dilediği vecihle serbestti. Bununla beraber eski Fransada «ana kanunlar» adı verilen birtakım kanunlar vardı ki kıral da bunlara riayet zorundaydı. Kırallığın irs yoliyle erkek çocuktan erkek çocuğa kalmasını, devletle kilise münasebetlerinin tanzimini, mirî arazinin, yani kıral arazisinin satılamıyacağını, verginin «Etats - Généraux» adı verilen Millet Meclisi tarafından kabul edilmedikçe konulamıyacağını ve alınamıyacağını âmir olan bu kanunlar karşısında bazı eski hukuk müellifleri Fransanın kırallık devrinde dahi bir nevi anayasası bulunduğunu iddia etmişlerdir. Filhakika ilâhî hukuk sistemi içinde bir hükümdarlık olan Fransada kıral tahta çıktığı zaman bu esaslara riayette bulunacağına yemin ederdi ve sonsuz yetkisi bu suretle bir dereceye kadar hudutlanmış olurdu; fakat bu yemine sadakat göstermek büsbütün başka bir işti. Nitekim kıralın emri olmadan toplanamıyan «Etats - Généraux» meclisi 1614 senesinden beri çağırılmamıştı. Bu itibarla kıralın bu yeminini bir anayasa teminatı saymak mümkün değildir.

1789 da açılan devir; Kurucular Meclisi ve Birinci Cumhuriyet: Ondördüncü Louis'nin parlak saltanatından sonra Onbeşinci Louis ve Onaltıncı Louis idareleri suiistimalleriyle ve bilhassa israflariyle memleketi çok sarsmıştı. Paraya ihtiyaç vardı; ortada kaynaşma çoktu. «Etats - Généraux» nun tasvibi ve kabulü olmadan hezineyi doldurabilecek, kıralı cidden sevindirecek büyük vergiler konulamıyacaktı. 1614 denberi toplanmamış olan bu meclisi kıral istemiye istemiye içtimaa davet etti (5 mayıs 1789). Fransada tarihî gelenek neticesi olarak üç sınıf vardı: rahipler, zadegân ve orta halk. Bunların ilk ikisi imtiyazlıydı. Meclisin toplantısından sonra «tiers état» adını alan üçüncü kısmın imtiyazı yoktu. Kıral bu üç sınıfın birbirleriyle çatışacağına ve bu çatışmadan kendisinin müstefid olacağına kani bulunuyordu. Hükûmet her sınıfın ayrı ayrı ve şahsan değil, sınıf namına oy vermesini istiyordu. İlk gürültü bundan çıktı: sınıflar birleştiler ve adam başına rey itasına karar verdiler. Zaten bunlar yalnız istenen vergileri tasvibe gelmiş değillerdi; beraberlerinde kendi sınıflarına mensubolan halkın defter dolusu dileklerini de getirmişlerdi. Mecliste çabuk kurulan bir birliğin ilk ve en kuvvetli âmili şüphe edilemez ki o sırada Fransada fikir sahasında husule gelmiş olan ilerlemedir. En başlarında Montesquieu, Voltaire, J.-J. Rousseau bulunan filozoflar ve ansiklopediciler hak ve millet mefhumları üzerinde çok durmuşlar, çok yazı yazmışlardı. Kafalar yeni nazariyelerle doluydu. Buna inzimamen dünyanın öbür tarafında, Amerikada henüz on bir sene evvel - 1778 de - İngiliz kolonları şahlanarak başlarındaki müstebit idareyi söküp atmışlar, anavatana gelen zalim valileri kovarak kendi idarelerini kendileri kurmuşlardı. Bu misal Fransızların kalbinde büyük yer etmişti. Bundan başka Fransanın karşısında canlı ve eski bir misal daha vardı: 1215 senesinde Kıral Jean'ın kabulüne mecbur kaldığı Büyük Ferman (La Grande Charte) la İngilterede siyasî ve şahsî hürriyet ilân edilmişti. İngilizler kendilerine has olan bir meziyet'e bu yoldaki örf ve âdetlerini genişletmişler, nihayet 1701 senesinde böylece kazandıkları hakları sağlam bir vesikaya bağlamışlardı. İngilizlerin siyasî tekâmülü Fransız bilginlerinin üzerinde çok dikkatle durdukları en büyük konuydu. İşte bütün bu âmillerin sevkiyledir ki «Etats Généraux» meclisi de millete tabiî ve en esaslı hukukunu temin etmek, millet ve hükûmetin karşılıklı durumunu nizamlamak için bir anayasa yapmak lüzumuna kail oldu ve bu kanunu hazırlamak üzere bir komisyon kurulu

Etats Généraux'nun toplantısı (1789)

C. Monet'nin bir tablosundan

(6 temmuz 1789). Meclisin böyle bir komisyon kurmıya karar vermesi kendini fransızca «Constituante» denen bir Müessisler - ve bugünkü tâbiriyle Kurucular - Meclisi ilân etmesi demekti. Bu vasfı takınan meclis acele sayısı dokuza varan anayasa beyannameleri çıkardı ve bundan sonra 1791 Anayasası adını taşıyan kanunu kabul etti. Dokuz beyannameden ikisi mühimdir:

A) Ötedenberi «Beşer Hukuku Beyannamesi» dediğimiz İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi — Bununla Kurucular Meclisi kendine rehberlik eden fikri göstermiş ve tatbik edeceği prensipleri ortaya koymuştur. Mevzuu üçtür: 1) Egemenliğin (hâkimiyetin) kaynağını belirtmek: bu kaynak millettir. 2) Devletin ve kanun yapıcının ferde karşı hareket çevresini hudutlamak ve bu suretle fert için sarsılmaz medenî ve siyasî haklar tanımak. 3) İyi bir hükûmet için vücudu behemhal lâzım olan en esaslı şartları göstermek. Böyle bir İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi tanzimi ilk evvel Fransızlara gelmiş bir fikir değildir. Fransızlar bu şekli ve usulü 1778 de anayasalarını yapan Amerikalılardan almışlardır.

B) Âmme kuvvetleri hakkındaki beyanname — Bu beyanname kuvvetleri üçe ayırmıştır: Yasama, yürütme görevleriyle yargı erki (yani teşri, icra ve adliye kuvvetleri). Bu beyannamede İngilterede kurulmuş olan nizamla Montesquieu nazariyesinin tesiri açıktır. Yasama kuvvetini elinde tutan meclis birdir; müstemirdir; iki sene için seçilir ve bu müddetin sonunda bütün âza birden değişir. Esas itibariyle kanun teklifi hakkı yalnız meclise aittir. Kanunları yürütme kuvveti kıralındır; bununla beraber bu kuvvet yalnız bir dikkati istilzam edecektir: Kıral kanun teklif edemez. Fakat bir kanun yürütülebilmek için kıral tarafından tasdik olunmak lâzımdır. Kıral bu tasdikten imtina edebilir; yani talikî bir veto hakkı vardır. Fakat iki devrede de kanun yapıcıları o kanunda ısrar ederlerse son söz milletindir, kanun tatbik olunur. Yargı erkine, ne kıral, ne de meclis karışır. Bu kuvvet tamamiyle kanunun kurduğu mahkemelere verilmiştir.

Kurucular Meclisinin tanzim ettiği asıl anayasa bundan sonra çıkardığı «1791 kanunu» dur. Bu kanun ikiye bölünmüştü: Birinci bölüm insan ve vatandaş haklarını gösteren ve evvelkinden daha geniş tutulmuş bir beyannameden, ikinci bölüm de umumî kuvvetlerin tanzimine taallûk eden maddelerden mürekkep bulunuyordu. Yasama görevi bundan evvelki beyannamede de olduğu gibi gene tek bir meclise, yürütme görevi kırala ve yargı yetkisi mahkemelere verilmişti. Meclis seçimi iki dereceliydi. Bundan başka ve en mühimi, seçmek ve seçilebilmek hakkı vergiye bağlanmıştı. İnkılâbın ilk günlerinin heyecanı biraz sükûnet bulunca Kurucular Meclisinde «tiers état» yı ve çokluğu teşkil eden mal ve mülk sahibi burjuvalar mal, mülk sahibi olmıyan ve binaenaleyh vergi vermiyen vatandaşları en büyük haklarından mahrum bırakmışlardı. Bunun en büyük âmili meclis âzasından meşhur filozof rahip Siéyès'ti. Bu zat vatandaşları «faal» ve «gayrı faal» diye ikiye ayırmış, birincilerin devlete vergi vermek suretiyle âmme işlerine karışmıya daha fazla hakları olduğunu ve ikincilerin devletten yalnız himaye görebileceklerini söyliyerek inkılâbın daha sonraki safhalarında fena tesirleri görülecek olan bu fikrini kabul ettirmişti. Yürütme görevi gene kıralın elindeydi ve eskisi gibi tanzim edilmişti; yalnız vergi kanunları için kıral veto hakkından mahrum edilmişti. Bu anayasaya göre bütün nazırlar kıral tarafından nasp ve azledilirlerdi; meclis âzasından olamazlardı. Bir nazır vazifesinden ayrıldığı tarihten itibaren iki sene geçmedikçe tekrar bir nazırlık makamına gelemezdi. Bu hükümler henüz bir kararsızlık eseridir. Bunlar filhakika tefriki kuva nazariyesine uygun şekillerdir; fakat parlâmento rejimine tetabuk etmiyen usullerdir. Herhangi bir kıral emri mutlaka bir nazır tarafından imza edilmek ve o emrin mesuliyeti bu suretle deruhte edilmek şarttı; fakat bir nazır için parlâmento rejiminin en esaslı vasfı olan siyasî mesuliyet yoktu; bunların mesuliyeti umumî şekilde hukukî ve cezaî idi. 1791 Anayasasına göre bir nazırın cezaen mesul tutulması için millet meclisinin bir kararname çıkarması lâzımdı. Bir nazır kendi nezaretine taallûk eden bir iş için dinlenmek istediği zaman meclis onu dinlemiye mecburdu; kendi nezaretine aid olmıyan bir iş için de ancak meclis kendisine müsaade ettiği zaman söz söyliyebilirdi. Bu anayasa yargı erkine çok ehemmiyet vermiş ve kuvvetlerin ayrılması nazariyesine olan bağlılığı hasebiyle hâkimlerin de millet tarafından seçilmesini kabul etmiş, adliyenin diğer iki kuvvete taaddisine mâni olacak kaideler koymuştur. Gene aynı kanun adliyede hâlâ yaşıyan kurullar meydana getirmiştir: Sulh mahkemeleri, cinayet mahkemelerinde jüriler ve yargıtay (temyiz mahkemesi) bu kurulların en başında gelenlerdir.

Kıral Onaltıncı Louis'nin sadakat yemini

Kurucular Meclisi memlekete bu kısaca tahlil ettiğimiz anayasayı hazırlarken Kıral Onaltıncı Louis memleketten kaçmak istedi; hudutta tanınarak tutuldu. Tuileries sarayında göz altına alındı. Memlekette henüz cumhuriyet fikri yerleşmemişti; mecliste birçok ateşli müzakerelerden sonra mevkuf kıral gene tahta iade olundu ve bitmiş olan bir anayasayı hemen tasdik etti. Anayasa, o zaman Avrupa memleketlerinin başında bulunan ve milletlerini mutlakıyetle idare eden hükümdarların hoşuna gitmediği gibi cumhuriyet fikrini benimsemiye başlamış olan Fransızları da memnun etmedi. Vazifesi bir anayasa hazırlamak olduğuna hükmeden Kurucular Meclisi bu işi bitirince, yeni gelecek olan meclise kendi üyelerinden hiçbirinin girememesi yolunda bir karar çıkararak dağıldı.

İkinci meclis büsbütün yeni adamlardan mürekkep olarak Teşri Meclisi (Assamblée Législative) adı altında toplandı (1 ekim 1791). Kendinden evvelki meclisten daha zayıf olan bu millet meclisi inkılâbın en kararsız bir heyetidir. Devletin ana taşını teşkil eden kırallığa sadık kalmak ister; fakat memlekette, adı ortaya atılmamakla beraber, kuvvetli bir cumhuriyet cereyanı vardır: meclis bu cereyan içinde bocalamaktadır. Kurucular Meclisinde, kulüplerini açtıkları eski manastırların adına izafetle Jacobin'ler ve Cordelier'ler adını alan âzanın en müfritleri şimdi yeni mecliste - amfiteatr şeklinde olan salonun en yukarı kısmında oturdukları için - Dağlılar (Montagnards) adiyle ayrılmıştır. Bunların karşısında daha itidalle harekete taraftar olan Gironde'lular (Girondins) vardır. Bunlara bu adın takılmasının sebebi hemen bütün Gironde vilâyeti mebuslarının kendi içlerinde bulunması ve bunların çoğunun meclisin en kuvvetli hatipleri olmasıdır. Bunlardan başka gene toplandıkları manastır binasının adına izafetle kendilerine «Fenillant» denen meşrutî hükümdarcılarla kesin bir fikir belirtmiyerek meclisin aşağı kısmında oturdukları için kendilerine Ova (Plaine) denen ekserisi renksiz milletvekilleri vardır. «Législative», bunların birbirleriyle çarpışmasiyle beraber bundan fazla müfritlerin kırala karşı yaptıkları hücumlara sahne olmaktadır. Filhakika kıral, firarından sonra makamına çıkarılmış olmakla beraber fazla emniyet telkin etmemektedir. Sarayın millete ve meclise karşı harekâtındaki ittiratsızlık bu emniyetsizliği gün geçtikçe arttırmaktadır. Daha Kurucular Meclisi za-

masında Avusturya imparatoru ile Prusya kıralı, bayrağı hürriyet ve millet hakkı olan ihtilâl ve inkılâp Fransasına karşı birleşmişler ve Pilnitz kasabasında bir beyanname neşretmişlerdir (27 ağustos 1791). İstedikleri Fransa hükümdarının eski satvetinin, eski kudretinin iadesidir. Bu hal bütün Fransayı asabiyet içinde sarsmakta ve kıralın bu yabancı baskıya karşı olan meyli hissedildikçe bu asabiyet artmaktadır. Nihayet birinci meclisin yapmak istediği hareketi ikinci meclis yapmak zorunda kaldı: Birleşmiş olan iki devlete karşı savaş ilân edildi. İlk hareketler Fransanın aleyhinde oldu; heyecan büsbütün arttı. Bu sırada Prusya Orduları Başkumandanı Dük dö Brunswick bir beyanname neşretti: Kırallar namına Onaltıncı Louis'nin nüfuzunu iadeye gelmekte olduğunu bildirdi. Müdafaaya kalkacak olan şehirlerin âsi addolunup halkının kurşuna dizileceğini ve şayet kıral sarayına bir taarruz vaki olursa Parisin hakkından gelineceğini ilân etti. Fransızlar bu tehdidin akıbetini göze aldılar: Başta «Section» adı verilen halk teşkilleri olmak üzere ahali saraya hücum etti. Kıral meclise sığındı (10 ağustos 1792). Halk meclisten iki talepte bulundu: 1) Kıralın hal'i, 2) «Convention» adı verilecek ve milletin arzu ettiği rejimi kuracak olan yeni bir meclisin çağırılması. Législative Meclisinin anayasayı ilgilendirmek bakımından üstünde duracağımız kararları yalnız bu iki talep vesilesiyle verilen kararlardır. Birinci talebi meclis kıralı hal' ile değil, vazifeden almak karariyle cevaplandırmış ve bu hususta esasa dair olan sözü halefine bırakmıştır. Yürütme görevinin (icra vazifesinin) başına, yani kıralın yerine, başka bir unsur koymak icabettiği için kendisi altı nazır seçmiş ve bu heyete «Muvakkat İcra Konseyi» adını vermiştir. İkinci talebe karşı da «milletin egemenliğini ve hürriyetle müsavatın hükümran olmasını sağlamak için» millî bir «Convention» meclisinin toplanmasına ve milletin faal vatandaş, gayrıfaal vatandaş gibi ikiye ayrılışına son verilmesine ve her vatandaşın seçmek ve seçilmek hakkına malik bulunmasına karar vermiştir. Görülüyor ki meclis 1791 Anayasasında açtığı bir gedikle yalnız kıralı vazifeden almakla kalmamış, bütün vatandaşlara seçim hakkını tanımak suretiyle demokrasiye doğru büyük bir adım atmıştır. Bununla beraber şunu da ilâve etmek lâzımdır ki meclis «suffrage universel» denen umumî seçim hakkına gitmekle beraber seçimlerde iki dereceyi de muhafaza etmiştir.

«Convention» meclisi toplanır toplanmaz yapacağı anayasanın yürürlüğe konmazdan evvel millet tarafından tasdik ve tasvibedilmiş olması lâzım geleceğine karar verdi. Demek ki yapılacak olan anayasa tam demokrat bir anayasa olacaktı: Halk için ve halkla beraber ve kesin mahiyetini ancak halkın reyinden alacak olan bir anayasa. Bu sırada hudutlarda savaş da devam ediyor, fakat bütün Fransa canını dişine almış, düşmanı ya durduruyor, yahut da püskürtüyordu. Kıralın hiyanet şeklini alan hareketine ve vazifeden alınışından sonra yeni kurulan Millet Meclisinde eskiden Gironde'luların elinde bulunan kuvvet Dağlılara yani müfritlere geçti; kıral bu meclis tarafından muhakeme olunarak idam edildi; yeni anayasa hararetle müzakere olundu. Bu anayasanın sözcüsü meşhur Condorcet Gironde'lular partisine dahil bulunduğu için hazırladığı tasarı beğenilmedi; **müfritler tarafından yeni bir proje yapıldı ve kabul olundu.** Bu tasarıların hepsi cumhuriyetçiydi. Fakat Condorcet Montesquieu'den ilham alıyor ve kuvvetlerin tefriki nazariyesine çok ehemmiyet veriyordu. İkinci proje ise Jean-Jacques Rousseau'nun içtimaî mukavelesine dayanıyordu: Birincisi kurulmuş bir nizamı ıslâha çalışırken, ikincisi büsbütün yeni bir hareket olarak milletin egemenliğini ilân ediyordu. «Suffrage universel» denen umumî seçim hakkı da tam mânasiyle ilk defa bu anayasada görülüyordu: seçim daireleri altı aydanberi o kantonda oturan bütün Fransızlardan mürekkepti; seçmek ve seçilmek için, 1791 Anayasasının emrettiği gibi, faal vatandaş olmak yani vergi vermek mecburiyeti katiyen yoktu; seçimler bir dereceli olacaktı. Yasama görevi: Millet meclisi gene tekti; fakat müddeti, milletle meclis arasındaki temaslar sık olmak için, bir seneden fazla olmıyacaktı. Yeni meclis yalnız

Fransa Cumhuriyetinin 1792 de yapılmış bir timsali

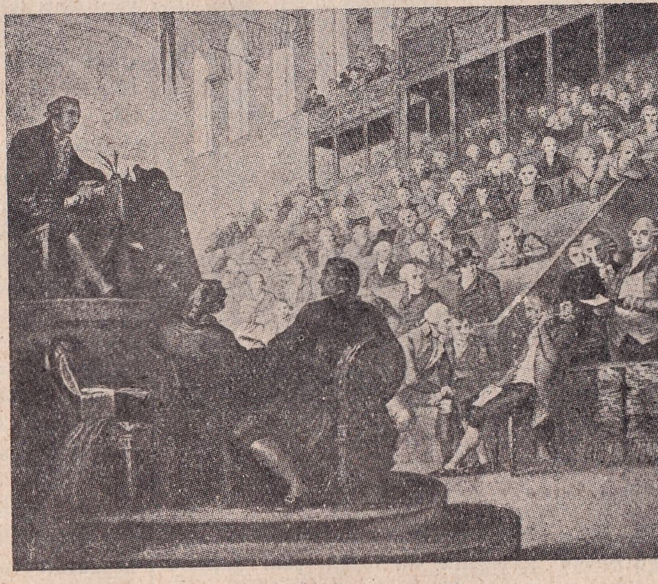
kanun yapmakla kalmıyacak, kararnameler de çıkarabilecek ve bunlar da kanun kuvvetini taşıyacaktı. Fakat kanun tanziminin ayrı usulü vardı: Bunlar yalnız meclis tarafından teklif edilebilecek ve kabul edilen tasarılar «teklif edilen kanun» unvaniyle basılıp bütün komünlere gönderilecekti. Eğer kırk gün zarfında, muayyen şekil dahilinde, itiraz vaki olmazsa tasarılar kanun mahiyetini kesbedecekti; itiraz vaki olduğu taktirde teşri kuvveti kaza meclislerini toplıyacak ve bunlar kanunu ya kabul, ya reddedeceklerdi. Yürütme görevi: Bu anayasanın en bariz vasfı yürütme kuvvetine karşı olan itimatsızlığıdır. O, milletten başka hakikî hiçbir hâkim tanımaz. Bu sebepledir ki icra yani yürütme kuvvetinin başında bir değil, birkaç kişi bulunacaktır. Anayasa bunların sayısını yirmi dört olarak tâyin etmiştir. Her vilâyet intihap meclisleri tarafından ayrılacak birer delege arasından meclis tarafından seçileceklerdir. Nazırlar, birleşmemeleri için mütecanis mütesanit değillerdir. Yargı erki: Adalet, cezada da hukukta da milletçe seçilen hâkimler tarafından temin olunacaktır ve nihayet insan hakları burada daha çok genişletilmiştir. 1789 İnsan Hakları Beyannamesi insanları hür ve müsavi olarak ilânla beraber müsavatı ayrıca bir hak olarak zikretmediği halde son beyanname herkesin birbirine müsavi olduğunu, hürriyetten evvel, kaydetmiştir. Herkesin okuma ve öğrenme hakkı, fert haklarının bir teminatı olarak ve zulme karşı mukavemet hakkı da diğer bütün hakların bir neticesi olarak kabul edilmiştir.

Tarihte (1793 Anayasası adiyle geçen ve millete arzedilerek tasvibedilmiş olan **bu anayasa hiçbir zaman tatbik edilmemiştir.** Memlekette yer yer baş gösteren isyanlar ve hariçte birleşmiş devletlerin baskısı neticesinde Convention anayasasının tatbikini başka bir meclise bırakıp dağılacağı yerde bu tatbikı tehirle iş başında kalmıya karar vermiş ve bir ihtilâl hükûmeti kurarak biraz sonra da «tedhiş rejimi» ne girmiştir. Bu rejim teşri ve icra kuvvetleri birbirine karıştırdığı için gayrı tabiî bir rejimdir. 1789 İnsan Hakları Beyannamesi içinde kuvvetler ve vazifeler ayrılmamış bulunan bir cemiyetin anayasalı bir cemiyet olamıyacağını ilân etmişti. Bu esasa tamamen aykırı olarak meclis yasama ve yürütme görevlerini (teşri ve icra vazifelerini) birbirine karıştırdı. Kendi içinde kurduğu Âmme Selâmeti ve Âmme Emniyeti komitelerini icra memuru yaptı; nazırlıkları lâğvederek bu komitelerin maiyetine aynı işi görecek birtakım komiserler verdi. Kurduğu «İhtilâl Mahkemesi» vasıtasiyle zulmü son haddine çıkardı; her gün yüzlerce kişiyi idam sehpasına gönderdi. Meclis Âmme Selâmeti Komitesi tarafından kendine sunulan her kararı sessiz ve sedasız kabul etmek zoruna düştü. İktidar, başları Robespierre olduğu halde, Dağlıların elinde bulunduğu için Gironde'lular meclisten atıldı ve birçoğu yokedildi; Danton'la taraftarları bir yargılama taslağından sonra idam olundu. Bu şiddetin bir tepkisi olmak tabiîydi. İki seneye yakın süren bu dehşet rejiminden sonra mecliste birtakım âzanın birleşmesiyle Robespierre düşürüldü, idam olundu (9 thermidor, sene II: 27 temmuz 1794).

Bu hâdiseden sonra geniş bir nefes alan Convention çok demokratik olan 1793 Anayasasını tatbikten kesin surette vazgeçerek ihtilâl kararnamelerini ortadan kaldırdı; **ihtilâl mahkemesini tanzim etti ve yeni bir anayasa meydana getirdi.** Convention tarafından bir cumhuriyet takviminin kabuliyle ayların ve günlerin isimleri değiştirilmiş olması hasebiyle «5 fructidor sene III Anayasası» unvanını taşıyan bu yeni kanun dehşet rejiminin tesirleri henüz ortadan kalkmadığı için bundan evvelki anayasaya karşı tam bir tepki mahiyetinde görülür. Cumhuriyet muhafaza edilmiştir; fakat demokrasinin, yani milletin hakları kısaltılmıştır. Her şeyden evvel umumî seçim hakkı ortadan kaldırılmıştır. Birinci seçim meclisleri için rey verebilecek olanlar ancak vergi ödemekte bulunanlardır; ikinci derecede seçilebilmek için de akar, mülk ve çiftlik sahibi olmak lâzımdır. Bu suretle egemenlik milletten alınarak imtiyazlı sayılabilecek olan bir sınıfa, burjuvaziye verilmiştir. Bu kanunun başında da bir «İnsan Hakları Beyannamesi» mevcuttur; fakat ilk defa olarak bu hakların yanına bir de vazifeler konmuştur; beyanname insanların arasındaki müsavatın siyasî değil, medenî bir müsavat olduğunu açıkça söylemiştir. Yasama görevi birincisinin adı «Beşyüzler», diğerinin adı «İhtiyarlar Meclisi» olan iki meclise verilmiştir; bundan maksat memleketi tek meclis istibdadının eline bırakmamaktır. Birinci meclis, cumhuriyet fikrini aksettirecek, ikinci meclis de bu fikrin muhakemesiyle meşgul bulunacaktır. Kanunlar Beşyüzler tarafından yapılacak, yürürlüğe ancak İhtiyarlar tarafın-

dan tasdik olunduktan sonra girecektir. Yürütme görevine gelince: icra kudretini - kıral, yahut reisicumhur- tek şahsın eline bırakmak endişesi ortada kalmamıştır. Yeni anayasa da bu kudreti, evvelki anayasa gibi, bir heyete verecektir. Meclisler tarafından seçilecek ve «Directoire» namını alacak olan bu heyet beş kişiden mürekkebolacaktır. Salâhiyeti büyüktür: harbilânı, diğer devletlerle müzakere icrası ve gizli mukaveleler akdi, memurların tâyini, cumhuriyetin iç ve dış emniyetinin korunması ona aittir; nazırları da o nasbedecektir. Bu anayasanın en büyük kusuru kuvvetleri birbirinden çok ayırması ve bunlar arasında bir muvazene temin edememesiydi. Dahilî isyanların hakkından gelebilen ve harice karşı canla başla döğüşen Fransa Directoire rejimiyle iyi idare edilemedi. Savaşlardan sonra millete bir yorgunluk ve durgunluk geldi. Bir taraftan meclisle anlaşamıyan Direktörler diğer taraftan da kendilerini israfa ve sefahate kaptırmışlardı. Memnunsuzluk çoktu: Bulunduğu harbleri daima zaferle ve şanla bitiren haris bir asker kumandan için iktidarı ele geçirivermek pek kolaylaşmıştı. Millet kendine rahat ettirecek bir baş istiyordu. Napoléon Parise dönünce bu fırsattan istifade etmesini bildi ve kıralın idamından Napoléon'un iş başına geldiği tarihe kadar «Birinci Cumhuriyet» adı verilmekte olan devir kapandı.

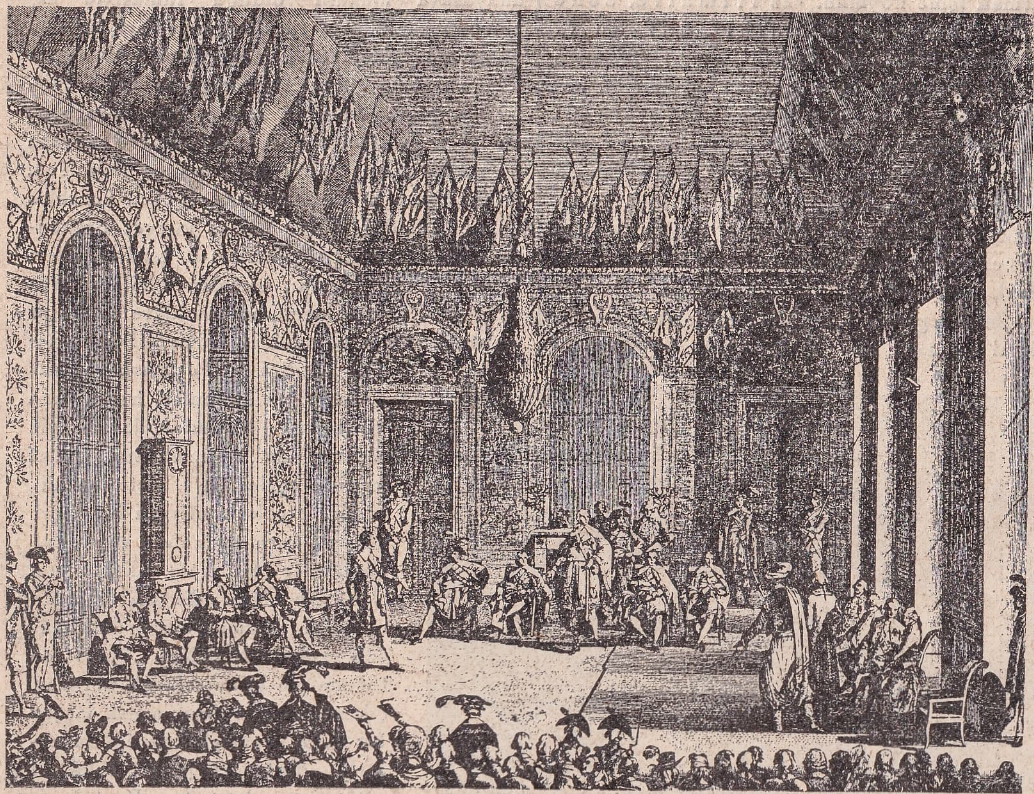
Napoléon Bonaparte devri: Napoléon Pariste bu durumu görünce Directoire heyetini teşkil eden beş âzadan Sieyès'le anlaştı; Ducos kendisine yardımda bulunmıya söz verdi; Barras bitaraf kaldı. Heyetin saf ve ruhsuz olan diğer iki üyesinin, Gohier ile Moulin'in hazırlanan darbeden hiç haberleri yoktu ve muvakkaten hapse atıldıkları tarihe kadar da haberleri olmadı. Evvelâ âzasından çoğunun Napoléon'a hayranlığı malûm olan İhtiyarlar Meclisi fevkalâde bir içtimaa çağırıldı. Bunlar teşri heyetinin başka komüne nakline ve Seine eyaleti askerî kumandanlığının Napoléon'a tevdiine karar verdiler. İhtiyarlar'ın teşri heyetinin başka bir komünde toplanmasına karar vermiye hakları vardı; fakat bir kumandanı tebdile ve yerine başkasını tâyine asla hakları yoktu: Kanunsuzluk buradan başlıyordu. Ertesi günü iki meclis de Paris civarında Saint-Cloud kasabasında toplandı. İhtiyarlar'dan bir tehlike beklenmiyordu. Beşyüzler'de heyecan fazlaydı ve gürültüler oldu. Fakat bu meclisin reisi Napoléon'un kardeşi olan Lucien Bonaparte, hem manevrayla hem de daha şimdiden meclisi sarmış olan askerlerin tehdidiyle meramına nail oldu. Beşyüzler'den otuz kadar âza ile hemen bir komite teşkil edildi. Bu komite, sanki bir hakkı ve salâhiyeti varmış gibi, Directoire heyetinin lâğvına karar verdi; teşri heyeti üyelerinden altmış birini üyelikten çıkardı; Sieyès, Ducos ve Bonaparte'ın «Fransa Cumhuriyet Konsolosları» unvanını alarak «bir Konsolosluk İcra Komisyonu» teşkil ettiklerini; teşri heyetinin 1 ventôse tarihine kadar içtimalarını tatil eylediğini ve bu tatil esnasında meclislerden herbirinin yerine kendi aralarından alınacak yirmi beşer âzalık birer komisyonun kaim olacağını ve bu komisyonların kusurları ve zararları görülen anayasanın yerine yeni bir anayasa teklif edeceğini bildirdi. Bu kararları İhtiyarlar Meclisi tesdik etti (18 ve 19 brumaire sene VIII: 10 ve 11 kasım 1799). Bu darbeden sonra Napoléon istediği anayasayı yaptırmak işine koyuldu. «22 frimaire, sene VIII Anayasası» adını taşıyan ve üzerinde Sieyès'in karışık nazariyelerinden ziyade Napoléon'un arzusu hâkim olan bu kanunun esaslı noktaları ve hükümleri şunlardır: Bu anayasanın başında «İnsan Hakları Beyannamesi» yoktur; esas itibariyle umumî seçim hakkı kabul edilmiştir, fakat fiiliyatta bu hakkı kullanmak imkânsızdır, çünkü birinci derece seçmenleri aralarından onda birini ayırarak bir «İtimat listesi» yapacaklardır. Bu listeye girenler de gene aralarından onda birini ayırarak bir «Vilâyet listesi» yapacaklardır. Vilâyet âmme memurları bu listede isimleri yazılanlar arasından alınacaktır; bun lar da kendi aralarında gene onda birini ayırmak suretiyle bir «Millî liste» hazırlıyacaklardır. Ancak adı bu Millî listeye girecek olanlardır ki «Millî Âmme İşleri» ne yani mebusluğa seçilebilecek olanlardır. Yasama görevinin yapılış tarzı Sieyès'in azçok tadil edilen bir icadıdır; kanunu yalnız hükûmet teklif eder, tasarıları Devlet Şûrası hazırlar. Teşri kuvveti adı «Tribunat» olan yüz ve gene adı «Corps législatif» olan üç yüz kişilik iki meclisten mürekkeptir. Bunların üstünde de seksen üyeli bir Âyan (Sénat) vardır. Bu kuvvetler ve heyetler öyle tanzim edilmiştir ki hiçbiri iktidarı elinde tutan şefin arzusuna mukavemet edemez. «Tribunat» kendisine Devlet Şûrasından gelen kanun tasarılarını müzakereyle ya ret veyhut da kabul eder; «Corps législatif» kendisine hem «Tribunat» dan ve hem de Şûrayı Devletten gönderilen sözcüleri dinliyerek hiçbir tartışmaya girişmeden bu tasarıları gizli oyla ya tasvibeder, yahut raddetmez. Âyanın durumu ve kuvveti büsbütün başkadır. Kendinde bir muhafaza ve seçim kudreti taşıyan ve kaydı hayat şartiyle gelip âzası lâakal kırk yaşında bulunacak olan bu heyet anayasanın bir maddei mahsusasiyle şöyle kurulmuştur: Konsolosluktan çıkacak olan vatandaş Sieyès'le Ducos, muhafazakâr âyanın üyeliklerine nasbolunmuşlardır. Bunlar işbu anayasa ile tâyin edilen ikinci ve üçüncü konsolosla birleşerek âyanın ekseriyetini seçeceklerdir. Böyleee altmış âza seçilecek ve sonra bu âza her sene iki âza seçerek âyan üyelerinin miktarı sekseni bulacaktır. Âyanın vazifesi: 1) Teşri heyeti «Tribunat» âzasiyle konsolosları, temyiz mahkemesi hâkimlerini ve umumî muhasebe komiserlerini seçmek; 2) Kendisine «Tribunat» veyahut hükûmet tarafından anayasaya muhalif olduğu iddiasiyle arzolunan kanunların ya devamına veya lâğvına karar vermek. Âyan müzakereleri açık değildir. Yürütme görevi üç konsolosa tevdi edilmiştir. Bunları her ne kadar âyan seçecekse de ilk defa için on sene müddetle anayasa ile nasbolunmuşlardır. Başkonsolos Napoléon, ikinci konsolos Cambecérès, üçüncü konsolos da Le Brun'dür. Bütün hakikî kuvvet başkonsolosun elindedir: Kanunları o tasdik eder; Şûrayı Devlet âzasını, nazırları, elçileri, kara ve deniz komutanlarını, meclis idare âzalarını mahkemeler nezdindeki hükûmet komiserlerini istediği gibi o nasb ve azleder. Sulh hâkimleri hariç, ceza ve hukuk hâkimleriyle temyiz âzasını da o nasbeder, fakat bunları azledemez. İşte bu hükümlerle çok zayıflıyan bir teşri kuvveti karşısında icra vazifesini büyük bir kudretle eline almış olan Napoléon diktatörlüğünün temelini kurmuş oluyordu. Bundan sonra Napoléon âyanı da tamamiyle eline alarak buradan çıkardığı ve böylece azçok meşru bir şekil vermek istediği kararlarla diktatörlüğünü tekâmül ettirmiye çalışmıştır. Bu tekemmülün seyrini gösteren âyan kararları kısaca şunlardır: 1) 27 ventôse sene X kararı: Anayasa mucibince bu sırada «Tribunat» ile teşri heyetinin beşte biri yenilenebilecekti; öyle zannolunu yordu ki her iki heyette de âzanın beşte biri kura ile çıkacaktır. Bu heyetler o sırada müzakere edilmekte olan medenî kanunun bazı fasıllarını reddetmek suretiyle bir muhalefet hareketine girmişlerdi. Başkonsolosun arzusu üzerine âyan bir kararı mahsusla bunlardan çıkacak ve kalacak âzayı tâyin etti ve her iki heyet âzasının sayısını indirdi. 2) 22 florial, sene X kararı: Kazandığı zaferlerden ve İngilizlerle yapılan Amiens sulhünden sonra başkonsolos vazifesinin yalnız on sene devamından memnun değildir. Kendisine bu memnunsuzluk ihsas edilince âyan, Bonaparte'ın müddeti dolduktan sonra vazifesinin daha on sene devam edeceğine şimdiden karar vermiştir. Bonaparte gene memnun değildir. «Böyle bir temdidi kabul edip etmiyeceğinin halka hemen sorulmasını» istemiştir. Fakat yapılan referandumda halktan bu âyan kararını tasdik etmesi isteneceği yerde ona «Bonaparte'ın kaydı hayat şartiyle başkonsolos seçilip seçilmiyeceği» sorulmuştur. Milletin buna kahir bir ekseriyetle ve alkışlarla verdiği cevabı âyan tasdika mecbur kalmıştır. 3) 16 thermidor, sene X kararı: Teşri heyetinden «Tribunat» dan manevrayla geçirilen bir kanundan sonra âyana başkonsolos tarafından kırk âza ilâve edilmiş, âyana teşri heyetiyle «Tribunat» yı hükûmetin talebiyle fesih, anayasayı itmam, tefsir ve lâğvetmek hakkı verilmiştir. Aynı zamanda başkonsolosa vefatından sonraki halefini irae etmek hakkı da tanınacaktır. Bu suretle zahiren cumhuriyet sayılan bir rejim daha ziyade hükümdarlığa kaymıştır. Seçim usullerinde de büyük değişiklikler

Onaltıncı Louis Convention toplantısında (26 eylûl 1792)

yapılmıştır. Âyanın bunları tasdik etmesiyle ortaya büsbütün yeni bir anayasa çıkmıştır denilebilir. 4) 28 florial sene XII kararı: Napoléon, tahtın irs yoliyle evlâdına kalmak şartiyle imparator ilân olunmuştur.

Napoléon'un mağlûbiyeti ve Parisin su-

Directoire'ın bir toplantısı

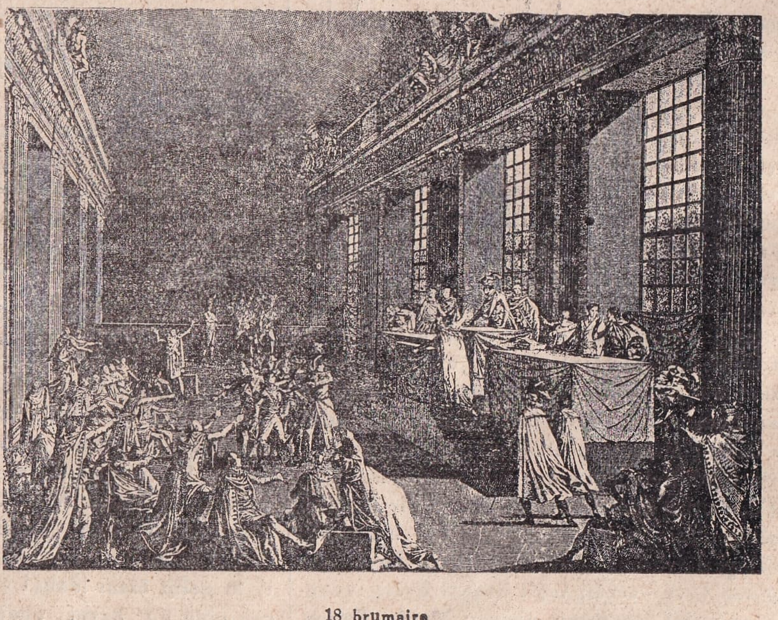
Duplessis - Bertaux'an bir tablosundan

kutu üzerine (30 mayıs 1814) imparatorluk ortadan kalkmıştır. Sene X âyan kararı, bu heyete anayasada derpiş edilmiyen her durumun çaresini düşünmek hakkını vermişti. Bu hükümden ilham alan Talleyrand âyandan altmış beş âza toplıyarak bunların karariyle beş kişilik bir muvakkat hükûmet kurdu. Âyan, anayasayı mükerreren bozmuş olan Napoléon'un bütün haklarından mahrum bırakıldığını ilân etti. Birçok kararlarla tadil edilmiş olan 22 frimaire sene VIII anayasası artık ortadan kalkmış bulunuyordu. Muvakkat hükûmetin birinci vazifesi, kurulmuş kuvvetleri muhafaza için yeni bir anayasa hazırlamak olacaktı ve bunu hazırladı. Fakat bir taraftan Napoléon'un çıktığı Fransaya, öbür taraftan giren Onsekizinci Louis bu anayasayı kendisinin yapacağını bildirdi ve böylece «Restauration» adı verilen devre girildi.

B o u r b o n h a n e d a n ı n ı n d ö n ü ş d e v r i : İdam edilen Onaltıncı Louis'nin kardeşi olan ve bunun Onyedinci Louis unvanını alan küçük oğlunun vefatından sonra kendini Onsekizinci Louis adiyle yabancı diyarda Fransa hükümdarı ilân eden kıral memleketine girer girmez acele bir anayasa yaptırdı. Bu anayasayı yapmak için bir Kurucular Meclisi toplamadı. Bir hususî komisyona yaptırdığı bu anayasa onun millete bir lûtfuydu. Bunun içindir ki y e n i k a n u n «14 h a z i r a n 1814 ş a r t'ı (c h a r t e)» a d ı n ı a l d ı. Millete kanun huzurunda eşitlik, ferdî hürriyet, din hürriyeti tanınmakla beraber eski asalet unvanları iade olunduğu için eşitlik daha ziyade mânevî bir şekilde kaldı. Katoliklik devletin resmî dini olarak ilân edildiği için bu dine de bir nevi imtiyaz verilmiş oldu. Zaten bu anayasada bir İnsanlar Hakkı Beyannamesi de yoktu. İnsan Hakları ihtilâl devrinin fikrinde bütün siyasî ilerlemenin temeliydi; şimdi kıral yalnız bunların tanınmasına müsaade ediyordu. Bununla beraber İngiltere usulünden ilham alan kıral bu «şart»la memlekete parlamento usulünü sokuyordu: Meclisle hükûmet arasında anlaşmazlık olduğu zaman hakemlik vazifesini yeni seçimle millet görecekti. Yürütme görevinin başında bulunan kıralın şahsı, sorumsuz ve mukaddesti; sorumluluk nazırlara müteveccihti. Fakat meclislerde gensoru (istizah) hakkı olmadığı için siyasî sorumluluğun şekli ve derecesi belli değildi; bir madde nazırların Eşitler Meclisi huzurunda cezaen sorumlu tutulacaklarını bildiriyordu.

Yasama görevine gelince: Kıralın yanında bir « Chambre des Pairs » (Eşitler Meclisi) bulunacaktı. Kıral ailesi erkânı bu meclisin tâbiî âzası olduğu gibi kıral buraya kaydı hayat şartiyle ve bazı kere de bu vazife irsen intikal etmek üzere istediği kadar âza nasbederdi. Bu meclisten başka bir de Mebuslar Meclisi vardı. Yani sistem iki meclis sistemiydi. Seçim hakkı umumî değildi; vergi verenlere aitti. Senede bin frank vasıtasız vergi vermiyen hiç kimse seçilemezdi; seçmen olmak için de senede 300 frank vergi vermek lâzımdı. Meclisler davetsiz toplanamazdı; her sene kıral tarafından davet edilmeleri lâzımdı. Kıral Meclisi Mebusanın müddetini uzaltır, kısaltır ve meclisi icabında fesih de ederdi; fakat bu takdirde altı ay içinde yeni bir meclis toplaması lâzımdı. Meclislerin kanun teklif etmek hakkı yoktu; bu hak kırala aitti. Meclisler yalnız lüzum görülen bir kanun teklif etmesi için kırala istirhamda bulunabilirlerdi. Görülüyor ki bu anayasada teşri kuvveti, icra kuvvetinin tahakkümü altındaydı. Bundan millet memnun olmadı. Kıral ve hükûmeti de, idarede hatadan hataya düşüyorlardı. Memleketteki idaresizlikten ve memnunsuzluktan haberdar olan Napoléon, sürgün bulunduğu Elbe adasından kaçabildi; 1 mart 1815 tarihinde Fransaya çıktı ve Fransayı bir halâskâr gibi alkışlar arasında geçerek 20 martta kıralın firariyle boş kalmış olan Tuileries sarayına girdi. Eşitler Meclisiyle, alay tarzında Avam Kamarası adını verdiği Mebuslar Meclisinin feshedilmiş olduğunu ilân etti. Milletin arzusuna ve menfaatine uygun yeni bir anayasa yapılması için imparatorluğun vilâyetlerdeki seçim heyetlerini «Champ de Mars» adını taşıyan askerî meydana topladı. Hemen bir komisyon kuruldu. Benjamin Constant tarafından yazılan tasarı «İ m p a r a t o r l u k a n a y a s a l a r ı n a m u n z a m 22 n i s a n 1815 t a r i h l i b e y a n» adiyle kabul edildi; millete sunuldu. Millet de bu yeni anayasayı büyük bir çoğunlukla tasvibetti. Bu yeni kanun teşri kuvvetinin imparatorla iki meclis tarafından kullanılacağını, bu meclislerden birinin Eşitler Meclisi adiyle âzalığının evlâda intikal edeceğini, Mebuslar Meclisinin malî kanunları müzakerede rüçhan hakkı olduğunu beyan ediyordu. Bu munzam beyan çok kısa bir zaman hükümran olabildi. İmparatorun Watterloo'daki mağlûbiyeti saltanattan, oğlu lehine feragat suretiyle, uzaklaşmasını ve sürülmesini intacetmişti. Bu suretle Fransa hayatında Yüz Gün (Cent jours) adı verilen heyecanlı ve kısa bir safha kapanıyor ve B o u r b o n ' l a r t e k r a r s a l t a n a t a d ö n ü y o r l a r d ı.

O n s e k i z i n c i L o u i s'n i n a n a y a s a s ı p a r l a m e n t o r e j i m i n i n g e n i ş l e m e s i n i koruyacak surette ve bu rejimin istilzam ettiği örf ve âdetlerin yer bulmasiyle tekâmüle doğru giderken ve bil-

18 brumaire

hassa nazırların siyasî mesuliyetine dair kanunda açık bir hüküm olmadığı halde Mebuslar Meclisi önünde bu mesuliyet şekilleri belirmiye başlamışken kıralın vefatı durumu gene değiştirdi. Ölü kıralın tahtına çıkan kardeşi Onuncu Charles: «İngiltere kıralı gibi

bir kıral olmadansa odun yarmayı tercih ederim» diyen istibdat kafalı bir hükümdardı. Zaten kendi arzusuna muti olan meclise çok sıkı ve bilhassa basın hürriyetini tamamen ortadan kaldıracak birtakım kanunlar çıkarttığı halde bununla iktifa etmiyerek bir nutkunda meclisin arzusuna ve kararına icabında ehemmiyet vermemek kudretinde olduğunu söyledi. Meclis buna verdiği meşhur cevapta kıralın milletle beraber ve meclisle mutabık kalarak hükûmeti idare ettiğini bildirdi; meclis dağıldı. Yeni meclisin hemen bütünü kabineye ve kırala aleyhtardı; kabinenin çekilmesi lâzımdı, çekildi. Çekilmemek şöyle dursun kırala dört kararname imza ettirerek bunların birincisiyle basın hürriyetini durdurdu; ikincisiyle Mebuslar Meclisini feshetti; üçüncüsiyle seçim usulünü değiştirdi; dördüncüsiyle de yeni meclisi kurmak üzere seçim heyetlerini davet etti. Bu bir hükûmet darbesiydi. Kararnameler ilân edilince (25 temmuz 1830) ortalık karıştı: Mösyö Thiers tarafından kaleme alınan gazetecilerin protestonamesiyle Pariste bulunan altmış üç mebusun protestonamesi neşrolundu. Bu altmış üç mebus hemen bir muvakkat hükûmet kurarak Bourbon'ların küçük kolu olan Orléans hanedanının reisi Louis Philippe'e «Kırallığın baş kaymakamı» unvaniyle bu hükûmetin başına geçmesini teklif eylediler. Dük d'Orléans bu unvanı kabulle mevcut meclisleri hemen toplanmıya çağırdı. Kanunların hükümranlığını temin için alınması lâzım gelen tedbirleri bu meclisler alacaktı: yani tanınmış olan şey kıralın hakkı değil, milletin hakkıydı. Yeni anayasa bu ruha göre yapıldı. Bu, artık kıralın millete lûtfettiği bir hediye değildi. Milletin kendi tarafından, yani iki meclis tarafından kıralla yapılan bir anlaşma ve mukavele demekti. Egemenlik gene millete dönüyordu. Yeni anayasanın umumî hükümlerinin bir evvelkinin umumî hükümlerinden farkı pek fazla değildi. Seçim hakkı gene vergiye bağlıydı, fakat ödenecek verginin miktarı çok indirilmişti. Eşitler Meclisinin seçiminde esaslı tadilât yapılmıştı. Bu kanun parlamento rejiminin gelişmesine daha

1830 İhtilâlinden evvelki günlerde bir gazete matbaasının dağıtılması

müsait bulundu. Hülâsatan denilebilir ki bu anayasa millî egemenliği iade etmiş; icranın teşri kuvvetine karşı tahakkümünü kırmış; parlâmentoyu hakikî bir denetleme vazifesine sahibetmişti. Fransa, 14 ağustos 1830 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun altında 4 kasım 1848 tarihine kadar yaşıyacaktır.

1848 ihtilâl devri; ikinci cumhuriyet: Louis Philippe idaresinin son devri muhafazakârlık ve liberallik, sağcılık ve solculuk kavgalarının ateşi içinde geçmiş, cumhuriyet fikri hayli ilerlemiş ve son hükûmetin beceriksizliği yüzünden kanlı bir ihtilâl patlıyarak kıral tahtından feragatle İngiltereye çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine içinde meşhur şair Lamartine bulunan beş kişilik muvakkat bir hükûmet kurulmuş ve bunun da ilk vazifesi millete yeni bir anayasa vermek için bir «Kurucular Meclisi» nin çağırılacağını bildirmek olmuştur. Filhakika bu Kurucular Meclisi toplanarak 4 kasım 1848 anayasasını meydana getirmiştir. Bu anayasanın bariz vasfı çok demokratik olmasıdır. Her ne kadar başında bir İnsan Hakları Beyannamesi yoksa da sekiz maddelik küçük bir başlangıç mevcuttur. Burada Fransanın demokratik, tek ve parçalanma kabul etmez bir cumhuriyet olduğu; müsbet kanunların tanıdığı hakların üstünde haklar ve vazifeler bulunduğu; cumhuriyet prensiplerinin hürriyet, müsavat ve kardeşlik, temelinin de aile, çalışma, mülkiyet ve âmme intizamı olduğu bildirilmekteydi. Diğer bir maddede ise cumhuriyetin vatandaşı hem şahsı, hem aile, hem din, hem mülkiyet ve hem de iş bakımından korumıya mecbur olduğu ve tahsili herkes için kabil bir hale sokacağı açık bir surette yazılmıştı. Bu devir Avrupada büyük sanatların ve fabrikaların aldığı inkişaf üzerine sosyalistliğin hızlandığı devirdir.

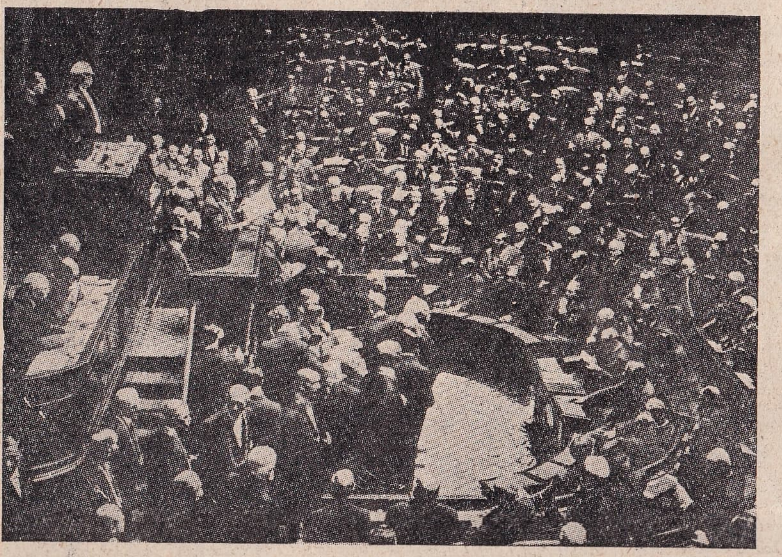

1830 İhtilâli

Eugène Delacroix'nın bir tablosundan

Bunun için anayasaya bir de «çalışmaya hak» namiyle bir hak daha koymak istiyenler de olmuş, fakat bundan ürkülmüştür. Bununla beraber icra komitesi işsizlere iş bulmak için birçok devlet imalâthaneleri açmıştır. Çok kanlı hâdiseler içinde yapılan bu anayasanın bariz vasıflarından bir diğeri de, umumî kuvvetlerin ayrılışının her bir hükûmet için ilk şart olduğunu beyan etmesidir. Yasama kuvveti: Bu kuvvet millet tarafından tek bir meclise verilmiştir. Bu meclis âzası kayıtsız ve şartsız herkes tarafından seçilir; müddeti üç senedir. Yürütme yani icra kuvveti: Bu kuvvet doğrudan doğruya millet tarafından bir dereceyle seçilecek bir cumhurreisinin elinde bulunacaktır. Dört sene için seçilen cumhurreisi tekrar intihabedilmek hakkını haiz olmadığı ve halbuki meclis bu hakkı haiz bulunduğu için yürütme kuvveti bu surette yasama kuvvetinin altına konulmuş demektir. Nazırların sorumluluğu açıkça tasrih edilmemekle beraber reisicumhurun mesuliyeti de kabul edilmişti. Bu hüküm yeni anayasanın parlâmento rejiminden tamamen ayrıldığını göstermektedir. Çünkü parlâmentarizm siyaseten mesul bir nazırlar heyetinin yanında gayrı mesul bir devlet reisinin bulunmasını âmirdir. İşte bu anayasa ortada olduğu halde cumhurbaşkanlığına halk tarafından büyük bir ekseriyetle seçilen adam amcası olan büyük askerin mânevi nüfuzundan istifade yollarını arıyan ve bulan Louis Napoléon Bonaparte'tı. Seçilen meclisteki unsurlar çok karışıktı. Demokratların sayısı yüzü geçmiyordu; kıralcılar ve Orléans'cılar daha çoktu. Sosyalizm tesirlerinden korkan meclis buna karşı koyacak bir çare

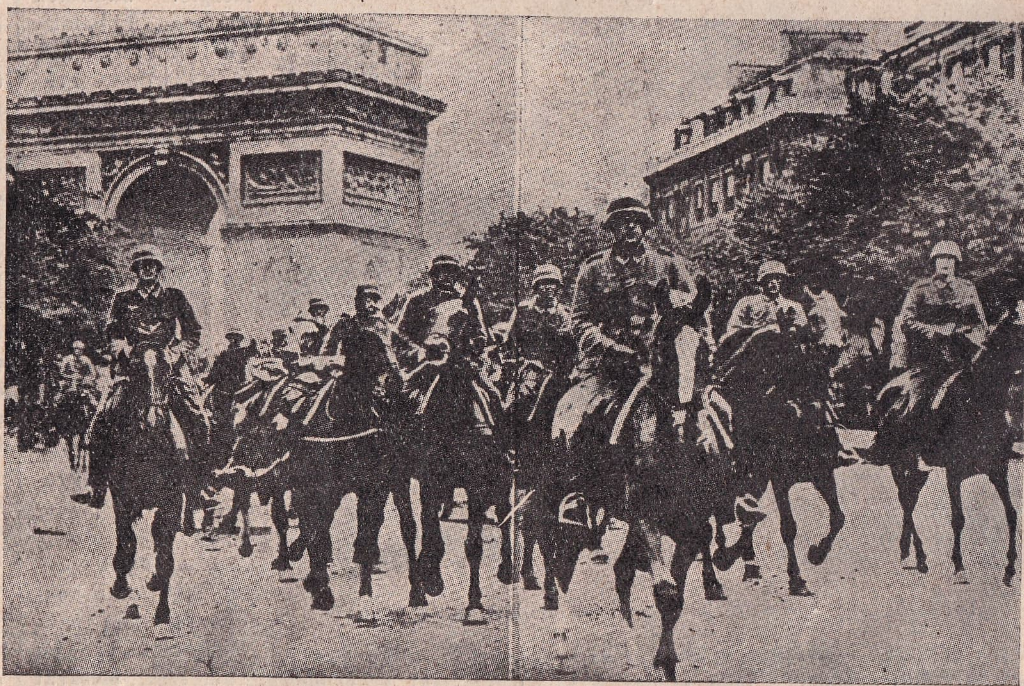
arıyordu. Bu çareyi seçim kanununu değiştirmekte buldu ve yeni bir kanunla seçim hakkına malikiyeti vergiye bağladı ve bu suretle fakir halktan üç milyonu seçmen listelerinden çıktı ve meclis milletin sevgisini kaybetti. Napoléon bu durumdan faydalanarak kayıtsız seçim hakkı için bir kanun teklifinde bulundu; meclis bunu da reddetti. Meclisteki kestörler bir hükûmet darbesinden şüphe et-

İkinci Cihan Harbinden evvelki senelerde Fransada bir meclis toplantısı

tikleri için meclis reisine doğrudan doğruya âmme kuvvetlerini kullanabilmek salâhiyetinin verilmesi yolunda bir teklifte bulundular; meclis bunu da kabul etmedi. Anayasanın kolay bir surette tadiline de imkân yoktu. Bunun için birer ay fasılayla üç müzakere ve hiç olmazsa mecliste dörtte üç ekseriyet lâzımdı. Cumhurreisiyle meclis arasındaki anlaşmazlığı halledecek hiçbir kuvvet yoktu. Cumhurbaşkanı meclisi feshedemezdi. Diğer taraftan bir cumhurbaşkanı dört seneyi doldurduktan sonra tekrar seçilemezdi. Halbuki meclis de, cumhurbaşkanı da seçim müddetlerinin sonuna yaklaşıyorlardı. Mevkiinde kalmak istiyen Napoléon anayasaya cumhurreisinin tekrar seçilmesinin caiz olacağına dair bir madde ilâvesini teklif ve meclis bu teklifi reddetti. Kanunî ve meşru yol kapanmıştı. Napoléon için bir devlet darbesi indirmekten başka çare yoktu; o da bunu yaptı: Meclisin ve Devlet Şûrasının mefsuh olduğunu ilân etti. Yaptırdığı bir plebisitte milletin bu hükûmet darbesini tasdik ettiği görüldü. Millet aynı zamanda bu zate, başa geçirilecek sorumlu devlet reisinin on sene müddetle nasbı ve nazırların yalnız bu devlet reisine karşı mesul olması şartiyle bir anayasa yaptırış yetkisini de verdi. **İşte bu suretle 1852 Anayasasına** gelmiş oluyoruz. Bu anayasa, içinde bir İnsan Hakları Beyannamesi olmamakla beraber 1789 da ilân edilen insan haklarının meriyetini kabul eder; ikinci maddesinde Prens Louis Napoléon'a Cumhuriyet Hükûmetinin on sene müddetle tevdi edilmiş olduğunu söyler. Bu cumhurbaşkanı her ne kadar halefini iraeye yetkili değilse de kendinden sonra milletin ârasına arza kimin lâyık olduğunu devlet arşivinde hıfzedilecek bir beyannameyle beyana hakkı vardır. Yürütme görevi: Bu başkan, kendi nazırları, devlet şûrası, âyan ve mebusanla beraber hükûmet eder. İcranın reisi odur; mahkemeler onun namına hüküm verir; af hakkı ona aittir; kara ve deniz kuvvetlerine o kumanda eder; kısa bir müddet içinde âyanın tasvibini almak şartiyle sıkı yönetim (örfî idare) ilân edebilir; kanun teklifi yalnız ondan gelir; kanunları ve âyan kararlarını o tasdik eyler; bunları yürütmek için tüzükler ve kararnameler çıkarır; âyanı ve teşri meclisini o davet ve celselerini o tatil eder; teşri meclisini feshedebilir. Cumhurbaşkanı âyan ve mebusan huzurunda değil, millet huzurunda sorumludur: Mebusanla arasında bir anlaşmazlık olan her halde milletin reyini sorabilir. Nazırlar kendisi tarafından tâyin ve azledilir. Mebuslukla nazırlık birleşemez; nazırlar meclis önünde siyaseten sorumlu değillerdir, sorumlulukları ancak cumhurbaşkanına karşıdır. Heyetleri bir kabine değildir; aralarında bir tecanüs ve tesanüt yoktur. Haklarındaki itham kararı yalnız âyan tarafından verilir. İcra kuvveti içinde üyeleri cumhurbaşkanı tarafına mensup bir de «Devlet Şûrası» vardır. Vazifesi kanun tasarılariyle umumî idareye ait tüzükleri hazırlamaktır. Cumhurbaşkanının irae edeceği devlet şûrası üyeleri âyan ve mebusan önünde kanun tasarılarını müdafaa edeceklerdir: Bu meclislere nazırların girme hakkı yoktur. Yasama görevi: Bu görev, icranın kudreti karşısında çok zayıflatılmıştır. Yasama heyeti; mebuslar meclisi ve bir dereceye kadar da meclisi âyandır. Mebuslar umumî seçimle ve bir dereceli olarak seçilir; fakat artık her vilâyet bir seçim dairesi değildir. Seçim daireleri küçültülmüştür ve her daireden bir mebus çıkacaktır: bu usul resmî adayların seçimini çok kolaylaştırmıştır. Seçim müddeti altı senedir ve mebusların tahsisat ve tazminatı yoktur. Müzakereleri alenîdir, fakat gazeteler hükûmetin verdiği zabıttan başka bir zabıt yayınlıyamaz. Âyan: ilk sene için seksen âza ile işe başlıyan âyan üyelerinin sayısı yüz elliyi geçemez. Kardinaller, mareşaller, amiraller âyan üyesidir; diğerleri cumhurbaşkanı tarafından nasbolunur; hepsi kaydı hayat şartiyledir. Âyan, anayasayla âmme hürriyetlerinin koruyucusudur; ona sunulmadan hiçbir kanun tasdik ve ilân edilemez: anayasaya, dine, ahlâka, din serbestîsine, ferdî hürriyete, vatandaşların kanun huzurundaki eşitliğine, vatanın savunmasına aykırı olan kanunlara karşı koymak hakkını haizdir. Âyanın en mühim vazifelerinden biri de: a) Cezayirle diğer müstemlekelerin idaresini tâyin için, b) anayasada derpiş edilmiyen hususlarda bu kanunun yürümesini sağlamak için, c) muhtelif mânalara gelebilecek anayasa hükümlerinin yorumlanması için kararnameler (sénatus - consultes) çıkarmaktır. Bu kararnameleri cumhurbaşkanı tasdik ve ilân eder. Ve nihayet âyan anayasanın tadilini teklif edebilir; bu teklifi icra kuvveti kabul edince kararname umumî âraya konur.

İkinci İmparatorluk devri: İsmen cumhuriyetçi olan 1852 Anayasası Fransayı acele bir suretle imparatorluğa götürecektir. Prens Napoléon'un Fransa içinde heyecanlı bir seyyahatinden sonra, anayasanın koruyucusu olan âyan 7 kasım 1852 tarihli bir kararname ile bu anayasayı tadil ederek cumhurbaşkanına İmparator payesini verdi ve bu karar halkın büyük bir ekseriyeti tarafından tasdik olundu. Anayasa evvelâ olduğu gibi kaldı; fakat sonra birtakım tadillere uğradı. Bu tadilleri icabettiren düşünce farklıdır: İlk kısmı mutlakıyeti kuvvetlendirmiye, ikinci kısmı da daha serbestîye doğru gitmiye mütemayildir. Bu ikinci kısım 1860 senesinde başlar ve bu tarihten sonraki Fransa hükûmeti Hürriyetperver İmparatorluk (Empire libérale) adını taşır. Bu devirde âyan kararnameleriyle anayasada yapılan tadiller kısaca şunlardır: 1) Nazırların kanun tasarılarını müdafaa için mebusan meclisine girebilmeleri; 2) her nezarete ait bütçenin kül olmıyarak fasıllar üzerinden tasdiki; (3 meclisin üç aydan fazla devam edemiyeceği hakkındaki hükmün lâğvı; gönderdiği kanun tasarılarına karşı, gene hükûmetçe tetkik olunmak üzere, tadilen teklif etmek hakkı.

İkinci Cihan Harbinde Almanların Paris'e girişi

nın mebuslara verilmesi; (4 İmparatorun açılış nutkuna cevap verme usulünün kaldırılmasiyle gensoru (istizah) hakkının âyanda ve mebusanda kabulü; 5) anayasanın koruyucusu olan âyana herhangi bir kanunu, bir daha müzakere olunmak üzere, mebusan meclisine iade etmek yetkisinin verilmesi. 1869 seçimleri mecliste liberallere büyük bir ekseriyet verdi; bunlar imparatorluğu ancak genişlik tedbirleri arttırılmak şartiyle tutacaklarını bildirdiler. Başka bir âyan karariyle mebuslara kanun teklif etmek hakkı ve âyana açık müzakere hakkı verildi. Bütün bunlara ve nazırların her iki meclise de girmeleri hakkının tanınmasına rağmen bunların bu meclisler önündeki siyasî mesuliyetleri tesbit edilmediği ve sorumlulukları yalnız imparatora karşı olduğu anayasa yalnız imparatoru sorumlu saydığı için bu rejime bir parlâmento rejimi denemez.

1870 devri; Üçüncü Cumhuriyet: Sedan mağlûbiyeti malûm olur olmaz (4 eylûl 1870) Mebuslar Meclisine iki takrir verildi : Birincisi Jules Fabre tarafından veriliyordu ve imparatorun hemen ıskatını istiyordu; ikincisi Thiers'indi ve muvakkat hükûmet kurulmasını talebediyordu. Bu takrirlerin müstacelen müzakeresi kabul olundu; meclis bir komisyon teşkil etmek üzereyken halk tarafından işgal edildi : Belediyede bir «Millî Savunma Hükûmeti» kuruldu; General Trochu bunun başkanlığını kabul etti. Bu hükûmetin programında iki madde vardı: 1) Mukavemet etmek; 2) Fransaya daimî bir hükûmet vermek. Hükûmet istilâ yüzünden ancak 29 ocak 1871 de, İkinci Cumhuriyet seçim kanununu meriyet mevkiine koyarak bir millet meclisi davet etti. Bu meclis asıl vazifesinin sulha veyahut harbe karar vermek olması hasebiyle, uzun müddet kendisinin bir kurucular meclisi olup olmadığında mütereddit bulundu ve bir kurucular meclisi olduğunu kabul ettikten sonra da âzası arasında fikir ayrılıkları çok olduğu için anayasayı da zorlukla meydana çıkardı. Filhakika meclisin azlığı cumhuriyetçi, çokluğu da kralcı ve imparatorluk taraftarıydı; fakat bu sonuncular arasında tesanüt yoktu. Meclis üç mühim vazife gördü : a) Başta Almanya olmak üzere diğer devletlerle görüşmek üzere kuvvetli bir hükûmet kurmak lâzımdı; bu hükûmet meclisin içinden ayrılmış bir komisyon olacaktı. Adına İcra Kuvveti (pouvoir exécuif) denerek başına «İcra Kuvveti Şefi» unvaniyle Thiers getirildi. Bu şef nazırları kendi seçecek ve bunlara kendisi riyaset edecekti. Bu hükûmetin hukukî durumu pek açıklanmış değildi. Daimî bir hükûmet mi, yoksa muvakkat bir hükûmet miydi? Thiers daha ziyade bir heyeti vekile reisine benziyordu. Yalnız millet meclisine karşı sorumlu olduğu için büyük bir salâhiyeti vardı. Meclis bu salâhiyetten çok çabuk korktu. Thiers'in âza üzerinde nüfuzu çok büyüktü. Çıkarılan birtakım kanunlarla kendisine cumhurbaşkanı unvanı verilmekle beraber meclisin müsaadesi olmadan burada nutuk söyliyemiyeceği, yalnız nazırlardan birine bir mesaj okutacağı ve herhangi mühim bir meselede söz söylemek için meclis reisinden müsaade istediği takdirde kendisine ancak bir gün sonra söz verileceği ve bu nutuktan sonra müzakerenin ertesi güne bırakılacağı tesbit olundu. Devlet reisinden bu derece ihtirazın en mühim sebebi Thiers'in cumhuriyetçi oluşuydu; halbuki meclisin çokluğu kıralcı bulunuyordu. 19 mayıs 1873 günü haricî siyaset hakkında vaki olan bir istizah üzerine Thiers meclis tarafından dinlenmek istedi ve uzun bir nutuk söyledi; fakat müzakere ertesi güne talik olunduğu için kabine itimat reyi alamadı ve hükûmet çekildi. b) Cumhurbaşkanlığına, hükümdarlık meyilleri malûm olan Mareşal Mac - Mahon getirildi. Eski hükûmet düşmeden birkaç gün evvel meclise bir anayasa tasarısı vermişti; bu tasarı cumhuriyetçiydi. Hükûmetin çekilmesi üzerine hem Bourbon'cu, hem Orléans'cı olan hükümdarlık taraftarları birleştiler. Kıralın daveti bir gün meselesi halini alır gibi oldu. Fakat Bourbon hanedanı reisi eski kırallık bayrağının (beyaz, ortasında zambak) kabulünde ısrar etti; Orléans'cıların ekseriyeti cumhuriyetin bayrağı olan üç renkli bayrağı istiyordu; anlaşamadılar. Mebuslardan biri Mareşal Mac - Mahon'u on sene müddetle icra reisi yapmayı veya başka bir anayasa yapmak için otuz üyeli bir komisyon teşkilini teklif etti. Meclis mareşalin devlet reisliğini yedi sene ile hudutladı ve otuz kişilik komisyonu kurdu. c) Bu komisyon bazı âza tarafından verilen anayasa teklifleriyle hükûmetin projesini inceledi ve ortaya yeni bir anayasa çıkardı. Cumhuriyetçiler rejimin kendi arzularına göre tesbitini tâcil etmek istedikleri halde diğer partilerin kararsızlığı neticenin alınmasını uzatıyor, yedi sene için devlet başına getirilen Maresal Mac - Mahon'un daha evvel çekilmesi halinde hâsıl olacak durum meclis içinde münakaşayı mucibolurdu. Bu sebepledir ki cumhuriyetçiler mecliste müzakeresine başlanan yeni anayasanın daha ilk maddesinde rejim - yani cumhuriyet - meselesini halletmek istediler. Bu birinci madde şöyle yazılıydı : «Teşri kuvvet mebusan ve âyan olarak iki meclis tarafından istimal olunur. Mebusan meclisi, seçim kanunu tarafından sağlanacak şartlar altında genel oy ile seçilir; âyan özel bir kanunla tanzim edilecek surette, mütenasip şekilde nasbedilmiş ve seçilmiş üyelerden kurulacaktır». Bu metinde devlet reisinden hiç bahis yoktur. Bu nokta hakkında verilen birçok tadilnameler reddolunduktan sonra âzadan Wallon namında biri bu birinci maddeye şu fıkranın ilâvesini teklif etti : «Cumhurbaşka-

Son anayasa referandumunda Fransızlar rey verirken

De Gaulle'ün Paris'e girişi

nı, millet meclisi halinde beraberce toplanan mebusan ve âyanın ekseriyetiyle yedi sene için seçilir. Tekrar seçilmesi caizdir.» Bu takrir birçok şiddetli münakaşalardan sonra 352 reye karşı 353 reyle kabul edildi ve Üçüncü Fransa Cumhuriyeti böylece fazla bir reyle kuruldu (21 ocak 1875). Bununla beraber başka bir bakımdan, Üçüncü Fransa Cumhuriyeti bir reyle kurulmuştur demek doğru değildir. Çünkü tasarının diğer maddelerindeki cumhuriyet idaresine uyan tadiller pek kuvvetli ekseriyetlerle yapılmıştır. Yeni anayasa 24, 25 şubat ve 16 temmuz 1875 tarihli ayrı ayrı yapılmış üç kanundan mürekkeptir ve yapıcılarının kafasında bütün bu ahkâm geçici bir mahiyet taşımaktadır. Gariptir ki sırasına göre hem cumhuriyete hem de hükümdarlığa uymak ve devletin alacağı şekle göre düzeltilmek fikriyle yapılan bu kanunlar Fransanın zaman itibariyle, en uzun süren anayasası olmuş ve yalnız 21 haziran 1879 ve 4 ağustos 1884 tarihlerinde iki tadil görmüş ve bu ikinci tadille rejimin kesin mahiyeti belirtilmiştir. Bu tadile göre devletin cumhuriyet şekli hiçbir suretle bir tadil konusu olamaz.

Bu suretle vücude gelen 1875 anayasasında yürütme görevinin başında cumhurbaşkanı bulunmaktadır. Bu başkan, âyan ve mebusanın beraber toplanarak kurdukları millî meclis tarafından salt çoğunlukla yedi sene için seçilirdi; tekrar seçilmesi caizdi. Kanun teklif etmek; herhangi bir kanunun ikinci bir defa müzakeresini istemek; meclisleri toplantıya çağırmak ve bu toplantıları talik etmek; âyanın muvafakatini alarak harb ilân etmek; nazırları nasbeylemek; orduyu elinde tutmak; hususî af ilân etmek en belli başlı yetkileriydi. Nazariyatta çok büyük ve esaslı görülen bu salâhiyetler fiiliyatta birşey ifade etmemekteydi, çünkü başka bir madde cumhurbaşkanının meclisler önünde sorumlu olmadığını söylüyordu. Sorumsuzluğun karşılığı salâhiyet sahibi olmamak demektir. Buna mukabil yeni anayasa, gittikçe genişliyen İngiliz sisteminin ilhamı altında, tamamiyle parlâmanter bir rejim kurmuştu: Nazırlar bir ve mütecanis bir kabine kurarak getirdikleri tasarıları kendileri müdafaa ederler, kendi işlerinde münferiden ve umumî politikadan hep beraber sorumlu olurlardı. Yasama görevini (teşri kuvveti) ifa eden iki meclisten biri olan âyan, her vilâyette o vilâyetin mebuslarından; umumî meclis ve arrondisman meclisleri âzasından ve belediye meclisleri tarafından seçilen delegeler tarafından kısmen yenilenmek üzere dokuz sene için intihabolunurdu. Seçilen âzanın en az kırk yaşında olması lâzımdı. Âyanın kanun teklif etmek hakkı yoktu; fakat mebusan meclisinden sonra kendine gelen tasarıları tadil etmek hakkına malikti. Bir tasarının kabul ve ilânı için âyanın mutabakatı şarttı. Yüce divan (divanı âli) namını alarak cumhurbaşkanını ve nazırları muhakeme etmek âyana aitti. Diğer meclis âzası olan mebuslar her dört sene için umumî seçimle yani - bittabi seçim kanununun gösterdiği şartlar altında - herkes tarafından seçilirlerdi. Parlâmentarizme merbut bütün haklar, kanun teklifi, sual, istizah, hükûmeti iskat bu mecliste mevcuttu. Anayasa kendisinin tadil usulünü de düşünmüştü: Ya cumhurbaşkanının teşebbüs ve teklifi veyahut meclislerden herhangi birinin tadil kararının diğer meclisten de kabulü üzerine âyan ve mebusan hep beraber ve millet meclisi namı altında toplanarak anayasayı salt çoklukla tadil edebilirlerdi. Yeni anayasada insan haklarından bahsedilmiş değildi.

Şimdiki Bidault kabinesi

21 ekim 1945 de açılan devir; Dördüncü Cumhuriyet: İkinci Dünya Harbinde Fransanın tekrar istilâya uğraması üzerine 1940 haziranında bu memleket düşmana teslim olarak en ağır mütareke şartlarını kabul ederken bir taraftan Churchill İngiltere meydan muharebesinin şimdi başladığını ilân ediyor, diğer taraftan da vazifeye Londrada bulunan Fransa Generalı de Gaulle burada Hür Fransız Komitesini kurarak memleketinin harbi neticede kazanacağını bildiriyordu. Fransa hükûmetinin başına getirilmiş olan Mareşal Pétain memlekette kalmış olan mebusan ve âyandan aldığı kararla evvelâ anayasanın yürütme kuvvetini zayıflatan bazı maddelerini tadil ettiği gibi temmuz 1940 da bütün anayasayı lâğvederek bütün iktidarı elinde toplamak suretiyle bir devlet darbesi indirdi. Bu tarihten sonra Fransada hukukî durumu bir fiilî vaziyet (situation du fait) saymak lâzım geldiği gibi, De Gaulle'ün kendisini diğer devletlere Fransa Hükûmetinin reisi olarak tanıttıktan ve kabul ettirdikten sonra ve Fransaya avdetle Pétain Hükûmeti tarafında alınan kararların mefsuh olduğunu bildirdikten sonra memlekete yeni bir anayasa verecek olan bir «Kurucular Meclisi» seçtirdiği 21 ekim 1945 tarihine kadar olan durumu da gene bir fiilî vaziyet saymak icabeder. Generalin arkasından Fransaya Cezayirde kurulmuş olan meclis de geldi. Bu meclis Pétain Hükûmetine taraftar olmıyan mebuslardan teşekkül ediyordu; kendisine mukavemet hareketinin başında bulunan belli başlı şahsiyetler de iltihak etti ve «Assembleé Consultative» yani İstişare Meclisi adını aldı: Hükûmeti bağlıyacak bir karar alamazdı; fakat hükûmet milleti aydınlatmak için onun önünde beyanatta bulunur, üyelerinin fikirlerinden de faydalanabilirdi. Hükûmetin kararları kanun mahiyetindeydi. General de Gaulle eylül 1945 ayında bir program neşretti. Bunda devlet şeklini ve devlet unsurlarını tâyin etmek hükûmete aid olduğu söylendikten sonra millete kamuoy (referandum) yoliyle şu iki soruyu soruyordu: 1) Yeni bir meclis seçeceksiniz. Bu meclis yeni bir anayasa yapacak olan bir «Kurucular Meclisi» mi olmalıdır. Yoksa alelâde bir Mebusan Meclisi mi olmalıdır? 2) Eğer bunun yeni bir anayasa yapacak bir Kurucular Meclisi olmasını istiyorsanız, bunların yetkisinin ve göreceği işin şu bağlı kanunda gösterilen derece ve şekilde olmasına razı mısınız? Kanunda mevcut hükümlerin özeti şudur: a) Hemen seçilecek olan Kurucular Meclisinin müddeti yedi ay olacaktır; b) Devletreisini bu Kurucular Meclisi seçecektir; hükûmet bu yedi ay zarfında Kurucular Meclisi önünde sorumlu olacaktır; yani meclis hükûmeti düşürebilecektir; c) Şayet Kurucular Meclisi işini - yani yeni anayasayı - yedi ayda bitiremezse gene kamuoya müracaat suretiyle yeni seçimler yapılacak ve yeni bir Kurucular Meclisi gelecektir. Bu program tatbik edildi; milletin oyuna müracaat olundu; 21 ekim 1945 tarihinde bu teklif yedi yüz bin oya karşı on sekiz milyona varan bir çoğunlukla kabul edildi ve aynı zamanda yeni Kurucular Meclisi de seçildi. Bu meclis hükûmet reisliğine De Gaulle'ü intihabetti: bu suretle Dördüncü Cumhuriyet adı verilen devir açıldığı gibi, hükûmetin durumuna da millet karariyle hukukî bir şekil verilmiş oldu. Zamanımızda mevcudolan ileri fikir cereyanlarının tesirine harb ve istilâ sıkıntılarının da verdiği ıstırapla kendini fazla kaptırmış olan Fransız milleti Kurucular Meclisine fazla komünist ve fazla sosyalist âza gönderdi. Üçüncü Cumhuriyet devrinde duruma hemen daima hâkim olan radikal - sosyalistler partiyi kaybettiler. Yeni meclisteki üyelerinin adedi yirmiye bile varamadı. Buna mukabil ortaya «Halk Cumhuriyet Hareketi» adında büsbütün yeni, De Gaulle taraftarı katolik ve mutedil cumhuriyetçi, ve sayısı komünist ve sosyalist sayısına çok yaklaşan yeni bir parti çıktı. Ekseriyetinin solcu temayülü içinde çalışan bu meclis kanunun hükmüne göre işini yedi ayda bitirdi: bu anayasada da bir «İnsan Hakları Beyannamesi» görmekteyiz. Filhakika 1875 Anayasasında insan haklarından bâhis ayrı bir kısım yoktur; fakat 1789 da ilân edilmiş olan bu haklar beyannamesinin 1875 Anayasasının hükümran olduğu sırada ortadan kalkmış olduğunu hukukan iddia etmek kabil değildir. Çünkü bu, hukukî bir örf değildir; kuvvetini müsbet bir metinden alan bir beyandır. Herhangi bir Kurucular Meclisi bazan beyanında bulunup ta diğer bir Kurucular Meclisi bunu tadil etmedikçe beyanın kuvvetini muhafaza etmesi tabiîdir. Prens Napoléon'un cumhurbaşkanlığiyle yürürlüğe giren 1852 Anayasası birinci maddesinde 1789 İnsan Hakları Beyanının meriyette bulunduğunu beyan ettiği ve 1875 Anayasası da buna muhalif hiçbir hükmü ihtiva etmediği için bu beyan Fransada bütün kuvvetini muhafaza ediyor demekti. Kurucular Meclisi de bu hukukî durumu böyle kabul ederek eskisini tadilen yeni bir Haklar Beyannamesi neşretti. Ortaya koyduğu anayasanın da belli başlı hükümleri şunlardı: a) Millet Meclisi: Kanun yapmak hakkı yalnız Millet Meclisine aittir;

bütçeyi o tasdik eder; masraf teklifine hakkı vardır; nazırlar heyeti başkaniyle cumhurbaşkanını o nasbeder. Sayısı anavatan için 579, Denizaşırı Fransa için 90 olacak olan âzası âmme oyu ile beş sene için seçilir. Millet Meclisi üçte iki çoğunlukla kendisini feshe karar verebilir. Eğer bir toplantı senesi içinde ve teşri senesinin ikinci kısmında iki defa vekiller buhranı çıkarsa nazırlar meclisi feshe karar verebilir; bu fesih cumhurbaşkanının kararnamesiyle tekemmül eder. b) Cumhurbaşkanı: Cumhurbaşkanı Millet Meclisi tarafından üçte iki çoğunlukla yedi sene için seçilir. Yalnız bir defa tekrar seçilmek hakkını haizdir. Cumhurbaşkanı Fransa Birliğinin daimî menfaatlerini temsil ve millî merasime riyaset eder; büyük memurları nasb, muahedeleri imza ve tasdik eyler; silâhlı kuvvet emrindedir; kanunları tasdik eder; nazırlar heyeti başkanlığı için adaylar gösterir; nazırlar meclisiyle âzası Millet Meclisi tarafından seçilen büyük hâkimler kuruluna başkanlık eder. Cumhurbaşkanı yalnız vatana hıyanet suçundan sorumlu tutulur. c) Nazırlar Meclisi: Nazırlar Meclisi başkanı, Millet Meclisi tarafından salt ekseriyetle seçilir; bu başkan nazırlarını seçer; mebuslarla beraber kanun teklifi hakkına maliktir. Nazırlar Millet Meclisi önünde müştereken sorumludurlar. Kabine salt ekseriyetle kabul edilen bir ademi itimat oyu ile devrilir. Nazırlar Meclisi de itimat oyu istiyebilir; bu baptaki oya bir gün sonra müracaat edilir. d) Fransa Birliği Meclisi: Bu meclis anavatanın ve Denizaşırı Fransanın vilâyet meclisleri tarafından dört sene için seçilir. Tartışmaları açıktır ve hususî belletenle neşrolunur. Birlik Meclisi kanunlar hakkında fikrini beyan eder; eğer bu fikir kanuna uygun değilse Millet Meclisi bir ikinci müzakereden sonra istediği şekilde karar verir. e) İktisat Meclisi: Üç sene için seçilen bu meclis kendi ahkâmı dahilinda olan kanunlar için mütalâa beyan eder. f) Mahallî idarelerin, vilâyet meclisleriyle komünlerin yetkileri arttırılmıştır. g) En az yirmi yaşında bulunan erkek ve kadın bütün Fransızlar seçmendir; en az yirmi üç yaşını dolduran kadın, erkek bütün Fransızlar - kanunen bir engel bulunmadığı takdirde - seçilmek hakkını haizdirler. h) Bu anayasada değişiklik yapılması ancak Millet Meclisinde ekseriyetin vereceği bir kararla yapılacaktır. Böyle bir karar kanunî müddetinin bitiminde ikinci bir müzakereye tâbidir. Tadil kanunu âmme oyuna (referandum) arzedilecektir. Devletin cumhuriyet şekli asla müzakere konusu olamaz; anavatanın bir kısmı veya tamamı düşman tarafından istilâ edilecek olursa hiçbir tadil şekli düşünülemez, teklif ve müzakere olunamaz.

En mühim hükümlerini bu suretle özetliyebildiğimiz b u a n a y a s a n ı n ç e t i n m ü z a k e r e s i s ı r a s ı n d a beliren temayüller Fransa haricinde ve müfrit solculuğa kaymaktaki tehlikeyi gören milletler arasında iyi bir tesir bırakmamaktaydı. Bilhassa İnsan Hakları Beyannamesinde mülkiyet hakkına dair olan maddeye verilen şekil bolşeviklikten uzak kalmak istiyen dünya bölgelerinde pek fena bir tesir yaratmıştı. Filhakika eski beyannamede herkesin malına mutlak surette ve keyfemâyeşa tasarruf edebileceği sarahatine karşı yeni beyannameye «herkesin kanunen temin edilmiş olan malına» cümlesi ilâve edilmişti. Bunun mânası, mülkiyet hakkı hududunun kanunla istenildiği gibi genişletilebilmesi ve bilhassa kısaltılabilmesidir. Diğer taraftan yeni anayasanın en mühim ve açık vasfı tek meclis olarak kurulan teşri kuvvetinin her bakımdan icra kuvvetine tahakküm edebileceği bir duruma sokulmasıdır. Bu, ileride, millet namına karşısında hiçbir kuvvet bulamıyacak olan bir meclis istibdadı yaratmaktır. Bu sebeplerledir ki, gene anayasanın bir maddesi hükmünce, kabulü milletin reyine sunulmak lâzımgelen bu anayasanın müfrit cereyanlara geniş bir sahne teşkil eden Fransada büyük bir ekseriyetle kabul edileceği endişeyle, fakat kuvvetle zannolunuyordu. Fakat 5 mayıs 1946 tarihinde yapılan referandumda Fransız milleti büyük bir olgunluk göstererek yeni anayasayı 9.283.341 oya karşı 10.572.214 oyla reddetti ve bunun üzerine 21 ekim 1945 tarihli kanun hükümlerine uyularak yeni bir Kurucular Meclisi toplandı ve bu meclis 2 haziran 1946 tarihinde müzakerelerine başladı. Fransızların gösterdiği olgunluğun diğer bir eseri de bu yeni mecliste çoğunluk ibresinin yerinden oynamasiyle ekseriyetin Cumhuriyet Halk Hareketi Partisine geçmesi, komünistlerin ikinci ve sosyalistlerin üçüncü parti haline düşmeleridir. Bu son Kurucular Meclisinin vazifesi naziktir; fakat bu vazife şüphesiz biraz da kolaylaşmıştır. Artık katiyetle bilinmektedir ki millet kanun yapmaktan ziyade büyük bir kudretle hükûmet etmek arzusunu gösteren bir meclisi istememektedir. B u n u n i ç i n d i r k i y e d i a y s o n r a F r a n s a n ı n i h t i y a c ı n a h a k i k i c e v a p v e r e c e k d a h a e t r a f l ı b i r a n a y a s a y a m a l i k o l m a s ı ç o k m e m u l d ü r.
(Nâzım Poroy)

KÂMİL PAŞA, MEHMET — (1832-1913) Osmanlı Devletinin son zamanlarında dört defa sadrazam olan, mühim roller oynadığı için lehinde ve aleyhinde pek çok sözler söylenmiş bulunan devlet adamlarımızdandır.

Kâmil Paşa

İkinci Sultan Hamit devrinde devletin önemli ricalinden sayıldığı gibi, 1908 Temmuz İnkılâbından sonra da nüfuzunu muhafaza etmiş, en mühim hâdiselerde iş başında bulunmuştur.

Kâmil Paşa Salih Ağa adlı bir topçu yüzbaşısının oğludur. 1832 de Kıbrıs'ın Lefkoşe kasabasında doğdu. Simaca benzeyişinden kendisinin Yahudiden dönme bir adamın oğlu olduğunu ve babasının evvelce Salamon adını taşıdığını söyliyenler olmuşsa da doğru değildir.

Kıbrıs mekteplerinde ilk tahsilini yaptı, bir parça da yabancı dil öğrendi. O tahsil çağında bulunduğu sıralarda Mehmet Ali Paşa da günün adamı olmuştu. Mısırda yeni bir devletin temelini atıyordu. Bu ihtilâlci ve kurnaz adam, emelini yürütmek için, zeki gençlere muhtaçtı. Türk ilinden Mısıra gelen gençler arasından anlayışlı ve kabiliyetli olanları arayıp buluyor, himayesi altına alarak yetiştiriyordu. Onun bu adam yetiştirme hareketi, gün geçtikçe Mısır hududu dışında da dikkat uyandırıyordu. Kendinde bir varlık gören Kıbrıslı Kâmil Efendi de bu cereyana kapıldı. 1846 da Mısıra gitti. Umduğu himayeyi buldu. Bilâhara Harbiyeye tahvil olunan Lisan mektebine girdi. Oradan çıkınca 1849 da tercümanlıkla Abbas Paşanın maiyetine alındı. Paşanın tercümanlık, kâtiplik hizmetlerinden başka politika işlerini de gördü. Rütbesi binbaşılığa yükseldiği gibi oğlu İlhami Paşanın terbiyesine de memur edildi. İlhami Paşanın Abdülmecide damat olması üzerine birlikte İstanbula geldi. Kendisine ingilizce öğrettiğinden Avrupa seyahatinde de birlikte bulundu. Bu sayede büyük adamlarla tanışmak fırsatını buldu.

İlhami Paşanın ölmesi, o sırada sadrazam olan Kıbrıslı Mehmet Paşanın da tavsiyesi üzerine İstanbulda kaldı ve Mısır hizmetinden ayrıldı. Kıbrıs Evkaf Müdürlüğünde, Tuzla Kaymakamlığında, Kıbrıs Muhasebeciliğinde, Meclisi Kebir Riyaseti inzimamı ve on bin kuruş maaşla Sayda Muhasebeciliğinde bulunduktan sonra Suriye Vilâyetinin teşkilinde merkez mutasarrıflığına naklederilerek evvelce aldığı saniye rütbesi de mirmiranlığa terfi olundu. Yedi ay sonra Beyrut Mutasarrıflığına tâyin ve Suriye politika memuriyeti de ilâveten uhdesine tafviz ile beraber Rumeli Beylerbeyliği payesi tevcih olundu. Trablusşam, Filibe, Kudüs, Hersek, Sakız Mutasarrıflıklarında bulundu. Nihayet 1876 da vezirlikle Kosva Valiliğine tâyin edilmişse de gitmediğinden Halep Valiliğine tahvil olundu. İngiliz konsolosu ile arasının açılmasından dolayı iki sene sonra azledildi. İstanbula gelip Dahiliye Müsteşarlığına ve ilâveten Memurin Mülkiye Komisyonu Reisliğine tâyin edildi. Bu azil işinde bir rolünden ve o sayede Abdülhamide çattığından bahsolunur. Denilir ki; yabancılardan çok çekinen, İngiliz, Alman ve Rus elçilerini gücendirmek istemiyen padişah ecnebilere sırt vererek kendine kafa tutanları da katiyen affetmezdi. Fakat yabancıların şikâyet ettikleri, istemedikleri memurları himaye ederdi. Kâmil Paşayı da İngilizler istemediği için Halep Valiliğinden kaldırmak mecburiyetinde kalmıştı. Lâkin onu İstanbula getirmek suretiyle mükâfatlandırdı. Kâmil Paşanın Halepte siyasî bir oyun oynadığı, İngilizleri gücendirmiş görünerek İstanbula gelmek yolunu bulduğu söylenir. Devlet idaresinde müessir olduktan sonra daima İngiliz politikası gütmesi ve İngiliz dostu olarak iş görmesi bu fikri okşamaktadır. Dahiliye Müsteşarlığından sonra Evkaf, sonra Maarif, tekrar Evkaf Nazırlığına tâyin olundu.

Kâmil Paşanın dört defa bulunduğu sadrazamlığının ilki 1884 dedir. Şarkî Rumelinin Bulgarlar tarafından işgalinden dolayı hâdis olan vaziyet üzerine istifa eden Sait Paşanın yerine sadrazam olmuştur. Bulgarlar ansızın Filibe'yi işgal etmişler, valiyi koğmuşlardı. Bulgaristan Prensliğinin tam bir istiklâl ka-

zanmak için attığı bu adım Osmanlı İmparatorluğunun muahedelerle temin olunmuş olan hâkimiyet haklarını çiğniyordu. Bu hakları korumak, kendilerine bir ders vermek lâzımdı. Sadrazam Sait Paşa büyük devletlerin bir kısmının Bulgarları iltizam etmiyeceklerini sezerek işin silâhla hallini iltizam ediyordu. Abdülhamit tereddüt içindeydi. Açılacak harbin ihtilâtlar vücude getirerek bir felâkete meydan vermesinden korkuyordu. Kâmil Paşa, bu vaziyette padişah tarafını iltizam etti. Sadrazama muhalefet ederek işin sulhan tesviyesi reyinde bulundu. Abdülhamit, vükelâdan birinin kendi reyinde bulunduğunu görünce Sait Paşayı kabine reisliğinden uzaklaştırdı. Kâmil Paşayı sadrazam yaptı. Kâmil Paşa ne Şarkî Rumeli işini, ne de sonradan çıkan Mısırın İngilizler tarafından işgali hâdisesini şerefli bir neticeye bağlıyamadı. Birer emrivaki telâkki etti. Altı seneden fazla kaldığı sadrazamlıktan azli Abdülhamidin bir vehminden ileri gelmişti.

Kâmil Paşa ikinci defa 1895 te sadarete getirildi. Fakat Abdülhamit onun meşrutî bir idare kurulması fikrini güttüğünü sezerek hemen mührünü geri aldı ve hattâ kendisini İstanbul'da da tutmıyarak valilikle İzmir'e aşırdı. Bu sürgün Kâmil Paşayı halkın gözünde büyütmüştü. Oğlu Sait Paşanın türlü münasebetsizliklerine rağmen şöhretini muhafaza ediyordu. Bundan bütün bütün şüphelenen padişah onu valilikte de tutmamak, Rodos'a sürerek kudretinden bütün bütün sıyırmak istedi. Bu tasavvuru haber alan Kâmil Paşa İngiliz konsoloshanesine sığındı, sonra da aldığı teminat üzerine İstanbul'a geldi. Abdülhamit belki bu münasebetsiz hareketin sırasını getirerek cezasını verecekti. Lâkin İttihat ve Terakki Cemiyetinin Rumeli'de açtığı ihtilâl bayrağı yüzünden Meşrutiyeti ilân etmek mecburiyetinde kaldı. Sadarete getirdiği Sait Paşanın uğradığı hücuma dayanamıyarak istifa etmesi üzerine Kâmil Paşayı üçüncü defa sadrazam yaptı. Bu defa Kanunu Esasîden kuvvet alan Kâmil Paşanın padişaha karşı mevkii sağlamdı. Fakat karşısına başka bir engel dikilmişti: İttihat ve Terakki Cemiyeti.

Kâmil Paşa ilk zamanlarda İttihatçılarla iyi geçinirken, onların hükûmet işlerine müdahalelerini arttırmaları üzerine arası bozulmıya başladı. Gerek bundan, gerek halkın hürriyeti başı boş yaşamak mânasına alıp her aklına geleni yapmasından doğan dahilî karışıklıktan devletlerin bazıları da istifadeye kalktılar. Bulgaristan, krallığını, Avusturya da, Bosna - Hersek'in ilhakını ilân etti. Kâmil Paşa bütün bu zorluklara göğüs gerdi. İntihabı da yaptırarak açılma töreninde bulunmakta mütereddit bulunan Abdülhamit'i sarayından çıkarıp mebusların huzuruna getirdi.

İttihat ve Terakkinin artan müdahalesinin önüne geçmek, avcı taburlarını merkezden uzaklaştırıp bu suretle cemiyeti, elindeki maddî kuvvetten mahrum bırakmak tasavvuru İttihat ve Terakkiyi harekete getirdi. Verilen bir istizah takriri üzerine meclise çağırıldı. Cevabın bir iki gün tehiri hakkında cevabı mecliste gürültülerle, hemen gelmesi yolunda ısrarlarla karşılandı. Talebi tekrarlaması üzerine ademi itimat reyi verilmek suretiyle iktidar mevkiinden ıskat edildi.

Kâmil Paşanın bundan sonraki hayatı tamamiyle menfidir. O, artık İttihat ve Terakkinin amansız bir düşmanı kesilmişti. Cemiyetin düşmanları da bunu körüklemekten hâli kalmıyordu. 1911 de Arnavutların isyanı ve «Halâskâran» adı altındaki zabit grupunun tazyikiyle İttihat kabinesinin sukutu üzerine Gazi Muhtar Paşa tarafından teşkil olunan kabineye Şûrayı Devlet reisliğiyle girdi. Balkan Harbinin en felâketli günlerinde de kabine reisliğini deruhte etmek suretiyle dördüncü ve sonuncu defa sadrazam oldu. Yatağını Babıâliye sererek felâketi önliyebilecek tedbirlere başvurmakla uğraşırken İttihat ve Terakki Cemiyeti meşhur Babıâli Baskınıyle istifaya mecbur etti. Yeni İttihat Hükûmeti Paşanın İstanbul'da oturmasına razı olmadı. Muhaliflerin ileri gelen birkaçı gibi onu da memleket dışına çıkmıya mecbur etti. Evvelâ Mısır'a, sonra Kıbrıs'a gitti. Çok geçmeden orada kalb sektesinden öldü (1913).

Kâmil Paşanın «Tarihi Siyasii Devleti Osmaniye» adlı üç ciltlik Osmanlı tarihiyle «Kâmil Paşanın Sait Paşaya Cevapları» isimli eseri ve «Hâtırat» ının birinci cildi basılmıştır. Tarihin esas itibariyle büyük bir kıymeti olmamakla beraber üçüncü cildi istifadelidir.

Kısa bibliyografya: Başvekâlet arşivi; sicili ahval defterleri, 4 üncü defter, sayfa 38-39. İbnülemin Mahmut Kemal İnal ve Hasan Hüsamettin; Evkafı Hümayun Nezaretinin Tarihçei Teşkilâtı ve Nezaret Teracümü Ahvali. Aptırrahman Şeref; Tarih Müsahabeleri. Ali Fuat: Ricali Mühimmei Siyasiye, Servetifünun. İbrahim Alâettin Gövsa; Meşhur Adamlar Ansiklopedisi. M. S. (M. Turhan Tan), Hayat Ansiklopedisi. Son Sadrazamlar ve Başvekiller adlı eserimin basılmamış altıncı cildi.

(Mehmet Zeki Pakalın)

KUBBEALTI VEZİRLERİ — Osmanlılar devrinde, Sarayda «Kubbealtı» denilen yerde toplanıp devlet işlerini gören heyet (Bakanlar Kurulu) içinde esas rüknü teşkil eden tecrübeli vezirlerdir ki bunlara «Kubbe Vezirleri» dendiği gibi «Kubbenişin» de denilirdi.

Osmanlı İmparatorluğunun bütün işleri «Kubbealtı» nda görülerek, burada karar altına alınıyordu. Bu bakımdan burası hem

Soldan sağa : Sadrazam, Kaymakam, Reisülküttap, hacegândan biri

mühim, hem müthiş kararlara ve vakalara sahne olmuştur. Burası Topkapı Sarayının ikinci yeri veyahut Darüsselâm denilen kısmında, Ortakapı ile Babüsseade arasındaki meydanın solunda ve sarayın her yerden görünen dört köşeli büyük kulesinin önündedir ve Ortakapı adı verilen yerden girilir. Buraya «Kubbealtı» denildiği gibi «Divan yeri» de denilir.

Son zamanlarda Müze Müdürü Üstat Tahsin Öz'ün himmetiyle pek mükemmel bir şekilde restore edilen «Kubbealtı», yan yana üç salondan mürekkeptir; bina, gayet geniş ve güzel bir saçak altındır. Önündeki taşlığın üstünü de örtmekte olan saçak, beyaz mermer ve yeşil porfirden gayet güzel sütunlar üzerine atılmış kemerlere istinadettirilmiştir. Binanın geniş pencerelerinde altın yaldızlı tunç parmaklıklar bulunmaktadır. Son onarımda meydana çıkarılan dış ve iç tezyinatı devrinin en üstün eserleridir. Burada evvelce Fatih devrinde yapılmış, bir divan yeri mevcuttu. Şimdiki Kubbealtı

Solda : Yeniçeri Ağası, Sağda : Kazasker

binası Üçüncü Selim ile İkinci Mahmut zamanında tamirleri gösterir iki kitabeyi taşımaktadır.

Soldaki salon, divanın toplandığı yerdir. Etrafındaki sedirler divan âzasının, ortadaki makam da sadrazamın oturduğu yerdir. Sadrazamın oturduğu yerin üzerindeki duvarda kafesli bir pencere vardır. Burası, padişahın divan müzakerelerini takibettiği yerdir.

İkinci salon Divanı Hümayun Kalemidir; divan kararları burada, hacegânı Divanı Hümayun (Divanı Hümayun kâtipleri) tarafından tescil edilirdi.

Büyük salonun etrafında sadrazâmın divit (hokka ve kalem mahfazası diye tarif edebiliriz) odası, vezirlere mahsus teneffüs odası, kahve ocağı vesaire gibi daireler de vardı. Kubbealtı'nın arkasındaki dört köşeli yüksek kule, saray dışında sık sık zuhur eden vakaları tarassut etmiye yarardı. Kubbealtı'nın yanındaki demir kapı sarayla muvasalayı temin ederdi.

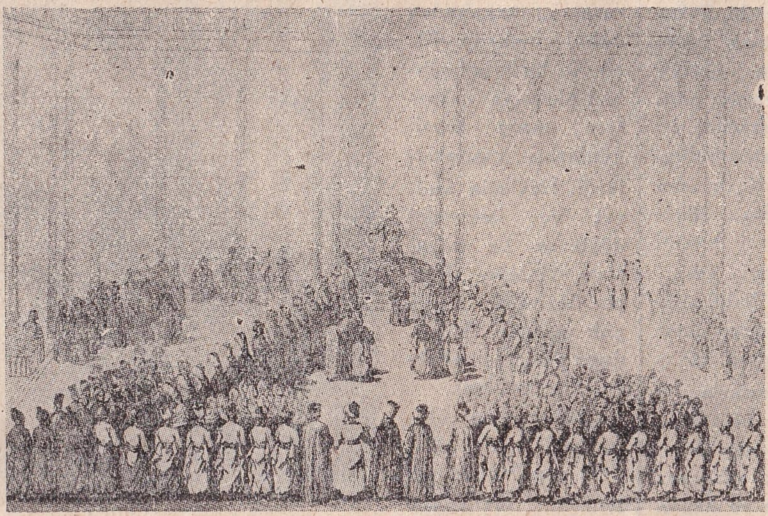
«Kubbealtı Veziri» sıfatı veziri âzamdan mâdasına verilirdi. Padişahın mutlak vekili olan sadrazam Kubbealtında toplanan İmparatorluk Bakanlar Kurulunun reisiydi, başbakandı.

Divan âzaları şunlardı : Sadrazam, kubbe vezirleri (tecrübeli vezirlerden devlet bakanları), nezaretsiz nazırlar, (miktarları zamanla değişen), Rumeli ve Anadolu kazaskerleri (iki büyük hâkim; adalet bakanları), reisülküttap (Divanı Hümayun bürosu şefi, aynı zamanda dışişleri bakanı), başdefterdar (maliye bakanı), nişancı (tapu nazırı), kaptan paşa (büyük amiral), yeniçeri ağası (kara ordusu mümessili).

İçişlerine bakmak da aynı zamanda sadrazamın vazifesiydi. Fakat bizzat meşgul olmaz, sadrazam kethüdası bakardı. Kethüda divana gider, fakat müzakerelere iştirak edemezdi.

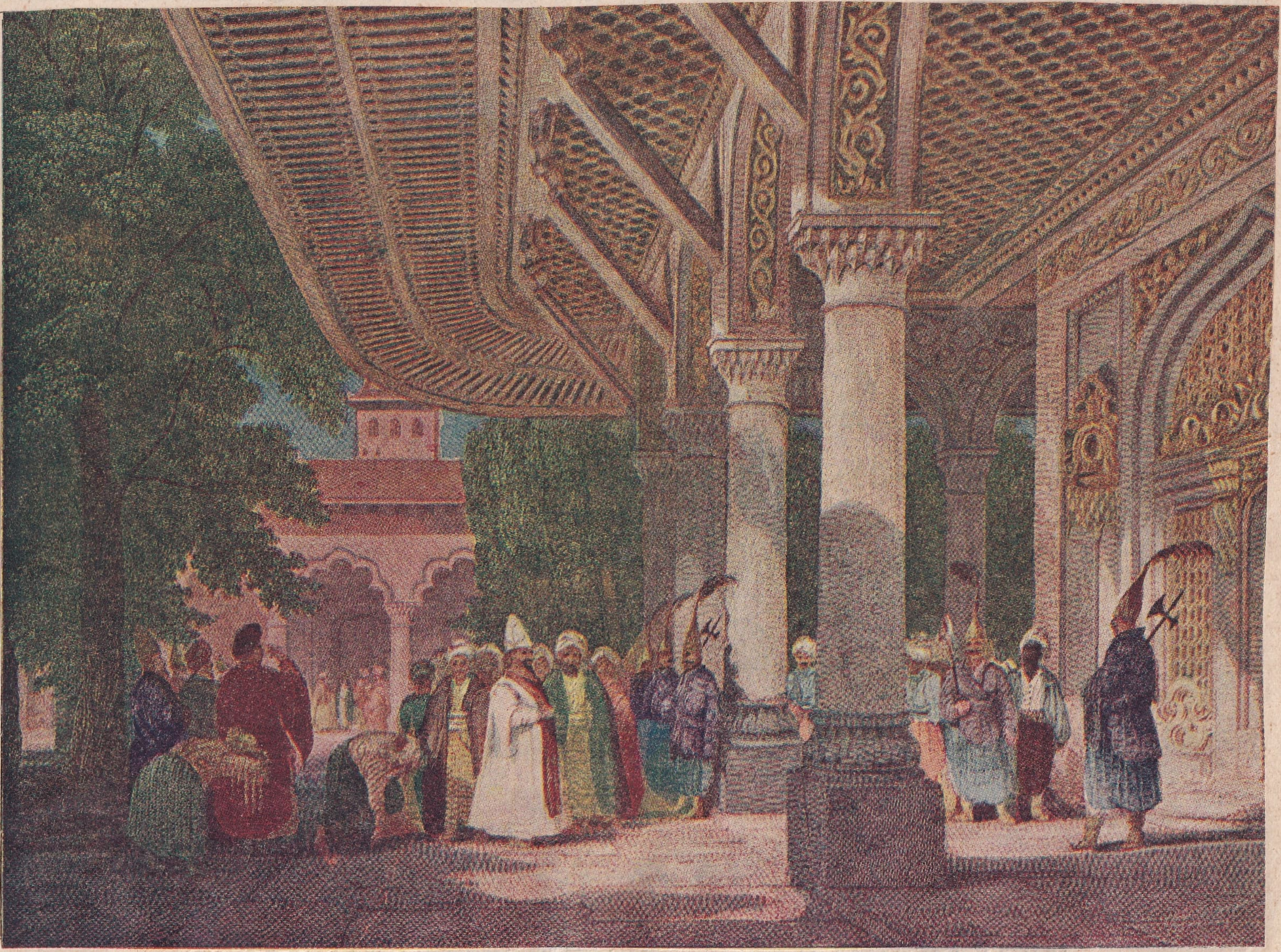
Fatih Kanunnamesinde kubbe vezirlerinin sayısı tesbit edilmemiştir. Yalnız; «evvelâ vüzera, onlardan sonra kazaskerler... ilh.» tarzında bir silsile yürütülmüştür. Üçüncü Murat zamanında kubbe vezirlerinin adedi altı, Dördüncü Murat uhdesinde sekiz, Evliya Çelebi'nin yaşadığı zamanlarda (1611 - 1665) ise yedi idi. Gene Fatih Kanunnamesinde divan erkânının divanda oturma yerleri de tâyin olunmuştur; «Divanı Hümayunda sadre oturmak vüzeranın ve kazaskerlerin ve defterdarların ve nişancıların yoludur. Evvelâ vüzera oturup bir canibe kazaskerler, anların altına defterdarlar otururlar ve ol bir canibe nişancı oturur.» Divanda ilk zamanlar şeyhülislâm bulunmazdı. Sonradan teribedilmiş olan yazma bir kanunnamede şu tafsilât vardır: «Veziri âzam ortada, sağında baki vüzera, solunda evvelâ Rumeli badehu Anadolu kazaskerleri oturur ve sağ canibinde olan rükünde nişancı yalnız oturur. Sol canibinde anın mukabili olan rükünde üç defterdar oturur. Anların ardında olan Kubbealtında divan hocaları otururlar, halifeler ve şakirt-

leri ile.. Mülahak bir kubbe dahi vardır ki, bu aklâmın defterleri sandukalarla anda dururlar; hergün hatemi süleymanî ile mühürlenip açılırlar ve haricinde iki kubbe arasında reisülküttap ve kâtiplerinin mekânı vardır.»

Sadrazamın başkanlığında bir toplantı

Divan; cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri toplanarak devlet işleriyle halkın mühim dâvalarını görürdü. Divanda bulunacak heyet âzası sadrazamdan evvel ve sabah namazını kıldıktan sonra gelip kendisini beklerlerdi. Sadrazamın saraya geliş merasimini Abdurrahman Şeref merhum şöyle anlatmaktadır; «Sadrazam Hazretleri Babıâlide elbisei divaniyesini lâbis olduğu halde hareket ederek, kethudayı sadri âli koltuğuna girip binek taşında ata süvar oldukta divan çavuşları alkış ederlerdi. Alay ile Babıhümayundan duhul ve Ortakapıya vusulünde oradaki binek taşından attan inip içeriye doğru yürürken çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdası ellerinde gümüş asâlariyle kapının dahilinde sadrazamı istikbal ederlerdi. Ortakapıdan içeri padişahtan başka hiçbir kimse atla giremezdi. Sadrazam maiyetiyle Kubbealtına doğru yürürken yolun kenarındaki üç adet selâm taşının arkasında duran memurlar tarafından alkışlanır ve kendisi de selâm verirdi. Kubbealtına takarrübünde sakabaşının «buyur!» sedasiyle ihbarı üzerine, Kubbede mevcut olanlar çıkıp istikbal ederlerdi. Sadrazam bunların önünden geçerek Bâbüsseadeyi selâmlardı. Gerçe padişah meydanda değilse de arz odasında bulunduğundan bu ihtiram usulü teşrifatiyedendi. Oradan geri gelip Kubbeye dahil olurdu. Arkasında diğer vüzera ve rical de içeri girerlerdi. Sadrazamın; sabahınız hayır ola, muamelesi üzerine, erkân yerlerine otururlardı.»

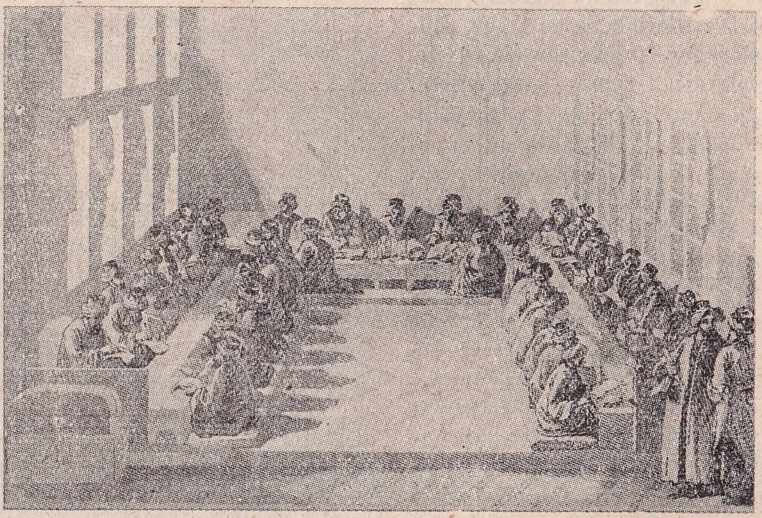
Bir sadrazamın "Kubbealtı,, ndaki bir toplantıya gelişi (Allaum'un kitabından)

Bu muamele bittikten sonra reis efendi büyük bir ihtiramla ve yavaş yavaş divanha-

neye girerdi. Sadrazamın eteğini öpüp sol tarafına telhis kesesini koyar ve bir kere daha etek öpüp sonra arka arka yürüyerek geri dönerdi. İşler görülüp bittikten sonra Kubbealtında yemek yenilirdi. Bunun için de biri sadrazamın, ikincisi kubbe vezirlerinin, üçüncüsü dahi kazaskerlerin önünde olmak üzere üç sofra kurulurdu. Defterdarlarla ötekiler ayrı yerlerdi. Yemekten sonra sadrazam arza girerdi. Arza girmek, padişahın huzuruna çıkıp o günkü işler hakkında maruzatta bulunmak, emir telâkki etmek demekti. Bu huzura giriş merasimini de Abdurrahman Şeref şöyle anlatmaktadır: «Sadrazamdan evvel Rumeli ve Anadolu kazaskerleri huzura girip çıkarlardı. Nihayet sıra sadrazama gelip Babüsseadeden girdikte iç haznedarbaşı serâsere kaplı samur hil'atı ilbas eder ve sadrâzamın önünde olduğu halde vüzera ve defterdarlar ve saire arza girecekler huzura dâhil olurlardı. Sadrazam arzdan çıktıkta kapının sağ ve sol tarafında ve karşısında duranlara ve vüzeraya ve yeniçeri ağasına ve miri âleme ve kapıcı başılara selâm verdikten sonra vüzera birbirini takibederek Kubbei hümayuna girerlerdi. Sadrazam ise yerinde kaimen dururdu. Çünkü ilbas olunan ulûfe hil'attan dolayı hazır bulunan bileümle erkân etek öperlerdi.»

Yemekten sonra gene biraz iş görülür, sonra ilk evvel kazaskerler çıkmak suretiyle heyet dağılırdı. Gene Abdurrahman Şeref bize sadrazamın dönüşünü de şöyle bildirmektedir: «Bâdehu sadrazam Kubbeden çıkıp gene Babüsseadeyi uzaktan selâmladıktan sonra, vüzera ile gidip Babıhümayundan atlarına binerler, sadrazam da Ortakapıda atına binip önlerinden geçerken onları selâmlardı.»

Yeni gelen ecnebi elçiler padişah huzuruna çıkmadan evvel pek parlak merasimle Kubbealtında sadrazam tarafından kabul olunurdu. Elçilerin bu kabul günleri ekseriya askerlere maaş tevzii günlerine rastlatırlardı. Devletin kudret ve kuvvetini gösteren bu merasime «Galebe Divanı» derlerdi. O gün çok yeniçeri bulunduğu gibi, yemek de fazla pişirtilirdi.

Kubbealtında kalem odası

Yeniçerilere ulûfe tevzii yılda dört defa yapılırdı ve pek parlak merasimle olurdu. O gün keseler hazine dairesinin önüne yığılır, mehterler vezirlerin önüne düşüp taşırlardı. Evvelâ yeniçeri ağası kethüdası ve ocak ağaları gelip el öperlerdi; vezirler ayağa kalkarlar, başçavuş filânca deyip çağırır ve keseleri yeniçeri kâtibi yazıp verir, ruznameci de ayrıca yazardı. Yeniçeriler tamam olunca sipahi kethüdası gelirdi; vezirler tekrar ayağa kalkarlardı, onlara da aynı veçhile tevziat yapılırdı.

"Kubbealtı„ nda bir elçiye ziyafet

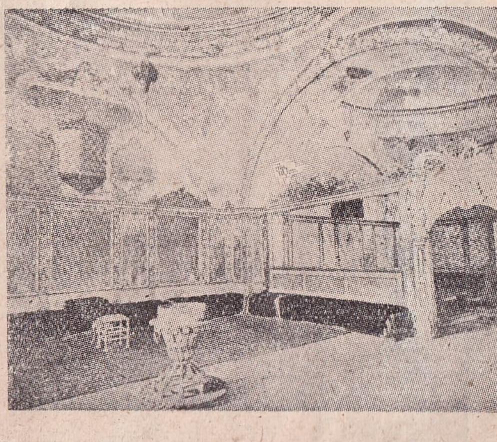
bu resim Jouanin'in Turquie adlı eserinden alınmıştır

Yeniçerilerle sipahilerin şikâyetleri olduğu zaman Kubbealtı önüne gelirler, divana şikâyet ederlerdi. Bu sebepten Kubbealtı önleri bazan kanlı hâdiselere sahne olurdu. O zaman vezirler divandan dışarı çıkarlar, isyanı yatıştırmıya çalışırlardı.

Kubbe vezirlerinin divan azalığından başka vazifeleri yoktu. Meclisi Vükelâya memur nezaretsiz nazır (Ministre sous porte feuile) gibiydiler.

Padişahlar sefere gittikleri zamanlarda içlerinden biri, vekil, kaymakam sıfatiyle payitahtta kalıyor, diğerleri harbe iştirak ediyordu. Sonraları bunlardan da serasker unvaniyle harbe gidenler olmuştur.

Vaktiyle defterdar, nişancı, yeniçeri ağası ve kaptanı deryalar vezir olamazlarken sonraları onlara da vezaret rütbesi tevcih olunmıya başlanmıştır. Bir zamanlar veziri âzamlar kubbenişin vezirler arasından, sıra tertibiyle, intihabolunurken sonraları bu usul de terkolunarak defterdarlardan, nişancılardan, yeniçeri ağalarından veziri âzam nasbedildiği gibi valilerden de yapılmıştır. Bu sebeble kubbe vezirleri evvelleri senelerce beylerbeyliklerde, defterdarlık ve emsali büyük memuriyetlerde bulunarak tecrübe görmüş zatlardan intihabolunurken öteden beriden, hattâ enderundan çıkanlar getirilmek suretiyle kubbe vezirlerinin eski haysiyet ve şerefi kalmamıştır.

Kubbealtında salonunun son tamirden evvelki hali

Kısa bibliyografya: Fatih Kanunnamesi. Kavanini Osmanî ve Rabıtai Asitane (yazma). Abdurrahman Şeref; Topkapı Sarayı, Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 5 ve müteakip. Mehmet Ziya; İstanbul ve Boğaziçi, cilt 1. Ahmet Refik; Topkapı Sarayından Kubbealtı, Hayat Mecmuası, sayı 2.

(Mehmet Zeki Pakalın)

LOCARNO ANTLAŞMALARI—Birinci Cihan Harbinden sonra, dünya istikrarlı bir barış çağına kavuşamamıştır. Buna sebep, muvazeneli ve insanî temayüllere uygun bir iktisat ve siyaset nizamı kurulamamış olmasıdır. Galip devletler, yeni dünya nizamını hazırlarken zafer, kuvvet ve ihtiras gibi tarihin med ve ceziri ile beraber değişen âmil ve saiklerin tesiri altında kalmışlardır. Kurdukları eser de, ancak askerlik sahasında üstünlüklerini muhafaza ettikleri müddetçe yaşayabilmiştir.

Sulh muahedelerinin ve Milletler Cemiyeti Paktının harb tehlikesine karşı garanti teşkil edemiyeceği az zamanda anlaşılmıştır,

Devletler, barış nizamını kuvvetlendirmek için yeni tedbirlere başvurmak zaruretini hissetmişlerdir. Bir taraftan ittifak antlaşmaları imzalanır ve siyasî bloklar vücude getirilirken, diğer taraftan da millî siyaset gayelerini tahakkuk ettirmek için harbin vasıta olarak kullanılmaması fikri bir prensip halinde ileri sürülmüştür. **Locarno antlaşmaları, Avrupada ikinci bir koalisyon harbi çıkmasını önlemek maksadiyle harcanan gayretlerin bir neticesidir.**

Locarno antlaşmalarının imzalanmasiyle neticelenen siyasî cereyanın doğuşu, Alman devlet adamlarının eseridir. Almanya, 1919 dan itibaren, Fransa tarafından girişilen bir çevirme teşebbüsüne maruz kalmıştır. Fakat bu maksatla Amerika - Fransa - İngiltere ve Lloyd George ile Briand arasında yapılan görüşmeler netice vermemiştir. Lâkin Almanya, kendi aleyhine hazırlanan tek taraflı anlaşmaları önlemek zaruretini hissetmiştir. 1922 yılının aralık ayında, Alman Başvekili Dr. Cuno, memleketi adına 30 yıl müddetle Fransaya harb açılmıyacağına dair teminat vermeyi ve bu teminatı esas tutan bir anlaşmıya varılmasını teklif etmiştir. Fransa, bu teklifi müsait karşılamamıştır. Bunun üzerine Almanya, 1923 mayısında, her iki memleket arasında doğacak anlaşmazlıkların hakeme başvurmak suretile hallini temine çalışmıştır. Fakat bu teşebbüs de muvaffak olamamıştır.

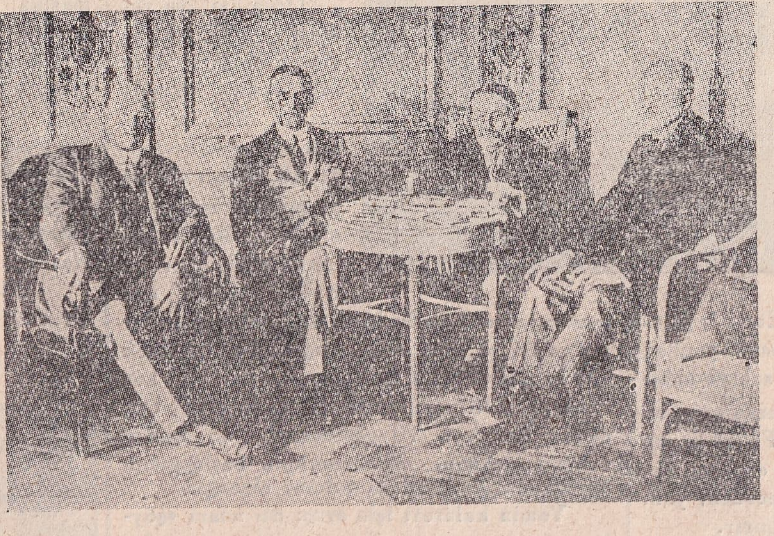
Almanya, 1923 eylûlünde, Fransa ve Belçika ile olan hudutlarının bundan böyle değişmeksizin kalacağı hakkında karşılıklı bir anlaşma projesi hazırlanmasını iştemiştir. Almanya; Alsace - Lorraine de dahil olduğu halde, Fransız toprakları üzerinde hiçbir iddiada bulunmamayı taahhüdediyordu. Lâkin Fransanın Polonya ve Çekoslovakya hudutları hakkında da teminat istemesi, bu teklifin derhal anlaşma haline inkılâbetmesine engel olmuştur.

1924 yılında, Cenevrede Avrupa sulhünü teminat altına almayı hedef tutan bir protokol imzalanmıştır. Fakat Cenevre Protokolu, İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. Cenevre Protokolunun reddolunmasına rağmen; Almanya, aynı esaslara dayanan yeni bir anlaşmanın akdine yol açmış ve doğu sınırları yüzünden çıkacak ihtilâfların da hakeme başvurmak suretiyle halledilmesine rıza gösterdiğini bildirmiştir. Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Almanya ve Belçika hükûmetleri arasında müşterek bir emniyet sistemi kurmak üzere hazırlıklara başlanmıştır. 1925 yılının yaz aylarında esaslar üzerinde anlaşılmıştır. Aynı yılın ekim ayında Locarno'da Polonya ve Çekoslovakya murahhaslarının da iştirakiyle bir konferans toplanmıştır. Locarno Konferansı, on günlük bir toplantıdan sonra 26 ekim 1925 de anlaşmaya varmıştır. **Tarihe Locarno Antlaşmaları adı altında geçen bu anlaşmalar 1 aralık 1925 de Londrada imzalanmıştır.**

Locarno Antlaşmaları gereğince; Fransa ve Belçikayı Almanyadan ayıran sınırların ileride hiçbir değişikliğe maruz bırakılmıyacağı teminat altına alınmıştır. Bu üç memleket arasında çıkacak ihtilâfların hakem kararıyle ve silâh kullanmaksızın halledilmesi kararlaşmıştır. Tarafların birbirlerine karşı taarruz ve istilâ hareketlerine girişmiyeceklerine dair katî hükümler konulmuştur. Ayrıca, Almanya ile Polonya ve Çekoslovakya arasındaki anlaşmazlıkların da barış yoliyle halli kabul edilmiştir. Başgösterecek ihtilâfların - mahiyetlerine göre-Hakem Mahkemesinde, Milletler Cemiyeti Konseyinde, Uzlaşma Komisyonunda veya Lahey Adalet Divanında görüşülmesi hususunda anlaşılmıştır.

Locarno Antlaşmalariyle, Batı Avrupada barışın korunmasını hedef tutan müşterek bir emniyet sistemi kurulmaktaydı. Almanya ile Fransa, Belçika, Polonya veya Çekoslovakya arasında çıkacak ihtilâflar silâh kuvvetiyle halledilmiyecekti. Diğer bir deyişle, yalnız meşru müdafaa ve tecavüze mukavemet için harbetmek caizdi. Tecavüz harbi, hukuk bakımından makhûm edilmekteydi.

Locarno Antlaşmalarında da, tecavüz ve müdafaa mefhumları belirtilmiye çalışılmıştır. Fakat Columbia Üniversitesi profesörlerinden James T. Shotwell'in söylediği gibi, yalnız taarruz mefhumu azçok sarahatle ifade edilebilmiştir.

Locarno Antlaşmasının imzasında bulunanlar
Soldan : *Stresemann (Almanya), Briand (Fransa), chamberlain (İngiltere)*

Umumî mânada tecavüz, bir memleketin kendi iddialarını kabul ettirmek veya güttüğü maksatları gerçekleştirmek üzere silâha sarılmasıdır. Tecavüz fiili; coğrafî veya hukukî sınırlar aşılanarak diğer bir memleketin topraklarına taarruzla başlar. Locarno Konferansında kabul olunan kıymet ölçüsüne göre ise, anlaşmazlıkları barış yolu ile halletmek taahhüdündeki bir memleketin bu taahhüdünü çiğniyerek silâha sarılmasını tecavüz addetmek gerekiyordu.

Locarno Antlaşmaları tecavüze uğrıyan memleketi himaye taahhüdünü de istilzam ediyordu. İhtilâf halinde, taraflara hareket serbestîsi bırakılmıyacak ve silâha müracaate meydan vermeksizin ara bulmıya çalışılacaktı. Fakat Almanya, Belçika veya Fransa arasında çıkan bir ihtilâf halinde; bu üç memleketten biri imzasını bozarak diğerine tecavüz ettiği takdirde, İngiltere ve İtalya tecavüze uğrıyan memleketin yardımına koşacaklardı. Polonya ve Çekoslovakyanın bir tecavüze maruz kalmaları halinde ise; Fransa bu devletlerle imzaladığı ittifak antlaşmaları hükümlerine göre harekete geçecekti.

Büyük Britanya; Locarno Antlaşmalarını imzalamakla, Batı Avrupa sulhünün korunmasında taahhüt ve mesuliyet altına girmekteydi. Batı Avrupada Versailles Antlaşmasından doğan hudut değişiklikleri mağlûp tarafın da rızasiyle katiyet kesbetmekte ve harble neticelenebilecek bir ihtilâf ihtimali nazarî olarak önlenmekteydi. Fakat antlaşmada Belçika ve Fransa hudutlarının değişikliğe maruz bırakılmıyacağı bilhassa zikredilmekle, Almanyanın doğu sınırlarında değişiklik istemek hakkı zımnen kabul edilmiş oluyordu. Almanya ile Polonya ve Çekoslavakya arasındaki ihtilâfların hakem karariyle halledilmesi hakkındaki hüküm, bu noktadaki aksaklığı ancak bir dereceye kadar telâfi etmekteydi.

Locarno Antlaşmalarında Fransa Almanyanın doğu sınırlarını da batı sınırları ayarında bir himaye altına sokmak için çalışmıştır. Lâkin İngiltere yalnız Rhin bölgesinde «statu quo»nun muhafazası için mesuliyet altına girmeyi kabul etmiştir. Doğu sınırları için garanti vermemiştir. Fransa, bu bölgelerin emniyetini korumak üzere, Locarno Antlaşmalarına ilişik olarak Polonya ve Çekoslovakya ile karşılıklı yardım antlaşmaları imzalamıştır.

Locarno Antlaşmaları yalnız hukuk bakımından Avrupa sulhü için kuvvetli bir garanti teşkil etmekteydi. Bu sayede Milletler Cemiyeti Paktı da vasıtalı bir şekilde kuvvetlendirilmekteydi. Aynı zamanda, çürük temeller üzerine kurulan barış nizamının yaşayabilmek için muhtaç bulunduğu iyi niyet ve anlayış zihniyetinin milletlerarası münasebetlerde esas tutulacağı ümidi belirmekteydi. Fakat bu ümit tahakkuk etmemiştir. Milletlerarası ahlâk prensipleri bir defa daha küsufa uğramış ve tek taraflı menfaatler uğrunda dünya sulhü çiğnenmiştir. Tarih Mareşal Foch'un endişesini haklı çıkarmış ve büyük Fransa askerinin söylediği gibi, İkinci Cihan Harbi Almanyanın doğu sınırları yüzünden patlak vermiştir. *(Dr. Feridan Ergin)*

ORUÇ — İslâmın beş temelinden biri de ramazanı şerifte oruç tutmaktır. Oruç, namaz gibi bir ibadettir. Oruç demek tanyeri ağarmıya başladığı zamandan ta güneş batıncaya kadar, niyetlenip, hiçbir şey yememek, içmemek, kadın erkek cinsî münasebette bulunmamaktır.

Âkıl ve baliğ olan kadın ve erkek her müslümana ramazan ayında niyêtlenip oruç tutmak farzdır. Cenabı Hak bunu kitabında emretmiştir.

Ramazanda oruç tutmamayı caiz kılan sebepler: Hastaların, yolcuların, gebe kadınların, emzikli kadınların, düşkün ihtiyarların ramazanda oruç tutmamalarına dinî müsaade vardır.

Hastalar iyi olduktan, yolcular misafirlikten çıktıktan, gebe kadınlarla emzikliler ve aybaşı âdeti görenler sıhhatleri yerine geldikten sonra da gününe gün kaza ederler, oruç tutarlar. Zorluk ve güçlük olmaz ve zayıf düşürmezse ramazanda herkesle beraber tutmak misafirler, yolcular için daha hayırlıdır.

Lohusa kadınlarla ay başında âdet gören kadınlar o hallerindeyken namaz da kılamaz, oruç da tutamazlar. Onların oruç tutmaları, namaz kılmaları caiz değildir. Lâkin o halleri geçtikten sonra oruçlarını günü gününe kaza ederlerse de namazlarını kaza et-

mezler. Ramazan orucunun edası da kazası da farzdır.

Oruç tutmıya takati olmıyan, vücutça günden güne düşmek üzere olan ihtiyarlamış kimseler de oruç tutamıyacaklarından fidye verirler. Yani ramazanın her günü için bir fakirin karnını doyururlar. Yahut her gün için fakire bir fitre verirler. Askerler de tutup tutmamakta serbesttir. Oruç tutmakta güçlük yoksa tutar, varsa tutmayıp memlekete döndükten sonra tutmadığı günleri kaza eder. Gündüz kuşluk vaktine kadar o günün orucuna niyet etmiş olmak lâzımdır. Ramazan orucunu kaza ederken niyeti sabahtan sonraya bırakmamak lâzımdır. Etraf aydınlandıktan sonra ramazanın kazasına yapılan niyete itibar olunmaz. Ramazanda sahura kalkmak da niyet sayılır. Ayrıca ramazan orucuna diye tâyin etmiye hacet yoktur. Fakat başka günlerde ramazan orucunu kaza ederken ramazan orucunun kaza olduğuna geceden, yani akşamdan sonra, niyetlenmek lâzımdır.

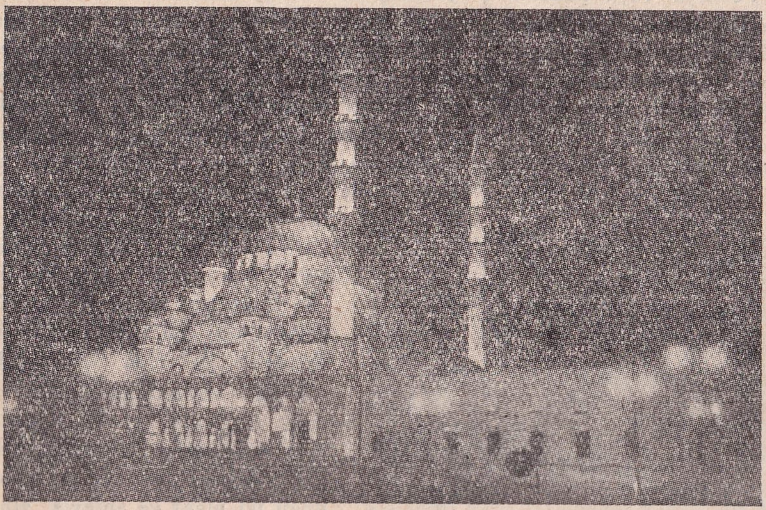
Niyet denilen şey, asıl insanın kalbindedir. Yarın oruç tutacağımızı içinizden geçirmek niyettir.

Oruç bozan şeyler: Oruç bozan şeylerin başlıcası: yemek, içmek, kadın ve erkek cinsî münasebette bulunmaktır. Oruçlu bir insanda oruç bozan hallerden biri vaki olursa bazan yalnız kaza lâzım gelir. Bazan hem kaza, hem de kefaret lâzım gelir. Bazan da hiçbir şey lâzım gelmez.

Oruç bozmıyan haller: Bir insan oruçlu olduğunu unutur da bir şey yiyip içerse onun orucu bozulmaz. Amma şu şartla ki, yiyip içerken oruçlu olduğunu hatırlayınca hemen bırakıp ağzını yıkamalıdır. Eğer böyle yapmaz, yani aklına geldiği zaman yıkamayıp da nasıl olsa bozuldu zanneder ve ağzını silmiyerek gene yer içer, keyfine bakarsa o zaman oruç bozulur. Gününe gün kaza etmesi lâzımdır.

Gününe gün kaza: Unutarak değil de yanlışlıkla orucunu bozmuş, hiç istemezken orucunu bozacak bir işte bulunmuş olan kimseye bir güne bir gün kaza etmek lâzım gelir. Söz temsili, oruçlu olduğu hatırında olan bir insan ağzını yıkarken boğazına su kaçarsa, yahut yemeğin tuzuna bakarken boğazından aşağı gidiverse, yahut denizde yıkanırken ağzından ve burnundan su giderse bu adamın orucu bozulur. Amma istiyerek değil, yanlışlıkla olduğundan bir güne bir gün kaza eder.

Suç ödeneği: Ödemek demektir. Oruca niyetlendikten sonra gündüz bile bile bir şey yiyip içerse, yahut cinsî münasebetle bulunursa, ramazandan sonra biri biri ardısına tam iki ay bir gün oruç tutmak o adamın üzerine farz olur. Bir günü yediği gün için, iki ayı da cezadır. Eğer hastalıklı ve yaşlı olup da iki ay ardısına oruç tutmıya vakti olmazsa altmış fakiri bir gün doyuracaktır. Bir fakiri sabah akşam doyursa da olur. İsterse yemek vermez de o kadar para verir. Ramazan bayramının birinci günü ile kurban bayramının dört gününde oruç tutmak haramdır. Bugünlerde ne eda, ne de kaza hiçbir oruç caiz almaz.

Orucun faydaları: Oruç insanları nefsine hâkim eder; sabır ve tahammüle alıştırır, açlığın kendi nefsinde yaptığı tesir dolayısiyle yoksulların halini anlar. Malik olduğu nimetlerin kadrini bildirir. Sıhhat bakımından da çok lüzumludur.

Oruç ayı ve ramazan: Orucun ramazanı şerifte farz kılınmasının hikmeti vardır. Ku'ranı Kerim Peygamberimize ilk defa ramazanı şerifte nazil olmuştur. Müslümanlığın başlangıcı bu aydır. Bunun için ramazanı şerif mukaddes bir aydır. İşte bir aydan ibaret, farz olan oruç da bu mübarek aya tahsis edilmiş ve bunun kadri bir kat daha yükseltilmiştir. Biz bu ayda oruç tutmakla Kura'nın Peygamberimize ne zaman vahyolunduğunu, müslümanlığın başlangıcını da daima hatırımızda tutmuş olacağız.

Yemin kefareti için oruç: Bir adam «şöyle yapacağım, yahut şöyle yapmıyacağım, şöyle olursa şöyle edeceğim» tarzında yemin eder ve böylelikle kendisini bağlar ve sonra da sözünde sebat etmez, yeminini tutmazsa o adama kefaret lâzım gelir. Yeminin kefareti üç suretle olur: 1) Bir köle âzat etmek. (bir esire hürriyetini vermek). 2) On fakiri sabah ve akşam bir gün doyurmak, veya sabah ve akşam karınlarını doyuracak kadar ellerine bir şey vermek. 3) Böyle yapmayıp da on fakire elbise yapmak. 4) Eğer bunlardan birini yapmıya muktedir değilse birbiri ardınca üç gün oruç tutacaktır. İşte yemin edip de yeminini tutmayanın cezası budur.

Nezir: Nezir adamak demektir ki, üzerine vacibolmıyan bir şeyi kendisine vacip kılmaktır. Filân işim olursa, yahut şu tehlikeden kurtulursam, üç gün oruç tutacağım; yahut bir kurban keseceğim demek nezirdir. Türkçede buna adamak derler. Böyle bir şeyi adayan insan o işi olunca adamış olduğu ne ise onu yerine getirmelidir.

Elhasıl oruç, farz, vacip, nafile olmak üzere üç kısımdır. Ramazanın edası ve kazası farzdır. Kefaret ve nezir oruçları vaciptir. Bunlardan başka oruçlar nafiledir. Şu kadar ki nafile olarak başlamış olduğu orucu tamamlamak vaciptir. Nafile olarak tuttuğu orucu bozarsa onu kaza etmek de üzerine vacibolur. Ramazan bayramının birinci güniyle kurban bayramının birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri oruç tutmak haramdır.

(Ahmet Hamdi Akseki)

PİLSUDSKİ, JOSEPH, MAREŞAL — (1867-1935) Polonya asker ve devlet adamı. O zaman Rusya Çarlığı topraklarından olan Vilna eyaletinin Zulov kasabasında 1867 de doğdu. Litvanyalı bir prens ailesinden dünyaya geldi. Tahsilini Vilno, Harkov askerî okullarında yaptı. 1887 de, henüz yirmi yaşındayken, sosyalizme sempati gösterdiği için Çarlık idaresi tarafından Sibiryaya sürüldü. Orada beş sene kaldıktan sonra serbest bırakılarak 1892 de Lodz şehrine geldi. 1894 de evlendi. Pilsudski ve karısı Polonyanın Rus istilâsından kurtulmasını gaye edinmişlerdi. Nihayet Pilsudski Polonya Sosyalist Partisini kurunca 1896 da tekrar tevkif ve Senpetersburg (Leningrad) kalesine hapsedildi. Bir müddet sonra kaçmıya muvaffak olarak Polonyada Rusya aleyhindeki tahriklerine yeniden başladı. Çar idaresinin bu gibi hallere müsamaha etmiyen asayiş kuvvetleri onu 1900 de bir defa daha tevkif ederek Varşova kalesine tıktılar. Pilsudski bu sefer de delilik taklidi yaparak kendisi Senpetersburg askerî akıl hastahanesine naklettirmiye muvaffak oldu. Zira orada ilk defa kaçmasına yardım eden bir Polonyalıdan gene yardım görmek ümidindeydi. Netekim ümidinde yanılmadı; gene bu Polonyalının himmetiyle kaçmıya muvaffak olarak Krakovi'ye geldi ve orada, memleketini kurtarmak üzere bir Polonya millî ordusu kurmıya çalıştı. Ancak bunda muvaffak olamıyacağını ve tekrar Çarlık Rusyasının zabıtası eline geçeceğini anlayınca Londraya sığındı. Birinci Dünya Harbine kadar orada kaldı.

1914 de Birinci Dünya Harbi kaçınılmaz bir hale gelince Pilsudski Polonyaya, Rusyaya veya Avusturyaya gitmeyi düşündü. Fakat bu takdirde, Polonyanın kurtuluşuna hizmet imkânı bulamamak korkusiyle Almanların tarafına geçti. Orada, kendisi gibi memleketinin istiklâli için uğraşan Polonyalıların da bulunduğu bir Alman birliğinin kumandasını üstüne aldı. Fakat bu kumandanlık ancak bir iki sene sürdü; zira içine girdikçe, Alman askerî metodlarını beğenmiyordu. Nihayet 1916 da bunu açığa vurarak Alman birliğine kumandanlıktan vazgeçti, bunun neticesi olarak tevkif ve Magdeburg'da gözaltı edildi.

Pılsudski

Harb bitince 1918 de memleketine döndü ve müstakil olarak kurulan yeni Polonya Devletine başkan ve mareşal oldu. 1919 da General Judenitch ile işbirliği ederek bolşeviklere karşı harekete geçti ve Leningrada ilerledi, fakat bu ilerleyişi muvaffakiyetsizlikle neticelendi. Bununla beraber bu sefer yalnız Polonya askerleriyle yeni bir tecrübeye girerek 1920 de bolşeviklere karşı Kiev'e yürüdü. Önce başarılı geçen bu ilerleyiş bu şehir dışında durdurulunca Varşovaya geri çekilmiye mecbur kaldı. 1920 ağustosunda Fransız generalı Weygand Polonya ordusunu tanzim etmek maksadiyle Polonyaya gitmişti. Pilsudski, İngiliz generali Sir P. de B. Radcliff'in de tasvibiyle Polonya ordusunu Weygand'ın kumandası altına verdi ve Weygand, Varşovayı ele geçirerek barış görüşmelerinde ağır basmak istiyen bolşevikleri o yılın aralık ayında mağlûbeti,

Bolşeviklerle sulhün aktinden sonra Pilsudski gözden düştü ve 1922 den itibaren yavaş yavaş unutulmıya başladı. Fakat o Prağdan idare ettiği bir hükûmet darbesiyle 1926 da tekrar iktidarı eline alarak Polonyanın bilkuvve diktatörü oldu. Ölümüne kadar süren bu diktatörlük 1930 dan önce ancak kısa bir fasılaya uğradı. Nihayet, İkinci Dünya Harbi başladığı sırada da Polonyanın idaresini kontrol etmekte olan askerî teşkilâtı kurdu ve 1934 de Almanya ile imzalanan saldırmazlık paktını hazırladı.

12 mayıs 1935 de ölen Mareşal Pilsudski'nin birçok tarihî eserleri vardır. Bunların en iyisi 1920 de yayınlanan «Rok» dur.

(Ali Sadi Yaver)

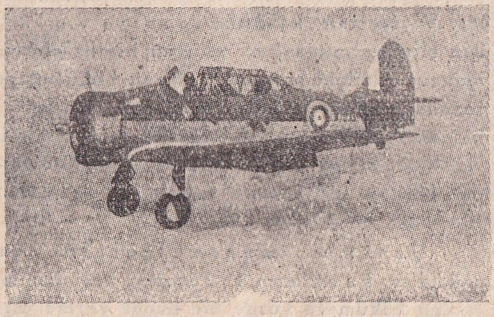
TAYYARELER — Hava gemileri iki büyük grupa ayrılır; 1) havadan hafif olanlar, 2) havadan ağır olanlar.

Birinci grupu havadan hafif gazlerle doldurulan balonlar, ikinci grupu da yerden kesilen ve havadaki hareketleri bir motör yardımiyle sağlanan tayyareler ve bir de bu hareketleri motörsüz olarak yapan plânörler teşkil eder. Balonlarla plânörler konumuzun dışında kaldığından biz yalnız tayyarelerle meşgul olacağız.

Tayyareler de kalkış ve inişlerin karada ve denizde yapıldığına göre kara ve deniz tayyaresi olmak üzere tekrar iki sınıfa ayrılırlar. Bu iki sınıf tayyarenin vasıflarını bir araya toplıyan yani hem karaya ve hem denize inip kalkan amfibi tayyareler de varsa da bunlar gerek kalitece ve gerek sayıca ihmal edilecek durumdadırlar. Özel bazı görevlerde kullanılırlar.

Kara tayyareleriyle deniz tayyareleri arasında esas itibariyle büyük farklar yoktur. Kara tayyareleri tekerlekler üzerinde ve deniz tayyareleri de gövde veya botlariyle iniş ve kalkış yaparlar. Deniz tayyarelerinin gövdeleri bir deniz motörünün veya bir sandalın teknesine benzer bir şekildedir. Hafif madenlerden veya tahtadan, su sızdırmaz ve dalgalara dayanabilecek bir sağlamlıkta yapılır.

Halen kullanılmakta olan kara tayyareleri normal olarak kuyruklu ve sabit kanatlı

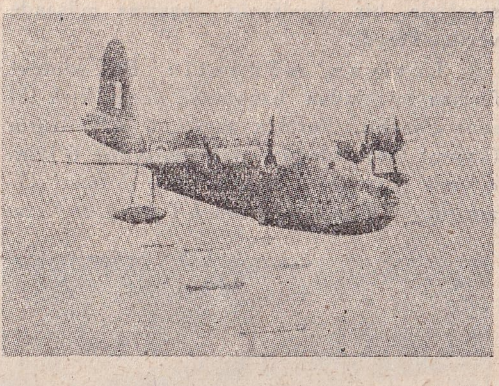

İngiliz talim tayyaresi : Harold I.

tayyarelerdir. Bunlardan başka özel yapılışta tayyareler de vardır. Kuyruksuz tayyareler, otojirler ve helikopterler bu zümreye dahildirler. Fakat bu özel yapılıştaki tayyareler hiçbir hava kuvvetinde önemli bir rol oynamış değillerdir.

Tayyareleri kanat ve motör adedine göre de kısımlara ayırmak mümkündür. Bilhassa kanat adedi tayyareciliğin inkişafında önemli bir rol oynamıştır. İlk tayyareler birden fazla kanatlı (veya satıhlı) tayyarelerdi. Meselâ geçen Büyük Harbde tanınmış Alman avcılarından Von Reichthofen birçok hava zaferlerini üç satıhlı bir Focker tayyaresiyle kazanmıştı. Sonraları üç satıhlı tayyareler tamamiyle ortadan kalkarak çift ve tek satıhlı tayyareler yapılmıya başlanmıştır. Satıh adedinin fazla oluşu zararlı olan hava mukavemetinin artmasını mucibolunyordu. Geçen Büyük Harbden sonra git gide tek satıhlı tayyarelerin inşasına daha fazla önem verilmiş ve bugün çift satıhlı tayyareler çok azalmıştır. Halen üstün vasıflı tayyareler hep tek satıhlı tayyarelerdir.

Tayyareleri bir de sivil ve askerî tayyareler olarak iki grupa ayırmak mümkündür. Belki askerî bir kamyonu değiştirerek, içerisine rahat koltuklar koyarak bir şehir

İngiliz deniz keşif tayyaresi : Short Sunderland

otobüsü haline koymak mümkündür. Fakat bir bombardıman tayyaresini bir sivil nakliye tayyaresine çevirmek o kadar kolay bir iş değildir. Sivil tayyarelerde gözetilen gaye; uçuş emniyeti, ekonomik oluş ve rahatlıktır. Fazla akar yakıt sarfını icabettiren çok yüksek takatli motörlerle sağlanabilecek büyük hız bu tayyarelerde geri plânda kalır. Bilhassa yolcu tayyarelerinde fazla yük taşıma ve gövde hacminin büyüklüğü de göz önünde tutulacak noktalardır.

Diğer taraftan askerî tayyarelerde yüksek evsafa (fazla hız, tırmanış ve dalış kabiliyeti üstün; tavanı yani âzamî çıkabileceği yükseklik fazla, emniyet emsali ve manevra kabiliyeti yüksek) taarruz ve savunma bakımından iyi bir şekilde silâhlandırılmış olmıya daha çok önem verilir. Askerî tayyarelerde uçuş daha zor, uçuş emniyeti daha azdır.

Askerî tayyareleri yaptıkları görevlere nazaran beş esas grupa ayrılırlar: 1) keşif tayyareleri, 2) av tayyareleri, 3) bombardıman tayyareleri, 4) kıta nakliye tayyareleri 5) talim tayyareleri.

Yukardaki esas grupların bazılarını ayrıca tâli kısımlara da ayırmak icabeder. Meselâ avlarda: tek motörlü, çift motörlü; tek kişilik, iki veya üç kişilik; savunma avı, refakat avı ve av-bombardıman gibi. Bununla beraber en çok kullanılan standart av tayyaresi tipi tek motörlü tek kişilik av tayyaresidir.

Bombardıman tayyareleri de; hafif, orta ve ağır olmak üzere üç kısma ayrılırlar. Diğer taraftan pike bombardıman tayyareleri de ağırlıkları ve taşıdıkları bomba yükü bakımından hafif veya orta bombardıman sınıflarına girebilirler. Meselâ hafif pike bombardıman tayyareleri için tipik bir misal olarak Almanların son harbde kullandıkları Stuka (Stuka almanca Sturzkamjofflühzeuz=pike bombardıman tayyeresi kelimesinin kısaltılmış şeklidir) diye adlandırdıkları tek motörlü Junkers-87 leri ve orta bombardıman sınıfına girebilecek olan pike bombardımanlar için de gene Almanların iki motörlü Junkers-88 tayyarelerini gösterebiliriz.

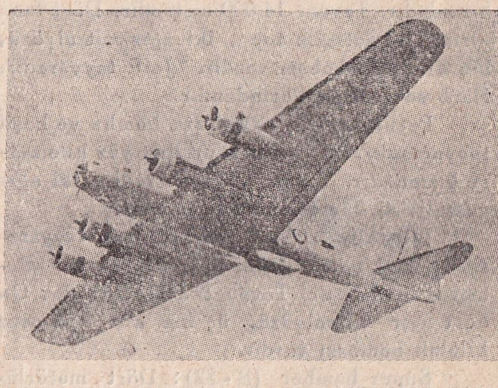
Talim tayyareleri de; başlangıç talim, tekâmül talim ve harb tayyarelerine hazırlayıcı talim tayyareleri olmak üzere kısımlara ayrılır. Yeni uçuşa başlıyan bir öğrenciyi üstün evsaflı bir harb tayyaresiyle işe başlatmak doğru olmaz. Bunun için evvelâ idaresi en kolay ve bu maksatla yapılmış tayyarelerden başlamak lâzımdır.

Normal olarak bir tayyare aşağıdaki kısımlardan mürekkeptir:

A. Gövde: Genel olarak hafif madenî borulardan yapılmış bir iskelet üzerine gene hafif madenî levhalar veya emayeli bez kaplamak suretiyle yapılır. Bu kaplama hem gövdeye aerodinamik bir şekil vererek hava mukavemetini azaltır ve hem de tayyare mürettebatını tayyarenin hareketinden hâsıl olan rüzgâra ve diğer hava tesirlerine karşı korur. Gövde, tek motörlü tayyarelerde, motörü, benzin ve yağ depolarını, mürettebatın oturacak yerlerini, telsiz, fotoğraf makinesi gibi daha birçok kısımları ihtiva eder.

B. Kanatlar: Tayyarenin havada tutunmasını sağlar. Bunun için kanatlara taşıyıcı satıhlar da denir. Kanatların gövdeye yakın kısımları kalın ve geniştir. Bu kısma merkez kanat denir. İki ve dört motörlü tayyarelerde motörler bu kısma bağlanır. Kanatlar uçlara doğru daralır ve incelir. Tekmil hava mukavemetini karşılıyan ve tayyarenin bütün ağırlığını taşıyan kanatlar tayyarenin en sağlam inşa edilen kısımlarıdır. Pikelerde ve pikeden çıkışlarda (resurslarda) ve keskin dönüşlerde miktarı tâcilin artması dolayısiyle tayyarenin ağırlığı birkaç misline çıkacağından kanat kırılma ve kopma hâdiselerini önlemek için kanat emniyet emsali meselâ av tayyarelerinde, 15 den fazladır. Yani kanatlar tayyarenin normal ağırlığının 15 misli fazlasına dayanacak sağlamlıkta yapılmıştır.

C. Motör kısmı: Motör, pervane, motör sehpası ve motörle ilgili diğer cihazlardan mürekkeptir. Tayyarenin ileri hareketi pervanenin havayı burgulamasiyle temin edilir. Motör az devirle çalıştırıldığı zaman ileri hareketin hızı da az olur. Ve tayyare bir otomobil gibi yerde yürür. Tayyarenin bu hareketine rule denir. Kalkış, motöre dola-

B. 17 Uçankale

yısiyle pervaneye fazla bir dönüş hızı vererek tayyarenin kalkış pisti üzerinde kısa zamanda büyük bir hız elde etmesi ve bu suretle (rüzgâra karşı çekilen bir uçurtma gibi) tayyarenin yerden kesilmesinden başka bir şey değildir.

D. İniş takımı: Kara tayyarelerinde tekerleklerle kuyruk yeni veya kuyruk tekerleğinden bazı tayyarelerde de kuyruk tekerleği yerine burun tekerleğinden ibarettir. İniş takımı tayyarenin yerdeki hareketleriyle kalkış ve inişi sağlar. Buna mukabil uçuş esnasında tayyare hızını frenleyici tesir yap-

tığından modern tayyarelerde bunlar gövde veya kanat içine alınmaktadırlar. Bu tedbir sayesinde tayyarelerin hızını ortalama yüzde 10 nisbetinde arttırmak mümkün olmuştur.

E. Kuyruk takımı: Ufkî ve şakulî istablizelerle ufkî ve şakulî dümenlerden ve bir de kanatların geri kısmını teşkil eden kanatçıklardan (goşismanlardan) ibarettir. Şakulî dümen tayyarenin sağa sola hareketini, ufkî dümen aşağı yukarı hareketini, kanatçıklar da tulanî mihveri etrafındaki hareketini sağlar.

F. Komuta tertibatı: Küçük tayyarelerde löviye ufkî dümenlere ve goşismanlara komuta eder. Pedallar (direksiyon) da şakulî dümene komuta eder. Büyük tayyarelerde löviye yerine aynı prensipe göre çalışan volan kullanılır.

G. Borda aletleri: Tayyare hızını, motörün devir adedini, benzin miktar ve tazyikını, tayyarenin saniyede metre olarak alçalış ve yükseliş hızını, tayyarenin bulunduğu yüksekliği, sağa veya sola yatışı veya dönüşü ve bunların derecelerini gösteren borda saatleriyle pusula, şalterler ve ilh.. aletlerden ibarettir. Uçuş emniyeti bakımından derece derece önemleri vardır. Bu gibi saatlerin ve aletlerin önemi git gide artmaktadır. 10 - 15 sene evvelki tayyarelere nisbetle bunların sayısı 5 - 6 misline çıkmıştır. Ve umumun kanaati hilâfına olarak modern tayyareleri kullanmak da eskisine nazaran birkaç misli zorlaşmıştır. Bugün uçuculardan yalnız cesaret değil aynı zamanda geniş bir teknik bilgi, üstün bir dikkat velhasıl her bakımdan normalin üstünde vasıflar istenmektedir.

Bazı tayyarelere ait izahat:

Spitfire - V.: Tek kişilik av tayyaresidir. Bir motörlüdür. Saatte beş yüz doksan kilometre hızındadır. Tavanı 11.000 metredir. İki tane yirmi milimetrelik topu, dört mitralyözü vardır.

Messerschmidt-110: Çok kişilik av tayyaresidir. İki motörlüdür. Beş yüz dört kilometre hızındadır. İki tane yirmi milimetrelik topu, dört mitralyözü, 1780 kiloluk da bombası vardır.

Hornet: Tek kişilik av tayyaresidir. İki motörlüdür. Sekiz yüz altmış kilometre hızındadır. Tavanı 14.000 metredir. Dört tane yirmi milimetrelik topu, iki ağır mitralyözü, bin kiloluk bombası vardır. Jetli tayyaredir. Harb sonrası yapılarındandır.

Petliakov (PE - 2): Orta bomba ve keşif tayyaresidir. İki motörlüdür. Beş yüz kilometre hızındadır. Tavan 9.000 metredir. İki ağır mitralyözü, bin kilo bombası vardır.

Liberator: Ağır bombardıman tayyaresidir. Dört motörlüdür. Beş yüz on iki kilometre hızındadır. Tavan 11.000 metredir. On dört ağır mitralyözü, üç bin altı yüz otuz kiloluk bombası vardır.

Super bomber (B - 32): Dört motörlüdür. Saatte yedi yüz otuz kilometre hızındadır. Harb sonrası yapılarındandır.

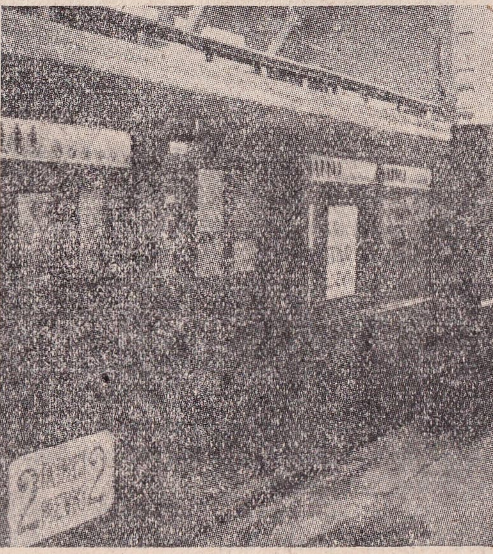
Harvard: Başlangıç talim tayyaresidir. Bir motörlüdür. Üç yüz otuz kilometre hızındadır. Tavanı 7.320 metredir.

(Kurmay Galip Atakan)

TÜNEL (Galata - Beyoğlu arasında) — 1867 senesinin mayıs ayında seyyah sıfatiyle İstanbula gelen Henri Gavan adında bir Fransız mühendis o tarihlerde Beyoğlu semtinin İstanbul şehrinin en mütemeddin, Galata semtinin ise ticaret ve malî işler merkezi olduğunu, Galata ile Beyoğlu arasında muvasala yolunu teşkil eden Yüksek Kaldırım'dan günde ortalama olarak kırk bin kişi geçtiğini göz önünde tutarak bu iki semtin muvasalasını kolay, rahat ve ucuz bir vasıtayla sağlamak çaresini aramıya koyuldu. Nihayet asansör tipinde bir demiryolu inşasının hem halk için kolaylık, hem de kendisi için kârlı bir iş olacağını anlıyarak projelerini hazırlamıya başladı.

Tünel imtiyazı: Henri Gavan proje mukavele müsveddesini hazırladıktan sonra 6 ikinciteşrin (kasım) 1869 tarihinde tünel imtiyaz mukavelesini koparmıya muvaffak olabildi. Bu imtiyaz mukavelesiyle Gavan'a Galatadan Beyoğluna yeraltında tünel açmak suretiyle bir demiryolu inşasına müsaade verilmekteydi.

İmtiyaz müddeti: Bu müddet ferman tarihinden başlıyarak ancak kırk iki sene olacaktı. Ferman tarihi 6 ikinciteşrin (kasım) 1869 olduğuna göre imtiyazın 6 ikinciteşrin (kasım) 1911 senesinde bitmesi lâzımgelirdi. Fakat daha sonra Ticaret ve Nafıa

Galata tüneli

Nezaretinin 24 haziran 1872 tarihli mektubunda, başlangıç olarak ameliyatın bitişi kabul edilmiş olduğundan kırk iki seneden ibaret olan imtiyaz müddetinin de 2 ikincikânun (ocak) 1917 tarihinde biteceği belirtilmiştir.

Mukavelenin en mühim şartları: Müteahhidin hiçbir suretle "tarafı Devleti Aliyeden bir gûna zarar ve ziyan iddiasına„ salâhiyeti olmıyacaktır. Gavan; "tarafı Devleti Aliyeden ianei nakdiye veyahut temini temettü akçesi verilmeksizin (yani o zamanlarda âdet olmuş olan kilometre garantisi vermeksizin) zarar ve hasarı kendisine ait olmak üzere„ inşayı taahhüt eylemektedir. «İmtiyaz müddeti münkazi oldukta Saltanatı Seniye sahibi imtiyazın emlâk haritasında beyan olunan arazi ve inşaat üzerinde olan bilcümle hukukunu yalnız şu müddetin inkızasiyle derhal tahtı tasarrufuna alacaktır». «Sahibi imtiyaz hasılatı safiyesinin yüzde bir buçuğunu hükûmete verecektir.»

Tarifeler: Mukavele gereğince Tünel; yolcu ve eşya nakliyatını yapmıya mecburdur. Yolcu tarifesi: Beş yaşından yukarı herkes için birinci mevki iki kuruş - ikinci mevki bir kuruştur. Eşya tarifesi: Her on okkası yirmi para (fakat şirket eşya tarifesini hiçbir vakit tatbika yanaşmamıştır,)

İngiliz şirketinin teşekkülü: Devlet «sahibi imtiyazı teşebbüsünün husulü zımnında iktiza eden sermayeyi tedarik için lâzımgelen tedabiri maliyeyi ittihazda serbest» bırakmıştı. İmtiyaz sahibi Fransız tabiiyetinde olduğu halde Fransadan sermaye tedarikine imkân bulamadığından İngiliz sermayedarlarına başvurmak zorunda kaldı ve bir hayli uğraştıktan sonra dahilî nizamnamesi nisan 1872 senesinde kabul ve tasdik edilen ve daima İngiliz tabiiyetini iddia ve muhafaza eden bir şirket kurmıya muvaffak olabildi. Bu şirketin sermayesi her biri yirmi lira kıymetinde 12.500 hisse senedine ayrılmış 25.000 İngiliz lirasından ibaretti.

İnşaat: İnşaatın başlangıcı 30 temmuz 1871 ve sonu birincikânun (aralık) 1874 olduğuna göre Tünelin inşası üç buçuk senede bitmiştir. Maliyet fiyatı: 80.000 İngiliz lirası, istimlâkler: 80.000 İngiliz lirası inşaat ve makineler: 10.000 İngiliz lirası, olarak 170.000 İngiliz lirasıdır.

İngiliz şirketi idaresi altındaki işletme: Tünelin inşası bitip kabulü tamamlanınca İngiliz şirketi imtiyaz sahibi Gavan'a tazminat vererek işden uzaklaştırmıştır. İşletme birinci senesinden başlıyarak son derece verimli oldu. Senelik varidatı elli bin altın liradan ibaretti. İşletme birincikânun (aralık) 1874 tarihinden 1904 tarihine kadar ve daima İngiliz şirketinin idaresi altında olarak arasız otuz sene işlemiye devam etti.

İmtiyaz müddetinin uzatılması: İmtiyaz müddetinin sonu yaklaştığı ve işin çok verimli olduğu anlaşılmış olduğundan 1900 senesindenberi İngiliz şirketine rakipler peyda olmıya başladı. Başta Karaköy - Şişli tramvay hattını inşa etmekle Tünel işletmesine birinci derecede rakibolan Tramvay Şirketi dışında daha başka şahsiyet ve teşekküller bu işletmeye talibolup hükûmete çok müsait tekliflerde bulunmaktaydılar. Vaziyetten haberdar olan ve bu kârlı işin elinden çıkacağını anlıyan İngiliz şirketi mukavelesindeki sarahate rağmen hükûmetten tazminat istemiye kalkıştı. İddialarını da tekit maksadiyle siyasî teşebbüslere girişti. Hükûmet siyasî gaile ihdasından çekindiğinden işletme imtiyazının yetmiş beş sene uzatılmasına muvafakat etti.

Uzatma mukavelesinin en mühim şartları: Tünelin safî hasılatından hükûmete yüzde bir buçuk yerine yüzde dört verilmesi. Birinci imtiyaz müddetinin inkızasından itibaren müteakip üç sene zarfında Tünel işletmesi için bir Osmanlı Anonim Şirketinin teşkili. Galata ile Beyoğlunda muvakkat bir halde bulunan istasyonlarının yıkılması ve otuz bin altın sarfiyle yeni ve kâgir istasyon ve üzerine akar inşası; akar kiralarının yüzde beşinin hükûmete verilmesi. tünel demiryolunun ve arabalarının yenilenmesi, satınalma bedelinin, evvelki yedi sene hasılatından hasılatı en az iki senesinin çıkarılmasiyle geri kalan beş senelik varidatın ortalamasının esas olması ve imtiyazın bitmesi veya satın alınma ile bu akarın tamamiyle hükûmete geçmesi. Bu şartların hepsi

yerine getirilmişse de Galata istasyonu üzerindeki akar haklı veya haksız sebepler gösterilerek bir türlü inşa edilememiştir. Uzatma mukavelesinde tarifeler olduğu gibi bırakıldı.

İşletmenin Tramvay Şirketine devredilmesi ve Osmanlı Şirketinin kuruluşu : 1910 senesinin nihayetinde Tramvay Şirketi hatlarını elektrikle işletmiye karar verdiğinden Tünel işletmesini elinde bulunduran İngiliz sermayedarları işletmeyi rakiplerine bırakmıya razı oldular. 1911 senesinde her biri beş lira kıymetinde 33.000 hisse senedine ayrılmış 165.000 lira sermaye ile ve Osmanlı Şirketi adiyle yeni ve son Tünel işletmesi meydana geldi. Fakat dikkate şayandır ki bu hisse senetleri hiçbir vakit borsaya arzedilmemiş ve Belçikadaki «Sofina» nın elinde tek bir hisseden ibaret kalmıştır. İmtiyaz müddeti 31 ocak 2000 senesine kadar devam edecekti. İsim «Dersaadet Mülhakatından Galata ile Beyoğlu Beyninde Tahtelârz Demiryolu Türk Anonim Şirketi» olmuştu. Resmen teşekkül eden bu şirket ancak bir tampondan ibaret olup hakikatte Tünel işletmesi Tramvay Şirketi tarafından idare edildiğinden Şişhane Yokuşu yolunda az tramvay arabası işletip rekabet tesirini azaltmakla tünel işini son derece verimli bir hale getirmişti.

Tarifelerin arttırılması : 16 mayıs 1920 tarihinde tramvay müstahdemininin grevini sebep göstererek tarifelerini birinci mevkide yirmi para zammiyle iki buçuk kuruş ve ikinci mevkide on para zammiyle elli para olarak hükûmete kabul ettirmişlerdi. Bu mukavele 20 haziran 1923 tarihli Ankara Hükûmeti tarafından da tasdik edilmiştir.

Hükûmete devri : 1 ikincikânun (ocak) 1939 tarihinden muteber olmak üzere şirketin Türkiyede mevcut menkul ve gayrimenkul bütün mal, hak ve menfaatleri 175.000 lira mukabilinde hükûmete devredilmiştir. Şimdi İstanbul Belediyesine bağlı Elektrik ve Tramvay İdaresi tarafından işletilmektedir.

(Y. Mühendis Rıza Avdan)

TURP (veya Trup) — Bir yıl ömürlü trupgillerin otumsu tip bitkisi. Kuzey yarı küresinde yetişen birçok çeşitleri vardır. Teknik adı «raphanus» olan turpun asıl türkçesi «acırga» dır. Rumcası olan «rafanakya» ile italyancası olan «rafano»; teknik adına yakın kelimelerdir. Fransızcası olan «radis», ingilizcesi olan «radish» ve almancası alan «radieschen»; italyancada trupgillere genel ad olarak verilen «radicchio» kelimesinden yapılmışlardır.

Bayır [kara] turpu

Yaprakları karşılıklı olan, sap ucunda salkım halinde beyaz, sarımtırak veya mor çiçekler veren, toprak altında yetişen teker ve azçok baharlı yumruları iştiha açıcı çerez veya salata halinde yenen turplar sebze bahçelerinde çok yetiştirilir ve iki sınıfa ayrılır: 1) Ufak turplar; 2) Bayır turpu veya kara turp. Ufak turplar da başlıca ikiye ayrılır: 1) Frenk turpu, kiraz turpu, kırmızı turp, pembe turp gibi adlar taşıyan kırmızı ve pembeleri; 2) Kestane turpu denilen sıyahı. Ufak turplar yuvarlak, uzunca, uzun, ucu beyaz pembe vesaire olmak üzere çok çeşitlidir. Bayır turpuna veya kara turpa gelince (kara turp denilmesi dışının kirli esmer rengi dolayısiyledir. Yoksa yenen iç kısmı beyazdır) fazlaca baharlıdır ve gaz yapması dolayısiyle her mideye elverişli değildir.

kırmızı ve beyaz turplar

Turplar; çabuk, cinsine göre 18 - 30 gün arasında ve ufak turpların bazıları 18-20 günde yetişir.

«Raphanus raphistrum» lâtince teknik adını taşıyan yabani turplara dilimizde «eşek turpu» denilmiştir. Gene dilimizde «yağ turpu» adı da verilen kolzanın turplarla bir ilgisi yoktur; zira bu bitki, bir cins lâhanadır.

(A. B.)

ÜNİVERSİTELER KANUNU — Türkiye Büyük Millet Meclisi yedinci döneminin son günlerinde kabul ettiği bir kanunla kültür hayatımız için çok önemli bir devre yol açmış oldu. 13 haziran 1946 günü, Kamutayca kabul olunan 4935 sayılı «Üniversiteler Kanunu» Türkiye üniversitelerine ve onları oluşturan fakültelere bilim ve yönetim işlerinde özerklik ve tüzel kişilik vermekte, memleketin bu yüksek bilim, araştırma ve öğretim birliklerini tamamen özel bir kuruluşa ve çalışma rejimine tabi tutmaktadır.

Bütün memleketlerin esaslı eğitim meselelerinden biri olan üniversitelerin özerkliği dâvası, birçok yerlerde tarihî geleneklere veya kilise kuruluşlarına dayanmakta ve gerçekleşmesi yüzyıllar boyu süren işlerden bulunmaktadır.

Memleketimizde modern anlamda ve görevde üniversite kurma dâvası, ancak Cumhuriyet devrinde ele alınmış ve gerçekleştirilmesi için çalışılmış ana kültür meselelerimizden olduğu için, bunun yirmi yıl kadar kısa bir süre içinde en ileri bir anlayışla gerçekleşmiş bulunması millî irfan hayatımız adına övünülecek başarılı işlerden biri olmuştur.

Bugün memleketimizde biri Ankarada, ikisi İstanbulda olmak üzere üç üniversite vardır. Ankara Üniversitesi Hukuk, Dil ve Tarih-Coğrafya, Fen ve Tıp fakültelerinden oluşmak üzere sözü geçen kanunla yeni kurulmuş; İstanbul Üniversitesi 1933 de lâğvedilen İstanbul Darülfününunun yerine açılmış; İstanbul Teknik Üniversitesi ise 1944 de Yüksek Mühendis Okulunun yeniden üniversite olarak teşkilâtlandırılmasiyle vücut bulmuştur. İstanbul Üniversitesinin Tıp, Hukuk, Fen, Edebiyat ve Ekonomi Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi Okulları, Teknik Üniversitenin de İnşaat, Makine, Mimarî ve Elektrik fakülteleri vardır.

Yeni kanun üniversitelerin hüviyetini ve genel yetkilerini belirttiği gibi görevlerini de şöylece sıralamaktadır: a) Öğrencilerini, bilim anlayışı kuvvetli, sağlam düşünceli aydınlar ve yüksek öğrenime dayanan mesleklerle türlü bilim ve uzmanlık kolları için iyi hazırlanmış bilgi ve deney sahibi elemanlar, Türk devriminin ülkülerine bağlı ve millî karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek. b) Memleketki ilgilendirenler başta gelmek üzere bütün bilim ve teknik meselelerini çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalar yapmak, bu çalışmalarda ilgili millî bilim ve araştırma kurumlariyle ve yabancı veya uluslararası benzer kurumlarla işbirliği etmek. c) Memleketin türlü yönden ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün meseleleri hükûmetle ve kurumlarla da elbirliği etmek suretiyle öğretim ve inceleme konusu yaparak sonuçlarını umumun faydalanmasına sunmak ve hükûmetçe Millî Eğitim Bakanı vasıtasiyle istenecek incelemeleri yaparak düşüncelerini bildirmek. d) Araştırma ve incelemelerinin sonuçlarını gösteren, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlıyan her türlü yayımları yapmak, yardımcılara, doktora adaylarına ve öğrencilerine yaptırmak. e) Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici bilim verilerini sözle ve yazıyla halka yaymak.

Bu esasların her biri ayrı ayrı göz önüne alınınca üniversitelerimizin gerek memleket gerek dünya bilim ve kültür hayatı karşısındaki sorumlulukları gayet açık olarak görülmekte ve bu amaçların gerçekleşmesiyle irfan hayatımızın ulaşacağı seviye kendiliğinden belirmektedir.

Üniversitelerimizin kendilerinden beklenen hizmetleri, konulan ana esaslara göre yapılabilmeleri için kuruluş ve işleyişlerini de bu esaslarla oranlı bir duruma koymak gerekli bulunduğundan yeni kabul edilen kanun buna özel bir önem vermektedir.

Gene yeni kanuna göre üniversitelerin öğretim birlikleri olan her fakültenin dört organı vardır: a) genel kurul, b) profesörler kurulu, c) yönetim kurulu, d) dekan. Genel kurullar, fakültelerin ordinaryüs profesörleriyle profesörlerinin, doçentlerinin ve öğretim görevlilerinin bir araya toplanarak fakülteyi ilgilendiren kanun, tüzük tasarıları hakkında düşünce bildirdikleri, yönetmelik ve program tasarılarını hazırladıkları heyetlerdir. Profesörler kurulunda yalnız ordinaryüslerle profesörler ve bağımsız olarak öğretim yapan doçentlerle geri kalan doçentlerin ikişer temsilcisi bulunur. Fakültelerin bütçeleri bu kurullar tarafından hazırlanır. Dekanları, yönetim kurulu üyelerini, yeni alınacak doçent ve profesörleri bu kurullar seçer. Fakültelerde yeni enstitü ve kürsülerin açılmasına veya mevcutların birleştirilmesine, kaldırılmasına bu kurul karar verir. Yönetim kurulu dekanın başkanlığında eski dekanla profesörler kurulunun seçeceği üç profesörden müteşekkildir. Fakültenin bütün işlerinin yolunda gitmesini sağlamaktan ve öğrencilerle ilgili bütün işlerden sorumludur. Öğrencilerin yazılma, çıkarılma, disiplin, öğretim ve imtihan işleri hakkında takdire bağlı ve kesin kararlar verir. Ancak çıkarılma kararlarına karşı ilgililerin beş gün içinde senatoya itiraz hakları vardır. Dekan, fakülte tüzel değişikliğinin temsilcisidir. Fakülte kurullarına başkanlık eder ve yönetim işlerinden sorumludur. İki yıl süre ile fakülte profesörleri arasından profesörler kurulunca salt çoklukla seçilir. Süresi biten dekan dört yıl geçmedikçe tekrar seçilemez. Bu esasın kabulü, dekanlığın bilime hayatını bağlıyan insanları idare işlerinin devamlı yıpratmasına engel olmak için ve yönetim kurulunda daima bir önceki dekanın bulunmasının da idare işlerinde devamlılığı sağlamak için kabul edildiği şüphesizdir.

Öğrencilerin bütün işlerinin kendi fakülteleri ve en nihayet bağlı oldukları üniversite topluluğu içinde sonuçlandırılması ve bu suretle bir öğrencinin herhangi bir hak iddiasiyle devletin diğer yönetim ve yargı

organlarına başvurmasının önlenmesi yoliyle de bundan böyle gençlerimizin üniversiter bir disiplin altında çalışmalarını düzenlemeleri gene bu kanunla sağlanmış bulunmaktadır.

Üniversitelerin yönetim organlarına gelince, bunlar da: a) senato, b) üniversite yönetim kurulu, c) rektördür. Senato, rektörün başkanlığında bir önceki rektörle fakülte dekanlarından ve her fakültenin ikişer yıl için kendi profesörleri arasından seçeceği iki üyeden kurulur. Senatoda üniversitelere doğrudan doğruya bağlı yüksek okullar profesör kurullarının da birer temsilcisi bulunur. Senato, üniversitenin bütününü ilgilendiren işlerle meşgul olarak kararlar verir. Fakülte profesörler kurullarının her türlü teklif ve kararlarını inceliyerek işleme kor. Fahrî profesörlük, doktorluk gibi bir imtihana bağlı olmıyan akademik paye ve unvanları verir. Yönetim kurulu gene rektörün başkanlığında bir önceki rektörle fakülte dekanlarından ve üniversite genel sekreterinden bileşiktir. Kanun ve tüzük hükümleriyle, senato kararlarının uygulanmasını sağlıyacak karar ve tedbirleri alarak rektöre yönetim işlerinde yardımda bulunur. Rektör, fakülte profesörler kurullarının bir arada yapacakları toplantıda iki yıl için, her seçim döneminde bir başka fakülteden olmak üzere salt çoklukla seçecekleri bir ordinaryüs profesör veya profesördür. Rektör, üniversite tüzel kişiliğinin temsilcisi ve yönetim işlerinin sorumlusudur. Üniversite kurullarına başkanlık eder. Bunların kararlarını yerine getirir ve fakülteler arasında düzenli çalışmayı sağlar. Yalnız ilk dönem için, rektörlerle dekanların aynı zamanda değişmesinin işler üzerinde yapabileceği etkileri önlemek üzere, rektörün ve senato seçimli üyelerinin seçim süreleri üç yıl olarak kabul edilmiştir.

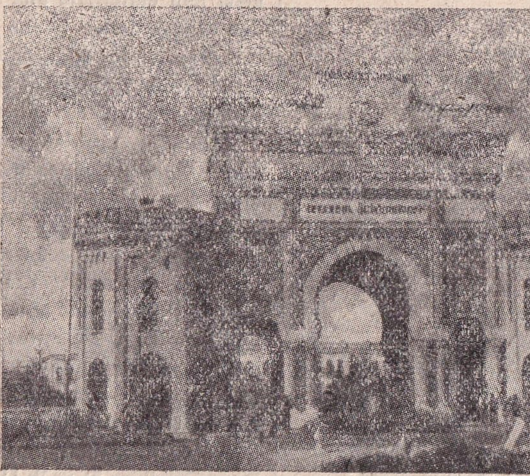
Üniversitelerin hepsini birden ilgilendiren işleri görüşüp karara bağlamak, üniversite doçentliği imtihanlarını yapacak üniversiteler arası jürileri seçmek üzere, bir de "üniversiteler arası kurul" vardır. Bu kurul, millî eğitim bakanının başkanlığında her üniversitenin rektör ve dekanlariyle, her üniversite senatosunun iki yıl için seçeceği birer temsilciden bileşiktir. Bu kurul, bakanın lüzum göstereceği hallerde ve bildireceği yerde toplanır. Kanunun kendisine verdiği işleri yapar ve kesin kararlara bağlar.

Üniversitelerimizin yeni durumlarının özelliği, bilhassa bu kurumların tamamen bağımsız bir hüviyetle Millî Eğitim Bakanlığından ayrılmış olmaları ve doğrudan doğruya millî eğitim bakanına bağlanmış bulunmalarıdır. Bu itibarla kanun millî eğitim bakanını üniversitelerin başı olarak tanımıştır. Bakan bu sıfatla, cumhuriyet hükûmeti adına üniversiteleri, fakülteleri ve bunlara bağlı kurumları denetler. Üniversiteler arası kurula başkanlık eder. Üniversite ve fakültelerden gerekli hususları sorar. Onamına bağlı kararları tasdik eder. Üniversite veya fakülte kurullarınca alınan ve uygulanan kararlardan gerekli gördüklerinin ilgililerce yeniden incelenmesini ister. Onamadığı senato kararlariyle üniversite ve fakülte kurullarının kabul edip uygulamakta oldukları kararlardan uygun görmediklerini üniversiteler arası kurula gönderir. Üniversite bütçe ve tüzük tekliflerini Başbakanlığa sunmak, üniversitelerce hazırlanan yönetmelikleri tasdik eylemek, üniversitelerle ilgili kanun tasarıları teklif etmek millî eğitim bakanının haklarıdır.

Üniversiteler üzerinde bu suretle yürütülecek hükûmet deneti, bütçe giderlerinin Sayıştay vizesinden geçmesi ve üniversite bütçelerinin ayrı ayrı Büyük Millet Meclisince tetkik ve kabulü suretiyle de Türk millî irade ve eğemenliğinin en yüksek makamının elinde toplanmış bulunmaktadır.

Üniversiteler kanunu ile kabul edilen en mühim esaslardan biri de, üniversite öğretim mesleğini, gerçek anlamiyle memleketimizde akademik bir kariyer haline getirmiş olmasıdır. Bugüne kadar genel devlet mevzuatiyle yönetilen üniversite öğretim mesleğine ait işler, dünya bilim kurumlarında uygulanan genel kurallara göre yeniden düzenlenmekte ve hayatını üniversite öğretimine vakfedecek bilim adamlarımızın kendi meslekleri içinde gelişmeleri, yükselmeleri sağlanmış bulunmakta ve bu iş her bakımdan özel bir meslek haline getirilmektedir. Yalnız kabul edilen esas, üniversite öğretim mesleğinin kapalı bir özel sınıf haline gelmesini önlemeyi, bu meslek mensuplarından memleketin bütün bilim ve uzmanlık kurumlarının da faydalanmasını sağlamayı hedef tutmaktadır.

Üniversite öğretim mesleğinin ilk basamağı olan «üniversite doçentliği» sıfatı belli bir imtihanı başarmakla kazanılır ve bu imtihanlar her yıl üniversiteler arası jüriler tarafından açılır. Üniversite kadrolarında boş doçentlik bulunmasiyle kayıtlı değildir. Çünkü bu sıfat ve yetkiyi kazananların muhakkak üniversite içinde çalışmaları gerekmez. Bir üniversite doçentinin herhangi bir lisede öğretim veya bir hastahanede uzmanlık işinde çalıştırılması suretiyle bilgi ve uzmanlığından faydalanma mümkündür. Üniversite doçentliği imtihanına girmek isteyen adaylardan, devlet memurlarında aranan genel şartlardan başka, öğretim görevi alacağı bilim kolu ile ilgili bir yüksek öğretimden başka doktora veya uzmanlık imtihanı verdikten sonra kendi bilim veya meslek koliyle ilgili bir işde en az iki yıl çalışmış olmak istenir. Önce aday, kendi bilim dalı dolayısiyle bilmesi gerekli ve tabiî olan yabancı dilden başka bir yabancı bilim dilinin imtihanını başaracak sonra asıl doçentlik imtihanına girecektir. Bu suretle doçentlik unvanını kazanmış olanların üniversitede öğretim görevine geçince aylıklarının bütün geçmiş hakları saklı kalmak üzere bir üst dereceye çıkarılması ve kendilerine kanunî aylıklarından başka üniversite tazminatı adı altında her ay iki yüz lira bir ödenek verilmesi de kabul olunmuştur. Üniversitede öğretim görevi almamış olan doçentlerin de seçecekleri konular üzerinde ilgili fakültelerde serbest dersler veya konferanslar vermeleri, geçici öğretim işleri almaları da kabul olunmuştur. Kadroya girmiş olan doçentlerin görevleri ise üniversite öğretim kurumlarında, enstitü ve lâboratuvarlarda iş yerlerinde ordinaryüs profesör veya profesörlerin göstereceklleri yolda ders okutmak, pratik çalışmaları, uygulamaları, proje hazırlamalarını, seminerleri yönetmek bilimsel araştırmalar ve yayımlar yapmaktır.

İstanbul Üniversitesi kapısı

Üniversite profesörlerine gelince, bunlar en az üniversitede beş yıl, başka bilim ve uzmanlık kurumlarında yedi yıl doçent sıfatiyle çalışmış ve bilimsel erkini ve öğretim yeteneğini yayımları ve çalışmalariyle tanıtmış ve ikinci bir yabancı bilim dilinin imtihanını başarmış olan doçentler arasından bir profesörlük görevi açılınca fakülte profesörler kurulları tarafından seçilir. Ordinaryüsler, bir kürsünün yönetimi için en az beş yıl profesörlük etmiş üstün değerde bilimsel araştırmaları, yayımları ve meslekteki üstün başarılariyle tanınmış öğretim üyeleri arasından seçilen kimselerdir. Profesörler derslerini okutmakla beraber pratik çalışmaları, uygulama ve proje işlerini, lâboratuvar ve seminerleri yönetmekle görevlidirler. Ordinaryüslerin bu işlerden başka kendi kürsüleri çevresinde bilimsel araştırma ve yayımlar yapıp yaptırmaları, kürsülerine bağlı öğretim, bilim ve araştırma işlerinde ilgilileri görevlendirerek gerekenlerle işbirliği yapmaları ve bu alandaki çalışmaları düzenleyip denetlemeleri ve kürsülerine bağlı öğretim üyelerinin ve yardımcılarının çalışmalarını izleyip yetişmeleri için gerekli tedbirleri almaları da görevlerinin içindedir. Herhangi bir ders için gereken nitelikte, gerek içerden gerek başka üniversiteden veya dışarıdan profesör bulunmazsa bu dersin geçici olarak bir doçent tarafından idare edilmesi caiz olduğu gibi tam yeterlikte ordinaryüs adayı bulunmadığı takdirde, ordinaryüslük görevinin, gene geçici olarak bir profesöre verilmesi imkânı da kanunla kabul edilmiştir. Kanun aynı zamanda üniversiteler arasında iki yılı aşmamak üzere doçent ve profesör değiştirmek suretiyle bir üniversitenin öteki üniversite öğretim üyelerinin deney ve uzmanlıklarından faydalanmalarını da sağlamaktadır. Kanun, profesörlerin de bütün çalışmalarını üniversite ve dolayısiyle bilime vermelerini sağlamak maksadiyle doçentler için yapılan şekilde kanunî aylıklarından başka, profesörlere ayda 300 ve ordinaryüs profesörlere ayda 400 lira tazminat verilmesini kabul etmiş bulunmaktadır. Yalnız buna karşılık bu tazminatı alacak öğretim üyelerinin de, dışarıda hiçbir işle meşgul bulunmamaları şart koymuştur.

Üniversite doçentleri, fakülte profesörler kurullarının seçim kararları üzerine rektörün teklifiyle millî eğitim bakanı tarafından tâyin olunurlar. Profesörlerin ve ordinaryüs profesörlerin tâyinleri ise, fakülte profesörler kurulunun seçimi ve senatonun uygun bulması ve millî eğitim bakanının

teklifi üzerine Cumhurbaşkanının tasdikiyle olur.

Üniversiteler kanunu, akademik kariyer mensuplarını - yetişmeleri, bilimsel çalışmalarının memleket içinde ve dışında gerektirdiği inceleme gezilerini, çalışma veya araştırmalar için belli yerlerde incelemelerde bulunmalarını, belli bir işi doğrudan doğruya yapmaları veya yapılmasını yönetmeleri gibi bilim ve meslek hizmetleri için - üniversite dışında görevlendirme ve bu sırada gerek aylıklarını, gerek tazminatlarını tam olarak ödeme yetkisini de bağlı oldukları fakültelerin profesörler kurulları kararına dayanmak şartiyle rektörlere vermiş bulunmaktadır. Öğretim görevlerini yapabilecek durumda bulundukları ilgili üniversite senatolarınca kabul olunan profesörlerin, altmış beş yaşını doldursalar bile, emekliye ayrılmıyarak görevlerine devam etmeleri esası da kabul edilmiştir.

Üniversitelerde akademik kariyeri teşkil eden profesör ve doçentlerden başka birtakım yardımcı öğretim üyeleri de vardır. Bunlar öğretim görevlileri, okutmanlar, uzmanlar ve tercümecilerle asistanlardır. Akademik kariyere mensup öğretim üyesi bulunmıyan bazı dersleri idare etmek üzere geçici olarak üniversitelerde öğretime memur edilen veya herhangi bir dersin özel bir bilgi ve uzmanlık istiyen konularının öğretim ve uygulaması için geçici veya devamlı olarak görevlendirilen bilim ve uzmanlık adamlarına «öğretim görevlisi» adı verilmektedir. Birçok Batı üniversitelerinde görülen «chargé de cours» ların tam karşılığıdır. Bu gibilerin dışarda herhangi bir resmî veya özel iş sahibi olmalarına da bir engel yoktur. Bilhassa uygulaması üniversite dışında olan teknik işlerin bu gibi uzmanlarla öğretilmesinde çok pratik faydalar da vardır. Okutmanlar, dil dersleri veya eski dillerde yazılmış metinlerin çözümlenmesi gibi işlerde çalışan ve birçok memleketlerde kendilerine «lecteur» denilen yardımcılardır. Lâboratuvarlarda, kitaplıklarda, enstitü ve atelyelerde öğretimle doğrudan doğruya veya dolayısiyle ilgili olan ve özel bir bilgi veya uzmanlığa ihtiyaç gösteren işlerde öğretim üyelerine yardımda bulunmak üzere üniversitelerimizde gereği kadar uzmanın bulundurulması ve yabancı profesörlerin öğretimlerinde kendilerine yardım etmek üzere sözlü veya yazılı tercüme işlerinde çalıştırılan tercümeciler alınması esasları da kabul edilmiştir.

Üniversite öğretim mesleğinin tabiî kaynağı bulunan ve her kürsünün gerektirdiği şartlara göre seçilecek olan asistanlar için de, hem seçilmeleri hem yetiştirilmeleri bakımından özel şartlar konulmuştur. Bir yıl aday olarak çalıştırılacak asistanlardan beğenilenlerin asillikleri onanacak ve kendileri üç yıl içinde doktora veya uzmanlık imtihanlarını başarmakla ödevli tutulacaklardır. Bu süre içinde kendilerine aylıklarından başka ayda ellişer lira da verilecektir. Asistanlardan genel şartlardan başka görev alacağı bilim kolu ile ilgili bir yüksek öğretim yapmış olması ve yabancı bilim dillerinden birini çalışacağı dalda gerekli bilimsel incelemeleri yapacak derecede bilmesi istenmektedir. Görevleri de, yanına verildiği profesör veya doçentin lüzum göstereceği öğretim ve uygulamalarında hazır bulunmak; kendisine verilen göreviyle ilgili tercüme, inceleme, araştırma, uygulama ve yayım vazifelerini vaktinde ve düzenli yapmak, yanında bulunduğu öğretim üyesinin göstereceği yolda öğrencilerin, çalışma, araştırma ve uygulamalarına yardım etmektir.

Üniversitelerde görevli memur ve hizmetliler için de özel hükümler koyan üniversiteler kanununa göre, her üniversitede rektörün emrinde ve üniversite yönetim örgüdünün başında bir «genel sekreter», her fakültede de dekanın emrinde ve fakülte yönetim örgüdünün başında bir «fakülte sekreteri» bulunacaktır. Bunların maiyetlerindeki memurlar arasında gerekli iş bölümü genel sekreter veya fakülte sekreterleri tarafından yapılacak ve her üniversitede genel sekreterlerden başka bir saymanlık işleri, bir zat işleri, bir yazı işleri ve bir kitaplık müdürleri olacaktır.

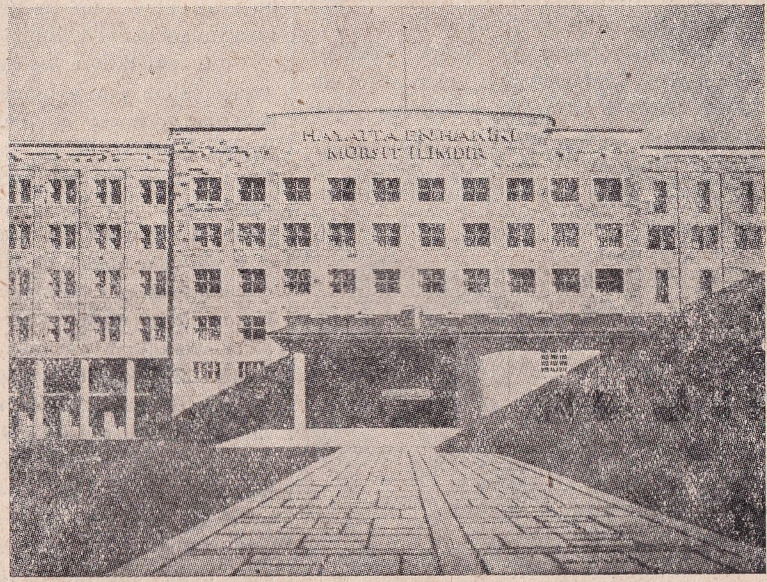
Üniversite öğretim mesleği üyelerinin ve öğretim yardımcılarının her türlü disiplin işleri için senatolar merci olarak tanınmış ve bunların üniversite eğitim ve öğretim görevlerinden dolayı bağlı olacakları disiplin rejimiyle ilgili hükümler kanunda sırasiyle gösterilmiştir. Yalnız memurluk görevleri dolayısiyle veya görevlerini yapma sırasında işledikleri genel suçlar bakımından diğer devlet memurları gibi, fakat üniversitelerin bünyelerine ve özerkliklerine uygun bir yolda genel hükümlere bağlı tutulacaklardır.

Üniversite öğretim mesleği üyelerinin kanunda yazılı sebep ve hükümler dışında görevlerinden çıkarılamıyacaklarını, akademik unvanlarından mahrum edilemiyeceklerini ve başka bir işe geçmek veya çekilmek yoliyle görevlerinden ayrılsalar bile akademik unvanları taşıyacakları, resmî protokol işlerinde Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleriyle bir tutulacaklarını belirten hükümlerle birlikte yetkisi olmaksızın üniversite öğretim üyelerine mahsus akademik unvanları veya üniversite, fakülte ve bunlara bağlı kurumlara mahsus unvan ve alâmetleri kullanmayı yasak eden kayıtlar da üniversiteler kanuniyle konulmuş akademik kariyerle ilgili özel hükümlerdendir.

Üniversitelerimizin malî idarelerinde katma bütçe usulü kabul edilmiş ve devlet mülkleri hakkındaki genel kurallar dışında, üniversitelere bağışlanan veya vasiyet edilen gayrı menkul malların üniversiteler adına tapu siciline kaydolunmaları ve bunların üniversitelerce idare edilmeleri esası konulmuştur.

Üniversitelerin gelir kaynakları arasında, genel bütçeden verilecek ödenekten başka özel idare ve belediyelerce ve başka kurumlarca yapılacak yardımlara özel bir yer verilmesi, üniversite ve fakültelerle bunlara bağlı enstitü ve kurumlarda yaptırılacak araştırma ve danışmalar karşılığı olarak ilgili kuruluş ve kişilerden para alınması esasının konulması, üniversitelerimizle bütün resmî ve özel kuruluşların yakından ilgilenmelerini ve üniversite çalışmalarından gerçek faydalar sağlamalarını mümkün kılacak yeni ve teşvik edici esaslar olarak göze çarpmaktadır. Üniversite bütçelerinin ne yolda hazırlanıp hükûmete sunulacağı da kanunda gösterilmiştir ve üniversite ve fakültelerle bunlara bağlı enstitü ve kurumlardan gerekli görülenler için geniş ölçüde döner sermayeler kullanma yetkisi verilmiştir.

Üniversiteler kanununun koyduğu yeni esaslardan biri de, lisans ve doktora öğrencilerine verilecek bursları bir esasa bağlamış ve bunları bir öğrencinin sıkıntı çekmeksizin yetişmesini sağlıyacak miktarlara çıkarmış olmasıdır. Bu husustaki hükme göre lisans burslularına ayda 75, doktora öğrencilerine ayda 100 lira verilebilecektir.

Ankara Üniversitesi merkezi

Kanunun geçici hükümlerine göre üniversitelerimizin her biri yeni rektör ve dekan seçimlerini yapacaklar ve yeni kuruluş kadrolarını 1946 ekim ayına kadar hazırlıyacaklardır. Ve bu teklifler birer kanun tasarısı halinde Büyük Millet Meclisine sunulacaktır.

Ankara Üniversitesi 22 haziran 1946 cumartesi günü yaptığı seçime katılan 74 üyesinin 40 ının oyiyle Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Antropoloji Ordinaryüs Profesörü Dr. Şevket Aziz Kansu'yu, İstanbul Üniversitesi 24 haziran 1946 pazartesi günü yaptığı seçime katılan 143 üyesinden 75 inin oyiyle Hukuk Fakültesi Dekanı Ord. Profesör Sıddık Sami Onar'ı, İstanbul Teknik Üniversitesi de aynı günde yaptığı seçime 26 oyla eski Rektör Ordinaryüs Profesör Tevfik Taylan'ı Rektörlüklerine seçmişlerdir.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Profesör Zeki Mes'ut Alsan, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde Profesör Enver Ziya Karal, Fen Fakültesinde Prof. Avni Refik Berkman ve Tıp Fakültesinde Dr. Ord. Prof. Abdülkadir Noyan; İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesinde Dr. Profesör Muhittin Erel, Hukuk Fakültesinde Prof. Hıfzı Veldet, Edebiyat Fakültesinde Ord. Profesör Hamit Ongunsu, Fen Fakültesinde Profesör Fahir Yeniçay, Ekonomi Fakültesinde Ord. Profesör Ömer Celâl Saraç; İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesinde de Profesör İhsan İnan, Mimarî Fakültesinde Ord. Profesör Emin Onat, Elektrik Fakültesinde Prof. Fuat Külünk, Makine Fakültesinde Prof. Ratip Berker Dekanlığa seçilmişlerdir.

Üniversitelerimizin bugün yürürlükte olan kadrolarına göre öğretim üyeleriyle yardımcılarının ve memurlarının durumu da şöyledir : Ankara Üniversitesinde 109 profesör, 112 doçent, 104 asistan, 16 okutman ve uzman, 86 memur. İstanbul Üniversitesinde 99 profesör, 123 doçent, 280 asistan, 46 okutman ve uzman, 84 memur. İstanbul Teknik Üniversitesinde 104 profesör, 105 doçent, 60 asistan, 7 okutman ve uzman, 73 memur. *(Faik Reşit Unat)*

YASEMİN (veya Yasemen)—Zeytingillerden bir bitki. Birçok çeşitleri vardır. Umumiyetle ince, uzun, elâstikî ve sarılma kabiliyetini haiz dalları, bileşik yaprakları ve çoğu güzel kokulu olmak üzere tek tek veya grup halinde beyaz, sarı ve nadir olarak kırmızı çiçekleri olan fidanlardır.

Gerek bu fidanlar ve gerek çiçekleri birçok dillerde birbirine pek yakın adlar almışlardır. Meselâ lâtincesi «jasminum», farsçası «yasem» veya «yasemen» veyahut ta «yasemin», arapçası «yasemun» veya «yasemin» fransızcası ve almancası «jasmin», ingilizcesi «jasmine» veya «jessamine», italyancası «gelsomino»dır.

Yasemin

«Jasminum officinale» teknik adını taşıyan harcıâlem yasemin beyaz çiçek verir. Bu çeşit Fransada büyük ölçüde yetiştirilir ve endüstride kullanılan «yasemin yağı» bundan çıkarılır.

«Jasminum fruticans» teknik adını taşıyan sarı yaseminlerin başlıca çeşitlerinden biri İtalyadan, biri de Amerika Birleşik Devletlerinde Caroslina'dan çıkmıştır ki bu sonuncusuna «Carolina yasemini» de denir.

Yasemin, dıvarlara ve çardaklara sardırılır. Yaseminin dallarından yapılan ağızlık ve çubuklar, tütüne hoş bir tat verdiği ve bilhassa nikotini emerek tütünün acılığını giderdiği için tiryakilerce makbuldür. Ancak bu ağızlıkların ve çubukların - esasen ucuz oldukları için - sık sık yenilenmesi gerektir. Zira bunlar, bir iki hafta kullanıldaktan sonra, yukarıda belirttiğimiz hassalarını kaybederler.

Yasemin aşk dilinde şehevî aşka delâlet eder. Beyaz yasemin «haydi, beni seviniz», sarı yasemin «her şeyiniz olmak isterim« demektir. *(A. B.)*

YAZ SAATİ—İki üç yüz yıl evvelden beri medeniyetin icabettirdiği zaruretlerle şehirlerde gece hayatı mütemadiyen inkişaf ederek uyku ve istirahat zamanlarının gece yarılarından sonralara atıla geldiği malûmdur. Bu itiyadın neticesi tenvirat istihlâki ziyadeleşmiş ve iki buçuk yüzyıl evvel bile nazarı dikkati celbedecek bir dereceye çıkmıştı. Filhakika Onsekizinci Yüzyılın nihayetlerinde Paris şehrine ait mum masrafı o zaman Pariste bulunan paratoner mucidi meşhur Franklin'in dikkatini çekmiş ve hakikî gece yarısından bir saat evvel sunî bir gece yarısı kabulü halkın itiyadına pek aykırı gelmiyeceğini ve bu suretle her gece bir saat tenviratın iktisadından milyonlar tasarruf edileceğini düşünmüş ve yazın saatlerin bir saat ileri alınmasını teklif eylemişti. Bu iktisadî teklif o vakit kabule şayan görülmemiş olduğundan; tenvirat, bir müddet sonra, hava gazına, sonra petrole ve daha sonra da elektriğe çevrilmiş, yani tenvirat daha ucuza maledilmiş olduğundan, bu teklifin üzerinden iki buçuk yüzyıl geçtiği halde kimse tarafından ele alınmamış ve yenilenmemişti.

1914 Cihan Harbinde her şeyde âzamî tasarrufa riayet eden Almanlar bu tasarrufu da yeniden göz önüne almışlar ve 1915 senesinde yaz mevsimine mahsus olmak üzere, gün zaman başlangıcını yani nısfılleyli ilk olarak bir saat geriye çekmişler, askerî ve içtimaî günlük faaliyeti ona göre tanzim eylemişlerdi; bu usul ertesi sene de diğer Garp milletleri tarafından kabul edilmişti.

Bu değişikliğin kış aylarına tatbik edilmiyerek yalnız yaz aylarına tatbik edilmesinin sebebine gelince; malûmdur ki Garbın Paris, Berlin, Londra gibi merkez şehirleriyle diğer ikinci derecedeki şehirlerinde kışın güneş saat sekiz sularında, hattâ dokuza doğru doğar. Eğer bu değişiklik kışın da tatbik edilmiş olsa güneşin doğması onuncu saate rastlıyacağından, gece yarısı istirahate çekilerek sekiz, sekiz buçukta uykusunu ikmal etmiş olanların sabahleyin bir saat fazla aydınlığa ihtiyaçları olacaktır ki bu suretle gece yarısından evvel kazanılan bir saatlik tasarruf gece yarısından sonra tekrar sarfedilmiş olacaktır.

Daha fazla tasarruf için bir saatin ziyadeleştirilmemesi ise, halkın tabiî itiyadına bariz bir aykırılık sokmamak içindir. Meselâ bu geri alma iki saate çıkarılsa Edimburg, Oslo gibi daha şimaldeki şehirlerde haziran ve temmuz içinde akşam karanlığı geçmeden yani yatsı vaktinden evvel saatlerin on ikiyi göstermesi gibi bir gayri tabiîlik husule gelirdi.

Yaz saatinin sonu hemen bütün milletlerce kasım ayının sonlarına getirilmektedir. Başlangıcıysa çok değiştirilmiş, nazarî olarak en müsait vakit olan şubattan başlıyarak nisana kadar ulaşmıştır. Sebebiyse kışın gün doğmazdan evvel bilmecburiye günlük faaliyete geçen halkın bahara doğru bu mecburiyetten kurtulmuşken tekrar aynı mecburiyete sokulmasının halk tarafından iyi karşılanmamış olmasıdır.

Geçen Umumî Harb içinde askerî sebeplerden dolayı, yukarıda söylediğimiz başlama ve sonlama zamanları birçok değişikliklere uğramıştır. Hattâ İngilizler askerî lüzum üzerine saatlerini iki saat geri almışlardı.

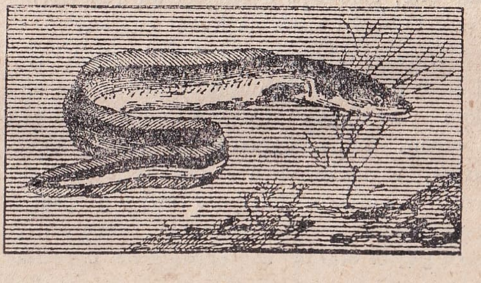
Bizde yaz saati ilk defa olarak Birinci Umumî Harb içinde tatbik edilmiş, harbden sonra kaldırılmış 1 temmuz 1940 dan itibaren tekrar tatbika başlanmıştır. *(Fatin Gökmen)*

YILAN BALIĞI — Adını biçiminden alan bu balık, hem tatlı sularda ve hem denizde bulunur. Daha doğrusu dilimizde nehir yılan balığı ve deniz yılan balığı dediğimiz gibi her dilde de bu tarzda iki sınıfa ayrılan bu balık aslında başka başka değildir. Zira yılan balıkları nehirlerde değil denizlerde ürer. Bu balık sonbaharda denizin dibine iner ve kış mevsimi zarfında orada yumurtalarını döker. Her balık beş milyon yumurta verir. Bunlardan küçük balıklar çıkar ve bir sene denizde yaşadıktan sonra nehirlere girerler ve orada bülûğa ererler. İşte bu iki yaşayış tarzı nehir ve deniz yılan balıklarını meydana getirir.

Fransızlar nehirdekilere «anguille», denizdekilere «congre» derler. «Anguille» lâtince küçük yılan demek olan anguilla'dan gelmiştir. İtalyanlar ise nehir balığına «anguilla», deniz balığına «grongo» derler. Anglosaksonlar nehir balığına «eel», Cermenler «ual» adını vermişler, denizde yaşıyanını ise bizim gibi başına bir «deniz» kelimesi ilâvesiyle «sea-eel» ve «see-ual» olarak adlandırmışlardır.

Yılan balığı yılan gibi uzundur ve bu uzunluğunun üç metreye kadar yükseldiği olur; derisi pek kaygandır. Sırt yüzgeci vücudun ucuna kadar gider ve karın yüzgeciyle birleşir.

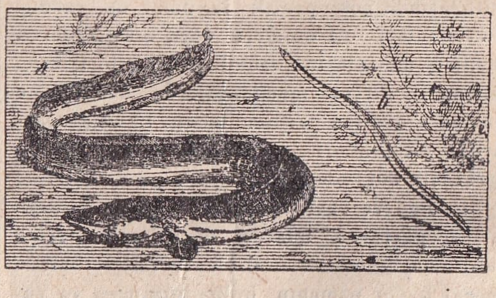
Deniz yılan balığının (yavru oldukları için) eti lezzetlidir, Tuzlaması ve fümesi de makbuldür. Tatlı su yılan balığının da eti

Deniz yılan balığı

lezzetli olmakla beraber hazmı hayli ağırdır. Bunlar nehirlerin durgun ve akar sularında bulunurlar. Ancak akar suda tutulanları iyidir. Böylelerinin sırtı kara, karnı gümüş beyazı olur.

Yılan balıklarını temizlemek için başını bir sicimle bağlamalı ve bu sicimi sağlam bir çiviye tutturmalı. Deriyi biraz ayırmak üzere balığın boynunun etrafını bıçakla yarmalı.

Tatlı su yılan balığı

Sonra bu ayrılan yerden bir bezle deriyi tutup yukarıdan aşağıya çekmeli. Deri, kuyruğa kadar kolayca yüzülür. Nihayet balığın içini, kulaklarından boşaltıp temizlemeli. Bu iş tamamlanınca başının yarısını ve kuyruğunun ucunu kesmeli, kuyruğu başının içine sokup bir sicimle bağlıyarak bir halka yapmalı. İstenirse böyle yapılmayıp onar santimetrelik parçalar halinde de doğranabilir.

Bununla beraber bu deri sıyırma keyfiyeti daha fazla nehirlerin, birtakım husus! pişiriliş tarzları olan, kart yılan balıkları içindir. Memleketimizde bunlara bazı başka memleketlerdeki gibi rağbet edilmediğinden bu pişiriliş tarzlarından bahsetmeyi faydasız buluyoruz.

Diğer yılan balığına gelince bu balık, tuzlu suda bir demet maydanoz ve iki üç defne yaprağiyle iyice haşlandıktan sonra üstüne zeytin yağı, limon, maydanoz veya tereyağı, limon, maydanoz salçası dökülerek yenir. Küçüklerinin ise başka balıklar gibi tava veya ıskarası yapılır. Bununla beraber, denizlerinde çok lezzetli başka balıklar bulunan memleketimizde yılan balığına pek itibar edilmemektedir. *(A. B.)*

ALMANYAYI NASIL MAĞLÛBETTİK? — General Eisenhower Alman harekâtını tek bir makale halinde yazacağını bildirmiş ve İngiliz gazeteleri bunun meşhur pazar gazetelerinden birinde çıkacağını on beş gün mütemadiyen ilân etmişlerdi.

«Akşam» Eisenhower'in bu mühim makalesinin, üç daktilo sayfası halinde ve üzerlerinde generalin el yazısiyle tashihleri bulunan fotoğrafisini elde etmiş ve okuyucuları için tercüme ettirmiştir.

Bir harbin şimdiye kadar çıkmış en kısa bir tarihçesi olan aşağıki makale, aynı zamanda da en salâhiyetli bir şahsiyetin kaleminden çıkmıştır:

«Alman harb makinesine karşı esas gayretimizin arkasındaki geniş strateji, bir başlangıç olarak, Şimalî Afrika harekâtının başarı ile neticelenmesini ve Sicilyadan İtalya karasına uzanmasını ihtiva etmektedir. Bunlar başarıldıktan, Akdeniz cenahı Müttefik gemileri için açıldıktan sonra - lüzumlu olan hususî teçhizatın yapılmasiyle - artık Manş denizi taarruzunu hazırlıyacak bir vaziyete gelmiş bulunuyorduk. Almanyaya karşı esas harekâtı teşkil eden bu taarruza 1942 nisanında karar verilmişti. Almanyanın batı ordularının ancak tarihî Fransa ve Felemenk barb meydanlarında, kesin mağlûbiyete uğratılabileceğine inanılmıştı ve bu inanışta haklıydık.

Batı müttefikleri olan Amerika ve İngiltere, Fransa cephesinde taarruzu ele almak için, 1944 haziranına kadar kâfi derecede kuvvetli olamıyacaktı; fakat herekâtın geniş tâbiye plânları, 1943 ağustosunda, tamamlanmış ve müşterek genel kurmay tarafından tasdik edilmiş bulunuyordu. Bu, 1944 şubatında, Avrupa harb sahnesi kumandasını ele almama takaddüm ediyordu.

Stratejimizin esaslı bir kısmı olarak, Almanyanın bombalanması, harbin başlarında, İngiliz bombardıman kumandanlığı tarafından başlanarak ve teksif edilerek - harekâtın sonuna kadar - çoğalır bir nisbette devam etti. Alman petrol ve uçak sanayiine karşı başarılı hücumlar olmaksızın, bizzat taarruzun kumara benzer bir teşebbüs olacağını söylemek mübalâğalı sayılmamalıdır. Bunun için, taarruz günü, Alman hava kuvvetine karşı hâkimiyet temin etmiş bulunuyorduk. Bundan maada, başlangıç tâbiye bombardımanımız, stratejik gayretimizle birlikte, Alman taşıt sistemini bozmuş, kara kuvvetlerimize sayısız hizmetler ederek, düşmanı hareket edemez hale getirmişti.

Kara harekâtının idaresinde esas stratejimiz, Le Havre ile Cotentin yarımadası arasında Normandiya'ya, denizden ve havadan taşınmış kuvvetler çıkarmak; başarılı bir köprü başı ile münasip limanlar tesis etmek; Alman kudretini tahribederek Loire ve Seine nehirleri boyunca Fransanın kalbine inmek ve onu kurtarmaktı. Düşmanın Seine, daha sonra Somme nehirleri boyunca kuvvetle mukavemet edeceğini, fakat kuvvetlerimiz nisbeten sabit St. Lo köprü başını geçip içeriye nüfuz ettikten ve Almanların Falaise cebinde ağır zayiata uğradıktan sonra Fransadaki mukavemet kabiliyetinin artık ihmal edilebilir bir miktara ineceğini, doğru olarak tahmin etmiştik. Bundan sonra ordularımız, durdurulmaz bir ilerleme ile, Doğu ve Şimal Fransayı süpürüp geçti; bu ilerleyiş bizi Alman hududuna ve Siegfried hattı istihkâmlarına götürdü. Burada düşman mukavemeti sertleşti; çünkü Almanlar uzun zamandanberi hazırlanmış müdafaa hatları arkasına düşmüş bulunuyorlardı.

Aynı zamanda, bizim taarruz kabiliyetimiz de azalmıştı; çünkü kuvvetlerimiz, son derece süratli ilerlemeleriyle, Herkül gayretiyle temin edilen erzak hattından uzaklaşmışlardı. Eylûl ortasında, şimal ve merkezdeki ordularımız, nisbeten statik bir harbe girmişler ve bu suretle yerinde saymak tehlikesine maruz kalmışlardı. Aynı hal cenup cenahı için de vaki idi. Burada ağustos ortasında Akdenizden Cenubî Fransaya çıkan kuvvetler, ordularımızın merkezî gurupiyle birleşmek ve Belfort açığını kapamak için, Rhône vâdisi boyunca şimale ilerlemişti.

O vakitki plânım, Alman orduları henüz darbelerimiz altında sendelerken, Aşağı Rhin üzerinde bir köprü başı temin etmek için şimal cephesine taarruz etmekti; fakat Arnhem'e indirilmiş olan uçakla taşınan kuvvetlerimizin harekâtı tamamiyle muvaffak olamamıştı; bununla beraber burada hatırı sayılır miktarda arazi kazanılmış ve vaziyetimiz düzeltilmişti. Arnhem harekâtının tasvibiyle aynı zamanda, şimalde bir erzak limanı olarak, taarruz hareketlerimize devamımız için esaslı olan, Antwerp (Anvers)'in temizlenmesi işi de idare edildi. Bu başarı kasım ayında ikmal edildi. Kuvvetlerimiz, cephedeki seçilmiş noktalara darbeler indirerek, Rhin'i kapatmak üzere yavaş yavaş ilerlerken, düşman aralık ayının 16 sında ümitsiz ve son bir mukabil taarruza girişti. Bundan maksadı harekâtımızı intizamsızlığa sokmak ve Almanyanın içerilerine sokulmak için yapılan plânlı ilerleyişimizi gecikitirmekti. Bu hücum, ilk neticelerini temin etmemiş değildir; ancak kuvvetlerimizin muannit müdafaasını, süratli ve devamlı karşı hücumlarımız takibetti ve bu, Alman askerî liderlerini, son çabalamalarının tamamiyle neticesiz kaldığı ve nazi harb makinesinin sakınılmaz bir felâketle karşılaştığı hakikatiyle karşı karşıya getirdi.

Şimdi plânım umumiyetle şimalde başlıyan seri halindeki ağır darbelerle, Rhin'in batısındaki Alman kuvvetlerini bütün cephe boyunca tahribetmekti. Düşmanın - Normandiya'da yaptığı gibi - yol vermiyerek, Rhin'in batısında beyhude bir gayretle harbe hazırlanacağını umuyordum. Gerçekten düşman bunu yaptı. Bundan başka, düşmanın hareket kabiliyetini kırmak için, hava kuvvetlerimizi kesif bir surette kullanmıya başladık. Martta, kuvvetlerimiz, Ruhr'un şimalinde Rumgen'de ve Frankfurt'un cenubunda muhtelif noktalarda nehri geçtiği vakit, doğu kıyıdaki mukavemet - Fransada yarma hareketini takibeden zamanki gibi - azalmıştı. Bilhassa bunun sebebi, düşmanın, maksadımızı yanlış tefsir ederek, mütebaki kuvvetlerinin çoğunu Ruhr sahasına yığmasıydı. Hücumumuz Rhin'i tecrit için plânlaşmıştı; öyle ki esas gayretimizin şimal ordular gurupu cephesinde, ikinci derecedeki hereketimiz merkez ordular gurupu cephesinde olacaktı. Başarı yakın görülseydi, bu ikinci derecedeki hareket sonuna kadar istismar edilecekti. Rhin'in sol kıyısının bütün uzanluğunca, temizlenmesi, bu ikinci derecedeki hareketi kuvvetlendirmek için istenilen orduları serbest bıraktı. Remagen köprü başının zaptı ve Rhin'in batısındaki düşman kuvvetlerinin tahribiyle, melhuz fırsat hemen hemen katileşti.

Kuvvetlerimiz, şimdi Rhin üzerinde bütün cephelerde köprü kuracak ve bütün Batı Almanya boyunca müteharrik büyük akınlarla yelpaze gibi dağılacak bir vaziyette bulunuyordu. Bu suretle münakalâtı tahribediyor; bir ordu birliğini diğerinden ayırıyor; Ruhr sahasında tarihin belki en büyük çifte kuşatması olan bir hareketi tamamlıyor ve bu büyük endüstri sahasını, nazi ordusu bekayasını desteklemek için kullanılmıyacak bir hale sokuyordu.

Avrupayı istilâ eden Müttefik kuvvetlerin yüksek komuta heyeti : Soldan sağa; General Omar N. Bradley (Amerikan kara kuvvetleri komutanı), Amiral Sir Bertran Ramsay (Müttefik deniz kuvvetleri komutanı), Sir Arthur Tedder (İngiliz hava mareşali ve başkomutan vekili), General Eisenhower (Müttefik seferi kuvvetleri başkomutanı), General Sir Bernard Montgomery (İngiliz ordu gurupları başkomutanı).

Kuvvetlerimiz, Elbe'de ilerleyen Rus ordulariyle teması temin etmek ve düşman kuvvet artıklarının irtibatını kesmek için hızla şimal ve cenubu süpürmek için, esaslı gayret ve süratle harekete geçerken, Alman yüksek kumanda heyeti, istemiyerek mağlûbiyeti kabul etti ve gecikmiş olarak 7 mayıs 1945 te kayıtsız, şartsız teslimiyetle neticelenen müzakerelere başladı. *(Eisenhower)*

BADEM — Gülgillerden badem ağacının meyvası. Teknik adı «amygdalus» olan badem ağacı aslında Batı Güney Asyası ve Akdeniz bölgesi ağacıdır. Bununla beraber, her topraktan hoşlandığı için dünyanın her tarafında ve bilhassa Kaliforniya'da geniş ölçüde yetiştirilir. Badem ağacı, Akdeniz kıyılarından Avrupanın iç kısımlarına Onaltıncı Yüzyıl başında yayılmıştır. Amerikaya geçişiyse çok daha sonradır. Cinsine göre boyları altı ile dokuz metre arasında değişen badem ağaçları; pembe, beyaz veya kırmızı bahar çiçekleri ve güzel yaprakları dolayısiyle bazı yerlerde süs ağacı olarak da yetiştirilir. Badem, ya bademe veya eriğe aşılanır ve sonra kendi haline bırakılır.

Badem ağacının meyvası, yeşil bir kabukla örtülü yassı ve oval bir çekirdeğin içindeki tanedir. Badem; kemale gelmiye henüz başladığı ve çekirdeği sertleşmediği sırada «çağla badem» adını taşır. Çağla badem, yeşil kabuğiyle birlikte ve çokluk tuzla yenir. Badem tamamiyle olgunlaştıktan ve yeşil kabuğu kurur gibi olduktan sonra çekirdek bu kabuktan kurtarılır.

Bademler iki sınıfa ayrılır: 1) Tatlı badem; 2) acı badem. Acı badem bir miktarcık asit prüsik (acide prussique) ihtiva ettiğinden teskin edicidir.

Acı bademler sert kabukludur. Tatlı bademler ikiye ayrılır: 1) Yumuşak kabuklular; 2) sert kabuklular. Yumuşak kabuklulara dişle kırıldıkları için «diş bademi», sert kabuklulara ise ancak taşla veya başka sert bir şeyle kırıldıkları için «taş bademi» adı verilmiştir. Ticarette diş bademleri kabuklu, taş bademleriyse umumiyetle kabuksuz (iç badem) olarak satılır.

Badem, çeşitli işlerde kullanılır. Acı bademden şekercilikte kurabiye, endüstride sabun yapılır. Acı badem kurabiyesi memleketimizin hususiyetlerindendir. Tatlı bademin kullanılış sahası daha geniştir. Tatlı bademden yağ (badem yağı) çıkarılır; şerbeti yapılır (badem sübyesi-sübye kavun çekirdeğinden de olur); pişme kıvamını bulmak için un helvasına girer; badem şekeri, badem ezmesi ve bademli lokum (memleketimizdekiler meşhurdur) yapılır; sucuklara (şeker veya pekmez sucuğu) iç olarak girer; pastacılıkta ve baklava, yassı kadayıfı, tel kadayıfı, güllâç gibi tatlılarda kullanılır; tane halinde aşureye girer, rendelenmişi keşkül üzerine serpilir; tabiî halde tuzsuzu ile kavrulmuşu (tuzlu badem) kuru yemiş ve çerez olarak yenir.

Badem yağı tıpta ve ıtriyatçılık (tuvalet kremlerinde), boyacılık, bisküvitçilik gibi muhtelif endüstrilerde kullanılır. Bu yağ rugan kunduraların uzun müddet muhafazası için de faydalıdır. Evlerde badem yağı yapmanın reçetesi şudur: 150 gram tatlı bademi ısıtmalı, kabuklarını soymalı, tahta havanda iyice dövmeli. Bu dövmeye biraz su, daha sonra 150 gram şeker ve biraz su daha ilâvesiyle devam etmeli, nihayet tülbentten geçirmeli. Bu suretle alınan badem yağını ev kadınları bisküvit ve benzeri hamur işlerinde kullanırlar. Bu yağ kaynatılır da yarıya indirilirse derinin tazeliğini muhafaza eder.

Badem sübyesi, iyice kaynatılmış bademin suyuna şeker ve portakal çiçeği suyu (ticarî adı: neroli) karıştırılmak suretiyle yapılır. Serinletici ve besleyici bir içkidir.

Un helvası yapılırken, bademler kırmızımtrak bir renk alınca helva pişme kıvamını bulmuş demektir.

Badem dalı, çiçek, meyva

Badem şekerini Fransa mareşallerinden Praline (1598 - 1675) in bir uşağı icadetmiştir. Fakat şekercilerimizin tekemmül ettirdikleri dünyaca meşhur Türk badem şekeri, nişan ve düğünlerde kullanılan Avrupa badem şekerlerinden çok daha nefis ve lezzetlidir.

Elleri yumuşatmak için ev kadınlarının yaptıkları badem kreminin reçetesi şudur: 200 gram tatlı bademi biraz su ile iyice dövmeli. Buna 60 gram pirinç unu, 20 gram iris pudrası ilâve etmeli. 6 gram karbonat dö potas (carbonate de potasse) ı gül suyunda eritip kreme karıştırmalı ve 10 gram yasemin ile birkaç damla portakal çiçeği suyunu yedirmeli ve nihayet krem kavanozuna koyup kapamalı.

Evlerde yapılabilecek tarzda bir acı badem kurabiycsi reçetesi de vererek bendimizi tamamlıyacağız: Seksen gram tatlı bademle dört gram acı bademi sıcak suda haşlayıp kabuklarını çıkardıktan sonra macun gibi oluncıya kadar tahta havanda dövmeli. Sonra bir yumurta akını azar azar ilâve etmeli ve aynı zamanda döverek yedirmeli. Elli gram dövülmüş ve elenmiş toz şeker karıştırıp yarım yumurta akı daha yedirmeli. Elli gram şeker daha koyarak tekrar yoğurmalı. Nihayet yarım yumurta akı daha yedirmeli. Bunu yaparken o derece yoğurmalı ki madde hamur yapılamıyacak derecede yumuşamalı. Bu sağlanınca, bir kâğıdı saç tavaya sermeli, kahve kaşığiyle yeter miktarda hamur alıp kâğıdın üstüne yer yer yassı yuvarlaklar halinde yaymalı. Üzerlerine biraz toz şeker ekip ve arzu edilirse ortalarına birer badem yerleştirilip başka bir kâğıtla örtülmeli; alt kâğıdın uçları altına kıvrılmalı. Tava böylece fırına sürülmeli ve üst kâğıt sararınca (kavrulmadan) hemen çıkarmalı. *(A. B.)*

DÖRT DIŞİŞLERİ BAKANLARI KONSEYİNİN İKİNCİ PARİS KONFERANSI — Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Sovyet Rusya ve Fransa dışişleri bakanları 16 haziran 1946 pazar günü Pariste Luxembourg sarayında yeşil örtülü yuvarlak masa etrafında tekrar toplanmışlardır. Bu Dört Dışişleri Bakanları Konseyinin ilk konferansından pek de müspet neticeler alınamamış ve birçok mühim hususlarda anlaşmaya varılamamıştı. Bunun içindir ki bu ikinci toplantıya çok ehemmiyet atfedilmekteydi. Netekim Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Truman: Dışişleri Bakanı Byrnes Parise hareket ederken; «Konferans muvaffakiyetsizliğe uğramamalıdır» demişti. 13 temmuza kadar süren konferans umumiyet itibariyle birincisine nispetle daba muvaffak bir konferans addedilebilir. Gerçi büyük anlaşmazlıklar halledilmiş değildir ve esaslı fikir ayrılıkları da ortadan kalkmamıştır, fakat gene de müspet bazı neticeler elde edilmiştir. Bilhassa Trieste hususunda bir anlaşmaya varılması ve sulh konferansı tarihinin tesbit edilmesi faydalı olmuştur.

Konferansta Molotov ilk toplantıdaki tavrını muhafaza etmiştir. Gerçi ilk günü Avusturya meselesinin gündeme alınmasını kabul etmekle bir jest yapmışsa da sonraki hareketleriyle Sovyet Rusyanın el'an şüpheciliğini ve inadını muhafaza ettiğini göstermiştir. Byrnes'e gelince, o da ilk toplantıda olduğu gibi daima teşebbüsü elinde tutmıya çalışmış ve mütemadiyen ortaya yeni teklifler atmıştır. Bevin de eski bedbinliğini ve hattâ infialini saklıyamamış ve bir aralık gazetecilere «Hâdiselerin bugünkü seyri içinde bana yapılan her şey komedya gibi geliyor» demiştir.

Dört Büyüklerin ikinci Paris toplantısı

Bidault ise aynı ara bulucuğu rolünü ifa etmiş ve konferansı birçok kereler dağılmaktan kurtarmıştır.

Konferansta varılan anlaşmalar ve alınan neticeler şöyle hulâsa edilebilir:

1) Alman meselelerinde esaslı bir anlaşmaya varmak kabil olmamıştır. Bu hususta Bidault'nun Almanyanın merkezî bir devlet olmaması husundaki tezine temayül vardır. Bunun için sonbaharda bir toplantı daha yapılacaktır.

2) Gene Bidault'nun üzerinde pek fazla durduğu Alman kömürleri hususunda Avrupa Kömür Bürosunun eylûlde mufassal bir rapor vermesine karar verilmiştir.

3) Oniki Ada'nın Yunanistana bırakılmasına karar verilmiştir. Bu da şimdiye kadar bir cevap vermekten kaçınan Molotov'un müspet cevap vermesiyle kabil olmuştur.

4) Trieste'nin beynelmilelleştirilmesine karar verilmiştir. Bu hususta ilk teklifi Byrnes ileri sürmüş, fakat Molotov bu teklifi reddetmiş ve nihayet Bidault'nun tadil teklifini kabul etmiştir. Bidault'nun tadil teklifine göre beynelmilel idarenin mekanizmasını Birleşmiş Milletler Teşkilâtı tesbit edecektir.

5) Fransız-İtalyan hududu tesbit edilmiştir. Tenda, Brigg, St. Denis Fransaya verilmiştir.

6) İtalyanın müstemlekeleri üzerindeki hükümranlığı sona ermiştir. Bu müstemlekelerin istikbali ileride kararlaştırılacaktır.

7) Avusturyanın Güney Tirol üzerindeki istekleri reddedilmiştir.

8) Eski İtalyan fabrikalarından, dış memleketlerdeki İtalyan kaynaklarından Sovyet Rusyaya yirmi beş milyon İngiliz lirası tazminat verilmesine karar verilmiştir. Byrnes ve Bevin bu tazminattan vazgeçilmesi için çalışmışlarsa da Molotov tezinde ısrar etmiştir.

9) İtalyan donanması 41 parçaya indirilmiştir.

10) Rumanyanın Macaristandan Transilvanyayı, Rusyanın da Rumanyadan Besarabyayı almasına karar verilmiştir.

11) Bulgaristanın 150 uçaklık bir hava kuvvetiyle 7.000 tonluk bir deniz kuvveti bulundurabilmesine karar verilmiştir.

12) Bulgaristanla sulh imzalandıktan doksan gün sonra Kızılordunun Bulgaristanı tamamen terketmesi kararlaştırılmıştır. Hudut meselesi sulh konferansında görüşülecektir.

13) Macaristanın 150 uçaklık bir hava kuvveti bulundurabilmesine karar verilmiştir.

14) Dışişleri bakanları muavinlerinin Finlandiya hakkında hazırladıkları muahede projesi tasvibedilmiştir.

15) Almanyanın 25 sene müddetle silâhsızlandırılması husundaki muahedeyi Fransa, Amerika ve Britanya kabul etmişlerse de Rusya reddetmiştir. Bu mesele eylûlde yapılacak başka bir toplantıda tekrar ele alınacaktır.

16) Alınan en mühim karar 21 devletin iştirakiyle yapılacak sulh konferansı tarihinin 29 temmuz olarak tesbit edilmesi olmuştur. Fransa bu husustaki davetiyeleri hazırlamış ve tevzi etmiştir. *(Altemur Kılıç)*

ERİK — Gülgillerden erik ağacının meyvası. Erik ağacının ilk yetiştiği topraklar Doğu Asyanın ve Amerikanın bazı mutedil bölgeleridir. Bugün hemen bütün dünyaya yayılmış bulunan, her memlekete göre biribirinden azçok farklı çeşitlerde meyva veren ve bu çeşitleri sayılamıyacak kadar çok olan erik ağaçlarının veya erik fidanlarının pek azı bütün dünyanın, büyük bir kısmiyse yalnız bir veya birkaç memleketin ağaçlarıdır.

Eriğin teknik adı «prunum» dur. Bizim verdiğimiz «erik» adının aslı ise örük (diş kamaştıran) veya iruk (ergin, ermiş, olmuş) tur. Gerçekten de hem eriklerin bir kısmı diş kamaştırır ve hem de erikler umumiyetle ağaçtan ancak iyice olduktan sonra toplanır

Erik çeşitleri

ve bu hale geldikleri zaman ağaçtan pek kolaylıkla koparlar.

Erik; tek çekirdekli, etli, ince derili, tamamiyle tüysüz, yuvarlak veya uzunca, sarı, kırmızı veya açık yeşilden koyu mora kadar muhtelif renklerde bir meyvadır. Eriğin ince derisi «pruine» denilen mumlu hafif bir sırla kaplıdır ki bu sır parmağın altında kolayca çıkar.

Erikler cinslerine göre ya tabiî halde meyva olarak yenir, yahut hoşaf, komposto ve reçeli yapılır, yahut ta aynı maksatlarda kullanılmak üzere kurutulur. Eriği ilk defa kurutanlar Kafkasyalılardır. Bugün Kaliforniyada geniş ölçüde bir kuru erik endütrisi vardır.

Memleketimizde yetişen başlıca erik çeşitleri; yaban ve dağ erikleri (yabani cinsleri), Frenk eriği (Reine-Claude denilen ufak Fransız cinsi), bardak eriği (Frenk eriğinin büyük cinsi), çakal eriği (ekşi ve kekremsi bir cinsi), türbe eriği (ağacı kuru topraktan hoşlanan cinsi), can eriği (tamamiyle olmadan ve yeşil yeşil yenen cinsi), küpe eriği, sığırgözü (aynı bakar eriği, büyük ve yuvarlak), mürdüm eriği (ufak çekirdekli, kırmızımsı mor, yumuşak etli), Amasya eriği (Amasyada yetiştirilen bir cinsi), kayısı eriği (kayısı kokulu kayısı - erik melezi), Japon eriği (ufak, sarı ve çok tatlı bir cinsi), serfiçe, üryani ve Acem yahut Buhara erikleri (bilhassa kurutulmıya elverişli olanlar) vesairedir.

Erik ağaçları çok sıkı veya çok rutubetli olmamak şartiyle her çeşit topraktan hoşlanırlar. *(A. B.)*

FRANSANIN KURTULUŞU — 1944

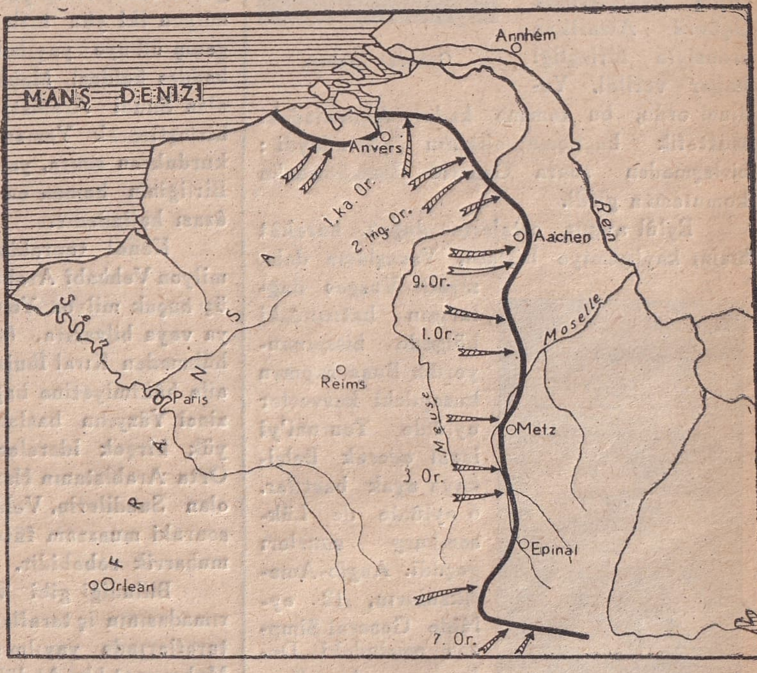
yılı ağustosunun ilk haftası içinde Normandiya'daki köprü başının çökmesiyle, Fransanın kurtuluşu son safhasına girmişti.

Bu tarihte Almanlar, yalnız, Fransada değil; diğer cephelerde de büyük tehlikelerle karşı karşıya bulunuyorlardı. Ezcümle Doğu cephesindeki Rus orduları Balkan taarruzuna başlamak üzereydiler; İtalyada Gotik mevziine yanaşmış olan Onbeşinci ordular gurupu da taarruz hazırlıklariyle meşguldü. Normandiyadaki köprü başının çöküşü, Almanları,, Fransada kötü duruma soktu. B u k ö t ü l ü k ş u s e b e p l e r d e n doğuyordu: 1) Alman Başkomutanlığının elinde stratejik yedek kuvvetler yoktu. 2) Harekât sahasının genişlemesi yüzünden, mevcud olan kuvvetlerle Anglo-Amerikanları durdurmak mümkün değildi. Ayrıca Fransada, savunma bakımından büyük değeri olan arazi kesimi de mevcut değildi.

Bu şartlar altında Almanların yapabileceği mümkün mertebe fazla vakit kazanarak Fransayı boşaltmak ve genel olarak son zamanlarda biraz kuvvetlendirildiği söylenen Siegfried mevziine çekilmekti. Almanlar da bu çerçeve dahilinde hareket ettiler.

Almanlar daha başlangıçtan itibaren Kuzey - Batı Fransayı hemen hemen boş bırakmışlardı. Rhône nehrinin denizle birleştiği yerin doğusunda kalan kıyı boyunca General Blaskowitz emrinde bir Alman ordusu bulunuyorsa da bu da kuzeydekilere nazaran zayıf bir kuvvetti. Bu bakımdan en şiddetli muharebeler kuzeyde Loire nehriyle Manş denizi arasındaki sahada cereyan etti.

Kuzey Fransadaki Anglo - Amerikan kuvvetlerinin Loire nehrini geçmelerine lüzum yoktu. Durum, orduların, Paris genel yönünde süratle ilerliyerek çekilmekte olan Alman kuvvetlerini parçalamalarını icabettiriyordu.

Fransa harbini gösterir kroki

Anglo-Amerikanlar ve Ruslar evvelden hazırlanmış ve bütün cepheleri ilgilendiren bir plân gereğince hareket ediyorlardı. Bu plân, Fransadaki orduların, bu memleketi bir an evvel Almanlardan temizliyerek, Alman topraklarına girip elverişli bölgelerde yer almasını gerektiriyordu.

Anglo-Amerikanlar Fransa için'de bir plân hazırlamışlardı. Bu plân gereğince Güney Fransa kıyılarına çıkarma yapılması icabediyordu. Bu maksatla Amerikan Generali Patch'ın emrindeki Yedinci ordu Akdenizde harekete hazır tutuluyordu.

Harb bittikten sonra verilen bilgiye göre, M. Churchill bu ordunun da Kuzey Fransada kullanılmasını istemiş ve bu yüzden Başkomutan General Eisenhower'le tartışmada bulunmuştur. Neticede General Eisenhower, dediğini kabul ettirmiş ve Yedinci Amerikan ordusu 15 ağustos 1944 günü Nice dolaylarında karaya ayak basmıştır.

Anglo-Amerikanlar Fransayı bir an evvel kurtarmak için bu hareketle de iktifa etmediler. Kuzeydeki kuvvetleri de takviye ettiler. Bu arada Üçüncü Amerikan ordusu karaya çıkarıldı ve bu ordu Birinci Amerikan ordusunun güneyinde takip hareketine katıldı.

Yedinci ordu Nice kıyılarında tutunduktan sonra batıya doğru ilerledi. General Patch Rhône nehrine varmak istiyordu. Bu nehir güneyden Fransa içine girmek istiyen bir ordunun takibedeceği biricik stratejik yöndü.

Yedinci ordu 24 ağustosta nehrin üzerindeki Arles şehrine yaklaştı. Aynı gün, kuzeydeki kuvvetlerle birlikte ilerlemiş bir Fransız kuvvetinin Parise girdiği haber verildi. Bu tümen Fransız Generali Le Clerc'in emrindeydi.

General Leclerc

Kuzey ve güneyden yapılan müşterek taarruz süratle gelişti. Müteakip günlerde Rhône nehri boyunca yukarı yönelen Yedinci ordunun 11 eylülde Dijon yakınlarında Üçüncü Amerikan ordusiyle birleştiği haber verildi. Yedinci ordu, bu zamana kadar Akdenizdeki Müttefik başkomutanlığının emrindeydi: birleşmeden sonra General Eisenhower'in komutasına girdi.

Eylûl ayının ortalarına doğru, harekât hızını kaybetmiye başladı. Yavaşlama daha ziyade Vosges dağlarının batısındaki bölgede hissolunuyordu. Buna rağmen kuzeydeki kuvvetler eylûlde Tournai'yi işgal ederek Belçikaya ayak bastılar. 6 eylûlde de Lüksemburg sınırları geçildi. Anglo-Amerikanların, 12 eylûlde General Simpson emrindeki Dokuzuncu Amerikan ordusunu Birinci Amerikan ve İkinci İngiliz orduları arasından savaşa soktukları duyuldu.

General Patch

Eylûl ayının ortasında kuzey ve batıdaki bazı limanlarla Vosges dağları bölgesi ve sınır üzerindeki ufak arazi parçaları hariç bütün Fransa Alman işgalinden kurtulmuş bulunuyordu.

Almanlar genel olarak Siegfried hattına çekilmişler; yalnız güneyde Vosges dağlarının batısından geçen bir hattı tutmuşlardı. Bunun sebepleri şunlar olabilir: 1) Saare endüstri ve maden bölgesini korumak, 2) Güney Fransa kıyılarından çekilen Alman kuvvetlerinin Belfort gediğinden geçerek, Almanyaya girmelerini kolaylaştırmak, 3) Güney Rhin üzerinde bir köprü başı tutmak.

General Simpson

Almanların köprü başı tutmaları Müttefikleri düşündürecek bir harekettir. Çünkü bunlar, Almanyaya ağırlık merkeziyle Belçika ve Holânda üzerinden taarruz edeceklerdir. Bunu yaparken Almanların Rhin üzerindeki köprü başına dayanarak ve Paris genel yönünde taarruz etmelerinden çekinirler.

Almanlar Fransayı terkederken büyük ölçüde tahribat yapmışlardır. Ayrıca limanlardan bir kısmını tutarak buralarda savunmayı ihmal etmemişlerdir. Her ne kadar Müttefikler sunî limanlar tesis ederek kıtaların ikmalini kolaylaştırmışlarsa da gene de tahribat ve limanlardan faydalanamamak harekâtın hızına tesir etmiştir.

Bununla beraber Müttefikler Fransada umduklarından daha çabuk ilerlemişlerdir. Bunu birliklere uçaklarla harita atmalarından da anlıyoruz. Fransa, genel olarak, vaktiyle Almanların bu memleketi işgal ettikleri süratle geri alınmıştır.

(Kurmay Hamza Gürgüç)

İBNİSSUUD, ABDÜLÂZİZ — (Doğumu 1880) Arap yarımadasının ortasında iki milyon iki yüz kırk bin kilometre karelik geniş ülkeye yayılan İslâm âleminin iki mukaddes beldesi Mekke ve Medineyi de içine alan Suudi Arabistan, Necid ve Hicazı da birleştirerek Yemen üzerinde de hâkimiyet kurduktan sonra, yani bugünkü haliyle Arap Birliğinin hemen en kuvvetli ve en nüfuzlu âzası halindedir.

Kendi toprakları üzerinde yaşıyan üç milyon Vehhabî Araba, ve kendisine bağlı olan üç buçuk milyon Yemenliye doğrudan doğruya veya bilvasıta, fakat mutlak bir surette, hükmeden Kıral İbnissuud'un ceddi, kabile ve aile hâkimiyetine bağlı Arabistanda Onsekizinci Yüzyılın başlangıcındanberi küçük büyük birçok idareler kurmuştu. O sıralarda Orta Arabistanın Hanife vâdisinde toplanmış olan Suudilerin, Vehhabiliği kabul etmeleri, sonraki muazzam fütuhatın başlangıç noktası, muharrik sebebidir.

Bilindiği gibi Vehhabilik Arabistan yarımadasının iç taraflarında ve bilhassa Necid taraflarında yayılmış bir yeni mezhep olup Muhammet bin Abdülvehhap tarafından kurulmuştur.

Onsekizinci Yüzyılın ortalarından itibaren çölde gittikçe yayılan bu mezhep, yüzyılın sonlarında Hicaz, Mısır, Şam ve Iraka tecavüz suretiyle, Arabistan hâkimi Osmanlı İmparatorluğunu tâciz edecek bir hal almış ve nihayet 1818 de, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tenkillerine memur edilerek bunlar mağlûbedilmiş ve o zamanki reisleri Abdullah bin Suud da tutularak İstanbula yollanmıştır. Bundan sonra kâh Mısırın, kâh Osmanlıların hâkimiyeti altında kalan Vehhabiler, Ondokuzuncu Yüzyılın ortalarında tekrar doğrularak merkezi Riyad olmak üzere kuvvetli bir birlik kurmıya muvaffak olmuşlardır. Fakat kıralları Faysal'ın 1868 de ölümünden sonra, oğulları Abdullah ile Suud'un taht kavgalarına düşmeleri, 1870 de Mithat Paşanın mükemmel idaresi ve Şammar kabilesinden İbnürreşitlerin yeni bir sülâle kurmaları Vehhabîlerin temelini sarsmış, 1890 da Vehhabilik Arap yarımadasında âdeta tutunamaz bir hale gelmiş ve Kıral Faysal'ın en genç oğlu Abdurrahman, ailesiyle birlikte Basra körfezi kıyısında Kuvveyt şeyhi Mübarek'e iltica etmiştir.

Bugünkü Suudi Arabistan Kıralı Abdülâziz İbnissuud, Abdurrahman ibni Faysal'ın ikinci oğludur. Abdurrahman'ın Faysal'ın dördüncü oğlu, Abdülâziz'in ise Abdurrahman'ın ikinci oğlu oluşu, Abdurrahman'ın da, Abdülâzizin de bütün iktidar ümitlerini öldürmiye kâfi sebeplerden olması gerekirdi. Mamafih İbnissuud'un iki amcası sulbsüz ölmüşler, ağabeyisi Faysal da genç yaşta göçmüş, büyük bir sülâle kurmuş olan üçüncü amcası Suud ise 1891 de Mülâide muharebesinde mahv ve perişan olarak taht haklarından vazgeçmiştir. Böylece, Suudîler tahtı Abdurrahman ile oğlu Abdülâziz'e miras kalmıştır. Küçük Abdülâziz bir taraftan babasiyle beraber iltica ettiği Mübarek'ten siyaset bahsinde büyük dersler almış, diğer taraftan da babasının Vehhabilik imanını öğrenmiştir. İki yüzyıllık hâkimiyet ve hükümranlık hâtıralariyle dolu kafasiyle bir çeşit menfa hayatı süren Abdülâziz, kendini idrâk ettiği andan itibaren tekrar ceddinin topraklarına sahibolmak emel ve ihtiraslari içinde kıvranmıştır.

Yirminci Yüzyılın başlarında, Abdülâziz daha henüz yirmi yaşındayken bu emellerini tahakkuk ettirmek yoluna gitmiş ve pek küçük bir kuvvetle çöl sergüzeştlerine çıkmıştır. Kuvveyt şeyhi Mübarek de Abdülâzizi des-

Abdülâziz İbnissuud

teklemek maksadiyle İbnürreşitlere saldırmış, fakat büyük bir hezimetle karşılaşmıştır. Böylece, âdeta hâmisiz kalan Abdülâziz babasının emirlerine rağmen çölden ayrılmamış. bir sene içinde müteaddit gece baskınlariyle birçok yerler zaptederek büyük bir taraftar toplamıya muvaffak olmuştur. Nihayet 1901 de bir gece baskiniyle yanında yakın akrabasından kırk kişi olduğu halde Riyad'da İbnürreşide tâbi valinin sarayında

harem dairesine girmiş ve geceyi bol bol kahve içip hurma yiyerek, Kur'an okumakla geçirdikten sonra, sabahleyin valiyi avluda kıstırmış ve birkaç dakika içinde, kılıç kuvvetiyle Riyad'da hâkimiyetini kurmıya muvaffak olmuştur.

Merkezde hâkimiyeti kurduktan sonra Abdülâziz, kırk beş sene boyunca iktidarı kaybetmeden, nüfuzunu genişleterek Arap yarımadasında müstakar, kuvvetli ve müstakil bir krallık tesis etmiye çalışmıştır. İlk dört sene bu yoldaki en büyük hasım ve rakibi İbnürreşidi daima şimale doğru kovalamakla geçmiş, nihayet İbnürreşid Osmanlı İmparatorluğundan yardım talebetmek zorunda kalmıştır. Abdülâziz İbnissuud, imparatorluk ordusuna mağlûp ve hattâ yaralanmış olmakla beraber, kendi lehine bir sulh imzalamıya ve Osmanlı kuvvetlerinin, iki Arap şeyhini kendi kozlarını kendileri paylaşmakta serbest bırakmalarını temine muvaffak olmuştur. İki sene daha süren kanlı mücadelelerden sonra Abdülâziz, İbnürreşid kuvvetlerini tam bir mağlûbiyete uğratmış ve rakibini de muharebede öldürmüştür. Böylece İbnürreşid sülâlesi yıkılmıya doğru giderken, İbnissuud sülâlesi de Arabistanda tam bir hâkimiyet kurmak yoluna atılmış bulunuyordu. Abdülâziz İbnissuud bu yolda amcasının oğulları ve tahtın daha haklı vârisleriyle de çarpışmak zorunda kalmıştır.

Birinci Cihan Harbi patladığı zamanlar, Osmanlı İmparatorluğu tarafını tutmuş olan İbnürreşid'lere karşılık, İngilizler de İbnissuudu kazanmayı tasarlamışlardır. Bu tasarıyı yerine getirebilmek ümidiyle Suudi Arabistana giden İngiliz heyeti reisi Yüzbaşı W. H. I. Shakespear, İbnissuud'u İbnürreşid aleyhine tahrike muvaffak olmuştur. Fakat Cerap muharebesinde İbnissuud yenilmiş, bu arada Yüzbaşı Shakespear maktul düşmüştür. İbnissuud'u ümidettikleri kadar kuvvetli bulmıyan İngilizler derhal Mekke Şerifi Hüseyin'e dönmüşler ve bütün yardımlarını ona çevirmişlerdi. Mamafih bu arada eski vaadleri mucibince İbnissuud'a senevî üç yüz bin dolar vermekten de geri kalmamışlardır. Diğer taraftan İngiliz parası ve yardımiyle ve meşhur Lawrence'in entrika ve desiseleriyle büyük zaferler kazanan Şerif Hüseyin kendini kıral ilân etmiştir. Bu taşkınlıklar İbnissuud'u adam akıllı kuşkulandırmış, fakat İngiliz siyasetine karşı gelmenin vakti olmadığını kabul eden bu çöller hâkimi, rakibinin en ufak bir zaafını kollamayı ve o zaman harekete geçmeyi tercih etmiştir.

Bu aralık Hüseyin, İbnissuud'a aid olan Haremeyn'i ilhak etmek hatâsını işlemiştir. Harb bitip de ortalık yatıştıktan sonra, İngilizlerin artık Arabistanla meşgul olmıyacağını tasavvur eden İbnissuud, derhal bu hatayı fırsat bilerek Haremeyn'i geri almak vesilesiyle Hüseyine hücum etmiş, fakat Hüseyin İngilizlere iltica eylemiştir (1919). Bu iltica üzerine İngilizler Hüseyine hücumlarında devam ettiği takdirde üç yüz bin dolarlık yardımı kesecekleri İbnissuud'a bildirmişlerdir. Bu cevap daha kendisine ulaşmazdan evvel Hüseyin'in oğlunu feci bir mağlûbiyete uğratarak Hicaz ordusunu mahvetmiş olan İbnissuud, aldığı nota karşısında bu zaferinden istifade etmekten vazgeçmiştir.

Bundan sonraki senelerde İbnissuud İç Arabistan fütuhatına devam etmiş ve iki sene zarfında Hicaz, Yemen, İngiliz sömürgesi Aden ve Umman hariç, yarımadayı tam bir itaat altına almıştır. Bu arada İngilizlerin, Hüseyinin oğullarını Irak ve Ürdün Kırallıklarına nasbetmeleri İbnissuudu fazlasiyle müteessir etmiştir. İbnissuud bunun üzerine, Arap kırallarını uzlaştırmak için Kuveyt'te İngilizlerin topladıkları konferansı akim bıraktırarak bütün kuvvetiyle rakibine yüklenmiş ve nihayet 1925 yılı sonunda bütün Hicazı da fethederek kendisini Hicaz kıralı ilân etmiştir. 1927 Mayıs Muahedesiyle İngiltere bu zaferleri kabul ve tasdik etmiş, İbnissuud daha sonra Necid ve Hicaz Kırallıklarını da birleştirerek bugünkü hudutlariyle Suudi Arabistan Kırallığını kurmuştur.

Kral İbnissuud bir merasimde en küçük çocuklariyle

Abdülâziz, Arap yarımadasını kılıç kuvvetiyle birleştirirken milletini refah yoluna götürmek için de büyük gayretler sarfetmekten geri kalmamıştır. Koyu bir taassupla dine ve şeriata bağlanan Vehhabilerin mutlak hâkimi olan İbnissuud, hırsızın elini, katilin başını kesmek gibi ceza usulleriyle kısa bir zamanda memleketin iç emniyetini tesise muvaffak olmuştur.

İktısadî bakımdan Suudi Arabistanın iki mühim gelir kaynağı vardır: 1) Hac yolcuları, 2) Amerikan petrol imtiyazı.

İbnissuud Hac yolculuğunu âdeta ultramodern bir turizm şirketinin idare ettiği keyifli bir gezinti haline getirmiştir. Meselâ, başlangıçtan sonuna kadar Hac seferlerinin tam bir emniyet içinde geçmesini sağlıyan bu kıral, aynı zamanda otomobil ve diğer motörlü vasıtalar nakliyatiyle, konforlu kervansaraylarla yolculuğun mümkün olduğu derecede rahat geçmesini de temin etmiş, bu emniyet ve rahatlık için masraftan kaçınmıyan Müslümanlar da İbnissuud'un hazinesini mütemadiyen doldurmuşlardır. Gerek Hac yolcularının Suudi Arabistanda sarfettikleri paralar, gerekse günde yedi bin tonluk istihsal yapan petrol kuyularının getirdiği temettü sayesinde İbnissuud, gümüş ve nikel para bastırmış, yollar yaptırmış, telefon ve radyo istasyonları kurmuş, motörlü nakliyatı geliştirmiş, çeşmeler yapmış ve bu arada Cidde'ye de su getirmiştir.

Tamamiyle Müslüman âdetlerine sadakatle yaşıyan İbnissuud taassubun geriletici tesirlerinden kendini ve milletini kurtarabilmek açık fikirliliğini de göstermiştir. Meselâ telefon için «şeytan icadı» diye itiraz eden tebaasına «Hele bir bakalım, eğer şeytan icadiyse Kur'an sesinin duyulmasına imkân olmazl» diyerek telefondan Kur'an okutmak suretiyle itirazları önlemek imkânını bulmuştur.

Telefoniyle, otomobilleriyle, radyosiyle, buz dolaplariyle İbnissuud Kırallığı her şeye rağmen, hâlâ masal ve efsane kırallıklarından farklı değildir. Kız çocuklarının yeri olmıyan Arabistanda, İbnissuud bugün kırktan fazla oğul sahibidir. Bununla beraber İbnissuud hiçbir zaman Hazreti Muhammed'in «dört karı» usulünden şaşmamakta, resmî karılarının adedini dörtten aşırmamaktadır. İbnissuud evlât yetiştirmeyi dinî ve millî bir vazife saymaktadır. Filhakika, Bağdat'ta Osmanlı İmparatorluk ordusiyle savaşırken kasıklarından yaralanmış olan İbnissuud, derhal bir bakire buldurup oracıkta evlenmiş ve sulbünde herhangi bir ârıza olmadığını tebaasına ispat etmiştir. Bugünün bu yaşlı kıralı hâlâ «Ben gençliğimde bir millet yetiştirdim, şimdi de bu millete nüfus yetiştiriyorum» demektedir.

(M. Kenan Kan)

İTALYA — Bu yıl haziranının başında İtalyada devlet şeklini tâyin edecek olan bir referandum yapıldı. Bu referandum neticesinde İtalya halkı, 10.688.905 oya karşı 12.662.767 oyla, İtalyada cumhuriyetin ilânına karar verdi.

İtalya tarihinde bir dönüm noktası ifade eden bu önemli hâdisenin sebeplerini ve mahiyetini daha iyi anlıyabilmemız için, İtalyanın ekonomik, politik ve sosyal hayatını kısaca gözden geçirmemiz lâzımdır.

Mevki ve hudut: İtalya, Apenin yarımadasını işgal eden bir cumhuriyettir. Vatikan arazisiyle San-Marino Cumhuriyeti hariç olmak üzere arazisi 310.135 kilometre karedir, Bu araziden 24.500 karesi, 1914-1918 Birinci Dünya Harbinden sonra İtalyaya ilhak olunmuştur. Bugün de İtalya ile Yugoslavya arasında bir anlaşmazlık konusu olan ve eski Avusturya-Macar İmparatorluğundan İtalyaya geçen bu arazi, Venezia - Julia, Venezia - Tridentina bölgeleriyle Trieste, Fiume, Pola şehir ve limanlarını ihtiva eden İstria yarımadasından ve ayrıca Zara limanından müteşekkildir.

İtalyanın batıda Fransa ile; kuzeyde İsviçre ile; doğuda Avusturya ve Yugoslavya ile hududu vardır.

Bir yarımada olan İtalya, Akdenizin kolları bulunan Adriyatik, Ioniyen ve Tireniyen denizleriyle çevrilidir.

Nüfus: İtalya, nüfusu hızla artmakta olan bir memlekettir. 1931 yılı istatistiklerine göre memleketin umumî nüfusu 41.176.000 idi. O yılın istatistiklerine göre ortalama olarak nüfus kesafeti, kilometre kare başına 132 kişidir. O tarihlerde İtalya nüfus kesafeti bakımından Belçika, Holânda, Büyük Britanya ve Almanyadan sonra beşinci gelmekteydi.

1934 yılı istatistiklerine göre İtalyanın nüfusu 42.425.000, 1936 yılı istatistiklerine göre ise 44.109.000 dir.

Dikkat edilirse, İtalyanın nüfusu sistemli olarak artmaktadır. Birinci Dünya Harbinden sonra' İtalyada nüfus artımı on yıl

içinde ortalama olarak yüzde birdir. Aynı müddet içinde Almanyadaki nüfus artımı yüzde 0,6 dır (İtalya bir misli fazla). İngilterede yüzde 0,4, Fransada ise yüzde 0,14 tür.

Faşizmin iktidar makamına geçişinden sonra İtalyada nüfus artışı, hissedilecek derecede azalmıya başlamıştır. Meselâ 1922 yılında nüfus artımı binde 12 iken, 1934 de binde 10 a düşmüştür.

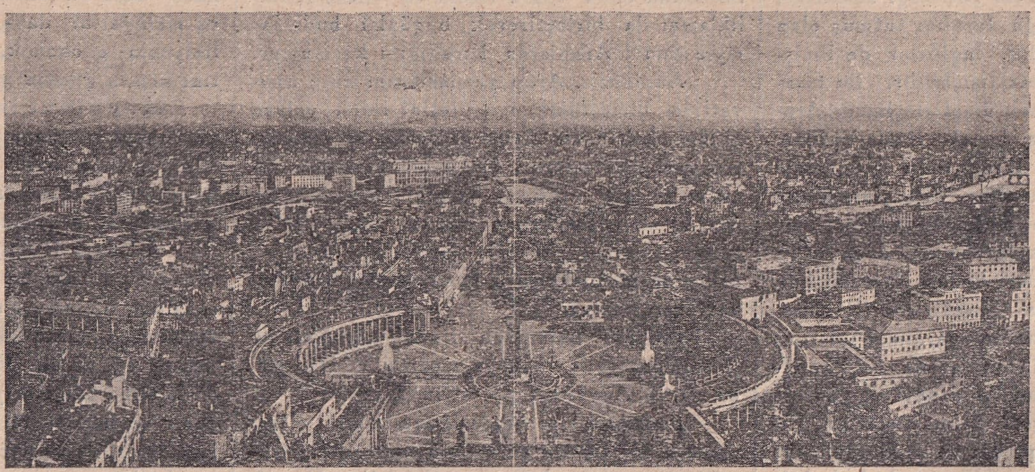
İtalya arazisi İtalya nüfusunu besliyemediği için, her yıl birçok İtalyan dışarıya göçetmektedir. 1876 dan 1905 yılına kadar yani 30 yıl içinde göçeden İtalyanların sayısı sekiz milyonu bulmuştur. 1901 - 1905 yılları içinde ise, ortalama olarak yılda 554.050 İtalyan göçetmiştir. 1906-1910 yılları içindeyse ortalama olarak göçeden İtalyanların sayısı yılda 651.248 i bulmuştur. 1913 yılında göç hareketi en yüksek noktasına ulaşarak, 872.590 kişiye çıkmıştır.

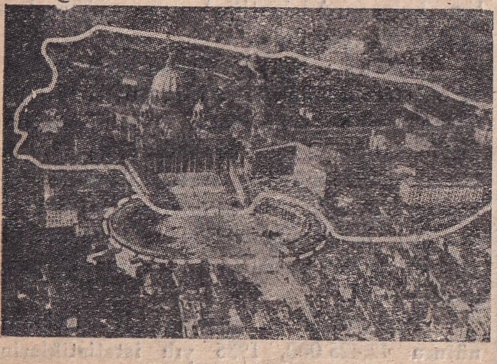
Göçlerin bir kısmı Fransa, Belçika, Lüksemburg, Güney Almanyaya yapılmaktadır ki, bunlar, iş bulmak için yapılan muvakkat göçlerdir. Asıl mühim göçler, denizaşırı memleketlere, Güney Amerikaya veya Birleşik Amerikaya, Kuzey Afrikaya yapılmaktadır.

1931 yılı istatistiklerine göre İtalyada 487.000 Sloven ve Hırvat, 270.000 Arnavut, 87.000 Fransız, 86.000 Yunanlı, 30.000 kadar Katalonyalı bulunmaktadır.

İktisadî durum: İtalya, Ondokuzuncu Yüzyıla kadar daha ziyade bir ziraat memleketiydi. Memlekette siyasî ve millî bir birlik olmaması, feodalizm artıklarının kuvvet ve kudretini muhafaza etmesi, iptidaî madde ve kömür bulunmaması dolayısiyle geri kalan sanayi inkişafı, yabancı (Alman) sermayesinin şiddetli baskısı altında (Banca Commerciale Italiana) Ondokuzuncu Yüzyılda başladı. Buna rağmen 1910 yılında bile ziraî mahsullerin tutarı, 52.600.000.000 liret iken, sanayi mahsullerinin tutarı ancak 16.800.000.000 liretti. Yüzde olarak alındığı takdirde, gene o devirde toprak mahsullerinin nisbeti yüzde 60,4; sanayi mahsullerinin nisbeti yüzde 39,6 idi.

Romanın umumî görünüşü

Roma içinde Vatikan

Birinci Dünya Harbinden sonra İtalyada yabancı sermayenin miktarı hızla artmakta devam etti. Amma Alman sermayesi, yavaş yavaş yerini Amerikan sermayesine bırakmıya başladı. Yalnız 1926-1927 yılları içinde Amerikalıların İtalyan sanayiine yatırdıkları para yedi milyar lireti geçmişti.

İtalyada, faşizmin iktidar makamına geçişinden sonra harb sanayii çok hızlı bir tempoyla gelişmiye başladı. Buna misal olarak: uçak, otomobil, kimya ve dokuma sanayiini gösterebiliriz.

Birinci Dünya Harbinden sonra İtalyan millî ekonomisinde sanayi nisbeti, göze çarpacak bir surette arttı. 1926 yılında toprak mahsullerinin tutarı kırk, sanayi mahsullerinin tutarı ise altmış milyar lireti bulmaktaydı.

Ziraat: İtalyanın ziraî durumu pek karışıktır. Buna başlıca sebep, birçok ziraat bölgelerinin 1870 yılına kadar tamamen birbirinden farklı birtakım sosyal ve politik şartlara tâbi olmasındadır.

İtalyan arazisinin yüzde 42 si ekilip biçilmiye yarar. Arazinin yüzde 18 i ormanlıktır. Arazinin yüzde 19 unu çayır ve otlaklar, yüzde 7 sini bağlar ve bahçeler teşkil eder. Arazinin yüzde 14 ü hiçbir işe yaramaz.

İtalyanın birçok yerlerinde henüz bir ziraî reform yapılmamış olduğundan arazinin mühim bir kısmı, derebeylerine ait bulunmaktadır.

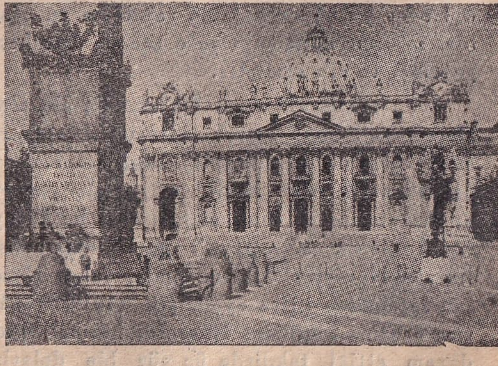
İtalyanın toprak mahsulleri içinde buğday, yulaf, arpa, mısır başta gelmektedir. İtalyada bol miktarda üzüm de yetişmektedir. İtalya, şarap istihsalâtında, Fransadan sonra dünyada ikinci gelmektedir.

İtalyada zeytin, limon, portakal mahsulü de önemli bir yer tutmaktadır. İtalya ipekçilikte Japonya ve Çinden sonra dünyada üçüncü gelir.

Sanayi: İtalya, stratejik ehemmiyeti haiz iptidaî maddeler bakımından çok fakirdir. İkinci Dünya Harbinden önce yalnız boksit (361.000 ton), kükürt (397.000 ton), cıva (2.300 ton), çinko (88.000 ton) istihsalâtında memleket ihtiyacını tamamen temin edebilmekteydi. Yılda 4.000 ton istihsal edilen kurşun ise, memleketin ihtiyacının ancak üçte ikisini temin edebiliyordu. Buna karşılık İtalya kömür ihtiyacının yüzde 97 sini, petrol ihtiyacının yüzde 99 unu, pamuk, kauçuk, bakır, nikel, krom ihtiyacının yüzde 100 ünü dışarıdan temin etmek zaruretindeydi.

İtalyan sanayiini başlıca olarak metalürji sanayii, makine sanayii, harb sanayii, dokuma sanayii, sunî ipek sanayii, kimya sanayii gibi branşlara ayırabiliriz.

İtalyan metalürji sanayii umumiyetle dışarıdan getirilen kömür ve iptidaî maddelerle çalışmaktadır. Bu sanayi daha ziyade kömür ve demirin ithal bölgelerine yakın yerlerde

Romada San Pedro kilisesi

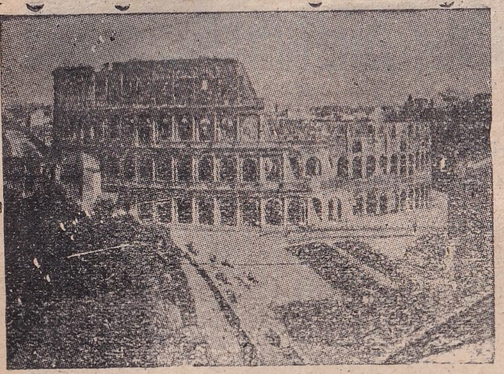
Savona, Trieste ve Napoli havalisinde toplanmıştır.

Bir fikir edinmek için 1910 yılı ile 1938 yılı arasındaki istihsalât hakkında bazı rakamlar verelim (üç sıfır ilâvesi [illegible]

	1910	[illegible]	1938
Dökme demir	370	521	929
Çelik	973	1.850	2.307
Alüminyum	0,8	12,8	26

İtalyanın bütün metalürji sanayii «İlva» ve «Ansaldo» tröstlerinin elinde toplanmaktadır. İtalyan metalürji sanayiinin yüzde 75 i «İlva» tröstünün elindedir.

Birinci Dünya Harbinden sonra İtalyan makine sanayiinde otomobil sanayii birinci yeri tutmaktadır. İtalyan otomobil sanayii'nin

Romada Colisseo amfiteatr'ı

merkezi Turino'dur. İtalyan otomobil sanayiinin yüzde 80 i Fiat firmasının elindedir.

1929 dünya iktisadî buhranı arifesinde, İtalyan otomobil sanayii, İtalyan ihracatında kıymet itibariyle ikinciliği almaktaydı. 1925 yılında ihracedilen otomobil sayısı 29.000; 1929 da 23.700 idi.

İtalyan makine sanayiinde, gemi inşaatı da önemli bir yer tutmaktadır. İtalyan gemi tezgâhları esas itibariyle; Cenova, Napoli, Livorno ve Palermo'dadır.

İtalyan harb sanayii, teknik bakımdan İtalyan sanayiinin en mütekâmilidir. İtalyada harb sanayii imalâtiyle uğraşan 22 büyük fabrika vardı. Bunlardan 11 i devlete aitti. Geri kalan 11 fabrikadan mühim bir kısmı da gene devletin kontrolu altındadır.

İtalyan harb sanayii ile meşgul tröstlerden en mühimi «Ansaldo» dır. Bundan başka «Breda», «Fiat», «Kaproni», «Montekatini» tröstleri de meşhurdur.

1934 - 1935 yıllarına doğru İtalyan harb ihracatını tamamen durdurduğundan başka, dışardan da ithalâta başlamıştı. Meselâ, 1933 yılında kırk milyon liretlik; 1934 yılında elli iki; 1935 te altmış milyon liretlik ithalât yapılmıştır.

İtalyanın dokuma sanayii, en eski sanayi branşlarından biridir. Mamulâtının değeri, çalışan işçi sayısı, ihracattan aldığı yer bakımından, İtalyan sanayii içinde birinci gelmekteydi.

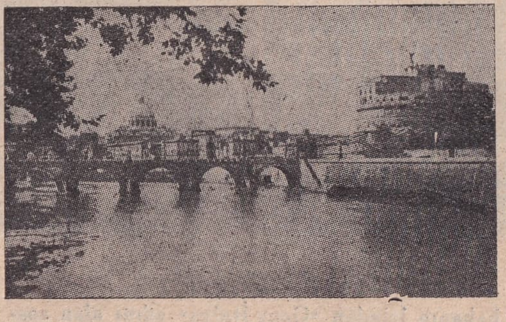
İtalyada sunî ipek sanayii de çok mühim bir yer tutmaktadır. İtalya, gittikçe gelişmekte olan sunî ipek istihsalâtında Birleşik Amerika ve İngiltereden sonra üçüncü gelmektedir.

Dış ticaret: İkinci Dünya Harbinden önce İtalya ile ticarî münasebette bulunan devletlerin en başında Almanya gelmekteydi. Bundan sonra sıra ile: Birleşik Amerika, Büyük Britanya, Fransa, Arjantin, İsviçre, Sovyetler Birliği gelmekteydi.

Yollar ve taşıt vasıtaları: 1938 yılı istatistiklerine göre İtalyan demiryollarının uzunluğu 23.200 kilometredir. Bunun 5.700 kilometresinde elektrikli trenler işler. 1932 yılında İtalyada 5302 lokomotif, 8.250 yolcu vagonu, 148.025 yük vagonu vardı.

Gene 1938 yılı istatistiklerine göre İtalyada 440.000 otomobil vardı. Deniz ticaret filosunun tonajı 3.609.000 tondu.

Tarihte İtalya: İtalyanın en eski tarihi, Roma İmparatorluğunun tarihidir. İtalyanın sosyal inkişaf safhasını incelemek için, Roma İmparatorluğu tarihini incelememiz lâzımdır ki bugün bu bahis mevzuumuz dışında kalmaktadır.

Romada Sant' Angelo şato ve köprüsü

İtalya Milâdın Beşinci Yüzyılında barbarların istilâsına uğradı. Roma İmparatorluğu yıkıldı. Barbar kabilelerden Ostrogot'lar İtalyanın mühim bir kısmını zaptettiler. Altıncı Yüzyılın ilk yarısında Langobard'lar Po nehri vâdisini işgal ettiler. Yedinci Yüzyılda ise Romanın merkezinde Papalık hükûmeti kuruldu.

773 - 778 yıllarında Büyük Charles, Kuzey İtalyayı kendi kırallığına ilhak etti. 962 yılından itibaren ise, İtalyanın mühim bir kısmı «Mukaddes Roma İmparatorluğu» nun hudutlarına dahil oldu.

Milâdın Dokuz ve Onbirinci Yüzyılları arasında İtalyada feodalizm gelişmiye başladı. Onbir ve Onüçüncü Yüzyıllar arasında vukua gelen Haçlılar Seferi, İtalyan şehirlerinin zenginleşmesine imkân verdi; Venedik, Cenova (Onuncu Yüzyılda), Piza ve Floransa (Onbirinci Yüzyılda), Milâno (Onikinci Yüzyılda), gibi büyük şehirler bağımsızlık elde ederek cumhuriyet idareleri kurdular.

Ondört ve Onbeşinci Yüzyıllarda İtal-

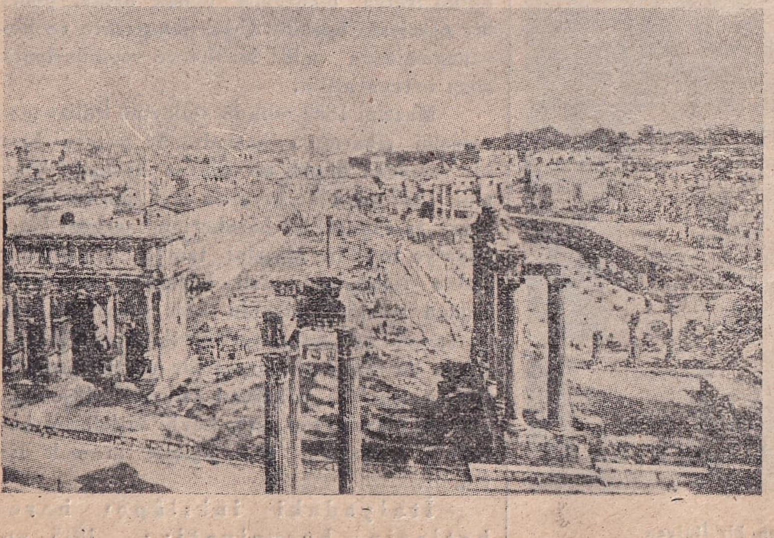
Napoli civarında Vésuve yanardağı

yada kapitalizm doğmıya başladı. Fakat Onbeş ve Onaltıncı Yüzyıllarda vukua gelen büyük coğrafya keşiflerinden sonra, Akdeniz eski önemini kaybetti. İtalya bir gerileme devrine girdi.

Onaltı ve Onsekizinci Yüzyıllar arasında, İtalyada yabancı müdahaleler başladı. Yabancı devletler arasında, İtalyaya en çok müdahale edenler; Avusturya, Fransa ve İspanya oldu. İtalya, muhtelif yabancı devletlerin istilâ veya nüfuzu altında bulunan küçük küçük birtakım hükûmetlere ayrıldı.

Onsekizinci Yüzyıldan itibaren İtalyada bilhassa Avusturya hâkimiyeti kuvvetlendi. 1797 yılında Avusturya Venedik'i eline geçirdi. Bu sıralarda İtalyada birçok yeni cumhuriyetler kuruldu. Bu arada Romada cumhuriyet ilân olundu, papa kaçtı. 1799 yılında Suvorov'un İtalya seferi, Fransız hâkimiyetine son verdi. Amma Bonaparte'ın ikinci İtalya seferi, (1800-1801) İtalyada yeniden Fransız hâkimiyetinin kurulmasına imkân verdi.

1814-1815 Viyana Kongresi kararları

Romada Forum harabeleri

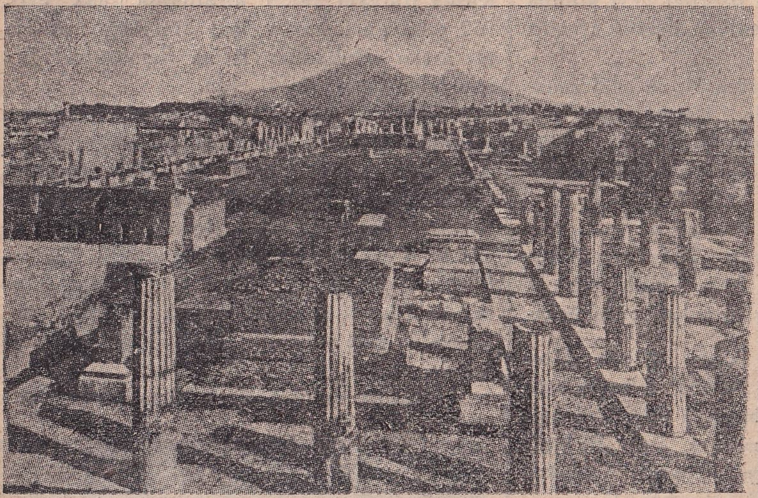
sanayii artık memleketin ihtiyaçlarına kâfi gelmemiye başlamış, İtalyan harb sanayii,

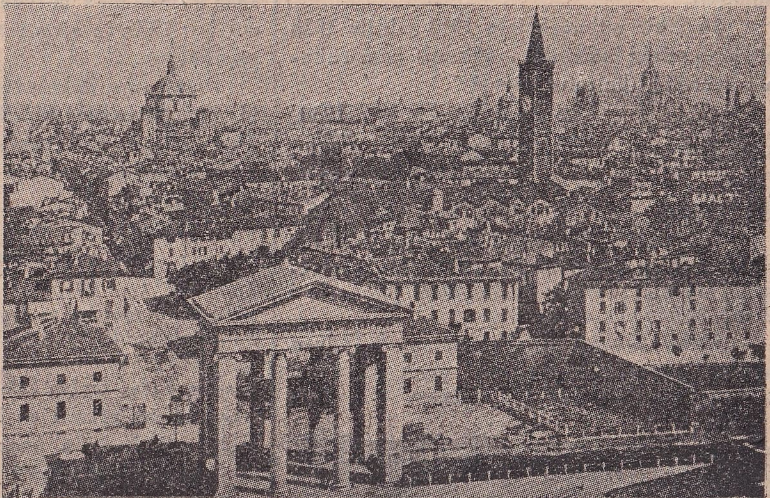
Napoli şehri

gereğince İtalya yeniden 8 hükûmete ayrıldı.

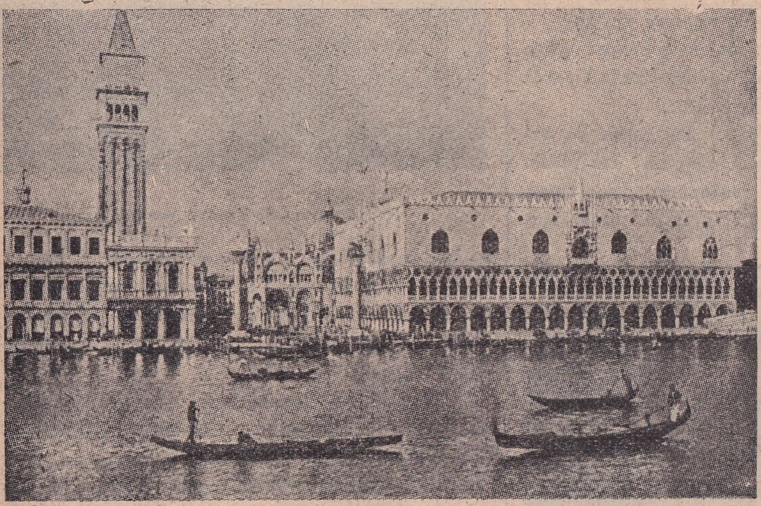
«Carbonari» cemiyeti: İtalyada, yabancı işgal kuvvetlerine karşı teşkilâtlı bir mücadele, ancak Ondokuzuncu Yüzyılın başlangıcında başladı. Bu mücadeleyi idare eden teşkilât Carbonari cemiyetiydi. Carbonari Cemiyetinin başlıca mücadele usulü, ferdî terör ve suikastlardı. Amma bu tarz mücadele, fayda vermekten ziyade, İtalya halkı için zararlar doğuruyordu. Öldürülen bir işgal ordusu komutanı yerine, daha fenası, daha zalimi geliyor, her öldürülen yabancı komutana karşılık, bir düzine Carbonari üyesi idam olunuyordu. İş bununla bitmiyor, ferdî terör, kitledeki mücadele ruhunu da söndürüyordu. 1820-1821 yıllarında, artık Carbonari'lerin ferdî terör ve suikast devri de sona erdi. İtalyada, bütün İtalyayı kana boyayan kanlı ve şiddetli bir irtica devri başladı. İtalyanın her yanında idam sehpaları kuruldu. Meydan dayakları alıp yürüdü; bu devir on yıl kadar sürdü.

Pompéi harabeleri

Milâno şehri

Venedikte Dojlar sarayı

Palermo şehri

«Genç İtalya» cemiyeti: İtalyada kapitalizm çok ağır bir tempo ile inkişaf ettiği halde, 1830-1840 yıllarında, ticaret ve sanayi burjuvazisi de sosyal bir kuvvet olarak sahneye çıkmıya başladı. Amma o zamanlar memleketin içinde bulunduğu sosyal ve politik yaşayış tarzı, bu sınıfın hayatî menfaatlerini baltalıyor, gerereği gibi gelişmesine engel oluyordu. Bilhassa yerli derebeylerle işbirliği eden Avusturya istilâcıları, bu yeni sınıfı ellerinden geldiği kadar boğmıya çalışıyorlardı. Orta dereceli bir tüccardan yılda alınan vergi 350-700 İngiliz lirasını bulmaktaydı. Avusturyalılar, her suretle büyük zadegân sınıfını kayırıyor, vergilerin bütün ağırlığını, liberal orta tabakaya yüklüyorlardı. İşte tazyik altında bulunan bu orta tabakanın içinden «Genç İtalya» adını alan sosyal-politik hareket doğmuştu. Bu hareketin başında büyük bir teşkilâtçı olan Mazzini bulunmaktaydı.

Makarna yiyen bir İtalyan

Mazzini: İç tezatlar içinde bocalıyan ve dinî şiarlardan kuvvet alan Carbonarizm, artık yeni ihtiyaçlara cevap veremez olmuştu. İtalyanın orta tabakaları, inkişaf edebilmek için her şeyden önce, çeşitli İtalyan hükûmetleri arasında bulunan gümrüklerin kaldırılmasında, müttehit bir İtalyan hükûmeti kurulmasında menfaattardılar; işte «Genç İtalya» cemiyeti de bu gayeleri benimsedi.

Yakın bir tarihte, İtalyanın hayatında büyük bir rol oynaması mukadder olan «Genç İtalya» partisi veya gizli cemiyeti, 1831 yılında kurulmuştu. Bu cemiyet, kısa bir zamanda bütün İtalya ölçüsünde olmak üzere, geniş bir neşriyata başladı. Çıkarılan gazete ve beyannamelerde «millî birlik» ve «cumhuriyet» şiarı ortaya atıldı.

Mazzini 1832 yılında «Giovine Italia» gazetesini çıkarmıya başladı. Bu gazete kısa bir zamanda büyük bir şöhret kazandı, Mazzini, 1832 yılında gıyaben mahkûm olduktan sonra »Genç İtalya» hareketinin merkezi Marsilya'ya taşındı. Mazzini tam on beş yıl buradan İtalyadaki gizli hareketi idare etti. Zaman zaman İtalyanın kâh şurasında kâh burasında suikastlar tertibetti. Amma Mazzini'nin bu faaliyeti müspet bir netice vermedi. Bunun sebebini, düşmanın kuvvetli oluşundan ziyade, Mazzini'nin geniş köylü kitlelerini harekete çekmesini bilmeyişinde aramak lâzımdır.

İtalyadaki inkılâpçı hareketlerin hususiyeti:: 1815 yılından 1832 yılına kadar İtalyada vukua gelen bütün inkılâpçı hareketler, hep aynı şa-

hıslar tarafından idare olunarak daima aynı mahiyet taşımış olduklarından hep biribirine benzer sebepler dolayısiyle muvaffak olamamışlardır.

Bu inkılâpçı hareketleri gizli cemiyetler ortaya atmış, bunları hep Napoléon ordusunun eski subayları idare etmiş ve İtalyanın liberal sınıfları bunlara yardım eylemiştir. Bunların hareket noktaları keyfî idarelere karşı nefret, gayeleri ise memlekette demokratik bir rejim kurmaktı. Onun için bu hareketleri millî gayeler peşinde koşan hareketlerden ziyade, liberal temayüller taşıyan hareketler olarak görmek lâzımdı.

1848 **inkılâpçı hareketleri:** 1848 yılında bütün Avrupayı dolaşan inkılâp dalgası, İtalya üzerinden de geçti. O devirde birçok kırallıklara ayrılmış bulunan İtalyada, ancak üç hükümdar, eski mutlakiyet sisteminin muhafazası takdirinde kendi taç ve tahtlarının da tehlikeye düşeceğini anlamışlardı. Bunun için de, birçok ıslahat hareketleriyle kendi tahtlarını tehdideden inkılâbı önlemiye çalıştılar. 1815 yılındanberi ilk defadır ki İtalya kıralları, halkın isteklerine karşı tazyikle mukabele etmediler, bunun aksine, müsaadekârlık gösterdiler. Bu hareket tarzı halk kitleleri arasında büyük bir sempati uyandırdı.

Bu üç hükümdardan biri 1846 yılında papalık makamına geçen Papa Dokuzuncu

Giuseppe Mazzini

Giuseppe Garibaldi

Kont Cavour

Carlo Alberto

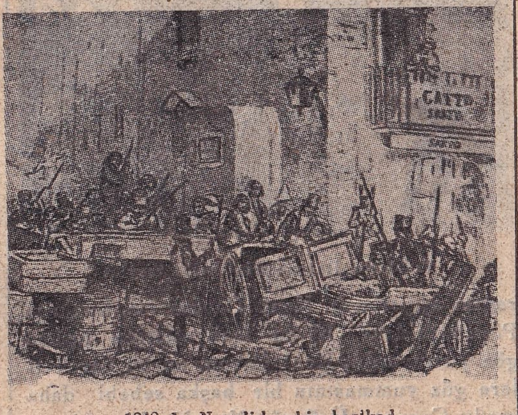
İtalyan siyaset adamları

Pio idi. Papa Dokuzuncu Pio işbaşına geçince birçok liberal tedbirler aldı: Her şeyden önce siyasî bir af ilân etti. Liberal temayüllerile tanınmış bir kardinali Hariciye Bakanlığına tâyin etti. Hulâsa Dokuzuncu Pio, çok geçmeden İtalyanın en enteresan, en çok ilgi uyandıran bir insanı haline geldi.

Dokuzuncu Pio'nun hareketlerini ilk taklideden adam Toscana Prensi oldu. Papanın Romada tatbik ettiği ıslahatı, o da Toscanada tatbik etmiye başladı. 1847 yılında bütün Toscanada vukua gelen büyük nümayişlerden sonra, prens geniş ıslahat hareketlerine girişti.

Piemonte Kıralı Carlo Alberto, reform yoluna en son giren hükümdarlardan biri oldu. Fakat liberal hareketin son hududu da burası oldu, bundan öteye geçemedi. Diğer prensliklerde beliren liberal hareketler, Avusturyalılar tarafından pek çabuk boğuldu.

İşte ilk defa olarak bu sıralarda, millî kurtuluş için mücadele meselesi sahneye çıktı. Bu meseleyi ortaya atan insan, bu zamana

1848 de Napolide bir barikad

kadar Avusturya imparatorları karşısında her türlü müsaadekârlıklarda bulunan Piemonte Kıralı Carlo Alberto'ydu. Bu prens, bütün hayatınca Kuzey İtalyanın kurtuluşunu hayal etmiş, amma, kendisine taç giydirmiş olan devlete, yani Avusturyaya karşı harekete geçmiye bir türlü cesaret edememişti. Fakat buna rağmen bu defa o da böyle bir harekete karar vermiş görünüyordu. Tamamen ekonomik mahiyette bir çalışma neticesinde Avusturyaya karşı bir gümrük harbine girişti. Bu hareket, kısa bir zamanda bütün İtalya yurtseverlerinin dikkatini çekti. İşte bu andan itibaren, bir İtalyan hükümdarının teşebbüsiyle ve liberal bir hareket halinde başlıyan millî kurtuluş hareketi, biribirini kovalıyan nümayişler halinde bütün İtalyaya yayıldı.

Hulâsa, 1848 yılı başlangıcında, Apenin yarımadasının mukadderatiyle ilgili bütün meseleler, büyük bir açıklıkla ortaya atılmış bulunuyordu. Kısa bir zamanda bütün bu meseleler, şu veya bu şekilde halledilmiş olmak lâzımdı.

Zamanla bütün İtalyadaki bu hareketler mahiyetlerini değiştirdiler. Önce pek sessiz sedasız bir mahiyet taşıyorken yavaş yavaş inkılâpçı bir manzara almıya başladı. Palermo isyanı, Napoli isyanı, Milâno ve Venedik isyanları, Piemonte, Toscana, Roma meşrutî idareleri, hep bu devrin mahsulüdür.

İtalyadaki inkılâpçı ve demokratik hareket o kadar genişledi ki, 1848 yılı şubatında Romada cumhuriyet ilân olundu. Gene bu sıralarda, İtalyan birliğini tahakkuk ettirmek temayülü de kuvvetlenmiye başladı. Bu zarureti ilk idrak edenler, Toscana demokratları oldu. Mazzini hemen Floransaya geldi ve büyük tezahüratla karşılandı. Toscanada da cumhuriyet ilân olundu. Roma ve Floransadaki bu hareketler bütün İtalya ölçüsünde akisler uyandırdı.

1849 **irticaı:** Amma, inkılâpçı hareketin bu kadar fazla genişlemesi, İtalya kırallarını ve İtalyanın mürteci zümrelerini korkutmaktan geri kalmadı. İtalyanın hemen hemen her tarafında irtica hareketleri başladı.

İlk irtica hareketi Sicilyada patlak verdi. Üçüncü Napoléon orduları Messina'yı işgal ettiler. Birkaç gün içinde bütün Sicilya Napoléon'un eline geçti.

Aşağı yukarı aynı şeyi Toscanada da görüyoruz; 1849 yılı nisanında içeride, irtica karakteri taşıyan bir isyan koptu. Mayıs ayında ise Avusturya orduları Toscana'ya girdiler.

Aynı şey Romanın da başına geldi. Burada da, bir yandan Fransız, bir yandan Avusturya ve bir yandan da İspanyol orduları şehire girdiler.

Bütün İtalyada, yalnız Venedik şehrinde bağımsız İtalyanın bayrağı dalgalanıyordu. Nihayet, bağımsız İtalyanın bu son kalesi de kahramanca bir savaştan sonra düştü.

İtalyan Birliği: 1848 inkılâbından ve 1849 irticaından sonra, İtalya, gene sadece coğrafî bir mefhum olarak kaldı. Venedik'e ve Milâno'ya hâkim olan Avusturya, nüfuzunu bütün Apenin yarımadasına yaydı. İtalya kıralları, gene eskisi gibi, Avusturyanın birer kölesi haline geldiler.

Avusturya hâkimiyetini tanıyan ve memleketlerindeki demokratik rejimleri ilga eden çeşitli İtalya kıralları içinde yalnız Kıral Carl Albert'in yerine geçmiş olan Piemonte'nin genç kıralı İkinci Victor - Emmanuel demokratik idareye sadık kalmakta devam etti. Bunun içindir ki, İtalyayı kasıp kavuran koyu irtica arasında kurtuluşu gözliyen ve özliyen bütün İtalyanların gözleri bu genç kırala dikilmişti. İkinci Vittorio Emmanuele fazla akıllı bir insan olmamasına rağmen, ne gibi şartlar altında İtalyanın kurtulabileceğini

İkinci Vittorio Emmanuele

Birinci Uumberto

Üçüncü Vittorio Emmanuele

İkinci Uumberto

İtalya kıralları

pek âlâ anlamış bulunuyordu: O, Avusturyadan nefret eden Fransanın, er geç İtalyaya yardım elini uzatmak zorunda kalacağını sezmişti. Şimdilik yapılacak tek iş, bu küçük kırallığın halkiyle iyi geçinmek, onun isteklerini yerine getirmekti. Bütün bu sebeplerden ötürü, Piemonte, kısa bir zamanda bütün İtalyan inkılâpçı ve demokratlarının sığındığı bir yer haline geldi.

Kont Cavour: İtalyan Birliğinde büyük bir rol oynıyan Piemonte Kırallığının bu rolünü daha iyi belirtebilmemiz için,

mutlaka, kısa da olsa, Kont Cavour'dan bahsetmemiz lâzımdır.

Camillo Benso Cavour, 1810 yılında asîl bir aileden doğmuştu. Önceleri orduda bir istihkâm subayı olarak vazife gördü; fakat askerlik hizmeti hoşuna gitmediği için kısa bir zaman sonra istifa etti. Bilgisini arttırmak maksadiyle Fransa, İngiltere ve Belçikaya seyahatler yaptı. Köy ekonomisi, siyasî iktisat ilimlerini etüd etti. 1847 yılında ise, bir arkadaşiyle beraber «İl Risorgimento» (Yeniden Doğuş) gazetesini çıkarmıya başladı. Cavour, 1849 yılında Piemonte parlâmentosuna milletvekili seçildi. Az sonra da Azelio kabinesinde ziraat ve ticaret nazırı oldu. Bu mevkide bulunduğu müddetçe, birçok devletlerle, Piemonte'nin müttefiklerine elverişli ticarî antlaşmalar imzaladı.

Münhasıran Cavour'un doğru ve hesaplı politikası neticesinde Piemonte Kırallığı da 1854 Kırım Seferine, dolayısiyle de Paris Kongresine iştirak imkânlarını temin etti. Filhakika, 1856 da Paris'te toplanan kongre-

1911 de İtalyanlar Trablusumuzu girerken

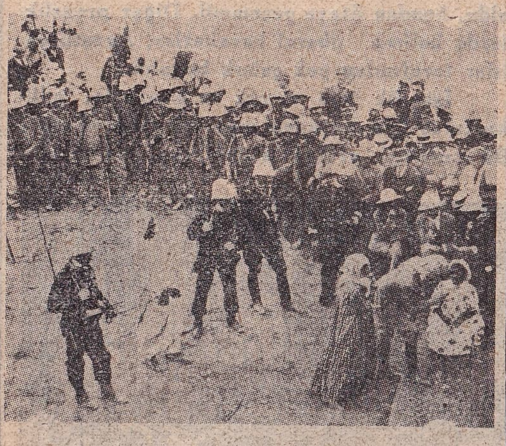
ye Piyemonte de iştirak etti. Kongrede ortaya çıkan birçok zorluklar, Cavour'un zekâ ve kabiliyetiyle ortadan kaldırıldı. Avusturya müstesna, bütün devletler, Cavour'la bir yakınlık aramıya başladılar.

Cavour, Paris Kongresinin sonlarına doğru, Fransa hükûmetine başvurarak, İtalyanın içinde bulunduğu durumu, bugün Avrupanın İtalya işini ihmal edemiyeceğini anlattı. Memlekette bir yandan irtica, öte yandan yabancı ordular bulundukça bu işin düzelemiyeceğini belirtti. Son söz olarak ta, bu hususta en büyük mesuliyetin Avusturyaya aid olduğunu söyledi.

Cavour Paris Kongresinden memleketine dönünce, İtalyan Birliği için çalışmıya başladı. Birkaç arkadaşiyle beraber «Millî Birlik» cemiyetini kurdu.

İtalyada durum günden güne kötüleşiyordu. Avusturya Piemonte gazetelerinin Avusturya imparatoru aleyhindeki yazılarından şikâyet ediyor, Cavour ise, anayasa gereğince, basına gem vurulamıyacağını bildiriyordu.

İtalyanın her tarafında inkılâpçı hareket gelişiyordu. 1849 yılında mağlûbolan ve şefleri yurt dışına kaçan inkılâpçı partiler yeniden teşkilâtlanıyor ve mücadele bay-

Trablusta İtalyanların halkı tazyiki

rağını açıyorlardı. Kont Cavour ise, bunların Piemonte'deki bütün faaliyetlerine açıkça göz yumuyordu. Kont Cavour'un bu hareketlere göz yummasının bir başka sebebi daha vardı; Cavour, Üçüncü Napoléon'un bir an önce Avusturyaya harb açmasını istiyordu. Bunu temin etmek için de Üçüncü Napoléon'u, İtalyadaki radikal hareketlerle korkutmak çaresine başvuruyordu. Harb geciktikçe İtalyan halk kitlelerindeki cumhuriyet fikri büyüyecek, hareket, en sonunda Fransaya da bulaşacaktı. Cavour Napoléon'u işte bu fikirlerle korkutmak istiyordu.

Bu sırada, İtalyanın millî bir kahramanı olan Garibaldi de yeniden sahneye çıkmıştı.

G i u s e p p e G a r i b a l d i : İtalyada inkılâpçı hareketin mühim simalarından biri olan Garibaldi, 1807 yılında Nis'te doğmuştu. Önceleri Sardunya filosunda çalıştı. 1834 yılında yurtseverlerin tertibettikleri bir suikast işine karıştığından, Fransaya kaçtı. Bir müddet Tunus Beyinin maiyetinde çalıştı, 1836 yılında Amerikaya gitti. Uzun müddet Rio - Grande Cumhuriyeti için çalıştı. 1843 yılında Uruguvay Cumhuriyetinin hizmetine girdi. İtalyanın millî kurtuluş ve

Ölüme götürülen halk

millî birlik dâvasını benimsiyen Garibaldi, 1848 yılında Milâno müdafaa komitesinin hizmetine girdi. Sonra da elindeki gönüllülerle, Avusturyalılara karşı harbeden Kıral Alberto'nun ordusuna iltihak etti. Partisinin mağlûbiyeti üzerine 1849 yılında yeni-

den İtalyayı terketmek zorunda kaldı. Birleşik Amerikaya, sonra da Çin'e (1852) gitti. 1854 yılında tekrar İtalyaya döndü.

Tam da bu sıralarda Avusturya ile Piemonte arasındaki gerginlik gittikçe artmış, buna karşılık Fransa ile İtalya arasındaki dostluk da gittikçe kuvvetlenmişti.

Nihayet hâdiseler öyle inkişaf etti ki, Avusturya, 1859 yılının 29 nisanında İtalyaya harb ilân etmek zorunu duydu. Avusturya orduları Tiçino'yu geçerken, Piemonte'nin imdadına koşan Fransız orduları da Alpleri aşıyorlardı.

Bu harbde Garibaldi, gönüllülerden mürekkep bir kolordu ile Avusturyalıların gerisine düştü. Avusturya orduları her tarafta bozguna uğrarken, yer yer İtalyada da inkılâpçı hareketler gelişiyordu. Nihayet 1861 yılının 18 şubatında, İtalyanın dört bir tarafından gelmiş delegelerle Turino'da millî bir meclis toplandı. Bu meclis, bütün İtalyayı tek bir kırallık ve İkinci Vittorio Emmanuele'yi de, birleşmiş İtalyanın müşterek kıralı ilân etti.

E m p e r y a l i z m s a f h a s ı n a g i r e n İ t a l y a : İtalya, millî birliğini tamamlamakla iktisadî gelişmesi için önünde durmakta olan bütün engelleri ortadan kaldırmış oluyordu. Bu suretle İtalya, kısa bir zamanda sanayileşmenin yolunu tuttu ve plânlı bir istilâ politikası takibe başladı.

İtalya da, tıpkı Almanya gibi emperyalizm safhasına geç giren devletlerden biriydi. Müstemlekelerin en iyi ve en değerlilerini başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, diğer

23 mart 1919 da Romada faşistler ilk kongrelerine giderlerken

devletler almışlardı. Durumlarının benzerliği Almanya ile İtalyayı biribirine yaklaştırdı. Bunun babiî bir neticesi olarak, 1882 yılında Almanya-Avusturya Macaristan-İtalya Üçüzlü İttifakı doğdu.

İtalya bu ittifaka güvenerek 1885 yılında Doğu Afrikada bazı müstemlekeler ele geçirdi. 1896 yılında ise Habeşistanı zaptetmek sevdasına kapıldı. Amma, o yıl Aduva önünde Habeş orduları karşısında büyük bir bozguna uğradı.

İtalya 1911 yılında, Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu zorluklardan faydalanarak, harb ilânına bile lüzum görmeden Trablus ve Bingazi kıyılarına denizden asker çıkardı. Osmanlı İmparatorluğiyle Trablus arasında hiçbir irtibat bulunmamasına rağmen İtalya, aylarca, sahilden içerilere doğru bir adım bile atamadı. Yerli kuvvetlerle işbirliği yapan bir avuç Türk askeri, aylarca, buralarını müdafaa etti. 1912 yılında Balkan Harbi patlak vermeseydi, İtalyanın Trablus seferini başarıyle bitirebileceği çok şüpheliydi.

İtalya, bu 1911 harbi neticesinde Trab-

lusla Bingaziyi ve Oniki Ada'yı eline geçirdi.

Birinci Dünya Harbinde İtalya: 1914 - 1918 Birinci Dünya Harbi patlak verdiği zaman, İtalya, Almanya ile Avusturya-Macaristanın müttefikı bulunmaktaydı. Halbuki İtalyanın hayatî menfaatleri, İtalyanın mukadderatı, karşı tarafın, yani İngiltere ve Fransanın mukadderatiyle birleşmekteydi. Çünkü, Almanya-Avusturya blokunun zaferi Rusların Balkanlardan ellerini çekmesi, Avusturyanın da buralarda rakipsiz olarak kalması demekti. Halbuki, Balkanlarda Avusturya ile Çarlık Rusyası arasında rekabet bulunduğu müddetçe, Avusturya, İtalyayı kendi tarafında tutmak için, ona da Balkanlarda bazı tavizler vermek zaruretinde kalacaktı. Öte yandan, Avusturya hudutları içinde kalan büyük bir İtalyan kitlesi de vardı ki, İtalya, yıllardanberi İtalyanlarla meskûn bu yerler hakkında bazı emeller beslemekten geri kalmamıştı. Almanya-Avusturya blokunun zaferi takdirinde İtalyanın bu emellerine de veda etmesi lâzımdı.

Avusturya, 1914 temmuzunda Sırbistana harb ilân edince, İtalya, Avusturya harbe başlarken kendi rızasını almadığını ileri sürerek, bu harbe iştirake mecbur olmadığını ilân etti. Bundan başka, Üçüzlü İttifak tedafüî bir mahiyet taşıyordu. Halbuki harbe Avusturya başlamıştı.

Katoliklerle nasyonalistler müstesna olmak üzere, İtalyanın bütün politik partileri, İtalyanın tarafsız kalmak kararını alkışladılar. Katolikler, Avusturya katolik olduğu için ona yardım edilmesini; nasyonalistler ise, her ne suretle olursa olsun, arazi fütuhatını istiyorlardı. Önceleri katolik partisi, Fransa ve ingiltereyle harbedilmesini bile istiyorlardı. Çünkü o sıralarda İtalyada henüz hiç kimse İtalyanın eski menfaatlerine karşı harbetmesi fikrini ortaya atamıyordu. Amma çok geçmeden İtalyan partilerinin görüşleri süratle değişmiye başladı. Avusturya mağlûbolduğu takdirde İtalyanın Tuna havzasiyle Balkanlarda ne parlak, ne büyük bir rol oynamıya namzet olduğuna dair dikkate şayan ve çekici birtakım fikirler ortaya atıldı.

Bu düşüncelerin tesiri altında olarak İtalya, 1917 yılı aralık ayında Avusturyaya başvurarak, tarafsız kalmasına karşılık, kendisine Trieste şehriyle, Izonzo şehrine kadar olan arazinin verilmesini istedi. Avusturya vakit kazanmak için müzakere ve pazarlığı uzattı. İtalya bu zaman zarfında İtilâf Devletleriyle de pazarlığa girişti. 26 nisan 1915 tarihinde Londrada imzalanan gizli bir antlaşma gereğince, Almanya ile Avusturyaya karşı harbe girmesine mukabil İtalyaya Brenner geçidine kadar Güney Tirol, Trieste, Gorizia, İstria, Dalmaçya, Arnavutluğun kontrolü, Küçük Asyada nüfuz bölgeleri, bazı Alman müstemlekeleri vadedildi. İtalya bunu kabul etti. 3 mayıs 1915 de üçüzlü anlaşmayı bozdu. 24 mayıs 1915 de Avusturyaya harb ilân etti. 27 ağustos 1916 tarihinde de Almanyaya savaş açtı.

Bütün harb devamınca İtalya belli başlı hiçbir varlık gösteremedi. Üstelik 23 ekim

Mussolini'nin Kral Victor Emmanuele'le ilk mülâkatı

1917 de Caporetto'da büyük bir hezimete uğradı. Fransız orduları imdadına gelmeseydi, bütün İtalya Alman ordularının istilâsına uğrıyacaktı.

İtalya için harbin neticesi şu oldu: İtalya harb devamınca beş milyon insan silâh altına almış, 654.000 ölü, 1.000.000 ağır yaralı, 570.000 de esir vermişti.

23 ekim 1922 de faşistlerin Romaya yürüyüşleri

1919 - 1922 buhranı: İtalya Birinci Dünya Harbinden galip fakat pek yorgun çıktı. Zaten zayıf olan memleket ekonomisi, çok sarsılmıştı. Mağlûplardan alınan müstemlekeler taksim edilirken, aslan payı İngiltere ile Fransanın hissesine düştü. İtalya, harbde yaptığı fedakârlığa uygun bir netice elde edemedi. Bu hal, her sınıf İtalyan halkında umumî bir hoşnutsuzluk uyandırdı. Memlekette grevler birbirini kovalamıya başladı. Amele birçok yerlerde fabrikaları ellerine geçirdi. İtalyanın mürteci kuvvetleri bu halden pek ürktüler. 1919 yılı martında, İtalyan sosyalist partisinin eski liderlerinden Mussolini'nin idaresinde olmak üzere, eski muharіplerden mürekkep bir grup vücuda geldi. Bu suretle de İtalyan faşizminin tohumları atılmış oldu.

1926 da hücumdan kurtulan Mussolini

16 kasım 1919 yılı seçimlerinde sosyalist partisi 1.840.593 rey almak ve 156 mebus temin etmek suretiyle parlâmentonun en kuvvetli bir partisi olarak ortaya çıktı. Bu hal, İtalyanın muayyen tabakalarını büsbütün korkuttu. Bunun bir neticesi olarak, 1922 yılı ekim ayının 22 sinde faşistler, Mussolini'nin komutasında olmak üzere Roma üzerine yürüdüler ve iktidarı ele aldılar.

Faşizm işbaşında: İtalyada faşistler iş başına geçtikten sonra memlekette şiddetli bir tedhiş hareketi başladı. Gerçi İtalyan parlâmentosu daha dört yıl devam ettiyse de, hiçbir varlık gösteremedi. Mecliste Mussolini aleyhinde ifşaatta bulunacağı gün, sosyalist partisi liderlerinden Matteoti, sokak ortasında ve güpe gündüz öldürüldü. Nihayet, 1926 yılının sonlarında, on beş yaşında bir çocuğun Mussolini'ye bir suikast teşebbüsünde bulunması üzerine, İtalyan parlâmentosu dağıltıldı. Memlekette koyu bir faşizm diktatörlüğü başladı.

İtalyada faşizm iş başına geçer geçmez bir istilâ siyaseti takibine başladı. İtalya - Habeş Harbi bunun ilk tezahürü oldu. İtalyanlar, İngiltere ila Fransa arasındaki rekabetten ve Fransanın kendilerine yardım göstermesinden faydalanarak, uzun bir hazırlık devresinden sonra, Habeşistana saldırdılar. Ellerindeki üstün kuvvetlere ve modern tekniğe dayanarak, kısa bir zamanda Habeşistanı ellerine geçirdiler.

Habeşistan işi bittikten az bir zaman sonra, ortaya İspanya meselesi çıktı. İtalyanlar, demokratik cepheyi yıkmak için ayaklanan General Franco'ya âzamî bir yardım gös-

Mussolini ile metresi Pattaçi'nin akibeti

terdiler. Hattâ, gönüllü namı altında yüz bin kişilik bir orduyu da İspanyaya geçirdiler.

İkinci Dünya Harbinde İtalya: Almanyada Hitler iktidar makamına geçtikten sonra Almanya ile İtalya arasında önceleri ideolojik mahiyette olmak üzere bir yakınlık başladı. Sonraları bu yakınlık, bir işbirliği halini aldı. İptidaî madde kıtlığı çeken, satış pazarlarına ihtiyaç duyan Almanya ile İtalya, dünya pazarlarının yeniden taksimi için beraberce harekete geçtiler. Bunun neticesinde, 1936 yılı ekim ayının 25 inde «Berlin - Roma Mihveri» doğdu. Uzak Doğuda aynı emelleri besliyen Japonya da Almanya ile İtalyaya katıldı. Bu suretle de Almanya - Japonya - İtalya arasında, üçüzlü bir pakt yapıldı.

İkinci Dünya Harbi patlak verdiği zaman İtalya, Almanyanın müttefiki bulunuyordu. İtalya, İkinci Dünya Harbi başlarken Arnavutluğu işgal etti. Bu suretle Balkan yarımadasına da fiilen ayak atmış oldu.

İtalya, İkinci Dünya Harbininin ilk safhalarında Almanyaya dost, fakat tarafsız bir vaziyet aldı. Almanyanın, önceleri Polonyada, sonraları da Norveç, Danimarka, Holânda ve Belçikada kazandığı kolay ve hızlı muvaffakiyetler İtalyanlara her şeyi unut-

turdu. Fransanın mütareke imzalamasından bir gün önce, 10 haziran 1940 tarihinde Mussolini, kendi tahminine göre, oynanmakta olan harb faciasının hiç olmazsa son perdesine galip sıfatiyle çıkmak için büyük bir acele gösterèrek, Fransaya harb ilân etmekle İkinci Dünya Harbine katıldı.

İşte bu tarihten yani 1940 yılı haziran ayından itibaren, İtalya için felâketler birbirini kovalamıya başladı: Güneyden, yani Sudan üzerinden Mısırı işgal etmek teşebbüslerine girişti; İngilizlerin karşı taarruza geçmeleri üzerine, birçok zayiat bahasına daha dün işgal edilen Habeşistan da dahil olmak üzere Doğu Afrikadaki bütün müstemlekelerini kaybetti. Mareşal Graziani kumutasındaki bir İtalyan ordusu, batıdan Mısırı zaptetmiye kalkıştı. General Wavel kumutasındaki kırk bin kişilik motorize bir İngiliz ordusunun ustaca bir karşı taarruziyle, perişan oldu. Doksan binden fazla esir üstüne bütün Bingazi'yi de vererek Trablus'a kadar çekildi; sonra Almanların Atrıkaya motörlü bir iki kolordu geçirmeleri sayesinde, Trablus muvakkaten kurtarıldı.

1940 yılı sonbaharında, İtalya, ansızın Yunanistana harb ilân etti. Maksat, Doğu seferine hazırlanmakta olan Almanyanın, güney doğu kanadını himaye altına almaktı. İtalya bu ödevini de yüzüne gözüne bulaştırdı. Küçücük Yunan ordusu, önceleri İtalyanları yerlerinde mıhladı. Çok geçmeden karşı taarruza geçerek, Arnavutluk topraklarında ilerlemiye başladı. Alman ordularının Balkan taarruzu imdada yetişmeseydi, İtalyanların Arnavutluk sahillerinden denize dökülmeleri bir zaman meselesi halini almıştı.

Hulâsa İkinci Dünya Harbi İtalya için hakikî bir felâket halini almıştı. Bilhassa Müttefiklerin 8 ekim 1942 tarihinde vuku bulan Afrika çıkartmalarından sonra, artık İtalya için harbe devam etmek bir delilikten başka bir şey değildi. Mussolini değil yalnız halk nazarında, fakat kendi partisi içinde bile

Mareşal Badoglio

Şimdiki başbakan de Gasperi

bütün itibarını kaybetmişti. Müttefiklerin 10 temmuz 1943 tarihinde Sicilyayı işgallerinden sonra, harb doğruden doğruya ana yurdu tehdidetmiye başlamıştı. Müttefiklerin hava akınları, İtalyaya nefes aldırmıyordu. Doğudaki Alman orduları da, Stalingrad Meydan Muharebesini kaybetmiş ve bozulmıya başlamışlardı. İşte bu şartlar altında, Mussolini 24 temmuz 1943 tarihinde dahilî bir hükûmet darbesiyle tevkif edilerek iş başından uzaklaştırıldı. Yerine Mareşal Badoglio'nun başkanlığı altında yeni bir hükûmet geçti ve 10 eylül 1943 tarihinde Müttefiklerle bir mütareke imzaladı. Bu suretle İtalya, 1943 yılında, Mihver ortakları içinde birinci olarak harbden çekilmiş oldu ve daha sonra, 13 ekim 1943 tarihinde Almanyaya harb ilân etti.

Almanlar, sonraları, bir fırsat bularak, paraşütle inerek hapsolunduğu yerden Mussolini'yi kaçırdılar. İtalyanın kuzeyinde, yeniden bir faşist hükûmet kuruldu. Fakat hâdiselerin ve Müttefik taarruzlarının inkişafı üzerine, bu da uzun ömürlü olmadı.

İtalya Cumhuriyeti: Almanyanın mağlûbiyetinden ve İtalyanın tamamen kurtarılışından sonra, İtalyada, faşizm aleyhtarı partilerden mürekkep muvakkat bir hükûmet kuruldu. Bu arada Kıral Üçüncü Emmanuele, oğlu Veliaht Umberto lehine tahtından feragat etti. Tabiî bu hareket, kırallığı kurtarmak için yapılmış bir manevradan

Son kıral İkinci Humberto, cumhuriyet - kırallık plebisitinde reyini kullanırken

başka bir şey değildi. Çünkü, Mussolini'nin iş başına gelişinden düşüşüne kadar geçen yirmi küsur yıl müddet içinde, yapılan bütün işlerden, Mussolini kadar İtalya Kıralı Üçüncü Vittorio Emmanuele de sorumlu idi. O, tahtından çekilmekle, bütün mesuliyeti üzerine almak ve kırallık hanedanını kurtarmak gayesini takibetmiştir.

Fakat İtalya halkı, bu manevranın farkına varmakta gecikmedi. Bir yandan parlâmento için seçimler yapılırken, öte yandan memlekette devlet şeklini tâyin edecek olan bir de referandum yapıldı ve yazıya başlarken söylediğimiz gibi, İtalya halkı, cumhuriyet şeklini kabul etti.

Yapılan parlâmento seçimlerinde ise, Demokratik - Hıristiyan Partisi 8.083.208 oyla birinciliği; Sosyalist Partisi: 4.744.749 oyla ikinciliği; Komünist Partisi: 4.342.722 oyla üçüncülüğü; Millî Demokratik Birliği ise: 1.559.417 oyla dördüncülüğü kazandı. Bu arada irili ufaklı yedi sekiz parti de oyların takriben yüzde on dokuzunu aldılar. Bu suretle bugünkü İtalyan parlâmentosunda, 195 hıristiyan - demokrat; 106 sosyalist, 91 komünist, 30 nasyonal - demokrat ve 45 de çeşitli partilere mensup milletvekili olmak üzere 467 milletvekili bulunmaktadır. Şimdiki İtalyan hükûmeti, en çok rey alan dört partinin milletvekillerinden terekküp etmektedir. *(Hasan Âli Ediz)*

KARACİĞER HASTALIKLARI

— Karaciğer, vücudumuzun en önemli organlarından biridir. Hayat hâdiselerindeki mevkii, birçok organlara nazaran ilk safta gelmektedir. Ludwig, karaciğeri büyük bir kimya lâboratuvarına benzetmiştir ki çok haklıdır. Karaciğer büyüklerde 1500 gram ağırlığında olup, kan damarlarından yana zengindir ve içinde bol miktarda kan verdır. Bu kanın bir kısmı cereyan ederken, bir kısmı da karaciğerde depo edilebilir. Kan damarları bu organa iki yoldan gelmektedir. Birisi hormonları ve oksijeni getiren arteria hepatika olup, diğeri ise karın organlarından gıda maddelerini ve zehirli maddeleri getiren vena porta'dır. Vücudumuzun hiçbir organında böyle bir kan sistemi yoktur. Fizyoloji bakımından karaciğerin birçok ödevleri vardır. En başta karbon hidrat metabolizmesi gelir (bakınız: şeker hastalığı, Aylık Ansiklopedi, sayfa 805). Sindirim cihaziyle vücudumuza giren besi maddeleri içindeki protein ve yağlar da karaciğerde tahavvüle uğrarlar. Meselâ; mühim bir protein maddesi olan et, sindirim cihazımızda hazma uğrıyarak parçalanır ve aminoacide'e ayrılır. Bunlar vücudun muhtelif yerlerinde kullanılır. Bir kısmı da karaciğerde parçalanarak üre maddesine tahavvül eder. Karaciğerde demir ve bakır gibi madenler de depo edilmektedir. Karaciğerin en mühim vazifelerinden biri de safra yapmaktır. Karaciğer içindeki hücrelerin etrafında teşekkül eden küçük safra yolları birleşerek kanallar haline gelir ve karaciğerden çıkarak bir kese haline tahavvül ederler. Bu kese karaciğerin alt yüzüne yapışık olup, ayrıca bir kanalla on iki parmak barsağında vater ampulü denilen bir delikle birleşir. Karaciğer hücreleri tarafından imal edilen safra bu yollarla barsağa akar. Bir kısmı da safra kesesinde toplanır. Safra; bilhassa yağların hazmında yardımcı olarak barsakta antiseplik tesire maliktir. Terkip itibariyle karışık olan safra içersinde safra asitleri, kolesterin ve safra boyaları vardır. Bu boyalı maddelere bilirubin' biliverdin adı verilir. Bunlar al yuvarlaklardan yapılıdır. Karaciğer vücudumuza gerek

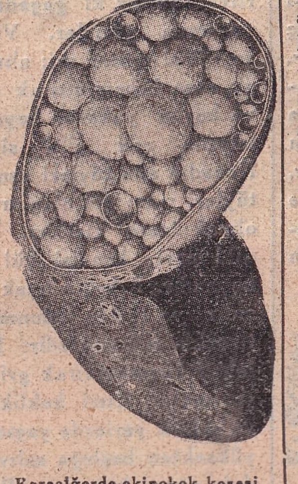
Safra kesesi kesiti

hariçten giren ve gerekse dahilde teşekkül eden zehirli maddeleri tutar. Bunların bir kısmını az zehirli hale getirir ve bir kısmını da safra ile tardeder. Japon müelliflerine nazaran, yakriton ismindeki bir hormon bu zehirleri tâdil etmektedir. Karaciğer hücrelerinden başka Kuppfer hücreleri denilen bir cins hücreler vardır ki, bunlar bazı mikropların tesbitini temin ederler. Ceninde karaciğerin kan yapma hassası, yetişkenlerde ise kanı eritme hassası vardır. Karaciğerin kan pıhtılaşması üzerinde rolü mühimdir. Netekim karaciğer hücereleri harabolan hastalıklarda kanamalar çok görülür. Nıhayet karaciğer vitaminlerle de çok ilgili olan bir organdır. Meselâ; havuçta ve yeşil sebzelerde bulunan carotin'den carotinase fermenti yardımiyle A vitamini yapmaktadır. B_2 anti pellegra vitamini de karaciğerde vardır. C, K vitaminleri de karaciğerde bulunmaktadır. Karaciğerin su metabolizmasında da rolü vardır.

Bütün bu fizyolojik izahtan anlıyoruz ki, karaciğer hakikaten vücudumuzun büyük ve önemli bir kimya lâboratuvarıdır. Bu kadar mühim vazifesi olan bir organın hastalıkları da pek çok ve önemlidir. Ancak bu hastalıklardan uzun uzadıya bahsetmek mümkün

değildir. Ehemmiyetli olanlardan kısaca bahsetmiye gayret edeceğiz.

Sarılıklar (icterus) Cilt ve mukozaların sarı renge boyanmasıdır. Kan plâzmasındaki bilirubin maddesinin çoğalmasından husule gelir. Sarılıkları patojenik bakımdan üçe ayırmak mümkündür: 1) Kanın al yuvarlaklarının fazla erimesinden meydana gelir ki burada bilirubin maddesi fazla teşekkül etmiştir. Bu maddenin hepsini karaciğer hücreleri safra kanallarına sevk edemez ve bu yüzden kanda bilirubin çoğalır. Bu türlü sarılıklara «hémolytique» sarılık derler. Bunlarda safra çok koyudur. Gaita maddesi koyu renktedir. Hastaların idrarında safra asitleri ve bilirubin bulunmaz, buna mukabil ürobilin ve ürobilinogen vardır. Bu türlü sarılıklarda karaciğer hücrelerinde bir tagayyür görülmez. Ailevî olduğu gibi, bazı zehirlenmelerde, malaryada ve vahim kansızlıkta görülür. 2) Safra kanalının herhangi bir kısmında gerek hariçen ve gerekse dahilen bir mania olacak olursa (safra taşları, büyük lenf ukdeleri, iltisaklar, tümörler v. s.) safra barsağa akamaz ve binnetice safra toplanarak kana geçmiye başlar. Bu türlü sarılıklarda idrarda bilirubin ve safra asitleri bulunur. İdrarın rengi bira gibidir. Bu şekilde de karaciğer hücrelerinde bir tagayyür bulunmaz. 3) Karaciğer hücrelerinin bozulmasından meydana gelen sarılıklardır ki, bunlara «hepatocellulaire icterus» adı verilir. Birçok zehirlenme vakalarında, karaciğer hücrelerinin harab olmasından meydana gelir. Safra daha karaciğer içinde iken kana karışır ve bu suretle kanda bilirubin maddesi bulunur (Weil hastalığı, nezleli icterus). Mevadı gaita azçok renksizdir ve hastaların derisi sarı kırmızı renktedir. Bu cins ikterler içinde «had sarı karaciğer küçülmesi» (Acute yellow atrophy) adı verilen bir nevi hastalık vardır ki, karaciğer hücrelerinin nekrozu ile müterafiktır ve ekseriyetle ölümle neticelenen bir hastalıktır.

Karaciğerde ekinokok kesesi

Sâri karaciğer iltihabı adı verilen bir hastalıkta da sarılık vardır.

(**Cirrhosis**) Siroz: karaciğer hastalıkları arasında sarılıklardan sonra görülen ve önemli olan sirozlar, karaciğerin müzmin ve yaygın bir iltihabıdır. 1819 tarihinde meşhur Fransız doktoru Laennec, bu gibi hastaların otopsilerinde karaciğeri balmumuna benzettiğinden bu adı vermiştir. Sirozların muhtelif nevileri vardır. Burada Laennec sirozunu misal göstereceğiz. Sirozların sebebi muhtelif memleketlerde başka başka gösterilmektedir. Hakikatte sirozların sebebi bir değil, muhteliftir. En başta siroz için sebeb alkol gösterilir. Onun için bir ismine de alkolik siroz derler. Hakikati halde birçok vakalarda sebeb olarak alkol bulunmuşsa da birçoklarında da hastaların geçmişinde hiç alkol tesbit edilememiştir. Meselâ Türkiyede tesadüf ettiğimiz köylü gençlerin sirozlarında alkolü sebeb olarak göstermek mümkün olamamıştır. Hamdi Suat'a göre bizde, daha ziyade sirozlu hastaların geçmişlerinde malarya bulunmuştur. Mide ve barsak bozukluklarının da sirozların husulünde âmil olduğu ileri sürülmüştür. Askanazy ise, sirozluların karaciğerinde bakır bulduğu için bakırı sebebolarak ileri sürmüştür. Hayvan tecrübelerinde hakikî siroz elde etmek müşkül ve nadir olduğundan tecrübeler bize faydalı olamamıştır. Siroza müptelâ hastaların otopsilerinde, karaciğerleri ekseriyetle küçülmüş, sertleşmiş ve, satıhları küçük büyük düğümcükler halinde olup, bu düğümcüklerin arasındaki nesiç kısmında beyaz, kirli ve sert bir nesiç görülür. Renkleri ekseriya kirli sarı ve bazan yeşildir. Mikroskopla muayene edecek olursak, karaciğer fusculkları arasındaki nesiçte müzmin ve yaygın bir iltihap ve lifleşme görülür. Bu liff teşekkül ileri derecede arttığından karaciğer hücreleri tazyik altında kalırlar. Buna mukabil safra kanalcıklarında ve karaciğer hücrelerinde yeni teşekküller görülür. Sirozlularda ilk bariz âraz, hazımsızlık, karaciğer büyümesi, ciltte kirli renktir. Daha sonraları karaciğer küçülür ve sertleşir. Bu esnada karında su toplanır. Yavaş yavaş bu su çoğalır ve hastanın karnı şişer. Bu zamanda dalak da büyümüştür. Bazı vakalarda sarılık ta vardır. Hastalarda kanamaya istidat görülür (Burun kanamaları gibi). Bütün bu ârazla birlikte hastalar çok zayıflamıştır. Karınları şiş olan hastaların kol ve bacakları incelmiştir. Karında toplanan su hastalara ıstırap verir. Bu su alınacak olursa rahatlaşırlar. Lâkin bir müddet sonra gene su toplanmıya başlar. Sirozların tedavisi için elimizde esaslı ve muayyen bir vasıtamız yoktur. Albumini az sebze ve meyve rejimi tatbik edilir. C, B^1 vitaminleri verilir. Karlsbad tuzu içirilir. Müdrir devalardan bilhassa civalı müdrirler iyidir. Bir de Talma tarafından tavsiye edilen ameliyat vardır. İlk devirlere tatbik edilirse iyi netice verebilir. Son zamanlarda Amerikada iki metreye yakın ince bağırsağın ameliyatla çıkarılmasiyle iyi neticeler elde edilmektedir.

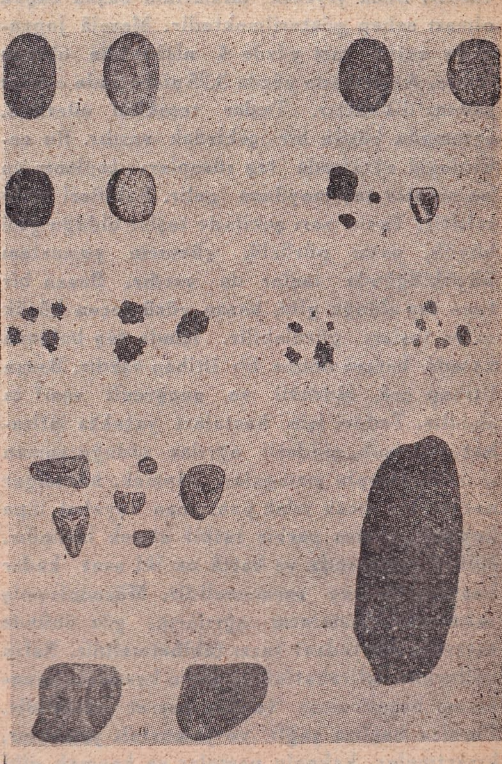
Karaciğer çıbanı (Abcès du foie): Karaciğer hastalıkları arasında oldukça çok görülen mühim bir hastalıktır. Safra

Alkolik siroz

taşları, amipli dizanteri, apandisit, Pyemi'den husule gelebilir. Âraz; karaciğerde büyüme, mutakatti ateş, karaciğer nahiyesinde ağrılar ve şişlik, ciltte solukluk, bazan kusma. Karaciğer içersinde teşekkül eden apse bazan bir tanedir ve büyüktür. İçi cerahatla doludur, bazan da apseler müteaddit olurlar. Hastanın amipli dizanterisi varsa evvelâ emetin tedavisi tatbik edilir. Sonra ameliyata sevk edilir.

Karaciğer ekinokokküsü (Echinococcus): Köpeklerin barsağında yaşayan bir nevi tenyadır. Yumurtası insan midesi içersine girerse, ambriyon hâsıl olarak kan yoliyle karaciğere gider. Orada büyüyerek «kyste hydatique» adı verilen bir kese meydana gelir. Bu kese yavaş yavaş büyür ve içinde birtakım yavrular yapar. Âraz; Karaciğer nahiyesinde ağrılar, nefes darlığı, bazan sarılık. Muayenede karaciğerin büyüdüğü, bazı kere de kesenin mevcudiyeti hissedilir. Hastalık uzun sürer. Bazan kese içindeki ekinokok ölebilir. O zaman kese küçü-

Safra taşlarının muhtelif şekilleri

lerek yerinde kireçlenmiş kısımlar kalır. Bazan da kese cerahatlenip bir apse teşekkül edebilir. Tedavisi ameliyattır.

Karaciğerin daha başka hastalıkları da vardır. Meselâ karaciğer frengisi, tüberkülozu ve kanseri. Bunlar kendi bahislerinde mütalâa edileceklerinden burada sarfı nazar edilmiştir.

Safra yolları hastalıkları: En mühimi safra yollarında veya safra kesesinde taş teşekkülüdür (Cholelithiasis, Cholecystisis). Bu hastalık kadınlarda erkeklerden ziyade görülmektedir. Orta yaşlarda daha çoktur. Verasetin de rolü olduğu kabul edilmektedir. Âraz; safra kanallarında taş teşekkül edince, ekseriyetle şiddetli ağrılar da beraber zuhur eder. Bu ağrılar yemekten 3 - 5 saat sonra ve geceleyin tutar. Sancılar karaciğer nahiyesinde olur. O tarafın sırt kısmına da yayılır. Saatlerce devamedebilir. Sancı nöbeti kesilince, hastalar iyileşirler, lâkin o nahiyede bir ağırlık hissi kalır. Birkaç gün sonra sancı tekrarlar, bazan da arası uzun sürer. Tekrarlıyan ağrılarda, bazan hiç bir sebep tesbit edilemez. Ekseriya perhizi bozmak, yumurtalı, yağlı yemek, veyahut otomobil sarsıntısı sebebolur. Eğer safra yollarında iltihap da varsa hastanın ateşi yükselir, sarılık ta görülebilir. Safra taşı sancıları teşhiste mide ülseri, böbrek taşları, apandisit sancıları, bazan kalp ağrılariyle karıştırılabilir. Bunları hususî muayene usulleriyle ayırmak kabildir. Meselâ; safra kesesinin ağrı yerlerinin muayenesi, aptestte taş arama, oniki parmak barsağına hususî sondaj yapmakla ve nihayet röntgen muayenesiyle teşhise varılır.

Safra taşlarının teşekkülü nazariyesi: Safra, terkibi karışık bir mayidir. İçinde pro-

tein, kolesterin, lesitin, yağ gibi maddelerle birlikte vardır. Taş teşekkül etmek için safranın rükûdete uğraması, karaciğerin safra asidini yapma hassasının azalması ve kesenin iltihabı, sebeb olarak gösterilmektedir. Hayvanlarda yapılan tecrübelerde A vitamininin noksanlığı safra yollarında taşların teşekkülüne sebep gösterilmiştir. Muhtelif memleketlerde safra taşlı vakaların adedinde fark vardır. Buna yiyecek tarzlarının başka başka olması sebep gösterilmektedir. Meselâ Japonyada safra taşı yüzde 4 nisbetinde olduğu halde, Amerikada yüzde 3,25 nisbetinde olması şayanı dikkattır. Taşlar teşekkül ederken, ortasında küçük bir çekirdek vardır. Bu çekirdeğin etrafında taş rüsupları toplanır ve bu suretle taş meydana gelir. Şekilleri muhteliftir. Tavla zarı şeklinde taşlar olduğu gibi büyük, sathı pürüzlü, güvercin yumurtası büyüklüğünde taşlar da vardır. Bazan bir tane taş olduğu gibi, bazan yüzü geçen küçük safra taşları görülebilir. İçinde taş bulunan kesede, hemen daima bir iltihap vardır. Bazan iltihap çok şiddetli ve gangrenli vasıf ta alabilir. Tedavi için hastaları yatakta istirahat ettirmek, şiddetli ağrılar olduğu zaman morfin, atropin şırıngaları yapmak, karaciğer nahiyesine sıcak ıslak pansuman veyahut lâpa koymak, ayrıca perhiz tatbik etmek lâzımdır. Nöbet zamanında ve hattâ on iki saat kadar hastaya bir şey vermemelidir. Müzminleşmiş vakalarda hastaların ağrılarını göz önünde tutarak, bir tedavi tarzı takibetmelidir. Safra yollarının istirahatini ve safra kesesinin muntazam boşalmasını temine gayret etmelidir. Perhize başlıca yağlı ve yumurtalı yemekler, kızartmalar, kakaolu pastalar ve kaymak gibi gıdaları men ile başlamalıdır. Buna mukabil haşlama, taze balıklar, yağsız ıskara etler, haşlama sebzeler, şekerli maddeler verilir. Defi tabii tanzim edilir ve kısa dalga tedavisi tatbik edilir. Deniz banyoları men edilmelidir. Bunlara ilâveten safra ifraz ve ifrağını artıracak ilâçlar da verilebilir. Ancak bu ilâçlar ağrıları doğurabilir. Ona göre ihtiyatla vermelidir. Bütün bu tıbbî tedavilere rağmen safra kesesinde ileri derecede bir iltihap zuhur ederse veyahut hastalık müzmin ve müziç şekil alırsa ameliyat yaptırmalıdır.

Kısa bibliyografya: M. E. Güçhan; Karaciğer Hastalıkları Notları. M. Letülle; Anatomie Pathologique. Bezançon. M, Labbe; Pathologie Medicale Tome 5. M. Matthes; Lehrbuch Der differentieldiagnose innerer krakheiten. Sedat Tavat; İç Hastalıkları Ders Kitabı, Karaciğer ve Safra Yolları Hastalıkları. Sedat Tavat: Fiziopatoloji. M, Askanazy; Première conférence internationale de Pathologie Géographique.

(Prof. Dr. Süreyya Tanay)

KEKLİK — Eski Dünyanın tavukgillerden mükemmel bir av kuşu. «Perdix» teknik adını taşıyan kekliklerin Avrupa ve Asyada yaşıyan sekiz cinsi vardır. Fakat başta gelenleri keklik veya çil keklik, kızıl veya kınalı keklikle Yunan kekliğidir.

Kekliklerin, dibi çıplak ve kısa, üst kısmı kemerli ve uca doğru epeyce eğri gagaları vardır. Burun delikleri gaga ucu yanlarındadır ve ince bir zarla yarı örtülüdür. Kanatları yuvarlakça ve kısadır; kuyruklarında on iki ile on sekiz arasında kısa tüy vardır; ayak bilekleri cinsine göre ya kaygan veyahut da kıkırdaklı gibidir. Ön parmakları diplerinden ince bir zarla birbirlerine bağlıdır; arka parmak serbesttir. Keklikler toprağa bu arka parmaklarının ancak ucunu basarlar. Ova veya dağda yaşıyan keklikler alçak, düz, acele, fakat güç uçarlar. Yürüyüşleriyse, bir endişede değillerse, aksine olarak pek sakin ve rahattır. Bir tehlike sezmişlerse koşar gibi yürürler. Umumiyetle dünyaya geldikleri bölgelerden pek ayrılmazlar. Bununla beraber bazı cinsleri ekseriya çok geniş bölgelere hicret ederler. Senenin büyük bir kısmını aile halinde geçirirler, fakat çiftleşme zamanı çift yaşarlar. Çiftleşme zamanları şubat-mart, yumurta zamanları nisan ve bilhassa mayıstır. Yuvalarını bir ot yığını, bir çalı veya bir taş dibinde toprağa yaparlar. Kuluçka işiyle yalnız dişiler meşgul olur. Yavruların yumurtadan çıkışları haziran başlarındadır. Yavrular yumurtalardan vücutları ince tüylerle kaplı olarak çıkarlar ve birkaç dakika sonra yiyeceklerini aramıya başlarlar. Baba ancak o zaman aileye katılarak yavruların yiyecek bulmalarına, o da bazan, anne ile birlikte yardım eder. Yavruların gıdası karınca yumurtası, ufak böcekler vesairedir. Ağustos başlarında ilk kuyrukları dökülür ve yeni bir kuyruk çıkar. Bu kuyruk yavaş yavaş tam halini bulduktan sonra yavruların tüylerinde sarımtırak lekeler peyda olur. Artık palazlaşmışlar ve avlanma çağına gelmişlerdir. Eylûl sonlarında gözlerinin yanında kırmızımsı bir leke peyda olur. Ekimde blûğa ererler ve artık palazla geçen sene kekliği arasında yalnız şu fark kalır: Birincisinde kanat kamçısının ilk tüyü henüz sivridir, ikincisindeyse kıvrıktır.

Solda, gri renkli ve sağda kırmızı renkli keklik

Keklik veya çil keklik: 27-30 santimetre boyundadır. Vücudun üst kısmı kırmızımtırak ve ufkî esmer ve siyah çizgiler taşır. Baş ve kanat üstünde uzunlamasına beyazımsı bir çizgi vardır. Alın, yanaklar ve gırtlak parlak kırmızıdır. Boyun ve boynun altı zikzak siyahımsı çizgili olarak gri ve kül rengidir. Erkeğin göğsünde kızılımtırak bir leke bulunur. Kanadın ana tüyleri esmer kül rengi ve beyaz lekelidir. Kuyruğun üst tüylerinden yandaki beşi güzel bir kızıl fon üzerine gri ve beyaz kenarlıdır. Gaga ve ayaklar mavimtırak kül rengidir, mahmuzsuz ve ayak bileği kaygandır. Dişisi mayısta sarımtırak gri renkte 12-18 yumurta yumurtlar. Kuluçka esnasında ananın göğsündeki tüylerden çoğu dökülür. Çil keklik palazları her akşam güneş batarken tek ve karakteristik bir ötüşle bir araya toplanırlar ve takriben bir metre çapında bir halka teşkil ederler, ana ve baba bu halkanın ortasında bulunur. Fakat soğuk olursa aile efradı o kadar biribirine sokulur ki ancak 50 santimetre genişlikte bir saha kaplarlar. Bu gibi hallerde bir serpme ağ darbesiyle bütün aileyi yakalamak kabildir. Çil keklikler çiftleşme zamanları müstesna olarak daima düzde ve açıkta kalırlar. Ayaklarını üşütmekten pek ürktükleri için geceyi mâile (aklan) lerden ziyade yaylada geçirirler ve burada da yol kenarındaki biçilmiş tarlaları tercih ederler. Vâdilerde pek nadir yatarlar ve burada da pek çalılık olmamak üzere yamaçları tercih ederler, zira bu çalılar sabah ve akşam uçuşlarını güçleştirir. Soğuk yapımca, gece olduğu gibi gündüz de, işlenmemiş ve otlu tarlalara sığınırlar. Fakat otların yüksek olmamasına dikkat ederlar. Geceleri asla ot, çalı, taş, saman yığını vesaire dibine sığınmazlar. Bu hususta pek ürkek ve tedbirlidirler. Tilki veya başka hayvanlara karşı kolaylıkla müdafaa edilebilecek geniş saha isterler. Çil keklikler asla ağaca tünemezler. Keklik palazları gündüz, çiğ düşer düşmez yemlenmiye giderler, saat onda bir araya gelirler ve saat on beşte tekrar yemlenmiye çıkarlar. Keklik palazlarını mevsimine göre geceyi geçirmek itiyadında oldukları yerlerin yakınlarında ve sabahleyin avlamak müreccahtir,

Kızıl veya kınalı keklik: Bu cins, âdi keklikten daha büyüktür. Gaga, ayaklar ve gözler kırmızıdır. Göz kapağı üstünde beyaz, bunun altında da siyah bir şeritçik vardır ki gagadan boyna kadar uzar ve orada genişler. Vücudun üst kısımları yeşilimsi esmer gri; alın mavimtırak kül rengi; ense kırmızımtırak gri; yanaklar, gırtlak ve boyun yukarısı beyazdır. Göğüs ve yanlarında çok çilli siyah bir şerit vardır. Kanadın ana tüyleri esmer ve dışları boz, üst tüyleri mavi gri olan aradaki dördü müstesna olmak üzere kızıldır. Yanlardaki tüylerinin dibi mavi, kendisi kül rengi, uçları kızıl ve beyazdır. Erkeğin ayak bilekleri kıkırdakımsıdır ve dişide bulunmıyan mahmuzumsu bir tırnakla mücehhezdir. Dişisi esmer benek ve lekeli kırmızımtırak gri renkte 12-18 yumurta yumurtlar. Kızıl keklikler yüksekçe, kayalık ve çalılık yerlerde yaşarlar. Bazan kendilerini yüksekten boşluğa salıvererek kaçarlar. Çok defa ağaca konarlar. Bunun dışında yaşayışları çil kekliğinkinden farksız olan bu cins daha fazla Güney Avrupasında bulunur; Kuzey Avrupasında azdır.

Yunan kekliği: Kızıl keklikten daha büyükçe olan bu kekliğin boyu 33-35 santimetredir. Tüyleri de onunkinden daha kül renkli ve eti daha iyidir. Güney Avrupasının sıradağları boyunda yaşar. Hafif bir çalılık himayesindeki taşlık yerlerde yuvalar. Boz nokta ve lekeli sarımtırak beyaz 11-20 yumurta yumurtlar. Kışın ovaya iner. Kuşların aşka en düşkünüdür. Çiftleşme zamanı rakiplerle büyük kavgalara girişir.

Aavının bazı hususiyetleri: Keklik avı için çok iyi koku alan cins köpek lâzımdır. Kekliği köpeksiz kaldırmak çok güçtür. Çil keklik için en iyi av zamanı güneşin doğuşundan üç dört saat sonradır. Daha evvel çiğ ve sis köpeğin koku almasına mani olur. Ağustos sonunda henüz palazlaşmamış keklik yavrularına ateş etmek günahtır; zira bunlar çok lezzetsizdir. Bunlar ancak bir ay sonra avlanabilirler. Ana keklik, tehlike hallerinde palazlaşmamış yavruları kanatları altına toplar; kurtaramıyacağını anlayınca da yaralı taklidi yaparak avcıyı ve köpeği yavrulardan uzaklaştırır ve birdenbire havalanarak ikisini de aldatır. Köpek rüzgâra karşı sevkedilmelidir. Avcı bazan sağa, sola ve bazan da birkaç adım geriye giderek sahayı taramalıdır. Keklikler kalkınca kümeye değil bir tekine, vurulamazsa bir ikincisine ateş edilmelidir. Kümeye ateş yüzde doksan neticesiz kalmıya mahkûmdur. Keklikler kaldırıldıkları yerden pek uzağa konamazlar. Keklik öğleden sonra dinlenir ve uyur. Eğer sabahleyin takibe uğramışsa yorgundur, daha az uçar. Fakat tecrübe geçirmiş, tehlikeler atlatmış olmak dolayısiyle akşama doğru acarlaşır. Yorgun köpeğin haber vermesine meydan kalmadan avcının burnunun dibinden kalkar. Mevsim ilerledikçe kanatları kuvvetlenir, uçuş sürati ve aynı zamanda tecrübesi artar. Bu zamanlarda keklik

kümelerinin ilerisinde aileden birer nöbetçi bulunur. Bu nöbetçiler hafif bir yürüyüşle kümeyi tehlikeden haberdar ederler. Keklik avında hava durumu önemlidir. Keklik fırtınalı havalarda ve şiddetli rüzgârlarda hafif yamaç dibi çukurlarda, oldukça kuvvetli yağmurlarda orman kenarlarında ve çalılıklarda, güzel ve kuru havalarda biçilmiş tarlalardadır. Av mevsiminin ilk ayında 7, sonra 6, daha sonra de 5 numara saçma kekliğe en uygun düşenidir. *(A. B.)*

KIRIM HARBİ (1853 - 1856) — Ondokuzuncu Yüzyılda Avrupa devletlerini, birbirleriyle karşılaştıran meseleler, daha çok sömürgeler veya yarı sömürgeler elde etmek

Kırım Harbi sıralarında yapılmış bir tablo. Soldan sağa ; Lord Fıtzroy Janes Raglan, Amiral Vandas (arkada), Duc de Cambric, Ömer Paşa, Sultan Abdülmecid, Prens Napoléon, Mareşal Saint - Arnaud, General Can Rober (arkada)

dâvalarıdır. Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu camiasının kültür bakımından geriliği yanında mevcudolan müstesna mevkii İngiltere ve Fransanın ilgilerini çekmiş, sanayi inkılâbından sonra bu ilgi çoğalmıştır. Bu sebeplerle, ötedenberi Akdeniz'e inmek politikasını güden Rusya, tabiî olarak Orta ve Yakın Doğu yollarına bir set çekeceği için, bu yüzyılda İngiltere ve Fransa'yı, Osmanlı İmparatorluğunun yanında bulmuştur. Mısır buhranı, neticede Rusya'nın zararına olarak,

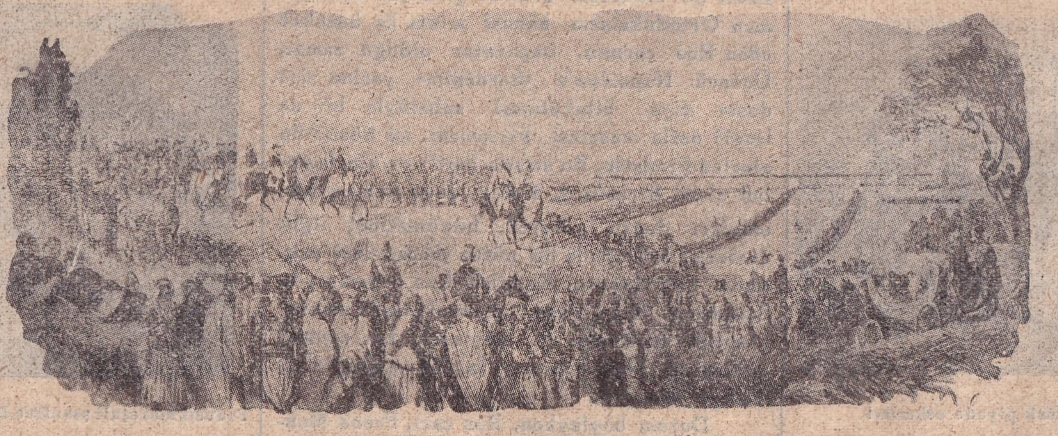

Varna'da Şehper gemisinde komutanların müzakeresi

Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa devletleri himayesine girmesini sağlıyacak şekilde halledilmiş ; 1853 - 1856 arasında olan Kırım Harbi de, bir tarafta Rusya, diğer tarafta Osmanlı imparatorluğu, Fransa, İngiltere ve Sardunya olmak üzre, aynı şekilde Rusya'yı Boğazlar ve Akdeniz'den uzaklaştırmak amaciyle yapılmıştır.

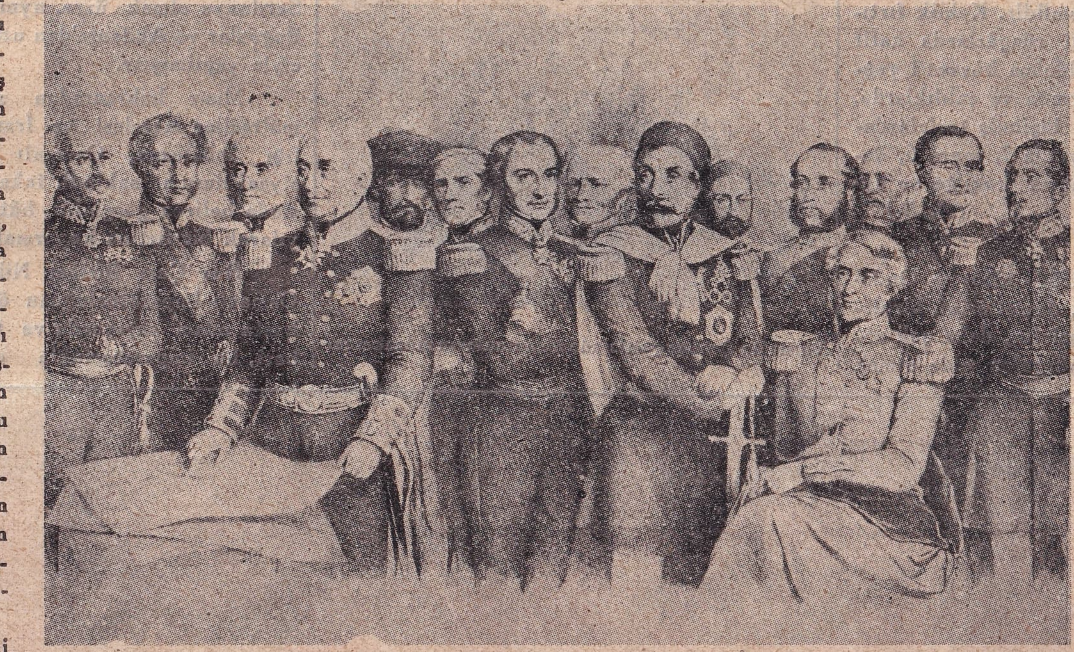
Mısır buhranından sonra (1848 - 1849) mülteciler meselesi ve İran hudut anlaşmazlığı müstesna, Osmanlı İmparatorluğunda siyasî durum sakindi, fakat 1851 yılı ortasında beliren gerginlik, bütün Avrupa'ya yayılarak bir fırtına koparmakta gecikmemiştir

Rus Çarı Birinci Nikola (1825 - 1855), Osmanlı İmparatorluğunu ölüme mahkûm bir hasta adam sayıyordu ve tahta geldiğindenberi, bu imparatorlukla olan harb ve sulh münasebetlerinin çoğunda Rusya için önemli kazançlar sağlamıştı. Avrupada 1848 ihtilâllerinin sonucu olan olaylar, kendisini serbest bıraktığından, Osmanlı İmparatorluğuna karşı harekete geçmek için tam bir fırsat olduğu gibi, 1839 danberi Osmanlı İmparatorluğunda yapıla gelen ıslahat da vakit kaybetmemesi için güzel bir ihtardı. Birinci Nikola, «ağacı henüz fidan iken kırmıya» karar vermişti.

Kırım Harbine gidecek askerlerin İstanbul'da bir geçit resmi (17 haziran 1854)

Bu maksatla, Karadağ Vilâdikası Danilo'nun sülâlesini kurmasını ve fiilî yardımiyle, hiç olmazsa hukuken bağlı bulunduğu Osmanlı İmparatorluğuna karşı baş kaldırmasını temin etti. 1848 ihtilâllerinde gördüğü yardım dolayısiyle, çara minnettar bulunan, fakat Balkanlarda başlıyacak bir Slâvlık hareketinin kendisi için çok zararlı olacağını bilen Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, bu meselenin hemen kapanmasını istiyordu. Buna rağmen çar, Avusturya'nın Rusya'ya karşı cephe alacağını ummuyordu.

Kırım Harbi müttefik kumandanlarından bir grup daha

Bu sırada yeni bir rakip, durumu büsbütün müşkilleştirdi. Bu, Fransa İmparatoru Üçüncü Napoléon ve rekabeti doğurduğu olay da kutsal yerler (makamat-ı mübareke) meselesidir. Kudüs ve civarında bulunan ve Hıristiyanlarca kutsal tanılan bazı yerlerin bakımı ve buralarda dinî hizmetler, Fransa himayesinde olan Katolik papasların elindeydi. İhtilâlden sonra Fransa, bu himayeye aldırmamış, bunu fırsat bilen Ortodoks papaslar da bazı hizmet ve makamları kendi ellerine almışlardı. Fakat Louis Napoléon, muhafazakâr ve dindar unsurlara dayanarak cumhurbaşkanı seçildiğinden, katoliklerin dâvalarını benimsedi ve 1850 de, kutsal yerlere, Ortodoksların müdahalelerini Babıâli nezdinde protesto etti. Zira, Kudüste «Mevlid-i İsa» denilen yerin üstünde asılı, gümüşten ve üzeri lâtince yazılı yıldız kaybolmuştu. Lâtinler ise, bunu antlaşmalarla kabul edilen haklarının kaybolması şeklinde görerek, Fransa'ya şikâyet etmişlerdi. Babıâli, işi mahallinde tetkik edeceğini bildirdi. Paris ve Petersburg kabineleri de baskılarına devam ediyorlardı. Nihayet Babıâli'nin karariyle, şubat 1852 de Lâtinlerin eski hakları tanındı. Halbuki, ekim 1851 de, İstanbul'a gönderdiği nota ile Çar Nikola, Kudüste statuquo'nın muhafazasını istemiş ve bunu tanıtmıştı. Neticede Rusya da mevcut durumun muhafazası için bir ferman alınca, iş büyümüş, mesele kutsal yerler dâvasını aşarak, nerdeyse, Osmanlı devletinin himayesi için Fransa ve Rusya arasında bir mücadele şekline girmişti. Her zaman Ortodoksların hâmisi sıfatı ile hareket eden Rus çarının, imparator olduğu zaman Üçüncü Napoléon'a «kardeşim» yerine «iyi dost» diye hitabetmesi sebebiyle bir de izzeti nefis meselesi karışması, işi büsbütün alevlendirmiştir. Bu sırada İngiltere'nin İstanbul elçisi Stratford, hiçbir şeye karışmıyor, olayları doğru görerek, hükûmetine; ilgili devletlerin Doğuda bir nüfuz mücadelesi şeklinde bildiriyordu. Kendisi Rus düşmanıydı. Sadrazam Reşit Paşa, memleketinin menfaatlerini, İngiltere ile müşterek bir siyaset yapmakta gördüğünden, İngiliz elçisiyle iş birliği etmiştir.

Harb esnasında Fransa sefaretinde bir balo

Kırım Harbinde Türk piyade askerleri

Durum böyleyken, Rus çarı, Prens Mençikof'u olağanüstü elçi olarak, İstanbula gönderdi (9 şubat 1853). Rus Dışişleri Bakanlığı, Prens Mençikof'un Karadağ ve kutsal yerler meselelerini halletmek için gönderildiğini yayıyordu. Fakat Prut kıyısında 150.000 kadar Rus askerinin toplanması, Karadeniz donanmasının seferber edilmesi, etrafta şüpheler uyandırıyordu. Hakikatte çar Osmanlı Devletine son darbeyi vurmak istiyor ve bunun için en müsait zamanı da bulduğuna inanıyordu. Bununla beraber İngiltere ile anlaşmayı zarurî görüyordu. Bu sebeple çar, İngilterenin Petersburg elçisi ile birkaç gün devam eden ve genel olarak balolarda cereyan eden görüşmelerde bulundu. Elçi, çarın maksadını anlamak için konuşmayı bile bile uzatıyordu. Çar, ezcümle; «kolumuz üstünde hasta bir adam var, lâzım gelen tedbiri almadan ölüverirse, büyük bir felâket olur» demişti. Sonra, Eflâk, Buğdan, Sırbistan ve Bulgaristanı kendi hissesine çıkarmış; Mısır ve Giridi de İngiltereye vermişti. İstanbulu ise, kimseye vermiye kıyamıyordu. Belki emanet olarak kendisi muhafazaya mecbur kalacaktı! Mençikof'un İstanbula gelişi, çarın bu tasavvurlarının fiiliyata çıkmasının başlangıcı gibiydi. Zaten Mençikof'un aşırı hareketleri de endişe uyandırıyordu. Bu arada, Hariciye Nazırı Fuat Efendiyi ziyaret etmemiş, o da çekilmek zorunda kalmıştı.

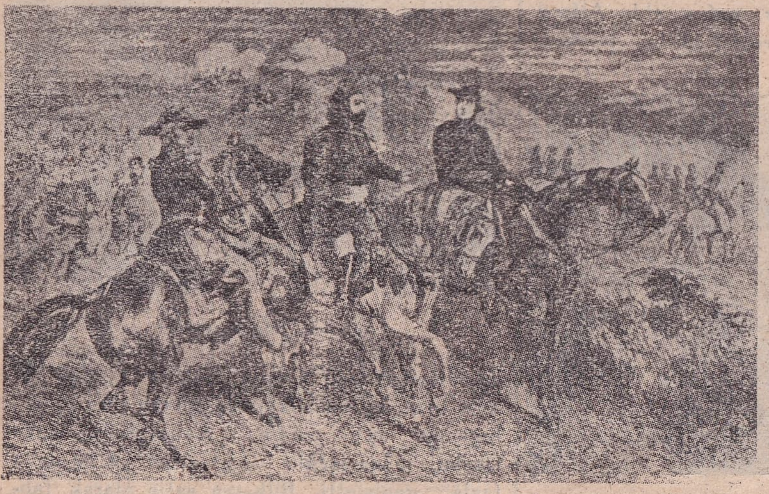
Mençikof'un daha başka istiyecekleri olduğu muhakkak görüldüğünden, zahiren istediklerinin hemen halli yoluna gidildi. Onun asıl amacı, Babıâli'ye Türkiyedeki Ortodokslar üzerinde Rusyanın himayesini kabul ettirmekti. Arzusu hilâfına, Babıâli, elçinin bu isteğini İngiltere ve Fransa sefirlerine bildirdi, onların da desteklemesiyle, teklifini reddetti. Bundan sonra açık olarak iki defa yaptığı resmî teklifi de reddedildi. Onun için, geldiği gibi dönmekten başka çare kalmamıştı. Mençikof'un dönüşün-

Fransız mareşali şerefine Dolmabahçede ziyafet (1856)

den sonra, maksadı harbsiz olarak elde etmek için Rus dışişleri bakanı, Babıâli'ye sekiz gün mühletli bir nota vermiş, fakat o da reddedilmiştir.

Bunun üzerine, 22 haziran 1853 de Rus askerleri, harb ilânına bile lüzum görülmeksizin, Prut nehrini geçerek, Memleketeyn'i işgal emrini almışlardır. Rusya, hareketinin mevcut antlaşmalar hükümlerine riayeti temin etmek için yapıldığını ilân etmeyi ihmal etmemiştir. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti ile resmen ittifak yapmamakla beraber, İngiliz ve Fransız hükûmetleri, donanmalarını Beşike'ye göndermişlerdir. Bunu protesto eden Ruslara karşı, İngiltere ve Fransa, donanmalarını, Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünü korumak için harekete geçirdiklerini bildirdiler. Daha önce, Avusturya, İngiltere ve Fransa hükûmetlerinin, Türkiye ve Rusya'yı uzlaştırmak için giriştikleri teşebbüsler bir netice vermemişti. Ekim 1853 de, Osmanlı Devleti de resmen harb ilân etti. İngiltere ve Fransa da donanmalarını Karadeniz boğazına soktular. Rumeli orduları başkomutanı Serdar Ömer Paşa, Memleketeyn'e girdi ve Rus kuvvetlerini geri çekilmiye davet etti. Ömer Paşanın askerî başarıları, çara aldandığını idrak ettiriyordu. Bu netice onun Karadeniz donanmasına taarruz emri vermesine sebeboldu ve 30 ekim 1853 te bariîn baskınla, Sinopta yatan Türk donanması yakıldı. Bu olaydan sonra, Abdülmecit, İngiltere ve Fransa'ya müracaat ederek, donanmalarının Karadenize çıkmalarına emir vermelerini rica etti. Fransız başbakanının teklifi üzerine, her iki devlet, Rusyaya müşterek bir nota vererek, tasarruflarında bulunduracakları Karadenizde Rus bayrağının görünmesine müsaade etmiyeceklerini bildirdiler.

Mareşal Pellisier, Ömer Paşa ve Lord Raglan

Türk ordusunda bir yürüyüş kolu

Daima barışı korumak istiyen Avusturya, son çare olmak üzre, Babıâlinin barışa dönülmesi için, şartlarını sordu. Babıâli'nin şartları, Viyana'da dört devlet tarafından kabul edilerek, Rusya'ya bildirildi. Fakat çar, Avusturya ve Prusya ile ittifak yapabilmek ümidiyle işi tehir etti. Bu şartlar şunlardı: 1) Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün tanınması ve korunması, 2) Memleketeynin boşaltılması, 3) 1841 de Avrupa devletleri tarafından Babıâliye verilen teminatın yenilenmesi, 4) Padişahın hükûmet idaresindeki istiklâline riayet olunması.

Bu sırada İngiltere ile Fransa devletleri de kendilerine yardımcı aramış, fakat bulamamışlardı. Buna rağmen yalnız başlarına bile ağır basıyorlardı.

10 nisan 1854 de Fransa İmparatoru Üçüncü Napoléon ile İngiltere Kıraliçesi Victoria, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünün korunması ve padişahın istiklâline riayet olunması istekleriyle, Rus çarına bir ültimatom verdiler ve hemen Abdülmecit ile bir ittifak imzaladılar. İki ay sonra da İngiltere ile Fransa kendi aralarında resmî bir ittifak yaptılar. Buna göre, harbde, hususî menfaat aramıyacaklar, Rusya ile tek başına barışa teşebbüs etmiyeceklerdi. Çarın İngiliz ve Fransız ültimatomuna cevap vermeyişi ile bu devletler arasında da harb hali meydana gelmiş oldu. Böylece, Çarlık Rusyasının, ötedenberi bilinen emellerini gerçekleştirmek için giriştiği bu yersiz tecavüz karşısında, dünyanın iki büyük devleti ile Osmanlı İmparatorluğu bu insafsız düşmana karşı müştereken döğüşmeye ve hakkın galebesini temin etmiye karar verdiler.

Bu harbin kesin sonuçlu askerî hareketleri, Kırım yarımadası üzerinde cereyan etmiştir. Müttefik kuvvetler, evvelâ Dobruca'ya çıkarılmış, sonra Sivastopol kalesinin kuşatılması için Kırım'a aktarılmışlardır. Bir yandan Sivastopol kalesi düşürülmiye uğraşılırken, öte yandan müttefik diplomatlar da Prusya ve Avusturya'yı kendilerine katmıya çalışmışlardır. Rumelide Ömer Paşanın askerî hareketleri sayesinde boşaltılan Memleketeyn, Avusturya'nın askerî işgaline bırakılmak suretiyle, bu imparatorluk kazanılmak istenmiştir. Fakat Avusturya'da müttefikler safına katılmak hususunda her hangi bir hareket görülmeyince, Avrupanın henüz ikinci derecede bir devleti olan ve İtalyan Birliğini gerçekleştirerek, Avusturya'yı İtalya yarımadasından uzaklaştırmak siyasetini gözönünde tutan Sardunya ittifaka alınmıştır. Sardunyanın daha ziyade sembolik olarak müttefikler safına katılması, Avusturya'yı ancak biraz ürkütebilmiş, fakat Avusturya'nın müttefikler safına girmesi sonucunu verememiştir. Bundan sonra, Sivastopol'un alınması için gayretleri fazlalaştırılmıştır. Bu sırada çarın ölümü (2 mart 1855), beklenmedik bir olay olmuştur. Yerine geçen oğlu İkinci Aleksandr, barış taraftarı idi. Askerinin bozulmuş mâneviyatını yakından görmüştü. Fransa da barış istiyordu. Bu maksatla, Viyanada açılan konferansa, Rusya da iştirak etti. Fakat müttefiklerce daha evvel tesbit edilmiş olan esasları kabul etmediğinden bir netice alınamadı. Bunun üzerine, Rusya'nın kesin olarak yere serilmesi için, Sivastopol muharebesi şiddetlendirildi. 8 eylül 1855 de Sivastopol'un kilidi olan Malokof istihkâmı zeptedildi. Rusya, Kafkas cephesinde, Kars'ı ele geçirdiğinden, kendini yenilmiş saymıyordu. Fakat çok yıpranmıştı. Şerefini koruyacak bir barışa çoktan razıydı. Hattâ Fransa nezdinde, gayrı resmî teşebbüslerde bile bulunmuştu. Nihayet Fransa ve İngiltere, çara 16 aralık 1855 de bir ültimatom vererek, bir aya kadar cevap verilmezse, Avusturya'nın da müttefiklerle beraber hareket edeceğini bildirdiler. Zaten daha önce, Avusturya, Eflâk ve Buğdanı tekrar işgal etmesi için Rusya'ya bir ültimatom vermiş bulunuyordu. Çar Aleksandr, bu teklifleri kabule razı oldu ve 16 ocak 1856 da, bildirilmiş olan şartlarla barışı kabul ettiğini resmen ilân etti. Bunun üzerine Pariste müzakereler başlamış ve 16 aralık ültimatomunda tesbit edilmiş olan şartlar aynen kabul edilerek Paris Barışı (bakınız : Paris Kongresi ve Antlaşması, Aylık Ansiklopedi, sayfa 726) imzalanmıştır. Bu barış Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında, Türk siyasî kudretinin kendini göstermesi ve 1815 tenberi Avrupa büyük devletlerini bir araya toplaması bakımından önemlidir. Bu antlaşma yirmi yıl kadar Avrupa siyasetinin belkemiğini teşkil etmiştir.

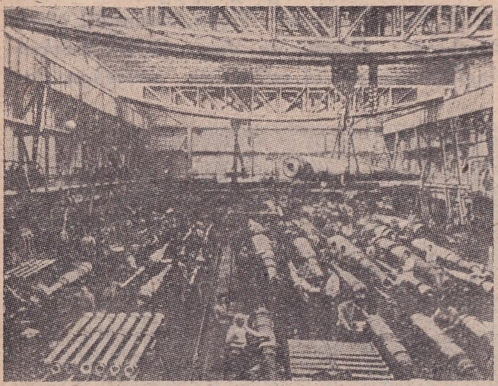
Kısa bibliyografya: Ahmet Şükrü Esmer; Siyasî Tarih, İstanbul, 1944. Bamberg; Geschichte der Orientalisehen Anglegenheiten in seitraume zwisehen Pariser und Berliner Frieden. Hayrettin; 1270 Kırım Harbinin Siyasî Tarihi. Jorga; Geschichte des Osmanisehen Reiches. Sak; Geschichte des Osmanisehen Reiches. Yusuf Akçora; Zamanımız Avrupa Siyasî Tarihi, cilt IV, Ankara, 1931.

(Prof Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

KRUPP ÇELİK VE SİLÂH FABRİKALARI — Almanyada Rhin Prusyasının Essen şehrinde kurulmuş ve dünyadaki benzerleri arasında pek önemli bir yer almış olan bu muazzam müessese, 1870 Alman-Fransız Harbiyle Birinci ve İkinci Dünya Harblerinde Alman silâh endüstrisi hesabına büyük roller oynamıştır. 1929 da «Krupp» adlı bir eser yazmış olan Wilhelm Berdrow diyor ki: «Dünya politikası bahsinde Bismarck ne olmuşsa, Alman endüstrisi bahsinde de Krupp o olmuştur. Krupp'un tarihi, milletlerarası piyasaları ve dünyada üstünlüğü ele geçirmek peşinde koşan memleketinin endüstri tarihidir. Bismarck'ın eseri, 1914 Harbiyle temellerinden vurulmuştur. Krupp'un eseri ise, hemen hemen el değmemiş olarak kalmıştır ve metotları değişmemiş olarak devam

etmektedir.» Gerçekten de Birinci Dünya Harbinden sonra hemen hemen eskisi gibi işine devam eden Krupp müesseseleri, İkinci Dünya Harbini hazırlıyan Alman harb endüstrisinin başında yer almıştır. Fakat en nihayet bu müesseseler de İkinci Dünya Harbinde, Bismarck'ın eseri gibi temellerinden vurulmuştur.

Onyedinci Yüzyıl sonlarında Krupp adlı bir aile Essen şehrine yerleşmiş bulunuyordu. Madencilikle uğraşan bu aile mensuplarından olup 1787 de doğan ve 1826 da ölen Friedrich Krupp, muazzam Krupp müesseselerinin yerinde, 120 amele ile işe başlıyarak bu fabrikaların çekirdeği olan ufak bir dökümhane kurdu (1811). Dökme çelik yapmak üzere bir usul üstünde çalışan ve bunu geliştiren Friedrich nihayet 1818 de dökme çelikten ilk mamulü meydana getirdi. Bu sayede günden güne genişliyen küçük dökümhane, Friedrich otuz dokuz yaşında öldüğü zaman hatırı sayılır bir fabrika haline gelmişti.

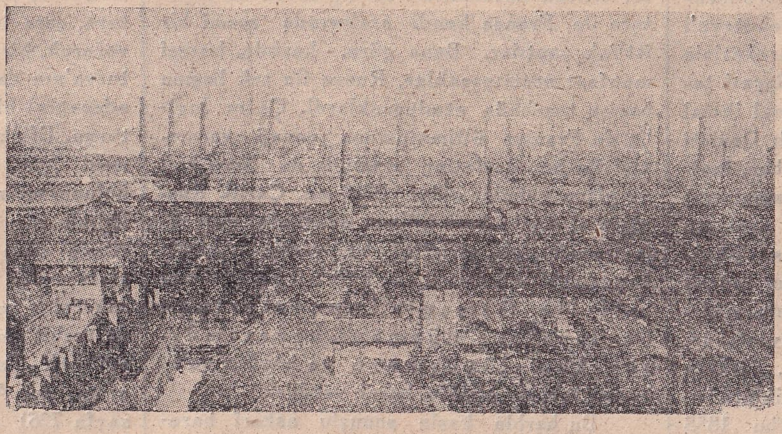

Fabrikada içten bir görünüş

Müessesenin kurucusu Friedrich olmakla beraber Krupp'u dünya ölçüsünde Krupp haline getiren, oğlu Alfred ile aynı yolda yürüyen torunu Friedrich Alfred'dir. 1812 de Essen'de doğmuş olan Alfred Krupp babası öldüğü zaman on dört yaşındaydı. Buna rağmen müessesenin başına geçti ve büyük güçlüklerle mücadele ede ede Krupp fabrikalarını, Alman endüstrisinin gözbebeği haline getirdi. Bu işde en önemli rol oynıyan olduğu için biz de daha ziyade Alfred üstünde duracağız.

Notlarında: «Babamdan ziyade anamdan öğrendim. Anamın ev işlerindeki çalışkanlığını tevarüs ettim» diyen Alfred, bilhassa, müessesenin hususiyeti olan dökme çelik işlerine önem verdi. Onun başarılarını sağlıyan, bütün hayatında bir an ayrılmadığı şu üç prensipti: İntizam, gayret, itinalı iş. Ticaret bahsinde ana prensipi; peşin para karşılığında satıştı. Bu hususta der ki: «Her iş adamının nasıl kendine has bir ticaret metodu varsa benimki de malımı peşin para karşılığında sevketmektir; buna dökme çelik icadının gerektirdiği fedakârlıklar ve bu işi geliştirmek üzere beslediğim düşünceler dolayısiyle mecbur oldum.» Alfred'in ikinci ticarî prensipi de ya iyi mal yapmak, yahut yapmamaktır. Bu hususta da der ki: ...ince iş görmek, prensiplerime aykırı... ...ura Alfred ilk sıkıntılar ve güçlükler ... aslâ cesaretini kaybetmedi. «İşler ...lar fena gidiyorsa, daha ilerde o kadar iyi gidecektir» derdi. Bürosuna şöyle bir levha asmıştı: «Kaybedilmiş para, büyük şey değildir; kaybedilmiş namus, çok şeydir; kaybedilmiş cesaret, her şeydir».

İşte bu kıratta bir adam olan Alfred

Bu harbden evvel Krupp fabrikaları

yeni tesisler ve icatlarla işi günden güne genişletmiye koyuldu. Teknik gayrete muvazi olarak bir de ticarî gayret sarfediyordu: Krupp mamulâtına yeni yeni müşteriler, piyasalar sağlamak. Bu maksatla, bilhassa Alman gümrük ittihadından sonra Stuttgart, Münich, Dresden ve Berlin arasında mekik dokudu. Nihayet kendisine yardımcı olarak işbirliğini temin ettiği Sölling adındaki iş adamı sayesinde geniş bir nefes aldı. Alfred yokken bu adam müessesede bütün teferru-

Alfred Krupp

Bertha Krupp

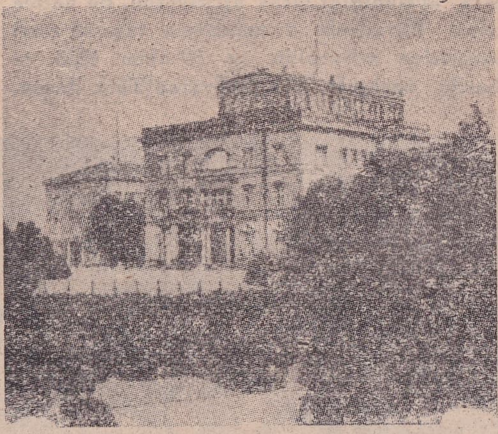
atla hattâ teknik işlerle meşgul oluyor, mukaveleleri ve teslimatı kontrol ediyor, işçilere nezaret ediyor, defterleri inceliyor, sayısız mektuplara cevap veriyordu.

1848 de elli ton kadar çeliği muazzam potalarda bir hamlede eritip dökümde kullanmak usulünü icadeden Alfred bilhassa dökme çelikten tüfek namlusu yapmıya büyük gayretler sarfetti. Önceleri şüphe ve hayretle karşılanan, hattâ tenkid edilen bu gayretler semeresini ancak, Krupp mamulâtının eşsiz sağlamlığını gösteren ilk tecrübeler yapıldığı zaman verdi. Fakat Alfred'i büyük mucitler ve endüstri kurucuları safına çıkaran asıl âmil, 1851 deki ilk Londra dünya sergisi olmuştur. Krupp'un, potada eritilip dökülmüş kaynaksız çelik tekerlek bandajı olan en büyük icadı bu tarihe tesadüf eder. Diğer taraftan şimendiferciliğin durmadan gelişmesi, Krupp'un dökme çelik dingillerine geniş ticaret imkânları verdi.

Krupp müesseseleri ilk olarak 10 mayıs 1859 da Alman hükûmetinden aldığı dökme çelik namlulu üç yüz top siparişiyle top fabrikası haline girdi. Bu siparişi Rusyanın top siparişi takibetti ve ondan sonra da siparişlerin ardı arkası gelmedi. Hususiyle Krupp kendi bulduğu bir usulle çok sağlam levha halinde çelik zırhlar da yapıyor ve bunlar harb gemileri inşasında kullanılıyordu. Krupp, 1870 - 1871 de Almanların Paris'i zaptetmek için kullandıkları büyük muhasara toplarını yapmakla da şöhret kazandı.

Alfred hastalanarak çekildiği muazzam «Auf dem Hügel» villâsında 13 temmuz 1887 de öldüğü zaman kırk bin işçi çalıştıran Krupp müesseseleri dünyanın en büyük çelik ve silâh fabrikaları haline gelmişti. Ölümünden epey bir müddet evvel, müesseselerinin bir elden idaresini çok defa mahzurlu görmüş olan Alfred, üç kişilik bir teknik komite kurmuş ve bu idare sisteminin devamını usul ittihaz etmişti. Ölümünden sonra fabrikalar oğluna intikal etmekle beraber, idarede bu teknik komitenin daimî bir rolü oldu.

Alfred'in 1854 te doğmuş olan oğlu

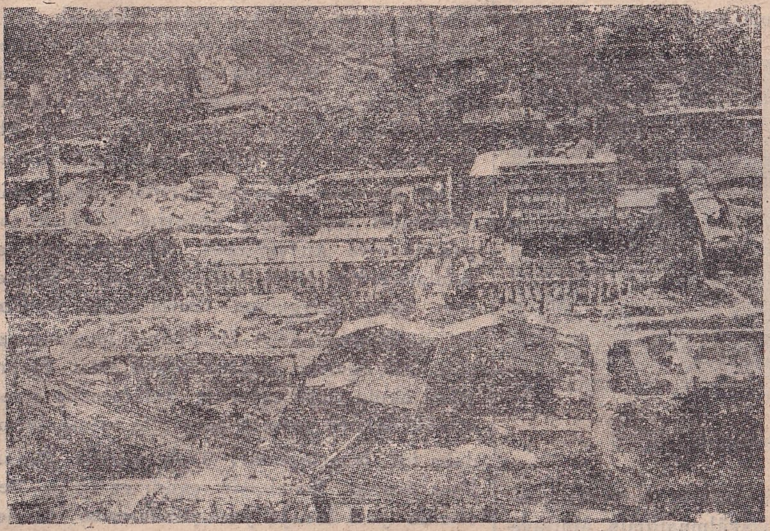
Auf dem Hügel şatosu

Friedrich Alfred Krupp, babası öldüğü zaman otuz üç yaşındaydı ve Alman İmparatorluğunun en zengin maliyecilerindendi. Derhal müessesenin başına geçti ve işi daha fazla genişletti. Bilhassa satın alarak fabrikalar emrine verdiği büyük maden ve kömür ocakları bu genişlemede büyük rol oynadı. F. A. Krupp 1902 de öldü. Yegâne vâris sıfatiyle Krupp müesseselerini teslim alan ve zamanında 167.000 ameleye kumanda eden biricik kızı Bertha Krupp, 1906 da Gustav von Bohlen und Holbach adında bir aristokratla evlendi. Enerjik ve son derece kibirli olan Bertha, Krupp ailesine intisabetmenin şerefini her fırsatta kocasının başına vurmaktan geri durmamıştır. Bununla beraber bu adam 1940 da yetmiş yaşına girdiği zaman Hitler tarafından nişanla taltif edilirken «Reich'ın birinci Almanı» diye vasıflandırıldı. Bertha'nın idaresi zamanında, Krupp'un dünyayı ilgilendiren en önemli silâhı, 1918 de Paris'i döven kırk ikilik toptur. «Die dicke Bertha» (Şişman Bertha) adı verilen bu topun ilk mer-

Gustav Krupp

misi Paris'e düştüğü zaman Essen'de ve Krupp müesseselerinde büyük bir şenlik ya-

Fabrikaların bu harbden sonraki hali

pıldı. Fakat bu silâh ilk anların bir sürprizi olmaktan başka bir işe yaramadı.

Birinci Dünya Harbi Müttefikler lehine neticelendikten sonra Krupp müesseseleri hafif bir sarsıntı geçirmekle beraber Müttefiklerin kontrol kifayetsizliği yüzünden yeniden eski faaliyetine koyuldu. Nazi Almanyasında ve İkinci Dünya Harbinde bu faaliyetin ölçüsü bir sır olarak kaldı. Bununla beraber başlıca bilinen şey, müesseselerin son idarecisinin Gustav ve Bertha'nın oğlu Alfred Krupp von Bohlen olduğudur. Nazi Almanyasında da Krupp'un nüfuz ve mevkii o kadar büyüktü ki Alman ağır sanayiini (Nuremberg Mahkemesindeki ifşaata göre) doğrudan doğruya Hitler nezdinde temsile salâhiyetli tek adam Alfred Krupp von Bohlen'di ve esasen nasyonal - sosyalizme lâzım parayı da o sağlamıştı.

İkinci Dünya Harbinin son devrelerinde Müttefikler Essen'i ve Krupp müesseselerini havadan birdüziye bombaladılar. Bununla beraber Essen zaptedildiği zaman Krupp makinelerinin, şehir ve fabrika binaları kadar tahribedilemediği görüldü. Krupp müesseselerinin Nazi Almanyasında ve İkinci Dünya Harbi zamanındaki idare tarzı ve faliyeti, teknik sırları ancak İngiliz ve Amerikan gizli teşkilâtı tarafından, işgalden sonra elde edilmiştir.

Bunun sağlanışını ve Krupp'un son günlerini anlatalım: 11 nisan 1945 te üç Amerikan subayı «Auf dem Hügel» (tepede kâin demektir) adlı meşhur Krupp şatosuna girdikleri zaman, bayağı, fakat ezici bir lüksle karşılaştılar. Elektrik zillerinin düğmeleri bile kıymetli taşlardan yapılmıştı. Şatonun sekiz yüz odası ve duvarları türlü türlü kıymetli eşya ve tablolarla bezenmişti. Bunların değeri yüz yirmi beş milyon dolar tahmin edilmektedir. Burada türlü türlü kaprisleri olan güç beğenir tabiatlı Alfred Krupp von Bohlen münzevi bir hayat sürüyordu. Emrinde yüz yirmi uşak bulunan bu adam verdiği gala ziyafetlerine tek bir kadın davet etmediği gibi şatoya tek bir hizmetçi de sokmamıştı. Amerikan subaylarına karşı azametli ve küstah bir tavır takınmıya kalktı. Nihayet sabrı taşan yüzbaşı Westerveld onu yakasından yakaladığı gibi sürükledi ve şatonun önünde bekliyen jeep otomobiline atarak götürdü.

Diğer taraftan Krupp müesseselerine elkonduğu gün İngiliz komandoları kamyonlarla fabrikalara geldiler. Bu işgal kuvvetinin önünde giden iki jeep otomobili içinde sivil İngiliz subayları vardı. Bunlardan biri de müesseselerin kontrolünü üstüne alacak olan Ernest Fowlest'di. Mütehassıs muhasip olan bu mütevazı, ihtiyatlı, golf meraklısı, tütün tiryakisi, bahçesinde çiçekleriyle uğraşmayı seven adam, bir askerden ziyade bir sivildi. İşte bu adam Krupp'un yüksek idare komitesini toplayıp: «Efendiler! Krupp adı, bundan böyle, Alfred Krupp'un şahsına münhasır kalacak bir addır. Zira Krupp, bir tröst olarak ölmüştür. Bu tröstün gelenekleri, topları, dünyayı titreten cehennemî efsanesi, bütün bunlar ebediyen ortadan kaldırılacaktır. Bundan böyle burada âmir benim; hiçbir şey olmamış gibi çalışmıya devam ediniz!» dediği zaman müesseselerin genel direktörü keskin bakışlı Prusyalı Doktor Müller ağlamıya başladı. Diğer taraftan dışarda hırçın, fakat sesi çıkmıyan Alman işçiler her tarafa yapıştırılmış olan: «Friedrich Krupp Aktiengesellschaft'a aid olan fabrika ve atelyeler, tesisler, gayrımenkuller, arazi, mallar, bankadaki hesaplar ve her türlü varlık bundan böyle askerî kontrol altındadır» ibareli afişleri okuyorlardı.

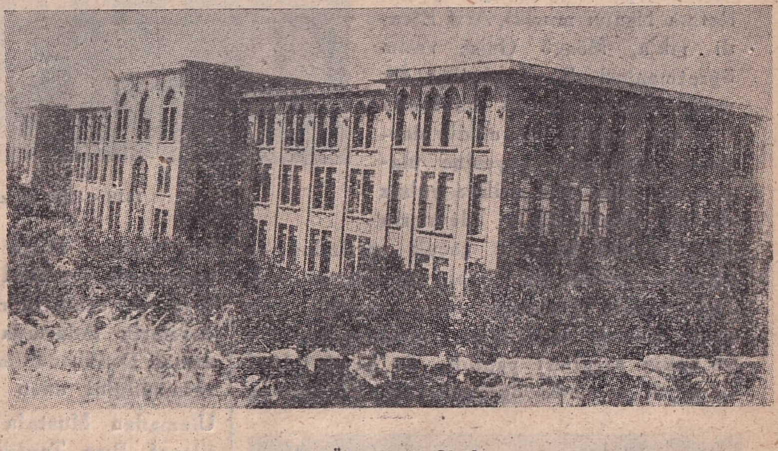
Alfred Krupp von Bohlen şatodan alınıp götürüldükten bir müddet sonra Amerikan ve İngiliz gizli teşkilât ajanları şatoya geldiler ve ilk iş olarak Krupp'un sırlarını aramıya koyuldular. Bu sırların, şatodaki gizli kasalarda olduğunu biliyorlardı. Fakat sekiz yüz odada bunların yerini bulmak kolay değildi. Her taraf beyhude yoklandı. Nihayet «Intelligence Service» den bir İngiliz subayı vaktiyle hususî kâtiplikte çalışmış çok yaşlı bir kadın getirdi. Bu kadın efendilerinin çalışma odalarını geçtikten sonra bir odada bir nokta gösterdi. Gösterilen yerde bir düğme bulundu. Bu düğmeye basılınca, tahta döşemelerle örtülü gizli bir kapının mekanizması harekete geldi. Bu yekpare bronz bir kapıydı. Bu kapının arkasında muazzam bir kasa bulunuyordu. İngiliz istihkâmcıları bu kasayı saatlerce zorladılar. Bu uğraşma sonunda bir bakır zırhla karşılaştılar. Sonra çelik bir zırh, tekrar bakır bir zırh, gene çelik bir zırh, nihayet son derece kalın bir simanarme ile örtülü asıl kasa meydana çıktı. İstihkâmcılar Krupp'ların bu kat kat kasasını açmak için on beş gün gece gündüz çalıştılar. Nihayet sırlar meydana çıktı. Fakat bu sırları, bütün beton ve çelik zırhlardan daha kalın bir sükût perdesi sardı. İngiliz ve Amerikan gizli servisleri dışında hiç kimse kasa muhteviyatını bilmemektedir.

(Hasan İlgi)

KIZ ÖĞRETMEN OKULU (Darülmuallimat) — Bugün İstaubul Kız Öğretmen Okulu adını taşıyan eski Darülmuallimat, 1870 yılında Sultanahmette Yerebatan civarında bir konakta açıldı. Bu okulun kurucusu o zamanın maarif nazırı olan Mehmet Esat Saffet Paşadır.

Okulun kurucusu hakkında birkaç söz: 1814 de İstanbulda doğan Mehmet Esat Saffet Paşa, Voyvoda Mehmet Hulûsi Ağanın oğludur. İstanbulda okuduktan sonra on yedi yaşında iken Divanı Hümayun kalemine alındı, iki sene sonra Babıâli tercüme kalemine girdi. Orada fransızca öğrendi. Yirmi dört yaşında tekrar Divanı Hümayuna alınarak şehzadelere ve Sultan Abdülmecid'e fransızca okuttu. Daha sonra muhtelif memuriyetlerde bulunarak İkinci Abdülhamid zamanında üç defa ticaret nazırı, iki defa Paris sefiri, üç defa maarif nazırı, üç defa adliye nazırı, altı defa hariciye nazırı, ve bir defa da sadrazam oldu. İlk nazırlığı kırk sekiz yaşında iken ticaret nazırlığıdır. İlk defa maarif nazırı olduğu zaman ise (1868) elli dört yaşındaydı. Darülmuallimatı kuruşu ilk maarif nazırlığındadır. «Sicilli Osmanî» yi yazan Süreyya Bey şöyle diyor: «Saffet Paşa, lisan aşina, müverrih, şiyaseti hariciyeye dahiliyeden ziyade vâkıf fasih, natuk, kerim ve haditti.»

Okulun kuruluş âmilleri: Osmanlı İmparatorluğunda rakipsiz olarak yıllarca Türk irfanına hâkim bulunan medreselerde öğretim arapçaydı. Öğrencilere de dünya bilimleri değil, ahret bilimleri öğretiliyordu. Din dersleriyle birlikte türkçe olarak dünya bilimleri de öğretilen birtakım yeni okullar ancak Onsekizinci Yüzyılda meydana geldi. İlk önce askerî ihtiyaçlardan doğan bunlar, sırasiyle «Mühendishanei Bahrii Hümayun», «Mühendishanei Berrii Hümayun», «Tabhanei Âmire»,

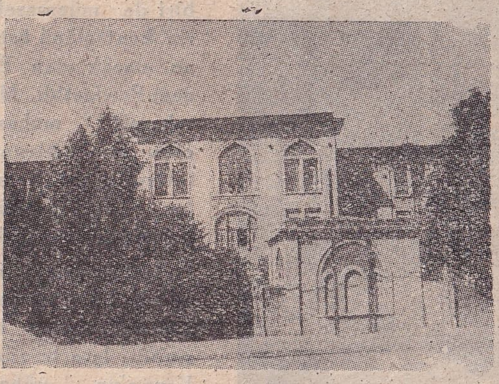

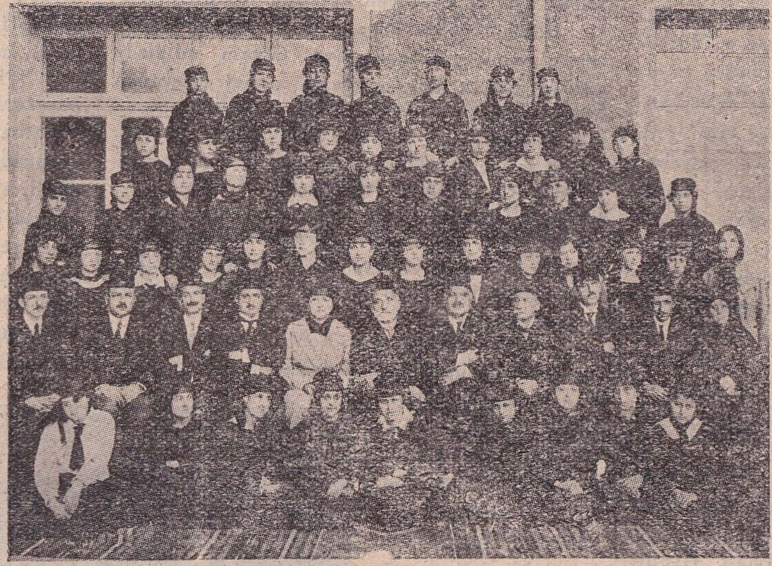
Kız Öğretmen Okulu

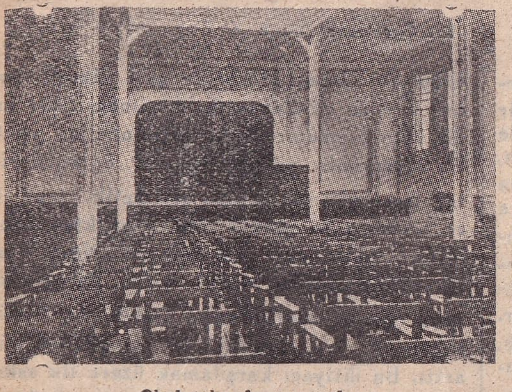
«Mektebi Ulûmu Harbiye» gibi yüksek dereceli sayılan okullardı. Çok acınacak bir haldir ki o zamanlar ilk ve orta okullar yoktu. Bu saydığımız yüksek okullar öğrencilerine senelerce okuma, yazma, aritmetik, geometri ve yerine göre yabancı dil öğrettikten sonra ihtisas öğretimine başlarlardı. Diğer taraftan, Tanzimattan sonra devlet dairelerinde fazla memur kullanılmıya başlanması üzerine erkek okur ve yazarlara ihtiyaç günden güne arttı. Bu ihtiyacı karşılamak üzere ilk askerî ve mülkî rüşdiyeler açıldı. Bunların öğretmenleri umumiyetle medreselilerdi ve usul bilmezlerdi. İşte dünya bilimlerini de okutacak rüşdiye öğretmenlerini yetiştirmek maksadiyle 1848 yılında Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) açıldı. Erkeklerin öğretimi bir dereceye kadar böylece sağlandıktan sonra 1858 yılında ilk önce İstanbulda kız

rüşdiyelerinin açılmasına başlandı. Fakat bu okullarda ders okutacak kadın öğretmenler yoktu. O koyu taassup devrinde on bir, on iki yaşındaki kız çocuklarının erkeklerin yanına çıkması caiz görülmüyordu. Bunun için kız rüşdiyelerinde öğretim işi ister istemez yaşlı fakat düzgün ahlâklı erkek öğretmenlere verildi. Ancak, bunun böyle devam edemiyeceği gereği gibi anlaşıldığından kadın öğretmenler yetiştirilmek üzere bir okul açılmasına karar verildi ve işte bu karar 1870 da Saffet Paşa tarafından tatbik mevkiine konuldu. Saffet Paşanın okulu açış nutkunun tamamı, o zamanın resmî gazetesi olan «Takvimi Vakayi» in 25 muharrem 1287 tarihli nüshasında vardır. Paşa bu nutkunda, koyu taassup devrinin türlü türlü dedikodularını önlemiye ve yıkmıya çalışmıştır. Paşa nutkunda bilhassa Hazreti Peygamberin «bilim edinmek bütün Müslim erkek ve kadınlara farizadır» buyurduğunu zikreder.

Okulun tarihçiği: Okulun ilk öğretmen kadrosu şöyledir: müdür Emin Efendi (saniye mütemayizi); ulûmu diniye ve ahlâk öğretmeni Musa Efendi; hesap ve coğrafya öğretmeni Müderris İsmail Efendi; sülüs öğretmeni Hacı Raşit Efendi; nakış öğretmenleri Hatice Hanım ve Madam Arnik, resim öğretmeni Madam Balker. Bu kadrodan anlaşıldığına göre açılışta tarih ve türkçe öğretmenleri yoktur. Bununla beraber «Darülmuallimatta haftada dört gün, birer saat kavaidi lisanı osmanî ve inşa talim etmek» üzere bir muallim arandığı «Takvimi Vakayi» in 1870 yılı nüshalarında tesadüf edilen bir ilândan anlaşılmaktadır. 1877 ye kadar devam eden bu kadroya yalnız Refika Hanım musiki, Arif Efendi rık'a, Mösyö Guise resim öğretmenleri olarak girdiler. İlk müdür Emin Efendi hakkında bilgimiz yoktur. İlk müdür devrinde, okul asıl gayesine ulaşamadı. Zira öğrencilere yalnız ileride okutacakları derslerin öğretilmesine karşılık çocuk eğitimine ve öğretim usulüne dair hiçbir şey gösterilmedi. Daha ziyade gösterişe önem verildi. Her sene parlak imtihanlar, tevzii mükâfatlar ve nakış sergileri yapıldı. Bu arada 1871 ders yılı sonunda öğrencilerden Cenap ve Lûtfiye Hanımların yaptıkları bir örtü ile bir seccada Maarif Nezaretinden Babıâliye, oradan da saraya gönderildi. Haremi Hümayundan bu hanımlara yüz altın verildi. 1878 yılında, okulun hesap ve coğrafya öğretmeni ileri gelen müderrislerden İsmail Efendi müdür oldu. Bu zat Beypazar'lıdır. Medrese ve Darülmuallimin tahsili görerek senelerce Beşiktaş Rüşdiyesi müdürlüğü etmiştir ve Selçuk Hatunun eski müdürü Bayan Sadiye'nin amcasıdır. 1879 yılında programa «tedris usulü» adiyle bir ders kondu. Bunun öğretmeni Darülmuallimin, Mülkiye ve Sanayi mekteplerinin muallimi Aristokli Efendiydi. Ne yazık ki bir sene sonra bu ders kaldırıldı. Bu suretle kızlar on sene, gene tedris usulü ve terbiye dersleri görmediler. Nihayet Münif Paşanın maarif nazırlığı zamanında ve 1891 de programa fenni terbiye ve usulü tedris dersleri konuldu. Bu derslerin ihdasında başlıca rolü oynıyan o zaman Darülmuallimatta çeşitli derslerin öğretmenliğini eden Ayşe Sıdıka Hanımdır. Ulemadan Mustafa Efendinin kızı ve şair ve filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın eşi olan Ayşe Sıdıka Hanım Beyoğlunda Zapion Rum mektebinde okumuştu. Yunan ve Fransız edebiyatına mükemmelen vâkıftı. İngilizce de konuşurdu. Darülmuallimatta fenni terbiye ve tedris usulü derslerinin okutulması lüzumu hakkında Maarif Nezaretine bir lâyiha verdi, bunun üzerine aynı maaşla bu dersi de okutmıya memur edildi ve ölümüne kadar Darülmuallimatta bu dersi de okuttu. Ayşe Sıdıka Hanım, ayrıca «Usulü Terbiye ve Tedris» adiyle bir kitap yazdı ve bu kitabı 1897 de bastırdı. Bu kitabın ifadesi düzgün, tertibi güzel ve ilmî değeri o zamana göre yüksektir.

Okulun kapısı

1919 - 1920 mezunları ve öğretmenleri

Okulun konferans salonu

İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar okul müdürlüğüne sırasiyle Hacı Mehmet Hulûsi, Hacı Numan, Hacı Sadık Efendiler getirildi. Bu hacı müdürler zamanında da eski tertip üzere vazifesine devam eden Darülmuallimat 1910 yılına kadar neharî (gündüzlü) bir mektepti. 1910-1911 ders yılında Fatih'te Çarşamba'da Salih Paşa konağındaki Leylî Kız Sanayi Mektebinde leylî (yatılı) Darülmuallimatın ilk sınıfı açıldı, 1912 de Müşir Derviş Paşa konağı satın alınarak leylî Darülmuallimat burada kuruldu. Hacı müdürlerden sonra Millî Hükûmet zamanına kadar okul müdürlüğüne gelenler sırasiyle, İsmail Mahir Efendi (sonra mebus oldu), Hilmi, Ahmet Edip ve Ali Nazima Beylerdir. Gerek Mahir Efendinin ve gerek Hilmi Beyin müdürlükleri zamanında öğretim kadrosu çok genişledi ve kuvvetlendi. Bilhassa, son zamanlarda ölen Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı İhsan Sungu'nun tedris usulü ve ders tatbikatı muallimliği Darülmuallimatta pedagojik bir devrim yarattı ve son sınıf öğrencileri okula bağlı tatbikat mektebinde amelî olarak dersler vermek suretiyle mesleklerine daha iyi hazırlandılar. 1918 yılında Derviş Paşa konağı tamamiyle yandı ve Hilmi Bey okulun yeni binaya yerleştirilmesine hizmet etti.

Millî Hükûmetle başlıyan 1922-1923 ders yılında her sahada olduğu gibi okul tarihinde de önemli değişiklik oldu. O zamana kadar Maarif Nezaretine bağlı olan okul Ankarada Maarif Vekâletine bağlandı. 1923 yılında müdürlüğe Darülfünun profesörleri-n den Mehmet Emin (Erişirgil) getirildi. O yıldan itibaren okul inkılâbın mânasını kavradığını gösteren modern bir yola girdi. Bahçesi tanzim edildi, kafesler kaldırıldı, konferans salonu düzene sokuldu. 1926 da Erişirgil'in Millî Talim ve Terbiye Dairesi Reisliğine tâyini üzerine yerine muavini Mahmut Ekrem geçti. Ondan sonra sırasiyle şimdiki Millî Eğitim Bakanlığı Teknik Müsteşarı Rüştü Özel, Kabataş Lisesi Müdürü Nuri, şimdiki Talim ve Terbiye Üyesi Halit Ziya Balkancı, Tezer Taşkıran, Hüsnü Başol ve Rabia Yarkın müdür oldular. Cumhuriyet devrinde gelen müdürlerin her biri zamanında okul ayrı ayrı terakkiler göstererek bugünkü halini buldu.

Orta okul kısmı 39-40 ders yılında kaldırılan İstanbul Kız Öğretmen Okulunun bugün yalnız üç meslek sınıfı vardır ve her sınıf dörder şubeye ayrılmıştır. Okulun kuruluşundan bugüne kadar verdiği mezunların sayısı birinci yirmi beş yılda 267, ikinci yirmi beş yılda 760, üçüncü yirmi beş yılda 2656 olmak üzere 3683 dür. 1945-1946 ders yılının mezun sayısı 79 dur. Okulun son öğrenci mevcudu 350 si gündüzlü, 162 si yatılı olmak üzere 512 dir.

En eski mezunlar şerefine bir çay ziyafeti

(*Ali Haydar Taner*)

LOTİ, PİERRE — (1850 - 1923) «Piyer Loti okunur» Fransız bahriye subayı ve romancısı. Asıl adı Louis - Marie - Julien - Viaud'dur.

Viaud; Atlantik kıyısındaki Oleron adasından olup Rochefort'a yerleşmiş eski bir Protestan aileye mensuptur. 16 ocak 1850 de Rochefort'da doğdu. Bin bir ihtimam içinde büyüdü. Önceleri çok dindardı; rahip olmak niyetindeydi. Sonra, uzak memleketlere seyahat için misyoner olmak istedi. Daha sonra, birden bire, imanını kaybetti. Kolejde klâsik derslere alâka göstermemesine karşılık oldukça iyi resim yapmasını öğrenmiş ve bilhassa iyi bir piyanist olmuştu. Daha kolej sıralarındayken hâtıra koleksiyonculuğuna başlamıştı. Ayrıca hâtıra defteri de tutmıya koyulmuştu. Ataları arasında namlı bahriyeliler bulunması, damarlarındaki denizci kanını oynattı. Gene bahriye doktoru olup 1856 da denizde ölen büyük kardeşinin Pasifik'ten kendisine yazdığı mektuplar da denizcilik hevesini körükledi. Nihayet 1866 da Paris'e gitti ve bir sene sonra Deniz Okuluna girdi. 1869 da teğmen rütbesiyle okulu bitirdi ve sırasiyle yükselerek 26 şubat 1881 de kolağası olunca re'sen gemi kumandanlıklariyle denizleri dolaşmıya başladı. İlk çocukluk günlerindenberi tutmıya başlıyarak her dolaştığı yerde devam ettirdiği hâtıraları, ölümünde iki yüz defteri bulmuştur. Bu hâtıralar romanlarına temel olmuştur. Bu itibarla romanları hemen hemen kendi hayatıdır.

Loti subay elbisesiyle

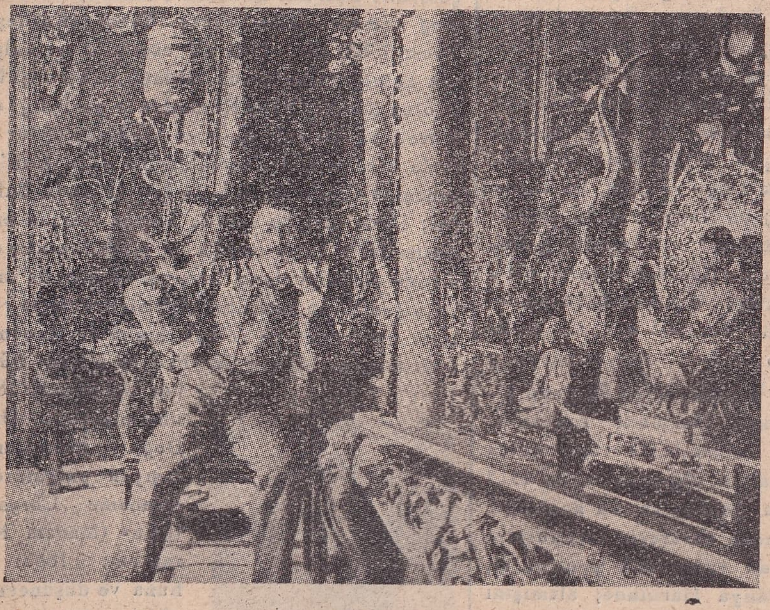
S u b a y l ı k h a y a t ı v e s e y a h a t l e r i : Viaud; muhtelif tonajdaki harb gemileriyle âdeta bütün dünyayı gezdi. 1870 de Fransa kıyılarını ve Akdenizi dolaştı. 1870 Harbinde Baltık denizinde karakol yaptı. Daha sonra Amerika etrafında büyük bir seferi tamamlıyarak 1872 de Pasifiğe geçti. 1873 de Senegal'e gitti. 1875 de bir aşk buhranı yüzünden denizden ayrılarak bahriyelilere jimnastik öğretmenliği etti. 1876 da Selâniğe, 1878 de İstanbul'a geldi. İstanbul'da geçirdiği bir aşk macerası sonunda gene denizden ayrılarak Rochefort'a döndü, hattâ bir aralık bir manastıra kapandı. Fakat onu 1878 de tekrar Manş denizinde, 1879 da Brötanya kıyılarında görüyoruz. 1880 de Akdenizde vazife gördü ve Karadağı ziyaret etti. 1881 de Tunus seferine ve Stax'ın zaptına iştirak etti. Bir müddet Şimal denizinde dolaştıktan sonra 1883 de Tonkin seferine ve Annam'ın başkenti Hué'nin zaptına iştirak etti. Hué'nin zaptına vesile olan mesele hakkında Figaro gazetesinde çıkan mektubu öyle realist bir hikâyedir ki İngiliz basınının bundan faydalanarak Fransa'ya çatmasına sebeboldu. Bunun üzerine Fransa'ya çağrıldı ve bir müddet vazifeden alındı. 1886 da evlendi, bal ayını İspanya'da geçirdi. 1887 de Romanya'ya geldi, sonra Rochefort'a döndü. 1889 da Fransa elçisinin refakatinde Fez şehrine giderek Fas sultanını ziyaret etti. 1890 da Carmen Sylva (şiir ve romanlariyle dünya edebiyatında önemli bir mevki tutmuş olan Romanya Kıraliçesi Elisabeth: 1843 - 1916) nın davetlisi olarak tekrar Romanya'ya, daha sonra İstanbul'a geldi. Aynı yıl, İran ve Afgan'ı ziyaret eden heyete dahildi. 1891 de Cezayir'e gitti ve orada bulunurken Octave Feuillet'den açılan koltuğa geçmek üzere Fransız Akademisine seçildiğini haber aldı. 7 nisan 1892 de Akademiye kabul nutkunu söyledi. Bu nutuk beğenilmedi ve basının târizlerine uğradı. Zira bu nutukta 137 tane «moi» (ben) ve 175 tane «je» (ben) vardı. Ayrıca bu sırada «hiç kitab okumam» tarzındaki meşhur demeci de ufak bir skandal oldu. Fakat bunların hepsi çabuk unutuldu. 1894 de bir New York gazetesi hesabına Kayalık Arabistan'da ve Filistin'de bir seyahat yaptı. 1896 - 1898 de Fransa ile İspanya arasındaki Bidassoa nehrinde hudut ve balık avını kontrolle mükellef iki gemiye kumanda etti. 28 mart 1898 de Amiral Besnard tarafından, 39 sene, 8 ay, 14 gün bahriye hizmetinden sonra emekliye sevkedildi. Devlet Şûrasına başvurdu. 1898 içinde tekrar kadroya alındı ve kaymakam oldu. Bu ara, İspanya kıraliçesine bir sempati ziyaretinde bulundu. 1900 da tekrar Uzak Doğu'ya gitti, bu arada Cambodge (Kamboç) un Angkor mahallindeki meşhur Khmer mabetleri harabelerini gezdi, Hindistan'ın Travancore Racasını ziyaret etti. 1903 de komuta ettiği Vautour harb gemisiyle İstanbul'a geldi ve 1905 e kadar kaldı (Claude Farrère o zaman maiyetindeydi). 1907 başında Mısır'a gitti. 1910 da gene İstanbul'a geldi. Balkan Harbinde Fransa'da yazdığı makale ve eserlerle Türkleri tuttu ve hasımlarını hırpaladı. Ağustos - eylül 1913 de tekrar İstanbul'a geldiği zaman kadirbilir Türk milleti tarafından hararetli tezahüratla karşılandı ve padişah tarafından yemeğe alıkonuldu. Birinci Dünya Harbinde; altmışını bir hayli aşmış olmasına rağmen Doğu Orduları Grupu Kurmay heyetlerinden birinde uçaklara karşı müdafaa müfettişliği yaptı ve muhtelif vazifelerde bulundu. 1920 de emekliye ayrıldı. Bir yıl sonra hastalandı; uzuvlarında felç, dilinde tutukluk belirdi. Nihayet Aşağı Pirenelerdeki Hendaye villâsına nakledildi. Fakat bu villâya getirildikten beş gün sonra, 10 haziran 1923 de gözlerini hayata yumdu. Basın ve edebiyat âlemi bir ağızdan hakkında methiye ve mersiyeler yazdılar. Cesedi Rochefort'a getirildi. 16 haziran 1923 de dinî ve millî cenaze töreni tertibedildi. Naşı buradan Chamois avizosiyle Oleron adasında Saint-Pierre kasabasına nakledildi ve orada aile evinin (Loti, aile elinden çıkan bu evi, 1899 da tekrar satın almıştı) bahçesine gömüldü.

E s e r l e r i : Viaud'nun 1876 - 1877 tarihini taşıyan «Aziyadé: Extrait des Notes et Lettres d'un Lieutenant de la Marine Anglaise au Service de la Turquie le 10 Mai 1876, Tué sous les Murs de Kars le 27 Octobre 1877» (Azade: 10 mayıs 1876 da Türkiye hizmetinde bulunan, 27 ekim 1877 de Kars surları dibinde öldürülen İngiliz bahriyesine mensup bir teğmenin not ve mektuplarının icmali) adlı ilk romanı, ilk baskısında imzasızdı. Esrarlı bir hava ve derin bir İstanbul sevgisi taşıyan bu güzel romandaki İngiliz teğmen Azade adlı bir Çerkez kiziyle bir aşk macerası geçirmiş olan Loti'den başkası değildir. Loti'nin bir aralık manastıra kapanışının sebebi de bu aşktır. Viaud'nun ikinci romanı «Rarahu, Idylle Polynésienne» (Rarahu, Polinezya aşk destanı» dir. «Aziyadé Müellifi» imzasiyle 1880 de çıkan ve ebedî bahar diyarı Polinezya'da yaşanmış bir aşkı şehevî bir üslûpla hikâye eden bu roman, zamanında bütün hayalleri teshir etti. Romancının üçüncü eseri olan «Roman d'un Spahi» (Bir Sipahinin Romanı) 1881 de «Pierre Loti» imzasiyle çıktı ve sonraki eserlerinde de devam eden bu isim romancılık âleminde ebedileşti. Bir Pasifik çiçeğinin adı olan bu «Loti» yi Viaud'ya, çekingen ve hüzünlü hali dolayısiyle, Tahiti adasındaki Pomare kıraliçesi vermişti. «Bir Sipahinin Romanı» Senegal seferinin mahsulüdür ve güzel bir askerin küçük bir zenci kızla aşkının hikâyesidir. 1882 de tekrar basılan «Rarahu» bu sefer «Le Mariage de Loti» (Loti'nin Evlenmesi) adını aldı ve öyle kaldı. «Fleurs d'Eennui» (Melâl Çiçekleri; 1883) daha önceki Akdeniz, Karadağ ve Fas seferlerinin hâtıralarını taşıyan parçalardır. Loti'nin bilhassa Fransada en tutulmuş romanı «Mon Frère Yves» (Kardeşim Yves; 1883) dir. Loti bu eserinde iyi kalpli, dik kafalı, biraz çocuk tabiatlı, içki düşkünü Bröton denizci Yves Kernadec'le geçirdiği eğlenceli hayatı çok canlı ve sürükleyici bir üslûpla hikâye eder. Birçoklarına göre Loti'nin şaheseri «Pêcheur d'Islande» (İslanda Balıkçısı; 1886) dır. Bu eserde hemen baştan başa denizcilerin çetin hayatı ve mukadderatı, denizden dönmiyenlerin hâtırası karşısında anne ve nişanlıların ıstırabı çizilmiştir. Basit ruhların merhamet ve şefkat hislerine tercüman olan mansur bir şiirdir. «Propos d'Exil» (Gurbet Sohbetleri: 1887) umumiyetle Uzak Doğu hâtıralarını taşıyan parçalardır. «Madame Chrysanthème» (Madam Krizantem; 1888) ruhuna ve düşüncesine nüfuz edilmesi güç bir Japon kızıyle bir deniz subayının mecburen kaçamaklı olan aşk macerasıdır. Loti, Japon kızının etrafını Rus-Japon muharebesinin meydana çıkardığı hakikî Japonyadan büsbütün başka lâtif, renkli, fakat yalnız bebeklerle meskûn bir Japonya ile dekorlamıştır. «Japonerie d'Automne» (Sonbahar Japonlukları; 1889) Japonyayı aynı tarzda tasvir eden bir eserdir. «Au Maroc» (Fas'ta; 1889) Fez şehrine seyahatin hikâyesidir. «Roman d'un Enfant» (Bir Çocuğun Romanı; 1890) Loti'nin on üç yaşına kadar olan otobiyografisidir. Çocuk ruhlarını anlatan kitapların en güzellerinden biri olan bu eser Loti'nin entellektüel gelişimini anlatmak bakımından da değerlidir. «Livres de la Pitié et de la Mort» (Merhamet ve Ölüm Kitabı; 1891) on kadar nesirden ibarettir ve Loti'nin hayvanlara merhametiyle çok sevdiği halasının hâtırası başlıca mevzularıdır. «Fantôme d'Orient» (Doğudaki Hayalet; 1892) Aziyadé'nin hâtımesi gibidir. Loti genç Çerkez kızının mezarını ziyaret etmekte ve orada her şeyin sonunu düşünmektedir. «Matelot» (Bahriyeli; 1893) okuyucuyu tekrar Brötanya ve İslanda balıkçılar âlemine götürür. Bu romanda Deniz Okuluna giremiyen genç bir bahriye eri her biri yarım kalan üç aşk çeker ve Tonkin dönüşü ölür; ihtiyar anasının ıstırabı romanın son sayfalarını çok acıklı bir hale sokar. «Exilée» (Gurbetteki Kadın; 1893) muhtelif denemelerdir. Eserin şeref mevkiini Carmen Sylva işgal eder. Bu eserde «1890 da İstan-

Akademi âzası Loti

bul», «Yılan Oynatanlar», «Japon Kadını» gibi güzel parçalar da vardır. «Désert» (Çöl; 1895) «Jérusalem» (Kudüs; 1895), «Galilée» (Galile; 1896) Loti'nin Arabistan seyahati mahsulleridir. 1896-1898 de Fransa - İspanya hudut nehrinde geçirdiği hayatı ve Pireneleri tasvir eden «Ramuntcho» (Ramunço) meraklı bir roman, daha doğrusu bir şiirdir. «Figures et Choses qui Passaient» (Geçip Giden Simalar ve Hâdiseler; 1898) çoğu Uzak Doğu ile ilgili on dokuz parça etüddür. «Reflets sur la Sombre Route» (Gölgeli Yolda Parıltılar; 1890) on yedi nesirden ibarettir. Bu kitapta Loti'nin göğün sınırsızlığı üzerine düşünceleri, Alphonse Daudet hakkındaki sayfalar ve bilhassa Paskalya adalarına seyahat hâtıraları

Loti evinin salonunda

çok güzeldir. «Indes sans les Anglais» (İngilizsiz Hindistan; 1903) de İngilizlerin Hindistanın yerli güzelliğini bozduğundan şikâyet edilmektedir. «Vers Ispahan» (Isfahana Doğru; 1904) gül şehri Şiraz'ın ve zümrüt kubbeler şehri Isfahanın tasviridir. «Les Derniers Jours de Pékin» (Pekin'in Son Günleri; 1901), «La Troisième Jeunesse de Madame Prune» (Madam Prune'ün Üçüncü Gençliği; 1905), Un Pélerin d'Angkor» (Angkor'un Bir Ziyaretçisi; 1912) adlı eserleri ikinci Uzak Doğu seyahati hâtıralarını taşır ve bunlardan ikincisi Madame Chrysantème tarzında bir Japon hikâyesidir. «Désenchantées» (Nâşât Kızlar; 1906) Loti'nin İstanbulda geçirdiği iki sene (1903-1905) ye ait yarı hissî, yarı edebî bir aşk romanıdır. Romanın kahramanı olan André Léhry (ki Loti'nin kendisidir) genç üç Türk kadıniyle tanışır. Bunlardan Djénan (Cenan) muharrire âşık olur ve sonunda kendini öldürür. Loti'nin ölümünden bir müddet evvel meydana çıktığına göre Cenan hakikatte bir Fransızdır, gerçekten Türk olan iki arkadaşının yadımiyle muharrire bir Türk kızı diye tanıtılmıştır. Loti bu aşk macerası etrafındaki hakikî mektupları umumiyetle pek hafif değişikliklerle esere sokmuştur. «La Mort de Philae» (Philae'nin Ölümü; 1909) Mısır'a aittir. Loti bunda da İngilizlerin Mısır'a faydalı olmak gayretlerini hoş görmez. «Le Château de la Belle au Bois Dormant» (Uyuyan Orman Dilberinin Şatosu; 1910) memleketinin eski bir şatosunun yıktırılmasını istiyenlere karşı bir mücadeledir. «La Turquie Agonisante» (Can Çekişen Türkiye; 1913) Balkan Harbinde Türkler lehine ve Balkanlılar aleyhine bir mücadeledir. «La Hyène Enragée» (Kuduz Sırtlan; 1916) Loti'nin Birinci Dünya Harbiyle ilgili olarak 1914 ağustosiyle 1916 nisanı arasında çıkmış makaleleridir. «Quelques Aspects du Vertige Mondiale» (Başı Dönen Dünyadan Birkaç Görünüş; 1917) en eski hâtıralarla siper hâtıralarıdır. Loti, bu eserinde kötümser, fakat ümitlidir. «Horreur Allemande» (Menfur Almanya; 1918) da harbin Loti'nin âsabını bozduğu kadar sulhün de hem Fransa hem Türkiye bakımından onu hayal kırıklığına uğrattığını görürüz. «Prime Jeunesse» (İlk Gençlik; 1919) Loti'nin on üç yaşından Deniz Okuluna girişine kadar olan otobiyografisidir. Bunda da aynı hâtıra tazeliği, geçmişe ve ailesine karşı aynı saygı göze çarpar. «La Mort de Notre Chère France en Orient» (Sevgili Fransamızın Doğuda Ölümü; 1920) Türkiyeyi ve Türkleri hararetle müdafaa eden elli üç makaledir. «Suprême Visions d'Orient» (Doğunun Son Hayalleri; 1622) İstanbuldaki son iki ikametinin (1910 ve 1913) hâtıralarıdır. Loti, basılmak üzere olan bu kitabının provalarını ancak yarıya kadar tashih edebilmiş, geri kalan kısmını oğlu Samuel okumuştur. Loti'nin otobiyografisinin üçüncü kısmı olan «Un Jeune Officier Pauvre» (Genç Fakir Bir Subay; 1923) da gene oğlu tarafından yayınlanmıştır.

Loti; bu eserleri dışında tiyatro eserleri yazmayı da tecrübe etmiştir. 1898 de oynanan Judith Renaudin (Loti'nin ecdadından biri) tarih bakımından enteresan, tiyatro bakımından kötü bir dramdır. «Islanda Balıkçısı» (1893), «Ile de Rêve» (Hülya Adası; 1898) «Fille du Ciel» (Çinli Kız; 1911) başka muharrirlerle birlikte yazdığı tiyatro eserleridir. Ayrıca kendisi «Ramuntcho» (1908) yu yazmış ve Shakespeare'den «King Lear» (Kıral Lear; 1904) i adapte etmiştir.

Şahsî ve edebî karakteri: Kısa boyluydu, beli biraz içeriye çekikti; bununla beraber dimdikti ve giyinişine pek itina ederdi. Kuvvetli ve kemerli bir burnu, birdüziye değişen ruhunun ifadesi, fakat daima melânkolik, iri gözleri vardı. Kıyafet değiştirmiye pek meraklıydı. Seyahatlerinde yalnız bulunduğu memleketlerin yerli kıyafetlerine girmekle kalmaz, Fransa'da bile çok kere deniz eri kılığına girer, başka erlerle şakalaşırdı. Rochefort'daki günden güne genişlettiği ve müze haline soktuğu evinde de türlü kılıklara girerdi. Bu evde bir cami, Azadenin kitabesi, bir Türk salonu, bir pagod (Uzak Doğu mâbedi), gotik bir yemek odası, Arap sadeliğiyle badanalanmış bir oda (ki bu odada yatardı) vardı. Başkalarına oyun etmiye garip bir tarzda meraklıydı. Seferlerinde maceracı, kibar âlemiyle münasebetlerinde ürkek ve hastalık derecesinde kuşkuluydu. En büyük endişesi de zamanın akıp gitmesi ve ihtiyarlığı daima taarruz halinde görmesiydi. Bütün bu korkuları eserlerinin çoğunda göze çarpar. Aziyadé'de «Geçip giden bir hayat var, ölüm olan müthiş âkıbeti beklerken hayattan olabildiği kadar faydalanmak gerektir» diyen Loti, zamanın kaçmasını önlemek için en iyi çareyi hâtıra defterleri tutmakta ve bunlara dayanarak eserlerini yazmakta bulmuştur.

Edebî hüviyetine gelince; birçok münekkitlere göre Loti bir üslûpçu, yani bir artist değildir. Kelime aramaz, herkesin kullandığı kelimelerle yazar, fakat bunları iyi düzenler. Hiçbir edebî ekolden değildir. Bununla beraber mutlaka bir ekole maledilmek lâzım gelirse empresyonistler arasına girer. Mükemmel bir çöl, deniz ve sükûnet peyizajistidir. Sanatı, güç anlaşılır. Zira tasvir etmez, tecessüm ettirir ve tecessüm ettirdiğini müphem intibalarla tekrarlıya tekrarlıya daha dar bir çerçeveye sokar. Görüşlerine daima ruhundan ve kalbinden bir şey ilâve eder. Bunun için okuyucuyu kayıtsız bırakmaz. Loti için modern medeniyet, gürültülü bir vahşettir. Makine ilerleyişi çirkinleştirici bir tehlike; New York gibi bir şehirse çirkinliğin ve lüzumsuz hareketin timsalidir. O Müslümanlığın sükûnetinden, cami avlusunun heybetli çınarı dibindeki Türk kahveciğinde sonsuz hulyalara dalmaktan hoşlanır. Birçoklarına göre Loti Müslüman veya Budist olarak Doğuda doğacak yerde yanlışlıkla Hıristiyan olarak Avrupada doğmuştur. Eserlerine umumiyetle hâkim olan başka bir his de, bilhassa hayvanlara karşı merhametidir.

(Ahmet Bahtiyar Esen)

MAYDANOZ — Maydanozgillerin tip bitkisi. İki yıl ömürlü bitkilerden olan maydanozun yabanisi «petroselinum segetum», bahçelerde yetiştirileni ise «petroselinum sativum» teknik adını taşırlar. Eski ıstılah meraklılarının bazıları maydanoz kelimesinin «mide - nüvaz» (mide okşayıcı) dan geldiğini söylemişlerse de doğru değildir. Maydanozun aslı yunanca «mahedonision» dur.

Güney Avrupasından çıkarak hemen bütün dünyaya yayılmış olan maydanoz, her tarafındaki hafif baharlı lezzet ve kokusu dolayısiyle bazı yemek ve salatalara çeşni vermek, bazılarına garnitürlük etmek, zeytinyağlı, sirkeli ve hardallı salçaya karıştırılmak için kullanılır. Çiğ maydanoz yaprağı çiğnemek, sarımsak kokusunu gidermek veya hiç değilse azaltmak bakımından tesirlidir.

Yaprakları çok oymalı ve sarı yeşilimtırak olan maydanozun, bazan aynı familyadan ve zehirli bir ot olan baldıranla karıştırılmak tehlikesi vardır. Bunun için sebze bahçelerinde yetiştirilen maydanozlar dışında şurada burada rastlanan benzeri otları maydanozdur diye aslâ kullanmamak gerektir.

Maydanoz

Maydanoz, her mevsimde ekilir ve her toprakta yetişir. Bununla beraber biraz derince sürülmüş taze ve hafif toprak maydanoz için en elverişli olanıdır.

Tıpta maydanozun kökünden aperitif (müştehi), yapraklarından münebbih veya cerahat dağıtıcı ve çıban işletici, meyvalarından yellendirici olarak faydalanılır. Maydanozdan «apiol» denilen yağlı bir madde çıkarılır ki gene tıpta kadınların âdet görmelerini kolaylaştırıcı ve sıtma dafii bir madde olarak kullanılır.

(A. B.)

MERCİDABIK MEYDAN MUHAREBESİ (24 ağustos 1516) — Yavuz Sultan Selim tahta çıktığı (25 nisan 1512) gündenberi Doğu siyasetini takibetmiye başlamış ve bütün İslâm memleketlerini Türk idaresi altında toplamak istemişti. Bu arzusuna nail olabilmek için evvelâ İran'ı mağlûbederek Şiilik tehlikesini ortadan kaldırmak, doğu hudutlarını emniyet altına aldıktan sonra cenuba dönerek Mısır'ı fethetmek istiyordu. Kahire'ye girerek Hâdimülharemeyn unvanını kazandıktan sonra İslâm birliğini daha kolay kuracağına kaaniydi. Bununla beraber, mutlak bir hükümdar olan Yavuz Sultan Selim, büyük bir imparatorluk kurmak emelinde ve cihangirlik sevdasındaydı. «Dünya bir hükümdara yetişecek kadar büyük değildir» sözü Yavuz'undur. Yavuz belki fütuhatını Hindistan'a kadar genişletmek istiyordu. 23 ağustos 1514 de kendisini Çaldıran sahrasında zafere ulaştıran ordusuna ve kumandanlarına itimadı sonsuzdu. Çaldıran'dan on üç gün sonra 5 eylûl 1514 de İran'ın başkenti olan Tebriz'e girmiş, bu suretle doğuda İranlıları zararsız bir hale getirerek bazı ufak tefek fütuhatta bulunmuştu. Fırat nehri ile Karaman arasında bulunan Dülkadriye hükûmeti Doğu Anadolu fütuhatından sonra Osmanlı Türkleri tarafından zaptı zarurî bir hal almıştı. Dülkadriye hükümdarı Alâüddevele, Türklerin yardımiyle hükümdar olmuşken, Mısır savaşlarında Kaydbay ile birleşmiş, Çaldıran Seferinde ise harbe iştiraki ve bir miktar muavin süvari vermesi teklifine karşı ret cevabı verdiği gibi Yavuz'un ordusuna mühimmat ve iaşe getiren bazı kollara da tecavüzden çekinmemişti. Bunlar harb için kâfi sebeplerdi. 1514 kışını Anadolu'da geçiren Yavuz, 19 mayıs 1515 de Kemah'ı aldıktan sonra Sivas'a geldi. Burada Veziri Âzam Sinan ve eski Dülkadriye beyi Şehsuvar'ın oğlu Ali'yi Dülkadriye'nin fethine memur etti. Kendisi de arası çok geçmeden Sinan paşanın Elbistan hisarları önüne vardığı sıralarda İncesu kenarına gelerek ordugâh kurdu. O sırada Alâüddevele Ördekli'de bulunuyordu. İlk iş olmak üzere hazinelerini ve ailesini Turna dağına çıkararak yanındaki Türkmenlerle boğazları zaptetti. 12 haziran 1515 de Göksu boğazını geçen Sinan Paşa ordusu Turna dağı eteklerinde gizlenmiş olan Alâüddevele'yi savaşa mecbur etti. Bu savaşta Alâüddevele mağlûp ve maktul düştü. Fethedilen yerlerin valiliğine Şehsuvaroğlu Ali Bey tâyin olundu. Artık Mısır Seferinin yapılması için hiçbir mâni kalmamıştı. 1516 yılında Bıyıklı Mehmet Paşa Dıyarbekir valisini itaate alırken Yavuz Sultan Selim Edirne'deki sarayında savaş plânlarını hazırlamakla meşguldü.

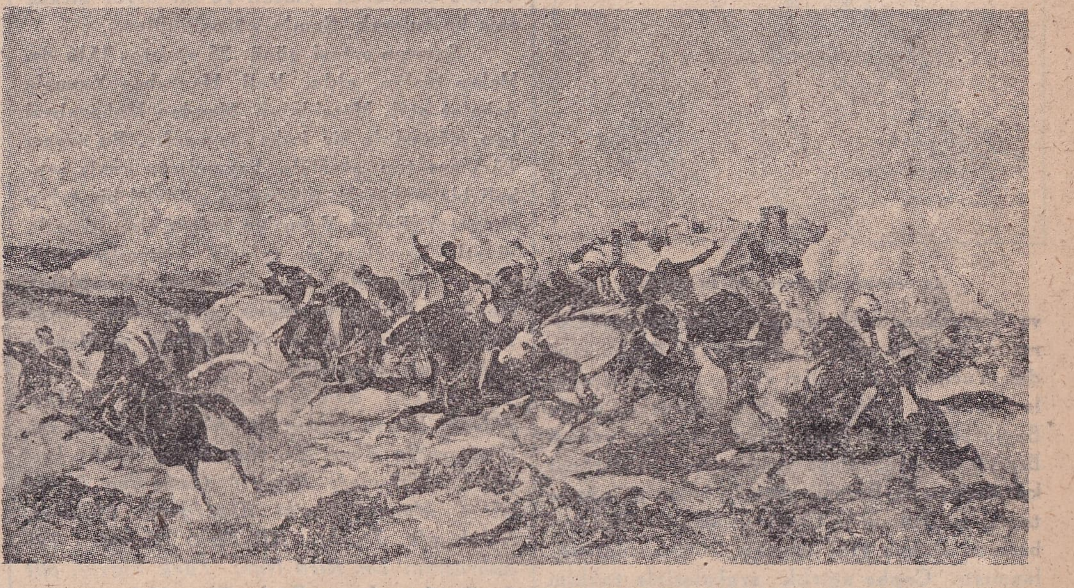
1516 baharı gelince; Veziri Âzam Sinan Paşanın Kayseri'de toplanmış bulunan 40.000 kişilik kuvvetin kumandasını alarak Maraş yoliyle Fırat üzerine yürümesini emretti. Sinan Paşa, Türk ordularının harekâtını durdurmak veyahut arkalarından hücum etmek üzere Mısır sultanı tarafından Suriye hududuna gönderilen tarassut ordusunun bulunduğunu gördü. İleri gitmeyi doğru bulmıyarak padişaha haber gönderdi. Yavuz bu haberi alınca derhal bir harb meclisi topladı. Meclisle Hersek Ahmet Paşa, Nişancı Mehmet, Kapıağası Hasan Ağa ve daha birçok kimseler hazır bulunuyorlardı. Söze Hersek Ahmet Paşa başladı: «Şah İsmail'in Türkiye'ye tecavüz edecek kadar kuvvetli olmadığını, eğer Mısır'a sefer yapılırsa bu yüzden gerilerin emniyette olduğu Kahire'de esarette bulunduğu sırada Mısırlıların Türkiye'yi yıkmak için hazırlıklarda bulunduklarını işittiğini» söyledi. Mısır'a harb ilân edilmesini ileri sürdü. Nişancı Mehmet de Mısır'ın zaptı padişahın şanını arttıracağını söyledi. Nişancı Mehmet Yavuz tarafından vezirliğe terfi edildi. Hasan Ağa da bu fikre iştirak etti. Mısır'a harb açılmasına uzun münakaşalardan sonra karar verildi. Fetvayı Zembilli Ali Efendi yazdı. Ancak «Biz bir resul göndermeden tazip etmeyiz» dedi. Âdet hükmünü yerine getirmek için Mısır sultanına Karaca Paşa denmekle maruf Ahmet Bey ve Rumeli Kazaskerî tenınmış ilim adamlarından Zeyrekzade Mevlâna Rüknettin elçi olarak gönderildi. Ordu da 5 haziran 1516 da İstanbul'dan Üsküdar'a geçti. Yavuz hareketinden evvel, Edirne'yi ve naipliği oğlu şehzade Süleyman'a, İstanbul'un muhafazasını Pirî Paşaya, Bursa'nın muhafazasını da vezir Hersek Ahmet Paşaya bıraktı. Plânını gizli tutarak seferin İran üzerine olduğunu ilân eden Yavuz, 7 haziran 1516 da harekete geçerek Gebze, Hereke, İznik, Yenişehir, İnönü, Afyonkarahisar, Akşehir, Ilgın yolu ile Konya'ya yürüdü. 25 gün sonra Konyaya geldi. Burada Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından gönderilen bir haberciden Diyarbekir havalisinin tamamen zaptedildiğini Diyarbekir'deki son İran valisi Karahan'ın katledildiğini öğrendi. Mehmet Paşaya, elindeki kuvvetlere orduya iltihak etmesini emrettikten sonra, 5 temmuz 1516 da Niğde, Kayseri, Otlupınar yolu ile Elbistan'a yürüdü. 23 temmuz 1516 da Elbistan'a vardı.

Mısır'a gönderilen elçilerimiz Kansu Gavri'yi ordusiyle beraber Halep'te buldular. Elçilerimiz Mısır sultanı tarafından tahkir edildi ve hapse konuldu. Az bir müddet sonra tahliye edilerek dönmelerine izin verildi. Mısır sultanı elçilerle Yavuz'a şu mealde bir haber gönderdi: «Selim beni aldatmıya uğraşıyorsa yanılıyor. Madem ki sizin maksadınız İran seferidir. Sinan Paşa ordusiyle bu havalide ne arıyor? Donanmanızı İskenderiye önlerine neden yolladınız? Yoksa Diyarbekir yolunu unuttunuz mu? Devlet işlerini çocuk oyuncağına benzetmek istiyorsanız teessüf ederim. İşte Sultan Selim'e söyliyeceklerim bundan ibarettir. Selâm ediniz».

Konya'dan Elbistan'a gelinceye kadar bir gün istirahat edilmişti. Yavuz Veziri Âzamı Sinan Paşa ile buluştu. Ordu, 25 temmuz 1516 da, Elbistan'dan hareketle 27 temmuzda hududu geçerek o zaman Arap vilâyetlerine tabi kazalardan olan Sultansuyu'na ve ertesi pazartesi günü Malatya'ya gelindi. 30 temmuz 1516 çarşamba günü akşamı Dokumaçayır mevkiine gelen ordumuz, burada beş gün kadar istirahat etti. Bu müddet zarfında Mısırlılara dair haberler gelmiye başladı. Ordunun vaziyetini anlamak üzere gönderilen casus yakalanarak Kansu Gavri'nin bütün ordusiyle Halep'te bulunduğu öğrenildi. 9 ağustos 1516 da, beş günlük fasılasız yürüyüşten sonra, Bucakdere mevkiine gelen Yavuz'a Karaca Paşa ve Zeyrekzade Mevlâna Rüknettin mülâki oldular. Mısır sultanı ile yaptıkları mülâkatı anlattılar. Yavuz fevkalâde kızdı. Derhal Haleb'e hareket edilmesi için emir verdi. 11 ağustosta Bucakdere'den hareket eden Türk ordusu 18 ağustosta Merzeban suyu civarında bir mevkie geldi. Burada Mısırlılardan yüz çeviren Antep hâkimi Yunus Bey padişahın emrinde olduğunu arzederek hükümdarı Anteb'e çağırdı. 20 ağustos 1516 da Anteb'e muvasalat edildi. Bu suretle Antep, Türk hudutları içine girmiş oldu.

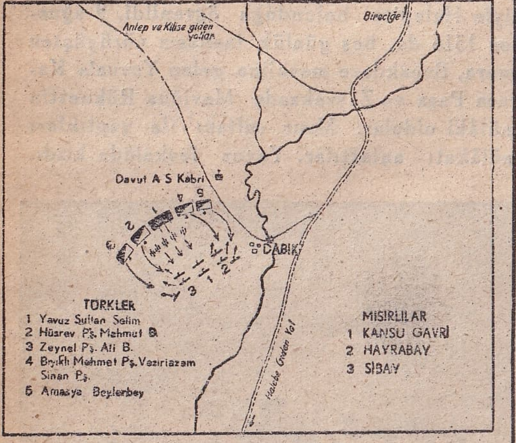
Mısır Sultanı, Yavuz'un büyük kuvvetlerle Halep istikametinde ilerlediğini haber alınca işin ciddiyetini anlamakta gecikmedi. Çerkez ümerasının ve ordusunun bu akına karşı duracağına dair ufak bir itimadı yoktu. Derhal Yavuz'a Moğolbay'ın riyasetinde bir sefaret heyeti gönderdi. Sefaret heyetinin hepsi zırhlı askerlerdi. Huzuruna gayet süslü silâhlarla çıkan bu heyete Yavuz çok kızdı. «Gavri bu sefareti ifa etmek için askerlerden başka kimseyi bulamadı mı?» diyerek sefaret heyetini huzurundan çıkardı ve heyetin cezalandırılmasını emretti. Fakat Yunus Paşa, padişaha yalvararak Moğolbay'ın hayatını kurtarmıya muvaffak olmuş, ancak Moğolbay bıyıklarını ve sakalını kaybederek geldiği yere dönebilmişti. Yavuz Moğobay'la Mısır sultanına şu haberi göndermişti: «Varın Gavri denilen sahibi cevre haber verin, vaktine hazır olsun. Ben binayı saltanatını fenaya vermeyi mukarrer kıldım.»

Türk ordusu, 23 ağustos 1516 da Tellülhabeş mevkiine geldi. Burası Halebe iki yürüyüş mesafede bulunuyordu. Mısır ordusiyle karşılaşmıya hazır olan Türkler, emniyet tertibatını alarak yarın başlıyacak olan büyük savaşa hazırlanıyorlardı. Gavri de ordusiyle Haleb'i terkederek Tellülhabeş istikametine doğru yürüyüşe geçti. 24 ağustos 1516 da,

Mercidabık muharebesinin yüz yıl evvel yapılmış bir tablosu

sabahın erken saatlerinde Türk ordusu ağır ağır cenuba doğru ilerlerken Mısırlılar da şimale doğru çıkıyorlardı. Nihayet iki ordu Haleb'in 54 kilometre şimalinde Mercidabık ovasında karşılaştılar. Ordular şu şekilde sıralanmışlardı: Türkler — Başkumandan: Yavuz Sultan Selim. Sağ kanat: Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa ve bunların yanında Şehsuvaroğlu Ali

Mercidabık muharebesinin krokisi

ve Ramazanoğlu Mahmut Beyler kumandalarında Anadolu askeri. Merkez: Başkumandan Yavuz Sultan Selim kumandasında sipahiler ve azap askerleri. Sol Kanat: Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa. Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa ve Amasya Beylerbeyi kumandasında Rumeli askeri. Askerin önünde toplar sıralanmış ve Çaldıran Meydan Muharebesinde olduğu gibi zincirlerle birbirine bağlanmıştı. Cephe ağırlık arabalariyle tahkim edilmişti. Ordunun mevcudu sekiz bini yeniçeri, dört bini sipahi, otuz bini süvari olmak üzere kırk iki bin kişiydi. Mısırlılar — Başkumandan: Mısır Sultanı Kansu Gavri. Sağ kanat: Halep Valisi Hayrabay. Merkez: Başkumandan Mısır Sultanı Kansu Gavri. Sol Kanat: Şam Valisi Sibay. Cephenin ön tarafına korsanlar, onların gerisinde Celibanlar yerleştirilerek derinlemesine bir tertip alınmış ve ayrıca Türk ordusunun yan ve gerilerini kuşatmak üzere hususî kıtalar hazırlanmıştı. Mısırlıların kuvveti on iki bini Memlûk, altmış bini Arap olmak üzre yetmiş iki bin kadardı. İleri kıtaların teması derhal büyük savaşı kızdırmıya kâfi geldi. Biraz sonra top ve tüfek ateşleri her tarafı toz ve dumana kattı. Duman bulutlarının arasından süvarilerin birbirleri üzerine atılması takibetti. Bilhassa Mısır süvarilerinin Türk ordusunun kanatlarına karşı yaptığı hamleler tesirli oluyor, bunu gören Kansu Gavri savaşın merkezi sıkletini kanatlarımıza karşı intikal ettiriyordu. Kanatlarımızın bozulmak üzere olduğunu gören ve yağız atıyle savaşın her tarafına yetişen Yavuz, ani bir kararla kendisine büyük itimadı olan Sinan Paşa ile Yunus Paşayı cenahların takviyesine memur ettikten sonra kendisi de merkezden ve bütün şiddetiyle düşmanın üzerine yürümüştü. Şimdi bu cephe boyunca ve tek kumanda altında Türk taarruzu başladı. Savaş en yüksek şiddetini bulduğu sıralarda düşmana fasılasız ateş eden topların düşman hatlarında açtığı gedikler doldurulamıyor ve bilhassa Sinan Paşanın sert ve dehşetli hücumları Mısırlıları birbirine katıyordu. Bu sırada savaşın şiddetine dayanamıyan sekseniik ihtiyar Kansu Gavri, nüzul isabetiyle ölmüş, bu hâdise Mısır ordusunu oldukça sarsmıştı. Vaziyeti çok yakından takibeden Yavuz fırsattan istifade etmeyi çok iyi bildi. Düşmanın toplanmasına meydan vermeden hücumlarının şiddetini arttırdıkça arttırdı. Her taraftan şiddetli bir tazyik başladı. Düşman evvelâ ricat, sonra bozgun halinde kaçmıya koyuldu. Savaş dört saat sürmüştü. Fakat bu dört saat elli bin kişilik bir ordunun imhasına kâfi geldi. Kaçanlar Haleb'e doğru akıyorlardı. Haleb'in müstahkem bir kale halinde bulunması burada yeni bir mukavemet imkânı yaratabilirdi. Halbuki Mısır yolu üzerinde bulunan bu şehrin muhakkak işgali lâzımdı. Yavuz kızgın bir güneş altında yanan Mercidabık ovasını gururla seyrederken, Yunus Paşa firarileri kovalıyordu. Yunus Paşa düşmana aman vermedi, nerede rasgeldivse orada vurdu, perişan etti ve birçok esir aldı. Yalnız Canbürdu Gazali ve bir diğer birkaç esir kurtularak Şam'a sığınabildiler.

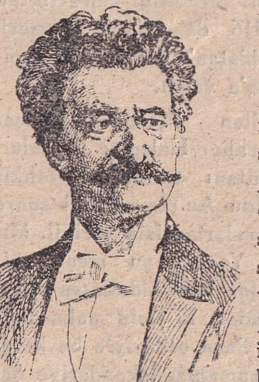
Savaşın ertesi günü, 25 ağustos 1516 da, Halep teslim oldu. Vali Hayrabay Yavuz'a dehalet etti. Mercidabık Meydan Muharebesi tam mânasiyle bir imha savaşıdır. Bu savaşı Türklere top ateşiyle kazandıran geniş cepheli bir muharebe nizamı ve şiddetli bir takip olmuştur. Fakat Yavuz'un zafere olan itimadı, süratli kararları da zaferin kazanılmasında birinci derecede âmil olmuştur. Mercidabık Meydan Muharebesinden sonra Mısır yolu Türk ordusuna tamamen açılmış ve Mısırın fethi kolaylaşmıştır.

Kısa bibliyografya: Binbaşı Hüsnü; Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi. Alefteroğlu Ziya İbrahim; İmha Muharebesi cilt I. Hammer; Devleti Osmaniye Tarihi cilt 4. Muraf; Tarihi Ebolfaruk. Mehmet; Solakzade Tarihi. Ali Fuat; Paristen Tih Sahrasına. Dr. Rıza Nur; Türk Tarihi, cilt 9. Stanley Lane Pool; The Mohammadan Dynasties, Chrono Logical and Genealogical Tables With historical İntroductions (Halil Ethem tercümesi). Sadettin; Tacüttevarih. Feridun Bey; Münşeatı Selâtin. İbni Kemal; Selimname. Ahmet Refik; Sahaifi Muzafferiyatı Osmaniye.

(Feridun Fazıl Tülbentçi)

STRAUSS, JOHANN — «Yohan Ştravs okunur». (1825 - 1899) Aynı adı taşıyan, Avusturya'lı tanınmış vals bestecisi J. Strauss' ın oğludur. 25 eylül 1825 de doğmuş, 3 haziran 1899 da Viyana'da ölmüştür. J. Strauss 1844 yılında, kendine ait olmak üzere, büyük bir orkestra kurmuştur. Babasının ölümü üzerine, onun orkestrasının idaresini de ele alan J. Strauss, bu kurulu, her bakımdan daha ileri götürmiye muvaffak olmuştur. Orkestra ile geniş ölçüde turneler tertipliyen şeflerin en başında, J. Strauss gelir. Bu çeşit «turne - konserleri»ni, esaslı bir sisteme bağlıyan sanatadamı da, gene J. Strauss'dır. Bu itibarla sanatkâr, Petersburg, Berlin, Londra, Paris hattâ Amerika'da, sabırsızlıkla beklenen bir orkestra şefi ve besteci olmanın sırrına ulaşmış ve bütün dünyanın sevgisini kazanmıştır. 1863 de, ses artisti Jetti Treffz ile evlenen J. Strauss, o tarihten itibaren orkestrasını, kardeşleri: Joseph ve Eduard'ın idaresine terk ederek, şeflikten çekilmiştir. J. Strauss, bestecilik alanında, daha çok genç iken, babasiyle yarışa kalkmış ve hattâ babasını gölgede bırakmıştır. Yazdığı dans eserleri arasında (479 u basılmıştır), «Güzel Mavi Tuna'da» valsi (op. 317, ilk olarak 1867 de çalınmıştır), öz anlamda bir Avusturya müziği, hattâ tipik bir Viyana halk ezgisi olma şerefini kazanmıştır. Sanatkârın bu çeşit valsleri arasında: «Viyana Ormanlarından Hikâyeler», «Viyana Kanı», «Bizim Memlekette» adlı valsleri ve bu çeşit eserlerinden bazıları, dünyanın her yerinde zevkle dinlenir. Hayatının son yıllarını, operet besteciliğine vermiş olan J. Strauss, herşeye rağmen, vals ve kadril bestecisi olarak tanınmıştır. Onun içindir ki, operetlerinin hepsi, en narin, en zarif dans melodilerini ihtiva etmektedir. Ritm bakımından alabildiğine ince, melodi bakımından sade ve asil bir varlık içinde akıp giden, orkestrasyon tekniğinde ileri bir olgunluğu işaret eden J. Strauss'ın valsleri, her yerde sevilmiş, Brahms ve Bülow gibi sanat büyükleri bile, bu eserlere hayran olmuşlardır. İmparator François Joseph devri Viyana'sı, sırf J. Strauss sanatı sayesinde, incelik ve zarafette çok ileri bir noktaya ulaşmıştır. J. Strauss'ın yazdığı operetler şunlardır: İndigo, Roma Karnavalı, Yarasa (1874), Cagliostro, Methusalem, Körebe, Kıraliçenin Mendili, Neşe Savaşı, Venedik'te Bir Gece, Çingene Baron (1885), Simplicius, Şövalye Pasman, (opera, 1892), Prenses Minetta, Jabuka, Waldmeister, Akıl Tanrıçası. Ölümünden sonra meydana çıkan eserleri: Aschenbrödel Baleti, Rüyalar (orkestra fantezisi). Hakkındaki biyografik eserler şunlardır: R. von Prechazka, «J. Strauss», 1900 yılında Reimann'ın çıkardığı «Tanınmış Müzikçiler» (Berühmte Musiker) serisinde yayınlanmıştır. J. Lange «J. Strauss» (1912) Ludwig Eisenberg, «J. Strauss Bir Hayat Tasviri» (J. Strauss, Ein Lebensibild, 1894); Ignatz Schnitzer, «Üstat Yohan» (Meister Johann, 2 cilt, 1920); Ernst Decsey, «J. Strauss» Viyana'dan Bir Kitap. (J. Strauss, Ein Wiener Buch, 1922); Siegfried Loewy, «J. Strauss Etrafında» (Rund Um J. Strauss, Viyana 1925) Adele (Besteci ile daha sonraları evlenen kadın), «J. Strauss Mektup Yazıyor» (J. Strauss Schreibt Briefe, 1926), bu eser, şanatkârın mektuplarını ihtiva etmektedir.

(Cevat Memduh Altar)

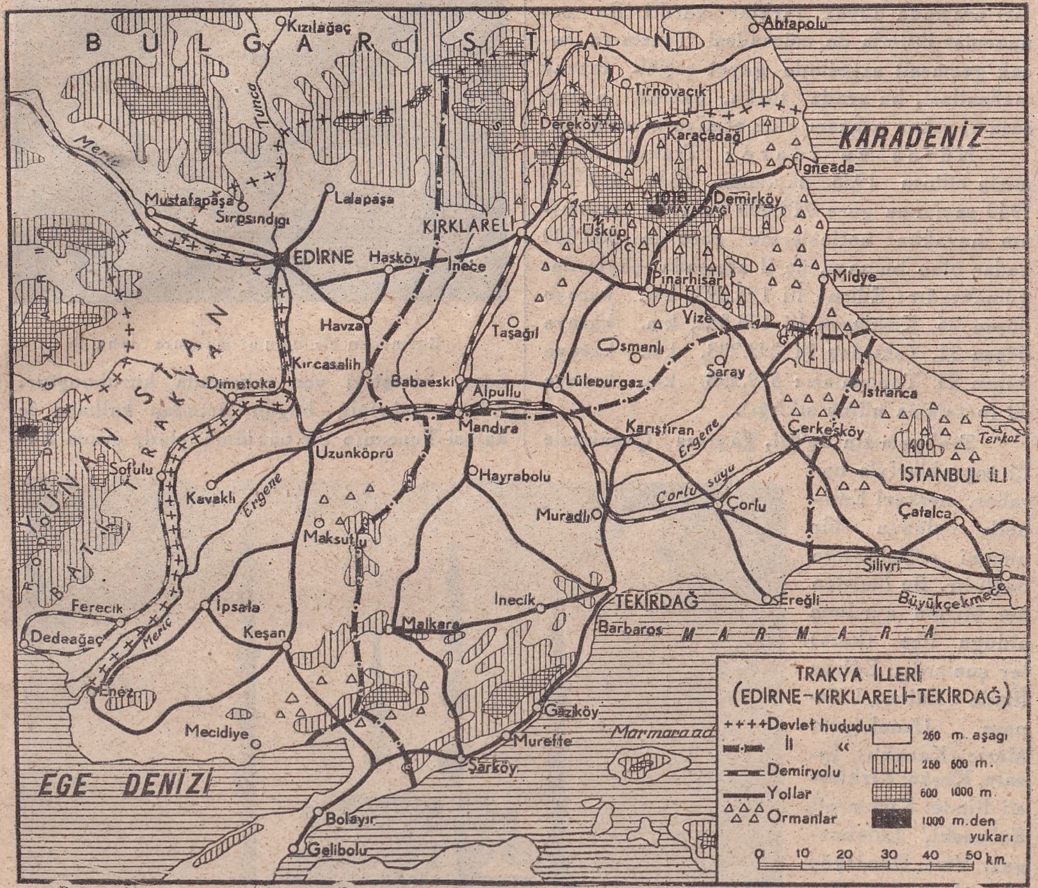

Johann Strauss

TRAKYA İLLERİMİZİN COĞRAFYASI (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ) — Trakyadaki bu üç ilin hepsi de özel bir önem taşımaktadır.

Trakyanın yeri, hudutları: Avrupanın güneyinde Akdenize doğru, üç büyük yarımada uzanır ki bunlardan en doğuda olan Balka yarımadasının güney doğu köşesine Trakya denir. Boğazlar ve Marmara deniziyle Anadoludan ayrılan Trakya, adını tarihin ilk çağlarında buralarda yaşamış kuvvetli bir ulus olan Trak'lardan almıştır. Trakya, güneyde Marmara ve Ege denizi kıyılarından, kuzeyde Balkan dağları eteklerine kadar uzanır; batıda ise Makedonya'ya komşu olur ve bu ülkeden Mesta Karasu vâdisiyle ayrılır. Doğuda Boğazlara doğru uzanan Çatalca ve Gelibolu yarımadaları coğrafya bakımından Trakya dışında sayılır. Trakya toprakları ötedenberi Batı ve Doğu Trakya diye ikiye ayırmak âdet olmuştur ki bu kısımları birbirinden ayıran sınır, Meriç nehrinin aşağı çığırıdır. Evvelce Balkan yarımadasının büyük kısmı gibi, Osmanlı İmpara-

torluğunun Rumeli toprakları içinde kalan Batı Trakya, 1912-13 Balkan Harbinden sonra kaybedilmiştir. Bugün Meriç nehri sadece Doğu ve Batı Trakyayı değil, aynı zamanda Türkiye topraklarını komşu Yunanistandan ayırmaktadır. Yalnız Edirne karşısında bu

şehrin istasyonu olan Karaağaç civarı Lozan Antlaşmasiyle Türkiyeye bırakılmış bulunuyor.

Yüzölçümü: Doğu Trakyanın Meriç boyunda kuzeyden güneye uzanan batı kısmı Edirne İline, Bulgar hududuna dayanan ve Karadeniz kıyısına inen kuzey doğu kısmı Kırklareli İline, Marmaraya bakan güney doğu kısmı da Tekirdağ İline aittir. Bu üç ilin yüzölçümü 19.175 kilometre kare olup bunun 7.565 i Edirne, 5.660 ı Kırklareli ve 5.950 si Tekirdağ illerine ait bulunmaktadır. Eğer bu topraklara Çatalca yarımadası gibi İstanbul İline ve Gelibolu yarımadası gibi Çanakkale İline ait topraklar da katılacak olursa, Türkiye Cumhuriyetinin Avrupada bulunan topraklarının yüzölçümü 23.770 kilometre kareyi bulur.

Arazi şekilleri: Batı Trakya Rodop dağlarının yüksek kitlesiyle kaplandığı halde, Doğu Trakyamızda dağlar az yer tutar ve fazla yükselmez. Burası, arazi şeklinin genel yapısı bakımından, ortası çukur, kenarları yüksek bir çanak manzarası gösterir. Bu

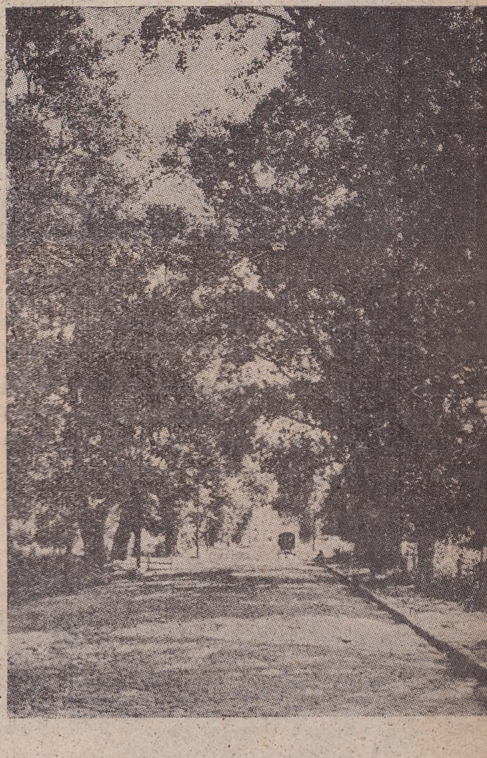

Edirne şehrinin umumî görünüşü

çanağın kuzey doğu kenarında, Karadeniz ve Bulgar hududu boyunda Istranca dağları bulunur. Her ne kadar Doğu Trakyanın en yüksek noktası (Maya dağı : 1018 metre) bu dağlar üzerindeyse de, Istrancaların ortalama yüksekliği 400-600 metreden fazla değildir. Trakyanın güneyinde, Marmara kıyısı boyunda Tekirdağı kitlesi 900 metreyi pek geçmez. Saros körfezi gerisinde yükselen, Koru dağı ise 725 metreyi aşmaz. Çanağın batı kenarında da, Meriç'in sağ yakasında, yani Batı Trakyada kalan Rodop dağları bulunur. Trakyamızın ortasında, doğudan batıya doğru Ergene vâdisi uzanır ve coğrafyacıların diliyle, Doğu Trakyaya «Ergene Havzası» adı verilebilir. Ergene vâdisinin meydana getirdiği çukur saha güney batı kenarında Meriç nehriyle beraber Ege denizine açılır. Havzanın doğu kenarında, Istranca ve Tekirdağı kitleleri arasındaki saha, Marmara denizini Ergene vâdisinden ayıran 150-200 metrelik tepelerle kaplanmıştır. Nihayet kuzey batıda, İstrancalar ile Rodop kitlesi arasında bir gedik vardır ki, Meriç nehri buradan Trakyaya girer ve vâdisi, Orta Avrupadan gelip, bütün Balkan yarımadasını baştan başa keserek İstanbula varan ve oradan Asyaya atlıyan ana yola geçit rolünü oynar.

Doğu Trakyanın arazisi fazla arızalı olmamakla beraber, ova düzlükleri de burada çok geniş yer tutmaz. İstranca dağlariyle Ergene vâdisi arasında kalan saha, dağlardan inen akar suların vâdileriyle oldukça derin yarılmış sırtlar halindedir. Ergene vâdisinin güneyinde kalan saha ise daha ziyade tepeliktir. Orta Trakya ovası, Ergene vâdisi boyunca uzanır, batıya doğru genişliyerek nihayet Meriç nehri boyunda uzanan ovaya karışır ve Meriç nehri ağzı yakınlarında kısmen de göllerle işgal edilmiş bataklık bir saha halini alır.

İklim: Üç tarafı denizle kuşatılmış olmakla beraber iç kısımları dağlık sahalarla denizden ayrılan Trakyanın iklimi çeşitlidir. Akdeniz iklimi, yazlarının sıcak ve yağmursuz geçmesiyle, memleketin hemen her tarafında hâkim rol oynar; fakat yağmurlu ve karlı olan kış mevsiminde Trakyanın hemen her tarafında bilhassa içerlerde büyük soğuk baskınları olur ki bu haliyle Trakya iklimi Adana, hattâ İzmirinkinden ayrılır: Kuzey rüzgârlarını önliyecek yüksek dağların bulunmaması yüzünden, sıcaklık derecesi bazan çok düşer. Yağışlara gelince, bu bakımdan, İstranca dağlarının Karadenize bakan yamaçlariyle, Ergene çukur sahası ve Trakyanın güney tarafları biribirinden epeyce farklıdır: Karadeniz kıyısına yılda hemen hemen bir metre kadar yağmur düştüğü halde İstrancalar gerisinde kalan orta kısımlarda bu yağış

Karaağaç - Edirne yolu

yarıya iner ve güneyde bir dereceye kadar artar. Edirnenin ocak ayı ortalama sıcaklık derecesi 2,5°, temmuzunki 25° olup kışın termometre —20° ye kadar düşebilir, yazın (gölgede) 41 dereceyi aşabilir. Yıllık yağış ortalaması Edirnede 58, Hayrabolu'da 60, Tekirdağda 58 santimetredir.

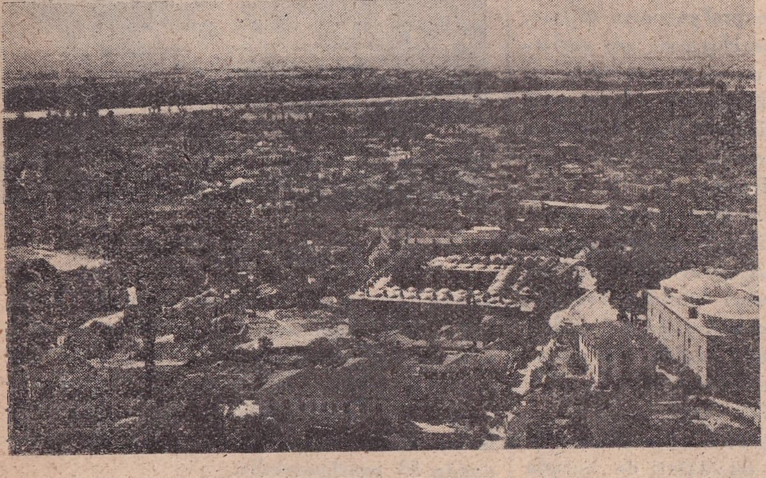
Bitki âlemi: İklimin yer yer gösterdiği hususiyetlerle arazi şekillerinin tesiri hesaba katılınca, Trakyanın tabiî bitki manzarasının mahallî hususiyetleri izah edilmiş olur. Trakyanın ormanlık sahası Istrancalardır. Fakat uzun zamandanberi yapılan tahripler yüzünden Istranca ormanları, dağların daha kurak olan iç yamaçlarında çok seyrelmiş,

hattâ kısmen ortadan kalkmış, Karadeniz tarafında, bilhassa erişilmesi güç, yolsuz sahalarda tutunabilmiş, birçok yerlerde de iri gövdeli ağaçlar yerine sık çalılıklar kaim olmuştur. İstranca ormanlarının tahribinin

Edirnede dört tarafı su ile çevrili "Sarayiçi,, mevkii. (Balkan Harbinde Bulgarlar tarafından buraya kapatılan esirlerimizin açlıktan kabuklarını kemirdiği kısımlar ağaçların alt taraflarında hâlâ bellidir)

başlıca sebebi, İstanbul şehrinin odun ve kömür ihtiyacı ve bu havalideki eski demir madenlerinin işletilmesi oldu. Bu ormanların dışında, Tekirdağ kitlesinin şurasında bura-

Edirneden bir umumî manzara

sında biraz orman ve bir miktar çalılık bulunur ve bilhassa Koru dağlarında henüz tamamiyle tahribedilmemiş ormanlara rastlanır. Meriç boyunda, bazan nehrin kabaran sulariyle kaplanan yerlerde sık söğüt ağaçlıkları ve orta kısımlarda köylerin etrafında kavak ağaçları kümeleri görülür. Bunun dışında, arazinin büyük kısmı ilkbaharda yeşeren ve çiçeklenen, yaz sıcaklariyle kavrulup kuruyan otluklar (bozkır veya step) halindedir.

Ormanlık sahalar Tekirdağ İli arazisinin ancak yüzde 7,5, Edirnenin yüzde 11 ini kapladığı halde İstranca ormanlarının hemen tekmilini içine alan Kırklarelinde bu nispet yüzde 60 a yaklaşır. Bütün Trakya için ormanlık saha nispeti, tekmil topraklara göre yüzde 24 olur. Bununla beraber, istatistiklerde orman diye gösterilen sahaların bir kısmı çalılık halinde bulunduğundan, gerçek orman-lar nispeti bunun belki de üçte birine düşer.

Arazinin ziraî kabiliyeti bakımından; ekime elverişli olmıyan ârızalı sahalar, toprak tabakası ince ve kuru olduğu için yalnız hububat ekimine ve koyun otlatmıya elverişli yerler (Ergene havzasının büyük kısmı) ile Ergene ve bilhassa Meriç boyunun sulak ovaları arasında büyük farklar vardır. Bu sonuncular iklimin de müsaadesi (yazların sıcak geçmesi) sayesinde gayet çeşitli toprak mahsulleri, bu arada tütün, pamuk, pirinç, susam, şeker pancarı elde etmiye elverişlidir.

N ü f u s v e i d a r e : Trakya illerimizin nüfusu 1935 sayımına göre 552.000, 1940 sayımına göre 718.000 ve 1945 sayımının muvakkat neticelerine göre de 580.000 kadar olup bu sayı, üç il arasında şöyle dağılmaktadır: Edirne İli 198.393, km. kareye düşen 26, Kırklareli İli 178.382, km. kareye düşen 31, Tekirdağ İli 203.223, km. kareye düşen 34. Toplamları: 579.998, km. kareye 30 (ortalama nüfus sıklığı).

Trakyamızın üç ili, ayrıca Çanakkale İli topraklariyle beraber, merkezi Edirnede bulunan bir umumî müfettişliğe bağlıdır. Bu illerden her birinin ayrılmış olduğu ilçe (kaza) ler şunlardır; Edirne İlinde : Edirne, Lâlapaşa, Uzunköprü, Meriç (Kavaklı), İpsala, Keşan; Kırklareli İlinde: Kırklareli, Babaeski, Lüleburgaz, Vize, Demirköy (Samakovcuk); Tekirdağında : Tekirdağ, Çorlu, Saray, Hayrabolu, Malkara, Şarköy. Bu illerden her birine bağlı köy sayısı da şöyledir : Edirne 264, Kırklareli 190, Tekirdağ 283; toplam 734. Son sayıma göre Trakya topraklarımızda nüfusu 20.000 i geçen yalnız bir şehir vardır: Edirne (nüfusu 29.400); nüfusu 10.000 ile 20.000 arasında bulunan kasabaların sayısı ise dörttür (Tekirdağ : 14.800, Kırklareli : 14.300, Çorlu: 12.500, Lüleburgaz: 12.300). Hepsi de ilçe merkezi olmak üzere, 5.000 den fazla nüfuslu diğer kasabalar şunlardır: Uzunköprü: 9.800, Keşan: 8.200, Babaeski: 5.800 Malkara: 5.300. Bunların dışında kalan ilçe merkezlerinin nüfusu daha da azdır.

Buna bakılacak olursa, Trakyada da, bütün Anadolu topraklarımızda olduğu gibi, nüfusun en büyük kısmının (yüzde 80) köylerde yaşadığı anlaşılır ve bu da, Trakya halkının geçimini daha ziyade çiftçilikte aradığını gösterir.

E d i r n e ş e h r i, c o ğ r a f y a s ı v e k ı s a t a r i h i : Edirne, Meriç nehrinin sol (doğu) kıyısında, Tunca ve Arda çaylarının

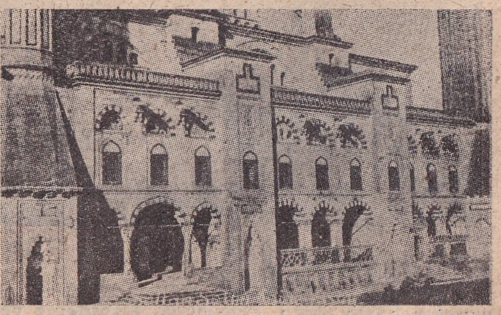
Edirneden bir umumî manzara daha

buna karıştığı yer yakınında kurulmuştur. Edirne şehrinin bugün ortadan kalkmış iç kalesi Tuncanın bir büklümü içinde ovada ku-

Edirnede Selimiye camisi

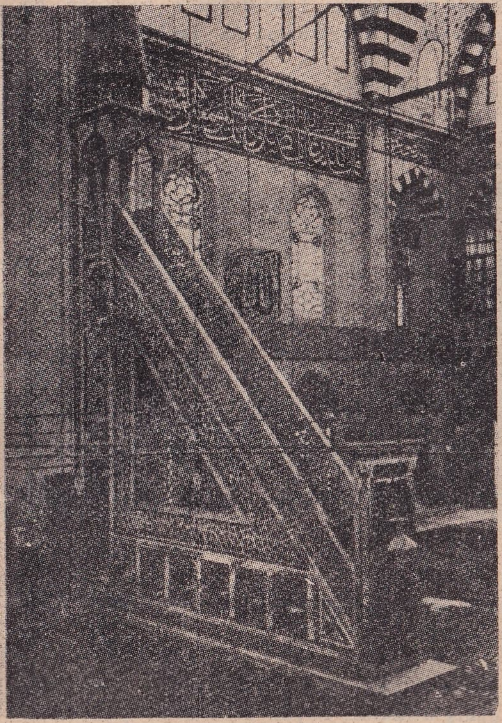
rulmuş, bunun yanında bir tepe üzerinde de Mimar Sinanın ölmez eseri Selimiye camisi yükselmiştir.

Selimiyenin alt kısımları

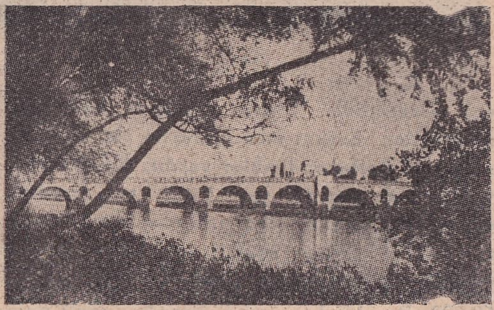
Edirne şehrinin yerinde Trak'ların eski bir kasabası bulunduğu, bunun daha sonra Ma

[Ma]kedonyalılar ve Romalılar zamanında gelişip büyüdüğü tahmin edilmektedir. Makedonyalılar zamanında buraya Orestiya deniliyordu. İkinci Yüzyılda Roma İmparatoru Adriyen

Selimiyenin içinden görünüş

(Hadriyan) burayı büyütmüş ve adını da Hadriyanopolis koymuştur ki şehrin bugünkü adı bundan gelmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu çağında Edirne havalisi, Bizansı istilâ etmek istiyen göçebe kuvvetlerle Bizans orduları arasında çarpışma sahası olmuştur

Edirnede Meriç köprüsü

(Hunlar, Gotlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler). Ondördüncü Yüzyılın ortalarına doğru Aydınoğullarından Umur Bey bu havalide görülmüş, az sonra Şehzade Süleyman Paşa Rumeliye geçmiş, Bulgar-Sırp kuvvetlerini yenmiş, hattâ 1359 da kaleyi bir aralık ele ge-

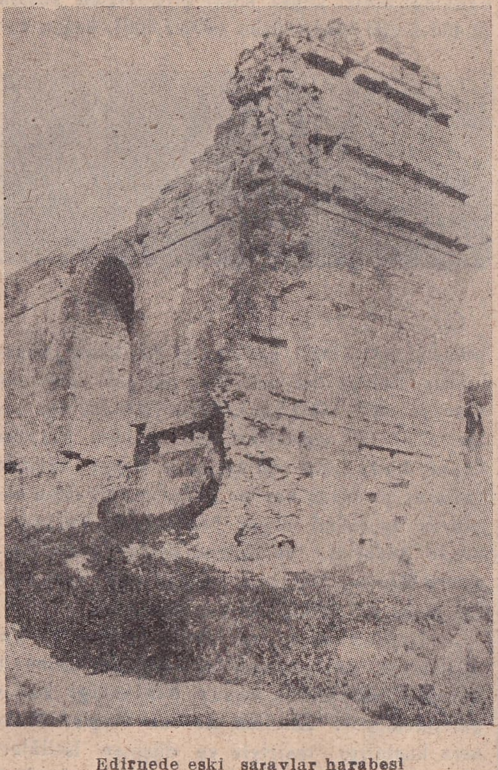
Edirnede Atatürk heykeli

çirmişse de şehrin Osmanlı hâkimiyetine katî olarak girmesi, Sultan Hüdavendigâr zamanında Hacı İlbey, Lâla Şahin Paşa ve Evrenos Beylerin savaşları neticesinde vuku bulmuştur (1361). Bundan sonra Edirne, İstanbul fethedilinciye kadar (1453) devlete payitaht olmuş, saraylar, camiler ve diğer anıtlarıyla bezenmiş, payitaht İstanbula nakledildikten

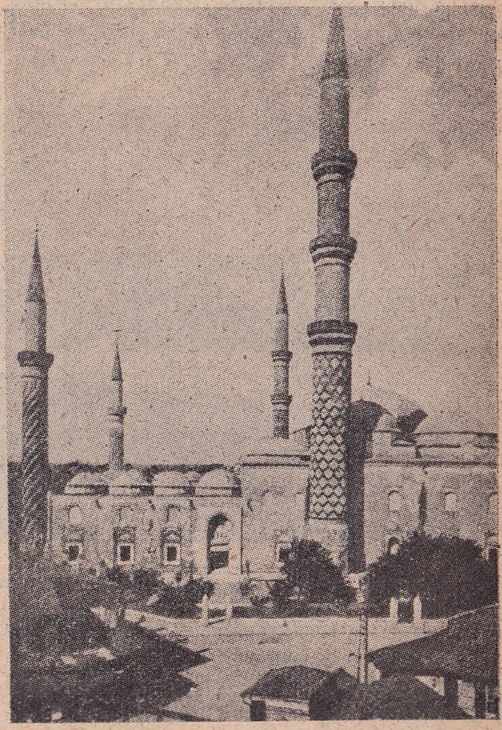
Edirnede su terazisi

sonra bile, Rumeli (Avrupa) seferlerinde ordulara üs hizmetini görmüş, padişahların av ve eğlence maksadiyle uzun müddet gelip yerleştikleri olmuştur. Bununla beraber, imparatorluğun gerileme devrinde ihmal edilmiş, binaları harabolmıya yüz tutmuş, 1828 - 29 Rus Harbinde düşman tarafından istilâ edilmek gibi bir felâkete uğramıştır. Ruslar Edirne Muahedesinin imzalanmasından sonra, çok harabolmuş şehri terketmişlerdir. 1877 - 78 Harbinde aynı felâket bir daha tekrarlanmış, Ruslar 2 ocak 1878 den 13 mart 1879 a

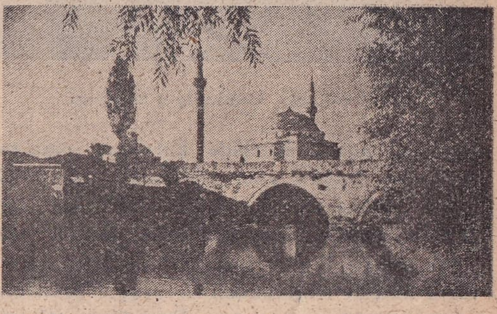
Edirnede eski saraylar harabesi

kadar burada kalmışlardır. Bundan sonra Edirne otuz sene kadar sükûn içinde yaşamışsa da 1912-13 de yeni bir darbeye uğramıştır: Müstahkem Mevki Kumandanı Şükrü Paşa, 16 kasım 1912 den 26 mart 1913 tarihine kadar Bulgarların hücumuna karşı şehri kahramanca müdafaa etmiş, Edirne dört ay kadar düşman elinde kaldıktan sonra 22

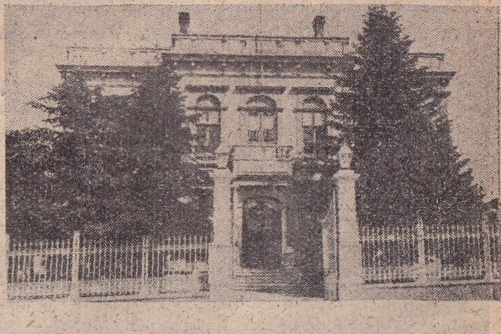
Edirnede Üçşerefeli Cami

temmuz 1913 de kurtarılmıştır. Birinci Cihan Harbinden sonra Sevr Muahedesi ile Yunanlılara terkedilen Edirne, 26 temmuz 1920 de düşman tarafından işgal edilerek millî mücadelemizin zaferle neticelenmesi üzerine, 24 ekim 1922 de kurtarılmıştır. İkinci Cihan

Edirnede Beyazıt köprüsü

Harbi yıllarında Türkiye savaş dışı kalmakla beraber, hudutlarımızın ötesinde, Edirnenin yanı başında vukua gelen çarpışmaların tesiri şehrin yaşayışı üzerinde akisler bırakmıştır. Harb patlamadan evvel (1935) şehrin nüfusu 36.000 iken harb sırasında askerî kuv-

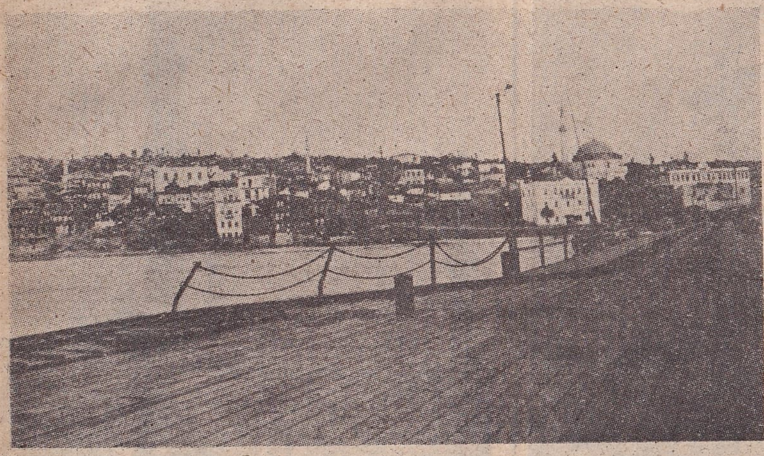

Edirnede Belediye dairesi

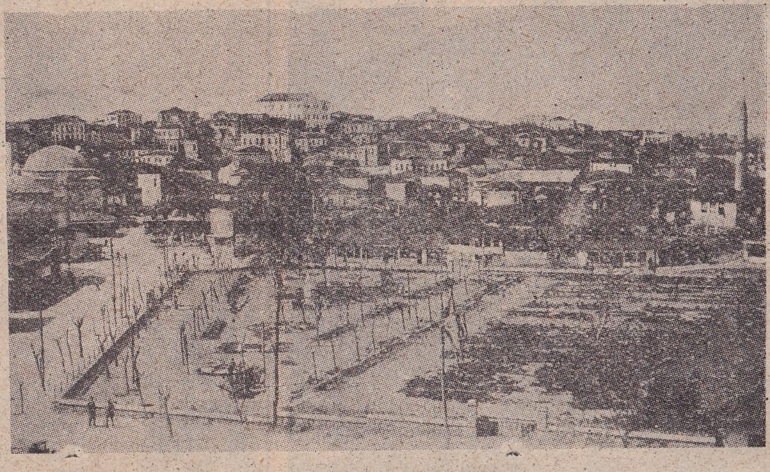
vetlerin gelmesiyle bir aralık bu nüfus artmış (1940 da 45.680), son yıllarda tekrar düşmüştür (1945 de 29.400). Edirne nüfusunun Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarında 100.000 i

aştığı tahmin edilmekteydi ve Yirminci Yüzyıl başlarında bu nüfus hâlâ 87.000 i buluyordu.

Edirne şehri Osmanlı İmparatorluğunun en ehemmiyetli merkezlerinden biri ve eski payitahtı olmak dolayısiyle, Türk sanatının

Tekirdağ'nın denizden görünüşü

Kırklareli

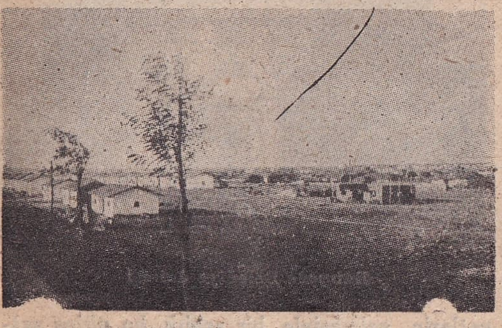
şaheserleriyle süslüydi. Fakat ne yazık ki, bu eserlerden bir kısmı, yukarıda sadece sıraladığımız istilâ ve işgal felâketleri esnasında harabolmuş, ortadan kalkmıştır. Meselâ Tunca'nın bir adası üzerinde kurulmuş olan sa-

Tekirdağında Cumhuriyet meydanı

canın bir adası üzerinde kurulmuş olan saraylardan bugün eser görülmiyor. Böyle olmakla beraber, bugün Edirnede kalan Türk anıtları, Osmanlı devrinin ölmez eserleri arasında sayılmakta ve bugün bile Edirneyi, bu türlü anıtlar bakımından en zengin şehirlerimiz arasına koymaktadır: Eski Cami (Çelebi Mehmet tarafından), Muradiye camii, Üç Şerifeli Cami (İkinci Murat tarafından), İkinci Beyazıt camisi, medrese ve imareti, nihayet, Hicrî 976-982 yılları arasında inşa edilen muazzam Selimiye camisi, bunlardan başka, Edirnede birçok medrese, han, tekke, hamam, çeşme vardır.

E k o n o m i k d u r u m ; z i r a a t : Nüfusun büyük kısmının köylerde yaşamasından da anlaşıldığı gibi, Trakya illerimiz da-

Trakyada göçmen evleri

ha ziyade çiftçi memleketidir. Ziraat umumiyetle henüz pek gelişmemiştir. Ekilebilecek arazinin bir kısmı henüz ekilmemiş olup ekilen yerlerde de, yeter derecede gübre ve iyi aletler kullanmamak yüzünden yüksek verim alınmaz. Bununla beraber, Ergene ve Meriç yakınlarındaki ovalar, gerek mahsul çeşitliliği, gerekse verimin fazlalığı bakımından seçkin bir durumdadır.

Toprak mahsullerinin başında hububat gelir. Trakya topraklarımız, bu bakımdan, kendi ihtiyacını karşılamakla kalmayıp İstanbulun ekmeklik buğday ve diğer hububat ihtiyacını da kısmen karşılar. Başta buğday gelir (1939-1940-1941 yılları istihsaline göre: 75.000 - 145.000 ton); bunu mısır (34.000 - 67.000 ton), arpa (24.000 - 54.000), çavdar (16.000-40.000), yulaf (18.000-38.000) takibeder. Tarlaların dörtte üçüne varan bir kısmı bu ürünlere tahsis edilmiş bulunur.

Sınaî bitkiler ekimi ikinci sırayı alır. Bunlar arasında son yıllarda büyük önem kazanmış olanı şeker pancarıdır. Bilindiği gibi, Alpullu şeker fabrikasının ihtiyacını karşılamak üzere yetiştirilen pancar, fabrikaya mahsul gönderebilen her tarafta ekilmekte, istihsal miktarı seneden seneye fark göstermekle beraber 70.000 - 170.000 ton arasında oynamaktadır. Diğer sınaî bitkilerden susam (2.400-3.600 ton), tütün (400-1.400), keten to-

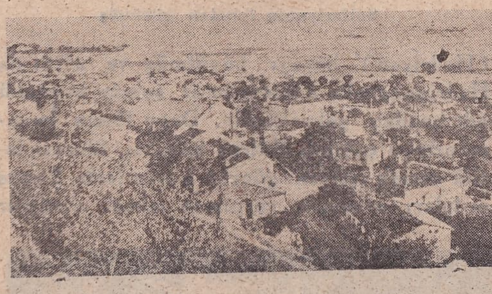
Malkara

humu (1 200-2.000), pamuk (80 ton kadar) sayılabilir. Baklagiller arasında en çok ekilenler fasulye (800-2.000 ton), bakla (600-2.000), nohut (250-700) mercimek (80-160) dir. Patates ürünü 1.600 5.200 ton arasında oynar. Pirince gelince, bu bitki her ne kadar hububattan sayılırsa da ekimi diğer benzerlerinden tamamiyle farklıdır ve Edirne İlinin İpsala İlçesinde Meriçin bataklık sahalarında yetiştirilen mahsul 1.000-3.000 ton kadardır.

Doğu Trakya her türlü orta iklim yemişlerinin yetişmesine elverişlidir. Bununla beraber, meyvacılık henüz beklendiği kadar gelişmemiştir. Eskiden mevcut bağlar filoksera hastalığı tesiriyle ve düşman istilâları yüzünden çok harabolmuşsa da cumhuriyet devrinde yeniden kalkınmıya başlamıştır. Kırklareli civarında ötedenberi iyi şaraplık üzüm yetişirdi. Tekirdağ İlinin Marmara kıyıları bugün yurdumuzda üzüm bağlarının en fazla yer tuttuğu bir yerdir. Burada başlıca üzüm yetiştirme sahası Tekirdağ ile Şarköy arasında uzanır ve Mürefte bağcılık merkezi olur. Trakya bağlarının üzümleri (bihassa yapıncak cinsi) taze olarak sarfedildiği gibi Tekel İdaresinin Tekirdağında kurduğu büyük şarap fabrikasına da sevkedilmektedir.

Marmara kıyılarında biraz da zeytin ağacı vardır.

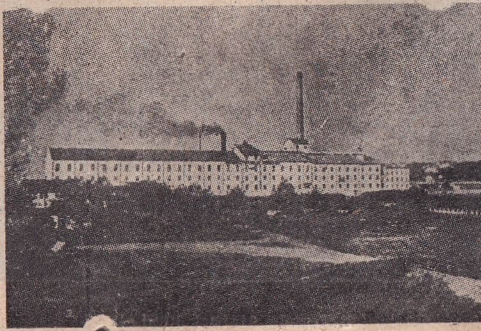
H a y v a n c ı l ı k : Trakya illerimizin ikinci büyük geçim kaynağıdır. Memleketin geniş otlakları koyun sürülerinin yayılmasına

Vize

çok elverişlidir. Ziraat alanında kullanılan öküzlerden başka, mandıralarda süt elde etmek için beslenen inekler vardır. Kümes hayvanları da epeyce yer tutar ve arıcılığa ehemmiyet verilir. Son yıllarda takribî olarak ehlî hayvan sayısı şöyleydi: Koyun 300.000, keçi 200.000, sığır 300.000, manda 50.000. Bu ehlî hayvanlar, yapağı, canlı hayvan (bilhassa en iyi kasaplık koyun olan kıvırcık soyu), tereyağı ve peynir (Edirnenin kaşar ve beyaz peynirleri meşhurdur) ticaretine zemin hazırlarlar.

Trakyada büyük ölçüde işletme konusu olacak madenler yoktur. Yakın vakte kadar, Kırklareli doğusunda Demirköy (Samakovcuk) da odun yakılarak, demir işletilirdi. Şimdi başlıca işletilen madenî madde, Hayra-

Alpullu şeker fabrikası

bolu-Keşan-İpsala arasındaki sahada rastlanan linyit kömürüdür. Mürefte civarında mevcut olduğu tahmin edilen petrol yatakları belki

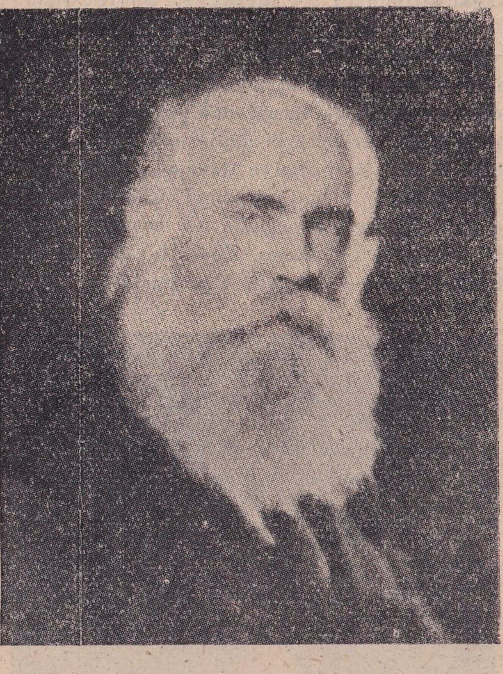
bir gün önemli bir işletme konusu olacaktır.

Bugünkü günde Trakyada büyük endüstri faaliyeti pek genişlememiştir. Alpulludaki şeker fabrikası bu bakımdan başta gelir. Bu fabrika 1943 senesinde 178 000 ton pancar işliyerek 30.500 ton şeker istihsal etmiştir. Bölgede mevcut muhtelif şarap fabrikalarının en önemlisi Tekirdağında bulunur. Dericilik, yağ ve peynir istihsali, mahallî sanatlar arasında sayılabilir.

Münakalât bakımından Trakyanın başlıca can damarı, aynı zamanda İstanbulu Avrupaya bağlıyan demiryoludur ki Çerkesköyde Trakyaya girer ve Ergene ırmağı vâdisini boylar, Uzunköprüden sonra Meriç nehrinin öte tarafına geçer. Bu demiryolundan Alpullu civarında Kırklareline bir kol ayrılır. Trakyada Edirneye kendi topraklarımız üzerinden geçerek ulaşacak bir demiryoluna ihtiyaç bulunduğu gibi, Ergene havzasının mahsullerini, Muratlı'dan Marmara kıyısında Tekirdağına, yahut Çorludan liman inşasına elverişli Ereğliye indirecek bir demiryolu inşası da faydalı olacaktır. Bundan başka, Trakyanın Avrupa yolu üzerinde bulunması, otomobil yoliyle İstanbula gelecek, yahut Edirneyi ziyarete gidecek seyyahların gidiş gelişlerini kolaylaştırmayı zarurî kılmaktadır. Bu maksatla İstanbul - Edirne arasında bir asfalt yol hazırlanmıştır. Trakyanın diğer yolları azçok tamire muhtaç durumdadır. Deniz münakalesi ise geridir. Kuzey rüzgârlarına açık ve Istrancalarla iç kısımlardan ayrılmış Karadeniz kıyısında hiçbir ehemmiyetli liman bulunmayıp yalnız kömür ve odun yüklenen bir iki iskele vardır (İğneada, Midye). Marmara kıyılarındaki iskelelerse daha ziyade mahallî ehemmiyeti haizdir ve iç kısımlarla temasları azdır (Tekirdağ, Mürefte, Şarköy). Saros körfezi kıyılariyse büsbütün ıssızdır.

Netice olarak, Trakya illerimizin işlek bir yol üzerinde yer aldığı için gelişmiye çok istidatlı bulunduğunu, şimdiye kadar harblerden çok zarar gören bu bölgenin sulh ve sükûn devrinin yerleşmesinden çok fayda göreceğini söyliyebiliriz. *(Prof. Dr. Besim Darkot)*

ALTINBEZER, İSMAİL HAKKI — (1871 - 1946) Türk sanatkârı, tezhip (kitap sayfalarının ve yazı levhalarının yaldızlı tezyinatı) üstatlarının - hiç değilse talebesinden

İsmail Hakkı Altınbezer

biri yerini dolduruncıya kadar - sonuncusu, tuğrakeş (padişah tuğralarının hattatı), Arap harfleriyle hattat ve ressam.

Bahriye Mektebi Hüsnühat Muallimi hattat Ali Şükrü Efendinin torunu ve İstanbul Vergi İdaresi Mümeyyizi hattat İlmî Efendinin oğlu olan İsmail Hakkı Altınbezer, 1871 yılında İstanbulda Kuruçeşmede doğdu. Böylece beş karın geriye kadar hattat ailesinden geldiği tesbit edilmiştir. İlk öğrenimi, Aksarayda Pertevniyal Valde Sultan ilkokulunda, orta öğrenimi de Otlukçu Yokuşu Rüştiyesinde yaptı ve rüştiyeden 1890 da şahadetname aldı. Babasının hattat olması yazı sanatına sevgi bağlamasına sebeboldu ve ilk yazı derslerini babasından aldı. Sonra babası onu, sanatında iyi bir halef yetiştirmek arzusiyle Nişanı Hümayun Kalemi Mümeyyizi meşhur hattat Sami Efendiden ders almıya sevketti. Altınbezer, Sami Efendiden çeşitli yazıları ve tuğra çekmesini öğrendi. Bununla yetinmiyerek tezhip sanatına da merak sardırdı. Bunda da ilk dersleri babasından aldıktan sonra Tokatlıoğlu Bahattinden ders görerek olgunlaştı. 1891 de yazısının güzelliği ve tuğrakeşliği dolayısiyle Divanı Hümayun kalemine mülâzım olarak çırağ edilmekle beraber bir taraftan Sanayii Nefise Mektebi Âlisinin resim ve hâk şubelerine devam etti. Zira yazı sanatından başka resme de derin bir heves ve istidadı vardı. Netekim dört sene devamdan sonra hâk şubesinden vaz geçmesine rağmen resim şubesine iki sene daha devam ederek 1896 da bu şubeyi bitirmiye muvaffak oldu. Divanı Hümayun kalemine devamı sırasında birinci tuğrakeş İzzet Efendi öldü, ikinci tuğrakeş Recai Efendi birinci tuğrakeşliğe geçti. Onun yerini de Altınbezer aldı. Daha sonra da birinci tuğrakeşliğe yükseltildi ve «Tuğrakeş» lâkabını aldı. Bu vazifeden 1905 de takaüd edildi. Üstat, bu memuriyeti dışında, 1900 yılında Üsküdar Rüştiyesi hüsnühat ve Topkapı Rüştiyesi resim muallimliğine tâyin edildi, iki buçuk sene sonra da Galatasaray Sultanisi hüsnühat öğretmenliğine naklolundu ve burada yedi sene hocalık etti. 1914 de Darülmuallimînde hüsnühat hocalığiyle ve ilâveten Üsküdar ve İstanbul Kız Sanat mekteplerinde ve diğer bazı okullarda uzun müddet yazı ve resim muallimliği etti. Evkaf idaresi tarafından 1915 de kurulan ve 1929 da lâğvedilen Medresetülhattatin'e tuğra ve hattı celi muallimi oldu. Bu medrese lâğvedilmekle beraber 1929 - 1930 ders yılında yerine Şark Tezyinî Sanatlar Mektebi açıldı. Bu yeni mektepte de tezhip muallimliği uhdesine verildi. 1932 de de mektebin müdür muavini oldu. Bu mektep 1936'da Türk Tezyinî Sanatlar Şubesi adı altında Güzel Sanatlar Akademisine bağlanınca üstat da bu şubenin şefliğine ve tezhip profesörlüğüne

Altınbezer'in güzel yazılarından biri

getirildi. Bu suretle sekiz yıl daha yüksek sanatından öğrencilerini faydalandıran Altınbezer 1944 yılında yaş haddi dolayısiyle vazifesinden resmen ayrıldı. Bununla beraber hastalanıncıya kadar öğretme ödeviyle ve öğrencileriyle alâkasını kesmedi. Yaşının yetmiş beşi doldurmasına ve mide kanserinden muztarip bulunmasına rağmen sabahın erken saatlerinden gece yarılarına kadar çalışmaktan fariğ olamamıştı. Nihayet 19 temmuz 1946 de Üsküdarda Selimiyedeki evinde hayata ve sanat âlemine gözlerini yummakla tahammülü aşan ıstıraplarına da son verdi. Fakat adı, arkasında bıraktığı sayısız eserleri ve pek çok talebesiyle, sanat âleminde ebediyen yaşıyacaktır.

Herkesin sevgisini kazanmış olan Altınbezer, kâmil denilecek kadar iyi kalpli bir insan, bütün hayatını sanatına vermiş büyük bir üstat, birçok kimseye hocalık etmiş kudretli bir öğretmen ve profesördü. Merhum, aynı zamanda Türk adliyesinin de çok dürüst ve değerli bir yardımcısıydı. Birçok dâvalarda bilhassa yazı ve imzaların aidiyetini, sıhhat veya sahteliğini tesbit işinde bilirkişi (ehlivukuf) olarak kendisine müracaat edilir, en karışık meseleleri büyük bir tarafsızlık ve bilgiyle hallederdi.

Velût bir sanatkâr olan Altınbezer, yukarıda da belirttiğimiz gibi birçok sanat eserleri bırakmıştır. Bunlardan bir kısmı müzelerde (bilhassa İslâm Eserleri Müzesinde), fakat daha büyük bir kısmı da hususî ellerde (bilhassa Fuat Paşazade Esat ve Fuat Şemsi'de) bulunmaktadır. Üstat ayrıca Üsküdar, Selimiye, Edirnekapı, Alemdar, Abdi Subaşı ve Beyoğlu Ağacamisinin kubbe yazılarını, Afyonkarahisar camisinin çiharyarıgüzin yazılarını, Kâbenin kuşak yazısını ve daha yüzlerce tuğra, berat, menşur, levha yazmıştır. Ölümiyle Türk tezyinî sanatları sahasında kolay doldurulmaz bir boşluk yaratmıştır.

(Hasan Konak)

ARC, JEANNE D' — (1412 - 1431) «Jan Dark okunur» Fransız halk kahramanı. «La Pucelle d'Orléans» (Orléans Bakiresi) veya sadece «La Pucelle» (Bakire), yahut da «Sainte Jeanne d'Arc» (Azize Jeanne d'Arc) diye de anılır.

Yedinci Charles, 1422 de, babası Altıncı Charles'ın yerine Fransa tahtına çıktığı zaman on dokuz yaşındaydı. İngilizler hemen hemen bütün Fransa'yı işgal etmiş bulunuyorlardı. İngilizlerin Fransa'yı istilâsı, Orléans dükünün kumandasındaki Fransız ordusunun 1415 de Azincourt'da yenmeleriyle başlamıştı. Altıncı Charles'ın bir muharebede aklını kaybetmesi üzerine karısı Isabeau de Bavière (Bavyera dükü Etienne'in kızı) kıral naibi olmuştu. Ötedenberi birbirlerinin amansız düşmanı olan ve fırsatı ganimet bilen Bourguignon'lar (Burginyonlar - Bourgogne dükü partizanları) ile Armagnac'lar (Armanyaklar - Orléans dükü partizanları) arasında Fransa'nın kuyusunu kazan şiddetli bir mücadele baş göstermişti. Bourgogne dükü Korkusuz Jean, Armagnac'ların şefi Louis d'Orléans'ı öldürttükten sonra, Isabeau, Bourguignon'lara dayanarak oğlu veliahda (sonra Yedinci Charles) karşı mücadeleye geçmişti. Korkusuz Jean'ın da İngilizlerin parmağiyle öldürülmesi, Isabeau'yu İngilizlerin kucağına atmıştı. Bunda Korkusuz Jean'ın yerine geçen oğlu Philippe de Bourgogne'un büyük rolü olmuştu. Isabeau, onun tavsiyeleri üzerine 25 ekim 1415 de Troyes'da imzaladığı bir antlaşma ile kızını ve Fransa Kırallığını İngiltere Kıralı Beşinci Henry'ye vermişti. Bu suretle Bourguignon'lar da İngilizlerin tabiî bir müttefiki haline gelmişlerdi. İşte Yedinci Charles Fransa'nın ufak bir kısmında tahta çıktığı zaman Fransa'nın büyük kısmı yedi senedenberi işgal altındaydı ve İngilizler, Bourguignon'ların yardımiyle bu sahayı genişletmiye koyulmuşlardı. Genç kıral memleketini düşman istilâsından kurtarmıya kalkmak şöyle dursun, eğlenceden, zevk ve safadan başka bir şey düşünmüyor, tarihçilerin dediği gibi «Kırallığını neşe içinde kaybetmiye devam ediyordu».

Jeanne d'Arc, Yedinci Charles tahta çıktığı zaman on yaşında bir kızdı. 1412 de Domrémy'de doğmuştu. Köylü bir ana ve babadan dünyaya gelmişti. Yaşı ilerledikçe okuma ve yazmaya hiç heveslenmedi. Buna karşılık son derece dindardı. Günlerini ya anasının ev işlerine yardım etmekle, yahut da kiliseye giderek âyinlerde bulunmakla, vaizları dinlemekle ve dua etmekle geçiriyordu. On beş yaşını aştığı sıralarda sık sık vecde geliyor ve kendi ifadesine göre hatiften birtakım sesler, bilhassa Saint Michel (melâikei mukarribinden Mikâil) ile Sainte Cathérine (bakirelerin piri olan azize) in seslerini işitiyordu. Bunlar ona, gidip Fransa'yı kurtarmasını emrediyorlardı. Jeanne bu emirlere uyarak birkaç kere Vaucouleurs valisi Robert de Baudricourt'a başvurdu, başından geçenleri anlattı ve kendisini kıralın yanına götürmesini istedi. Fakat Robert genç kızın hayallere kapıldığını söyliyerek her defasında reddetti. Bu haller şuyu buldukça Fransızların yurtseverlik damarları kabarıyor ve o havalidekiler daha o zamandan Jeanne'ı Allahın emriyle hareket eden bir kurtarıcı olarak görüyorlardı. Nihayet İngilizler 1429 da Orléans'ı muhasara edince Jeanne, Robert nezdinde son bir teşebbüste bulundu. O sırada kıral, Chinon'daki şato (bu şatonun bugün yalnız yıkıntısı kalmıştır) sunda saray halkiyle zevk ve safa hayatı sürüyordu. Robert Jeanne'ı Chinon'a götürdü ve genç kızın isteğini kırala bildirdi. Kıral, kıyafetini değiştireceğini ve şato halkı arasına karışacağını, hatiften sesler duyduğunu iddia eden bu kız bu kalabalık içinde kendisini bulabilirse ona itimad edilebileceğini söyledi. Böyle yapıldı. Jeanne, şato halkının içine girince, o zamana kadar hiç görmediği kıralı eliyle koymuş gibi buldu, önüne gitti, hatiftan duyduğu sesleri anlattı, yalvardı yakardı ve nihayet kıralı ikna etti. Kıral, Jeanne'ın emrine on bin askerlik küçük bir ordu ile Altıncı Charles'ın kardeşi olup Louis d'Orléans'ın gayrımeşru oğlu olduğu için tarihte «le Bâtard d'Orléans» (Orléans Piçi) lâkabiyle anılan Jean Dunois'yı verdi. Bununla beraber Jeanne'ın emrinde, savaşlardaki şiddeti dolayısile «La Hire» (Hiddet) lâkabını almış Etienne gibi değerli daha başka muharipler de vardı. Jeanne erkek zırhlarını kuşandı, atına bindi, uzun kılıcını bir eline, kendi işlediği «Jésus» ve «Maria» (İsa ve Meryem) yazılı ve dört zambaklı (zambak, Fransa kırallarının sembolüydü) meşhur bayrağını öbür eline alarak ordunun başına geçti; Orléans'a yetişerek İngilizleri muhasarayı kaldırmak zorunda bıraktı (8 mayıs 1429). Bundan sonra İngilizleri kovalıyarak Orléans'dan 21 kilometre mesafede bulunan Patay'da da mağlûbetti ve şefleri olan Talbot'u esir aldı. Bu galibiyetten sonra Reims'e girerek Yedinci Charles'ı oranın büyük kilisesinde dinî törenle takdis ettirdi. Daha sonra Paris'i almıya teşebbüs etti, fakat bir hücum esnasında yaralanınca bizzat kıralın emriyle bu teşebbüsten vazgeçti. 1430 da Compiègne önünde Bourguignon'larla bir savaşta yalnız kaldı, belki de kendi adamlarının ihanetine uğradı ve Bourguignon'lara esir düştü. Onlar da müttefikleri İngilizlere sattılar. İngilizler Jeanne'ı Rouen'a götürerek hapsettiler. Savaş arkadaşı La Hire onu hapisten kaçırmıya teşebbüs ettiyse de muvaffak olamadı. Jeanne, satılmış Bourguignon'lardan olan Beauvais piskoposu Pierre Cauchon'un başkanlığında İngilizlerin kurdurdukları dinî bir mahkemede yargılandı. Jeanne kendini büyük bir sadelik, cesaret ve meharetle müdafaa etmesine rağmen Katolik Kilisesinin afaroz ettiği bir mezhebe sülûk iddiasiyle yakılmıya mahkûm edildi. Jeanne, Rouen'ın Vieux-Marché (Eski çarşı) meydanında yükseltilen odun yığınının üstünde yakıldı ve külleri Seine nehrine atıldı (30 mayıs 1431). Fakat 1415 de başlıyan İngiliz istilâsı Jeanne d'Arc'ın açtığı ve yakılmasından sonra da devam ettirilen müeadele sayesinde 1435 de ortadan kaldırıldı ve Fransa toprakları (Calais müstesna) kurtarıldı.

Jeanne d'Arc

Fransız halk kahramanlığının timsali olan ve Fransa tarihinin en saf ve temiz şöhreti olarak kalan Jeanne d'Arc, Ortaçağdan itibaren Fransa halkının taziz ve takdisine uğradı. Bununla beraber dinî bakımdan kilisece 1909 da «Cennetlikler», 1920 de de «Azizeler» arasına sokuldu. «Sainte Jeanne d'Arc Yortusu» mayısın ikinci pazar günü kutlanır.

Jeanne d'Arc'ın hayatının karakteristik taraflarını teşkil eden Chinon yolculuğu, tanımadığı halde kıralın kim olduğunu eliyle koymuş gibi buluşu, bayrağını kıralın Reims'de takdisi sırasında niçin kiliseye soktuğu hakkında mahkemedeki bir soruya «Bu bayrak cefa gördü, şeref görmesi de gerekti!» tarzındaki cevabı, mahkeme başkanı Cauchon'un «İnayete mazhar mısın?» sorusuna «Değilsem Allah mazhar etsin, mazharsam Allah devam ettirsin!» yollu cevabı ve nihayet yanarkan İngilizlere «Bir azizeyi yaktık!» dedirten cesareti Fransız halkı arasında darbımesel haline gelmiştir.

Hakkındaki sanat eserleri : Jeanne d'Arc birçok ressam, heykeltraş, tarihçi ve ediplere, kendi ihtiyarlariyle seçtikleri bir mevzu teşkil etmiştir. Başlıca tablolar arasında Paul Delaroche'un, Eugène Devéria'nın, Ingres'in, Bastien-Lepage'ın ve bilhassa Scherrer'in (Orléans'a girişi) ve Lenepveu'nün (Paris'te Panthéon'un duvarını süsliyen Reims kilisesindeki takdis töreni) v. s. zikredilebilir. Başlıca heykelleri de Barrias (Rouen'de), Gois (Orléans'da), Marie d'Orléans (elinde bayrağiyle boy heykeli), Rude (hatiften gelen sesleri dinlerken ; Louvre Müzesinde), Foyatier (at üstünde, Orléans'da), Chapu (hatiften gelen sesleri dinlerken), Frémiet (at üstünde, Paris'te Rivoli meydanında), Roulleau (Chinon'da), Chatrousse (Paris'te Saint Marcel bulvarında), Albert Lefeuvre (hatiften gelen sesleri dinlerken), Paul Dubois (at üstünde, Paris'te Saint Augustin meydanında) v. s. tarafından yapılanlardır. Hakkındaki tarihî ve edebî eserlere gelince bunların başlıcalarını şöyle sayabiliriz : Jules Quicherat'nın 1841 - 1849 yıllarında yazdığı «Procès et Réhabilitation de Jeanne d'Arc» (Jeanne d'Arc'ın Muhakemesi ve İadei İtibarı) adlı beş ciltlik eser ki bunun birinci cildi mahkûmiyet muhakemesi parçalarını, ikinci ve üçüncü ciltleri iadei itibar muhakemesi (Jeanne d'Arc ölümünden sonra tekrarlanan dinî bir muhakemede iadei itibar eylemiştir) parçalarını, dördüncü ve beşinci ciltleri Jeanne d'Arc hakkındaki muasır şahadetleri ihtiva eder. J. Quicherat bu eserini 1850 de yazdığı «Aperçus Nouveaux sur l'Histoire de Jeanne d'Arc» (Jeanne d'Arc'ın Tarihi Hakkında Yeni Görüşler) adlı eseriyle tamamlamıştır. Siméon Luce'ün «Jeanne d'Arc à Domrémy (Jeanne d'Arc Domrémy'de) adlı eseri Orléans Bakiresinin aslı ve çocukluğu hakkında kritik araştırmalardır. 1435 de Orléans'da müellifi bilinmiyen «Jeanne d'Arc» adlı bir «Mystère» (Mister, dinî elemanların sahneye çıkarıldığı bir Ortaçağ tiyatro eseridir) temsil edilmiştir. J. Barbier'nin «Jeanne d'Arc» adlı beş perde ve yedi tabloluk dramını meşhur bestekâr Gounod bestelemiştir (1873). Mermet'nin, güfte ve beste kendisinin olmak üzere dört perde ve altı tabloluk «Jeanne d'Arc» adlı bir operası vardır (1876). İngiliz şairlerinden Southey gene «Jeanne d'Arc» adlı sade, fakat güzel bir şiir kitabı bırakmıştır (1795). Büyük Alman edibi Schiller «Jeanne d'Arc» adlı bir trajedi yazmıştır (1801). Fransız şairlerinden Alexandre Soumet'nin aynı adlı bir destanı vardır.

Yukarıdanberi saydığımız resim ve heykellerle tarihî ve edebî kitaplar, tabiatiyle, sanat âleminde birer şöhret olan kimselerin meydana getirdikleri başlıca eserlerdir. Bunların dışında kalan daha birçok eserler de vardır. *(Nuri Faris)*

BAMYA—Lâtince «hibiscus esculentus» teknik adını taşıyan bamya, ebegümecigillerden bir cins hatmidir ve meyvası sebze olarak kullanılır. Diğer hatmi (hibiscus) ler gibi bamya da Hindistandan çıkmış ve ilk defa Sudanda yetiştirilmiş, oradan da memleketimize getirilmiştir.

Bamya, almaşık yapraklı, sarı çiçekli, bir yıl ömürlü, otumsu bir bitkidir. Ufak biber biçimli yeşil ve uzunca meyvası pek hafif tüylü ve lüzucetlidir; boydan boya hücrelere ayrılmış olup içinde yuvarlak ve ufak çekirdekleri vardır. Bamya bugün Doğu memleketlerinden başka Fransada ve Amerikada da yetiştirilmekteyse de makbul bir sebze olarak ancak memleketimizle, Doğu memleketlerinde kullanılmaktadır.

Bamyanın memletimizde yetişen iki çeşidi vardır : Yaş sebze olarak kullanılan yeşil ve uzun «sultanî bamya» dır. Kurutularak ipe dizilen ufak, yuvarlak ve daha tüylü cinsi «Amasya bamyası» dır. Kuru bamya adı verilen Amasya bamyasının bir benzeri de «Edirne bamyası» dır.

Sultanî bamya yaz türlülerine girdiği gibi ayrıca bastısı, terbiyeli güveci ve asidesi yapılır. Kuru bamyanın bastısı ve asidesi olur.

Bamya bastısı : Taze ve körpe sultanî bamyanın başlarını ister sivri, ister düz kesmeli; iyi koç etinin yağlı tarafından münasip miktarda kuşbaşı yapıp bunlara çentilmiş soğan ilâve etmeli ve hepsini birden, soğanlar pembeleşinceye kadar sade yağda kavurmalı. Kuşhanenin ortasına bir domates dilimi yerleştirip bamyaları, uçları domatese gelecek tarzda etrafına bir sıra dizmeli. Sonra domatesin üstüne kavrulmuş etleri kubbeleyip onların da etrafına ve üstüne, yani kuşhane doluncaya kadar, bamyaları istif etmeli. Tuz ve isterse karabiber ekmeli. Suda kaynayıp tülbentten süzülmüş domatesli et suyunu veya âdi suyu, kavrulmuş etten kalan yağla karışırıp kuşhaneye koymalı ve ateşe verip ilik gibi oluncaya, suyu çekilip bir miktar kalıncaya kadar pişirmeli. Kuru bamya da başlandıktan ve suyu süzüldükten sonra taze bamya gibi pişirilir.

Bamya çeşitlerinden biri: Yaprak, çiçekler, meyva

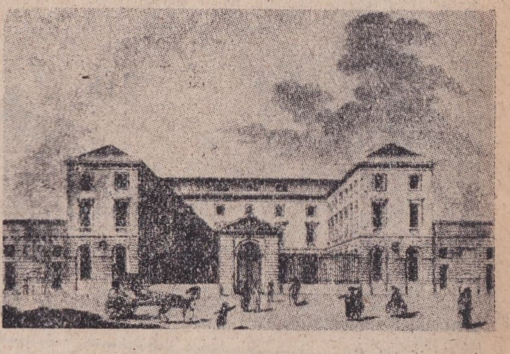
Terbiyeli bamya güveci : Koç etinin sırt kemiğinden ve kuyruk tarafından el gibi yağlı parçalar kesip yumuşayıncaya kadar suda kaynatmalı, köpüğünü almalı ve soğanı dörder parça doğrayıp yumuşatıncaya kadar yağda çevirmeli. Sonra soğanları bamyalarla birlikte güvece istif etmeli, domates suyiyle yağlı parçalardan alınmış et suyunu ilâve etmeli, tuz ve isterse karabiber ekip güveci fırına sürmeli. İlik gibi piştikten sonra koruk suyile eyice halledilmiş münasip miktar yumurtayı güvecin her tarafına gezdirmeli, tekrar fırına sürerek bir miktar durdurmalı, çıkarıp sıcak sıcak yemeli.

Aside : Tencerede kaynamakta olan âdi suya veya et suyuna ayrıca dövülmüş pirinci tahta kepçe ile karıştıra karıştıra yedirmeli ve pirinç pişinceye kadar kepçe ile dövmeli. Sonra tencereyi kıvılcımlı ateş üzere çekip içindekini düzeltip üstüne bir parmak kalınlığında un döşeyerek bir saat durdurmalı. Bu müddet içinde pirinç, üstündeki unu tamamiyle yiyeceğinden içinde toplu iğne başı gibi belirecek un kabarcıklarını yok edinceye kadar tekrar dövmeli ve ağzını kapakla kapamalı. Çentilmiş soğanı kırmızı veya karabiberle sade yağda kavurup koyun etinin yağlı kuyruk veya bel kemiklerinden ufak ufak doğranmış parçaları ilâve etmeli ve hepsini etler yumuşayıncaya kadar suda kaynatmalı. Sonra bamyaları da koyup bamyalar pişince beş gram nişastayı sıcak suda karıştırmalı, bunu da ilâve edip nişasta da pişinceye kadar ateşte çevirmeli. Nihayet pirinçli hamurun üstüne bamyayı döküp ve limon sıkıp sıcak sıcak yemeli.

Aside kuru bamya ile yapılırsa bamyaları tahta havanda dövmek ve mümkün olduğu kadar seyrek elekten geçirmek lâzımdır. *(A. B.)*

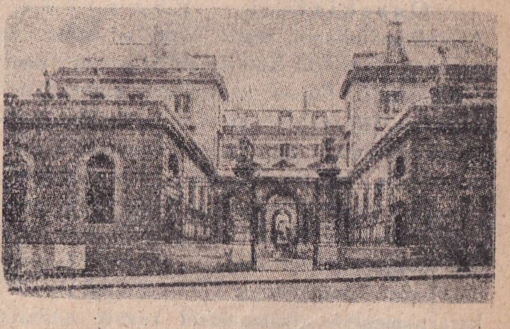
COLLÈGE DE FRANCE — «Kolej dö Frans okunur» Fransanın ön safta gelen en eski kültür müesseselerinden biri. 1530 da Fransa kırallarından Birinci François tarafından kuruldu. Collège de France'ın kuruluş tarzı ve kültürel hüviyeti ancak aşağıya yazdığımız tarihiyle anlatılabilir.

Kıraliyet lektörleri (Lecteurs royaux): Birinci François 1530 da «kıraliyet lektörleri» ni ihdas etti. Paris Üniversitesi, Lâtin dilini kullanıyor ve matbaacılığın meydana çıkardığı yunanca ve ibranice metinleri dikkate almıyarak Lâtin bilimi çevresi dışına çıkmıyordu. Kıralın etrafında bulunan ve «yüzyılların uzun zincirlenişi içinde insanı insana ulaştırmak» düşüncesinin mürevvici olan bazı bilginler ve bilhassa zamanının ilk elenistlerinden G. Budé (1467 - 1540), kıralı yunanca ve ibranicenin ve bunların ele aldığı bilimlerin öğretilmesi

Onsekizinci Yüzyılda Kıraliyet Koleji

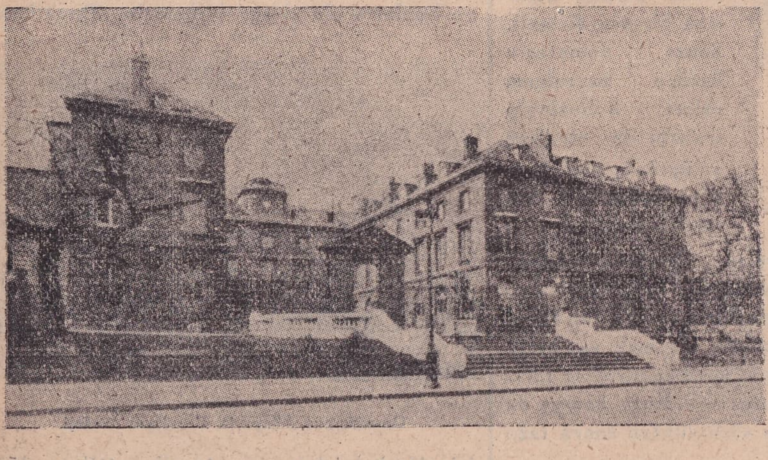
için bir kolej kurmıya teşvik ettiler. 1517 de buna teşebbüs eden kıral ancak 1530 da «kıraliyet lektörleri» ni ihdas etti. İlk lektörler yunanca, ibranice ve matematik lektörleriydi. 1534 de Lâtin belâgati, 1538 de ibranice dışındaki Doğu dilleri, 1642 de Yunan ve Lâtin felsefesi, aynı zamanda tıp lektörlükleri ihdas edildi. Bütün bu lektörlükler zamanın üstatlarına tevdi olundu. Bu lektörler herkese açık ve tamamiyle ba-

Collège de France'ın giriş kısmı

ğımsız öğretime başladılar. Zamanımızda bile son derece liberal bulunabilecek olan bu tarz öğretimin reaksiyonlar yaratmaması imkânsızdı. Bu reaksiyonların en önemlisi Paris Üniversitesinden geldi. Daha 1530 da lektörlerin derslerini rezalet, cüretkârlık ve dinsizlik sayan üniversite 1534 de, ders vermelerini önlemek için lektörler aleyhine Paris parlâmentosu nezdinde bir dâva açtı. Parlâmento şikâyetleri dinledikten sonra kırala başvurdu, kıral dâvayı durdurttu.

Onaltıncı Yüzyılda Kıraliyet Koleji: Birinci François'nın, eseri hakkındaki emelleri gevşemedi. Kurmak istediği «güzel kolej» ini her şeyden evvel «insanlardan mürekkep olarak» kurdu. Bu insanları Paris Üniversitesinin misafirleri olarak Cambrai Kolejine, yani şimdiki Collège de France'ın yerindeki binaya yerleştirdi. Bu «insanlardan kurulmuş» koleje ne hususî bir bina, ve ne de resmî bir unvan verdi. Ancak sırasiyle iş başına geçen en kudretli bilginlerin meydana getirdiği lektörler heyeti haklı olarak «Kıraliyet Koleji» diye tanınıyordu. Hattâ Dördüncü Henri: «Lektörlerimin ücretinin verilmesi için benim masrafımdan ve soframdaki yiyecekten kesilmesini tercih ederim» demişti. Bu kıral, gerçekten masraftan çekinmedi. Yeni yeni kürsüler ihdas etti ve Kıraliyet Kolejine lâyık bir bina yaptırmıya teşebbüs etti. Dördüncü Henri'nin öldürülmesi, Cambrai ve Tréguier kolejleri yerine kurulacak binanın inşasını durdurmadı. Binanın temeli 28 ağustos 1610 da Onüçüncü Louis tarafından atıldı, fakat bina Dördüncü Henri'nin düşündüğünden çok daha mütevazı oldu.

Collège de France

Onyedinci Yüzyılda Kıraliyet Koleji: Bu yüzyılda kolejin faaliyeti bir evvelki yüzyıl kadar parlak olmadı. Gerçekten de pek az yeni kürsü ihdas edildi (İkinci arapça kürsüsü, Suriyenin eski Aram dili kürsüsü ve kilise hukuku kürsüsü). Kürsü sahiplerinin bir kısmı da pek kifayetli kimseler değildi. Hele evvelki yüzyıldaki kadar kudretliler azdı.

Onsekizinci Yüzyılda: Ansiklopedicilerin tesiri altında kalan bu yüzyılda Kıraliyet Koleji eski itibarını yeniden sağladı. Bunun belirtileri muhteliftir: 1752 den itibaren resmî törenlerde Fen Akademisinin önüne geçmiştir; binalarının yeniden inşası 1760 dan itibaren günün meselesi olmuştur ve bu binalar arkitekti Chalgrin (1739 - 1811) in plânlarına göre 1774 de gerçekleşmiştir (ki bu binalar, şimdiki Collège de France binalarıdır); 1772 iradesi ve 1773 kararnamesiyle nizamnamesi tespit edilmiş, mükerrer olan veya lüzumsuzlaşan kürsülerden birçoğu kaldırılmış, tecrübî ve müspet veya modern ilimlerle ilgili birçok yeni kürsüler ihdas edilmiştir.

İhtilâl ve imparatorluk: Kıraliyet Koleji ihtilâl zamanında iki tehlike atlattı. Fakat bunlar, önce Tarih ve Ahlâk Müderrisi Rahip Carnier'nin yayınladığı «Fransa Kıraliyet Koleji Hakkında Aydınlatmalar», sonra da Astronomi Müderrisi Lalande'ın «Convention» a hitaben yayınladığı muhtıra üzerine akim kaldı ve 13 temmuz 1793 de «Kıraliyet Koleji adı altında tanınan Collège de France'ın muvakkat olarak muhafazası kanunu» kabul edildi.

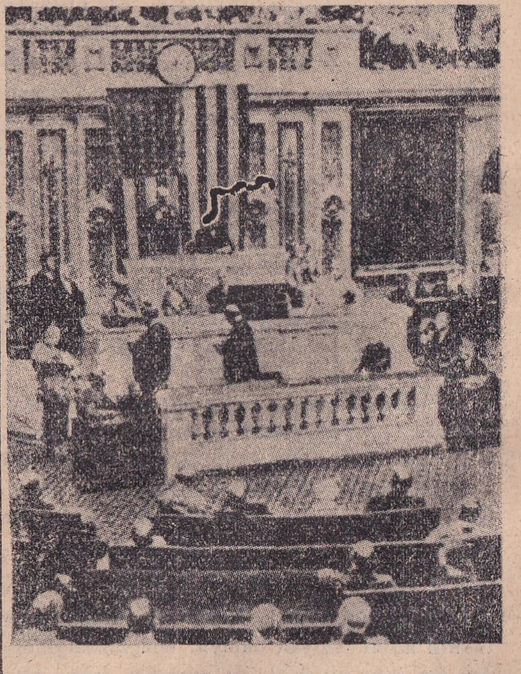
Birinci Napoléon, Collège de France'da hiçbir değişiklik yapmadı. Bir aralık bu müesseseyi yüksek öğretimin başı haline getirmeyi düşündü, fakat 1790 da lağvedilen Paris Üniversitesini 1807 de tekrar kurdu.

Ondokuzuncu Yüzyılda: İmparatorluktan sonra, müessesenin tarihi son derece karışıktır. Bir taraftan ihdas edilen yeni kürsüler, diğer taraftan kürsülerdeki ihtisas ve unvan değişiklikleri buraya sığdırılamıyacak kadar geniştir.

Bugünkü öğretim sistemi: Collège de France, üniversitelerin yanında ve dışında tamamiyle bağımsızdır. Fransa öğretim mekanizmasının umumî çerçevelerinden hiçbirine girmez. Dersleri her milletten, her yaştan, her cinsten insana açık ve parasızdır. Dersleri takip için önceden yapılması gereken hiçbir formalite yoktur. Dersler 1 aralıkta başlar ve 30 haziranda biter. Derslerini takibedenlere hiçbir ilmî paye tevcih etmez ve hiçbir diploma vermez. Bunun için dersleri takibedenler de hiçbir imtihana tabi değildirler. En çeşitli bilimlerin öğretildiği kırk altı kürsüsü vardır. Bu kürsüler üç esaslı öğretim koluna bağlıdır: a) filolojik ve arkeolojik bilimler; b) filozofik ve sosyolojik bilimler; c) matematik ve eksperimantal (tecrübî) bilimler. Kürsü sayısı bakımından bu kollar Collège de France da şu sırayı alırlar: a; c; b. Kürsülerin yarısından fazlası a koluna aittir. Bu itibarla Collège de France daha fazla bir dilcilik ve arkeoloji öğretim müessesesidir. Filoloji kolunda bir de «Türk dili» kürsüsü vardır. *(Mehmet Ali Yazar)*

DENİZ SİLÂHLARINI TAHDİT KONFERANSLARI — Birinci Dünya Harbi sonunda, galip devletler arasında, bir donanma yarışı başlamak üzereydi. 1919 da Versailles Barışı için müzakereler olurken Amerika Cumhurbaşkanı Mr. Wilson, sulhün en emin garantisi, Amerikanın, dünyanın en kuvvetli donanmasına sahibolmasından ibaret bulunduğu kanaatine varmıştı. Konferansta kendisine kafa tutanların cesaretini kırmak maksadiyle yeni harb gemileri inşası için, Amerikan parlâmentosundan dört yüz milyon dolarlık tahsisat istedi ve bu da kabul edildi. Bu para ile yeni gemiler kızağa konulmadıysa da, 1916 da kararlaştırılmış olan programdaki on muharebe gemisi yani zırhlı ile altı muharebe kruvazörünün 1919 - 1921 arasında inşasına başlandı. O tarihte dünyanın en muazzam armadasına sahip bulunan İngiltere, harbden pek yorgun çıkmış olduğu için yalnız bir tek muharebe gemisi inşa etmekteydi. Fakat İngiltere de, en kuvvetli denizci devletle eşit bir donanmaya sahibolmak azmindeydi. 1921 başlarına doğru, Amerikan halk efkârında başlamak üzere olan silâhlanma yarışının ağır masraflarını yüklenmemek arzuları peyda oldu. Başlarında âyandan Borah'ın bulunduğu nüfuzlu politikacılardan mürekkep bir gurup, harb gemileri inşaatını tadil etmek üzere, büyük denizci devletlerle müzakerelere girişmesi için hükûmeti tazyika başladı. 1921 martında Âyan Meclisi, bahriye bütçesi kanununun İngiltere ve Japonya ile beş yıl müddetle deniz inşaat programlarını azaltma imkânlarını araştırılması hususunda bir fıkra ilâve etti. Bu tarihte Japonya da, Amerika donanmasiyle eşit hattâ ondan üstün bir deniz kuvveti yapmıya çalışıyordu. Japonlar bu maksatla 1921 - 22 bütçe yılında yeni Amerikan zırhlılarından 2.000 ton büyük olmak üzere 45.000 tonluk iki zırhlı yapmıya karar verdiler. Bu gemiler 12 tane 406 lık yahut ta 8 tane 450 lik top taşıyacaklardı. Japonlar, ayrıca 10 Amerikan kruvazörüne karşı 26 kruvazör yapmayı da kararlaştırmışlardı. Birleşik Amerika, dünyanın birinci denizci devleti olmak fikrinde ısrar ederse, her yıl otuz yedi milyon İngiliz liralık yeni gemi yaptırmak zorundaydı. Fakat daha 1921 de, bütçede tasarruf fikri halk arasında alıp yürümüştü. Yeni seçimlerde Cumhuriyetçiler, halkın karşısına bu arzuya uygun olarak çıkmak istediler. İngiltere de deniz silâhlarının tahdidine zaten taraftardı ve kendiliğinden donanmasını azaltmıya başlamıştı. Japonya da 1921 - 22 deniz bütçesinin yetmiş dört buçuk milyon Sterline çıkacağını görerek makul tahditleri kabule mütemayildi.

Washington Konferansı: İlk konferans, Amerika Cumhurbaşkanı Harding tarafından Washington'da içtimaa davet edildi. Amerika, Büyük Britanya, Japanya, Fransa ve İtalyanın iştirakiyle 12 kasım 1921 de toplanan bu ilk konferansa «Washington Deniz Silâhlarını Tahdit Konferansı» adı verildi. Uzun müzakerelerden ve tartışmalardan sonra 1922 şubatında imzalanan antlaşma ile beş devletin deniz kuvvetleri, esas itibariyle aşağıdaki nisbetlerde tahditlerle şu şekli almış olacaktı. Zırhlılar: İngiltere 525.000 tonluk 15; Amerika 525.000 tonluk 15; Japonya 315.000 tonluk 9; Fransa 175.000 tonluk 5; İtalya 175.000 tonluk 5 zırhlı (Zırhlı nisbetleri şöyle idi: 5 - 5 - 3 - 1,67 - 1,67). 35.000 tondan büyük zırhlı yapılmıyacaktı; zırhlıların topları 406 milimetreyi geçmiyecekti. Zırhlılar için yirmi yıllık bir ömür kabul edilmişti. On yıl müddetle hiçbir yeni zırhlı

Deniz silâhlarının tahdidi için Mac Donald'ın Birleşik Amerika Kongresinde demeci

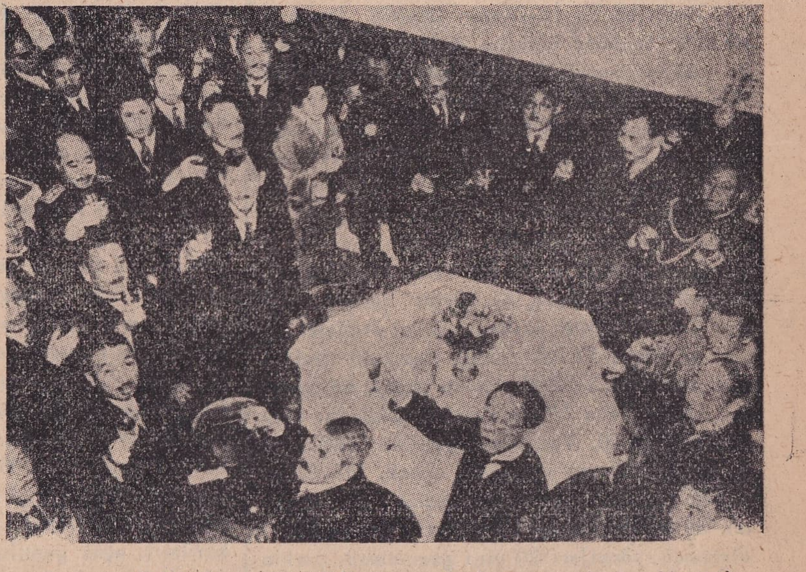
yapılmıyacaktı. Bu on yıl bittikten sonra 1922 de İngiltere 2 zırhlı, Fransa ve İtalyanın her birine de 1927 de 35.000 tonluk ve 1929 da 35.000 tonluk zırhlı yapmaları için müsaade edilmişti.

Uçak gemileri: İngiltere 135.000 ton, Amerika 135.000 ton, Japonya 81.000 ton, Fransa 60.000 ton, İtalya 60.000 ton. Yeni yapılacak uçak gemileri 27.000 tondan büyük olmıyacaktı. Bunların topları da 203 milimetreyi geçmiyecekti. Uçak gemileri de yirmi yıl geçmeden yenilenmiyecekti. Kruvazörler, muhripler, denizaltılar ve yardımcı gemilerin sayısı üzerinde hiçbir anlaşmaya varılamadı. Yalnız kruvazörlerle diğer gemilerin 10.000 tondan büyük olmaması ve 203 milimetrelikten ağır top taşımamaları esası kabul edildi. Böylece konferans, ağır kruvazörlerin tonajını yükseltmek gibi garip bir neticeye varmıştı. Çünkü 1921 de devletlerin ekserisi 7.500 tondan büyük kruvazör yapmamak kararında idiler. İngiltere denizaltıların tamamiyle kaldırılmasını istemişti; fakat fikirlerini kabul ettiremedi. Yalnız beş devlet, denizaltıların ticaret gemilerine karşı kullanılması bahsinde bir anlaşmaya vardılar ki bunun da esası, ticaret gemilerinin ihbarsız ve muayenesiz batırılmaması, batırılmadan önce mürettebatın ve yolcuların hayatları emniyete alınmasıydı. Ayrıca zehirli gazlar kullanılmaması için de, madde ilâve edildi.

Yukarıda bahsettiğimiz nisbetler 1923 de yürürlüğe girecek, 1931 de beş devletin zırhlı filoları şu kuvvette olacaktı: Gemilere ait bazı teknik sebepler dolayısiyle İngiltere için muvakkaten 558.950 tonluk 20; Amerika için 525.850 tonluk 18; Japonya için 301.320 tonluk 10; Fransa için 221.170 tonluk 10; İtalya için 182.800 tonluk 10 zırhlı. Konferans kararlarına uymak için mevcut veya inşa halinde bulunan gemiler tahribedildi. İngiltenin tahribettiği gemiler 4 tanesi inşasına yeni başlanmış olan Super Hood'lar olmak üzere 26 gemiydi. Bunların 22 tanesi donanmada hizmete girmiş gemilerdi. Tarhribedilen gemiler 473.370 tondu. İngilizler yeni yaptıkları 4 zırhlıdan iki tanesini 22.500 tonluk uçak gemisi halinde ikmal ettiler. Ayrıca dreadnought (drednot) sınıfından evvel yapılmış İngiliz zırhlılarından 344.800 ton tutarında gemi tahribedildi. İngilizler tahdide tabi olmıyan sınıflara mensup gemilerinden de bazılarını tahribettiler. Böylece İngiliz donanmasından 1.330.000 tonluk 657 harb gemisi tahribedilmiş oldu ki bunlar 38 zırhlı, 4 muharebe kruvazörü, 33 zırhlı kruvazör, 65 kruvazör veya keşşaf, 277 muhrip, 95 torpidobot, 20 monitor, 116 denizaltı ve 4 yardımcı uçak gemisiydi. Amerikalılar ise henüz inşasına başlanmış bulunan 32.600, 43.200 ve 43.500 tonluk zırhlılarından 13 gemiyi ve hizmettekilerden 20.000 tonluk 2 zırhlıyı tahribettiler. Tahribedilen zırhlı tonajı 195.443 ü buldu. Yalnız bu tonajdan 15.390 tonluk kısmı yapılmış olan Saratoga ile 14.703 tonluk kısmı inşa edilmiş olan Lexington sonradan 33.000 tonluk uçak gemileri haline konuldu. Amerikanın eski zırhlılarından da 302.749 tonluk 17 gemi tahribedildi. Japonya inşa halinde bulunan yeni büyük zırhlılarından 4 tanesi ile 12 eski zırhlısını tahribetti. Yalnız kızakta bulunan iki yeni zırhlıyı 27.400 tonluk uçak gemisi halinde tamamladı. Japon halk efkârı, bilhassa Japon bahriyesi, Japonyanın konferansta kabule mecbur olduğu fedakârlıklardan büyük teessür duymuş, bazı Japon denizcileri protesto makamında harakiri yapmışlardı. Fransa mevcut zırhlılarından bir kısmını tahribetti. Fransa da 1914 ten beri inşa halinde, tezgâhlarda sürünen 5 zırhlısından Béarn'ı 22.146 tonluk bir uçak gemisi haline koydu, diğerlerini bozdu. Fransa da konferansın kendisine yüklettiği müstakbel fedakârlıklardan ve İtalya ile eşit bir kuvvet bulundurmak mecburiyetinden hiç memnun olmadı. Fakat, denizaltı ve hafif gemiler hususunda Fransız tezi kabul edilmişti. İtalya memnundu. Çünkü İtalyan donanması, o zamana kadar aslâ Fransa ile eşit bir kuvvet haline yükselememişti. Bu devlet te inşa halinde bulunan 30.000 tonluk bir tek zırhlıyı bozdu. Washington antlaşmaşı, Japonyanın ısrarı üzerine deniz üsleri için de bazı kararlara vardı. Pasifikte esas itibariyle statükonun muhafazası kararlaştırılmakla beraber, bazı istisnalar kabul edildi. Amerika Manilla ve Guam'da üsler vücuda getirmekten vaz geçtiyse de Havay adalarında Alaska ve Amerikanın batı kıyılariyle Panama kanalı bölgesinde istediğini yapmakta serbest kaldı. İngiltere, Hong - Kong üssünü takviyeden vazgeçmekle beraber Singapour'da, Kanada yakınlarındaki adalarda, Avustralya ve Yeni Zelânda da üsler vücuda getirmek serbestliğini muhafaza etti. Japonya ise, Bonin, Kuril, Smami Oşima, Luşu, Formoza ve Peskador adalarında tahkimata devam etmemeyi ve yeni tahkimat yapmamayı kabul etmişti. Japonyanın bu uysallığı hayreti mucibolmuştu. Çünkü bu adalar, Japonya için son derece mühimdi. Fakat, buraları esasen kâfi derecede tahkim edilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda antlaşmanın üslere ait hükümleri, eskimiş silâhları değiştirmeyi, mevcudu muhafaza etmeyi ve mutat tamirleri yapmayı kabul ediyordu. Japonlar, bu hükümlerden istifade ettikleri gibi sonraları sözlerini tutmıyarak gizlice tahkimat ve yeni üsler de yaptılar. 6 şubat 1922 de imzalanmış ve 21 ağustos 1923 de yürürlüğe girmiş olan Washington antlaşması 31 aralık 1936 ya kadar yürürlükte kalacaktı. Bu konferans, zırhlı ve uçak gemileri sınıflarını tahdidetmekle beraber, öteki sınıf gemileri serbest bırakmıştı. 1927 den itibaren bu sınıf gemiler arasında yeni bir yarış başlamıştı.

Cenevre Konferansı: 1927 de Amerika Cumhurbaşkanı Coolidge İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalyayı yeni bir konferansa davet etti. Fransa ile İtalya, zırhlılar ve uçak gemileri dışında kalan sınıfların da tahdidini düşünen bu konferansa iştirak etmediler. Cenevre'de toplanan Üçler Konferansı akim kaldı. Amerika kruvazörlerin umumî tonajı 250 - 300 bin arasında olmasını istiyordu. İngiltere ise 500.000 ton tutarında 70 kruvazöre ihtiyaç gösteriyordu. Amerika 10.000 tonluk ve 203 milimetrelik top taşıyan kruvazörler yapmak istiyordu. İngiltere ise daha küçük ve 152 milimetrelik top taşıyan kruvazörlere daha fazla kıymet veriyordu. Amerika 600 ton dan büyük denizaltıların sayısı da tahdidedilmesi arzusunda idi. Kruvazörlerin sayısında anlaşma hasıl olamayınca her iki devlet te kendi ihtiyacına uygun kruvazörler yapmak yolunu tuttular. Amerika, 1933 - 34 den itibaren yirmi yıl içinde İngilterenin 458.420 tonluk kruvazör filosuna karşı 405.000 tonluk kruvazör yapmıya hazırlandı. Bunların yirmi sekiz tanesi 10.000 tonluk olacaktı.

1930 Londra Konferansı: Bu yeni yarış hızlanmazdan evvel 1929 senesi sonlarında İngiltere ile Amerika, silâhlanma yüzünden bir harbe kadar gitmemek için kendi aralarında bir prensip anlaşmasına vardılar ve 1930 ocak ayında öteki devletleri de Londra'da yeni bir konferansa davet ettiler. Bu defaki davet Amerikan Cumhurbaşkanı Hoover ile İngiliz İşçi Başbakanı Ramsay Mac Donald'dan geliyordu. Daha evvel Mac Donald Amerikaya giderek Amerikan milletine, bir ada devleti olan İngiltere için donanmanın hayatî ehemmiyetini anlatmış ve bir aylık bir ablukanın İngiltereyi aç bırakmıya kâfi geleceğini İngilterenin kendi emniyet ve selâmeti için denizde kuvvetli olmak zorunda olduğunu söylemişti. Amerikanın Birinci Dünya Harbi başından beri ısrarla takibettiği denizlerin serbestliği politikasının, İngiliz donanması tarafından tehdiedilmiyeceğini Amerikalılara izah etmişti. Birinci Londra Konferansı 21 ocak 1930 tarihinde toplandı. Bu defa da İngiltere, Amerika ve Japonya anlaştılar; fakat İtalya tam eşitlik istediği için Fransa ile İtalya anlaşamadılar. Yeni antlaşmanın tamamı üç devlet tarafından ve bazı kısımları da beş devlet tarafından 22 nisan 1930 da imzalandı. Bu konferansta zırhlıların sayısı, tonajı ve toplarının çapı, yaşı hakkında, Washington Konferansında kabul edilen tahditlere esas itibariyle dokunulmadı. Yalnız Fransa ve İtalyaya evvelce verilmiş olan 175.000 tonun üstüne 70.000 ton zırhlıya daha malik olmak müsaadesi verildi. Böylece zırhlı nisbetleri 5 - 5 - 3 - 2,5 - 2,5 oldu. İngiltere, Amerika ve Japonya, Washington antlaşmasiyle eski zırhlıların yerine yeni zırhlılar yapmak haklarından, 1931 - 1936 devresi için, feragat etmişler ve bazı eski gemileri daha hizmet dışı edecek 1942 ye kadar indirilmesi kararlaştırılmış olan katî tonajı 1932 de gerçekleştirmeyi kabul etmişlerdir. Uçak gemileri tonajı ve tahditleri de eskisi gibi kaldı. İngiltere

Londrada Deniz Silâhlarının Tahdidi Konferansında Japon murahhasları bir arada

ile Amerika arasındaki kruvazör mücadelesi de halledildi. Kruvazörler iki kısma ayrıldı. Bunlara A sınıfı ve B sınıfı denildi. A sınıfı 10.000 tonluk ve 203 milimetrelik top taşıyan ağır kruvazörlerdi. B sınıfı ise 10 000 tonluk ve daha küçük, fakat 155 milimetreliğe kadar top taşıyan gemilerdi. İngiltere 70 kruvazör yerine 50 gemi ile iktifa etmeyi kabul etmişti. Amerika da, ağır kruvazörler sınıfında İngiltereden daha fazla gemi yapmak hakkını elde ederek memnun olmuştu. Kruvazörler üç devlet arasında şöyle tahdidedilmişti : Amerika : 180.000 tonluk ağır ve 143.000 tonluk hafif kruvazör olmak üzere 323 500 ton; İngiltere : 146.800 tonluk ağır ve 192.200 tonluk hafif kruvazör olmak üzere 339.000 ton; Japonya : 108.400 tonluk ağır ve 100.450 tonluk hafif kruvazör olmak üzere 208 850 ton. Böylece Amerika 18, İngiltere 15, Japonya 12 ağır kruvazöre sahibolacaklardı. Yalnız İngiltere, 190 milimetrelik toplar taşıyan 4 zırhlı kruvazörünü de 1936 ya kadar muhafaza edecekti. Kruvazörlerden sonra muhriplerin tonajı da 5-5-3 nisbetinde halledildi. Yani İngiltere ve Amerikanın beşer muhribine karşı Japonya üç muhribe sahibolacaktı. Bunu ton ile ifade etmek istersek, Amerika ile İngiltere 150.000 Japonya 105.000 tonluk muhrip bulunduracaklardı. Bu tonajın âzamî yüzde 16 sı ile 1500 tonluk büyük muhripler yapılabilirdi. Hafif kruvazörlerle muhriplere tahsis edilen tonajların yüzde 10 u nisbetinde fazla veya eksik kruvazör veya muhrip yapmak müsaadesi de verilmişti. Yani yüzde 10 eksik kruvazör ve o nisbette fazla muhrip yapmak veya aksi ihtiyarî bir madde olarak kabul edilmişti. Denizaltılara gelince, üç devlet nisbet prensipi yerine eşitlik prensipi kabul etmişler ve üçü de âzamî 52.700 tonluk denizaltı sahibi olacaklar, fakat 2.000 tondan büyük üç gemiden başka daha büyük tonajda denizaltı inşa etmiyeceklerdi. Yardımcı gemiler hakkında da 600 - 2000 ton arasında olmak, 155 likten büyük top ile torpido taşımamak ve 76 lıktan büyük toplardan da 4 ten fazlasını hâmil olmamak, süratleri 20 mili geçmemek, zırhla muhafazalı olmamak, mayin dökücü tertibatı bulunmamak, uçuş güvertesi mevcut olmamak ikiden fazla katapült ve üçten fazla uçak taşımamak gibi tahditler kabul edildi.

1935-36 Londra Konferansı: 1932 - 33 yıllarında Cenevre'de toplanan silâhsızlanma konferansında Mac Donald 16 mart 1933 tarihinde deniz silâhlarının tahdidine ait bir teklifte bulundu. Bu teklif Washington ve Londra antlaşmalarını imzalıyan devletlerin bu antlaşmalardaki hak ve salâhiyetlerinin devam edeceği kaydını ihtiva ediyordu. Bunun üzerine 1935 sonlarında yeni bir deniz silâhlarını tahdit konferansı toplanması kararlaştırıldı. Konferans 9 aralık 1935 de Londrada açıldı. Bu defa da Japonya ile İtalya oyunbozanlık ettiler ve antlaşma yalnız İngiltere, Amerika ve Fransa tarafından imza edildi. Bu son antlaşma 1937 başından 1942 sonuna kadar altı yıl yürürlükte kalacaktı; fakat İtalyanın ve bilhassa Japonyanın hemen silâhlanmıya başlamaları üzerine, antlaşmanın bir maddesine tevfikan, imza sahibi devletler de yeni inşaata başladılar. 1939 da patlıyan İkinci Cihan Harbi, esasen ölü doğmuş addedilebilecek olan bu antlaşmayı büsbütün ortadan kaldırdı. Son antlaşmada, katî bir taahhüt altına girmemekle beraber, İngiltere ile Amerika, zırhlılar hakkındaki 5 - 5 - 3 nispetini muhafaza etmeyi kararlaştırmışlardı. Yalnız zırhlılar için yeni bir tasnif yapıldı. A sınıfı zırhlılar 17.500 ile 35.000 ton arasında olacak ve asgarî 254 lük âzamî 356 lık top taşıyacaklardı. Fakat Washington muahedesini imzalıyan devletlerden biri 1937 ye kadar bu çapları kabul etmezse, 406 milimetre âzamî çap olarak kalacaktı. Nitekim de öyle olmuştur. B sınıfı zırhlılar âzamî 8.000 ton olacak ve 203 milimetrelikten daha büyük top taşıyacaklardı. 8.000 ton ile 17.500 ton arasında zırhlı yapılmaması ve 254 lükten daha küçük çaplı top kullanılmaması taahhüt edilmişti. Uçak gemileri ve kruvazörler için, sayı itibariyle hiçbir nispet kabul edilmedi. Yalnız İngiltere ile Amerika kendi aralarında kruvazörler için hususî bir anlaşma yaptılar. Yeni yapılacak uçak gemileri 23 000 tondan büyük olmıyacak ve topları 155 çapını geçmiyecekti. 1936 antlaşması hafif su üstü gemileri diye bir sınıf kabul etti ve bunu üç kısma ayırdı: A) 155 likten büyük toplarla mücehhez gemiler; B) 3.000 tondan büyük, fakat 155 liği geçmiyen top taşıyan gemiler; C) 3.000 tondan küçük ve âzamî 155 lik top taşıyan gemiler. Muahedeyi kabul eden milletler altı yıl müddetle A sınıfından gemi yapmamayı ve B sınıfından da 8.000 tonluktan büyük gemi inşa etmemeyi kabul ettiler. Muhripler için hiçbir tahdit yapılmadı. Denizaltıların sayısı için de hiçbir tahdit kabul edilmemişti. Yalnız 1930 antlaşmasının denizaltıların 2.000 tondan büyük olmıyacağı ve toplarının çapı 130 milimetreyi geçmiyeceği hakkındaki keyfiyet tahdidi ipka edilmişti. Yardımcı gemiler için de şöyle bir tarif kabul edilmişti : Bunlar 100 tondan büyük ve normal olarak savaşmak için yapılmıyan gemilerdir. 1930 antlaşmasının bu gemilere ait diğer kayıtları aynen ipka edilmiş yalnız âzamî sürat 20 den 28 mile çıkarılmıştır. 1930 antlaşmasında 600 tondan küçük gemiler hiçbir kayda ve tahdide tabi olmadığı halde, 1936 muahedesinde bu serbestî 100 tondan küçük gemilere hasredilmiştir. Gemilerin yaşlarına gelince, zırhlılar için kabul edilen 20 sene 26 ya çıkarılmış, uçak gemileri için 20 yaş ipka edilmiş, hafif su üstü gemileri için kızağa konulduk'ları tarihlere nazaran 16 ve 20 yaş; denizaltılar için de 13 senelik bir müddet kabul edilmiştir. Yukarıda da söylediğimiz gibi 1937 başında İngiltere, Amerika ve Fransa arasında yürürlüğe girecek olan bu antlaşma, Japonya ve İtalyanın konferanstan çekilmesi ve sonra da bilhassa Japonyanın esrarlı bir şekilde silâhlanması yüzünden hiçbir zaman tatbik edilmemiş ve İkinci Cihan Harbi ise devletleri âzamî derecede silâhlanmaya sevketmiştir.

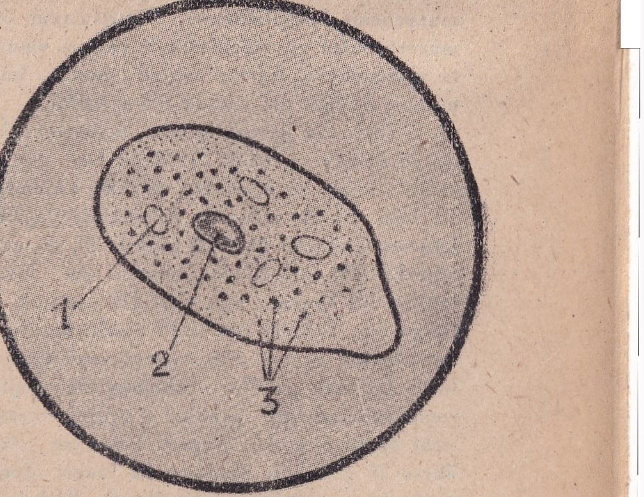
Yeni bir silâhları tahdit veya silâhsızlanma konferansı toplanacak mı? Dünyanın bugünkü vaziyetinde mümkün görünmüyor fakat İngiltere ile Amerika, deniz kuvvetlerini kendi ihtiyaçlarına göre asgarî hadde indirmektedirler. Dünyada haklı ve âdil bir barış kurulduktan sonra, Birleşmiş Milletler Kurulu belki bütün silâhları tahdit imkânlarını araştırır. *(Abidin Dav'er)*

DİZANTERİLER—Dizanteriler, türkçede halk dilinde «kanlı basur» denilen hastalıktır. Zaten «dysenterie» sözünün lûgat mânası da «barsak zorluğu» demektir. Gerçekten dizanteri, en önemli belirtilerini kalın barsaklarda göstermek vasfındadır. Hastalığı hâsıl eden mikro organizma bakımından dizanteriler iki türlü olur : 1) Basilli dizanteri, 2) Amipli dizanteri.

Mikropları biribirinden ayrı olmakla beraber basilli ve amipli dizanterilerin vücutta yaptığı sıkıntılar ve hastalık belirtileri, ana hatları itibariyle, biribirine pek benzerler. Dizanteriler, bulaşıcı hastalıklardır. Zaman ve şartlarını bulurlarsa halk kitleleri, ordular ve buna benzer insan toplulukları arasında az zamanda çok genişler, ölümlere sebebolabilirler. Bu hastalıklardan korunmak için onlar hakkında bilgi sahibi olmak lâzımdır.

1) Basilli dizanteri — Bu dizanteriye Fransızlar «dysenterie», Almanlar «Ruhr» derler.

Çok eskiden, ta Hipocrates Hekim zamanındanberi bilinmektedir. Tarihte büyük salgınlar yapmış, harbeden orduların bozulmasına, perişan olmasına sebebolmuştur. Napoléon'un Moskova seferi sırasında, Fransız ordusunda çıkan dizanteri salgını, pek çok insan öldürmüştür. Denebilir ki kış mevsiminde çıkan tifüs ile yaz mevsiminde çıkan «basilli dizanteri» Napoléon ordusunu, düşmandan daha fazla, hırpalamış, nihayet bu ordunun bozulmasına sebebolmuşlardır.

1. Yetişkin bir amip, 2. Amipin içindeki boşluktan biri, 3. Amipin çekirdeği

Balkan Harbinde, Rumelide, çarpışan ordularda basilli dizanteri, kolera ile omuz omuza vererek, bir hayli tahribat yapmıştır. Birinci Cihan Harbinde de dünya üstündeki orduların birçoğunda dizanteri oldukça önemli salgınlar hâsıl etmiştir.

Görülüyor ki basilli dizanteri harbi, açlık ve sefalet zamanlarını kollıyan ve böyle zamanlarda ortaya çıkıp dal budak salan bir haslalıktır.

Basilli dizanteriyi yapan mikroplar, çomak şeklinde, ufak birtakım unsurlardır. İlk defa 1898 yılında «Schiga» adındaki Japon âlimi, dizanterili hastaların kazuratında ufak, çomak şeklinde bir mikrop bulmuş, bu mikrobun adına «Schiga basili» denilmiştir. Bu suretle basilli dizanterinin hakikî sebebi ortaya çıkarılmıştır.

Sonradan çeşitli memleketlerde yapılan incelemeler basilli dizanteriyi yapan mikropların bir tek tip olmadığını, bunların bir grup halinde olduklarını göstermiştir.

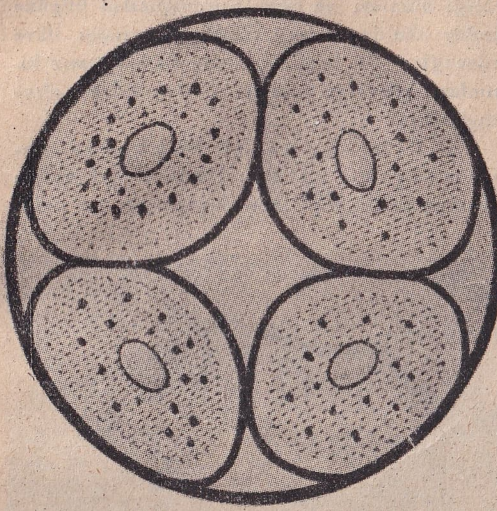
Daha sonradan bu iş üstünde çalışan hekimler, ayrı ayrı tiplerde, daha bir sürü dizanteri basili bulmuşlar, buldukları mikroplara kendi adlarını vermişlerdir.

Bugün, klâsik olarak, basilli dizanteriyi yapan mikropların çeşitleri beş altı tane kadardır. Bunlar ufak çomak halindedirler. Tifo mikroplarına çok benzerler, fakat tifo basilleri gibi hareketli değildirler. İçine-

şeker konmuş mikrop yemlerinde üretildikleri vakit, hiçbir zaman gaz hâsıl etmezler.

Dizanteri mikrobunun bazısı çok zehirlidir. Bunlar ağır, şiddetli bir hastalık hâsıl ederler. Bazı cinslerinin de zehirlilikleri az veya hiç yoktur. Bu bakımdan dizanteri mikroplarını zehirli ve zehirsiz diye ikiye ayıranlar da vardır.

Dizanteri basilleri, hastaların kalın barsaklarında açılan yaralarda bulunur. Kazurat ile dışarıya çıkarlar. Hastalığı, hafif olarak,

Kist haline gelmiş bir amip

ayakta geçiren insanlarla hiç hastalığa tutulmadıkları halde barsaklarında mikrop taşıyan insanlar, basillerin kolaylıkla her tarafa saçılmasına sebebolurlar.

Bu mikroplar, kazurat ve gübreler vasıtasiyle, apteshanelere, lâğımlara, sulara, topraklara, yemişlere ve sebzelere bulaşırlar. Bunlarla temas edip mikropları alan sağlamlar, hastalığa tutulmak tehlikesine düşmüş olurlar.

Mikroplar, sağlam insanın vücuduna ağız yolundan girer. Mideden, ince barsaklardan geçerek kalın barsaklara ulaşır ve orada yerleşip yaralar yaparlar.

Mikroplar barsakta kalır, hastanın kanına geçmezler. Yalnız kalın barsaklarda üreyip çoğaldıkları zaman hasıl ettikleri zehirler kana ve bütün vücuda yayılarak bu tesirle hastalık ortaya çıkar. Şu halde basilli dizanteri âdeta bir kan zehirlenmesidir.

Mikrop alındıktan sonra bir günden bir haftaya kadar süren bir zaman içinde, hastalık belirtileri kendini gösterir: Birdenbire ateş yükselir. Karında ağrılar, vücutta kırıklık, halsizlik hâsıl olur. Çok geçmeden hastalarda bir sürgün başlar. İlkin kazurat sulu bir haldeyken, zaman geçtikçe, içinde kan ve sümük gibi maddeler peyda olur.

Gündelik dışarıya çıkma sayısı gittikçe fazlalaşır. Bu hal hastayı pek ziyade rahatsız eder. Günde 20 - 30 defa ve daha fazla dışarıya çıkan hastalar vardır. Karın ağrıları fazlalaşır. Dışarıya çıkma sırasında makatta ıkıntı, buruntu halleri baş göstererek hastaya çok sıkıntı verir.

Hastanın iştahı yoktur. Ateşi yüksek, vücudu kırgındır. Derin bir halsizlik içinde yatağa düşmüştür. Sıklaşan sürgün yüzünden vücudundan çok su kaybeder. Dudaklar kuru, dil paslı, yüz solgundur. Az zamanda çok zayıf düşer. Hastalık böylece bir hafta kadar sürer. Fakat bu şiddetli sıkıntılar hastanın kalbini ve damarlarını bozup zayıflatarak ölümlere sebebolabilir.

Dizanteri mikropları kalın barsakların iç zarında yaygın, sathî, geniş, etrafı girintili çıkıntılı yaralar yaparlar. Kazuratın içinde kan, sümük bulunması, hastada karın ağrıları olması bu yüzdendir. Yaralar kalın barsağın nihayetine doğru ne kadar çoğalır ve yayılırsa ıkıntı ve buruntu da o kadar fazla olur. Bu yaraların gittikçe derinleşerek barsağın delinmesine, «peritonite» dedikleri karın zarı iltihabına sebebolduğu da vardır. Bereket versin ki dizanteride bu ihtilâtlar oldukça nadirdir. Hastalık iyileşmiye yüz tutarken, bazı hastalarda, diz kapaklarında başlayıp ağrı ve şişlikle kendisini gösteren, az zamanda vücudun öteki oynaklarına da geçen, tıpkı romatizmaya benzer bir ârıza daha olabilir ki buna «dizanteri romatizması», «yalancı romatizma» derler.

Bazı dizanterililerde gözlerde kanlanma ve iltihaplar görülebilir.

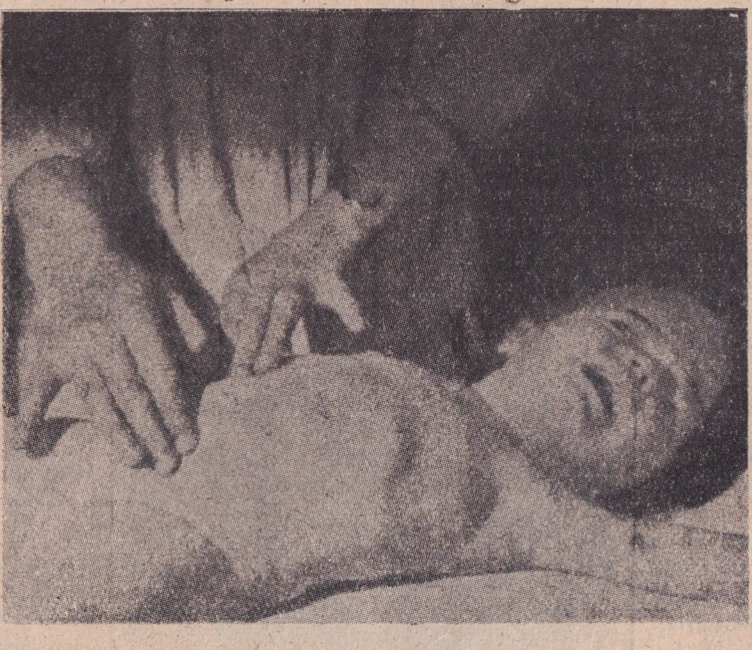
Başlangıçta apandisite, zatürrieye, menenjite benziyen ve hekimleri bile aldatan dizanteri şekilleri mevcuttur.

Hasta iyi bakılmaz, iyi tedavi edilmez ve yataktan çabuk kalkarsa hastalık müzminleşip sürüncemede kalabilir.

Dizanteri hastalığında ölüm nispeti, zamana, şartlara, hastaların haline göre değişir. Harb, kıtlık ve sefalet içinde bulunanlarda, çocuklarda ve ihtiyarlarda ölüm nispeti fazladır.

Hastalığı anlamak için hastalık tablosunu tetkik etmek lâzımdır. Kesin teşhisi, ancak hastaya ait kazuratın lâboratuvarlarda tahlili ve hastalık mikroplarının üretilip elde edilmesiyle mümkün olur.

2) Amipli dizanteri — Bu dizanteriyi yapan mikro organizma «enta moeba histolitica» dedikleri ufak tek hücreli bir hayvancıktır.

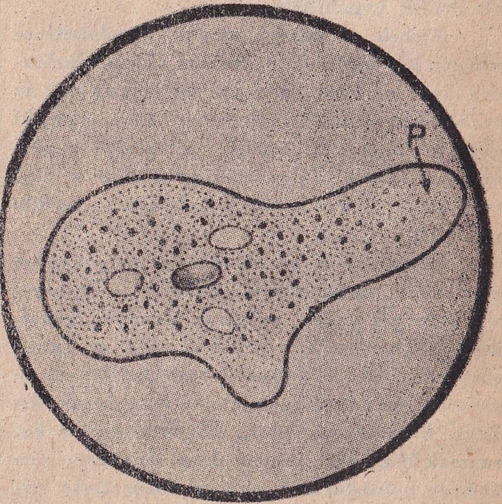
Dizanteriye tutulmuş bir çocuğun muayenesi

Hastalığın ve hastalığı yapan amibin mahiyetini, ilk defa, 1903 yılında Schaudinn adındaki âlim aydınlatmıştır.

İnsan barsaklarında amiplerin zararlı ve zararsız cinsleri bulunur. Fakat histolitica amibi bunlar içinde doku (nesiç) ları harabeden en azgın bir soydur.

Mikroskop altında incelenince dizanteri amibinin, iç ve dış, iki kısımdan ibaret olduğu görülür. İç kısmında amibin çekirdeği bulunur ki burası koyuca, noktalı bir sahadır. «Endoplasma» derler. Dış kısmı şeffaf bir haldedir. «Ektoplasma» adını verirler.

Amip çok hareketlidir. Zaman zaman ektoplasma bir akış halinde ve dışarıya doğru sivri bacaklar tarzında uzanır. Endoplasma da o tarafa doğru akar ve bu suretle amip olduğu yeri süratle değiştirerek hareket eder.

Hareket halinde bir amip, P. amipin uzandığı bacak

Amip, yaşamasına müsait olmıyan şartlar karşısında kalırsa derhal şeklini değiştirir. Ufak, yuvarlak, tıpkı küçük bir yağ damlası halini alır ki buna «kist» derler. Kistler, kolaylıkla harabolmıyan, dayanıklı amip şekilleridir. Amipler de sulara, çiy olarak yenen meyva ve sebzelere ve öteki gıda maddelerine bulaşarak insanlara ağız yolundan girerler. Kalın barsaklara yerleşerek orada yaralar hâsıl eder, hastaların kazuratında bulunurlar.

Sağlam insan amiple bulaşınca hemen hastalanmaz, hastalık belirtilerinin ortaya çıkması için lüzumlu olan kuluçka süresi, ortalama olarak üç günden üç haftaya kadardır.

Amipli dizanteri, basillinin tersine olarak, sinsi ve gürültüsüz bir halde başlar: Hastada kırıklık, halsizlik, iştahsızlık ve hazımsızlık gibi sıkıntılar belirir. Hastalığın başlangıcında kazurat suludur. Fakat birkaç gün sonra karında ağrılarla, ıkıntı ve buruntuyla beraber kan ve sümük ortaya çıkar.

Basilli dizanterideki sümük koyu, bulanık ve cerahatli bir manzarada olduğu halde amiplinin barsaklarından çıkan sümük, cam gibi berrak ve şeffaftır.

Amipli dizanteriye tutulmuş hastalarda ateş olmaz. Ateş varsa bunun başka bir sebebi olmak gerektir.

Gündelik dışarıya çıkma sayısı, basillide olduğu kadar, çok değildir. Yirmi dört saatte on defayı geçmez.

Amipli dizanterilinin kazuratından bir damla alınıp mikroskop altında incelenirse amipleri karakteristik şekilleri ve hareketleriyle görüp tanımak ve hastalığa kesin teşhis koymak kabil olur.

Amipli dizanteri vaktinde teşhis ve tedavi edilmezse derhal müzminleşir. Zaman

zaman iyileşir gibi olurken günün birinde midenin, barsakların bozulması, ayakların ve vücudun ıslanıp üşümesi, yorgunluk, uykusuzluk... gibi tâli sebeplerin tesiriyle derhal yeniden teper. Bu suretle bazan iyileşip bazan kötüleşerek yıllarca süren amipli dizanteri vakalarına her zaman rastlamak mümkündür.

Amipli dizanteriye tutulmuş bazı insanlarda, amipler barsaklardan karaciğere geçer ve orada karaciğer absesi dedikleri tehlikeli bir ihtilât yapabilirler.

Amipli dizanteri sıcak memleketlere mahsus bir hastalıktır. Birinci Cihan Harbinden önce bu hastalık memleketimizde pak az görülürken o harb içinde ve daha sonraki yıllarda askerlik, esirlik, göçmenlik... gibi insan kitlelerini dalgalandıran sebepler, hastalığın yurdumuzda da çoğalmasına yardım etmiştir.

Dizanteriler, en ziyade yaz ve sonbahar gibi sıcak mevsimlerde görülürler. Bu mevsimlerde çiy yenen sebze ve yemişler çoğaldığı gibi terlemek, yorulmak, çok su içmek suretiyle mide ve barsak bozuklukları da ziyadeleştiğinden dizanterilerin ortaya çıkması daha kolaylaşmış olur. Dizanterilerden korunmak için, her şeyden önce, hastaları gözönünde bulundurmak, onların kazuratiyle kirlenen oturak, çamaşır, yatak takımları... gibi eşyayı dikkatle dezenfekte etmek lâzımdır. Hastaya bakanlar kendilerini ve bilhassa ellerini temiz tutmalıdırlar.

Pişmeden, kaynamadan yenen ve içilen gıdalar dizanteri mikroplariyle bulaşırlarsa hastalığın yayılmasına sebebolurlar.

Yazın çoğalan kara sineklerin de dizanteri hastalığının ortaya çıkmasında büyük rolü vardır. Bu mahluklar daima kirli yerleri sevdiklerinden, süprüntüler, yemek artıkları, gübrelikler... gibi yerlere konarak oralardan ayaklarına, kanatlarına ve hortumlarına dizanteri mikroplarını bulaştırıp uzak mesafelere taşıyabilirler.

Dizanteri hastalığını, hafif bir şekilde, ayakta geçiren veyahut kendisi hiç hasta olmadığı halde barsaklarında mikrop taşıyan insanlar, hastalığı etrafa bulaştıran en tehlikeli kaynaklardır. Bunlara «mikrop taşıyıcılar» derler ki daha başka salgın hastalıklarda da önemleri vardır. Korunmada bütün bunları göz önünde tutmak gerektir.

Basilli dizanterinin koruyucu bir aşısı mevcuttur. Hastalıktan korunmak için icabında bu aşı, iki veya üç defada, deri altından şırınga edilmek suretiyle kullanılır. Amipli dizanterinin aşısı yoktur.

Dizanterilerin tedavisinde göz önünde tutulacak esaslı noktaların başında perhiz gelir. Gıdalar, hastalığın devrine, şiddetine veya hafifliğine göre sulu, hazmı kolay ve kalın barsakta artık bırakmıyacak olan maddeler arasından seçilmelidir. Bu gıdalar, hem yaralı olan barsağa dokunmıyacak derecede hafif, hem de hastayı aç bırakmayıp lâyıkiyle doyuracak bir değerde olmalıdırlar.

Dizanterilerde karın ağrısı, ıkıntı, buruntu, ateş, kırıklık, kalb zayıflaması... gibi sıkıntıları ortadan kaldırmak için münasip ilâçlar kullanmak, müshiller vermek, lâvmanlar, karın üzerine sıcak tatbikler yapmak faydalıdır.

Bunlar her iki dizanteride müşterek olarak kullanılabilecek olan «symptomatique» tedavinin esasını teşkil ederler.

Hususî tedaviye gelince, basilli dizanterinin eskidenberi bilinen ve «specifique» bir serumu va·dır ki bundan büyük faydalar sağlamak mümkündür.

Son yıllarda birçok mikroplu hastalıkta faydası görülmüş olan «sulfamide» kökünden gelme ilâçların basilli dizanteri tedavisinde özel ve kıymetli birer ilâç mahiyetinde oldukları anlaşılmıştır. Bilhassa son tecrübeler «sulfathiazol» ve «sulfaguamidine» denilen ilâçların bu işde daha tesirli olduklarını göstermiştir.

Mikropların kendi «anti» maddelerinden ibaret olan bakteriyolog tedavisi de faydalı sonuçlar vermektedir.

Bu yeni ilâçlar sayesinde basilli dizanterinin tehlikesi, gün geçtikçe azalmakta, hastaları bu korkunç hastalığın pençesinden daha çabuk ve daha kolay kurtarmak imkânları elde edilmiş bulunmaktadır.

Amipli dizanterinin ise biricik tesirli ilâcı «emetine» dedikleri maddedir. Maddenin amibin hareketli şekilleri üzerine çok tesirli olduğu halde kist şekillerine hiçbir tesiri yoktur. Tedavide esas, amiplerin kistik şekle girmesine meydan kalmadan «emetine» i kullanmaktır.

Onun içindir ki amipli tedavisinde bu tesirli maddeyi en münasip zamanda, en münasip dozda ve en münasip yoldan hastaya şırınga ederek kullanmak icabeder. Çünkü amipli dizanteride bu kadar şifalı «emetine» aynı zamanda şiddetli bir zehirdir. Belirli bir mikdardan fazlası insan için zararlıdır.

Hastalara ayaktan emetine tatbik etmek çok hatalıdır. Tedavi sırasında hasta yatakta yatacak ve devamlı olarak hekim kontrolü altında bulundurulacaktır.

Amipli dizanteri tedavisinde kesin ve parlak sonuç almak isteyen hekimin gözü daima mikroskopta ve eli de hastanın nabzında olmalıdır. *(Dr. Nuri Ömer Ergene)*

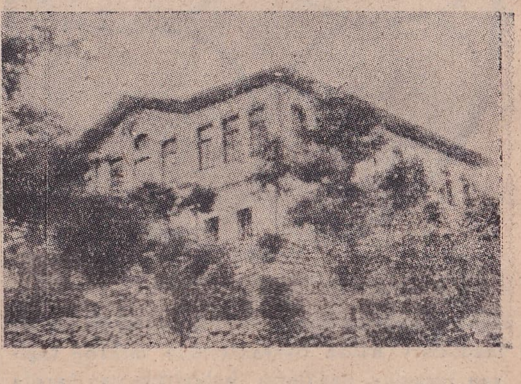
HARB OKULU — Memleketimizin değerli bir irfan ocağı ve ordumuzun subay kaynağı olan Harb Okulu bu sene 30 Ağustos Zafer Bayramında yüzbirinci devre öğrenci-

İlk Harb Okulunu kuranlardan Namık Paşa
(Not : 175 inci sayfamızda Harbiye Mektebine, Harb Okuluna dair resimler vardır)

lerini subay çıkarmıştır. Bu vesileyle, ansiklopedimizin birinci cildinin 175 inci sayfasında verdiğimiz «Harbiye Mektebi» tarihini, bu «Harb Okulu» bendiyle tamamlamayı faydalı bulduk. «Harbiye Mektebi» başlıklı yazımızda, bugün «Harb Okulu» adını almış ve Ankarada yerleşmiş bulunan eski Harbiye Mektebinin, kuruluşundan 1908 Meşrutiyetine kadarki tarihi verilmişti. Bu bendimizdeyse 1908 den bugüne kadarki Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri tarihini ve okula bugünkü giriş şartlarını vereceğiz. Buna ayrıca Harbiye Mektebinin kuruluş tarihi hakkında tamamlayıcı bir bilgiyle kuruluşundan bugüne kadar okulun başına geçmiş olan komutanların adlarını, okulun bugüne kadar sırasiyle işgal ettiği binaları ve gene kuruluşundan bugüne kadar okuldan mezun olanların sayısını ilâve edeceğiz. Bu hususta aşağıya aldığımız kısımlar, imzasını taşıyan komutandan alınmışlardır.

Kuruluş tarihi hakkında tamamlayıcı bilgi : Harbiye Mektebinin kuruluş tarihi, 175 inci sayfamızda da belir-

Harb Okulunun Ankaraya nakline deki binası: Cebecide Adidin Paşa Köşkü

tildiği gibi 1834 yılı olmakla beraber bugün elde bulunan belgelere göre kuruluş ay ve gününü tâyin ve tespit mümkün olamamıştır. Ancak Padişah İkinci Mahmud 1834 de kurulan mektebin öğrenci ve öğretmenlerinin durumunu şahsan görmek üzere 1 temmuz 1835 (5 rebiyülevvel 1251) çarşamba günü mektebe gelmiş ve göreceklerini gördükten sonra mektebe «Harbiye» adını vermiştir. Bu itibarla, 1 temmuz 1835 i, mektebin resmî isim ve kuruluş günü olarak kabul etmek mümkündür.

Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri : 1908 Meşrutiyetinin ilânından sonra, memleketin her tarafında yenileşmek ve düzenlenmek hareketleri arasında Harbiye Mektebinin de yeniden ıslâh ve tensikı düşünüldü. Bunun için Kurmay Binbaşı Vehip Bey büyük salâhiyetlerle Harbiye Mektebi müdürlüğüne getirildi. Sonradan ordu komutanlığına kadar çıkan ve orgeneral rütbesine kadar yükselen Vehip Bey Harbiye Mektebinde yeni bir devir açtı ve büyük yenilikler vücuda getirdi. 1904 senesinde akim kalan alay teşkilâtı kuruldu ve nazarî derslerkadar pratik ders ve talimlere de büyük önem verilerek bir subay için lâzım gelen pratik ilim esasları kondu. 1911 senesinde mektebin tedris süresi iki seneye indirildi. O günlerdenberi de bu suretle devam etmektedir.

Balkan Harbi sırasında mektep bir sene kadar öğretim faaliyetini tatil etti; fakat ivedi (acele) programlarla bunu telâfi ederek 1914 yılında iki sınıfı birden subay çıkarmak suretiyle bu aralığı kapattı.

Birinci Cihan Harbinde mektep tamamen kapatıldı ve yerini «Zabıtan Talimgâhı» na bıraktı. Mektep Mütareke yıllarında biraz faaliyet göstermiye çalıştı, fakat işgal orduları tarafından binaları işgal edildi, öğrenciler oradan oraya sürülmek suretiyle çalışmalarına engel olundu. Hattâ o hale geldi ki bir aralık Harbiye Mektebi binasız kaldı ve ni-

heyet 5 temmuz 1920 tarihinde Kâğıthanede çadırlı ordugâh kurarak tedrisata devam etti. Bundan sonra talebe Anadoluda vücutlanan millî mücadeleye iştirak ve bu suretle memlekete daha nafi olmak arzu ve emeli ile peyderpey Anadoluya geçmiye başladı. Anadoluda teşekkül etmekte bulunan millî ordunun subay ihtiyacını karşılamak üzere 15 temmuz 1920 de Cebeci'de «Sunuf-u Muhtelife Zabit Namzetleri Talimgâhı» açıldı. İstanbuldan gelen talebe de buraya iştirak ediyordu. 1 nisan 1923 de bu talimgâh tekrar Harbiye Mektebi adını aldı ve 25 eylül 1923 de Ankaradan İstanbula nakledilerek eski binasında yeniden ve yeni esas ve isteklere göre tedrisata başladı. Harb Okulu 1937 yılındanberi Ankaradaki modern binasına yerleşmiş bulunmaktadır.

Okulun son durumu: Harbiye Mektebinde eskiden yalnız piyade ve süvari sınıfları yetiştirilivordu. Topçu ve istihkâm sınıfları Halıcıoğlundaki Topçu Harbiyesinde okurlardı. Ankaradaki talimgâhtan itibaren bütün meslek sınıflarının hazırlık tedrisatı Harbiye Mektebinde yapılmıya başlandı. Bu tedrisattan sonra her sınıf kendi sınıf okulunda meslek tedrisatı tekâmül ettirilmekte ve olgunlaştırılmaktaydı. Geçen seneye kadar Harb Okulunda on iki meslek sınıfının tedrisatı yapılmaktaydı. Bunlar da piyade, süvari, topçu, tank, havacı, istihkâm, muhabere, demiryolu, nakliye, haritacı, jandarma, levâzım sınıflarıydı. Fakat bir senedenberi okul yeni bir program esasına göre çalışmıya başladı. Bunda amaç, Harb Okulunda öğrenci ere yalnız askerî eğitimin değil, aynı zamanda bir subava gerektiği kadar genel kültürün ve gene ilerde sınıf okullarındaki tedrisat için lâzım gelen teknik kültürün verilmesidir. Bu yeni şekle göre öğrenciler okulda hiçbir meslek sınıfına ayrılmamakta ve yalnız piyade eğitimi görmektedir. Bu esasa göre düzenlenen yeni program üzerine çalışan okul ilk mezunlarını gelecek sene verecektir.

Okula giriş şartları ve öğretim tarzı: Türk uyrukluğunda bulunan

Abidin Paşa Köşkünde Reisicumhurumuz eliyle açılış merasimi (1 nisan 1923)

her vatandaş ırk ve mezhep farkı gözetilmeksizin Harb Okuluna kabul olunur. Harb Okuluna girmek için bilim şartı lise öğrenimini bitirmiş ve olgunluk imtihanını vermiş olmaktır. Bu surette liseyi bitiren veyahut liseyi bitirip de Üniversitede veya diğer yüksek okullarda bulunan öğrenciler alınır İkinci şart sağlık şartıdır. Harb Okuluna girecek öğrencinin her çeşit iklim şartlarında verilecek her türlü vazifeyi yapabilecek sağlık durumunda olması lâzımdır. Bunun da sağlık kurulu tam bir askerî hastanede muayene ile sağlanması icabeder. Sosyal şart olarak da iyi ahlâk ve karakter sahibi olması ve ailesinin de kötü bir hal ve san sahibi bulunmaması icabeder. Yaş bakımından 16 yaşından küçük ve 22 yaşından büyük (22 yaşındakiler girer) olmamak lâzımdır. Bu şartları haiz olup okula girmek isteyen öğrenci noter vasıtasiyle bir yüklenme senedi verir ve buna askerî kanun ve nizamları kabul ettiğini bildirir. Bu şartları haiz olan ve yüklenmeyi kabul eden öğrenciler Ankarada Harb Okuluna, diğer yerlerde askerlik şubelerine başvurabilirler.

Harb Okulunun bugünkü binasının iç cephesi

Harb Okulunda öğrenim süresi iki yıldır. Bu süre içinde bir defa sınıfta kalırsa öğrenime kaldığı sınıfta devam eder. İkinci defa kalırsa okuldan çıkarılır.

Okulda günlük çalışma dört saat nazarî dersle bir buçuk saat piyade eğitimi, yarım saat spordan ibarettir. Bu suretle öğretim yukarda da zikredildiği gibi mesleğe bir hazırlık mahiyetindedir. Bunun için ikinci sene sonunda öğrenciler meslek sınıflarına ayrılırlar. Meslek sınıfları şunlardır: piyade, süvari, topçu, tank, hava, istihkâm, muhabere, demiryolu, nakliye, harita, jandarma, levâzım. İkinci sınıf imtihanlarından sonra her meslek öğrencisi kendi meslekî kıtasına giderek iki buçuk aylık bir kıta stajı görür. Bu stajı da başarilye bitirenler asteğmenliğe yükselirler ve 30 ağustos günü diplomalarını alırlar. Diploma alan öğrenciye bir ay istirahat verilir. Bu istirahattan sonra 1 ekim tarihinde her öğrenci ayrıldığı meslek sınıfının sınıf okuluna gider. Burada da iki senelik bir öğretimden sonra ordu saflarına katılırlar.

Parasız yatılı olan okulda öğrenci hayatı çok sade ve samimidir. Okul meslek eğitimi yapmakla beraber öğrencilerin yarınki hayatlarındaki sosyal durumların üzerindeki terbiyelerine önem verilir. Okulda iyi istidatlar için çalışma zemini olarak bir resim atelyesi ve bir müzik salonu vardır.

Okul komutanları: Kuruluşundanberi okula komuta eden komutanlar şunlardır:

a) İstibdat devrinde: 1 — Mustafa Mazhar Bey 1834 - 1836, 2 — Azmi Bey 1836-1837, 3 — Selim Satıh Paşa 1837 - 1841, 4 — Emin Paşa 1841 - 1846, 5 — Rıfat Paşa 1846-1848, 6 — Aptülkerim Nadir Paşa 1848 - 1848 7 — Ahmet Paşa 1848 - 1853, 8 — Kimyager Derviş Paşa 1853 - 1860, 9 — Mahmut Mesut Paşa 1860 - 1864, 10 — Galip Paşa 1864 1871, 11 — Selim Paşa 1871 - 1872, Galip Paşa (ikinci defa) 1872 - 1872, 12 — Şevket Paşa 1872 - 1873, 13 — Hüseyin Fevzi Paşa 1873 - 1874, Galip Paşa (üçüncü defa) 1874 - 1875, 14 — Süleyman Paşa 1875 - 1876, 15 — Sait Paşa 1876 - 1878, 16 — İbrahim Ethem Paşa 1878 1884, 17 — Mustafa Zeki Paşa 1884 - 1908, 18 — Tevfik Paşa 1908 - 1908.

b) Meşrutiyet devrinde: 19 — İsmail Fevzi Paşa 1908 - 1909, 20 — Vehip Bey 1909 - 1912, 21 — Ali Kemal Bey 1912 - 1912, 22 — Vâsıf Bey 1912 - 1913, 23 — Celâl Bey 1913 - 1913, 24 — Baek von Erlich 1913 - 1914 (Birinci Dünya Harbi 1914 - 1919), 25 — Hasan Tosun Bey 1919 - 1921, 26 — Naci Bey (Eldeniz) 1921 1921, Hasan Tosun Bey (ikinci defa) 1921 - 1922.

Cumhuriyet devrinde: 27 — Kur. Alb. Hayri 1923 - 1925, 28 — P. Alb. Cemil Hâdi 1923 - 1929, 29 — P. Alb. İzzet 1929 - 1931, 30 — Kur. Alb. Cemil Taner 1931 - 1932, P. Alb. İzzet (ikinci defa) 1932 - 1934, 31 — P. Alb. Rauf 1934 1935, 32 — P. Alb. M. Ağustos 1935 - 1936, 33 — Kur. Alb. Hamit Doğruer 1936 1939, 34 — Kur. Alb. Behzat Köker 1939 1939, 35 — Tğg. Ö İskender Erdener 1939 - 1940, Behzat Köker (ikinci defa) 1940 - 1941, 36 — Kur. Alb. Mustafa Erem 1941 - 1944, 37 — Kur. Alb. (halen tuğgeneral) Vedat Garan 8 eylûl 1944 denberi.

Okulun işgal ettiği binalar: Okulun, kuruluşundanberi bugüne kadar işgal ettiği binalar şunlardır: 1 — Humbarahane ve mühendishane, 2 — Mühendishanei Sultanî, 3 — Talimhane (Şehzadebaşında yeniçeri kışlası), 4 — Selimiye kışlası, 5 — Maçka kışlası, 6 — Pangaltıda Tophanei Âmire hastahane binası (İstanbul Harbiye Mektebi) 7 — Çinili köşk (Dolmabahçe), 8 — Taş kışla, 9 — Gülhane Tıp Okulu, 10 — Pangaltı Harbiye Mektebi (şimdiki Orduevi), 11 — Kuleli lisesi (Çengelköy), 12 — Mühendishane binası (Halıcıoğlu), 13 — İplikhane kışlası (Eyüp), 14 — Harb Okulu (Ankara).

Harb Okulunun şimdiki komutanı tuğgeneral Vedat Garan

Okulun mezunları: Harb Okulu yalnız memleket ölçüsünde değil dünya çapında bile büyük adamlar yetiştirmiş olmakla daima fahr ve gurur duyan bir kuruldur.

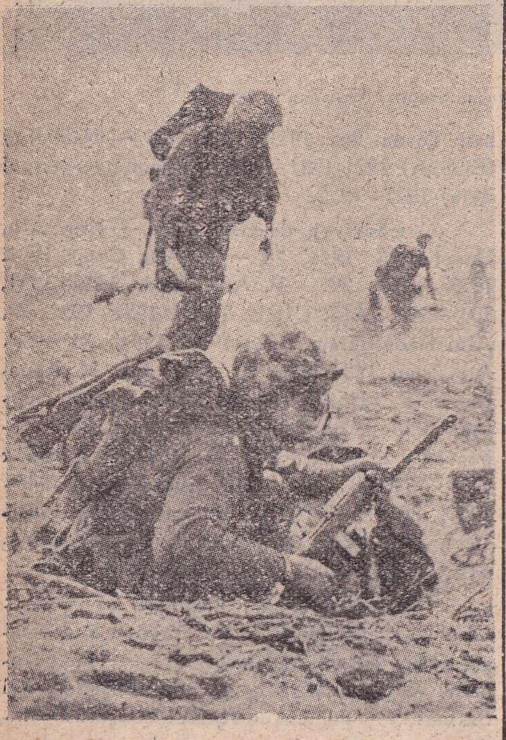
Yeni Türkiyenin kurucusu ve cumhuriyetinin yapıcısı Atatürk bu okulun çatısı altından yetişmiş bir şahsiyettir. Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü Harbiye Mektebinin

gene dünya ölçüsünde yetiştirdiği cevherlerden biridir. Büyük zaferler kazanmış büyük komutanların beşiği olan Harb Okulu yüz on iki senelik hayatında yurt menfaatlerine hiz met etmiş daha pek çok zevatı yetiştirmiştir. Bugünün öğrencileri de yarının büyük komuta mevkilerine aday bulunan vatan çocuklarıdır »

(*Harb Okulu Komutanı Tuğg. Vedat Garan*)

İVOJİMA'NIN ZAPTI — Tokyo'nun ortalama 1.100 kilometre güney doğusuna düşen bu küçük ada Vulkan takım adasındandır. İvojima ile bu harbde adı çok geçen Okinava adasının zaptı, Uzak Doğu harbini son safhasına soktuğundan üzerlerinde durulmaya değer.

İkinci Dünya Harbinde, Japonyanın biri karada, diğeri denizde olmak üzere iki büyük cephesi vardı. Bunlardan karadaki cephe, Kore, Mançurya, İç Moğolistan'ın doğusu, Doğu Çin ve Birmanyayı içine alan ve bugüne kadar tarihin kaydetmediği derecede geniş olan bir cepheydi. Deniz cephesine gelince;

İvojimaya ilk çıkış

bu da kara cephesinden aşağı değildi. Japonların harbin başında kısa bir zamanda Pasifiğe ve Asyaya yayılmış olmaları hava durumunu kendi lehlerine çevirmişti. Japon taarruzu durdurulduğu zaman hâsıl olan vaziyet, Anglo-Amerikan uçaklarının karadaki üslerinden kalkarak Japon adalarını bombardıman etmelerine imkân vermiyordu. Halbuki bu adalar Japon harb gücünü temsil ediyorlardı. Japonyayı yenmek, Uzak Doğu harbinin mihrakı olan Japon adalarına soku mak ve bu adalardaki harb faaliyetini hava bombardımanlariyle durdurmakla mümkündü. Amerikalılar başlangıçta bu iş için uçak gemilerinden faydalanmayı düşündüler. Japonya birkaç kere bunlardan kalkan uçaklarla bombardıman edildi. Bu bombardımanların tesiri maddî olmaktan ziyade mâneviydi. Japonyanın çökertilmesi için, Japonyaya sokulmak, hava üsleri elde etmek, buralarda çok sayıda uçak toplamak, bunların taarruzlariyle Japon adalarını çıkarmaya elverişli bir hale sokmak lâzım geliyordu. Amerikalıların, daha doğrusu Müttefiklerin Japon kara cephesini zorlıyarak Japon adalarına yanaşmaları çok zordu. Bu iş olsa olsa Çin'e raslıyan cephe kısmında yapılabilirdi. Fakat, buradaki coğrafî durum modern orduların harekâtına elverişli olmadığı gibi, burada toplanacak orduların bakılıp beslenmesi de mümkün değildi. Sonra Japonlar karada gayet iyi döğüşüyorlardı. Yapılacak en doğru hareket, Japonyaya denizden

Muharipler e gelen mühimmat ve takviye kıtaları

yanaşmaktı. Amerikan donanması Japon donanmasına kat kat üstündü. Bu donanma arkasını dünyada misli görülmeyen bir endüstrive dayamıştı. Amerikan mizacı da denizde döğüşmiye daha elverişliydi. Deniz cephesindeki kara muharebeleri, birbirinden çok uzakta bulunan ada gruplarına çıkıldıkça cereyan edecekti. Bu suretle mesafenin sudan ibaret olan büyük kısmı kolaylıkla geçilmiş olacaktı. Halbuki karadan yapılacak bir taarruz çetinliğini daima muhafaza edebilirdi. Genel olarak Amerikalılar bu yüzden harekâtın ağırlık merkezini deniz cephesinde topladılar. Amerikalılar Mariyan takım adasiyle Luzon adasını elde edinceye kadar, üsleri karada bulunan uçaklarla Japonyayı bombardıman edemediler. Çünkü mevcudolan bombardıman uçaklarının sıası buna elvermedi. Mariyan adaları zaptolununca, Japon adalarını bombalamak imkânı hâsıl oldu; fakat, bu bombardımanlar güvenle yapılamıyordu. Bunun sebebi: Amerikan bombardıman uçaklarının Japon semalarında av himayesinden mahrum oluşlarıydı. Amerikalılar her ne kadar uzak mesafe av uçağı yapmışlarsa da bunların da sıası bombardıman uçaklarına refakat etmiye yetmiyordu. Ayrıca bombardımandan dönen uçakların bir arıza yüzünden inebilecekleri ve icabında benzin alacakları ve daha yakın bir hava üssüne de lüzum hâsıl oluyordu. Bu sebepler Japon adalarına daha yakın olan bir yerin ele geçirilmesini icabettiriyordu. Amerikalılar bunun için İvojima'yı seçtiler ve Japon deniz cephesindeki

Dalgalı arazide harb ederek ilerleyiş

savunma mevziinin içinde bulunan bu küçük adaya 19 şubatta çıkarma yaptılar. Adada çıkarma vapmıya elverişli iki bölge vardı. Bu iki bölgenin birbirine çok yakın oluşu birindeki organizasyonla diğerine yardım etmeyi mümkün kılıyordu. Alınan haberlere göre İvojima'daki Japon savunma organizasyonu o zamana kadar tesadüf edilenlerin en mükemmeli ve tesirlisiydi. Top, havan topu ve roket atıcılar her iki bölgeyi hattâ adanın her tarafını ateş altına alabilecek şekilde mevzilendirilmişlerdi. Ayrıca Japonlar çıkarma bölgelerine hâkim olan tepeleri de tutmuşlardı. İvojima'ya çıkan kıtalar kıyıdan içeriye kolaylıkla nüfuz etmek imkânına malik değillerdi. Mostoyama vâdisinden denize doğru uzanan volkanik kayalıklar, yarlar, sarp geçitler mükemmel birer tabiî örtüydü. Japonlar bu vâdi boyunca mağaralar hazırlamışlar ve buralara yerleşmişlerdi. Japonların toprağa derin surette gömülmeleri, Amerikalıların denizden ve havadan yağdıracakları ateş yağmurunun derecesini bilmelerinden doğuyordu. Tabiî güçlüklerin ve savunmanın gayet iyi hazırlanmış olmasının yanı sıra Japonların ölümü hiçe saymaları da vardı. İşte Amerikalılar bu elverişsiz şerait altında adaya ayak bastılar. Muharebe çok çetin oldu. Bu küçük adada kilometrelerce değil, bir kaç metre ilerlemenin bile kendine has bir değeri vardı. Amerikan erleri büyük bir cesaretle döğüşü-

İvojimaya Amerikan bayrağı dikilirken

yorlar, komutanları da kıtalarını ciddden mahirane sevk ve idare ediyorlardı. Şubat geçti, mart geldiği halde bu küçücük ada cehennemden bir parça olmakta berdevamdı. Japonların her çareye başvurarak Amerikalıları ilerletmemek istemelerine rağmen Amerikalılar mart içinde adanın büyük kısmını ele geçirerek Japonları kuzey doğuya sürdüler. Adanın çok küçük olması savaşa az sayıda Amerikan kuvvetlerinin iştirak ettirilmesini icabettirdi. Alınan haberlere bakılırsa adada 3., 4., 5. deniz piyade tümenleri vardı. Bunlardan 4. tümen cephenin doğusunda, 5. tümen batısında, 3. tümen de ortada bulunuyordu. 3. tümen Mostoyama platosu üstünde aynı ismi taşıyan köyle 3 numaralı uçak meydanını ele geçirmek zorundaydı. Tümen 2 martta bunları zaptedince Japonların durumu daha çok kötüleşti. Artık Amerikalılar adada bulunan hava meydanlarından faydalanacak hale gelmişlerdi. 3 martta B. 29 lar (üstün uçan kaleler) Japonyayı bombaladıktan sonra adadaki 1 numaralı meydana indiler. 6 martta üsleri karada bulunan uçaklar İvojima'ya geldiler. Artık karadaki birlikler de hava himayesinden faydalanabi-

liyorlardı. Buna rağmen harekât gayet ağır gelişiyordu. Japonlar sık sık gece taarruzları yapıyorlardı. Bunlardan en önemlisi 7/8 mart gecesi 4. deniz piyade tümeninin cephesinde yapıldı. Alınan haberlere göre bu gece Japonlar 1.000 kişi kaybettiler. 8 marttan sonra Japon mukavemeti her gün biraz daha azaldı. 16 martta adadaki mukavemetin sona erdiği ilân olundu. İvojima gibi küçük bir ada, 26 günlük bir muharebeden sonra zaptedildi. Alınan haberlere göre, Japonlar 20.000, Amerikalılar 4.205 i ölü olmak üzere 20.196 kişi kaybettiler.

İvojima'nın alınmasiyle şu faydalar sağlandı: 1) Uzun mesafe av uçakları bu adada üslenerek B. 29 bombardıman uçaklarını himaye ettiler. Bu suretle üstün ucan kale kayıpları azaldı ve bunları kullananların mâneviyatı arttı. 2) B. 29 lar, bu adadaki meydanlara ârızaya uğradıkları zaman inebildiklerinden birçok kimselerin canı kurtuldu.

İvojima adası Amerikan deniz, hava ve kara kuvvetleri arasında mevcut olan sıkı işbirliği sayesinde alınmıştır. İşbirliğini yalnız kelime olarak bilmek yetmez, daha şimdiden yetkili insanlar yenilgi veya zafer sebebi olarak işbirliğinden bahsediyorlar. Bir ordunun zafere ulaşması kara, deniz ve hava kuvvetlerinin gayet ahenkli olarak birlikte çalışmasiyle kabildir. Bir milletin bir harbden alın akıyle çıkması ise her şahıs, her sınıf ve zümrenin faaliyetlerini harb isteklerine uydurmalariyle mümkündür.

(Kurmay H. Gürgüç)

KAPANLAR — Eskiden yağ, bal vesair bakkaliye maddeleri satılan yerler hakkında kullanılır bir tâbirdi. İstanbulda üç tane kapan vardı: Yağkapanı, Balkapanı, Unkapanı.

Resmî kayıtlarda, bal kelimesinin arapça karşılığı olan asel ile farsça terkip yapılarak «kapan-ı asel» suretinde geçerdi. Bunlara bu isimlerin verilmesi ilk zamanlarda oraların münhasıran bu maddelerin toptan satış yeri olmalarından ileri gelmiştir.

Kapan kelimesi, tuzak, mengene ve çardak mânalarına gelir. Kapanın doğrusu kabban'dır. «Kamus» da; «bu kelime seddad vezninde büyük terazuya denir ki dilimizde hafifletilerek kapan şeklinde kullanılır» diye izah olunduğu gibi «Bürhanı Katı'» da da; emin ve mutemed adam mânasına gelen farsça keppan'dan arapçalaştırılmış olduğu gösterilmektedir. Lûgatler kelimenin menşeini bu suretle gösterdikten sonra şu izahatı da verirler: «Eskiden toptan getirilen yiyecek maddeleri münasip yerlerde hükûmet tarafından tartılır ve narh konularak sattırılırdı, bu münasebetle oralara kapan denilmiştir.»

Mengene; sıkacak, mizan, tartacak alet demektir. Çardak da çartak'ın değişik şeklidir. Çartak dört kemer mânasına gelir Dilimizde etrafı açık, ekseriya dört ayak üzerine kurulmuş yere çardak denilir. İlk zamanlarda gümrük mahalli mânasında kullanılmıştır. Hâlâ Yemiş'te «Çardak İskelesi» namiyle bir yer vardır. Fatih; Unkapanı'nda «Ehli Harf Divanhanesi» namiyle esnafa merkez olmak üzere bir bina yaptırdığı gibi Yemiş iskelesinde de muhtesiplerle naiplere mahsus olmak üzere bir daire yaptırmıştı. Sonra başka yerlerde de çardaklar vücuda getirilmiştir.

Vaktiyle yağ, bal, un, erzak, hububat, kahve, tütün, enfiye, ipek ve pamuklar kapan, mizan, mengene ve çardaklara getirilir, oralardaki emin ve naipler tarafından bunlardan ihtisap, imaliye, ruhsatiye ve resmi munzam gibi namlarla vergi ve resim tahsil olunduğu gibi narh da tâyin olunurdu. Kapanların İstanbulun fethindenberi mevcut olduğu anlaşılmaktadır. İstihlâk olunmak üzere ithal olunan erzak evvelâ kapanlara getirilir, muamele her birisinde naip namiyle İstanbul kadısının vekili sıfatiyle bulunan zatın nezareti altında cereyan ettiği gibi dağıtma sırasında kapan kâtibiyle beraber esnafın ketbüdaları, yiğit başları ve ihtiyarları da hazır bulunurdu. Sonraları tüccarlardan biri nazır nasbedilmişti.

Kapanların ihdasından maksat, vergi alınmakla beraber şehir halkının muhtacoldukları şeyleri ihtikâra mahal kalmıyacak ve bir kısmının istediklerini alabilmelerine mukabil birtakımının mahrum kalmalarına mahal verilmiyecek şekilde dağıtımını temin etmek ve o arada saray ihtiyaçlarının esnafa dağıtılmadan evvel «narh-ı ruzi üzere» tedarikini temin eylemekti. Bununla beraber mevcut vesikalardan kapanların İstanbulun fethinden evvel de mevcudolduğunu, hattâ Bursada daha Orhan zamanında tartı işlerini görmek üzere «Emir Hanı» namiyle bir hanın bulunduğunu biliyoruz. Gene Bursada Ulucamiinin batısında, bugün ancak yapı izleri kalan bir hanın «Kapan Hanı» adiyle anıldığını vesikalar bize ispat etmektedir. Bu vesikalardan vaktiyle bunların ilk Osmanlı padişahları tarafından kurulmuş olan cami, mescit, medrese, imaret gibi vakıf müesseselerin gelirlerine karşılık olarak vakfedilmiş oldukları da öğrenilmektedir. Bu vesikalardan anlaşılıyor ki Osmanlı devletinin kuruluş zamanlarında tartılan şeylerden alınan paralar devlete verilen bir «âmme hizmeti» karşılığı değildi. Belki yapılan hizmete karşılık bir gelirden ibaretti. Bununla beraber buralarda, emtia tartıdan başka, satılıncıya kadar da muhafaza edildiğinden ardiye namiyle bir ücret te alınırdı. Sonraları devlet malı olan kapanlarda bunların hepsi devlete, vakıf olan kapanlarda ise vergi ve resimler devlete, ardiye ücretleri vakıfa aidoldu.

Kapanlar ilk zamanlarda Havassı Hümayun, madenler, memlehalar vesaire gibi varidat membaları kethüda ve ümera marifetleriyle idare edilirken sonraları baş gösteren malî müzayakalar yüzünden «iltizamat» ve «mukataat» namlariyle seneden seneye mültezimlere ihale edilmek ve bedelleri sarraflar vasıtasiyle hazineye alınmak usulü icadedilmiştir. Sonraları bu varidat kısmen Rüsumata, kısmen de Şehremanetine (belediye) terkolunmuştur. Belediyenin şimdi de almakta olduğu kantar resmi bunun adı değişik şeklidir. Yukarıdanberi verilen izahattan anlaşılacağı üzere kapan İstanbul ile büyük şehirlerde belediyelerin tesisine uğraşıp ta çoğunun hâlâ kurmıya muvaffak olamadığı umumî pazar, yahut tâbiri mahsusiyle «hal» den başka bir şey değildir.

Balkapanı Mısır Çarşısı ile Tahtakale arasında mustatil şeklinde iki katlı bir binadır. Altında yağ yedeklerinin (tulum) ve bal potinalarının (tahta kab) muhafazasına mahsus bodrumları vardı. Balkapan hanı Bizanslılardan kalma binalardandır. Yapılış tarzı ve Fatih tarafından Ayasofya camisine vakfedilmiş olması da buna delâlet eder. Ancak bal münhasıran bir kapanı işgal edecek derecede mebzul bir madde olmayıp esasen gerek İstanbulda, gerek Galatadaki kapanlarda baldan ziyade yağ vesair bakkaliye emtiası hıfz ve tevzi edilmekte ve Galatadakine yalnız «Yağkapanı» denilmekte olduğu halde Bizanslılardan kalmış olan bu binaya «Balkapanı» denilmiş olması tetkike değer.

«İstanbul ve Boğaziçi» adlı eserin müellifi İhtifalci Ziya Bey bu binaya Bizanslılar zamanında «Balyos Hanı» denildiğini ve burası şimdiki Rüstempaşa camisinin yerinde ve Venediklilere ait Aya Akindiyani kilisesinin şarap ve emsâli mekûlâtının hıfzolduğu mahal olduğunu ve Bizanslılar zamanında burada bir terazi ve kantar mevcut olup halkın tartı aletlerinin bunlarla ayar edilmekte bulunduğunu ve Venedik elçilerine «balyos» denildiği için bu hana da «Balyos Hanı» denildiğini yazıyor. Bu ifadeleri tetkike muhtaç gören Osman Ergin yerinde olan şu mütalâayı ileri sürüyor: «Aya Akindiyani kilisesinin Venediklilere ait ve münhasır olduğunu katî surette bilmiyorsam da böyle olsa bile yalnız bir kilise papaslarının şaraplarını muhafaza için bu kadar büyük bir bina yapılamıyacağı tabiidir. Bina, yapılış tarzı ve büyüklüğü itibariyle, bilâhara Osmanlılar zamanında kullanıldığı gibi, Bizanslılar devrinde de hal vazifesini görmekteydi. İstanbulun ticaret yeri bu civarlar olup o bina ise bilhassa taşradan gelecek emtiaya tahsis edilmiş bulunduğu ve konsoloslar münhasıran ticaret işleriyle iştigal ettikleri için İstanbulda bulunan ve ekseriyetle tüccardan seçilen Venedik ve diğer devletler konsolosları da bu hanada ikamet ederlerdi. Netekim Osmanlılar zamanında elçiler Çemberlitaş'ın karşısında şimdiki Matbaai Osmaniyenin bulunduğu yerdeki bir handa toplu olarak otururlardı. Beyoğlu cihetinde sefarethanelerin yapılması, daimî sefirlikler kurulması nispeten son zamanlara ait vakalardandır.

«Balyos» her ne kadar Venedik elçilerine alem olmuşsa da italyancada umumiyetle küçük elçilere ve büyük konsoloslara «balyos» denilmekte olduğundan bu tâbiri Venedik sefirine hasr ve tahsis etmek de doğru olamaz. Netekim Şeyhülislâm Bahai Efendinin İzmir İngiliz konsolosunun müracaatı dolayısiyle İngiliz sefirini tahkir eylemesi azlini mucibolarak yerine Karaçelebizade Abdülâziz Efendi meşihat makamını ihraz ettiği zaman Bahai Efendi bunu kendine rakip adı ve bu makama gelmesi iktidar ve ehliyetinden ziyade kendisinin azline sebebolan İngiliz konsolosu meselesinden neşet eylediğini kastederek Abdülâziz Efendiden söz açıldıkça balyos müftüsü derdi. Hattâ «Balyos müftüsüdür Abdülâziz» mısraının meşihatine tarih düşürülmüş olduğu Hammer Tarihinde yazılıdır. Balyos Venedik konsoloslarına mahsus olsaydı İngiliz konsolosu yüzünden azli dolayısiyle fetva makamını ihraz eden Abdülâziz Efendiye bu lâkap verilmezdi. Bu handa balyos denilen konsolosların, ki osmanlıcamızda karşılığı şehbender'di, ikamet etmekte olması fetihten sonra «şehbenderi takrir» namiyle birisinin bulundurulmasiyle sabittir. Evliya Çelebinin ifadesine göre gayet mühim ve mutemet bir zat olan bu memur «cemi vüzera ve ulema ve hükema ve mollaların polise kâğıdı hizmetinde olup cümle diyarın tüccarı bunun kabzai tasarrufundaydı.»

Kısa bibliyografya: Süleyman Sadi; Defteri Muktesit. Apturrahman Vefik; Tekâlif Kavaidi. Fahri Dalsar; Ülkü, sayı 32. Osman Ergin; Mecellei Umuru Belediye. Basılmakta olan Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri adlı eserim. *(Mehmed Zeki Pakalın)*

KIZILCIK — Aynı adı taşıyan ağacın küçük zeytin biçiminde, tek çekirdekli, kırmızı renkli, ekşimsi meyvası.

Lâtince teknik adı «cornus mascula» olan kızılcık ağacının yirmi kadar çeşidi vardır ki on sekizi Kuzey Amerikasında bulunur. Avrupada bilinen iki kızılcıktan biri yabani, öteki aşılama kızılcıktır. Kızılcığın çekirdeğinde bir yağ vardır. Bu yağ bazı memleketlerde tenviratta ve sabun imalinde kullanılır. Kızılcık kerestesi pek sert olduğu için alet sapları imalinde kullanılır.

Kızılcık, başka meyvalar gibi tabiî halde pek fazla yenmezse de reçeli, şurubu, çevirmesi, murabbaı, şerbeti ve dondurması yapılır.

Kızılcık reçeli: Bir iğneyi kızılcığın sap tarafındaki delikten çekirdek boyunca sokup çekirdeğin her tarafına gezdirmeli, yani çekirdeği kızılcığın etinden ayırmalı. Baş ve şahadet parmaklariyle yavaş yavaş sıka sıka delikten çekirdeği çıkarmalı. Fakat çıkan deliğin çokça yarılmaması için çekirdeği hem doğru ve hem de yavaş çıkarmalı. Çekirdekleri çıkarılmadan önce kızılcıklar nekadar geliyorsa bir misli şekeri (meselâ bir kilo kızılcığa iki kilo şeker) kızılcıklarla beraber gümüş gibi kalaylı tencereye istif etmeli, kızılcıkları ayıklarken hâsıl olan suyu iki üç kat tülbentten süzüp üzerine gezdirmeli. Ancak kızılcıklarla şekerin tencerenin yarısını geçmemesine dikkat etmeli. Bu muamele bitince ateşe vurmalı, kabardıkça ateşi altından çekmeli. Fazla kabarırsa üstüne biraz su serpmeli. Kabarması inince tekrar ateşi altına sürmeli ve daima köpüğünü almalı. Piştiği anlaşılmak için bir kızılcık tanesiyle suyunu bir tabağa alıp soğutmalı, tane ile su birbirinden ayrılmazsa indirmeli ve tencereyi sallıya sallıya köpüğünü içirmeli ve biraz köpük kalırsa kaşıkla almalı ve soğuyuncaya kadar tencerenin ağzını açık bırakmalı. Nihayet kavanozlara aktarırken taneleri bozmamak ve patlatmamak için delikli kepçe ile önce kızılcıkları alıp koyduktan sonra üstüne usulla suyunu ilâve etmeli, kavanozların ağzını kapayıp serince yerde muhafaza etmeli.

Kızılcık : Meyva ve çiçek

Kızılcık şurubu : Nisbet gene bir kilo çekirdekli kızılcığa iki kilo şekerdir. Kızılcık ve şeker, reçelde tarif edildiği gibi pişirilerek sıcak sıcak iki kat tülbentten süzülmeli. Sonra bir iki taşım daha kaynatılmalı; bir miktar limon suyu gezdirmeli ve bir kere daha karıştırıp indirmeli. Bu şurup ılık iken şişelere doldurulmalı ve soğuyunca şişelerin ağzı kapatılarak serin yerde muhafaza edilmeli.

Kızılcık çevirmesi : Bu da yukarıda tarif edilen şurup gibi yapılır. Ancak tülbentten süzüp ateşe alınınca iyice koyulaşıncaya kadar kepçe ile daima bir tarafa çevirmeli. Nihayet biraz limon suyu gezdirip bir kere daha karıştırdıktan sonra indirmeli, tatlı kâselerine koyup soğuyunca kapaklarını kapamalı.

Kızılcık murabbaı : İyice olmuş bir kilo kızılcığı iki kilo suda halloluncaya kadar eze eze haşlamalı ve bir kilo su kalınca astardan süzüp iki kilo şekeri bu suda kaynata kaynata ve köpüğünü ala ala koyulaşıncaya kadar kaynatmalı, kepçe ile karıştırmalı. Nihayet mercimek iriliğinde dövülmüş şap ilâve ederek bir iki defa daha karıştırmalı, indirmeli. Hemen süzmeli, tatlı kâselerine koymalı, soğuyunca kapaklarını kapamalı.

Kızılcık şerbeti : Gayet olmuş ve ezik kızılcıkları ayıklamalı, sıkıp süzmeli, biraz durdurup tortusu dibine indikten sonra bu landırmadan duru suyunu başka bir kaba almalı ve istenilen miktar şeker ve su karıştırıp tekrar süzmeli.

Kızılcık dondurması : Yukarıda tarif edilen şerbetle yapılır. *(A. B.)*

LAVOİSİER, ANTOİNE LAURENT — (1743 - 1794) «Lavuazye okunur» Fransız kimyacısı ve kimya ilminin kurucularından biri. 1743 de Pariste doğdu.

Lavoisier ortaya koyduğu «ağırlığın sakımı» (kitlenin mahfuziyeti) kanuniyle kimya ilmine en esaslı mesnedi hazırlamıştır. Bu surette maddî değişmeler, ilk defa olarak, sistemli bir şekilde kitle bakımından incelenmiş oluyordu. Lavoisier bu mühim neticeye o zamana kadar maddeyle ısı'yı biribirine yanlış olarak karıştıran phlogiston teorisini çürütmekle varmıştır. Kapalı bir kapta kaynıyan suyun tartısının değişmediğini gören Lavoisier, ısı'nın tartılabilen bir kitlesi olamıyacağını ispat etti. Halbuki Alman Kimyacısı Stahl (1660 - 1734) tarafından ortaya konan phlogiston teorisine göre yanma olaylarında rol oynıyan garip bir maddeye inanmak lâzımdı. Fakat bu takdirde metaller birleşik, oksitler ise eleman demek oluyordu. Bu yanlış phloyiston teorisinin, «kitle» yi dikkate almamasından ileri geliyordu.

Kimya ilmine teraziyi tatbik eden Lavoisier «ağırlığın sakımı kanunu» ile maddenin sakımını da ispat etmiş oldu. Maddenin bize gösterdiği şekil ve türlü türlü tezahürleri ne kadar değişik olursa olsun, maddenin kendisi, yani kitlesi, ortadan kaybolmaz ve yaratılmaz: «Tabiatte hiçbir şey kaybolmaz ve yeniden varolmaz» kaidesi bu suretle doğdu.

Lavoisier Priestley (1733 - 1804, azotu keşfeden ve bitkilerin sounumlarını meydana koyan İngiliz fizik ve kimyacısı) tarafından yapılan meşhur tecrübeyi nicel yoldan tekrarladı: Önceden tartılmış olan bir miktar cıvayı bir fanusla iştiraki olan kapalı bir karnide ısıttı. Cıvanın yüzeyi kırmızı bir tabakayla (cıva oksit) örtünce fanustaki havanın da beşte bir nispetinde azaldığını gördü. Fanusta eksilen havanın ağırlığı kadar cıvanın ağırlığı artmıştı. Lavoisier, bu suretle havanın bir tek eleman değil, oksijenle azotun bir karışımı olduğunu söylemek imkânını buldu. Esasen aynı sıralarda İsveç'te Scheele (1742 1786; «Hava ve Ateş Üzerine Kimya Bilimi» eserinin müellifi ve klor, manganez, asit arsenik, gliserinin kâşifi) ile İngiltere'de Priestley başka başka yollardan oksijenin varlığını ortaya koymuşlardı. Lavoisier, oksijenin solunum ve yanma olaylarındaki rolünü meydana koydu. Asitlerin çoğunun oksijen ihtiva ettiğine dikkat ederek asitlerin ancak bu gaz sayesinde meydana geleceklerine inanmak hatâsına düştü ve yunanca «oksus» (ast) ve «gennan» (yaratıcı) kelimelerinden yapılmış oksijen adını verdi.

Lavoisier

Lavoisier; toprak, kireç, barit (baryum oksit), manyezi (magnezyum oksit) denilen cisimlerin sanıldığı gibi basit cisimler değil, birer oksit olduklarını söyledi ki bu da daha sonra Davy (1778-1829; maden kuyularında kullanılan meşhur emniyet fenerinin mucidi) tarafından ispat edildi.

Lavoisier ayrıca, İngiliz bilgini Newton (1642-1727) tarafından ortaya atılan elmasın kömür olduğu düşüncesini tecrübeyle teyidetti ve bunu ispat için elmasın yandığı zaman tıpkı kömür gibi, karbon di oksit meydana getirdigini gösterdi.

Bu meşhur bilgin, fizikte de, hararet ve gaz halindeki cisimlerin hassaları hakkında dikkate değer eserler verdi.

Kimya nomenklatürü (kimya ilminin teknik terimlerinin listesi) nü tespitişine katıldı. Aynı zamanda ilmî araştırmaları dışında metre sistemini kurmak için teşkil edilen komisyonda üyelik eden ve 1776 da hükûmetin barut işleri direktörlüğünü yapan Lavoisier tecrübelerini yürütmiye lâzım gelen masrafları karşılıyabilmek için 1794 de vergi mültezimliği istedi ve elde etti. Fakat bu mültezimlerin çoğu haraç kesmekle tanındığı için halk bunlardan hiç hoşlanmazdı. Nihayet ihtilâlciler bunları kitle halinde ölüme mahkûm etti. Lavoisier, 8 mayıs 1794 de Pariste idam edilen 28 mültezim arasında dördüncü olarak giyotinde kafası kesilmek suretiyle can verdi. *(Hüsnü Sam)*

MAUPASSANT, HENRİ RENÉ ALBERT GUY DE — (1850 - 1893) «Gi dö Môpasan okunur» Fransız romancı, nuvelci (nuvel; romanla hikâye arası bir ölçüde edebî bir kompozisyondur) ve hikâyeci. Normandiyada Arques nehri üstünde Tourville kasabasında kâin Miromesnil şatosunda 1850 de doğdu. Asil bir ailenin çocuğudur. Tahsilini doğduğu şato yakınlarında olan Yvetot kolejinde, daha sonra Rouen lisesinde yaptı. Liseden çıkınca memur oldu. Yirmi ile otuz yaşları arasında on sene kadar bahriye ve maarif nazırlıklarına bağlı bir memur olarak çalıştı. Rouen'lı olmak dolayısiyle azçok hemşerisi sayılan ve aile dostu olan romancı Gustave Flaubert, Guy de Maupassant'da edebî bir kabiliyet sezdi ve onu bu yola teşvik etti. Bunun üzerine Guy de Maupassant 1880 de yayınlanan Les Soirées de Médan (Médan Akşamları) adlı kitaba «Boule de Suif» adlı ilk nuvelini yazdı. Bu kitapta Guy de Maupassant'dan başka başta Zola olmak üzere diğer beş edibin birer nuveli vardı. Fakat bunların en güzeli «Boule de Suif» di ve muharririnin edebî şöhretine bir başlangıç oldu. O zaman henüz edebî mes-

Guy de Maupassant

leklerinin başlangıcında olan natüralist muharrirlerin bir beyannamesi mahiyetini taşıması bakımından «Les Soirées de Médan» ın Fransız edebiyatında önemli ve değerli bir yeri vardır. Guy de Maupassant aynı yıl, kuvvetli bir sanat sezişen şiirlerini «Les Vers» adı altında yayınlıyarak kendisini tamamiyle edebiyata verdi ve hayatının sonuna kadar bu yolda yürüdü. Ne yazık ki edebi mesleğinin en verimli bir zamanında (1892) şuuru bozuldu ve Paris'te bir akıl hastanesine yatırıldı. İyileşmek şöyle dursun, umumi bir paralizi neticesinde 1893 de, kırk üç yaşında bu hastanede öldü.

Eserleri: Genç denilebilecek bir yaşta ölen Guy de Maupassant, on üç yıl gibi kısa bir zaman içinde iki yüz kadar hikâye, altı nuvel, on kadar roman, iki tiyatro eseri verdi.

Edibin başlıca hikâye ve nuvel külliyatı şunlardır: La Maison Tellier (Tellier Müessesesi; 1881), Mademoiselle Fifi (Matmazel Fifi; 1883), Contes de la Bécasse (Çulluğun Hikâyeleri; 1883 - ki edibin meşhur «Ce Cochon de Morin = Şu Morin Domuzu» adlı nuveli de bu kitaptadır -), Les Soeurs Rondoli (Rondoli Hemşireler; 1884). Contes et Nouvelles (Hikâyeler ve Nuveller; 1885) v. s.

Edibin başlıca romanları da şunlardır: Une Vie (Bir Hayat; 1883); Bel Ami (Güzel Dost; 1885); Mont Oriol (Oriol Tepesi; 1887) Le Horla (Horla; 1887); Pierre et Jeanne (Pierre ile Jeanne; 1888), Fort Comme la Mort (Ölüm Gibi Kuvvetli; 1889), Notre Coeur (Kalbimiz; 1890)

Edibin başta gelen bu hikâye, nuvel ve romanlarından başka zikre değer diğer bazı eserleri de şunlardır: Zola (1883; Zola'nın biyografyası), Miss Harriett (Mis Harriett; 1884). Au Soleil (Güneşte; 1884), Clair de Lune (Ay Işığı; 1884), Yvette (Yvette; 1884), Contes du Jour et de la Nuit (Gündüzün ve Gecenin Hikâyeleri; 1885) Sur l'Eau (Su Üstünde; 1885), Monsieur Parent (Mösyö Parent; 1886), La Petite Roque (Küçük Roque; 1886), Toine (Toine; 1886), Le Rosier de Mme Husson (Madam Husson'un Gül Fidanı; 1888, La Main Gauche (Sol El; 1889), Histoire d'une Fille de Ferme (Bir Çiftlik Kızının Hikâyesi; 1890); La Vie Errante (Serseri Hayat; 1890), L'Inutile Beauté (Faydasız Güzellik; 1890) Trois Contes (Üç Hikâye; 1892), En Mer (Denizde; 1892), Homme de Lettres (Edip; 1892) v. s.

Guy de Maupassant'ın tiyatro eserleri şunlardır: Musotte (Jacques Normand ile birlikte yazdığı bu eser 1891 de Gymnase tiyatrosunda oynanmıştır). La Paix de Ménage (Karı Koca Barışı; bu eser de 1893 de Comédie Française'de oynanmıştır).

Edebî hüviyeti: Guy de Maupassant, Fransız realistlerinin başında gelen ediplerdendir. Edebî hüviyetinin baş vasfı olan derin realizm bütün eserlerinde göze çarpar. Romanlarının - ve hele «Bir Hayat», «Güzel Dost» ve «Pierre ile Jeanne» ın - büyük değeri olmakla beraber Guy de Maupassant bilhassa hikâyecidir; kendine has edebi vasıfları da en iyi çerçevesini, nuvellerinde bulur. Romanlarından «Güzel Dost», Fecr-i Âtîcilerden Müfit Ratip tarafından dilimize çevrilmiş ve mütercimine haklı bir şöhret teminine vesile olmuştur. Esasen edibin memleketimizde en fazla tanınan eseri de budur. Bir kısım hikâyeleri de Milli Eğitim Bakanlığının klâsiklerden tercümeleri arasında yayınlanmıştır.

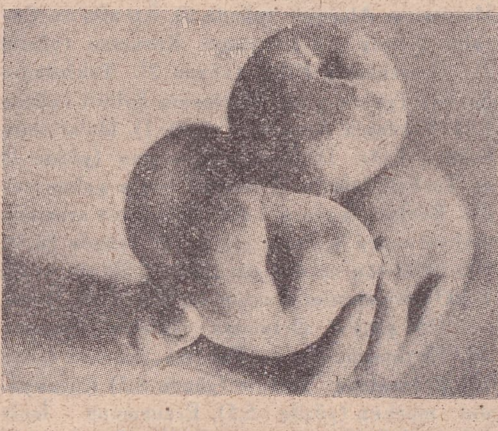
Guy de Maupassant'ın üslûbu, fazla merak uyandırıcı olmamakla beraber; kuvvetli, sükûnetli, tasin, son derece tok ve vazıhtır. Keskin görüşleri şehevî ve endişeli bir hassasiyetin izlerini taşır, gizli bir kötümserlik ve hüzün intibaı verir.

(Esat Hamdun)

MEYVALARIMIZ — Çeşitli meyvalar hakkında ansiklopedik bilgiler vermekteyiz. Bu bendimizde ise memleketimizde yetiştirilen muhtelif meyvaların istihsal miktarları hakkında resmî istatistiklere dayanarak bilgi vereceğiz. Rakamlar 1938, 1939, 1940, 1941 ve 1942 yılları istihsallerine göre beş yıllık ortalamalardır. Nisbetler birkaç santım farkla takribidir.

Antep fıstığı: Bahsettiğimiz beş yıl ortalamasına göre Antep fıstığı istihsali senede 5.658 tondur. Bu rakama göre istihsalde zikre değer mevki tutan ilçelerimiz Gaziantep İlinin Nizip (yüzde 30), Malatya'nın Besni (yüzde 23), Gaziantebin merkez (yüzde 20) ve Urfa'nın Birecik (yüzde 18) ilçeleridir. Geri kalan mahsulü (yüzde 9) on üç ilçe verir.

Armut: Ortalama olarak istihsal senede 70.297 tondur. Bu istihsalde Kayseri'nin Ürgüp (yüzde 9), Ankara'nın merkez (yüzde 5), Rizenin Pazar (yüzde 4), Erzincanın merkez (yüzde 4), Kastamonunun Cide (yüzde 3) ve İnebolu (yüzde 2,5), Erzurumun Tortum (yüzde 1,5), Çankırının merkez (yüzde 1.5). Bursanın M. K. Paşa (yüzde 1,5), Çoruhun Hopa

Güzel meyvalarımızdan; şeftali

(yüzde 1,5), Burdurun merkez (yüzde 1,5) ilçeleri başta gelmektedir. Bunlardan sonra 100 ile 1.000 ton arasında mahsul veren ilçelerin sayısı 134 (yüzde 53), 1-100 ton arasında verenlerin sayısı 250 (yüzde 12) dir.

Ayva: Ortalama istihsal senede 22.690 tondur. Kayserinin Ürgüp (yüzde 27), Bursanın merkez (yüzde 5) ilçeleri başta gelmektedir. Bunlardan sonra 100 1.000 ton arasında mahsul veren ilçelerin sayısı 49 (yüzde 43), 1 100 ton arasında veren ilçelerin sayısı 305 (yüzde 25) dir.

Badem: Ortalama istihsal senede 11 650 tondur. Burdurun merkez (yüzde 9). Ispartanın Uluborlu (yüzde 6) ilçeleri başta gelmektedir. 100-500 ton mahsul veren ilçelerin sayısı 26 (yüzde 43). 1-100 ton arasında veren ilçelerin sayısı 265 (yüzde 42) dir.

Ceviz: Ortalama istihsal senede 52.274 tondur. Bunda Kayserinin merkez (yüzde 4,5), Maraşın merkez (yüzde 4), Erzurumun Tortum (yüzde 3 5), Çoruhun Artvin (yüzde 2), Konyanın Akşehir (yüzde 2), Çankırının merkez (yüzde 2) ve Kastamonunun Cide (yüzde 2) ilçeleri başta gelmektedir. 100 1000 ton mahsul veren ilçelerin sayısı 126 (yüzde 71), 1-100 ton verenlerin sayısı 253 (yüzde 9) dür.

Dut: Ortalama istihsal senede 50.018 tondur. Bunda Erzurumun Tortum (yüzde 8), Bolunun Düzce (yüzde 6), Kocaelinin Adapazarı (yüzde 5,5), Malatyanın Hekimhan (yüzde 5,5), Erzurumun İspir (yüzde 5) ve Oltu (yüzde 3), Maraşın merkez (yüzde 2,5), Çankırının merkez (yüzde 2,5), Giresunun Ş. Karahisar (yüzde 2), Erzincanın merkez (yüzde 2), Malatyanın Arapkir (yüzde 2), Diyarbakırın Silvan (yüzde 2), Sivasın Gürün (yüzde 2) ilçeleri başta gelmektedir. Bunlardan sonra 79 ilçe (yüzde 44) 100-1.000 ton ve 286 ilçe (yüzde 8) 1-100 ton arası mahsul vermektedir.

Elma: Ortalama istihsal senede 92.737 tondur. Kayserinin Ürgüp (yüzde 6,5), Kastamonunun İnebolu (yüzde 5,5), Erzincanın merkez (yüzde 4,5). Kastamonunun Cide (yüzde 4), Niğdenin merkez (yüzde 3 5), Gümüşanenin merkez (yüzde 3), Çankırının merkez (yüzde 2,5), Kütahyanın Gediz (yüzde 2,5), Kocaelinin Adapazarı (yüzde 2,5), Ordunun Ünye (yüzde 2), Kütahyanın Emet (yüzde 2), Ispartanın Uluborlu (yüzde 2), Kastamonunun merkez (yüzde 2), Kütahyanın merkez (yüzde 1,5), Ordunun merkez (yüzde 1,5), Rizenin Pazar (yüzde 1.5), Çoruhun Artvin (yüzde 1.5), Ordunun Fatsa (yüzde 1,5), Samsunun Çarşamba (yüzde 1.5), Burdurun merkez (yüzde 1 5), Ankaranın merkez (yüzde 1 5), Zonguldağın Bartın (yüzde 1) ilçeleri başta gelmektedir. Bunlardan sonra 100 ilçe (yüzde 36) 100-1.000 ton ve 267 ilçe (yüzde 8,5) 1-100 ton arasında mahsul vermektedir.

Erik: Ortalama istihsal senede 46.990 tondur. Bunda Çankırının merkez ilçesi (yüzde 4) başta gelmektedir. Ondan sonra sırasiyle bin tondan fazla erik istihsal olunan Kastamonunun İnebolu, Kocaelinin Adapazarı, Kayserinin merkez, Ispartanın Uluborlu ve Erzurumun Tortum ilçelerinin istihsal yekûnu yüzde 15 dir. Onlardan sonra da 100-1.000 ton erik alınan ilçelerin sayısı 122 (yüzde 66), 1 100 ton arasında alınanların sayısı 271 (yüzde 15) dir.

Fındık: Ortalama istihsal senede 54 263 tondur. Giresunun merkez (yüzde 16) ve Tirebolu (yüzde 10.5) ilçeleri başta gelmektedir. Bunlardan sonra 1.000 ile 6.000 ton arasında fındık alınan ve hepsi de Karadeniz bölgesinde bulunan ilçelerin sayısı 10 (yüzde 61) dur. Daha sonra 100-1.000 ton arasında mahsul veren ilçelerin sayısı 11 (yüzde 10), 1 100 ton arasında verenlerin sayısı 46 (yüzde 2,5) dır.

İğde: Ortalama istihsal senede 4.800 tondur. Başlıca istihsal bölgesi Burdurun merkez ilçesi (yüzde 19) dir. Oradan sonra 100 tondan fazla iğde alınan yerler sırasiyle Manisanın Alaşehir, Samsunun Çarşamba, Kırşehirin merkez, Bileciğin Söğüt, Niğdenin Aksaray, Karsın Iğdır, Kırşehirin Avanos, İzmirin Menemen ve Denizlinin Çal ilçeleri (yüzde 32) dir. 157 ilçe de 1 100 ton arasında mahsul vermektedir (yüzde 49).

İncir: Ortalama istihsal senede 135.780 tondur. Aydının merkez (yüzde 34,5) ve Nazilli (yüzde 13), İzmirin Kuşadası (yüzde 12,5) ve Ödemiş (yüzde 8). Aydının Bozdoğan (yüzde 6,5) ilçeleri istihsalin başında gelmektedir. Bunlardan sonra 1.000 ile 3.000 ton arasında istihsal bölgeleri sırasiyle Muğlanın Milâs ve Bodrum, Denizlinin Sarayköy, Balıkesirin Edremit, Aydının Söke, İzmirin Tire, Hatayın Antakya, İçelin Tarsus ilçelerdir (yüzde 10). Daha sonra 100-1.000 ton mahsul veren ilçelerin sayısı 62 (yüzde 14), 1-100 ton mahsul verenlerin sayısı 164 (yüzde 1,5) dür.

Kayısı: Ortalama istihsal senede 20.023 tondur. İstihsalde Erzincanın merkez ilçesi (yüzde 65) rakipsizdir. Zira ondan sonra gelen Malatya merkez ilçesinin istihsali birdenbire 838 tona (yüzde 4) düşmektedir. 100 500 ton mahsul veren ilçelerin sayısı 28 (yüzde 30), 1-100 ton verenlerin sayısı 259 (yüzde 1) dur.

Keçiboynuzu: Ortalama istihsal senede 6.608 tondur. Bu istihsalde İçelin Mersin (yüzde 39), Tarsus (yüzde 12,5), ve Silifke (yüzde 12,5), Antalyanın Alanya (yüzde 12) ilçeleri baştadır. 100 500 ton mahsul veren ilçelerin sayısı 4 (yüzde 23), 1-100 ton verenlerin sayısı 19 (yüzde 1) dur.

Kestane: Ortalama istihsal senede 16.515 tondur. Bunda Kastamonunun Cide (yüzde 22) ve İnebolu (yüzde 10), Bursanın merkez (yüzde 9), Zonguldağın Bartın (yüzde 6) ilçeleri başta gelmektedir. 100 1.000 ton kestane veren ilçelerin sayısı 30 (yüzde 45), 1-100 ton verenlerin sayısı 52 (yüzde 8) dir.

Kiraz: Ortalama istihsal senede 22.186 tondur. Bunda Çankırının merkez (yüzde 8), Kastamonunun İnebolu (yüzde 6,5) ve Kocaelinin Gebze (yüzde 6,5) ilçeleri başta yer almaktadır. 100-1,000 ton kiraz veren ilçelerin sayısı 48 (yüzde 56), 1-100 ton verenlerin sayısı 255 (yüzde 23) dir.

Kızılcık: Ortalama istihsal senede 10.309 tondur. Bunda Erzurumun Tortum ilçesi (yüzde 28) birincidir. Ondan sonra sırasiyle Kastamonunun Cide, Erzurumun İspir, Kocaelinin Adapazarı ve Kastamonunun İnebolu (dördünün yekûnu: yüzde 26,5) ilçeleri gelmektedir. 100 500 ton mahsul veren ilçelerin sayısı 19 (yüzde 32,5), 1 100 ton verenlerin sayısı 127 (yüzde 13) dir.

Limon: Ortalama istihsal senede 40.847.172 adettir. Bunda Antalyanın merkez (yüzde 40) ve Alanya (yüzde 20), İçelin Silifke (yüzde 9,5), Antalyanın Finike (yüzde 6), Hatayın İskenderun (yüzde 5) ve İçelin merkez (yüzde 3) ilçeleri başta yer almaktadır. Yüz bin ile bir milyon arasında limon veren ilçelerin sayısı 13 (yüzde 15), on bin ile yüz bin arasında verenlerin sayısı 16 (yüzde 1), bin ile on bin arasında verenlerin sayısı da 19 (yüzde 0,5) dur.

Mandalina: Ortalama istihsal senede 65.651.848 dir. Rizenin merkez (yüzde 28), Antalyanın merkez (yüzde 18), Rizenin Pazar (yüzde 15), Antalyanın Alanya (yüzde 10), Muğlanın Bodrum (yüzde 5,5), Antalyanın Finike (yüzde 4.5) Çoruhun Hopa (yüzde 4), Hatayın Antakya (yüzde 3) ve İçelin merkez (yüzde 3) ilçeleri bu istihsalin başında yer almaktadır. Yüz bin ile bir milyon arasında mandalina veren ilçelerin sayısı 17 (yüzde 8), on bin ile yüz bin arasında verenlerin sayısı 12 ve bin ile on bin arasında verenlerin sayısı 17 dir (yüzde 1).

Portakal: Ortalama istihsal senede 201 453.459 tanedir. Bunda Rizenin merkez (yüzde 14), Antalyanın Finike (yüzde 13), Hatayın Dörtyol (yüzde 11,5); İçelin Mersin (yüzde 9.5), Rizenin Pazar (yüzde 7,5), Antalyanın Alanya (yüzde 7) ve merkez (yüzde 6.5), Hatayın Yayladağı (yüzde 6) ve Antakya (yüzde 4), Seyhanın merkez (yüzde 3.5), ve Osmaniye (yüzde 2,5), Hatayın İskenderun (yüzde 2), Aydının Nazilli (yüzde 2), Seyhanın Kadirli (yüzde 1.5) ve Kozan (yüzde 1,5), Trabzonun Sürmene (yüzde 1,5), Çoruhun Hopa (yüzde 1), Muğlanın Fethiye (yüzde 1), İçelin Anamur (yüzde 0,5) ilçeleri başta gelmektedir. Yüz bin ile bir milyon arasında portakal veren ilçelerin sayısı 19 (yüzde 2,5), on bin ile yüz bin arasında verenlerin sayısı 21 ve 1.000 ile 10.000 arasında verenlerin sayısı da 4 (yüzde 1,5) dür.

Şeftali: Ortalama istihsal 8.809 tondur. Bunda Bursanın merkez ilçesi (yüzde 12) birinci, Kocaelinin Adapazarı ilçesi (yüzde 6,5) ikinci gelmektedir. 100 500 ton arasında şeftali veren ilçelerin sayısı 15 (yüzde 33,5), 1-100 ton arasında verenlerin sayısı 310 (yüzde 48) dur.

Turunç: Ortalama istihsal senede 15.250 156 tanedir. Bunda İçelin Tarsus (yüzde 30), Seyhanın merkez (yüzde 26), Antalyanın merkez (yüzde 14,5) ve Alanya (yüzde 10) ilçeleri başta gelmektedir. Yüz bin ile beş yüz bin arasında turunç veren ilçelerin sayısı 10 (yüzde 16), bin ile on bin arasında verenlerin sayısı 11 ve 500-1.000 verenlerin sayısı 2 (yüzde 3,5) dir.

Üryani eriği: Ortalama istihsal senede 2.019 tondur. Bunda Kastamonu merkez ilçesi (yüzde 81,5) rakipsizdir. Geri kalan (yüzde 18,5) on dört ilçeye taksim olmaktadır.

Üzüm (yaş): Ortalama istihsal senede 986.979 tondur. Bu istihsalde Niğdenin Nevşehir (yüzde 6.5), Manisanın merkez (yüzde 6), Diyarbakırın Çermik (yüzde 4,5, Gaziantebin merkez (yüzde 4), Diyarbakırın Ergani (yüzde 3,5), Kayserinin merkez (yüzde 3,5), Manisanın Turgutlu (yüzde 2.5), Maraşın merkez (yüzde 2,5), İzmirin Kemalpaşa (yüzde 2.5), Urfanın merkez (yüzde 2), Denizlinin Çal (yüzde 2), Kayserinin Ürgüp (yüzde 2), Manisanın Alaşehir (yüzde 2), İstanbul'un Çatalca (yüzde 2), Konyanın Karaman (yüzde 2), Gaziantebin Kilis (yüzde 2), Tekirdağın Şarköy (yüzde 1,5), Manisanın Salihli (yüzde 1.5) Niğdenin Aksaray (yüzde 1), Malatyanın Besni (yüzde 1), İzmirin Menemen (yüzde 1) ve Torbalı (yüzde 1) ilçeleri başta gelmektedir. Bunlardan sonra 1.000-10.000 ton arasında mahsul veren ilçelerin sayısı 108 (yüzde 36,5), 100-1.000 ton verenlerin sayısı 148 (yüzde 6), 1-100 ton verenlerin sayısı da 86 (yüzde 1) dir.

Vişne: Ortalama istihsal senede 10.615 tondur. Bunda Tokatın merkez (yüze 10) Erzurumun Tortum (yüzde 8,5) Kütahyanın merkez (yüzde 5,5), Erzurumun İspir (yüzde 3,5), Kütahyanın Gediz (yüzde 3,5) Erzurumun Oltu (yüzde 3), Kütahyanın Emet (yüzde 2,5), Sıvasın Gürün (yüzde 2,5) ilçeleri başta gelmektedir. 100 - 250 ton mahsul veren ilçelerin sayısı 13 (yüzde 19), 1 - 100 ton verenlerin sayısı 293 (yüzde 42) dür.

Zerdali: Ortalama istihsal senede 25.682 tondur. Kayserinin Ürgüp (yüzde 11) ve merkez (yüzde 9), Burdurun merkez (yüzde 7), Niğdenin Nevşehir (yüzde 6), Erzincanın merkez (yüzde 4,5), Vanın Ahlat (yüzde 4) ilçeleri istihsalin başında yer almaktadır. 100-1.000 ton mahsul veren ilçelerin sayısı 48 (yüzde 14), 1-100 ton verenlerin sayısı 240 (yüzde 44,5) dır. *(A. B.)*

MUSTAFA, BEKRİ — Onyedinci Yüzyıl başlarında, Dördüncü Murad'ın saltanat zamanında yeniçeri ortalarının birinde yamaklık etmiş bir İstanbul çocuğudur. İçkiye ziyade düşkün bulunmasından halkça kendisine «bekri» lâkabı verilmiştir.

Bekri Mustafa gayet cesur, sözünü ve gözünü sakınmaz, ayık gezmek şanından olmıyan bir nüktedandı. Bir aralık Dördüncü Murat tarafından nedim ve musahip olarak saray hizmetine alındı. Fakat bu ikbali çok sürmedi. İçkiye düşkünlüğünü vesile ittihaz eden düşmanları onu padişah hizmetinden uzaklaştırmıya muvaffak oldular. Bekri Mustafa, Meyvahoş gümrük kehyalığına tâyin olundu ve bu vazifedeyken ölüp oraya gömüldü. Mezarı bir manav dükkânının arka

Bekri Mustafa'nın mezarı

tarafına rastlıyan bir bölmenin içindedir.

Keskin nüktelerinin halk hayranıydı ve o nüktelerin birçoğu zamanımıza kadar intikal etmiştir. Bunlardan bir iki tanesini örnek diye veriyoruz:

Tuzsuz Deli Bekir (Karagöz oyunu eşhasından olan bu tipin Bekri Mustafa ile alâkası yoktur)

Bekri Mustafa bir akşam alaca karanlıkta Karacaahmet mezarlığında, zil zurna, eski kafadarlarından birinin mezarı başında

durmuş, uzun bir nâra atmış. O sırada oradan devriye geçiyormuş. Bekrinin yanına koşup sormuşlar: «— Ne yapıyorsun burada?» «— Rahmet okuyorum...» «— Böyle rahmet okunur mu?» Bekri Mustafa öüündeki mezarı işaret ederek: «— Burada yatan böylesinden anları» demiş.

Gene Bekri Mustafa, silâh taşımanın yasak olduğu bir zamanda, yol ortasında devriye tarafından çevrilmiş, ü.eri arandığı vakit de, koltuğunun altından kocaman bir pala çıkmış. Devriyenin başındaki zabit sormuş: «— Bu ne?» «— Kalemtraş.» «— Ne kalemtraşı?» «— Bas bayağı kalemtraş. Ben bununla yanlış kazırım.» «— Ulan! Bununla yanlış kazınır mı?» Bekri, boynunu bükmüş, ve: «— Evl demiş: bazan öyle yanlışlar oluyor ki bu bile az gelir!»

Bekri Mustafayı, hayal perdesi eşhasından, aksi, nalet, başbelâsı «Tuzsuz Deli Bekir» le karıştırmamalıdır.

(Ercüment Ekrem Talû)

NİLÜFER — Tatlı ve umumiyetle durgun sularda yetişen nilüfergillerin tip bitkisi. Teknik adı «nymphaea» olan nilüfere halk dilim zde «ülüfer» veya «lüfer» de derler. Farsçası «nilûberk» veya «nilûper» dir. Fransızcası «nénuphar» veya Fransız Akademisine göre «nénufar», italyancası «nenufar» veya «ninfea» dır. Anglo Saksonlar «water - lily» (su zambağı), Cermenler «Seerose» (deniz gülü) derler.

Kalınca ve odunumsu kökleri olan nilüferler, su içinde yetişir ve cinsine göre geniş yuvarlak veya uzunca tatlı ve yeşil renkteki yapraklarını suyun üstüne sererler. Nilüferler gene cinsine göre ve her sapta bir tane olmak üzere aynı adı taşıyan beyaz, pembe, sarı veya mavi çiçekler verirler. Bu çiçekler güneşin doğuşiyle açılır, batışiyle kapanır.

Mutedil ve sıcak memleketlerin bitkisi olan nilüferin yirmi kadar çeşidi vardır. Memleketimizde zaman zaman büyük ve zengin çiçek bahçelerinin durgun sularında ve havuzlarında bahçecilik yoliyle ufak cins nilüferler yetişirilmişse de tabiattan nilüfer yetişen belki yegâne verimiz, Bolu İlimizdeki Abant gölüdür. Bursa İlimizdeki Nilüfer nehrinin adiyse bu suda nilüfer bulunduğundan değil, fakat Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun'un bu su üstünde bir köprü yaptırmış ve bu münasebetle adının bu nehre verilmiş olmasındandır. Buna karşılık Avrupa ve Amerikanın mutedil bölgelerinde nilüferler, bahçe havuzlarını süslemek için çok kullanılır.

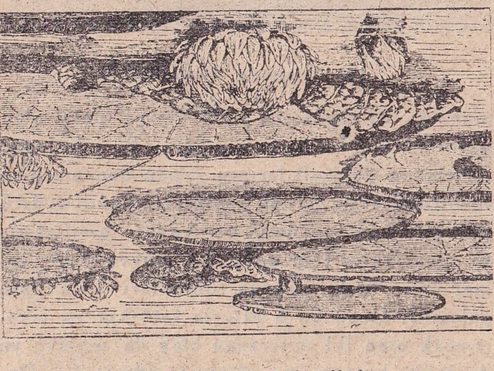

Nilüfer: a. çiçek kesiti, b. meyvası

Dünyada yetişen nilüferlerin en güzeli Victoria Regia'dır. Bu cins Avrupada da bulunmakla ve büyük durgun suları süslemek üzere yetiştirilmekle beraber daha fazla Güney Amerikanın büyük nehirlerinde yetişir. Orta ağırlıkta bir çocuğu taşıyabilecek kuvvette ve iki metre çapında olan yapraklarının dokusu hava menfezleri ve kanallariyle doludur. Kenarları yukarıya doğru kıvrılmış büyük ve yuvarlak bir tepsiye benziyen yapraklarının alt yüzü koyu kırmızıdır ve çok damarlıdır. Otuz santime're aralıklı ve karşılıklı olmak üzere iki çiçek verir. Kreme kaçan beyaz renkli ve güzel kokulu olan bu çiçekler öteki nilüferlerin aksine olarak gündüz açmaz. Biri bir gece, biri bir gece nöbetleşe olmak üzere akşam açar ve sabaha kadar açık kalır.

Aşk dilinde nilüfer kayıtsızlığın ifadesidir ve beyaz nilüfer «sevmesini bilmiyorsunuz» demektir.

Nilüferler hakkındaki bu bendi tamamlarken şunu da ilâve edelim ki bugün Avrupalıların «beyaz Mısır nilüferi» dedikleri

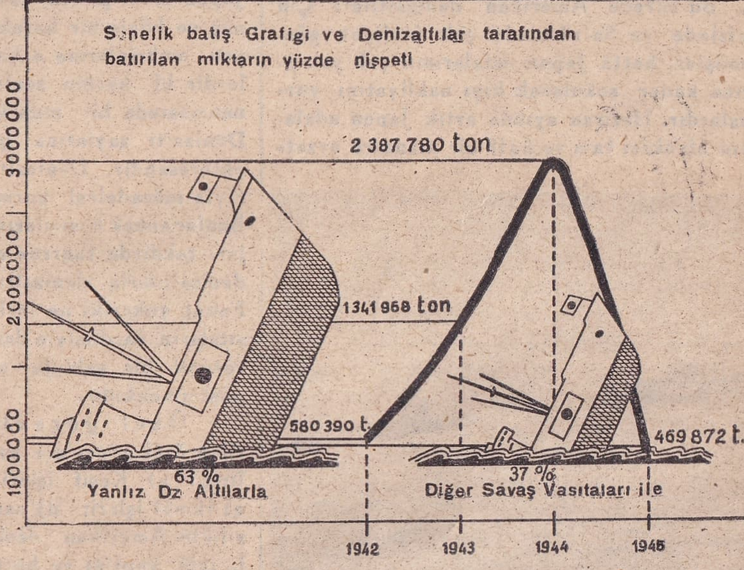
Victoria Regia adlı nilüfer.

bitki, eski Mısırlıların mukaddes lotüs'üdür. Eskiler birçok nebatlara lotüs adını vermişlerdir. Hintlilerin nelumbo nelumbo adını verdikleri mukaddes lotüs de bunlar arasındadır. Ancak bütün bu bitkiler, az çok nilüferlere benzemekle beraber nilüfergillerden olmadıkları için lotüslerden ayrı bir bentte bahsedilmesini daha doğru buluruz *(A. B.)*

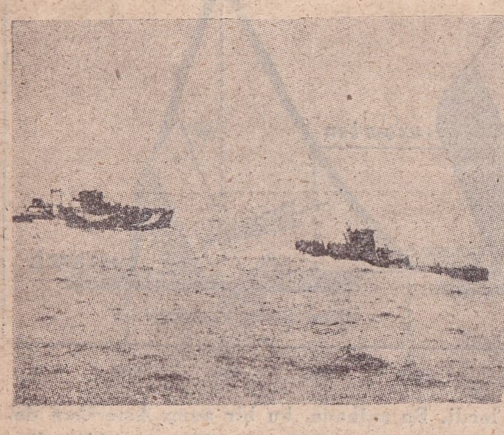
PASİFİKTE DENİZALTILARIN HAREKÂTI — İkinci Dünya Savaşında deniz kuvvetlerinin harekâtı pek tabiî olarak iki büyük okyanusa taksim olmuş bulunuyordu. Bunlardan Atlantik hakkında birçok kaynaklardan bize daimî surette bilgi gelmiş ve pek normal olarak herkesin dikkat nazarı Atlantik Savaşı ismi verilmiş olan Alman denizaltılarının harekâtiyle Müttefiklerin bunlara karşı girişmiş olduğu mücadeleye dikilmişti. Fakat şuna işaret etmek isteriz ki bu harbin en mühim deniz savaşları Pasifikte geçmiştir ve burada Amerikan denizaltıları bizce meçhul kalmış olan büyük başarılar sağlamışlardır. Yalnız, Atlantikte geçen Alman denizaltı harekâtiyle Pasifikteki Amerikan denizaltılarının harekâtı arasında sevk ve idare bakımından geniş bir fark vardır. Atlantikteki denizaltı harekâtı sıkı bir ticaret harbi çerçevesi içinde olurken Pasifikteki denizaltı harekâtı çok geniş ve şümullü bir çerçeve içersinde, elâstiki bir tarzda geçmiştir. Burada denizaltıların birçok görevlerde kullanıldıklarını ve bunlardan büyük ölçüde faydalanıldığını görüyoruz; bütün bunlardan Amerikan denizaltı harekâtını kastediyoruz; zira Japonlar denizaltılarını mahdut maksatlarla kullanmışlar ve büyük başarılar sağlıyamamışlardır. Bunun bazı sebepleri de, Amerikan savunma tedbirlerinin çok kifayetli oluşu ve Japon denizaltıları için elverişli hedeflerin bulunmayışıdır. Bundan dolayı Pasifikte Japon denizaltılarının harekâtı daha ziyade müşterit hareketler yapmak ve tecridedilmiş Japon garnizonlarını beslemek gibi tâli görevlere inhisar etmiştir. Amerikan denizaltıları Pasifikte Japon ticaret gemisi tonajının üçte ikisini harb gemilerinin de üçte birini batırmışlardır. Birinci Dünya Savaşından sonra dünya denizcilik çevrelerinde oldukça yanlış bir kanaat hasıl olmuştu. Hemen hemen herkes denizaltı gemilerini yalnız bir ticaret harbi silâhı olarak mütalâa ediyor ve bunların harb gemileri üzerine yöneltilmesini sonuç vermiyecek bir olay sayıyordu. Pasifikte Amerikan denizaltılarının kullanılışı ve elde ettikleri sonuçlar denizaltı gemilerinin donanma çerçevesi içinde kullanıldıkları zaman büyük başarılar sağlıyacağını ve su üstü kuvvetlerinin hem işlerini kolaylatacaklarını, hem de onlara birçok hallerde destekleyici bir kuvvet olabileceklerini açıkça ortaya koymuştur. Aşağıda bu hususta daha fazla izahat vereceğiz.

Pasifikteki denizaltı harekâtını genel olarak şu başlıklara ayırmak doğru olur: a) Ticaret gemilerine karşı kullanılış; b) harb gemilerine karşı kullanılış; c) özel görevler. Şimdi bunları teker teker tetkik ederek Amerikan denizaltılarının Pasifikte elde etmiş oldukları başarıları görelim.

Ticaret gemilerine karşı kullanılış: Pearl Harbour baskınından sonra Amerikan su üstü kuvvetleri felce uğrayınca; Amerikan denizaltıları derhal çok ağır bir görev alarak Japon nakliyatına karşı cüretkârane ve amansız bir taarruza geçmişlerdi. Bu safhada, bu bir avuç Amerikan denizaltısı her türlü ikmal kolaylıklarından mahrum olarak anavatandan binlerce mil uzakta harekât yapmakta ve Japon ticaret filosuna hissolunur darbeler indirmekteydiler. Bu safhada Amerikan denizaltıları, anavatan menfaatlerini koruyacak ve savunmasını temin edebilecek yegâne vasıtaydı. Bununla beraber bu sırada Amerikanın elinde açık denizlerde çalışabilecek kabiliyette pek mahdut ölçüde denizaltı vardı; bu sebepten elde bulunan ve ihtiyata çıkarılmış olan 1.500 tonluk eski denizaltılar hizmete alınarak denizaltıların miktarı biraz fazlalaştırılabildi. Bu ilâve yapıldıktan sonra derhal neticeler daha verimli olmıya başlamıştı; Japonlar için ileri

hareketlerini emniyete almak güçleşmiş, anavatana yiyecek ve ikmâl getirmek konusu buhranlı bir mesele arzetmiye başlamış ve Japonyanın hayalinde yaşattığı plânlar alt üst olarak hepimizce malûm olan sonucun temelleri atılmıştı. Her gün artan denizaltıların adedi ve başarıları sayesinde 1942 de 580.390 ton tutarında 134 gemi olan Japon kaybı; 1943 senesinde 1.311.968 ton tutarında 281 gemiye ve 1944 senesinde Amerikan denizaltı harekâtı g-ye noktasına vardığı zaman 2.387.780 ton tutarında 492 gemiye varmıştı. Yukarıda vermiş olduğumuz adetlere valnız 1.000 tondan yukarı olan gemiler dahildir. Ufak tonajdaki gemileri de hesaplıyacak olursak, ki Japonlar genel olarak, bilhassa 1944 senesinden sonra hep ufak gemiler kullanmışlardır, bu adetler çok daha kabarır. 1945 senesindeki gemi kaybiyse Amerikan denizaltı harekâtının ne kadar verimli olduğunu göstermiştir. Bu sene zarfında 469.872 ton tutarında 132 parça gemi batırılmıştır. Görülüyor ki 1944 senesi ile 1945 senesi arasında 1.917.908 tonluk bir azalma vardır. Bu, Japonların müessir bir korunma çaresi bulmuş olmalarından değil ellerinde fazla gemi kalmamış olmasından ve dolayısiyle denizlerde hedef teşkil edecek az gemi dolaşmasındandır. 1945 senesinde Japon deniz ticaret filosu artık bitkin bir duruma girdikten sonra çaresiz iç denizlerden nakliyat yapmıya ve genel olarak kıyılara sokulmıya başladılar. Fakat çok cüretkârane idare olunan Amerikan denizaltıları pervasızca bu sulara da sokulmaktan geri kalmadılar ve her ne kadar verdikleri diyet fazla olduysa da Japon deniz nakliyatını hemen hemen tamamen denebilecek kadar durdurdular. Bundan sonra Japon deniz nakliyatı bir müddet daha Çin denizinden ve Sarıdenizden faydalanmıya çalıştıysa da nisan ayından Okinawa'nın zaptından sonra bu nakliyat da tamamen durduruldu. Bu sürede Amerikan denizaltıları Çin denizinde ve Sarıdenizde çok faaliyet göstermişler, hattâ Japon adalarının çok yakınlarına kadar sokularak kıyı nakliyatını vurmuşlardır. Haziran ayında artık Japon adalarının ab okası tam ve katî bir manzara arzet-

Bir destroyerin hücumuna uğrıyan denizaltı

miye başladığı zaman Amerikan denizaltıları da cüretlerini biraz daha arttırarak en dar sulara kadar girmiye, hattâ Japon anavatan kıyılarına komando partileri çıkarmıya başlamışlardı. Harb sona ererek Japonya teslim olduğu zaman Japon ticaret filosu bilfiil bitirilmişti. Denizaltılarla yapılacak olan bir ticaret ha binin en klâsik ve ideal sonucu burada görülmektedir.

Harb gemilerine karşı kullanılış: Amerikan denizaltıları aynı zamanda düşmanın muharebe filolarına da tevcih olunmuştur. Pasifik harbi, denizaltı gemilerinin öyle mahdut maksatlı bir silâh olmayıp, filoların diğer birlikleri gibi her türlü görevi başarıyla yapabilecek ve güvenilir bir silâh olduğunu bütün dünyaya ispat etmiştir. Pasifik savaşı süresi dahilinde Amerikan denizaltı gemilerinin batırmış olduğu harb gemileri şunlardır: 1 muharebe gemisi (kongo), 4 filo tayyare gemisi, 4 refakat tayyare gemisi, 3 ağır kruvazör, 9 hafif kruvazör, 43

Bir Amerikan denizaltısı

muhrip, 23 denizaltı, 189 filoya dahil olan yardımcı ve refakat gemileri. Bu adetlerin, Amerikan denizaltılarının Japon donanmasına verdirdikleri bu büyük kayıplarla kendi su üstü kuvvetlerinin yekûnu ne kadar hafifletmiş ve nihaî zafer için ne kadar kuvvetli bir temel taşı teşkil etmiş oldukları kolaylıkla anlaşılır. Gene bu adetlerin tetkikinden çıkarılacak olan iki enteresan olay da muhrip ve denizaltı kayıplarını gösteren adetlerdir. Denizde genel olarak muhripler denizaltıların en kahir rakibi, hattâ azraili olarak kabul olunmaktadır. Bu iş öyle ileri gitmiştir ki denizaltılar muhrip kokusu aldıkları sahalardan dahi uzaklaşırlardı; bu bir prensip halini almıştı. Halbuki Pasifikte Amerikan denizaltıları çok garip bir tâbiye kullanarak kendilerini takibe koyulan muhriplere taarruz etmiye başlamışlardır. Bu iş öyle söylendiği kadar kolay bir iş değildir. Atılan torpito, muhribi batırmaz da bir kere denizaltının yeri belli oldu mu artık o denizaltıya kay boldu nazariyle bakmak daha doğru olur. Fakat buna rağmen, Amerikan denizaltıları Japon muhriplerin taarruz etmiye devam etmiş ve böyle bir hareketi hiç beklemiyen Japon muhriplerine o kadar zayiat verdirmişlerdir ki harbin sonlarına doğru Japon donanmasında bir muhrip darlığı başlamıştır. Denizaltı zayiatına gelince; bu da oldukça enteresandır. Denizaltı gemilerinin yekdiğeriyle mücadelesi normal bir şekil değildir. Bunlar ancak hasımlarını su üstünde yakaladıkları takdirde taarruz ederler ve genel olarak denizaltılarla denizaltı mücadelesi yapılmaz. Fakat yukarıki neticeler bugünkü teknik vasıtaların yardımiyle denizaltıların birbirleriyle verimli bir şekilde mücadele edebileceğini göstermektedir.

Özel görevler: Denizaltılara verilen özel görevlere şu hususları ithal edebiliriz: a) Keşif işleri; b) kurtarma işleri; c) ikmâl işleri; d) can kurtarma işleri. Pasifikte Amerikan denizaltıları su üstü gemilerinin yaptığı ve hattâ o an için fizikî durumları dolayısiyle yapmak imkânına malik olmadıkları her işi başarmış ve günün en modern, geleceğin en ümit verici silâhı oldukları bilfiil ispat etmişlerdir. Leyte deniz savaşına takaddüm eden anlarda karakoldaki Amerikan denizaltı gemilerinin vermiş olduğu rapor paha biçilmez denecek kadar kıymetlidir Bu rapor sayesindedir ki Amerikan su üstü kuvvetleri vaktiyle teşkilâtlanarak Japon filosunu gerektiği gibi karşılamış, malûm olan katî neticeyi almışlardır. Birçok ahvalde Amerikan denizaltıları Japonlar tarafından tecridedilmiş olan yerlerin imdadına koşmuş, buraları takviye veya tahliye etmişlerdir. Corregidor bunun en canlı misalidir. Amerikan hava kuvvetleri lüzumu kadar Japon toprakla-rına kadar sokulup buraları bombardıman etmiye başladıktan sonra denize düşen veya mecburi iniş yapan pilotl rın çoğu Amerikan denizaltıları tarafından kurtarılmıştır.

Pasifikte bütün bu büyük başarıları başarmak Amerikan denizaltıları için hiç şüphe yok ki kayıpsız olmamıştır. Bütün savaş süresince 52 Amerikan denizaltısı batmıştır. Bunlardan 46 tanesi Japon mukabil tesirinden dolayı, 6 tanesi de kaza veya diğer sebeplerden batmıştır.

Verdiğimiz adetlerden ve izahattan anlaşılacağı gibi iyi sevk ve idare olunan bir denizaltı kuvveti düşman için çetin bir cevizdir; ve birçok şeyler başarmıya kadirdir. Bugün su altı süratı 24 mil olan ve izsiz torpitolarla mücehhez denizaltılar yapmak mümkün olmuştur. Yarın bu vasıflar daha da gelişecek ve atom enerjisi atan roket toplariyle mücehhez denizaltılar yapılacaktır; bunların su altı süratleri müsavi olacaktır.

Atlantik savaşının sonuçlariyle, Pasifikteki denizaltı harekâtının sonuçları karşılaştırılacak olursa denizaltı silâhının gelecekte herkesi derin derin düşündürecek bir silâh olduğu ve su üstü gemilerinin geleceketki durumlarının son derece muhataralı kılacağı anlaşılır. Belki de, meşhur bir Amerikan amiralinin dediği gibi geleceğin donanmaları dalan bir donanma olacaktır.

(Karmay F. Selim Albatros)

SHAW, GEORGE BERNARD — (1856) «Şö okunur» İngilizlerin en büyük dramcısı ve dünya edebiyatının tanınmış siması, İrlandalı edip ve müellif.

1856 yılının 26 temmuzunda İrlandada

Bernard Shaw

Dublin'de doğdu. Babası adliye mesleğinde çalışmış olan George Carr Shaw, annesi de zengin bir arazi sahibinin kızıdır.

Yirminci Yüzyılın nev'i şahsına en münhasır edebî dehası olan ve «Ben okumuş, tahsil görmüş bir insanım, zira on dört yaşında mektepten kaçtım...» diyerek müthiş bir paradoks yapan Shaw, annesinin musikiye karşı olan iptilâsı ve evini mu ikiseverlerin bir uğrağı haline getirmesi neticesinde daha bacak kadarken muhtelif musiki üstatlarının eserlerini ezberden bilecek, takibedecek, ıslıkla falsosuz çalacak kadar musiki öğrenmiş, İrlanda Millî Müzesindeki sanat eser-

lerini seyrede ede de resim bilgisini kökleştirmiş, derinleştirmiştir. Dublin'de beş yıllık memuriyet hayatından sonra, yirmi yaşında Londraya gelmiştir. Londrada ilk dokuz yılı (1876-1885), âdeta fakirlik ve türlü türlü muvaffakiyetsizliklere uğramakla geçmiştir. Edebiyat piyasasına ilkin musiki münekkidi olarak girmiş, sonraları sanat ve tiyatro tenkitleri yapmıştır. Bu arada sosyal ve politik mesele ve dâvalarla uğraşmış, bu yolda bir hayli tetkiklerde bulunmuştur. Shaw 1876 - 1883 yılları arasında beş roman yazmışsa da hiçbirini bastıramamış, fakat sonraları bu eserler, muhtelif vesilelerle dergilerde tefrika halinde çıkmıştır. Tiyatro münekkitliği yaptığı sıralarda, politikayla da uğraşan Shaw, Karl Marx'ı fransızcasından okuyarak sosyalistliğe kaymış, lâkin sonraları marksist iktisat nazariyelerini ret ve inkâr etmiştir. Shaw, iki arkadaşiyle birleşerek, insan zekâsını işletmek ve ona nüfuz etmekle kavgasız, gürültüsüz, sulhcü bir inkılâp vücude getirmek gayesini güden bir dernek kurmuştur. Bu amaçla da, sokak başlarından tutunuz da aydın kişilerin meclislerine varıncaya kadar her yerde konferanslar verip, tartışmalara girişerek dâvasının propagandasını ve propağandacılığını yapmıştır. Her zaman fikirlerini engin bir selâset ve belâgatle de yaymasını, müdafaa ve dâvasını ustalıkla teşrih etmesini bilmiştir.

Shaw kırk yaşlarındayken tiyatro eserleri yazmıya başlamıştır. Kısmen büyük Norveç dram üstadı İbsen'in tesiriyle, fakat daha fazla, öz dehasının kaynağından fışkıran hamlelerle seyirciye şehvet ve ihtirastan ziyade akıldan ilham alan ve ferdin cemiyete karşı olan ilgisiyle din, para ve cemiyet gibi esaslı mevzuları işliyen eserler sunmıya karar vermiştir. Fahişelik ve teneke mahallelerdeki iratlardan kazanılan paralara dair mevzuları çerçeveliyen, «Warren's Profession» ve «Widower's Houses» da Shaw, cemiyetin bu gibi kaynaklarından gelen gelirlerden faydalanmaktan kaçınamıyacağını ve binaenaleyh mevcut fenalıkların mesuliyetini kabul etmesi gerektiğini ispata çalışır. «Man and Superman» (İnsan ve Üstün İnsan) piyesinde kadınlar, doğuracakları çocuklara her ne pahasına olursa olsun, arzuya şayan bir baba bulmıya ahdetmiş; dolayısiyle arkalarından koşulan değil de, asıl kendileri erkekleri takibeden mahlûklar olarak karşımıza çıkarlar. «Candida» ile «Captain Brassbound's Conversion» piyeslerinde ideal anne tipi resimlenir. «You never can tell» (Bilinmez ki!) de tatsız aile hayat ve münasebetleriyle 1914 - 1918 Cihan Harbinden önceki İngiliz boşanma kanununun saçmalıklarını hırpalar. «Major Barabara» piyesinde silâh ticareti mevzuu ele alınmıştır. «Pygmalion» da cemiyet hayatının kültür züppeliği teşbir edilir. Tarafımızdan tercüme edilip, İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanan «The Doctor's Dilemma» (Doktorun Hatâsı) da tıp âlemi teşrih masasına yatırılır. Shaw, 1914 devresinde kaleme almış olduğu bu eserlerinin hepsinin başına gayet uzun ve tafsilâtlı önsözler eklemiştir ki, bazıları esas piyesten daha fazla meşhur olmuşlardır. Bu önsözlerden, Shaw'un dinî telkinlerini sezmek mümkündür. Shaw ortodoks dinlerden herhangi birini kabul edebilmek imkânını nefsinde bulamaz. Bununla beraber, insanların imansız yaşıyamıyacaklarına inanır. En mühim ve en büyük eserlerinden biri olan ve havasında Çehov'un bariz tesiri görülen «Heartbreak House» da bu inanı kudretle sağlar. Yaratıcı evolüsyona dair beslediği şahsî akidesi, inancı da «Back to Methusaleh» piyesiyle, «Tanrısını Arıyan Habeşli Kız» adlı uzun broşüründe etraflıca ve kılı kırk yararcasına izah edilmiş, gösterilmiştir. 1926 da yazacağı Saint Jaon (Jeanne d'Arc) piyesiyle milletlerarası şöhretini büsbütün perçinliyen Bernard Shaw, demokrasileri de ilgilendirir ve ihtar ve işaretlerde bulunur. Bunlardan «The Applecart» (Elma Arabası), Baldwin'in başvekil bulunduğu sıralardaki İngilterenin demokratik hükûmetinin zayıf noktalarını belirtir. Denebilir ki, bu eser, vakit geçmeden kendilerine çeki düzen vermeleri için bütün demokrasilere yapılmış bir ihtardır. «On the Rocks» (Kayalarda) sosyalistlere kendi budalalıkları yüzünden sosyalizmi yıkacaklarını ihtar eden ve bu dersi veren bir eserdir.

Gandinin oğlu, dokсanına giren Shaw'ı tebrik ederken

Shaw, siyasî ve içtimaî fikir ve düşüncelerini ayrıca 1929 da neşrettiği « The İntelligent Woman's guide to Socialism and Capitalism» ile 1943 de bastırdığı «Everybody's Political What is What» adlı iki eserle etraflıca anlatmıştır.

1926 da Nobel Edebiyat Mükâfatını kazanan fakat 7.000 İngiliz lirası tutan parayı, ingilizce konuşan ülkelerde İsveç edebiyat bilgisinin yayılmasına harcanmak üzere İngiltere-İsveç Kurumuna hediye eden, ve İngiliz edebiyat ve kültürüne bu kadar hizmet ve yararlıkları dokunmuş olan Shaw'ın piyesleri sadece felsefî ve siyasî fikirlerinin aynalığını yapmakla kalsalardı, ömür ve başarıları muhakkak ki süreksiz olacaktı. Gerek Shaw, gerekse eserlerinin uzun bir müddet, geleneklerine bağlı İngilterede büyük bir itimatsızlıkla karşılanmalarına mukabil Shaw, birçok noktalarda devrinin nebisi, kâhini olduğunu ispat etmek; İngilterede köklü b i r i ş ç i p a r t i s i h ü k û m e t i n i n k u r u l u ş u n u v e v a k t i y l e o r t a y a a t t ı ğ ı f i k i r l e r i n u m u m î e f k â r d a t a b i î o l a r a k k a b u l e d i l i ş i n i g ö r m e k g i b i bir bahtiyarlığa erişmiştir.

Yazılarının çoğu daha hâlâ münakaşayı sü götürür pürüzlü taraflar taşımakla beraber; Shaw Yirminci Yüzyıl İngiliz tiyatro dünyasının başta gelen siması, temsilcisidir. Her türlü, her sınıf halka hitabeden, etmesini bilen, eserleri İngilterenin dört bir bucağında, Avrupa ve Amerikada tekrar tekrar oynanan, filme alınan; fikirlerinin kürsüsü olarak kullandığı sahneden ince mizahının en güzel nümunelerini yağdıran, zarif nüktelerı ağızdan ağıza dolaşan; bu Tanrı vergisi vasfiyle de dost düşman herkesi şaşırtan Shaw, tiyatro sanatının gerçek üstadı; en ciddi telâkkilerin gülünç taraflarını seyircileriyle birlikte görüp, bularak çıkaran, onlarla beraber kahkahayı basan; bir sosyalist olduğu kadar bir feminist, bir zerzevat yeme taraftarı, müteassıp bir sigara içme aleyhtarı; doktorlarla gösteriş meraklısı ve palavracı fen adamlarına karşı hicivci ve tenkitçidir.

George Bernard Shaw, 26 t e m m u z d a d o k s a n y a ş ı n a b a s m ı ş o l m a k l a b e r a b e r, dipdiri; yeni bir eser hazırlıyacak kadar kafası işlek, sözü dinlenir, kalbur üstü, mesut edebiyat dâhilerinden biridir.

(İbrahim Hoyi)

SÜLÜN — Av kuşlarının etinin lezzeti, tüylerinin güzelliği ve üretilmesinin (Avrupada hususî av sahalarında üretilir) güçlüğü bakımından en makbulü. Bunun için Frenkler sülüne «avların kralı, kralların avı» demekte bak'ıdırlar.

Sülünün lâtincesi ve teknik adı «faz kuşu» mânasına «phasianus» dur. Faz, bugün Rioni adını taşıyan ve Trans-Kafkasyadan gelerek Karadenize dökülen nehrin eski adıdır. Eskilere göre bu nehir Asya ve Avrupa kıtalarını ayırırdı. Yirmi ana kolda yüzden fazla çeşidi olan sülünlerin asıl vatanı bu nehrin hemen Asya kıyılarından başlıyarak Japonyaya kadar dayanır. Bütün bu kuşlar sülün (İngiliz sülünü, boynu halkalı sülün, yeşil sülün, altın sülün, gümüş sülün, v. s.) adı altında toplanmakla beraber âdi sülün Hazer bölgesinden çıkmıştır.

Ö z e l l i k l e r i : Sülün tavukgillerdendir. Esasen dilimizde âdi sülünün erkeğine yaban horozu, dişisine yaban tavuğu da derler. Başı küçük ve mustatil, gözlerinin etrafı çıkık etli, gagası dışbükey (konveks) ve kısa, alt çeneyi örten üst çenesi hafif kıvrıktır. Alt çenesi daha kısadır. Dili kalın ve etlidir. Burun delikleri pek bariz birer pulla örtülüdür. Kanatları kısa ve içbükey (konkav) dir. Bacakları tüylü, ayak bilekleri çıplaktır. Ön parmakları tabana bir zarla birleşmiştir, baş parmak serbesttir. Erkeğinin kuyruğu çok uzundur (Kuzey Çin'in erkek sülünlerinde iki metreye kadar olanı vardır), uzun tüyleri dam kiremitleri gibi birbirinin üstüne binmiştir.

Sülün, horoz veya tavuktan biraz daha iri olmakla beraber vücudu uzunca ve zariftir. Tüyleri ele serbestçe gelmekle beraber erkeğinkinde parlaklık ve renk çeşitleri pek hoştur. Dişi sülün biraz daha ufaktır, tüyleri daha koyu, âdeta kül renklidir. Bununla beraber tenasül kabiliyetini kaybedince tüyleri biraz parlaklaşır. Böylelerine horozlaşmış sülün derler.

Sülün bilhassa rutubetli yerleri, ağaçlı düzlükleri arar. Gündüzleri yerde durur ve bazan ekili tarlalara kadar gider. Geceleri ağaçların üstüne çekilir; hava güzelse tepe-

ye, değilse daha aşağılara konar. Gıdası; bubabat, her çeşit küçük meyvalar, böcekler, kurtlar, salyangozlardır. Erkeğin sesi tavus kuşiyle Hint tavuğunun sesleri arasıdır; dişisinin sesi daha hafif ve daha tatlıdır.

Sülün, yabani tabiatlıdır; kendi cinsinden kuşların bile yanından kaçar. En ufak bir tehlikede, ilk ağızda sanılacağından daha

Sülün : 1. âdi sülün, 2. Kuzey Çini sülünü

hızlı bir uçuşla kaçar. Uçuşu çok gürültülüdür ve ekseriya keskin keskin bağırır. Çiftleşme zamanında sülünler bir araya toplanırlar. Erkekler vahşiyane mücadeleye girişirler ve hattâ çok defa başlarına şiddetli gaga darbeleri indirerek birbirlerini öldürürler.

Erkek sülün poligam (çok karılı) dır. Çiftleşmeden sonra dişi sülün erkekten ayrılır; kalın çalılar arasında yere yuva kurar. Yuvayı kurmak için çalı çırpı ve kuru otları kullanır. On iki ile yirmi dört arasında yumurta yumurtlar. Bu yumurtalar tavuk yumurtasından biraz daha küçüktür, kabukları incedir, renkleri zeytinimtraktır, esmer lekeleri vardır. Dişi sülün yuvasını kurmakta ve kuluçkada tek başına hareket eder.

Kuluçka hali ortalama olarak yirmi beş gün sürer. Yavrular yumurtadan çıkar çıkmaz koşuşmıya başlarlar ve önce böceklerle beslenirler. Meyva ve hububat yemeleri daha sonradır. Anaların yavrularına tavuğunki gibi özel bir itinası yoktur; arkasına takılan her yavruyu fark gözetmeden besler; bunun için dişi bir sülünün peşi sıra muhtelif yaşta yavrular görüldüğü çoktur. Yavru sülünlerin erkeği ve dişisi, göz tabakalarından iris (tabakai kuzahiye) in rengiyle ayırdedilir: Daha ilk günden bu renk erkekte beyaz, dişide esmerdir. İlk zamanlarda erkeğin de, dişinin de tüyleri soluktur; sonbaharda canlanır ve erkekler bülûğlarına has renkleri yavaş yavaş alırlar; bu renklenmenin tamamlanması bazan iki üç sene sürer.

Sülünün ortalama ömrü on iki yıl kadardır. Benzerleri arasında budala olarak şöhret kazanmıştır. Hattâ diğer bazı kuşlar gibi başını kanatlarının altına soktuğunu ve böylece kendisini göremiyeceklerini sandığını söylerler.

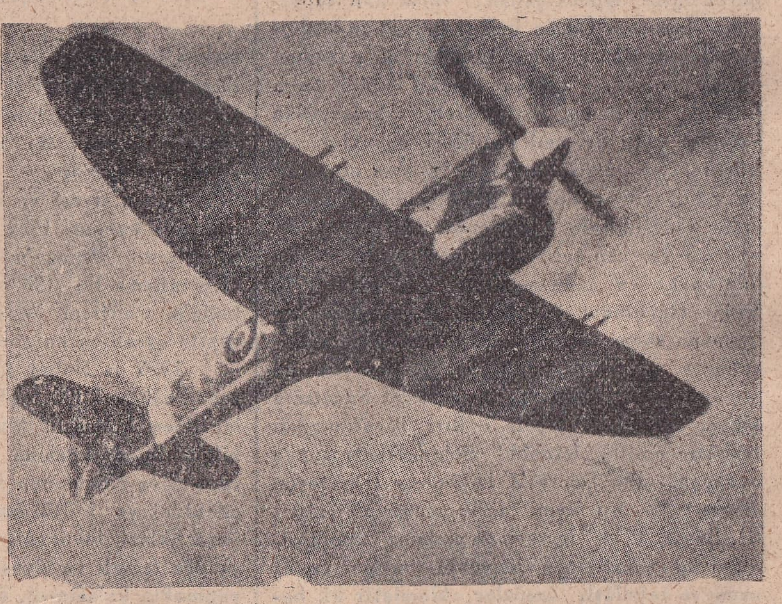
Avı: Köpekle sülün avı için en iyi çare, sabahleyin mümkün olduğu kadar erken davranmaktır; düzlükte saat dokuz ona kadar sülün bulmak kabildir. Sülünün bulunabileceği en iyi yerler çalılıklar ve orman kenarlarıdır. Köpeğin kaldırdığı bir sülün sayısız dolambaçlar yapar, geçtiği yollardan tekrar geçer ve çok defa köpeği yanlış yola sevkeder. Çok defa da yerle bir uçar ve köpek geçtikten sonra havalanır ve bu manevrayı defalarla tekrarlar. Bu gibi hallerde avcıya düşen iş sabretmektir. Köpeğin takibi bazan pek uzun sürer; avcı sağa sola bakarak, gözünü ve kulaklarını açarak köpeği yakından takip zorundadır, zira sülün köpeği şaşırtıp başka tarafa sevkettiği sırada birdenbire havalanır. Eğer köpek yanılmamış ve sülünü durdurmuşsa başı, sırtı ve kuyruğu tek çizgi halinde ve kaya gibi ferma eder. Bu sırada köpeğin bütün adaleleri hareketsizdir; gözlerinden zevk akar; burun delikleri oynar. İşte o zaman avcının sakin olması, bazan bir dakika beklemesi lâzımdır. Nihayet sülün kalkmıya karar verince tüfeğini süratle omuzlamalı ve sülün hangi istikamete uçarsa uçsun daima gagasının önüne ateş etmelidir. Sülünün gerisine ateş etmekten kaçınmalıdır. Zira uzun kuyruğu avcıyı çok defa aldatır.

(A. B.)

TAYYARELERİN HARBDEKİ VAZİFELERİ

TAYYARELERİN HARBDEKİ VAZİFELERİ — Burada yalnız keşif, av ve bombardımanlardan ibaret olan harb tayyarelerinin vazifelerinden bahsedeceğiz.

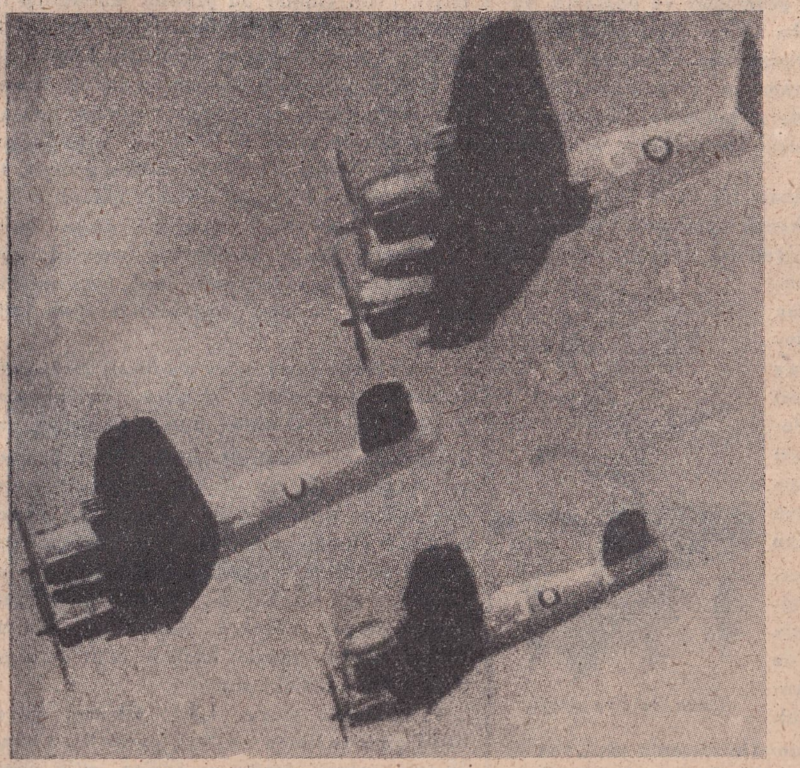
A. Keşif tayyareleri: Keşif tayyareleri modern bir harbin sevk ve idaresinde büyük önemi haiz olan keşif ve gözetleme vazifelerini yaparlar. Keşif birliklerinin teşkilâtı muhtelif hava kuvvetlerinde ufak farklar göstermekle beraber hiçbir hava kuvvetinde alaydan daha büyük bir keşif birliği yoktur. Normal olarak keşif birliklerinden bir kısmı uzak keşif taburları halinde, ordu ve ordular gurupu komutanlıkları emrinde olarak, operatif keşifler yaparlar. Bir kısmı da bölükler halinde, kolordular ve müstesna hallerde tümenler emrine verilerek bu birliklerin harekâtı için lüzumlu olan yakın keşif ve muharebe keşfi vazifelerini yaparlar. Topçu birliklerinin atışını tanzim etmek ve zaman zaman bu atışın kontrolu ve topçuya hedef keşfetmek gibi vazifeler de bu birliklerin faaliyet çerçevesi içine girerler. Keşif vazifeleri genel olarak münferit tayyarelerle ve yüksek irtifalardan yapılır. Kâfi hava üstünlüğü sağlanamadığı hallerde keşfe fazla tayyare göndermek ve hattâ gerekirse bunları avlarla da himaye etmek maksada uygun olur. Göz keşfi ile birlikte hedefin fotoğrafla tespiti de çok önemlidir. Çok zaman gözle görülemiyen hedefleri fotoğrafla yakalamak mümkün olduğu gibi sahte tesisler kolaylıkla gözü aldatabildiği halde fotoğrafı aldatamaz. Keşif tayyareleri gece ve gündüz vazife görürler. Modern bir harbde yürüyüşler, trenle ve motörlü vasıtalarla yapılan nakliyat, kuvvet kaydırmaları ve çekilmeler daha çok gece yapılacağı için gece keşfinin önemi artmıştır. Geceleyin tayyareler hedeflerini görebilmek için tenvir paraşütleri atarlar. Gece fotoğrafçılığı da son harb içinde çok ilerlemiştir. Son zamanlarda keşif tayyaresi tipi hemen hemen ortadan kalkmıya mahkûm bir duruma girmiştir. Halen en çok muvaffak olan keşif tayyareleri süratli, tek ve çift motörlü avlardan tadil edilmiş tayyarelerdir.

Savunma avı Tempest (süfat saatte 720 kilometre)

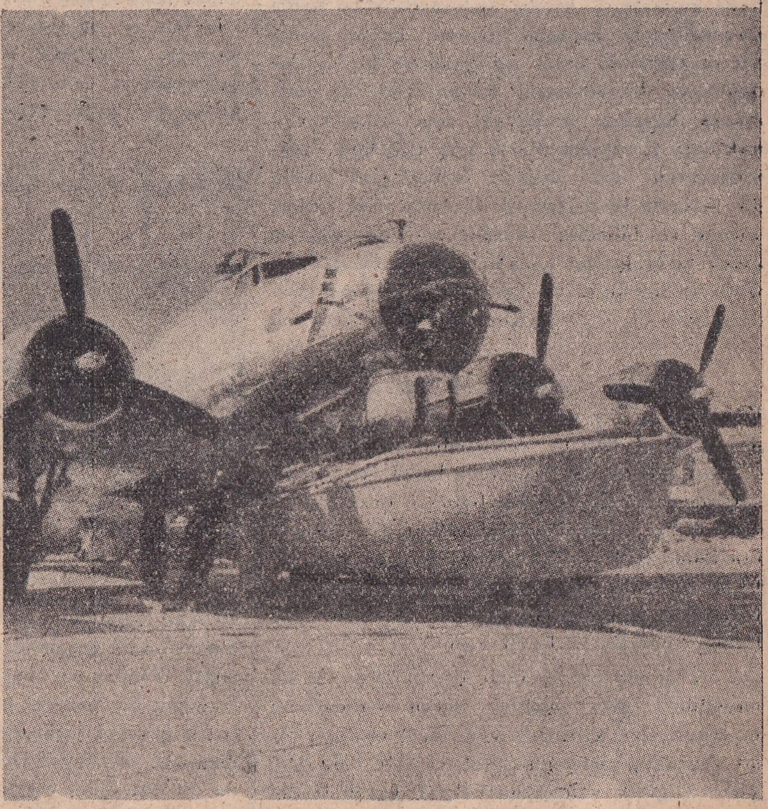
B. Av tayyareleri: Av tayyarelerinin genel olarak vazifesi düşman tayyarelerini havada tahribetmektir. Avlar toplu birlikler halinde vazife görürler. Av tayyaresi esas itibariyle bir savunma silâhıdır, fakat bu savunmayı tâbiye sahasında, yani düşman tayyarelerini görüp temasa geçtikten sonra, taarruzla yapar. Düşman hava taarruzlarına karşı fazla hassas bir durumda olan bir memleket avın bombardımana nispetini avların lehine tutarsa hava harbini savunma harbi olarak yapacak demektir. Avları vazife bakımından savunma, refakat, destekleme ve donanma avı olmak üzere 4 sınıfa ayırmak mümkündür: 1 — Savunma avı: Tek motörlü tek kişilik uçuş vasıfları üstün ve iyi silâhlandırılmış bir tayyaredir. Bu tayyareler bir bölgede hava üstünlüğünü sağlamada, önemli bir endüstri merkezini, bir başşehri, bir çıkarma hareketine karşı belirli bir kıyı bölgesini havaya karşı savunmada kullanılır. Böyle bir savunmada iki türlü tâbiye kullanılır: a) Düşman bombardıman tayyarelerini savunulacak hedef veya bölge üzerinde beklemek ki buna «daimî av devriyesi» denir. Hava haber verme şebekesi yeter derecede olmadığı veya hudutlara ve kıyı bölgelerine çok yakın bulunan hedeflerin savunması bahis mevzuu olduğu hallerde bu tâbiyeye başvurulur. Düşman tayyarelerinin ne zaman geleceği bilenemediği için av tayyareleri havada devamlı olarak devriye dolaşırlar. b) Düşman bombardıman tayyarelerinin yaklaşışını, hava haber verme şebekesi vasıtasiyle vaktinde öğrenmek ve ondan sonra ilgili av birliklerini alârm ederek mütearrız filolar üzerine yöneltmektir ki buna da «yerden önleme» denir. Bu iki tâbiyeden hangisinin daha verimli olduğunu mukayese edebilmek için bir misal verelim: Kıyılardan veya hududtan yüz kilometre kadar içerde bir endüstri merkezinin havaya karşı savunması bahis mevzuu olsun ve bu merkezin savunması için 60 tayyareli ve dört bölüklü bir av alayı tahsis edilmiş bulunsun. Av tayyareleri normal olarak bir çıkışta bir buçuk saatlik devriye yapabileceklerine göre 24 saatte 16 devriye

değiştirmek icabedecektir. Bir av pilotunun 24 saat içinde bir gündüz ve bir de gece devriye uçuşuna çıkacağını kabul edersek 60 tayyarelik alaya 2 × 60 = 120 çıkış (sortie) yaptırabiliriz. Çıkış adedini devriye adedine bölersek bir devriyede havada bulundurabileceğimiz tayyare adedi çıkar. $\frac{120}{16} = 7{,}5$ eder. O halde devriyelerin bazılarını yediger bazılarını sekizer tayyarelik çıkarabiliriz. Görülüyor ki 60 tayyarelik bir av alayının daimî devriye usuliyle düşman bombardıman tayyarelerine karşı çıkarabileceği kuvvet 7 - 8 tayyareden ibarettir. Yerden önlemede hesap başka türlüdür. Düşmanın, radarla daha hudutlara gelmeden veya yer gözetleme postalariyle hududu geçerken kuvveti, irtifaı ve istikameti tespit edilerek hava savunma teşkilâtına bildirilir. Hava savunma teşkilâtı bu taarruzun yukarıda adı geçen endüstri merkezine yöneltildiğini kıymetlendirdiği takdirde av alayını alârm eder. Av alayı duruma göre icabederse bir kısım yedek tayyareler (o da muhtemel ikinci bir taarruz dalgasını karşılamak üzere) bırakarak tayyarelerinin büyük kısmını havalandırır ve düşman bombardımanları üzerine yöneltir. Bombardımanların ve avların harekâtı devamlı olarak aşağıdan takibedildiği için avları bombardımanlarla karşılaştırmak da av komutanlığınca kolaylıkla sağlanabilir. Bu tâbiye sayesinde av tayyareleri ve personeli mütemadi bir uçuşla yıpranmaktan ve yorulmaktan kurtarılmış olur. İkinci tâbiyeyi kullanabilmek için biricik şart, hava haber verme şebekesinin muntazam işlediğine göre, korunacak hedefin hudutlardan veya kıyılardan en az seksen kilometre içerde bulunmasıdır. Aksi takdirde bütün faydalarına rağmen bu tâbiyeyi kullanmak imkânı yoktur. 2 — Refakat avı: Bombardıman tayyarelerine refakat ederek onları düşman avlarının taarruzlarından korumakla görevlendirilmiş av tayyarelerine, refakat avı denir. Kolayca anlaşılabileceği gibi bu tip av tayyarelerinde ön plâna alınacak vasıf menzilinin uzun olmasıdır. Uzun menzili elde etmek için de savunma avında bulunan yüksek sürat, kısa zamanda büyük yüksekliklere çıkış, üstün bir manevra kabiliyeti gibi vasıflardan fedakârlık yapmak lâzımdır. Refakat avlarının çok defa iki motörlü oluşu uzun menzil mecburiyetinden ileri gelmektedir. Refakat avları korumakla görevlendirilmiş bulundukları bombardıman filosundan hiçbir zaman ayrılmamayı, mecbur olmadıkça düşman avlariyle çatışmamayı ve çatışma olduğu takdirde de uzun müddet onlarla angaje olmamayı daima göz önünde bulundururlar. Aksi halde düşman bir kısım avlarla refakat avlarını oyalarken bir kısmiyle de bombardıman tayyarelerini yalnız yakalayıp düşürür. Son harbde Amerikan hava kuvvetleri Alman şehirlerine yaptıkları gündüz akınlarında fazla sayıda refakat avı kullanmak zorunda kalmışlardır. 3 — Destekleme avı: Bir kısım tek veya çift motörlü av tayyarelerine bomba salma tertibatı da takılarak bunlar yer hedeflerine, meselâ tanklara diğer motörlü vasıtalara, trenlere, yürüyüş kollarına, kıta topluluklarına, ordugâhlara bomba ve aynı zamanda makineli tüfek ve toplarla taarruz vazifelerinde kullanılırlar. Bu çeşit av tayyarelerine «av - bombardıman tayyaresi» denir. Bunlar bombalar üzerindeyken tek kişilik savunma avlarına karşı mahkûm durumdadırlar. Düşman savunma avlariyle karşılaştıkları zaman yapılacak ilk iş bombalarını atarak yüklerini hafifletmektir. Bununla beraber kanatları altındaki bomba salanlar, gene savunma avlariyle eşit bir duruma girmelerine mani olurlar. Bu çeşit avların ayrıca savunma avlariyle yakından korunmaları lâzımdır. Destekleme avına Hurrican'ları ve savunma avına da Spitfire'leri ve Tempest'leri misal gösterebiliriz. 4—Donanma avı: Bir donanmayı veya bir deniz konvoyunu düşman hava taarruzlarına karşı korumak donanma avlarının vazifesidir. Bu koruma iki türlü yapılır: a) Açık denizde tayyare gemisinde üslenen tayyarelerle; b) Kıyı sularda karada üslendirilmiş av birlikleriyle. Tayyare gemisine inen ve kalkan av tayyarelerinin vasıfları genel olarak savunma avlarına benzer. Ancak bunların mürettebatının gemiye iniş ve kalkış için ve deniz şartlarına uymak bakımından talim ve terbiyelerinde ve bir dereceye kadar da bu birliklerin kullanılışlarında bazı özellikler vardır. Diğer taraftan sahilde üslendirilmiş av birliklerinde deniz kuvvetleriyle iş görmiye alıştırılmış personelden başka, tayyarelerde bir özellik yoktur. Tayyare gemilerinde üslendirilmiş bulunan av tayyareleri donanma emrindedir. Karada üslendirilmiş olan birlikler de donanma hava kuvvetlerine mensup olduğu gibi muvakkat bir zaman için donanma emrine verilmiş veya donanma ile işbirliğine ayrılmış olabilir.

Hafif bombardıman ve yakın destekleme Beaufighterleri

C. Bombardıman tayyareleri: Bombardıman tayyareleri bir memleketin hava kudretini teşkil eder. Çünkü hedefini, düşmanın maddî ve mânevî kuvvetleriyle bu kuvvetlerin kaynaklarını teşkil eden bombayı, bu hedefe taşıyabilecek olan biricik vasıta bombardıman tayyaresidir. O halde bir hava kuvvetinde esas olan bombardıman tayyareciliğidir. Düşmanın diğer can alıcı hedefleri meyanında düşman hava kuvvetlerine yani hava meydanlarına, fabrikalarına bu fabrikalar için lüzumlu olan ham madde kaynaklarına yapılacak bombardıman taarruzlarının, aynı zamanda taarruz yapan memleketin havaya karşı korunmasına da endirekt olarak yardımı olur. Bu bakımdan bombardıman kuvvetlerinin iki türlü kullanılışı vardır: 1 — Bombardıman kuvvetlerini taarruzî olarak kullanmak, yani düşman endüstri merkezlerini, münakale ve muvasala hatlarının düğümlendiği noktaları teşkil eden büyük şehirleri, limanları, dokları, barajları, kuvvet santrallarını ve ilh... bombalamak; 2 — Bombardıman kuvvetlerini tedafüî olarak kullanmak, yani düşman hava kuvvetlerinin kendisine ve bu hava kuvvetinin ikmal ve idamesi için çalışan ve işe yarayan her şeye taarruz etmek. Bu iki

Denize düşen tayyarecileri kurtarmak üzere, paraşütle denize atılan motörlü ve yelkenli botlar (Burada uçan kalenin altına yerleştirilmiştir)

çeşit kullanmadan birincisi yani taarruzî hareket gene esas olanı, neticeye en emin ve en çabuk götürenidir. Fakat memleketin hava taarruzlarına karşı fazla hassas oluşu, düşman bombardımanlarının halk üzerindeki maddî ve mânevî tesirinin derecesi veya başka sebeplerle düşman hava tesirinin bertaraf edilmesinin her şeye takaddüm ettirilmesi gibi hallerde bombardıman kuvvetlerini tedafüî olarak kullanmak maksada uygun olabilir. Meselâ bir çıkarmada, çıkarmaya ayrılan kuvvetlerin durumu çok naziktir. Gemilere binerken, gemilerde seyir esnasında ve bilhassa gemilerden küçük çıkarma vasıtalarına binişte ve oradan kıyıya çıkarken en ufak ölçüde hava taarruzları bile çok büyük kayıplara sebebiyet verebilir. Bu gibi hallerde çıkarma yapacak bir ordu için en amansız düşman, düşman hava kuvvetidir. Daha evvelden onu ortadan kaldırmak için her çareye başvurmak icabeder. Çıkarma yapacak tarafın çıkarmaya tahsis edeceği hava kuvveti savunan tarafın çıkarmayı savunmaya tahsis edeceği hava kuvvetinden en az sekiz defa daha üstün olması lâzımdır. O halde Müttefiklerin Normandiya çıkarmasını neden geciktirdiklerini pek âlâ anlıyabiliriz. Bombardıman kuvvetlerinin yukarıda izah edilen kullanılışı stratejik bombardıman çerçevesine girer. Bir de bombardıman birliklerinin kara kuvvetleri ve donanma ile birlikte çalışması vardır. Bu hallerde bombardıman birlikleri kara kuvvetlerinin veya donanmanın harekâtına direkt olarak yardım sağlıyabilecek şekilde ve müşterek karargâhların tertipliyecekleri plânlar dahilinde vazife görürler.

Çerçevesi mahdut bir yazı içinde hava kuvvetlerinin kullanılışına şöyle bir göz atmak kabilinden olan izahatımızı bitirirken hava kuvvetinin hiçbir zaman kara ve deniz kuvvetleriyle kıyaslanmıyacak kadar geniş bir elâstikıyeti haiz olduğunu ve bu bakımdan hava kuvvetlerini kullanırken, üç buut içinde hareket kabiliyeti olan bu silâhtan hakkiyle faydalanabilmek için kalıplara bağlanmaktan uzak kalmak icabettiğini daima göz önünde bulundurmak lâzımdır. Son dünya savaşı ve bilhassa savaşın son devrelerine rastlıyan inkişaflar hava kuvvetinin elâstikıyetinin ve imkânlarının hudutsuz olduğunu göstermiştir. *(Kurmay Galip Atakan)*

TÜTÜN (Nicotiana Tabacum) — Keyif verici bir vasıta olarak kullanılan bir nebat. Özel surette yetiştirilen tütünün yaprakları kurutulur, ince ince kıyılır ve sigara şekline sokulur. Tütünde bulunan nikotin adlı tesir edici alkaloit, yakılarak içilen sigaranın dumaniyle birlikte akciğerlere girmesi ve kana karışması neticesinde dimağlarda uyuşturucu bir hal meydana getirir. Bu halin alışkanlığa çevrilmesi keyif verir.

Tütünün elliden fazla çeşidi varsa da en önemlileri, sarı çiçekler veren « nicotiana macrophylla»; yuvarlak veya oval ve koyu yeşil yapraklı, sarı yeşilimtrak çiçekli, 0,60 0,90 yüksekliğinde «nicotiana vulgar» (veya le tabac rustique); açık yeşil uzunca yapraklı, kalınca gövdeli, büyükçe pembe veya kırmızı çiçekli, 1 - 2 metre yüksekliğinde «le nicotine tabac» diye isim alanlardır. Bununla beraber tütünleri muhtelif cinsleri bakımından menşe tütünleri (les tabacs indigènes), Avrupa tütünü (le tabac d'Europe), Doğu Akdeniz tütünleri (les tabacs du Levant) diye sınıflandırmak da mümkündür.

Tütünün doğduğu yer, Amerikada Antil takımadalarından Tabago veya Tabaco sahilleridir. Amerikanın keşfinden sonra İspanyollar, buralarda vahşi birtakım kabileler efradının şenlikler sırasında oldukça kalın ve küçük çubukcuklar haline getirilmiş birtakım maddeleri bir ucundan ağızlarına alarak çiğnediklerini görmüşler ve bunların yapıldığı nebatı daha sonra Avrupanın İberya yarımadasına getirmişlerdir. Fakat asıl Avrupaya yayılışı, Fransaya girmesiyle başlar. Oraya 1560 yılında, Fransanın Portekiz sarayı nezdindeki elçisi Jean Nicot tarafından sokulmuştur.

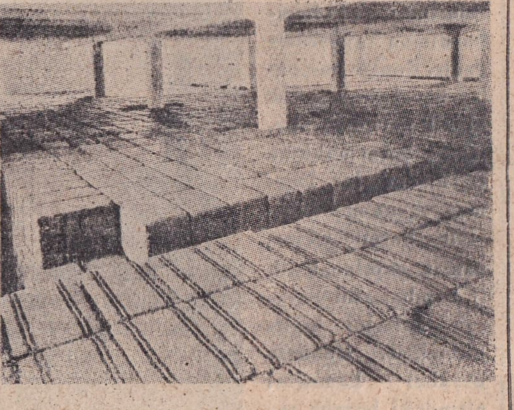
Sefirin bu nebatı bir türlü baş ağrısından kurtulamıyan kendi memleketi kıraliçesine takdim ettiği ve çiğnemek suretiyle kullanılması neticesi kıraliçenin baş ağrısından kurtulmuş bulunduğu, böylece saray mensupları ve ileri gelenlerce de kullanılmıya başlanması suretiyle Avrupa kıtasında yayılmıya başlamış bulunduğu rivayet olunmuştur. O zaman adına, elçinin adına kıyasla «Nicotiane Herbe de l'ambassadeur» (sefirin Nicotiane otu),

Tütün dalı ve çiçeği

«herbe de la reine» (kıraliçenin otu), «herbe sacrée» (mukaddes ot) adları verilmişti. Daha sonra Fransızlar, getirildiği yerin ismi dolayısiyle «tabac» dediler; muhtelif Avrupa milletleri de buna yakın adlar verdiler.

Tütün, Avrupaya yayılmıya başlayışı sıralarında birçok hükümdarların nefretini, bazılarının da sempatisini kazanmıştı. Meselâ Kıraliçe Elisabeth ekilmesini yasak etmiş, kullananları cezalandırmış ve toplattırarak kiliselere depo ettirmişti. Papa Onüçüncü

Bir depoda tütün balyaları

Urbano kullananları afaroz etmişti. Ondördüncü Louis eczanelerde satılmasına izin vermişti. Onbeşinci Louis iki senede 500.000 franklık bir hazine geliri kaydetmek üzere geniş araziyi tütün ekilmesi için kiraya verdirmişti. Bizdeyse Dördüncü Murat zamanında içenler ölüm cezasına çarptırılırdı.

Tütünün keyif verici madde olarak başlıca üç şekilde kullanıldığı görülmüştür: 1) Çiğneyerek (tabac chiqué), bilhassa eskiden askerler ve gemiciler bu tarzda kullanırlardı. Tarihî bazı simalar da aynı tarzda kullanmışlardır. Dr. Fenton bu şekilde kullanılan tütünün ağız, boğaz, bademcik iltihabı yaptığını, ağız-kulak (nefir) borusunu tıkadığını, işitme, görme bozukluklarına sebeboldugunu, dişlerde sararma, yanaklarda ve diş etlerinde iltihap yaptığını ifade etmiştir. 2) Enfiye şeklinde (tabac prisé), tütün tozunun tuzlu suda aylarca ıslatılıp fermantasyona bırakılmasiyle elde olunan ve ayrıca özel bir kokuya malık bulunan enfiye, tarihte Büyük Frederick ve Birinci Napoléon tarafından kullanılmıştı. Prof. Gubler bu şekilde kullanılışı inceliyerek verdiği koku dolayısiyle ve refleks yoliyle burun ifrazatını ziyadeleştirdiğini; ayrıca zihnî gelişmeye bataet verdiğini, damarları sertleştirdiğini, göğüs anjinine yol açtığını belirtmiştir. 3) Pipo ile veya sigara şeklinde (tabac fumé) bu kullanış tarzı, ilk ikisine tercih edilmesi muvafık olanıdır. Zehirlenme alâmetleri onlardan daha azdır. Dr. Pietra Santa tarafından kansızlık, görme bozuklukları, tenasülî zaaf, hançere iltihabı, dudak kanseri yapabildiği ifade edilmiştir.

Tütünün tesır edici maddesi; terkibinde bulunan « nicotine » denilen ve kimyaca $C^{10} H^{12} Az^{2}$ terkibinde bulunan renksiz, yağ kıvamında bir mayidir. Hava ile temasında sarı yeşilimtrak bir renk alır. Nev'i ve cinsine göre tütünde 100 gramdaki nispeti 1,8 den 9 a kadar çıkar. Türk tütünleri, nikotin nispeti en düşük tütünler arasındadır ve bu bakımdan da makbuldür. Meselâ Amerikanın nikotin nispeti oldukça yüksek Virginia tütünleri tütünlerimizle harman edilmek suretiyle ıslah edilmektedir.

Tütüdde yüzde 1,3 - 9 nikotin, yüzde 10-14 elma ve limon asitleri, yüzde 1 - 2 okzalik asit, ratenç, azotlu maddeler, silis, uçucu yağlar mevcut olduğu gibi sigara halinde içilen 100 gram tütünde uçucu gaz halinde birtakım maddeler, nikotinin yanmasından husule gelen «puridine», tütün yaprağı elyafının yanmasından husule gelen «collidine», tütün dumaniyle husule gelen küçük yağ zerrecikleri, katranlı maddeler, karbon oksiti, kükürtlü hidrojen, amonyak da mevcuttur. Siyanidrik asit de vardır. Tütün yakılınca yüzde 17-25 tuz bırakmaktadır. Tütüne malum olan kokusunu veren, açığa çıkan uzvî asitlerdir.

Nikotin hayvanlar için siyanidrik asitten daha kuvvetli zehirdir. Bir damla nikotin buhara münkalib olunca bir odanın havasını bozmıya kâfidir. Nikotin, suda, alkolde, eterde erir, temas ettiği nesci tahribeder. 0,15 - 0,30 luk birkaç damlası ağız muhat gışasına konursa çabucak öldürür. Beş damla nikotin bir köpeği birkaç dakikada öldürmiye kâfidir. Nıkotinin bir damlasının dörtte birinin insan midesinde bir gün süren ağır bir zehirlenme tablosu uyandırdığı görülmüştür. Tütün yapraklarını vücuduna sarmak suretiyle kaçakçılık yapmak istiyen bir şahsın tesemmüm ettiği vakidir.

Nikotin, vücudumuzda irademizin dışında ödev gören ve nebatî sinir donanımı denen sinirlerin yolları üzerinde mafsallandıkları irtibat kollarını önce tenbih eder sonra da felce uğratır. Cilt ve karın boşluğumuzdaki kan damarlarını fazlalaştırır. Dimağ kan damarlarını ise fazlasiyle genişletir. Bir sigara içildikten sonra bir saat devam edebilmek üzere tansiyon 13,5 dan 15 e kadar yükselebilir. Teneffüs ve kalb hareketlerini çoğaltır. Adaleler nikotin tesiriyle sertleşir. Sigaranın dumanında tütünde mevcut nikotinin yarısı bulunur. Bir sigara içildikten sonra sekiz saat nihayetine kadar idrarda nikotin bulmak kabildir. Halen memleketimizde ekilen tütün Tekel İdaresi tarafından tu-

tuma tabi kılınmakta, ayrıca dış memleketlere yollandığı gibi, mamleketimizde de oldukça sarfedilmekte, köy, ilçe ve illerimizde ev başına bir iki içene rastlanmaktadır.

Tütün içenlerimiz çoğunlukla sigara şeklinde ve ağızlıksız içtiklerinden pipo ve yaprak sigarası içenlere kıvasla daha fazla tesemmüme maruz bulunurlar.

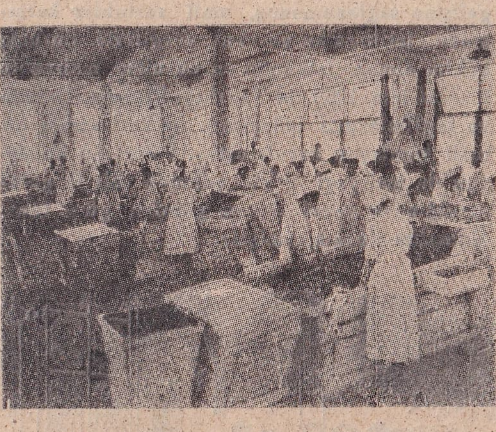
Terkibindeki nikotin dolayısiyle tütün orta derecede kullananlarda iştahsızlık, zayıflık, yorgunluk uyandırdığı gibi, alkollü diğer birtakım içkilere karşı vücut mukavemetinin kırılmasını mucibolmakta ve bunlara da itiyada zemin hazırlamaktadır. Çok tütün içenlerde zaman zaman konuşma kifayetsizliği ve kelime bulamama halleri, migren denilen ve nöbet tarzında gelen yarım baş ağrıları, kan damarlarında yaptığı sertlik neticesi yürümede zaman zaman gelen duraklama, görme bozukluğu, iştahsızlık, yorgunluk, zayıflama, aklî kifayetsizlik halleri görülmektedir. Bu itibarla tütün fabrikaları amelelerinde bulantı, uykusuzluk, baş ağrısı, iştahsızlık, ishal ve gebe olanlarının çocuklarının bile düştüğü vaki olmaktadır. Bunlardan maada tütün dumanını harareti ve nikotinin tahriş edici tesiriyle hissi iptal edici tesirleri dolayısiyle dudak kanserinin husulüne sebebolabileceği, tütün kullanılmasının çoğalmasiyle cinnet getirenlerin adedinin arttığı ve kloral ve cıvalı birtakım ilâçların tütün içenlere tatbikiyle tesirsiz kaldıkları veya tahammülsüzlük uyandırabileceği de ifade olunmuştur.

Keza tütün içenlerde görülen sinir hastalıkları içersinde polinevrit denilen ve ağrılarla müterafık sinir iltihapları, adale ağrıları, kaburga kemikleri boyunca uzanan sinirlerin kalb ağrıları hissini veren ağrıları da olabilmektedir.

Tütünün ve sigara kullanmanın birtakım faydaları da söylenmemiş değildir. Nikotin dişler için zararlı olabilecek ağız suyunun asiditesini tadil eder. Nikotinin mikrop öldürücü hassası çürük dişlerin tefessühüne mani olur. Tütün dumanında mevcut olan ve dişler üzerinde biriken karbon oksidi zerrecikleri kokuyu gidericidir. Prof. Sée'ye göre mutedil mikdarda içilen tütün dimağı tenbih eder. Yapılacak işi kolaylaştırır. Prof. Viry'ye göre, dimağî faaliyeti ve aktiviteyi arttırır, düşünceye berraklık ve aydınlık verir. Can sıkıntısını giderir. Tahayyülâta beşiklik eder. Can sıkıntısı insanı nostaljiye doğru götüren bir haldir. Tütün bu gibiler için sebebini bilmeden kullandıkları en birinci bir ilâçtır diyenler de olmuştur. İhtiyarlamanın verdiği üzüntüyü bu gibilerin sigara ile gidermelerinin en birinci teselli yolu olduğu da ifade edilmiştir. Hastaların nekahat devrelerinde sigaraya sarılmaları keyfiyetinin nekahat devrelerinin müjdecisi olduğunda hastalarla hekimlerin ittifak etmeleri gerektir. Tütün tababette burun muhat gışasının kuruluğu neticesi meydana gelen baş ağrılarında aksırığı davet edebilmesi için enfiye şeklinde, tütüne alışık olmıyanların diş ağrılarının teskininde sigara şeklinde, mafsal romatizması ve nekris ağrılarında tütün yaprakları kapamak veya menkuu ile yıkamak suretinde, yüzde 2-4 menkuu barsak hareketlerinin uyandırılmasında, barsak tıkanması veya düğümlenmesi, boğulmuş fıtık, idrar tutulmasının teşennücî nevilerinde, oksiyür denilen küçük barsak kurtlarının döşürülmesinde, keza tütün toziyle karıştırılarak yapılan bazı merhemler kel ve uyuz illetine karşı kullanılabildiği gibi domuz iç yağında yapılan tütün tozunu havi merhemler de âne ve baş bitinin tahribi için kullanılabilmektedir.

Ayrıca nefes alamamazlıkla müterafık astma nöbetlerinde de sigara şeklinde kullanılabileceğini söyliyenler de bulunmaktadır.

Bununla beraber sigara birçok zararları dolayısiyle kullanılmamaması lâzım gelen bir kevif vasıtasıdır. Ağızlıkla içilmesi zararını azaltır. İçilen sigaradaki tütün dumanı ne kadar uzun bir tütün tabakasından geçer veya yaprak sigaralarında olduğu gibi ne kadar fazla hava ve su buharını havi yollardan geçerse nikotininin tesiri o nispette azaltılmış olur. Eskilerin kullandıkları çok uzun ağızlıkların hikmet sebebi de aynı şekilde izah edilebilir. Gene aynı maksatla ağza gelmeden önce nikotinin bir kısmının erimesini sağlamak gayesiyle yapılan su hazneli pipolarla, içine sigara konularak ağızına da içilecek sigara konulup içilen ağızlıklar da mevcuttur.

Kıyılmış tütünler harman edilirken

İstatistikler medenî memleketlerde erkeklerden yüzde 60, kadınlardan yüzde 25 inin sigara içtiğini göstermiştir.

İçen erkeklerinse vasatî günde 20, kadınların 11 sigara içtikleri anlaşılmıştır.

Sigarayı bırakabilmek için, yavaş yavaş veya birdenbire bırakıp zaman zaman ağıza şeker, leblebi atmak usulleri vardır. Birdenbire kesme keyfiyetinde yapılan istatistiklere göre ancak bin kişi içersinde yüz kırk beşi bu işe muvaffak olabilmişir.

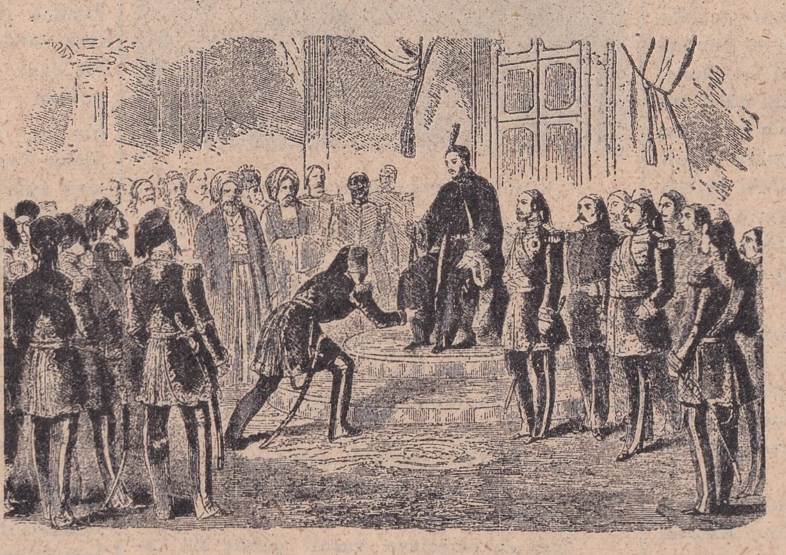
(Dr. İzzet Oykam)

TUNUSUN OSMANLI İMPARATORLUĞUNDAN AYRILMASI — Güney Avrupanın ortasından fırlıyarak Akdenizi Doğu ve Batı Akdeniz diye iki bölgeye ayıran İtalya yarımadasının Kuzey Afrikaya en ziyade sokulduğu bir yerin tam karşısında bulunan Tunus memleketinin, gerek Akdeniz ve Kuzey Afrika hâkimiyeti ve gerekse Avrupanın Afrika ile münasebetleri bakımından büyük bir geopolitik önemi vardır. Bu yüzdendir ki Tunus, ötedenberi bu alanlarda yaşamış veya eğemenlik kurmuş milletler arasında yapılan mücadelelerin belli başlı bölgelerinden biri olmuştur.

Eski tarihi Kartaca ile müşterek olan Tunus'ta Roma eğemenliğinden sonra (429-533) Vandal'lar hüküm sürmüşlerdir. Yedinci Yüzyılın ikinci yarısında yerli ve Bizanslılara karşı yarım yüzyıllık uzun ve çetin bir mücadelenin neticesinde bu memleket İslâmların eline geçerek oradaki yerli Berber kabileleri İslâmlaştırılmış ve bundan böyle İslâm eğemenliği altında çok canlı ve hareketli bir siyasî ve medenî hayata sahne teşkil etmiştir. Akdenize hâkim olmak için Osmanlı İmparatorluğu ile İspanya devleti arasında yapılan çetin boğuşmalarda da Tunus'un önemli bir yeri vardır. Osmanlı Türkleri, Doğu Akdeniz kıyılarını Trablus'a kadar ele geçirdikten sonra daha batıya doğru ilerlerken Tunus'ta, buranın yerli hükümdarlarını himaye eden İspanyolların mukavemetiyle karşılaşmışlardır. İstanbul'dan gelen Sinan Paşanın donanması, Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis gibi büyük Türk amirallerini bir haylı uğraştıran Tunus'taki bütün mukavemetleri en sonunda kırmış ve gemilerin getirdiği Osmanlı askerleri, La Goulette ile Tunus şehirlerini hücumla zaptederek buralardaki son İspanyol garnizonlarını yok etmişlerdir (1574). Böylece Tunus'un fethini tamamlıyan Sinan Paşa, daha İstanbul'a dönmeden memleketi bir Osmanlı vilâyeti olarak teşkilâtlandırmış, yeni vilâyetin başına geçirilen paşa, bir müddet Cezayire tabi tutulmuş, fakat 1587 den itibaren doğrudan doğruya Babıâliye bağlanmıştır. Tunus'ta bırakılan kuvvetlerin yekûnu 4.000 kişiden ibaret olup bir ağanın komutası altına verilmişti. Her yüz kişinin başına da bir dayı geçirilmişti. Ayrıca Divan adiyle yüksek rütbeli subaylardan mürekkep bir de niyabet meclisi teşkil olunmuştu. Sinan Paşanın yaptığı bu teşkilât, uzun zaman aynı şeklini muhafaza edememiş, Divanın keyfî idaresi 1591 de kanlı bir ayaklanmanın doğmasına sebebolarak vilâyetin en yüksek yönetim kuvveti 40 dayıdan birinin eline geçmiştir. Yeniçeriler tarafından seçilen bu dayıların idaresinde paşalar, Osmanlı padişahının temsilcileri sıfatiyle sadece rütbe ve mevkilerini muhafaza edebilmişler, fakat memleketin idaresinde hiçbir rol oynıyamamışlardır. Buna karşılık divanla gemicilerin temsilcileri, devlet işlerinin çevrilmesinde büyük bir nüfuz elde etmişlerdir. Üçüncü dayı (1594 - 1610) bu teşkilâtı daha mütekâmil bir hale getirmiş, Mizan adiyle bir çeşit anayasa çıkararak memlekette sükûnet ve istikrarlı bir nizam sağlamıştır. Bey unvanını taşıyan ve dayının en büyük dayanağı olan bir memur, silâhlı kuvvetlerin başında olarak her yıl iki defa bütün memleketi dolaşarak vergileri toplardı. Kaptan reis vasıtasiyle de dayı, hazinesi için zengin bir gelir kaynağı olan deniz yollarını kontrol ederdi. Bu teşkilât sayesinde Tunus, az zamanda kalkınarak büyük bir refaha kavuştu. Fakat Osmanlı Devletiyle olan bağları, o nispette gevşedi ve gittikçe sırf sözde bir tâbiiyet haline geldi. Aynı zamanda dayılar mevkilerini kaybederek bütün iktidar beyin eline geçti. Günden güne Avrupa ticareti ve Akdeniz seyrüseferinin güvenliği için önemi artan Tunusun da birçok iktidar kavgalarından ve komşu memleketlerin müdahalelerinden sonra nihayet 1705 de Cezayirlilerin yeni bir istilâları sırasında milis askerlerinin ağası olan Hüseyin bin Ali, Bey seçildi ve böylece son zamanlara kadar Tunusu idare eden Hüseyinoğulları hanedanı kuruldu. Bu hanedan üyeleri arasında yarım yüzyıl kadar bir devirde zaman zaman alevlenen iktidar kavgalarından sonra Hüseyinin oğlu Ali Bey (1756-59) ve bunun kardeşi Muhammet (1759-82), daha sonra da bunun oğlu Hammuda (1782-1814) Beyler, birkaç defa Fransa ve Venedik ile savaşa tutuşmalarına, iç ayaklanmalar ve Cezayirlilerin sık sık müdahalelerine karşı uğraşmak zorunda kalmalarına rağmen, genel olarak memleketi iyi idare etmişler, ticaret ve ziraati yükselterek

Tunusu gerçek bir imar ve refaha kavuşturmuşlardır.

Bilindiği gibi Ondokuzuncu Yüzyıl, emperyalizm devridir. Büyük Avrupa milletleri endüstri devriminden ve ticaretin gelişmesinden sonra fabrika mamulâtını satacak ve buna karşılık endüstrileri içingereken ham maddeleri sağlıyabilecek yerler bularak ellerine geçirmek için denizaşırı memleketlerde yayılmayı ve yerleşmeyi siyasetlerinin ana ilkesi haline getirmişler, bu uğurda birbirleriyle yarışmışlar ve mücadele etmişlerdir. İşte Tunus da, sömürge veya yarı sömürge olabilecek mahiyetteki memleketlerden biri olarak Akdenizle ilgili emperyalist devletlerin nüfuz ve yerleşme mücadelelerine sahne teşkil etmiştir. Toprakları verimli, ticaret ve strateji bakımından çok önemli bir yer olan Tunus ile en çok ilgilenen devletler, Fransa, İtalya ve İngiltere olmuştur. Kapitülâsyonlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğuna dahil bütün memleketlerde imtiyazları bulunan Fransa, daha 1577 yılında, yani Tunusun Osmanlılara geçtiğinin hemen akabinde, bu memlekette bir konsolosluk kurmuş, çok geçmeden de Babıâli'yi bir tarafa bırakarak doğrudan doğruya Tunus ile münasebetler kurmak imkânını bulmuştu. Bundan sonra Fransa ile Tunus arasındaki münasebetler çok sık olmuş, barış veya savaş içinde yüzyıllarca devam etmişti. Hele Fransa Cezayirde yerleştikten sonra Tunusun önemi ve buradaki menfaatleri büsbütün artmıştı. Bu memlekete hâkim olmak, veya tamamiyle ele geçirmek için çalışıyordu. İtalya ise, yakınlığı dolayısiyle, İtalyan Birliğinden önce de, Tunus ile sürekli olarak ticaret münasebetlerinde bulunmuş, bilhassa son zamanlarda birçok İtalyanlar burada yerleşmişlerdi. Sömürgecilikte geç kaldığından hemen yanı başında bulunan Kuzey Afrikanın bu zengin bölgesini ele geçirmek, günden güne İtalyanın bir millî emeli haline gelmişti. İngiltereye gelince, Akdenizde kuvvetle yerleşmiş olduğundan ve bu bölgede büyük menfaatleri bulunduğundan, coğrafî mevkii icabı olarak Akdeniz yoluna bir taraftan hâkim bulunan Tunusun kendi nüfuzu altına girmesini, hiç olmazsa başka bir devletin eline geçmemesini istiyordu. Bundan dolayı İngiltere, Fransanın aksine olarak, Tunusun Osmanlılarda kalmasını arzu ediyordu. Tunusun Osmanlı İmparatorluğiyle bağları, yukarda da işaret ettiğimiz gibi, günden güne gevsemiş, 1827 de Navarin önünde Tunusun donanmasının Osmanlı donanmasına yardım etmesine ve 1855 de Tunus birlikleri Osmanlı ordusuna katılarak Rusyaya karşı Kırıma gönderilmelerine rağmen, İngiltere tarafından himaye edilen, fakat Fransa tarafından mütemadiyen baltalanan vasallık münasebetleri fiilî olmaktan çıkmış, ancak padişahın birtakım fermanlarında kendini gösteren nazarî bir tabiîlik haline gelmişti. Tabii bulunduğu osmanlı Devletinin günden güne artan zaafı, buna mukabil İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin gittikçe çoğalan nüfuz ve müdahaleleri karşısında Tunus beyleri, varlıklarını ve bağımsız denebilecek durumlarını koruyabilmek için uzun bir zaman Osmanlılarla Avrupalılar arasında bir idarei maslahat siyaseti takibetmişlerdir. Bilhassa aydın bir hükümdar olan Ahmet Bey (1837-55) köleliği kaldırmak, din hürriyetini bağışlamak, Avrupa örneklerine göre ordusunu ıslah etmek gibi birtakım içtimaî ve idarî tedbirler alarak memleketi kurtarmıya çalışmış, Muhammet Beyin (1855-59), ecnebi konsoloslarının tazyıkiyle Osmanlı tanzimatını memlekette tatbik için Ahd al Aman'ı çıkarmış, en sonunda Muhammet al Sadık (1859-82), Üçüncü Napoléon'un tasvibiyle 1861 de bir anayasa yaparak meşrutî idareyi kurmuş, fakat 1864 de bu yasayı kaldırmıştır. Bütün bir ıslahata rağmen Tunus'ta bir istikrar ve devlet olarak gelişme sağlanamamış, malî zorluklar karşısında istikrazlar ve yeni vergilerle duruma hâkim olmak istenmiş ve bozulan maliyenin idaresi için 1869 da Tunusta, Fransız, İtalyan ve İngilizlerden mürekkep milletlerarası bir malî komisyon kurulmuştur. Fakat bu komisyon da maliyeyi ıslah yolunda bir iş göremediğinden genel durum günden güne fenalaşmakta devam etmiştir.

Tunus Beyi namına Hayrettin Paşanın Abdülmecitten beylik fermanı alması

Bu durum içinde bir yandan İtalya, öte yandan Fransa, Tunusu ele geçirmek için birbiriyle yarış ediyorlardı. Gerçe Fransa 1870-71 savaşında yenilmiş, büyük devletler arasındaki itibarını ve Avrupada zengin eyaletlerini kaybetmiş bulunuyordu. Buna mukabil İtalyanlar, kuvvetli bulunmak için Tunusa mütemadiyen göçmen gönderiyorlar, birçok müesseseler kuruyorlardı. 1884 istatistiklerine göre Tunusta 900 Fransıza karşılık 10.000 İtalyan yaşıyordu. Üstelik Tunus beyi de daha ziyade İtalyaya meyilediyordu. Bununla beraber Fransa, ne olursa olsun Avrupadaki kayıplarını yeni sömürgeler kazanmak suretiyle telâfi etmek istiyordu. Esasen Alman şansölyesi Bismarck da Fransayı intikam almak siyasetinden vazgeçirmek amaciyle, Fransızların enerjisini başka taraflara yönetmek için cumhuriyeti sömürge siyasetinde destekliyor, teşvik ediyordu. Öte yandan Fransanın ötedenberi Tunusta rakibi olan İngiltere ise, 1878 Berlin Kongresinde, son Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) sırasında ele geçirdiği Kıbrıs, bir de Süveyş kanalı aksiyonlarını kongrenin tasvibinden geçirmek için genel olarak Rusyaya karşı Fransanın müzaheretine muhtaçtı. Bunu sağlamak için kongredeki İngiliz murahhası Lord Salisbury «Kartaca'yı Barbarların elinde bırakamazsınız» di yerek gizlice Tunusu Fransızlara vadetti. Bunu haber alan Bismarck, hemen harekete geçerek Tunusun Fransızlara geçmesine razı oldu. Fakat aynı zamanda, İtalya ile Fransa arasında bir anlaşmazlık çıkararak bundan faydalanmak, Fransanın İtalyayı bir müttefik olarak kazanmasına engel olmak ve nihayet İtalyayı Almanyaya sığınmak zorunda bırakmak amaciyle, Tunusta gözü olan İtalyanları da bu memleketi ele geçirmiye teşvik etti. Bismarck'ın bu oyununu sezen İngiliz murahhası da, İtalyanları Kuzey Afrikada bir yer işgal ediniz diye Tunus üzerinde ümitlendirerek çıkması muhtemel olan İtalyan-Fransız anlaşmazlığından faydalanmak istedi. Netice itibariyle Berlin Kongresinde Tunus, hem Almanya ve hem de İngiltere tarafından aynı zamanda hem Fransaya, hem de İtalyaya vadolundu.

Fransada o zaman iki siyasî cereyan vardı. Bir kısmı Fransanın Avrupada kaybetmiş olduğunu başka yerlerde telâfi etmek için geniş ölçüde bir sömürge siyaseti takibolunmasını istiyordu. Ötekilerse Fransanın bütün kuvvetlerini Almanyadan intikam almak için bir arada bulundurması gerekdiğinden başka taraflara dağılmamak, var kuvvetle hazırlanarak ilk fırsatta Almanyayı yenmek suretiyle Fransız şeref ve itibarını ihya etmek düşüncesini ileri sürüyorlardı. İktidarda bulunan Mareşal Mac Mahon, Tunusta harekete geçmekten çekiniyordu. Fakat Bismarck'ın karşısına düşman olarak çıkmaktan kaçınan Jules Ferry, 1880 de iktidarı eline alınca hemen harekete geçerek Tunusta yerleşmek için fırsat ve vesile aramıya koyuldu. Gerçekten de böyle bir bahaneyi çok geçmeden bulmakta güçlük çekilmedi.

1881 martında Tunuslu bazı kabilelerin Cezayir topraklarına girmeleri ve beş Fransız askerinin öldürülmesi üzerine beklenen fırsat çıkmış oluyordu. Fransız hükûmeti, sık sık tekrarlanan ve Cezayirin asayişini ihlâl eden bu akınlara bir nihayet vermek için harekete geçti. Bir yandan da tedbirli olmak için Tunus beyinden kendisine yardım etmesini istedi. Bu durum karşısında beyin, öteki devletlerin müdahale edeceklerine kani bulunduğundan, hemen onlara başvurdu. Fakat 30.000 kişilik Fransız kuvvetleri, 1881 nisanında Tunus topraklarına girerek beyi 12 mayısta bir antlaşma imzalamıya zorladılar. Bardo Antlaşması diye anılan bu muahede, Tunus ile Fransa arasında bir «ittifak ve garanti antlaşması» idi. Bununla Fransızlar, umduklarından daha kolay bir şekilde Tunusa yerleşmişlerdi. En çok korktukları İngiltere o sıralarda Fransa ile büyük bir ihtilâfa düşmekten çekinerek ses çıkarmadı. Öte yandan Tunusun metbuu olan Osmanlı hükûmeti, daha doğrusu İkinci Abdülhamit, Fransanın bu olup bittisi karşısında gayrete gelerek Trablus'daki kuvvetlerini arttırmıya başladı ve Tunusun fethi için bir harb yapmak ihtimalinden bahsetti. Fransızlar Türkiye ile bir savaşa tutuşmak ihtimalini göz önünde bulundurarak diplomasi yoliyle padişahı tazyik etmek amaciyle kendilerini bu işe teşvik etmiş olan Bismarck'ın yardımını sağlamışlardı. İşgalden sonra Bismarck, İkinci Abdülhamide Fransa ile sonunda hiçbir kazanç elde edemiyeceği bir dâvaya düşmemesini tavsiye etti. Bunun üzerine padişah, hiçbir hareket göstermiyerek sadece protesto ile yetindi.

Böylece Tunus, yüzyıllarca nazarî olarak da olsa Osmanlı İmparatorluğuna bağlı kaldıktan sonra günün birinde kolaycacık elden çıktı.

Tunusta bir Fransız himayesinin kurulușu, büyük siyaset üzerinde önemli tesirler yapan bir hâdise olmuştur. Buna karşı en ciddi itirazlar İtalyanlar tarafından yapılmıştır. İtalya, kendi haklarını çiğnemekle suçlandırdığı Fransaya karşı ateş püskürmiye başlamış, Romada kabine devrilmiş ve daha o zaman teşekkül etmekte olan Avrupa ittifaklarından Cermen blokuna katılmak işinde Bismarck dâvayı kazanarak İtalya kendini Almanyanın kollarına atmıştır. Bismarck oynadığı siyasî oyunu başariyle bitirmiş, Fransa ile İtalyanın yaklaşmalarına engel olduğu gibi ikisi arasında büyük bir anlaşmazlık tohumu ekmiş, İtalyayı kendine sığınmıya zorlıyarak Almanya - Avusturya ittifakına bu memleketi de katarak Üçlü İttifakı vücude getirmiştir. Bundan sonra İtalya, her fırsatta Tunus meselesini ortaya atarak Fransanın kendisine karşı haksızlık yaptığını ileri sürmüş, bunun düzeltilmesi için birçok gürültüler çıkarmıştır. Hattâ İkinci Dünya Savaşında İtalya, Fransaya karşı silâha sarılırken bir gayesi de Tunusu ele geçirmek olmuştur.

Bardo Antlaşmasından sonra Fransızlar, artık her şeyi bitmiş sayarak kuvvetlerini geri çekti. Fakat Tunuslular, bu himayeyi bir ilhak gibi görerek hemen ayaklandı. Bunun üzerine cumhuriyet hükûmeti, birincisinden daha geniş ölçüde bir sefer daha yapmak zorunda kalarak 1881 yılı sonlarında geniş olarak asayişi sağlamıya muvaffak oldu. Bununla beraber Jules Ferry, Fransanın bütün kuvvetlerini Almanyaya karşı toplamak günü gelince vurmak istiyen Clemenceau'nun, radikallerin ve sağcıların hücumu karşısında çok geçmeden mevkiden düştü. Fakat Tunusta Paul Cambon idaresinde gerçek bir himaye idaresi kurularak memleket Fransanın oldu (8 haziran 1883 La Marsa Antlaşması). 93 Harbinden büyük maddî ve mânevî zararlarla çıkmış olan, bütün idare makanizması bozuk bulunan, üstelik Abdülhamidin istibdat idaresi altında inliyen Osmanlı İmparatorluğunun o zamana kadar kaybetmiş olduğu birçok vatan parçalarına Tunus da katılmıştı.

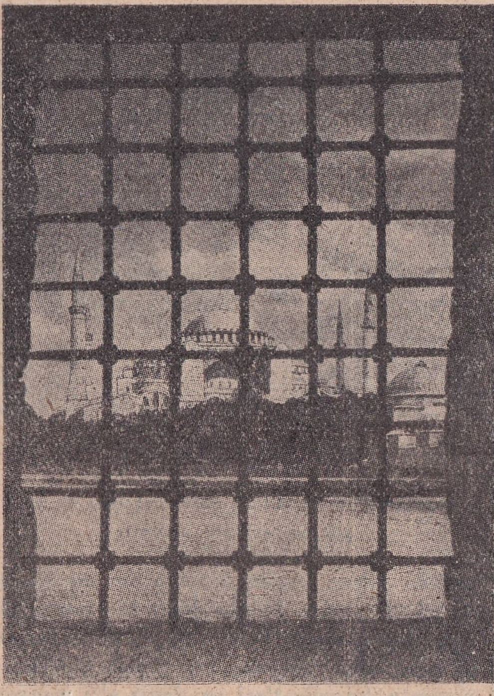
(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

TURİZM VE TURİST — Turizm, lûgat mânası bakımından, zevk için gezmek anlamına gelir. İngilizce t o t o u r, fransızca t o u r n e r ve lâtince t o r n a r e köklerine bağlıdır. Bu yeni kelimenin terim olarak anlamı yalnız hava tebdili, tedavi, dinlenme, tabiî güzellikleri ve hususiyetleri tanıma, eğlenme, sanat eserlerini veya dinî merkezleri ziyaret, spor yapma veya spor hareketlerini takip gibi maksatlarla daimî oturma yerini muvakkat bir zaman için bırakmak suretiyle ve kazanç gayesi gütmeksizin başka bir yere yapılan ihtiyarî seyahatleri ve buralardaki muvakkat ikametleri (ki buna aktif turizm, yani fiilî turizm denir) kavramakla kalmaz; aynı zamanda bu seyahatlerin ve muvakkat ikametlerin gerektirdiği seyahat ve ikamet şartlarının hazırlanması, sağlanması anlamını da ifade eder ki, bu türlü faaliyetlere de reseptif turizm, yani karşılayıcı turizm adı verilir. Şu halde, turizm, kazanç maksadı gütmiyen seyahatlerin ve muvakkat ikametlerin doğurduğu faaliyetlerin hepsini birden ifade eder. Turist ise, kelimenin lûgat mânasında zevki için seyahat eden, terim olarak da müstehlik sıfatiyle seyahate çıkan ve muvakkaten yer değiştiren kimsedir.

Ancak, biraz eskimiş olan bu tarifler tam sayılamaz. Aile münasebetleri dolayısiyle, veya meslek, vazife ve iş icabı yapılan seyahatler bu tariflerin dışında kalmaktadır. Halbuki bu gibi seyahatlerin icabettirdiği şartlar, yani hizmetler (nakil hizmetleri, otel, lokanta... ilh hizmetleri) ve doğurdukları iktisadî neticeler (döviz geliri, turizm endüstrisinin geliri, memleket ticaretine, ziraatine ve umumî hizmetlerine düşen hisseler) diğer seyahatlerin şartlarından ve neticelerinden farksızdır. Bu sebeple, bazı yeni tariflere göre, turizm, turistte müstehlik sıfatı aranmaksızın ihtiyarî veya mecburî sebeplerle yapılan, fakat kısa müddetli ve muvakkat mahiyetteki bütün yer değiştirmelere ve bunların doğurduğu faaliyetlere denir. Turist de, eğlence için, ailevî, sıhhî... ilh sebeplerle, iş münasebetleri ve ihtiyaçları dolayısiyle, her türlü (dinî, ilmî, siyasî, ticarî, meslekî, sportif... ilh) toplantılarda bulunmak maksadiyle, her türlü muvakkat vazifelerle, veyahut tenezzüh tren ve vapurlarının seferlerine iştirak suretiyle seyahat edenlerdir.

Ankara : Atatürk heykeli

İstanbul : Ayasofya

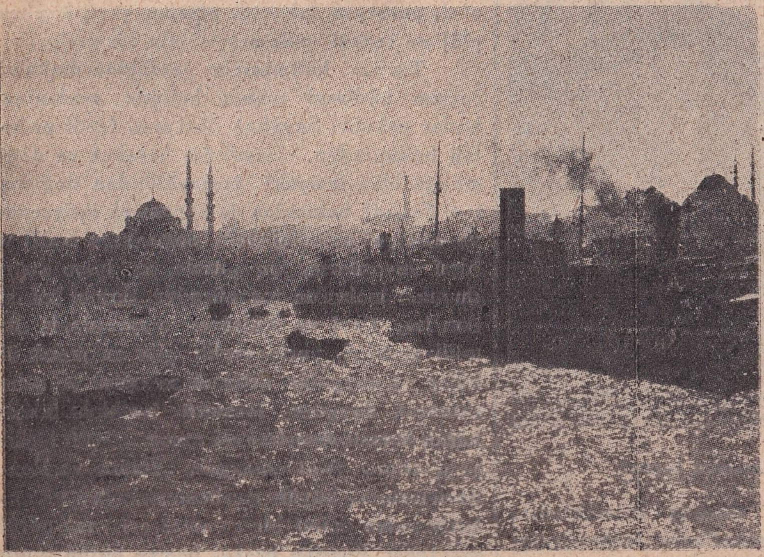
Fiilî turizm faaliyetleri, gezi ve seyahat şeklinde cereyan eden ve turistin şahsına bağlı olan ferdî faaliyetlerdir. Karşılayıcı turizm faaliyetleri ise, turisti bir memlekete çekmeyi, gezdirmeyi, eğlendirmeyi, barındırmayı ve iyi tesir altında bırakmayı güden faaliyetlerdir. Bunlar da propaganda, istihbarat, idarî kolaylıklar gibi parasız hizmetlerle, turizm endüstrisine terettübeden ticarî mahiyetteki hizmetlerdir (nakliye, seyahat acentalığı, tercümanlık, rehberlik hizmetleri ve otel, pansiyon, lokanta, eğlence yeri, kaplıca, plâj ve tedavi müesseselerinin hizmetleri).

Turizm kelimesinin yeniliğine mukabil, turizm hâdisesi tohum halinde medeniyet kadar eskidir. Seyahat ihtiyacı, ferdî psikoloji bakımından, insanlığın hareket ve değişikliğe olan insiyakî temayülünden doğmuştur. Felsefî bakımdan da öğrenmek ihtiyacının ve cemiyet psikolojisinin doğurduğu bedîî ve hissî duyguların, en güzele, en iyiye doğru duyulan incizabın tezahürüdür. Sosyal bakımdan ise, fikrî ve kültürel cereyanlarla din, milliyet fikri, yurtseverlik gibi müşterek ülküler ve duygular, iktisadî sebepler ve şahsî menfaat duygusu, insanlık tarihinin hemen bütün önemli devirlerinde azçok büyük ölçüde seyahatlere âmil olmuştur. Yunan ve Roma devirlerinde, büyük merkezlere doğru ve aksi istikamette daimî bir seyahat cereyanı görülmektedir. Bundan başka, hemen bütün dinler sâliklerini mukaddes yerlerin ziyaretine teşvik etmek suretiyle buralara doğru hakikî bir turizm hareketi yaratmışlardır. Bu hareketlere muvazi olarak limanlarda, mukaddes şehirlerde büyük misafirhaneler, kervan yollarında kervansaraylar doğmuştur. Hattâ seyyah akınlarını çekebilmek için iptidaî mahiyette de olsa bazı teşkilât bile vardı. Bu eski âmillere Ortaçağ ve Rönesans, fikrî ve kültürel cereyanlar, sanat cereyanları ve daha yeni iktisadî âmiller katmışlardır. Fakat, modern turizm, ilk adımlarını Napoléon Harblerinden sonra atmıştır. Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllara has olan ve bazı zengin veya macera düşkünü insanların imtiyazı bulunan seyahat itiyadı, bu harblerden sonra bir dereceye kadar ve gittikçe genişlemek istidadiyle kitlelerin itiyadı haline gelmiye başlamıştır. Toplu ve teşkilâtlı ilk seyahat, 1841 de İngiltere'de 12 millik bir mesafe üzerinde Thomas Cook tarafından tertibedilen şimendifer gezisidir. Bu cihanşümul seyahat acentasının senelik bilet satışları 1890 da altı milyon iki yüz bine çıkabilmiştir.

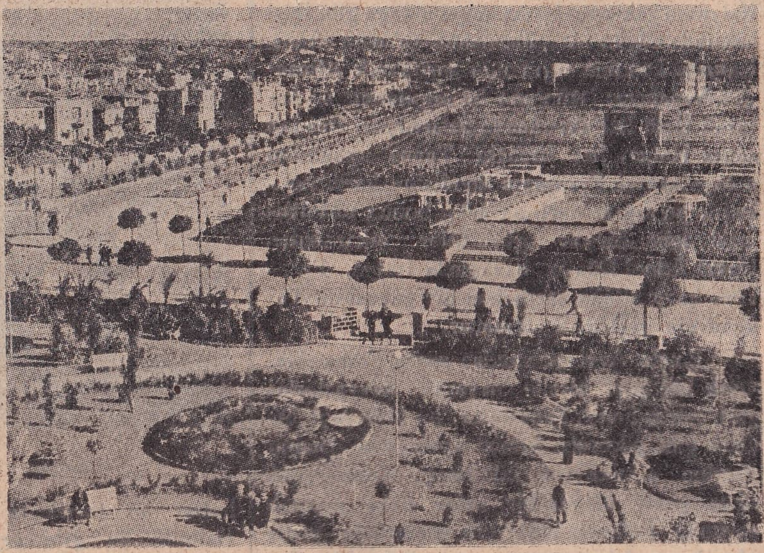
Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısı, turizmi muhtelif bakımlardan kolaylaştırmış ve teşvik etmiştir: Demiryolları inşaatının süratle gelişmesi, buhar gemisinin yelken gemisine katî tefevvuku, büyük nakliye endüstrisinin kurulması, yolcu nakliyatının tekemmülü, diğer taraftan kara turizminin gelişmesine büyük hizmeti dokunan bisikletin, motosikletin, otomobilin icadı bu zamana rastlar. Gene aynı yüzyılın ikinci yarısında oteller, pansiyonlar, lokantalar, eğlence yerleri, kaplıcalar ve plâjlar pek büyük bir gelişme göstermiş ve aynı zamanda mükemmelleşmiştir. Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da açılan milletlerarası ön dokuz sergi, büyük turist kitlelerini tahrik etmiştir. Gene bu esnada ananevî fuarlar tensik edil-

miştir. Ondokuzuncu Yüzyılın sonunda Paris, Londra, Berlin, Roma, Venedik, Floransa gibi şehirlerle İsviçre ve İspanya şehirleri daimî bir surette ve oldukça mühim miktarda turist çeken şehirler haline gelmiş ve birçok ta su şehirleri kurulmuş bulunuyordu.

Yirminci Yüzyıl, her türlü nakil vasıtalarını mükemmelleştirmekle beraber, Birinci Dünya Harbinden evvel, turizm, milletlerarası sahada birkaç memleketin ve içtimaî sınıflar arasında da bir dereceye kadar gene seçkin ve zengin sınıfların imtiyazını teşkil ediyordu. Turizmin kitlevî hareketler haline geçişi fiilî ve karşılayıcı turizmin umumileşmesi, milletlerarası ekonomide bir âmil haline gelişi, ancak 1918 den sonradır. Bunun muhtelif sebepleri arasında harb kazançları, münakalâtın tekemmülü ve bilhassa otomobil endüstrisinin büyük ölçüde seri imalâta başlaması, psikolojik âmil olarak da harb zamanının mecburî hareketsizliğinden kurtulmanın tepkisi, harb meydanlarının, harbde askerlerin tanıdıkları yeni memleketlerin uyandırdıkları ilgi gibi umumî sebepler ve Amerikanın harbden pek zengin çıkması, turizmin teşkilâtlı bir hale gelmesi, turizm tekniğinde yapılan esaslı ıslahat gibi özel sebepler de vardır. Bu suretle turizm, yalnız ulaştırma ve otel endüstrisi değil, bir memleketin bütün endüstri ve ticaret kollarını, genel ve mahallî bütçelerini faydalandıran bir ekonomik âmil halini almış ve bu olay, dış turizmden ziyade iç turizmde daha büyük ölçülere varmıştır. Meselâ, Birleşik Amerikalı turistler, 1937 de hariçte altı yüz milyon dolar harcadıkları halde memleket içinde ve iç turizm şeklindeki masrafları beş milyar dolarlık munzam bir alış veriş hacmı yaratabilecek bir dereceyi bulmuştur.

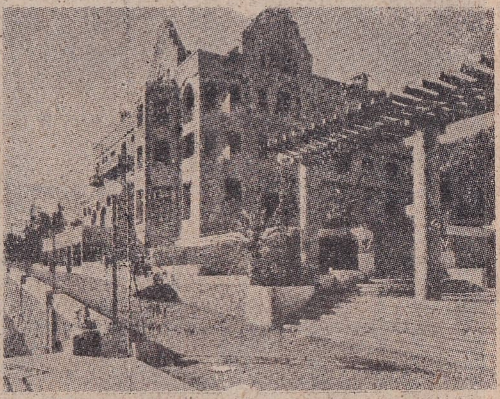
İstanbul : Güzel ufuklar

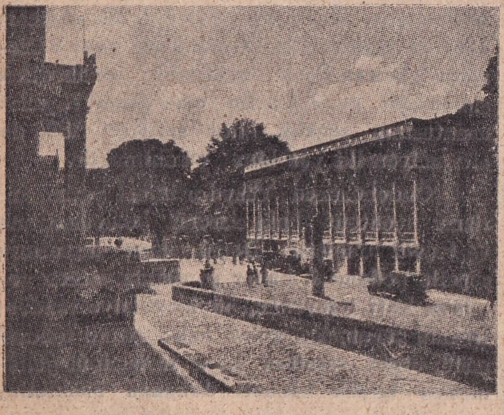
Ankara : Yepyeni bir şehir

Bugünkü kitlevî turizm hareketinin en esaslı âmili büyük merkezlerin yıpratıcı hayatının tepkisi olarak şehirlileri tabiata doğru ve modern hayatın konforları ve cazibeleriyle sanat hayatını köyünde bulamıyan köylüleri şehirlere doğru çeken fizyolojik ve ruhî ihtiyaçlardır. Turizm, umumiyetle kültür seviyesi yüksek, tabiat ve sanat güzelliklerine karşı daha hassas olan milletlerin harcıdır.

Turizmin gelişmesiyle beraber, hedefleri de çoğalmıştır. Bugün her memleket kendi cazibelerini kıymetlendirmiye çalışmaktadır. Hattâ kızgın çöller, Orta Afrika gibi vahşet diyarları, Svalbard adaları gibi iklimi son derece soğuk yerler bile turizm hesabına istismar ediliyor. Bir zaman korku ve dehşetle geçilen dağlar, bugün senenin her mevsiminde büyük turist kalabalıkları tarafından ziyaret edilebiliyor. Tabiî mağaraların ziyareti de çok önem kazanmıştır. Yarın ise, hava âleminin hususiyetleri ve deniz altı uçurumlarının sırları, turizmin yeni cazibe unsurları olacaktır.

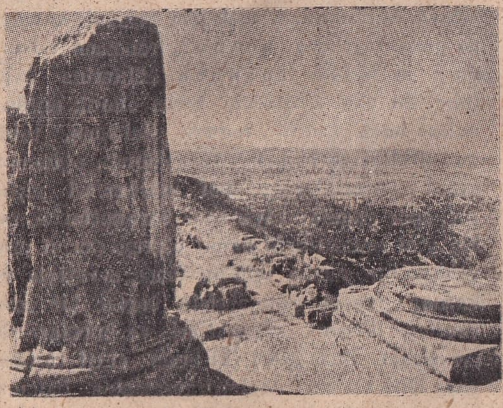
Bursa : Çelik Palas Oteli

İstanbul : Zengin müzeler

Yurdumuz bir turist için görülecek eski ve yeni pek çok şeylere maliktir

Turizmin çeşitli şekilleri: Fiilî turizmin en mantıkî bölümü, kullanılan nakil vasıtalarına göre olanıdır. Bu bakımdan her şeyden önce yaya turizm gelir ki, buna en girift şekiller bağlanabilir: dağ gezileri Alp turizmi, ferdî veya gurup halinde kamplar, yürüyüşü isabettirmeleri bakımından bir dereceye kadar kara ve su avları... Bundan sonra şimendifer turizmi gelir. Büyük insan kitlelerini taşıma bakımından birçok memleketler için hâlâ başlıca vasıta olan şimendiferden turizm, mutat tren seyahatlerinden başka, bilhassa tenezzüh trenleri, sürpriz trenleri, kamp trenleri, üçüncü mevki vagonlardan ibaret halk trenleri tertibi suretiyle faydalanır. Kara turizmi: Yirminci Yüzyılın başındanberi bütün medenî dünyaya yayılan bu turizm şekli, kullandığı vasıtalar bakımından siklizm, motosiklizm, otomobilizm nevilerine ayrılmaktadır. Bilhassa iki dünya harbi arasında otostrat denilen yalnız otomobillere mahsus masraflı yolların inşası, kara turizmine geniş ufuklar açmıştır. Bu yollar sayesinde şimendiferle seyahat eden turistlerden daha büyük bir turist kitlesi otomobille seyahat etmiye başlamıştır. Su ve gemi turizmi: Su turizminin eski bir geleneği vardır. Motonotik turizm denilen ve tekne içi veya tekne dışı motörlü küçük vasıtalarla yapılan turizm, küçük kürekli teknelerle nehir ve göl turizmi (ki buna mahsus cemiyetler bilhassa Almanya, Fransa ve İngilterede pek fazladır) büyük seyrisefain kumpanyalariyle en büyük seyahat acentaları tarafından tertibedilen gemi tenezzüh seferleri (kruvaziyerler) Yirminci Yüzyıla hastır. Tenezzüh seferleri yalnız bir seyahat nev'i olmakla kalmaz, denizin kuvvet verici havasında bir nevi tebdili hava mahiyetindedir. Hava turizmi: Sevkedilebilir balonlarla, kara ve deniz yolcu uçaklariyle dünyanın birçok memleketlerini birbirine bağlıyan hava hatları, hava tenezzüh seferleri ve nihayet turizm uçağı denilen bir veya iki kişilik küçük uçaklarla yapılan hava turizmi diğer turizm şekillerine nazaran pek yenidir.

Bergama : Tarihî eserler

Yeraltı turizmi: Turizm, bazı hususiyetlere dayanmak şartiyle kara ve deniz mağaralarından da faydalanır. Bu hususta İtalya pek zengindir.

Turistin seyahat maksadına göre de turizm muhtelif isimler almaktadır. Eğlence turizmi, dinlenme ve yazlama turizmi, dinî turizm, spor turizmi, öğretici turizm, tedavi turizmi... gibi. Bunlardan dinî turizm, mukaddes şehirlerin ve yerlerin ziyaretini; spor turizmi gerek spor yapma ihtiyacının, gerekse maçların ve müsabakaların tahrik ettiği seyahat hareketlerini tazammun eder. Öğretici turizm tarihî âbideleri, sanat eserlerini görmek ve incelemek üzere yapılan seyahatlerdir. Tedavi turizmi ise, sıhhî tedavinin havası güzel yayla ve dağlarda yapılan hava tebdiliyle deniz banyosu, kaplıca ve içme kürü şekillerini ifade eder. Bunlardan ilk ikisi iklim tedavisi, ikincisiyse, termalizm denilen kaplıca ve içme tedavisi adını almaktadır.

Turizmin bir de konu üzerine bölümü vardır: İç ve dış turizm, transit turizm, müstemleke turizmi, üniversite turizmi, okul turizmi, sosyal turizm... gibi. Bunlardan sosyal turizm, meslekî teşekküllerin ve bilhassa işçi sendikalarının kendi üyeleri için vücuda getirdikleri dinlenme merkezlerine müteveccih ve izinli ücret meselesiyle yakından ilgili olan dinlenmeye matuf seyahatler ve ikametlere verilen isimdir.

Kısa bibliyografya: Büyük «Brockhaus», Fremdenverkehr kelimesi. Peyromaure Debord; le Tourisme, le Thermalisme et le Climatisme, Paris, 1935. Enciclopedia Italiana, Turismo kelimesi. Süreyya Ergün; Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi, Basın ve Yayın G. Md. yayınlarından, 1944. Süreyya Ergün, Türkiyenin İç ve Dış Turizmden Bekledikleri, Türk Ekonomi Derneği yayınlarından, 1940. Hans Haas; Turizm Bilgisi, Ticaret Bakanlığı yayınlarından. 1939. S. D. N.; Etudes Relatives au Tourisme Considéré comme Facteur de l'Économie Internationale, 1936. A. Trimbach; le Tourisme International, Paris, 1934.

(Süreyya Ergün)

WELLS, HERBERT GEORGE — (1866 - 1946) «Vels okunur» İngiliz edebiyat tarihi son devrinin en şöhretli üç simasından (öteki ikisi: Rudyard Kipling ve Bernard Shaw) biri; nuvelci ve romancı.

Medenî hayatı: Orta halli bir ailenin çocuğu olan Wells, 21 eylûl 1866 da İngilterenin güney doğusunda Kent kontluğunun Bromley kasabasında doğdu. Babası kriket hocası ve antrenörü, boş zamanlarında da porselen satıcısıydı. Anası eski bir hizmetçiydi. Wells ilk öğrenimini bitirince, ileride bir kumaş taciri yapmak isteyen anası tarafından bir hazır elbise mağazasına çırak olarak yerleştirildi. Halbuki Wells'in fenne büyük bir hevesi vardı. Bir taraftan mağazada çalışırken bir taraftan da yorulmak bilmez bir ısrar ve intizamla gece derslerine devam etti ve bu sayede Londrada Royal College of Science» (Kırallık Fen Koleji) e girdi. Burada meşhur biyolojist ve Darwinist Profesör T. H. Huxley'den çok sağlam fen bilgisi edinerek Londra Üniversitesi Fen Fakültesine devam etmek üzere bir burs kopardı. 1888 de «pek iyi» kaydiyle fen lisansı alarak hayatını kazanmak üzere bir kolejde müzakereciliğe başladı. Wells'in fenden fazla sevdiği tek şey futboldu. Müzakereciliği sırasında bir cumartesi öğleden sonra iştirak ettiği bir futbol maçında ağır yaralandı ve uzun müddet yattı. Yatağa bağlı kalmaktan sıkılıyordu; can sıkıntısını gidermek için yazmıya başladı. Muhtelif dergilere bir kaç yazı gönderdi ve hiç ummadığı halde bu yazıların neşredildiğini gördü. Bu yazıları edebî hayatına başlangıç oldu. 1891 de kuzini Isabelle ile evlendi. Biyoloji ve zoolojide ihtisas yapmış olan Wells, teoride çok kuvvetli, fakat pratikte zayıftı. Bunun için lâboratuvar çalışmalarında muvaffak olamadı. Fakat hayatının sonuna kadar kendisine eş olacak kadını lâboratuvarda buldu. Kurutulmuş kurbağaları mikroskopta birlikte incelerken tanıdığı Amy Catherine Robbins'i sevdi. Birinci karısını boşamak güç ve uzun olduğun-

H. G. Wells

dan yeni sevgilisini metres edindi ve dört yıl sonra talâk kararı alınca resmen evlendiler. Wells bu ikinci ve son karısiyle evlendiği zaman, esasen fennî meslekten edebî mesleğe kaymış ve edebiyatta şöhret yoluna girmiş bulunuyordu. Zira 1893 de yazdığı «Zaman Makinesi» adlı ilk romanı büyük bir rağbet görmüş ve müellifini ölünceye kadar bu volda devama sevketmişti. Gerçekten de Wells şöhretini günden güne arttırarak birçok eserler yazdı. Rahatlık ve servete kavuştu. Bununla beraber gösteriş ve ihtişamdan hoşlanmazdı. Bütün zevki yaya veya bisikletle gezmek, kütüphanesini zenginleştirmek, edebî külüplere devam etmek, piyanolasına musiki parçaları tedarik etmekti. Musikinin Wells'in ruhuna tasavvur edilemez bir hâkimiyeti vardı. Ancak B. Shaw'un yüksek müzik kültürünü haiz değildi. Son zamanlarda şeker hastalığına yakalanan bu meşhur edip, seksen yıldan bir ay noksan yaşamış olarak 13 ağustos 1946 da Londradaki evinde öldü.

Siyasî hayatı: Wells'in edebî hayatının parlaklığına mukabil siyasî hayatı pek te parlak olmadı. Genç yaşında sosyalizme kaydı ve B. Shaw ile Sidney Webbs'in 1884 de kurdukları «Fabian Society» adlı sosyalist cemiyetin ilk üyelerinden oldu. 1920 de Avam Kamarasına seçilmek hevesiyle ortaya atıldı, muvaffak olamadı. Bir sonraki seçimde de silik bir muhafazakâra mağlû bolunca Fransa güneyinde yerleşmek istedi. Ancak, kısa bir müddet sonra, başlıca yıldızı olduğu edebî salonların hasretine dayanamıyarak Londraya döndü ve ölümüne kadar orada kaldı.

Siyasî hayatında kayda değer iki önemli hâdise vardır ki o da anglikanların ve muhafazakârların gazabını tahrik pahasına iki defa saraya çatmasıdır:1) Şimdiki Windsor dükü Sekizinci Edward'ın tahttan feragat ederek Amerikalı dul bir kadınla evlenmesi muhtelif dinî ve siyasî ihtilâtlara sebeboldu-ğu zaman kıralı şiddetle müdafaa ve saray ananelerini aynı şiddetle tenkidetti. Bunu kırallığa fazla bir sevgi beslediği için değil, fakat sarayın ve idare adamlarının yanlış bulduğu düşüncelerine kini dolayısiyle yaptı. 2) Son zamanlarda da sarayı, Sir Oswald Mosley'in faşist hareketini başlangıçta para vererek desteklemekle itham etti. Wells gene hayatının sonlarına doğru, aslâ dinsizlik izhar etmemekle beraber Anglikan Kilisesi ve bilhassa Canterbury Başpiskoposu aleyhinde çok şiddetli tenkidler yayınladı.

Edebî hayatı ve başlıca eserleri; İngiliz Jules Verne'i lâkabını almış olan Wells, meşhur Fransız fen romancısından sonra yeni zamanların en kudretli fen kâhini sayılmıya lâyıktır. Eserleri gelecek günler hakkında, bir kısmı daha şimdiden gerçekleşmiş şeylerle doludur. Tank ve tayyarenin modern harbde baş rolü oynıyacağını daha 1908 de haber vermiş ve o zaman askerî teknikçilerin istihzasını celbetmişti. Gene 1914 de (yani Hiroşimaya atom bombası atılmasından 31 yıl önce) maddenin parçalanmasını (vakıa Gustave Le Bon da söylemişti) ve atom devrini haber vermişti. «Görünmez Adam» ı da bugün kısmen gerçekleşmiş bulunmaktadır. Zira Rus âlimi Vassilief ölmüş eti camlaştırmıya, şeffaflaştırmıya muvaffak olmuştur. Fakat Rus âlimin canlı balıklar ve farelerde yaptığı tecrübelerde bu hayvanlar, uçları camlaşmıya başlarken ölmüşlerdir. Bu itibarla Wells'in «uzuvları cam gibi şeffaflaşan, önce kemik ve damarları, sonra küçük sinirleri gözden silinen görünmez adam» ı tamamiyle gerçekleşmemiş olmakla beraber bir gün bunun da bir hakikat olması mümkündür. Gene bir Rus âliminin Merih'te nebatî hayat bulunduğu neticesine varması, Amerikalıların radar vasıtasiyle ayla temasa geçmeleri, İngilizlerin yıldızlar arasında seyahat için hava gemileri örnekleri hazırlamaları, Wells'in kehanetlerine uygundur. Kısacası Wells'in bu kabil kehanetleri o kadar çoktur ki modern tarihin büyük vakıalarının herhangi birinden hiç olmazsa ima yoliyle bahsettiğine rastlamamak güçtür. Bununla beraber Wells iki önemli kehanette yanıldı: 1) 1914 de Birinci Dünya Harbi başladığı zaman «Bu harb, harbi öldürecektir» demişti; 2) 1936 da yazdığı bir makalede de kendisinin 97 yaşında kalp krizinden öleceğini haber vermişti.

Wells edebiyat âleminde yukarıda bahsettiğimiz «Zaman Makinesi» adlı romaniyle 1893 ten itibaren tanınmıya başladı. Vakıa daha evvel de bazı eserler yazmıştı amma biyoloji ve zooloji üzerine olan bu kitaplar halkı pek ilgilendirmedi. Halbuki romancı fantazisine fennî ve zeki bir kâhinin evvelden haber veren ilmini karıştırdığı ilk romanının mevzuu o kadar cazipti ki halkı derhal sürükledi. Son derece rağbet gören bu eserden sonra Wells'in eşiz hayal kuvvetinin gerçekten mucizevî gelişmesi şaşılacak dere-

cede ölçüsüz oldu. «Doktor Moreau'nun Adası» adlı romanında, canlı hayvanlara pratik ameliyatlar yapan bir doktora vahşi hayvanları aşılarla insana çevirtti. «Dünyalar Harbi» adlı romanında Merih sakinlerine dünyayı istilâ ettirdi, ölüm şuaiyle insanları temizletti ve nihayet onlara da dünyanın türlü türlü mikroplariyle acınacak âkıbetlerini buldurttu. «Görünmez Adam» ve «Ayda İlk İnsanlar» adlı romanları yakın bir istikbalin kehanetlerini taşır. Eserleri saymakla bitmiyecek kadar çok olan Wells «Mesafe ve Zaman Hikâyeleri» gibi nuveller ve bilhassa «Körler Memleketi» adlı harikulâde bir aşk destanı da yazmıştır. Müellif bu eserinde, «Körler memleketinde şaşılar kıraldır» darbı meselini büyük bir maharetle çürütmüştür.

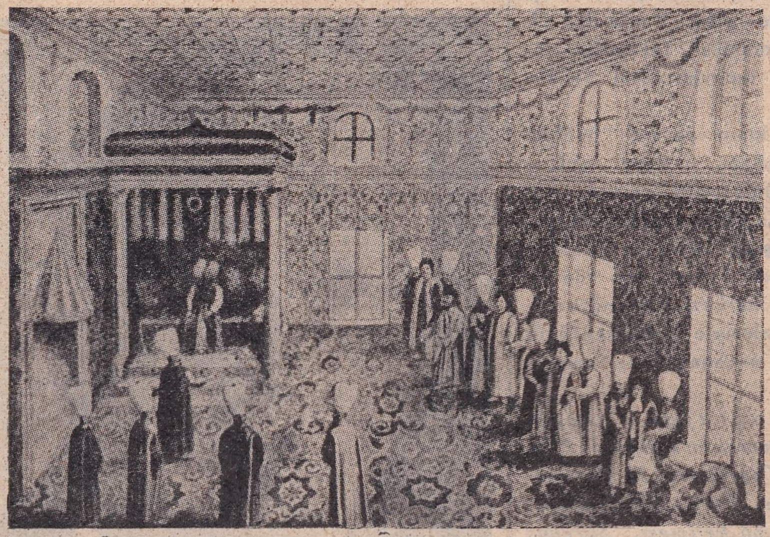
Wells Yirminci Yüzyıl başında edebî tarzını değiştirdi. Fen harika ve kehanetlerine bağlanma yerine günlük hayatın sosyal karakter, hareket ve hakikatlerini aydınlatmıya çalıştı. «Yeni Machiavel», «Pygmalion», «Kipps», «Mr. Lewisham», «Mr. Polly» ve sonra daha kesin sosyal düşüncelerle meydana getirdiği «Anna Veronica», «İzdivaç», «Mükemmel Araştırma» v. s. Wells'in sosyolojik ve psikolojik eserlerinin başlıcalarıdır.

Wells nihayet metafizik ve politik meselelerle de yüzleşti. Ona göre Ondokuzuncu Yüzyıl demokrasisi iflâs etmişti ve bu demokrasi insanlığı ancak harbe ve harabîye götürebilirdi. Bütün demokratik memleketlerde iktidar ve muhalefet partileri, karşı taraf kazanırsa vatanın tehlikeye düşeceğini iddia yoliyle seçim mücadelesindeydiler. Bu yüzden asker ve mühimmat sayısı artmaktaydı. Her millet bu yolda yürüdüğünden harb kaçınılmaz olmaktaydı. Demokrasi yeniden düzenlenmeliydi. Fakat nasıl? İşte Wells 1905 de yazdığı «Asrî Hayali Muhal» adlı eserinde modern kahramanlardan meydana gelen bir halk aristokrasisi tasavvur etmektedir. Bu aristokrasi hususî mekteplerde miskince düşünceleri, menfaat ve kazanç hırslarını, egoizmi söküp atacak bir eğitimle yetişecektir. Diğer taraftan da buna muvazi olarak bu yeni kahramanların altrüizm ve nefislerini insanlık hizmetine vakfetme hisleri kamçılanacaktır. Fakat Wells bu eserinden sonra Birinci Dünya Harbinin feci ve vahşiyane hâdiselerinden o kadar şaşırdı ki «Görünmez Kıral, Allah» kitabiyle çocukluğunun imanına rücu zorunda kaldı ve o tarihten sonra kayıtsız şartsız mistisizmini inkâr ederek daha fennî düşüncelere döndü. Bununla beraber ıstırabı devam etti ve hayatının son günlerine kadar, İkinci Dünya Harbinden biraz önce Stalin'e yaptığı ziyaretin müsait olmıyan intibaı altındaydı. İnsancı ve Batılı olan Wells'de, Asya kitlelerinin ve zihniyetinin Avrupa âlemine saldırması düşüncesi dehşetini gizli gizli her zaman duyduğu sabit bir fikir haline geldi. Ona göre, Asya müşterek, fakat Avrupa münferit düşünmektedir. Bunun için «Tanrıların Gıdası» adlı eserinde insanların eskisinden daha haksız, daha vahşi ve daha cani olacakları endişesi sezilmektedir.

Wells'in eserlerinin birçoğu da felsefî ve tarihî mevzulara hasredilmiştir. Bazı kitapları, böyle eserlere nadir nasibolan bir rağbet görmüştür. Meselâ «Dünyanın Tarihi» adlı eserinin halk baskısı bir sene içinde Amerikada yarım milyon nusha satılmak suretiyle bir sene içinde en fazla satılan İncil'in rekorunu kırmıştır. O sene Wells beş bin İngiliz lirası vergi vermiştir.

Dünya edebiyat tarihinde ebedî bir nam bırakmış olan Wells, yukarıda belirttiğimiz gibi son derece velûttu. Ölümü hakkında kehanette bulunduğu makalesinde şahsını «bilhassa velût yazıcı» diye vasıflandırmıştır. Bazı devirlerde Wells'in günlük «yazı mahsulü» makinede yazılmış 28 sayfaya yükselmiştir. (*Esat Hamdun*)

YABANCI ELÇİLERİN KABULÜ MERASİMİ (Osmanlı İmparatorluğunda) — Osmalı İmparatorluğunda, Topkapı sarayında yapılan törenlerden en önemlisi ve gösterişlisi yabancı devlet elçilerinin padişah tarafından kabul edileceği gün olurdu. Elçilerin padişahın huzuruna çıkacakları gün kanunlarla pazar ve salı günleri olarak tespit edilmiş bulunduğundan elçiler muhakkak bu iki günden birinde huzura kabul edilirlerdi.

Topkapı Sarayında Kanunî Sultan Süleyman'ın elçi kabulü (Onaltıncı Yüzyıl)
eski bir tablodan

Memleketi idare ve devlet işlerini görmek için padişah tarafından seçilen vezirler haftada dört gün; cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri Kubbealtında içtima ederlerdi. Bu dört günden pazar ve salıları arz günleriydi. Yani bu iki günde divan erkânı merasim elbiselerini giyerler ve saraya alayla gelerek öğleye kadar Kubbealtında devlet işleriyle meşgul olurlar, öğleden sonra da padişahın huzuruna çıkarlardı. Gene bu iki günde yapılan Kubbealtı toplantılarını padişah da, isterse Harem dairesi tarafından gelip kulenin altında bulunan ve Adalet kasrı denilen köşkün Kubbealtındaki vezirlerin divan kurdukları yere açılan penceresinin kafesi arkasından dinlerdi. Eğer bu günlerde elçi gelmişse, padişah öğleden sonra arz odasında huzuruna çıkacak olan elçiyle yanında bulunan ileri gelen adamlarını da buradan seyrederdi. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğunun kuvvet ve zenginliğini göstermek için elçilerin, gene arz günlerinde, icra olunan ulûfe dağıtılmasında saraya davetleri ve huzura kabulleri tercih olunurdu.

Evvelâ sadrazam, sonra da padişah tarafından kabul edilecek olan elçi kararlaştırılan günde alayla saraya getirilir, Ortakapıda kapıcıbaşının odasına alınırdı. Burada sadrazamdan davet gelinciye kadar oturacak olan elçiye kahve ve tatlı sunulurdu.

Divandan, elçinin içeriye, Kubbealtına gelmesi için haber verildikten sonra önde elindeki gümüş asâsını yerlere vura vura yürüyen çavuşbaşı, çavuşlar kâtibi ve emini; arkadan da elçiyle maiyetini teşkil edenler Ortakapıdan içeriye girerlerdi. Elçiyle maiyeti, memleketin zenginliğine alâmet olarak büyük imrahorun nezareti altında sıralanmış bulunan ve yedekçilerin sırmayla işlemeli dizginlerinden tutmakta oldukları otuz iki tane mükemmel eğerlenmiş, altın üzerine elmas, pırlanta, inci, zümrüt, zebercet, firuze ve yakutlarla süslü alınlık ve göğüslükleri takılmış, altın özengili atların önünden geçerek birinci selâm taşının önüne geldikleri vakit İmparatorluğun kuvvet ve kudret gösterisiyle karşılaşırlardı. Bu sırada o gün ulûfelerini almak için saraya gelmiş olan ve Adalet meydanı da denilen bu ikinci avluyu dolduran binlerle kol kethüdaları ve yeniçeriler revak altlarında kendileri için hazırlanan yerlerde yemek yemiye koşuşurlardı. Elçinin maiyeti de perde ile bölünmüş bir yerde kendileri için hazırlanan sinilerde yemeğe götürülürken elçi de mihmandarlariyle Kubbealtına doğru ilerlerdi. Elçinin Kubbealtına yaklaşmakta olduğu veziriazama haber verilir, bunun üzerine gelen elçi Hıristiyan devleti elçisiyse veziriazam yandaki kâtipler odasına geçerdi. Esasen divandan İslâm ve Hıristiyan memleketler elçileri aynı şekilde karşılanmazdı. Gelen İslâm elçisiyse veziriazamdan maada bütün kubbe erkânı ayağa kalkar, elçi de veziriazamın eteğini öperdi. Hıristiyan elçisine ayağa kalkılmaz, elçi içeriye alındıktan sonra divan erkânı kâtipler odasından gelen sadrazamı ayağa kalkarak selâmlar, elçi de bu harekete uyardı. Elçiyi Kubbealtı önünde, elinde gümüş asâsiyle bekliyen kapıcılar kethüdası karşılar, çavuşbaşiyle birbirlerini selâmlıyarak elçiyi birlikte divana götürürler, ni-

Bir sadrazam tarafından elçi kabulü (Onyedinci Yüzyıl)
eski bir resimden

şancının alt tarafındaki iskemleye otururlardı. Elçi, bugün için çatma ve seraserden büyük perdelerin gerildiği, işlemeli büyüklü küçüklü yastıkların konulduğu, yerlere çeşitli halıların ve nihalilerin serildiği, kubbesine de kıymetli taşlarla süslü altından büyük bir

top askı asılmış bulunan divanhaneye bu suretle alındıktan sonra teşrifatî efendi kâtiplerin odasına giderek veziriazama elçinin geldiğini haber verirdi.

Bunun üzerine veziriazam gelip divandaki yerini alır, elçi de karşısındaki sedef işle- Veziriazam divan tercümanı vasıtasiyle elçinin hatırını sorar ve cevabını alırdı, bir taraftan da şikâyetçiler dinlenir, kararlar verilirdi ki bu da devletin adalet gösterisi idi.

Şikâyetler dinlendikten, ulûfe hazırlığı yapılıp paranın tam ayarda olduğu elçiye alırlardı. Servis gümüş takımlarla, yahut da rengini değiştirmek suretiyle içinde bulunan yemeğin zehirli olup olmadığını meydana vurduğu rivayet edilen Çin porselenlerinden seladonlarla yapılırdı. Herkesin dizlerine en tatlı renklerle işlenmiş, Türk motiflerinden

Onyedinci Yüzyılda bir sadrazamın yabancı bir elçiyi kabulünü gösteren bu resmin aslı Topkapı Sarayı müzesindedir

meli sandalyaya oturtulurdu. Divanda veziriâzamın karşısında oturmak yalnız büyük elçilerin hakkıydı. Küçük elçiler ayakta durur- gösterildikten, yeniçeri fodla (bir nevi pide) sı tartılıp, çorbası tadıldıktan ve kolların mevacibi dağıtıldıktan sonra veziriazamın emri lâle, karanfil, sümbül, gül gibi çiçeklerin seçkin örneklerini taşıyan makrama (peşkir) lar serilir, gümüş sinilerin üzerine has fırında

Sadrazam tarafından kabul edilecek bir elçinin sefaret alayı (Onyedinci Yüzyıl)

eski bir resimden

lardı. Bunlar padişahın huzuruna da çıkamazlar, yalnız sadrazam tarafından kabul olunurlardı.

Herkes divandaki yerini aldıktan sonra veziriazam çavusbaşı ile kapıcılar kethüdasına işi olanları getirmelerini emrederdi üzerine divan yerine siniler kurulmıya başlanırdı (Bakınız: Kubbealtı; Aylık Ansiklopedi, sayfa 856).

Elçi veziriazamın sofrasında, muteber adamları da mertebelerine göre kaptanpaşanın, defterdar ve nişancının sofralarında yer hazırlanan çeşitli simitlerle, ekmekler konulurdu. Çorbadan sonra getirilen koyun, hindi, güvercin, kaz, kuzu, piliç etlerini pilâv, sebzeler ve tatlılar takibederdi. Yemek arasında şerbet de içilirdi. Veziriazam şerbetini içerken vezirlerle Rumeli ve Anadolu kazaskerleri tara-

fından afiyet olsun denilir, kendisi de gülümsiyerek onlara iltifatta bulunurdu. Yemekten sonra teşrifatçı herkese gülsuyu ve buhur sunarken çadır mühürbaşısıyle hassa vekilharcı da elçiyle maiyetine aynı sulardan ikram ederlerdi. Bu suretle yemek yenip gümüş leğen ibriklerde eller yıkandıktan sonra teşrifatçı efendi veziriazamın müsaadesiyle elçiyi divandan dışarıya davet eder, eski divanhanenin önünde elçiye ve adamlarına muahedelerle tespit olunan cins ve adette kürk ve hil'atleri giydirirdi. Sonra elçi burada durur, divan erkânının arza girişlerini seyrederdi. Divan erkânı usulü dairesinde arza girdikten sonra (Bakınız: Kubbealtı; Aylık Ansiklopedi, sayfa 856) ve içeride yalnız vezirler bulunduğu sırada Babüssaade ağası vasıtasiyle elçiyle maiyetine de arza girmelerine müsaade edildiği haberi gelir; bunun üzerine elçi ve maiyeti sağ ve sollarında yürüyen kapıcıbaşılar tarafından kolları arkalarından tutularak, direkleri ve kubbesi kıymetli taşlarla süslü, gümüşten mamul ve inci işlemeli seraserlerle örtülü divan şeklinde bir tahtta oturmakta bulunan padişahın huzuruna getirilirdi. Elçi üç yerde padişahı selâmlardı. Maruzatı divan tercümanı tarafından türkçeye çevrilir, getirdiği name kapının yanında duran miri alem ağa tarafından alınarak kaptanpaşaya verilir, ondan da veziriazam alarak padişahın oturmakta olduğu tahtın sol tarafına konurdu. Elçi divan tercümanı tarafından tercüme olunan nutku hümayunu dinledikten sonra girerken olduğu gibi üç yerde selâm alır dışarıya çıkar, doğru Ortakapıya götürülerek kapıcıbaşının odasında veziriazamın saraydan avdetini beklerdi. Veziriazam arz odasından çıkıp Kubbealtında çavuşbaşıdan hazine ve defterhanenin mühürlenmesi için verdiği mührü hümayunu alırken elçi de has fırın önüne çıkarılır; at üzerinde kılavuzları, mihmandarları ve maiyetiyle sadrazam alayını beklerdi. Biraz sonra sadrazam da Ortakapı dışında binek taşında atına biner, vezirleri ve diğer erkânı selâmlar, elçiyle maiyetinin önünden geçerken göziyle aşinalık ederek iltifatta bulunurdu. Veziriazamın alayı geçtikten sonra elçi de bu alayı Alayköşkü önüne kadar takibeder, oradan ayrılırdı.

B i r d e y a b a n c ı d e v l e t e l ç i l e r i n e n a m e t e s l i m i merasimi vardı. İslâm ve Hıristiyan devlet elçilerine name teslimi şöyle olurdu. Elçi arz odasına getirilince sadrazam tahtının yanında yastık üzerinde duran namei hümayun kesesini alır öpüp başına koyar, yanındaki ikinci vezire verirdi. İkinci vezir de aynı hareketi yaparak üçüncü vezire verir, üçüncüden dördüncüye, dördüncüden beşinciye... bu suretle name kesesi elden ele verilip öpülüp başa konularak sonuncu vezire kadar gelir, ondan da miri alem ağa alır, öpüp başına koyarak elçiye teslim ederdi. Hattâ elçi de bu hareketlere uyarak nameyi alırken öpüp başına koyardı.

Yabancı devlet elçileri, daimî sefirlikler âdet oluncaya ve sefaret binaları yapılıncaya kadar huduttan itibaren mihmandar ve kılavuz tâyin olunanların refakatinde İstanbula kadar getirilirler ve devletin misafiri addolunurlardı. Elçilerle maiyetlerinde bulunanlara maaştan başka yiyecek, içecek ve yakacakları da temin olunurdu ki 1736 da İstanbula gelen İngiltere Elçisi Porter'e ve maiyetine her gün verilen tayını, okuyucularımıza bir fikir verebilmek için hulâsa ediyorum: (Burada başlıyan rakkamlar okka ifade eder) Ekmek 50, koyun eti 15, sığır eti 25, pirinç 30, sade yağ 6, zeytin yağı 1, bal 3, buğday unu 15, nohut 2, zeytin 2, sirke 3, bal mumu 2, yağ mumu 4, tuz 3, peynir 3, badem 2,5, fıstık 2,5, kişniş 2,5, nişasta 3, sabun 2, şeker 3, şarap 160, rakı 5, kahve 3, balık 10, sebze 5, meyva 3, kömür 100; (buradan itibaren rakkamlar adet ifade eder) buzağı 1, tavuk 10, piliç 5, hindi 3, kaz 3, ördek 3, palaz 6, yumurta 100, limon 20; (buradan itibaren rakkamlar dirhem ifade eder) bahar'at 150, safran 25; ve nihayet 10 araba odun. Ayrıca elçi ve maiyetinin arabaları için otuz altı beygir, yüklerini taşımak için de on iki serem arabası, yirmi beş öküz arabası, binek için de kırk altı beygir tahsis olunmuştu.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Kavanini Âl-i-Osman (Fatih Kanunnamesi). Hünername. Âli Tarihi (Künhülahbar). Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi. Levamiünnur. Kazasker Esat Efendi Teşrifatı Kadimesi. Naili Efendi; Teşrifat Risalesi. Abdurrahman Şeref; Topkapı Sarayı Müştemilâtı Beyanındadır. Ahmet Rasim; Osmanlı Tarihi. Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi. Tarih Vesikaları Dergisi. Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki merasime dair vesikalar. Venedik Balyosu Ottavio Bon'un Topkapı Sarayından bahseden ve St. Marc kütüphanesinde bulunan raporları. B. Miller; Beyond The Sublime Porte. Master Robert Withers; Ambassadours Entertaynment and Audience The Grand Signiors Serraglio. (*Zarif Ongun*)

Yalta Konferansında, resimde soldan sağa ; Churchill, Roosevelt, Stalin

YALTA KONFERANSI — Yalta Konferansı, harb ve sulh işlerinde Müttefikler arasında işbirliğini sağlamak için Amerika devlet başkanı ile İngiliz ve Rus hükûmet başkanları arasında yapılan konferansların ikincisidir. Konferans 1945 senesi şubatının başında toplanmıştır. Birinci konferans Tahran'da Rus emniyet bölgesinde oldu. Roosevelt ile Churchill ikinci konferansın Londra'da, yahut Washington'da yapılmasını şiddetle arzu etmelerine rağmen yapılan ısrarlı davetler Stalin tarafından gene kabul edilmedi. Yalta Karadeniz sahilinde Kırım yarımadasında olduğu için gerek Roosevelt'in, gerek Churchill'in denizden gelip gidebilecekleri düşünüldü. Bundan başka konferans yeri olarak Yaltanın seçilmesinde Stalin'in ayrı bir maksadı da vardı. Kırım'a gelen Roosevelt ve Churchill'e Sivastapol kalesi ile şehrin barabesini gösterecekti ve onlara Almanların Rusyada yaptıkları tahribat derecesi hakkında bir fikir verecekti. Bu suretle Stalin'in harb tazminatı hakkındaki talepleri üzerinde daha kolay anlaşmaya varılabilecekti. Yalta Konferansı toplandığı zaman artık Hitlerin orduları kesin mağlûbiyete uğramış bulunuyordu. Fakat Almanlar Müttefiklerin kayıtsız şartsız teslimiyet teklifini kabul edemedikleri için ümitsizce harbe devam ediyorlardı. Harb hareketleri Alman hudutlarına yaklaştıkça Almanya dahilinde yavaş yavaş intizamsızlık hareketleri de baş göstermiyordu. Doğudan batıya doğru iç muhaceretler oluyordu. Bu sırada Almanya dahilinde büyük şehirlerin boşaltılmasına başlanmıştı. Milyonlarca insanın bulundukları yerlerden

Yalta Konferansı

ayrılarak göç ?mesi Almanyadaki iç disiplin üzerine tesir ediyordu.

İşte bu şartlar içinde toplanan Kırım Konferansında Roosevelt, Stalin ve Churchill'in verdikleri kararların en mühimleri şunlardır: 1 - Doğudan, batıdan, kuzeyden, güneyden Alman ordularına taarruz ederek son darbeyi vurmak için plânların hazırlanması; 2 - Almanyanın mağlûbiyetinden sonra müttefikler arası dört bölgeye ayrılarak işgal edilmesi ve uzun müddet müttefikler arası kontrola tabi tutulması; Berlin şehrinin dört kısma bölünerek her bir parçada Amerikan, İngiliz, Rus ve Fransız kontrol komisyonlarının birleşmesi; 3 - Almanyanın başka memleketlerde yaptığı tahribatı tamire mecbur edilmesi, tamirat komisyonunun Moskovada oturması; 4 - Alman işgalinden kurtarılan memleketlerde asayişin muhafazası, serbest ve gizli seçimle halk hükûmetleri teşkiline yardım edilmesi; 5 - Umumiyetle arazi meselelerinin hallinin sulh konferansına bırakılması; 6 - Atlântik Misakının teyid edilmesi; 7 - Birleşmiş Milletler teşkilâtına ait Dumbarton Oaks projesinde noksan kalan oy hakkındaki usul meselesinde zorluk vardı. Yalta Konferansında bu mesele de konuşuldu ve bu husustaki zorluğun bertaraf edilmiş olduğu tebliğde bildiriliyordu. Bununla beraber San - Fransisco'da Birleşmiş Milletler anayasasını hazırlıyacak olan milletlerarası konferansın 25 nisan 1945 tarihinde toplanması; 8 - Üç dört ayda bir defa üç büyük devlet dışişleri bakanları toplanarak aralarındaki müşterek meseleleri konuşmaları (müttefikler arası sulh ve güvenliğe ait bütün meselelerde Müttefik devletlerden hiçbiri menfi surette hareket etmiyecekti. Bütün işler hakkında aralarında istişareler yapılacaktı).

Kırım Konferansının kararları ilân edildikten sonra o zaman Roosevelt'in müşaviri olan ve şimdi Truman'ın Dışişleri Bakanlığında bulunan Byrnes konferansta alınan kararların bir kısmının açığa vurulmamış olduğunu ve zamanı gelince bunların da açıklanacağını söyledi.

Filhakika Japonyanın kayıtsız şartsız teslim olmasından sonra hâdiselerin gelişmesi Kırım Konferansında Roosevelt ile Stalin arasında bazı gizli kararlar verilmiş olduğunu göstermiştir. Japonya teslim olduktan sonra Moskova hükûmeti Yalta Konferansının gizli kararlarına davanarak Sahalin adası ile Koril adalarının Sovyetler Birliğine teslimini istedi Amerika Cumhurbaşkanı Yalta'da verilen gizli kararlar dosyasını okuduktan sonra Rus iddiasını kabul etmiştir. Dikkate değer bir nokta Rusyanın, Yalta Konferansının kararları arasında, Çin'in demiryolları üzerinde kontrol dereceesine giden haklar da iddia etmekte olmasıdır.

Yalta Konfaransının kararları tatbikat sahasına intikal ettikçe Rusya ile İngilizler ve Amerikalılar arasında ihtilâflar çıkmıştır. Bilhassa Polonya meselesi bir çıkmaz içersine saplanmıştır. Zira Yaltadaki müzakereler muntazam surette zaptedilmemiş olduğu için Ruslarla Anglo - Saksonların, kararları, kendi işlerine geldiği gibi kaydetmiş oldukları anlaşılıyordu. Bundan dolayı da tatbikatta bir türlü anlaşma olamıyordu. İşte bu anlaşmazlıklar Almanyanın teslim olmasından sonra üç büyükleri Berlinde birleşerek Yalta Konferansının kararlarını bir kere daha gözden geçirmiye mecbur etmiştir.

(Asım Us)

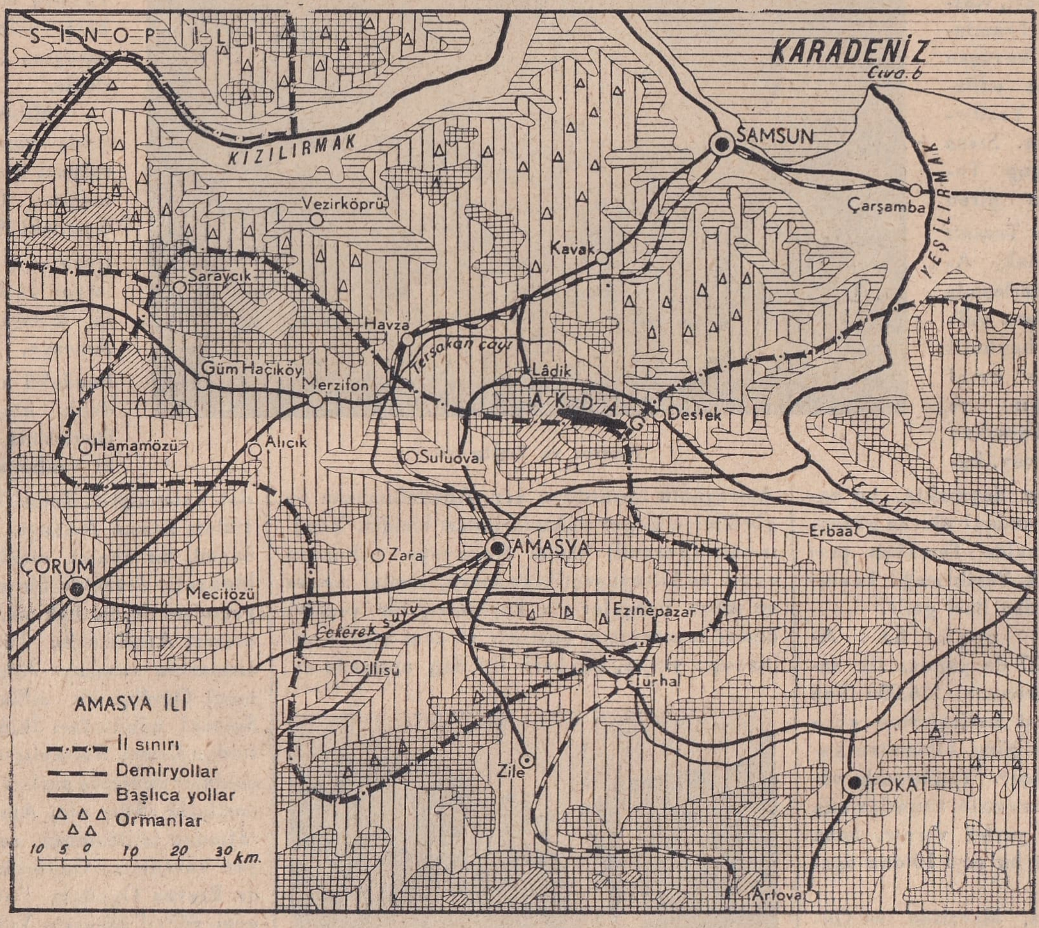
AMASYA İLİNİN COĞRAFYASI

— Yeşilırmak bavzasının önemli bir ilidir.

Yeri, sınırları, yüzölçümü: Amasya İli, Karadeniz bölgesinin iç bölümünde, Yeşilırmak havzasının orta kısmında yer alır, kuzeyde Samsun İli, kendisini Karadenizden ayırır (İl merkezinin Karadeniz kıyısına mesafesi doğru çizgiyle 85 km., Amasya - Samsun demiryolunun uzunluğu 135 km); doğusunu ve kuzeyini Tokat İli kuşatır, batısında da Çorum İli bulunur. Yüzölçümü 5.550 kilometre kare olduğuna göre, Amasya Türkiyenin küçük eb'adlı illeri arasında yer alıyor demektir.

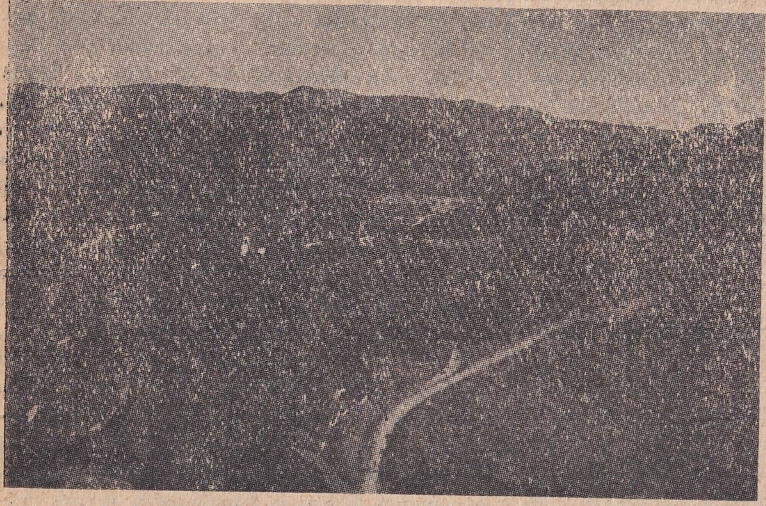
Arazi şekilleri: Amasya İli, arazi şekilleri bakımından. Karadeniz bölgesine dahil bulunur. Bilindiği gibi bu bölge, kabaca kıyıya paralel bir şekilde ve kıyıdan itibaren birkaç dizi halinde uzanan dağlarla ârızalanmıştır. Bu dağlar Karadeniz bölgesinin doğu bölümünde çok yüksek, batı bölümündeyse çok geniş ve epeyce yüksek oldukları halde Yeşil ve Kızılırmakların aşağı çığırları arasında umumiyetle alçalır ve darlaşırlar ki, böyle bir durum, burada Karadeniz kıyılarından içerlere sokulmayı kolaylaştırmak suretiyle Samsun limanının ehemmiyetini arttırmıştır. İşte Amasya İli, Karadeniz bölgesinin bu az yüksek olan orta bölümünde ve Karadeniz dağlarının - kıyıya nazaran daha geride kalan - iç sıralarının geçtiği sahada bulunur. Yalnız şurasını kaydetmek yerinde olur ki, Doğu Karadeniz bölümünde kıyı dağları iç sıralardan daha yüksek oldukları halde, burada iç sıralar, denize yakın olan dağlardan daha yüksektir; bu yüzden, iki büyük ırmak arasında, kıyı dağlarının yükseltisi 1.500 metreyi bulmadığı halde, Amasya İli topraklarında 1.500 ü aşar, ilin kuzey doğu köşesini kaplıyan heybetli Akdağ da 2.000 metreyi geçer (2.062 m.), Merzifon kuzeyinde 1.900 metreyi bulur. Bütün bu yüksek dağlar, ilin kuzey yarısında yer almaktadır. Güneye doğru gidildikçe, arazinin taban seviyesi - ovalar ve vâdiler - gitgide yükselmekle beraber, dağların nisbî yüksekliği azalır ve yükselti yeniden 1.500 metrenin altına düşer ve bu dağlar daha basık ve yaygın bir görünüş almak suretiyle, bizi Karadeniz kıyılarının sarp yamaçlı, vâdilerle derin yarılmış ârızalı manzarasından farklı, İç Anadolunun seyrek dağlarla geçilen geniş düzlükleri manzarasına yakın bir hal karşısında bırakırlar.

Amasya İli topraklarında dağlar büyücek yer kaplamakla beraber oldukça geniş ovalar da vardır. Bunlardan en önemlisi, Amasyanın biraz batısından başlıyarak, Gümüşhacıköy yakınlarına kadar devam eden büyük bir ovadır ki, kuzey kenarında, deniz seviyesinden 750 metre yükseltide yer alan Merzifon'un adını taşır. Ovanın zemini doğuya doğru alçalır ve burada 500 metreden aşağıya düşer. İlin güney taraflarında, daha küçük eb'adlı birtakım ovalar görülür ki, bunlar bir akarsu vâdisi boyunca uzanır ve halk tarafından öz diye adlandırılırlar (Hamamözü ve komşu Çorum İlindeki Mecidözü gibi). Bu ovalar, Anadolunun sert temelinde çöküntü sahalarıdır ki henüz yerlerine tamamiyle oturmamış bulunduklarını, vakit vakit şiddetli depremlerle belirtirler. Erzincanı yerle beraber eden 27 aralık 1939 büyük depremi Amasya İlinde de önemli tahribat yapmıştı. 11 ve 20 aralık 1942 depremleri ilin muhtelif kısımlarında gayet şiddetli olmuş ve bazı köyleri alt üst etmiştir.

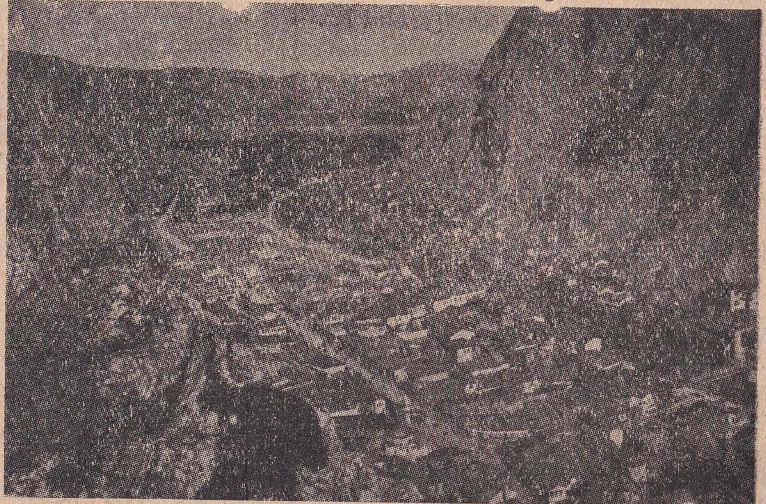

İklim, bitki örtüsü, akar sular: Amasya İlinin kuzey ve güney kısımları arasında arazi şekilleri bakımından kaydettiğimiz fark, iklim ve bitki örtüsü bakımından büsbütün artar: Kuzeyde, dağların denize bakan yamaçlarında yazlar daha serin, kışlar daha ılık, yağışlar daha fazladır (yıllık yağış tutarı 50 santimetreden fazla). Deniz havası, Yeşilırmak vâdisi boyunca içerilere kadar tesirini epeyce hissettirir, fakat dağ-

ların arkasında yazlar çok sıcak, kışlar epeyce soğuk geçer, yağışlar (en fazla mayıs ve aralık aylarında, en az temmuz ve ağustosta) azalır (Amasyada yıllık ortalama yağış 41 santimetre). Dağların kuzey yamaçlarında yüzyıllardanberi yapılan tahribata rağmen hâlâ baki kalan ormanlar güneye doğru seyrelir, yamaçlar üzerinde dikenli çalılıklar halini alır ve düzlüklerde, ilkbaharda yeşeren ve çiçeklenen, fakat az sonra kuruyan otlukların yayıldığı bozkırlara yer bırakır.

Amasya şehrinin umumî görünüşü

Amasyadan bir görünüş daha

Amasya İli toprakları, Katranlı ve Hamam dereleri vasıtasiyle suları Kızılırmağa kavuşan kuzey batı kısmı istisna edilecek olursa, takımiyle Yeşilırmak havzasına dahildir. Sıvas İlinin kuzeylerinden doğup Tokattan geçerek ilimize giren - aynı zamanda kendisine Tozanlı adı da verilen - Yeşilırmak, Amasya şehrinde, mermerleşmiş kireç kayalarından meydana gelme iki dağ arasında heybetli bir boğazdan aşmazdan evvel soldan Çekerek ırmağını ve Amasyadan sonra ise Tersakan çayını alır. Bu sonuncu çay, kuzeyde Lâdik havalisinden doğmakta, bu havalide bütün akar sular umumî olarak güneyden kuzeye aktıkları halde Tersakan çayı kuzeyden güneye akarak Yeşilırmağa kavuşmaktadır ki, adı da bundan ileri gelir.

Nüfus, idarî teşkilât: Amasya İlinin nüfusu 1927 de yapılan ilk sayımda 128.000, 1940 sayımında 136.000 iken 1945 sayımının muvakkat neticelerine göre 148.000 olmuştur ki buna göre, kilometre kareye ortalama 27 kişi düşer. Yeşilırmak vâdisi boyunda, Merzifon ovasının kenarlarında nüfus sıklığı 50 yi aşan yerler vardır, buna karşılık dağlık sahalarda bu sayı 10 dan aşağıya düşer.

Amasya İli Amasya, Merzifon ve Gümüşhacıköy adlı üç ilçeye ayrılmış olup 1940 sayımında, muhtarlık teşkilâtını haiz 286 köyü vardı. Ortalama olarak her köye düşen nüfus sayısı 360 olmakla beraber, gerçekte nüfusu yüze varmıyan köyler olduğu gibi, nüfusu bini geçen köyler de vardır.

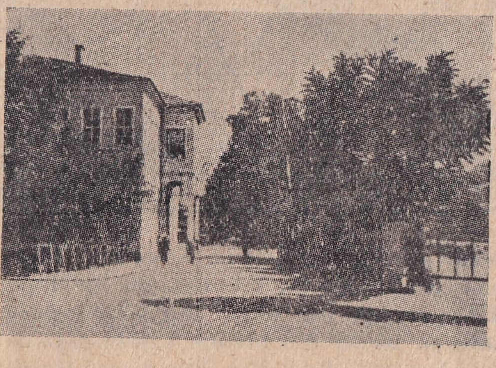
İl hudutları içinde iki şehir, nüfuslarının sayısı bakımından, son yıllarda birbirleriyle yarışmaktadır: İl merkezi olan Amasya ile Merzifon. 1935 sayımında Amasyanın nüfusu 12.000, Merzifon'unki bundan bin kadar fazlaydı; 1940 sayımında Amasya, 13.635 nüfusiyle, 13.301 nüfuslu Merzifonu biraz geçmiş görünüyordu. 1945 sayımının muvakkat neticelerine bakılacak olursa, Amasya nüfusu 13.341 olarak kaldığı halde, Merzifon'unki 16.126 ya yükselmiş bulunmaktadır. Bu iki kasaba dışında kayda değer bir kasaba olan Gümüşhacıköyün nüfusu 7.440 kadardır.

Amasya şehri ve tarihçiği:

Amasya ve Yeşilırmak

Amasyanın kurulduğu yer, Anadolumuzun en görülmiye değer noktalarından biridir. Yeşil ırmak (Tozanlı) vâdisi Amasyaya gelmeden evvel ve burayı geçtikten sonra, zemini meyva ve sebze bahçeleriyle kaplanmış bir yeşillik denizi manzarasını gösterir ve tam şehrin bulunduğu yerde, heybetli iki dağ arasında sıkışır. Bu dağlardan güneyde bulunanına Ferhat dağı adı verilir ki, bunun sarp yamaçlariyle Yeşilırmak arasında kalan nispeten hafif meyilli sahaya Amasya şehrinin büyük kısmı yerleşmiştir. Irmağın kuzeyindeki dağa gelince, bunun ilkinde hükûmet konağı, belediye dairesi ve saat kulesiyle beraber ancak dar bir bina şeridine yer kalır ve yamaçlarının yüksek kısımlarında birçok mağaralar (Kıral mezarları) ve tepesinde de Amasyanın kadim hisarı bulunur. Amasyanın mevkiindeki azamet ve güzellik, buraları birçok efsanelere sahne seçmiştir: Ferhat ile Şirin macerasının burada geçtiği söylenir ve Amasyayı Ferhat'ın kurduğu, meşhur külünkü ile kayaları yarıp nehre buradan mecra açtığı anlatılır. Hisarın bulunduğu dağda izleri hâlâ baki bulunan hükümdar sarayına «İsfendiyar sarayı» denir.

Hükûmet konağı

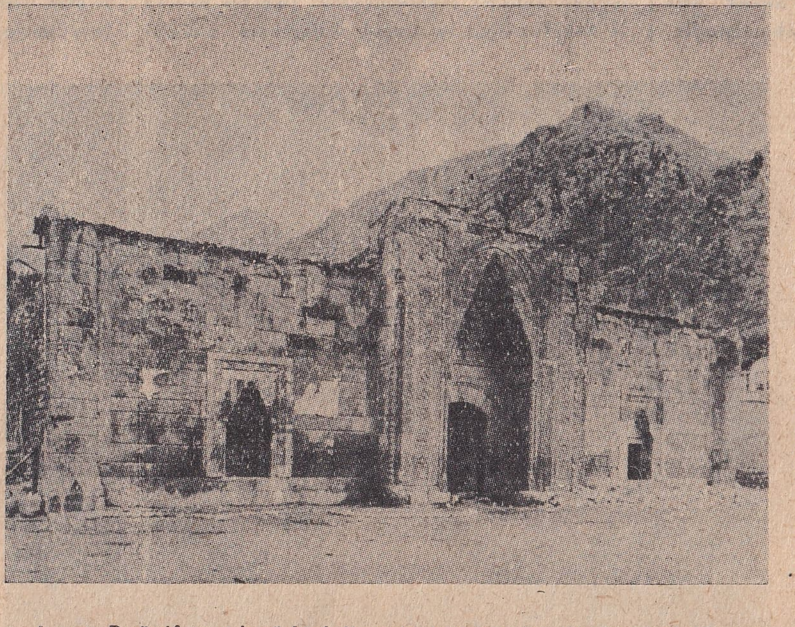
Milâttan önce Birinci Yüzyılda yaşamış olan meşhur coğrafyacı Strabon Amasyada doğmuştur. Onun tasvirine göre, tepedeki Amasya hisarından başlıyan dıvarlar nehire kadar iniyor ve karşı yakadaki surlarla birleşerek şehri kuşatıyordu. Amasya, daha ilk çağlarda bugünkü adını taşıyor ve Karadeniz kıyılarına hâkim Pontos Devletinin payitahtı oluyordu ki bunlar arasında meşhur Mitridat yetişmiştir. Romalılar Anadoluyu istilâ ettikleri zaman Amasya, bu imparatorluğa ait önemli bir eyalet merkezi olmuş, Bizans hâkimiyeti devrinde bir aralık Arapların eline geçmişse de, bu hâkimiyetin katî olarak sona ermesi Anadolunun Türkler tarafından fethi sıralarına rastlar. Amasya ilk önce Dânişment Oğullarının mülkü içinde yer almış, Selçukî hükümdarı İkinci Kılıç Arslan tarafından Konya Sultanlığına ilhak olunmuş, Selçuklular devrinde surları tamir edilmiş, birçok anıtlarla süslenmiş, Anadolunun Moğollar tarafından istilâsından sonra daha da ehemmiyet kazanmış, Ondördüncü Yüzyıl ortalarında Eretna Oğulları Devletine ilhak edilmiş, aynı yüzyıl sonunda Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, Timur'un istilâsı sırasında Çelebi Mehmet burada tutunmuş ve bu hükümdardan sonra imparatorluk sınırları içinde kalmıştır. Osmanlı hâkimiyeti esnasında Amasyaya çok ehemmiyet verilmiş, ilk zamanlarda şehzadeler buraya vali tâyin edilmişlerdir. Amasya, o sırada Anadolunun başlıca ilim merkezlerinden biri rolünü oynamış, medreselerinde birçok ilim adamları yetişmiştir ki ilk devirlerde, tarihçi Şükrullah ve Şeyhülislâm Zembilli Ali Efendi

ile zamanımızda Amasya Tarihi'ni yazmış olan Hüseyin Hüsamettin Efendi bunlar arasında sayılabilir. Son olarak da, 1919 yılı 19 mayısında Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa aynı yıl 19 / 20 haziran gecesi, arkadaşlariyle beraber, Erzurum ve Sıvas Kongrelerinin toplanmasına Amasya'da karar vermişlerdir ki, bu suretle Amasya, İstiklâl Savaşımız tarihinde şerefli bir mevki almış bulunmaktadır.

Ondokuzuncu Yüzyıl sonlarında Amasya, Samsun - Sıvas yolu üzerinde mühim bir transit merkezi teşkil ediyor, başta meşhur elmaları olmak üzere, meyva bahçelerinin mahsulleri, sebze ziraati ve ipekçilik ile geçiniyor, nüfusu o sırada 30 - 35 bin olarak tahmin ediliyordu. Birinci Cihan Harbi sırasında birçok Anadolu şehirleri gibi, Amasya da büyük sıkıntılar geçirmiş, 1915 senesinde büyük bir yangınla bir kısmı kül olmuş, cumhuriyet kurulduktan sonra, inşası 1930 da tamamlanan Samsun - Sıvas demiryolu sayesinde yeniden yavaş yavaş kalkınmıya başlamıştır.

Amasya İlinin ekonomik durumu: Amasya İli, her mevsimi yağışlı Karadeniz kıyılariyle yazları kurak ve yağışları kıt İç Anadolu arasında bir geçit sahası teşkil eder ve tekmil İç Anadolu gibi, hububat ziraati başta gelmekle beraber, yazlarının sıcak geçmesi, kışlarının pek soğuk olmaması sayesinde, hemen her türlü orta iklim meyva ve sebzelerinin yetişmesine elverişli bulunur. Bahçeler en fazla suya muhtacoldukları yaz mevsiminde, bostan dolapları vasıtasiyle sulanırlar. Amasya bahçeleri bugün de Anadolunun sayılı meyvacılık merkezleridir ve Amasya elmalarının şöhreti memleketimizin her tarafında bilinir.

Son yılların ziraî istihsal ortalamalarına göre Amasya İlinde hububattan en ziyade buğday (50.000 - 75.000 ton), arpa (40.000 ton), daha az olarak çavdar ve mısır, biraz da pirinç yetiştirilir. Kuru sebze arasında en ziyade fasulye, nohut ve bakla, patates ekilir. Komşu Tokat İlinin Turhal şeker fabrikası için şeker pancarı istihsal olunur (50.000 - 65.000 ton); biraz kenevir, az olarak haşhaş (afyon) ve tütün elde edilir. Ehlî hayvanlardan en fazla koyun (130.000), keçi (10.000 - ayrıca 20.000 kadar tiftik keçisi), sığır (90.000), manda (20.000) beslenir. İpekçilik eski ehemmiyetini kaybetmişse de yeniden canlanmak imkânları vardır. Yeraltı servetleri iyi bilinmemekle beraber, şurada burada linyit kömürü, gümüşlü kurşun damarları vardır. İsminden de anlaşılacağı gibi, Gümüşhacıköy'de vaktiyle gümüşlü kurşun çıkartılırdı. Orman sahası, Amasya İli topraklarının yüzde 28 ine yakın bir kısmını kaplar. Endüstri faaliyeti henüz gelişmemiştir. Evvelce Amasyada ve köylerinde yünlü ve pamuklu dokumalar dokunur, halı tezgâhları işletilirdi. Her ne kadar geçen yüzyıl içinde Avrupada kurulan büyük endüstrinin rekabetiyle bu dokumacılık çok gerilemişse de bugün bile mahallî ihtiyaçları karşılamak üzere bez dokunmakta, keçe ve aba yapılmaktadır. Dericilik de azçok önemlidir. Amasya İlinin münakalâtında Samsun - Sıvas demiryolunun rolü büyüktür. İlin mahsulleri ya Samsun limanına indirilmekte, yahut demiryoliyle iç tarafa, bilhassa Ankaraya sevkedilmektedir. Kelkit - Devrez vâdileri

Amasya Darüşşifasının bugünkü hali (eski halinin resmi 224 üncü sayfadadır)

Merzifondan bir görünüş

boyunca inşa edilecek olan Kuzey Anadolu demiryollarının, Amasya İlinde ekonomik faaliyetleri daha da inkişaf ettireceği ümidolunur.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

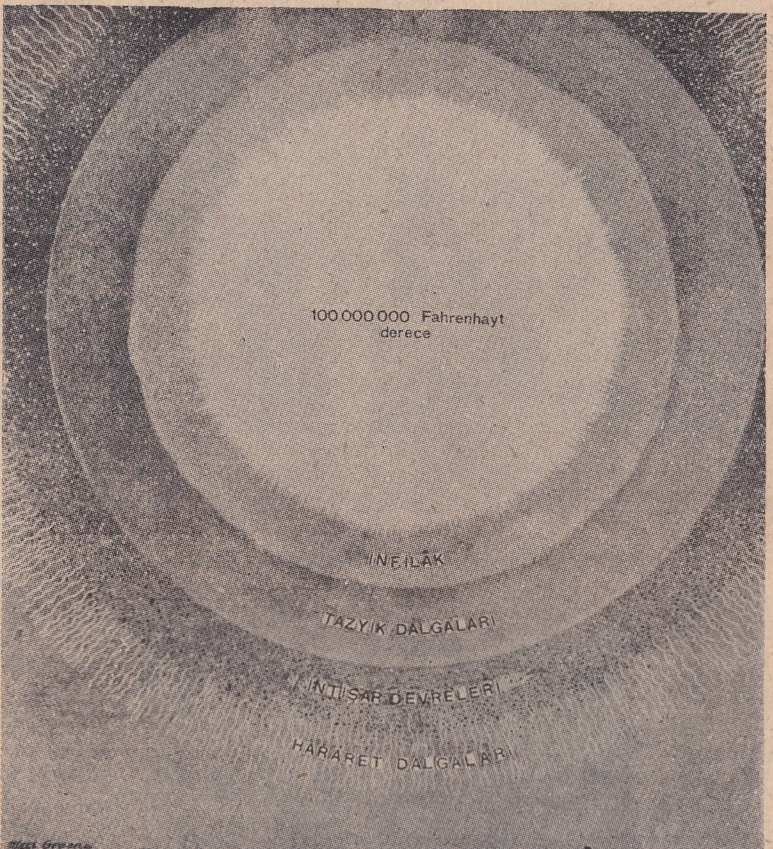
ATOM BOMBASI TECRÜBELERİ — 5 ağustos 1945 de Hiroşima'ya atılan atom bombası, yer yüzünde patlatılan ilk atom bombası değildi. Üç senelik müşterek çalışmalardan sonra, atom enerjisini harbde kullanılır bir hale getirmiye muvaffak olan Müttefikler, fen adamlarının muvaffakiyet iddialarını ilk defa olarak 1945 temmuzu içinde mehenk taşına vurmuşlar, bittabi büyük bir gizlilik içinde, atom bombası imalâthanelerinin en muazzamını barındıran Amerikanın New Mexico Cumhuriyetinin Alamogordo köyünden yetmiş beş kilometre mesafedeki bir çölde, harbde olduğu kadar medeniyet âleminde de yepyeni bir çığır açan ilk bombayı infilâk ettirmişlerdi. Bu tecrübe için, çelikten, otuz metre yüksekliğinde bir kule inşa edilmiş, ilk atom bombası, bu kulenin tepesinde kürevî bir mahfaza içine yerleştirilmişti. İnfilâkı uzaktan kontrol edebilmek için bombaya bağlanan kablolar evvelâ kürenin dibindeki tevzi kutusuna, oradan da dokuz buçuk kilometre ötede, hemen hemen yer altına inşa edilmiş ve duvarları toprakla örtülmüş olan kontrol odasına ulaşıyordu. Kontrol odasında atom bombasının her türlü tesirini ölçmiye mahsus alât yerleştirilmiş bulunuyordu. Evvelceden kararlaştırıldığı gibi, 16 temmuz 1945 günü sabahın 5.30 unda tecrübe bombası infilâk ettirildi. Kuleden on beş kilometre uzakta bulunan müşahitler, asker olsunlar, fen adamı olsunlar, kendilerini bu muazzam ve tarihî hâdisenin heyecanına o dereceye kadar kaptırmışlardı ki bunların hemen hiçbirinden bombanın infilâkı hakkında tam malûmat almak mümkün olmamıştır. Mamafih söylenilen ve zaptedilenleri birbirine ekliyerek hâdiseyi tesbit etmek kabildir. Böylece elde edilen malûmata göre atom bombası infilâkı üç safhaya ayrılmaktadır: 1) Yer yüzünde görülmemiş derecede parlak bir ışık ve gene yer yüzünde görülmemiş derecede şiddetli hararet, 2) Çok şiddetli bir tazyik dalgası; 3) Gök gürültüsünü andıran ve bir müddet devam eden korkunç uğultular. Işığın şiddetini tarif etmek için tecrübe kulesinden dokuz buçuk kilometre mesafedeki kontrol odasında bulunanlardan birinin kule istikametine bakmak yüzünden, gözlerinde kalın kara cam bulunmasına rağmen, muvakkaten körleşmiş olduğunu işaret etmek kâfidir. Ayrıca tecrübe mahallinden yüz elli kilometre mesafedeki Albuquerque şehrinde, bir âmâ kızın etrafındakilere birdenbire «Ne oldu?» diye sorması, atom bombası infiâkı neticesinde birdenbire parıldayan hayret verici ışığın şiddetini tarif eder mahiyettedir. Atom bombasının neşrettiği hararetin 1.000.000 santigrat derecesinde olduğu kaydediliyor. Her halde infilâktan bir müddet sonra tecrübe mahalline gidildiği zaman çelik kulenin tamamiyle tebahhur etmiş olduğu görülmüştür. Tazyik kule dibinde yüz metre kutrunda ve on metre derinliğinde bir krater (volkan ağzı) açmış, sekiz yüz metre kutrunda bir sahada kumu eriterek tamamiyle camlaştırmıştır. Tecrübe mahallinden on beş kilometre ötede bulunan müşahitler arasında ayakta durmak cesaretini gösteren iki kişinin yere yıkılmış olmaları da tazyikın şiddeti hakkında bir fikir verir kanaatindeyiz.

5 ağustos 1945 de, harbde kullanılan ilk atom bombası Hiroşima'ya atıldıktan sonra ileri sürülen iddiaların en mühimlerinden biri de atom bombasının patladığı yerin radyo - aktifleşeceği ve bu yüzden uzun zaman insanların mevcudiyetine zararlı olacağı idi. Bilhassa Japonlar bu iddia üzerinde ısrar etmişler ve Hiroşima'ya giden yardım gruplarının zararlı gamma şualarının tesiriyle öldüklerini ileri sürmüşlerdi. İlk atom tecrübesinden iki ay sonra, otuz bir gazeteci Alamogordo'ya götürülmüş ve bu iddianın varidolmadığı yerinde tesbit edilmiştir. Burada şunu da kaydetmek lâzımdır ki, Alamo-

gordo'da alınan ölçüler, infilâktan iki ay sonra dahi, kule dibindeki kraterin el'an radyo - aktif şualar neşrettiğini belirtmiştir. Yalnız bu şuaların şiddeti o derecede azdır ki bir insana zarar gelmesi için ancak altı yüz saatlik devamlı temas gerekmektedir. Fazla olarak Alamogordo'da patlıyan bomba, topraktan ancak yirmi beş metre yükseklikte infilâk etmiştir. İki hedef Japon şehrinde ise infilâklar çok daha yüksekte olmuş, intişar şuaları ancak havayı radyo - aktifleştirmiş, bu zararlı hava tabakası da, şiddetli hararet yüzünden yükseklere uçmuştur.

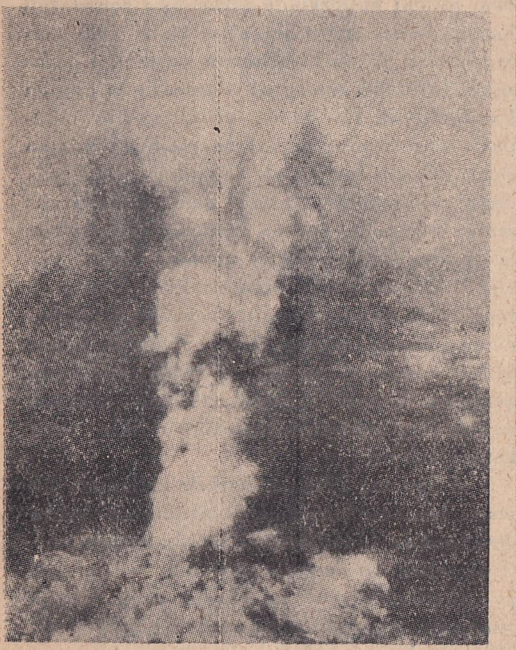
İlk tecrübenin muvaffakiyetli neticesinden sonra, atom enerjisinden harbde istifadeyi düşünen Müttefikler, 5 ağustos 1945 günü, Amerikan hava kuvvetlerine mensup Albay Paul W. Tibbets'in kumandasındaki üstün uçan kaleyi Japonyanın en mühim limanlarından biri olan Hiroşima'ya sevketmişlerdir. Hiroşima üzerine 400 librelik (195 kilo) bir atom bombası atan tayyarenin mürettebatının anlattığına göre tıpkı Alamogordo'da olduğu gibi evvelâ gün ışığında dahi gözü kamaştıran parlak bir ışık görülmüş, çok yüksekten uçmasına rağmen tayyare bir iki defa sarsılmış, sonra, muazzam saplı bir mantara benzeyen dumanlar altı, yedi bin metre irtifaa yükselmiş, bir müddet sonra mantarın başı saptan ayrılarak birkaç yüz metre daha yükselmiş, aşağıda tekrar etrafa yayılan dumanlar yeniden bir mantar başı halini almış...

Bugün gerek Hiroşima'da, gerekse daha sonraki hedef şehir Nagasaki'de atılan bombanın tam tahribatı hakkında katî malûmat verilmiş değildir. Ancak umumî mahiyette bildirildiğine göre Hiroşima'ya düşen bomba on buçuk kilometre murabbaı bir sahayı tahribetmiştir. Bu tahribat, sadece merkez üzerinde, taş üstünde taş bırakmıyacak derecede ezici ve şiddetli olmaktan ziyade, sirayet edici, yayılmış bir şekilde olmuştur. Bu da, atom bombasının bir tazyik bombası olmaktan ziyade bir hararet - yangın bombası olduğunu belirtir mahiyettedir. Tek bir bomba ile tahribedilen on buçuk kilometre murabbalık sahada, atom infilâkının zincirleme devamı yüzünden bazı binalar kurtulabilmiştir. Yüz bin kişinin ânide öldüğü sonraki kayıtlardan anlaşılan 330.000 nüfuslu koca şehirde tren istasyonu, elektrik kudret merkezi, telefon santralı, yüze yakın büyük beton bina ve yüzlerce küçük bina tamamiyle kül ve yığın haline gelmiştir. Şehirdeki köprülerden on biri yıkılmış veya hasara uğramıştır. On buçuk kilometre murabbalık sahanın dış etekleri civarında mensucat fabrikaları, tren istasyonları ya kısmen zarar görmüş ya yüzde yüz harabolmuştur. Neticede tek bir bomba, koca bir şehrin beşte üçünü silip süpürmüştür.

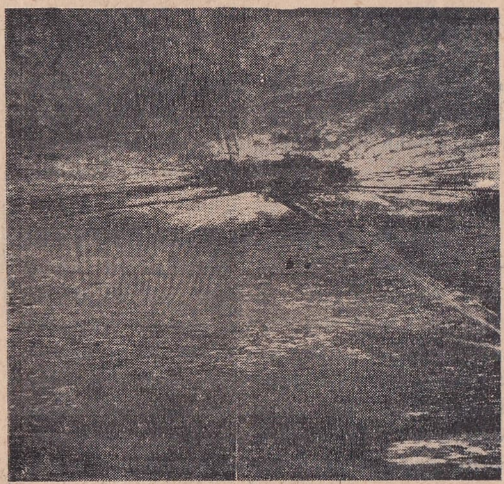

Patlıyan atom bombası ve çevresi

Hiroşima'ya atılandan yetmiş beş saat sonra, birincisine nisbetle mükemmele daha yakın sayılan, yapılması daha kolay ve tazyikı daha fazla olduğu bildirilen ikinci bomba Japonyanın diğer bir mühim liman ve sanayi merkezi olan Nagasaki'ye atılmıştır. New York Times gazetesinin Nagasaki tecrübesine iştirak eden fennî muharriri meşhur William L. Lawrence gördüklerini şöyle anlatmaktadır: «İlk şiddetli ışık parıltısından sonra kara gözlüklerimizi çıkardık. Gökler el'an maviyle yeşil karışığı bir ışıkla aydınlanmaktaydı. Muazzam bir tazyik dalgası tayyaremize çarparak, uçağımızı pervaneden kuyruğa doğru adamakıllı sarstı. Bunu seri fasılalarla dört sarsıntı daha takibetti. Sanki şiddetli top infilâklarının tazyikı her istikametten tayyaremize çarpıyor gibiydi. Tayyaremizin kuyruk kısmındaki müşahitler, yer yüzünden muazzam bir alev topunun yükseldiğini gördüler. Alev göklere yükselirken halka halka narıbeyza dumanları kusuyordu. Bundan sonra, mor bir alev sütunu, yıldırım süratiyle 3.000 metre irtifaa yükseldi. Tayyaremiz tekrar infilâk istikametine doğru döndüğü zaman, alev sütunu, tayyaremizin irtifa seviyesine kadar yükselmiş bulunuyordu. Bütün bunlar kırk beş saniye içinde olup bitmişti. Şimdi alevler, tıpkı bir kuyruklu yıldız gibi süratle yükseliyor, beyaz bulutları deldikçe âdeta hareketleniyor, canlanıyor, kaynaşıyordu. Sanki gördüğümüz duman, yahut toz, hattâ alev bulutu değil, canlı bir nesne, yer yüzünde yepyeni bir mahlûk gibiydi. Bir ara alev sütunu, kaidesi, beş, zirvesi bir buçuk kilometre kutrunda bir mahrut şeklini aldı. Bu mahrutun kaidesi kahve rengi, orta kısmı kehribar rengi, zirvesi ise bembeyazdı. Tam hareketin sona erdiğini zanettiğimiz bir sırada, mahrutun tepesinden birden bire muazzam bir alev mantarı yükseldi ve sütunun irtifaı 15.000 metreye yükseldi. Bu mantar tepesi, bir narıbeyza alevi içinde kaynaşıp duruyordu.

Hiroşimada atıldığı vakit

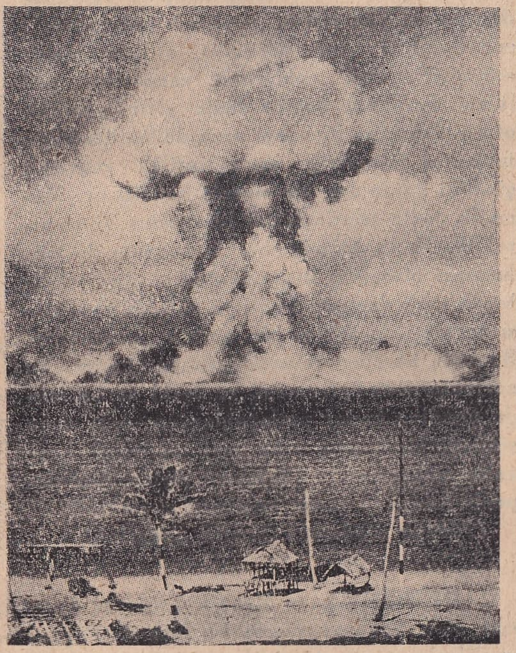
New Mexico'da atılan ilk bombanın tahribatı

Nagasakide atıldığı vakit

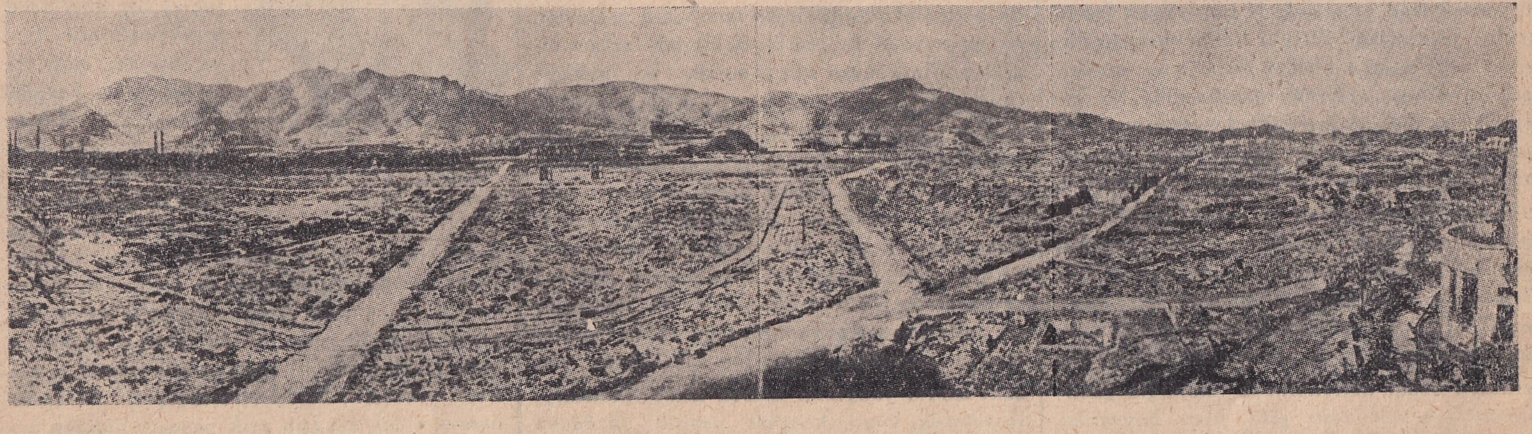
Bu kaynaşma, kendisini bağlıyan bağlardan kurtulmak isteyen bir mahlûkun şiddetli mücadelesine benzer bir şekilde bir müddet devam etti; birkaç saniye sonra mantar başı sapından koparak görülmemiş bir süratle yükseğe fırladı ve böylece 20.000 metre yükseklişe erişerek stratosferde kayboldu. Fakat bunun hemen akabinde, alev sütununun üzerinde daha küçük çapta diğer bir mantar başı teşekkül etti. Sanki başı koparılmış canavar, yeniden başlanıyordu.»

Görülüyor ki atom bombası infilâkı her üç tecrübede de aynı manzarayı vermekte, aynı safhalardan geçmektedir. Nagasaki'-

Bikinide atıldığı vakit

ye atılan bomba, Hiroşima'dakinin aksine olarak, tazyikı arttırıldığı için, düştüğü yerde derin ve geniş bir kuyu açmış, buna karşılık tahribat çevresi ancak üç kilometre murabbalık bir sahaya münhasır kalmıştır. Bununla beraber bombanın bu saha dahilindeki tesiri Hiroşima'dakinden çok daha şiddetli olmuş, şehir, bu bombanın düşmesinden on iki saat sonra dahi, üçyüz elli kilometre mesafeden görülen alevlerle örtülü bir cehennem halinde kalmıştır. 9 ağustos 1945 sabahı Nagasaki üzerinde patlıyan bombadan sonra, tahribat hakkında verilen bir rapora göre «bombanın düşüş noktası merkez olarak iki kilometre kutrunda dairevî bir sahada,

Bombadan sonra Nagasaki şehrinin hali

betonarme yapılılar da dahil olmak üzere bütün binalar yerle bir olarak yanmıştır. İnfilâk merkezinden sekiz yüz metre uzaktaki binaların yirmi santimetre kalınlığındaki duvarlarından kopan parçalar, yirmi otuz metre uzağa fırlamıştır. Şehirdeki sanayi, metre murabbaına isabet eden tonlarca tazyik ve saatte bin beş yüz kilometre sürati aşan tazyik dalgaları ve hararet yüzünden tamamiyle harabolmuştur. Şehrin inişli çıkışlı oluşu, tepelerin ardındaki kısımları harabolmaktan korumuş, bununla beraber, bu bölgelerde dahi hafif yapılı binalar çökmüştür.

Hiroşima ve Nagasaki'de uzun tetkikler yapmış olan Amerikan heyetinin, açıklanan raporuna göre, aşağı yukarı altı yüz metre yükseklikte patlamış olan bombadan dört çeşit tahrip dalgası intişar etmiştir. Bunlardan toprağa ilk ulaşanı, ışık süratiyle seyreden hararet ve gamma şuaları gibi intişar dalgalarıdır. Bunları atomik zerreler yağmuru takibetmiş, mamafih bu yükseklikten, zerrelerin pek azı arza vâsıl olabilmiştir. Üçüncü olarak ses süratiyle seyreden tazyik dalgaları gelmiş, bunların hemen arkasından da asıl tahribatı yapan infilâk olmuştur. Toprağa ilk ulaşan hararet dalgaları, bir kilometre çevresindeki insanların elbiselerine ve iki üç kilometre çevresindeki kuru ağaçlara derhal ateş vermiştir. Takiben gelen tazyik dalgaları insan vücutlarını ezmiş, dahilî uzuvları tahribetmiştir. Bundan sonraki şiddetli infilâk, önüne geçen maddeyi saatte 750 - 1.500 kilometre süratle fırlatıp atmıştır. İnfilâk neticesi ahşap ve emsali binalar tamamiyle yıkılmış, betonarme binaların bir kısmının iskeleti sağlam kalmakla beraber iç kısımlar, bölmeler tamamiyle harabolmuş, çelik iskeletli binaların ise duvar aksamı tamamiyle yıkılmıştır.

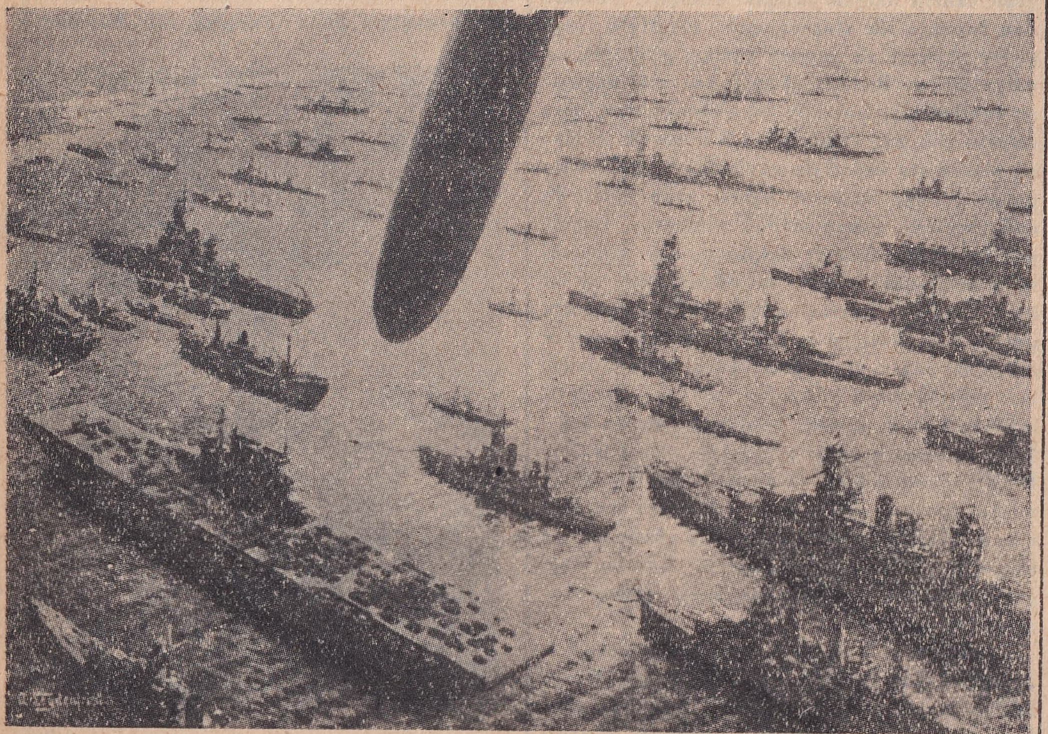
İlk atom bombası havadisini verirken Amerika Cumhurbaşkanı Truman yeni silâhın 20.000 tonluk dinamite muadil olduğunu söylemişti. Bununla beraber, bugünün olduğu kadar yarınki harblerin de en mühim silâhının tayyare olduğunu iddia eden havacılık mütehassısı Binbaşı Alexander de Seversky, atom bombasına hedef olan iki Japon şehrinde yaptığı araştırmalardan sonra, bu rakamın en az yüz misli mübalâğalı olduğunu ileri sürmüştür. De Seversky'nin raporuna göre Hiroşima'da hasarın Nagasaki'ye nisbetle daha fazla olmasının başlıca sebebi ilk hedef şehrin diğerine kıyasen daha derme çatma yapılı oluşudur. Mamafih, Hiroşima'daki hasarın ancak üstün kale çapında iki yüz tayyare ile başarılabileceğini bizzat De Seversky de kabul etmektedir. Buna karşılık Amerikan Hava Kuvvetleri Komutanı General Arnold atom bombasının, tayyare bombardımanına kıyasen, çok daha emniyetli ve iktisadî olduğunu kabul etmektedir. Bir bomba atacak tek bir tayyare yerine en az iki yüz tayyare ve mürettebatını tehlikeye sokmak keyfiyeti bir kenara, iktisadî bakımdan yapılan mukayeseler de altıda bir mikyasiyle atom bombasının lehinedir. Bugünkü halde, pek tabiî olarak bir atom bombasının kaça mal olduğu bilinmemektedir. Bununla beraber, Los Alamos lâboratuvarları şefi ve en salâhiyetli mütehassıslardan Dr. J. R. Oppenheimer'in kaba taslak bir hesabına göre bir atom bombasının fiyatını bir milyon dolar olarak kabul etmek hiç de hatalı sayılmamaktadır. Japonya tecrübelerinde, istikşaf uçuşları masrafları da dahil olmak üzere, bir bombanın hedefe tevdii ortalama olarak 240.000 dolara mal olmuştur. Buna karşılık, iki bombadan

Tekrar Bikinide atıldığı vakit

biri on buçuk diğeri üç kilometre murabbaı bir sahayı tahribetmiştir ki, bu da bomba başına vasatî olarak 6,25 kilometre murabbaı bir tahrip sahası verir. Yani 6,25 kilometrelik bir sahayı tahribedebilmek için 1.240.000 dolar sarf etmek lâzım gelmiştir. Halbuki 1945 yılı içinde Japon şehirlerini döven Yirminci Amerikan Hava Kuvvetinin, tahribedilen bir kilometre murabbaına karşılık masrafı 1.875.000 dolar tutmakta idi. Şunu da hatırda tutmak lâzımdır ki Hiroşima ve Nagasaki şimdiye kadar yapılmış olan ikinci ve üçüncü atom bombalarına hedef olmuştur. Çok tabiîdir ki, bu tecrübeler, yeni silâhı tekâmül ettirmek bakımından fazlasiyle faydalı olmuştur. İlerde herhangi bir harbde atom bombası kullanıldığı takdirde, tahribatın birkaç misli daha şiddetli olacağına, buna mukabil masrafın en az yarıya ineceğine muhakkak gözüyle bakılmaktadır.

İlk üç tecrübe, yani Alamogordo, Hiroşima ve Nagasaki; atom bombasının karada yapacağı zararları, istenilen mükemmeliyette tesbit etmiş bulunmaktadır. Bundan sonra, atom bombasının deniz kuvvetleri üzerinde nasıl tesir edeceği, tabiî olarak büyük bir merak uyandırmıştır. Başlangıçta herhangi bir deniz tecrübesi yapılması büyük itirazlarla karşılanmış, bununla beraber Amerikan ordu ve bahriyesi hükûmeti bu tecrübenin lüzumuna ikna etmiye muvaffak olmuştur. Uzun hesaplar ve düşüncelerden sonra Pasifik'te Bikini mercan adaları tecrübe mahalli olarak seçilmiştir. Atom bombasına hedef teşkil eden gemilerin en başında Amerikan bahriyesinin meşhur Saratoga uçak gemisi gelmekteydi. İki mayin yarası almış bulunan Saratoga'ya daha küçük çapta bir uçak gemisi olan Independence terfik edilmiştir. Her iki uçak gemisinin hangarlarına olduğu gibi uçuş güvertesine de muhtelif tipte deniz ve kara tayyareleri yerleştirilmiştir. Zırhlıları tecrübe maksadiyle Pennsylvania, Nevada, New-York ve Arkansas isimli dört Amerikan gemisiyle Nagato isimli Japon zırhlısı seçilmiştir. Bittabi bütün bu harb gemileri uzun zaman hizmet görmüş ve faydalı ömürlerini sona erdirmiş gemilerdir. Kruvazörleri temsilen Amerikalıların Pensacola ve Salt Lake City'si ile Almanların meşhur Prinz Eugen'i hedef seçilmiştir. Japonların Sakava hafif kruvazörü bu sınıfı temsil etmekte olup, diğer çeşitli nakliye gemileri, betondan çıkartma salları, hücum botları ilh. 97 parçadan müteşekkil, hemen her çeşit gemi, Bikini'de toplanan filoyu tamamlamaktadır. Bombanın insan üzerindeki tesirini bir dereceye kadar anlıyabilmek ümidiyle gemilere keçi, domuz, fare gibi bazı hayvanlar da yerleştirilmiştir. Tecrübeden evvel fen adamları uzun tetkiklerde bulunmuşlar, Okyanosun akıntı ve cereyanlarını, muhtelif yükseklikteki rüzgârların sürat ve istikametlerini tesbit etmişlerdir. Bittabi tecrübeden sonra, derhal faaliyete geçerek harareti, radyo - aktiviteyi, gemilere, hayvanlara ve gemilerde bulundurulan diğer maddelere olan zararları ölçebilmek için her türlü tedbir alınmıştır. Bikini tecrübelerinin alâka verici noktalarından biri de tecrübe esnasında gerek havada radyo ile kontrol edilen pilotsuz uçakların, gerekse denizde, mürettebatsız motorların seyretmesidir. Radyo ile sevkedilen uçaklar Babe I, II, III, IV ismi verilen dört uçan kaleden müteşekkildir. Bu uçaklar radardan televizyona kadar en modern teçhizatı havi bir şekilde ve atom bombasının infilâkından sonra göğe yükselen muazzam alev ve duman mantarı içinde seyredecek şekilde hazırlanmıştır.

Bikinide atom tecrübesine hedef tutulan gemiler

Deniz tecrübesinin ilkinde, bombanın tıpkı Hiroşima ve Nagasaki'de olduğu gibi, satıhtan birkaç yüz metre yüksekte patlaması derpiş edildi. Bikini saatiyle 1 temmuz pazartesi sabahı 8.59.50 de (New - York yaz saatiyle 30 haziran 1946 pazar günü 16.59.50) dördüncü atom bombası denizdeki hedeflerin üzerine bırakılmıştır. Hâdiseyi tesbit için muhtelif yerlere yerleştirilen 463 fotoğraf ve sinema makinesinin çektiği 500.000 metre film ve 50.000 fotoğraftan, halka gösterilmiye müsaade olunanlarda da belirdiği gibi Bikinide bombanın patlayışı, aynen evvelki üç tecrübedekinden farksız olmuştur. İnfilâktan sonra zırhsız iki nakliye gemisinden maada bütün gemilerin satıhta kaldığı görülmüştür. Bununla beraber başta infilâkın pek yakınında bulunan Independence uçak taşıt gemisi olmak üzere, gemilerin mühim bir kısmında yangınlar başlamıştır. Buna karşılık pek çok kimselerin iddia ettiği gibi şiddetli medler hâsıl olmamış, pilotsuz tayyarelerin her birisi, alevler ve dumanlar arasında dolaştıktan sonra, sapasağlam üslerine inmiye muvaffak olmuştur. İnfilâktan altı saat sonra, yangınlar hemen hemen tamamiyle sönmüş, buna karşılık yangın yüzünden bir torpito batmış Independence'e ilâveten Arkansas ve Pensacola ile Japonların Nagato zırhlıları ve Sakava hafif kruvazörü, bir denizaltı ve betondan bir çıkartma gemisi ağır surette ve muhtelif sınıftan 25 gemi de hafif surette hasar görmüştür. Hayvanlara gelince, gemilerdeki keçilerin pek çoğu hayatta kalmış, göklerde şaşkın kuşların uçuştuğu görülmüştür.

İkinci deniz tecrübesi 27 temmuz 1946 da yapılmış, bu defa bomba denizde betondan bir sala yerleştirilmiş olarak infilâk ettirilmiştir. Bu tecrübenin manzarası nisbeten değişik olmuş, altı, yedi metre kutrunda muazzam bir su sütunu bin beş yüz metre havaya yükselmiş, tıpkı eski tecrübelerde olduğu gibi, bir mantar başı şeklinde feveran halindeki dumanlar bu sütunu kaplamıştır. Bu tecrübede Saratoga batmış, Hughes torpitosu ancak karaya oturtulmak suretiyle kurtarılmıştır. Tecrübeden on iki gün sonra, gemilerin pek çoğunun radyo - aktif bir durumda olduğu tesbit edilmiştir. Pek çoklarının zannettiği gibi ikinci tecrübede bomba deniz altında infilâk etmiş değildir. Bombayı arzu edilen derinliğe indirerek istenildiği anda infilâk ettirmek şimdiki halde zor bir mesele halindedir. Mamafih deniz tecrübelerini idare eden Tümamiral W. H. P. Blandy, bu tecrübenin de mükemmel olacağını bildirmektedir. Bu tecrübenin açık denizde ve derin sularda yapılması zarureti de ayrıca bir zorluk mevzuudur. Bununla beraber gelecek seneye kadar bu zorlukların da önlenmesi, ve belki de bu arada şimdiye kadar patlayanlardan çok daha şiddetli bir bomba daha imal edilmesi kuvvetle muhtemeldir (Bakınız: Aylık Ansiklopedi; Atom ve atom bombası; sayfa 487).

(Yüksek Mühendis Tevfik Sadullah)

BEGONYA — Menşei Tropikal Amerika olan begonyagillerin tip bitkisi. Begonyagillerin menşe topraklarda yetişen 400-500 çeşidi vardır. Fakat bunların 1777 de Avrupaya ithalindenberi çiçek meraklıları binlerce çeşidini üretmişlerdir. Begonyaların geniş yapraklarının ve büyük çiçeklerinin türlü türlü renklerde olması dolayısiyle pek dekoratif bir görünüşü vardır. Bunun için begonyalar daha fazla apartman ve salon çiçekleri arasında yer alır ve saksıda yetiştirilen bu kabil çiçeklerin bakımına tabi olur. Begonyaların çiçekleri umumiyetle kırmızı, beyaz ve sarı renklerin türlü nüanslarını taşır. Bütün apartman çiçekleri gibi begonya saksılarını da iyi ışıklı yerlere yerleştirmeli, karanlık ve loş köşelerde bırakmamalıdır. Suya ihtiyacı olup olmadığını hergün yoklamalı. Bunun için saksısına vurmalı, boşmuş gibi öterse toprağını sulamalı. Begonyaların yapraklarını iki üç günde bir yıkamalı. Eğer yapraklarına bazı böcekler ve bitler ârız olursa yaprakları evvelâ Arap sabuniyle veya 500 gram suya 50 gram tütün atarak meydana getirilecek nikotinli suyla, sonra tekrar temiz suyla yıkamalı. Birdenbire değişecek hararete hassas oldukları için açık pencere önünde bırakılmamalı ve ekim ile şubat sonu arasında açık havaya çıkarılmamalı. Mayısla eylûl arasında saksıları içindeki begonya ile birlikte bahçede toprağa gömüp su ve yapraklarının yıkanma ihtiyacına apartman içinde olduğu gibi dikkat etmeli. Begonyaları sulamak için

Begonya: a. Çiçek, b. Tohum

en iyi su yağmur, en fena su kuyu suyudur. Sonbaharda ve kışın haftada üç defa sabah ve akşam ihtiyatla, ilkbaharda ve yazın günde bir defa sulamak en doğrusudur. *(A. B.)*

BEYTÜLMAL — Mal evi, mal dairesi mânasına gelen «beytülmal», kuruluşundan tarihe intikaline kadar; Osmanlılar zamanında maliye ıstılahı olarak «devlet hazinesi» yerinde kullanılmıştır. Ordinaryüs Profesör Ebululâ Mardin onu şöyle izah ediyor: «Bu tâbir, hem maliye işlerinin idare edildiği binaya, hem de devlet maliyesine delâlet eder. Beyt-ül-mal, devlet (İslâm devleti) elinde toplanan malların bütününü ihtiva eden hazinedir ki, ilk zamanlarda, mücerret bir mefhum iken, Halife Ömer devrinde, müşahhas bir mahiyet almıştır.»

İkinci Halife Ömer zamanında varidat membaları artarak Medine'ye pek çok paralar gelmiye başladığından bunların vazı ve hıfzına mahsus bir yer tes'is edilerek buna «beytülmal» adı verildi. Vakıa Birinci Halife Ebubekir zamanında da bu tâbir vardı. Fakat o devirde gelen emvalden saklanmak üzere bir şey kalmadığından fiilen mevcut değildi. Hattâ bunun için bir kayıt ve hesap tutulmaz, gelenler gelmeleriyle beraber istihkak sahiplerine dağıtılırdı. Bu itibarla beytülmal fiilen Ömer zamanında vücut bulmuştur.

Beytülmal'ın gelir kısmı üç ad altında toplanırdı: Sadaka, ganaim, fey.

Sadaka: Zekât demektir. Zekât yahut sadaka zenginlerden alınırdı. Sadaka için hilâfet merkezinde bir divan mevcut olduğu gibi vilâyetlerde de şubeleri vardı. Bir şehrin zenginlerinden alınan zekât gene o şehrin fakirlerine dağıtılırdı. Her şehirdeki sadaka mütevellisi o şehrin zenginlerinden zekâtı toplar, fakirlerine dağıtırdı. Zekâtın dört membaı vardı; mevaşi zekâtı, altın ve gümüş zekâtı, meyvalar zekâtı, mezruat zakâtı.

Mevaşi zekâtı: Deve, sığır ve koyundan alınırdı. Nispet şöyleydi: Yirmi dört ve daha aşağı devede her beş deve için bir koyun. Develerin sayısı yirmi beşten otuz beşe yükselirse bir yaşında bir dişi deve, otuz altıdan kırk beşe kadar iki yaşında bir dişi deve, kırk altıdan altmışa kadar üçünü bitirip dörde girmiş bir dişi deve, altmış birden yetmiş beşe kadar beş yaşında bir dişi deve, yetmiş altıdan doksana kadar bir yaşında iki deve, doksan birden yüz yirmiye kadar üç yaşını bitirip dörde girmiş iki deve, yüz yirmiden ziyadesinde her kırk için bir yaşında bir dişi deve. Dörtten ziyade devesi olmıyandan zekât alınmazdı.

Koyunun zekâtı: Kırktan yüz yirmiye kadar bir koyun, koyunun sayısı iki yüzü bulursa iki koyun, üç yüze kadar üç koyun, üç yüzden ziyade her yüz koyun için bir koyun. Kırktan aşağı miktardaki koyun için zekât verilmek lâzım gelmezdi. At, katır, merkep zekâttan müstesnaydı.

Altın ve gümüş zekâtı: Mevcut yüz doksan dirhemden fazla değilse zekât icabetmezdi. Gümüşün iki yüz dirheminden aşağısı için de zekât yoktu. İki yüz dirhemin zekâtı beş dirhemdi. Bunun nispeti kırkta bir, yüzde iki buçuktu. Altından da aynı nispet dahilinde her yirmi miskalden yarım miskal zekât alınırdı. Bu miktar arttıkça zekât ta o nispette artardı. Ticaret malları ve ona benziyen şeyler gümüş ve altın kabilinden sayılırdı.

Meyva zekâtı: Meyvaların zekâtı sulamanın nev'ine göre değişirdi. Yağmur veya nehir sulariyle kendi kendine, yorgunluğa muhtaç olmaksızın ve su taşımaksızın sulanıyorsa, zekât, mahsulün onda biriydi. Yorgunluk ve adam vasıtasiyle sulanıyorsa zekâtı onda birin yarısı yani yirmide birdi. Bununla beraber alınan meyvanın miktarı beş deve yükünden ziyade değilse zekât terettübetmezdi. Hurmalıklar, bağlar meyva hükmüne dahildi.

Ekim zekâtı: Buğday, arpa, pirinç vesair hububat da meyvalar ahkâmına tabiydi. Onlardan da beş deve yükünden az miktarı için zekât icabetmezdi.

Zekât malının sarfolunacağı cihetler Kur'anda tâyin ve tasrih olunmuştur: Hükme göre zekât malları sekiz paya taksim olunurdu. Bir kısmı hiçbir şeye malik olmıyan fıkaraya verilirdi. İkinci pay (mesakîn) kendilerine yetecek maişet esbabına malik olmıyanlarındı. Bu iki kısma verilecek miktar sadaka mütevellisinin takdiriyle her birinin haline göreydi; bununla beraber son had iki yüz dirhemdi. Bunu tecavüz edemezdi; çünkü o vakit zenginler sırasına geçer, bilâkis zekât vermesi lâzımgelirdi. Fıkara tâbirinde yalnız Müslümanlar, mesakînde ise muhtelif dinler erbabı dahildi. Bu sebeple Hıristiyan ve Musevî mesakînine de zekât malından hisse verilirdi. Üçüncü pay, zekâtı toplıyan ve dağıtan memurlara mahsustu. Bu hizmette ücretle emin, mübaşir gibi namlarla birtakım memurlar istihdam olunurdu. Dördüncü pay müellefe-i kulub'e verilirdi. Kalbleri telif edilenler, daha türkçe tâbirle gönülleri alınanlar demektir ki bu kısım, ya Müslümanlara karşı vâki masraflarını defi, yahut kendi kavim ve aşiretlerini İslâmiyet dairesine sokmıya teşvik eylemek gibi maksatlar için hissedar edilirdi. Müslüman olmıyanın payı zekât malından verilmiyerek ganaim yahut fey emvalinden ödenirdi. Beşinci pay azad edilmek üzere esir satın almıya mahsustu. Altıncısı borçlarını ödeyemiyenlerin borçlarını ödemelerine tahsis edilirdi. Yedinci kısım gazilere, mücahitlere, muharebelerde muhtacoldukları masraf karşılığı olarak ita olunurdu.

Elmalılı Hamdi Yazır beytülmal'ın malından kimlere verileceği hakkında Gazalî ile diğer din âlimlerinin mütalâalarını şöyle hulâsa ediyor: «İmam Gazalî İhya-ül-ulûm'da der ki; kendisinde maslahat-ı âmme bulunmıyan ganiye beytülmalın malını sarfetmek caiz olmaz. Ulema bu bapta ihtilâf etmişlerse de sahih olan budur. Gerçe Hazreti Ömer'in kelâmında her müslimin İslâm cemiyetini teksir eden bir müslim olmak itibariyle beytülmal malında hakkı bulunduğuna delâlet eden bir delil vardır. Lâkin bununla beraber kendisi o malı müsliminin kâffesine taksim etmiyordu. Belki birtakım sıfat-ı mahsusayla muttasıf olanlara taksim ediyordu. Bu sabit olunca, o halde her kim maslahatı Müslümanlara taallûk eden bir işe memur olur da kisp ile iştigal ettiği takdirde o iş muattal kalacak olursa onun beytülmaldan kifayet miktarı bir hakkı vardır ve bunda bütün ulema dahil olur; yani fıkıh, hadis, tefsir, kıraat gibi dinî maslahatlara taallûk eden ulûm eshabı, hattâ muallimler, müezzinler ve hattâ bu ilimlerin talebesi dahil olurlar; çünkü bunların kifayetlerine bakılmazsa talebe bulunamaz. Buna, memleketi silâhla düşmandan, bagy ehlinden İslâm düşmanlarından muhafaza edenler, kâtipler ve hesap memurları, vükelâ ve divanı haricin tertibinde kendilerine ihtiyaç bulunanların hepsi dahil olur. Çünkü bu mal mesalih içindir... ve bütün şu sayılanlar hakkında hacet te şart değildir. Zengin oldukları halde de verilmek caiz olur. Çünkü Hulefa-i Raşidin, Muhacirin ve Ensarın ihtiyaç ile maruf olmıyanlarına da verirlerdi. Kezalik muayyen bir miktarla da meşrut değildir. Belki imamın içtihadına muhavveldir. Halin iktizasına ve malın vüsatine göre igna etmek veya kifayet miktarına hasreylemek de ona aittir.»

Ganaim: Müslümanların muharebede ele geçirdikleri emvale, lûgat mânasına uygun olarak, şeriat ıstılahında «ganaim» denilir. Bu emval dört türlüdür: Harb esirleri, âdi esirler, arazi, eşya.

Harb esirleri; düşman askerinden muharebede esir edilenlerdir. Erkeklerin hepsi, harbe iştirak etmiş olsun olmasın, böyle telâkki olunurdu. Bunlar hakkındaki ahkâm hem çok, hem de ihtilâflıdır. Öldürülebildikleri gibi, fidye alınarak serbest dahi bırakılabilirlerdi. Fidye, bir esirin kurtarılması için verilen paradır. Bundan dilimizde «fidye-i necat» gibi bir terkip bile hâsıl olmuştu. Bu yüzden alınan paralar ganaim emvaline ilâve edilirdi.

Âdi esirler; muharebede ele geçen kadınlarla çocuklardır. Bunlar hakkında da fidye usulü caizdi. Fidye veremiyenler sair ganimet malları gibi tevzi olunurdu.

Arazi; üç suretle ele geçerdi: 1) Harben zaptolunan arazi, 2) sahiplerinin korkudan muharebesiz bıraktığı arazi, 3) birtakım şartlarla sulh yoliyle ele geçen arazi.

Arazi fey kabilinden sayılırdı. Bu sayılan hallerin ihtilâf ve iştiraki sebebiyle bu araziye vazedilen haraç, öşür vesaire gibi vergilerin nevileri de muhtelifti.

Menkul emvale gelince, bunlar mevaşi (hayvanlar), menkul eşya gibi nakli mümkün olan şeyler olup bunlar da askere tevzi olunurdu.

Ganimet malları İslâmiyetin iptidalarında bir kaideye tabi olmaksızın taksim edilirdi. Hazreti Peygamber istediği gibi taksim etmiştir. İslâmların ilk ganimetlerini Hicretin üçüncü senesinde vâki olan «Bedir Gazası» nda ele geçenler teşkil eder. Muhacirin ile Ensar bunların taksiminde ihtilâfa düştüklerinden Peygamber, kendileri de dahil oldukları halde, bu ganaimi müsavat üzere taksim eylemişlerdi. Daha sonra ganimet mallarının beşe taksimi hakkında bir âyet nazil oldu. İslâmiyette bu suretle beşe taksim olunan ilk ganimet o sene vuku bulan Beni Kaynıka gazvesinde ele geçen ganaimdir. Bunların dördü İslâm muhacirlerine, beşinci kısmı da Cenabı Peygamber namına ayrılmıştı. Peygambere ayrılan pay beşe taksim olunurdu. Birini kendi nefsine ve zevcelerine ve islâmların menafiine sarf, ikincisini akrabasını teşkil eden Beni Haşime tevzi eylerdi. Üçüncü hisse muhtaç bir halde bulunan yetimlere verilirdi. Dördüncü hisse geçinmiye kâfi şey bulamıyanlara dağıtılırdı. Beşinci hisse ise yol masraflarını tedarikten âciz olan yolculara verilirdi.

Meslûbat dahi emvalden maduttu. Meslûbat, düşmandan öldürülenlerin elbise ve silâhlarıydı. Bunlar mücahitlere dağıtılırdı. Herkes öldürdüğü düşmanın üzerinde bulunan eşyayı alırdı.

Araziyi de, İslâmiyetin ilk zamanlarında birtakım zevat ganimet malları gibi, mücahitler arasında taksim etmek istemişlerdi. Hazreti Ömer razı olmadı. Menkullerin taksimini, fakat arazinin sahiplerine terkini emretti. Maksadı da arazi sahiplerinin verecekleri vergiyle askerin ve memurların maaşını

ödenmesini temin etmekti. Halifenin bu teklifi itiraza uğramışsa da Hazreti Ömer fikrinde ısrar etti ve nihayet zaten musip olan fikri kabul olundu. Bunun üzerine araziye haraç ve sahiplerine de cizye koydurarak bu suretle hâsıl olacak geliri İslâmların umur ve hususatına sarfedilmek üzere beytülmal namına cibayet ettirdi. İlk evvel Irak arazisine tatbik olunan bu usul bilâhara fetholunan diğer yerlere de teşmil edilmiş ve bu muamele ondan sonra gelen İslâm devletlerince de kabul olunmuştur.

F e y: Zekât ve ganaim haricinde kalan sair emvale denirdi. Şeriat lisanında feyin tarifi şöyledir: «Muharebesiz ve arkasından koşulmaksızın müşriklerden kendi kendine gelen emval.» Cizye, haraç, âşar vesaire de fey cümlesine dahildir. Peygamber hayattayken bunun beşte biri kendisine ayrılırdı. Bu da ganaimden ayrılan hums gibi taksim olunurdu. Vefatından sonra bu hums da ganaim humsu gibi beytülmale aidoldu. Peygamber zamanında, diğer dört kısmı Muhacirin ve Ensardan mürekkep olan askerlere müsavat üzere tevzi olunurdu. Ömer tarafından divan teşkil ve askerlerin maaşları tâyin olununca feyden gelen emval beytülmale teslim olunmıya ve herkese tâyin olunan miktarlar dairesinde ödenmiye başlandı.

Zekât ile ganaim ve feyin tevzi sureti bunların müstahaklarının ayrı olduğunu göstermiştir. İşte bu sebepten zekât fey erbabına ve fey emvali de zekât müstahaklarına verilmezdi. Çünkü ganaim ve fey emvali İslâmiyet uğrunda cihatta bulunan hicret ve harb adamlarına münhasırdı, Sadaka erbabıysa ne harb, ne de hicret adamıydılar. İslâmiyetin ilk zamanlarında halifeler bu iki kısmı birbirinden ayrı tutmıya dikkat ederlerdi. Halife İslâmların menfaatlerine taallûku olan bir husus için kimseye fey malından atiye vermezdi. Öylelere zekât malından verirdi.

İslâmiyet devlet şekline girince, lüzumuna göre, bir cihet emvalinin diğer cihete sarfı tecviz edilmiye başlandı. Daha sonra İslâm memleketlerinin genişlemesi üzerine fey membaları da artmış ve tenevvü etmiştir. Hattâ zamanın mürurile fey tâbiri terkedilerek emval-i devlet denilmiye başlanmıştır.

O s m a n l ı T ü r k l e r i D e v l e t i d e, t e ş e k k ü l e t t i ğ i s ı r a d a b u u s u l e r i a y e t e t t i. İlk zamanlarda ganimet yoliyle ele geçen menkul mallar gaziler arasında taksim olunduğu gibi arazi de aynı usulde idare edildi. Mamafih Evrenos Bey, Mihal Bey gibi büyük hizmeti görülenlere vâsi arazi verildi. Memleket boyunca arazi hakkında birçok hükümler konuldu.

Fütuhat devrinde ganaim büyük yekûn teşkil ettiği gibi bilâhara muhtelif namlarla tarholunan ve «tekâlif-i şer'iye» ve «tekâlif-i örfiye» namlarını alan vergiler de büyük yekûnlar tuttu. Bir zamanlar kullanılan «b e y t ü l m a l» tâbiri de terk ve bu makamda «hazine-i devlet» tâbiri istimal olunmıya başladı. Hazine hukuku bahis mevzuu olduğu zamanlarda «b e y t ü l m a l - i m ü s l i m i n» tâbiri istimal olunuyor, bununla hazine için bir hak teminine çalışılıyordu. Halbuki son zamanlardaki varidat ve masarifin şeklinin ilk zamanlardaki beytülmal ile hemen hiç münasebeti kalmamıştı.

Beytülmal, Osmanlı Devletinde sonraları yalnız vârisi malûm ve hazır olmıyan ölülerden kalan eşya ve emvali ve buna benzer umumî malları hıfzeden sandık ve idareye alem olmuştu. Bu işleri takibetmek üzere merkezde bir «Beytülmal Müdüriyeti» de teşkil olundu.

Vâris bırakmaksızın ölenlerin terekesi beytülmal müdür ve memurları olan yerlerde onlar tarafından, bulunmıyan mahallerde de mal memurları canibinden zaptedilirdi. Bu suretle elde edilen metrukât esmanı beş sene müddetle emaneten hıfz ve bu müddet zarfında vârisi çıkmazsa mal sandıklarına teslim olunurdu. Eskiden bunlardan kırkta bir nispetinde eminiye resmi alınırdı. Gerek bu resim ve gerek hiç vârisi çıkmıyan terekeler esmanı beytülmal varidatını teşkil ederdi. Bu nevi hasılât evvelce ayrı kaydedilirken sonraları hasılât-ı müteferrika arasına alınmıştır.

Beytülmal Müdüriyeti Temmuz 1908 inkılâbından sonra lâğvedilmiş, bu vazife mal memurlarına verilmişti.

Kısa bibliyografya: Süleyman Sadi; Defter-i Muktesit. Corci Zeydan; Medeniyeti İslâmiye Tarihi. Hamdi Yazır. Türkçe Tefsir. Ord. Prof. Ebululâ; İslâm Ansiklopedisi, Beyt-ül mal maddesi. Tarihî Tâbirler ve Istılahlar adlı basılmamış eserimin birinci cildi. (*Mehmet Zeki Pakalın*)

CENGİZ HAN, veya ÇİNGİZ HAN — (1167 - 1227) Moğol İmparatorluğunun kurucusu. Asıl adı Timuçin'dir. Hakkında en önemli tetkiklerden biri olmak vasfını hâlâ muhafaza eden W. Barthold'un rusça büyük eserine göre 1155 de Onon (Onan) ırmağının sağ kıyısında kâin Dülün - Boldak'ta doğmuştur. Ancak İran tarihçilerine dayanılarak gösterilen 1155 yılının 1167 olarak düzeltilmesi gerekmektedir. Yüan sülâlesinin resmî vakayinamelerinde Cengiz'in 1162 de doğduğu yazılır. Halbuki P. Pelliot, 9 aralık 1938 de Paris Asya Cemiyetinde yaptığı bir tebliğde, Ondördüncü Yüzyıl Çin kaynakları üzerindeki yeni araştırmaları neticesinde 1167 yılının kabulü gerektiğini bildirmiş ve Timuçin adının moğolca «demirci» mânasında tefsirinin, fonetik bakımından, doğruluğunu müdafaa etmiştir (M. Fuat Köprülü; İslâm Ansiklopedisi, cilt 3, cüzü 22).

Cengiz hakkında bundan sonra vereceğimiz malûmat W. Barthold'un eserine dayanmaktadır. Cengiz, Kara-Tatarların Kıyat soyundan Yesügey-Bahadır'ın oğludur. Cengiz Handan önce Moğolların kendilerine «Tatar» dedikleri Onüçüncü Yüzyılın ilk yarısına ait bütün Çin, İslâm, Rus ve Batı Avrupası kaynakları delâletiyle anlaşılmaktadır (Tatar sözüne, kavim adı olarak, daha Sekizinci Yüzyıla ait Orhun kitabelerinde rastlanır). «Moğol» kelimesinin devlet ve sülâle ismi olarak kullanılması Cengiz Han zamanına ve kavim ismi olarak kullanılmasıysa, daha sonraki devirlere aittir. Çinliler Tatarları «ak», «kara» ve «yabani» olmak üzere üçe ayırırlar. Bu ayrılış, şüphesiz, her bir grupun menşei ve siyasî teşekkülüne değil, medeniyet seviyelerine dayanır. Çinlilere göre Yesügey'in ve dolayısiyle Cengiz'in mensubolduğu Kara-Tatarlar göçebeydiler ve Gobi çölü kuzeyinde yaşamaktaydılar. Moğol ananesine göre Yesügey, kalabalık bir kabilenin reisiydi. Cengiz'e Timuçin adını da, babasının mağlûbettiği başka bir kabile reisi vermişti. Çok eski bir rivayete göre de Timuçin, avucunda bir kan pıhtısı olduğu halde dünyaya gelmişti. Ancak, bütün bu rivayetler şüphelidir. Zira Cengiz'in nesebi ve gençliği hakkında bütün bilinenler, sonraki icraatının tesirleri altında yazılmış şeylerdir.

Yesügey 1167 de öldüğü zaman Timuçin on iki yaşındaydı (Timuçin'in doğum yılının 1167 olarak düzeltilmesiyle bunun da yanlış olduğu anlaşılmaktadır). Babası öldüğü zaman herkesin bıraktığı anlaşılan Timuçin ile annesi ve kardeşleri avcılık ve balıkçılıkla yaşamak zorunda kaldılar. Şu halde Cengiz Han babasından hiçbir şey tevarüs etmemiş ve Moğol İmparatorluğunun temellerini kendi başına atmıştır. İcraatına, diğer bütün fatihlerden çok daha geç girişebilmesinin sebebi budur. Her

Cengiz Hanın Pekin sarayındaki imparatorluk albümünden alınmış bir resmi

halde elli yaşına kadar adı, Moğolistan dışında, hiç kimse tarafından bilinmiyordu.

Timuçin, tarihte ilk defa, bir kısmı asılzadelerden müteşekkil sergüzeştçi bir grup tarafından «Han» ilân edilmiş olarak görülür. Ancak, hayatının bu kısmı hakkındaki malûmat hem kifayetsizdir, hem de itimada lâyık değildir. Bununla beraber, hakkında bilinen esaslı nokta sürü sürü atlarla koyunlar, kadın ve çocuklar ele geçirip tebaasına dağıttığı, bozkırlarda sürek avları tertibettiği ve kendisi için en büyük saadetin, yendiği düşmanların atlarına binmek ve karılarını öpmek olduğudur. Timuçin hiçbir yerde fütuhatını kavminin menfaati için yaptığını, nüfusu arttırdığını, fakir halkı zenginleştirdiğini, çıplakları giydirdiğini iddia etmez.

Onikinci Yüzyılın son yarısında Timuçin, Hırıstiyan Kerayit'lerin reisiyle birlikte Çin sülâlelerinden Kin sülâlesiyle ittifak halinde görülmektedir. Bu ittifak Buyir Nor Tatarlarına karşıdır. Kin sülâlesinin siyaseti Çin boyunduruğu altına girmiyen göçebe kabileleri aynı soydan başka kabilelere ezdirmektir. Buyir Nor Tatarları da, 1194 yılında müttefikler lehine neticelenen muharebe sonunda bu suretle ezilmiştir. Halbuki Timuçinin bu Tatarların başındaki Moğol prenslerinin akrabası olduğu ve daha sonra Kin sülâlesine karşı giriştiği harb ile bunların intikamını aldığı rivayet edilir.

Bundan sonraki on yıl Moğolistanda dahilî mücadelelerle geçti. Muhtelif prens ve kabileler arasında geçen muharebelere Timuçin daima, Kerayit hükümdarı Ung Han'ın ve onun oğlu Sengün'ün sadık bir müttefiki olarak iştirak etti. Bir rivayete göre, o zamanlarda Ung Han'a «baba» diye hitabetmiştir. Bu on yılın hâdiseleri arasında büyük ölçüde bir hareket görülür: Timuçinin Camuka adında eski bir kan kardeşi vardı. 1201 de birçok kabileler Camuka'nın etrafında birleşerek onu Gurhan unvaniyle hükümdar ilân ettiler. Timuçin ve müttefiklerinin aksine olarak zengin ve itibarlı kimselerin değil, fakir ve hakir koyun çobanlarının müdafii olan Gurhan'ın topladığı ordu kısa zamanda mağlûbedildi ve dağıtıldı. Bununla beraber Gurhan, Ung Han ile Sengün'ün itimatlarını kazanarak bunları eski müttefiklerinden ayırmıya muvaffak oldu. Timuçin, kendisine sadık kalan birkaç kişiyle, Balciyuna adlı küçük gölün kıyısına çekilmek ve bu gölün pis suyunu içmek zorunda kaldı. Fakat, düşmanlarını desiseyle aldatmak ve baskınla ezmek imkânını buldu. Selâmeti kaçmakta arıyan Ung Han Moğolistan batısındaki bölgede, oğlu Sengün de Kâşgar ile Hotan arasında öldürüldüler (Bu iki prensin adları Çin kumandanının kendilerine tevcih ettiği çince wang ve moğolca ung hükümdarlık unvanından, çince tsiang - kün ve moğolca sengün askerî rütbesinden doğmuştur; bilinmiyen asıl adları bu unvanlar yüzünden ortadan kalkmıştır). Bunun üzerine Moğolistan doğusunda bulunan bütün kabileler Timuçini hükümdar

Avrupalı bir ressama göre Cengiz Han

tanıdılar (1203). Balciyuna gölünde kendisine sadık kalmış olan küçük bir zümre Timuçinin kurduğu devlette «Balciyuntu» sıfatiyle büyük imtiyazlara sahibeldular. Bunların arasında Cafer Hoca, Hasan, Dânişment Hacip adlarında üç müslümanın bulunması dikkate değer. Anlaşılan bu müslümanlar buralara tacir olarak gelmişlerdi. Zira o devirde Moğolistan ile Çin arasındaki ticaret batıdan gelmiş müslüman tâcirler elindeydi. Bu üç tacir de Timuçinin teveccühünü kazandılar. Tecrübe ve bilgi bakımından Moğollardan çok üstün

Ressam Münif Fehim'e göre Cengiz Han

olan bu tacirlerin reylerinin, «İmparator» Cengiz Hanın siyaset ve devlet teşkilâtında azçok tesiri olduğu kabul edilebilirse de, bu hususta kesin bir bilgi yoktur. Timuçinin, daha Moğolistende iken geniş istilâ plânlariyle hareketine dair elde hiçbir delil yoktur. Komşularına yaptığı ilk seferlerde talan maksadı hâkimdi. Buralarda daimî Moğol egemenliği çok daha sonradır. Batıya ilk sefer sırf o tarafa kaçan düşmanları kovalamak için yapılmış, fakat sonraki seferler, hâdiselerin gelişmesiyle, bir fetih harbine çevrilmiştir.

Timuçin, ilk defa, medenî bir ülkeye 1205 de sefer etti. Bu ülke, Çinlilerin Hsia yahut Hsia-Hsia dedikleri Tangut devletiydi. Timuçin bu seferden bol ganimetle döndü.

Cengiz «İmparator» unvanını, Çinlilere göre, 1206 da almıştır. Bu tarih, kudretli Nayman kabilesinin mağlûbedilmesiyle Moğolistanın batı yarısının zaptının tamamlandığı yıldır. Halbuki, gerek Timuçin ve gerek ilk halefleri, daha sonra Kin sülâlesinin ortadan kaldırılmasından sonra bile, kendilerini hiçbir zaman «Çin imparatoru» saymamışlar, daima göçebeler devleti hükümdarları olarak kalmışlardır. Timuçin hükümdar oldaktan sonra, göçebe derebeyliklerinin geleneğine uygun olarak yeni bir ad aldı (Halefleri bu geleneğe sadık kalmadılar). Bununla beraber Cengiz (Çingiz) adını ne zaman aldığı hakkındaki rivayetler muhteliftir. Bu adı bazılarına göre daha o küçük sergüzeştçiler grupunun reisiyken, bazılarına göre 1203 de Kerayitlere zaferinden sonra, bir kısmına göre de 1206 da Nayman kabilesini yendikten sonra almıştır. Cengiz sözünün ne mânaya geldiğini Moğol ananesinden sarih olarak öğrenmek mümkün olamamıştır. Ancak kendisinin muasırı olan Çinli Meng-Hung'a göre Cengiz kelimesi, çince «göklerin oğlu» demek olan tien-tze kelimesinin karşılığıdır. Başka bir Çin etimolojisine göre bu ad «mükemmel harb» demek olan «ching-sze» den doğmuştur. Moğol etimolojisine göreyse Cengiz «kuvvetli» mânasındaki sıfatın cemi şeklidir.

Tarihî kaynaklar Cengiz Hanın 1206 da bütün Moğolistanı eğemenliği altında birleştirdikten sonra ilk kurultayı topladığı, hâkimiyetinin haricî alâmetlerini tesbit ettiği ve devlet teşkilâtına son şeklini verdiği noktalarında müttefiktirler. Hanlık kudretinin alâmeti, karargâhına dikilen dokuz kır at kuyruğundan meydana getirilmiş bir sancaktı. Çin kaynaklarına göre bu sancağın üstünde siyah bir at resmi vardı. Moğolistan ve Çinin hemen batısında, Uygur memleketinden Aral gölüne kadar uzanan sahada Kara-Hıtay Gûrhanlarının ülkesi bulunuyordu. Bu ülke ilk olarak Moğolistandan kaçanların ve bunları kovalıyanların istilâsına uğradı ve Gûrhan hâkimiyeti ortadan kalktı. 1209 da Uygur hükümdarı İdikut Moğollara baş eğdi. 1210 da, Hsia imparatoru kızını Cengiz Hana zevce olarak vermek zorunda kaldı. Buna rağmen Hsia ile muhasamata bu tarihten çok sonra başlandı ve bu devlet imparatorun ölümünden bir yıl önce ortadan kalktı. 1211 de bugünkü Yedi-Su kuzeyinde bulunan Karluk hükümdarı Arslan Han (Cengize ilk tabi olan müslüman hükümdardır) Moğollara boyun eğdi. Gene 1211 de Çin kuzeyinde Kin sülâlesiyle Cengiz kuvvetleri arasında uzun süren bir harb başladı. Moğolistanda kalan 2.000 asker dışında bütün kuvvetler, Cengiz Han ve dört oğlu bu harbe iştirak ettiler. Müteaddit muzafferiyetlerden sonra Moğol ordu grupları Raşid al-Din'e göre 1213 te, Çin resmî yıllıklarına göre 1214 de Peking önünde buluştular. Burada barış yapıldı ve Cengiz bir Çin prensesiyle evlendi. Cengizin bu prensesten çocuğu olmamıştır. Buna rağmen beş ay sonra savaş yeniden başladı. Uzun bir muharebeden sonra Peking Moğollara teslim oldu. 1216 da Cengiz Moğolistana döndü. Cengiz ayrılır ayrılmaz Kin sülâlesi imparatorluklarının büyük bir kısmını geri aldı. Daha sonra Cengiz bu sülâleyle harbe devamı, kumandanlarından Mukali'ye havale etti. Fakat, Kin İmparatorluğu uğradığı bütün mağlûbiyetlere rağmen devam etti ve ancak Cengiz Hanın halefi tarafından ortadan kaldırıldı.

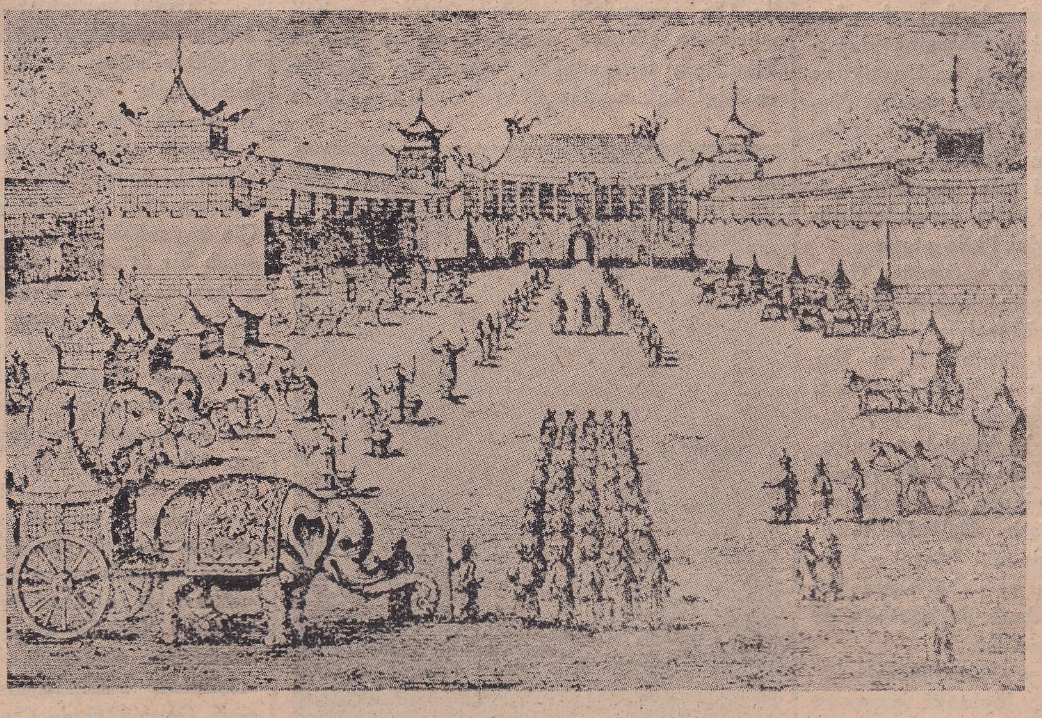

Bir Moğol askeri (Rus müzelerinden birinde)

Cengiz Hanın yeniden batıya dönmesi 1216 da kabil olabildi. Zira 1211 - 1216 Çin seferi yüzünden batıya kaçan düşmanları takibe ara vermek zorunda kaldı. Bu sebeple Moğolların batıdaki bütün muvaffakiyetleri ya 1211 den önce veya 1216 dan sonra elde edilmiştir. 1216 dan sonra Almalık hükümdarı Sugnak-Tigin Moğollara boyun eğdi. Maveraünnehir, Harizmşah Muhammed'in eline geçti. Kara-Hıtay ülkesinin Moğolların istilâsı

dışında kalan kısımlarını da Nayman hükümdarı Küçlük ele geçirdi ve sonraki yıllarda hiçbir engele uğramadan buralardaki hâkimiyetini sağlamlaştırdı. Zira Cengiz batıdaki düşmanlarına karşı sefere büyük oğlu Cuci'yi memur etmişti. Cuci Naymanları bırakarak Merkitlerin üstüne yürüdü. Merkitler daha evvel Moğollar tarafından Baykal doğusundaki Kırgız bozkırlarına sürülmüş bulunuyorlardı. Savaş bu bozkırın dışında bugünkü Turgay bölgesinde oldu ve Merkitler hemen hemen yokedildiler. Fakat bunun hemen arkasından Moğol ordusu Harizmşahın sayıca yüksek bir ordusunun taarruzuna uğradı. Bir tek müverrih (Nasavi) diğer bütün kaynaklar hilâfına bu taarruzun biraz aşağıda anlatacağımız Otrar katliâmından önce, 1215-1216 da olduğunu söyler. Bu muharebede, iki taraf ta bir netice alamadı. Savaş istemediği sarahatle kaydedilen Cuci bir gece hilesiyle düşmandan uzaklaştı. Her halde Harizmşah da tekrar muharebeye tutuşmayı istemediği için takibetmedi. Cengizin bu muharebeden haberi olup olmadığı, varsa nerede ve ne zaman haber aldığı bilinmemektedir. Anlaşılan çarpışma her iki tarafça esef edilecek bir anlaşmazlık diye kabul edilmiştir. Cengiz Hanın birkaç sene sonra, bütün İslâm âlemi için felâketle neticelenen, Harizmşah Devletine karşı büyük seferinin bu hâdise ile hiçbir alâkası yoktur.

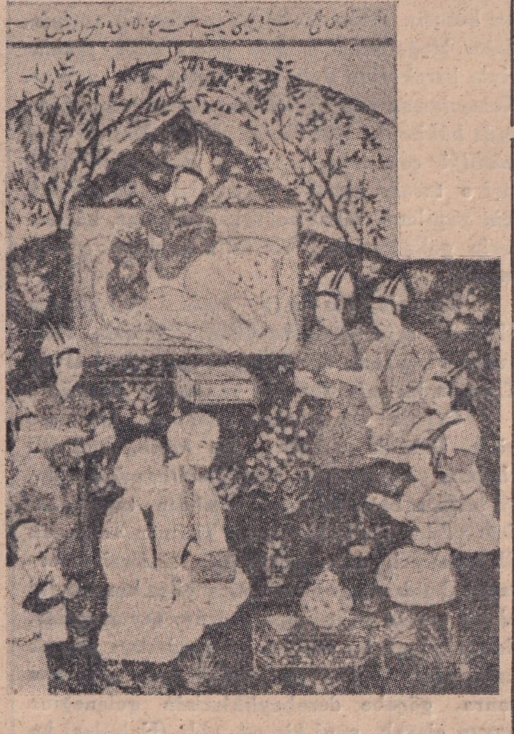
1218 de, iki ülke arasında ticarî münasebetler kurmak üzere, Cengiz Hanın elçisi olan üç müslümanı Harizmşahın huzurunda görüyoruz. Bunlar hükümdara kıymetli hediyeler getirdiler ve Cengiz Hanın kendisine «en sevgili oğullardan biri» gözüyle baktığını bildirdiler. Doğu Asyasında ve İslâm âleminde hükümdarların vassallarına hitap için kullandıkları bu «oğul» sözü Harizmşahı incitmiş olsa gerektir. Bununla beraber muhakkak olan bir şey varsa, o da, iki hükümdarın arasının bu yüzden açılmadığıdır. Zira Harizmşahın memnuniyetsizliğini elçileri ilk kabul ettiği zaman değil, sonraki gece elçilerden biriyle görüşürken izhar ettiği ve ondan aldığı tatmin edici cevap üzerine heyeti müsait cevapla memleketine gönderdiği bildirilir. Bundan sonra Cengiz Hanın, başlarında Otrarlı, Marâgalı (Azerbaycan), Buharalı ve Heratlı dört tacir bulunan ve hepsi müslüman olan 450 kişilik ticaret kervanı hudut şehri Otrar'da katliâma uğradı. Bu katliâmın şehir komutanının şahsî teşebbüsiyle mi veya Harizmşahın emriyle mi olduğu bilinememekteyse de, 1240 yılına ait muharriri meçhul bir Moğol tarihi Otrar katliâmının sonradan Muhammed'in yerine geçen Celâl al-Din'in emriyle olduğunu yazar. İbn Batuta da yüz sene sonra Orta Asyada buna benzer söylentileri bizzat işittiğini bildirir. Cengiz, başka bir elçiler heyetiyle tarziye istedi. Harizmşah bu heyeti veya içlerinden birini de öldürttü. Bu hâdiseler, artık Harizm Devletine karşı Cengiz Hanın büyük seferini açmasını zarurî kıldı. Cengiz Han bu seferi İslâm kaynaklarına göre 600.000 veya 700.000 kişiyle yapmıştır. Bu rakamlar şüphesiz mubalâğalıdır. Bununla beraber, Cengiz Hanın ve dört oğlunun ordunun başında bulunmaları bu se-

Cengiz Hanın Karakurumda bir kabul resmi

eski bir resimden

ferin büyük kuvvetlerle yapıldığını gösterir. Hakikatte 130.000 mevcutlu Moğol ordusunun yarısı Çinde harbe devam ettiği için Harizm Devletine karşı sefer eden ordunun asıl muharip kısmı 70.000 kişiden fazla olmasa ge-

Cengiz Han ve oğulları

Aslı British Museum'da bulunan bir minyatürden

rektir. Buna, bu sayıdan biraz fazla olan tabi kavimlerin askerleri de ilâve edilirse seferî kuvvetin 200.000 i aşmadığına hükmedilebilir. Buna karşılık Harizmşah Muhammed ordusunun sayıca Cengiz ordusuna üstünlüğü muhakkaktır. Fakat birlikleri arasında anlaşamamazlıklar bulunan bu ordu Cengiz Han ordusuna karşı koyamadı. Zira Cengizin kumandanlarından Cebe'nin daha 1218 de Küçlük Devletini ortadan kaldırması, bu arada bu devlete karşı ayaklanan ve Moğol ordularını kurtarıcı gibi karşılıyan müslümanların atalarının dinine serbest kaldıklarının Cebe tarafından ilân edilmesi, ayrıca Otrar'da öldürülenlerin hepsinin müslüman olması, Harizmşahı, tebaasını Moğollara karşı mücadelenin bir cihat olduğuna kandırmakta güçlüklere uğrattı. Bu suretle üst üste elde edilen zaferlerle bizzat Cengiz Han batı istikametinde Buharaya, güney istikametinde Sind kıyısında Peşâver havalisine ve kumutanlarının idaresindeki orduları da Azak denizine kadar ilerlediler. Daha yukarılarda bahsi geçmiş olan Balciuntu'lardan Hasan ve Dânişment Hacip adındaki iki müslüman bu savaşlarda Cengiz Hana refakat ettiler ve zaptedilen memleketler halkiyle Moğollar arasında mutavassıt rolünü oynamak suretiyle Cengize büyük hizmetlerde bulundular. Muhammedin bizzat Cengiz Han tarafından kumanda edilen ve bir tek mağlûbiyete dahi uğramıyan ordu önünde kaçışı ve nihayet ölümü hakkında bilinenler, kendisini takibedenlerin izini kaybettiklerine delil sayılabilir. İşte Maveraünnehir ve Harizmde Moğol hâkimiyeti Cengiz Han zamanında kesin olarak bu surette kuruldu.

Cengiz Han 1223 de bir av sırasında attan düştü ve yabani bir domuzun taarruzuna uğrıyarak hayatı tehlikeye girdi. Çinli bir rahibin tavsiyesiyle bir daha ava çıkmamayı vadetti, fakat bu va'dini ancak iki ay tutabildi. 1223 yazını bugünkü Sır-Derya doğusunda ve İskender silsilesi kuzeyindeki Kulan-Başı bozkırında, 1224 yazını Irtış kıyısında geçiren Cengiz Han 1225 de vatanına döndü ve o sene Hsia Devletine savaş açtı. Bu, Cengizin son seferidir. Bu sefer sırasında Çinin bugünkü Kan-Su eyaletinde Tsin-Çou şehri yakınlarında ve Hsia merkez şehrinin teslim oluşundan birkaç gün önce, ağustos 1227 de öldü. Cesedi Moğolistana getirilerek Onon ve Kerülen kaynakları civarında Burhan-Haldun dağlarında, Moğol âdeti üzere gizli tutulan bir yere gömüldü. Bu sahanın çok daha güneyinde bulunan Ordos'ta, büyük setle Hoang-Ho arasında Camhak ırmağı kıyısında iki geçe çadır bulunmaktadır. Bunlarda güya, bir söylentiye göre bakır, başka söylentiye göre de gümüş bir sandık içinde Cengiz Hanın kemikleri, eyeri, fincanı ve çubuğu saklıdır ve muayyen günlerde ziyaret edilir, kurban kesilir. Fakat bu söylenilenlerin daha sonraki bir devre aidolduğu, ziyaret ve kurban âdetinin de sonradan çıkarıldığı şüphesizdir.

Cengizin ve ordusunun karakteristik tarafları: Dünya ta-

rihinde en büyük imparatorluğun kurucusu olan bu cihangirin hayatının son on yılındaki dış görünüşü hakkında Çinli ve İranlı iki tarihçi delâletiyle bilindiğine göre, Cengiz Han uzun boylu, geniş alınlı, uzun sakallı, iri vücutlu, yeşil-elâ gözlüydü ve tepesinde yalnız birkaç tel ak saç vardı.

Sergüzeştçiler çetesi reisiyken olduğu gibi imparator olduğu zamanda da tebaası arasında, hemen hemen kendi nefsine olduğu kadar güvenebileceği mahrem ve sadık bir çevre sağlamış ve bu sayede eseri, kavim göçleriyle ilgili olmıyan bütün bu türlü istilâların aksine olarak, ölümünden sonra da aynı başarıyla sürüp gitmiştir. Ordusunun bir muvaffakiyet sırrı da, kesin şeklini 1206 da almış olan 10.000 kişilik muhafız kıtası teşkilâtıdır. Bu hassa birliklerinin hanın karargâhında görecekleri vazife en ufak noktasına kadar tesbit edilmişti. Bu hassa kıtasının içinde de ayrıca doğrudan doğruya Cengize tabi 1.000 kişi vardı. Büyük bir disipline sahibolan hassa kıtasının bu alayı, ancak Cengiz Han bizzat ordu başında bulunduğu zaman savaşa iştirak ederdi. Ordunun disiplinini sağlamak, efradın kabiliyetini denemek ve her birini savaşa alıştırmak için en tesirli vasıta da teferruatlı şekilde düzenlenen sürek avlarıydı. Bunlarda, askerî disipline, harfi harfine riayet edilirdi.

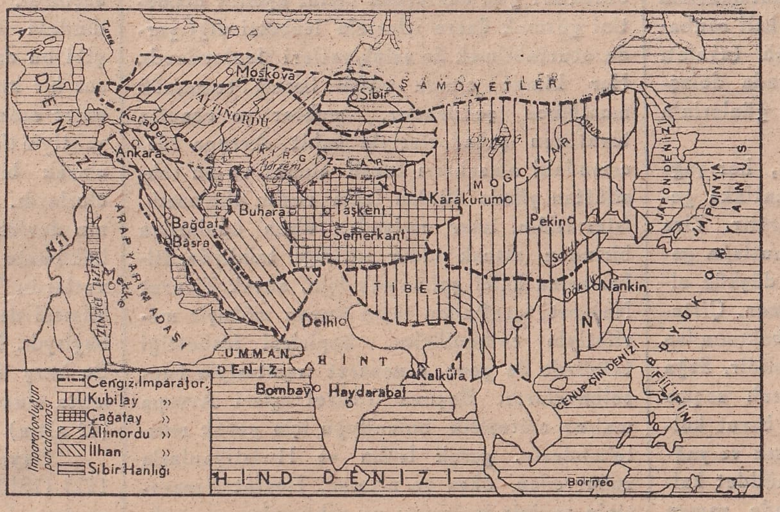
Moğol ordusunun tâbiyesi bütün medenî memleketlerde (Çin, Ön Asya ve daha sonra Rusyada) aynıydı. Her yerde silâhsız halk kitle halinde toplanır, kalelere taarruzda öne sürülür, ilk ok yağmurunda bunlar öldürtülür ve asıl orduya yol açılırdı. Büyük Harizm seferinde Hocend'i muhasara eden Moğolların bu suretle öne sürdükleri silâhsız esirlerin 50.000 olduğu anlaşılmaktadır.

En son ilmî eserlere göre dahi ana dili moğolcadan başka bir dil bilmiyen Cengiz Han, mağlûbettiği milletlerin medeniyetine daima yabancı kalmış ve söylendiğine göre mühür ve yazı kullanıldığını, ilk olarak Nayman ülkesinde görmüştür. Nayman hanlarının emrindeki Uygur mühürdarını kendi hizmetine aldı ve imparatorluğunda Uygur yazısının kullanılmasını tamim etti. Çin yazısı Moğollar tarafından, Çin ile münasebetlerinde bile, ancak 1219 dan sonra kullanıldı. Daha önce Çine gönderilen tahrirat Uygur yazısiyle yazılıyordu.

O ğ u l l a r ı : Cengiz Hanın sırasiyle Cuci, Çagatay, Ügedey ve Tuli adında dört oğlu vardı. Moğol ananesi gereğince Cengizin «babasının evi» nin, yani Cengizin babadan sahibolduğu Moğolistanın doğu kısmının vârisi Tuli idi. Sonradan ele geçirilen yerlerin muayyen arazi parçalarına ise, daha Cengiz Han hayatta iken, Tuli hariç olmak üzere diğer üç oğul sahiboldular. Zira her göçebe devlette olduğu gibi, Cengiz Hanın devletinde de, devletin hükümdara değil, hükümdar ailesine aidolması, ailenin her rüknünün bir ulus (kabile) a, bir yurt (arazi) a ve bir incü (saray ve asker için gelir) ye sahibolması esastı. Cengiz Han da bu ananeye riayet etti. Cengiz Hanın hâkim olduğu müddetçe, oğulları, muhtelif bölgelerin hükümdarları olmaktan ziyade, babalarının sadık arkadaş ve yardımcıları olarak görülürler.

Bunların ayrıca hususî vazifeleri de vardı: Cuci, avcı başı; Çagatay, Moğol örf yasası tatbikçisi; Tuli, harb nazırıydı. Cengiz Han hayatta iken üçüncü oğlu Ügedey'i de kendine halef tâyin etmişti.

Babalarının ölümünden ancak az önce Cuci ile Tuli'nin araları açıldı. Cuci batı fütuhatından sonra ailenin Moğolistana dönmiyen yegâne rüknüdür. Cuci'nin babasına isyan edip etmediği veya Moğol iddiasına göre bunun iftira olup olmadığı tâyin edilemez.

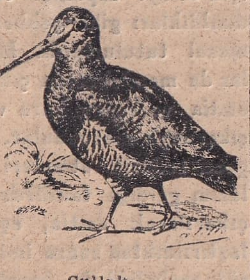

Cengiz Hanın imparatorluğu ve dağılışındaki vaziyeti

Ancak Cengizin oğluna karşı sefere hazırlandığı ve ölüm haberinin Moğolistana gelmesi üzerine seferden vaz geçildiği muhakkaktır. Halbuki daha sonraki kaynaklara göre Cuci Cengiz Hanın ölümünden sonra daha altı ay yaşamıştır. *(Mehmet Anamur)*

ÇULLUK — Avcılarımızın bekasa veya bekaça da dedikleri uzun gagalı, uzun bacaklı, mızrak ayaklı, mevsime göre memleket memleket göçen, sulak yerlerden hoşlanan makbul bir av kuşu. Bekasa ve bekaça kelimeleri, Fransızların ve İtalyanların bu kuşa verdikleri adlardan gelmedir. Fransızca «bécasse» ve italyanca «beccaccia» kelimelerinin kökü gaga demek olan «bec» ve «becco» dur. Fransızların ve İtalyanların, çulluğu diğer av kuşlarından kolayca ayıran gagasına bu suretle işaret etmelerine karşılık Anglo-Saksonlar bu kuşa «woodcock» (orman horozu), Cermenler ise «waldschnepfe» (orman yelvesi) adını vermişlerdir. Dilimizde çulluğun palazına yelve denilmektedir.

Çulluk gıdasının nevi ve kendisinin hava değişikliklerine karşı son derece hassasiyeti dolayısiyle mütemadi yolculuğa mahkûm bir kuştur; av bakımından nadirliği de bundan ileri gelmektedir. Gerçekten de çulluk mutedil bir iklim, aynı zamanda uzun gagasını içine sokup gıdasını aramak üzere rutubetli veya hiç değilse taze toprak bulmak için güneyden kuzeye, kuzeyden güneye sefer eder, durur. Bu suretle kuzeyin kışından kaçan çulluk memleketimize ekim sonlarında ve kasım içinde gelir, bir müddet sonra da daha aşağılara, hattâ Afrikaya göçeder. Çulluk, yolculuğunu çok defa yalnız başına, bazan da çift olarak yapar. Geceleri kısa mesafeden birbirini takibederek yolculuk eden çullukların ikiden fazla oldukları asla vâki değildir. Çullukların, tabiî sevklerinin büyük bir şaşmazlıkla tâyin ettiği bir nokta istikametine en bol sayıda gelişleri, sisli gecelerde ve gün doğusu rüzgârı veya gün doğrusu poyraz eserkendir. Çulluğun memleketimizde kalışı en fazla altı hafta devam eder. Mart ortalarına doğru, en son konakladıkları yerlerden tekrar kuzeye doğru göçmiye başlarlar ve aşk mevsimlerini, sıcaklığını uygun buldukları memleketlerde geçirirler. Yuvalarını kurmıya karar verdikleri yerlerde pınarlara ve derelere yakın büyük ormanların en serin yerlerini seçerler. Bir meşe dibine veya sürgünler arasına kuru ot ve yapraklardan iptidaî bir yuva kurarlar. Dişi çulluk, güvercin yumurtası büyüklüğünde, fakat daha uzun, siyahımtırak lekelerle benekli ve güvez renkli (kırmızı ile sarı arası) dört yumurta yumurtlar. Kuluçka müddeti; on yedi, on sekiz gündür. Bu müddet içinde erkek çulluk eşinden asla ayrılmaz ve sanki onun uzun hareketsizliğini paylaşmak ister gibi yuvanın kenarında yatar. Yavrular kabuktan çıkar çıkmaz analarının etrafında koşuşurlar. Ananın onlara muhabbeti ve nezareti büyüktür. Herhangi bir tehlike karşısında yuvasını başka yere nakilde hiç tereddüt etmez ve eğer yavrular uçamıyorlarsa (on ikinci veya en fazla on beşinci gün uçarlar) onları birer birer pençesine alarak yeri yere taşır. Bu sırada yakalanmayı göze alır da kıymetli yavrusunu bırakmaz. Yavrular uçacak hale gelince, gıdalarını sağlamak üzere onlara yol göstermekle uğraşır. Onları çok rutubetli topraklara ve bataklık çayırlara götürerek uzun zaman yumuşak kalacak olan gagalariyle kurtcuklar çıkarmalarını öğretir. Yavrular palazlandıktan sonra daha yukarılara göç devam eder.

Çulluk

Çulluğa umumiyetle aptallık atfedilir. Vakıa uzun gagası, tepeye yakın yuvarlak ve uzağı görmez gözleriyle su tavuğu ve hattâ keklik kadar zeki görünmezse de avcıları şaşırtmak bahsinde birçok kurnazlıklar ettiği tecrübelerle sabittir. Çulluk memleketimize gelince bol yiyecek bulacağına emin olduğu ve her şeyden fazla korktuğu poyraz ve karayele karşı mahfuz yerlere konaklar. Bu itibarla çulluğa rastlanması en muhtemel yerler ağaçlı, rutubetli ve hattâ bataklık arazi, yaşlı meşeler yakınındaki büyük hendekler, çayır ve dere boyları, büyük gövdeli ağaçların çürük toprak ve yapraklarla örtülü dipleridir. Çulluk hemen daima, memleket avcıları tarafından bilinen muayyen yerler seçmekle beraber, biraz da bu yerleri hararete ve bilhassa rüzgâr istikametine göre değiştirir. Sonbaharın kapalı ve yağmurlu zamanlarında sekiz on yıllık baltalıkları tercih eder. Çulluk büyük otları, fidan veya ufak ağaç altlarını hiç sevmez. Kışın, donlar başlar başlamaz, kışlamıya karar vermişse, hiç donmıyan pınarlara yakın mahfuz ve rutubetli arazide bulunur. Yoksa, ilk soğuklarda başka diyara göçer. Yazın, yüksek dağların yamaçlarında, hayvanların otladığı ağaçlıklı çayırlarda bulunur. Toprak kurt ve böcekleri yegâne gıdası olduğu için, diplerinde çürük toprak ve yaprak bol olan meşe, kayın ve gürgen ormanlarını tercih ettiği yerlerdir.

Çulluk bilhassa ürkektir; şaşmaz bir intizama tabi itiyatları vardır. Konakladığı ormanın içinde bütün gün kımıldamadan kalır. Akşam olunca, gıdasını aramak üzere orman dışına çıkar. İlk işi tuvaletini yapmak üzere bir durgun suya, bir pınara, bir dereye gitmektir. Titizlik derecesinde temizdir. Gagasını ve bacaklarını itinayla temizler. Sonra gidip gelişte daima aynı yolu takibederek ve alçaktan uçarak ormalar dışındaki rutubetli çayırlara, hattâ bataklıklara iner; bütün gece rahat rahat gıdalanır ve sabah olurken suya uğrayıp tuvaletini yapmayı unutmaksızın aynı yollardan ormana döner. Bu hali sonbahara mahsustur. İlkbaharda sabah tuvaleti yerine çift olarak (karı koca) havada dolaşmayı tercih ederler. Bu, çiftleşme günlerinin başlangıcıdır.

Çulluk avı için iyi koku alan, her çağrışta sahibinin yanına gelen, avı mutlaka getiren iyi cins bir köpek birinci şarttır. Zira çulluğun düştüğü görülmez, avı mutlaka getirmiye alışık olmıyan köpek, pek düşkün olduğu çulluğun nefasetine dayanamaz. Çiftenin kısa namlulusu ve ağırlık bakımından kullanılışı kolay olanı tercih edilmelidir. Sağa atış için 8, sola atış için 6 numaralı saçma ve mutedil miktarda da dumansız barut kullanılmalıdır. Zira baltalıklarda, basık ve yağmurlu havalarda dumanın uzun müddet kalması ikinci atışa engel olur. Arada zaman zaman temas muhafaza edilmekle beraber köpekle avcı arasında otuz metrelik bir mesafe bulunmalıdır. Avcının ilkbahar ve sonbahar yağmurlarına karşı iyi giyinmiş olması ve av esnasında sabırlı davranması şarttır.

Çulluk avını bütün teferruatiyle anlatmak, bu bent kadar bir yazı tutacağı için, esaslı bilgileri vermekle iktifa ettik. *(A. B.)*

HAYRİYE TÜCCARI VE AVRUPA TÜCCARI — Vaktiyle tüccardan bazı imtiyazlılara verilen adlardır.

H a y r i y e t ü c c a r ı : Müslüman tüccardan tanınmış ve diğerlerine nispetle imtiyazlı bulunmuş olanlara verilen bir sıfattı. Hıristiyan tüccarların imtiyazlılarına da «Avrupa tüccarı» adı verilirdi. Hıristiyanlara Avrupa tüccarı unvanının verilmesi Avrupa ile muamele yapmalarından ileri gelmişse de onlar gibi Avrupa malı üzerine dahi iş yapan müslüman tüccara münhasıran, hayriye tüccarı denilmesinin sebebi anlaşılamamaktadır. Eski zenginlerin hayır ve hasenat yapmakla tanınmış olmalarının bu adın verilmesine sebebolması bir ihtimal olarak ileri sürülebilir.

Hayriye tüccarı sıfatını alabilmek için berat sahibi olmek lâzımdı. Beratı olmıyanlar o unvanı alamazlardı. Berat verilmek için aranılan vasıflar beratta yazılıydı. Bunların başlıcaları; «Ehl-i ırz ve dindar olmak, tüccar arasında istikamette mücerrebületvar olduğuna şahadet edilmek ve fasit garaz icra için girmek istiyen fesat ve müzevvir makulesi iktidar erbabından olsa bile sokulmamak...» gibi şeylerdi. Hattâ, istenilen evsafı haiz olmadıkları halde yolunu bularak berat almış olanların beratları geri alınır ve böylelikle o unvanı kullanmak hakkından mahrum edilirlerdi. Avrupa tüccarının Avrupa ile muamele yapmalarına mukabil hayriye tüccarı Avrupadan başka Hint ve İran ile de alış verişte bulunurdu. Hayriye tüccarının zapt-u rapt altına alındıkları berattan anlaşılmaktadır. Bu tedbirlerden maksat ta «mücerret ticaretlerine vüsat gelmek ve ticaret işlerini pürüssüzce görüp işlerinde hiçbir surette uygunsuzluk vukua gelmemek» tir. Beratla bu sıfatı iktisabeden tüccarlardan başka kendi adamlarının ikisi de bu imtiyazdan istifade ederdi; bundan maksat ta işlerini bunlar vasıtasiyle görebilmekti.

Hayriye tüccarının mühim imtiyazları vardı. Kendileri yahut adamları bir yere gitmek istedikleri zaman müste'minlerle (Avrupa ile iş yapan yabancı tüccar) adamlarına verildiği gibi bunlara ve adamlarına da yol emri verilirdi. Yanlarında aynı imtiyaza malik iki adam bulundurmak salâhiyetini haiz oldukları gibi bunlardan birini ajanlık hizmetini görmek üzere işlerinin icabettirdiği yerde oturtabilmek de salâhiyetleri icabındandı. Her kimde olursa olsun imzalı temessük mucibince şehbender, muhtar ve esnafın tevatüren şahadetleriyle sabit Avrupa tüccarından alacakları tahsil olunur ve bu tahsilâttan yüzde ikiden fazla resim alınmazdı. İster islâm, ister reayadan olsun bunlardan birinden alacak iddia edildiği takdirde, itibarlarına halel gelmemek için, ancak Ticaret Nezareti tarafından tâyin olunan mübaşir marifetiyle celbedilirler, hapisleri icabettiği takdirde de gene o nezaret vasıtasiyle hapsolunurlardı. Başlıca ticaret işleri Avrupa malına müteallik bulunduğu için gerek müste'minlerle, gerek İslâm ve Hıristiyanlarla zuhur eden dâva ve nizalar, Ticaret Nezaretinin reyinin inzimamı ve şehbender ve muhtarlar tarafından seçilecek muteber tüccarlar marifetiyle ticaret kaidelerine göre ticaret mahkemesinde bakılırdı. Şer-i şerife müracaatları lâzım gelince Meclisi Umuru Nafıa Müftüsü ve orada fasledilemediği surette Şeyhülisâm huzurunda görülürdü. Hesap ve kitaplarına ve diğer işlerine münhasıran Ticaret Nezaretinde bakılırdı. Müste'minlerin taşrada dört bin akçadan ziyade olan ihtilâfları İstanbula havale olunur ve hangi devletin tüccariyle ihtilâfa düşülürse o devletle mevcut ahitname dairesinde muamele yapılıp aksi tecviz olunmazdı. Bu şekilde zapt-u rapt altına alınmalarından maksat ticaretlerini kolaylaştırmak içindi. Ecnebi memleketlerden getirttikleri emtia ve eşyadan âmediye olarak yüzde üç tahsil olunur, damga resmi hariç olmak üzere reftiye vesair rüsum yerine munzam olan yüzde iki gümrük resmi alınırdı. Memleket mahsulünden nakledecekleri emtia ve eşya ve erzaktan yerinde satıcı tarafından verilecek öşür ile, icabeden damga resminden başka tarife mucibince iskelelerde yüzde dokuz âmediye ve taşraya götürdüklerinde yüzde üç reftiye resmi istifa edilirdi. Bunlardan gümrük vesair resimleri ödememek için hileye sapanlar olursa şiddetle cezalandırıldıkları gibi şehbender ve muhtarlar da mesul tutulurlardı. Müste'minler gibi bunlar da memleketten çıkarılması yasak olmıyan emtia ve eşyayı kara ve deniz yoliyle harice çıkarmıya mezundular. Deniz ticaretleri için gemi tedarik etmeleri veyahut yaptırmaları lâzım geldiği takdirde heyeti, büyüklüğü ve çıkarılacak emtia, eşya ve ervak kararlaştırıldıktan sonra imtiyaz nizamına ve gümrük resimleri de beratlardaki şartlara göre icra olunurdu. Gerek kendilerinin ve gerek fermanlı adamlarının ecnebi memleketlerdeki işlerine şehbenderler tarafından yardım edilirdi. Yolsuz hareketleri sabit olanların beratları ellerinden alınır, bu surette sıfatları nezolunurdu. İçlerinden dürüst, dirayetli, doğruluğu mücerrep ve meşhut olanlar, iktiza ettiği surette, şehbender tâyin edilirlerdi. Valilerle hâkimler vesair memurlar tarafından himaye edilirler ve yardım görürlerdi. Kimsesiz ölenlerin dükkân, oda vesair emlâki hem şer'i canibinden, hem de Ticaret Nezareti tarafından ayrı ayrı mühürlenirdi. Vereseleri olanlar bu muameleye tabi tutulmaz, diledikleri gibi hareket etmelerine müsaade edilirdi. Büyük oğlu olup ta berat almıya talip olunur ve yapılacak tahkikat sonunda ehliyeti anlaşılırsa babaları gibi hayriye tüccarı silkine geçirilir, berat verilirdi.

Hayriye tüccarı işlerinde adları geçen şehbender ve muhtarlar kendi içlerinden seçilirdi. Şehbender, yabancı devletler nezdindeki ticaret mümessili değildi. Muhtar gibi bu unvan da hayriye tüccarlığına mahsus bir kısım vazifelerin görülmesi için gene onlar arasından seçilen birinin unvanıydı ki vaktiyle ticaretgâh olan her şehirde şehbender olarak bir, muhtar olarak da iki kişi olurlardı. İşte bu üç kişi hayriye tüccarlarının devlet nezdindeki işleriyle uğraşırlar ve hükûmete karşı da mesul mevkiinde bulunurlardı. Yeniden birinin hayriye tüccarı olabilmesi de bu üç zatın iyi şahadet etmesine bağlıydı. Hayriye tüccarından harç ta alınırdı. Bu harç ilkin bu sıfatın iktisabı sırasında istifa olunurdu. Harcın miktarı 1.200 kuruş (12 altın) tu.

Hayriye tüccarının sayısı mahduttu; 1225 (1810-1811) tarihli bir berattaki kayda nazaran İstanbulda kırk; İzmir, Şam, Halep, Kıbrıs gibi ticaret yerlerinde de onar taneydi. Hayriye tüccarlığı çok şerefli bir unvandı. Hâlâ babasının yahut büyük babasının hayriye tüccarı olmasıyle iftihar edenlerin bulunması bunun son delilidir. Hayriye tüccarlığı Abdülâziz devrinin sonlarına kadar payidar olmuştur.

A v r u p a t ü c c a r ı : Eski zamanlarda müslüman olmıyan tüccarlardan imtiyaz sahibi olanlar hakkında kullanılır bir tâbirdi. Avrupalılar, kendilerine ilkin atıfet şeklinde böyle fermanlar, sonraları ve devletin zayıf zamanlarındaysa muahedelerle temin ettikleri kapitülâsyonlar sayesinde imtiyazlı bir şekilde ticaret ediyorlar, memlekette bulunan İslâm ve Hıristiyan tüccarlar da mevcut imtiyaz yüzünden bu gibilerle rekabet imkânını bir türlü bulamıyorlardı. İş başında bulunan devlet adamlarının ticaretin memlekete temin edeceği fayda ve zararları müdrik olmamaları hasebiyle, bilhassa dış ticarete ehemmiyet verilmiyor; Avrupalıların istedikleri imtiyazların verilmesinden çekinilmiyordu. Onun için ecnebi memleketlerle ticaret müste'min adı verilen ecnebi tüccarın elindeydi.

Onsekizinci Yüzyılın sonlarında (Milâdî 1781, Hicrî 1196), bir ticaret muahedesi akdi için İspanya sefiri Polini zamanın Reisülküttabı (Hariciyde Nazırı) Feyzi Efendi ile konuşurken Polini: "Bundan ziyade fayda olur mu ki iki devlet birbirini kazanacak, yani mânevî dostluklarını zahirde dahi senede (muahedeye) rapt ile teyidedecseklerdir. Bundan başka ticarî menfaat te mukarrerdir» deyince Feyzi Efendi buna şöyle karşılık vermiştir ki o zaman ricalinin ticaret hakkındaki zihniyetini ifade eder: «Devleti Aliye ticaretin vücut ve ademini müsavi addeder.» Bununla beraber Avrupa ile temas çoğaldığı ve halkın gözü açılmıya başladığı için devlet adamlarının bu zihniyeti ondan sonra çok devam etmedi ve edemezdi. Bir yandan Avrupalılar, öte yandan her iki tarafın tüccarı iki taraf memleketlerine bazı kayıtlar ve şartlar altında karşılıklı ticaret yapmak için müracaat edi-

yor, bir yandan da müste'minlerin haiz olduğu haklar ve imtiyazları gören yerli tüccar kendilerine de imtiyaz verilmesini istiyordu. İlk evvel müslüman olmıyan Osmanlı tüccarı müste'min tüccarını ve elçilikler tercümanlarını örnek alarak bazı haklara ve imtiyazlara nail oldular. İşte onlardan bu hak ve imtiyazları elde edenlere «Avrupa tüccarı» denildi. Sonradan müslüman tüccar da bu hak ve imtiyaza mazhar olunca onlara da "hayriye tüccarı„ adı verildi.

Avrupa tüccarı sıfatını iktisabedenlerden 1.500 kuruş (15 altın) berat harcı alınırdı. Bu paraya mukabil beratta yazılı bazı haklara ve imtiyazlara malik olmakla beraber birçok vergilerden, ağır cizyeden, zabıta memurları yahut İstanbul kadısının adamları tarafından dükkânından alınıp şeriye mahkemesine, yahut diğer devlet dairelerine götürülerek oralarda örfî ve keyfî surette muhakeme ve hapsedilmekten müstesna tutulurlardı. Böyle bir lüzum hasıl olursa hususî muameleye tabi kılınır.

Avrupa tüccarı usulünün başlangıcı katî surette malûm değilse de Üçüncü Selim'in zamanından evvel ferman ve sicil kaydına tesadüf edilemediğine göre 1795 - 1802 seneleri arasını başlangıç olarak kabul etmek doğru olur.

Avrupa tüccarı sıfatı ve beratı, birer sene müddetle gene Avrupa tüccarının kendi aralarından seçtikleri «iki nefer vekil» in «inha makamında» sundukları mühürlü arzuhali ve bu arzuhal üzerine nazır tarafından takdim olunan takrirle verilirdi. «Nişanı hümayun» adı verilen bu beratta Avrupa tüccarının haiz oldukları imtiyazlar yazılırdı. Bu imtiyazlar; kendileri veya adamları bir yere gitmek istedikleri zaman vekillerin verecekleri arzuhal üzerine ticaret şartları gösterilmek suretiyle müste'min tercüman ve adamlarına verildiği gibi bunlara da yol emri verilmesi, gene müste'minlerin kendilerinin ve evlâd-ü-ayallerinin yiyeceklerine, içeceklerine, giyeceklerine dokunulmadığı gibi bunların de gerek kendilerine ve gerek evlad-ü-ayallerinin yiyeceklerine, içeceklerine, giyecekle rine dokunulmamasıydı. Bunlar da ikişer nefer bulundurmak imtiyazına maliktiler. Her kimde olursa olsun, gerek mühürlü ve mutebar temessük ve gerekse vekilleri ve esnafın tevatüren şahadetleriyle alacaklı olanların hâkime ibraz edecekleri alacakları tahsil olunur ve yüzde ikiden fazla resim alınmazdı. Müslüman olsun, sair milletlerden olsun dört bin akçeden fazla olan ticaret dâvaları kenar mahkemelerinde görülmez, arz odasında Sadrazamın huzurunda rüyet olunurdu. Aleyhine açılan dâva münasebetiyle Avrupa tüccarından biri mahkemeye, yahut Babıâliye götürülmek lâzım gelirse, itibardan düşürecek vaziyet vukua gelmemek için, tüccarlardan biriyle çağrılırdı. Hapisleri iktiza ederse nazırları marifetiyle hapsolunurlardı. Bunların ticaretleri Avrupa ile olduğundan anlaşamamazlık müste'minlerle zuhura geleceği için umur ve hususlarına, hesap ve kitaplarına ve ihtilâflarının halline Divanı Hümayun beylikcileri nazır tâyin ve Divanı Hümayun tercümaniyle bunlar tarafından seçilecek bezirgânlar marifetiyle ve tüccar usuliyle hesaplarına bakılarak neticesi nazır tarafından Reisülküttaplığa arzedilirdi. Dâvalarına bakılmak lâzım gelirse arz odasında şer'ile görülüp faslolunurdu. Getirdikleri emtia hangi devlete aitse o devletin tarifesine yüzde üç hesabiyle gümrük resmi alınırdı. Harice çıkarılması memnu olmıyan memleket mahsulü veya mamulünden de nakledecekleri devletin tarifesi üzere yüzde üç hesabiyle resim alınarak ziyade gümrük ve gümrük izinnamesi, gümrük harcı, matariyye, reftiye namiyle bir akçe talebolunmazdı. Berat sahibi olan tüccar ve hizmetkârları vilâyet işlerine ve kocabaşılık hususlarına müdahale edemezlerdi. Zaruret yüzünden kocabaşı oldukları takdirde reaya hakkında zulme kalkışmalarına meydan verilmezdi. Ölenlerin dükkânı vesair emlâki şer, canibinden ve nazırı tarafından ayrı ayrı mühürlenip mallarına, mülklerine, paralarına mirî canibinden müdahale edilmeyip şer'i şerif muktezası üzere verese arasında nazırın nezaretiyle taksim ettirilirdi. Beratla imtiyaz sahibi olan tüccar ve evamiri aliyye ile hizmetkâr olanlara cizyedar ve kolcular tarafından kâğıt verilmesi vesilesiyle sarkıntılık ve müdahale edilmeyip, tüccar; kalem ceridesinden çıkarılacak defteri mucibince on iki kuruş olan cizyeye hazine menfaati olarak sekiz kuruş zammiyle yirmişer kuruş ve hizmetkârlar; orta cizye bedeli olan altı kuruşun üzerine dört kuruş ilâvesiyle onar kuruşu her sene muharremin birinci günü nazır marifetiyle Asitan Cizyedarına teslim eylerlerdi. Ellerinde berat ve hizmetkâr emri olanlara cizye kâğıdı teklif olunmazdı. Bu, onlar için büyük bir kolaylıktı. Avrupa tüccarından berat alanlar, bir suretini İstanbul Kadılığı Bab Mahkemesi siciline kaydettirirlerdi. Avrupa tüccarı usul ve imtiyazı Tanzimattan biraz sonraya kadar devam etmiş, ondan sonra tarihe karışmıştır.

Kısa bibliyografya: *Başbakanlık arşivi; Dahiliye, sıra numarası 6. İsmail Sudi; Defteri Maktesit. Osman Ergin; Mecellei Umuru Belediye. Basılmakta olan "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü„ adlı eserim.*

(Mehmet Zeki Pakalın)

HÄNDEL, GEORG FRİEDRİCH — (1685 - 1759) Onsekizinci Yüzyılın ilk yarısındaki ön klâsikler devrinin tanınmış Alman bestekârı.

Hayatı: 23 şubat 1685 de Halle'de doğmuş; 14 nisan 1759 da Londrada ölmüştür. Babası cerrah (chirurgus) unvanını taşımaktaydı, yani berberlikle hayatını kazanırdı; fakat zekâsı ve yüksek kabiliyeti sayesinde günün birinde Saksunya ve Brandenburg prensleri saray hademeliği ve cerrahlığı rütbelerini elde etmiye muvaffak oldu. Bu zat, altmış üç yaşına ulaştığı sırada Giebichenstein şehrinin rahibi Tanst'ın kızı Dorethea ile evlendi. Bu evlenmeden meydana gelen G. F. Händel, daha çok küçük yaşlarda müziğe olan kabiliyetini muhite tanıtmış fakat müzik mesleğine intisabetme hususunda en büyük mümanaatı babasından görmüştü. Nihayet, devrin tanınmış organisti F. W. Zachau'dan muntazam org dersleri almıya başlamış olan Händel, babasının ısrarı üzerine, 1702 yılında hukuk fakültesine devama başlamış, aynı zamanda saray ve kilise organistliğine de tâyin edilmişti. Händel 1697 yılında babasının vefatı üzerine kendini büsbütün müzik

Hendel

sanatına vermiş ve 1703 yılında o zamanki Alman operasının en parlak devrini yaşamakta olan Hamburg'a yerleşmiş ve ileri çağlarda müzikli sahne sanatına olan büyük hizmeti ancak, Hamburg'da edindiği feyiz ile başarabilmiştir. Händel, Hamburg'da bulunduğu yıllar içinde, zamanın sanat modasına uyarak ilk dört operasını italyanca güfteli olarak meydana getirdi (Almira 1705, Néron 1705, Daphne 1708, Florindo 1708). Händel, 1706 yılının yaz mevsiminde, mesleğinin inceliğine nüfuz için operanın vatanı olan Floransaya gitmiş ve üç seneden fazla bir müddet içinde İtalya'nın Roma, Napoli ve Venedik gibi sanat merkezlerini gezerek Alessandra Scarlatti ve Dominico Scarlatti gibi devrin tanınmış sanat adamlariyle tanışmıştır. Händel, Roma'da iki oratoryo (bir nevi dinî mahiyette operadır) yazmıştır (La resurrezione; I trionfe del tempo e del disinganno). İtalya'da büyük bir şöhret kazanmış olan sanatkâr; 1710 yılında Hannover orkestrası şefliğine tâyin edilmiş ve gene aynı yıl içinde Londraya yaptığı seyahatte İngiliz sanat severleri tarafından başta taşınmıştır. 1711 de ihtiyar annesini görmek üzere tekrar Hannover'e gelen sanatkâr; 1712 de Londra'ya dönüyor. Händel'in 1713 teki barış şenlikleri münasebetiyle yazdığı «Utrecht Tedeum» adlı eseri, sanatkârı hayatının sonuna kadar İngiltere'ye mâletmiş ve İngilizler millî bestekârları Pucell'e halef olma kabiliyetini ancak Händel gibi bir üstatta görebilmişlerdir. Bunun içindi ki, Kıraliçe Anna, Händel'i yılda iki yüz İngiliz lirası ücretle büsbütün İngiltereye bağlamıştır. Bu esnada Kıraliçe Anna'nın, Hannover Prensi Georg ile arasının açık olmasından dolayı, İngiltere tahtının müstakbel vârisi olan bu zatla bidayette arası açılmış olan Händel, Kıraliçenin vefatı üzerine, İngiltere tahtına oturan Hannoverli Prens Birinci Georg'un maiyetine girmiş ve bu tarihten itibaren, yani hanedana kendini gittikçe sevdiren sanatkâr hayatının sonuna kadar, kırk yedi yıl müddetle, Londra sanat hayatına hizmet etmiştir. Händel'in hayatında ikinci bir dönüm noktasını 1719 senesinde Londra'da bizzat tesis ettiği «Opera Akademisi» teşkil eder (Royal Academy of Music). Netekim kıral tarafından himaye gören bu müessese kurulduğu tarihten bir sene sonra opera temsillerine başlıyabilmişti. Händel müteakip yıllarda Akademi için on kadar opera meydana getirdi. Bu operalar az zamanda bütün Avrupa'da tanınmıştır. 1728 yılında İkinci Georg'un taç giyme merasiminden sonra, artistlerin maaşlarının verilmemesinden dolayı Akademi kapanmış ve müessese teknik müdürü Heidegger, binayı başkasına satarak yeniden tesis ettiği operaya Händel'i direktör tâyin etmiş ve ona yeni elemanlar angaje etmesini teklif etmiştir. O sıralarda son defa olarak Almanya'ya giden ve Halle'deki ihtiyar ve âmâ annesini ziyaret eden Händel, dönüşte İtalya'ya da uğrayıp Napoli'deki Scarlatti mektebinin en feyizli devrini yakından tetkik ettikten sonra, yeni angaje ettiği elemanlarla tekrar Londra'ya dönmüş, ikinci defa olarak Akademiyi kurmıya muvaffak olmuştur. Fakat, bir müddet sonra âni bir tehevvürle işine nihayet verdiği tanınmış bir muganni ile birlikte, Akademiyi terk eden diğer sanatkârların kurdukları ikinci bir operanın rekabeti karşısında müşkil bir duruma düşen Händel, müessesesini malî buhrandan kurtarmak için çok uğraşmış ve gene bu sıralarda bir sürü italyanca güfteli operalarla oratoryolar vücuda

getirmiştir. Händel'in o esnada göze aldığı çetin mücadelenin verdiği yorgunluktur ki, sanatkârı günün birinde ister istemez yere yıkmış, hele vücudunun sağ tarafı tamamen felce uğrıyan Händel, bir müddet için sahneden çekilmek zorunda kalmış ve az bir zaman sonra sıhhatını tekrar elde ederek bütün kuvvetiyle mücadelesine devama başlamıştır. Händel'in alet musikisi için yazdığı eserlerin mühim bir kısmı da aynı tarihlere tesadüf eder. Händel bu sıralarda (1741 e kadar) kırk adet italyanca güfteli opera meydana getirmiştir.

1742 yılı Händel dehasının bütün dünyaca tanındığı bir yıldır. Händel aynı yıl içinde ve yirmi dört günde orkestra ve koro için en mühim eseri olan Messias oratoryosunu yazmış ve sırf bu eserinin yarattığı sevgi ve saygı ile, Londradaki düşmanlarına karşı son ve katî zaferi sağlamıştır. Händel bu tarihten itibaren sırf oratoryo bestekârı olarak eser yaratmak arzusu izhar etmiş ve en meşhur oratoryolarını yazmıştır. Bu itibarla Händel, en büyük üstatlık eserlerini 55-56 yaşları arasında meydana getirmiştir. 1751 yılından itibaren tam bir körlükle neticelenen göz hastalığı, sanatkârı eser yazmaktan büsbütün menetmiş olmasına rağmen, Händel konser vermekten ve oratoryolarına orgta bizzat refakat etmekten kendini men edememiştir. Bu meyanda kendi idaresi altındaki en son konser ölümünden bir hafta evvel verilmiştir ki, Händel bu konserde Messias'ı idare etmiştir.

1759 da vefat eden Händel'i İngilizler Londradaki Westminster sarayı medfenine, ve İngiliz büyükleri arasına defnetmişlerdir. Händel'in yetişmesini sağlıyan en mühim âmiller, gençliğinde Almanyadan edindiği sağlam bir org tekniği ve estetiği ile İtalyan ve Fransız opera sanatı, diğer taraftan İngiltere'de nüfuz ettiği Purcell müziğidir. Händel hayatının sonuna kadar muasırı J. S. Bach ile tanışamamıştır. Sanatkâr, alet müziği bestekârı olarak, bilhassa sonat ve konçerto kompozisyonları bakımından aynı şekilde yazılan İtalyan tipindeki eserlerin yenileyicisi olarak tanınmıştır. Onun içindir ki, son zamanlara doğru İtalyan Barock operasının en güzel örneklerini veren bir bestekâr olarak takdir edilmiştir. Händel'in oratoryoları da tasavvur olunduğu gibi, sırf kiliseye inhisar eden eserlerden sayılmaz. Her biri birer ideal dram mahiyetinde olan bu eserler arasında, dramatik bir vaka ile alâkası olmayıp doğrudan doğruya hisse hitabeden biricik oratoryo, meşhur Messias oratoryosudur.

T a n ı n m ı ş e s e r l e r i : Operalar: Jul Cesar, 1724; Timürlenk, 1724; İskender 1726; Lotario, 1729; Ezio, 1731; Orlando, 1732; Pastor Fido, 1734; Berenice, 1737; İmeneo ve Deidamia, 1740. Oratoryolar: Esther (metni İngilizce olan ilk büyük orotaryo, 1716-1719); Acis ve Galatea (Din dışı oratoriyodur, 1716-1719), Saul, 1740; İsrael Mısırda, 1740; Messias, 1742 (En büyük ve en meşhur oratoryosudur; ilk olarak 13 nisan 1742 de Dublin'de temsil edilmiştir); Samson, 1742; Zafer oratoryosu. 1745; Judos Makkabäus, 1746; Joseph, 1746; Jephta, 1752.

Alet müziği eserleri: Keman için 12 sonat (flüt ile de çalınabilir, bas şifre refakatinde); iki keman için 13 trio sonatı (oboe veya flüt ile de çalınabilir, bas refakatinde); 6 adet konçertogrosso (oboe konçertoları diye de anılırlar); 5 adet orkestra konçertosu; 20 adet org konçertosu; yaylı sazlar için 12 büyük konçerto; piyano ve org için yazılmış çok miktarda süvit, fantazi ve füg (bütün bu alet müziği eserleri, 1740 yılından önce meydana gelen eserlerdir).

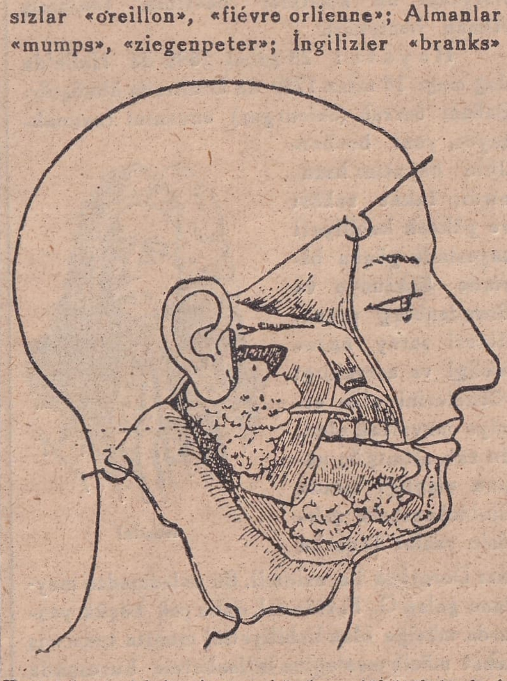
H ä n d e l k ü l l i y a t ı : Sanatkârın bütün eserleri ilk önce Friedrich Krysander tarafından ve 100 cilt olarak neşredilmiştir. (1859-1894). 1789 da İngilterede Kıral Birinci Georg'un emriyle Sam. Arnold tarafından 36 cilt olarak neşredilmiş olan külliyat ise çok hatalıdır. Londradaki Händel cemiyeti (Händel-Society) tarafından 1843 de neşridilmiye başlanan yeni Händel külliyatı tam olarak neşredilmemiştir; bu külliyatın da birçok hataları vardır. En çok tavsiyeye değer Händel külliyatı: Walsh, Meare ve Cluer tabılarıdır.

Händel hakkında yazılmış başlıca eserler: Mainwaring; Memoirs of the Life of the late G. F. Händel, 1760. W. Coxe; Anectodes of G. F. Händel and J. Ch. Smith; 1799. A. B. Marx,: Über die Geltung Händelscher Sologesänge für unsere Zeit, 1824. R. Clark; Reminiscences of Händel, 1836. Chrysander; Georg Friedrich Händel (bitmemiş bir hal tercümesidir, 1858-1867 tarihleri arasında, üçüncü cildin yarısına kadar intişar etmiştir). J. Marshall; G. Pr. Händel 1901 (1911). P. Robinson; Händel And his Olerit, 1908, R. Rolland; Händel (1910 da «Maîtres de La Musique» de intişar etmiştir). H. Leichtentritt; Händel (Almanca en yeni hal tercümesidir, 1924). H. Abert; Händel als Dramatiker 1921.

Händel büstleri ve heykelleri : Sanatkârın hayatında ilk büstü heykeltraş Roubillac tarafından yapılmış ve aynı heykeltraş bu büstü 1762 de Händel'in mezarı için yaptırdığı heykele esas olarak kullanmıştır. Händel'in anavatanı olan Halle'deki (Saale nehri kenarındaki Halle) büyük heykel 1859 da heykeltraş Heidel tarafından yapılmıştır.

(Cevat Memduh Altar)

KABAKULAK — Bu hastalığa Fransızlar «oreillon», «fiévre orlienne»; Almanlar «mumps», «ziegenpeter»; İngilizler «branks»

Hastalığın tesiriyle şişen ve büyüyen tükürük bezleri

derler. En çok çocuklarda ve genç yaştaki insanlarda görülen bulaşıcı ve salgın yapıcı hastalıklardan biridir.

Kabakulak eski zamanlardanberi bilinmektedir. Hemen dünyanın her tarafında görülen bir hastalıktır. Bulaşma şartlarını müsait bulduğu zaman derhal ortaya çıkar. Okul, kışla, hapishane... gibi insanların toplu yaşadıkları yerlerde çıkarsa, az zamanda etrafa dal budak salarak bu topluluk içindeki hassas insanlardan hiçbirini affetmez.

Eskiden beri bilinen bir hastalık olmasına ve hekimler tarafından birçok tetkikler yapılmış bulunmasına rağmen hastlığı yapan mikrop, bugüne kadar meçhul kalmıştır.

Bu mikrobun elimizdeki alet ve vasıtalarla üretilip görülmesi kabil olmıyan ve süzgeçleri geçen (filtrant) virüsler sınıfından olduğu kanaati vardır. Bu virüs, hastaların ağızlarında, boğazlarında ve salyalarında bulunur. Kendileri hiç hasta olmadan, kabakulak virüsünü boğazlarında taşıyan, gezdikleri yerlere saçıp hastalığı bulaştıran sağlam taşıyıcılar da mevcuttur.

Bilirsiniz ki insanlar, ağız ve boğazları civarında üç çift tükürük bezine maliktirler. Bunların bir çifti kulakların altında (kulak altı bezleri), bir çifti dil altında (dil altı bezleri), üçüncü çifti de çene altında (çene altı bezleri) bulunur. İşte k a b a k u l a k â m i l i b u b e z l e r e m u s a l l a t o l a n bir virüs, kabakulak hastalığı da bu bezlerin şişip iltihaplanmasiyle kendisini gösteren bir hastalıktır. Sağlam insanlar virüsle bulaştıktan sonra derhal hastalanmazlar. Aradan, ortalama bir hesapla, 21 gün kadar süren bir kuluçka süresi (tefrih devresi) geçmesi lâzımdır.

Hastalık, vücutta kırıklık, halsizlik gibi genel belirtilerle ortaya çıkar. Çok geçmeden titreme veya ürpermeyle ateş yükselir. Bu sırada kulak altı tükürük bezlerinden bir tanesi şişmiye başlar. Şişen ya sağ veya sol tükürük bezidir. Fakat birbiri arkasına her iki bezin şiştiği de olur. En çok şişen bezler kulak altı tükürük bezleridir. Lâkin öteki bezlerin de şişip iltihaplandığı nadir değildir. Bezler iltihaplanınca kulağın alt ve ön tarafında hamur kıvamında yumuşak, soluk renkli, ağrılı bir şişlik peyda olur. Kulak memeleri kabarıp yukarıya doğru kalkar, hastanın yüzü genişlemiş gibi görünür. Dilimizde hastalığa kabakulak denilmesinin sebebi bu manzaradan ileri gelmiş olsa gerektir. Tükürük bezlerindeki şişlik bazan o kadar büyük olur ki hastanın yanakları, çenesi ve boynu büyümüş ve yüzü bir dev çehresi manzarasını almış bulunur. Hasta ağzını açmakta zorluk çeker. Hareketler esnasında çenesinde ağrılar hasıl olur.

Bezler, ne kadar şişerlerse şişsinler, hiçbir zaman cerahat hasıl etmezler ve şişlik delinmez. Onun için hekimler kabakulak için: «Tükürük bezlerinin irinsiz iltihabıdır» derler.

Eğer şişlik delinir ve içinden cerahat akarsa o hastalık kabakulak değildir. İşin içinde daha başka sebepler ve hastalıklar aramak lâzım gelir.

K a b a k u l a k b i r h a f t a k a d a r s ü r e r. Sonra ateş düşer ve tükürük bezlerindeki şişlikler yavaş yavaş azalarak hasta nekahate girmiş olur. Hastalığın şiddeti her insanda bir olmaz. Bazıları kabakulağı, yüksek ateşle gayet ağır ve sıkıntılı bir vaziyette geçirdikleri halde bazıları da hiç yatağa bile yatmıya hacet kalmadan, ayakta ve hafif bir tarzda geçirirler. Hastalığın nasıl geçeceğini daha önceden tahmin etmek kabil olmaz. Kabakulak şiddetli de olsa öldürücü bir hastalık değildir. Çok defa şifa ile nihayet bulur. Ölüm vakaları pek nadirdir. Hekimlik dilinde böyle hastalıklara «selim hastalık» derler.

F a k a t k a b a k u l a ğ ı n b a z ı i h t i l â t l a r ı v a r d ı r ki bunlar ortaya çıkarsa hem hastalık süresi uzar, hem de hasta daha

fazla hırpalanmış olur. Hayalarda hâsıl olan iltihap (husye iltihabı: orchite) bu ihtilâtların en önemlilerindendir. Çok defa yatağını çok çabuk terkeden hastalarda ve erişkin erkeklerde görülür. Bir taraflı veya iki taraflı olur. Evvelce düşmüş olan ateş, haya iltihabı başlayınca, tekrar yükselir. Şişen haya çok şiddetli ağrı ve sıkıntı verir. Bu tesirle hayanın kuruduğu ve erkeğin erkeklikten kesildiği bile vardır. Buna karşılık kadınlarda da «yumurtalık iltihapları» olabilir.

Kabakulak, midenin arkasındaki pankreas dedikleri bezde, göz suyunu hasıl eden göz kesesinde, prostat bezinde de iltihap ve ihtilâtlar yapabilir. Bazı kabakulaklılarda akciğerin plevra boşluğunda su toplayıp âdeta bir sulu zatülcenp hâsıl olduğu görülmüştür. En korkulu ihtilât beyinde ve beyin zarlarında husule gelir. Bu hal, kabakulak hastalığı sırasında, hastanın menenjit belirtileri göstermesiyle belli olur.

Bereket versin ki bütün bu ihtilâtlar gelip geçicidirler. Münasip bir tedaviyle ârıza bırakmadan zail olurlar.

Kabakulağı, benzeri hastalıklardan ayırdetmek için uyanık ve dikkatli olmak ister. Çünkü tükürük bezlerinden başlıyacağına meselâ ilk defa hayaların şişmesiyle başlıyan acayip ve şaşırtıcı vakalara rastlamak ta mümkündür. Kabakulak hastalığına bir defa tutulanlar, çok defa, bütün ömürleri boyunca bir daha tutulmazlar. Verdiği muafiyet kuvvetli ve süreklidir.

Şişkinliğin dış görünüşü

Hastalıktan korunmak için hastaların yanına sokulmaktan ve onlarla temastan kaçınmalıdır. Hastalar, söz söyler, aksırır, öksürür, bağırır, çağırırken ağızlarından fırlıyan tükürük damlacıkları hastalığı etrafa bulaştırırlar. Kabakulaklı hastalarla temas edip onlardan virüsü alan ve sonra her tarafta dolaşıp hastalığı çevresine saçan «sağlam taşıyıcılar» ın rolü büyüktür. Bunlara çok dikkat etmelidir.

Kabakulak çıkan yerde hastayı ve onun etrafında bulunup kendisiyle, sıkı fıkı yaşıyanları derhal sağlamların arasından ayırmak en kesin emniyet tedbirlerindendir. **Kabakulağın koruyucu bir aşısı yoktur.**

Hastanın mendillerini, çamaşırlarını, yatak takımlarını, sıkı bir surette, dezenfekte etmeli, kabakulak çıkan meskenlerde temizlik yapılmalıdır.

Kabakulaklı çocukları 21 gün müddetle okula göndermemelidir. Analar, babalar çok defa, buna dikkat etmiyorlar. Çocuğun yüzündeki şişlik zail olunca hastalık sona erdi sanarak çocuğu okula gönderiyorlar. Kabakulağın öteki çocuklara da bulaşmasına sebeboluyorlar.

Bu işde analar, babalar, okul hekimleri ve öğretmenler tarafından hassaslık ve titizlik gösterilmesi lâzımdır.

Kabakulağın hususî bir ilâcı yoktur. Hastayı yatakta istirahat ettirmek, ateşi zamanında sulu, hazmı kolay gıdalarla beslemek münasiptir. Şişkinlik dolayısiyle yüzde ağrı ve gerginlik varsa şişen yerlere yağlı krem, zeytinyağı, vazelin gibi bir madde sürmek pek iyi gelir.

Hekimin vereceği gargara ve burun damlalariyle boğaz ve burunu temizlemek, hastanın vücudunu, genel olarak, temiz tutmak uygun olur.

İhtilâtların tedavisiyse mutlaka hekimin sıkı kontrolu altında yapılmalıdır. Bu basit tedavi ve tedbirler sayesinde kabakulak, az zamanda ve sıkıntısızca geçip gider.

(Dr. Nari Ömer Ergene)

MİHAİLOVİTCH, DRAJA, GENERAL — (1893 - 1946) «Draja Mihailoviç okunur» Yugoslav generali. İkinci Dünya Harbi içinde bir zamanlar «harbin en büyük kahramanı» olarak vasıflandırılan General Draja Mihailovitch, 15 temmuz 1946 da vatan hainliği suçu ile kurşuna dizildi. Mihailovitch hakikaten bir vatan haini midir? sualine katî olarak cevap verebilmek için yeter derecede malûmat sahibi değiliz.

Draja Mihailovitch 1893 te Sırbistanın Çaçak mevkiinde doğmuştu. Ebeveyni kendisi daha çok küçükken öldüğü için Sırp ordusunda albay olan amcası tarafından büyütüldü ve onbeş yaşında da Belgraddaki Askerî Akademiye girdi. Draja 1912 de, yani ondokuz yaşındayken mektebi terkederek Balkan Harbine iştirak etti ve harbden sonra asteğmen olarak Akademiye döndü. 1914 te Büyük Harb patlayınca tahsiline gene ara vererek cepheye gitti ve harbin sonunda mektebe Sırbistanın en büyük nişanı Kara Yorgi Yıldızını taşıyan bir albay olarak döndü.

Mihailovitch Akademiyi bitirdikten sonra birçok kıta komutanlıklarında, Sofya ve Prag ataşemiliterliklerinde bulundu. 1939 da Tahkimat Komutanlığına tâyin edildi. Burada General de Gaulle'ün Fransada yaptığını yaptı; hükûmete Magino'vari istihkamlara güvenilmemesini ve hareket kabiliyeti fazla, kuvvetli bir ordunun kurulmasını tavsiye etti. Hükûmet generalin bu tavsiyelerine mukabil, onu ehemmiyetsiz bir müfettişliğe tâyin etmekle mukabele etti. Mihailovitch bu sefer de Harbiye Nezaretine beşinci kol faaliyeti hakkında bir muhtıra tevdi etti. O zaman Harbiye Nazırı ve Alman işgali sırasında Almanların kuklası olan General Neditch te bu muhtıraya Mihailovitch'i bir ay hapsetmek suretile cevap verdi.

1941 de Almanlar taarruz ettikleri vakit Mihailovitch Hersek'te bir sahil muhafaza kıtasına komuta ediyordu. Vaziyetin ümitsizliğini anlayınca elindeki kuvvetle Bosna dağlarına çekildi. Bu dağların Ravna Gora mevkiinde Yugoslav mukavemetinin nüvesi teşekkül etti. Başlangıçta bir avuç askerden ibaret olan Mihailovitch kuvvetleri köylülerin, esaretten kaçanların iltihakı ile kuvvetlendi. «Çetnik» ismiyle anılan bu kuvvetlerle Alman ve İtalyan kuvvetlerine şiddeti gittikçe artan darbeler indirmiye başladı. Müttefikler bu çetelere havadan teçhizat ve cephane yardımı yapıyorlardı. Bütün dünyada gözler Bosna dağlarına çevrilmişti. Harbin en ümitsiz zamanlarında Mihailovitch'in gerilla (çete harbi) hareketi gerek Yugoslavlar ve gerekse diğer esaret altındaki milletler için bir ümit kaynağı olmuştu. Dünya basını Mihailovitch'i ve çetniklerini göklere çıkarıyordu ve onlara âdeta esatirî bir mahiyet veriyordu. 1942 martında Almanlar Mihailovitch'e ve taraftarlarına hitaben bir ültimatom yayınlıyarak beş gün içinde teslim olmalarını istediler. Mihailovitch buna Yugoslavlara sivil itaatsizlik emretmekle mukabele etti. Çetniklerin faaliyetlerinin derecesini Hitler'in Mussolini'ye yazdığı şu mektuptan anlamak mümkündür: «Mihailovitch hareketinin inkişafında içtimaî bir tehlike görüyorum. Aldığımız malûmat Mihailovitch tarafından enerjik bir şekilde ve siyasî bakımdan akıllıca idare edilen bu teşkilâtın bize hücum etmek için müsait zaman beklediğini gösteriyor... Mihailovitch kuvvetlerini imha etmek pek de kolay olmıyacaktır.»

Durum bu iken, 1941 haziranında Sovyetlerin harbe girmesiyle sahnede bir Josip Broz Tito peyda oluverdi. Üçüncü Enternasyonale mensub olan bu zat ve diğer komünistler, memleketlerini kurtarmıya teşebbüs etmek için sanki Rusların harbe girmelerini beklemişlerdi. Önce Tito ve Mihailovitch'in müşterek düşmana karşı beraberce savaşacakları sanılıyordu. Gerçekten de 25 ekim 1941 de iki şef arasında yapılan bir konuşmada bir anlaşmaya da varılmıştı. Halbuki ikinci bir buluşmada aradaki anlaşmazlık ve uyuşmazlık açığa vuruldu. Bir defa Mihailovitch komünistlerden en az, faşistlerden nefret ettiği kadar nefret ediyordu ve bu fikirleri de hem Sovyetlerin hem de Titonun malûmuydu. Sonra da Mihailovitch Mihver kuvvetlerini yalnız gerilla muharebeleri ile izac ederek Avrupanın istilâsı anını beklemek fikrindeydi. Tito ise Moskovanın direktiflerine uyarak ve Almanların sivil halka karşı misliyle mukabele edeceklerini hesaba dahi katmadan 'geniş taarruz ve sabotaj hareketleri yapmak istiyordu. Bu son buluşmada Tito ile Mihailovitch tam mânasiyle düşman olarak ayrıldılar. O andan itibaren Mihailovitch bir taraftan Mihver kuvvetleriyle savaşmak, diğer taraftan da Titonun «partizan» larına karşı koymak zorunda kaldı.

Mihailovitch

1943 yazında Tito'nun kuvvetleri 150.000 kişiyi bulmuştu. Buna mukabil Mihailivitch'in çetnikleri eriyordu. Hele İngilizler askerî ve siyasî mülâhazalarla Mihailovitch kuvvetlerini desteklemekten vaz geçerek Tito'ya yardıma başlayınca general çok kötü bir duruma düştü: Evvelâ kukla başbakan Neditch'le, sonra da Alman ve İtalyanlarla anlaştı ve onların yardımiyle Tito'cularla savaşa devam etti. Churchill 22 şubat 1944 te Avam Kamarasında bu vaziyeti açıkladı, menfada bulunan Kıral Piyer (Petro) de Mihailovitch'i harbiye nazırlığından azletti.

Mihverin harbi kaybetmesiyle Mihailovitch büsbütün kötü bir duruma düştü. Yanında bir avuç sadık adamı kalmıştı. Onlarla birlikte Bosna dağlarında mütemadiyen yer değiştirerek Tito kuvvetlerinden saklanmıya çalıştı. Tito baş düşmanının yakalanmasına 11 Ozna (gizli polis) subayını memur etmişti. Bunların ikisi Sırbistan - Bosna hududundaki Dobrun köyünde Mihailovitch'in haberciliğini yapan bir köylüyü bulmıya muvaffak oldular. Köylü bunların Mihailovitch'e iltihak etmek istediklerini sanarak, onları Mihailovitch ve on bir çetniğin saklandıkları mağaraya götürdü. Gizli polisler burada çetnikleri öldürdüler ve Mihailovitch'i yakaladılar (13 mart 1946).

Mihailovitch ve yirmi üç arkadaşının

muhakemesine 10 haziranda Topcider'deki Piyade Okulunda başlandı; ve on yedi gün sonra da hüküm verildi: idam.

Mihailovitch muhakeme esnasında biraz garipçe hareket etti. Kâh düşmanla işbirliği ettiğini itiraf etti, kâh «ben yorgun olduğum zaman evet derim» diyerek itiraflarını tevile çalıştı ve nihayet «kendimi suçlu addetmiyorum» dedi. Gerek muhakeme esnasında ve gerekse İngiliz hükûmetinin elindeki vesikalarla Mihailovitch'in düşmanla işbirliği yaptığı tebeyyün etmiştir. Fakat bunu hangi şartlar altında ve hangi mülâhazalarla yapmıştır ve nihayet bütün hayatı kahramanlıkla dolu olan bir adam ne için düşmanla işbirliği etmek zorunda kalmıştır? Eldeki malûmata göre; Belgrad muhakemesinde bunlara temas bile edilmemiştir.

Harb esnasında Yugoslavyada bulunan veya kaza neticesinde Yugoslavyaya inen İngiliz ve Amerikalı havacılar bu dâvada şahitlik etmek istemişlerdi; fakat Yugoslav hükûmeti bu isteği reddetmiştir. Bu subaylardan biri «Mihailovitch belki de Almanlarla iş birliği etmiştir. Çetnikler arasında bulunduğum sıralarda böyle bir şey görmedim. Ben ve diğer Müttefik askerleri generalden yardım gördük ve onun sayesinde kurtulabildik. Bizim istediğimiz şey Mihailovitch'in âdilane bir şekilde muhakeme edilmesidir» diyordu. Bütün bunlara ve Sumner Welles'in himayesinde kurulan «Mihailovitch'in âdilane muhakeme edilmesini temin komitesi»nin bütün gayretlerine rağmen Mihailovitch meselesi, kendisini kurşuna dizen müfrezenin bir yaylım ateşiyle sona erdi.

(Altemur Kılıç)

NANE — Ballıbabagillerden birkaç sene ömürlü otumsu bitki. Arapçası «na'na» dır. Lâtince teknik adı «mentha» dır. Fransızların «menthe», Anglo-Saksonların «mint», Cermenlerin «münze», İtalyanların «menta» kelimeleri bu teknik addan gelmedir. Dilimizde de nane likörüne ve şekerine «menta» denildiği vâkidir.

Dünyanın mutedil iklimli yerlerinde yirmiden fazla çeşidi yetişen nane, mide bozukluğunu düzenliyen ve barsaklardan yel giderен nebatlardandır. Çeşitlerinden yalnız on ikisi, Amerikanın ya yerli veyahut ta başka yerlerden getirilip yetiştirilmiş nevileridir.

Nanenin sapı dört köşedir ve yaprakları doğrudan doğruya sapa bitişiktir. Yaprakları keskin kokuludur. Çeşidine göre beyaz, kırmızı, penbe veya morumtırak olan çiçekleri umumiyetle sapın ucunda ve başak biçimlidir.

B a ş l ı c a ç e ş i t l e r i : Sulak yerlerde yetişen yaban nanesi (m. sylvestris) ve su nanesi; sebze bahçelerinde yetiştirilip yerine göre taze veya kurusu yemeklere ve salatalara çeşni vermek üzere kullanılan yeşil nane (m. virdis); her yerden fazla İngiltere ve bilhassa Amerikada yetiştirilip menthol ve nane ruhu çıkarılan, nane şekeri likörü ve Amerikan sakızı imaline yarıyan, peppermint dedikleri kıvırcık veya biberli nane (m. piperita); gene Amerikan sakızı imalinde kullanılıp Amerikalıların yapraklarının biçimi dolayısiyle spearmint dedikleri fazla kokulu zıpkın nanesi (m. spicate), İngiltere, İrlanda, Doğu Avrupası ve Batı Asyasında bol mikdarda yetişip yapraklarının para biçimli yuvarlaklığı dolayısiyle İngilizlerin pennyroyal = Kırallık penisi dedikleri nane (m. pulegium); bergamot koku ve çeşnisini taşıyan bergamot nanesi (m. citrata) ve Japonya menşeli Japon nanesi (m. arvensis) dir.

Nanenin tıpta kullanılışına gelince; yeşil veya kıvırcık nanenin kurutulmuş yapraklarından binde on nispetinde yapılan menkuu münebbih ve hâzımdır. Lüzumuna göre bir mikdar suya 2 - 10 damla nane ruhu karın ağrılarını geçirmiye ve mideyi düzeltmiye yarar. Nane şekeri, keza münebbih, hâzım ve serinleticidir. Nane liköründe de, fazlaya gitmemek şartiyle, aynı vasıflar vardır. Tıpta çok kullanılan menthol (mantol) kıvırcık veya biberli nanenin büyük kısmını teşkil eden alcool-phénal (fenollü alkol) dir ve nane ruhunun başlıca unsurudur. Formülü $C^{10}H^{12}O$ dur. Toz haline getirilmiş bir madde olan menthol

Nane

suda erimez, yağda az, alkol ve eterde kolay erir. Alkolde eritilmiş 0.05 - 0.10 gram menthol mide ağrılarına, bulantı ve kusmalara karşı dahilen kullanılabilir. Ancak mentholun mideyi tahrişi dolayısiyle eczanelerde hazır satılan nane ruhu alıp mücbir hallerde, yukarıda yazdığımız gibi, bir mikdar suya 2 - 10 damla damlatarak kullanmak müreccahtır. Menthol cilde serinlik ve hafif bir uyuşma verir. Menthol toz halinde buruna çekilmek suretiyle nezleye, başka eczalarla karıştırılmış olarak diş ağrılarına, merhem olarak kaşıntılara ve yağlı olarak burun veya kulak iltihaplarına karşı kullanılır. Hususî surette imal edilmiş mentollü kalemlerin koklanması baş ağrısına iyi gelir.

(A. B.)

NUREMBERG MUHAKEMESİ NETİCESİ (Büyük Nazi harb suçlularının cezalandırılması) — Devrimizin, daha doğrusu atom devrinin en mühim hâdiselerinden biri de şüphesiz Nuremberg Muhakemesidir. 30 eylûl ve 1 ekim 1946 da kararın okunması ve hükümlerin tebliğ edilmesiyle neticelenmiş bulunan bu muhakeme biraz uzamış ve tavsamış olmasına rağmen ehemmiyetinden hiçbir şey kaybetmiş değildi. Bu muhakemenin en enteresan ve en mühim tarafı devletler hukukunda yeni bir çığır açmış ve yepyeni bir içtihat kararı meydana getirmiş olmasıdır.

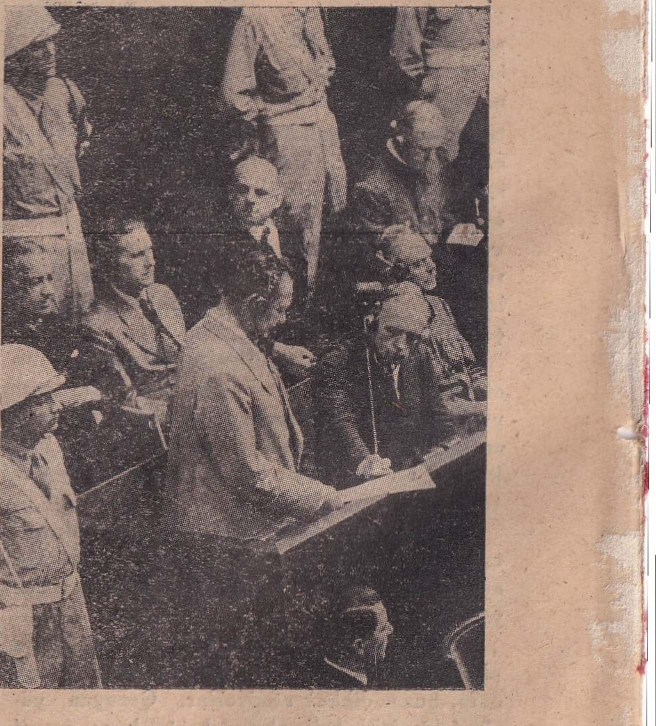
Devlet adamlarının ve yüksek kumandanların tecavüz harblerinden ve bu harbler esnasında işlenen cürümlerden mesul tutulmaları ve cezalandırılmaları doğru ve âdilane bir prensip midir; Milletlerarası Mahkeme Heyetinin galip devletlere mensup yargıçlardan teşekkül etmiş olması kararın ve hükümlerin meşruluğuna halel getirmez mi? Bir halen bütün dünyada hukukçular ve mütefekkirler arasında münakaşa edilmekte olan bu hususlara temas edecek değiliz. Ancak objektif olarak tekrar edelim ki, Nuremberg Muhakemesi gerek tarihî ve gerekse hukukî mânaları itibariyle devrimizin en mühim hâdiselerinden biri olarak kalacaktır.

24 N a z i h a r b s u ç l u s u h a k k ı n d a k i i t t i h a m n a m e 19 ekim 1945 de neşredilmiş ve 20 kasım 1945 te de dâva başlamıştır (Bakınız: Nuremberg Muhakemesi; Aylık Ansiklopedi, sayfa 656). Suçluların son müdafaalarını yaptıkları 31 ağustos 1946 tarihine kadar 403 oturum yapılmış; 94 şahit dinlenmiş ve 143 kişinin de yazılı ifadesine müracaat edilmiştir.

Muhakeme tatil edildikten bir ay sonra yani 30 eylûl 1946 da Mahkeme Heyeti Başkanı İngiliz Yargıcı Lawrence 250 sayfalık kararı okumıya başlamıştır. Kararın ve sonundaki ferdî hükümlerin 4 yargıç tarafından münavebe ile ve 4 dilde okunması iki gün sürmüştür.

K a r a r d a 3 e s a s g ö z e ç a r p m a k t a d ı r : 1) Ekserisi Nazilere ait bulunan vesika ve delillerden bir tecavüz harbi komplosunun mevcudolduğu açıkça anlaşılmıştır. 2) Milletlerarası bir tecavüz harbine «kasden» sebebolmak büyük bir suçtur. 3) Sanıkların mafevklerinden emir almış oldukları için sulhe ve insanlığa karşı suç işlemiş oldukları bir mazeret olarak kabul edilemez.

30 ekim günü suçlu mevkiinde bulunan 7 Alman teşkilâtı hakkındaki hüküm bildirilmiştir. Bu teşkilâtlardan S. A. (Sturmabteilung-Hücum Kıtaatı) 1934 tenberi mühim sayılabilecek bir faaliyette bulunmadığından; Reich kabinesi (Reichsregierung) Alman Yüksek Komuta Heyeti ve Alman Genel Kurmayı da birer hükmî şahıs addedilemiyeceklerinden suçsuz addedilmişlerdir. Diğer taraftan geri kalan teşkilâtlar, yani Nazi Partisi Siyasî Önderlik Teşkilâtı (Das Korps der Politischen Leiter der Nationalsozialistischen Deutscher Arbeiter Partei), SS (Schutzstaffeln-Muhafız Teşkilâtı) ve buna bağlı S. D. (Emniyet Hizmeti) Gestapo (Geheime Staats Polizei) suçlu bulunmuştur.

Goering son müdafaasını yaparken

Kararın 1 ekimde okunan kısmında 21 suçluya teker, teker ve Martin Bormana da gıyaben ferdî hükümler ve cezalar tebliğ edilmiştir. (Muhakemenin başında 24 sanık varken Dr Ley'in intihar etmesi neticesinde ve Krupp von Bohlen'in de çok hasta olması dolayısiyle 22 sanık kalmıştır).

Suçlular aşağıdaki şu maddelere göre suçlandırılmışlardır: 1) Sulhe karşı suikast tertibetmek ve tecavüz harbleri plânları hazırlamak. 2) Harb hazırlığı yapmak, milletlerarası taahhüt ve anlaşmaları ihlâl etmek suretiyle sulhe karşı suç işlemek. 3) La Haye ve Cenevre mukavelenamelerine aykırı harb suçları işlemek. 4) İnsanlığa karşı suç işlemek.

22 sanık hakkındaki ferdî hükümler şunlardır:

1) HERMAN WİLHELM GOERİNG (Hitlerin resmî halefi; S. A. liderlerinden; S. S. generali; Prusya içişleri bakanı; Prusya polisi şefi; dört yıllık plân mutemedi; Luftwaffe başkomutanı; Reich hava bakanı): İdam -Her dört maddeden suçlu olarak.

2) RUDOLF HESS (Hitlerin mümessili; sandalyasız Reich bakanı; S. S. ve S. A. generali; Reich Müdafaası Konseyi âzası ve Goering'in halefi): Müebbet hapis- İlk iki maddeden.

3) JOACHİM VON RİBBENTROP (Hitlerin dış siyaset müşaviri; eski Londra elçisi ve Reich dışişleri bakanı ve S. S. generali): İdam-Dört maddeden.

4) WİLHELM KEİTEL (Alman Silâhlı Kuvvetleri Yüksek Komuta Heyeti başkanı): İdam - Her dört maddeden

5) ERNST KALTENBRUNNER (S. S. ve Polis generali; Avusturya Polisi şefi, Reich Umumî Emniyet Hizmeti şefi): İdam - Harb suçlarından ve insanlığa karşı işlenmiş suçlardan.

6) ALFRED ROSENBERG (Nazi Partisi İdeoloji ve Dış Siyaset Konseyleri bakanı; Voelkischer Beobachter'in başyazarı ve işgal altındaki doğu bölgeleri Reich bakanı): İdam - Dört maddeden.

7) HANS FRANK (Sandalyasız Reich bakanı; Adalet Koordinasyonu Reich komiseri; Alman Hukuk Akademisi başkanı;, Batı Prusya, Poznan ve Krakov askerî bölgeleri yüksek mülkiye âmiri ve Polonya umumî valisi): İdam - İnsanlığa karşı işlediği suçlardan dolayı.

8) WİLHELM FRİCK (Reich içişleri bakanı; Almanya ile Avusturyanın Südet arazisinin, Memel'in, Danzig'in ve ilhak edilen Doğu bölgelerinin, Eupenin, Malmedinin ve Moresnot'nun Reich'a birleştirilmeleri için kurulan merkez bürolarının şefi; Stiria, Karintiya, Norveç, Alsas - Loren umumî valisi): İdam - Üç maddeden ve bilhassa insanlığa karşı suçlardan.

9) JULİUS STREİCHER (Frankonya Gauleiter'i ve Yahudi aleyhtarı, Der Stuermer gazetesi başyazarı): İdam - Bilhassa Yahudilere karşı işlediği suçlardan dolayı.

10) WALTER FUNK (Hitlerin ekonomi müşaviri, Reich ekonomi bakanı, Reichsbank müdürü, Reich Müdafaa Konseyi âzası): Müebbet hapis.

11) HJALMAR SCHACHT (Reich ekonomi bakanı ve Reichsbank müdürü. Sandalyasız Reich bakanı): Beraet.

12) AMİRAL KARL DOENİTZ (Alman donanması büyük amiralı. Alman Deniz Kuvvetleri başkomutanı ve Hitlere halef olarak Alman devlet başkanı): 10 yıl hapis.

13) AMİRAL ERİCH RAEDER (Alman donanması büyük amiralı, Alman deniz kuvvetleri başkomutanı ve donanma baş müfettişi): Müebbet hapis.

14) BALDUR VON SCHİRACH (Reich gençlik lideri; Viyana Gauleiter'i): Yirmi yıl hapis.

15) ALFRED JODL (Alman Ordusu Hareket Şubesi şefi; genel kurmay başkanı): İdam.

16) FRANZ VON PAPEN (Reich şansölyesi, Viyana ve Türkiye büyük elçisi): Beraet.

17) FRİTZ SAUCKEL (Yabancı İşçiler Merkez Kontrol Bürosu şeflerinden): İdam.

18) SEYSS İNQUART (Sandalyasız Reich bakanı; Güney Polonya mülkiye âmiri, Polonya vali vekili ve Holânda komiseri): İdam.

19) ALBERT SPEER (Reich silâh ve mühimmat bakanı; Todt teşkilâtı başkanı): Yirmi yıl hapis.

20) CONSTANTİN VON NEURATH (Reich dışişleri bakanı, Bohemya ve

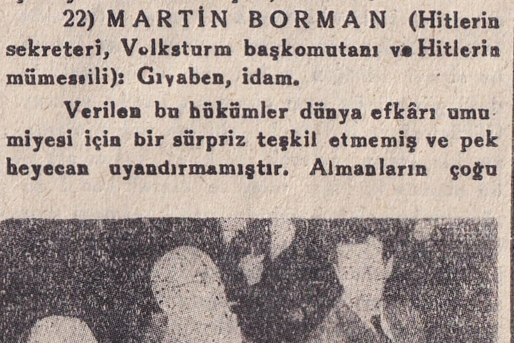
Hüküm dinlenirken

Moravya Reich hamisi): on beş yıl hapis.

21) HANS FRİTSCHE (D. N. B. başyazarı, Propaganda Bakanlığı Haberler ve İç Yayın servisleri şefi): Beraet.

22) MARTİN BORMAN (Hitlerin sekreteri, Volkstrum başkomutanı ve Hitlerin mümessili): Gıyaben, idam.

Verilen bu hükümler dünya efkârı umumiyesi için bir sürpriz teşkil etmemiş ve pek heyecan uyandırmamıştır. Almanların çoğu

Beraet eden Papen, Schacht ve Fritsche kararı dinledikten sonra

Von Papen'in ve Schacht'ın beraet etmelerine memnun olmamışlar veya öyle görünmüşler-dir. Bilhassa Rus işgal bölgesinde beraetler aleyhinde gösteriler yapılmıştır.

Schacht'ın ve Papen'in beraet etmeleri İngiltere, Fransa ve Amerikada da bazı çevrelerde hoşnutsuzluk uyandırmıştır.

Ruslara gelince gerek resmî makamlar ve gerekse gazeteler idam cezalarını âdeta zevkle tasvib etmişler; diğer cezaları hafif bulmuşlar ve hele beraetlere pek kızmışlardır. Rus gazeteleri «hükümlerin hepsinin hele beraetlerin oybirliği ile kararlaştırılmadığını» tebarüz ettirmişlerdir.

Nuremberg'de Milletlerarası Askerî Mahkeme Heyeti tarafından verilen bu on bir idam cezasından onu, Nuremberg hapishanesinin avlusundaki cimnastikhanede asmak suretiyle infaz edilmiştir.

İlk olarak asılması kararlaştırılan Mareşal Goering, idam gününden bir gece evvel, yani salı gecesi saat 10.45 de potasyum siyanürü içmek suretiyle intihar etmiştir. Goering'in hücresini daimî surette gözlemekte olan Amerikan eri bunun derhal farkına varmış, fakat çağırdığı doktor ölüme mâni olamamıştır.

Goering, üzeri kurşun kalemle Goering yazılı açık bir zarfın içinde gene kurşun kalemle yazılmış üç tezkere bırakmıştır. Bunlardan birinin hapishane kumandanı Albay Andrus'a, diğerlerinin de Bayan Goering'e ve Alman milletine hitaben yazılmış oldukları sanılmaktadır.

Mareşalin bir mermi kovanı içinde bulunan zehir tübünü nasıl olup ta ele geçirip muhafaza ettiği anlaşılmamıştır. Müttefik Kontrol Komisyonu bu hususta tahkikat yaptırmaktadır.

Geri kalan on Nazinin asılmalarına sabaha karşı saat 1.15 te başlanmıştır. İlk olarak Ribbentrop son olarak da saat 2.46 da Seyss İnquart idam edilmiştir.

Mahkumların idam saatleri ve son sözleri aşağıdadır: 1) JOACHİM VON RİBBENTROP : Saat 1.15 (17 dakikada)- «Tanrım Almanyayı korusun! Son arzum Almanyanın tekrar birleşmesi, Doğu ile Batının ittifak etmesidir. Dünyanın barışa kavuşmasını temenni ederim.» 2) KEİTEL : Saat 1 30 (24) dakikada)- «Ulu Tanrım sen Alman milletine ve benim gözlerimin önünde milletleri için canlarını feda eden iki milyon Alman askerine merhamet et. Şimdi ben de oğullarımın yanına gidiyorum. Her şey Almanya için», 3) KALTENBRUNNER: Saat 1.39 (13 dakikada)- «Milletimi ve yurdumu herşeyden fazla sevdim ve müşkül zamanlarda onlara hizmet ettim. Almanyanın hiçbir zaman asker olmamış adamlar tarafından parçalanmış olduğuna ve iştirak etmediğim bu cinayetlere karıştırılmış olmama yanıyorum. Yaşasın Almanya».4) ROSENBERG: Saat 1.49 (10 dakikada) Sükût... 5) FRANK: Saat 1.58 buçuk. (1 buçuk dakikada)- «Hapishanede gördüğüm iyi muamelelere teşekkür ederim.. Tanrım sen beni koru!», 6) FRİCK Saat 2.05 (15 dakikada) «Tanrım sen Almanyayı koru» (Darağacının basamaklarını çıkarken hafif sendelemiştir). 7) STREİCHER Saat 2.08 (12 dakikada)- «Bu yol Tanrıya gider»... (Darağacının dibinde ve basamakları çıkarken cellâdın gözlerinin içine bakarak) «Heil Hitler... Bir gün gelecek Bolşevikler

sizi de asacaklar»... (Hafif bir sesle) «Adele, Allahaısmarladık, benim sevgili karıcığım». 8) SAUCKEL: Saat 2.26 (14 dakikada)- «Tanrı Almanyayı korusun! Almanya yaşasın ve gene büyük bir devlet olsun. Tanrım sen ailemi muhafaza et» Heil Hitler derken başına kukulete geçirilmiş ve sözü yarıda kalmıştır.)

Mahkûmları asan Amerikalı cellât

9) JODL: Saat 2.34 (16 dakikada) «Seni selâmlarım benim Almanyam». 10) SEYSS İNQUART: saat 2.46 (11 dakikada)- «Almanya sana inanıyorum».

İdamlar bittikten sonra Dörtler komisyonu bir tebliğ yayınlıyarak idamların bittiğini bildirmiştir.

Perşembe günü yayınlanan ikinci bir tebliğde 11 cesedin, yakılarak küllerin dağıtılmış olduğu bildirilmiştir. Nekadar zamanda öldüklerini gösteren dakikaların, ipe çekilişleriyle doktor muayenesi arasında geçen zaman olduğu sonradan tasrih edilmiştir.

(Altemur Kılıç)

SİYASÎ PARTİLER — Garp dillerinden alarak son zamanlarda kullanmıya başladığımız «parti» tâbiri lûgat mânasiyle kısım, parça, bölük mefhumlarını ifade eder. Bundan evvel kullandığımız «fırka» kelimesi de gene lûgat mânasiyle hemen hemen aynıydı. «Siyasî parti» tâbiriyse daha mahdut bir mâna çerçevesi içinde siyasî maksatlarla birleşen ve muayyen bir disipline tabi olan vatandaşları ifade etmektedir. Her siyasî partinin gayesi iktidarı ele almak ve hükûmeti kendi umdelerine göre idare etmektir.

Bütün insan cemiyetlerinin, içtimaî kontrol sistemleri kurmak ve bu suretle fertler arasındaki münasebetleri tanzim etmek ve müşterek arzuları yerine getirmek ve müşterek menfaatleri sağlamak hususunda âdeta insiyakî kabiliyetleri olduğu görülmektedir. Bu gibi içtimaî kontrol sistemlerinin umumiyetle iki nev'i olduğu tespit edilebilir. Bazı hallerde bu kontrol cemiyetin haklarına müteallik sağduyudan doğar ve içtimaî müeyyidelere dayanır. Diğer hallerdeyse muayyen içtimaî bir teşekkül halini alır ve kanunî salâhiyetleri ve bu salâhiyetlere karşı gelenler için bazı ceza müeyyidelerine istinadeder. İptidaî cemiyetlerde birinci tip bariz bir şekilde kendini gösterir ve cemiyet ilerledikçe ikinci tipe doğru tekâmül eder ve nihayet, bugünkü mânasiyle, «hükûmet» dediğimiz içtimaî şekil meydana gelir. Fakat bu iki tip arasında daimî bir tedahül vardır ve en modern ve medenî memleketlerde bile birinci tipin bakayasına ve bir kısım münasebetlerin gene sağduyuya dayanan içtimaî müeyyidelerle idare edildiğine tesadüf olunur. Kısaca ne vakit ki bir insan kitlesi müşterek menfaatlerin ve isteklerin sevkiyle bu maksatları sağlamak ve kendi aralarındaki münasebetleri tanzim ve murakabe etmek üzere bir müessese mekanizması kuracak olurlarsa ortaya bir hükûmet çıkmış olur.

İşte siyasî partiler bu hükûmet idaresini yani umumî tâbirle «siyasî iktidarı» ellerine almak ve devletin dahilî ve haricî işlerini kendi umdelerine ve düşüncelerine göre idare etmek gayesiyle taazzuv ederler.

Umumî mânasiyle parti, içinde bulundukları içtimaî teşekkülün diğer uzuvlarından fikir ve hareket bakımından ayrılan ve bu noktada kendi aralarında birleşmiş olan insanlar topluluğudur. Bu topluluk bir dinde veya dinî teşkilâtta da olabilir. Fakat parti asıl mânasiyle siyasî bir birlik yani devlet içinde ayrılmış bir zümreyi ifade eder. Bu öyle bir zümredir ki devletin siyaseti veya muayyen mevkilere intihabedilecek kimselerin şahısları hakkında diğerlerinden ayrılmakta ve bu hususlardaki kanaatlerinin ve bu kanaatlere dayanan siyasetinin kabul veya reddi hususunda halkı hakem kılmak suretiyle iktidara varmayı gaye edinmektedir. Binaenaleyh siyasî iktidarı gaye ittihaz etmemiş olan hiçbir zümre hakikî mânasiyle «siyasî parti» sayılamaz Esasen siyasî partileri cemiyetlerden ve işçi birliklerinden ayırdeden en bariz vasıf ta budur. Diğer taraftan klikler ve çeteler gibi ekseriya şahıs etrafında toplanan ve rakiplerine karşı üstün gelmek hususunda kuvvet kullanmaktan da çekinmiyen zümreleri de modern mânasiyle «siyasî partiler» dışında bırakmak gerektir. Çünkü hakikî mânasiyle siyasî parti mücadeleyi şahıslar dışında tutan bir mekanizmadır.

Siyasî partilerin umumî vasıfları bunlar olmakla beraber asıl mühim olan nokta siyasî bir birlik içinde partileri hangi sebeplerin doğurduğudur. İnsanlık tarihini yalnız iktisadî tesirlerin ve âmillerin ışığı altında izah edenler partilerin doğuşunda da yalnız iktisadî menfaatleri âmil gürürler. Fakat şurası da muhakkaktır ki büyük bir insan kitlesinden terekkübeden bir siyasî birlikte her ferdin, bu siyasî birliğin gidişi ve oluşu hakkındaki görüşünün aynı olmasına imkân yoktur. Görüşleri ve gidişleri birbirine yakın olanların bir araya gelerek teşkilât kurmaları ve bu sayede iktidarı ellerine alarak kendi görüşlerini devlet işlerinde tatbik etmeyi gaye edinmeleri partileri doğurur. Binaenaleyh partilerin yalnız ve mutlaka iktisadî menfaatlerdeki ayrılıktan doğduğu iddia edilemez. Bununla beraber bugünkü mevcut partilerin ekserisinin teşekkülünde iktisadî menfaatlerin hâkim olduğu da muhakkaktır.

Bir siyasî cemiyette iktisadî menfaatlere dayanan ayrı zümrelerin husule gelmesinde başlıca âmil kapitalist istihsal usulü neticesi muhtelif zümreler arasında menfaat ayrılıklarının doğmasıdır. Devletin vergi ve gümrük siyaseti gibi muhtelif iktisadî zümreler üzerinde ayrı ayrı tesirler bırakan tedbirler üzerinde hâkim olmak ve bu tedbirleri kendi iktisadî menfaatlerine uygun bir şekilde düzenlemek için iktidarı ele almış veya iktidar üzerinde müessir olmak gayesi menfaat zümrelerini birleştirmiş ve partileri doğurmuştur.

Onyedinci Yüzyılda İngilterede başlıyan parti mücadelelerinin başlangıcını o devirlerde bu memlekette gelişmiye başlıyan burjuvazi sınıfının iktidar için çarpışması teşkil eder. Büyük ölçüde ticaret ve gelişmiye başlıyan sanayi ile zenginleşen bu sınıf taraftan mevcut servetinin muhafazası ve diğer taraftan kazançlarının daha kolaylaştırılması maksatlariyle birleşmiş bulunuyordu. Ondokuzuncu Yüzyıldaki sanayi inkılâbı da işçi sınıfını doğurmuş ve bu yüzyılın ortalarındanberi de işçi menfaatlerini temsil eden partiler ortaya çıkmıştır.

Her memleketin siyasî, iktisadî ve içtimaî bünyesi ve medeniyet ve kültür seviyesi o memleketteki parti faaliyetlerinin ve şekillerinin mahiyetini tâyin eder. Siyasî parti mücadelelerine başlandığından bugüne kadar muhtelif memleketlerde görülen parti sistemlerini şöyle hulâsa edebiliriz: «Tek parti sistemi», «müteaddit partiler sistemi». Tek parti sisteminde memleketin idaresine yalnız bir parti hâkimdir. Fakat bu sistemin de iki şekli vardır. Bazı hallerde hâkim parti başka partilerin teşekkülüne bile müsaade etmez ve millî birliği temsil ettiğini iddia eder. Bu sistemin demokrasi ile kabili telif olmadığı muhakkaktır. Bazan hâkim parti başka partilerin de teşekkülüne ve hattâ küçük ölçülerde parlâmentoda temsil olunmalarına bile müsamaha gösterir, fakat biçbir zaman iktidarı elinden bırakmaz. Bu sistemde zevahir kurtarılmış olmakla beraber hakikatte demokrasinin tam mânasiyle mevcut olduğu iddia edilemez.

Birden ziyade partinin bulunması halinde ise başlıca iki sisteme rastlanır: İki kuvvetli parti iktidar için mücadele halindedir. Kâh biri, kâh diğeri iktidarı eline alır, bunların yanıbaşında ehemmiyetsiz küçük partiler de bulunur, fakat bunlardan herhangi birinin veya bunların mürekkep bir koalisyonun iktidarı ele alması imkân haricindedir. Anglo-Sakson memleketlerinin parti hayatında bu sisteme tesadüf olunur. Amerikada Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler, İngilterede Muhafazkâr ve Liberal partiler uzun zamanlar iktidarı âdeta nöbetle paylaşmış olan siyasî gruplar olmuştur. Müteaddit partiler sisteminin ikinci şekli gerek memlekette ve gerek parlâmentoda bazan onu, yirmiyi bulan partiler bulunması ve bunlardan hiçbirinin yalnız başına iktidarı ele alacak kuvvette olmamasıdır.

İki kuvvetli parti lehinde ileri sürülen en kuvvetli delil müsavi şartlar altında rekabet eden iki partiden istediğine rey vermek suretiyle halkın iradesini ifade etmek imkânını bulduğudur. Fakat tatbikatta gerek İngilterede ve gerek Amerikada zamanla rakip partilerin programları arasındaki farklar azalmış ve halk, hakikî siyasî kanaatine uygun namzetler bulamadığından en ziyade hoşlanmadığı tarafın muhalefetine rey vermek suretiyle iradesini ifade edebilmiştir. Parti mensupları ise muayyen bir partiye ekseriya aile ve menfaat muhitlerinin icabı olarak dahil olmuşlardır. Bu noktayı ileri sürenler halk arasındaki muhtelif kanaatlere ifade imkânını vermediği için iki parti sistemini tenkidetmektedirler. Gerek İngilterede ve gerek Amerikada iki parti hâkimiyeti devam ederken küçük partiler de çıkmış fakat bunlar mücadelelerine hemen hiçbir muvaffakiyet ümidi beslemeden devam etmişlerdir. Yalnız

İngilterede İşçi Partisi küçük bir parti halinden çıkarak iktidarı ele alacak derecede kuvvetlenmiştir.

Müteaddit partiler sistemi lehindeki en kuvvetli delil de bu sistemin halk efkârının bütün ayrılıklarına ifade imkânını vermesidir. Gerçekten, bir memlekette ne kadar çok parti olursa her bir partinin hususiyeti o kadar fazla olur. Ve halk da kendi hususî kanaatlerine göre bu partilerden birini seçer. Fakat müteaddit parti sisteminin mühim bir mahzuru da vardır ki o da bu sistemde tek bir parti hükûmeti kurmıya imkân olmamasıdır. Zira bu muhtelif partilerden hiçbiri parlâmentoda tam bir ekseriyet sağlıyacak durumda değildir. Bu sebeple müteaddit partilerin bulunduğu memleketlerde hükûmetler hemen daimî koalisyon hükûmetleri olur, yani birkaç parti diğerlerine karşı birleşerek iktidarı ellerine alırlar. Bu şeklin en başlı mahzuru da bu suretle teşekkül eden hükûmetin istikrarsız ve kısa ömürlü olmasıdır. Çok parti aleyhindeki delillerden biri de bu sistemin doğurduğu siyasî istikrarsızlığın sonunda diktatörlüğe müncer olmasıdır.

Şurası muhakkaktır ki hiçbir memlekette ne bir müessisler meclisi ve ne de halk hangi parti sisteminin daha uygun olduğunu tetkik ederek bir neticeye varmış ve siyasî sistemini buna göre kurmuş değildir. Bilâkis siyasî parti sistemleri her memleketin bünyesine göre taazzuv etmiştir. Netekim Amerika ve İngilterede olduğu gibi gelişmesi ilerlemiş ve istikrar bulmuş memleketlerde iki parti sistemi senelerce muvaffakiyetle işlediği halde, geçen umumî harbden sonra bir çok Avrupa memleketlerinde görüldüğü gibi, buhranlı devirler ve bunların meydana çıkardığı ırkî, dinî, siyasî ve bilhassa iktisadî meseleler birçok partilerin kurulmasına sebebolmuştur.

Bugünkü dünya nizamında partiler daha ziyade iktisadî menfaatlere göre saf almaktadır. İsimleri ve tarihî teşekkülleri ne olursa olsun bugün hemen her ileri memlekette kapitalistleri, orta sınıfları, mülk sahibi çiftçileri ve işçi sınıfını temsil eden ve bunlar tarafından desteklenen partiler mevcut olduğu gibi sosyalist ve komünist partileri de vardır.

Teşkilâtı ileri olan hemen her partide şu grupları ayırdetmek mümkündür: 1) Faal liderler. Bunlar parti siyasetini idare eder ve iktidarı ele almak için yapılan savaşta partinin kurmayını teşkil eylerler. 2) Parti politikacıları. Bunlar faal liderler etrafında toplanmış ve politikayı kendilerine meslek ittihaz etmiş kimselerdir. 3) Parti âzaları. Her parti gerek siyasî kuvvet temin etmek ve rey kazanmak ve gerek malî kaynaklarını arttırmak maksadiyle âza adedini çoğaltmıya çalışır. Parti âzaları umumiyetle parti prensiplerini kabul etmiş olan ve ekseriya bu prensipleri yaymak için çalışan kimselerdir. 4) Parti taraftarları. Hiçbir partiye fiilî olarak iltihak etmemiş olmakla beraber herhangi bir partinin prensiplerini ve gidişini beğenen taraftarlar kitlesi bu parti için bir kuvvet teşkil etmekle beraber daima güvenilir bir grup sayılamaz. 5) Partiye çevrilmesi muhtemel halk kitlesi. Bu kitle parti için en uzak ve zayıf bir ihtimal teşkil eder. Fakat partilerin seçimlerdeki kazançları bu son iki grubun muayyen parti taraftarlariyle, tamamiyle tarafsız durumda bulunanların hareketlerine bağlıdır. Ve asıl parti propagandasının hedefi de bu iki gruptur.

Partiler teşkilâta, teşkilât ta paraya ihtiyaç gösterir. Nazarî temelleri kuvvetli olan ve az adette de olsa, bir halk kitlesinin benimseyeceği ve seveceği prensipleri ileri süren bazı partiler gönüllü olarak çalışacak birçok kimse bulabilirler, fakat buna rağmen parti prensiplerini halk kitlesine duyurmak için lüzumlu olan propaganda, meselâ kitap, broşür, sinema ve radyo neşriyatı için paraya ihtiyaç vardır. Partilerin bütün bu maksatlarla para bulma işleri en nazik meselelerden birini teşkil eder. Çünkü ekseriya partilere para yardımı yapanlar bunun mükâfatını beklerler. Bu mükâfat ise, partinin müdafaa için çırpındığı halk menfaatlerine aykırı olabilir. Her ne kadar İngiltere, Amerika ve Fransa gibi bazı demokratik memleketlerde sırf millî menfaatleri sağlamak maksadiyle muayyen partilere para veren vatanseverler çoktur, fakat bunların yanıbaşında da, meselâ Amerikada olduğu gibi, tarifelerin isteklerine göre değiştirilmesini istiyen iş adamları, âmme murakabesinden kaçınmıya çalışan âmme hizmetlerini işleten sermayedarlar, vergilerden kurtulmak istiyen zenginler, kumarhane işletenler, kaçakçılar ve bunlar gibi azçok gizli ve karanlık maksatlar besliyenler vardır. Bunlar partiyi medyun bırakmak suretiyle ilerisi için siyasî nüfuz kazanmıya çalışırlar. İngilterede ise, parti namzetlerinin muayyen derecede servet ve gelir sahibi olmalarını icabettiren «Honor System» gizli tutulmakla beraber birçoklarının partilere verdikleri büyük meblâğlar sayesinde siyasî nüfuz kazandıkları da bir hakikattir. Fransada ise partilere şirketlerin yardımı ve bazı gazetelerin muayyen maksatlarla satın alınması gibi haller öteden beri tenkide uğramış bulunmaktadır. Almanyada solcu temayüllere karşı, bankalar, şirketler ve büyük mülk sahipleri sağcı partilere malî yardımlarda bulunmuşlar ve Naziliğin doğmasına yardım etmişlerdir. Birçok demokratik memleketlerde ise işçi birliklerinin paralarının parti işlerinde kullanıldığına ve bu suretle de işçi liderlerinin siyasî nüfuz elde ettiklerine rastlanır. Sosyalist ve komünist partilerinde para işleri daha demokratik esaslara dayanır ve ekseriya parti masrafı parti âzalarının küçük miktarlarda ödediği aidatla karşılanır. Başta komünistler gelmek üzere bazı radikal partilerin memleket dışından yardım gördüğü de vardır.

Bazı memleketlerde partilere malî yardımları ve partilerce yapılacak masrafları tahdideden ve kısmen de murakabeye tabi tutan kanunî hükümler vardır. Fakat bütün bu hükümlere rağmen partilerin malî işlerinin tam istenildiği gibi işlediği iddia olunamaz, çünkü dâva «siyasî iktidar» dâvası olduğuna göre birçok partiler gaye uğrunda birçok kanunî prensiplerden ayrılmakta mahzur görmemektedirler. Parti disiplinine gelince, bu, memleketten memlekete değişir. Parlâmenter memleketlerde parti disiplini bilhassa parlâmentoda müşterek hareketi sağlamak için lüzumludur. İngilterede partiler içinde disiplin kuvvetlidir. Bu da parti liderlerinin parti paralarına hâkim olmalarından ve parti namzetlerinin tesbitinde büyük rol oynamalarından ileri gelir. Fransadaki disiplin İngilteredeb az olmakla beraber Amerikadakinden fazladır. Almanyada cumhuriyet devrinde partiler içinde çok kuvvetli bir disiplin mevcuttu. Parti prensip ve kararlarına aykırı söz ve hareketler âzanın parlâmentodan uzaklaştırılmasını bile mucibolabiliyordu. Tek partili memleketlerde bu disiplin âzamîdir.

İkinci Cihan Harbinden sonra dünya memleketlerinde parti cereyanlarının hangi istikameti alacağı da üzerinde durulacak bir noktadır. Şimdiye kadar partilerde çokluğa doğru bir cereyanın başladığı görülmektedir. Fakat bu cereyanın devamı muhtelif memleketlerde hakikî demokrasinin tesisiyle ilgilidir. Çünkü tek ve hâkim parti istikametinde bir cereyan uyandığı takdirde, aynı sebeplerin aynı neticeleri meydana getireceği esasına göre Birinci Cihan Harbinden sonra olduğu gibi bazı yerlerde diktatörlüklerin kurulması da beklenebilir. *(Hâzım Âtıf Kuyucak)*

SELİM, YAVUZ SULTAN — (1467/1471-1520) Osmanlı İmparatorluğunun dokuzuncu hükümdarı olan Birinci Selim Yavuz saniyle anılmıştır. Doğum tarihi ihtilâflı olup 1467-1471 yılları arasında olduğu anlaşılıyor.

Tabiatı icabı, fakat aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu için hayatî bir önemi olan Cem meselesi yüzünden, çok pasif bir siyaset takibeden babası İkinci Beyazıtın son zamanlarında Trabzon da sancakbeyi bulunuyordu. Memleketin birçok büyükleri ve bilhassa ordu; dirayet, cesaret ve enerjisiyle temayüz eden Selim'in, bu pasif, âtıl ve Osmanlı İmparatorluğuna yakışmıyan siyasetin son bulması için, iktidarı eline almasını dört gözle bekliyordu; halbuki Beyazıt çocukları arasında Ahmet'i veliaht seçmişti.

Bu durum ve zaten meriyette olan Fatih'in kanunu yüzünden, mücadele etmek zorunda olduğunu hisseden Selim, faaliyete geçti ve oğlu Süleyman'ın Bolu Sancağına atanmasını sağlıyarak, İstanbul'dan babası veyahut kardeşleri tarafından gelecek bir tehlikeyi bu suretle önlemek istedi. Fakat bu tedbirin amacını anlayan Ahmet, buna karşı protestoda bulundu ve Süleyman'ın Kefe'ye atanmasını sağladı; yalnız bu yeni durum Ahmet'in arzusunun tam aksine bir sonuç verdi; Kırımla münasebette bulunmak, «Fetret Devrinde Musa Çelebi'nin sonunda muvaffak olmasını sağladığı gibi, şimdi de Selim'in muvaffak olmasına yardım eden âmillerden biri oldu. Bir müddet sonra Selim, Kefe'ye oğlu Süleyman'ın yanına geçmiş (1510) ve Kırım Hanı bulunan kayın pederinin de yardımiyle elde ettiği birliklerle Balkanlara inmiş (1511) ve Trabzon'un kendisine az geldiğini ileri sürerek, Balkanlarda da bir sancak istemiştir; hattâ bir rivayete göre Selim, veliaht olmadığını ileri sürerek, babasından Macaristan'ın zaptı ve bu suretle kendisine bir ülke temini hususunda müsaade istemiştir. Edirne üzerine doğru yürüyen Selim, hakikî projesinin tatbikından (yani İstanbul'u elde etmekten), ancak babasının kendisine karşı ordu göndermek kararı, Mevlâna Nurettin Sarıgürz'ün öğütleri ve kendisine Balkanlarda Semendire Sancağının da ek olarak verildiği haberi üzerine geri dönmüşse de, Anadolu'da Şah Kulu veyahut Şeytan Kulu'nun isyanını bahane ederek yeniden ilerlemiye başlamış, fakat Çorlu civarında babasının gönderdiği orduya yenilerek, kayın pederi Mengli Giray'ın yanına kaçmıştır. Selim'in bu hareketi sırasında, yeniçeriler onun tarafını tutmuşlar ve İstanbul'u elde etmek üzere yürüyen Şehzade Ahmet'i geri çekilmek zorunda bırakmışlardır (ağustos 21). Selim'in mağlubolarak çekilmesi üzerine, bundan faydalanmak isteyen Ahmet ve Korkut, halkın Selim'e olan sevgisini arttırmaktan başka bir şey elde edememişlerdir. Selim de bunu fırsat sayarak yeniden Kırım'dan hareket etmiş (ocak 1512), nisanda İstanbul önlerine varmıştır. Yeniçerilerin alenen kendisini tutmasından kuvvet alan ta-

raftarları 25 nisan 1512 de Beyazıt'ı kolaylıkla tahttan indirmişlerdir. Beyazıt bundan bir ay sonra Dimetoka'ya giderken yolda ölmüştür (oğlunun husus doktoru tarafından zehirlendiği rivayeti de vardır).

Selim tahta geçer geçmez derhal ordunun ve donanmanın düzenlenmesine önem vermiş ve bu arada askerin ulûfelerini de arttırmıştır; Avrupa'ya karşı ise sulhçü bir siyaset takibetmiştir. Bu arada saltanatta rakipsiz kalmak için kardeş ve kardeş çocuklarını ortadan kaldırmakla uğraşmış, beş yeğenini ve kardeşi Korkut'u ortadan kaldırdıktan sonra, 24 nisan 1513 te son ve en tehlikeli rakibi kardeşi Ahmet'i de yok etmiş ve artık bir engel kalmadığından, uzun zamandır hazırladığı büyük plânlarını bir yıldırım hızıyle tatbika başlamıştır. Bu sırada Sadrazam (Koca) Mustafa Paşa da, ihtimal, Ahmet'e yardım ediyor suçiyle idam edilmiş, yerine Hersekzade Ahmet Paşa getirilmiştir.

Selim iddia edildiği gibi, bir Doğu, bir İslâm birliği siyaseti takib etmek istediği için değil, Doğuda beliren büyük tehlikeyi gördüğü için ve haklı olarak siyasetin sıklet merkezini Doğuya yöneltmiştir. Safevî hanedanından Şah İsmail, nüfuzu Anadolu içlerine kadar giren kuvvetli bir şiî devleti kurmuş, bir taraftan din propagandalariyle Anadolu'yu içten zaptetmiye çalışırken, diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğunda saltanat ihtilâfı yüzünden çıkan kardeş mücadelesinden de faydalanmak isteyerek, Şehzade Ahmet tarafını tutmuştu. Fazla olarak Şah İsmail'in Mısır sultaniyle Osmanlı Türkleri aleyhine anlaşma tehlikesi bir ihtimal haline gelmişti. Şehzade Ahmet'in ölümü de bu vaziyeti değiştirmemiş, bu sefer de İran'a kaçan Ahmet'in oğlu Murat burada çok iyi bir surette karşılanmıştı. Şah İsmail'in başarılarını hazırlayan âmillerden biri de Anadolu kızılbaşlarının yardımı olmuştu; hattâ bunlar, kısa bir zaman önce Beyazıt'a karşı ayaklanmışlardı. Selim bir harb vukuunda arkasını tehlikede görmek istemediğinden, her şeyden evvel, Anadolu da sistemli bir şekilde şiî takibine başlamış ve Türk kaynaklarına göre bunlardan 40.000 kişiyi öldürmek, hapsetmek v e y a h u t memleketin muhtelif yerlerine dağıtmak suretiyle zararsız bir hale getirmişti Bu yüzden harb artık kaçınılmaz bir hal almıştı; Şah İsmail hudut boylarında düşmanca hareketlere başlamıştı bile.

Selim 20 mart 1514 te Edirne'den kalktı; bir ay sonra bütün Osmanlı ordusu Yenişehir düzlüğünde toplanmıştı. Her şeyi, her tehlikeyi küçümseyen Selim, bir taraftan harb ilân ederken, diğer taraftan Şah İsmail'e zaptettiği yerleri bıraktığı ve şiî mezhebini terkettiği takdirde bu azminden döneceğini bildirmiş, bu suretle Selim ile Şah İsmail arasında hakaret dolu ve getirenlerin derhal öldürülmesini mucib olan meşhur mektuplaşma başlamıştır. Osmanlı ordusu Konya, Kayseri ve Sıvas üzerinden yürümüş, donanma ise yiyecek ve teçhizatla yüklü olarak Trabzon'a hareket etmişti. Erzincan'dan sonra seferin uzunluğu ve yiyecek sıkıntısı yüzünden yeniçeriler homurdanmıya başlamışlarsa da, Selim büyük bir şiddet ve enerji ile derhal harekete geçmiş, elebaşılarından bazılarını idam ettirerek, disiplini iade etmiye muvaffak olmuştur. Çaldıran ovasında (İran Azerbaycanında) iki ordu karşılaştı. 23 ağustos 1514 te vuku bulan harbde, yeniçerilerin kahramanlığı ve ateşli silâhların büyük rolü sayesinde İran ordusu katî bir yenilgeye uğradı; Şah İsmail haremini bile kurtaramadan kaçmak zorunda kaldı. Selim Tebriz'e kadar ilerledi; 5 eylûlde buraya girdi, fakat uzun zaman kalmadı; 13 eylûlde de büyük hazineleri ve birkaç yüz sanatkârı beraberinde alarak geri döndü; Karabağ'da kışlamak istiyordu, fakat yeniçerilerin disiplinsiz hareketlere başlamaları yüzünden; Kars, Bayburt yoliyle Amasya'ya

Yavuz'un en eski resmi

Onyedinci Yüzyılda yapılmıştır; Topkapı sarayı müzesindedir

geldi. Yiyecek darlığından dolayı hoşnutsuzluk göstermekte devam eden yeniçeriler İstanbul'a gönderildi.

1515 yılı, Anadolu'nun doğu ve güneydoğu taraflarının zaptiyle geçmiştir. Selim mayıs ayında Kemah'ı bizzat aldıktan sonra İstanbul'a dönmüş, 17 temmuzda buraya varmış ve bu sıralarda yapılmakta olan fetihleri, yeniçerileri idare edemediği suçiyle yerinden atılan Hersekzade Ahmet Paşa yerine Sadrazam olan Hadım Sinan Paşaya bırakmıştır. Bu fetihlerle Dulgadir (Zülkadir) Beyliği Osmanlı ülkesine ilhak edildiği gibi, Irak'ın kuzey tarafları da Osmanlı memleketine katılmıştır.

Selim 1515 ve 1516 yıllarının bir kısmını İstanbul ve Edirne'de geçirmiş, Pirî Paşanın reisliğinde yeni bir tersane ve bir donanma inşasına başlanmış, yeniçerilere de, daha sıkı bir kontrole tabi olacak şekilde bir düzen verilmiştir.

Dulgadir Beyi Alâüddevle'nin ülkesinin zaptı, Mısırlıları da endişeye düşürmüştü; çünkü yeni zaptedilen ülkelerde Osmanlı hâkimiyetinin iyi bir şekilde yerleşmesi için, Mısır nüfuzunun Kuzey Suriye'den uzaklaşması lâzımdı; bundan başka Mısır bir müddet evvel Cem vakasında Osmanlılara karşı rol oynamış, Korkut bir müddet için Kölemenlere sığınmış, Şehzade Ahmet'in diğer oğlu Kasım da Halep'e kaçmıştı. Böyle bir zamanda bu şehzadelerin teslim edilmemesi Osmanlılara karşı dostça düşünülmüş bir hareket olamazdı. Hakikati söylemek icabederse, Mısır Sultanı Kansu Guri (Kansuh el-Gavri) Selim'le yapacağı harb fırsatını kaçırmıştı. Şah İsmail ile birleşemedi; belki de sünnîlere karşı râfızîlerle birleştiği takdirde İslâm âleminin diline düşmekten çekinmişti; bundan başka Kansu Guri çok ihtiyardı; beyleri arasında büyük ihtilâflar olduğu gibi, onların sadakatinden de emin değildi. Netekim Halep Valisi Hayri Beyin bu sırada Osmanlılarla muharebe ettiği kendisine bildirilmişti; bu yüzden Kansu Guri'nin Halep'te toplanıldıktan sonra bütün beylerinden sadakat andı istediğini görüyoruz. Bununla beraber Kansu Guri Selim'in kuvvetinin zayıflaması için elinden geleni yapmış, Dulgadir Beyi Alâüddevleyi onun aleyhine kışkırttığı gibi, Osmanlı ordusuna yiyecek taşıyan kervanları tutmuş, bu suretle Selim'i Doğu seferinden acele dönmesine az çok müessir o'muştur. Bu durum karşısında Selim de Mısır tüccarlarının ellerinden, kendilerine makbuz vermek suretiyle, mallarını alıp kapatmış, Mısırla olan ticarî münasebetleri kesmiştir. Bununla beraber Kansu Guri'nin Selim'e gönderdiği bir mektuptan onunla harb etmekten katî olarak kaçındığını, Selim'le daha ziyade sulh yoliyle anlaşmak istediği ve Selim'in arzularını yerine getirmiye âmade olduğu anlaşılıyor. Kansu Guri, 18 mayıs 1516 da büyük bir ordu ile Kahire'den hareket etmiş, ağustosta Halep'e varmıştı. Burada Selim'le aralarında elçiler vasıtasiyle muhabere ve müzakerelerde bulunulmuşsa da bir sonuca varılamamış, neticede Halep'in kuzeyinde Merci Dabık mahallinde 24 ağustosta büyük bir meydan muharebesi başlamıştır. Kölemen ordusu da perişan edilmiştir. Kansu Guri de harbde ölmüştür. Mağlup ordunun arta kalanları Halep'e kaçmışsa da, şehir kapılarını kapamış, Selim'i bir kurtarıcı sıfatiyle karşılamıştır. Kansu Guri ile gelen dört mezhep kadısından hanefî olanı müstesna, diğerleriyle halife, Selim'e mülâki oldular. Selim'in Mısır kadılarını, rüşvet al-

dıkları ve zulüm ve zorbalıkları önlemedikleri için azarladığı, fakat halifeyi iyi karşıladığı söylenir. Bundan sonra Suriye'nin Şam, Humus ve Hama gibi diğer şehirleri hemen mukavemet göstermeden teslim oldular. Selim 26 eylûlde Şam'a geldi ve burada iki ay kadar kaldı. Bu sırada Mısır Kölemenleri, gerek Kansu Guri'nin ve diğer Türk beylerinin itimadı, gerek halkın sevgisini kazanan Tumanbay'ı sultan seçmişlerdi (12/22 ekim 1516). Cülûs töreninde yapılan tevcih merasimini halifenin babası yapmıştı.

Selim, Tumanbay'a iki elçi göndererek, Osmanlı hâkimiyetini tanımak şartiyle barışa taraftar olduğunu bildirdi. Fakat bu iki elçi, denildiğine göre, Tumanbay'ın arzusu hilâfına öldürüldüler ve harb de sakınılmaz bir hale geldi. Selim bunun üzerine Filistin ile Mısır arasındaki çölü geçmek için lâzımgelen hazırlıkları ikmal ettikten sonra hareket etmiş, 23 (22) ocak 1517 de Ridaniye'de iki ordu karşılaşarak büyük bir meydan muharebesi vermişlerdir. Her iki sultanın da iştirak ettiği bu savaş çok şiddetli oldu. İddia edildiğine göre, daha önce Osmanlı tarafına geçmiş olan Hayır Beyin Canberdi Gazali'yi de Osmanlı tarafına çekmesi ve Avrupa'dan yeni temin edilen toplardan belki de kasden lâyikiyle faydalanılamaması yüzünden Selim gene kolay denecek bir şekilde parlak bir zafer kazandı. Tumanbay'ın ve Kölemenlerin şahsî cesareti, Osmanlı ordusunun taktik kabiliyeti karşısında eridi gitti. Tumanbay harb sırasında tebdili kıyafetle bir hamlede bulunarak, Osmanlı otağına kadar gelmiş ve Selim zanniyle Sinan Paşayı öldürmüştür. Ridaniye meydan muharebesi sonucu olarak Kölemen kuvveti tamamiyle kırılmıştır. Her ne kadar Tumanbay bir baskınla Kahire'nin bazı kısımlarını elde etmiş ve bir rivayete göre, burada hutbede son defa olarak ismi okunmuşsa da, şiddetli sokak muharebeleriyle geri atılmış ve Delta'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Tumanbay bir müddet sonra, bazı bedevi kabilelerinin yardımiyle yeniden mukavemete başvurmak istemişse de gene mağlubolmuş ve taraftarlarının ihanetine uğrayarak Osmanlılara teslim edilmiştir. Selim, Tumanbay'a başlangıçta iyi muamelede bulunmuş, fakat sonra Hayır Bey ve Canberdi Gazali'nin ısrarları üzerine onu idam ettirmiştir (12 ile 15 nisan arası 1517).

Selim, Mısır'da idareye bir düzen verdikten, Venedik elçilerine verilmiş olan imtiyazları tasdik ve Mekke şerifinin oğlu vasıtasiyle mutavaatını kabul ve Hadim-ül-Harameyn-iş-Şerifeyn unvanını aldıktan sonra Hayır Beyi vali olarak Mısır'da bırakmış, fakat bunlara tam bir itimat besleyemediğinden aile ve çocuklarını halife ve bazı önemli şahsiyetlerle ve deniz yoliyle İstanbul'a göndermiş, kendisi de 16 eylûlde Kahire'yi terkederek Suriye'ye hareket etmiş ve 8 ekimde buraya varmıştır. Yolda, rivayete göre, Hayır Beyin teşvikiyle Sadrazam Yunus Paşayı öldürtmüştür (yerine bir müddet sonra Pirî Paşa geçecektir). Selim, Şam'da 1518 kışının bir kısmını geçirmiştir; çünkü buraya da esaslı bir düzen verilmesi ve doğru bir şekilde nüfus tahririnin (vergi mükelleflerinin tesbiti) yapılması için bir müddet daha kalması gerekiyordu. Selim buradan şubat 1518 de hareket etti; Halep'te de iki ay kadar kaldıktan sonra yola devamla 25 temmuzda İstanbul'a vardı; 4 ağustosta Edirne'ye geldi. Sadrazam sınırların muhafazası ve bazı şiî hareketlerinin tenkili için Doğuya göderilmişti. Bunlardan Tokat civarında Şah Veli (Celâl) ayaklanması önemlidir ki, «Celâlî» adını almıştır; sonraları bu ad birçok Anadolu ayaklanmalarına alem olmuştur.

Yavuz'un bir portresi

Aslı topkapı sarayı müzesinde bulunan bir tablodan

1519 da Selim Edirne'den hareketle İstanbul'a gitmiş, burada Suriye ve Mısır'ın Osmanlı ülkeleri olması dolayısiyle artık zaptı zarurî olan Rodos'u almak amaciyle hazırlıklara başlamıştır, fakat hazırlıklar tamamlanmadan önce, 20 eylûl 1520 de beklenmeyen ölümü vuku bulmuştur. Selim bu sırada İstanbul'dan Edirne'ye hareket etmiş bulunuyordu: yolda Çorlu civarında şirpençeden hastalandı ve öldü; ölümünde meşhur tarihçi Sadettinin babası Hasan Can yanındaydı. Sadettin Selim hakkındaki materyelinin büyük bir kısmını babası Hasan Canın kendisine anlattığı hâtıralarından elde etmiştir.

Selim, büyük babası Fatih'in gerçekleştirdiği Osmanlı İmparatorluğunu, bu muazzam fetihleriyle bir Cihan İmparatorluğu haline getirmişti. Bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu batıda gene bir Cihan İmparatorluğu kuran Habsburglarla çarpışacaktı. Selim'in bu başarıları Hıristiyan âlemi üzerine de büyük etkiler yaptı. Avrupa'yı büyük bir telâş kapladı. Papa Onuncu Leo İngiltere ve Fransa kırallarını nezdinde uğraşarak Türklere karşı genel bir haraket yapılması hususunda büyük gayretler sarfetti, fakat bütün emekleri boşa gitti. Hıristiyan âleminde hiçbir devlet, tehlikede olduklarını hissedenler bile, artık Türklere karşı harbetmeyi düşünmüyorlardı; çünkü Osmanlı İmparatorluğu zarurî olan Avrupa devletler muvazenesinin en başta gelen bir desteği olmuştu. Venedik bu devirde Türk ticaret gemilerini takibetmek şüphesini uyandıran bir gemiyi, kime, hangi devlete aid olursa olsun limanlarına bile kabul etmiyordu.

Osmanlı İmparatorluğu bu yeni durumu ile bütün İslâm âleminin mukadderatını eline

almıştı. **Devrin ananelerine göre halife unvanı**, istedikleri takdirde artık Osmanlılarındı. Fakat diğer taraftan Osmanlıların halifeliği son Abbasî Halifesi Mütevekkil Alâllah'tan aldıkları meselesi, tarihen sabit olmıyan bir efsaneden başka bir şey değildir. Çünkü Mısır'ın bu zahirî halifeliğine İslâm âleminde zaten bir önem verilmemişti. Vakıa Hindistan'da bunu tanımıya karşı bir temayül belirdi. Fakat bu temayülün esası içten gelen bir duygu değil, Moğollara karşı Kölemen kuvvetinden faydalanmak arzusuydu. Halife tâbiri İslâm hükümdarları arasında en kuvvetli olanın veyahut olanların aldıkları ikinci bir unvan haline gelmişti. Fazla olarak Yavuz'un Mısır'ı fethinden önce ve Osmanlı

Yavuzun diğer bir portresi

Aslı topkapı sarayı müzesindedir

sultanlarının Onbeşinci hattâ Onaltıncı yüzyıllarda bu unvana hak iddia ettikleri rivayeti de verdır ki tetkike değer bir konudur. Sonra Osmanlılar parlak devirlerinde hilâfetten bahsetmedikleri, bunu müftehirane kullanmadıkları gibi, ilk Osmanlı kronikleri de son Abbasî halifesinden bu hususta bir tek kelime bile bahsetmemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğunda hilâfet meselesinin Kaynarca Muahedesiyle (1774) meydana çıktığını görüyoruz: Bu muahede ile müstakil olan Kırım, din bakımından Osmanlı sultanını (halifesini) metbu tanıyacaktı. Hakikatte bu Osmanlı siyasetinin mahirane bir buluşu idi ki, bununla Osmanlı otoritesinin İmparatorluğun sınırlarının çok dışına çıktığını göstermek istemişlerdi. İşte bu sırada halifeliğin 1517 de Yavuz Selim'e verildiği kanaati yayıldı. Barthold, bunun M. d'Ohsson (Tableau général de l'Empire Ottoman, Paris 1788, I, 232, 270) tarafından uydurulduğunu ileri sürüyorsa da bu kanaati kabul etmek zarureti karşısında değiliz; çünkü bu unvan durumları icabı ancak Osmanlılara verilebilirdi ve pek de büyük bir önem atfetmemekle beraber etkârı umumiyede zaten benimsenmiş bir halde mevcut bulunduğunu kabul etmek her halde daha doğrudur.

Sultan Selim camisi

Kendisinin türbesi sağ taraftaki ağaçlık arkasındadır

Süleyman'a Kanunî sanını verdiren **kanunlarının esasları da bu devirde daha olgun bir şekilde taazzi etmiye başladı**. Diyarbakır, Ergani, Urfa, Mardin, Harput, Siverek gibi bölgelerde, sonraları tekemmül ettirilen Uzun Hasan (Hasan Padişah) vergi kanunnameleri meriyette kalmışsa da, Suriyenin alınmasiyle vaziyet değişmiş ve son zamanlarda halkın iktisadî refahını bozmuş olan Kölemen vergi kanunnameleri ilga edilerek memleketin bünyesine uygun ve iktisadî hayatını genişletecek direktifleri ihtiva eden kanunlar meydana getirilmiştir. Bu kanunnamelerde meselâ falan bölgede «3.000 köy varmış, şimdi 800 köye inmiş» gibi istatistiğe dayanan malûmata da rastlanmaktadır ki, bunların işten anlayanlar tarafından ince bir araştırmadan sonra kaleme alındıkları anlaşılmaktadır. Osmanlıların bu yeni ülkelerde yapmış oldukları sükse de çok büyüktü. Her tarafta Osmanlı Türklerine büyük bir hayranlıkla bakılıyor, Osmanlı Türklerinin giyinme tarzı ve saireleri bile taklide değer bulunuyordu.

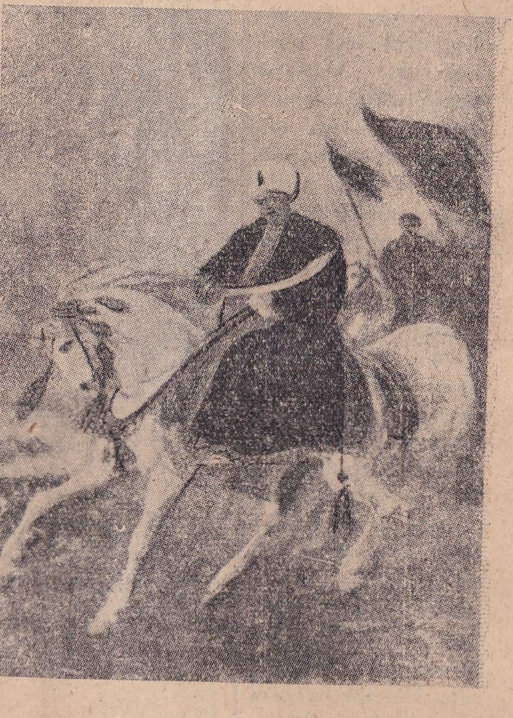

Yavus Selimin Çaldıran muharebesi

Avrupa'yı hiçbir tehditte bulunmadığı halde titreten Selim, devrinin hiç şüphesiz en büyük şahsiyetlerinden biriydi. Bükülmek bilmeyen azmi ve sertliği ve büyük miktardaki idamları kendisine Yavuz adını verdirmiştir; bu, hiç şüphesiz bir taraftan korku, diğer taraftan hayranlık ifade eden bir sandır, fakat tarihin verdiği hükümde muhakkak bu ikincisinin etkisi altında kaldığı muhakkaktır.

Bu büyük devlet adamı ve kumandan, aynı zamanda bir şairdi. Farsca olan divanı 1306 da İstanbul'da basılmıştır (1904 te İkinci Wilhelm'in emriyle P. Horn tarafından bastırılmıştır.)

Son olarak ecnebilerin Selim hakkındaki düşüncelerini göstermek için aşağıdaki satırları alıyorum; Paolo Giovio (bk. Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, c, II, s. 609) Şarlken'e Selim'i şu satırlarla tasvir etmiştir: «Vücudunun gövde kısmı

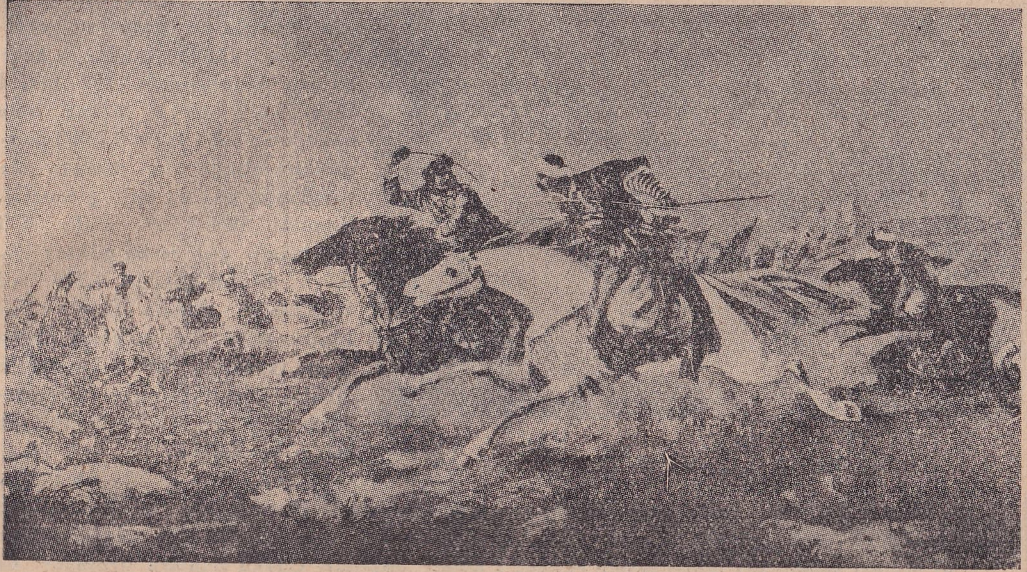

Yavuzun bir resmi daha

Son yüzyılda yapılmış bir tablodan

bacaklarına nisbetle daha uzun, bundan ötürü at üzerinde ayaktakinden daha güzel duruyor. İyice traş olmuş yüzünde iki iri siyah göz insanın ta benliğine nüfuz ediyor. Arslan yüreği korku nedir bilmiyor; ne talihten ürküyor, ne de harbde önüne çıkan tehlikelerden irkiliyor. Başladığı bir teşebbüsü ne olursa olsun, bir daha elinden bırakmıyacak derecede enerji, azim ve irade sahibi. Büyük adamlara lâyık olduğu veçhile sonu meçhul, fakat büyük şöhret temin edecek işlere, akıbeti belli ve kolay elde edilir işlerden daha ziyade mütemayil. Tabiat itibariyle fevkalâde sert; teemmül sahibi ve çok düşünür, fakat kararlaştırdığı plânları bir yıldırım hiziyle yapmıya hazır. Sakalsızdır, çünkü babası gibi sakalını vezirlerinin eline vermek istemiyor. Akrabalarına karşı da çok şiddetli davranmış olduğu halde, «dünyada akrabalarına karşı korku duymadan ve şüpheye düşmeden yaşamak kadar tatlı bir şey yoktur.» demiştir. O dünyada harb sanatında ve millet-

leri idare etmek hususunda sayılı şahsiyetlerden biridir. Ülkesinin her bucağında yalnız adaletin hüküm sürdüğünü görmek ister. Çok mahir bir avcıdır. Kadınlarla az düşüp kalkar; yemek ve eğlencelerde de mutedildir. Bu sayede, dünyanın birçok bucağında, büyük iklim değişiklikleri altında sarfettiği büyük enerji ve katlandığı büyük yorgunluklara rağmen daima sıhhatli kalmıştır.»

Yavuz Sultan Selimin Mısır seferi

Selim, bir kelime ile **hükmetmek için doğmuş** ve bunu kelimenin tam mânasiyle yapmıştır. Büyük karakter, kabiliyet ve faziletleriyle, şiddet ve sertliği gibi kötü huylarına rağmen, **ona tarihin tanıdığı en büyük hükümdarlar arasında yer vermek doğru ve haklı bir hareket olur.**

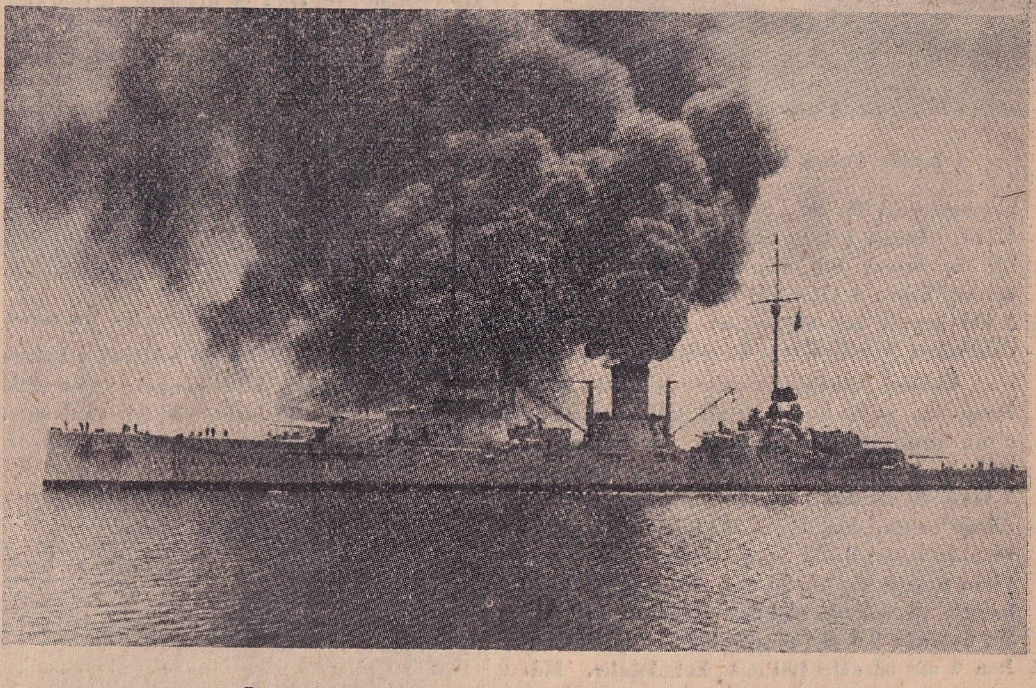
Kısa bibliyografya : Zinkeisen; Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, Gotha 1856, c. II, s. 566-610. Jorga; Geschichte des Osmanischen Reiches, Gotha 1909, c. II, s. 322-41. Hertzberg; Geschichte der Byzantiner u. d. Osmani. Reiches (Oncken serisi, c, II, 7), Berlin 1889. Weil; Geschichte des Abbasidenchalifats in Egypten, Mannheim 1862, II, s. 410-36. C. H. Becker; Bartholds Studien über Kalif und Sultan, Islam mecmuasında, VI, 386-412. Halil Edhem; Sultan Selim I. ägyptischer, Feldzug, Orientbücherei, No. 20, (neşreden Ernest Jäcky). Halil Etem Eldem; Mısır'ın Son Memlûk Sultanı Melik Tumanbay II. Adına Çorlu'da Bulunan Bir Kitabe, İstanbul 1935. Sadettin; Tacüttevarih, c, II, s. 201 vdd. İslâm Asiklopedisi.

(Prof. Dr. Şinasi Altundağ)

TÜRK DONANMASI — Türk donanması, «harb filosu» ve «ihtiyat filo» diye iki kısma ayrılmıştır.

Harb filosunda : Yavuzla yeni gemiler, ihtiyat filoda da eski gemilerimiz vardır.

Yavuz muharebe kruvazörü — Donanmamızın amiral gemisi Yavuz, 1911 de denize indirilmiş, 1912 de hizmete girmiştir. Birinci Dünya Harbinde 5 mayin yarası almıştı. 1926 - 1930 yılları arasında tamir edilmiştir. 23.100 tondur. Boyu 186 metre, eni 295 metre, çektiği su 8,1 metredir. 10 tane 50 çap uzunluğunda 280 lik ağır top, 10 tane 45 çap tulünde 150 lik orta top, 4 tane 8,8 lik hafif top taşır. 4 tane 8,8 lik uçaksavar topuna, sonradan 12 tane 40 milimetrelik uçaksavar top ve 4 tane uçaksavar ağır makineli tüfeği ne de müteaddit makineli ilâve edilerek havaya karşı müdafaası kuvvetlendirilmiştir. Yavuzun 2 tane de 500 milimetrelik torpido kovanı vardır. Makineleri 80.000 beygir kuvvetindedir. Azamî sürati 27,1 mildir. 52.000 beygir kuvvetiyle 25,5 mil yapmıştır. Dört makineli ve dört uskurludur. Normal olarak 1.000 ton, azamî 3.050 ton kömür ve 200 ton mazot alır. Bu mahrukatla 14 mil seyretmek şartile 4.100 mil mesafe katedebilir, Yavuzun zırhları şu kalınlıktadır: Güverte: 25,50 milimetre, kumanda kulesi 250, kuşak 130-270, taretler 150-230 milimetre. Mürettebatı 1.300 kişi.

Donanmamızın amiral gemisi Yavuz muharebe kruvazörü

Yavuzun en büyük kusuru kömür yakmasıdır. Halbuki artık harb gemilerinde kömür yerine mazot kaim olmuştur. Yavuz tam yolla seyrettiği zaman, kömürün cinsine göre, saatte 60-80 ton kömür yakar, bunun ne yorucu bir iş olduğu meydandadır. Böyle gemilerde kömür yakmak, âdeta insan yakmak demektir, çünkü ateşçiler de yanıp kavrulur. Yavuzun tamiri sırasında, ocakların kömür yerine mazot yakacak surette değiştirilmesi bahis mevzuu olmuş; fakat memlekette mazot olmadığı düşüncesiyle bu tadil yapılmamıştı. Bu düşünce yanlıştı. Çünkü Yavuzun tamirinden sonra aldığımız bütün gemiler, mazot yakıyorlar. Bugünkü yüksek süratli harb gemilerinin yakıtı mazottur. O zaman Yavuzun, hiç olmazsa yarı kazanları, mazot yakacak surette tadil edilmeliydi.

Muhripler : Donanmamızın 8 muhribi vardır. 1) Gayret: Bunların en büyüğü İngiltereden yeni gelen Gayrettir. İngiliz donanmasında ilk önce Observer sonra Oribi adiyle hizmet eden bu gemi 5 temmuz 1941 de hizmete girmiştir. Harb sonunda tamir edilerek İngiliz donanmasına hizmet ederken batan Gayret muhribinin yerine, 1946 haziranında donanmamıza iltihak etmiştir. Tam teçhizatla 2.200 tondur. 40.000 beygir kuvvetinde 2 makinesi vardır. Azamî sürati 35 mildir. 4 tane 120 lik top, 1 tane 10,5 luk, 4 tane 20 milimetrelik uçaksavar top, 1 tane 4 namlılı pon-pon denilen uçaksavar makineli-tüfek; 2 tane su bombası topu; ve dörtlü 533 lük kovanla mücehhezdir. Üç tane radarı, bir tane asdic (ezdik) denilen denizaltı arama cihazı vardır. Mürettebatı 13 subay, 220 erdir.

2) Sultanhisar, 3) Demirhisar, 4) Muavenet: Bu gemiler, 1939 da İngiltereye ısmarlanmış, ilk ikisi harb içinde, İngiliz donanmasında hizmet etmiş, üçüncüsü de, harb sonunda donanmamıza iltihak etmiştir. Üçü de eştir. 1.360 ton; 34.000 beygir kuvvetinde iki makineli ile 34,5 mil sürat, 4 tane 120 lik top, 7 tane uçaksavar silâh, dörtlü iki grup halinde 8 tane 533 lük kovan; (Nümunede yalnız 4 kovan) bu gemilerde de her türlü modern teçhizat vardır. Mürettepleri 1.50 kişidir. 450 ton mazot alırlar.

5) Zafer, 6) Tınaztepe; İtalyada yapılmış ve 1932 de hizmete girmişlerdir. 1.206 ton, tam teçhizatla 1.610 ton; 50.000 beygir kuvvetinde 2 makineli ile 40 milden fazla sürat, 350 ton mazot alırlar; 15 mil süratle 3.500 mil mesafe katedebilirler. 4 tane 120 lik top, 2 tane 40 lık uçaksavar top, 2 tane de aynı cinsten makinelitüfek. Üçüzlü iki gurup halinde 6 tane 533 lük kovan taşırlar. 120 lik topları ikişer olarak baş ve kıç taretlerdedir. Mürettepleri 149 kişidir.

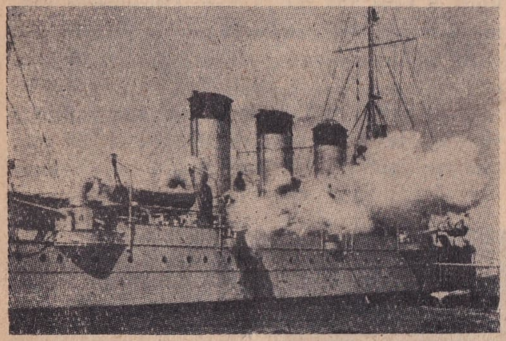
Denizaltılar : Donanmamızda 10 denizaltı vardır. 1) Muratreis, 2) Burakreis, 3) Oruçreis: 1940 ta İngilterede yapılmış olan Reis sınıfı bu gemilerimizin ikisi harb

içinde, üçüncüsü harbden sonra donanmamıza iltihak etmiştir. Dördüncüsü harb içinde ngiliz donanmasında hizmet ederken batmış, henüz yerine başka bir gemi verilmemiştir. 683 ton, dalmışken 856 ton; suyun yüzünde 1.550 beygir kuvvetinde çift motörle 13,75 mil sürat, dalmışken 1.300 beygir kuvvetinde elektrik motörleriyle 9 mil sürat. 40 ton yakıt alırlar. 16 tan 7e lık top, 1 tane uçaksavar makinelitüfek, dördü başta, biri kıçta olmak üzere 5 tane 533 lük kovan taşırlar. Mürettepleri 40 kişidir.

4) Saldıray, 5) Yıldıray: Ay sınıfı deninilen bu denizaltılar 4 tane idi. İkisi, Saldırayla Batıray 1939 da Almanyada yapılmışlardır. Saldıray gelmiş; 1.044 tonluk bir mayın botu olan Batıraya harbin başında Almanlar el koymuşlardır. Bu gemi harb içinde batmıştır. Atılay ile Yıldıray ise, Haliçte yapılmıştır. Atılay, harbde Çanakkale Boğazında bir mayna çarparak bütün fedakâr mürettebatiyle beraber batmıştır. Yıldırayın da motörlerini, Almanlar önce vermemişlerdir. Sonra, harb içinde gelen motörler, takılmış ve gemi yakında filoya iltihak etmek üzere

Donanmamız D olmabahçe önünde

İhtiyat filodan Mecidiye kruvazörü

bulunmuştur. Bu iki gemi 943, dalmışken 1.210 tondur. 1 tane 102 lik top, 1 tane 20 lik uçaksavar top, dördü başta, ikisi kıçta olmak üzere 6 tane 533 lük kovan taşırlar. 3.800 beygir kuvvetiyle su üstünde 20 mil, dalmışken 9 mil sürat. 44 mürettebat.

6) Gür: Almanlar tarafından 1932 - 34 te İspanyada yapılan bu gemi, hükûmetimizce satın alınarak 1935 başında donanmamıza iltihak etmiştir. 750 ton, dalmışken 960 ton; 1 tane 102 lik top, 1 tane 20 lik uçaksavar top; dördü başta, ikisi kıçta 533 lük 6 kovan, 14 torpido taşır; 2.800 beygir kuvvetinde 2 motörle suüstü sürati 20 mil, dalmışken 1.000 beygir kuvvetinde elektrik motörleriyle 9 mil. Su üstünde 9,6 mil süratle 14.900 mil, dalmışken 4 mil süratle 100 mil katedebilir. Mürettebatı 42 kişi.

7) Sakarya: 1931 de İtalyada yapılmıştır. 610, dalmışken 940 ton. 1 tane 102 lik top, 1 tane 20 lik uçaksavar top. 6 tane 533 lük kovan; 1.600 beygir kuvvetinde 2 motörle su üstü sürati 16 mil, 1.100 beygir kuvvetinde 2 motörle su altı sürati 9,5 mil. 10 mil süratle su üstünde 4.000 mil gidebilir. Mürettebatı 42 kişi.

8) Dumlupınar: 1931 de İtalyada yapılmıştır. Mayın botudur. 920, dalmışken 1.150 ton; 1 tane 102 lik top, 1 uçaksavar makinelitüfek; 4 tane 533 lük kovan; 40 mayın. (İngiliz yıllığına göre 6 kovanı vardır. 3.000 beygir kuvvetinde motörleriyle su üstü sürati 17,5 mil, 1.400 beygir kuvvetinde elektrik motörleriyle su altı sürati 9,5 mil, su üstünde 17 mil süratle 3.000 mil mesafe katedebilir. Mürettebatı 47 kişi.

9) Birinci İnönü, 10) İkinci İnönü: Holândada 1927 de yapılmış olan bu iki denizaltı 505, dalmışken 620 tondurlar. 1 tane 75 lik, 1 tane 20 lik uçaksavar top; 6 tane 456 lık kovan taşırlar. 1.100 beygir kuvvetinde iki motörle su üstü süratleri 13,5, su altı süratleri 9,5 mildir. Mürettepleri 29 kişidir.

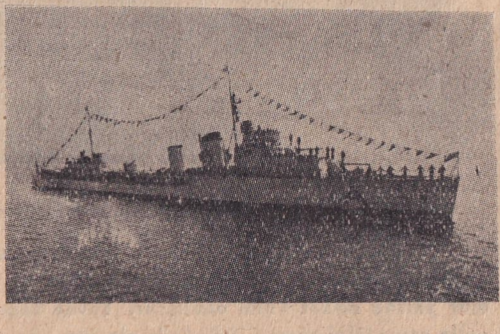
İhtiyat filoda da emektar gemilerimizle yardımcı harb gemilerimiz vardır.

Hamidiye kruvazörü: İngilterede yapılan ve 1904 te hizmete giren Hamidiye 3.830 tondur. 2 tane 150 lik, 8 tane 7,5 luk top, birkaç uçaksavar silâh, 2 tane

İngilterede yapılan muhriplerimizden Muavenet

456 lık kovan ve 1941 - 1942 Alman yıllığına göre 70 mayin taşır. 12.000 beygir kuvvetinde 2 makinesiyle tecrübelerinde 22 mil yapmıştır. Şimdiki sürati 16 - 18 mil olarak gösteriliyor.

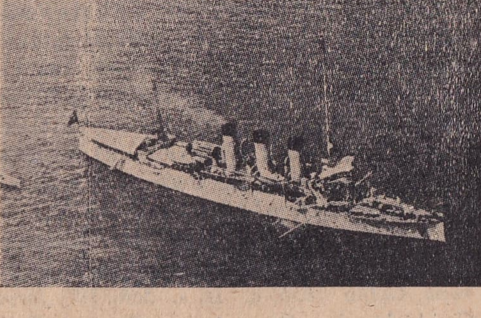

İtalyada yapılan muhriplerimizden Adatepe

750 ton kömür alır ve bu kadar kömürle 10 mil süratle 5.500 mil katedebilir. Güvertesi 102 milimetrelik zırhla mahfuzdur. Mürettebatı 302 kişidir. Hamidiye artık ihtiyarlamış olduğundan harb filosunda hizmet edebilecek bir kruvazör olmaktan çıkmış ve mektep gemisi olarak kullanılmakta bulunmuştur.

Mecidiye kruvazörü: Amerikada yapılmış olan Mecidiye de 1904 te hizmete girmiştir. Birinci Dünya Harbi içinde 1915 nisanında Odesa civarında mayına çarparak batmış, sonra Ruslar tarafından yüzdürülmüş ve Prut adı verilmiştir. Henüz tamirde iken 1918 de geri alınarak İstanbula getirilmiş ve tamiri Haliçte ikmal olunmuştur. 1930 da tekrar tamir edilmiş ve kazanları yenilenmiştir. 3.500 tondur. 6 tane 55 çap uzunluğunda 130 luk, 4 tane 75 lik top ve birkaç tane uçaksavar silâh taşır. 12.000 beygir kuvvetinde iki makine ile tecrübelerinde 22 mil gitmiştir. Şimdiki sürati 19 mildir. 600 ton kömür alır ve bu miktar kömürle, 10 mil süratle 4.700 mil katedebilir. Alman Deniz Yıllığına göre bir miktar mayın taşır. Güvertesi 25 milimetrelik zırhla muhafazalıdır. Mürettebatı 330 kişidir. Şimdi ihtiyat filoya ayrılmıştır.

Peyk ve Berk: Eskiden isimleri Peykişevket ve Berkisatvet olan bu iki geminin sınıfını tâyin etmek kolay değildir. Çünkü bunlara kruvazör de denilemez, muhrip de. Bu gemiler için bir za-

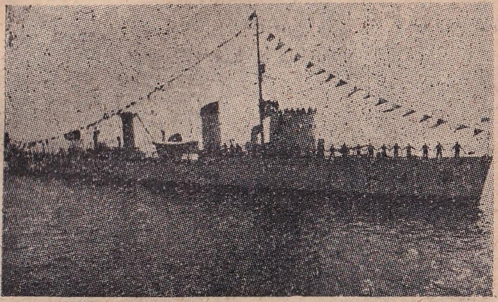
Mecidiyenin uçaktan alınmış bir resmi

man «torpido kruvazörü» diye acayip bir sınıf icadedilmişti. Bunlara İngiliz yıllığında «ganbot» Alman yıllığında «torpido ganbot» adı verilmiştir. Şimdi bizde mayın dökücü ve ganbot hizmeti görmektedirler.

Donanmamızın katili İkinci Abdülhamit bu günahını ve cinayetini affettirmek için, gelişi güzel bir şekilde harb gemileri tedarik ettiği sırada, bu gemileri Almanyaya ısmarlamıştı. 1907 de denize indirildiler. İkinci Dünya Harbi içinde fena halde yaralandıkları halde batmadılar. Berk mayına çarpmış, Peyk ise İngiliz denizaltısı E 11 tarafından torpillenmişti. Aldıkları ağır yaralara rağmen fedakâr denizcilerimiz, onları Halice kadar getirdiler. 1937 - 39 da Peyk, Gölcükte tamir ve tecdid edilerek yeni bir şekle sokuldu. İngiliz yıllığına göre 775, Alman yıllığına göre 840 tondurlar. 2 tane 8,8 lik, 4 tane 37 lik top taşırlar. Alman yıllığına göre Peyk 25 mayın alır, Berkin ise 3 tane 450 lik kovanı vardır. İngiliz yıllığı, her ikisinin 25 mayın taşıdığını yazıyor. 5.100 beygir kuvvetinde çifte makineleriyle tecrübelerinde 22 mil yapmışlardır. 240 ton kömür alırlar ve 10 mil süratle 2.000 mil katedebilirler. Mürettepleri 105 kişidir.

Mayın gemileri: Mayın gemilerimiz eski ve yeni olmak üzere iki kısma ayrılır:

1) Yüzbaşı Hakkı, 2) Sivrihisar: Bu gemiler, 1939 da İngiltereye ısmarlanmış, motörlü mayın gemileridir. İkisi de harb içinde gelmiştir. Yüzbaşı Hakkı ismi, Boğazda bir

Esaslı bir tamir görerek yenileştirilen Peyk

gece Nusrat mayın gemisiyle döktüğü mayınlarla 18 mart 1915 zaferinin kazanılmasını temin eden rahmetli fedakâr subaya izafeten verilmiştir.

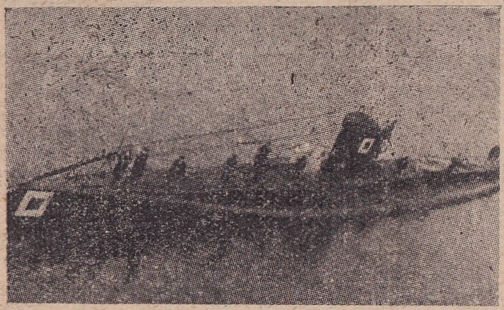
350, tam teçhizatla 375 tondurlar. 1 tane 76 lık top ve 40 mayın taşırlar. 1.200 beygir kuvvetinde 2 motörle 15 mil yaparlar.

3) Atak: 1938 de Gölcükte inşa edilmiştir. 500 ton, 1.025 beygir kuvvetiyle 13 mil sürat, Alman yıllığına göre 40, İngilizlerinkine göre 80 mayın taşır.

4) Nusrat: 18 mart zaferinin kahramanı olan bu mayın gemisi 1912 de Almanyada yapılmıştır. 360 tondur. 2 tane 57 lik top ve 25 mayın taşır. 1.200 beygir kuvvetinde çifte makine ile 15 mil yolu vardır.

5) Uyanık: Eski ismi İntibah olan bu gemi 1886 da kurtarma gemisi olarak İngilterede yapılmıştır. 1933 te tamir ve tadil edilmiştir. 616 gros tondur. 1.670 beygir kuvvetinde 2 makine ile 12 mil yapar. 1 tane 76 lık top ve 50 (Alman yıllığına göre 20) mayın taşır.

6) Dalgıç: Alman ve İngiliz yıllıklarında Dalgıç isimli ve Atakın eşi olarak gösterilen bir mayın gemisinin daha ismi vardır. 1938 de Gölcükte inşasına başlanmış olduğu bildirilen bu gemi, Alman yıllığına göre 40 ma-

İnönü tipi denizaltılarımızdan biri

yın taşıyan bir mayın gemisi, İngiliz yıllığına göre de denizaltı depo gemisidir.

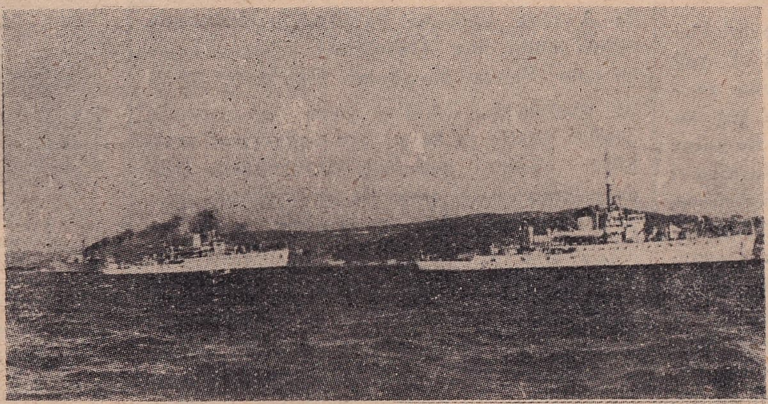
Arama - tarama gemileri: Arama - tarama gemilerimiz de yeni ve eski olarak iki kısma ayrılır. Yeniler, son zamanlarda Avustralyadan gelen ve A sınıfı beş büyük gemi ile ayrıca 250 tonluk motörle 4 orta gemi olmak üzere 9 tanedir. Harb içinde İngilizlerden liman ve üs arama - tarama gemisi olmak üzere bir miktar daha küçük motorbot da satın alınmıştır.

A sınıfı: 1) Ayancık, 2) Amasra, 3) Antalya, 4) Alanya, 5) Ayvalık isimli büyük arama - tarama gemilerimiz, tam teçhizatla 950 tondurlar. Âzamî süratleri 18 mildir. 1 tane 10 buçukluk hem havaya, hem denize ateş edebilen top, 5 tane 20 milimetrelik uçaksavar top, su bombası atmıya mahsus silâhlar, radar, denizaltı aramıya mahsus cihaz, son sistem mayın arama tarama vasıtalariyle mücehhezdirler.

B sınıfı: Adları Bafra, Bartın, Bandırma, Bodrum olan bu 4 gemiye 24 mayıs 1946 da Malta'da törenle bayrak çekilmiş ve 12 haziran günü deniz kuvvetlerimize iltihak etmişlerdir. 255 standart tonlukturlar. Motörleri 400 beygir kuvvetindedir, süratleri 12 mildir. 9 mil süratle 3.150 mil mesafe katedebilirler. Son sistem arama-tarama vasıtalariyle mücehhezdirler.

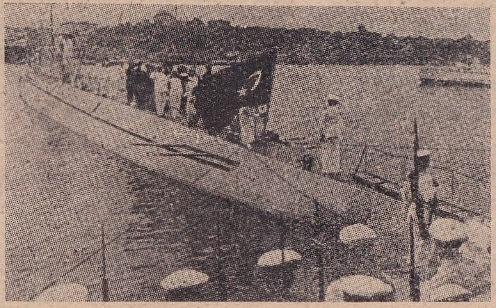
Eski arama - tarama gemileri: Bunlar üç tanedir, isimleri de 1) Hızır Reis, 2) Kemal Reis, 3) İsa Reistir. 1911 - 12 de Fransada yapılmış gambotlardır. 413 tondurlar. 3 tane 76 lık, 2 tane 47 lik top, 2 makineli tüfek taşırlar. 850 tonlukturlar. İki makine ile 14 mil giderler.

Hücum botları: Donanmamıza ilk

Avustralyadan alınan A sınıfı arama - tarama gemilerimizden

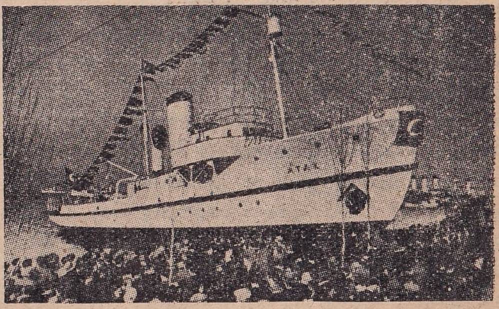
olarak Doğan sınıfı ve İtalyan tipi üç hücum botu katılmıştır. Bunlar 30 tonluktur. 1.500 beygir kuvvetinde üç uçak motöriyle mücehhezdirler. Tecrübelerinde güçlükle 34 mil yapmışlardır. 1 tane 76 lık topu, 1 tane uçaksavar makineli tüfek, 2 tane 450 lik torpido kovanı, 8 tane su bombası taşırlar. Mürettep-

Denizaltı gemilerimizden birine sancak çekilirken

leri 10 kişidir. Bu gemilere fazla silâh konulduğu için süratleri azalmış ve hücum botundan ziyade avcı botu olmuşlardır. Bunlar, son zamanlarda Taşkızakta tamir ve tecdidedilmişlerdir.

İkinci Dünya Harbi içinde, Haliçte Taşkızakta İnşaiye Mühendisi Binbaşı Muhittin Etingü, Türk tipi hücum botları yapmıştır. Şimşek, Yıldırım, Kasırga gibi isimler taşıyan bu botlar 20 tonluktur. Hizmetten çıkarılan uçaklarımızın motörleriyle mücehhezdirler. Üç motörle 40 mil sürat yaparlar ve 2 tane 533 lük kovan taşırlar. Bu gemiler İtalyan tipi hücum botlarına nazaran, kelimenin tam mânasiyle hücum botudurlar ve kovanları daha büyük olduğu için onlardan daha kuvvetlidirler.

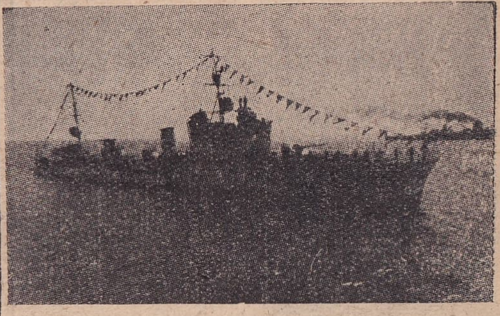
Gölcükte yapılan mayın gemisi: Sak

Avcı botlar: Yakınlarda İngiltereden 8 tane avcı botu satın alınmış ve bunlara AB işaretiyle 1 den 8 e kadar numara verilmiştir. 75 tonluk olan bu motorbotlar, harb içinde, denizaltı aramak üzere yapılmış yeni gemilerdir. Süratleri 20 mildir. 1 tane 40 milimetrelik hem havaya, hem denize ateş eder top, 1 tane 20 milimetrelik uçaksavar top ve su bombası atan silâhları vardır. Asdik (ezdik) denilen denizaltı arama cihaziyle mücehhezdirler.

Başka yardımcı gemiler: Başka yardımcı gemiler de şunlardır: Eski Muinizafer zırhlı korveti: 1885 te İngilterede yapılmış olan bu 2.400 tonluk ve 12 mil süratli gemi, sonradan İtalyanlar tarafından Tersanede tamir ve tadil edilmiş olup Gölcükte kışla ve mektep gemisi olarak kullanılmaktaydı.

Aydın Reis: 1912 de Fransada yapılan ahşap ganbotlardandır. 1925 te tamir edilmiştir. 502 tondur, silâhları çıkarılmıştır. 1.025 beygir kuvvetinde makinesiyle 14 mil yapmıştır. Ölçme gemisi olarak kullanılmaktadır.

Akın: Eski adı Râsıt'tır. 1915 te yapılmış bir İngiliz romorkörüdür. Evvelce mayın gemisi olarak kullanılıyordu. Şimdi dalgıç ge-

İtalyada yapılan Tınaztepe muhribi

misidir. 336 tondur. 1.000 beygir kuvvetinde makinesiyle 12 mil sürati vardır.

Erkın: 1923 te yapılmış bir Alman yolcu gemisidir. 1936 da satın alınarak denizaltı ana gemisi yapılmıştır. 4.915 gros tonluktur. 4.200 beygir kuvvetinde makinesiyle 13 mil yolu vardır.

Marmara: 1906 da yapılmıştır. Denizyolları İdaresinin Mudanya hattında çalışırken Erkinden önce denizaltı ana gemisi olarak kullanılmıştır. Şimdi muhrip filotillâsına bağlı bir hizmet gemisi vazifesini görmektedir.

Mülâzım Hayati motorbotu: 1911 de

yapılmış olan eski motorbotlardan biridir. 15 tondur. 140 beygir kuvvetinde motöriyle 11 mil yolu vardır. 2 tane makineli tüfek taşır. Karakol hizmetinde kullanılır.

Ağ gemileri: 1 ve 2 numaralı ağ gemileri, harb içinde İngiltereden satın alınmışlardır. Boğazları ve üs ağızlarını denizaltılara vesaireye kapamak için kullanılan bu gemiler 730 tondur. 1 tane 75 lik top taşırlar. 850 beygir kuvvetindeki makineleriyle 11,75 mil süratleri vardır. Mürettepleri 32 kişidir.

Gölcük yağ gemisi: Donanmamızın yağ gemisi 1937 de Gölcükte yapılmış olan 1.255 tonluk ve 750 ton mazot alabilen Gölcüktür. 700 beygir kuvvetinde Dizel motöriyle 12,5 mil yolu vardır.

Ülkü kömür gemisi 1919 da İngilterede yapılmış ve 1934 te satın alınmıştır. 7.233 ton (3.069 gros ton) olan bu gemi 5.150 ton kömür alır. 1.750 beygir kuvvetinde makinesiyle 10 mil yapar.

Yardımcı gemiler faslına, bir harb halinde, silâhlandırılacak Devlet Denizyolları gemilerinden bazılarını da ilâve etmek lâzımdır ki bunların başında yüksek süratli Sus ile Marakaz gelir.

İstanbul yağ gemisi: Şimdi Devlet Denizyolları emrinde bulunan ve yeni bir yağ gemisi tedarik edilince donanma emrine verilecek olan İstanbul yağ gemisi de her bakımdan mühim bir yardımcı gemidir. Bu gemi, Fransız donanmasında Adour ismiyle hizmet ederken yalnız mazot taşımakla kalmıyor, âdeta muhriplere ana gemi vazifesini görüyordu. Esasen Fransız donanmasında «donanma levazım gemisi» sınıfına mensuptu. En modern seyir vasıtalariyle mücehhizdir. İstanbul'un deplâsman tonu 4.220, dedveyt yani hamule tonu 7.400 dür. Sarnıçları 4.500 ton mazot alır. Ayrıca kömürlükleri dahi vardır. 5.800 beygir kuvvetinde makineleriyle 15 mil yapar. 13-14 mil süratle 10.000 mil mesafe katedebilir. 2 tane 100 milimetrelik topu vardır. *(Abidin Dav'er)*

YUNANİSTANDA HARB SONRASI SİYASÎ DURUMU, PARTİLER, SON SEÇİM VE PLEBİSİT — İkinci Dünya Harbinin Yunanistanın düşmandan temizlenmesi safhasında, 12 ekim 1944 günü

Harb içinde Mısırda bulunan Başbakan Papandreu Orta Doğudaki Yunan kıtalarını teftiş ederken

son Alman eri de Atinayı terketti ve İngiliz kuvvetleri Yunan başşehrine girdi. Halk İngiliz kuvvetlerini coşkun tezahürlerle karşıladı. Mısırdan İtalyaya gitmiş olan Papandreu Yunan hükûmeti de 18 ekim günü Atinaya vardı. Aralık ayı içinde Yunan hükûmeti, ELAS (ELAS; Yunan Halk Kurtarma Ordusu cümlesinin baş harflerinden meydana gelmiş bir kelimedir) teşkilâtına mensup çeteci kuvvetlerin silâhlarını almak istedi. General Sarafis'in komutası altında bulunan bu çeteler EAM (EAM; harb içinde kurulmuş olan Yunan Kurtarma Cephesi cümlesinin baş harflerinden meydana gelmiş bir kelimedir) teşkilâtının silâhlı kuvvetlerini teşkil ediyorlardı. Çoğunluğu solcu olan EAM teşkilâtını 1941 de eski liberal milletvekillerinden Çirimokos ile Avukat İkonomu ve çiftçi mahfillerinde nüfuz sahibi olan Gavriilidis kurmuşlar ve bu işde Yunan Komünist Partisiyle işbirliği etmişlerdi. EAM'ın gaye ve maksadı, dahilde istilâcıya karşı bir mukavemet teşkilâtı vücude getirmek olduğundan, ilk devrelerde halk arasında iyi akisler yapmış ve iyi tesirler bırakmıştı; fakat komünistlerin tesiriyle gayesinden inhiraf ederek, zorla iktidar mevkiini ele geçirmiye çalıştığı zaman, eskidan kazanmış olduğu bütün bu sempatiler kaybolmıya başladı. Papandreu kabinesinde EAM teşkilâtına mensup bakanlar da vardı. Bu EAM'cı bakanlar, muayyen bazı işler başarıldıktan sonra ELAS'ın silâhlarının alınmasını istediler. Halbuki Papandreu kabinesi, Kazerta'da EAM teşkilâtı çeteleriyle akdetmiş olduğu sözleşmeye dayanarak, ELAS çetelerinin 10 aralık 1944 günü silâhlarını terketmeleri lâzım geldiğini ileri sürdü ve bu noktada ısrar etmişti. Öte yandan General Napoleon Zervas'ın komutası altında bulunan sağcı EDES (EDES; Yunan Millî Mukavemet Ordusu cümlesinin baş harflerinden meydana gelmiş bir kelimedir) teşkilâtı, Papandreu'nun istediği gün silâhlarını teslim etmeyi kabul etti. Bu vaziyet karşısında EAM teşkilâtına mensup bulunan bakanlar kabineden çekildiler ve 3 aralık 1944 günü Atinada yapılan büyük mitinglerden sonra Yunanistanda dahilî harb başladı. Bu dahilî harb büyük zararlar verdi, felâketlere sebep ve birçok kurbanlara maloldu. Yunanistanda bulunan İngiliz kuvvetlerinin komutanı General Skoby, ELAS taraftarlarına karşı lâzım gelen tedbirleri aldı ve ilk mütareke şartı olarak, Atina ve Pire havalisini terketmelerini ve silâhlarını derhal teslim eylemelerini istedi. Bu sıralarda Noel yortuları araya girdi, İngiltere Başbakanı Churchill Atinaya geldi ve EAM şefleriyle Yunan siyasî liderleri arasında bir görüşme yaptı. Bu görüşmeler sırasında ve bu görüşmelere uygun olarak, 31 aralık 1944 günü, kıral naipliğinin Atina Başpiskoposu Damaskinos'a tevdi edilmesini, Londrada bulunan Yunan Kıralı Georges tastik etti. Başpiskopos Damaskinos bu tarihten 1 eylûl 1946 plebisitinin verdiği netice üzerine kıralın Yunanistana avdetine kadar bu vazifesini yaptı.

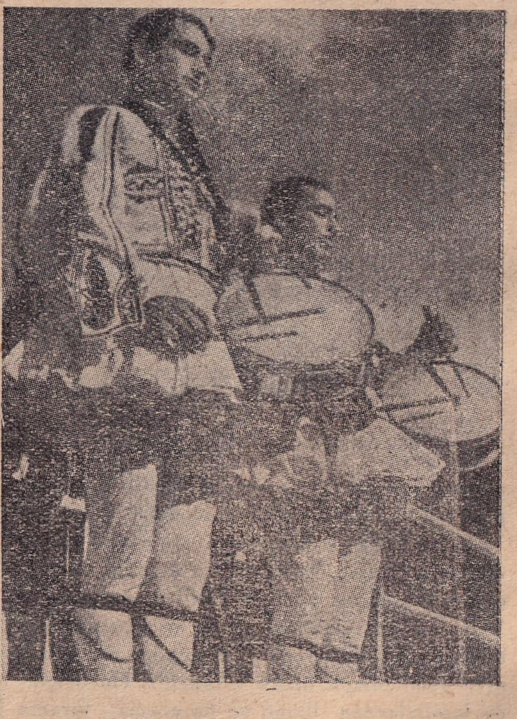

EAM teşkilâtının seferberlik afişlerinden

3 ocak 1945 günü General Plastiras, kabinenin başına geçti ve bu ayın 11 inde bir taraftan EAM ve diğer taraftan Yunanistandaki İngiliz kuvvetlerinin komutanı General Skoby arasında bir mütareke imzalandı. Bu mütarekeden bir müddet sonra da, 12 şubat 1945 günü, Yunan hükûmetiyle EAM teşkilâtı arasında Varkiza Sözleşmesi imzalandı. Plastiras kabinesini Amiral Vulgaris kabinesi istihlâf etti, bundan sonra pek az bir müddet kabinenin başında kıral naibi bizzat bulundu, bunu 1 kasım günü Kanellopulos kabinesi istihlâf etti ve 22 kasım günü de kabinenin başına Liberal Parti Lideri Sofulis geçerek 31 mart 1946 günü yapılan seçimi idare etti.

İlk mukavemet teşkilâtında çeteciler

Yunanlıların meşhur Efzon erleri

Seçim ve partiler: Yunanistanda on yıldanberi milletvekili seçimi yapılmamıştı. Memleket kurtulduktan sonra ilk seçim 31 mart 1946 günü yapıldı. Seçimin sükûnet ve intizam içinde yapılması için bütün tedbirler alındı. Seçim, Amerikalı, İngiliz ve Fransız müşahitlerin gözü önünde geçti. Seçim defterleri yeniden yapıldı ve iştirak edebilecekler, 1936 seçiminden 189.586 kişi fazla olmak üzere, 2.271.791 sayısını buldu.

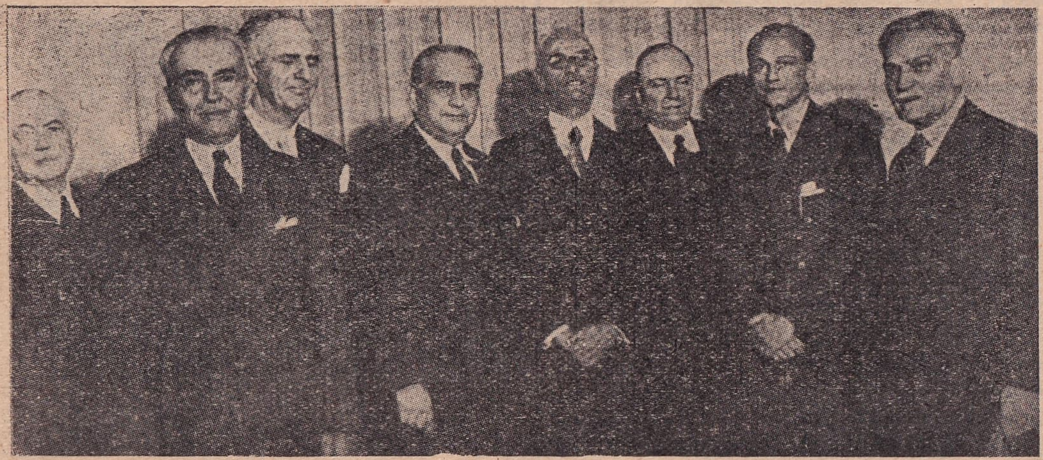
Bu seçime yirmi dört siyasî parti iştirak etti. Bunlardan on dördü kıralcı, onu cumhuriyetçiydi.

Kıralcı partilerin en ileri geleni olan Halk Partisi bu seçimde, Konstantin Çaldaris, Petro Mavromihalis ve Stefanopulos'tan mürekkep bir heyet tarafından idare ediliyordu. Bu partiyi 1915 de D. Gunaris kurmuştu. Halk Partisiyle işbirliği ederek seçime giren büyük partiler şunlardır: 1) Millî Liberal Partisi — Bu partiyi 1945 te Liberal Partiden ayrılanlar kurdular. Lideri Emekli General Gonatas'tır. 2) Islâhat Partisi — 1942 de Aleksandris tarafından kuruldu. Bugün lideri de bu zattır. 3) Millî Derleme Partisi — Bunu 1945 te Amiral Argiropulos kurdu. 4) Yurtseverler Birliği — Bunu 1945 te lideri General Dimitri Boçaris kurdu. 5) Millî Kalkınma Partisi — Bunun lideri Haçiskos 1945 te kurdu. 6) Yunan Panellinik Millî Partisi — Bu partiyi lideri Amiral Sakellariyu kurdu. Bu zat, Yunanistan Mihver'e karşı kahramanca harbederken Yunan donanmasının komutanlığında bulundu. (Amiral Sakellariyu bu harbden evvel bir Yunan filosiyle birlikte memleketimizi ziyaret etmişti). 7) Yunanistan Millî Partisi — Bu partiyi lideri Napoleon Zervas kurdu. Bu zat işgal esnasında EDES teşkilâtının Mukavemet Ordusu komutanıydı. Bu partinin de kuruluş tarihi 1945 tir. Köylü Partisi, Sosyal Derleme Partisi, Millî Hi'ciler Partisi, Burjuva Partisi, Çiftçi Partisi gibi birtakım küçük partiler de seçim mücadelesine iştirak ettiler ve Halk Partisiyle birlikte yürüdüler. Gene Yunanistanın eski başbakanlarından Yorgi Papandreu'nun Sosyal Demokrat Partisi, Panayot Kanellopulos'un Millî Birlik Partisi ve Sofoklis Venizelos'un Liberal Venizelist Partisi kıralcılar zümresiyle işbirliği ettiler (İçlerinden ikisi 1936 da kurulmuş olan bu üç parti seçimde « Millî Siyasî Birlik » zümresini teşkil etmişlerdir).

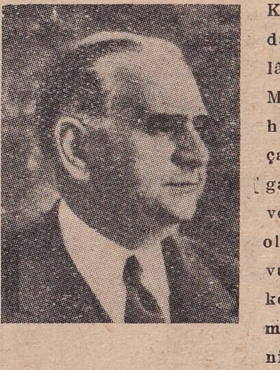

Kurtuluştan sonra Akropole Yunan bayrağı çekilirken

Seçime Cumhuriyet taraftarı olarak iştirak eden esaslı partiler de şunlardır: 1) Liberal Parti — Bunu 1910 da E. Venizelos kurdu. Bugün lideri B. Sofulis'tir. 2) Cumhuriyet Birliği — Bu demokrat partiyi Papanastasiu kurmuştur. Aleko Papanastasiu Balkan birliğinin kurucularındandır. 3) Çiftçi Demokrat Partisi — Bunu 1920 de B. Aleko Milonas kurmuştu. Bugün de lideri bu zattır. Cumhuriyet taraftarlariyle de birtakım küçük partiler seçimde işbirliği ettiler. Bunlar ehemmiyeti haiz teşekküller sayılamaz. Bu seçime yalnız Komünist Partisi (li-

Bugünkü Yunan parti liderleri bir arada

Dinos Çaldaris

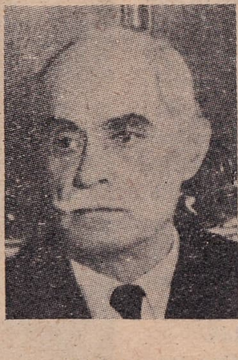
Komşumuz Yunanistanda politik durum hâlâ karışıktır. Solcular, Makedonyada hükûmet kuvvetleriyle çarpışmaktadır. Bu kargaşalığın düzelmesini ve dostlarımızın layik olduğu iyi istikbale kavuşmasını temenni ederken, bugünkü partilerin mühim şahsiyetlerinin resimlerini sütunumuza aldık

S. Gonatas

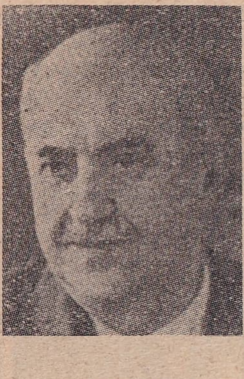
P. Mavromihalis

N. Plâstiras

S. Venizelos

Prof. Svolos

J. Theotokis

Y. Sofyanopulos

P. Kanellopulos

deri Zaharyadis'tir) değil, Atina Üniversitesi profesörlerinden B. Svolos'un Sosyalist Par-

Sağcı ve solcu bazı Yunan gazetelerinin başlıkları

tisi, EAM teşkilâtı, eski Hariciye Bakanı Sofyanopulos ve B. Çirimokos da işt rak etmemişlerdir.

Seçimde Halk Partisi ve bu partiyle işbirliği eden diğer partiler parlak bir zafer kazandılar. Yunan meclisinin 354 milletvekili sandalyasından 206 sını Halk Partisi, 31 ini General Zervas Partisi, 67 sini Millî Siyasî Birlik, 2 sini Müstakil Kıralcılar, 48 ini de Sofulis'in Liberal Partisi kazandı. Seçmenlerin kullanmış oldukları 1.106.510 oydan her partinin almış olduğu oy sayısı şöyledir ; 1) Halk Partisi : 602.147; 2) Millî Siyasî Birlik : 209.736; 3) Sofulis'in liberalleri: 159.244; 4) Zervas Partisi : 64.279; 5) Mora Kıralcılar Partisi : 32.386; 6) Kefalonya Kıralcılar Partisi : 3.507; 7) Çiftçi Partisi : 6.232. Oyların geri kalanı müstakil adaylara verildi ve birtakım oylar da kanunsuz görüldü.

Seçimden sonra Danıştay Bakanı Panayot Puliças'ın başkanlığı altında halkın oyuna dayanan bir kabine kuruldu, eski başbakanlardan Papandreu, Kanellopulos ve Sofoklis Venizelos'u içine alan bu kabinede dışişlerini de Çaldaris deruhte etmişti.

Plebisitte oy verilirken

Keza seçimden sonra Halk Partisi, bir lider seçmek üzere, olağanüstü bir toplantı yaparak, Çaldaris'i liderliğe seçti. Bunun üzerine kabineyi Çaldaris kurdu ve Parti liderlerinden Papandreu, Kanellopulos ve S. Venizelos da kabinede kaldılarsa da, rejimin kırallık mı, cumhuriyet mi olması hakkında yapılacak plebisitin tarihi yüzünden ihtilâf çıktığından adı geçen liderler çok geçmeden kabineden çekildiler.

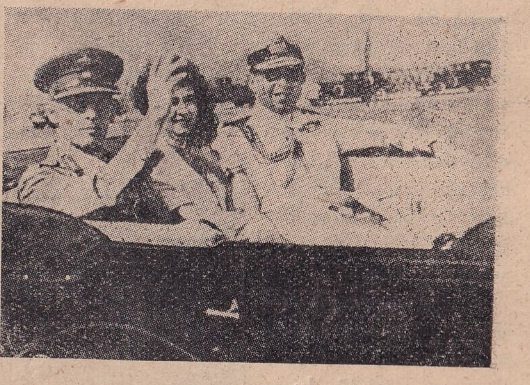
Plebisit : Çaldaris kabinesi, meclise bir kanun tasarısı vererek, plebisitin 1 eylûl 1946 da yapılmasını istedi ve Yunan milleti 1 eylûl günü tercih ettiği rejimi seçti. Kıralın dönmesini istiyenler oy pusulalarına Kıral Georges adını yazdılar ve kıralın gelmesini istemiyenler sandıklara boş kâğıt attılar. Komünist Partisiyle EAM teşkilâtı da dahil olduğu halde, plebisite bütün partiler iştirak ettiler. Yunan milletinin yüzde yetmişi kıralın dönmesi lehinde oy verdiği için 1 eylûl 1946 plebisiti kıral lehinde büyük bir başarı oldu. Şu rakamlar plebisit hakkında sarih bir fikir verecektir : Seçim defterlerine 1.801.410 kişi kaydedildi ve bunlardan 1.691.592 kişi plebisite iştirak etti. İştirak edenlerden 1.166.512 kişi Kıral lehine, 521.267 kişi de cumhuriyet lehine oy verdi. 3.813 rey hükümsüz sayıldı.

Kıral naibi Damaskinos, Churchill ve Eden'le bir arada

Plebisit neticesi gereğince kıral da Yunanistana döndü ve Başpiskopos Damaskinos'un naiplik vazifesi sona erdi.

Yunanistanda kırallık tarihçiği : Yunanistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra, mutlakiyet ve monarşi prensiplerine dayanan bir rejimi kabul etti (Bakınız: Yunanistanın İstiklâli, Aylık Ansiklopedi, sayfa 353). 1844 te Yunan tahtına çıkan ve Birinci Louis'nin oğlu olan Bavaryalı Kıral Oton, Yunan milletinin ayaklanması üzerine, meşrutiyet idaresini vermek zorunda kalmışsa da, 1863 te yeni bir ayaklanma sonunda tahtından indirilmiş ve Yunanistandan ayrılmıya mecbur olmuştur. 1863 te Yunanistan tacı Danimarka kıralının oğlu Prens Georges Gluxburg'a takdim edilmişti. Bu zat Grandük Konstantin'in kızı Düşes Olga ile evliydi. (Kıral Georges, Yunanistanda tam kırk sekiz sene kırallık ettikten sonra, 1913 te Selânikte deli bir anarşist tarafından öldürüldü. Bunu istihlâf eden oğlu Konstantin 1917 senesine kadar kırallık ettikten sonra, Yunanistandan ayrılmak zorunda kaldı. Bunun üzerine oğlu Aleksandros tahta çıkmışsa da, o da 1920 de öldü. Kıral Konstantin 1920 de tekrar tahtına avdet etti, fakat 1922 de oğlu bugünkü Kıral Georges lehine tahtından çekilmek mecburiyetinde

Kıralın veliaht ve zevcesiyle avdeti

kaldı ve 1903'te de, Yunanistanı terketmesi Kıral Georges'a bildirildi; çünkü rejim için plebisit yapılmasına karar verilmişti. Kıral bu plebisitin neticesini Romanyada bekledi. 1924 te Papanastasiu kabinesinin zamanında yapılan plebisit cumhuriyet lehine netice vermiş ve memleket 1935 yılına kadar cumhuriyetle idare edilmiştir. 1935 te General Kondilis Hükûmeti tarafından yeniden bir plebisit yapılmış ve bunun neticesinde de Kıral Georges yeniden tahtına avdet etmiştir. Yunanistanın kahramanca mukavemetine rağmen İtalyanlarla Almanların memleketi işgal etmesi üzerine, kıral memleket dışına giderek, Müttefiklerin yanıbaşında mücadeleye devam etmiş ve Yunan milleti plebisitle geri çağırmadıkça memleketine geri dönmiyeceğini bildirmişti. Yukarıda görüldüğü üzere 1 eylûl 1946 tarihinde yapılan plebisit, Yunan milletinin arzu ettiği rejim şeklini tâyin ve tespit etmiş ve kıral memleketine dönmüştür. Kıral Georges Londrada bulunuyordu. Plebisitin neticesini kendisine bizzat Çaldaris müjde lemiştir. Bu netice üzerine kıral uçakla Malta'ya gelmiş ve orada kendisini bek lemekte olan Miavlis ve Temistoklis muhriplerinden Miavlis'e

Kıral, Monsenyör Damaskinosla görüşürken

binerek 28 eylûl 1946 günü memleketine dönmüştür. Kıralı istikbal için Maltaya kadar giden veliaht ile zevcesi ve çocukları da Yunanistana avdet etmişlerdir. Yunan milleti kırala parlak bir istikbal merasimi yapmıştır. *(Timoleon Naam)*

ABDİ, ABDÜRREZZAK — (Ölümü 1914) Geçen yüzyılın sonlarında İstanbulda halk tarafından çok sevilerek şöhret bulmuş bir sahne sanatkârıdır. Doğum yeri ve tarihi meçhuldür. Tahsili yoktur, sanat terbiyesini sahneden ve üstadı Hamdi'den almıştır. Etli canlı cüssesi ve babacanca tavırları, tabiî ve terbiyeli nükteleri vardı. Çok şen ve şakraktı. Cüssesinden umulmıyacak derecede çevikti; göbek atışlarını değme oyuncular kıvıramazdı.

Tulûat denen suflörsüz oyunun bizde ilk sanatkârı Hamdi idi. Bu nevi oyunların; büsbütün piyessiz olmayıp mevzuu bulunan bir komedinin esasına uygun olarak ezberden oynandığı ve ayrıca karihadan da buluşlar, nükteler ilâve edildiği malûmdur (Bakınız: Tulûat; Aylık Ansiklopedi, sayfa 445).

Eğlendirici olduğu kadar telkin kudreti de çok olan bu tiyatro nev'i, tamamen halk zihniyeti ve seviyesine muvaziliğiyle mü-

Abdi, Abdülhamid'in sarayındayken

tenasip rağbet görmekte olduğundan dolayı bu vâdide beğenilip teferrüd edebilmek büyük bir anlayış ve kabiliyete bağlıdır.

Bu sebeple bu güç şartlar altında bu vâdide şöhret bulanlar pek azdır ve Abdi, bunların en başta gelenlerindendir.

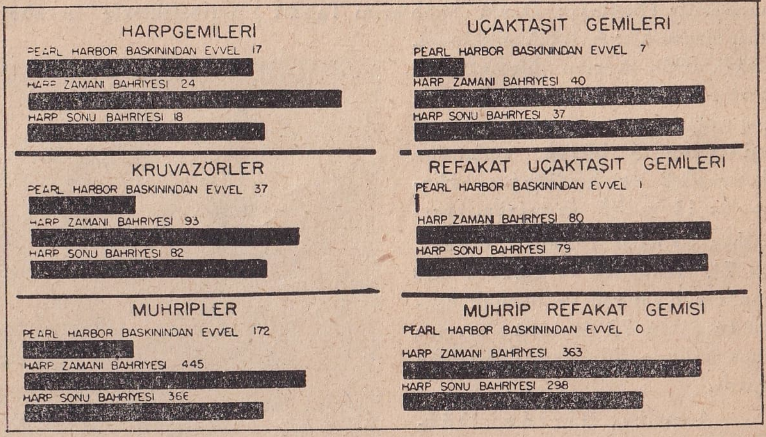
Abdi, tulûata intisabedince eline aldığı saplı süpürgeye uygun allı güllü basmadan bir elbise, kocaman püsküllü ve büyük ve kırmızı bir festen mürekkep bir kıyafet yaratmış, köşeli kalın kaşlar ve kalın bıyıklarla hususî bir makiyaj yapmıştır. Bu kıyafet bugünkü tulûata kadar sürüp gelen komik kıyafeti, «ibiş» tipidir.

Abdi, tulûatın pîri değil, fakat tekâmülcüsüdür.

O, pek uzun zaman halk arasında kalamamış, 1898 de İkinci Abdülhamit tarafından Muzıkai Hümayun'a sokularak saray tiyatrosuna aldırılmış ve sarayda oturtulmuştur. 1908 Meşrutiyet inkılâbını müteakip tekrar sahne hayatına döndüğü vakit artık ihtiyarlamış ve eski şakraklığını kaybetmiş bulunuyordu.

Kel Hasan ve diğer bazı tulûatçı komikler Abdi Efendinin çıraklarıdır. *(S. İ.)*

AMERİKAN ARMADASI = 27 ekim günü, Birleşik Amerika Devletleri bahriyesinin günüdür. Bu yıl, 27 ekim gününde Amerikan milleti, bahriyesinin yüz yetmiş birinci yıl dönümünü kutladı. Bundan dolayı, bugün dünyanın en azametli armadası haline gelmiş olan Amerikan donanmasının tarihine ve İkinci Dünya Harbi içindeki gelişmesine kısa bir göz atmak faydalı olur.

Birleşik Amerika deniz kuvvetleri

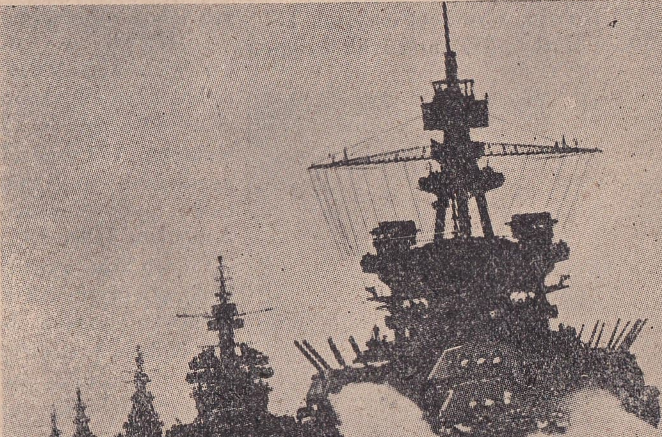
Tarihçiği: Birleşik Amerikabahriyesinin tarihi, İngiltereye karşı müstakil bir Amerika vücuda getiren Amerika İhtilâlinin ilk günlerinden başlar. 1775 - 1783 yılları arasında sekiz yıl süren bu harbde, ihtilâl donanması 500 toplu 20 gemi ve 3.000 kişilik mürettebattan ibaretti. Amerikalı David Bushnel'in 1771 de icadettiği ilk denizaltı, bu savaş sırasında 1776 yılında İngiliz harb gemilerine karşı kullanılmış, fakat başarılı bir netice alamamıştı. İlk Amerikan bahriye bakanlığı, ihtilâlden yirmi yıl sonra, 1798 de teşekkül etmiş ve kabineye dahil bir bakan bu bakanlığın merkez işlerini idareye başlamıştır.

1812 yılında başlıyan İngiltere - Amerika Savaşı esnasında donanmanın tonajı 40.000 e, mürettebatın sayısı da 5.500 e çıkmıştı.

1861 - 1866 yıllarında vuku bulan Şimalliler'le Cenuplular arasındaki dahilî harbde, Amerikan deniz kuvvetleri ilk büyük gelişmeyi gösterdi. Donanma tonajı 500.000 e ve mürettebat sayısı 60.000 e yükseldi. Zırhlı gemilerin savaşta ilk kullanılması da bu iç savaşta vukua gelmiştir. Şimalliler, önce bir düzine kadar harb gemisi çıkardılar, fakat süratle bir donanma vücuda getirdiler. 1865 de 62 si zırhlı olmak üzere 671 gemileri vardı ve bunların mürettebatı 50.000 kişiydi. Cenupluların deniz kuvvetlerine gelince, daha ziyade korsan kruvazörlerden ve mayınla torpil silâhından ibaret bulunuyordu. Bu harbde de, deniz hâkimiyeti, harbin Şimalliler tarafından kazanılmasındaki muhtelif âmillerden en önemlisi olmuştur.

Cenuplular, bu harbde iptidaî denizaltılar da kullandılar. Bunlardan biri bacasına kadar denize batan ve bir denizaltıya benzeyen David idi. 1863 de tam bir denizaltı yapıldı. Beş defa battıktan ve mürettebatı boğulduktan sonra, gene yüzdürülen bu gemi altıncı defasında, bir torpidobot gibi suyun yüzünde hareket ederek Şimallilerin bir kruvazörünü batırmıya muvaffak olmuştu. Fakat kendi mürettebatı da boğulmuştu. Bu harb bittikten sonra, Amerikan bahriyesi, ihmale uğramış ve deniz kuvvetlerinin tonajı 10.000 e düşmüştür. Fakat sonra, tekrar bir ilerleme devri başlamıştır. Bu sayededir ki Amerika - İspanya Harbi, Amerikanın zaferiyle bitmiştir. 1898 de vukua gelen bu harbde Amerikan deniz kuvveti şöyleydi: 5 zırhlı, 6 zırhlı monitor, 2 zırhlı kruvazör, 13 muhafazalı kruvazör, 5 küçük kruvazör, 6 torpidobot ile 4 süratli muavin kruvazör, birçok eski ve savaş kudreti az gemiler. Harb başlarken 1.021 subay ve 15.420 bahriyeli askerden mürekkeb olan mürettebat, harb içinde 1.311 subay ve 24.127 denizci ve askere yükselmişti. Deniz aşırı İspanya Harbini Amerikan donanması kazanmış olduğu için, bu harb bittikten sonra, Amerikalılar deniz kuvvetine ehemmiyet vermiye başladılar.

Japonya 1904 - 1905 de Çarlık Rusyasını yendikten sonra donanmasını kuvvetlendirmiye başlayınca Amerika da Uzak Doğuda Japonyanın kendisine rakibolacağını anlamıştı. Amerikan donanması 1907 de 28 zırhlı, 19 zırhlı kruvazör, 10 sahil muhafızı zırhlı, 25 muhafazalı kruvazör, 29 küçük kruvazör ve ganbot, 20 muhrip, 31 torpidobot, 12 denizaltı olmak üzere 171 gemiden mürekkepti. Başkaca savaş kıymeti az gemiler ve yardımcı tekneler de vardı. Bunlar hariç olmak üzere donanma 760.000 ton tutuyor; İngiliz ve Fransız donanmalarından sonra üçüncü geliyordu.

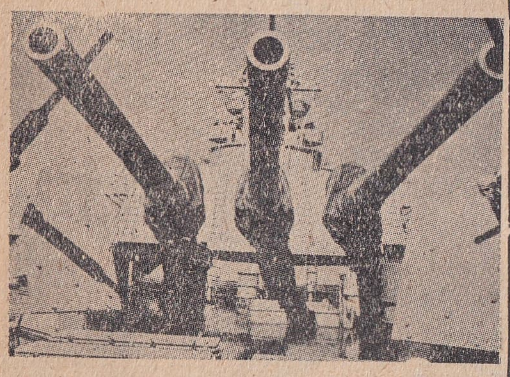
Yedinci Amerikan filosuna mensup harb gemileri

1914 Birinci Dünya Harbi başında Amerikan donanması, İngiliz ve Alman donanmalarından sonra üçüncüydü. 1918 yı-

lında ise Amerikan donanması şu kudrete erişmişti: 1 ilâ 17 yaşında 31 zırhlı, 6 eski zırhlı, 4 sahil muhafızı zırhlı. 6 büyük zırhlı da tezgâhtaydı. Ayrıca 42.000 tonluk 6 zırhlı da kızağa yeni konulmuş veya konulmak üzereydi ki bunlarla tezgâhtaki zırhlılardan biri Washington Deniz Silâhlarını Tahdit Konferansının kararları üzerine inşa edilmemişlerdir (Bakınız: Deniz Silâhlarını Tahdit Konferansları; Aylık Ansiklopedi, sayfa 898). Ayrıca hizmette 12 zırhlı kruvazör vardı. İnşaları sonradan aynı sebeple ikmal edilmiyen 5 büyük muharebe kruvazörü de kızaktaydı. Hizmette 11 hafif kruvazör, tezgâhta 10 hafif kruvazör, hizmette 72, tezgâhta ve kızakta 250 muhrip, hizmette ve bitmek üzere tezgâhta 73 denizaltı, ayrıca inşa halinde 78 denizaltı daha vardı.

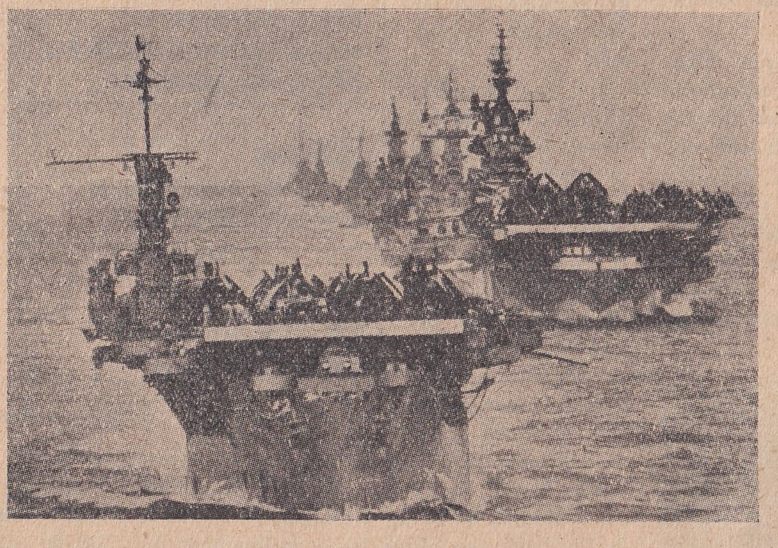
Amerika, Birinci Dünya Harbi sonunda, yalnız Japonya ile değil, İngiltere ile de rekabet halindeydi ve dünyanın en kuvvetli donanmasına sahibolmak istiyordu. Fakat Amerikan efkârı umumiyesi, bu deniz silâhları yarışını istemediği için, Washington Konferansı toplandı. Amerika, İngiltere ile zırhlılar ve uçak gemileri bakımından eşit, kruvazörler itibariyle daha küçük, fakat muhripler ve denizaltılar bakımından üstün bir donanmaya sahiboldu. 1930 Londra Deniz Silâhlarını Tahdit Konferansında, Amerika kruvazörler bakımından da İngiltere ile uzlaştı. 1936 da Londrada aynı maksatla toplanan konferansa Japonya ile İtalya iştirak etmiyerek istedikleri gibi silâhlanmakta kendilerini serbest sayınca, öteki devletlerin yani İngiltere, Amerika ve Fransanın aralarında akdettikleri antlaşma da hükmünü kaybetti ve donanma yarışı tekrar başladı.

1941 aralık ayının ilk haftasında Pearl Harbor baskını ile harbe girmeden Amerikan donanması aşağıdaki gemilerden mürekkepti. Yeni muazzam bir programın da 1947 yılına kadar ikmal edilmesi kararlaştırılmış ve işe başlanmış bulunuyordu: 17 zırhlı, 7 uçak gemisi, 1 refakat uçak gemisi, 37 kruvazör, 172 muhrip, 5 refakat muhribi, 112 denizaltı. Pearl Harbor baskını büyük kayıp-

Bir harb gemisinin 406 milimetrelik topları

lara malolmuştu. Fakat Amerikan tezgâhları bu kayıpları çabuk telâfi ettiler. Batan ve yaralanan zırhlılardan bir tanesinden başka hepsi çıkarıldı ve tamir edildi. Bu gemiler yaralarının ehemmiyetine göre, en geç bir yıl içinde hizmete girdiler. Fakat asıl büyük gayret, yeni gemiler, bilhassa uçak gemileri inşası için sarfediliyordu. Bu harikalı çalışma, harb içindeki bütün gemi kayıplarının telâfisiyle neticelendiği gibi arada Japon donanması da hemen kâmilen imha edilmişti. Bütün dünya denizlerine harb gemileri ve filolar göndermiş olan Amerikan donanması, Akdenizde, Atlas Okyanusunda Şimal Buz Okyanusunda Alman ve İtalyan denizaltılarına karşı da İngilizler ve diğer müttefiklerle beraber harekâtta bulunuyor-

Üçüncü filo uçak taşıt ve harb gemileri

du. Ayrıca İngilizlere, Fransızlara, Ruslara, başka müttefiklere muhtelif tipte harb gemileri vermişti. Amerikan donanmasının esas sınıfları harb içinde şu kayıplara uğramıştır: 2 zırhlı, 11 uçak gemisi, 10 kruvazör, 61 muhrip, 40 kadar denizaltı.

Harb içinde yeni yapılan gemiler şöyledir: 8 zırhlı, 13 ağır taşıt gemisi, 35 başka taşıt gemisi, 26 uçak gemisi, 114 refakat uçak gemisi, 352 muhrip, 504 refakat muhribi, 203 denizaltı ve muhtelif tiplerde harb ve çıkarma gemisi olmak üzere 109.709 gemi. Donanmanın tonajı 1945 başında 12 milyon tonu bulmuştu. Pearl Harbor'dan evvelki 4.500 gemi işte bu muazzam yekûna baliğ olmuştu. Bilhassa 35.000 ve 45.000 tonluk zırhlılarla 45.000 tonluk ve 27.000 tonluk uçak gemileri mühim bir kuvvetti. Amerika harbe girmeden bir müddet evvel inşalarına başlanmış olan mahdut gemiler müstesna olmak üzere bütün bu azametli armada, harbin üç buçuk yılı içinde yapılmıştı.

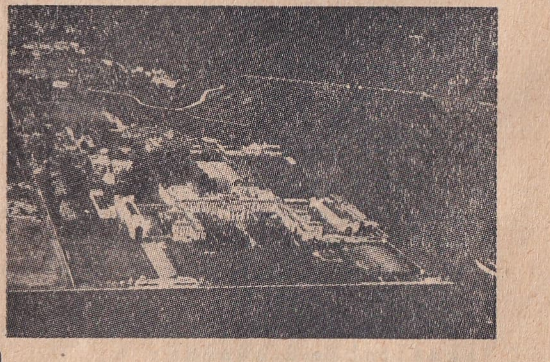
Harb sonu donanması ise şu gemilerden mürekkeptir: 18 zırhlı, 37 uçak gemisi, 79 refakat uçak gemisi, 82 kruvazör, 366 muhrip, 298 refakat muhribi, 199 denizaltı. 1945 yılındaki faal gemilerden bazılarının yerine de son zamanlarda yeni modelde gemiler konulmuştur. Amerikan bahriyesi, şimdi armadanın büyüklüğünden ziyade gemilerinin mükemmeliyetini, teçhizatının yüksek kalitesini ve personelinin talim ve terbiye bakımından üstünlüğünü göz önünde tutmaktadır. Japonya, teslim olduğu sırada bile, yani 1945 yazında Tokyo körfezini dolduran armadadaki gemi tiplerinin, birkaç yıl sonra yeni bir savaş başgösterdiği takdirde, Birleşik Amerikayı müdafaaya elverişli olmadıkları kabul edilmişti.

Mürettebatın artışı: Donanma mürettebatının artışı da bu nispette büyük olarak on misli olmuştu. Pearl Harbor sırasındaki 340.000 kişilik personel 1945 eylülü sonunda Japonlar teslim olduğu vakit 3.400.000 kişiye çıkmıştı. Halbuki Birinci Dünya Harbinde artış nispeti sekiz misli idi. O zaman 75.000 kişi olan donanma mürettebatı 600.000 e yükselmişti. Bu harbde, 30 haziran 1945 de, Amerikan bahriyelilerinin sayısını 3.408.347 subay ve ere çıkarmak için personel bürosu 3.700.900 subay ve er sağlamak zorunda kalmıştı. Subay ve er tedariki bakımından en büyük gayret 1943 44 bütçe yılında sarfedilmiş ve haftada 20.000 subay ve er temin edilmiştir. Muhtelif bahriye hizmetlerinde 100.000 kadın kullanılmış ve onların sayesinde bu kadar erkek, donanmanın savaş personeline ilâve edilmiştir.

Amerika İkinci Dünya Harbinden sonra donanmasındaki gemilerin bir kısmını birinci ve ikinci ihtiyat olmak üzere ikiye ayırmıştır. Birinci ihtiyat âzamî on beş günde, ikinci ihtiyat ise nihayet bir ayda harekete geçebilecek bir durumda muhafaza edilecektir.

Teknik ilerlemeler: Amerikan bahriyesi harb içinde, yalnız dünyada misli görülmemiş bir armada vücuda getirmekle kalmamış, gemilerde, uçaklarda, silâhlarda, teçhizatta, strateji ve taktikte yeni buluşlar ve ilerlemeler de sağlamıştır. Bunlar arasında atom bombası gibi müthiş bir silâhtan başka, uzaktan kontrol edilen mermiler ve uçaklar vücuda getirmiş, meselâ radarla idare edilen plânör bombasiyle ses süratinin fevkinde, çok uzun menzilli uçar bombalar yapılmıştır.

Teknik ve fennî araştırmalar neticesinde elde edilen yeni silâhlar, teçhizat ve vasıtalar arasında Pasifik Savaşında, Amerikan kıyılarından ve deniz üslerinden binlerce mil mesafede kullanılan ve en büyük zırhlıları bile tamire yarıyan muazzam yüzer havuzlar, en mükemmel seyir aletleri, top atış kontrol cihazları, haber verme cihazları, ateş kudretini arttıran mermiler vardır. En büyük terakki elektronik sahasında elde edilmiştir. Radar pek çok ilerlemelere mazhar olmuş; gemi ve hava yoliyle yapılacak araştırmalar, topçu atışının kontrolu, uzun menzilli hatasız seyirlere elverişli yeni radar cihazları icadedilmiştir. Bu radyolar Pasifik savaşlarında elde edilmiş zaferlerde büyük rol oynamıştır. Uçaklardan denize atılan küçük radyolar denizaltıların seslerini otomatik surette keşif uçak-

Anapolis Deniz Akademisinin havadan görünüşü

larına naklediyordu. Yeni tipte vakum tüpleri de önemli rol oynamıştır. Amerikan donanması harbin son devresinde radarla idare edilen ve yüzde yüz isabet temin eden bir uçaksavar cihazı vücuda getirmiştir. Uçlarında radyo tertibatı bulunan harikalı mermiler, ilk önce Amerikan bahriyesi tarafından icadedilmiştir. Savaş sona ererken 210 milimet-

relik toplarla mücehhez taretler yapılmıştı. Bu toplar; gemi, uçak ve kara hedeflerine karşı kullanılıyor ve tamamiyle otomatik şekilde doldurulyordu. Amerikan bahriyesi miknatıslı mayınlara karşı da esaslı tedbirler bulmuştu. Roketler ve roket atarlar da çok gelişmiş ve bunlar, hafif uçaklara büyük ateş kudreti sağlamıştı. Avcı uçaklarının süratleri arttırılmış, saatte 550 mil (885 kilometre) giden uçaklar yapılmıştı. Halbuki Pearl Harbor sırasındaki en yeni ve en hızlı avcı uçakları 300 mil (583 kilometre) gidebiliyorlardı. Yapılan fennî ve teknik araştırmalar ve keşifler sayesinde bazı silâhların tesiri 3-5 defa arttırılmıştır. Gene bu araştırmalar, amelî neticelerle karşılaştırılarak düşmanın silâh ve tâbiyesindeki ilerlemeler tespit ediliyor; müstakbel harekât için bunlara karşı tedbirler alınıyor ve kuvvet hesapları yapılıyordu.

Harb içinde donanmanın gemilerde ve karada üslenen uçaklarının yalnız sürati değil, menzilleri, tavanları, ateş kudretleri de çok inkişaf etmişti. 3.000 millik bir faaliyet sahasına malik olan 4 motörlü keşif uçakları saatlerce okyanuslarda dolaşıp düşmanı arıyabiliyorlardı. Taşıt uçakları, dünyanın dörtte beşini kaplıyacak şekilde; yani takriben 80.000 mili aşan bir sahada çalışıyorlardı. Bunlar savaş bölgelerine kan götürüyor, dönüşte yaralıları getiriyorlardı. Japonyayı bombardıman eden üstün uçar kaleler, ağır bomba uçaklarının en kudretlisi ve en mükemmeliydi Harb içinde tecrübeleri yapılan ve şimdi hizmete girmek üzere bulunan yeni bomba uçakları üstün uçar kalelerden çok dah uzun menzilli ve çok daha kuvvetlidirler.

Bahriyenin vücuda getirdiği «Seabees - Deniz arıları» denilen deniz inşaat taburlarının her biri tek başına bir üs vücude getirebilecek surette teşkilâtlandırılmış olup bunlar Pasifik savaşlarında çok işe yaramışlar ve bütün deniz-kara hareketlerine iştirak etmişler, muharip birliklerin ilk hücum dalgaları arasında karaya çıkarak hemen muvakkat üsler kurmuşlardır. Bunlar asma köprüler inşa ettikleri gibi, motörlü vasıtaları tamirde, büyük gemilerin yükleme va boşaltma işlerinde, her türlü inşaatta büyük başarılar sağlamışlardır.

Amerikan bahriyesinin sağlık servisleri de mükemmel surette teşkilâtlandırılmış, yaralılardan yüzde doksan sekizi ölümden kurtarılmak gibi askerî sıhhiye bakımından bir harika elde edilmiştir.

İkinci Dünya Harbinden Amerikan bahriyesi şu dersleri almıştır: Modern harbler, âni bir şekilde başladığı için müessir bir müdafaa, daimî bir şekilde hazır ve tetikte olmalıdır. Silâhların yeni inkişafları, bir milletin gayet seri hücumlarla mukabil taarruza geçmek kabiliyetine önem verdirmektedir. Yeni silâhların tehdidini karşılamak için en iyi müdafaa hattı, havadan atılan büyük faaliyet sahalı gayet dakik bombaların ve gemilerin inkişafına istinad etmektedir. Amerikan bahriyesi, âni bir emir karşısında derhal harekete geçmek üzere hazır bulunmak icabettiğini bildiği için yarının silâhlarını bugün lâboratuvarlarında vücude getirmektedir.

Amerikanın, harb içinde bahriyesi için tam doksan milyar beş yüz milyon dolar harcadığını da ilâve edersek bu yaman armadanın nasıl vücut bulduğunu anlamış oluruz.

Kısa bibliyografya: Bu yazı Amerikan Harb Haberler Bürosu tarafından verilen geniş malûmatla deniz harb tarihlerinden ve eski deniz yıllıklarından istifade edilerek yazılmıştır. (Abidin Dav'er)

AMERİKADA KONGRE SEÇİMİ

— 5 kasım 1946 da genel Kongre seçimleri yapılmıştır. Amerikan anayasasına göre Kongre (Congress), Mümessiller Meclisi (House of Representatives) ile Âyan Meclisinden mürekkeptir (Bakınız: Amerikan Birleşik Devletlerinin siyasî ve idarî rejimi; Aylık Ansiklopedi, sayfa 515). İki yılda bir yapılan seçimlerde bütün Mümessiller Meclisi ile Âyan Meclisinin üçte biri yeniden seçilir. İşte bu son seçimlerde Mümessiller Meclisine yeniden 435 üye ile 96 üyeden müteşekkil bulunan Âyan Meclisine 36 üye seçilmiştir. Âyanda 4 münhal bulunduğu için normal olarak seçilmesi icabeden 32 üyeye inzimamen 4 üye daha seçilmiştir. Diğer taraftan müddetleri dolmuş bulunan 33 valilik için de seçim yapılmıştır. Neticeler şudur: Mümessiller Meclisinde: 246 Cumhuriyetçi; 188 Demokrat ve 1 İşçi. Âyan meclisinde: 51 Cumhuriyetçi; 45 Demokrat. iki meclisin 531 üyesinden 297 si Cumhuriyetçidir.

Geçen devrede Mümessiller Meclisinde 237 Demokrat, 132 Cumhuriyetçi; Âyan Meclisinde de 56 Demokrat ve 39 Cumhuriyetçi vardı.

Görülüyor ki Cumhuriyetçi Parti Kongrenin her iki meclisinde de ekseriyeti kazanmış bulunmaktadır. Bu parti Mümessiller Meclisinde 1930 dan beri, Âyanda da 1932 den beri ekalliyet partisi mevkiinde bulunuyordu. Şimdi Cumhuriyetçilerin şu avantajları vardır: 1) Kongredeki komite başkanlıklarına Cumhuriyetçiler geçecektir. 2) Mümessiller Meclisinin sözcüsü Cumhuriyetçi olacaktır. 3) Âyan Meclisi başkanı Cumhuriyetçi olacaktır. 4) Ehemmiyetli devlet memuriyetlerine Cumhuriyetçiler tâyin edilecektir. Diğer taraftan Amerikan sisteminin icabı olarak Truman'ın Demokratlardan müteşekkil olan kabinesinin, Kongrede ekseriyetin Cumhuriyetçilere geçmiş olmasına rağmen mevkii iktidarda kalması tuhaf bir vaziyet meydana getirecektir. Filhakika Başkanın teklif edeceği kanunların meriyete girebilmesi için Kongre tarafından kabul edilmesi icabetmektedir. Diğer taraftan Truman da Kongrenin kararlarını veto edebilmek hakkına maliktir. Birçok kimseler bu vaziyetin Amerikayı, gelecek iki yıl içinde müşkül bir mevkie sokacağını sanmaktadırlar.

Burada, nev'i şahsına münhasır olan Amerikan parti sistemi ve Amerikan partileri hakkında biraz malûmat vermeyi faydalı buluyoruz.

Malûm olduğu veçhile Amerikada başlıca iki parti vardır: Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti. Gerçi bunlardan başka İşçi, Prohibition (içki yasağı taraftarı), Sanayiciler, Terakkiperver, Sosyalist ve Komünist partileri gibi partiler varsa da bunlar ehemmiyetsiz ve kuvvetsiz partilerdir. İki parti sistemi Amerikada yazılı anayasanın tatbikını kolaylaştıran zımnî bir anayasa mahivetindedir. Amerikalı bir yazıcı şöyle der: «Üç büyük parti Amerikan sistemi için fazla lükstür; tek parti sistemi ise herhangi bir memleket sistemi için otokrasi demektir.»

İngilterede de iki parti sistemi cari ise de İngiliz ve Amerikan partileri arasında geniş bir mahiyet farkı vardır.

Demokrat Parti ile Cumhuriyetçi Parti arasında katî bir ideoloji ve zihniyet farkı yoktur. Her iki parti de muayyen program ve ideolojilere sahip değildirler ve memleketin muayyen sınıflarını ve bölgelerini temsil etmezler.

Gerçi Onsekizinci Yüzyılın sonlarında Thomas Jefferson tarafından kurulan Demokrat Parti kuvvetini küçük arazi sahiplerinden ve şehirlerdeki işçilerden; Alexander Hamilton'un kurduğu Cumhuriyetçi Parti de bankacılardan, sermaye sahiplerinden ve menfaatleri bunlara bağlı olan memurlardan almışsa da Demokrat Parti şu sınıfların Cumhuriyetçi Parti de bu sınıfların partisidir diye katî bir iddiada da bulunulamaz, zira istisnalar doludur. Diğer taraftan 1861-1865 iç harbi esnasında Cumhuriyetçi Parti kuzey idealinin ve zaferinin partisi olmuştur. Bunun için kuzeylilerin ve zencilerin bu partiye güneylilerin de Demokratlara taraftar oldukları söylenebilir. Fakat bu da katî olarak iddia edilemez. Zira kuzeylilerin Demokrat olan Roosevelt'i, güneylilerin de cumhuriyetçi olan Hoover'i tuttukları vâki olmuştur.

Binaenaleyh partiler arasındaki ayrılığın hakikî sebeplerini sadece bunlarda değil, tarihî, ananevî, mahallî birçok saik ve sebeplerde ve bilhassa Amerikanın muhtelif bölgeleri arasındaki ayrılıklarda aramak icabeder.

Demokrat ve Cumhuriyetçi partiler katî programlara bağlı partiler değil, muhtelif menfaatlerin birleşmiş şekilleridir.

Amerikalı bir yazıcı şöyle der: «Bir millet ufkî bir şekilde parçalanmış yani sınıflara ayrılmışsa ihtilâl tehlikesine; fakat amudî bir şekilde parçalanmış yani bölgelere ayrılmışsa dağılmak tehlikesine maruzdur.»

İşte Amerika büyük bir memleket olduğu için daima amudî bir şekilde parçalanmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Nitekim 1861 de bu tehlikenin içine girmiştir. Binaenaleyh Amerika gibi bir memlekette şu veya bu bölgenin menfaatlerini temsil eden bir parti düşünülemez. Diğer taraftan şu veya bu sınıfı temsil eden bir parti meselâ bir işçi partisinin kurulması da gayrı mantıkî olur. Zira NewYork'taki işçi ve Kaliforniya'daki işçi arasında sınıf naktai nazarından pek az müşterek şey vardır.

Kaliforniyalı bir portakal toplayıcısı kendisini Kaliforniyalı bir portakal bahçesi sahibine daha yakın hisseder.

Bunun içindir ki Amerikan devlet adamları yıllardanberi katî prensip ve programlara, şu veya bu sınıfın menfaatlerine, şu veya bu bölgeye bağlı kalacakları yerde muhtelif bölgelerin ve muhtelif sınıfların menfaatlerini, isteklerini telif etmiye birbirleriyle uyuşturmıya çalışmışlardır.

Amerikada siyaset sahnesinde muvaffak olmuş hiçbir parti lideri katî prensiplere uyarak hareket edememiştir. Gene hiçbir partici şu veya bu sınıfa, şu veya bu bölgeye diğer sınıf ve bölgelerin aleyhinde imtiyazlar verememiştir. Amerikada parti siyaseti demek muvazene ve muvazaa demektir.

Muhalefet hiçbir zaman yeni bir sistem, yeni bir ideoloji iddiasında bulunamaz... Sadece zamana uygun yeni muvazaalar, ufak tefek değişiklikler vaadedebilir.

Bu sözlerimizden Amerikan siyaset adamları arasında idealistler bulunmadığı mânası anlaşılmasın. Birçok Amerikalı siyaset adamları yaptıkları muvazaaları birer millî ideal haline sokmıya muvaffak olmuşlardır. Mevkide kalabilmek için kendi prensiplerini feda etmekle ittiham edilmiş bulunan Jefferson bunlardan biridir. Lincoln de bu güç şart-

lar içinden muayyen idealler çıkarmıya muvaffak olabilmiş bir şahsiyettir.

Roosevelt'in New Deal hareketi de esas itibariyle geniş çapta bir muvazaa ve muvazene hareketi olmakla beraber, Roosevelt'in büyük bir idealist olduğunu kimse inkâr edemez.

Bu izahattan sonra şu neticelere varabiliriz: Amerikan siyasetinde kökünden doğru bir değişiklik olmıyacaktır. Cumhuriyetçiler bilhassa iç siyasette Truman'ın teklif edeceği bazı kanunları geçirmiyecekler ve sanayideki takyitlerin ve ağır vergilerin hafifletilmesine çalışacaklardır. Esasen geçen devrede de bazı Demokratlar bu hususlarda Cumhuriyetçilerle birlik olmuşlardı.

Diğer taraftan dünyada umumî bir kanaat vardı. Cumhuriyetçiler kazanırsa dış siyasette mühim değişiklikler olacağı sanılıyordu. Halbuki yukarıda da izah etmiye çalıştık ki Cumhuriyetçiler infiratçıdır, Cumhuriyetçiler mürtecidir diye katî hükümler vermek doğru olamaz. Roosevelt'in zamanından beri Amerikan dış siyasetinin esaslı bir vasfı da iki parti tarafından da desteklenmesiydi. Bu Truman zamanında da böylece devam etmiştir. Paris Konferansında Byrnes'ün müşavirliğini eden Vandenberg en ileri gelen Cumhuriyetçilerden biridir ve bir Demokrat olan Wallace'ın fikirlerine itiraz edenlerin başında gelmiştir. Seçimlerden sonra da ileri gelen Cumhuriyetçiler tarafından da teyidedildiği gibi Amerikan dış siyaseti değişmiyecektir. Zira bu siyaset Amerikadaki muhtelif fikir cereyan ve zihniyetlerin bir muvazaa ve muvazenesini ifade etmektedir.

Seçim neticelerinin asıl mühim tesirleri 1948 de yapılacak cumhurbaşkanı seçimlerinde gözükecektir. Bir tek defa müstesna olmak üzere, Kongre seçimlerinde kazanan parti cumhurbaşkanı seçimlerinde de kazanmıştır. Bu gelenekle, Truman'ın prestijinin gittikçe azalması vakıası telif edilirse gelecek devrede Truman'ın tekrar seçilmesi ihtimalinin pekaz olduğu anlaşılır.

(Altemur Kılıç)

AYVA — Gülgillerden ayva ağacının meyvası. Gövdesi ve dalları eğri büğrü olan ve boyu dört beş metreye yükselen bu ağacın lâtince teknik adı «cidonia vulgaris» dir. Bunun bir de bizim Çin ayvası dediğimiz «cidonia Japonica» cinsi vardır. «Cidonia vulgaris», meyvalarının biçimine, büyüklüğüne, rengine ve tadına göre birkaç çeşide ayrılır. Bütün bu ayva ağaçları Orta Asyadan ve Asya doğusundan çıkarak mutedil iklimli memleketlere yayılmıştır.

Ayva; elma ile armut arası bir meyvadır. Kendine has bir kokusu ve kekremsi bir lezzeti vardır. Eti süngerimsidir. Bunun için fransızca adı olan «coing» ve italyancası olan «cotogna» kelimeleri, lâtince pamukumsu, süngerimsi demek olan «coteneus» kelimesinden gelmiştir. Gene ingilizcesi olan «quince» ile almancası olan «quitte» o lâtince kelimenin bozulmuş şeklilleridir.

Bizim bir kısım ayvaları tabiî meyva halinde yememize karşılık frenkler ayvayı aslâ meyva olarak yemezler; komposto, reçel, pasta, ayva şarabı ve ayva likörü yapmakta kullanırlar. Ayvanın bazı hassaları vardır; peklik (kabız) verici olmakla beraber midenin işleyişini düzenler. Fakat peklik verme hassası daha fazla tabiî halde yenirse kendini gösterir; şekerle pişirilmesi bu hassasını azçok kaybettirir. Bundan başka ayva muhtelif merhemlerin terkibine girer. Çekirdeklerinin kaynatılması suretiyle meydana getirilen lâpa göz kapakları altının iltihaplanmasına karşı tesirli bir ilâçtır. Ancak, bunu çekirdeğinin hassasını belirtmek üzere yazıyoruz; bu gibi iltihaplarda behemehal göz doktoruna baş vurmak ve böyle bir ilâç lâzımsa onu doktorun reçetesiyle eczacıya yaptırmak en doğru yoldur. Gene çekirdeklerin kaynamasiyle meydana gelen bu tertip, saçları parlatmak üzere kullanılan ve «bandoline» denilen maddenin yapılmasına yarar; fakat, bu iş için Portekiz ayvası tercih edilir.

Ayva : Çiçek ve meyva

Memleketimizde yetişen ayvalar; ekmek ayvası, şeker veya şeker gevrek ayvası, limon ayvası, altın ayvası dediğimiz çeşitlerdir. Ekmek ayvası, yeşilimsi sarı, yumuşak, tatlıca, az sulu ve ekmek gibi kolayca ısırılıp yenen çeşididir. Şeker gevrek ayvası daha ufak, ekmek ayvası gibi yumuşak olmamakla beraber gevrek ve daha tatlı olan bir cinsidir. Altın ayvası dışının yemyeşil olmasına rağmen içi, yani eti kayısı gibi sapsarı olanıdır. Limon ayvası iri, yeşil, sulu, kekremsi ve mayhoş olanıdır ki bu cins, umumiyetle komposto ve tatlı yapmakta kullanılır, pek yenmez.

Bendimizi ayva ile evlerde kolayca yapılabilecek bazı şeylerin reçetelerini vererek tamamlıyacağız.

Ayva kompostosu: Ayvaların kabukları soyulduktan ve dilim dilim doğranarak ortalarındaki çekirdekler ve katı kısımlar alındıktan sonra yumuşayıncaya kadar suda pişirilir. Sonra uygun görülecek miktarda şeker katılarak bir müddet daha pişirilmiye devam olunur. Çiğ ayvaları şekerli suda pişirmemek, şekeri sonradan ilâve etmek en dikkat edilecek noktadır. Böyle yapılırsa şeker ayvaları sıkar, sert kalmalarına sebebolur.

Ayva krep veya kayganası: Beş altı yumurtayı yarım fincan nişasta ile iyice çalkalamalı. Tava sathını örtecek bir miktarını kızgın sade yağa döküp kızarınca delikli kevgire almalı, yağı süzüldükten sonra kestirilmiş ve ılık şeker şerbetine batırıp tabağa almalı. Diğer taraftan tatlı ayvanın kabuklarını soymalı ve içini oymalı, suda kaynatıp lâpa gibi olunca kestirilmiş şeker şerbetiyle ezme yaparak kayganının arasına döşemeli ve bohça etmeli. Kaygana kızardıktan sonra şeker şerbetine batırmayıp arasına ayva ezmesi yerleştirilerek bohça edildikten sonra üstüne biraz toz şeker de ekilebilir ve böylesi daha iyi olur.

Ayva tatlısı: Ayvaları boydan boya iki parça edip kabuklarını güzelce soyduktan ve çekirdekleriyle katı kısımlarını çıkardıktan sonra, çekirdeklerle birlikte suya atıp yumuşayıncaya kadar kaynatmalı. Sonra ayvaları çıkarıp suyu süzmeli, çekirdekleri atmalı ve bu su ile istenilen miktar şekeri kestirip ayvaları tekrar ilâve etmeli, şeker ayvalara işleyinceye kadar ateşte tutmalı, nihayet ayvaları tabağa dizerek suyunu üstlerine gezdirmeli ve soğumıya bırakmalı.

Ayva reçeli: Bir kilo ayvanın kabuklarını soyup çekirdeklerini ve katı kısımlarını çıkarmalı, ufak lokmalar halinde doğrayarak veyahut rendeleyerek bir buçuk kilo kestirilmiş şekere atmalı, şekeri çekinceye kadar kaynatmalı.

Ayva murabbaı: Bir kilo ayvanın kabuklarını soyup çekirdeklerini ve katı kısımlarını çıkarmalı, iki kilo su içinde eriyinceye kadar eze eze kaynatmalı. Su bir kiloya inince tülbentten süzüp bir buçuk kilo şekeri bu süzülmüş suda köpüğünü ala ala koyulaşıncaya ve ilik gibi oluncaya kadar kepçe ile karıştırıp kaynatmalı. Sonra mercimek kadar dövülmüş şap ilâve ederek bir iki defa daha karıştırıp indirmeli. Hemen süzüp tatlı kâselerine doldurmalı ve soğuyunca kapaklarını kapamalı.

Ayva pestili: Bir kilo ayvayı temizleyip yumuşayıncaya kadar kaynatmalı. Sonra az miktarda kendi suyu ile ezmeli ve ince kevgirden ova ova geçirmeli. Bir buçuk kilo şeker ve birkaç karanfille birlikte tencereye koyup gayet hafif ateşte karıştıra karıştıra katılaşıncaya kadar pişirmeli. Sonra tepsilere dökmeli ve beş milimetre kalınlıkta düzeltip güneşe koymalı. Kuruyunca baklava baklava kesip kavanozlara koymalı. Hava almamak üzere ağızlarını sıkıca kapamalıdır.

(A. B.)

BARIŞ KONFERANSI (Paris) — Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Konseyinin son toplantısında (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 823;868) yirmi bir devletten müteşekkil Barış Konferansının Pariste Luxembourg sarayında toplanması kararlaştırılmıştı.

Beş eski Mihver peyki devletle, yani Bulgaristan, Finlândiya, Macaristan, Romanya ve İtalya ile yapılacak sulh muahedelerini hazırlıyacak olan konferans 29 temmuz 1946 da başlamış ve 16 ekim 1946 da sona ermiştir.

Konferansa Büyük Britanyanın, Sovyetler Birliğinin, Amerika Birleşik Devletlerinin ve Fransanın müşterek davetine icabet eden şu 17 devlet iştirak etmiştir: Avustralya, Belçika, Beyaz Rusya, Brezilya, Çin, Habeşistan, Kanada, Yunanistan, Hindistan, Yeni Zelanda, Norveç, Holânda, Polonya, Çekoslovakya, Cenubî Afrika Birliği, Ukranya ve Yugoslavya.

Arnavutluk, Mısır, Luxembourg, Meksika da davetli olmadıkları halde birer heyet yollamışlardır.

Bu konferans, faaliyet tarzı ve mahiyeti itibarile geçen harbden sonra yapılan Versailles konferansından çok farklı idi. Bir defa bu konferans Versailles'dakinden farklı olarak bir kayıtsızlık ve ümitsizlik havası içinde cereyan etmiştir. Sonra bu Luxembourg sarayındaki konferans başka bir mahiyet arzediyordu; bu konferansın teşkilâtı şöyle tertiplenmişti:

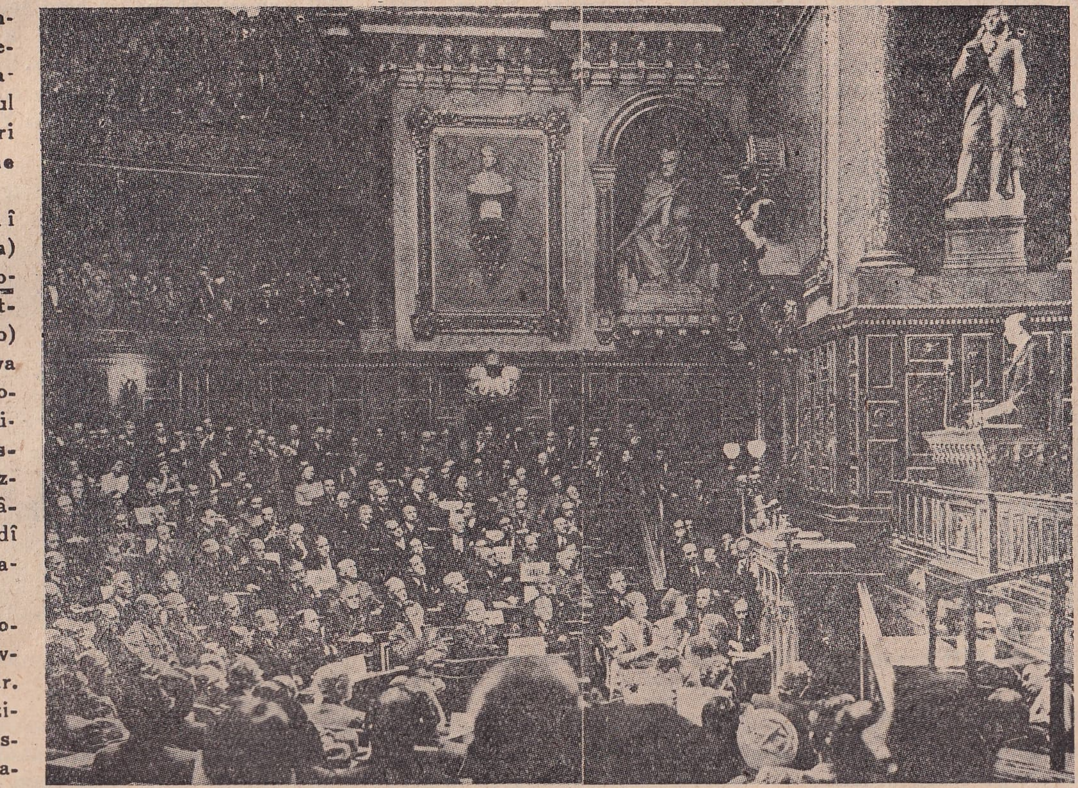
1) Genel Kurul - 21 devlet delegasyonlarından müteşekkil olan Genel Kurulun işi Dışişleri Bakanları Konseyinin hazırlamış olduğu muahede taslaklarını, ihtilâflı meselelerin ana hatlarını ve üyeler tarafından yapılan teklifleri Muahede ve Usul Komisyonlarına tevdi etmek; bu komisyonların bu tekliflere göre hazırlıyacakları raporları, nihaî muahede metinlerini hazırlıyacak olan Dışişleri Bakanları Konseyine arzetmekti.

2) Siyasî komisyonlar - a) Macaristan Komisyonu: 13 devletten müteşekkil. b) Finlândiya Komisyonu: 12 devletten müteşekkil. c) İtalyan Komisyonu: 20 devletten müteşekkil. d) Romanya Komisyonu: 12 devletten müteşekkil. e) Bulgaristan Komisyonu: 13 devlet-

ten müteşekkil. Her biri mevzuubahis devletlerle bilfiil harbetmiş devletlerden müteşekkil olan bu komisyonların işi, Genel Kurulun tevdi ettiği taslak ve teklifleri tetkik ederek ve icabederse alâkalı devletleri dinliyerek sulh muahedesi maddelerini hazırlayıp Genel Kurul vasıtasiyle Dışişleri Bakanları Konseyine bildirmektir.

3) İktisadî komisyonlar - a) İtalyan Ekonomik Komisyonu : 20 devletten müteşekkil. b) Balkan ve Finlândiya Ekonomik Komisyonu : 14 devletten müteşekkil. Bu komisyonların vazifesi tazminat, tamirat ve ilâhere gibi iktisadî maddeleri hazırlamaktı.

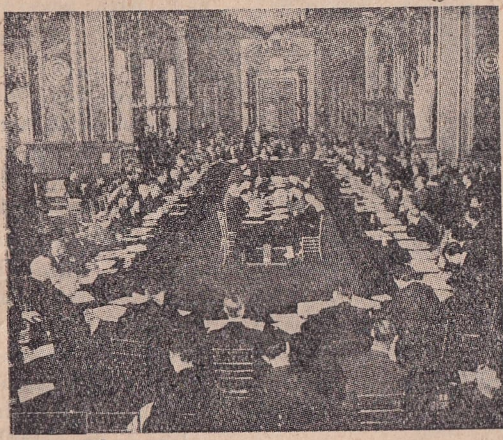
4) Askerî Komisyon - 21 devletten müteşekkildir. Bu komisyonun vazifesi muahedelerin askerî maddelerini hazırlamaktı.

Pariste Lukxembourg sarayında yirmi bir devlet mümessillerinin huzuriyle Bidault'nun barış konferansını açışı

5) Usul Komisyonu - 21 devletten müteşekildir. Genel Kurulun çalışma ve rey usullerini kararlaştırmıştır.

6) Sekreterlik Komisyonu - İşi konferans gündemini tespit etmektir.

Konferansta reylerin kullanışını kararlaştıran komite

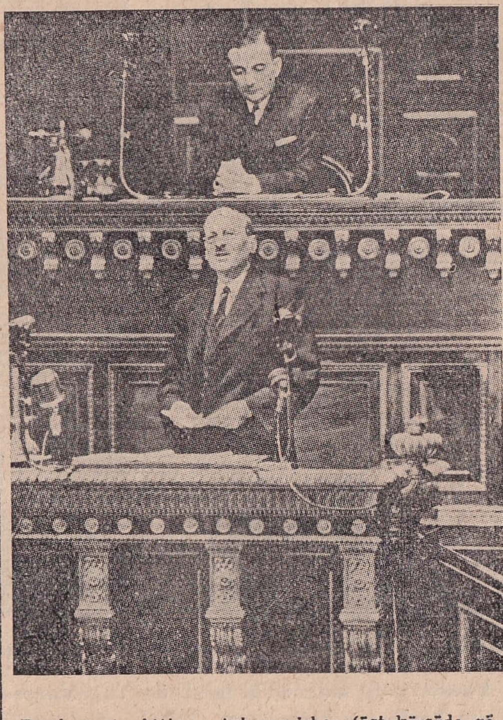
7) Umumi Komisyon - İşi bütün komisyonların çalışmalarını tevhidetmektir.

Görülüyor ki konferans mahiyet itibariyle katî kararlar vermesi matlûp bir konferans değil; olsa olsa bir istişare heyetidir. Daha doğrusu Avrupanın yeni durumunun tâyininde küçük milletlere de söz hakkı vermek fikrinin bir neticesidir.

Konferansın ilk çalışması Usul Komitesinde vuku bulmuştur. Dört Büyüklerin dışişleri bakanları konferansta kararların üçte iki ekseriyet usulü ile alınmasına karar vermişlerdi. Halbuki başta «küçük milletlerin müdafii» addedilen Avustralya delegesi Ewatt olduğu halde küçük milletler delegelerinin yaptıkları itirazlar neticesinde basit ekseriyet usulü de kabul edildi. Bu esnada da Byrnes'le Molotov arasında şiddetli münakaşalar oldu.

Bu kararın neticesi Komisyon ve Genel Kurul toplantılarında açıkça görüldü. Çoktan beri mevzuubahis olan Batı ve Doğu Blokları arasındaki ayrılıklar konferansın bütün safahatında elle tutulur bir şekilde meydana çıktı. Slâv devletleri yani Beyaz Rusya, Ukrayna, Yugoslavya, Çekoslovakya, Polonya hemen her meselede Rusyayı takibederek rey verdiler. Buna mukabil Amerika da, Molotov'un dediği gibi, daima peşinden 12, 13 rey sürükledi.

Konferansın muvaffak olup olmadığı hakkında bir fikir yürütmiyeceğiz. Zira bu husuşta karar vermeden önce konferansın isti-

Konferansta Attlee nutuk verirken (üst kürsüde görünen muvakkat reis Bidault'dur)

şarî mahiyeti ve zımnî gayeleri göz önünde tutulmalıdır. Beş sulh muahedesi konferansta verilen kararlara göre 4 kasımda New York'ta toplanacak olan Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Konseyinde hazırlanacaktır. Bunun için neticeler ve kararlar katî addedilemez. Ancak bu konferansta yeni Avrupanın hazırlanmasında küçük milletlere hakikaten söz hakkı verilip verilmediği münakaşa edilebilir.

Konferansın başlıca neticeleri şunlardır:

İtalya : İtalyan - Yugoslav hududu Fransız teklifine göre tespit edilmiştir. Trieste milletlerarası serbest bir bölge olacak ve Venezia Julia Yugoslavyaya verilecektir.

İtalyan - Fransız hududunda Tenda, Briga Fransaya ve İtalyan Alplerinin bir kısmı Yugoslavyaya geçecektir.

İtalya, Kuzey Tirolü Avusturyaya, Oniki adayı Yunanistana verecektir. İtalyan müstemlekelerinin istikbali bir yıl sonra kararlaştırılacaktır.

İtalyan-Yugoslav, İtalyan - Fransız hudutlarındaki ve Panteleria ile Delagia adalarındaki tahkimat kaldırılacaktır. İtalyan donanması 67.500 tondan, ordusu 250.000 kişiden hava kuvvetleri de 25.000 kişiden ve 350 uçaktan fazla olmıyacaktır.

İtalyan muahedesi dolayısiyle bahis mevzuu olan Trieste meselesi konferansın en ihtilâflı meselesi idi. Bu hususta hazırlanan

Byrnes ve Molotov bir müsamerede konuşurlarken

ana hatlara göre Trieste milletlerarası bir bölge olacak; tamamiyeti, hükümranlığı ve asayişi Güvenlik Konseyi tarafından garanti edilecektir. Güvenlik Konseyinin mümessili olan vali, kanun yapmak ve kanunları veto etmek hakkına malik olacaktır. Trieste bölgesinin ayrı bir teşriî meclisi bulunacaktır.

Yugoslavya ve dolayısiyle Slâv bloku bu plânı esas itibariyle kabul etmekle beraber Trieste bölgesinin iktisadî. kültürel ve idarî bakımlardan Yugoslavyaya müteveccih olması icabettiğini ileri sürmüşlerdir. Tasarı buna aykırı olan esasla birlikte kabul edilince Yugoslavya İtalyan muahedesini imzalamıyacağını bildirmiştir.

Romanya - Romanya Dobrucayı Bulgaristana, Besarabyayı da Rusyaya iade edecek, buna mukabil Macaristandan Transilvanyayı alacaktır. Romen ordusu 125.000 kişiden, hava kuvvetleri de 5.000 kişiden fazla olmı-

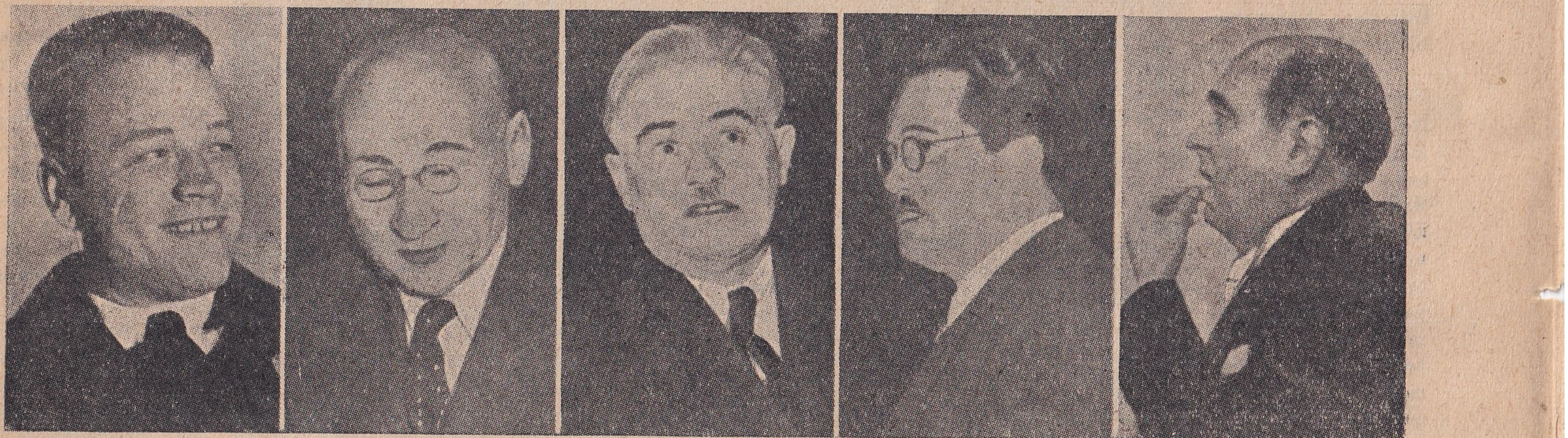
yacaktır. Donanma 15.000 tonu, hava uçak adedi de 150 yi geçmiyecektir.

Bulgaristan - Dobrucayı kazanacak olan Bulgaristanın ordusu 55.000 kişiyi, hava kuvvetleri 5.200 kişiyi, donanması da 3.000 kişiyi geçmiyecektir.

Yunanistan, Yunan-Bulgar hududunda tashihat yapılmasını istemişse de bu hususta bir karara varılmamıştır. Muahedenin buna kararlara göre : İtalya 325.000.000 dolar; Romanya 300.000.000 dolar; Bulgaristan 125.000.000 dolar; Macaristan 300.000.000 dolar ve Finlandiya 300.000.000 dolar tazminat ödeyeceklerdir. Bunlardan Rusya 800.000.000 dolar; Çekoslovakya 60.000.000 dolar; Habeşistan 25.000.000 dolar; Yugoslavya 240.000.000 dolar ve Yunanistan 100.000.000 dolar alacaktır. Bundan başka Bulgaristanın ödeyeceği bir tavsiyede bulunulmamıştır. Gerek bunlar ve gerekse Trieste ve Tuna meseleleri hususunda 4 kasım New York konsey toplantısında görüşülecekti (New York toplantısı neticelerini sırası gelince bir bent olarak vereceğiz).

Konferansın neticeleri hakkında Molotov, Bevin, Byrnes ve Bidault birbirinden farklı fikirler izhar etmişlerdir.

Bütün ümidini New Yorka bağlıyan Molo-

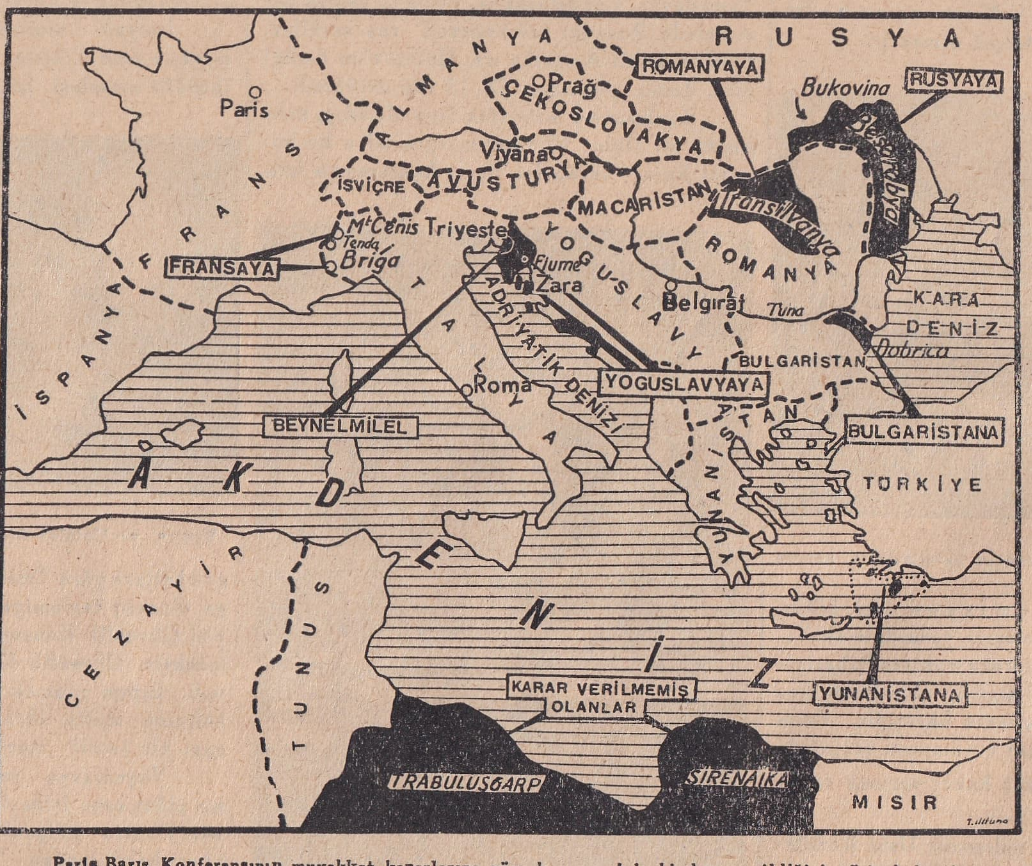
Slâv devletlerini temsil eden Slâv blokunun murahhasları : Soldan sağa; Kisseleff (Beyaz Rusya), Ryzmerskiy (Polonya), Maniulskiy (Ukrayna), Kardelj (Yugoslavya), Masaryk (Çekoslovakya)

müteallik maddeleri Dört Büyükler Dışişleri Bakanları konseyinde kararlaştırılacaktır. Yalnız Bulgaristan, Yunan-Bulgar hududundaki tahkimatı sökecektir.

Macaristan - Macaristan 1938 de Viyana Konferansı kararları mucibince elde ettiği Transilvanyayı Romanyaya iade edecektir. Macaristan 55.000 erle, 5.000 havacı bulundurabilecekti.

Finlândiya - Finlândiya Petsamoyu ve Perkalo'yu Rusyaya verecektir. Ordusu, hava ve deniz kuvvetleri tahdid edilecektir.

Konferansta diğer iki ihtilâflı mevzu da Tuna meselesi ile tazminat meselesi idi. Başta Amerika olduğu halde bütün Batı devletleri Tuna üzerindeki seyrüseferin serbestleştirilmesini ve Tunanın beynelmilelleştirilmesini teklif etmişlerdir. Fakat Sovyet Rusya ve beş peyki Tunanın yalnız Tuna memleketlerine hasredilmesine çalışmışlardır. Neticede Tunanın serbestleştirilmesine ve beynelmilelleştirilmesine

Paris Barış Konferansının muvakkat kararlarına göre bazı arazinin kimlere verildiğini gösterir harita

müteallik Fransız projesi kabul edilmiştir. Bu hususta yakında Viyanada bir konferans aktedilmesi de karar altına alınmıştır.

Beş devletin Müttefiklere ödiyecekleri **tazminat miktarı** hususunda da bir çok münakaşalar olmuştur. Amerika daima bu miktarların tenkısine çalışmış; Rusya da daima çok tazminat istemiştir.

Neticede iktisadî komisyonlarda alınan

ceği 125.000.000 dolar Yugoslavya ile Yunanistan arasında taksim edilecektir.

Konferansın resmen sona erdiği 16 ekim günkü Genel Kurul toplantısına Yugoslavya delegasyonu iştirak etmemiştir. Delegasyondan başkanlığa gelen mektupta, Yugoslavyanın hayatî menfaatlerini ilgilendiren bazı hükümler tadil edilmediği takdirde Yugoslavyanın konferans kararlarını kabul etmiyeceği bildirilmiştir.

Netice olarak Dört Büyüklerin hazırlıyacakları muahede metinleri için gereken bütün tavsiyeler yapılmış bulunmaktadır. Ancak bazı muahedelerin bazı maddeleri ve bu arada Bulgar muahedesinin Bulgar-Yunan hududuna taallûk eden maddesi hususunda hiç-

tov, konferansta Amerikanın hâkim bir durum almış olmasını tenkid etmiş ve neticenin tatmin edici olmadığını söylemiştir.

Bevin konferansın vazifesini yaptığını söylemiştir. Byrnes ise şöyle demiştir: «Paris'te hazırlanan antlaşmaları, kollarımız serbest olsaydı bu şekilde tanzim etmezdik. Bununla beraber elimizden geleni yaptık. Tamirat bedelleri ağır, bazı hallerde pek sığırdır. Fakat bunlara hedef olan milletlerin üzerinden işgal ordusunun masrafları kalkar ve bu milletlere iktisadî vaziyetlerini düzeltmek imkânı verilecek olursa bu yük çok daha tahammülü kabil bir hal alır.» Bidault da: «Konferans hiç olmazsa, milletler arasında anlaşma ve birlik tesisi lüzumlarını belirtmiştir. Bu ilk ve geniş temasın milletler tarafından talebolunan devamlı ve âdil bir barışın temini hususunda hükûmetleri aralarında anlaşmaya sevketmesini temenni ederim» demiştir.

(Altemur Kılıç)

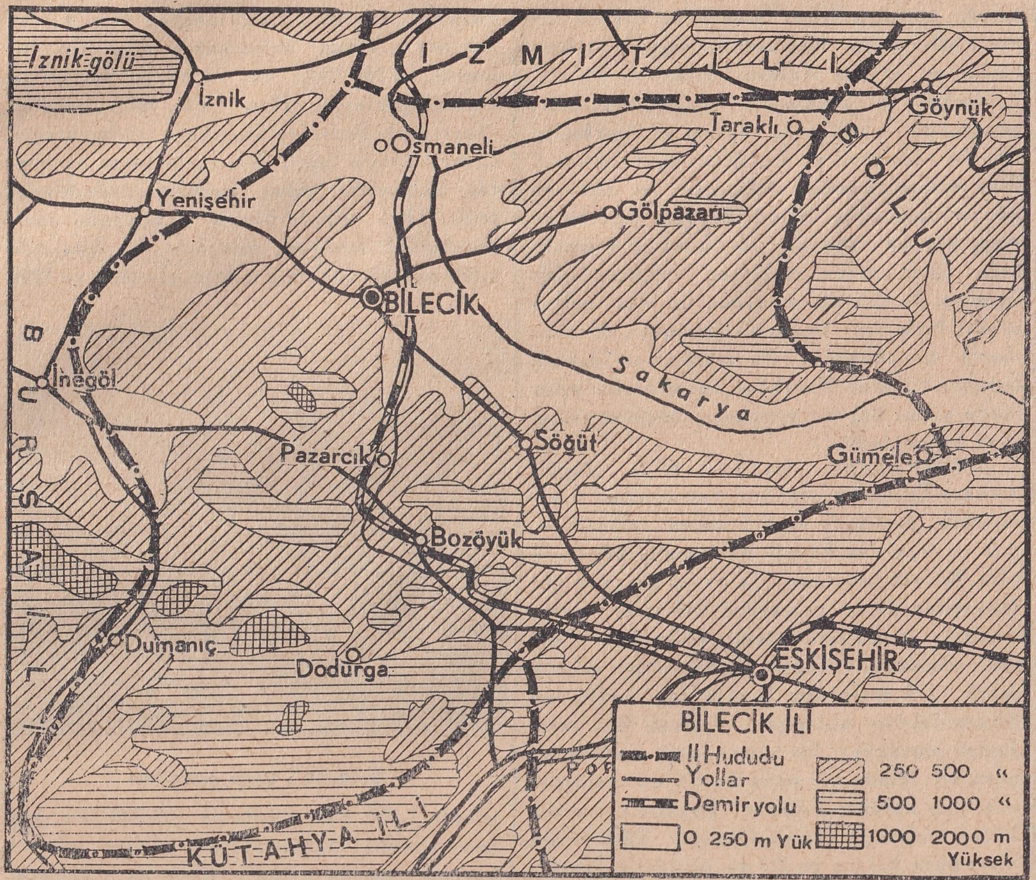
BİLECİK İLİNİN COĞRAFYASI

— Türkiyenin Marmara ile İç Anadolu bölgeleri arasında ve büyük bir kısmı itibariyle Sakarya havzasında yer almıştır,

Sınırlar ve nüfus : Bilecik İlinin; doğusunda Bolu ve Eskişehir, kuzeyinde İzmit, batısında Bursa ve güneyinde de Kütahya illeri bulunmaktadır.

4.715 kilometre karelik toprakları için-

de 127.977 nüfusu barındıran ilin 1939 yılında 5 ilçesi, 8 teşkilâtsız bucağı, 310 köyü ve 278 muhtarlığı mevcuttu. 1940 yılı nüfus sayımına göre merkez ilçesi 960 kilometre kare ve 24.263 nüfuslu, Bozüyük İlçesi 625 kilometre kare ve 47.754 nüfuslu, Gölpazarı

1.155 kilometre kare ve 17.483 nüfuslu, Osmaneli 210 kilometre kare ve 9.543 nüfuslu, Söğüt İlçesi de 1.765 kilometre kare ve 28.934 nüfusludur.

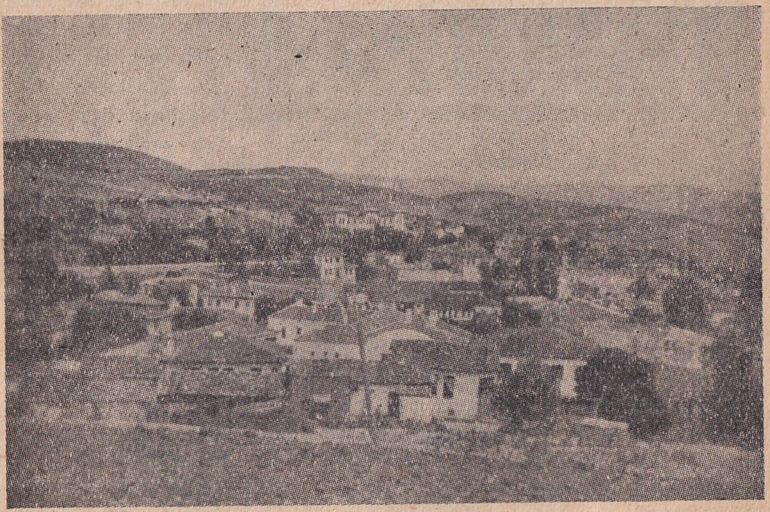
Ziraat ve hayvancılık: 473.000 hektar olan il topraklarının ancak 95.001 hektarında ziraat yapılmakta, 82.412 hektarını mera ve çayırlar, 6.761 hektarını sebze ve meyva bahçeleri, 278.000 hektarını da orman ve çalılıklar teşkil etmekte, geriye kalanını ziraate elverişli olmıyan arazi kaplamaktadır. 1943 yılında il dahilinde; 18.770 hektar araziye buğday, 6.360 hektara arpa, 680 hektara burçak, 400 hektara çavdar, 265 hektara yulaf, 345 hektara kaplıca, 216 hektara mısır, 129 hektara fasulye, 44 hektara pamuk, 26 hektara mercimek, 15 hektara susam ve geriye kalan'na ay çiçeği, kuş yemi, börülce, nohut, patates ve mahlût ekilmiştir. Türkiyenin 62 ili içinde Bilecik 1934 - 1939 yılları arasındaki tahıl kıymetlerine göre ancak 46 ncı sırayı işgal etmekte ve en çok 69.000 ton ürün vermiş bulunmaktadır. Bu da il topraklarının büyük bir kısmı itibariyle dağlık olmasından ve tahıl dışı ürünlere önem verilmiş bulunmasından ileri gelmektedir. Gerçekten de il dahilinde endüstriyel bitkilerin üretim toplamı hem tahıl ve hem de baklalı bitkilerden fazla bulunmaktadır. Netekim 1937 yılında bunların üretim miktarı 194.749 tonu bulmuştur. Endüstriyel bitkiler içinde şeker pancarı üretimi önemi haizdir. Buna karşılık tütün üretimi büyük bir önem taşımaz ve 1930-1939 yılları kıymetleri içinde en fazla 1931 de 203.479 kiloyu gösterir. Sahibolduğu ormanlar bakımından il on beşinci sırayı işgal eder ve 1930-1932 yılları arasında 228.000 hektarı gösterir.

1944 yılında il dahilinde 341.724 hayvan mevcuttu. Bu mevcuttan 123.516 sı koyun, 870.134 ü kıl keçi, 30.771 i tiftik, 67.521 i sığır, 6.788 i manda, 17.619 u merkep, 7.642 si at, 733 ü katırdı. Aynı yılın ilçe durumları incelenecek olursa: Bilecik merkez ilçesinin 13.800 koyun, 37 merinos, 20.548 kıl keçi, 147 tiftik, 6.957 öküz, 5.524 inek, 1.071 at, 2.900 eşek, 111 katır; Bozüyük İlçesinin 55.785 koyun, 466 merinos, 13.102 kıl keçi, 17.830 tiftik, 13.258 öküz, 11.393 inek, 3.648 manda, 2.753 at, 1.720 merkep, 2 katır; Gölpazarı İlçesinin 9.940 koyun, 2 merinos, 16.952 kıl keçi, 354 tiftik, 7.324 öküz, 4.471 inek, 157 manda, 864 at, 2.628 merkep, 86 katır; Osmaneli İlçesinin 5.506 koyun, 75 merinos, 11.970 kıl keçi, 4 tiftik, 3.468 öküz, 2.311 inek, 449 manda, 698 at, 1.533 merkep, 50 katır; Söğüt İlçesinin 21.556 koyun, 159 merinos, 19.253 kıl keçi, 8.181 tiftik, 6.816 öküz, 5.135 inek, 678 manda, 1.392 at, 4.315 merkep, 502 katıra sahibolduğu görülür.

İl toprakları dahilinde ve Sakarya boyunda; Dere Sakarı, Selbükü, Yeniköy, Bakırköy, Güneyveren, Sarmaşık, Çubukviran, Gülümbe; Söğüt İlçesinde Kanlıca, Güre, Hamitabad, Çaltı, Esri, İnbisar, Darpak, Alpagut, Erat, Akcasu, Koyunlu, Harmanköy, Akköy, Tozman, Çayköy, Karaoğlan, Gümele, Sarıkaya, Kapukaya, Dereköy, Düzköy ve İğdir köylerinde pamuk üretilmekte ve çırçırlanmaktadır. Başköy, Pekdemir, Aşağıköy, Vezirhan, Bayırköy, Güneyveren, Gülümbe, Çukurviran köyleri ve küplü bucağında sebze ve meyva üretimi önemlidir. Bunlardan bilhassa Bayırköy'ün yeşil fasulyesi, Köprühisar, İncirli, Yeniceköy, Osmaneli, Yeniköy ve Mahan'ın bostanı makbuldür.

İl dahilinde böcekçilikte Bilecik, Söğüt ve Osmaneli, tahıl üretiminde Bozüyük, Bilecik, Gölpazarı, bağ, sebze ve meyva üretimindeyse Söğüt İlçesi başta gelmektedir. Bunlardan merkez ilçenin Sakarya ve Karasu boyunda sebzecilik önemli bir durum göstermektedir. Pamuk üretiminde merkez ilçesi, Söğüt, Osmaneli ve Gölpazarı; keten ve haşhaş üretiminde gene merkez ilçe, Söğüt ve Osmaneli önemi haiz bulunmaktadır. Bugün il dahilinde ipekböcekçiliği gelişme halindedir. Fakat henüz Birinci Dünya Savaşından önceki ölçüye ulaşamamıştır. Halihazırda Söğüt'te üç, Osmaneli'nde bir filâtür (ipek ipliği fabrikası) faaliyette bulunmaktadır. Fabrikalar mahallî kozayı harcamakta, diğer ilçeler kozalarını daha çok Bursa'ya göndermektedirler. İlde kozacılık önemli bir ekonomik faaliyet halinde görülmektedir. Hemen hemen her evde bu faaliyete rastlanır. Fakat istihsalât kerevet usulü olmayıp iptidaî bir tarzda yapılmaktadır. 1944 yılında en fazla yaş koza almış olan köyler arasında; Yeniköy, Selöz, Selbükü, Sarmaşık, Pelitözü, Okluca, Necmiye, Küplü, Kızıldamlar, Güneyveren, Gülümbe, Gökpınar, Deresakarya, Çukurviran, İlyasbey, Çavuşköy, Cumalı, Arkaca, Bilecik, Beydemir, Başköy, Bayırköy zikre değer. Bunlardan Bilecikte 135 kutu açılmış ve 4.679 yaş koza alınmıştır. Aşağıköyde 25 kutu açılmış 873 yaş koza alınmış ve 26 aile böcek tutmuştur. Başköyde 94 kutu açılmış 2.559 koza alınmış ve 80 aile böcek tutmuştur. İl içinde en fazla koza alan mahallerin başında Bilecik (4.679), Bayırköy (3.161), Küplü (2.999), Güneyveren (1.924), İlyasbey (3.051), Deresakarya (1.606), Kızıldamlar (1.488), Çukurviran (1.403) gelmektedir.

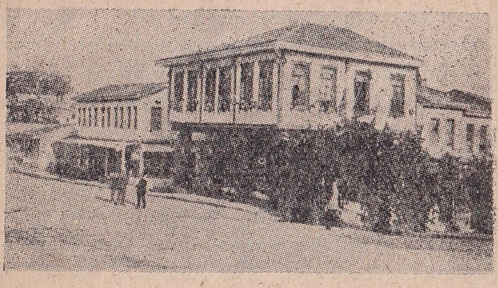
Bilecik: Bugün Bilecik 1.300 ev ve 6.500 nüfusludur. Halkının ekserisi çiftçi, meyvacı ve sebzecidir. Şehrin kendine has ekonomik faaliyetlerini Bilecik seccade ve kadifeleri teşkil etmektedir. Kasaba yakılmazdan evvel bu faaliyet sırf müslümanlara has bir sanat olarak gelişmiştir. Evvelce kasaba içinde on dokuz filâtür mevcuttu. Fakat birbiri arkasına gelen harbler, dutlukları harabetmiştir. Bu yüzden bugün merkezde bir filâtür bile yoktur. Son zamanlarda Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği burada bir filâtür kurmıya karar vermiştir. Kasabada evvelce 20-30 tezgâh varken bugün kasaba içinde

Bilecik Hükûmet mahallesi

ancak iki kadife tezgâhı faaliyette bulunmaktadır. Kadifelerin ipliği Bursadan getirtilmekte, şehirde dokunmaktadır. Kasabada dört han, üç otel, iki cami, bir hamam, bir ortaokul, iki ilkokul, yirmi beş yataklı bir hastane ve poliklinik ile gece yarısına kadar elektrik temin eden bir santral bulunmaktadır.

İlin başlıca ihraç maddeleri arasında koza, sebze ve meyvalar önemli bir rol oynamaktadır. Bunlardan koza mahsulü Yenişehir

Bilecik Belediye Dairesi

üzerinden Bursaya sevkolunmaktadır. Haziranın 20 sinde açılan koza piyasası 20 temmuza kadar devam eder. Hergün öğleden sonra belediyenin nezareti altında pazar kurulur. Kasabada koza kooperatifi mevcuttur. Ortaklar mahsulü kooperatife vermektedir. Ortak olmıyanlar serbesttir. İsterlerse kooperatife, isterlerse pazara satarlar. Bazan da daha fazla kazanç sağladığı için Bursa pazarını tercih ederler. İl dahilindeki meyvalardan bilhassa ceviz, badem ve ayvalar Bursaya gönderilmektedir. Vezirhandan Ankaraya fasulye ve patlıcan sevkolunmaktadır. Bütün ithalât İstanbuldan yapılmaktadır. İl dahilinde yetiştirilen üzüm ve şeker pancarları Eskişehir fabrikasına satılmaktadır. Bundan başka Sakarya ve Söğüt bölgelerinde Akala cinsi güzel pamuklar yetiştirilmektedir. Kasaba pazarına en ziyade İznik, İnegöl ve Ye-

Bilecikte bir cadde

nişehir ilçelerinden rağbet edilmektedir. Bunlardan Yenişehir ve İnegöllüler manifatura ve ayakkabı, İznikliler zeytinyağı, zeytin ve ilk turfanda sebze getirmektedirler. Kasabaya altı kilometre uzaklıkta ve Karasu boyunda bulunan İstasyon mahallesi; İstiklâl Savaşından sonra kurulmuştur. Bugün gelişme halinde bulunan mahalle, yaklaştırma olarak 400 nüfusludur. 1944 yılında burada iki otel, bir han, bir cami, dört bakkal ve bayi, dört kahve, üç ahçı, gömlekçi, berber, iki kasap, manav ve kabzımal bulunmaktaydı. Nüfusun ekserisini demiryollarına mensup ve demiryolcuların işlerini gören, civar köylerden gelip yerleşmiş olan halk teşkil etmektedir. İstasyonun hemen karşısında yer alan ve istasyonun mahallesi telâkki edilen Aşağıköy, takriben 700 nüfusludur. Ahalisi sebze, meyvacılık ve demiryolcularından faydalanmaktadır. İstasyonun havası ağır, sıtma mevcut ve rutubet fazladır. Halk pompa suyu içmektedir. İstasyonun yaklaştırma olarak 800 ton kadar zahire ihracatı mevcuttur. Mahsul Söğüt, Yenişehir, Bilecik merkez ilçelerinden kağnı arabaları, at arabaları ve kısmen de kamyonlarla getirilmektedir. Yenişehirliler Bilecik istasyonunu, İnegöllüler ve Bursalılar Karaköy istasyonunu, İznikliler ise Mekece'yi tercih etmektedirler. İstasyonun başlıca ihraç mallarından olan sebze, meyva ve bostanlar en ziyade Ankara, İstanbul, Polatlı, Eskişehir ve Bozüyük'e gönderilmektedir. İstasyonun manifatura eşyası ve bakkaliye ithalâtı İstanbul ve İzmitten yapılmaktadır. Elde edilen kozalar Adapazarı ve Bursaya gönderilmektedir. Küplü Bucağı, kasaba ve Aşağıköy bu istasyon üzerinden iş yapmaktadır. 35 kilometre uzaklıkta bulunan Söğüt İlçesinin de Bilecik istasyonu ile olan münasebeti fazladır. Yenişehir istasyona 65 kilometre uzaklıktadır. Bu istasyonun önemi; buradan itibaren Karaköye kadar devam eden binde yirmi beş bir rampanın başlamasından ileri gelmektedir.

Bileciğin tarihçiği: Bugün Ankara-Eskişehir-İstanbul demiryoluna 6 kilometre mesafede ve 515 metre yükseltide, sırt ve tepelerin kavşak noktasında kurulmuş olan Bilecik kasabası, ilk evvel korunma ihtiyacından dolayı çevresinin hâkim bir yerinde, kale mahallinde tesis edilmiştir. Eski ismi «Belekoma» olarak kabul edilen Bilecik şehri; 1299 tarihinde Osmanlılar tarafından Bizanslılardan alınmıştır. Osman Bey tarafından muvakkat bir zaman için merkez seçilen ve içinde bir cami ile bir ev yaptırılmış olan kasaba; Yıldırım Beyazıt zamanına kadar aralıksız olarak Osmanlı Türklerinin idaresinde kalmış ve iki ay müddetle Timur'un idaresine geçtikten sonra, tekrar Osmanlılara intikal etmiş ve 1921 yılında Yunanlıların istilâ ve tahribine maruz kalmıştır. O zaman 1.856 ev, 331 dükkân, 18 han, 5 otel, 2 fabrika, müteaddit cami, medrese, mektep, türbe, mescit ve hükûmet konağı tamamen yıkılmıştır.

Osmaneli: İstasyona bir buçuk kilometre mesafede bulunan Osmaneli kasabası 600 ev ve 3.000 (1944) nüfuslu bir ilçe merkezidir. Kasabada Üçyıldız filâtürü vardır. Bu fabrika mütemadi çalıştığı zaman yılda 8.000 kilo ham ipek imal etmekte, 80-100 işçi çalıştırmaktadır. Kasabada imal olunan yemeniler civar ilçelere de gönderilmektedir. Bugün kasaba tam mânasiyle şehir karakterini kazanamamıştır. Zira kunduracılıkla meşgul olan küçük sanat erbabı dahi ziraatle meşgul olmaktadır. İlçenin önemli ekonomik faaliyetini; kozacılık, sebzecilik ve şeker pancarı üretim ve ticareti teşkil etmektedir. Ortalama koza üretimi 80.000 kilo, buğday 3.600 ton, şeker pancarı 2.700 ton, arpa 800 ton kadardır. 1943 yılında ilçe dahilinde; 3.650 ton buğday, 800 ton arpa, 80 ton çavdar, 60 ton kaplıca, 40 ton mahlût, 200 ton yulaf, 10 ton mısır, 80 ton haşhaş tohumu, 2.700 ton şeker pancarı, 40 ton soğan, 8 ton susam, 10 ton kırmızı biber, 30 ton kuru fasulye, 5 ton börülce, 3 ton mercimek, 5 ton nohut, 25 ton pamuk lif, 60 ton pamuk çekirdeği istihsal edilmiştir. Aynı yılda ilçede; 5.506 adet koyun, 11.970 kıl keçi, 4 adet tiftik keçisi, 449 manda, 5.776 sığır, 698 at ve kısrak, 50 katır, 1.533 merkep ve 75 adet merinos koyunu bulunmakta ve ayrıca 270 manda, 2.560 öküz ve 62 beygir de çiftte kullanılmaktaydı. Ham ipek iplik halinde, ekseriyetle Bursa ve İstanbula satılmaktadır. Civar köylere tahıl, İstanbula sebze ve bostan, Eskişehire şeker pancarı gönderilmektedir. 1944 yılında ilçenin 31 köyünde ipek böcekçiliği faaliyeti mevcuttu. Bu köylerde 1.200 aile böcekçilikle meşgul olmakta ve 1944

Bozüyük : Çarşı mahallesi

yılında 1.800 kutu açılarak 63.000 kilo yaş koza alınmış bulunmaktadır. Cuma günleri kurulan kasaba pazarı; İznik ve Akhisarın rekabetine maruz kalmaktadır. Mevsiminde, hayvan ve sebze alım satımiyle temayüz eden bu pazara; İstanbul, İznik, Pamukova, Gölpazarı, Bilecik, Vezirhan ve Mekece'den rağbet edilmektedir. Osmaneli istasyonundan taze fasulye, patlıcan, biber gibi sebzeler, ayva ve üzüm nevinden meyvalarla ipek kozası Bileciğe sevkolunmaktadır. Ayrıca meyva ve sebzelerin bazı çeşitleriyle karpuz Ankara, İstanbul, İzmit, Kütahya, Adana ve Konyaya gönderilmektedir. Kasabada beş sınıflı bir ilkokul mevcuttur. Ortaokul için Bilecik ve

Bozüyük : Kasımpasa mahallesi

Bursa, lise için İstanbul tercih edilmektedir. Kasabada bir otel, üç han, iki hamam, iki cami, bir okul ve bir çarşı mecuttur. Evlerin ekseriyetle üst kısımları böcekhane olarak kullanılmaktadır.

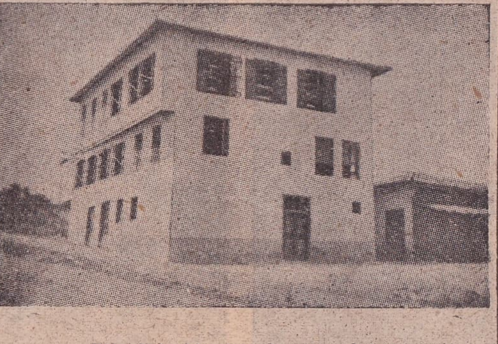
Bozüyük: Bozüyük tepesinin eteklerinden başlıyarak ovaya doğru yayılan ve

içinden demiryolunun geçtiği 745 râkımlı kasaba; eski tapu kayıtlarında Kütahya Sancağının İnönü kazasının Bozüyük kariyesi olarak kaydedilmiş olarak ve 70-80 evlik Kasımpaşa mahallesinden ibaretti. 93 Harbinde ve Birinci Büyük Harbde Doğu Anadoludan ve Bulgaristandan gelen muhacirlerle kasabanın nüfusu artmış, trenin gelmesi önemini arttırmıştır. Ayrıca kasaba içinden; Bozüyük-Bursa, Bozüyük-Eskişehir, Bozüyük-Kütahya şoselerinin geçmesi de bunda müessir olmuştur. Bundan ötürü bugün İnönü bucak, Bozüyük ilçe durumuna girmiştir. Fakat 1927 de 10.000 e yakın bir nüfusa malik olan kasabanın 1935 de 8.000 e ve 1940 yılında da 6.900 nüfusa indiği görülmüştür. Bunun sebebi bazı kereste fabrikalarının faaliyetlerini tatil etmeleri üzerine işçilerinden büyük bir kısmının kasabadan ayrılarak Eskişehire yerleşmeleri ve Devlet Demiryollarına personel yazılmalarıdır. Bugün kasabada beş otel, otuz han, bir hamam, beş cami (biri Kasım Paşa'nın eseri), bir ortaokul, iki ilkokul mevcuttur. Kasabaya 7 kilometre uzaklıkta, Orman İşletme Kollektif Şirketinin, Karasu membaında bulunan 150 beygir kuvvetinde bir elektrik fabrikası mevcuttur. Şehir Belediyesi cereyanı buradan temin etmektedir. İçme suyu kasabaya 5 kilometre mesafede Kirezlerbaşı mevkiinden elde edilmektedir. Kasaba evleri bir ve iki katlı, çoğunlukla kerpiç, kiremit damlı ve dik çatılıdır. Bir sineması, 400 radyosu (1944), 6 hoparlörü, 3 fotoğrafhanesi, 2 dökümhanesi, 13 hızar, 2 kereste fabrikası, 3 kiremithanesi, 1 araba atelyesi olan kasabada 369 dükkân mevcuttur. Kasabanın başlıca istihsal maddelerini kereste ve şeker pancarı teşkil etmektedir. Keresteler Yirce dağları mıntakasından temin olunmaktadır. Pancar ziraati demiryolunun her iki yönünde de toplanmış bulunmaktadır. Kasabada salı günleri kurulan pazara; Söğüt, İnönü, Dodurga, Pazarcık, Çukurhisar ve Karaköyden her mevsimde fazla rağbet edilmektedir. Ayrıca sebze - meyva mevsiminde Küplü Bucağı halkı da gelmektedir. Bunlardan Söğüt halkı pazara sebze ve meyva getirmekte, karşılığında buğday satın almaktadır. Halbuki İnönü ve Çukurhisar halkı daha ziyade buğday, arpa satıp karşılığında zarurî maddelerle beraber sebze ve meyva almaktadır. Buna karşılık Küplü ve Karaköy çevresi halkı sebze ve meyva getirmekte, karşılığında tahıl mubayaa etmektedir. Pazarcıklılar odun-kömür satmaktadır. Pazarın en faal zamanı ekim kasım aylarıdır. Bahar mevsiminde daha ziyade hayvan alım satımı hararetli olmaktadır. Pazarda; zahire sebze meyva ve hayvan pazarı olmak üzere üç bölüm mevcuttur. Bundan başka ayrıca seyyar manifaturacılar, çerçiciler ve yoğurtçular için de ayrı kısımlar bulunmaktadır. Kasabaya 15 kilometre mesafede bulunan Erenköyde meydana çıkarılan manyezit madenini işliyen, hususî şahıslara ait bir fabrika mevcuttu. Bu fabrika yakın zamanlara kadar faaliyette bulunarak Almanya ve Çekoslovakyaya sevkiyat yapmaktaydı. Fakat sonraları harb yüzünden faaliyetini tatil etmek zorunda kalmıştır. Bugün bu fabrikayı Devlet Demiryolları satın almış ve kireç fabrikasına çevirmiştir. Burada günde 20-25 ton kireç istihsal olunmaktadır. Bugün kasabada bir gazoz fabrikası, faal olarak 75, köylerde 150 dokuma tezgâhı bulunmaktadır. Küçük sanatlardan kunduracılık ileri bir durumdadır. Yemeni, dikişli ve çivili kunduralar toptan olarak Polatlı, Haymana, Söğüt, Gümele ve Gölpazarına satıldığı gibi ilçe pazarına da arzedilmektedir. Halkın bir kısmı Dursunbey ve Tavşanlıda bulunan kereste fabrikalarında çalışmıya gitmekte, kışın fabrikalar faaliyetlerini kısınca memleketlerine dönmektedirler. İlçe dahilinde Muratdere, Kozpınar ve

Osmaneli'de bir ipek filatürü

Aksu köyleri Yürük oldukları için yazın Soğucak ve Kömürsu yaylalarına ailece çıkarak kara çadır kurmaktadırlar. Kasaba çevresinde bağlar kurulmuş, birkaç yıldanberi koza yetiştirme denemeleri yapılarak iyi sonuçlar alınmıştır. İlçe dahilinde bulunan Koru ormanının 1931 yılında 6.000 hektarı hususî, 10.000 hektarı devlete aitti. Bundan başka 30.000 hektar kadar baltalık vardır. Bu baltalıkların 10 000 hektarından mera olarak faydalanılmaktadır. 1931 yılında yıllık kereste istihsali 50.000 metre kübdür. Yıllık meşe odunu ihracatı ise 100.000 kantar kadardır. Bozüyükte bulunan ve son zamanlara kadar faaliyette bulunmuş olan kereste fabrikaları buhar makineleriyle müteharrik, atelye ve briket fabrikalarını da muhtevidir. Ormandan fabrikaya kadar 20 kilometre uzunluğunda bir havaî hat ve orman dahilinde 9 kilometrelik bir dekovil hattı ve ayrıca 4 kilometrelik bir havaî hat vardır. Karasuda bulunan kereste fabrikası su kuvvetinden istifade eden türbinle müteharrik olup iki katrağı ihtiva etmektedir. İlçenin Pazarcık Bucağında külliyetli miktarda kireç istihsal olunmaktadır. Bundan başka Kınık ve merkezinde testi ve çanak yapılmaktadır. İlçe istihsalâtından olan buğday 1931 yılında 11.470.405 kilo, arpa 1.222.525 kilo, çavdar 189.525 kilo, vulaf 54.440 kilo, mısır 503 587 kilo, kaplıca 250.767 kilo, burçak 444.685 kilo, fiğ 8.925 kilo, mercimek 60.020 kilo, nohut 29.970 kilo, fasulye 21.425 kilo, afyon 561 kilo, haşhaş

Bilecikte bir kozahane ve fırını

17.250 kilo, patates 37.900 kilo, soğan 12.345, sarmısak 1.060, bostan 42.700, kabak 8.950 kilo, domates 3.250 kilo, şeker pancarı 7.845.000 kilo elde edilmiştir. Aynı yılda ilçede; 37.902 baş koyun, 17.613 kıl keçi, 20.089 tiftik, 3.418 manda, 20.398 sığır, 411 at, 1.044 kısrak, 692 merkep bulunmaktaydı. Aynı yıl 6.125.376 kilo süt elde edilmiş ve 30.500 kilo kaşar peyniri imal edilerek İstanbula sevkolunmuştur. Bundan başka 920 keçi, 2.601 koyun, 210 manda ve 7.318 sığır derisi, kısmen dahilde terbiye edilerek ihracedimiştir. Pazarcık ve Karaköyde yılda 20 kutu tohum açılmakta ve ortalama olarak 600 kilo koza elde edilmektedir. Ayrıca ilçe içinde yılda 189 kilo bal, 36 kilo mum istihsal edilmektedir. İlçenin yıllık ithalâtı 443.656, ihracatı 979.409 liradır. Bu miktara 500.000 lira kadar ilçenin başlıca ihraç maddelerinden biri olan kereste bedelini de ilâve etmek icabeder. Nitekim bu durum ilçenin 1936 yılındaki ihraç kıymetlerinde belirmektedir: 50.000 metre küb keresteden bir milyon lira, 150.000 kental odundan 7.500 lira, 5.000 kental kömürden 10.000 lira, 21.206 çuval undan 190.854 lira, 27.540 ton pancardan 206.780 lira; 15.000 kilo tiftikten 15 000 lira, 13.000 kilo yünden 7.800 lira, 12.000 kilo vapağıdan 9.600 lira, 8.600 adet ham deriden 17.200 lira, 1.500 sandık yumurtadan 37.500 lira gelir temin olunmuştur. Bu yılın genel toplamı birbuçuk milyondan biraz fazla bulunmaktadır.

Türkiyenin birbirine muhtaç iki önemli bölgesi arasında yer almış bulunan Bilecik İli; ulaşım bakımından çok önemli bir mevkie sahibolduğu gibi, ipekçilik, sebzecilik ve meyvacılık, kereste ve odun istihsali, hayvan yetiştirme bakımlarından da ehemmiyetli bir ekonomik çehreye sahip bulunmaktadır. Yalnız çevrenin çok elverişli olan tabiî şartlarından, her yıl biraz daha fazla miktarda faydalanabilmek için gerekli insel şartları da zamanında ve yerinde hazırlamak suretiyle bugünkü ekonomik verimi birkaç misli artırmak mümkündür. *(Dr. Selçuk Trak)*

BİZDE MODERN RESİM SANATI — Ondokuzuncu Yüzyıl Türk ressamlarını ayrı ayrı ele alarak hayatlarını ve eserlerini kısaca gözden geçirmiştik (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 784). Bu ressamların en mühimleri Hüseyin Zekâi Paşa, Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Hoca Ali Riza. Süleyman Seyit Bey ve Ahmet Ziya Akbulut'tur. Bu sanatkâr zümresinin son mümessilleri de Halil Paşa ve Şevket Dağ'dı.

Ondokuzuncu Yüzyılda doğmakla beraber 1914 den sonra faaliyete geçen, bu bakımdan Türk kültür hayatının Yirminci Yüzyıldaki varlıkları arasına giren ressamları tetkik etmeden önce, kendilerinden evvel gelenlerin bıraktığı eseri kısaca hatırlatmak gerektir. Böylelikle 1914 den sonra resim sanatımızda yer alan sanatkârların getirdikleri yeniliği daha iyi kavramış oluruz.

Şeker Ahmet Paşa nesline mensup sanatkârlar meslek itibariyle tamamiyle realist bir görüşe ve bir tekniğe sahiptiler. Tabiat karşısında başlıca endişeleri manzarayı, eşyayı ve insanı hakikate en uygun bir şekilde taklidetmekten ibaret kalırdı. Hayal, eserlerinde yer almadığı gibi, birçok eşhası bir araya toplıyan kompozisyonlara da merak sarmamışlardı. Bir cami iç ve dışı, bir manzara parçası, bir insan resmi gibi çerçevesi hudutlandırılmış mevzular seçerlerdi. Aralarında kompozisyon ressamı olarak Osman Hamdi Beyden başka hiçbir ressam yoktu.

Minyatür ressamlarından sonra Ondokuzuncu Yüzyılda Türkiyeye gelen yabancı ressamların tesiri altında yapılmış yağlı boya denemelerini istisna edersek, Şeker Ahmet Paşa nesli Garp tarzındaki «pentür»ü ile olarak ele alan nesildi. Bu itibarla Ondokuzuncu Yüzyılda yağlı boya gibi güç bir vasıtayı henüz kullanmıya başlıyan ressamlardan meslek-

lerine ait geniş meseleleri halletmeleri beklenemezdi. Yeni başlıyan bir tekniğin, yeni açılan bir çığırın önderleri olduklarını bilen eski sanatkârlarımız her şeyden evvel samimiyetle

Sami Yetik

İbrahim Çallı

ve dürüstlükle çalışmak lâzım geldiğini anlamışlar ve teknik problemlere girişmedikleri gibi, estetik meselelere de yanaşmaktan kaçınmışlardır. Ondokuzuncu Yüzyıl Türk res-

Hikmet Onat

Feyhaman Duran

mine baktığımız zaman onda gördüğümüz başlıca hassa tabiat hayranlığı ve tabiatı ifade hususunda büyük bir sadakat ve dürüstlüktür.

Ondokuzuncu Yüzyıl ressamlarında eksikliğini gördüğümüz teknik endişeler, Türk resminde Yirminci Yüzyıl başlangıcında ve vaş yavaş belirmiye başladı. 1908 ile 1910

dikkate değerleri İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Hikmet Onat, Nazmi Ziya, Namık İsmail, Hüseyin Avni Lifij ve Sami Yetik'dir. Bu ressamlar Avrupadan döndükleri tarihtenberi her yılın ağustosunda Galatasaray Lisesinde açtıkları sergilerle 1914 tenberi

Ali Cemal'in bir tablosu

Türk resim tarihinde yeni bir çığır yaratmıya muvaffak oldular.

İbrahim Çallı ve arkadaşları Şeker Ahmet Paşa nesline mensup ressamların görüşüne ve çalışma tarzına yeni bir görüş ve yeni bir teknik ilâveye çalıştılar. Kendilerinden evvel gelenlerin paletini kara, renklerini donuk ve tabiat karşısındaki durumunu fazla realist ve objektif bulan yeni ressamlar; çok daha renkli ve parlak bir palet, çok daha serbest ve çalımlı bir çalışma tarzı ve daha geniş bir ifade hususiyeti ile faaliyete geçtiler. Bununla beraber, onların getirdikleri yenilik sadece bu kelimelerle izah edilemezdi;

sanatın koyu paletine aksülâmel olarak doğan bir resim cereyanıdır. Empresyonist ressamlar klâsik ressamların paletinde bulunan kara renkleri, toprak renklerini atarak, on-

Namık İsmail

Nazmi Ziya

ların yerine güneş ışığında bulunan yedi esas rengi (mavi, koyu mavi, yeşil, kırmızı, turuncu, sarı, mor) kullanmıya başladılar. Sıcak ve soğuk olarak iki grupa ayrılan bu renkler

Avni Lifij

Vecih Bereketoğlu

biribirleriyle karıştırılarak tabiatın, bilhassa güneş ışığı altındaki tabiatın parlaklık ve şeffaflığını muşamba üzerinde canlandırmıya muktedir bir renk repertuvarı teşkil ediyordu. Fransada ve daha sonraları bütün dünya memleketlerinde empresyonist sanatkârlar yetişti ve sanat tarihinde o zamana kadar görülmemiş aydınlık ve canlılıkta tablolar

Avni Lifij'in bir tablosu

Ruhi'nin bir tablosu

arası Avrupaya giden, Sanayii Nefise Mektebinin o zamanki genç mezunları, dört senelik bir tahsil devresinden sonra memlekete dönmüş ve «Türk Ressamları Cemiyeti» adiyle bir birlik kurarak evvelâ İstanbulda, daha sonraları diğer bazı şehirlerde sergiler açmıya başlamışlardır. Bu sanatkârların arasında en

çünkü, onların dayandıkları teknik bir esas, hattâ estetik bir görüş de vardı.

İbrahim Çallı, Nazmi Ziya ve Avni Lifij gibi başta gelenler, Türkiyeye empresyonizm tekniğini getirdiler. 1860 yılında Fransız ressamı Claude Monet tarafından prensibi vazedilen empresyonizm (impressionisme), klâsik

vücuda getirmiye muvaffak oldular. Empresyonistler tabloyu tabiatın fotografik bir kopyesi olarak telâkki etmiyor, bilâkis serbest fırça vuruşları ve ifadeli renk oyunlariyle onun tesirini sanat eserine nakletmek istiyorlardı. Nitekim, artık klâsikleşmiş olan «tablo, tabiata açılmış bir pencere olmalıdır» izah-

bütün empresyonist eserlere tatbik edilen bir hakikat oluyordu.

1860 yılında doğan empresyonizm Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında gelişerek

Vecihi'nin bir tablosu

dünyanın her tarafında tesirini gösterdikten sonra, başlangıçta intilâlkâr bir hareketken sonraları muhafazakâr sanatkârları da kendisine çekmiş ve bütün resim sanatına hâkim olmuştu. İşte, İbrahim Çallı ve arkadaşları 1910 da Avrupaya gittikleri zaman orada hâkim gördükleri cereyan bu empresyonizmdi. Nispeten klâsik bir tedris tarzı tatbik eden Fransa Güzel Sanatlar Okuluna yazılıp orada çalışmalarına rağmen, onlar muhitlerine yabancı kalmamışlar ve sergilerde gördükleri parlak renkli tabloların tesiri altında çalışmıya başlamışlardı. Aralarında empresyonist tekniği en fazla benimsemiş ve bu hususta en fazla incelemiş olan Nazmi Ziya ve Avni Lifij'di. İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Hikmet Onat ve Namık İsmail ise. daha mutedil bir işçiliği tercih ederek Nazmi Ziya gibi manzara ressamlığında karar kılmamış, figür, portre ve kompozisyon sahalarında da çalışmışlardır.

Bu sanatkârlar 1914 de memlekete döndükleri zaman Şeker Ahmet Paşanın, Osman Hamdi Beyin ve Hoca Ali Rizanın görüşleri Türk resim sanatında hâkimdi. O zamanlar açılan sergiler pek mahdut olduğundan halkın resim zevki pek iptidaî bir haldeydi. Sanayii Nefise Mektebinin tedrisatı çok bozuk ve ölü formüllere bağlanmış olduğundan bu müessese artık hiçbir sanatkâr yetiştiremez olmuştu. Avrupadan dönen yeni ressamların önünde geniş ve bâkir bir faaliyet sahası açık bulunuyordu. Sanayii Nefise Mektebini ihya etmek arzusiyle devlet onlardan birkaçını muallim tâyin etti; İbrahim Çallı,

Bayan Mihri'nin bir tablosu

Hikmet Onat ve Feyhaman Duran birer atelyeye şef oldular. Bundan başka İstanbulda bulunan diğer başka arkadaşlariyle toplanıp bir cemiyet kurdular ve Galatasaray Lisesinin resim salonunda muntazam sergiler açmıya başladılar. Halk bu sanatkârların memlekete getirdikleri yeni tarz eserleri birden bire yadırgadı. Filhakika bunlar Osman Hamdi Beyin çok titiz bir çalışmanın mahsulü olan şarkkârî kompozisyonları, Hoca Rizanın inceden inceye işlenmış manzaraları yanında ihtilâlkâr fırça vuruşları ve çiğ parlak renkleriyle yepyeni bir şekil arzediyordu. Yeni ressamların eskilerden farkları bilhassa çizgi ve desen plânında belliydi. Bu desen tabiatın realist bir taklidi olmayıp kalın boya tabakalarının

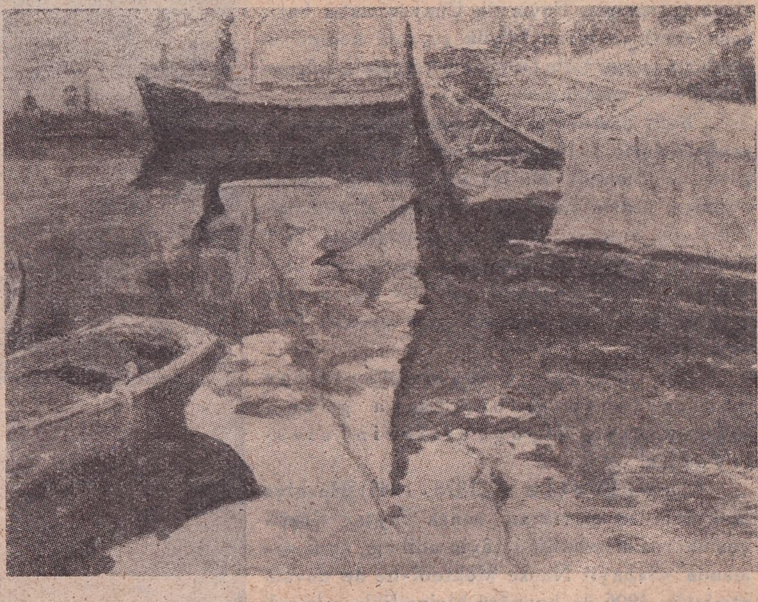

Nazmi Ziya'nın bir tablosu

altında âdeta gizleniyordu. Tabloda yer alan en mühim unsur tabiatın tecessüm ettirilmesi değil, fakat onda görülen ışık, akis ve renk oyunlarının «tefsir»i idi. Bundan başka İbrahim Çallı ve arkadaşlarının eserlerinde, eski ressamlarda görülen «mahallî»lik kalkmış ve onun yerine bariz bir Avrupalılık kaim olmuştu. Mevzular eski ve ananevî Türk hayatından, Türk âbidelerinden uzaklaşmakta, modern hayatımızın sahnelerini ve yeni tipleri tercih etmekteydi. Meselâ İbrahim Çallı artık çarşafı atmıya başlayan Türk kadınının ince baş örtüsü ve maşlahlı portrelerini çizmekte, Namık İsmail ise onu büsbütün başı açık ve Garp tarzında döşeli enteriyörler içinde resmetmekteydi. Feyhaman Duran ise Türk resim sanatında portre tarzının temelini atarak meşhur simalarımızın çok sadık tasvirlerini vücuda getiriyordu. Sami Yetik Türk ordusunun modern menkıbelerini yaşatıyor, Hikmet Onat ve Nazmi Ziya ise İstanbulun denizini ve kırını bütün renk parlaklığiyle canlandırmıya çalışıyordu.

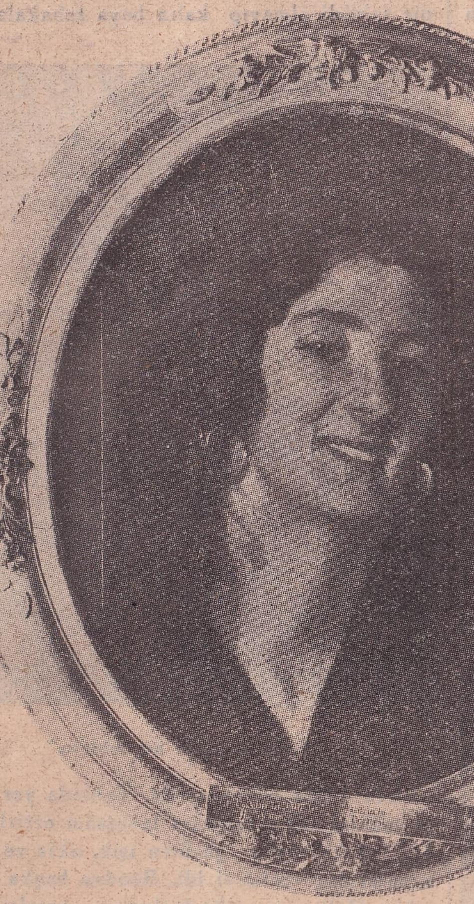

Sami Yetik'in bir tablosu

Hikmet Onat'ın bir tablosu

Yeni teşekkül eden cemiyet âzalarından ikisi, yukarıda isimlerini saydığımız sanatkârlara nispetle daha mahallî eserler yapmak

Feyhaman'ın bir tablosu

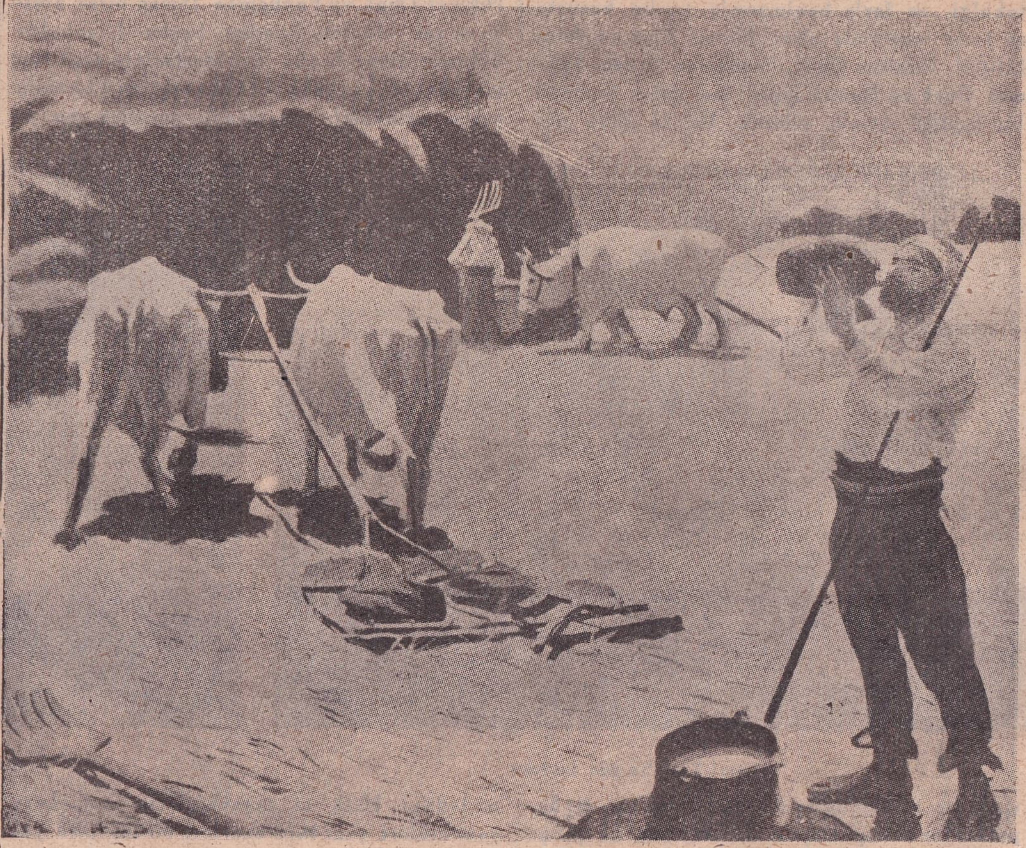
arzusundaydı. Bunlar Ruhi ve Hüseyin Avni Lifij'di. Ruhi, Pariste tahsil etmiş olmasına rağmen mevzularını Türk folklorundan seçiyordu. Tekniği ise hiçbir Garp cereyanının tesiri altında kalmamış, kendi kendine, âdeta kendi imkânlariyle gelişmişti. Hüseyin Avni Lifij ise Garp kültürünü tamamiyle benimsemiş, ressam olduğu kadar muharrir ve tenkitçi bir entellektüel olmasına rağmen empresyonist tekniğini kullanarak İstanbulun bütün mahalliliğini ve renk hususiyetlerini ifadeye çalışmıştı. Puvis de Chavannes'ın bariz tesirlerini gösteren büyük çaptaki kompozisyonlarında ise, Lâle Devri Türkiyesinin şairane sahnelerini canlandırıyordu.

Belli başlılarını yukarıda saydığımız bu sanatkârların 1914 den itibaren açtıkları sergiler ve Sanayii Nefise Mektebinde tatbik ettikleri tedris usulünün neticesi olarak halkın resim anlayışı yavaş yavaş değişmiş, 1920 ile 1924 arası yeni elemanlar yetişmiye başlamış ve Türk resminde yeni bir devre açılmıştır. İşte Türk resminin empresyonist devresi budur.

Bu devre temsilcilerinden başlıcalarının, bir sıra gözetmeden, kısa biyografilerini sıralıyoruz.

Sami Yetik : (1878 - 1945) Harbiye Mektebinden çıktıktan sonra Baytar Rüştiyesine resim muallimi tâyin edilmiş, aynı zamanda «Sanayii Nefise Mektebi»ne de devam etmiştir. 1906 da buradan birincilikle çıkarak 1908 de Parise gitmiş ve orada iki yıl Jean-Paul Laurens'ın atelyesinde çalışmıştır. Sami Yetik 1914-1918 Büyük Harbi esnasında askerî kompozisyonlar yaparak çok büyük çapta eserlerle kendini tanıtmıştır. Bundan sonra, İstiklâl Harbinden de ilham alarak gene büyük çapta tablolarla Kurtuluş Savaşının kahramanlık sahnelerini canlandırmıştır. Sami Yetik'in en sevdiği mevzulardan biri Türk köylü kadınlarının sürdüğü mermi taşıyan kağnılardı. Gayet iri fırçalarla ve bol boya kullanarak çalışmak suretiyle çalımlı ve serbest bir tekniğe sahipti (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 290). Binbaşılıktan emekliye ayrılmıştı.

İbrahim Çallı : (1882) İbrahim Çallı İzmir civarında Çal kasabasında doğdu. Rüştiyeye kadar tahsilini memleketinde yapan Çallı, resme çalışmak için İstanbula gelmiş, fakat çektiği para darlığı yüzünden bir müddet hayatını kazanmıya mecbur olarak adliyede Cinayet Mahkemesi kâtibliğinde bulunmuştur. 1906 da, Şeker Ahmet Paşanın delâletiyle Sanayii Nefiseye yazılmış, 1910 da Avrupa müsabakasını kazanmış ve birkaç arkadaşiyle devlet hesabına Parise gönderilmiştir. Çallı Pariste, Güzel Sanatlar Mektebinde dört yıl Cormon'un atelyesinde çalışmış ve 1914 de arkadaşlariyle birlikte memlekete avdet etmiştir. İbrahim Çallı, akademikleşmiş bir empresyonist tarzın bizde belli başlı

Namık İsmail'in bir tablosu

temsilcilerinden biridir. Çok canlı ve dinamik şahsiyeti, eserlerinin canlılık ve sevimliliğini onu az zaman içinde Türk resminin bir üstadı olarak empoze etti. Çallı tatlı ve şeffaf renkli bir palete, heyecanlı ve hareketli bir çalışma tarzına sahiptir. Bıraktığı yüzlerce eser arasında bazı kadın portreleri ve bilhassa «Mevlevîler» serisine dahil kompozisyonları saymak lâzımdır.

Ruhi : (1883 - 1931) Çallı ve arkadaşlarından az evvel Pariste çalışarak memlekete dönmüş olan Ruhi, mevzularını Türk köy hayatından seçen bir sanatkârdı. Bir halk ressamı olmakla öğünen Ruhi'nin tekniği eski çinilerimizden ve işlemelerimizden, yazmalarımızdan ilham alırdı. «Gergef İşliyen Kadın», «Yazmacı Kadın», «Köy Düğünü» gibi eserlerinde her türlü yabancı tesirden uzak kalarak tamamiyle mahallî çizgiler ve renkler kullanmıya ve memleket havasını en asil bir şekilde canlandırmıya muvaffak olmuştu. Ruhi güzel sanatların memlekette yayılması için çok uğraşmış ve emek vermiş bir ideal ve mücadele adamıydı.

Hikmet Onat : (1883) Heybeliada Bahriye Mektebinden teğmen çıktıktan sonra resme merak sarmış ve bahriyeden istifade ederek Sanayii Nefiseye yazılmıştır. 1910 da arkadaşı Çallı ile Avrupa müsabakasını kazanmış ve Parise gitmiştir. Avdet tarihi olan 1914 den bugüne kadar, birkaç figür ve kompozisyon istisna edilirse, Hikmet Onat sanatını manzara ressamlığına vermiş ve en mühim eserlerini bu sahada vücuda getirmiştir. İlk devresinde Hikmet Onat, yelkenlilerin ve sandalların, durgun sularda akislerini resmetmiş ve Beşiktaş, Kabataş sahillerinden birçok tablolar vücuda getirmiştir. Sonraları Kurbağalıdere'den ve Boğaziçi'nin muhtelif yerlerinden yaptığı manzaralarda kuvvetli ve çiğ sarı ve yeşil ahenkleri tercih etmiştir.

Feyhaman Duran : (1886) İstanbul Sanayii Nefisesini bitirdikten sonra 1910 da Prens Abbas Halim tarafından Parise gönderilen Feyhaman orada Cormon ve Jean-Paul Laurens'ın atelyelerinde çalışmıştır. 1914 e doğru memlekete dönerek Sanayii

Nefisenin kızlar kısmına muallim tâyin edilmiş ve Galatasaray sergilerine iştirak etmiye başlamıştır. Feyhaman Duran, Avrupadaki çalışmalarında bilhassa figür ve portre tarzlarına ehemmiyet vermişti. Memlekete döndükten sonra da kendini tamamiyle portreciliğe vererek modern Türk resminde bu tarzın ilk ehemmiyetli temsilcisi olmuştur. Feyhaman Türk cemiyetinin tanınmış şahsiyetlerinin tasvirlerini çizerek modellerine benzetmek ve her birinin karakterine uygun havayı yaratabilmek hususunda muvaffakıyet göstermiştir.

Sanatlar Akademisine müdür tâyin edilmiştir. Namık İsmail Akademide esaslı ıs'ahata girişmiş, yeni resim ve heykel atelyeleri inşa ettirmiş, bundan başka Şark ve Garp süsleyici sanatlar bölümlerini de Akademiye ilâve etmiştir. Zarif ve sevimli görünmiye fazla temayül gösterirdi. Namık İsmail, «Heykeltraş Mahir'in Portresi», «Ankarada İlkbahar» ve Ziraat Bankası dekorları gibi birkaç sağlam eser bırakmıştır. Genç yaşta ölen bu sanatkâr, akademi eserini tamamlamıya vakit bulamamıştır.

Aksarayın Horhor mahallesinde doğdu. Babası Dahiliye Nezareti muhasebecisi Ziya Beydi. Oğlunun iyi bir tahsil görmesine ehemmiyet veren Ziya Bey onu, idadiden çıktıktan sonra Mülkiye Mektebine vermişti. Nazmi Ziya Mülkiyede talebe iken, kendisinde pek erken başlayan resim yapma hevesi büsbütün alevlenmiş, mezun olduktan sonra Sanayii Nefise Mektebine yazılmıştı. 1902 den 1908 e kadar Sanayii Nefise'de Warnia ve Salvatore Valeri gibi yabancı hocalarla çalışan Nazmi Ziya nihayet şahadetnamesini alarak 1909

İbrahim Çallı'nın bir tablosu

N a m ı k İ s m a i l : (1890-1933) Galatasaray sergilerine iştirak eden sanatkârlar arasında mensubolduğu zümrenin en genci olan Namık İsmail, Fransada, İtalyada ve Almanyada çalıştıktan sonra memlekete dönmüş ve büyük bir fırça kolaylığiyle vücude getirdiği kadın portreleriyle muvaffakıyet kazanmıştır. Namık genişçe bir kültür sahibi ve iyi konuşan, kendisini sevdiren bir sanatkâr olduğu için etrafında geniş bir alâka uyandırmıya muvaffak olmuş, nihayet merhum Millî Eğitim Bakanı Necati Bey tarafından Güzel

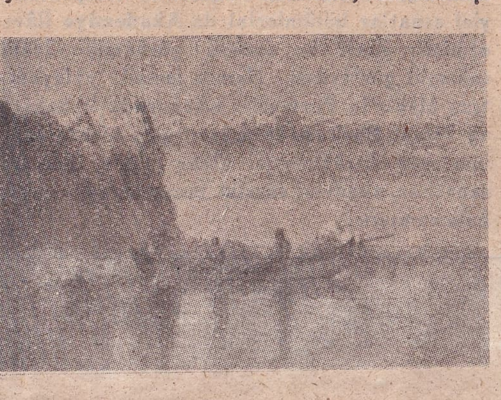
N a z m i Z i y a : (1881-1937). 1914 den sonra Türkiyeye empresyonist tekniğini getirmiş olan sanatkârlar grupu arasında Nazmi Ziya, mümtaz yer alan ve çok zengin ve olgun bir eser bırakmış olan bir Türk ressamıdır. O, empresyonizmi en titiz ve en muvaffak bir şekilde tatbik ettiği için kendi nesline mensup sanatkârlar arasında en ön plânda yer alır. Nispeten genç ölmesine rağmen bıraktığı yüzlerce canlı ve aydınlık eserle Türk resim tarihinin peyklerinden biri olarak yaşıyacaktır. Nazmi Ziya 1881 de İstanbulda

başlangıçlarında kendi hesabına Paris'e tahsile gitmiştir. Evvelâ Julian Akademisinde Marcel Baschet ve Henri Royer'nin atelyelerinde çalışan, fakat bu profesörlerin tedrisatını tatmin edici bulmayan Nazmi Ziya Güzel Sanatlar Mektebine gitmiş ve birkaç yıl Cormon-un yanında çalışmıştır. Nazmi Ziya'nın sanat şahsiyetinin vücut bulmasında kendi mizacı ile tam bir tezat halinde bulunduğu bu profesörlerin dar ve mutaassıp tedrisatının büyük bir rolü vardır. Filhakika gerek İstanbulda, gerekse Pariste Nazmi Ziya birtakım

ölü ve donuk reçetelere saplanmış bulunan hocaların eline düşmek talihsizliğine uğramıştı. Halbuki kendisi daha pek gençken açık havaya çıkarak cesaretli ve renkli resimler yapmak arzusunu duymuştu. Warnia'dan, Valeri'den, sonra Baschet ve Cormon'dan öğrendiği ise fotografik bir desen üzerine koyu ve donuk renkler sürmekten ibaret kalıyordu. Nazmi Ziya bu formülleşmiş sanat şeklinden nefret etmekte, Monet, Pissaro, Seurat, Signac gibi empresyonist üstatların eserlerine karşı büyük bir hayranlık beslemekteydi. Hattâ, 1905 de İstanbula gelen Signac'ın eserlerini yakından görmüş ve tetkik etmiştir. Nazmi Ziya Pariste Güzel Sanatlar Mektebinde Cormon'un atelyesine muntazam bir şekilde devam etmekle beraber bilhassa empresyonist ressamları tetkik etmiş ve bu tetkiklerin neticesi olarak gitgide artan bir şevkle açık havada çalışmıya başlamıştır. 1913 de İstanbula dönen sanatkâr Boğazın renkli ve parlak havasına kavuşmuş ve en mühim eserlerini bundan sonra vermiye başlamıştır. Güneş doğmadan kalkar, resim yapmak için İstanbulun bütün semtlerini, bütün mahallelerini ve sahillerini dolaşırdı. Güneşin ve havanın renk oyunlarını ifade etmek istiyen bir sanatkâr için denebilir ki dünya yüzünde İstanbuldan güzel bir mevzu âlemi bulmak güçtür. Nazmi Ziya bu güzel şehrin her veçhesini çizmiş ve renklendirmiştir. Nazmi Ziya 1918 den 1921 e ve 1923 den 1927 ye kadar iki defa Sanayii Nefise Mektebine müdür olmuş, sonraları müdürlükten çekilerek yeniden kurulan Güzel Sanatlar Akademisine galeri muallimi tâyin edilmiştir.

1937 yılına doğru ismi sanat muhitleri arasında git gide daha fazla yayılarak sağlam bir şöhret halini almıya başlamıştı. Herkes onu 1914 nesli sanatkârlarının en kuvvetli şahsiyeti olduğunu teslim ediyordu. Etrafında gördüğü bu alâka ve sevgi onu sırf kendi eserlerinden mürekkep bir sergi açmıya teşvik etti. 1937 yılı ilkbaharında Akademinin iki büyük atelyesini dolduran sergisini hazırlamakla meşgul olan sanatkâr kalp durmasından ansızın öldü. Bu vakitsiz ölüme rağmen Nazmi Ziya, adet ve kalite bakımından bize zengin eserler bırakmıştır. O, her şeyden evvel, tabiata hayran bir manzara ressamı olarak çalışmış ve İstanbulun her mevsimini, eserlerine nakletmiştir. Resim yaparken başlıca endişesi güneş ışığının parlaklığını, şeffaflığını ve akislerini tercüme etmek olmuştur. Her eseri bir renk senfonisidir.

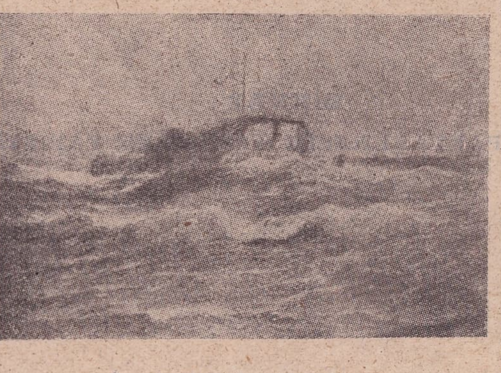
H ü s e y i n A v n i L i f i j : (1889-1927) Avni Lifij Nazmi Ziya'dan sonra en hisli manzara ressamımızdır. Adet itibariyle az, fakat kalite bakımından büyük kıymetler taşıyan eserler bırakmış olan Avni Lifij otuz sekiz yaşında iken ölmüştür. Samsunda doğmuş ve İstanbulda Nümunei Terakki Mektebinde okuduktan sonra Nafıa Nezareti kalemlerinde memur olarak çalışmıya başlamıştır. Sanat yapmak arzusunun tesiriyle işini ihmal eden, buna mukabil ailesinden gizli olarak resim yapan ve fransızcaya çalışan sanatkâr 1908 de, o zaman Eski Eserler Müzesi Müdürü olan Osman Hamdi Beyin tavsiyesi üzerine veliaht Abdülmecit tarafından Fransaya gönderilmiş, 1912 ye kadar Pariste kalmıştır. İstanbula dönünce evvelâ İstanbul Lisesine resim muallimi, sonra Sanayii Nefiseye tezyinî sanatlar muallimi tâyin edildi. Avni Lifij, mariz denecek derecede hisli bir mizaca sahipti. Eserlerinde romantik bir hava esmekte ve edebî niyetler sezilmektedir. Tarihî mevzuları, İstanbulun eski köşelerini, eski köşkleri, çeşmeleri, sarayları resmederdi. Manzaralarında tabiatın melânkolik taraflarını görmek temayülü vardır. Bilhassa Yedikule, Edirnekapı

Cevad'ın bir tablosu

surları dışında vücude getirdiği küçük tablolar, eserleri arasında kalite bakımından en değerli olanlarıdır. Avni Lifij 1927 de Sanayii Nefise Mektebinde muallim iken genç yaşta öldü.

Belli başlılarını yukarıda saymış olduğumuz Türk empresyonist grupu sanatkârlariyle beraber Galatasaray sergilerine eskiden beri eser vererek bu sanatkârların memlekete getirdikleri cereyan çerçevesine giren diğer bazı ressamlar daha vardır. A l i C e m a l, Sami Yetik tarzında askerî resimler, T a h s i n ve İ s m a i l H a k k ı, bilhassa de-

İsmail Hakkı'nın bir tablosu

niz resimleri yaparlardı. L a g a M e h m e t A l i, hisli İstanbul manzaraları ve A l i S a m i B o y a r sulu boyalar ve gravürlerle sergilerde kendilerine iyi bir yer temin etmişlerdi. Galatasaray Lisesi resim öğretmeni V i ç e n A r s l a n y a n, Şevket Dağ'ın tarzında cami içleri resmederdi. Bu sanatkârlara Ü s k ü d a r l ı C e v a t'la eski Kız Sanayii Nefisesinin müdürü Ö m e r A d i l'i de ilâve etmek lâzımdır.

Evvelâ Hikmet Onat'ın tarz ve mevzularının bir devamcısı olarak başlıyan V e c i h i

Tahsin'in bir tablosu

B e r e k e t o ğ l u ise sonraları daha şahsî bir tekniğe sahibolmuştur.

İlk Galatasaray sergilerine iştirak etmiş olup sonraları İtalyaya ve Amerikaya giden, bugün orada yaşıyan bir kadın ressamımız da M i h r i M ü ş f i k'tir. Mihri Hanım, Türk kadınının henüz hayata karışmadığı mutaassıp bir devirde kendini sanata vermek cesaretini göstermişti. Bilhassa pastel tarzında muvaffak oluyordu.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : *Sami Yetik; Ressamlarımız, cilt 1, 1940. Nurullah Berk; Türkiyede Resim, 1943. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası. Güzel Sanatlar Mecmuası.* *(Nurullah Berk)*

CEMİYETLER — İnsanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak için kurdukları en büyük ve en mühil teşkilât «devlet» tir. Bu bakımdan, muayyen bir sahada yaşayan insanları dışardan gelecek taarruzlara ve içerdeki haksız hareketlere karşı koruyacak yegâne vasıta da devlettir. İnsan ihtiyaçları arttıkça devletin vazifeleri de genişlemiştir. Fakat, devlet yalnız umumî ihtiyaçları, yani herkesi ilgilendiren ihtiyaçları karşılıyan ve umumî gayelere varmayı hedef tu'an bir müessesedir. Halbuki vatandaşlardan ancak bir kısmının alâkalı bulunduğu ihtiyaçlar ve gayeler de vardır. İlgili vatandaşların bir araya gelerek ve gayret ve faaliyetlerini birleştirerek bu gibi ihtiyaçları giderme ve müşterek gayelerine varma hususundaki hareketlerinden «cemiyetler» doğmuştur.

3512 sayılı ve 28 haziran 1938 tarihli Cemiyetler Kanunumuz cemiyeti «k a z a n ç p a y l a ş m a k t a n b a ş k a b i r m a k s a t l a i k i d e n z i y a d e ş a h s ı n b i l g i l e r i n i v e f a a l i y e t l e r i n i d e v a m l ı b i r ş e k i l d e b i r l e ş t i r m e k s u r e t i y l e v ü c u d a g e l e n» b i r t e ş e k k ü l olarak tarif etmektedir. Muhtelif memleketlerdeki kanunlara ve ilmî mütalâalara göre cemiyetin ta'rifi başka şekiller de almakta ise de umumî olarak bizdeki tarifin cemiyet mefhumunu yeter sarahatle ifade ettiği söylenebilir.

Birden ziyade kimsenin kazanç paylaşmak maksadiyle bir araya gelmesi ticaret şirketlerini vücuda getirir. Bu bakımdan cemiyet ile şirket arasında mühim bir «gaye» farkı vardır ki o da «cemiyet» te kazancın bahis mevzuu olmamasıdır. Bu kaide umumî değildir. Netekim, İsviçreden alınan Medeni Kanunumuzun 54 üncü maddesi «gayesine erişmek için ticarî şekilde icravi sanat eden» cemiyetlerden bahsetmektedir. Fakat yeni Cemiyetler Kanuniyle bu hüküm değişmiş olduğundan bizde ticarî şekilde faaliyette bulunacak cemiyet kurmak mümkün değildir.

Vatandaşların cemiyet kurma, muayyen gayelere erişmek maksadiyle faaliyetlerini birleştirme hakları devletlerce daima ve aynı derecede tanınmış değildir. Ancak son zamanlardadır ki cemiyet hakkı umumiyetle kabul olunan insan hakları arasına girmiştir. Buna rağmen bugünkü devletlerden bircoğunda dahi cemiyet hakkı şu veya bu şekilde tahdide tabi tutulmuş ve hattâ bazan kökünden baltalanmış bulunmaktadır. Bunun da tek sebebi tarih boyunca olduğu gibi bugün de devletlerin hükümranlık haklarını kıskançlıkla muhafaza etmek arzuları ve kendi gayelerine ve prensiplerine aykırı saydıkları gaye ve prensipler güden teşekkülleri hoş görmemeleridir.

Orta çağlarda cemiyet hakkı din ve kilise etrafında bahis mevzuu olmaktaydı. Protestan devletler, ecnebi bir hükümdar

saydıkları papaya sadakat besliyen katolik kitlesinin kendi ülkelerinde teşkilâtlanmasını hoş görmedikleri gibi katolik devletler de dinî ihtilâfların millî birliği bozduğu kanaatiyle katolik olmıyan teşekküllere müsamaha etmiyorlardı. İspanya, Meksika ve İtalyada görüldüğü gibi, meselenin bu şekli bugün de kısmen devam etmekle beraber din farklarına dayanan teşekküllere müsamaha dâvası umumiyetle tarihe karışmış ve cemiyet halinde taazzuv meselesi başka sahalara intikal etmiştir. Bu sahalar da siyaset ve iş sahalarıdır.

Devletin temsil ettiği prensip ve kanaatlere uymıyan gayelerle kurulan cemiyetlere karşı takınılan tavır her memlekette aynı değildir. Meselâ İngilterede, gayeleri umumî kanaatlere ne kadar aykırı olursa olsun cemiyet kurmak mümkündür. Yalnız bu gayelerin tahakkuk ettirilmesi için fiilî harekete geçildiği takdirde müteşebbislerin kanunî cezalarla karşılaşacağı da muhakkaktır. Amerika Birleşik Devletlerinde de cemiyet kurma hakkında umumî bir serbestî vardır. Bununla beraber federal devleti teşkil eden devletlerin mahallî kanunlariyle bu serbestî birçok hususlarda tahdid edilmiş bulunmaktadır.

Roma hukukunun hâkim bulunduğu memleketlerle siyasî ve içtimaî inkılâplarında bunlardan örnek alan memleketlerde cemiyet hakkı Anglo-sakson memleketlerine nispetle daha fazla kayıtlara tabi tutulmaktadır. Meselâ Fransada, ihtilâl beyannamesinin hâkim bulunduğu 1789 - 91 ve 1848 - 49 seneleri gibi devreler müstesna, cemiyet hakkı şiddetli tahdidata tabi tutulmuş ve umumî olarak ancak 1901 de kabul edilmiştir. Almanyada Weimar anayasası vatandaşlar için cemiyet hakkını tanımakla beraber bu hakkın nasıl kullanılacağını kanuna bırakmıştır. Holândada da böyledir. Umumiyetle son yüzyıl içinde hazırlanan anayasaların ekserisinde buna müşabih hükümler vardır. Bu demektir ki prensip itibariyle vatandaşlar için cemiyet kurma hakkı anayasa haklarından olmakla beraber bu hakkın kullanılış şekli ve hudutları anayasa dışındaki kanunlarla tespit olunmaktadır. Bizdeki sistem de budur. Netekim anayasamızın yetmişinci maddesinde «dernek kurma», yani cemiyet teşkil etme, hak ve hürriyetinin Türklerin tabiî haklarından olduğu kabul edilmekle beraber bu «serbestliğin sınırlarının» kanunla çizileceği tespit olunmuştur.

Sınaî inkılâp, yani makinenin sanayie tatbiki ve bu yüzden, maişetleri sermayedarların karar ve arzularına bağlı olan milyonlarca işçinin ortaya çıkması, cemiyet kurma hakkının yeni bir safhasını meydana getirmiştir ki bu da işçilerin, kendi haklarını koruma maksadiyle birlikler kurmalarıdır. İngilterede 1824 - 25 senelerinden sonra amele için bu hak tanınmış ve bilmukabele iş verenler de kendi birliklerini kurmuşlardır. İş sahasında cemiyet kurma hakkı İngilterede mevcut bazı kanunlar dolayısiyle esaslı tahdidata tabidir. Amerikadada amelenin cemiyet kurma hakkı gerek anayasanın mahkemelerce sureti tafsiri ve gerek Amerikan adlî sistemine göre bazan mahkemelerin amele cemiyetlerine muayyen işleri yapamıyacakları hakkında emirler ısdar etmeleri gibi sebeplerle azçok tahdidedilmiş bir durumdadır. Fransada işçilerin cemiyet kurma hakkı, umumî olan cemiyet hakkından evvel yani 1884 te tanınmıştır. Belçika ise bu hakkı daha evvel yani 1866 da tanımıştı.

Tek parti ve diktatörlük sistemiyle idare olunan memleketlerde cemiyet hakkının mevcud olduğu söylenemez. Çünkü buralarda ancak diktatörlüğün veya iktidar partisinin gaye ve prensiplerine uygun cemiyetlerin kurulmasına müsaade olunmaktadır. Umumiyetle cemiyet hakkını tanıyan memleketlerde bile, silâhlı kuvvetlere mensup olanların ve devlet memurlarının cemiyetlere girişleri ya tamamiyle menedilmiş veya esaslı takyidata tabi tutulmuş bulunmaktadır.

Mesele nazarî ve felsefî bakımdan mütalâa olunduğu zaman, vatandaşların cemiyet kurma haklarına mütedair bir tarafta Hobbes ve Rousseau ve diğer tarafta John Locke olmak üzere iki zıt fikire tesadüf olunur. Hobbes cemiyet kurma serbestisinin aleyhindedir; ve cemiyetleri insan vücudundaki solucanlara benzetir. Kanaatince cemiyetler, vatandaşları cemiyete borçlu oldukları sadakatinden ayırmaktadır. Bu sebeple de tamamiyle menedilmeleri lâzımdır. Rousseau da buna benzer bir mütalâa yürütmektedir. Bu zata göre, devlet, lâyuhtî (yanılmaz) olan umumî iradeyi temsil ettiğinden bunun dununda olan her iradenin vasıfça daha fena ve binaenaleyh zararlı olacağı şüphesizdir. Rousseau'ya göre her fert umumî iradeyi temsil eden devletin her türlü işlerine müzaharet etmelidir. Çünkü menfaati bunu icabettirir. Cemiyetler ise buna mani olur. Rousseau'nun nazariyesine uygun olarak Fransız Millî Meclisi 1791 de çıkardığı bir kanunla her türlü cemiyetleri menetmişti. Locke başka fikirdedir, kanaatince devletin vazifeleri muayyen maksatlara münhasır kalmalıdır. Bu vazifelerden biri içtimaî nizamın muhafazasıdır ve bu maksatla devletin müdahaleye salâhiyeti vardır. Fakat hususî ve muayyen bir gaye ile kurulan bir cemiyet, umumî asayiş ve emniyeti ihlâl etmedikçe devletin bunun faaliyetlerine müdahaleye hakkı yoktur. Locke'un bu mütalâası cemiyet kurma hakkına mütedair liberal düşüncenin başlangıcıdır ve Voltaire ve Adam Smith gibi mütefekkirlerin de iştirak ettikleri bir noktai nazardır.

Mesele içtimaî felsefe bakımından mütalâa olunduğu zaman da görülür ki içtimaî nizamın muhafazasiyle vazifelenmiş bulunan hiçbir devlet cemiyet kurma hususunda tam bir serbestî kabul edemez. Çünkü bu, devleti şiddet yoliyle devirmeyi istihdaf eden teşekküllerin de mevcudiyetine müsaade etmek demek olur. Şu halde cemiyet hakkının kanunî hududu cemiyetlerin gayelerini şiddet yoliyle tahakkuk ettirmiye başladıkları noktada sona ermek lâzım gelir. Bununla beraber tarih boyunca yapılan tecrübeler cemiyetler hakkında konulan menedici hükümlerin büyük bir fayda sağlamadığını da göstermiştir. İnsanlar herhangi bir maksat için birleşmiye azmettikleri zaman konulan manialar bu birleşmenin gizli olmasına sebebolmaktadır. Bundan başka menedici kanunî hükümler müdebbir kimselerin bu gibi cemiyetlere girmesine engel teşkil ettiğinden ve tehlikeli görüldüklerinden dolayı menolunan cemiyetler bilhassa atılgan ve ihtiyatsız kimselerin elinde kalmaktadır. Fransa ve Rusyanın geçen yüzyıldaki tarihleri bu noktai nazarı teyideden misallerle doludur.

Devletin silâhlı kuvvetlerine mensubolanların cemiyet kurmaları bahsinde ise, tereddütsüz denilebilir ki, bazı tahdidat konulmasına şiddetle lüzum vardır. Sivil memurlar için de, aynı derecede ehemmiyetle lâzım olmamakla beraber bazı tahdidata lüzum bulunduğu muhakkaktır. Bu hususta devlette mühim otorite vazifeleri gören memurlarla günlük ve mekanik işleri gören kâtip ve daktilo gibilerinin tefrikine lüzum vardır. Birinci kısımdaki memurların vazifelerinde memleket için faydalı olmaları bunların tarafsız oldukları hakkındaki umumî kanaat ve itimada bağlıdır. Halbuki ikinci kısımdakilerin devlet idaresindeki tesirleri bu kadar ehemmiyetli değildir.

Cemiyet kurma hürriyetinin memleketimizdeki gelişmesine gelince: 1908 Meşrutiyetinden evvelki imparatorluk devrinde cemiyet kurulması mutlakıyet idaresi ruhu ile telifi kabil olmıyan bir keyfiyet bulunduğundan bu hususta bir kanun veya nizamname neşrolunmamıştı. 1293 tarihli anayasa (Kanunu Esasi) da dahi cemiyetler hakkında bir hükme tesadüf olunmamaktadır. Mutlakıyet devrinde «Hilâli Ahmer Cemiyeti» ve «Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye» gibi mahdut bir iki cemiyete tesadüf olunmakta ise de bunlar istisnaî mahiyette ve âdeta birer idarecî heyet şeklinde ve mahdut sahada faaliyette bulunabilmişlerdir. Bunların kurulmuş bulunması cemiyet teşkili hakkının tanınmış olduğunu göstermiye kâfi sayılamaz.

1908 temmuzunda «Kanunu Esasî» yeniden meriyete girerek İkinci Meşrutiyet devri başladıktan sonradır ki cemiyet ihtiyacı da duyulmuş ve 3 ağustos 1325 tarihli Cemiyetler Kanunu neşrolunduğu gibi Kanunu Esasinin bazı maddelerini tadil eden 8 ağustos 1325 tarihli kanunla cemiyet kurma hakkı tanınmıştır. Bu kanunla Kanunu Esasinin 120 nci maddesine şu şekil verilmiştir: «Kanunu mahsusuna tebaiyet şartiyle Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir. Devleti Osmaniyenin tamamiyeti mülkiyesini ihlâl ve şekli meşrutiyet ve hükûmeti tagyir ve Kanunu Esasî ahkâmı hilâfında hareket ve anasırı Osmaniyeyi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hâdim veya ahlâk ve âdabı umumiyeye mugayir cemiyetler teşkili de memnudur».

Bu hüküm hemen aynen cemiyetler kanununda da tekrar edilmektedir. Cemiyetler kanunu cemiyeti «eşhası müteaddide tarafından malûmat veya mesailerini sureti daimede bittevhit mukasemei ribihden gayrı bir maksatla teşkil edilen heyet» diye tarif etmektedir. Bu kanunun kabul ettiği prensiplerin en mühimi cemiyetin teşekkülüne aittir. Bu prensibe göre cemiyet teşkili müsaade almıya mütevakkıf değildir. Yalnız tesisini mütaakıp behemehal hükûmete ihbar lâzım gelmektedir.

Cumhuriyet devrinde bir müddet bu 1325 (1909) tarihli Cemiyetler Kanunu mer'i olmuş ve görülen lüzum üzerine bu kanunda bazı tadiller ve ilâveler yapılmıştır. Bu tadillerle cemiyete girme yaşı 20 den 18 e indirilmiş ve hükûmetin her nevi cemiyetlerin idarî ve hesabî muamelelerini her zaman teftiş ve tetkik ettirebileceği hükmü konulmuştur.

20 nisan 1340 (1924) tarihli «Teşkilâtı Esasiye» kanunumuzda, yukarda bahis mevzuu edildiği gibi, cemiyet kurma hakkı tanınmış ve yalnız bu hakkın hudutlarının kanunla tâyin olunması prensipi konulmuştur.

1926 da yeni Medenî Kanunumuz meriyet mevkiine girdiği zaman Meşrutiyet devrinin Cemiyetler Kanunu mer'i bulunuyordu. Halbuki İsviçre Medenî Kanunundan alınan Medenî Kanunumuzda cemiyetlere dair esaslı hükümler mevcuttur. Ana kanunla hususî ka-

nun arasındaki aykırılıkları mümkün mertebe gidermek ve zamanın ihtiyaçlarına cevap vermek maksadiyle 28 haziran 1938 tarihli ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu neşrolunmuştur. Bu kanun Medenî Kanunda cemiyetler hakkındaki hükümleri azçok değiştirmekte ve tahdid etmektedir. Bugün mer'i bulunan bu kanuna, ve bu kanunda musarrah olmıyan meseleler hakkında da Medenî Kanuna göre cemiyetlere mütedair hükümler şöyle hulâsa olunabilir:

Kazanç paylaşmaktan başka muayyen bir maksatla ikiden ziyade şahıs bilgilerini ve faaliyetlerini devamlı bir şekilde birleştirmek suretiyle bir cemiyet kurmayı kararlaştırdıkları zaman ilk yapacakları iş bir ana nizamname hazırlamaktır. Bu nizamnamede cemiyetin adı, merkezi, mevzuu, gayesi, kurucu âzanın isimleri, cemiyete girme ve çıkma şartları, umumî heyetin, idare heyetinin vazife ve salâhiyetleri ve yılda 120 lirayı geçmemek üzere verilecek aidat miktarı gibi esaslı hususlar yazılı olur. Müessisler bir beyanname hazırlar ve bu nizamnameden iki nushasını iliştirerek mahallin en büyük mülkiye âmirine verirler. Bu muamele ile cemiyet teşekkül etmiş ve hükmî şahsiyet sahibi olmuş olur. Eğer cemiyet bir parti gibi siyasî mahiyette ise veyahut birden ziyade vilâyette faaliyet gösterecekse beyanname ve ana nizamname İçişleri Bakanlığına verilir. Fakat bu suretle teşekkül etmiş ve hükmî şahsiyet kazanmış bulunan bir cemiyet faaliyete başlıyabilmek için kanun bir muameleye daha lüzum göstermiştir ki o da, ana nizamnamesinin verildiği mülkiye makamlarınca tescil olunduğuna dair bir vesika alınmasıdır. Bu vesikanın bir müsaade mahiyetinde olmadığı belli ise de faaliyete başlamak için tescile lüzum görülmesi ve bu tescili tazammun eden bir vesika alınmadan bir cemiyetin faaliyete başlıyamaması idare makamlarına cemiyetlerin kuruluşunda mühim bir salâhiyet vermektedir.

Bu vesikayı alan cemiyet faaliyete başlıyabilir. Fakat, bir ay içinde, adını, merkezini, ana nizamnamesini, idare heyeti âzalarının adlarını ve meslek ve sanatlarını iki gazete ile ilân etmek mecburiyetindedir.

Cemiyet kurmak umumiyetle müsaadeye tabi olmamakla beraber, cemiyetlerin kuracakları «birlikler» için İçişleri Bakanlığından müsaade almak ve bu bakanlığın tespit edeceği kuruluş şartlarına uymak lâzımdır.

Cemiyetler kanunu tatbik sahasını memleket dışına da teşmil etmekte ve memleket dışında Türk vatandaşları tarafından tesis edilecek cemiyetlerin ana nizamnamelerinin tasdikli iki nushasını ve idare heyetiyle, âza ve müessislerin ad ve hüviyetlerini gösterir bir listeyi bulundukları yerlerdeki, yoksa en yakın yerlerdeki Türkiye konsoloslarına vermelerini mecburî tutmaktadır.

Gerek Anayasamız ve gerek Cemiyetler Kanunu, cemiyet kurma hakkını tanımakla ve cemiyet kurmayı esas itibariyle müsaadeye tabi tutmamakla beraber evvelâ faaliyete başlamak için tescil vesikasının alınmasını mecburî tutmakla ve saniyen de mevzu ve gayeleri bazı hususlara mütedair olan cemiyetlerin kurulmasını yasak etmekle, bu hakkı kısmen tahdidetmektedir. Kurulması yasak olan cemiyetler şunlardır: a) Devletin mülkî bütünlüğünü bozmıya çalışan; b) Anayasanın ikinci maddesinde yazılı devlet rejimine aykırı maksat ve gaye güden; c) Emniyet ve asayişe ve umumî adab ve ahlâka ve gayesi kanunlara uymıyan; d) Siyasal ve ulusal birliği bozan; e) Din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan; t) Yerlilik ve yabancılık gibi yurttaşlar arasında ayrılık uyandıran; g) Her ne şekil ve ne nam altında olursa olsun mıntakavî maksat güden veya unvan taşıyan; h) Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan; i) Gizli tutulan, gayesini saklıyan.

Kanun bunlardan başka cemiyetler için bazı tahdidat daha koymaktadır: 1) Merkezi yurt dışında olan bir cemiyetin Türkiyede şubesi açılamaz ve milletlerarası maksatlarla cemiyet kurulamaz. Ancak milletler arasında beraberlik yapmakta fayda mülâhaza edilen cemiyetlerin Türkiyede kurulmasına veya kurulu olanlarının yurt içinde şube açmalarına Bakanlar Kurulu karariyle izin verilebilir. 2) Cemiyetler askerliğe hazırlayıcı talim ve terbiye işleriyle meşgul olamazlar. Ancak Bakanlar Kurulu bu işlerden bir kısmı ile meşgul olabilmek salâhiyetini münasip gördüğü cemiyetlere verebilir. 3) Devlet, hususî idareler ve belediyelerle devlete bağlı kurumlardan hizmet karşılığı maaş veya ücret alanlar bulundukları işin sıfat ve mahiyeti ile cemiyet kuramazlar. 4) Talebe cemiyetleri, her ne şekilde olursa olsun siyasetle iştigal edemezler. Bu cemiyetler, bulundukları mektep ve müesseselerin idarelerine karşı bir harekette bulunamazlar. 5) Bu kanuna göre kurulması yasak olan cemiyetleri, Türklerin Türkiye dışında kurmaları ve kurulmuş olanlarına girmeleri yasaktır. 6) Cemiyetler, ikametgâhlariyle, gayeleri için zarurî olanlarından başka gayrı menkullere masraf edemezler. Ancak Bakanlar Kurulu bazı cemiyetlere bu haddin üstünde gayrı menkullere tasarruf salâhiyetini verebilir. Kanun bu hususta bir iki istisna kabul etmiştir. Evvelâ Kızılay, Türk Hava Kurumu ve Türk Çocuk Esirgeme Kurumu cemiyetleri hususî kanunlarına ve tasdikli nizamnamelerine göre salâhiyetlere sahiptirler. Bundan başka kanunun neşrinde mevcut ve müesses cemiyetlerin tasarrufları altında bulunan gayrı menkuller üzerinde her türlü tasarruf hak ve salâhiyetlerinin devamına müsaade olunmuştur.

Cemiyetler kanunu, cemiyetlerden bazılarının umumî menfaatlere hâdim cemiyetlerden sayılabileceğini kabul etmektedir. Bunun için de Danıştayın karar vermesi ve bu kararın Bakanlar Kurulunca tasdiki gereklidir. Bu gibi cemiyetler mevcut kanunlara göre bazı kolaylıklara mazhar olmaktadır. Meselâ, hususî binası olmıyanlara bulundukları yerlerdeki millî emlâkten takdir olunacak bedel mukabilinde ve bedelleri on senede ve on taksitte ödenmek üzere gayrı menkul satılabilir. Cem-i ianat nizamnamesine göre de umumî menfaatlere hâdim cemiyetler nakil vasıtalarında iane toplamak üzere kutu dolaştırmak veya muayyen yerlere gene bu maksat la kutular koymak imkânlarına maliktirler.

Cemiyetler kanunu, cemiyetlerin muamelelerini, defterlerini ve hesaplarını her zaman mahallî hükûmetin teftişe ve tetkike tabi tutmaktadır. Zabıta, cemiyetlerin merkez ve müesseselerine mahallin en büyük mülkiye âmirinin yazılı emriyle, her zaman girmiye salâhiyetlidir. Bundan başka, cemiyetlerin umumî toplantılarında mahallî hükûmet lüzum gördüğü takdirde, bir hükûmet komiseri bulundurabilir.

(Prof. Hâzım Âtıf Kuyucak)

DİFTERİ — « Diphterie », dilimizde «kuşpalazı» adı verilen bulaşıcı bir hastalıktır.

Tarihçiği: Difteri Galinus Hekim zamanındanberi tanınan ve yaptığı salgınlarla insanların gözünü çok korkutmuş olan hastalıklardan birisidir. Bu hastalığın ilk çıktığı yerin Mısır ve Suriye olduğu zannedilmektedir. Ortaçağda, dünya üstünde, büyük salgınlar yapmış, çok insan öldürmüştür. Onbeşinci ve Onyedinci Yüzyıllarda İngiltere, Fransa ve İspanyada bu hastalık, pek geniş ölçüde, zararlara sebebolmuştur.

Ondokuzuncu Yüzyılın başlangıcında Avrupada hüküm süren difteri salgını, en büyük şiddetini Almanyada göstermiş, sade Berlinde 35.000 kişi difteriye tutulmuş, bunlardan 3.000 kadarı ölmüştür.

1894 yılında Doktor Behring tarafından difteriye bir serum bulunup hastalara tatbika başlandıktan sonra bu geniş salgınlar artık durmuş gibi görünüyor. Böyle olmakla beraber bugün de, ufak ufak ocaklar halinde, bilhassa büyük şehir ve kasabalarda her zaman mevcuttur.

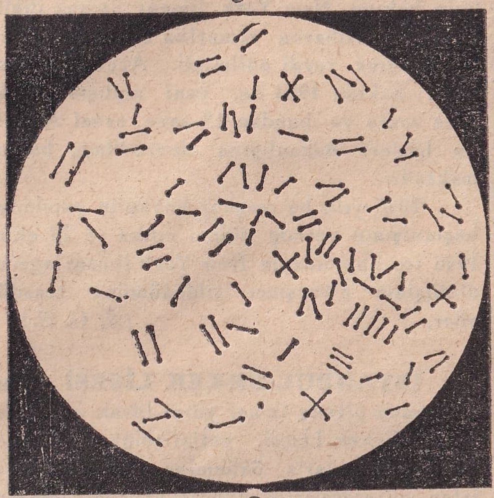
Başka yerlerde olduğu gibi yurdumuzda da, arasıra tek tük vakalar halinde, kendisini göstermektedir. Bu kadar eski bir hastalık olmasına rağmen difteriyi yapan mikrop uzun zaman meçhul kalmıştır.

Mikrobu: Ancak 1783 yılında Kleps adında bir âlim, bu hastalığın ufak çomak şeklinde bir mikroptan ileri geldiğini söylemiş ve bir yıl sonra Loeffler bu mikrobu üretmiye muvaffak olarak hastalığın sebebini aydınlatmak başarısını göstermiştir. Bundan dolayı difteri mikrobunun adına «Loeffler basili» denilmiştir. Difteri mikrobu, uçları ortalarından daha kalın, ufak çomakçıklar halindedir. Kültürlerde 8-9 saatten itibaren üremiye başlar. Kültürler eskiyince boyları uzayıp şekilleri değişmiye yüz tutar. Bazı hekimler bu mikrobu davul tokmağına, bazıları da turşuluk hıyara benzetmişlerdir. Taze kültürlerden boyanıp mikroskop altında bakıldığı zaman mikropların yanyana gelip paralel durdukları veyahut uç uca birleşip açılar teşkil ettikleri görülür. Basillerin her iki uçlarında özel boyalarla boyanıp görülebilen ufak noktacıklar vardır. Difteri mikrobu insan vücuduna girdiği zaman kana karışmaz. Girdiği yerde oturur ve orada vücudundan çıkardığı bir zehiri kana gönderir. Difteri toksini denilen bu zehir çok şiddetlidir. Hastalığın bütün sıkıntı ve tehlikelerini ortaya çıkaran da işte bu şiddetli zehirdir. Mikrobun insan vücuduna yerleşip hastalık hâsıl etmesinde bazı yardımcı sebeplerin de rolü vardır: Bunların başında mevsim gelir. Havaların değişik gittiği sonbahar ve kış aylarında, burun, boğaz nezleleriyle beraber difteri hastalığının da ortaya çıkıp çoğaldığı görülmektedir. Difteri en ziyade 2-8 yaşları arasındaki çocuklarda olur. Yetişkin insanlarda görülmesi nadirdir.

Çeşitleri: Difteri mikrobu insan vücudunda çeşitli yerlerde oturabilir. Bundan dolayı «boğaz difterisi», «burun difterisi», «gırtlak difterisi», «göz difterisi», «cilt difterisi», «tenasül organları difterisi» gibi çeşitli şekilleri vardır. Fakat en çok görülen şekli boğaz difterisidir.

Mikrop vücuda girdikten sonra 2-5 günlük bir kuluçka süresi mevcuttur. Ondan sonra hastalık belirtileri ortaya çıkar. Boğaz difterisi çok defa bir bademcik iltihabı (angine) ile başlar. Bademcik iltihabiyle beraber hastada kırıklık, halsizlik, baş ağrıları...

gibi genel belirtiler de vardır. Ateş 38 - 39° dereceye kadar çıkar. Hastada solgunluk, iştahsızlık, hazımsızlık ve ara sıra kusmalar olur. Boğaza bakıldığı zaman bademciklerin üstünde, kirli beyazımtırak renkte, birtakım ufak zarların peyda olduğu görülür. Bir

Difteri mikropları : Uçları ortalarından kalın, ufak çomakçıklar halindedir

pamuk parçasiyle bu zarları kurcalarsanız kolay kolay yerinden oynatamazsınız. Zorlarsanız zarın güçlükle koptuğunu ve yerinde kanlı kırmızı bir saha mevcudolduğunu görürsünüz. Bu zarlar, zamanla büyüyüp genişler, yaygınlaşır, küçük dile, damağa ve boğazın arka duvarına doğru uzanırlar. Bunlara (yalancı zarlar=fausse membrane) derler. Bu sırada hastanın boynunda ve çenesinin altındaki bezler büyüyüp şişmiye başlarlar. Çok defa dil paslıdır. Hastaların ağzında fena bir koku vardır. Hastanın rengi gittikçe solar. Genel durumu gittikçe fenalaşır. Dalak biraz büyümüştür. Eğer yetişilip tedavi edilmezse hastanın hali gün geçtikçe kötüleşerek tehlikeli bir durum hâsıl olur. Bu, orta şiddette geçen bir boğaz difterisinin tablosudur. Bundan başka difterinin daha silik belirtilerle geçen hafif şekilleri olabildiği gibi «habis difteri» adı verilen çok ağır ve öldürücü şekilleri de vardır. Bu ağır şekillerde hastanın hali az zamanda çok fenalaşır. Birkaç gün içinde sararıp vücuttan düşer. Ateş devam eder. Kalb, damarlar, böbrekler, tamamen bozulur. Şiddetli bir zehirlenme tablosu baş gösterir. Kan pıhtılaşma kabiliyetini kaybeder. Deri altında kan oturmaları burun ve diş kanamaları olur. Az zamanda büyük bir tehlike ve fena bir âkıbet husule gelir.

Difteri mikrobu burunda oturduğu zaman orada, ufak ufak yaralar ve bunlar üzerinde kirli beyazımtırak renkte zarlar belirir. Burun difterisi çok defa, küçük yaştaki çocuklarda görülür. Anlaşılması güç, âdi bir nezle halinde başlar. Ateş çok yükselmez. Hasta ayakta gezebilir. Burunda, ara sıra kanamalar gösteren sinsi ve tuhaf bir nezle hali vardır. Burun difterisinde en büyük tehlike hastalığın güç anlaşılması, beyhude vakit geçirilmesine sebebolması ve farkına varılmadan, günün birinde, burundan kalkan difteri basillerinin boğaza ve gırtlağa atlamasıdır.

Gırtlak difterisi, hastalığın en tehlikeli şeklidir. Çünkü yalancı zarlar gırtlağı sardığı zaman dışarıdan görülmezler. Öteki genel hastalık belirtileri arasında hastanın sesi gittikçe kısılır. Öksürüklü, boğuk bir şekil alır. Hastalık zehirlerinin gırtlak sinirlerinde yaptığı tahrişlerle birlikte yalancı zarların gırtlağı daraltıp kapatması, nefes tıkanması ve boğulma gibi ârızalarla ortaya çıkmasına sebebolur. Bu takdirde hasta, büyük bir sıkıntı içine düşer. Nefes alıp vermede çok güçlük çeker. Boğazından ve nefes borularından ıslık tarzında inceli kalınlı sesler çıkarır. Rengi daha solar. Dudaklarında ve burnunun ucunda, parmaklarında morarmalar olur. Dilimizde hastalığa kuşpalazı denilmesi belki de bu sebeptendir.

Göz difterisi, gözde şiddetli bir kanlanma ve göz iltihaplanmasiyle kendisini gösterir. Cilt difterisinde, deri üstünde basit tedavilerle bir türlü kapanmıyan, üstleri yalancı zarlarla örtülü, birtakım yaralar görülür.

İhtilâtları: Difteride ortaya çıkan bazı ihtilâtlar vardır ki bunlar hastalığın uzamasına ve hastanın üzülmesine sebebolurlar. Difteri mikrobunun zehirleriyle hâsıl olan bu ârızalar arasında difteri felçleri en başta gelir.

Difteri felçleri, çok defa, damak ve yutkunma felci şeklindedir. Bu felç başladığı zaman hasta kendisine verilen sulu maddeleri yutamaz. İçerken bu maddelerin bir kısmı burnundan dışarıya akar. Gözlerde felç olduğu ve hastanın gözbebeği hareketlerinin bozulduğu da vardır. Böyle hastalarda görme teşevvüşleri ve yakından okuyamama gibi haller başgösterir. Felçler, kol, bacak ve sırt adalelerinde de görülebilir. En tehlikeli felçler teneffüs adalelerinde hâsıl olanlardır. Lâkin difteri zehirleriyle kalb adalesinde husule gelen iltihap ve bozukluklar, şüphesizdir ki, teneffüs felçlerinden de daha tehlikelidirler.

Boğaz iltihaplarında çocukların bademcikleri üzerinde hâsıl olan bazı lekecikler ehemmiyetle tetkik edilmelidir

Difteri hastalığı kızıl, kızamık, boğmaca... gibi başka hastalıklarla beraber de olabilir. O zaman, iç içe girmiş olan bu hastalıkların çeşitli belirtileri birbirine karışarak anlaşılması güç, çapraşık bir hastalık tablosu ortaya çıkar.

İhtiyatlılık lâzım: Sonbahar ve kış aylarında soğuk alma ve üşüme dolayısiyle burun-boğaz nezleleri, badem-ik iltihapları çok olur. Şüphe yoktur ki bunların çoğu âdi nezlelerdir. Fakat böyle mevsimlerde çocukların burun ve boğazlarında hâsıl olacak nezleler karşısında ana ve babaların çok uyanık olmaları gerektir.

Hele boğaz iltihaplarında, bademcikler üzerinde, birtakım beyaz lekeler ortaya çıkar ve genişlemek istidadı gösterirlerse, hastanın boynundaki bezlerde şişlikler peyda olursa o zaman, hiç vakit geçirmeden, derhal hekime başvurmak lâzımdır.

Her türlü şüpheler önünde, burun veya boğazdan alınacak marazî hâsılâttan bir kültür yaptırarak, difteri mikrobunun mevcudolup olmadığını araştırmak, meseleyi kesin olarak halledecek bir tedbirdir.

Bununla beraber hastayı muayene eden hekim, çok şüpheli alâmetler gördüğü zaman bu bakteriyolojik tahlilin sonucunu beklemeden ve hiç tereddüdetmeden derhal difteri serumu tatbikına başlıyacaktır. Çünkü hastalık o kadar tehlikeli ve hastalık için özel olan serum o kadar şifalıdır ki arada geçirilecek günlerin değil, saatlerin bile netice üzerinde büyük bir kıymet ve tesiri vardır.

Tedavi: Difteri hastalığının tedavisinde difteri serumu biricik can kurtarandır. Difteri serumu Ondokuzuncu Yüzyılda, hekimliğin insan sağlığına hizmet için başardığı en önemli icatlardan birisidir.

Serum ne kadar çabuk yapılırsa hastalık o kadar çabuk ve tehlikesiz olarak geçer. Hasta en aşağı 20 gün kadar yatakta tam bir istirahat halinde kalmalıdır. Zira yatağı terketmek tehlikeli ihtilâtların ortaya çıkmasına sebebolabilir. Genel vücut temizliklerine bilhassa burun ve boğazın temiz tutulmasına dikkat etmek lâzımdır. Bu arada gargaralar, burun damlaları, kalbi, damarları ve bütün vücudu kuvvetlendirecek ilâçlar verilir.

Hastanın yemekleri yutması ve hazmı kolay, sulu ve besleyici gıdalar arasından seçilecektir. Bütün bu ihtimamlara rağmen ihtilâtlar hâsıl olursa bunun mahiyetine göre hekimin tavsiye ve tedbirlerini dikkatle tatbik etmelidir.

Gırtlak difterisinde tıkanma ve boğulma gibi hallerde dışarıdan boğaz üzerine yapılacak bir ameliye (tracheotomie) ile bir nefes deliği açıp hastanın hayatını kurtarmak lâzım gelebilir. Bu gibi hallerde ameliyat yapmadan ağızdan boğaza bir tüp sokarak (intubation) nefes almayı sağlamak ta mümkündür.

Difterili hastaların boyunlarında ve çenelerinin altındaki bezler büyümiye başlar

Difteri bulaşıcı bir hastalıktır. Onun içindir ki hastalar, sağlamlarla (bilhassa çocuklarla) temas ettirilmeden, ayrı bir yerde tedavi edilmelidirler. Mikrop kaynağı hastanın kendisidir. Difterinin yalancı zarlarında ve difteriden ileri gelen iltihaplarda mikrop

pek çoktur. Söz söyler, öksürür, aksırır, bağırıp çağırırken hastanın ağzından ve boğazından fırlıyan damlacıklarla mikroplar etrafa yayılırlar. Difterili hastanın çamaşırları, mendilleri, yatak takımları, yemek kabları dikkatle dezenfekte edilmelidir. Difteri mikrobu, insan vücudunun dışında, hele uzvî maddeler içinde olursa, çok dayanıklıdır. Çocuğun hastalık sırasında oynadığı oyuncaklar, iyice temizlenmeden, başka çocukların eline verilmemeli, en iyisi, mümkünse, bu oyuncaklar yakılmalıdır. Difterili iyi olduktan sonra karyolasını, odasını ve odanın eşyasını temizlemek icabeder. Hastalıktan kalkan hastayı boğazında mikrop kalmayıncaya kadar okula göndermemelidir.

Kendileri hiç hasta olmadıkları halde, boğazlarında difteri mikrobunu taşıyan sağlam portörler vardır. Bunların hastalığı bulaştırmaktaki rolleri pek önemlidir. Hastalık olduğu zamanlarda, bir ihtiyat tedbiri olarak nezleli insanlar çocuklara yaklaşmamalı, onları öpmemelidirler.

Difteriye herkes tutulmaz. Bir yaşından daha küçük çocuklarla yetişkin insanlarda hastalığa karşı özel bir bağışlılık (muafiyet) hali vardır. Bu halin kimde olup kimde olmadığını anlamak için Schick adındaki âlim bir muayene usulü icadetmiştir: Difteri mikrobunun zehirini, muayyen bir nispette, tuzlu su ile sulandırarak bundan bir damla kadar deri içine şırınga olunduğu zaman şırınga yerinde kırmızılık, şişlik, kaşınma... gibi mevzii bir reaksiyon hâsıl olursa o insanın difteriye karşı muafiyeti yoktur, tutulabilir. Böyle bir şey olmazsa difteriye karşı muafiyeti vardır, tutulmaz, diye karar verilir. Buna «Schic reaksiyonu» derler ki difteri savaşında aydınlatıcı ve yol gösterici bir usuldür.

Difterili hasta ile, bilmeden, yakından temas etmiş insanların hastalığa tutulmamaları için bir ampul difteri serumunun deri altından şırınga edilmesi en güzel bir koruma tedbiridir. Acele olmıyan hallerde «difteri aşısı» tatbik olunur.

Difteri mikrobunun zehirlerine birtakım ilâçlar katılarak onun zehirsiz bir hale getirilmesiyle (anatoxine) elde edilmiş olan difteri aşısı, bugün hekimliğin elinde bulunan en tesirli aşılardan biridir. Bu aşı Ramon adındaki Vivanalı bir âlim tarafından 1923 yılında icadedilmiştir ki, muayyen fasılalarla, üç defada deri altından şırınga edilmek suretiyle tatbik edilmekte ve dört sene gibi uzun bir zaman muafiyet vermektedir.

Hattâ bu aşının sağladığı muafiyetin çok uzun, bütün bir ömür boyunca, devam ettiğini iddia edenler de vardır.

Bu sözlerden anlaşılıyor ki eskiden, geniş salgınlar halinde dünyaya yayılmış ve insanların gözünü çok korkutmuş olan difterinin, gerek tedavi ve gerek korunmasında bugünkü hekimlik, çok tesirli ve çok şifalı ilâçlara maliktir.

Difteri savaşında kuvvetli silâhlar mevcudolması, şüphe yoktur ki, bugünkü ilmin hastalıklara karşı kazandığı en büyük zaferlerden biridir. *(Dr. Nuri Ömer Ergene)*

HÜRRİYET HEYKELİ — Asıl adı «Dünyayı Aydınlatan Hürriyet» (Fransızcası: Statue de la Liberté Eclairant le Monde; ingilizcesi: statue of «Liberty Enlihgtening the World) dür.

Bu heykel New York limanının ağzında Bedloe's Island adı verilen kara parçası üstüne dikilmiştir. Fransız heykeltıraşlarından olup 1834 de Colmar'da doğan ve 1904 de yetmiş yaşındayken Pariste ölen Fransanın Ondokuzuncu ve Yirminci Yüzyıl heykeltıraşlarından Frédéric Auguste Bartholdi tarafından meydana getirilmiştir. Bartholdi'nin Fransa-Amerika Birliği adına 1874 de işlemiye başladığı bu heykelin başarılması epey sürmüş ve bu heykelin meydana getirilmesi masrafına bütün Fransız milleti iştirak etmiştir. Fransız milletinin teberru ettiği paralarla meydana gelen bu heykel, Amerika Birleşik Devletleri istiklâlinin yüzüncü yıldönümünü kutlama hâtırası olarak Fransa tarafından Amerikaya hediye edilmiş ve heykelin Bedloe's Island'a dikilip açılması Amerikanın yirmi ikinci cumhurbaşkanı Cleveland tarafından 28 ekim 1886 da yapılmıştır. Bu tarihlerden anlaşılacağı üzere heykeli meydana getiren heykeltıraş işe başladığı zaman kırk ve heykel yerine yerleştirilip açıldığı zaman elli iki yaşında bulunuyordu.

Heykel eski Yunan veya Roma giyim tarzına uygun olarak giyinmiş bir kadını temsil etmektedir. Sağ kolu havaya kalkıktır ve sağ elinde deniz feneri vazifesini görmekte olan «Hürriyet Meşalesi» ni tutmaktadır.

Heykelin kendisi 46 metre yükseklikte-dir. Heykelin üstüne dikilmiş bulunduğu kaidenin yüksekliğiyse 27 metredir. Şu halde

New York Hürriyet Heykeli

heykelin kaide ile birlikte yüksekliği 73 metredir. Heykelin kaidesiyle birlikte dikilmiş bulunduğu Bedloe's Island deniz seviyesinden yirmi metre yüksektedir. Bu itibarla «Hürriyet Meşalesi» nin ucu, deniz seviyesinden tam 93 metre yüksektedir. Bunun için deniz feneri olarak kullanılan bu meşale, New York limanına doğru seyreden deniz tekneleri tarafından çok uzaklardan görülmektedir.

Dünyanın en büyük âbidesi olan bu heykel, kaidesi hesaba katılmadan 204 120 kilo ağırlığındadır. Bu heykel, çelik bir gövde üzerine bakır kaplama olarak meydana getirilmiştir. Heykelin yalnız kendisi yakınlama olarak 250.000 dolara (zamanın rayiciyle) malolmuştur. Buna heykelin kaidesi ve bu heykelin kaidesi üzerine dikilmesi işçiliği olarak sarfedilen 350 000 dolar da ilâve edilecek olursa New York limanının en başlı hususiyetlerinden biri olan «Hürriyet Heykeli» nin 600.000 (gene o zamanın rayiciyle) dolara malolduğu anlaşılır. Bu masraftan 350.000 dolarını Fransızlar vermiş ve üstünü Birleşik Amerikalılar toplamışlardır.

«Dünyayı Aydınlatan Hürriyet» heykelinin bakımı, New York limanı ağzına dikilmesinden itibaren Amerika Millî Savunma Bakanlığına tevdi edilmişti. Ancak bu heykelin bakımı 1933 de, yani açılışından 47 sene sonra ve bundan 13 sene evvel Amerika İçişleri Bakanlığına devredilmiş bulunmaktadır.

1946 yılı, bu meşhur heykelin yapılmıya başlanışının yetmiş ikinci yılına ve 28 ekim 1946 ise bu âbidenin New York limanı ağzına dikilişinin altmışıncı yıldönümüne tesadüf eder. *(S. G. S.)*

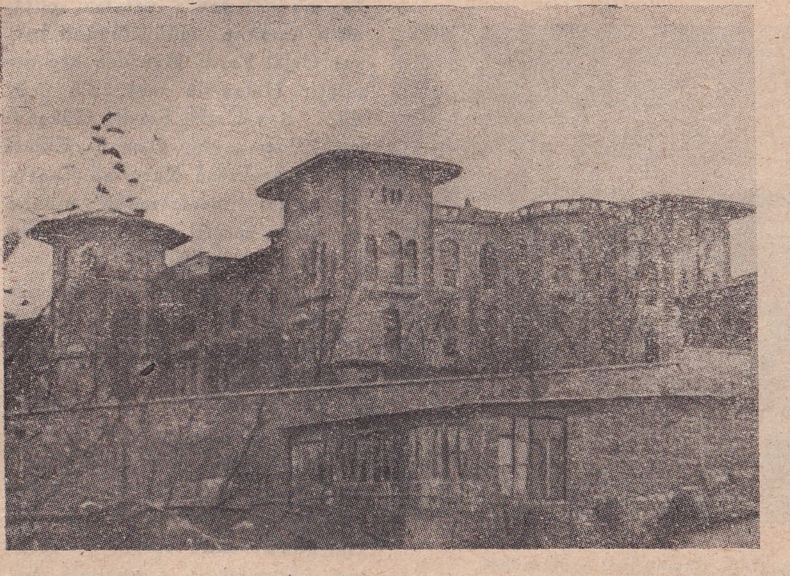
İSTANBUL ERKEK LİSESİ — Kuruluşunun altmış ikinci yılını idrak eden İstanbul Erkek Lisesi, yetiştirdiği sayısız, değerli yurttaşlarla övünmiye hak kazanmış irfan müesseselerimizdendir. Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarını gören, İkinci Meşrutiyet ihtilâliyle Birinci Cihan Savaşının heyecanlı senelerini yaşıyan, Mütarekenin acılarını tadan ve nihayet Cumhuriyette mesut senelerini yaşıyan bu mektep, bugün tarihî bir binada vazifesine devam etmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun borçlarına karşılık bazı gelir kaynaklarını elinde tutarak onu, iktisadî hürriyet ve istiklâlden mahrum bırakmış olan bu bina, meşhur «Düyunu Umumiye» müessesesinin merkezidir. Yalnız İstanbula değil, bütün bir İmparatorluğa hâkim olan bu kapitülâsyon âbidesi, bugün Cumhuriyetin büyük başarılarından biri olarak bir bilgi yuvası, bir hürriyet ve istiklâl timsali olarak kullanılmaktadır.

Tarihçiği: 1884 yılında «Şemsülmaarif» adiyle Vefada Bozdoğan kemerinde açılan bu mektebi kuranlar, Selânikli Abdi Kâmil ile devrin sayılı riyaziye üstatlarından bahriye yüzbaşılığından emekli Mehmet Nadir Beydi. Bu hususî irfan müessesesi bir yıl sonra şerikler arasında çıkan bir ihtilâfla Mehmet Nadir Bey üstünde kalmış, adını «Nümunei Terakki» ye çevirerek, Süleymaniyede Meşihat dairesi yanındaki konakta faaliyetine devam etmiştir. Bu mektebin mukadderatında göçebelik, alın yazısıdır. İki yıl sonra mektebin Beşiktaşta Çırçırda Kaptanpaşa yokuşunda bir konağa göçettiğini, üç sene sonra da, Şehzadebaşında Burmalımesçit cıvarında Mümtaz Bey konağına yerleştiğini görüyoruz.

Bu mektep, 1896 da Maarif Nezareti tarafından satın alınmıştır. Müdür Mehmet Nadir Bey ise, Kabataş iskelesine hâkim yokuşların üstünde vaktiyle Kabataş Lisesi, şimdi de Beyoğlu Lisesi olan binada açılan «Aşiret Mektebi» ne müdür tâyin edilmiştir.

İsmi hâlâ «Nümunei Terakki» kalan ve İstanbul Erkek Lisesinin ilk çekirdeği olan bu mektebin müdürlüğüne sırasiyle Hacı Kenan, Numan ve Memduh beyler getiriliyor. 1898 de bu mektep tekrar Ağayokuşunda Şirvanizade Rüştü Paşa konağına nekledili-yor (Lâlelide C.H.P. nin bugünkü Kız Talebe Yurdu). 1900 de mektebin müdürlüğüne Vefa İdadisinin eski müdürü Abdi Bey tâyin ediliyor. Fakat mektebe devam eden talebenin fazlalığı karşısında Koskada Yeşiltulumba'daki «Medresei Edebiye» adındaki hususî mektep satın alınarak son iki idadî sınıfı oraya yerleştiriliyor (1902). 1903 de yeni teşkilâta uyu-

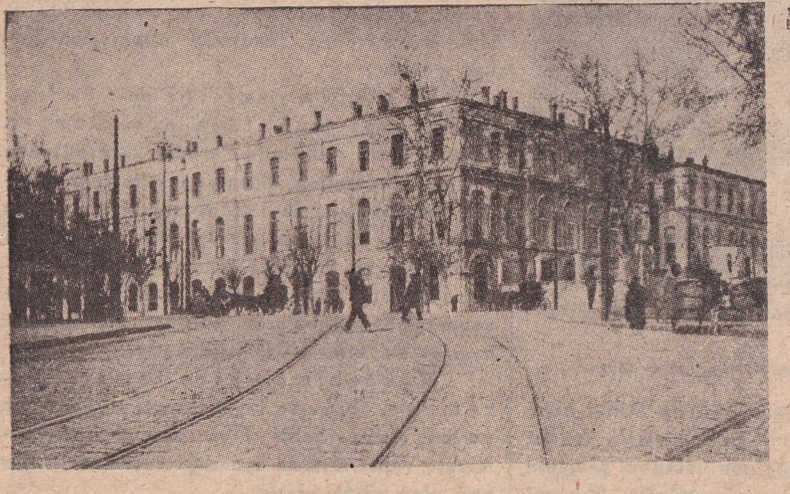
larak mektep beş sınıflık bir idadî mektebi olunca bütün sınıflar gene Şirvanizade ko nağında toplanıyor. Haşim Paşanın maarif nazırlığında mektep, Haşim Paşanın Saraç-

İstanbul Lisesi : Bugünkü binasının Haliç tarafından görünüşü

hanebaşındaki kırmızı konağı satın alınarak oraya göç ediyor. 1904 de mektebin dört iptidaî, üç rüşdî ve üç idadî olmak üzere on sın flık olduğunu görüyoruz. Bu sırada şeker hastalığına tutulan müdür Abdi izinli bulunduğundan eski müessislerden Selânikli Abdi Kâmil, İhtifalci Ziya beyler müdür vekâletini ifa ettiler.

1905 senesinde mektep Ethem Paşanın Kantarcılardaki daha geniş konağına nakletmiş, 1906 da Abdinin yerine müdürlüğe gelen Tevfik Dâniş de daha sonra Meclisi Kebiri Maarif âzalığına tâyin edildiğinden ilk ve orta sınıfları birleştirilmek suretiyle beş senelik idadî haline getirilen bu mektep 1909 da «İstanbul Leylî İdadisi» adını almış ve müdürlüğüne Ebulmuhsin Kemal getirilmiştir. Fakat her müdür zamanında yer değiştirmesi talihi icabından olan bu müessese, bu defa da şimdiki İstanbul Kız Lisesi binasında olan «Mektebi Mülkiye» nin yerine taşınıyor ve Mercan İdadisine tâyin edilen müdürün yerine Hüseyin Avni Bey yeni vazifesine burada başlıyor.

1910 da mektebin adı «İstanbul Lisesi» oluyor. Müdürlüğüne Lütfü Bey getiriliyor ve sonra 1911 de Ebul. muhsin Kemal ikinci defa müdür oluyor. 1912

Lisenin eski binalarından : Beyazıt'ta şimdi Askerî Tıbbiyeye ait bina

de mektebin müdürlüğüne coğrafyacı Saffet Bey tâyin ediliyor. 1913 de ve Maarif Nazırı maslûp Şükrünün zamanında mektebin ismi «İstanbul Sultanisi» oluyor; maarif müfettiş-lerinden Süreyya Bey isminde bir zat mektep müdürlüğünü deruhte ediyor. 1914 de İstanbul Sultanisinin, Galatada Fransız Saint-Benoit Mektebine nakli Maarif Nezaretinden emrediliyor; Süreyya Bey buna itiraz ettiğinden istifaya mecbur kalıyor. Kabataş Sultanisi Müdürü Nâzım Bey merhum mektep müdürlüğünü deruhte ediyor ve mektep de 15 aralık 1914 de oraya taşınıyor. Bir müddet sonra bu Fransız mektebinin kız kısmı da ilhak edilerek Nâzım Beyin himmetiyle mektep mükemmel bir hale kondu.

Ben o zaman bu mektepte talebeydim. İyice hatırlıyorum ki birçok binaları, bahçeleri, lâboratuvarları, konferans salonları olan bu mektepte, mektebin leylî talebesi sekiz yüze varmış, neharî talebesiyle bu miktar bin altı yüzü bulmuştu.

Nâzım Bey fırka erkânından olması dolayısıyle mektebe gelen bulguru pirince tahvil ettirir; kapanan Erzurum ve Sivas sultanilerinin tahsisatını da mektebe naklettirirdi. Mektep programı Galatasarayın bir eşiydi. Yalnız, tedrisatta almancayı esas tutar, fakat bunun yanında ayrıca her dersin türkçesini de okuturdu. Almanyadan gelen yirmiye yakın Alman öğretmen birer sınıf deruhte ederek hem sınıf hocası hem de müzakereci olmuşlardı.

Mektepte güzel bir spor teşkilâtı, mükemmel bir izcilik, Abdülhak Hâmid'in eserlerini muvaffakiyetle sahneye koyan bir temsil heyeti vardı. «Genç Dernekleri» ne hepimiz yazılmıştık; sık sık, Okmeydanında talimler yapardık. Alman öğretmenler bizi Belgrad ormanlarına, Kayışdağına götürürler; hem kendileri için malûmat toplarlar, hem de bizi gezdirmiş olurlardı.

İstanbul Sultanisinin bu en parlak devrinde mektebin tedris kadrosu da tanınmış kıymetli öğretmenlerle zenginleşmişti. Coğrafya muallimi şimdiki Edebiyat Fakültesi Dekanı Hâmit Ongunsu idi. Edebiyata Köprülü Fuat ve Şahabettin Süleyman; arapçaya Celâlettin Hoca, farsçaya Tahir Nadi; türkçeye Hakkı Tarık Us; riyaziyeye Süleyman Sırrı, hendesei tahliliyeye Şükrü, Hikmet Bayur, Müsteşar Besim; tabiiyeye Doktor İsmail Müştak; tarihe Emin Âli; beden terbiyesine Binbaşı Nâzım; musikiye Musa Kâzım Bey gelirdi. İlk kısım hocaları içinde şimdi ilk öğretim müfettişi bulunan Nuri, Salih, Feyzivi saymak mümkündür. Birinci Cihan Harbinden evvelki devrede Faik Sabri, Bedros ve Kâzım Şinasiyi unutmamak lâzımdır. Umumî Harb yıllarında Çanakkale muharebelerinin en sıkışık bir devrinde mektebin birkaç hafta yaralılarla doldduğunu ve tatil edildiğini de hatırlıyorum.

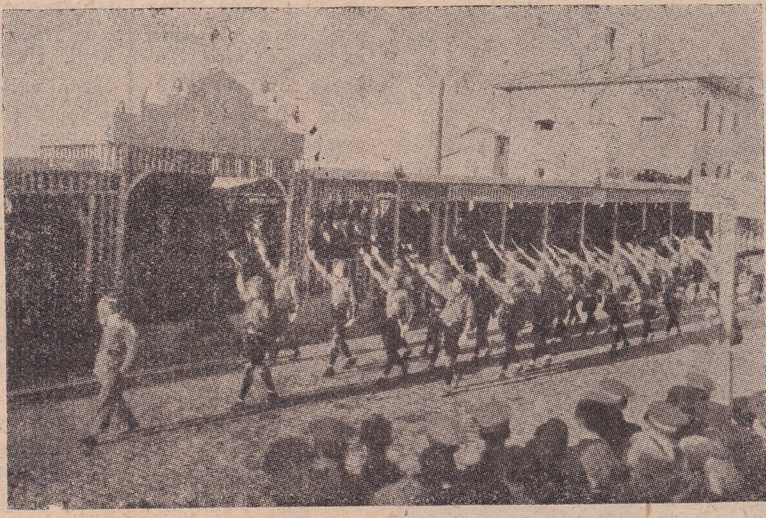
Mütareke olduğu zaman mektebin müdürü Nâzım Bey Mülkiye Mektebi Müdürlüğüne tâyin edilmiş, yerine gelen ikinci müdür Şakir Seden (sinemacı), bu en müşkül anda iş başında bulunmuştu. Düşmanın İstanbulu işgali üzerine mektep bir gün süngülü Fransız müfrezelerinin baskınına uğradı. Müdür tertibat alarak eşyayı taşıtmıya başlamıştı. Nihayet iki gün içinde bina Fransızlar tarafından işgal edildi.

1919 da mektebin orta ve lise kısmı, Saraçhanebaşında Münür Paşa konağında, ilk kısmı da Haşim Paşa konağında faaliyete geçmişti. Bidayette gündüzlü bir mektep olan

Lisenin 1922 deki öğretmen ve öğrencilerinden bir gurup

Kız Sanat Mektebinin gece tertibatı olmadığından elektrikler yapılıncıya kadar, yağ kandillerinin ışığında mütalâalarda ders çalıştığımızı acı acı hatırlarım. İki ay içinde elektrik yapılmış ve bu türbe manzarasına nihayet verilmişti. Bu felâketli mütareke senelerini İstanbulun bu köşesinde geçiren İstanbul Sultanisinin mensupları, Anadoludan kaçak getirilen Hakimiyeti Milliye ve Yeni Gün gazetelerini gizlice mektebin alt katındaki koridorlarda okur, Anadolunun kurtulmasına, zafere erişilmesine dua ederdi. Birinci, İkinci İnönü zaferlerini, Sakaryayı, Dumlupınarı hep bu binada işitmiş, kezalik İstanbulun 16 marttaki feci işgali, burada duyulmuş ve düşman askerleri de cinayetlerini bu bina civarındaki karakolda işlemişti. Şakir Beyin istifası üzerine merhum Âkıl Bey müdürlüğe getirilmiş, daha sonra da merhum Feridun Bey onu istihlâf etmişti. Feridun Beyin zaferden sonra Ankaraya nakli üzerine eski Başvekâlet müsteşar muavini ve sonra Denizli mebusu olan Ali Haydar Bey İstanbul Sultanisi müdürü olmuştu (1922). Bu sırada mektebin izci teşkilâtı ihya edilmiş İhsan, Şerif, Emin Amca, Samih, Rifat, Münci Tahir gibi çalışkan mektep mensupları yeni

kurulan «Sakarya» oymağında fiilî vazifeler deruhte ederek İstanbulun Kurtuluş şenliklerine iştirak eylemiş, İsmet Paşanın İstanbuldan Lozan'a gidişinde, dönüşünde ve millî hükûmetin İstanbula girişinde inzibat ve intizamı temine çalışmıştır.

"Sakarya Oymağı,, 1931 de Ankarada Cumhuriyet bayramında

İstanbul Sultanisinin bu devresindeki öğretmenleri içinde de dikkate değer kıymetli elemanlar vardır. Bunlardan edebiyatta Süleyman Şevketi, Hıfzı Tevfiki, Hakkı Sühayı; riyaziyede Bediyi, Süleyman Sırrıyı, Haydar Niyaziyi, Sadi ve Cemali; türkçede Hakkı Tarık Usu; arapçada Celâlettini, Seyit Salih ve Atıf hocaları, farsçada Tahir Nadi, Yusuf Seyit Aptülkadir efendileri; tarihte merhum Muhsini; coğrafyada Hâmit Ongunsu ve Şükrü hocaları; felsefede Hasan Âliyi, Ali Rizayı; tabiiyede Tevfik ve Bedri Kemali; fransızcada Mazhar Nedim, Esat Lâmi, Faiz, Rıza İzzet ve Nurullah Ataçı, almancada Besim, Şükrü, Cemal Köprülüyü; fizikte merhum Mahmutu ve kimyada merhum Hasan ile Zihni Hoca merhumu ve Refik Beyi minnetle hatırlamamak kabil değildir. Bu devrede bir ara mektebin orta kısmının leylî meccanileri Edirne Sultanisine gönderilmişse de Hakkı Tarık'ın gayretiyle bunlar tekrar sevinç gözyaşlariyle mekteplerine iade edilmişlerdir. Gene bir ara İstanbul Sultanisinin ikinci dev-

"Sakarya Oymağı,, ilk teşekkülü vakitlerinde

resi Kabataş Sultanisine katılarak ikinci devresi lâğvedilmişse de birkaç ay sonra bu karardan da geri dönülmüştür.

1922 de mektebin adı «İstanbul Erkek Lisesi» ne çevrilmiş ve mektep müdürü Ali Haydar Bey de Bursa Maarif Müdürlüğüne tâyin edilmiştir. Mektep, müdür Şemsettin Beyin zamanında eski Maliye binası, şimdiki Askerî Tıp Talebe Yurdu (Fuat Paşa konağı) na nakledilmiştir.

Cumhuriyeti bu mektepte idrak eden İstanbul liselileri, Şemsettin Beyin Trabzon Maarif Müdürlüğüne tâyiniyle, Lûtfi Beyin ikinci defa müdürlüğüne şahidolmuşlardır. Lûtfi Beyden sonra mektep öğretmenlerinden Besim Bey bir buçuk yıl kadar müdürlükte bulunmuş, 1926 da onu ikinci müdür Celâl Ferdi Bey takibetmiş ve 1936 yılına kadar on sene devamlı surette burada kalarak mektebin tekâmülüne hizmet etmiştir. Mektebin şimdiki Düyunu Umumiye binasına nakli 1933 senesinde olmuştur. Mektebin parlak devirlerini idrak eden bu zamanda da öğretmenlerine bakacak olursak; felsefede Hâtemi Senih Sarp, Hasan Âli Yücel, üniversite profesörlerinden Nimet ve Yunus Kâzım (İlk Tedrisat Müdürü); riyaziyede Hasan Fehmi, Fazıl, mantıkta Lûtfi; tarihte İhsan Şerif merhum, Lûtfi merhum; Tevfik Fikri, Ali Ekrem; coğrafyada Hoca Şükrü, Halil Şükrü; kimyada Refik, İhsan Nazmi; tabiiyede Gani, Bedri Kemal; edebiyatta Hakkı Süha, Agâh Sırrı, Salim Cevat, Tahir Nejat, Orhan Seyfi; fizikte Yakup, sıfırcı Avni, motor Behçet; lisanda Mazhar Nedim, Esat Lâmi, Münif Sait gibi emsalleri arasında cidden bir kıymet olan değerli unsurlara malik olduğunu görürüz.

1934 de Haydarpaşa Lisesi açılınca, onu doldurmak gayretiyle mektebin leyliliğine nihayet verilmiş, ve İstanbulun bu tarihî müessesesi de bundan sonra veriminden çok şeyler kaybetmiştir. Bugün mektebin üst katında mükemmel duşlar, musluklar, su tesisatı, yatakhane tertibatı, olduğu gibi metrûk durmaktadır. Çok zengin bir kütüphanesi, mükemmel konferans, sinema ve müsamere salonu, zengin ders levazımı ve lâboratuvarları, ayrıca resim ve jimnastik dershaneleri vardır.

İstanbul Lisesi 1908 yılından bugüne kadar üç bine yakın mezun vermiştir. Bu mektepte okuyanlar içinde bugün Millî Eğitim Bakanlığını işgal eden Reşat Şemsettin Sireri, İlk Öğretim Müdürü Yunus Kâzım Köniyi, Sicil Müdürü İhsan Ağabeyi, Ar Umum Müdürü Halil Vedat Fıratlıyı, Pro-

"İstanbulspor,, un ilk küçükler takımı

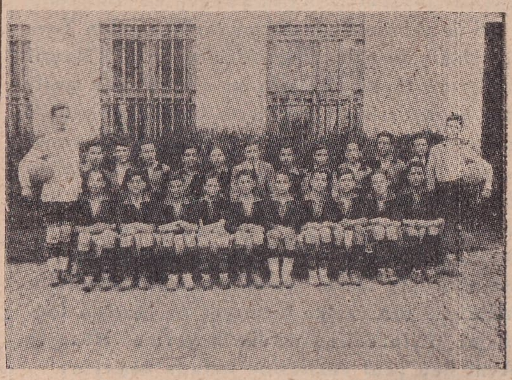
fesör Hilmi Ziya Ülgeni, Büyük Millet Meclisi üyeleri içinde Cemil Sait Barlas'ı, Yavuz Abadanı, Tahsin Bangoğlunu, İstanbul şehrinin Emniyet Müdürü Demiri, Müdür Muavini Hayriyi, değerli doktorlarımızdan Profesör Doktor Ekrem Şerifi, daha birçok mülkiyeli, hukuklu arkadaşları, yargıç, savcı, avukat, doktor, hariciyeci, mühendis, mimar ve öğretmenleri saymak mümküddür.

Mektebin bir ara Trakya Umumî Müfettişlik maarif müşaviri olan müdürü Celâl Ferdi Beyden inhilâl eden makama gene Trabzon Lisesi Müdürü Şerif Bey gelmiş, fakat bir müddet sonra vefatını müteakıp mektep müdürlüğünü tekrar Celâl Ferdi Bey deruhte etmiştir. Halen de mektebin müdürü Bay Celâl Ferdi Gökçaydır. Başmuavin Osman Ekinci ve yardirektörü Nurullah Tecerdir. Eski hocalarından mühim bir kısmı şerefli mevkilerini muhafaza etmektedirler.

Mektep bugün orta ve lise sınıflarından mürekkep olarak 23 dershaneye ve 1106 öğrenciye maliktir.

Mektebin bir mezunlar cemiyeti vardır. Mezunların bir kısmı da Ankarada bu cemiyetin bir şubesini kurmuşlar ve müteaddit defalar Gar gazinosunda toplanarak mektep hâtıralarını aralarında yaşatmışlardır.

Mektepte spor teşkilâtı kuvvetlidir; 1926 da kurulan İstanbulspor Kulübü, ikinci kümeden birinci kümeye kısa bir zamanda terfi etmiş ve bir ara futbolda Türkiye şampiyonluğunu kazanmıştır. Çok defa İstanbul dördüncüsü olan genç ve enerjik elemanlara malik bu kulüp, hâlâ mektebe mensubiyetini devam ettirmekte ve kendi amatörlüğü sahasında zevkle çalışmaktadır.

"İstanbulspor,, küçüklerinden bir gurup daha

Mektebin şöhretli voleybol ve basketbol takımları, iyi atletleri vardır. Meşhur disk atıcı Veysi bu mektebin yetiştirdiği bir sporcudur. Fakat gündüzlü bir mektebin mahdut bütçesiyle daha iyi bir randıman alınmasına imkân yoktur.

Mektebin izciliği de tarihî kıymetini muhafaza etmektedir. Umumî Harb yıllarında Parfitin karargâhında yetişenlerin izciliği Mütareke yıllarında ortadan kaybolmuşsa da 1922 de sarı siyah rengin Sakarya oymağı muvaffakiyetle tesis edilmiştir. Birçok kamplar kurmuş, geziler, muvaffakiyetli geçitler yapmış olan bu oymağın yanıbaşında mezunların kurduğu Dumlupınar oymağı da uzun yıllar yaşamıştır.

Mektebin tiyatro temsil kudretiyse, bilhassa leylî olduğu yıllarda pek verimli olmuş, Şehir Tiyatrosunun sanatkârlarının rejisi altında oynadığı eserlerde üstün başarılar göstermiştir.

Mektebin yardım kolları, Kızılay Gençlik Kolu, Yeşilay grupları çok faydalı hizmetler ifa etmiştir. İstanbul Lisesinin bir de öğrenciye lüzumlu zengin eşya satan « Öğrenci Kooperatifi » vardır.

Kısa bibliyografya: *Hasan Âli-Yücel; Türkiyede Orta Öğretim, 1938 İstanbul. Sarı Siyahlılar Broşürü 1938. Hususî Notlarım.* (*Samih Nafiz Tansu*)

KÂTİP ÇELEBİ — (1609 - 1656) Onyedinci Yüzyılın büyük Türk bilginlerindendir. Avrupalılarca Hacı Kalfa diye anılan bu büyük ilim adamı kendi hayatını kendi kalemiyle yazmış ve kısmen «Sullam al-vusul ila tabakat al-Fuhul» adlı eserine, kısmen de «Takvim al-tevarih»e geçirmiştir. Buradan öğrenildiğine göre, asıl adı Mustafa'dır. Babasının adı Aptullah'tır. Annesinden işitti-

Kâtip Çelebi (Türk Meşhurları Ansiklopedisinden)

ğine göre, 1017 yılının zilkadesinde (1609) İstanbulda doğmuştur. «Mezheben Hanefî ve meşreben İşrakîyim. Beldemiz uleması arasında Kâtip Çelebi ; divan mensuplarınca Hacı Halife diye anılırım» demektedir. Babası Aptullah Enderuna girmiş ve oradan mutat vazife ile çıkarak silâhtarlar zümresine iltihak etmişti. Mutekit bir zat olan babası, küçük Mustafa beş altı yaşına gelince, Kuran okutmak ve tecvit öğretmek için Kırımlı İmam İsa Halife'yi öğretmen tâyin etmişti. Bu şekilde Mustafa, sıra ile şark ilimlerini ve hattatlığı öğrenmiye daha küçük yaşta başlamıştır. On dört yaşına gelince babası onu da kendi zümresine ilhak etti ve divan aklâmından Muhasebei Anadolu diye maruf olan kaleme çırak etti (1032-1622/1623). Burada hesap kaidelerini ve siyakat yazısını öğrendi. 1033 (1623/1624) te babasiyle Tercan zaferinde bulundu. İki yıl sonra da Bağdad seferine gitti. Dokuz ay devam eden muhasara müddetince kıtlık, mağlûbiyet ve ümitsizlik acıları içinde kaldı. Meyusen buradan dönüp Musul'a geldikleri zaman, altmış yaşlarında bulunan babasını, kısa bir müddet sonra da amcasını kaybetti. Diyarıbekir'e geldi. Bir müddet bu şehirde kaldı. Babasının dostlarından bir zat onu Süvari Mukabelesi diye maruf olan kaleme koydu. 1036 ve 1037 (1626-1628) de Erzurum muhasarasında bulunup 1038 (1628) de asakir-i İslâm ile İstanbula döndü. Bir yıl sonra Hemedan ve Bağdad seferine gitti ve 1041 (1631) de tekrar İstanbula geldi. İki yıl sonra Veziriâzam Mehmet Paşa (Tabanıyassı) serdar olup askerle Halep kışlasına giderken, hacc-i şerif niyetine o da sefere çıktı ve Halep'ten Hicaz'a gitti. Hactan sonra, 1044 (1634) te Sultan Murat ile Revan seferine iştirak etti. Halep'te kaldığı sıralarda sahaf dükkânlarında gördüğü kitaplar kendisine bir «esami-i kütüp» yazmayı ilham ettirmiştir. İstanbula geldiği zaman bu işe koyuldu. Kâtip Çelebi'nin «Keşf al-zunun»u yazmıya başladığı tarihin 1046 (1636) sıralarında olduğu buradan anlaşılıyor. Akrabasından bir tacirin vefatı ve malından birkaç yük akçenin kendisine miras kalması da bu çalışmalarını koloylaştırdı. Üç yük akçesi ile gerekli kitapları aldığını ve kendini büsbütün bu işe verdiğini söylüyor. Bir yandan kitaplarla meşgul olurken bir yandan da devrin ilim çevrelerine girip çıkıyordu. Bu sıralarda Ayasofya dersiâmlarından Kürt Aptullah Efendi ve Süleymaniye dersiâmı Keçi Mehmet Efendi'nin derslerini takibediyordu. Birinci zat, ulum-u akliye ve nakliyede ehildi. Mehmet Efendi ise arabîde tetkik ve tahkik sahibiydi.

Kâtip Çelebi on yıl geceli gündüzlü çalıştı. 1058 (1648) sonlarında Şayhülislâm Aptürrahim Efendi, onu, Veziriâzam Koca Mehmet Paşa'ya gönderip tavsiye etti. Bundan sonra bu büyük müdekkikimiz diğer eserlerini kaleme aldı. «Takvim al-tevarih»i yazdı. Bu eser 1146 (1733) da İbrahim Müteferrika tarafından basılmıştır; tarihî vakaların zaman sırasiyle hulâsalarını ihtiva eder. Diğer bir eseri de «Tuhfet-ül-Kibar fi Esfar-ül-Bihar» adını taşır ki, Osmanlı devrinde yapılan deniz savaşlarını anlatır. Kâtip Çelebi'nin dördüncü bir mühim eseri de «Cihannüma» adlı bir coğrafya kitabıdır. İçindeki haritalarla birlikte gene İbrahim Müteferrika matbaasında basılmıştır. (Bakınız; Bizim ilk matbaamız; Aylık Ansiklopedi, sayfa 812). Kâtip Çelebi'nin bu dört mühim eserinden başka muhtelif konularda daha bazı eserleri vardır. 1067 (1656) de he-

Kâtip Çelebi'nin Vefadaki harap kabri

(*Bir türbe inşası için hazırlıklar ikmal edilmiştir*)

nüz genç denecek bir yaşta ölmesi onun bu verimli çalışmasını ve Türk kültürüne hizmetini yarıda bıraktırmıştır. Mezarı İstanbul'da Vefadan Zeyrek'e inen yokuş üzerindedir.

Kâtip Çelebi'nin şöhreti bugüne «Keşf al-zunun» ve «Cihannüma» adlı eserleriyle intikal etmiş gibidir. «Keşf al-zunun» dan önce muhtelif ilimlere, muhtelif telif eserlere ve müelliflere dair bibliyografik bazı eserler meydana getirilmiştir. Kâtip Çelebi, bunlardan ilham almış ve hattâ bazılarından da fazlasiyle istifade ederek eserinin muhtelif yerlerinde, sırası düştükçe bahsetmiştir. Ancak onun hususiyeti şudur: Kendisinden önce hiç kimse, kitapları alfabetik bir şekilde tasnif etmemiş ve müelliflerin ölüm tarihleriyle eserlerin yazılış tarihlerini, baplarını ve fasıllarını söylememiştir. Bu büyük bibliyografyada on beş bine yakın kitap ve risale dercedilmiş, bunda on bin kadar müellif ve şarih adı ile üç yüzden ziyade ilmin konuları bildirilmiştir. Kâtip Çelebi bu eseri hakkında şunları söylüyor:«... Ve esami-i kütüp bu zamana gelince görülüp mutalâa olunan tevarih ve tabakat kitaplarından mahallerine nakilden gayrı bişahsihi elden geçen kütüphanelerin nice bin cilt kitabı ve yirmi senedenberi sahafların akıtıp getirdiği kütüp cümle yerlerine yazılıp mevzuatülulûm kitaplarında mestur olan üç yüzden ziyade fen dahi huruf tertibiyle mahallerine naklolundu». Bu önemli işin gerek müellifin elinde olarak, gerek olmıyarak bazı kusurlardan uzak olmıyacağı tabiidir. Bunları, bu eser üzerinde yapılan ince elemeler meydana koymaktadır. Bir kere, eserini arapça yazmasına rağmen bazı mühim gramer yanlışlıklarına rastlanmıştır. Elde mevcut nusha, müellifin kendi eliyle yazılmış bulunduğundan bu hususta her hangi bir mülâhaza ileri sürülemez (Eserin arapça yazılmasında iki âmil vardır: Biri, o zamanlar arapçanın ilim dili olması, diğeri de, zikredilen eserlerin ve iktibas edilen parçaların mühim bir kısmının arapça olmasıdır). Eserde bir kitap hakkında verilecek malûmatın başka bir kitap için verildiği, arapça olan bir eserin türkçe olarak kaydedildiği, mutaassıp müslümanlığın haricinde kalan eserlerin, Hurufîlerin eserlerinin alınmadığı, birçok kitapların görülmediği veya işiterek esere alındığı da vakidir. Vefat tarihlerine de, ciddi bir tahlil ve tetkik yapılmadan, itimad edilemiyeceği kaydedilebilir. Fakat bütün bunlar, bu mühim eserin büyüklüğünü karartacak birer nokta olamazlar. Şark ilim hazinesinin anahtarı olan bu eserin Dürus maddesine kadar olan kısmı bizzat Kâtip Çelebi tarafından beyaz edilmiş bulunmaktadır. Bu beyaz edilmiş kısım, bugün Topkapı sarayındadır. Buradan sonrasını beyaza çekmiye ömrü vefa etmiyen Kâtip Çelebi, eserini müsvedde halinde bırakmıya mecbur kalmıştır. Bu müsvedde Fatih Millet Kütüphanesinde Carullah Veliyüddin Efendi Kütüphanesinde mahfuzdur. «Keşf al-zunun» 1698 de Paris Koleji arapça hocası olan Pétis de Croix tarafından fransızcaya çevrilmiştir. 1835-1858 yılları arasında da G. Fluegel tarafından Leipzig'te, sayfanın üst tarafı arapça metin ve alt tarafı lâtince tercümesiyle nefis bir surette basılmıştır. Bu baskı ayrıca lâtince bir önsözü de ihtiva etmektedir. Bununla beraber, aynı tarihlerde Mısır'da basılmış olan nushalar daha sıhhatlidir. İstanbul baskısı ise tamamiyle Mısır baskısından kopye edilmişti. Kâtip Çelebinin bu eserine, muhtelif zamanlarda zeyiller ve ilâveler yapılmıştır. Bunlar arasında, son zamanlarda meydana getirilen İsmail Saip Sencer ile Bağdadlı İsmail Paşa merhumun zeyilleri sayılabilir. Millî Eğitim Bakanlığı bu eseri gerekli tadil ve tashihlerle bastırmıya 1941 de başlamıştır.

Kâtip Çelebi «Cihannüma»sını yazarken, Holândalı meşhur Gerardus Mercator'un «Atlas Minor»unu tercüme etmiş olan ve bir Fransız rahibi iken İslâm dinini kabul ederek Şeyh Mehmet İhlâsî adını almış olan zate çok şey medyundur. Bu zatın bilgilerinden Kâtip Çelebi istifade etmiştir. Bu eser lâtinceye, «Takvim al-tevarih» ise İtalyancaya tercüme edilmiştir.

Kâtip Çelebi Avrupanın üstünlüğünü ilk görenlerden uyanık bir fikir adamımızdır. Kendisinin tarihî, siyasî, ilmî vukufu, zekâsı hükûmetçe de takdir edilmişti. Devlet işlerinde zuhur eden zorluklar için kendisine sık sık müracaat edilir ve fikir alınırdı. Onun bu faydalı eserleri kaleme alırken bir taraftan da ders okutması dikkate şayandır. Bu gayrı resmî müderris, berrak zekâsiyle, teferruata kaçmıyan ve lüzumsuz bilgileri ikinci plâna atan, hâfızayı yormadan esaslı noktaları öğreten bir metot kullanıyordu. Bu suretle, ilmi nispetinde cemiyete faydalı bir rol oynadığı aşikârdır. *(H. B.)*

LİMON — Turunçgillerden limon ağacının meyvası. Muhtelif çeşitleri olan bu ağacın meyvalarının hepsine biz limon deyip geçiyoruz. Fakat frenkler terim bakımından başlıca üç çeşit limonun meyvalarını «lime», «limon» veya «lemon», «citron» diye adlandırmışlardır.

«Lime»; teknik adı «citrus aurantifolia» olan ağacın meyvası ve limonların en ufak ve en yuvarlak çeşididir. Adını arapça «lima» dan almıştır. Diğer limonlardan daha ekşi ve daha keskindir. Bu ağacın menşei Güney Doğu Asyasıdır; fakat dünyanın bütün sıcak bölgelerine yayılmıştır. Bu cins limon asit sitriğin (acide citrique) başlıca kaynağıdır. Anglo - Amerikanlerin şeker, su veya soda ilâvesiyle icabında limonata yapılmak üzere hususî şişelerde ve «lime juice» (limon suyu) adı altında bir ticaret matai haline getirdikleri öz, limonun bu cinsinden çıkarılmaktadır.

Limon

«Limon» veya «lemon»; teknik adı «citrus limonia» olan ağacın meyvasıdır, ve adını arapça «leymu» veya «leymun» dan almıştır. Asıl limon da budur. Menşei Hindistandır; fakat dünyanın bütün sıcak iklimli veya yakını yerlere yayılmıştır. Ağacın güzel kokulu beyaz çiçekleri vardır. Bu çiçekler daha sonra yerlerini büyük, yeşil ve oval meyvalara bırakırlar. Itriyatçılıkta ve pastacılıkta kullanılan limon ruhu, meyvanın kabuğundadır. Meyvanın sulu ve etli kısmı ekşidir ve asit sitriği muhtevidir.

«Citron»; teknik adı «citrus medica» olan ağacın meyvasıdır ve adını yunanca «kitron» dan almıştır. Menşei eski Medya (İran Irakı ve Azerbaycan) olup Akdeniz bölgelerinde ve Kaliforniya güneyinde bol miktarda yetişir. Meyvasının rengi açık sarı, kabuğu ince ve asiditesi fazladır. Bu cins limonun iyiliği; ağırlığı, kokusu ve açık sarılığı ile ölçülüdür. Bu limonun suyu, ötekilerden fazla skorbüt (scorbut) e karşı koruyucudur. Kabuğundan çıkarılan ruh (esans) ıtriyatçılıkta ve kolonya imalinde kullanılır. Gene bu limonun bazı cinsleri reçel ve limon şekeri yapmıya yarar. Bu limonun suyu tıpta ağız mükozası iltihabına ve anjine karşı gargara imalinde kullanılır.

Başlıca çeşitlerini saydığımız bu limonlardan başka «tatlı limon» denilen portakal kadar dahi ekşisi olmıyan şeker gibisi; «nısfiye limon» denilen yarısı sarı yarısı yeşili; ağacının yaprakları dolayısiyle «üç yapraklı limon» denileni; ağaç kavununa benzeyen ve reçeli yapılan «kebbad limon» adlı irisini saymak gerektir.

Her türlü limon ağaçlarının kerestesi lüks abanozculukta kullanılır. Birçok meyvalarda bulunmakla beraber asıl limon suyundan çıkarılan asit sitriğin ve bu asidin bir metalle birleşmesiyle meydana gelen sitrat (citrate) ların tıpta ve endüstride birçok kullanılış yerleri vardır. Asit sitrik, tıbbın serinletici ve ferahlatıcı içkilerinde, anormal ekşilikleri geçirici ilâçlarda, müleyyin ve müshil devalarda kullanıldığı gibi alkalilere karşı panzehir olmak hassası da vardır. Endüstride de başlıca pamuklu basmaların renklerinin basılışında, boyacılıkta bazı renklerin koyulaştırılmasında, şarapçılıkta, şarap asiditesinin arttırılmasında kullanılır. Sitratlara gelince bunlardan meselâ sitrat darjan (c. d'argent) dan fotografçılıkta, sitrat dö fer (c. de fer) ve sitrat dö magnezi (c. de magnésie) den tıpta faydalanılır.

Limon suyu, bazı yemeklere ve salatalara çeşni vermek üzere kullanıldığı gibi limonata veya sitronata denilen serinletici içkinin yapılmasına da yarar. Bildiğimiz limonatanın yapılışı malûmdur. Bunun için biz burada okuyucularımıza yalnız bir İngiliz limonatasının reçetesini vereceğiz: Çok ince kabuklu ve iyice olgun yarım kilo limon almalı. Kabuklarını iç beyaz kabuğunu ve sinirleri dahi kalmamak üzere soymalı (yani limonun yalnız et kısmı kalacak). Bir kilo şekeri iki büyük bardak su içinde erittikten sonra bu şekerli suyu on dakika kaynatmalı. Bu şerbetin köpüğünü dikkatle aldıktan sonra şerbetin içine gayet ince doğranmış meyvaları atmalı, mütemadiyen karıştırarak beş dakika daha kaynatmalı, toprak bir kapta (buna bilhassa dikkat) soğuttuktan sonra süzmeden şişelere koymalı. Limon parçacıklarının içinde kalması şarttır. Şişeleri rutubetsiz bir yerde kumun üstüne yatırarak muhafaza etmeli. İçileceği zaman soda veya buzlu su ilâve etmeli.

Bendimizi tamamlarken bir de limonların en iyi muhafaza tarzını verelim: Bir tahta sandığın içine fırında kurutulmuş gayet ince kum dögemeli. Limonları memeleri aşağıya gelmek üzere kuma gömmeli. Tekrar kum döşeyerek bir tabaka daha limon yerleştirmeli. Bu suretle sandığı doldurmalı. Limonların bir birine temas etmemesi şarttır.

Memleketimizde haylı limon yetişmektedir. Okuyucularımız bu hususta bilgiyi ve rakamları Ansiklopedimizde «Meyvalarımız» bendinde bulacaklardır (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 907). *(A. B.)*

NOMİNALİZM (Nominalisme) — Nominalizm, Porphyre'in «I n t r o d u c t i o n a u x C a t é g o r i e s d' A r i s t o t e» isimli eserinde, gayet vazıh bir şekilde ortaya attığı u n i v e r s a u x (tümeller) problemine verilen hal tarzıdır. Porphyre meseleyi şu suretle vazetmiştir: acaba cinsler ve neviler (genres et espèces) onları kavrayan akıldan müstakil hakikatler (realité) midirler, yoksa sadece kendilerini kavrayan akılda mı mevcutturlar?

Bu mesele daha antik devirde ortaya atılmıştı. Eflâtun'a göre idealar (idées) mümkün olan bütün genelliklerdir (généralités). Ne kadar cins isim varsa Eflâtun'a göre o kadar idea vardır. İdeaların hakikî varlığı vardır, gerçek (reel) dirler. Modern realizmin tamamiyle aksine olarak Eflâtun idealara hakikî bir varlık atfettiğinden doktrinine idealizm demek daha doğru olur (Bk. Realizm; Aylık Ansiklopedi, sayfa 314). Antik devirlerden itibaren Antisthène gibi filozoflar Eflâtunun ideaların hakikî varlığı hakkındaki fikirlerine itiraz etmişlerdir. Stoacılarla Epikürcüler de umumî fikirlerin gerçek mevcudiyetini kabul etmişlerdir.

Dördüncü Yüzyıldan sonra hakikatin araştırılmasına ait bütün meseleler gibi bu universaux meselesinin de daha ziyade dinî bir gaye gözetilerek halline çalışılmıştır.

Eğer idea yani genel (le général) evrensel (l'universel), bir hakikat değilse, o zaman kilise bir kelimeden ibaret olacak, ve asıl kiliseyi teşkil eden fertler hakikî bir varlığa sahibolacaklardır. Kilisenin hakikî bir varlığa sahibolması (realist olması) lâzımdır. Halbuki umumî kanaata göre hakikî olan fertlerdir. Evrensel (universel); bir kelimeden, bir isimden başka bir şey değildir, zaten nominalizm tabiri de buradan gelir.

Bu son kanaat Dokuzuncu Yüzyıldan itibaren Roscelin tarafından ortaya atılmış ve müdafaa edilmiştir. Roscelin'e göre evrenseller (les universaux) sadece isimden ibarettir (flatus vocis), gerçekten var olan fertlerdir. Bu, kiliseyi inkâr etmek demektir. Eğer gerçekten var olan fertlerse, o halde kilise bir isimden başka bir şey değildir. Diğer dinî meseleleri de bu şekilde ele alan Roscelin'i Kilise affetmemiştir, ve nominalizm iki yüzyıldan fazla bir zaman için susmıya mahkûm edilmiştir. Ancak Ondördüncü Yüzyılda Guillaume d'Occam ile yeniden canlanmıştır. G. d'Occam Ondördüncü ve Onbeşinci Yüzyıllarda nominalizmin hükümdarı, elebaşısı telâkki edilmiştir. Universaux'ların hakikî mevcudiyeti olduğunu iddia ederek, gördüğümüz eşyadan maada umumî eşya vardır demekle realizmin dünyaya âdeta yeni cisimler ilâve etmesine G. d'Occam mani olmak istemiştir. G. d'Occam'ın kanaatince bir zaruret olmadıkça eşyayı fazlalaştırmak doğru değildir. Bu prensibe bazıları «Occam'ın usturası» demişlerdir.

Aşırı nominalizm ile aşırı realizm arasında ortalama bir hal tarzı bulan da Abélard olmuştur. Universel'in hakikî bir varlığı olduğu iddiasında bulunan realizm'e ve sadece bir kelimeden ibaret olduğunu ileri süren nominalizm'e mukabil, Abélard (1079 1142) universel'in individuel'in içinde mevcudolduğunu, fakat individuel'in dışında ancak bir concept (kavram) olarak mevcut olduğu kanaatini ortaya atmıştır. Bu doktrine koreseptüalizm (coréceptualisme) ismi verilir. G. d'Occam'ın fikirleriyle Ondördüncü ve Onbeşinci Yüzyıllarda realizm ile nominalizm arasında başlayan çarpışma Hıristiyan Roma'nın fikir ve ilim âlemindeki baskısına sarsmış ve üniversitelerde gelişen mücadeleler ancak Reform ve Rönesans devrinde sona ermiştir. Occam'ın doktrini nihayet muzaffer olmuş ve Sorbonne'da Buridan tarafından tedris olunmuştur. *(N. B.)*

SEMİZOT — Semizotgillerin tip bitkisi. İlk olarak şunu kaydedelim ki «semiz otu» sözü yanlıştır. Adından da anlaşılacağı üzere bu bitki, otumsu bir nebattır ve yaprakları etlidir, semizdir. Bu bakımdan kelimenin doğrusu, «semizot» tur.

Semizotgiller; bir ikiçenekli ve ayrı taçyapraklılar familyasıdır. Lâtince teknik adı «portulaca» olan semizotların sıcak ve mutedil iklimlerde yetişen on beş kadar çeşidi vardır.

Semizot bizde, kış mevsiminin pişirilmesi kolay yaprak sebzelerinden biridir. Frenkler ise semizotu, umumiyetle salata olarak yerler. Bu bitkinin gerek yemek ve gerek salata yapılan kısımları yuvarlak veya oval biçimli küçük yapraklariyle körpe saplarıdır. Yaprak ve saplarında kuzukulağındaki gibi asit bulunduğu için lezzeti mayhoştur. Yabani semizot yurdumuzun birçok yerlerinde kendiliğinden yetişir ve köylülerimiz bunları toplıyarak pişirirler.

Araplar semizota «bakletülhamka'», yani «ahmak kadın sebzesi» adını vermişlerdir. Bu belki de, bu bitkinin yabanisinin bile en iş bilmez kadınlar tarafından kolayca tanınıp toplanması ve kolayca pişirilmesi yüzündendir. Gerçekten de hemen hemen bir tek pişiriliş tarzı olan semizot yemeği pek kolaydır: Körpe ve taze semizotları doğramalı, çentilmiş sovan ile sade yağda kavrulmuş kuşbaşı et veya kıyma ile karıştırmalı, tenceteye koyup tuzunu ekmeli ve bir miktar su ilâve etmeli. İyice pişip suyu az kalınca indirmeli. Eğer semizotlar pek körpe ise pirinç de konabilir. Ancak bu takdirde suyun pirinçleri de pişirebilecek miktarda olmasına dikkat gerektir.

Semizot: 1 Frenk semizotu. 2 Âdi semizot

Memleketimizde sebze bahçelerinde yetiştirilen semizotları; küçük yeşil yapraklı âdi semizot, küçük sarımtırak yapraklı âdi semizot ve büyük yapraklı frenk semizotu olmak üzere başlıca üç çeşittir. Bunların en makbulü frenk semizotudur.

Semizotları bir yıl ömürlü bitkilerdir. Çiçekleri umumiyetle sarı, kapsül içersinde meydana gelen çok ufak tohumları ise siyahtır. Semizotlar tohumdan üretilir. Tohumlar çimlenme kuvvetlerini beş altı sene muhafaza edebilirler. Semizotlar sıcaktan ziyade ılık iklimi sever. Hafif kumlu ve killi topraklarda iyi yetişir. Sonbahar donlarından korkar. Semizotu tohumları ilkbahar için ocak ve şubat, sonbahar ve kış için de ağustos ve eylûl aylarında hususî surette hazırlanmış ocaklara serpme olarak ekilir ve üzerlerinden tırmık veya tarak geçirilir, sonra toprak tahta bir tokmakla sıkıştırılır. Tohumlar, pek ufak olduğu için derine gitmemesi, kolaylıkla yeşermeleri için gereklidir. Semizotlar, tohumların ekilişinden iki, iki buçuk ay sonra toplanır.

Frenk semizotunun bazı Avrupa memleketlerinde yetiştirilen büyük kırmızımsı çiçekli bir cinsi vardır ki bu, rutubetli serlerde, yani camlı kış bahçelerinde yetiştirilir.

(A. B.)

SAİT PAŞA, MEHMET, (Diyarbakırlı — (1832-1891) Tanınmış edip ve tarihçilerimizdendir. Diyarbakırda doğdu. Oranın birçok fikir ve kalem adamı yetiştirmiş eski bir ailesindendir. Babası Süleyman Nazif ve büyük babası İbrahim Cehdî Efendiler de şairdiler. Doğumundan bir sene sonra babası öldü ve yetim olarak büyüdü. Arapça, farsça okudu ve sonraları biraz fransızca da öğrendi.

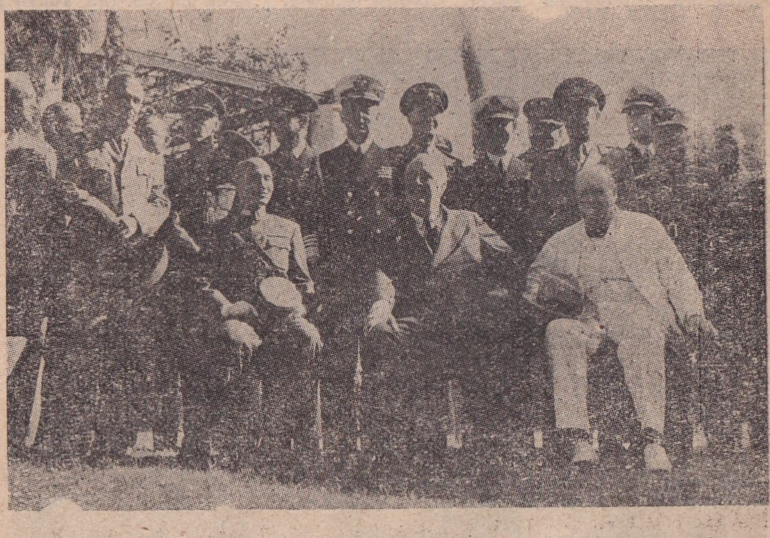
1849 da Diyarbakır Tahrirat Kalemine başladı. 1857 de Hacegân rütbesi verildi. 1861 de Vilâyet Tahrirat Baş Kitabetine, beş sene sonra Mektupçu Muavinliğine ve 1868 de Mektupçuluğa terfi edildi. 1872 de Mirmiranlık rütbesiyle Mamuretülâziz Mutasarrıflığına, 1874 de Maraşa tahvil edildi ve sonra da Mardin ve Muş Mutasarrıflıklarında bulundu. 1878 de istifa etti, bir müddet geçince Siirde, 1879 da tekrar Mardine tâyin olundu. 1882 de istiyerek tekaüdoldu. 1887 de Rumeli Beylerbeyliği payesi verildi. 1891 de tekrar Muşa Mutasarrıf oldu ve orada hastalandığından istidası üzerine Mardine tahvil edildi, kısa bir zaman sonra orada vefat etti.

Diyarbakırlı Sait Paşa

Edip Süleyman Nazif ile şair Faik Âli bu zatın oğullarıdır. Süleyman Nazifin istibdat devrinde takma ad olarak bir zaman kullandığı «İbrahim Cehdî» imzasının büyük babasının adı olduğu görülmektedir.

Eserleri : Edebiyat kaidelerine ait Nizamüledep, türkçe Hülâsatı Mantık, Miratı Sıhhat, Nuhbetülemsal, Tabsıratülinsan, Divançei Eş'ar, Miratülibe. Bu eseri on ciltlik bir umumî tarih olup dokuzu basılmış ve el yazısiyle olan onuncu cildi de oğulları tarafından müze kütüphanesine hediye edilmiştir. *(S. İ.)*

TAHRAN VE KAHİRE KONFERANSLARI — İkinci Dünya Harbinde Alman ordularının mağlûbiyeti gerçekleştikten sonra büyük devletler arasında yapılan ilk mühim konferans Kahirede ve bir hafta sonra Tahranda olmuştur. Kahire Konferansı Roosevelt, Churchill, Çan-Kay-Şek; Tahran Konferansı Roosevelt, Churchill, Stalin arasında yapıldı. Mantıkî olarak dört büyük devletin temsilcilerinin bir araya gelip dörtlü bir konferans yapmaları lâzım gelirken Stalin Çan - Kay - Şek ile bir masa etrafında konuşmak suretiyle Japonlara karşı tarafsız durumunu terketmiş görünmek istemediği için buna muvafakat etmedi.

Roosevelt, Çan - Kay - Şek ve Churciil Şimalî Afrika Konferansında

Kahire Konferansı : Kahirede Roosevelt, Churchill, Çan-Kay-Şek 1942 senesi aralık ayının son haftasında toplandılar ve Uzak Doğu Harbinin kısaltılması işiyle Japonyanın mağlubiyetinden sonra Uzak Doğuda arazi meselelerinin ana hatlarını karar-laştırdılar. O zamanda İngiltere ve Amerikaye göre Uzak Doğu Harbi ile Avrupa Harbi birdi. Aralarında mahiyetçe bir fark yoktu. Japonya ve Almanya bu iki devlet karşısında aynı derecede düşmandı. Biri diğerinden üstün telâkki edilmiyordu. Fakat Rusyaya göre harb ikiydi. Rusya Avrupada Almanyaya karşı muharib, fakat Japonyaya karşı tarafsızdı. Almanya ayakta durdukça Rusya bu vaziyetini aslâ değiştirmek istemiyordu. Onun için Stalin Çan - Kay - Şek ile Uzak Doğu meselelerini konuşmak istemedi.

Kahirede Roosevelt ve Churchill Çan - Kay - Şek ile beraber harbden sonra Asyanın haritasını çizdiler. İngiltere ve Amerika kendi hesaplarına arazi istemediler. Fakat Japonyanın Çinden almış olduğu toprakların tamamiyle geri verilmesine karar verdiler. Japonya 1914 Harbinden sonra aldığı yerleri de terk edecekti. Mançuri Japon hâkimiyeti altından kurtarılacaktı. 1905 de Rusyadan almış olduğu Kore yarım adasına da istiklâl verilecekti.

Tahran Konferansı : Roosevelt ve Churchill Kahirede Uzak Doğu vaziyeti üzerine konuşup gerekli kararları verdikten sonra Stalin ile konuşmak için Tahrana gittiler. Tahran Konferansı 28 aralık 1942 de başlamış, 1 ocak 1943 te bitmiştir. Fakat resmî tebliğ ancak beş gün geçtikten sonra neşredilmiştir. Bunun sebebi Tahran kararlarında Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Kahireye davet edilerek Roosevelt ve Churchill ile konuşmasına lüzum gösteren noktalar bulunmasıydı. Zira konferansın tebliğinde bütün tarafsız devletlerden yardım istenmesine taallûk eden fıkralar bulunduğu gibi Almanyaya doğudan, batıdan ve güneyden aynı zamanda taarruz edileceğini gösteren cihetler de vardı. Bu noktalar hakkındaki kararların kesinleşmesi için Müttefikler Türkiyenin harbdeki durumunu bilmek istiyorlardı. Sonra İsmet İnönünün Kahire seyahati bu noktayı aydınlatmıştır.

Tahran Konferansında alınan kararların en mühimleri şunlardır : 1) Müttefikler harbde olduğu gibi harb sonrası meselelerinde de anlaşmışlardır. Arazi meseleleri de bu anlaşmalara dahildir. Fakat Müttefikler Uzak Doğuya dair-

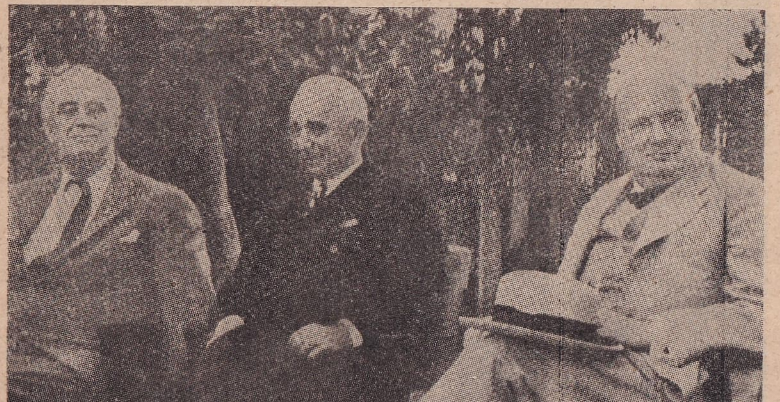
olan arazi meseleleri hakkındaki kararlarını neşrettikleri halde Avrupaya ait olan kısmının neşrinde mahzur gördükleri hissini ver-

Roosevelt, Stalin ve Churchill Tahran Konferansında

mişlerdir. 2) Harbin doğudan, batıdan, güneyden aynı zamanda yapılacak taarruzlarla katî safhaya girmesi. Tahran Konferansına kadar Müttefiklerin Avrupa Harbini sadece hava taarruzlariyle kazanmak istedikleri yolunda bir kanaat vardı. Tahran Konferansından sonra ikinci cephenin açılacağı anlaşıldı. 3) Küçük, orta derecede olan bütün tarafsız devletlerden istenecek yardım meselesi. Bu nokta bilhassa Balkan memleketleri için ehemmiyetliydi. Tahran Konferansından sonra İsmet İnönüne Türkiyenin harbe girmesi teklif edildi. Fakat Türk - İngiliz ittifak muahedesine göre Türkiyenin harbe girmesi için gerekli olan şartlar gerçekleşmemiş olduğundan bu teklif kabul edilmedi ve Türkiye tarafsız durumunu muhafaza etti. («Aylık Ansiklopedi» nin notu: Esasen, harb sonrası ifşaatından anlaşıldığı üzere Rusya, harb sonrası görüşmelerde söz sahibi etme mek için Türkiyenin harbe girmemesinde ısrar etmişti).

Tahran Konferansında Roosevelt ile Stalin bir buçuk saat kadar başbaşa konuşmuşlardır. Bu konuşmada Rusya ile Amerikanın Japonyaya karşı olan durumları bahis mevzuu olmuştur. Roosevelt Uzak Doğuda Stalin'den Japonyaya karşı yardım istemiş,

İnönü, Roosevelt ve Churchill Kahire görüşmelerinde

Stalin bunun ancak Almanyanın yıkılmasından sonra yapılabileceği cevabını vermiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanının Kahire seyahatinden sonra İnönü - Roosevelt-Churchill konuşmaları hakkında bir tebliğ neşredilmiştir. Bu tebliğ Türkiye hakkında çok hürmetkârane ve Türk-İngiliz ittifakının teyidi mahiyetindeydi. İsmet İnönü Kahireden Türkiyenin şerefini yükselten bir muvaffakiyetle Ankarayadöndü. *(Asım Us)*

TİTO — (1895) Yugoslav Orduları Mareşali, Millî Kurtuluş Ordusu Başkumandanı, ve Yugoslavya Komünist Partisi Genel Sekreteri. Titonun asıl ismi Josip Broz'dur. Nalbant bir baba ile köylü bir ananın oğludur ve doğuşundan Hırvattır.

Birinci Cihan Harbinde Avusturya - Macaristan ordularında hizmete çağrılan Josip Broz, vakit kaybetmeden Ruslara iltica etmiş, fakat Ruslar da kendisini cepheye sürünce «Ben Çar uğruna harbetmem!» dediği için Sibiryaya sürülmüştür. 1917 ihtilâlinde Bolşevikler tarafından serbest bırakılan Josip Broz, bir nevi minnet hissiyle ihtilâle bağlanmış ve Bolşevikler, ileride, Yugoslavyayı da dünya ihtilâline kazanmıya vasıta olur ümidiyle Josip Broz'a ihtilâlcilik sanat ve mesleğini öğretmiye başlamışlardır. Müstakbel ihtilâlci, kısa bir zaman içinde, hocalarının dikkat nazarını üzerine çekmiş ve mükâfaten lider mekteplerinin en mühim ve namlısı olan Moskova Garp Mektebine gönderilmiştir. 1920 den 1923 e kadar Garp Mektebinde çeşitli sabotaj ve gizli teşkilât idare usulleri üzerinde ihtisas yapan Josip Broz nihayet yirmi sekiz yaşında hırvatlığa dönmüş, Maden İşçileri Sendikasındaki faaliyeti dolayısiyle derhal Belgrad hapishanesine tıkılmıştır. Beş uzun hapishane yılının Josip Broz'u büsbütün sertleştirdiği, komünistlik düşmanlarına diş biler bir hale getirdiği muhakkaktır. Hapisten çıkar çıkmaz, âdeta izini kaybettirerek gizli cemiyetleri idareye başlıyan Josip Broz'un bundan sonra geçen on üç yıl içinde ne yapmış olduğu katiyetle malûm değildir. Bu sıralarda, eski Roma Kayser'i Titus'e kıyasen Tito lâkabını alan Josip Broz'un, bu sıralarda Komintern âzalığını yaptığı ve Bolşeviklerin Balkanlardaki en mühim murahhası olduğu rivayet edilmektedir. O zamanlar, bazı resmî Sovyet mahfilleri bu rivayeti reddetmişlerse de Broz'un, yahut yeni lâkabiyle Tito'nun, bir Sovyet gizli ajanı olduğu muhakkak görülmektedir. Netekim 1929 la 1930 arasında Sovyetler Birliğine üç gizli seyahat yapmış olduğunu bizzat Tito kendisi de itiraf etmektedir. Titonun bir aralık İspanya iç harbinde komünistler cephesinde çarpıştığı da rivayet edilmişse de, bu fasla dair de elde fazla malûmat mevcut değildir. Titonun Yugoslavyanın kurtuluş hareketi başına geçişi, Nazilerin vatanına hücumunu hemen takib etmiş değildir. 6 nisan 1941 de Hitler'in Yugoslavyaya saldırmasını müteakıp memleketin her tarafında küme küme mukavemet grupları teşekkül etmiş, fakat Titodan emir bekliyen komünistler, hiçbir hareket eseri göstermemişlerdir. Hatırlardadır ki daha o sıralarda, Nazilerle Sovyetler, aralarındaki dostluk antlaşmasına riayet etmekteydiler. Ancak iki ay sonra, Almanların Rusyaya hücum ettikleri gün, Yugoslav Partizanları da vatan uğruna silâha sarılmışlardır. Bu tesadüfü, hazırlanabilmek için vakit kazanmak mecburiyetiyle izah eden Tito, öğrendiği ihtilâlcilik ve teşkilâtçılık derslerini mükemmelen tatbik etmiş ve memleketinin her tarafına saldığı sözde rahip, seyyah, köylü, hizmetçi, ahçı kılıklı gizli ajanları vasıtasiyle bütün yurdu mukavemet hareketi

Mareşal Tito

etrafında toplamıya çalışmıştır. Gene hatırlardadır ki bu devrede, Yugoslavyada mukavemet hareketinin başında Mihailoviç ve Çetnik'ler bulunmaktaydı. Vatan müdafaası uğrunda silâha sarılmış olduklarını iddia eden Ustaşi'lerin ise İtalyanlara uşaklık ettikleri kısa bir zaman içinde belli olmuştu. Kendisine karşı yapılan menfi propagandayı çabuk sezmiş olan Tito, her tarafa gönderdiği ajanları vasıtasiyle halka; «Biz komünist değiliz! bütün gayemiz vatanın istiklâle kavuşmasıdır!» propagandasını yaymıya başlamıştı. İhtilâl tekniğini mükemmelen tatbik eden, kitleleri heyecanlandırmayı, peşinden sürüklemeyi mükemmelen bilen Tito kısa bir zaman içinde Yugoslav gençliğini kendisine bendetmiş bulunuyordu. Diğer taraftan Çetniklerin bilhassa Hırvat ve Müslümanlara yaptıkları mezalim, bu grupları da kolayca partizanlara bağlayıvermişti. Böylelikle çok geçmeden, Tito kuvvetleri de hemen hemen Çetniklere yakın bir duruma gelmişlerdi. İki mukavemet lideri arasındaki çekişmede Sovyetler, tabiî olarak Titoyu iltizam ettiler. Âdeta bu teveccühe hak kazanmak ister gibi 1941 ekiminde Partizanlar Yugoslavyada Sırbistan, Bosna ve-

Karadağ Sovyet Cumhuriyetlerini kurdular. Bununla beraber bu tecrübe uzun sürmedi, köylüler, bir türlü kollektif çiftlik usulünü kabul etmediler. Fakat, Tito kuvvetleri günden güne renklerini açığa vurmıya başladılar. Askerler birbirlerini komünist usulü kapalı yumrukla selâmlıyor, birbirlerine Drug (Tavarişç = Yoldaş karşılığı) diye hitabediyor, her tarafta Titonun resmi yanında Stalin'in portresi de beliriyordu. Bu durum karşısında İngilizler elleri kolları bağlı kalmışlardı. Şark Cephesinde muzafferiyetten muzafferiyete koşan Sovyet müttefiklerini rencide etmemek hevesiyle, nihayet 1943 eylûlünde İngilizler, Mihailoviç'i yüzüstü bırakarak Titoyu desteklemeyi kabul ettiler. Dokuz ay sonra Amerikalılar da İngilizleri takibeylediler.

Anglo-Sakson tankları, topları, mermileri, üniformaları, tayyareleri, yiyeceği ve giyeceğiyle teçhiz edilen Tito ordularının Balkan cephesinde mühim yararlıklar göstermiş

Tito harb sahasında yaralı iken (yanındaki arkadaşı İvan Ribar'dır)

olduğu inkâr edilemez bir hakikattir. Bu zorlu harb günlerinde, gizli karargâhında bir mağara içinde yaşıyan Titoya daimî surette kâtibesi Olga Ninçiç Humo refakat etmiştir. Buna karşılık, Titonun bir Slovak kızı olan ikinci karısı Herta kocasının karargâhında görülmemiştir. Olga, Kıral Piyerin Titoya muarız kabinesinde üç sene boyunca Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Ninçiç'in kızıdır. Burada şunu da kaydedelim ki, komünist usulü bir ordu teşkilâtı kurmuş olan Titonun Partizanlar kuvvetleri arasında kadınlar büyük bir yer almışlar, erkeklerle birlikte cephelerde çarpışan iri yapılı Yugoslav köylü kızları, erkeklerle birlikte yiyip, içip uyumuşlar; fakat bu arada, cinsî münasebet vakaları hemen hiç görülmemiştir.

«Bütün ayrı ırk ve milliyet mensuplarının millî haklarına sahibolacağı federal demokratik, mülkiyete riayet eden, ihtilâlci, iktisadî veya sosyal değişikliklere sapmıyacak olan» Yugoslavyada bugün Tito başbakan, başkumandan ve millî savunma bakanıdır. Almanca, rusça, çekçe ve kırgızcayı mükemmelen ve fransızcayı kâfi derecede konuşan, ingilizceyi göstermek istediğinden pek daha iyi anlıyan Tito, Yugoslavyanın üçte birini tamamiyle kendine bendetmiş durumdadır. Tito için en mühim müşkül, memleket nüfusunun yüzde elli birini temsil eden Sırplardır. Bununla beraber kuvvet ve iktidarı elde tutan Tito, bugünkü halde Yugoslavyanın mukadderatına hâkim bir durumdadır.

(M. Kenan Kan)

TÜRKİYE NÜFUSU — (Cumhuriyet devrindeki son dört sayım neticelerine göre) Cumhuriyetin ilânından sonra, memleketimizde, i l k g e n e l n ü f u s s a y ı m ı 29 ekim 1927 tarihinde, i k i n c i sayım sekiz senelik bir ara ile 20 ekim 1935 te, ü ç ü n c ü sayım beş senelik bir ara ile 20 ekim 1940 da ve e n n i h a y e t d ö r d ü n c ü sayım gene beş senelik bir ara ile 21 ekim 1945 tarihinde yapılmıştır.

Artış nispetleri: 1927 de tesbit edilen nüfus 13.648.270 ve 1935 de 16.158.018 idi. Bu iki yekûn arasında yıllık artış nispeti binde 22,9 dur. 1940 da nüfus 17.820.950 oldu. Yıllık artış nispeti 18.0 e indi ki; bir evvelki devrenin yıllık artış nispetine nazaran azalışı yüzde 21,4 demektir. 1945 de nüfus 18.870.785 e çıktı. Yıllık artış nispeti 11,8 e düştü; bu, bir evvelki devrenin yıllık artış nispetine nazaran yüzde 34,4 azalmıştır ve 1940-1945 devresindeki yıllık artış nisbetinin 1927-1935 devresindeki yıllık artış nispetine nazaran 48,5 udur.

Yukardaki nispetlerin incelenmesinde, Türkiye nüfusunun, 1927 den 1935 e kadar geçen sekiz senelik devrede, yılda binde 22,9 nispetinde; 1935 den 1940 a kadar geçen beş senelik devrede ise, yılda binde 18 nispetinde ve en nihayet 1940 dan 1945 e kadar geçen diğer beş senelik devrede de, yılda 11,8 nispetinde arttığı ve bu duruma göre senelik artış nispetlerinin 1927 den itibaren durmadan azaldığı görülmektedir. Nüfusumuzun 1935-1940 devresindeki yıllık artış nispetinin 1927-1935 devresindeki yıllık artış nispetine, nazaran yüzde 21,4 ve 1940-1945 devresindeki yıllık artış nispetine nazaran yüzde 34,4 ve 1927-1935 devresindeki yıllık artış nispetine nazaran da yüzde 48,5 nispetinde düşük olduğunu göstermektedir.

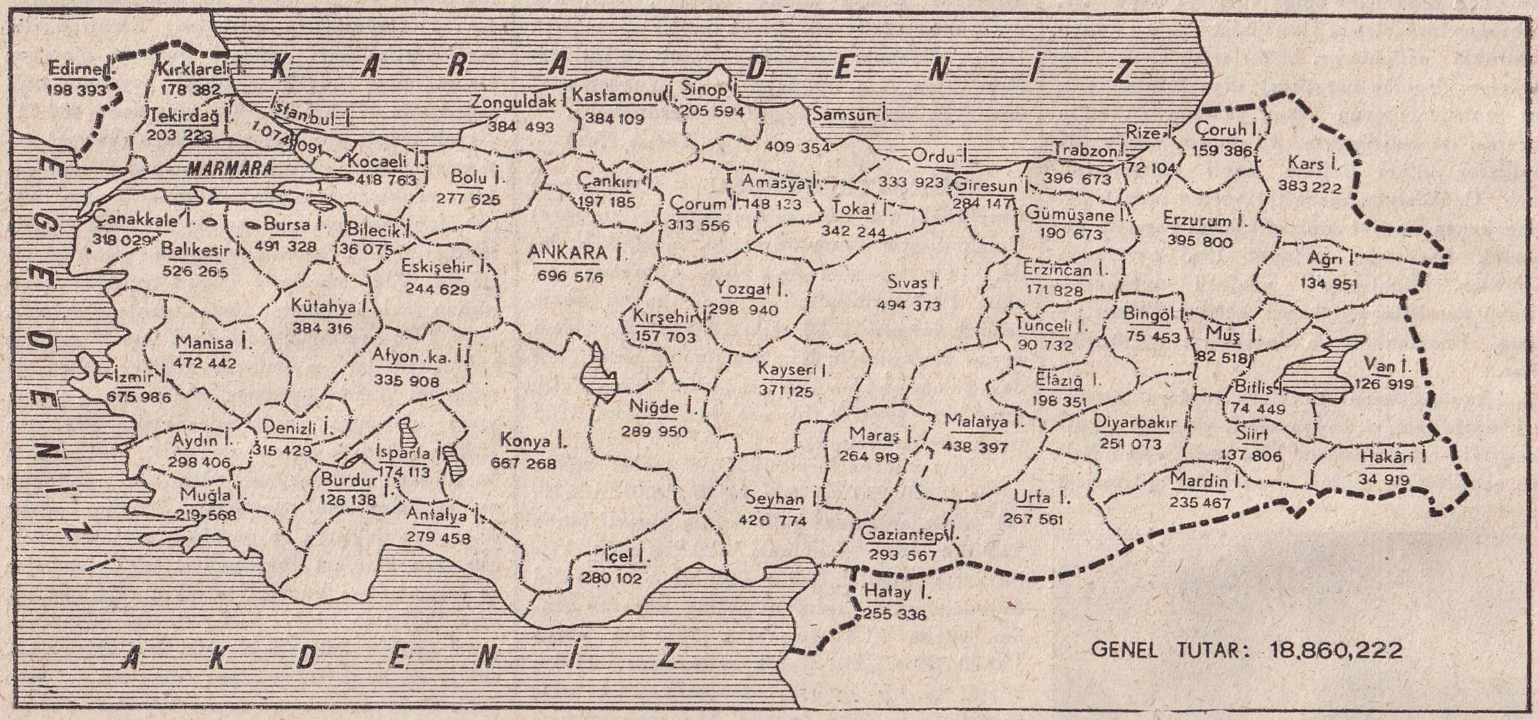
Bununla beraber 1927-1935 devresindeki yıllık artış nispeti mıntakadan mıntakaya büyük farklar göstermektedir. Bu nispet Orta Anadoluda binde 17,8 gibi bir asgarî ile Doğu Anadoluda binde 38 gibi bir âzamî arasında oynamaktadır. Bazı mıntakalardaki artış nispetlerinin, ortalama artış nispetine nazaran gösterdikleri büyük inhiraflar, bu mıntakalar halkının bazı endişelere kapılarak, 1927 senesinde, geniş mikyasta sayımdan kaçınmaları ve bunların büyük bir kısmının sayım memurları tarafından tespit edilmemesinden ileri gelmiş olmasiyle izah edilebilir. Bu kaçınma keyfiyetinin diğer sayımlarda da vukua geldiği düşünülebilir. Fakat nüfus sayımlarının tekrarlanması, halkın zamanla sayımların ne maksatla yapıldığını daha iyi anlamış olmaları, bizi, bu kaçınma nispetinin de gittikçe küçüleceği kanaatine sevkeder. Bundan, 1927-1935 devresi için hesaplanan yıllık binde 22,9 artış nispetinin hatalı bulunduğu ve hakikî nispetin bu nispetten daha küçük olduğu neticesine varılır. Bu itibarla, 1927 den itibaren yurdumuza ait yıllık artış nispetlerinde görülen azalışın, sayımlar neticesinde tesbit edilen rakamların gösterdiğinden daha aşağı olması gerektir.

Nüfusumuzun yıllık artış nispetlerinde görülen azalışın başlıca 3 sebebi olabilir: 1) Doğumların azalması, 2) Ölümlerin çoğalması, 3) Yurda dışardan gelen veya getirilen mülteciler ve göçmenler sayısının azalması.

1) Doğumların azalması: Elimizde doğum istatistikleri yoktur. Bununla beraber bir yaşından küçük çocuklar sayısının 1927 sayımında 615.346 ve 1935 sayımında 484.844 olarak tespit edilmiş bulunması (her iki sayımdan birer yıl önceki senelerde, yeni doğan çocuklar arasındaki ölümlerin aynı nispet dahilinde vukua geldiğini farzettiğimiz takdirde) 1926 senesinde doğan çocuklar sayısının 1934 senesinde doğan çocuklar sayısından fazla olduğunu açıkça göstermektedir. 1940, 1945 sayımları neticeleri tasnif edilmiş bulunsaydı bu sayımlarda tesbit edilen bir yaşından küçük çocuklar sayısından da daha aşağı olduğuna şahit olacaktık. 1927 den 1945 e kadar geçen devrede, doğumların durmadan azalmasının neden ileri geldiğini anlıyabilmek için, doğumlar üzerine gerek doğrudan doğruya ve gerekse dolayısiyle etkin olan âmilleri inceliyelim: a) Evlenmeler ve boşanmalar: Vaziyeti tetkik ettiğimiz zaman 1932 den 1943 e kadar devam eden devrede, şehirler nüfusunun 100 den 135 e yükseldiğini, buna karşı aynı devrede ve aynı şehirlerde evlenenler sayısı 100 den 172 ye çıkmışken boşanmalar sayısının 100 den 170 e yükseldiğini, diğer bir deyim ile evlenmeler ve boşanmalar sayısının nüfusun artışına nispetle daha çabuk arttığını, fakat bu hususta boşanmaların evlenmelerden daha süratli bir seyir takibettiğini göstermektedir. Diğer taraftan evlenmelerden boşanmaların çıkarılması suretiyle elde edilen evlenme fazlalığı da nüfusun artışına nispetle daha süratli bir seyir takibederek yükselmiştir. Kısaca, bu konudaki nispetlerin incelenmesi, bizi, şehirlerdeki evlenme ve boşanma olaylarının, doğumların azalması üzerine doğrudan doğruya etkin olmadıkları, tersine olarak doğumların çoğalmasını intaç edebilecekleri sonucuna ulaştırmaktadır. Bununla beraber şehirlerdeki evlenme ve boşanma olaylarını gösteren rakamların ne dereceye kadar mütecanis olduklar hakkında fikrimiz yoktur. Bu rakamlar şehirlerdeki evlenme dairelerinden temin edilmektedir. Fakat evlenenlerin hepsi de şehirlerde oturan kimseler midir? Yoksa köylerdeki evlenme teşkilâtının aksaklığından dolayı birçok köylülerin her sene artan sayıda, akitlerini, şehirlerde, evlenme dairelerinde, yaptırmıya temayül etmeleri, şehirlerdeki evlenmeler sayısının seneden seneye fazlalaşmasına etkin olmuş mudur? Elimizde evlenenlerin oturdukları yerlere göre tasnifini gösteren rakamlar bulunmadığından bu hususta kesin olarak bir şey söylemek mümkün değildir. Diğer taraftan harb devresine rastlıyan senelerde, askere gidecek birçok gençlerin, uzun müddet silâh altında kalacaklarını göz önünde bulundurarak, askerden döndükten sonra düğünleri yapılmak üzere evlenme akitlerini tacil etmeleri ve bu senelerdeki evlenmeler sayısını anormal bir şekilde yükseltmeleri muhtemeldir. Bu takdirde evlenme vakaları görünüşte artmış olmakla beraber bu gibi evlenmelerin hakikatte doğumların çoğalmasına etkin olmıyacakları aşikârdır. En nihayet harb devresinde, bir kısım köy gençlerinin daha kârlı işler bulmak amaciyle, şehirlere gelip yerleşmeleri ve oralarda evlenmeleri; askerliklerini şehirlerde yapan diğer bir kısım köy gençlerinin de as-

kerliklerini bitirdikten sonra köylerine dönmiyerek şehirlerde kalmaları ve oralarda tanıştıkları kızlarla evlenmiş bulunmaları, evlenmeler sayısının şehirler nüfusuna nispetle şirayetini önliyebilmek için sınırlarımızda normal zamanlara nispetle kat kat fazla asker bulundurmak zorunda kaldık. Bu yüzden evli bulunan birçok askerlerimiz uzun müddet

Bu rakamların tetkikinden de anlaşılacağı gibi geçen Genel Savaş içersinde İtalya, Fransa ve Almanyanın, doğumların azalışından mütevellit nüfus kayıpları, harb ha

Nüfusumuzun illere göre vaziyetini gösterir harita

artışını tevlidedebilir. Bütün bu mülâhazalar ve diğer taraftan köylerimizde vukua gelen evlenme ve boşanma olayları hakkındaki istatistik rakamlarının yokluğu bu olayların yurt içindeki gerçek durumları ve doğumlar üzerindeki etkileri hakkında sarih bir fikir edinmiye engel teşkil etmektedir.

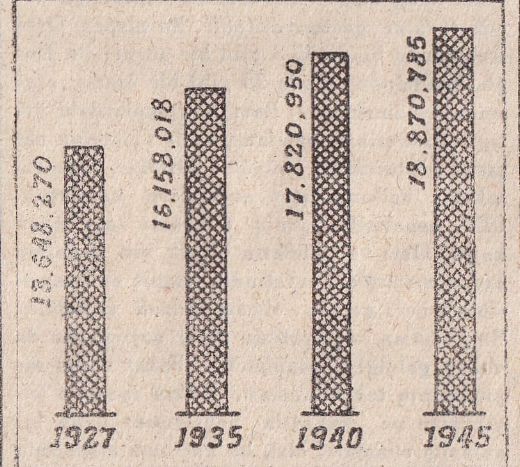
Bununla beraber evlenme ve boşanma olaylarının sayı itibariyle artış veya eksilişinin doğumlar üzerindeki tesirinden sarfınazar, son seneler zarfındaki iktisadî zorluklar, hayat pahalılığı ve mesken buhranı gibi âmillerin, ailelerin ruhları üzerine etkin olarak, bunları gelecek günler hakkında endişeye düşürmesi ve bu suretle doğumların ihtiyarî bir şekilde tahdidi cihetine gitmelerinin, doğumlar sayısının azalmasına etkin olduğu aşikârdır.

b) Harblerin etkileri: Yurdumuzda doğumların azalışının en önemli âmili harblerdir. Gerçekten, 1911 den 1922 ye kadar geçen devrede Batı Trablusu ve Balkan Harbleriyle Birinci Genel Savaş ve İstiklâl Savaşı gibi dört büyük harb içersinde bulunduk ve mütemadî çarpışmalarda büyük insan kaybına uğradık. Bu devrede evlenenler az olduğu

Bir nüfus sayımı manzarası

gibi evli bulunan erkeklerin büyük bir kısmı da cephelerde bulunduklarından doğumlar azalmıştır. Bu azalış 1932-45 devresinde baba olacak sınıfların ve dolayısiyle doğumların azalmasını intacetmiştir. Diğer taraftan 1940-45 senelerinde harb ateşinin yurdumuza yuvalarından uzak yaşadıkları gibi, evli bulunmıyan gençlerimiz de, sulh zamanlarına nispetle daha uzun müddet silâh altında kaldıklarından, geç evlenebildiler. Bu itibarla 1940-45 devresindeki doğumlar sayısı, yalnız Birinci Genel Harbin değil, fakat aynı zamanda İkinci Genel Harbin de etkisi altında 1940 a takaddüm eden senelerdeki doğumlar sayısına nispetle daha fazla azalmıştır. Elimizde kâfi donne bulunmadığından harbler dolayısiyle, doğumların azalmasından mütevellit uğradığımız nüfus kaybını hesaplamak mümkün değildir. Bununla beraber savaş senelerinde doğumların azalışı sebebiyle uğranılan nüfus kaybının önemini belirtmek için, Birinci Dünya Harbine iştirak eden başlıca dört büyük devletten İtalyanın harb hareketleri dolayısiyle 600.000 ve doğumların

Dört sayımın nispet ve miktarları

azalmasından da 1.400.000 kişi kaybettiğini, keza, Fransanın harbde 1.320.000 ve doğumda 1.400.000, İngilterenin harbde 980.000 ve doğumda 700.000, Almanyanın da harbde 2.080.000 ve doğuml azalmasından 3 500.000 kişi kaybettiğini buraya not edelim

reketleri dolayısiyle uğradıkları nüfus kaybından daha yüksektir. Bundan başka Genel Savaş içersinde tarafsız kalmış olan Holânda, Danimarka, İsveç, İsviçre ve İspanyada 1913 yılına nazaran doğumlar azalmış, ölümler çoğalmış ve dolayısiyle doğum fazlalığı tenakus etmiştir. Filvaki. bu memleketlerde 1913 yılında vukua gelen her yüz doğum fazlasına mukabil 1914-1918 senelerine rastlıyan harb devresinde 73, ve 1919 senesinde ise 66 doğum fazlası meydana gelmiştir. Bu bakımdan bizim de, aynı şekilde, gerek muharip ve gerekse bitaraf bir memleket sıfatiyle, Birinci ve İkinci Genel Savaşın etkileri altında kalarak, doğumların azalışından mütevellit, önemli sayıda nüfus kaybına uğramadığımızı zannettirecek sebepler yoktur.

2) Ölümlerin çoğalması: Elimizde bütün memlekete şâmil ölüm istatistikleri yoktur. Bununla beraber, 25 il merkezi için tutulmakta olan ölüm istatistiklerinin tetkiki, harb yılları içinde, ölümlerde bariz bir artış bulunduğunu göstermektedir. Nitekim 1935 den itibaren şehirler nüfusunun 100 den 119 a yükseldiğini, halbuki aynı şehirlerdeki ölüm-

Bir nüfus sayımı günü Köprü

lerin 100 den 142 ye çıktığını ve netice itibariyle ölümlerin nüfusun artışından daha süratle arttığını görmekteyiz. Ölümlerin çoğalmasına daha ziyade harb şartlarının doğurduğu iktisadî zorluklar, hayat pahalılığı, ilâç sıkıntısı, mesken buhranı dolayısiyle sıhhî

olmıyan yerlerde ikamet gibi âmiller etkin olmuştur. Bu bakımdan köylerimizde ölümlerin şehirlerdeki ölümlerden daha da fazla olacağını tahmin etmek güç değildir,

3) Yurda dışardan gelen ve getirilen mülteciler ve göçmenler sayısının azalması: Yurdumuza ortalama hesapla: 1927-1935 devresinde her sene 26.000; 1935-1940 devresinde her sene 24 000; 1940-1945 devresinde her sene 4.000 kişi gelmiştir. Bu rakamlar 1927 den itibaren, her devrede gelen göçmen ve mülteci sayısının bir evvelki devrede gelen göçmen ve mülteci sayısına nispetle az olduğunu göstermektedir. Yurda gelen veya getirilen göçmen veya mülteci sayısının, devreden devreye azalışı, yıllık artış nispetlerinin de devreden devreye azalışı üzerine kısmen etkin olduğuna şüphe yoktur. Bir taraftan doğumların ve yurda gelen göçmenler ve mülteciler sayısının azalması, diğer taraftan ölümlerin çoğalması tabiatiyle yıllık artış nispetlerinin azalmasını intacetmiş ve bu nispet 1940-45 devresinde binde 11,8 e inmiştir.

Bütün memleketlerde, artış nispetlerinin 1921-25 devresinden itibaren durmadan düştüğünü göstermektedir. Bunlardan: Japonya ve Kanada'nın, 1941 senesindeki senelik artış nispeti, bizim 1940-45 devresindeki senelik artış nispetimizden yüksek, b) Diğer bütün memleketlerin senelik artış nispet leri ise bizim mütekabil senelerdeki artış nispetlerimizden küçüktür. Bu duruma göre demografik bakımdan diğer birçok memleketlere nazaran üstün bir mevkide bulunuyoruz. Bununla beraber, 1927 den sonra geçen on sekiz senelik bir zaman zarfında, nüfusumuzun senelik artış nispetinin durmadan düşmesi bizi üzerinde ısrarla durulmıya değer başka bir mesele ile karşı karşıya getirmiş bulunmaktadır.

1945 Genel Nüfus Sayımı: İller itibariyle nüfus miktarı

(Muvakkat rakamlar)

İller	Nüfus
Afyon Karahisar	335.908
Ağrı	134.951
Amasya	148.133
Ankara	696.576
Antalya	279.458
Aydın	298.406
Balıkesir	526.265
Bilecik	136.075
Bingöl	75.453
Bitlis	74.449
Bolu	277.625
Burdur	126.138
Bursa	491 328
Çanakkale	318.029
Çankırı	197.185
Çoruh	159.386
Çorum	313 556
Denizli	315.429
Diyarbakır	251.073
Edirne	198 393
Elâzığ	198.351
Erzincan	171.828
Erzurum	395 800
Eskişehir	244.629
Gaziantep	293.567
Giresun	284.147
Gümüşhane	190.673
Hakâri	34.919
Hatay	255.336
İçel	280.102
İstanbul	1.074.091
İzmir	675.986
İsparta	174.113
Kars	383.222
Kastamonu	384.109
Kayseri	371.125
Kırklareli	178.382
Kırşehir	157.703
Kocaeli	418.763
Konya	667.268
Kütahya	384.316
Malatya	438.397
Manisa	472.442
Maraş	264.919
Mardin	235.467
Muğla	219.568
Muş	82.518
Niğde	298.950
Ordu	333.923
Rize	172.104
Samsun	409 354
Seyhan	420 774
Siirt	137.806
Sinop	205.594
Sivas	494.373
Tekirdağ	203.273
Tokat	342.244
Trabzon	396.673
Tunceli	90.732
Urfa	267.561
Van	126.919
Yozgat	289.940
Zonguldak	384 493
Genel yekûn	18.860.222

1945 Nüfus Sayımı: Nüfusu 20.000 den yukarı olan şehirler

İlçeler	Nüfus
Denizli (Merkez)	20.083
Ödemiş (İzmir)	20.092
Tokat (Merkez)	20.153
Çorum (Merkez)	20.403
Tire (İzmir)	22.032
Çanakkale (Merkez)	22.215
Kars (Merkez)	22.264
Turgutlu (Manisa)	22.719
Akhisar (Manisa)	23.025
Elâzığ (Merkez)	23.739
Antalya (Merkez)	25.050
Kilis (Gaziantep)	27.014
Antakya (Hatay)	27.517
İzmit (Kocaeli)	28.120
Tarsus (İçel)	28.789
A. Karahisar (Merkez)	29.038
Adapazarı (Kocaeli)	29 263
Edirne (Merkez)	29.404
Trabzon (Merkez)	29.551
Manisa (Merkez)	32.142
Mersin (İçel)	33.086
Zonguldak (Merkez)	33.480
Balıkesir (Merkez)	33.900
Maraş (Merkez)	36.404
Urfa (Merkez)	36.635
Samsun (Merkez)	38.417
Diyarbakır (Merkez)	41 260
Malatya (Merkez)	41.559
Sıvas (Merkez)	45.419
Erzurum (Merkez)	52.534
Kayseri (Merkez)	57.698
Konya (Merkez)	58.834
Gaziantep (Merkez)	62.775
Eskişehir (Merkez)	80.096
Bursa (Merkez)	86.021
Adana (Seyhan)	100.367
İzmir (Merkez)	200.088
Ankara, merkez (Çankayadahil)	227.505
İstanbul (Belediye sınır içi)	845.316

1945 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusu 10.000-20.000 e kadar olan şehirler

İlçeler	Nüfus
Nizip (Gaziantep)	10.019
Bayındır (İzmir)	10.085
Urla (İzmir)	10.221
Adıyaman (Malatya)	10.223
Ordu (Merkez)	10.394
İskilip (Çorum)	10.453
Menemen (İzmir)	10.616
Salihli (Manisa)	10.631
Bor (Niğde)	10.665
Birecik (Urfa)	10.688
Tosya (Kastamonu)	10.740
Osmaniye (Seyhan)	10.758
Bitlis (Merkez)	10.780
Karacabey (Bursa)	11.105
Bafra (Samsun)	11.299
Niğde (Merkez)	11 364
Develi (Kayseri)	11.365
Yozgat (Merkez)	11.576
Söke (Aydın)	11.887
Lüleburgaz (Kırklareli)	12.273
Giresun (Merkez)	12.436
Çorlu (Tekirdağ)	12.509
Karaman (Konya)	12.529
Muğla (Merkez)	12.544
Kastamonu (Merkez)	12.565
Akşehir (Konya)	12 624
Erzincan (Merkez)	12.630
Gelibolu (Çanakkale)	12.712
Edremit (Balıkesir)	12.852
Ceyhan (Seyhan)	13.228
Amasya (Merkez)	13.341
Ayvalık (Balıkesir)	13.680
Sarıkamış (Kars)	14.680
Kırşehir (Merkez)	13.808
Rize (Merkez)	14.174
Kırklareli (Merkez)	14.275
Kırıkkale (Ankara)	14.423
Burdur (Merkez)	14.462
Çankırı (Merkez)	14.641
Tekirdağ (Merkez)	14.793
İnegöl (Bursa)	14.910
M. Kemalpaşa (Bursa)	15.016
Nevşehir (Niğde)	15.248
Ereğli (Konya)	16.077
Van (Merkez)	14.347
Merzifon (Amasya)	16.126
Siirt (Merkez)	16.230
Zile (Tokat)	16.290
Bergama (İzmir)	16.341
İsparta (Merkez)	16.273
Siverek (Urfa)	17.385
Bandırma (Balıkesir)	17.461
Aydın (Merkez)	18.488
Mardin (Merkez)	18.519
İskenderun (Hatay)	18.629
Uşak (Kütahya)	18.794
Nazilli (Aydın)	18.877
Kütahya (Merkez)	19.859

(Ratip Yücealağ)

VAGOTONİ (Vagotonie) — İnsan vücudunda mühim vazifeleri bulunan ve başlı başına otonom (autonome) bir sistem olan nöro - vejetatif (neuro - végétatif) sinir cümlesi; senpatik (sympathique) ve parasenpatik (parasympathique) adlariyle iki ayrı guruptan teşekkül etmiştir,

Bu iki guruptan birinin veya diğerinin kudreti (tonicité'si) daha galip ve hâkim olduğuna göre insan bünyesi senpatikotonik (sympathico - tonique) veya parasenpatikotonik (parasympathico - tonique) ismiyle vasıflandırılır. Daha doğrusu bu suretle iki tip, iki ayrı bünye teşekkül etmiştir. Parasenpa-

tik sisteme, vücutta anatomisi ve ödevleri malûm birkaç sinir dahildir. Bunlar arasında büyüklüğü, birçok organlara dağılmış bulunması itibariyle bir tanesi mühimdir: Pnömogastrik (pneumogastrique) yahut «vague» adı verilen ve beyinden çıkan çift sinirlerin onuncusu olan bu büyük sinir, parasenpatik cümlenin kitle ve rol itibariyle pek büyük bir kısmını kendisinde topladığından parasenpatikotoni haline eşanlam (synonyme = müteradif) olarak «vagotonie» de denmektedir.

İki türlü vagotoni vardır: Bünyevî, geçici. 1) Bünyevî olarak vagotonik olan insanlarda: Nabız ağır (dakikada 60 - 70), damar basıncı=tansiyon (tension) düşük, damarların daralıp genişlemesi bozuktur (yüz uçuktur, ara sıra sıcak basmaları gelir, eller mor ve soğuktur, bol terleme). Hazım bozukluklarından salya bolluğu ve midede asit fazlalığı, ekşime, geyirme, hava yutma vardır. Bu insanlar kolaylıkla kusarlar, ayrıca bağırsak spazmaları (spasme) ve kabızlık görülür. Solunumda (teneffüs) ağır ve sıkıntılı hal, bazan da ruhî hâdiselerden keder ve arzusuzluk göze çarpar, hadekaları dardır. Ayrıca vagal bayılmalarda görülebilir. 2) Daimî ve bünyevî olan vagotoniden başka bir de vagotoni hali vardır ki; intan hastalıklarının istilâ zamanlarında, açlık ve uyku ihtiyacında ve fazla sigara içmeyi müteakip görülür. Hastalar deniz tutmuş veya anjin (angine) ve senkop (syncope) a uğramış hissini verirler. Bütün bu haller, hiç şüphesiz iç salgı bezlerinin pnömogastrik sinir üzerine tesiriyle meydana gelir. Bu halde de nabız sayısı düşer (bazan 20-30 a kadar), solunum ağırlaşır. hastanın yüzü solar, kusma göze çarpar. Bazan da ishal olur, hadekalar daralır, bütün belirtiler «vague» sinirinin fazla tonisite kazanmış olmasından doğarlar. Esasta maddî bir bozukluk yoktur. Sadece bu sinir cümlesinin fazla çalışmasından ileri gelen bu patolojik (pathologique) belirtileri; o çalışmayı azaltarak susturmak, muvazeneyi ayarlamak gerekir. Vagus sisteminin faaliyetini ağırlaştıran ilâç atropin (atropine) ve onun yakınları olduğundan bünyevî vagotoniklerde bu ilâcı kullanmak lâzım geldiği gibi geçici vagotoni nöbetlerinde de gene ondan istifade edilir.

Herhangi bir insanın vagotonik veya senpatikotonik olduğunu - bu gibi ârızalar göstermeden - meydana çıkarmak için bazı ilâç tecrübeleri yapmak mümkündür. Vagotoniklerde «göz-kalb refleksi» şiddetlidir. Yani; her iki göz kürrelerine tazyik yapılarak nabızları sayılsa, tazyik yapılmadan evvelki sayıya göre nabız dakikada 15 30 sayı düşer. Keza solunum da böyledir. Gözlerine atropin damlatılsa veya aynı ilâç şırınga halinde verilse hadekaları derhal genişler, kalb sürat gösterir ve ağız kurur. Keza vagotonikler pilokarpin (pilocarpine) ve ezerin (ésérine) adlı ilâçlara da kuvvetle reaksiyon vererek kalb ağırlaşması, terleme, tükürük artması ve bağırsak hareketleri gösterirler. Buna karşılık vagotonikler adrenalin (adrénaline) e karşı hiçbir reaksiyon vermedikleri halde senpatikotonikler ondan müteessir olurlar.

Ekseriya böyle tecrübeler yapılmamış ve insanların bünyesi tanınmamış olduğu için bir intan hastalığı, bir uykusuzluk veya yorgunluğu müteakip birdenbire bir vagotoni krizi gösteren insanın hali, telâşı mucibolur. Yüzü sapsarı olan hastada nabız çok ağırlaşmıştır. Etraf devranı güçleştirdiğinden el, ayak soğur ve kusma da sahneyi daha ehemmiyetli gibi gösterir. Haddi zatında işin içinde organik (organique) bir lezyon (lésion) olmadığından vagus'un tonisiltesini azaltan ilâçlar (atropin) ve solunumu, kalbi kuvvetlendiren tedbirlerle mesele süratle bertaraf olur; bu nöbetler hiçbir zaman vahim netice vermezler. (*Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan*)

YILDIZ ÇİÇEĞİ (Dahlia, dalya) — Bizim kendisine veya çiçeğine yıldız çiçeği, yahut frenklerden alarak dahlia veya dalya dediğimiz bitkiler; bileşikgillerden, yani çiçekleri çiçeklik (mezher) etrafında bir veya birkaç sıra olan tek taçyaprak (varakı tüveycî) lılardandır.

Adını bu bitkiler üstünde geniş tetkiklerde bulunmuş olan İsveçli botanist (nebatat âlimi) Andrew Dahl'den alan dahlialar; uzun ömürlü, yumrucuk köklü, en fazla 1,20 metreye kadar yükselen otumsu nebatlardır; gök mavisi dışında türlü renklerde çok güzel çiçekler verirler. Dahlialar, pek azı müstesna, Meksikadan çıkmış ve çiçek meraklıları tarafından sunî yollarla üretilerek bugünkü çeşitlerinin sayısı üç bini aşmıştır.

Yıldız çiçekleri

Hele renk meraklıları, muhtelif dahliaları birbiriyle çiftleştirmek suretiyle yeni örnekler elde edinmeyi, sunî yollarla yaptıkları çiftleştirmenin ne sonuçlar vereceğini merakla beklemeyi âdeta bir tiryakilik haline getirmişlerdir. Ancak şimdiye kadar bu işe o kadar emek sarfedilmiştir ki bundan sonra, ortaya çıkmamış yeni bir çiçek elde etmek âdeta meseledir. Bununla beraber, nasıl pul koleksiyoncuları yeni yeni pullar ele geçirmek için vakitlerini ve paralarını harcamaktan çekinmezlerse çiçek meraklıları da bu uğurda gayret göstermekten geri kalmamaktadırlar.

İlk dahlialar 1789 a doğru da Meksikadan İspanyaya getirilmiş, 1800 e doğru Fransaya geçmiş ve 1836 ya doğru da çiçek meraklıları tarafından sunî üretimlere başlanarak şiddetli ve mubalâğalı bir hayranlık mevzuu olduktan sonra Avrupanın her bir tarafına yayılmıya başlamıştır.

Dahlialar tohumları ekilmek, sürgünleri veya ilkbaharda filizli yumrucuk kökleri parçalanarak dikilmek suretiyle yetiştirilir.

Bazı kimseler lâtince adlarındaki «yıldız» mânasına gelen «aster» ve başka dillerdeki benzeri sözlere bakarak böyle isimler taşıyan birçok çiçekleri, yıldız çiçekleri (dalyalar) arasına sınıflandırarak geçmektedirler. Bu tarzda bir yanlışlığa düşenler, tabiî, çiçek yetiştirme işini ya derinleştirmemiş olan, ya bu işin henüz başlangıcında bulunan veyahut ta çiçeklerle ancak uzaktan uzağa ilgilenen kimselerdir. Halbuki bizim saray patı, frenk patı, mor pat ve hattâ kasım patı (krizantem) gibi isimler verdiğimiz asterlerle bunların daha basitleri ve yalınları olan çeşitli papatyaların yıldız çiçekleriyle münasebetleri, hepsinin bileşikgiller (composées=mürekkebe) den olmasından ibarettir. Yıldız çiçekleri, yani çeşitli dalyalar, patgillerden değil, ayçiçeğigiller (frenklerin günçiçeği veya günebakan dedikleri) dendir. Böyle olduğu halde çiçekçilikte bileşikgillerin sunî üretimle de çeşitlendirilmiye çok müsait olması ve dünya çiçekçilerinin papatya nevilerinde pek değilse de pat, krizantem ve yıldız çiçeklerinden yüzlerce, hattâ binlerce çeşit üretmeleri, azçok birbirine benzeyen bütün bu çiçeklerin işin derinliğine girmemiş olanlar tarafından birbirine karıştırılmalarına, hepsinin aynı familyadan çiçekler olduğu zehabına düşmelerine sebebolmuştur. Kaldı ki patlar umumiyetle Japonya ve Çinden çıktıkları halde yıldız çiçeklerinin büyük bir kısmı tamamiyle aksi bir istikametten, Meksikadan gelmişlerdir. Patların dünya çiçek bahçelerine yayılmasının da, yıldız çiçeklerine nispetle kıdemi vardır. Şunu söylemiye lüzum görmüyoruz ki senelerdenberi çiçekçilikle uğraşan hakikî bahçe meraklıları için bu azçok birbirine benzeyen çiçekleri yerli yerine sınıflandırmak mesele bile değildir.

Dahlialar hakkında esas olan bu ansiklopedik bilgileri vermekle yetineceğiz. Zira üç binden fazla çeşidi olan bu bitkinin her çeşidi hakkında ikişer kelime de olsa burada bilgi vermiye imkân yoktur. Bununla beraber dahlialar sunî yollarla üretildiği ve üretilmiye de devam olunduğundan istiyenlerin yeni yeni dahlialar üretmeyi tecrübe edebilmeleri için bu yolu yazmayı faydasız bulmuyoruz.

S u n î ü r e t i m : Dahlialarin ilk çiçekleri açar açmaz işe başlamak gerektir. Zira mevsim ilerledikçe kömeç (bu cins çiçeklerin çiçek tozu mahfazası) ler umumiyetle tohumlar kemale ermeden çürürler. Yapılacak işler şunlardır: 1 — Sunî üretime seçilmiş kömeçleri, açar açmaz, böceklerin ve arıların tabiî üretime vasıta olmamaları için bir gaz veya seyrek tülbentle sarmalı. 2 — Çiçektozunu ince bir fırça ile bir kutuya düşürmeli. 3 — Döllenecek (yani çiçektozu aşılanacak) çiçeğin kömecini açarak kutudaki çiçek tozunu kuru ve ipek gibi bir fırça ile ve tercihan kömecin ortasına yerleştirmeli. 4 — Böceklerin ikinci bir döllemeye vasıta olmamaları için kömeçi tekrar kapayıp şeffaf kâğıttan bir torba geçirmek suretiyle muhafaza altına almalı (hava almak üzere torbanın dibinde küçük bir veya birkaç delik açılması lâzımdır). 5 — Döllenen çiçeklerin kömeçleri işaretlenmeli, numaralanmalı, dölleme ve döllemenin hangi çeşit dahlialar arasında yapıldığı iyice not edilmeli. 6 — Döllenen çiçeklerin taçyaprakları solmıya başlayınca, fakat iyice kurumalarını beklemeden kömeçleri koparmalı, etiketlemeli, iyice havadar bir odada gergin bir ipe baş aşağı asarak iyice kurutmalı, sonra tohumları ayrı ayrı almalı. Her kömeç, 12 ile 20 arası tohum verir. Bu tohumlar ayrı ayrı etiketli kutular içinde ekim zamanı olan şubat-marta kadar tamamiyle rutubetsiz bir yerde saklanmalı. (*A. B.*)

ZİŞTOVİ (Zistowa) BARIŞ ANTLAŞMASI — (4 ağustos 1791) Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında, 1787 - 1791 Harbi sonunda imzalanmıştır. Bu harb esas olarak Lehistanı taksim ve Kırımı işgal ettikten sonra, Osmanlı İmparatorluğunu da taksim etmeyi amaç edinen Rusyaya karşı açılmıştı. Rus çariçesi İkinci Katerina, bu maksadını gerçekleştirebilmek için Avusturya ile müzakerelere başlıyarak Belgrad Antlaşması (1739) nın öcünü almak için fırsat bekliyen Avusturyadan gördüğü müzaheretten faydalanarak, bir taksim projesi hazırlamışlar; merkezi İstanbul olmak üzere Rusya himayesinde bir Yunan imparatorlu-

ğunun (Grek projesi), Eflâk ve Buğdanın birleştirilerek Avusturya himayesinde bir Daçya Devletinin kurulmasını kararlaştırmışlardı. Her iki devlet hükümdarının 1787 yılında buluşarak, Kırımı ziyaret etmeleri ve Türk hudutları yakınında üzerinde «Bizans yolu» ibaresi yazılı bir zafer takı altından geçmeleri, Kırım'ın acısını unutmamış olan ve kaybedilen yerleri geri almak için müsait bir zaman bekliyen Osmanlı devlet adamlarını büsbütün ürkütmüş, gelecek tehlikeyi önlemek için İngiliz elçisinin de teşviki ile Rusyaya karşı harb açılmıştı (10 ağustos 1787). Avusturya da ittifakına sadık kalarak bu harbde Rusyanın yanında yer almıştı. Osmanlı Devleti, zaten iç işlerinin karışıklığı yüzünden fazla bir faaliyet gösteremiyen Avusturya ordularını Belgrad önünde venmiş, Banat'ı istilâya muvaffak olmuş, fakat Rus cephesinde birbirini takibeden yenilgilere uğramıştı. Hattâ Özi kalesinin de alınması üzerine padişah Birinci Abdülhamit (1774-1789) teessüründen ölmüş, yerine Üçüncü Selim (1789-1809) geçmişti. Bu defa da devam eden yenilgiler, Avusturyayı da harekete getirmiş, onlar da Belgradı almışlardı. Üçüncü Selimin hiç olmazsa bir tek başarı kazanılarak devletin şeref ve haysiyetinin korunmasını düşündüğü bir sırada Fransız İhtilâlinin patlaması, düşmanlarımız hesabına bütün hesapları altüst etmişti. Bütün nazarların Fransa üzerinde toplandığı bu sırada Avusturya imparatoru İkinci Josef de ölmüş, yerine barış taraftarı İkinci Leopold geçmişti. Nihayet Fransız İnkilâbı tesiriyle Belçikada başgösteren hareketin, genişliyerek, hürriyet fikirlerinin, memleketine de yayılacağından korkan Avusturya hükûmeti, Belgradı geri verecek Ziştovi Barış Antlaşmasını imzalamak mecburiyetinde kaldı (4 ağustos 1791). Altı ay kadar sonra da müttefiki tarafından yalnız bırakılmış olan Rusya, Yaş Barış Antlaşmasını imzalıyacaktır.

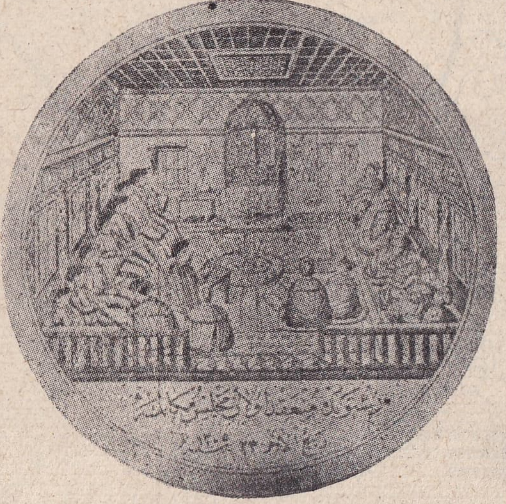

Birinci Abdülhamit

İkinci Katerina

Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında dostluğun yeniden kurulmasını temin eden Ziştovi Barış Antlaşması, 14 maddeden ibarettir. Ayrıca aynı tarihte 7 maddelik bir «hususî antlaşma» imzalanmıştır. Barış antlaşmasının belli başlı maddeleri şunlardır: Her iki taraf, harb esnasında düşman tarafını tutmuş olan tebaasına; bilhassa Osmanlı İmparatorluğu, Karadağ, Bosna, Sırbistan, Eflâk ve Buğdanda genel af ilân edecektir (madde: 1). Bundan evvelki bütün barış ve ticaret anlaşmaları, imtiyaznameler ve senetler aynen kabul ve tekid olunur (madde: 2). Avusturya ticaret gemileri Osmanlı memleketlerinde emniyetle işleyebilecek ve Avusturya tebaası serbestçe ticaret yapabilecektir. Mâruz kalacakları hasarlar tazmin edilecektir. Bu meselelerle ilgili daha önceki senet ve fermanlar aynen kabul edilecektir (madde: 3). Bu seferde Avusturya askeri tarafından istilâ olunan Osmanlı toprakları, kale ve şehirler, istilâ sırasında içlerinde bulunan top ve emsali harb aletleri de olduğu halde, Osmanlı İmparatorluğuna iade edilecceklerdir (madde: 4). Avusturya hükûmeti, Rusya ile harbin devamı müddetince Rusyaya hiçbir suretle yardımda bulunmıyacaktır (madde: 5). Avusturya askerleri tarafından yapılacak tahliye işi, barış antlaşmasının tasdik edilmiş metinlerinin mübadelesinden itibaren otuz gün içinde bitmiş olacaktır (madde: 6). Sefer esnasında alınmış olan esirler, mübadele edilecektir. İslâm olan Avusturyalı esirlerle,

Ziştovi Antlaşmasında iki taraf heyeti

Zamanında yapılmış bir resimden

tanassur etmiş müslüman esirler bundan müstesnadırlar (madde: 7). Asayiş ve sulhün temini ve yapılacak zarar ve hasarların iktiza edenlerden tazmin ettirilmesi için her iki taraf, huduttaki vali ve komutanlarına şiddetli emirler vereceklerdir (madde: 10) Osmanlı topraklarında yaşıyan Hıristiyan Lâtin rahipleri ve onlara tabi olanların âyinleri, kiliselerinin tamir ve korunması ve Kudüse hac yapmaları hakkında bundan evvelki antlaşma, emir ve senetler aynen kabul edilmiştir (madde: 12). Bu antlaşma esasları, iki nusha halinde tanzim olunarak türkçe olan bir nushası Osmanlı murahhasları tarafından imzalanarak Avusturyaya, fransızca olan ikinci nushası da Avusturya murahhasları tarafından imzalanarak Osmanlılara takdim edilmiştir (madde: 14).

Yedi maddeden ibaret olan hususî antlaşmada hudutlar tespit edilmiş ve Osmanlılar tarafından istenilen şartlara, Avusturya hükûmetinin memnuniyetle uyduğu ve tahliyeler için konan günleri kabul ettiği işaret edilmiştir. Son maddesinde de bu hususî antlaşmanın tasdik edilmiş şekillerinin yayınlanabileceği, fakat barış antlaşmasının tasdik edilmiş şekillerinin tespit edilen günde mübadele olunacağı bildirilmektedir.

Görülüyor ki bu barış antlaşması, Türkler için pek zararlı olmamış, Fransız İnkılâbının doğurduğu yeni fikirlerin, Avrupa ortalarına kadar sokularak «yamalı bohça»yı parçalaması endişesi, lehimize olarak neticelenen bir antlaşmanın yapılmasına sebeb olmuştur.

(Hüseyin Yurdaydın)

Üçüncü Selim

AHMET ŞUAYİP — (1876-1910) Muharrir ve muallimlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Doğduktan birkaç ay sonra babası Salib Efendi vefat ettiğinden ilk öğrenimini güçlükle ve Fatih Rüştiyesinde yaptı. Sonra Vefa İdadisinde ve Mektebi Hukukta orta ve yüksek öğrenimini ikmal etti.

Genç yaşındayken, 1896 da «Serveti-fünun» mecmuasında toplanan gençlerin meydana getirdikleri «Edebiyatı Cedide» hareketine katıldı; Hayat ve Kitaplar, Âsarı Matbuat başlıkları altında devamlı yazılar yazdı. Biricisinde edebiyat tarihinden ve Batı edebiyat ve fikir adamlarının hayatından, ikincisinde de haftalık tenkit ve hareketlerden bahsetti. Şuayibin bu yazıları, zamanına göre ilmî ve ciddî bir mahiyet taşıyordu.

Sonradan sadrazam olan Hakkı Paşanın muavini sıfatiyle hukuku idare muallimliğine tâyin edilen Şuayip, hukuku düvel dersini de üzerine almış ve bir aralık Cemiyeti Rüsumiye âzalığına da tâyin edilmiştir.

Ahmet Şuayip

1908 İnkılâbından sonra Mektebi Hukuktaki derslerine devam etmekle beraber Maarif Meclisi âzalığına, Tedrisatı İptidaiye Müdürlüğüne, İstanbul Maarif Müdürlüğüne getirilmiş ve en son vazifesi olan Divanı Muhasebat Müddeiumumiliğini yaparken vefat etmiştir.

Rıza Tevfik ve Mehmet Cavitle beraber kurdukları ilk «Ulûmu İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası»nda Fransa İnkılâbı, Rusya

Tarihi, Avamili İçtimaiye gibi ciddî ve faydalı makaleleri çıkmıştır. «Hayat ve Kitaplar», «Âsarı Matbuat» ve «Hukuku İdare» adlı eserleri basılmıştır.

Ahmet Şuayip, son devir kültür hayatımızın dikkati çeken simalarındandır. İctimaî ilimleri Batıdaki örneklarine göre kavramış ve gençlere tanıtmıya çalışmıştır. Ancak, çalışma mevzuları sosyoloji, edebiyat, iktisat ve hukuk gibi çok kollara ayrıldığı ve henüz, bunları toparlayıp kendi ilmî hüviyetini kurmıya vakit bulamadığı için, bu çalışmaları ciddî mevzu ve eserlere karşı sempati telkini gibi bir tesirle kalmıştır.

Şuayip yaşasaydı benliğini de kuracak kudretteydi. Fakat otuz dört yaşındayken, apandisit onu hayat ve kitaplarından ayırdı. (*S. R.*)

ANTALYA İLİNİN COĞRAFYASI

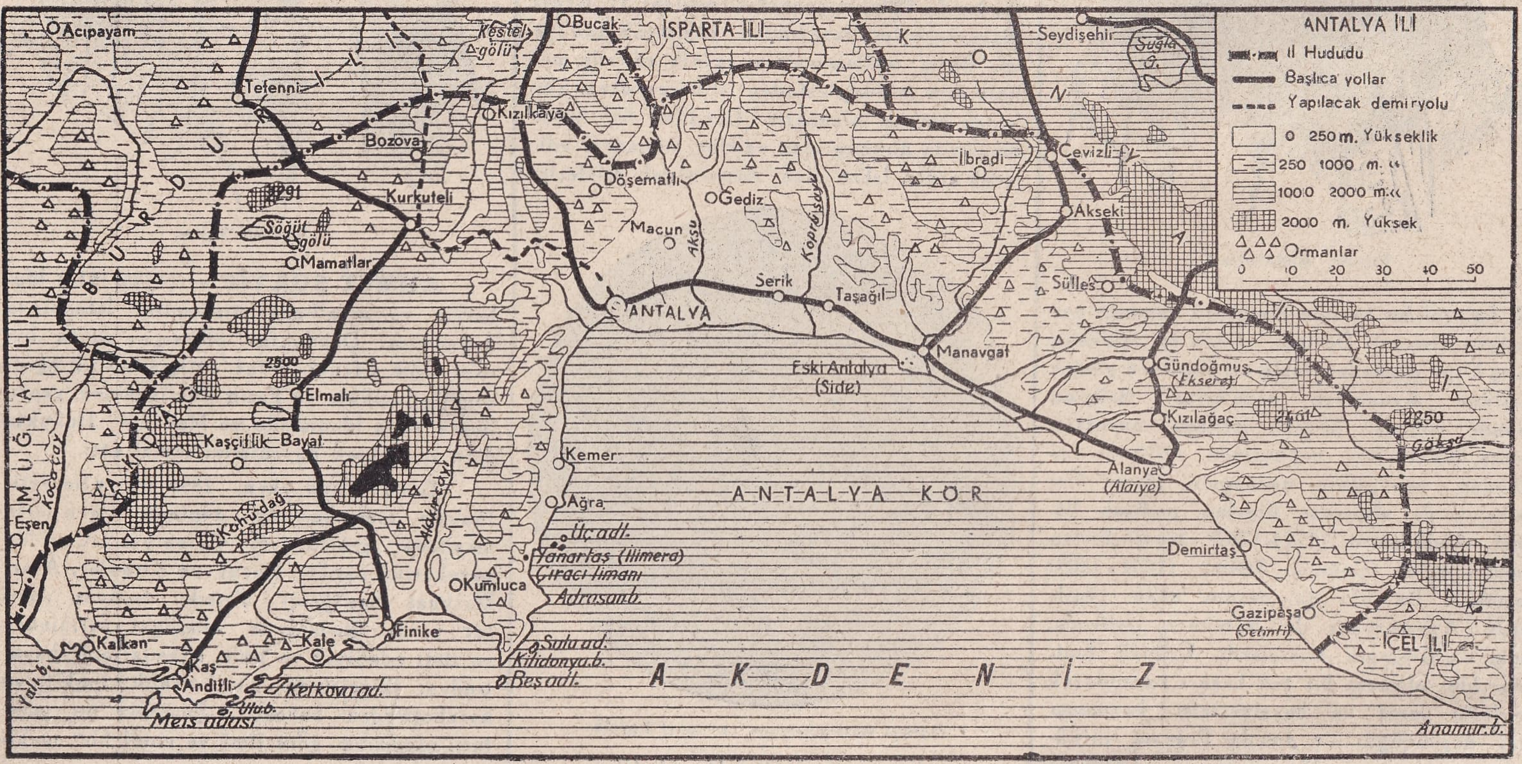
— Antalya, Akdeniz kıyılarımızın zengin tabiatlı bir ilidir.

Y e r i, h u d u t l a r ı, y ü z ö l ç ü m ü : esas itibariyle dağlık bir memlekettir: Anadolunun güney kıyısı üzerinde yer alan ve hepsine birden Toros adı verilen dağ sıralarının yayılma sahası içinde bulunur. Bu dağlar, Antalya körfezinin iki tarafında, Anadolunun güneye doğru ilerliyen iki büyük

Antalya : Sahilden görünüş

larla kuşatılmış, ortası çukurca bir memlekettir; fakat ortadaki çukur saha (Elmalı ovası) bile deniz seviyesinden 1100 - 1200 metre yüksek olduğu gibi, bunu kuşatan kenar dağları (doğu tarafında Bey dağları, batıda Akdağlar) üzerinde iki zirvenin yükseltisi 3.000 metreyi geçtiği için bunlar, Adana Torosları ve Erciyas - Hasan dağı sönmüş volkanlariyle beraber, Anadolu yarım adasının en yüksek yerlerinden sayılırlar. Antalya körfezinin doğusunda kalan İçel vöresine gelince, bunun iç kısımları Taşeli adı verilen kayalık bir yüksek yayla halinde olup burada da, kuzeydeki göller yöresine doğru uzanan ve yükseltisi 3.000 metreye yaklaşan dağlar yer alır (Geyik dağı gibi). Bütün bu dağların yapısında - İçel dağlarındaki birinci zaman şistleri, Teke dağlarında kısmen mevcut olan üçüncü zaman killi - kumlu arazisi ile beraber - bilhassa ikinci zaman sonuna ait tebeşir devrinin kireçli arazisi hâkimdir. Bilhassa Teke yöresinde kalker (kireç) çok yer

Antalya İli, Anadolu güneyinde, Akdeniz bölgemizin batı bölümünde yer alır. Batıda Eşen çayı (Kocaçay) ağzından doğuda Gazipaşa ile Anamur arasında Kalediran deresi ağzına kadar 450 kilometre üzerinde Akdeniz, Antalya İlini güneyden sınırlar ve deniz, tam ortada geniş bir girinti halinde kara içine sokulur. Güney doğuda İçel (Mersin) İline komşu olan Antalyanın kuzey doğusunu Konya İli kaplar; kuzeyinde Isparta, kuzey batısında Burdur ve batısında da Muğla İli bulunur. Böylelikle Antalya İli Akdeniz kıyısı boyunda, genişliği doğuda 35 kilometreye inen, batıda 100 kilometreyi aşan bir şerit meydana getirir. Antalya İlinin yüzölçümü 19.479 kilometre kareyi bulduğuna göre, İstanbul İlinden üç buçuk defa daha büyük, fakat Konya İlinden iki buçuk defa daha küçük demektir.

Y ü z e y ş e k i l l e r i : Antalya İli çıkıntısı (batıda Teke, doğuda İçel yöreleri) üzerinde, hemen hemen deniz kıyısından baş-

Antalyada bir cadde

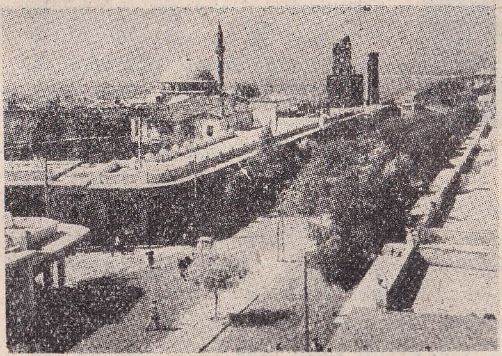
lar ve birkaç sıra halinde içerlere doğru uzanır. Batıda Teke yöresi, Anadolunun küçük bir modeli gibi, iki tarafı devamlı dağ-

tutar. Kireçli arazi hem suyu tutmayıp geçirir, hem de suların tesiriyle yavaş yavaş erir. Bu sebepten, kirecin hâkim olduğu yerlerde kayaların sırtı erinti çukurlariyle delik deşik ve kurudur, arazi içine süzülen sular yer altı mecralarında birikir, âdeta birer dere halini alır, suyu bol kaynaklar halinde yer yüzüne çıkar, bazan düden denilen huni şeklinde çukurlarda tekrar yer altına dalar. gözden kaybolurlar. Antalya şehri yakınında tepelerin eteğinden çıkan, şehir civarında kollara ayrılan, bahçeleri sulayan, bir kısmı Antalyanın yarları üzerinde köpüre köpüre şelâle gibi denize akan Düden çayı böyledir. Eski yer altı su mecralarının bir kısmı, dağların yamacına açılan dolambaçlı mağaralar meydana getirmişlerdir.

Kıyılar umumiyetle yüksek, az girintili çıkıntılı, bazı kaya döküntüleri bir tarafa

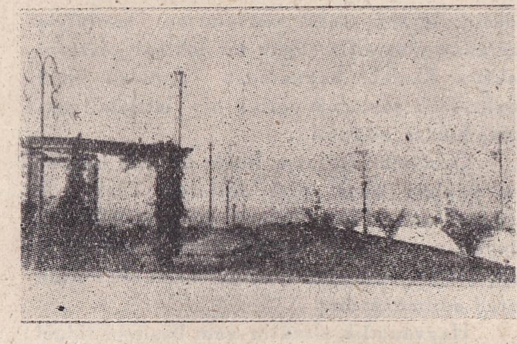
bırakılacak olursa, hemen hemen adasızdır. Bazı akar su ağızlarında küçük ovalara rastlanır ki bunlardan birisi Teke güneyinde bulunan Finike ovasıdır. Bu ova, Antalya körfezinden, Kilidonya (Kırlangıç) burnu ile ayrılır. Küçük ölçekli haritalar üzerinde dümdüz görünen kıyı boyunca gerçekte birçok koylar vardır ki bunlar ilk ve orta çağlarda tüccar ve korsan gemilerine sığınak rolünü oynarlardı. Fakat bugün artık vapurlar için bu koylar çok küçük ve sığ kalmışlardır. Antalya körfezinin batı kıyısında böyle bir koyun adı Çıralıliman'dır ki bunun kenarından pek uzak olmıyan bir yerde, kayalar arasından çıkan karbonlu hidrojen gazlarının kendi kendine yanması öteden beri pek meşhurdur: Halk buraya Yanartaş adını vermiştir.

Antalya körfezinin kuzey bitiminde bir üçgen gibi dağlar arasına sokulmuş geniş bir

Antalya : Çarşıdan bir görünüş

düzlük görünür ki buna Antalya ovası adı verilir. Gerçekte bu ova, Adana ovası gibi doğrudan doğruya kıyıdan başlamaz, denize dik yarlarla hâkim olur. Ortalama yükseltisi kıyı civarında 30 metre olan bu düzlük, da-

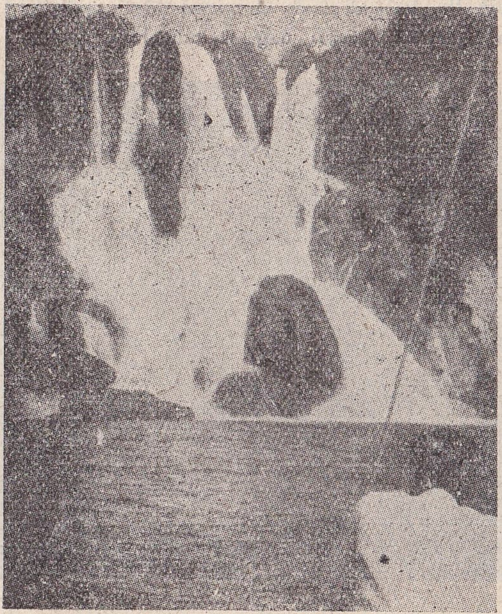

Antalya : Parktan bir kısım

ha içeride, 80 metrelik daha yüksek bir düzlükten, bir basamakla ayrılır.

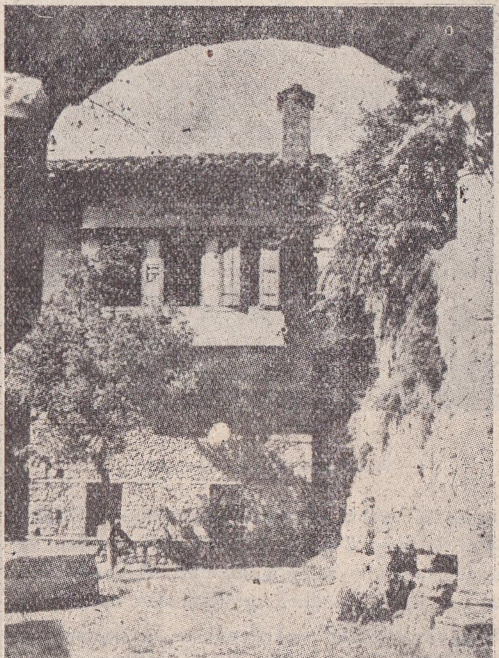
İklim, nebatlar âlemi: Antalya İlinin yalıları, deniz kıyısından itibaren dağların ilk yamacına kadar hakiki Akdeniz ikliminin tesiri altındadır. Bu iklimin tanıtıcı karakteri, yazlarının sıcak, yağmursuz ve açık geçmesi, kışlarının da ılık olması ve yağışların kış etrafında - sonbaharda başlayıp ilkbahar ortalarına kadar devam etmesi - şeklinde ifade edilebilir. En soğuk ayın ortalama sıcaklık derecesi Antalya şehrinde + 10° olup termometrenin sıfırdan aşağıya düşmesi pek nadir görülür: Son on yıl içinde sıcaklık bir kere — 4,5 dereceye düşmüştür. Kış geç gelir ve çabuk geçer. Yazlar uzun sürer. Temmuz ayının ortalaması + 28° olup sıcaklık derecesi haziran - eylül aylarında öğle üstü çok defa +40 derecenin üstüne çıkabilir (son yıllarda en fazla +43°.4). Yazın, bazı geçici sağanaklar dışında yağmur yağmaz. En yağışlı aylar aralık ve ocak aylarıdır. Kar, yalıboyuna pek nadir düşer. Yıllık yağış ortalaması (on senelik ölçülere göre) 1.100 milimetre kadardır.

Yazların çok sıcak, kışların ılık geç-

Antalya : Çağlayanlardan biri

mesi, bu kıyılarda hemen hemen tropikal bölge nebatlarının yetişmesine imkân verir. Bu bitkilerin iyice gelişmelerine tek engel, bazı yıllar vukua gelen soğuk baskınlarıdır ki bunlar, soğuğa dayanamıyan ağaçlara (portakal, limon...) zarar verebilir. Yazların sıcak olduğu kadar da kurak geçmesi, tabiî bitkileri bu iklim şartına uymıya mecbur etmiştir: Deniz kıyısından itibaren yükseltisi beş, altı yüz metreye kadar olan sahalarda maki denilen bitki topluluklarıı yer alır ki bunlar yaz kış yaprağını dökmiyen çalılar ve bodur ağaçlardan mürekkeptir: Delne, kocayemiş, bodur meşe... gibi. Bir kısmı insanlar tarafından ehlileştirilmiş zeytin ağaçları da bu seviyede bulunurlar. Makiler arasında veya açıkta kekik ve lâden gibi sert yapraklı, kokulu otlar yetişir. Yükseklere çıkıldıkça iklim şartları hızla değişir. Yazlar serinleşir,

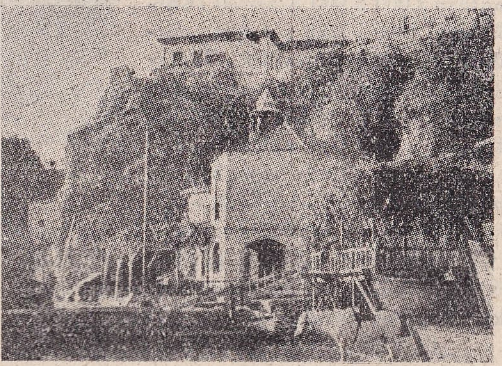

Antalya : Eski bir ev

kışlar soğuk olur ve yağışlar, denize bakan yüksek yamaçlarda artar. Dağların üstüne bol kar düşer: ilkbahar mevsiminde Antalyada yaz sıcakları başladığı halde, ufku çerçeveliyen dağların yüksek kısımları karla bembeyazdır. Yükseklerde maki çalılıkları yerine gerçek ormanlar - bilhassa sedir çamları - hâkim olur. Yüksek sahalar, yazın sıcaktan kavrulan kıyı halkı için sayfiye hizmeti gördüğü gibi, bu mevsimde sürülere otlak olur: Göçebe çobanlık, bütün Akdeniz kıyılarında olduğu gibi, burada da önemlidir.

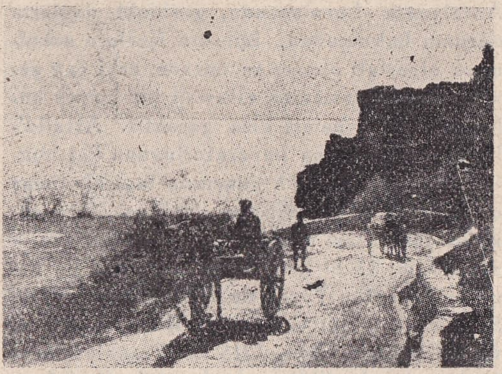
Dağların arkasında kalan ve deniz rüzgârlarından pek faydalanamıyan çukur sahalarda iklim büsbütün değişir: Yağış miktarı yarıdan aza düşer, kışlar soğuk geçer. Elmalı ovası, Akdenize olan mesafesinin azlığına rağmen, ağaçsız bir step manzarasını göstermek suretiyle İç Anadoluyu hatırlatır.

Akarsular, arazinin dağlık olması sebebiyle, eğimi fazla vâdilerde akarlar ve yaz-

Antalya: İskele civarı

ların kurak geçmesi yüzünden, bu mevsimde çok fakirleşirler. Birçokları yazın geniş çakıl yatakları haline geçer, fakat şiddetli yağmurlardan sonra kablarına sığmazlar. Yalnız

Antalya : Sahilde bir yol

yüksek dağlarda eriyen karlar ve suyu bol kaynaklarla beslenenler yazın büsbütün kurumazlar. Antalya körfezine dökülen suların en önemlileri Manavgat çayı, Köprü suyu ve Aksudur. Teke yöresinin başlıca akarsuyu Alakır çayıdır. Elmalı ovasının bütün akarsuları ya düdenlerde kaybolur, yahut Avlan gölü ve Karagöl gibi birikintilerde sona erer.

Antalya İlinin nüfusu: 1935 sayımında 243.000, 1940 da 256.000 ve 1945 sayımının ilk alınan neticelerine göre 279.485 dir. Kilometre kareye ortalama 13 kişi düşer ki bu nisbet, Türkiyenin ortalama nüfus sıklığı olan 24 ün yarısından az fazla demektir. Buna göre Antalya İli seyrek nüfuslu bir saha demek olur. Arazinin büyük kısmının dağlık olması bunun başlıca sebebidir. Gerçekte Antalya ovası gibi ekime elverişli sahalarda ve yalıboyunda nüfus sıklığı, yukarıda söylediğimiz ortalamadan üç defa daha fazla olduğu halde, dağlık yerlerde daha azdır. Dağların yüksek kısım

yalnız yaz mevsiminde çobanların çadır ve muvakkat meskenlerle yerleştikleri, kışın boş kalan sahalardır.

1940 sayımına göre Antalya İli nüfusunun yüzde 19 u il merkezi olan Antalya şehrinde ve ilin sayısı ona varan ilçe (kaza) merkezlerinde yaşar. İlçeler şunlardır: a) Teke yöresinde: Kaş (Andifili), Finike, Elmalı, Korkuteli (İstanoz); b) Orta kısımda: Antalya, Serik, Manavgat, Akseki; c) Doğuda: Alanya, Gündoğmuş. İskân noktalarından yalnız birisi (Antalya), şehir denil-cek büyüklüktedir; ilçe merkezlerinden yalnız ikisi 5.000 den fazla nüfuslu kasabalardır (Elmalı, Alanya). İki ilçe merkezinin nüfusu 3.000 5.000 arasında (Korkuteli, Akseki) ve nihayet dördüncüsü 2.000 den azdır. Bunlar dışında kalan iskân noktaları, sayısı 572 yi bulan köylerdir. Köylerde yaşıyan nüfus umumî toplama göre yüzde 81 nisbetinde büyük bir ekseriyet teşkil eder. Her bir köyün ortalama nüfusu 360 olmakla beraber, gerçekte köyler içinde nüfusu 1.500 ü geçen büyükleri ve nüfusu yüze varmıyan küçükleri de vardır.

Antalya şehri ve kısa tarihi: Antalya, kendi adını taşıyan körfezin kuzey batı bitiminde kıyıya hâkim yar üzerindeki düzlükte kurulmuş bir şehirdir. Eski kaynaklarda adı Attalya ve Türk eserlerinde bazan Adalya diye geçen bu beldenin ismi, ilk kurucusu sayılan Bergama Kıralı İkinci Attalos (M. Ö. 159-138) dan gelir. Antalyanın kuruluşunda, gerideki dağların durumu bakımından, buranın içerlere sokulmıya elverişli olması ve burada, eski çağ gemilerinin barınmasına elverişli bir koyun bulunması rol oynamış olsa gerektir. Attalid'lerin arazisi Roma İmparatorluğuna katıldıktan sonra, Akdeniz kıyılarında faal bir liman oldu ve ilk defa, Abbasî Halifesi Mütevekkil'in donanması tarafından 860 da bir aralık zaptedildi; Onbirinci Yüzyıl sonunda da gene muvakkaten Türklerin eline geçti. 1207 de Selçuklu Sultanı Gıyasettin Keyhusrev tarafından yeniden zapt, 1215 de Frenkler tarafından işgal edildiyse de İzzeddin Keykâvus tarafından katî olarak Türk mülküne ilhak olundu. Bir zamanlar, Alanya (Alaiye) ile beraber Selçuklu sultanlarının kışlık ikametgâhı olan Antalya, bu devletin dağılmasından sonra (Onüçüncü Yüzyıl sonunda) Hamidoğulları

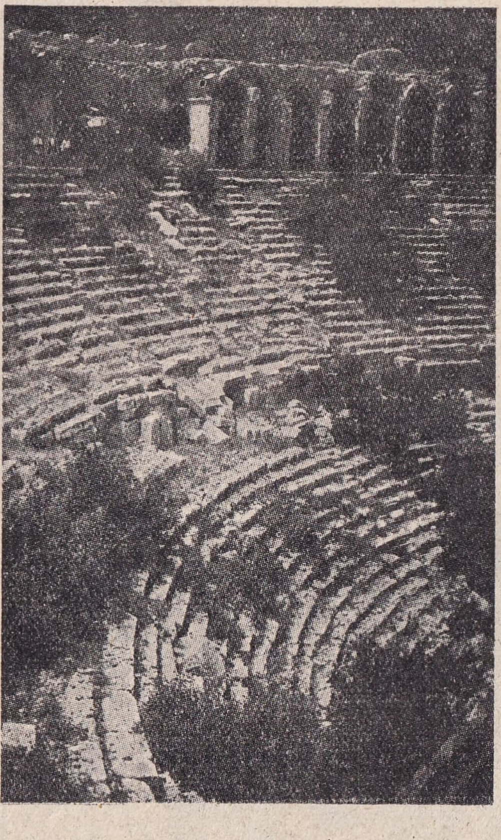
Alanyadan bir görünüş daha

Türk Devletine geçti ve sonra bu hanedanın bir kolu olan Teke Beyleri tarafından idare olundu. Teke Türkleri, bu havaliye Selçuklular tarafından yerleştirilmişti. Antalya, 1361 de Kıbrıs kıralı tarafından işgal edildiyse de on iki sene sonra istirdat olundu ve az sonra Osmanlı mülküne katıldı ve Teke Sancağına merkez oldu. Onyedinci Yüzyılın ikinci yarısında Antalyanın muhkem kalesi içinde dört mahalle, kale dışında da yirmi dört mahalle vardı; şehrin etrafı bağ ve bahçelerle çevri-

Alanyadan bir görünüş

liydi, limanı da 200 parça gemi alırdı. Bugünkü Antalya, yalıya hâkim düzlük üzerinde beyaz evleri, etrafındaki bahçelerin koyu yeşilliği, yarlar üzerinden denize dökülen şelâlesiyle denizden pek güzel görünür. Son yıllarda surların bir kısmı yıktırılmış ve muh-

Antalyada Belkıs harabeleri

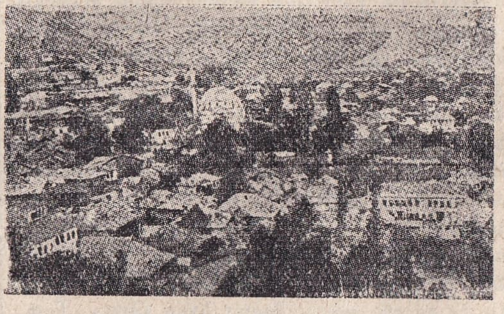
teşem bir park meydana getirilmiştir. Bugün gemiler kıyı önünde açıkta demirlerler ve meyva, odun vesaire yüklerler. Afyonkarahisardan şimdi Burdura gelmiş olan demiryolu Antalyaya kadar uzatılacaktır ki bunun yapılmasiyle, bu sıcak kıyıların çeşitli mahsulleri, daha kolaylıkla Anadolu içlerine sevkedilecektir. Şehrin nüfusu 1927 de 17.300 kadarken şimdi 25.000 i geçmiştir (1945 sayımında 25.050).

İlin ekonomik ve ziraî durumu: Ekonomi bakımından Antalya İlinin tabiî imkânları çok geniştir. Yalı boyunda Akdeniz ikliminin çeşitli meyvaları, sıcak memleket mahsulleri yetişir, dağlarında geniş ormanlar bulunur, koyun beslenir, iç kısımlarda hububat yetiştirilir. Maden kaynakları da zengin olmak gerektir.

Ziraate tahsis edilen arazi bütün yüzölçümünün yüzde 5 10 u arasında değişen mahdut bir kısmından ibaret kalır. Hacim itibariyle hububat başta gelir. 1939, 1940, 1941 yıllarının ortalamasına göre, Antalya İlinde yetişen buğday 70 000 ton, arpa bunun yarısından fazla (40.000 ton) olup daha sonra mısır (15 000 20 000 ton), yulaf (10 000 ton) gelir; çavdar daha azdır (1.500-2 000 ton). Antalya İlinin önemli mahsullerinden biri de pirinçtir. Son yıllarda bu bakımdan Antalya başta gelmekte (Türkiye istihsalinin yüzde 10 kadarı)dir. Baklagillerden en çok fasulya (2 000-3.000 ton), nohut (1.000-4.000 ton), bakla (1.000 ton) yetiştirilir. Yıllık patates ürünü 10.000 tonu bulur. Endüstri bitkilerinin ve meyvaların sağlıyacağı gelir çok genişlemek istidadındadır: Pamuk istihsali fazla olmamakla beraber çok gelişebilir (son yıllarda 400-600 ton, ayrıca 1.000 tona kadar pamuk çekirdeği). Susam istihsalinde il, Türkiyede dördüncü gelir (3 000-4.000 ton). Yabani zeytin ağaçları (delice) pek çoktur; bunların aşılanmasiyle Antalya İlinin çok önemli bir geçim kaynağı kazanacağına şüphe edilemez. Antalya yalılarında yetiştirilemiyecek meyva yoktur. Bu arada Alanyanın, Finikenin portakalları bütün memlekette ötedenberi ün salmıştır. Süratli nakil vasıtalarının teminiyle turfanda sebzecilik büyük bir inkişaf gösterecektir. Ziraat bakımından Antalya için söylenecek şey, çok parlak bir istikbal şeklinde hulâsa edilebilir.

Ormanlar Antalya İlinde 674.000 hektar yer kaplar; Buna göre Antalya, Türkiyede orman bakımından en başta gelir. Orman mahsulleri (odun, kereste), ağaç bakımından pek zengin olmıyan Akdeniz memleketlerine ıraç edilmektedir.

Hayvancılık ziraatin yanı başında ikinci bir geçim kaynağı meydana getirir. Son yılların tahminlerine göre Antalya İlinde 300.000 den fazla koyun ve 750.000-800.000 kadar keçi, 200.000 sığır, 30.000 at, bir o kadar deve, sayısı 90 000 e varan eşek bulunur.

Elmalının umumî görünüşü

Dağlık sahalarda keçi koyunun, eşek de atın yerine kaim olmaktadır.

Mahallî sanayi arasında yarı göçebe halkın ve dağ köylerinin kilim ve bez dokumacılığı sayılabilir. Antalyada yağ istihsal edilir. Dağlık sahalarda krom madeni bulun-

maktadır. Diğer madenler hakkında henüz bir şey söylenemez.

Antalya İlinin münakalesi, esas itibariyle deniz yolunda yapılırsa da modern ihtiyaçları karşılıyacak limanlar bulunmaması durumu güçleştirmektedir. Kara yolunun ehemmiyeti, Burdura gelen demiryolunun Antalyaya kadar uzatılması sayesinde artacaktır. *(Prof. Dr. Besim Darkot)*

APANDİSİT (Appendicite) — Karın boşluğunun sağ alt tarafında ince barsak biterek kalın barsak başlar. Karın içinde kalın barsağın başladığı yer «ılyak çukur» (iliaque) adını taşır ve kalın barsağın bu ilk parçasına da körbarsak adı verilir. İşte yine ilyak çukurda ve körbarsağa eklenmiş bir hade ince, solucan şeklinde, kıvrık ve müteharrik bir ayrı uzuv vardır ki o da apandiks (appendix) ismini taşır. Bu uzvun yanısına (iltihaplanmasına) a p a n - d i s i t denmektedir.

Apandiks kör barsak eki; rahim içi hayattan itibaren vücudun bütün tekâmülü boyunca gelişme ve değişmeler geçirir. Organ esas itibariyle lenf teşekkülleri bünyesindedir ve vücutta o sisteme bağlı olduğu gibi o sistemin fonksiyonuna da iştirak etmektedir. Tekâmülü umum vücudun ve bilhassa barsakla karın boşluğundaki diğer organların gelişimi ile ilgilidir.

Bütün lenf sistemi organları gibi apandiks de küçük yaşlarda daha olgun, kanlı ve faaldir; orta yaşlarda bir durma devresi geçirir, vazifesi azalır; ileri yaşlarda ise yavaş yavaş atrofiye uğrar, vazifeden düşer. Bu itibarla apandiksin hacmi, eb'adı çocuklarda vücuda nisbetle daha uzun, bünyesi daha faal ve bilhassa deveranı çoktur. Uzvun bu faaliyet hali çocuklarda ve gençlerde iltihaba uğraması nisbetinin daha yüksek, ihtiyarlarda ise apandisitin nadir tesadüf edilir bir hastalık oluşunu izah eder.

Orta yaşlardaki insanlarda apandiksin boyu 4-12 santimetre, içindeki boşluğun kutru 3-7 milimetredir. Boşluğu körbarsakla iştirak halindedir. Üzeri periton zariyle örtülü, içi ise mükoza ile döşenmiştir. Periton ile mükozası arasında kas (adale) tabakası, lenf teşekkülleri, bezleri ve damarları vardır. Ayrıca apandiksin küçük bir de sapı vardır, ki bunun içinde kendisine giren ve kendisinden çıkan damar ve sinirler bulunur. Hulâsa uzuv, bu hususî teşekküliyle bir antite teşkil eder. Lâkin iç boşluğu körbarsağın içiyle temadi etmek suretiyle bir iştirakte bulunduğu gibi damar ve sinirleri vasıtasiyle de komşu organlarla ve bilhassa lenf teşekkülleri vasıtasiyle gene komşulariyle ve bütün organizma ile münasebet ve iştirak halindedir. Apandiks, körbarsağın birleşik ve sabit olan «kaide» sinden itibaren serbest ve oynar «uc» una doğru dışarıdan içeriye; yukardan aşağıya istikamette durur. Klâsik olan bu duruşundan başka içe yukarı, arkaya, tam aşağıya istikametler aldığı da vakidir. Yalnız sapı vasıtasiyle asılı ve kaidesiyle de körbarsağa yapışık olan apandiks, civar organların hareketleriyle yer değiştirdiği gibi, bizzat kendi mihveri üzerinde de kurt gibi (vermiculaire) hareketler yapar.

Apandiks, lenf teşekkülü olan bünyesiyle karın içinde bademciklerin boğazdaki vazifelerini görür; yani enfeksiyonlarda bir uğrak yeri, bir istasyondur. Apandiks bilhassa çocuklarda barsak intanlarını böylece sık sık alıp durdurma, eritme ve onlara karşı vücudun müdafaa reaksiyonunu uyandırma rolünü yaparken bizzat kendisi de intan ve iltihaba uğrar ve artık muzir olmıya başlar. Vazifesiyle olduğu gibi, oynadığı rolün neticesiyle de akıbeti bademciğe çok benziyen bu uzva «barsak bademciği» denmesi bundan ötürüdür ve doğrudur.

Apandisit hemen her yaşta rastlanır bir hastalık ise de bir yaşından aşağı süt çocuklarında çok nadirdir; en çok görüldüğü yaşlar 5-30 arasıdır, çocuklarda hem çok ve hem de vahimdir. Yaş ilerledikçe nisbet azalmıya başlar, ihtiyarlarda ender ve hatta istisnaidir. Hastalık iki cins arasında aşikâr bir fark göstermektedir: bütün istatistikler erkeklerde kadınlara göre bir misli daha fazla olduğunda birleşmektedirler. Bazı ailelerin birkaç ferdinde apandisit görmekteyiz, buna göre apandisitin husuünde bir kalıtım (veraset) veya ailevi istidat meselesi mevzuu bahis olabilir. Mutlak olan bu görgüyü; barsak ve lenf teşekküllerinin aynı evsafta yapılmış bulunması, gıda şartlarının aynı olması (çok et yemek), enfeksiyon hastalıklarına aynı şartlar içinde mâruz bulunulması gibi keyfiyetlerle vuzuha çıkarmak kabildir.

Aynı şekil tagaddiye tabi olan bazı mekteplerde, yatılı müessesele de arka arkaya birçok apandisit vakalarının çıkması da, gene böylece, gıdaların yaptığı kalın barsak yanısı (colite) ve onun apandiksi iltihaplandırmış olması şeklinde izah etmek, yerinde olur. Muhtelif ırklar arasında apandisite yakalanış bakımından en önde gelenler Anglo-saksonlar ve Slavlardır. Bunlarda da barsak teşekkülü ve gıda tarzı ittiham edilebilir. Avrupanın bazı memleketlerinde kadınlarda apandisitin çok olduğu ve umumî rakamın erkek sayısına yakınlaştığı dikkat gözünü çekmiş ve yapılan incelemelerde bu kadınların daha evvel yumurtalık ve yolları yanısından muztarıp oldukları tespit edilmiştir. Bu şekilde apandisitin, yumurtalık iltihabının bir ihtilâtı olduğunu kabul etmek lâzımdır. Gene kadınlarda hamilelik zamanlarında - bilhassa ikinci, üçüncü ve dördüncü aylarda apandisit çok görülür. Buna sebep barsakların iyi boşalamaması dolayısiyle barsak içindeki mikropların kud etlerinin artmasıdır. Sapa sağlam bazı insanlarda karına vurulan tekme ve başka bir darbeden sonra bir apandisit ortaya çıkabilir. Bu şekilde de darbenin, mevcut sinsi yanıyı uyandırdığını kabul ederiz.

M i k r o b u : Apandisitin hususî bir mikrobu yoktur. Pek çok mikroplar bu uzvu iltihaplandırabilirse de en başta, en çok rastlanan «kolibasil» dır. Bu mikrop bazan başkalariyle de iştirak eder. Streptokok ile iştirakinde hasıl olan iltihap pek ağırdır. Pnömokok ile iştirak ise orta şiddette bir yanı husule getirir. Hava ile yaşayan bu mikroplardan başka apandisitte havasız yaşayanlara da rastlanır ve bu cins âmillerle hâsıl olan vakalar ekseriya gangren şeklini alırlar.

Birçok intan hastalıklarının sonunda hastalarda apandisit te tezahür eder: grip, pnömoni, kızıl, kızamık, tifo, difteri, kançıbanı, şirpençe... gibi hastalıkları geçirmiş hastalarda hemen birkaç gün içinde bir de apandisit meydana çıkar. Bunları; bu mikropların kan yoliyle uzva gelmesi veya vücutta yarattıkları umumî zaaf dolayısiyle barsaktaki kolibasilin faaliyet kazanması şekliyle izah ederiz.

M i k r o p, a p a n d i k s e ü ç y o l l a g e l e b i l i r : 1) Barsak yolundan; 2) Kandan; 3) Vücuttaki diğer iltihap ocaklarından.

B a r s a k y o l u : Buna mükoza yolu da demek mümkündür. Zira apandiksin içi pembe deri (mükoza) ile örtülü olduğu gibi bu tabaka, kalın barsak mükozasiyle de temas ve temadi halindedir. Normal halde bu boşlukta kolibasil bulunur, fakat hastalık yapmaz. Apandiksin içinde aynı zamanda yabancı birtakım cisimler de bulunur. Bu cisimlerden gaita taşları orada teşekkül ettikleri gibi ağızdan alınarak barsağa geçen meyva çekirdekleri, sert taneler, iğne gibi dışardan girenler de apandiks boşluğunda yerleşir, bu boşlukta bükülmeler, tıkanmalar yapar. Bu suretle boşluk tıkanınca orada bulunan ve zararsız hal erini muhafaza eden mikroplar faal hale geçer ve hastalık yaratmak rolünü kazanırlar. İşte yabancı cisimlerin boşluğu kapaması ve tahriş etmesi apandisitin husulü için hazırlayıcı bir sebep teşkil edince; esas âmil olan mikroba müsait bir zemin hazırlanması ile başlıyan mükoza intanı, apandiksin lenf teşekküllerine sirayet ederek hastalık meydana çıkar. Görülüyor ki bu şekilde apandikse dışardan mikrop gelmiyor. Sadece hazırlayıcı sebepler, apandiksin zararsız misafiri olan kolibasilin hastalık yapmak kudretini (virülânsını) arttırarak onları «patojen» hale geçiriyor. Bir defa bu hal hâsıl olunca mikroplar kapalı folikülleri tutar, oradan da lenf yolları vasıtasiyle ilerliyerek perituan (péritoine)a kadar çıkmak suretiyle yanı ilerler.

K a n y o l u : Pnömoni, kızıl, anjin, grip, paratifo gibi hastalıkların âmilleri olan mikroplar-hattâ barsağın başka tarafından yerleşmeden-doğrudan doğruya kan yoliyle apandikse gelip hastalık yaparlar. Bu suretle olan apandisitlerin sayısı, birinci yol ile olanlara göre azdır. Böylece gelen ve kana ile beslenen mikroplardan bir kısmı apandiksin küçük damarlarını tıkamak suretiyle kısmî veya tam gangren şekilleri de meydana çıkarabilirler.

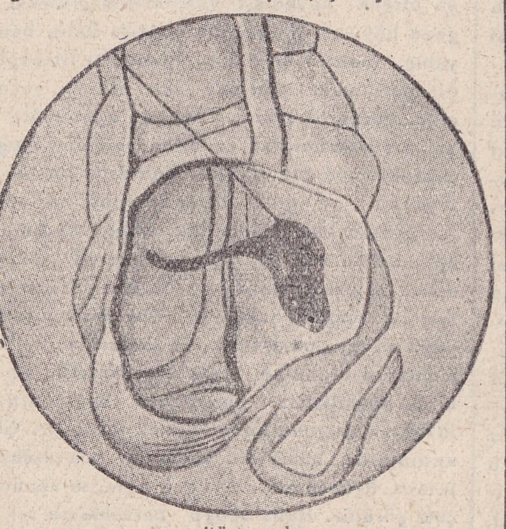
Ü ç ü n c ü y o l : Vücudun başka taraflarında bulunan yanıların apandikse gelişi lenf yolu vasıtasiyle olur. Bazı müelliflerce münakaşalı olan bu yol için en akla yakın misal kadınlarda döl organlarında bulunan yanıların apandikse gelişidir. Hakikatte bu iki uzvun lenf yolları arasında bir iştirak, anatomik olarak mevcuttur. Ve ameliyat ile hem döl borularını ve hem de apandiksini çıkardığımız birçok vakalarda her iki tarafta da iltihap bulunduğu tahakkuk ediyor. Ancak iltihabın hangisinde başlayıp diğerine sirayet ettiğini tâyin etmek de güç olur (Organlarında iltihap bulunan evli ve dul kadınlarda apandisiti tâli; genç kızlarda ise apandisiti iptidaî, diğerini tâli kabul etmek mantıkî olur). Her halde bu tarzda apandisit husulünü kabul etsek bile; vaka sayısı bakımından bu yolu en az miktarlara indirmek doğru olur.

Tekrara hacet yoktur ki apandisitin en çok olan intan yolu, mükoza yoludur.

Mikrop hangi yoldan gelirse gelsin, apandikste yaptığı anatomik tagayyürlerin mahiyet ve derecesi ve bunların hastada vücuda getireceği klinik tablo göz önüne alınarak a p a n d i s i t i i k i b ü y ü k ş e k l e a y ı r a r a k isimlendirmek mutaddır: 1) H â d a p a n d i s i t; 2) K r o n i k a p a n - d i s i t. Bununla beraber bunların da hem anatomik olaylar, hem de yaptıkları belirtiler bakımından pek çok çeşitleri vardır; lâkin teşhis ve tedavi bakımından ana hatlariyle hepsini bu iki gruptan biri içine koymak mümkündür.

Hâd (sıcak) apandisit: Ağrı, ateş ve hep iltihaptan doğan diğer araz'ların şiddetiyle gürültülü bir tablo yapan apandisitlerin hepsine hâd apandisit, bu hâd yanının klinik manzarasına da apandisit nöbeti (kriz) denir. Hâd bir kriz gösteren bütün apandisitlerde hastanın bizzat apandiksinde, komşu barsaklarda ve perituanda anatomik tagayyürler vardır; fakat bunların mahiyet ve derecesi hepsinde aynı değildir. Bunun gibi ateş, nabız, kan ve sair alâmetler de, başka başkadır. Onun için hâd apandisit paragrafı içinde birkaç anatomik şekil, birkaç da klinik tablo yer alır. Anatomik şekiller: 1) Nezle şekli; 2) gangren ve delinme şekli; 3) apse yapan (mahdut peritonit) şekli; 4) zehirli şekildir (Bütün bu şekillerde apandiksin değişik örgülerindeki yanmanın derece ve şiddeti, perituanın, civar barsakların hali, hâsıl olan apselerin karın içinde yerleştikleri yerler, hulâsa bunların vücudun başka organlarına - akciğer, beyin - atlamaları.. gibi anatomik tagayyürlerin gözle ve mikroskopla görünen belirtileri tamamiyle ihtisası ilgilendirdiği için buraya alınmadı). Klinik tablo: 1) Aşikâr bir hâd apandisit nöbetinde esas belirtiler; sağ karında kendi kendine mevcut ağrı, kusma, aptestin durması, ateşin yükselmesi, nabzın artması gibi genel belirtilerle, karında gerilme ve hassasiyet, temas ile ağrı gibi yerel belirtiler ve bunlara eklenen kan muayenesinde lokositlerin artması gibi alâmetlerdir. Basit ve lokal kalan hâd apandisit bu saydığımız belirtilerin aşağı yukarı farklarla değişen bir derecesiyle tabloyu tamamlar. 2) Umumî peritonit (karın zarının yanısı) şekline dönerse ağrı artar ve bütün karına yayılır, çehre bozulur, kusmalar daimileşir, ateş kırkı ve nabız yüz yirmiyi bulur, bütün karın gerilir ve sertleşir. Birkaç saat sonra barsak felce uğrar, karın balon gibi şişer. Kusmalarla aptest, kokulu ve renkli gelir; hulâsa tablo vahamet kesbeder. 3) Gangren ve delinme şekli, bazan az ağrı, hafif ateş, karında bazan hafif bir sertlikle seyreder, akın nabız derhal sürat peyda eder ve tablo vahamete girer. Delinme bermutat hemen de nöbetin başlangıcında olursa da nöbetin başlayıp yürümesinden bir müddet sonra delinen ve «ikincil delinme» adını alan apandisitler de vardır. 4) Zehirli şekilde hasta; düşük bir ateş, çok süratli bir nabız ile ve perituanın iltihaplandığını gösteren belirtiler (kusma, gaz durması, karın sertliği) çok şiddetli ve aşikâr olmaksızın sadece karaciğerin iflâs ettiğini haykıran bir umumî hal ve manzara ile süratle vahamete gider. 5) Apseler yapan şekillerde ise bizzat apandiksin etrafında, karın boşluğunun en çukur yerinden karnın sol tarafında, mide civarında karaciğer altında, diyafrağma altında mahdut birer peritonit halinde apseler teşekkül eder; bunların her biri umumî (ateş, lokositoz) ve yerel belirtileriyle kendilerini gösterir. Hâd apandisitliye yapılacak en iyi yardım; tam istirahatini temin etmek ve karnına buz keşesi koymaktan ibarettir. Müshil vermek ağır bir hata teşkil eder (delinme ve peritonit!).

Kronik (soğuk) apandisit: Bir veya birkaç hâd kriz geçirmiş; nöbetleri soğumuş olan apandisitlerde iltihap tamamiyle sönmüş değildir, hastanın şiddetli ağrısı, ateşi ve sair gürültülü belirtileri bertaraf olmuşsa da iltihap sadece üzerine kül dökülmüş bir ateş gibi apandikste durmaktadır. Herhangi bir fırsatta yeniden bir nöbet yapabilir. İşte böyle soğuk devresine girmiş olan apandisitlere müzminleşmiş, kronik apandisit dendiği gibi bazan da hiç kriz geçirmeden, doğrudan doğruya müzmin bir iltihap halinde başlayıp devam etmiş apandisitlere rastlanır. Bundan dolayı iki türlü soğuk apandisit kabul ederiz: 1) Hâd krizlerinin arasında bulunanlar, yani nöbet geçirmiş olanlar; 2) Doğrudan doğruya kronik başlıyanlar, yani nöbet geçirmemiş olanlar. Kronik apandisitte, uzvun muhtelif kısımlarındaki yanı sertleşmeye doğru tekâmül eder ve perituanda, karın iç zarında sertlik ve yapışmalar meydana gelir. Bizzat apandiks yapışıklıkların içinde örtülür, saklanır. İltihap âsarı safra kesesine, onikiparmak barsağına ve kadınlarda döl organlarına da yayılır; apandiksin içinde bükülmeler, tıkanmalar hâsıl olur ve bütün bunlar çekilme ve yapışmalarla hastanın ıstırap ve şikâyetlerini mucibolur. Klinik tablo: Sıcak apandiksteki gibi aşikâr, gürültülü ve korkutucu değil, sinsi ve örtülüdür. Değişik şekilleri olmakla beraber hasta; esas olarak hazımsızlık, iştahsızlık, kabız, bulantı ve kusma, sabit noktası sağ tarafta olmakla beraber bazan mide ve safra kesesi ağrılarını andıran ıstıraplar, çok yüksek ol-

Körbarsak

mamakla beraber inadeden ateş yükselmesi, sinir halleri, dışarı çıkma ve âdetlerin intizamsızlığı, zayıflama, sağ bacak, kasık, baş ve bel ağrıları... gibi şikâyetlerle hekime başvurur. Bu belirtilerin hepsinin bir hastada tam olması şart değildir. Hastanın duyduğu bir kısım ıstırapları ifade etmesi üzerine hekim; yapacağı muayene ile ve lüzum görürse yaptıracağı röntgen tetkikiyle (ki sıcak apandisitte iltihap faal olduğu için yapılamaz) apandisit kararına vâsıl olur.

Tedavi: 1) Başlangıcından itibaren ilk 48 saat içinde görülen bütün apandisitlere ameliyat yapılarak apandiks çıkarılır (apandisektomi), lüzum görülürse karna - iltihabı dışarı çekmek için - lâstik veya gazdan fitiller konur. Bugün bütün dünya bu esaslı kaideyi kabul etmiştir. Nöbet üzerinde rastlanan bu sıcak apandisitleri buzla soğutmak (tedavi?) tarihe karışmıştır. Zira buzla ve istirahatle bertaraf olan nöbettir, nöbet geçer, fakat apandisit kalır. Bir defa nöbetin her zaman ârızasız olarak 5 10 gün zarfında tamamiyle geçeceğini hiçbir suretle garanti edemeyiz. Soğutma esnasında delinme, mahdut veya yaygın peritonit de olabilir ve bunlar hastanın hayatını tehdid ederler. Sonra nöbet böyle bir komplikasyon yapmadan geçse bile hastalığın sadece üzerine kül örtülmüş olacak, hasta sonradan kronik safhada ıstırap duyacak veya müstakbel bir nöbetin daimî tehdidi altında yaşıyacaktır. Müstakbel nöbetin hastayı hangi hayat şartları üzerinde (seyahat, gebelik, başka hastalıklar) yakalıyacağını bilemediğimiz gibi şimdikinden daha hafif veya ağır olacağını da kestiremeyiz. Bütün bu mütalâalar uzun yılların görgüleri ve geniş istatistiklerin tetkikinden çıkarılmış ve bu neticeye vâsıl olunmuştur. Ayrıca bugün dünyanın her köşesinde kurulmuş olan ameliyathane tesisatı ve yetişmiş cerrahlar; nöbet üzerinde yapılan ameliyatlarla (sıcak müdahale) kronik safhadakilerin (soğuk müdahale) neticesini birbirine tamamiyle yaklaştırmış olduklarından krizin ilk 48 saatinde apandiksi çıkarmayı kaide halinde kabul etmekteyiz. Delinme şekillerinde bu mütalâlara bile yer yoktur. Hasta ne zaman ele geçerse o zaman karnı açılır ve tabiî ne kadar erken ameliyat yapılırsa netice o kadar parlak olur. Saatler ilerledikçe iltihap etrafa yayılır, hasta zaafa düştükçe, kan zehirlendikçe vahamet artar. 2) 48 saati geçirmiş nöbetlerde ise aksine olarak yapılacak ameliyat, iltihabı etrafa yayabilir ve hastaya bu suretle muzir olabilir. Bunlarda soğutmaya devam ederek hastayı daima göz altında bulundurmak mâkuldür. Ancak hastayı çok yakından takibeden hekim delinme ve peritonit gibi ârızaların başladığını görür görmez derhal ameliyat yapmıya mecbur olur. Bu şekilde yapılan bir ameliyatın neticesi ilk 48 saatte yapılana göre daima daha az memnuniyet verici olur. Böyle bir ihtilât ile açılmıya mecburiyet hâsıl olmadan nöbeti tamamiyle soğuyan vakalarda ise en az altı hafta sonra ve soğuk vaziyette apandisektomi yapılır. 3) Soğutma tedavisi yapılmakta olan hastalarda apandiksin civarında veya karnın başka bölgelerinde apseler teşekkül edince ameliyat yapılarak apse boşaltılır; lâkin apandiks alınmaz. Ancak apse tamamiyle kapandıktan sonra ikinci bir ameliyat yapılarak apandiks çıkarılır. Görülüyor ki soğutma tedavisi yapılan vakalarda bazan iki ameliyat yapmıya da mecburiyet hâsıl olabilir. 4) Soğutma tedavisiyle tam soğuk hale getirilen vakalarda altı hafta sonra ve başlangıcından itibaren kronik olarak teşekkül etmiş olan soğuk apandisitlerde - hastanın ameliyata mâni olacak bir başka ârızası (kalp, akciğer, karaciğer, böbrek hastalıkları) bulunmadığı takdirde - herhangi bir zamanda ameliyat yapılarak apandiks çıkarılır. Birinci, ikinci, üçüncü paragraflarda yazılan ameliyatlar için hastayı eterle uyutmayı tercih ederiz. Dördüncü ameliyat için yerel anestezi (novokain) kullanılabilir.

Korunma ameliyatı: Apandisitin ölümle neticelenen çok ağır formalarını veya apselerle uzun müddet hastaları muztarib eden şekillerini görmüş olan bazı insanlar hâd veya kronik hiçbir yanı teşekkül etmeden bu uzvu vücutlarından çıkartmak arzusuna kapılmışlardır. Bugünkü medeni şehirlerde her zaman ameliyat yaptırabilmek imkânı hazır olduğundan bu çeşit bir telâkkiyle durup dururken bir ameliyat geçirmek lüks ve biraz da eksantrik sayılmaktadır. Biz de, operatör ve ameliyathane bulmak imkânı olmıyan ülkelerde seyahat edecek olanlar için mâkul olabilen korunma ameliyatını, şehirlerde yaşıyanlar için lüzumsuz saymaktayız. Asıl mesele - bilhassa 5-30 yaşlar arasında - karnına ağrı gelen, kusan insan-

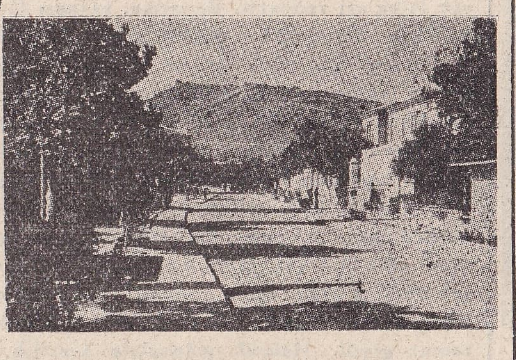
ları apandisit bakımından daima şüpheli telâkki ederek onlara yemek, ilâç, sıcak pansıman ve hele müshil tavsiye etmemiye alışmak, mütehassıs tarafından teşhis edilip ameliyat lüzumu bildirilince binbir türlü lüzumsuz düşünce ile vakit geçirmemektir. Bu noktalara riayet edilebilirse; vaktinde yapılan müdahalelerle pek çok insanın canı kurtulur ve apandisit korkunç bir hastalık olmaktan çıkar. Bu tedbirleri yerine getirmiye alışmış memleketlerin apandisit ölümleri yüzde bir civarından yukarıya çıkmamaktadır.

(Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan)

BERGAMA — Bugün, İzmir İline bağlı, 66 084 nüfuslu (1945 sayımı). mahsuldar ve zengin bir ilçenin merkezidir. Sahilden, Bakırçayın denize döküldüğü noktadan 30 kilometre içerde bulunan kasabanın nüfusu 16.341 dir. Tarihî adı, Pergamum'dur. Bergama M. Ö. 229-133 arasında hüküm süren Bergama Kırallığının merkeziydi. Muhteşem âbideler ve mâbetlerle süslü bir şehirdi. Tarihteki şöhreti, bir taraftan kalesinin metinliğinden, bir taraftan da az zamanda ve devamlı savaşlar ortasında Ön Asyanın en parlak ve mamur şehirlerinden biri haline gelmesinden doğmuştu. Bugünkü şöhretiyse, sanat tarihi bakımından, Elenistik sanat devrinin başlıca merkezleri arasında sahibolduğu üstün mevkiden ileri gelmiştir.

Tarihten önce Bergama: Bergamanın en eski tarihi, bütün Batı Anadolu şehirlerinin ilk devirleri gibi henüz lâyıkiyle aydınlanmamıştır. Makedonya istikametinden Yunanistanı istilâya başlıyan Dor'ların baskısı altında M. Ö. 1.200-1.000 yılları arasında Yunanistandan Ege adalarına ve daha sonra Lidya kırallarının idaresi altındaki Ege sahillerine hicret eden Yunan muhacirlerinden Eolya'lılar, İzmirin kuzeyinde Edremit'e kadar olan sahaya yerleşmişler ve buralara kendi isimlerini vermişlerdi. Bergama Eolyalıların ya bizzat kurdukları veya gelip yerleştikleri şehirlerden biriydi. Bununla beraber bu ilk yerleşme sırasında mevcudolan Bergama, şimdiki Bergamadan başka bir şehirdir ve Eski Bergama adıyle maruftur. Eolya'lılar Lidya kırallarının müsamahası altında kendi şehirlerini kendileri idare ettikleri gibi, güneyde İzmir ve Aydın illeri sahillerine yerleşen İyonya'lıların ve daha sonra Muğla İli sahillerine (Karya) gelen Dor'ların kendi şehirleri arasında kurdukları birliklere benzer mahallî bir birlik kurmuşlar ve Ege sahilleriyle bir kısım adalardaki bütün Yunan şehirlerinin Paniomon denilen birliğine katılmışlardı.

Bergamanın kuruluşu hakkında birkaç efsane vardır. Bunlardan biri Oje ve Telefe efsanesi, birçok dramlara konu yapılmıştır. Bu efsaneye göre, Yunanistanda Arkadya kıtasında Teje (Tégée) hükümdarı olan Aleos'a, bir kâhin şunu haber vermiş: Kızın Oje (Augé) den doğacak erkek çocuk dayılarını öldürecek... Bunun üzerine hükümdar kızını evlendirmemek için Athena mâbedine rahibe yapmak istiyor. Fakat Olimpiya'ya gitmekte olan Herkül (Heraklès) Teje şehrine uğrayarak hükümdara misafir olduğu sırada kızı baştan çıkardığı için istenmiyen çocuk doğuyor. Aleos bu çocuğu, bugün Bergamanın Paşa İlçesi denilen mevkiinin civarındaki Parthenion dağına ve kızını da bir sandık içinde denize attırıyor. Sandık, Mizia (Misia) yani Balıkesir sahillerine düşerek Toyitranya (Teuthrania) kıtası, yani Bakırçay havzası kıralı Toyitras'ın (Teuthras) eline geçiyor. Kıral genç kadını kendisine evlât ediniyor. Diğer taraftan, Heraklès oğlunu arıyor. Çocuğun adı O. Telétée'dir. Onu Parthenion dağında bir arslan tarafından emzirilirken buluyor Alıp Yunanistanda Kıral Korithos'a bırakıyor. Çocuk kıralın oğlu ile birlikte terbiye ediliyor. Büyüyünce dayılarını öldürerek annesinin intikamını alıyor. Bu cinayetten sonra, kâhin onu Misia'ya giderek tövbe etmiye mahkûm ediliyor. Fakat oraya gitmiyor, Toyitranya'ya geliyor. Orada kıralı düşmanlarından kurtarmıya yardım ediyor.

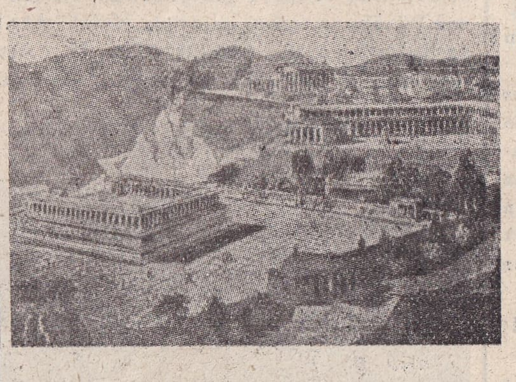

Bugünkü Bergama ve Akropol

Kıral, mükâfat olarak evlâtlığı Oje'yi Téléfée ile evlendirmek üzeredir. Heraklès yetişiyor. Bunların ana oğul olduklarını anlatıyor. Téléfée başka bir kızla evleniyor ve sonra Toyitras'ın yerine kıral olarak şimdiki Bergamayı kuruyor.

Bu efsane, evvelce Yunanistanda Arkadya kıtasında oturan Eolya'lıların Misia'ya hicret ettikleri sırada, o tarihte her halde Lidya'lıların haraçgüzarı olan Toyitranya'lılar tarafından iyi muamele gördüklerini ve orada yerleştiklerini anlatmaktadır. Eski Bergama adiyle anılan Toyitranya şehri, Bergamaya 15 kilometre mesafede ve sahille Bergama arasında Bayramtepe mevkiindedir

Başka bir efsaneye göre Bergamayı kuran, Troya kahramanlarından Aşil (Ahileos)in torunu Pergamos'tur. Téléfée'nin oğlu babasının yerine geçince, komşulariyle savaşa girişti. Bu sırada Epir'de bulunan Pergamos'u yardımına çağırdı. Bu sayede düşmanlarını yendi. Yeni bir şehir kurarak müttefikinin adını verdi. Bunun zıddı olan diğer bir efsane de Pergamos'un şehri Toyitranya'lılarla savaşarak aldığını ve şehre kendi adını verdiğini anlatır. Bu efsanedeki kahraman, Bergama paraları üzerinde tasvir edilmiştir. Ayni mevzuu tasvir eden bir kabartma taş, Bergamada bulunmuş ve İstanbul Müzesine nakledilmiştir.

Akropolün eski hali

Diğer taraftan Girit'te bir Pergamon şehrinin bulunuşu ve Bergama civarındaki eski Mirina (Myrina) ve Elea şehirleriyle aynı isimde iki şehrin Girit'te mevcudiyetinin eski müelliflerce kaydedilmiş olması, Bergama ile civarındaki şehirlerin Giritliler tarafından kurulduğunu hatıra getirmektedir.

Bununla beraber bütün bu kuruluş efsaneleri masaldan ileri geçmemektedir. Arkeoloji henüz son sözünü söylememiştir. Bergama civarında bulunan taş balta, Bergamanın neolitik devirde iskân sahası olduğunu göstermektedir. Bergama civarında Bakır Devri ve Hitit eserlerine henüz rastlanmamıştır. Fakat M. Ö. 3000 sıralarında bütün Batı Anadolu ile birlikte mütecanis bir kültür devri yaşadığı kabul olunmaktadır. Bergamanın Kınık bucağındaki Mamut kalesinde Milâttan Önce Onbeşinci Yüzyıla ait olduğu tahmin edilen bir kültürün yapı kalıntılarına rastlanmaktadır.

Tarihî devirlerde Bergama: Milâttan Önce Altıncı Yüzyılda bütün Anadolu Pers'ler tarafından istilâ edilince kudretli ve zengin Lidya Kırallığı istiklâlini, Anadoludaki Yunan şehirleri de muhtariyetlerini kaybettiler. Bergama da bu sırada Pers'lerin eline geçti. Bergamadan bahseden ilk tarihî kayıtlar, Dördüncü Yüzyılın başlangıcına doğrudur. Ksenofon (Xénophon) Bergama civarının Gongilos'lar ile Demaratit'lerin idaresi altında İrana haraç vermekte olduğunu yazar. Bu iki aile Yunanistandan tardedilmiş ve İranlılara iltica ederek mahallî birer beylik elde etmişlerdi. 399 da Asyadaki Yunan şehirlerini İran boyunduruğundan kurtarmak için, Yunanlılar Bakırçay havzasına bir ihraç yaptılar. Bakırçay ovasında büyük bir savaş oldu. Civardaki bütün Yunan şehirleri kurtarıldı. Bergama da kapılarını bu orduya açtı. Kazılarda ele geçen taşlar üzerindeki yazılar 399 vakayiini kaydettiği gibi, Dördüncü Yüzyılın sonuna doğru şehrin bir dereceye kadar müstakil bir idareye malik olduğunu da göstermektedir.

Anadoluyu İranlılardan kurtaran Büyük İskender'den sonra, bir hazinenin etrafındaki mücadeleler, Bergama kalesinin aşılmaz bir kale oluşu ve halkının gerek savaşta, gerekse medeniyet ve kültür alanında gösterdiği yüksek kabiliyetler, Bergamayı kısa bir zamanda kudretli bir devletin ve parlak bir kültürün merkezi yapmıştır.

Büyük İskenderin imparatorluğunu paylaşmış olan generallerden Trakya Valisi Lizimahos, İpsos muharebesi neticesinde (Milâttan Önce 301) Büyük İskenderin öteki halefleri ve kendisinin arazisine göz diken Antigonos'u müttefikleriyle müştereken yendikten sonra yapılan yeni taksimde Trakyadan başka Antigonos'un arazisini Suriye kıralı ile paylaşarak Ege sahillerinden Toroslara kadar uzanan yerleri ele geçirmişti. Bergama da bu suretle kendisine tabi bir şehir haline gelmişti.

Lizimahos, şimdi Kuşadası'nın Selçuk bucağı merkezi olan Efezos'u başkent yapmıştı. Topladığı büyük serveti Bergama kalesinde saklamayı düşündü. Bergama, daha o zaman zaptedilmesi imkânsız sayılan müstahkem bir merkezdi. Tabiî manialar müdafaasını son derece kolaylaştırıyordu. Şehir, üç tarafı uçurumlardan ibaret, uzunluğu 280 metreyi geçmiyen ve azametli bir kitle halinde yükselen Akropol'ün tepesinde kurulmuştu. 271 metre yükseklikte ve bütün ovaya hâkim bir durumdaydı. Adı bile bu hâkim durumunu telmih ediyordu. Filhakika Pergamos adı, en eski efsanelere karışan meşhur Troya savaşları sırasında şairler tarafından

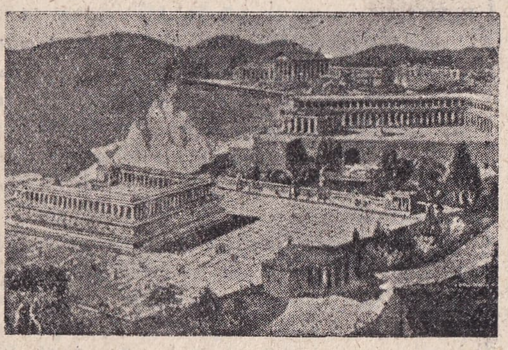
Troya (Truva) şehrinin tepesine verilmiş ve dağ mânasına gelen bir isimdi.

Lizimahos, servetini saklamak için işte böyle bir yer seçmişti. Hazinesini kendi adamlarından Paflagonya'lı (Kastamonu havalisi) Fileteros'a vererek onu Bergamaya yolladı ve kale muhafızı yaptı.

Fileteros zeki bir hükûmet adamıydı. Aleyhindeki entrikalar yüzünden gözden düşmek üzere olduğunu anladı. İstiklâlini kazanmıya koyuldu. İhtiyar Kıral Lizimahos'un Mısırlı olan ikinci zevcesinin kı alın ilk karısından olan oğlunu öldürtmesi üzerine Asyadaki bütün Yunan şehirlerinin ayaklanması sırasında isyana katıldığı gibi, bir taraftan da Suriye Kıralı Selevkos'a hazineyi vaadederek yardım istedi. Suriyeliler Anadoluya hücum ettiler. İhtiyar Lizimahos, Batı Anadolunun Suriye Kırallığına geçmesiyle neticelenen bu savaşta öldü. Selevkos hazineyi de ele geçirmek istedi. Fakat Fileteros işi müzakereye dökerek oyalamıya çalıştı. Bir iki ay sonra Selevkos'un

Müstakil Bergamanın müessisi: Fileteros

Akropolden bir manzara

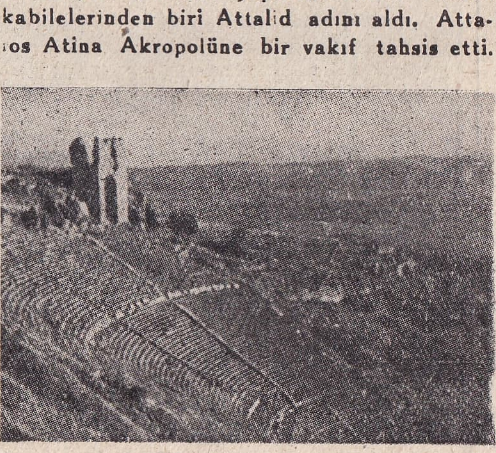
Ön plânda Zevs mezbahı, arkada Athéna mâbedi

öldürülmesi üzerine meydana gelen kargaşalıktan istifade ederek istiklâlini ilân etti (Milâttan Önce 283). Yeni devletin hududu şehir surlarını aşmıyordu.

Bergama Kırallığı: Fileteros yirmi sene hükümdarlık etmiştir. 80 yaşında öldüğü zaman (Milâttan Önce 263) Bergamanın arazisi, ancak Toyitranya'yı ve Eolya'nın küçük bir kısmını içine almıştı. Fileteros'un kendisine halef olacak oğlu yoktu. Büyük kardeşinin oğlunu evlât edindi ve tahtına vâris yaptı.

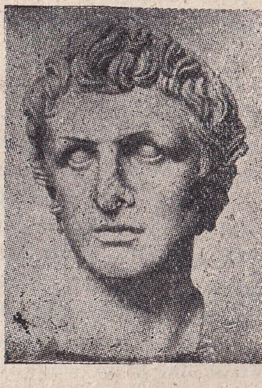
Birinci Öymenes (Milâttan Önce 263-241) amcasının tahtına geçince Suriye Kırallık hanedanının gerek Bergama, gerekse hazine üzerindeki iddialariyle karşılaştı. Mamafih Öymenes savunma tedbirleri almış, biri İda'da, diğeri Salihli'de iki kale yaptırmıştı. Salihli civarında Sardes'te yapılan savaşta Suriye Kıralı Antiyohos Bergamaya yenildi. Bu suretle Bergama, istiklâlini devrin en kudretli kırallığına karşı korumuştu. Birinci Öymenes halefine oldukça geniş bir memleket, mükemmel bir ordu, zengin bir hazine bırakmıştı.

Birinci Attalos (Milâttan Önce 241-197) Öymenes'in amcazadelerindendi. 30 yaşındaydı. Yüksek meziyetlere sahipti. Metin bir asker, maharetli bir diplomat ve namuslu bir adamdı. Zengindi. Yarış atları, daha Fileteros zamanında Yunanistanda Olimpia'da da yapılan yarışlarda zafer kazanmış, Bergama bu zaferi kutlamıştı. Şehir silâhları kadar atlariyle de mağrurdu. Birinci Attalos'un devri mücadelelerle geçti. Asyayı Golvalılar'ın istilâsından kurtarmak işini Suriye Kıralı Birinci Antiyohos deruhte etmişti. Fakat kendisi sonradan Mısırla harbe tutuşunca serbest kalan Golvalılar Bergamayı sıkıştırdılar. Ağır isteklerde bulundular. Attalos harbi göze alarak istekleri reddetti. Bergama, savaşçı Golvalılarla yaptığı bu harbden muzaffer çıktı. Bu zaferin hâtırası, şehrin hâmisi Athéna Polias namına ithaf edilmiş olan mâbetlerin etrafında birçok âbideler dikilmek suretiyle ebedileştirildi. Daha sonra, yedi yıl süren Suriye harbleri başladı. İkinci Antiyohos bu sefer Golvalılarla ittifak ederek Bergamaya saldırmıştı. Bergama bu defa da muzaffer oldu (M. Ö. 229). Batı Anadoludaki Yunan şehirlerinin çoğu onun kudretli himayesi altına girdiler ve Birinci Attalos, resmen kırallık tacını giydi. Hakikî mânasiyle kırallık ve Attalos'lar hanedanı bu suretle kurulmuş oldu. Mamafih, çok geçmeden Suriye gene harb açmış'ı Üçüncü Selevkos zamanında başlıyan ve halefi Üçüncü Antiyohos zamanında devam eden savaşlar sonunda Bergama arazisini kaybetti, muhasarava uğradı. Muhasaranın yarılması ve kaybedilen arazinin geri alınması ancak 218 de mümkün oldu. O zaman hudutlar İzmir civarında Değirmendereden geçerek ve Afyonkarahisarı içine alarak kuzeyde Sakarya vâdilerine ve Bitinya hududuna dayanıyordu Attalos tedbirli bir dış politika takibederek Romalılarla, haleflerinin de dikkatle takibettikleri esaslı bir ittifak siyaseti kurdu. Bu siyasetin semerelerini de elde etmekte gecikmedi. Makedonya kıralının müttefiki Bitinya Kıralı Prusias Bergamaya tecavüz ederek kırallığın birçok şehirlerini zaptettikten sonra Bergamayı muhasara etmiş, fakat düşürememişti. Bu suretle başlıyan Birinci Makedonya Harbi zaferle neticelendi ve Attalos'a Yunanistanı himayesi altına almak imkânını verdi. Attalos 201 de Roma sefirleriyle mülâkat için o zaman bir Roma eyaleti olan Atinaya gittiği zaman, Atinalılar ona büyük merasim yaptılar. Hattâ Attika kabilelerinden biri Attalid adını aldı. Attalos Atina Akropolüne bir vakıf tahsis etti.

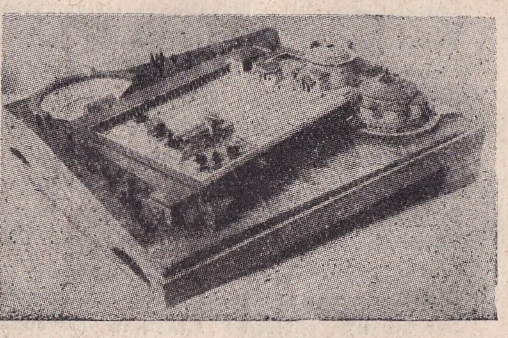

Akropolde elenistik tıyatro

Sycionè'yi tekrar zaptetmesi üzerine, Atinalılar, Apollon'a vakfettiği arazi üzerinde mâbut heykelinin yanı başına büyük bir heykelini diktikleri gibi altından bir heykelini de yaptılar. İhtiyar Yunanistan genç Bergamayı böyle tâziz ediyordu. Fakat aynı sene kopan Makedonya Harbi Bergama için felâketli oldu. Makedonya Kıralı Beşinci Filip ordulariyle Bergama önüne kadar geldi. Kale gene mukavemet etti. Fakat şehrin saytiyeleri ve Nikephorion mâbedi yanındaki mukaddes orman tahribedi di. Sakız Deniz Harbinde ise Bergama donanması mağlûbolarak Attalos'un pek zengin eşyası ve silâhları Makedonyalıların eline düştü. Daha sonra 199 da, Filip'in müttefiki sıfatiyle Üçüncü Antiyohos bir kere daha Bergamayı tazyik ve istilâ ile tehdidediyordu. Attalos, 198 kışında Teb şehrinde Makedonyaya karşı Romalılarla ve Beoti'lilerle bir ittifak yapmıya çalışırken hasta düştü ve 197 de öldü. 42 senelik saltanat hayatı daimi bir ahlâk ve fazilet örneği olmuştu. Anasının kendisine gösterdiği yüksek şefkatin şükranı olarak Gyzique'de anası adına bir mâbet yaptırdı. Bunun kabartmaları evlât muhabbetini tasvir eder. Birçok yerlere anasını öven kitabeler diktirdi. Diğer taraftan karısı Apolitis'in dört çocuğuna gösterdiği şefkat te darbımesel hükmüne geçmişti. Onun servetinden ziyade çocuklarından gördüğü saygıya ve analık saadetine gıpta edilirdi.

İlk Bergama Kıralı Birinci Attalos

Asklepiyon sağlık yurdunun maketi

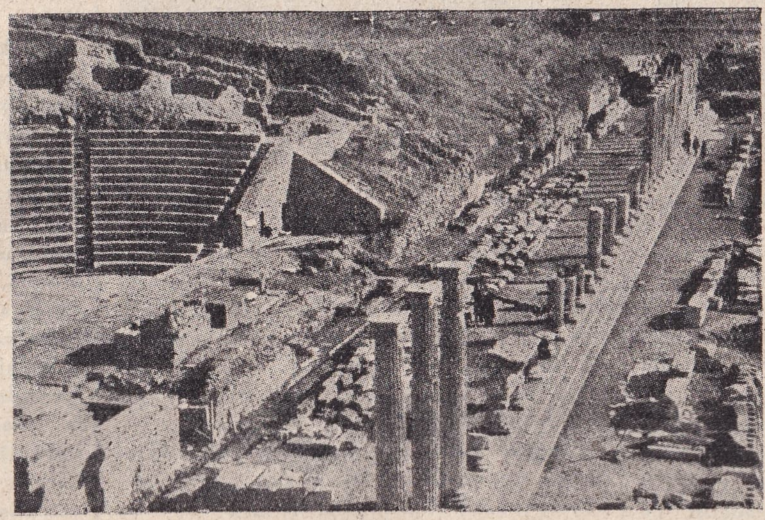
İkinci Öymenes (Milâttan Önce 197-159) babasının tahtına geçtikten sonra 191 de Üçüncü Antiyohos tarafından harbe icbar edildi. Bergama tekrar muhasaraya uğradı. Kırallığın kuzey arazisi müstesna olmak üzere büyük bir kısmı istilâ altında kaldı. Fakat İkinci Öymenes meşhur Manisa savaşında (Milâttan Önce 190) kumandası altındaki müttefik Roma kuvvetleri sayesinde hasmını hezimete uğrattı. Kırallık arazisi, Toroslardan Halys'e (Kızılırmağa) kadar genişlemiş, Lycaonia (Konya havalisi), Frikya ve Çanakkale Fırıkyası, Lidya, Myliade ile Aydın ve Efezos'a kadar bütün İyonya şehirleri Bergamanın idaresine geçmişti. Bununla beraber, İyonyadaki Yunan şehirlerinin bazılarına istiklal verilmişti. Bazıları da Attalos'un 226 da yenilediği mukavele mucibince Bergamaya vergi vermekte devam ediyorlardı. Polip, İkinci Öymenes hakkında «Babasından aldığı kırallığı zamanının en sağlam imparatorluklariyle boy ölçüşecek bir imparatorluk haline getirmesini bildi» der. Devrinin en iyi yılları 183-173 arasındaki on yıldır. Birçok büyük imar işlerine girişti. Birinci Attalos'un kendi devrinin en yüksek bir ilim âbidesi olarak kurmak istediği 200.000 ciltlik meşhur kütüphaneyi tamamladı. Bu iş, Mısırlıların rekabet dolayısiyle papirüs çıkarılmasını yasak etmeleri yüzünden duraklamıştı. Bergamalılar parşömeni icadet-

tiler. Öymenes, Akropolü baştan başa anıtlarla bezedi, Bilhassa şehrin tanrıçası ve koruyucusu Athéna Polias'a ait mâbedin etrafındaki iki katlı ve muhteşem kapıları olan revakı yaptırdı. Bergamanın, mâbutler ailesinin büyüğü olan Zevs'e şükran borcunu yerine getirmek için meşhur mezbahı yaptırmıya başladı. 173 de ilk defa Romaya gitti. Genişliyen ve bir imparatorluk kudretine erişen kırallık, hâlâ Roma Cumhuriyetinin yardımlarına muhtaç bulunuyordu.. Roma ise Bergamayı tamamiyle avucu içine almayı düşünüyordu. Öymenes buna yanaşmadı. 168 den sonra Roma ile dostluğu kalmamıştı. Hattâ, senato, kendisini tahttan indirerek yerine kardeşi İkinci Attalos'u getirmek istedi. Fakat Attalos kardeşine sadık kaldı Bir müddet sonra Golvalılar (Galatlar) Bergamaya hücum ettilerse de mağlûboldular. Savaş bir Athéna mâbedinin yanında başlamıştı. Mâbedenin bu defa da Bergamayı kurtardığına hükmedildi. Bu vakadan sonra Öymenes bir kere daha Romaya gitti. Fakat istiskale uğradı. Saltanatının son günleri parlak değildi. 49 senelik kırallığı zamanında Bergama en parlak devrini idrak etmişti. Mimarlık, heykeltraşlık, resim sanatları en güzel eserlerini verdi. Öymenes heykeltraşlık ve ressamlık mektepleri açmış, bütün sanatkârları seferber etmişti. Genel kültür ve edebiyat, her çeşit el sanatları pek ziyade gelişmişti. Bergama, ikinci bir Atina, «Küçük Asyanın en meşhur ve parlak şehri» olmuştu. Aynı zamanda Roma ile ittifak siyasetinin tabiî bir neticesi olarak kozmopolit bir nüfus kalabalığı akın etmiş, şehri büyütmek ve muhafazası için de Akropol'ün eteklerine inen yeni bir sur yapmak icabetmişti.

Üçüncü Attalos tahta geçtiği zaman henüz çocuktu. Amcası İkinci Attalos (Milâttan Önce 159 138) naip oldu. İkinci Attalos cesur bir savaşçı ve mahir bir diplomattı. 61 yaşındaydı. Birçok defalar kardeşi tarafından Romaya sefir gönderilmiş, senatonun son derece teveccühünü kazanmıştı. Naip sıfatiyle Roma ile Bergama arasındaki anlaşmazlığı gidermiye çalıştı. Bu sırada Bitinya Kıralı Prusias Bergama arazisine tecavüz ederek başkendi muhasara etti. Kaleyi zaptedemediyse de şehrin sayfiyelerini, sur dışındaki mâbetleri tahribetti. İkinci Attalos müttefiki Romalıları imdada çağırmıştı. Sulh şartları senato delegeleri tarafından Bergama lehine kararlaştırıldı. Prusias yaptığı ziyanları tamire mecbur edildi. İkinci Attalos zamanında, vaktiyle ikinci Öymenes'in kabul etmediği Roma himayesi yeniden yerleşmişti. Henüz çocuk olan kıralı «hüsnü teveccüh ricasiyle» Romaya göndermişti. Senato Bakırçay sahilleri için kanun yapmaktan çok memnun kalıyordu. Attalos ta bir savaşta Romaya yardım ederek ittifaka sadakatini göstermişti. Kendisi Filadelfo lâkabını almıştı. Bu iki adın herbirini, kurduğu birçok şehirler arasında en meşhurları olan Attaliya (Antalya) ve Fıladelfiya (Alaşehir) şehirlerine vermişti. 21 yıl saltanattan sonra yeğeni olan kıral tarafından zehirletilerek 82 yaşında öldü. Bergama Akropolü'ndeki anıtsal eserlerden beyaz mermerle inşa edilmiş olanların çoğu zamanında yapılmıştır. Zevs mezbahının da zamanında tamamlandığı kabul edilmektedir.

Üçüncü Attalos (Milâttan Önce 138-133). Bergama büyük zorluklar içinde kalarak istiklâlini kaybetti. Kıral çok sevdiği annesiyle karısının ölümleri üzerine aklını bozdu. Bunların ölmesine sebebolduklan iddiasiyle akrabalarını ve dostlarını öldürterek sarayına çekilmişti. Ziraat kitapları yazmıya, tunç heykeller dökmiye, sympathie denilen ve eski bilginlere göre bazı uzuvların vasıfları arasındaki uygunluğu inceliyen bilgiyle meşgul olmıya ve bu bilgiyi etrafındakiler üzerinde tecrübeye girişmişti. Romalılara muhabbeti sebebiyle Romanın Bergama üzerinde himayesini ilân etmesinden korkuluyordu. Netekim bu korku gerçekleşti. Vârisi olmadığından hazinesini ve mallarını Roma senatosuna vasiyet etti. Senato bu vasiyeti büyük sevinçle karşıladı. Hattâ Bergama üzerine bizzat el koymak için Bergamaya geldi. Romada bu vasiyetin doğruluğundan şüphe ederek bunun Bergama arazisini elde etmek için senato tarafından uydurulduğunu iddia edenler olmuştur. Fakat kazılarda bulunan yazılı taşlar, bu inanılmıyacak hıyanetin doğruluğunu göstermiştir. Bununla beraber, vasiyetin konusu şahsî mallardı. Romalılar ise bütün kırallığa sahip çıkıyorlardı. Fakat bu mirastan hemen kolaylıkla faydalanamadılar. İkinci Öymenes'in gayrı meşru oğlu Aristoniko, Bergama tahtı üzerinde hak iddia ediyordu. Anadolunun başka kesimlerinde daha önceden (Milâttan Önce 146) kurulan Roma idaresinden bezmiş olan halk kendisine katıldı. Romalılar üç yıl uğraştırdı. Nihayet kendisini yakalıyarak Romaya gönderdiler ve orada idam ettiler. Bergama Kırallığı, bu suretle kesin olarak tarihe karıştı.

Roma devri: Bergama Romalılar devrinde bir kat daha gelişti. Roma idaresi devamlı bir sulh getirmişti. Şehir Akropolden ovaya indi. Romalılar istiklâllerini kaybeden Bergamalıları memnun etmek için birçok anıtsal eserler inşa ettiler; bazilika (yahut Roma hamamı), Roma mâbedi, Klodiyüs mâbedi, stadyum, agora, jimnaz, 25.000 kişilik tiyatro, köprüler, 50.000 kişilik amfitiyatro... Bu amfitiyatroda glâdiyatörler timsahlar veya vahşi hayvanlarla boğuşurlar, harb arabaları yarışları, yahut arenanın yani ortadaki yuvarlak meydanın dere suyu ile doldurulması suretiyle yüzme yarışları, deniz savaşları temsilleri yapılırdı. Romalılar mukaddes sağlık yurdunu da, mâbetleri, tiyatrosu ile yeniden inşa etmişlerdi. Atina kadar mamur olan Akropol de bu imar hamlesinden hissesini almıştı: Eski bir mâbedin temelleri üzerine Trayan mâbedi kurulmuş, Bergamalıların Ogüst namına inşa ettikleri yuvarlak mâbet, yüz yıl sonra iyonik üslûbunda yapılan Karakalla mâbedi, gençler jimnazı gibi eserler kazanmıştı. Bergama Milâttan sonra İkinci Yüzyılda 120.000, hattâ bazılarına göre 180.000 nüfuslu bir şehir olmuştu. 6 jimnazı vardı. Bılhassa mukaddes sağlık yurdu Asklepiyon, meşhur anatomist Galenos'un (İslâm tababetinde Hekim Calinos diye meşhurdur) bilgisi ve şöhreti sayesinde en parlak devrini yaşıyordu. İmparator Karakalla (Milâttan Sonra 211-217) tutulduğu ağır hastalığın şifasını Bergamada bulmuş, bu sebeple birçok ihsanlarda bulunmuş ve amfitiyatroyu yaptırmıştı. Daha önce Adriyen de (Milâttan Sonra 117-138) tedavi için Bergamaya gelmiş, şehirde birçok imar işleri yaptırmıştı. Bütün bu imar hareketlerine rağmen Bergama halkı artık eski meziyetlerini kaybetmişti. Esaret ve lüks, ahlâk düşkünlüğüne yol açmıştı. Bu mânevî düşüşe, Üçüncü ve Dördüncü Yüzyıllardaki şiddetli zelzelelerin tahribatı da katılarak Bergama eski ehemmiyetini kaybetmiye başlamıştı.

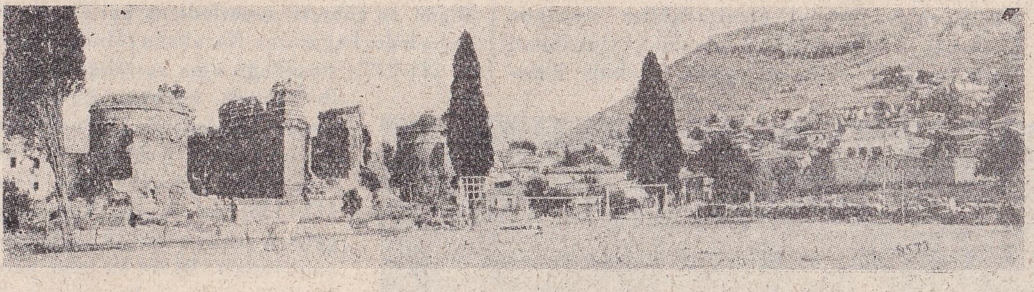
Asklepiyon tiyatro ve kuzey koridorunun restore edilmiş hali

Bizans devri: Bu devrin başlangıcında Bergamada hayat zaten inhitata başlamıştı. 715 de Müslim İbni Abdülmelik komutasındaki Arap ordusu şehri yaktı, erkekleri kılıçtan geçirdi, kadınları ve çocukları Şamın esir pazarlarında satılmak üzere götürdü. Kalan halk tepedeki hisara sığınmıya mecbur kaldı. Akropol'de yeni bir sur yapıldı. Bu sırada Zevs mezbahının yüksek kabartmalı mermerleriyle yıkılıp yerine bir kilise yapılan Athéna mâbedinin enkazı surun inşaatında kullanıldı. Putperestlik devrinin sanat eserlerine karşı işlenen bu cinayet, bir bakıma medeniyet tarihi için hayırlı olmuştur. Zira, bugün bilinen eserler bu sayede zamanımıza kadar sur duvarları arasında saklanabilmiştir.

Malazgirt savaşından (1071) sonra, Batı Anadolu kısmen Selçuk Türklerinin eline geçtiği zaman, Bergama, bir hudut şehri oldu, Müstahkem mevki haline getirildi. Çok azalmış olan nüfusu bir dereceye kadar arttı. Fakat bu yeni Bergamanın eskisiyle hiçbir münasebeti yoktu. İmparator Teodor Laskaris (1254-1258) Bergamaya geldiği zaman, Akropoldeki eski anıtların ihtişamı karşısında şaşırmış, fakat eskilerin güzel evleriyle kendi taabasının sefil manzaralı meskenlerini görünce büyük acı duymuştu.

Selçuk, Karesi ve Osmanlı devirleri: Birçok müellifler Bergamanın Türk devrini Karesi Beyliği zamanından başlatırlar. Selçuk İmparatorluğunun Bergamaya hâkim olup olmadığı hakkında sarih bir şey söylemezler. Kesin olarak bilinen nokta, Bergamanın 1306 da Karesi beyi tarafından zaptedildiğidir. O zaman Bergama bir baykuş yuvası halindeydi. Selçuk üslûbundaki küçük minare ve parmaklı mesçit gibi en eski eserler, Bergamaya ilk Türk damgasını vurmuştur. İlk Osmanlı tarihçilerine göre, Bergama 1336 da Orhan Gazi zamanında Osmanlı Türklerinin idaresine geçti. Az zamanda Bursa ve İznik gibi ilk Osmanlı merkezlerinin gördüğü imardan hissesini aldı. Camiler, imaretler, medreseler, hamamlar ve köprülerle süslendi. Birinci Murat zamanında (1359-1389) şimdi ikişi

Ayasofyada, üçüncüsü Pariste Louvre Müzesinde bulunan üç büyük mermer küp, içleri altınla dolu olarak bir bahçede bulundu. Bursaya götürülen altınlar Osmanlı İmparatorluğunun ilk büyük hazinesini teşkil etmiştir. Bergama, 1402 de Timurlenk tarafından işgal edildi. İhtimal ki bir müddet evvel içleri altınla dolu küplerin meydana çıkmasından dolayı Timurlenk de Bergamada hazine aradı.

Bazilika veya Roma hamamı

Yerini haber vermeleri için Müslüman ve Hıristiyan halka eziyet etti. Şehri - islâmî eserlere dokunmaksızın- tahribetti. Gençleri ve kızları esir olarak götürdü. Osmanlı idaresinde Bergama, bilhassa Onbeşinci Yüzyılda oldukça mühim bir kültür merkeziydi.

Arkeoloji : Geçen Yüzyılda dünyanın ilgisini Bergama etrafında toplıyan kazılar, Elenistik ve Greko-Romen sanat devirleri eserleri üzerinde teksif edilmiştir. Bu kazılara sebebolan zat, Alman yol mühendisi Carl Humman'dır. 1869 da Bergama-Dikili şosesinin inşaatına nezaret ederken bir gün amelenin işlenmiş tasvirli mermerler kırdığını gördü. Humman bunların Akropolden geldiğini öğrenerek orada birçok mermerler gördü. Hükûmete başvurarak eski anıtlardan taş alınmasını yasak ettirdi. Berlin Müzesinden burada kazı yapılmasını ısrarla istedi. 1873 de kabartmalı birkaç mermeri Berlin Müzesine gönderdi. Bunların Zevs mezbahına ait oldukları anlaşıldı. Nihayet 1878 de kazılara başlandı. Sekizinci Yüzyıla ait Bizans suru yıktırılarak mezbahın hemen bütün kabartmaları ve mezbahla Athéna mâbedine ait birçok mimarî parçalar üç yılda meydana çıkarıldı. Almanlar bu kıymetli mermerleri Abdülhamid'in müsaadesiyle Dikili limanından Alman harb gemilerine yükleterek götürdüler. 1913 e kadar Akropolün muhtelif yerlerinde devam eden kazılar, Birinci Dünya Savaşından sonra, 1927 de tekrar başlamışsa da Akropolde şimdiye kadar Attaloslar Bergamasının ancak dörtte biri meydana çıkarılabilmiştir. 1928 - 1932 arasında Akropolün karşısında batıya düşen dağların eteklerinde Asklepiyon'da kazılar yapıldı. Anadolunun klâsik devirden kalma tek şifa yurdu olan ve bugünkü manzarası daha ziyade Greko - Romen devrine ait olan bu yurdun harabeleri Atina, Epidavros ve İstanköy'deki benzerlerine nazaran çok iyi bir haldedir. 1934 de Virankapı (sağlık yurdunun merasim kapısı) yanında yapılan sondajda klâsik devre ait yüksek kabartma heykeller bulundu. Bergama, artık Türk bilim kurumlarının çalıştıracağı Türk arkeologlarını beklemektedir.

Bugünkü harabeler : Akropole çıkan ve dağı batı, kuzey ve doğu taraflarından dolaşarak güneye bakar yüksek bir taraçaya varan otomobil yolu, Akropol harabelerini kronolojik sıraya göre ziyaret imkânını vermektedir. Kuzeye doğru bir saray harabesi içinden geçilir. Daha sonra iç kale kapısından geçilerek solda şehrin koruyucu mâbudesi Athéna namına yapılmış ve sonradan Bizanslılar tarafından yıkılmış olan Dorik üslûptaki mâbedin taraçasına rastlanır. Sofî bir taraça olan bu taraça, batı tarafı müstesna olmak üzere iki katlı mermer bir revakla çevriliydi. Mâbedin geniş avlusu da tunç ve mermer âbidelerle süslüydü. Taraçanın sağında Athéna mâbedinin kuzey kapısı karşısında, sütunlu ve yuvarlak bir sarnıç ve onun hemen üstünde meşhur Bergama kütüphanesi vardır. Bir büyük salonla üç odadan ibaret olan bu kütüphane, büyük şairlerin, vazarların heykelleri ve resimleriyle süslü bir bedayi müzesi halindeydi. 200.000 citlik tomar halindeki kitapları zamanının bütün ilim ve fen bilgisini, eski ve nadir eserleri bir araya toplamıştı. Bu ilim âbidesi İskenderiye Kütüphanesine bir nazire olmak üzere büyük fedakârlıklarla kurulmuştu. Milâttan 47 yıl önce İskenderiye Kütüphanesi bir yangın neticesinde yanınca Antuvan, Mısır Kıraliçesi Kleopatra'ya Bergama Kütüphanesinin bütün tomarlarını hediye etmişti. Bu tomarlar da ikinci bir yangında mahvoldu.

Kütüphanenin ilerisinde biri doğu, öteki batı istikametinde yan yana iki saray enkazı vardır. Bunlardan sağdaki İkinci Öymenes'in, soldaki Attalosların eski saraylarıdır. Öymenes sarayının kalıntıları bu sarayın pek süslü olduğunu meydana çıkarmıştır.

Saraylardan sonra sağda kırallık devrinin eski surları vardır. Metin temeller üzerinde büyük bir irtifala yükselen bu surların kuzey istikametindeki hâkim manzarası pek muhteşemdir.

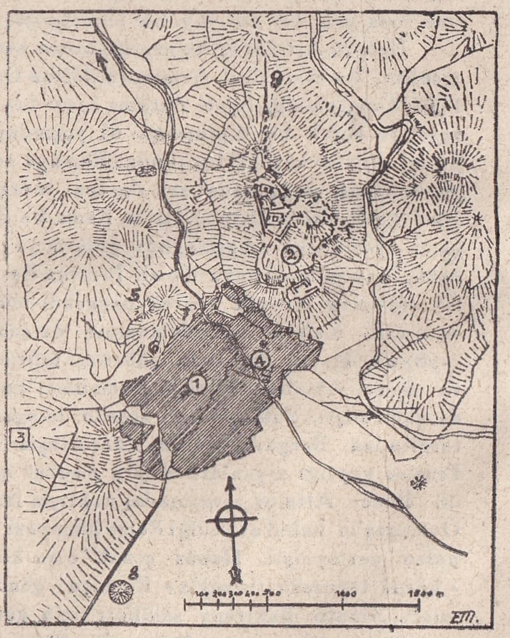
Surlardan sonra yer altı erzak depolarına inilir. Bu noktada Bergamalı mühendislerin 57 kilometrelik bir mesafedeki Madra dağından kısmen kurşundan, kısmen tahtadan yapılmış ve ek yerleri, ortaları delik büyük taşlarla muhafaza edilmiş üç sıra künk içinde getirdikleri suyun çeşmeleri vardı. Suyu alçak araziden geçirmek için 30 metre yüksekliğinde 700 metre uzunluğunda bir su kemeri yapmışlardı ki hâlâ görülür. Suyu kaleye çıkarabilmek için iki noktada derin tazyik çukurları kazılmıştı. Bu su tesisatı eski devirlerden kalma benzerlerinin en büyüğüdür.

Bu noktadan dağın batı yamacını güneye doğru takibederek surlar arasından geçilir ve gene batı tarafında bulunan tiyatroya hâkim bir taraçaya gelinir. Burası, Bergamalıların büyük fedakârlıklarla yükselttikleri 20 metre irtifaında 70X100 metre genişliğinde bir taraçadır. Vaktiyle bu taraçanın üstünde inşa edilmiş olan Tarayan mâbedini oturtabilmek için kubbeli inşaat şeklinde son derecede muazzam ve metin temeller yapılmıştır. Bu temeller tamamiyle mahfuzdur. Mâbedin kalıntıları ise haşmetini göstermektedir. 10 metre yüksekliğindeki sütunları vaktiyle pek uzak mesafelerden seçilebilirmiş.

Daha sonra Attaloslar sarayı üzerinden Athéna taraçasına dönülerek bu taraçanın batı tarafından kapalı bir merdivenle tiyatroya inilir. Bergamanın dağa oyulmuş olan bu ilk tiyatrosu Elenistik devirde yapılmış olmakla beraber, sonradan Romen devrinde esaslı tamirler görmüştür. Bergama tiyatrosu açılmış bir yelpaze şekli; mevkiinin ve manzarasının güzelliği, zamanının en büyük tiyatrosu olması ve 50 metre kadar dikliği sebebiyle eski dünyadan kalma tiyatrolar arasında en dikkate lâyık olanlarından biridir. 80 basamaklı olan bu tiyatroda bugün bile sahnede konuşulanları en yüksek basamaktakilere işittirecek derecede kuvvetli bir akustik vardır. Sahne, vaktiyle temeller üzerindeki deliklere geçirilen kazıklar sayesinde portatif bir şekilde genişletilebiliyordu. Tiyatronun orkestra mahalline ve sahnesine, 200 metre uzunluğunda dar bir taraçadan gelinir ki bu taraçayı tutturabilmek için dağın yamacına yapılmış olan muazzam istinat duvarları bugün de durmaktadır.

Bu taraçanın kuzey ucunda, Trayan mâbedi taraçasının muazzam istinat duvarlarının altında, 25 basamakla çıkılan ve 6 büyük sütuna dayanan bir revaktan girilen eski Diyonizos mâbedinin enkazı vardır. İyonik üslûbundaki bu mâbedin alt kısımları kırallık zamanından kalmadır, üst kısımlariyse İmparator Trayan zamanında yeniden yapılmıştır. İmparator Karakalla yeni Diyonizos olarak burada tebcil edilmiş ve mâbede kendi adı verilmiştir. Mâbedin çatısı ve sütunları devrilmiş olmakla beraber, hariç kısmının mermer duvarları kısmen ayaktadır. Mevcut mimarî parçalar inşaatın ne derece itinalı olduğunu göstermektedir.

Geriye dönülerek uzun taraça güneye doğru katedilince yukarı pazar yerine, yani Agora'ya gelinir. Burası bütün eski Yunan şehirlerinde olduğu gibi hem umumî işlerin müzakere edildiği, hem de alış veriş yapılan

Bergama ve civarının krokisi

1) Şehir, 2) Akropol, 3) Asklepiyon, 4) Bazilika, 5) Amfitiyatro, 6) Tiyatro, 7) Hipodrom, 8) Yığmatepe, 9) Su kemerleri.

bir yerdi. Şehrin halk tarafından seçilmiş bir reisiyle bir millî meclisi vardı. Beş kişilik bir icra heyeti şehir işlerini yürütürdü. Kıralın emirnameleri Agora meydanına asılırdı. Kıralın mevcudiyetine rağmen nisbî bir demokrasi vardı. Agora, Akropoldeki başlıca dört taraçanın en alçağıdır. Diğer bir taraça, Agora ile Athéna mâbedi taraçası arasındadır ki

burada Bergama sanatının harikası olan Zevs mezbahı vardı.

Bizans suru arasından çıkarılmış en kıymetli parçaları bugün Berlinde bulunan bu mermer mezbahın Bergamada ancak temellerine rastlanır. Bu temeller 34.5×37,5 ebadında bir dörtgen teşkil etmekte ve içi kafes gibi örülmüş kemeri istinat duvarlariyle dolu bulunmaktadır. Mezbahın kendisi İyonik üslûpta ve köşeleri sivri, ağzı açık bir at nalı şeklindeydi. Mezbaha batı tarafından 20 metre genişlikte, 9 metre yükseklikte bir merdivenle çıkılıyordu. At nalının dış cepheleri dört basamaklık bir merdivenden sonra çıkıntılı bir kaidenin üstünden itibaren 2,5 metre yüksekliğinde yüksek kabartma bir frizle süslenmişti. Mâbutlarla devler arasındaki mücadeleyi tasvir eden bu friz, merdivenlerin iç cephelerinden itibaren at nalının dış cepheleri boyunca 120 metrelik bir uzunluktaydı. Bu frizin üstünde, yani at nalı kaidenin üç yanında ve iç cephelerinde 2,65 metre yüksekliğinde İyonik sütunlar bir revak teşkil ediyor ve bu revakın üstü bir damla örtülmüş bulunuyordu. Damın köşelerinde insan ve bütün saçak boyunca yüzlerce küçük at heykelleri vardı. Merdivenler asıl mezbah kısmına çıkıyordu. Buraya merdivenin genişliğini kaplıyan bir direkler arasından geçiliyor ve üstü açık dört tarafı direkli bir boşluğa girilmiş oluyordu. Mezbah ortadaydı. Doğu tarafında sütunların arkasındaki kalın duvarda Bergamanın kuruluşuna ait ve Heraklès'in Oje'den doğma oğlu Telefe'inin macerası alçak kabartma bir frizle tasvir edilmişti. Mezbahın bilhassa dış frizleri sanat bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. Bergama frizi bugün eski devirden kalma en büyük bir kompozisyondur. Bunlar Berlinde ancak otuz senede restore edilebilmiştir. Bergama Müzesinde de mezbaha ait bazı heykeller, mimarî parçalar ve birkaç at heykeli vardır.

Mezbahtan sonra yukarı Agoradan geçilerek sırasiyle Demeter ve Héra mâbetlerine, soğuk su hamamlarına, gençler jimnazına, ona bitişik olan Roma hamamına, daha sonra jimnazın kapalı koşu yerine ve onun altındaki kızlar jimnazına gelinir. Enkaz halinde olan bütün bu mebaniden en kıymetlisi M. Ö. Üçüncü Yüzyılın başlarında inşa edilen Demeter mâbedidir. Bu mâbetde istinat duvarlarına dayanan sunî bir taraça üzerinde kurulmuştur. Héra mâbedi de Elenistik devre aittir. Gençler jimnazı kırallık zamanında inşa edilmiş, avlu kısmı Milâttan sonra İkinci Yüzyılda Romen üslûbunda yeniden yapılmıştır. Bu jimnaz üç taraça üzerinde ilk, orta ve yüksek derecede tahsil veren üç ayrı tesisata malikti. Ortadaki büyük avlu beden terbiyesine mahsustu. Bu avlunun üç yanı büyük ve küçük birçok salonlarla çevrilmişti. En büyüğü imparatora ibadete tahsis edilmiş olan salondu. Sol köşede 1.000 kişi alabilecek yarım daire şeklinde açık bir konferans yeri vardı. Jimnazda zamanın en şöhretli profesörleri dersler veriyorlardı. Bugün kızlar jimnazı namiyle maruf kısım, en küçük çocuklara ayrılmıştı.

Kızlar jimnazından sonra, merdivenli bir kale kapısından inilerek eski bir yoldan Roma Konsülü Attalos,a atfedilen eve gelinir. Burası çiçekli bir bahçeyi gösteren mozayik döşemeleri ve renkli duvar resimleriyle Pompei evlerini andıran bir yerdir. Yemek salonunun methalindeki iki sütundan birisinin üstünde şunlar yazılıdır: «Yiyiniz dostlarım, iştahla yiyiniz ve Attalos'un şaraplarını içerek neşeli ziyafetlerde eğleniniz!». Eski yol, nihayet aşağı Agora'ya iner. Burası İkinci Öymenes zamanında aşağı surla ve şehrin büyük kapısiyle aynı zamanda yapılmıştır.

Aşağıda şimdiki kasabanın doğu hududunda, evler arasında Anadolunun eski devirden kalma en yüksek yapısı olan Bazilika veya Roma hamamı vardır. Tuğladan yapılmış olan bu büyük ve yüksek yapının cepheleri vaktiyle mermerle kaplıymış. Bugünkü hali pek azametli olmasına rağmen, duvarlarındaki izler evvelce bir üst katın da bulunduğuna delâlet etmektedir. Bina 56 metre uzunluğunda ve 26 metre genişliğindedir. İki yanında iki büyük kule vardır.

Bergamanın en değerli harabelerinden biri de Asklepiyon sağlık yurdudur. Tarihi M. Ö. Dördüncü Yüzyıla kadar giden bu mukaddes hastahane Bergamanın hayatında büyük bir rol oynamıştır. Burası kütüphanesi, mukaddes tiyatrosu, mukaddes suyu çifte mâbediyle tam bir külliyedir. Bugün bilinen kısımların yarıları henüz kazılmamış olmakla beraber, eski dünyada mevcut olan benzerlerinin hepsinden iyi bir haldedir. Aynı zamanda Anadolunun tek sağlık yurdudur. Kazıları cumhuriyet devrine rastladığı için meydana çıkan bütün eserler yerinde kalmış ve ancak bazı örnekler Bergamadaki müzeye alınmıştır.

Kasabanın batı tarafında, Bergama Akropol'ünün tam karşısında, Asklepiyon'un mukaddes yolunun başlangıcı olan Virankapı civarında Romen devrinde yapılmış oldukları sanılan 25.000 kişilik tiyatro ile onun altında hipodrom vardır. Her iki yerde de henüz kazı yapılmamıştır.

Kasabanın kuzey batısında diğer muazzam bir harabe vardır ki 50.000 kişilik amfitiyatrodur. Bir dere içine oturtulmuştur. Seyircilere mahsus ve tam daire şeklindeki sıraların altından, kemerli bir menfezden Tellidere geçmektedir. Seyirci sıralarını tutan istinat duvarlarının azametli manzarası yapının ehemmiyetini göstermektedir. Burada henüz kazı yapılmamıştır.

Nihayet, kasabanın tam güneyine rastlıyan yığma tepeler de zikre değer. Bunlar on tanedir, üçü büyüktür. 1900 de bunlardan üçünde kazı yapılmıştır. Maltepede, üç ölü odasına giden 70 metre uzunluğunda kemerli bir geçit bulunmuştur. Yığma tepede bir şey bulunamamıştır. Tavşantepede bir kadın ve erkek mezariyle birçok eşya ve şimdi İstanbul Müzesinde bulunan meşe yaprakları şeklinde bir altın taç bulunmuştur.

Kısa bibliyografya : Osman Bayatlı; Bergamada Asklepiyon; Bergamada Fikir Adamları; Bergamada Küplü Hamam ve diğer rehberleri. O, Deubner; Das Asklepieion von Pergamon, 1938. Museam zu Berlin: Führer durch die Ruinen von Pergamon, 1911. E. Mamboury; İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Guide - Touristique, 1939 (Henüz basılmamıştır). M. Rahmi ve Aziz Oğan; Bergama Tarih ve Rehberi, 1929. F. Sartioux; Les Villes Mortes d'Asie Mineure, 1911. Scandiano - Poratti; Pergamo, 1936. Sofiano; Pergamo Moderne et Antique, 1930.

(Süreyya Ergün)

BOĞMACA ÖKSÜRÜĞÜ — Fransızlar «coqueluche», Almanlar «keuchhusten», İngilizler «whooping-cough» derler. En ziyade çocukluk yaşlarında görülen, bulaşıcı ve salgın yapıcı hastalıklardan birisidir.

Onbeşinci Yüzyıldanberi bilinen bir hastalıktır. Zaman zaman Avrupanın şurasında, burasında çıkarak büyük salgınlar yapmıştır. Ondokuzuncu Yüzyılda, İngilterede ortaya çıkan salgınlarda, bu hastalık binlerce çocuk öldürecek kadar azgınlık göstermiştir. Bugün, eski şiddeti mevcut olmamakla beraber, hemen dünyanın her tarafında yerleşmiş bir hastalık şeklinde görülmektedir. Sıcak memleketlerde azdır.

M i k r o b u : Bu hastalığı yapan mikrop, 1906 yılında, Bordet - Gengou tarafından ortaya çıkarılmış olan küçük bir çomakcıktır. Adına Bordet - Gengou basili derler. Boğmacaya tutulmuş olan hastaların burun, boğaz ve yukarı teneffüs yollarında yaşar. Bilhassa hastalığın nezle ile başlıyan ilk devrinde, burun, boğaz ifrazlarında çok bulunur. O devrede hastaların boğazlarından ve salyalarından kültür yapılırsa mikrobu kolaylıkla elde etmek mümkündür. Mikrop için besin yeri olarak kanlı vasatlar kullanılır. Bu vasatlardaki kanı eritir. Çünkü kanın içindeki hemoglobin dedikleri maddeyi çok seven ve hemoglobini havi besin yerlerinde güzel üreyen bir mikroptur. Enflüanza basiline çok benzer Pek ufaktır. Kolaylıkla boya alır. Hareketi yoktur. Hastalığın asıl âmili bu mikrop olmakla beraber, basile yol açan ve bugünkü vasıtalarımızla bulunup görülemiyen başka bir virüsün ayrıca işe karıştığını söyliyen hekimler de vardır.

Y a ş v e z a m a n : Boğmaca, en ziyade, iki ile yedi yaş arasındaki çocuklarda görülür. Daha küçük çocuklarda ve daha büyük yaştaki insanlarda görülmesi nadirdir. Fakat bu bir hassasiyet (duyarlık) meselesidir. Küçük yaştayken hastalığı geçirmemiş olan bazı yetişkin insanların da boğmacaya tutulduğu vardır. Çocuğundan boğmaca alıp onunla beraber hastalanan anneleri, nadir de olsa, görmüşüzdür.

Boğmaca öksürüğünün en çok görüldüğü zamanlar, soğuk mevsimler, kış ve ilkbahar aylarıdır. Bu aylarda, zaten bütün burun ve boğaz nezleleri çoğalmak istidadını gösterirler.

Â r a z ı : Boğmacanın nezle devrinde ve öksürükler sırasında, hastaların boğaz ve burunlarından, yukarı nefes yollarından fırlıyan tükürük damlacıkları, etrafa yayılıp, bunlara mâruz kalan sağlamların da bulaşmasına sebebolurlar. Bir defa hastalığa tutulup geçirenler, bütün ömürleri boyunca süren, bir bağışlılık (muafiyet) kazanırlar, bir daha tutulmazlar.

Mikrop alındıktan hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen kuluçka süresi (tefrih devresi), ortalama olarak bir ilâ iki hafta kadardır. Çok defa, hastalık belirtileri, mikrobun alınmasından on dört gün sonra çıkmaktadır. Hastalığın üç devresi vardır: 1) nezle devresi, 2) boğucu (spazmodik) öksürükler devresi, 3) nekahet devresi.

Bu devreleri birer birer gözden geçirelim:

1) Nezle devresi: Hastalık bir burun, boğaz nezlesiyle başlar. Yukarı teneffüs yollarında âdi bir nezle hali vardır. Aksırık, hafif öksürük, bazılarında ses kısıklığı ve vücutta kırıklık ve çok yüksek olmıyan bir ateş hasıl olur.

Nezle devri bu suretle bir ilâ iki hafta kadar sürer ve nezle, yavaş yavaş, göğse doğru inip orada yerleşir.

2) Boğucu öksürükler devresi: Bu devre hasta için pek sıkıntılıdır. Çünkü bu devrede, nöbet nöbet gelen, gayet şiddetli,

boğazı tırmalayıcı ve boğucu öksürükler başlıyacaktır. Hastalığa bütün vasfını ve özelliğini veren de bu şiddetli öksürüklerdir. Bir öksürük nöbetinden önce hasta çocuk, birdenbire durgun bir hal alır. Boğazında bir tırmalanma ve batma vardır. Öksürmemek için bir an kendisini tutmak ister, fakat muvaffak olamaz. Bunun arkasından, ciğerlere şiddetli hava çekme ve hava verme şeklindeki öksürük nöbeti başlar. Gayet az fasılalarla, birbiri ardınca devam eden bu nöbet sırasında hasta boğuluyormuş gibi olur. Nefes alıp verme o kadar sık ve şiddetlidir ki hastanın gırtlağından âdeta boğazlanan bir horoz gibi, hırıltılı, boğuk ve şiddetli sesler çıkar. Bu sırada yanakları ve dudakları morarmış, gözleri yaşarmıştır. Yüzündeki kan damarları barizleşir. Yüz şişkin, soluk ve ıstıraplı bir hal alır. Öksürük nöbetinin sonunda, ağzından yapışkan bir sal ya akar ve hasta çocuk defalarca kusar. Bu öksürükler, hasta için, gerçekten pek sıkıntılıdır. Çünkü, geceleri fazla olmak üzere, yirmi dört saat içinde 20 - 30 defa, hattâ daha fazla öksürük nöbetine tutulan hastalar vardır. Hele henüz öksürmesini başaramıyan pek küçük yaşlardaki çocuklarda bu nöbetler âdeta bir boğulma şeklindedir (Hastalığa boğmaca adının verilmesi bundan ileri gelmiş olsa gerektir). Nöbetler dışında, hasta sakin fakat yorgun bir durumdadır. Çok defa boğazı tırmalıyan bağırma, ağlama ve huysuzlanma gibi haller, tütün dumanı, biberli, baharlı gıdalar, öksürük nöbetlerini uyandırırlar. Öksürük nöbetlerinden sonra gelen kusmalarla yediğini mütemadiyen dışarıya çıkaran hasta, eğer bakılmazsa, gün geçtikçe sararıp solar ve çok zayıflar. Öksürüklerin tesiriyle hâsıl olan zorlamadan burun kanaması, ufak kan damarlarının çatlamasiyle göz kanlanması ve dil altında, dişlere çarpmaktan dolayı, yaralar hasıl olabilir. Boğucu öksürükler devresi 4 - 6 hafta kadar sürer. Bu devrenin sonuna doğru öksürük nöbetlerinin arası, yavaş yavaş uzamıya başlar ve öksürüğün şiddeti gittikçe kaybolur.

3) Nekahet devresi: Bu devrede, hastaların öksürükleri seyrektir. Hafif bir nezlenin mevcut olmasına rağmen, göğüsleri yumuşamış, eski sıkıntıları kalmamıştır. Bu devre de 1 - 2 hafta kadar sürer ve sonunda hasta iyi olur.

Demek oluyor ki boğmaca öksürüğünün normal devamı 8 - 10 hafta kadardır. Fakat bundan az veya bundan fazla süren vakalar da yok değildir. Boğmaca öksürüğü sırasında, çok defa, hastada yüksek bir ateş olmaz. Nöbetler dışında sıkıntılar azalır ve hasta ayakta gezebilir. Lâkin bu hastalığa mahsus bazı ihtilâtlar vardır ki onların ortaya çıkması durumu fenalaştırabilir:

Hastalık sırasında iyi bakılamıyan hastalarda akciğerlerde ve nefes yollarında bronkopnömoni gibi, ağır ve tehlikeli iltihaplar hasıl olabilir. Orta kulakta iltihap olduğu da vardır. Öksürüklerin yaptığı zorlama sırasında, ufak kan damarlarından birinin çatlamasiyle beyinde ve beyin zarlarında bozukluklar, kollarda, bacaklarda tutukluklar, felçler, sara şeklinde nöbetler, sinir sisteminde türlü ârızalar kendisini gösterebilir.

En fenası, hastaların vücuttan düşüp zayıflamalarıdır. Normal insanların vücudunda verem hastalığına karşı nisbî bir bağışlılık (muafiyet) hali vardır. Boğmaca esnasında bu bağışlılık, birdenbire kaybolur. Bundan ötürü vücudu zayıflıyan hastalarda verem hastalığı başlıyabilir.

Hastalığın tehlikesi yaşın küçüklüğü nispetinde artar. Bir yaşından aşağı çocuklarda ölüm nispeti yüzde 25 ten fazladır. İki ile beş yaşları arasında bu nispet yüzde ona kadar düşer. Beş yaşından sonra ise ölüm nadirdir.

Tedavi ve aşı: Boğmaca öksürüğü başlar başlamaz hastalar, sağlamlardan, bilhassa pek ufak yaşlardaki çocuklardan derhal ayrılmalı, sağlamlarla temasları kesilmelidir. Ateşli zamanlarda hastayı yataktan çıkarmamak lâzımdır.

Boğmaca mikropları yuvarlak çomakcıklardır

Gıdalar, boğazda gıcık ve tahriş yapmıyacak olan sulu, yumuşak ve besleyici maddeler arasından seçilmelidir. Öksürükle kusan hastaya, derhal yeniden yemek yedirmelidir ki vücuttan düşmesin.

Öksürüğü ve sıkıntıyı azaltmak için gerekli olan ilâçları hekim tâyin edecektir. Bütün hastalık esnasında hasta, hekimin kontrolu altında bulunursa iyi olur. Ateşsiz zamanlarda, iyi havalarda hasta kapalı odalarda bırakılmamalı, güneşli, açıklık yerlerde, kırlarda, bahçelerde gezintiler yaptırılarak, hastaya saf ve temiz hava aldırılmalıdır.

Boğmaca öksürüklerinin şidetinden dil dışarı çıkar ve dişler ucunda yaracıklar yapar

Açık, temiz havanın hastalık üzerindeki şifalı tesiri birçokları tarafından, pek ziyade, övülmüştür. Hattâ bazı hekimler, boğmacalı çocukları bir uçağa bindirerek havanın yüksek tabakalarında gezdirmenin büyük faydası olduğunu söylemişlerdir.

Boğmacayı yapan mikroplardan hazırlanmış bir aşı vardır. Bu aşının gerek tedavide, gerek korunmada kullanılması tavsiye edilmiştir. Aşının tedavide kullanılmasından alınan sonuçlar hakkındaki fikirler değişiktir. Ne olursa olsun, aşıdan tedavide azçok istifade olunabilir. Boğmacalı ile temas etmiş insanlarda, aşı ile korunma tesirli değildir. Çünkü aşının bağışlılık hâsıl edebilmesi için uzunca bir zaman ister. Ancak ortada hasta ve hastalık olmadığı zamanlarda ilerisi için bir ihtiyat tedbiri olarak, bilhassa küçük çocuklara, koruyucu aşı tatbikı münasiptir.

Boğmacaya tutulup hastalığı geçirmiş olan insanlardan kan alarak, bu kanın serumunu tedavide ve korunmada kullanmanın faydalı olacağını söyliyenler vardır. Fakat bu, her yerde ve her zaman kullanılabilecek olan pratik bir usul değildir.

Korunma: Boğmacadan korunmak için sağlamlar, bilhassa çocuklar, hastalarla temas ettirilmemelidir. Hastalık, en ziyade nezle devresinde bulaşıcıdır. Hastaların çamaşırları, mendilleri, yatak takımları, yemek kabları, tükürük hokkaları, dikkatle dezenfekte edilmelidir.

Boğmacalı çocuklar, en aşağı altı hafta kadar okula gönderilmemelidir. Hastalığın devamı her vakada aynı olmadığından bu müddet değişebilir. Hastanın bütün sıkıntıları zail olup iyice şifa bulmadan genel hayata karışması doğru değildir. Hastalık en ziyade, ilkokullarda görüleceğinden anaların, babaların ve öğretmenlerin çok dikkatli olmaları gerektir. Ancak bu sayededir ki boğmaca öksürüğünün yayılmasına ve salgınlar yapmasına mani olmak mümkün olabilir.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

DENİZ HARB OKULU — Deniz Harb Okulu, harb yılları içinde nakledilmiş olduğu Mersinden Heybeliadaya döndü.

Bu eski mühim müessesemiz, Üçüncü Mustafa zamanında kurulmuş ve Üçüncü Sultan Selim'in «Nizamı Cedit» adı verilen ıslahat teşebbüsleri sırasında genişletilmiştir. Devletin gerilik yüzünden uğradığı mağlûbiyetler üzerine Üçüncü Selim, ordu ve donanmayı Avrupa usulüyle yenileştirmek azim ve kararındaydı. Bu işi başarmak için teknik okullar kurmak ve evvelce kurulmuş olanları ıslah etmek lüzumunu anlamıştı. Kendinden evvelki padişahlar da bu yola girmek istemişler, fakat muvaffak olamamışlardı.

Meselâ, Birinci Mahmut, yeniçerilere nazaran devlete daha bağlı olan hasekilerle Bostancı Ocağı erlerinden mütehassıs yetiştirmek için Üsküdarda Kumbarahane ve Mühendishane adiyle 1747 de, başka bir esere göre 1734 te okullar açmıştı. Fakat yeniçeriler bu okullara fena gözle bakmıya başladıklarından kapatılmış ve talebesi dağıtılmıştı. Üçüncü Mustafa zamanında Sadrazam Koca Ragıp Paşa dağıtılmış olan bu talebeden hayatta olanları ve ölenlerin çocuklarını toplıyarak Kâğıthane civarındaki Karaağaçta büyük bir evde bunları yetiştirmiye başladı. Bu okulda en ziyade hendeseye önem veriliyordu, fakat bu teşebbüs te çok zaman devam etmemiş gibi görünüyor.

5 temmuz 1770 tarihinde vukubulan Çeşme Deniz Savaşında donanma, liyakatsiz ellerde ağır bir mağlûbiyete uğradığı zaman Üçüncü Mustafa denizci ve kaptan yetiştir-

mek lüzumunu anladı. O tarihte Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan Fransız Baron dö Tot (de Tott), bir deniz okulu açılması işini tetkike memur edildi ve 1773 te Mühendishanei Bahrii Hümayun, yahut ta Hendesehane açıldı. Burada öğretmenlik edenler arasında Cezayirli Sait Hasan isminde bir

Cezayirli Gazi Hasan Paşa

zat, türkçe ve arapçadan başka fransızca, ingilizce ve italyanca da biliyordu. Böylece Garp ilim ve fenni, Türk okullarına girmiye başlamıştı.

Üçüncü Mustafa öldükten sonra, Birinci Abdülhamit zamanında Hendesehane derslere devam etmiş ve Halil Hâmit Paşanın sadrazamlığı sırasında getirtilen Fransız mütehassısları okulda ve tersanede çalışmışlardı. Hendese dersleri Türk öğretmenler tarafından veriliyordu. En ziyade riyaziye ve tahkimat derslerine ehemmiyet verildiği için okul, bir istihkâmcılık okulu halini almıştı. Bu arada Fransız öğretmenlerin okuttukları derslerin kitapları da türkçeye çevrildi. Türk ordu ve donanmasındaki bu Garplılaşma ve kalkınma hareketi Rusyayı kuşkulandırdığından Çariçe İkinci Katerina ile müttefiki Avusturyanın teşebbüsleri üzerine Fransız hükûmeti, Fransız mütehassıslarını ve öğretmenlerini 1788 de geri çağırdı ve bu hayırlı iş te yarıda kaldı.

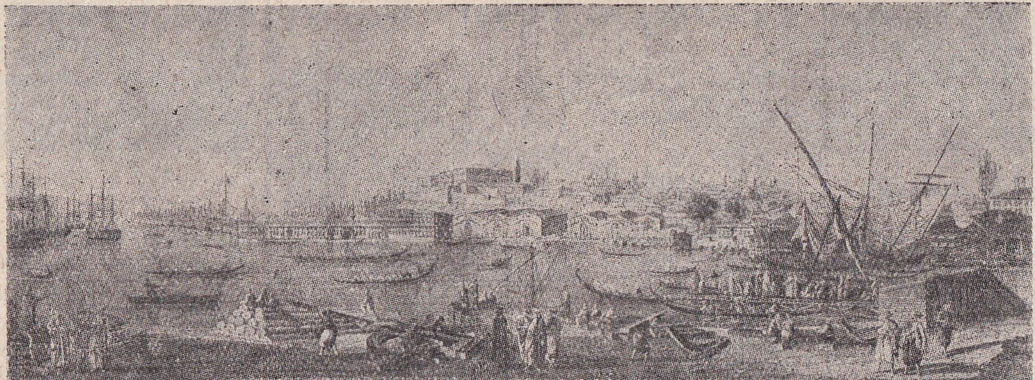
Üçüncü Selim tahta çıkar çıkmaz Nizamı Cedidi tesis ederken o tarihte askerlikte en ileri sayılan Fransaya müracaat etti. 1793 te Fransadan istenilen mütehassıs subaylar ve ustalar arasında altı deniz subayı ve bir gemi inşaat mühendisi vardı. Hattâ bir aralık Napoléon Bonaparte bile Osmanlı Devletinin hizmetine girmek için kendi hükûmetine bir dilekçe vermiş; fakat başka bir vazifeye tâyin edildiğinden Türkiyeye gelememişti. Fransadan sonra, İngiltere ve İsveçten de mühendisler, subaylar ve teknisyenler getirtilmiştir.

1795 te Mühendishanei Berrii Hümayun kurulurken Mühendishanei Bahrii Hümayunda genişletilmiştir. Aynı yıl içinde iki okul birleştirilmiştir. Deniz Mühendishanesinin talebesi, kalfaları yani muavin öğretmenleriyle beraber, haftada iki gün kara mühendishanesine gidiyorlardı. Bu okullar için yapılan kanunnamede Deniz Mühendishanesine ait kısımlar da vardır. Bunda şöyle deniliyor: «Hasköyde ve Tersanei Âmirede vaki müceddeden ihya gerdei Cenabı Hilâfetpenahî olan Mühendishanei Hümayunlarda fünunu berriye ve bahriye ve bahriyeden hendese ve hesap ve coğrafya fenlerinin intişar ve tezayüdü Devleti Aliyeye ehem ve elzem olan sanayii harbiyenin talim ve taallüm ile kuvveden fiile burucu hususlarına iradei aliyeye taallûk evlediğine binaen bundan akdem Hasköy Mühendishanesine Lâğımcı Ocağı mülâzımlarından elli nefer ve kumbaracı mülâzımlarından otuz nefer ki ceman seksen

Moralı Sait Ali Bey

nefer mülâzım ve beş nefer halife ve bir hoca ve bir Françe lisanı muallimi ve bir nefer tercüman tâyin...».

Bu okullara on bir on iki yaşlarında çocuklar alındı ve bunlardan bir kısmı da tersaneye bağlı mühendis olarak yetiştirildi. Bu mühendislerden 38 i kaptanlık, 12 si de gemi inşaiye mühendisliği öğrendiler. Bir Fransız öğretmen mecburî ders olarak fransızca okutuyordu. Okul için fransızca eserlerden mürekkep 400 ciltlik bir kütüphane kuruldu ve İngiltereden jeodezik ameliyeler için aletler de getirtildi. Askerliğe ait birçok eserler de tercüme edildi.

İki buçuk yüzyıl evvelki tersanemiz

Amiral Ertuğrul Ertuğrul'un 1936 da neşrettiği «Deniz Okulumuz» adlı eserde, şöyle deniliyor: «Deniz ordumuzda vücuda getirdiği değerli ıslahata rağmen Karadenizde Ruslara karşı katî bir iş göremediğinden müteessir olan derya kaptanı Cezayirli Gazi Hasan Paşa; ilk deniz mektebimizi açmakla

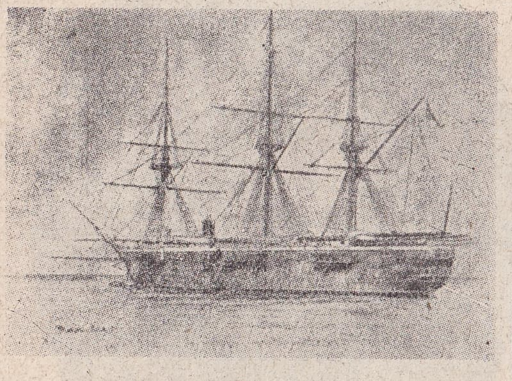

Sait Paşa

talim ve terbiye tarihimizde çok ünlü bir mevki tuttu. Hasan Paşanın hükûmete yaptığı teklif üzerine bir irade neşredilmiş ve bunda Tersanei Âmirenin Darağacı semtinde bir çeşim, yani kadırgaların çekildiği gözlerden birinin derununa bir «Hendesehane» inşa olunarak günde doksan akçe ile bir hoca, otuz akçe ile bir baş kalfa ve günde otuz akçe ile alet muhafızı tâyini emredilmiş ve bu hendesehanede okuyan talebenin ileri gelenlerinden on kişi ayrılıp her birine günde on ikişer akçe ve bundan başka gerek hocalara, gerekse talebelere yirmi kuruş tasmiye verilmesi yazılmıştı. Talebesi ve hocaları hazırlandıktan sonra, 1190 şevvalinin altısına rastgelen 18 ikinciteşrin (kasım) 1776 günü Hendesehane törenle açıldı ve derslere başlandı.»

İlk deniz okulunda seyrisefain yani kaptanlık tahsil eden talebeden ehliyet ve liyakat gösterenler halife olsun olmasın lüzum görüldükçe donanmaya alınır, evvelâ jurnal hocası (kâtip muavini), sonra çorba hocası (gemi kâtibi), daha sonra başhoca (en yüksek rütbeli kâtip) tâyin edilirlerdi. Bunlar şimdiki mâaşiyle harb gemilerinin kâtip ve muhasebe memurları değil, gemilerin bütün seyir hesaplarından da mesul, yani hem seyir subayı, hem muhasebe memuruydular. Başhocalar, imtihanla münhallere kaptan tâyin olunurlardı. Okulun inşaiye kısmı talebesi ise ikinci ve başhalife olduktan sonra, tersane mimarları sırasına girerlerdi.

Mühendishanei Bahrii Hümayunun, tersanece «şakirdan» adı verilen talebesi başlarına kalyoncu şalı sararlar ve bununla Kara

Mühendishanesi talebesinden ayırdedilirlerdi. Sınıf numaraları şimdikinin aksineydi, ilk sınıfa dördüncü denilirdi. Dördüncü sınıf bir yılda, üçüncü, ikinci ve birinci sınıflar ikişer yılda imtihan edilirlerdi. Bununla beraber terfi, üst sınıfta münhal vukuuna bağlıydı. İlk deniz okuluna, babriye mensuplarının çocukları on iki yaşına bastıkları zaman alınırdı ve çocuğa o vakte kadar talim aylığı verilirdi. Bahriye Mektebinin ilk senelerine ait

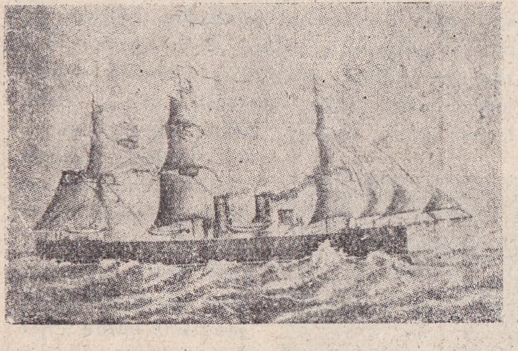
Mektep gemisi: Ertuğrul (Japonyada batan)

dersleria, bugünkü ilk, orta okullarla liselerde okunan derslerden ibaret olduğu, buraya okuma yazma bilmez çocukların alınmış olmasından anlaşılıyor.

Yukarda Profesör E n v e r Z i y a K a r a l'ın «Üçüncü Selim'in Hattı Hümayunları - Nizamı Cedit» adlı eserinden naklen Mühendishanenin 1773 te a ç ı l d ı ğ ı n ı yazmıştık. A m i r a l E r t u ğ r u l ise bu okulun üç yıl sonra 1776 d a a ç ı l d ı ğ ı n ı yazıyor.

Hendesehane açıldıktan beş altı yıl sonra, okul binasının ihtiyaca kâfi gelmediği anlaşılarak tersanede, üç ambarlı kalyonların yapıldığı, şimdiki Camialtı yakınında birkaç odadan ibaret yeni bir mühendishane binası yapıldı. «Deniz Mektepleri Tarihçesi» adlı eserde Haliçte açılan «Mühendishanei Sultanî» nin hükümdarlara mahsus bir köşkte bulunduğu yazılıdır.

1792 de Kumbarahane ve 1795 te Mühendishane binaları yapıldı. Mühendishane binasının bittiği 1803 yılı kara ve deniz mühendishanelerinin birleştirildiği tarihtir. Der

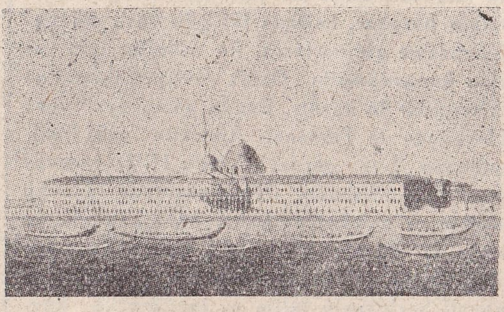

Mektep gemisi: Heybetnüma firkateyni

ya kaptanı olan Kırımlı Abdullah Ramiz Paşa, 1803 ten 1808 e kadar her iki okulu da idare, tensik ve ıslah etmiştir.

Derya kaptanı Küçük Hüseyin Paşa, iki mühendishanenin birleşmesini deniz mühendishanesinin zararına olacağını düşünerek bir gemi inşaiye mektebi kurmak üzere i k i m ü e s s e s e n i n a y r ı l m a s ı n ı Üçüncü Selim'e arzetmiş, o da muvafık bulmuştur.

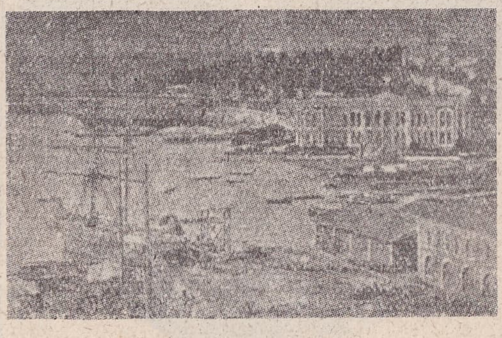
Moralı Sait Ali Beyin (ilk bahriye nazırı olan zattır. O vakte kadar kaptanpaşalar hem tersane, yani bahriye nazırı, hem de kaptanpaşalık vazifesini görürlerdi.) tersane nazırlığı zamanında şimdiki Havuzların bulunduğu yerde daha büyük bir Mühendishanei Bahrî binası inşasına başlanmış; fakat

Mühendishanei Berrii Hümayun

Kabakçı İsyanının çıkması üzerine yarım kalmıştır. 1821 de çıkan Büyük Kasımpaşa Yangını tersaneye de sirayet ettiğinden Zindan civarındaki Mühendishanei Bahrî binası da yanmış ve bir yıl kadar tedrisat yapılamamıştır. 1822 de Mühendishane tersane de Parmakkapı civarında Errehane yani bıçkı mağazasına nakledilmiş; bu mağaza tadil edilerek okul haline konulmuştur. Mühendishanei Bahrînin burada ne kadar kaldığı katiyetle malûm değildir.

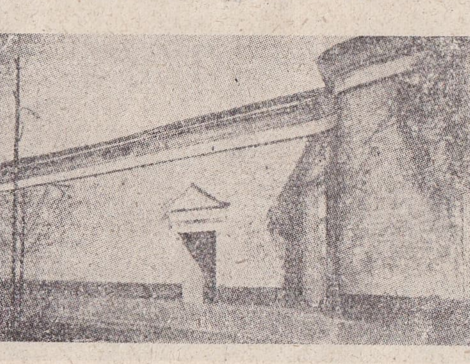
Amiral Ertuğrul Ertuğrul'a göre, pek elverişsiz olan bu üçüncü okul binasında ted-

Tersanedeki Deniz Harb Mektebi

risata devam edilirken Mehmet Husrev Paşanın ikinci defa derya kaptanlığı sırasında 1824 te bazı ıslahat yapılmış ve okulda bir de matbaa kurulmuştur. Bu matbaanın tesis tarihi meçhul kalmıştır. Burada basılan Marmara Denizi ve Boğazlar haritası 1838 tarihlidir.

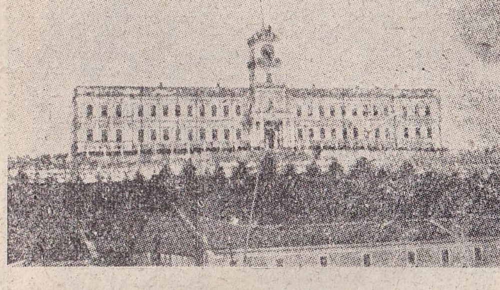
Deniz Mühendishanesinin dördüncü binası, İkinci Mahmut zamanında yapılmıştır. Bu bina yapılırken okul, Heybeliadada 1828 de yapılmış olan Deniz Kışlasına muvakkaten taşınmış ve 1830 dan 1838 e kadar orada kalmıştır. Yeni bina şimdiki Deniz Has

Errehane

tanesinin bulunduğu tepede, Cezayirli Hasan Paşanın oradaki konağı yıkılarak onun yerine inşa ve 1838 de ikmal olunmuştur. Bu bina 400 talebe alacak büyüklükte yapılmış, kapısının üstüne de şu kitabe konulmuştu: «Noktai tarihini Ziver hesabidüp dedim — Mektebi Bahriye ihya kıldı Şahinşahı din. 1254 Hicrî (1838)».

1842 de Patrona Ferik Mustafa Paşanın hazırladığı bir ıslahat lâyihası üzerine talebenin Darülfünundan alınması nizama bağlanmıştı, fakat henüz ortada Darülfünun yoktu. Bu ıslahat lâyihasındaki teklif üzerine mecburî yabancı dil olarak o vakte kadar okutulan fransızca yerine ingilizcenin konulması ve fransızcanın ihtiyarî olması kabul edilmiş,

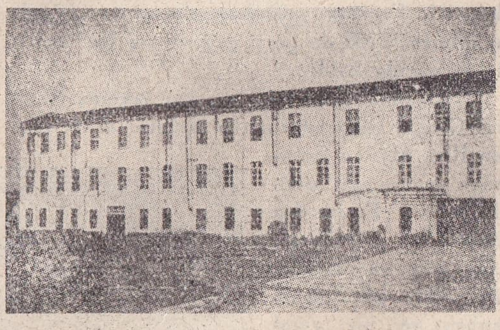

Şimdiki Deniz Hastanesi

talebeye bir de mektep gemisi verilmişti.

1841 de İstanbula gelen bir İngiliz seyyahının yazdığına göre, Deniz Hastanesi yerindeki Bahriye Mektebi'nin resmen 140 talebesi vardı. Fakat seyyah «Ben ortada tertipsiz giyinmiş 20 gençten başka talebe göremedim. Bunlar boşu boşuna vakit geçirmekteydiler.» diyor; yüksek maaşlı öğretmenlerin ve profesörlerin de hiçbir iş görmeden tıkır tıkır aylıklarını aldıklarını ilâve ediyor. Gene bu İngiliz seyyah, Zeytinburnunda yapılmakta olan fabrikalara getirilen ve iyi türkçe öğrenen İngiliz Mühendis Sang'ın da Bahriye Mektebi'nde riyaziye, coğrafya ve astronomi okuttuğunu yazıyor. Bu sıralarda Türk amiralleri arasında dokuz sene İngiliz donanmasında tahsil gören ve fiilen subaylık yapan Mustafa Paşanın bulunduğunu, Emin Paşa gibi bazı zevatın Cambridge Üniversitesinde bile yüksek takdirlere mazhar olduklarını ve bunların Avrupada riyazî ilimleri öğrenmek'e çok büyük istidat gösterdiklerini gene aynı seyyah anlatıyor.

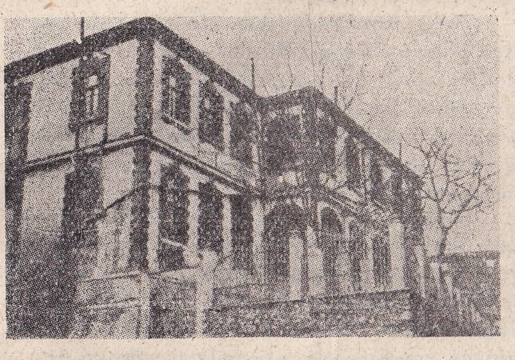
1846 da Bahriye Hastanesinin Mühendis-

Haddehane

hanenin bulunduğu binaya nakli kararlaştırılmış ve Deniz Mühendishanesi, esaslı surette tamir ve tadil edilen Heybeliadadaki Bahriye Kışlasına ikinci defa olarak taşınmış ve artık buraya yerleşmiştir. 1828 de İkinci Mahmut tarafından yaptırılmış olan bu kışla, dördüncü deniz okulumuz olmuştur. Bu sıralarda okula on dört, on altı yaşında talebe alınması, matlup gayeyi temin edemediğinden, mevcut dört sınıf yüksek tahsil sınıfları addedilerek 1853 te idadi derecesinde ihzari sınıflar açılması, idadi sınıfları ikmal edenle-

rin, asıl Yüksek Harb Bahriye Mektebi'nin geçmeleri kararlaştırılmıştır. Bir aralık, diğer askerî idadilerle birlikte deniz idadisi de Galatasaray Okuluna nakledilmiş ve umumî bir askerî idadiler müessesesi kurulmuşsa da sonra 1868 de bu müessese lağvedilmiş ve deniz idadisi talebesi gene Heybeliye dönmüştür. Bundan sonra, Bahriye Mektebi'nin harb sınıflarından son ikisinin okul ve talim gemilerinde ders ve tatbikat görmeleri usul ittihaz edilmiştir. Okulun tahsil müddeti altısı karada ve ikisi denizde olmak üzere sekiz

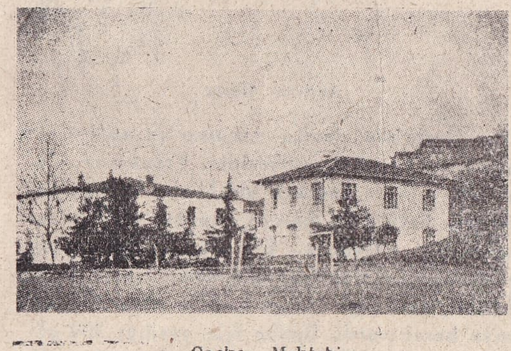

Bahriye Rüştiyesi

seneye çıkmıştı. Bahriye erkânıharb zabitliği unvaniyle bir sınıf ihdası için 1280 (1864) tarihli bir irade çıkmış ve bu sınıf için bir nizamname yapılmıştır. **1868 de yapılan bu yeni teşkilât üzerine Bahriye Mektebi açıldığı tarihten 90 sene sonra iyi bir şekil almıştır.** 1867 senesinde okul nazırı olan Sait Paşa okulda idarî ve ilmî yenilikler yapmış ve bazı meslek dersleri İngiliz öğretmenler tarafından okutulmuştur.

Askerî rüştiye mektepleri ihdas edildiği zaman Bahriye Nezareti Kasımpaşada hastane arkasında yeniden bir bina inşa ederek bu rada Bahriye Askerî Rüştiyesini açmıştır. Buradan çıkanlar, Bahriye İdadisine giriyorlardı. Heybelide oturan subay çocuklarının Kasımpaşa Rüştiyesine kadar gidip gelmek için vakit kaybetmemeleri maksadiyle 1885 te Heybelideki okulda ayrıca bir müptedi sınıfı açılmıştır ve 1891 de bu müptedi sınıfı Sınıfı Mahsus adını almıştır.

Abdülâziz zamanında Heybelide okulun iskele tarafındaki meydanında ahşap büyük

Çarkçı Mektebi

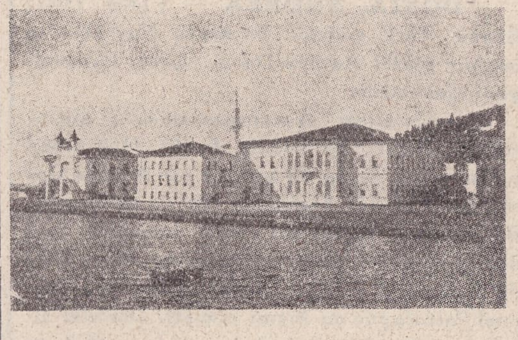
bir köşk yaptırılarak 1887 de burada dört sınıflı «Ticareti Bahriye» okulu açılmıştır. Bu okul 1904 te ilga edilmiş ve talebesi Bahriye Mektebi'ne verilmiştir. 1908 İnkılâbından sonra, artık harabolan bu köşk te yıkılmıştır. Bahriye Mektebi'nin teşkilâtı değiştirilipte güverte makine ve inşaiye subayları yetiştirilmiye başlandığı zaman kâtip sınıfı için Kasımpaşada Havuzlar arkasında üç sınıflı bir Kâtip Mektebi açılmıştır.

Bahriye Mektebi'nin idadi sınıfları da 54 yıl devam ettikten sonra 1908 de ilga edilmiştir.

1909 da, kıdemli makine yüzbaşısı İbrahim Aşki Beyin İngiltere deniz okulundaki tetkikleri neticesinde bir komisyon teşkil edilmiş ve okulun ders programlarında, teşkilâtında ıslahat ve değişiklikler yapılmıştır. Tersanedeki Haddehane fabrikasında Abdülâziz devrinde işçi ve usta yetiştirmek üzere açılmış olan Haddehane (Çarkçı Ameliyat Mektebi) vardı. Bu okulun talebesi gündüzleri fabrikalarda çalışır; geceleri bir iki saat nazarî ders görürlerdi. Meşrutiyetten sonra, Hadde haneye yeni talebe alınmıyarak her sene bir sınıf azaltılmak suretiyle bu okul lâğvedilmiştir. Bu komisyonun kararları arasında gedikli okulu tesisi de vardır.

Komisyonca hazırlanan lâyiha üzerine 1910 da Heybeli okulunun tevsiine başlandı. Okulda tahsil müddeti dört seneye indirildi ve 1913 te bir namzet sınıfı tesis edildi. Haddehane kapandıktan sonra makine subaylarını yetiştirmek üzere, Camialtı civarında eski bir kışla tamir edilerek 1916 da bir Çarkçı Mektebi açıldı. Sonra bu okul 1917 de Heybelideki Rum Ticaret Mektebi'ne taşındı Bu okulun müdürlüğüne kıymetli ve teşkilâtçı deniz subaylarımızdan merhum Ferit Bey getirildi. 1917 de, Çarkçı Mektebi binası içinde, iki sene tahsil müddetli Kâtip Mektebi de açıldı.

1918 de Heybeliadadaki Rum Papaz Mektebi de alınarak namzet okulu yapıldı; güverte ve çarkçı okullarının namzetleri bu

Heybeliadadaki binalar (yeni, büyük ilâveler daha yapılmıştır)

okula yerleştirildi. Mütarekeden hemen sonra, her iki okul binası sahiplerine iade edilerek talebesi Güverte Mektebi'ne naklolundu. ve deniz okulları birleştirildi.

Cumhuriyet ilân edildikten sonra, Tevhidi Tedrisat Kanununa tevfikan Heybelideki Bahriye Mektebi, Deniz Lisesi oldu ve Kasımpaşada Divanhane binasında bir Deniz Harb Okulu açıldı. Deniz Lisesini ikmal edenler okul gemisinde ve donanmada staj gördükten sonra Harb Okulunda bir yıl okuduktan sonra zabitvekili olarak çıkıyorlardı. 1929 da Deniz Harb Okulu da tekrar Heybeliye nakledildi Deniz Okulu gerek teşkilât, gerek tedrisat ve gerekse bina bakımından mükemmel bir hale getirildi.

Eski Erkânıharbiye Mektebi Harb Akademisi haline getirildikten sonra, bu yüksek tahsil müessesesinde 1930 da Deniz Harb Akademisi Şubesi de açıldı ve ilk mezunları 1933 te verdi.

İkinci Dünya Harbi içinde, Heybelideki Deniz Harb Okulu 1940 senesinde Mersine nakledildi ve 1946 sonbaharında tekrar Heybeliye döndü. Bu arada, Heybelide dersanelerin bulunduğu eski bina yıkılarak yerine yeni büyük bir bina yapıldı. Bugün Heybeli Deniz Okulu, en mükemmel askerî okullarımızdan biri olmuştur. **Askerî irfan müesseselerimizin en kıdemlisi olan** Deniz Harb Okulumuzla övünürüz.

Kısa bibliyografya: Türk Tarih Kurumu yayınlarından; Selim III ün Hattı Hümayunları. Prof. Enver Ziya Karal; Nizamı Cedit. İstanbul Belediye Mektupçusu Osman Ergin; Türkiye Maarif Tarihi, cilt 2 ve cilt 4. Amiral Ertuğrul Ertuğrul; Deniz Okulumuz. Mülga Deniz Mektepleri ve Karsları Müdürlüğünde Teşkil Edilen Bir Heyet; Deniz Mektepleri Tarihçesi, 1929. Merhum Fevzi Kurdoğlu; Deniz Mektepleri Tarihçesi, 1928 - 1939. (*Abidin Daver*)

DEREOTU — Şemsiyegiller veya maydanozgillerden bir ot. Birkaç çeşidi olan dereotları umumiyetle birkaç sene yaşarlar; bazıları bir sene ömürlüdür. Eski Dünyanın mutedil bölgelerinden çıkarak bütün dünyaya yayılmışlardır. Boyları 60 ile 120 santimetre arasındadır. Şemsiyemsi küçük ve yeşil çiçekleri vardır. Sapı yuvarlak ve çizgilidir. Yaprakları bileşiktir. Tohumları sivahtır. Başlıca çeşitleri yabani dereotu (anethum sylvestris) ve bildiğimiz dereotu (anethum graveolens) dur. Fransızlar lâtincesinden alarak dereotuna «anet» veya «aneth» İtalyanlar «aneto» derler. Bununla beraber Fransız halk dilinde daha fazla «fenouil» kullanılır. Anglo-Saksonlar ise lâtincesiyle ilgili olmıyarak «dill» adını verdikleri gibi Cermenler de «dille» demişlerdir. Bize gelince dereotu deyişimiz yabanisinin dere ve su yakını serin ve gölgeli yerlerde yetişmesindendir. Umumiyetle lûgatlerimiz bu ota dereotundan başka tereotu demekle hatâ etmektedirler. Zira tere büsbütün başka bir ottur.

Dereotunun yaprakları güzel kokuludur ve çeşni vermek üzere salatalarla bazı yemeklerde kullanılır. Meselâ çiroz salatasına ve baklaya pek yakışır. Dereotunun yaprakları gibi kökü ve tohumları da hâzım ve gaz gidericidir; aynı zamanda iştah açıcıdır. Bunun için dereotunun yaprakları gibi kökü ve tohumları da tıpta kullanılır. Tohumları bu kullanıştan başka turşuda, cin denilen içkiyi yapmakta ve toz halinde debagatta da kullanılır. Tohumlardan, anason yerine de istifade edilebilir.

Dereotu, çiçek, tohum

Tohumlar, olmadan toplanır ve havada asılı bezler üstünde kurutulur. Bu tohumların döğülerek toz edilmişi, hazmı kolaylaştırmak ve gazı gidermek için, büyükler tarafından 1-4 gram olarak alınır. Çocuklara beher yaş için 0,10 gram, yani meselâ on yaşında bir çocuğa bir gram verilir. Yaprak ve saplardan menku yapılma nispeti binde ondur; yani bin gram suya on gram dereotu atmak lâzımdır.

Kestane haşlanırken suyuna büyük bir çimdik dereotu tohumu atılırsa kestanelere hoş bir lezzet verir.

Öldürmeden birkaç gün önce dereotu sapı yedirilen tavşanın eti de hoş bir lezzet kazanır.

Dereotu ılık iklimi sever; fakat soğuktan müteessir olmaz. Her toprakta yetişir. Tohumu ekmeden önce toprağı gübrelemek veya gerbet sermek faydalıdır. Güney illerde

kışın da ekilir. Batı Anadolu ile İstanbulda şubat-eylûl arasında ekilir ve yaprakları, ekildikten bir buçuk iki ay sonra koparılmıya başlanır. *(A. B.)*

DEWEY, LOWELL THOMAS EDMUND — (1902) «Dıvey okunur» New York valisi, Cumhuriyetçi Partinin önemli bir şahsiyeti ve 1948 de yapılacak Amerika Birleşik Devletleri cumhurbaşkanı seçimleri için adı söylenen namzetlerden biri.

Dewey 1902 yılının mart ayında Michigan Devletinin Owosso kasabasında doğdu. Baba tarafından İngiliz, ana tarafından İrlandalı aslındandır. Dewey'in kendisi gibi Cumhuriyetçi olan babası, Owosso kasabasında çıkan haftalık gazetenin başyazarıydı. Cumhuriyetçi bir muhitte yetişen Dewey bir taraftan mektebe giderken diğer taraftan babasının matbaasında çalıştı ve bu suretle biriktirdiği parayla on yedi yaşında Michigan Üniversitesine girdi. Buradan sonra 1923 de mezun olunca New Yorka giderek Columbia Üniversitesinde hukuk tahsil etti. Sesi hayli güzel olduğu için, New Yorkta tahsili sırasında kilise korolarında şarkı söyliyerek para kazandı. 1925 de üniversiteden mezun olunca avukatlığa başlıyarak çok geçmeden baro muhitinde bir şöhret yapmıya muvaffak oldu.

Dewey

Dewey bilhasa o sırada bütün Amerikada gangsterler yüzünden almış yürümüş bulunan cürüm dalgasiyle mücadele ettiği için New York bölgesi savcı muavinliğine seçildi ve sırasiyle 1935-1937 de New Yorkta cürümle mücadele için hususî savcılığını, 1928-1941 de New York başsavcılığını yapmıştır.

Dewey bu vazifelerde bulunduğu sıralarda New York bölgesindeki bütün gangsterleri yıldırdı ve aldığı yerinde tedbirlerle bir sürü yolsuz işleri önledi. Arkadaşları, kazanmış olduğu büyük şöhrete güvenerek Dewey'in 1940 seçimlerinde Cumhuriyetçi Partinin cumhurbaşkanı namzedi olmasına çalıştılar. Fakat Cumhuriyetçiler, o zaman otuz sekiz yaşında olan Dewey'in gençliğini ileri sürerek Wilkie'yi namzet gösterdiler. Dewey 1942 de New York Valiliğine seçildi ve 1944 seçimlerinde de Cumhuriyetçiler tarafından namzet gösterildi. Bu seçimlerde Roosevelt'in en kuvvetli rakibi olan Dewey'in cumhurbaşkanlığına seçilmemesinin başlıca sebebi birçok Cumhuriyetçilerin dahi harb ortasında cumhurbaşkanı değiştirmeyi doğru bulmamalarıydı.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Dewey, 1948 seçimleri için adı geçen namzetlerden biridir. Zira şimdiki halde müşahitler başlıca dört namzedin adından bahsetmektedirler: Stassen, Connant, Mac Arthur ve Dewey. Amerikan tarihinde bir tek defa müstesna olmak üzere, Kongre seçimlerinde kazanan parti, cumhurbaşkanı seçimlerinde de daima kazanmıştır. Bu geleneğe, Truman hakkındaki bazı belirtiler de katılırsa gelecek Amerika cumhurbaşkanının pek büyük bir ihtimalle bir Cumhuriyetçi olacağı söylenebilir. Bununla beraber bazı kimseler gene bir gelenekten bahsederek Dewey'in seçilmiyeceğini iddia etmektedirler; bunlara göre Amerikada şimdiye kadar, bir evvelki seçimde muvaffak olamamış bir namzedin cumhurbaşkanlığına seçildiği vaki değildir.

Her ne olursa olsun, 1948 seçimlerinin kuvvetli namzetlerinden biri olarak gösterilen Dewey, taraftarlarının 1944 seçimleri esnasındaki propagandalarına göre, bilhassa idarî bakımlardan ıslahat yapmak istediği anlaşılmaktadır. Dewey kırtasiyeciliğin ve ağır vergiler alınmasının aleyhindedir. Diğer taraftan Dewey tröstlere ve inhisarcılığa karşı mücadele edeceğini de muhtelif vesilelerle söylemiştir. *(Altemur Kılıç)*

DORİA, ANDREA — (1468-1560) Büyük Türk amiralı Barbaros Hayrettin'in meşhur rakibi Andrea Doria, aslen Cenovalı yani Cenevizdir.

Doria ailesi, Avrupanın en eski ailelerinden biridir. Bu ailenin tarihi 1150 yılına kadar çıkar. Gene bu tarihte bir Andrea Doria, bir Arborée hâkiminin kızıyle evlenmişti. Bu Arborée hâkimleri de, o zamanlar Sardunya adasının unvansız kıralları idiler. 1397 de başka bir Doria, Bizans imparatoru Manuel Paléologue'un kızını almıştı. Dorialar ailesinin askerî zaferleri de çoktur. Onların tarihe geçen ilk zaferini Oberto Doria 1284 de Pisans savaşında kazanmıştır. Lambo Doria da 1298 de Venedik donanmasını tahribetmiştir. 1337 de Syton Doria Fransız kıralının hizmetine girmiştir. Teçhiz edeceği her galer (galère - kadırga) için, ayda 900 altın florin almak üzere kıralla bir mukavele yapmış ve 20 galere kadar bir donanma teçhizini deruhte etmişti. Poganino Doria da 1352 de müttefik Venedik ve Katalonya donanmasına karşı meşhur Bosphore (Boğaziçi) savaşını vermiş ve 1354 de Venedik amirali Pisani'yi yenmiştir. Fakat 1380 den sonra, Cenevizlilerin zafer ve satvetini temsil eder gibi görünen Doria ailesinin ismi, yüzyıl kadar işitilmez olmuştur.

Amiral Andrea Doria, 30 kasım 1468 de Oneille kasabasında doğmuştur. Babası Andrea Coeva, anası da Maria Caracosa idi. Her ikisi de Doria ailesinin Oneille prensleri koluna mensuptular. Doria'nın babası asaletine rağmen, hayli fakir bir galer kaptanıydı. Doria genç yaşında babasını kaybetti. Papa Sekizinci İnnocent'in hassa muhafız kuvvetleri kumandanı olan Nicolo Doria, 19 yaşında bulunan müstakbel amiralin hâmisi oldu. Bu sırada anası da öldüğünden Nicolo onu Romaya çağırdı ve papanın muhafız kıtasına yazdırdı. Bir müddet sonra da ona subaylık rütbesi tevcih ettirdi. 1492 de papa öldüğü zaman Andrea Doria, o sırada Romada çıkan karışıklıklardan kurtulmak için Urbin dükünün hizmetine girdi. Orasını pek sakin bulduğu için Kalabriya dükünün hizmetine geçti. Fransız Kıralı Sekizinci Charles ordusiyle İtalyaya girdiği zaman, Andrea Doria dükü terketmemiş ve bir zırhlı bölüğün başında kalmıştı. Hayatında daima siyasî bir ihtiyatkârlık gösteren Doria, Fransanın hizmetine girebilirdi. Fakat bunu yapmıyarak Kudüse gitti. Sekizinci Charles İtalyadan acele ricata mecbur olunca Doria İtalyaya döndü ve İtalyayı istilâya çalışan İspanyollara karşı harbeden bir prensin yanında, masraflarını kendi verdiği 25 kargılı askerle beraber çarpıştı.

Doria, Korsikada çıkan bir isyanı bastırmıya çalışan akrabası Nicolo Doria ile beraber adada çarpıştı ve isyanın elebaşısı olan adamın oğlunu kendi eliyle öldürdü ve bir müddet sonra adadaki kuvvetlerin kumandanı oldu ve isyanı tamamiyle bastırıncıya kadar Korsikada kaldı.

1512 de Fransızların ricatı üzerine Cenova, istiklâline kavuşmuştu. Cenevizliler deniz kuvvetlerini yeniden kurmak istiyorlardı. Donanma kumandanlığını Andrea Doria'ya teklif ettiler. Halbuki o, bu tarihe kadar, denizde kumandanlık etmemişti. «Benim deniz işlerinde hiçbir tecrübem yoktur ve bana verilmek istenilen bu vazifeyi ifaya ehliyetli değilim» diye bu şerefi reddetti. Bu sırada 44 yaşındaydı

Andrea Doria

Doria'nın denize çıkması ve amiral olması, bir tesadüf neticesidir. Fransızlar, Cenovayı tahliye ederken bir kumandan, dalgakıranın üstündeki kaleye kapanmış müdafaaya devam ediyordu. Bir gemi kaleye erzak getirmişti. Bir ihtiyar Ceneviz denizcisi bu gemiyi, getirdiği erzakı boşaltmadan zaptetmiye karar verdi. Bunun için yazdığı 300 gönüllü arasında Doria da vardı. Eski bir nakliye gemisine binen gönüllüler, gidip gemiyi zaptettiler. Kaleden atılan bir güllenin kopardığı bir tahta parçası Doria'ya çarptı, onu bayılttı. Gönüllüler başarıyla döndükleri zaman halk onları alkışladı ve papanın eski zırhlı askerlerinin kumandanı da atalarının asil mesleğine, denizciliğe karar verdi. Kendisine ikinci defa teklif edilen Ceneviz galerleri kumandanlığını reddetmedi. Doria, bu meslekte, karşısında Barbaros'u bulacaktı.

Doria, denizciliğe başladığı zaman 46 yaşındaydı ve 4 galerisi vardı ve ilk işi, Ce-

neviz Cumhuriyeti kıyılarını da vurarak Cezayir korsanlariyle savaşmak oldu.

Doria'nın denizdeki muvaffakiyet ve şöhreti artıyordu. Bu sıralarda Fransada Birinci François kıral olmuştu. İspanyada da Charles Quint (Şarl Ken) 16 yaşında İspanya kıralı ve 19 yaşında imparator oluyordu. Bu iki hükümdar birbiriyle harbe tutuştular; Cenova Charles Quint taraftarlarının eline geçti. Doria, kendi parasiyle teçhiz ettirdiği 4 galerle Monaco limanına çekildi ve 1552 de de Fransız kıralının hizmetine taliboldu. Kıral bu teklifi hemen kabul etti. Doria, onun hizmetinde bulundukça, Fransız kıralı denize hâkim oldu. 1524 de Doria, bir İspanyol filosuna hücum ederek üç galeri karaya oturmıya mecbur ettiği gibi Orange prensinin bindiği kalyonu da zaptetti. O, Charles Quint'in İspanyadan Fransanın Provence kıyılar na takviye ve imdat göndermesine meydan vermiyordu. 18 İspanyol galerinin sıkı ablukasını 10 galerle yararak muhasarada bulunan Marsilyaya erzak götürdü. Sonra, karava çıkar dığı askerlerle imparatorun Cenovadaki kumandanlarını esir etti. Fakat bu muvaffakiyeti onun Fransız kıralından ayrılmasının ilk sebebini teşkil etmişti. Çünkü kıral, bu kumandanın esaretten kurtulması için aldığı fidyeden Doria'nın hissesini vermemişti; parayı seven Doria da buna kızmıştı.

Fransız kıralı Pavie muharebesinde, mağlûbolarak Charles Quint'e esir düştü. Kıral 6 galerle İspanyaya götürülürken Doria, bir başkanla onu kurtarmayı düşünmüş; fakat İspanyolların kıralı öldürecekle ini düşünerek bundan vazgeçmişmiş. Bundan sonra, Doria, esir Fransız kıralına karşı taahhütlerinden kurtulduğunu ileri sürerek Papa Yedinci Clément'a müracaat etti ve onun deniz kuvvetlerinin kumandanı oldu. Bir rivayete göre o, bu sıralarda Charles Quint'in tekliflerini reddetti.

İmparator, Madrid Antlaşmasını imzalı yan Fransız kıralını serbest bırakınca kıral, papa, Venedik ve Milâno dükü ile bir ittifak aktederek onunla yeni bir harbe başlamış ve müttefik donanması Cenovayı abluka etmişti. İmparatorun kara ordu'ları müttefikleri mağlûbederek Romaya girince papa kaçtı. Doria, papadan tedahülde kalan aylıklarını istedi. Alamayınca da Civita - Veccbia şehrine el koydu. Sonra Hıristiyanlık dünyası ayaklandığı ve Fransa yardıma başladığı zaman, Doria 17 Fransız galeriyle Cenova önünde göründü. Fakat Doria bundan sonra, Fransız kıralına hizmette gevşek davranıyordu. Amalfi deniz savaşında kendisi yerine 8 galerle yeğenini göndermişti. Bu muharebede Cenevizliler, kendi gemilerindeki Cezayirli Müslüman ve Türk forsaları da serbest bırakmışlar ve onları da silâhlandırarak Müslümanlara o kadar zulmeden İspanyollara karşı savaşa sürmüşler ve muzaffer olmuşlardı. Fransız kıralının idaresizliğine ve aynı zamanda filonun aylığını da göndermediğine kızan para düşkünü Doria, kıralın Doğu Denizleri Kumandanlığına bir Fransızı tâyin etmesi üzerine, karşı tarafa geçmek temayülünü göstermiye başlamıştı. Fransız Kıralı, şüpheli ve çok şey istiyen Doria'yı yakalamak ve galerlerini ele geçirmek üzere bir filo gönderdi. Fakat Doria, kendini emniyette görmeyerek filosiyle beraber Cenovadan kaçmıştı. Doria, kendisine senede 60.000 duka ve Cenovaya istiklâl verilmek ve diğer birtakım şartlar sağlamak suretiyle imparatorun hizmetine girdi. O, bundan sonra, amansız düşmanı olduğu İspanya ve İspanyolların emrinde ve yanında onların zaferi için savaşacaktı. Cezayirde kurduğu devleti kendi isteğiyle Kanuni Sultan Süleyman'ın emrine veren Barbaros Hayrettin'in feragatiyle ne büyük tezat.

Andrea Doria'nın İspanyollar tarafına geçmesi üzerine Cenova, Fransız idaresinden çıkmış ve Charles Quint vaadi üzerine serbest ve müstakil olmuştu. Cenovalılar bunun üzerine ona «Vatanın Kurtarıcısı» adını verdiler.

Doria, imparatorun hizmetine girdikten sonra, önce Barbaros ve arkadaşlarının idare ettikleri Türk korsanları, sonra da Kanuni Süleymanın Barbaros Hayrettin kumandasındaki donanmasiyle savaşacaktı ve artık, onun için zaferler devri kapanmıştı.

Barbaros Cezayirin önündeki adada bulunan Penon kalesini İspanyollardan alıp düm düz etmişti. Türk korsanları İmparator Charles Quint'in gemilerine ve İspanya sahillerine hücum edip muvaffakıyetler kazanıyorlardı. Nihayet imparator Andrea Doria'ya filosiyle Afrika kıyılarına gitmesini emretti. Doria, Cezayire hücuma cesaret edemiyerek Şerşel kalesine baskın yapmak istedi. Karaya asker çıkardı. Türkler kaleye çekildiler. Doria'nın askerleri şehri yağma ettiler. Onlar bu yağmacılıkla meşgulken Türkler kaleden çıkıp hücum ettiler; düşman, gemilerine kaçmıya mecbur oldu. Fakat pek çoğu yatağanlar altında can vermiş, yahut esir düşmüştü. Barbaros, filosiyle ufukta görününce, Doria çalakürek kaçtı. İki malzeme gemisi Türklerin eline düştü. Doria'nın ilk çarpışması, onun mağlûbiyet ve firariyle neticelenmişti. Barbaros 32 kadırgasiyle Akdenize hâkimdi ve İspanya kıyılarına giderek orada görülmemiş zulümlere uğrayan Arapları kurtarıyordu. Bu seferler esnasında ne Doria, ne de başka bir İspanyol gemisi, ona karşı çıkmıya cesaret edemiyordu. Yedi seferde 70 000 Arabı kurtardı. Çoğu İspanyol olmak üzere aldığı 7.000 esir de, Cezayirde çalışıyordu.

Kanuni, 200 000 kişilik bir ordu ve 300 top'la Macaristanı istilâ ederken Doria, Mora kıyılarına hücuma memur edildi. Filo 35 kalyon ve 48 kadırga, 12 000 askerle hareket etti. Fakat Doria Modon kalesine hücuma cesaret edemiyerek Koron'a gitti. Kalenin bir avuç muhafızı, bir müddet müdafaadan sonra, çoluk çocuklariyle çekilerek burasını Doria'ya terkettiler. O, sonra, hazırlıksız olan Patras'ı da zaptetti. Fakat çok geçmeden Koron'daki İspanyollar Türkler tarafından muhasara ve abluka edildi. Doria binbir ihtiyatla bunlara yardım etmek istiyordu. Nihayet muvafık bir rüzgârla Lütfü Paşa kumandasındaki abluka filosunu yarmıya teşebbüs etti. Kalyonlar, yelkenlerini şişirerek kadırgalarımızı geçtiler, fakat bir kısmı rüzgârsız kalınca Türk kadırgalarının hücumuna uğradılar Doria kalyonlarının yardımına koştu. Bu sırada tekrar rüzgâr çıktı ve İspanyollar kaleye malzeme götürmiye muvaffak oldular. Fakat Doria, kadırgalariyle Türklere hücuma cesaret edemedi. bir müddet sonra, kalenin muhafızları gene aç kalarak teslim oldular.

Bu sıralarda Barbaros da İstanbula geliyordu. Doria, onunla karşılaşmıya gene cesaret edemedi. Barbaros Türk donanmasının başına geçtikten sonra, bütün İtalya sahillerini vurdu. Doria, gene meydanda yoktu. Barbaros Tunus'u zaptettikten sonra, burasının hâkimi Hasan, İspanyolları ve Andrea Doria'yı davet etmişti. Doria, imparatorun da bulunduğu büyük bir Haçlı donanması ve gemilere yükletilmiş büyük bir ordu ile Tunus'un Halkülvad (La Goulette) kalesine geldi. Barbaros oradaydı. Mahdut bir kuvvetle müdafaa etti. Fakat Tunuslular da düşman tarafına geçtiklerinden Barbaros 200 Türkle Cezayire çekildi. Charles Quint Tunusu zaptetti, ve kadınlara varıncıya kadar Tunus halkını kılıçtan geçirdi Bu hengâmede Haçlılar 30 000 Müslümanı öldürmüş ve 10.000 Müslümanı da esir etmişlerdi. İmparator, Barbarosu öldürdüm diye bayram ederken Barbaros Cezayirde 15 gün içinde 30 gemi donattı ve Tunusun intikamını almak üzere. Balear adalarına hücum ederek yaktı yıktı ve 5 700 kişiyi esir ederek gemilerine kürekçi yaptı. Dönüşte 40 kadırga ile yolunu kesmek istiyen Doria'ya rasgeldi. Barbarosun kuvveti kâfi değildi. Onun için muharebeyi kabul etmedi. Doria da anlaşılan gene Barbarosla savaşmıya cesaret edemem̃işti ki muharebe olmadı.

Kanuni Süleyman, Fransız Kıralı Birinci François'nın ricası üzerine İmparator Charles Quint'e karşı onunla bir ittifak aktetmişti. Barbaros da Apoulya seferine çıktı ve Napoli hükûmetinin Castro kalesini zaptetti. Doria bu defa da görünmedi.

1537 de 280 gemiden mürekkebolan ve savaşçı askerden başka 30 000 kürekçisi bulunan Türk donanması Barbarosun kumandasında tekrar denize çıkarak Avlonya önlerine gitti. Lütfü Paşa, Apoulya kıyılarını vurdu Andrea Doria. büvük bir Haçlı filosuna kumanda ediyordu. Türk donanması Apoulyadan dönerken ona tesadüf etti. Kısa bir çarpışma oldu. Doria, Korfu'ya sıvışmayı tercih etti. Barbaros 60 kadırga ile Mısırdan gelecek zahire gemilerine refakat ettiği için bu savaşta bulunamadı. Doria küçük bir Türk deniz kuvvetine hücum ederek mürettebatını öldürdüğü için, Venediklilere harb açıldı ve onlara aidolan Korfuya taarruz edildi. Padişah uzayıp giden Korfu savaşını kış geldiği için kestirdi.

Barbaros. 60 kadırga ile denizde kaldı ve Venedik sahillerini vurdu. 1.000 kız, 1.500 genç köle ve 400.000 altınla döndü. İkbaharda tekrar sefere çıkarak Venediğe tabi adalara hücum etti. Girid'e kadar uzanarak 25 adayı zaptetti. Bu sefer esnasında da Doria meydana çıkmadı Nihayet papanın teşvikiyle ispanya, Portekiz, Venedik, Ceneviz ve Malta Türkiye aleyhinde ittifak ve doria'nın kumandasında 600 gemilik bir Haçlı Donanma teşkil ettiler. Doria'nın Preveze'ye taarruzu neticesinde 27 eylül 1538 de meşhur Preveze Savaşı vukubuldu. Barbaros 122 kadırga ile Doria'nın 162 kadırgasına ve 140 kalyonuna karşı parlak bir zafer kazandı. Doria. o gün, kahraman Barbarostan korktuğunu bir daha göstermişti.

Barbaros. Kor'uya iltica eden Andrea Doria'ya bir darbe daha indirmek istiyordu. Fakat şiddetli bir fırtına buna mâni oldu. O sırada Doria, Nova kalesini zaptederek Prevezede uğradığı ağır mağlûbiyeti unutturmak istemişti. Fakat büyük sayı üstünlüğüne rağmen Prevezede yenilip kaçışı ağır tenkitlere uğradı ve korkaklıkla itham edildi. Barbaros, Prevezeden sonra, 150 gemi ile denize çıkarak Nova kalesini geri aldı. 1542 de Charles Quint, Doria'nın kumandasında 370 gemilik bir donanma ile Cezayire gitti. Ancak Doria, Cezayiri almıya çalışırken müthiş bir fırtına patladı. 106 gemi karaya vurdu. İspanyollar mağlûp ve perişan oldular. Barbaros, Fransaya yardım için Güney Fransa hududuna gittiği ve bu sefer de İtalya kıyılarını vurduğu halde bermutat Doria gene görünmedi.

Doria, kahraman Barbarostan 4 yıl sonra

1560 yılında 92 yaşında öldü. Ölümünden 6 yıl evveline gelinceye kadar, denize çıkıyordu. *(Abidin Dav'er)*

DÜALİZM, MONİZM, PLÜRALİZM — Düalizm (lâtince, dualis = iki). Düalizm, kâinatın menşeini izah için ileri sürülen bir felsefî sistemdir. Düalizme göre, kâinat, başlangıçta, aynı derecede zarurî, aynı şekilde ebedî ve birbirinden müstakil iki prensiple teşekkül etmiş ve bu prensiplerle devam etmektedir.

Bu şekil izah, evvelâ dinî bir kisve ile ortaya çıkmıştır. Bu dinî kanaate göre iki zıt prensip iyilikle fenalıktır. Kâinat bu iki zıt kuvvetin çarpışmasından doğmuştur. Şarkta doğan bu kanaat İranda bütün şiddetiyle hâkim olmuştur. Yunan filozofları aynı prensibi akılla izaha vebu iki kuvveti tamamiyle metafizik cepheden izaha çalışmışlardır.

Felsefî kanaate göre, kâinatın menşeini teşkil eden iki prensip madde ile ruhtur. Madde, gözle görülebilen, hâsselerimize tesir eden kaba ve kaypak şekillerdir. Ruh ise hayatın nizamı ve ahenk kısmını ve mükemmeli temsil eder. İşte bu iki prensip, yani madde ile ruh, diğer tâbirle karışıklıkla ahenk; hayatın, kâinatın esasıdır.

Muhtelif şekilleriyle, düalizm, antik devrin hemen bütün filozofları tarafından tedris edilmiştir. Pythagore, Anaxagore, Eflâtun Aristo bu görüşün müdafilerindendir. Hıristiyan metafiziği, bir tenakuz ihtiva ettiğini ileri sürerek bu sistemi reddetmiştir. Onlara göre ancak mükemmel olan varlık mutlak ve zarurîdir, madde ise mükemmel değildir, mükemmel olmıyan da zarurî değil izafîdir.

Monizm (grekçe; monos = tek, yalnız). Monizm, kâinatı bir tek prensiple izah eden felsefî sistemdir. Leibniz Spinoza'nın, Hegel'in sistemleri monizmdir. Haeckel'in sistemi monizme iyi bir misaldir: düalizmin aksine, Haeckel'e göre kâinatı idare eden prensip, fizik ve şimik kuvvetlerdir. Haeckel'e göre dünyada bir tek âlem vardır o da cevher (substance) âlemi. Bu cevherin vasıfları enerji ile maddedir. Ondan dolayı bir tek ilim vardır, o da cevherin ilmi; ruh ilmi onun bir kısmıdır. Tabiatta ve bütün ilimlerde hâkim olan iki kanun madde tahaffuzu ve kuvvetin tahaffuzudur.

Plüralizm (lâtince pluralis = çok, çokluk, kesret). Bu sisteme göre kâinatta birlik ve kanunlar aramak beyhudedir. Zira kâinatta her mevcudolan şey kendi nev'inden tek olarak mevcuttur, bir tek kanun altında toplanamıyan bu varlıklar çokluk (pluralité) halindedirler. Herbart, Renouvier ve W. James'in felsefî sistemlerine plüralist denmektedir. *(N. B.)*

GONCOURT KARDEŞLER VE GONCOURT AKADEMİSİ — «Gonkur okunur» Fransız edebiyatında Flaubert'in natüralist metodunu devam ettirmiş olan iki Fransız romancısı. Kendi adlarından ziyade «Goncourt Kardeşler» diye şöhret bulmuşlardır.

Edmond de Goncourt (1822-1896) «Edmon okunur»: İki kardeşin büyüğü olan Edmond, Nancy'de doğdu, yetmiş dört yaşında Champrosay'da öldü.

Jules de Goncourt (1830-1870) «Jül okunur»: Kardeşinden sekiz yıl sonra Pariste doğan Jules, kardeşinden yirmi altı yıl önce ve kırk yaşındayken Pariste öldü.

Hayatları ve edebî hüviyetleri: Kardeşler, Fransanın eski ve asil bir ailesindendir. Kuvvetli bir tahsil gördüler. Parisin merkez semtlerinden birinde oturuyorlar ve refah içinde yaşıyorlardı. Ailenin yıllardanberi meydana getirdikleri zengin bir kütüphaneye sahiptiler. Bütün işleri ve merakları bu kütüphaneye kapanıp okumaktı. O kadar çok okudular ki nihayet bir gün yazmıya karar verdiler. Fakat ayrı ayrı değil, birlikte yazmıya başladılar. Esasen iki kardeş, bir vücut sayılacak kadar birbirine bağlı, birbirine karşı fedakârdılar. Bu birlik ve beraberlik, hislerine olduğu kadar düşüncelerine de hâkimdi. O kadar ki birlikte yazdıkları eserlerin hepsi âdeta bir kişi tarafından yazılmış gibidir. Müşterek yazışları 2 aralık 1851 de hâtıra defterlerini (Journal des Goncourt) tutmakla başladı. O zaman büyük kardeş yirmi dokuz, küçük kardeş yirmi bir yaşındaydı. Jules asabiydi ve gürültüden hoşlanmıyordu. Bunun için Jules

Goncourt Kardeşler
Solda Edmond, sağda Jules

1854 de Edmond'u kandırarak Parisin merkezinden ayrıldılar ve şehrin kenar ve sessiz semtlerinden biri olan Auteuil'de yerleştiler. Müşterek yazışları burada da on altı sene, yani Jules'ün ölümüne kadar devam etti. İki kardeş önce küçük eserler, daha sonra romanlar ve Onsekizinci Yüzyıl edebiyat ve sanatiyle ilgili kitaplar yazdılar. Birlikte tuttukları hâtıra defterlerine de Edmond, kardeşinin ölümünden sonra tek başına devam etti. Diğer taraftan Edmond yalnız kaldıktan sonra da ölünceye kadar yazmaktan fariğ olmadı. Bunun için müşterek imzalı eserler dışında Jules'ün yalnız mektuplarından meydana getirilmiş bir eseri bulunduğu halde, Edmond'un kendi imzasiyle on kadar kitabı neşredilmiştir.

İki kardeşin Onsekizinci Yüzyıl edebiyat, sanat ve sosyetesi hakkındaki eserleri derin ve çok etraflı etütler mahsulüdür. Gerek bunlarda ve gerek romanlarında şiddetli realist olan kardeşlerin marazî bir asabiyet sezilen üslûpları kıvraktır; tasvirleri telâşlı ve biraz sisli olmakla beraber tabiî, güzel ve şayanı dikkattir.

Eserleri: İki kardeşin gerek hayatta iken ve gerek ölümlerinden sonra neşredilmiş olan eserleri şunlardır: Edmond ve Jules de Goncourt imzalı eserler Germinie Lacerteux (roman); Sophie Arnould (muhaberat ve neş-edilmemiş hâtıralarına dayanılarak meydana getirilmiş biyografi); Soeur Philmène (roman); Renée Mauperin (roman); Madame Gervaisais (roman); La Femme au Dix-huitième Siècle (sosyal etüd-iki cilt); Portraits Intimes du Dix-huitième Siècle (edebî ve sosyal etüd); Manette Salomon (roman); Gavarni (biyografi); Histoire de Marie-Antoinette (biyografi); Charles Demailly (roman); Préfaces et Manifestes Littéraires (edebî etüt); Madame de Pompadour (biyografi); Quelques Créatures de ce Temps (sosyal etüt); L'Art de Dix-huitième Siècle (Onsekizinci Yüzyıl ressam ve hakkâkleri hakkında on üç etütüç cilt); Histoire de la Société Françoise Penda'nt la Révolution (sosyal etüt); Histoire de la Société Française pendant la Directoire (sosyal etüt); En 18.. (sosyal etüt); Théâtre: Henriette Maréchal. -La Patrie en Danger (tiyatro); La Du Barry (biyografi); La Duchesse de Chateauroux et ses Soeurs (biyografi).

Journal des Goncourt (edebî hayat hâtıraları) - Birinci cilt (1851-1861); ikinci cilt (1862-1865); üçüncü cilt (1866 1870); dördüncü cilt (1870 1871); beşinci cilt (1872 1877); altıncı cilt (1878-1884); yedinci cilt (1885-1888); sekizinci cilt (1889-1891); dokuzuncu cilt (1892-1895).

Jules de Goncourt imzalı eser - Lettres (mektupları).

Edmond de Goncourt imzalı eserler - La Fille Elisa (roman); Chérie (roman); La Guimard (biyografi ve sanat etüdü); Hokousai (Onsekizinci Yüzyılda Japon sanatı); La Faustin (roman); Les Frères Zemganno (roman); Outamaro (Onsekizinci Yüzyılda Japon yeşil evler ressamı); Madame Saint-Huberty (biyografi); Mademoiselle Clairon (muhaberatına ve zamanın polis raporlarına dayanılarak yazılmış biyografi); La Maison d'un Artiste (sanat etüdü-iki cilt).

Goncourt Akademisi: Edmond'un vasiyetnamesi gereğince kendisinin öldüğü yıl, yani 1896 da Pariste kurulan serbest bir akademidir. Bu akademinin kurulmasını Edmond vasiyet etmiş olmakla beraber fikrin Jules'e ait olduğu söylenir. Edmond, bu akademi için yılda 65.000 frank irat getiren bir servet bırakmıştır. Bu servetin bir kısmı nakit, bir kısmı da Auteuil'deki evlerinde bulunan zengin koleksiyonlardan ibarettir. Akademinin vasiyetname gereğince on üyesi vardır. Bu üyelerin edip olması şarttır. Fransız Akademisine edip olmıyanlar (meselâ Fransa mareşalleri) da girebildikleri halde bu akademiye ancak edipler seçilebilir. Hattâ Goncourt Akademisi üyelerinden biri Fransız Akademisine seçildiği takdirde Goncourt Akademisinden çekilmek zorundadır. Edmond, akademi üyelerinin tamamiyle tarafsız olmaları için kimseye muhtaç olmamaları ve müreffeh yaşamaları lâzım geldiğini düşünerek iradın 60.000 frangını on üyeye, 5.000 frangını da akademinin her yıl seçeceği nesir bir (eseri tercihen bir romanı) mükâfatlandırmıya tahsis etmiştir. Bu suretle her üye yılda 6.000 frank almaktadır. Bu meblâğ bugün için küçük görülebilirse de tahsis edildiği zaman 300 Fransız altını olduğuna göre Edmond'un akademi üyelerine müreffeh bir hayat sağlamak düşüncesinin yerinde olduğu anlaşılır. Goncourt mükâfatını kazanan romanlar Fransada ve hattâ Fransa dışı memleketlerde haklı bir rağbet görmektedirler. Akademinin ellinci yıldönümü bu yıl Pariste merasimle kutlandı.

Goncourt mükâfatını kazanan edebiyatçılar ve eserleri şunlardır: John - Antoine Nau: Force Ennemie (1903). Léon Frapié: La Maternelle (1904). Claude Farrère: Les Civilisés (1905). J. - J. Tharaud: Dingley, l'Illustre Ecrivain (1906). Emile Moselly: Terre Lorraine (1907). Francis de Miomandre: Ecrit sur de l'Eau (1908). Louis Pargaud: De Goupil à Margot (1910). A. de Chateaubriand: Monsieur des Lourdines. (1911). A. Savignon: Filles de la Pluie (1912). Marc Elder: Le Peuple de la Mer (1913). Adrien Bertrand: L'Appel du Sol (1914). René Benjamin: Gaspard (1915). Henri Barbusse: Le Feu (1916). Henri Malherbe; La Flamme au Poing. (1917). Georges Duhamel: Civilisation (1918). Marcel Proust: A l'Ombre des Jeunes Filles en

Fleur (1919). Ernest Perochon : Nène (1920). Renè Maran : Batouala (1921). Henri Beraud : Le Vitriol de Lune. Le Martyre de l'Obèse (1922). Lucien Fabre : Ravebel (1923). Thierry Sandre : Mousseline (1924). Maurice Genevoix : Raboliot (1925). Henry Deberly : Le Supplice de Phèdre (1926). Maurice Bedel : Jérôme, 60 de Latitude Nord (1927). M. Constantin-Weyer : Un Homme se penche sur son Passé (1928). Marcel Arland : L'Ordre (1929). Henri Fauconnier : Malaise (1930). Jean Fayard : Mal d'Amour (1931). Guy Mazeline : Les Loups (1932). André Malraux : La Condition Humaine (1933). Roger Vercel : Capitaine Conan (1934). Jeseph Peyre : Sang et Lumières (1935). Maxence Van Der Meersch : L'Empreinte du Dieu (1936). Charles Plisnier : Faux Passeports (1937). Henri Troyat : L'Araigne. (1938). Philippe Heriat : Enfants Gâtés (1939). Henri Pourrat: Vent de Mars (1941). Marc Bernard : Pareils à des Enfants. (1942). Marius Grout : Passage de l'homme (1943). Elsa Triolet : Le Premier Accroc Coûte Deux Cents Francs (1944). Jean-Louis Bory: Mon Village à l'Heure Allemande (1945). Jean Jacques Gautier : Histoire d'un Fait Divers (1946). *(Esat Hamdan)*

HAMDİ — (Ölümü 1911) Halk komiklerimizdendir. İstanbulda Eyüp'te doğdu.

Kavuklu Hamdi

natkârlar hangi mektepten çıktığı sualine kendisinden; «Tuhaflığın mektebi mi olur?» cevabını almışlardı. Nükteleri zarif ve inceydi. O kadar ki, zamanının okur ve yazarlarını kendisine meftun etmişti.

Ortaoyununda Peşekâr'a çıktığı vaki ise de daha ziyade Kavuklu rolünde görülürdü. Onun için adı Kavuklu Hamdi diye anılırdı.

Âdiliğe düşmeden ve terbiye hudutlarını aşmadan yaptığı cinaslar ve tuhaflıklar o zamanın seyircilerini gülmekten kırıp geçiren fevkalâdeliklerdi. Otuz beş kadar tekerlemesi olduğu söylenir. Bu tekerlemeler, muhtelif yerli milletler taklitleri ve oyunun mevzuu başlamadan önce Peşekârla konuşurken anlatılan hayalî ve uydurulmuş maceralardı ki çoğu bir ruyayı anlatır ve fakat ruya olduğu en sonunda söylenirdi. Hamdi'nin beğendiğinden dolayı daima beraber oynadığı Peşekâr Küçük İsmaildi.

Hamdi, ilk tuluat sehnemizde de oynadı. Orada, ibda ettiği kaba ve aptal tavırlı bir yeni tip yarttı. Bu tip, sonradan Abdi tarafından «ibiş» şekline sokuldu.

Münif Fehim'in yaptığı bu fantezi resim Hamdi'yi Kavuklu ve Küçük İsmaili Pişekâr rolünde göstermekte ve diğer tipleri de canlandırmaktadır

Okuma bildiğini söyliyenler varsa da yazma bilmezdi. Yetişmesinde âmil yaratılış kabiliyetidir. Muvaffakiyetini gören yabancı sa-

Hamdi, Sultan Aziz zamanında Mısıra gitmiş ve oradan büyük bir kazançla dönmüştü. Eyüpte Zal Mahmut Paşa Cami'i

kınında otururdu. Son demleri büyük yoksuzluk içinde geçti. Vefatında, yaşı tahminen yetmişi hayli geçmişti.

(Bakınız : Ortaoyunu, Tulûat, Abdi; Aylık Ansiklopedi, sayfa 61, 445, 951). *(S. İ.)*

HOROZİBİĞİ — Amarant (amarante) denilen bir sene ömürlü otların bir çeşidi. Sonbaharda koyu fes rengi, kadifemsi ve gerçekten horoz ibiğine benzeyen bir çiçek verir. Çiçeğinin çanakyaprakları vardır, taçyaprakları yoktur. Kuruyunca da manzarası bozulmaz. Bu hal amarantın yunanca aslı olan amarontos'un «solmaz» mânasına hak verir. Gene bunun içindir ki eskiler amarantları ölümsüzlüğün timsali sayarlardı. Bugün de amarantlar devamlı aşkı ifade ederler ve horozibiği aşk dilinde «hiçbir şey beni yormaz» mânasına gelir.

Horozibiği

Horozibiği bütün dünya bahçelerinde yetişir ve bahçelere güzel bir manzara verir. Amarantların horozibiğinden başka tilkikuyruğu, prenssorgucu gibi birbirlerine benzer başka çeşitleri de vardır. *(A. B.)*

İZMARİT — Kemik dokusu tam, yüzgeçleri dikenli bir balık.

Bu balığa verdiğimiz izmarit adı, «zümrüt gibi» mânasına gelen yunanca «smaragdinos» sözünden bozmadır. Bu balığın rengi zümrüt gibi yeşil olmamakla beraber, yaşadıkları denizlere göre çeşitlerinin taşıdıkları sarımtrak ve parlak kurşunî ile gümüşî mavi arası renklerin pulları üstünde pırıldaması bu balığa gerçekten bir mücevher görünüşü vermektedir. İzmarit, yanak ve solungaç örtüleri de dahil olmak üzere çok pulludur; kafası uzundan ziyade yüksekçedir; ağzı küçük, dişleri pek keskin değildir; solungaçları çok yarıktır.

İzmarit benzeri balıklar çok olmakla beraber asıl izmarit çeşitleri dörttür. Bunların boyları, çeşitlerine göre, on ile elli santimetre arasındadır. Bizim sularımızda, daha doğrusu iki Boğazımız arasındaki sularda yaşıyan izmarit, en küçük çeşididir ve ötekilerin hepsinden lezzetlidir. Bu çeşidin rengi, sarımtrak ve parlak kurşunîdir. Daha açık renklisine «pisoros» adı verilmiştir. İzmarit on ile on beş santimetre arası uzunluktadır. Küçüklerine izmarit denilmesine karşılık büyüklerine «papuç izmariti» veya «ispari» denir. İzmaritin eti beyaz ve lezzetli olmakla beraber çok kılçıklı ve küçük olması dolayısiyle birçok kimselerce «nimeti külfetini karşılamıyan» balıklardan sayılır ve bunun için yemek sofralarından ziyade ara sıra içki masalarındaki sıcak mezeler arasında yer alır.

İzmarit balığı

İzmarit umumiyetle iki türlü pişirilir: 1) Iskara; 2) tava. İzmarit külbastısı şöyledir: Balıkların içini temizleyip yıkadıktan sonra ıskarada pişirmeli, sonra tuzlu suya atıp çıkarmalı ve derilerini soyup tabağa dizmeli. Limon, zeytinyağı ve maydanozla yapılmış salçayı, isteğe göre karabiber ilâvesiyle, üstlerine döküp yemeli. İzmaritin tavası ise şöyledir: Balıkların iç ve kulaklarını, pullarını ayıklayıp yanlarını bıçakla çizmeli ve tuzlamalı. Bir saat bıraktıktan sonra ince unla bulayıp kızgın zeytinyağında kızartmalı, sonra kevgire alıp yağını süzmeli.

İzmarit, lüferin hoşlandığı yemlerden biridir. Ancak amatörlerin, gününe göre lüferin hangi yemden daha fazla hoşlandığına dikkat etmeleri gerektir. Zira öyle günler olur ki başkaları istavrit, uskumru veya zargana ile üst üste lüfer alırlarken izmariti yem olarak kullananlara ancak avuçlarını yalamak düşer.

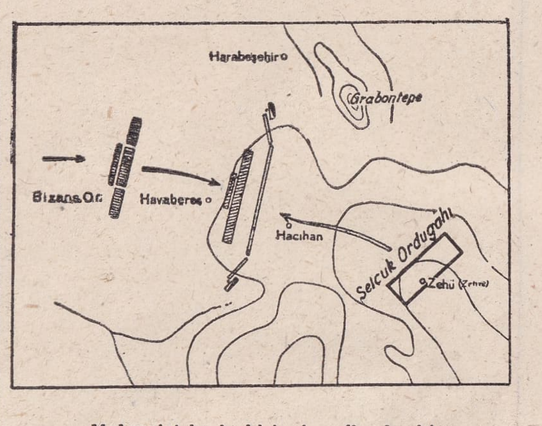
İzmarit çeşitlerinden diğer ikisi Akdeniz, biri de Osean balığıdır. Bunların renkleri gümüşî mavidir ve boyları kırk elli santimetredir. Akdenizdeki çeşitlerin biri frenklerin «cantharus griseuse» dedikleridir; boldur, fakat pek makbul değildir. İkincisi frenklerin «cantharus orbiculares» dedikleri çeşittir; ötekilerine göre daha yuvarlaktır ve pek nadirdir. Oseanda yaşayan çeşidine de «cantharus brema» derler ki bu da nadir balıklardandır. *(A. B.)*

MALAZGİRT MEYDAN MUHAREBESİ — Selçuk Türklerinin Anadoluyu istilâya başlamaları üzerine Bizans İmparatorluğunun vaziyeti güçleşmiş, Bizans ordusunun düşmüş olduğu fena durum da müdafaa imkânlarını azaltmıştı. İleridenberi maaş almıyan bu orduda grup halinde kaçmalar, köylerin yağması gibi haller, her gün görülen olaylar halini almıştı. Bu zorluklar içinde İmparatorluk makamına getirilen Romanos Diogenis'in toplayabildiği ordularla 1068, 1069 senelerinde Selçuk Türkleri aleyhinde yaptığı seferler bir netice vermemiş, kendisi bir mıntakada meşgul iken Türkler diğer mıntakadan Anadoluya girmişler (Amoriom - Hergan - Kaya), Konvaya kadar olan arazivi zapt ve yağma etmişle di, ve Emir Afşin komutasındaki kuvvetleriyle Denizliye kadar ilerliyebilmişlerdi. İmparatorun bunları Anadolu ortasında sıkıştırmak ve muhareheye mecbur etmek teşebbüsleri muvaffak olamamış, bunlar kışın kendi memleketlerine dönmiye muvaffak olmuşlardı.

1070 senesinde İtalyadaki olaylar dolayısiyle imparator, ordunun komutasını genç ve enerjik bir general olan Manuel Comnenos'a tevdi etmişti. Yeni komutanın tedbirli hareketine ve ordunun üç senelik seferle yetişmiş olmasına rağmen, Sultan Alparslana karşı isyan etmiş olan Erısığı'nın kuvvetleri Bizans ordusunu Sıvas önünde mağlûbetmiş, Manuel Comnenos esir düşmüştü. Takibeden Alparslan kuvvetlerinin yaklaşması üzerine, Erısığı imparatora iltica etmiş, bu suretle Manuel Comnenos da kendisi ile beraber İstanbula dönmüştü. Sıvas mağlubiyeti İstanbulda fena bir tesir hâsıl etmiş ve İmparatorun düşmanlarına ümit vermişti. Bunun üzerine İmparator Romanus 1071 de son bir gayret sarfiyle Türk tehlikesini ortadan kaldırmıya karar verdi. Büyük bir ordu toplamak üzere tedbirler alındı.

İmparator hassa ordusu ile 13 mart 1071 de İstanbuldan hareket etti. Yolda vilâyet kuvvetlerinin iltihakından sonra ordu, mevcudu çok büyük görüldüğünden, tasfiye edildi. Evvelki sene muharebelerinde yorulmuş birçok subaylar ve erler, bunların arasında şahıslarına itimad edilmiyen birçok değerli komutanlar geri gönderildi. İki senelik tecrübeden ve Türk kuvvetlerinin muharebeden çekinmelerinden sonra imparatora bir gurur gelmişti. Fikirlerine muhalif olanları yanında tutmak istemiyordu. Yapılan tasfiyeden sonra ordu mevcudu 100.000 kişiye indi. Orduda kale muhasaralarında kullanılan 1.000 koçbaşı, 1.200 kişi tarafından idare olunan birçok mancınık vardı.

Ordu Eskişehirden sonra Balâhisar (Basilika Terma - Terzili Hamam)ı geçerek Kızılırmak kenarına geldi. Kayseriyi sağda bırakarak Sivas üzerine yürüdü. Burada toplanan harb meclisi, Sivastan sonraki hareket şeklini inceledi. İmparatorun atak tabiatını bilen ve hoş görünmek istiyenler İrana yürünmesini teklif ettiler. Harb tecrübesi görmüş Tracchainote ve Brienus gibi komutanlar ise düşmanın Sivasta beklenmesini teklif ettiler ve muhakkak ilerlenmek isteniyorsa, Erzuruma kadar yürümek kabil olabileceğini söylediler. Bu fikir kabul edilmedi. İmparator kendisini dâhi bir komutan, ordusunu da yenilmez bir kuvvet addediyordu. Harb meclisi Aras boyunca ilerliyerek Nahcıvan - Tebriz istikametini takibe karar verdi. Bu harekât esnasında ordunun sağ yanını temin için Oursel de Bailleul komutasında Franklarla Uz suvarilerinden mürekkep 20.000 kişilik bir kuvvet Ahlata gönderildi. İmparator ise Alparslanın Suriye seferine giderken zaptetmiş olduğu Malazgirdi geri almıya karar verdi. Bu maksatla, ordu Erzurum - Hasankale - Aleşkirt

Malazgirt harbi birinci safha krokisi

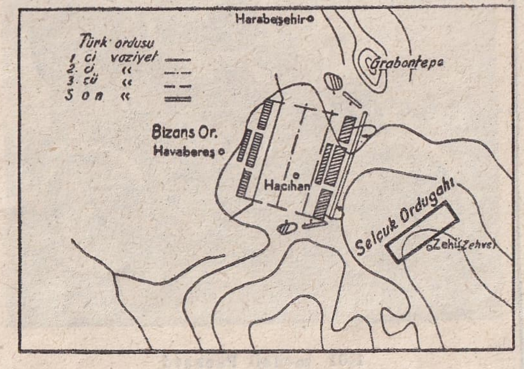
ovası voliyle Malazgirt önüne geldi. Nicephore Basilace komutasındaki Suriye ve Ermenistan kuvvetleri de burada ordu ile birleşti. Zayıf olan Malazgirt garnizonu - kaleden serbestçe çıkmak şartiyle - teslim oldu. Bu esnada Selçuk ordusu hakkında alınan malûmat şu şekildeydi: «Alparslan Bizans ordusunun şarka doğru ilerlemesi üzerine korkmuş ve Bağdat üzerine çekilmiş». Bu haber üzerine imparator, İran üzerine yürüyüşe devama karar verdi.

Alparslan, Mısırdaki olaylardan favdalanarak Şiî Fatımî halifeliğini ortadan kaldırmak için büyük bir ordu ile Azerbaycandan hareket etmiş, yolda birçok kaleler, bu meyanda Malazgirt de zaptedilmişti. Ordu Miyafarkın - Diyarbakır üzerinden Urfaya gelerek burasını muhasara etmişse de elli gün süren muhasarava rağmen kale zaptedilememişti. Ordu Urfa önündeyken gelen Bizans İmparatorluğu murahhasları sulh için müracaat etmişlerdi. Alparslan, kalenin vergi vermesi şartiyle muhasarayı kaldırmayı kabul etti. Fakat verilen söz tutulmadı. Alparslan da Suriye seferini geciktirmemek için sefiri geri gönderdi.

Alparslan Halep önüne geldiği zaman kale bidayette mukavemet etti. Fakat biraz sonra Emir Mahmudülmerdas sultanın otağına gelerek ona iltica etti. Sultana tabi olmak ve Bağdattaki halifeyi tanımak şartiyle muhasara kaldırıldı. Ordu bundan sonra Şa-

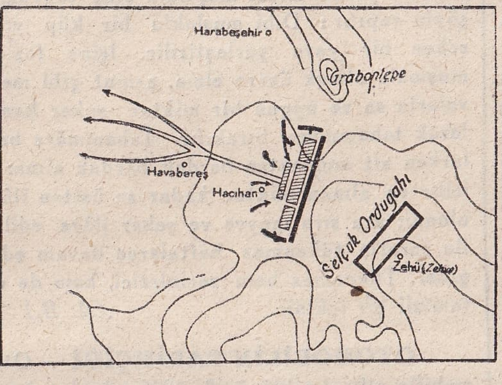
ma doğru yürüyüşe geçti. Bir gün sonra «Bazı müverrihlere göre Halepte iken» Bizans ordusunun Doğu Anadoluya girdiği haberi geldi. Bu haberin orduya gelen yeni Bizans sefiri Leon Diabetene tarafından verilmiş olması muhtemeldir. Sefir «Münbuc'un iadesine mukabil, Erciyeş ve Malazgirtin imparatora verilmesini ve Türk akınlarının durdurulmasını» istiyordu. Bizans ordusu bu esnada Doğu Anadoluda harekât yapmakta olduğuna göre bu bir ültimatom demekti. Alparslan bu vaziyet karşısında Mısır seferinden vaz geçti. Bizans ordusunu karşılamıya karar verdi. Yanında büyük ordu, olduğu halde süratle hareket ederek yetişmiye imkân yoktu. Bunun için bir kısım kuvvetlerini Suriyenin zaptına memur etti. Haremi Türkân Hatunu, hazinesini, veziri Nizamülmülk ile beraber Isfahana gönderdi. Bizans taarruzu halifeye bildirildi.

Alparslan, küçük fakat seçkin bir kuvvetle ve cebrî bir yürüyüşle Van gölü mıntakasına hareket etti. Ordunun her erinin iki atı vardı. Ordu Fıratı geçerek Urfa - Diyarbakır yoliyle Ahlata yürüdü. Burada imparatorun Malazgirt mıntakasında olduğu öğrenildi. Bizans ordusundaki Uzlardan, Selçuk ordusuna geçeceklerini bildiren mektuplar da geldi. Ordunun bu esnadaki kuvveti 4 000 hassa eri, 40.000 topraklı suvarisi, 10.000 gönüllüydü. Alparslanın yaklaşması üzerine, Ahlat mıntakasına gönderilmiş olan Bizans kuvvetleri, derhal Dicle nehri - Diyarbakır üzerinden Kuzey Suriyeye çekildiler. Türk ordusu harekâtına devam etti. Öncüler Malazgirt'e yaklaştılar. Erzak toplamak için ileri sürülen Bizans kuvvetleri, Emîr Sanduk komutasındaki Türk öncüsü tarafından mağlûbedildi. Bizanslıların, bu öncü kuvvetleri geri atmak için gönderdikleri Nicephore Briennos ve Basilas komutasındaki Bizans kuvvetleri de mağlûp ve Basilas esir edildi. Yaralı olarak geri dönen Briennos imparatora hâdiseyi haber verdi. Selçuk ordusu, 23 ağustos 1071 akşamı Malazgirdin 17.5 kilometre güney doğusundaki Zehu (Zehve)nun batısında yerleşti. Alparslan, Basilas'tan düşman ordusu hakkında malûmat almak istedi. Gayet kurnaz bir adam olan Basilas her iki orduyu övdü. Dünyanın iki imparatora yetecek kadar büyük olduğunu ileri sürerek sultanı sulha teşvik etti. Sultan bu maksatla imparatora bir heyet gönderdiyse de, mağrur Romanus sulhun ancak Rey'de yapılacağını

Malazgirt harbi ikinci safha krokisi

ileri sürerek bunları iade etti. Sulhu ancak bir insanî düşünce ile istemiş olan Sultan Alparslan ordusunu muharebeye hazırladı. 26 ağustosta yanına komutanlarını alarak yüksek bir tepeye çıktı ve düşman ordusunun vaziyetini tetkik etti. Bizans ordusunun Türklerden çok kuvvetli olduğu görülüyordu. Maiyetine nasıl bir muharebe tarzı kabul edilmek lâzım geldiğini sorduğu zaman İmamı ve fakîhi Ebu Nasır Abdülmülk-ül Buharî, «Sultan Tanrının yardım adadığı bir din için döğüştüğü cihetle, kendisi için bir fethin mev'ud olduğu ümidinde bulunduğunu» söyliyerek «cuma namazından sonra Tanrıdan nusret dilenmesini ve ondan sonra muharebeye başlanmasını» tavsiye etti. 29 ağustos perşembe günü İmparator Romanus da Türk ordusunun vaziyetini tetkik için bütük ordu ile ordugâhtan çıkarak doğuya doğru yürüdü Zehve

Malazgirt harbi üçüncü safha krokisi

ovasına geldiği zaman, Türk ordusunun ovaya hâkim tepelerde yerleşmiş olduğunu gördü. Selçuk ordusu hiçbir hareket göstermedi. Bizans ordusu akşama kadar ovada kaldı. Akşam üzeri ordugâhına çekilmek için harekete başlar başlamaz Türk suvarı kuvvetleri meydana çıktılar. Bu orduyu ordugâhına kadar takip ve bir ok yağmuruna tuttular, hırpaladılar ve zayiat verdirdiler. Gece de rahat bırakmadılar. 30 ağustos 1071 cuma sabahı Bizans ordusu biraz yorgun bir vaziyette muharebeye hazırlandı. Sabaleyin, Rumeli Uz (Oğuz)larının arkdaşları olan Selçuk ordusuna iltihak etmiş oldukları görüldü. Bu vaziyet imparatorun ecnebi askerlere karşı olan güvenini azalttı. Orduda kalan Tamiş komutasındaki Türk kıtalarına yeni bir sadakat yemini yaptırıldı. Bizans ordusu muharebe nizamını aldı. Sağ kanat, Kapadokyalı Alyates, merkez imparator, sol kanat N Briennos, ihtiyat And. Dukas komutasındaydı; sağ kanatta Uz Türkleri, sol, kanatta Peçenek Türkleri, merkezde Bizans kıtaları bulunuyordu. Ordu, derinliği çok, cephesi kuvvetine göre dar bir cephe almıştı. Mevcudu 150.000 kişiydi. Alparslan muharebe etmek istemiyenlerin ordudan ayrılmasını emretmiş, yakından muharebe etmek arzusunu göstermek için okunu ve yayını bırakmış, gürz, kılıç ve kalkanını almıştı. Sultan beyaz elbiseler giydi. Ölürse oğullarından Melikşah'ın kendi yerine geçirilmesini vasiyet etti. Öğle namazından sonra hatipler Tanrıdan İslâm ordusu için zafer dilediler. Bundan sonra ordu muharebe nizamına geçti. Mevcudunun 55 000 kişi olmasına rağmen düşmandan daha geniş bir cepheye yayıldı ve suvarisi bir hilâl şeklinde vaziyet aldı. Bir kısım kuvvet düşmana cepheden taarruz eder ve onu oyalarken, Tarangoğlu komutasındaki kuvvetler iki parçaya ayrılacak ve bunlardan biri düşmanın yanlarına, diğeri ise düşmanın etrafında dolaşarak ona her taraftan hücum edecekti. Bu suretle Türk komutanlığı zaferi, ordusunun manevra kabiliyetinden ve harb sanatının özel kaidelerinin tatbik edilmesinden bekliyordu.

Muharebe başlayınca Bizans «Bataillon Carre»si ilerlemiye başladı. Karşısındaki Türk ordusunun merkezi; biraz mukavemetten sonra yakından muharebeyi kabul etmiyerek yavaş yavaş çekildi ve harekât serbestîsini muhafaza etti. Bizanslılar ilerledikçe ordugâhlarından uzaklaşıyorlar ve bu suretle Türklerin hazırladıkları manevranın tatbikini kolaylaştırıyorlardı. Kanatlardaki Türk suvarisi, düşmanın yan ve gerilerine doğru her taraftan taarruz ediyor, onları sıkıştırıyordu. Muharebe akşama kadar bu tarzda devam etti. Bizanslılar Türkleri katî bir muharebeyi kabule mecbur edemediler, buna mukabil ordugâhlarından uzaklaştılar. Türk suvarisinin yan ve gerilerine yaptığı taarruz dolayısiyle hırpalandılar. İmparator akşama doğru, Türklerin muharebeye icbar edilemediğini, ordugâhtan uzaklaşılmış olduğunu, ordugâh düşman eline geçerse ordunun iaşe sıkıntısına uğrayacağını düşünerek gece olmadan ordugâha dönmiye karar verdi. Ordunun her iki kanadındaki mütebaki Peçeneklerin de Selçuk ordusuna iltihak ettiği hakkındaki haber üzerine bu karar derhal tatbik edildi. Bir gece uyumamış ve ertesi günkü muharebede akşama kadar bir netice almamış olan Bizans ordusunda, bu ordugâha dönme kararı bir ricat ve mağlûbiyet şeklinde telakki edildi. Esasen imparatorun bir düşmanı olan ihtiyat grupu komutanı And. Dukas ordunun mağlûbolduğunu ilân ederek ihtiyat grupu, imparatordan emir almadan geri çekti. Türkler de kuşatma manevrasını tatbika başladılar. Bizans ordusunun yan ve gerilerine taarruz etmek üzere pusuda bekliyen kuvvetler, düşmanı kavramış, diğer suvari kuvvetleri de Bizans ordusunu geriden çemberlemişti. Cephede bulunan Türk kuvvetleri de mukabil taarruza geçerek Bizans merkezine hücum ettiler. Taarruz her taraftan katî netice alınacak surette idare olunuyor, Türk suvarileri düşman saflarının içine giriyorlar, Bizans piyadesini kılıçlarıyle öldürüyorlar veya atlarının ayakları altında çiğnetiyorlardı. Bu taarruzlar karşısında Bizans ordusu parçalandı. Türkler taarruzlarını evvelâ Bizans sağ kanadı üzerinde teksif ettiler ve onu imha ettiler. Bizans sol kanadı da aynı akıbete uğradı. Merkezde bulunan imparator akşama kadar cesaretle müdafaaya devam ettiyse de Gevherayîn komutasındaki kuvvetler bu mukavemeti kırdılar. Yaralı olan imparator, Şadi isminde bir köle tarafından esir edildi. Kaçanlar takibedilerek imha veya esir edilmiş olduğundan, İmparator Romanusun, bir gün evvel kendisine güvenerek Türk murahhaslarını tahkir ettiği büyük ordudan bir eser kalmamıştı. Akşama batan güneşle beraber Bizans İmparatorluğunun Doğu Anadoludaki hâkimiyeti de sona ermiş bulunuyordu.

Bizanslı Anadolu askeri

Alparslan, esir Bizans imparatoruna iyi muamele etti. Kendisini teselli etti. Yaraları tedavi edildi. Ağır şartlarla yapılan bir sulh muahedesini mütaakıp kendisini serbest bıraktı.

Halbuki askerî icaplar, Türk ordusunun derhal Anadolu içine girerek, Bizanslıların zafiyetinden istifade ederek orada yerleşmesi ve Bizanslıların tekrar kuvvetlenmesine meydan vermemesiydi. Buna rağmen Malazgirt muharebesinin neticesi çok büyüktür. Comnenos'lar zamanındaki muvakkat va mevziî bazı taarruz muvaffakiyetlerine rağmen Malazgirt meydan muharebesinden sonra Bizans, cihanşümûl bir imparatorluk olarak ehemmiyetini kaybetmiş, Anadolu Türkler tarafından istilâ edilmiş ve bir Türk ili olmuştur. Bizans İmparatorluğunun en büyük kuvvet kaynağı olan Anadolunun elden çıkması, Bizansı, artık Doğuda Hıristiyanlığın müdafiî olamıyacak duruma düşürmüş, bu da, garp Hıristiyan âleminin, Doğuda mevcudiyeti tehlikeye giren Hıristiyanlığı kurtarmak için, harekete geçmesini ve Haçlı Seferlerin n başlamasını mucibolmuştur.

Kısa bibliyografya : Sibt İbn Alcevzi; Cambridge Medieval History. Chalendon; Les Comnenes, Diehl - Hist. de l'Empire Byzantine. Abulfeda; Ahbarülbeşer. Hafız Ebru; Zübte-tüt Tevarih. İbni Esir; Kâmül-ut-Tevarih. İsfahani; Kitabı Tarihi Devleti Âli Selçuk. Kemalettin; Halep Tarihi. Laurent; Byzance et les Turcs Seldjoucides. Lebeau; Histoire de Bas-empire. Mathieu d'Edesse; Chronique, Delaurier tercümesi. Mirhond; Zikri Tabakai Selçukiye. Oman; History of the Art of War. Pavlikowski-Cholewa; Die Heere des Morgenlandes. Psellos; Chronographie. Vasilieve; Histoire de l'Empire Byzantin. Weil; Geschichte der Chalifen. Paparigopulos, Yunan Milleti Tarihi.

(Feridun Dirimtekin)

MUŞMULA — Muşmula ağaç veya fidanının meyvası. Muşmula kelimesi, bu meyvanın lâtince adı olan «mespila» nın türkçeleştirilmiş şeklidir. Netekim italyancası olan «nespola», almancası olan «mispel», fransızcası olan «nèfle» kelimeleri de lâtincesinin bozulmuş şekilleridir. Anglo-Saksonlar ise bu meyvaya lâtincesiyle ilgili olmıyarak «medlar» adını vermişlerdir.

Muşmula ağacı veya fidanı (en fazla altı metre yükseklikte dir) gülgiller familyasının elmagiller kolundandır. Yabanisi ve bostanda yetiştirilmişi olmak üzere bir tek çeşidi olan muşmula ağaç veya fidanının lâtince teknik adı «mespilus» tur. Güney Avrupasından çıkmış olan bu ağaç, hemen bütün Avrupa ormanlarında yetişir. Eğri büğrü gövdeli, dallı budaklı, biçimsiz bir ağaçtır. Yabanisi dikenli, yetiştirilmişi dikensizdir. Meyvası yuvarlaktır ve meyva eti içinde beş tane pek sert ve kaygan çekirdek vardır. Bu meyva taze ve henüz olgunlaşırken kekremsidir ve kaabızdır. Ancak çürümiye başlarken tatlılaşır ve serinlik verici bir vasıf alır. Asıl türkçe yabanisine «döngel», bostanda yetiştirilmişine «izgil» ve biraz irisine «beşbıyık» dediğimiz muşmula sonbahar meyvasıdır. Ağacın meyvadan önce verdiği çiçekler tek tek, büyük, beyaz ve yaprak kitlesi ucundadır. Muşmula kendisinden ayrılmıyan çiçek sapı ve çürümiye başlamadan önceki kekremsi ve kaabız tadı bakımından ayvaya benzetilebilir. Fakat elmagillerden olmasına rağmen elma ve armuda benzer tarafı yoktur.

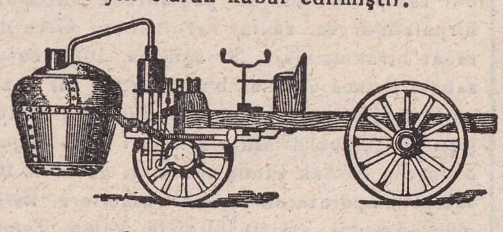

Muşmula; çiçek, meyva

Her topraktan hoşlanan muşmula akdiken fidanına aşılanır, bu aşıdan lâtince «crataegus» azarolus denilen ekşi muşmula veya Napoli muşmulası meydana gelir.

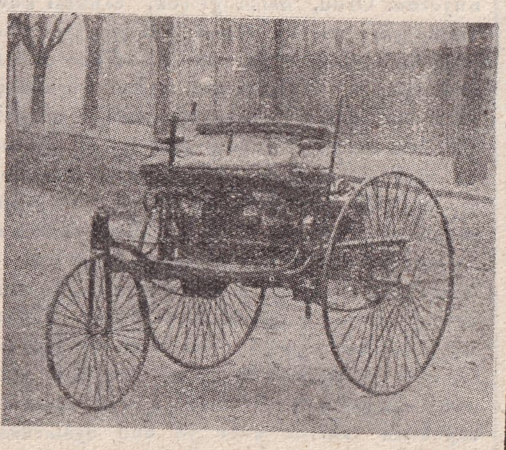
Muşmula tabiî halde yendiği gibi «tükenmez» denilen serinletici içkinin yapılmasına da yarar. Esası muşmula olan tükenmez şöyle yapılır: Dibi musluklu bir küp yüksekçe bir yere yerleştirilir. İçine fazlası muşmula olmak üzere elma, armut gibi meyvalarla su ve uygun bir miktar şeker konularak tahammüre bırakılır. Tahammüre başlarken alt musluktan bardak bardak alınarak içilir ve alınan miktar kadar su üstten ilâve olunur; ara sıra meyva ve şeker ilâve edilir. Bu suretle tükenmez haftalarca devam eder gider. Tükenmez hem serinletici, hem de vitaminli bir içkidir. *(A. B.)*

OTOMOBİLİN TARİHÇİĞİ — Otomebilin ellinci yıldönümü, 1946 yılında, Amerikada otomobil endüstrisinin merkezi olan Detroit şehrinde kutlandı. Her ne kadar 1896, otomobilin kesin olarak ilk icad edildiği tarih değilse de, Amerikada ilk defa Charles Brady King adında ve yirmi sekiz yaşında bir genç kendi yaptığı ve benzinle işler otomobili 6 mart 1896 da Detroit sokaklarında sürdüğü için 1896 yılı Amerikalılarca otomobilin ilk yılı olarak kabul edilmiştir.

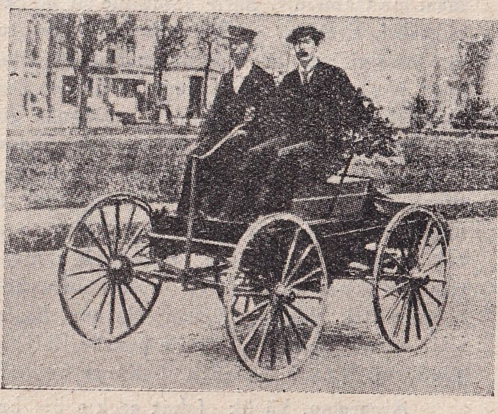
Cugnot nun buharlı arabası

Uçak gibi otomobili, yani çekici hayvan kuvvetine ihtiyaç olmadan kendiliğinden hareket eder arabayı ilk icad edenin kim olduğunu da tespit etmek güçtür. Gene benzinle işliyen ilk otomobilin de kimin tarafından meydana getirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber, çizeceğimiz tarihçikten anlaşılacağı üzere Amerikalılar, 1896 yılını benzinle işler otomobilin başlangıcı saymalarına rağmen, böyle bir otomobil yapmakta Avrupaya nispetle biraz geç kalmışlardır.

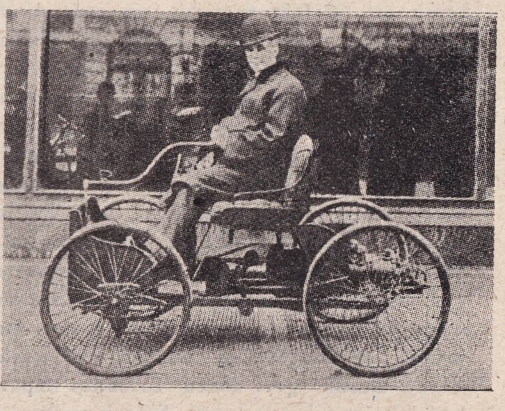
Benz'in ilk arabası

Modern otomobil, âdemoğullarının çok eski zamandan beri «kendi kendine hareket eden» bir araba vücuda getirmek yolundaki uğraşmalarının çok yeni sayılabilecek, fakat o kadar da hızlı gelişmiş bir sonucudur. Böyle bir araba meydana getirmenin mümkün olabileceği hakkında ilk olarak ortaya atılan düşünce, bundan iki bin sene kadar evvel

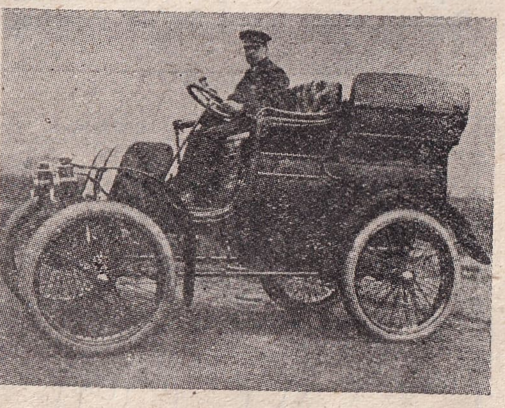
Charles B. King'in ilk motörlü arabası

Yunan eski çağının matematik üstadı olan İskenderiyeli Heron'a aittir. Daha sonra, «hayvan kuvvetine lüzum göstermeden ilim ve sanat yardımiyle hareket eder» bir araba düşüncesi, Onyedinci Yüzyılda yaşıyan İngiliz papazı Roger Bacon tarafından bir hayal

Henry Ford'un ilk otomobili

şeklinde tazelendi. Çeşitli sanat meşgalelerinden ayrı olarak makine üzerine de çalışmalar yapan Leonardo da Vinci bile Onbeşinci Yüzyılın son yarısında aynı mesele ile uğraştı. Almanyanın bilhassa güney şehirleri de, ortaçağda, o devrin mekanik unsurları olan manivelâ, kol, dişli, yay, ağırlık

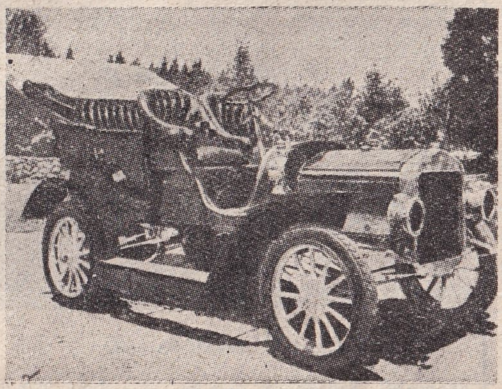
1901 modeli Packard

ve benzerleri gibi vasıtalar kullanarak insanın kol veya ayak kuvvetiyle, yahut bir saat mekanizmasiyle kendiliğinden harekete geçebilecek bir araba yapmayı gaye edindiler.

Kendiliğinden hareket eden ilk araba 1600 de yapıldı. Her ne kadar bu araba insan ve hayvan kuvvetiyle hareket etmiyordıysa da dışarıdan içeriye tesir eden bir kuvvete muhtaçtı. Zira bu, Holândalı Stewin ta-

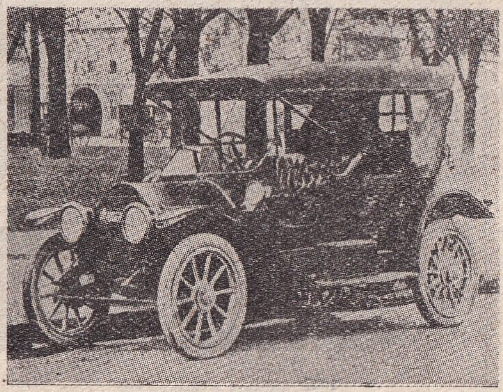
rafından Orania prensi Moritz için yapılmış yelkenli bir arabaydı. Bu araba uygun ruzgâr bulduğu zamanlar saatte otuz kilometreyi aşan küçümsenmiyecek bir süratle sahil boyunca elli insanı taşıyabildi. Gerek İngiltere ve gerek Çinde de böyle arabalar kullanılmıştır.

İlk defa buharı, arabayı işletir kuvvet olarak kullanmak düşüncesi meşhur İngiliz fizikçisi İsaak Newton (1643 - 1727) undur. Ona göre, arabanın arka tarafından uzatılmış

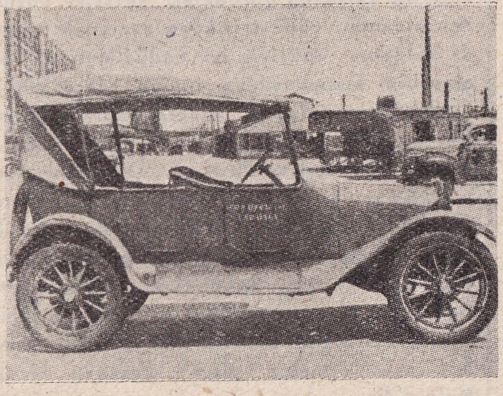
1905 modeli Buick

bir borudan çıkan buharın arabayı ileriye doğru hareket ettirmiye yetmesi lâzımdı. Bununla beraber daha sonra buharla işler arabayı icad edenler, buhardan böyle iptidaî bir tarzda değil de, tekerlekleri döndürmek için faydalanmak yolunu daha akla yakın buldular. Bu yolda da bir hayli teşebbüsler yapıldı. Fakat ancak 1763 yılında, Nicolas Joseph Cugnot adında Parisli bir Fransız subayı, içine pistonlu bir buhar makinesi yerleştirdiği arabasını saatte dört kilometre kadar bir hızla yürütmiye muvaffak oldu. Bununla beraber ne onun ve ne de 1800 yılında Amerikalı Oliver Evans'ın Philadelphia'da meydana getirdiği buharla işletme tarzı, pratikte işe yarıyabilecek bir tekâmül derecesine ulaşamadı. Her halde bunun için olacak ki Amerikalılar, buharlı ilk Amerikan otomobilini yapanı Thomas Blanchard olarak kabul etmişlerdir (1825). Bu tarihten bir müddet sonra, bir taraftan demiryolu devrine girilmiş olmakla beraber, meselâ İngilterede, iki şehir arasında saatte on altı kilometre kadar hızla işliyen ve yirmi kişi taşıyan buharlı omnibüsler görüldü. Ancak ilk demiryolu sahiplerinin tesiri ve kazaların gittikçe art-

1911 modeli Cadillac

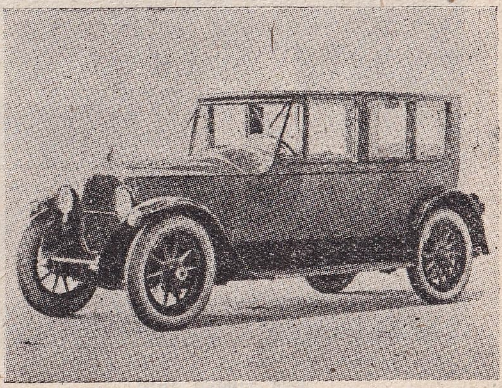
ması yüzünden 1836 yılında İngiltere parlâmentosundan çıkan sürati tahdit kanunu, İngilterede bu işin tekâmülünü kesintiye uğrattı. Diğer taraftan Fransada bu işin geliştirilmesine çalışıldı. Ondokuzuncu Yüzyıl sonlarına doğru Bollée ve Serpollet tarafından meydana getirilen arabalar daha fazla işletme emniyetine malik olmakla beraber havaleli ve ağır cüsseli şeylerdi. Halbuki arabayı işletecek kuvvet kaynağının, hacım ve ağırlık bakımlarından kendi verimine uygun olması gerekti. Böyle bir kuvvet kaynağı ancak bir gaz motörü olabilirdi. Böyle iştialli bir gaz motörünü ilk olarak arabasına yerleştiren 1807 yılında Rivaz adında bir Fransız oldu. Fakat gerek onun, gerek başka birçok memleketlerdeki muhterilerin bu yoldaki teşebbüsleri Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarına kadar hemen hemen faydasız kaldı. Kayda değer bir hamle Lenoir adında bir Fransızın 1860 da ilk defa olarak iki zamanlı bir gaz motörünü meydana getirmesidir. 1876-1878 de de Otto adlı bir Alman mühendisi dört zamanlı bir motör yaptı. Ancak her iki motör de pratik değildi. İşe yarıyabilen motörlü arabaları ilk olarak Siegfried Marcus adında bir Viyanalı ile Karl Benz ve Gottfried Daimler adında iki Alman yaptı. Ancak Viyanalının arabası pratik sahada başarı kazanamadı. Dimler, Otto'nun motörünü tamamiyle değiştirerek ağırlığı az, devir adedi çok bir motör yapmıya muvaffak oldu ve bunu 1883 de tesçil ettirdi. Daimler'in tekerlekleri demir çemberli, tekerlek yanları istinatlı, büyük eyer (selâ) li ilk otomobili, daha doğrusu motosikleti 1886 da Kannstadt sokaklarından geçti. Benz de Daimler ile hiç alâkası olmaksızın üç tekerlekli bir araba yaptı. İlk defa 1885 de Mannheim şehrinde görünen bu arabanın yüksek olan arka

1915 modeli Dodge

tekerlekleri arasına bir motör yerleştirilmişti ki bu motörün volanı, karbüratörü, elektrikli iştial ve su soğutma tertibatı vardı. Bu arada Daimler dört tekerlekli bir araba imaline geçmişti. 1887 de Esslingen şehrinde muvaffakiyetle tecrübe edilen bu arabadaki tek silindirli ve bir buçuk beygir kudretindeki işletici kuvvet, debreyaj vasıtasiyle iki viteslı dişli tertibatiyle arka tekerleklere intikal etmekteydi. Bu iki Almanın icatları çok esaslı şeyler olmakla beraber ilk zamanlarda Almanyada takdir ve teşvik görmedi. Bunların geliştirilmesi ve ilk otomobil endüstrisinin kurulması Fransaya nasiboldu. Fakat teknik ilerlemeler elde etmelerine rağmen Fransız fabrikaları otomobillerini satacak pazar bulamadılar.

Birbirini kovalıyan teknik buluşlarla çok çabuk gelişerek bugünkü modern hale gelen otomobile rağbet ve alâka asıl Ondokuzuncu Yüzyılın son senesinde başladı. Bu başlangıca kadar geçen zaman içinde, otomobil endüstrisi bakımından önemli dört hâdiseyi ve tarihlerini kaydedelim: 1) Otomobillerin demir çemberli tekerlekleri ve daha sonra içi dolu lâstik çemberli tekerlekleri yerine içi hava dolu lâstik (pneu) çemberler kullanılması ilk olarak R. W. Thomson tarafından düşünüldü ve bu buluş bu adamın adına tesçil edildi. Ancak istifade edilmiyen bu buluş 1888 de İrlandalı baytar Dunlop tarafından tekrar tesçil ettirildi ve bu sayede de otomobilin lâstik tekerlekleri meydana geldi. 2) Otomobil ve motörler ilk defa 1889 Paris Sergisinde teşhir edildi ve ondan sonra milletlerarası ilk otomobil sergisi Berlinde açıldı. 3) İlk otomobil koşusu 1894 de Paris - Rouen şosesi üstünde yapıldı. Birinci gelen araba 126 kilometrelik mesafede saatte ortalama 20 kilometre bir sürat gösterdi. 4) İlk defa otomobil taksileri 1899 da Stuttgart

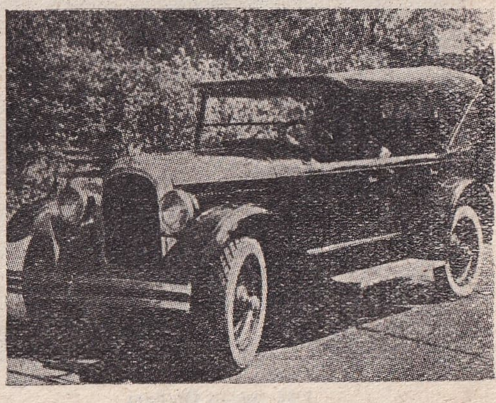

1920 modeli Packard

ve Berlin sokaklarında görülmiye başladı.

Ondokuzuncu Yüzyılın son senesinde benzinli veya elektrikli otomobil endüstrisinde Fransa birinci, Amerika ikinci, Almanya üçüncü geliyordu. İngiltere ancak 1895 de kaldırılan, yukarda bahsettiğimiz 1836 tarihli kanun yüzünden bu hususta geri kalmıştı.

Ondokuzuncu Yüzyıl sonu ile Yirminci Yüzyıl başlangıcından itibaren otomobil endüstrisi zafer yolunda hızla ilerlemiye başladı; muhtelif memleketlerde otomobil kulüpleri kuruldu; milletlerarası müteaddit yarışlar yapıldı; otomobilden yalnız yolcu değil yük taşımakta da faydalanmak düşünüldü ve kamyonlar yapıldı; askerî idareler de kamyonlara alâka gösterdi; memleketten memlekete ve hattâ kıtadan kıtaya otomobille yolculuk (zikre değer olan New York - Paris - Peking ve tekrar Paris'e dönüş seyyahati gibi) kolaylaştırıldı; büyük şehirlerde sergiler açıldı. Bununla beraber gelişme yolunu tutmuş olan otomobil endüstrisi, tekniği, sporu ve turistiği Birinci Dünya Savaşına iştirak eden Avrupa memleketlerinde ânî bir kesilme ile karşı karşıya kaldı. Buna mukabil Amerikada durum büsbütün başka

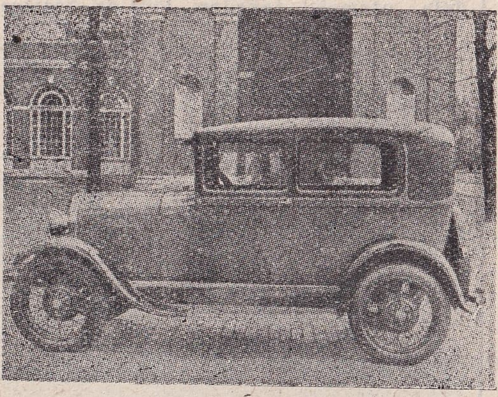

1924 modeli Chrysler

oldu. Her ne kadar bu memlekette de otomobil endüstrisi, memleketin harbe girmesi dolayısiyle ordu ihtiyaçlarını karşılıyacak bir yola döküldüyse de harb yıllarında ve bunu takibeden Avrupa buhranı sırasında gerek teknik ve gerekse ticarî bakımlardan pek ehemmiyetli hamleler yapan Amerikan otomobil endüstrisi, bütün dünyada başa geçti.

Amerikadaki şartların Avrupa işleri üstüne ağır basan tesiri göz önünde tutularak Okyanus ötesi otomobil endüstrisinin tarihçiğini ayrıca çizmek yerinde olacaktır.

Amerika Birleşik Devletlerinin 1 numaralı endüstrisi: Bendimizin başında belirttiğimiz veçhile 1896 yılında Detroit'te ilk «atsız araba» meydana çıktığı gündenberi otomobil endüstrisi Birleşik Amerikada en büyük ima-

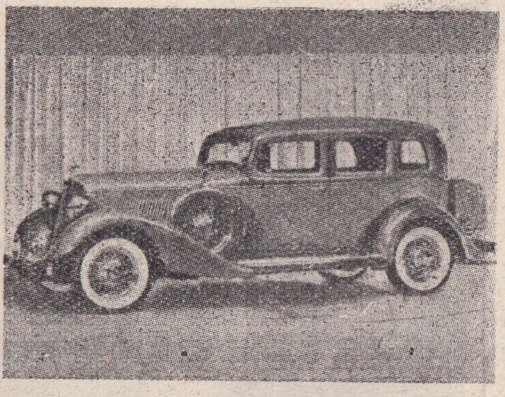
1928 modeli Ford

lât teşebbüslerinden biri oldu ve bugün bu ülkenin 1 numaralı endüstrisi haline geldi. Son elli yıl içinde Birleşik Amerikada 90.000.000 otomobil vücuda getirdi. Bu otomobillerin değeri 64.000 000 000 dolar olarak hesaplanmaktadır. 1896 yılında Birleşik Amerikada ancak 25 otomobil vardı; bugün ise, 25.000.000 otomobil vardır.

Bugün Birleşik Amerikada her sekiz işçiden biri, hayatını otomobil endüstrisinde kazanmaktadır. 1896 da otomobil endüstrisinde çalışan bir işçiye bir dolar yevmiye verilirken bugün bu ücret on dolara çıkmıştır; haftada 66 saatlik çalışma da 40 veya 44 saate indirilmiştir. Bugün Detroit şehri, dünyanın otomobil inşaat merkezidir.

Elli sene evvel Henry Ford ile Charlie King, icadettikleri otomobillerini Detroit şehrinde idare ederlerken, halk kendileriyle âdeta alay ederek: «Bir at satın al» diye haykırmıştı. Fakat «motörlü araba» işi, günden güne gelişmiye başladı. 1903 yılında motörlü arabaya otomobil adı verildi. 1903 yılında imal edilen otomobillerin sayısı 10.000 i geçti.

1910 yılında ilk defa olarak kapalı bir model vücude getirildiği vakit, yıllık satış

1932 modeli Graham

miktarı birdenbire 181.000 e fırladı. 1920 de 2.000.000 otomobil imal eden Amerikan fabrikaları 1.809 000.000 dolarla dünya piyasasında hâkimiyet sağladı. Yolcu otomobilleri ve yük kamyonlarının ihracı 142.000 doları buluyordu. Bu arada 1895 de başlıyan Avrupadan otomobil ithalâtı çok sönük bir durumda girdi.

Başlangıçta otomobil kumpanyalarının çoğu küçük bir sermaye ile çalışıyorlardı. Bu işde para riske etmek istiyenlerin sayısı pek azdı ve elde edilen gelişme de, kârların se mayeye eklenmesinden ileri geliyordu. 1898 de birçok iş adamları, 19 otomobil yapmak üzere Henry Ford'a ancak 10.000 dolar teklif ettiler. Kereste ve bakır üzerinde büyük ölçüde iş yapan S. L. Smith, bu işe 199 600 dolar koyunca, bunun otomobil macerasına hasredilen muazzam bir meblâğ olduğu ileri sürüldü.

1908 yılında Henry Ford, seri halinde imale başladığı T modeli otomobillerini piyasaya çıkarıncıya kadar otomobil bir lüks sayılıyordu. Böyle pahalı bir otomobilin atlı arabaya bağlı kalan çiftçilere veya başkalarına satılabileceğine inanan fabrikatörlerin sayısı pek azdı. Halbuki beş yıl içinde 500.000 T modeli otomobil satıldı. Günden güne artan istekleri karşılamak için daha hızlı istihsale lüzum hâsıl oldu. 1913 yılında Ford, seri halinde otomobil imal etme tekniğini geliştirdi. Otomobil başına insan emeği büyük ölçüde eksiltildi. Böylece istihsal arttıkça, fiyatlar da düştü. 1908 ile 1924 arasındaki on altı yıl içinde Ford, T modelinden 10.000.000 otomobil meydana getirdi.

Bazı otomobil kumpanyalarının ve bilhassa Ford'un elde ettikleri pek büyük kârlar, otomobil endüstrisine atılmak istiyenlerin sayısını arttırdı. Ancak bunlardan çoğu kısa bir zamanda gördükleri zararlar yüzünden otomobil endüstrisinden ayrılmak zorunda kaldılar. Vaktiyle bu endüstriye atılmış olan bin kumpanyadan bugün ancak dokuz tanesi kalabilmiştir: General Motors, Ford, Chrysler, Studebaker, Nash, Hudson, Packard, Willys-Overland ve Crosley. Diğer taraftan, bin kamyon fabrikasından da ancak kırkı tutunabildi. Hâlen otomobil endüstrisine üç yeni kumpanya girmiş bulunmaktadır. Bunlar da, Kaiser Frazer, Bobbi Kar ve Darrin'dir. Bunlardan birincisinin başlıca kurucusu, İkinci Dünya Harbinde seri halinde Liberty gemileri inşa etmekle şöhret kazanan Henry Kaiser'dir.

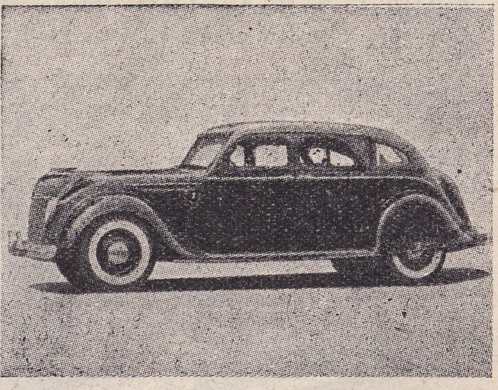
1930 danberi Birleşik Amerikadaki belli başlı üç fabrika (General Motors, Ford, Chrysler) tarafından imal edilen otomobillerin sayısı artmıştır. 1941 yılında, başka fabrikalar tarafından meydana getirilen otomobillerin sayısı ancak yüzde 9 68 di. Bugün otomobil endüstrisi milyarlarca dolarlık sermaye veve sanayi bulunan birkaç büyük kumpanyaya inhisar etmektedir.

İkinci Dünya Savaşında Amerikan otomobil endüstrisi 28.000 000 000 dolarlık savaş malzemesi veya Birleşik Amerika harb istihsalinin yüzde 20 sini meydana getirdi. Bilhassa «jeep» otomobilleri savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynadı.

Otomobil endüstrisi Amerikada, atları ve dolayısile senede eli milyon araba imal eden endüstriyi de ortadan kaldırdı. Otomobil endüstrisi, başlı başına çelik, kauçuk, cam, nikel ve kurşuna ihtiyaç göstermektedir. Diğer taraftan, senede 1.000.000.000 varilden fazla ham petrol istihsal eden petrol endüstrisinin gelişmesinde de otomobil endüstrisi büyük rol oynadı.

Bu sene (yani 1946) Amerikan Otomobil Birliği, yakınlama 60.000.000 Amerikalının yurt içinde otomobil gezintilerine tekrar başlıyacaklarını tahmin etmektedir.

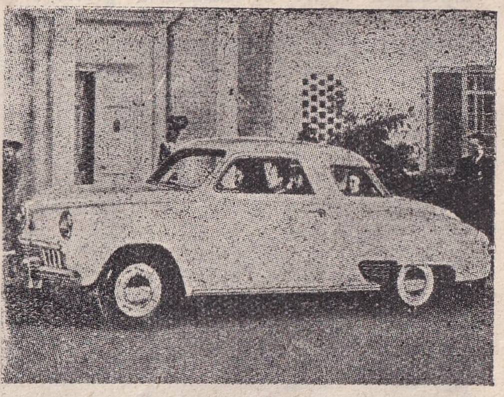
Ellinci dönüm yılında Amerikan otomobil endüstrisi şimdiye kadar eslâ kaydedilmiyen bir şekilde birikmiş muazzam bir sipariş karşısında bulunmaktadır. Amerikan kaynaklarından verilen bilgiye göre otomobil endüstrisi, bu talepleri karşılıyabilmek için 20.000.000 otomobil meydana getirmek zorundadır. Savaş devresinde yıpranmış olanların yerine yenilerini koymak için 5.500.000 yeni otomobile ihtiyaç olduğu tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, nüfus artışı neticesinde

1934-1937 modeli Chrysler

otomobil kullanma çağına girenleri tatmin etmek üzere ayrıca 3.600.000 otomobile ihtiyaç vardır. Gelecek birkaç yıl içinde her yıl 1 000.000 yeni kamyona ihtiyaç duyulacağı ilgililerce tahmin edilmektedir. 1947 yılında otomobil istihsalâtının 6.100 000 e ulaşması beklenmektedir. Halbuki, 1941 yılındaki istihsal ancak 4.828.561 di. Bu istihsalât nispeti sadece satış ve otomobil servisi yapan 7.000.000 işçinin refahını ifade etmekle kalmaz. Zira ot mobil endüstrisinde kullanılan ham maddeleri istihsal edenleri de yakından ilgilendirmektedir.

Birleşik Amerikada otomobil mühendisleri, tıpkı 1896 yılında olduğu gibi yeni yeni otomobil projeleri üzerinde çalışmaktadırlar. Netekim şimdi, tepkili otomobiller üzerinde çalışıp, radarla kontrol edilecek otomobiller tasarlamaktadırlar. Daha şimdiden, 1947 modeli otomobillerde birçok yenilikler görülmektedir. Amerika otomobil endüstrisinin Birinci ve İkinci Dünya Harbleri arasında mağlûbedilmez bir tarzda dünya piyasasına hâkim bir durumda bulunması olmasının iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi çok zengin ve çok büyük olan bu memleket halkının otomobili pek müsait karşılamış olması, ikincisi de

1947 modeli Studebaker

Amerikan otomobillerinin yabancı memleketlerde çok fazla aranması ve ihraç imkânlarının uygun bulunmasıdır. Diğer taraftan Amerikan otomobil endüstrisi teknik bakımdan âzamî mükemmeliyeti hedef tutmakla beraber daima da fiyat düşürmiye mütemayil bulunmaktadır. Bunun da birinci sebebi muhtelif modellerin küçük partiler halinde ima-

linden ziyade az miktarda modelin seri halinde ve geniş ölçüde imalidir. İkinci sebep de, Ford'un attığı adımla imalâtın mekanik bir şekle sokulması yüzünden maliyetin ucuzlatılmış olmasıdır. Bundan başka mesela Amerikada 1926 da satılan otomobillerin yüzde 63 ünün taksitle satılması gibi bir kolaylık da başka memleketlerin rekabet imkânlarını ortadan kaldırmıştır. Dünya piyasasına hâkimiyete bir misal olarak şunu da kaydedelim ki başta gelen firmalardan General Motors Corporation'ın 1926 yılında dünyanın 106 memleketinde 42.000 mümessili bulunmaktaydı.

Bundan böyle de Birleşik Amerikanın dünya otomobil endüstrisinde ve piyasasında birinciliği muhafaza edeceği muhakkaktır. Bununla beraber, hiçbir zaman Amerikaya yaklaşamamakla beraber, İkinci Dünya Savaşından önceki senelerde ve harb içinde Avrupa memleketleri de, bilhassa Almanya, İngiltere, Rusya ve İtalya geniş ölçüde motörlü harb vasıtaları imal etmişlerdir.

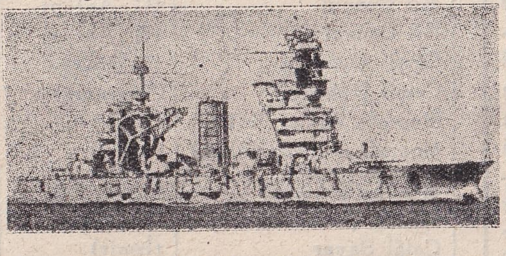
(Yüksek Mühendis Rıza Nâsır Tüm)

SOVYET DENİZ KUVVETLERİ

(İkinci Cihan Savaşında ve bugün) — Sovyet deniz kuvvetleri, İkinci Cihan Savaşı süresinde kendisinden en az bahsettirmiş olan bir kuvvettir. Bu, hiçbir zaman Sovyet donanmasının bütün savaş süresince âtıl bırakılmış olduğunu ifade etmez. Bu keyfiyetin başlıca iki sebebi vardır: 1) Sovyetler prensip olarak askerî kudretlerinden, hattâ propaganda maksadiyle dahi, fazla bahsetmekten hoşlanmazlar (Bunun birçok sebepleri vardır ki burada bunlardan bahsetmek konumuz dışındadır); 2) Bütün savaş süresince Sovyet donanmasının bütün varlığı ile ortaya atılarak bir deniz savaşı yapması ve zaferler sağlaması için ne durum müsaitti, ne de fırsat çıktı.

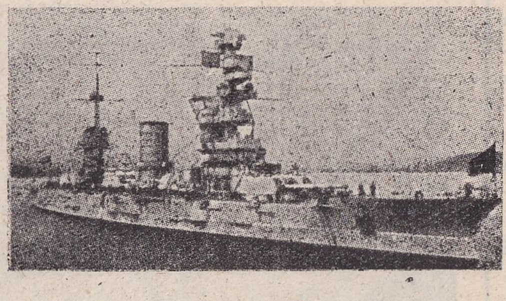
İkinci şıkkı biraz inceleyecek olursak görürüz ki Baltıkta ilk anlarda Sovyetlerin karşısında, kendilerine çok üstün bir Alman donanması vardı; tabiatiyle buna karşı meydan okuyamazdı. Son zamanlarda ise Alman donanması tasfiye olmuş, fakat buna mukabil de uzun savaş senelerinde Sovyet deniz kuvvetleri yıpranmış ve esasen de harekât kara harekâtına inkılâbederek donanmaya-ı âli işler hariç-yapacak bir şey kalmamıştı. Karadenizdeki durum da aşağı yukarı buna benzer bir şekildeydi. Burada Sovyetlerin karşısında hatırı sayılır denecek, hattâ rakib olabilecek bir donanma mevcut değildi. Romen donanması birkaç muhrip ve denizaltıdan ibaretti. Almanlar burada deniz menfaatlerini daha ziyade hava kuvvetleriyle halletmiye çalışıyorlar, bu yüzden Sovyet donanması bu sulara da pek doğru olarak pek sokulamıyordu. Burada donanmaya düşen başlıca görev, orduyu desteklemek ve deniz nakliyatını emniyete almaktı (ki ordu tutunduğu müddetçe donanma bu görevi başardı). Karadenizde Sovyet donanması bu görevlerine ilâve olarak müstahkem mevkilerin müdafaalarına da büyük ölçüde iştirak etmiş ve buraların tahliyesinde mühim roller oynamıştır. Bununla beraber Sovyet orduları gerilediği müddetçe Karadeniz filosu da ordunun harekâtına muvazi olarak gerilemiş ve nihayet bilindiği üzere esas harekât sahasından çok uzaklarda kalan Poti ve Batum limanlarına sığınarak buralarda çok buhranlı anlar geçirmiştir. Buraya girmiş olan Sovyet filosunun durumu Alman ileri hareketi karşısında gerçekten çok ciddiydi. Denebilir ki Stalingrad yalnız Sovyet Rusyanın harb talihini değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Karadeniz filosunu da çok tehlikeli bir durumdan kurtarmıştır.

Almanların Sivastopola yaptıkları ikmalin ana yolları Sivastopol Odesa-Köstence arasındaydı; yani Karadenizin harekât sahası batı tarafıaydı. Fakat gerek üslerinin uzak-

Sovyet harb gemilerinden : Oktjlerskaja Revoluzia

lığı, gerekse Alman hava kuvvetlerinin tehdidi karşısında Sovyet su üstü kuvvetleri buralara nadiren gelmişler, geldikleri zaman da kayıplara uğramışlardır. Karadeniz filosunun zayiat listesi tetkik olunacak olursa en fazla faaliyet gösteren gemilerin denizaltı gemileriyle hafif ve süratli su üstü birlikleri olduğu anlaşılır. Sovyet karşı taarruzu başladığı zaman filonun işe yarar birlikleri de harekete geçmiş ve genel olarak ordunun harekâtını destekleyerek kara harekâtiyle muvazi olarak faaliyet göstermiştir. Bu meyanda Kerç çıkarmalarını ve Kırım yarım ada-

Sovyet harb gemilerinden : Marat

sına karşı yapılan amfibi hareketleri sayabiliriz.

Kuzeyde ise durum daha başkaydı. Burada Sovyet Baltık filosu Alman ileri hareketi ve hava kuvvetlerinin tehdidi karşısında Leningradda, Kronştadda, mahsur kalmışlardı. Bununla beraber Rus denizcileri vaktiyle Port-Arthur'de, Sivastopolda ve İhtilâl senelerinde gene Leningradda yaptıkları gibi şehrin müdafaasına büyük ölçüde iştirak etmişlerdir. Hattâ bu katî müdafaa uğrunda 23.000

Sovyet harp gemilerinden : Kirov

tonluk Marat sınıfı bir muharebe gemisi de suyu suyuna karaya oturtularak batmaz bir batarya haline getirilmiş ve Alman kuzey kanadını döverek Leningrad müdafaasına fiilen iştirak etmiştir. Bununla beraber şuna da hiç şüphe yok ki bu kadar ağır şartlar altında çalışmış olan Sovyet Baltık filosu oldukça yıpranmış ve zayiat vermiştir.

Rus deniz kuvvetlerinin bugünkü durumu — Baltık filosu: 10 ekim 1944 de Sovyet Baltık filosu şu gemilerden mürekkepti: 1 muharebe gemisi (Marat sınıfı), 2 ağır kruvazör (Kirov sınıfı), 2 mayın kruvazörü, 11 muhrip, 20 30 mayın tarama gemisi, 40 kadar denizaltı gemisi ve bir miktar hücum ve avcıbotu. Almanya Sovyet Rusyaya taarruz etmeden evvel Leningrad tezgâhlarında 45.000 tonluk bir muharebe gemisi, 20.000 tonluk bir uçak gemisi, 4 adet 10.000 tonluk kruvazör, 12 kadar da muhrip inşa halindeydiler. Savaş süresinde her nekadar Alman taarruzları bu tezgâhlara tevcih olunmuşsa da bu inşası yarım gemilerden ancak Petropavlovsk ismindeki 10.000 tonluk bir kruvazör tahribolunmuş ve tezgâhlar hasar görmüştür. Esasen savaş yılları içerisinde Sovyetler - ufak tekneler hariç - büyük bir inşa faaliyeti göstermemiştir. Savaş sona erdikten sonra 1945 senesinin ağustos ayı içlerinde Stalin adını taşıyan tayyare gemisiyle Sovyetskii Soyuz adını taşıyan 45.000 tonluk muharebe gemisi denize indirilmiştir. Bununla beraber denize inen bir geminin inşaatının tamamlanması en aşağı bir sene sürebileceğinden bu gemilerin daha pek yeni olarak faaliyete geçmiş olabilecekleri kabul olunabilir. Bu hesaba göre bugünkü Baltık filosunu şöyle mütalâa etmek doğru olur: 1 adet 45.000 tonluk muharebe gemisi (Sovyetskii Soyuz; silâhları meçhuldür, muhtemelen 38 lik top taşımaktadır), 1 adet 23.000 tonluk muharebe gemisi (Marat sınıfı, eskidir 12 adet 30.5 luk taşır, eşinin batmış olduğu anlaşılıyor) 1 uçak gemisi (Stalin), 3 ağır kruvazör (10.000 tonluk, 9 adet 18 sm. lik top taşımaktadırlar), 2 mayın kruvazörü, 15 - 18 muhrip (bir kısmı yeni ve büyük), 20 30 mayın tarama gemisi, 40 kadar denizaltı gemisi ve bir miktar ufak tekneler.

Kuzey Buz Denizi filosu: Buradaki durum harbden evvel birkaç buzkıran ile birkaç adet karakol gemisinden ibaretti. Fakat Kuzey Buz Denizi yolu ile Rusyaya İngiltere ve Amerikadan yardım gelmiye başlayınca bu yolun emniyete alınması meselesi ortaya çıktı. Baltık filosu içerde mahsur kalmıştı; bu emniyetin Müttefikler tarafından temini ise esasen yükü fazla olan İngiliz donanmasını zor bir duruma düşürmekteydi. Buna bir çare olmak üzere ödünç verme ve kiralama anlaşması gereğince Rusyaya bir kuzey filosu teşkil olunarak İngiliz donanmasından bir muharebe gemisi, 3 - 4 denizaltı, Amerikan donanmasından bir kruvazör ile birkaç muhrip, hücumbotu ve karakol gemisi verildi. Bu filonun ne olacağı, yani bu ödünç verilen gemiler Ruslarca muhafaza mı olunacağı, yoksa iade mi edilecekleri halledilmiş bir şey değildir; hattâ bu mesele son zamanlarda basına da konu olmuştur. Bilinen bir şey varsa o da bunların halen Sovyet sancağı altında bulunduklarıdır. Kuzey Buz Denizi filosunu da şöyle hulâsa edebiliriz: 1 muharebe gemisi (eski H. M. S. Royal Sovereign), 1 hafif kruvazör (eski U. S. S. Milwaukee), 8 kadar eski Amerikan muhribi, 3-4 denizaltı gemisi (İngiliz tipi), bazı buzkıran ve mayın tarama gemileriyle karakol gemileri.

Karadeniz filosu: Almanlar Nikolayef'e girdikleri zaman orada, çekildikleri sırada Sovyetler tarafından kızakları yakılmak suretiyle tahribedilmiş inşası yarım

bir tane 35.000 tonluk muharebe gemisi, bir tane 10.000 tonluk ağır kruvazör ile birkaç muhrip bulmuşlardı. Bu da bize Sovyetlerin İkinci Cihan Savaşından önceki senelerde yeni bir deniz inşaatı programı tatbik etmiye başlamış olduklarını göstermektedir. Bununla beraber bu gemilerin bugün inşalarının devamına imkân yoktur; ancak yeni baştan yapılabilirler. İkinci Cihan Savaşı süresinde Sovyetlerin Karadenizdeki gemi kayıpları doğruya yakın olarak şöyle hulâsa edilebilir: 1 kruvazör (Çervonia Ukrayna), 1 hafif kruvazör (Taşkent), 1 lider (Moskova sınıfı), 4-5 muhrip (büyük tipte), 3 muhrip (eski tipte), 1-2 torpitobot, 12 kadar denizaltı gemisi ve bazı ufak tekneler. Bu kayıplar çıktıktan sonra bugünkü Sovyet Karadeniz filosu topluca aşağıdaki şekildedir: 1 muharebe gemisi (Sivastopol, 23.000 ton, 12 adet 30.5 luk top, bir uçak, sürati bir haylı azalmıştır), 2 ağır kruvazör (Voroşilov tipinde, 10.000 ton, 9 adet 18 lik top, 33 mil sürat), 2 eski kruvazör (Krasni Kavkas, Krasni Kırım), 6 yeni muhrip, 2 eski muhrip (Birinci Cihan Savaşı inşaatı), 2 eski torpitobot, 25-30 muhtelif tipte denizaltı gemisi, 5 mayın dökme gemisi (Krasni Acaristan sınıfı), 40 kadar hücumbotu, 50-60 avcıbotu, 20 kadar mayın tarama gemisi (muhtelif tipte) ve bazı yardımcı ve ana gemileri. Bunlardan başka Sovyetlerin Almanlardan iğtinam ederek veya Müttefiklerden satın alarak Boğazlardan Karadenize geçirmiş oldukları gemiler vardır ki bunlar da şöyledir: 12 mayın tarama motörü (Amerikan tipi), 6 P. T. hücumbotu (Amerikan tipi), 14 mayın tarama gemisi (Alman tipi), 5 kadar mayın tarama veya karakol gemisi ile bazı yardımcı gemiler. Böylece Karadenizdeki Sovyet filosu vasati olarak irili ufaklı, ve kabaca 145.000 tona varan 200 parça gemiyi bulmaktadır.

U z a k D o ğ u f i l o s u : Bu filo daha ziyade muhrip v s. gibi ufak teknelerden ibarettir.

Sovyet Rusyanın bu harb içerisindeki faaliyeti ve bugünkü durumu yukarıda hulâsa edilmiş olduğu gibidir. Fakat hiç şüphe yok ki deniz kuvvetinin ne demek olduğunu çok iyi takdir etmiş olan Sovyet Rusya İkinci Cihan Savaşı dolayısiyle felce uğrayan deniz inşaatı programına tekrar başlayacaktır. Sanayii ve insan kudreti buna müsaittir.

(Karmay F. Selim Albatros)

TARIM BAKANLARIMIZ— Cumhuriyet kabinelerimizin teşekkülünden başlıyarak bugüne kadar Tarım Bakanlığı mevkiini işgal eden zevatın vazifeye başladığı ve ayrıldığı tarihler aşağıdaki listede gösterilmiştir. Aynı zatın üst üste bakanlık makamına gelmeleri, kabinelerin çekilmeleri üzerine yeniden tâyin olunmalarındandır. Bazı zevatın da vekâlet vekilliğini yapması bakanın resmî veya sıhhî sebeplerle makamından ayrılması dolayısiyledir. Kabinelerimizle ilgili olan bu hususlar için ansiklopedimizin yirmi dördüncü sayfasındaki «Millî Kabineler» bendine müracaat lâzımdır.

Ziraat Vekâleti 5-3-1924 tarih ve 432 numaralı kanunla kurulmuştur. Bu vekâletin Ticaret Vekâletiyle birleştirilerek İktisat Vekâleti adını alması 18-1-1928 tarih ve 1200 numaralı kanunla olmuştur. Ziraat işlerinin İktisat Vekâletinden ayrılarak tekrar Ziraat Vekâletinin kuruluşu 30-12-1931 tarih ve 1910 numaralı kanunladır.

(Bahattin Kutay)

Cumhuriyet hükûmetlerindeki tarım (ziraat) bakanlarımız

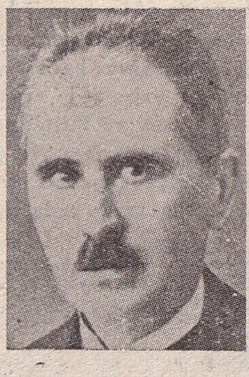
Adı	Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
Zekâi (Apaydın)	(Aydın)	Asil	6-3-1924	30-8-1924
Hasan (Saka)	(Trabzon)	Vekil	15 5-1924	.
Şükrü Kaya	(Menteşe)	Asil	30-8-1924	21-11-1924
Süleyman Sırrı	(İstanbul)	Vekil	2 9-1924	.
Hasan Fehmi (Ataç)	(Gümüşhane)	Asil	22-11-1924	2-3-1925
Mehmet Sabri (Toprak)	(Saruhan)	Asil	4-3-1925	1-11-1927
Ali Cenanî	(G. Antep)	Vekil	18-4-1925	.
Ali Cenanî	(G. Antep)	Vekil	10-8-1925	.
Cemil Uybadın	(Tekirdağ)	Vekil	16-11-1925	.
Cemil Uybadın	(Tekirdağ)	Vekil	8-4-1926	.
Mustafa Rahmi (Köken)	(İzmir)	Vekil	20 5 1926	.
Mustafa Rahmi (Köken)	(İzmir)	Asil	1-11-1927	18-1-1928
Muhlis (Erkmen)	(Kütahya)	Asil	30-12-1931	1-3-1935
Muhlis (Erkmen)	(Kütahya)	Asil	1 3-1935	10-6-1937
Celâl Bayar	(İzmir)	Vekil	12-6-1936	.
Sakir Kesebir	(Tekirdağ)	Asil	10-6-1937	25-10-1937
Şakir Kesebir	(Tekirdağ)	Vekil	25-10-1937	12-4-1938
Ali Rana Tarhan	(İstanbul)	Vekil	1 3 1938	.
Ali Rana Tarhan	(İstanbul)	Vekil	31-3-1938	12-4-1938
Faik Kurdoğlu	(Manisa)	Asil	12 4-1938	11-11-1938
Faik Kurdoğlu	(Manisa)	Asil	11-11-1938	25-1-1939
Muhlis Erkmen	(Kütahya)	Asil	25-1-1939	3-4-1939
Muhlis Erkmen	(Kütahya)	Asil	3-4-1939	9-7-1942
Ali Fuat Cebesoy	(İstanbul)	Vekil	16-10-1939	.
Şevket Raşit Hatiboğlu	(Manisa)	Asil	9-7-1942	8-3-1943
Sadi Irmak	(Konya)	Vekil	30-3-1946	23-4-1946
Şevket Raşit Hatiboğlu	(Manisa)	Asil	9-3-1943	5-8 1946
Faik Kurdoğlu	(Manisa)	Asil	7-8-1946	.

Zekâi Apaydın

Şükrü Kaya

Rahmi Köken

Muhlis Erkmen

Hasan Fehmi Ataç

Sabri Toprak

Raşit Hatiboğlu

Faik Kurdoğlu

Tarım bakanlarımızdan bazıları

YIRMİSEKİZ ÇELEBİ, MEHMET EFENDİ, FAİZÎ — (Ölümü 1732) Paris elçiliği ve bu elçiliğe ait sefaretnamesiyle meşhur eski diplomatlarımızdan, fikir ve devlet adamlarımızdandır.

Edirne civarında doğmuştur. Süleyman Ağanın oğludur. Gençliğinde yeniçeri ocağına girmiş ve orada yirmisekinzinci ortaya mensuboldugu için Yirmisekiz Çelebi diye şöhret bulmuştur. Yeniçerilikte ilerliyerek çorbacı, muhzir başı, okur yazar olduğu için yeniçeri efendisi, darphane nazırı, Pasarofça (Bakınız: Pasarofça Muahedesi, Aylık Ansiklopedi, sayfa 474) musalâhasında Osmanlı heyeti ikinci murahhası, üçüncü defterdar ve bir sene sonra baş muhasebeci olmuştur.

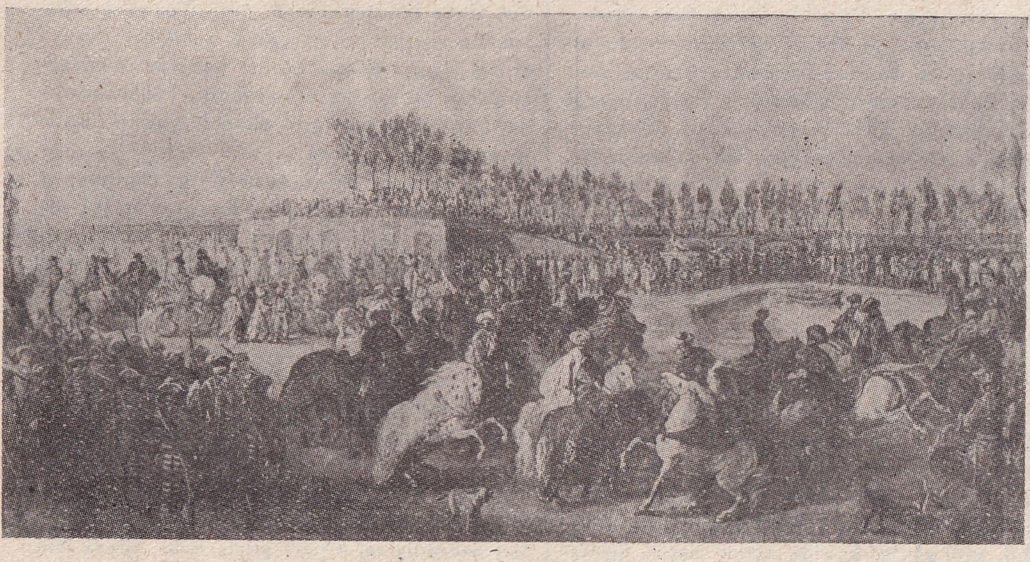
Üçüncü Ahmet devrinde Fransa'nın İstanbul elçisi (1716-1724) bulunan Marquis de Bonnac, Osmanlı Fransa münasebetlerinin gelişiminde büyük bir rol oynamış ve Osman-

lıları Habsburglar aleyhine bir silâh gibi kullanmıya çok çalışmıştı. Pasarofça sulhünden sonra memlekette ıslahat teşebbüslerine girişen, şehrin tezyin ve imarına çalışan Sadrazam Damat İbrahim Paşa, Avrupa sefirleriyle iyi geçinmeyi de ihmâl etmiyor ve en samimî dostlarından biri de yukarıda adı geçen Mar-

Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi

quis de Bonnac bulunuyodru. Bu sırada bir mesele teşkil eden Kudüs'teki Kumame kilisesinin kubbe tamiri işi bu dostluğun tesiriyle Lâtinler lehine hallolunmuş, Fransızların Türkiye'ye ait birçok işleri arzuları dahilinde halledilmişti. Üçüncü Ahmet de münasebetlerinin gittikçe inkişaf ettiği Fransa'ya, bir sefir göndermiye karar vermiş ve ilk önce bu vazifeye Bab-ı Âlice kapıcıbaşılardan Kara İnci seçilmişti. Fransa'ya sefir gönderilmesi Avustu-ya ve Venedik elçilerini endişeye düşürdüğü gibi, tâyin edilen zat ta Marquis de Bonnac'ı memnun bırakmamıştı. Fransız elçisi erbabı liyakatten birisinin gönderilmesi tavsiyesinde bulunmuş ve İbrahim Paşa, devrin ricalı arasında iktidar ve irfanı ile kendini tanıtmış ve müverrih Raşidin tâbiriyle «tertibi muhaverat ve desayisi nasaraya ıttıla hâsıl etmiş bir kârdanı dakikaşinas» olmakla

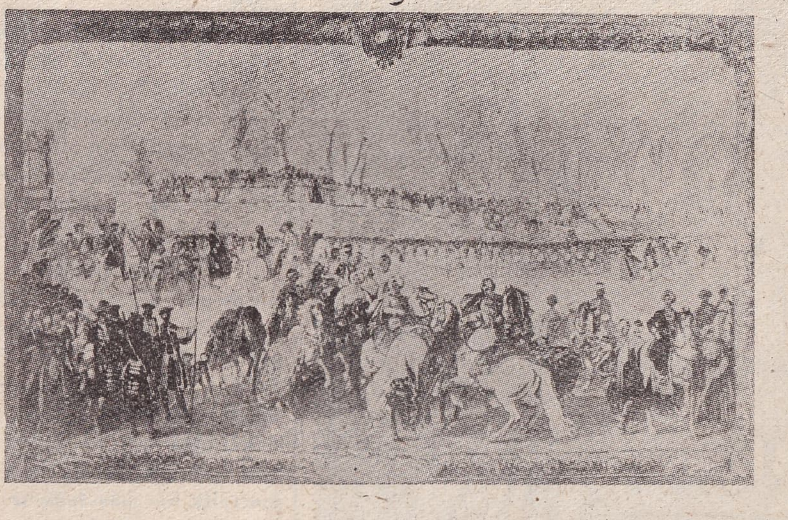

Mehmet Efendinin Parise giriş merasimi

maruf Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'yi bu işe münasip görmüştü. Kendisinin Osmanlılığı ecnebi bir memlekette muvaffakıyetle temsil ettirecek meziyetleri herkesçe takdir olunuyordu.

Mehmet Efendi, oğlu Sait Efendi ve kalabalık bir maiyetle 1720 yılı ekimi başlarında Fransız elçisinin temin ettiği bir gemiyle yola çıkmış ve hareketinden kırk altı gün sonra Toulon'a varmıştır.

Yirmisekiz Çelebi, İstanbuldan ayrıldığı günden dönüşü tarihine kadar (16 zilhicce 1133) olan hâtıra ve müşahedelerini zarif bir üslûp ile Sefaretnamesinde nakletmektedir. Fransada parlak bir surette karşılanan ve bütün halkın alâkasını üstünde toplıyan Osmanlı elçisinin Marsilyada hüküm süren kolera dolayısiyle henüz memleketinde malûm olmıyan fennî bir takayyüde tabi tutulduğunu, Toulouse ve Bordeaux yoliyle Güney Batı Fransadaki kanalları ve Garonne nehrini takibederek yoluna devam ettiğini, kanalların inşasındaki fennî muvaffakıyetleri ve tatbik edilen tarzları hayretle seyrettiğini ve Orléan tarikiyle karadan Paris'e gittiğini Sefaretnamesinden öğrenmekteyiz. Pek parlak bir merasimle Paris'e giren Mehmet Efendi, derhal Paris halkının bir alâka mihrakı olmuştur. Sefirin kıral tarafından kabulü merasimi Paris'e misli görülmemiş bir gün yaşatmış, Çelebi, Üçüncü Ahmet'in namesini, Fransızların on iki yaşındaki kıralı Onbeşinci Louis'ye vermiş ve getirdiği kıymetli hediyeleri teslim etmişti. Paris sosyetesinin fevkalâde hürmet ve muhabbetine mazhar olan Çelebi Sefirin at üzerinde kıralla birlikte Paris civarında ava gittiğini, askerî geçit törenlerine davet olunduğunu, birçok hususî ziyaretler yaptığını, kıral sarayını hususî surette gezdiğini, Paris'in bütün kale ve istihkâmlarını, Hôtel des Invalides'i, kiliseleri dolaştığını da Sefaretnamesindeki enteresan ve zarif notlarından öğrenmekteyiz. Sefaretnamenin en güzel parçalarından birini de opera temaşasının teşkil ettiği şüphesizdir.

Aynı merasimden bir tablo daha

Mehmet Efendi Paris civarındaki güzel saray ve bahçeleri dolaşmış ve burada insan eliyle güzelleştirilen tabiat karşısında dünya kâfirlerin cennetidir, nükte ve lâtifesiyle kendisini teselli mecburiyetinde kalmıştır. Çelebinin Paris tıbbiyesini, hayvanat ve nebatat bahçelerini, Goblin halı imalâthanesini, bir ayna fabrikasını, rasathaneyi ve matbaayı tetkik etmiş olduğunu da gene Sefaretnamesindeki izahattan anlamaktayız. Hemen bir sene süren bu seyahatten avdetten sonra sefaret takririni zamanın padişahına ve sadrazamına sunan Mehmet Efendi'nin gördüklerini nakildeki muvaffakıyeti sayesinde İstanbulda birçok yeni hareketlerin başladığı göze çarpmaktadır. Oğlu Mehmet Sait Efendinin delâletiyledir ki, bu devirde ilk matbaanın kurulmasına teşebbüs olunmuştur (Bakınız: Bizim İlk Matbaamız, Aylık Ansiklopedi, sayfa 812). Nevşehirli İbrahim Paşa bir taraftan şehrin imar ve tezyininde, bir taraftan da memlekette mânevî ve fikrî hayatın tanziminde bu seyahatten büyük ilhamlar almıştır. Diğer taraftan da Mehmet Efendi'nin vazifesini iyi bir şekilde başarmaktaki muvaffakıyeti, Türkiye ve Fransa münasebetlerinin iyi yolda inkişafına büyük ölçüde hizmet etmiş. Fransada Türkler hakkında yaşıyan yanlış düşünce ve kanaatleri silerek Türkiye lehine büyük bir sempati temin etmiştir. Çünkü Yirmisekiz Çelebi bütün hareket ve muamelelerinde nazik, zeki, hür düşünceli hareket etmişti. Ressam atelyelerine giderek resmini yaptırıyor, Türklere atfedilen taassuptan hiçbir zerre göstermiyordu.

Bütün bunlara bakılarak kültürel münasebetlerin tesis ve tanzimi için Fransada tetkik yapmıya gitmiş gibi görünen Yirmisekiz Çelebi'nin ayrıca bir de siyasî vazifesi vardı: Fransa ve İspanya ile tecavüzî ve tedafüî bir ittifak aktini temin suretiyle Avusturyaya karşı müttehit bir hareket imkânını hazırlamak. Tarih, Fransızların bu teklifi savsakladıklarını ve bu vesile ile Şarkta yeniden birtakım ticarî menfaatler teminine çalıştıklarını gösteriyor. Mehmet Çelebi bu vazifesinde muvaffak olamıyacağını anlayıncadır ki, süratle memleketine dönmek lüzumunu duymuştur.

Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Sefaretnamesinin padişaha ve sadrazama takdim edilen esas nushası elde olmamakla beraber 1135 (M. 1722-23) tarihinde, Çelebi henüz hayatta iken yazılmış bir nushasını, Köprülü Kütüphanesinin 202 numarasında kayıtlı bir cilt içinde diğer üç risale ile birlikte bul-

maktayız. Bu nushasının üç muhtelif yerinde boş bırakılmış olan kısımlar ve bunların üstünde «resmi budur» ibaresi Sefaretname aslının aynı zamanda resimli olduğuna da delâlet etmektedir.

Sefaretnamenin metnine muttali olan sefir Bonnac'ın Fransız memurlarına târiz eden bazı ifadelerin Sefaretnameden çıkarılmasını iltimas ettiği ve bunun İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış olduğu rivayetini de Mehmet Çelebi Sefaretine Fransa tarafından verilen ehemmiyeti tebarüz ettiren bir delil olarak kabul etmek mümkündür. Bu gibi bazı ufak noktaların Sefaretnamenin Fransada Galland tarafından yapılıp 1757 de neşredilen tercümesinde mevcud olmayışını, bu rivayeti teyid edecek delillerden saymak kabildir.

İstanbulda Süleymaniye Kütüphanesinde Esat Efendi yazmaları arasında 2062 ve 2063 numaralarda kayıtlı olan ve 1725 te telif edildikleri anlaşılan müellifi meçhul «İcmali Ahvali Avrupa» adlı iki risalenin Toulouse'-

Mehmet Efend nin kıral tarafından kabulü

Bu bende-ait her dört resim de zamanında yapılmış asıllarından alınmıştır

da bir rahipten alınmış olan malûmata atfen yazılmış olduklarına ve o devirlerde de Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi veya oğlundan başka birinin bu havaliye gitmemiş bulunduklarına bakılarak bu iki risaleyi de bu sefaretnamenin bir mütemmimi saymak akla yakın gelmektedir. Merhum İhsan Sungu'nun yazma kitapları arasında da H. 1138 (M. 1725) de yazılmış bu mevzuda bir risale varsa da diğerleriyle karşılaştırmak kabil olamadı.

Mehmet Efendi Paristen döndükten sonra defter emini, 1722 de ruznamçei evvel, 1724 de baş muhasebeci oldu. Bir sene memuriyetle Mısır'a gitti. 1730 ihtilâlinde, Üçüncü Ahmet'in ve Sadrazam Damat İbrahim Paşanın adamlarından olduğu için Kıbrısta Lefkoşe'ye sürüldü ve iki sene sonra orada vefat etti. Kendisi, Faizî mahlası ile şiirler de yazmıştır.

Bibliyografya : Sefaretnamenin basmaları : Firmin Didot; Relation de l'Ambassade de Mohammed Effendi, Paris 1841, (Paris Doğu Dilleri Okulu talebesi için neşredilmiştir). Eser-i Mehmet Efendi; Sefaretname-i Fransa, İstanbul 1283 (1866). Taergr ou Relation de Mohammed Effendi. Paris, 1872. Paris Sefaretnamesi (Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi-Kitaphane-i Ebuzziya serisi), İstanbul, 1306. Fransızca tercümesi : Relation de l'Ambassade de Mehémet Effendi à la cour de France en 1721 écrite par lui-même et traduite du turc, Julien Galland. Paris, 1757. Raşit Tarihi.

Yazmalar : İstanbul, Köprülü, No 202 d. İstanbul, Fatih Millet No 836. İstanbul, Zühtü Bey No 340. İstanbul, Topkapı Sarayı, Hazine No 1432 (s. 92-137). İstanbul, Üniversite Yazmaları No 3232. Berlin Staatsbibl. No 196 (Pertsch, Katal, 212, ausfürliche Fassung des Reiseberichtes). Gotha. Landesbibl. No 148. Uppsala, Un.-Bibl. No 294. Paris, Bibl. Nat. No 1408. Viyana, Nat Bibl. No 1093 (Flügel, Katal. II, 284 ve 1094). Viyana, Kons.-Akad., No 280.

Neşriyat : Ahmet Refik; Yirmi Sekiz Mehmet Efendi, Tarihî Simalar s. 19-39. Onsekizinci asırda Pariste Türkkâri Sanat, Yeni Mecmua, No. 54. s. 29-31. John Seeker; Voyage d'un Ministre Ottoman, Montpellier, 1879.

Elçi hakkında malûmat : Sicilli Osmanî IV. s 266. Osmanlı Müellifleri III. s 164 ve 169. Raşit Tarihi, V. s 29-30, s 213. Faik Reşit Unat; Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri (basılmamıştır. Bu benteki malûmatın pek çoğu kendisinin müsaadesiyle bu eserin basılmış sayfalarından alınmıştır).

(Faik Reşit Unat, Server İskit,)

YUNUS EMRE — (Onüçüncü ve Ondördüncü yüzyıllar) Onüçüncü Yüzyılda Anadoluda yaşıyan ve edebiyatımızın en büyük şairlerinden biri olan Yunus Emre, «Hacı Bektaş Menakıbı» ne göre Sarıköyde doğmuştur. Sarıköy, Porsuk suyunun Sakaryaya döküldüğü yerde, bugün Eskişehir - Ankara tren yolunda ve Eskişehre doksan iki kilometrelik bir mesafededir. Menakıpteki efsaneye göre köyünde tam bir köylü hayatı süren Yunus, bir kıtlık yılında buğday istemek için Su'uca Karaöyük'teki (şimdiki Hacı Bektaş nahiyesi) Hacı Bektaş tekkesine başvurmuş ve eli boş gitmemiş olmak için de öküzüne alıç yükleyip Hacı Bektaşa hediye götürmüş. Hacı Bektaş, Yunusun bu safça mü racaatından hoşlanıp ona; buğday mı ister, nefes mi? diye haber gönderiyor, Yunusun getirdiği alıcın her tanesine, hattâ alıçların her çekirdeğine karşılık bir nefes vermeyi teklif ediyorsa da Yunus, nefes karın doyurmaz, diyerek buğday istemekte ısrar ediyor. Hacı Bektaşın emriyle öküzüne, taşıyabileceği kadar buğday yüklüyorlar. Yunus, tekkeden ayrılınca yaptığının farkına varıp gerisin geriye dönerek nefes istiyorsa da Hacı Bektaş; artık o geçti, o kilidin anahtarını Taptık'ın eline verdik, ona gitsin, diyor. Yunus, bunun üzerine Sakarya havzasında bir tekke kurmuş olan Taptık Emre'ye gidip teslim olmuş, kırk yıl bu şeyhe hizmet etmiş, tekkeye her gün sırtında odun taşımış. Nihayet bir gün Taptık Emre'ye bir coşkunluk, bir hal gelmiş ve mecliste bulunan bir başka Yunus'a; Yunus-ı Güyende'ye bir nefes söylemesini emretmiş. Bu zat, Taptık, üç kere emrettiği halde bir şey söyleyemeyince Yunus Emreye dönen Taptık Baba; hadi, Hacı Bektaşın sözü yerine geldi, sen söyle, kilidin açıldı artık, demiş. İşte Yunus, bu suretle nefesler söylemiye başlamış ve şair olmuş.

Yunusun, bu menkıbesinden başka, halk arasında yayılmış başka menkıbeleri de vardır. Bunların bir kısmını, Onyedinci Yüzyıl sofilerinden Aziz Mahmut Hüdayî, şeyhi Üftade'den naklen ve Üftade'nin tasavvufa ait sözlerinin toplanmasından meydana gelen arapça «Vâkıat-ı Üftade» adlı kitabında kaydetmiştir: Yunus, Taptık Emre'ye tam otuz yıl hizmet etmiş, hattâ odun taşımaktan sırtı kabarmış. Başka dervişler, Yunusun ihlâsını Taptık'ın kızını sevmesine vermişler. Bu kız, pek güzelmiş, sesi de pek yanıkmış. Hattâ Kur'an okurken akar sular durкурmuş. Şeyh, dervişlerinin yalan söylememiş olmalarını istediğinden kızını Yunusa vermişse de Yunus, ben buna lâyık değilim, diye ömrünün sonuna kadar bu kıza dokunmamış.

Yunus, Taptık'a otuz yıl hizmet ettiği halde bir feyz alamamış, tekkeden kaçmış. Yo'da bir mağarada yedi dervişe rastlamış. Her gece bunların biri dua eder, kendilerine bir sofra yemek gelirmiş. Nöbet kendisine gelince iki sofra yemek gelmiş. Dervişler, kimin yüzü suyu hürmetine dua ettiğini sormuşlar. Yunus, önce siz söyleyin, siz kimin yüzü suyu hürmetine dua ediyorsunuz? demiş. Onlar, Taptık Emre'nin kapısında otuz yıldır hizmet eden Yunus Emre hürmetine, demişler. Yunus, bu sözü duyar duymaz hemen onlardan ayrılıp Taptık'ın tekkesine gelerek şeyhin karısına sığınmış. Taptık'ın gözü görmezmiş. Şeyhin karısı, sen kapı eşiğine yat, ben, sabahleyin onu namaza çıkarırım, ayağı sana dokununca bu kim diye sorar. Yunus derim, bizim Yunus mu derse anla ki gönlünden çıkmamışsın, ayaklarına sarıl, afkat hangi Yunus derse derdine derman ara, demiş. Şeyhin karısının sözüne göre hareket eden Yunus, bu hareketiyle affedilmiş ve Taptık, onun suçundan geçmiş.

Yunus, bir gün Mevlâna'ya; Mesnevi'yi sen mi yazdın? diye sormuş. Mevlâna, evet deyince, uzun yazmışsın, ben olsaydım; ete, kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm derdim, olur biterdi, demiş.

Yunusun bunlardan başka şimdiye kadar hiçbir yerde yazılı olarak rastlamadığımız, fakat halk tarafından söylene gelen menkıbeleri de vardır. Yunusun üç bin şiiri olduğu, fakat Molla Kasım adlı bir hocanın, bir dere kıyısında şeriata uymuyor diye bu şiirlerden bin tanesini yaktığı, bin tanesini de dereye attığı, nihayet üçüncü binin ilk şiirinde, kendi adına rastlıyarak Yunusa inanıp binini bıraktığı da bu menkıbeler arasındadır. Gene bu menkıbeye göre Yunusun yakılan bin şiirini şimdi gökte melekler, dereye atılan binini denizlerdeki balıklar okurlarmış. Bin tanesi de elimizdedir. Halk arasında dolaşan, bunun gibi daha birçok menkıbe ve rivayetler vardır.

Halk tarafından tamamiyle benimsenen ve hayatı destanlaştırılan Yunusun tarihî yaşayışı hakkında bildiğimiz pek azdır. Bunları da kendi eserlerinden öğrenmekteyiz. Doğum yılını kesin olarak bilmediğimiz gibi ölüm yılını da tam olarak bilemiyoruz. Yalnız Hicrî 707 de (1307-1308) «Risaletün nushiyye» adlı olgun, mesnevi tarzında ve aruzla yazdığı risaleve, Mevlânayı derin bir saygiyle öğüşüne onun semâ meclislerinde bulunduğunu söyleyişine, Fakih Ahmet, Geyiklibaba ve Geyiklibabanın arkadaşı ve Germiyan Beyinin oğlu Seydi Balum gibi Onüçüncü Yüzyıl sofilerinden bahsedişine, birçok şiirlerinde büyük bir bağlılıkla öğdüğü Taptık Babanın, Barak Babanın halifesi, onun da Sarı Saltık Babanın halifesi olduğunu bir şiirinde bildirişine göre Onüçüncü Yüzyılda yaşadığı muhakkaktır. Tarihî kaynaklar, Sarı Saltık Ba-

ba'nın, İzzeddin Keykâvus'la maiyetinde birçok Türkmen bulunduğu halde Kırım'a gidip İzzeddin'in ölümünden sonra Kırım hanından izin alarak 662 Hicrîde (1263/4) Câmi'-üd Düvel'e göre 680 (1281-1282) de karadan Dobruca'ya geçerek orada ölünciye kadar kâfirlerle harbettiğini, Sarı Saltıkla beraber oralara yerleşen Türklerin Selçuk Devletinin yıkılmasından sonra 700 tarihlerinde (1300 1301) başlarında Halil Ece olarak Karasi'ye geçtiklerini yazarlar. İbn-i Batûta, Saltık Babanın bir Batınî olduğunu da kaydeder.

Sarı Saltık halifesi Barak Baba hakkındaki bilgimiz daha fazladır. Barak Baba, Câmi'-üd Düvel ve Tarih-i Âl-i Selçuk'a göre İzzeddin Keykâvus'un oğludur. İstanbul patriği tarafından alınıp Hıristiyan edilmiş, Sarı Saltık, Rumeliye geçerken bu çocuğu patrikten almış ve Barak Baba, bu suretle Sarı Saltık'a hizmet ederek yetişmiştir. Bu iki kaynaktan başka bütün tarihî kaynaklar, Babanın Tokat köylüklerinden olduğunu söylüyorlar. Bu kaynaklara göre Barak Baba, bazan bıyık ve sakallarını traş eder, bazan sakalını traş edip bıyıklarına dokunmaz, başına boynuzlu taç giyerdi. «Baraklılar» denen dervişleri de kendisi gibi giyinirler, boyunlarına bir ipe geçirilmiş ve boyanmış aşık kemikleri takarlardı. Babanın maiyetinde nefir ve davullardan meydana gelmiş bir de muzika heyeti vardı. Baraklılar, şeriat hükümlerine uymazlardı. Moğollar tarafından hakkında büyük bir saygı gösterilen ve hattâ son zamanlarında «Han Elçisi» diye anılan Barak Baba, Moğol emîrinin bir tavsiyesi ve bayrağiyle Şam'a gelmiş, bir müddet Kudüs ve Halep'te bulunmuş, Mısır'a da gitmek istemiş, fakat kabul edilmemiş, nihayet Moğollar tarafından elçilikle Geylan'a gönderilmiş, orada şeriat hükümlerine uymaması ve Moğollara hizmet etmesi suç sayılarak 707 de (1307-1308) öldürülmüştür. Baraklılar, Baba nın kemiklerini alıp Sultaniye'ye götürmüşlerdir; Moğol hanı tarafından mezarına büyük bir türbe yapılmıştır. Eflâkî, Barak Baba halifelerinin Anadoluya geldiklerini, Ulu Arif Çelebi'nin de Sultaniye'ye gidince Barak Baba halifelerinden Hayran Emirci tarafından karşılanıp konuklandığını ve bu adamın bir aralık Konya'ya da gelip Ulu Arif Çelebi'ye konuk olduğunu haber veriyor. Barak Babanın elimizde küçük bir risalesi vardır ve bu risalede kendisi, Sarı Saltık mensubu olduğunu söylüyor. Bektaşi Vilâyetnamesi, Saltık ve Barak Babaları, Hacı Bektaş halifesi olarak göstermektedir. Hacı Bektaşın da, Selçuk İmparatorluğunu üç yıl çok geniş bir sahada ciddî bir surette uğraştıran ve nihayet imparatorluk ordusu tarafından zo'la bastırılan isyanı tertipliyen ve 638 de (1240-1241) Amasyada öldürülen Baba İshak'ın has halifesi olduğunu biliyoruz. Baba İshak, gene bu isyanda öldürülen Horasanlı Baba İlyas'ın halifesidir. Baba İlyas mensupları, kendilerini 501 de (1107 1108) ölen ve Çelebi Hüsamettin'in ceddi bulunan Bağdat'lı Tâc ül Ârifîn Ebül-vefâ tarikatından sayarlar ve «Babalılar - Babailer» diye anılırlardı. Yunus divanında adları geçen Geyikli Baba ile Seydi Balum da Babalılardandır. Bu taife, Horasanîler ve Horasan erenleri denen ve eski Melâmetîlerden meydana gelmiş, sonradan Bektaşiliği, hattâ Bedreddin sofilerini meydana getirmiştir.

Bütün bu izahattan anlaşılıyor ki Yunus, Babalılardandır ve zümre içinde Baraklılar diye anılan taifeden Taptık Babanın dervişidir. Halk rivayetlerinden biri, Taptık Babayı da Horasandan gelmiş göstermekte ve bir başka rivayet te Yunusun, Taptık Babanın oğlu olduğunu iddia etmektedir. Yunusun dilinde Çağatay lehçesinin hususiyetlerini görüyoruz. Barak Babanın risalesi de çağatayca dır. Bu bakımdan bu halk rivayeti, pek de yabana atılamaz. Yunus, eserlerinde Taptıktan yalnız şeyhi olarak bahsetmektedir. Fakat yukarıda Barak Baba halifelerinin Anadoluya geldiklerini yazmıştık; belki Taptık da bunlardan biridir ve Yunus değilse bile belki babası, Taptık'la gelenlerdendir. Bektaşi Vilâyetnamesi, Taptık Emreyi, doğrudan doğruya Hacı Bektaş halifesi sayar. Barak Babadan önce Hacı Bektaşla görüşmüş olması mümkündür. Taptık, Şakayık-ı No'mâniyye'ye göre Sakarya havzasında yaşamıştır. Nallıhan'da Emremsultan köyünde Taptık Emreye ait bir mezar vardır.

Bektaşi Vilâyetnamesine göre Sarıköylü, Şakayık'a göre Bolu'lu ve daha yeni bir rivayete göre Keçiborlu'lu olan Yunus, zamanının derviş âdetlerine uyup pek çok yerler gezmiştir. Urum'u, Şam'ı ve bütün yukarı illeri dolaştığını bir şiirinde söylediği gibi başka bir şiirinde de Kayseri, Sivas, Maraş, Nahcivan ve Tebriz'in adlarını anmakta, hattâ gönle Bağdat'ın bile yakın olduğunu söylemektedir. Birçok şiirlerinde gurbetten sızlanır. Birkaç şiirinde ihtiyarladığını söyliyen, hattâ bir şiirinde kendisini «Şairler Kocası» diye öğen Yunusun epeyce yaşadığını anlıyoruz. 672 de (1273) ölen Mevlâna ile çağdaş bulunan, 707 de (1307-1308) öldürülen Barak Babanın halifesi Taptık Babaya mensup bulunan ve aynı yılda olgun bir risale yazan Yunusun pek uzun yaşadığını kabul etsek bile nihayet 730-735 (1329-1334) senelerinde ölmüş bulunması icabeder. Âşıkpaşazadenin, onu Orhan devri şeyhlerinden sayması çok doğrudur ve Yunus, Orhan devrinin ilk yıllarında ölmüştür.

Şairin, gezdiği ve yaşadığı yerlerde birçok mezarı vardır. Tarikatçılarca yedi yerde mezarı olduğu söylenir: 1) Bursada; bu mezarı 1105 de (1694) ölen Mısrî-i Nivazi keşif yoliyle bulmuştur. Mezar 1143 de (1730 1731) tamir edilmiştir. Türbede Âşık Yunus, Yunus Emre ve Abdürrezzak adlı üç kişi yan yana yatmaktadır. Bu türbede yatan ve Mısrî'nin keşfinden önce de o civarda mezarı bulunduğu muhakkak olan Yunus, herhalde 833 de (1429 1430) ölen Emîr Sultan hakkında birçok şiirleri bulunan ve dili, bizim Yunusumuza nispetle çok yeni olan Âşık Yunustur. 2) Kula ile İzmir arasında Emre köyünde. 3) Afyona tabi Sandıklıda, 4) Karamanda, 5) Sivasa giderken yol üstünde, 6) İspartanın Keçiborlu kasabası civarında bir köyde, 7) Sarıköyde. Bunlardan başka Yunusun 8) Erzurumda Dutçu köyünde, 9) Konya Aksarayında ve 10) Ünyede de birer mezarı vardır. Bektaşi Vilâyetnamesine göre Yunus, Sarıköy civarında gömülüdür. Nefahat mütercimi Lâmiî de Yunusun mezarı olarak burasını gösteriyor ki şairin mezarını gösteren en eski kaynak budur. Ayrıca Sarıköyün tabi olduğu Sivrihisar'da Yunusa ait bir tekke olduğu, Yunus mensuplarının törenle Sarıköye gidip mezarını ziyaret ettikleri, hakkında çok eski evkaf kayıtlarına raslandığı düşünülürse gerçek mezarın bu olduğuna hükmetmek gerektir. Öbür mezarlara gelince bunların bir kısmı, başka Yunuslara (meselâ, Emîr Sultandan bahseden, hattâ Emîr Sultanın terbiyesini öğen Yunusa, Yunus Emreden feyz aldığını bir şiirinde açıkça bildiren bir başka Yunusa, Abdülkadiri öğen ve dili çok yeni olan başka bir Yunusa) aittir, bir kısmı da ihtimal Yunus Emre adına yapılmış makamlardır.

Yunus Emre, Şakayık mütercimiyle (aslında yok) Âşık Çelebiye göre ümmîdir, okuma yazma bilmez. Yunus, bazı şiirlerinde ümmîliğini söylemekle beraber bazı şiirlerinde de «ilim ve usul okuduğunu, dört kitabın mânasını okuyup tahsil ettiğini, mescit ve medresede birçok tahsilde bulunduğunu» söyler. Hattâ bir şiirinde «üç buçuk şey okuyanın derin danişment» sayıldığını, zamanını tenkiderek söylemektedir. Birçok şiirlerinde âyet ve hadislerden yalnız lâfzî değil, mânevî iktibaslarda, tazminlerde bulunmakta, farsça kelime, terkip ve ıstılahlar kullanmakta, şiirlerinde İran ve Yunan mitolojisine, ıskolâstik bilgiye, tasavvufun en derin bahislerine temas etmekte, Mevlânanın divaniyle Mesnevisinden istifade edip tercüme denecek derecede bazı manzumeler yazmada, nihayet Sadi-i Şirazi'nin bir gazelini aynen ve nazmen büyük bir kudretle türkçeye çevirmektedir. Bunlara nazaran Yunusun ümmî olmasına imkân yoktur. Ancak o, bütün sofiler gibi ilmi bir gaye değil, bir vasıta bilmiş, hakikate erişen adamın bilgiden geçeceğini söylemiş, bu yüzden bilgiyi üstün tutmamış, ilim yerine irfana ehemmiyet vermiştir. Bir de sofiler dokuz kat gökle dört unsurun, yani hava, su, ateş ve toprağın birleşmesinden maden, nebat ve hayvanın meydana geldiğini, insanın da hayvanların en üstünü bulunduğunu, eski Yunan felsefesini islâmileştiren hükema mesleğini kabul ederek şiirlerinde, sözlerinde söyler dururlar. Yunus da bir şiirinde «Yunus benem, ümmî benem dörttür anam dokuz atam» demiştir. Halbuki buradaki «ümmî» sözüyle dört unsura mensup olduğunu anlattığı meydandadır. Hâsılı bu ümmîlik masalı, Yunusun sözlerinin anlaşılmamasından doğmuş, Bektaşi menkıbesinde onun köylü oluşu rivayeti de, bu yanlış inanışı desteklemiştir.

Yunusun 573 beyitlik «Risâletün-nushiyye» adlı bir risalesi, bir de divanı vardır. Risale, «fâilâtün fâilâtün fâilün» vezniyle başlar, sonra «mefailün mefailün feulün» vezniyle devam eder. Yunus, bu risalede aklı, ruh ve nefisle bunlara ait sıfatları, aralarındaki savaşları anlatır. Divanda mesnevî tarzında yazılmış bir münacatla 353 şiir vardır ve münacatla beraber beyitlerin sayısı 2.876 dır. Bu şiirlerin 57 tanesi aruzladır. Sıkı ve ciddî bir tenkitle ve en eski yazmalar esas tutularak toplanan bu şiirlerin hepsinin Yunusa aidolduğu gene de iddia edilemez. İhtimal içlerinde birkaç şiir, onun değildir. İlk devirlerden itibaren Yunusun şiirlerine Yunusla çağdaş ve sırdaş Sait Emrenin, Âşık Paşanın, sonra Yunus mensubu bir başka Yunusun, Şeyhoğlu Satının, İsmail Ümminin, daha sonraları Âşık Yunus ve Derviş Yunus mahlâslarını kullanan Emîr Sultan mensubu ve Kadirî Yunusların, Molla Kasımın, Nesimi, Himmet Efendi ve Mahyi gibi birçok sofi şairlerinin şiirleri karışmıştır. Hattâ bu şiirler arasında Hataî'nin şiirlerine bile rastlanır. Fakat gerek eda, gerek dil ve gerek coşkunluk bakımından Yunusun şiirleri, bu şiirlerden hemen ayırdedilebilir. Yunusun aruzla yazılan şiirleri bile zamanına nispetle muvaffakiyetlidir. Fakat heceleri çok, pek çok güzeldir. Yunus, tasavvufî bir anlayışı, yahut dînî bir inanışı anlatırken ruhî haletlerinden ve aşkından, gurbetten, yahut bunlara benzer bir şeyden bahsetmekle, aynı zamanda tama-

miyle lirik bir şiirde felsefî bir düşünceyi tahlil eylemekle beraber gene de şiirlerini lirik ve didaktik olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bilen, duyan, inanan ve inancını kendisine âdeta bir ruh yapan samimî şairin didaktik şiirleri bile büyük bir şairlik kudretine örnektir. Lirik şiirleriyse saf şiirin en güzel örnekleridir denebilir. Yunusun, hayatında geçirdiği değişmeler de şiirlerinde görülür. Divanında oruçtan, namazdan, Kur'an okumaktan, ölümden ve ahiretten bahseden, hele ölüm ve ölümden sonraki belirsiz âlem karşısında korku ve ıstırapla kıvranan şiirler olduğu gibi Kâbenin, puthanenin, yerin ve göğün hak olduğunu, her şeyi kendisinde bulduğunu haykıran, yahut oruç ve namazın aşıklara hicabolduğunu, hakikate erişenlerin bunlara tenezzül etmiyeceğini, din ve imanla küfrün aynı şeyden ibaret bulunduğunu bildiren şiirler de vardır. Hattâ son devirlerine aidolduğu muhakkak olan ve bulduğu hakikatin bile kendisini doyurmadığını alaylı bir yeis edasiyle anlatan bir şiiri bile vardır. Yunusun yaşadığı devir, mistik bir devir olup zamanında mistik düşüncenin hüküm sürdüğü muhakkak olmakla ve kendisi de sofi ve bu bakımdan mistik bir şair olmakla beraber onu yalnız bu cepheden mütalâa etmek de hatalıdır. Yunus, bütün mecazlarını halktan ve hakikî hayattan almıştır dersek ileri gitmiş olmayız. Dere, değirmen, yol vermez, aşılmaz, yari yarden ayırır dağlar, dağ başında salkım salkım olan bulut, demirci, kuyu, kova, un, bulgur, nohut... hâsılı bütün gerçek hayatı yoğuran malzeme, onun şiirini de yoğurmuştur, O, yetmiş iki milleti bir gören, küfür ve iman farkı gözetmiyen derin müsamahasiyle insanı, insan ruhunu, insan ruhunun bin bir halini anlatırken halka, halkın diliyle ve halkın yabancı olmadığı bu malzemeyle hitabetmiş, bir halk şairi olmadığı halde halktan ayrılmıyarak hür ve insan bir şair olmuştur. Hattâ zamanını kudretle tenkideden, devrindeki hususiyetleri gösteren parçaları bile vardır. İşte bu bakımdandır ki Yunus, edebiyatımızda eşine rastlıyamadığımız en büyük ve kudretli bir şairimizdir.

Bugün, devrimizin görüşiyle ve yepyeni bir anlayışla Yunusun gerçek değerini vermiye çalışırken bu büyük ve insan şairin tarih boyunca tesirini de birkaç cümleyle belirtmek gerektir. Yunus, zamanından itibaren Sait Emre ve Âşık Paşa gibi çağdaş şairlere tesir etmiştir. Zamanlarını kesin olarak tâyin edemediğimiz, fakat Yunusun devrine yakın bir devirde yaşadıklarını kestirdiğimiz Şeyhoğlu Satı, İsmail Ümmî ve diğer bir Yunus adlı şair, doğrudan doğruya Yunus tesiriyle yetişmiş şairlerdir. Onbeşinci Yüzyılda Hacı Bayram ve Eşrefoğlu, Onyedinci Yüzyılda Nizamoğlu ve Mısrî-i Niyazi gibi şairler hep Yunus tarzını benimsemişler, bu suretle edebiyatımızda heceyle meydana gelmiş tasavvufî bir kol vücut bulmuştur. Bir taraftan Onbeşinci Yüzyılda Kaygısız Abdal, Onaltıncı Yüzyılda Şah Hatâyî (İsmail Safevî) ve daha sonra Pir Sultan Abdal ve Kul Himmetle kurulan ve bugüne kadar süregelen Bektaşi-Kızılbaş edebiyatı, öbür taraftan Onbeşinci Yüzyılda Hacı Bayram ve Onaltıncı Yüzyılda Kaygısız Vizeli Alâeddin'le kurulup gelişen Melâmî-Hamzavî edebiyatı da doğrudan doğruya Yunus tesiriyle meydana gelmiştir. Lâyik halk edebiyatında da Yunus tesirini, az bile olsa görmek mümkündür.

Kısa bibliyografya: Abdullah Kâşanî; Tarih-i Olcayta. Abdülbâki Gölpınarlı; Yunus Emre - Hayatı, İst, 193?, İkbal Kitabevi. Yunus Emre Divanı, Ahmet Halit Kitabevi, 1943. Ahmet Ata; Hammer tercümesi, Evkaf Matbaası, 1335. Ahmet Dede; Câmi' üd Düvel. Ahmet Refik; Osmanlı Devrinde Râfızîlik ve Bektaşilik, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C. 9, sayı 2. Ahmet Âşıkıy (Âşıkpaşazade); Tevârîh-i Âli Osman, Matbaai Âmire, 1332. Alemeddin Berzâlî; Târîhi Berzâlî. Ali (Yazıcızade); Selçuk-name. Âşık Çelebi; Tezkiretüş - Şuara. Barak Baba; Risale. Bedrettin Mahmut; Ikd-ül Cüman. Beliğ; Güldeste-i Rıyâz-ı İrfan. Cemâleddin Zâhirî; El-Merhel-üs Sâfî. Ebülhayr-ı Rûmî; Saltuk-nâme. Eflâkî Ahmet Dede; Menâkıb-ül Ârifîn. Lâmiî; Nefahat tercümesi, İst 1289 Mahmut Hüdâyî; Vâkıât. Mecdî; Şakayık tercümesi. M. Pavet de Courteille; Mahac-name, Paris, 1275-1875 Salâhaddin Safdî; A'yân-ül Asr. Şihâbeddin ibn i Hacer; Ed-Dürer-ül Kâmine. Bektaşi Vilâyet-nâmesi (Hacı Bektaş Menakıbi) ve divanlar (Basım yerleri gösterilmiyenler yazmadır). (Doçent Abdülbâki Gölpınarlı)

ATAÇ, GALİP, DOKTOR — (1879 - 1947) İlim adamlarımızdandır. İstanbulda doğmuştur. Babası, maliye nazırlığında bulunmuş ve fakat daha ziyade Hammer'in Osmanlı Tarihini dilimize çevirmekle, İktitaf ve sıire gibi eserleriyle şöhret kazanmış olan Atâ Beydir.

Mektebi Tıbbiyede okumuş ve sonra Fransada Montpellier Üniversitesinden tıp doktoru olarak çıkmıştır. İç ve sinir hastalıkları mütehassısıydı. Hilâliahmerde, Amman, Şam ve geçen Büyük Harbde Medine muhasarasında bulundu. Tıp Fakültesinde tıp tarihi okuttu. Karantine idaresinde çalıştı. Haydarpaşa İntaniye Hastanesi başhekimi iken İstanbul milletvekilliğine seçildi ve bundan evvelki iki devrede de milletvekilliği yaptı. Bu arada merhumun Ankara Radyosu redaksiyon şefliğinde değerli hizmetleri olduğu kaydedilebilir.

Galip Ataç

Doktor Galip Ataç, yalnız doktorluğu değil, umumî kültürü de kuvvetli bir zattı. En büyük hususiyeti popüler bir şahsiyet oluşu ve bu kültüründen halka tatlı tatlı istifade ettirmeyi bilişiydi. Çok halim, mütevazı ve nazikti. Avrupa muaşeret usullerine hakkiyle vâkıftı. Uzun seneler matbuatımızda tababete, muhtelif mevzulara dair yazılar yazdı. «Vakit» ve «Ulus» gazetelerindeki neşriyatı yıllarca sürdü. Ankara Radyosunda da beş sene kadar «Evin Saati» adı altında, faydalı her şeyden bahsetti; her konuşması tehalükle dinlendi.

Onun bu konuşmalarından bazıları yüksek ilmî kıymette ve bazıları da mühim edebî kudrette idi. Onun yazıları ve konferansları pek nadir insanlara nasibolmuş bir okuyucu ve dinleyici kitlesi sürüklemiştir. Edip Nurullah Ataç, bu senenin hemen başında kaybettiğimiz merhumun küçük kardeşidir.

Hayat sırlarına ve çeşitli mevzulara dair pek çok makalelerinden ve iki cilt halinde bastırdığı «Evin Saati» konuşmalarından başka evvelce basılmış: «Hıfzıssıhhati Âsap», «Tıbbî Musahabeler», «İstanbul Evkaf Suları», «Tıp Tarihi», «İstanbul Tıp Fakültesi» ve «Pasteur» adlı telif ve Dr. Valery Radot'dan «Pasteur'ün Hayatı», Dr. Claude Bernard'dan «Tıpta Tecrübe Usulünün Tetkikine Giriş», Langlois ve Seignobos'tan «Tarih Tetkiklerine Giriş» adlı tercüme kitapları vardır. İki tane de fransızca eseri çıkmıştır. *(S. İ.)*

CEMİL, TAMBURİ — (1873 - 1915) Büyük ve üstat musiki sanatkârlarımızdan ve bestekârlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Beyoğlu Ceza Mahkemesi âzasından Tevfik Beyin oğludur. Büyük babası Sadrazam Hüsrev Paşanın yetiştirmelerinden ve kethudası Mustafa Reşit Efendidir.

İlk tahsilinden sonra hususî dersler aldı, bir aralık Mektebi Mülkiyeye devam etti ve gene hususî olarak fransızca öğrendi. Hariciye Nezareti şehbenderlik kaleminde bir müddet memurluk yaptı ve fakat terk ederek kendini tamamen musikiye hasretti.

Tamburî Cemil hem virtüoz (virtuose = musikide büyük hüner sahibi), hem de bestekârdır. Daha çocukken üstat denecek derecede saz çalan Cemil merhum, on iki yaşındayken kendisini dinledikten sonra; «Aksarayda bir çocuk dinledim. Bir daha tambur çalmıya tövbe ettim, kırıp atacağım» diyen üstat Tamburî Ali Efendi ile diğer bazı sanatkârlara daha ilk zamanlarında hayret vermişti.

Eski Türk musikisine en yüksek ifade tarzını veren, bu musikiye yeni bir üslûp getiren, yaratıcı bir bestekâr olmuştu. Peşrevleri, saz semaileri, şarkıları bugün dahi halkımızın perestiş ettiği parçalardır. Zamanının modern anlayışlarına uygun olarak çaldığı taksimler ise, romantik ruhunun en yüksek ifadeleridir.

Tamburî Cemil

Tamburî, bir taraftan yenileşme ruhunu eski örneklerden aldığı esrarlı kudretle besleyip duygularına zamanın imkân ve vasıtalariyle âzamî ifadeyi verirken diğer taraftan, «folklor» kelimesinin işitilmediği o devirde halk musikisini tetkik için merak sardırmış ve onun da esrarlı nağmelerinden ilham almıştır.

Fransızcayı iyi öğrendiği için Garp müelliflerini okumuştu. Temiz bir yazı yazma

kudreti vardı. «Rehberi Musiki» adlı eseri Garp musikisi sistemiyle kendi musikimizin sistemini mukayeseli bir görüşle inceleyen ve izah eden ilk eserdir.

Cemil Bey, tamburdan başka kemençe, lâvta, yaylı tmabur, viyolonsel, rübap gibi birçok musiki aletlerini mükemmel surette çalardı.

Notaları basılmış olduğu gibi, gramofonla tesbit edilmiş birçok eserleri Orfeon ve Regent markalı plâklarla neşrolunmuştur.

Değerli musiki üstadı Mesut Cemil Tel, Cemil Beyin oğludur. *(S. İ.)*

FRANSANIN SON ANAYASASI— 5 mayıs 1946 da yapılan referandumda (Bakınız: Aylık Ansiklopedi; sayfa 846), Fransız milletinin Kurucular Meclisi tarafından hazırlanan tek meclisli ve sola mütemayil, yapma erkini (icra kuvvetini) yasama yetkisinin (teşri kuvvetinin) nüfuz ve tesiri altına koyan ve cumhurbaşkanının salâhiyetlerini çok kısan anayasayı reddetmesi üzerine 2 haziran 1946 tarihinde yeniden seçilen Kurucular Meclisi dört ay çalıştıktan sonra bu sefer milletin arzusuna daha muvafık bir anayasa meydana getirmiştir.

Bu son anayasanın en mühim ve esaslı noktaları şunlardır : Anayasada bir başlangıç vardır. Bu başlangıçta şunlar beyan edilmektedir: İnsan benliğini kul, köle etmek teşebbüsünde bulunan rejimlere karşı hür milletler tarafından kazanılan zaferin ferdasında Fransa milleti her şahsın, ırk, din ve iman farkı gözetilmeksizin devir ve ferağı kabil olmıyan mukaddes birtakım haklara malik olduğunu ilân eder. 1789 Haklar Beyannamesiyle tespit edilmiş bulunan insan ve vatandaş hak ve hürriyetleriyle cumhuriyet kanunları tarafından tanınan esaslı umdeleri teyideyler. Fransa milleti, bundan başka, zamanımız için bilhassa elzem olan atideki politik, ekonomik ve sosyal prensipleri de ilân eyler:

Kanun kadına, her sahada, erkek haklarına eşit haklar tanımıştır.

Hürriyet için yaptığı hareketler dolayısiyle zulme uğrayan her şahıs cumhuriyet arazisi üstünde sığınma hakkına maliktir.

Herkes için çalışmak bir vazife ve iş bulmak da bir haktır. Hiç kimse menşei, fikri ve imanı hasebiyle işinden ve memuriyetinde bir zarara uğratılamaz.

Her şahıs sendika hareketiyle haklarını ve menfaatlerini savunabilir ve istediği sendikaya iltihak edebilir.

Grev hakkı grevi nizamlıyan kanunlar dairesinde kullanılabilir.

Her işçi kendi delegeleri vasıtasiyle iş şartlarının hep birden tespitine ve teşebbüslerin işletilmesine iştirak edebilir.

Bir millî âmme hizmeti veya fiilî monopol mahiyetini taşıyan veyahut bu mahiyeti sonradan alan her mal ve her teşebbüs umumun müşterek malı olmak lâzımdır.

Millet, her şahsa ve aileye inkişafı için lâzım olan şartları hazırlar.

Millet, herkese ve bilhassa çocuğa ve anaya, ihtiyar işçilere sıhhat korunmasını, maddî emniyeti, istirahati ve eğlenceyi temin eder. Yaşı, vücut veya fikir veya ekonomik durumu hasebiyle çalışmak kudretsizliğinde bulunan her fert, milletten muvafık yaşama çare ve vasıtaları almak hakkına maliktir.

Millî felâketlerden doğan mükellefiyetler karşısında millet bütün Fransızların tesanüdünü ve eşitliğini ilân eder.

Millet, çocuğun ve gencin tahsile, iş ve bilgi hayatına girmesini temin eder. Her derecede, meccani ve lâyik âmme tahsilinin nizamlanması devletin vazifesidir.

Geleneklerine sadık olan Fransa Cumhuriyeti devletlerarası hukuka riayetkârdır; fetih ve istilâ için hiçbir harbe savaşmıyacak ve hiçbir milletin haklarına karşı kuvvet kullanmıyacaktır.

Fransa, sulhün tanzimi ve savunması için, karşılıklı olmak şartiyle, icabettiği nispet ve miktarda hâkimiyetinin hudutlanmasına razıdır.

Fransa denizaşırı milletlerle hak ve vazife eşitliği üzerine kurulmuş, ırk ve din farkı gözetmiyen bir birlik kurmuştur.

Fransa Birliği karşılıklı medeniyetlerini genişletmek, refahlarını çoğaltmak ve emniyetlerini temin etmek için gelirlerini ve gayretlerini bir araya koyan ve bir gayeye doğru yürüten milletlerden ve ahaliden kurulmuştur.

Ananevî vazifesine sadık olan Fransa, külfetlerini almış olduğu milletleri kendi kendilerini idare etmek ve işlerini demokratça yürütmek yoluna götürmek amacındadır; istibdat üzerine kurulmuş her türlü sömürge sistemini reddederek her fert âmme vazifelerine girmek eşitliğini ve yukarıda beyan olunan hak ve hürriyetleri tek olarak veya müşterek bir halde kullanmayı temin eder.

Umumî hükümler : Bu başlangıçtan sonra anayasa, maddelere geçerek, Fransanın parçalanma kabul etmez, lâyik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyet olduğunu beyan etmektedir.

Fransanın millî alâmeti mavi, beyaz, kırmızı renklerden mürekkep bayrağıdır; millî marşı «Marseyyez» dir. Cumhuriyetin vecizesi: «Hürriyet, Müsavat ve Kardeşlik»; prensibi de : «halk için halk tarafından kurulan halk hükûmeti» dir.

Egemenlik milletindir. Egemenliği halkın bir kısmı veyahut herhangi bir fert kendine izafe edemez. Millet egemenliğini anayasa işinde kendi temsilcileri ve referandum yoliyle, diğer işlerde de umumî ve tek seçimle seçilen vekilleri vasıtasiyle kullanır.

Parlâmento. — Parlâmento : a) Millet Meclisinden, b) Cumhuriyet Konseyinden terekkübeder.

Millet Meclisi beş sene için seçilir; kanunlar yalnız onun reyi ile yapılır. Kanun teklifi hakkı başbakan ile mebuslara aittir. Meclis her sene ocak ayının ikinci salı günü davetsiz toplanır. Toplanma fasılalarının müddeti dört ayı geçemez; Cumhuriyet Konseyi Millet Meclisi ile aynı zamanda toplanır. Her iki meclisin de müzakereleri resmî ceride ile ilân olunur.

Cumhuriyet Konseyi komün ve vilâyet heyetleri tarafından iki dereceli seçimle seçilir. Bu konsey eski Âyan Meclisi yerine geçmek üzere kurulmuştur, fakat Âyan Meclisi değildir. Bu konsey âzası tarafından kendi divanlarına verilen kanun teklifleri müzakeresiz Millet Meclisine gönderilir. Bu teklifler, varidatın tenkisine ve yeni masraflar ihdasına dairse kabul olunmaz.

Cumhuriyet Konseyi birinci okunuşta Millet Meclisi tarafından kabul edilen lâyiha ve teklifleri, yalnız fikir vermek üzere, inceler. Bu lâyiha ve teklifler kendine geldikten sonra reyini iki ay içinde verir. Bütçe kanununda icabederse bu müddet kısaltılır. Eğer Cumhuriyet Konseyinin reyi Millet Meclisinin reyine muvafık ise veyahut Cumhuriyet Konseyi reyini muayyen olan müddet içinde vermemişse tasarı Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu şekilde kabul ve kanun olarak tasdik ve ilân edilir. Eğer Cumhuriyet Konseyinin reyi Millet Meclisinin kabul ettiği şekle uygun değilse bu meclis tasarıyı ikinci defa inceler. Millet Meclisi bu ikinci müzakereye de tamamen hâkimdir : Cumhuriyet Konseyinin tadillerini ya hiç kabul etmez, yahut ta tamamen veya kısmen kabul eder.

Ekonomi Meclisi : Anayasa bir de Ekonomi Meclisi kurmuştur. Statüsü ayrı bir kanunla tespit edilecek olan bu meclis, yetkisi dahilinde olarak ekonomi işleri hakkında fikir beyaniyle mükelleftir. Bu işlere dair olan tasarılar kendisine Millet Meclisi tarafından müzakereden evvel gönderilecektir. Ekonomi Meclisinin fikri Bakanlar Heyeti tarafından da alınabilir. Bakanlar Heyeti millî bir ekonomi kalkınma programı yaptığı halde Ekonomi Meclisinin reyini almıya mecburdur.

Cumhurbaşkanı : Cumhurbaşkanı yedi sene için Parlâmento yani Millet Meclisi ile Cumhuriyet Konseyi tarafından seçilir. Tekrar seçilmesi, yalnız bir defaya mahsus olmak üzere, caizdir. Cumhurbaşkanı Bakanlar Heyetine riyaset eder. Devlet müşavirlerini, Légion d'Honneur'ün büyük chancelier'sini, büyük elçileri, sureti mahsusada gönderilen elçileri, Yüksek Meclis ve Millî Savunma Komitesi âzasını, üniversite rektörlerini, valileri, merkez idareleri direktörlerini, generalleri, Denizaşırı Fransa arazisi valilerini o nasp ve tâyin eyler; muahedeleri imza ve tasdik eder. Yabancı elçiler onun nezdine memurdur; onları kabul eyler. Âli Meclise ve Savunma Komitesine riyaset eder, ordular şefi unvanını taşır. Yüksek Hâkimler Meclis riyaseti de ondadır.

Millet Meclisi tarafından kesin surette kabul edilerek hükûmete verilmiş olan kanun tasarılarını cumhurbaşkanı tevdi tarihinden itibaren on gün içinde kabul ve tasdik eder; gene aynı müddet içinde mucip sebepleri havi bir mektupla tasarının her iki mecliste bir daha görüşülmesini istiyebilir. Bu talep reddedilemez. Cumhurbaşkanı tasarıyı muayyen müddet içinde kabul ve tasdik etmediği halde bu vazife Millet Meclisi reisi tarafından yapılır.

Cumhurbaşkanının her beyanı başbakan ile bakanlardan biri tarafından imza olunmak lâzımdır. Cumhurbaşkanı vatana hıyanetten başka hiçbir surette sorumlu tutulamaz. Millet Meclisi tarafından itham edilerek Yüce Divana gönderilir.

Bakanlar Heyeti : Her teşriî devre başında cumhurbaşkanı, lâzım gelen istişareleri yaptıktan sonra, bir başbakan irae eder. Bu zat kurmak tasavvurunda olduğu kabinenin programını Millet Meclisine arzeyler.

Başbakan ve diğer bakanlar ancak başbakan meclis tarafından açık reyle ve salt çoklukla itimat reyi aldıktan sonra kesin olarak tâyin olunur. Meclisin devamı halinde dahi ölüm, istifa veya herhangi bir sebeple başbakanlık münhal olduğu zaman müracaat edilecek usul budur. Başbakan ve kendisi tarafından seçilen diğer bakanlar cumhurbaşkanının kararnamesiyle tâyin edilirler.

Bakanlar Millet Meclisine karşı umumî politikadan müştereken ve kendi işlerinden dolayı münferiden sorumludurlar. Cumhuriyet Konseyi (yani Âyan) huzurunda hiçbir sorumluluk yoktur.

Bir kabine evvelce Bakanlar Kurulunda karar vermeden Millet Meclisinden güvenlik oyu istiyemez. Güvenlik oyu talepten bir gün sonra verilmek lâzımdır. Güvensizlik oyu

ancak meclisin salt çokluğiyle verilebilir.

Meclisin hükûmeti takbih yolunda verdiği karar kabinenin müşterek istifasına sebebolur. Böyle bir karar ancak önergenin ilânından bir gün sonra ve açık reyle verilebilir.

Eğer temadi eden on sekiz aylık bir müddet içinde ya güvensizlik, yahut ta hükûmeti takbih şeklinde iki kabine buhranı olursa Bakanlar Heyeti meclis başkanının fikrini alarak meclisi feshe karar verebilir. Bu takdirde meclis cumhurbaşkanının bir kararnamesiyle fesholunur.

Fesih halinde başbakan ile içişleri bakanı müstesna olmak üzere diğer bütün kabine üyeleri cari işleri yürütmek üzere yerlerinde kalırlar. Cumhurbaşkanı başbakanlık vazifesini Millet Meclisi başkanına verir. Bu başkan, meclis başkanlık divaniyle mutabık kalarak yeni bir içişleri bakanı nasbettiği gibi kabinede temsil olunmamış bulunan partilerden de birer devlet bakanı tâyin eder. Fesihten en az yirmi ve en çok otuz gün sonra yeni seçimlere başlanır ve yeni meclis, seçimini takibeden üçüncü perşembe günü davetsiz toplanır.

Bakanlar işlerini görmek yolunda irtikâbettikleri suçlardan cezaen de sorumludurlar. Millet Meclisi tarafından itham olunarak Yüksek Divana sevkedilirler.

Yüksek Divan her devre başında Millet Meclisi tarafından seçilir. Bu divanın teşkilâtı hususî bir kanunla tâyin olunur.

Yeni anayasanın en ruhlu ve esaslı noktaları özet olarak bunlardır. Bundan sonraki ahkâm sömürgelerin idaresi tarzına aittir.

Bu anayasa Kurucular Meclisi tarafından 28 eylûl 1946 da kabul olunmuş ve 13 ekim 1946 da kamuoyu (yani referanduma) arzedilmiştir. Tasarı bu referandumda 7.794.918 «hayır» cevabına, yani redde karşı 9.002.467 «evet» cevabiyle yani kabul ile millet tarafından tasdik olunmuştur. İşte bu suretle Fransada Dördüncü Cumhuriyet kesin ve nihaî bir surette yerleşmiştir.

Ansiklopedimizin, yukarıda da işaret ettiğimiz, ağustos 1946 tarih ve 28 sayılı nushasında bundan evvel yapılıp geçen sene mayıs ayında Fransa milleti tarafından reddedilen anayasa ile bu son anayasa arasındaki farklar açıktır. En mühim olan şu birkaç noktayı hatırlatalım: Reddedilen anayasa tek meclis kabul etmişti ve bu meclis yürütme erkine (icra kuvvetine) hâkim bir durumdaydı. Eğer bu anayasa kabul edilseydi, Fransada kurulacak olan hükûmet bir meclis hükûmeti olacaktı. Mecliste ekseriyeti mütemadiyen elde etmiye uğraşan ve bundan çok ümitli bulunan komünistlerin pek istedikleri bu şekli millet beğenmedi. Millet iki meclisten de vazgeçemedi. Son kabul edilen anayasada da filhakika bir Âyan Meclisi yoktur. Fakat bunun azçok kokusunu ve mânasını taşıyan bir Cumhuriyet Konseyi vardır ve Parlâmentoyu Millet Meclisi ile bu Cumhuriyet Konseyi ikisi birden teşkil etmektedir. Bununla beraber bugünkü Cumhuriyet Konseyi eski âyanın malik olduğu salâhiyetlere asla malik değildir. Her ne kadar eski âyan bir hükûmet deviremezdi; fakat hükûmete herhangi bir iş için lâzım gelen ödenekleri (tahsisatı) vermiyebilir ve bu suretle kabineyi çekilmek zorunda bırakabilirdi ve çok kere de böyle hareket etmişti. Bugünkü Cumhuriyet Konseyinde böyle bir hak ve yetki yoktur; yalnız herhangi bir tasarı hakkında fikir vermekle mükelleftir. Millet Meclisi, yukarıda verdiğimiz izahattan da anlaşılacağı üzere, bu fikri kabul veya ret hususunda tamamen serbesttir. İşte bunun içindir ki Cumhuriyet Konseyine bir «tefekkür meclisi» (conseil de réflexion) adı verilmektedir. Ve nihayet kabul edilmiyen anayasa cumhurbaşkanını, elinde hiçbir salâhiyet bırakmıyarak, âdeta milletin bir başmemuru haline indirmişti. Yeni anayasa bu başkana hemen hemen 1875 anayasasında mevcut bütün yetkileri tanımıştır. Diğer esaslı bir nokta da kabinelerdeki devamın kararsızlığıydı. Bazı kere hiç akla gelmiyen ehemmiyetsiz bir mesele üzerine hükûmet itimat reyi istemek ve çekilmek zorunda kalırdı. Bu, 1875 anayasasının en çürük esaslarından biri olmuştu. Fransada kabine buhranları âdeta günün âdi vakaları sırasına girmişti. Yeni anayasa hükûmet istikrarını koruyacak esaslı hükümler koymuştur. Böyle olmakla beraber, yeni anayasa milletçe beklenen ve ümidedilen bir çoklukla kabul edilmiş değildir. Bunun en mühim sebebi Fransa mukavemet hareketini kuran ve bu hareketin başına geçerek memleketi selâmet yoluna çıkarmıya muvaffak olan General de Gaulle'ün bu anayasa aleyhinde de vaziyet almış olmasıdır. Muvakkat hükûmet reisliğinden cumhurbaşkanlığına geçerek hizmetlerine devam etmek istiyen general, cumhurbaşkanında en büyük salâhiyetler bulunmasını, teşri ve icra kuvvetlerinin çok esaslı bir surette ayrılmasını istemiş ve bu yolda verdiği iki mühim söylevle halktan pek çoğunun kanaatini sarsmıştır. Fakat millet eski mukavemet reisine istediği derecede bağlılık göstermekten kaçınmıştır.

Dördüncü Fransa Cumhuriyetinin ilk reisi Vincent Auriol

Kabul edilen yeni anayasa ahkâmına uyularak Kurucular Meclisi dağılmış 10 kasımda yeni Millet Meclisi seçilmiştir. Bu mecliste pek de beklenmedik bir surette komünistler çokluğu elde etmişlerdir. Bugün Fransanın en büyük siyasî partisini komünistler teşkil etmektedir; bundan sonra gelen parti Halk Cumhuriyet Hareketi partisidir. Bu durum gene yeni anayasa hükümlerine göre devlet müesseselerini kuracak bir kabinenin başa geçmesini çok zorlaştırmış ve nihayet iş çokluğu haiz olmıyan bir sosyalist kabinesine ve bu kabinenin başında bulunan Mösyö Léon Blum'un tecrübesine ve bilgisine bırakılmıştır. Cumhuriyet Konseyinin de seçilmesinden sonra 16 ocakta cumhurbaşkanlığına Mösyo Vincent Auriol'un seçilmesi (yeni kabineyi de Mösyö Paul Ramadier kurmuştur) üzerine Fransanın bu büyük anayasa buhranı sona ermiş oluyor. Fransızları ve Fransanın dostlarını en çok sevindiren şey bu milletin senelerce içinde kaldığı geçici ve kararsız bir idarenin bitmiş olmasıdır. İlim ve hürriyet sahalarında daima bir meşale vazifesini gören Fransanın kendine en muvafık bir idare şekline kavuşması o memleketi bizim gibi sevenlerin de en belli başlı temennisidir. (*Nâzım Poroy*)

Başvekil Paul Ramadier

GAZİ ANTEP İLİNİN COĞRAFYASI — Gaziantep şanlı adiyle, İstiklâl Savaşımızın parlak bir sayfasını yazmış bir şehrimizdir; Gaziantep İli, Güney Doğu Anadolu bölgemizin Akdeniz bölgesine ve komşu Suriyeye geçit yerinde bulunmaktadır.

H u d u t l a r ı, y ü z ö l ç ü m ü : Gaziantep İli güneyde Türkiye topraklarını Suriye Cumhuriyeti arazisinden ayıran devlet hududiyle sınırlanır. Bu hudut, doğuda Carablus mevkiinde Fırat nehri kenarından başlar, Çobanbey istasyonuna kadar «güney demiryolunu» takibeder: Hudut çizgisi, istasyon binalarını da Türkiye topraklarında bırakmak üzere, demiryolunun yedi buçuk metre güneyinden geçmektedir. Bundan sonra devlet hududu, Meydan ı Ekbez istasyonuna kadar doğu-batı istikametinde uzanır ve Kilis bahçelerinin büyücek bir kısmını topraklarımız içinde bırakacak şekilde güneye doğru bir kavis çizer. Güney batıda Gaziantep İlinin Hatay topraklarına, Karasu ovası üzerinde açılan bir penceresi vardır. Batıda Amanus dağlarının yamaçları Seyhan (Adana) İlini ayırır. Kuzey batıda Maraş İline ve kuzeyde Malatya İline komşu olan Gaziantep İli, doğuda Fırat nehrinin geniş mecrasiyle Urfadan ayrılmaktadır. Bu hudutlar içinde, Gaziantep İlinin yüzölçümü 9.270 kilometre karedir (son zamanlarda Maraş İline bağlanan Pazarcık ilçesi hariç).

A r a z i ş e k i l l e r i : Gaziantep İlinin toprakları, arazi şekilleri bakımından birbirinden farklı üç kısma ayrılabilir: a) Doğuda, Fırat vâdisinden, batıda, Gaziantep şehri ötesinde başlıyan dağlık sahaya kadar uzanan yaylalar; b) En alçak dağlık saha; c) Bu dağlarla daha batıdaki Amanus dağları arasında kuzey-güney istikametinde uzanan oluk şekilli bir çukur ova.

Doğuda; ilin en büyük kısmını teşkil eden yayla, 500-700 metre yükseltisinde, güneye ve doğuya doğru eğimli bir sahadır. Bunun büyük kısmı doğudaki Fırat nehrine dökülen akar sular (başlıcaları kuzeyde Malatya hududunda Karasu, daha güneyde Nizip suyu ve kolları il merkezinden geçen Sacur çayı), güneyde ise, Suriyenin çanak şekilli çukurlarında nihayet bulan vâdiler (Kuveyk çayı) ve bunların kollariyle azçok derin yarılmış, azçok tepelik bir manzara almıştır. Zemini az eğimli tebeşir devri killi ve kireçli arazisinden yapılmış olan bu «Gaziantep yaylası» üzerinde eski volkanlardan kalma sert lâv kitlelerinin meydana getirdiği münferit tepelere rastlanır.

Bu yaylaların batısındaki dağlık sahaya tedricî bir yükselmeyle geçilir. Gerçekte bu saha, Gaziantep yaylasının yükselmiş bir kenarından ibarettir. Yuvarlak sırtlar şeklinde olan tepeler, Gaziantep şehrinin batısında en fazla 1.400 metreye kadar yükselirler ve takımiyle güneyden kuzey doğuya doğru geniş bir kavis meydana getirirler. Yerinde umumî bir ad taşımıyan bu yayla şekilli dağlara, Suriyede kalan bir kısmına verilmiş olan Kurt dağları adı teşmil edilebilir.

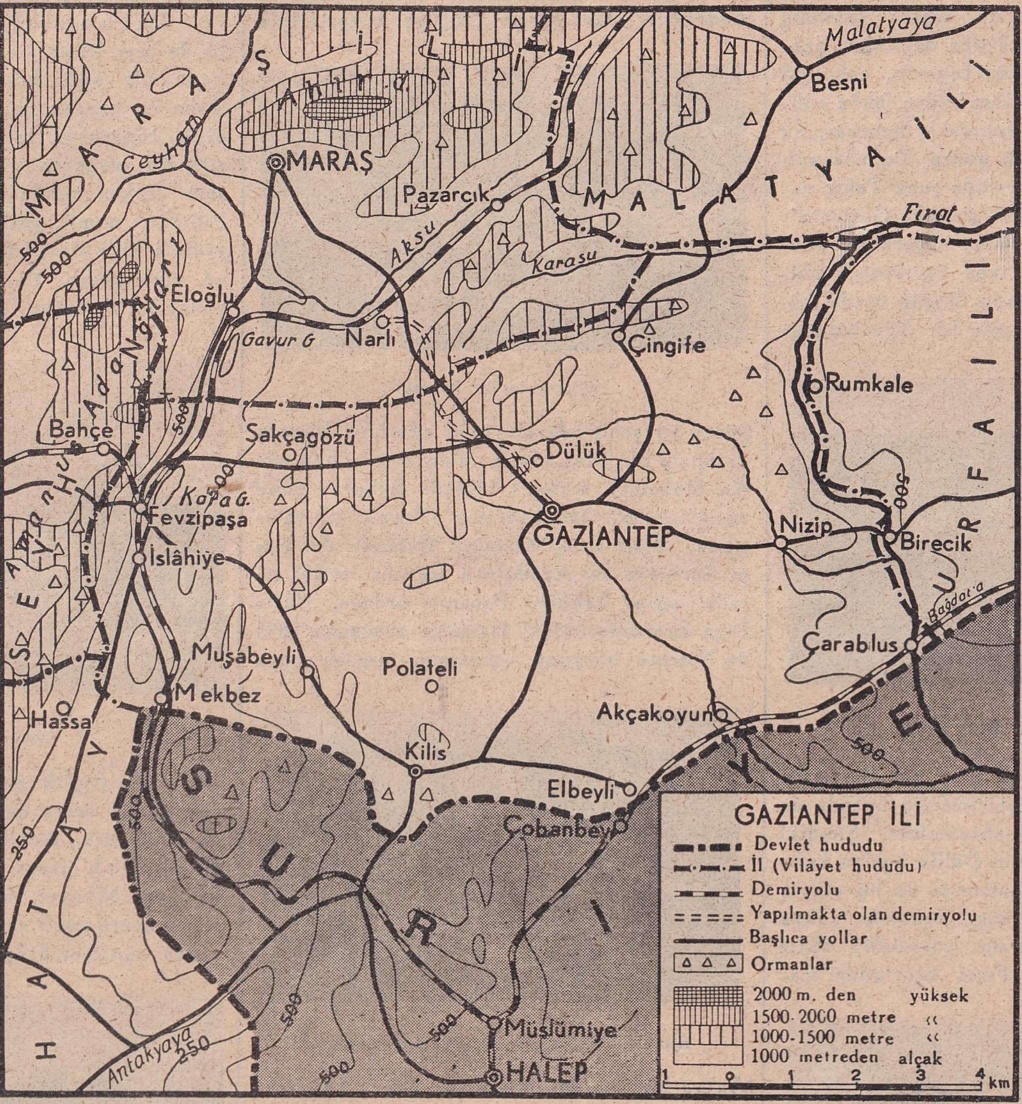
Adı geçen dağlar, doğudaki yaylalar üzerinde tedricî olarak yükseldikleri halde,

batıdaki ovanın kenarında birdenbire sona ererler. Bu ova, batıda Amanus dağlarının dik duvariyle sınırlanmış olduğundan, güney batı - kuzey doğu doğrultusunda bir oluk teşkil eder. Güneyde, Hatay toprakları içinde Amik gölü ve Antakya ovasiyle genişliyen bu oluk kuzeye doğru Maraşa kadar devam ederek orada Ahır dağına dayanır ve bir dirsek meydana getirerek daha darlaşmış bir halde Malatya istikametinde devam eder. Fevzipaşa - Malatya demiryolunun takibettiği bu kısmında oluğun içinden Ceyhan nehrinin önemli kolu olan Aksu geçer. Bunun güneyindeki orta kısmında, Islahiye civarında, dışarıya akıntısız sığ bir gölle işgal edilen bu oluk, nihayet daha güneydeki kısmında Karasu vasıtasiyle suyunu güneye, Amik gölüne ve oradan Asi ırmağına boşaltır. Bu oluk, hiç değilse kuzeyde Maraşa kadar uzanan kısmında, Suriyeyi boydan boya geçerek oradan Kızıldenize geçen ve daha ötede Doğu Afrika göl çanaklarında devam eden büyük çöküntü çukurunun kuzey ucudur. Gaziantep sınırları içinde bu ovanın zemini kısmen bataklık olup ortalarında üçüncü zaman sonunda - belki daha yeni - faaliyete geçen volkanların meydana getirdiği münferit tepeler göze çarpar.

Nihayet, il sınırlarının batıda dayandığı Amanus dağları, Maraştan Akdeniz kenarında Hınzır burnuna kadar dik bir duvar gibi uzanır. Bu dağların Bahçe - Islahiye arasındaki kısmına Gâvur dağları denilmekte ve Anadolu demiryolları buradan, uzunluğu beş kilometreyi aşan bir tünelle geçmektedir. Bazı hartalarda bu dağlara Nur dağları adı verilmesini, asıl bu adı taşıyan dağın Adana çukur ovasının doğusunda bulunan başka bir dağ olması sebebiyle, doğru saymıyoruz.

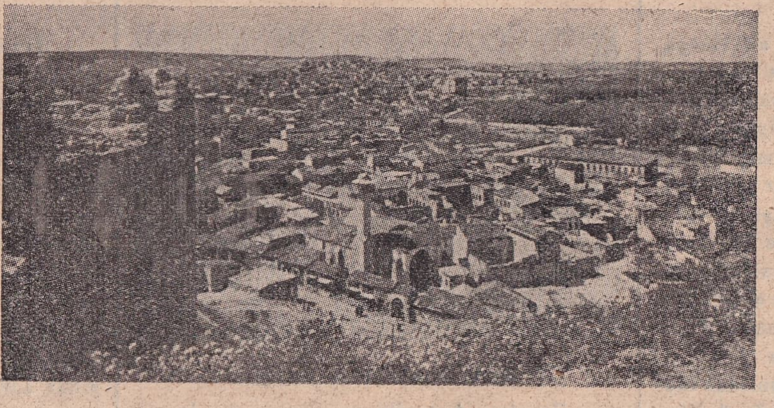
İklim ve bitki örtüsü: Gaziantep İli, yazları sıcak ve kurak Akdeniz ikliminin tesiri altında bulunmakla beraber, denizden oldukça uzak bulunması ve aradaki dağ setleri yüzünden deniz etkisinin azalmasına karşılık, memleketin doğu yaylalarına ve Suriye çölüne doğru açık olması iklime Akdeniz kıyılarından farklı bir sertlik verir. Yazlar sıcak ve kurak geçmekle beraber, geceler epeyce serin olur. Kışlar ise, epeyce soğuk geçer. Akdeniz kıyılarında nadir görülen donlar, buralarda sık sık kaydedilir ve kar yağar. Bununla beraber iklim, il topraklarının her tarafında bir değildir: Kış soğuklarına dayanamıyan ve Akdeniz ikliminin tanıtıcı bitkisi sayılan zeytin ağacı Hataydan Islahiye ovasına doğru yayıldığı gibi, tâ doğudan yayla içine gömülmüş Fırat vâdisinin kıyılarına, Nizip civarına sokulur ve bilhassa Kilis etrafında çok gelişir. İlin iklimi en sert olan kısmı, kuzey doğu tarafları olup orada zeytin ağacı yetişmez. Yağışlara gelince, yaz mevsimi kurak geçer. En fazla yağışlar kış etrafına toplanmak şartiyle, Akdeniz kıyılarındakinden daha az, fakat güney doğu bölgesinin daha doğudaki kısımlarındakinden daha fazladır (ortalama yıllık yağış: Gaziantep 65, Kilis 51 santimetre).

Bölgenin tabiî bitki örtüsü; dağlık sahaların ormanlık, ova ve yaylaların otluk olması şeklinde ifade edilebilir. Bununla beraber, uzun yüzyıllardan beri yapılan tahribat ve yangınlar yüzünden dağlardaki ormanların büyük bir kısmı ortadan kalkmış, yahut - hiç değilse - çalılık haline geçmiştir. Ova ve yaylalara gelince, buralardeki otluklar ilkbaharda türlü renkli çiçeklerle süslenen çayırlar manzarasını gösterirse de az geçmeden, yaz kurakları onları kavurur. İlkbaharda yeşerip yazın kuruyan bu türlü otluklara bozkır (step) denilmektedir. Step içinde umumiyetle ağaç bulunmaz. Burada ağaçlara, akar su boylarında, köy ve kasabalar etrafında rastlanır.

Gaziantep İlinin nüfusu: 1935 sayımında 278.500 iken, 1940 da 307.000 olmuştur. Her ne kadar 1945 sayımında il nüfusu 294.000 e düşmüşse de, bu bir azalma demek olmayıp 37.000 nüfuslu Pazarcık İlçesinin Maraş İline verilmiş olmasından ileri gelmiştir. Kilometre kareye ortalama 26 kişi düşer. Bu ise, Türkiyenin ortalama nüfus yoğunluğunun (24) üstünde demektir. Nüfus sıklığı her yerde bir olmayıp dağlık sahada az, sulak ovalarda - bataklık olmamak şartiyle - daha fazladır.

İl nüfusunun şehir ve köylere dağılışına gelince, il ve ilçe merkezlerinde yaşıyan halk bir tarafa bırakılırsa geri kalan 190.000 nüfusun (1945 sayımına göre), sayısı 660 kadar olan köylerde yaşadığı anlaşılır. Bu ise, tekmil nüfusun yüzde 63 ü demektir. Her köye düşen ortalama nüfus 300 e yakın olmakla beraber, gerçekte yüzü bulmıyan köyler bulunduğu gibi, nüfusu binleri aşan köyler de vardır: 1940 da, Gaziantep İlinde nüfusu binden fazla olan köylerin sayısı on dokuza varıyordu.

Gaziantepten bir umumî görünüş

Şehirlere gelince, il hudutları içinde bir büyük, diğeri orta çapta iki şehir vardır: Gaziantep (1945 de nüfusu 62.775), Kilis (27.000). İlin geri kalan iki ilçe (kaza) merkezlerinin nüfusu şöyledir: Nizip (10.000), Islahiye (4.300). 1946 yılı içinde Gaziantep İli topraklarında Oğuzeli adiyle bir yeni ilçe daha kurulmuştur.

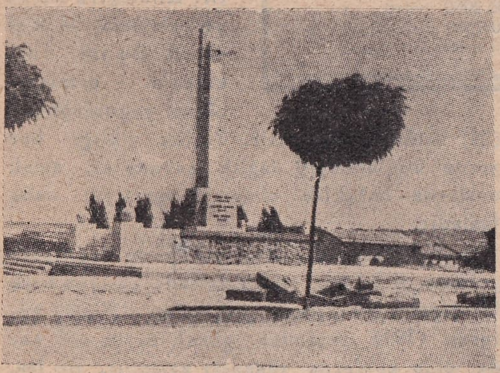
Gaziantep şehri, coğrafyası ve kısa tarihi: Gaziantep şehri, Fırat nehrine dökülen Sacur çayının yukarı kollarından birisi üzerinde, deniz seviyesin-

den takriben 800 metre irtifada, şimdi şehrin kuzey kenarında kalmış olan Ayıntab kalesinin bulunduğu tepe ile, onun etrafındaki daha alçak diğer tepelerin yamacına yaslanmış bulunmakta ve etrafı dere ve kanalların suladığı bağ ve bahçelerle kuşatılmaktadır. Evlerinin hemen hepsi de taştan yapılmış olup büyük kısmının üstü düz damlıdır. Şehrin harap kalesini taşıyan tepenin, çok eski devirlerdenberi insanlar tarafından iskân edilmiş olması muhtemel bulunmakla beraber, ilk çağa ait kaynaklarda adı geçen Doliche adlı beldenin - ki Bizans devrinde buna Teluk veya Tulupa denilmekteydi - şimdiki Gaziantep'in yerinde değil, fakat buna nazaran 10 kilometre kuzey batıda bir tepe üzerinde kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bugün orada Dülük adı verilen 800 nüfuslu bir köy bulunu-

Bir umumî görünüş daha

yor. Malatya ve Harput gibi şehirlerde de görülmüş olan yer değiştirmelerin burada da vukua gelmiş olması muhtemeldir. Şimdiki Antep'in ne zaman kadim Dülük yerine kaim olduğu katî olarak bilinemezse de bu olayın nihayet Ondördüncü Yüzyıl sonunda vukua gelmiş bulunması tahmin edilebilir. Hitit (ilin güney doğusunda Fırat üzerindeki Ca-

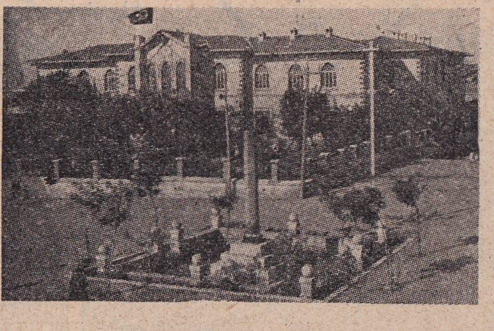
Şehitler âbidesi

rablus mevkii civarında Eti'lere ait Kargamış harabesi vardır), Asur, Roma ve Bizans hükmünde kaldıktan ve büyük savaşlara sahne olduktan sonra, bu bölge, İslâmiyetin daha ilk yüzyılında Arapların eline geçmiş, Bizans İmparatorluğu hududu üzerinde yer almıştır. Türkler bu havaliye Onbirinci Yüzyıl ortalarında, esaslı bir şekilde yerleşmiye başlamışlardır. Haçlılar Suriyeye ayak bastıkları sırada buraları Halep Selçuklularının elinde bulunuyordu. Onbirinci Yüzyıl sonunda Haçlı prensliklerinin eline geçen ülke Onikinci Yüzyıl ortasında Konya Selçuklu sultanı Mesut tarafından geri alındı ve Onüçüncü Yüzyılın ikinci yarısında Moğollar tarafından tahribedildiyse de, Mısır hükümdarı Baybars tarafından kurtarıldı. Onbeşinci Yüzyılın ilk yarısında Dulkadiroğulları hükmüne girdi ve yüz yıl kadar bunlarda kaldıktan ve bir aralık tekrar Mısır memlûklerinin eline geçtikten sonra Hicretin 922 yılında (1516) Yavuz Sultan Selim devrinde Osmanlı mülküne katıldı. Evvelâ Maraş, sonra Halep eyaletine tabi oldu: 1913 de müstakil mutasarrıflık, 1924 de de vilâyet oldu. Onyedinci Yüzyılda şehri ziyaret edenler burayı birçok cami ve medreseleri, faal çarşısı, bağ ve bahçeleriyle

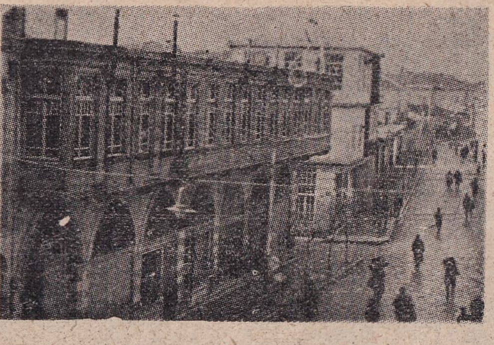
Şehrin tarihî kalesi

güzel bir şehir olarak tarif ederler. Burada yetişmiş bir ilim adamı olan Aynî (Bedreddin Mehmet) Antep'i «Küçük Buhara» diye vasıflandırır. Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısında, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Suriyeye ve Anadoluya tecavüz ettiği sırada, oğlu İbrahim Paşanın ordusu, Hâfız Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu 1893 da Nizipte bozguna uğratmış, bundan sonra

Hükûmet konağı ve Cumhuriyet âbidesi

Antep bir müddet Mısırlılar elinde kalmıştı. Birinci Cihan Harbinin sona ermesi üzerine 1918 senesi başında (15 ocak) Antep İngilizler ve aynı yıl sonuna doğru (5 kasım) Fransızlar tarafından işgal edildi. İstiklâl Savaşımızda Ayıntab, 1 nisan 1920 den 7 şubat 1921 tarihine kadar Fransızlarla kahramanca döğüşerek Türkiye Büyük Millet Meclisinin 6 şubat tarihinde kabul ettiği bir kanuna göre Gazi Ayıntab (sonradan Gaziantep) adını aldı. Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşması üzerine 25 aralık 1921 de anavatana kavuştu.

Suburcu ve Karagöz Caddesi

Evvelce Antep'in yay, eyer ve koşum takımlariyle pamuklu dokumacılığı çok ileriydi. Ziraat ve sanayi sahasındaki ehemmiyetinden aşağı kalmıyan bir önemi de bir taraftan Halep ve Şam, öte taraftan Diyarbakır ve Bağdada giden büyük kervan yolları üzerinde bulunmasından doğuyordu. Medreselerinde büyük adamlar yetişiyordu. Yukarıda adı geçen âlim ve müverrih Aynî'den başka, İbni Bâli, Aynî (Ayıntaplı Hasan) adlı şairler, Mütercim Âsım Efendi ve geçen yüzyılın maarif nazırı Münif Paşa bunlar arasında sayılabilir.

Ekonomik vaziyet: Gaziantep İli de esas itibariyle, geçimini topraktan sağlıyan bir yurt köşesidir. Bununla beraber, iklim ve toprak şartlarının çeşitliliği sebebiyle, topraktan faydalanma şekilleri de çeşitli bir manzara gösterir: Kışları oldukça sert - fakat soğukları pek sürekli değil - ilkbaharları nemli, yazları sıcak olan yayla bölgesinin killi-kireçli toprakları hububat ekimine elverişlidir. Yaylanın nadasa bırakılan, yahut tarla haline getirilmemiş bulunan kı-

Tekke caddesi

sımlariyle dağlık sahalar, başta keçi ve koyun olmak üzere hayvan yetiştirilmesine tahsis edilmiştir. Batıdaki ova (Islahiye), başta pirinç olmak üzere, sulamalı ziraate müsait bulunur. Nihayet, başta il merkezi ve Kilis olmak üzere şehir ve kasabalar civarında çeşitli yemiş ağaçları, üzüm bağları geniş yer tutar.

Cumhuriyet caddesi

Hububattan en ziyade buğday (30.000 - 60.000 ton), arpa (15.000 - 30.000 ton) ekilir. Epeyce mısır (3.000 - 5.000 ton) ve darı (1.000 - 2.000 ton) ekilirse de çavdar ve yulaf az yetiştirilir. Buna karşılık pirinç ekimi bakımından Gaziantep İli son yıllarda Türkiye mecmuunun yüzde 4 - 8,7 siyle başka iller arasında beşinci gelmektedir. Baklagiller arasında en fazla ekilen mercimek (4.000 ton kadar) olup bu bakımdan ilimiz, Urfa ve ve Mardin ile başta gelir. Endüstri bitkileri arasında en fazla yetiştirilen, pamuktur (bazı yıllar 1.000 tondan fazla); biraz da tütün ve susam yetiştirilir. Sebze ziraati çeşitli olmakla beraber, daha ziyade bulunulan yerin ihtiyacını karşılar.

Meyvacılık çok gelişmiye elverişlidir. Şehirler ve kasabalar civarında çeşitli yemiş ağaçları bulunur: Badem, ceviz, incir, kayısı, elma ve bilhassa fıstık. Bu sonuncu yemiş

- halk arasında şam fıstığı denilmekle beraber en ziyade bu il içinde yetiştirilmektedir - Gaziantebin tanıtıcı ürünüdür (1934 de iki milyon kilo kadar). Üzüm bağları çok yer tutar. 1934 de neşredilen ziraî istatistiklere bakılırsa, bağların kapladığı saha (41.000 hektar) bakımından, Gaziantep İli Türkiyede Kayseri İlinden sonra ikinci geliyordu. Zeytinlikler bilhassa Kilis ve Nizip ilçelerinde gelişmiş bulunmaktadır. Yedi senelik ortalamaya göre, zeytinyağı istihsali (3.400 ton) bakımından Gaziantep, illerimiz arasında altıncı gelir.

Gaziantep İlinde yetiştirilen hayvanlar arasında koyun (270.000 kadar), bunlardan

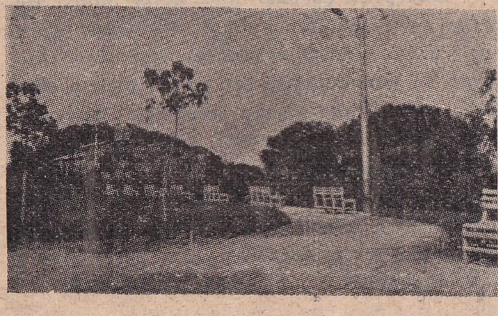
Gaziler caddesi

daha fazla sayıda olmak üzere kıl keçisi (350.000 den fazla) başta gelir. Sığırların sayısı 120.000 i bulur. Diğer ehlî hayvanlar: at (15.000), eşek (28.000), deve (3.500), katır (2.000) ve manda (1.500) dır. İlin mahsulleri arasında yün ve keçi kılı önemli yer tutar.

Gaziantep İlinde krom, demir, kurşun, linyit, belki de petrol bulunması mümkünse de, henüz işletilmekte olan önemli bir maden ocağı yoktur.

Endüstri en ziyade ziraat ve hayvancılığa dayanır. Avrupada büyük endüstri doğmadan mevcudolan sanatlar - başta dokumacılık - sonradan çok sönükleşmiştir. Bununla beraber küçük ölçüde bez dokunur, halı, keçe ve aba yapılır. Zeytinyağı, sabun, sadeyağı, deri, pekmez hazırlanır.

Gaziantep İlinin başka iller ve dış memleketlerle olan alış verişi ve yolcu nakliyatı,

Parklardan biri

Adana üzerinden Fevzipaşa'ya gelen demiryoliyle yapılır. Bu demiryolunun bir kolu kuzey doğu istikametine uzanarak Malatya ve Diyarbakıra gider; başka bir kolu güneye inerek Meydan-ı Ekbez'de hudutlarımızdan dışarı çıkar ve Halepte Suriye hatlariyle birleşerek Çobanbey'de tekrar hudutlarımıza ulaşır. Cumhuriyet Hükûmeti Gaziantep şehrini bu demiryolunun kuzey koluna bir başka hatla bağlamıya teşebbüs etmiş ve Narlı istasyoniyle Gaziantep arasında demiryolu inşasına başlanmıştır. (*Prof. Dr. Besim Darkot*)

GRİP (Grippe) — Bu hastalığın adına «İnfluenza» da derler. Bir yerde çıktığı zaman kolaylıkla etrafa bulaşan, memleketten memlekete atlayıp az zamanda her tarafa yayılarak cihan salgınları (pandemiler) yapan meşhur hastalıklardan biridir.

Tarihçiği: Hipokrat Hekimin eserlerinde, dünyayı saran büyük salgınlardan bahis vardır. Bu salgınların grip olması ihtimali kuvvetlidir. Şu halde grip çok eski bir hastalıktır. Ondördüncü Yüzyıldan bugüne gelinceye kadar geçen altı yüzyıl içinde, grip zaman zaman, dalgalar halinde, bütün dünyaya yayılmış, milyonlarca insanları hastalandırmış ve öldürmüştür. Hekimliğin salgınlar tarihinde gripin yaptığı azgınlıklar, uzun bir bahsin meraklı konusunu teşkil edecek kadar geniştir. Bu salgınların çoğu bizim memleketimize de uğramış, zaman zaman, yüzlerce, binlerce kişiyi ateşler içinde yakmış, insanları kırıp geçirmiştir.

Hattâ bu salgınlardan birinde gripe memleketimizde «paçavra hastalığı» diye bir ad bile takılmıştır. Salgınlar sırasında hekimleri kendisiyle çok uğraştırmış, bütün azgınlık ve özellikleri, hekimler tarafından etraflıca etüd edilmiştir. Yakın bir tarihten, yani geçen Birinci Cihan Harbinden alınacak misaller gripin salgınlar yapmak hususunda ne geniş bir özellik gösterdiğini, ne büyük zararlara sebeboldğunu ispata yeter sanıyoruz. Birinci Cihan Harbinde; 1918 - 1919 yıllarında, içimizden birçoğumuzun hatırlıyacağı gibi, Amerikada çıkan bir grip salgını bir müddet sonra, Fransa ve İspanyaya atlamış, oradan, tıpkı köpürüp taşan bir deniz gibi etrafa saldırarak az zamanda bütün dünyayı sarmış ve sarsmıştır. O zaman «İspanyol nezlesi» denilmiş olan bu hastalık gripten başka bir şey değildir. Bu salgın sırasında İsviçrede iki milyon insan gripe tutulmuş, bunların yirmi bir bini ölmüştür. Gene bu salgında Almanyada gripe tutulanların sayısı on beş milyon ve ölenlerin miktarı yüz doksan altı bin kişidir. Bir Fransız istatistiğine göre Birinci Cihan Harbinde çıkan bu grip salgınının bütün dünya üstünde öldürdüğü insanın sayısı yirmi milyondur.

Bu korkunç rakamlar göz önüne alınırsa grip denilen, ve belki de bazı yerlerde ehemmiyetsiz gibi telâkki edilen bu hastalığın ne büyük bir âfet olduğu kolayca anlaşılır. Veba dediğimiz tehlikeli hastalık bile, tarihteki meşhur salgınlarında, insanlığa bu kadar müthiş zararlar yapamamıştır.

Mikrobu: Gripin mikrobunu bulmak için hekimler çok çalışmışlardır. 1892 yılında Pfeiffer adında bir âlim griplilerin balgamlarında ufak, çomak şeklinde bir mikrop bulmuştur.

İçine kan katılmış kültürlerde güzel üreyen ve bulanın adına izafetle «Pfeiffer basili» denilen bu mikrop, o zaman gripin hakikî mikrobu zannedilmişse de sonradan yapılan ilmî incelemeler grip mikrobunun süzgeçleri geçen ve ancak milimikron ile ölçülebilecek kadar küçük bir virüs olduğunu meydana çıkarmıştır.

Pfeiffer basili ise bu virüsün açtığı müsait zeminden faydalanarak, gripin tehlikeli ihtilâtlarını hâsıl eden bir âmildir. Grip virüsü ancak 1933 yılında Andrewes, Smith, Laidlaw adındaki âlimler tarafından bulunmuştur. Bu virüsle lâboratuvar hayvanlarında, bilhassa gelinciklerde yapılan deneyler virüsün birbirinden farklı (A. B. suşları) gibi çeşitleri mevcut olduğunu ve bunun taze tavuk yumurtasının iç zarında üretilmesi mümkün bulunduğunu göstermiştir.

Grip virüsü hastaların ağız, burun ve boğaz ifrazlarında pek çoktur. Hastalar, söz söyler, bağırır, çağırır, öksürür ve aksırırken ağızlarından, boğazlarından fırlayan tükürük damlacıkları içindeki mikroplar etrafa yayılarak, sağlam insanların da hastalığa yakalanmasına sebebolurlar. Griplilere ait meskenlerle yatak, çamaşır, elbise, yemek takımları gibi eşya bulaşmada büyük bir rol oynamazlar. Bazı insanlar hastalıkların, yatağa bile yatmıya mecbur olmadan, hafif bir şekilde ayakta geçirdiklerinden bu insanların her tarafta dolaşarak, öksürüp aksırmalariyle grip, büyük bir çabukluk ve kolaylıkla etrafa yayılabilir. Az zamanda çok insan hastalığa tutulur. Hastalık, dalga dalga yayılır ve salgın dalbudak salarak gittikçe genişler.

Mevsim ve iklimin, gripin çıkma ve bulaşmasında büyük tesiri vardır. Kış aylarında soğuk havalarda burun nezlesi, anjin, bronşit gibi yukarı teneffüs yollarını ilgilendiren âdi nezlelerin çoğaldığı zamanlarda gripin çıkması ve yayılması kolaylaşmış olur. 1782 salgınında Petersburgta bir gece içinde

hararetin birdenbire düşmesi yüzünden ertesi günü kırk bin kişinin birden gripe tutulduğu görülmüştür.

Okul, kışla, tiyatro, sinema gibi birçok insanın sıkı bir temas halinde toplanıp yaşadığı yerlerdeki yığılışmalar (izdihamlar) gripin yayılmasında büyük rol oynıyan en önemli sebeplerdendir.

Yeni doğmuş çocuklar gripe tutulmazlar. Yaş büyüdükçe tutulmak ihtimali çoğalır. Kırk yaşından sonra tutulma nispeti azalırsa da ihtiyarlarda grip daha ağır, daha öldürücü bir tesir gösterir.

Bazı salgın hastalıklarda olduğu gibi bir defa gripe tutulanların bu hastalığa karşı bir bağışlılık (muafiyet) hali kazanıp kazanmadıkları meselesi hekimler arasında uzun tartışmalara yol açmış, bu konuda bir sürü fikir ve kanaat ileri sürülmüştür. Fakat grip salgınlarının çeşitli devrelerinde bir defa gripe tutulanların bir daha kolay kolay tutulmadıkları görüldükten sonra, gripin de azçok bir bağışlılık sağladığı kanaati kuvvetlenmiştir. Birçok hekimlerin fikrince bu bağışlılığın süresi bir yıldan fazla değildir.

Yorgunluk, uykusuzluk, açlık, sefalet, kirlilik gibi haller, insan vücudunun hasta-

lıklara karşı dayanıklılığını azalttığından kıtlık ve harb yıllarında çıkan grip salgınları da az bir zaman içinde ve kolaylıkla yayılmak istidadını gösterirler.

Ârazı: Grip virüsü alındıktan hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen kuluçka süresi (tefrih devresi) 1 - 3 gün kadar sürer. Bu müddetin sonunda hastalık, birdenbire bir üşüme ve titreme ile başlar. Ateş, az zamanda 38 - 39 hattâ 40 dereceye kadar yükselir. Hastaların vücudunda büyük bir kırıklık, derin bir takatsizlik vardır. Kendilerini bir paçavra gibi çok bitkin ve çok düşkün hissederler (Gripe memleketimizde paçavra hastalığı denmesinin sebebi budur). Hastalarda şiddetli bir baş ağrısı hâsıl olur. Burun, boğaz, gırtlak ve büyük teneffüs borusunda nezle hali baş gösterir. Kuru ve göğüs tırmalayıcı bir öksürük vardır. Yüz kırmızı, gözler kanlıdır. Dudaklar kuru, dil paslı, iştah yoktur. Ses kısılır. Kalça ve bel ağrıları şiddetlidir. Hasta büyük bir sıkıntı içinde yatağa düşer. Vücudunda derin bir ıstırap hisseder. Bazı hastalar bu yüksek ateş arasında kendilerini kaybederler. Karışık ruyalar görür, abuk sabuk sözler söyler, yataklarından kalkmak, atılmak isterler. Derin bir sıkıntı ile çırpınıp dururlar. Bazılarında burun kanaması olur. Bazılarının derisi üzerinde ufak, kırmızı bir takım lekeler çıkar. Bu ağır hastalık hali 2-3 gün kadar sürer. Bundan sonra, terleme ile ateş yavaş yavaş düşerek sıkıntılar ortadan kalkar ve nekahet devresine girmiş olur. İşte gripin örneklik tablosu böyledir.

Bundan başka, gayet şiddetli ve yüksek ateşle başlıyan, şimşekle vurulmuş gibi çabuk öldüren şekiller olabildiği gibi hafif kırıklık, çok yüksek olmıyan bir ateş ve nezle hali ile öksürüp aksırarak, ayakta gezen hafif gripliler de vardır. Grip bu halde kaldıkça büyük bir tehlike göstermez. Ölümlere sebebolan asıl onun ihtilâtlarıdır.

Grip hastalığı sırasında, vücudun birçok organlarında ihtilâtlar ortaya çıkabilir. Fakat en tehlikeli ihtilâtlar akciğerlerde hâsıl olanlardır. Grip zatürrieleri ile en ince nefes borularının da iltihaba katışması neticesi ortaya çıkan bronko - pnömoniler bu korkunç ve öldürücü ihtilâtların başında gelirler. Bunlar griplinin tam iyileşeceği sırada ateşin tekrar yükselmesi, göğüste ağrılar, nefes darlığı, kanlı balgam, dudaklarda ve parmak uçlarında morarmalarla kendilerini göstererek hastaların halini az zamanda fenalaştırırlar. Biraz sonra kalb yorulur. Damarlar ve böbrekler büzülür. Hasta derin bir bitkinlik içinde ölüme sürüklenir. Bazan bu ihtilâtların sonunda, akciğerlerin üzerindeki ince zarda su ve cerahat toplanmasiyle ağır zatülcenplerin ortaya çıktığı da vardır. Hastaların bazısında karın ağrıları, şiddetli ishaller görülebilir. Apandisiti taklideden şekiller mevcuttur. Bir takım hastalarda şiddetli baş ağrıları, sayıklamalar, felce benzeyen hallerle sinir sistemi bozukluklarını gösteren şekiller husule gelir. Orta kulakta, yüzdeki kemik boşluklarında cerahatli iltihapların hâsıl olduğu az değildir.

Grip, vücudu sarsıp zayıflatarak başka hastalıklara kapı açabilir. Bu hastalıklardan en önemlisi veremdir. Vücudun vereme karşı olan nisbî bağışıklık hali bu hastalık sırasında zail olduğundan gripten sonra hastalarda verem başlıyabilir.

Tedavi: Hasta, ilk gününden itibaren, yatakta yatmalı ve çok iyi bakılmalıdır. Yemek olarak çorba, lâpa, muhallebi, pelte, limonata, portakal ve meyva suları gibi hafif ve hazmı kolay gıdalar verilmelidir. İşe gitmek bahanesiyle yatakta yatmıyanlar veya yatağı çabuk terkedenler ağır ihtilâtlara mâruz kalırlar. Ateş düştükten ve hastalık geçtikten sonra bir hafta kadar sokağa çıkmamak iyi bir ihtiyat tedbiridir. Hastanın vücudunu temiz ve sıcak tutmalı, münasip gargaralar ve burun damlaları kullanılmalıdır. Yüksek ateşe karşı kâfurlu ispirto ile vücuda masaj yapmak, hekimin müsaade ve kontrolu altında hastaya banyo tedavisi veya ıslak sarmalar tatbik etmek uygun olur. Çay, ıhlamur, salep gibi sıcak içkiler hasta için pek iyidir. Öksürüğe ağrı ve ateşe karşı bunları giderici ilâçlar kullanılır. Kalbi kuvvetlendirici ilâçları hekim tâyin eder. Kinin gripe karşı pek faydalı bir ilâçtır. Hem ateşi düşürür, hem hastayı zatürrie ve bronko - pnömoni gibi ihtilâtlardan koruyucu bir tesiri vardır. Hastalığın başlangıcından itibaren hastaya kinin vermek bu bakımdan çok faydalıdır. Kinin sade kurtarıcı değil, gripe tutulmamış olanları tutulmaktan koruyucu gibi de tesir eden en iyi bir ilâç sayılır. Hastalığın salgın olduğu zamanlarda günde bir tablet kinin alanlar kendilerini büyük bir nispette gripten korumuş olurlar. Yeni keşfedilen ve bazı mikroplu hastalıklarda çok iyi gelen sulfamid adındaki ilâçların gripte hiçbir tesiri yoktur. Yalnız bunlar cerahat mikroplarından ileri gelen grip ihtilâtlarında faydalı olarak kullanılabilirler.

Korunma: Gripten korunmak için sağlam insanlar, mümkün olduğu kadar hastalarla temastan çekinmelidirler. Griplilere bakanlar, dört beş katlı gaz bezinden yapılmış bir maske ile ağız ve burunlarını örterlerse kendilerini hastalıktan korumuş olurlar. Birinci Cihan Harbinde bu şekilde yapılan maskelerden büyük fayda görülmüştür. Grip hastalığını hafif bir şekilde ayakta geçirenlerin sağlamların arasına karışmamaları lâzımdır. Vapur, tren, tramvay ve otobüslerde öksürüp aksıranların yanına sokulmamalı, kalabalık yerlere girmemelidir. Grip salgınının genişlediği zamanlarda okul, sinema, tiyatro gibi toplulukların, geçici bir müddet için kapatılması düşünülebilir. Gripe karşı koruyucu bir aşı kullanılması uzun zaman danberi hekimlerin kafasını kurcalayıp durmuştur. Lâkin grip mikrobu, uzun yıllar insanlar için meçhul kaldığından ancak gripin ihtilâtlarını yapan çeşitli cerahat mikroplarından bir takım aşılar hazırlanmış ve bunlar tatbik olunmuştur. Fakat bunların asıl grip hastalığına karşı koruyucu bir tesiri olmamıştır.

Son senelerde grip virüsü ortaya çıkarıldıktan sonra, taze yumurta zarında üretilen bu virüsün (A) ve (B) tipi ile Amerikada yapılan aşı 1944 yılında Amerikan ordusunda tatbik olunmuştur. Bu aşı sayesinde Amerikan ordusunda hastalığa tutulma nispetini yüzde yediden yüzde ikiye indirmek gibi oldukça mühim bir başarı elde edilmiştir. Fakat bu tarzdaki grip aşısı henüz pek yenidir. Henüz hekimlik alanında bununla geniş tecrübeler yapılmamış olduğundan her zaman ve her yerde tatbik olunabilecek şekilde klâsik ve pratik bir duruma gelmiş değildir.

Son söz olarak şurasını da söylemek lâzımdır ki grip, anlattığımız şekilde özellikleri olan ve zaman zaman ortaya çıkarak geniş salgınlar yapan, başlıbaşına hususiyeti haiz önemli bir hastalıktır. Kış mevsimlerinde her zaman, sık sık görülen ve grip zannedilen âdi nezle ve bronşitlerin griple hiçbir ilgisi yoktur. Böyle olduğu halde bazı yerlerde bu hastalıklara yanlış olarak grip ismi verildiği ve hattâ verem, sıtma, tifo, paratifo gibi başka hastalıklara bile, başlangıçlarında grip denilip geçilmek gibi sakat bir yola sapılarak bunların ihmal edildiği görülmektedir. Bu telâkki çok yanlıştır. Hastalıkların tedavisi bakımından zararlı sonuçlar doğuran çarpık bir görüşün mahsulüdür. En ufak bir hastalık önünde bile gayet uyanık davranılmalı, her hastalığın hakikî hüviyetinin ortaya çıkarılıp ona göre esaslı bir tedavi tatbikının lâzım geldiği hiçbir zaman unutulmamalıdır. *(Dr. Nuri Ömer Ergene)*

İSKORPİT — Kemik dokusu tam, kanadı sert dikenli lezzetli bir balık. Boyu on beş santimetre kadardır. Boyu eninden fazladır. Kafası boyuna nispetle büyük ve kambur kmuburdur. Sert dikenlerinden başka vücudunda derili et sarkıkları vardır. Adını bu garip manzaralı biçimi dolayısiyle yunanca «akrep» demek olan «shorpitis» ten almıştır. Teknik adı «scorpaena scrofa» dır. Fransızlar «scorpène», Anglo - Saksonlar «scorpaena», İtalyanlar «scorpéna» derler. Bununla beraber Anglo - Saksonların halk dilinde «deniz akrebi», Fransız halk dilinde «deniz kurbağası», «deniz şeytanı» gibi isimler almıştır.

İskorpit ve çeşitleri bütün denizlerde bulunur. Umumiyetle ve daha fazla olta balığıdır. Amatör balıkçıların, iskorpitin dikenlerine çok dikkatli olması gerektir. Vakıa bu balığın dikenleri, bazı balıklarınki gibi zehirli olmadığı için tehlikeli değilse de çarpması çok can yakıcıdır. Bunun için bu balığı dikenleri yatık vaziyette ustalıklı tutmak lâzımdır. Denizden çıktıktan sonra da epey bir müddet ve hattâ çıkar çıkmaz ayıklanıp temizlendiği takdirde dahi bir müddet canlı kalır. Bu itibarla gene dikeninden korunmak lâzımdır.

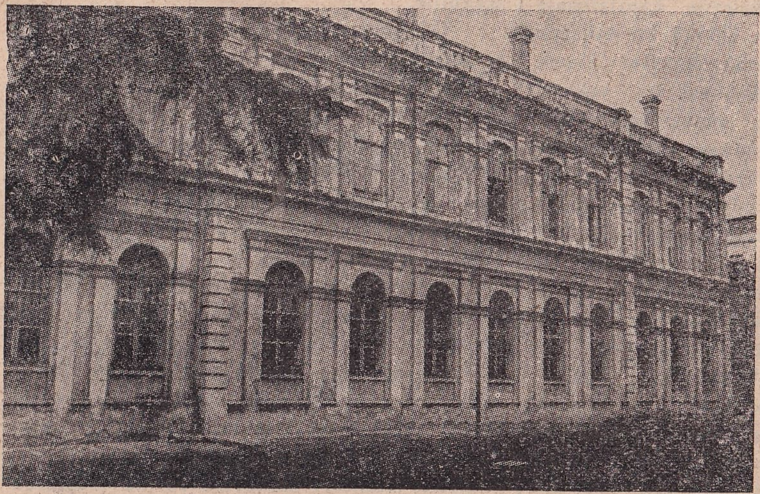

İskorpit balığı

İskorpitin çorbası pek nefis olur. Bu çorbayı yapmak için balığın miktarına göre birer parça havuç, maydanoz, domates, taze sovan ve kuzukulağını bir arada pişirip süzmeli, bütün bu pişmiş sebzeleri havanda dövüp kevgirden geçirmeli, kevgirden geçeni tekrar haşlama suya ilâve etmeli. Temizlenmiş iskorpitleri bu sebze suyu içine koyarak tuzunu ilâve etmeli ve pişirmeli. Bu çorbaya ayrıca haşlanmış beyaz patates parçaları da ilâve olunabilir. *(A. B.)*

İSTANBUL KIZ LİSESİ — Memleket irfanına büyük hizmetleri dokunmuş müesseselerden biridir. Tarihte sık sık yer ve isim değiştiren bu mektep, uzun bir yolculuktan sonra esaslı olarak yerleştiği şimdiki binasına gelmiş bulunuyor.

İstanbul Kız Lisesi 1911 yılında «İnas İdadisi» adiyle Kabasakalda, Nemlizadelerin konağında açılmıştır. Mektebin umumî müdürü erkek, ona yardımda bulunan elemanlar da kadın olarak tâyin edilmiştir. Umumî müdürlüğe merhum Edip Bey, müdürlüğe de eski milletvekillerinden Nakiye Elgün seçilmişti. Fakat bir yıl sonra imtihanların yapıldığı

haziran günlerinden birinde Ahırkapı yangınında mektep bir gece içinde kâmilen yandı. 1912 ders yılı baş nda Beyazıtta Türkocağına bitişik binada «İstanbul İnas Sultanisi» adı

İstanbul Kız Lisesinin dışardan görünüşü

ile mektebin tekrar tesis edildiğini ve umumî müdürlüğe Hilmi Beyin getirildiğini, Bayan Nakiyenin de yerinde ipka edildiğini görüyoruz. Binanın darlığı ve kız talebenin İstanbulda ilk defa açılan bu kız sultanisine fazla rağbeti, mektebin Aksarayda Sineklibakkalda Recif Paşa konağına naklini icabettirdi. Bu semte taşınınca mektebin adı «İstanbul Selçuk Sultanisi» olmuş ve müdürlüğe de Tevfik Bey getirilmişti; fakat yeni müdür pek az kalabildi.

Mektebin ilk müdürü Edip Bey tekrar mektebin başına geçmiş ve müdireliğe de Madam Abravaya getirilmişti. Mektebin hayatında bu safha yeni bir devre işaretti. Yabancı dile ehemmiyet verilmek isteniyor, teneffüslerde fransızca konuşmaları için talebenin başına iki Fransız matmazel tâyin edilmiş bulunuyordu.

1915 yılında mektep şimdiki yerine, Cağaloğlunda bilâhara Erkek Muallim Mektebi olacak o'an binaya taşındı. Fakat Çanakkale Harbinin en fena günlerinde şehirdeki binaların birçoğu hastaneye çevrildiği için mektebin 1916 yılı başında Mektebi Mülkiye civarındaki «Mustafa Necip Bey» ilk mektebi

Lisenin bahçeden görünüşü

kısmına nakledilmesi zarurî oldu. İşte burada mektebin ismi «Bezmiâlem Sultanisi» oluyordu. Mektebin müdürleri değiştirildi. Umumî müdürlüğe Bay Arif ve müdüreliğe de Bayan Sadiye gelmiş oldu.

1916 senesi; İstanbul Kız Lisesinin veya o zamanki tâbirle Bezmiâlem Sultanisinin ilk mezunlarını verdiği yıldır. Mektebin ilk mezunları on kişiydi; bunların birçoğu şimdi öğretmen olarak muhtelif okullarda bulunmakta dırlar. İlk mezunları içinde Bayan Lâtife, Efser, Fethiye, Atıfe, Müzeyyen, Naime şimdi öğretmendirler. Mektep 1922 de, talebesinin çokluğu dolayısiyle iki binaya taksim edildi. Biri şimdiki yerinde «Bezmiâlem Sultanisi» olarak kaldı. Diğer parçalar da Beyazıtta «Hayat Okulu» nun bulunduğu yeri işgal etti. 1924 de her iki kısım birleştirildi. Ve Süleymaniye camisi civarındaki tarihî

Öğretmen ve öğrencilerden eski bir grup

Meşihat binasına nakletti. 1926 da bir gece elektrik kontağı yüzünden koskoca Babımeşihat birkaç saat içinde yanarak kül oldu; ne garip tesadüf ki mektebin baş na gelen bu ikinci yangın da hazirana düşmüş ve imtihan ayına rastlamıştı.

1927-28 ders yılı başlarken mektep, eski Vefa İdadisinin bulunduğu (yani şimdiki Vefa Lisesi) yere taşınmıştı. Bu sırada Cağaloğlundaki yerinde İstanbul Erkek Öğretmen Okulu tedrisat yapıyordu. 1933 - 34 ders yılı başlarken mektep şimdiki yerine geldi.

Bu müddet zarfında mektebin müdürlüğüne Mustafa Nuri - Sabiha, Sait - Refika, Sabri, Nakiye, Hatice, daha sonra Zeki, Sabri getirilmiş ve kısa zamanda hemen her yıl müdür değiştirilmiştir.

Ne binasında, ne isminde, ne de idarecilerinde bir istikrar bulan bu mektep, gayet tabiîdir ki ders malzemesi, kütüphane levazımı, ve lâboratuvar bakımından fakir kalmıştır.

Mektebin son yıllarındaki müdürleri Cafer Bey ve üç yıldanberi de Bayan İffet Cin'dir. Bina Erkek Muallim Mektebinin zamanında ciddi bir tamir görmüş, koridorları Malta taşiyle döşenmiş, her tarafı boyanmış ve pencereleri baştan başa değiştirilmiştir. İyi bir antresi, güzel bir bahçesi ve büyük bir konferans salonu vardır.

Bugün okulun 1201 talebesi ve 24 sınıfı vardır. Öğretmenlerinin sayısı 63 ü bulmuştur. Kurulduğu tarihten bugüne kadar okuldan 2.083 öğrenci mezun olmuştur.

Halen mektebin mükemmel kurulmuş bir kooperatifi vardır. «İstanbul Kız Lisesi Öğrenci Kooperatifi» adını taşıyan bu müesseseye her talebe üye olabilmektedir. Hariçten alınacak her şey burada ucuzca tedarik edilir; fakir öğrencilere de yardım edilir. Okul'da «Kızılay» teşkilâtı da vardır. İki öğretmenin idaresinde olan bu kurul da Kızılaya her yıl üç yüz liralık bir yardım temin etmektedir. Bundan başka mektebin mükemmel bir voleybol takımı ve iyi bir spor teşkilâtı vardır. Mektebin pek dar olan jimnastikhanesinde çalışan genç kızlar, açık havada okul bahçesinde her yıl spor şenlikleri tertibederler. Değerli öğretmen Vecihe Karamürsel'in başkanlığında öğrencilerin geçen yıl vermiş oldukları temsiller, koro ve birtakım eğlence ve talebe dansları çok beğenilmiş ve alkışlanmıştır. Mektep yeni müdürü İffet Cin zamanında büyük bir canlılığa erişmiş ve gün geçtikçe mektebe velilerin ve talebenin alâkası artmıştır.

Mektebin eski öğretmenleri içinde fizikçi Ali Hikmet, felsefeci Hâtemi Senih Sarp, fizikçi İlhami, kimyacı merhum Kudsî, ve riyaziyeci merhum Fuat Say hatıra gelenler içinde olduğu kadar, gene eskiler arasında fizikçi Avni Kulen, Ecvet Gürses, edebiyatçı Süleyman Şevket, Nakiye, Yunus Kâzım Köni, coğrafyacı merhum Saffet, Şükûfe Nihal Başar sayılabilir.

Yeniler içinde Hatice Yeşim, Feridel Eısoy, Münif Sait, Zeki Emre, Azize Çamlıbel Sabahat Demirci, Server Burke, Belkıs Pekolcay, Rauf Sevgen, Reşadet Gelgönen, Efser İnal, Nezahat Kolen, Makbule Burgucu, Mediha Arkot, Zaime Keskin ve mektebin değerli müdürü İffet Cin zikredilir.

Öğretmen ve öğrencilerden bir grup daha

İstanbul Kız Lisesinin yetiştirdiği gençlerin birçoğu, bugün hayata atılarak memleketin muhtelif bölgelerinde öğretmenlik, doktorluk ve avukatlık yapmaktadırlar.

Mektep için bir binaya hattâ yatılı teşkilâta müsait bir binaya ihtiyaç vardır; İstanbul ve Beyoğlunda yatılı bir kız lisesi yoktur. *(Samih Nafiz Tansu)*

İŞÇİ SENDİKALARI — İşçi sendikaları «işçi cereyanı» ndan doğmuştur. Bu cereyan da «işçilerin durumlarını düzeltmek ve iyileştirmek maksadiyle yaptıkları müşterek ve organize bir hareket» olarak tarif olunabilir. İşçi cereyanı, ücretle çalışan bir zümrenin mevcudiyetini tazammun eder; fakat bu zümrede menfaatlerinin iş verenlerin menfaatlerinden ayrı ve bunlara aykırı olduğu hakkında bir şuur doğmadıkça ve kendi menfaatlerini sağlamak için teşkilâta lüzum bulunduğu kanaati hâsıl olmadıkça işçi cereyanı denilen şuurlu hareket doğmuş olmaz. İşçi cereyanı kapitalist istihsal sisteminin yerleşmesinden ve serflerin yerine serbest işçilerin kaim olmasından sonra başlamıştır. Çünkü bu cereyan daima kapitalizme karşı bir tepki ve protesto mahiyetindedir.

Kapitalizm üç merhale geçirmiştir: Tacir kapitalizmi, patron (iş veren) kapitalizmi ve sermayedar (banker) kapitalizmi. Tacir kapitalizminde malları piyasaya satan sermayedar tacirlerdir. Bunlar mamul maddeleri dağınık bir halde çalışan münferit mütaahhitlerden alırlar. Ham maddeleri tacir verir, mütaahhit dükkânın sahibidir. İşçiler kendi aletleriyle çalışırlar. Bu patron-mütaahhitler ise dükkânlarında usta, kalfa ve çıraklardan mürekkep bir işçi zümresi çalıştıran ve hemen daima kendileri de bizzat çalışan baş ustalardır. İşçi sendika hareketi bu devrede başlar. Başlangıçta işçi birlikleri umumiyetle ustalardan ve kalfalardan terekküb eder. Bunlar sermayedar tacire mal yetiştiren muhtelif ve rakip imâlâthanelerde çalışan sanat sahibi işçilerdir ve işçi sendikasının gayesi de senelerce çıraklıktan sonra sanatı elde edenleri, sanata doğrudan doğruya girmek istiyenlerin rekabetine karşı korumaktır. Muayyen sanata ancak sendikaya dahil olanların çalışabileceği prensibi (closed shop) iptida bunlar arasında doğmuştur. Bu tip sendikalar İngiltere ve Amerikada Ondokuzuncu Yüzyılın ortasında ve Almanyada da yirmi sene sonra başlamıştır.

Patronlar sermaye toplıyarak fabrika ve makinelere sahiboldukları zaman durum değişir. Fabrikada eski mütaahhitler ustabaşı, usta ve âdi işçi olurlar. Makinenin işe tatbikı sanattaki tecrübe ve bilginin ehemmiyetini azalttığı için işçiler git gide tek bir sınıf haline gelir. Bu devre patron kapitalizmidir. Buna karşı birleşen işçiler arasında komünist ve sendikalist cereyanlar başgösterir. Asıl mânasiyle amele sendikaları çoğalmıya başlar. Bu tipteki gelişmeye 1880-90 senelerinde Amerika ve İngilterede tesadüf olunur.

Patron kapitalizmi merhalesindeki amele sendikaları iş anlaşmaları ve müşterek pazarlık devresine girmişlerdir. Amele sendikaları güttükleri iki ayrı gaye bakımından bir ayrılık gösterirler. Bu gayelerden biri kapitalizmin yerini almak yani bu sistemi ortadan kaldırmak, diğeri de kapitalizmle pazarlığa girişmektir. Kapitalizmi ortadan kaldırmak gayesi ya müstahsiller kooperatifleri hareketiyle veya komünizm gibi siyasî ve cebrî bir hareketle tahakkuk ettirilmek istenilir. Fakat aynı sendika teşkilâtı arasında dahi zamana göre bahis mevzuu gayelerden biri veya diğeri takibolunmaktadır. Ekseriya, fiyatların yükseldiği, kârların arttığı ve işçi talebinin çoğaldığı devirlerde kapitalizmle pazarlık şekli galip gelir. Çünkü bu hallerde patronlardan daha yüksek ücretler almak mümkündür, işsizlik tehlikesi de yoktur. Grevler tam bir disipline yapılır ve bu tedbire sırf iş verenleri muayyen şartları kabule cebir maksadiyle müracaat olunur. Bilâkis fiyatların düştüğü, kârların azaldığı ve işsizliğin arttığı devirlerde işçi sendikaları umumiyetle kapitalizmi ortadan kaldırmak ve bunun yerini almak gayesini güderler, çünkü bu devirlerde kapitalizm herkese iş bulmıya muktedir değildir. İşsizlikse kapitalistlerin yükünü hefifletir. Bu devirlerde işçi sendikaları, siyasî faaliyete, komünizm tahrikâtına ve ihtilâlkâr grevlere başlarlar. Sosyalist ve komünist partileri lehindeki reyler artar ve cemiyetin kâr esasına dayanmıyan yeni bir iktisadî nizama göre kurulması fikirleri meydana çıkar.

Sanayiin bugün içinde bulunduğu devreye banker kapitalizmi devresi denilebilir. Çünkü banka sendikaları ve yatırma bankaları hisse senetleri ihracı veya muhtelif şirketlerin hisse senetlerini satın alma suretiyle sanayide büyük bir temerküz husule getirmiş bulunmaktadır. Bu temerküzün neticesidir ki banker kapitalizmi karşısında işçi sendikaları biraz müşkül duruma girmiştir, çünkü işçi artık ne ustabaşısiyle ve ne de patroniyle karşı karşıya değildir. Sendikalar, karşılarında, meydana çıkmıyan ve fakat çok kuvvetli olan bir kapitalist kitlesini bulmaktadırlar. Bu kitlenin menfaatlerini temsil eden bankerlerse sendikaların tazyiki karşısında fabrikaları kapamak, memleketin başka taraflarına ve hattâ başka memleketlere nakletmek gibi cezrî tedbirler bile almaktadırlar. Bundan başka tacir kapitalizmi devrinde işsiz kaldığı zaman hiç olmazsa yatacak ve yiyecek bir şey bulabilen işçiler bugün maişetlerini ancak alacakları nakdî ücretle sağlamak zorundadırlar. Bundan başka şehirlerde ve büyük kasabalarda temerküz etmiş ve topraktan ayrılmış bulunan büyük bir proleter kitlesi de bu devrin bâriz vasıflarındandır. Geniş ölçüde bir işsizlikse bu kitleyi sefalete karşı karşıya bırakmaktadır. İşte bugünün işçi sendikaları, işçinin bu güç durumunu karşılamıya çalışmakta ve bilhassa bu maksatla kurulmuş bulunmaktadır.

İşçileri birleşmiye sevkeden sebeplerin başında işçilerin iş verenler karşısındaki zayıf durumu gelmektedir. Bu durumda patronun ham maddeye, fabrikaya, her türlü alet ve vasıtalara ve hattâ işçilerin yaşadığı evlere malik bulunmasından, buna mukabil ise işçilerin sadece emeklerini arzetmelerinden ileri gelmektedir. Münferit işçi, işverenin teklifini ya olduğu gibi kabul etmek veya reddetmek zorundadır. İş teklifini reddetmek iş bulamamak, bu da, aç kalmak demektir. Patron, hattâ uzun bir müddet fabrikasını işletmeden bekliyebilir. Fakat işçi bekliyemez. Mübadeleye arzedeceği yegâne meta emeğidir. Bu da zamanla heder olur; kolay ve çabuk bozulan ve süratle satılması icabeden bir mal gibidir. Patron amele yerine icabında ve tekniğin terakkisine göre makine ikame edebilir. Fakat patronun yerini tutacak makine yoktur. Patron, malî bakımdan işçilerden daha çok kuvvetli olduğu gibi piyasayı bilmek, anlamak ve piyasaya hâkim olmak bakımlarından da işçilere faiktir. Bundan başka kendi şartlarını kabul etmiyen işçilere karşı diğer patronlarla da kolayca anlaşabilir.

Görülüyor ki makinenin sanayie tatbiki ve fabrika sistemi biri çok kuvvetli ve diğeri çok zayıf iki ayrı sınıf yaratmış bulunuyor ve bunlardan işçi sınıfının patron sınıfına karşı korunması lâzım geliyor. İşte işçi teşkilâtı bu mücadelede işçilerin zayıf taraflarını kuvvetlendirmiye ve onlara bir dereceye kadar olsun patronlarla müzakere kudretini vermiye yaramaktadır.

İşçi sendikaları işçilerin işi terketmek yani grev yapmak silâhını kullanmalarını mümkün kılmaktadır. Çünkü işlerin iyi gittiği zamanlarda toplanan paralarla sendikalar işçilere asgarî bir hayat sağlamak suretiyle grevi uzatmak ve patronları işçi şartlarını kabule cebretmek imkânını bulmaktadırlar. Saniyen, münferit mukavele yerine müşterek mukavele kaim olmaktadır. Haddizatında bir mukavele bile sayılamıyacak olan patron işçi anlaşması kalkmış yerine uzun müzakerelerle varılan patron-sendika mukaveleleri gelmiştir. Salisen, patronla karşı karşıya kalan münferit işçi bilgisizliği yüzünden de kötü bir durumda bulunur. Halbuki sendika işçilerin haklarını müdafaa için belki patronlar derecesinde bilgili ve tecrübeli müdürler, mütehassıslar istihdam edebilir.

İşçiler bu maksatlarla birleşme ve sendika kurma hakkını ancak son zamanlarda alabilmişlerdir. Kapitalist memleketler arasında en iyi teşkilâtlanmış sendikalara malik bulunan İngilterede dahi işçilerin sendika kurma hakkı oldukça geç tanınmıştır. Her türlü işçilerin birleşmesini meneden 1549 tarihli bir kanuna sonradan ilâveler yapılmış ve İngiltereyi idare edenlerin Fransa ihtilâlinden ve İrlandadaki ayaklanmalardan korktukları zamanlarda (1799-1800) her türlü birleşmeleri meneden kanunlar çıkarılmıştı. 1824 de bu hak bir kanunla tanınmış ve fakat gene işçi cereyanından korkularak 1825 de birleşmeler serbest bırakılmakla beraber sendikaların faaliyetleri hayli tahdidolunmuştu. 1832 tarihli ıslahat kanunu bu tahditleri kaldırmak suretiyle sendikalara açık bir saha sağlamıştır. Bundan sonra her sahada işçi sendikaları kurulmıya başlamış ve 1867-77 senelerindeki kanunlarla da sendikaların tabi bulundukları bazı tahditler de kaldırılarak İngilterede bu cereyan tam inkişaf safhasına girmiştir.

İngilteredeki işçi sendikaları 1867 den itibaren siyasî faaliyste girmiş ve Avam Kamarasına kendi namzetlerini sokmak için çalışmıya başlamıştı. Bu faaliyet 1909 da Lordlar Kamarasının bir karariyle durdurulmuştur. Lordlar bu kararda sendikaların bu gibi faaliyetlerini kanun dışı saymışlardı. Fakat 1913 işçi sendikaları kanunu sendikalara bu hakkı da bahşettiğinden gerek iktisadî ve gerek siyasî sahada tam bir serbestî elde edilmiştir.

Fransada, işçi birliklerini meneden 1791 tarihli Le Chapelier kanununun koyduğu tahditler ancak 1884 de ortadan kalkmış, bununla beraber polis nezareti gibi bazı kayıtlar kalmıştı.

Amerikada işçi sendikaları İngilteredeki inkişaftan ayrı bir şekilde inkişaf etmiş bulunmaktadır. Bu memlekette işçilerin birleşmesi aleyhinde hükümler hiçbir zaman mev-

cut bulunmamış olmakla beraber gerek üye devletlerin kanunlarında ve gerek federal kanunlarda bazı kereler sendika faaliyetini tahdid edici mahiyette hükümlere rastlanmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde sendikaların ve sendikalar birliklerinin çok kuvvetli olmasına rağmen, muhtelif siyasî ve içtimaî ve iktisadî sebeplerle, bir işçi partisi zuhur etmiş değildir.

Diğer memleketlerdeki sendikaların inkişafı gözden geçirildiği zaman görülür ki başlangıçta her memlekette işçilerin birleşmesi endişe ile karşılanmıştır. İddia edilir ki, bu endişeyi yaratan ve birleşmiye mani kanunların yapılmasına sebebolanlar da umumiyetle patronlar olmuştur. Bununla beraber bilhassa Birinci Cihan Harbindenberi işçi sendikaları inkişafa devam etmektedir. Bazı memleketlerde işçilere grev hakkı verilmemekteyse de bunun yerine ihtilâfların devletin de iştirakiyle ve hakem yoliyle halli gibi usuller mevcut bulunmaktadır. Esasen bütün işçi cereyanının ve sendika hareketlerinin gayesi siyasî olmaktan ziyade işçileri işverenlere karşı korumak olduğuna göre devletin bu işi tedricen üzerine alması işçi sendikalarının işlerini azaltmaktadır. Bununla beraber sendikalar devletin müdahale sahası haricinde kalan patron işçi münasebetlerini tanzim etmek ve işçilerin umumî iyiliğini sağlamak gibi gayeler için çalışmaktadırlar. *(Prof. Hâzım Âtıf Kuyucak)*

İTALYAN DONANMASI — Paris Barış Konferansı, mağlûp devletlerin kara, deniz ve hava kuvvetleri tahdideden kararlar verdi. Bunlar arasında bütün İtalya millî savunma kuvvetlerinin tahdidi de vardır.

Mussolini'nin sekiz milyon süngüsü, Akdenizi «Mare Nostrum» (bizim deniz) yapacağını söylediği dünyada beşir ci derecedeki kuvvetli donanması, zavallı Habeşistan halkını göklerden yağdırdığı iperit gazlariyle haşlıyan büyük hava kuvvetleri şimdi artık tarihe karışmış bulunuyor. Bu yazıda İtalyan donanmasının «İkinci Dünya Harbi başında», «harb sonunda» ve «barış antlaşmasında» ki kuvvetlerini hulâsatan belirteceğiz.

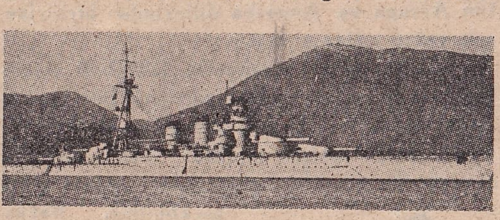
Harb başında: 1940 yılı haziranında harbe girerken Mussolini'nin «Donanmamız hazırdır» diye böbürlendiği İtalyan deniz kuvvetleri şu halde idi: 8 zırhlı (2 si

Cavour sınıfından Giulio Cesare zırhlısı

inşa halinde); 1 eski zırhlı kruvazör; 1 deniz uçakları ana gemisi; 7 modern ağır kruvazör; 29 hafif kruvazör (12 si bitmek üzere, 2 si kızağa konulmak üzere); 67 muhrip (8 i kızağa konulmak üzere); 71 torpitobot (4 ü kızağa konulmak üzere); 121 denizaltı (15 i tezgâhta); 13 mayın dökücü; 40 arama - tarama gemisi; 73 hücum botu ve birçok yardımcı gemi. Mürettebat: 4.143 subay, 70.500 er. 1939 başındaki ticaret filosu: 100 tondan büyük gemiler olmak üzere 3.448.453 tonluk 1.235 gemi. Bunların bir kısmı da yardımcı gemi haline sokulmuştur.

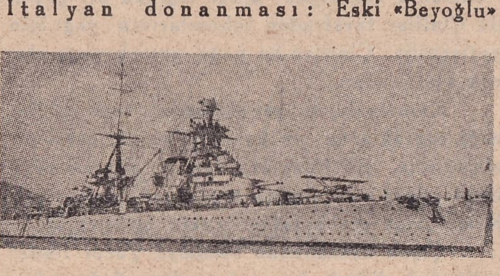
Harb sonunda: İtalyan donanması harb içinde Müttefik silâhları ve 1943 eylûlünde İtalyanın kayıtsız şartsız teslim olduğu günlerde de Almanların hücumiyle bir haylı gemi kaybetmiştir. İlk önce İtalyanların teslim oldukları 1943 eylûlüne kadarki kayıpları kaydedelim. Bunlar, Müttefik silâhlarının tahribettiği gemilerdir: Zırhlı: 0; eski zırhlı kruvazör: 1; ağır kruvazör: 7; hafif kruvazör: 6; denizaltı: 85; diğerleri muhrip, torpitobot ve küçük gemiler olmak üzere umumî yekûn: 342 harb gemisi. Ağır kruvazörlerden beşinin Müttefikler tarafından batırıldığı muhakkaktır. Bunlardan son kalan iki gemi de, ağlebi ihtimal, gene Müttefik

Cavour zırhlısı

ler tarafından, mütarekeden sonra, Almanların elindeki limanlarda batırılmıştır. Çünkü Müttefiklere teslim olan İtalyan donanmasında, hiçbir ağır kruvazör yoktu. 7 eylûle kadar Müttefikler 84 İtalyan denizaltısı batırmışlar, mütarekeden birkaç gün sonra 12 eylûlde, Müttefikler tarafından batırılan bir denizaltı ile bu yekûn 85 e çıkmıştır. Müttefikler, İtalya teslim olduktan sonra Almanların eline geçen İtalyan denizaltılarından 3 tanesini daha batırmışlardır. Böylece Müttefiklerin batırdığı İtalyan denizaltıları 88 i bulmuştur.

İtalyanın teslim olduğu gün İtalyan donanması: Eski «Beyoğlu»

Trento kruvazörü

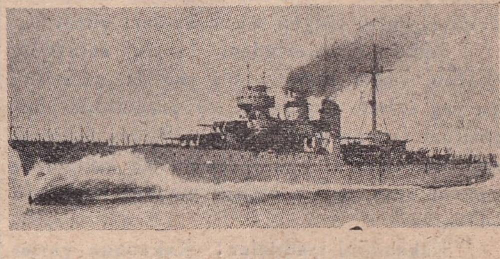
gazetesi sahibi, denizcilik amatörü Sinyor Primi'nin bir tetkikine göre şu mevcutta idi: 7 zırhlı; 12 hafif kruvazör; 22 muhrip; 45 torpitobot; 25 korvet; 63 denizaltı.

İtalya teslim olduğu zaman, donanmasının da Müttefiklere teslimi şart koşulmuştu. Müttefiklere teslim olduğu resmen ilk bildirilen gemiler şunlardı: 5 zırhlı; 8 hafif kruvazör; 7 büyük muhrip; 24 küçük muhrip ve torpitobot; 40 denizaltı; 46 küçük yardımcı harb gemisi ve 170.000 tonluk ticaret gemisi. Sonradan bazı danizaltıları ve diğer gemiler daha Müttefiklere teslim olmuştur (Güverte Yüzbaşısı Kayacan'ın 377 sayılı Deniz Mecmûasında çıkan bir tetkikine göre, İtalyanlar, İkinci Dünya Harbi içinde 184 denizaltıyı hizmete sokmuşlar, bunların 86 sı Müttefikler tarafından batırılmış ve 98 tanesi de teslim olmuştur. Fakat bu 98 rakamı, öteki kaynaklara uymamaktadır. Primi'ye göre, İtalya teslim olduğu zaman, yalnız 63 denizaltısı vardı).

İtalya, teslim olduğu zaman, İtalyan donanmasından bazı gemiler; Müttefiklere teslim olmıya giderken Alman hava kuvvetlerinin hücumuna uğradılar. Almanlar, 35.000 tonluk Roma zırhlısı da dahil olmak üzere, 14 gemiyi batırdılar. Bazı gemiler de Almanların eline ve tarafına geçti. Bunlardan bazıları, harbin sonuna kadar vukubulan harekât sırasında Müttefikler tarafından batırıldı. İtalya, Müttefiklerle beraber Almanlara karşı harbederken de Alman silâhlarının tesiriyle bazı gemiler daha kaybetti. Böylece İtalyanın Müttefiklere teslim olduğu 8 eylûl 1943 tarihinden sonra da İtalyan donanmasından şu gemiler de battı veya tahribedildi: 3 zırhlı; 3 hafif kruvazör; 11 muhrip; 23 torpitobot; 6 korvet; 26 denizaltı. Primi'ye göre Müttefiklerle beraber Almanlara ve Japonlara karşı harbetmiş olan İtalyan gemileri de 9 hafif kruvazör; 10 muhrip; 23 torpitobot, 36 denizaltı gemisi; 14 motor torpitobot; 16 hücum botu olmak üzere takriben 400 gemidir ve bunlar 64 kadar deniz hareketine iştirak etmişlerdir. İtalyan donanmasını «hususî hücum vasıtaları» denilen insan torpiller de, Alman işgalindeki Spez'a limanına hücum ederek İtalyanın Bolzano ağır kruvazörünü torpillemişlerdir.

Nihayet harb bittiği zaman İtalyan donanmasından suyun yüzünde kalan gemiler şunlardı: 5 zırhlı; 9 hafif kruvazör; 11 muhrip; 22 torpitobot; 19 korvet; 37 denizaltı. Ceman 266.000 tonluk 103 gemi.

Barış antlaşması sonunda: Barış antlaşması, kalan bu İtalyan gemilerini de taksim etmektedir. Bu taksim neticesinde, İtalyan gemilerinin bir kısmı İtalyanlarda kalacak, bir kısmı da büyük ve küçük Müttefiklere verilecektir. İtalyanlara kalması kararlaştırılan filo şu gemilerden mürekkep olacaktır: 2 zırhlı; 4 hafif kruvazör; 4 muhrip: 16 torpitobot; 20 korvet. İtalyan donanmasının bütün mürettebatı da 22.500 subay ve er olarak tahdidedilmiştir. İtalyan donanmasında hiçbir denizaltı ve hiçbir uçak gemisi bulunmıyacaktır. Esasen İtalya, coğrafî ve stratejik durumunu göz önünde tutarak harbden evvel de uçuş güverteli uçak gemisi yapmamıştı; yalnız 4.880 tonluk, 21 mil yollu 180 mürettepli ve 20 uçak taşıyan bir deniz uçakları ana gemisine sahipti. İtalyaya bırakılan hava kuvvetleri de 200 avcı ve 150 taşıt uçağından ibaret olup hiçbir bomba uçağı bulunmıyacaktır. Hava ordusunun mevcudu, uçucu ve meydan mürettebatı dahil, 25.000 kişiden fazla olmıyacaktır. İtalyanın kara ordusu da, 65.000

Duca degli Abruzzi

i Karabinieri denilen jandarmalar olmak üzere, 250.000 kişiyi geçmiyecektir. Bu ordunun tankları 200 den ibaret olacaktır. Böylece İtalyanın kara, deniz ve hava ordularının âzamî insan mevcudu 297.000 kişidir.

İtalyaya bırakılan zırhlılarla kruvazörlerin ve muhriplerin isimleri verilmediği gibi donanmadan kalan gemilerin Müttefikler arasında nasıl taksim edileceği de, bu yazının yazıldığı günlerde, henüz kesin olarak malûm değildi. Taksim edilecek gemiler şunlardır: 3 zırhlı; 5 hafif kruvazör; 7 muhrip;

6 torpitobot; 37 denizaltı ile bazı küçük ve yardımcı harb gemileri.

Böylece 1939 başında 710.000 tonluk bir savaş filosu teşkil eden İtalyan donanması şimdi dünyanın beşinci derecedeki deniz kuvveti olmaktan çıkarak denizaltılardan ve bomba uçaklarından mahrum, küçük bir filo haline inmiş oluyor. Ne fayda ki Mussolini bu muhteşem (!) eserini görmek için sağ değildir!

(Abidin Dav'er)

KAKAO — Kakao ağacının meyvası. Kelime Meksika dilinden ispanyolcaya, ispanyolcadan da başka dillere, birbirine yakın şekillerde geçmiştir. Fransızcası «cacao», ingilizcesi «cocoa», veya «cacao»,italyancası «caccao», almancası «kakao» dur.

Kakao ağacının teknik adı «theobroma cacao» dur ve Amerika kıtası ağaçlarındandır. Asıl Meksikadan çıkmış, Amerika kıtasının tropikal ve yakını memleketlere yayılmıştır. Bununla beraber Afrika ve Asyanın aynı iklimli bazı bölgelerinde de yetişir. En fazla yetiştirilen çeşitleri «theoroma cacao» ve «theobroma pentagona» dır.

Ebegümecigillerden olan kakao ağacının boyu dört ile on metre arasındadır; uzun ömürlüdür ve her zaman yeşildir. Meyva vermesi için en az dört beş yaşında olması lâzımdır. Ağacın açık pembe renkli çiçeklerinin yerini sert kabuklu, yeşilimtrak gri renkli ve dolgunca hıyar biçimli meyvalar alır. Her meyvanın içinde beş on sıra tutan fasulye biçimli taneler vardır. Bu tanelerin sayısı yirmi beş ile elli arasındadır.

Meyvalar senede iki defa toplanır ve taneleri çıkarılır. Taneler on yedi günde tahammur eder, sonra kurutulur ve nihayet öğütülür. Bu öğütmeden meydana gelen toza «kakao tozu» veya gene sadece «kakao» deriz. Kakao, sütte veya suda eritilmek suretiyle iyi bir gıda olarak kullanıldığı gibi çikolata imaline de yarar. Çikolata yapmak için ölçü, umumiyetle, yarı yarıya kakao ve şekerdir. Ticaret âleminde istihsal memleketlerine göre çeşit çeşit kakaolar görülür (Meksika, Brezilya, Guayakil, Trinite, Para, Güyan v.s. kakaoları gibi).

Kakao ağacı: a çiçek, b meyva

Kakao tanelerinden, tazyik suretiyle, «kakao yağı» denilen bir yağ da çıkarılır. Bu yağ sabun yapmakta ve eczacılıkta süppozituar (suppositoire = bazı ilâçları bilhassa çocuklara mak'at yoliyle vermekte kullanılan mahrut veya zeytin biçimli madde) imâlinde kullanılır.

Kakaodaki maddeler: Kakaonun yarısı yağdır (kakao yağı). Öteki yarısı albümin (albumine) veya yumurta akı ve nişasta benzeri maddelerle su, muhtelif tuzlar, tanen (tanin) ve theobromin (théobromine) den mürekkeptir.

Gıda şekilleri bakımından kakao: Kakaodan yapılan çikolata, içindeki yağ dolayısiyle hazmı güç ise de pek besleyicidir; teobromin'i dolayısiyle hafif tahrik edici ve toniktir; ihtiva ettiği tuzlar dolayısiyle nakrislilere, romatizmalılara, damlalılara zararlıdır.

Bir fincan suya ve bilhassa süte karıştırılan 15-20 gram kakao tozu iyi bir gıdadır. Suyla yapmak için bu miktar kakao tozunu zevkin gerektirdiği miktarda toz şekerle önce bir fincanda karıştırıp üstüne kaynar su ilâve etmeli. Sütle yapmak için ise 15-20 gram kakao tozunu önce biraz soğuk sütte eritmeli, sonra bunu kaynar sütün içine dökmeli, birkaç dakika bıraktıktan sonra zevkin gerektirdiği miktarda şeker koymalı. *(A. B.)*

KAMELYA — Doğu Asyadan çıkma fidanlar ve çiçekleri. Kamelyalar bu adı çeşitlerinin Avrupaya Camelli adında bir misyoner tarafından getirilmiş olmasından almışlardır. Bu çeşitler Avrupadan sonra Amerikaya geçerek orada da yetiştirilmiştir. Bütün Avrupa ve Amerika dillerinde birbirine çok yakın adlar almıştır.

Kamelyalar umumiyetle 1.80-2.40 metre boyunda ve parlak kaygan yapraklı, her zaman yeşil fidanlardır. Beyaz, pembe veya kırmızı büyük ve gösterişli çiçekler verir. Kokusu olmıyan bu çiçekler, gösterişleri bakımından makbuldür. Beyaz renklileri diğerlerine tercih edilir. En sevilenleri de «camellia reticulata» ve «camellia japonica» teknik adlarını taşıyan çeşitleridir. Bu çeşitler Paris iklîminde soğuk ser (kış bahçesi) lerde, İtalya ve Güney Fransası iklimlerinde (ki aşağı yukarı İstanbul ve Ege iklimidir) doğrudan doğruya açık havada yetiştirilir. «Camellia sasanquia» adını taşıyan bir çeşidi de Çinliler tarafından tohumlarının yağı için yetiştirilir. Çinliler bu yağı, yemek yağı ola rak kullanırlar.

Kamelya

Kamelyaların yetiştirileceği veya dikileceği topraklarda ne kum ve ne de çakıl olmamalıdır. Bu fidanlar, nebatî gübreli veya hafif gübre kompostolu topraktan hoşlanırlar. Kamelyalar çok rutubet yutan bitkilerdir.

Çiçek bakımından kamelya gurur ifadesidir. Aşk dilinde beyaz kamelya «Aşkımı hor görüyorsunuz», kırmızısı «En güzel sizi buluyorum», pembesi «Aşkınızla gurur duyuyorum» mânasına gelir.

Kamelya, Oğul Alexandre Dumas'nın meşhur «La Dame aux Camélias» romaniyle edebiyatta da önemli bir yer almıştır. *(A. B.)*

KEKİK — Yaprakları bazı yemeklere çeşni vermek üzere kullanılan bir bitki. Küçük fidanımsı ve uzun ömürlü olan bu bitki ballıbabagillerdendir. Avrupadan çıkmıştır. Bilhassa Akdeniz bölgesinde pek boldur. Avrupadan başka Asya ve Afrikanın mutedil bölgelerinde yetişen yüzden fazla çeşidi vardır. Bununla beraber bu çeşitleri başlıca âdi kekik «thymus vulgaris» ve yabani kekik «thymus serpyllum» olarak sınıflandırmak doğru olur. Hattâ adalarda yetişip bizim «ada kekiği» dediğimiz de yabani kekiklerdendir.

Kendisi ufak fidanımsı, sapı uzunumsu olan kekiklerin yaprakları küçük, karşılıklı ve güzel kokuludur. Pembe, mor veya morumtrak çiçekleri başak halinde gruplanmıştır. Çiçekleri haziran-temmuz aylarında açar.

Anlaşıldığı üzere lâtincesi «thymus» olan kekiğin yunancası «thumos» tur. Bu kelimelerden alarak Fransızlar «thym», Anglo-Saksonlar «thyme», Cermenler «thymian», İtalyanlar «timo» demişlerdir.

Âdi kekik bahçelerde süs olarak da, güzel kokulu yaprakları için de yetiştirilir. Bu yaprakların yerine göre tazesi veya kurutulmuşu, pirzola, çeşitli kebap ve çorbalara güzel bir çeşni verir. Kekiklerden ayrıca ıtriyatçılıkta ve bilhassa diş suyu ve diş macunu imâlinde kullanılan «thymol» ve «thymène» gibi antiseptik ruhlar da çıkarılır.

Yabani kekikler hemen her yerde ve hattâ kayalarda bile yetişir. Ada kekiği menkuunun sıtmaya karşı tesirli bir deva olduğu söylenir.

Kekik

Memleketimizde yabani kekikler pek çoktur. Ev bahçelerinde az miktarda kekik yetiştirmek için dağlardan, kırlardan veya tohumculardan tedarik edilecek tohumları 20-30 santimetre aralıklı çizgilere ekmeli veya ana bitki piçlerini 15-20 santimetre ara ile dikmeli. Kekik fazla su istemediği gibi çiçekteyken de pek güzel bir koku verir. *(A. B.)*

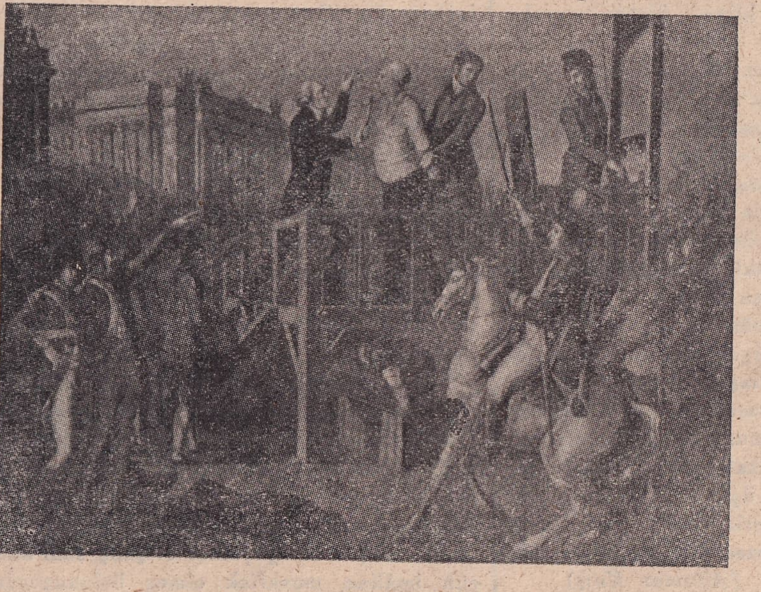
LOUİS, ONALTINCI — (1754-1793) «Lui okunur» Fransa kırallarındandır ve Onbeşinci Louis'nin oğlu ile Saxe Prensesi Marie-Josèphe'in oğludur. 1754 de Versailles'da doğdu. On altı yaşındayken Avusturya arşidüşesi Marie-Antoinette ile evlendi (1770). Marie-Antoinette, Avusturya İmparatoru Birinci François ile Marie-Thérèse'in kızıdır. 1755 de Viyana'da doğduğuna göre Onaltıncı Louis ile evlendiği zaman onbeş yaşındaydı; çok güzeldi ve bir Viyana'lının bütün cazibesine malikti. Çekingen ve az konuşur, karakterli olan ve zamanlarını se-

Onaltıncı Louis

fahatten ziyade pek meraklı olduğu marangozluk işleriyle geçiren Louis'nin böyle bir kızla evlenmesi herkes tarafından takdir ve tasvibedildi. Louis, yirmi yaşında, büyük ba-

bası Onbeşinci Louis'nin yerine Fransa tahtına geçti (1774). O sıralarda Fransa halkı malî ıstıraplar içinde kıvranıyordu. Millet, Onaltıncı Louis'yi fazilet ve iyi niyet sahibi olarak tanıyordu. Bunun için tahta geçmesi, bütün milletin biraz da bir evvelki devrin yolsuzluklarını ve israflarını protesto mahiyetinde olan sevinç nidalariyle karşılandı. Gerçekten de Onaltıncı Louis tahta oturur oturmaz halkın menfaatleri bahsinde samimî bir endişe gösterdi ve malî ıstırapları hafifletmeyi hedef tutan birçok tedbirlerle işe başladı. Bu maksatla sırasiyle çok dürüst ve namuslu bir adam olan Malesherbes ile iyi bir iktisatçı olan Turgot'yu iktidara getirdi. Fakat kıraliçe olur olmaz bütün müsrifliğini ortaya koyan ve bu itibarla her türlü malî ıslahatın aleyhinde olan Marie-Antoinette kısa bir zamanda kıralı nüfuzu altına aldı.

Onaltıncı Louis idama götürülürken

Onaltıncı Luois idam edilirken

Kıraliçe bu suretle sarayda bir taraftan kendi gibi müsrif dostlar, bir taraftan da saraydaki yüksek nüfuzunu çekemiyen düşmanlar peydahladı. Kendisine sık sık mektup yazan anası Marie-Thérèse de uzaktan uzağa ona, Fransanın idaresinde nafiz olmasını bir diziye telkin ediyordu. Bu itibarla Malesherbes de, Turgot da israfı önlemek, dahilî gümrükleri kaldırmak, serbest ticaret ve endüstri kurmak gibi icraatlarında sarayın imtiyazlı ve nüfuzlu hizbinin şiddetli muhalefetine uğradılar ve bir şey yapamadan iktidardan düştüler. Bununla beraber 1778 de İngiltere ile Kuzey Amerika arasında başlıyan harbde Onaltıncı Louis'nin Amerikalılara yardım etmesi, bu harbe nihayet veren 3 eylûl 1783 tarihli Versailles Muahedesi sayesinde, 1763 de imzalanmış olan Paris Muahedesinin Fransaya kaybettirmiş olduğu müstemlekelerden bir kısmının yeniden kazanılması, halkta bir dereceye kadar memnunluk uyandırdı. Fakat içeride malî durumun bir türlü düzelememesi bilhassa kıraliçeye karşı umumî hoşnutsuzluğu arttırdıkça arttırdı. Malî işlerde büyük şöhreti olan Paris bankacılarından Necker'in Turgot'nun yerine maliye nazırı olması bile, saray entrikaları ve muhalefeti yüzünden, başarılı bir netice vermedi ve Necker 1781 de çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine sarayın, daha doğrusu kıraliçenin gözdeleri olan Calonne ve Brienne gibi müsrif ve sefih nazırlar devri başladı. İsraf ve yolsuzluklar son haddini buldu. Bu sıralarda, yani 1784 ile 1786 arasında meydana çıkan ve kıraliçenin saraydaki düşmanlarından bir düşesin düzeni olan meşhur gerdanlık rezaleti kıraliçeyi halkın gözünden büsbütün düşürdü. 1788 de başlıyan bir mukabil cereyan üzerine kıral Necker'i tekrar iktidara getirdi ve Necker'in telkinleriyle Etats Généraux (Mebuslar Meclisi) yu toplantıya çağırdı. Meclis ancak 1789 da Versailles'da toplanabildi. Onaltıncı Louis bütün iyi niyetlerine rağmen bilhassa kıraliçeye karşı çok zayıftı. Gerek onun ve gerekse nüfuzlu saray mensuplarının telkinleriyle meclisi feshe teşebbüs etti. Mirabeau'nun meclisi feshe gelen kıral delegesine «Sizi gönderenlere gidip söyleyiniz ki biz burada millî irade ile bulunuyoruz ve buradan ancak süngü kuvvetiyle çıkarız» tarzında bir hitabiyle karşılanan bu teşebbüs, Fransız İhtilâline bir başlangıç olan Parislilerin ayaklanmasına vesile oldu. Onaltıncı Louis ve ailesi Tuileries'ye kapatıldı. Gittikçe halkın gözünden düştüğünü anlıyan kıral, 1791 yılında, ailesiyle birlikte gizlice Paristen ayrılmıya karar verdi, fakat kaçarken 22 haziran 1791 de Varennes'de yakalanarak Parise getirildi, meclis önünde meşrutiyete sadakat yemini etti. Bununla beraber kıralla millet arasındaki ayrılık gittikçe şiddetlendi. Çılgına dönen Onaltıncı Louis ecnebi hükümdarlara başvurdu ve Fransaya karşı koalisyon harbi başladı (1792). 10 ağustos 1792 de kopan kanlı savaşlardan sonra Louis'ye kırallık vazifesinden el çektirildi ve ailesiyle birlikte Temple kulesine hapsedildi. 20 eylül 1792 de Convention (İhtilâl Meclisi) kuruldu. Bu meclis Montagnards (Dağlılar), Girondins (siyasî bir parti mensubu olan Jirondenler) ve La Plaine (Ova) dan meydana geliyordu. Meclis'te Girondin'ler sağda, Dağlılar sol tepede yer alıyorlardı. Girondin'ler umumiyetle güney eyaletleri saylavlarıydı ve mutedil ihtilâlcilerdi. Dağlılar, tedhiş taraftarı koyu ihtilâlcilerdi. İkisinin arasında ve aşağıda yer alan Ova adlı kitle ise mütereddit veya tarafsız saylavlardan mürekkepti.

Onaltıncı Louis nihayet vatana ihanet iddiasiyle muhakeme edilmek üzere Convention'un huzuruna çıkarıldı. Kıralı her biri mükemmel birer hukukçu olan Malesherbes, Tronchet ve Desèze parlak bir şekilde müdafaa ettiler. Buna ve Girondin'lerin umumiyetle aleyhte rey vermesine rağmen (ki bu Girondin'lerin çoğu da kıraldan üç hafta önce idam edildiler) Onaltıncı Louis «milletin hürriyeti aleyhine fesat ikaı ve devletin umumî emniyetine suikast» suçlariyle idama mahkûm edildi. Onun felâketine başlıca sebebolan Kıraliçe Marie-Antoinette de idam hükmünden kurtulamadı. Kıral ve kıraliçe 21 ocak 1793 de kıral ve sonradan kıraliçenin başları giyotinle kesilerek idam olundular. Onaltıncı Louis, gerek hâkimleri ve gerek cellâtları karşısında devlet idaresinde gösteremediği yüksek bir kuvvet ve salâbet gösterdi. Kıraliçe de, hapsedildiği zamandan başını giyotine verdiği ana kadar mağrur edasını asla elden bırakmadı.

Onaltıncı Louis'nin Marie-Antoinette'ten Angoulême dükü ile evlenen Marie-Thérèse-Charlotte adında bir kızı, Onyedinci Louis adiyle Fransa tahtına geçen bir oğlu ve genç yaşlarda ölen ayrıca iki oğlu olmuştur. *(Sadi Arık)*

MATERYALİZM VE SPİRİTÜALİZM (Matérialisme ve Spiritualisme) — İnsan, ruh ve beden olmak üzere iki varlığa sahiptir. Spiritüalizme göre, bu varlıklardan ruh bedene hâkimdir ve bedenden üstündür. Materyalizme göre ise, aksine olarak, yalnız maddî olan insan vardır, ve böyle bir mahlukta muhtelif organlar muhtelif olan fonksiyonlarını yaparlar. Nasıl ciğerler nefes alma işini temin ediyorlarsa, beyin de düşünme fonksiyonunu başarır. Nihayet materyalistler bazı muayyen delillerle bedenin ruha hâkim olduğunu isbata çalışırlar. Diğer taraftan spiritüalistler de kendilerine has delillerle ruhun kendine ve bedene tamamen müessir olduğunu iddia ederler. Materyalistlere göre, insan tabiat kanunlarına tabi olan, tamamiyle maddî bir varlıktır. Böylece materyalist sistem, insanda ruhun varlığını ve ölümden sonra ruhun bekasını olduğu gibi Allahın varlığını da inkâr eder.

Antik devirde Democrite, Epicure ve Lucre'in sistemleri tamamiyle materyalist sistemlerdir. Onsekizinci Yüzyılda La Mettrie, Helvétius, Holbach'ın doktrinleri de materyalist dirler.

Spiritüalistler ruhun mevcudiyetine, bekasına, Allahın maddî dünyadan ayrı bir varlık olduğuna, dünyanın Allah tarafından muayyen bir gaye için yaratıldığına inanırlar.

Eflâtun Allahın varlığını, ruhun ölmezliğini iddia etmekle spiritüalist bir filozoftur. Aristo, dünya ile Allahın tamamiyle ayrı olduğunu, ve insanda ruhun mevcudiyetini

ileri sürmekle spiritüalisttir. Fakat Antik devrin filozofları Allahı sadece tabiatın bir yaratıcısı değil de, bir organizatörü olarak kabul ederler. Hiçten (ex nihilo) yaratılış fikri, Descartes'ın müdafaa ettiği bir fikirdir. Muhtelif filozofların taraftar oldukları spiritüalist sistemler arasında bazı farklar vardır. Meselâ Descartes ruhun mevcudiyetini kabul ettiği gibi bir de maddenin varlığını kabul eder. Halbuki Leibniz ile Berkeley'in spiritüalizmleri maddeye yer vermez.

İnsanın hürriyeti, ruh ve beden münasebetleri muhtelif spiritüalist sistemlere göre farklar gösterirler. Bu yüzden bazı filozoflar hakkında spiritüalist tâbirinin kullanılmasında güçlükler baş gösterir. Allahın mevcudiyetine yer veren ve materyalizmden bariz bir şekilde farklı olan sistemlere spiritüalist isminin verilmesi en sağlam miyar olabilir. *(N. B.)*

MOLOTOV, VİYAÇESLAV MİKHAİLOVİÇ — (doğ. 1890) Sovyetler Birliği dışişleri bakanı.

Sovyetler Birliği anayasasına göre, Rusyayı idare eden icra kuvveti, Stalinin başkanlığı altındaki Bakanlar Kurulu, yani eski Komiserler Heyetidir. Halbuki, Rusyayı asıl çekip çeviren teşekkül Komünist Partisinin meşhur «Politbüro»sudur. Bu büroyu teşkil eden şahıslara, Stalin'in muavinleri demek daha doğru olur.

Bugün Sovyetler Birliğinin dışişleri bakanı sıfatiyle Rusyanın dış siyasetini idare eder vaziyette gördüğümüz Molotov, Polit-

Molotov

büro'nun ve dolayısiyle Sovyetler Birliğinin en mühim ve en nüfuzlu şahsiyetidir. Bununla beraber hemen şunu da kaydedelim ki Molotov dış siyasetin ana hatlarını kendisi çizmez; bu hatlar Stalinin idaresi altında Politbüro tarafından çizilir: Molotov olsa olsa iyi bir tatbikatçıdır. Moskovadan uzakta yapılan toplantılarda bile, en ufak teferruat hakkında Staline danışmadan, kendi fikrini beyan etmez, hiçbir karar vermez.

Molotov, 1890 da Nolinsk'te doğmuştur. On altı yaşında Petersburg Politekniğinde talebe iken, Sosyal Demokrat Partisinin Bolşevik kısmına katılmıştır. Asıl adı «Skriabin». iken komünist olunca Molotov ismini almıştır (Molot, rusça çekiç demektir). Genç ihtilâlci hemen Kazan bölgesinde komünist hücreleri organize etmiye başlamış ve bu yüzden on dokuz yaşında iken Kuzey Kutbu bölgesine sürülmüştür. 1912 de sürgünden dönen Molotov Stalinle birlikte «Pravda» gazetesini çıkarmıya başlamış ve 1917 de Lenin'in dikkatini çekmiştir. Bu yıllarda Petesrburg Sovyetlerinde ve askerî ihtilâl komitelerinde üyelikte bulunmuştur. 1921 de Lenin Molotov'u Komünist Partisinin merkezî komitesine sekreter tâyin etmiştir. 1922 de Stalin, Troçki ile mücadele ederken Molotov'u kendisine muavin yapmıştır.

1925 te Molotov Politbüro üyeliğine tâyin edilmiştir.1930 dan 1941 e kadar Sovyetler Birliği başbakanlığını ifa eden Molotov, 1939 da dışişleri bakanlığını da uhtesine almış: fakat sonra başbakanlıktan çekilerek yalnız dışişleri bakanı olarak kalmıştır. Molotov 1925 ten beri Politbüroda kalabilen üç kişiden biridir.

Molotov'un karikatürü

Bunlar umumiyetle bilinen şeylerdir. Molotov'un bir de herkesin bilmediği tarafı vardır. Yukarda da söylediğimiz gibi, Rusyanın ikinci mühim şahsiyeti mesabesinde olan bu zat, mevkiini Staline karşı gösterdiği sadakate borçludur. Bunu 1930 da verdiği bir nutukta kendisi de şöyle ifade etmiştir: «Ben merkezî komitenin sekreteri iken doğrudan doğruya, Lenin'in en iyi talebesinin direktifleriyle çalışmayı öğrendim. Şimdiye kadar yalnız partide idim : bundan sonra hükûmet üyesi sıfatiyle de bir partici ve parti iradesinin ajanı olarak kalacağım»

Molotov hiçbir kliğe, hiçbir guruba değil, yalnız Staline bağlıdır. Molotov'un nerede yatıp kalktığını kimse bilmez; fakat ikametgâhının Kremlin'de olduğu sanılmaktadır. Karısı Polina Semenovna adında hoş bir kadındır. «Kadın Tuvalet Levazımatı Tröstü» nün başkanı iken 1939 da işinden çıkarılmıştır. Molotovların, on dokuz yaşında Svetlana isminde bir kızları vardır. Molotov son Paris seyahatine mektepteki muvaffakiyetlerine mükâfat olarak Svetlana'yı da getirmiştir.

Molotov'un Politbüro'da iki rakibi vardır; Andreyev ve Mikoyan. Bunların ikisi de, Staline daha fazla yaklaşmak isterler. Staline kimin halef olacağı üzerinde çok tahminler yapılmıştır. Meselâ onun yerine Molotov'un geçmesi icabederdi, fakat ortadaki emarelerden diğer Politbüro üyelerinin ve bilhassa Zhdanof, Andreyev, Beria ve Mikoyanın buna pek de müzahir olmıyacakları sanılmaktadır.

(Altemur Kılıç)

NYLON — «Naylon okunur» On, on beş sene evvel bilhassa Almanyadan gelen sunî yeni ve çeşitli maddeler, «cam» kelimesine yanlış bir mâna vermemize sebeboldu. Bu yeni maddelerin cinsinin «cam» dan mamul olduğu, halk arasında münakaşa kabul etmez bir şekilde yerleşti : camdan kumaş, camdan ayakkabı, camdan çorap, camdan tabaka, camdan çanta gibi... Şimdi de, harb içinde şöhret kazanarak, dünya piyasalarını istilâ eden, Amerikadan gelme yepyeni bir madde, gene dilimize yabancı bir kelimeyi, yanlış olarak sokmaktadır : Nylon... Vaktiyle, «cam» dediğimiz şeylere, şimdi, «camın iyisi» mânasına, Nylon ismi verilmiş bulunuyor, ve Amerikalı fen adamlarının Almanlardan da ileri giderek, meselâ, Nylon'dan deriler, kauçuklar, yağmurluklar yapmıya muvaffak olabildiklerini de kabul ediveriyoruz. Halbuki, hakikatte, ne Almanların sunî maddelerinin hepsi «cam» dır; ne, Amerikalıların Nylon'u «camın iyisi» ve ne de deriler, kauçuklar Nylon.. Bütün bu maddeler, sadece isimlerinin kataloğu, küçücük punto harflerle, otuz sekiz büyük sayfa tutan «plâstik» lerden bazılarıdır. Bu itibarla her plâstik maddeye cam veya Nylon demek hatadır; zira, bizatihi cam ve bittabi Nylon, birer plâstik çeşididirler.

Camdan elbise, çorap yapılabilmesi, muhakkak ki muhayyeleyi kamçılıyan, büyük hayretler uyandıran bir hâdisedir. Şimdi, şuracıkta, bu kumaşların, bu çorapların cam olmadığını öğrenmek birdenbire insanda hayal sukutu yaratabilir. Bu yüzden, hemen kaydedelim ki, plâstik maddelerin (Bakınız: Plâstik maddeler; Aylık Ansiklopedi, sayfa 63) imali, bu maddeleri vücuda getiren unsurların akla gelmez çeşitliliği, camın ipliğe inkılâbedişinden daha az hünerli, daha az hayret verici değildir. Amerikanın ve belki de dünyanın en meşhur sınaî kimya lâboratuvarlarından biri olan Du Pont Lâboratuvarlarında yaratılan Nylon, plâstikler âleminin en üstün metalarından biridir. Bugün, kısaca kömür, su ve havadan yapıldığını bildiğimiz Nylon, hakikatte yepyeni bir maddedir; şimdiye kadar hiçbir surette birleşmemiş kimyevî unsurları bir araya getirmek suretiyle doğrudan doğruya fen adamının yarattığı, yepyeni bir madde..

Nylon'un yaradılışını eğer tek bir fen adamına maletmek icabederse, bu adam hiç şüphesiz Dr. Wallace Carothers'tir. Sunî kauçuk imali üzerinde araştırmalar yapmak maksadiyle, 1928 de Du Pont Lâboratuvarlarına intisabeden Carothers, «zincir-polimer» ler, üzerinde, dehâ sayılan bir mütehassıstır. Polimerler, aynı kimyevî unsurları aynı nispet dahilinde ihtiva etmelerine rağmen, atom adetleri ayrı olan maddelerdir: C_4H_4, C_8H_8, $C_{12}H_{12}$ ilh. gibi... Böylece, aynı maddenin iki veya daha çok molekülünün birleşerek, bambaşka vasıflı diğer maddeler vücuda getirmesine polimerizasyon denilir; C_8H_8 i $(C_4H_4)^2$ şeklinde ifade edebileceğimiz gibi... «Zincir-polimer» lerde moleküller, tıpkı kâğıt raptiyeleri gibi uç uca birleşerek, bir zincir halinde uzar..

İşte Carothers ilk araştırmalarında bu çeşit polimerler elde etmiş, Chloroprene üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen neticeler, Amerikada sunî kauçuk imalâtına temel olmuş ve 1931 de Neoprene istihsalâtına başlanmıştı. Neoprene istihsalâtiyle, Du Pont müessesesi, ticarî gayesine erişmiş, sunî kauçuk imâline muvaffak olmuş bulunuyordu. Bundan sonra Carothers'e düşen vazife, kimyevî yaratığını geliştirmek, mükemmelleştirmekti. Halbuki, Neoprene elde edilene kadar yapılan araştırmalarda vücuda gelen zincir-polimerlerde, muhayyeleyi kurcalıyan bir cazibe vardı. Uzun emekler mahsulü olan bu yep yeni maddeleri, yüzüstü bırakıp atıvermiye, zincir-polimerlerinin esrarını çözmeyi gaye edinen bir fen adamı sıfatiyle Carothers razı olmadığı gibi, şirket idarecileri de, gayet tabiî olarak bu maddelere herhangi bir kullanılış imkânı bularak bunlardan ticarî şekilde istifade etmeyi tasarlıyorlardı. Sunî kauçuk gayesinden uzaklaşmamak şartiyle,

bu zincir-polimerlerinden sentetik fibra (lif) imali imkânını araştırmak en muvafık ve mümkün yol olarak görülüyordu. Gerçekten de, sunî fibra sahasında «rayon» piyasada sağlam bir yer edinmiş bulunuyordu. Bununla beraber, «rayon» un bazı nakıseleri, daha iyi, daha elverişli bir fibranın lüzumunu aşikârlaştırmıştı. İşte, bu düşüncelerle, Du Pont şirketi, kauçuk esas mevzuundan ayrılmamak şartiyle, Carothers'i araştırmalarında, fibra hususiyetlerini haiz bir maddeyi gözlemiye sevkettiler. Böylece, Wilmington dışındaki lâboratuvarlarda, mütemadiyen zincir-polimerler yaratan Carothers, günün birinde asistanı Julian Hill ile birlikte, önlerindeki kimyevî çorbalardan birindeki maddenin, iplik gibi uzayabileceğini tespit ettiler. Bu, haddizatında, mühim bir yenilik değildi. Asıl mühim olanı, bu ham, kalınca fibranın, soğuduktan sonra, esas boyundan birkaç misli daha uzatılabilmesiydi. İki kimyager, o zamana kadar yarattıkları sentetik maddeler arasında, böyle mühim bir hususiyeti olanına rastlamamışlardı. Tabiatiyle, dikkatlerini, bu yeni maddeye çevirdiler. Carothers'le asistanının önündeki bu kimyevî çorba, polimerize olmuş bir esterdi (Ester, hidrojeni hidrokarbon kökiyle değişmiş asittir). Bu fevkalâde girift kimyevî maddenin, sentetik bir plâstik olduğu aşikârdı. Erimiş mahlûta şekil vermek, soğutulduktan sonra bu şekli muhafaza etmek mümkün oluyordu. Ayrıca, kimyevî çorbadan, soğutma suretiyle plâstik tabakalar, plâstik çubuklar elde etmek kabildi. Fakat bütün bu vasıflar, en basit plâstiklerde dahi mevcuttu. Asıl mühim olanı, bu yeni uzayabilme hassasıydı. Fazla olarak, bu poli-ester, diğer plâstik fibralar gibi, soğuktan sonra sertleşmiyor, ipek gibi yumuşacık kalıyordu. Bununla beraber, bu yeni fibradan büyük şeyler ümidetmek imkânsızdı. Zira, yapılan tecrübelerde sağlam ve elâstikî olmadığı aşikârlaşmıştı. Bununla beraber, artık araştırmaların istikameti kendiliğinden taayyün etmiş bulunuyordu: Du Pont Lâboratuvarlarının iki kimyageri bundan sonra, emsali maddeler üzerinde incelemeler yapmıya başladılar.

Bulmuş oldukları plâstiğe benzer maddeler üzerinde çalışan iki kimyager, amid'lerle poli-asid'leri birleştirmek suretiyle, hemen namütenahi imkânlar arzeden bir sahaya girmiş oluyorlardı. Amidler NH_3 formüllü amonyak müştaklarıdır. Amonyakta mevcut H'nin bir, iki veya üç defa CO kökiyle değişmesiyle $CONH_2$ amid, $(CO)_2NH$ di-amid, $(CO)_3N$ tri-amid elde edilir. Poli-amidlere gelince bunlar, her biri madenî ve uzvî köklerle değişmesi mümkün, ikiden fazla hidrojen atomu ihtiva eden asitlerdir. Amidlerle poli-asidlerin birbirleriyle imtizaç ettiklerine göre, elde edilebilecek yeni maddelerin adedi, âdeta namütenahileşmektedir.

Carothers'le asistanı, işte böyle sayılamıyacak derecede bol maddelerin hemen her birini tecrübe etmek, bunların arasından, en iyisini bulup çıkarmak zorundaydılar. Bu araştırmalar esnasında, bazı di-amid ve poli-asid reaksiyonlarından elde edilen yeni maddelerin, zincirleme polimerize edilmek suretiyle, uzayan elâstikî ve sağlam fibralar elde edildiği görülmüştü. Bu imkân belirir belirmez, Du Pont Lâboratuvarları birkaç adamın ömrüne bedel araştırmaları mümkün mertebe kısa bir zamana sığdırabilmek kaygusiyle, kırk kimyagerini Carothers'in emrine verdi. İki sene süren devamlı çalışmalardan sonra «N.66» olarak tanınan fibranın diğerlerine üstün olduğu neticesine varıldı. İşte, bugün Nylon olarak tanıdığımız madde bu 66 numaralı fibradır. Burada şunu da kaydedelim ki, Nylon cam gibi, deri gibi, kumaş gibi umumî bir kelimedir. Poli-amid esaslı fibralara toptan Nylon ismi verilmektedir. Bu itibarla Amerika Nylon'ları hemen sırf Du Pont'un 66 numaralı fibrası olmakla beraber, Avrupalılar da, aynı yoldan yürüyerek, başka Nylon'lar imal etmiye muvaffak olmuşlardır. Netekim, bugün piyasada, bilhassa kadın çorapları arasında İtalyan ve Fransız Nylon'larına rast gelinmektedir.

Nylon'un, haddizatında kömür, hava ve sudan yapıldığına işaret etmiştik. Bununla beraber kömürü su ile karıştırıp, açık havada kaynata kaynata Nylon elde edileceğini ummak, fazlasiyle safdillik olur. Nylon imalâtında kömür, fenol ve benzol kaynağı olarak, su

Naylon çoraplar yapıldıktan sonra muayenede

hidrojen kaynağı olarak, hava da azot ve oksijen kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu sayede girift amidler ve bunlardan da girift poli-asitler elde edilmektedir. Daha sonra, bunların birbiriyle imtizacı mahsulü polimerize edilmektedir. İki üç satıra sığıveren bu ameliye, haddizatında çok güç olduğu kadar büyük bir dikkat ve titizlik de gerektirmektedir. Muamelâtın bir kısmı temizlik zoriyle, cam tüpler içinde, bir kısmı plâtin kaplı mahfazalar içinde cereyan etmektedir. Zaman zaman hararet, 275 santigrat derecesine yükselmektedir. Neticede elde edilecek fibranın, pis bir elle oynanmış beyaz iplik gibi kara renkli olmamasını temin için, imalât boyunca oksijenle temastan âzamî kaçınmak lâzımdır.

İşte bütün bu zorluklar, lâboratuvardan imalâta geçiş arasında kimyagerleri, fizikçileri, mühendisleri tam üç sene uğraştıran muazzam çalışmalara ihtiyaç göstermiştir. Neticede, kurulan fabrika da, bir fabrikadan ziyade, bir lâboratuvara benzemektedir. 1939 da, Delaware'in Saaford şehrinde kurulan ilk Nylon fabrikası sekiz milyon dolara malolmuş ve senede iki milyon kilo Nylon ipliği hâsıla hesaplanmıştır. Bununla beraber, halkın rağbeti yüzünden altı ay içinde, hâsılayı iki misli arttıracak tertibat almak zorunda kalınmış, ayrıca Virginia'nın Martinsville'inde on bir milyon dolarlık yeni bir fabrika inşasına başlanmıştır. Harb içinde, bilhassa paraşütlerde, Nylon'un sağlamlık bakımından ipeğe tercih edimesi bir yana, Müttefik'erde ipek bulunmaması, hemen bütün Nylon istihsalâtını ordu hizmetine inhisar ettirmiştir.

Bugünkü halde Du Pont şirketi sadece Nylon'u muhtelif vasıflı iplikler halinde imâl etmekte ve bunları, başta mensucat sanayii olmak üzere, imalâtçılara satmaktadır. Bu imalâtçılar da çoraptan kumaşa, diş fırçasına kadar fibradan yapılması mümkün her şeyi Nylon'dan imal ederek piyasaya sürmektedirler. *(Yüksek Mühendis Tevfik Sadullah)*

NİKOLA, PAVLOVİTCH, BİRİNCİ — (1796 1855) Rusya Çarı. Romanov hanedanına mensup Rusya hükümdarlarının on beşincisidir. Çar Birinci Pol ile aslen Vürtemberg prensesi olan Çariçe Mari'nin üçüncü oğullarıdır. Büyük annesi İkinci Katerina'nın Rusya tahtını işgal etmekte bulunduğu sırada dünyaya gelmiş ve birkaç aylık bir çocukken Katerina'nın ölümiyle akılca zayıf bulunan babası çar olmuştu. Beş yaşındayken de annesiyla veliaht bulunan büyük kardeşinin tertip ve muvaffakiyetine yabancı kalmadıkları bir suikast neticesinde Pol öldürüldüğünden, yetim kaldı ve tahsil ve terbiyesiyle annesi meşgul oldu. Babasının yerine Birinci Aleksandr unvaniyle geçen ve kendisinden on dokuz yaş büyük olan biraderinin evlâdı dünyaya gelmiyecekti. Fakat onunla kendi arasında bulunan erkek kardeşi veliahtlığa geçtiğinden, Aleksandr'ın 1825 de ölümüne kadar Nikola siyasî bir rol oynamamış, askerî bir tahsil gördükten sonra subay olarak orduya girmiş, 1815 de Fransa, İngiltere ve Almanyayı ziyaret etmiş, 1817 de de Prusya kıralının kızı Prenses Şarlot ile evlenmiştir ki, bu prenses ortodoks dinini kabul edip Aleksandra-Teodorovna ismini almıştır.

1825 aralık ayının birinde İmparator Aleksandr'ın Kırım'da ölümü, yahut bir iddiaya göre de öldüğünü ilân ettirip bir ölüyü tabuta koydurarak ortadan kaybolması üzerine, Lehistan Hidivi bulunan Veliaht Grandük Konstantin her tarafta çar ilân edildi ve Senpetersburg'ta bu merasime Nikola başkanlık edip yeni çar'a sadakat yemini verdi. Halbuki Konstantin hükümdar hanedanına mensup bulunmıyan bir kadınla evlendiği, başka sebeplerle de saltanatı istemediği için, üç sene önce hukukunu Nikola'ya devrettiğine dair bir taahhütname imzalıyarak Çar Aleksandr'a teslim etmiş ve keyfiyet ancak ikisince bilinmekte bulunmuştu. Konstantin bütün Rusya'da çar ilân edilmişken tahtını reddetti ve yirmi dört günlük bir saltanat fasılası geçtikten sonra Nikola yirmi dokuz yaşında hükümdar oldu. Saltanatı otuz yıl sürecek ve kanla başlıyacaktır.

Nikola I.

Çarlık rejiminde daima mevcut bulunmuş olan birtakım gizli cemiyetler Konstantin'in tahtını istemediği iddialarının yalan olduğunu Nikola tarafından hapsedildiğini ileri sürerek Senpetersburg'ta askerin bir kısmını ayaklandırdığı ve büyük bir cesaret gösterip

syakların karşısına bizzat çıkan Nikola asilere söz geçiremeyince kuvvete müracaat ederek vaziyete hâkim oldu ve bunu idamlar ve Sibirya'ya sürgünler takibetti.

Bu andan itibaren de yeni çarın iç siyaseti taayyün etmiş bulunacak, matbuata şiddetli bir sansür konup bütün memlekette sıkı bir polis rejimi kurulacak, ve en küçük kabahatlere de pek sert cezalar verdirerek bu idare Rusyaya Batıdaki hürriyet fikirlerinin sızmaması için hudutları sım sıkı kapıyarak halkın memleket dışına çıkmasına hiç müsaade etmiyecekti. Nikola cebir ve korku sayesinde yürüttüğü bu siyasette sonuna kadar sabit kalacak, ve siyasetinin en kanlı muvaffakıyetini 1830 da Fransada sağ rejimi kıralla birlikte devirerek ihtilâlin her tarafa yayılan akisleriyle Lehistan da müstakil olmak üzere ayaklandığı zaman bu ayaklanmanın müthiş bir şiddetle bastırılmasında gösterecek, Lelistan'a Birinci Aleksandr'ın zamanında verilmiş bütün imtiyazlar da geri alınacaktır.

Nikola'nın dış siyasetindeyse iki mümeyyiz vasıf vardır; bu siyaset te, iç siyaset ka dar, aynı şaşmaz istikameti takibedecektir. Mümeyyiz vasıflardan biri, iç siyasete hâkim olan düsturları bütün Avrupaya kabul ettirmek gayretidir. Bundan dolayı, Nikola 1830 da sollar sayesinde tahta çıkan Fransa kıralının düşmanı olup onun 1848 de düşmesine kadar bu düşmanlıkta inat eder, Fransadaki 1848 İhtilâlinin bütün Avrupadaki akislerini boğmakta da en büyük rolü oynar. Kaynı olan Prusya Kıralı Dördüncü Frederic - Gillaume'un ihtilâlciler eliyle Almanya İmparatorluğu tacını giymesine müsaade etmez. Avusturya aleyhinde ayaklanmış olan Macaristan'a bir ordu yollayıp ezdikten sonra, yeni tahta çıkmış olan genç imparator François Joseph'e teslim eder.

Dış siyasetinin ikinci mümeyyiz vasfıysa yayılmak, Rusyayı daha da büyütmek ihtirasıdır ve Birinci Napoléon gibi bu ihtirası Avrupa devletleri zararına tatmin etmiye cesaret ve heves etmediğinden, güneye doğru yayılmakla ve kendilerini müdafaa etmekten âciz gördüğü İslâm memleketlerini ele geçirmekle tatbik etmek istiyecektir. Göz diktiği topraklar Osmanlı İmparatorluğu, İran, Kafkasya ve muhtelif küçük İslâm hanlıklarının hükmü altında bulunan Türkistan kıtasıdır. Buralardan Rusyaya arazi kazandırmıya muvaffak olacak, fakat Rusyanın alabildiğine büyümesini, Akdenize inmesini ve Orta Asyadan Hindistanı tehdit edebilmesini imparatorluğunun emniyeti için fevkalâde tehlikeli gören İngiltere yoluna daimi güçlükler çıkaracak ve nihayet, bu güçlükler kanlı bir harb şeklini alarak Rusyanın mağlûp düşmesinin muhakkak görünmesi ve bir ihtilâl ihtimalinin başgöstermesi üzerine de, Nikola kederinden ölümü arayıp bularak tahtı ve hayatı terkedecektir.

Yayılma siyasetinin üç cephesini en uzaktan, Türkistandan başlayıp Osmanlı İmparatorluğuna kadar gelerek takibedelim: Hindistanla Rusya arasında müstakil Türk hanlıkları topraklarına girmek, Buhara ile Hıyve'yi himayesi altına almak siyasetini güder; Çin Türkistanına da nüfuz eder. İngilterenin tedbirleri büyük bir netice almasına müsaade etmezse de, Rusyanın Asya hududunu o cihetten bir miktar daha güneye doğru genişletmiye muvaffak olur.

Saltanatının ilk senelerinde İranla harbe girip bu memleketi mağlûbedecek, Kafkasyadan onu sürüp çıkaracak ve tamamiyle nüfuzu altına alacaktır. Bütün Güney ve Kuzey Kafkasyasını ele geçirir. Bunun bir kısmını İrandan, bir kısmını Osmanlı Devletinden aldığı gibi Gürcüstanda kalmış olan küçük Hıristiyan devletlerini de ilhak eder ve Şeyh Şamil'in ismini ebedileştirdiği Dağlılar mukavemetini yenmek üzere de hemen bütün saltanatı müddetince mücadele eder.

Osmanlı İmparatorluğu ise bu dış siyasetinin en büyük hedefini teşkil etmiştir. Nikola bu imparatorluğun tam şekilde vârisi olmak istemediğini, hattâ bazı selefleri gibi İstanbulu ele geçirmeyi arzu etmediğini, İstanbul ele geçince halefleri nin mutlaka orasını payitaht yapmak istiyeceklerinden Rusyanın yeni ve tehlikeli bir büviyet alacağını söylemiş, fakat bütün saltanatı boyunca da Osmanlı Devletiyle ya harb halinde olmuş, ya bu devlete karşı yeni bir harb hazırlıklarında bulunmuş, yahut da onu himayesi altına almak gayret ve dâvasını gütmüştür. Hükümdarına isyan etmiş bir millete karşı seciyesi ve prensipleri itibariyle nefret duyması icabettiği halde Yunan istiklâline müzaheretle bulunmuş, ondan sonra da, Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Eflâk ve Buğdan Beylikleri ile Sırbistanı ve henüz sadece bir Osmanlı eyaleti olan Bulgaristanı Rusya himayesinde bir Slâv hükûmeti haline koymak istemiş, İstanbulla Anadoluda ise gene kendi nüfuzu altında olmak şartiyle bir Osmanlı Devleti kalmasını arzu etmiş, bu durumu kabul etmesine mukabil de Girit'le Mısır'ı İngiltereye bağışlamayı hesabetmiştir. İkinci Mahmut'un zamanında Mısır Valisi Mehmet Ali'nin ordusuna mağlûbolup asi valisinin taht ve tacını elinden alacağı korkusiyle 1833 de Hünkâr İskelesi Muahedesini imzalayışı ise Nikola'ya dâvasının büyük bir kısmını tahakkuk ettirdiği kanaatini verir. Fakat Osmanlı Devleti İngilterenin yardımiyle Mehmet Ali Paşa tehlikesini tamamiyle bertaraf ettikten sonra Hünkâr İskelesi Muahedesiyle kabul ettiği ittifakı unutacak ve İkinci Mahmut'un halefi olan Abdülmecit zamanında meydana çıkan bir devlet adamı, Mustafa Reşit Paşa, Batı fikirlerinden mülhem birtakım ıslahatla hem bu devlete yeni bir şekil vermiye, hem de Rusyanın Hıristiyan tebaayı koruma namına müdahalelerde bulunarak Balkanlarda bir Slâv himaye devleti vücuda getirmesine imkân bırakmamağa başlıyacaktır. «Tanzimatı Hayriye» ismi altında başlıyan bu ıslahat, Osmanlı Devletine yeni bir hayat vermiş ve bilhassa onun Batıdaki mevkiini değiştirip yükseltmiş, o kadar ki 1848 de Macar ihtilâli reislerinin Türkiyeye sığınmaları üzerine bunların iadesini istiyen Rusya ve Avusturya ya Bâbıali ret cevabı vermiye cesaret etmiştir. İkinci Mahmut'un ıslahatını harble durdurmıya muvaffak olan Nikola, daha zaman geçirildiği takdirde Türkiyenin büsbütün kuvvetleneceğini ve bir Batı devleti şekline gireceğini hesabederek, 1828 de topraklarında Edirneye kadar ilerlediği bu devletle bir kere daha harbe girmek yahut onu korkutup ittifakına, himayesine almak kararını verir. İngiltereyi avutmak üzere Senpetersburg'taki İngiltere sefirine «Hasta Adamın mirasını paylaşmayı» teklif eder; aynı zamanda da, Kudüsteki Makamatı Mukaddese münasebetiyle çıkmış bir ihtilâfı vesile bilerek ricalinden Prens Mençikof'u fevkalâde bir sefaretle İstanbula yollar. Tâ Büyük Kaynarca Muahedesine dayanarak, Osmanlı tebaası olan tekmil Hıristiyanların Rus himayesinde bulunduklarının tasdiki gibi ağır şartlarla Bâbıaliyi korkutmıya çalışır, Hünkâr İskelesi Muahedesini yeniden canlandırmıya teşebbüs eder. İngiltere ile Fransa tarafından himaye edilen Osmanlı İmparatorluğu Rus isteklerine karşı koy, İngiltere ile Fransa ise Osmanlıya ait bulunmakla beraber 1848 İhtilâlinin akislerini fırsat bilerek işgal ettiği Eflâk'la Buğdan'dan çıkmasını talebederler. Rusya bunu reddedince de, Osmanlı Devletiyle bir ittifak aktederek Rusyaya harb ilân ederler (1854).

Tarihlerin «Kırım Harbi» diye adlandırdıkları bu harb, iki yıl kadar devam edecek ve Rusya için daima aksi bir seyir takibedecektir. Rusya Osmanlı topraklarında ilerliyemediği gibi Kırım yarım adasına çıkan Fransız ve İngiliz kuvvetlerini de denize dökemiyecektir. Prusya bu vaziyete karşı kayıtsız görünecek, Avusturya, Macaristanı Rus lûtfiyle muhafaza edebildiğini unutup nankörlüğüyle âlemi hayrete düşürecek, müstakbel İtalyanın nüvesini teşkil eden Piyemonte Kırallığı ise Osmanlı, İngiliz ve Fransız ittifakına katılmayı müstakbel hesapları için uygun bulup Rus düşmanları safına geçecektir. Muvaffakıyetsizliklerin devamı üzerine Nikola, otuz yıldır yükselmiye cesaret etmemiş ve boğulmuş şikâyetlerin artık yükselmiye başladığını, belki yakında kopacak bir ihtilâlin ilk habercilerinin elden ele dolaşan gizli beyannameler şeklinde meydana çıktığını öğrenir: kudretini ve ilhamını Allahtan aldığı için hata edebileceğine ihtimal vermediğinden yeni bir siyaset takibetmiye razı değildir; «Halefim başka bir yoldan gidebilir, fakat ben değişemem» diyerek mağlûbiyetini kabul etmeden ve ihtilâlle karşılaşmadan önce, henüz bütün kudretine sahipken çekilip gitmeyi münasip bulur. Gripten yattığı bir sırada, sıfırdan aşağı yirmi üç derece soğuğun hüküm sürdüğü bir kış günü, sırtına manto almaksızın bir resmigeçitte bulunmak üzere saraydan çıkar, dönüşte ölüm döşeğine yatar ve ölmek üzere bulunduğunu Rusyanın büyük şehirlerine telgraf çekip bizzat bildirdikten sonra, 2 mart 1855 de ölür.

Çar Birinci Nikola'nın koyu bir müstebit olmakla beraber şahsan cesur, açık sözlü, hususî hayatı temiz ve memleketine hayırlı olmıya kendince çalışmış bir adam olduğunu da ilâve etmek lâzımdır. Orduyu tensik etmiş mektepler açmış, büyük nehirleri seyrüsefere müsait bir hale getirmiş ve Rusyadaki ilk demiryollar kendi zamanında vücude getirilmiştir. Vefatiyle büyük oğlu ve veliahtı, İkinci Aleksandr namiyle tahta çıkmış'tı. Oğullarından Nikola Nikolayeviç 93 Harbinde Rus Ordusu Başkumandanlığında bulunmuş ve kızlarından Olga Vurtemberg kıraliçesi olmuştur.

Kısa bibliyografya: Alfred Rambaud; Histoire de la Russie. Marquis de Custine; La Russie en 1839. Ahmet Rasim. Osmanlı Tarihi. Salih Münür Paşa; La politique Orientale de la Russie.

(Nahit Sırrı Örik)

OKİNAVA ADASININ ZAPTI — Pasifik deniz harbinin son safhası, Amerikalıların 1945 şubatında İvojima'ya taarruziyle başladı. Bu adanın işgalini evvelce anlatmıştık (Bakınız: Aylık Ansiklopedi; sayfa 904) Amerikalılar İvojima'dan sonra Okinava adasını almıya teşebbüs ettiler. Amiral King'in raporundan faydalanılarak yazılan bu bendimizde bu adanın zaptını anlatacağız.

Okinava, Nansei Shoto takım adasının en büyük parçasıdır. Burada, her tip uçağın

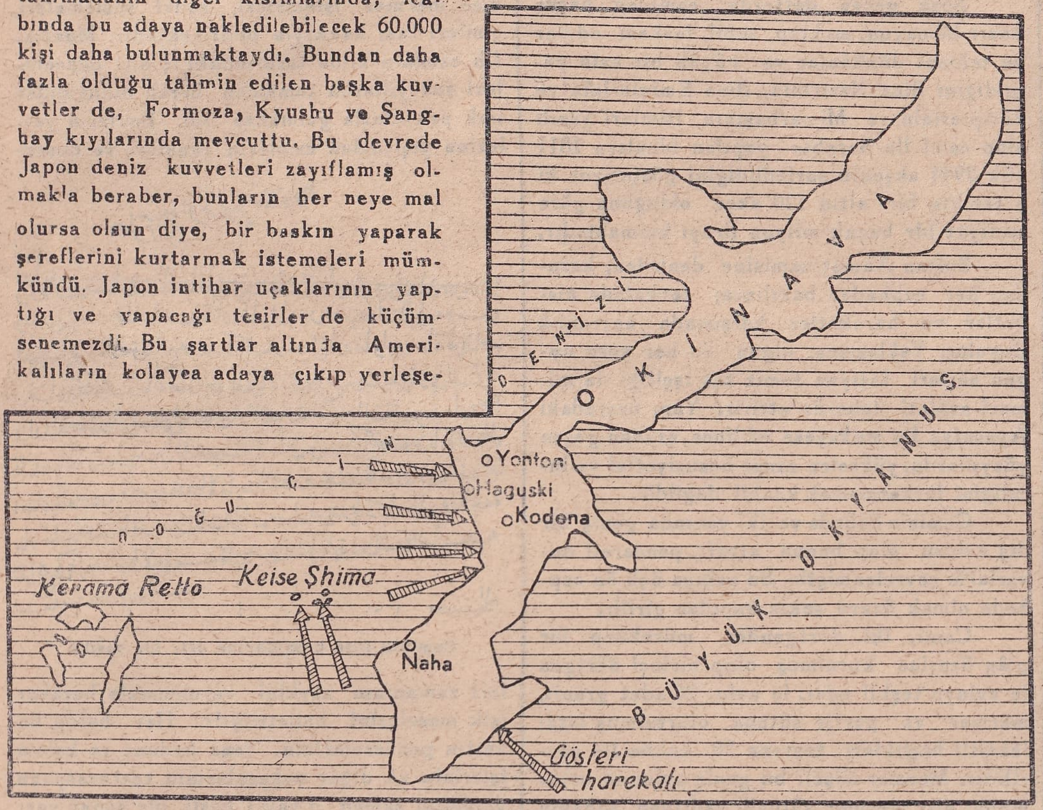
inebilmesine müsait uçak meydanları olabilecek yerler vardır. Bu adada yerleşildiği takdirde 350 mil uzakta bulunan Kyushu'ya ve Japonların Kore, Çin, Çin - Hindistanı ve Singapurla olan ulaştırma yollarına taarruz edilebilir.

Japon iç savunmasına dahil olan bu adanın işgali, o güne kadar girişilmiş olan hareketlerin en güç olanıydı. Çünkü adada 120.000 (Okinava yerlileri dahil) kişilik bir savunma kuvveti vardı. Bundan başka aynı takımadanın diğer kısımlarında, icabında bu adaya nakledilebilecek 60.000 kişi daha bulunmaktaydı. Bundan daha fazla olduğu tahmin edilen başka kuvvetler de, Formoza, Kyushu ve Şanghay kıyılarında mevcuttu. Bu devrede Japon deniz kuvvetleri zayıflamış olmakla beraber, bunların her neye mal olursa olsun diye, bir baskın yaparak şereflerini kurtarmak istemeleri mümkündü. Japon intihar uçaklarının yaptığı ve yapacağı tesirler de küçümsenemezdi. Bu şartlar altında Amerikalıların kolayca adaya çıkıp yerleşebileceğini tahmin etmek güçtü. Yüksek Amerikan Komutanlığı Okinava'nın askerî değerini gayet iyi takdir ediyor ve Japonların burada canlarını dişlerine takarak direneceklerini biliyordu.

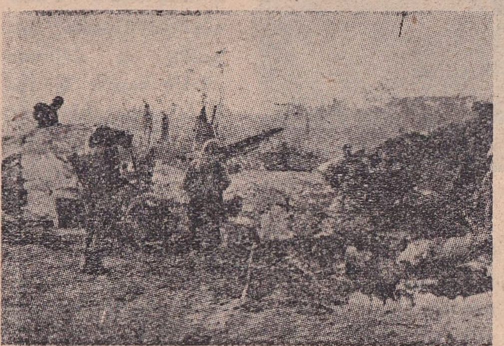
Adanın işgaline tahsis olunan Amerikan kuvvetleri: Okinava harekâtını 5. Filo Komutanı Amiral R. A. Spruance idare etti ve bu harekâta şu kuvvetler katıldı; Amiral R. K. Turner kuvvetleri, müteveffa Tümgeneral S. B. Buckner kuvvetleri, Vis Amiral M. A. Mitscher komutasındaki süratli taşıt uçakları, H. Rawling komutasındaki Britanya taşıt uçakları, Tuğamiral D. B. Beary komutasındaki ikmal birlikleri (bunlar harb sahası yakınında donanmayı besliyen sarnıç gemilerinden ibaretti), W. R. Carter'in komutasındaki 10. Hizmet Bölüğü (Mariyanlar'da ve Leyte'de üslenen tamir ve ikmal gemileri), Tuğamiral W. H. P. Blandy komutasındaki amfibi kuvvetler (taşıt uçakları muhafızları, mayın tarayıcılar, su altı tahrip takımları, gambotlar, bombardımana tahsis edilen gemiler), Tuğamiral M. L. Deyo'nun emrindeki topçu ve örtme kuvvetleri. Bu harekâta iştirak eden kuvvetler bu kadar değildir. Varilen resmî habere göre, Okinava savaşına 580.000 insan, 318 harb gemisi, 1139 yardımcı gemi iştirak etmiştir. Bu rakamlara çıkarma araçlarındaki erler dahil değildir.

Taarruzdan evvelki hazırlıklar: Bir yere çıkarma yapmadan evvel, çıkılacak bölge hakkında bilgi toplamak lâzımdır. Bunun için fotoğraftan da faydalanmak icabeder. Amerikalılar da bu çareye başvurdular. İlk defa olarak 29 eylûl 1944 te yirmi birinci bombardıman komutanlığının B. 29 ları keşif yaptılar. Bundan sonra fotoğraf almalar sıklaştı. Alınan fotoğraflar çoğaltılarak birliklere dağıtıldı. Amerikalılar adadaki durumu anlamak için başka keşif usullerinden de faydalandılar.

Adanın tabiî yapılışı: 65 mil (105 kilometre) uzunluğunda olan bu ada başlıca iki kısımdan ibarettir: 1) kuzey kısım 2) güney kısım. Kuzey kısım dağlık, ormanlıktır. Güney kısım ise genel olarak dalgalıdır. Burada sık, şık derin geçitlere rastlanır. Adanın işlenmiş olan kısmı bu'asıdır. Büyük şehirler, başkent Naha, adadaki beş uçak alaniyle en kuvvetli savunma tesisleri buradadır.

Çıkarma plânı: Hazırlanan plâna göre, Amerikan kara kuvvetleri adanın güney kıyısındaki altı millik (10 kilometre) bir sahaya çıkacaklardı. Burasını kuzeyden ve doğudan esen rüzgârlar tutmadığı gibi Yontan ve Kadena uçak alanları da kıyıya yakın bulunuyordu. Adaya dört tümen çıkacaktı. Bunlardan ortadakiler dosdoğru ilerliyecekler; yanlarda bulunanlar da güney ve kuzeye çarkederek, adanın güneyinde bulunan Japon kuvvetlerinin tecrid edilmesini tamamlıyacaklardı. Bundan sonra, kuzeye karşı zayıf kuvvetler bırakarak güneye dönülecek ve buradaki Japon kuvvetleri yok edilecekti.

Okinavanın istilâsı

Asıl harekât yapılırken adanın doğu ve güney kıyılarına karşı gösteri yapılması da düşünülmüştü.

Çıkarmadan evvel yapılan işler: a) Amerikalılar deniz uçak üssü ve deniz tamir üssü tesis etmek maksadiyle 20 mil (32 kilometre) güney batıda bulunan Keramo Retto takımadasını ve çıkarma sahillerinden 20.000 yarda (18 kilometre) uzakta bulunan Keise Shina adasını zaptettiler. Amerikalılar sonradan burada çıkarma kuvvetlerinin topçusunu mevzilendirerek adanın güney kısmını bombardıman ettiler. b) Mayın arama tarama faaliyeti arttı. c) Hava ve deniz kuvvetleri geniş ölçüde bombardımana giriştiler. d) Birleşik Amerika batı kıyılarından, Havai adalarından, Güney - Batı Pasifikten, Marşallardan, Karolinlerden ve Leytelerden malzeme ve asker yükletildi. Ulithi, Guadalkanal ve Saipon'da toplanan bu kuvvetler çıkarma talimleri yaparak yetiştirildiler. e) Amerikalılar seyir esnasında fazla kayıp vermediler. Bunun sebebi malzeme ve efradın çok iyi olması, tamir ekipleriyle süratli uçak taşıt gemilerinin görevlerini hakkiyle yapacak şekilde hazırlanmış olmalarıdır. Mayın tarayıcılar en evvel görevlendirildi. Sayısı 75 i bulan bu gemiler 24 marttan 1 nisana kadar 3000 mil karelik (7680 kilometre kare) kıyı bölgesini temizlediler. Bu müddet zarfında 177 mayın taranmış ve 80 kadar şamandıra tahribedilmişti. f) Çıkarmadan yedi gün evvel Okinava'nın bombardımanına başlandı. Bu bombardıman ve çıkarma günü karadan, denizden ve havadan olmak üzere âzamî haddini buldu.

Okinavada bir esir

Çıkarma: Çok tesirli olan bu bombardımanın arkasından 10. Amerikan Ordusu Okinava'da Hagushi kıyılarına ayak basmıya başladı. Hücum kıtaları amfibi arabalara binmiş olarak saat 8.30 da kıyıya ayak bastılar ve içerlere doğru ilerlediler. Bunlar saat 12.30 da Yontan ve Kadena uçak meydanlarını işgal ettiler. 1 nisan günü güneş batmadan 10. Amerikan Ordusundan 50.000 kişilik bir kuvvet kıyıya çıkmış ve bunlar 4000 - 5000 yarda (3,5-4,5 kilometre) derinliğe nüfuz etmiş bulunuyorlardı. Japonlar Amerikalıları durduramadılar. Fakat, kuvvetlerinin büyük kısmını adanın güneyine çekerek burada hazırladıkları savunma tesislerine yerleştiler. Evvelce de işaret olunduğu gibi adanın kuzey kısmında büyük Japon kuvvet

leri yoktu. Bu yüzden bu kısımdaki harekât süratle gelişti. 22 nisanda adanın kuzey kısmının üçte ikisinde muntazam Japon mukavemeti kalmamıştı.

Amerikalılar güneyde Çin Japon mukavemetiyle karşılaştılar. Burada 4 nisandan 26 mayısa kadar 5 mil (8 kilometre) kadar ilerlendi. 26 mayıstan 21 hazirana kadar adanın güney kısmı Japonlardan temizlendi. 21 haziranda yani 82 günlük bir savaştan sonra Okinava'daki muntazam mukavemet sona ermiş bulunuyordu. Okinava'nın zaptedilmesi Güneş İmparatorluğunun çocuklarını adamakıllı sarstı. Artık bütün Japon idarecileri Japonyanın istilâ edilebileceğine inanmışlardı. Bu inanç Japonları mâkul olmıya sevketti. Yani Okinava'daki yenilgi Tokyoda teslim olmayı doğurdu.

(Kurmay Hamza Gürgüç)

SULTAN AHMET CAMİSİ — Onyedinci yüzyılın başlarında yapılan bu bina, en değerli ve büyük anıtlarımızdandır. O tarihte şehrin en uygun noktaları şaheserlerle bezenmiş olduğundan, Mimarbaşı Marmaradan ve Boğazdan gelirken gözleri çeken bu yeri bulmuş ve eserini bir taç gibi oraya oturtmuştur. Hipodromun sol tarafına raslıyan bu sahada, bazı Bizans binalarının bulunduğu bilinmekte idi. Son yıllarda yapılan kazılarda bulunan, mozaik döşemeler bunu teyid etmiştir. Maamafih cami yapıldığı sırada burada Mehmet Paşa sarayı ve Arslanhane ve diğer bazı binalar bulunduğundan bunların yıkılmasına lüzum görüldüğü arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır.

Sultan Ahmet camisinin mimarı, Mehmet Ağadır. Musikiden başlıyarak sedefkârlıkta da üstat olan bu zat mimarlık öğrenimini Sarayı Cedittte yapmış ve 1015 (1606) yılında Mimarbaşı olmuştur.

Caminin plânının hazırlanmasını, Cafer Çelebi, Risalei Mimariye'de «Ağa Hazretleri salifüzzikir camii şerif resmi için tasvir ettiği eşkâl bu dairelerinin manzuru olmağın» sözleriyle belirtmekte ve padişahın bu plânları son derece beğenerek ihsanlarda bulunduğunu yazmaktadır.

Sultan Ahmet camisi

Caminin temeli 1018 (1609) yılında Birinci Ahmet tarafından törenle atılmıştır ki kullandığı kazma Topkapı Sarayı Müzesinde teşhirdedir. Binanın cümle kapısı ile mahfildeki kitabeler 1025 (1616) tarihini taşımaktadır. Halbuki Naima 1026 (1617) senesi cemaziyelahırının dördüncü günü büyük merasimle küşat resmi yapıldığını ve bin kadar hil'at verildiğini yazıyor. Hadikatülcevami de aynı tarihi gösteriyor. Bizim bulduğumuz belgeler de bu merkezdedir. Hattâ caminin ve tevabiinin ikmalinin 1026 (1617) zilkaadesinin sonunda olduğu Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunan katî hesap defterinden anlaşılmaktadır. Bu defter Birinci Ahmet'in ölümü dolayısiyle kardeşi Birinci Mustafa'nın «Malûmu şerifim olmuştur hıfz oluna» hattını ihtiva ediyor.

Sözü geçen defterde, camiden başka kasrı hümayun, mektep, sebil, fevkanî odalar ve tahtanî dükkânlar ve büyük bir evin yapıldığını Bina Nezırının, Bina Eminlerinin ve kâtiplerinin ve Mimarbaşının isimleri yazılı olup cami ile beraber yapılan binalara 1811 yük 2944 akçenin sarfedildiğini gösteriyor ki o tarihte bir altın 120 akçe olduğuna göre sarfiyat bir buçuk milyon lirayı bulmaktadır.

Sultan Ahmet camisine denizden, karadan her cepheden bakılınca; fevkalâde nisbetler ve hareketler karşısında hayranlık duyulur. Yaklaşınca; olgun ve her yere uygun süsleri taşıyan temiz taş işçiliği de mimari asâleti tebarüz ettirir. Yanı başındaki Ayasofya ile mukayese edilince, aradan geçen yüzyıllarda, yükselen sanat hususiyetini ve inceliğini farketmemek kaabil değildir.

Caminin önünde ve iki yanında geniş bir dış avlusu olup bunun etrafı, pencereli duvarlarla çevrelenmiştir. Bu avluya üçü ön cephede olmak üzere sekiz kapıdan girilir.

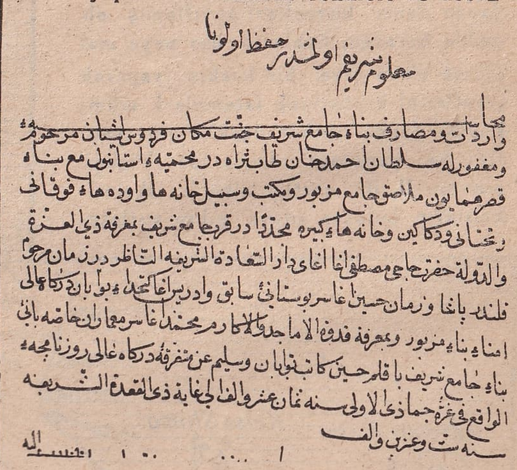
Cami, iki dörtgenden mürekkep bir plân üzerine kurulmuş olup birinci dörtgen iç avluyu teşkil eder. İç avlu, 26 adet granit, mermer ve porfir sütuna oturtulmuş istalâktitli başlıkları taşıyan 30 kubbe ile çevrilidir. Mermer döşeli bu geniş avlunun ortasında, altı mermer sütunlu şadırvan, sahanın azametini gösteriyor.

Şadırvanın kemerleri kabartma olarak rumî geçmelerle ve köşe mermerleri yine kabartma lâle ve karanfil motiflerle bezelidir.

İç avluya, biri cepheden ve ikisi yandan olmak üzere merdivenlerle çıkılmak suretiyle, üç kapıdan girilmektedir. Gerek bu kapılar, gerek dış avlunun cümle kapısı bronzdan o'up ne o vakte kadar ve ne de ondan sonra yapılmış binalarda benzeri görülemez. Bilhassa iç avlunun cümle kapısı Evliya Çelebinin tâbiri veçhile, lânazirdir. Bu derece muvaffak bir eser görülmemiş olduğundan kapıların başka yerlerden getirildiği ve son zamanlarda da İran eseri olduğu rivayeti türemiştir. Halbuki bunların İstanbulda yapıldığı yukarıda işaret ettiğimiz defterde yazılı olduğu gibi yapan zat ta zarif Türk seyyahı Evliya Çelebinin babası Zıllî merhumdur. O devrin Kuyumcubaşısıdır.

Camiye ikisi yandan ve merdivenle çıkılan ve biri merkezde olan ve üzerinde yukarıda sözü geçen ve üç parçadan ibaret 1025 tarihli kitabeyi taşıyan kapılardan girilir. Kapılar sedef ve fildişi kakmalı nefis eserlerdir. Cami 64 uzunluk ve 72 genişliğindedir. Kubbe 33.60 kutrundadır ki Ayasofyanınkinden 2,60 fazladır. Merkez kubbesi dört kemere ve bunlar da 5 metre kutrunda mermerden oluklu yapılmış azametli dört sütuna oturmaktadır. Bu suret'e Mimar Mehmet Ağa eserinde yeni bir ahenk ve sanat yaratmıştır.

Sultan Ahmet camisinin, diğerlerine nazaran pencerelerinin fazlalığı yüzünden binanın içi hayli aydınlıktır. Bu suretle pek nefis olan mermer işlemeleri, sedef süslemeleri, çinileri tam hakkiyle belirmektedir. Maamafih caminin kıble tarafındaki iç alçı pencereleri son yıllarda tamamen harab olduğundan ışık pek fazla gelmekte idi. Bunların yerlerine yaptırılan camların renkleri ve desenleri zamanının zevkini vermemekle beraber ışık meselesini halletmiştir. Her halde bu anıtın pencerelerinin, fena badana ve kalem işlerinin ve diğer noksanlarının restorasyonu yapıldığı zaman o vakit nasıl bir sanat varlığı olduğu bir kat daha anlaşılabilecektir.

Caminin inşa hesaplarına dair bir vesika

Caminin sol köşesinde, Hünkâr mahfili bulunmaktadır ki bunun mozayık ve yeşim süslü mihrabı, sedefli kapısı, üzeri altın yaldızlı çinileri başka yerde görülemez. Maamafih bu mahfilin oyma ve kabartma işlemeli mermer korkuluklariyle, mimberdeki taş işçiliği harikulâdedir. Hünkâr mahfilinin ahşap tavanının süslemelerini de unutmamak gerektir. Camide mimbere karşı, bir müezzin mahfili ve üç tarafında mahfilleri bulunmaktadır.

Sultan Ahmet camisinde iç süslemede, en mühim ve kıymetli bir kısım da çinilerdir ki bunlar Onaltıncı Yüzyılın sonu ile Onyedinci Yüzyılın başlarına rasladığından bu sanatın en güzel devirlerine tesadüf etmekle beraber kemiyet ve çeşit itibariyle de hiçbir binada bu kadar çiniye tesadüf edilemez, bir sanat hazinesidir denilebilir.

Sultan Ahmet camisinin hususiyetlerinden biri de hiçbir mâbette görülemiyen minare sayısıdır. Bunlara dair Risalei Mimariyede «...altı minaresi vardır ve on dört şerefe ile ittifakan saadetlû padişah ile âbâi izam ve ve ecdadı kiramlarından bu âne gelince vaki padişahların adedine mutabık vaki olmuştur» denilmektedir. Son zamanlara kadar basılan bazı kitaplarda da böyle bir kayıt varsa da halen Sultan Ahmet camisinin öndeki iki minaresinin ikişer ve arkadaki dört minaresinin üçer şerefeli bulunduğuna nazaran on altı şerefe bulunmaktadır. Her halde her hangi bir onarımda bu şerefe adetlerinin çağaltılmış olduğu hatıra gelmektedir.

Elhasıl, Sultan Ahmet camisi mimaride olduğu gibi süsleme sanatları yönünden de

Türk sanat kudret ve varlığını belirten ve ön safta gelen bir şaheserdir.

Kısa bibliyografya: Celâl Esat; Türk Sanatı, Akşam Matbaası, 1928. Celâl Esat Arseven, L'Art Turc, Devlet Matbaası, 1939. E, Mambury; İstanbul Reh beri, 1925. Hâfız Hüseyin; Hadikatül-Cevami, Darüttıbaatül-Âmire, 1281. Tahsin Öz; Sultan Ahmet Camii; Vakıflar Dergisi, Sayı 1-2. Tahsin Öz; Mimar Mehmet Ağa ve Risalei Mimariye, Arkitekt yayınlarından, No. 16, 1944. Topkapı Sarayı Müzesi arşivi. Naimâ Tarihi, cilt, 1. (*Tahsin Öz*)

TOPKAPI SARAYI — Bugün içinde paha biçilmez, eşsiz kıymette sanat hazineleri bulunan bir müze olan Topkapı sarayı, dünyanın en önemli saraylarından biri olup, İstanbulun Sarayburnu denilen en güzel bir yerinde, kasırlar, köşkler, daireler, camiler, kütüphaneler, mutfaklar, bahçeler, avlular, bostanlar ve ahırlardan mürekkep muazzam bir yapı mecmuasıdır. Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu bu saray, her devirde birçok ilâveler görmüş, en son binası olan bir köşk de, Abdülmecit tarafından inşa ettirilmiştir. Topkapı sarayı, deniz ve kara tarafından bir surla çevrilmiştir. Osmanlı hanedanı teşrifatındaki resmî adı «Sarâyi Cedîdi Âmire = Yeni Saray» dır.

Adı: Fatih Sultan Mehmet İstanbulu aldığında, ilk sarayını Beyazıtta bugünkü üniversite binasının yerinde yaptırmıştı. Fakat bir müddet sonra şehrin en güzel bir köşesi olan Sarayburnuna 1474-1478 senelerinde Yeni Sarayı yaptırmıştır. Bu suretle Beyazıttaki saraya da «Eski Saray» denmiye başlanmıştır.

Eski Saray, ölen veya tahtından indirilen hükümdarların analarına, kızkardeşlerine ve zevcelerine; Yeni Saraydaki haremin artık istirahate muhtaç ihtiyar kadınlarına tahsis edilmişti. Yüzyıl boyunca, Eski Saray da yeni binalar ve dairelerle büyümüştü. Kanunî Süleyman zamanında, Eski Sarayın yarısına yakın arazisi bölünmüş, tesviye edilerek Süleymaniye camisi ve külliyesi inşa edilmiştir. Eski Saray, yeniçeri ocağının kaldırıldığı Vakai Hayriyede boşaltılmış, buradaki kadınlar Yeni Saraydaki hareme alınarak Eski

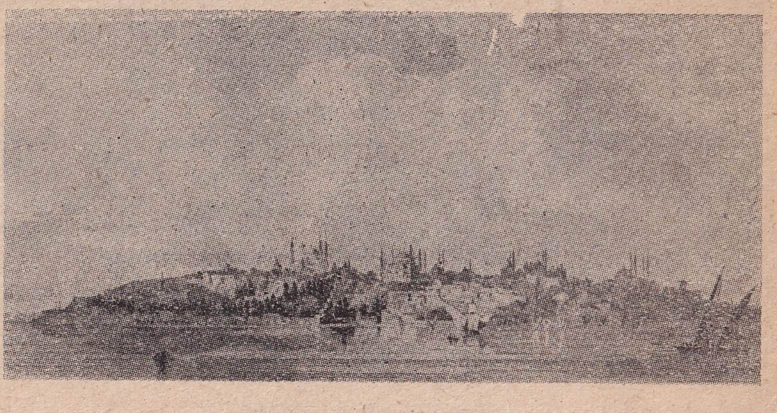

Sarayburnunda sarayın eski bir vaziyeti (Bu tablonun aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir, tahminen iki Yüz yılda evvel yapılmıştır)

Saray yıktırılmış ve yerine yeni kurulan Asâkiri Mansurei Muhammediye teşkilâtının seraskerlik dairesi yaptırılmıştır.

1730 da Patrona İhtilâlinin tahta çıkardığı Birinci Mahmut, ihtilâl zorbalarını tepeliyerek hükûmet kudretini eline alınca, ilk işi ihtilâlin tahribettiği Lâle Devri mamurelerini yeniden ihya etmek olmuştu. İstanbulun muhtelif yerlerinde birtakım kasırlar, muhteşem çeşmeler yaptırırken, Yeni Sarayda da, tam Sarayburnunda, deniz kenarında, Üsküdar, Harem ve Salacak'a bakan muhteşem bir ahşap saray yaptırmıştı.

Yeni Sarayı çevirmekte bulunan deniz surunun bu noktasında kuleli bir kapı vardı; önünde toplar dururdu; İstanbula gelen gemiler sarayı top atarak selâmladıklarında bu kapı önünde de karşılık selâm topu atılırdı ve bu kapıya Topkapı denilirdi (Asıl büyük top kapısının şehrin kara surlarında, Edirnekapısiyle Yedikule kapısı arasında olduğunu unutmamalıdır); Birinci Mahmudun büyük ahşap sarayı da bundan dolayı Topkapı sarayı adını aldı; ve kısa bir zaman sonra halk ağzında bütün Yeni Saraya «Topkapı sarayı» denile geldi; asıl Topkapı sarayı 1862 de yandı, fakat adı kaldı.

Sarayburnunun iki yüzyıllık bir resmi (Juanine'den)

Topkapı sarayının başlıca dört büyük kısmı: Topkapı sarayı vaktiyle beş avlu ve bir de bunları çerçeveliyen sahadan mürekkepti. Bugünkü durumuna göre sarayın dört kısma ayrılarak ele alınması daha yerinde olacakdır: I — Sarayın dış kısmı; yani birinci avlu ile Sarayiçi sahası. Birinci avlu (birinci yeri); Babıhümayundan Ortakapıya kadar olan meydan. Sarayiçi; bu meydanın sağında Çizmekapıdan ve solunda Kozbekçiler kapısından başlıyarak sarayı çerçeveliyen köşkler, bahçeler ve diğer binalarla müştemilâtının bulunduğu saha. II — İkinci avlu; Ortakapıdan Akağalar kapısına kadar olan kısım. III — Üçüncü avlu (Enderun); Akağalar kapısından sarayın dördüncü kapısına kadar olan saha. IV — Harem dairesi.

SUR: Topkapı sarayını çeviren sur, kara suru ve deniz suru diye ikiye ayrılır. Deniz suru, büyük şehri kuşatan ve Bizans devrinden kalan surun bir parçasıdır. Kara suru, sarayı şehirden ayırmak için Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır; adı «Surı Sultanî» dir.

Deniz surunun üçte biri, son elli yıl içinde görülen lüzum üzerine yıktırılmıştır; kalan kısım da, fevkalâde harap bir haldedir. Surı Sultanî, gayet metin ve tam olarak durmaktadır; yalnız, Gülhane Parkı için Soğukçeşme kapısı bozularak kemerli iki methal açılmıştır ki, surun azametiyle tam bir tezat teşkil eden gayet çirkin iki oyuktan ibarettir, son zamanlarda Otlukkapının yanında bir kısım yıktırılmıştır.

Saray surunun küçük koltuk kapılarından maada dördü kara, üçü deniz tarafında yedi büyük kapısı vardır. Karadaki kapılar; Otluk kapısı, Babıhümayun, Soğukçeşme kapısı, Demirkapıdır. Deniz tarafındaki kapılar; Topkapı, Değirmen kapısı, Balıkhane kapısıdır.

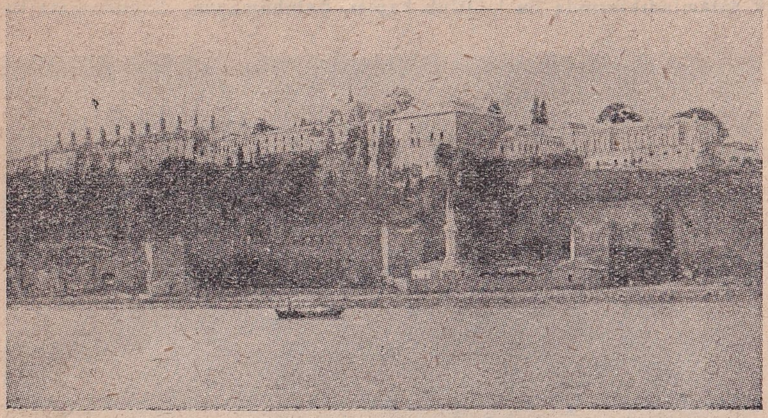
I. SARAYIN DIŞ KISMI (BÎRÛN):

Yukarıda da yazıldığı üzere, bütün kapılardan Bîrûn'a yani sarayın dış kısmına girilen sahadaki köşkleri, binaları ve müştemilâtını bulacağız.

Babıhümayun: Sarayın en büyük saltanat kapısıdır; Ayasofya meydanına açılır. Alaylarda vesair teşrifat günlerinde bu kapıdan girilir çıkılırdı. Üzerinde bir Besmeleişerif ile eski yazı sanatının nefiselerinden «Ve innel müttekine fî Cennâti...» âyeti kerimesi ve arapça bir kitabesi vardır ki Fatih Sultan Mehmet tarafından Hicrî 883 (Milâdî 1478) de yapıldığını göstermektedir. Bu kitabenin altına İkinci Mahmudun tuğrası, kapının iç tarafına da Abdülâzizin tuğrası nakşedilmiştir ki bundan Babıhümayunun, birkaç defa tamir gördüğü ve tadiller yapıldığı anlaşılır. Babıhümayun aslında içiçe iki kapı ve bir yüksek kubbeden mürekkeptir. İki kapı arasında kapıcı odaları bulunmaktadır. Eskiden Babıhümayunun üstünde ahşap bir köşk bulunmaktaymış, 1867 de yanmış. Şimdi kapının üstünde etrafı taş korkuluklu bir taraça bulunmaktadır.

Birinci avlu: Babıhümayun ile Ortakapı arasındadır. Babıhümayundan Ortakapıya kadar üç yüz metredir. Bu avlunun etrafında eskiden birçok binalar bulunmak-

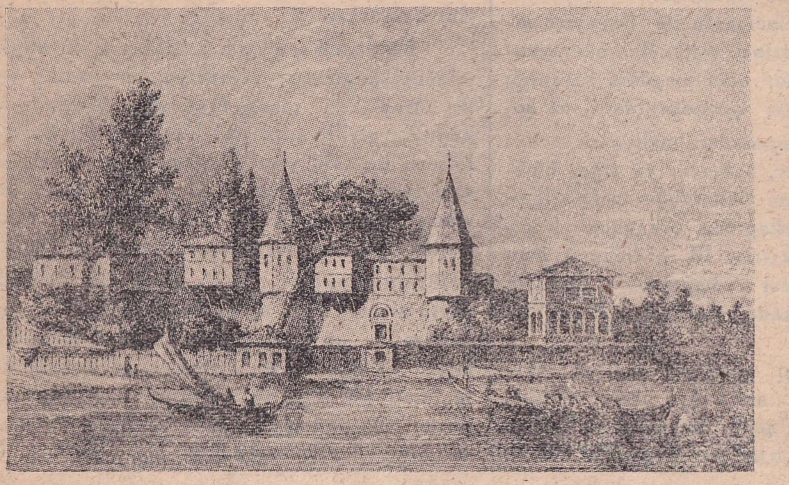
taydı. Babıhümayundan girince, sağdaki arsa - bostan, 1867 de yanmış olan Maliye Nezaretinin yeridir. Maliye Nezaretinin yanında, aşağıda Cebehane = cephane meydanına inen yolun ağzında bir kapı vardı ki, bugün yıkılmış, izi bile kalmamıştır, adı Çizme kapısıydı. Birinci avluda, bu Çizme kapısının yerin-

Sarayın Marmaradan görünüşü

den Ortakapıya kadar bir duvar uzanır; bu duvarın içi de Hasfırınla fodla fırınının arsasıdır: Hasfırın 1616 da Birinci Ahmet tarafından yaptırılmıştı.

Birinci avludan Ortakapıya doğru yürürken, fırın duvarının üzerinde evvelâ zarif bir su terazisi, sonra, Ortakapıya yakın bir yerde bir çeşme görülür. Bu çeşmenin adı Si-

İlk Topkapı sarayı : Bugün yoktur (Allaum'dan)

yaset Çeşmesidir; halk ağzında Cellât Çeşmesi denilir. Divanıhümayunda idamına hükmedilen suçluların başı burada vurulur ve cellâtlar da satır ve bıçaklarını bu çeşmede yıkarlardı. Cellât çeşmesinin yanında görülen sütunumsu taşlar ibret taşlarıdır ki mahkûmların kesilen başları bunların üzerinde teşhir edilirdi.

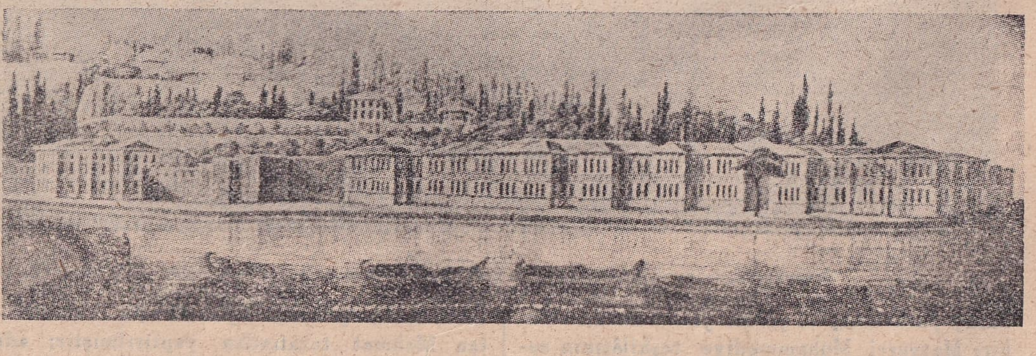
Babıhümayundan Ortakapıya giderken sol tarafta, göze çarpan ilk bina Aya İrini kilisesi = Askerî Müze'dir. Bu bina, müze olmadan, yüzyıllarca silâh deposu hizmetini görmüştür. Askerî Müzenin müdürlük dairesinin bulunduğu yerde eskiden hasırcılar koğuşu, simsakalar koğuşu ve sarayın büyük odun ambarı bulunmaktaydı. Simsakalar, gümüş kaplar içinde temiz su getirerek Hırkaisaadet dairesinin taşlığını yıkarlardı; hasırcılar da Hırkaisaadet dairesine ve sarayın sair daire ve köşklerine döşenecek hasırları örerlerdi. Bu sahanın altında Milâdın Altıncı Yüzyılına, yani Jüstinyen devrine ait gayet büyük bir sarnıç bulunmaktadır.

Askerî Müzenin altında Darphane bulunmaktadır. Darphanede yalnız para basılmaz; sarayın altın ve gümüş kab kacağiyle saray mücevheratı da orada işlenirdi. Yüzyıllarca büyük şehrin en namlı usta ve kuyumcuları burada işlemişlerdir.

Darphanenin yanından bir yol, bugün Arkeoloji Müzesinin bulunduğu saha (Ağavekili bahçesi) ile Gülhane parkına iner; bu yolun birinci avluya çıkan ağzında bir kapı vardır ki Darphane kapısı adını taşır. Darphane kapısına yakın Koz bekçiler = Kız bekçileri ocağına mahsus koğuş, yüz yıla yakın bir zamandanberi yıkılmış bulunmaktadır. Eskiden birinci avlunun ortasında, Darphane kapısından Ortakapıya giderken ve Ortakapıya yakın bir yerde bir ahşap kasır bulunmaktaymış. Her gün Kubbe vezirlerinden biri nöbetle buraya gelir, Divanıhümayuna sunulan dâva arzuhallerini toplar ve arzuhal sahiplerini dinliyerek arzuhallerle beraber dâvanın esası hakkındaki kanaatlerini, toplantı günü olan salı günleri Divanıhümayuna arzedermiş. Bu köşkün adı «Deâvî kasrı» imiş.

Sogukçeşme kapısı: Bugünkü Gülhane parkı kapısı eski şekli hakkında hiçbir fikir edinilemiyecek şekilde bozulmuştur. Sokaktan içeriye girmeden soldaki çeşme, İkinci Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır.

Alay Köşkü: Soğukçeşme kapısından girince solda, sarayın kara surunun Babıâli karşısındaki köşesi üzerinde mermer bir köşktür. Bugünkü yapısı İkinci Mahmut devrine aittir; pencerelerinin üzerindeki yedi beyitlik tarih kitabesinden Hicrî 1225 (1810) de yapıldığı öğreniliyor. Alay Köşkü, İstanbul tarihinde, Topkapı sarayının adı en çok geçen yapılarından biridir. Eski şeklinin nasıl olduğu malûm değildir. Seferler, zaferler

İlk Topkapı sarayı, kuleleri yıkıldıktan sonra (Sarayda mevcut sulu boya resimden : Mecit devri)

ve saray düğünleri münasebetiyle yapılan büyük ordu-esnaf alaylarını, padişahlar bu kasrın penceresinden seyrederlerdi. İhtilâllerde de, padişahların, Ayak divanına burada da davet edildiği vakidir. Padişah Alay Köşkünün penceresine çıkar, ihtilâle önayak olanlar da bizzat hükümdara hitabederek ona, vezirlerinden ve yakınlarından şikâyette bulunur, ekseriya da padişahtan birçok kimselerin başları istenirdi.

Sokullu Mehmet Paşa kapısı: Tramvay yolunda ve Alay Köşkünün alt yanında, surun koltuk kapılarından küçük bir demir kapıdır: İmparatorluğu on beş yıl idare etmiş olan bu büyük vezir, saraya, âdi günlerde bu kapıdan girermiş.

Soğukçeşme kapısından Darphane kapısına çıkan dar yokuş üzerinde, üst kat pencerelerinin araları heykellerle tezyin edilmiş şimdiki Şarkı Kadim Müzesinin binası görülür ki, biraz ilerdeki Arkeoloji binası yapılırken müze müdürü Hamdı Osman Bey tarafından Sanayii Nefise Mektebi olarak yaptırılmıştı, ki yerinde eskiden, sarayın bîrûn eczanesi bulunmaktaydı.

Çinili Köşk: Yukarıki binayı az geçtikten sonra, sol koldaki köşktür; Türk yapı sanatının şaheserlerindendir: kapısının üzerindeki mozaik çini kitabesinde inşasının Hicrî 877 (Milâdî 1472) de bittiği gösterilmiştir. Sarayın Fatih devrinden kalma en eski binalarından biridir. Sırça Köşk adiyle de anılır.

Çinili Köşkün karşısında bulunan Arkeoloji Müzesi binasının yerinde de eskiden Üçüncü Mehmet Köşkü, Kum Meydanı ve Mimarbaşiyle Şehremini yeri vardı. Surra alayları Üçüncü Mehmet Köşkü önünde yapılırdı. Padişahlar Surraihümayunu bu köşkten uğurlarlardı.

Demirkapıdan Otlukkapısına kadar deniz kenarındaki demiryolu boyu: Sarayiçinin denize nazır gayet geniş ve letafet ve nezarette eşi az bulunur bir sahasıdır. Eskiden burada Sarayı Cedidi Âmirenin en güzel kasırları bulunmaktaydı. Burasını Yalı Köşkü, Sarayburnu, Hasbahçe, Gülhane ve Cephane adiyle beş büyük parçaya ayırırlar ki şimdi hemen tamamen hâlî bir haldedir. Avrupa demiryolunun Sirkeciye kadar uzatılması için Sarayiçinden geçirilmesi burasını itibardan düşürmüş, değersiz birtakım âdi binalar yapılmış, aralarında kalan yerler bostan olmuş; Demirkapı civarında da birtakım ahşap barakalar inşa edilmiştir.

Sepetçiler Köşkü: Deniz kenarında, deniz surunun üzerindedir. Yeni sarayın en güzel kasırlarından biri olup üst katında boydan boya uzanan bolkonunun Boğaz ve limana nezareti meşhurdu. Ciheti askeriyeye verilmiş ve bu münasebetle içi tamamen değiştirilmişti.

Kayıkhaneler: (Hamlacılar ocağı): Sarayın liman sahili boyundaydı; burada İkinci Mahmut'un, Abdülmecit ve Abdülâzizin köşklü saltanat kayıklariyle sair mükellef sa-

ray kayıkları, Abdülmecit'in anası Bezmiâlem Sultanın köşklü kafesli kayığı eşsiz birer sanat eseri, Dördüncü Mehmet'in saltanat kadırgası ise, eşi bulunmaz bir şeydi. Kayıkhaneler yıkılırken bu kayıklarla kadırga Haliçte, Kasımpaşada Tersane civarındaki kayıkhanelere götürüldü.

Yalı Köşkü: Sarayburnu yanında Yeni Sarayın çok zengin hâtıralara sahip bir köşküydü. Bostancıbaşı dairesi ve hasekiler koğuşu da Yalı Köşkü civarındaydı. Padişahlar deniz tenezzühlerine çıkacakları zaman saltanat kayığına buradan binerlerdi. Kaptanpaşalar sefere çıkarken hükümdara bu köşkte vedâ eder, sefer dönüşünde de huzura burada kabul olunurlardı. Bir bodrum katı üzerine etrafı revaklı ve geniş saçaklı harikulâde zarif bir köşktü. Serdâb Köşkiyle beraber, Tanzimat ricalinden Keçecizade Fuat Paşa sadaretinde, galiba tamir masrafından kurtulmak üzere yıktırılmıştır.

Yeni Köşk: Fatihten sonra oğlu İkinci Beyazıt'ın yaptırdığı binadır ki Yalı Köşkü yakınlarındaydı.

Topkapı Sarayı: Sarayburnunda deniz kenarında; Boğaziçine, Üsküdardan Kadıköy ve Modaya, Marmaraya nezareti olan bir aksettirilir, pek muhteşem çırağan safaları tertibolunurdu. Hayli harap olan bu ahşap sarayı Üçüncü Selim yeniden yaptırmayı düşünmüşse de fırsat bulamamış; nihayet Hicrî 1233 (Milâdî 1817) de İkinci Mahmut yenilemişti. 1862 de bir yangınla mahvoldu.

Serdâb Köşkü: Topkapı sarayının arkasında, Üçüncü Selim tarafından anası için yaptırılmış gayet güzel bir kasırdı. Bir adı da Şevkiye Kasrıdır. Selimiye ve Adaları bir panorama halinde görürdü. Balgamî taştan yapılmış bir bedia olup iç duvarları aynalarla kaplı ve aralarına çiçek saksıları yerleştirilmiş olup saksılardan şelâlecikler halinde sular döküldüğü nakledilir. Bakımsız kalmış, haraba yüz tutmuş, Yalı Köşkiyle beraber Fuat Paşa sadaretinde yıktırılmıştır.

Gotlar sütunu: Bulunduğu set, Serdâb Köşkünün arkasına düşer; on beş metre irtifaında yekpare bir granit sütundur. Roma imparatorlarından İkinci Clodius zamanında Gotlar üzerine kazanılan bir muzafferiyetin hâtırası olarak dikilmişti.

Hasbahçe: Sarayın bir çiçek bahçesi olan bu saha, bugün hâlî bir arazi halindedir. Meşrutiyet devrinde burada birkaç defa pehlivan güreşleri tertibedilmişti, ki rihinde büyük tarihî kıymeti olan bir yerdir; 1839 da Mustafa Reşit Paşa tarafından Tanzimatı Hayriye Hattıhümayunu bu meydanda kurulan bir kürsüden okunmuştur, ki kürsünün arkasında bugün mevcudolmıyan bir Sultan Mahmut köşkü, o gün ecnebi sefirlere tahsis edilmişti.

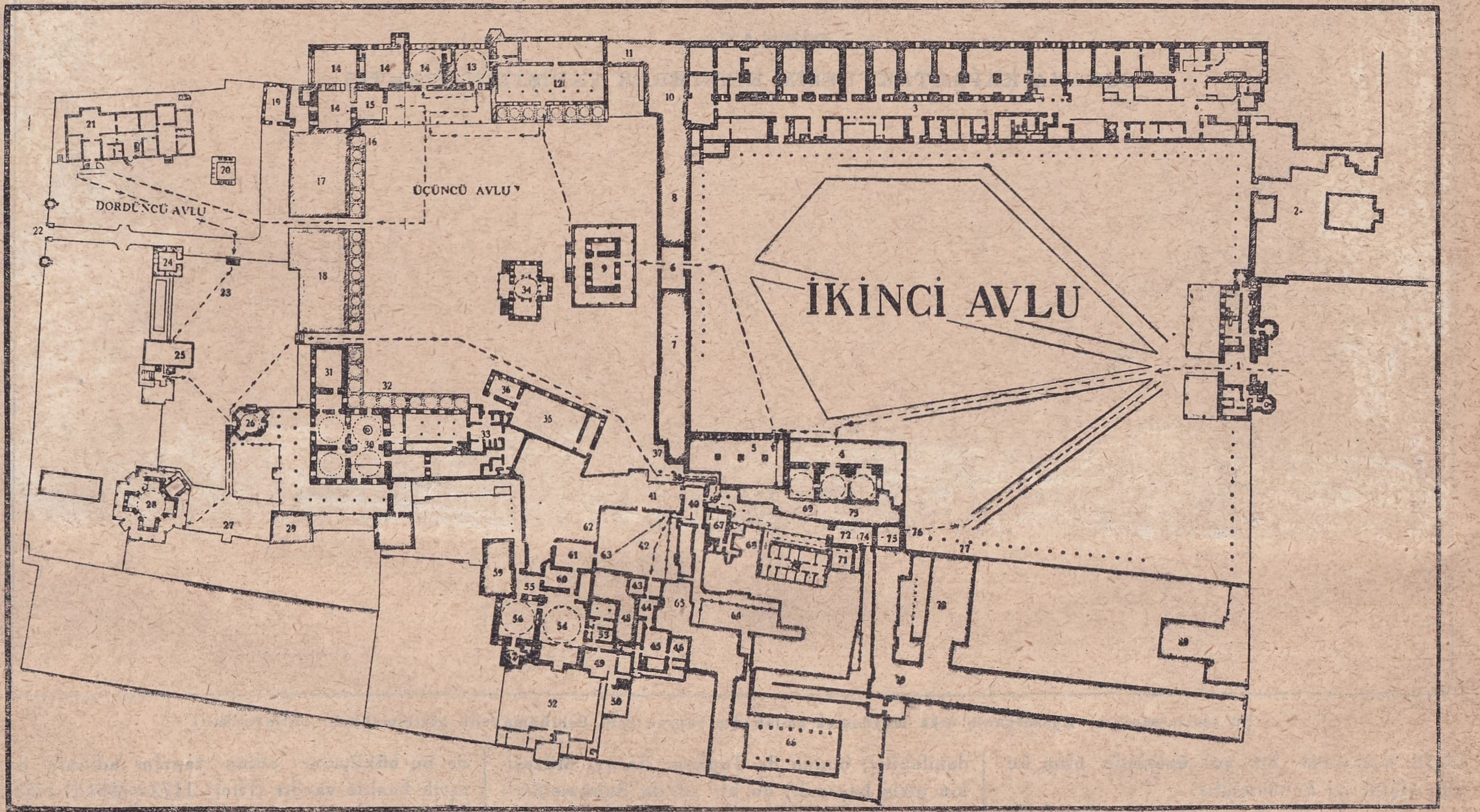
Gülhane meydanının sahilinde, deniz surunun kapılarından Değirmen kapısı, yanında saray değirmeni, onun yanında da Mezbele keşan ocağı vardı; burada saray süprüntüsünü denize döken hademeler otururdu. Gülhane meydanında bulunan, sarayın eski güzel kasırlarından da bugün hiçbiri kalmamıştır.

Mermerköşk: Birinci Selim tarafından bilhassa iç süslerine çok ehemmiyet verilerek yaptırılmış bir binaydı.

İshakiye Kasrı: Abdülâziz zamanında yıktırılmış küçük fakat zarif bir köşktü.

İnciliköşk: Yeni Sarayın deniz kenarında bir bediasıydı. Üçüncü Murat zamanında Sinan Paşa tarafından Yenicaminin mimarı Davut Ağaya yaptırtılmıştı. Sinan Paşa Kasrı diye de anılır. Bugün ancak temelleri kalmıştır.

Nişan taşları: Bu sahada da ni-

Topkapı sarayının plânı (Plânda, sağda bulunması lâzım Dış kapı (Babıhümayun) ile Birinci avlu yoktur): 1-Ortakapı, 2-Dolap ocağı, 3-Mutfaklar ve müştemilâtı, 4-Kubbealtı, 5-Silâh Müzesi (İçhazine), 6-Akağalar kapısı, 7-Akağalar koğuşu, 8-Kapı-ağası dairesi, 9-Arzodası, 10-Enderun mektebi, 11-Eczahane, 12-Çini Hazinesi (Seferli koğuşu, 13-Gümüş ve billûr salonu (Selim II. hamamı), 14-Hazine, 15-Elçi Hazinesi, 16-Kemeraltı, 17-Müze Müdüriyet dairesi, 18-Hazine koğuşu, 19-Sofa camisi, 20-Esvap odası, 21-Mecidiye Köşkü, 22-Üçüncü kapı, 23-Lâle bahçesi, 24-Hekimbaşı odası, 25-Mustafapaşa Köşkü, 26-Revan Köşkü, 27-Sultan İbrahim kameriyesi, 28-Bağdad Köşkü, 29-Sünnet odası 30-Hırkai Saadet dairesi, 31-Emanat hazinası, 32-Şadırvan kapısı, 33-Müze memurin dairesi (Hasodalılar koğuşu), 34-Ahmet III. kütüphanesi, 35-Yeni kütüphane (Ağalar camisi), 36 Mütalâa salonu (Sultanahmet camisi), 37-Kuşhane, 38-Kuşhane kapısı, 39-Harem cümlekapısı, 40-Nöbetyeri, 41-Altınyol, 42-Valde taşlığı, 43-Valde Sultan odası, 44-Valde Sultan koridoru, 45-Valde Sultan yemek odası, 46-Valde Sultan yatak odası, 47-Hamam yolu, 48-Valde hamamı, 49-Hamit I. yatak odası, 50-Selim III. odası, 51-Osman III. köşkü, 52-Asma bahçe (Havuzlu taşlık), 53-Hünkâr hamamı, 54-Hünkâr sofası, 55-Murat III. geçit yeri, 56-Murat III. yatak odası, 57-Murat I. kütüphanesi, 58-Ahmet III. yemek odası, 59-Veliaht dairesi, 60-Çeşmeli sofa, 61-Ocaklı sofa, 62-Başkadın ve kadınlar dairesi, 63-Taht kapısı, 64-Cariyeler dairesi, 65-Sultanahmet köşkü, 66-Cariyeler hastanesi, 67-Kızlarağası dairesi, 68-Şehzadegân mektebi, 69-Musahiban, Hazinedar daireleri, 70-Haremağalar dairesi, 71-Karaağalar camisi, 72-Şadırvan, 73-Kule, 74-Perde kapısı, 75-Dolaplı kubbe, 76-Araba kapısı, 77-Kitabeler, 78-Zülüflü Baltacılar koğuşu, 79-Raht hazinesi, 80-Beşir ağa camii

büyük ahşap saraydı ki bütün Yeni Saraya adını vermiştir. İlk yaptıran Üçüncü Ahmet ve tevsi eden de Birinci Mahmut'tur. Bir sır kâtibinin hâtıra defterinden öğreniliyor ki, arkasında bir büyük lâle bahçesi vardı; geceleri, çiçek tahtalarının arasına billûr kandiller konulur, kandillerin ışığı billûr menşurlarla çiçeklere vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi: «O gül ve sümbül tarhları, şimdi ara sıra pehlivan güreşi vesilesiyle toplanan temaşagiranın, simitçi ve şerbetçi misillû satıcıların mecması, civar mahalleler sakinelerinin mesiresi olmuştur» diyor.

Gülhane meydanı: Türkiye tarihinde… şancılık ve spor hünerleri gösteren bazı padişahların nişan taşları görülür. Bunların içinde İkinci Beyazıt'ın oğlu Şehzade Ahmet'in bir topuz nişanı, Sarayiçinin en eski eserlerinden biridir. Bunlardan başka Bamyacılar ve Lâhanacılar sütunları bulunmaktadır ki burada Bamyacılar Kasrı diye bir bina mevcutmuş.

Cephane meydanı: Bu meydana adını veren yapı, meydanın üst kısmında, son zamanlara kadar bir askerî depo olarak kullanılagelmekteydi.

Hastane: Cephane meydanından Çizme kapısına çıkan bir yokuş vardır. Yeni Sarayın evi adını taşıyan Devlet Matbaasıdır; eski adı Matbaai Âmire'ydi. Devletin ilk resmî gazetesi olan Takvimi Vakayi de burada basıldığından Takvimhane diye meşhurdur.

II. İKİNCİ AVLU:

Ortakapı: Sarayın asıl kapısıdır ğı arasından çıkacak bir emre bağlı kalırdı.

Ortakapı da Babıhümayun gibi iç içe iki kapıdır. Dış kapının üzerinde celi hat ile Kelimei tevhit, Kelimei tevhidin altında da İkinci Mahmut'un tuğrası vardır. Kapının iki tarafında Üçüncü Mustafa'nın tuğraları ve altın-

Bu resim, sarayın Ayasofyanın arka meydanına açılan dış kapıyı, yani Babıhümayunu göstermektedir (Allaum'dan)

büyük hastanesi bu yol üzerinde olup bugün hiçbir izi kalmamıştır.

Ahırkapı feneri: Sarayın deniz suru üzerinde 1755 de Üçüncü Osman tarafından yaptırılmıştır.

Balıkhane kapısı: Sarayın deniz suru üzerinde kanlı hâtıraları olan bir kapıdır. Gazaba gelen sadrazamlar ve vezirler, saraydan bu kapıya indirilir ve sahile yanaşan bir gemiye konulup sürgüne gönderilirdi. Eğer, Bostancıbaşı Ağapaşadan evvel Balıkhane kapısına gelmiş bulunursa, idama delâlet eder, kapıya indirilen paşa Bostancıbaşıya teslim edilir, o da cellâda verirdi. Balıkhaneye indirilen son sadrazam Hacı Salih Paşadır.

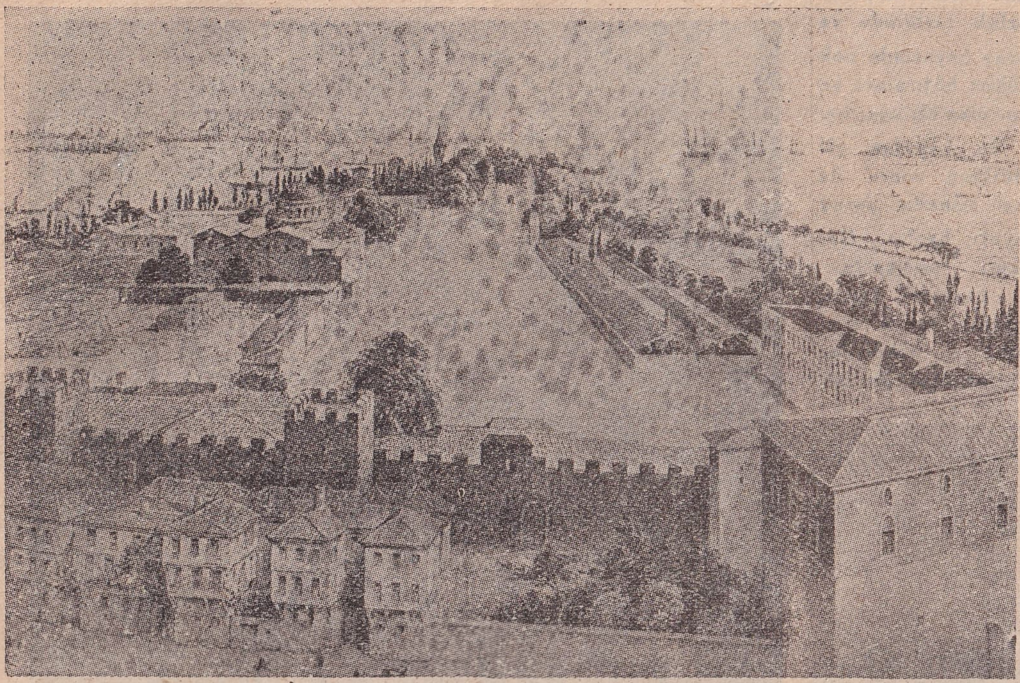
Gülhane hastanesi ve bugün mevcut bulunmıyan Çizme kapısını az geçtikten sonra, solda Babıhümâyuna yaklaşınca, saray surunun içinde bir bina görülür; fakat kapısı dışarıda, İshakpaşaya inen yol üzerindedir; burası, bugün Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi... denilebilir; bugün de Topkaşı Sarayı Müzesinin giriş kapısıdır ve bir adı da Babüsselâm'dır. Kesme taştan yapılmış muhteşem bir kapıdır; iki yanında sekizer köşeli sağlam ve yüksek iki kulesi vardır ki, kulelerin üzerinde kurşun kaplı mahrutî birer külâh bulunmaktadır. Divanıhümayun erkâniyle teşrifat icabı saraya götürebilecekleri maiyet halkından, Divanıhümayun kâtiplerinden ve Divanıhümâyuna çağrılan iş sahiplerinden gayrı hiçkimse Ortakapıdan içeriye giremezdi. Kulelerin altında odalar vardır; vüzeradan ve devlet erkânından gazaba uğrıyanların hapsedildikleri Kapıarası, bu odaların arasıdır.

Vezirler, Babıhümayundan Ortakapıya kadar atla gelirler, atlarından bu kapı önünde inerlerdi. Dışarda bir ihtilâl çıkarıp hükümdarı tahtından indirebilecek siyasî nüfuza sahip bir sadrazam, adımını Ortakapıdan içeri attı mı, bütün nüfuz ve kudretinden tecridedilmiş olur, hayatı padişahın iki dudada bu hükümdar adına tanzim edilmiş bir tarih kaside vardır (Hicrî 1172=Milâdî 1758). Bu kaside, kapının iç yüzünde de tekrar edilmiştir; şu farkla ki, kapının bu yüzündeki kemeri üzerinde «Cennâtı aden miftehitün lehimülebvap» kitabesi nakşedilmiştir. Kapı arasında Üçüncü Mustafa'nın bir de çeşmesi vardır. Ortakapıdan içeriye yalnız padişahlar atla girerlerdi.

İkinci avlu: Sarayın en mühim merasime sahne olan yeridir; Ortakapıyla Babüssaade arasındaki avludur. Saray ıstılahında adı «İkinci yeri» dir; Divan meydanı, Adalet meydanı, Darsselâm da denilir. Ortası selvi ağaçlariyle bezenmiştir; selviler arasında Ortakapıdan Babüssaadeye giden yola «Selvili yol» denilir; sol tarafta bir yol Divanıhümayunun toplandığı Kubbealtına; gene solda diğer bir yol Haremin araba kapısına; sağ taraftaki yol da mutfaklara gider.

Mutfaklar: Alay meydanının sağ

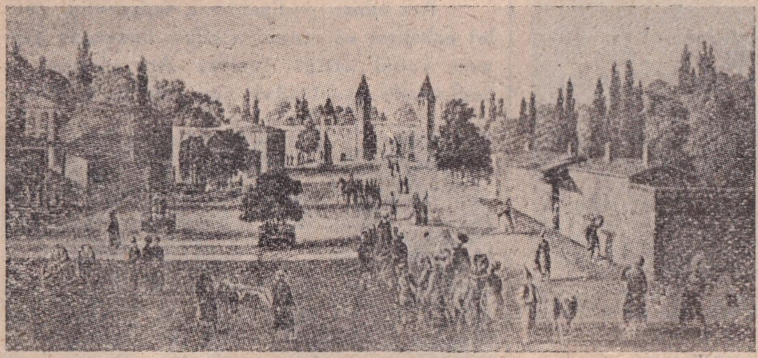
yanındaki revakların arkasındadır. İki sıra üzerine yirmi kubbedir. Saray mutfakları İkinci Selim zamanında 1574 de büyük bir yangında harabolmuş, bugün görülen mutfaklarsa, bu yangından sonra Mimar Sinan

Birinci avlunun kuşbakışı görünüşü (1852 de Fossati tarafından yapılmıştır)

tarafından inşa edilmiştir. Üç kapısı vardır. Mutfaklar reçelhane, kalayhane ve erzak ambarlarından maada iki mesçidi, bir hamamı, aşçı ve yamakların ve tablakârların koğuşlarını ihtiva etmektedir. Bu mutfaklarda âdi günler için en az 4.000 - 5.000 kişilik yemek pişerdi. Ulûfe tevzii günlerinde yeniçeriler için 10.000 - 15.000 kişilik çorba, pilâv ve zerde; ramazanın on beşinde de keza yeniçeriler için 15.000 kişiye yetecek baklava hazırlanırdı.

İşte bir vakitler yiyecek fabrikası halinde bacaları daima tüten mutfaklar son zamanlarda bir harabe haline gelmiş ve nihayet birkaç yıl evvel başlıyan onarımları tamam olmuştur. Şimdi on kubbeli birinci kısmına dünya müzeleri arasında eşsiz bir koleksiyon olan Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllara ait binlerce Çin porseleni yerleştirilmiştir. Kalan

Gene birinci avlu (eski bir resimden)

kısımlara da Avrupa porselen ve kristalleri, gümüş ve altın yaldızlı yemek takımları, nihayet dört kubbeli helvahaneye de muhtelif devirlerin bakır takımları yerleştirilecektir.

Gene mutfakların bir parçası olan eski yağhane bir yangın geçirmiş, helvahane camisi olarak harap bir hal almıştı. Bu da onarılarak, İstanbul cam ve porselen eserleri teşhir yeri olmuştur.

Hasahır kapısı: Ortakapının sol tarafına tesadüf eder, buraya inen yokuşun solundaki revakta, şimdi Türk mimarisine ait eserler teşhir edilmiştir.

Beşirağa camisi ve hamamı: Hasahır kapısını geçince görülen bu cami, hususî mimarî bir güzelliği olup Hacı Beşir Ağa hayratıdır, hamamı yıkılmıştır.

Meyit kapısı: Yıkılan hamamla Hasahır binası arasında olup Enderundaki cenazeler caminin altında gasledilerek bu kapıdan çıkarılırdı.

Hasahır (Yakalı baltacılar koğuşu): Onaltıncı Yüzyıla aidolan bu bina Birinci Mahmut zamanında tamir gördüğüne dair bir kitabe taşımaktadır. Sonraları yakalı baltacılara tahsis edilmiş, nihayet saray bahçıvanlariyle müteferrik hademesine verilmiş ve bu yüzden içine ahşap birçok odalar, bölmeler yapılmış, Sultan Reşat'ın ölümü gecesi, kısmen yanmış ve nihayet dört duvar haline gelmişti.

İşte bu bina ile yanında bulunan ve aynı halde harabolan İmrahor odası da onarılmış ve muhtelif devirlere ait saltanat arabalariyle, koşumlar, tahtıravanlar, eyer takımları, üzengiler ve benzerleri teşhir edilmiştir.

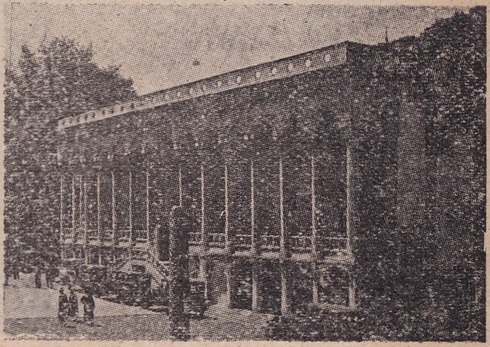
Raht hazinesi: Fatih zamanına aidolan bu bina zümrüt ve yakutlarla süslenmiş, eyer takımlarının muhafazasına mahsustu. İkinci derecede bazı kıymetli eşyanın da buraya konulduğu vakidir ki, bu sebepten Efraz hazinesi ismi de verilmiştir. Son yıllarda cami haline konulan ve metrûk bir halde bırakılan bu nefis bina da tamir edilmiş, eldeki daha eski eyer, haşalar (gaşyeler) ve benzerleri teşhir olunmuştur.

Zülüflü baltacılar koğuşu: Raht hazinesinin yanına tesadüf eden, Türk ahşap mimarî yönünden nadir olan bir binadır. Koğuş, cami, hamam, mektep olmak üzere bir camiadır. Zaten saray'da bu gibi koğuş ve teşekküller için aynı binalar yapılmıştır. Bazılarının ufak bir kütüphanesi de bulunmaktadır.

Alay Köşkü (Allaum'dan)

Baba çeşmesi: Zülüflü baltacılar taşlığında bulunan bu çeşme 1586 tarihli bir

Çinili Köşk (Bugün de böyledir)

kitabeyi taşımaktadır.

Tekrar Ortakapı hizasına gelinerek ve-

İncili Köşk: Bugün yoktur (Allaum'dan)

zirlerin Divana gitmiye mahsus yol'unda yürümiye başlanınca, sol tarafa tesadüf eden revak-

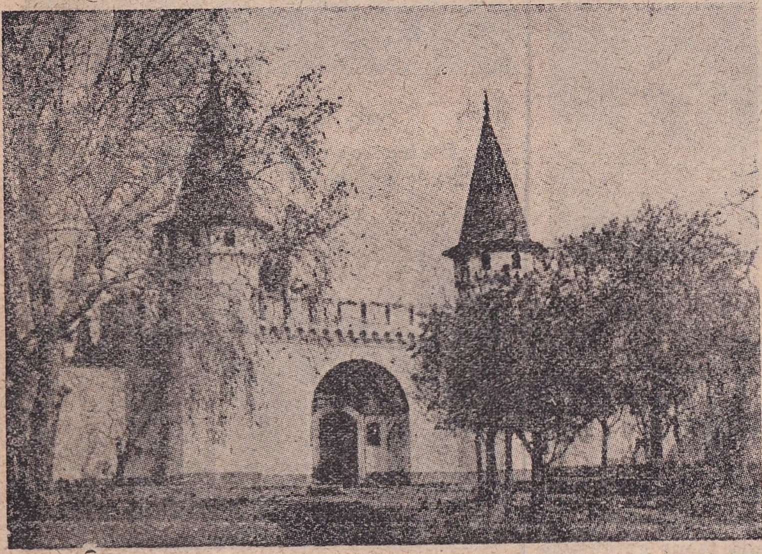
Balıkhane kapısı: Bugün yoktur (Allaum'dan)

ların altında birçok mermer kitabeler dik-

kati çeker, bunlar 1945 yılında yerleştirilmiş olup dört gruptur: 1) Tuğra ve armalar, 2) yıkılmış birçok saray ve köşklere ait kitabeler, 3) saray için yapılan vakıf kitabeleri, 4) saray halkı tarafından yaptırılan çeşme kitabeleri.

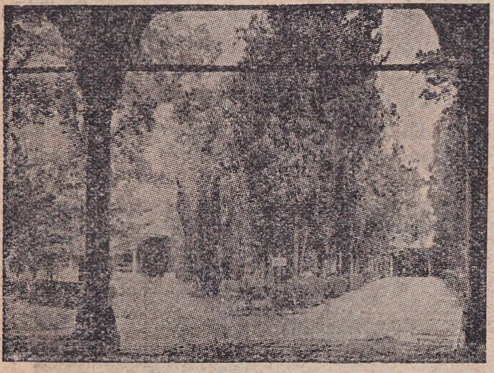
K u b b e a l t ı : İkinci avlunun en mühim yapısıdır. Dünyanın en mühim imparatorluklarından birinin yüzyıllarca idare edildiği bir devlet dairesidir. Merkezî bir mutlakiyeti mutlaka rejiminde hükümdarın sonsuz salâhiyetle vekili olan sadrazamın riyasetinde Divan denilen nazırlar heyetinin toplandığı yerdir (Bakınız: Kubbealtı Vezirleri, Aylık Ansiklopedi, sayfa 856).

İ ç h a z i n e : Kubbealtının yanındadır; Onbeşinci Yüzyıl yapısıdır. İç hazine, imparatorluğun, her türlü masraflar çıktıktan sonra fazla gelirinin konulduğu bir ihtiyat

Ortakapı (Babüssaade)

hazinesidir. Lüzumunda fevkalâde harb masrafları buradan karşılanırdı. Bazan da vergi tahsilâtı yapılıncıya kadar, sadrazamla defterdar müşterek bir senetle bu hazineden istikrazda bulunurlardı. Üstü iki sıra üzerine sekiz kubbeyle örtülmüş mustatil şeklinde bir binadır; bunlar ortada, dört köşe üç adet büyük filayağına istinad ettirilmiştir. İçinde, pencereler önünde, üzerleri demir kapaklı taştan oyulmuş iki metre küb büyüklüğünde sarnıç gibi yerler para saklamıya mahsustu. Bugün Topkapı Müzesinin

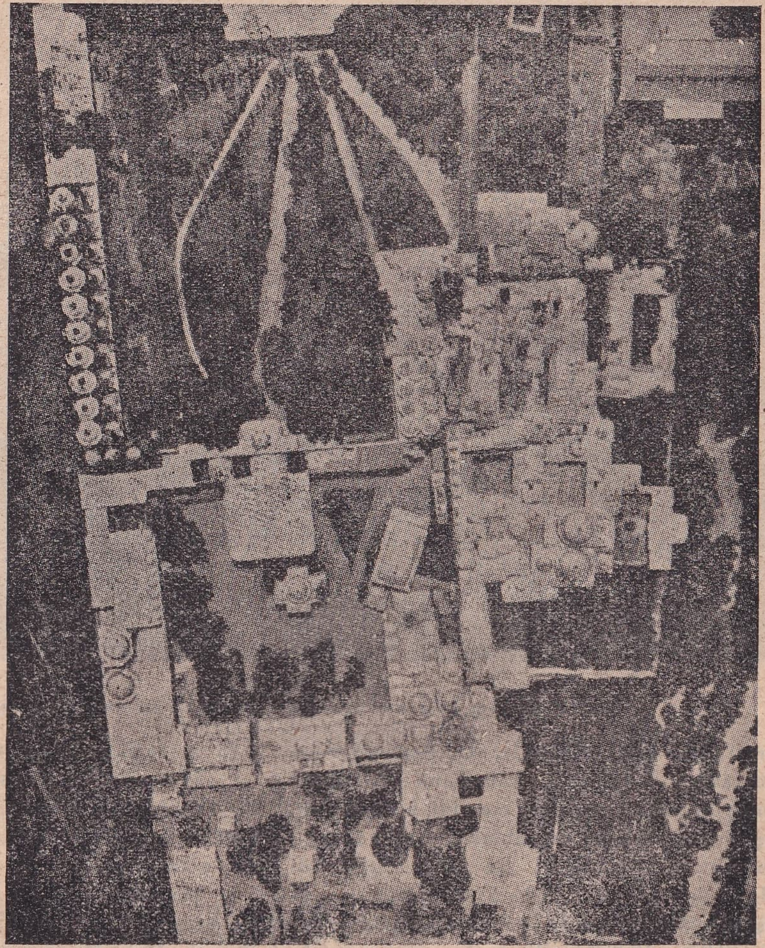
İkinci avlunun ikinci kapıdan görünüşü

silâh müzesi olan iç hazinede eşsiz bir koleksiyon bulunmaktadır.

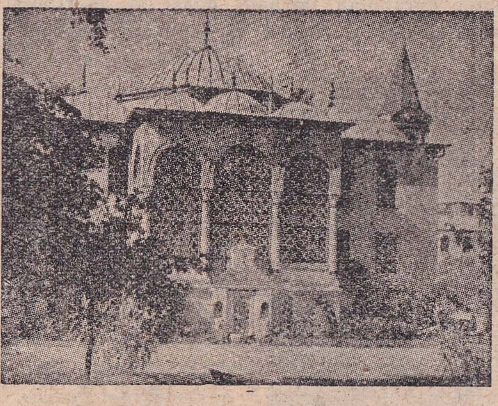
III. ÜÇÜNCÜ AVLU (ENDERUN) :

B a b ü s s a a d e : Bir adı da Akağalar kapısıdır; dışarıdan gelindiğine göre sarayın üçüncü büyük kapısıdır. İkinci avluya bakan yüzünde, dört ince direk üzerine istinad etmiş üzeri kubbeli geniş ve güzel bir saçağı vardır. Tâkının üstünde İkinci Mahmut'un el yazısiyle bir Besmeleişerif, bunun altında da 1774 de bir tamir gördüğünü bildiren bir kitabe vardır. İmparatorluk tarihinde ve saray hayatında pek mühim hâtıraları ve yeri olan bir kapıdır.

Bu kapıdan girildikten sonra da has mânada saray hayatı başlar. Osmanlı padişahları, bu kapının önüne konulan tahta oturarak hükümdar olurlar, biat merasimi bu kapının önünde olurdu. Yalnız Meşrutiyet devri hükümdarları Beşinci Murat, İkinci Abdülhamit ve Beşinci Mehmet bu ananeye uyulmıyarak cülûs ettirilmişlerdir. Osmanlı hanedanının son padişahı Altıncı Mehmet Vahdettin, ananeye uyarak tahta, Babüssaade önünde oturmuştu.

Topkapı sarayının İkinci avludan içeriye doğru tayyareden görünüşü

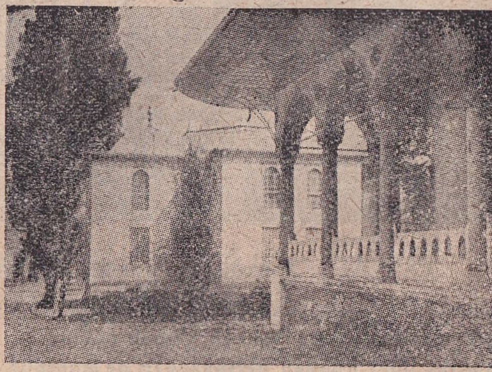
Üçüncü Ahmet kütüphanesi

Dördüncü Murat zamanındaki yeniçeri ihtilâlinde Babüssaade önünde bir de Ayakdivanı olmuş, Sadrazam Hâfız Ahmet Paşa, burada genç padişahın gözü önünde parçalanmıştı.

Büyük seferlerde Sancakı Şerif sefere götürüleceği zaman, bu kapı önünde bizzat padişah tarafından sadrazama teslim olunurdu; Sancakı Şerif kapı önüne çıkarılır, yerin taş döşemesi üzerinde sureti mahsusada yapılmış bir yuvaya dikilirdi. Babüssaadeye Akağalar kapısı denilmesinin sebebi, muhafazasına beyaz hadımağalarının memur edilmiş olmalarıdır. En büyük zabitlerine «Kapıağası» denilirdi. Akağalar kapısı da içli dışlı iki kapıdır. Babüssaadeden sarayın üçüncü avlusuna girilir. bu saha Enderundur.

A r z o d a s ı : Babüssaadeyi geçince, gayet zarif ve müstakil bir oda ile karşı karşıya gelinir. Mustatil şeklinde, etrafı fırdolayı revaklarla çevrilmiş ve gayet geniş saçaklı, klâsik Türk mimarisinin nefiselerinden olan bu köşkün adı Arz odasıdır. İkisi Babüssaadeye, biri de arkaya açılan üç kapısı vardır; Babüssaadeden gelirken Arz odasına düzayak girildiği halde arka kapısından üçüncü avluya bir çift merdivenle inilir.

Arz odası, padişahların sadrazamı, devlet erkânını ve ecnebi elçileri huzuruna resmen kabul ettiği yerdir. Arz odasının ön cephesinde gayet güzel çini panolar ve Onal-

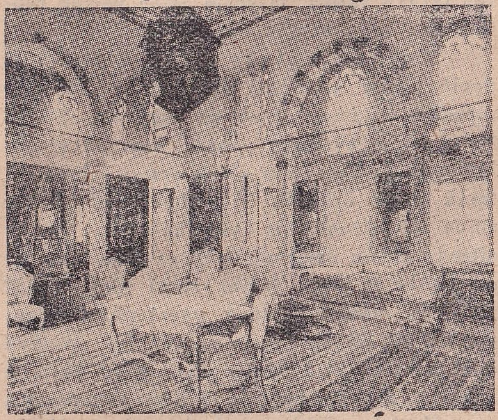

Arz odası

tıncı Yüzyıldan kalma gayet güzel bir çeşme vardır. Çeşmenin yanındaki kapının üstündeki Besmeleişerif Üçüncü Ahmet'in, direkteki bir « Hasbinallah veni'melvekil » yazısı da İkinci Mahmut'un elyazılarıdır. Sağ taraftaki kapının önünde, yerde yuvarlak bir kırmızı porfir görülür, 1808 hükûmet darbesinde, Alemdar

Mustafa Paşa sarayı bastığında Sultan Mustafalılar tarafından şehid edilen Üçüncü Selimin nâşı bu taşın üstüne bırakılmıştı.

Arz odasının içi ufak bir salondan ibarettir. Babüssaade tarafından girildiğine göre karşı sol köşede, geniş bir sedirden ibaret üzeri kubbeli bir taht vardır; kubbesinin içindeki tarih manzumesinden 1596 yılında yapıldığı anlaşılıyor ki Üçüncü Mehmet'in zamanına rastlar. Bu tahtın döşemesi ve odanın perdeleri eskiden, inciler ve zümrütlerle işlenmiş gayet ağır serâsere denilen ipeklidendi.

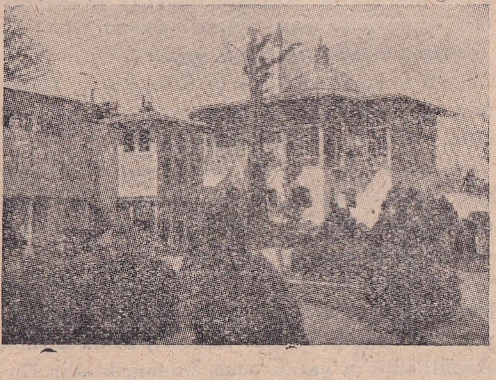

Kütüphanenin içersi

İmparatorluğun bütün azamet ve haşmeti bu odada teksif edilmişti. Arz odası 1856 da yanmış, yalnız taht ile tunç dökme ocak kurtarılabilmişti; ki aynı yangında Akağalar dairesiyle Enderunuhümayun Mektebi de harabolmuştu. Arz odasının içinde bir de çeşme vardır. Hükümdarın, huzuruna kabul ettiği devlet adamlariyle mahrem görüştüğü zamanlar dışarıdan dinlenilmemesi için bu çeşmenin açıldığı ve içerdeki konuşmanın su sesine boğulduğu rivayet edilir.

Üçüncü Ahmet kütüphanesi: Arz odasının arka kapısından çıkınca karşıya gelen binadır. Tekmil beyaz mermerden, üzeri kubbelerle örtülü, başlı başına, Türk yapı sanatının şaheserlerinden bir âbidedir. Üzerindeki arapça kitabesi 1719 da yapıldığını göstermektedir. Bu kütüphanenin yerinde, eskiden de Mimar Sinan yapısı bir şaheser bina varmış; İkinci Selim tarafından yaptırılan ve Havuz Köşkü diye anılagelmiş bu nefise hernedense yıktırılmış ve yerine bu kütüphane inşa edilmiştir.

Ağalar camisi: Eskiden Enderunuhümayun ağalarının namaz kıldıkları mâbettir; sarayın en büyük camisidir. Yeniçeri

Bağdad Köşkü

ocağının kaldırılması kararı bu camide verildiğinden, mimarî kıymetinin yanında tarihî hâtırası da mühimdir. Fatih devrinden kalmış bir yapıdır. İçi Onyedinci Yüzyılın en nefis çinileriyle tezyin edilmiştir. Bugün Topkapı sarayı kütüphanesi ve mütalâa salonu haline konulmuştur. Bu her iki kütüphanede yirmi beş bin cilt nadir; yazma minyatürlü, ciltleri nefis eser bulunmaktadır.

Enderun mektebi ve eczahanesi: Üçüncü avlunun sağ köşesindedir, şimdi memurlar dairesidir. Evvelce burada meşkhane ve büyük oda bulunmakta idi.

Seferli koğuşu: Enderunda bulunan ve hükümdarın hizmetine mahsus dört koğuştan biridir. Bunlar şimdi hazine binası diye tanılan Fatih Köşkü ile bir camia halinde yapılmış ne çare ki köşkten maadası muhtelif devirlerde yıkılarak yerlerine başkaları yapılmıştır. Şimdiki mevcut seferli koğuşu binası, Mecit zamanında yapılmıştır. Evvelce burada Çin porselenleri teşhirdeyken, şimdi eski yazılar, yazı malzemesi, minyatürler ve ciltler ve benzerleri sıralanarak bir müze seksiyonu haline konulmaktadır.

İkinci Selim hamamı: Bu hamamın şimdi yalnız camekânı kalmıştır. Maamafih son onarımların verdiği neticeye göre bu binanın Fatih devrine aidolduğu anlaşılmaktadır.

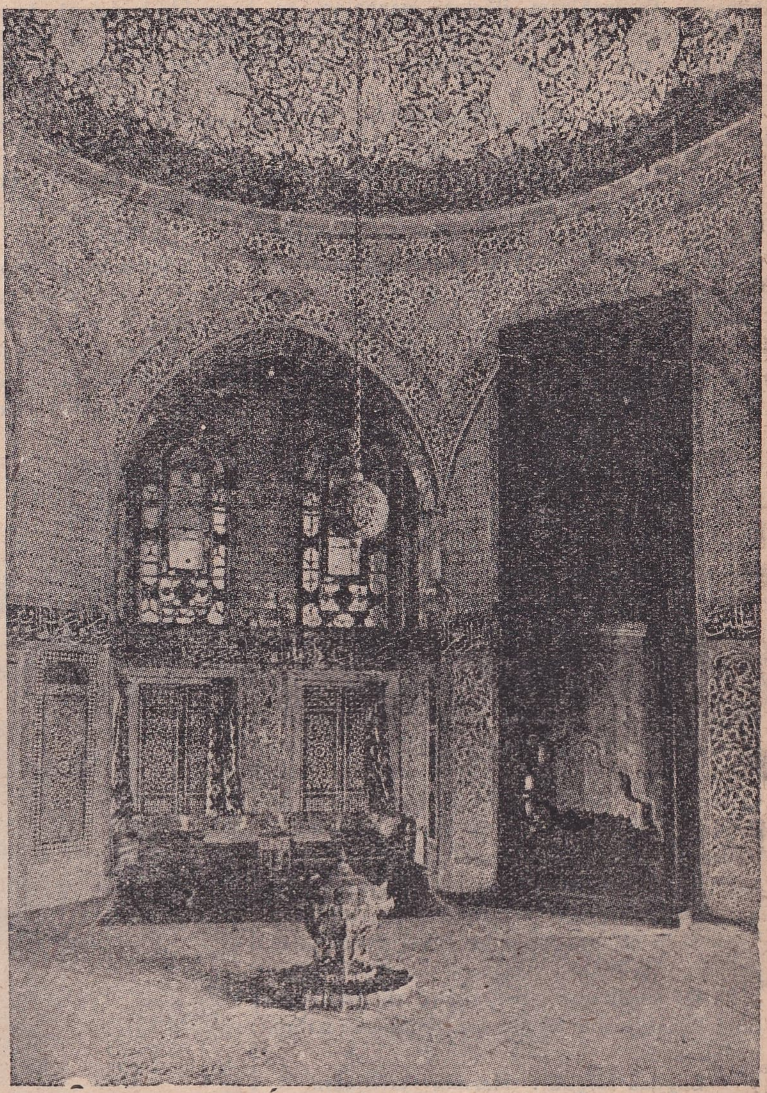
Fatih Köşkü (Hazine): Sarayburnunun en hâkim noktasına Türk mimarlarının büyük bir maharetle kurdukları bu bina mimarimizde bir ihtişam nümunesidir, hele Marmara ve Boğaza bakan eyvânı (hayatı), Fatih'in cidden yüksek ve ince zevkini temsil edecek kudrettedir. Bu iki bina, gene hazine eşyasının teşhir yeri olacaktır.

Kiler koğuşu: Fatih köşkünün bir organı olan bu bina da Sultan Mecit zamanı yeniden yapılmıştır. Şimdi müdürlük dairesidir.

Hazine koğuşu: Bu da aynı köşkün müştemilâtından iken ve Mecit devrinde yeniden yaptırılmıştır. Şimdi müzenin Türk işlemeleri ve resim seksiyonudur.

Hırkaisaadet koğuşu: Hırkaisaadet dairesinin Enderuna bakan kapısının yanından itibaren bu koğuş binası başlar ki bu da, Hırkaisaadet revaklarına yapılan ilâvelerle son devirde meydana getirilmiş, fakat son yıllarda eski şekline mümkün olduğu kadar yaklaştırılarak onarılmış, emsalsiz birer sanat eseri olan Türk kumaşları burada teşhir edilmiştir.

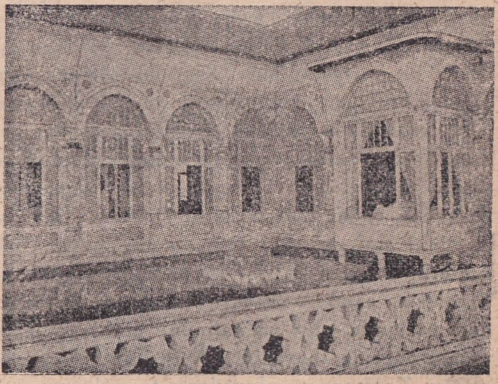
Dördüncü avlu: Hazine ile Kiler koğuşunun birleştiği yerde bir kemer altından bu avluya geçilirdi. Sonraları iki geçit daha açılmıştır. Enderun tâbiriyle buraya «Dördüncü yeri» denilir. Sağda ilk göze çarpan bina Sultan Mecit'in yaptırdığı Mecidiye Köşkküdür. Mermer bir set üzerinde Fransız ampir üslûbunda inşa edilmiş olan bu köşkün yerinde eskiden Çadır Köşkü ve Üçüncü Yeri Köşkü denilen klâsik Türk mimarisinin eseri iki küçük ve güzel köşk vardı. Mecidiye Köşküne «Yeni Köşk» de denilir.

Bağdad Köşkünün iç görünüşü

Dördüncü kapı: İki küçük kule arasında bir kapıdır; bugün Gülhane parkının deniz kısmına açılan bu kapı, kapalıdır; Enderunun, sarayın dış kısmiyle temasını temin eden kapısıdır.

Mecidiye Köşkü önündeki bahçe kenarından Üçüncü kapıya inen yolun ortasında iki bahçe vardır; aşağıda büyük havuzlu

Bağdad Köşkü teraçasındaki havuz

bahçe, yukarida lâle bahçesi. Bu iki bahçe arasında bulunan ahşap Sofa Köşkü (Mustafa Paşa Köşkü), lâle bahçesinde yerle bir tek katlı bir köşk görünür; aşağı havuzlu bahçeye bakan cephesiyle üç katlıdır ve bu bahçede ayrıca merdivenli bir methali vardır.

Hekimbaşı odası: Hekimbaşılar Enderun teşkilâtında baş lala denilen ağa ile temas ettiklerinden «Baş Lala Kulesi» de denilir. Mecidiye Köşkünden lâle bahçesine girince sağ köşeye rastlıyan ve kule gibi bir yapıydı. Padişahların ilâçları, macunları, şurupları burada yapılır, şişeler ve hokkalar hekimbaşiyle baş lala tarafından beraberce mühürlenirdi.

Sofa Köşkü: Mustafa Paşa Köşkü de denilir; ilk yapısının hangi devre ait olduğu bilinmiyor. 1704 de Üçüncü Ahmet tarafından yeniden yapılırcasına tamir ettirilmiş, bir esaslı tamir de 1752 de Birinci Mahmut zamanında görmüştür. Mustafa Paşa Köşkü denilmesine sebep, 1752 tamirine Sadrazam Mirahur Mustafa Paşanın nezaret etmiş olmasıdır. 1710 da Rusya Çarı Büyük Petro'ya karşı harb ilânı kararı bu köşkte verilmişti. Türk rokokosunun en zarif örneklerinden biri olan bu köşkün dahilî tezyinatı da pek lâtiftir. Duvarlarına Hâkanî Mehmet Beyin «hilye» sinden alınmış beyitler nefis bir tâlik hat ile yazılmıştır. Yerle bir pencereleri lâle bahçesine bakan salonun ortasında, Fransa Kıralı Onbeşinci Louis tarafından Birinci Mahmut'a gönderilmiş, altın yaldızlı bir bakır mangal vardır ki Duplessis'nin imzasını taşıyan gayet kıymetli bir sanat eseridir.

Revan Köşkü: Lâle bahçesinin karşısında göze ilk çarpan bina Revan Köşküdür. Bu köşkün kenarından mermer bir merdivenle mermer havuzlu büyük mermer taraçaya çıkılır. Revan Köşküne, Sarık odası da denilir. 1635 de Dördüncü Murat tarafından Revan (Erivan) fethi hâtırası olarak yaptırılmıştır. Bir kubbe etrafında üç çıkıntısı olan bu köşkün kubbesi ve çıkıntıların tavanları Türk süsleme sanatının en güzel örneklerindendir; dördüncü çıkıntıya da zarif, fakat sade bir saçak yerleştirilmiştir; çıkıntılardan ikisi kapaklı olup küçük bir kütüphane haline konulmuştu.

Bağdad Köşkü: Mermer taraçanın limana bakan köşesinde, Revan Köşkü ile aynı üslûpta fakat ondan daha büyük ve pek muhteşem bir yapıdır; Topkapı sarayının en güzel köşküdür. Dördüncü Murat tarafından 1630 da Bağdad fethinin hâtırası olarak yaptırılmıştır. Zarif bir kubbenin etrafında açılmış geniş bir saçakla örtülmüş olup saçağın kenarları mermer sütunlar üzerine atılmış kemerlere istinadeder, bu sütunlar ve kemerler de köşkü fırdolayı çevirir. Dış duvarının alt kısmı mermer ve renkli taşlarla kaplanmış, üst kısmı da eşsiz güzellikte çinilerle tezyin edilmiştir. Köşkün içi ise, göz kamaştıran bir ihtişamdadır. Kapıdan girince sağdaki çıkıntıya yerleştirilmiş olan vaşmağı ve çerçevesi altın yaldızlı madenî ocak bir şaheserdir. Kapıları, pencere kanatları sedef ve bağa işlemelidir. İç duvarlar ve kemerler, kubbeye kadar çini kaplıdır. Ocağın iki yanındaki çini panolar, Onyedinci Yüzyıl Türk çiniciliğinin en nefis örnekleridir. Alt pencerelerle camları renkli olan tepe pencereleri arasında, bir su halinde, çiniden, mavi zemin üzerine beyazla «Âyetelkürsî» yazılmıştır. Kubbeye ve çıkıntıların tavanlarına gelince, altın yaldız, kırmızı, mavi ve beyaz çiçeklerle nakışlıdır.

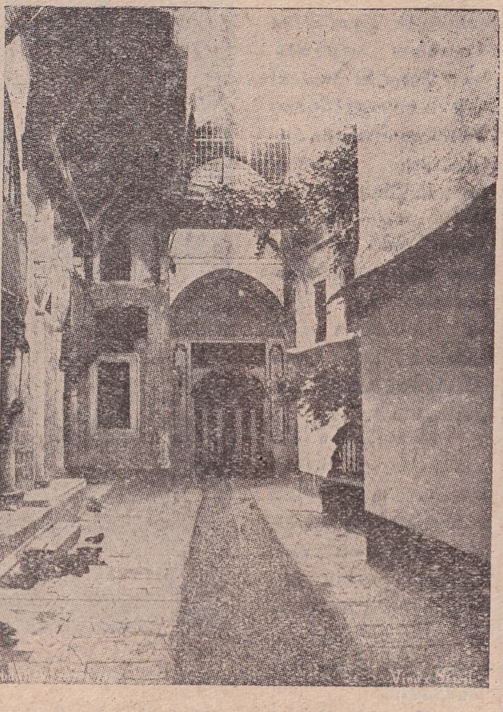
Sultan İbrahim Kameriyesi: Mermer taraçada, limana ve Gülhane parkına nazır, üzeri bakır gölgelikli basit bir kameriyedir; «İftariye» diye de anılır.

Sünnet odası: Hırkaisaadet dairesiyle aynı çatı altındadır; bir rivayete göre şehzadeler bu odada sünnet edilirmiş; bir rivayete göre de padişahlar namazların sünnetini burada kılarlarmış. Sultan İbrahim tarafından yaptırılmıştır. İç duvarları çinilerle müzeyyendir.

Hırkaisaadet dairesi: Sarayın bir kudsiyet taşıyan dairesidir. Hazreti Peygamberin hırkası ile sair emanatı mübarekenin hıfzedildiği dairedir. Üçüncü avluda bulunan asıl methal kapısının üzerinde Kelimei tevhit ile Üçüncü Ahmedin tuğrası ve Hicrî 1138 (Milâdî 1725) tarihi vardır. Bu mühim daire Topkapı Müzesi Müdürlüğünce halka açılmamış daireler arasında bulunmaktadır.

IV. HAREM:

Haremin iki kapısı vardır. Biri üçüncü avluda, Akağalar dairesiyle Ağalar camisi arasında kalmış çıkıntının nihayetinde Kuşhane kapısıdır; ki sonraları açılmıştır. Diğeri de ikinci avluda, Kubbealtının arkasına düşen köşede Araba kapısıdır. İçiçe, çok karışık dairelerden, salonlardan, bunların arasında kalmış avlulardan mürekkebolan Harem, bütün sarayın Gülhane parkına bakan batı tarafını kaplar.

Harem kapısı

Topkapı sarayının harem kısmı, yüzyıllar boyunca muhtelif devirlerde yapılmış binalardan mürekkepse de hepsinin birbiriyle kapıları olduğundan ve hepsinin çatıları da birbirine eklendiğinden bütün Haremi, inşası yüzyıllar sürmüş bir bina olarak kabul etmek mümkündür; öyle bir bina ki yer yer pek muhteşem daireleri bulunan bir muazzam lâbirent demek te mümkündür. Sarayın sair yapılarında olduğu gibi Haremin çatısı da kurşun örtülüdür. Haremin asıl methal kapısı araba kapısı ise de, Topkapı Sarayı Müzesi gezilirken Hareme Kuşhane kapısından girilir. Burada Haremin tarifi ona göre yapılmıştır.

1663 de, Dördüncü Mehmet zamanında Haremde büyük bir yangın çıkmış, Haremin mühim bir kısmiyle beraber Divan yeri, Dış hazine, Darüssaade kapısı, Kapıağaları odaları ve Valide Sultan dairesi ve iç mutfaklar harabolmuştu; buraları tekrar kâgir olarak yaptırılmış, inşaat ta 1668 de bitmişti.

Haremide iki kısma ayırmak mümkündür. Biri asıl harem, diğeri de, asıl haremle Enderun arasında haremin nezaretine memur harem ağaları ve musahiban daireleridir.

Nöbet yeri: Haremin cümle kapısından girilince ilk rastlanan bir yerdir. Cümle kapısından maada iki karşısında biri solda üç kapısı daha vardır. Karşıdaki kapılardan sağdaki kapalıdır; gerisinde Altınyol vardır. Altınyol sarayın en eski bir kısmı olup Hırkaişerife kadar devam eder. Karşıda soldaki kapıdan Valde taşlığına girilir. Soldaki kapı, ki bu da kapalıdır, Aş kapısı adını taşır; buradan cariyeler dairesine gidilir. Nöbet yerinde haremağaları hizmete hazır olarak nöbet beklerler. Sağ taraftaki set, ağaların oturmasına mahsustur; sol tarafta bir taş tezgâh vardır, Hareme gelen yemek tablalarının konulmasına mahsustur.

Valde taşlığı: Harem taşlığı da denilir; üstü açık taş döşeli dört köşe bir avludur; eskiden etrafı da mermer sütunlu bir revakla çevrilmişti; sonra, bazı inşaat dolayısiyle üç kenarının sütun araları doldurularak duvar örülmüştür; yalnız cephe kenarında altı sütunlu bir revak kalmıştır. Bunun altında klâsik üslûpta büyük ve sade bir çeşme vardır ki yapı tarihi Hicrî 1078 (Milâdî 1667) dir; hemen yanında gayet güzel işlenmiş bir de küçük çeşme vardır. Bu avlunun dört tarafındaki duvarlar gayet güzel çinilerle kaplıdır. Soldaki bina Valde Sultan dairesidir.

Valde Sulan dairesi: Valde taşlığına açılan kapısından küçük bir dehlize girilir; duvarları çirkin sarı İtalyan çinileriyle tezyin edilmiştir ki Türk çiniciliğinin ölümünden sonra yapılan bir tamirde konulmuştur; sağda bir oturma odası, karşıda bir koridor, onun gerisinde bir yemek odası, onun içinde bir yatak odası ve arkada da bir hamamdan ibaret olan Valde Sultan dairesinden yalnız hamam ziyaretçilere açılmamıştır, Valde Sultan dairesinin içi ahşap ve Onsekizinci Yüzyıl Türk rokokosu üslûbunda tezyin edilmiştir. Duvarlarındaki mavi beyaz çiniler de İtalyan işidir. Abdülâziz tahttan indirildiğinde dört gün kadar bu odada ikamet etmiştir. Gene İtalyan çinileriyle tezyin edilmiş koridor geçilerek bir merdivenle bu merdivenin ikinci kısmına çıkılır. Kapısının üzerinde 1667 tarihi okunur. Yüksek kubbeli bir oda olan Valde Sultan yemek odası 1817 da İkinci Mahmut tarafından tamir ettirilmiştir. Bu tamirden evvel pek nefis çinilerle müzeyyen olduğu bakiye kalan bazı parçalardan anlaşılmaktadır. İşlemeli dolap ve kapı kanatları Onyedinci Yüzyıldan kalmadır. Arkada Valde Sultan yatak odası küçük bir odadır, ışığı tepe pencerelerinden, kısmen de önündeki odadan alır. Duvarları Onyedinci Yüzyılın en güzel çinileriyle tezyin edilmiştir. Ziyaretçilere açılmamış olan Valde hamamı 1653 de Turhan Sultan tarafından yaptırılmıştır.

Sultan Ahmet Köşkü: Haremin yüksekte ve en güzel dairelerinden biri olup henüz ziyaretçilere açılmamıştır.

Üçüncü Selim'in valdesinin dairesi: Valde Sultan dairesinin üstünde sarayın son devrine ait emsalsiz dairelerindendir. Ziyaretçilere açılmamıştır.

Hamam yolu: Valde Sultan dairesinden Hünkâr sofasına giden dar ve uzun bir yoldur ki sağda hünkâr hamamı, solda Birinci Abdülhamit'in yatak odası bulunmaktadır. Duvarları sarı İtalyan çinileriyle tezyin edilmiştir.

Hünkâr hamamı: Mimar Sinan yapısıdır. Soğukluk ve asıl hamam kısmı gayet nefis çini panolarla süslü iken eski tamirlerin birinde her nedense kaldırılmıştır. Asıl hamam güzel işlenmiş lüleleri altın yaldızlı dört kurna ve arkasında bir selsebil bulunan mermer bir banyodan mürekkeptir. Hünkâr

kurnası ise, yaldızlı tunçtan bir parmaklık içine alınmıştır.

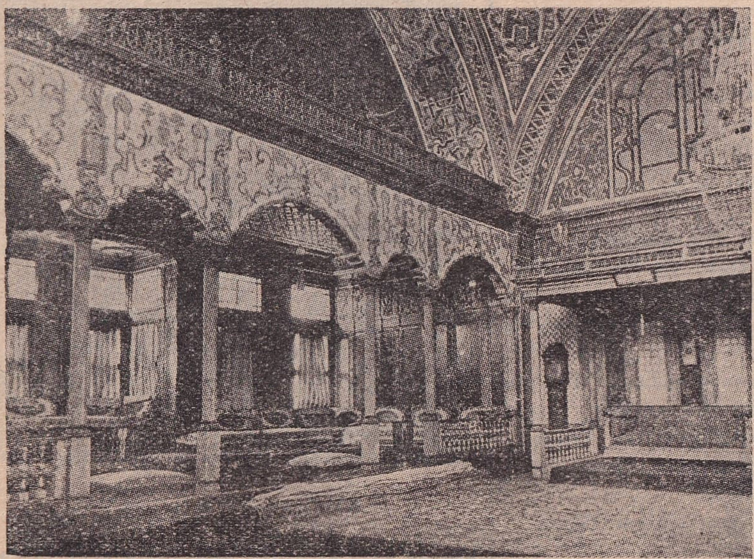
Birinci Abdülhamit'in yatak odası: Bu oda Üçüncü Osman tarafından yaptırılmış, Birinci Abdülhamit tarafından benimsenerek tamir edilmiştir. Türk rokokosunun en güzel örneklerindendir. Duvarlardaki yaldızlı çiniler Viyanadan getirtilmiştir. Renkli mermerden yaldızlı çeşme, mermer ocak Onsekizinci Yüzyıl sonlarının kıymetli sanat eserlerindendir.

Havuzlu taşlık (asma bahçe) ve Üçüncü Osman Köşkü: Yüksek bir balkon şeklinde parka nazır olan bu bina biri büyük ikisi ufak olmak üzere üç odadan mürekkeptir.

Üçüncü Selim odası: Birinci Abdülhamit'in yatak odasiyle asma bahçe köşesindedir. Çok harap bir haldeyken son zamanlarda dikkatle tamir edilmiştir. Sözü geçen binalar ahşap oyma tezyinat ve hücreleri alçı çerçeveli camları gayet güzel, bol ışıklı, ferah, şirin birer dairedir.

Hünkâr sofası: Haremin en büyük ve en süslü bir salonudur; haremde bir merasim salonudur. Üstü bir büyük kubbe ile örtülüdür. Mimar Sinan yapısı bir şaheserdir. Eskiden bütün duvarları Onaltıncı Yüzyılın en nefis çinileriyle kaplıyken, zamanla harabolmuş, Üçüncü Osman zamanında tamir edilirken, bu çinilerden, kubbe ile duvarların birleştiği yerde salonu fırdolayı çevirmiş Kur'an âyetlerini ihtiva eden bir çini su bırakılmıştır. Türk rokokosunun, kendine has güzelliklerine rağmen klâsik Türk mimarisi tezyinatının asaleti karşısında düştüğü küçüklüğe, bu muhteşem salon, muhteşem bir misaldir. Tavan, eşsiz bir sanat eseridir. Sol tarafta görülen ayna, aslında bir kapıdır, buradan, saz heyetlerine mahsus olduğu kuvvetle tahmin edilen şirvana çıkılır. Sağ taraftaki orta ayna da bir kapı olup buradan Üçüncü Ahmet'in yemek odasına geçilir. Hünkâr sofası, Müze Müdürlüğünce, imparatorluğun haşmetini gösteren en kıymetli eşya ve döşemelerle, ince bir zevk ve sağlam bir bilgiyle döşenmiştir.

Üçüncü Murat'ın yatak odası Hünkâr sofasından bir dehlizle ayrılmıştır. Bu odanın mermer kapısı, Onaltıncı Yüzyıl Türk yapı sanatının en nefis eserlerindendir;

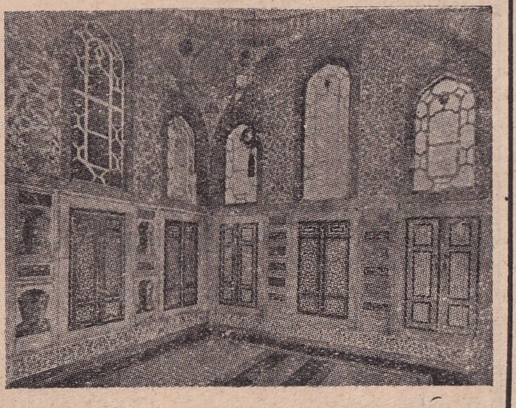
Hünkâr sofası ve taht

üzerindeki kitabede Üçüncü Murat'ın adı ile beraber 986 Hicrî yılında yapıldığı zikredilir ki Milâdın 1578 yılına rastlar. Bu oda da Mimar Sinan'ın Topkapı sarayındaki şaheser yadigârlarındandır. Bu kapının sedef, fildişi ve bağa kakmalı kapı kanatları birer eşsiz kıymettir. Kare şeklinde bir plân üzerine yapılmış olan bu odanın dört duvarı, üzerini örten kubbenin eteğine kadar Onaltıncı Yüzyılın en güzel çinileriyle kaplıdır. Bu çini hazinesi içinde, mavi zemin üzerine beyaz celî hat ile odayı çepeçevre dolaşan Kur'an âyetleri, bütün bu zengin tezyinatı asil bir uhreviyet havasına sarar. Geniş bir mermer çeşme, dolaplardaki tezyinat, tepe pencereleri, ecdadımızın dünyaya hükmettiği bir devirde Türk kültür ve sanatının ne olduğunu cihana teşhir eden yadigârlarıdır.

Birinci Ahmet kütüphanesi: Üçüncü Murat'ın yatak odasından bir dehlizle geçilir bir odacıktır; küçük bir kubbe ile örtülüdür. Çini tezyinatı, mermer ve sedef işçiliği bakımından Türk klâsik mimarisinin pek lâtif ve kıymetli bir eseridir.

Üçüncü Ahmet'in yemek odası: Kapısı Birinci Ahmet'in kütüphanesine açılan küçük bir saray odasıdır. Kapısının iç tarafında Hicrî 1117 (Milâdî 1705) tarihini taşıyan bir kitabesi vardır. Duvarları ve basık tavanı ahşap üzerine lâkedir ki buna eski Türk sanat dilinde ruganî denilirdi.

Tavanın göbeğinde bir ayna vardır ki fantazi garabetinin kendisine has bir letafeti

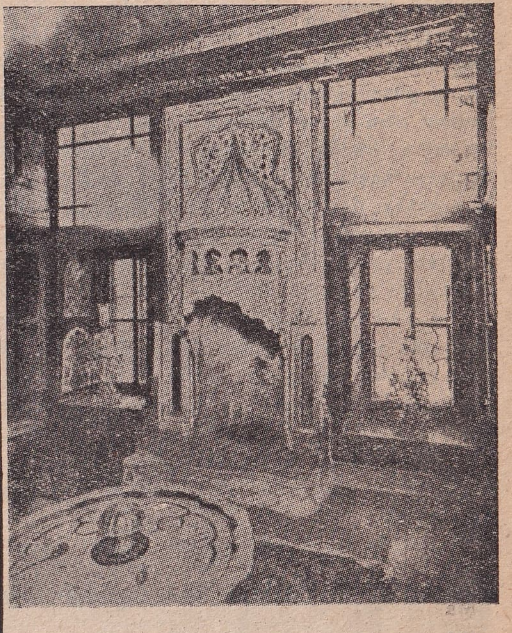

Birinci Ahmet kütüphanesi

vardır. Duvarlarının çiçek ve meyva nakışları da, odanın hacmına nispetle pek mebzul olmasına rağmen göze hoş görünür. Bu odanın bir bölmeciğindeki bir kapı, Hünkâr sofasına çıkan bir gizli yola açılır.

Çeşmeli sofa: Birinci Ahmet kütüphanesinden Üçüncü Murat'ın yatak odasına çıkılınca tam karşıya gelen kapıya doğru yürüyünce bir dehlize çıkılır, bu dehlizde sağda iki kapı görülür; birincisi Hünkâr sofasına çıkar, ikinci kapıdan Çeşmeli sofaya girilir. Bir kapı da solda vardır; henüz ziyaretçilere açılmamış olan Veliaht dairesi, Gözdeler dairesi, Birinci Abdülhamit dairesi bulunmaktadır. Duvarları yeşil ve mavi çinilerle kaplı ve ışığı tepe pencerelerinden alan bu saray odasına adını veren; Hicrî 1077 (Milâdî 1667) tarihli bir kitabe taşıyan güzel çeşmesidir.

Ocaklı sofa: Çeşmeli sofa ile Valde taşlığı arasındadır. Dördüncü Mehmet zamanı yapılarındandır. Muhtelif devirlere ait

Üçüncü Ahmet'in yemek odası

çinilerle tezyin edilmiştir. Yaldızlı tunçtan ocağı, sarayın en güzel ocaklarından biri olup adını bulunduğu yere vermiştir. Kapı ve dolap kanatları da Türk sedef kakmacılığının nefiselerindendir.

Başkadın dairesi: Ocaklı sofaya kapısı açılan bu daire de Onsekizinci Yüzyıla aittir.

Taht kapısı: Ocaklı sofanın Valde taşlığına açılan kapısına Taht kapısı denilir. Yanında bir binek taşı vardır. Padişahlar buradan ata binerek Kuşhane kapısından Enderuna atla çıkarlardı.

Kızlarağası dairesi: Haremin cümle kapısından dışarı çıkınca muhtelif geçit ve kapılarla bölünmüş bir yol gelir; üstü yer yer örtülü veya açıktır; revaklar, kubbeler vardır. Duvarları Onyedinci Yüzyılın en güzel çinileriyle kaplıdır. Büyük sarayın has mânada romantik bir parçası ve Türk klâsik mimarisinin orijinal bir eseridir; Harem ile Enderun arasında zenci ve habeş haremağalarının dairesidir.

Sağdaki ilk kapıdan girilince iki basamaklı bir mermer merdivenle küçük bir taşlığa çıkılır. İçiçe iki kapıdan geçilir; solda güzel bir çeşme vardır; yanındaki bir pencereden harap bir halde bulunan Kızlarağası hamamı görülür; sağdaki kapıdan Kızlarağasının, yahut tantanalı unvaniyle Darüssaadetüşşerife ağasının odasına açılır. Güzel bir ocakla bezenmiş, duvarları klâsik devrin çinileriyle kaplı loşça bir odadır.

Hamam kapısı yanından dolambaçlı bir merdivenle üst kata çıkılır; duvarlardaki çiniler Avrupa işidir; merdiven bir sofada nihayet bulur, merdivenle beraber zevksiz Avrupa çinileri de sona erer; gözler, gene nefis Türk çinileriyle karşılaşır. Merdivenin tam karşısındaki çini üzerine Kâbe resmi yapılmıştır.

Şehzadeler mektebi: Kızlarağası dairesinin üst kısmında, merdivenden çıkınca, Kâbe resmini taşıyan çini panosunun solundaki kapı, sarayın dikkatle görülmiye değer, Şehzadeler mektebine açılır. Pek mükellef ve müzeyyen bir salondur.

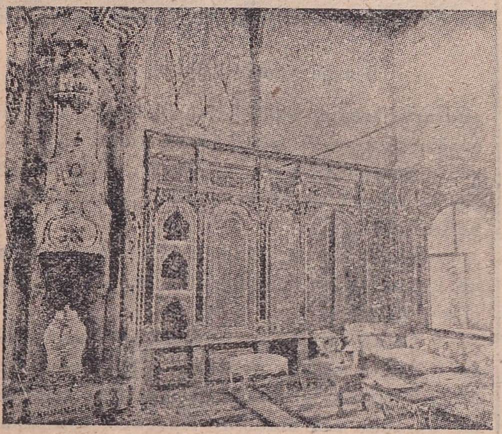
Duvarlarının alt kısmı, rokoko üslûbunda oymalı ve yaldızlı ahşap işçiliğin en nefis

dolap ve hücreleriyle bezenmiştir. Kapının tam karşısındaki alçı ocak salonun sair tezyinatına denk güzelliktedir. Dolapların yukarısında Kızlarağası Beşir Ağa eliyle Hicrî 1162 (Milâdî 1749) de sülüs hat'la Esmaihüsna ve Kasidei Bürde yazılmıştır. Onsekizinci Yüzyıl ortalarına ait olan bu ahşap rokoko tezyinatın üstü, tavana kadar, Onyedinci Yüzyılın en güzel çinileriyle kaplıdır. Bir sanat bedii olan ahşap tavanın ortası kubbelidir. Bu salon küçük şehzadelerin ve sultanların okumıya başladıkları bir sıbyan mektebiydi. Kızlarağası dairesinin bu katında, sanat eseri olarak iki oda daha vardır. Bunlar da kızlarağasının yatak odası ve Kızlarağası dairesinin kahve ocağıdır.

Kızlarağasının yatak odası: Tavanına varıncıya kadar çini kaplıdır; âdeta ters çevrilip kapanmış muazzam bir çini vazoya benzer ki klâsik Türk mimarisinde eşsiz bir eserdir.

Kızlarağası dairesi kahve ocağı: Ocak, kıymetli bir sanat eseridir; bütün sarayda eşi yoktur.

Kızlarağası dairesinin ayak yolu:

Şehzadeler mektebi

Merdiven başındadır. Gayet geniş, sıhhî ve duvarları en nefis çinilerle kaplıdır; bakıkaten bir Şark sarayına lâyık bir yerdir.

Haremağalarının koğuşları: Kızlarağası dairesinden çıktıktan sonra, aynı dehliz üzerinde sağa düşer; bu dehlizin ziyaretçilere kapalı olan karşı sol tarafı, musahipler ve hazinedarlar daireleridir.

Uzunca ağaçlı set «Kırklar yeri» denilen yerdir; burası için sarayda iki rivayet vardır; Üçüncü Mehmet'in tahta çıkar çıkmaz boğdurttuğu on dokuz erkek kardeşinin naaşları burada yıkanmıştır; ikinci bir rivayete göre de, Kösem Valde'yi boğanlar, bilâhara gizlice idam edilmişler ve buraya gömülmüşlerdir.

Haremağaları dairesi bir iç koridor üzerine iki taraflı sıralanmış dört katlı bir binadır; loş, kasvetli, bir saray dairesinden ziyade bir hanı andırır. Kapıdan girince soldaki duvarda bir çini kitabe levhası vardır, Hicrî 1078 (Milâdî 1668) tarihini taşır; içerdeki duvarda Hicrî 1099 (Milâdî 1687) ve Hicrî 1235 (Milâdî 1820) tarihli iki mermer kitabe vardır. Alt kattaki çinili odalar, bütün haremağalarının zabiti olan Başkapıgulâmı'nın dairesidir. Haremağaları, bu binanın odalarına saraydaki kıdemlerine göre yerleşmişlerdi; en üst kat, en kıdemsiz acemi ağalara mahsustu.

Karaağalar camisi: Aynı dehliz üzerinde ve haremağaları dairesinin yanındadır. Güzel bir saray mescididir. Mihrabında ve duvarlarında Kâbe, Medine ve Arafat resimleri vardır. Damat Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından konulmuş sedef kakmalı güzel bir kürsü görülür. Küçük şehzadeler bu mescitte Kur'anı Kerim tilâveti talim ederlerdi.

Kalfa mektebi: Karaağalar camisinin yanında kemerli ufak bir odadır; küçük cariyelere mahsus bir sıbyan mektebidir.

Şadırvanlı taşlık: Ağalar mescidi çift kapılıdır. Haremağaları tarafındaki kapısından girilip karşı kapıdan çıkılınca şadırvanlı taşlığa girilir; mescidin iç harem avlusu denilse yeridir; mescit duvarına bitişik padişahlara mahsus bir binek taşı vardır. Duvarları, şadırvandan savrulmuş bir sanat nefaseti halinde baştan başa çini kaplıdır; kitabesinde Dördüncü Mehmet devrinde inşa edildiği yazılıdır. Şadırvanın karşısına rastlıyan bir kapı, Kubbealtının arkasına düşen büyük kuleye çıkan methale açılır.

Büyük kule: Topkapı sarayına dışardan ve uzaktan bakıldığı zaman, kurşun örtülü kocaman külâhiyle ilk göze çarpan binadır. Bu, dört köşeli bir kuledir; kırk iki metre yüksekliğindedir. İhtilâllerde, şehri ve sarayın etrafını tarassut için yaptırıldığı söylenir. Esası Onaltıncı Yüzyıla aittir; bugün görülen şeklini 1820 de İkinci Mahmut zamanında almıştır. En üst kısmı, bir camlı köşk = cihannümadır. Kule halkın ziyaretine açık değildir. Kubbealtına bakan kafesli Hünkâr locasına da bu kulenin alt kısmından geçilir.

Dolaplı kubbe: Şadırvanlı taşlıktan, tunç kanatlı bir kapı ile geçilir. Duvarları beyaz badanalı bir yerdir; duvarlarındaki dolaplarda, mütevellisi kızlarağaları olan Haremeyn evkafının defterleri muhafaza olunduğu söylenir. Bir rivayete göre de, bu dolaplarda, yakalı baltacılar vasıtasiyle çarşıdan muhayyer olmak üzere kaldırttıkları eşya bulunurdu. Dolaplı kubbeden demir kanatlı bir kapı ile ikinci avluya çıkılır; ki adı Araba kapısıdır. Harem, burada biter.

Topkapı sarayı, Türk tarihinin ve yapı sanatının bir hazinesidir. Bu hazinenin içinde de nefis sanat eserlerinden mürekkep eşsiz hazineler bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmet İstanbulu aldığı gün, Bizansın mukaddes sarayını ziyaret etmiş ve bu harap saray karşısında, at üzerinde bir İranlı şairin şu beytini okumuştu: «Perdedârî miküned der Kasrı Kayser ankebût=Bûm növbet mi zened ber târımı Efrasiyâb».

Osmanlı İmparatorluğu, son inhitat yüzyılı padişahlarının eetlerine ait bu saray öyle perişandı ki, dört yüzyıl cihana hükmetmiş bir kudreti temsil eden bu sarayda da, tıpkı Fatih'in okuduğu şiirde olduğu gibi örümcekler perdedarlık etmekte, baykuş ta nöbet nefiri öttürmekteydi.

Topkapı sarayını, bu muhteşem tarih eserini felâketten kurtaran Cumhuriyet Eğitiminin inkılâpçı eli oldu. Bir müze haline konulan bu eşsiz saray ağır masraflarla ve yorucu ağır himmetlerle parça parça tamir ve yer yer restore edilmiye başlandı. Bu işin başına da âlim ve afif bir zat olan Tahsin Öz getirildi. Geniş vukufiyle ve yorulmak bilmez çalışmasiyle üstadımız burayı tam mânasiyle ihya etmektedir.

(Reşat Ekrem Koçu)

ÜRDÜN, HAŞİMÎ (MAVERAYI ÜRDÜN) KIRALLIĞI — Arap camiasının dikkati çeken devletlerindendir.

Coğrafî durum: Şeria da denilen Ürdün nehrinin ötesinde yer aldığı için coğrafî bakımdan Maverayı Ürdün, hükümdarının hanedanı bakımından da Haşimî Ürdün adlarını taşıyan bu kırallığın toprakları kuzeyde Suriye ve Cebeli Dürüz (Havran), doğuda Suudi Arabistanın geniş Suriye çölü

Solda Kıral Abdullah, ortada Irak naibi Abdülilâh, sağda kıralın küçük oğlu Emir Nayif

ve güneyde Suudi Arabistan, batıda Filistin ile çevrilmiştir. Memleketi Filistinden ayıran sınır kuzeyde Tiberia gölü (Galile denizi) nün hemen güneyinde Yarmuk ve Ürdün nehirlerinin birleştiği yerden başlıyarak nehir boyunca güneye doğru uzar ve Lût denizi (Ölü deniz) nin ortasından geçerek daha güneyde Kızıldenizin uzun ve dar bir girintisi olan Akaba körfezinde nihayet bulur. Ülkenin yüzölçümü yakınlama olarak 78.000 kilometre karedir. Şimdiye kadar hiçbir sayım görmemiş olan nüfusu, 350.000 ile 500.000 arasında tahmin edilmektedir. Nüfusun yüzde seksen beşi Müslüman Araptır. Geri kalan kısmını, Müslüman Çerkeslerle, Hıristiyanlar teşkil etmektedir. Sayım yapılamamasına başlıca sebep; nüfusun şehir ve köyler dışında kalan kısmını ya daima çadırlarda yaşıyan ve gerektikçe yer değiştiren bedevi kabilelerin veya

Kıral Abdullah ve başvekili

hut da kâh köylerde, kâh çadırlarda oturan yarı göçebe kabilelerin teşkil etmesidir. Bu tahminlere göre ortalama nüfus kesafeti kilometre kare başına ancak dört ile altı arasıdır.

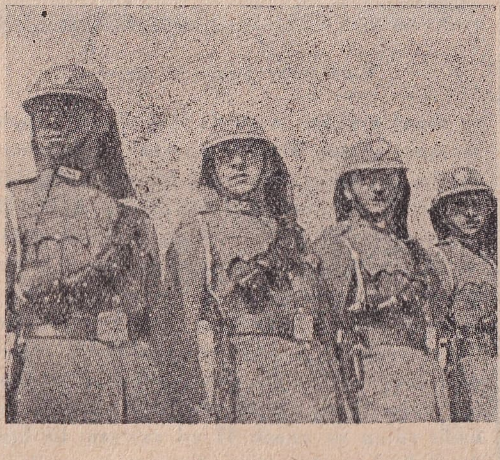
Memleketin, kuzeyinden ortasına, yani Lût denizi güney ucu hizasına kadar olan

kısmı dağlıktır (en fazla 1.200 metre). Bu yükseltiler batıda keskin meyillerle dar, fakat pek mümbit Ürdün alçaltısına; doğuda ise daha hafif meyillerle arasından Hicaz demiryolunun geçtiği tarlalarla otlaklara iner. Kerak ve Belka bölgelerindeki bedevi kabilelerin, Çerkez kolonisinin ve Arap köylülerinin ekin tarlaları demiryolunun batısındadır. Hattın doğusunda bulunan otlaklarsa muhtemel olarak, memleketin doğu ucunu teşkil eden çölde kaybolur. Hatta yakın otlaklar, kış mevsiminde hayvanlarını otlatmak için daha doğuya giden bedevi kabilelerin yazlık meralarıdır. Dağların iki tarafa derin yarılmış vâdileri, Hicaz demiryolu batısındaki tarlaların ve Ürdün alçaltısının büyük bir kısmını sulamaktadır. Ürdün alçaltısı yarı göçebe kabilelerin tarım sahası veya kışlık otlağıdır.

Bu mümbit arazinin hemen batısından geçen ve kuzeyden güneye doğru akarak Lût denizine dökülen Ürdün nehrinin bütün uzunluğu iki yüz kilometredir. Fakat bunun ancak 104 kilometrelik kısmı, Maverayı Ürdün ile Filistin arasından geçmektedir. Esasen bu nehrin en dikkate değer kısmı da, Gor denilen kayalık yarıktan geçen ve pek dolambaçlı olan bu parçasıdır. Bu kısımda nehrin genişliği, yukarı kısma nispetle çok daha fazladır. Yatağı çok derindir. Suyu bitümlüdür ve hele kışın pek bulanıktır. Kıyıları fazlaca sıcaktır.

Ürdün nehrinin döküldüğü Lût denizi kapalı bir deniz, daha doğrusu bir göldür. Uzunluğu 73,5, en geniş yeri 15,2 kilometredir. Gölün batı kısmı Filistine, doğu kısmı Maverayı Ürdüne aittir. Göle Ürdünden başka daha altı nehir dökülür. Hiçbir tarafa akıntısı olmıyan göle nehirlerin getirdiği fazla sular bölgenin yüksek sıcaklığiyle buhar olur. Gölün etrafındaki bölgelerde hararetin +55° yi bulduğu çoktur. Bu göl suyunun özgül ağırlığı âdi suyunkinin on altı katıdır. Çok tuzlu olduğu ve içinde deniz suyunda olmıyan bazı maddeler de bulunduğu için içinde balık yaşıyamaz; ağır olduğu için de insan vücudu batmaz. Suyunun cüzzamlılar için şifalı olduğu söylenir. Bunun ne dereceye kadar doğru olduğu bilinmemekle beraber göle yakın bölgelerde yaşıyanların yüksek sıcaklığa rağmen tamamiyle sıhhatli oldukları muhakkaktır. Etrafında görülen derin yarıklı geniş kireç taşı ve kükürt tabakaları, burada eskiden zaman zaman depremler olduğuna delil sayılmaktadır. Gölün Maverayı Ürdüne ait doğu kısmında bulunan yumuşak kalker bün yeli El Lizan yarımadası, gölü, kuzeydeki daha büyük olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Yarımadanın kuzeyinde kalan kısımda gölün en fazla derinliği 383 metre, güneyinde kalan kısmındaysa 1-4 metre arasındadır.

Maverayı Ürdün halkının başlıca işi çiftçilik ve hayvancılıktır. Başlıca toprak ürünleri, bir kısmı ihraç dahi edilen buğday ve arpadır. Bununla beraber muhtelif hububat, susam, pirinç, pamuk, tütün, zeytin de yetiştirilmektedir. Başlıca meyvası nar ve incirdir. Halkın büyük kısmı, memleketin mümbit kısmı olan kuzey yarısındadır. Burada büyük köyler çoktur; fakat şehir sayılabilecek yerler yalnız Amman, Es-Salt ve El-Kerak'tır. Güney kısmındaysa köyler daha azdır ve kasaba olarak ancak Maan gösterilebilir. İdarî bakımdan İbrid (Aclun), Salt, Kerak ve Maan adlariyle dört bölgeye ayrılan memleketin başkenti 50.000 nüfuslu Amman şehridir. Amman, Beni İsrail'in kitaplarında Rıbatı Ammon diye zikredilen, Makedonyalılar zamanında daha genişletilerek ve imar edilerek Philadelphia adını alan, Romalılar zamanında da aynı adı muhafaza eden eski ve meşhur bir şehirdir. Romalılar tarafından yapılmış tiyatro, mâbet ve başka binaların harabeleri mevcuttur. Şehrin yanında Amman çayı akmaktadır. Harabelerin bir kısmı bu nehrin iki kıyısında ve bir takımı üstündeki tepede ve bir kısmı da bir sur yıkıntıları arasındadır. İslâmlığın başlangıcında da mamur bir şehir olarak görülen Ammanda bazı İslâm eserleri de vardır. Başkentin 28 kilometre kuzey batısında bulunan Es Salt yakınlama olarak 15.000 nüfusludur. Ürdün nehrine dökülen bir çayın vâdisi içindedir. Eski bir kalesi, yakınında bâzı heykelleri havi bir mağarası, üstünde 1.055 metre yükseklikte Cebel Yuşâ adlı bir dağı, etrafında nar, zeytin ve incir ağaçlarını havi güzel bahçeleri vardır. Ammanın 75 kilometre

Haşimî Ürdün askerleri

güneyinde olan El-Kerak 20.000 kadar nüfusludur. Kurulu olduğu kayanın kuzey batı köşesinde bir kalesiyle Haçlılardan kalma başka bir kalesi vardır. Etrafında hayvan tütün ve pirinç yetiştirilir. Maan ise El-Kerak'ın yüz kilometre güneyinde dört beş bin nüfuslu bir kasabadır.

Kerkük-Hayfa petrol borusunun bu memleketten geçmesi önemli bir keyfiyettir. Bu boru Ürdün ve İngiliz askerleri muhafazasındadır. Bilhassa son zamanlarda başlıca şehirler ve köyler arasında muntazam yollar ve şehirlerde yeni yeni binalar inşa edilmiş bulunmaktadır. Hele Ammanda on metrede bir modern binalar yapılmış ve hâlâ da yapılmaktadır. Güzel ve muntazam bir otomobil yolu Ammanı Kudüse bağlamaktadır.

Tarihî durum: Maverayı Ürdün Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu toprakları arasındaydı. Harbin devamı sırasında 16 mayıs 1916 da İngiltere-Fransa arasında yapılan gizli bir anlaşma Arap memleketlerinin imparatorluktan ayrılması esaslarını, bu memleketlerin İngiliz ve Fransız mandaları altına alınmasını ve Anadolu topraklarından bir kısmının Fransa ve sükût hakkı olarak Rusya arasında taksimini derpiş ediyordu. Bu anlaşmaya göre A bölgesi (Suriye ve Lübnan) Fransız, B bölgesi (Filistin ve Mezopotamya) İngiliz mandası altına girecekti. Sonradan bunu haber alan İtalyaya da 1917 de yapılan bir anlaşma ile Anadoludan bir hisse vaadedildi. Bu tarihten itibaren Arap memleketleri üstünde İngiliz Fransız menfaatleri çarpışmıya başladı. Bunun bir neticesi olarak Medineden hareket eden Emir Faysal (eski Mekke Şerifi ve eski Hicaz Kıralı Hüseyin bin Ali'nin oğlu; Haşimî Ürdün Kıralı Abdullah'ın iki yaş küçük kardeşi; Irak'ın ilk kıralı) Allenby kuvvetleriyle işbirliği ederek Ürdün nehri doğu kıyılarına geldi, 3 ekim 1918 de Allenby ile buluştu ve onun zımnî muvafakatiyle aynı gün Şam'a muzaffer bir giriş yaptı. Sonra İngiltereye gitti ve 1920 martında Londradan Şama dönerek Suriye Kırallığını ilân etti. Fakat 19 nisan 1920 de San Remoda toplanan İngiltere, Fransa, İtalya Başbakanları Konferansı Suriye mandaterliğini kesin olarak Fransaya, Filistin ve Mezopotamya mandaterliğini İngiltereye verdi. Fransızların Kilikyaya yerleşmesi ve Adana bölgesinin İtalyanlara verilmesi de bu konferansta kararlaştırıldı. Karara rağmen Fransızlar Emîr Faysalla mücadele zorunda kaldılar ve 25 temmuz 1920 de silâh kuvvetiyle Şama girerek Emîr Faysalı tahttan indirdiler, kısa ömürlü Suriye Kırallığına son verdiler.

Başlangıçta Filistin mandası içine giren Maverayı Ürdünde Emîr Abdullah idaresinde mahallî bir hükûmet kuruldu. Fakat 24 nisan 1922 de Filistinde bir Yahudi yurdu kurulmasına karar veren Milletler Cemiyeti, Maverayı Ürdünü Filistinden ayırdı. Bununla beraber Filistin mandası hükümleri; erzak dağıtım nizamı ve Yahudi yurdu kurulması dışında Maverayı Ürdün için aynı olarak devam etti. Mandater temsilcisi, bir miktar İngiliz subayı tarafından yardım gören ve Filistin yüksek komiserinden talimat alan bir İngiliz elçiydi. 1926 ya kadar memleket asayişi Arap Lejiyonu diye tanınan mahallî bir kuvvetle, şehirlerin asayişi de sivil polis tarafından sağlanıyordu. Fakat 1926 da Ürdün hudut kuvveti denilen bir ordu meydana getirildi. Aynı zamanda emniyet ve asayiş işleri de sivil bir teşkilâta devredilerek ona eski Arap Lejiyonunun adı verildi. İngilizler manda devrinde ve İkinci Dünya Savaşına kadar memlekette yalnız tayyareler bulundurdular.

Politik durum: 1928 de İngiltere ile Emîr Abdullah arasında müstakil ve meşrutî bir hükûmet kurulması için aynı zamanda İngilterenin Milletler Cemiyetine karşı memleketteki taahhütlerini yerine getirmiye müsait bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma gereğince 1929 da altısı tâyin edilen ve on altısı halk tarafından seçilen yirmi iki üyelik bir teşriî meclis kuruldu. Bu, Maverayı Ürdünün tam istiklâline doğru önemli bir adımdı. 1939 da, Maverayı Ürdüne yabancı memleketlere elçi göndermek hakkı verilmekle bu adım biraz daha genişledi. Nihayet 23 mart 1946 da Maverayı Ürdün tam istiklâle kavuştu ve Emîr Abdullah, aynı yılın 1 haziranında memleketinin kıralı oldu. Gene 1946 da İngiltere ile Haşimî Ürdün arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşma hükümlerine göre Haşimî Ürdün Kırallığı müttefiki olan İngiliz askerlerinin memlekette kalmasına müsaade ve İngiltere üçüncü bir devlet tarafından taarruza uğradığı takdirde İngiltereye yardımda bulunmayı taahhüt etmektedir. Bunun başlıca mânası Kerkük-Hayfa petrol borusunun İngiltere ve Haşimî Ürdün tarafından müştereken muhafaza ve müdafaasıdır. Bir İngiliz generali tarafından tensik edilen Haşimî Ürdün ordusu modern silâhlarla teçhiz edilmiş 50.000 kişilik bir kuvvettir. Ocak 1947 nin ilk yarısında Kıral Abdullah memleketimize gelerek misafir olmuş ve Ankarada Türkiye ile Haşimî Ürdün arasında bir dostluk paktı imzalanmıştır.

Kıral ve veliaht: Haşimî Ürdün Kıralı Abdullah 1882 de doğmuştur. Eski

Hicaz Kıralı Hüseyin bin Alinin ikinci oğludur. Hazreti Fatime neslinden gelmekle Hazreti Muhammet sülâlesine mensup bulunan Kıral Abdullah, Peygamber şeceresinin otuz yedinci batın çocuğudur. Açık fikirli, ileri görüşlü, yüksek kültürlü, hâfızası çok kuvvetli, fasih dilli, aynı zamanda şair bir hükümdar olan Kıral Abdullah, emirliği başlangıcından beri Maverayı Ürdünün terakkisi için mütemadi gayretler sarfetmiş ve önemli başarılar elde etmiştir. Kıral, memleketini muntazam yollar, modern binalar ve mekteplerle donatmıya, ziraati modernleştirmiye, memleketin irva ve iskasına, ticareti geliştirmiye büyük önem vermekte ve bu yolda yürümektedir. Memleketin malî durumu normal ve mütevazindir.

Haşimî Ürdün veliahtı 1911 de Mekkede doğmuş ve 1934 de Şerif Cemal'in kızı Şerife Zeyvine ile evlenmiş olan Emîr Talâl'dır. Kıralın Emîr Nayef adında bir oğlu daha vardır. *(Ahmet Bahtiyar Esen)*

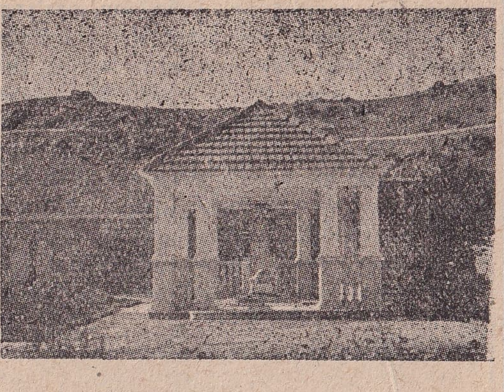
BABUR ŞAH — (1483 1530) Adı Zahireddin Muhammet'tir. Hindistanda büyük Türk-Moğol İmparatorluğunu kuran zattır. Babası Ömer Şeyh, Ebusaid'in, o da Timur'un oğlu Miranşah'ın oğludur. 14 şubat 1483 de Fergane'de doğdu. Ana tarafından soyu Cengiz Han'a çıkar. 1494 de babasının ölümü üzerine küçük yaşta tahta çıktı. Amcası ve dayısiyle uğraştı, Özbek hükümdarı Ş banî Han'la savaştı. Şibani'ye mağlûbolunca Taşkent'te dayısına sığındı. Nihayet 1504 de Kâbil'i ele geçirdi. 1505 de Sind kıyılarına kadar vardı. Şibani'nin Şah İsmail Safevî tarafından öldürülmesi üzerine Semerkant ve Buhara'yı zaptetti. Bir müddet Şah

Babur Şah

İsmail'e tabi bir hükümdar oldu. Şah İsmail, Yavuz tarafından mağlûbedilince Maveraünnehr'i bırakıp Kâbil'e döndü. 1519 da Sind nehrini geçip Pencab'la Şenab arasındaki yerleri aldı. Fakat Kâbil'e dönüşünde buraların eski hükümdarları tekrar oraları ele geçirdiler. 1520 de gene Sind'i geçip Behera, Siyalkût ve Seyyidpur şehirlerini zaptetti. 1522 de evvelce iki kere kuşattığı Kandahar'ı bir anlaşmayla ele gecirdi. 1524 de Dehli (Delhi) Hükümdarı İbrahim Han'ın ordusunu yenip Lâhur'u aldı, Pencab ülkesini kendi adamlarına pay etti. Ertesi yıl doğruca İbrahim Han'ın üstüne yürüdü ve Panipat'ta İbrahim'i mağlûbetti. İbrahim, savaşta öldü. Babur, Dehli ve Agra'yı zaptetti. Yer yer çıkan isyanları bastırdı ve 1527 de Raçput emîri Rânâ Sanga'yı mağlûbetti. 1528 de doğu tarafına yürüyüp Luknav'ı aldı. 1529 yılına kadar İbrahim Han'ın kardeşi Mahmut'la ve bâzı kabilelerle uğraştı ve o yıl, ikinci defa olmak üzere Luknav'ı ele geçirdi. Nihayet hükümdarlığı, oğlu Hümayun'a bırakarak 26 ocak 1530 da öldü. Cesedi, vasiyeti mucibince gömüldüğü bahçeden altı ay sonra çıkarılarak Kâbil'e götürüldü. 1646 da Şahcihan tarafından mezarına güzel bir türbe yapılmış, Cihangir tarafından da türbenin karşısına küçük fakat pek güzel bir mesçit inşa ettirilmiştir. Babur'un, oğlu Hümayun tarafından zehirlendiği hakkında bir rivayet de vardır.

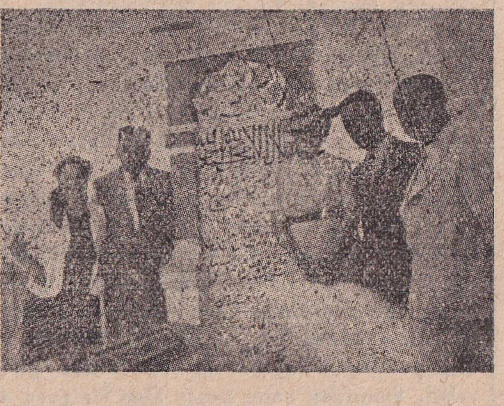
Babur, iradesi kuvvetli, gözü yılmaz, başarısızlığa uğrayınca ümitsizliğe düşmez, galip gelince en büyük düşmanlarını bile affeder, sırasında çok şiddetli, fakat daima insaflı ve merhametli, elinin altındakilere karşı adalet sahibi, insanları tanır, idareyi bilir, ileriyi görmede kudretli bir padişahtı. İlim

Babur Şahın Kâbildeki türbesi

ve sanat erbabını korurdu. Şairdi; şiirlerinde tasavvuf neşesi olmakla beraber hiçbir zaman kendisini tasavvufa vermiş bir adam değildi. Tasavvuf, onda çok geri bir plânda kalır. O, tasavvuftan bir moda olduğu için bahsetmiş ve bu inanışın müsamahasını ve insanî telâkkisini benimsemiştir. Fıkha ait bir kitap yazacak kadar Müslüman olmakla beraber zevke ve bele şaraba pek düşkündü. Yirmi dört saat içinde dört kere işret meclisi kurdurur ve boyna içerdi. Bu kadar karışık bir ömür süren ve ancak 47 yıl yaşıyan, bu kısa ömrünün huzurla geçen kısmını da zevk ve safa ve işretle geçiren Babur'un nasıl olup ta eser verdiğine şaşmamak elden gelmez.

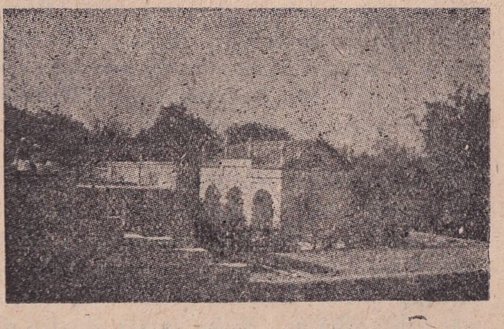
İyi bir şair, kudretli bir hattat ve mükemmel bir nesirci olan Babur'un en değerli eseri «Babur-nâme» dir. Çağatay diliyle yazılmış olan bu eser kendi hâtıratından meydana gelmiştir. Üslûp sadedir. Çocukluk çağından itibaren başından geçen vakaları, mağlûbiyetleri de dahil olmak üzere mübalâğasız ve olduğu gibi kavdetmiştir. Gittiği ülkelerin yollarını, hayvan ve nebatlarını, oralardaki sanat eserlerini, temas ettiği milletlerin ruhî vasıflarını da anlatan ve tahlil eden bu eser, yalnız tarih bakımından değil, sosyal bakımdan da değerlidir. Çağatay edebiyatının en güzel nesir nümunelerinden biri

Babur Şahın mezar taşı

olan Babur-nâme, Onaltıncı Yüzyıl sonlarında Abdürrahim Mirza tarafından farsçaya çevrilmiş, Ondokuzuncu ve Yirminci Yüzyıllarda ingilizce, almanca ve fransızca tercümeleri yapılmış, metin de iki kere basılmıştır. Bundan başka içinde Türk şiirinin hususiyetleri ne ait malûmat da bulunan aruza dair bir risale, Hanefî fıkhına ait manzum «Mübeyyin» adlı bir başka risale yazmış ve Timurlular devrinin en büyük sofisi Hâce Ubeydullah Ahrar'ın «Risale-i Vâlidiyye» sini nazmen türkçeye çevirmiştir. Mübeyyin'in «Mübin» adlı bir şerhi de vardır. Metin eksik olarak Berezin tarafından neşredilmiştir. Babur'un bunlardan başka bir de divanı vardır. Divan alfabetik değildir. İçinde bazı farsça şiirler de bulunan bu türkçe divanda gazel, mesnevi ve kıtalar, rubaî ve tuyuğlar, muammalar ve müfretler vardır. Şiirlerinin mevzuu, aşk ve içkiden ibaret olmakla beraber günlük hâdiselerden bahsettiği de olur. Babur'un şiirlerinde Nevaî'nin tesiri açıkça görülür. Divan edebiyatının lüzumsuz oyuncaklarından başka bir şey olmıyan kelime sanatlarına ve muammaya fazla düşkündür. Divan şiirinin tekniğine hakkiyle vâkıftır. Hâsılı büyük bir hükümdar ve devlet kurucusu olan Babur, Çağatay lehçesiyle meydana gelen Türk edebiyatının Onaltıncı Yüzyılda kudretli bir mümessilidir.

Babur'un Vekayi adlı hâtıratından iki

Babur için Kâbilde yapılan cami

cilt, Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilmiştir.

Kısa bibliyografya: Tarih-i Reşidî. Ahsen üt Tevarih. Tarih-i Âlem-Ârâyi Abbasî. Sam Mirzâ yı Safevî Tezkiresi. İslâm Ansiklopedisi; cüz 13. Babur maddesi. *(Abdülbâki Gölpınarlı)*

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLÂTI GENEL KURULUNUN İKİNCİ TOPLANTISI (New York; ekim - aralık 1946) — 1945 te San Fransisco'da kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın ikinci Genel Kurul toplantısı 1946 yılının 22 ekiminde başlıyarak New York'ta Flushing Meadows Park'ta yapıldı. Genel Kurul ilk defa 10 ocak - 14 şubat 1946 da Londrada toplanmıştı (Bakınız: Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunun Birinci Toplantısı, Aylık Ansiklopedi, sayfa 708).

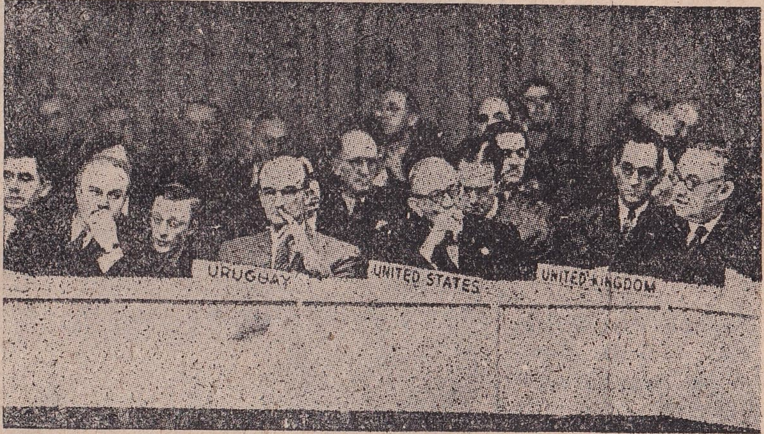
Bugün dünya, devamlı bir barış husundaki bütün ümitlerini bu genç teşkilâta bağlamış bulunmaktadır. Fakat Birleşmiş Milletler'in üzerinde Demokles'in kılıcı gibi asılı duran bir şey vardır: Mütevefa Milletler Cemiyeti (Bakınız: Milletler Cemiyeti, Aylık Ansiklopedi, sayfa 365) nin akıbeti. Teşkilât durdukça, faaliyetin başlıca kıstası belki de bu akıbet olacaktır. Gerçi son Genel Kurul toplantısında mühim bazı kararlar alınmıştır, fakat teşkilâtın dünya barışı yolunda eski cemiyetten daha müspet bir rol oynayıp, oynıyamıyacağı bu kararların tatbik mevkiine konulması ile anlaşılacaktır.

Bununla beraber şunu da ilâve etmeliyiz ki, delegelerin takındıkları tavra bakılırsa bu sefer iş daha ciddi tutulmaktadır. Bu son toplantıda Ruslar ve Slav delegeleri dahi uzlaş-

mıya mütemayil olduklarını göstermişlerdir.

Burada, Birleşmiş Milletler anayasasına göre Genel Kurulun mahiyeti hakkında derli toplu bir fikir vermeyi faydalı buluyoruz.

Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Truman'ın «Dünyanın yüksek istişare meclisi» diye vasıflandırdığı bu meeliste dünyayı alâkadar eden herşey görüşülebilir ve hemen

Bevin, konferansta silâhsızlanma fişini konuşurken

hemen her mesele hususunda teşkilâta bağlı konsey ve komitelere, üye devletlere tavsiyelerde bulunulabilir. Bu kurul Ekonomik ve Sosyal Konseyle ve Vesayet Konseyinin işlerine nezaret eder; teşkilâtın hesaplarını kontrol eder; Güvenlik Konseyi, Vesayet Konseyi, Sosyal ve Ekonomik Konsey üyelerini seçer ve anayasada değişiklikler yapabilir.

Genel Kurul'un asıl işleri komitelerde görülür. Herbiri üye devletlerin birer delegesinden teşekkül eden bu komiteler şunlardır:

1) Umumî İdare Komitesi: Umumî işlerle ve bilhassa gündem meseleleriyle meşgul olur.

2) Siyaset ve Emniyet Komitesi: Bu komite, bu seferki celsede bilhassa, Franco İspanyası, silâhsızlanma, yabancı memleketlerde bulunan kuvvetler, veto ve yeni üyelerin kabulü meseleleriyle uğraşmıştır (Reis: Dimitru Manuilsky = Ukrayna).

3) İktisadî ve Malî Komite: Bu komite, harabolmuş memleketlerin iktisadî, malî durumlariyle meşgul olmuştur (Reis Waclaw Komarderski = Polonya).

4) İçtimaî, İnsanî ve Kültürel Komite: Mülteci meseleleriyle, dünya sıhhî teşkilât işleriyle uğraşmıştır. Bu komitenin gündeminde bulunan iki mühim mesele de şunlardı: Kadınlara her sahada müsavat bahşedilmesi ve yeni bir insan hakları beyannamesi neşredilmesi (Reis: Sir C. A. Berendsen = Yeni Zelânda).

5) Vesayet Komitesi: Bu komitenin gündeminde iki mühim mesele vardı: 1) Güney Afrika Birliği, mandası altında bulunan Güney Batı Afrikayı ilhak etmek istiyordu (Reis: R.Mac Eachen = Uruguay). 2) Rusya, yapılacak vesayet anlaşmalarına iştirak etmeyi talep etmişti.

6) İdare ve Bütçe Komitesi. (Reis: Faris El-Huri = Suriye).

7) Hukuk İşleri Komitesi: Bu komite de teşkilât nizamının değiştirilmesi ve yeni bir milletlerarası hukukun tedvini işleriyle meşgul olmuştur (Reis: R. Jimenez=Panama).

Bu komitelerden başka, teşkilâta daimî merkez seçmek, vesikaları tetkik etmek ve bağışları kabul etmek için de ayrı komiteler toplanmıştır.

Diğer taraftan, Umumî İdare Komitesinden gayrı bütün komiteler yirmi kadar tali komiteye ayrılmak suretiyle çalışmışlardır.

Genel Kurul toplantısını, Amerika Cumhurbaşkanı Truman açtı. Bu münasebetle verdiği nutukta, Birleşmiş Milletlerin ayrı ayrı siyasî inançlar besliyen parçalara bölünmesinin dünya için felâket olacağını söyledi ve şöyle dedi: «Bu toplantı, Amerikanın artık infiratçılık siyasetini terketmiş olmasını sembolize etmektedir».

Genel Kurul Başkanı Spaak da «Ya muvaffak oluruz; ya da dünyaca anarşiye, harabiye ve nihayet harbe sürükleniriz» dedi.

Bundan sonra Teşkilât Genel Sekreteri Trygve Lie'nin raporu okundu ve tasvibedildi. Bu raporun enteresan tarafları şunlardır: «Franco rejimi durdukça Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kurucuları arasında emniyetsizlik ve anlaşmazlık zemini olacaktır. — Teşkilâtın Londra, Cenevre ve New York'taki merkezlerinde 2922 memur istihdam edilmektedir. — Kadınlara erkeklerle müsavi haklar bahşedilmesi âcil bir içtimaî zarurettir. — Nuremberg muhakemesinde esas olan prensipler devletler hukukunun daimî prensipleri olarak kabul edilmelidir.»

Genel Kuruldaki ilk mühim çatışma Umumî Komitede olmuştur. Başta Avustralya olmak üzere altı küçük devlet (Küba, Yeni Zelânda, Filipinler, Arjantin, El Salvador),

lar, Siyaset ve Emniyet Komitesinde silâhsızlanma işinden dolayı ve Vesayet Komitesinde de Güney Afrika Birliğinin Güney Batı Afrikası üzerindeki talepleri yüzünden oldu.

Siyaset ve Emniyet Komitesinde, İngiliz delegesi Sir Harley Shaw Cross'la Molotov, silâhların tahdidi ve yabancı memleketlerdeki kuvvetlerin miktarı meselesi hususunda şiddetli münakaşalar yaptılar.

Vesayet Komitesinde ve sonra da Genel Kurulda, Hint baş delegesi olan bir kadın, Vijaya Lakşimi Pandit, muvaffakıyetle mücadele etti.

Şimdi Genel Kurulda alınan başlıca kararları sıralıyalım:

Silâhların tahdidi: Siyaset ve Emniyet Komitesinin teklifi Genel Kurulca kabul edildi. Alınan karara göre, 54 üye devlet Güvenlik Konseyine atom bombasiyle bu kabil silâları menetmek ve bu yolda vetodan âri emniyet tedbirleri almak için anlaşmalar hazırlanmasını tavsiye etmektedirler. Aynı zamanda Konseye Atom Enerjisi Komisyonu ile işbirliği yapması, milletlerarası polis kuvveti kurulması ve eski düşman memleketlerinden işgal kuvvetlerinin çekilmesi hususunda tedbirler alınması tavsiye edilmektedir. Komitedeki ihtilâf, bu meselenin, Müttefiklerin silâhlı kuvvetleri hakkındaki malûmat meselesiyle birlikte mütalâa edilmesi yüzünden çıkmıştı. Neticede kuvvetlerin miktarı meselesi bir tarafa bırakılmıştır.

Veto: Yukarıda kaydettiğimiz veçhile altı küçük devlet veto hakkının kaldırılması için çetin bir mücadeleye girişmişlerdir. Buna mukabil Rusya, İngiltere, Amerika, Fransa ve diğer yirmi dört devlet, bu hakkın kaldırılması değil, itidalle kullanılması yoluna gidilmesini müdafaa etmişlerdir. Neticede altı oya karşı otuz altı oyla, veto hakkına malik bulunan devletlerin bu hakkı mümkün

Toplantılardan bir görünüş

anayasanın tadili ile veto hakkının kaldırılmasını istemekteydiler. Rusya ve peykleri, bu meselenin gündeme alınmasına dahi itiraz ettiler. Neticede Rusya yumuşak bir tavır takındı ve mesele gündeme alındı.

Genel Kuruldaki başlıca diğer çatışma-

olduğu kadar az kullanmalarına karar verilmiştir.

Vesayet işleri: Evvelâ vesayet Komitesinde sonra Genel Kurulda Vesayet Konseyinin kurulmasına karar verilmiştir. Yapılan vesayet anlaşmalarının hepsi altı oya

karşı kırk bir oyla kabul edilmiştir. Rusya ve peykleri bu anlaşmaların aleyhinde oy vermişlerdir. Buna da sebep vasi devletlere Güvenlik Konseyine danışmadan üs kurabilmek hakkının verilmesidir.

Bundan başka Hindistan, Güney Afrika Birliğini, Hintli azınlığa kötü muamele etmekle itham etmiştir. Neticede 15 oya karşı

Reis Spaak, konuşmaları idare ederken

32 oyla iki devletin bu ihtilâfı gelecek eylüle kadar aralarında halletmiye çalışmalarına karar verilmiştir.

Diğer taraftan gene Güney Afrika Birliği, mandası altında bulunan Güney Batı Afrikayı ilhak etmek istemiş, fakat talebi reddedilmiştir.

Yardım işleri: Kurulan hususî teknik komite, dünyanın ne kadar malî yardıma ihtiyacı olduğunu tespit edecektir.

Büyük elçimiz ve delegemiz Hüseyin Ragıp Baydur konuşurken

Yeni üyeler: Siyam, İsveç, Afganistan ve İzlânda üyeliğe kabul edilmişler ve anayasayı imza etmişlerdir. Böylelikle teşkilâtın üye adedi elli beşe çıkmıştır.

Daimî merkez: Meşhur Amerikalı zenginlerden John D. Rockefeller, teşkilâta New Yorkta Manhattan'ın Doğu nehri kıyısında bir arazi bağışlamıştır. Teşkilâtın daimî genel merkezi burada inşa edilecektir.

Basın hürriyeti: 1947 de bir basın hürriyeti konferansı toplanmasına karar verilmiştir.

Güvenlik Konseyinin yeni üyeleri: Güvenlik Konseyinde üyeliklerinin müddetleri dolan Holânda, Meksika ve Mısırın yerlerine Belçika, Columbia ve Suriye seçilmişlerdir.

Ekonomik ve Sosyal Konseyin yeni üyeleri: Bu konseyin üç yıllık üyeliklerine Amerika ve Lübnan tekrar, Venezuellâ, Yeni Zelânda, Türkiye ve Holânda yeniden seçilmişlerdir.

İspanya: Birleşmiş Milletler Teşkilâtı mensupları Madriddeki elçi ve mümessillerini geri çağıracaklardır. Şimdilik başka tedbir alınmıyacaktır.

Dünya klâsikleri: Bütün dünyanın klâsik eserleri, Birleşmiş Milletlerin dillerine çevrilecektir.

Uyuşturucu maddeler: Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, eski Milletler Cemiyetinin yerine uyuşturucu maddelerin kaçakçılığı ile mücadele edecektir.

Irk ve din tefriki: Irk ve din saikleriyle yapılan takip ve kötü muamelelere son verilecektir.

Burada şunu da kaydedelim ki delegemiz Hüseyin Ragıp Baydur'un Genel Kurulda verdiği açılış nutku bilhassa nazarı dikkati çekmiştir. Baydur'un nutkundaki en mühim parça şudur: «Silâhlar ve

Birleşmiş Milletler amblemi, solda eskisi sağda yenisi.

askerî kuvvet muhakkak ki hatırı sayılır şeylerdir; fakat dünya umumî efkârı bunlardan çok daha ehemmiyetlidir».

Delegemiz nutkunda veto hakkının tamamiyle kaldırılmasını değil, yumuşatılmasını müdafaa etmiştir.

Genel Kurul toplantısı, ilk defa olarak, teşkilâtın hususî radyo merkezi tarafından dünyaya yayınlanmıştır. Bundan başka gene ilk defa olarak, teşkilâtın hususî polis teşkilâtı faaliyete geçmiştir.

Dışişleri Bakanları Konseyi: Genel Kurul toplanırken, Dört Büyükler Dışişleri Konseyi de gene New York'ta Waldorf - Astoria otelinde toplanmıştır (Bakınız; Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Toplantısı; Aylık Ansiklopedi, sayfa 823, 868). 5 kasımda başlıyan bu toplantılarda Mihver peykleriyle yapılacak sulh anlaşmalarının nihaî metinleri hazırlanmış ve Almanya ve Avusturya ile yapılacak sulh anlaşmalarının hazırlanmasına 10 martta Moskovada başlanmasına karar verilmiştir. İtalya, Finlândiya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan muahedeleri 10 şubatta Pariste imzalanacaktır.

Güvenlik Konseyi: Birleşmiş Milletler teşkilâtının devamlı toplantılar yapan bu organının faaliyeti hakkında ayrı bentler yazmak mümkün değildir Konseyin çalışmaları kronolojimizde takibedilebilir. *(Altemur Kılıç)*

BLUM, LÉON — (1872) Dördüncü Cumhuriyeti kuran anayasadan sonra ilk Fransız başbakanı. 12 aralık 1946 da bu vazifeye seçilen Blum Fransanın tanınmış politikacı, gazeteci, muharrir ve sanat münekkitlerindendir.

Blum Musevidir. 1872 de Paris'te doğmuş, Ecole Normale Supérieure (Yüksek Öğretmen Okulu) den mezun olmak suretiyle tahsilini tamamlamıştır. Bununla beraber öğretmenlik etmiyerek muhtelif dergilere, bil-

Léon Blum

hassa sanat tenkidleri yazmıştır. 1895 de Devlet Şûrası üyeliğine tâyin edilmiş ve 1889 da Sosyalist Partiye girerek siyasî hayata atılmıştır. 1904 de Sosyalist Parti Başkanı Jaurès ile birlikte «L'Humanité» (İnsaniyet) gazetesini kurmuştur. Blum, herşeyin üstünde ve herşeyden evvel bir insaniyetçidir. Onun insaniyetçiliği sadece eski edebî mânada bir insaniyetçilik değildir. Bir İngiliz gazetesi onun insaniyetçiliğini şöyle tarif etmektedir: «Blum, daha umumî ve daha önemli mânada insaniyetçidir. Herhangi bir cemiyetin istihsal neticesinin maddî istihsal değil de insan olduğuna; bir cemiyet mizacının, traktörleri yapması ve kullanmasiyle değil de insanı vücuda getirmesi ve ona muamelesiyle gerçek olarak meydana çıkacağına inanır».

Birinci Dünya Savaşı arifesinde Jaurès'in öldürülmesi ve Sovyet İhtilâli Sosyalist Partiyi sarsıntılara mâruz bıraktı; parti, hemen hemen dağılır gibi oldu. 1914 de Nafia Nezareti Hususî Kalem Müdürü olan Blum, partisini yıkıntıdan kurtarmak için mücadeleye geçti, savaşı güçlüklere uğradı. Blum çok zeki ve mükemmel bir münakaşacı olmakla beraber Jaurès gibi sürükleyici bir hatip değildi. Fazla olarak Yahudiliği sağdan soldan hücumlara vesile oluyordu. Bununla beraber partiyi ayakta tutmıya muvaffak oldu. 1917 de Bordeaux Sosyalist Kongresine delege olarak gitti. 1919 da Paris'ten saylav seçildi. 1921 de bir taraftan Jaurès'in halefi olarak -âdeta yeniden kurduğu Sosyalist Partinin başkanlığına seçildi; diğer taraftan da «Le Populaire» gazetesinin direktörlüğüne geçti (Blum her iki vazifeyi de - parti başkanlığına tekrar tekrar seçilmek suretiyle - fasılasız olarak 1940 a kadar ifa etmiştir). Blum 1924 de bir lider gibi yükseldi, kuvvetlendi. Solcu partileri anlaştırarak «Front Populaire»

(Halk cephesi) i kurdu. Fakat komünistlerin Halk Cephesi içinde oynadıkları menfi rol, teşebbüsü nihayet iflâsa götürdü. Bunun neticesi olarak Blum 1928 seçiminde Paris'te mağlûboldu. Bunun üzerine Narbonne'a gitti ve kısmî bir seçimde oradan saylav seçildi. Ancak, Blum'un Paris'ten ayrılışı, komünistleri büsbütün kuvvetlendirdi.

Blum, haziran 1936 dan haziran 1937 ye kadar başbakan, haziran 1937 den 1938 ocağına kadar başbakan vekili, mart-nisan 1938 de başbakan ve maliye bakanı oldu. Fransanın Almanlar tarafından istilâsı üzerine tevkif edilerek önce Vichy'de hapsedildi, 1944 de Almanyaya götürüldü. Müttefiklerin Almanya ya girmesi üzerine mayıs 1945 de kurtarılarak Fransaya döndü. Fransızlar Blum'u, kurtarılan diğer devlet adamları gibi soğuk karşılamadılar. Zira Blum, Almanların elinde bulunduğu müddetçe daima vakarını muhafaza etmesini bilmişti.

Blum, Fransaya avdetinde tekrar Sosyalist Partinin başına geçirildi. Aynı zamanda «Le Populaire» e Fransanın sarsıntısız kalkınması yollarını gösteren makaleler yazdı. Hususî olarak da yeni liderlere ve bilhassa General de Gaulle'e, yeni bir nizama mümkün mertebe kolayca ve hırpalanmadan geçilebilmesi için istişarî mahiyette fikirler verdi

Blum; Fransada ve Almanyada muhpus bulunduğu sırada «Sur l'Echelle Humaine» adlı eserini yazdı. Bu eser âdeta siyasî bir vasiyetnamedir. Eserde insan hakları teyidedilmekte, Fransaya hakim tabakanın siyasette gösterdiği çekingenlik ve kısırlık tenkidolunmakta, bu tabakanın iktisadî istikamet alma bahsindeki verimsizliği tekrar edilmektedir.

Blum'un diğer başlıca eserleri şunlardır: «Mariage», «Stendhal et le Beylisme», «Les Problèmes de la Paix», «Au Theâtre en Lisant», «La Réforme Gouvernementale», «Nouvelles Conversations de Goethe avec Eckermann», «L'Exercise du Pouvoir».

(*Hüsnü Alan*)

DEVALÜASYON (Kıymet indirme) — Bu tâbir, bilhassa para münasebetiyle kullanılmakta ve bir memleket parasının kıymetinde kanunî olarak yapılan indirmeyi ifade eylemektedir. Para kıymeti, paranın mübadele edilebileceği mallarla ölçülduğüne göre, devalüasyon, bir para vahidinin tekabül ettiği mal miktarını azaltan bir tedbir olarak da tavsif edilebilir.

«Devaluation» hareketini tedavülde bulunan paranın mahiyetine göre tiplere ayırmak mümkündür:

1 — Memlekette altın veya gümüş mikyası carî olduğu ve altın ve gümüş sikkeler tedavül ettiği zamanlarda para vahidi olan sikkenin muhtevi bulunduğu maden miktarını indirmek fiilen «devalüasyon» yapmak demektir. Bu takdirde ya eski para vahidinin ismi muhafaza olunur veyahut yepyeni bir isimle başka bir para vahidi ihdas edilir. Bu ameliye ortaçağlarda «tagşişi sikke» denilen usule benzer ki bunda kanunî durumda bir değişiklik yapılmadan ismi ve hattâ şekli muhafaza olunan sikkelerin kıymetli maden muhtevası azaltılırdı.

2 — Altın mikyası mevcut olmakla beraber altın sikkelerin tedavül etmediği, yalnız tedavüldeki kâğıt paranın muayyen nispetle altına kabili tahvil olduğu hallerde para vahidinin tekabül ettiği altın miktarının azaltılması da bir nevi devalüasyondur. Meselâ 1803 deki esaslara göre 900 ayarında 322.58 miligram altına tekabül eden Fransız frangı 1928 de 65.5, 1936 da 49 ve 1937 de ise 43 miligrama indirilmişti. 23 aralık 1945 karariyle de frangın altın muhtevası 8.288 miligrama tenzil olunmuştur. Amerikan dolarının deva'üasyonu da aynı mahiyettedir. 31 ocak 1934 e kadar 1.50463 gram olan dolar bu tarihten sonra 0.88867 grama indirilmiştir. İkinci Dünya Savaşından beri tedavüldeki paralar hemen hiçbir suretle altına kabili tahvil olmadığından devalüasyon da nazarî bir mahiyette kalmaktadır. Bununla beraber kambiyoda ve dahilî piyasada tesirleri görülmektedir.

3 — Tedavüldeki paranın hiçbir suretle altına bağlı olmadığı memleketlerde devalüasyon başka bir şekil almaktadır ki bu da paranın ecnebi dövizlerine karşı nispetinin değiştirilmesidir. 7 eylül kararlariyle memleketimizde tatbik olunan tedbir bu mahiyettedir.

Devalüasyona umumiyetle paranın nazarî kıymetiyle kambiyo veya piyasa kıymeti arasındaki farkı izale için başvurulmaktadır. Bu takdirde evvelce altın muhtevası yüksek olan paranın kıymetinden kaybettiği derecede maden muhtevası da azaltılmakta veyahut paranın tekabül ettiği ecnebi döviz miktarı değiştirilmekte ve bu suretle de paraya hakikî kıymetine uygun bir altın muhtevası veya döviz kıymeti atfolunmaktadır.

Devalüasyon yalnız nakdî bir ameliye değildir. Bilâkis birçok malî, iktisadî ve hattâ içtimaî tesirleri olan bir tebdirdir. Çünkü hemen bütün devalüasyon ameliyelerinde, evvelce mevcut para vahidiyle aktedilmiş borçların da yeni para ile ödenebileceği tasrih edildiğinden evvelâ devlet borçları hafiflemekte saniyen de fertler arasındaki muamelelerde alacaklılar aleyhine ve borçlular lehine bir durum hâsıl olmaktadır. Buna karşı da bazı hallerde mevcut borçların yeniden kıymetlendirilmesi esası kabul edilmiştir. Bu takdirde bile devlet borçlarının yeniden kıymetlendirilmesi bahis mevzuu olmamıştır. Çünkü böyle bir tedbir bu borçların artmasını ve bütçenin muvazenesiz bir duruma girmesini intacedebilir.

Amerikan dolarının devalüasyonu zamanında Birleşik Devletler Kongresinin müşterek bir karariyle bu devalüasyon devlet borçlariyle beraber her türlü borçlara da teşmil olunmuş ve daha ileri gidilerek muayyen ayar ve vezinde altın ödeme şeklindeki taahhütler dahi ortadan kaldırılmak suretiyle fertler arasındaki akitlere de müdahale olunmuştur.

Devalüasyon, enflâsyonla kıymetini kaybetmiş olan bir paranın değerini tesbite yarıyan tedbirlerden biridir. Bu münasebetle akla gelen diğer bir tedbir de deflâsyondur. Bundan maksat da tedavüldeki para hacmının ve kredi hacminın daraltılması suretiyle paraya eski değerinin iadesidir. Fakat, bilhassa paranın kıymetindeki sukutunun fazla olduğu hallerde deflâsyon çok güç ve hattâ bazan gayrı mümkün olmakla ve tatbik edilse dahi memleketin iktisadiyatı üzerinde fena tesirler husule getirmektedir. Filhakika Birinci Dünya Savaşında ve bu harbden sonraki enflâsyonla kıymetlerini kaybeden paralar devalüasyona tabı tutuldukları halde, İngiltere 1925 de kadar takibettiği deflâsyon politikasiyle sterlingi harbden evvelki rayiçle altına bağlamak imkânını bulmuştu. Fakat bu tedbirin fena tesirleri neticesi olarak 1931 de yeniden altından ayrıldı ve sterlingi dünya piyasalarında kendi kendine kıymetine bulması için serbest bırakmak lüzumunu duydu. Bu da gösteriyor ki bir defa enflâsyonla para kıymeti düştükten sonra bunu eski kıymete iade kolay değildir. Ve asıl takibolunacak yol enflâsyondan sakınıp paraya müstakar bir kıymet vermektir.

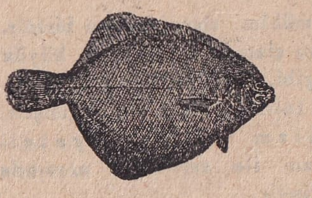
Bu hususta birkaç misal daha verebiliriz: Belçika frangı 1914 de 290.322 miligram safî altını ihtiva ediyordu. Bu muhteva 1926 da 41.842 ve 1935 diyse 30.1264 miligrama indirilmişti. 1945 senesi başından beri de 20.69 mil gramdır. Japon parası yen de 1897 de 750 miligram altına tekabül ederken 1937 de bu miktar 285.714 miligrama indirilmişti.

Son iki harb arasındaki devrede devalüasyon bazı devletler arasında âdeta bir yarış halini almıştı. Bu yarışta güdülen gaye memlekette para istikrarı temininden ziyade dış piyasaları elde etmek, yani başka memleketlerden daha ucuza mal satabilmekti.

Bretton Woods Anlaşmasiyle ortaya konulan ana prensiplerden biri de bu devalüasyon yarışını önlemeyi ve millî paralar arasındaki paritelerin açıkça tâyin ve tasrih edilmesini istihdaf etmektedir. Filhakika bu anlaşmaya göre kurulan para fonu işlemiye başladığı zaman, üye devletleri, millî paralarının kıymetini altın olarak açıklamıya davet edecek ve bu kıymet fona danışılmadan muayyen bir hadden fazla değiştirilemiyecektir.

(*Prof. Hâzım Âtıf Kuyucak*)

DİL BALIĞI — Kumda yaşadığı için «limanda vulgaris», kafası bedenine nispetle ufak olduğu için «limanda mikrocephalus», oval ve yassı olduğu için «limanda platessa», sivri burunlu, alt çenesi çıkık, gözlerinin her ikisi de sol tarafta olduğu için «pleuronectes limanda» teknik adlarını taşıyan balık. Dil balığının birbirine pek yakın ve hemen bütün denizlerde bulunan muhtelif çeşitleri vardır. Avrupa denizlerinde umumiyetle 25-30 santimetre boyunda, 600-700 gram ağırlığındadır. Okyanoslarda daha büyükleri bulunur. Biçim bakımından kalkana ve pisiye benziyen dil balığının kalkan gibi düğmeleri yoktur. Eti ve hazmı kolay olmakla beraber dil balıklarında kalkanın lezzeti de bulunmaz. Bunun için pek makbul balıklardan değildir. Dil balığının da kalkan gibi tavası olur.

Dil balığı

Fransızcası «limande», ingilizcesi «dab», italyancası «lima», almancası «Butte» dir.

(*A. B.*)

DOGMATİZM, SEPTİSİZM, PROBABİLİZM (İhtimaliyetçilik) — «Dogmatisme, Septicisme, Probabilisme» İlim vasıtasiyle eşyanın mahiyeti hakkında bilgi edinmiye çalışıyoruz, fakat kendi kendimize şunu sorabiliriz: Acaba insan zekâsı hakikati kavramıya elverişli midir; hakikat kavranabilir mi?

İşte bu suale, dogmatizm, septisizm ve ihtimaliyetçilik (probabilizm) gibi muhtelif sistemlere göre cevaplar verilebilir.

D o g m a t i z m: Bu sisteme göre, biz insanlar akıl melekemize güvenerek bilgi meselesini ele alabiliriz. Nizam, metot gibi bazı kayıtları gözeterek çalışmak şartiyle

hakikate ulaşmak mümkündür. Demek ki, hakikatin araştırılması hususunda insan zekâsına tam bir itimat caizdir. Muhtelif araştırmalardan sonra elde edilen neticelere, bilginin kendisine olan tam bir itimat şeklinde olan dogmatizmin yanında, bir de, metottaki dogmatizmden bahsedilebilir. Dogmatik metotta müşahedeye yer verilecek yerde, araştırmalara başlanmadan evvel bâzı hakikatler, prensipler kabul edilir ve bu prensipler hakkında hesap verilmez. Skolâstikler aşağı yukarı bu usulü kullanmışlardır.

Doğmatizmin yanında insan tam bir bilgiye erişebileceğini ileri süren başka bir sistem de mistisizm (mysticisme) dir. Yalnız şu farkla ki, mistisizme göre, insanın tam hakikate akıl ile değil, iman, seziş ve kendinden tamamen geçerek erişebilir.

S e p t i s i z m e göre ise hakikat hakkında insan zekâsı hiçbir zaman tam bir bilgiye erişemiyecektir.

İlk septisizm hareketleri sofistlerle başlar diyebiliriz. Sofistlere göre hakikat hakkındaki iddiaları bazan müsbet bazan menfi şekilde müdafaa etmek mümkündür, bu, delillerin kuvvetine bağlıdır. Septikler her nevi hükümden kaçınırlar. Pyrrhon gibi septiklere göre kanaatlerimiz ne doğru ne de yanlıştır, onun için her nevi bilgiden, hükümden, kanaatten sıyrılmak lâzımdır. Bu fikirler daha sonraları Enésidème Sextus'le daha da inkişaf etmiştir.

Modern devrin septik filozofu olarak Hume'u kaydedebiliriz, Hume rasyonel prensipleri tetkik ederek, bunları zihnin itiyatlarına irca etmiştir.

Böylece tam hakikatler hakkında bilgi edinmek mümkün değildir. Kant'a göre ise bilgimizle biz ancak fenomen (phénomène) âlemini tanıyabiliriz, fakat tecrübelerimizi aşan asıl objeler (noumène) âlemini biz imanla kavrıyabiliriz.

Septisizm mühim sistemlerden biridir. Bilginin hududunu çizmek hususunda büyük yardımı olduğu gibi, ilimle metafiziğin, objeklifle sübjektifin tefrikini de temin etmiştir.

P r o b a b i l i z m (i h t i m a l i y e t ç i l i k) : Dogmatizm ile septisizm arasında mutavassıt doktrindir.

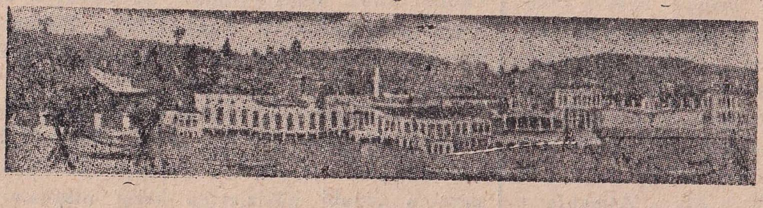
Arcésilas gibi her nevi dogm'a ve katî bilgiyi reddeden septiklere mukabil Carnéade katî bilgi ile tam bilgisizliğin arasındaki mutavassıt dereceleri kabul eder. Tam katî bir kanaat yoktur, ancak daha çok muhtemel, yahut ta daha az muhtemel bir kanaat vardır.

Yüzyılımızın felsefesinde de yer almış olan ihtimaliyetçilik sistemine göre ne ilme, ne de günlük hayata ait kaziyeler, ifadeler doğru veya yanlış kıymetini haiz değildir. Bu ifadeler ancak hakikate tekabül eden 1 ile, yanlışa tekabül eden 0 arasındaki mütemadi hakikat kıymetleri silsilesinde yer alırlar. Mutlak hakikat hiçbir zaman bilinemiyeceği için ihtimaliyetçiliğe göre doğru veya yanlış bir ifadeden bahsedildiği vakit daima bir idealleştirme bahis mevzuudur ve asıl mesele daha az muhtemel olanla daha çok muhtemel olanı birbirinden ayırdetmektir. *(N. B.)*

DOLMABAHÇE SARAYI — Bugün Dolmahçe sarayı tarafından işgal edilen saha denizdi. Bu denizin bir tarafında padişah bahçelerinden olan Beşiktaş bahçesi, diğer tarafında da Karayalı bahçeleri bulunuyordu.

1614 de Halil Paşanın kaptanlığında Birinci Ahmet'in bir emriyle bu saha doldurulmıya başlanıldı ve bu işe İkinci Osman zamanında devam edilerek büyük bir meydan vücude getirildi. İkinci Osman burada cirit oynardı. Bu sahanın gerisinde, Evliya Çelebiye göre İkinci Selim devrinden kalma bir kasırla bir havuz bulunuyordu.

Gerek Dolmabahçeye ve gerekse İkinci Beyazıt zamanında içinde bir paşa yalısı bulunurken padişahlara geçince imar gören Beşiktaş bahçesine zamanla yeni ilâveler yapıldı.

Eski Beşiktaş sarayının resimlerinden

Birinci Ahmet Beşiktaş bahçesinin üst kısmına ismiyle anılan güzel bir sayfiye köşkü inşa ettirmişti. Uzun zaman muhafaza edilen bu köşkte Dördüncü Murat Nef'inin «Sehamı Kazâ» sını okurken yanı başına bir yıldırım isabet etmiş; padişah bu hâdiseden dehşete düşmüş, kitabı parçalamış ve fakirlere sadaka dağıtmıştı.

Beşiktaşta ilk esaslı inşaatı yaptıran Dördüncü Mehmet olmuştur. Bu hükümdar 1679 (1090 rebiyülevvel) da eskidenberi miriye geçmiş bulunan ve Cağaloğlu yalısı denmekle meşhur sarayın denize nazır kâgir harem duvarı ve üzerinde olan kurşun örtülü köşkten maada bütün harem kısmını temelinden yıktırıp ardında bulunan umumî yoldan ve saray bostanından da yerler ilâvesiyle elde edilen sahaya bir «sarâyı dilküşâ» ve has oda önünde deniz kenarında da «fevkanî bir kasrı ziybâ» binasına başlattı. Bu kasır çok zarif bir tarzda inşa edilmiş ve köşkün binasına Eyyubî Aklî Mehmet Efendi: «Ebulfethi Cihan Sultan Mehmet = Güzel yaptı bu eyvanı bûlendi. 1091» tarihini düşürmüştü.

Eski Beşiktaş sarayının yan tarafından umumî görünüşü

Yapılan bu inşaatın «bina nazırlığına» Kara İbrahim Paşa tâyin olunup on altı ayda sona erdi.

Viran bir hale gelmiş bulunan kiler, zülüflü ve eski baltacılar haneleri de yeniden tamir görmüştü. «Hasoda Kasrı» dahilindeki bostanlık da temizletilerek cirit meydanı haline konuldu.

Yeni inşaattan sonra sarayın mevcut suyu kifayet etmiyeceği anlaşıldığından Galatasaray suyundan alınıp harem kısmı için Dolmabahçe üstünde ve «Hasoda Kasrı» için de Eskizindan yakınında birer büyük mahzen yaptırılıp mecralarla iki tarafa da su verildi.

Zamanla, dahilî ve haricî gaileler yüzünden İstanbul sarayları bakımsız kalıp harabolmuş, bu arada Dolmabahçedeki kasırlar da viran bir hale gelmişti.

Pasarofça sulhünden sonra İstanbula dönen Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa «mirî saraylara ne mertebe viran ve harap» olduğunu gördü. Ve 1715 de «berren ve bahren Asitanei Saadete tevârüd eden dost ve düşmanın evvelâ göreceği bir mahal olan Dolmabahçe kasırlarını tamir» ettirip «civarında bulunan Beşiktaş sarayına ilhak» eyledi. Arada bulunan Arapiskelesi de kaldırılarak buradan gelip giden Fındıklı ahalisine Dolmabahçeden geçme müsaadesi verildi.

Bugün Dolmabahçe ismiyle andığımız bu saha ile evvelce selvi ağaçlariyle örtülü bulunan üst kısımlarda Üçüncü Ahmet'ten sonra da mütemadiyen artan bir imar faaliyeti görüyoruz.

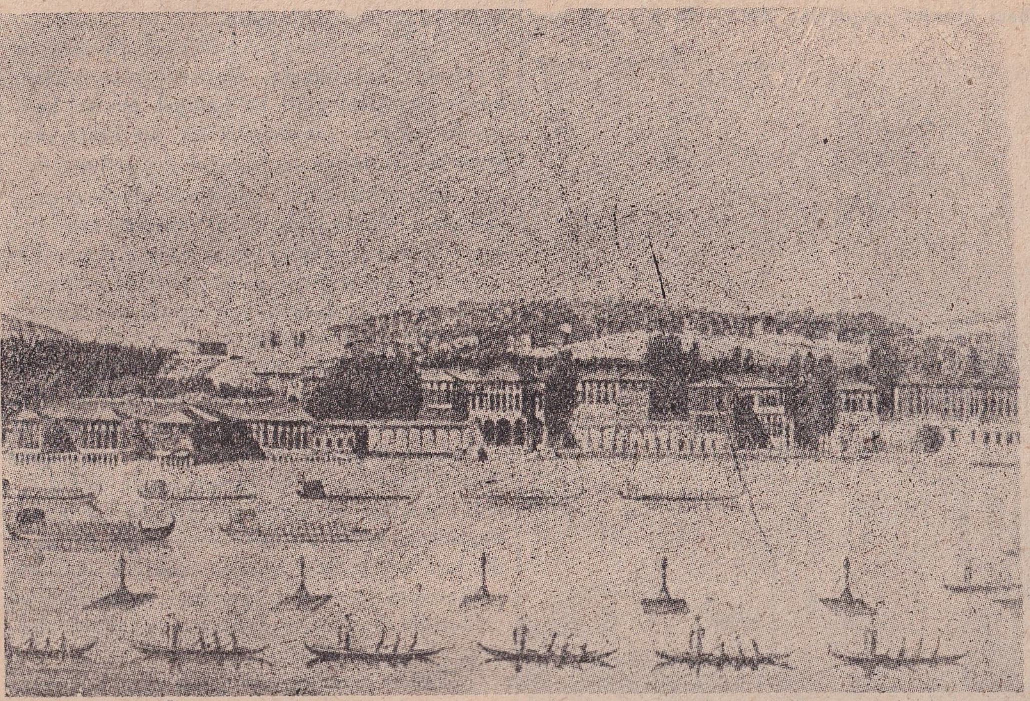
Birinci Mahmut ise, 1741 tarihinde Dolmabahçede sâyeban mahalli olan ve eski kasırların bulunduğu yer üzerinde ve aşağı selviler arasında iki kasır yaptırttı. Bu kasırlar arasında silâhtarağaya mahsus köşkle diğer ilâve binalar da inşa edilmişti.

Hükümdarın yirmi iki sütunlu olan büyük kasrı sâyeban mahallinde, küçük köşkü de aşağıda selviler arasında bulunuyordu. Büyük kasır iki katlıydı. Binada alt ve üst katlarda olmak üzere iki büyük divanhane yardı. Alt kattaki odalarda gömme çifte dolaplar bulunuyordu.

Çerçeveleri gürgen ağacından yapılan pencerelere altta cumba ve demir parmaklıklar, üst katta asma kafesler konulmuştu. Camlar işlemeliydi. Trabzanları kestane ağacından yapılmış gayet zarif bir merdivenle üst kata çıkılırdı. Merdiven başında iki ka-

natlı büyük bir kapı vardı. Kasrın büyük kapıları mahir doğramacılar tarafından yapılmış ıhlamur ağacındandı ve üzerlerine altın yaldızlı halkalar konulmuştu. Dış kapıda musanna sürmeli bir kilit bulunuyordu.

Duvarlara altın ve elvan boyalarla nakışlar işlenmişti. Selvi ağaçları arasından

Eski Beşiktaş sarayının cephe tarafından umumî görünüşü

Boğaza açılan geniş pencerelerden Onsekizinci Yüzyılın ruya ülkesine benziyen İstanbul, ufuklara kadar bütün incelik ve güzellikleriyle görünüyordu. Bu kasır ve diğer binaların keresteleri Tersanei Âmireden verilmiş ve keresteden maada binanın diğer malzemesine on dört bin yedi yüz elli dokuz buçuk kuruş sarfedilmişti.

Birinci Mahmut yaz günleri Dolmabahçe üstündeki bu kasra gelip istirahat eder ve ramazanlarda da iftar yapardı. Bundan dolayı bu köşke İftar Köşkü de denilmiştir.

Üçüncü Osman tahta çıktıktan sonra Birinci Mahmut yapılarının üst kısmında «bir höcre ve bir sofai müselles ihdas» eylemişse de az bir zaman içinde, 1755 tarihinde bu yapılar yandı.

Beşiktaş sarayı Üçüncü Mustafa devrinde de; 1759 ve 1767 tarihlerinde esaslı tamirler gördü.

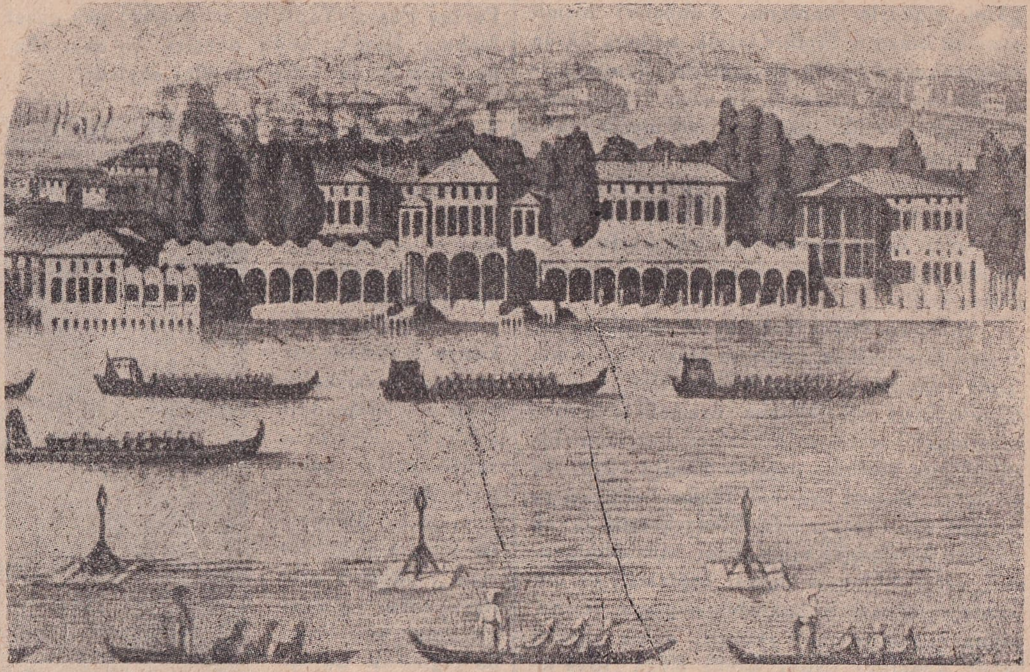
1781 de Birinci Abdülhamit Beşiktaş sahilsarayı civarındaki hasbahçeden bir kısım araziyi asıl saraya ilhak ederek saha üzerine müteaddit kasırlarla bir «âlâ havuz» yaptırttı. Sarayın ekser mahalleri de «tecdit suretiyle tamir gördü». Üçüncü Selim de bazı bahar mevsimlerinde «temaşayı gül ve istimâı savtı bülbül» safasına Beşiktaş sarayına geçerdı.

Hatice Sultanın Defterdarburnu sarayını tamir ve bu sarayın yanına Batı üslûbunda bir bina inşa eden ressam ve mimar Melling'in çalışmalarından memnun kalan padişah, 1795 senesinde Beşiktaş sarayında ona yeni bir kasır yaptırdı. Padişah bazı günler, deniz yoliyle Beşiktaş sarayı inşaatını görmiye giderdi (1210 cemaziyülahır 21 pazartesi günü tebdili biniş tarikiyle Beşiktaşı teşrif ve haremi hümayunda, sahili bahirde müceddeden inşa buyurulan kasrı mülûkâneyi temaşa ve cümle amelesine atiyeler ita buyurmuştu = Üçüncü Selim'in serkâtibi tarafından tutulan ruznameden; Topkapı sarayındadır).

Bu tarihte padişaha mahsus olmak üzere bugünkü Dolmabahçe sarayı yerinde, kazıklar üzerine kurulmuş, üstleri kurşun örtülü üç ahşap köşk bulunuyordu. Bu köşklerin pencere kanatlarından biri kaldırılınca Üçüncü Selim, oturduğu yerden olta ile balık tutabilirdi.

Kemerler en ince nakışlarla işlenmişti. Duvarlar altın yaldız ve renk renk boyalarla yapılmış çiçek resimleriyle süslüydü.

Gayet yüksek pencereli ve sık kafesli harem dairesiyle, hünkâr dairesini, güzel sütunlarla süslü bir dehliz, birbirine bağlıyordu. İki bina manzumesi arasında sık ağaçlar bulunuyordu. Bu dehlizin sağ tarafını teşkil eden yerde valide dairesi, Boğaziçin

Eski Beşiktaş sarayının biraz daha büyücek bir resmi

gören büyük şahnişle çok güzel bir inşa tarzına malik bulunuyordu. Mimar Melling saraya üç yüz kadem uzunluğunda bir de rıhtım yapmıştı.

Melling'in inşa ettiği Üçüncü Selim Kasrı ahşaptı ve cephesi bütün rıhtım boyunca devam etmek üzere iyonik mimarî tarzında beyaz ve ince mermer sütunlarla süslüydü.

Dolmabahçe sarayı İkinci Mahmut'un tahta çıkmasından sonra padişahın daimî ikametgâhlarından biri haline girdi. İnkılâpçı hükümdar Topkapı sarayında oturmayı sevmiyor, zamanlarının çoğunu Dolmabahçe, Çırağan ve sonraları da Beylerbeyi sarayında geçiriyordu.

Tahta çıktığı sene Beşiktaş sarayının esaslı tamir keşfini yaptırtan ve bu tamire eski Londra sefiri Yusuf Agâh Efendiyi memur eden İkinci Mahmut, 1809 da «Ser Mimarı Hassa» Hâfız Mehmet Efendi ile Foti Komyanoz, Yorgi ve Todori kalfalara ikinci ve tamamlayıcı bir keşif daha yaptırtarak hemen o sene tamir ve inşaata başlattı.

Bu inşaatta yazıcı efendi, kahvecibaşı, kuşhane, zülüflü baltacılar daireleri, hasekiler koğuşu, helvahane, kiler ve diğer kısımlar tamamen yıkılarak yeni baştan yapılmış, Çinili Köşkün üzerindeki alemlerle külâhların tezhipleri tazelenip, fenerleri yenileştirilmiş, mâbeyinde olan büyük Kasrı Hümayun ise tamamen yıkılarak ikişer, dörder zirağ genişletilip musanna olarak bina edilmiş «Kasrı Hümayun» bitişiğindeki mâbeyin dairesiyle «Kafesli Kasrı Hümayun» ve divanhane de esaslı surette bir tamir görmüştü.

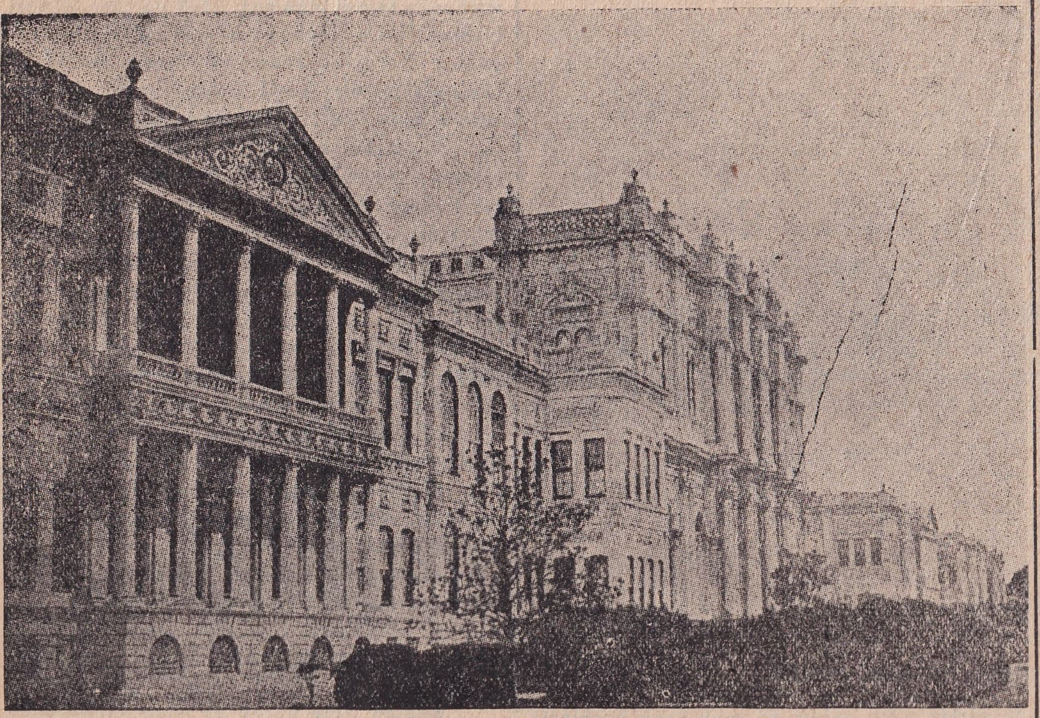
Bunlardan başka haremi hümayuna mahsus dairelerle, valide sultan dairesi, darüssaade, silâhtar, hazinedar ağa, hasoda, hazine, akağalar daireleriyle sair dairelerin de camları, doğrama kanatlı pencere kapakları, pervaz ve kafeslerle binaların elvan boyaları, sıvaları iki kat badana ile nakışları yenilenmiştir.

Baştan başa harap bir hale geldiğinden yıkılarak yeniden yapılan «Balıkhane Kasrı Hümayunu» «ıhlamur tekneliğinden biçme, kaplamalı, oymacıkâri şişe ve pervaz ve musanna göbekli tavanlı ve etrafı tenteli meşeden söğe ve ceviz çerçeve ve ayna ile, sürmeli pencereli ve pencereler arası oymacıkâri kitabe ve başlıklı ve dış tarafları doğrama çifte kepenkli ve karaağaç tahtasından kitabe ve sütun tarafile içi kaplamalı, kapıları doğramacıkâri iki yüzlü kanatlı ve pirinç tablalı çifte sürme ve kilitli, yaldızlı, halkalı» olarak yapılmıştı. Kasrın içi «âlâ elvan boya ve ince kalem işlemeli ve avadanlık ve oyma mahalleri tezhipli» idi.

İki kubbeli olan kasrın kubbelerine pirinçten dökülmüş musanna som yaldızlı alem-

lar konulmuş ve kasrın üç tarafında üzerleri kurşun damların etrafı, oyma şişe ve pervazlı elvan boya ve işlemeli turra saçakla çevrilmişti.

Kasrın cümlekapısından girilince iki tarafa, ıhlamurdan biçme oymacıkâri iki tarafı deve boynu koltuklu ve dış tarafı yastıklı ve âlâ kadife döşemeli bağa üzerine

Dolmabahçe sarayının yeni hali

baştan başa tezhipli musanna ve müzeyyen sandalyeler yaptırılarak konmuştu.

İlk yapısı Dördüncü Mehmet devrine [ai]dolan Çinili Köşk, Dolmabahçe sarayının denizden bakılınca sağ tarafını işgal ediyordu. Bina birinci kattan saçak hizasına kadar en güzel çinilerle kaplıydı. Kubbeleri alemli olan bu binanın dörtbir tarafa açılmış bütün pencerelerinin içinde mermerden işlenmiş selsebillerden sular akardı. Bu sular birbiri içinden geçen küçük kurnalara dökülerek lâtif bir şırıltı hasıl ederdi.

Binanın ortasında mermerden büyük iki havuz vardı ve muhtelif yerlerinden sular fışkırırdı. Kasır müteaddit odalıydı. Tavanlar ve duvarlar çok ince nakışlar ve resimlerle süslenmişti.

1809 da İkinci Mahmut'un Beşiktaş sarayına koydurduğu tamir ve inşalar sırasında Çinili Köşkte de bazı yenilemeler yapıldı. (Çinili Kasrı Hümayunun üzerindeki kubbe etrafındaki ocakların külâhları harabolmakla eskisi gibi külâhlar yapıldı Kasrın büyük ve küçük kubbeleri üzerine dövme bakırdan ve tezhipli alemler konuldu. Gene kasrın büyük kubbesi üzerindeki camlı fener harabolduğundan, etrafı sütun ve demir bağlamalı ve bilcümle ayna cam ve bakırdan kaplama ve musanna tepeli ve som yaldızlı, sekiz direkli fener konuldu). (Not: Çinili Köşk 1844 de bir aralık Harbiye Mektebi olmuş, eski Dolmabahçe sarayı yıkıldıktan sonra da bir müddet muhafaza edilmişti. Yeri, şimdiki Beşiktaş Kaymakamlığının yeri olması lâzım gelir).

İkinci Mahmut esaslı tamirlerden sonra 1815 de Beşiktaş sarayına göç etmişti. O yıl sarayın Haseki Sultan dairesinde bir yangın çıktı. Ateş çabuk önlendiyse de Küçük Emine Sultanla bir cariyenin kurtarılamaması büyük hüznü muciboldu.

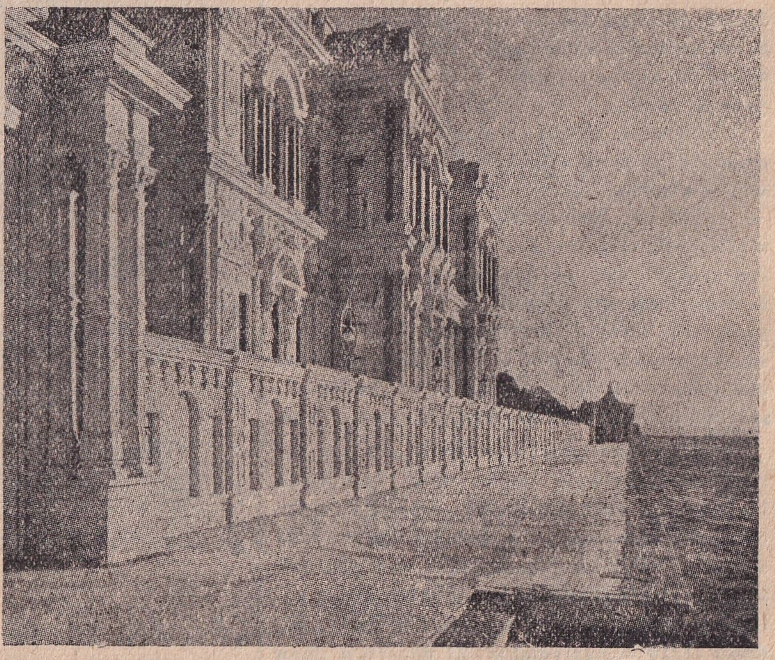
1825 de yeniçerilerin ayaklanmasında İkinci Mahmut Beşiktaş sarayında bulunuyordu. Buradan kılıcını kuşanarak sırkâtibi Mustafa Efendi ile bir tebdil kayığına binip Topkapı sarayına geçmişti.

1831 de İkinci Mahmut Dolmabahçeye yeni bir tamir koydurdu ve yeniden bazı binalar yaptırttı. Bu arada civarda şahıslara ait birkaç bahçe de bedelleri mukabilinde saraya ilhak olundu.

Padişah, Beşiktaş sarayına yeni ilâveler yaptırmıya devam ediyor ve zamanının çoğunu bu sarayda geçiriyordu. Yeni bazı tamir ve ilâvelerin bitmesi üzerine 1834 de Pertev Paşa; «Yaptı bu sahilsarayı pek güzel Mahmut Han = Oldu nurefzâ bu cayı nüzheti şahı cıhan. 1250» tarihini söyledi.

İkinci Mahmut zamanında eski Onsekizinci Yüzyıl kasırlarının işgal ettiği sahada «Bayıldım Kasrı» yeniden kuruldu. Dolmabahçenin gerisindeki bayırın üstündeki bu kasrın fevkalâde bir manzarası vardı, iki katlı ve müteaddit odalıydı; civarında ağaçlı setler bulunuyordu.

İkinci Mahmut ta burada ceddi Birinci Mahmut gibi iftar eder ve bazı akşamlar vükelâsını da çağırırdı. Bu devirde bazı sultan düğünlerinde dahi bu kasırda büyük ziyafetler tertibedildi.

Dolmabahçe sarayının yandan bir görünüşü

Sultan Mahmut devrinde Dolmabahçe sarayı, haremiyle ve bütün saray teşkilâtını alan daireleriyle büyük bir sahayı işgal ediyordu. Sarayın içinde ayrıca Hırkaişerif odası dahi bulunuyordu.

Dolmabahçe sarayının müştemilâtından olarak Üçüncü Selim zamanında yapılan tüfekhane, İkinci Mahmut tarafından Girif ve Walter isimli iki İngiliz mühendisi marifetiyle genişlettirilmişti; inşaatı 1833 de bitti. Tüfekhanede bazı sultan düğünlerinde ziyafetler tertibetmiye müsait büyük bir divanhane ve salonlar da vardı. Bilâhara bu bina ıstablı âmire ittihaz edilmiştir.

Gene bu civarda Abdülmecit'in meşhur tiyatrosu kurulmuştu. Buraya bâzı yabancı opera heyetleri gelir ve padişah bunları kendisine mahsus locadan büyük bir hazla seyrederdi. Sonradan bu tiyatro yıktırılmıştır.

İkinci Mahmut devrindeki Dolmabahçe sarayını, yıkılmadan evvel görmüş olan Esseyit Elhac Ebubekir Feyzi Efendi yazma kitabında sarayı şöyle anlatmaktadır: «Sarayı merkum lebi deryada ve etrafı sur misillû cesim cidar ile mestur olmakla dahiliye ve hariciye kâgir ve ahşap kasırlar ve büyük havuz ve selsebil ve hamam ve hadikalar ile müzeyyen ve kurşun puşideli ve fevkanî ve tulânî ve bilûmum müzehhep ve münakkaş dairei hümayunlar ve hariciyesinde dairei ricali enderunu hümayun ve cami ve hamamlar ve ıstablı âmire ve kiler ve mutbah ve meydanlar ve hadaik vesaire ebniyei lâzimesi mükemmel ve ab-u havası hoş ve nezaret ve ve letaifi cemî saraylardan memduh ve mergup bir sarayı âlidir».

İkinci Abdülhamit çocukluğunda bu sarayda bulunmuştu. Bir yangın başlangıcı münasebetiyle eski Dolmabahçe sarayını şöyle anlatıyor: «Eski Beşiktaş sarayı ahşaptı, alt katta, birader Burhanettin Efendinin odasının tam altında, cami koridorları gibi sütunlu koridorlar vardı. Kışın büyük pencereler inerdi, yazın kalkardı». Abdülmecit, bu sarayı yıktırıp yerine 1853 de Balyan Kalfaya ampir üslûbunda bugünkü sarayı yaptırdı.

Saray, orta yerinde yüksek bir bina ve buna biri sağdan diğeri soldan iki üstü kapalı dehlizle bağlı diğer iki binadan müteşekkildir. Asıl saray mabeyin, hünkâr dairelerinden sonra büyük muayede salonunu ve valde sultanla ondan bir çıkıntı halindeki kadın efendiler kısmını ve şehzadelerle veliaht dairelerini ihtiva eder.

Sarayın müteaddit hamamları vardır. Hünkâr hamamiyle, valde hamamı kullanılan taşların kıymetleri ve inşa tarzları bakımın-

dan ehemmiyetlidir. Muayede salonu arkasına düşen ve cadde üstünde bulunan camlı köşkle, mabeyin dairesine girerken saat kulesi yanındaki paşalar dairesi, veliaht dairesi bahçesindeki yaverler, ağalar daireleri vesair muhtelif ve müteaddit kısımlariyle saray çok geniş bir sahayı kaplamaktadır. Sarayın önünde altı yüz metre boyunda geniş bir rıhtım vardır.

Binanın iç tezyinatında billûr, su mermeri, somaki ve kakma kullanılmıştır. Tavanlar Fransız sanatkârlar tarafından işlenmiştir. Saray inşa edildikten sonra büyük bir kısmı Séchan tarafından dekore edilmiştir. Saraya Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllarda Fransız ustaları elinden çıkmış mobilyaların ya kendileri veyahut sadakat ve zevkle kopya edilmiş örnekleri konulmuştu. Sarayın çok zengin mobilyaları arasında kıymetli saatler, şamdanlar ve bu gibi küçük eşya çok büyük bir değerdedir. Resim galerisiyle, kütüphanesinde de nadide tablo ve kitaplar mevcuttur.

Abdülmecit, sarayın inşasından altı sene sonra burada ölmüştür. Halefi Abdülâziz, Çırağan ve Beylerbeyi saraylarını yeniden inşa ettirmiş olmakla beraber daimî ikametgâh olarak Dolmabahçeyi seçmiş ve bu sarayda Midhat Paşa ve arkadaşları tarafından hal' edilerek evvelâ Topkapı ve sonra Feriye sarayına gönderilmiştir.

Abdülâziz'in hal'i ile 1876 mayısında tahta çıkan Beşinci Murat'a biat merasimi Dolmabahçe sarayının muayede salonunda yapılmış, genç hükümdar kısa bir müddet sonra cinnet getirdiğinden saltanatta üç ay kalabilmiş ve yerini Kanunu Esasî ilânı ve Meclisi Mebusanı açma vaatleriyle İkinci Abdülhamit almıştı.

İkinci Abdülhamit kısa bir müddet Dolmabahçe sarayında oturduktan sonra Yıldız sarayına çekilmiş ve hal'ine kadar memleketi oradan idare etmiştir. Bu padişah Dolmabahçe sarayına yalnız bayramlarda muayede resmi için inerdi.

Abdülhamit'in saltanatı başında Dolmabahçe muayede salonunda tarihimizin mühim bir hâdisesi olan ilk Meclisi Mebusan açılmıştı. 19 mart 1877 de mebuslar, devlet ricali, ulemâ, komutanlar bu salonda toplanmışlar altın tahtı önünde ayakta duran hükümdarla ve arkasındaki Veliaht Reşat ve Şehzade Alâettin Efendilerle beraber padişahın okunan açış nutkunu kaimen dinlemişlerdi. Bu esnada sadarette Ethem Paşa bulunuyordu. Nutuk Mabeyin Başkâtibi Sait Paşa tarafından okundu.

93 Harbinden sonra ve Ayastafonos Muahedesini takiben İstanbula gelen Grandük Nikola da İkinci Abdülhamit tarafından Dolmabahçe sarayında kabul edilmişti.

1887 de İstanbula gelen Alman imparatoru ile imparatoriçesi de şehre Dolmabahçe rıhtımından ayak basmışlar ve sarayda Abdülhamit tarafından karşılanmışlardı.

Abdülhamit'in hal'inden sonra tahta çıkan Beşinci Mehmet (Reşat), Dolmabahçe sarayında oturmuş ve bu münasebetle yıllardanberi bakımsız bulunan bina yeni baştan tamir görmüştü.

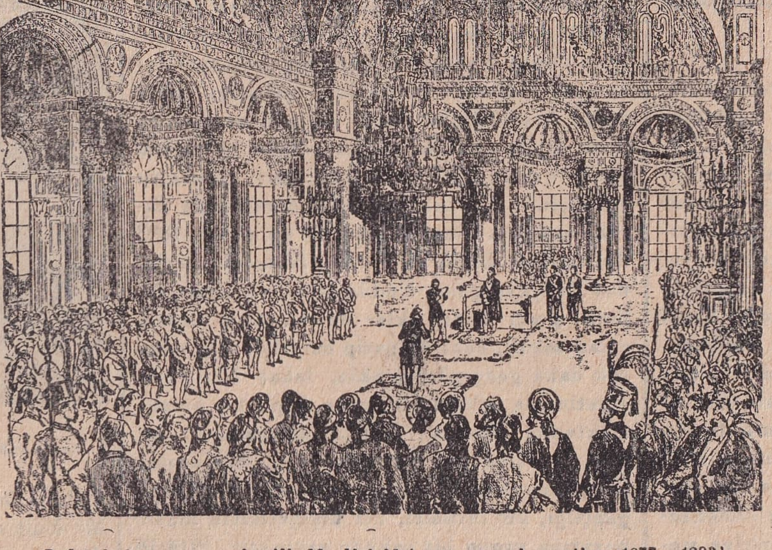
Bu devirde İstanbulu ziyaret eden bazı devlet reislerine Dolmabahçe sarayında resmi kabuller tertibedilmiş, gene sarayda bazı hanedan mensuplarının düğünleri yapılmıştı.

Millî Mücadeleden sonra bir cuma sabahı Yıldız sarayından çıkan Altıncı Mehmet (Vahdettin) son olarak Dolmabahçe rıhtımından bir motöre binerek vatan topraklarından ayrılmış ve bir yabancı gemiyle Malta'ya kaçmıştı.

Büyük Millet Meclisinin halife intihabettiği, Abdülâziz'in oğullarından Apdülmecit Efendi de halifeliği esnasında Dolmabahçe sarayında oturmuş ve Hilâfetin ilgası, hanedan âzasının memleket hudutları dışına çıkarılması hakkındaki kanun kendisine bu sarayda vali ve şehremini Haydar Bey vasıtasiyle tebliğ edilmiş ve 3 mart 1924 sabahı Dolmabahçe sarayı, son Osmanlı hanedan âzası tarafından da terkedilmişti.

Cumhuriyet devrinde saray, cumhurbaşkanlarının ikametine tahsis edilmiş ve 1 temmuz 1926 da coşkun tezahüratla İstanbula gelen Atatürk, İstanbul şehri mümessillerine muayede salonundaki hitabesinde Dolmabahçe sarayından; «Artık bu saray zıllûllahların değil, zıl olmıyan, fakat hakikat olan milletin sarayıdır» diye bahsetmiştir.

Muayede salonunda Tarih ve Dil Kongreleri toplanmış ve 1937 de Tarih Kurumunun hazırladığı sergi açılmıştır. Atatürk burada bazı hükümdarları ezcümle İngiliz Kıralı Sekizinci Edward ile Yugoslav Kıralı Alexandr'ı kabul etmiştir.

Dolmabahçe sarayında ilk Meclisi Mebusanın açılış nutku (1877 - 1293)

Savarona yatından sonra hastalığını Dolmabahçe sarayında geçiren Büyük Atatürk, 10 kasım 1938 perşembe günü saat dokuzu beş geçe fani hayattan ayrılmış ve muayede salonunda kurulan katafalkı önünden bütün İstanbul halkı günlerce ihtiram geçişi yapmıştır.

Türkiyenin ikinci cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk defa İstanbula gelişlerinde muayede salonunda bir resmi kabul tertibedilmişti.

Kısa bibliyografya: *Başvekâlet Arşivi saray kısmındaki vesikalar. Topkapı sarayında bulunan, Üçüncü Selim'in sırkâtibi Ahmet Efendinin yazma ruznamesi Esseyit Elhaç Ebubekir Feyzi Bin Seyit Abdürrahman'ın «Hulâsai Ahvâlilbeldân fi Memâliki Devleti Âli Osman» isimli seyahatnamesi. İkinci Abdülhamit'in ölümüne kadar yanında bulunap Hamit'in anlattıklarını yazan hususî doktoru Atıf Hüseyin Beyin Tarih Kurumunda bulunan el yazısı notları. Mahmut Celâlettin Paşanın Mirât'i Hakikat'ı. Mamboury'nin Rehberi Seyyahini. Şirketi Hayriyenin Boğaziçi Salnamesi. İkinci Meşrutiyet devrine ait hâtırat kitapları. Takvimi Vekayi ve diğer gazete koleksiyonları. Silâhtar, Raşit, Hammer, Cevdet tarihleri.*

«Arkitekt» mecmuasında çıkan bu mevzudaki yazıma yeni bulduğum mehazlardan ilâveler yapılmış ve Mimar Sedat Eldem'in o yazı hakkında yaptığı bazı işaret ve tenkitlerden de faydalanılmıştır.

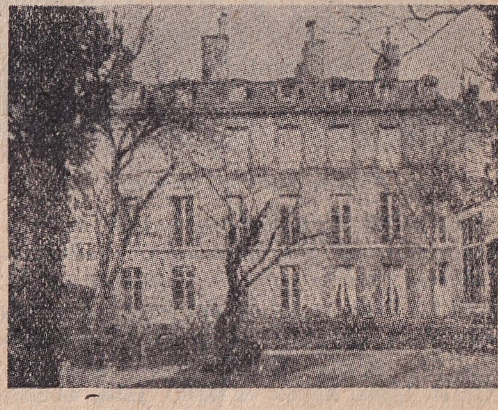
(Halûk Şehsuvaroğlu)

ÉCOLE DES SCIENCES POLITIQUES, L' (Paris Siyasal Bilgiler Okulu) — «L'Ekol de Siyans Politik okunur» Bu okul, 1870 Fransız-Alman Harbinin kaybedilmesinin Fransada yüksek ve ehliyetli idareciler bulunmaması yüzünden olduğu kanaatine varan şöhretli muharrir Emile Boutmy'nin teşebbüsü, başta Taine olmak üzere bu kanaati paylaşan zamanın ileri gelen mütefekkirlerinin irşadı, bazı dostlarının ve menfaat beklemiyen zenginlerin sermayesiyle 1872 de Pariste kuruldu. Müteşebbislerin gayesi okulun hususî ve serbest olması, hükûmetin tasvibinden geçmekle beraber onun vesayeti altında bulunmamasıydı. Bu temel üzerine kurulan okul Taranne sokağında Saint-Germain-des-Prés manastırına sığınarak pek mütevazi bir şekilde işe başladı.

Emile Boutmy, etrafına profesör olmaktan ziyade mevzularında tecrübeli gençleri toplıyarak bir öğretim heyeti kurdu. Bu heyet bir iktisatçı, bir maliyeci, bir coğrafyacı, bir hâkimin yardım ettiği bir politikacı, bir hukukçu, bir diplomattan ibaretti. Hukukçudan başkası o zamana kadar öğretmenlik etmemişlerdi.

İlk sene okulun öğrenci sayısı seksendi. Galliera Düşesinin nakdî yardımiyle okul 1879 da Saint-Guillaume sokağında Mortemart Dükünün Onyedinci Yüzyılda ikametle şeref verdiği konağa naklolundu. O yıldan sonra bina önce sola ve sonra 1934 de sağa genişledi. Gene 1934 de okulun büyük ve aydınlık amfiteatrları inşa edildi.

1872 de 80 öğrenci ile işe başlıyan okulun öğrenci sayısı 1884 de 300e çıktı ve 1921 de, yani kuruluşunun ellinci yılında 1.000 i geçti; İkinci Dünya Savaşından biraz önce iki bini aştı. Birinci Dünya Savaşından sonra

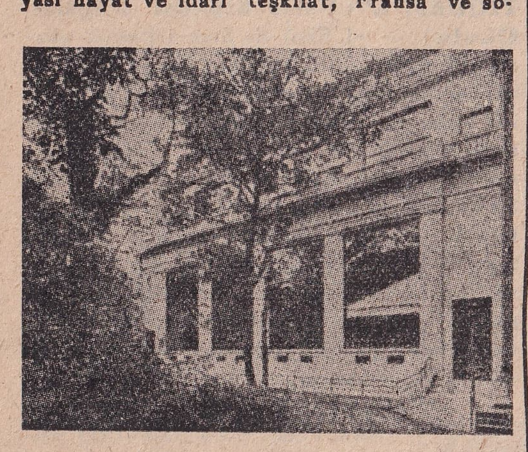
École des Sciences olitiques

okula kız öğrencilerin de kabulüne başlandı (İkinci Dünya Savaşından biraz önce sayıları, erkeklerin yüzde onu nispetindeydi).

1) İdari, 2) İktisadî ve malî, 3) İktisadî ve sosyal, 4) Siyasî, 5) Genel olmak üzere beş şu-

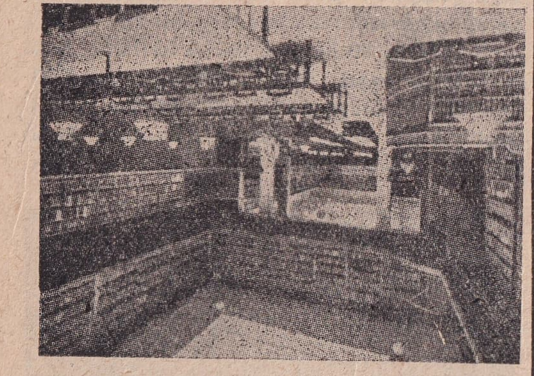
beye ayrılmış bulunan okulda bugün yüz kadar muhtelif kurs vardır. Öğretim süresi en az iki, umumiyetle üç yıldır. Muhtelif kursların bazılarının müddeti bir, iki veya üç sene, bazıları yalnız bir sömestrdir. Öğrenci, şubelerden herhangi birinin kadrosundan, diploma almak için gerekli on üç kursu seçmekte serbesttir.

Her şubenin hedefleri ayrıdır. İdarî şube, yüksek devlet âmir ve memurları (bilhassa Devlet Şûrası mensupları) yetiştirir. Siyasî hayat ve idarî teşkilât, Fransa ve sö-

Bahçe ve amfiteatr

mürgeleri idare ve teşkilâtı; Avrupa ve Amerika büyük devletleri idare ve teşkilâtı; meşrutiyet, teşri', parlâmento, müstemleke tarihi; siyasî iktisat; sosyal iktisat bu şube öğretiminin esas çerçevesidir. İktisadî ve malî (umumî finans) şube, idarî şube ile sıkı sıkıya ilgilidir. Her iki şubenin öğrencileri aynı kurslarda buluşurlar. Bu şubede en fazla önem verilen muhtelif bütçeler, para ve kredi meseleleridir. Buradan maliyeciler (bilhassa maliye müfettişleri, Divanı Muhasebat mensupları) yetişir. İktisadî ve sosyal (hususî finans) şube serbest işlere ve hususî teşebbüslere girişmek istiyenlerin devam ettikleri şubedir. Bunlar, bu işlerin idarî ve adlî bilgilere ihtiyaç gösterdiğini anlamış kimselerdir. Siyasî (diplomatik) şube, hariciye memurları yetiştirir. Siyasî tarih, harb sonrası

Okulun büyük kütüphanesi

siyasî tarihi, tarih, milletler hukuku, iktisadî coğrafya bu şubeler öğretiminin temelleridir. Bunların yanında muhtelif memleketlerin siyasî bünyesi, siyasî düşüncelerin gelişmesi, milletlerin hayatını düzenliyen iktisadî ve malî zaruretler gibi hususî kurslar da vardır. Genel (genel hukuk ve tarih) şube, umumiyetle yirmi yaşına gelip te girecekleri mesleği kesin olarak kararlaştırmamış olanların devam ettikleri şubedir.

Okulun ruhu, direktörle onun yardımcısı olan genel sekreterdir.

Okulun iki yüz kişilik rahatça oturup okuyabileceği elli bin ciltten fazla kitabı olan bir okuma salonu vardır. Fransız ve yabancı gazete ve dergilerinin çoğu burada bulunur.

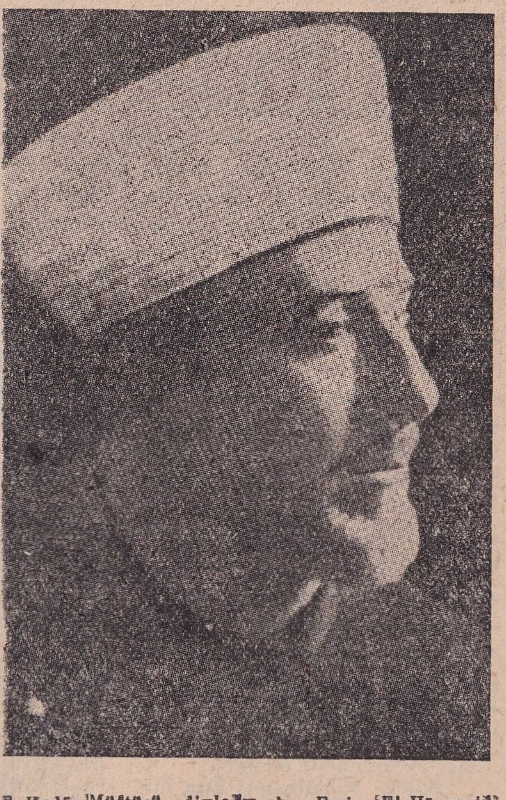
Okul iktisadî bir mezhep, siyasî bir zihniyet telkin etmez. Öğretim mümkün olduğu kadar objektiftir.

Okula dünyanın her tarafından gelen yabancı milletlerin öğrencileri de kabul edilir. Müdavim ve mezun öğrencilerden mürekkep bir öğrenci birliği nesiller arasında teması muhafaza eder ve Fransızlarla yabancılar arasında münasebetleri geliştirir. Bu birliğin hemen tamamiyle üyesi tarafından meydana getirilen «Revue des Sciences Politiques» (Siyasal Bilgiler Dergisi) adlı bir mecmuası vardır. Birlik her sene yüksek devlet adamları, nazırlar, sefirler, iktisatçılar, maliyeciler tarafından verilen seri konferanslar hazırlar. Birliğin, dünyanın başlıca memleketlerinde daimî temasta bulunduğu, aynı okul mezunları birlikleri vardır.

Okulun diploması iktisat doktorasına muadildir. *(Dr. Hasan Bardakgil)*

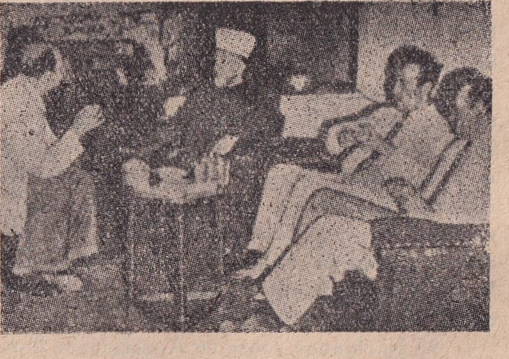
EL HÜSEYNİ, HACI MOHAMMED EMİN EFENDİ — (Doğumu 1893) Kudüs Müftüsü namiyle tanınmış olan Hacı Mohammed Emin Efendi El Hüseyni, dördüncü defa olarak hapsedilmekten kurtularak, yüksek Arap mahfillerinin gene başta gelen bir rüknü sıfatiyle dünya siyasetine karışmış bulunmakta; kendisi Nazilerin hizmetinde çalıştığı müddetçe Arap işlerini daha mutedil ve uysalca idare etmiş olan Arap liderlerinden birçoğunu artık «saffı niâl» de, yani içeri giremeyip «papuçluk» da bekliyenlerin durumunda bırakmaktadır. Bundan elli üç yıl evvel, 1893 de Kudüste köklü ve nüfuzlu Hüseyni ailesinden dünyaya gelen Kudüs Müftüsü, uçarı tabiatı, şimdi içine aklar da karışmış kızıla çalan sakalı, zeki ve garip suratiyle yaşından çok daha genç görünmekte, fakat bütün hüviyetini de ruhanî bir hava kaplamış bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşında İngiliz İntelligence memurları ona Barbarossa (Kırmızı sakal) adını takmışlardır. Müftünün gençliği, bir ihtilâlci, bir kışkırtıcının klâsik hayatına uygun bir şekilde geçmiştir. 1914-18 Harbi koptuğu zaman bir Türk okulunda öğrenci olarak bulunan Emin Efendi sonra ancak bir yıl kaldığı El Ezher Üniversitesinden icazatname almadan ayrılmış; Hacca gitmiş; arkasından Osmanlı ordusunda subaylık etmiş, esir düşmüş; esirlikten kurtarılınca Arap isyanına katılmış, daha sonraları gümrük memurluğu ve nihayet öğretmenlik etmiş, bu suretle gelecekteki işlemlerinin temelini hazırlamıştır. 27 yaşındayken üvey kardeşinin yerine müftü olan Hacı Emin Efendi, 1920 de Yahudi aleyhtarı isyanlarını teşvikle suçlandırılarak on yıl hapse mahkûm edilmiş, fakat bir kolayını bularak Maverâyı Ürdün'e kaçıp, emirlik eden Kıral Abdullah'a sığınmıştır. Ertesi yıl, garip bir tesadüfle talihin hoş bir cilvesine uğrıyarak mevkiini perçinlemiştir. O zamanlar Filistin yüksek komiseri, aslen Yahudi Sir Herbert Samuel uzlaşma ve büyüklük politikası güderek Arapları kazanmak istemiş ve Hacı Emin Efendiyi affederek hapis cezasını kaldırmıştır. Yüksek komiser bu politikasında daha ileri giderek bir dostluk nişanesi daha göstermek istemiş, mutedil Arap ailelerinin tavsiyelerine rağmen nüfuz ve mevkiini kullanarak Hacı Emin Efendinin Kudüs Müftüsü olmasını sağlamış, üstelik onu Yüksek İslâm Konseyinin Başkanlığına da seçtirmiş ve bu suretle de müftü, Arap nasyonalist hareketinin alemdarlığına yükselmiştir. Malik olduğu bu salâhiyetlerle vakıf gelirlerinin idaresini, şeriat mahkemelerini, mezarlık ve camilerini elinde tutan müftü, bir kelimeyle oradaki bütün İslâmların kültürel ve içtimaî hayatının diktatörü olmuş; okullara, hayır işlerine harcaması gereken ve senede üç yüz bin İngiliz lirası kadar tutan vakıf gelirlerini, düşmanlarının kanaatine göre, siyasî maksatlar uğruna sarfetmiştir.

Arzu ve ihtirasları git gide kabaran müftü, mühim mevkilerde bulunan ve işlerine sekte veren birçok Filistinli zengin aileleri bertaraf etmeyi düşünürken, Hitler'in Alman-

Kudüs Müftüsü adiyle meşhur Emin El Hüseyni

yada iş başına gelmesiyle, önünde yep yeni bir ümit dünyasının açıldığını görmüş, derhal Almanya ile temasa geçerek oraya öğrenciler göndermiş, karşılığında da birçok yardımlar

Müftü dostları arasında

elde etmiştir. Böylelikle 1936 Arap isyanının temelini hazırlamıştır. Para ile asker tutmuş olan, köylerde ve Araplardan fiilî yardımdan ziyade sadece sempati gören müftü, bu sefer kendi aleyhinde bulunan ve ona vakıf parasını suiistimal etmek isnadında bulunan muarızlarına karşı adamlarını saldırtmış; bu suretle birçok tanınmış kadın ve erkek Arap vatandaşları katledilmiş; ve müftü kanun dışı addedilerek tevkifi hakkında da bir müzekkere çıkarılmıştır. Filistin Hükûmeti onu bütün vazifelerinden azledince, gene Mescidi Aksâ'ya sığınmış; oradan kendisine itaat etmemiş olan Arapları yargılamış ve gizli harekâtı idare etmiştir. Filistinin ileri gelen

birçok şahsiyetleri müftünün intikamından kurtulmak için Mısıra kaçmışlardır. Nihayet isyan bastırılınca, müftü kadın kılığına girerek, camiden kaçmış ve kapağı Lübnan'a atmıştır. Fransızlar kendisini tevkif etmemişlerdir. İkinci Dünya Savaşı başlayınca; Fransızların bu gevşek idareleri yüzünden ellerini kollarını sallıyaraktan oradan da kaçmış ve Bağdad'a gitmiştir. Orada ona on sekiz bin

Müftü, Filistin Arap İcra Komitesi erkânıyle bir arada

İngiliz liralık bir kredi açılmış, şahsına da gizli tahsisattan verilmek üzere bin İngiliz lirası aylık bağlanmıştır. Müftü derhal kollarını sıvıyarak faaliyete girişmiş, İraktaki sürgünleri teşkilâtlandırmış, baş Alman ajanı Doktor Grobba ile teması sağlamış ve 1941 nisanında da bilinen isyan patlak vermiş, kıral ve naip memleket dışına kaçmış, mayıs ayında da âsi hükûmet İngiltereye harb ilân etmiştir. İsyan kısa ömürlü olmuş ve Bağdad-daki Hıristiyan ve Yahudilerin katliâmı ve mallarının yağma edilmesiyle nihayetlenmiştir ki, sonraları meseleyi inceliyen Irak Hükûmeti komisyonu bütün bu olaylardan müftüyü sorumlu bulmuştur. İsyan bastırılmış olmakla beraber; müftünün yıldızı gene parlamakta devam etmiş; Berline gittiği zaman Hitler ve Ribbentrop tarafından kabul edilmiş, ve Berlin Radyosunda muntazaman arapça neşriyatta bulunmuştur. 1942 de İngiliz Çöl Ordusu Kahireye doğru tam bir ricat halinde bulunurken, müftü, Mareşal Rommel'in zaferini ve İngiliz İmparatorluğunun sukutunu, aynı zamanda Bolşevik ve Yahudi saltanatının artık yerlerinde yeller estiğini ilân eden beyannameler neşretmiş ve bütün Mısırlıları, muzaffer Alman ordularını karşılamıya davet etmiştir. Evdeki pazar çarşıya uymayıp İngilizler çöl zaferini kazanınca, müftü bu sefer de Mussolini'ye iltica etmiş ve Tito'ya karşı harbetmek üzere, Arnavut ve Yugoslav Müslümanlarından hücum kıtalarının kurulmasına, Atinadaki baltalama okulunun teşkilâtlandırılmasına yardım etmiştir.

1942 de Kıral Abdullah'ın hırsız ve dolandırıcı diye adlandırdığı, en az beş Arap ailesinin kendisiyle kan dâvası güttüğü bu Kudüs Müftüsü Hacı Emin El Hüseyni, son zamanlarda gene esrarengiz bir surette, uçakla Mısıra kaçmış; orada bir müddet sarayda kaldıktan sonra, serbest hayata kavuşarak siyasî faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Şimdi de yeni yeni partiler kurmakla meşguldür. Muhakkak olan bir şey varsa onun faal siyasî hayata atılması, Orta Doğunun hiç de hayrına değildir. (*İbrahim Hoşi*)

EZGİ, MUHLİS SABAHATTİN — (1888 - 1947) Modern Türk bestekârı. Adanada doğdu. Babası, Sultan Aziz'in Baş Mabeyincisi ve Doğu musikişinaslarından olup Adana ve sonraları da Drama'da sürgün bulunan Hurşit Beydir.

Musiki iptilâsı beş yaşında başladı. Babası 1898 de Drama'da vefat edince terbiyesine, münevver bir saraylı hanım olan annesi Sinesâf tarafından devam edildi. Hattâ bu kadın oğluna bizzat piyano dersi de verdi. Ailenin bu sırada Selânik'e nakli münasebetiyle orada Terakki Mektebine verildi. Sonra İstanbula gelince Galatasaray Sultanisine yazdırıldı ve onun burada Batı musikisiyle temasları başladı, bir İtalyandan da piyano dersi aldı. 1908 Meşrutiyetinde kendisini İbrahim Temo'nun tesis ettiği Demokrat Fırkasında faal bir eleman olarak görüyoruz. Bu partinin çıkardığı Türkiye, Selâmeti Umumiye ve Hâkimiyeti Milliye gazetelerinde çalıştı. Bu gazeteler örfî idare tarafından kapatılınca Bezmi Nusret, Suphi Nuri (İleri) ile beraber «Genç Türk» gazetesini çıkardı. Bunu on iki nusha olarak neşredebildiler ve sonra Ziya Şakir devam ettirdi. Muhlis o sıralarda sürüldü, fakat Avrupaya kaçtı ve tekrar İstanbula döndü.

Kendinin ifadesine nazaran şöhrete siyaset yoliyle varamayınca, esasen müsait bir muhitte yetişen Muhlis, musiki yolunu ve operet bestekârlığını tecrübeye başladı.

Yirmi beş yıllık faaliyetinin mahsulleri kabarık bir yekûn teşkil eder. Kendisi, bu mahsulleri nevilere ayırarak şöylece üç devrede mütalâa etmektedir.

1917 - 1920 — Çaresaz: Operet, Hilâliahmer Çiçeği: Revü, Büyük Ateş: Müzikal piyes, Aşk Ölmez: Müzikal piyes, Zühre: Feerik operet, Şatırzadeler: Müzikal komedi, Zehra: Müzikal komedi.

Muhlis Sabahattin Ezgi

1921 - 1935 — Ayşe: Operet komik, Gül Fatma: Millî operet, Asaletmeap, Fantezi operet. Monbey: Müzikal komedi, Hatırım İçin: Müzikal komedi, Muteber Paşa: Feerik operet, Anam Kayseri: Müzikal komedi, Perde Arkası: Müzikal komedi, Kadınların Beğendiği: Müzikal komedi.

1936 - 1942 — Aşk Mektebi: Operet, Efenin Aşkı: Millî operet, Kerem-Aslı: Skeç opera, Yerden Göğe: Feerik operet, Muhasebeci Mutedil Efendi: Müzikal komedi, Çingene Aşkı: Revü, Lâle Devri: Revü.

Sayısı yirmi beşe yakın bu muhtelif janrdaki sahne eserlerinin hemen ekserisini bizzat yazdığı ve güftelerini hazırladığı da kayda değer. Daha ziyade Doğu melodilerini dinleten, bütün bu sahne eserlerinde zaman zaman benzeyişler, tekrarlar bulmak da kabildir. Bu eserlerden Ayşe, Kerem - Aslı ve Çaresaz operetlerini bizzat bestekâr tercih etmektedir. Gene Muhlis'e göre doğrudan doğruya millî motifleri ifade bakımından Efenin Aşkı, Gül Fatma ismindeki eserler de, hususî bir kıymettedir.

Bu, çok velût sanatkâr, gariptir ki, notayı yirmi beş sene kadar evvel Avrupa ve Amerikaya yaptığı bir seyahat esnasında mesburen öğrenmişti. Muhlis Sabahattin, birçok defalar operet kumpanyaları da teşkil ederek İstanbulda ve yurdun birçok yerlerinde temsiller vermiştir.

Muhlis Heybeli Sanatoryomunda veremden öldü. Şehir Tiyatrosunda kısa bir zamanda genç bir istidat olarak parlıyan kızı Melek de birkaç sene evvel aynı hastalıktan vefat etmişti.

Kısa bibliyografya: Burhan Arpad; Muhlis Sabahattin makalesi, Cumhuriyet gazetesi, 14 şubat 1947. Ziya Şakir'in notları. Server İskit; Türkiyede Matbuat Rejimleri. Müteferrik notlar. (*S. İ.*)

FRANSIZ HİNDİ - ÇİNÎSİ — Aylardanberi dünya efkârını ilgilendiren mühim hâdiselerden biri de Fransız Hindi - Çinîsindeki millî kurtuluş hareketidir. Fransız Hindi - Çinîsindeki bu hareketin mahiyetini daha iyi anlıyabilmemiz için, bu memleketin ekonomik ve sosyal durumunu, uzak ve yakın tarihini, kısaca gözden geçirelim.

Yüzölçümü ve nüfus: Fransız Hindi - Çinîsi, Hindi - Çinî adını taşıyan ve Asyanın güney - doğusunu işgal eden büyük bir yarımadanın bir parçasıdır.

Fransız Hindi - Çinîsinin arazisi 740.000 kilometre kare, nüfusu ise 24 milyondur. İdare merkezi 148.600 nüfuslu Hanoy şehridir.

Fransız Hindi - Çinîsi idare bakımından beş kısma ayrılmaktadır: 1) Annam, 2) Kamboç, 3) Koşinşin, 4) Laosa, 5) Tonkin.

Nüfusun yüzde 72,4 ünü Annamlılar; yüzde 12,7 sini Kamboçlular; yüzde 6 sını Siyamlılar; yüzde 4,4 ünü İndonezyalılar; yüzde 1,4 ünü Çinliler teşkil etmektedir. Fransız Hindi - Çinîsindeki Avrupalıların sayısı, topu topu 43 000 kadardır. Bu miktar bütün nüfusun ancak binde 2 sini teşkil eder.

Başlıca meşhur şehirler: 148.600 nufuslu Hanoy; 145.000 nüfuslu Şolon; 111.000 nufuslu Saygon; 102.700 nüfuslu Pnom - Pen: 70.000 nüfuslu Hayfong; 40.000 nüfuslu Nam - Din; gene 40.000 nüfuslu Gue şehirleridir.

Hanoy: Bütün Fransız Hindi - Çinîsinin idare merkezi ve Tonkin bölgesinin başkentidir. Denizden 150 kilometre içerde, Sonkoy nehri üzerindedir. İpekli ve pamuklu dokuma fabrikaları ile bir üniversitesi vardır.

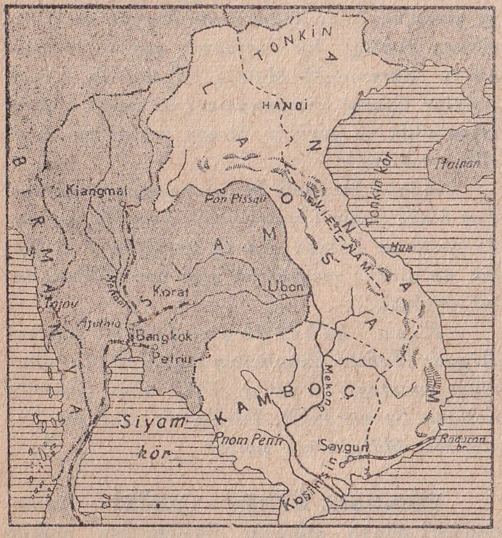
Saygon: Fransız Hindi - Çinîsinin en önemli ihracat limanlarından biri olup, Koşinşin bölgesinin idare merkezidir. Pirinç ihraç merkezlerinden biri olup, çeltik fabrikalariyle meşhurdur.

Pnom - Pen: Kamboç bölgesinin idare merkezi ve başkenti olup, Mekong nehri kıyısında mühim bir limandır. İpekli ve pamuklu dokuma sanayii ile meşhurdur.

Hayfong: Kuzey Hindi - Çinînin en mühim ticaret merkezlerinden biridir. Pamuklu dokuma fabrikaları ve gemi inşaat tezgâhlariyle meşhurdur.

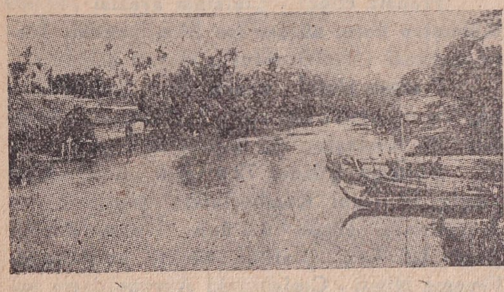
İktisadî hayat: Tabiî servet kaynaklarının bolluğu, ikliminin, her çeşit iptidaî madde ile mühim bâzı gıda maddelerinin yetişmesine elverişli olması, Fransız Hindi - Çinîsini, Fransız Müstemleke İmparatorluğunun en önemli parçalarından biri haline getirmektedir.

Hindi - Çinînin iktisadî bakımdan bu kadar önemli bir yer işgal etmesine rağmen,

Fransız Hindi - Çinîsini gösteren harita

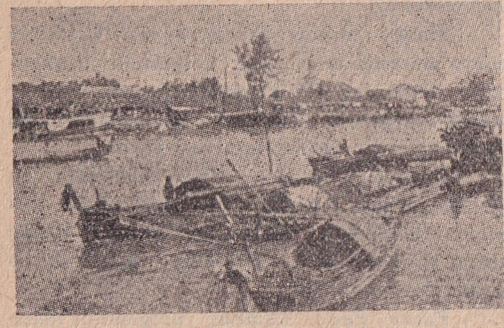
Fransızlar, yetmiş yıldanberi devam eden işgalleri sırasında, bu zengin memleketten gerektiği kadar faydalanmasını bilmemişlerdir. 24 milyon nüfusiyle Fransız Hindi - Çinîsi, Fransızlar için sadece zengin bir satış pazarı ile zengin bir gıda maddeleri kaynağı olmaktan ileri geçememiştir. Buradan ancak böyle bir maksatla faydalanan Fransızlar, bu

Annam'dan bir manzara

memleketin çok zengin tabiî servet kaynaklarından birçoğuna el bile sürmiyerek, bunların toprak altındaki miktarını tespit etmiye bile lüzum görmemişlerdir.

Fransızların bu sahadaki ilgisizliğinin tam tersine olarak, Japonlar, bilhassa Hindi-

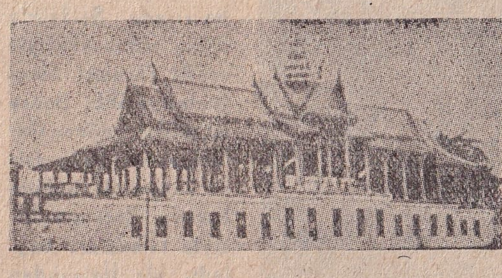

Koşinşin'den bir manzara

Çinînin tabiî servet kaynaklarına derin bir alâka göstermiye başlamışlardır.

Doğu Asyada güttükleri genişleme siyasetine sadık kalan Japonlar, uzun bir zamandanberi Fransız Hindi - Çinîsine göz dikmiş bulunuyorlardı. Bunun tabiî bir neticesi olarak 1937 yılında, başlıca iki Japon şirketi Hindi - Çinîdeki demir, kömür, manganez istihsalini inhisarları altına aldılar. Japonlar bununla da iktifa etmediler. Fransızların Hindi - Çinî etrafında vücuda getirdikleri gümrük manisasını yıkarak, Hindi - Çinî pazarlarını ucuz Japon mallariyle doldurmıya başladılar.

Biraz aşağıda, Hindi - Çinînin tarihini tetkik ederken göreceğimiz üzere, 1940 yılında Fransanın mağlûbiyetinden sonra, Japonya rakipsiz olarak Fransız Hindi - Çinîsi pazarlarına hâkim oldu. Hele 1941 yılında Japonya ile Fransız Hindi - Çinîsi arasında

Kamboç'ta bir saray

imzalanan iktisadî antlaşma neticesinde, Japonya, Fransız Hindi - Çinîsinin başlıca iktisadî kumanda mevkilerini eline geçirdi. Gene bu antlaşma gereğince, Fransız Hindi - Çinîsinden pirinç, mısır, kömür, demir ihracatının inhisarını kendi üzerine aldı. Aynı suretle birçok Japon sanayii mahsullerinin Fransız Hindi - Çinîsine ithal imtiyazı da, gene Japonlara verildi.

Fransız Hindi - Çinîsinin en verimli kısmı, güney kısmıdır. Burada, Mekong nehrinin teşkil ettiği delta, yeryüzünün en verimli topraklarından biridir. Koşinşin de ziraate elverişli toprağın hemen hemen dörtte üçünde pirinç yetiştirilmektedir. Gene bu bölgelerde, Kamboç ile Güney Laos'ta, bütün Hindi - Çinîde istihsal edilen pirincin üçte ikisi istihsal edilmektedir. Bundan başka bütün Hindi - Çinîde kauçuk yetiştirilmesine ayrılan arazinin onda dokuzu, Koşinşin ile Kamboç'te toplanmıştır. Ziraate çok elverişli olan bu bölge, tabiî servet kaynakları bakımından nispeten fakirdir.

Ziraat: Fransız Hindi - Çinîsinin çok verimli bir toprağa malik olduğunu yukarıda söylemiştik. Fransızlar buralarını işgal ettikten sonra, yavaş yavaş, en mümbit toprakları kendi ellerine geçirmiye başladılar. Bunun neticesinde, Fransız Hindi - Çinîsine ait toprakların mühim bir kısmı, kısmen bâzı Fransız şirketlerinin, kısmen de bâzı müstemlekecilerin eline geçmiş oldu.

Arazinin mühim bir kısmı dağlık ve ormanlıktır. Ziraate elverişli olan topraklar, yüzölçümü bakımından fazla olmamakla beraber, verimlilik bakımından çok önemlidir.

Fransız Hindi - Çinîsinin başlıca toprak mahsulü pirinçtir. 1938 - 1939 yıllarında buradaki pirinç ekim sahası 6 milyon hektarı bulmaktaydı. İkinci Dünya Savaşından önce Fransız Hindi - Çinîsinde istihsal edilen pirinç miktarı, yılda yedi milyon tonu bulmaktaydı. Bu suretle Fransız Hindi - Çinîsi, pirinç istihsalâtında dünyada ikinci gelmiş oluyordu. Uzak Doğunun bütün pirincini, Fransız Hindi - Çinîsi temin etmekteydi. Dünya pirinç ihracatının yüzde on beşini, Fransız Hindi - Çinîsi vermekteydi.

Toprak mahsulleri içinde, pirinçten sonra gelen mahsul, mısırdı. Mısır, Hindi - Çinîde bilhassa Tonkin, Kuzey Annam vo Koşinşin,de yetiştirilmektedir.

Bundan başka, Fransız Hindi - Çinîsinde, daha ziyade Annam, Tonkin ve Koşinşinde hatırı sayılır derecede şekerkamışı da yetiştirilmektedir. Gene Tonkin ve Annam

Annamlı iki çocuk tipi

bölgelerinde kahve, çay; Koşinşin, Kamboç ve Tonkin bölgelerinde tütün yetiştirilmektedir. Karabiber, tarçın, karanfil gibi baharat ta, Fransız Hindi - Çinîsinin hatırı sayılır mahsullerindendir.

Fransızlar, son yıllarda, Fransız Hindi - Çinîsinde kauçuk ve pamuk yetiştirmiye de ehemmiyet vermişler ve bu sahada önemli başarılar elde etmişlerdir.

Annamlı bir kadın tipi

1932 yılı istatistiklerine göre Fransız Hindi - Çinîsinde 60.500 beygir, 2.263.900 sığır, 2.925.000 domuz bulunmaktaydı.

Fransız Hindi - Çinîsinin çok zengin ormanlara malik olduğunu yukarıda söylemiştik. Amma yolsuzluk yüzünden bu ormanlardan gereği gibi istifade edilememektedir. Meselâ Kamboç'ta, 12.400.000. hektarlık bir orman sahası olduğu halde, bunun ancak 3.600.000 milyon hektarlık bir kısmından istifade olunmaktadır. Aynı surette Koşinşin'deki 2.100.000 hektarlık ormandan, ancak 23.000 hektarlık bir saha işe yaramaktadır.

Buranın ziraatinden ve ziraî mahsullerinden bahsederken balıkçılığın da çok

önemli bir rol oynadığını belirtmek zorundayız. Fransız Hindi - Çinîsinde balık, pirinçten sonra halkın en önemli gıda mahsulünü teşkil etmektedir. Burada elde edilen balıkların bir kısmı istihlâk edilirken, mühim bir kısmı da tuzlanmış, kurutulmuş bir halde Çine ihraç olunmaktadır.

Fransız Hindi - Çinîsinde balıkçılık denizlerde olduğu kadar, nehirlerde ve göllerde de bir haylı inkişaf etmiştir.

S a n a y i : Tam mânasiyle bir müstemleke vasfını taşıyan Fransız Hindi - Çinîsin-

Eski Annamlılardan tipler

de sanayi, mevcut imkânlar göz önünde tutulursa, çok az inkişaf etmiştir. Fransız Hindi - Çinîsinde en çok inkişaf eden sanayi şubesi, Tonkindeki kömür sanayiidir.

Fransız Hindi - Çinîsinde istihsal edilen kömür, harbden önce, memleketin içinde pek az sarfedilir, umumiyet itibariyle Honkong ve Singapur'a sevkedilirdi. İhracedilen kömür, istihsal edilen kömüre nispet edilirse, yüzde 85 i bulmaktadır.

Yalnız şunu söylemeliyiz ki, Fransız Hindi - Çinîsinde elde edilen kömür, toprak altında bulunan kömürün çok küçük bir kısmını teşkil etmektedir. İstihsal edilen kömür, bilhassa ihraç iskelelerine yakın bölgelerdeki kömürlerdir. Memleketin içerlerinde kalan kömür madenleri, bugün bile, hâlâ el sürülmemiş bir halde durmaktadır. Kömürden başka, Fransız Hindi - Çinîsinde, bilhassa Tonkin bölgesinde, demir, çinko, kurşun, fosfat, volfram madenleri de bulunmaktadır.

Annamlı bir dansöz

1939 yılı istatistiklerine göre kömür istihsalâtı yılda 2.548.000; demir istihsalâtı 72.000; çinko istihsalâtı 5 200; kurşun istihsalâtı 1.400 tondur.

Buradaki hafif sanayi umumiyet itibariye gıda maddeleri sanayiine inhisar etmektedir. Meselâ, memlekette göze çarpan fabrikalar arasında: çeltik fabrikaları, un, konserve, deri fabrikalariyle şarap ve alkol fabrikaları birinci plânda bir yer almaktadır. Bu fabrikaların mühim bir kısmı, Fransız sermayedarlarına aittir. Bunun dışında kalan ve daha ziyade küçük imalâthane evsafını taşıyan fabrikalar ise, Çin sermayedarlarına aittir. Büyük merkezlerde pamuklu dokuma fabrikaları, ipekli kumaş fabrikaları toplanmış bulunmaktadır. Saygonda, büyük bir gemi inşaat tezgâhı ile, gemi tamir tezgâhları vardır.

İkinci Dünya Savaşının arifesinde, Fransız Hindi - Çinîsinin, anavatanla olan irtibatının kesilmesi ihtimallerini göz önünde tutan Fransa, burada bir uçak fabrikasiyle bir mermi fabrikası kurmak teşebbüslerine girişmişti.

T a ş ı t l a r : Fransız Hindi - Çinîsinin başlıca iktisadî bölgelerini birbirine bağlıyan ana yol, hiç şüphe yok ki, deniz yoludur. Memleketin içindeki su yolları, nispeten az inkişaf etmiştir. Memleketin başlıca iki büyük nehri olan kuzeyde Sonkoy ve merkezde Mekong nehirleri, birçok yerlerinde seyrüsefere elverişli değildir.

Fransız Hindi - Çinîsindeki demiryollarının uzunluğu 2.908 kilometre olup, umumiyetle sahil bölgelerinde bulunmaktadır.

Hayfong'tan başlıyarak, Hanoy üzerinde Kunmin'e giden ve Yunnan demiryoliyle birleşerek bütün Güney Çinin mahrecini teşkil eden demiryolunun büyük bir stratejik ve ekonomik kıymeti vardır.

Âdi kara yollarının uzunluğu 33.600 kilometre olup, bunun takriben 13.000 kilometresi muntazam şoseler halindedir.

D ı ş t i c a r e t : Fransa, Hindi - Çinîdeki iktisadî hayatı düzenlerken, bilhassa, buradaki iptidaî maddelerle gıda maddelerinden mühim bir kısmının Uzak Doğuya, küçük bir kısmının da Fransaya ihracedileceği esasını göz önünde tutmuştur.

Fransız Hindi - Çinîsinin başlıca ihraç maddesi pirinçtir. 1939 yılında ihracolunan pirincin miktarı 1.579.000 tondu. Bu ihracolunan pirincin mühim bir kısmı, Singapur ve Honkong vasıtasiyle Çine ve Japonyaya ihracolunmaktaydı.

Pirinçten sonra en önemli yer tutan ihraç maddesi mısırdır. 1939 yılında ihracolunan mısırın miktarı 450.000 tonu bulmaktaydı. Bundan sonra yılda 69 000 tonla kauçuk, kömür, kurutulmuş balık gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşı Fransız Hindi - Çinîsinin ekonomik çehresinde, bilhassa ihracatında bazı değişiklikler olmasına sebeboldu. 1940 yılında, Hindi - Çinî ile Fransa arasındaki temas ve rabıta kesilince, Fransız Hindi - Çinîsinin Japonyaya olan ihracatı daha hızla arttı. Uzak Doğu işlerine hususî bir ilgi besliyen Amerikan gazetelerinin verdiği malûmata göre, Fransız Hindi - Çinîsinden Japonyaya olan ihracat, 1940 yılında yüzde 430 artmış bulunuyordu. Meselâ 1938 yılında Fransız Hindi - Çinîsinden Japonyaya ihracedilen pirincin miktarı 7.000 ton iken, bu miktar 1940 yılında 473.000 tona kadar yükselmiş bulunuyordu. Gene aynı yıl içinde, münhasıran Japon işgal ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Fransız Hindi - Çinîsinden Çine ihracolunan pirinç miktarı 263.300 tondu. Aynı suretle Fransız Hindi -

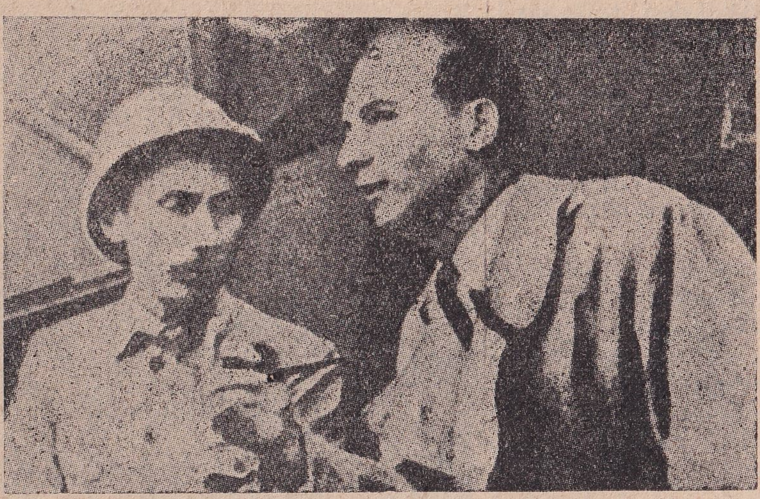
Annam Kıralı Bao, merasim kılığiyle

Viet - Nam'lıların Hanöy'de millî bayraklarını çekerek Fransızlara karşı isyanı

Çinîsinden Japonyaya ihracedilen mısır da fevkalâde artmıştı: Meselâ 1938 yılında ihraceolunan 96.000 ton mısıra karşılık, 1940 yılında 176.000 ton mısır ihraç olunmuştu. Kömür ihracatı ise, 1940 yılında 1.566.000 tona kadar yükselmiş bulunuyordu.

Fakat Pasifik Savaşı müzmin bir safhaya girdiği nispette, Fransız Hindi - Çinîsinin

Fransız Hindi - Çinîsi Yüksek Komiser vekili Nr Santey Viet - Nam Şefi M. Ho Chi Minh ile görüşürken

ekonomik durumu da gittikçe bozuldu. Önceleri buralariyle sıkı bir iktisadî münasebet devam ettiren Japonya, Pasifik Savaşı Müttefiklerin lehine inkişaf ettikçe, bu münasebetlerini devam ettiremez oldu. Bunun başlıca sebebi Japon ticaret filosunun, her geçen gün biraz daha savaş ihtiyaçlarına yetişemiyecek bir duruma düşmesi olmuştur. Çünkü, bir yandan Japon işgal sahası genişlerken, öte yandan Müttefiklerin deniz altı ve hava kuvvetleri, gittikçe yıkıcı tesirlerini arttırıyorlardı. Bu vaziyet ister istemez, birçok yerler gibi Fransız Hindi - Çinîsinin ihmale uğramasını doğurdu. Nitekim daha 1943 yılında Japonyaya pirinç ithal işi aksamıya başladı. Saygon'daki pirinç stokları gittikçe

Vincent-Auriol'un, Fransız parlâmentosu başkanıyken, Viet - Nam parlâmentosundan çağırılan heyet başkanı N. Tchan Vonj Dang'ı mikrofonda takdimi

arttı. 1943 yılı devamınca Fransız Hindi - Çinîsinden Japonyaya 1.100.000 ton pirinç ve sebze ihraçolundu. 1944 yılında bu miktar 1.400.000 tona kadar çıktı. Amma 1945 yılında vaziyet tamamiyle değişti. Meselâ, 1944 yılının ilk üç ayında işgal altındaki memleketlerden Japonyaya 228.000 tonluk yiyecek maddesi ihracedilmişken, 1945 yılının ilk üç ayında bu miktar 12 bin tona kadar düştü.

Tarihte Hindi - Çinî: Fransız Hindi - Çinîsinin çok eski bir tarihi vardır. Fransanın burasını işgalinden önce bu bölgede birkaç bağımsız devlet vardı. Bunlardan biri ve en önemlisi, şimdiki Annam, Tonkin ve Koşinşin bölgelerini birleştiren Annam Krallığı idi.

Bunlardan ikincisi, birkaç bağımsız prenslikten müteşekkil olan Laos Krallığı idi. Üçüncüsü ise bağımsız Kamboç Krallığı idi.

Annam Krallığının eski tarihi, en yakın komşusu olan Çinlilerle yaptığı uzun ve kanlı mücadelelerle doludur. Bu mücadeleler, yüzlerce yıl sürüp gittikten sonra en sonunda Çinliler, o da ancak Milâttan Sonra Onüçüncü Yüzyılda bu «baş eğmez» memleketi katî olarak ellerine geçirmişler ve bu bölgeye «yatışmış» veya «yola getirilmiş güney» mânasına gelen «Annam» adını vermişlerdi.

Şu halde, «Annam» Krallığının daha başka bir adı olmak lâzımdır. Gerçekten de Çinlilerin bu bölgeyi işgallerinden önce, Annamın adı «Viet - Nam» dı. Annam dilinde «Viet - Nam», «güney memleketi» mânasına gelir. Bu hesaba göre, «Viet - Nam» Annamlılar için, bir «bağımsızlık», bir «kurtuluş» sembolüdür. Annamlılar, hür ve bağımsız oldukları müddetçe bu adı taşımışlar, bu adla beraber hürriyet ve bağımsızlıklarını da kaybetmişlerdir. Bugün bağımsızlık için yeniden silâha sarılan Annamlıların, tekrar bu tarihî adı benimsemeleri, hiç şüphe yok ki, giriştikleri bağımsızlık mücadelesinin bir bayrağı, bir sembolüdür.

Annam, Üçüncü Yüzyıldan 1428 yılına kadar, yani 1128 yılı devamınca Çinlilerin işgali altında kaldı. Annamın bu kadar uzun bir müddet Çin boyunduruğu altında kalışı, bu memleketin sosyal, kültürel ve ekonomik inkişafı üzerinde derin izler bırakmıştır.

Fransız Hindi - Çinîsi Umumî Valisi Amiral Thierry d'Argenlieu

Aynı suretle Hindi-Çinî, yıllarca Hindistan medeniyetinin tesirini de hissetmiştir. Bu suretle kuzeyde Çinin, güney ve güney batıda Hindistanın tesiri altında kalan Hindi-Çinî, yıllarca bu iki büyük kültür merkezine köprü vazifesini görmüştür. Bunun içindir ki Hindi - Çininin kuzeyinde bulunan birçok kabileler, her bakımdan Çinlilere benzemektedirler.

Annam, Çinlilerin işgali altında bulunduğu sıralarda, birçok defalar kurtuluş savaşına girişmişse de, bu hareketler her defasında Çin istilâcıları tarafından kan ve ateş içinde bastırıldı.

Çinlilerin Annam'dan çekilişinden sonra yani Onbeş - Onyedinci Yüzyıllar arasında Annam, uzun yıllar devamınca iç kavgalar içinde çalkandı durdu. Bu hal Annam'ı çok zayıf düşürdü.

1771 yılında Annam'da geniş bir halk isyanı başgösterdi. İç kavgalardan bıkan halk taç ve taht için birbirleriyle kavga etmekte olan bütün prensleri kapı dışarı ederek yeni bir hanedan kurdu. Fakat bu da memlekete huzur ve rahatlık getirmedi.

Hindi - Çinînin zengin bir iptidaî madde kaynağı, geniş bir sürüm pazarı olma kabiliyeti, kendilerine pazar arıyan yabancıların, bilhassa Fransızların dikkatinden kaçmadı. 1749-1750 yıllarında, Fransızların ilk ticaret heyeti Koşinşin'i ziyaret etti. Bu tarihten başlıyarak Fransızların nüfuzu bu bölgelerde yayılmıya başladı.

İlk Fransız ticaret heyetinin Hindi - Çinîye ayak basışından takriben yüz yıl sonra yani 1858 yılında Fransa, Fransız misyonerlerini korumak bahanesiyle Anna 'a taarruz etti. 1862 yılında imzalanan Saygon Antlaşması gereğince, Annam, Koşinşin'de üç doğu eyaletini Fransaya bırakmak zorunda kaldı.

Blum başvekil iken millî müdafa nazırı ile görüşüryor

Fransızlar Hindi - Çinîye ayak bastıkları zaman, Hindi - Çinînin doğu bölgelerinde üç bağımsız krallık bulunuyordu. Bunların en kuvvetlisi Koşinşin. Annam ve Tonkin'in birleşmesinden meydana gelen Annam Krallığı idi. Annam Krallığı o devirde gerek politik, gerek kültürel bakımdan yarımadanın en çok inkişaf etmiş devletlerinden biriydi.

Annam Krallığından başka birkaç küçük prensliği içine alan Laos Krallığı ile Kamboç Krallığı da bulunuyordu.

Fransa, yavaş yavaş bütün bu krallıkları işgali altına aldı. Gerçi nazarî olarak bu üç krallıkla bunlara bağlı prenslikler son zamanlara kadar bağımsızlıklarını muhafaza eder görünüyorlardı. Amma hakikatte bütün hüküm ve nüfuz Fransız umumî valisi ile Fransız memurlarının elinde toplanıyordu.

Hindi - Çinî zamanla, Fransa ile İngiltere arasında paylaşıldı. Fransa yarımadanın doğusunu, İngiltere batısiyle güneyini aldı. Fransa ile İngiltere arasındaki rekabet yüzünden, sonraları «Tai» adını alan Siyam Krallığı bağımsızlığını koruyabildi

Birinci Dünya Savaşından sonra, «Büyük Bir Japonya» kurmak hevesine kapılan ve Çine, Felemenk Hindistanına, nihayet Hindistana göz diken Japonya, bütün bu yerlere bir sıçrama tahtası vazifesini gören Hindi - Çinîye büyük bir ilgi göstermiye başladı. Bu maksatla da 1939 yılında Haynan adasını işgal etti.

1940 yılında Fransanın mağlûbiyetinden sonra, Japonlar açıkça Fransız Hindi-Çinîsini

ele geçirmek teşebbüsüne giriştiler. İlk adım olarak 1940 yılı eylûlünde Tonkin'i zaptettiler. Daha sonra, «Büyük Siyam Kırallığı» hulyasını güden Tai Hükûmetinin bu emelinden faydalanarak, onu da Fransız Hindi-Çinîsinden bazı isteklerde bulunmıya teşvik ettiler. Vichy Hükûmetinin mümessilleriyle Siyam arasındaki müzakereler, Japonların nezareti altında olmak üzere Tokyo'da cereyan etti. Bu müzakereler neticesinde Fransa, Hindi-Çinîye ait otuz bin metre kare genişliğinde bir milyon nufusluk bir sahayı Siyama bırakmak zorunda kaldı. Nihayet, 1941 yılı temmuzunda, Fransa ile Japonya arasında, Fransız Hindi-Çinîsinin «müşterek müdafaası» hakkında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaş-

Komutan Leclerc Hindi-Çinîye uçarken

manın ilk neticesi, Fransız Hindi-Çinîsinin Japonlar tarafından işgali oldu. Bu suretle Fransız Hindi-Çinîsi, bir tek Japon askerinin burnu kanamadan, Japonların eline geçmiş oldu.

Kurtuluş hareketleri: Hindi-Çinîde Japonlara karşı ilk fiilî mukavemet hareketi, Japon işgalinden hemen sonra başladı. Hindi-Çinînin birçok bölgelerinde, yer yer silâhlı isyanlar görüldü. Bu hareket önceleri dağınık ve teşkilâtsızdı. 1941 yılında teşkilât'lı bir hal aldı ve «Hindi Çinî Kurtuluş Cemiyeti» adlı bir cemiyet kuruldu. Bu cemiyete «Yeni Annam Partisi», «Annam Milliyetperverler Partisi», «İnkılâpçı Gençler Birliği» ve Annam'daki solcu partiler dahil oldu. Bu gizli teşkilât Japon işgalinin devam ettiği dört yıl müddetle, Japon ordularına karşı devam etti.

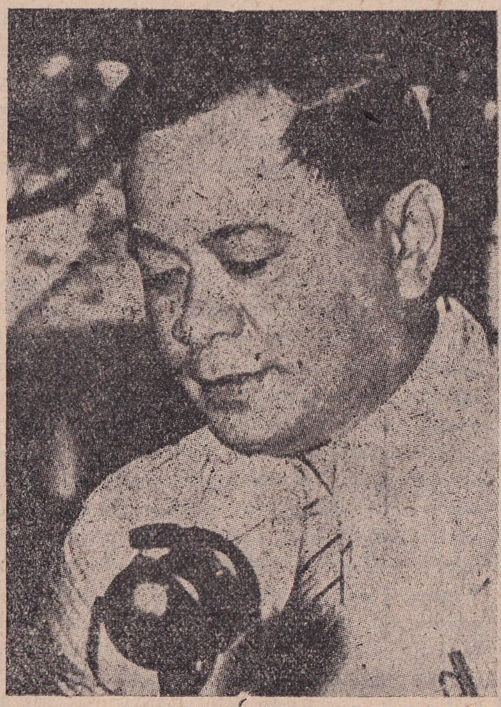
Japonyanın teslîminden ve bir yandan İngiliz, öte yandan Çin ordularının Hindi Çinîye girişlerinden sonra, 20 ağustos 1945 tarihinde, «Hindi-Çinî Kurtuluş Cemiyeti», Annam İmparatoru Bao Dai'nin tahttan çekilmesini istedi. Annam imparatoru, memleketinin selâmeti namına bu teklifi kabul etti ve tahtından feragat etti. Bunun üzerine 28 ağustos 1945 tarihinde Annam'da demokratik bir cumhuriyet kuruldu. «Yola getirilmiş güney» mânasına gelen Annam adı terkolunarak, hür ve bağımsız devirlerin bir hâtırası olan Viet-Nam adı kabul olundu. Annam imparatoru, cumhuriyet hükûmetinin müşavirliğine alındı.

Yeni ve bağımsız Viet-Nam Hükûmeti, ilk iş olarak bir deklârasyon yayınladı. Hükûmet bu deklârasyonda, Fransanın, Almanlar karşısında silâhlarını teslim etmekle, Fransız Hindi-Çinîsinin de Japonlar tarafından işgalini kolaylaştırdığını, Hindi-Çinî halkının, ancak kendi millî kuvvetleriyle haricî düşmanı imha ettiğini, monarşiyi devirdiğini, demokratik bir rejim kurduğunu, belirttikten sonra, artık bundan sonra Fransız boyunduruğu altına giremiyeceğini açıkça ilân etti.

1946 yılı martında Viet-Nam Hükûmeti ile Fransa arasında muvakkat bir antlaşma imzalandı. Kısa bir zaman sonra da, esaslı ve daimî bir antlaşma için müzakerelere girişildi. Bu müzakereler bir türlü müspet bir netice veremedi. Fransa, demokratik Viet-Nam Hükûmetini tanımak hususunda birçok zorluklar çıkardı. Nihayet, yarımadanın bazı bölgelerine çıkardığı ordularla, fiilen memleketi işgale kalkıştı. Bu hal Viet-Nam Hükûmetinin mukabil birtakım tedbirler almasını doğurdu. Japonlara karşı yapılan kurtuluş savaşında çekirdek vazifesini gören kuvvetler, millî bir ordu haline getirilmişti. Memleketi boşaltırken Japonların terkettiği modern silâhlardan faydalanan bu ordu, pek çabuk muntazam bir kuvvet haline getirildi. Bu ordunun hakikî miktarı bilinmemekle beraber, elli ilâ yüz bin kişi olduğu tahmin olunmaktadır. Amma memleket dağlık bulunduğundan dolayı mevcut yollar tank, kamyon, zırhlı araba gibi motörlü vasıtaların geçişine elverişli olmadığından, bu küçük Viet-Nam ordusu, büyük işler başarmıya başladı.

Viet-Nam Cumhuriyetinin, büyük komşuları olan Çinin ve Hindistanın mânevî müzaharetine dayandığını da hesaba katmalıdır.

Kültür: Fransız Hindi-Çinîsinin oldukça ileri ve eski bir kültüre sahip bulunduğunu da unutmamak lâzımdır. Memlekette Avrupa ve Amerikada tahsil etmiş büyük bir münevver kadrosu mevcuttur. 1938 yılında Fransız Hindi-Çinîsinde çıkmakta olan gazetelerin sayısı 102, dergilerin sayısı 167 idi. Bu gazete ve dergilerden 99 u Fransızca, 49 u da Annam dilinde basılıyordu. Hanoy'da

Viet-Nam Başvekili mikrofonda

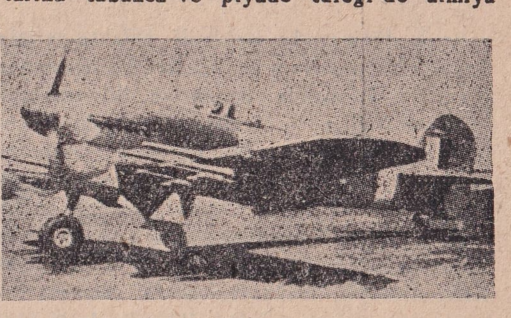
haftada iki defa fransızca olarak çıkan «Journal Officiel» den başka, gündelik olarak «Avenir du Tonkin», «France Indochine», «Volonté Indochine» gibi gazeteler çıkmaktaydı. Bundan başka kısmen Tonkin'de, kısmen de Saygonda olmak üzere: «Opinion», «Dépêche», «Annam Nouveau», «Vérité», «France Annam» gibi gazeteler de neşredilmektedir. *(Hasan Âli Ediz)*

HAVA SİLÂHLARI — Uçak kendi başına bir silâh değil sadece bir hava gemisidir. Ancak bir hedefi tahribetmek maksadiyle uçaktan atılan tahrip vasıtalariyle bunları atmıya mahsus cihazlar ve tertipler hava silâhlarını teşkil ederler (Japonların intihar uçakları bu tarifin dışındadır).

Hava silâhları genel olarak iki grupa ayrılırlar: 1 — Uçaktan atılan (eski tâbiriyle endaht edilen) silâhlar, 2 — Uçaktan bırakılan silâhlar.

Birinci grupa 7.65 milimetrelik hafif makineli tüfeklerden 75 milimetrelik toplara kadar tekmil seri ateşli silâhlar ve roketler dahildir.

Uçak ilk zamanlarda harbde yalnız keşif için kullanılmaktaydı. Hasım uçakları havada karşılaştıkları zaman birbirlerine yumruklarını göstermekten başka bir şey yapamıyorlardı. Daha sonraları yani geçen Büyük Harbin ilk devrelerinde iki kişilik keşif uçaklarının râsıtları vazifeye çıkarken yanlarına tabanca ve piyade tüfeği de almıya

Typhoon tipi av - pike bombardıman uçağı
Dört topu, sekiz roketi vardır

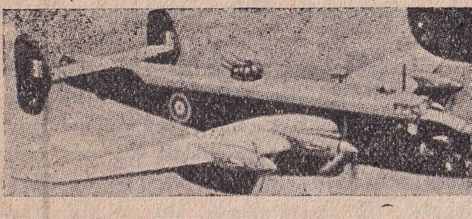
başladılar. Bu suretle hiç olmazsa karşılaştıkları düşman uçaklarına sıkılmış yumruklarını göstermekten daha ileri gidilmiş oluyordu. Çok geçmeden uçaklara yerde kullanılan makineli tüfekler yerleştirildi. Bu tarihten sonradır ki hava muharebeleri ciddî bir safhaya girmiş bulunuyordu.

Birinci grupa dahil olan silâhları çap bakımından hafif ve ağır olmak üzere ikiye ayırmak icabeder. Hafif silâhlar makineli tüfekler, ağır silâhlar da toplardır. Aynı silâhlar bir de kullanılış bakımından iki sınıfa ayrılır: Birincisi pilot tarafından kullanılan sabit silâhlar, ikincisi uçağın diğer mürettebatı tarafından kullanılan müteharrik silâhlardır. 7.65, 7.9 milimetrelik hafif makineli tüfeklerle 12.7 milimetrelik ağır makineli tüfekler genel olarak hafif silâhları; 20, 37, 40, 52 ve 75 milimetrelik toplar da ağır silâhları teşkil ederler. Hafif makineli tüfeklerin ilk hızları 800 metrenin üstünde olup dakikada 800-1.200 mermi atarlar. Silâhların çapı büyüdükçe ilk hızları hemen aynı kalmakla beraber atış hızları (dakikada atılan mermi sayısı) nispeten azalır.

Sabit silâhlar: Tek ve iki kişilik avlarla alçak taarruz ve pike bombardıman uçaklarına pilot tarafından komuta edilen sabit silâhlar yerleştirilir. Bu silâhlar uçağın uçuş mihveri istikametinde genel olarak ileriye doğru, pekaz uçaklarda da aynı zamanda geriye doğru ateş ederler. Bu silâhları hedefe yöneltebilmek için uçağı da aynı tarafa çevirmek icabeder. Bu da, bu gibi silâhlarla donatılmış olan bir uçağın nispeten hafif ve oynak olmasiyle mümkündür.

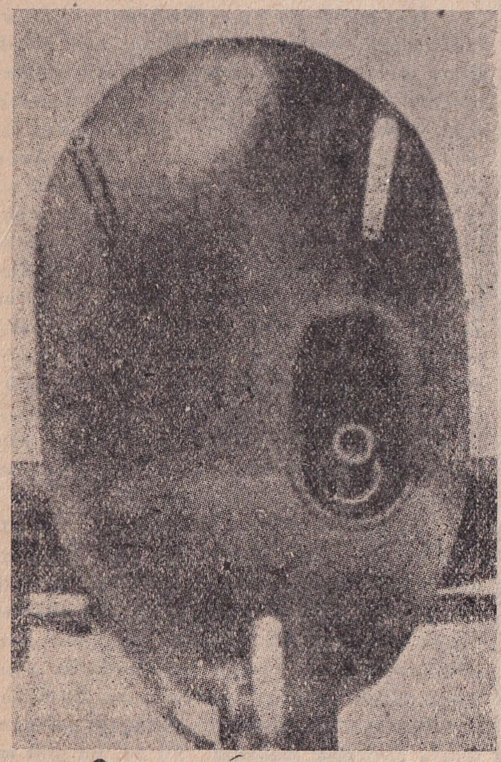
Sabit silâhlar uçak üzerine tâbiye ediliş bakımından değişik safhalar göstermiştir. Birinci Dünya Savaşının ilk senelerinde makineli tüfeklerin uçağa tâbiyesi uçak mühendislerini bir hayli düşündürüyordu. Bu yüzden tek motörlü uçaklarda pervanenin atışa mâni olmaması için daha ziyade motörü ve pervaneyi pilotun gerisinde bulundurmıya gayret ediliyordu. 1916 da Almanlar, dönen pervane palaları arasından ateş edildiği halde pervaneye vurmamayı mümkün kılan bir

mekanizma icadettiler. Bu usul pek revaç buldu ve çok geçmeden diğer hava kuvvetleri tarafından da tatbik edildi. Hattâ 1930-1933 senelerine kadar pervane arasından atış hemen biricik silâh tâbiyesi olarak kaldı. Bu mekanizmanın esası motörün, dolayısiyle per-

Lancaster ağır bombardıman uçağı
Dört motörlüdür, sekiz tüfekle mücehhezdir

vanenin dönmesiyle makineli tüfekte tetiğin kapsüle çarpmasının senkronize edilmesinden ibarettir. Bu usulde kullanılan iki makineli tüfekten biri motörün sağ, diğeri sol tarafına tâbiye edilmekteydi. Pervane arasından atışın en büyük faydası silâhların uçağın uçuş mihverine yakın oluşları dolayısiyle vuruş sıhhatinin fazla olması buna mukabil en büyük mahzuru da ufak bir ayar hatası veya senkronizasyon mekanizmasında zamanla vukua gelen aşınma vesaire gibi sebeplerle bâzı mermilerin pervane palalarına isabet etmesinin önüne geçilememesiydi. Daha sonraları uçaklara fazla sayıda silâh tâbiye etmek zarureti de bu usulün terkine büyük âmil oldu. Halen umumiyetle sabit silâhlar kanatlara tâbiye edilmektedir. Mermi uçuş hatları uçağın önünde 200-300 metrede birbirlerini kesecek şekilde ayar edilirler. Bu suretle her kanatta altışardan 12 makineli tüfek veya 4-6

B - 25 Mitchell bombardıman uçağının burnunda iki makineli tüfek ve 75 milimetrelik topu görünüyor

top yerleştirmek imkânı elde edilmiş ve uçaklarda büyük bir ateş kuvveti sağlanmıştır. Bâzı av uçaklarının ayrıca pervane göbeğinden atan birer topları da vardır. Yak tipi Rus avları ile Dewoitine tipi Fransız av uçaklarında böyle toplar vardır. Pervane göbeğinden ateş eden topun atış hattı tamamiyle uçak uçuş mihverine intibak ettirildiği için vuruş sıhhati en fazladır.

Bâzı uçaklarda da geriden taarruz edecek uçaklara karşı kullanılmak üzere kuyruk içine de bir veya iki sabit silâh yerleştirilmiştir. Bu gibi uçaklara geriden taarruz etmek tehlikelidir.

F ü z e l e r (r o k e t l e r) : Hemen hemen modern alçak taarruz uçaklariyle bu maksat için kullanılan modern av uçaklarının hepsinde sabit top ve makineli tüfeklerle birlikte roketler de kullanılır. Bunlar donanma fişekleri prensipine göre ateş eden silâhlar olup her kanat altında 2-4 erden 6-8 tane bulunur. Bunları gittikçe artan bir ilk hız verilmiş küçük bomba olarak da mütalâa etmek mümkündür.

M ü t e h a r r i k s i l â h l a r : İki ve daha çok kişilik uçak'arda çok zaman sabit silâhlarla birlikte ve bazan da yalnız müteharrik silâhlar bulunur. Bunlar önem sırasiyle üstte, burunda, yanlarda, kuyrukta ve gövde altında tâbiye edilirler. Küçük çaplı olan bu silâhlarla (en fazla çap 12.7 milimetredir) uçağın dört bir tarafını ateşle örtmek imkânı sağlanmıştır. Bu silâhlar kol kuvvetiyle hareket ettirilen ve hidrolik tertibatla ve bilyeli yataklarla yardımlanan tureller ve taretler içinde kullanılır. Liberator ve Uçankale gibi büyük bombardıman uçaklarında bulunan 12-15 makineli tüfekle hemen hemen ateş tutmıyan bölge bırakılmamıştır. Ancak böyle bir uçak dahi küçük bir av uçağına karşı yalnız başına zayıf kalır. Çünkü av uçağının bir anda 12 makineli tüfek veya 6 tane topu ile sağladığı ateş kesafeti karşısında bombardıman uçağı taarruz edilen istikamette ancak 2 veya 3 makineli tüfeğiyle mukabele edebilecek durumdadır. Bu bakımdan bombardıman uçakları toplu olarak vazifeye gönderilirler. Böylece mütekabilen birbirlerini koruyarak mütearriz avlar üzerinde üstün bir ateş kesafeti sağlamak imkânını kazanırlar.

U ç a k t a n b ı r a k ı l a n s i l â h l a r : Bu grupa genel olarak her cins ve büyüklükteki bombalar dahildir. Bombalar bombasalan adını taşıyan cihazlarla uçak gövdesine veya kanat altlarına yerleştirilirler ve çeşitli bomba nişangâhları yardımiyle hedefe bırakılırlar. Bombasalandan serbest bırakılan bir bomba uçaktan aldığı ilk hızla (ki bu hız uçağın o andaki hızına eşittir) yer çekmesi gibi iki kuvvetin tesiri altında bir kavis çizerek yere düşer. Bu kavise bomba uçuş hattı denir (şekle bakıla) O noktasından bırakılan bomba L noktasında yere düşmez. Aksine olarak bomba uçağın hızını temsil eden OP hattiyle zaman karesile mütenasip olarak artan ve yere düşüş hızını temsil eden OL hattının mahasısalası olan OM hattı civarında bir mahrek çizerek N noktasına düşer. Eğer hava mukavemeti olmasa ve bombanın yere doğru düşüş hızı gittikçe artmasaydı bomba OM hattını çizerek M noktasına düşerdi. Bomba salma anını takibeden ilk saniyelerde bombanın uçaktan almış olduğu hız daha fazla, buna mukabil aşağıya doğru düşüş hızı daha azdır. Bomba yere yaklaştıkça bomba düşüş hızı artarak nispet aksine olur. O halde bomba uçuş hattı yukarıda daha yatık, aşağıda daha diktir. Görülüyor ki bombanın, hedefin tam şakulîne gelmeden muayyen bir zaman evvel atılması gerekmektedir. Bu zamanı ve mesafeyi uçağın yere nazaran hızına ve yüksekliğine göre bomba nişan aleti verir.

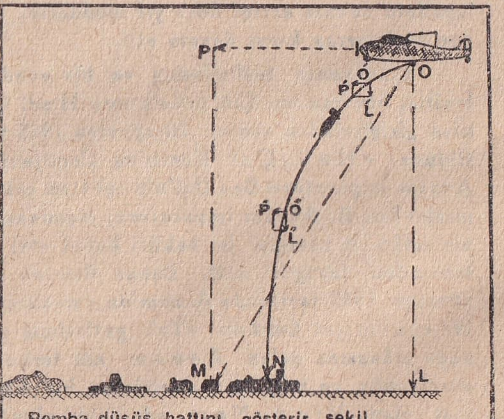
Bombalar kullanılacak hedefin cinsine ve maksada göre değişik ağırlıkta ve nevide olurlar. Canlı hedeflere karşı daha ziyade zayıf bombalar buna mukabil harb gemileri, kuvvetli istihkâmlar gibi hedeflere karşı ağır bombalar kullanılır. Bir de İkinci Dünya Savaşında görüldüğü gibi, şehirlere karşı büyük olan gaz tazyikından faydalanarak hem direkt isabet almıyan binaları da tahribetmek ve hem de büyük bir saha içindeki insan kitlelerini öldürmek için büyük çaplı bombalar kullanılır.

B o m b a n e v i l e r i : 1 — Y a n g ı n b o m b a s ı; genel olarak 2 kilogram ağırlığındadır. Tahrip bombasiyle birlikte atılarak bilhassa büyük şehirlerde yangın çıkarmak amacı gözetilir. 2 — T a h r i p b o m b a s ı; bu bombaların ağırlıkları 10 kilogramdan 10 tona kadar değişir. Bu bomba-

Kanatlara yerleştirilmiş sekiz makineli tüfeğin, uçağın ilerisindeki bir noktada ateş birleştirecek şekilde ayar edilişini gösterir şema

lar gaz tazyikı ve parça tesirinden faydalanılmak istendiği zaman hassas tapalı olarak kullanılırlar. Bu suretle bomba hedefin sathında patlıyarak enerjinin büyük kısmı zemine gömülmemiş olur. Diğer taraftan mukavim hedeflere karşı gecikmeli tapalarla mücehhez büyük çaplı ve cidarları kuvvetli bombalar kullanılır. Gecikmeli tapa, bombanın hedefe nüfuz ettikten sonra patlamasını sağlar. Bir de saatli bombalar vardır ki bunlarda gecikme (yani hedefe vuruş anı ile patlama arasındaki zaman) birkaç saat hattâ birkaç gün sürer. Bu çeşit bombalar zaman zaman düşman halkının ve bilhassa fabrika işçilerinin moralini bozmak için atılır. 3 — S u b o m b a s ı; bilhassa denizaltılara karşı kullanılan ve denizin belirli bir derinliğinde patlaması sağlanan infilâk bombasından başka bir şey değildir. Barajlara karşı da kullanılır. 4 — T o r p i t o; daha ziyade deniz hedeflerine karşı kullanılır. Suya düştüğü za-

Bomba düşüş hattını gösterir şekil
$\frac{P''O''}{L''O''}$ $\frac{O'P'}{O'L'}$ Nispetleri heran değişir

man ayar edilen bir derinlikte kendi makinesi ve jiroskop'a işliyen dümenleri yardımiyle dosdoğru adetâ küçük bir denizaltı gemisi gibi hedefine doğru ilerler ve hedefe vurur vurmaz infilâk eder. Uçakla torpito atışları hususî talimlere ihtiyaç gösterir. Torpito denize hedefin 500-1.000 metre yakınında ve çok alçaktan bırakılır. 5 — U ç a n b o m b a; bu silâh uçaklardan atılan silâhlardan olmamakla beraber pilotsuz uçak veya uçan bomba adını taşıması ve bizzat hem uçak ve hem de bomba vasfını üzerinde toplaması bakımından konumuzla yakın ilgisi vardır. Almanlar bu

silâha (V—1) bir numaralı misilleme silâhı (Vergeltungswaffe — 1) adını vermişlerdir. Tepkili bir motörle hareket eden ve otomatik pilotla komuta edilen bu bombanın düştüğü yerde 1 000 kilogramlık bir tahrip bombasının tesirine eşit tesir yapmakta olduğu bildirilmiştir. 6 — Atom bombası; tesiri normal infilâklı bombaların tesirinden binlerce defa fazladır. Harbde iki defa Japonyaya, harbden sonra iki defa da tecrübe için kullanılan atom bombası hava harbini kökünden değiştirecek bir mahiyet arzetmektedir (Bomba hakkında fazla tafsilât için Aylık Ansiklopedi, sayfa 487'ye bakıla).

(*Kurmay Galip Atakan*)

HİNDİSTAN CEVİZİ — Hindistan cevizi ağacının meyvası. Hindistan cevizi ağacı, hemen bütün tropikal memleketlerde ve bilhassa bu memleketlerin denize yakın kumluk bölgelerinde kolaylıkla yetişen, 18-30 metre boylu, zarif endamlı bir palmiyedir. Ağacın 45 - 60 santimetre çapında olan gövdesi, bu gövdenin ucunu taçlıyan yapraklara kadar halkalarla çevrilidir. Gövdenin tepesinde her biri dört buçuk metre uzunluğunda ve iğne yapraklı 16 - 20 yaprak sapı kümelenir. Bu kümenin etrafında aynı tarzda birçok daha ince yapraklar aşağıya doğru sarkar. Bütün bu yaprakların kümelendiği yerde 1,50 - 1,80 metre uzunluğunda sarı çiçekler açar. Bu çiçeklerin her birinin yerini beş ile on beş arasında ceviz alır. Cevizler lifli kalın bir dış kabuk içindedir. Hindistan cevizinin büyüklüğü en fazla bir insan kafası kadardır. Sert bir kabukla kaplı olan bu yuvarlakça meyvanın içinde, kemale gelmeden önce, şekerli ve sütümsü bir su vardır. Bu suya «Hindistan cevizi sütü» derler. Daha sonra bu sütün yavaş yavaş dörtte üçü sertleşerek cevizin içini, yani beyaz etini teşkil eder. Kemale gelmiş cevizlerin içinden ancak bir miktar süt çıkar. Bununla beraber, ağaçta fazla bırakıldığı için ete çevrilmesiyle tamamiyle sütsüz kalan cevizler de bulunabilir. Hindistan cevizinin, kendine has hafif bir kokusu olmakla beraber fındık lezzetini hatırlatan beyaz ve hafifçe sert etine kopra (copra) derler. Ağaç, yedi veya sekiz yaşında meyva vermiye başlar ve 17-18 sene müddetle senede dört beş mahsul verir.

Hindistan cevizi : a) meyva, b) meyva kesiti

Hindistan cevizi ağacının teknik adı «cocos mucifera» dır. Bunun için Hindistan cevizine Fransızlar «coco» veya «noix de coco», Anglo Saksonlar «coco-nut» veya «cocoa nut», İtalyanlar «cocco», Cermenler ise «Kokoanuss» derler. Hindistan cevizi ağacının yetiştiği memleketlerin yerlileri onun her tarafından türlü türlü faydalandıkları için bu ağaca «bitkiler kıralı» adını vermişlerdir ve bunda da haklıdırlar. Zira Hindistan cevizi ağacı ve meyvasını yerlilerin kullanma sahaları pek çoktur: Ağacın kökü bazan bir narkotik olarak çiğnenir. Yerlilerden bunun tiryakileri vardır. Gövdesinden bir nevi kereste yapılır. Ağacın gövdesi yarılmak suretiyle alınan usareden muhtelif tahammur safhalarından sonra şarap, rakı çıkarılır. Bu usarenin kaynatılmasiyle bir nevi şeker elde edilir. Yapraklarından süpürge, fırça, halı, ip. yastık, şilte, kulübe çatısı, hasır, sepet, şapka, elbise v.s. yapılır. Meyvanın dış kabuğu kalın liflerinden ip, halat v.s. imal edilir. Hindistan cevizi (yani meyva) yerlilerin baş gıdasıdır. Bu meyvanın koprası (yani eti) yüzde yetmiş yağ ihtiva eder. Bu yağa «cocose» (kokoz) derler. Kokoz, takriben kopranın dörtte üçünü teşkil edinee tazyikle veyahut da kurutulup öğütülerek tozunun kaynatılması suretiyle çıkarılır. Bu yağ; türlü türlü muamelelerle tereyağı, vejetalin, yemek yağı ve hattâ balıkyağı makamında kullanıldığı gibi gazyağı olarak veya mum haline getirilerek tenviratta da istimal edilir. Gene bu yağdan, bilhassa denizcilerin kullandığı «bahriye sabunu» denilen sabun yapılır. Bu sabun, deniz suyunda pek kolay köpürür. Yağ istihsalinden artan kopra tortuları hayvanlara gıda olarak verilir. Cevizin sert kabuğundan vazo, düğme gibi şeyler yapılır.

Yetişmiyen memleketlere de azçok ihracedilen Hindistan cevizi bu memleketlerde pasta ve şekerleme yapmakta kullanılır. Rendelenmiş Hindistan cevizi keşkülü fıkaraya güzel lezzet verir.

(*A. B.*)

KALSİYUM — Kimyada Ca rumuzu ile gösterilen kalsiyum, toprak alkaliler sınıfından olup tabiatta diğer cisimlerle birleşik olarak bulunur. Mermerler, kireç taşları kalsiyum karbonattan ibarettir. Dünyanın her tarafında çok miktarda ve muhtelif saflık derecelerinde bulunan bu kalkerlerden başka kalsit (billûri kalsiyum karbonat), İzlanda ispatı (saydam ve ışığı ikiye ayıran kalsiyum karbonat), apatit (kalsiyum fosfatla birleşik kalsiyum karbonat) gibi çeşitleri de vardır.

Vücudumuzun çatısını teşkil eden kemiklerle dişlerimizin esası da kalsiyum karbonat ve fosfattan ibarettir. Kemiklerimizin birleşiminde yüzde 58, dişlerimizin mine kısmında yüzde 88 ve köklerinde yüzde 66 kalsiyum bulunmaktadır. Bundan başka vücudumuzun yumuşak kısımlarında ve kanda da kalsiyum vardır. Yumuşak kısımlardaki kalsiyum miktarı gayet az olmakla beraber fizyolojik tesiri büyüktür. Kanımızın her 100 santimetre kübünde 10 miligram kalsiyum mevcuttur. Vücudumuzun heyeti umumiyesinde yüzde 1,6 nispetinde bulunan kalsiyum, bedenimizin en uzun ömürlü unsurudur. Mil yonlarca sene evvel yaşamış insanların iskeletleri ve dişleri hâlâ durmaktadır. Yaşıyan bütün nesiçlerde olduğu gibi kemiklerde ve dişlerde de muntazam değişmeler olmaktadır. Uzviyet eskiyen hücrelerin yerine yenilerini ikame eder. Kemik ve diş hücrelerinin yenilenmesi için vücudumuzun kalsiyuma ihtiyacı vardır. Vücudumuzun muhtelif kısımlarında bulunan kalsiyum altı sene zarfında tamamiyle yenilenmektedir. Gıda maddeleri veya mustahzarlarla vücuda sokulan kalsiyum birleşikleri, bu yenileşmenin yapı taşını teşkil etmektedir. Günlük kalsiyum ihtiyacı, ortalama hesapla 0,68 — 0,8 gram kadardır. Çocukların ihtiyacı ise yaşa göre değişmektedir: Meme çocuklarının günlük kalsiyum ihtiyacı 0,785 gram, dört yaşına kadar 0,73 gram, dört-beş yaşlarında 0,65 gram, sekiz yaşına kadar 0,89 gram, dokuz - on yaşlarında 1 gramdır. Bundan sonra mütemadiyen artmakta ve on beş - on yedi yaşlarında günlük kalsiyum ihtiyacı 1,95 gramı bulmaktadır. Bu yaştan sonra yavaş yavaş azalmaktadır. Meselâ on yedi - on sekiz yaşındakilerin günlük kalsiyum ihtiyacı 1,23 gramdır.

Gebe kadınların günlük kalsiyum ihtiyacı 1,5 — 2 gram arasındadır. Fazla miktarda D vitamini (3.000 ünite) verilerek bu miktar 1 grama kadar indirilebilir.

Uzviyette kalsiyum, maden tuzları metabolizmasının mihveridir. Kanın, damar haricinde, normal pıhtılaşabilmesi için, birleşiminde kâfi miktarda kalsiyum bulunmalıdır. Bu hususta K vitamininin rolü vardır. Kanda kâfi miktarda kalsiyum klorür bulunmazsa marazî kanamalar başgösterir. Adalelerin çalışmasında da kalsiyumun rolü vardır. Kalbin muntazaman takallûs ve imbisatı, kanda bulunan kalsiyum, potasyum ve sodyum elemanları arasındaki nispete ilgilidir. Kalsiyum, oksidasyonu, yani vücuttaki oksijen mübadelesini temin eder. Kandaki kalsiyum miktarı, paratiroid guddesi tarafından tanzim ve kontrol edilmektedir. Herhangi bir tesirle kandaki kalsiyum nispeti azalırsa, anormal takallûslar (tetani hâli) başlar. Bilâkis kanda kalsiyumun fazlalaşması gevşeklik, uyuşukluk husule getirir. Potasyumun tesiri ise kalsiyumunkinin tamamiyle tersidir. Yani kanda potasyum fazlalığı takallûs ve azlığı gevşeklik husule getirir. Potasyumla kalsiyumun bu makûs vasıflarından, tedavide faydalanılmaktadır. Kalsiyum, uzviyette fazla asitlik teşekkülüne karşı da koruyucu bir unsurdur. Bundan başka kalsiyum, sinir sisteminin hassasiyeti ve uzviyette demir birikmesiyle de ilgilidir. Uzviyet kalsiyumu, intan âmillerini, kireç kabuklar içine hapsederek, boğmak için de kullanır. Mukavim bir bünye verem mikrobunu dahi kalsiyum cidarlariyle çevirerek zararsız hale sokar. Bu itibarla kalsiyum, verem tedavisinde de mühim rol ifa etmektedir. Tükürükte bulunan kolloidal kalsiyum, dişleri muhafazaya yardım eder.

Çeşitli besin maddelerinin bir kilosunda bulunan kalsiyum miktarları

Gıda maddeleri	Mevcut gram	Gıda maddeleri	Mevcut gram
Armut	0,15	İspanak	0,67
Arpa	0,34	İncir (Kuru)	1,62
Badem (Kuru)	2,39	İstiridye	0,52
Balık (Vasatî)	0,22	Karnabahar	1,23
Bezelye (Kuru)	0,84	Kereviz	0,78
Bira	0,04	Kiraz	0,19
Brüksel lâhanası	0,39	Lâhana	0,45
Buğday	0,44	Limon	0,36
Buğday özü	0,71	Makarna	0,22
Çavdar	0,55	Marul	0,43
Çikolata	0,92	Mercimek	1,07
Çilek	0,41	Mısır	0,20
Domates	0,11	Muz	0,09
Ekmek (Beyaz)	0,27	Pancar	0.29
Ekmek (Kepekli)	0,50	Patates	0,14
Elma	0,07	Peynir (Vasatî)	9,31
Elma Şarabı	0.08	Pirinç	0,08
Erik Kurusu	0,54	Portakal	0,45
Et (Vasatî)	0,11	Soğan	0,34
Fasulye (Kuru)	1,32	Süt (İnek)	1.20
Fındık (Kuru)	2,87	Süt (Yağsız)	1,22
Gluten	2.47	Süt (Kadın)	0,34
Havuç	0,56	Süt (Keçi)	1.28

Kalsiyum kifayetsizliğinden ileri gelen en önemli tehlike kemik hastalıklarıdır. Daha ziyade çocuklara musallat olan bu hastalık, D vitamini ile karışık kalsiyum tedavisiyle giderilebilmektedir. Kemik romatizması

da kalsiyum kifayetsizliğinin, uzun zaman sonra meydana çıkan bir neticesidir.

Şu kısa açıklama gösteriyor ki kalsiyum, vücudumuzun önemli yapı taşlarından birisi olduğu gibi çeşitli hastalıklardan korunmak ve tedaviyi sağlamak için de lüzumlu bir unsurdur.

Çeşitli gıda maddelerinde muhtelif nispetlerde - birleşik halinde - bulunan kalsiyum bundan evvelki sayfada gösterilmiştir.

Gıda maddeleriyle vücuda ithal olunan kalsiyum, ince barsaklarda massolunmaktadır. Bu imtisasta D vitamininin pek mühim rolü varsa da nasıl tesir ettiği henüz katî olarak aydınlatılamamıştır.

Kana karışan kalsiyum, kemiklerde depo edilir ve oradan paratiroid guddesinin ifrazı tesiriyle ihtiyaç yerlerine sevkolunur. İhtiyaçtan fazlası ve hücrelerin yenilenmesi esnasında vücuttan ayrılması icabeden kalsiyum idrar yoliyle çıkar. Gıda maddelerinde bulunan kalsiyumun massolunmıyan kısmı da gaita ile vücuttan ayrılır.

Gıda maddeleriyle alınan kalsiyumun hepsi kana karışamaz. Mevcut kalsiyumun bir kısmı erimez tuzlar haline gelir ve olduğu gibi kalın barsaklar yoliyle çıkar gider. Meselâ, bazı nebatî gıda maddelerinde bulunan fosfor fitin (phitine) halindedir. Fitin, az miktarda vücuda lâzım olmakla beraber kalsiyumu, erimiyen kalsiyum fitat (kalsiyum, magnezyum ve inozitol fosfat) haline kalbettiğinden imtisasına mâni olur. Hububatta, kuru yemişlerde, bezelye ve fasulyede bulunan fosforun hemen yarısı fitin birleşiği halindedir. Fitinin hazmolmıyan kısmı kalsiyumla birleşerek onun kana karışmasına mâni olur. Hayvanî gıdalardaki fosforun hepsi kabili temessül olduğundan kalsiyumun imtisasına mâni teşkil etmezler. Bu bakımdan peynirler, süt ve mamulâtı birinci derecede tercih olunan kalsiyum verici besin maddeleridir.

Bununla beraber kalsiyum fosfat tuzlu suda fazla erir. Bu müşahede, yemek pişirirken tuz ilâvesinin faydasını açıklamaktadır. Limon ekşisi (sitrik asit) de kalsiyum fosfatın erimesine yardım eder.

Bâzı barsak rahatsızlıkları ve pankreas hastalıkları esnasında, ince barsaklarda husule gelen serbest yağ asitleri kalsiyumla gayri münhal sabunlar teşkil ettiklerinden, gıda maddelerinde bulunan temessülü kabil kalsiyum tuzlarının dahi imtisasına engel olurlar.

Şu halde gıda maddelerinde bulunan kalsiyumun, vücuda faydalı olabilmesi için: 1 — Temessülü kabil birleşik halinde bulunması, 2 — Kâfi miktarda D vitamininin de birlikte alınması ve 3 — Barsaklarda imtisasa mâni olabilecek bir ârıza bulunmaması lâzım gelmektedir.

Az miktarda kalsiyumu ve fazla miktarda D vitaminini ihtiva eden bir rejim, çok miktarda kalsiyumu ihtiva eden vitamini az beslenme tarzından çok daha iyi neticeler vermektedir.

Beslenme yoliyle alınan kalsiyumun kifayet etmediği haller veya kalsiyum eksikliğinden ileri gelen hastalıklarda kalsiyum müstahzarlarından faydalanmak icabeder. Bu müstahzarlarda kalsiyum vücudun kolaylıkla temessül edeceği birleşikler halinde bulunur ve ekseriya D vitamini ile birlikte kullanılır.

Yurdumuzda kullanılmakta bulunan kalsiyum müstahzarlarından bazıları şunlardır:

Calcium Sandoz : Kalsiyumun glükonegalâkto — glükonat tuzudur. Ampulü damara veya adale arasına şırınga edilir. Komprime ve tozu ağızdan alınır.

Calgluquine : Kalsiyumun glükonegalâkto — glükonat tuzu ile kinin glükonat, Ampuldür. Damara veya adale arasına şırınga edilir.

Mecalvit : Kalsiyum ve magnezyum fosfat ile A ve D vitaminleri. Tablettir Ağızdan alınır.

Kalsiyum merhemi (Calcium Sandoz onguent) : Yüzde 17.5 nispetinde Calcium Sandozu ihtiva eden merhemdir. Tüp içindedir. Cilde sürülür.

Calci - Ostelin : Kolloidal kalsiyum ile D vitamini. Ampuldür. Deri altına şırınga edilir.

Caldeferrum : Kalsiyum ve demir fosfat ile D vitamini. Tablettir. Ağızdan alınır.

Glucolin : Glükoz ile kalsiyum gliserofosfat ve D vitamini. Tozdur. Ağızdan alınır.

Minadex : Amonyakal demir sitrat; kalsiyum, potasyum ve magnezyum gliserofosfat, bakır sülfat ve glükoz. A ve D vitaminleri. Şuruptur. Ağızdan alınır.

Ostelin : Kalsiyum gliserofosfat ile D vitamini. Tablettir. Ağızdan alınır.

Ostocalcium : Kalsiyum ve sodyum lâktat; kalsiyum fosfat ile D vitamini. Tablet veya granüledir. Ağızdan alınır.

Cal-De-Vit : Kalsiyum fosfat, kalsiyum lâktat ve D vitamini. Tablettir. Ağızdan alınır.

Calsolac : Kalsiyum lâktat, magnezyum lâktat, demir lâktat ile D vitamini. Tozdur. Ağızdan alınır.

Kısa bibliyografya : H. Bircher - Rey; Essen und Wissen. Hutchison's; Food, 1943; Bömer, Inkenack, Tillmans; Handbuch der Lebensmittelchemie, Bd. I. C. C. Furnas and S. M. Furnas; The Story of Man and His Food. E. E. Hawley and Grace Carden; The Art and Science of Nutrition. R. H. A. Plimmer and V. G. Plimmer; Food, Health, Vitamins.

(Mühendis Kimyager Mehmet Ali Kâğıtçı)

KAMÇIL, ÂTIF — (1884 - 1947) 1908 Meşrutiyetinin kahramanlarındandır. 1884 senesinin mart ayında Çanakkalede orta halli bir ailenin evlâdı olarak doğdu. Askerliğe çok hevesi vardı. İlk mektepten sonra İstanbulda Soğukçeşme Askerî Rüştiyesini, sonra Askerî İdadiyi ve Harbiyeyi bitirdi.

Âtıf Kamçıl

Namık Kemal'e hayrandı. Onun manzumelerini ezbere bilir, haykırarak okurdu. Bu ateşli zabiti Makedonyada eşkiya takibi için tertibedilmiş redif alaylarından birine tâyin ettiler. Makedonya; ihtilâlcileri, çeşitli milletleri, türlü tipleriyle kahraman Âtıf'ın ruhunda ferahlık verici bir memleket olarak kaldı. Berlin Kongresi neticesi, Makedonyada daha serbest bir idare vardı. Zulümle idare edilen Osmanlı İmparatorluğunun bu yarı serbest bölgesinde, İttihat ve Terakki teşkilât kurarak, bilhassa genç zabitleri içine almıştı. Bunlardan Âtıf, en heyecanlı ve idealistlerdendi. Selânik, Manastır gibi İttihat ve Terakki teşkilâtının çok kuvvetli olduğu şehirlerde her an büyük hâdiselere intizar ediliyordu. O sırada Reval Mülâkatı olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde nüfuz bölgeleri ayırarak bir anlaşmaya varmışlardı. Bu haber, Makedonyada bir bomba gibi patlamıştı. Daha fazla durmak, memleketi bir felâkete sürüklemekti; ilk işareti Kolağası Resneli Niyazi Bey verdi. 24 haziran 1908 çarşamba günü, iki yüz gönüllü ile dağa çıkan Kolağası Resneli Niyazi Bey, Abdülhamit'e karşı ilk isyan bayrağını açmış bulunuyordu. Bu haber her tarafında bir top gibi patladı. Pekaz sonra Kurmay Binbaşı Enver Beyin kendi adamlariyle Niyazi Beye katıldığı haberi geldi.

1908 de Âtıf

Yıldız Sarayı derhal harekete geçti; Onsekizinci Nizamiye Tümeni Komutanı Birinci Ferik Şemsi Paşayı, Manastır kumandanlığına büyük bir salâhiyetle tâyin etti. Şemsi Paşa sertti ve zalimdi. Aynı zamanda cahil olan bu adam saraya da çok bağlıydı. İri ve gösterişli, korkunç nazarlı, sert ve seri kararlı bir adam olan Şemsi Paşa, Niyazi ile Enverin ya ölüsünü veya dirisini ele geçirmiye azmetmişti. 7 temmuz salı günü Şemsi Paşa üç tabur Arnavut süvarisiyle Manastıra girdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, paşayı yola çıkmadan öldürmiye karar vermiş, Abdülhamit'in bu sağ kolunu, henüz doğan hürriyet hareketini boğmasına imkân vermeden imha etmiye yemin etmişti.

Cemiyetin gizli teşkilât merkezinde bu işe gönüllü olan gençler arasında kura çekilmesi teklif edildiği zaman, Teğmen kahraman Âtıf şöyle demişti: «Bu işi ben yaparım. Benim bir tek hemşirem var. Çoluklu, çocuklu olanları koruyalım. Hiç olmazsa ölürsem arkamdan ağlıyacaklar az olur». İttihat ve Terakki, içinde ateş kaynıyan bu kahramanı seçmekte gecikmedi.

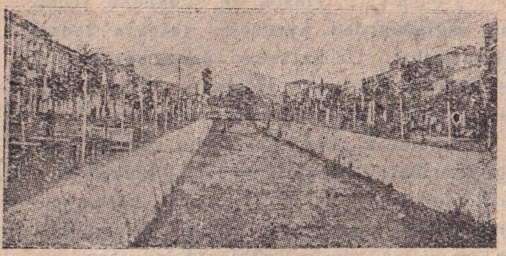
Bu genç kahraman bu tarihte tam yirmi altı yaşındaydı. 7 yi 8 temmuza bağlıyan gece, son tertibat da konuşuldu. Hattâ tabancayı da Prevezeli Ahmet Talât Beyden aldı. Gece sabaha karşı yattığı yere gitti ve ertesi günü sabırsızlıkla bekledi.

Manastırın en tarihî günü şüphe yok ki 8 temmuz 1908 çarşamba günüdür. Daha sabahtan sokaklar askerle tutulmuş, meydanlarda silâhlar çatılmıştı.

Öğleden sonra Şemsi Paşanın paytonu, telgrafhanenin önüne geldi. Önünde, ardında Arnavut süvari müfrezeleri harekete hazırdı.

Paşa sabahtanberi telgrafhanenin üst katında makine başında Yıldız'la şifreli muhaberelerle meşgul olmuştu. Hareketini bildiriyor, zatışahaneden talimat bekliyordu.

Sokaklar, meydanlar insanlarla hınca hınç doluydu. Herkes bu alayın hareketini bekliyordu. Şimdiki zaman ölçüsüyle saat on dört

Drabor boyu

veya on beşti. Borular çaldı. Asker hazırol vaziyetine geçti. Korkunç Ferik Şemsi Paşa, telgrafhanenin kapısında gözüktü. Merdivenlere kadar sokulan Âtıf ise halk içinde tetikte bekliyordu. Paşa nişanları, kordonları, resmî elbisesi, uzun kılıciyle pek heybetliydi. Burulmuş bıyıklariyle o, yüzüne bakılmaz bir ejderha gibiydi. Arkasından gelen ağaya bir an için dönerek, beyaz eldivenlerini telgrafhanenin üstünde unuttuğunu ve derhal getirmesini emretti ve daha dönmeden de bir tabanca sesi duyuldu; bu, üç defa tekrarlandı.

Bir dakika evvel, ayakta, dimdik, bir istibdat heykeli olarak duran paşa, yere yıkılmış, can çekişiyordu. Bir şeyler mırıldandı; adamlarına, kendisini vuranın genç bir zabit olduğunu söyliyebilmişti.

Arnavut muhafızlar bunun üzerine gelişi güzel halkın üzerine ateş ettiler. Atların, süvarilerin, insanların, askerlerin arasından fırlayıp kaçan bir adamı kovalamıya başladılar. Mütemadiyen silâhlar patlıyor, halk birbirlerini çiğniyerek evlerine kaçıyor, emsalsiz bir panik ve heyecan hüküm sürüyordu.

Atılan kurşunlardan biri Âtıf Beyin böğrüne isabet etmişti. Elini yarasına basarak Drabor köprüsünü geçti, dar sokaklara saptı. O sırada tehlikeli zamanlarda âdet olduğu veçhile dükkânlar kapanıyordu. Cemiyete mensup bir inzibat subayı takipçilerin istikametini şaşırttı ve genç teğmen de bir dükkâna girdi, kepenkleri kapattırdı. Ortalık kararana kadar dükkân sahiplerini tehdit ederek orada kaldı. Sonra gecenin sükûneti içinde dükkândan çıkarak birkaç sokak ötede o zaman bir zabit olan merhum Siirt Milletvekili Mahmut Seydan'ın evine sığındı. İlk tedavisi burada yapılan Âtıf Kamçıl'ı, ertesi gece İttihatçılar Ohri'ye kaçırdılar.

Şemsi Paşanın Manastırın ortasında, kendi askerinin önünde öldürülmesi ve katilin ele geçmemesi, Yıldız Sarayını dehşet içinde bırakmış ve Resne telgrafhanesinden padişaha çekilen tehdit dolu telgraf da tesirini göstermişti. 10 temmuz 1908 cumartesi günü yurdun her tarafında yüz bir pare top atılarak İkinci Meşrutiyet ilân edildi.

Bu yara Âtıf Beyin biraz kambur kalmasına sebebolmuştu. Sonraları idealist Âtıf Kamçıl ile İttihat ve Terakki Cemiyetinin araları açıldı. İttihatçıları başlangıçtaki heyecan ve ülkülerine sadık görmediği için onlara darılmış ve muhalif olmuştu Manastır vakasını da İttihatçılar daha sonra kendileri benimsediler. Hattâ Resneli Niyazi Bey bile hayatını borçlu olduğu bu genç teğmenin ismini, hâtıratını yazdığı vakit kapalı bir şekilde geçti.

Aradan yıllar geçti; memleket İstiklâl Savaşına girdi, zafere ulaştı. İmparatorluğun, Meşrutiyetin kendisine lâyık görmediği takdiri, Cumhuriyet idaresi gösterdi; evvelâ Tekelde bir iş verdi, sonra da bu son devreden evvel milletvekili yaptı. Fakat sıhhati bu devrede fiilî bir vazife almıya imkân vermemişti.

Kısa bibliyografya: Hâtıratı Niyazi. İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Öldü. Frozonik Toplantısı ve Meşrutiyet. İttihat ve Terakki hakkındaki eserler. Yakın akrabalarının notları ve makaleleri. (*Samih Nafiz Tansu*)

1908 de Âtıf (oturanlardan beyaz külâhlısı) ve arkadaşları

KARTOPU — Hanımeligillerden bir fidan ve çiçeği. Düz satıhlı ve geniş yaprakları ayrı yaprak sapları üstünde karşılıklı olan kartopu fidanlarının boyu 1,80 metre ile 3,60 metre arasında değişir. Taçyaprakları beşer parçaya ayrılmış olan beyaz çiçekleri bir top halinde demetlenmiştir. Gerek fidan ve gerek çiçeği kartopu adını, çiçeklerin kartopuna benziyen bu şeklinden almaktadır, Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman halk dillerinde de bu fidana ve çiçeğine kartopu demek olan sırasiyle «boule - de - neige», «snow - ball», «pallon di neve» ve «shneeball» adları verilmiştir.

Teknik adı «viburnum opulus» olan kartopu önce Britanyadan çıkarak Avrupa, Asya ve Kuzey Amerikasına yayılmıştır. Daha ziyade koparılmıyarak fidanlarının üstünde bırakılan kartopları, çiçek bahçelerinin dekoratif bir unsurudur.

Kartopu

Kartopu gurur remzidir; aşk dilinde «Sizi sevmekle mağrurum» sözünü ifade eder. (*A. B.*)

KIZIL — Bu hastalığa Fransızlar «Scarlatine», Almanlar «Scharlach», İngilizler «Scarlet Fever», Lâtinler de «Scarlatina» derler. Vücutta kırmızı lekelerle kendini belli edip salgınlar yapmak istidadında olan meşhur bulaşıcı hastalıklardan biridir.

Tarihçiği: Hastalık pek eski zamanlardanberi mevcuttur. Fakat vücudun derisi üstünde kırmızılıklar yapan başka döküntülü hastalıklarla uzun müddet karıştırılmıştır. İlk defa 1556 yılında İngrassias adındaki bir âlim bu hastalık hakkında esaslı bilgiler vermiş, bunu, benzeri hastalıklardan ayırmıya çalışmıştır. Fakat Londrada çıkan salgınlarda, 1675 yılında, İngiliz hekimi Sydenham bu hastalığı daha etraflı bir şekilde incelemiş, hastalığın kırmızı lekelerinin vasıflarını ve diğer klinik belirtilerini tespit etmiye muvaffak olmuştur. Hastalığa kızıl adını veren de bu âlimdir. Bu çalışmalarda büyük gayretler göstermiş olan Bretonneau ve Trousseau gibi müelliflerin adlarını da unutmamak lâzımdır. Nihayet son zamanlarda Amerikalı bâzı bilginlerin çalışmaları kızıl patolojisinin ufuklarında geniş bir aydınlık husule getirmiştir.

Mikrobu: Kızıl eski bir hastalık olduğu halde bunu yapan mikrop, uzun müddet meçhul kalmıştır. Vakit vakit kızılın şu veya bu mikroptan veya virüsten ileri geldiğini söyliyen hekimler çıkmış, fakat bunların hiçbirisinin bulduğu mikrobun hakikî âmil olduğu ispat edilememişti.

Kızıllı hastaların boğaz ve bademciklerinde bulunan ufak, yuvarlak bir mikrop, bundan yirmi beş yıl kadar önce, Amerikalı Dick Kardeşlerin ve Dochez adındaki zatın dikkatini çekmiştir. Bu mikrop zincir şeklinde üremekte ve mikrop üretme vasatlarına konulan kanı eritmek azgınlığını göstermektedir. Bu vasıflarından dolayı adına «hemolytique streptocoque» derler.

Zincir şeklinde üreyen mikropların birçok çeşidi vardır. Fakat kızılı yapan streptokok Amerikalıların Beta dedikleri gruptan, kanı eriten ve deride kırmızılık hâsıl eden özel bir çeşit olarak mütalâa edilmektedir

Gerek bu mikrop ve gerekse onun husule getirdiği zehirlerle insanlar üstünde yapılan deneyler ve araştırmalar streptokok'un kızılı yapan hakikî âmil olduğunu meydana çıkarmıştır. Anlaşıldığına göre bu mikrop, hastaların boğaz ve bademciklerinde oturup iltihaplar yapmakta ve oradan ifraz ettiği zehirleri, kan yoliyle, bütün vücuda göndererek kızıl dediğimiz genel hastalık tablosunu hasıl etmektedir.

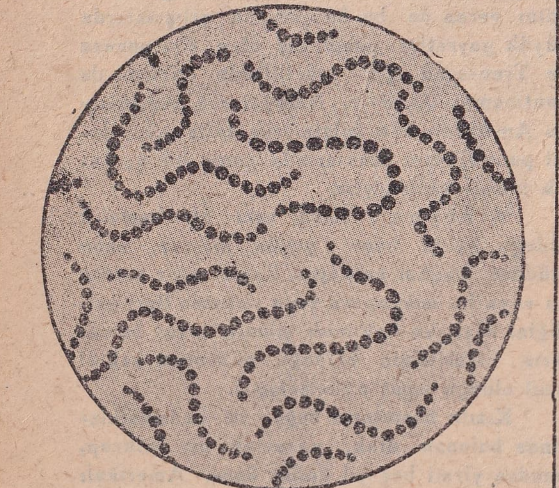
Yaş ve istidat: Kızıla herkes tutulmaz. Bâzı insanlar, bulaşma şartlarına mâruz kalmalarına rağmen, kızıla tutulmamaktadırlar. Bu hal özel bir bağışıklık (muafiyet) haliyle izah olunmaktadır.

Zincir şeklinde üreyen ve cerahat yapan başka mikroplar vücutta muafiyet hâsıl etmedikleri halde kızıl hastalığına tutulanlar çok defa, bütün ömürleri boyunca süren bir bağışıklık kazanmaktadırlar.

Kızıl, çocuklarda ve genç yaştaki insanlarda çok görülen bir hastalıktır. Fakat yeni doğmuş çocuklar kızıla dayanıklıdırlar. Kolay kolay tutulmazlar. Kızıl, en ziyade, üçle dört yaşları arasında görülür. İhtiyar insanların kızıla tutulmaları nadirdir. Beyaz ırklar, bilhassa Anglo-Saksonlar, siyah ırka nazaran, hastalığa daha hassastırlar. Kızıl, en ziyade, soğuk mevsimlerde ve kış aylarında görülür. Mikrop hastaların boğazlarında, bademcikle-

rinde ve ağızlarında bulunur. Bundan dolayı hastaların söz söyler, öksürür, aksırırken boğazlarından fırlıyan ufak tükürük damlacıkları, etrafa, yayılarak bulaşmıya sebebolurlar.

Ârazı: Mikrop alındıktan belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen kuluçka süresi (tefrih devresi), bu hastalıkta, orta lama bir hesapla, 2 - 5 gün kadardır. Bu sürenin sonunda hastalık titreme ve ürpermelerle başlar. Ateş, az zamanda, 39 - 40 dereceye kadar yükselir. Hastalarda görülen ilk belirtilerden biri bademciklerin iltihaplanması (angine) halidir. Bulantı, kusma, baş, bel ağrıları ve bütün vücutta kırıklıklar baş gösterir. Hasta yatağa yatmıya mecbur olur. Nabzı da ateşle beraber yükselmiştir. Bu sırada boğaz muayenesi yapılırsa bademcikler şişmiş, kıpkırmızı olmuşlardır. Bâzı vakalarda bademciklerin üstünde, kirli beyazımtırak renkte, cerahat kitleleri vardır. Hasta, boğazının ağrısından çok şikâyet eder ve yutkunmada zorluk çeker. Yüzü kıpkırmızı ve ateşlidir. Dil paslı, dudaklar kurudur. Ateşin yükselmesinden bir iki gün sonra, ilk defa göğüsten ve boyundan başlamak üzere, vücudun derisinde birtakım kırmızılıklar baş gösterir. Bu kırmızılık, kızamıkta olduğu gibi, tek tek lekeler halinde olmayıp geniş ve yaygındır. Âdeta deri üzerine kırmızı bir mürekkep sürülmüş gibidir.

Kızılı yapan zincir şeklindeki mikroplar

Zaman geçtikçe, kırmızı lekeler yüze, kollara, karına ve bacaklara da yayılır. Yüzün her tarafını kırmızılık kaplar. Fakat, dikkat edilirse, hastanın dudakları ve ağzı etrafında kırmızılık yoktur. Buraları soluk beyazımtırak bir manzaradadır. Bu hal hekimler tarafından kızıl için özel bir belirti olarak kabul edilmiştir.

Lekeler bâzı hastalarda bütün vücudu kaplıyacak kadar genişler. Hasta âdeta al bir gömlek giymiş gibidir. Hastalığın adına bunun için kızıl denilmiştir.

Bâzılarında kırmızı lekelerin üstünde, içi su dolu, ufak kabarcıklar peyda olduğu da vardır.

Lekelerin üzerine şiddetlice bastırılacak olursa, ince kan damarlarının çatlamasından dolayı, deride kan oturmaları hâsıl olur.

Lekelerin çıktığı zamanda hastanın ağzı açtırılıp muayene edilirse yanakların içi, damak ve boğazın bir kat daha kızarmış olduğu görülür.

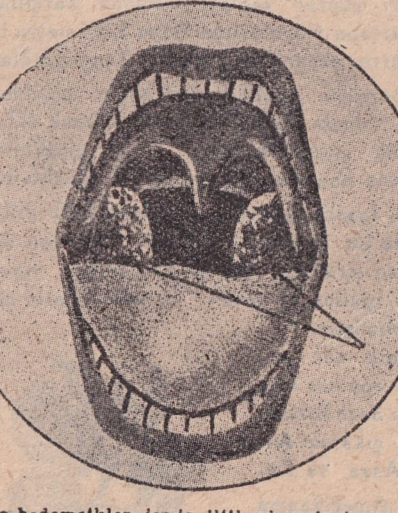
Dil kırmızılaşmış, üzerindeki ufak kabartılar daha ziyade bârizleşmiştir. Hekimler bu manzaradaki dile «çilek dili» veya «ahududu şeklindeki dil» derler ve bunu kızıl için özel bir belirti gibi telâkki ederler. Fakat, sade kızılda değil, daha başka hastalıklarda da dil bu manzarada olabilir. Hastanın boynundaki lenfa bezleri şişmiş, kabarmış bir haldedir. Hastanın idrarı azalmış ve rengi koyulaşmıştır. Kan muayenesi yapılırsa kandaki ak yuvarlakçıkların sayısı, normale nazaran, oldukça fazlalaşmıştır.

Kızıl lekeleri 3 - 4 gün içinde en son haddine kadar vardıktan sonra, birinci hafta nihayetinde sönmiye başlarlar. Hastanın ateşi 8 ile 12 gün arasında bir müddet sürdükten sonra düşer. Hasta nekahet süresine girmiş olur. Nakahette, derinin evvelce kırmızılaşmış olan bölgeleri kavlayıp kabarır ve kabuklanma halinde deri döküntüleri başlar (tefellüs). Bu deri kavlamaları el ayasında ve ayak tabanında «eldiven parmağı» gibi büyük parçalar halindedir.

Bu yazdığımız, örneklik şekilde bir kızıl tablosudur. Bundan başka gayet ağır ve çabuk öldürücü kızıl vakaları olduğu gibi ufak bir bademcik iltihabı ve az bir ateşle geçirilen hafif şekilleri de vardır. Bâzı kızıllılarda yalnız bademcik iltihabı hâsıl olup deride kırmızılıkların çıkmadığı da olur. Şüphe yok ki böyle vakaların tanınması pek güçtür.

İhtilâtları: Kızılda görülen ihtilâtlar oldukça ağırdırlar: Bâzı hallerde boğazda ve bademciklerde gangrenli bir iltihap başlar. Bu iltihap gittikçe azgınlaşır. Boyundaki lenfa bezlerine ve gırtlağa doğru saldırarak hastayı az zamanda öldürebilir. Bu ârıza neticesi, boğazda oturmakta olan streptekokların vücuda yayılarak tehlikeli bir kan zehirlenmesi yaptıkları da vardır. Hastalığın ve mikrop zehirlerinin şiddetli tesirinden dolayı hastanın kalbinde ve damarlarında öldürücü bozukluk ve aksaklıkların ortaya çıktığı da olur. Bâzılarında görülen zatürrieler çok tehlikeli bir ihtilât teşkil ederler. Birtakım hastalarda, hastalığın birinci haftası sonlarında, oynak yerlerin şişmesi, ateş ve vücudu saran ağrılarla romatizmaya benzer ârızalar başgösterir. Buna «kızıl romatizması» derler ki mikrobun zehirleriyle ortaya çıkan sıkıntılı bir ihtilâttır. Bütün bu ihtilâtlar olmazsa, ateş düşünce, kızıllı hasta nekahet süresine girmiş olur.

Fakat iş bununla bitmez, sonradan gelmesi ihtimali olan bir hastalık daha vardır ki bütün bu ihtilâtlardan çok daha korkunçtur.

Kızılda bademcikler şişmiş, iltihaplı ve kıpkırmızıdır

Bu da hastalığın 19 ile 21 inci günleri arasında, bâzı hastalarda, birdenbire her iki böbreğin birden iltihaplanması halidir. Böyle bir hal olursa hastanın kan tansiyonu çabucak yükselir. Bunun arkasından ateş çıkar. İdrar miktarı azalır. İçinde albümin bulunur. Aynı zamanda hastanın göz kapaklarında, yüzünde, ellerinde ve ayaklarında şişlikler olur. Farkına varılmaz; çabuk yetişilip tedavi edilmezse, her iki böbrek de vazifesinden kalarak, hastanın hayatı tehlikeye girebilir.

Tedavi: Hasta, ilk gününden itibaren, sağlamlardan ayrılarak yatakta tedavi altına alınır. Üç haftadan önce yatağı terketmemesi lâzımdır. Hastanın odası geniş, havası, ziyası bol ve temiz olacaktır.

Verilecek gıda, hastalığın vücutta yaptığı tahribatı önliyebilmek için, oldukça kuvvetli olmalıdır. Süt, sütlü gıdalar, çorba, yoğurt, püreler, tereyağı, yumurta, kompostolar, meyvalar vesaire gibi gıdalar, ateşli zamanda, en uygun olanlardır.

Bâzıları, hastalığın sonunda görülen böbrek iltihabını yedirilen gıdalara atfederek, fazla ve kuvvetli gıda vermekten korkar, kızıllıyı yalnız süt ve yoğurt gibi mahdut gıdalarla beslemiye teşebbüs ederler. Bu hal,

Kızılda lenfa bezleri şişip iltihaplanırlar

hastayı aç bırakmak, ve hastalığa karşı dayanıksız bir hale getirmek bakımından çok zararlıdır. Böyle bir korkunun hakikatte yeri yoktur. Çünkü yapılacak perhizin böbrek iltihabının ortaya çıkmasiyle ilgili olup olmadığı birçok tartışmaya sebebolmuş, derin perhiz yaptırılan hastalarda da böbrek iltihabının aynı nispette ortaya çıktığı görülerek hastanın çeşitli bir gıda ile beslenip hastalığa dayanıklı bir halde bulundurulması tercih edilmiştir.

Lüzumunda kalbi ve damarları kuvvetlendirici ilâçlar verilmesi uygundur.

Kızılın, tedavi için kulanılan, şifalı bir serumu vardır. Bu serumu, ilk defa 1912 yılında Moser adındaki bir âlim hastalarda kullanmış, büyük başarı elde etmiştir. Ağır hastalarda, hekimin münasip göreceği miktarlarda, kızıl serumu tatbiki hastanın çabuk iyileşmesini ve ihtilâtlardan korunmasını sağlamış olur. Serum tatbikı lâzım gelip gelmediğini ancak hekim tâyin eder.

Sülfamit kökünden gelen yeni ilâçların kızıl tedavisinde de büyük faydası vardır. Bu ilâçlar kızıl mikroplarının yaptığı zehirlere tesir edemezlerse de bu mikropların çoğalmasına engel olarak, dolayısiyle, hastayı kurtarmış olurlar.

Korunma: Kızıldan korunmak için hastalarla temas etmemek lâzımdır. Hastalar sağlamlardan ayrı olarak bir odada yatırılıp tedavi edilirler. Hastaya bakanlar kendi vücutlarını ve elbiselerini çok temiz tutmalıdırlar. Kızıllı hastaların yatak takımları, çamaşır ve eşyası, yemeğe ait kap kaçakları, dikkatli bir şekilde, dezenfekte edilmelidir. Kızıl mikrobu çok dayanıklı olduğu için, hastalıktan sonra kızıllının karyolası, odası ve odanın bütün eşyası da temizlenecektir.

Kızıllılar, en ziyade, hastalığın başlangıcında, ağız ve boğazlarından saçtıkları tükürük damlacıklariyle hastalığı bulaştırırlar. Fakat hastalığın bütün süresince onları bulaştırıcı olarak kabul etmek en doğru bir harekettir. Çünkü kızıldan yeni kurtulmuş, henüz deri döküntüleri mevcudolan hastaların yazdıkları mektuplarla, kızıllı başka memleketlerdeki insanlara da bulaştırdıklarına dair görgüler vardır. Bu bakımdan kızıllı çocuğun hastalık sırasında oynadığı oyuncaklar, hastalığın sonunda dikkatle dezenfekte edilmeli, en iyisi, bunlar yakılmak suretiyle, ortadan yok edilmelidirler. Hastalıktan kalkan çocuklar, en aşağı, altı hafta okula gönderilmezler (Eğer imkân varsa boğazlarından kültür yapılıp bu kültürde üç defa mikrop olmadığı sabit olduktan sonra okula gönderilmeleri daha emniyetlidir). Bâzı insanlar boğazlarında kızıl mikroplarını taşıdıkları halde kendileri hasta olmaz, fakat hastalığı başkalarına taşıyabilirler. Böyle «sağlam taşıyıcılar» dan da sakınmak lâzımdır.

Bereket versin ki herkes kızıla karşı hassas değildir. Bâzı insanlar, bulaşma şartlarına mâruz kaldıkları halde, hastalığa tutulmazlar. Bir insanın kızıla hassas olup olmadığını anlamak için, Dick adındaki âlim güzel bir usul bulmuştur: Kızıl mikrobunun zehirlerini sulandırarak ondan gayet az bir miktar bir insanın derisi içine şırınga edildiği zaman, şırınga yerinde kırmızılık, şişlik... gibi bir belirti hâsıl olursa o insan kızıla tutulmak istidadındadır. Onu korumak için aşılamak lâzımdır. Böyle bir belirti olmazsa kızıla istidadı yoktur denilir. Bu muayene usulüne «Dick reaksiyonu» derler ki kızıla hassas olan ve olmıyanları kolaylıkla ayırdetmiye yaradığı için kızıl savaşında çok faydalı bir muayene usulüdür. Kuşpalazı (difteri) hastalığında da, hassasları ayırmak için, tıpkı buna benzer bir usul vardır ki ona da, yapanın adına izafetle, «Şık reaksiyonu» derler (Bakınız: Difteri bahsinin sonları, Aylık Ansiklopdi, sayfa 968). Bu muayene sonucunda hassas olanlara derhal kızıl aşısı tatbik etmek suretiyle onları hastalığa tutulmaktan korumak mümkündür. Çünkü kızılın mikrop zehirlerinden yapılmış bir aşısı vardır ki bu aşı, zamanında ve yerinde tatbik olunduğu takdirde, insanları bu çok tehlikeli hastalıktan kurtaracak en faydalı ve pek kıymetli biyolojik vasıtalardan biridir.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

KULELİ VE DİĞER ASKERÎ LİSELER — Kuleli Askerî Lisesinin tarihçesini yazmadan önce, Osmanlı Devletinin ilk askerî mekteplerine bir göz atmak yerinde olur. Osmanlı tarihinde ilk askerî mektep, yeniçeri ocağına subay yetiştiren Acemi Oğlanlar Mektebidir. Acemi Oğlanlar Mektebi, yalnız yeniçeri ordusuna subay yetiştirmiyor, sarayda muhtelif hizmetlerde çalışacak anasırı da yetiştiriyor, sarayın meşhur Enderun Mektebine de talebe hazırlıyordu. Büyük Oda, Küçük Oda, Doğancılar Odası, Seferî Oda, Kiler Odası, Hazine Odası, Has Odası adı altında yedi sınıflı olan Acemi Oğlanlar mektepleri, memleketin muhtelif yerlerinde bulunuyorlardı. Bunlar yüzyıllarca Osmanlı Devletine kıymetli hizmetler ifa eden adamlar yetiştirmişlerdir.

Acemi Oğlanlar Mektebinden sonra, Birinci Mahmut devrinde, 1731 de orduya okur yazar subay yetiştirmek üzere Toptaşında eski tımarhanenin yerinde Humbarahane ve Mühendishane adiyle bir mektep açılmıştı. Buraya, yeniçerilere nispetle devlete daha sadık olan Hasekiler ile Boğaziçi ve Bostancı ocaklarının genç ve liyakatli erleri talebe olarak seçilmişti; bu mektep, yeniçerilerin ayaklanması üzerine kapatıldı.

Garplılaşmak arzusu kendini gösterince ilk önce 1773 de Mühendishanei Bahrii Hümayun (Deniz Mektebi) kurulmuştur (Bakınız: Deniz Harb Okulu; Aylık Ansiklopedi, sayfa 990). Ondan sonra da Mühendishanei Berrii Hümayun (Askerî Mühendis ve Topçu Mektebi) açılmıştır (Bakınız: Topçu Okulu, Mühendishanei Berrii Hümayun, Aylık Ansiklopedi, sayfa 809). Bu mektep hakkında Harb Okulu Tarihçesi'nde «Mühendishanei Sultani» başlığı altında şu malûmat verilmektedir: «Üçüncü Selim zamanında Hicrî 1207 (1791) hesap, hendese, hikmet, coğrafya fenlerinin intişarı ve harb sanayiinin gelişmesi maksadiyle Tophanenin ıslahına ve mühendis subay yetiştirmiye karar verildi. Üçüncü Selim'in Eyüpteki Bahariye sayfiyesinde bir mühendis

Avrupaya gönderilen talebelerden bir grup

okulu açıldı. İsmine «Mühendishanei Sultani» denildi. Bu okul da Hicrî 1208 (1792) Halıcıoğlundaki Kumbaracı kışlasına nakledildi ve ayrıca mühendishane için Hasköyde yeniden bir bina inşasına başlandı. İnşaat Hicrî 1210 (1794) de tamamlanarak okul bu yeni binasına taşındı ve ismine «Mühendishanei Berrii Hümayun» denildi. İsveç ve Fransadan o zaman mühendis (mütehassıs) subaylar getirilerek okula öğretmen verildi ve eski Humbarahane ve Mühendishane mensuplarının çocuklariyle Enderunu Hümayun ağalarının genç ve liyakatlilerinden öğrenci kaydedildi. Okulun açılış tarihinde vücuda getirilen tüzüğe göre öğrenci mevcudu şöyleydi: Öğrenci 80, kumbaracı er 200. Bilâhara, tüzük değiştirilmiş ve öğrenci mevcudu 40 a indirilmiş, kumbaracı er mevcudu da 500 e çıkarılmıştır. Okul dört sınıf üzerine kurulmuştur».

İkinci Mahmut zamanında Hicrî 1241 (1825) de Yeniçeri Ocağının lâğvı üzerine kurulan ve Asakiri Mansurei Muhammediye adı verilen yeni orduya lüzumlu unsurları yetiştirmek üzere Şehzadebaşındaki Yeniçerilerin Acemi kışlasında 1826 da bir talimhane açıldı. Bu talimhaneye 15 yaşından küçük yaşta çocuklar kaydedildi. Bu çocuklara kitabet, ulûmu diniye gösteriliyor ve bunlar tahtadan yapılmış tüfeklerle talim görüyorlardı. İlkokul derecesinde tahsil gören bu talimhane, iki yıl sonra kapatılmıştır.

1826 da Tıphanei Âmire ve Cerrahhanei Mamure (Askerî Tıbbiye) Mektebi tesis edildiği gibi aynı yılda Askerî Kâtipler Mektebi de kurulmuştur.

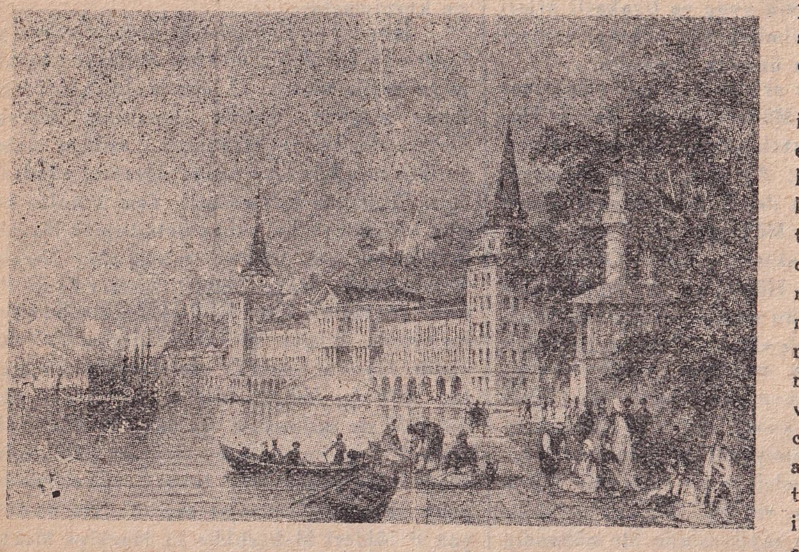
İşte bu sıralardadır ki orduya subay yetiştirmek üzere bir mektep açılması düşünülmiye başlanmıştır. O sırada İstanbulda bulunan meşhur Alman komutanı Mareşal Moltke de, İkinci Mahmut'a, orduya subay yetiştirmek için Avrupaya öğrenci gönderilmesi lüzumunu bildirmişti. Yeni kurulan büyük bir orduya bol subay yetiştirmek lâzımdı. Avrupada uzun müddet kalmış olan Miralay Namık Bey ile Hassa Müşiri Ahmet Fevzi Paşanın gayretiyle Hicrî 1250 (1834) de Selimiye kışlasında Sıbyan Bölükleri adiyle bir okul açıldı. Osman Ergin'in eserine göre bu mektep 1831 de, Askerî Liseler broşürüne göre ise 1815 de açılmıştır; bu son tarihin yanlış olması daha kuvvetlidir. Sıbyan Bölüklerine dördüncü alayın ikinci taburu erleri içinden genç ve istidatlı olanlar seçildi. İşte bu Sıbyan Bölükleri Mektebidir ki Harbiye Mektebinin çekirdeğini ve temelini teşkil etmişlerdir. Filvaki bu Sıbyan Bölükleri sonradan bir tabur halinde teşkilâtlandırılarak Maçka kışlasına nakledilmiş ve orada Hicrî 1250 (1834) yılında «Mektebi Ulûmu Harbiye» adını almıştır; bu, eskiden «Harbiye Mektebi» ve şimdi «Harb Okulu» dediğimiz müessesedir (Bakınız: Harbiye Mektebi, Harb Okulu; Aylık Ansiklopedi, sayfa 175, 902).

Yeniçeri ordusunun Mehterhane adındaki muzıkası da yeniçerilerle beraber ilga edilmiş olduğundan 1834 de bir de Muzıkai Hümayun Mektebi kurulmuştur.

Maçkadaki Harbiye Mektebi daha ziyade bir talim taburu mahiyetindeydi ve sekiz taburdan teşekkül ediyordu. Bir defa da mektebin o zamanki derslerine bakalım: Birinci sınıf: kum üzerine parmakla yazılan sülüs yazı ve rakam, iki harfli lûgatlara kadar alfabe; ikinci ve üçüncü sınıflar: Kur'andan Amme Cüzü ve üç harfli lûgatlara kadar alfabe, dördüncü ve beşinci sınıflar; taş tahtalarda tahrir ve sınıfta takrir tarzında ilmihal - akaidi diniye ve taş tahtalarda yazı ve talimatname ve askerî kanunname; altıncı sınıf: talimname ve askerî kanunname; yedinci ve sekizinci sınıflar: tuhfe ve nuhbe ve sarf ve nahiv ve cihadın fezaili ve rakam ve kıraat ve fenni inşa. Lisan dersleri: Arabî, farisî, 1840 dan itibaren fransızca. Askerî dersler: İstihkâm fenni; tombaz köprü kurmak, bir kale veya mahallin mesaha ile resmi hattîsi, top, tüfek, piyade ve suvari talimleri, yaz günlerinde yüzme. Talebeye derslerin taş basması kitapları verilirdi. Talebe trampetle iş görülürdü. Koğuşlarda nöbet beklemek, yemek pişirmek, karavana yıkamak, ortalığı silip süpürmek gibi hizmetleri de onlar yapar ve bu işlerle kıymetli ders saatleri boşuna geçip giderdi. Talebeye er tayını ekmeğin bir buçuk misli verilirdi. Elbiseleri boz

renkliydi. Meç takarlar, cuma selâmlık resmine iştirak ederlerdi.

Görülüyor ki Harbiye Mektebi önceleri bir ilkokul durumundaydı. Maçka kışlasında

Kulelinin eski bir resmi (Allaum'dan)

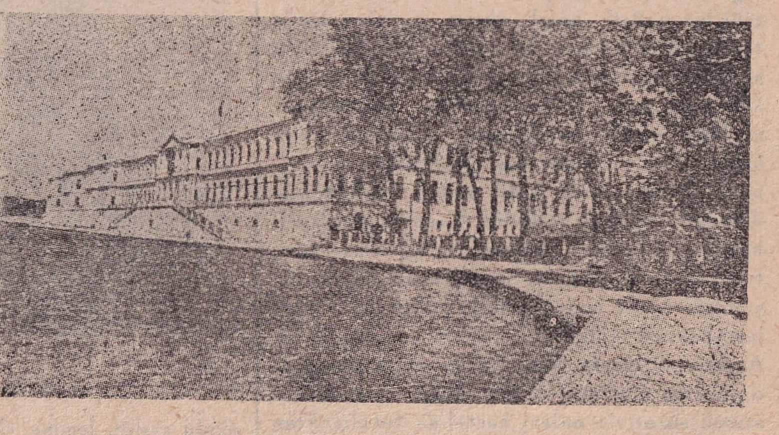
ayrıca bugünkü ortaokul derecesinde bir mektep daha açılmıştı. Buraya Harbiye Mektebinin sekizinci sınıfını bitirenlerden zeki ve çalışkan yüz talebe alınırdı. Burada da o zamanki adlariyle şu dersler okunurdu: Hesap, müsellesatı müsteviye, müsellesatı küreviye, hendese, cebir, cebirin hendeseye tatbikı, ilmi kutu'i mahrutiyat, manâzır, ilmi tefazul ve tamamii cerri eskal, ilmi heyet, coğrafya, hikmeti tabiiye, ecsamı sulbe, ecsamı maiye, ecsamı nâriye, ilmihal, terkibi ecsam.

Harbiye Mektebi 1837 de mektep nazırlığına tâyin edilen Selim Satıh Paşanın zamanında, bir inkılâp geçirmiş, yarı talim taburu-yarı ilk mektep halinden çıkarak bir askerî okul haline gelmiştir. Resim öğretmeni olarak bir İspanyol ressamı ve piyade talim muallimi olarak bir Fransız yüzbaşısı getirilmiştir.

1836-1838 yılları arasında Harbiyede yetişenlerden Viyana, Paris, Londra ve Berline yirmi altı talebe gönderilmiştir.

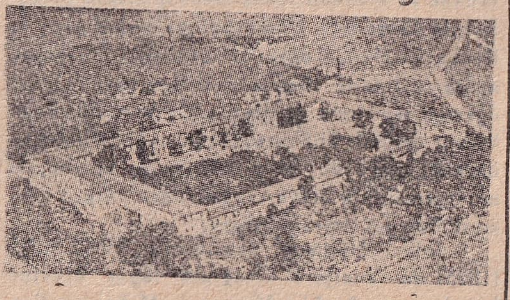
Harbiye Mektebi, tedricen biraz tekâmül etmiş olmakla beraber, mektebin Avrupadaki emsaline benzer bir şekilde ıslahı, bir ilk ve ortaokul durumundan çıkarılması 1844 de kararlaştırılmış ve bu işe memur edilen heyet 1845 de şu kararları vermiştir: 1 — Harbiye Mektebi İstanbul, Bursa, Edirne, Manastırda olmak üzere dört yerde açılacak ve dört sınıflı olacaktır (Öteki Harbiye mektepleri o zaman açılamamış, 1905 de Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdadda açılan Harbiye mektepleri de Meşrutiyet devrinde 1908 de kapatılmıştır). 2 — Öğretim, meslekî ve askerî dersler üzerinden yapılacaktır. 3 — Mektebe alınacak talebe 16-17 yaşları arasında olacak ve bunlar daha evvel arabî ve farisî dersleri görmüş bulunacaklardır. 4 — Harbiye Mektebi için talebe yetiştirmek üzere Anadolu ve Rumelideki ordu merkezlerinde beş sınıflı askerî idadiler açılacaktır. Bu idadiler talebesinden iki üç yılda arapça ve farsça öğrenmiye muvaffak olanlar imtihan vermek suretiyle Harbiye Mektebine alınabileceklerdir. Arabiyi ve farisiyi hariçten öğrenenlerden 16-17 yaşında olanlar imtihanla Harbiyeye girebileceklerdir. 5 — Harbiyeden çıkan subaylar, tercihan memleketlerine yakın yerlerdeki alaylara tâyin edilebileceklerdir. 6 — Kurmay subay yetiştirilmesi için Harbiyede iki sınıflı bir erkânıharbiye tahsili ihdas edilecektir. 7 — Evvelce Avrupaya gönderilerek tahsillerini ikmal ettikten sonra dönen subaylar askerî mekteplerde öğretmenliğe tâyin edileceklerdir. 8 — Avrupadan yeniden mütehassıs subaylar getirilecektir.

Abdülmecit'in iradesine iktiran eden bu kararların hemen tatbikına başlandı. Harbiye Mektebi iki kısma ayrıldı. İki kısımdan birine «Mektebi Ulûmu Harbiye», ötekine de «Mektebi Fünunu İdadiye» adı verildi. İşte bu ikinci kısımla bugünkü askerî liselerimizin temeli atılmıştır. Bu iki mektebin ayrı ayrı binalara yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştı. Mektebi Ulûmu Harbiye Maçkadan Pangaltıda yeni inşa edilmiş olan Tophanei Âmire hastane binasına, yani Beyoğlundaki topçu nizamiye askerlerine mahsus hastaneye nakledilecekti. Fakat bu binada, tadiller ve ilâveler yapılması lâzımdı. Maçkadaki eski Harbiye Mektebi binası da «Mektebi Fünunu İdadiye» ye tahsis edilmişti. Fakat orası da tamir ve tadile muhtaçtı. Binaların tamir ve tadili bitinciye kadar, her iki mektep de muvakkaten 1844 de Dolmabahçe sarayı müştemilâtından Çinili Köşke nakledilmişler. Bu arada Avrupada tahsillerini ikmal eden subaylar da memlekete dönmüşler ve 1845 de bu mekteplere muallim tâyin edilmişlerdi. Abdülmecit'in, mektepler için Fransa ve Prusyadan istediği mütehassıs subaylar da bu sıralarda geldiler.

Kuleli binasının bugünkü hali

Harbiye Mektebinin beşinci nazırı olan Rıfat Paşa zamanında, 1847 de Harbiye Mektebi yeni binasına nakledildi ve bu binada yeni bir programla derslere başlandı. Askerî

Maltepe Askerî Lisesi binası

İdadinin beşinci sınıfı da Harbiye İhtiyat Sınıfı unvaniyle Harbiye Mektebine naklolundu. Böylece Harbiye Mektebi üç sınıflı olmuştu. Her sınıfta 26 ve bütün mektepte 78 talebe vardı. Evvelce Harbiyeden çıkmış olan subaylar da, mülâzımevvel (üsteğmen) olarak 1846 da tekrar Harbiye Mektebine alınmışlardı. 1847 de Harbiyenin dördüncü sınıfiyle beşinci erkânıharb (kurmay) sınıfı henüz teşekkül edememişti. Abdülkerim Nadir Paşanın nazırlığı zamanında, Abdülmecit'in huzurunda yapılan imtihanda, üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçen talebenin en liyakatlilerinden beşi yüzbaşılık rütbesiyle Harbiye Mektebinin beşinci sınıfına geçirilmişler ve Erkânıharbiye Mektebinin ilk sınıfını teşkil etmişlerdir (20 temmuz 1848). Aynı tarihte Harbiye Mektebinin üçüncü sınıfını bitirenler de yüzbaşı rütbesiyle orduya verilmişlerdir. Böylece 1834 de açılmış olan Harbiye Mektebinin ilk subayları 14 sene sonra, yüzbaşılıkla orduya katılmış oluyorlardı. İlk erkânıharb subayları da 1849 da mezun olmuşlardır.

Bu suretle mevzuumuzu teşkil eden askerî idadilerin tarihi 1845-46 dan itibaren başlamış bulunuyor. Maçkadaki ilk askerî idadi ile beraber Bursada, bir müddet sonra da Edirne Manastır, Şam, Bosna, Erzurum ve Bağdadda askerî idadiler açılmıştır. Bunlardan Erzurum, Bosna, Bağdadda idadileri 1864 de Harbiye Mektebinin onuncu nazırı olan Galip Paşanın ilk nazırlığı zamanında açılmışlardır. Kırım Harbi sırasında müttefik İngiliz ve Fransız askerlerini yerleştirmek üzere Maçkadaki askerî idadisi ve biraz sonra da Harbiye, işgal ettikleri binalardan çıkarıldılar (1854). İdadi Mektebi Üsküdarda Yenimahalle'de bir binaya, Harbiye Mektebi de Taşkışlaya yerleştirildi.

Bu iki mektep beş yıl kadar buralarda kaldıktan sonra, Harbiye ile İdadi birleştirilerek Gülhanedeki Askerî Tıbbiye Mektebi binasına taşındılar ve bu binada 1863 tarihine kadar kaldılar.

Bu arada, Fransız Hastanesi olarak kullanılan Pangaltıdaki Harbiye Mektebi binası, Kırım Harbinin sonlarına doğru bütün kıymetli kitaplariyle beraber yandı. Abdülâziz'in iradesiyle bu binanın temelleri üzerine, iki katlı yeni bir bina inşa edildi ve mektep 1863 de buraya taşındı.

Askerî İdadinin de bu sıralarda Galatasaraya nakledildiği anlaşılıyor. Çünkü aşağıda görüleceği üzere bütün askerî idadiler 1864 de Galatasarayda toplanmıştır.

Askerî sanayi idadileri de, 1862 yılında Tophanede «İdadi Bölükleri» adı altında kurulan iki sanayi alayı ile vücuda gelmiştir. Bu Askerî Sanayi Mektebi, şimdi askerî fabrikalarımızın bulunduğu Kırıkkaledir.

1864 de Galatasarayda da, bütün kara ve deniz askerî mekteplerinin idadi sınıflarını bir araya toplıyan bir «İdadii Umumii Askerî» açılmıştır. Bu idadileri aynı çatı altında toplamaktan tahsil ve tasarruf bakımından fayda tasavvur edilmişti. Hasköydeki Mühendishanei Berrii Hümayundan (Topçu Mektebi)

boş kalan yere de Galatasaraydaki umumî idadinin ihtiyat sınıfları nakledilerek orada da «Mahreci Mekâtibi Askeriye» adiyle dört sınıflı bir mektep daha tesis edilmiştir.

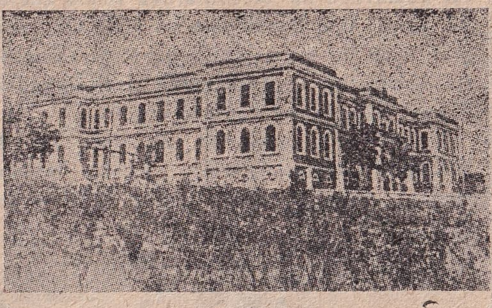
Galatasarayda toplanmış olan askerî idadiler 1867 de dağıtılmış ve Bahriye İdadisi tekrar Heybeliadadaki mektebe ve H a r b i y e İ d a d i s i d e K u l e l i k ı ş l a s ı n a nakledilmiştir. Mahreci Mekâtibi Askeriye, Hasköydeki Topçu Mektebi binasında kalmıştır.

Askerî idadilere talebe yetiştirmek üzere, 1875 de İstanbulun muhtelif semtlerinde do kuz askerî rüştiye tesis edilmiş ve Mahreci Mekâtibi Askeriye adlı mektep de lâğvedilerek bir askerî rüştiye olmuştur. 1877 - 1892 yılları arsında yirmi bir vilâyette daha askerî rüştiyeler açılarak bunların sayısı otuza çıkarılmıştır. Askerî rüştiyeler 1913 de lâğvedilmistir. Gene 1875 de askerî mekteplere sivil muallim yetiştirmek ve bu mekteplerdeki asker muallimlerden orduda da istifade edilmek üzere Mengşi Muallimin adıyle bir mektep açılmıştır. Bu mektebe rağmen, yalnız askerî rüştiyelerde ve idadilerde değil, birçok sivil okullarda ve yüksek okullardaki talebe, kıymetli askerî muallimlerden ders görmüşlerdir.

B u g ü n H a r b O k u l u n a t a l e b e y e t i ş t i r e n ü ç a s k e r î l i s e v a r d ı r : 1 — Kuleli, 2 — Bursa, 3 — Maltepe askerî liseleri. Bunlardan başka Kırıkkalede bir Askerî Sanat Lisesi ile Anadoluda iki askerî ortaokul mevcuttur.

K u l e l i A s k e r î L i s e s i : Bu liseye tahsis edilmiş olan bina, Çengelköyündedir. Buraya Yavuz Sultan Selim zamanında Bostancıbaşı odaları denirdi. Sonradan Kulelibahçe adı verilmiştir. Bu bahçede padişahlar için sebze ve çiçek yetiştirilirdi. 1828 tarihinde İkinci Mahmut zamanında buraya bir süvari kışlası yapılmıştır. Abdülmecit devrinde kışla yanmış, yarısı ahşap olarak yeniden inşa edilmiştir. Bu kışla 1854 de Kırım Harbine iştirak etmek için İstanbula gelen müttefik askerlerine tahsis edilmiştir. Mektebin yanında Kırım Harbinde ölen müttefik askerlerinin mezarları vardır. Kışla tekrar yandığından 1861 de kâgir olarak yeniden yapılmıştır. Galatasaraydaki İdadii Umumîi Askerî lâğvedildikten sonra, Askerî İdadi 1873 de Kulelideki binaya nakledilmiştir. Bu «1873 tarihi» 1940 da neşredilen Askerî Liseler adlı eserden alınmıştır. Halbuki muhterem Osman Ergin «Türkiye Maarif Tarihi» adlı eserinin üçüncü cildinde «Askerî idadilerin 1281 (1864) tarihinde Galatasaray binasında toplandıklarını ve 1284 (1866) senesinde o binanın mülkiye mekteplerine mahsus bir umumî idadiye tahsisi dolayısiyle askerî idadilerin kısmen Kuleliye nakledildiğini bu kitabın 361 inci sayfasında evvelce yazmıştım» diyor ve şunları ilâve ediyor: «1295 (1878) de bütün askerî mekteplerin idadilerinin bir arada bulunmasından fayda görülmiyerek Bahriye, Topçu, Tıbbiye idadilerinin ayrıldıkları, bunlardan Tıbbiye İdadisinin şimdi Gülhane Askerî Tatbikat Mektebi olan kırmızı kışlaya, Bahriye İdadisinin Heybeliadaya ve Topçu İdadisinin de Halıcıoğlunda eski yerine naklolunduklarını görüyoruz. Daha sonra, Tıbbiye İdadisi de oradan kaldırılıp Kuleli İdadisi yanındaki hastane binasına götürülmüşse de Bahriye ve Topçu idadileri devrin sonlarına kadar yerlerinde kalmışlardır».

Görülüyor ki bu iki vesikada Askerî İdadinin Kuleliye nakli tarihi birinde 1873, ötekinde 1878 dir. Halbuki Harbiye İdadisi Galatasaraydaki askerî idadilerin ayrılması üzerine Kuleliye nakledildiyse, bunun tarihi 1866 veya 1867 olmak lâzım gelir. Çünkü Osman Ergin eserinin üçüncü cildinde askerî idadilerin Galatasaraydan 1284 (1866) tarihinde ayrıl-

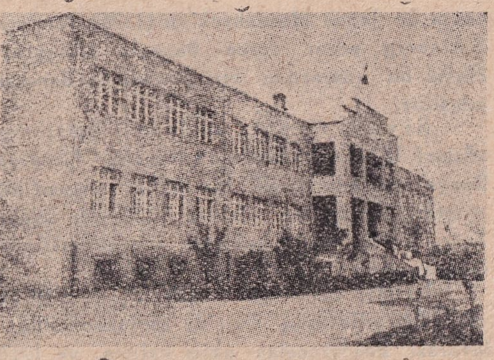

Bursa Askerî Lisesinin binası

dıklarını yazmıştır. Böylece Askerî İdadinin Kuleliye nakli tarihi üzerinde ittifak voktur.

Kuleli 1877-78 Osmanlı - Rus Harbinde de muvakkaten askerî hastane olmuş ve mektep Pangaltı Harbiyesine nakledilmiş, harb bittikten sonra, mektep gene Kulelideki binaya dönmüş ve Meşrutiyet devrine kadar burada kalmıştır.

Meşrutiyet devrinde, 1914 de askerî idadileri bitiren talebenin doğruca Harb

Kırıkkale Askerî Sanat Lisesi binası

Okuluna alınarak «zabit namzedi» adıyle altı ay kıtalarda er talim ve terbiyesi görmeleri usul ittihaz edildi. Gene bu devirde Kuleli Lisesinin eski binası yanına ona benzer bir bina daha ilâvesiyle mektep büyütüldü.

Mütareke yıllarında, Harbiye Mektebi yılda altı defa yer değiştirerek oradan oraya taşınırken 1 mayıs 1920 de Kulelideki yeni binaya nakletmek zorunda kalmıştı. Fakat 5 temmuz 1920 de işgal kuvvetleri buraya da el atarak Ermeni Yetimhanesi yaptılar. Bunun üzerine Harbiye ve Kuleli mektepleri, Kâğıthane civarında bir ordugâha naklettiler. 1 ağustos 1920 de Harbiye Mektebi Eyüpteki iplikhaneye, Kuleli İdadisi de Maçka kışlasına taşındı. 26 aralık 1920 de Harbiye Mektebi Maçka kışlasına, Kuleli İdadisi de Beylerbeyine nakledildi.

Ankarada, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kurulduktan sonra 1 temmuz 1920 de Cebecide Abidin Paşa köşkü civarındaki pavyonda kurulan ve İstiklâl Harbi sonuna kadar devam eden Zabit Namzetleri talimgâhının ilk talebesi arasında, kendi arzulariyle Anadoluya geçen Kuleli İdadisinin fedakâr, yurtsever ve kahraman çocukları da vardı.

İstanbul kurtulduktan sonra Kuleli Mektebi tekrar açılmış ve İkinci Dünya Savaşında Anadoluya sevkedilinceye kadar burada kalmıştır. Kuleli binası şimdilik askerî hastane olarak kullanılmaktadır.

B u r s a A s k e r î L i s e s i : Bursa Askerî Lisesi 1845 de Hükûmet Konağı civarında bir binada açılmıştır. 1853 de vukua gelen bir depremde bu bina yıkıldığından daha büyütülerek yeniden yapılmıştır. Bu bina yapılırken de derslere koğuşlarda ve dersane ittihaz edilen yerlerde devam edilmiştir. Sıra olmadığından, talebe, medreselerde olduğu gibi kilimler üzerine bağdaş kurup ders dinlemişlerdir. 1869 dan sonra sıralar yaptırılmış ve mektep intizama sokulmuştur.

Bursa İdadisinin şehir içindeki binası da ihtiyaca yetmedikten başka gayrı sıhhî de olduğundan 1887 de Işıklar'daki şimdiki mektep binasının inşasına başlanmış ve burası 1890 da açılmıştır. 57 yıldır Bursa Askerî Lisesi Bursaya nazır yüksek bir mevkide bulunan binasındadır.

M a l t e p e A s k e r î L i s e s i : Maltepe Askerî Lisesi öteki liselerden yenidir. Kuleli ve Bursa liseleri, müracaat eden talebenin çokluğu yüzünden ihtiyaca kâfi gelmediğinden 1928 de Maltepe Askerî Lisesi de açılmıştır. Maltepe Askerî Lisesinin İkinci Dünya Savaşında Anadoluya Konya şehrine gönderilinceye kadar işgal ettiği Topkapı Maltepesindeki bina, Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kurulan Hassa Fırkaları için sur haricinde inşa edilen kışlalara mahsus hastane binasıdır. Burası Birinci Dünya Savaşına kadar hastane olarak kullanılmış, Mütareke yıllarında Fransızlar tarafından işgal edilerek kışla halinde kullanılmıştır. İstanbulun kurtuluşundan sonra, burada bir hastaneye lüzum kalmadığından binada şehit çocuklarına mahsus bir askerî ilk mektep tesis edilmiştir. Bu ilk mektep de 1928 de lâğvedilerek yerine Maltepe Askerî Lisesi kurulmuştur.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : *Belediye Mektupçusu Osman Ergin'in "Türkiye Maarif Tarihi"; "Askerî Liseler 1938-1939 ve 1939-1940 Hâtıraları" adlı broşür; Harb Okulunun 100 üncü yıldönümü münasebetiyle 1945 de neşredilen "Harb Okulu Tarihçesi".*

(Abidin Dav'er)

MERCİMEK — Baklagillerden, çiçeğinin taçyaprakları ayrı ve kelebek biçimli, meyvası baklamsı, alçak boylu, bir yıl ömürlü bir bitki. Teknik adı «evrum lens» olan mercimeğin birkaç çeşidi vardır. Antikitenin en eski zamanlarından beri Avrupanın güneyinde, Afrikanın kuzeyinde ve Doğunun kumlu topraklarında yetiştirilir.

Mercimek

Mercimeğin çiçeği soluk mavidir; mevvası, iki tane ihtiva eden fasulyemsi ufak bir kabuktur. Bitkinin kuru sebzeler arasında yer alan ve yenen kısmı bu tanelerdir. Tanelerin rengi koyu esmer veya kırmızıdır. Bu, mercimekleri sadece mercimek ve kırmızı mercimek diye tanınan cinslere ayırır.

Yüzde 25,94 protein, yüzde 52,84 karbon hidrat, yüzde 1,93 yağ, yüzde 12,30 su ve yüzde 6,99 madenî maddeler ihtiva eden mercimek taneleri son derece besleyicidir. Bitkinin kendisi çok iyi bir hayvan yemi ol-

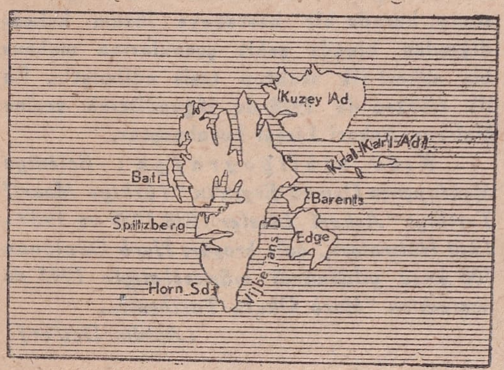
duğu gibi havadan aldığı azotla birlikte mükemmel bir taze gübre teşkil eder.

Mısır ve Hindistanın haylı önemli mahsul ve gıdalarından olan mercimek bu memleketlerden başka, memleketimizle Suriye ve Meksikanın da önemli gıdaları arasında yer alır. Avrupanın bilhassa güney kısımlarında hem insan gıdası, hem hayvan yemi olarak yetiştirilir. İngilterede değeri bilinmekle beraber pek yetiştirilmez. Mercimek, yetiştirilen birçok memleketlerde çorbası yapılarak veya doğrudan doğruya kuru sebze olarak istihlâk olunur.

«Lens» ve gene lâtincesi «lenticula» dan mercimeğe Fransızlar «lentille» İngilizler «lentil», İtalyanlar «lenticchia» veya «lente», Almanlar «linte» adlarını vermişlerdir. Cam adeseler de, mercimek tanesi biçiminde oldukları için bu dillerde aynı kelimelerle ifade edilmişlerdir. Netekim «adese» kelimesi de mercimeğin arapçası olan «ades» den gelmektedir. Yeni fizik terimlerimizde adeseye «mercek» denilmiştir. *(A. B.)*

SPİTZBERG TAKIMADALARI VE SİYASÎ VAZİYETLERİ — Spitzberg takımadaları 75° 25′ ile 85° 50′ doğu merid; yeni ve 10° 20′ ile 30° kuzey paraleli üzerinde ve Groenland ile Novaya Zemly arasında bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği Hükûmeti Spitzberg takımadalarında üsler talebetmiş ve Norveç Hükûmeti de bu isteği prensip itibariyle kabul etmiştir.

Spitzberg takım adaları

Adaların coğrafî durumu: Spitzberg dar boğazlarla biribirinden ayrılmış üç büyük ve birçok küçük adalardan müteşekkildir. Hepsinin yüzölçümü 68.000 kilometre kare tutarındadır.

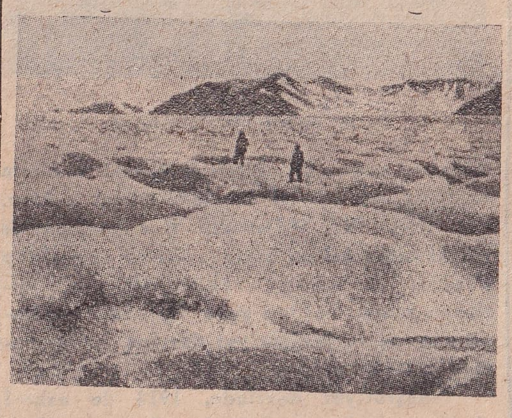
Bu takımadaları gurubunun belli başlı adaları şunlardır: Edge, Barents, Prens Charles Foreland, Wiche, Hope ve Ayı adaları. Bunlardan maada çok sayıda küçük adalar vardır. Adaların arazisi umumiyet itibariyle hafif dalgalı olup, derin fiyorlarla kesilir ve yer yer yüksek tepeler yükselir. Bu tepelerin en yükseği 1.700 metredir. Adalara Spitzberg adının verilmesine de bu tepeler âmil olmuştur.

Spitzberg'in bulunduğu bölgenin iklimi çok sert ve soğuktur, fakat sıcak su akıntıları adaların iklimini yumuşatmıştır. Suhunet vasatî olarak en çok sıfır altı 18 dereceye kadar düşer ve en fazla sıfırın üstünde 3 dereceye kadar yükselir.

Adalarda bitki olarak yosunlar, çimenler, birkaç cins çiçek ve içeri bölgelerde de bodur ağaçlar yetişir. Ayı, tilki, ren geyiği gibi hayvanlar boldur. Sahillerde de çok miktarda fok vardır.

Adalarda yer yer kömür madenleri vardır. Bu madenlerin bâzıları 1905 ten 1916 ya kadar Amerikalılar tarafından işletilmişti, Şimdi bu madenleri Norveçliler ve Ruslar işletmektedir. Senelik istihsal 600.000 ton kadardır. Sovyet Baltık filosu harbden evvel kömürünü bu madenlerden temin ederdi. Bu, Kuzey Buz Denizi yolu ve Hint Okyanusu gibi uzun bir yol takibine hacet bırakmaksızın Arkanjelsk ve Murmansk'ı Uzak Doğudaki Sovyet limanlarına bağlamaktadır.

Spitzberg adalarını ilk defa 1194 te Vikingler keşfetmişlerdir. Fakat burasını medeni dünyaya hatırlatanlar William Ba-

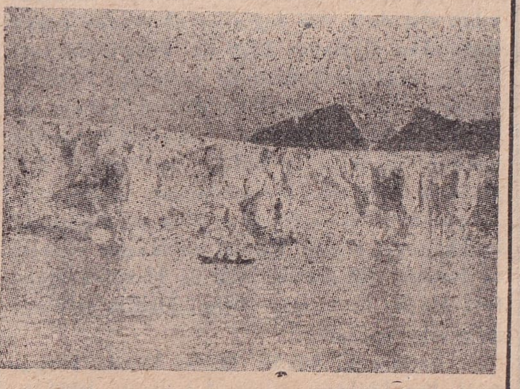

Adalardan bir görünüş

rents ile Jacob Heenskerk'dir (1596). Adalara Spitzberg adını veren Barents olmuştur. Hattâ bu adalardan birinin adı da Barents adasıdır.

Siyasî gelişmeler: Spitzberg adaları 1870 yılındanberi Norveç, İsveç ve Rusya arasında daimî bir ihtilâf mevzuu olmuştur. Bu ihtilâf adaları 1920 ye kadar Terre Nulius yani sahipsiz toprak halinde bırakmıştır.

İhtilâfı halletmek maksaidyle 1910 ve ve 1912 yıllarında Oslo'da toplanan milletlerarası konferanslar akim kalmış, ve 1914 te İngiltere, Fransa, Belçika, Holânda, Amerika ve Almanyanın da iştirakiyle yapılan görüşmeler Birinci Dünya Savaşının çıkmasiyle inkıtaa uğramıştır.

1920 de harbe son veren muahedeler çerçevesi içinde, Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, İsveç, Norveç, Danimarka,

Bir görünüş daha

Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve Yeni Zelânda arasında bu adaları Norveç hâkimiyeti altına koyan ve bunlara tarafsız bir statü bahşeden bir anlaşma yapılmıştır.

1920 muahedesinin dokuzuncu maddesine göre Norveç bu adalarda kara ve deniz üsleri kuramıyacak, tahkimat yapamıyacak ve başkalarına da bu hakları veremiyecekti.

O zaman ihtilâl içinde bulunan Rusya 1920 anlaşmasına 1925 yılında katılmış ve bâzı kömür madenlerini işletmek imtiyazını dahi almıştır.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Spitzberg adaları Almanlar tarafından işgal edilmişti.

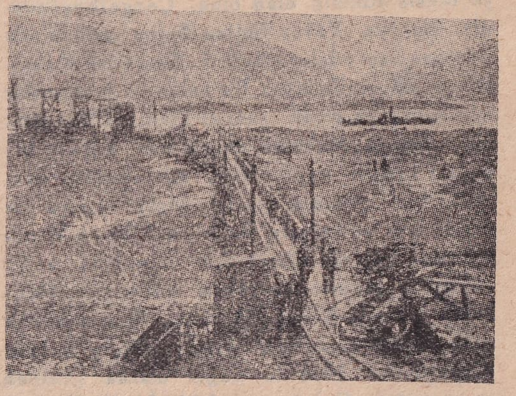
Şimdi açıklandığına göre Ruslar 1944 te ve 1945 te Norveç Hükûmetiyle 1920 muahedesinin değiştirilmesi hususunda müzakerelere girişmişlerdir. Norveç Hükûmeti bu hususta bir anlaşmaya varmıya istekli olduğunu bildirmiştir. O sırada iki hükûmet «Norveçin bu adalar üzerindeki hükümranlığına halel vermiyecek» bir anlaşma imzalamıya karar vermişlerdir. Ancak Norveç hükûmeti bu anlaşmanın İngiliz, Amerikan, Fransız, Holânda, Danimarka, ve İsviçre hükûmetleri tarafından tasvibedilmesi şartını koşmuştur.

New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısı esnasında da Norveç Dışişleri Bakanı Lange ile Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov bu meseleyi görüşmüşlerdir.

Sovyet iddiasına göre 1920 anlaşması Sovyetler Birliğinin kuzeydeki güvenliğini, iktisadî menfaatlerini gözetmemektedir. Harbde adaların Almanlar tarafından işgal edilmesi Rusyayı müşkül bir duruma düşürmüştür.

1920 muahedesini imzalıyan diğer devletler, muahedenin kendi muvafakatleri alınmadan tadil edilemiyeceğini katî surette beyan etmişlerdir.

Yazımıza nihayet verirken şu ciheti de hatırlatalım ki bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonra Kuzey Kutbu bölgesine olağanüstü bir ehemmiyet atfedilmektedir. Bunun en bâriz sebebi Rusya, Amerika ve İngiltere ara-

Adalarda kömür madenleri

sındaki en kısa hatların bu bölgeden geçmesidir. Eğer bu memleketler arasında bir harb çıkacak olursa savaşlar Kutup bölgesinde cereyan edecek ve bombardıman uçaklarının yolları buradan geçecektir.

Amerikalılar geçen yıl Kanadalılarla birlikte Kutup bölgesinde askerî manevralar yapmışlardı. O zamandanberi de bu bölgeye elverişli teçhizat ve silâhların hazırlanması için âzamî gayret sarfedilmektedir.

Şimdiki halde Rus toprakları Kuzey Buz Okyanusundan Kutup bölgesinin beşte ikisi, yani 140 derece üzerinde uzanmaktadır. Amerika ise bu bölgede 25 derecelik bir saha işgal etmektedir; ayrıca Groenland ve İzlanda'da üsleri vardır. *(A. K.)*

TABI SANATININ VE MATBAACILIĞIN TARİHCİĞİ — Tabı sanatı; hakkedilmiş blok (yekpare levha) ların veya müteharrik harflerin, yahut hakkâklikte ve kabartmacılıkta olduğu gibi madenî levhalardaki oyuk ve çıkıntıların mürekkepli satıhlarından tazyik yoliyle kopyalar almak, yahut da taş basmasında olduğu gibi hususî mürekkep ve usullerle taşa geçirilen yazı ve resimlerin gene tazyik suretiyle kopyalarını çekmek sanatı diye tarif edilebilir. Tabı sa-

natının tatbik edildiği yerlere matbaa ve tabı işleriyle uğraşmıya da matbaacılık denir.

Tekemmül ede ede bugünkü hale gelen matbaacılık hakikî ve şümullü olarak her ne kadar müteharrik harflerin mucidi sayılan Gutenberg zamanından başlarsa da, Gutenberg ne tabı sanatının bânisi ve ne de müteharrik harflerin mucididir. Zira, aşağıda ve verceğimiz bilgi ve belgelerden de anlaşılacağı üzere tabı sanatının hakikî kurucusu Çinliler ve belki de, Çinlilere ait en eski tabı eserlerinin bulunduğu Türkistanda o devirlerde yaşamış olan Uygurlar, yani Türkler, müteharrik harflerin hakikî mucidi de gene aşağıda vereceğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere Uygurlar ve bir ihtimale göre de Çinlilerdir. Kısaca söylemek lâzım gelirse tabı sanatının ilk kurucusu ve müteharrik harflerin ilk mucidi olmak şerefinin Türkler (Uygurlar) e mi, yoksa Çinlilere mi, yahut hangisinin hangisine aidolduğunu, ileride daha aydınlatıcı başka belgeler bulunmadığı takdirde, kesin olarak söylemek güçtür.

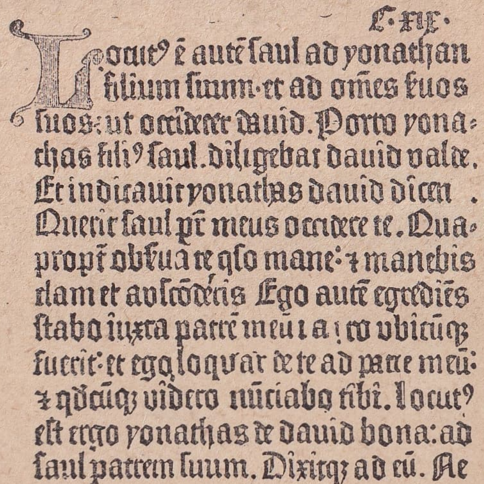

Gutenberg

Gutenber'gin heykeli

British Museum'un Doğu kitapları dairesi muhafızı ve edebiyat doktoru Lionel Giles'in «The Genius of Chinese Literature» (Çin Edebiyatının Dehası) adlı yazısında anlattığına göre Sir Aurel Stein'in Tun - Huang'tan getirdiği matbu belgeler on iki kadardır. Bunların dördünde tam tarih vardır ve en eskisi Milâttan Sonra 868 yılına aittir (Stein bu matbu belgeyi Türkistanda « Bin Buda » mağarasında bulmuştur. British Museum'da Stein koleksiyonunda duran bu parçanın aslı 4,80 metredir. Sanatkârane resimleri ve «Sutra Elmas'ı» adlı Buda dilindeki yazının çinceye tercümesini ihtiva etmektedir). Bu belgeye sathî bir bakış, bunu basandaki hünerin yüksek bir teknik tekâmüle ulaşmış olduğunu gösterir ve bu tekâmüle varmak için hiç değilse yüz yıl lâzımdır. Netekim Milâttan Sonra 770 tarihinde Budist tılsımlarından bir milyon basıldığının Japon yıllıklarına girmiş olması da bu düşünceyi teyideder. Mustatil bir kâğıt şerit üzerine kabaca basılmış ve her biri yüz Çin harfi ihtiva eden bu tılsımlardan bir miktar hâlâ mevcuttur ve üç tanesi British Museum'dadır (Müzenin Stein koleksiyonunda bulunan bu parçalar Türkistanda Küçük Hisar'da bulunmuştur. Çin - Buda dilindedir. Kırmızı ve siyah basılmıştır). Bu tılsımların 770 de Japonyaya gitmiş olması için tabı sanatının 770 den de önce icadedilmiş olması lâzım gelir (Netekim dünya bilginleri, hiç değilse şimdilik, tabı sanatının Sekizinci Yüzyıl başlarında veya ortalarında icadedildiğini kabul etmişlerdir). Bunlardan başka Nanking'de bir aile K'ai - Yüan adlı mevkut resmî bir gazetenin kopuk parçalarını hâlâ saklamaktadır. İster onların ister başkalarının icadı olsun, tabı sanatının uzun zaman Budistlerin inhisarında kaldığı anlaşılmaktadır (Makale sahibi de bu sözleriyle yukarıda belirtttiğimiz gibi tabı sanatının bânisi olmanın Çinlilere mi, yoksa başkalarına mı, meselâ Türkistandaki Uygurlara mı aidolacağı noktasında zımni bir tereddüt göstermektedir). Budistlerden sonra, Confucianistler klâsik eserler basmışlardır. Bütün bu söylediklerimiz blok baskılara aittir. Bununla beraber, müteharrik harfler en geç Onbirinci Yüzyıl ortalarında gene Çinde icadedilmiştir ve Çinlilerin müteharrik harflerle tabı usulleri, o devirlerde bunu bizzat görmüş olan biri tarafından bütün teferruatiyle hikâye edilmiştir. Müteharrik harfler önce balçıktan, daha sonra kalaydan ve bilfiil anlaşıldığına göre tahtadan - zira Tun - Huang mağarasında tahtadan uygurca müteharrik harfler bulunmuştur - yapılmıştır (Bahsedilen balçık ve kalaydan harfler bulunmuş değildir). Bununla beraber bu yeni icat, hiçbir suretle blok baskısının yerini tutmamıştır. Avrupada Gutenberg müteharrik harfleri tekemmül ettirdiği zaman (görülüyor ki Gutenberg müteharrik harflerin hakikî mucidi değildir; sadece tekemmül ettirmiştir) Avrupa henüz ortaçağ uyuşukluğu başlangıcındaydı ve İtalya edebiyatı müstesna, edebiyat iptidaî durumda idi. Halbuki Çinde durum bambaşka olmuştu; onlar tabı sanatını icadettikleri zaman altın çağlarını kapamışlardı bile. Lionel Giles'in yukarıda bahsettiği Çinlilerin müteharrik harflerini Pi - Şeng adında Çinli bir demirci 1041 tarihinde madenden imal etmiştir. Tahtadan uygurca müteharrik harflerin bulunduğu Tun - Huang mağarası günümüzden aşağı yukarı elli yıl kadar önce üstü duvarla örtülü olarak bulunmuştur. Bu duvarın, mağara hazinesine Cengiz istilâsı dolayısiyle 1209 yılından önce çekildiği sanılıyor. Hal böyle ise bulunan uygurca harflerin 1209 yılından önceye aidolması tabiîdir. Mağarada bu harflerden başka birçok Uygur manuskriptleri ile katî tarihleri Sekizinci Yüzyıldan en fazla Onuncu Yüzyıl sonuna kadar giden çince kitabeler ve blok baskı eserleri bulunmuştur. Şu halde bulunan uygurca müteharrik harflerin de en fazla Onuncu Yüzyıl sonuna kadar uzıyan bir zamana aidolduğuna hükmedilebilir. Nitekim uygurca müteharrik harfler yanında Çin müteharrik harflerinin veya bu harflerin varlığına işaret edebilecek bir eserin bulunmaması Uygur müteharrik harflerinin Çin müteharrik harflerinden önce olduğunu hatıra getirmektedir. Kaldı ki tecrübe ve tekâmül hâdisesi, bu işde önce tahtanın ve sonra madenin kullanılması gerekeceğini de mantıkî olarak düşündürmektedir (Nitekim Gutenberg de müteharrik harflerini önce tahtadan, sonra madenden yapmıştır). Bir de unutmamak lâzım dır ki Çinlilere ait ilk tabı belgeleri hep Türkistanda bulunmuştur ve Uygurlar bu ülkede en az Sekizinci veya Dokuzuncu Yüzyıla kadar hüküm sürmüşlerdir. Sonra tabı sanatı için lâzım olan kâğıdın icadında da Türklerin büyük rolü vardır. Nitekim «kâğıdın ilk defa Çinde icat ve imal olunduğu kabul edilmekte ise de son araştırmalar, keçenin mucidi olan Türklerin, kâğıt keçesinin icat ve imalinde de önderlik etmiş bulunduklarını göstermektedir» (Bakınız: Kâğıt; Aylık Ansiklopedi, Sayfa 216).

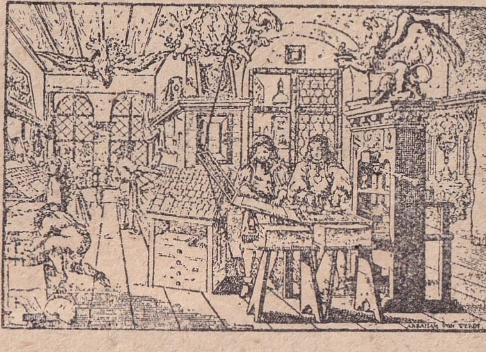

C. XIX.
Locut⁹ ē autē saul ad yonathan filium suum· et ad om̄es suos suos: ut occideret dauid. Porro yonathas fili⁹ saul. diligebat dauid valde. Et indicauit yonathas dauid dicens. Querit saul p̄r meus occidere te. Quapropt̄ obsua te q̄so mane: ⁊ manebis clam et absconderis Ego autē egrediēs stabo iuxta patrē meū i agro ubicūq3 fuerit· et ego loquar de te ad patre meū: ⁊ qd̄cūq3 videro nūciabo tibi. locut⁹ est ergo yonathas de dauid bona: ad saul patrem suum. Dixitq3 ad eū. Ne

Gutenberg'in ilk bastığı İncil'den bir sayfa

İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Helmuth Bosserti İkinci Türk Tarih Kongresine tevdi ettiği «Tabı Sanatının Keşfi» adlı tezinde yukarıdaki mütalâaları daha geniş bir surette yürüterek ve bütün ihtimalleri tahlil ederek uygurca müteharrik harflerin çince müteharrih harflerden önce olduğunu ve Çinlilere ait olduğu sanılan bu icadın Türklere ait bulunduğunu söylemektedir.

Bütün bunların dışında tabı sanatının ve müteharrik harflerin Doğudan Batıya getirilişinde de Türklerin büyük rolü vardır. Mısırda gerek arkeolojik ve gerek tarihî geniş araştırmalarda ve keşiflerde bulunmuş olan Howard Carter diyor ki: «Blok baskısının Batıya doğru götürülmesinde ve Türk dilinde müteharrik harflerin ilk yayılmasında Türk ırkına mensup halkın pek büyük hissesi vardır» Diğer taraftan aynı Carter, 1300 senelerine doğru Mısırda Türk - Memlûk çağında Kur'anın müteharrik harflerle basılmış olduğunu tespit etmiştir.

İlk matbaaları gösteren eski bir resim

Yukarıdanberi belirttiğimiz üzere Gu-

tenberg müteharrik harflerin hakikî mucidi olmamakla beraber Batı medeniyetinde müteharrik harflerle matbaacılığın hakikî ve ilk kurucusudur. Vâkıa Harlem şehrinden Coster diye anılan Holândalı Laurent Janszoom ve hattâ Fransanın Avignon şehrinde kuyumculuk eden Bohemyalı Procope Waldfoghel'in bu hususta Gutenberg'e takaddüm ettikleri hakkında birtakım iddialar yürütülmüşse de sonradan bütün bu iddiaların temelsiz olduğunda ittifak edilmiştir.

Gutenberg'i matbaasında gösteren bir tablo

Avrupada Gutenberg'ten önce bâzı kitaplar basılmamış değildir. Bunların en eski bilineni 1423 yılına aittir. Bunlar lâtince ilk gramerler (Doants) le halk için ahlâk ve din eserleri (Miratı Selâmet = Speculum humanae salutis), papanın af ve gufran mektupları v. s. dir. Ancak, Batı tabı sanatının en eski âbideleri sayılan bu eserler de kabartma olarak oyulmuş tahta bloklara mürekkep sürülmek suretiyle basılmışlardır.

Johann Gensfleisch Gutenberg, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber birçok ansiklopedilere göre 1397 de ve bâzılarına göre 1400 de Rhein havzasında Mainz (Mayence) şehrinde doğmuştur. Babası Gensfleisch Sulgeleh, anası asil bir ailenin kızı olan Else Gutenberg'tir. Bu yüzden Johann babasının değil, anasının soy adını almış ve dünyaca Gutenberg adiyle şöhret bulmuştur. Gutenberg 1420 yılında, Üçüncü Frederick'in Mainz'e girişi sırasında meydana gelen karışıklıklar yüzünden kendi ihtiyariyle şehri terkederek Strasbourg'a yerleşmiştir. Nitekim 1434 yılına ait hakikî vesikalar onun bu şehre yerleşmiş olduğunu ispat etmektedir. O yılda ayna imal etmek üzere Dritzehen adında biriyle ortak olduğu anlaşılmaktadır. 1436 da bu ortaklığa Riffe ve Heilmann adında iki kişiyi daha almıştır. 1439 da Dritzehen'in ölümü üzerine şirketin feshi gerekmiş ve mahkeme huzurunda dinlenen on yedi şahidin verdikleri ifadeler dört ortağın gerçekleştirmiye uğraştıkları gizli usulün camcılık veya aynacılık değil, müteharrik harfli matbaacılıkla ilgili olduğunu meydana çıkarmıştır. Şu halde, esasen çocukluğundanberi tahtalara ayrı ayrı harfler oyarak bunları yan yana getirmek suretiyle kendi adını basmıya muvaffak olmuş bulunan Gutenberg'in bu usulü tekemmül ettirme tecrübelerine 1436 da başladığı anlaşılmaktadır. Gutenberg ve ortaklarının burada basmıya çalıştıkları kitabın ne olduğu, kitaptan bir eser kalmadığı için bilinmiyor. Fakat bunun bir İncil olduğu söyleniyor. 1444 sonunda bilinmiyen bir sebeple Mainz'e dönen Gutenberg 1450 yılına kadar müteharrik harflerini ve bunlarla tabı işini tekemmül ettirmekle uğraşmıştır. Bu arada tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber tahta harfler yerine kurşun ve kalaydan dökme harfler imaline muvaffak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu muvaffakıyetinden sonradır ki Fust veya Faust adında banker ve zengin bir kuyumcu 1450 yılında kendisiyle ortak olmuştur. Bu ortaklığa sermaye olarak Fust'un para ve Gutenberg'in gerek müteharrik harfler ve gerek bunlarla baskı usulleri hakkındaki buluşlarını koydukları anlaşılmaktadır. Ancak Fust bir müddet sonra Schœffer adında üçüncü bir ortağı zorla kabul ettirmiş; verdiği nakdî sermayeyi istirdada yarıyacak tahrirî teminatı Gutenberg'ten almıya muvaffak olmuştur. Bu vesikalara dayanarak 1455 de ortaklığı feshetmiş ve 1456 ağustosunda neticelenen muhakeme ile tabı makinelerini ve malzemesini tamamiyle Gutenberg'in elinden alarak öteki ortağiyle işe devam etmiye başlamıştır. Gutenberg, bu ilk matbaasında bâzı eserler basmışsa da bunlardan ancak «Kırk iki satırlık İncil» diye tanı-

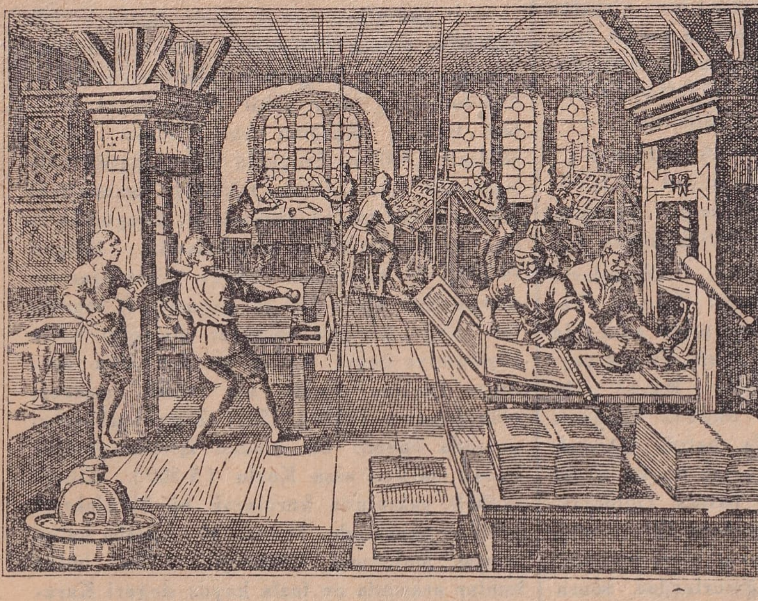
nan eser bilinmektedir. Fakat Gutenberg bu esere de, diğer bastığı eserler gibi adını koymadığı için, bunun basılışı karine ve istidlâl yoliyle kendisine atfedilmektedir (Bu İncil 1873 yılında 3.400 İngiliz lirasına satılmıştır). «Kırk iki satırlık İncil» in yukarıdaki izahata göre 1450 ile 1455 arasında basılmış olması lâzımdır. Muhtelif ansiklopediler de bunu böylece 1450 - 1455 diye kaydetmektedirler. Makinelerinin ve malzemesinin gitmesi üzerine sermayesiz olarak elleri böğründe kalan ve sıkıntıya düşen Gutenberg bir müddet sonra Pfister adında başka bir ortağın yardımiyle kurduğu yeni bir matbaada o zamanlar için yeni bir şaheser olan « 36 satırlık İncil» i bastı. Papaların vakayinamesine göre Gutenberg bu yeni matbaasında günde üç yüz sayfa basabiliyordu. İlk ve ikinci ortağiyle bastığı bu iki İncil dışında Gutenberg'e atfedilen bir kitap ta 1460 da bastığı «Catholicon» dur. Yukarıda belirttiğimiz gibi bastığı kitaplara adını yazmak Gutenberg'in âdeti olmadığı için o devir kitaplarından daha başka hangilerinin kendisi tarafından basılmış olduğu meçhul kalmıştır.

Gutenberg'in ikinci matbaası ticarî bakımdan verimli olmamış ve kendisi de bu yüzden malî güçlüklerden ve para sıkıntısından kurtulamamıştır. Hattâ Nassau Dukası Adolphe'un 1465 de kendisine sarayının asalet unvaniyle birlikte aylık bağlaması lâzım gelmiştir. Bu tarihten üç sene sonra, yani 1468 de Gutenberg, doğduğu şehirde ölmüştür.

Matbaacılık Gutenberg'ten ziyade, işlerini ilerleten ve matbaacılığa birtakım yenilikler getiren eski ortağı Fust delâletiyle elli yıl bile bulmıyan kısa bir zaman içinde Avrupanın büyük şehirlerinden birçoğuna yayılmıştır.

Biz bu bendimizde «Tabı Sanatı ve Matbaacılığın Tarihçiği» ni vermekle yetineceğimiz için teknik bakımdan matbaacılığın çeşitli kollarına ve usullerine girişmeden sadece matbaacılığın muhtelif memleketlere ilk yayılış devrinden bâzı tarihler ve bilgiler zikrederek yazımıza son vereceğiz.

Mainz'den sonra matbaa kurulan ilk şehir Strasbourg'tur (muhtemel olarak 1460 dan evvel). Sonra Almanyada sırasiyle Bamberg (1461), Köln (Kolonya), Augsburg, Basel ve Nuremberg (1470 den evvel) bunlardan sonra Speier, Ulm, Lübeck, Leipzig şehirleri matbaaya kavuşmuşlardır. Kitaplara adını taşıyan bir kapak koymak ve bu kapağa tarih, müellif adı, matbaa adı yazmak ilk defa Köln'de başlamıştır. İtalyada ilk matbaa iki Alman tarafından Subiaco manastırında 1465 de kurulmuş, aynı Almanlar 1467 de Romada bir matbaa açmışlardır. Onbeşinci Yüzyıl sonundan evvel İtalyada mevcut kırk matbaacıdan otuzu Almandı. 1469 da Venedikte ilk matbaayı açan gene bir Almandır. 1471 de Strasbourg'lu bir rahip Napolide bir matbaa açmış, Floransa ile Bolonya ise aynı yılda iki İtalyan tarafından matbaa sahibi edilmiştir. Milâno ve Ferrara 1500 den önce matbaaya kavuşmuştur. Venedik Onbeşinci Yüzyılda İtalyada basılan kitapların yarısına yakınını çıkarmış ve İtalya 72 matbaa ile Almanyayı gölgede bırakmıştır. Fransada ilk matbaa gene üç Alman tarafından 1469 - 1470 de Pariste Sorbonne (Bakınız: Sorbonne; Aylık Ansiklopedi, sayfa 750) da kurulmuş ve bunlar 1473 te Pariste kendi hesaplarına bir matbaa açmışlardır. Paristen sonra matbaacılıkta en önemli şehir Lyon olmuş, bunu da Toulouse, Poitiers, Rouen ve diğer 34 şehir takibetmiştir. Holândada matbaa kurulan 21 şehirden Utrecht ile Alost bu memlekette basıldığını bildiğimiz en eski kitapları çıkarmışlardır (1473). Holânda ve Belçika da matbaa sahibi olan diğer şehirler Anvers, Breda, Bruges, Deventer, Gouda, Haarlem, Kuilenburg ve Louvain'dir. Budapeşte'de ilk matbaa 1473 te, Prag ile Viyanada 1479 da kurulmuştur. İngilterede Londrada basılmış ilk kitap 1477 tarihini taşımaktadır. Bununla beraber müstakil bir matbaa kuruluşu 1480 dir. İskoçyada ilk matbaa Edinbourg'ta açılmış (1507), İrlandada ilk kitap Holborn'da (1548-1549) basılmış ve matbaacılık buradan Dublin'e (1550) geçmiştir. Matbaacılık İngiltereden Kuzey Amerikaya 1639 da geçmiş ve ilk matbaa Harward Kolejinde açılmıştır. New-York'un matbaaya kavuşması ise ancak 1639 da yani Türkiyede ilk kitabın basılmasından (Bakınız: Bizim İlk Matbaamız; Aylık Ansiklopadi, sayfa 812) otuz altı yıl önce kaabil olmuştur. *(S. R.)*

Gene ilk matbaaları gösteren eski bir resim

ZONGULDAK İLİNİN COĞRAFYASI — Zonguldak yurdumuzun başlıca maden kömürü havzasıdır. İlin bütün hususiyeti «kara elmas» üzerinde toplanmış olduğu gibi, bugün, yurdumuzun en büyük demir ve çelik fabrikasının kurulmuş bulunduğu Karabük te Zonguldak İli sınırları içinde yer almaktadır.

Yeri, hudutları, yüzölçümü: Zonguldak İli Karadeniz bölgemizin batı kısmında yer alır. İlin tekmil kuzeyini Karadeniz kuşatır: Zonguldak İlinin doğuda Kurucaşileden başlıyarak batıda Akçakoca - Alaplı arasında sona eren kıyılarının uzunluğu 180 kilometreye yakındır. Güneyde Bolu İline, güney doğuda Çankırı İline komşu olan Zonguldak İlinin doğusunu da Kastamonu İli kaplar. Yüzölçümü 7.610 kilometre kare olduğuna göre, Zonguldak İli, küçük idare bölümlerinden biri sayılır.

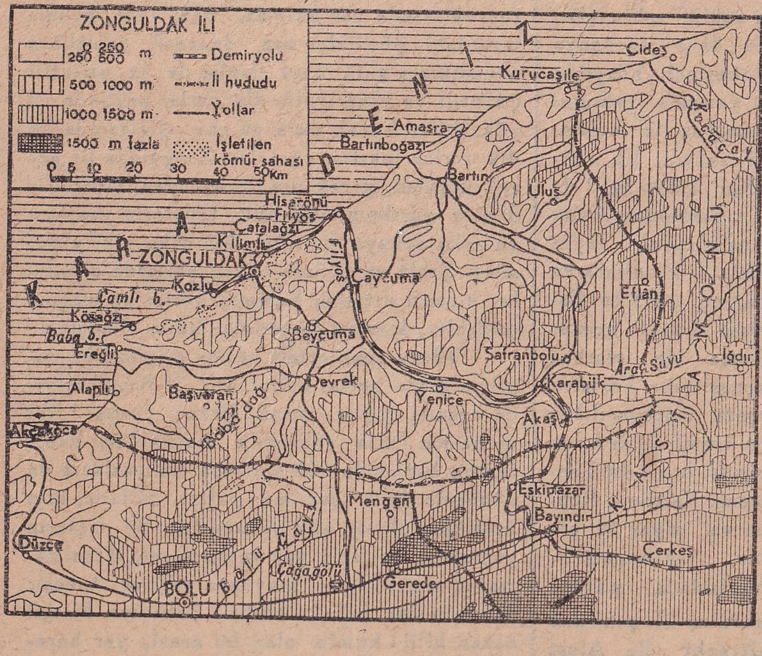
Yüzey şekilleri: Zonguldak İli fazla yüksek olmadığı halde, arazisi çok ârızalı bir sahadır: Gerçekte Kuzey Anodolu dağları burada - doğuya nispetle - yüksekliğini kaybetmekle beraber, vâdilerle derin yarılmış sırtlar halinde o derece parçalanmıştır ki, muayyen yollar dışında bu ormanlık dağları geçmek kolay olmaz ve ova düzlüklerine il topraklarında yer kalmaz. Bâzı vâdi kenarlarındaki düzlükler ova denecek genişlikte olmadıkları gibi, kıyı çizgisi de az girintili çıkıntılı ve ekseriyetle dik yarlar şeklinde ve yüksektir. Ancak dere ve çay ağızlarında bu dik yarlar inkıtaa uğrarlar. Zonguldak İli gerek kıyıdan, gerek uçakla havadan, derin vâdilerle yarılmış ormanlık tepelerin yanyana ve arka arkaya dizildiği bir saha gibi görünür: Şehir ve yollara yakın yerlerde ormanlar kısmen ortadan kalkmış, yerlerine kısmen çalılıklar, kısmen de tarlalar kaim olmuştur.

Yüzey şekillerinin hâkim çizgileri ve yapıları şöyle hulâsa edilebilir: 1) Kıyı boyunda uzanan dağlar ancak birkaç yerde 1.000 metreden fazla yükseklik kazanabilir, hattâ Bartın batısında 500 metreyi bulmazlarsa da vâdilerle derin yarılmış sırtlar halinde, kıyı üzerinden duvar gibi yükselirler. Bu dağların yapısında en fazla yer tutan arazi, ikinci zamanın son kısmıı meydana getiren tebeşir devrinin üst tabakalarıdır. Ekseriya kireçli bazan killi - kumlu olan bu arazi, yer hareketleriyle az yerinden oynamış olup fazla kıvrımlı ve kırıklı değildir. Bununla beraber, kıyı dağlarının yapısında mevcut tek unsur bu arazi değildir. Bâzı yerlerde tebeşir devri arazisinin süpürülüp ortadan kalkmasiyle, altındaki daha eski tabakalar meydana çıkmıştır ki bunlar, umumiyetle birinci zaman ortalarından (Devon arazisi) bu zamanın sonuna (Karbon - Perm) kadar uzanan devirlere ait killi - kumlu - kireçli tabakalar (şist, kum taşı, kalker) dır. İşte Zonguldak İline hususî ehemmiyetini kazandırmış olan maden kömürü damarlarına, sahası kıyı dağları şeridinden dışarıya taşmıyan bu birinci zaman arazisi içinde raslanmaktadır. 2) Kıyı dağlarının gerisinde aynı karışık manzaralı, vâdilerle yarılmış arazi, biraz daha yükselerek devam eder. 1.000 metreyi aşan yüksekliklerin yayılma sahası daha fazla ve birkaç dağ kitlesi, hattâ 1.500 metreye bile varır. Arazi yapısı, kıyı dağlarındakinden daha çok karışıktır: Doğuda Arıd ve Eflâni yöresi dağlarında birinci zaman sonuna ait tabakalar (karbon ve perm devri kum taşları ve şistleri), batıya doğru gene tebeşir devri arazisi ve bunun örtüsü altından çıkan daha eski ikinci zaman ve hattâ birinci zaman arazisi bulunur. Husule getirdiği manzara bakımından çok karakteristik olan bir arazi serisi Safranbolu etrafında geniş bir tekne içine yerleşmiş gibi, az meyilli tabakalar halinde uzanan, üçüncü zamanın ilk yarısına (nümülitik devri) ait kalker (kireç) ve killi arazidir: Safranbolu kasabası, Safranbolu deresinin dik yamaçlı derin uçurumlar şeklinde yardığı bu arazi üzerinde kurulmuştur.

Bütün bu karışık yapılı ve ârızalı saha, daha güneydeki Ilgaz - Bolu dağlarının birinci zamanının ekseriyetle billûrlaşmış ve fazla kıvrımlı arazisinden meydana gelme daha yüksek kitlesine geçerse de bu geçiş sahası, Zonguldak İli hudutlarının dışındadır.

İklim ve nebatlar âlemi:

Zonguldak İlinin iklimi, kıyıda daha fazla, iç kısımlarda ve bilhassa dağların gerisindeki çukur sahalarda azçok hafiflemiş olarak, komşu denizin tesiri altındadır. Bu deniz her ne kadar kış'ın kuzeyden Rusya ovalarından gelen çok soğumuş ruzgârları, kendi üzerinden geçerken ılıklaştıracak kadar geniş bir saha tutmazsa da, bu ruzgârların soğuğunu biraz hafifletir. Gene kuzeyden gelen deniz ruzgârları, hiç değilse kıyıda, yaz sıcaklarını

keser, serinlik getirir. Bundan başka nem kaynağı olan denizin yakınlığı, yağışların bolluğuna ve mevsimlere oldukça intizamlı yayılışına da sebebolur.

Denizlerin karalara nispetle geç ısınıp geç soğuması yüzünden, kış oldukça geç gelir ve ekseriyetle çok soğuk geçmemekle beraber, yağmurlu, vakit vakit bol karlı, umumiyetle ruzgârlı olur. Zonguldak'ın en soğuk ayı (şubat) ortalama sıcaklık derecesi + 5°.5 kadar olup bu ise kışın Trakya ve Balkanlar soğuk kara kietlesinin tesiri altında bulunan İstanbulunkinden (+4°.5) hissedilecek kadar yüksektir. Vakit vakit soğuk baskınları, tipi sağnakları olursa da sıcaklık derecesi İç Anadoluda görüldüğü kadar sıfırın çok altına düşmez. İlkbahar geç gelir ve ekseriyetle yağmurlu, serin ve sisli olur. Yazlar güneşli ve oldukça sıcaktır (Zonguldak'ta en sıcak ay = ağustos ortalaması 22°); yaz günleri gölgede sıcaklık bazan 30° üstüne çıkabilir. Yazın yağışlar çok azalır. Bu bakımdan Zonguldak, Doğu Karadeniz (Trabzon, Rize) den farklı olarak, meselâ İstanbul gibi, kurak Akdeniz ikliminin tesiri altında sayılır. Sonbahar mevsimi ekseriya yaz gibi ılık geçer ve güzel havalar bazan ekim ayı içinde de sürüp gider. Buna karşılık denizde çok tesir yapan fırtınalar her mevsimde, bazan haftalarca güzel geçen yaz havası içinde de kendini gösterebilirse de tabiatiyle fırtınaların en sürekli ve şiddetli olduğu mevsim kış ve ikinci derecede de baharlardır.

İklimin kıyı üzerinde bu söylediğimiz şekilde hüküm süren hususiyetleri iç taraflarda azçok değişir. Dağların denize bakan yamaçları kıyıdan daha serin ve daha yağışlıdır. Kıyı üzerinde pek kısa bir müddet kalan kar, dağları haftalarca örter. Dağların gerisindeki çukur sahalarda ise yağışlar azalır (Zonguldak'ta yıllık ortalama yağış 110 santimetre kadar; dağların gerisinde bu miktar yarı yarıya düşer), yazlar daha sıcak, kışlar daha soğuk geçer ve daha sürekli olur.

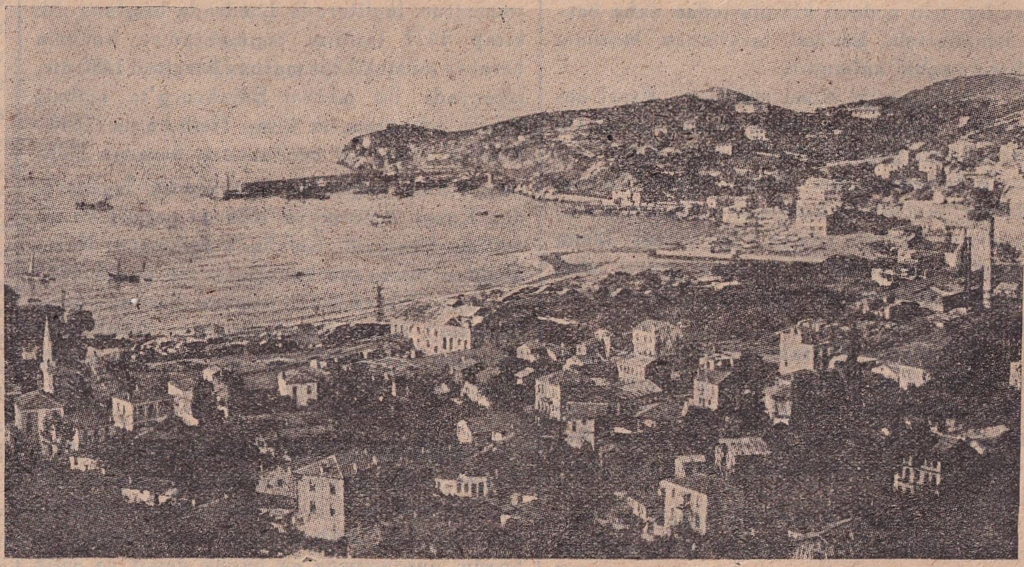
Bu iklim, yeşilliklerin gelişmesine pek elverişlidir. Zonguldak İli, ormanlarının kapladığı saha bakımından, yurdumuzda en ileri gelen illerdendir: Ziraat Bakanlığının verdiği malûmata göre, ilde mevcut ormanlar 378.000 hektar olup bu ise, tekmil il topraklarının hemen yüzde 50 si demek olur. Evvelce daha fazla yer tutan ormanlar, bir taraftan maden ocaklarının ihtiyacı için kesilmiş, denize yakınlık ve İstanbulun ihtiyacı için amansız bir şekilde tahribe uğramıştır; öyle ki, yukarıda söylediğimiz yüzde 50 orman sahası içinde bile üçte bire, hattâ yarıya yakın bir nispette ormanın çalılık haline geçmiş bulunduğu mübalâğasız ifade edilebilir.

Akarsular: Zonguldak İlinde vâdilerin meydana getirdiği şebeke çok sıktır. Akarsuların büyük kısmını Yenicırmak adını da taşıyan Filyoa çayı toplar. Bunun iki esaslı kolundan bir çifti doğuda (Soğanlı ve Araç çayları), öteki de batıda (Devrek yahut Bolu suyu) dır. Filyostan başka birisi doğuda Bartın çayı, öteki batıda Gülünçırmak olmak üzere iki akarsu daha Karadenize dökülür. Bütün bu akarsuların akışı intizamsızdır. Kışın ve sürekli yağmurlardan sonra taşar, yazın bâzıları tamamiyle kuruyacak kadar fakirleşirler. Ormanların işletme mevsiminde (yazın) suları az olduğu için kütük ve tomruk naklinde pek işe yaramazlar; bâzıları boyunda değirmenler ve kereste bıçkı tezgâhları (hızar) kurulmuştur. Bartın deresi ağzından motörler Bartın kasabasına kadar içeri girebilirler.

Nüfusu: 1935 sayımında Zonguldak İlinin nüfusu 322.108, 1940 sayımında 394.783 ve 1945 sayımında (muvakkat neticeler) 384.493 tü. Kilometre kareye düşen ortalama nüfus 50 kişi olmakla beraber, bu nüfusun en büyük kısmı Zonguldak ve civarındaki maden işletmesi sahasında ve başlıcaları Bartın, Safranbolu ve Ereğli olan kasabalarda toplanmış bulunduğundan geri kalan dağlık sahalarda, tekmilinin sayısı 720 yi aşan köylerde yaşıyan nüfusun sıklığı, kilometre kare başına, 15 kişiyi geçmez.

İdare teşkilâtı ve şehirler: Zonguldak İli cumhuriyet devrinden sonra kurulmuş yeni bir ildir. Aşağıda görüleceği gibi, zamanımızdan yüz yıl evvel, şimdiki Zonguldak şehri mevcut değildi; o zaman bütün bu saha, Kastamonu İlinin Bolu sancağına bağlıydı. Sonradan Ereğli ilçesinden Zonguldak ayrı ilçe olarak ayrılmış, Meşrutiyetten sonra bir müstakil mutasarrıflık olmuş, cumhuriyet devrinde de vilâyet (il) halini almıştır. Zonguldak İlinin ilçeleri Zonguldak, Bartın, Ereğli, Safranbolu, Devrek, Çaycuma ve Ulus'tur.

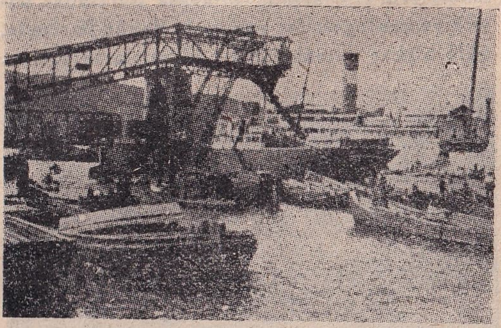
İl hudutları içinde şehir denecek büyüklükte yalnız Zonguldak vardır (1945 de nüfusu 33.480). Zonguldak daha mevcut değilken tanınmış birer şehir olan, hattâ mazileri tarihin ilkçağına kadar çıkan Bartın (nüfusu 8.800) ve Ereğli (6 400) gölgede kalmışlardır. Safranbolu (5.000), yakınındaki Karabük tarafından geçilmiştir. Zonguldak'ın ilçe merkezleri küçük kasabalardır: Devrek (4.200) ve Çaycuma (2.400). Ulus ilçesinin merkezinde nüfus 550 yi geçmez. İl toprakları içinde, bir ilçe merkezi olmadığı halde söylenmiye değer birkaç merkez daha vardır: Bartına bağlı bir bucak merkezi olan Amasra (nüfus 1.500) Zonguldak şehri yanında önemli bir maden işletme yeri ve bucak merkezi olan Kozlu (5 500), Kilimli (2.000), yakınında kurulacak büyük elektrik santralı sayesinde önemli bir kasaba halini alması muhtemel Çatalağzı. Fakat bütün bunlar arasında en fazla kayda değeri Karabük'tür ki on yıl evvel, nüfusu 500 ü bulmıyan bir köy iken, şimdi, 12.000 nüfuslu bir şehir olmuştur.

Zonguldak'ın umumî bir görünüşü

Zonguldak şehri ve maden kömürü: Zonguldak civarında maden kömürünün zamanımızdan yüz küsur yıl evvel, askerlik hizmetinden köyüne dönmüş Uzun Mehmet adlı bir Türk köylüsü tarafından bulunduğunu biliyoruz. Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında maden kömürü bir aralık o zamanki Bahriye Nezareti tarafından, esas itibariyle harb gemilerinin ihtiyacı için işlettirilmiş, daha sonra yerli ve ecnebi (Fransız, İtalyan) sermaye sahiplerine ve şirketlere

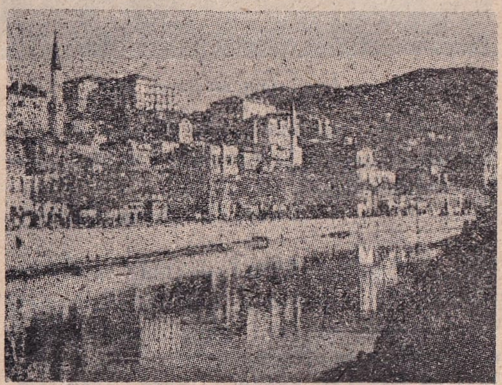
imtiyazla verilmiş, nihayet son yıllarda, fert ve şirketlere ait bütün ocaklar devlet tarafından satın alınarak, Etibank'ın iştirakiyle «E. K. İ.» (Ereğli Kömür İşletmesi) adı altında bir elden işletilmiye başlanmıştır.

«Ereğli Kömür İşletmesi» veya «Ereğli Kömür Havzası» tâbirleri, geçen yüzyıl içinde kömürün yeni bulunup ilk defa işletilmiye başlandığı sıralarda, maden ocaklarına en ya-

Zonguldak limanından bir köşe

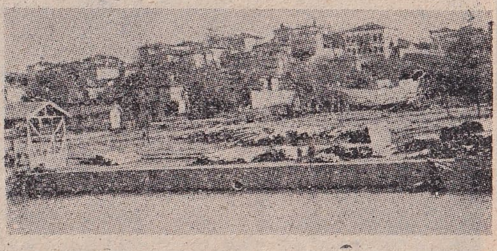
kın bulunan kasabanın adının kullanılmış olmasından gelmektedir. Gerçekte Ereğli, kömür damarlarının işletme sahası içinde değildir; fakat işletmenin ilk zamanlarında şimdiki Zonguldak şehrinin yerinde beş on kulübeden başka bir şey yoktu. Bir dere ağzında ve zengin kömür damarlarının yakınında bulunan Zonguldak'ta, sermaye sahiplerinin en büyüğünü teşkil eden Fransız şirketi tarafından basit bir mendirek inşa edilip gemilere kömür yükleme vinçleri yerleştirilince burası hızla gelişmiş, evvelâ küçük bir madenci kasabası, sonradan, ayrıca idare merkezi olan küçük bir şehir olmuştur. 1927 sayımında Zonguldak şehrinin nüfusu 11.947 iken bu nüfus 1935 te 20.603, 1940 da 27.972 ve nihayet 1945 te 33.480 olmuştur ki buna göre, son yirmi sene içinde, Zonguldak nüfusunun üç defa artmış olduğunu söyliyebiliriz. Zonguldak, her şeyden evvel bir madenci şehri olduğundan, nüfusunun büyük bir kısmını maden işçiliğinde çalışanlar meydana getirir. Bu sebeple, nüfuslarında kadın ve erkek nispeti azçok birbirine yakın olan birçok şehirlerin aksine olarak, Zonguldak'ta, erkek sayısı,

Zoguldak'tan bir görünüş daha

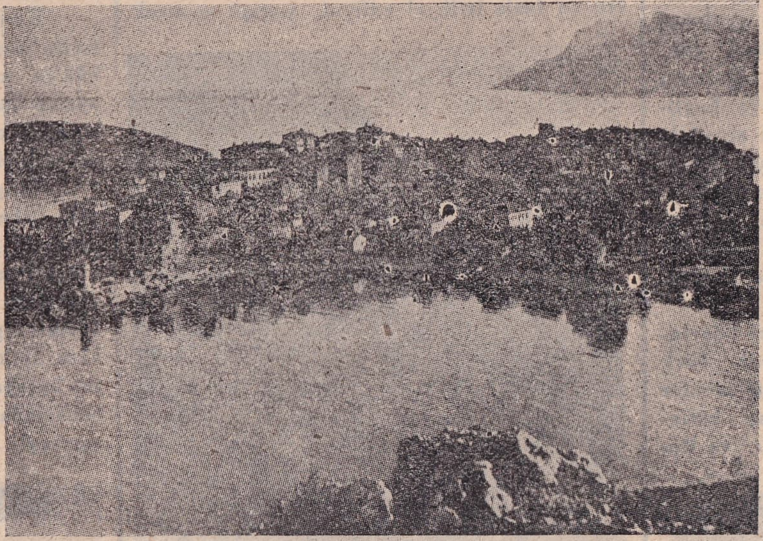
kadınlarınkinden çok üstündür: Şehrin 1940 sayımındaki yirmi sekiz bine yakın nüfusunun 20.092 si erkek ve buna karşılık ancak 7.880 i kadındı (yüzde 72 ye karşı yüzde 28). Aynı yıl sayımlarının neticesine göre kömür havzasında toplu bulunan nüfus, Zonguldak ve yakın kasabalarla beraber, 43.000 e varıyordu.

Zonguldak şehri nüfusunun bir hususiyeti de, buraya yerleşmiş olanlar yanında muvakkat gelenlerin çokluğiyle de ifade olunabilir. Ötedenberi, kömür ocakları, civar

Bartın'dan bir görünüş

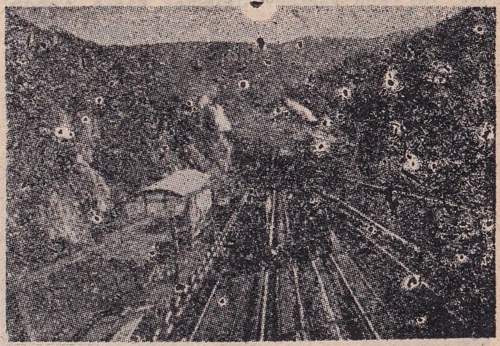
köylerden gelen işçiler tarafından işletilmektedir. Evvelce köylüler, maden işçiliğine, kendi köylerindeki toprak işlerinin fırsat verdiği zamanlarda gelirler ve biraz para kazanınca, bu ağır zahmetli ve hattâ tehlikeli işi bırakıp köylerine dönmek isterlerdi ve hele tarla işlerinin çoğaldığı sıralarda ocaklarda çalışacak işçi bulunmazdı. Böyle bir durum, bâzı zamanlarda ocakları âdeta işsiz bırakmak mahzurunu meydana koyduğundan bunun önüne geçmek için daha Birinci Dünya Savaşından evvel, kömür havzasına yakın

Güzel Amasra'dan bir manzara

oldukça geniş bir bölgedeki köylerde maden çalışması nöbete konmuş ve hangi köyden ne kadar işçinin ne müddetle ocaklarda çalışacağı tespit edilmişti. Bu tertip daha sonraları azçok değişmiş olmakla beraber, esas itibariyle hâlâ bakidir ve son zamanlarda ayrıca bâzı mahkûmlar da maden ocaklarında çalıştırılmaktadır. Kömür çıkartma işlerini düzenlemek istenirse, ileride bu işçilik meseleleri üzerinde çok durmak, maden işçiliğini devamlı bir sanat haline koyarak onu yüksek gündelikler ve iyi yaşama şartlariyle cazip bir şekle sokmak gerekli olacaktır.

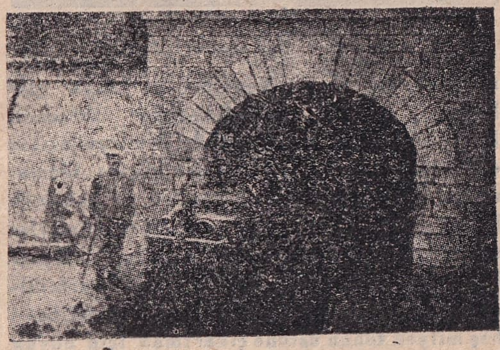
Maden kömürü istihsali son yarım yüzyıl içinde bir hayli değişmiş ve bilhassa son senelerde çok artmıştır: Birinci Dünya Savaşından evvel bu istihsal 800.000 tona kadar yükselmişken, harb içinde bu miktar çok azalmış (1915 te 420.000 ve 1917 de 145.000 ton), hattâ bu sırada maden havzası Yavuz zırhlımızın başka yerde bulunmasından fırsat bulan Rus deniz kuvvetleri tarafından bombardıman edilmiştir. Cumhuriyet devrinde kömür istihsali tedricen artarak 1926 da ilk defa bir milyon tonu, 1934 te iki milyon tonu, 1940 da üç milyon tonu aşmış, 1944 te üç buçuk milyon tonu geçmiş, 1945 te 3.700.000 tonu ve 1946 da ise 3 830.000 tona bulmuştur. Bu kömürün yarıya yakını Zonguldak'tan, dörtte birinden fazlası Kozlu'dan, geri kalanı ise Zonguldak doğusundaki Kilimli'den ve Kozlu ile Ereğli arasındaki bâzı ocaklardan (Köseağzı, Çamlı...) çıkartılmaktadır. Son yıllarda yapılan hesaplara göre, bir madencinin günde çıkardığı ortalama kömür miktarı 640 kiloya yakın olup bu miktar daha evvelki se-

Ocaklardan bir görünüş

nelere nispetle hissedilir derecede artmıştır. Bu rakam ekseri Avrupa memleketlerinde madenci başına düşen günlük çıkartma miktarına göre azdır (İngilterede 1.050, Almanyada 1.600 kilo); bununla beraber, madenler modern işletme vasıtalariyle donatılmak suretiyle, daha yüksek bir verim temini ümidedilmektedir.

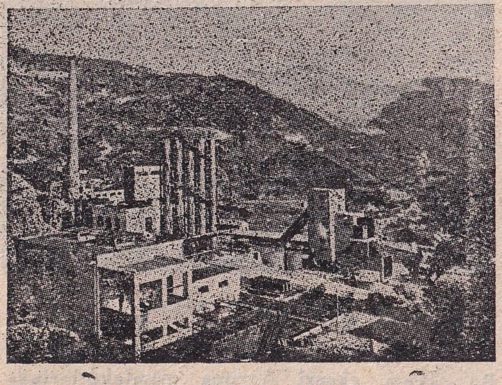
Maden kömürlerimiz çeşitli ve bâzı kaliteleri orta derecenin üstünde olup Karadeniz kuzeyinde Rusların bugün kendi ihtiyaçları için kullandıkları ve ihracetmedikleri Doneç havzası kömürleri bir tarafa bırakılacak olursa, bütün komşularımız ve hattâ tekmil Akdeniz kıyı memleketleri içinde başta gelecek durumdadır. Bugün işletilen ocakların sahası dışında, kömür havzasının doğu istikametinde, Filyos çayı ötesinde de devam ettiği kuvvetle tahmin olunuyor. Havzanın deniz kıyısında bulunması, masraflı kara nakil vasıtalarına hacet kalmadan, kömürün vapurlara yükletilmesini temin etmek suretiyle büyük bir avantaj hazırlamakta, civardaki ormanların zenginliği de maden ocaklarına gerekli direkleri tedarik etmek bakımından ayrı

Bir ocağın ağzı

bir imtiyaz teşkil etmektedir. Bununla beraber, kara yollarının yok denecek halde bulunması, direk nakliyatını güçleştirdiği gibi, şiddetli fırtınalara açık bulunan kıyı üzerinde kömürün gemilere yükletilmesi de istendiği kolaylıkla mümkün olmamaktadır. Zonguldak dalgakıranı birkaç gemiyi birden

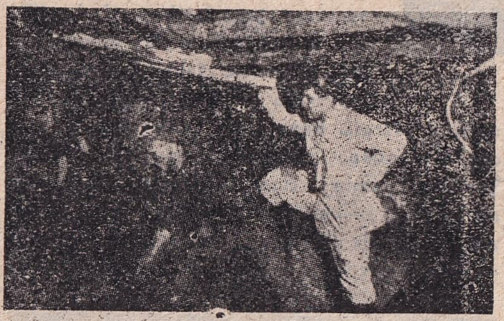
barındıracak kadar geniş olmadığı gibi, yükleme vasıtaları da oldukça iptidaîdir. Kıyının şurasında, burasında «maden ağzı» denilen - meselâ Çatalağzı gibi - yerlerde dekovillerle yalıya indirilen kömürler mavnalara boşaltılıp o vasıtayla açıkta duran vapura taşınmaktadır. Fena havalarda bu vapurlar hemen demir alıp kıyıdan uzaklaşmak, Ereğli limanına sığınmak, yahut ta İstanbul boğazında nöbet beklemek zorunda kalmaktadırlar. Bu fena vaziyeti önlemek üzere, Zonguldak limanını genişletmek, Çatalağzı'nda ye-

Bir kok fabrikası

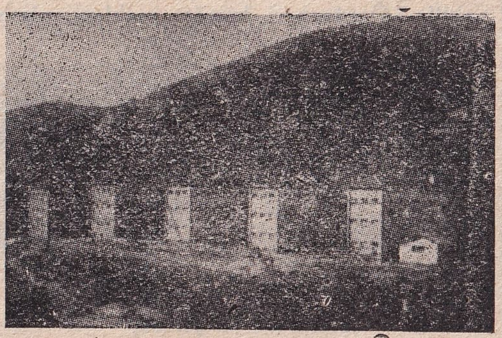
niden bir liman yapmak, yahut Ereğli limanını ihtiyaca uyar bir hale koymak projeleri ileri sürülmektedir. Son iki yıldanberi çalışılan iş, şimdilik Ereğli limanının yapılması üzerinedir. Zonguldak'ı İç Anadoluya bağlıyan demiryolu Zonguldak ile Ereğli arasında uzatılacak (şimdiki halde Kozlu'ya kadar işlemektedir), Çatalağzı santralının elektriğiyle işletilecek ve işler tamam olunca, Ereğli hâlâ kendi ismini taşıyan havzanın gerçekten içine girmiş ve faaliyetine iştirak etmiş bulunacaktır.

Eskiden Zonguldak kömürleri devletin harb gemileriyle beraber gerek Türk bayrağını taşıyan, gerekse iskelelerimize uğrıyan ecnebi vapurları tarafından kullanılır, memleket içinde az sarfedilir ve Ro-

Bir kömür damarında çalışma

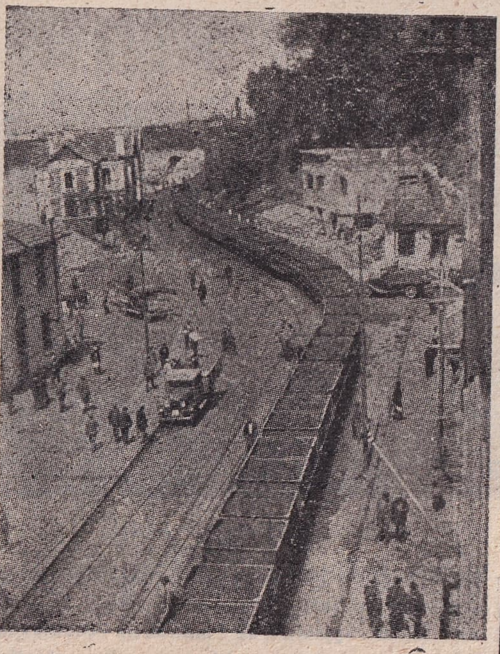
manya, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya gibi kömüre muhtaç memleketlere ihracedilirdi. Son yıllarda Türkiyede demiryollarının çoğalması, birçok fabrikalar açılması, binaların ısıtılmasında maden kömürü ve kok kullanılmasının çok artması yüzünden kömürlerimiz memleket içinde âdeta tekmil ihtiyaçları karşılıyamıyacak kadar fazla sarfedilmiye başlanmıştır. Buna göre, yıllık istihsali beş milyon tonun üstüne çıkartmak için büyük gayretler harcanmaktadır. Bugün, Zonguldak kömürlerinin müşterileri arasında Karabük fabrikası başta geliyor: Safranbolu kasabasına 10 kilometre kadar bir mesafede, Filyos vâdisi zemininde, demiryolu üzerinde kurulmuş ve 1939 da işletmiye açılmış olan bu fabrika, tam verimle çalıştığı zaman, yılda 450.000 ton maden kömürü ve Divriği'den getirilen demir madenini kullanarak 200.000 ton kadar çelik saç, çubuk, ray, v. s. yapacak şekilde meydana getirilmiştir. Demiryol-

Maden işçisi için blok evler

larımızla vapurlarımızın bir yılda yaktıkları kömür miktarı da, Karabük'ün normal sarfiyatı kadardır.

Zonguldak İlinin esas faaliyeti maden kömürü istihsali üzerinde toplanmaktaysa da, bunun yanı başında ziraat, hayvancılık ve orman işletmesi de yer almaktadır. Arızalı zeminin imkân verdiği her yorde tarlalar mevcuttur ve en fazla yetiştirilenler de hububattır. Bütün Karadeniz yalılarımızda olduğu gibi, burada da hububattan en fazla istihsal edileni, yağışlı ve sıcak

Kömür ocaklarında nakliyat

yazlardan faydalanan mısır (son yıllarda senelik istihsal 25.000 - 55.000 ton) dır. İkinci sırayı - daha ziyade iç kısımlarda ekilen - buğday (20.000-38 000 ton) işgal eder ve daha arkadan, arpa (15.000 - 23.000 ton), kaplıca (10.000 - 18.000 ton), yulaf ve çavdar gelir. Sebze zeriyatı arasında patates (20 000 - 40.000 ton), fasulye ve bakla sayılabilir. Zonguldak iklimi orta iklim meyvaları yetiştirilmesine de çok elverişlidir: En fazla istihsal edilen meyvalar ceviz, elma, erik, kestane, dut, kiraz, armut... olup son yıllarda Ereğli civarında - mevsiminde İstanbul'a sevkedilen - çilek yetiştirilmektedir. Üzüm bağları en ziyade Safranbolu civarında mevcud olup kıyının nemli iklimi asmaların yetişmesine pek elverişli değildir. Endüstri bitkileri arasında biraz keten ve kenevir sayılabilir, tütün ekilmez.

Ehlî hayvanlar arasında en çok yetiştirilenler sığır (200.000 kadar), koyun (120.000), kılkeçi (75.000), Ankara keçisi (40.000), manda (35.000) dır. Kümes hayvanları da çoktur: Bartın ve Ereğli, İstanbula çok miktarda yumurta ihracederler.

Zonguldak İli topraklarının hemen yarısının ormanla kaplı olduğu söylenmişti. Bu ormanlardan elde edilen tomruk ve kerestelerden bir kısmı iskelelerden (Kurucaşile, Amasra, Bartın, Filyosağzı = Hisarönü, Ereğli...) İstanbula gönderilir. Evvelce bu iskelelerin bâzılarında bilhassa Bartında büyük yelkenli gemiler yapılırdı. Bugün Bartında, hâlâ birkaç kızak vardır ki bunların üzerin-

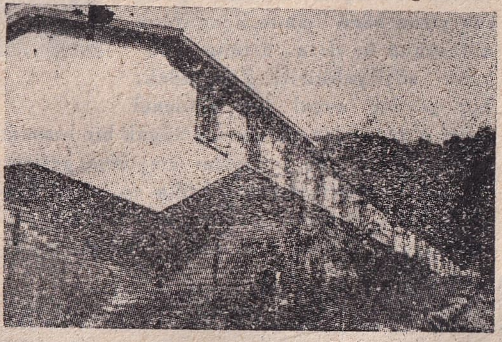

Maden işçisi için münferit evler

den her sene birkaç yelkenli denize indirilir.

Endüstri faaliyeti madencilik etrafında toplanmıştır. Zonguldak'ta ve Karabük'te mevcut kok kömürü fabrikalarında ayrıca katran, otomobil benzini, naftalin... elde edilmektedir. Çatalağzı bölge elektrik santralı birkaç seneye kadar tamamlanacaktır.

Zonguldak İlinin ulaşım faaliyeti esas itibariyle deniz yoliyle olur. Büyük Karadeniz postaları Zonguldak'a uğradıkları gibi, diğer iskelelere de daha seyrek olarak uğrarlar; bu iskelelerden Bartın ağzına uğrıyan gemilerin yük ve eşyası, motörlere aktarılarak o vasıtayla içerde bulunan Bartın kasabasına gönderilir. 1937 senesi sonbaharındanberi Zonguldak, Ankaraya ve o vasıtayla Türkiyenin demiryolu şebekesine

Maden işçisi için müşterek evler

şimendiferle bağlanmış, bu sayede Zonguldak kömürlerinin İç Anadoluya ve daha ötelere sevki mümkün olmuştur.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

ALİ ŞİR NEVAİ — (1441 - 1501) Timur oğulları devrinde Çağatay lehçesiyle Orta Asyada meydana gelip gelişen Türk edebiyatının en büyük şahsiyetidir. 9 şubat 1441 de Herat'ta doğdu. Uygur Türklerindendi. Babasının adı Keçkine Bahşi'dir. Ataları, Barlas beyleriyle Timur'un ve oğullarının hizmetlerinde bulunmuşlardır. Ana tarafından atası Bu - Said Çişek de Baykara Mirza'nın maiyetinde beylerbeyi idi. Kendisi, baba ve atasiyle anasının, Hüseyin Baykara'nın eski kapı kulları olduğunu övünerek söyler. Şahruh'un 1447 de ölümü üzerine babası, ülke-

deki karışıklık yüzünden Irak'a gitmişti. Ali Şir, bu seyahatte, Timur'un tarihçisi Şerefeddin Yezdî'yi görmüş ve onun hayır duasını almıştı. Kendisi, bunu, büyük bir önemle kaydeder. İlk gençlik çağlarında babasiyle beraber Şahruh'un torunu ve Horasan Emîri Bülkasım Babur'un hizmetinde bulundu. Babasının ölümünden sonra Timurîlerin beylerinden Seyyid Hasan Ardaşir, Ali Şir'e âdeta babalık etmiştir. Ali Şir Nevaî, Sultan Hüseyin Baykara'nın süt kardeşi ve mektep arkadaşıdır. Ebu - Said Mirza'nın hükümdarlığı sırasında Hüseyin Baykara, Esterabad'da istiklâl havasına kapılmış, bu yüzden kendisi ve oğulları, takibata uğramışlardı. Ali Şir de bu sıralarda Ebu - Said Mirza'nın yanına gitmiş, fakat umduğu iltifatı görememiş, Herat'tan ayrılıp Semerkand'a gitmek zorunda kalmıştı. Semerkand valisi, Ali Şir'in eski dostu olduğundan ondan hiçbir şey esirgememiş, Ali Şir, orada iki yıl kalarak tahsilini bitirmişti. Hüseyin Baykara, Herat'ı zaptedince Ali Şiri getirtmiş ve kendisine mühürdar (nişancı) yapmıştı. Sonradan divan beyi olan, bir aralık Esterabad'da on beş ay kadar müstakil valilikte bulunan ve ömrünün arta kalanını Hüseyin Baykara'nın yanında ve Herat'ta geçiren Ali Şir, vezir olmamakla beraber devletin en sözü geçer adamıydı. Fakat Uygur boyundan olduğu için törenlerde bâzı beylerin alt tarafında oturması ve fermanlara bâzı beylerden sonra mühür basması, kendisine çok ağır geliyordu. Aynı zamanda zengin olduğu için devlet işlerinden alacağı paraya da ihtiyacı yoktu. Bu bakımdan divan âzalığından çekilmek istiyordu. Nihayet 1490 da bu işi, kendi adamlarından Baba Ali Işık Ağa'ya bıraktı. Fakat gene en önemli işlerde onun tedbirine müracaat edilmekteydi. Meselâ kardeşi ve Belh Valisi Derviş Ali'nin çıkardığı isyan, onun yardımiyle bastırılmıştı. 1500 yılı sonlarında Esterabad seferinden dönen Hüseyin Baykara'yı karşılamış, fakat bir kalb krizi geçirerek Herat'a, padişahın tahtırevaniyle nakledilmiş, 1501 yılı ocak ayının üçünde altmış yaşında olduğu halde kendi sarayında ve dostu Hüseyin Baykara'nın huzurunda ölmüş, hayatında yaptırdığı türbeye gömülmüştür. Ali Şir'in ölümü üzerine Herat'ta resmî yas tutulmuştu. Ali Şir hakkında Hand Mîr, «Mekârim i Ahlâk» adlı bir eser yazdığı gibi Zeyneddin Muhammed Vasıfî de Herat'ın Ali Şir zamanındaki hayat ve hususiyetlerini «Bedayi-ül Vekayi» adlı bir eserde tesbit etmiştir. Atalarından kalma büyük bir servete sahibolan, devlet memuriyetinde bulunduğu müddetçe maaş almıyan ve sırası düştükçe devlete yardımlarda bulunan Ali Şir, bir mahalle, bir cami ve medrese, bir tekke ve hastane ve bir hâfız yetiştirme mektebi yaptırmış, bunların idaresi için şimdiki Türk parasiyle aşağı yukarı üç milyon lira değerinde mülk vakfetmiştir. Herat'tan başka yerlerde yaptırdığı köprü, medrese ve diğer binaların sayısı üç yüz yetmişi bulmaktadır.

İran'ın ilk klâsik şairlerinden sonra en büyük bir şair tanınan Camî tarafından bile Hamse sahibi Nizamî ve Husrev-i Dehlevî ile mukayese edilecek, hattâ onlardan üstün tutulacak kadar yüksek bir şair olan ve İran dilini ve edebiyatını hakkiyle bilen Nevaî, Çağatay şairi Lûtfi'nin tesiriyle farsçadan ziyade türkçeye rağbet etmiş ve Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olmuştur. Farsça divanından başka «Hazain ül Meânî» adını verdiği büyük bir türkçe divanı vardır. Bu divanda çocukluk, gençlik çağleriyle orta çağında ve ihtiyarlığında yazdığı şiirleri, ayrı ayrı tertibetmiş ve çocukluk şiirlerine «Garâib-üs Sıgar - Çocuklukta meydana gelen eşsiz eserler» adını verdiği gibi sırasiyle gençlik, orta yaşlılık ve ihtiyarlık çağlarında yazdığı şiirlere de «Nevadir-üş Şebâb - Gençlik çağının misli bulunmaz eserleri», «Bedâyiül Vasat - Orta çağda yazılan örneksiz eserler», «Fevaid-ül Kıber - Yaşlılığın faydaları» adlarını vermiştir. Bu suretle divanı dört ayrı divandan meydana gelmiştir. «İskender-name», «Leylî-vü Mecnun», Ferhad-ü Şirin», «Hayret-ül Ebrar» ve «Seb'a-i Seyyâre» adlı ve mesnevî tarzında yazılmış olan beş eseri de Hamse'sini teşkil eder. Camî, Ali Şir Nevaî'nin Hamse'sini Nizamî ve Husrev-i Dehlevî'nin Hamselerinden üstün tutmaktadır. Meşhur İran şairi ve sofi Ferideddin Attar'ın «Mantık-üt Tayr» ına yedi bin mısralık «Lisan-üt Tayr - Kuşdili» adlı bir nazire yazmış, bunlardan başka «Mecalis-ün Nefâis» adlı bir şuara tezkresiyle «Nesâim-ül Mahabbe min Şemâim il Fütüvve» adlı ve meşhur sofilerin hal tercümelerini muhtevi kitabı meydana getirmiş, «Tarih-i Mülûk-i Acem» adlı eski İran

Ali Şir Nevaî

Eski bir minyatürden

şahlarına ait bir tarih kaleme almıştır. Ayrıca Camî, Hasan Ardaşir ve Pehlivan Muhammed adlı dostlarına ait hâtıralardan meydana gelen kitapları, münşeat'ı, yani mektupları, muammâ ve aruz bilgilerine ait eserleri «Mîzân-ül Evzan» ve Heratta vücuda getirdiği bilgi müesseselerine dair ağır bir dille yazılmış vakfiyesi vardır. Son zamanlarda yazdığı «Muhâkemet-ül Lûgateyn - İki dilin muhakeme ve mukayesesi» adlı kitabında Türk diliyle farsçayı mukayese etmekte ve türkçeyi, farsçadan üstün bulmaktadır. «Mahbûb-ül Kulûb - Yüreklerin Sevgilisi» adlı eserinde de cemiyetteki çeşitli sınıfları anlatmakta ve birçok atasözlerini, münasebet düştükçe anmaktadır. Bu son iki eseri, bilhassa değerlidir. Ali Şir Nevai'nin divanı ve eserleri, muhtelif tarihlerde muhtelif yerlerde basılmış, fakat pek güzel ve minyatürlü yazmaları bulunan bu eserlerin nusha farklarını ve okunuş tarzlarını gösteren basımları henüz yapılmadığı gibi eserlerin tahlil ve tenkidiyle hakikî değerlerini gösteren ilmî incelemeler de meydana getirilmemiştir. Ali Şir Nevaî, büyük ve kudretli bir âlim ve İran edebiyatının bütün hususiyetlerini, bütün inceliklerini kavramış bir şairdir. «Muhâkemat ül Lûgateyn» de türkçeyi farsçadan üstün bulduğu halde İran edebiyatına hayranlığı, ona aruz vezniyle şiir yazdırmış ve İran klâsik şairleri tarafından kullanıla kullanıla klişeleşmiş ve donmuş mecazları kullandırmıştır. Halbuki onun gibi bir şair, Türk dilinin tabiî bir vezni olan hece veznini kullanmış ve ölü mecazlardan kurtulup divan çerçevesinden çıkmış olsaydı Türk edebiyatı için çok kutlu bir devir açılmış olurdu. Fakat Ali Şir, muhakemesiyle türkçenin üstünlüğünü söylerken duygusiyle uydurma divan edebiyatı dilinin kurucularından olmuş ve bu kopya edebiyatı temelleştirmiştir. Bununla beraber Nevaî'nin eserlerinde mahallî bir renk, mahallî bir ruh ve insanî bir düşünce de yok değildir. «Hayret-ül Ebrar» ında Türk tarihinden alınma hikâyeler olduğu gibi «Ferhad-ü Şîrin» inde de Ferhad Çinli bir Türk prensidir. O ve onun cesedini almak için İran ve Ermenistana gelen Behram Dilâver, adalet sahibi ve tam halkçı beylerdir. Zaten Nevaî'ye göre hakikî insan, ancak halk için yaşıyan bir insandır. Hayatında da halktan ayrılmıyan ve daima halka faydalı olmıya çalışan Nevaî'nin eserlerinde devrinin hususiyetleri, kendisinden sonraki şairlerin eserlerinde olduğundan çok daha kuvvetli olarak görünmektedir. Onun eserlerini bu bakımdan da incelemek gerektir. Ali Şir'in İskender ve Behram'a ait hikâyelerinde de kahramanlar, tamamiyle Türkleşmiştir. O, İran menşeli hikâyelerin hemen hepsinde bu adaptasyonu yapmış bir Türk şairidir. Nevaî, bilhassa Azerî Türk şairlerinden Fuzuli'ye tesir etmiş, Fuzuli ona birçok nazireler yazmıştır. Kendisi, Çinden Tebrize kadar bütün Türk ülkelerini kılıçsız fethettiğini söyler. Fakat onun fütuhat sahası, Tebrizi de aşmış ve Osman oğullariyle Avrupanın göbeğine kadar varmıştır. Nevaî'den sonra ve ancak onun tesiriyle çağataycaya «Nevaî dili» de denmiş ve batı oğuzcasını kullanan Osman oğulları ülkesinde yetişen şairlerin hemen hepsi, çağatayca öğrenmişler, hiç olmazsa bir iki gazel yazarak bu dili ve Nevaî'nin hâtırasını yaşatmışlardır. Meselâ Onyedinci Yüzyılda, Nedim'de bile Nevaî'nin adına ve diline rastlamaktayız.

Ali Şir, bir devlet adamı ve şair olmakla beraber aynı zamanda bir müzisyen, minyatürist ve hattattır da. Müzikte üstadı Hace Yusuf Burhan'dır. Kuş seslerini örnek tutarak müzikte bahir vücuda getirmiştir. Bugün bile Ali Şir'in besteleri Horasan Türkmenleri arasında söylenmekteymiş. İmzalı bir aslan minyatürünün kopyası da vardır. Eserlerinin zamanında yazılanlarındaki minyatürleri, kendi nezareti altında yaptırdığı sanılmaktadır. Zaten o, hayatında birçok müzehhip, minyatürist ve hattatın da hamisiydi. Tarihî kaynaklar, şairin mimarlıktan da anladığını ve yaptırdığı yapılarda kendi zevkinin hâkim olduğunu kaydediyorlar. Hâsılı Ali Şir Nevaî, Timur devrinde şiir, minyatür, yazı ve tek sözle sanatta klâsik İran zevkini eski Çin - Uygur tesiriyle uzlaştırmış büyük bir Türk şairi ve sanatkârıdır.

Kısa bibliyografya: Ali Şir Nevaî külliyatı, Topkapı sarayı, Revan köşkü, No. 808. Ali Şir Nevaî; Hamse, Revan

Köşkü No. 810. Ali Şir Nevaî; Farsça divan, Nuru Osmanî, No. 3850. Fıtrat; Özbek Klâsik Musikisi Tarihi, Taşkend, 1927. Fuat Köprülü; Türk Edebiyatı Tarihine Methal. Devletşah; Tezkiretüşşuara. Hand Mir; Habîb-üs Siyer. Mîr Hond; Ravzat-üs Safa. Büyük Türk Şairi Mîr Ali Şir Nevaî, beş yüz yıllığı dolayısiyle: İsmail Hikmet, Bekir Çobanzade, Mirza Muhsin İbrahimi ve Mirza Celâl Yusufzadelerin makaleleri, Bakû 1926. Zeki Velidi Doğan; Ali Şir, İslâm Ansiklopedisi, cüz 5 ve bu maddedeki mehazlar. Rieci; Cat. of; the Persian Mss. of the British Museum

(Doçent Abdülbâki Gölpınarlı)

ALMANYANIN ESKİ PEYKLERİYLE SULH ANTLAŞMASI — 10 şubat 1947 de Pariste Quai D'Orsay'deki Fransız Dışişleri Bakanlığının Salon de l'Horloge adı ile maruf büyük salonunda, Almanyanın, eski peykleriyle barış anlaşmaları imza edilmiştir.

Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ve İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin muahedeleri daha evvelce, kendi devlet merkezlerinde imza etmiş oldukları için Pariste muahedelere, bu devletlerin Paris büyük elçileri ile, Müttefik devletler mümessilleri ve eski düşman devletleri murahhasları imza koymuşlardır.

İlk olarak sabahleyin, M. Bidault bir kısa hitabe ile imza merasimini açmış ve sonra İtalyan muahedesi imzalanmıştır.

Fransız Dışişleri Bakanı Bidault ezcümle şunları söylemiştir.

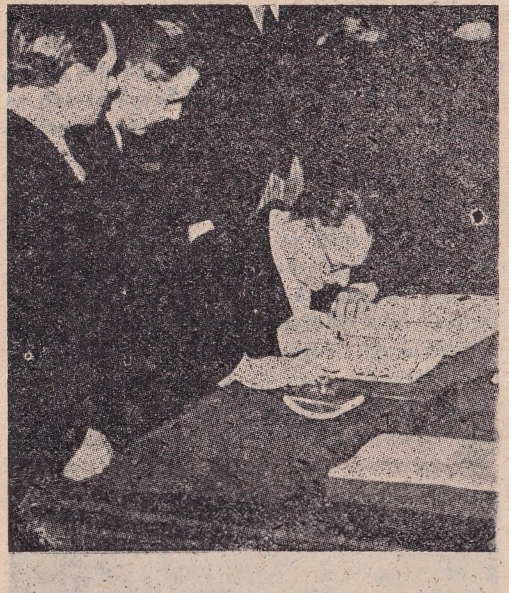
«İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlândiya ile aktedilecek barış antlaşmalarını imzalamak üzere Parise gelmiş olan Müttefik Milletler delegasyonlarına

Fransa adına Georges Bidault imza ederken

Fransız halkı ve Cumhuriyet Hükûmeti adına hoş geldiniz derim. Otuz seneden az bir zaman içinde ikinci defa olacaktır ki Fransa korkunç bir harbe kendi topraklarında son vermiye müttefikleri ve dostları tarafından davet edilmiş bulunuyor. Fransa bu suretle kendisine karşı gösterilen itimadın ve verilen şerefin kıymetini müdriktir. 10 şubat 1947 de aman vermez altı senelik bir harbin ağır ıstırapları, güçlükleri ve endişeleri istikbalin vait dolu ışıklariyle aydınlanmış bulunuyor. Temenni etmek isterim ki milletlerin ahenkli hayatları içinde insanlar daha iyi bir istikbale doğru teveccüh edebilsinler ve gayretlerini müşterek gaye etrafında toplıyabilsinler.

«Dünyanın çektiği uzun ve büyük ıstıraplar ve insanların ve milletlerin ıstıraplı sabırları bizi bu antlaşmaları iyi bir şekilde sonuçlandırmıya sevketti. Şimdi bu vesikaları imzalıyan devletlere düşen vazife bir karşılıklı anlaşma zihniyeti içinde istifade edilebilecek her şeyden faydalanarak adaletin ve hürriyetin emrine harbden ve korkudan ebediyen kurtulmuş bir dünya vermektir. İtalyan murahhaslarını bizimle beraber barış antlaşmasını imzalamıya davet ediyorum.

İtalya delegesi Antonio Saraigna imza ederken

«Önümüzde duran bu vesikalar harblerin en hazin ve en feciine son vermektir. Kuvvetle ümidetmekteyim ki gene bu vesikalar milletlerin karşılıklı olarak birbirlerini anlayışlarına ve müşterek gayretlerini dünyanın iyiliğine hasredişlerine gidecek yolu da açacaktır. Murahhasları çağırıldıkları sıra altında barış antlaşmasını imzalamıya davet ediyorum.»

Her muahedeyi ilk olarak Müttefik mümessilleri, sonra da eski düşman mümessilleri imzalamışlardır.

Muahedelerin ana hatları şunlardır:

İtalya: 360.000.000 dolarlık tazminat ödeyecektir. Ordusu 185.000, donanma ve hava kuvvetleri 25.000 kişiden müteşekkil olacak ve bunlardan başka 65.000 kişilik bir jandarma kuvveti bulundurabilecektir. Trieste beynelmilelleştirilecek, Venezia Jiulia ve küçük Adriyatik adaları Yugoslavyaya; Briga - Tenda ve civarı Fransaya; Onikiada Yunanistana verilecektir. Bütün İtalyan müstemlekelerinin istikbali Dört Büyükler tarafından bir yıl zarfında kararlaştırılacaktır.

Finlândiya: 300.000.000 dolar tazminat ödeyecektir. Ordusu 34.400, donanması 4.500 ve hava kuvvetleri 3.000 kişiden müteşekkil olacaktır. Petsamo'yu ve Güney Kareli Rusyaya verilecektir. Bundan başka Rusya Fin körfezindeki Porkkala - Udd deniz ussünü kiralıyacaktır.

Macaristan: 300.000.000 dolar tazminat ödeyecektir. Ordusu 65.000; hava kuvvetleri 5.000 kişiden fazla olamıyacaktır. Transilvanya'nın kısmı âzamını Romanyaya, Tuna üzerindeki stratejik bir noktayı da Çekoslovakyaya verecektir.

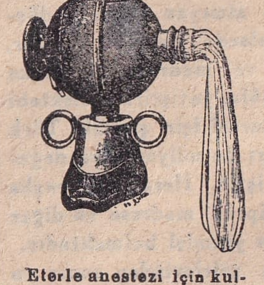
Bulgaristan: 70.000.000 dolar tazminat verecektir. Ordusu 120.000, donanması 3.500, hava kuvvetleri 5.200 kişiden ibaret olacaktır. Bulgaristan hiç arazi kaybetmemekte, buna mukabil Romanyadan Güney Dobrucayı almaktadır.

Romanya: Romanya da 300.000.000 dalar tazminat ödeyecektir. Silâhlı kuvvetleri şu şekilde tahdid edilmiştir. Ordu 120.000: donanma 5.000; hava kuvvetleri 8.000 kişi. Bundan başka Transilvanyayı Macaristandan geri almakta; Besarabyayı Rusyaya, Güney Dobrucayı da Bulgaristana vermektedir.

(Altemur Kılıç)

ANESTHÉSİE — «Anestezi okunur» Ondokuzuncu Yüzyılın cerrahlığa getirdiği iki büyük gelişme vasıtasından biri antisepsi (1867) ise biri de, hiç şüphesiz anestezi (1845) dir. Fiilhakika Bostonlu iki hemşeri (Morton ve Jackson) bu tarihte ether'in uyuşturucu hassasını keşfetmiş. gene hemen aynı tarihte Horace Wells de azot peroksit (güldürücü gaz) in aynı vasfını bir tesadüfle ortaya koymuştu. Eter; keşfinden sonra hemen bir sene zarfında bütün dünyaya yayılmış, ondan birkaç ay sonra (1847) kloroform Fransada Florans tarafından tecrübe edilmiş ve insan üzerinde ilk defa İngilterede Simson tarafından tatbik edilmiştir.

Daha sonra (1900) Polsson klor etil'in bu sahada tatbikine başlayınca anesteziklerin sayısı dörde çıkmıştır. Bu dört anestezik madde hastalara koklatılmak suretiyle uyutarak uyuşturma (narkoz) şeklinde tatbik alanında birbirleriyle müsabaka ede dursun, bir yandan da hastanın ameliyat edilecek kısmına şırınga edilmek suretiyle yalnız o kısmı uyuşturma yolundaki çalışmalar almış yürümüştür. Bu sahanın ilk keşfi; 1884 de Karl Köller'in kokain'i anestezik olarak kullanışıdır. Filvaki bu madde daha evvel, 1859 da Niman tarafından Peru'da koka (coca) yapraklarından istihsal edilmiştir. Güney Amerikalı halkın bu otu ağızlarında çiğnedikleri dikkatini çekmiş ve onlarla hâsıl olan keyif hâlinin dil ve dudaklarında husule gelen uyuşmadan ileri geldiği anlaşılarak koka yapraklarının ihtiva ettiği kokain (cocaïn) sentetik olarak elde edilmiştir. Lâkin bunu suda eriterek insanların vücutlarının muayyen kısımlarına şırınga etmek suretiyle sinirlere geçirerek uyuşukluk temin etmesi yukarıda söylenen 1884 yılında başlar. Bunun ardından 1905 te zehir kudreti yüksek olan kokaine karşı sentetik olarak novokain (Aynhorn) (Uhfe'den) ve daha sonraları bir çok benzerleri, stovain, senkain, ürokain, skürokain, alipin, perkain keşfedildi. Bu maddelerin muhtelif nisbetlerde yapılan mahlûlleri yerine göre hastanın ameliyat edilecek bölgesine şırınga etmek (yerel anestezi = anesthésie locale); ve ameliyat yerine giden sinirlere sevketmek suretiyle (bölge anestezi = anesthésie regionale); şahsın beyin-

Eterle anestezi için kullanılan Ombrédanne aleti

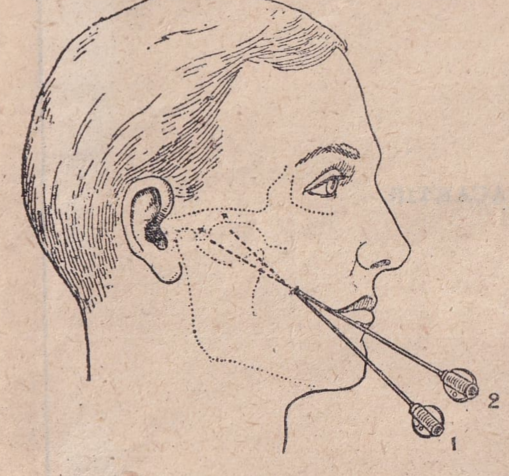
omur suyu içine vererek vücudun büyük bir kısmını uyuşturmak suretiyle de «raşi anestezi» usulleri bugün teessüs etmiş bulunduğu gibi bu esasî usullerin de birçok değişik şekilleri tatbik alanındadır. Ve mütemadiyen de cisim, mahlûl nisbeti, kullanma tarzı itibariyle yenilikler, ve değişiklikler vücuda gelmektedir.

1847 yılında Rus cerrahlarından Pirogoff, anestezi sahasında henüz bir yıllık ömre malik olan eteri lavman suretiyle hastaya vererek uyutmayı tecrübe etmişti. Hastalarda vahim barsak yanıkları husule getirdiği için derhal terkedilip uzun zaman unutulan eterin bu tarzda kullanılışı Yirminci Yüzyılın başlangıcında yeniden ele alındı; 1913 te Gunninghan, eteri zeytinyağı ile karıştırarak barsakta yanık yapma mahzurunu bertaraf ederek yeniden tatbika başlayınca hastalara koklatmak suretiyle verilen maddelerin solunum (teneffüs) yollarında yaptıkları ihtilâtlardan bizar olan birçok cerrahlar bir taraftan buna sarıldıkları gibi, bir taraftan da lavman yoliyle uykuyu tevlid eden yeni maddeler aramıya koyuldular. Bu suretle avertin keşif ve tatbik edildi (1927).

Gene teneffüs yolunun mahzuruna karşı hastaları başka bir yoldan vücuda sokulacak maddelerle uyutma üzerindeki çalışmalar da mar yolunu da ortaya koydu ve bu yoldan kullanılmak üzere somnifène, evipan narkonumal, binarkon gibi uyutucu maddeler meydana çıktı.

A m e l i y a t o l a c a k h a s t a l a r a a ğ r ı d u y u r m a m a k g i b i e n t a b i î v e i n s a n î b i r f i k r i n s e v k i y l e tatbikat ve araştırmalar yapılması belki beşer tarihi kadar eskidir. Hipokratın hastalarına uyutucu, uyuşturucu, sarhoş edici ilâçlar vermiş olduğu muhakkak olmakla beraber, bunların pek derin olmıyan bir uyuşukluk meydana getirdikleri ve esasen yapılan ameliyatların da pek sathî ve devamsız oldukları mutlaktır.

Anestezinin keşfinden evvelki devirlerde Mısır ve eski Yunanistanda hastalara şarap vererek hâsıl edilen sarhoşluktan istifade edildiği gibi eteğini tutuşturarak dıkkatini

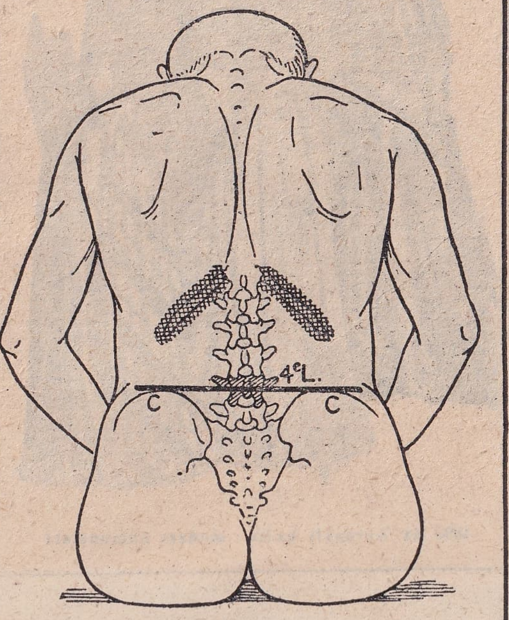

Ganglion Gasser'e anestezi

oraya çekip ameliyat (!) yapmak, ameliyat bölgesini soğuğa mâruz bırakarak veya üzerine buz koyarak uyuşturmak gibi pek tesirsiz ve biçare usullere de baş vurulmuştur. Napoléon'un Rusya seferindeki cerrahı Larray'in de bu gibi usullerle veya kol ve bacakları sıkarak, hastaları sıkı sıkıya bağı yarak ameliyat yaptığı bilinmektedir. Bugünkü anestezi usulleriyle hastalarda tam ve devamlı bir uyuşma vücuda getirilebildiği için denebilir ki en derin, en hisli vücut kısımlarında ve en uzun ameliyatların yapılmasını ancak anestezi usulleriyle temin edebildiğimizden dolayı cerrahinin bugünkü inkişafının başlıca amili, anestezidir. Ve bu görüşle anestezinin cerrahiye ve insanlığa hizmeti, hiç şüphesiz, asepsi ve antisepsiyle eşittir. Bu iki büyük keşiften birinin ehemmiyetini, diğerine tercih etmiye imkân yoktur.

A n e s t e z i n i n b u g ü n v a r m ı ş o l d u ğ u t e k â m ü l m e r h a l e s i n i v e e l d e n g e ç i r i l m i ş o l a n d e ğ i ş i k c i s i m v e u s u l l e r i n e n ç o k t a t b i k e d i l m e k t e b u l u n a n k l â s i k ş e k i l l e r i n i ş ö y l e h u l â s a e d e b i l i r i z:

1) Herşeye rağmen bâzı ameliyatlarda h a s t a y ı u y u t m ı y a lüzum vardır. Vücudun her tarafında tam bir anestezi temin eden

Belden anestezi üçüncü ve dördüncü fıkralar arasına yapılır

bu uykuya «narkoz» diyoruz. Narkoz üç yoldan elde edilebilir:

a) Solunum yolu. Bu yoldan kullanılan cisimler: eter, kloroform, klor etil, azot peroksittir. Bu dört cisimden ilk üçü sıvı, dördüncüsü gazdır. Sıvı olanlar da hususî cihazlar içinde hastalara verilir, hasta bunların gazını teneffüs eder. Bu dört cisimden en çok kullanılanı eter, sonra da azot peroksit yani güldürücü gazdır. Hepsi de çeşitli cihazlarla hastalara verilebilir. Biz eter için «Ombredanne» maskesini tercih etmekteyiz. Eter koklatma ile narkozun en büyük mahzuru pnömoni yapmasıdır. Onu da bâzı tedbirlerle önlemek mümkündür.

b) Lavman suretiyle hastaya verilecek narkoz temin eden cisimler arasında en çok revaçta olan; kimya adı «tiribron metil alkol» olan «avertin» cismidir. Bu cisim, hastanın kilosu başına on santigram miktarında olmak üzere kullanılır. Hazırlanan lavman hastaya verildikten birkaç saat sonra sükûnet başlar ve yarım saatte narkoz teessüs eder.

c) Karadamar (verit) içine şırınga edilerek uyku elde etmek için kullanılan cisimler arasında en çok tutulan «evipan»dır. Toz halinde bulunan bu madde su içinde mahlûl haline getirilerek hastanın dirsek damarlarından birine yavaş yavaş şırınga edilir. Hâsıl ettiği narkoz 30 45 dakika devam eder.

2) Uyutmıya lüzum olmıyan veya mâni bulunan hastalarda y a l n ı z a m e l i y a t b ö l g e s i n i, y e r i n e g ö r e h u s u s î t e k n i k l e r e r i a y e t e d e r e k, u y u ş t u r m a k. Bu lokal anestezi için en çok kullanılan madde «novocaine» ve bunun sudaki mahlûlüdür. Bu mahlûle lüzumuna göre adrenalin eklemek suretiyle anestezinin müddeti uzatılır ve ameliyatta kanama azaltılır. Lokal anestezi mevcut bütün anestezi prensip ve teknikleri arasında hemen hemen hiç mahzuru olmıyan, ideal bir usuldür, İyi yapılırsa hastalar hiçbir şey duymazlar, yalnız bâzı hastaların cesaretsizliği bu anesteziyi tatbika imkân vermiyor. Buna rağmen lokal anestezi alanındaki inkişaf günden güne narkoz maskelerini tarihe doğru itmektedir. Bugün karın dıvarı, mide, barsak, göğüs, boyun, baş ameliyatlarının pek çokları lokal anestezi ile yapılmakta, narkoz dolayısiyle hastalarda husule gelen kalp, akciğer, karaciğer ihtilâtlarına bu usulde hiç raslanmamaktadır.

3) Bölge anestezisi vücudun bir kısmını, oraya hissiyet veren sinirleri uyuşturmak suretiyle duyudan mahrum etmektir. Bu gurupta hususî bir şekil olan «raşi anestezi», bâzı göğüs ve karın ameliyatlarında, bilhassa belden aşağı bölgelerin ameliyatlarında ideal bir şekildir. Şöyle ki; bele yapılan iğne ile bir miktar beyin-omur suyu akıtılarak içine «novocaine» şırınga etmek suretiyle g ö b e k t e n a ş a ğ ı k ı s ı m u y u ş t u r u l u r ve tam bir sükûn içinde ameliyat yapılır. Bundan başka baş, boyun, göğüs, karın ve tarafların sinirlerine hususî usullerle, novocaine şırınga etmek suretiyle de pek mükemmel anesteziler yapılarak tam ağrısız ve tam sükûn içinde ameliyat yapılır.

N e t i c e : Anestezinin prensip ve şeklini cerrah; hastanın hastalığına, yaşına, cinsine, mukavemet derecesine, mevcut hastalıklarına, ruhî haline... bakarak umumî bir muayene ve muhasebeden sonra tâyin eder.

Gaye; anesteziden dolayı hastayı mutazarrır etmemek, yani hastaya bu yoldan bir ihtilât safhası açmamak ve aynı zamanda ameliyatı ârızasız olarak yapabilmektir. İdeal; bu düşünceler üstünde ve şimdiki inkişaflar yolunda, lokal anestezi tarafında görülüyor.

(Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan)

ASLANAĞZI — Çeneği iki, taçyaprakları bitişik, yumurtalığı üstünde olanlar familyasından bir bitki. Adını, çiçek tacının bir hayvan ağzına benziyen biçiminden alır.

Aslanağzının teknik adı «antirrhinum» dur. Yirmi kadar çeşidi vardır. Menşei Avrupadır. Amerika çiçek bahçelerinde de geniş ölçüde yetiştirilir. Aslanağızları çeşitlerine göre bir veya birkaç sene ömürlüdür. Yaprakları mızrak biçimlidir. Çiçek tacı kambur kumburdur ve iki dudakla nihayetlenir. Tacın iki tarafına baş ve şahadet parmaklariyle basılınca dudaklar açılır ve bırakılınca kapanır. Ağızların bu açılıp kapanışı dolayısiyle bu çiçeğe «anasına babasına pay veren» dahi denilir. Çocuklar, bununla oynamasından pek hoşlanırlar. Çiçekler, bitkide ya tek tek veyahut ta uçta gruplanmış olarak teşekkül eder. Renkleri, bitkinin çeşitlerine göre kırmızımtırak, sarımtırak veya beyazımtıraktır ve kokuları yoktur. Çiçek bahçelerinde süs olarak yetiştirilir.

Aslanağzı

Aslanağzı, arzu ifade eder ve rengi ne olursa olsun aşk dilinde «çabuk geliniz» demektir.

(A. B.)

ÇARŞAF — Kelimenin halkça iki mânası vardı: Yorgana kaplanan, yatağa serilen bez yaygı; Müslüman kadınlarının tesettür, yani yabancı erkeklerden saklanmak için büründükleri örtü. Eskiler «çarşeb» şeklinde yanar, «car» da derlerdi. Edebiyat-ı Cedidecilerden Müftüoğlu Ahmet Hikmet merhum «Haristan ve Gülüstan»ında o makamda hep «car»ı kullanmıştır.

Çarşaf ötedenberi yurdumuzun her tarafında varmış. Şehirlerdeki, kasabalardaki ninelerimiz sarılıp durmuşlar. Böyle «torba», «dolma» denilen nevilerin en iyisi Bağdad'da, Şam'da, Trabzon'da, Rumelinin bâzı yerlerinde yapılırmış. Suriye'nin Hıristiyan ve Yahudi kadınları bile sokağa çıkarken boyuna giyerlerdi.

Bütün İstanbul hanımları yıllarca yaşmak ferace örtünmüşlerdir. Çarşafın büsbütün âdet oluşu 1305 (1889) senesine raslar. Sebebi de şu: İncecik papazî yaşmakların altından saçların, gerdanın, göğsün; aralığından kâhküllerin, zülüflerin, kaşlarla gözlerin, tabak gibi görünmesi; renk renk canfes feracelerin caddelerde, mesirelerde erkeklerin taşkınlıklarına vesile olması yüzünden bu kıyafet bir müddettir mimlenmişken, dediğim yıl sunturlu bir vaka patlak veriyor; aylardan ramazan, mevsim bahar, Şehzade camisi mukabele, vaaz dinlemiye üşüşen hanımlarla dop dolu. Akşama doğru kafile kafile dağılırlarken, billûr yaşmaklı, filizî feraceli, gelinlik bir civan, annesi ve teyzesiyle beraber avlunun kapısından çıkmış; Süleymaniyeye sapan Taştekneler'deki evlerine gidecekler. Oldukça da muteber kişiler. O iki hatun Dördüncü Ordu Tahkimi Hudut ve Anadolu İstihkâmat ve İnşaatı Komisyonu Reisi Mirliva M. Paşanın baldızı, taze de büyüğünün kızı.

1890 da Avrupalı kadın modası nümuneleri

Üç dört külhanbeyi kızcağıza musallat oluyor. Peşine takılıp söz atış möz atış, sokulup çimdik mimdik derken, kadınlar çıkışmıya başlayınca uçarılar işi azıtıyorlar. Billûr yaşmağı, filizî feraceyi param parça ediyorlar. Feryat ve figanı duyan polisler yetişiyor. Yakalanan herifler haydi karakola. Etraf mahşer, civan korkudan baygın.

Hafiyenin biri derhal Yıldız'a jurnalı dayamış. Hâdiseyi duyan Sultan Hamit hemen iredeyi basıp yaşmak feraceyi yasak etmiş.

Bu yasak umuma mahsustu. Saray takımı, sultanlar, kadın efendiler, hazinedarlar, saraylılar; kalburun üstüne gelen rical haremleri, faraza sultan kaynanaları, görümceleri Bayram, Hırkaişerif alaylarında; Kâğıthane gezintilerinde gene o kılığa girerek lândolara, kupalara kurulur, piyasalara katılırlardı.

Kadinneler, hanım nineler çarşafla peçeyi «bid'at» saydıklarından pek yadırgamışlar, bunları örtünmemek için haftalarca, aylarca kapı dışarı çıkmamış, yavaş yavaş ısınıp alışmışlardır.

Yaşlı harcı çarşaf Lâhur şalına andırışlı lâhurakiden, Peru dağ keçisinin tüyünden dokunma vigony'den, şayak, alpaka gibi yünlü kumaşlardan yapılırdı. Siyah, fare tüyü, barudî, limon küfü, nohudî renktekilerden şaşılmazdı. Peçeleri siyah, hasır örgüsü gibi tokça dokunmuştu. İhtiyarlar yüz kapamıya, peçe indirmiye lüzum görmez, yahut ta Amerikan bezine yakın kalın patiskayı başörtüsü gibi aşağı sarkıtırlardı.

1910 da muhtelif çarşaf tipleri (o zamanki İllustration'dan)

Giyime kuşama hevesli olmıyan babayani halliler çarşaflarını, Şam'da, Hama'da Bağdad'da el tezgâhlarından çıkma kumaşlardan yaparlar veya dikilmiş olarak hazır gelenlerini alırlar; kimi de, şimdilerde «millî»

dediğimiz trabzonkârilerini, yani üstü altı bol, belden büzme, torba şeklindekileri örtünürlerdi.

Tazelerin ağırbaşlıları, gene siyah lâci

1890 da yaşmak modası ikbalde idi (yukardaki)

vert, [illegible]or, güvez, nefti; Avrupa mamulâtı saten dö liyon, saten düşes, saten lüks, tafta, krep dö şin, gibi ipeklilere rağbet ederlerdi. Fazla alâyişe düşkün, hoppa, fıkırdak tazelerde de göze çarpıcı renkler: Saksonya mavisi, türkuaz, tirşe, yeşim, cam göbeği, erguvanî, yavru ağzı, leylâkî, bej...

Bağdad çarşaflı bir hanım

Peçeler kalınlı inceli. Gitgide vualleri, ajurluları, nakışlıları çıktı. 1900 den önce «guguruk» tâbir edilen tepe topuzu, o tavsayınca arka topuzu moda oldu. Topuzun üstünden pelerinin yukarısı iki yana dikili çifte kurdele ile başa bağlanır, altına peçe sokularak şakaklardan, enseden iğnelenirdi. Saçlar gür değilse arasına bir eski çorap tıkılır, alın bombesinin içine ipinecek telden örülmüş, sosise benziyen yumak konurdu.

Meşrutiyetten sonra şık hanımlar üstüste birkaç peçe bulundurmıya başladılar. İster hepsini indir, ister ötekileri kaldırıp yalnız birini bırak. Pelerine «belerin» derlerdi. İlk zamanlar belden aşağıya kadar inerdi. 1905, 1906 dan sonra kısaldıkça kısaldı; ellere, kol bileklerine, dirseklere kadar vardı.

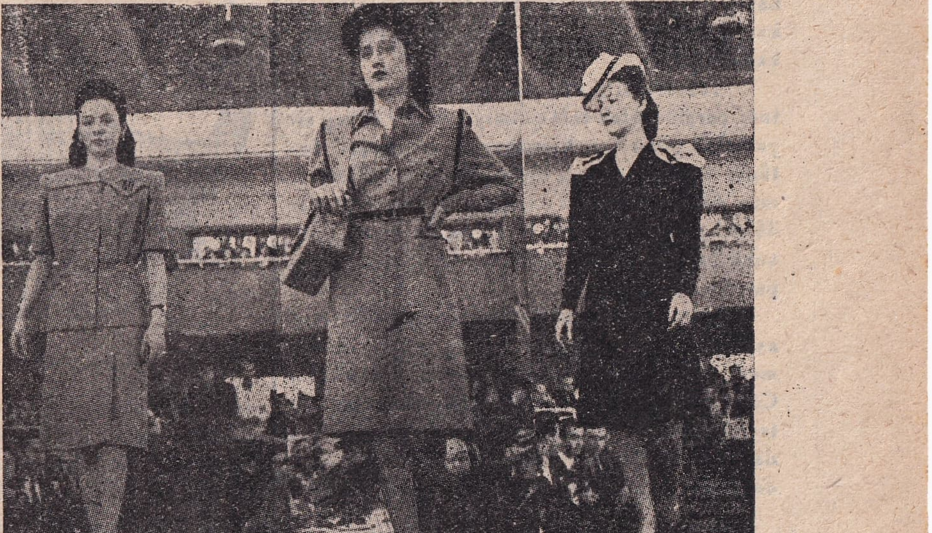
Çarşafın etekleri harmanlı (harmaniye gibi geniş), fişekli (çubuklu çubuklu), kloş, yarım kloş, volanlı, bastalı, arnuvo, kokiyajlı olurdu. Şimdiki rop etekleri gibi dizden biraz aşağıya, hattâ yukarıya kalkıkları ne gezer? Yerlere kadar uzanır, iskarpinin burnu ancak görünür. Neden sonra ayakların aşık kemiğine kadar kısaldılar. Fazlasına «mahalle karılarıvari» denirdi.

Bir aralık etekleri, bugünkü ekstra forlar makamında, fırça şeritle çevrelemek mûtat edilmiş, sokak dönüşlerinde mikrop yuvası olup çıkıyor diye halayıklara, ahretliklere taşlıklarda, sofalarda süpürtülmüştü.

Bir çarşafa, vücuda göre; 12, 13,5, 14,5 endaze kumaş gitmede; volanlı, bastalı, kokiyajlılarına 18 endazeden azı yetmez.

Düz ve sade tarzını eli dikişe yatkın hanımlar kendileri dikip başarır, beceremiyenler modistralara diktirir. Pek kibarlar ise karşının yüksek terzilerine, Galatasaray karşısındaki Madam Efijeni'ye, Galatasaray Apartımanının zemin katındaki Şpigel'e vesaireye ısmarlarlar.

Çarşaflık ipeklinin her türlüsü Beyoğlu, Bahçekapısı, Sultanhamamı mağazalarında satılırdı, Au Lion, Dron, Kalivrosi, İpekçi Kâni'nin Hüsnü İhtihap Ticarethanesi, Emin Yahya Biraderler, Orozdibak müşteriden taşar. Fakat çok kimsece en âlâsı, dayanıklısı Ermeni Nişan bilmem ne yanda. Şimdiki Birinci Vakıf Hanının karşı köşesine raslıyan dükkânına seğirten seğirtene.

Bugünkü kadın giyinişimiz dünyanın son modasını takib etmektedir

Meşrutiyetin ilk yılında Tiring ve İştayn hazır esvapçı mağazalarına mukavva kutular içinde Viyana mataı, cicili bicili motiflerle bezenmiş, hazır çarşaflar geldiydi.

Bugünkü kadın

Bedene göre boy boyu, çeşit çeşidi vardı. Hiç unutmam, fiyatları da üç, üç buçuk, beş sarı lira.

Şatafatlarına diyecek yok: gel gelelim kumaşı, harçları horoz işi. Tanıdıklardan bâzıları görür görmez, mal bulmuş mağrıbîye dönerek hemen almış, hafta geçmeden her tarafları akarak ıvır zıvırları da alaz tarazlaşmış, aldıklarına bin pişman olup parçalarından sedir yastıkları, çamaşır şaseleri, lâmba abajurları yapmışlardı.

Birinci Dünya Savaşı sıralarında, yazın sarma çarşaflar moda oldu. Bunlara «altı arşınlık» adı da verilirdi. Biçmek, dikmek, modistra filân lâzım değil. Beğendiğin toptan 6 arşın kestir, baştan aşağı sarılıp toplu iğnelerle iğnele, tamam.

Bugünkü kadın

Kışın da pelerinin altında dra tayyör, boyunda bua, ellerde kürk manşon, ayaklarda 18 düğmeli botlar alıp yürüdü.

Yeni yeni türediği zamanlar, bir vakitki malakof fistanlar, feraceler misilli, arka kümbetli dursun diye çarşaf eteğinin altına «turnür» denilen ufak yastıklar takılır, iki ucundan kaytanlarla bağlanırmış. Hafif yapılılara, hele değnek gibi upuzunlara biçilmiş

kaftan. Bu usul sonra barit olmuş.

Etsiz butsuzlar bellerine kat kat yünlüler sarar, göğüslerine dolap beygirinin gözlüğünü andıran pamuktan göğüslükler dolar, ya da iç yeleklerine bezler tıkıştırırlardı.

Sıcak havalarda tiril tiril elbiseleri, mülâyimlerinde mevsimlik tayyörleri, kar yağarken bile manto'ları, kürkleri kimsede arama. Sırtlarında bir gardrop'luk eşya...

Kışsa yarım kollu, önü sağlı sollu kabarık, yün fanilâ; mermerşahiden, yakası pamukaki ile sarma işlemeli, dekolte gömlek; göğsü gerecek, sık düğmeli yelek; sıra sıra balenalı, kazık gibi korse; blûz; kadife, karakül, yahut astrakandan kısacık bolero, kalın yünlüden, ekseriya evde örülmüşünden iç etekliği.

Yazsa fildikos, kolsuz kaşkorse; gene gömlek, yelek, korse, blûz; keten eteklik; misafirliğe gidilecek de çarşaf çıkarılıcaksa blûzun yerine rop.

Erbain, berdelâcuz, mart dokuzu ayazları hüküm sürse de manto, kürk katiyen giyilemez, pelerinin altına da alınamaz, denemiye kalkışanlar tefe konur, adabı islâmiyeye de mugayir görülürdü. Soğuktan tirtir titrememek için hırkalar üs'üste sırta geçirilir, o yükle kıpırdanamaz hale gelinirdi.

Zamanla üst baş hafifledi. Vücut'taki eşyaların birçoğu atıldı; birmandan kombinezonlar revaç buldu; çarşaflar daraltıldı. Artık yaşlı kadınlarda tazelere ne atıp tutma : «Çıldırdınız mı ayol deli Zilha'lar!.. Bu ne sere serpelik! Handise tiyatoracı Peruz, Küçük Eleni gibi göğüs bağır fora, caddeye fırlıyacaksınız. Edep, haya cihetini de bırakalım, havaj bu, bir kararda durur mu? Kaşla göz arasında poyraz sertleşiverir. Ciğerinize işledi mi zatürrie hazırdır. Son pişmanlık fayda etmez!» Ardından şu yolda söylentiler : «Gençsiniz, kanınız kaynıyor. Beyoğlunun madamlarından, kokonalarından örnek almıya kalkışıyorsunuz amma onların naturası başka, taş gibi sağlam karılar; küçüktenberi öyle alışmışlar. Karda, kıyamette bile gece yarılarına kadar sokaklarda fing atıyorlar!»

Doğrusu lâzımsa çarşaf hanımlara pek yaraşırdı. Hele sonrakiler ne zarifti, ömürdü, sahibine bambaşka bir güzellik, cazibe, halâvet verirdi. O vual peçe yüzü bir kaç misli dilberleştirir; kalıncası kara yağızları, çillileri, hattâ çiçek bozuklarını bir içim su edip çıkar, erkekler, ağzı açık, iç çeke çeke bakakalırlardı.

Tanıdıklardan, gelinlik kız anası bir hatun; çarşıda ufak tefek almıya, yahut ahbap ziyaretine giderken, kocası evdeyse, çarşafı örtünür örtünmez, ona hiç görünmeden savuşurmuş. Adam görüverdi mi, derhal: «Aman tasvire dönmüşsün, Huriden farksızsın!» diye boynuna atılıp şapur şupurda. Saç, baş, peçe, pelerin darmadağın...

Ne olursa olsun bütün medenî milletlere aykırı olarak kadınlarımızın zoraki örtünmesi, erkeklerden kaçması sürüp gidemezdi. Cumhuriyet inkılâplarımız arasında çarşaf da tarihe karıştı. İhtiyarlardan, köhne kafalılardan tek tük kişide hâlâ görülüyorsa da günden güne azalmada. *(Sermed Muhtar Alus)*

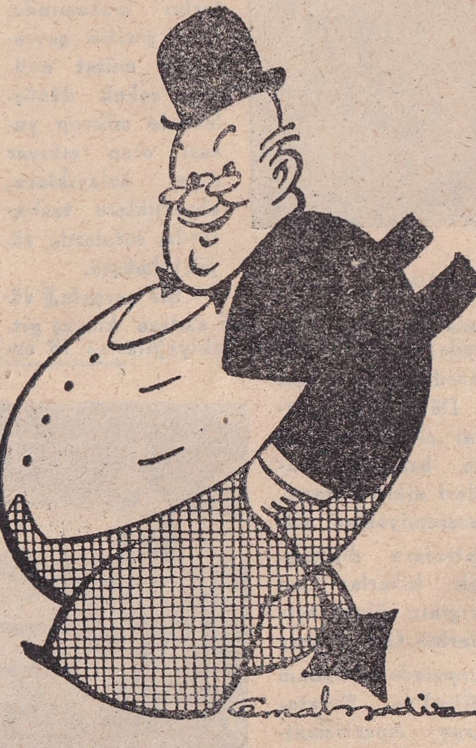
GÜLER, CEMAL NADİR — (1902 1947) Karikatür sanatkârı.

Bursada doğan Cemal Nadir, küçük mülkiye ve adliye memurluklarında bulunmuş, rubea artist bir zatın oğludur. İlk öğrenimini Bursada, idadiyi Bilecikte bitirdikten sonra, zaten dar olan aile bütçesine yardım maksadiyle hayata atılmıştır. İlk olarak bir kasnakçının yanına çırak girdi. Kuvvet sarfını icabettiren bu iş, zayıf olan Cemal Nadir'i hasta etti. İyileşince gene çalışmak mecburi-

Cemal Nadir Güler

yeti baş gösterdi. Bu sefer daha ağır bir işe yerleşti, makinecinin yanına çırak oldu. Bir buçuk yıl kadar süren bu hayatın dışında bir müddet te Adliyede memur olan babasının yanında çalıştı. Fakat bu gayretler mütevazı aileye refah getirecek şeyler değildi. Esasen

Cemal Nadir'in meşhur Amca Bey'i ve imzası

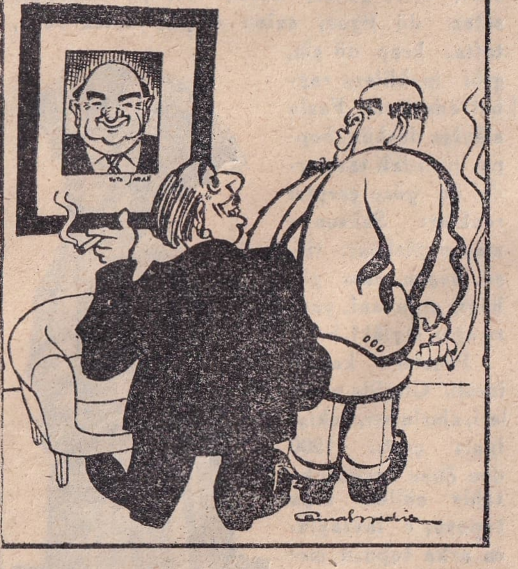
daha pek erkenden, onun emeli bir ressam olmaktı. Babasının musikiye ve eski yazı sanatlarına aşina olması onun üzerinde müspet bir tesir yapmıştır. İşten döndükten sonra zeytin yağı kandilinin ışığı altında gece yarılarına kadar resim yapıyordu. «Uykusuzluk, beden yorgunluğu, çıraklığa karşı olan nefreti, kötü kandilin altında çalışmasından dolayı gözlerinin kuvvetini kaybetmesi, gıdasızlık ve nihayet hastalık» onu pek çelimsiz yapmıştı. Bu sırada Bursa düşman istilâsına uğradı ve babası işten çıkarıldı. Bu acı günleri, «bütün aile, devası para olan bir hastalığa tutulmuştu» diye anıyor. Bir teşebbüs yapmak sırasıydı. Bir tabelâcı dükkânı açtı. Fakat bu yeni iş de fayda vermedi. Bursanın kurtuluşundan sonra Maariften bir vazife istedi. Yedi tane ilkokulun seyyar resim öğretmenliğini verdiler. Bedenen yorulmasına rağmen memnundu, hedefine doğru bir adım atmıştı.

İlk karikatürü 1920 de «Diken» de çıktı. Bir müddet sonra parlak ümitlerle İstanbula geldi. Fakat mizah dergilerinden hiçbir ilgi göremedi. «Köroğlu» sahibi Burhan Cahit,

Bir yolcu — Biri kalkar da yerine otururum diye ayakta beklemekten dizlerime kara su indi biraderi..
Bir mebus namzedi — O da bir şey mi yahu, ben onu tam dört yıldır bekliyorum!..

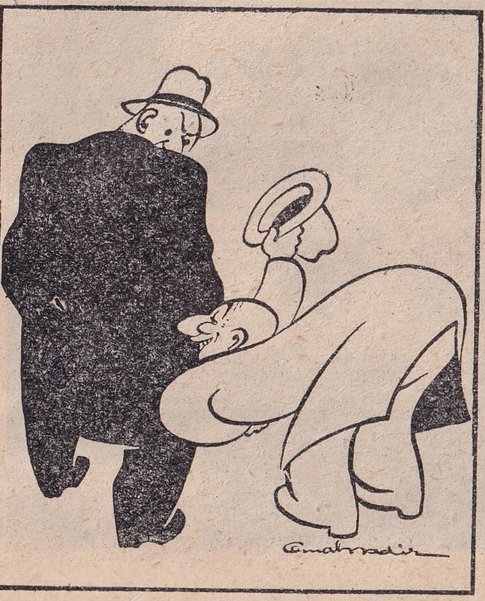
onun, Güzel Sanatlar Akademisi'nde «Resimde, çizgide istidadın yok. Sen ekmeğini başka meslekte ara» diye refüze edildiğini yazıyor. Meyus bir halde Bursaya döndükten sonra resim öğretmenliğine devam etti. Bu arada bâzı İstanbul dergilerine mektupla resimler gönderiyordu. 1923 te «Akbaba» da çıkan eserleri böyle gönderilmiştir. «Akbaba» sahibi Yusuf Ziya, 1923 yılında kendisine, pul-

Misafir — Bu güler yüzlü resim sizin mi?
Ev sahibi — Evet!. Umum müdür olmazdan evvelki resimim!..

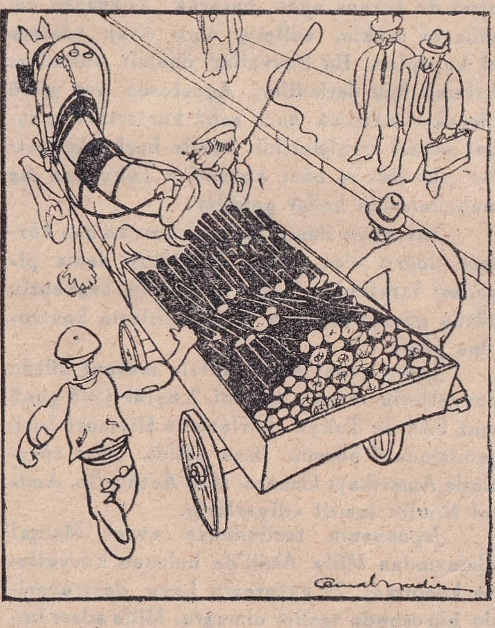
larının üzeri «Bursa» damgalı bir mektubun geldiğini ve şu satırların Cemal Nadir'i tanıttığını yazmaktadır : «Ben Türkocağı kâtibi merhum Remzi'nin kardeşiyim. Karikatür yapmıya hevesim var...»

1929 yılında Lâtin harfleri kabul edilince Cemal Nadir'in Bursadaki tabelâcılık işi epi verimli oldu. Fakat bu sırada, hayatının istikametini değiştirecek olan teklifi aldı: «Akşam» gazetesi İstanbula gelmesini ve her gün bir karikatür çizmesini istiyordu. Basın hayatındaki ilk hayal kırıklığına rağmen bu

— Hadi oradan odun herif !..
— Teveccühünüz bayım !..

ısrarlara dayanamadı ve Bursadaki mütevazı dükkânını kapatarak İstanbula geldi. Görülüyor ki, Cemal Nadir ilk tecrübelerini «Akbaba» da yapmış ve asıl başarılarını ise «Akşam» da göstermiştir. Onu devamlı bir şekilde basın hayatına çıkaran, hattâ teşvik eden «Akşam» sahip ve başyazarı Necmettin Sadak olmuştur. Sanatkârın ölümünden sonra yazdığı bir yazıda şöyle diyor: «On sekiz yıl önce kendisini bin bir rica ve ısrar ile Bursadaki küçük tabelâcı dükkânından «Akşam»a aldığımız zaman çekingen ve ürkekti,

Saltanat arabası!..

Hayat ve hâdiseleri görüş ve çiziş tarzının anlaşılmamasından, hoşa gitmemesinden korkuyordu. Yavaş yavaş kendini ve kendi sahasını buldu, hayret edilecek bir inkişaf gösterdi». «Akşam» gazetesinde on dört yıla yakın, hemen her gün, birinci sayfanın alt köşesindeki günlük karikatürlerini ve ikinci sayfanın altındaki seri halinde «Amca Beye Göre» karikatürlerini çizmiştir. Bu uzun müddet zarfında çok canlı yerli tipler yaratmıştır, 1943 te «Cumhuriyet» gazetesine geçen Cemal Nadir, ölümünden iki ay önceye kadar günlük karikatürlerini, haftada birkaç defa «Amcabey» serisini ve her hafta da renkli büyük karikatürlerini burada yayınlamıştır. Bu arada birçok dergilere eser vermiş ve muhtelif sergiler açmıştır.

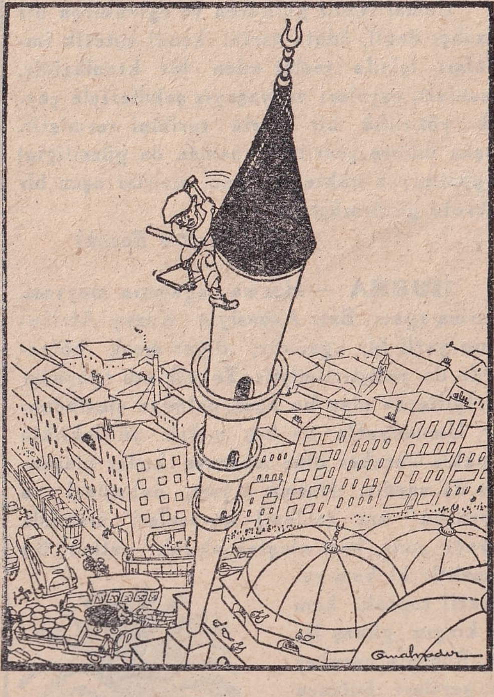
Cemal Nadir, kırk gün süren ve anlaşılamıyan bir hastalıktan sonra 7 şubat 1947 de gözlerini kapadı; bu, vakitsiz bir ölümdü. Ölümü üzerine Türk basınında geniş sütunlar ayrılarak hakkında yazılar yazıldı, muazzam olan cenaze törenine binlerce İstanbullu iştirak etti. Bir matem halini alan ölümünden sonra, başta İstanbul olmak üzere muhtelif şehirlerimizde hâtırasını taziz için ihtifaller tertibedildi, hayatı ve sanatı anlatıldı, eserlerinden mürekkep sergiler açıldı. Bursadaki dostları da «Cemal Nadiri Sevenler Derneği» adiyle bir teşekkül kurmıya teşebbüs ettiler.

E s e r i : Cemal Nadir İstanbulun iki büyük gündelik gazetesinde devamlı olarak on sekiz yıl çalışmış, hemen her gün karikatür yayınladığı gibi muhtelif dergilere de devamlı olarak yardımlarda bulunmuş, ayrıca «Amcabey» adlı bir mizah dergisi çıkarmış, «Köroğlu» gazetesinin dekoratif renkli resimlerini imzasız olarak gene o meydana getirmiştir. Bütün bunlar hesaba katılırsa Cemal Nad'r'in Harf İnkılâbındanberi binlerce karikatür çizdiği anlaşılır.

Bu kemiyet üstünlüğü içinde değerini belirten ve şöhretini sağlıyan onun günlük karikatürleriyle «Amcabey» serisidir. Kendisi «Amcabey»lerine fazla kıymet veriyordu. Fakat günlük karikatürlerinin daha üstün olduğu ileri sürülmektedir. Cemal Nadir Amcabey'i 1927 de bulmuş ve bu suretle mizah edebiyatımıza ölmez bir tip hediye etmiştir. Fakat onun bu tipi sevdirmesi pek kolay olmamıştır. Necmettin Sadak «Amcabey'in çirkin bir insan olduğundan ve zararlı tesirler yaptığından şikâyet edenler'e çok çekiştiğini» yazıyor. Amcabey'de dıştan bakılınca sevilecek hiçbir unsur yoktur. Fakat o, keskin zekâsı, detayların arasından ana çizgileri seziş kabiliyeti, cemiyetin irili ufaklı bütün meselelerine duyduğu ilgi ve gerek tenkitçi, gerek yol gösterici tavriyle, devrimizde ihtiyacı hissedilen bir halk filozofunun edasını taşımıştır.

Cemal Nadir on beş yıl kadar önce Amcabey'i tıpkı Mickey Mouse gibi sinemaya aldırmak arzusuna kapılmış ve bir haylı emek harcamıştı. Fakat bu, neticesiz bir teşebbüs olarak kaldı Çok popüler bir şöhret olan Amcabey'de Cemal Nadir, günlük memleket dertlerini dile getirmiş, büyük ölçüdeki olaylara ise günlük karikatürlerde yer vermiştir. Cemal Nadir Amcabey'den gayrı daha başka tipler de çizmiştir. 1935 yılında meydana getirdiği «Ak'la Kara» biribirini çekemiyen, kıskançlık, rekabet ve inat yüzünden daima gülünç mevkie düşen iki arkadaştır. Daha sonra yarattığı «Dalkavuk» ise sanatkâra çok büyük başarılar kazandırmıştır. Mahallî karakteri, mahallî renk ve hareketleri ifade etmekte büyük bir kabiliyeti vardı. Bu bakımdan sarraf Yahudi tipleri, herşeyin fantezi tarafına kapılan züppeler, harb zenginleri... kısaca şehirde ve köyde yaşıyan ve karikatür çerçevesine sıçramak istidadı olan bütün yerlitipler onun keskin bakışlarından kurtulamamıştır.

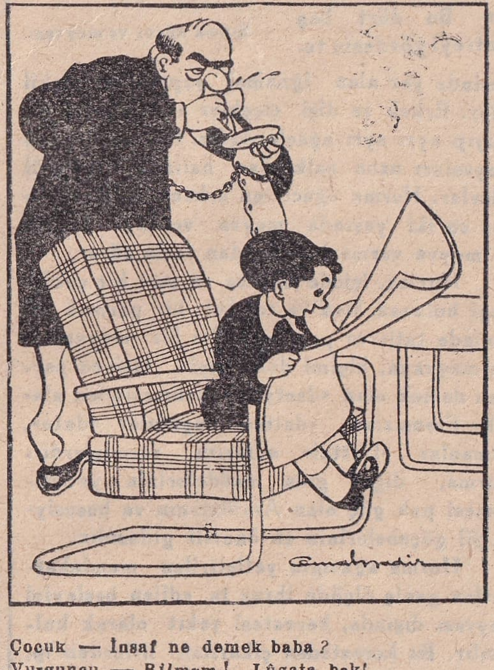
Cemal Nadir gazete ve dergi sayfalarında kalan karikatürlerinden bir kısmını toplıyarak albümler halinde bastırmıştır. Bunlar Amcabey'den sonra Karikatür Albümü (1939), Ak'la Kara (1940), Dalkavuk (1943), Seçme Karikatür Albümü, Harb Zenginleri Karikatür Albümü (1945), Siyasî Karikatürler Albümü (1945 ve 1946) dür.

— Allaha şükür tehlikesiz bir yerdeyim...

M u h a r r i r l i ğ i : Çizgilerine kaynak olan esprilerin de bizzat yaratıcısı olmak onu muharrirliğe kadar götürmüştür. «Akşam» gazetesinde tertibettiği «Haftanın Mizahı» (1939) sayfalarındaki yazı ve fıkraları o yazmış hatta bu gazetede «Yarım Adamlar» adı altında bir seri hikâye de yayınlamıştır. 1943 yılında «Amcabey» adında kısa ömürlü bir mizah gazetesi çıkartarak buradaki yazıları da kendi kaleme almıştır.

Muhsin Ertuğrul'un verdiği cesaret üze-

Çocuk — İnsaf ne demek baba ?
Vurguncu — Bilmem !.. Lûgata bak!..

rine yazıp imzaladığı «Yüz Karası» 1939 da Şehir Tiyatrosunda sahneye konmuş, fakat, umulan rağbeti bulmamıştır. Sanatkâr gerek kısa yazılarında, gerekse radyo skeçlerinde ve biricik piyesi olan «Yüz Karası» nda fırçasının karikatürde ulaştığı mahareti gösterememiştir.

Şahsiyeti ve mizacı : Mükemmel bir otodidakt örneği olan Cemal Nadir'i yakından tanıyanlar onu, terbiyeli, zarif ve mütevazı bir insan olarak belirtmişlerdir. Gene yakından tanıyanlar onu, ruhunun derinliğinden keyif ve neşe sızan bir şahsiyet değil, eserlerinin tam aksine olarak, melûl bir insan olarak gösteriyorlar.

Cemal Nadir güldüren ve eğlendiren bir mizahçı değil, âdeta tarihi kendi estetik imkânları içinde tesbit eden bir kronikçidir. İnsanları, eşyaları ve yaşayış şekilleriyle çeyrek yüzyıllık bir devrin tarihini vermiştir. Başka dillere çevrildiği zaman da güzelliğini kaybetmiyen nükteleri onu, sınırlar aşan bir şöhrete götürmüştür.

(Hüsamettin Bozok)

HURMA — Hurma ağacının meyvası. Hurma ağacı, Batı Asyasiyle Kuzey Afrikasının yerli bir ağacıdır; diğer sıcak bölgelerde de yetiştirilmiştir. Teknik adı «phoenix dactylifera» olan bu ağaç, palmiye cinsindendir. Umumiyetle on beş metre yükseklikte olmakla beraber otuz metreye kadar ulaşanları da vardır. Hurma ağacı, onbeşinci ve otuzuncu arz (enlem) dereceleri arasında «ayağı suda, başı ateşte» olarak yetişir. Bu demektir ki hem rutubetli toprak, hem de kızgın güneş ister. Bununla beraber bu şartları bulunca çok kolay ve hattâ bakımsız yetişir. Umumiyetle beher hektar arazide iki yüz ağaç yetiştirilir. En fazla yetiştirilen memleketler Cezayir güneyi, Tunus, Mısır, İran ve Arabistandır. Ağacın gövdesi, ağacın bütün yüksekliğinden dört beş metre noksandır. Bu dört beş metreyi gövdenin tepesinde yer alan iğnemsi yapraklar teşkil eder. Erkek ve dişi çiçekler aynı ağaçta olmayıp ayrı ayrı ağaçlardadır. Hurma denilen meyvaları uzun salkımlar halinde teşekkül ederler. Hurma ağacı en erken sekiz ve en geç on iki yaşında meyva vermiye başlar ve meyva vermesi yüzyıldan fazla sürer.

Hurma ağacı ve meyvası

Hurma, içinde uzunca ve sert bir çekirdeği bulunan kısa ve tombul bir parmak biçiminde tatlı ve pek besleyici bir meyvadır. Bu meyvaya, biçimi dolayısiyle, lâtince parmak demek olan «dactylus» kelimesinden alarak Fransızlar «datte», İngilizler «date», Almanlar «Dattel» adlarını vermişlerdir. Hurma, diğer gıda maddelerinin yetiştirilmesi pek güç olan Arabistanın ve hususiyle çöl göçebelerinin en önemli gıdasıdır.

Hurma ağacının yetiştirilen memleketlerden geniş ölçüde ihraç ta edilen besleyici meyvası dışında, kerestesi yakıt olarak kullanılır. Bu keresteden çıkarılan liflerden ip, yapraklarından hasır ve sepet yapılır. Ağacın gövdesi yarılarak çıkarılan usaresinden hurma şarabı veya rakısı yapılır. Bu rakı son derece serttir.

Hurma ağacı, Asurilerin, Yunanlıların ve Musevilerin en eski eserlerinde zafer timsali olarak görülür. Hurma ağacının bir de Hıristiyan diniyle ilgili bir tarafı vardır : Meryem Ana İsa Peygamberi doğurmak üzere sancılandığı zaman bir hurma ağacının gölgesine sığınmıştı. Araplar buna «Nahli Meryem» yani «Meryemin hurma ağacı» derler.

(A. B.)

JAPONYANIN TESLİM OLMASI VE İŞGALİ — Okinava'nın zaptından sonra serbest kalan kuvvetler Japon anavatanına yöneltildi. Mariyanlar'daki stratejik hava kuvvetlerinin Okinava'da üslenen taktik hava kuvvetlerinin, uzun menzilli uçakların ve Üçüncü Filonun bombardımanları fazlalaştı. Bu harekât atom bombasının Hiroşima ve Nagazaki'ye atılmasiyle, Rusyanın Mançuri ve Kore'deki Japon kuvvetlerine taarruz etmesiyle son hızını buldu.

Japonlar 11 ağustos 1945 te Potsdam Beyannamesindeki şartları kabul edeceklerini ilân ettiler. Bu beyannameye göre bütün kuvvetler silâhlarını terkedecekler ve Üç Büyüklerin (Birleşik Amerika, Büyük Britanya, Çin) kararlaştıracağı şekilde teslim olacaklardı (Bakınız: Japonya İmparatorluğunun tarihi, Okinava adasının zaptı ; Aylık Ansiklopedi, sayfa 559, 1002).

Teslim vesikası 19 ağustos 1945 te Manillâ'da General Mac Arthur tarafından Japon temsilcisine verildi. Bu vesikaya göre : Japon adalarında, bunların yakınındaki küçük adalarda, Kore'de, Filipinler'de mevcut bütün kara, deniz ve hava kuvvetlerini, imparatorluk genel karargâhını, Pasifik Kuvvetleri başkomutanı teslim alacaktı. Bundan başka Birleşik Amerikanın Pasifik Filosu başkomutanı da Japon mandası altında bulunan Ryukyus, Bonin ve diğer Pasifik adalarındaki yüksek Japon komutanlarını, kara, deniz ve hava kuvvetleriyle yardımcı kuvvetleri teslim almıya memur edilmişti.

Amerikalılar, kuvvetlerini bu harekâtı başaracak şekilde düzenlediler. 28 ağustosta ordu ve hava kuvvetleri teknisyenlerinden küçük bir grup Tokyonun 14 mil batı - güneyinde bulunan Atsugi hava meydanına indiler. Daha sonra büyük ölçüde havadan nakledilen bir kuvvet te Yokusuka'ya gelerek deniz piyadesi ve denizcilere kolaylıklar sağladılar.

Hiroşima'ya atom bombası atılırken

Bidayette, hava yoliyle taşınan kuvvetlerin, 26 ağustosta Atsugi'ye inmeleri plânlaştırılmıştı. General Mac Arthur de işgal işlerini imparatorun kurmaylariyle görüşmek üzere 28 ağustosta Atsugi'ye gelecekti. Deniz piyadesiyle, deniz kuvvetleri de Tokyonun alt tarafına düşen Yokusuka deniz üssiyle Sagami körfezindeki noktalara aynı zamanda çıkacaklardı.

Fakat, başlıyan tayfun, işgali 48 saat geciktirdi. Bu teslim vesikasının imzalanmasının 31 ağustostan 2 eylûle bırakılmasını

Nagazaki'ye atom bombası atılırken

icabettirdi. Bununla beraber işgal hazırlıkları devam etti. 27 ağustos sabahı Üçüncü Amerikan Filosunun öncüleri Japon deniz subaylarının ve liman klavuzlarının yardımiyle Tokyonun güney-batısında bulunan Sagami körfezine girdiler.

29 ağustosta da Amiral Nimitz Guam'dan geldi. Üçüncü Filonun komutanı Amiral Halsey de Missouri gemisinde Tokyo körfezine girerek Yokusuka deniz üssünün açığında demirledi. Ertesi günü General Mac Arthur Yokohama'daki genel karargâha gitmek üzere Atsugi hava meydanına indi. Generalle beraber asker taşıyan bir hava armadası, aynı zamanda 10.000 kadar deniz piyadesi ve denizci de karaya ayak basarak Yokusuka üssüne ve tahkim edilmiş olan civar adalara el koydular. Bu kuvvetler önemli noktaları tutmak için ilerlediler. Ağustosun son günü birçok Amerikan harb esiri kurtarıldı ve işgal sahası genişletildi. Sahile başka kuvvetler çıkarıldı ve bâzı kuvvetler Tokyonun dış mahallelerine kadar geldiler.

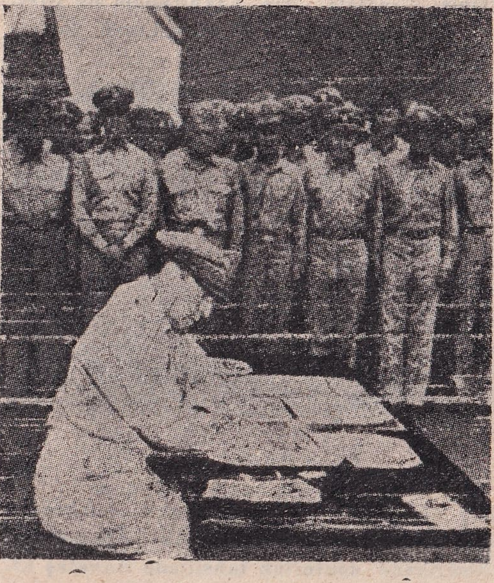
Tatayema deniz üssü, Yokusuka'dan körfeze doğru olan saha, 1 eylûlde deniz piyadesi tarafından işgal edildi ve başkentin bütün güneyi sessizce Amerikalıların kontrolüne geçti.

Japon genel karargâhiyle mevcut bütün kuvvetlerin resmen teslimi 2 eylûl 1945 günü saat 9.08 de Tokyo körfezinde Missouri harb gemisindeki büroda imza edildi. İmza töreninde Amerikayı General Mac Arthur'le, Amiral Nimitz temsil ediyorlardı.

Japonyanın tesliminden evvel Marşal adalarından Mille Atoll'de bulunan kuvvetlerin komutanı, 22 ağustosta Levy destroyerinin bürosunda teslim olmuştu. Mille adası imparatorun Potsdam Beyannamesindeki şartları kabul ettiğine dair yapılan ilân üzerine ilk teslim olan adaydı. 9 gün sonra yani 31 ağustosta da Bagley destroyerinin bürosunda Marcus adasındaki Japon kuvvetleri komutanı teslim olmuştu.

Bununla beraber adalardaki Japon kuvvetlerinin geniş ölçüde teslim olması Truk'daki Japon kuvvetlerinin hükûmetten teslim olmaları için emir almalarından sonra başladı.

Teslim vesikasının imzasından sonra, 31. Japon Ordusu komutanı, kontrolü altında bulunan ve isimleri aşağıda yazılı olan adalardaki kuvvetlere silâhlarını bırakmalarını ve Amerikan kuvvetlerini beklemelerini emretti. Bu adalar şunlardı: Truk, Wake. Palaus, Mortlock, Mille, Ponape, Kusai, Malcolaps, Wotje, Enderby, Rota ve Pagan. Dördüncü

Mac Arthur Japonlarla teslimi imzalarken

Japon Filosu komutanının teslim, vesikasını tanıması, Nomarik Naurs, Ocean deniz üslerinin teslim olmasını intacetti.

Japon kara ve deniz kuvvetlerinin teslim olmasını takibeden günler içinde münferit adalar da birer birer teslim oldular.

Truk'ta 130.000 Japon asker ve sivilinin teslim olduğu tahmin ediliyor Palaus'ta ve Babethups'ta 27.000 asker, 12.000 sivil, Ponape'de 8 900 kişi teslim oldular.

3 eylülde Bonin adaları, bundan dört gün sonra da Ryukyu grupunun 60 adasında bulunan Japon ordu ve donanmasına ait 105.000 kişi karargâhı Okinava'da bulunan Onuncu Amerikan Ordusu Komutanı General Stilwell'e teslim oldular.

Japonyanın resmen teslim olmasından beş gün sonra General Mac Arthur Tokyoya gitti. Amerikan bayrağı buradaki Amerikan

Namara Shigomitsu Amerikalılarla teslimi imzalarken

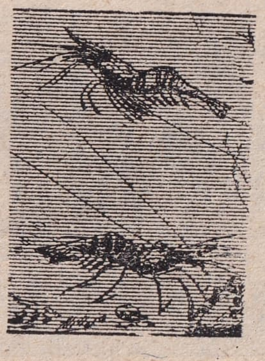
elçiliğine dikildi. Bu bayrak Roma ve Berlin de dalgalanmış, Japonya teslim olurken de Missouri gemisine çekilmişti.

Amerikalılar Japonyaya girip Japolarla yakından temas ettikten sonra oradaki ahval hakkında esaslı bilgiler edindiler. Bunlardan anlaşıldığına göre, şehir ve istihsal merkezlerine yapılan bombardımanlar büyük tahribata yol açmışlardı. Su üstü ve su altı ablukasiyle uçak gemilerinden havalanan uçakların yaptığı bombardımanlar Japonyanın çökmesinde katî âmil olmuş'ardı. Japonyanın ticaret gemileri harbin başındaki hacme düşmüş, bombardımanlardan arta kalanların yarısı da hareket edemiyecek bir duruma sokulmuştu. Japonların gıda durumu da fenaydı. Yakıt maddeleriyle diğer lüzumlu maddeler de çok azalmıştı.

Japonyanın teslim oluşu harb tarihinde benzeri olmıyan bir olaydır. Çünkü tahminen 6,5 milyon olan Japon ordusu bir tek meydan muharebesi vermeden Japonya çökmüştür. Japonyanın yenilmesinde bilhassa deniz kuvvetleri önemli rol oynamışlardır. Amiral King'e göre deniz kuvveti olmasaydı Saipan, İvojima ve Okinava'nın zaptı mümkün o'mıyacak, dolayısiyle de Amerika uçakları buralardan havalanarak Japonyayı bombalıyamıyacaklardı. (Amiral King'in raporundan).

(Kurmay Hamza Gürgüç)

KARİDES (Teke) — Kabuklu ve on ayaklı deniz hayvanlarının çağanoz gibilerinin aksine olarak kuyruğu istakozunki gibi uzunca olanlarından biri. Dilimizde keçinin erkeğine de teke denildiği için ondan ayırmak üzere bu deniz hayvanına «deniz tekesi» de denirse de İstanbulda ve balıkçılarda «karides» diye bilinir. Fransızların da tekeye küçük keçi demek olan «chevrette» den alarak «crevette» demelerine bakılırsa bu deniz hayvanının her halde keçiye bir benzerliği olacaktır.

Karides

Teke, istakoza çok benziyen ve umumiyetle bir çekirge büyüklüğünde bir hayvandır. Başı ve göğsü bir deneçek kadar birleşmiştir; karın kısmı çağanozgillerin aksine olarak fazla gelişmiştir, kâh toplanan ve kâh yelpaze gibi açılan kuyruğu uzuncadır, ayakları beş çift olmak üzere on tanedir. Başında iki anteni vardır, minicik boncuk gibi gözleri dışarıya fırlaktır.

Tekenin muhtelif teknik adlar taşıyarak bütün denizlerde yaşıyan muhtelif büyüklüklerde türlü çeşitleri vardır. Ancak bunların en makbulü ve en lezzetlisi İstanbul sularında çıkan «cragnon griseus» adlısıdır. Bu çeşit kum rengindedir ve âdeta şeffaf gibidir. Bunlar kıyılara yakın kayalıklar arasındaki kumluk ve berrak sularda bulunurlar. Hususî kepçelerle yakalanırlar. Bunlar pişirilince pembe ile kırmızı arasında bir renk alırlar. Etleri son derece beyaz ve lezzetli olduktan başka hazım bakımından da istakozunki gibi ağır değildir (bayat olmamak şartiyle).

Karides İstanbul piyasasında balıkçılarda canlı, bâzı lâkerdacı ve balık yumurtası esnafı tarafından da pişmiş olarak satılır. Karidesin canlı alınarak evde pişirilmesi, tazeliğinin temini bakımından, tercih edilmelidir. Karidesin pişirilmesi çok kolaydır. Hafif tuzlu suyu tencereye koymalı, kaynamıya başlayınca canlı karidesleri bu suya atmalı, dört beş dakika pişirdikten sonra süzüp tülbent üstüne almalı ve üstüne ince tuz serpmeli.

Karides iki parmakla başından ve iki parmakla karnından tutulmak suretiyle başı karnından ayrılır ve karnı kaplıyan ince kabuk çıkarılarak eti alınır. Ayıklanmış karidesler ya böyle veyahut ta üstüne mayonez dökülerek yenir.

İzmirin karidesi İstanbulunkinden, Pirenin karidesi de İzmirinkinden büyüktür; fakat lezzetlerinden de aynı nispette kaybederler.

Tatlı suda yaşıyan tekeler de vardır.

(A. B.)

KABATAŞ ERKEK LİSESİ — Kabataş Erkek Lisesi, memleketin eski ve kıymetli müesseselerindendir.

1894 yılında şimdiki Kabataş iskelesine hâkim bir sırt üzerinde İkinci Abdülhamit'in Baş Mabeyincisi İzzet Beyin konağında, «Aşiret Mektebi» olarak kurulmuştur.

İzzet Bey konağını Esma Sultan'a satmış, bir müddet sonra Sultan da Maarif Nezaretine devreylemiştir. Binanın inşa tarihi 1853 tür. Abdülhamit, kabail rüesasının çocuklarını Osmanlı Türk âdat ve ananesiyle talim ve terbiye etmek emelindeydi. Böylece imparatorluk politikasiyle toplanan çocuklar bu müessesede itina ile tedris ve terbiye edilmişti. 1895 de 250.000 lira sarfedilerek, iki binadan ibaret konağın yanıbaşında büyücek bir bina daha yaptırıldı. 1907 de Aşiret Mektebi lâğvedilerek, «Kabataş İdadisi» adiyle ve yep yeni teşkilâtla neharî bir okul kuruldu. 4 kasım 1329 (1913) de ise, on iki sınıflı «Kabataş Sultanisi» teşkil edildi. Mütareke yıllarında da İzmit Sultanisinin lâğviyle eşyaları İstanbula getirildi ve Kabataş Sultanisinin leylî olmasına karar verildi. Okul, böylece 1919 da leylî olarak tedrisata başladı; çünkü aynı zamanda leylî olan Nişantaş Sultanisini İngilizler işgal etmiş bulunuyordu. Okulun ilk müdürü, meşhur muallim Aynizade Hasan Tahsin ve ilk muavini de coğrafyacı merhum Saffet Ceylângil idi. Okulun ilk mezunları dördü gayrimüslim olan yirmi üç gençti. Okulun ikinci müdürü Lütfü Bey olup, Kabataş Sultanisinin (şimdiki Beyoğlu Erkek Lisesi) büyük cümle kapısı da, bu müdür tarafından yaptırılmıştır. Bu yıllarda okulun mezunları üç, beş talebeyi geçmez. Müdür Lütfü Bey zamanında okulun baş muavini, Mülkiyeden mezun Kirilos Efendidir ki Mütareke yılında Amerikaya göçetmiş bulunmaktadır.

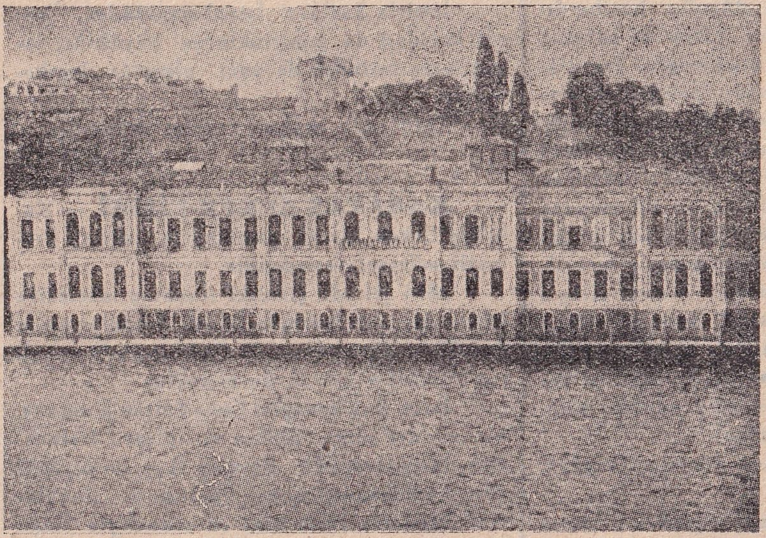
Lütfü Beyden sonra müdürlük yapan

Kabataş Lisesinin yeni pavyonu

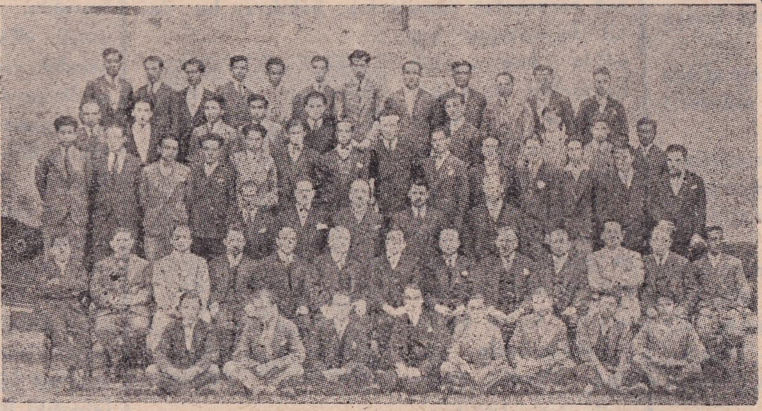
Hüseyin Kâzım Beydir. Birinci Dünya Savaşının başında okulun müdürü Sait Bey, daha sonra da Abdülkerim Nadir Beydir. Bu müdür zamanında yatakhane, yemekhane ve teneffüs sahası güzelce tanzim edilmiş ve okul, muktedir hocalariyle iftihar edebilecek bir duruma girmiştir.

Okulun bu devresindeki hocaları, edebiyatta şimdi Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Ali Canip Yöntem ve gene Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Ali Nihat Tarlan'dır.

Kabataş Lisesinin denizden görünüşü

Tarih şubesi profesörü Mükrimin Halil Yinanç, felsefede merhum Servet, tarihte Tevfik Fikri, daha sonra coğrafyada Abdülkadir Kazancı ve Coğrafya şubesi profesörlerinden İbrahim Hakkı Akyol'u görmekteyiz. Okul, matematikte Mantık Lütfü Atalık, riyaziyeci Bedi, Haydar Niyazi Dikeç, İbrahim Hakkı, Süleyman Sırrı, Talha Kemal Çilesiz gibi değerlere malik oldu.

Öğretmen ve öğrencilerden eski bir hâtıra

Kimyada şimdi İller Bankası İdare Meclisi Reisi Nakittin Tunç, Kâmil Özkök, Kudsî merhum, fizikte Merkez Bankası Umum Müdürü Kemal Zaim, Ankara Fen Fakültesi profesörlerinden fizikçi Hayri Dener, Avni Kulen, tabiiyede Sıracettin merhum, Hadi Öget, fransızcada Edip Emin Ayel, Mazhar Germen, ingilizcede Evranoszade Rıdvan, İnhisarlar Umum Müdürü Adnan Halet, edebiyatı arabiyede Kilisli Tevfik, Hoca Salih Efendi, edebiyatı farisiyede Tahir Nadi Bey okulun mühim simalarıdır.

1924 yılında Kabataş Sultanisi müdürlüğüne merhum Edip (Ergünen) Bey getirilmiş, ve okul bu devrede büyük bir inkişafa mazhar olmuş, mükemmel lâboratuvarlariyle, çok verimli tedrisatiyle olgun mezunlar vermiye başlamıştır. Bu tarihte okulun talebe adedi 350 yi geçmiş, fakat mezunları iki, üçü aşamamıştır. Gene bu devrede, edebiyat hocalarından Behçet Yazar'ı, Hıfzı Tevfik'i, felsefede Profesör Hilmi Ziya Ülken'i, Hatemî Senih Sarp'ı, tarihte merhum Muhsin Gönensoy'u, coğrafyada merhum Kadri'yi, Saffet Ceylângil merhumu, matematikte şimdi profesör Ali Yar Beyi, Hamparsum'u, fransızcada İsmail Hakkı'yı almancada Ludner Tüzün'ü, beden terbiyesinde Muhtar Emre'yi, Hamdi Saver'i, kimyada Abdi Boyar'ı görüyoruz. Müdür Edip Beyin geceli gündüzlü gayretleri ve o zamanki Maarif Emini şimdiki Galatasaray Lisesi Müdürü Behçet Gücer'in himmetleri ve Maarif Vekili Necati Bey merhumun emriyle okul şimdiki Ortaköydeki binasına nakletmiş ve büyük bir gelişme fırsatını bu kıymetli müdür zamanında bulmuştur (1928).

Daha sonra Edip Beyin Pertevniyal Lisesi müdürlüğüne nakliyle açılan müdürlüğe Tatar Mahmut merhum tâyin edilmiştir. Eski binasında 300 talebeye malik olan bu okul bu yeni müessesede leylî ve neharî olmak üzere 1250 mevcuda erişti.

Geniş lâboratuvarları, büyük ve kapalı jimnastikhanesi, kütüphane ve müsamere salonuyle, spor ve izci odalariyle okulun çehresi tamamen değişerek geniş teşkilâta mazhar oldu; sarayın önündeki rıhtım, yemekhane ve yatakhaneler baştan başa tamir edildi.

Bu devrede edebiyat hocalığında Zeki Defne, şimdi Gazi Enstitüsü profesörlerinden Mustafa Nihat Özön görülüyor, fiziğe Cevet Gürses, Arif Andaç, Tacettin Örses, tabiiyeye Tevfik Esen, Ferit Alapınar, yurt bilgisine arabî hocası Celâlettin, almancaya sabık maarif eminlerinden Besim Gürman, Vefa Lisesi sabık müdürü Salâhattin, ingilizceye Kemal Tezer tâyin ediliyor.

1933 de Tatar Mahmuttan boşalan müdürlüğe okulun şimdiki müdürü Kız Öğretmen Okulu Müdürü Nuri Enver Onur tâyin edildi. Edebiyata Faruk Nafiz Çamlıbel, Nihat Sami Banarlı, tarihe Samih Nafiz Tansu, Niyazi Tevfik Yükselen, Aziz Taner, coğrafyaya Baha Tansel, Sıtkı Som, fiziğe Avni Kulen, Nuri Onur, kimyaya Kemal Güvenç, tabiiyeye Âdem Nezihi Energin, beden terbiyesine İhsan Varas, matematiğe sabık Orta öğretim Umum Müdürü Hilmi Dilmen, tarihe Gazi Osman Paşa eski Müdürü Galip Vardar, felsefeye Amerikada tahsil yapmış olan Rahmi Kolçak ve daha sonra Haydarpaşa Lisesi Felsefe Öğretmeni Hazım Berge, ingilizceye Recep Ugurel getirilmiştir. Tedris kuvvetlidir.

Okul her sene yüzlerce mezun vermekte ve bunlar, muhtelif fakültelere dağılarak iyi başarılar göstermektedirler. Üç sene evvel Siyasal Bilgiler Okulunda 490 lise mezunu arasında yapılan i ntihanda birinciliği Kabataş Lisesi almış ve profesörler heyeti tarafından okul öğretim heyeti bir tezkere ile tebrik edilmişti. Bugün Teknik Üniversitenin, Yüksek Deniz Ticaretin, Tıp Fakültesinin ilk başarılı öğrencileri içinde Kabataş Lisesi mezunları mühim bir ekseriyet teşkil etmektedirler. Halen Avrupada yüksek mühendislik, Amerikada doktorluk tahsilinde Kabataş Lisesinden mezun ve Avrupa imtihanlarını kazanmış pek çok genç bulunmaktadır. Okul, şimdiki müdürü Nuri Onur'un uzun ve muvaffakiyetli müdürlüğü zamanında, Haydarpaşa Lisesinin açılmasiyle bir ara leylilik vaziyetini kaybetmiş, fakat bu yanlış karardan iki yıl sonra dönülerek vekâletçe, okulun tekrar leylî olmasına müsaade edilmiştir.

Öğrencilerin spor kolu

Kabataş Lisesinin bugün 400 e yakın leylî ve bir o kadar da neharî talebesi vardır. Anadolunun hemen her tarafında tanınmış, sevilmiş ve itimad edilmiş olan bu müesseseye, kayıt zamanlarında müthiş bir tehacüm gösterilir.

Okulun büyük lâboratuvarlardan mürekkep ayrı bir binası vardır. Burada amfi olmak şartiyle yetmiş seksen talebeyi rahatça alabilen iki fizik, iki kimya, iki tabiiye salonu ve zengin ders aletleri mevcuttur; okulda her nürlü tecrübeler yapılır.

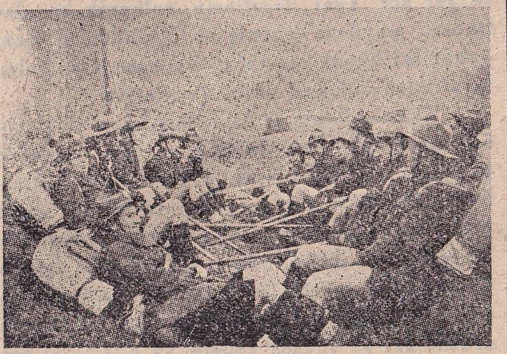

Öğrencilerden bir grup

Geniş bir kütüphane salonu, kapalı jimnastikhanesi, bir konferans salonu, sahnesi, kuvvetli izci teşkilâtı, talebe kooperatifi var-

dır. Okulun müdürü Nuri Onur, baş muavini Sıtkı Som, muavinleri Cafer Erbil, Ferit Alapınar, İhsan Varas'tır. Altmışa yakın öğretmeni ve sekiz yüzü geçen talebesi mevcuttur.

Bugün iş başında değerli valilerden, emniyet müdürlerinden, mühim mühendis, doktor, kimyager, fen adamlarından mürekkep

Okulun izcileri

kalabalık bir mezunları bulunmaktadır. Hukukçu Abdülkadir Karamürsel'in başkanlık ettiği bir de «Kabataşlılar Cemiyeti» vardır.

Kısa bibliyografya: Osman Nuri Ergin; Türkiye Maarif Tarihi; cilt III. Hasan Âli Yücel; Maarif Teşkilâtı. Topkapı Sarayı kütüphanesinde Aşiret Mektepleri hakkındaki vesikalar. Adım Mecmuası. Kabataş Lisesinin muhtelif yıllarda neşrettiği mektep dergileri. (Samih Nafiz Tansu)

MİSTİSİZM (Mysticisme) — Mistisizm, en geniş mânasiyle Allahı, doğrudan doğruya, vasıtasız olarak tanımak iddiasıdır. Allahı, varlığını işaretleriyle, tezahürleriyle tanımak, onu tam mânâsiyle tanımak demek değildir. Allahı bir sezişle, doğrudan doğruya tanımak (extase) vect halinde mümkündür.

Mistisismi Eflâtun'da görebiliriz. Eflâtun'a göre faziletin en yüksek tecellisi ve en yüksek gaye, ruhun mahsus âlemden kendini sıyırıp ideler âlemini temaşa etmesidir. Doktrin halinde mistisizm yeni - eflâtunculuk (néo-platonisme) da görülür. Plotin dört defa Allaha kavuşmak saadetine nail olduğunu iddia eder. Ona göre insan için en yüksek saadet Allahla birleşmektir.

Intelleetualiste yahut rationaliste doktrine karşı koyan felsefî sistemlere de bazan mistik sistem ismi verilir. *(N. B.)*

ORİYOL, (AURİOL VİNCENT) — (1884) «Vensaat Oriyol okunur» Dördüncü Fransız Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı.

Aralarında altı buçuk yıllık (harb ve Fransanın kurtuluş yılları) bir fasıla bulunmakla beraber Üçüncü Cumhuriyetin son cumhurbaşkanı Albert Lebrun'e halef olan bu zat, 27 ağustos 1884 de Yukarı Garonne'un Revel kasabasında doğdu. Halen altmış üç yaşındadır. V. Auriol, çiftçi bir ailenin oğludur. Hayatını kazanmak üzere bir fırıncının yanına çırak olarak girdi; bu arada okumıya başladı ve kendi kendini yetiştirerek yüksek tahsil gördü ve bu tahsili hukuk ve felsefe doktoru unvanlarını alarak tamamladı. Öğrenciliği sırasında V. Auriol da Léon Blum gibi meşhur sosyalist lider Jaurès'in tesiri altında kaldı ve üniversiteyi bitirince Sosyalist Partiye girdi.

Avukatlık yaparak hayatını kazanan genç sosyalist 1910 da bir cam işçisinin kızı ile evlendi. 1914 de Yukarı Garonne'dan saylav seçildi. O zamandanberi Fransanın Saylav Meclislerine aynı yerden seçilen V. Auriol kadar sürekli saylav olan hemen yok gibidir. Hattâ sosyalistlerin meşhur iki lideri, Jaurès ile Blum'un seçilmedikleri devreler olmuştur.

Hukukî ve malî meselelerde kuvvetli bir uzman olan V. Auriol, 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı sonunda o harbin barış konferansında Fransız delegesi olarak bulundu ve bilhassa tazminat ve borçlar meseleleriyle uğraştı. Bir aralık, Washington'da toplanan Borçlar Konferansına da delege olarak gitti. 1919 da Saylavlar Meclisindeki sosyalist grupun genel sekreterliğine seçildi ve bu vazifeyi 1939 a kadar aralıksız olarak yirmi yıl muhafaza etti. 1928 yılında Blum'un saylavlığa seçilmemesi üzerine Sosyalist Parti Meclis Grupunun başkanlığını da, Blum tekrar Meclise girinciye kadar, V. Auriol üstüne aldı.

V. Auriol 1933 de malî komitenin başkanı iken malî tedbirlerin hafifletilmesini,

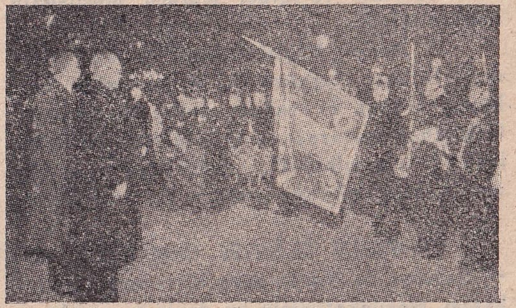
Fransa Cumhurbaşkanı Vincent Auriol

bütçe işlerinin ıslahını gözönünde tutan bir plân hazırladı. 1936 da L. Blum'un kurduğu kabinede Maliye Bakanı olan V. Auriol bu plânı tatbik suretiyle Fransanın içinde bu-

Auriol'e cumhurbaşkanı seçim mazbatası verilirken

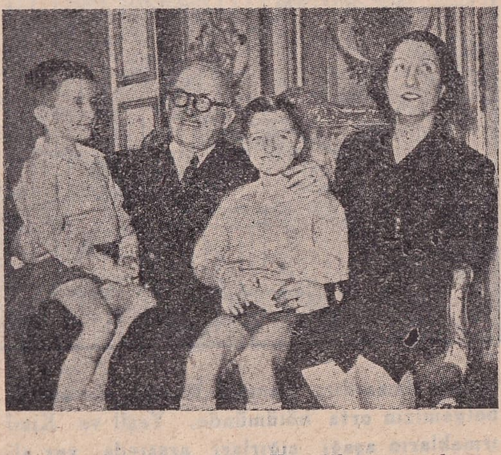
lunduğu güç malî durumu düzeltmiye çok çalıştı; fakat elinde kredi mekanizmasının bulunmayışı ve Sosyalist Partiyi destekliyen diğer grupların büyük devletleştirme plânlarına muarız olmaları yüzünden umduğu sonucu alamadı ve Fransız frangının değerini düşürmek zorunda kaldı. Bununla beraber, onun bakanlığında Fransa malî mekanizmasının işlemesi çok daha iyi bir duruma girdi. 1937 de Chautemps kabinesinde Adalet Bakanı olan V. Auriol, kabine arkadaşlarından

Auriol'e yapılan ilk merasim

Marx Dormoy ile, Cumhuriyetçi İspanyaya silâh transitini kolaylaştırdı. 1938 de de İkinci Blum Kabinesinde Başbakanlık Servisleri Koordinasyon Bakanlığı etti.

1940 da Almanların Fransayı işgali sırasında memleketin mağlûbiyetini aslâ kabul etmiyen, Mareşal Pétaine'e tam salâhiyet ve-

Auriol ve ailesi erkânı Versailles sarayında

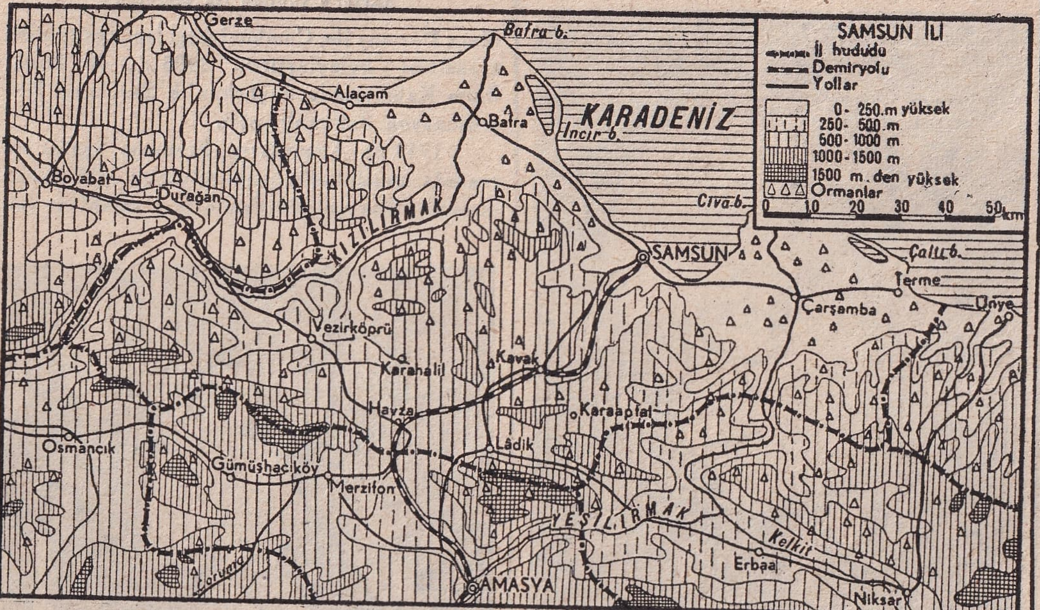
rilmesi aleyhinde oy veren ve Vichy Hükûmetini tanımıyan Auriol; bu hükûmet tarafından tevkıf ettirilerek Pellevoisine ve Valles Les Bains cezaevlerinde yattı. Sonra «Genel emniyete tehlikeli insan» damgasiyle Fransa güneyinde ve nezaret altında mecburî ikamete tabi tutuldu. Bu sırada, Bordeaux'dan Vichy'ye kadar geçen siyasî olayları «Dün ve Yarın» adlı bir eserde topladı. Nihayet onun bu mecburî ikametiyle yetinmiyen Vichy polisi tarafından 1943 te Almanlara teslim edileceği sırada kaçtı ve bir uçakla Londraya, oradan da Cezayire gitmenin yolunu buldu. Cezayirde, diğer arkadaşlariyle birlikte, Hür Fransanın Hür Meclisi açıldığı zaman görüşülecek anayasanın tasarılarını hazırladı.

Fransanın kurtuluşundan önce ve kur-

tuluş sırasında Hür Fransanın İstişare Meclisinde üye olan V. Auriol kurtuluştan sonra 1945 de Dışişleri Bakanları Komisyonunda, sonra da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda delegelik etti. Aynı zamanda Sosyalist Partinin ikinci başkanı olan V. Auriol'un cumhurbaşkanlığına seçilmeden önceki son vazifeleri Birinci ve İkinci Kurucu Meclislerin başkanlığıydı.

V. Auriol; bilgisi, hukukî ve malî işlerdeki ihtisası, tarafsızlığı, yurtseverliği herkesçe bilinen ve takdir edilen bir insandır. Çok kibar, mütevazı ve uysal olmakla beraber inandığı mevzulardaki görüşünden vazgeçirmek hemen imkânsız gibidir. *(Ahmet Sanır)*

SAMSUN İLİNİN COĞRAFYASI — Samsun, İç Anadolunun Karadenize açılan kapısı, memleketimizin bu deniz kıyısında en önemli limanıdır; Samsun İli ise, Karadeniz bölgemizin orta bölümünde, Yeşil ve Kızıl ırmakların aşağı çığırları arasında yer almaktadır.

İlin hudutları, yüz ölçümü: Samsun İlinin kuzeyini Karadeniz kaplar ve il kıyıları Terme doğusundan Alaçam batısına kadar, takriben 203 kilometre bir mesafe üzerinde uzanır. Doğudan Ordu İline komşu olan Samsunun güneyinde Tokat, Amasya ve Çorum illeri, batısında da - kısmen Kızılırmak boğazları ile ayrılmak üzere - Sinop İli bulunur. Samsun İlinin yüzölçümü 9.210 kilometre karedir.

Arazi şekilleri: Arazi şekilleri bakımından Samsun İli topraklarında birbirinden iyice farklı üç kısım ayrılabilir: 1) kıyı ovaları, 2) dağlık kenar şeridi, 3) iç kısımlar.

Kıyı ovaları, gerçekte, Yeşilırmak ile Kızılırmak ağzında, birer üçgen şeklinde denize doğru ilerliyen nehir deltalarından ibarettir. Bu iki delta bir tarafa bırakılacak olursa, Samsun İlinin yalısı, denize doğru oldukça dik inen yarlar halindedir. Yalnız bazı akar su ağızlarında küçük yalı ovalarına raslanabilir.

Yeşilırmak deltası - ki buna doğuda Terme çayının deltası da lehimlenmiştir - Çarşamba ovası adını alır, Kızılırmak deltasına da Bafra ovası denir ki her iki ad da, deltanın tabanında, nehirlerin dağlar arasından kurtulup ovaya çıktığı yerde kurulmuş olan iki kasabadan alınmıştır. Bu deltalar iki büyük Anadolu ırmağının gerideki dağ ve yaylalardan koparıp sürüklediği çamur ve ince kumların sığ bir deniz dibinde birikmesiyle meydana gelmiştir. Yeşilırmak deltasının, Çaltı ve Cıva burunları arasında bir yelpaze gibi yayılan şekli, Kızılırmak deltasının Bafra burnunda Karadenize doğru ilerliyen üç köşe görünüşüne benzemez. Deltaların büyümesi, nehirlerin getirip yığdığı alüvyon kitlesinin çokluğu ile sağlanmakta, fakat bir taraftan da denizin, açıklara doğru git gide daha derinleşmesi ve kıyıya mailen çarpan fırtına dalgalarının kum ve çamurları deltadan koparıp sürüklemesiyle firenlenmektedir. Her iki delta çukur yerlerinde sığ göller, nemli sahalarında sık ağaçlıklar ve nispeten kuru zeminler üzerinde de tarlalar ile kaplıdır.

Dağlık kenar şeridi, gerçekte, Karadeniz kıyısı dağlarının, Yeşil ve Kızıl ırmaklar aşağı çığırları arasında ve etrafında alçalan kısmından ibarettir. Dağların yükseltisi iki ırmak arasında 1.500 metreyi bulmaz ve böylelikle, Canik dağları dediğimiz bu dağlar, daha doğudaki azametli sıra dağlara benzemez. Doğudaki dağlarda 2.000, hattâ 3.000 metreyi aşan zirve sahalarında ancak yazın sürülerle yaşanabildiği halde, buradaki alçak sırtlar, köyler şeklinde devamlı yerleşme sahası teşkil eder. Aynı sebeple, çok defa bu dağları örten ormanlar tahribedilmiş, yerine tarla ve otlaklar kaim olmuştur: Samsun civarında ve Karadeniz kıyılarının daha doğudaki yalı gibi ağaçlık olmaması böyle izah edilir. Bu kıyı dağları, esas itibariyle, ikinci zaman sonu ve üçüncü zaman başına ait, orta derecede kıvrımlı, killi ve kireçli kayalardan ve yer yer aynı devirlerin volkanik kayalarından meydana gelmiş ve Karadenize inen, yahut iki büyük ırmağa kavuşan akar sular tarafından oldukça derin yarılmıştır.

Samsun İlinin iç kısımları, kıyı dağlarının gerisinde, bu dağlara ve kıyı çizgisine takriben paralel olarak uzanan oluk şeklindeki çukurların bir parçasını ve bu çukurları güneyden sınırlıyan daha içerdeki dağların bir yamacını ihtiva eder. Çukur saha içinde Lâdik gölü çanağı ile Tersakan çayı yukarı çığırı ve daha batıda Havza ile Vezirköprü arasındaki az yüksek tepeler ve düzlükler yer alır. Daha güneydeki dağların en önemlisi, Samsun İlini Amasyadan ayıran ve yükseltisi 2.000 metreyi geçen Akdağ'dır.

Samsundan umumî bir görünüş

Hulâsa, arazi şekilleri bakımından Samsun İli, delta ovaları bir tarafa bırakılacak olursa, orta yükseklikte dağ ve yaylaların hâkim olduğu bir sahadır. İçerde akarsular boyunda raslanan ovalar geniş yer tutmaz ve ziraat sahaları, fazla yüksek olmıyan tepelerin yuvarlak sırtlarına kadar tırmanır.

İklim, bitki örtüsü: Samsun İlinin iklimi, denize komşuluğun azçok tesiri altındadır: Bu yüzden yalı boyunda yazlar çok sıcak olmadığı gibi, kışlar da pek soğuk geçmez; bununla beraber, Karadenizin daha doğudaki kıyılarında, soğuk kuzey rüzgârlarının yolunu kesen Kafkas dağlarının siperi artık burada tesirini hissettirmiyeceği için, kışlar Trabzon ve Rize'dekinden daha sertçe geçer ve orada yetişen nazik bitkiler (portakal, çay ağacı) burada görünmez.

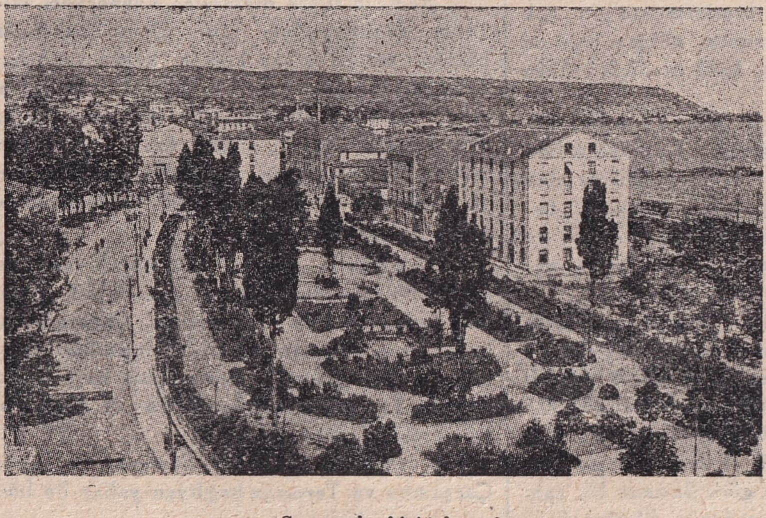
Orta Karadeniz kıyılarında iklimin nasıl olduğunu, Samsun şehrinde yapılan gözlemler bize anlatır: Son on yıllık ortalamalara göre, en sıcak ayın (ağustos) ortalama sıcaklık derecesi (gölgede) 23.7, en soğuk ayınki (şubat) ise 6 2 derecedir. Samsunda şimdiye kadar en fazla 39 ve en az — 9.8 derece kaydedilmiştir. Yağışlara gelince, on yıllık gözlemlerin ortalamasına göre, senelik miktar 73 santimetre olup en yağışlı mevsim kışa raslar (ortalama yağış 22 santimetre); sonbahar da

hemen o kadar yağışlıdır (21 santimetre); buna mukabil ilkbahara (16 santimetre) ve yaza (14 santimetre) düşen yağış payı azdır. Bu gözlemler, yaz mevsiminin az yağışlı geçtiğini göstermekle beraber, Samsun kıyılarında yazın, ne İç Anadoluda, ne de Akdeniz, Ege denizi, hattâ Marmara denizi kıyılarında raslanan kurakların bulunmadığını da bize anlatırlar.

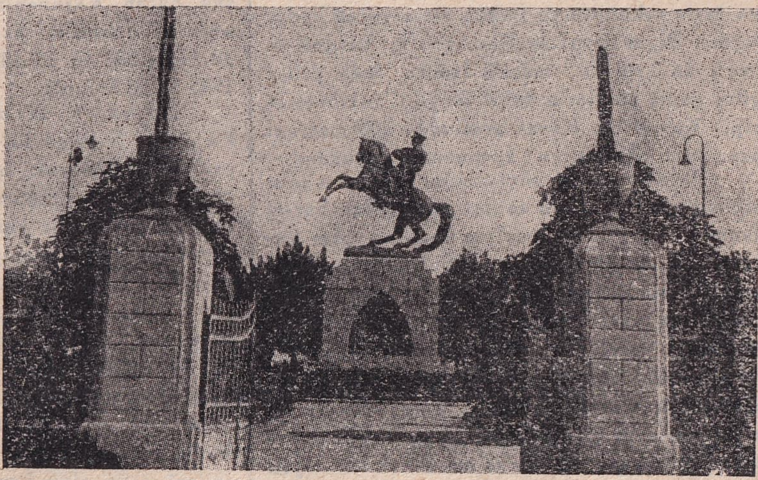
Kıyıdan itibaren yükseklere doğru tırmandıkça yağışlar artar, yazlar daha serin, kışlar daha sert olur; fakat kıyıya paralel dağların öte tarafındaki çukur sahalara geçilince iklimin ana çizgilerinde büyük farklar belirir. Yazlar sıcak (ortalama 25°), kışlar soğuk (ortalama 2° veya 3°) geçer; yağışlar, kıyıya nispetle hemen hemen yarıya düşer (Amasyada 41 santimetre); kar örtüsü daha da fazlaca yerde kalır. Böyle olmakla beraber, Karadenizin yakın-

Samsunda bir cadde

Samsunda Atatürk parkı

Samsunda Atatürk heykeli

lığı, dağların yüksek olmadığı bu sahada, ne de olsa kendini hissettirir ve İç Anadolunun şiddetli soğukları ve az yağışları burada görülmez.

Bu iklim, dağlık sahalarda ormanın gelişmesine elverişli olmakla beraber, dağların yüksek olmayışı, insanların buraya devamlı olarak yerleşmesine sebebolmuş, bu ise, ormanların uzun yüzyıllardanberi tahribe uğrayıp azalmasına meydan vermiştir: Tarım Bakanlığının verdiği rakamlara göre, Samsun İlindeki ormanların sahası (88.000 hektar), il topraklarının yüzde 10 unu bulmaz (komşu Sinop İlinde yüzde 40 a yakın). Orman çok yerde sahasını çalılıklara bırakmış, gerideki çukur ovalarda ise hele yaz sonlarına doğru İç Anadolu steplerini andıran kurak otluklar yer almıştır. Kıyı ormanları, bazan Doğu Karadenizin tamamiyle nemcil, sık yapraklı ağaç topluluklarından ziyade Akdeniz kıyılarının daima yeşil çalılıklarını andırır ki bu hal, yaz mevsiminin sıcak ve bir dereceye kadar kurak geçmesinin bir neticesi olarak sayılabilir.

Nüfus: Samsun İlinin nüfusu 1945 sayımının ilk yayınlanan neticelerine göre 409.354 tür: 1935 sayımında bu sayı 337.817 ve 1940 sayımında ise 363.384 tü. Kilometre kareye düşen ortalama nüfus (44), Türkiyenin ortalama nüfus sıklığının üstündedir. Gerçekte, kıyı şeridi üzerinde - bataklık devlet sahaları hariç - nüfus sıklığı 50 ye yaklaşır.

İl nüfusunun yüzde 9,5 u, Samsun şehrinde yaşar. Buna ilçe merkezlerinde yaşıyanlar da katılırsa, nüfusun yüzde 20 sinin şehir ve kasabalarda yaşamakta olduğu söylenebilir.

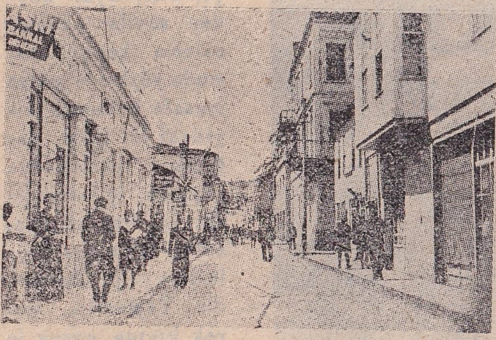
Samsunda çarşı

Buna karşılık, geri kalan yüzde 80 nüfusu köylerde yaşıyor demektir. Samsun İli hudutları içinde mevcut köylerin sayısı 730 kadar olup her bir köyün ortalama nüfusu 450 yi bulur. Gerçekte Samsun İli köyleri, bünye bakımından, Doğu Karadeniz kıyılarının dağınık yerleşme tipi ile İç Anadolunun topln yerleşme tipi arasında bir geçit teşkil eder, daha doğrusu, her iki tipin de yayılma sahası üzerinde bulunur: Kıyıda ve kıyı dağlarının yamacında, her ev, kendi toprağı ortasında yer alır; aynı köyden sayılan komşu evlerle kendi arasında yüzlerce metre mesafe bulunur; kıyıdaki bu tipik dağınık yerleşmeye karşılık, iç kısımlarda, İç Anadolunun, evleri bir araya toplu köy tipi hâkimdir. Yaylacılık, gerek kıyıda, gerek iç kısımlardaki çukur sahalarda yaşıyan halkın bir kısmını ilgilendirir. Yazın sürüleriyle yüksek otlaklara çıkanlar, kışa doğru tekrar ovalara inerler. Canik yahut Cenik adı, menşede ne mâna ifade ederse etsin, halk tarafından yaylaya nispetle bir kışlama yeri olan kıyı anlamında alınmaktadır.

İl hudutları içinde büyücek bir şehir olarak yalnız Samsun sayılabilir (1945 te nüfusu 38.417) diğer merkezler ancak birer küçük şehir veya kasaba ölçüsündedirler. Bunlar arasında en önemlileri, Bafra (11.300) ile Çarşamba (8.090) dır. Samsun İlinin başka ilçe merkezleri, nüfusları sırasiyle şunlardır: Vezirköprü (5.740), Lâdik (4.880), Alaçam (4.630), Havza (4.540), Terme (2.995), Kavak (1.580).

Samsun şehri: Samsun, doğuşunu ve gelişmesini, hiç şüphesiz, yazımızın başında işaret ettiğimiz gibi, İç Anadolunun - hattâ Doğu Anadolunun büyük bir kısmının ve bir zamanlar bütün Yukarı Elcezirenin - Karadenize açılan kapısı olmasına borçludur. Gerçekte tabiat, gerek kara tarafında, gerek deniz tarafında, Samsunun gelişmesine hizmet eden birtakım kolaylıklar ve imtiyazlar hazırlamıştır: Bunlardan en önemli görüneni, Karadeniz kıyısında birkaç sıra halinde ve yüksek bir duvar gibi uzanan dağların, Yeşil ve Kızıl

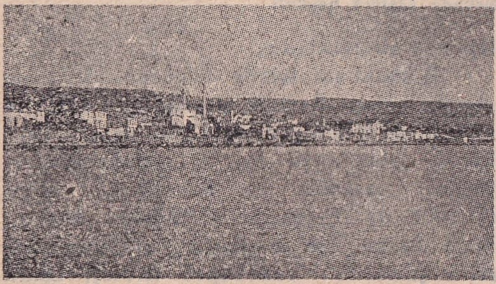
ırmaklar tarafından geçilen saha da, takımiyle alçalmış bulunmasıdır. Bu ise, İç Anadolu ile Karadeniz arasında tabiî bir yolun bu kıyılarda sona ermesini kolaylaştırmıştır. Bununla beraber, her iki ırmağın vâdileri, tabiî bir yol teşkil etmezler; çünkü bu vâdiler, dağları yardıkları yerde, yolun geçemiyeceği kadar dar boğazlar halindedir; hem de ırmakların ağızları, orta boylu gemilerin bile yaklaşamıyacağı kadar sığ, çamurla tıkalı ve şehir yerleşmesine elvermiyecek şekilde bataklıktır.

Samsunda çarşı

Bu yüzden, Samsun şehri, ırmakların ağzından uzakta, her iki deltaya da hemen hemen eşit bir mesafede yer almaktadır. Denize doğru ilerlemiş deltalar, olsa olsa, Samsun limanını doğu, batı ve bir dereceye kadar da karayel fırtınalarından korurlar; buna karşılık liman, kuzey (yıldız) ve kuzey doğu (poyraz) fırtınalarına karşı tamamiyle açık olduğu gibi, deniz de burada gemilerin kıyıya fazla sokulmasına imkân vermiyecek kadar sığdır. Diğer taraftan, Samsunu İç Anadoluya bağlıyan yol da, meselâ İzmire inen yollar gibi, geniş vâdilerin tabiî meylini takibetmeyip, Kavak ile Havza arasında 800 metreyi aşan bir yüksekliğe tırmanmak zorundadır.

Buraya kadar söylenenler, Samsun şehrinin coğrafî yerinin tabiat tarafından hazırlanmış birtakım imtiyazlara karşılık, bâzı kusurlar da taşıdığını belirtir. Şehrin bulunduğu mevki, Mertırmak adlı küçük bir akarsu deltasının batı kenarında, ilk ve ortaçağ gemilerine azçok bir barınak teşkil eden Kalyon (Fener) burnu çıkıntısiyle azçok korunmuş bir noktadır. Şehrin yukarı mahalleleri alçak yarların üzerinde yer almış bulunmaktadır. Mertırmak deltasına sokulmak istemiyen

Samsun'un denizden görünüşü

şehrin iskele semti, bu yarlarla deniz arasında dar bir şeride sıkışmış durumdadır.

Demiryollarının bulunmadığı yakın bir devre kadar Samsun, Anadolunun bütün doğu kısmının en işlek iskelesiydi. Samsundan, başlıyan cadde Amasya - Tokat üzerinden Sivas Harput - Diyarbakıra doğru uzanıyordu. Son yüzyıllarda yollar çok bozulmuş, asayiş kalmamış olmakla beraber, Doğu illerine gene buradan gidilirdi. Cumhuriyet devrinde, Samsunu Sivasa bağlıyan demiryolunun inşası, bu şehir için şimdiye kadar görülmedik imkânlar hazırlamış, böylelikle Samsun, Türkiye demiryolu ağının, Karadenize varan ucu olmuştur. Bununla beraber Samsun, bugünün ihtiyacını karşılıyacak bir limana sahip bulunmamanın ağırlığını taşımaktadır. Fırtınalı havalarda eşya ve yolcu indirilip bindirilmesi kabil olmamakta, zaten açıkta demirliyen gemiler böyle havalarda Samsuna hiç uğramamakta, yahut fırtına patlayınca hemen buradan uzaklaşmaktadır. Bu güçlükler, Samsunun deniz faaliyetini azaltmakta, buranın geniş bir sahanın gerçekten iskelesi olmak durumunu ortadan kaldırmaktadır. Normal faaliyetini Samsuna bağlıyacak olan geniş bölgeleri, mallarını biraz daha masrafla demiryolu üzerinden İstanbula göndermeyi tercih ediyorlar. Samsuna iyi bir liman temin etmek projesi şimdi tetkik edilmektedir. Bu proje tatbik edildiği zaman Samsunun tabiat tarafından hazırlanan imtiyazları gerçekleşecek ve burası, tam mânasiyle, işlek bir iskele olacaktır. Hattâ ilerde, Samsunun Orta Avrupa (Tuna memleketleri) ve Doğu Avrupa ile Orta Doğu (Irak, Suriye) arasında bir transit limanı rolünü bile elde edeceği umulur.

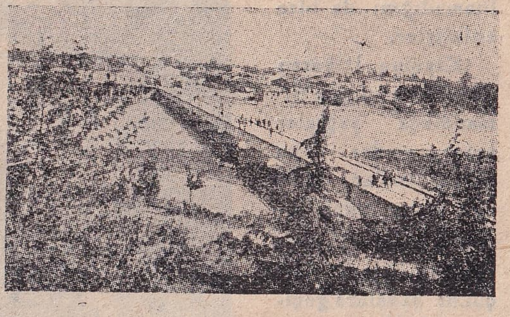
Samsunun yakın tarihimizde de önemli bir hâtırası vardır: 19 mayıs 1919 da İstanbuldan gelen Atatürk'ün Samsuna çıkışı, Millî Savaşımızın başlangıç tarihi sayılmakta ve şehrin yalı boyundaki parkında dikilmiş güzel bir heykel, şahlanan bir at üzerinde Gazi, bu hâtırayı yaşatmaktadır. Bugün Samsun, bütün Karadeniz kıyılarımızın en çok nüfuslu şehridir. Samsunun nüfusu 1927 de 30.372, 1935 te 32.482, 1940 ta 37.216 iken 1945 te 38.417 idi.

S a m s u n İ l i n i n e k o n o m i k d u r u m u : Samsun İli, gerçek Karadeniz bölgesiyle bu bölgenin İç Anadoluya komşu olan kısmı üzerinde uzandığı için, ekonomik bakımdan çeşitli bir yurt köşesidir. Ziraat ve hayvancılık gibi esas geçim kaynaklarına, endüstri ve ticaretin gelirleri de katılır.

Tarım Bakanlığının verdiği malûmata göre son yıllarda hububat istihsali şöyledir: Buğday (22.000 45.000 ton), arpa (25.000-52.000 ton), mısır (49.000 87.000 ton), yulaf (4.000-8.000 ton), çavdar (3.000 6.000 ton). Bu malûmattan anlaşıldığı gibi, hububattan en çok ekileni mısır olup buna göre Samsun İli, yazları yağmurlu başka Karadeniz illerine benzer. Fakat Samsun İlinin iç kısımlarında sıcak ve yağışları az olan yazlar, buğday yetişmesine de elverişlidir; bununla beraber, birçok illerimizden farklı olarak, arpa ekimi buğdayınkinden biraz daha fazladır. Baklagiller arasında en ziyade fasulye (5 000 8.000 ton) ve nohut (2.000 3.000 ton) elde edilir. Patates ekimi oldukça önemlidir. Komşu Tokat İlindeki Turhal Şeker Fabrikasının ihtiyacını karşılamak üzere, Samsun İlinde - bilhassa Kavak ve Havza ilçelerinde - pancar yetiştirilir (23.000 - 50.000 ton). Fakat Samsunun başlıca yetiştirdiği madde, tütündür. Samsun İli topraklarında yetiştirilen tütün cinsleri arasında Avrupa ve Amerikada da ün salmış olanlar vardır. İklim ve toprak şartlariyle beraber bilhassa işçinin emeği, yurdumuzun bu köşesinde, dünyanın en iyi sigara tütünlerinden birini yetiştirmeyi sağlamıştır. Bölgenin en iyi tütünleri Samsun civarında Dereköy ile Bafranın Maden köyünde yetişmektedir. Memleketimizde «BafRamaden» tütününün adını işitmiyen yoktur. Samsun İlinin yıllık tütün istihsali 6.000 8.000 ton arasındadır ve bu bakımdan Samsun, İzmir ve Manisadan sonra üçüncü gelir.

Samsun İlinde bulunan ehlî hayvanların takribî sayısı şudur: Koyun 300.000, sığır 220.000, keçi 120.000, manda 60.000, at 25.000. Kümes hayvanları da çoktur.

Madenler arasında Samsun-Amasya demiryolu üzerinde Çeltek'de işletilen linyit ocakları sayılabilir. Kıyı dağlarının muhtelif

Çarşambadan görünüş

yerlerinde kurşun, çinko ve bakıra rastlanmışsa da, bu madenlerin gerçek zenginliği hususunda kesin bir fikrimiz yoktur.

Endüstri faaliyeti, henüz büyük ölçüde mevcut değildir ve bulunanlar daha ziyade ziraî kaynakların işletilmesiyle doğmuştur; Samsunda bir tütün fabrikası vardır. Muhtelif yerlerde kereste tezgâhları, dokuma işçiliği yapılmaktadır.

Samsun İlinin dışariyle münasebeti bilhassa deniz yoliyle olur. Doğu Karadeniz hattına sefere çıkan hemen bütün vapurlar Samsuna uğrarlar. İkinci Dünya Savaşından evvel Samsun limanı, 850.000 tonu Türk, 96.000 tonu ecnebi olmak üzere tonajı bir milyon tona yaklaşan gemilere uğrak oluyor ve böylelikle İstanbul ve İzmir limanlarından sonra üçüncü geliyordu.

Demiryolu olarak, Samsun - Sivas demiryolunun Samsun - Havza arasındaki kısmından başka, bir de Samsundan Çarşambaya kadar uzatılmış dar hatlı bir şimendifer vardır. Bu demiryolunun Samsundan başlıyarak doğuda Termeye, batıda Bafra ve Alaçama kadar uzatılması istenmişti.

Kara yolları arasında, Samsunu Bafraya, Çarşamba ve Termeye bağlıyan yollar ile bü-

Havza istasyonu

yük Anadolu caddesinin bir ucu olmak üzere, Samsun - Havza - Merzifon ve bu yol üzerinden Havzadan evvel ayrılan Amasya - Tokat yolu, Lâdik'ten geçip Kelkit vâdisi boyunca uzanan Niksar - Erbaa yolu sayılabilir. Bu yolların iyice tamir edilmesinin demiryolu ve deniz nakliyatını canlandırmak bakımından ehemmiyetli neticeler doğuracağı umulur.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

Üçüncü cildin sonu

Üçüncü Cildin Arama Cetveli

Bendlerin Başlıklarına Göre Alfabetik

Bendin adı	Sayfa No.
— A —	
Abdi, Abdürrezzak	951
Agâh Efendi, Yusuf	783
Ağaoğlu, Ahmet	784
Ahmet Şuayip	979
Ali Şir Nevaî	1064
Alman tayyare fabrikalarına yapılan hava taarruzları	763
Almanyanın eski peykleriyle sulh antlaşması	1066
Almanyayı nasıl mağlûbettik?	867
Altınbezer, İsmail Hakkı	895
Amasya İlinin coğrafyası	923
Amerikada Kongre seçimi	953
Amerikan armadası	951
Anestezi	1066
Antalya İlinin coğrafyası	980
Apandisit (Appendicite)	983
Arc, Jeanne d'	896
Aslanağzı	1067
Ataç, Galip, Doktor	1008
Atom bombası tecrübeleri	925
Auriol, Vincent	1075
Ayva	954
— B —	
Babur Şah	1036
Badem	868
Bamya	897
Barış Konferansı (Paris)	954
Begonya	928
Bergama	985
Bevin, Ernest	839
Beytülmal	929
Biber	787
Bilecik İlinin coğrafyası	956
Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunun İkinci Toplantısı	1037
Bizde modern resim sanatı	784
Bizde modern resim sanatı	959
Bizim ilk matbaamız	812
Blum, Léon	1038
Boğazlar meselesi	764
Boğmaca öksürüğü	989
Bolu İlinin coğrafyası	766
— C —	
Casanova, Giovanni Giacomo	788
Caz müziği	769
Cemil, Tamburî	1008
Cemiyetler	964
Cengiz Han, veya Çingiz Han	930
Cerbe Deniz Savaşı	788
Ceviz	790
Collège de France	897
«Cumhuriyet» gazetesi	770
— Ç —	
Çanakkale İlinin coğrafyası	791
Çarşaf	1068
Çırağan sarayı	771
Çin	817
Çocuk Esirgeme Kurumu	770
Çulluk	933

Bendin adı	Sayfa No.
— D —	
Deniz Harb Okulu	990
Deniz Silâhlarını Tahdit Konfaransı	898
Dereotu	993
Devalüasyon	1039
Dewey, Lowell Thomas Edmund	994
Dil balığı	1039
Difteri	966
Dizanteriler	900
Dogmatizm, septisizm, probabilizm	1039
Dolmabahçe sarayı	1040
Doria, Andrea	994
Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Birinci Paris Konferansı	823
Dört Dışişleri Bakanları Konseyinin İkinci Paris Konferansı	868
Dut	772
Düalizm, monizm, plüralizm	996
— E —	
Edebiyat Fakültesi (İstanbul Üniversitesi)	824
École des Sciences Politiques, L'	1043
El Hüseyni, Hacı Muhammed Emin Efendi	1044
Erik	869
Erzurum İlinin coğrafyası	839
Ezgi, Muhlis Sabahattin	1045
— F —	
Fecr - i Âti edebiyatı	842
Fransanın geçmişteki anayasaları ve son anayasası	846
Fransanın kurtuluşu	869
Fransanın son anayasası	1009
Fransız Hindi Çinîsi	1045
— G —	
Gaziantep İlinin coğrafyası	1010
Goncourt Kardeşler ve Goncourt Akademisi	996
Grip (Grippe)	1013
Güler, Cemal Nadir	1070
Gürcistan ve Gürcüler	826
— H —	
Händel, Georg Friedrich	935
Hamdi (Kavuklu)	997
Harb Okulu	902
Hava silâhları	1049
Hayriye tüccarı ve Avrupa tüccarı	934
Hindistan cevizi	1051
Horozibiği	998
Hurma	1072
Hürriyet heykeli	968
— İ —	
İbnissuut, Abdülâziz	870
İran	772
İskele ve limanlarımız	831
İskorpit	1014
İstanbul Erkek Lisesi	968
İstanbul fethinin kronolojisi	755
İstanbul Kız Lisesi	1014
İşçi sendikaları	1016
İtalya	871

Bendin adı	Sayfa No.
İtalyan donanması	1017
İvojimanın zaptı	904
İzmarit	998
— J —	
Japonyanın teslim olması ve işgali	1072
— K —	
Kabakulak	936
Kabataş Lisesi	1073
Kakao	1018
Kalinin, Mihayil İvanoviç	834
Kalsiyum	1051
Kamçıl, Âtıf	1052
Kamelya	1018
Kâmil Paşa, Mehmet	855
Kapanlar	905
Karaciğer hastalıkları	878
Karides	1075
Kartopu	1053
Kastamonu İlinin coğrafyası	834
Kâtip Çelebi	971
Kekik	1018
Keklik	879
Kellogg - Frank, Billings	794
Kollogg misakı	794
Keynes, John Maynard	795
Kırım Harbi	881
Kızıl	1053
Kızılcık	906
Kız Öğretmen Okulu (Darülmuallimat)	885
Krupp çelik ve silâh fabrikaları	883
Kubbe altı vezirleri	856
Kuleli ve diğer askerî liseler	1055
Kuzey Afrika çıkarması ve askerî sonuçları	776
— L —	
Lavoisier, Antoine Laurent	906
Limon	972
Locarno antlaşmaları	858
Lloyd's	796
Loti, Pierre	887
Louis, Onaltıncı	1018
Luxembourg sarayı	797
— M —	
Machiavelli, Niccolo di Bernardo dei	798
Malazgirt Meydan Muharebesi	998
Marul	777
Materyalizm ve spiritüalizm	1019
Maupassant, Henri René Albert Guy de	906
Maydanoz	888
Mercidabık Meydan Muharebesi	889
Mercimek	1057
Meyvalarımız	907
Mihailovitch, Draja, General	937
Mistisizm	1075
Molotov, Viyaçeslav, Mikhailoviç	1020
Musset, Louis - Charles - Alfred de	799
Mustafa, Bekri	908
Muşmula	1000
— N —	
Nane	938

Bendin adı	Sayfa No.
Nehru, Cavaharlal	777
Nikola, Pavlovitch, Birinci	1021
Nilüfer	909
Nominalizm	972
Nuremberg Muhakemesi neticesi (Büyük nazi harb suçlularının cezalandırılması	938
Nylon	1020
— O —	
Okinava adasının zaptı	1022
Oruç	859
Otomobilin tarihçesi	1000
Ö	
Ömer Rüştü Paşa, Mekkelioğlu	837
— P —	
Papatya	778
Pasifikte denizaltıların harekâtı	909
Pilsudski, Joseph, Mareşal	860
— R —	
Royal Oak'ın batışı	799
— S —	
Sait Paşa, Mehmet (Diyarbakırlı)	973
Samsun İlinin coğrafyası	1076
Selim, Yavuz Sultan	941
Semizot	973
Serveti Fünun edebiyatı	800
Shaw, George Bernard	910
Siyasî partiler	940
Sovyet deniz kuvvetleri	1003
Spitzberg takımadaları ve siyasî vaziyetleri	1058
Strauss, Johann	890
Sultanahmet camisi	1024
Sülün	911
— Ş —	
Şeker hastalığı (Diabetes mellitus)	805
— T —	
Tabı sanatının ve matbaacılığın tarihçiği	1058
Tahran ve Kahire konferansları	973
Tansiyon, hipertansiyon ve hipotansiyon	779
Tarım bakanlarımız	1004
Tayyareler	861
Tayyarelerin harbdeki vazifeleri	912
Tito	974
Topçu Okulu (Mühendishanei Berrii Hümayun) ve topçuluk tarihçiğimiz	809
Topkapı sarayı	1025
Trakya illerimizin coğrafyası (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	809
Triyeste meselesi	806
Tunus muharebeleri	810
Tunusun Osmanlı İmparatorluğundan ayrılması	915
Turizm ve turist	917
Turp (veya trup)	863
Tünel	862
Türk donanması	945
Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemleri	838
Türkiyede sansür tarihçiği	780
Türkiye nüfusu	975
Tütün (Nicotina Tabacum)	914
— Ü —	
Üniversiteler kanunu	863
Ürdün, Haşimî (Maverayı Ürdün) Kırallığı	1034
— V —	
Vagotoni (vagotonie)	977
— W —	
Wells, Herbert George	920
— Y —	
Yabancı elçilerin kabulü merasimi (Osmanlı İmparatorluğunda)	920
Yalta Konferansı	922
Yasemin (veya yasemen)	866
Yaz saati	866
Yılan balığı	866
Yıldız çiçeği (dahlia, dalya)	978
Yirmisekiz Çelebi, Mehmet Efendi, Faizî	1004
Yunanistanda harb sonrası siyasî durumu, partiler, son seçim ve plebisit	948
Yunus Emre	1006
— Z —	
Ziştovi (Zistowa) Barış Antlaşması	978
Zola, Emile Edouard Charles Antoine	781
Zonguldak İlinin coğrafyası	1061

Muharrirlerin Adlarına Göre

Yazanın adı — Bendin adı

— A —

A. B. Dut 772; Marul 777; Papatya 778; Biber 787; Ceviz 790; Turp (veya trup) 863; Yasemin (veya yasemen) 866; Yılan balığı 866; Badem 868; Erik 869; Keklik 879; Maydanoz 888; Bamya 897; Kızılcık 906; Meyvalarımız 907; Nilüfer 909; Sülün 911; Begonya 928; Çulluk 933; Nane 938; Ayva 954; Limon 972; Semizot 973; Yıldız çiçeği (dahliya) 978; Dereotu 993; Horozibiği 998; İzmarit 998; Muşmula 1000; İskorpit 1014; Kakao 1018; Kamelya 1018; Kekik 1018; Dil balığı 1039; Hindistan cevizi 1051; Kartopu 1053; Mercimek 1057; Aslanağzı 1067; Hurma 1072; Karides 1075;

Abdülbâki Gölpınarlı: Yunus Emre 1006; Babur Şah 1036; Ali Şir Nevaî 1064.

Abidin Dav'er: Deniz silâhlarını tahdit konferansları 898; Türk donanması 945; Amerikan armadası 951; Deniz Harb Okulu 990; Dorya, Andrea 994; İtalyan donanması 1017; Kuleli ve diğer askerî liseler 1055.

Ahmet Bahtiyar Esen: Zola, Emile Edouard Charles Antoine 781; Loti, Pierre 887; Ürdün, Haşimî (Maverayı Ürdün) Krallığı 1034.

Ahmet Hamdi Aksekili: Oruç 859.

Ahmet Sanır: Auriol, Vincent 1075.

Ahmet Ziya Suner; Kellogg, Frank-Billings 794.

Ali Haydar Taner: Kız Öğretmen Okulu (Darülmuallimat) 885.

Ali Sadi Yaver: Pilsudski, Joseph, Mareşal 860.

Altemur Kılıç: Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Birinci Paris Konferansı 823; Dört Dışişleri Bakanları Konseyinin İkinci Paris Konferansı 868; Mihailovitch, Draja, General 937; Nüremberg Muhakemesi neticesi (Büyük nazi harb suçlularının cezalandırılması) 938; Amerikada Kongre seçimi 953; Paris Konferansı (Paris) 954: Dewey, Lowel Thomas Edmund 994; Molotov, Viyaçeslav Mikhailoviç 1020; Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunun İkinci toplantısı 1037; Almanyanın eski peykleriyle sulh antlaşması 1066.

A. K.: Spitzberg takımadaları ve siyasî vaziyetleri 1058.

Asım Us: Yalta Konferansı 922; Tahran ve Kahire konferansları 973.

— B —

Bahattin Kutay: Tarım bakanlarımız 1004.

Bekir Sıtkı Baykal: Kırım Harbi 881; Tunusun Osmanlı İmparatorluğundan ayrılması 915.

Besim Darkot: Bolu İlinin coğrafyası 766; Kastamonu İlinin coğrafyası 834; Erzurum İlinin coğrafyası 839; Trakya illerimizin coğrafyası (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ) 890; Amasya İlinin coğrafyası 923; Antalya İlinin coğrafyası 980: Gaziantep İlinin coğrafyası 1010; Zonguldak İlinin coğrafyası 1061, Samsun İlinin coğrafası 1076.

— C —

Cevat Memduh Altar: Strauss, Johann 890; Händel, Georg Friedrich 935.

— E —

Eisenhower: Almanyayı nasıl mağlûbettik? 867.

Ercüment Ekrem Talû: Mustafa, Bekri 908.

Esat Hamdun: Musset, Louis-Charles-Alfred de 799; Maupassent, Henri René Albert Guy de 906; Wells, Herbert George, 919; Goncourt Kardeşler ve Goncourt Akademisi 996.

— F —

Faik Reşit Unat: Agâh Efendi, Yusuf 783; Üniversiteliler kanunu 863.

Faik Reşit Unat - Server İskit: Yirmisekiz Çelebi, Mehmet Efendi, Faizî 1004.

Fatin Gökmen: Yaz saati 866.

Feridun Dirimtekin: Malazgirt Meydan Muharebesi 998.

Feridun Ergin: Boğazlar Meselesi 764; Kellogg Misakı 794; Locarno antlaşmaları 858.

Feridun Fazıl Tülbentçi: Cerbe Deniz Savaşı 788; Mercidabık Meydan Savaşı 889.

F. Selim Albatros: Pasifikte denizaltıların harekâtı 909; Sovyet deniz kuvvetleri 1003.

Fuat Ezgü: Edebiyat Fakültesi (İstanbul Üniversitesi) 824.

— G —

Galip Atakan: Alman uçak fabrikalarına yapılan hava taarruzları 763; Tayyareler 861; Tayyarelerin savaştaki vazifeleri 912; Hava silâhları 1049.

— H —

Hakkı Tarık Us - Refet Sezen: Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemleri 838.

Halûk Şehsuvaroğlu: Dolmabahçe sarayı 1040.

Hamza Gürgüç: Kuzey Afrika çıkarması ve askerî sonuçları 776; Tunus savaşları 810; Fransanın Kurtuluşu 869; İvojima'nın zaptı 904; Okinava adasının zaptı 1022; Japonyanın teslim olması ve işgali 1072.

Hasan Âli Ediz: İran 772; Triyeste Meselesi 806; Çin 817; Kalinin Mikhail İvanoviç 834; İtalya 871; Fransız Hindi-Çinîsi 1045.

Hasan Bardakgil: École des Sciences Politiques L' 1043.

Hasan İlgi: Krupp çelik ve silâh fabrikaları 883.

Hasan Konuk: Altınbezer, İsmail Hakkı 895.

Hâzım Âtıf Kuyucak: Siyasî Partiler 940 Cemiyetler 946; İşçi sendikaları 1016; Devalüasyan 1039.

H. B.: Kâtip Çelebi 971.

Hulki Saner: Caz müziği 769.

Hüsamettin Bozok: Güler, Cemal Nadir 1070

Hüseyin Yurdaydın: Ziştovi (Zistowa) Barış Antlaşması 978.

Hüsnü Alan: Blum, Léon 1038.

Hüsnü Sam: Lavoisier, Antoine Laurent 906.

Hüsnü Toy: Casanova, Giovanni Giacomo 788.

— İ —

İbrahim Hoyi: Keynes, John Maynard 795; Shaw, George Bernard 910; El Hüseyni, Hacı Mohammed Emin Efendi 1044.

İzzet Oykam: Tütün (Nicotina tabacum) 914.

— K —

Kâzım İsmail Gürkan: Vagotoni (Vagotenie) 977; Apandisit (Appandicite) 983; Anestezi 1066.

— M —

Mehmet Ali Kâğıtçı: Kalsiyum 1051.

Mehmet Ali Yarar: Collège de France 897.

Mehmet Anamur: Cengiz Han, veya Çingiz Han 930.

Mehmet Zeki Pakalın: Çırağan sarayı 771; Kâmil Paşa, Mehmet 855; Kubbealtı vezirleri 856; Kapanlar 905; Beytülmal 929; Hayriye tüccarı ve Avrupa tüccarı 934.

M. Kenan Kan: Nehru, Cavaharlal 777; Bevin, Ernest 839; İbnissuut, Abdülâziz 870; Tito 974.

— N —

Nahid Sırrı Örik: Nikola, Pavlovitch, Birinci 1021.

Nami Bilge: Machiavelli, Nicola di Bernardo dei 799.

Nâzım Poroy: Fransanın geçmişteki anayasaları ve son anayasası 846; Fransanın son anayasası 1009.

N. B. Nominalizm 972; Düalizm, monizm, plüralizm 996; Materyalizm ve spiritüalizm 1019; Dogmatizm, septisizm, probabilizm 1039; Mistisizm 1075.

Nejad Akipek: Ömer Rüştü Paşa, Mekkelioğlu 837.

Nihad Sami Banarlı: Servetifünun edebiyatı 800; Fecr-i Âti edebiyatı 842.

Nuri Faris: Arc Jeanne d' 896.

Nuri Ömer Ergene: Dizanteriler 900; Kabakulak 936: Difteri 966; Boğmaca öksürüğü 989; Grip (grippe) 1014; Kızıl 1053.

Nurullah Berk: Bizde modern resim sanatı 784 ve 959.

— O —

Osman Nuri Kazara: Gürcistan ve Gürcüler 826.

— R —

Ratip Yüceuluğ: Türkiye nüfusu 975.

Reşat Ekrem Koçu: İstanbul fethinin kronolojisi 755; Topkapı sarayı 1025.

Rıza Avdan: Tünel 862.

Rıza Nasir Tüm: Otomobilin tarihçesi 1000.

— S —

Sadi Arık: Louis, Onaltıncı 1018.

Salih Sabit Togay: Lloyd's 796.

Samih Nafiz Tansu: İstanbul Erkek Lisesi 968; İstanbul Kız Lisesi 1014; Kamçıl, Âtıf 1052; Kabataş lisesi 1073.

Yazanın adı — Bendin adı

Selçuk Trak: Bilecik İlinin coğrafyası 956.
Selim Albatros: Royal Oak'ın batışı 799.
Sermet Muhtar Alus: Çarşaf 1068.
Server İskit: «Cumhuriyet» gazetesi 770; Türkiyede sansür tarihçiği 780; Ağaoğlu Ahmet 784; Bizim ilk matbaamız 812.
Seza Şarıca: Çocuk Esirgeme Kurumu 770;
S. G. S.: Hürriyet heykeli 968.
S. İ.; Abdi, Abdürrezzak 951; Sait Paşa, Mehmet (Diyarbakırlı) 973; Hamdi, Kavuklu 997; Ataç, Galip, Doktor 1008. Cemil, Tamburi 1008; Ezgi Muhlis Sabahattin 1045.
S. R.: Ahmet Şuayip 979; Tabı sanatının ve matbaacılığın tarihçiği 1058.
Süreyya Ergün: Turizm ve turist 917; Bergama 985.
Süreyya Tanay: Tansiyon, hipertansiyon, hipotansiyon 779; Şeker hastalığı (Diabets mellitus) 805: Karaciğer hastalıkları 978.

— Ş —

Şinasi Altundağ: Selim, Yavuz Sultan 941.

— T —

Tahsin Öz: Sultanahmet camisi 1024.
Tevfik Sadullah: Atom bombası tecrübeleri 925; Nylon 1020.
Timoleon Nağum: Yunanistanın harb sonrası siyasî durumu, partiler, son seçim ve plebisit 948.

— V —

Vehbi Kocagüney: Topçu Okulu (Mühendishanei Berrii Hümayun) ve topçuluk tarihçiğimiz 809.
Vedat Garan: Harb Okulu 902.

— Y —

Yakup Kalgay: İskele ve limanlarımız 831.

— Z —

Zarif Ongun: Yabancı elçilerin kabul merasimi (Osmanlı İmparatorluğunda) 920.
Zihni Akdeniz: Luxembourg sarayı 797.

ÜÇÜNCÜ CİLDİMİZDE ÇIKAN YANLIŞLAR

Sayfa 840 ta: Erzurum İli harifasında «Sarıkamış» bu il içinde gösterilmiştir; Halbuki burası Kars'a bağlıdır.

Sayfa 1042 de: Altındaki resim Dolmabahçe değil, Beylerbeyi sarayıdır. Sayın okuyucularımızdan özür dileriz.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Nisan 1946 - 14 Mayıs 1946 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

17 Nisan — Ankarada Doktor Neşet Naci Arzan'ın öldürülmesiyle neticelenen cinayet dâvası hakkındaki Ankara Ağır Ceza Mahkemesinin kararı Yargıtayca bozulduğundan ve dâvanın Bolu Ağır Cezasına nakline lüzum gösterildiğinden bu dâvanın Boluda görülmesine başlandı.

19 Nisan — C. H. P. Meclis Grupunda verilen karar üzerine, 510 - 630 sayılı kararnamelerle Ticaret Birliklerinin ve Millî Korunma Kanununun ıslahı yollarını incelemek üzere kırk kişilik bir komisyon kuruldu ve çalışmalarına başladı.

23 Nisan — Millî Eğemenlik ve Çocuk Bayramı yurdun her tarafında neşe ile kutlandı.

24 Nisan — İstanbulda açık bulunan milletvekilliği için yapılan kısmî seçimde şair Yahya Kemal Bayatlı kazandı,

26 Nisan — Ulus gazetesi C. H. P. Değişmez Genel Beşkanı İsmet İnönünün aşağıdaki dâvetini yayınladı:

«Cümhuriyet Halk Partisi büyük kurultayını fevkalâde olarak mayısın 10 uncu günü saat onda Ankarada toplanmıya dâvet ediyorum. 25/4/1946 Değişmez Genel Başkan : İsmet İnönü»

— C. H. P. Meclis Grupu toplandı. Parti Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu, toplantıya çağrılan kurultayın bir dereceli seçim esaslarını ihtiva eden konuları hakkında izahlarda bulundu. Belediye seçimlerinin mayıs ayı sonunda yapılmasına ve bir günde neticelendirilmesine karar verildi.

27 Nisan — Açık bulunan Anadolu Ajansı Umum Müdürlüğüne, Ajansın İstanbul Şubesi Müdürü Muvaffak Sunal tayin edildi.

— Denizyollarının tamir ve tadil edilen Bakır şilebi Amerikaya hareket etti.

28 Nisan — Yanan Erenköy Kız Lisesinin yerine yapılacak yeni lise binasının temeli atıldı.

29 Nisan — Büyük Millet Meclisinde, Domokrat Parti sözcüsü Adnan Menderes seçimlerin tacil edilmesine aleyhtar olduklarını söyledi; neticede meclis kanun tasarısını kabul etti.

2 Mayıs — Halk Partisi İstanbulda bir parti müfettişliği ihdas etti. Alâeddin Tiritoğlu parti başkanlığından istifa ederek bu müfettişliğe tayin olundu.

— Liberal Demokrat Partisi kuruldu.

3 Mayıs — İstanbul Halk Partisi İdare Heyeti Başkanlığına Faruki Dereli Seçildi.

7 Mayıs — Amerika ile ödünç ve kiralama borçlarının tasfiyesine ait bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre peşin verilecek 4,5 milyon dolar karşılığında Amerika, alacağının yüz küsur milyon dolarlık bakıyesinden vazgeçmektedir.

8 Mayıs — Demokrat Parti ve Millî Kalkınma Partisi birer beyanname yayınladılar. Buna göre birincisi belediye seçimlerine girmemekte, ikincisi girmektedir.

— Bolu mahkemesinden gönderilen heyet Ankarada Doktor Neşet Nacinin evinde temsili bir keşif yaptı.

10 Mayıs — Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı açıldı. Değişmez Başbakan İnönü bir nutuk söyliyerek partilerin seçimlere iştirakten imtina edeceklerini sanmadığını, ölünceye kadar Halk Partisi üyesi olarak kalacağını bildirdi ve kurultayın gündemini: a) Tek dereceli seçim hakkında karar; b) Parti Başkanlığının dört senede bir seçime tabi olması; c) Cemiyetler kanununda bazı yasakların kaldırılması; ç) Büyük Mecliste bulunan partinin müstakil grubu hakkında karar verilmesi; d) Genel İdare Kurulunun seçilmesi bulunduğunu söyledi.

11 Mayıs — Halk Partisi Büyük Kurultayı, Genel Başkanlığa, 708 üyenin oybirliğiyle İsmet İnönüyü, Başkan Vekilliğine Şükrü Saraçoğlunu Genel Sekreterliğe Nafi Atıf Kansuyu seçerek dağıldı.

14 Mayıs — Yargıtay Tan gazetesi sahip ve muharrirleri hakkındaki mahkûmiyet kararını bozdu ve bu gazeteciler serbest bırakıldılar.

15 Nisan 1946 — 14 Mayıs 1946 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 Nisan — Emniyet Konseyi İran meselesini, iki günde rapor vermek üzere mütehassıslardan mürekkep bir komisyona havale etti.

17 Nisan — Güvenlik Konseyinde Franco rejimi görüşüldü, siyasî münasebetlerin kesilmesi hakkındaki Polonya isteği üzerinde bir karara varılamadı.

— Çaldaris Yunan kabinesini kurdu.

22 Nisan — Paristeki dört dışişleri bakanları konferansının (barış antlaşmalarını hazırlama konferansı) murahhasları yola çıktılar.

23 Nisan — Güvenlik Konseyinde İran meselesi Rus üyenin talebine rağmen gündemde bırakıldı ve Gromyko tekrar celseyi terketti.

— İngiliz İmparatorluk konferansı dominyonlar başbakanlarının iştirakiyle Londrada toplandı.

— Mussolininin cesedi mezarından çıkarılarak kaçırıldı.

25 Nisan — Dörtler Konferansı Pariste ilk toplantısını yaptı, Almanya ve Austurya meseleleri üzerinde fikir ayrılıkları belirdi, bir anlaşmaya varılamadı.

— Güvenlik Konseyinde İspanya meselesi görüşüldü, Amerika üyesi zecrî tedbirlere lüzum olmadığını söyledi.

26 Nisan — Konferansta Avusturya ve İtalya işleri görüşüldü, İtalyanın vereceği tazminat meselesiyle meşgul olmak üzere bir komite kuruldu.

27 Nisan — Paris Konferansında İtalyan donanmasının dörtler arasında taksimi kararlaştı.

30 Nisan — Müşterek İngiliz-Amerikan komisyonu Filistin hakkında otuz bin kelimelik bir tahkik raporu neşretti.

1 Mayıs — Filistin raporu Arap âlemini kızdırdı. Raporu Yahudiler de fena karşıladı.

— 1 Mayıs bayramı münasebetiyle Stalin Kızılorduya ve işçilere hitaben çıkardığı günlük emirde, dünya milletlerinin yeni bir harb istemediklerini söyledi, fakat Kızılordunun teçhiz edilmesinde ısrar etti.

2 Mayıs — Dörtler Konferansı sömürgeler ve Triyeste dâvası dolayısiyle buhranlı bir safhaya girdi.

4 Mayıs — Azerbaycanla Kürdüstan arasında bir anlaşma imzalandı.

5 Mayıs — Tahranda İranla Azerbaycan arasında yapılan müzakereler neticesiz kaldı.

— Fransada yeni anayasa için plebisit yapıldı.

6 Mayıs — Fransızlar yeni anayasayı çoğunlukla reddettiler.

7 Mayıs — İngilterenin Kahire Büyük Elçiliği tarafından neşredilen bir tebliğde İngilterenin Mısırı tahliye kararı ilân edildi.

8 Mayıs — Güvenlik Konseyi Nevyorkta toplanarak 45 dakikalık bir müzakereden sonra İrandan son Sovyet askeri çıkıncaya kadar İran meselesinin gündemde tutulmasına karar verdi.

9 Mayıs — İngiltere-Mısır görüşmeleri Kahirede başladı.

— İtalyan Kralı Üçüncü Emanuel tahtından oğlu Prens Humberto lehine feragat etti.

11 Mayıs — Tahranda müzakerelerde İranın Azerbaycan tekliflerini reddetmesiyle harb havası esmiye başladı.

12 Mayıs — Azerbaycanın İrana harb ilân ettiği haberi çıktıysa da bu haber teeyyüt etmedi.

— Simla'da Hint liderleriyle İngiliz Bakanları arasında yapılmakta olan müzakereler akamete uğradı.

13 Mayıs — İrandaki harb haberi teeyyüt etmediyse de her an bir çarpışmanın çıkmasını muhtemel kılan bir gerginlik hüküm sürdüğü haber veridi.

— Yunan Kralı için plebisit eylûlün birinde yapılacaktır.

— Kardinal Spelman, açlık çeken memleketlere yardım için radyoda bir mesaj n e ş r e t m i ş t i r. Başpiskopos 500.000.000 insanın açlıktan ölmek üzere olduğunu söyledikten sonra şunları ilâve etmiştir: "Biz bu adamları doyurmazsak, medeniyeti atom bombası değil, faal şefkat yokluğu mahvedecektir. Aç insanlar diktatörlerin elinde ilk ve en mükemmel silâhlardır.,,

15 Mayıs — Paris Konferansı Byrnes'ün teklifi üzerine 15 hazirana tâlik edildi.

15 Nisan — 14 Mayıs 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Macar bilginlerinden Doktor Felix Valyi, 8 mayısta Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesinde, «doğu ümanizmasının tarih çalışmalarında yeri» konulu mühim bir konferans vermiştir.

* 23 nisan günü ve gecesi İstanbul Üniversitesi gençleri Şehir Tiyatrosu komedi kısmında Divan Edebiyatı şairlerinin eserlerinden mürekkep iki müsamere vermişlerdir. Gençler bu müsamerelerde, devirlerinin dekoru içinde Nedim, Fuzuli, Galip Dede gibi şairlerden şiirler okumuşlardır.

* Geçen ay içinde Refik Ahmet Sevengil Ankara Radyosunda önemli üç konferans vermiştir. Bunlardan biri 25 nisanda verilmiştir ve Onaltıncı Yüzyılda İstanbulda gösterilen bale ve pandomimlere dairdir. Konferansçı 1582 de Üçüncü Muradın karşısında ve Muradın kız kardeşi Esma Sultanın tertip ettiği müsamerede dokuz yüz Hristiyan kölenin temsil ettiği müzikli pandomimayı anlatmıştır. 1 mayıs akşamı «Onsekizinci Yüzyılda Fransız operesinde Türk elçisi» konulu konuşmasını yapan Refik Ahmet Sevengil, 8 mayıs akşamı da, Üçüncü Selim devrinde Topkapı Sarayında verilen opera temsilini anlatmıştır.

* Bu yıl İstanbul Üniversitesinde tertip edilen münazaraların sonuncusu 25 nisanda yapılmıştır. Şubatın yedisinden beri devam eden bu münazaraların bu sonuncusu Edebiyat ve Fen Fakülteleri öğrencileri arasında olmuş ve «cemiyetin yükselmesinde müspet ilimlerden çok ahlâkın rolü vardır» konusunu müdafaa eden edebiyatçılar galip gelmiştir. Jüri heyeti üç galiyet ve bir mağlûbiyetle Edebiyat Fakültesini 1946 münazara şampiyonu saymış ve münazara kupasını vermiştir.

* 26 nisanda ve 10 mayısta Ankara Nümune hastahanesinde iki tıbbî müsamere verilmiştir. Bu müsamerelerdeki konular ve konular üzerindeki tetkiklerini bildiren doktorlarımız şunlardır: Karasu humması tedavisi hakkında (Haldun Tekiner), tromatolojide yenilikler (Sırrı Alıçlı), boyunda nadir görülen bir kan kisti (Orhan Bumin), kaskat mide vakaları (Orhan Toygar), Malta hümmasının nadir bir sinir ihtilâtı (asabiye ve akliye Kliniği), Bouillard romatizmasında fiziki tedavi (Habip Ekinci), düz tabanların ameliyatla tedavisi (Profesör Recai Ergüner).

Ayın en güzel karikatürleri

Göz doktoru — Bu kaç ?
Hasta — Dokuz!..
— Mükemmel!.. Hiç durmadan bir muhalif partiye yazılın bayım!.. (cumhuriyet'ten)

İHTİFALLER

* Edebiyatımız ve alaturka müzik alanında birçok kıymetli araştırmalar yapmış olan Sadettin Nüzhet Ergun, 25 nisanda, kırk beş yaşında olduğu halde, Valdebağı Prevantoryomunda ölmüştür. Memleketimizde yüzlerce talebe yetiştirmiş olan ve bu arada otuzdan fazla eser meydana getirmiş olan merhumun halk şairleri ve divan edebiyatı hakkında büyük bir vukufu vardı. Merhum tarafından yazılmasına devam edilip henüz üç cildi çıkmış olan « Son Asır Türk Şairleri » adlı eserinin yarım kalması da millî kütüphanemiz için bir kayıp olmuştur.

* Şehir Tiyatrosunun kıymetli sanatkârlarından M. Kemal Küçük'ün ölümünün onuncu yıl dönümü münasebetiyle 25 nisanda, Eyüpteki mezarı başında bir anma töreni yapılmıştır.

* Ankara Devlet Konservatuarının onuncu yıl dönümü 6 mayısta kutlanmıştır. Bu kısa devre zarfında yüzlerce genç eleman yetiştiren ve bir opera teşekkülü meydana getiren müessese memleketimiz sanat faaliyetinde birinci plânda bir rol almış bulunmaktadır. Bu kutlama töreninde Konservatuar Müdürü Tevfik Ararad kuruluşundan bugüne kadar geçen olayları hülâsa etmiş, bundan sonra Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel konservatuarın çalışmalarını belirten bir konuşma yapmıştır. Daha sonra mezun öğrenciler bir piyano ve şan konseri vermişler, bu arada operalardan seçme parçalar ve « Dokuzuncu senfoni » nin bitiş korosunu misafirlere dinletmişlerdir.

* Üsküdar Halkevinde 7 mayısta hürriyet kahramanı ve büyük devlet adamı Mithat Paşanın ölümünün altmış ikinci yıl dönümü münasebetiyle bir ihtifal yapılmış ve merhumun hayatı ve büyüklüğü belirtilmiştir.

MÜZİK

* 17 nisanda Ankara Halkevinde bir viyolonsel konseri veren David Zirkin İstanbulda da bir konser vermiştir. Onu takiben 15 mayısta Union Française salonunda Jozef Zirkin, Margit Zirkin de bir piyano - keman konseri vermişler ve Brahms, Mozart ve César Frank'tan bazı parçalar çalmışlardır.

* Ankara Halkevinde 18 nisanda halk türküleri gecesi yapılmıştır. Bu programda radyo sanatkârlarından İsmet Uğurlu, Muzaffer Kıvılcım, Ekrem Güçer, Ahmet Yamacı, Osman Özdenkçi ve Sarı Recep nadide halk türkülerini çalmışlar ve söylemişlerdir.

* 20 nisan cumartesi akşamı Şehir Tiyatrosu Komedi kısmında, bestekâr Abdülkadir için, bir jübile yapılmıştır. Bu toplantıya Türk Musikisi Korosu ve Eyubî Ali Rıza iştirak etmiştir.

* Genç sanatkâr soprano Şadan Candar 26 nisanda Ankara Halkevinde muhtelif Avrupa eserlerinden mürekkep zengin bir programla bir şan konseri vermiştir. Kendisine piyanoda G. Markoviç refakat etmiştir.

* Fuat Karay'ın « Halkçıyız » adlı senfonisi 25 nisan akşamı Ankara Radyosunda ilk defa olarak çalınmıştır. Yerli motiflerin garp tekniğine göre armonize edilmesi ve işlenmesiyle vücude getirilen bu senfoni Amerikan Kültür Heyeti uzmanları tarafından plâklara çekilerek Amerikaya gönderilmiştir. Ankara Radyosu 28 nisanda da, Necil Kâzım Akses'in yaylı sazlar kuvartetini ve bir yaylı sazlar triyosunun adagio'sunu dinletmiştir. Sanatkâr bu kuvartetinde sabâ ve bestenigâr mâkamını Avrupaî bir teknik içinde kullanmış ve eserini şattıraban mâkamında bir armoni ile bitirmiştir. Her iki parçayı da Sedat Ediz, İzzet Albayrak, Mesut Cemil Tel ve Gilbert Back çalmıştır.

* Geçen ay memleketimizi ziyaret eden tanınmış Yunanlı piyano virtuozu Bayan Lila Lalauni 25 ve 30 nisanda Belediye Gazinosunda Schuman, Brahms, Chopin'in eserlerinden mürekkep iki konser vermiş ve sonra Ankaraya gitmiştir. Dönüşte Saray sinemasında bir veda müsameresi veren değerli piyanist, bu geceyi tamamen Chopin'e tahsis etmiştir. Henüz on yaşında iken senfonik orkestra refakatinde Beethoven'in birinci konçertosunu çalmış bulunan Bayan Lalauni Viyana Konservatuarından mezundur. ve birçok Avrupa memleketlerinde başarılı konserler vermiştir.

* Türk Üniversite öğrencileri tarafından, Macar Üniversitesi geçliğine yardım için Ankarada 3, 4, 5 mayıs günleri büyük bir müsamere tertip et-

15 Nisan — 14 Mayıs 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

mişlerdir. Bu müsamereye, muhtelif dans orkestraları, Devlet Konservatuarı, Ankara Radyosu sanatkârları, Cumhurbaşkanlığı filârmonik orkestrası ve Ankarada bulunan Macar artistleri iştirâk etmiştir.

* İstanbul Konservatuarı, suzinâk faslından tertip ettiği musiki konserini 7 mayısta ikinci defa olarak tekrarlanmış ve ilgi görmüştür.

* Cumhurbaşkanlığı filârmonik orkestrası her hafta muntazaman vermekte olduğu konserlere geçen ay da devam etmiştir. 20 nisanda verilen konser Ulvi Cemal Erkin'in son meydana getirdiği senfoniye tahsis edilmiş ve ayrıca gene ayni kompozitörümüzün piyano konçertosu ile köçekçe dans rapsodisi çalınmıştır. Orkestrayı bizzat kompozitör idare etmiştir.

* Çekoslovakyanın kurtuluşunun birinci yıl dönümü münasebetiyle 9 mayısta Ankara Radyosunda Çek bestecilerinin eserlerinden mürekkep büyük bir konser verilmiştir. Ferit Alnar idaresindeki orkestra Dvorjak'ın «Yeni Dünyadan» adlı mi minör beşinci senfonisini ve Smetana'nın bir başka eserini çalmıştır.

* Geçen ay içinde gelen Fransız kemancısı Robert Soetens, ilk verdiği konserde Weber'in bir uvertürünü, Mozartın yedinci konçertosunu ve nihayet modernlerden César Frank'ın re minör senfonisini büyük bir vukufla çalmış ve 29 nisanda ise verdiği konseri tamamen Beethoven'e, onun onuncu sonatına, Kreutzer Sonatına ayırmıştır. Kıymetli sanatkâra piyadoda Bayan Suzanne Roche refakat etmiştir. Soetens 14 mayısta veda müsameresinde gene zengin bir programla çıkmış ve alkışlanmıştır.

RESİM

* 20 nisandan 5 mayısa kadar İstanbul Filârmonik Derneği salonunda Sabiha Rüştü Bozcalı tarafından açılan sergide yüze yakın kara kalem, sulu boya ve yağlı boya teşhir edilmiştir. Resim kültürünü Berlin, Münih ve Pariste alan ve üç yıl kadar Paul Signac'ın yanında çalışan sanatkâr, klâsik anlayışa sadık görünmektedir. Bu bakımdan modernlerden ziyade Cèzanne'a ve empresyonistlere daha yakın olan Bozcalının bilhassa sulu boyaları (akuvarelleri) beğenilmiştir.

* İsmail Oygar galerisinde açılan Hâmit Görele'nin sergisinde daha modern bir hava görülmektedir. Ancak Hâmit Görele'ye göre modernizm, bu günün klâsik resmini arayan tarzdır ve bundan dolayı klâsisizm üzerine inşa edilmek zorundadır. Bu anlayış onu bir taraftan klâsik endişelerden koparıp ayırırken, bir taraftan Picasso, Braque... gibi aşırı modernlerden uzak tutmaktadır.

* İzmirli Ressam Adnan Onbaşıoğlu'nun Eminönü Halkevinde açtığı sergiyi de burada zikretmek lâzımdır. Adnan Onbaşıoğlu, birkaç yıl önce C. H. P. tarafından açılan bir müsabakada birinciliği kazanan genç bir istidattır ve bu sergi onun ilk şahsî sergisidir.

* Galatasaray Lisesi öğrencilerinin mektep salonlarında açtıkları yıllık onbeşinci sergilerini de unutmıyalım. Bu sergide Orhan ve Kemalin yağlı boyaları gerek keyfiyet ve gerek kemiyet itibariyle başta geliyordu. Ethem ve Abdinin desenleri ve karikatürleri de bir öğrenci seviyesine göre üstün başarı sayılacak derecedeydi.

* Eminönü Halkevinde bir Türk çinileri sergisi açılmış ve muhtelif abidelerimizi süsliyen çini şaheserlerinden renkli röprodüksiyonlar gösterilmiştir. Türk zevkinin olduğu kadar el işi sanatkârlığının da güzel örnekleri olan bu sergi büyük bir emekle meydana getirilmiş bulunuyordu.

* Geçen ayın dikkate değer bir sergisi de Union Française'de açılan ve Varşovanın bugünkü halini gösteren grafik ve fotoğraf sergisidir.

TİYATRO

* İstanbul Şehir Tiyatroları, dram kısmı Schiller'in «Maria Stuart» ve komedi kısmı İ. Galip Arcan'ın «Hava parası» adlı eserleriyle 1945 - 46 sezonunu kapamışlardır. Bu sene Şehir Tiyatrosuna 236.913 seyirci gelmiş ve 171.157 lira hasılat toplanmıştır. Verilen temsiller içinde, dram kısmında Rostand'ın «Cyrano de Bergerac» ı 105 ve komedi kısmında da Cevat Fehminin «Küçük Şehir»i 65 defa temsil edilmek suretiyle en büyük ilgiyi kendi üzerlerine çekmişlerdir. «Cyrano» yu seyredenlerin sayısı 58.228 ve hasılat 40.000 liradır. «Küçük Şehir» ise 32.148 seyirci toplamış ve 28.835 lira getirmiştir. Bu kış mevsiminde oynanan diğer piyeslerin seyirci ve temsil sayısı şöyledir: Dram kısmında W. Shakespeare'in «Coriolanus Faciası» 28 temsil ve 12.125 seyirci; Vedat Nedim Tör'ün «Sanatkâr Aşkı» 27 temsil ve 10.642 seyirci; Ahmet Muhip Dranas'ın «Gölgeler»i 21 defa temsil ve 6.722 seyirci; Schiller'in «Maria Stuart»ı 24 defa temsil ve 12.831 seyirci; komedi kısmında Faruk Nafiz'in «Dev aynası» 23 defa temsil ve 11.969 seyirci; Gogolün «Müfettiş»i 18.575 seyirci; İ. Galip Arcan'ın «Hava parası» 12.026 seyirci. Komedi tiyatrosunda oynanan Labiche-in «Söylemeli mi» ve Milo ve Hochstadt'ın «Zararsız Yalan» adlı komedileri de aynı rağbeti görmüşlerdir.

* İstanbul Şehir Tiyatrosuna bağlı Çocuk Tiyatrosu da geçen ay faaliyetine son vererek yaz tatiline başlamıştır. Biricik çocuk tiyatromuz, bu mevsim, haftada iki defa temsillerine muntazaman devam etmiş ve 37.074 küçük seyirciye «Memişin Rüyası» ve «Nar Tanesi» adlı müzikli çocuk piyeslerini göstermiştir. Çocuk tiyatrosunun temin ettiği hasılat 11.649 liradır.

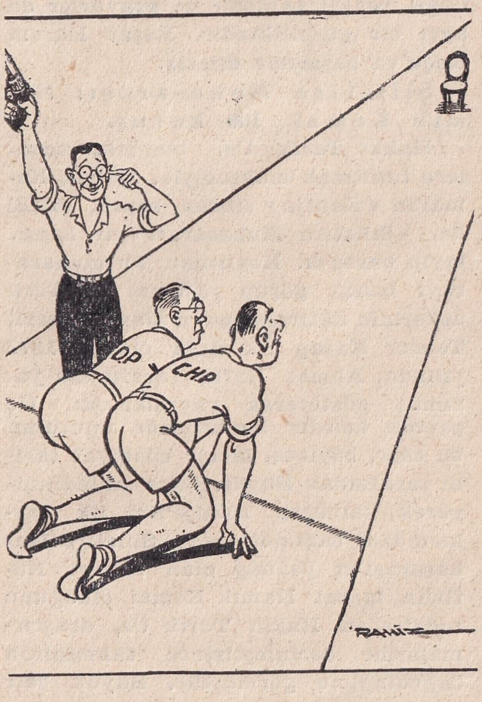
* Nisan sonunda yaz tatiline başlıyan İstanbul Şehir Tiyatrosu sanatkârları, mayısın ilk haftası içinde Kadıköyüne geçerek, bu yıl en çok rağbet gören, «Hava parası», «Küçük Şehir», «Zararsız Yalan» gibi komedileri birkaç defa temsil etmişlerdir.

* Bu yıl şehrimizde de muhtelif janrda birkaç temsil vermiş olan Devlet Konservatuvarı tatbikat sahnesi sanatkârları, Ankaraya döndükten sonra Goethe'nin «Faust» trajedisini temsil etmişler ve son temsili 21 nisanda vermişlerdir. Sanatkârlarımız umumî istek üzerine aynı eseri 27 ve 28 nisanda tekrarlamışlardır.

* Ses Opereti çok sık değişen bir repertuvar ve ciddi bir çalışma mahsulü eserlerle kışı muvaffakiyetle geçirmiş, zengin elbise ve dekorlariyle büyük bir rağbet görmüştür. Yakında Taksimde bir açık hava tiyatrosuna geçecektir.

* Bu kış İstanbulda yerleşen Muammer Karaca tiyatrosu da son olarak «Pilâtin Palas» adlı müzikli bir komediden sonra «Fuar Yıldızı» nı tekrara başlamıştır.

Ayın en güzel karikatürleri

Seçim yolunda yarış hazırlıkları başladı.
Hakem — Haydi bakalım, biraz yorulacaksınız amma, sandalyeyi kazanan istirahat edecek!.,
(Karikatür'den)

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Türkiye Bibliyografyası: Sayı 105, 106. Her biri 25 kuruş.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Direktörlüğü tarafından çıkarılan « Türkiye Bibliyografyası » nın, 1946 yılı ocak ve şubat aylarına ait olan fasikülleri basılmıştır. Buradan öğrendiğimize göre ocak ayı içinde neşredilen kitap ve broşürlerin sayısı 194, şubat içinde neşredilenler ise 208 dir.

Türk Meşhurları Ansiklopedisi: İbrahim Alâettin Gövsa. 900 kuruş.

Yedigün müessesesi, aylardanberi üzerinde çalışmakta olduğu « Türk Meşhurları Ansiklopedisi » ni tamamlamıştır. Her ay birer fasikül çıkarılmak suretiyle on üç ayda tamamlanan bu değerli eser, Türk milletine, Türk kültürüne büyük hizmetleri dokunan ve her hangi bir surette şöhret almış bulunan belli başlı Türk şahsiyetlerini kısa ve veciz bir ifade ile anlatmaktadır. Eseri büyük gayretler sarfederek hazırlıyan İbrahim Alâettin Gövsa'ya, bu kadar nefis bir şekilde basan « Yedigün » müessesesine kütüpanelerimizin bir boşluğunu doldurduğu için teşekkür etmeyi kendimize bir borç biliyoruz.

İstanbul Ansiklopedisi: Reşat Ekrem Koçu. Fasikül 11. 130 kuruş.

Reşat Ekrem Koçu'nun çıkarmakta olduğu « İstanbul Ansiklopedisi » on birinci fasikülü ile ikinci cilde başlamış bulunuyor. On fasikülden ibaret birinci ciltte AA harfleriyle başlıyan kelimelerden AK harfleriyle başlıyan kelimelere kadar yüzlerce bent vardır ki, bunların hepsi titiz bir itina ile seçilmiş ve yazılmıştır. Eseri süsliyen yüzlerce kroki ve muhtelif Avrupalı ressamların meydana getirmiş olduğu renkli tablolar ve gravürler de ayrı bir güzelliktedir. Reşat Ekrem Koçu'ya başarılar dileriz.

Silistire Muhasarası: Namık Kemal. 100 kuruş.

Hakkı Tarık Us, bugünkü nesillere tanıtmak maksadiyle, Namık Kemal'in « Kanije » sinden sonra. şimdi de, « Silistire Muhasarası » nı hazırlayıp bastırdı. Konusunu, bu muhasarayı bizzat görüp yaşamış bir Türk askerinin hâtıralarından alan bu eseri, Teodor Kasap ilk defa olarak 1873 yılında, Ahmet Nafiz tarafından yazımış göstererek yayımlamıştı. Üç çeyrek asırdır bir kenarda unutulan bu eser, böylece, hiçbir edebiyat tarihi tarafından Büyük Şaire maledilmiyerek kalmıştı. Kanije'nin ilk baskısındaki bazı notlardan, Silistire Muhasarası'nı yazmış olan Ahmet Nafiz'in bizzat Namık Kemal olduğunu tedai eden Hakkı Tarık Us, araştırmalarını derinleştirince tahmininin doğruluğunu görmüştür. Büyük şair tarafından Magosa zindanlarında kaleme alınan bu eser, böylece, yılların unutturucu sisleri arasından sıyrılmış oluyor. Böyle bir eseri Türk okuyucularının önüne sermek, hem edebiyat tarihimiz, hem de askerî tarihimiz için değeri büyük bir kazanç olmuştur.

Şamdan Kız: Naki Tezel. 60 kuruş.

Çocuk edebiyatımız gün geçtikçe zenginleşiyor. Arkadaşımız Naki Tezel, 1936 danberi hemen her yıl bu kütüphaneye bir iki eser kazandırmakla, bu faaliyetin birinci plânda gelen bir unsuru olmuştur. Bu yılki Çocuk Haftası içinde yayımlamış olduğu "Şamdan Kız„ da, konularını, eski Türk masallarından, bitmez tükenmez bir ham madde kaynağı olan folklorumuzdan alan üç hikâye vardır. « Şamdan Kız » da, « Sihirli Tavşan » da, "Talih Kuşu„ da çocuklarımızın eline seve seve vereceğimiz, eğitim değeri ihmal edilmemiş hikâyelerdir. Çocuk masalları ve folklorumuz üzerinde devamlı çalışmaları olan Naki Tezel, çocuğun ruhuna nüfuz etmesini bilen, onun temiz sade dilini kullanan ve onu meraklandırarak ilgisini çeken bir kalem sahibi vasfını; sayısı on beşi geçen eserlerinin verdiği tecrübe ile kazanmış oluyor.

Bulgaristanda Türk Basını: Ahmet Ruhî Karagöz.

Koca bir imparatorluğun batıya doğru büyük meddü cezri bilhassa Balkanlarda, derin kültür izleri bırakmakla kalmamış, ayni zamanda, muhtelif mıntakalarda kesafetini arttıran bir Türk azınlığının yerleşmesine de sebebolmuştur. Bulgaristandaki Türk varlığı, yazıcının dediği gibi, 1829 dan beri harplerin, bozgunların, göçlerin bir türlü tüketemediği milyonluk bir kitle olarak durmaktadır. İşte bu Bulgaristan Türklerinin 1879 dan bu yana, kültür faaliyetlerinin esaslı bir parçası olan gazete yayınlarını gözlerimizin önüne seren bu kitap, dikkatli bir tetkik mahsulüdür. Eserde, Bulgaristanda yayınlanmış gazetelerin en ehemmiyetlileri hakkında, kısa ve özlü izahlar yapılmıştır. İkinci bir cilt halinde verileceği bildirilen « Bulgaristanda Türk Basınından Seçme Yazılar » ın da ayni ilgiyi çekeceğine inanıyoruz.

Meşhur Adamların Meşhur Sözleri (yeni seri): E. Cazes-Avukat Yakım Bahar 75 kuruş.

Bundan bir müddet önce çıkarılmış olan birinci serinin gördüğü rağbet üzerine Avukat Yakım Bahar, muhtelif yabancı filozof, muharrir ve sanatkârlardan seçme özdeyişlerin ikinci bir serisini meydana getirmiştir. Kitapta bu nevi özlü sözler muhtelif başlıklar altında bir araya getirilerek tasnif edilmiştir. Köprüaltı Kütüpanesi neşriyatındandır.

Mithat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine Dair Vesikalar: İsmail Hakkı Uzunçarşılı. 250 kuruş.

Türk Tarih Kurumu neşriyatından olan bu değerli kitap, Tanzimat tarihimizin henüz iyice aydınlanmamış bir kısmına dair dikkate değer vesikaları bir araya getirmektedir. Eserde, Mithat ve Rüştü Paşaların 1881 de Saray'ın kuşkuları üzerine nasıl tevkif ve istintak edildikleri tafsilâtiyle anlatılmaktadır. Kitabın sonuna eklenen ve kuşe kâğıdı üzerine basılmış kırktan fazla resim ve evrak sureti özel bir değer taşıyor. On dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Tarihi ile uğraşanlara bilhassa tavsiye ederiz.

Seçme Eserler Bibliyografyası: Adnan Ötüken. 175 kuruş.

Adnan Ötüken'i kim tanımaz? Onun, radyoda bize pek vakıfane ve tatlı bir şekilde yeni kitapları tanıtışından hangi aydınımız faydalanmamıştır? Millî Eğitim Bakanlığının ihtisasını Avrupada yapmış bu ihatalı Yayın Direktörü, bir taraftan Bakanlığın milyonları bulan ilim ve mektep kitaplariyle uğraşırken diğer taraftan da geniş ölçüde memleketi ele almış ve bize her tavsiyeye şayan eseri çıkar çıkmaz tanıtmıştır.

Kendini yalnız radyodan tanıyanların bile sevgisini kazanmış olan Ötüken'i şahsen tanımak ayrı bir zevktir. Onu seven biz arkadaşları onun 1940 da yayınladığı «Bibliyotek Bilgisi ve Bibliyografi» adlı büyük eserinden de çok faydalanmıştık.

Şimdi Adnan, 1942 de başladığı radyodaki bibliyoğrafya saatlerini dolduran notlarının 1945 e kadar olanını dört ciltte bir araya topluyor. Bunun birinci cildini çıkardı. Bu eser, alelade bir bibliyoğrafya konuşması değildir; gerek tasnifi, gerek özü itibariyle öğreticidir. Bunu göğsümüzü gere gere okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Seçme Saçmalar: Sadun Galip Savcı. 150 kuruş.

Sadun Galip Savcı bizim ama, bu sütun onun değil; yani burayı o yazmaz. Binaenaleyh çok mütevazı olan arkadaşımıza göstermeden bu satırları yazıyoruz. Sadun, görmüş geçirmiş, fakat gördüklerini çok iyi tahlil etmiş ve tatlı biraz alay karışan bu tahlillerini kâğıtlara dökmüştür. «Üslûb-u beyan ayniyle insandır» sözü ne kadar doğrudur ki «Seçme Saçmalar»ı okurken biz onlarda Sadunu görüyoruz; o Sadunu ki her şeyi aşağıdan yukarı gören, iyi ve feylesofâne gören, püf taraflarını bulup tahlil eden Sadunu..

Sadun çok yazar; Vatanda, Yedigünde fıkralarının etrafında çok okuyucusu vardır. Türk matbuatının eski emektarıdır, kâmil bir insandır ve nafiz görüşlüdür. Onun «Vatan» neşriyatı arasında son günlerde çıkan bu kitabı, o fıkralarından yapılmış seçmelerden mürekkeptir. Onlar tamamen mahallidir, halktır ve biziz. Onun için beğeneceksiniz; netekim bunlar Vatan ve Yedigünde çıktığı vakit de beğenilmişlerdi.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Mayıs 1946 — 15 Haziran 1946 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 Mayıs — C. H. P. Meclis Grupu toplantısında Yerli Mallar Pazarlarının gene perakende satışlara devam etmesine, fakat perakendecilere her çeşitten daha geniş ölçüde mal vermesine; yeter miktarda kömür istihsalini sağlamak için harb yılları içinde çıkarılmış olan mecburî iş mükellefiyeti kararnamesinin prensip olarak 26 ağustos 1946 tarihinde kaldırılmasına, ancak yeni kararın icabettirdiği şekli tatbik için bir senelik bir intikal devri bırakılmasına karar verildi.

17 Mayıs — Büyük Millet Meclisi geçen yıl kuraklık yüzünden vergi borçlarını ödeyememiş olan köylülerden bir kat fazla ceza alınmaması hakkındaki kanunla İstanbul su tesislerinin ıslahına ve Posta, Telgraf ve Telefon İdaresinin altmış milyon liraya kadar taahhütlere girmesine dair kanunları kabul etti.

19 Mayıs — Gençlik ve Spor Bayramı münasebetiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Ankara Radyosunda Türk gençliğine hitabederek başlıca: "Bana dört çevremizin sınır topraklarımızdan armağan getirdiniz. Türk milleti, sınırlarının dokunulmazlığı için bugün çok dikkatli ve duygulu bir andadır. Gençlerimizin armağanını, Türk milletinin en canlı ve kesin kararlı iradesi için, bir işaret olarak alıyorum. Büyük Atatürk'ün insanlık, hürriyet ve şeref yolu, sizin emanetinizde emniyettedir. Ailelerimizin ve cemiyetimizin faydalı unsurları, vatanımızın şerefi olmanızı bekliyorum. Varolunuz!» dedi.

20 Mayıs — Büyük Millet Meclisinde Manisa Milletvekili Hikmet Bayur Boluda görülmekte olan Ankara cinayeti dâvasından anlaşıldığına göre Ankara savcısı Kemal Bora'nın tarafsız bir adliyeci olarak hareket etmediğini ileri süren bir sual takririyle Adalet Bakanından izahat istedi. Meclis ödünç verme ve kiralamaya dair Türk-Amerikan anlaşmasını kabul etti.

— Demokrat Parti, bir toplantıda bu partinin Ruslardan maddî yardım gördüğünü söylediği iddiasiyle Yozgat Valisi Sadri Akay aleyhine dâva açtı.

22 Mayıs — Büyük Millet Meclisinde Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen, Hikmet Bayurun sual takririne cevap vererek: « Adalet behemhal tecelli edecek, onu körletmek istiyenler varsa kanunla karşı karşıya kalacaklardır» dedi.

26 Mayıs — Yurdun her tarafında belediye seçimleri yapıldı. Demokrat Parti seçimlere girmedi.

27 Mayıs — Belediye seçimlerini umumiyetle C. H. P. adayları kazandılar. Diğer partiler seçimlerde bazı yolsuzluklar yapıldığını iddia eden demeçler yayınladılar.

31 Mayıs — Büyük Millet Meclisinde tek dereceli milletvekili seçim tasarısı müzakere ve kabul edildi.

— Muş İlinde deprem oldu; 833 kişi öldü, 349 kişi yaralandı, 1991 ev yıkıldı.

1 Haziran — Başbakanlık kupasını, Türkiye şampiyonu Gençlerbirliğini yenmek suretiyle Millî Eğitim kupası birincisi Fenerbahçe futbol takımı kazandı.

5 Haziran — Büyük Millet Meclisi Cemiyetler Kanununda bazı değişiklikler yapan kanun tasarısını kabul etti.

10 Haziran — Büyük Millet Meclisi, iki muhalif reye karşı 383 reyle seçimi yenileme kararı verdi.

12 Haziran — Büyük Millet Meclisi üniversitelerin muhtariyet kanununu kabul etti; asistan maaşlarına ellişer lira zam kabul edildi; profesörlerin iki yabancı dil bilmesi mecburiyeti kondu.

— «İstanbul Gazeteciler Cemiyeti» kuruldu.

13 Haziran — Büyük Millet Meclisi Basın Kanununun ellinci maddesini değiştiren kanun tasarısını kabul etti; böylelikle gazete kapatma salâhiyeti hükûmetten mahkemeye intikal etmektedir. Basın Birliği Kanunu lâğvedildi.

14 Haziran — Büyük Millet Meclisi Millî Korunma Kanununda yapılacak değişiklikler, Kredi Fonsiye Bankasının kurulması, matbuat suçlarının affı hakkındaki kanun tasarılarını kabul etti ve yerini yeni seçilecek meclise bırakmak üzere dağıldı.

15 Mayıs 1946 — 15 Haziran 1946 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 Mayıs — Azerbaycan Başvekili Pişavari, Tebriz Radyosunda yayınladığı demeçte müzakerelerin akamete uğraması sebebini Tahran hükûmetine atfederek: «Azerbaycana silâhla gelmek, ateşle oynamaktır» dedi.

16 Mayıs — Paristeki Dörtler Konferansı dağıldı. İtalya ile yapılan mütarekenin yeni metni imzalandı, Almanya meselesinde anlaşma olmadı, yirmi bir milletin iştirak edeceği sulh konferansının tarihi de tesbit edilemedi.

19 Mayıs — Tebriz radyosu, İran kuvvetlerinin, iki noktadan Azerbaycana taarruza geçtiklerini, Azerbaycanda örfî idare ilân edildiğini yayınlıyarak Azerîleri savaşa çağırdı.

— Bulgar Başbakanının bir demeçte bulunarak «Doğu Trakyanın Türkiye tarafından muhafazası Türk-Bulgar dostluğuna bir engeldir» dediği bildirildi.

21 Mayıs — İran Hükûmeti, Sovyet kıtalarının İranı tahliyeyi 6 nisanda tamamlamış olduklarını Güvenlik Konseyine bildirdi.

22 Mayıs — Bulgar Başbakanı Georgief, Türkiye Trakyası hakkındaki sözlerinin Daily Expres tarafından tamamiyle yanlış aksettirildiğini ve böyle bir düşünceyi aslâ izhar etmediğini Anadolu Ajansı muhabirine bildirdi.

— Tahliye hakkında verilen rapor tam görülmediği için İran meselesi gene Güvenlik Konseyi gündeminde kaldı.

25 Mayıs — Harb yılları içinde Pariste 62 cinayetin faili olan canavar doktor Petiot, kafası kesilmek suretiyle idam edildi.

— Şarkî Ürdün Emiri Abdullah kıral ilân edilerek Amman'da büyük bir törenle taç giydi.

28 Mayıs — Mısır Kıralı Birinci Faruk'un daveti üzerine Arap Birliğine dahil bulunan hükümdar ve şefler Arap âlemini alâkalandıran mühim meseleleri görüşmek üzere Mısırın Şarkiye Vilâyetinde Kıral Faruk'a ait muhteşem bir çiftlikte ilk toplantılarını yaptılar.

31 Mayıs — Truman Potsdam Konferansındanberi Washington'a gelmesi hakkında yaptığı iki daveti Mareşal Stalinin sıhhî sebeplerle reddettiğini basın toplantısında açıkladı.

1 Haziran — Fransa ve İtalyada umumî seçimler başladı. İtalyada aynı zamanda rejimin kırallık mı, cumhuriyet mi olması hakkında referanduma başvuruldu. Fransada seçimi Halkçı Cumhuriyetçiler kazandı, Komünistler İkinci plâna düştü. İtalya halkının çoğunluğu reylerini cumhuriyet lehinde kullandı.

— Eski Sovyetler Birliği Başkanı Kalinin ağır bir hastalıktan sonra vefat etti.

4 Haziran — Bevin, Avam Kamarasında dış siyaset müzakereleri sırasında söylediği demeçte «İngilterenin Türkiyeyi peyk devlet haline getirecek herhangi bir harekete mani olmıya karar verdiğini» ve Triyestenin Yugoslavyaya bırakılamıyacağını söyledi.

6 Haziran — Güvenlik Konseyi İspanya işini ele aldı. İngiltere delegesi hükûmetinden talimat almadığından mesele tehir edildi.

8 Haziran — Londrada, Sovyetler Birliği, Polonya ve Yugoslavya müstesna olmak üzere diğer müttefilerin iştirak ettiği büyük bir zafer geçit resmi yapıldı. Beş milyon kişinin seyrettiği bu törende zafer lideri Churchill, çılgınca alkışlandı.

— İtalyada cumhuriyet ilânı, tam neticeler alınmadığı için tehir edildi.

10 Haziran — İtalyada cumhuriyet resmen ilân edildi. Romadaki merasimde elçiler de hazır bulundular.

— Yugoslavyada Mihailoviç'in muhakemesine başlandı.

— İngiliz İşçi Partisinin senelik kongresinea İşçi ve Komünist Partilerinin birleşmesi hakkındaki teklif bire karşı beş nisbetinde ezici bir ekseriyetle reddedildi.

11 Haziran — İtalyanın bazı yerlerinde kıralcılarla cumhuriyetçiler arasında çarpışmalar oldu.

13 Haziran — Son İtalyan kıralı olan Umberto, 35 gün süren kırallıktan sonra bir uçakla İtalyadan Madride hareket etti. Başbakan Gasperi, muvakkat devlet şefliği vazifesini üzerine aldı.

15 Haziran — Dört dışişleri bakanı tekrar Pariste toplandılar. Sovyet temsilcisi, Avusturya meselesinin gündeme alınmasını kabul etti.

15 Mayıs — 15 Haziran 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERASLAR

* Ankara Tıp Fakültesinin seri konferanslarına devam edilmiş ve Prof. Ali Esat Birol 16 mayısta "Kısırlık,, , Prof. Abdülkadir Noyan 22 mayısta «Sıtma», Prof. Kemal Plevnelioğlu 29 mayısta "Veremin sosyal faktörleri,, ve Prof. Behçet Kamay 12 haziranda "Cezaî mesuliyeti kaldıran ve hafifleten konular,, üzerine birer konferans vermişlerdir.

* 17 mayısta Yüksek Ziraat Enstitüsünde Prof. Doktor Saim Ali Dilemre «Türkiye bilim dili» adlı bir konferans vermiştir.

* 18 mayısta Ankara Halkevinde Prof. Doktor Bülent Esen "Seçimler karşısında hak ve vazife duygularımız,, konulu bir konferans vermiştir.

* Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde 22 mayısta Halim Baki Kunter Yunus Emre hakkında mühim bir konferans vermiştir. Hatip büyük Türk şairinin Türk tefekkür hayatındaki ve şiirindeki yerini anlatmış ve Yunus'un hayat felsefesini «Sevelim, Sevilelim!» kelimeleriyle hulâsa etmiştir. Bundan sonra Yunus Emre hakkında tertibedilen sergi açılmıştır. Bu konferans ve sergi ve aşağıda bahsedeceğimiz "Yunus Emre oratoryosu,, ile aynı zamanda Yunus'un bazı şiirlerinin fransızcaya çevrilmiş olarak Pariste neşredilmiş bulunması güzel bir tesadüftür. Yunus'un dört şiirini basan dergi, harb yıllarında André Gide tarafından Cezayirde kurulmuş olan "L'Arche,, adlı aylık edebiyat dergisidir.

* 31 mayısta Ankara Nümune Hastahanesinde bir hekimlik toplantısı yapılmıştır. Konuşanları ve konuları bildiriyoruz : Doçent Orhan Toygar "Kaskat mide,, , Prof. Kâmile Şevki "Çocukta nadir bir testis tümörü vakası,, , Prof. Kâmile Şevki "Enteresan bir polikistik böbrek vakası,, , Doktor Celâl Kent «Disgerminoma ovari vakası,, Prof. Eckstein "Doğuşta malarya,,.

İHTİFALLER

* Onyedinci Yüzyılın büyük Türk bilgini Kâtip Çelebi'yi anmak için 17 mayısta şehrimizde iki anma töreni yapılmıştır. Üsküdar Halkevinde yapılan toplantıda Prof. Mükrimin Halil Kâtip Çelebinin hayatını ve şahsiyetini belirten bir konuşma yapmıştır. Avrupalılar tarafından Hacı Kalfa diye anılan ve «Keşfüzzünun» ve «Cihannüma» adlı eserleri meydana getirmiş olan bilginin Zeyrekte hâlâ bakımsız olan kabri başında ise Reşat Ekrem Koçu ve Selma Emir konuşmuş, Haydarpaşa ve Vefa liseleri öğrencilerinin getirdikleri çelenkler konmuştur.

* Memleketin fikir hayatına değerli hizmetleri dokunan merhum Ahmet Ağaoğlu için 19 mayısta Maçkada Ihlamur caddesindeki evinde kendisini sevenler tarafından bir anma töreni yapılmış ve sonra da hep birlikte mezarı ziyaret edilmiştir.

* İstanbul Erkek Lisesi talebeleri tarafından heykeltraş Hakkı'ya yaptırılan ve Teknik Üniversite önündeki yeşil sahaya konan Şinasi büstü büyük bir törenle açılmıştır. Şinasi gibi fikir ve edebiyat alanında büyük bir reformatöre gösterdikleri bu ilgiden dolayı kadirşinas talebeleri tebrik ederken aynı ilgiyi bekliyen daha birçok büyük hareket adamlarımızın mevcut olduğunu diğer liseler talebelerine hatırlatmayı da bir borç biliyoruz.

MÜZİK

Geçen ay memleketimiz büyük bir sanat hâdisesi yaşamıştır. Ahmet Adnan Saygun'un bestelediği Yunus Emre oratoryosu 25, 29 mayıs ve 4 ve 7 haziranda Ankarada Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi salonunda dinletilmiştir. Konsere, Cumhurbaşkanlığı Filârmonik orkestrası, Gazi Eğitim Enstitüsü müzik öğrencileri ve Devlet Konservatuvarı opera kadrosu iştirak etmiştir. İki yüz kişilik orkestra ve korovu bizzat kompozitör idare etmiştir. Konsere solist olarak Necdet Demir (alto), Muazzez Ünal (soprano), Aydın Gün (tenor) ve Hilmi Girginkoç (bas) iştirak etmiştir. Türkiyede oratoryo titri altında ilk defa bestelenmiş olan bu sanat eseri, Yunus Emre Divanından seçilmiş parçalar üzerine inşa edilmiş üç büyük bölümden ibarettir. Eserde yerli melodiler, tonalite ve üslûp muhafaza edilerek başarıyla işlenmiştir. (Not : Dua edilen yer anlamına gelen oratoryo veya oratoryom, konusunu ve şahıslarını kutsal tarih ve kitaptan almış korolar ve sololardan mürekkep ve orkestra için yazılmış dramatik bir müzik şeklidir. Oratoryo şeklinin tarihte iki büyük bestecisi Haendel ve Bach'tır. Modern örneklerden ikisini 1922 de Arthur Honegger ve 1930 da Paul Hindemith vermiştir.)

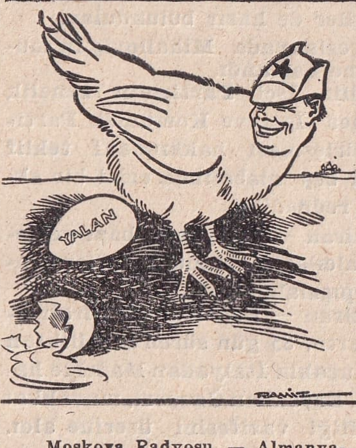
* Devlet Konservatuvarının 18 mayısta Ankarada verdiği konserde Chopin'in piyano koçertosu ve Ferit Alnar'ın Faust süiti çalınmıştır. Orkestrayı bizzat Ferit Alnar idare etmiştir.

* Fransız sanatkârı Robert Soetens 18 mayısta Kadıköy Halkevinde son konserini vermiştir. Kendisine piyanist Suzanne Roche refakat etmiştir.

* İstanbul Konservatuvarı Türk musikisi konserlerinin sonuncusu 21 mayısta verilmiş ve 28 mayısta tekrarlanmıştır. Bu konserde A ve B takımları hüseynî faslını dinletmiştir.

* Devlet Konservatuvarında Profesör Ludvig Çaçkes'in öğrencileri tara-

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

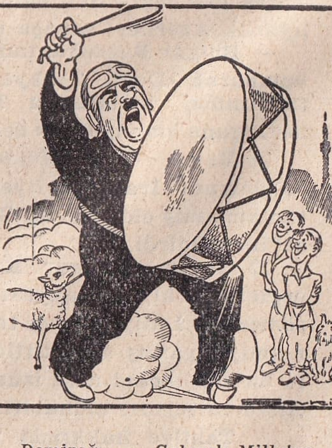
Moskova Radyosu — Almanyadaki açlığın bize şümulü yok. Halkımızı doyurmak için her gün yumurtlıyacağım!..
(*Karikatür'den*)

— Neden bugün ortada erkekler görünmüyor?,.
— Nasıl görünsün, baksana hep onların pantalonlarını giymişler.
(*Şaka'dan*)

Şeçmen — "Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkıyâ
Kangısın alsam gülü yahut ki câmı yâ seni,,
(*Cumhuriyet'ten*)

Demirağ — Gelecek Milletvekili seçiminde Partimiz adına adaylığını koymak istiyen hayır sahiplerinin Parti merkezimize müracaatları demokrasi namına rica olunuuur!..
[*Akbaba'dan*]

15 Mayıs — 15 Haziran 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

fından 1 haziranda Ankarada bir konser verilmiştir. Bu konserde eserleri çalınan besteciler şunlardır : Bach, Beethoven, Chopin, Debussy, Liszt ve Cyrill Scott.

* 2 haziran pazar günü radyoda Halil Bedi Yönetken, izahlı müzik saatini Maurice Ravel'e tahsis etmiş ve bu ünlü Fransız sanatkârının hayatı ve şahsiyetiyle birlikte eserlerinden seçme parçalar da dinletmiştir.

* Errata : Geçen ayki müzik kroniğinde bir yanlışlık olmuştur. Sayfa 84, sütun 1, satır 32 den itibaren beş satır şöyle olacaktır : « ... Soetens, Weber'in bir uvertüründen ve César Franck'ın re minör senfonisinden mürekkep bir program tertip etmiş olan Şehir Semfoni Orkestrasının konserinde Mozart'ın keman konçertosuna iştirak etmiş ve... ». Bu hususta dikkat nazarımızı çekmiş olan Kontrbasist Remzi Dölensoy'a teşekkür ederiz.

RESİM, FOTO, MİMARI

* Kıymetli kadın ressamlarımızdan Prenses Fahrünnisa Zeid ikinci resim sergisini 11 mayıstan 31 mayısa kadar Maçka'daki hususî salonunda açmıştır. Modern sanat alanında yeni bir hava teneffüs ettiren bu eserler zaman zaman Chagal'a yükselecek bir mükemmeliyet göstermektedir.

* Eren Eyuboğlu Beyoğlunda Filârmonik Derneği salonunda bir resim sergisi açmıştır. Sanatkârın, çoğunu Bursa'da meydana getirdiği bu eserler, gerek yerli dekoru ve gerekse yerli renkleri mükemmel bir inşa kudretiyle aksettirmeleri bakımından çok beğenilmiştir.

* Güzel Sanatlar Akademisi talebeleri, yıllık faaliyetlerini gösteren sergilerini mayıs ayı içinde açmışlardır. Akademi salonunda Bedri Rahmi atelyesi talebelerinin, Beyoğlu Halkevinde ise Nurullah Berk ve Cemal Tollu atelyesi talebelerinin resimleri teşhir edilmiştir.

* Ankara Halkevinin yıllık resim sergisi 19 mayısta açılmıştır. Şimdiye kadar açılan sergilerin on birincisini teşkil eden bu sergide 40 sanatkârın 111 eseri vardır. Ankarada bulunan ressamların iştirak ettiği bu sergi, çevresinde canlı bir hava yaratmıştır.

* Naci Kalmukoğlu İstanbulda açmış olduğu sergideki tablolarını Ankaraya götürerek 27 mayısta yeni bir sergi hâlinde Ankaralılara göstermiştir. Kalmukoğlu, frapan renkleri ve hayalî şekilleriyle daha ziyade çok iyi bir dekoratör olarak şahsiyetini tebarüz ettirmektedir.

* Beyoğlundaki İsmail Oygar Galerisinde Ahmet Hakkı Anlı bir sergi açmıştır. Realist ekolün mensuplarından olan sanatkârın eserlerindeki yapmacıktan uzak eda beğenilmiştir.

* İzmir Halkevi 21 mayısta, Selçuk ve Osmanlı Türkleri feodalitesi tarih ve mimarî eserleri sergisinin üçüncüsünü açmıştır. 640 eseri ihtiva eden sergide, Osmanlı başkentlerinden Bursa, Edirne ve İstanbuldaki eserlerden başka Türk Beyliklerine ait eserler arasında Karaman, Aydın, Menteşe, Saruhan oğullarına ait eserler de vardır. Serginin bilhassa Sinan köşesi ve Rüstem Paşa camisinin çinileri çok beğenilmiştir.

* Erzurum Halkevinde mayıs ayı içinde İngiliz Kültür Heyeti tarafından bir fotograf sergisi açılmıştır. Konya Halkevinde de bir resim ve mimarî sergisi açılmıştır.

TİYATRO

* Ses Opereti kış sezonuna son vermiştir. Bundan sonra Kadıköy Opera sinemasında senenin en çok beğenilen «Swing Fatma», «Bebiş», «Festival Yıldızı» ve «Van Kedisi» gibi operetleri tekrarlamış ve burada görülmemiş bir rağbete mazhar olmuştur. Ses Opereti, çok ciddî çalışmaları, görülmemiş şekildeki masraflı dekor ve elbiseleri ve en iyi aktör ve dansözlerden mürekkep büyük kadrosiyle bu kış İstanbul halkını alâkadar etmiş ve çok esaslı bir müessese halini almıştır. Ses Opereti bütün yaz müddetince Taksimdeki yazlık tiyatro bahçesinde temsiller verecektir.

* Muammer Karaca Tiyatrosu «Fuar Yıldızı» adlı müzikli komediden sonra İstanbuldaki faaliyetine son vererek Ankaraya gitmiştir. Ankaradaki Çiçek bahçesinde bir müddet temsiller verecektir.

* 15 mayısta Edebiyat Fakültesi talebeleri tarafından İstanbul Şehir Tiyatrosu Dram kısmı binasında Marcel Pagnol'un «Caz» piyesi temsil edilmiştir. Eseri Şehir Tiyatrosu sanatkârlarından Hüseyin Kemal sahneye koymuştur.

* Ankara Radyosunda 24 mayısta, Kemal Tözem'in seçimlere dair yazmış olduğu güzel bir radyo-fonik piyes temsil edilmistir.

* 27 mayısta Konservatuvar opera artistleri Ankarada Verdi'nin «Maskeli Balo» adlı operasını dinletmişlerdir. Bu opera radyoda yeni tertip edilen izahlı opera saati repertuvarına da alınmıştır. Bu saatleri Halil Bedi Yönetken, Vedat Gürten ve Markoviç vukufla idare etmektedirler.

* 29 mayısta İstanbul Şehir Tiyatrosunun yeni binasının temel atma töreni yapılmıştır. Bina sekiz milyon liraya çıkacak ve 5.277 metre karelik bir saha işgal edecektir. Binanın kaba inşaatı için beş buçuk milyon lira ayrılmıştır. Geniş sahnesi için en modern mekanik tertibat yapılacaktır. Bu tiyatro 1881 koltukta ve 333 kişi 69 locada oturmak üzere 2214 seyirci alabilecektir. Salonun alt katında 700 kişilik bir konser yeri de bulunacaktır.

* Ankarada Gazi Eğitim Enstitüsü İngilizce bölümü öğrencileri 8 mayısta Marion Watson'ın «Mahkûmlar Evi» adlı piyesini ingilizce olarak ve başarıyla temsil etmişlerdir.

MUHTELİF HAREKETLER

* Ahmet Adnan Saygun'un Yunus Emre oratoryosu münasebetiyle Ankara'da verilen konferanstan sonra gene Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi salonunda 22 mayısta bir sergi açılmıştır. Sergide Yunus'un memleket içinde resmî kütüphanelerde ve şahıslar elinde bulunan divanları, Yunus'un şiirlerini ihtiva eden cönkler, Yunus'a ait vesikalar, Yunus'tan bahseden basma ve yazma eserler teşhir edildi.

Sorulara — Cevaplar

Bay C. Miroğlu — Tahran:

1 — Türkiyede Azerbaycan hakkında şimdiye kadar bazı eserler yayınlanmışsa da bunların hepsini bulmak pek müşküldür. Mektubunuz üzerine araştırmalarımızda; Yeni Kafkasya, Azerî Türk, Yeşil Yaprak, Azerbaycan Yurtbilgisi, Bildiriş adlı dergilerle şu kitapları tesbit edebildik: Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar (Yusuf Vezirof), Seçme Mısralar, İran Türkleri (Sadık), Azerbaycan Cumhuriyetinin Tesisi ve Teşekkülü (Resulzade), Asrımızın Siyavuşu (Resulzade), Rusyada Siyasî Vaziyet (Resulzade), Azerbaycan Misakı Millisi (Mirza Bala), Azerbaycan (Caferoğlu).

2 — Ali Nihat Tarlan'ın Divan edebiyatından yayınladığı divanlar şunlardır : Şeyhi divanı, Nef'inin farsça divanının tercümesi, Yavuz Sultan Selim'in farsça divanının tercümesi.

Bay Etem Üngör — Kadıköy:

Alaturka musikiye dair muhtelif zamanlarda bazı eserler yayınlanmışsa da bunların çoğu bugün bulunamamaktadır. Rauf Yekta'nın 8 - 10 forma çıktıktan sonra yarıda kalan Türk Musiki Nazariyatı, Mahmut Ragıp Kösemihal'ın Şarki Anadolu Türkü ve Oyunları, Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz, Balkanlarda Musikinin İlerleyişi, Türk Avrupa Musiki Münasebetleri, Türk Halk Musikisinin Tonâl Hususiyetleri, Halk Musikisinde Pentatonizm adlı eserleri, bir heyet tarafından yayınlanan Anadolu Halk Türküleri, 18 fasikülden ibaret Dinî Klâsik Türk Musikisi Eserleri, Doktor Suphi Beyin Nazarî ve Amelî Türk Musikisi adlı kitabı ve eski yazı ile çıkmış Hanende, Gıdayi Ruh, Gülzarı Musiki adlı dergiler ... ilk akla gelenler arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Türkiyenin İç ve Dış Turizmden Beklediklori : Süreyya Ergün. 50 kuruş.

Eser, 1945 nisanında Türk İktisat Cemiyetinde Süreyya Ergün'ün yapmış olduğu münakaşalı bir konuşmadan meydana getirilmiştir. Harb sonrası devresinde en önemli aktüel meselelerden birini teşkil edecek olan turizmi, birçok memleketler şimdiden bir kalkınma vasıtası olarak ele almış bulunmakdatırlar. Eşsiz tabiat güzellikleri ve zengin bir tarih hazinesi gibi turizm için gereken esaslı şartlardan iki mühimine malik olan memleketimizin de bu mevzuda faal bir hale geçmesinin zamanıdır. İşte Süreyya Ergün bu kitabında, memleketin turizm politikası esaslarının ne olması lâzım geldiğini, bir mütehassıs gözüyle incelemektedir. Arkadaşımız Süreyyanın «Millî Kalkınma Vasıtalarından Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi» adlı eseri de turizm için bilinmesi lâzım esasları ihtiva etmekteydi. Uzun senelerdenberi bu mevzu üzerinde nazarî ve amelî tetkikleri olan Süreyya, gelişigüzel değil, en ilmî ve esaslı şekilde mücehhez bir otoritemizdir. Eseri, alâkalılarına ehemmiyetle tavsiye ederiz. Satış yeri: Türk Ekonomi Derneği, Ankara.

Savaş Sonunda Avrupa: Nâzım Poroy. 75 kuruş.

Savaş yılları içinde yazılan seyahat kitapları eskilerine nazaran daha çok ilgi çekiyor. Buna, olayların canlılığı ile birlikte sınır dışında seyahat etmenin güçlükleri de birer âmil olarak gösterilebilir. Tokat Milletvekili Nâzım Poroy da Fransa ve İsviçreye yapmış olduğu bir gezintinin notlarını mektuplar şeklinde tesbit etmiş ve Ülke gazetesinde yayınlamıştı. Şimdi bunları «Savaş Sonunda Avrupa» adı altında bir kitap halinde toplamıştır. Eserde savaş sonu dünyasının manzarası, kararsızlıkları, andişleri ve elemleri politik bir cepheden anlatılmaktadir. Birçok müellifatı olan ve son zamanlarda A. Aulard'ın «Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi» ni çok vukuflu bir ilâve yaparak üç büyük cilt halinde tercüme eden sayın Nâzım Poroy'un bu seyahat kitapçığı da çok iyi görmek ve iyi anlatılmak bakımından ehemmiyetlidir. Satış yeri: Hak Kitabevi, İstanbul.

Genel Tahlilî Fihrist: Bahattin Kutay. Başbakanlık Yayınlarından.

Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürü Bahattin Kutay, yorucu bir emek mahsulü olan bu eserinde, 23 nisan 1920 den 31 ekim 1945 tarihine kadar yürürlüğe konmuş olan kanun, tüzük, yönetmelikler ile yorumlar, kararlar, Danıştay ve Yargıtay tevhidi içtihat kararlarının bir fihristini meydana getirmiştir. Yedi yüz küsur sayfa tutan bu kitapta maddeler, hem başlıkların ilk harflerine, hem de delâlet ettikleri mevzulara göre alfabetik bir şekilde sıralanmıştır. Üçüncü tertip düsturun (ki içine Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyt devri mevzuatını alır) 1-26 ciltlerine ait bu sentetik hulâsa, kanun ve idare adamlarımızın büyük bir ihtiyaçlarını karşılıyacaktır. Ansiklopedimizin yazı ailesinden olan Baha Kutay bundan evvel bize 1-18 inci ciltlere ait olanını 1938 de vermişti. şimdi, daha sonraki mevzuatı da ihtiva etmek üzere yeniden ve baştan başlamak üzere 1-26 ciltler muhteviyatını bir arada vermiştir. Kanun adamlarına ve herkese lâzım olan bu çok faydalı eser için arkadaşımız Baha Kutayı candan kutlarız. Satış yeri: Başvekâlet Matbaası, Ankara.

Acıkan Taşlar: Rabindranath Tagore — İbrahim Hoyi. 150 kuruş.

Tercüme mekanik bir çevirme işi olmaktan çıkıp bir sanat haline girince mütercim ile müellif arasında mânevî bir bağ kurulmuş demektir. Tercümeyi bir iddia ile yapanlar, bunun için rastgele bir müelliften eser tercüme etmezler. Hamdi Varoğlu'nun Zola, Hasan Âli Ediz'in Gorki ve İbrahim Hoyi'nin Tagore tercümeleri bunun için güzeldir. Son olarak Tagore'un "Acıkan Taşlar,, (Hungry Stones) adlı eserini tercüme edip bastırmış olan İbrahim Hoyi, bundan önce de gene aynı Hintli sanatkârdan «Bahçıvan», «Büyüyen Ay», «Meyva Zamanı», «Gitanjali» adlı eserleri çevirmiş ve bunlar tekrar tekrar basılmak suretiyle büyük bir rağbet görmüştü. Eserin ahenkli üslûbunu terçümede de muhafaza için kelimeleri seçmede uzun uzadıya kafa yoran Hoyi'nin vâdettiği diğer Tagore tercümelerini; "Yurt ve Dünya» ile «Firari» yi de ilgiyle bekliyoruz. Ansiklopedimizin yazı ailesinden olan İbrahim Hoyi'yi bu yeni tercümesindeki muvaffakiyetinden dolayı tebrik ederiz. Satış yeri: Remzi Kitabevi, İstanbul.

Fatihin Şiirleri: Kemal Edip Ünsel. 180 kuruş.

Fatihin şiirleri, edebî şahsiyeti, dili, üslûbu, imlâ hususiyetleri, aruz ve kafiye bakımından hususiyetleriyle Fatihin şairliğine ve şiirlerine dair malûmat veren eserlere ait bibliyografyayı ve diğer malûmatı ihtiva eden bu eser çok mükemmeldir. Çıkaran: Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Belleten: Sayı 38. 100 kuruş.

Mutat zenginlik ve baskı nefasetiyle çıkmıştır. Çıkaran: Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Köy Doktoru. 125 kuruş

Mütehassıs doktorların eserlerinden faydalanılarak meydana getirilen bu kitap, büyük merkezlerden uzakta ve herhangi bir vaka karşısında süratle doktor çağrılamıyacak yerlerde bulunanlara en önemli sağlık bilgilerini vermektedir. Eserde gerek bir kaza neticesinde sağlık durumu tehlikeye düşenler için, gerekse mikrobik bir hastalığa tutulanların tedavisi için bütün tedavi yolları basit bir dille anlatılmıştır. Kitabın sonuna, Köy Kanununun sağlığı ilgilendiren hükümleri ve köy sağlık korucusu talimatı da eklenmiştir. Şehirlerden uzakta yaşıyan bütün yurttaşların ihtiyacını karşılayacak olan bu kitabı hararetle tavsiye ederiz. Çıkaran Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.

Ölüm Kampında On Beş Ay: Marcel Conversy=Erdoğan Meto ve Naim Yamaner. 100 kuruş.

Fransız topraklarında Gestapo tarafından tevkif edilerek Buchenwald esir kampında korku, işkence ve açlık ile yüz yüze haftalarca ıstırap çeken bir gazetecinin hâtıralarıdır. İnsanlığın yüz kızartıcı bir devrini en ağır şartlar içinde yaşıyan Conversy, ibret ve dehşetle okunacak sahneleri, ölü yakma fırınlarının bekleme odalarında geçirilen ifadesi imkânsız dakikaları anlatıyor. Eserin edebî bir iddiası yoktur; fakat hayatın acılıklarını, realist bir şekilde anlatabilmiş olması itibariyle, herhangi bir macera romanı olmaktan da çok uzaktır. Çıkaran Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.

Pratik Gül Bahçesi: Lûtfi Arif Kenber. 150 kuruş

Tarım ve ekonomi işlerine dair muhtelif konular üzerinde yayınlar yapmakta olan Kenber, bu kitabiyle, memleketimizde, eski ve yeni edebiyatımızın en güzel örneklerine bir ilham kaynağı olan bu çiçeği, bir fen adamı gözüyle inceliyor. Güllerin yetiştirilmesi, değişik çeşitlerin meydana getirilmesi, aşılama ve ıslah şekilleri üzerinde gereken teknik bilgiler bu kitapta toplanmıştır. Eserin son kısmını teşkil eden ve muhtelif gül çeşitleri hakkında zengin bir iûgatçe mahiyetinde olan sayfalar ise, öyle sanıyoruz ki, dilimizde başka bir yerde rastlanmıyacak derecede etraflı yazılmıştır. Çıkaran İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Pratik Tavukçuluk: Dr. Fuat Ali Örsan. 150 kuruş.

Bu kitap fennî kümes yapmak, kışın yumurtlatmak, öldürmeden piliç yetiştirmek gibi en önemli bilgileri bir mütehassıs gözüyle ve anlaşılır bir dille anlatmaktadır. Eserde on tavuk üzerinde fennî tavukçuluğu öğretmek ve sonunda bin tavukluk yumurta çiftlikleri meydana getirmek için tecrübe devresi geçirmek üzere bu için inceliklerine yer verilmiştir. Millî servetimizi arttırmayı gaye edinen bu gibi teknik yayınların çoğaldığını gördükçe seviniyoruz.

Kırmızı Balıklar: Cahit Uçuk, 100 kuruş.

Çalışarak hayatını kazanan, evine bakan bugünün genç kızının yaşayışını, bu güzel romanda okuyan kızlar; bu eserin kahramanı Filiz'in mücadelelerinde kendi mücadelelerini, onun sevinmelerinde kendi neşesini, onun gururunda, yılmazlığında kendilerininkini bulacaklardır.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Hazian 1946 — 15 Temmuz 1946 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 Haziran — Üniversitenin muhtariyete kavuşması dolayısiyle İstanbul Üniversitesiyle Teknik Üniversitede bütün öğretim heyeti ve öğrencilerin iştirakiyle bir tören yapıldı ve bu büyük gün güzel bir şekilde kutlandı.

16 Haziran — Toprak Kanununun kabulünün birinci yıldönümü yurdun muhtelif bölgelerinde törenlerle kutlandı.

— Teşkilâtı bulunan yerlerden gelen temsilcilerin iştirakiyle Ankara'da Demokrat Parti Genel Merkezinde yapılan toplantıda Partinin milletvekilleri seçimine iştirakine ittifakla karar verildi.

17 Haziran — İstanbul Erkek Lisesi öğrencileri tarafından yaptırılan, Tanzimat edebiyatının tanınmış siması Şinasi'nin büstü Teknik Üniversitenin karşısındaki yeşil sahada törenle açıldı.

— Millî Kalkınma Partisi de milletvekilleri seçimlerine iştirake karar verdi.

18 Haziran — Bir gün evvel İstanbul limanına gelen İngiltereden aldığımız «Gayret» adlı muhribimiz İngiliz mürettebatından teslim alınarak gemiye törenle Türk bayrağı çekildi.

20 Haziran — Memleketimize bir dostluk ziyareti yapan Lübnan Cumhurbaşkanı Ekselans Beşare - El - Huri ve Bayan Beşare - El - Huri ile refakatlerindeki Lübnan devlet adamları Ankaraya geldiler ve garda Cumhurbaşkanımız İnönü ve Bayan İnönü ile devlet adamlarımız tarafından karşılandılar.

— İstanbul Üniversitesinde yapılan seçimlerde Fakülteler Kurulu şu doçentlerden teşekkül etti : Ferit Hakkı Sayman, Hıfzı Timur (Hukuk); Sabri Ülgener, Orhan Tuna (İktisat); Hazım Bumin, Necdet Sezer (Tıp); Mehdi Eralp, Sadettin Buruç (Edebiyat); Sara Akdiç, Ali Rıza Berç (Fen).

21 Haziran — Lübnanlı misafirler Ankarada Yüksek Ziraat Enstitüsünü ve Çubuk Barajını gezdiler. Şereflerine Başbakanımızın verdiği suvarede Cumhurbaşkanımız ve kordiplomatik hazır bulundu.

— Rize'de çay fabrikasının temeli atıldı.

22 Haziran — Lübnanlı misafirler Hasanoğlan Köy Enstitüsünü gezdiler ve Atatürk'ün kabrine muhteşem bir çelenk koydular. Şereflerine Lübnan maslahatgüzarı tarafından verilen suvarede Cumhurbaşkanımız da bulundu.

— Ankara Üniversitesi rektörü seçildi. Prof. Şevket Aziz Kansu Rektör oldu.

24 Haziran — Lübnanlı misafirler, İstanbul'a geldiler ve şehirde hususî gezintiler yaptılar.

— C. H. P. Genel Ssekreterliği, bir müddet evvel ihdas ettiği Parti İstanbul Müfettişliğini lâğvetti.

— Yapılan seçimlerde İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne Prof. Sıddık Sami Onar, Teknik Üniversite Rektörlüğüne Prof. Tevfik Taylan seçildiler.

25 Haziran — Birinci Ordu Müfettişliğine tâyin edilen Genel Kurmay İkinci Başkanı Orgeneral Salih Omurtak İstanbul'a geldi.

— Ankara'da Prof. Cemil Bilsel ve arkadaşları tarafından «Birleşmiş Milletler Türk Derneği» adiyle bir cemiyet kuruldu.

26 Haziran — Demokrat Parti, Mareşal Fevzi Çakmağı müstakil aday olarak listesine almıya ve adaylığını desteklemiye karar verdi.

— İstanbul Üniversitesi dekan seçimlerinde Tıp Fakültesine Muhittin Erel, Hukuk Fakültesine Hıfzı Veldet, Fen Fakültesine Fahir Yeniçay, İktisat Fakültesine Ömer Celâl Sarç, Edebiyat Fakültesine Hâmit Ongunsu seçildiler.

27 Haziran — Lübnanlı misafirler memleketlerine hareket ettiler.

1 Temmuz — İşçi Sigortaları Kanunu yürürlüğe girdi. Bu kanundan şimdilik 300.000 işçi ve aileleri faydalanmaktadır.

2 Temmuz — 15 ocak 1946 gecesi yanan İstanbul'da Unkapanı'nda Umumî Mağazalar deposunun kasten yakıldığı anlaşılarak depo müdüriyle iki arkadaşı hakkında dâva açıldı.

— Milletvekilleri seçiminin 21 temmuzda yapılacağı İçişleri Bakanlığından resmen bildirildi (Milletvekilleri sayısı 10 fazlasiyle 465 olacaktır).

8 Temmuz — Başbakan Şükrü Saraçoğlu Ankara Radyosundan ilk seçim nutkunu verdi.

— Trabzon limanının temeli Bayındırlık Bakanı Sırrı Day tarafından atıldı.

9 Temmuz — «Ankara Cinayeti» dâvasında şahsı hakkında dedikodular yapılmış olan Ankara Valisi Nevzat Tandoğan intihar etti.

13 Temmuz — İstanbul'a gelen Mareşal Çakmak tezahüratla karşılandı.

15 Haziran 1946 — 15 Temmuz 1946 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 Haziran — Dörtler Konferansı Pariste tekrar toplandı.

— Memleket dışında bulunan Polonya ordusu memleketin hürriyeti elde edilinceye kadar savaşa devam için yemin etti.

16 Haziran — Hindistan Umumî Valisi yeni muvakkat Hint hükûmetinin şeklini ilân etti. Kabinede beşi Müslüman Birliğinden, beşi Hint Kongresinden ve dördü muhtelif ırklardan olmak üzere on dört Hintli lider bulunacaktır.

19 Haziran — Fransa Millî Meclisi Dışişleri Bakanı Bidault'yu 384 reyle Başbakanlığa seçti. Aleyhte hiç rey atılmadı, komünistler müstenkif kaldılar.

20 Haziran — Pariste Dörtler, İtalya ve Bulgaristanın, sulh anlaşmaları yapıldıktan doksan gün sonra tahliyesine karar verdiler.

— Hitlere hizmet arzetmiş olan ve Almanyada yakalanarak Fransada bulunan Kudüs Müftüsü Elhac Emin El-Hüseyninin oradan kaçtığı ve Kahirede bulunduğu resmen açıklandı.

23 Haziran — Macaristanda matbaaların para basmıya yetişemiyeceği derecede muazzam bir enflâsyon baş gösterdi.

27 Haziran — Dörtler Konferansı Oniki Adanın askerlikten tecrit edilmek şartiyle Yunanistana verilmesine karar verdi. Fransız - İtalyan hududu meselesi halledildi. Bulgar donanmasının yedi bin tona indirilmesi kararlaştırıldı.

1 Temmuz — 30 haziran - 1 temmuz gece yarısında Pasifikte Bikini'de atom bombası tecrübesi yapıldı. Bu tecrübede hedefi teşkil eden 73 gemiden altısı battı, altısı tahribedildi, yirmi beşi ağır hasara uğradı, geriye kalan gemiler de az çok zarar gördü.

3 Temmuz — Dörtler, Triyeste meselesinde anlaşmıya vardılar. Anlaşmanın esası muhtariyetli bölgenin Birleşmiş Milletlerin idaresi altında tutulmasıdır. Dörtler İtalyan müstemlekeleri hakkında da mutabık kaldılar.

4 Temmuz — Dört Dışişleri Bakanları sulh konferansının 29 temmuzda toplanmasına karar verdiler. Konferansa 21 Müttefik devlet iştirak edecektir.

9 Temmuz — Fransa Hükûmeti dört devlet Dışişleri Bakanı konseyi namına İkinci Dünya Harbine fiilen iştirak eden milletlerin hepsine 29 temmuzda toplanacak sulh konferansına delegeler göndermek için dâvetnameler gönderdi.

— Londraya gitmiş olan Yunan Başbakanı Çaldaris, Yunan Kıralı ile uzun bir görüşme yaptı.

11 Temmuz — Dörtler Konferansı son toplantısını yaptı. Toplantıya başkanlık eden Bevin «Yakında tekrar sulh konferansında buluşacağız» diyerek toplantıya nihayet verdi.

14 temmuz — Fransa millî bayramı münasebetiyle Fransanın Metz şehrine gitmiş olan Churchill, şerefine verilen bir ziyafette bir nutuk söyliyerek: «Kuvvetli bir Fransa olmazsa, Avrupa veya kültürünün kalkınması olamaz. Fransa ve Büyük Britanya arasında en hafif bir anlaşmazlığa meydan verilmemelidir. Avrupa, düşüncelerimizde ön plânda yer almalıdır. Amerika, Avrupaya gelerek ikinci defa kanını dökmüştür» dedi.

15 Haziran — 15 Temmuz 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Üniversite muhtariyet kanunu için 15 haziranda Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bir kutlama töreni tertibedilmiştir. Prof. Abdülkadir Noyan ve Şevket Aziz Kansu birer nutuk söylemişlerdir. Aynı günde İstanbul Üniversitesinde eski rektör Tevfik Sağlam ve Sıddık Sami, Teknik Üniversitede de Tevfik Taylan ve İbrahim Cıvaoğlu konuşmuşlardır.

* 26 haziranda Ankara Nümune Hastahanesinde Prof. Dr. Eduart Melchior cerrahî metodlar üzerine bir ilmî konuşma yapmıştır.

* 4 temmuzda muharrir ve gazeteci Burhan Felek Kadıköy Halkevinde bir konferans vermiştir.

* Samsun Halkevinde İngiliz Kültür Heyeti öğretmenlerinden Mr. Jago İngilterede kara yoliyle bir gezi ve İngiliz eğitiminin amaçları adlı iki konferans vermiş, Halkevi Başkanı Emin Hekimgil tarafından türkçeye tercüme edilmiştir.

MÜZİK

* 16 haziranda Ankara Radyosunda Burhan Duyal, Fethi Kopuz, Zeki Berküren ve Enver Kakıcı; Hayden'in yaylı sazlar kuartetini ve Elgar'ın serenadını başariyle çalmışlardır.

* Brüksel'de toplanan Milletlerarası Radyo Difüzyon Kongresine memleketimiz adına Basın ve Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin, Fen Heyeti Başkanı İbrahim Şükrü Esgün, Radyo Dairesi Müdürü Cevat Memduh Altar ve Hususî Büro Müdürü Bedri Akyüz'den mürekkep bir heyet gitmiştir.

* 18 haziranda radyoda Şakir Orhan Borar, İzzet Albayrak ve Edip Sezen, Mozart'ın obualı fa majör kuvartetini çalmışlardır.

* 23 haziranda, Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi sanatkârları Ankara Radyosunda Smetana'nın Satılmış Nişanlı operasını kısaltılmış olarak temsil etmişlerdir. Müziği G. Markoviç idare etmiş ve temsili Vedat Gürtan hazırlamıştır.

* Dokuz yaşındaki kemancı Suzan Tan 27 haziran akşamı radyoda Radyo Senfoni Orkestrasının konserine iştirak etmiş ve Mozart'ın la majör keman konçertosunu başariyle çalmıştır. Cumhurbaşkanlığı Filârmonik orkestrası üyelerinden Viyolonist Nuri Kan'ın kızı olan küçük sanatkârı Gilbert Back yetiştirmektedir.

* Cenevre Konservatuvarı senelik imtihanları, İsviçre müzik bilginlerinin teşkil ettiği jüri önünda yapılmıştır. Viyolonsel ihtısas sınıfı birinci mükâfatını, hocalarının takdirlerini çeken bir Türk kızı, Feyha Talay kazanmıştır.

* 28 haziranda Enver Kapelman Ankara Radyosunda husust bir keman konseri vermiştir. Kendisine piyanoda Sieber refakat etmiştir.

* 3 temmuz akşamı Şadan Candar radyoda bir konser daha vermiştir. Değerli şan sanatkârı bu konserinde Schumann'ın bir eserini Cezar Franck'ık Geçit Alayı'nı teganni etmiştir. Piyenoda kendisine Mithat Fenmen refakat etmiştir.

* Amerikan Büyük Elçisinin teşebbüsiyle Ahmet Adnan Saygun'un Yunus Emre oratoryosu İnformation Buro tarafından mikro filme alınmıştır. Türkiyeyi ziyaret eden Unnra heyetinden Hisrman da kompozitörle görüşerek eserin Amerikada çalınması için tekliflerde bulunmuştur. Sanatkâr Londrada açılacak olan yeni Halkevinin açılış töreninde, ekim ayı içinde oratoryonun icrasını bizzat idare edecektir. Çekoslovak Elçisi de Prag Filârmonik Derneğinin aynı eseri çalması için müsaade istemiştir.

* 4 temmuzda Ankara Radyosunda Naciye Keskinoğlu bir piyano resitali vermiş ve Beethoven'in Sonate Op. 2 No. 1 ve Chopin'in Polonaise Op. 53, Debussy'nin La Soirée dans Grenade'ını çalmıştır.

* 7 temmuzda Ankara Radyosunda Brahms'ın mi bemol majör triyosu çalınmıştır. Piyanoda Mithat Fenmen, kemanda Orhan Borar, viyolada İzzet Albayrak iştirak etmişlerdir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

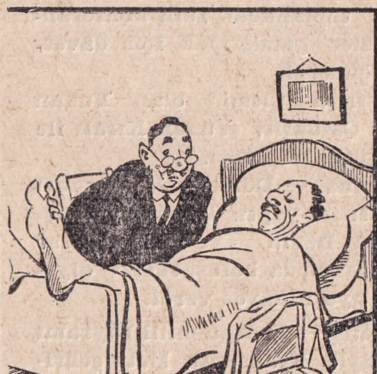
* 17 haziranda Konya Halkevinde İngiliz Kültür Heyetince gönderilen «Beş Büyük İlmî Başarı» adlı sergi açılmış ve şehirde geniş bir ilgi uyandırmıştır.

* 21 haziranda Bursa Halkevinde bir afiş sergisi açılmıştır. Sergiye Ticaret Lisesi öğrencilerinin yüz yirmiye yakın eseri konmuştur. Bunlar arasında birçok yerli firmaların ve müesseselerin hazırlattığı afişler pek beğenilmiştir.

* İngiliz Kültür Heyetinin Sıvas Halkevinde hazırladığı «İngiliz öğretim müesseseleri» fotoğraf sergisi 21 haziranda açılmıştır.

* İstanbulda Amerikan Haberler Servisi tarafından tertibedilen sergi şehrimizde büyük ilgi toplamıştır.

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

— Seçim propagandaları için dolaştım, bacaklarım bitti...
— Daima öyledir, gövdenin rabata kavuşması için eziyeti ayaklar çeker.

Karikatür'den

Yurtta deprem

.
.
.

Akbaba'dan

Büyük seçim hazırlıkları başladı...
— Dur acele etme,.. Bu defa seçilecekler ihtiyarlardan mı, gençlerden mi, anlaşılsın da ondan sonra tıraş ol!

karikatür'den

Muhtar — Nasıl, millet kendini bulabiliyor mu bari ?.,
Kâtip — Tabiî.. Millet kendini bulmasa burada işi ne?'.

Cumhuriyet'ten

15 Haziran — 15 Temmuz 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

Amerikan karikatür sanati hakkında umumî bir fikir veren bu sergide Peter Arno, C. S. Adams, H. Hokinson, Soglow, Thurber, Steinberg, Vip, Mary Petty, R. Taylor, W. de la Torre, Frankowen, Maulden, Williams, Gluyas gibi, Amerikanın en büyük dergilerinde, kısmen de Avrupa dergilerinde eser nesretmiş karikatüristlerin eserleri teşhir edilmiştir.

* 1 temmuzda Ankaradaki Resim ve Heykel galerisinde en genç karikatüristimiz Selma Emiroğlunun bir sergisi açılmıştır. Bu iyi yetişecek genç sanatkâr kızımızın eserleri İstanbulda olduğu gibi Ankarada da bir ilgi toplamıştır. Kendisinin tahsil için Avrupaya yollanacağı da memnuniyetle öğrenilmiştir.

* 1945-46 ders yılı döneminde Güzel Sanatlar Akademisi resim kısmından 18, heykel kısmından 2, Türk süsleme kısmından 5, süsleme kısmından 6, yüksek mimarlık kısmından 49 genç mezun olmuştur.

* Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz'ün nezareti altında Mahmutpaşa türbesiyle Âşık Pasazade türbesi onarılmıştır. Kâtip Çelebinin mezarı ve çevresi de tanzim olunmaktadır. Kayserideki Döner Kümbet etrafındaki evler de istimlâk edilerek açılmıştır, burası bir park haline getirilmektedir. Bursada Yıldırım medresesinin müze şubesi olarak onarımı Yeşiltürbenin eksik kalan kısımlarının tamamlanması, Sultan Murad'a izafe olunan eski evin düzenlenmesi işleri için de tahsisat ayrılmıştır.

TİYATRO

* Edebiyat Fakültesi temsil kolu mensupları 15 haziran akşamı İstanbul Şehir Komedi Tiyatrosunda Marcel Pagnol'un «Caz - İlim ve Aşk» piyesini tekrar temsil etmişlerdir. Bu temsilin hasılatı geçenlerde ölen edebiyatçılarımızdan Sadettin Nüzhet'in ailesine bir yardım olmak üzere ayrılmıştır.

* Ses Opereti, Taksimdeki yazlık tiyatrosunda «Kadınlar Adası» adlı operetle yaz temsillerine 2 temmuzda başlamıştır. Bu üç perdelik opereti yazan Sadık Şendil ve besteliyen de F. Kerten'dir. Günün en iyi elemanları ve çok iyi yetişmiş bale heyetiyle nazarı dikkati çeken ve ciddî mesaileriyle, mükemmel dekorlariyle çok beğenilen bu operet kışın olduğu gibi yazın da büyük ve haklı bir rağbet görmektedir.

* Yaz mevsimi dolayısiyle Ankara'ya giden Muammer Karaca Tiyatrosu Çiçek Bahçesinde temsiller vermiştir. İlk olarak kendisinin yazmış olduğu üç perdelik «Plâtin Palas» adlı operet temsil edilmiştir. İkinci eser 24 hazirandan itibaren gösterilen «Ne Yaman Şey» adlı üç perdelik bir operettir.

* Ankara'da yazlık temsiller vermek için faaliyete geçen Atillâ Revüsü de Yeni Doğan Bahçesinde bir sıra temsiller vermiştir. İlk olarak Ekrem ve Cemal Reşit kardeşlerin «Deli-Dolu» operetini oynamışlardır. İkinci eser S. Nahit Bilga'nın «Gönülden Gönüle» adlı operetidir.

* 24 haziran akşamı Ankara Sergievinde bir tiyatro şenliği terip edilmiştir. Küçük Ali, Necdet İnce, Resai Barbaros'un iştirakiyle orta oyunu oynanmış, meddah, tuluat gibi tarihin malı olmuş olan temsil nevilerinden birer örnek verilmiştir. Şenlikte ayrıca Radyo tiyatrosu, operet tiyatrosu yer almıştır.

* Maçka'da kurulacak olan açık hava tiyatrosunun dört yüz bin liralık ilk kısım inşaatı ihale edilmiş ve faaliyete geçilmiştir.

* C. H. P. bir piyes müsabakası açmıştır. Bu müsabakaya 1940 yılından sonra yazılmış ve basılmış veya basılmamış, oynanmış veya oynanmamış telif eserler kabul edilecektir. Birinciye 3.000, ikinciye 2.000 ve üçüncüye 1.000 liralık para mükâfatı verilecektir.

MUTELİF HAREKETLER

* 16 haziranda Yargıtay Başsavcısı Fahrettin Karaoğlan vefat etmiştir. 1882 de Manastır'da doğan merhum, İstanbul Hukuk Mektebinden mezun olduktan sonra otuz küsur yıl adliyemizde en mühim ve mesuliyetli vazifeleri başariyle yapmıştır. Hukuk alanında büyük bir değer taşıyan makaleleri ve «Adaletin Dilekleri», «Notlu Ceza Kanunu», «Orman Mevzuatı» gibi telif eserleri vardır.

* Yakın Doğu memleketlerinde bir inceleme gezisi yapan, California Üniversitesi Kütüphanecilik Okulu Direktörü Dr. Mary Duncan Carter Ankaraya gelerek temaslarda bulunmuştur. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin bu alandaki çalışmalariyle yakından ilgilenmiştir.

* Eski Darülfünun profesörlerinden ve şehrimizin tanınmış avukatlarından İsmail Ratip Dinçel 18 haziranda vefat etmiştir. Merhum hukuk ilmine değerli hizmetleri dokunan ve yüzlerce genç yetiştiren bir şahsiyetti.

* Cumhuriyet gazetesi Yunus Nadi adına bir makale müsabakası açmıştır. Neticeler her yıl 28 haziranda ilân edilecek ve o yıl müsabakaya iştirak etmiş olanlar arasında birinciye 1000 liralık mükâfat verilecektir. Müsabakaya iştirak edenlerin amatör olmaları ve namı müstear kullanmamaları şart koşulmuştur. Gelen makaleler ilk seçimden sonra gazetede basılacak ve neticede jüri kararını verecektir.

* 4 temmuz akşamı saat 22,06 da Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi İngiliz Dil ve Edebiyat Profesörü Saffet Korkut genç yaşta hayata gözlerini kapamıştır. 1909 yılında doğan merhum, Çapa Kız öğretmen Okulundan mezun olduktan sonra 1928 yılında Oxford Üniversitesine giderek İngilterede altı yıl kalmış ve büyük bir başarı göstererek mezun olmuştu. Bu çalışkan ve bilgili Türk kızı memleketimize döndükten sonrada kültürümüzün faydalı bir elemanı haline gelmiş ve Ankaradaki fakültenin İngiliz Edebiyatı bölümünün âdeta yoktan var edecek bir şekilde kurulmasına yardım etmiştir.

SİNEMA

* Elektra Film şirketi «Yuvamı Yıkamazsın» adlı bir film çevirmektedir. Senaryoyu Kâni Kıpçak hazırlamıştır. Şehir Tiyatrosu artistlerinden Cahide Sonku, İ. Galip Arcan, Hüseyin Kemal ve Oya Sensev ile Rüçhan Çamay rol almışlardır.

* Şehir Tiyatrosu Rejisörü Muhsin Ertuğrul Bursa'da bir film çevirmektedir. Filmin dış manzaraları Apolyont gölünde ve Karacabey boğazında alınmaktadır.

Sorular — Cevaplar

Bay Hasan Kumbaracı — Tophane: Bir tesadüf eseri olarak bu sayıya ilk matbaamıza ait bir bent koymuştuk. Siz de İbrahim Müteferrikayı müteakip kimlerin hangi tarihlerde matbaa açtıklarını soruyorsunuz. Bunu burada izah çok yer tutar. Size «Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış» adlı eserimi tavsiye ederim. Bu eser, Millî Eğitim Yayınevlerinde bir liraya satılmaktadır. Harf inkılâbından sonra bugüne kadar Türkiyede kaç eser basıldığı hakkındaki sualinize de bu eserim, kitabın basıldığı 1939 tarihine kadar, cevap verecektir. Bu tarihten sanrası için gene Millî Eğitim Bakanlığının neşriyatından olan « Türkiye Bibliyografyası» nın fasiküllerini takibetmeniz icabedecektir. Bugün Türkiye hudutları içinde kaç matbaanın faaliyette bulunduğu hakkındaki sualinize gelince, bu rakam resmî ve hususiler hep bir arada, yakın bir tahminle, İstanbulda dört yüzden fazla, Ankarada yirmi kadar, illerde iki yüz etrafındadır.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Kanunlarımızda Müddetler: Doğan Bodur.

Büyük bir emek mahsulü olduğu hemen anlaşılan bu yedi yüz küsur sayfalık eser, 1 ocak 1946 tarihinde yürürlükte olan bütün kanunlarımızın müddetle ilgili hükümlerini ilmî bir şekilde tasnif ederek vermektedir. Kitap yalnız zaman aşımı ve hakkı düşüren müddetleri değil, bunlardan başka, müddetle ilgili bütün hükümleri de ihtiva etmektedir. Kitabın birinci bölümünde muhtelif müddetlere ait bulunan hükümler sıralanmış, ikinci bir kısımda ise bu hükümler alfabetik bir sıra takibedilerek bir genel fihrist meydana getirilmiştir. Esere, Ord. Prof. Mustafa Reşit Belgesay'ın yazmış olduğu kırk dört sayfa tutan müddetler hakkındaki etüdü ayrıca bir canlılık vermektedir. Ord. Prof. Ernest Hirş de güzel bir önsöz yazmıştır. Hukuk ve adliye işleriyle uğraşanların el altında bulundurmaları gereken bu kitabı Üniversite Kitabevi itina ile bastırmıştır. Bilhassa huhukculara tavsiye ederiz.

İnsanlığın Vatanı: Hendrik Willem Van Loon - Nüvit Osmay. 500 kuruş.

Klâsik öğretim şekillerinin ve bu suretle verilen bilgilerin ilerliyen ihtiyaçlar karşısında statik kalması, bilhassa Amerikalı müellifleri yeni baştan ilim kitapları yazmıya zorlamıştır. Daha önce dilimize «İnsanlığın Kurtuluşu» adlı bir eseri çevrilmiş bulunan Van Loon'un bir okuyucusu, kendisinden, yalnız bilmek istediği şeyleri öğreten ve başka hiçbir şeyden bahsetmiyen bir coğrafya kitabı yazmasını istemiş ve okullarda verilen bilgilerin hiçbir işe yaramıyan isimlerden ve eskimiye mahkûm rakamlardan ibaret olduğundan şikâyet etmiştir. Müellifi, bu kitabı yazmıya sevkeden bu arzudur. Van Loon; «Tarih, coğrafyanın dördüncü buududur, ona zaman ve mâna verir» demekle kendi yolunu aydınlatmış oluyor. Kitabı, coğrafyayı, bilhassa tabiî coğrafyayı statiklikten kurtaran güzel buluşlarla doludur. Memleketimiz için yep yeni bir tarzda olan bu kitap, bilhassa coğrafya meraklılarını ve öğrencileri yakından ilgilendirecek bir değerdedir. Tercüme de Millî Eğitim Bakanlığınca incelenmiş ve değerli bulunmuştur. Çıkaran: Üniversite Kitabevi.

Atomlar ve Yıldızlar: Pierre Rousseau - Talât Erben. 100 kuruş.

Bu eser, «Bilgi Dünyası Koleksiyonu» adiyle yeni bir ilmî seri hazırlıyan Üniversite Kitabevinin ilk yayınıdır. Cemal Hakkı Selek, aydın bir kitapçı sıfatiyle, memleket kültürüne faydalı bir hizmet yapmak istemiş ve, Üniversite profesör ve doçentlerinin yardımını temin ederek çok ciddi bir işe girişmiş bulunmaktadır. Matematik, fizik, kimya, biyoloji, fizyoloji, tarih, coğrafya, sosyoloji, edebiyat gibi çeşitli bölümlerde en salâhiyetli simaları bir araya toplıyan bu koleksiyon, ilk plânda Batı memleketlerindeki en muvaffak halk kitaplarını tercüme işine girişmiştir. Kitaba bir önsöz yazan Büyük Fransız Fizikçisi Fréderic Joliot - Curie, bu eserde, madde ve enerji hakkındaki esaslı bilgilerimizin bir hulâsası bulunduğunu söylemektedir. Tercüme, Teknik Üniversite profesörlerinden Ratip Berker tarafından incelenmiştir. Üniversite Kitabevine bu yolda başarılar dilerken kitabı, atomun yapısına merak duyan bütün aydınlarımıza tavsiye ederiz.

Tolstoydan 17 Hikâye: Çeviren Vâlâ Nurettin Vâ-Nû. 50 kuruş.

Ejderhanın Dişleri: Nathaniel Hawtorne - Şevket Rado. 50 kuruş.

«Doğan Kardeş» adlı çocuk dergisiyle memleketimiz çocuk neşriyatında inkılâp denecek bir hareket uyandıran Vedat Nedim Tör, buna muvazi olarak bir seri kitap da yayınlamıya hazırlanmıştır. Bu serinin ilk kitabı meşhur edip Leon Tolstoy'un cocukların terbiyesine yardımcı bir unsur olmak üzere kaleme aldığı küçük hikâyelerdir. Sevgi, kahramanlık, çalışma zevki, iyimserlik gibi belli başlı karakterleri çocuklara ustalıkla telkin eden bu hikâyeler kendi nevilerinde emsâlsizdir. Aynı serinin ikinci kitabı «Ejderhanın Dişleri» adını taşıyor. Sevket Rado, temiz bir dille Nathaniel Hawtone'dan tercüme etmiştir. Çocukları ilk çağın masal dünyasında gezdiren bu hikâye de güzel bir şekilde resimlenmiştir. Üç renkli ve çok güzel çizilmiş birer kapakla süslü olan bu iki kitabı çocuklarına seçilmiş eserleri okutmak istiyenlere tavsiye ederiz.

Uzaktan Sesler (Şiirler): Cemil Milyon. 100 kuruş.

His cephesi zengin olan şair, ilk bakışta kolay yazılmış hissini veren bu manzumelerde, yer yer, başlangıçta ulaşılabilen bir seviyenin üstüne çıkmıya muvaffak olabilmiştir Romantik ve bazan şairane edası, onu, içinde yaşadığı reel hayattan zaman zaman uzaklaştırmaktadır. Bundan dolayı, yabancısı olduğu bir hayatı terennüm etse bile samimiyeti ve iyi niyeti kendisini büsbütün bir çıkmaza sokmamaktadır. Şekil meselesinde fazla ısrar etmemekte, kendine hangisi kolay gelirse, bazan hece, bazan serbest nazım kullanmaktadır. Memleketimizde genç şiir nesillerinin alabildiğine inkişaf ettiği bir devrede gelen şair, hayali ve ferdî mevzulardan hayatın içine doğru bir meyil duyarsa, daha muvaffak olacağı şüphesizdir.

Poliyana: Eleanor H. Porter - Nermin Milâr. 100 kuruş.

Haluk, samimî ve fevkalâde nikbin bir kızın, çevresindeki en bedbin insanlara bile yaşama zevki ve neşe aşılıyarak onları nasıl mesut ettiğini hikâye eden bu kitabın tercüme edilmemiş bulunduğu bir medenî dil yok gibidir. Avrupa ve Amerika memleketlerinde milyonlarca okuyucu tarafından alâka ile okunan bu roman Türk okuyucuları için de yabancı değildir. Şimdi de Nermin Milâr onu temiz ve itinalı bir dil ile yeniden çevirmekle gençlik için faydalı bir hizmet yapmış oluyor. Eseri İnkılâp Kitabevi çıkarmıştır.

Aşk Rüyası: Maksim Gorki - Hasan Âli Ediz. 125 kuruş.

Hasan Âli Ediz'in ilk Gorki tercümesi, «Aşk Rüyası» sekiz yıl önce basılmış kısa bir zamanda tükenmişti. Ansiklopedimizin yazı ailesinden olan kıymetli mütercimin bu müddet zarfında «Benim Üniversitelerim», «Körlerin Türküsü», «Soytarı» gibi Gorki tercümeleri çıkmış ve hepsi de Türk okuyucuları tarafından büyük bir ilgi görmüştür. Bu ilginin sebebini, mütercimin doğru ve temiz tercümesi bir yana, biraz da Gorkinin şahsiyetinde aramak lâzımdır. Zira Gorki, gerek Türk hikâyeciliğine yapmış olduğu tesirler ve gerekse atmosferinin sıcaklığı itibariyle, memleketimizde hiçbir Avrupalı sanatkârın ulaşamadığı bir sempati kazanmıştır. Hasan Âli Ediz, «Aşk Rüyası» nı tâdilli ve ilâveli bir şekilde yeniden hazırlamakla herhangi bir iş yapmış olmuyor; inşa halinde bulunan genç bir Türk sanatının bu dev sanatkâra olan saygısını da belirtmiş oluyor. Gorki hakkında fazla bir şey söylemeyi lüzumsuz buluyoruz, Zira Hasan Âli Edizin, kitabın başına eklemiş olduğu önsöz, bu alanda dilimizde yazılmış olan, belli başlı etüdlerin en mühimidir. Kitabı basan: Remzi Kitabevi.

Bahtı Kara Bir Kız: Aleksandr Kuprin - Hasan Âli Ediz. 75 kuruş.

Kuprin'i Türk okuyucusu pek tanımaz. Gaffar Güney'in daha önce «Varlık» mecmuasında neşredip «Seçme Rus Hikâyeleri» ne aldığı birkaç hikâye müstesna, ondan hemen hiçbir şey çevrilmemiştir. Yazı arkadaşımız Hasan Âli Ediz'in son tercüme ettiği «Bahtı Kara Bir Kız» dilimizde Kuprin'in ilk kitabıdır. Çehof çapında olmamakla beraber Rus realizminde önemli bir rolü olan Kuprin Rus edebiyatında Turgenyef, Tolstoy, ve Çehof-un devam ettirdiği edebî geleneğin çığrı içinde gelişmiş ve Maupassant'vari bir sanat eseri yaratmıştır. Onun cemiyeti tahlilleri, sırf tenkidetmek, fakat tenkidedilenin yerine yeni bir şey getirmemek itibariyle noksandır, fakat yalın kat değildir. İyi bir tercümenin nasıl olabileceğini soranlara cevap vermekte, Hasan Âli Ediz'in sayısı yirmi beşi bulan edebî tercümeleri karşısında, artık sıkıntı çekilmemektedir. Bu güzel hikâyeyi Nebioğlu Yayınevi çıkarmıştır.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Temmuz 1946 — 15 Ağustos 1946 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 temmuz — Açılmış olan seçim mücadelesine Demokrat Partinin fiilî iştirâki, Parti Başkanı Celâl Bayar'ın İzmir'de otuz bin kişi önünde söylediği nutukla başladı.

17 temmuz — C. H. P. Genel Başkanı Ankara Radyosunda bir beyanname yayınladı ve bilhassa «Bize oy verirseniz memleketin iç ve dış politikasında doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizi memnun edecek başarıları elde edeceğimize güveniyoruz» dedi.

19 temmuz — Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden büyük sanatkâr İsmail Hakkı Altınbezer Üsküdarda Selimiyedeki evinde hayata gözlerini yumdu.

21 temmuz — Yurdun her tarafında ilk defa olarak bir dereceli milletvekili seçimi yapıldı.

23 temmuz — İlân edilen neticelere göre C. H. P. den 395, D. P. den 63, müstakil 7 aday milletvekili seçildi.

24 temmuz — Sıkıyönetim Komutanlığı İstanbul gazetelerine şu tebliği gönderdi: «Millet idaresinin tam bir serbestlikle tecellisini güçleştirir endişesiyle İstanbul gazetelerinde seçime takaddüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Fakat seçim büyük bir sükûnet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve herhangi bir tahrike maruz bırakılmamaları icabeder. Bu böyle iken de bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı ağır neşriyata devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilemiyeceği ve bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim Komutanlığının harekete geçeceği tebliğ olunur.»

— Demokrat P. Başkanı Celâl Bayar seçimler hakkında gazetecilere beyanatta bulundu ve partiye gösterilen itimattan dolayı millete teşekkür etti

25 temmuz — İstanbul gazeteleri, Celâl Bayar'ın beyanatını, Sıkıyönetim Komutanlığının tebliğine mugayir hareket etmemek üzere ancak kısmen yayınladılar.

— Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri talimata aykırı hareketlerinden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatıldı.

29 temmuz — Demokrat Parti Başkanlığı bir mektupla müracaat ederek sıkıyönetimin kaldırılmasını istedi.

30 temmuz — Genelkurmay Başkanı Kâzım Orbay istifa etti ve Yüksek Askeri Şûra üyeliğine nakledilerek yerine Birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Salih Omurtak tâyin olundu.

31 temmuz — Başbakanlık Demokrat Parti Başkanlığının sıkıyönetimin kaldırılması isteğine verdiği cevapta sıkıyönetimin Büyük Millet Meclisi kararıyle altı ay uzatılmış olduğunu ve komutanlığın kendisine verilen yetkileri kullanmakta tamamiyle serbest olduğunu bildirdi.

5 ağustos — Büyük Millet Meclisinin sekizinci dönemi açıldı. Meclis Reisliğine Kâzım Karabekir seçildi. İnönü 451 oydan 388 i ile tekrar Cumhurbaşkanlığına seçildi. Demokrat Partinin adayı Mareşal Fevzi Çakmak 59 rey aldı. Saracoğlu kabinesi istifa etti, yeni kabineyi kurmıya İstanbul milletvekili Recep Peker memur edildi.

6 ağustos — Yeni kabine şöyle kuruldu:

Başbakan: İstanbul milletvekili Receb Peker

Adalet Bakanı: Ankara milletvekili Mümtaz Ökmen

Millî Savunma Bakanı: İstanbul milletvekili Orgeneral Cemil Cahit Toydemir

İçişleri Bakanı: Gümüşane milletvekili Şükrü Sökmensüer

Maliye Bakanı: Tokat milletvekili Halid Nazmi Kişmir

Millî Eğitim Bakanı: Sıvas milletvekili Reşad Şemseddin Sirer

Bayındırlık Bakanı: Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı

Ekonomi Bakanı: Rize milletvekili Tahsin Bekir Balta

Sağlık Bakanı: Denizli milletvekili Doktor Behçet Uz

Gümrük ve Tekel Bakanı: Kastamonu milletvekili Tahsin Coşkan

Tarım Bakanı: Manisa milletvekili Faik Kurdoğlu

Ulaştırma Bakanı: Erzurum milletvekili Şükrü Koçak

Ticaret Bakanı: İzmir milletvekili Atıf İnan

Çalışma Bakanı: Konya milletvekili Dr. Sadi Irmak

11 ağustos — Avustralyadan satın aldığımız sahil korvetlerinin üçü İstanbul limanına geldi

12 ağustos — Meclis ikinci toplantısını yaparak muhtelif komisyonlarla seçim tutanaklarına itirazları inceleme komisyonunu seçti. Halk Partisinden 270, Demokrat Partiden 34 milletvekiline itiraz edildi.

13 ağustos — Sovyet maslahatgüzarının 8 ağustosta Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek Boğazlar hakkında bir nota tevdi ettiği açıklandı; notada talebedilen noktalar şunlardır: 1 — Boğazlar, bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır. 2 — Boğazlar Karadeniz devletlerinin harb gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır. 3 — Karadenizde sahili bulunmıyan devletlere aid harb gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususî surette derpiş edilen haller müstesna, memnudur. 4 — Karadenize girmek ve Karadenizden çıkmak için tabiî su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiyenin ve Karadenizde sahili bulunan diğer devletlerin salâhiyeti dahilinde olmalıdır. 5 — Boğazlarda ticarî seyrüseferlerin serbestîsini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alâkadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatiyle Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazların Karadenizde sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalariyle temin ederler.

14 ağustos — Receb Peker, kabinesinin programını mecliste okudu. Demokrat Parti uzun olan programın tetkiki için görüşmelerin 16 ağustosa bırakılmasını istedi; kabul olunmadı. Bunun üzerine Demokrat Parti, hükûmetin dış siyasetini tasvib etmekle beraber, kabineye ademiitimat reyi verdi. Hükûmet bu suretle 431 mevcuttan 378 inin reyi ile itimat kazandı.

15 Temmuz 1946 — 15 Ağustos 1946 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

22 temmuz — Kudüs'te İngiliz genel karargâhı bombalandı, elli kişi öldü, bütün Filistinde sıkıyönetim ilân edildi.

24 temmuz — Beşinci atom bombası Greenwich ayariyle saat 21.35 de Bikini körfezinde ve suyun altında patlatıldı. Sular derhal 600 metre irtifaa yükseldi. Havada patlatılmak suretiyle yapılan ilk tecrübe kadar tesirli olmadığı ilk intibalardır. Bununla beraber atom bombasının gemilerdeki bütün mürettebatın, birdenbire olmasa da, ölümüne sebebolacağına muhakkak nazariyle bakılmaktadır.

25 temmuz — Nürenberg mahkemesinde Amerikan Başsavcısı yirmi beş bin kelimelik ithamnamesini okuyarak Göring'i ve bütün arkadaşlarını hem şahsen, hem toplu olarak dünyayı harbe sürüklemekle itham etti.

29 temmuz — Barış konferansı yirmi bir milletin bin beş yüz delegesinin iştirakiyle Paris'te çetin bir hava içinde açıldı.

3 ağustos — Amerika ordusu Genel Kurmay Başkanı General Eisenhower istişare komisyonuna verdiği izahatta barışın korunması için bir milyon askerin silâh altında kalması lüzumunu bildirdi.

— İngiltere, Basra'ya Hintli askerlerden mürekkep bir kıta gönderdi. İran İngiltereyi protesto etti.

13 ağustos — Rusyanın Türkiyeye verdiği nota yayınlandı (notanın metni iç olaylardadır).

15 Temmuz — 15 Ağustos 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 19 temmuzda Şişli Halkevinde Hamdullah Suphi Tanrıöver, «İslâmiyetten evvel, sonra ve bugünkü Türk kadını» konulu enteresan bir konferans vermiştir.

* 24 temmuzda Lozan Sulhünün yirmi üçüncü yıldönümünü kutlamak üzere Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde yapılan törende Rektör Şevket Aziz Kansu, Hukuk Fakültesinden Prof. Bülent Esen, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden Prof. Bekir Sıtkı Baykal, bu büyük günün önemini belirten birer konuşma yapmışlardır. Aynı gün İstanbul Üniversitesi Devletler Hukuku Enstitüsü de bir toplantı yapmış ve Enstitü Müdürü Muammer Raşit Sevig'ten sonra Doçent Hıfzı Timur ve bir öğrenci konuşmuşlardır.

* İngiliz Kültür Heyeti tarafından Giresunda açılan sergi münasebetiyle temmuzun son haftasında bir seri konferans da verilmiştir. Bu arada Mister Bestin'in «İngiliz tahsil ve terbiye amaçları», «İngiliz resim sanatı» konulu konferansları ilgi toplamıştır.

İHTİFALLER

* 9 ağustosta Dr. İbrahim Zati Öget'in birinci ölüm yıldönümü münasebetiyle mezarı başında bir anma töreni yapılmıştır. Merhum, Yeşilay derneğinin asbaşkanı bulunuyordu. Memlekete birçok faydalı hizmetleri vardır.

MÜZİK

* Şilili meşhur ses ve sinema sanatkârı Rosita Serrano 15 temmuzda İstanbula gelmiş ve 18 temmuzdan itibaren Taksim Belediye gazinosunda İstanbul halkına kendini dinletmiye başlamıştır. Rosita Serrano, dünyaca Şili Bülbülü namiyle tanınmaktadır.

* Ankara Radyosu sanatkârlarından viyolonist Enver Kapelman radyoda bir seri keman konseri vermiştir. Sanatkârın 16, 23 temmuz ve 2 ağustos günlerinde verdiği bu konserlerde kendisine piyanoda Sieber refakat etmiştir.

* Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1937 yılındanberi her yıl yaptırılan halk ezgileri derlemesine bu yıl Hatay ve İçel illeriyle Antalya İlinin doğu ilçelerinde devam edilmesine karar verilmiştir. Bu iş için, Devlet Konservatuvarı profesörlerinden Halil Bedi Yönetken'in başkanlığında Konservatuvar Folklor Arşivi Şefi Muzaffer Sarıözen ve teknisyen Rıza Yetişen'den mürekkep bir uzman heyeti 24 temmuzda ses kaydeden aletlerle birlikte İskenderuna hareket etmiştir.

* 24 ve 30 temmuzda Hilmi Girkinkoç, Ankara Radyosunda birer şan konseri vermiştir. Her iki seansta da kendisine piyanoda G. Markoviç refakat etmiştir.

* 25 temmuzda Ankara Radyosunda Debussy'nin sol majör sonatı çalınmıştır. Çalanlar kemanda Liko Amar ve piyanoda Roji Sabo'dur.

* 26 temmuzda Ankara Radyosunda Fethi Kopuz bir keman konseri vermiştir. Kendisine piyanoda Selçuk Uraz refakat etmiştir.

* 27 temmuzda Ankara Radyosunda Margareta Weidmann bir şan konseri vermiş ve Scarlatti ile Haendel'den muhtelif aryalar söylemiştir. Kendisine piyanoda René Buck refakat etmiştir.

* 29 temmuz akşamı Ankara Radyosunda Seride Candan bir piyano konseri vermiştir.

* 31 temmuz akşamı Ankara Radyosunda viyolonist Liko Amar ve piyanist Roji Sabo, Schubert'in arpeggiona sonatını başariyle çalmışlardır.

* Kızılay derneğinin Urfadan getirttiği 25 kişilik müzik ve dans heyeti şehrimize gelmiş ve 1 ağustostan itibaren on günlük bir müsamere serisine başlamıştır. Müsamerenin ilki Şehir Gazinosunda yapılmış ve diğer dokuz müsamere şehrin muhtelif gazinolarında tekrarlanmıştır. Heyet, Urfa düğünlerinde söylenen halk türkülerini söylemiş ve halk oyunlarını seyircilere göstermiştir. İçlerinde Abdi adında çok güzel sesli sanatkâr bir çocuk da vardır. Bilhassa Urfalı sanatkâr Mustafa Ataç'ın besteleri İstanbul halkı tarafından çok beyenilmiştir.

* 5 agustosta Ankara Radyosunda İzzet Albayrak, Pakize Albayrak ve Edip Sezen Mozart'ın divertimentosunu çalmışlardır.

* İstanbulda iki buçuk milyon lira sermaye ile bir şirket kurulmuştur. Teşekkülün gayesi, dünyaca tanınmış müzik sanatkârlarını dâvet ederek dinletmek, aynı zamanda Türk sanatkârlarının da Avrupa ve Amerikada konserler vermelerini temin etmektir.

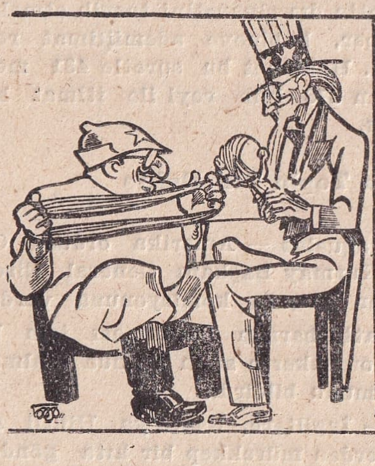
* Ankara Radyosunda ve Halkevinde verdiği konserlerle tanınan soprano Bayan Şadan Candar konservatuvarda yapılan bir imtihanda muvaffak olmuş ve Cenevrede milletlerarası ses müsabakasına iştirak etmesine karar verilmiştir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Atatürk için Ankarada hazırlanan anıtkabir inşaatında temel hesaplarında gereken tadiller bitirilmek üzeredir. Lâhtin konulacağı yerin kazılması ve izolasyon işleri tamamlanmış ve 15 temmuzdan itibaren bu kısmın inşaatına başlanmıştır.

* 15 temmuzda Sultanahmet'teki

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

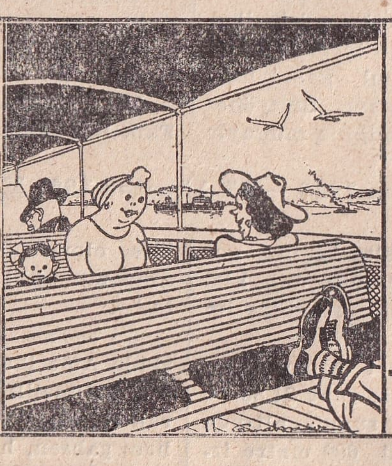
Amerikan — Al, sen de biraz sar...
Rus — Vaz geç, ben çorap örmesini daha iyi beceririm!..

karikatür'den

Bulgar — Egeye gitmek için acaba hangi yoldan geçilir?
Yunan — Buradan geçilir.
.

karikatür'den

— Bizimki de seçim neticelerini dört gözle bekliyor hemşire!.
— Ya!.. O da mı aday?..
— Hayır, sinir doktoru!.

cumhuriyet'ten

Hariçten gazel!..
.

cumhuriyet'ten

15 Temmuz — 15 Ağustos 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

Yerebatan sarayının tamirine başlanmıştır. İlk iş olarak, evvelce kapatılmış olan methal açılmış ve inşa işine girişilmiştir. Giriş kısmı bitirildikten sonra içerisi düzeltilecek ve aydınlatma tesisatı yapılacaktır.

* 16 temmuzda, Fransız sefareti Basın Ataşeliği Union Française salonlarında, Alman işgali altında Fransada neşredilen gazeteler ve beyannamelerden mürekkep bir sergi açmıştır. Sergi 20 temmuza kadar açık bulundurulmuştur.

* 16 temmuzda Güzel Sanatlar Birliğinin Galatasaray Lisesinde otuzuncu sergisi açılmıştır. Bu seferki sergi, geçen yıllardakine nazaran ayrı bir üstünlükte olmuştur. 1908 yılında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti adiyle kurulan bu teşekkül şimdiye kadar Galatasaray Lisesinde 30, Ankarada 23, Halkevlerinde 4, Alay Köşkünde 2 ve Fransada Nis'te 1 olmak üzere 60 sergi açmıştır. Ayrıca Moskova, Bükreş, Atina ve Ankara devlet resim ve heykel sergilerine grup halinde iştirak etmiştir.

* Son sergide 35 ressamın 176 eseri gösterilmiştir. Bunların ekserisi peyzaj ve natürmorttur. Portreler, miktar itibariyle ikinci plânda kalmıştır. Kompozisyon ise pek nadirdir. Bu serginin bir başka hususiyeti de, ayrı bir salonda Avni Lifij, Halil Paşa, Namık İsmail, Nazmi Ziya, Sami Yetik, Şevket Dağ gibi tarihin malı olan eski üyelerin eserlerinin teşhiri olmuştur. Bunlarla birlikte sergide teşhir edilen tabloların sayısı 219 u bulmaktadır.

* 2 ağustosta, Ankara Halkevinin İller Bankası altındaki resim ve heykel galerisinde, Kars Lisesi öğrencilerinin resim - iş sergisi açılmıştır.

* İkinci Cihan Harbinin karanlık günlerinde kısmen boşaltılan Topkapı sarayı müzesi sayın Tahsin Öz'ün geceli gündüzlü çalışmalariyle yeniden ve modern müzecilik tekniğine göre restore edilmektedir. Şimdiye kadar «Raht» hazinesinden eski Türk koşum takımları, arabalar ve saire teşhir edilmiştir. Porselen hazinesiyle işleme ve kumaş hazinesinin teşhirleri de bitmek üzeredir. Ayrıca eski minyatür sanatımızın yaşatılması için bir de Minyatürcülük Enstitüsü açılmıştır. Burası için müzenin ressamlariyle birlikte Güzel Sanatlar Akademisinin profesörleri de gelmekte ve dersler vermektedirler.

* Şehrimizde Süleymaniye'deki Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde özel bir halı şubesi vücude getirilmiştir. Burada eski halılarımızın resimleri yapılmaktadır. Bu resimlerle, dünyaca tanınmış Türk halılarının bir koleksiyonu vücude getirilmiş olacaktır.

* Edirne'de Mimar Sinan'ın eserlerinden Arasta ve Alipaşa çarşılarının onarılması bitmek üzeredir. Ahlat'taki tarihî türbelerin ve Alanya'daki Selçuk eserlerinden Kızkule'nin korunması ve onarılması için gereken tahsisat gönderilmiştir. Ankara'da Eti müzesi olarak onarılmasına başlanan ve Fatih vezirlerinden Mahmut Paşa vakfına ait bulunan bedesten de düzeltilmiştir. Sivas'ta İnönü'nün küçüklüklerinde oturmuş oldukları ev de istimlâk edilerek mahallî bir etnoğrafya müzesi haline getirilmiştir.

* 10 ağustosta Ankara'da Devrim Okulunda D gurupu ve Müstakil Ressamlar Birliği müştereken büyük bir sergi açmışlardır. 30 ağustosa kadar devam edecek olan bu sergide 28 sanatkâr 126 eser teşhir etmektedirler.

TİYATRO

* Ses Operetinin Taksimdeki yazlık bahçesinde devam eden açık hava temsilleri büyük bir ilgi toplamakta ve şehrimizin en esaslı bir tiyatro ihtiyacını karşılamaktadır. Heyet «Van Kedisi» adlı operetten sonra, kış mevsiminin çok beğenilen bir başka eserini, «Swing Fatma» yı, 1 ağustostan itibaren devamlı olarak temsil etmiştir.

* Bütün yaz mevsimini Ankarada geçiren Muammer Karaca Tiyatrosunun «Zırdeliler» temsili 21 temmuzda sona ermiştir. Heyet 22 temmuzdan itibaren «Fuar Yıldızı» adlı opereti temsile başlamıştır. Bu eserde bilhassa Muammer Karaca Arşaluz Çıtırpıtıryan rolünde büyük başarı göstererek çok alkışlanmıştır. «Fuar Yıldızı» ndan sonra «Tatlı-Sert» opereti repertuvara alınmış ve bir hafta temsil edilmiştir.

* İzmir Şehir Tiyatrosu bu yıl Fuardaki açık hava temsillerine hazırlanmaktadır. Avni Dilligil, Zihni Rona, Nezahat Dilligil, Feridun Çölgeçen, Muazzez Alçay, Salih Tozan, Renan Fosforoğlu gibi değerli genç elemanlarla kurulmuş olan İzmir Şehir Tiyatrosu, geçen yıl «Suçlu mu?», «Sözün Kısası», «Fidanaki», «Küçük Şehir», «Gülsümün Oğlu» piyeslerini sahneye koymuş ve İzmirliler tarafından çok alâka görmüştü.

* İstanbul şehrinin tiyatro ihtiyacını karşılıyan diğer teşekküllerden Ertuğrul Sadi Tek ve arkadaşlariyle Raşit Rıza ve arkadaşları da muhtelif yazlık sahnelerde seyyar tiyatro temsilleri vermişlerdir. Her iki teşekkül de halk tarafından beğenilmiş vodvilleri oynamaktadır. Ertuğrul Sadi ise bazan «La Dam Okamelya» gibi melodramları da repertuvarına almaktadır.

* İzmirde Muhlis Sabahattin operet teşekkülü de muhtelif temsiller vermektedir. Temmuz ayı içinde temsil edilen eserlerden bilhassa «Kadınların Beğendiği» adlı operet rağbet görmüştür.

SİNEMA

* Şark Film Şirketi Talât Artamel'in senaryosunu hazırladığı «Sonsuz Acı» adlı bir film çevirtmektedir. Bu filmde Gülistan Güzev, Mahmut Moralı, İ. Galip Arcan, Şaziye Moralı, Reşit Gürzap, Suavi Tedü, Müfit Kiper, Muallâ Fırat ve Necdet Mahfi rol almışlardır.

MUHTELİF HAREKETLER

* Fas - Şamra kazılarında büyük başarılar kazanan Fransız arkeoloğu Prof. Dr. Claude Schaffaer Malatya yakınlarındaki Aylantepede kazılar yapmak üzere temmuz ortasında Ankaraya gelmiştir.

* Princeton Üniversitesi profesörlerinden ve Persepolis Samarro kazılarını yapmış olan ve arkeoloji tarihi ile sanat tarihi üzerinde değerli araştırmaları bulunan Prof. Ernst Herzfeld Sama gitmek üzere 17 temmuzda Ankaraya gelmiştir. Profesör orada İslâm sanatı üzerine incelemeler yapacaktır.

* Eski yazı işleri, tezhip, minyatür ve benzerleri gibi Türk süsleme sanatlarında zamanımızın en büyük ve en son üstatlarından İsmail Hakkı Altınbezer 19 temmuzda İstanbulda Selimiyedeki evinde hayata gözlerini yummuştur. Tuğrakeş lâkabiyle tanılan merhum, ölümü ile, belki de hiç doldurulamıyacak bir boşluk bırakmıştır. Birçok camilerin levhalariyle kubbe yazıları, kâbe örtüsünün hatları, sekiz yüz parçadan fazla olan eşsiz levhalar onun sanatkâr elinden çıkmıştır. Merhum Güzel Sanatlar Akademisinde Reisülhattatin Kâmil Akdik'ten sonra açılan mevkie tâyin edilmişti.

Sorular — Cevaplar

Bay İlhan Akçay — Ankara:

Elhamra, Alkazar vesaire gibi büyük ve şöhretli saray ve binalar hakkında da bilgi vermek için fırsat bulmıya çalışacağız.

Bu hususları da esasen düşünmüş bulunuyoruz. Biz her şeyden evvel kendi mevzularımıza daha ehemmiyet verdiğimizden dolayı kendi binalarımızı yazdırmıya başlamıştık. Bunlardan meselâ Topkapı sarayı gibi mühim bir yere ait olanı elimizdedir. Camilerimiz, Dolmabahçe sarayı gibi mühimleri de sıraya koymuş bulunuyoruz. Dünyaca meşhur büyük mimarî eserlerini de bir sıraya koyacağız. Okuyucularımızın isteği bizim de isteğimizdir.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Genel Tomur Bilimi ve Kanser: S. Oberndorfer ve Üveis Maskar. 250 kuruş.

Tıp Fakültesi sabık Patoloji ve Kanser Enstitüsü Direktörü Ord. Prof. S. Oberndorfer (1876-1944) ve Prof. Üveis Maskar'ın büyük bir vukuf ve salâhiyetle meydana getirdikleri bu eser, ömrü yarım yüzyılı ancak bulan bir bilgi kolu üzerine gereken aydınlığı serpmektedir. Kanser patolojisindeki ilerlemeler son zamanlarda dev adımlariyle yürümüş olmasına rağmen son hedefe varılmış değildir. Kanserin kolosal bir tedavisi veya tesirli bir profilaksisi bulunması yolunda tomur (tumeurs) bilimi üzerinde aydınlatılması gereken esaslı noktalar bu kitapta birer birer incelenmiştir. Beyazıtta Adnan Kitabevi tarafından çok temiz bir şekilde basılmış olan bu kitabı hekim okuyucularımıza ve bütün tıp öğrencilerine hararetle tavsiye ederiz.

İlkçağda Ankara: Dr. Afif Erzen. 210 kuruş.

İstanbul Üniversitesi İlkçağ Tarihi Doçenti Afif Erzen bu eserinde, muhtelif yabancı kaynaklara baş vurarak Ankaranın İlkçağda adı, kuruluşu, siyasi, sosyal ve kültürel tarihi üzerinde müfassal bilgiler vermektedir. Tamamiyle ilmî bir çalışmanın mahsulü olan bu mükemmel eserê haritalar ve kuşe kâğıdı üzerine basılmış resimler de eklenmiştir. Türk Tarih Kurumunun yayınlarından olan bu faydalı kitabı tarihle uğraşan okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Günün Ekonomik Meseleleri. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayını, No. 2. 100 kuruş.

Bu eserde Ord. Profesör Alfred Isaac; Türkiye sanayii ve maliyetlerin indirilmesi çarelerini, Ord. Profesör Neumark; gelir vergisinin ana meselelerini, Ord. Profesör Kessler; Türkiyede sosyal sigortayı ve Profesör Ömer Lûtfi Barkan da; çiftçiyi topraklandırma kanununun iktisadî cephesini incelemektedirler. İstanbul Üniversitesinin yetkili kalemlerinin bu önemli meseleleri incelemeleri faydalı bir eserin meydana getirilmesine yol açmıştır. Dikkate değer mühim bir eserdir.

Amatör Elektrikçi: Maurice Oddos — A. Ergeneli. 250 kuruş.

Kitaba bir önsöz yazan Fransa Teknik Öğretim Genel Müfettişi M. Gaillard; Yirminci Yüzyılda elektrikte görülen ilerlemelerin yalnız büyük sanayii alâkadar etmediğini, onun, gündelik hayatımızın her köşesine sokulduğunu, bundan dolayı yalnız teknisyenlere mahsus bir sır olmaktan çıktığını belirtmektedir. Eseri yazan Grenoble Politeknik Enstitüsünde atelye şefidir ve küçük yaştan beri elektrik işlerine merak sardırmıştır. Bu kitabını, gençliğinde bulamadığı, açık yazılmış, basit ve yeni başlıyan bir amatörün kolayca takibedebileceği bir yardımcı olarak meydana getirmiştir. Onun bu maksatla işe koyulması, kitabın, Fransa için bile nekadar yeni olduğunu belirtir. Memleketimizde son yıllarda artan pozitif bilgilere ve teknik işlere ait yayınlara bu kitap, ayrı bir zenginlik vermektedir. Üniversite Kitabevinin bu faydalı kitabını elektrikle uğraşanlara ve teknik okullar öğrencilerine, hattâ herkese tavsiye ederiz.

Bugünkü Afganistandaki Türk Cemaatleri hakkında: Gunnar Jarring - A. Münir Haymana Yaylalıgil. 50 kuruş

Türkçede Afganistan ve Afganlı Türkler hakkında pek mahdut sayıda olan eserler arasına katışan bu değerli kitapta, beşeri coğrafyayı olduğu kadar tarihi de yakından ilgilendiren meseleler, kısa ve toplu bir şekilde anlatılmıştır. Muhtelif şecereler, mezhep farkları, Türk cemaatlerinin toplu bulundukları merkezler eserin ingilizce aslından kısaltılarak alınmıştır. Kitabın sonuna eklenen ve eserin konusunu ilgilendiren ingilizce kitapların bibliyografyası da, bu alanda çalışanlara iyi bir yardımcı olacak zenginliktedir. Bu eseri Remzi Kitabevinde arayınız.

Kurtuluştan Sonrakiler: Orhan Burian. 388 kuruş.

Son yirmi beş yıldır Türk şiiri, zamanın ölçüsüne kolay kolay sığamıyacak bir yol almıştır. Hele modern tarzlarda ve bu anlayışa uygun estetik hareket noktalarından işe girişilerek meydana getirilen eserler, herhangi bir Avrupa dilindeki örneklerden aşağı kalmıyacak bir üstünlük göstermiştir. Orhan Burian, bu örneklerden seçilmiş parçaları, Behçet Kemal ve Haluk Şehsuvaroğlu ile birlikte bir araya getirmişti. Yücel Yayınevi, mevcudu tükenen bu antolojiyi Orhan Burian'ın tertibiyle ikinci defa bastırmıştır. Bu gibi antolojilere giren şahsiyetler daima bir istihale ve inkişaf içinde bulunduklarından, zamanla, tasnif ve plân üzerinde esaslı değişiklikler yapılması gerekir. Kaldı ki, noktainazar farkları yüzünden halen kusursuz addedilerek yayın alanına çıkarılan bir antolojinin plânı üzerinde de münakaşa edilebilir. Bütün bunlara rağmen, Orhan Burian, memleketimizde şiddetle hissedilen bir ihtiyacı karşılamıya çalışmış olduğundan faydalı bir iş yapmıştır. Meraklılarına ve günün yorucu iş ve olaylarından yorulanlara tavsiye ederiz.

Pratik Çiçekçilik: Lûtfi Arif Kenber. 150 kuruş.

Yazıcı bu değerli kitabında bahçecilik ve muhtelif bahçe üslûpları hakkında bazı açıklamalar yaptıktan sonra yuvalarımızı ve şehirlerimizi her mevsimde süsliyebilecek olan yüzlerce çiçek hakkında kısa ve özlü bilgiler vermektedir. Küçük bir çiçekçilik ansiklopedisi değerinde olan kitaba alfabetik bir fihrist eklenseydi, yalnız çiçek ve bahçe meraklılarının değil, adını işittiği bir çiçek hakkında bilgi edinmek istiyen herkesin böyle bir ihtiyacını karşılıyacak bir hale gelecekti. İkinci bir baskı için yazıcının dikkatini çekerken eseri de okuyucularımıza tavsiye ederiz. Çıkaran: İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Pratik Sebzecilik: Dr. Fuat Ali Örsan: 150 kuruş.

İnsan metabolizması üzerinde vitaminlerin önemi anlaşıldığı günden beri gıdalar arasında sebzelerin ve meyvaların rolü birinci plâna geçmiştir. Yirminci Yüzyılın bu önemli konusu üzerinde yazılan ve bilinmeyen noktaları açıklıyan yayınlar memleketimizde de artmıştır. Yazıcının temiz bir ifade ile kaleme aldığı bu kitapta, gerek merak dolayısiyle bir sebze bahçesi meydana getiren, gerekse bu işi meslek edinmiş kimselerin fenni istihsal yapabilmelerini gerektiren bilgiler vardır. Kısa bir zamanda ikinci baskısı yapılan bu kitap, bahçe işleriyle uğraşanların esaslı ihtiyaçlarını karşılıyacak bir durumdadır. Çıkaran İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

1946 Togo Albümü. 125 kuruş.

Yirmi beş yıldır çizdiği çizgileriyle karikatür sanatının güzel örneklerini vermekte olan Togo, en sekiz yıldanberi muntazaman çıkarmakta olduğu albümleriyle verimli çalışmalarına hiç ara vermediğini gösteriyor. 1946 albümünde de, temalarının çoğunu politik meselelerden alan nefis karikatürler vardır. Bunlar bir defa bakılıp geçilecek değil, saklanacak değerde olan çizgilerdir. Togo; Ercümet Ekrem, Burhan Felek, Fikret Adil, Hikmet Feridun, Doğan Nadi, Abidin Daver, Hamdi Varoğlu gibi tanınmış fıkra muharriri ve mizahçılarımızın da yazılarını koymak suretiyle albümü yalnız seyircileri için değil, okuyucuları için de zevk verici bir hale getirmiştir.

Saratoga Güzeli: Edna Farber — Nuriye Müstakimoğlu. 250 kuruş.

Nebioğlu Yayınevinin yeni tesis ettiği «En Güzel Dünya Romanları» serisinin bu ikinci kitabı, Anglosakson dünyasında yüzbinlerce basılmış ve okunmuş meşhur bir romandır. Onun bu yaygın şöhretine, aynı romandan senaryosu alınmış ve İngrid Bergman ve Gary Cooper gibi iki kıymetli artist tarafından oynanmış filmin de tesiri olmuştur. Memleketimizde son zamanlarda epey zenginleşen ve çeşitlenen tercüme romanlar arasında, İngiliz ve Amerikan eserlerinin pek okunduğu bir sırada «Saratoga Güzeli» nin rağbet göreceğine inanıyoruz.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Ağustos 1946 — 15 Eylûl 1946 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 ağustos — Büyük Millet Meclisi toplantısında Tekel İdaresi işleri hakkında yapılacak soruşturmaya dair Başbakanlık tezkeresi okundu. Bu tezkereye göre tahkikat raporunu inceliyen Danıştay İkinci Dairesi tetkik edilen mevzuların hepsinde vazife ve salâhiyet bakımından birinci derecede sorumlu vaziyetinde bulunan eski bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün durumunun tâyin edilmesine ve hakkında Anayasanın 61-67 nci maddelerine göre muamele yapılmasına lüzum göstermiştir. Bu işle meşgul olmak üzere seçim yapılarak beş kişilik bir komisyon kuruldu.

20 ağustos — İzmir Fuarı saat 19 da Lozan kapısında yapılan mütevazı bir törenle açıldı.

21 ağustos — Bakanlar Kuruluna giren Cevdet Kerim İncedayı'dan açılan Büyük Millet Meclisi Başkan Vekilliğine Feridun Fikri Düşünsel 465 mevcuttan 251 reyle seçildi.

22 ağustos — Boğazlar rejimi hakkındaki Rus notasına cevabımız Dışişleri Bakanlığına dâvet edilen Sovyet maslahatgüzarına verildi.

23 ağustos — Rusyaya cevabi notamızın metni açıklandı. Notamızda, Boğazları müştereken müdafaa teklifinin Türkiyenin hiçbir suretle feragat edemiyeceği ve takyidini kabul eyliyemiyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırı olduğu belirtilmekte, Boğazlardan Mihver yardımcı gemileri geçirdiğimiz hakkındaki Rus iddiaları çürütülmekte, Cumhuriyet Hükûmetinin memleketi her tecavüze karşı var kuvvetiyle müdafaa vazifesinin kendisine ait olduğu kanaati izhar edilmekte ve notanın birer suretinin Montreux Sözleşmesinin mumzilerine ve keza Montreux Sözleşmesinin tâdili için toplanacak milletlerarası bir konferansa iştirakinden Türkiyenin bahtiyar olacağı Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine gönderildiği kaydolunmaktadır.

24 ağustos — İtiraz edilen milletvekilleri seçim mazbatalarını tetkike memur otuz kişilik meclis komisyonu; seçimde yolsuzluk olduğu, fesat karıştırıldığı hakkında Demokrat Parti ve Halk Partisi tarafından yapılan itirazlardan hiçbirini varit görmediği hakkındaki raporunu, bu husustaki müzakerelere esas olmak üzere, milletvekillerine dağıttı.

26 ağustos — Büyük Millet Meclisi seçim mazbataları üzerinde ağır münakaşalarla geçen ve on sekiz saat süren bir toplantı yaptı. Neticede doğrudan doğruya şahıslarına itiraz edilenler dışında bütün mazbatalar tasdik edildi. Öteki mazbatalar başka bir gün görüşülecektir.

1 eylûl — Vilâyet Umumi Meclisi seçimleri yapıldı. Halkın seçime iştirak nispeti milletvekilleri seçimine göre düşük oldu. Yurdun birkaç yerinde Demokratlar kazanmakla beraber seçim umumiyetle Halk Partisi lehine neticelendi.

2 eylûl — İngilterenin Ankara Büyük Elçisi İstanbul Gazeteciler Cemiyeti merkezini ziyaret ederek gazetecilerle hasbıhalde bulundu ve bu arada «Garip ve asılsız bir şayia duydum; gûya İngiltere Türkiyenin iç politikasına karışıyormuş. Farzı muhal biz böyle bir hatâ işlemiye kalkışsak dahi Türk izzetinefsi bunu şiddetle reddeder» dedi.

4 eylûl — Bir müddettenberi Marmarada bulunan donanmamız İzmir Fuarı münasebetiyle İzmire gitti ve Boğaz açıklarında dost Amerikan donanmasiyle selâmlaştı.

7 eylûl — Hükûmet; döviz fiyatlarının tamamiyle değiştirilmesine, ticarî muamelelerin serbest dövizle yapılmasına, ithalât için geniş nispette döviz verilmesine, milletlerarası para sistemine uyulmasına, sanayi mamulleri ve orman mahsulleri fiyatlariyle nakliye ücretlerinin indirilmesine karar verdi. Bu kararları C. H. P. Meclis Grupu tasvibetti. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 9 eylûl sabahından itibaren tatbik edilmek üzere yeni döviz fiyatlarını şöyle ilân etti:

	Alış fiyatı Kuruş	Satış fiyatı Kuruş
1 Dolar	280	282,80
1 Sterlin	1128,40	1139,68
1 İsveç Kr.	77,88	78,66
1 İsviçre Kr.	67,20	67,87
1 Mısır lirası	1157,33	1174,69

Bu rayiçler ayrıca prime tâbi tutulmıyacaktır.

8 eylûl — Hususî yatiyle Kıbrısı ziyaret etmiş olan Mısır Kıralı Majeste Faruk Mersine gelerek şehrin görülmiye değer yerlerini gezdiler. Dışişleri Bakanlığı Umumî Kâtibi ve Cumhurbaşkanlığı Başyaveri tayyareyle Ankaradan Mersine giderek Kıralı selâmladılar.

9 eylûl — Hükûmet altın alım ve satım fiyatlarını aşağıdaki şekilde tespit ederek Ziraat Bankası vasıtasiyle istiyenlere bu fiyatlardan altın satışına başladı: 5 lik Türk altını 153,32, 2,5 luk Türk altını 78,45, 1 lik Türk altını 31,07, 1/2 lik Türk altını 15,63, 1/4 lük Türk altını 8,01, İngiliz 34,28, Fransız - İtalyan - İsviçre 28,39, 10 florinlik gulden 28,49.

Alış fiyatları bu fiyatlardan yüzde bir noksandır.

— Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerimizde karne ile ekmek satışı usulü kaldırıldı.

— Kıral Faruk Mersinden ayrıldı.

12 eylûl — Beş kişilik meclis komisyonu çalışmalarını bitirerek eski Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında «Meclis soruşturması» yapılmasına karar verdi. Bu husustaki raporu Meclisce kabul edildiği takdirde eski bakanı yargılamak üzere Divanıâli kurulacaktır.

15 Ağustos 1946 — 15 Eylûl 1946 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

17 ağustos — Paris Sulh Konferansında Avusturya ve İranın da konferansa iştiraki kabul edildi.

19 ağustos — İngitere Hükûmeti Yugoslavyaya şiddetli bir nota vererek Yugoslav askerlerinin Triyeste mıntakasındaki Morgan hattını geçip ateş açmalarını şiddetle protesto etti.

20 ağustos — Birleşik Amerika Hükûmeti Rusyaya, Boğazların müdafaasına iştirak hususundaki taleplere tamamiyle muarız olduğunu bildiren bir nota verdi.

— Fransa Hükûmeti, Montreux Antlaşmasında yapılacak herhangi bir değişikliğin bahis mevzuu antlaşmanın çerçevesi dahilinde ve bütün alâkalı devletlerin iştirakiyle yapılmasında ısrar eden bir notayı Rusyaya verdi.

21 ağustos — İngiltere Hükûmeti de Boğazlar hakkında Amerikan notasına benziyen bir notayı Rusyaya verdi.

— Mareşal Tito Atinadaki Yugoslav sefirini geri çağırdı.

— Amerika Polonyaya bir nota vererek yapılacak seçimlerden evvelki devrede serbestiye riayet edilmesini istedi.

— Amerika Yugoslavyaya, Yugoslavyadan geçen Amerikan uçaklarının düşürülmesini şiddetle protesto eden ve enterne edilmiş Amerikalı havacıların 48 saat zarfında serbest bırakılmasını isteyen bir ültimatom verdi.

22 ağustos — Yugoslavya Amerika havacılarını serbest bıraktı.

24 ağustos — Muvakkat Hint Hükûmeti kuruldu.

27 ağustos — Sovyet Hükûmeti, Atina sefirini geri çağırdı. Sebep, Yunan gazetelerinden bazılarında Rusya aleyhinde yapılan neşriyattır.

— Sekiz harb gemisinden mürekkep bir Amerikan filosu Akdenize geçti.

1 eylûl — Yapılan plebisitte Yunan halkının büyük bir ekseriyeti Kıralın avdeti lehine rey verdi.

6 eylûl — Amerika Dışişleri Bakanı Byrnes, Stuttgart'ta bir nutuk söyledi. Bu nutka göre Almanya hakkındaki Amerikan tekliflerinin ana hatları şunlardır: 1 — Almanya ile sulh şartlarının ilânı; 2 — Alman hudutlarının tesbiti; 3 — İşgal bölgeleri hudutlarının kaldırılması; 4 — Alman Hükûmetinin kurulması.

10 eylûl — İngiltere Başbakanı Attlee, Londrada toplanan Filistin konferansını açtı. Konferansa yedi Arap devleti iştirak etti. Filistin Arapları temsilci göndermediler.

15 eylûl — Bulgar Parlâmentosu referandum neticesini tasdik ederek Halk Cumhuriyetinin kurulduğunu ilân etti.

15 Ağustos — 15 Eylûl 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 23 eylûlde Paris'te toplanacak olan milletlerarası mekanik konferansında memleketimizi temsil etmek üzere, Teknik Üniversite profesörlerinden Ratip Berker, Nurettin Berken, Feridun Arsen, Aptullah Tartmen ve Mustafa İnan'dan mürekkep beş kişilik bir heyet deniz yoliyle Fransaya hareket etmiştir.

İHTİFALLER

* 19 ağustosta, Türk edebiyatının bir abidesi olan şair Tevfik Fikret'in otuz birinci ölüm yıl dönümü münasebetiyle, Aşiyan'daki Edebiyatı Cedide müzesinde ve şairin Eyüpteki mezarı başında ihtifaller yapılmıştır. Aşiyanda, genç sanatkâr Hüseyin Anka'ya hazırlatılan tunç büst merasimle yerine konmuştur. Mezar başında ise Eyüp Halkevi ile birlikte «İstanbul Üniversite ve Yüksek Okullar Öğrenciler Birliği» bir anma töreni yapmışlardır. Gençler şairin şahsiyetini belirten hitabelerde bulunmuşlar ve şiirlerinden parçalar okumuşlardır. Mezara birçok çelenkler konmuştur.

MÜZİK

* 15 ağustosta Ankara Radyosunda Mozart'ın re majör flütlü kuvarteti muvaffakıyetle çalınmıştır. Çalanlar: Şönfeld (flüt), Enver Kapelman (keman), İzzet Albayrak (viyolâ) ve Edip Sezen (viyolonsel) dir.

* Hasan Ferit Alnar, 19 ağustos akşamı, Atina'da Erodus d'Attieus adı verilen meşhur açık hava tiyatrosunda Helen Devlet Filârmonik orkestrasını idare etmek suretiyle büyük bir konser vermiştir. Programda: Beethoven'in Üçüncü Eleonore uvertürü, Wagner'in Siegfried Idyll'i, Ferit Alnar'ın bir prelüd ve iki dansı ve Çaykovski'nin Beşinci Semfonisi vardı. Konser Atina Radyosu tarafından da yayınlanmıştır.

* 20 ağustos akşamı Ankara Radyosunda Mozart'ın Casadessus fa majör sonatı çalınmıştır. Çalanlar: Bedia Dölener (piyano) ve Edip Sezen (viyolonsel) dir.

* İstanbul'da muhtelif müsamereler veren Urfa halk korosu Ankara'ya giderek 22 ağustostan itibaren Cebecide Yeni Doğan bahçesinde Ankara halkının karşısına çıkmıştır. Urfa havaları ve oyunları Ankara'da büyük bir rağbet görmüştür.

* 22 ağustosta Ankara Radyosunda Helina Arnd Laska bir şan konseri vermiştir. Kendisine piyanoda Rene Bak refakat etmiştir.

* 2 eylûl akşamı Ankara Radyosunda Hilmi Girginkoç bir şan konseri vermiş ve muhtelif opera aryaları söylemiştir. Kendisine piyanoda Seniha Ark refakat etmiştir.

* Ankara Radyosunda ve çeşitli özel konserlerde sesini dinlediğimiz Şadan Candar ve Vedat Gürten İsviçreye gitmişlerdir. Her iki genç, Cenevre'de milletlerarası bir müsabakaya iştirak edeceklerdir. Gençlerimiz, bir Avrupa şehrinde ilk defa olarak, meşhur opera parçalarını Türk diliyle taganni edeceklerdir.

* Ankara'da bir opera orkestrasının kurulması kararlaşmıştır. Bunun için, Avrupada tanınmış bir mütehassıs olan Alman müzisyeni Hermann Cherchen getirilmektedir. Cherchen orkestramızı yetiştirirken Konservatuvarda da orkestrasyon derslerini idare edecektir. Sergievinin bir tiyatro salonu haline getirilmesi için gerekli tadilâta da başlanmıştır. Bu faaliyeti Profesör Paul Bonnetz'in başkanlığında kurulmuş bir büro idare etmektedir. Binaya 1947 Cumhuriyet Bayramında girilebilecektir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Millî Eğitim Bakanlığı müzeler şubesi etnografik araştırmalara devam etmektedir. Ankara Etnografya müzesinde ve diğer müzelerde Türk sanat eserleriyle birlikte, Türk halkının maddî ve mânevî kültürüne ait eserler ve vesikalar derlenmektedir. Bu suretle vücuda getirilen arşiv, önümüzdeki yıl içinde bir «Anadolu Etnografya Enstitüsü» haline gelecektir.

* 15 ağustosta Teknik Üniversite Mimarî Fakültesinde bir proje sergisi açılmıştır. Bu seneki 19 mezunla diğer sınıflardaki öğrencilerin 90 eseri teşhir edilmiştir. Mezunlardan Fatin Uran'ın diploma projesi (Çankaya'da yapılacak bir sefarethane plânı) birinciliği kazanmıştır. Sergide ayrıca Boğaz'ın Anadolu yakasının imar projeleri de vardır. Sergi 31 ağustosta kapanmıştır.

* 18 ağustosta Ankara Halkevi resim galerisinde Ceyhan Ortaokulu öğrencilerinin resim ve afiş sergisi açılmıştır. Öğrenciler bilhassa afişlerde başarı göstermişlerdir.

* Bizans devrinde kilise olarak inşa edilen ve sonradan cami haline getirilen Küçük Ayasofya camisinin tamirine başlanmıştır.

* 29 ağustosta Afyon Halkevinde resim kursu öğrencilerinin çalışmalarından meydana gelen bir sergi açıl-

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

— Bizim Boğazlar notasına gelen cevaplar hangi perdedenmiş bakalım?
— Hepsi de "Lâ,, Bayım!
.
Cumhuriyet'ten

Ha! zengin bir dünya—Üçüncü bir harbi çıkarsa felâket!
Misafir — Dünya batacak diye mi üzülüyorsun?
— Yok canım, karım yeni mücevherlerini neresine takacak diye üzülüyorum
Cumhuriyet'ten

— Bayram dolayısiyle borç gırtlağıma çıktı...
— Haline dua et, sen benden daha kısasın!
.
Mizah'dan

— Gündeliğime zam istîyorum, masraflarım arttı babacığım..
— Daha mektepler açılmadı ki ayol..
— Sinemalar açıldı ya
.
Şaka'dan

15 Ağustos — 15 Eylûl 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

mıştır. 150 parça eser teşhir edilmiştir.

* Bursa'da, tarihî değeri haiz eserlerin tamiri işine devam edilmektedir. İkinci Murad'ın evi, Yıldırım medreselerinin dershane kısmı, Muradiye medresesinin kurşun dökümhanesi ve Ebekadın türbesinin tamiri bu aradadır. Yeşil Türbenin birinci kısım tamiri bitmiştir. İkinci kısım tamir için altmış sekiz bin lira ayrılmıştır.

* 29 ağustosta İstanbul'da Yunan kolonisi hayır cemiyeti salonunda Yunan müellifleri heyeti adına bir kitap sergisi açılmış ve sergi 15 gün açık bulundurulmuştur.

* 2 eylûlde Ankarada Atatürk ilkokulunda Nazilli Ortaokul öğrencilerinin resim, iş, yazı, afiş, heykel ve bebek sergisi açılmış ve başkentte takdirle karşılanmıştır.

* İstanbul'un belli başlı mimarı eserlerinden Haseki Darüşşifası restore edilmektedir. Burada modern bir dispanser vücuda getirilecektir. Bu iş için iki yüz elli beş bin lira ayrılmıştır.

* Birleşmiş Milletler Kültür Teşkilatı güzel sanatlar şubesinin Unrra menfaatine Paris'te açacağı milletlerarası resim sergisine memleketimiz de 32 ressamımızın 40 eseriyle iştirak etmektedir. Gönderilecek eserler için, 1939 yılından harbin sonuna kadar milletin geçirmiş olduğu ruh haletini göstermesi şart koşulmuştu. Güzel Sanatlar Akademsinde dört kişilik bir jüri heyeti harbin tesiriyle yaşadığımız devrin tesirini ifade eden kompozisyonlar üzerinde çalışmıştır. Eserleri Akademi öğretmenlerinden Zeki Faik İzer götürmektedir. Kendisine Leopold Levy ve Nurullah Berk refakat etmektedir. Sergiye dört tablosu istenmiş olan genç ressam Nejat Melih de Paris'e hareket etmiştir. Bu milletlerarası sergi, Paris'te «Modern Sanat Müzesi» diye tanınan binada 29 ekim ile 15 kasım arasında açık bulunacaktır.

TİYATRO

* Devlet Konservatuvarını birincilikle bitirdikten sonra kısa bir zamanda istidadını memleket ölçüsünde takdir ettiren ve Profesör Carl Ebert'e opera asistanlığı yapmış olan Ertuğrul İlgin Fransa'ya gitmiştir. Genç sanatkâr orada hem reji bilgilerini arttıracak, hem de Fransız sahnelerinde oynamak suretiyle aktörlüğünü kuvvetlendirecektir. Daha sonra İngiltere'ye geçecektir.

* Geçen yıl İstanbul'da oynanan «Yürük Emine» adlı piyes İngilizceye çevrilmiş ve İngiltere'ye gönderilmiştir. Eser bu mevsim Londrada temsil edilecektir. Müellifi Münir Hayri Egelidir.

* Bütün bir yaz mevsimi Ankara halkının sahne ihtiyacını gidermiye çalışan Muammer Karaca tiyatrosu 15 ağustos akşamı «Plâtin Palas»ı temsile başlamış ve 24 ağustosa kadar devam etmiştir. Bundan sonra bir hafta müddetle «Leblebici Horhor» adlı meşhur opereti temsil eden heyet, İzmir Fuarına gitmek üzerine başkentten ayrılmıştır. Bu suretle heyet Ankarada üç aya yakın bir müddet faaliyetine devam etmiştir.

* İstanbul Ticaret Lisesini bitirenler Derneği menfaatine 7 eylûl akşamı Beyazıtta Lâle Bahçesinde Sofokles'in «Kıral Oidipus» piyesi temsil edilmiştir. Eseri Oğuz Bora muvaffakiyetle sahneye koymuştar.

* 8 eylûlde Ankara Radyosunda, merhum Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın «Gulyabani» adlı romanından alınma bir komedi temsil edilmiştir. Sanatkârlar çok muvaffak olmuşlardır.

* 14 eylûlde İstanbulda Çiftesaraylar bahçesinde Raşit Rıza'nın kırkıncı yıl dönümü jübilesi yapılmıştır. Türk sahnesine yarım yüzyıla yakın bir zamandır hizmet etmekte olan kıymetli aktörümüze sağlık ve uzun ömür dileriz.

* İstanbul Şehir Tiyatroları ekim ayının birinde temsillerine başlamaktadır. Hazırlanmakta olan ilk eserler şunlardır : Dram Kısmı William Shakespeare'in «Julius Cesar», Komedi kısmı Goldoni'nin «Dedikoducular», ve Çocuk Tiyatrosu da Mümtaz Zeki'nin «Altın Bilezik»'i ile yeni mevsime gireceklerdir.

* Zengin dekor ve iyi bir balet heyetiyle Taksimdeki açık hava tiyatrosunda yaz temsillerini veren «Ses» Tiyatrosu, kışlık repertuvariyle meşguldur; geçen sene olduğu gibi bu sene de muvaffak olacağını ümid ediyoruz.

SİNEMA

* Ankara film müessesesi tarafından harici sahneleri Bursa'da hazırlanmakta olan «Büyük İtiraf» adlı bir film çevrilmektedir. Şehir Tiyatrosu artistlerinden Nezihe Becerikli, Melâhat İçli, Cahit Irgat ve Eyüp Sabri eserde rol almışlardır.

* Sena film şirketi Adapazarı'nda «Domaniç Yolcuları» adlı bir film çevirmektedir. Baş rollerde Türkân Pasiner ve Reşit Gürzap oynamaktadır.

MUHTELİF HAREKETLER

* Aylardan beri Arap memleketlerinde konferanslar veren Amerika'nın Princeton Üniversitesi Arap Dili ve Tarihi Profesörü Philip K. Hitti ve eşi Ankaraya gelmiştir. Başkentte müzeleri, kitapsarayları ve kazı merkezlerini gezen profesör, İstanbul'da da tarihî ve arkeolojik incelemeler yapmıştır.

* Dokuzuncu Millî Tıp Kongresi için hazırlıklara başlanmıştır. Kongre 21 ekimde Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde açılacaktır.

* 16 ağustosta Ankara'da Cebeci'de Kızılay hastahanesi ve Hemşire Okulu inşaat alanında toprak yüzünden 6-8 metre derinlikte fosil hipparion kemikleri bulunmuştur. Arkeoloji Müzesi Müdürü Nuri Gökçe tarafından üst üçünü zamana ait bir arazi tabakası içinden çıkarılan bu kemikler, bugün atın ceddi kabul edilen üç tırnaklı bir hayvana ait bulunmaktadır. Bu fosil daha önce Kayaş İlçesinde İlhan çayı vâdisinde keşfedilmiş olan üçüncü zamana ait benzer fosiller mecmuasına girmektedir. Ankara'da Demirtepe'de meydana çıkarılan ve bugünkü fillerin atası olan mastodon fosili de aynı şekilde paleontolojik ve jeolojik değerde belgelerdir.

* İstanbul Üniversitesine getirilecek ilmî eserleri seçmek üzere Doktor Kâmil Akkol Amerikaya hareket etmiştir. Temsilcimiz ayrıca yayın mübadelesi işini de tetkik edecek ve görüşecektir.

* Kızılay'da, göz hekimliği alanında retina dekolmanı ameliyesini teşvik ve bu suretle bir tıp şubesinin tekâmülüne yardım gayesiyle «Sarar» adlı bir mükâfat tesis edilmişti. Birinciliği, tesis tarihinden itibaren 20 operasyonu muvaffakiyetle yapmış olan İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Naci Bengisu kazanmış ve 1600 liralık nakdî mükâfatı almıştır. Mükâfatın ikinci kısmını 50 operasyonu başarıyla yapacak olan hekimimiz hak edecektir.

Sorular — Cevaplar

Bay Hamdi Pasin — Hasankale:

Arzunuz üzerine Doktor Nuri Ergene ile temas ettik. Bizde sık sık görülen hastalıkların hangi mevsimlerde daha fazla olduğu hakkındaki tecrübelere müstenit, düşüncesini sorduk. Üstada nazaran dizanteri eylûlde, kabakulak ekimde, difteri kasımda, boğmaca aralıkta, grip ocakta, kızıl şubatta, kızamık martta, çiçek nisanda, salgın menenjit mayısta, tetanoz haziranda, yiyeceklerden zehirlenmeler temmuzda ve Malta humması ağustosta daha fazla görülmektedir.

Bu hastalıkların bu belli başlılarını bir sıraya koyup yazmayı vadetti; netekim dizanteri hakkındaki yazısını da gelecek sayımızda okuyacaksınız. Bunu tebşir ederken aziz Doktor Profesör Süreyya Tanay'ın da diğer tıbbî ve sıhhi mevzular üzerindeki kıymetli yazılarına da devam edeceğimizi temin ederiz.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Türk Lûgati: Hüseyin Kâzım Kadri. Dördüncü ve son cilt. 20 lira.

Merhum Hüseyin Kâzım (1876 - 1934) ın bir ömür sarfederek üzerinde çalıştığı ve yazmasını 6 yılda tamamladığı büyük Türk Lûgati'nin dördüncü cildi de nefis bir şekilde basılmıştır. 894 büyük sayfa tutan bu sonuncu cilt içinde kef, lâm, mim, nun, vav, he, ye harflerine ait kelimeler alınarak eser tamamlanmıştır. Uygur, Çagatay, Azeri ve Batı türkçeleriyle Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş ve Kırgız lehçelerinin lûgatlerini ve Batı türkçesinde kullanılan Arap ve Fars kelimelerini örnekleriyle birlikte toplıyan böyle muazzam bir esere dilimizde rastlamak mümkün değildir. Şemsettin Sami'den sonra fikir ve ilim hayatımızda bu yolda yapılan en mühim teşebbüslerden biri ve ondan daha mühimi olan bu eserle Hüseyin Kâzım'ın adı Ahmet Vefik Paşa, Muallim Naci gibi büyük Türk lûgatçilerinin hattâ başına geçmiş bulunmaktadır. Eseri itinayla bastırmıya muvaffak olan Türk Dil Kurumunun himmetini zikretmek isteriz.

Türkçe Sözlük. 3 lira, ciltlisi 5 lira.

Türk Dil Kurumu Lûgat Kolu çalışmalariyle hazırlanmış olan bu eser, harf inkılâbından beri yokluğu hissedilen ve şiddetle ihtiyaç duyulan bir kitaptır. Bu lûgatin çerçevesi içine; dilimizde kullanılmakta olan veya kullanılacağı umulan türkçe sözler, hangi dilden olursa olsun terim olarak alınmış veya kullanılmakta bulunmuş olan kelimeler ve nihayet bugünün canlı konuşma veya yazı dilinde kullanılan yabancı asıldan gelme sözler de alınmıştır. Bu suretle eskimiş ve ancak eski edebi eserlerde rastlanan kelimeler Divan Edebiyatı Sözlüğü'ne bırakılmıştır. Bu sözlükte bilhassa kavramların tarifine çok dikkat edilmiştir. Her okumuş Türkün eli altında bulunması gereken bu kitabı bütün okuyucularımıza bilhassa tavsiye ederiz.

Selim III ün Hat-tı Hümayunları: Prof. Enver Ziya Karal. 320 kuruş.

Ondokuzuncu Yüzyıl, Avrupa Devletleri için bir inkılâp ve ıslahat devri olmuştur. Politik, sosyal ve ekonomik alanlarda yapılan bu değişikliklere Osmanlı İmparatorluğu yabancı kalmamıştır. Her ne kadar bu koca imparatorluğun temel yapısı diğer devletlerinkinden esaslı farklarla ayrılıyorsa da, Ondokuzuncu Yüzyıl bizim için de büyük bir ıslahat hareketine başlangıç olmuştur. Nizam-ı Cedit devri, Doğu ve Batı tesirlerinin Osmanlı İmparatorluğunda yan yana yaşamıya ve birbirlerini inkâr ederek çarpışmıya başladıkları devirdir (1789 - 1807). Nizam-ı Cedit ıslahatının ağırlık noktasını askeri düzen teşkil etmekle beraber devletin idare, ekonomi, adliye, politika alanlarında da yenilik hareketlerine bu devirde başlanmıştır. Üçüncü Selim'in şehadetiyle şiddeti yavaşlamak istidadını gösteren bu hareketler, daha sonraki Tanzimat hareketine esaslı bir zemin hazırladı. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Enver Ziya Karal, esaslı mehazlara müracaat ederek meydana getirdiği bu ilmi çalışmasında, yakın tarihimizin uyanış devresinin karakteristiklerini vermektedir. Gerçi onun bu kitaptaki bazı hükümleriyle, bu konu üzerinde başkaları tarafından evvelce verilmiş olan hükümler arasında esaslı farklar vardır. Fakat bu, müellif lehine yazılabilecek birer iyi puvandır. Zira yeni yeni meydana çıkarılan dokümanların ışığı altında varılan neticeler, ilmi bir salâhiyetin mahsulleridir. Eserde sırasiyle, yakın çağlar başında Osmanlı İmparatorluğunun durumu, Üçüncü Selim'in padişah olmadan ve olduktan sonra ıslahat hakkındaki düşünceleri ve teşebbüsleri, Nizam-ı Cedidin hazırlık safhası, askeri, idari, iktisadi, mali ve siyasi alanda yapılan ıslahat, diplomasi hareketleri incelenmiş ve eserin sonuna da vesikalardan bir örnek eklenmiştir. Bu değerli eseri, tarihle ilgisi olan okuyucularımıza hararetle tavsiye ederiz. Türk Tarih Kurumu yayınlarındandır.

Vakıflarımız:

Şark tezhip sanatı örnek alınarak basılan zarif kapağiyle bu broşür, vakıflarımız hakkında genel bilgiler vermektedir. Tarihte vakıf, Türk teamül hukukunda içtimaî yardım, Türk sanatında vakıfların önemi belirtilen bu kitapta, imparatorluk ve cumhuriyet devirlerinde vakıfların çalışma kapasitesi de anlatılmıştır. Mevzula ilgili güzel resimleri vardır.

Güzel Konuşma Sanatı: Fernand Corcos (André Maurois'nın önsöziyle). 125 kuruş.

Dilimizde hitabet sanatı hakkında, gerek telif ve gerek tercüme, güzel eserler yayınlanmış bulunmaktadır. Bu arada Dale Carnegie'nin tekrar tekrar basılan ve kendi janrının emsalsiz bir örneği olan eserini ve Muhsin Ertuğrul tarafından tercüme edilmiş olan Gasson'un «Söz Söylemek Sanatı» nı sayabiliriz. Corcos'nun bu eseri de onların yanında yer alacak bir değerdedir. Müellif, ele aldığı konuyu, detayların önemli çizgilerini silik bırakmadan işlemiş ve kitabını herkes için istifadeli bir hale koyabilmiştir. Eseri çevirmek suretiyle faydalı bir iş yapmış olan Erdoğan Meto ile Naim Yamaner'i tebrik etmek isteriz.

Demokrasimiz: İhsan Yurdoğlu. 65 kuruş.

Tek dereceli seçim münasebetiyle demokrasi rejimi hakkındaki şahsi görüşlerini bir araya getiren sabık kurmay önyüzbaşısı İhsan Yurdoğlu, halkın anlıyabileceği bir dille konusunu incelemektedir. Kitapta Batı ve Doğu demokrasileriyle bizdeki siyasî ilerleyişler, demokrasinin din gibi diğer sosyal müesseselerle olan ilgisi aynı zaviyeden ele alınmıştır.

Bilitis'in Şarkıları: Pierre Louys-Hüsamettin Müstakimoğlu. 125 kuruş.

Yabancı bir dil bilmiyen Türk okuyucuları, Pierre Louys'i yalnız. «Aphrodite» i ile tanırlar. Birçok manzum parçalar da kaleme almış olan bu Fransız sanatkârı, 24 yaşındayken, yunancadan tercüme etmiş olduğu «Bilitis'in Şarkıları» adlı kitabiyle ilk şöhretini yapmıştır (1894). Bu kitaba giren şiirler onun sanat şahsiyetindeki hususiyetlerinin bir başlangıcı ve bir bütünüdür. Bu şarkılar, şehvetle dolu, bazan şakacı, bazan merhametsiz görünen ahenkli şiirciklerdir. Konuları ise çok defa açık saçıktır; hiçbir zaman bayağılığa düşmiyen bir ciddiyet taşırlar. Esasen sanatkâr da, dünyada en güzel şeyin insan vücudu olduğuna ve estetik bir güzelliğin ancak onunla kaim olacağına inanmıştır. Türkçeye ilk defa çevrilen «Bilitis'in Şarkıları» bu kanaatin güzel örneklerini bir araya toplamıştır.

Gün Doğmadan Paris: Louis Bromfield-Vâlâ Nurettin. 150 kuruş.

Hayatının büyük bir kısmı Fransada geçen Anglo - Sakson romancısı Bromfield (doğumu : 1896), bu eserinde işgal altındaki Parisi anlatmaktadır. Sanatkâr böyle buhranlı bir devre içinde, bir yandan iç mukavemet hareketinin yavaş yavaş nasıl kızıştığını ve önüne geçilmez bir hal aldığını; bir yandan da Cermen kitle psikolojisiyle Anglo-Sakson ve Lâtin ruhunu karşılaştırmayı düşünmüştür. Ancak, ele almak istediği politik havayı teneffüs ettirmek için tiplerin titizlikle incelenmesinde ve vakaların insicamında birçok fedakârlıklar yapmıştır. «Yağmurlar Gelince», «Vahşi Irmak», «Misis Parkington» ve «Bombayda Gece» den sonra bu güzel romanla millî kütüphamiz Bromfield'in bir eserini daha kazanmış oluyor.

İzmir 1946 Fuarı:

20 ağustostan 20 eylüle kadar devam eden İzmir Fuarı için bu sene de küçük fakat zarif fransızca bir broşür neşredilmiştir; İzmirin turistik önemi, fuarı gezeceklerin ve iştirak edecek kurumların istifade edecekleri kolaylıkları kuşe kâğıdına basılmış yazı ve resimlerle anlatmaktadır. İlâve olarak verilen Kültür Park'ın renkli plânı da ziyaretçiler için istifadeli bir yardımcı olacaktır. Propaganda broşürü olmak ve hususi bir mânası bulunmak bakımından da kıymeti bulunduğundan bu sütunumuzda kendisinden bahsettik.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Eylûl 1946 — 15 Ekim 1946 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 eylûl — Cumhurbaşkanımız misafir Yunan gazetecilerini kabul ederek «Yunanistan toplanacak ve sıhhat bulacaktır. Memleketinize bizim bütün iyi dileklerimizi ve dostluğumuzu götürünüz» dedi.

— Tokat'ta kırk dakika süren şiddetli yağmur yüzünden yüzden fazla ev yıkıldı, üç kişi boğuldu, elektrik ve su tesisleri bozuldu, zarar bir milyon liraya yakındır.

17 eylûl — Cumhuriyet ilânı üzerine memleketini terkeden eski Bulgar Kıralı Simon ile ana kıraliçe ve kızı İstanbul'dan geçerek Mısıra gitmek üzere Aksu vapuriyle hareket ettiler.

18 eylûl — Milli Eğitim Bakanlığının açıklanan kararlarına göre şehir öğretmen okullarının üçü 1946 da, dördü 1947 de, geri kalanları da 1948 eylülünde eğitim enstitüleri haline getirilecek ve bu enstitülerin derecesi yüksek tahsil sayılacaktır.

20 eylûl — Devlet Bakanlığına ve Başbakan yardımcılığına Ankara Milletvekili Mümtaz Faik Ökmen'in, Devlet Bakanlığına Çankırı Milletvekili Mustafa Abdülhalik Renda'nın, Mümtaz Ökmen'den açılan Adalet Bakanlığına Zonguldak Milletvekili Şinası Devrim'in tâyinleri yüksek tasdika iktiran etti.

— Matbuat kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair olan kanunla Türk ceza kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun mecliste kabul edildi. Demokrat milletvekilleri aleyhte rey verdiler. Meclis 1 kasıma kadar tatil kararı verdi.

21 eylûl — Türkiye ile Fransa arasındaki ticari mubadelenin tanzim ve gelişmesini sağlamak için 31 ağustos 1946 da Pariste imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmalariyle Türkiye ve Fransa ticari münasebetlerini kolaylaştırmak arzusiyle aktedilen ve en ziyade mazharı müsaade millet esasına dayanan bir sözleşme ve bunlara bağlı protokol ve ekler yürürlüğe girdi.

23 eylûl — Milli Eğitim Bakanının başkanlığında toplanan üniversiteler arası kurulun açıklanan kararına göre olgunluk imtihanı veren öğrenciler ayrıca imtihan olmadan fakültelere girebileceklerdir. Ancak fakültelerin bugünkü şartlarının müsaadesizliği dolayısiyle her fakülteye alınacak talebe sayısı tahdid edilecek ve talebede bazı tercih şartları aranacaktır.

25 eylûl — İngilterenin eski Ankara büyük elçisi Sir Georges Clark İstanbula geldi ve gazetecilere Türk hükûmetinin çok nazikâne daveti üzerine geldiğini ve Ankaraya da gideceğini söyledi.

24 eylûl — 22 ağustos 1946 da Boğazlar hakkında Sovyet hükûmetine tevdi etmiş olduğumuz cevabi notamıza, Sovyet hükûmetinin mukabil notası Ankarada Dışişleri Bakanlığımıza tevdi edildi. Rusya bu notasında ilk notasının birinci, ikinci ve üçüncü maddelerinin kabul edilmesinden dolayı (halbuki böyle bir kabul olmadığına göre yanlış bir anlama bahis mevzuudur) memnunluğunu belirtmekte ve ilk notasının dördüncü ve beşinci maddelerinde ısrar etmektedir.

3 ekim — Ankaranın eski garnizon komutanı Korgeneral Hüseyin Hüsnü Kılkış Ankarada vefat etti.

5 ekim — Sinopta büyük bir yangın oldu; 176 ev, 22 dükkân ve iki fırın yandı. Hasar gören binaların yekûnu 300 kadardır.

7 ekim — Çubuk ilçesinin on dokuz köyü şiddetli yağmurlardan su altında kaldı, Amasyanın Yenice köyü de sular altında kalarak tamamiyle haraboldu.

13 ekim — Sabahın saat dördünde Ankara Belediye Otobüsleri Garajında bir yangın çıkarak yirmi otobüs tamamiyle yandı, dört otobüs te hasara uğradı.

15 ekim — Kırklareli Milletvekili Nafi Atıf Kansu'nun sıhhi sebepten çekilmesiyle açılan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine Seyhan Milletvekili Hilmi Uran Seçildi.

15 Eylûl 1946 — 15 Ekim 1946 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 eylûl — Bulgaristanda Halk Cumhuriyetinin kurulduğu resmen ilân edildi.

19 eylûl — Churchill istirahat maksadiyle gittiği İsviçrenin Zürih şehrinde bir nutuk söyliyerek birleşik Avrupa devletleri kurulmasını istedi.

— Yunanistanda dahili bir harb başladı. Milli ordu, Teselyada komünist çetelerine karşı hücuma geçti.

20 eylûl — Amerikanın dış siyaseti hakkında Başkan Truman'ın ve Dışişleri Bakanı Byrnes'ün düşüncelerine aykırı bir nutuk söylemiş olan Ticaret Bakanı Wallace istifa zorunda kaldı.

23 eylûl — İranın güneyindeki kabileler isyan ettiler.

— Amerika Ticarat Bakanlığına Harriman tâyin edildi.

24 eylûl — Mareşal Stalin bir İngiliz gazetesine yaptığı demeçte «Şimdilik yeni hiçbir harb tehlikesi mevcut değildir» dedi.

26 eylûl — Yunanistan iç harbi Arnavutluk ve Yugoslav hudutlarına yakın bölgelerde çok şiddetlendi.

27 eylûl — Yunan Kıralı İkinci Yorgi Yunanistana döndü.

28 eylûl — Yunan Kıralı büyük törenle Atinaya girdi, yeni kabine istifa etti, yeni kabinenin kurulmasına gene Çaldaris memur edildi.

— Mısırın İsmail Sıtkı Paşa kabinesi istifa etti.

29 eylûl — Fransız kurucu meclisi yeni yapılan anayasayı kabul etti. General de Gaulle bir nutkunda anayasayı tatminkâr bulmadığını belirtti.

30 eylûl — Nurembergte milletlerarası askeri mahkeme ilk kararını şöyle verdi: Nazi Partisi, Gestapo, S. S. ve S. D. teşkilâtları insanlığa karşı caniyane hareketlerinden suçlu görüldüler. Alman kabinesi, yüksek kumanda heyetiyle genel kurmayı ve S. A. teşkilâtı suçsuz sayıldı. Beraat eden teşkilâtlara mensup fertlerden bazıları suçlu görüldüler.

1 ekim — Nuremberg mahkemesi nazi harb suçlularından Göring, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Rosenberg, Frank, Frick, Streicher, Sauckel, Jodl ve Seyss İnquart'ı vicahen, Bormann'ı gıyaben ve asılmak suretiyle idama; Hess, Dr. Funk ve Amiral Reader'i müebbet hapse, Amiral Dönitz'i 10, Von Schirah'ı 20, Speer'i, Von Neyrath'ı 15 sene hapse mahkûm etti. Von Papen, Dr. Schacht ve Fritsche beraat ettiler.

2 ekim — Türkiye, milletlerarası para sandığına kırk üç milyon dolar iştirak hissesiyle üye oldu.

— Mısırda İsmail Sıtkı Paşa yeni kabineyi kurmayı kabul etti.

— İsveç Başbakanı Hansson vefat etti.

9 ekim — İngiltere Boğazlar hakda Türkiye ve Rusyaya birer nota vererek Montreux antlaşması çerçevesi içinde yeni bir Boğazlar konferansının hemen toplanmasını istedi. Rusların müşterek müdafaa talebine muhalefette ısrar etti.

10 ekim — Washingtondan bildirildiğine göre Amerika da aynı mealde bir notayı Rusyaya göndermiş bulunmaktadır.

14 ekim — Fransa milleti, yapılan referandumda yeni anayasayı çok zayıf bir çoğunlukla tasvibetti.

15 ekim — Paris Barış Konferansı işini bitirerek kapandı. Hazırlanan barış muahedeleri 4 kasımda New-Yorkta toplanacak olan dört büyük devlet dışişleri bakanları tarafından tetkik edilecektir. Konferansın kapanış tolantısında alkışlar arasında kürsüye gelen Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes, 21 milletin ve 5 eski düşman memleketin konferansta görüşlerini belirtmek imkânını elde etmiş ve sulhun teessüsüne çok kıymetli yardımlarda bulunmuş olmalarından dolayı memnunluk ifade ederek demiştir ki:

«Bütün dünya, bu sulhun, milletlerin sulhu olmasını istemektedir. Fakat bu milletler, her birinin üzerine almak zorunda olduğu fedakârlıkları müdrik olmadıkça, bir milletler sulhu kurulamaz. Bundan sonra görüş ayrılıklarını uzlaştırmak vazifesi dörtlere terettübetmektedir.»

15 Eylûl — 15 Ekim 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 16 eylûlde Eminönü Halkevinde yapılan bir toplantıda İstanbul Millî Eğitim Müdürü Murat Uraz bir konuşma yaparak geçen öğretim devresinde yapılan işlerle önümüzdeki yıllarda yapılacak işleri anlatmıştır.

* Gazeteciler Cemiyeti idare heyeti üyelerinden ve İstanbul Milletvekili Cihat Baban 23 eylûlde cemiyet merkezinde, yeni Basın Kanunu ve değişen hükümler üzerine bir konuşma yapmıştır.

* 26 eylûlde kutlanan Dil Bayramı münasebetiyle Ankara Halkevinde Behçet Kemal Çağlar ve Hasan Reşit Tankut birer konuşma yapmışlardır. Aynı gün memleketimizin muhtelif yerlerindeki halkevlerinde ve radyoda da bu konu üzerine değişik konferanslar verilmiştir.

* 29 eylûlde Kadıköy Halkevinde Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay «Milletlerarası içki düşmanlığı» konulu bir konferans vermiştir.

* Doksan yıllık bir maziye malik ve memleketimizin en eski tıp cemiyeti olan Türk Tıp Cemiyeti kış faaliyetine bir seri konferansla başlamıştır. Her salı verilecek olan bu konferansların ilkini 1 ekimde Prof. Neşet Ömer İrdelp vermiştir. Müteakip konferansları da Prof. Dr. Kâzım Gürkan ve Dr. Ziya Cemal Aksoy vermişlerdir.

İHTİFALLER

* Memleketimizde .spor ve kültür alanında değerli hizmetleri olan Avukat Fethi Tahsin'in yedinci ölüm yıl dönümü münasebetiyle 22 eylûlde mezarı başında dostları ve sporcular tarafından bir anma töreni yapılmıştır.

* 27 eylûlde Preveze zaferinin yıl dönümü münasebetiyle Beşiktaştaki Barbaros türbesinin önünde resmî bir anma töreni yapılmıştır.

* Merhum Doktor Besim Ömer Paşanın büstünün Haseki Hastahanesine konması münasebetiyle bir anma töreni yapılmıştır. İstanbul Valisi Kırdar'ın açış nutkundan sonra Prof. Âkıl Muhtar Özden, Tevfik Remzi Kazancıgil, Nihat Reşat birer hitabede bulunmuşlardır.

MÜZİK

* İstanbulda uzun müddet kalarak konserler veren Şili'li sanatkâr Rosita Serrano Ankaraya giderek başkentte de, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi salonunda 24 ve 28 eylûlde birer konser vermiştir.

* 19 eylûlde ve 9 ekimde Ankara Radyosunda Şönfeld iki flüt konseri vermiştir. Sanatkârın her iki resitalinde de piyano ile Mithat Fenmen refakat etmiştir.

* 24 eylûlde Ankara Radyosunda Enver Kapelman bir keman konseri vermiştir. Kendisine piyanoda Siebert refakat etmiştir.

* 29 eylûlde Kadıköy Halkevinde Orhan Kadam, Gülen Erim, T. Melek, Cafer Çağatay, Lusi Yaleser ve Günay Başar'ın iştirakiyle bir konser verilmiş ve Beethoven, Brahms ve Haendel'den parçalar çalınmıştır. Bilhassa Beethoven'in patetik sonatı ve re minör keman konçertosunun birinci kısmı çok beğenilmiştir.

* 3 ekim akşamı Ankara Radyosunda Mükerrem Berk Mozart'ın sol majör flüt konçertosunu başarıyla çalmıştır.

* Milletlerarası ses müsabakasına iştirak etmek üzere Cenevre'ye giden genç ses sanatkârlarımızdan Şadan Candar ve Vedat Gürtan ilk seçimde kazanmışlardır. İkinci seçim mansiyon alan altı genç arasında yapılacaktır.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* 16 eylûlde başlıyan ilk öğretim haftası münasebetiyle Beyazıtta İnkılâp Müzesi bahçesinde ilkokulların genç resim sergisi açılmıştır.

* Bursada kurulmasına karar verilen ikinci bir Güzel Sanatlar Akademisi için Aziziye Köşkü münasip görülmüştür. 1947 yılı bütçesine konacak tahsisatla bu yeni akademinin resim, heykel ve süsleme sanatları bölümleri faaliyete geçecektir.

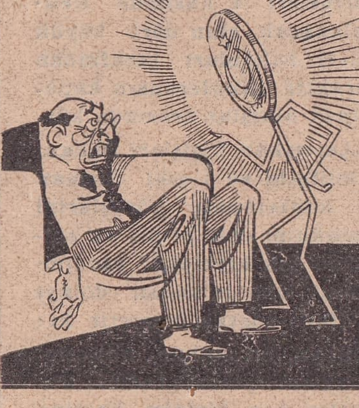
* İstanbulda Galatasaray Lisesinde açılmış olan ve 20 eylûlde kapanması kararlaştırılan Manisa ilkokulları resim ve elişleri sergisi 25 eylûle kadar uzatılmıştır. Küçüklerin yaptıkları resimler sergiyi gezenler tarafından haklı bir takdir görmüştür.

* Millî Ekonomi ve Arttırma Derneği Ankarada Gençlik Parkı içinde yeni bir sergievi yaptırmıya karar vermiştir. Yedi yüz bin liraya çıkacak olan bina bütün ihtiyaçları karşılıyabilecektir.

* Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler Müdürlüğü İstanbulda Âşıkpaşazade, Mahmutpaşa, Pertevniyal, Sümbülefendi, Balâ, Nurettin Cerrahî, Nakşidil türbelerinin onarılmasına karar vermiştir. Ayrıca Türk İslâm Müzesine bağlı bir şube olarak kullanılacak olan Mimar Sinan'ın eserlerinden Tophane'nin onarılması da bitmek üzeredir.

* Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Resim ve Heykel Sergisi talimatnamesinde değişiklik yapmıştır. Evvelce en iyi tablolar hediye ile mükâfatlandırılırken şimdi bakanlık tarafından satın alınıp galerilere konacaktır. Her

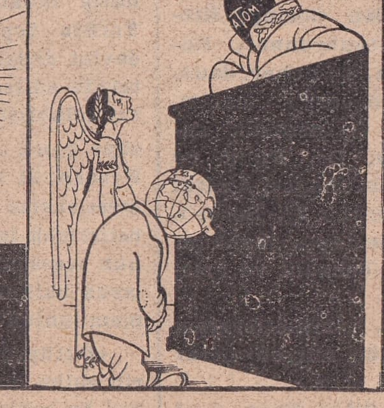
AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

Altın — Harb yıllarında benimle kâfi derecede oynadın istifçi başı. Şimdi de sökül bakalım !...

.

Karikatür'den

Hâkim — Dünya, ile arandaki anlaşmazlığa sebep nedir Bayan Sulh ? .

Dâvacı — Boğaz derdi Bay Yargıç!.

Cumhuriyet'ten

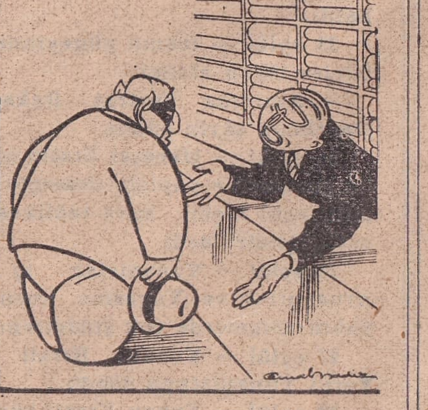

— Bay sarraf, bu günlerde fazla sarıldın, altın düşmesin diye mi?

— Hayır, altına düşmiyeyim diye!

.

Mizah'tan

Sümerbank — Bütün mallarımız artık serbest ve ucuz bayım !.. Ne emrediyorsanız verelim?..

Karaborsa — Kefenlik !..

Cumhuriyet'ten

15 Eylûl — 15 Ekim 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

y ıl 30 ekimde açılan devlet sergileri de bundan böyle 3 ocakta açılacaktır.

* 25 eylûlde Eminönü Halkevinde İzmir basını mensuplarından karikatürist Hüseyin Mayadağ'ın seksen kadar eserinden mürekkep bir sergi açılmıştır.

* Ankarada yapılacak olan sinema - otel projesi müsabakası sona ermiş ve jüri heyeti Yüksek Mimar Suat Erdeniz ve Leylâ Turgut'un hazırladığı projeye ikinciliği ve Fahir Perçin ile Fikret Ergören'ın projesine üçüncülüğü vermiştir.

* Millî Eğitim Bakanlığı Zonguldak ve Mersin il merkezlerinde birer resim atelyesiyle müzik dramatik sanatları hazırlayıcı kursu açmıya karar vermiştir. Bu tesisler, ilerde buralarda kurulacak olan akademi ve konservatuvarlar için bir nüve teşkil edecektir.

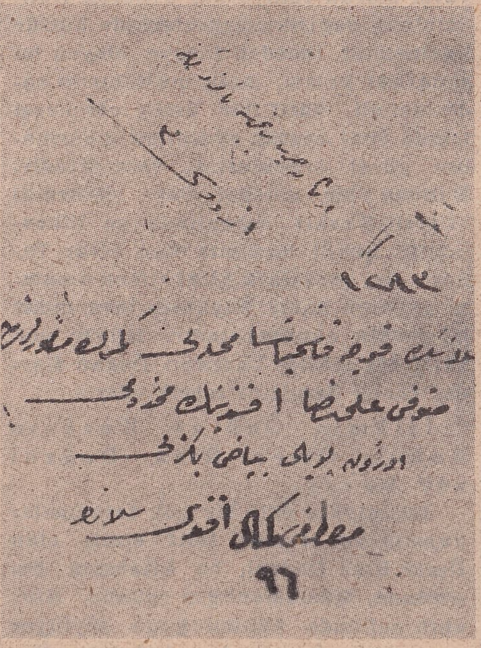
* D grupu ressamlarından Arif Kaptan 21 eylûlde Ankarada İller Bankası altındaki resim galerisinde bir sergi açmıştır. Resmî sergilerde C. H. P. mükâfatının ve Ahmet Çanakçılı mükâfatının birinciliklerini kazanmış olan Arif Kaptan'ın bu şahsî sergisinde, bilhassa Bursa'dan getirdiği peyzajlar ilgi uyandırmıştır. 50 kadar tabloyu bir araya getiren sergi 15 ekimde kapanmıştır. Bu sergiyi müteakip, müze ve atelyelerde etütler yapmak üzere Fransaya gidecek olan sanatkârın eserleri orada da teşhir edilecektir.

TİYATRO

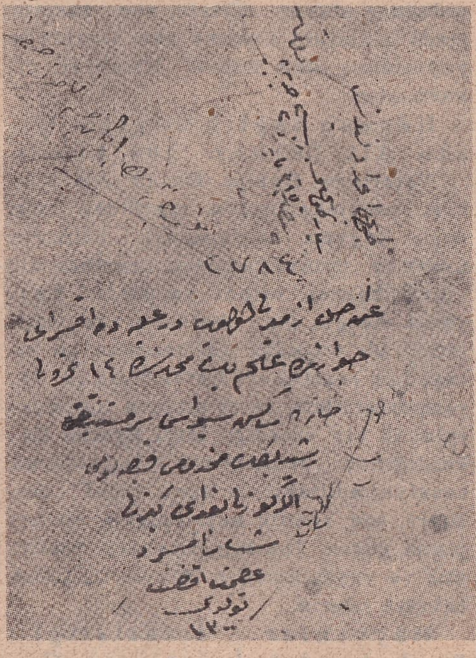
* İstanbul Şehir Tiyatroları bu yıl da 1 ekimde yeni kış sezonuna girmiştir. Dram kısmı Shakespeare'in «Julius Ceasar» ını temsil etmektedir. Eseri Orhan Burian tercüme etmiş ve Muhsin Ertuğrul sahneye koymuştur. Komedi kısmında ise maruf İtalyan klâsiklerinden Goldoni'nin «Dedikoducular» adlı eseri temsil edilmektedir. Bunu da sahneye koyan Muhsin Ertuğrul'dur. Bu iki sanat değeri yüksek eserle yeni sezona girmesi, Şehir Tiyatrolarımız için haklı bir takdir hissi toplamıştır.

* Ses Opereti 28 eylûlden itibaren kışlık faaliyetine başlamıştır. İlk temsil «Kelebek» adlı bir operettir. Eseri Sadık Şendil yazmış ve müziğini de Tarık Bulut hazırlamıştır. Kuvvetli kadrosuna Tevhit Bilge, Vedat Karaokçu, Vahyi Öz gibi komedi sahnemizin en kuvvetli elemanlarını çekmiye muvaffak olan heyetin başarılı bir faaliyet göstereceği şüphesizdir.

* Ankara Devlet Konservatuvarı yeni sezona hazırlanmaktadır. Bu yıl iki yeni opera ve dört yeni piyes repertuvara alınmıştır. Gaçen sene pek rağbet gören opera ve piyesler de tekrarlanacaktır. Bu sene ilk oynanacak olan «Maskeli Balo» operası için tevziat yapılmıştır. Tiyatro bölümü de

Atatürk'ün Harb Okulundaki künyesi

İnönü'nün Harb Okulundaki künyesi

NOT : Bu künyelerin orijinalleri metin basıldıktan sonra elimize geçti. Ehemmiyetleri dolayısiyle sayfalarımıza kattık

Gogol'den «Müfettiş» i ve Tolstoy'dan «Yaşıyan Ölü» yü temsile hazırlanmaktadır.

* Tiyatro haline getirilmesine başlanan Ankara Sergievi binasının tâdil planlarını Güzel Sanatlar Umum Müdürü Halil Vedat Fıratlı, Rejisör Muhsin Ertuğrul, Prof. Bonatz, Münir Hayri Eğeli ve Tarık Leventoğlu'ndan mürekkep bir komisyon tetkik etmiştir.

* Taksimde yapılacak olan 2.000 kişilik tiyatro binasının yüzde bir mikyasındaki projesi tasdik edilmişti. İmar Müdürlüğü mühendislerinden Rüknettin tarafından ellide bir mikyasındaki proje Bayındırlık Bakanlığına gönderilmiştir. Bu proje binanın dahilî teşkilâtiyle locaları ve sahneyi ihtiva etmektedir. Müteakiben sahnenin makine aksamını gösteren yirmi beşte bir, bir proje hazırlanacaktır.

MUHTELİF HAREKETLER

* Memleketimizde ilk defa olmak üzere Şişli Çocuk Hastahanesinde bir çene cerrahisi kliniği tesis edilmiştir. Bozuk ağız teşekküllerini, çeneleri yanakları düzeltecek olan bu klinik hekimliğine Prof. Cemal Ziya tâyin edilmiştir.

* Bu yıl üniversite haftasının Sivas'ta açılması dolayısiyle Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'nun başkanlığında bir profesörler heyeti Sivas'a hareket etmiştir.

* İngiliz Kültür Heyetinin daveti üzerine Kars Milletvekili Tezer Taşkıran 17 eylûlde Londraya gitmiştir. Bayan Taşkıran eğitim işleriyle meşgul olmak üzere bir müddet İngilterede kalacaktır.

* Birleşik Amerikanın New Jersey şehrinde ölen Emilie Kurtz adında hayırsever bir Amerikalı Ankara Etnografya Müzesi ile İstanbul Arkeoloji Müzesine onar bin dolar bırakmıştır. Vasiyetname mucibince bu paralar, nemalandırılarak Türk bilginlerinin araştırmalarını geliştirebilmelerine tahsis edilecektir.

* Etlik Bakteriyoloji Enstitüsü Müdür Yardımcısı Veteriner Hekim Zeynelâbidin Erdöl tavuk vebasına karşı evvelce bulunmuş olan aşıdan daha tesirli yeni bir aşı hazırlamıştır. Sağlık Müşavere heyetince takdirle karşılanan bu başarısı için kendisine Tarım Bakanlığı tarafından da 1.500 liralık bir nakdî mükâfat verilmiştir.

* İstanbul Teknik Üniversitesi kurduğu kısa dalga radyo istasyonu ile her akşam tecrübe yayınları yapmaktadır. Saat 19 45 den 22'ye kadar devam eden ve kısa dalga 49 metreden yapılan bu yayınlarda Türkçe çeşitli plâklar ve klâsik Batı müziğinden seçme parçalar çalınmakta ve teknik haberler verilmektedir. Türk teknisyenlerini bu başarılarılarından dolayı bilhassa tebrik ederiz

* Türk Tarih Kurumu ve Sivas İli adına, Arkeoloji Doçenti Dr. Tahsin Özgüsun başkanlığındaki heyet bir aya yakın yaptığı araştırmalar neticesinde, Sivas kalesinin bin yıllık bir maziye sahiboldduğunu tesbit etmiştir. Yapılan kazılar kale üzerinde Etililerin yerleşmiş olduklarını ortaya koymuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Ansiklopedik Halk Doktoru: Doktor Kemal Saracoğlu.

Evvelce fasikül halinde yayınlanan bu kıymetli eser şimdi çok zarif bir cilt halinde tamam olarak satışa çıkarıldı. Halkın kulaktan dolma bilgilerle veya gelişi güzel okuduğu şeylerle yanlış fikirlerle saplanacağını düşünen müellif, değerli bir hizmeti yüz akiyle başarmıştır. Hekim olmıyanın anlıyabileceği şekilde yazı yazmak, herhangi bir tıbbî makale yazmaktan çok güçtür. Vülgarize eserlerin bir vasfı da, okuyanları sıkmamak, fakat onlara yetecek kadar bilgi verebilmektir. Bu ayrı ihtisas işinde Kemal Saracoğlu muvaffak olmuştur. Sağlığı korumak, umumî kültürü artırmak, hekim yetişinceye kadar yapılacak şeyleri öğretmek bu 452 büyük sayfalık cildin amacı olmuştur. Öğrenilmesi gerekli bilgileri taşıması itibariyle böyle bir eserden mahrum olan aile kütüphaneleri eksik demektir. Eser, «Yeni mecmua» yayınlarındandır.

Bir Avuç Kahraman: Hamza Osman Erkan. 50 kuruş.

Bu bir avuç hakraman, Birinci Dünya Harbinde, Irak müdafaasına iştirak eden «Osmancık» adlı bir Türk taburunun kahraman er ve subaylarıdır. Hamza Osman Erkan, bu eski günlere ait hâtıralarını vesikalariyle birlikte gözlerimizin önüne sermekle, cesur ve fedakâr, feragat sahibi Türk evlâtlarının hâtırasına karşı borçlu olduğumuz saygı hissini şiddetlendiriyor. Sinoplu Sefer bey, Yüzbaşı Cemil Bey, Süleyman Askeri Bey... gibi kahraman Türk askerlerinin temiz kanları bu topraklara rerpilmiş durdukça bu vatanın ölmezliği imanı da sönmiyecektir. Bize bu satırları yazmak fırsatını kazandırdığı için müellife teşekkür ederiz.

Tek Çarık Yüzbaşı: Hakkı Kâmil Beşe. 150 kuruş.

«Araç Köylerinin Kalkınmasına Yardım Derneği» adiyle bir hayır cemiyeti kurmuş olan eser sahibi, bu dernek menfaatine bir seri kitap da bastırmıya başlamıştır. «Tek Çarık Yüzbaşı», halk diliyle ve vatanî mevzuda yazılmış bir eserdir. Bu eseri okuyacakların, hayırlı bir işe yardım etmiş olacakları düşüncesiyle, derneğin adresini veriyoruz: «Gökçeoğlu Mahallesi, Pul Sokağı, Ali Ulvi Apartımanı - Ankara.»

Çılgın Kadın: Raymond de Rienzi-Madelet Armay ve Ragıp Hanyal. 200 kuruş

«Karıncalar» Les Fourmis adlı eseriyle Goncourt mükâfatını kazanmış olan bu Fransız muharriri bu eseriyle sürükleyici bir macera romanı vermiştir. Romancı Paris istinaf mahkemesi âzasındandır. Bu itibarla hayatta mağdur olanların bir dert ortağı, canilerin sırdaşı olmuştur. «Mahpus Kadın», «Çılgın Kadın» gibi eserleri geniş bir okuyucu kitlesi kazanmıştır. Kitap «Araç Köylerinin Kalkınmasına Yardım Derneği» menfaatine yayınlanmıştır.

Nar Tanesi: Eflâtun Cem Güney. 50 kuruş.

Eflâtun Cem Güney'i, zengin bir folklor malzemesine sahip bir edebiyatçı olarak tanıyoruz. Yıllarca Anadolu'nun değişik merkezlerinde kültür hazinemizi inceden inceye eleyen bu sanatkâr kalem, halk masallarını sade bir dil, zarif bir üslûp çerçevesi içinde yeni baştan aydınlığa çıkarmanın güzel örneklerini vermektedir. Bundan bir müddet önce çıkardığı «Dertli Kaval» beğenilmiş ve tükenmiştir. Şimdi basılmış olan «Nar Tanesi» de, çocuklara hitabetmek amacını güttüğü halde büyükler tarafından da zevkle okunmaktadır. Kitabı çok zarif bir şekilde bastıran Doğan Kardeş çocuk dergisini tebrik ederiz.

İslâmın Özü ve Kuranın Ruhu: Ömer Rıza Doğrul 200 kuruş

İslâmiyete dair bir çok tercümeler yapmış ve eserler telif etmiş olan Ömer Rıza Doğrul, bu kitabının önsözünde, Müslümanlığın özünün Kuranın ruhunda bulunduğunu söylüyor ve eserinin hemen her bahsinin Kurandan alınmış sûrelerin tercümeleriyle bir arada yazılmış olduğunu anlatmış oluyor. Kitabı, son zamanlarda İslâmiyet üzerine bazı eserler de yayınlamış olan Yüksel Kitabevi çıkarmıştır.

Hayvan Sağlık Bilgisi: Hasan Âli Türker. 100 kuruş.

Veteriner Hekim Hasan Âli Türker, memleketimizde rastlanan belli başlı hayvan hastalıkları, bunların ârazı ve tedavi çareleri üzerinde bir vülgarizasyon kitabı yazmıştır. Hayvanla meşgul olan herkesin anlıyabileceği bir vuzuhla tertibedilen bu kitap, köy enstitüleri öğrencileri ve öğretmenleri için de el altında bulundurulacak bir eserdir. Millî Eğitim Bakanlığınca yardımcı bir kitap olarak tavsiye edilmesi de bunu ispat eder. Eseri, son teknik neşriyatiyle birinci plâna geçen İnkılâp Kitabevi bastırmış ve yayınlamıştır. Biz de ilgililere tavsiye ederiz.

Hayvanlar İstatistiği: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınlarından.

1935 yılından 1944 yılına kadar memleketimizde resmî sayımlar neticesinde mikdarları tesbit edilen bilumum hayvanlara ait istatistik bilgileri veren bu eser, ekonomik coğrafya alanında değerli bir doküman teşkil etmektedir. Kitapta memleketimiz 9 tarım bölgesine ayrılmış ve gerek şematik haritalarda ve gerekse illere göre tertibedilmiş cetvellerde bu dokuz tarım bölgesi göz önünde tutulmuştur. Esere ayrıca bu yıllar zarfında memleketimizdeki hayvan fiyatları değişiklikleri, hayvan hastalıkları ve hayvan zayiatı rakamları da eklenmiştir. Memleket ekonomisi ve ekonomik coğrafya ile uğraşanlara bu esaslı müracaat kitabını tavsiye etmeyi zait buluyoruz.

Hususî Sebzecilik: Dr. Ali Sâti Ekinci. 400 kuruş.

Yüksek Ziraat Mühendisi Dr. Ali Sâtı Ekinci, değerli olduğu kadar merakla okunmıyan lâyık bir kitap yazmıştır. Kitabın mevzuu ve ele aldığı maddeler, şüphesiz ki bir ihtısas işidir. Hiç olmazsa sebzecilikle amatör olarak çalışmış olmak lâzımdır. Fakat bu eser, merak saikasiyle ve sırf tecessüsle karıştıranları dahi kendini okutmadan bırakmıyacak kudrette cazip ve sürükleyicidir. Eserde memleketimiz ikliminde yetiştirilen birçok sebze nevilerinin ilmî izahları, fennî yetiştiriliş ve ıslâh şekilleri ve faydaları sırasiyle anlatılmaktadır. Birçok resimler de mevzuun canlanmasına çok yardım etmektedir. Evvelce yayınladığı eserleri Yüksek Ziraat Enstitülerinde yardımcı kitap olarak kabul edilen Doktor Ali Sâti Ekinci'nin 252 büyük sayfa tutan bu kitabının da aynı kıratta olduğuna şüphe yoktur. Kitabı İnkılâp Kitabevi itina ile bastırmış ve oldukça ucuz bir fiyatla satışa çıkarmıştır.

Pratik Torna, Freze, Tesviye ve Dökümcülük: Feyzi Bulman. 250 kuruş.

Yüksek Mühendis Mektebi Atelye Ustası Feyzi Bulman'ın bu eseri, şimdi dördüncü defadır ki basılmış bulunmaktadır. Son zamanlarda sayısı gittikçe kabaran teknik kitaplar arasından birinin böyle dört defa basılacak bir rağbete ulaşması iftihar uyandırıyor. Ele aldığı mevzuları da ince teferruata kadar inerek bilgi veren bu eser, kendi sahasında ilerlemek isteyen bir teknik adamı için muhakkak elzemdir. İçinde yüzlerce kroki, resim ve hesap cetveli bulunan bu eseri satış alanına çıkarttığı için İnkılâp Kitabevi çok değerli bir hizmette bulunmuştur.

Demircilik: Cevdet Pamir. 100 kuruş.

Tel, Çivi, Galvanizasyon Fabrikaları Teknik Şefi olan müellif; Gabriel Lagardelle'in «Manuel du Forgeron» ve M. Ali'nin «Fabrikacılık ve Sanayi Notları» na müracaat ederek kıymetli bir eser meydana getirmiştir. Bugünkü medeni âlem içinde bir teknik adamına kulaktan duyduğu veya ustasından gördüğü teknik bilgiler kâfi gelmemektedir. Esasen birçok fabrikalar ve atelyeler, işçilere, istenilen pratik tecrübeyi gösterecek kolaylıklara malik değildirler. İnkılâp Kitabevinin yayınladığı bu eser de, kendi sahasında böyle bir boşluğu doldurmıya çalışmaktadır.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Ekim 1946 — 15 Kasım 1946 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 ekim — Fransız mektep gemisi Jeanne d'Arc, refakatinde Tunisien muhribi olduğu halde İstanbul limanına geldi. Bu ziyaret Fransa hükûmetinin, Boğazlar meselesinin aldığı ehemmiyet dolayısiyle yeni mezun olan genç bahriye subaylarının mutad seyahatini bu yıl İstanbula yaptırmıya karar vermesi neticesidir.

18 Ekim — Sovyetlerin ikinci notasına cevabımız öğle üzeri Dışişleri Bakanlığımıza davet edilen Sovyet maslahatgüzarına verildi. Notanın bir sureti de müttefikimiz İngiltere ile Amerikaya da tevdi edildi. Nota Türk milletinin hükümranlık haklarını ve Türk vatanının bütünlüğünü korumak esasına dayanmakta ve Rus notasının dördüncü ve beşinci maddeleri üzerinde artık her iki taraf için de söylenecek şey kalmamış olduğunu açıkça belirtmektedir.

19 ekim — Ankarada Yedek Subay Okulunda tören yapılarak okulun yirmi dördüncü devresini bitiren genç asteğmenler andiçtiler. Başbakan Recep Peker bir hitabede bulunarak genç subaylara «Türk milletinin haklarını ve Türk vatanının sınırlarını koruyacaksınız» dedi.

21 ekim — Rusyaya verilen çevabî notamızın metni yayınlandı. Hükûmetimiz Boğazların müşterek müdafaası hakkındaki Rus isteklerini bir defa daha reddetmekte ve notada «Türkiye Hükûmeti, Sovyet Hükûmetine, Türk topraklarına karşı herhangi bir taarruza karşı, şimdiye kadar olduğu gibi müdafaa hususundaki katî azmine dair gereken teminatı vermiş ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında samimî ve güven verici münasebetlerin kurulmasını istemişti. Aynı teminatı yeniden teyidetmekle bahtiyardır» demektedir. Hükûmetimiz aynı zamanda notada, Montreux Antlaşmasını tadil edecek bir konferansa iştirake âmade olduğunu da bildirdi.

— Ankarada toplanan Dokuzuncu Millî Tıp Kongresinde köylerimizin kırkar köylük gruplara ayrılarak hergrup için bir merkez kurulması hakkındaki karar sağlık bakanı tarafından kongreye bildirildi.

23 ekim — İngilterenin tanınmış maliyecilerinden Somerville Smith Türk devlet adamlariyle malî hususlarda görüşmek üzere uçakla memleketimize geldi.

25 ekim — İkinci Dünya Harbinin başladığı gündenberi faaliyette bulunan İthalâtçı Birlikleri resmen lâğvedildi. Birliklerin yerine sipariş, müracaat, takas, vize, istatistik, dağıtma evrak ve dosya şubelerinden ibaret birer büro kurulacaktır.

28 ekim — Cumhuriyetin 23 üncü Yıldönümünü kutlama şenlikleri saat 13 te Başbakan Recep Peker'in gençliğe hitabeden bir söyleviyle başladı.

— Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir rahatsızlık geçirdi. Bu husustaki Başbakanlık tebliğinde bildirilen rapor sureti şudur:

«Birkaç gündenberi hafif nezle ve bronşitten rahatsız bulunan Cumhurbaşkanı bugün Harb Akademisini ziyaretleri sırasında bulantı ve kayla birlikte vagotoni hali geçirmiş olduklarından birkaç gün istirahat etmeleri gerektiğini bildiren müşterek rapordur.

29 ekim — Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Ankarada yapılan törenlerde rahatsız bulunan Cumhurbaşkanını Meclis Reisi General Kâzım Karabekir temsil etti. Geçit resminde şeref tribününde hükûmet erkâniyle beraber Demokrat Parti başkanı da yer aldı.

30 ekim — Cumhurbaşkanının sıhhî durumu hakkında Başbakanlıkça yayınlanan tebliğdeki rapor sureti şudur:

«30 ekim 1946 tarihinde yapılan konsültasyonda Cumhurbaşkanı İnönünün sıhhî durumlarının çok iyileşmiş olduğunun tespit edildiğini bildiren rapordur. Bundan sonra rapor verilmiyecektir.»

Raporda, ilk rapordaki doktorların imzaları bulunmaktır.

31 ekim — Harb Akademisinin kuruluşunun yüzüncü yıldönümü Ankarada törenle kutlandı ve Akademinin doksan yedinci devresini bitiren kurmay subaylara diplomaları verildi.

1 kasım — Sekizinci Büyük Millet Meclisinin birinci toplantısı Cumhurbaşkanının yıllık söyleviyle açıldı. Yapılan seçimlerde meclis başkanlığına 317 reyle İstanbul Milletvekili General Kâzım Karabekir, başkan vekilliklerine Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Ataç ve Konya Milletvekili Tevfik Fikret Sılay seçildiler. Demokrat Parti milletvekilleri seçime iştirak etmediler.

2 kasım — Ankarada Erkek Teknik Öğretmen Okulu ve İkinci Sanat Enstitüsü için hazırlanan ve yapısı biten bina törenle açıldı.

7 kasım — Millî Savunma Bakanlığı, kanunun verdiği yetkiye dayanarak harb yıllarında ara verdiği nakdî bedel usulünü tatbika karar verdi.

8 kasım — İngiliz maliyecisiyle Ankarada yapılan müzakereler sona erdi. Yapılan ticarî anlaşmaya göre İngiltereye 150.000 ton hububat verilecek; mukabilinde altı milyon İngiliz lirası değerinde ziraat aletleri ve kamyon alınacaktır.

10 kasım — Sekiz sene evvel ebediyete intikal eden Atatürk'ün aziz hâtırası bütün yurtta sevgi ve hüzünle anıldı.

12 kasım — Orduda nakdî bedel alınmasından vazgeçildi. Askerlik kanununun bu konuyu ilgilendiren hükümlerinin büsbütün kaldırılması hakkında Büyük Millet Meclisine bir tasarı gönderilmesi karar altına alındı.

15 kasım — Büyük Millet Meclisi Tekel ve Gümrükler eski bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar verdi ve Anasa ve Adalet komisyonlarından kurulacak muhtelit bir komisyonun, eski bakan hakkında üç ay içinde karar vermesini muvafık gördü.

15 Ekim 1946 — 15 Kasım 1946 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 ekim — Nuremberg'de idama mahkûm edilenlerden Goering intihar etti; diğer onu birer birer asıldılar.

19 ekim — İran kabinesinin istifası üzerine yeni kabine gene Gavamussaltana tarafından teşkil edildi.

22 ekim — İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin Avam Kamarasında dış siyaset hakkında yaptığı demeçte İngilterenin Boğazlarımız hakkındaki noktai nazarını bir daha açıklıyarak Türkiye ile Rusya arasında iki taraflı müzakere safhasının artık geçtiğini yapılan sinir harbi durdurulduğu taktirde iyi bir hava içinde hallolunmıyacak hiçbir mesele mevcudolmadığını söyledi.

23 ekim — Birleşmiş Milletler Kurulu New York toplantısı Truman'ın bir nutkiyle açıldı. Amerika Cumhurbaşkanı bu nutkunda bir harb endişesinin yersiz olduğunu söylemekle beraber dünyanın neresinde olursa olsun cebir kullanılmasının doğrudan doğruya Amerika milletini ilgilendireceğini anlaşmaların tek bir millet tarafından zorla kabul ettirilmiyeceğini belirtti. ve Müttefikler arasında ihtilâflar bulunduğunu açıkladı.

25 ekim — Churchill Avam Kamarasında Rusyanın Avrupada iki yüz tümenlik kuvvet bulundurduğunu iddia etti.

26 ekim — Stokholmda yapılan Avrupa serbest güreş şampiyonluk müsabakaları sona erdi. Türk takımı üç birincilik, iki ikincilik, iki üçüncülük alarak Avrupa şampiyonu oldu. Fert bakımından güreşçilerimizden Gazanfer Bilge, Celâl Atik, Yaşar Doğu, Avrupa şampiyonu oldular.

28 ekim — Bulgaristan seçimlerinde Vatan Cephesi 363 (277 si komünist), muhalefet bloku 101 mebus çıkardı.

29 ekim — Mareşal Stalin, bir demeçle Churchill'e cevap vererek Rusyanın Avrupada 200 değil, 60 tümen bulundurduğunu söyledi.

1 kasım — Birleşmiş Milletler Kurulunun Tuna Konferansına iştirak davetini İngiltere, Amerika, Yunanistan kabul, Rusya, Çekoslovakya, Yugoslavya reddettiler. Fransa ihtirazi kayıtla kabul etti.

7 kasım — Amerika seçimlerinde Cumhuriyetçiler iki mecliste de çoğunluğunu elde ettiler.

13 kasım — Rusya, İngiltere notasına cevap vererek Boğazlarımız hakkında milletlerarası bir konferans teklifini red ve Türkiye, Rusya arasında anlaşmaya varılmasında ısrar etti.

15 Ekim — 15 Kasım 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 16 ekimde Türk Üroloji cemiyetinde Dr. Nüzhet Aktulga'nın başkanlığında bir toplantı yapılarak şu vakalar takdim olunmuş ve tartışmalar yapılmıştır: Bir kilye lipomu; Dr. Cemil Topuzlu, bir kilye vakası; Dr. Burhan Konuray, tam üretra rüptürü vakası; Dr. Âtıf Taykurt, bir rein mastic vakası; Dr. Muammer Nuri Günver.

* 60 yıllık bir müessese olan İstanbul Erkek Lisesinin yetiştirdiği muhtelif ilim kollarına mensup zatlar tarafından bir seri konferans verilmesine başlanmıştır. İlk konferas 17 ekimde verilmiştir. Her hafta perşembe günleri verilmekte olan bu konferansları Prof. Yavuz Abadan, Tahir Nejat gibi tanınmış şahsiyetler vereceklerdir.

* Ankarada 21 ekimde açılan Beşinci Türk Cerrahi Kongresi 22 ve 23 ekimde yapılan oturumlardan sonra kapanmıştır. Bu toplantılarda Prof. Murat Cankat tarafından hazırlanan muhit sinirleri cerrahisi konulu konuşmadan sonra Hami Dilek ve Nail Karabuda'nın tebliğleri dinlenmiştir. Gelecek kongreye hazırlanacak olan «ameliyattan sonraki ihzar ve tedavi» konusuna raportör olarak Operatör Mustafa Erden ve «kaza istasyonları» konusuna da Operatör Orhan Toygar seçilmişlerdir.

* Dokuzuncu Millî Tıp Kongresi 22 ekimde Ankarada toplandı. Dr. Hulûsi Alataş'ın açış nutkundân sonra Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz, memleketimizin hijyen politikasını anlatmış ve müteakip oturumlar faydalı konuşmalara sahne olmuştur. Prof. Dr. Fahrettin Erel köylerimizde sağlık bakımından alınması gerekli ferdî ve içtimaî tedbirleri, Prof. Zeki Faik Ural köylerimizin sağlık işlerinde devlet ve milletin iş birliği lüzumunu anlatmışlardır. 23 ekimde yapılan oturumda Doçent Dr. Reşat Garan biyoloji ve yurdumuzun vitamin kaynakları üzerinde bir konuşma yapmış ve aynı konu üzerinde muhtelif hekimlerimiz söz almışlardır. Kongrede yirmiye yakın tebliğ yapılmıştır.

* İkinci Türk Mikro - biyoloji Kongresi 22 ekimde Ankarada açılmıştır. Bu kongrede dernek başkanı Zekâi Muammer Tunçman, Prof. H. Braun, Doçent Ömer Özek, Niyazi Erzin, Prof. Veteriner Lâtif Berkman meslekle ilgili konular üzerinde konuşmuşlardır. Kongre 23 ekimde kapanmıştır.

İHTİFALLER

* 19 ekim cumartesi günü Haydarpaşa Nümune Hastahanesinde, ilk Türk röntgencisi Yüzbaşı Dr. Esat Feyzi'nin ölümünün 45 inci yıldönümü hâtırası törenle anılmıştır. Prof. Akil Muhtar Özden, Prof. Nurettin Ali Berkol, Prof. Nevzat, askerî hastahaneler baş hekimleri, Tıp Tarihi Entitüsü müdürü toplantıda bulunmuşlardır. Askerî Hastahane Başhekimi Tuğgeneral Dr. Macit Sayan toplantıyı açmış ve Âkil Muhtar ve Dr. Ahmet İkbal, merhumun hayatını, yapmış olduğu hizmetleri anlatmışlardır. Törenden sonra, merhumun yeniden onarılmış olan kabri ziyaret edilmiştir.

* 6 kasım 1945 te mesleği uğruna hayatını veren Röntgen Mütehassısı İzzettin Taner'in ölüm yıl dönümünde dostları tarafından hâtırası anılmıştır. Merhum yıllarca röntgencilik alanında hizmet görmüş, binbaşılıktan malûlen emekliye ayrıldıktan sonra verem dispanserinde yıllarca çalışmış ve bu uğurda ilk önce parmaklarını, sonra kolunu ve en nihayet hayatını fedadan çekinmemiştir.

MÜZİK

* 115 namzedin iştirak ettiği Paris Konservatuvarı giriş müsabakalarının birincisinde, Türk sanatkârı on iki yaşında Aylâ Erduran, Mozart'ın ve Paganini'nin konçertolarını çalmış ve jüri heyeti tarafından takdirle karşılanmıştır. Birincisinden daha güç olan ikinci müsabakayı da kazanan küçük Ayla konservatuvara kabul edilmiştir.

* Ankara Radyosu Senfoni Orkestrası geçen ay içinde başarılı konserler vermiştir. Orkestra 17 ekimde Wagner'in Lohengrin operasının prelüdünü ve Beethoven'in üçüncü senfonisini, 24 ekimde solist Vehbi Tümen'in iştirakiyle Mozart'ın re majör keman konçertosunu, 31 ekimde de Bach'ın mi minör paskalyasını ve Brahms'ın mi minör dördüncü senfonisini çalmıştır.

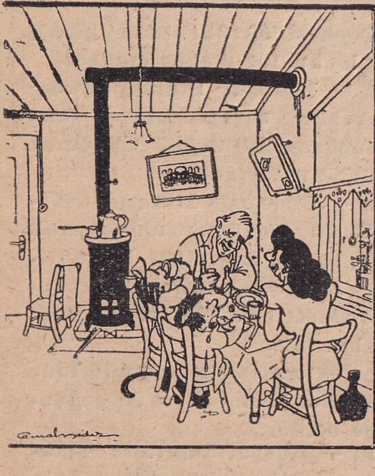
* 20 ekimde Ankara Radyosunda Rubinstein'in re majör sonat Op. 18'i çalınmıştır. Çalanlar piyanoda G. Markoviç ve kemanda Edip Sezen'dir.

* 21 ekimde Umur Baha Pars Ankara Radyosunda bir şan konseri vermiştir. Kendisine piyanoda René Back refakat etmiştir.

* İngiliz Kültür Heyeti Ankarada müzik öğrencileri için çok yararlı bir hizmete girişmiştir. 800 plâktan müteşekkil olan ve en önemli Batı bestecilerinin seçme eserlerinden mürekkeb olan bir koleksiyondan istenilen plâklar ödünç olarak öğrencilere bırakılmaktadır.

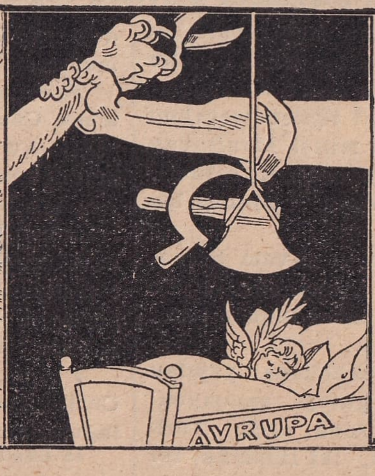
* Ankara Konservatuvarı Kompozisyon Öğretmeni Ahmet Adnan Saygun, kendi eseri olan «Yunus Emre» oratoryosunu Londra Radyosunda bizzat çaldırıp idare etmek üzere ve İngiliz Kültür Heyetinin davetlisi olarak uçakla memleketimizden hareket etmiştir. Bestekâr aynı eserini Paris

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

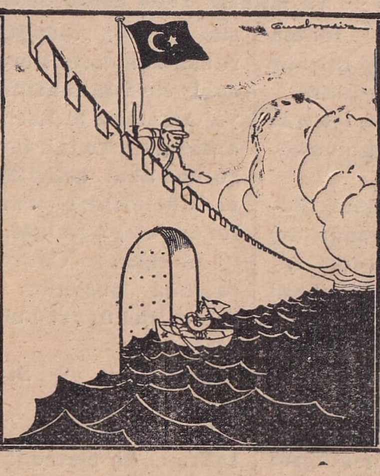
Kadın — Neden ikide bir benim yaşımı soruyorsun kuzum?..
Erkek — Ne yapayım karıcığım, artmıyan rakam bir o!..

Cumhuriyetten

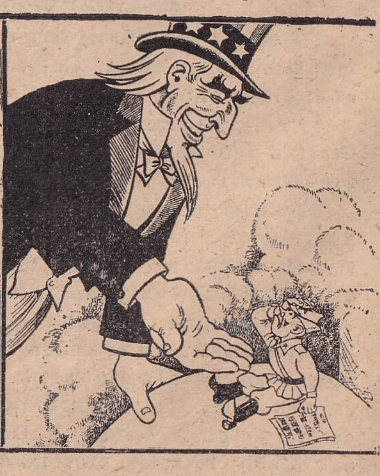
Demokles'in kılıcı

Şakadan

— Gene mi "Hayır,, ?..
— Tabiî !.. Biz Türkler hayırsever insanlarızdır !..

Cumhuriyetten

Rusya — İşte notaların en okunaklısını şimdi aldım !

Mizahtan

15 Ekim — 15 Kasım 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

Radyosunda da tekrarlıyacaktır.

* 25 ekimde Ankara Radyosunda Burhan Duyal, Fethi Kopuz, Zeki Berküren ve Enver Kakıcı Mendelssohn'un mi minör yaylı sazlar kuvartetini büyük bir başarıyla çalmışlardır.

* Kış mevsimi dolayısiyle radyo programlarında bazı tadiller yapılmıştır. Programın yeknasaklığını önlemek ve mevsimin hususiyetlerini göz önünden ayırmamak maksadiyle söz programları azaltılmış, buna karşılık olarak, alaturka müzik ve halk havaları 180 dakikalık bir artışla 830 dakikaya, modern veya klâsik Batı müziği de 1405 dakikadan 1434 dakikaya çıkarılmıştır.

* 29 ekimde Eminönü Halkevinde Bayan Lilian Manenge piyano ve Nuha Kenber de bir şan konseri vermişlerdir.

* 29 ekimde Ankara Radyosunda Enver Kapelman bir keman konseri vermiştir. Sanatkâra piyanoda Siebert refakat etmiştir.

* 30 ekimde Ankarada Yeni sinemada radyo sanatkârlarından Perihan Sözeri, Fahire Fersan, Refik Fersan, Cevdet Çağla ve Cevdet Kozanoğlu bir konser vermişlerdir.

* 1 kasımda Ankara Radyosunda Sedat Ediz, Kenan Kutucu, İzzet Albayrak, Edip Sezen Haydn'ın fa majör yaylı sazlar kuvartetini büyük bir başarıyla çalmışlardır.

* İstanbul Konservatuvarı tarafından bu mevsim verilecek olan konserlerin plânı kararlaştırılmıştır. Bu kış, ders faaliyetinden ayrı olarak dört Türk müziği konseri ve Batı müziğinden de Cemal Reşit Rey'in idaresinde dört orkestra konseri ve Muhittin Sadak'ın idaresinde de iki koro konseri verilecektir. İlk konser 5 kasımda Şehir Komedi Tiyatrosunda Türk müziği kolu tarafından ve suzi dil faslından verilmiştir. İkinci konser 12 kasımda Cemal Reşit Rey'in idaresindeki senfonik orkestra tarafından verilmiştir.

* Atina millî opera sanatkârlarından soprano primadonna Madam Joe Vlahopulu memleketimize gelmiştir. Helen sanatkârı Devlet Konservatuvarı sanatkârlariyle birlikte Madam Butterfly operasını oynıyacaktır. Sanatkâr ayrıca radyoda da konser verecektir.

* Atina Radyosu sanatkârlarından Bayan Kakia Mendri İstanbula gelerek ekim ayı içinde Ses tiyatrosunda iki konser vermiştir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Konyada yeniden yaptırılacak sinema ve tiyatro binası için açılan müsabakaya 25 proje iştirak etmiş ve jüri, Rıza Aşkan ile Sedat Erdeniz'in müştereken hazırladığı projeye birinci mükâfatı vermiştir. İkinciliği Kemal Söylemezoğlu ile Gazanfer Erim'in müşterek projesi, üçüncülüğü Mukbil Gökdoğan, Eyüp Kömürcüoğlu ve Sermet Gürel'in hazırladıkları proje kazanmıştır. Ayrıca Rahmi Bediz ile Vahdet Dobra ve Nejat Sügüder ile Baha Ortaçlı ve Muhlis Türkmen'in hazırladıkları projeler de dimansiyon almışlardır.

* 22 ekimde Millî Tıp Kongresi münasebetiyle Ankarada Tıbbî Yayınlar ve Müstahzarlar ve Aletler sergisi Cumhurbaşkanımızın huzurlariyle Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde açılmıştır.

* Türkiye okulları birinci resim sergisi 31 ekimde Ankarada Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde açılmıştır. Türk çocuklarının yaratıcılık kudretini belirten bu eserler memleketimizde resim öğretiminin gelişmesini de tesbit etmektedir.

* Paris'te açılacak olan U. N. E. S. C. O. resim sergisine memleketimizden şu ressamların eserleri gönderilmiştir: Haşmet Akal, Malik Aksel, Hakkı Anlı, Avni Arbaş, Turgut Atalay, Ferruh Başağa, Nurullah Berk, Sabri Berkel, Şefik Bursalı, Mahmut Cûda, İbrahim Çallı. Ali Çelebi, Halil Dikmen, Feyhaman Duran, Refik Epikman, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Eren Eyuboğlu, Hâmit Görele, Neşet Günal, Nuri İyem, Zeki Faik İzer, Ercüment Kalmık, Arif Kaptan, Zeki Kocamemi, Nejat Melih, Fikret Muallâ, Hikmet Onat, Cemal Tollu, Selim Turan, Eşref Üren, Mehmet Yücetürk, Fahrünnisa Zeid ve Turgut Zaim.

* Paris'e U. N. E. S. C. O. resim sergisine eser gönderen ressamlarımız 2 kasımda Beyoğlunda Dekorasyon galerisinde yeni ve başka eserlerinden mürekkep bir sergi daha açmışlardır. Bu sergi 13 kasıma kadar açık bulundurulmuştur.

TİYATRO

* Şehir Dram Tiyatrosunda W. Shakespeare'in «Julius Cesar»ı devam ederken Komedi Tiyatrosunda da Goldoni'nin «Dedikoducular» adlı eseri, İbnirrefik Ahmet Nuri Sekizinci'nin «Ceza Kanunu» adlı eserine yerini terketmiştir. Geçen bir devrin atmosferini veren ve her bakımdan usta bir sanatkâr elinden çıktığı belli olan bu komedide başta Behzat Butak olmak üzre Bedia Statzer, Şaziye Moral, Vasfi Rıza, Yaşar Özsoy kuvvetli birer kompozisyon rolü meydana getirmişlerdir.

* Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Öğrenci Birliği 26 ekimde Münir Hayri Egeli'nın «Yürük Emine» adlı yerli piyesini itinalı bir şekilde sahneye koymuştur. Devlet Konservatuvarından mezun olan gençler, radyo ve Halkevi sanatkârları bu temsile iştirak etmişler, dekorları Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü gençleri hazırlamışlardır. Hasanoğlan Köy Enstitüsü öğrencileri de piyesteki millî oyunlara ve türkülere yardımlarda bulunmuşlardır. Halkevinin ve radyonun çocuk koroları da temsile katılmışlardır. Rejisör Mahir Canova'nın emekleri takdirle karşılanmıştır. Temsil muhtelif defalar tekrarlanmıştır. Bu eser İstanbulda oynandığı vakit tarafımızdan görünmüş ve piyesin pek basit olduğu kanaatine varılmıştı. Bu temsil için bu kadar kuvvetli hazırlıkların, bize eseri sürükleyip kurtardığı zannını vermektedir.

* Ses Opereti 29 ekimden itibaren S. Nahit Bilga'nın «Yosma» adlı operetini temsile başlamıştır. Geçen mevsim «Bebiş» adlı eseriyle büyük sempati toplıyan yazıcı bu eserinde de başarı göstermiştir. Bu yeni operetin müziğini Emin Cenkmen hazırlamıştır. Şehrimizde bulunan Helen sanatkârı Bayan Kakia Mendri de bu operete iştirak etmiştir. Bu operet temsilleri büyük rağbet görmektedir.

* Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi 1 kasımda Gogol'ün «Müfettiş» adlı komedisiyle kış temsillerine başlamıştır. Geçen yıl İstanbul Şehir Komedi Tiyatrosunda muvaffakiyetle temsil edilen bu eser, bu sefer yeni bir anlayışla sahneye konmuştur. Müfettiş için 20 temsil günü kararlaştırılmıştır. Bundan sonra Konservatuvar Opera bölümü «Maskeli Balo» operasını oynıyacaktır.

* On yıldan beri faaliyette bulunan Ankaragücü temsil kolu yeni mevsime Mehmet Hokna tarafından yazılan «Ayşe Pınarı» adlı köy piyesiyle başlamıştır.

SİNEMA

* 26 ekimde Elhamra sinemasında bu yıl çevrilen yerli filmlerin ilki gösterilmiye başlanmıştır. Senaryosu Şevki Yazman tarafından yazılan ve «Toros Çocuğu» adını taşıyan bu film Rejisör Şadan Kâmil'in idaresinde Nevin Arman, Mustafa Bilgedepen, Müfit Kiper, Yaşar Özsoy, Cahit Saffet Irgat, Ahmet Güldürür, Orhan Elmas tarafından çevrilmiştir.

MUHTELİF HAREKETLER

* Şair ve edip İshak Refet Işıtman 16 ekimde Ankarada ölmüştür. 27 ağustos 1891 de Gaziantepte doğan şair 1913 te İstanbulda Mektebi Hukuku bitirmiş, Millî Mücadele yıllarında değerli hizmetler görmüş, Halk Bilgisi Derneğini arkadaşlariyle birlikte kurmuş, muhtelif eğitim kurumlarında öğretmenlikler yapmıştır. Merhumun başlıca eserleri şunlardır: «Gaziantebe Selâm» (manzum), «Dil Kavgası» (münakaşa), «Ana Dilden Derlemeler» (lûgat), «Ne Mutlu Bana ki Türk Yaratıldım» (manzum parçalar), «Karaca Oğlan» (tetkik), «Cumhuriyet Destanı» (manzun), «Atatürk» (manzum), «Türkçe İçin Bir Konferans» (tetkik).

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Dünya edebiyatından tercümeler.

Millî Eğitim Bakanlığımız bu yıl Cumhuriyet Bayramında Doğu ve Batı klâsiklerinden bir seri kitap daha yayınlamıştır. Bu suretle 1941 yılından beri yayınlanan tercüme eserlerin sayısı beş yüzü bulmuştur (1941 de 13, 1942 de 27, 1943 de 69, 1944 de 104, 1945 de 129 ve 1946 de 154). Bütün bu eserlerin ciddi bir tercüme anlayışiyle hazırlanıp itina ile basılmış oldukları göz önünde tutulursa millî kütüphanemiz için ne değerde bir kazanç olduğu hemen teslim edilecektir. Bu yayınlanan eserlerin hepsine ayrı ayrı bahis imkânı bulamadığımız için üzülüyoruz. Her aydın Türkün kütüphanesini zenginleştirecek olan bu yeni tertip eserleri toplu bir halde okuyucularımıza bildirmeyi kendimize bir vazife addettik.

Şark - İslâm klâsikleri: Ferideddin-i Attar; Pendname. Sadi; Gülistan. Nizami; Mahzen-i Esrar. Mevlâna; Mesnevi IV-VI.

Çin klâsikleri: Lao - Tzu; Taoizm (Tao Tê Ching). Çin Denemeleri

Yunan klâsikleri: Aristo; Poetika IV - VIII. Aristophanes; Kurbağalar. Eflâtun; Devlet IV.

Lâtin klâsikleri: Terentius; Andros Güzeli, Formio, Hadım, Kaynana, Özünün Cellâdı. Plautus; İkizler, Teciman (Mercator).

Alman klâsikleri: Goethe; Stella, Wilhelm Meister'in Seyahat Yılları, Şiir ve Hakikat I. Schiller: Wilhelm Tell, Wallerstein'in karargâhı. Droysen; Büyük İskender II. G. Keller; Yedi Efsane, Zurich Hikâyeleri I. C. F. Meyer; Angela Borgia. K. Heyse; Andrea Delfin. Grillparzer; Fakir Çalgıcı. Brach Vogel, Friedmann Bach I - II. Gerhard Hauptman; Hat Bekçisi Thiel.

Fransız klâsikleri: Voltaire; Felsefe Sözlüğü, Hikâyeler II, XIV. Louis Asrı II, Zadig ve Başka Hikâyeler. Jean - Jacques Rousseau; Toplum Anlaşma. Lesage; Gil Blas de Santillane'ın Maceraları III - IV. H. de Balzac; Otuz Yaşındaki Kadın, Louis Lambert, Kırmızı Han. Chateaubriand; Son İbni Siraç'ın Maceraları, Mezar Ötesinden Hâtıralar, Paris Kudüs Yolculuğu. Fénelon: Telemakhosun Başından Geçenler I - II. Racine; Bayazıd. Molière; Münasebetsizler. Leibnitz; Théodicée Denemeleri. X. de Maistre; Aoste Şehrinin Cüzamlısı, Odamda Gece Seferi. Guy de Maupassant; Tombalak. Emile Zola; Emek I - II, Rougonların Yükselişi I - II. Alphonse Daudet; Pazartesi Hikâyeleri. Ernest Renan: Nutuklar ve Konferanslar, Henri Poincaré; Bilim ve Varsayım.

İngiliz klâsikleri: W. Shakespeare; Hırçın Kız, On İkinci Gece. Joseph Conrad; Lord Jim I - II, Lostromo I. P. Goldsmith; Wakefield Papazı. Fielding; Tom Jones III. Thomas Hardy; Çılgın Kalabalıktan Uzuk. Emilie Brontë; Rüzgârlı Bayır.

Rus klâsikleri: Anton Çehov; Hikâyeler II (İstiridye), III (Ahçı Kadın Evleniyor), IV (Düğün Jübile). Dostoyevski; Ölü Bir Evden Hâtıralar I - II, Delikanlı I, İradesiz Adam. N. V. Gogol; Tiyatrodan Çıkış. Saltikov Sçedrin; Büyükler İçin Masallar I. L. Tolstoy; Harb ve Sulh III, Polituşka, İlk Gençlik, Halk İçin Hikâyeler. Turgeniev; Başkanın Ziyafeti, Köyde Bir Ay, Bekâr, Pazarlık, Bozkırda Bir Kıral Lear. Gonçarov; Oblomov II. Puşkin; Küçük Tragedyalar.

İtalyan klâsikleri: Carlo Goldoni; Becerikli Dul, İki Efendinin Uşağı. Silvio Pellico; Zindanda.

Macar klâsikleri: F. Herczeg; Bizans. G. Gordonyi; Anlaşılmayan İnsan. K. Mikszath; Konuşan Kaftan. E. Szigligeti; Liliomfi. F. Molnar; Çocuklar.

İskandinav klâsikleri: H. İbsen; Yapı Ustası Solness.

Millî Eğitim Bakanlığı bu eserlere ilâveten, geçen yıllar içinde yayınlanıp da mevcutları tükenen bazı eserlerin de ikinci baskılarını yapmıştır. Bu eserler şunlardır: Sophokles; Aias, Antigone, Elektra. Eflâtun; Devlet I-II. Epiktetos; Düşünceler ve Sohbetler. Descartes; Felsefenin İlkeleri. Stendhal; Kızıl ile Kara I.

Bu yıl okul klâsikleri serisine alınan ve izahlı bir şekilde lise öğrencileri için basılan eserler de şunlardır: Eflâtun; Sokrates'in Müdafaası. H. von Kleist; Michael Kohlhaas. Molière; Cimri. J. Swift; Güliverin Seyahatleri I - II.

Yardımcı Eserler serisi: Echart Peterich; Küçük Yunan Mitologyası.

Devlet Konservatuvarı Yayınları: François de Curel; Yeni Mâbut. Eugène O'Neill; Anna Christie, Sonu Gelmiyen Günler, Farklı. Fortunat Strowski; Tiyatro ve Bizler (tetkik), Cordon Graig.

İsmet İnönü (1884 - 1922): Yusuf Ziya Ortaç. 500 kuruş.

Edebiyat tarihimize Hececiler devri diye geçen, dilde ve ruhta sadelik ihtiyaçlarını birinci plânda bir konu olarak müdafaa eden bir nesil var ki, bu büyük faaliyetlerini kısa bir devre içinde başarabilmişlerdir. Bu neslin belli başlı simalarından biri, şair Yusuf Ziya Ortaç, yalnız hece vezninin değil, her gün kullandığımız yazı dilinin de sadeliğe doğru inkişafında elinden gelen gayreti esirgememiştir. Bu gayret onun, yıllardan beri yazdığı nesir parçalarına şu vasıfları kazandırmıştır: yapmacık ve sunilıklerden uzak bir anlatış tarzı içinde maksadı en veciz bir şekilde ifade ustalığı. Bu sanatkâr kalemin dört beş yıl üzerinde çalışarak meydana getirdiği bu eserde de aynı meziyetleri görüyoruz. İnönü kahramanımın doğumundan millî mücadele yıllarına kadar olan zaman zarfındaki biyografisini hamasi bir edebiyat çerçevesi içinde anlatan bu eser yaşıyan türkçemizin de güzel ifade örnekleriyle doludur ve bununla neslimizin bir borcu eda edilmek istenerek muvaffak olunmuştur. Sanatkârı tebrik ederken nefis bir şekilde basılmış bu kitabı da okuyucularımıza tavsiye ederiz.

İsmet İnönü, Şahsiyeti ve Ülküsü: İsmail Husrev Tökin. 50 kuruş.

Türk inkılâp tarihinin en önemli konusunu anlatmak amaciyle vücude getirilen bu eser, İsmet İnönünün kumandan ve devlet adamı olarak şahsiyetini izah etmekte ve dünya ve cemiyet görüşünü, ekonomik meseleler karşısındaki aktif durumunu, kültür kalkınmamızda ilk öğretim, köy enstitüleri ve teknik öğretime verdiği önemi vesikalara, nutuklardan alınmış sözlere dayanarak incelemektedir. Bu konuda ender yazılmış eserlerden olması itibariyle dikkati çeken bu kitabı okuyucularımıza tavsiye ederiz.

C. H. Partisinin Dünya ve Cemiyet Görüşü: İsmail Husrev Tökin. İki ayrı kitap halinde 25 er kuruş.

Birinci kitapta C. H. P. nin doğuşuna âmil olan şartlar, C. H. P. nin dünya ve cemiyet görüşü, altı oku teşkil eden prensiplerin izahı ve sağlık - solluk meselesi incelenmiştir. İkinci kitapta bu genel esasların ışığı altında C. H. P. nin iktisadi siyaset sistemi anlatılmaktadır. Memleket meselelerini yakından ilgilendiren bu iki broşürü okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Belleten: Cilt X, sayı 39. 100 kuruş.

Türk Tarih Kurumu tarafından muntazaman çıkarılmakta olan bu derginin son çıkan otnz dokuzuncu sayısında ilgi çekici etüdler vardır. Nimet Arslan'ın hazırladığı ve Anadolunun M. S. Birinci ve İkinci Yüzyıllara ait ayakta duran kadın heykeller etüdü, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın hazırladığı Hicaz Vali ve Kumandanı Osman Nuri Paşanın uydurma bir iradeyle Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'i azletmesi hakkındaki vesikalara müstenit yazısı bu arada sayılabilir.

Bursada Fatihin Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri: Dr. Süheyl Ünver - Mehmet Zeki Pakalın. 150 kuruş.

Dr. Süheyl Ünver ve Mehmet Zeki Pakalın tarafından hazırlanan bu eser Bursa Halkevi tarafından itina ile basılmıştır. Eser her iki müellifin bu konu üzerine ayrı ayrı yazmış oldukları makalelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir. Kitaba eklenen otuz kadar fotograf, kroki ve plân ve üç renkli resim bu mimarî âbidelerinin güzelliğini ve tarihî önemini belirtmiye yardım etmektedir. Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Kasım 1946 — 15 Aralık 1946 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 kasım — Bolu Ağırceza Mahkemesi, Ankarada Dr. Naci Arzan'ın öldürülmesiyle neticelenen cinayet dâvasını karara bağladı. Temyizi kabil olan bu karara göre sanıklardan Haşmet Orbayı idama, Reşit Mercanı on yıl hapse mahkûm etti.

18 kasım — C. H. P. Genel Sekreterliği bütün halkevlerine gönderdiği tamimde, C. H. P. nin prensipleri içinde çalışan birer kültür kurumu olan halkevleriyle halkodalarının kuruluşlarındaki maksada uygun olarak ve siyasi kanaat farkı gözetilmiyerek bütün yurttaşlara açık bulundurulmasını bildirdi.

21 kasım — Avrupa şampiyonluğunu kazanan millî güreş takımımız İstanbula geldi ve hararetli gösterilerle karşılandı.

— Türk maarifinin, sporunun, basınının emektar simalarından Sami Karayel İstanbulda Cerrahpaşa hastanesinde vefat etti.

23 kasım — Amerika Birleşik Devletlerinin Akdeniz filosuna mensup Fargo kruvazörü, Randolph uçak gemisi, Perry muhribi ve Donner çıkartma gemisi bir dostluk ziyareti maksadiyle İzmir limanına geldi. İzmir misafir filoyu büyük tezahüratla karşıladı. Filo kumandanı «Türk-Amerikan dostluğunun ehemmiyetine bütün kalbimle inanmış bulunuyorum» dedi.

25 kasım — Yeni Moskova Büyük Elçimiz Faik Zihni Akdur Erzurum treniyle Moskovaya hareket etti.

— İstanbulda «Tevfik Fikret - Aşiyan» müzesinde «Edebiyatı Cedide - Abdülhak Hâmit - Tevfik Fikret» salonları açıldı.

26 kasım — Amerikan Filosu İzmirden Marmarise hareket etti.

— Ankaraya giden şampiyon güreşçilerimiz Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından kabul edildiler.

29 kasım — Randolph uçak gemisinden havalanan bir Amerikan tayyaresi Ankara hava meydanına indi.

30 kasım — Randolph uçak gemisinden havalanan üç Amerikan tayyaresi Ankara hava meydanına indi.

1 aralık — Ankaraya inmiş olan dört Amerikan tayyaresi şehirden ayrıldılar.

4 aralık — Altı ilde tatbik edilmekte olan sıkı yönetim Meclis tarafından altı ay daha uzatıldı; Demokratlar muhalif kaldılar.

5 aralık — Yargıtay Birinci Hukuk Dairesi Başkanı Şemsettin Temizer Ankarada vazifesi başında vefat etti.

6 aralık — Büyük Millet Meclisinde altı saat süren şiddetli tartışmalardan sonra İstanbulun Demokrat milletvekillerinden Zeki Rıza Sporel ile Abdurrahman Münip Berkand'ın tutanakları reddedildi. Birincisi hakkındaki kararda Demokratlar muhalif kaldılar; ikincisi ise iki rey farkla reddedildi.

9 aralık — Bazı ithalât maddelerinin gümrük resimlerine yapılan yüzde 156 zammın tatbikına başlandı.

12 aralık — İki Demokrat milletvekilinin tutanaklarının reddi sırasında Demokrat milletvekillerinden Refik Koraltan'ın Mecliste yaptığı ima etrafında bir gazeteci tarafından sorulan suale bu milletvekili, Millî Mücadele esnasında İtalyan ve Yunan himaye pasaportları kullanmış olan eski Maliye Bakanı Fuat Ağralı'yı kasdettiğini söyledi.

15 Kasım 1946 — 15 Aralık 1946 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

18 kasım — İngiltere İşçi Partisi içinde hükûmetin dış politikasını tenkideden ve hükûmetin bu politikayı değiştirmesi için teklifte bulunan «âsi» işçi mebuslar, Avam Kamarasında yapılan bir münakaşa neticesinde mağlûbiyete uğradılar ve hükûmetin siyaseti sıfıra karşı üç yüz elli üç oyluk bir ekseriyetle tasvib edildi.

— Yunan hükûmeti İngiltere ve Amerikaya birer nota vererek çetecilerin Yoguslavya, Arnavutluk ve Bulgaristandan yardım gördüklerini bildirdi.

19 kasım — Afganistan, İzlânda ve İsveç devletleri Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyeliğine kabul edildi ve bu suretle Birleşmiş Milletlerin sayısı elli dörde çıktı.

— Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde müddetleri biten üç üyelik için seçimler yapıldı. Bu suretle müddetleri dolan Mısır, Meksika ve Holânda yerine konseye, Suriye, Belçika ve Kolombiya devletleri girdiler. 54 oy üzerinden Kolombiya 51, Suriye 45 ve Belçika 43 oy aldılar.

— Unesco tarafından tertibedilen milletlerarası modern resim sergisi Pariste açıldı. Türk ressamlarının eserleri Paris sanat muhitinde büyük bir tesir yaptı ve muvaffakiyet kazandı.

21 kasım — Boğazlar hakkında Sovyet hükûmetine tevdi edilen iki İngiliz notasının metni Londrada yayınlandı. Notalarda İngilterenin Montreux Antlaşmasının tadiline taraftar olduğunu ve bu bahiste toplanacak herhangi bir konferansa iştirak etmek arzusunda bulunduğunu belirten 23 kasım 1945 tarihli İngiliz notası hatırlatılmakta ve böyle bir konferansın Türk ve Sovyet hükûmetlerinin arzusu üzerine toplanabileceği bildirilmektedir. Ayrıca Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinden başka bütün devletleri alâkadar ettiğinin uzun zamandanberi varılmış olan milletlerarası anlaşma ile kabul edildiği belirtilmekte, Boğazlar rejiminin ancak Karadeniz devletleriyle Türkiyeyi alâkadar ettiğine dair ileri sürülen Sovyet noktai nazarı reddolunmakta, Türkiyenin alâkadar devlet olmak sıfatiyle Boğazların kontrol ve müdafaasını şimdi olduğu gibi ilerde de tek başına deruhte etmesi lüzumu üstünde durulmaktadır.

28 kasım — İran Başbakanı Kavamüssaltana, Azerbaycan Genel Valisi Dr. Cavit'e bir telgraf çekerek İran kıtalarının Azerbaycanda yapılacak seçimlere nezaret etmek üzere bu eyalete gireceklerini bildirdi.

— Fransada bir kabine buhranı meydana geldi. Bidault'nun üç taraflı koalisyon hükûmeti istifa etti.

1 aralık — Yunan Başbakanı Çaldaris hava yoliyle Amerikaya hareket etti. Mareşal Montgomery Atinaya geldi. Her iki seyahat da Yunan iç harbiyle alâkalıdır.

2 aralık — Ürdün Krallığı Türkiye Cumhuriyetince tanınmış olduğundan ve bu vesile ile Cumhurbaşkanı İnönü ile Kıral arasında telgraflar teati edildiğinden bu resmî formaliteler dışında aradaki dostluk bağlarını kuvvetlendirmek üzere hava yoliyle Ürdüne hareket etmiş olan Dışişleri Genel Sekreterimiz Büyük Elçi Feridun Cemal Erkin, Ammana vardı.

4 aralık — İran kıtaları Azerbaycan eyaletine yürüdü. Tebriz Radyosuna göre iç savaş başladı.

5 aralık — Yunanistan Güvenlik Konseyine bir muhtıra vererek Yunanistandaki çetelerin bilhassa Yugoslavya tarafından desteklendiğinden, bunların Bulgaristan ve Arnavutluktan da yardım gördüklerinden şikâyette bulundu.

6 aralık — İran, Azerbaycan işi hakkında Güvenlik Konseyine bir nota verdi.

— İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin Londraya gönderdiği bir telgrafta sulh antlaşmaları üzerinde umumî bir anlaşmaya varıldığını bildirdi.

8 aralık — Kuzey İranda sıkı yönetim ilân edildi.

9 aralık — Evvelce Almanlara ait iken Fransızlara geçerek Liberty adını alan eski Europa lüks transatlantiği Le Havre limanında fırtına yüzünden, aldığı yara ile battı.

— İngiltere, Adriyatikte mayına çarparak batan iki torpito meselesi hakkında Arnavutluğa şiddetli bir nota vererek on dört gün içinde cevap almadığı takdirde Güvenlik Konseyine şikâyette bulunacağını bildirdi.

11 aralık — İran iç harbi bitti. Azerbaycan «demokrat» ları hükûmet kuvvetlerine teslim oldular. Liderleri Pişaveri Moskovaya kaçtı.

12 aralık — Sosyalist Partisi lideri Léon Blum Fransız Hükûmet Başkanlığına seçildi.

13 aralık — Birleşmiş Milletler Genel Kurulu İspanyadaki büyük ve orta elçilerin çekilmeleri hakkında yapılan tavsiyeyi 34 oyla kabul etti.

— Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinde açık bulunan üç üyelikten ikisine kırk oyla Türkiye ve Holânda seçildiler. Üyeliğin birine 19 aralıkta Lübnan kırk bir oyla seçilmişti.

15 aralık — İranda Kürt Cumhuriyetine nihayet verildi.

15 Kasım — 15 Aralık 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Memleketimizi ziyaret eden Londra Üniversitesi Devletler Hukuku Profesörü Mr. H. A. Smith, 15 kasımda Ankarada "Dünya hukukunun değişimi„ ve 16 kasımda da "Modern harbin büyük problemleri„ konulu iki konferans vermiştir. Daha sonra İstanbula gelen profesör, 22 kasımda ve müteakip günlerde birkaç konferans daha vermiştir.

* Londraya gitmiş bulunan değerli besteci Ahmet Adnan Saygun 15 kasımda Londrada bir konferans vermiş ve toplantıda sanatkârın eserlerinden parçalar çalınmıştır. Besteci 16 kasım akşamı Londra Radyosunda da bir konuşma yapmıştır.

* 4 aralıktan itibaren Ankara Üniversitesinde serbest konferanslara başlanmıştır. Ayın 4 ve 9 unda Ord. Prof. Abdülkadir Noyan "Şişmanlık ve zayıflık„; 5, 6, 10 ve 13 ünde Doçent Nusret Hızır "Mantık nedir„; 12 sinde Prof. Hâmit Dereli "Modern İngiliz romanı„ adlı derslerini vermişlerdir.

* 27 kasımda İstanbulda Türk Üroloji Cemiyetinde yapılan toplantıda şu konular takdim edilmiş ve incelenmiştir: 1) Özellikleri görülen perinefretik apseler (Dr. Celâl Dinçer), 2) Bir mesane anomalisi (Dr. Saim Erkun), 3) Bir penis epitelyoması (Dr. Muammer Nuri Günver).

* 6 aralıkta Eminönü Halkevinde İngiliz Kültür Heyeti İstanbul mümessili Dr. Philips tarafından "Zekâ ve Öğrenme„ konulu bir konferans verilmiştir.

İHTİFALLER

* Kuruluşunun doksanıncı yıldönümü münasebetiyle 4 aralıkta Siyasal Bilgiler Okulunda bir tören yapılmış ve okul müdürü Burhan Köni, Danıştay Başkanı İsmail Hakkı Göreli söz almışlardır.

* Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Salon Orkestrası Şefi Necip Aşkun'un kırkıncı sanat jubilesi 11 aralıkta Ankara Halkevinde yapılmıştır. Memleket müzik hayatına değerli hizmetleri dokunan ve radyodaki neşriyatiyle dinleyicileri arasında büyük bir sevgi kazanmış olan sanatkârı tebrik ederiz.

MÜZİK

* 17 kasımda Ankara Radyosunda piyanist Roji Sabo güzel bir konser vermiştir.

* 20 kasımda Münir Nurettin Saray sinemasında kış sezonunun ilk konserini vermiştir. Programda Dede Efendi, Hasan Ağa, Mustafa İzzet Efendi gibi büyük Türk bestecilerinin seçilmiş eserleri vardı. Sanatkâr 11 aralıkta Süreyya sinemasında konserini tekrarlamıştır.

* Ankara Konservatuvarı öğretmenlerinden Mithat Fenmen ve Orhan Borar 21 kasımda İstanbulda bir keman - piyano konseri vermişlerdir. Programda Beethoven, Mozart ve Brahms'tan eserler vardı.

* Radyo senfoni orkestrası radyoda güzel konserler vermektedir. 21 kasımda Gounod'nun Faust operasından bale müziği ve Mendelssohn'un la minör üçüncü senfonisini; 28 kasımda Çaykovski'nin dördüncü senfonisini ve Mussorgski'nin Çıplak Dağda Bir Gece adlı eserini; 2 aralıkta Haydn'ın askerî senfonisi ve Rimski Korsakof-un İspanyol kapriçyosunu; 9 aralıkta da Haendel'in sol minör konçerto grossosunu ve Grieg'in senfonik danslarını zevkle dinletmiştir.

* Hasan Ferit Alnar idaresindeki Cumhubaşkanlığı filarmonik orkestrası 23 ve 30 kasımda Ankara Konservatuvarında iki konser vermiştir. Birincide Schumann, Mussorgski, Çaykovski'den ve ikincisinde de Roosoni, Haydn, Zoltan Kodâly, Bela Bartok ve Smetana'dan parçalar çalınmıştır.

* 24 kasımda Ankara Radyosunda B. Duyal, F. Kopuz, Z. Berküren ve E. Kakıcı bir oda müziği konseri vermişler, Mozart'ın do majör yaylı sazlar kuvartetini başarıyla çalmışlardır.

* 25 kasımda Ankara Radyosunda Şönfeld, E. Günşiral, S. Türkmen, K. Gürton, B. Tepedoğanlı, F. Alanson, Gabriel Pierné'nin pastoral varyasyonlarını başariyle çalmışlardır.

* Memleketimize gelen Yunan opera sanatkârı Zoe Vlahopulos 27 kasımda Saray sinemasında bir konser verdikten sonra Ankaraya gitmiştir. Sanatkâr 10 aralıkta Ankara Palas salonlarında bir başka şan konseri daha vermiş ve 13 - 14 aralıkta Devlet Konservatuvarı tarafından verilen Madam Butterfly temsillerinde baş role çıkmış ve 15 aralık akşamı oynanan La Bohem temsiline de iştirak etmiştir.

* İstanbul Filârmoni Derneğinin bu sezon için hazırladığı konserlerin ilki 28 kasımda Saray sinemasında verilmiştir. Bu konsere şef ve solist olarak Cemal Reşit, Muhittin Sadak, Ferdi Ştatzer, Ömer Refik ve Râna Erksan iştirak etmiştir. Programda Wagner, Haydn, Bizet ve Bach vardı.

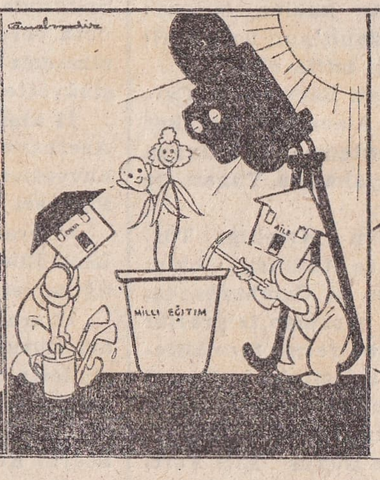
* 3 aralıkta İstanbul Konservatuvarı üçüncü Türk müziği konserini

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

— Kim bu dövüşenler ?..
— Kazadan kurtulanlar!..

(Cumhuriyet'ten)

Sinema — Ben de size bir yardımda bulunabilir miyim?..
Bahçıvanlar — Şimdilik gölge etme, başka ihsan istemez!..

(Cumhuriyet'ten)

Rusya — Dünya piş, ağzıma düş...
Amerika — Nafile bekleme, biz düşecek yeri çoktan hazırladık!

(Mizah'tan)

Delegeler — Merhaba babalık!..
Harb — Eyvallah kuru kalabalık!.

(Mizah'tan)

15 Kasım — 15 Aralık 1946 Arasındaki Kültür Hareketleri

Şehir Komedi tiyatrosunda vermiştir. Hicaz faslını ihtiva eden bu konser programında tanburi Büyük Osman Bey, Zaharya, İbrahim Ağa, İsmail Ağa ve Yusuf Paşa gibi değerli bestecilerin eserlerinden parçalar vardı.

* 4 aralık akşamı Saray sinemasında değerli virtüoz Joseph Zirkin bir keman konseri vermiş ve kendisine piyanoda Marguerite Zirkin refakat etmiştir. Programda Leclair, Mozart, Szymanovsky, ve Çaykovski'den seçilmiş parçalar vardı.

* Meşhur Yunanlı piyano virtuozu Marika Papayuano 7 aralıkta İstanbula gelmiştir. Sanatkâra Katimerini gazetesi sahiplerinden ve meşhur bir yazıcı olan eşi refakat ediyordu. Sanatkâr 15 aralıkta Saray sinemasında Chopin, Beethoven, Bach ve Bussoniden mürekkep bir konser vermiş ve Yakın Şark turnesine devam etmiştir.

* 7 aralıkta Ankara Konservatuvarı salonunda viyolonist Enver Kapelman ve piyanist Carlo Siebert sezonun birinci oda müziği konserini vermişler ve çeşitli parçaları başarıyla çalmışlardır.

* 10 aralıkta İstanbul Konservatuvarı senfonik orkestrası Şehir Komedi tiyatrosunda Cemal Reşit Rey'in idaresinde bir konser vermiştir. Programda Mozart, Fauré, Chabrier gibi tanınmış besteciler bulunmaktaydı.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Güzel Sanatlar Birliği resim şubesi tarafından her yıl Ankarada açılması mutat olan serginin yirmi üçüncüsü 18 kasımda Ankara Halkevinde açılmıştır. 20 gün devam eden bu sergide 152 eser teşhir edilmiştir.

* Pariste açılan milletlerarası resim sergisinde Türk sanatkârlarının eserleri büyük bir ilgi toplamıştır. Profesör Grousset, Türk resimlerinin bir müddet daha Cernuschi müzesinde teşhir edilmesi için Dışişleri Bakanlığının müsaadesini istemiştir.

* İzmitte Mimar Koca Sinan tarafından yüzyıllarca önce inşa edilmiş olan Pertev Mehmet Paşa camisi 60 küsur bin lira sarfedilerek yeniden onarılmıştır.

* Adananın Kıristan köyünde Romalılara ait bir mezarda kıymetli eşya ve meskûkat bulunmuştur. Eserler Seyhan Müzesine konmuştur.

* 1 aralıkta Pariste Türk sanatı resim sergisi açılmıştır. Fahrünnisa Zeid, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Nurullah Berk, Cemal Tollu gibi modern ressamların eserleri teşhir edilmiştir. Gelen haberlere göre, bu eserlerin Parisin sanatseverleri tarafından ilgi gördüğünü göstermektedir.

TİYATRO

* Ankara Devlet Konservatuvarı tatbikat sahnesinin Müfettiş temsilleri büyük alkış toplamıştır. Gogol'ün bu güzel komedisi kasım ayı içinde arka arkaya yirmi kere temsil edilmiştir.

* Eminönü Halkevi tarafından tertiplenen bale müssbakaları 17 kasımda yapılmıştır. Müsabakaya giren yirmi genç 37 dans yapmışlar ve başarı göstermişlerdir.

* Ses Operetinde 3 aralıktan itibaren «Sarhoş Mehtap» adlı bir revü - operet başlamıştır. Eseri Faik Kıral yazmış ve müziği de Pandeli Citras hazırlamıştır. Atina Radyosu sanatkârlarından olup şehrimizde bulunan Kakia Mendri de bu temsillere iştirak etmektedir.

* İstanbul Şehir Komedi tiyatrosunda merhum muharrir Ahmet Nuri Sekizinci'nin «Ceza Kanunu» muvaffakiyetle devam ederken Dram kısmında Cahit Uçuk tarafından yazılan manzum «Gök Korsan» masalı beklenen rağbeti görmemiştir. Bunun üzerine Reşat Nuri Güntekin'in yazdığı «Ağlıyan Kız» adlı yeni piyesi sahneye konmuştur. Her bakımdan üstün bir sahne eseri olan bu piyes çok alkışlanmaktadır.

* İstanbul Şehir Tiyatrosunun çocuk temsilleri başlamıştır. Haftada iki defa verilen bu temsillere M. Kemal Küçük'ün «Tiyatro Dersi» adlı müzikli eseriyle başlanmıştır.

* Ankara Halkevi temsil kolu Radyo Temsil Kolu sanatkârlarının iştirakiyle Ahmet Nuri Sekizinci'nin «Hissei Şayia» adlı komedisini sahneye koymuş, eser aralık ayının ilk günlerinde beş defa temsil edilmiştir.

* Ankara Halkevi 4 aralıktan itibaren pazar günleri Hayali Küçük Ali tarafından çocuklar için karagöz temsillerine başlamıştır. Pedagojik esaslara göre hazırlanan bu temsiller küçük seyirciler tarafından merak ve ilgi ile karşılanmıştır.

SİNEMA

* Mevsimin ikinci büyük Türk filmi, «Gençlik Günahı» 22 kasımdan itibaren Taksim sinemasında gösterilmiye başlandı. Üç hafta arka arkaya gösterilen bu film, her bakımdan üzerinde fazla dikkat sarfedilmiş bir eserdir. Baş rollerde Berin Aydın, Cahit Saffet Irgat, Enver Orhon ve Viktorya Haçıkyan'ın oynadığı filmin rejisini Şadan Kâmil yapmıştır.

MUHTELİF HAREKETLER

* Liverpool Üniversitesi arkeoloji profesörü John Garstang asistanlariyle birlikte Yumuktepe'de araştırmalar yapmak üzere Mersine gitmiştir.

* Tevfik Fikret'in Rumeli Hisarındaki Aşiyan köşkündeki müzeye ilâve olarak iki salon daha açılmıştır. Bu iki salonda büyük şair ile birlikte Edebiyatı Cedidecilere ve Aptülhak Hâmite ait değerli vesikalar bir araya getirildi.

* Milletlerarası bir kültür ve sanat birliği meydana getirmiş olan U. N. E. S. C. O. nun Paristeki toplantısına Paris büyük elçimiz ve İngiltere ve İsviçredeki talebe müfettişlerimiz ile birlikte merkezden de Reşat Nuri Güntekin iştirak etmiştir. 18 milletten müteşekkil icra komitesine Türkiye namına Reşat Nuri Güntekin'in seçildiğini memnuniyetle öğrendik.

Sorular — Cevaplar

Bay Şefik Karakurd—Çanakkale:

İltifatınıza teşekkür ederiz. Suallerinizin cevaplarını veriyoruz.

1 — Osmanlı tarihine dair ciddî membalar hakkında sekiz numaralı fasikülümüzün bibliyografyasında mufassal malûmat verilmiştir.

2 — Namık Kemal'in şiirleri, toplu bir halde 1933 de Sadettin Nüzhet merhum tarafından bastırılmıştır. Ayrıca; gene Sadettin Nüzhet, Dr. Rıza Nur ve Dil Encümeni tarafından yapılmış baskıları da vardır.

3 — Ziya Paşanın şiirlerinden basılmış olanları şunlardır: Harâbat, üç cilt (1874). Mecmuai Eş'arı Ziya Paşa (1881). Külliyatı Ziya Paşa (1925). Zafername, Mukaddemei Harabat, Tercii ve Terkibi Bent, Rüya.

4 — Şair Eşref'in basılmış şiirleri şunlardır: Deccal, iki cilt (1908), Kahirede basılmıştır. Hasbıhal (1907). Şah ve Padişah (1907). İranda Yangın Var (1909) son olarak Hüseyin Rifat'ın himmetiyle basılan Eşrefin Külliyatı (1928).

5 — Bunları tedarik için, bu işlerle uğraşan belli başlı kitapçı olarak Beyazıtta Kitapçı Nişan, Sahaflar Çarşısında Nazmi ve Babıâlide Misak'ı tavsiye ederiz. Ancak, eski kitapların fiyatı her an yükselmekte ve her kitapçıya göre de ayrıca farklar göstermekte olduğundan İstanbulda bir arkadaşınız vasıtasiyle hepsine sorarak ve kitapların metin ve ciltlerinin eski ve yeniliğini görerek ona göre sipariş vermenizi tavsiye ederiz.

Bay Ömer A. F.: Bâlâ.

1 — Bibliyografyamızda kitapları çıkaran müesseselerin adları zaten verilmektedir.

2 — Süt, yoğurt ve yumurta hakkında bentler yazdıracağız.

3 — Dinî maddelerle meyva ve sebzelerin vücuda yarayışları evvelce kalori ve vitamin bahislerinde verilmişti. Bundan sonra da istediğiniz malûmatı vermiye çalışacağız.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü: Mehmet Zeki Pakalın. Fasikül I. 125 kuruş.

Millî Eğitim Bakanlığımız önemli bir eseri daha fasikül halinde neşretmiye başlamıştır. Ansiklopedimiz yardımcı kadrosunda bulunan değerli yazıcı çok emek, bilgi istiyen bu eserinde tamamiyle tarihin malı olmuş birçok terimleri alfabetik bir sıra takibederek ve geniş misaller vererek kütüphanemize hediye etmektedir. Kısa bir zamanda tamamlanmasını temenni ettiğimiz bu değerli kitabın birinci fasikülünde âşar, ases, amin alayı, âmediye, asakiri mensurei muhammediye gibi önemli bentler de vardır. Bütün okuyucularımıza hararetle tavsiye ederiz.

Vekayi (Babürün Hâtıratı) II: Zahirüddin Muhammet Babür — Prof. Reşit Rahmeti Arat. Türk Tarih Kurumu yayınlarından. 800 kuruş.

Şark âleminin belli başlı kaynaklarından biri olan bu mühim eserin ikinci cildi izahlı endeksler ve notlarla birlikte Prof. Reşit Rahmeti Arat tarafından Batı türkçemize naklolunmuştur. 678 sayfa tutan bu ciltte Yusuf Hikmet Bayur'un bir önsözünden sonra, Timur'un ölümü anındaki durum, Timur ölünce olan bitenler, Şahruh ve ondan sonraki kargaşalıklar, Ebusait ve daha sonra da Babür'ün Fergana ve Semerkant padişahlığı anlatılmıştır. Hâtırat kısmına ise Hicri 899-956 (Milâdi 1492-1529) yılları arasındaki vakayi konmuştur. Tarihle ilgili okuyucularımıza tavsiye ederiz.

1402 Ankara Muharebesi: T. Yılmaz Öztuna. 100 kuruş.

Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında yapılan ve Onbeşinci Yüzyıl başındaki en önemli olaylardan biri olan Ankara muharebesi üzerine yazılmış ve ilk bakışta ilmî bir çalışmanın neticesi olduğu anlaşılan bu eser, muharebenin sebepleri, oluş şekli, neticeleri ve Timur'un ölümünü çerçevesi içine almaktadır. Kitabın sonuna, itina ile hazırlanmış bir bibliyografya, bir kronoloji cetveli ve has isimler endeksi ilâve edilmiştir. Tarihle uğraşanların görmeleri gereken bir eserdir. İstanbulda (Ankara Cad., No. 121) Rafet Zaimler tarafından yayınlanmıştır.

Modern Parlâmentolar: Vincenzo Miceli - Âtıf Akgüç. 150 kuruş.

Palermo Üniversitesi hukuk felsefesi Ord. Profesörü olan İtalyan müellifi, bu eserinde parlâmento kelimesinin hukukî anlamını ve parlâmento tarihçesini açıkladıktan sonra bugünkü parlâmentalizmi eserine konu olarak almaktadır. Bursa milletvekili olan mütercim ise, «milletin iradesini hakiki bir şekilde temsil eden parlâmento müessesesinin, demokrasinin temeli ve en esaslı tezahür şekli olduğunu, her memlekette bu konu üzerinde birçok eserlerin yazılmış bulunduğunu» söyliyerek bu tercümeyi yapmaktaki maksadını açıklıyor. Celâl Nuri merhumun 1932 de yayınladığı «Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler» adlı kitabı, mütercimin de işaret ettiği gibi, bu konu üzerinde gereken ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Bu çeşit eserlerin dilimizde artmasını temenni eder, mütercime teşekkür ederiz.

Şermin (Çocuk şiirleri): Tevfik Fikret. İkinci baskı. 100 kuruş.

Ortaokul öğretmenlerinden Türker Acaroğlu, büyük şairin bu eserini çocukler için yeniden bastırmıştır. Kitaba konan bir önsözde Fikret'in hayatı ve eseri kısaca anlatılmakta ve sanatkâr hakkında yazılan eserlerin bir bibliyografyası da verilmektedir. En sona eklenen küçük bir sözlük de, bu açık dille yazılmış manzumelerin daha kolay anlaşılır bir hale gelmesini temin etmektedir. Çocuklarına kaliteli ve doyurucu şeyler okutmak istiyen aile reislerine tavsiye ederiz.

Kısa Dermatoloji: Doktor Mehmet Sadettin Aygen: 125 kuruş.

Kitap, adından da anlaşıldığı gibi, deri hastalıklarının kısa bir hulâsasını vermektedir. Birinci kısmında bütün deri hastalıklarından, bunların tedavi çarelerinden, reçetelerden, ikinci kısmında ise frengi âfetinden etraflı bir şekilde bahsetmektedir. Geniş çapta yazılmış bir meslek kitabının özlülüğünü gösteren bu küçük kitap bir emek mahsulüdür.

Şehitler: Feridun Fazıl Tülbentçi. 125 kuruş

Hamasî edebiyat sahasında ehemmiyetli bir mevki işgal etmekte olan Feridun Fazıl Tülbentçi, bu vadide yeni bir eserini daha satışa çıkarmış bulunmaktadır. Ansiklopedimiz yazı ailesine dahil bulunması itibariyle arkadaşımızın bu edebî tarzdaki akıcı ve sürükleyici üslûbu okuyucularımızın da meçhulü değildir. Müellif eserini şehit analarına ithaf etmektedir. Bu güzel kitabı okuyucularımıza hararetle tavsiye ederiz. Ankarada Akba Kitabevi yayınlarındandır.

Osmanlı Ordusu Savaşları: Emekli General Halil Sedes. 350 kuruş.

Bosna - Hersek ve Bulgaristan ihtilâllerini ve bu devre zarfındaki siyasî olayları kavrıyan büyük hacımlı bu eserin başlangıç ve birinci kısımdan ibaret ilk cildi ikinci defa basılmıştır. Müellif, Paris Muahedesinden sonraki Osmanlı İmparatorluğuna bir göz attıktan sonra Bosna ve Hersek'in tarihçesini ve cağrafyasını hulâsa ediyor, bu olaylara adları karışan meşhur komutanları, tedip ve tenkil hareketlerini, bu ihtilâllerin Avrupa siyasetinde uyandırdığı tepkileri vukufla ve sözü vesikaların beliğ lisanına bırakarak anlatıyor. Eserde bu çeşit yüzlerce vesika, resim, plân, biyografi ve bu arada üç ilâve harita vardır. İnönü Başkomutanının ve eski Genel Kurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın takdir ettikleri bu eser, kısa fakat önemli bir devrenin çok canlı bir tarihçesidir. Tarihle ilgili okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Kahraman Bir Kız Değilim. Noell Henry - Necati Utku 100 kuruş.

Nebioğlu Yayınevinin yeni başladığı küçük romanlar serisinin ikinci numarasını teşkil eden bu kitap sürükleyici bir ifade taşımaktadır. Cepte taşınır bir büyüklükte hazırlanan bu seri kitaplar bir ihtiyaca cevap vermektedir.

Bir Hizmetçi Kızın Hâtıraları: Octave Mirbeau - Reşit Baran. 300 kuruş.

Birinci Cihan Harbinden önce Fransada pek okunan bir muharrir olan Octave Mirbeau, Zola'nın natüralizmini kendi anlayışlarına göre yeni baştan inşaya kalkan bir nesle mensuptur. Bu yüzden «Bir Hizmetçi Kızın Hâtıraları» adlı romanı da sosyal bir gaye gütmektedir ve başlı başına bir hayat felsefesiyle doludur. Esere güzel bir önsöz hazırlamış olan Edebiyat Fakültesi Romanoloji Doçenti Cevdet Perin bunu çok güzel anlatmaktadır. Tercümeyi yapan Şehir Tiyatrosu aktörlerinden Reşit Baran da kendi alanında bir başarı göstermiştir.

İnandığım Allah: Mükerrem Kâmil Su. 150 kuruş.

«Sevgim ve Istırabım», «Kaybolan Ses», «Uyuyan Hâtıralar», «Uzaklaşan Yol» gibi romanlariyle bir kısım okuyucu zümresi arasında pek sevilen Mükerrem Kâmil Su, kolay okunur ve okuyucuyu sıkmaz bir üslûba sahiptir. Hitab ettiği kimseler için cazip görünen konuları seçmesi de sevilmesinde bir başka âmildir. İnkılâp Kitabevinin çıkardığı son kitabı, «İnandığım Allah» da aynı hususiyetleri taşıyor:

Afrodisyas: Mesut Koçgündüz. 75 kuruş.

İsadan önceki zamanlarda Ege medeniyetine ve bu medeniyetin Batı Anadolusunda bırakmış olduğu ölmez eserlere merak sardırmış bir tarihçi olduğu anlaşılan yazıcı, bu küçük kitabında, Aydın İlinin bir köşesinde bugün artık yüzyılların ebedî sükûtuna bürünmüş Afrodisyas şehrini anlatmaktadır. Eser sahibinin temiz dili, toprak altında yatan ve sanki hiç mevcut olmamış hissini veren bir sütun başlığı, bir mermer heykel kolu veya bir lâhit parçasından; gözlerimizin önüne, mermer caddeleri, zarif köşkleri, hamamları, mâbetleri, agoraları, hipodromları ve tiyatrolariyle bir eski medeniyet eserini, içindeki beşerî kaynaşmayla birlikte sermektedir,

BİR AYIN OLAYLARI

15 Aralık 1946 — 15 Ocak 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 aralık — Sıkıyönetim Komutanlığı, sıkıyönetim bölgesi hududu içindeki illerde şu tedbirlerin alınmasına lüzum gördü: 1) Mahkûm komünistler veya müfrit komünist mefkûreli kimseler tarafından örtülü bir şekilde kurularak memlekette iktisadî ve içtimaî nizamları bozmıya çalıştıkları anlaşılan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisiyle Sosyalist Partisi merkez ve şubeleri ve mevcut sendikalardan bu partiler veya onlardan aldıkları direktifle hareket eden kimseler tarafından kurularak ve kendi maksatlarına göre sevk ve idare edilenleri ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü kapatıldı ve faaliyetlerine son verildi. 2) Bu partilerin fikirlerini yayan Sendika, Ses, Nor Or, Gün, Yığın ve Dost gazete ve dergileri ve matbaaları kapatıldı. 3) 9 aralık 1946 nushasında belirdiği üzere memleketin siyasî ve hukukî nizamını bozma yolunda propaganda yaban Yarın gazete ve matbaası dört ay müddetle kapatıldı. 4) İrticaî mahiyette fikirler yayan Büyük Doğu dergisi ve matbaası dört ay müddetle kapatıldı.

— Abdurrahman Münip hakkındaki kararın yeniden reye konulması için verilen takrir, Mecliste reddedildi.

18 aralık — Mecliste bütçeyi şiddetle tenkideden demokratlar, Başbakanın haklarında kullandığı «mariz» ve «psikopat» kelimeleri üzerine Meclisi terkettiler ve 27 aralığa kadar bütçe müzakerelerine iştirak etmediler.

27 aralık — Anadolu Ajansının bildirdiğine göre: «Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar ve Meclis Gurupu Başkan Vekili Fuat Köprülü'yü davet ederek, Büyük Meclisteki hâdise hakkında kendilerinden malûmat istemiştir. Parti başkanları gördükleri muameleden mütessir olduklarını söylemişlerdir.

«Cumhurbaşkanı taraflardan birinin haklı veya haksız olduğu konusu üstünde durmıyarak bir kısım millet vekili arkadaşların müteessir olmalarından kendisinin de teessür duyduğunu bildirmiştir. Karşılıklı saygı ve iyi niyetin vücuduna, her iki tarafla yakın temasından dolayı katiyen emin olduğunu bildiren cumhurbaşkanı şikâyet tezahürünün kâfi görülmesini ve mecliste normal çalışmanın temin olunmasını başkanlardan rica etmiştir.»

— Bu tavassut üzerine Demokrat Parti Meclis Gurupu toplantısında, Meclise dönmiye ittifakla karar verildi ve parti millet vekilleri Meclis toplantısına iştirak ettiler.

30 aralık — Meclis bütçe görüşmelerini bitirdi. Demokrat Parti millet vekillerinin muhalif reylerine karşı bütçe kanunu ekseriyetle kabul edildi.

— Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayâr tarafından aleyhine açılan dava neticesinde «Demokrat Parti kızıldır, komünisttir» dediği sabit olan Yozgat Valisi Sadrettin Aka Kırşehir asliye ceza mahkemesinde üç gün hapis ve bir lira para cezasına mahkûm ve cezaları tecil edildi.

2 ocak 1947 — Doktor Galip Ataç Ankarada vefat etti.

— Denizyollarının Bartın vapuru Marmara adasında karaya oturdu ve yaralandı.

4 ocak — Fırtına yüzünden yaralanı artan ve suya gömülen Bartın'ın kurtarılmasından ümit kesildi.

7 ocak — Demokrat Partinin ilk büyük kongresi memleketin her tarafından gelen 800 delegenin iştiraki ve Parti Başkanı Celâl Bayar'ın bir nutkiyle açıldı. Kongrede muhtelif komisyonlarla bir Aana davalar komisyonu» seçildi.

— Haşimî Ürdün Kıralı Abdullah hazretleri kendisini almıya giden Savarona yatiyle İskenderuna geldi.

8 ocak — Ankaraya varan Kıral Abdullah hazretleri garda Cumhurbaşkanımız tarafından karşılandı. Akşam Çankayada verilen ziyafette İnönü ve majeste kıral mühim birer nutuk söylediler.

11 ocak — Demokrat Parti kongresi sona erdi. «Ana davalar komisyonu» nun raporunda zikredilen: 1) anayasaya aykırı görülen kanunların veya maddelerinin kaldırılması; 2) seçim kanununun tadili; 3) Devlet başkanlığıyle parti başkanlığının bir şahsiyette toplanmaması keyfiyetleri ittifakla kabul edildi ve bunlara «Hürriyet Misakı» adı verildi. Bunlar sağlanamadığı takdirde demokrat millet vekillerinin meclisten çekilip çekilmemesi hususunda merkez idare heyetine karar salâhiyeti verildi. Parti başkaulığına dört muhaif, üç müstenkife karşı ekseriyetle Celâl Bayar seçildi. Başkan dışında sayısı on dörde çıkarılan idare heyeti üyeliklerine Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Refik Şevket İnce, Samet Tahtakılıç, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Enis Akaygen, Cemal Tunca, Ahmet Oğuz, Celâl Ramazanoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Hasan Dincer; haysiyet divanına da Osman Nuri Köni, Abdurrahman Münib Berkand, Fuat Hulusi Demirelli, Necati Erdem, Kenan Öner, Hâmit Şevket İnce, Enis Akaygen, Hulusi Köymen ve Sadık Aldoğan seçildiler.

— Türkiye - Ürdün dostluk misakı Ankarada imzalandı.

12 ocak — Kıral Abdullah hazretleri İstanbula geldi.

14 ocak — Demokrat Parti Meclis Gurupu başkanlığına Celâl Bayar, ikinci başkanlığına Fuat Köprülü seçildiler.

15 Aralık 1946 — 15 ocak 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 aralık — Léon Blum, Fransa Kabinesini tamamiyle sosyalistlerden mürekkep olarak kurdu.

18 aralık — Amerika Delegesi Yunanistana beş büyük devlet temsilcileriyle Polonya ve Brezilya temsilcilerinden mürekkep bir tahkik heyeti gönderilmesi hususunda Güvenlik Konseyine bir teklif sundu.

20 aralık — Güvenlik Konseyi Yunanistan hudut bölgelerine kendi üyelerinden mürekkep on bir kişilik bir tahkik heyeti göndermiye karar verdi.

21 aralık — Japonyada ve bilhassa Osaka, Koşi, Vakayama ve Tokshuimo bölgelerinde çok şiddetli bir zelzele oldu: binlerce Japon öldü veya yaralandı. Hasar pek büyüktür.

23 aralık — İngiliz Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Moskovadaki İngiltere Büyük Elçisinin Sovyet Dişişleri Bakanlığına giderek Boğazlar hakkında Rusyanın İngiltereye verdiği son nota muhtevi yatını Büyük Britanya Hükûmetinin kabul edemiyeceğini şifahen söylediğini açıkladı.

— Fransız Hindiçinisinde isyan çıktı.

29 aralık — Sovyet Delegesi Gromiko, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir mektup göndererek Genel Kurul tarafından silâhların azaltılması ve silâhlanmanın tanzimine ait kararı derhal tatbik mevkiine koymak üzere yapılacak tartışmaların Güvenlik Konseyinin ilk oturum gündemine alınmasını istedi.

1 ocak 1947 — Yahudi gizli tedhiş Teşkilâtının artan faaliyeti Filistin durumunu ciddî bir safhaya soktu; İngiliz kıtaları Tel-Aviv'i çevirdiler, araştırmalar yaptılar

2 ocak — Filistinde Altıncı İngiliz tümeniyle tedhişçiler arasında bütün gün süren bir muharebe oldu.

4 ocak — İngiltere Hükûmeti Korfu Kanalı hâdisesi dolayısiyle Arnavutluğu Güvenlik Konseyine vermek yolundaki kararını birer nota ile Amerika, Fransa ve Rusyay bildirdi.

6 ocak — Yunanistan Tahkik Komisyonunun gecikmesini Güvenlik Konseyinde protesto etti.

— İngiliz Genel Kurmay Başkanı Mareşal Montgomery haya yoliyle Moskovaya vardı ve Sovyet Genel Kurmay Başkanı Mareşal Vasilyevski tarafından karşılandı.

7 ocak — Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes istifa etti; yerine General Marshall tayin edildi.

— Amerikanın Dış siyasetini tenkidetmek üzere tertibedilen Cleveland Konferansı açıldı. Bu konfereansın Amerikalı şahsiyetler dışında başka memleketlerden ondört kişi davet edilmiştir. Türkiyeden Ahmet Emin Yalman çağrılmıştır.

11 ocak — Mareşal Montgomery hava yoliyle Moskovadan ayrıldı.

15 ocak — Fransa Başbakanı Blum'un Londrada yaptığı konuşmalar neticesinde dört maddelik bir İngiltere - Fransa anlaşması imzalandı. Anlaşma Almanya hakkında takibedilecek müşterek siyaset, Fransanın ekonomik kalkınması, İngiltere-Fransa İttifakının sağlamlaştırılması hakkındadır.

15 Aralık 1946 — 15 Ocak 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Ankara Üniversitesinde kış mevsiminde verilmekte olan seri konferanslar geçen ay da devam etmiştir. Prof. Fazıl Hakkı 16, 18 ve 23 aralıkta «Bütçe»; Doçent Nusret Hızır 17 aralıkta «Mantık Nedir?»; Prof. Hâmit Dereli 19,27 aralıkta «Modern İngiliz Romanı»; Prof. Bülent Nuri Esen 6,9 ve 13 ocakta «Vatandaş Hürriyeti»; Dr. W. Ruben 7 ve 14 ocakta «Felsefenin Başlangıcı»; Prof. Dr. Şakir Dirisu 8 ve 15 ocakta «Türkiye Ilıca ve İçmeleri» konulu konferanslarını vermişlerdir.

* Çin resmî ajansı mümessili Kungta Wang İstanbul Gazeteciler Cemiyetinde, Çindeki bugünkü durum hakkında İngilizce bir konferans vermiştir.

* İngiliz Kültür Heyetinden Prof. E. V. Gatenby 18 aralıkta Ankara Halkevinde «yabancı bir dili öğrenmekteki güçlükler» konulu bir konferans vermiştir. Dil öğrenmekteki güçlükleri inceleyen konferansçı, bunları yenmek için yeni çareler ileri sürmüştür.

* Beş aydanberi İstanbulda Eski Şark Eserleri Müzesinin Sümer edebî metinlerini incelemekte olan Philadelphia Üniversitesi Müzesi Direktörü Prof. Kamer Ankaraya giderek Sümeroloji Enstitüsünde 23 aralıkta bir konferans vererek yurdumuzdaki çalışmalarını anlatmıştır.

* Değerli karikatür üstadı Cemal Nadir Güler 26 aralıkta Teknik Üniversitede karikatür hakkında bir konferans vermiştir.

* 27 aralıkta Ankara Nümune Hastanesinde yapılan hekimlik toplantısında meslekle ilgili bazı vakalar tebliğ edilmiştir.

* 27 aralıkta Ankara Devlet Konservatuvarında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Léopold Lévy, zamanımızın en büyük heykeltraşı Despiau hakkında projeksiyonlu bir konferans vermiştir. Konferans Ressam Bedri Rahmi Eyuboğlu tarafından türkçeye çevrilmiştir.

* 4 ocakta Ankara Hukuk Fakültesi ord. profesörlerinden Esat Arsebük Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi salonunda, Türk Hukuk Kurumu adına «kanun karşısında hukukun rolü» konulu bir konferans vermiştir.

* Birinci İnönü Zaferinin yıldönümü münasebetiyle Abidin Dav'er 10 ocakta Bakırköy Halkevinde bir konferans vermiştir.

* Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinin bu yılki üçüncü tıbbi müsameresi 10 ocakta Gülhane Hastanesinde yapılmış ve muhtelif konular üzerinde yedi vaka takdim edilmiştir.

İHTİFALLER

* 21 aralıkta Ankara Hukuk Fakültesinde Prof. Mahmut Esat Bozkurtun üçüncü ölüm yıldönümü münasebetiyle bir anma töreni yapılmıştır. Prof. Bülent Nuri Esen ve öğrencilerden bazıları söz alarak merhumun hayatı ve fikrî faaliyeti hakkında konuşmuşlardır.

* 25 aralık 1939 da vefat eden ve tarihe ait yazılariyle geniş bir okuyucu kitlesi temin etmiş olan. M. Turhan Tan'ın bu yılki ölüm yıldönümünde dostları ve sevenleri tarafından hâtırası anılmıştır.

* Bu yıl şair Mehmet Akif'in yıldönümü İstanbul ve Ankarada kutlanmıştır. Ankarada hem Yüksek Tarım Enstitüsünde, hem Hukuk Fakültesinde 27 aralıkta birer toplantı yapılmıştır. İstanbuldaki toplantı ise 26 aralıkta Eminönü Halkevinde olmuştur.

* 1 ocakta merhum Maarif Vekili Necati'nin onsekizinci ölüm yıldönümü münasebetiyle Ankarada mezarı başında bir tören yapılmıştır Burada merhumun meslek arkadaşları Reşit Galip ile Vâsıf Çınar'ın hâtıraları da yadedilmiştir. Necati Bey için Balıkesir Halkevinde de bir tören yapılmıştır.

* 3 ocakta Türk Tıp Cemiyetinin Beyoğlundaki lokalinde doksanıncı kuruluş yıldönümü münasebetiyle bir tören tertibedilmiş ve müteaddit hatipler söz almışlardır. Toplantıda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz da bulunmuştur.

* 9 ocakta, büyük halk romancısı ve «Çingeneler», «Aygır Fatma», «Sandalım Geliyor Varda» «Bekri Mustafa» gibi yerli atmosferimizi kuvvetle aksettiren eserlerin sahibi merhum Osman Cemal Kaygılının ölüm yıldönümü münasebetiyle gazetelerimizde yazılar yazılmış ve bu arada Reşat Feyzi Yüzüncü de güzel bir kitap yayınlamıştır.

* 14 ocak 1944 te ölen millî şair Mehmet Emin Yurdakul için ölüm yıldönümünde ihtifaller tertibedilmiştir. Merhumun hal tercümesi ansiklopedimizin 321 inci sayfasındadır.

MÜZİK

* Fransız piyano virtüozu Lelia Gousseau 15 aralıkta uçakla şehrimize gelerek ilk konserini 16 aralıkta Saray sinemasında vermiştir. Bu konsere Chopin, Schumann, Debussy, Ravel ve Stravinsky'den seçme parçalarla iştirak eden sanatkâr ikinci konserini aynı salonda 27 aralıkta vermiştir. Ankaraya da giden sanatkâr 7 ocakta Ankara Radyosunda bir piyano resi-

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

Müşteri — Sizde "Darıldın mı cicim bana?.. Hiç bakmıyorsun bu yana!. Darıldınsa barışalım... kumru gibi koklaşalım!,, plâğı var mı?..
Satıcı — Düne kadar vardı bayan, amma partiden gelip satın aldılar, kalmadı!..

(Cumhuriyet'ten)

— Kocam, devriâlem seyahatine çıkalım diyor...
— Kabul ettin mi?
— Hayır, ben başka yere gidelim diye ısrar ettim!

.
.

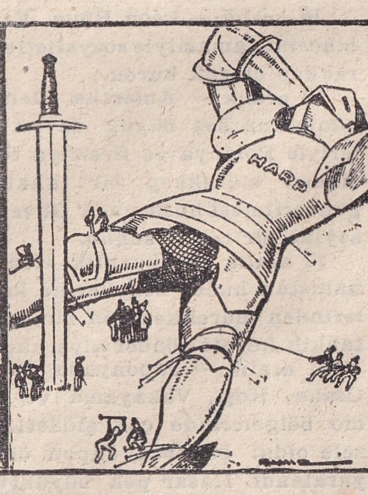
(Mizah'tan)

Erkek — Eğer buhran böyle devam eder, tazyik de artarsa, yeni sene içinde muhakkak bir harb çıkabilir...
Kadın — Hangi devletle?
Erkek — Zatı devletinizle!

.

(Mizah'tan)

Politikacılara göre artık kımıldayamıyacak hale geldi!

.
.
.
.
.

(Tasvir'den)

15 Aralık 1946 — 15 Ocak 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

tali daha vermiştir. Bu sefer Fransız piyano edebiyatının en karakteristik örneklerini dinleten sanatkâr başkentimizde de büyük bir ilgi yaratmıştır. Lelia Gousseau 8 ocakta memleketimizden ayrılmıştır.

* Ankara Radyosu Senfoni Orkestrası son bir ay içinde çok canlı bir faaliyet göstermiştir. 16 aralıkta Bach ve Borodin, 19 aralıkta Cherubini ve Çaykovski, 23 aralıkta Bizet ve Dvorak, 26 aralıkta Schumann, 30 aralıkta Beethoven, 2 ocakta Rossini, Mozart ve Grieg, 6 ocakta Schubert ve Çaykovski, 9 ocakta Vivaldi ve Dvorak 13 ocakta Mendelssohn ve Smetana gibi Batı müziğinin en dikkate değer simalarının eserlerinden mürekkep bir repertuvar meydana getiren senfoni orkestrası ilgiyle takibedilmektedir.

* İstanbul Filârmonik Derneğinin tertibettiği ikinci büyük konser 19 aralıkta Saray sinemasında verilmiştir. Cemal Reşit'in idare ettiği bu konsere, şehrimizde bulunmakta olan piyano virtüozu Marika Papayuanopulo da katılmıştır. Programda Scarlatti, Bach, Mozart ve Franck vardı.

* Meşhur Fransız kadın şarkıcısı Anne Chapelle 20 aralıkta İstanbula gelerek Taksim Belediye Gazinosunda bir seri konser vermiştir.

* Türk oyunları Derleme ve Yayma Derneğinin ilk müsameresi 21 aralıkta Ankara Halkevinde yapılmıştır. Bu şenliklere millî hava, millî oyun ve millî sazlarımız katılmıştır.

* Atina Radyosu sanatkârlarından Nitsa Molly, Şeytanidis ve Vivardis'in iştirakiyle altı kişilik bir Yunan orkestrası şehrimize gelerek 21 aralıktan itibaren Tokatlıyan salonlarında bir seri konser vermişlerdir.

* 21 aralıkta Ankara Basın Teknisyenleri Cemiyeti yararına Atina Devlet Operası baş sopranosu Zoe Vlahapulos Atatürk Lisesi salonunda bir konser vermiştir. Kendisine piyanoda Prof. Walter Schösinger refakat etmiştir.

* Ankara Radyosu sanatkârlarından Perihan Sözeri, Vecihe Daryal, Fahire Fersan, Refik Fersan, Cevdet Çağla ve Cevdet Kozanoğlu, İstanbula gelerek 25 ve 26 aralıkta Saray sinemasında, 27 aralıkta Çemberlitaş sinemasında ve 28 aralıkta da Kadıköy Süreyya sinemasında birer Türk müziği konseri vermişler ve pek büyük sempati yapmışlardır.

* Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrası Ferit Alnar'ın idaresinde Ankara Konservatuvarında dördüncü konserini 28 aralıkta vermiştir. Beethoven'in Op. 58 sol majör piyano konçertosu (çalan: Edward Zuckmayer) ve Op. 67 do minör Beşinci senfonisi zevkle çalınmıştır.

* 29 aralıkta Ankara Radyosunda Bedri Duyal, Kemal Şener, Zeki Berküren ve Enver Kakıcı Haydn'ın do majör yaylı sazlar kuvartetini başarıyla çalmışlardır.

* 31 aralıkta Şehir Komedi Tiyatrosunda İstanbul Konservatuvarının dördüncü Türk müziği konseri verilmiştir. Program 3 aralık konserinin aynı idi.

* İstanbul Filârmonik Derneğinin üçüncü konseri 2 ocakta Saray sinemasında verilmiştir. Bu konseri Ferdi Ştatzer idare etmiş ve solist olarak Cemal Reşit (piyano), Semih Argeşo (keman) ve Muzaffer Tema (flüt) katılmıştır. Programda Wagner, Bach ve Beethoven vardı.

* 3 ocakta Ankara Halkevinde Nihat Esengin idaresinde senfonik bir caz konseri verilmiştir. Solist olarak Sevinç Tevs, Saime Başargan ve Hasbiye Sakpınar konsere katılmıştır.

* 4 ocakta Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrası, Fransız piyanisti Lelia Gousseau'nun da iştirakiyle ve Hasan Ferit Alnar'ın idaresinde Konservatuvar salonunda bir konser vermiştir. Beethoven'in Op. 73 mi bemol majör piyano konçertosu ve Anton Dvorak'ın Yeni Dünya adlı mi minör beşinci senfonisi büyük başarıyla çalınmıştır.

* 5 ocakta Ankarada Yeni Sinemada Radyonun alaturka saz ve ses sanatkârları bir konser vermişlerdir.

* Beyoğlu Halkevi senfonik orkestrası Seyfettin Asal'ın idaresinde 9 ocakta Saray sinemasında bir konser vermiştir. Bilhassa Brahms'ın birinci senfonisi ilgi çekmiştir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* 15 aralıkta Ankara Halkevi galerisinde Ressam Abidin Dino'nun resim sergisi açılmıştır. Başta Güzel Sanatlar Genel Direktörü olduğu halde sanat sever bir seyirci kitlesi huzuriyle açılan bu sergi canlı bir ilgi toplamıştır.

* 16 aralıkta Ressam Zeki Kocamemi'nin Beyoğlunda Psalti mobilya mağazası salonlarında bir resim sergisi açılmıştır.

* 20 aralıkta Ressam Naci Kalmukoğlu İstiklâl Caddesindeki Ada mağazasında bir sergi açmış ve 50 tablo teşhir etmiştir. Sergi 11 ocağa kadar devam etmiştir. Kalmukoğlu'nun sergilerinde maalesef eski canlılık gözükmemektedir.

* Sekizinci Devlet Resim ve Heykel sergisi Ankarada Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde 2 ocakta açılmıştır. Bu sergide 121 ressam tarafından yapılan 504 resim ve 6 heykeltraş tarafından yapılan 14 heykel vardır.

TİYATRO

* 17 aralıkta Ankara Devlet Konservatuvarı tatbikat sahnesi opera bölümü Bayan Zoe Vlahopulos'un iştirakiyle La Bohême operasını temsil etmiştir.

* Şehir Komedi Tiyatrosu Ahmet Nuri Sekizinci'nin Ceza Kanunu komedisini arka arkaya 61 defa temsil ettikten sonra 18 aralıktan itibaren modern Yunan tiyatro yazarlarından D. Psatha'dan adapte edilen Allahın Cezası adlı komediyi temsile başlamıştır. İsmet Mardan tarafından çevrilen bu komedide Melâhat İçli yarattığı kompozisyonla birinci plânda bir ilgi toplamıştır.

* Kış sezonu için Ankara Halkevinde temsillere başlıyan Sadi Tek Tiyatrosu Bülbülün Çektiği, Hülleci, Ceza Kanunu, Bir Muhasip Aranıyor, Paşa Hazretleri, Kılıbık, Üçüzler, Sekizinci, Donanma Gecesi gibi komedileri ve 4 ocakta da Hamlet'i oynamıştır.

* 21 aralıkta Burhanettin - Seniye Tepsi tiyatro teşekkülü Halide Pişkin ve İhsan Balkır'ın da katılmasiyle Maksim'de bir skeç-revü müsameresi vermiştir.

* Muammer Karaca Tiyatrosu, 24 aralıktan itibaren yeni kadrosiyle birlikte Taksimde Kristal salonunda kış temsillerine başlamış ve ilk olarak Plâtin Palas ve daha sonra Tatlı Sert adlı operetleri oynamıştır.

* Eminönü Halkevi tarafından tertibedilen bale müsabakasının finali 28 aralıkta yapılmıştır. Yalnız Jüri heyetinin karşısında yapılan bu müsabakaya 24 kişi girmiştir.

* Kadıköy Halkevinin hazırladığı Franz Lehar'ın Tarla Kuşu opereti 4, 11 ve 12 ocakta oynanmıştır. Eseri Eşref Antikacı sahneye koymuştur.

MUHTELİF HAREKETLER

* Uzun yıllardanberi tetkik ve çalışmalarını halka indirmiye çalışan ve kendi sahasında iyi bir vülgarizatör olan Dr. Galip Ataç 1 ocakta Ankarada vefat etmiştir. Hal tercümesi gelecek sayımıza alınmıştır.

Sorular — Cevaplar

Bay Fuat Sevim — Ortaköy, İstanbul: Tatlı telâşınızı gidermek için teşebbüse giriştik. Yakında iktisadi mevzulara da ehemmiyet verdiğimizi göreceksiniz. Bizim arzumuz sizin zevkle okuyacağınız şeyleri bulmak ve koymaktır. Alâkanızdan dolayı müteşekkiriz.

Bay İbrahim — Kütahya: Dediğiniz zatlardan birisine Mehmet Akif'in hayatına ve şahsiyetine ait bendi tekrar yazdıracağız. Fakat bu kabil bentlerin acele yazılması ne bizi, ne de sizi tatmin eder. Biraz sabırlı olmanızı rica ederiz.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Alışkanlık Hakkında: Félix Ravaisson-Nezahat Tanç. 65 kuruş.

Fransız felsefesinin önemli bir merhalesini teşkil eden bu eser (De l'Habitude), Edebiyat Fakültesi felsefe asistanlarından Bayan Nezahat Tanç tarafından dilimize çevrilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığının Fransız klâsikleri serisi arasında yayımlanmıştır. «Rapport sur la Philosophie en France au XIXe siècle» gibi değerli eserler vermiş olan Ravaisson (1813-1900), aynı zamanda bir arkeologtu. Venüs de Milo üzerine yayınladığı eser bu bakımdan dikkati çekmiştir. Dilimize çevrilen bu eserinde ise filozof, İngiliz ampirizmine ve Hume'un alışkanlık ve çağırışmaya dayanan telâkkilerine tamamiyle zıt düşen kendi mutlak spritüalizm felsefesini ifade etmiştir. Felsefi meselelerle uğraşan okuyucularımızın okumadan geçemiyecekleri bu esere, yirmi sekiz sayfalık bir önsözü konmuş olan Jean Baruzi, gereken aydınlatıcı izahları yapmaktadır. Tercüme örnek bir güzellik ve özellik taşımaktadır. Mütercıminden böyle titiz çalışılmış eserler bekleriz.

Türkiye Bibliyografyası. Temmuz ve ağustos (1946) fasikülleri. Her biri 25 kuruş.

Millî Eğitim Bakanlığı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Direktörlüğü tarafından on iki yıldan beri çıkarılmakta olan bu resmî bibliyografya, fikir sanat ve bilgi dünyamızı yakından ilgilendiren bir müracaat kitabı olmakta devam ediyor. Ne yazık ki, ait olduğu aylardan pek geç olarak elimize geçen bu derginin temmuz ve ağustos sayıları, bu iki aylık müddet zarfında yayınlanan 264 kitap ve 110 risalenin adlarını bildirmektedir. Çeşitli konular üzerine yazılmış olan bu eserler arasında, basın hayatı için ölü mevsim sayılan yaz aylarında bulunulmasına rağmen ilmi ve teknik yayınların bir hayli kabarık olması memleketimizin terakkisi için bir müjdedir ve bir iftihar vesilesi olmaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları (Devlet kitapları kataloğu).

Millî Eğitim Bakanlığının çeşitli konularda yayınladığı yüzlerce eseri toplu bir şekilde okuyucuya takdim için hazırlanan bu katalog, gerek tertip tarzı, gerekse iki renkli baskısı itibariyle avrupaî şekilde bir başarı örneğidir. Katalog, kitapların alfabe sırasına göre hazırlanmış, ve bu arada çeşitli fotoğraflarla hem eser, hem de müellifler hakkında bilgi verilmiştir. Arap harfleriyle basılmış kitapları da çerçevesi içine alan katalogta, klâsiklerin bütün tercümeleri de bildirilmektedir. 160 sayfa tutan bu güzel eser, esaslı bibliyografik bilgileri taşımakta olduğundan el altında bulundurulması gereken bir kitaptır. Millî Eğitim Yayın evlerinde dağıtılmaktadır.

Kara Yılan: Eflâtun Cem Güney. 50 kuruş.

Daha önce «Nar Tanesi» adlı çok güzel bir çocuk masalı yayınlamış olan edebiyat öğretmenlerinden Eflâtun Cem Güney, bu ikinci eserinde iki halk masalından mülhem iki çocuk masalı çıkarmıştır: Karayılan ve Karagülmez. Folklor hazinemizden ne şekillerde istifade edilebileceği şuuruna varmış olan yazıcı, küçümsenemiyecek bir iş yapmaktadır. Vermekte olduğu eserlerin sayısı arttıkça, Grimm Kardeşlerin yaptığını, daha geniş imkânlara malik olarak dilimizde de yapmıya çalışan bir sanatkârla karşı karşıya bulunduğumuz daha iyi anlaşılmaktadır. Doğan Kardeşi de, böyle özlü eserler verdiği için tebrik ederiz.

Yaşamak (şiirler): İsmail Âli Sarar:

Bu küçük şiir mecmuasında genç bir insan yüreğinin, yeni yeni yeşeren his zenginlikleri ve dünya meseleleri karşısındaki ürkek fakat samimi intibaları sezilmektedir. Henüz şiir dünyasının ilk basamaklarında olduğu hissedilen şair yaptığı denemelerde heceden ziyade serbest nazımda muvaffak olacağını anlatmaktadır. Fil dişi kuleden çıkarak günlük meselelerin arasına katışmak ihtiyacı duyması da, mensup olduğu genç nesil şairlerinin arasına kolaylıkla katışacağına iyi bir alâmet sayılabilir.

Toprağın İçindeki Toprak ve Toprağın Masalı: İbrahim Zeki Burdurlu. 55 kuruş.

İçli ve hassas şair İbrahim Zeki Burdurlu, Burdurda bastırıp yayınladığı bu küçük kitapta, ayrı ayrı iki konu üzerine işlenmiş iki destan denemesi vermektedir. Bu kitaptaki manzumelerde de, şairin daha önce «Ülkü» dergisinde yayınladığı parçalarda olduğu gibi halk şairlerinin edası ve folklor temleri hâkimdir.

Maskeli Aşk: Honoré de Balzac - Ferit Namık Hansoy. 50 kuruş.

Daha evvel bize Zola'nın «Bir Aşk Gecesi» adlı nefis büyük hikâyesini ve Bourget, Prèvost, Flaubert, Bernardin de Saint-Pierre, D. H. Lawrence gibi büyük Batı romancılarından örnekler vermiş olan mütercim, yalnız çalışmasına değil, eser seçişindeki zevkine de itimat edebileceğimiz bir şahsiyet olduğunu ispat ediyor. Dünya romanının en büyük ustalarından biri olan Balzac'ın «Eugénie Grandet», «Goriot Baba», «Vâdideki Zambak», «César Birotteau», «Albay Chabert», «Mutlak Peşinde», «Bilinmeyen Şaheser», «Köy Hekimi», «Otuz Yaşındaki Kadın», «Louis Lambert», «Altın Gözlü Kız», «Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti», «İki Yeni Gelinin Hâtıraları», «Otuz Üçlerin Romanı» «Cousine Bette» gibi eserlerinin arasına katılan bu hikâyesini, okuyucularımıza tavsiye ederiz. Eseri İnkılâp Kitabevi yayınlamıştır.

Aşk Edebiyatı: Haydar Tolun. 100 kuruş.

Eski bir edebiyat öğretmeni olan Haydar Tolun, muhtelif dergi ve kitaplarda rastladığı ve aşka temas eden paragrafları bir araya toplıyarak bu kitabı meydana getirmiştir. Eser ikinci baskısını idrak ettiğine göre tutulmuş ve beyenilmiş sayılabilir. Kitapta, eski Yunan klâsiklerinden bizim Hececi şairlere kadar muhtelif kimselerin parçaları var. Fakat bunlar herhangi bir tasnifle verilmiş değildir. Bunların bazılarına, müellif küçük haşiyeler de düşmüştür. Aşk mevzuu üzerinde düşünmek isteyenlere hoş vakit geçirici bir yardımcıdır. Kitabı Ankara Kitabevi yayınlamıştır.

Iztırap Çocuğu (şiirler): Ali Baytok. 50 kuruş.

Gençler arasında şiir hevesi yalnız okumak hususunda yaygın bir halde bulunmuyor, Birçok gençler, henüz bir form istikrarına, bir ifade hususiyetine, orijinal bir atmosfere kavuşmadan, ilk fırsatta broşürler yayınlamak suretiyle de bu heveslerini belirtiyorlar. «Iztırap Çocuğu» da hemen ilk bakışta böyle istidatlı, fakat sanat âleminin henüz eşiğinde olduğunu hissettiren genç bir kalemin elinden çıkmıştır. Böyle genç istidatların yalnız meziyetlerini belirtmek ve noksanlarına işaret etmekle değil, onların okumak iştiyaklarını arttıracak her türlü telkinleri yapmak suretiyle vazifemizin tamamlanacağına inanıyoruz. Genç bir memleket çocuğunun, yabancı tesirler karışmamış temiz ve saf duygularını ifade eden bu mısrâlar bu bakımdan da dikkatimizi çekmektedir.

Kadın Hastalıkları: Ord. Prof. Weibel-Dr. Ziya Üstün.

Mütehassıs ve pratisyenler için kaleme alınan ve İstanbul Üniversitesi Birinci Doğum Kliniği Doçenti Ziya Üstün tarafından dilimize çevrilen bu eser Bir Yayınevi tarafından itinalı bir şekilde basılmıştır. 390 sayfa içinde kısmen renkli 534 resmi ve renkli 16 tablosu vardır. Tamamiyle kuşe kâğıdına basılmış bez ciltlisi 15 lira ve tabloları kuşe kâğıdına metni illüstrasyon kâğıdına basılmış olarak bez ciltlisi 13,5 liradır.

İfşa Ediyorum: Elliott Roosevelt - Semih Yazıcıoğlu. 200 kuruş. Nebioğlu Yayınevi.

Müteveffa Roosevelt'in oğlunun hâtıraları, İkinci Dünya Savaşı içinde Churchill, Roosevelt ve Stalin arasındaki siyasi münasebetleri; Atlantik, Kahire, Kazablanka, Tahran ve Yalta Konferanslarını anlatmaktadır. Günün olaylarını yakından takibdenler için dikkati çekici bir kitaptır.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Ocak — 15 Şubat 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 ocak — Haşimî Ürdün Kıralı Majeste Abdullah memleketine dönmek üzere hususî trenle İstanbuldan ayrıldı.

— C. H. P. Büyük Divanı, Genel Başkan Vekili Şükrü Saracoğlunun başkanlığında Ankarada toplandı. Toplantıda tüzük gereğince bulunması lâzım gelenlerden başka muhtelif önergeler vermiş olan dört milletvekili de bulundu.

18 ocak — Türk Hava Kurumu Genel Merkez Kurulu Ankarada toplandı. Gelirde, geçen seneye göre bir milyon lirayı aşan bir azalma görüldü.

— Açıkta bulunan saman balyalarının ateş almasiyle İzmit Kâğıt Fabrikasında bir yangın çıktı. Yangın bir felâket halini almadan söndürüldü. Zarar yirmi bin lira raddelerindedir.

20 ocak — Birinci İdareciler Kongresi Ankarada toplandı. Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başbakan, bakanlar, Yargıtay ve Danıştay başkanlariyle bakanlık ileri gelenleri toplantıda hazır bulundular. Kongreye sunulan konuları incelemek üzere il ve bucak idareleri komisyonu, genel emniyet ve zabıtanın tevhidi komisyonu, özel idareler komisyonu, belediye ve çeşitli idare işleri komisyonu, mülkî taksimat ve içişleri kanunu komisyonu, köy idaresi komisyonu adlariyle yedi komisyon seçildi.

25 ocak — İngiliz Kültür Heyetinin, İngiliz Mimarları Enstitüsü ile birlikte hazırladığı Büyük Britanya Şehircilik Sergisi Ankarada açıldı.

26 ocak — Danıştayca bozulması üzerine Uşak belediye seçimi yapıldı; Demokratlar seçime itiraz ettiler ve temsilcilerini tasniften çektiler ve İçişleri Bakanlığına telgraf çektiler.

27 ocak — C. H. P. Büyük Divanı toplantılarını bitirdi ve yayınlanan tebliğde toplantılarda Büyük Kurultayın incelemesine ve tasvibine sunulan program ve tüzük konularının ön plâna alındığı ve bunlar üzerinde yapılan görüşmelerde üyelerce ileri sürülen düşüncelerin tespit edildiği, bunların parti program ve tüzüğünde alacağı yerlerin tâyin işinin Genel Sekreterliğe verildiği ve Büyük Kurultayın tasvibine arzedilmek üzere parti program ve tüzüğünde hazırlanan değişikliklerin önceden Divanın tetkikine sunulması kararlaştırıldığı, toplantılarda C. H. P. teşkillerinin kuruluş ve işleyiş tarzları üzerinde etraflıca durulduğu gibi basın yayın işleri, sosyal teşkiller ve hizmetler, ekonomi tedbirleri ve lâiklik uygulanma şekli konuşulduğu, bu konuların her birinin parti program tüzüğüne olan temas noktalarının çalışma sisteminin esası olduğu, konuşmalar arasında din öğretimi konusu incelenirken gizli öğretim ve Arap harfleriyle öğretim yapılmasına karşı uygulanan kanun ya sağının bugün olduğu gibi kalması ta biî görülerek cumhuriyet rejiminin esaslarından olan lâikliği en küçük ölçüde dahi bozacak her türlü anlayıştan uzak kalmak noktası üzerinde tam bir görüş birliği olduğunun tespit edildiği bildirildi. Gene tebliğde Millî Eğitim Bakanlığının ihtiyarî olmak ve okul binaları dışında kalarak her bakımdan hükûmetin kontrolü altında bulunmak ana şartları içinde her nevi hususî öğretimin tabi olduğu kanun yolundan türkçe harflerle hususî mahiyette din öğretimini düzenliyebileceği kaydedilmektedir.

28 ocak — Uşak belediye seçimini 500 küsur oy farkla C. H. P. adaylarının kazandığı resmen ilân edildi.

29 ocak — İçişleri Bakanı Mecliste, yurdumuzdaki komünist faaliyet ve tahriklerine dair açıklamalarda bulundu. Komünistlerin Demokrat Partiyi ve Mareşal Fevzi Çakmak'ı alet olarak kullanmak istediklerini söyledi, Demokrat Partinin buna karşı gösterdiği uyanıklığı takdirle andı.

31 ocak — İdareciler Kongresi sona erdi. Kongrede görüşülen maddeler hakkındaki kararların mütalâalarla birlikte İçişleri Bakanlığına sunulması kabul edildi.

4 Şubat — Tutanakları Tetkik Komisyonu sözcüsünün «Kanun çerçevesi içinde oylarımızı kullanmak mecburiyetinde olduğumuz müddetçe Burhan Cahit'in tutanağını kabul lehinde oy vermek mecburiyetindeyiz» demesine rağmen Meclis bu İstanbul milletvekilinin tutanağını reddetti. Gene İstanbul milletvekillerinden Senihi Yürüten'in tutanağı kabul edildi.

6 Şubat — İngiliz Kültür Heyeti Reisi General Ronald Adam memleketimize geldi.

8 Şubat — Demokrat Parti başkanı bir beyanname neşrederek İçişleri bakanının, Meclisteki son beyanatını şu beş maksatla yaptığını ileri sürdü: 1) Demokrat Partiyi komünist hareketiyle alâkalı ve şaibeli göstermek; 2) Mareşal ile partiyi birbirinden ayırmak; 3) anti demokratik kanunları komünistlere karşı elde tutmak zarureti olduduğu fikrini vermek; 4) sıkıyönetimin devamını sağlamak; 5) Demokrat Parti Meclisten çekilirse bunda komünist tesiri olduğunu iddia edebilmek.

10 Şubat — Değerli bestekâr Muhlis Sabahattin Haydarpaşa Hastanesinde vefat etti.

11 Şubat — Değerli bestekâr Leon Hancıyan 104 yaşında olduğu halde Akıl Hastanesinde üremiden vefat etti.

12 Şubat — Mecliste bir sual takririne cevap veren İçişleri Bakanı Uşak seçimlerinde yolsuzluk olmadığını söyledi.

13 Şubat — Yurt dışı ilk hava seferleri başladı ve bir Türk uçağı Atinaya gitti.

15 ocak — 15 Şubat 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 ocak — Fransız Millî Meclisi Dördüncü Cumhuriyetin ilk cumhurbaşkanını seçti. Seçilen zat Meclis Başkanı sosyalist Vincen Auriol'dur.

17 ocak — Fransa Cumhurbaşkanı yeni kabineyi kurmıya sosyalist liderlerden Paul Ramadier'yi memur etti.

19 ocak — Polonyada harbden sonra ilk defa genel seçimler yapıldı. Müşahitler, hükûmetin muhalifleri bertaraf etmek için bütün tedbirleri evvelden aldığı kanaatindedir. Seçimleri hükûmet bloku kazandı.

20 ocak — Yeni Fransız kabinesi müfrit sağlar müstesna olmak üzere bütün partilerin iştirakiyle kuruldu.

— İtalyan Başbakanı De Gasperi istifa etti.

21 ocak — Amerikanın yeni Dışişleri Bakanı General Marshall, Beyaz Evde and içti ve vazifesine başladı.

— Fransız Meclisi Başkanlığına Edouard Herriot seçildi.

22 ocak — Yunan Başbakanı Çaldaris istifa etti.

24 ocak — Halkçı Kıralcı Parti Lideri Dimitros Maksimos yedi siyasî lideri hükûmete almak suretiyle bir koalisyon kabinesi kurdu.

27 ocak — İngiltere - Mısır müzakereleri kesildi. İngiliz Dışişleri Bakanı ve Mısır Başbakanı birer nutukla hâdiseyi parlâmentolarına bildirdiler.

— Filistin Yuvarlak Masa Konferansı Londrada toplandı. Arapların iştirakine mukabil Yahudi temsilciler iştirak etmediler.

30 ocak — On bir kişilik Birleşmiş Milletler tahkik komisyonu Atinada ilk toplantısını yaptı.

2 şubat — Gasperi yeni İtalyan kabinesini kurdu. Sforza dışişleri bakanıdır.

— Tamirat bedeli olarak Yunanistana verilmiş olan eski Alman hastane gemisi 1200 tonluk Himera, Attik kıyılarında bir mayına çarparak battı. Yolculardan 350 kişi boğuldu.

3 şubat — Güvenlik Konseyinin tahkik heyeti Yunan hükûmetinin izahatını dinledi.

5 şubat — Amerika Cumhurbaşkanı Truman Birleşmiş Milletlere dair kongreye bir rapor gönderdi. Başkan raporunda bilhassa : «Hakiki bir dünya kanunu olmadan sürekli bir barışa kavuşamayız» demektedir.

8 şubat — Amerika Dışişleri Bakanı General Marshall basına yaptığı demeçte milletlerarası meselelerde Amerikanın bütün nüfuzunu kullanacağını söyledi.

10 şubat — İtalya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Finlândiya, barış andlaşmalarını Pariste imzaladılar.

12 şubat — Fransa hükûmeti eski Rif kahramanı Abdülkerimi serbest bıraktı.

12 şubat — İngiltere bazı itirazi kayıtlarla Bulgar hükûmetini tanıdı.

15 Ocak — 15 Şubat 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Ankara Üniversitesinin tertiplediği serbest konferans serisi geçen ay da devam etmiştir. 16, 20 ve 27 ocakta Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu «Gençlikte irade eğitimi ve büyük adamlar» 17, 23 ve 24 ocakta Prof. Dr. Rasim Adasal «Fertte ve kitlede beden, sinir ve ruh yorgunlukları» ve 21 ocakta da Ord. Prof. W. Rubens «Felsefenin başlangıcı» adlı konferansının sonuncusunu vermişlerdir.

* 15 ocakta Ankara Halkevinde İngiliz Kültür Heyeti üyelerinden E. S. Ragg «Parlâmentoda kanun kabulü» konulu bir konferans vermiştir.

* 16 ocakta Eminönü Halkevinde Haşim Nahit Erbil «Marksizm» konulu bir konferans vermiştir.

* 17 ocakta Şişli Halkevinde Abidin Dav'er «İstanbulun imarı» konulu bir konferans vermiştir.

* İstanbul Tıp Talebe Derneğinin 21 ocakta tertiplediği toplantıda Ord. Prof. Tevfik Sağlam hayatını anlatmıştır.

* 22 ocakta Eminönü Halkevinde Prof. Ali Nihat Tarlan tarafından Abdülhak Hâmit hakkında bir konferans verrilmiştir.

* 27 ocakta Eminönü Halkevinde Ahmet Hamdi Başar «Fikir hürriyeti» konulu bir konferans vermiştir.

* 31 ocakta Burhan Felek Eminönü Halkevinde «Görüşlerim» konulu bir konferans vermiştir.

* 1 şubatta Türk Cerrahi Cemiyetinin yaptığı toplantıda şu konular tebliğ ve münakaşa edilmiştir: Amerikada tatbik edilen ve vena içi zerkedilen yeni bir anestetik madde (Opr. Dr. İlhami Akçakoyunlu); nörotomi retrogasserien tatbiki ile şifa bulmuş bir trigeminus nevraljesi vakası (Opr. Dr. Hami Dilek); envajinasyonla müterafik bir ileitis terminalis vakası (Opr. Dr. Feridun Şevket Evrensel); müzmin sinüzitlerde penisilin tatbikatı ve sonucu (Dr. Ziyaettin Maktav).

* 3 şubatta İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Dr. Alfred İssac Eminönü Halkevinde «İktisadî krizlere mani olunabilir mi?» konulu bir konferans vermiştir.

* 5 şubatta Eminönü Halkevinde Edebiyat Fakültesi doçentlerinden Mehmet Kaplan tarafından «Bugünkü şiir meselesi» konulu bir konferans verilmiştir.

* Memleketimizde bulunmakta olan İngiliz şehircilik mütehassısı A. M. Chitty, şubat ayı içinde Ankara Halkevinde üç konferans vermiştir. 5 şubattaki konferansın konusu «Büyük Britanya'da plânlama işi», 6 şubattakinin «şehir plânları» ve 7 şubattakinin de «mesken dâvası» idi.

* 6 şubatta Eminönü Halkevinde Ord. Prof. Şürkü Baban «İktisat ilmine güvenilebilir mi?» konulu bir konferans vermiştir.

* Haydarpaşa Nümune Hastanesinin aylık tıbbî müsameresinin üçüncüsü 6 şubatta yapılmış ve şu konular incelenmiştir: Pemphigus aique febrile grave üzerinde penisilin (Dr. Sırrı Halil Arıksoy ve Dr. Muazzez Doğruman); sekel bırakmadan iyileşen dimağ cerhası (Ord. Dr. Feridun Şevket Evrensel ve Dr. Faruk Tüzüner); bir isnaaşar polipi vakası (Dr. Ahmet Rasim Onat); sarcomatosu kapoosi (Prof. Dr. Hasan Reşat Sığındım); muhtelif göz vakalarında penisilinin kıymeti (Dr. Nuri Fehmi Ayberk).

* 7 şubatta Eminönü Halkevinde İstanbul Milletvekili ve gazeteci Cihat Baban «Basın ve demokrasi» konulu bir konferans vermiştir.

* Türk Kulak Boğaz Burun Hekimleri Cemiyeti bu yılın ilk meslekî toplantısını 7 şubatta yapmış ve şu konular tebliğ edilmiştir: Bülber hançere felci vakası (Prof. Ekrem Behçet); penisilinle iyi olmuş bir pinemekoksik menenjit (Prof. Sani Yaver); kulak kliniğinde toplanan filmlerin gösterilişi (Dr. Ziyaettin Maktav).

* 10 şubatta Eminönü Halkevinde Millet Meclisi Başkanvekili Feridun Fikri Düşünsel «Türk anayasasının özellikleri, umumî bünyesi, geleceği» konulu önemli bir konferans vermiştir.

* 13 şubatta Kadıköy Halkevinde Prof. Kâzım İsmail Gürkan «Verem meselesi» konulu bir konferans vermiştir.

İHTİFALLER

* 16 ocakta İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunun 64 üncü yıldönümü kutlanmıştır.

* 29 ocakta Darüşşafaka Lisesinde yapılan bir toplantıda, ölümünden önce okula bir haylı teberrularda bulunan İsmail Fenni Efendi'nin hâtırası anılmıştır.

* 1 şubatta Üsküdar Halkevinde Hamidiye menkıbesini anma töreni yapılmıştır. Söz alan hatipler arasında, Hamidiye'nin akınlarına iştirak etmiş olan emekli subay Şemsi Alnıak hâtıralarını anlatmış ve bilhassa deniz erlerimizin metanet ve gayretlerini övmüştür. Bundan sonra deniz kıyısına inilerek, şehit düşen Hamidiye subay ve eratının hâtırası için bir çelenk bırakılmıştır.

MÜZİK

* Geçen yıl memleketimize gelmiş olan tanınmış Fransız piyanisti Lazare Lévy Ankaraya gelerek Cumhur-

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

Harb bloku ve Suriye
— Bir gönülde iki sevda olamaz!.
.
(Şaka'dan)

— Memur ölünce acaba kim vâris olur?
— Kim olacak yahu, mahallenin kasabı ile bakkal!.
(Karikatür'den)

Filistin'de Yahudi siyaseti
— Eskiler alayım, sen öl de ben kalayım!
.
(Mizah'tan)

— Haberin var mı, soğuk dalgası bize geliyormuş..
— Aldırma, o bize göre değil, biz yaz kış dalgadayız!..
(Karikatür'den)

15 Ocak — 15 Şubat 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

başkanlığı orkestrasının iki konserine iştirak etmiş ve ayrıca bir de rezital vermiştir. Sanatkâr İstanbulda Melek sinemasında 21 ve 28 ocakta da ayrıca iki rezital vermiştir.

* Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının vedinci konseri, memleketimizde misafir bulunan İsviçreli Prof. Hermann Scherchen'in idaresinde 18 ocakta Devlet Konservatuvarında verilmiştir. Programda Bach'ın si minör süiti (flüt ve yaylı sazlar orkestrası için) ve Beethoven'in mi bemol majör üçüncü senfonisi, Eroica vardı.

* Şehir koroşu ilk konserini 20 ocakta Muhittin Sadak idaresinde Şehir Dram Tiyatrosunda vermiştir. Programda, Ekrem Reşit'in türkçeye çevirdiği Haydn, Brahms, Schubert, Schumann ve Mendelssohn'dan seçme parçalar vardı.

* Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının Hermann Scherchen idaresindeki ikinci konseri 22 ocakta gene aynı salonda verilmiştir. Programda Mozart'ın sol minör senfonisi ve Çaykovski'nin altıncı patetik senfonisi vardı. Memleketimizin sanatsever çevreleri tarafından büyük bir ilgi gören sanatkâr 24 ocakta İsviçreye dönmüştür.

* İstanbul Filârmonik Derneğinin dördüncü konseri şef Cemal Reşit'in idaresinde 23 ocakta Saray sinemasında verilmiştir. Ömer Refik Yaltkaya solist olarak iştirak etmiştir. Programda Liszt'in piyano konçertosu ve Beethoven'in yedinci senfonisi vardı.

* İstanbul Konservatuvarının altıncı Türk müziği konseri 28 ocakta Şehir Komedi Tiyatrosunda verilmiştir. Bu konserde şevkefza faslı dinletilmiştir.

* 2 şubatta Ankara Radyosunda güzel bir oda müziği konseri verilmiştir. Selçuk Uraz (piyano), Fethi Kopuz (keman) ve Enver Kakıcı (viyolonsel) Beethoven'in do minör triyosunu zevkle dinletmişlerdir.

* Yakın Doğuda bir müzik turnesine çıkmış olan tanınmış keman virtüozu Colette Franz 5 şubatta Saray sinemasında bir rezital vermiştir. Fransız sanatkârına piyanoda Ferdi Statzer refakat etmiştir.

* 5 şubatta İstanbul Konservatuvarı Türk müziği kolu tarafından Şehir Dram Tiyatrosunda bir konser verilmiştir. Konsere her iki takım bir arada katılmıştır.

* 5 şubatta Ankara Devlet Konservatuvarı salonunuda bir sonat gecesi yapılmıştır. Viyolonist Necdet Remzi Atak ile memleketimizde bulunan Lazare Lévy, Jean Marie Leclarc'in Mezar sonatını, Schumann'ın la minör sonatını ve Beethoven'in Kreutzer sonatını büyük bir ustalıkla dinletmişlerdir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Ocak ayı başlarında Ankarada Orduevinde açılan Emekli Subaylar Derneğinin dördüncü resim sergisi 6 şubatta kapanmış ve açık bulunduğu bir ay zarfında büyük ilgi toplamıştır. Sergide 30 ressamın 238 eseri teşhir edilmiştir.

* Ankara Devlet Resim ve Heykel Sergisindeki eserler arasında yapılan seçmede bu yılki Ahmet Çanakçılı resim mükâfatının birinciliği Zeki Faik İzer'in Yenicami tablosuna, ikinciliği Malik Aksel'in Namazda adlı tablosuna ve üçüncülüğü de Sami Lim'in Kavaklıdereden adlı peyzajina verilmiştir.

* Genç neslin en değerli ressamların dan Fethi Karakaş ile Ferruh Başağa 18 ocakta Beyoğlunda Psalti mefruşat mağazasının bir köşesinde güzel bir sergi açmışlardır. Her iki sanatkârın eserlerinden mürekkep olan bu sergi, şehrimizin yeni sanati seven çevrelerinde iyi intibalar uyandırmıştır.

MUHTELİF HAREKETLER

* İstanbul Arkeoloji Müzesinde beş bin yıllık bir Sümer tableti okunmuştur. Amerikalı bilgin Samuel N. Kvamer tarafından ulaşılan bu başarı dünya ölçüsünde önemli bir olay olarak ele alınmaktadır.

* İstanbul Üniversitesi tarih profesörlerinden Dr. Karl Sussheim 19 ocakta ölmüştür. Doğu dilleri ve lehçeleri üzerinde derin ihtisasiyle şöhret kazanmış olan ve bu arada Osmanlı tarih ve edebiyatı üzerinde bir hayli çalışmış olan Susseheim 1942 denberi memleketimizde bulunmaktaydı.

* Pariste Sorbonne Üniversitesinde toplanmış olan milletlerarası Dördüncü Mekanik Kongresine iştirak eden profesörlerimiz verdikleri muhtıralarla büyük bir ilgi toplamışlardır. Sekiz yıl önce İstanbul Üniversitesinde ders veren ve halen Amerikan üniversitelerinde hizmet gören Prof. Von Mises, kongreye verdiği raporla, Türkiyenin en muvaffak olan memleketlerden biri olduğunu belirtmiştir.

TİYATRO

* 15 ocaktan itibaren İstanbul Şehir Tiyatrosu Komedi kısmında Cevat Fehmi'nin Küçük Şehir adlı eseri tekrar sahneye konmuştur. Geçen yıl uzun müddet afişte kalan, fakat baş rolü oynıyan sanatkârın hastalanması yüzünden fazla devam edilemiyen bu eser bu sene 5 şubata kadar tekrarlanmıştır.

* 21 ocaktan itibaren Şehir Dram Tiyatrosunda Marguerite Veiller'den Mebrure Sami Koray tarafından adepte edilen bir Amerikan dramı oynanmıya başlanmıştır. Galip Arcan tarafından sahneye konan «Zehir» aynı kalem tarafından dilimize çevrilen «O Kadın» gibi eserlerin gördüğü rağbeti görememiş ve ancak 9 şubata kadar tekrarlanmıştır.

* Ses Tiyatrosu sanatkârlarından Zeki Alpan'ın yirminci sanat yılı 20 ocakta kutlanmıştır. Muvaffakiyetli lehçe taklitleri ve kompozisyon rolleriyle sevilen sanatkârın bu jübilesinde Ses Opereti sanatkârları Gelincik adlı opereti oynamışlardır.

* Ses Opereti büyük ilgi toplıyan Sarhoş Mehtap adlı operet - revüye son vererek 28 ocaktan itibaren Afif Obay'ın yazdığı ve Adnan Bozer'in bestelediği Mirnav adlı bir eseri yeniden sahneye koymuştur. Şehrimizde epey bir müddetten beri bulunan ve her defasında dakikalarca alkışlanan Yunan Radyosu ses sanatkârlarından Kakia Mendri bu temsillere iştirak etmiştir.

* Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi Ankara Halkevinde 9, 11, 12, 14 ve 15 şubatta Verdi'nin Bir Maskeli Balo adlı üç perdelik operasını temsil etmiştir. Pek naşarılı olan temsilleri Prof. Carl Ebert idare etmiştir.

* 5 şubattan itibaren Şehir Komedi Tiyatrosunda Seniha Sami ve merhum M. Kemal Küçük'ün Molière'den adapte ettikleri Mürai (Tartuffe) temsil edilmiye başlanmıştır. 1929 yılında sahnemize konan bu eser ve tecrüme, dilinin eskiliğine rağmen bugün de pek sevilmiştir. Behzat Butak en büyük kompozisyon rollerinden birini yaratmıştır.

* 11 şubattan itibaren Şehir Dram Tiyatrosunda Cevat Fehmi'nin yeni piyesi Koca Bebek temsile başlanmıştır. Hüseyin Kemal'in sahneye koyduğu ve baş rolünü oynadığı bu eserin kalabalık eşhasını komedi ve dram kısmının sanatkârları el birliğiyle canlandırmışlardır.

SİNEMA

* Senenin ikinci büyük Türk filmi «Senede Bir Gün» 16 ocaktan itibaren İpek ve Saray sinemalarında gösterilmiye başlanmıştır. Cahide Sonku, Galip Arcan, Cahit Saffet, Suavi Tedü, Sami Ayanoğlu gibi birinci sınıf sanatkârlarımızın oynadığı bu filmin senaryosu İhsan Koza'nın romanından alınmış ve Ferdi Tayfur tarafından meydana getirilmiştir.

* 26 şubattan itibaren Şark sinemasında bir başka Türk filmi, «Dertli Kaval» gösterilmiye başlanmıştır. Senaryosu Baha Gelenbevi tarafından yazılan bu eserde Talât Artemel, Nezihe Becerikli, Suavi Tedü, Emine Adalet, Reşit Gürzap ve Eyüp Sabri rol almıştır. Müzik adaptasyonunu Muhittin Sadak yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Profesör Ferit Kam: Agâh Sırrı Levent. 250 kuruş.

Üç yıl önce kaybettiğimiz Profesör Ferit Kam (1864-1944) gerek Doğu dünyasının edebiyat ve felsefesine olan derin vukufu bakımından, gerekse gıptaya değer temiz şahsiyeti bakımından dikkati çeker. Yaşadığı müddet içinde muhitine ve yakınlarına daima iyilik ve sevgi dağıtmış olan bu kâmil insan örneği, hayata gözlerini yumarken yalnız Edebiyat Fakültemizde bir kürsü hayatı değil, din, felsefe ve edebiyata dair kitapları, muhtelif dergilerdeki makaleleri, bazı eserlere yaptığı değerli haşiyeler, türkçe ve farsça manzumeleriyle de küçümsenemiyecek bir eser bırakmıştır. Agâh Sırrı Levent, bir kadirşinaslık eseri olarak hazırladığı bu eserinde, eski edebiyatın anahtarlarını elinde tutan üstadın aziz hâtırasına gereken saygı borcunu yerine getirmiştir.

L'Arap Djami ou église Saint-Paul à Galata: P. Benedatto Palazzo O. P. Fiyatı yazılı değil.

1925 de memleketimize dinî görevlerle gönderilen ve Yedikule, Bakırköy ve Galatadaki bazı kiliselerde hizmet gören muellif, felsefî ve teolojik mevzulara ilgi gösteren bir din adamıdır. Hachette Kitapevi tarafından fransızca olarak basılan bu eserinde, eskiden bir kilise olan Arap Camisinin tarihî ve mimarî değerini inceliyor. Esere bir önsöz yazmış olan Prof. E. Mamboury, gerek müellifin ve gerekse ele aldığı mevzuun önemini belirtmektedir. Arap Camisi üzerinde esaslı bir tetkik olan bu kitap birçok vesikalara dayanarak gereken izahları yapmaktadır. Ancak yabancı bir dil ile basılan ve netice itibariyle memleketimizdeki tarihî bir eseri tanıtacak olan bu kitaptaki resimler iyi bir kâğıta ve itinalı bir şekilde basılsaydı çok daha iyi olacaktı.

Kâşgarlı Mahmut: M. Şakir Ülkütaşır. 150 kuruş. Türk Dil Kurumu yayınlarından

Onbirinci Yüzyılın büyük Türk dilcisi Kâşgarlı Mahmutun hayatı ve şahsiyeti üzerine kaleme alınmış bu kitap, Divanü Lûgat it-Türk üzerinde esaslı bir şekilde durmaktadır. Eser sahibinin bu alandaki bazı hâtıraları ve bu ulu eseri tercüme teşebbüsleri kaydedildikten sonra yapılan tercümelerden bahsedilmektedir: 1) Kilisli Rifat'ın; 2) eski Van milletvekili Tevfik Beyin; 3) Konyalı Hoca Âtıf Efendinin ve en nihayet 4) Besim Atalay'ın tercümesi gözden geçirilmektedir. Divanü Lûgat it Türk'ün ve netice itibariyle Kâşgarlı Mahmutun etraflı bir tetkiki olan bu kitap dil işleriyle uğraşanları yakından ilgilendirecektir. Kitaba, Divanü Lûgat it-Türk'teki renkli harita da eklenmiştir.

İstanbul Suları: Dr. Saadi Nâzım Nirven. 1000 kuruş.

Osmanlı Türklerinin İstanbul şehrinin su ihtiyacına harcadıkları emekler saymakla bitmiyecek kadar çoktur. Yer yüzünün küçük bir cenneti haline getirilmiş olan bu güzel yurt parçasının çevrelerindeki iyi su kaynakları hem kalite itibariyle üstündür, hem de sayı itibariyle zengindir. Bizanslılardan kalma bazı tesisleri o nartmakla işe başlıyan atalarımız kısa bir zamanda bentler, kemerler, su yolları ve çeşmeler inşa ederek büyük şehrin ihtiyacını fazlasiyle karşılamıya muvaffak olmuşlardı. Bu husustaki başarılar başlı başına bir mevzu ve böyle bir eseri dolduracak kadar büyüktür. Şehir sularını tasfiye ve isterlize etmek göreviyle işe başlıyan Dr. Saadi Nâzım Nirven bu âbideleri, tarihî atmosferini canlandıracak teferruatla birlikte incelemektedir. Büyük çapta 250 sayfa tutan ve birçok resim, harita ve kroki ile süslü bulunan bu eser, hiç şüphe yok ki, İstanbul'un beş yüzüncü fetih yıldönümü için meydana getirilmekte olan kütüphanenin kıymetli bir parçası olacaktır. Kısa bir zamanda lâyık olduğu ilgiyi toplıyacak olan eserin daha ucuz bir baskısının yapılmasını temenni ederiz.

İjyen ve Bakteriyoloji: Dr. Cemal Kiper. 250 kuruş.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından yayınlanan bu eser, Sağlık Memurları Okulu öğrencileri için kaleme alınmıştır. Fakat gerek ihtiva ettiği konular ve gerekse yazılış tarzı itibariyle herkesin ilgisini çekecek bir durumdadır. İnsan sağlığını yakından ilgilendiren besin maddeleri, çeşitleri, insan metabolizmasındaki rolleri, su ve ışık ijyeni, okul ve endüstri ijyeni, sosyal hastalıklardan korunma çareleri ve kısaca bakteriyoloji kitabın belli başlı konularıdır. Eser bir okul kitabı mahiyeti taşıdığı için memleketimizdeki sağlıkla ilgili memurların tabi oldukları hükümler ve yapacakları resmî muameleler de anlatılmış, ayrıca Umumi Hıfzıssıhha Kanunu da aynen iktibas edilmiştir. Kitap kendi sahasında bir boşluğu dolduran faydalı bir eserdir.

Dünkü, Bugünkü Erbaa: Enver Saatçigil. Fiyatı yazılı değil.

Erbaada yapılmakta olan Halkevi binası yararına çıkarılan bu kitap Erbaa Kaymakamı ve Belediye Başkanı tarafından yazılmıştır. 193, 1942 ve 1943 yıllarında üç büyük depremle yüzlerce insan ve bina kaybına uğrıyan bu yurt parçasını kısa bir zamanda kalkınma çarelerini araştırmıştır. İlk iş olarak kasabanın, depremlerden müteessir olmıyacak bir sahaya nakli uygun görülmüştür. Bu kitap yapılan çalışmaları ve şehrin bugünkü içtimaî, iktisadî ve idarî durumunu belirten resimlerle ve dokümanlarla meydana getirilmiştir.

Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa: Ebül'ula Mardin. 384 kuruş. İstanbul Üniversitesi yayınlarından.

Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) bir hukuk mütehassısı olmaktan ziyade yurtta hukuk ilminin gelişmesine büyük ölçüde çalışan ve yürürlükte bulunan hükümleri kanun haline çeviren bir devlet adamıydı. Ölümünün ellinci yıldönümü münasebetiyle İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ordinaryus profesörlerinden Ebül'ula Mardin'e, profesörler meclisince hazırlatılan bu büyük hacımdaki kitap, Ahmet Cevdet Paşa'nın şahsı ve icraatı üzerine kaleme alınmış en mühim eserlerden biridir. Eserin, merhumun hayatına ve devrinin vakayiine dair esaslı vesikalar araştırılarak meydana getirildiği anlaşılmaktadır. Yakın tarihimizin bir devresini aydınlatan bu kitabın son yüz sayfası, Cevdet Paşanın zamanına ait mühim hâdiseler hakkındaki intibalara ayrılmış ve ayrıca kuşe kâğıtına basılmış bazı fotoğraflar da kitaba eklenmiştir.

Osman Cemal Kaygılı: Reşat Feyzi Yüzüncü. 50 kuruş. Çığır Kitapevi.

9 ocak 1945 te henüz olgunluk çağında iken kaybettiğimiz Osman Cemal Kaygılı, edebiyatımızın son yirmi beş yıl içinde aldığı istikamet bakımından dikkati üzerine fazlasiyle çeken bir şahsiyeti olmuştur. Edebiyatımız halkçılığa ve realizme doğru aktıkça yarınki nesiller ona daha çok bağlanacaklar ve eseri karşısında duyulan hayranlık artacaktır. Ne yazık ki hayatında feleğin birçok cefalarını çekmiş ve maişet kaygısiyle pazarcılıktan vapurlarda biletçiliğe kadar her türlü işe baş vurmuş olan sanatkâr dünyaya gözlerini refah içinde de yummamıştır. Onun arkada bıraktığı dul eşi, şimdi bir Tekel deposunda tütün ameleliği yaparak günlük ekmeğini kazanmaktadır. Bu acıklı durumu yüreği sızlıyarak bilen Reşat Feyzi Yüzüncü bu küçük kitabiyle hem merhumun hâtırasını anmak, hem de satış tutariyle vefakâr eşine bir hizmette bulunmak istemiştir. Gönül, edebî bakımdan kıymetli bir dokümen olan bu eserin lüks bir baskıyla satışa çıkarılarak daha fazla bir gelir temin etmesini nekadar istiyor.

Tıpkı Anası Gibi: James Hilton - Vahdet Gültekin. 300 kuruş. Arif Bolat Kitapevi.

Son yıllar içinde sinemaya alınan ve vakaları hareketli olan bazı romanlar geniş bir okuyucu zümresi buldu. Hilton'un Amerika'da 839.000 adet basılan bu romanı da aynı rağbeti gören eserlerdendir. Eski bir milyonerin kızı ile idealist ve mütevazı bir adamın macerasından bahseden bu roman, yazıcının diğer kitaplarını dikkatle takibeden bir okuyucu kitlesi tarafından zevkle okunmaktadır. Zarif bir kapak içinde satışa çıkarılan eseri, İngilizceden yaptığı güzel tercümelerle tanınan Vahdet Gültekin çevirmiştir.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Şubat — 15 Mart 1947 Memleket İçirdeki Olaylara Toplu Bir Bakış

17 şubat — Büyük Millet Meclisi, askerî yargıçlara ödenek verilmesi hakkında Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun kanun teklifini reddeden Bütçe Komisyonunun raporunu çoğunlukla tasvip ve teklifi reddetti.

— Eskişehirden seçilen Demokrat Parti milletvekillerinden Kemal Zeytinoğlu'nun tutanağının, Tutanak Komisyonunca müddeti zarfında memuriyetinden istifa etmediği ileri sürülerek reddi istenmesine rağmen Meclis komisyon raporunu ret ve tutanağı tasdik etti.

18 şubat — Dışişleri Bakanı Hasan Saka C. H. P. meclis grupunda Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüregir'in Türkiye - Suriye münasebetleri hakkındaki önergesini cevaplandırarak evvelce Fransa mandası altında bulunan Suriye ile, bu manda ortadan kalktıktan sonra, düzenlenip imzalanması gerekli meselelerin tabiatiyle askıda bulunduğunu; Suriye hükûmetinin, Bayır - Bucak ve Hazne bucaklarındaki Türklerin fena muamele görmedikleri hakkında teminat verdiğini, ancak hükûmetimizin işin kapandığına kail olmadığını, tam bir uyanıklıkla işin üzerinde bulunulduğunu, lüzumlu görülecek anda gereken ve uygun görülecek tedbirlere baş vurulacağını bildirdi.

19 şubat — Büyük Millet Meclisi sivil yargıçlara ödenek verilmesi hakkındaki kanun tasarısını görüşerek Adalet Komisyonunun değil, Bütçe Komisyonunun ödenek cetveline göre kabul etti.

— Mecliste, Afyon Milletvekili Kemal Özçoban'ın sözlü sorusuna cevap veren Savunma ve Adalet bakanları, Van askerî hastane ve hava meydanı inşaatında yaptıkları yolsuzluklar do layısiyle sorumlu görülenlerin mahkemeye verileceklerini söylediler.

20 şubat — Meclis, millî mahiyette «İşçi ve İşveren Sendikaları» kurulmasına dair kanun tasarısını kabul etti. Demokrat Partinin bâzı kayıtlarla işçiye grev hakkı verilmesi isteği reddedildi.

21 şubat — Meclis, kiralara, binaların kullanılış mahiyetine göre yüzde 20, 50 ve yüzde 80 zam yapılması hakkındaki tasarıyı kabul etti.

— Mecliste Demokrat Partinin itiraz ettiği Muğla'ya ait seçim tutanakları görüşüldü. Seçimde dört milletvekilliğini Demokrat Parti kazanmış, biri bir Demokrat Partili ile bir C. H. P. li arasında münazaalı kalmıştı, tutanak komisyonu C. H. P. li Abidin Çakır'ın tutanağının tasdikini, yahut yeniden seçim yapılmasını tavsiye ediyordu. Meclis dört Demokrat Partili ile bu C. H. P. linin tutanaklarını tasdik etti.

— Meclis, bazı sivil ve askerî idare makamlarına maaşlarından başka temsil ödeneği verilmesi tasarısını kabul etti.

— Meclis 14 nisan 1947 ye kadar kış tatili yapmıya karar verdi.

— Halkevlerinin on beşinci kuruluş yıldönümü kutlandı. Ankarada yapılan törende C. H. P. genel sekreteri Halkevlerinin bütün vatandaşlara açık olduğunu bildirdi.

27 şubat — Büyük sanatkâr karikatürist Cemal Nadir Güler vefat etti.

28 şubat — Cemal Nadir'in cenaze töreni binlerce kişinin iştirak ettiği büyük bir törenle kaldırıldı ve merhum sanatkâr ebedî istirahatgâhına tevdi edildi.

— Memlekette yapılmakta olan köy muhtarı ve ihtiyar heyeti seçimleri sona erdi. Seçimleri umumiyetle ve büyük farkla C. H. P. kazandı.

— Türk Gazeteciler Birliği kongresi Ankarada toplandı, birlik başkanlığına Hüseyin Cahit Yalçın seçildi. Kongre; merkez idare heyetini, haysiyet divanını, ihtilâf komitesini seçerek işini bitirdi.

6 mart — Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar, bir demeçte bulunarak muhtar seçimlerinin bir zor darbesi halinde tecelli ettiğini, partinin her türlü şikâyetlerine yolların tıkanmış bulunduğunu söyledi.

7 mart — Başbakan Recep Peker, Celâl Bayar'ın demecine cevap vererek muhtar seçimlerinde baskı yapıldığı iddialarının hakikate uymadığını, bu sözlerin vazife sahipleri hakkında bir iftira, oy kullanan vatandaşlar aleyhine de bir saygısızlık olduğunu söyledi.

8 mart — Celâl Bayar, başbakana cevap vererek muhtar seçimlerindeki yolsuzluklara ait dokümanların ellerinde bulunduğunu, bir vatandaş hakkını arıyorsa bunu saygısızlık olarak tavsife kimsenin hakkı olmadığını söyledi.

13 mart — Başbakan Recep Peker, Amerika Cumhurbaşkanı Truman'ın Türkiye ve Yunanistana dört yüz milyon dolar vermek suretiyle yardımda bulunulmasını Kongreye teklif eden nutku etrafında beyanatta bulunarak «Başbakanın görüşleri, bütün milletlere, rahat ve şerefli insanlar olarak yaşamak teminatını telkin edecektir» dedi. Celâl Bayar'de, Amerikada Türk milletinin dünya sulhü için mühim bir emniyet unsuru olarak takdir edilmesini memnuniyetle belirtti.

15 Şubat — 15 Mart 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 şubat — Havacılık tarihinin en büyük kazası olarak Kolombiya hava yollarının bir uçağı Tablazo dağının zirvesine çarparak bir uçuruma düştü; taşıdığı 54 kişinin hepsi öldü.

16 şubat — Roma yakınlarında denize düşen bir yolcu uçağındaki 17 kişinin hepsi öldü. Mısır Kıralının akrabasından Prenses Emine Fazıl da ölenler arasındadır.

20 şubat — Hindistan Kıral Naibi Lord Wavel Hindistanda Hindu - Müslim davası bir çıkmaza girdiği için istifa etti, yerine Lord Mountbaten tâyin olundu.

23 şubat — Prenses Şivekâr Mısırda vefat etti. Bıraktığı takriben yüz milyon Türk liralık servetinin beş vârisinden biri Türk olan ve Türk tabiiyetinde bulunan kocası İlhami Hüseyin Paşadır.

24 şubat — Nuremberg Nazilikten Temizleme Mahkemesi, Almanyanın eski Türkiye Büyük Elçisi Franz Von Papen'i sekiz sene hapse mahkûm etti.

25 şubat — Londrada, Moskovada Dışişleri Bakanları Konferansına sunulacak raporu hazırlamakla meşgul Dışişleri Bakan Muavinleri Konferansı sona erdi.

28 şubat — Amerika İhracat ve İthalât Bankası Türkiyeye 62 lokomotif alması için 4 905.000 dolarlık bir kredi açtı.

4 mart — İngiliz - Fransız İttifak Antlaşması Dönkerk'te imzalandı. Antlaşma elli yıllıktır ve gayesi bir Alman taarruzunu önlemektir.

6 mart — Amerika Rusyaya bir nota vererek Macaristanın iç işlerine haksız şekilde müdahalesini protesto etti.

8 mart — İngiltere, Macaristan hakkında Rusyaya, Amerikan notasına benziyen bir nota verdi.

— Rusya, Amerika notasına cevap vererek Macaristan işlerini tahkik için bir karma komisyon kurulması isteğini reddetti. Notanın bir sureti de İngiltereye tevdi edildi.

10 mart — Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği dışişleri bakanları ve diğer delegelerin iştirakiyle Moskova Konferansı açıldı.

11 mart — Moskova Konferansında ilk karar olarak, Prusyanın Avrupa haritasından katî surette silinmesine karar verildi.

12 mart — Âyan ve Temsilciler meclislerinin yaptıkları müşterek toplantıda Yunanistan ve Türkiyeye 400.000.000 dolarlık iktisadî yardımda bulunulmasını ve bu memleketlere askerî ve sivil personel gönderilmesini istemek üzere söz alan Başkan Truman, bu tarihî nutkunda : «Türkiyenin millî bütünlüğü Orta Doğu nizamı için şarttır» ve «Bu ehemmiyetli anda Türkiye ve Yunanistana yardımda bulunmaktan kaçınacak olursak ihmalimizin gerek Batı ve gerekse Doğu bakımından uzak tepkileri olacaktır. Derhal ve katî bir harekette bulunmamız lâzımdır» dedi. Nutuk Türkiye ile Yunanistanda ve bütün demokrasi memleketlerinde büyük bir memnunluk uyandırdı. Yalnız Sovyet basını nutuktan ve Türkiye ve Yunanistana yardım işinden memnuniyetsizliğini belirtti.

15 Şubat — 15 Mart 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Fransız Radyo Difüzyon Postaları ve «Le Monde» gazetesi muhabiri Jacques Fallabert Hindi Çini dönüşünde memleketimize de uğramış ve 15 şubatta İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nde bu seyahati hakkında bir konferans vermiştir.

* Tanınmış İngiliz sanatkârlarından Yüksek Mimar Chitty 17 şubatta Güzel Sanatlar Akademisi'nde «Yapı Tekniği» konulu bir konferans vermiştir.

* 17 şubatta Eminönü Halkevinde Avukat ve Öğretmen Reşat Kaynar «Tanzimatın Büyük Reşit Paşası» konulu bir konferans vermiştir.

* İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından ilkokul öğretmenleri arasında tertibedilen münazaralardan ikincisi 19 şubatta Eminönü Halkevinde yapılmıştır. «Öğretmenin yıllık ve günlük çalışma plânını müfettişler mi versin, yoksa bu plânı hazırlamak hususunda öğretmen serbest mi bırakılsın?» konusunda serbest bırakılmasını müdafaa edenler kazanmışlardır.

* İstanbul Millî Eğitim Enstitüsü Öğretmenlerinden Nihat Sami Banarlı 19 şubatta Eminönü Halkevinde «Namık Kemal ve Türk-Osmanlı Milliyetçiliği» konulu bir konferans vermiştir.

* 20 şubatta Prof. Kâzım İsmail Gürkan Eminönü Halkevinde «Veremle Savaş» konulu bir konferans vermiştir.

* Türk Coğrafya Kurumu bu yıl da Ankarada bir meslek haftası tertibetmiştir. 19 ile 22 şubat arasında dört gün süren toplantılarda memleket coğrafyasiyle ilgili muhtelif konular tebliğ edilmiştir.

* 26 şubatta Eminönü Halkevinde Teknik Üniversite İnşaat şubesi profesörlerinden Teifer «Çarpışan Gemiler» konulu önemli bir konferans vermiştir.

* Haydarpaşa Nümune Hastahanesi tıbbî toplantılarının dördüncüsü 4 martta yapılmıştır. Prof. Dr. Hasan Reşat Sığındım; «Eski tababete ait birkaç söz» ve «Sifiliz ile tüberküloz arasında münakaşalı bir vaka», Opr. Dr. Feridun Şevket Evrensel ve Dr. Faruk Tüzüner; «Menşei apandis olan generalize peritonitli dört vakanın penisilinle tedavisi» ve «Patolojik fraktür vakası» konulu tebliğlerini yapmışlardır.

* 6 martta İstanbul Hukuk Fakültesinde «Okullarda din öğretimi prensip olarak kabul edilmeli mi, edilmemeli mi?» konulu bir münazara yapılmış ve aykırı tezi müdafaa eden öğrenci ekipi kazanmıştır.

İHTİFALLER

* Genç yaşta kaybettiğimiz karikatürist Cemal Nadir Güler'in ölümünü müteakip memleketin muhtelif köşelerinde ihtifaller tertibedilmiştir. 1 martta Kadıköy Halkevinde yapılan toplantıda Vedat Nedim Tör, 4 martta Bursa Halkevinde yapılan toplantıda Murat Alp, Naci Kurtul ve Rıza Ruşen, 7 martta Çankırı Halkevinde yapılan toplantıda Nusret Safa Coşkun, 9 martta Eminönü Halkevinde yapılan toplantıda Nadir Nadi, Cihat Baban, Burhan Felek, Elif Naci, Ahmet İhsan ve Cemal Yener söz alarak kıymetli sanatkârın hayatını, sanat şahsiyetini belirtmişlerdir. Ayrıca 4 martta Eyüp Halkevinde yapılan ihtifalden sonra bir karikatür sergisi de açılmıştır.

* 14 martta Üstad Recaizade Ekrem'in yüzüncü doğum yıldönümü münasebetiyle Galatasaray Lisesinde büyük bir ihtifal yapılmıştır. Merhumun, yıllarca memleket çocuklarına avrupaî mânada bir edebiyat anlayışı telkin ettiği bu okulun bahçesine bir büstü konmuştur. Büstün açılış töreninden sonra merhumun hayatını ve edebî şahsiyetini belirten nutuklar söylenmiştir.

MÜZİK

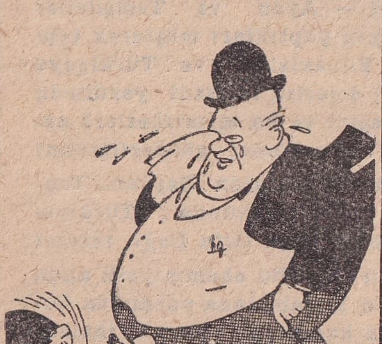
* Memleketimize gelmiş bulunan Fransız sanatkârı Lazare Levy 15 şubatta Ankara Devlet Konservatuvarında bir resital vermiştir. Programda Liszt, Schuman, Debussy ve modern kompozitörlerden seçme parçalar bulunuyordu. Sanatkâr 18 şubatta başkentten ayrılmıştır.

* İstanbul Konservatuvarı vermekte olduğu Türk müziği ve orkestra konserlerinden maada bir de öğrenci konserleri serisi hazırlamıştır. Konservatuvar yüksek sınıf öğrencileri tarafından verilecek olan bu konserlerin ilki 17 şubatta Şehir Komedi Tiyatrosunda verilmiştir.

* Ankara Devlet Konservatuaarının bu yılki birinci oda müziği konseri 22 şubatta verilmiştir. Selçuk Uraz (piyano), Fethi Kopuz (keman), Enver Kakıcı (çello) bu konserde Hayd'nın trio do majörü, Mozart'ın sonat fa majör No. 9 u ve Beethoven'in trio do minörü çalmışlardı.

* Konserler vermek üzere memleketimizi ziyaret eden ünlü Çek virtüozu viyolonist Vasa Prihoda 19 ve 23 şubatta şehrimizde Saray sinemasında iki konser verdikten sonra Ankaraya gitmiş ve başkentimizde 2 martta yüksek sanatını gösterdikten sonra İstanbula dönmüştür. Vasa Prihoda'nın 5 martta Saray sinemasında

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

Amca Bey — Nadir Cemalimizi kaybettik!,

.

(Şaka'dan)

— Yazıyor, dehşetli hâvadisler yazıyor..
— Bakalım bugün gene kim komünist, kim faşist olmuş..

(Şaka'dan)

— Dünyaya biraz da maval dinletelim!

.

(Mizah'tan)

Aman kasap, canım kasap, nasıl kıydın bana, kör olası kasap!..

.

(Karikatür'den)

15 Şubat — 15 Mart 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

verdiği veda resitali de çok parlak olmuştur. Bu konserde kendisine piyanoda Ferdi Statzer refakat etmiştir.

* İsviçrede büyük başarı kazanan soprano Şadan Candar 22 şubatta İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nde hususî bir konser verdikten sonra 25 şubatta Melek sinemasında da İstanbul halkına kendini dinletmiştir. Her iki konserinde de tanınmış opera aryaları ve büyük bestecilerin lied'lerini söyliyen değerli ses sanatkârımıza piyanoda Mithat Fenmen refakat etmiştir.

* Bir müddet memleketimizde bulunan ünlü Fransız keman virtüözu Bayan Colette Franz 23 şubatta Ankara Devlet Konservatuvarında bir resital vermiş ve César Franck, Bach, Mozart, Manuel de Falla gibi üstatların eserlerinden seçme parçalar çalmıştır.

* İstanbul Filârmonik Derneği'nin altıncı senfonik konseri 27 şubatta Saray sinemasında verilmiştir. Cemal Reşit Rey'in idare ettiği konsere, memleketimizde bulunan ünlü Çek viyolonisti Vasa Prihoda da katılmıştır. Programda Dvorak, Çaykovski'nin keman konçertoları ve Wagner'in Meister Dinger uvertürü vardı.

* Devlet Konservatuvarı öğrencilerinden İlhami Özsoy, Nihal Tanoğlu, Erdoğan Çaplı, Renan Türkarman 2 martta Eminönü Halkevinde bir konser vererek Bach, Tartini, Vitali, Mendelssohn ve Schubert'ten seçme parçaları başarıyla çalmışlardır.

* İstanbul Konservatuvarı sanatkârlarından Âkıle Artun 3 martta Şehir Dram Tiyatrosunda nadide eserlerden mürekkep bir Türk müziği konseri vermiştir.

* 13 martta Saray sinemasında Ömer Refik Yaltkaya bir piyano konseri vermiştir. Programında Debussy, Liszt ve Chopin (24 prelüd) vardı.

RESİM, FOTO, MİMARI

* Türk Ressam ve Heykeltraşlar Birliği'nin hazırladığı resim ve heykel sergisi 15 şubatta Güzel Sanatlar Akademisi'nde açılmş ve 10 gün açık bulundurulmuştur. Sergide 50 den fazla eser teşhir edilmiştir.

* 15 şubatta Beyoğlu Kız Sanat Okulu'nun İstiklâl Caddesindeki daimî sergisinde memleketimiz lise ve orta okulları öğrencilerinin resim sergisi açılmıştır.

TİYATRO

* Geçen bir aylık müddet zarfında İstanbul Şehir Tiyatroları yeni eser sahneye koymamışlar, Komedi kısmı Molière'den adapte edilen «Mürai»yi, Dram kısmı da Cevat Fehmi Başkut'un yeni telif piyesi «Koca Bebek»i temsile devam etmişlerdir. Çocuk Tiyatrosu ise her hafta çarşamba ve cumartesi günleri verdiği temsillere Shakespeare'den adapte edilen müzikli «Fırtına» piyesi ile devam etmiş ve büyük ilgi toplamıştır.

* Bu yıl bize çok renkli güzel operetler seyrettiren Ses Opereti 18 şubattan itibaren «Kuyruklu Yıldız» adlı yeni bir eser daha çıkarmıştır. Sadık Şendil tarafından yazılan eserin müzik kısmını P. Çitra hazırlamıştır.

* Paris'in Théâtre de la Comédie des Champs-Elysées aktörlerinden René Rolland ve Théâtre National du Palais de Chaillot aktrislerinden Yvonne Scheffer İstanbula gelerek 26 şubatta Saray sinemasında modern Fransız piyeslerinden bâzı sahneleri temsil etmişlerdir.

* 9 martta Ankara Radyosunda Cemal Nadir Güler'in «Patavatsız» adlı radyo skeçi tekrarlanmıştır.

SİNEMA

* 16 şubatta Taksim sinemasında bu yılın yeni Türk filmlerinden «Sonsuz Acı» oynanmıya başlamıştır. Bu filmde rol alan sanatkârlar şunlardır: Behzat Butak, Şaziye Moral, Suavi Tedü, Gülüstan Güzey, Erol Aydın.

* 7 marttan itibaren Taksim sinemasında bir başka Türk filmi «Seven ne yapmaz?» gösterilmiye başlanmıştır. Senaryo Kerime Nadir'in ve reji de Şadan Kamil'indir. Rol alan sanatkârlar şunlardır: Enver Orhon, Selma Kayhan, Orhon Arıburnu ve Münür Nurettin.

* 13 marttan itibaren İpek sinemasında «Kızılırmak» adlı yeni bir Türk filmi gösterilmiye başlanmıştır. Senaryo Ercüment Er'in ve reji de Muhsin Ertuğrul'undur. Rol alan sanatkârlar şunlardır: Behzat Butak, Vasfi Rıza, Mahmut Moralı, Hâdi Hün, Nevin Seval ve Perihan Yanal.

MUHTELİF HAREKETLER

* Kıymetli karikatür sanatkârımız Cemal Nadir Güler 27 şubat perşembe sabahı genç yaşta hayata gözlerini yumdu. Şöhreti bütün bir memleketi çepeçevre sardıktan sonra sınır dışında da ilgi toplıyan bir sanatkâr için kırk beş yıllık bir ömür az ve böyle bir ölüm pek erkendir. Türk halkı ve basını ona olan sevgisini yapılan yayınlarla, ihtifallerle ve cenaze töreninde gösterilen ilgiyle ispat etmiştir. Espirileri ve çizgileri tamamen mahallî olan bu büyük sanatkârın hayatı, şahsiyeti ve sanatı hakkında etraflı bir yazıyı gelecek sayımızda basacağız.

* Yurdun en ciddi müesseselerinden biri tarafından çıkarılan ve büyük rağbet gören «Yedi Gün» on yaşına basmıştır. Üstad Sedat Simavi'yi tebrik ederiz.

Sorular — Cevaplar

Bay Vitali Acubel — Karataş, İzmir: İltifatınız bizi sevindirmiştir. İstediğiniz malûmatı veriyoruz.

1 — «İllustration» dergisi, 1843 te Pariste haftalık olarak kurulmuştur. Kurucuları V. Pauline, A. Jeanne, E. Charton ve Dubochet'dir. Gayesi, içinde yaşanın zamanın başlıca vakalarını, mühim merasimini, tabiî hâdiselerini ve sanat eserlerini yazı ve resimle tespit etmekti. Dergi 1860-1886 yılları arasında A. Marc ve 1886-1903 arasında bu zatın oğlu Lucien Marc tarafından idare edilmiştir. O tarihten sonra René Bachet'nin eliyle idareye başlanmış ve sonraları muhtelif eller değiştirmiştir. Her sene Noël münasebetiyle Salon adiyle iki tane fevkalâde nüsha neşretmek ve Pariste temsil edilmiş başlıca piyesler için de küçük risale halinde ilâveler neşrederek okuyucularına vermek mutadı olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra «France Illustration» adiyle neşrolunmıya başlamıştır.

2 — İspanyada neşredilen «ABC» adlı gazetenin bu harflerden hiçbir maksadı bulunmasa gerek. Bizce bu, isim bulmakta bir yenilik yapmaktan mütevellit bir şeydir.

3 — «The Encyclopaedia Britannica» nın sonuncu ve on dördüncü baskısı yirmi dört cilt olarak 1936 da neşredilmiş ve 1938 denberi de her yıl, bir yıl önceki bütün yeniliklerden alfabetik sırayla bahseden birer ciltlik ilâvesi çıkarılmıştır. İşittiğimize göre yeni bir tab'ı daha hazırlanmaktadır. Pek çok pahalı olduğundan kitapçılar getirtmemekte ve sipariş üzerine ısmarlamaktadır. Bazan elden düşmeleri 800-1.000 lira arasında satılmakta ve hemen kapışılmaktadır.

Bu münasebetle şunu da ilâve edelim ki yeni baskılarının bu fiyattan da pahalıya malolması muhtemeldir. Çünkü birkaç aydanberi Avrupa ve Amerikadan gelen kitaplar akıl durduracak derece pahalıdır.

4 — Victor Hugo'nun eserlerinin bibliyografyası için size tavsiye edebileceğimiz en esaslı kitap, Millî Eğitim Bakanlığının 1931 de bastırıp yayınladığı bir kitaptır; müellifi İbrahim Alâettin Gövsa'dır. Büyük Adamlar serisinin dördüncü sıra numarasını taşımaktadır. Bu kitapta Hugo'nun bütün eserlerinin adları, haklarında malûmat ve şairle eserleri hakkında tahliller vardır. Bu eser, Pariste Hugo Müzesi müdürünün bile takdirini kazanmıştır.

Bay Ferit Selâm — Atatürk Lisesi, Ankara:

İstediğiniz malûmat ciltlerimizin önsözünde vardır. Sonra da bazı münasebetlerle kapaklarımızda birkaç defa tekrar ettik.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Bibliyotekçinin Elkitabı I: Adnan Ötüken. Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından. Fiyatı yazılı değil.

Millî Kütüphane Hazırlık Bürosu Şefi ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Kursu Öğretmeni Adnan Ötüken'in bu eseri, ender raslanan bir nefasette basılmıştır. Avrupai bir baskı tekniğinin çok itinalı bir örneği olan bu ciltli eser içinde mütehassıs müellif, bibliyotekçilik hakkında genel bilgileri, teknik hususları, güzel resimlere, esaslı vesikalara dayanarak incelemektedir. Adnan Ötüken, mazisi ancak cumhuriyet yılları içinde yer alan yeni bir bilgi kolunun bizde ilk mütehassısı, bibliyotekçiliğin modern mânasiyle ilk öğrenicisi ve öğreticisi olmuştur. Devlet hesabına Avrupanın bu alanda en ileri gitmiş bir memleketinde tahsil etmiş ve Batı dünyasının belli başlı kitap saraylarını gezmiş, görmüş ve etüd etmiştir. İşte bu salâhiyetle, kitabında bibliyotekler hakkında genel bilgi verdikten sonra, bibliyoktekl erin tarihçesini, belli başlı binaları ve böyle binalarda çalışmanın teknik bilgilerini, çoğaltma işlerini, tasnif ve metotlarını, katalogları, enstrüksiyon denemesini gözden geçirmiştir. Bu alanda dilimizde ilk olmak bahtiyarlığını taşıyan bu eserin bir başka önemi daha var: kültür hayatımız bakımından çok önemli çalışmaların hararetlendiği bir sırada böyle bir ana kitaba kavuşmuş olmamız çok sevindirici olmuştur. Burada, yalnız, yıllarca süren bir emek ve tecrübe neticesinde mükemmel eserini meydana getiren genç müellifi değil, çok temiz bir baskı şaheseri ortaya koyan Ankara Millî Eğitim Basımevi müdür ve teknisyenlerini de tebrik etmek isteriz.

Millî Kütüphane Kurulurken: Adnan Ötüken. Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından. Fiyatı yazılı değil.

Müellifin gazete ve dergilerde çıkmış etüt mahiyetindeki makalelerin den mürekkeb olan bu küçük kitabı da Ankarada bir millî kütüphane kurulması için faaliyete geçildiği sırada yol gösterici bir mahiyet kazanmıştır. Esasen «Bibliyotekçinin Elkitabı» nın son kısımlarını ve zeylini teşkil eden bu yazılar, o eseri görmiyenler için hazırlanmıştır. Kitap devlet kütüphanelerini, Almanyadaki bilgi müesseseleri ve İstanbul kütüphanelerini özlü bilgilerle gözlerimizin önüne sermektedir. Az miktarda, 300 nusha olarak basıldığı ve satışa çıkarılmadığı için bu esere giren yazıları, meraklı okuyucular, «Bibliyotekçinin Elkitabı»-nı tedarik ederek okuyabilirler.

İngilterenin Tarihi II: İhsan Yurdoğlu. 750 kuruş.

Dilimizde İngiltere tarihi hakkında, André Maurois'nın meşhur eserinden başka bir müracaat kitabı hemen yok gibidir. Bu mahdut neşriyat arasına İhsan Yurdoğlu, uzun bir emek istiyen bir eser ilâvesini düşünmüş ve bu mevzuda yerli ve yabancı birçok eser inceliyerek bu kitabını yazmıştır. Bu büyük eserin son neşredilen ikinci cildi 900 küsur sayfayı bulmaktadır. Onikinci Yüzyıl sonundan Onbeşinci Yüzyılın sonuna kadarki vakaları ihtiva etmektedir. Bu çok mufassal kitabı, tarihle uğraşanlar, kitaplıklarında muhakkak bulundurmak isteyeceklerdir. Dağıtma yeri İstanbulda Ahmet Saitoğlu Kitapevidir.

Arıların Hayatı: Dr. K. v. Frisch - Dr. Bedia Bozkurt 100 kuruş.

«Bilgi Dünyası Koleksiyonu» nun üçüncü numarasını teşkil eden bu kitap, Münich Üniversitesi Zooloji Enstitüsü Direktörü tarafından 1927 de kaleme alınmıştır. Toplulukları ve yaşama tarzları incelendikçe şiddetli bir merak ve tecessüs uyandıran arılar hakkındaki bu kitap, yardımcı resimleriyle birlikte, mevzuun salâhiyetli bir izahıdır. Arı cemiyeti, arı devletinde iş bölümü, arıların görme, işitme, duyma, tat alma, gibi duyguları, zihin melekeleri sürükleyici bir tarzda anlatılmıştır. Eser 224 sayfa ve karton ciltlidir. Serisine çok enteresan bilgi şaheserlerini almıya devam eden «Bilgi Dünyası Koleksiyonu»nun bütün kitaplarını okuyucularımıza bilhassa tavsiye ederiz.

William Shakespeare: Romain Rolland - Ziya Oykut ve Ercüment Kenber. 50 kuruş.

Romain Rolland, eserleri dilimize geç çevrilen fakat birdenbire büyük bir ilgi toplıyan ünlü bir Fransız yazarıdır: Bir taraftan «Jean Christophe»u teşkil eden ciltler peyderpey yayınlanırken, diğer taraftan da başka önemli eserleri çevrilmiye devam ediliyor. Arpad Yayınevi tarafından çıkarılan bu küçük ve zarif ciltte aynı usta kalem, üç yüz yıldanberi bütün kudretiyle sanat dünyasına hükmeden bir dâhiyi, Shakespeare'i incelemektedir. Dilimizde Shakespeare hakkında böyle doküman mahiyetinde eserler yok denecek kadar azdır. Tiyatro ile ve Batı edebiyatlariyle ilgilenen okuyucularımıza bilhassa tavsiye ederiz.

Uluğ Bey: M. Şakir Ülkütaşır. 25 kuruş.

İstanbulda Ahmet Halit Kitapevi âlim ve şair Türk hükümdarlarını tanıtmak maksadiyle yeni bir seriye başlamıştır. Bu serinin ilk kitabı, Ortaçağ Türk-İslâm âleminin mümtaz bir siması olan ve Timurlular Devletinin dördüncü hükümdarı bulunan Uluğ Beye tahsis edilmiştir. 24 sayfanın içinde gereken ansiklopedik malûmat ciddi bir tarzda verilmiştir.

Babür Şah: M. Şakir Ülkütaşır. 25 kuruş.

«Âlim ve Şair Türk Hükümdarları» serisinin ikincisini teşkil eden bu broşürde, bir taraftan Moğol İmparatorluğunun kurucusu, bir taraftan da ince ve hassas ruhunun ifadesi olan eserleriyle Doğu ilim ve edebiyatının mümtaz bir siması olan Babür Şah anlatılmaktadır. Müellif ve tâbi, bilhassa yeni yetişen Türk gençliğine bu gibi üniversel değerlerimizi tanıtmakla faydalı bir iş yapmaktadırlar. Bu bakımdan bu seriden çıkacak diğer broşürleri de ilgi ile bekliyoruz.

Yıldızın Parladığı Anlar: Stefan Zweig-Burhan Arpad. 150 kuruş.

Modern Alman edebiyatının belli başlı zirvelerinden biri olan ve tahlili romanlariyle olduğu kadar tarihî etütleriyle de meşhur olan Stefan Zweig (1881-1942) dilimizde en çok okunan bir Alman sanatkârıdır. Onun belli başlı eserlerinden çoğu bugün kitap raflarımızı süslemektedir. Alman dilinden yaptığı kaliteli tercümeleriyle takdir hislerimizi uyandıran Burhan Arpad, insanlığın semasında yıldızlar gibi parlayıp sönen bir anlık dehaları anlatan bu eseri dilimize kazandırmıştır. İstanbulun zaptı, Amerikanın keşfi, Marseillaise'in yaratılması gibi hâdiseleri anlatan bu kitap gerek telif, gerekse tercüme bakımından nefis bir eserdir. İstanbul Posta Kutusu 353 ten tedarik edilebilir.

Ceza Muhakemeleri Usulü II: Prof. Baha Kantar. 400 kuruş.

Ankara Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Profesörü Baha Kantar tarafından hazırlanan bu büyük eserin son yayınlanan bu ikinci cildi muhakeme usulünü incelemektedir. Türk adliye cihazının bu alanda işleme tarz ve şekillerini teferruata kadar inerek tahlil eden kitap hukukçular ve hukuk öğrencileri için faydalı bir eserdir. Kitabın sonuna eklenen bahis üzerine arama, kelime üzerine arama ve madde üzerine arama cetvelleri kitaptan istifade işini bir hayli kolaylaştırmıştır. Ayrıca kitapta kullanılan yeni terimlerin eski karşılıkları da küçük bir liste halinde ilâve edilmiştir.

Dünya İşleri (şiirler): Salâh Birsel. Fiyatı 75 kuruş.

Modern sanatı temsil eden genç neslin en kuvvetli simalarından biri olan Salâh Birsel, bu kitabiyle, olgun bir eser vermiş oluyor. Teknikte eski geleneklerden tamamiyle sıyrılmış bir şiir anlayışı taşıyan şair, aynı zamanda garabet merakından da kurtularak büyük ve beşerî bir sanata doğru yüzünü dönmüştür. Bu kitabın bir başka göze çarpan noktası da, kendini arıyan ve bunun neticesi olarak muhtelif istihaleler geçiren bâzı genç şairlerin acemiliklerini taşımasıdır. Yekpare bir yapı güzelliğinin ayrı ayrı parçaları olan bu şiirler, şüphe yok ki, olgun ve anlayışlı bir kalemin mahsulüdür. Genç şairin kitabını, yeni şiirin meraklılarına tavsiye ederiz.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Mart — 15 Nisan 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

18 mart — Türkiye ve Yunanistana yardım yapılması hakkındaki Baş kan Truman teklifi etrafında hükümetine izahat vermek üzere Amerikaya gidecek olan Amerika Birleşik Devletlerinin Ankara Büyük Elçisi Edwin C. Wilson Ankaradan İstanbula gelerek Başbakan Recep Peker'i Sultanahmetteki evinde ziyaret etti.

— Tarihî araştırmalarda bulunmak üzere 1937 de yurdumuza gelerek Adana ve civarında 73 noktayı tetkik ettikten sonra Yumuktepe'de karar kılan tanınmış İngiliz bilgini, bu sefer devam ettiği hafriyatta Milâttan 7.000 yıl önceki taş devrine kadar inmiye muvaffak oldu ve maksada ulaşılmış olduğundan kazı durduruldu.

19 mart — Amerikanın Ankara Büyük Elçisi uçakla memleketine hareket etti.

— İstanbulda yapılan Türk-Yunan basketbol millî maçını 25 e karşı 35 ile Yunanlılar kazandı.

21 mart — İstanbulda yapılan İstanbul-Atina muhtelit takımlar basketbol maçını 38 e karşı 41 ile İstanbul kazandı.

— Milletlerarası Kadınlar Birliği Başkanı İsveçli Bayan Dr. Rydh; Mısır, Irak ve İranda yaptığı gibi Türk kadınlarının da siyasî hayattaki mevkiini incelemek üzere Ankaraya geldi.

28 mart — İstanbul Üniversitesinin yeni konferans salonu dört binden fazla yüksek tahsil gencinin iştirak ettiği bir törenle açıldı ve ilk konferans Başbakan Recep Peker tarafından «Milliyetçilik konusunun ifadelendirilmesi» mevzuunda verildi. Başbakan gençliğe hitabesinde bilhassa: «Komünizm inkâr yoliyle, ırkçılık ifrat yoliyle, milliyetçiliğin soysuzlaşmasıdır. Ülkelere felâket salan, nesilleri esarete sürükliyen bu ifratların ve inkârların zehirinden korunmayı bilmelisiniz» dedi.

31 mart — Sıkı Yönetim Mahkemesi Askerî Yargıtay Genel Heyetinin mahkûmiyet kararlarını bozması üzerine uzun zamandanberi devam eden ırkçıların dâvasını bitirdi ve sanıkların hepsi beraet etti.

1 nisan — İstanbuldan İzmire giden Başbakan Recep Peker âçık milletvekillikleri için yapılacak kısmî seçim etrafında, demokratların iddia, istek ve tasavvurlarına karşı çok sert konuştu.

2 nisan — Demokrat Parti Genel İdare Kurulu İzmirde Celâl Bayar'ın başkanlığında bir toplantı yaparak kısmî seçimlere girmemiye karar verdi.

3 nisan — Demokrat Parti Genel İdare Kurulu İzmirde bir beyanname yayınlıyarak «Seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare makinesinin tarafsızlığına imkân bırakmıyan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç saydıklarını» ilân etti.

4 nisan — Başbakan Recep Peker, D. P. nin beyannamesine cevap vererek «Seçime girmemek millî vazifede bir sabotaj yapmak hareketidir» dedi.

5 nisan — Celâl Bayar İzmirde yapılan bir mitingte söylediği bir nutukta başbakanın ithamlarına cevap verdi ve antidemokratik kanunlar değiştirilmedikçe seçimlere iştirak etmenin bir vazife değil, etmemenin bir hak olduğunu söyledi.

6 nisan — İstanul, Kastamonu, Tekirdağ ve Balıkesirde kısmî seçimler yapıldı. Seçimlere D. P. istirak etmedi. Açık dokuz milletvekilliğine C. H. P. adayları seçildiler.

9 nisan — Prag'da yapılacak Greko-Romen Avrupa şampiyonluğu müsabakalarına iştirak etmek üzere güreş takımımız İstanbuldan uçakla hareket etti.

11 nisan — Ulus gazetesinin başyazısında şimdiye kadar basına intikal etmemiş üç vesika açığa vuruldu. 1) Hitlerin Türkiye Cumhurbaşkanına 1941 de yazdığı mektubu ve Türkiyeye tecavüz etmeme vaadi; 2) Sovyetlerin 1941 de Bulgarlara Türkiye aleyhinde anlaşma teklifleri; 3) Türk-İngiliz ittifakının 25 milyon İngiliz lirası değerinde malzeme verileceğine dair gizli kısmı ve bu malzemenin o tarihte hemen hiç teslim edilmemiş olması. Bunların açıklanması, Sovyet Rusyanın aleyhimizdeki ithamlarına bir cevap teşkil etmektedir.

12 nisan — Kahirede parlâmentolar arası konferansa iştirak etmiş olan on Amerikan saylavı Ankaraya geldiler.

14 nisan — Büyük Millet Meclisi yaz devresi çalışmalarına başladı.

15 Mart — 15 Nisan 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

18 mart — Amerika Bahriye Nezareti bir uçak gemisi, üç hafif kruvazör ve altı destroyerden mürekkep bir filonun Cebelüttarık, Napoli, İskenderiye, Pire ve İstanbulu ziyaret edeceğini açıkladı.

20 mart — Başkan Truman'ın Türkiye ve Yunanistana yardım projesi Amerika Birleşik Devletleri Mümessiller Meclisinin Dışişleri Komisyonunda görüşülmiye başlandı.

23 mart—Amerika Hükûmeti, Türkiye ve Yunanistana yardım meselesi karşısında Amerikanın durumunu belirten muhtelif vesikaları Kongre üyelerine tevdi etti. Bu vesikalarda Sovyet Rusya açıkça itham edilmektedir.

24 mart — Amerikadan satın aldığımız sekiz adet arama-tarama ve refakat gemisine İngilterenin Plymouth limanında törenle Türk bayrakları çekildi.

25 mart — Amerikan Kongresinin, Türkiye ve Yunanistana yardım hakkında bir karar vermeden önce Tahran, Yalta ve Potsdam Anlaşmalarının metinlerinin neşrini istemesi üzerine Amerika Dışişleri Bakanlığı bunların tam metinlerini yayınladı.

26 mart — Başkan Truman basına yaptığı demeçte Türkiye ve Yunanistana yardım işinde Kongrenin seri bir karar vereceğini umduğunu, Amerikan Komünist Partisinin kanun dışı edilmesi hakkındaki teklifin de Kongrede tetkik edilmekte olduğunu söyledi.

28 mart — Amerika temsilcisi, Türkiye ve Yunanistana yardım meselesi hakkında Güvenlik Konseyinde izahat verdi ve bu yardımın Birleşmiş Milletleri kuvvetlendireceğini söyledi.

31 mart — General Franco İspanyayı krallık ilân etti; fakat bu krallık ancak generalin ölümü veya istiyerek çekilmesiyle kurulacaktır.

1 nisan — Yunan Kıralı George kalb sektesinden öldü; Yunan tahtına kardeşi Paul geçti; yeni kıral anayasaya sadakat yemini etti.

2 nisan — Sovyet Rusya Atinadaki elçisini geri çağırdı.

3 nisan — Türkiye ve Yunanistana yardım projesi, Ameriyan Âyan Meclisinin Dışişleri Komitesi tarafından oy birliğiyle kabul edildikten sonra Âyan umumî heyetine verildi.

7 nisan — Güvenlik Konseyinde Rus temsilcisi Gromiko, Türkiye ve Yunanistana yardım meselesi etrafında Moskova hükûmetinin hoşnutsuzluğunu açığa vurdu ve Türkiyeye yardım için hiçbir sebep bulunmadığını iddia etti.

8 nisan — Dünyaca tanınmış otomobil kıralı Amerikalı Henry Ford öldü.

9 nisan — İngiltereden 500 adet av-bombardıman uçağı satın aldığımız ve bunların yılbaşındanberi on ikilik filolar halinde memleketimize gönderilmekte oldukları Londrada açıklandı.

10 nisan — Güvenlik Konseyinde Amerikan temsilcisi, Türkiye ve Yunanistana yardım Sovyet Rusya'nın itirazına dair verilecek kararın geciktirilmesini istedi.

14 nisan — Prag'da yapılmakta olan Greko Romen Avrupa şampiyonluk maçları sona erdi. Takım itibariyle İsveç birinci, Soyvet Rusya ikinci, Türkiye üçüncü oldu. İsveç takımı Çek Cumhurbaşkanı, Sovyet Rusya takımı Çek Başbakanı ve Türk takımı Prag Belediye Başkanı mükâfatlarını kazandılar. Fert itibariyle Yaşar Doğu yarı orta sıklet Avrupa şampiyonu, Tayfur orta sıklet ikincisi, Mustafa Çakmak ağır sıklet ikincisi, Celâl Atik de hafif sıklet üçüncüsü oldular.

Bu müsabakalara on yedi millet iştirak etti. Derece alan takımlardan İsveçliler 26, Ruslar 23, Türkler 20 galibiyet elde ettiler. Bu üç takımdan sonra puvan alabilen yalnız beş takımdır ve sırasiyle şunlardır: Mısır, Macar, Norveç, Finlândiya, Çekoslovakya.

15 Mart — 15 Nisan 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

K O N F E R A N S L A R

* 17 martta Eminönü Halkevinde Ord. Prof. Neumark «Harb sonrasının maliye meseleleri» konulu bir konferans vermiştir.

* 19 martta ilkokul öğretmenleri Eminönü Halkevinde bir münazara yapmışlar ve «İlkokulda çok kitap sistemi kabul edilmelidir» tezini müdafaa eden ekip kazanmıştır.

* 20 martta Eminönü Halkevinde Samih Nafiz Tansu «Sanatkâr yaratan aşklar» konulu bir konferans vermiştir.

* 24 martta Eminönü Halkevinde Nezahet Nurettin Ege «Doğumdan orta öğretime kadar çocuk terbiyesi» ve Prof. Dr. Necmettin Hakkı İzmirli de «Sistemlerin insanlar üzerine tesiri» konulu birer konferans vermişlerdir.

* 24 martta Kadıköy Halkevinde Prof. Dr. Zeki Zeren «Saygısızlıkla savaş» üzerine bir konferans vermiştir.

* 26 martta Eminönü Halkevinde Orhan Şaik Gökyay Fuzuli hakkında bir konferans vermiştir.

* 27 martta Eminönü Halkevinde Prof. Refii Şükrü Suvla «Para ve bütçe işlerimiz» konulu bir konferans vermiştir,

* 28 martta Ankara Nümune Hastanesinde yapılan bir toplantıda Ord. Prof. Abdülkadir Noyan «Malarya profilâksisi», Dr. Feyzi Taner «Polikistik böbrek vakaları», Prof. Dr. Şükrü Yusuf Sarıbaş «Glutal klonus refleksi» üzerine birer tebliğ yapmışlardır.

* 28 martta Beyoğlu Halkevinde Prof. Mükrimin Halil Yınanç «Türk tarihinde devlet anlayışı» konulu bir konferans vermiştir.

* 29 martta Ankara Halkevinde Nurettin Sevin «Shakespeare'in kadınları» konulu bir konferans vermiştir.

* 29 martta Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde Ord. Prof. Hirsch «Kanunun hükümranlığı» konulu bir konferans vermiştir.

* 29 martta Türk Cerrahî Cemiyeti'nin aylık toplantısında Opr. Dr. Avni Aksel «Amerikan şirürjisi», Radyolog Dr. Kâzım Nuri İçgören «Klinik ârazı ile hekimi şaşırtabilen enteresan radyolojik vakalar ve anomaliler» konulu birer tebliğ yapmışlardır.

* Memleketimizi ziyaret eden Amerikalı Prof. Dr. Priggs 1 nisanda İstanbul Üniversitesinde «Devletler arası hukukun rolü ve inkişafı», 3 nisanda da «Teşrii faaliyet ve devletler arası hukuku» konulu iki konferans vermiştir. Ankaraya giden profesör orada iki konferans vermiş ve bilhassa 11 nisanda Ankara Hukuk Fakültesinde verdiği «Atom kuvvetinin milletlerarası kontrolü» konulu konferansı ilgi çekmiştir.

* 1 nisanda Haydarpaşa Nümune Hastanesinde yapılan toplantıda Dr. Zeki Tahir Burak «Hekimler için cürüm ihbarı mukellefiyeti», Dr. Ahmet Rasim Onat «Bir perikard kelotelyeması vakası», Dr. Rasim Sözmen «Tarif edilmemiş bir tesemmüm sendromu» ve Opr. Dr. Tevfik Pamukçu «Klinik ârazını maske eden bir ince barsak invijinasyonu vakası» konulu birer tebliğ yapmışlardır.

* 2 nisanda Eminönü Halkevinde Prof. Tevfik Remzi Kazancıgil «Tıpta ilim ve sanat» konulu bir konferans vermiştir.

* 4 nisanda Beyoğlu Halkevinde Prof. Sabri Esat Siyavuşgil «Aktörün psikolojisi» konulu bir konferans vermiştir.

* 10 nisanda Ankara Hukuk Fakültesinde İstanbul Edebiyat Fakültesiyle Ankara Fen Fakültesi öğrencileri arasında yapılan münazarada «Teknikte ilerleme ahlâki bir buhran yaratmıştır» tezini müdafaa eden İstanbul ekibi 659 a karşı 705 puvanla kazanmıştır. 11 nisanda İstanbul Tıp Fakültesiyle Ankara Hukuk Fakültesi arasında yapılan «İnsanlar üzerinde tabiat kanunları mı, yoksa cemiyet kanunları mı daha müessirdir?» konusu üzerinde her iki ekip berabere kalmışlardır.

İ H T İ F A L L E R

* 23 martta, Türk melodram sahnesinin tanınmış emektarı Aktör Manakyan'ın 110 uncu doğum ve 27 nci ölüm yıldönümü münasebetiyle Şişli mezarlığında bir tören yapılmıştır.

* 26 martta Dişçi Okulunun müessisi Halit Şazi'nin ölümünün yıldönümü münasebetiyle Etıbba Odası'nda bir tören yapılmıştır.

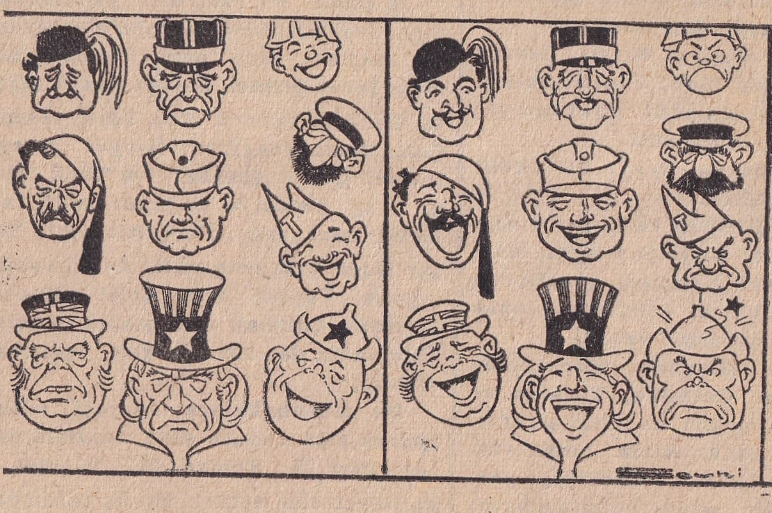
* 2 nisanda Selimiye Hayvan Sağlık Memurları Okulunda veteriner fen şehitleri için bir tören yapılmıştır.

* 2 nisanda Diş Tababeti ve Eczacı Okullarının eski müdürü Prof. Server Hilmi'nin 17 nci ölüm yıldönümü münasebetiyle Merkezefendi mezarlığında bir tören yapılmıştır.

* 2 nisanda, Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'nın 50 nci ölüm yıldönümü (Bak : Aylık Ansiklopedi, 368) münasebetiyle Fatih'teki türbesi başında Gazi Osman Paşa Orta Okulu tarafından bir tören yapılmıştır.

* 5 nisanda, «Türk Musiki Antolojisi» ni yazmış olan edebiyatçı Sadet-

A Y I N E N G Ü Z E L K A R İ K A T Ü R L E R İ

Truman'ın nutkundan evvel.. Truman'ın nutkundan sonra...
(Akbaba'dan)

— Üç buçuk saatlik konferansın mevzuu neydi yahu?
— Konuşmak gümüşse, sükûtun altın olduğu!..
(Karikatür'den)

— Ben kızıl dalgalara göğüs gerdikçe, arka taraf süt limandır.
.
(Mizah'tan)

15 Mart — 15 Nisan 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

tin Nüzhet'in hâtırasını anmak için İstanbul Konservatuvarı Eminönü Halkevinde bir konser vermiştir. Akile Artun, Hamiyet Yüceses, Mustafa Çağlar, Ekrem Kongar da solist olarak iştirak etmiştir.

* 9 nisanda dâhi Türk sanatkârı Mimar Sinan'ın 359 uncu yıldönümü (Bak: Aylık Ansiklobedi, 375) münasebetiyle yurdun muhtelif şehirlerinde anma törenleri yapılmıştır. Ankara Halkevinde yapılan toplantıda Yüksek Mimar ve Mühendis Saim Ülgen, Nazir Tuğrul, Kemal Elâgöz, Talât Özışık konuşmuş ve bir de fotoğraf sergisi açılmıştır.

* 12 nisanda Abdülhak Hâmit'in ölüm yıldönümü (Bak: Aylık Ansiklopedi, 314) münasebetiyle İstanbul Kız Lisesinde bir tören yapılmış ve öğrenciler şairin piyeslerinden bâzı sahneleri oynamışlardır.

MÜZİK

* İstanbul Konservatuvarının üçüncü sınıf öğrencilerinden 12 yaşındaki Feridun Derman 15 martta Beyoğlu Halkevinde bir keman konseri vermiş, takdirle karşılanmıştır.

* Meşhur piyanist Paderewski'nin talebesi Polonyalı piyano virtüozu Stanislas Szpinalski 16 martta İstanbula gelmiş ve biri 18, diğeri 26 martta Melek sinemasında iki konser vermiştir. Sanatkâr Ankarada 22 martta Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının konserine katılmış ve 24 martta da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde Chopin, Paderewski, Szeligowski ve Kassern'in eserlerinden mürekkep bir resital vermiş ve her iki konser radyomuzla da yayılmıştır.

* 21 martta Ankara Üniversitesinde Mithat Fenmen ve Orhan Borar bir konser vererek Brahms, Beethoven ve Chopin'den parçalar çalmışlardır.

* 22 martta Ankarada Ankara Palas salonlarında verilen güzel sanatlar balosunda Şadan Candar, Mithat Fenmen ve Orhan Borar müşterek bir konser vermişlerdir.

* 23 martta Taksim Belediye Gazinosunda İstanbul Konservatuvarı büyük bir orkestra-koro konseri vermiştir. Muhittin Sadak'ın idare ettiği topluluk 130 kişilik koro ve 70 kişilik orkestradan ibaretti. Konserde Ferdi Statzer Beethoven'in koro fantezi eserine solist olarak katılmıştır. Gluck, Haydn ve Beethoven'den çalınan parçalar büyük takdir görmüştür.

* Kıymetli piyano ve kemen üstadlarımız Mithat Fenmen ve Orhan Borar konser vermek üzere 24 martta Yunanistana gitmişlerdir. Sanatkârların 10 nisanda Kentrion tiyatrosunda verdikleri konser bilhassa çok başarılı olmuştur.

* Ahmet Adnan Saygun'un Yunus Emre oratoryosu 29 martta Paris Radyosunda çalınmış ve 431 metre üzerinden yayınlanmıştır. Sanatkâr nisanın birinde Paris'in en büyük salonlarından biri olan Salle de Pleyel'de oratoryosunu tekrar dinletmiştir. Bu konsere meşhur Lamoureux orkestrası ve tanınmış opera sanatkârları katılmıştır. 3 nisanda Paris Folklor Derneğinde bir konferans ve müteakiben bir konser veren sanatkâr 14 nisanda Belçikaya geçmiş ve aynı gün Brüksel Radyosunda da 321,9 metre üzerinden bir konser vermiştir.

* Beethoven'in ölümünün 120 nci yıldönümü (Bak: Aylık Ansiklopedi, 261) münasebetiyle Beyoğlu Halkevi Senfonik Orkestrası 29 martta Şehir Dram Tiyatrosunda Ferdi Statzer'in idaresinde bir konser vermiştir. Coriolan uvertüründen sonra, Seyfettin Asal tarafından re majör keman konçertosu ve orkestra tarafından da İkinci Senfoni çalınmıştır.

* 30 martta Kadıköy Halkevinde A. Eşref Antikacının idaresinde bir senfonik orkestra konseri verilmiştir. Programda Haydn'ın sol majör senfonisi, Williams'ın İngiliz halk şarkıları süviti ve Schubert'in Rosamunde uvertürü vardı.

* Meşhur Fransız piyanisti Bayan Nicole Henriot memleketimize gelerek 2 nisanda Saray sinemasında bir resital vermiştir.

* Paris Opéra ve Opéra Comique tiyatrolarının sopranosu Elen Dossia 7 nisanda Saray sinemasında bir şan konseri vermiştir. Kendisine piyanoda Cemal Reşit Rey refakat etmiştir.

* Üniversiteliler Türk Müziği korosu yıllık konserini Bestekâr Tellâlzade (ölm. 1871) ye tahsis ederek 8 nisanda Şehir Komedi Tiyatrosunda vermiştir. Ercüment Berker'in idare ettiği konsere solist olarak Akile Artun ve Ahmet Çağan da katılmıştır.

TİYATRO

* İstanbul Şehir Komedi Tiyatrosunda bir hafta için «Allahın Cezası» tekrarlandıktan sonra 19 marttan itibaren, İ. Galip Arcan'ın A. Birabeau'dan adapte ettiği «Sırat Köprüsü» sahneye konmuştur. Yıllarca önce Ertuğrul Muhsin ve arkadaşları tarafından Ferah Tiyatrosunda oynanan bu eseri bu sefer İ. Galip Arcan sahneye koymuştur.

* Şehir Dram Tiyatrosunda «Koca Bebek» mart sonuna kadar devam etmiş ve 1 nisandan itibaren, arkadaşımız Hasan Âli Ediz tarafından Turgeniyef'ten tercüme edilen «Köyde Bir Ay» oynanmıya başlanmıştır. Her bakımdan titiz bir itinanın mahsulü olan bu eser İstanbul halkı tarafından ilgiyle karşılanmıştır.

* Ankara Halkevinde Halkevi amatörleri ve Radyo Temsil Kolu sanatkârları tarafından temsil edilen Ahmet Nuri Sekizinci'nin «İpekçi Merhum» adlı komedisi 16 - 27 mart arasında on iki defa tekrarlanmıştır.

* C. H. P. Genel Sekreterliğinin bildirdiğine göre, açılmış olan piyes müsabakasında birinciliğe lâyık eser bulunamamış, ikinciliği Ahmet Muhip Dranas'ın «Gölgeler» (2.000 lira), üçüncülüğü Bekir Büyükark'ın «Dökmeci» (1.000 lira) adlı eseri kazanmışlır. Ayrıca İsmet Kür'ün «Kurbanlar» ve Samime Aydoğmuş'un «Burgu» adlı eserleri mansiyon almışlardır.

* Ses Operetinde büyük muvaffakiyetle devam etmiş olan «Kuyruklu Yıldız» dan sonra 3 nisandan itibaren S. Nahit Bilga'nın beşinci telif eseri olan «Domino» adlı revü-opereti sahneye konmuştur. Cidden zarif espirilerle dolu olan bu eserin bestelerini Yavuz Eneren yapmıştır. Eserin dekorları, kostümleri ve bale itina ile hazırlanmıştır.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Adana Halkevinde daimî olarak bir resim, heykel, süsleme sanatları ve mimari çalışmaları eserleri galerisi açılmıştır. Yurdun diğer köşelerindeki Halkevlerine örnek olacak olan bu galeride ilk olarak 93 eser teşhir edilmiştir. Satılan eserlerin yerine yenisi konacaktır.

* Sanatkâr arkadaşımız Ressam Ercüment Kalmık 29 martta Beyoğlunda Ada mobilya mağazasının salonlarında şehrimiz sanat severlerinin huzuriyle güzel bir sergi açmıştır. Sergi açık bulunduğu müddet zarfında alâka ile gezilmiştir.

* İzmir Halkevinde 27 martta Karikatürist Cemal Nadir'in eserlerinden mürekkep bir sergi açılmıştır. 8 nisanda da Beyoğlu Halkevinde merhum sanatkârın eserlerinden mürekkep bir başka sergi açılmış ve Cahit Tanyol tarafından bir konuşma yapılmıştır. Mart sonlarında da Divrik'te Nuri Demirağ Ortaokulunda bir başka Cemal Nadir sergisi açılmıştır.

* Bedri Rahmi Eyuboğlu 10 nisanda Beyoğlunda İstiklâl Caddesindeki husust atelyesinde bir sergi açmıştır. Güzel Sanatlar Akademisinin genç ve kıymetli hocalarından olan sanatkârın bu sergisinde 100 den fazla eser vardı. Bu sergi geçen ayın plâstik sanatlar bakımından en önemli hâdisesini teşkil etmiştir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Millî Kütüphaneye Yardım Derneği:

Ankarada kurulması karar altına alınan ve Cumhuriyet hükûmetinin en başarılı kültür âbidelerinden biri olacak olan Millî Kütüphane için hazırlıklar, son zamanlarda hızlanmıştır. Bugün üç üniversitemiz, birçok yüksek okulumuz, çeşitli kültür kurumlarımız mevcudolmasına rağmen, matbaacılığın memleketimizde teessüsündenberi bütün eserleri toplıyacak kütüphaneler bir yana, bu zenginliğe yaklaşacak bir müessesemiz bile yoktur. Cumhuriyet devrine kadar kütüphane, ehemmiyetsiz, ikinci plânda bir şey olarak ele alınmıştır. Halbuki gözlerimizi yabancı ülkelere çevirirsek oralarda millî kütühanelerin, hür milletlerin birer varlık sebebi olarak ele alındığını görürüz. Oralarda nesiller, vazifelerini tamamladıkça ve nöbet değiştirirken yeni nesillere fikir ve kültür miraslarını bu kütüphanelerle devrederler. Büyük ve şerefli bir geçmişi olan bir millet olmamız itibariyle bizim de, bir haylı gecikmeden sonra, bu çığıra girmemiz zarurî olmuştur. İşte, temelleri atılmakta olan Millî Kütüphene bu zaruretin canlı bir ifadesidir. Hükûmetçe bu iş için gerekli teşebbüslerin hepsi yapılmış ve bir hazırlık bürosu da kurulmuş ve başına bu işin cidden mütehassısı Adnan Ötüken getirilmiştir. Yakın bir gelecekte Ankaradaki Millî Kütüphanede, mânevi kıymetleri ölçülemiyecek kadar büyük olan el yazma kitaplarımız, İbrahim Müteferrikanın Vankulu lûgatından başlıyarak yeni harflerin kabulüne kadar Türkiyede ve dışarda yayınlanan bütün gazete, dergi ve kitaplar ve yeni Türk harfleriyle yayınlanmış bütün eserler bir araya getirilecektir. Her meslek adamı, kendi sahasında ilerlemek için okumak ihtiyacını duyduğu yabancı dillerle yazılmış bütün ana kitapları da burada bulabilecektir. Müessesenin ayrıca bir haritalar kısmı, müzik eserleri bölümü ve kültür filmleri arşivi de meydana getirilecektir.

Bu işin başarılabilmesi için yalnız devletin eli yetmez, yuttaşların yakın ilgisine de ihtiyaç vardır. Bu maksatla Ankarada «Millî Kütüphaneye Yardım Derneği» adiyle bir cemiyet kurulmuş ve bütün Türk aydınları bu cemiyete iştirake davet edilmiştir. Cemiyete üye kaydı için, «Posta Kutusu No. 20 Ankara» adresinden alınacak fişi doldurmak ve yılda bir lira aidat ve bir defaya mahsus olmak üzere de bir lira giriş parası vermek lâzımdır. Bu ayki bibliyografya sayfamıza, bu hayırlı teşebbüse okuyucularımızın dikkatini çekerek başlamayı vazife bildik.

Türkiye Bibliyografyası XII. 50 kuruş.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Direktörlüğü tarafından yayınlanan bu aylık derg i bu sayısiyle hem aralık 1946 ayına ait yayınların bibliyografyasını, hem de 1946 yılının genel istatistiklerini vermiştir. Burada, okuyucularımız için faydalı bulduğumuz bâzı malûmatı hulâsa ediyoruz: 1946 yılında yurdumuzda 1955 i kitap, 639 u risale ve 6 sı harita olmak üzere 2.600 eser yayınlanmıştır. En çok kitap basılan ay ekim (258) ve en az kitap basılan ay da temmuz (125) dur. Basılan eserlerin mahiyetlerine göre miktarları ise şöyledir: Umumiyat 84, felsefe 46, dinler 53, sosyal ilimler 479, filoloji 62, nazarî ilimler 135, tatbikî ilimler 307, güzel sanatlar 36, edebiyat 570 ve tarih 189 dur. Vilâyet sırasına göre İstanbul 1.432 kitap ve 430 risale ile, Ankara 360 kitap ve 124 risale ile başta gelmektedirler. Gene buradan öğrendiğimize göre yurdumuzda 1946 da 86 gündelik, 103 gündelik olmıyan gazete, 328 dergi yayınlanmıştır. Burada da 262 ile İstanbul, 72 ile Ankara ve 34 ile İzmir sıranın en başında gelmektedir.

Türk Kumaş ve Kadifeleri I.: Tahsin Öz. Fiyatı yazılı değil.

Gerek mevzuunun orijinalliği, gerekse baskı tekniği, renkli ve renksiz klişelerinin, cildinin nefaseti bakımından cidden bir şaheser olan bu kitap, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz tarafından kaleme alınmıştır. Eser büyük ebatta 126 - VI sayfadır ve Ekonomi Bakanlığı tarafından İstanbul Millî Eğitim Basımevinde kuşe kâğıdı üzerine renkli olarak bastırılmıştır. Dünya müzelerinde ve hususî koleksiyonlarda sanat üstünlüğü bakımından büyük bir ilgi çekmekte olan Türk kumaşlarına dair çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Fakat ne yazık ki, memleketimizde bu hususta geniş bir neşriyata raslamıyoruz. Esasen Türk kumaşlarının tarihi bir değer taşıyarak kültür mirasımıza intikal edeceği hakikati çok geç anlaşılmış ve birçok kıymetli malzeme, fersude eşya diye resmî teşekküller tarafından satılarak yerlerine işlemeli, süslü yenileri konmuştur: Bu acı hâdiseler 1914 te Türk ve İslâm Eserleri Müze sinin (eski Evkaf Müzesi) kurulmasiyle önlenmiştir. O tarihtenberi muhtelif kaynaklardan toplanan malzeme ve bunların tasnifi Türk kumaşçılığı hakkında şimdiye kadar bilinmiyen yep yeni bâzı hakikatleri meydana çıkarmıştır. Bilhassa Topkapı Sarayı Müzesinden bulunan ve mevzuun ruhunu teşkil eden kumaşlar ve giyim eşyası, cidden nefis birer sanat eseri manzarası göstermektedir. Bir taraftan Onüçüncü Yüzyıldan Onsekizinci Yüzyıla kadar arşiv melzemesi, diğer taraftan müzelerde bulunan kumaşlar, sayın Tahsin Öz'ün bu güzel eserine kaynaklık etmiştir. Eser üç cilten ibaret olup, şimdi neşredilen ilkinde Ondördüncü Yüzyıldan Onaltıncı Yüzyıla, neşredilecek ikinci ciltte Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllara ait motifler ele alıncaktır ki bu malzeme İstanbul ve Bursa kumaş ve kadifeleridir. Üçüncü cilt ise Sakız'daki yürüyüş ve inkişafa hasredilecektir. Bu suretle eserin tamamında 50 renkli ve 120 kara kalem plânş bulunacktır. Kitaba girecek malzemenin fotoğrafları yaptırılmış ve sonra bunlar Sami Evrenos, E. Sarafoğlu ve Mihriban Sözer tarafından itinayla ve aslına gerek desen, gerek renk itibariyle sadakatle uygun olarak çizilmiştir. Bunlar arasında İstanbul fatihi İkinci Mehmet'e, İkinci Beyazıt'a, Birinci Selim'e ve Kanunî Süleyman'a ait kaftan ve şalvarlar dikkati çekmektedir. Eserin sonuna, plânşların mufassal izahları türkçe, ingilizce, fransızca ve almanca olarak eklenmiş ve bu suretle istifade imkânları, yabancı memleketlerdeki ilim çevrelerine kadar yayılmıştır. Türk süsleme sanatlarının da en zengin renk ve çizgilerini bir araya getiren bu kitabiyle Tahsin Öz, şükranımıza hakkiyle lâyık büyük bir hizmet görmüştür.

Resimli Türk Paraları: Behzad Butak. Fiyatı yazılı değil

Şehir Tiyatromuzun emektar ve değerli komedi sanatkârlarından Behzad Butak, aynı zamanda meraklı bir «numismate» tır. Behzad Butak'ı, bu amatörce zevk, memleketimizin bağrında gizli kalmış, unutulmuş eski meskûkâtı toplamıya götürmüştür. Bu suretle hususî koleksiyonunda birçok değerli eski paraları bir araya getirmiş ve memleketimizde ender raslanan küçük bir hazine vücut bulmuştur. Otuz yıllık bir emeğin neticesi olan bu koleksiyondaki nadide eserleri bir kitap çerçevesi içinde medeniyet âlemine takdim etmeyi düşünen müellif faydalı bir hizmet görmüştür. Kuşe kâğıdı üzerine ve baştan başa üç renkli olarak basılan bu kitap Dokuzuncu, Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllara ait meskûkâtı ihtiva etmektedir. Sayısı 127 yi bulan bu parçalar Artıkoğulları, Zengiler, Atabekler, İldeniz oğulları, Saldık oğulları, Mengüç oğulları, Dânişmentler ve bunların tesiri altında kalark resimli para basan Miyafarıkin Eyyubîleri'ne ait bulunmaktadır. Parçaların yüz ve arkalarının fotoğraflariyle birlikte, üzerlerindeki kısmen silinmiş yazıların okunaklı bir şekilde çizilerek ayrıca konmaları bu eserden istifade edeceklerin işini kolaylaştıracaktır. Kitaba paralar üzerinde bulunan ayetler, tevhit ve tasiye tablosu, tarih sırasiyle çizelge, lâkap ve unvanlar, basılan yerlerin haritası ve bir de arama tablosu konmuştur. Büyük Behzad'ı böyle faydalı bir hevese kapılarak değerli bir koleksiyon ve cidden mükemmel bir eser meydana getirdiği için tebrik ederken kitabı nefis bir şekilde basan Pulhan Basımevini de unutmuyoruz.